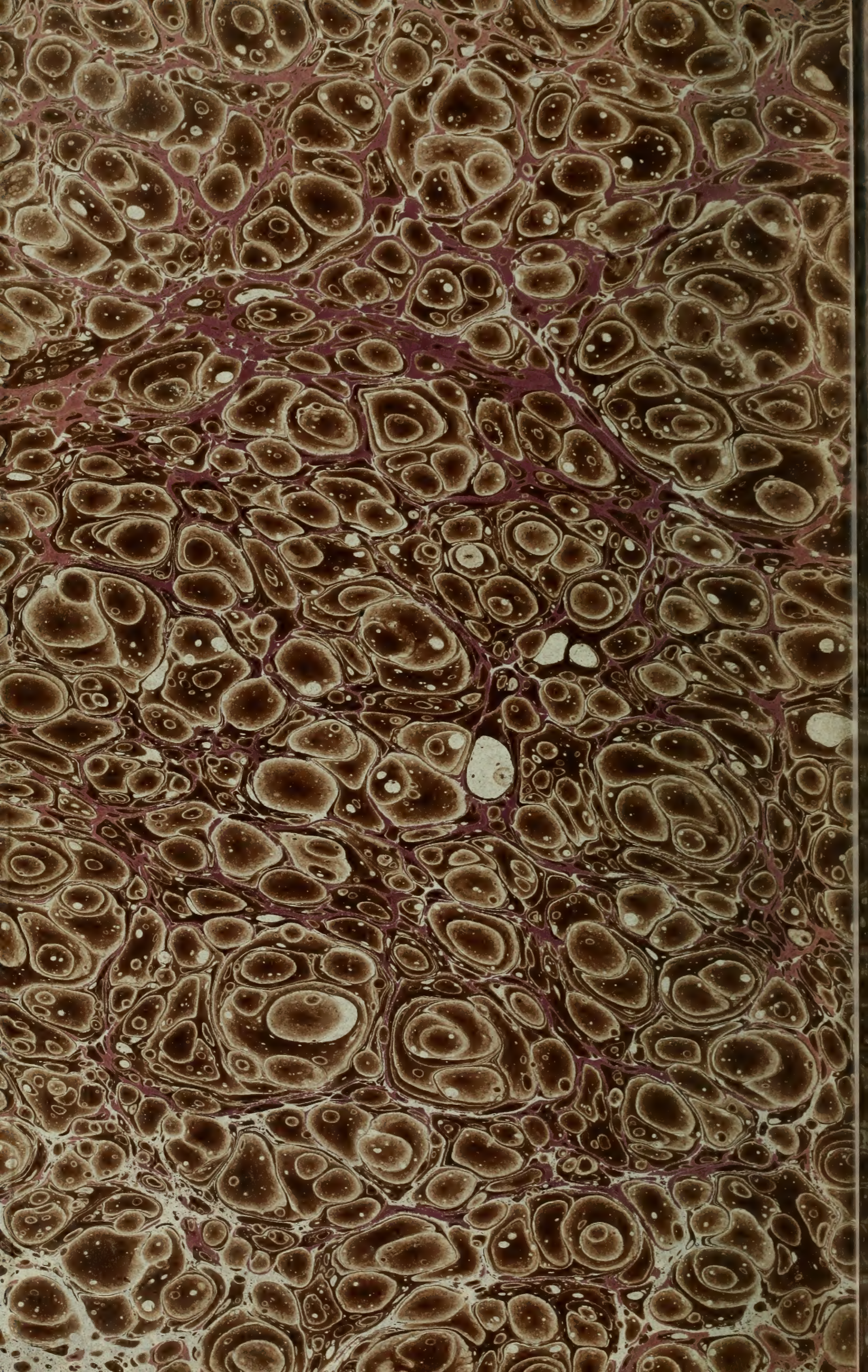

TRANSFERRED

OEUVRES

COMPLÈTES

DE BOSSUET.

ŒUVRES

COMPLÈTES

DE BOSSUET.

ŒUVRES

COMPLÈTES

DE BOSSUET.

TOME ONZIÈME.

CONTROVERSE. — CORRESPONDANCE.

DEFENSIO DECLARATIONIS CONVENTUS CLERI GALLICANI.
LETTRES DIVERSES.

BESANÇON,

OUTHENIN-CHALANDRE FILS, ÉDITEUR,

IMPRIMEUR DE L'ARCHEVÊCHÉ.

M DCCC XXXVI.

BOSSUET.

DEFENSIO DECLARATIONIS

CONVENTUS CLERI GALLICANI

ANNI M. DC. LXXXII,

DE ECCLESIASTICA POTESTATE.

PRÆFATIO EDITORIS [1].

Illustrissimi ac reverendissimi Jacobi Benigni Bossuet, Meldensis Episcopi, opus posthumum, *de ecclesiasticâ Potestate*, à nobis ex autographis codicibus diligenter recognitum, prodit tandem in publicam lucem. Neque nos necesse habemus, id quod solent plerique editores, et auctoris et operis laudes artificioso labore conficere. Quippe satis commendatur et auctor ipso opere, et opus nomine auctoris, quod nomen recordationem habet omni laude majorem. Quapropter satis habebimus, quatuor hæc præfari. Primùm dicemus de *Declaratione Cleri Gallicani*, quam Meldensis Episcopus susceperat hoc opere defendendam : deinde exponemus qui et quales fuerint illi auctores, qui adversùs hanc *Declarationem* stylum acuerunt : postea declarabimus scribendi hujus operis consilium D. Benignus Bossuet quale habuerit, quam ejus formam delineaverit, quamque etiam alteram sequi sibi aliquando proposuerit ; de ejus ingenio quoque, et in scribendo, cùm moderatione, tum libertate pauca quædam dicturi : denique aperiemus quales extiterint operis edendi nostræ curæ.

[1] La préface qu'on va lire est un extrait de celle que l'abbé Le Roi fit imprimer à la tête de ce même ouvrage, en 1745. Nous en avons conservé tout ce qui nous a paru intéressant ; et nous n'en avons retranché que des digressions inutiles, des longueurs et des répétitions. Dans ce discours préliminaire, l'abbé Le Roi donne tous les éclaircissements qu'on peut désirer sur l'ouvrage de Bossuet, sur les changements que l'évêque de Meaux fit à son premier plan, et sur les différences de la nouvelle édition de 1745, et de celle qui avoit paru à Luxembourg en 1730, défigurée par une multitude de fautes. C'est l'édition de 1745 qui a servi de modèle à la nôtre.

Nous croyons devoir rappeler à nos lecteurs, que l'historien de Bossuet, qui a eu entre les mains tous les manuscrits dont l'abbé Le Roi s'étoit servi, et plusieurs autres pièces originales, a prouvé démonstrativement l'authenticité de cette *Défense de la Déclaration du clergé de France*. — Voyez l'*Histoire de Bossuet*, t. II, liv. VI ; et les *Pièces justificatives* du même livre.

I. *De Declaratione Cleri Gallicani.* — *Declaratio Conventûs Cleri Gallicani* anni 1682 nihil affert novi dogmatis, sed hactenus traditam ab Ecclesiâ Gallicanâ et Universitate Parisiensi, de *ecclesiasticâ potestate* deque Gallicanis libertatibus, doctrinam, perspicuâ brevitate complectitur. Aderant in illo Conventu præcipui Galliarum Antistites, quos inter eminebat Meldensis Episcopus, cui cùm omnes eam curam detulissent, ut ad certa capita Gallicanam de eâ quæstione doctrinam revocaret, ille rem sic perfecit, ut nihil cùm enucleatius, tum etiam in Gallicanæ doctrinæ adversarios moderatius dici posset. Quapropter Declarationi ad unum omnes assenserunt. Nam suarum Ecclesiarum doctrinam in eâ videbant, et expositam verè, et iis verbis temperatam, quæ Gallicanæ doctrinæ adversarios lædere non posse viderentur.

Quippe D. Bossuet *aures Romanorum teneriores* (*Vide Epist.* Auxil. *ad* Hilar. Arelat. *in Vit.* Hilar. *per* Honor. Mass. *c.* XVII. *Inter Oper.* Leon. Mag. *edit. Quœsn. in-fol. tom.* I. *col.* 370.) ne offenderet, abstinuerat ab omni censurâ opinionum ultramontanarum, et, ut eas, si posset, sanaret, stylum suum fecerat quàm mollissimum. Sed enim Curia Romana jampridem infensa Gallis, qui *de Regali* aliter statuerant, quàm id quod ipsa sentiebat, bellum sibi indici rata, copias cœpit comparare.

II. *De auctoribus qui adversùs Gallicanam Declarationem scripserunt.* — Neque ei defuêre defensores. Nam non multò post prodiit examen auctorum, qui aut spe, aut irâ ducti, præsertim verò opinionibus ipsis, quas ex scholarum suarum disciplinâ pueri imbiberant, omnes unâ in Declarationem Gallicanam impetum fecerunt, quamquam non iis instructi armis, quibus tanta certamina egebant ; quorum tres antesignani, *Doctrinæ Lovaniensium*

auctor anonymus, D. DUBOIS Professor Lovaniensis, et Marchio DE SARRETTO [1] prælium primi commiserunt : homines ad dimicandum non modò non satis parati, sed ingenio et scientiâ prorsus impares, qui, neque quâ viâ adversarium suum ritè oppugnarent cognitum habebant, neque verò etiam quomodo seipsos lacessiti defenderent.

Vix credebat Episcopus Meldensis, tum anonymum, tum D. DUBOIS (quoniam Facultas theologica Lovaniensis doctrinæ laude semper floruerat) esse, ut præ se ferebant, Doctores Lovanienses. Itaque non desperabat fore ut eos Facultas Lovaniensis esse suos negaret. Nam, ut ea omittamus quæ ab istis duobus fuerunt in Clerum Gallicanum protervè et intemperanter dicta, nihil aliud fecit anonymus quàm priscorum Lovaniensium sententias, à se parum intellectas, satìs confusè colligere, quibus summorum Pontificum nunc *superioritatem*, nunc *infallibilitatem* tueri se posse confideret. Sed commilito ejus D. DUBOIS, theologus acer, idemque levis, tam sæpe tamque turpiter allucinatur, ut facilè crederes ejus opera fuisse ad adversario quodam, qui eum rideri vellet, sub ejus nomine confecta, nisi ipse se eorum operum auctorem profiteretur : neque Antonio ARNAULD (*Lettres de* M. ARN. CCLXVII. *tom.* V. *pag.* 149.) assentiri non possis eum hominem vocanti, ut *contumeliosum*, ita *ridiculum scriptorem* : UN RIDICULE ET OUTRAGEUX ÉCRIVAIN. Sed de Marchione de SARRETTO quid censebimus, qui nihil non iracundè scribat, qui jubeat *comburi* Episcopos Gallicanæ Declarationis auctores, fautores, approbatores ? Quisquis unam aut alteram *antigraphi* ejus paginam legerit, statim intelliget ab equite illo Romano theologiam ne primoribus quidem labris fuisse degustatam, qui etiam latinæ linguæ rudimenta vix didicerat.

Quare nemo anxiè quæsiverit quid de talibus auctoribus tandem factum fuerit. Illi enim, vix paucis noti litteratis, nullam gloriæ partem adepti sunt, ne eam quidem quam sibi quidam peperêre, cùm magnos viros lacessiverunt, ut sibi famam qualemcumque colligerent. Nam eorum libri in bibliothecarum quibusdam angulis hactenus jacent et ignobiliter delitescunt ; ut non mirum sit Antonio ARNAULD de Curiæ Romanæ sorte sic deplorasse : *Les Romains sont bien à plaindre, s'ils se croient bien défendus par les sieurs* DUBOIS et CÉVOLI (hic CÉVOLI ipse est Marchio DE SARRETTO); *pour moi ce me seroit un préjugé qu'une cause seroit mauvaise, en voyant qu'on l'auroit mise en de telles mains* (*Lett.* CCXXI. *tom.* III. *pag.* 408, 409.).

Sed si quis, eâ, quâ par est, observantiâ sacrum episcoporum ordinem colit, is non poterit non dolore, turbæ tam contemptæ se addidisse D. ZELEPECHIMI, Strigoniensem Archiepiscopum et Hungariæ Primatem. Quippe ille, opinionibus ultramontanis plenus, prosilit in medium, censurâ configens Gallicanam Declarationem, quam vocat *erroneam, pestiferam* et *schismaticam ;* tanquam existimaret censuram suam eò fore graviorem, quò esset acrior et amarior. At vetus proverbium est : *Qui nimis probat, nihil probat.* Itaque eum Archiepiscopum spreverunt omnes immodicè sævientem : imò ejus censuram adversâ censurâ confixit theologica Facultas Parisiensis ; neque perfecit Jesuita GONZALEZ, ille qui Strigoniensibus nugis et injuriis pondus addere conabatur, ut non eam Archiepiscopi censuram deleverit sempiterna oblivio.

Nondum ventum erat ad verum certamen ; neque enim hostem cominus adoriebantur illi, quos suprà nominavimus ; sed tantummodo insanis clamoribus, barbarorum more, terrorem injicere velle videbantur ; quorum clamoribus auditis, ne se commovissent quidem Patres Gallicani, nisi alii quidam, qui re et nomine theologi dici possent, in certamen descendissent.

Venit primus Emmanuel SCHELSTRATUS, bibliothecæ Vaticanæ præfectus, armis accinctus ad pompam magis fulgentibus, quàm ad decertandum compositis. Ille per vetustos quosdam Concilii Constantiensis manuscriptos codices, toti orbi hactenus ignotos, promit ex nesciò quâ bibliothecâ, ubi dudum latuerant, quibus probare se posse putat, decreta Constantiensia sessionum IV et V, quæ fundamenti loco ponuntur in Declaratione Gallicanâ, fuisse pridem à Patribus Basileensibus adulterata. Gravem profectò accusationem, sed temerariam et falsam, quam diluebat ipsa Basileensium nota probitas et integritas. Neque verò manuscriptorum quatuor Schelstratianorum auctoritas erat talis, ut labefactare posset multò plurium Constantiensis Concilii codicum, quos Europæ bibliothecæ asservant, auctoritatem. Sed quoniam SCHELSTRATUS mirâ confidentiâ codices suos objiciebat, ex quibus urgebat excusos omnes codices mancos esse et adulteratos, necesse videbatur accusatione novam, et eam quæ fucum facere posset, confutare. Ergo eam confutat libro V Meldensis Episcopus, et omnem eam rem persequitur eâ brevitate ac perspicuitate, ut eum diceres totâ in vitâ nihil aliud fecisse, quàm codices adire, excutere, conferre, secernere veros à falsis. Jam quidem Schelstratianas argutias Anton. ARNAULD satis refutârat ; sed D. BOSSUET illo pressior, firmioribus etiam ac locupletioribus argumentis SCHELSTRATUM exagitat, multis quoque additis, quæ Anton. ARNAULD non attigerat : uno verbo D. BOSSUET unus rem conficit.

SCHELSTRATUS præterea œcumenicum fuisse negat Concilium Constantiense, tum cùm sessiones IV et V celebrabantur. Sed in eâ quæstione nihil suum profert ; tantùm iterat argumenta *Bellarmini* et Odorici *Rainaldi.* Itaque eum habemus unà cum illis *Dissertatione præviâ*, et lib. V et VI confutatum.

Interea dum SCHELSTRATUS inani operâ desudabat, et œcumenici Concilii Constantiensis decreta irritis assultibus convellere nitebatur, duo prosilierunt, D. CHARLAS et Jesuita GONZALEZ, ipso SCHELSTRATO in scholasticis concertationibus exercitatiores. Erat D. CHARLAS Gallus presbyter, qui, occasione quæstionis *de Regaliâ,* Romam

[1] Sive CARETTO.

profugus, ibi ediderat tractatum insidiosè et fallaciter inscriptum : *De libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ;* in quo tractatu, vir omnium subtilissimus, Gallicanam Declarationem eo argumento impugnabat, quod omnium sæculorum traditioni, ut ipse affirmabat penitus repugnaret (*Vid. de* D. CHARL., *Diss. præv. libr.* IV, V, VI, X, XI; *et Corol. pass.*). Nos verò dolemus cum Meldensi Episcopo, à viro non mediocriter docto susceptam fuisse eam causam, quæ defendi, nisi malis artibus, non posset. Et quidem *in quæstione malè constituendâ ubique multa et graviter peccat:* quin etiam *ab universo quæstionis statu aberrat*, sive quæstiones infideliter tractarit, sive de iis à se non satis intellectis temerè et inconsideratè cum Clero Gallicano disserere ausus fuerit. Hinc ab illo, ut sæpe observat D. BOSSUET, *summa ipsa rei omittitur, aliena copiosissimè pertractantur*, neque ille *alia ferè sectatur quàm vana et extra rem;* ita ut operis non exigui, *post promissam tanto hiatu amplam Declarationis discussionem, vix tertia pars ad eam confutandam collimarit;* hinc *tot vera falsis, tot certa dubiis miscet*, hinc *non tam argumentatur, quàm lites movet, et cavillationibus atque inanibus quæstionibus* Clerum Gallicanum *vexat.* Omitto quòd *infenso semper et amarulento animo dira et abominanda in Gallicanos Antistites jacit.* Nempe is homo, *qui amicissimus et erga episcopalem ordinem obsequentissimus* credi velit, *hostilem animum ubique prodit*, et, *Gallicanos Episcopos, sub reverentiæ specie, irrisos et invidiosissimè traductos incessit calumniis.* Denique ipse suî tam immodicus, quàm *inverecundus laudator, de tripode semper pronuntiat*, rem omnem peragit, aut *rationibus è proprio cerebro ductis*, aut auctoritatibus, quasi *quidem congerit multas, sed plerumque vel perperam, vel extra rem allegatas, vel quas ipse mutilat;* ut nemini dubium esse possit, quin ille fucum facere voluerit imperitis, et vanâ eruditione speciosisque sermonibus Romanorum aures permulcere.

Thyrsus GONZALEZ, Societatis Jesu præpositus generalis, perversâ *probabilitatis* doctrinâ egregiè confutatâ nobilis, credidit in Gallicanâ Declaratione se habiturum unde novos sibi triumphos faceret. Quàm dispares verò eos triumphos! Prodigio simile visum est ab tanto viro tam levis armaturæ opus fuisse compositum. Armaturæ autem levitatem dabat, non ingenii mediocritas, sed causæ infirmitas. Etenim error in quâcumque causâ vitium insanabile est, cui nullum ingenium, nulla ars, nulla doctrina, nulla scribendi exercitatio mederi possit, et veritati necesse est aliquando cedere omnia. Librum R. P. GONZALEZ quàm levis esset, viderunt ipsi Romani doctores summusque Pontifex. Ex quo libro, si tollerentur paginæ oppletæ locis communibus, non quidem ineruditis, sed inutilibus, quas omnes auctor à BELLARMINO mutuatus est, si plurima argumenta, quæ quò subtiliora, eò absurdiora sunt, et plerumque aut res controversas non tangunt, aut etiam, velit nolit GONZALEZ, Gallicanæ doctrinæ favent; si denique illa errorum monstra, quæ falsò attribuit Gallicanis Præsulibus, eum tu librum, quantus quantus est, illico videas esse *librum triginta paginarum.*

Dum CHARLAS et GONZALEZ Declarationem Romæ oppugnabant, DAGUIRREUS monachus Benedictinus, vir cum paucis tam doctrinæ quàm pietatis laude comparandus, Salmanticæ edebat volumen immensum, quo Declarationis doctrinam à se eversum iri sperabat. Erat opus festinationis plenum, in quo DAGUIRREUS quid Gallicani Episcopi dicerent, quid ipse dicere vellet, et quomodo id probaret, vix attendebat; unoque tempore lectoribus suis in seipso illustre exemplum dabat, quàm altè inhæreant nobiscum natæ et adultæ opiniones. Nempe earum opinionum, quas, ut et cæteri Hispani, quasi cum lacte suxerat, æstu abreptus, nihil sedatè, nihil tranquillè de Gallicanâ doctrinâ loquebatur; et, quod mirere, is vir in quo erat mirus candor et summa integritas, tamen Clerum Gallicanum nunquam non falsò accusabat, ei que affingebat errores, quos Galli omnes detestabantur; sicut, Gallicanam doctrinam à DAGUIRREO tot modis deformatam Episcopi nostri, qui ejus librum legebant, recognoscere non jam possent.

Cæterùm Curia Romana non reliquit sine mercede monachum DAGUIRREUM. Nam eum purpurâ induit; quam quidem purpuram omnes optassent non tali operi, sed ipsi viro, qui omni honore dignus esset, fuisse attributam. Jam enim de Ecclesiâ optimè meritus fuerat DAGUIRREUS, neque porrò destitit factus Cardinalis, multis nempe libris editis, qui hominem demonstrant cùm veri et recti tenacem, tum in criticâ non parum exercitatum. Fuit ille deinceps omnium litteratorum communis Mæcenas, et boni cujusque patronus et defensor.

Cœlestinus SFONDRATUS, ex eodem sodalitio monachus, et apud Helvetios monasterii San-Gallensis Abbas, is qui tum famosus, famosior deinde factus est, edito pernicioso illo libro, cui titulum fecit : *Nodus Prædestinationis dissolutus*, eâdem quoque viâ purpuram adeptus est. Ille enim posteaquam *de Regaliâ*, deque Romani Pontificis supremo dominatu tam prolixè quàm intemperanter scripserat, stylum suum in Gallicanam Declarationem exacuit in longissimis dissertationibus.

Eodem ferè tempore, Joannes-Thomas ROCABERTUS, ex Dominicanorum familiâ, Archiepiscopus Valentinus, ipso CHARLAS, ipso CEVOLI immitior, Episcopos Gallicanos non tam oppugnabat, quàm immensâ voluminum mole veluti obruebat. Neque verò existimes tam amplum opus aliquâ saltem rerum serie ac perspicuitate commendari. Namque ROCABERTUS tam confusus scriptor, quàm fraudulentus disquisitor, et acerbus conviciator, momenta causæ suæ ponderabat non rationibus, sed maledictis, quibus nostros Episcopos perpetuò insectabatur, ubique crepans *anathemata, orcum, tartara*, et alia feralia verba, *satque prostratos adversarios* existimans, *si eos tetris vocibus tanquam pueros territaret* (*Dissert. præv. n.* V.). Itaque non immeritò Meldensis Episcopus solito vehementiùs queritur de illo auctore, quòd non eâ moderatione quâ decuerat episcopum,

controversias tractaret, sed tanquam exitiale bellum gereret; perinde quasi conviciari idem sit ac ratiocinari.

III. D. Bossuet *ingenium : ejus in scribendo illo opere consilium : forma quam delineavit, etc.* — Ille igitur cùm ferret gravissimè ortas esse ex eâ Declaratione, quæ omnium animos conjungere debuisset, maximas per orbem christianum contentiones; propterea quòd clarissimam ejus lucem infirmiores quorumdam theologorum oculi ferre non possent, illud apud se reputavit : adhibenda esse ejusmodi remedia, quæ quantò leniora, tantò ad mitigandos animos salubriora essent. Quippe, inquiebat, cur Gallicanam doctrinam exteri multi theologi aversentur, causa est, non tam contumacia et superbia, quàm rei disputatæ insolentia et dogmatum nostrorum ignorantia. Et quoniam videbat Romanorum de Papæ auctoritate falsas opiniones, non modò cum Romanis ingeniis esse natas, sed etiam aliquod fundamentum habere in ipsâ veritate, quanquam malè intellectâ, non poterat non sentire quantæ molis esset opiniones tales revellere ex animis hominum Romanorum. Itaque judicabat opus esse eo defensore, in quo cum plurimâ scientiâ et cum multâ disserendi arte conjuncta esset summa moderatio : eo, inquam, qui rem tractatam cùm verè ac dilucidè disputaret, tum etiam lenioribus verbis emolliret id, quod veritatis expertibus durum et asperum videri posset.

Ludovicus XIV, qui inter cæteras multas virtutes, admirabili quâdam sagacitate persentiebat quid ingenia valerent, existimavit Meldensem Episcopum eum esse, quo defensore Clerus Gallicanus indigeret, ut collectam à majoribus et hactenus conservatam doctrinæ et pietatis famam tueretur.

Ergo eum jussit Ludovicus Magnus Cleri Gallicani patrocinium suscipere : *Cet illustre évêque*, inquit Trecensis Episcopus (*Inst. past. de M. de Troyes, du* 30 *sept.* 1729, *art.* XLIII. *p.* 37.), alter Jacobus Benignus Bossuet magni Meldensis Episcopi fratris filius, *entreprit par ordre exprès du feu roi Louis XIV, de glorieuse mémoire, la défense de* LA DÉCLARATION DU CLERGÉ DE FRANCE DE 1682, *dont nous avons remis nous-mêmes un exemplaire entre les mains de ce grand roi. Cet Ouvrage, que l'auteur a revu plus d'une fois, et peu de temps avant sa mort, doit être regardé comme un des plus précieux monuments de sa profonde érudition, de sa sagesse, de sa modération et de sa piété, de son attachement à la chaire de saint Pierre et à l'unité, et de son amour pour l'Eglise, pour la vérité et pour la paix. C'est ce qui le rend d'autant plus digne de voir le jour, et ce qui nous fait espérer qu'on ne le refusera plus longtemps aux vœux de toutes les personnes qui aiment véritablement l'Eglise et l'état.*

Hæc breviter Trecensis Episcopus de Meldensis Episcopi tractatu. Ille, ut jussus erat, nullâ morâ interpositâ, operi incubuit, ne Ludovici Magni summæ de se expectationi non responderet.

Is porrò erat D. Bossuet, qui, cùm cæteris Galliæ scriptoribus præstaret dicendi ubertate et copiâ, tum nullum in eâ arte haberet parem, quâ arte quidquid tractabat, in eo imprimebat vestigia quædam et roboris et majestatis, atque etiam conjunctæ cum majestate amœnitatis. Quippe scribebat nullo apparatu, planè ac dilucidè; erat sententiarum placidus lenisque cursus, et orationis non fucatæ naturalis nitor, quo celabatur scribentis industria et operosa concinnitas. Et quidem in ejus libris tam apta sunt verba rebus et res verbis, ut crederes omnia ex sese, nullo auctoris labore, in suum locum prosiliisse. Tamen, id quod mirere, hunc tractatum suum multis lituris, propriâ manu factis emendavit, suo exemplo docens, non satis esse operi absolvendo ingenium et doctrinam, nisi accedat ea ultima diligentia, in quâ auctor, suî ipsius censor castigatorque, ea omnia accuratè retractet, quæ sibi medio in meditationis æstu et scribendi celeritate exciderunt.

Eò autem minùs primis ille operum suorum curis indulgebat, quò acutiùs bonum à meliori secernebat. Itaque ejus summi judicii laus erat, quòd abundantiam suam primam plurimâ righturâ coerceret; cùm contra signum sit mediocris judicii lituras nescire, et schedas malè natas nec politas mittere ad typographos. Nam ut exigui ingenii est sibi plus æquo confidere, ita ingenii excellentis, animadvertere sæpè in seipsum, et opus suum incudi reddere.

Hunc verò suum tractatum Meldensis Episcopus sæpius retractans, hoc tandem perfecit, ut assequeretur argumentandi et gravitatem et perspicuitatem, et ut, si fortè brevis est, non sit obscurus; si disputando acer, non nimius; si elegans, non fucatus; si denique abundans, non redundans nec confusus.

Porrò D. Bossuet, qui nullum opus, nisi priùs à se diligenter recognitum, publici juris esse voluit, in illo, de quo tractamus, castigando, majorem adhibendam esse diligentiam intellexit; tum quòd causæ gravitas id postulabat, tum etiam quòd arduum erat, in traditione omnium sæculorum sæpius peragrandâ, de rectâ viâ nunquam deflectere.

Enimverò plena est summæ eruditionis *Gallicanæ Declarationis* ista *Defensio*, quæ tot abundat exemplis ex antiquitate petitis, ut solæ auctorum et librorum allegationes volumen non exiguum implerent; in quibus tamen allegationibus nullam videas gloriosam ostentationem; quia nihil, nisi opportunè et in loco, allegatum; ut apparet adversariorum ejus theologiam turgidam esse et inflatam, ejus sanam et succi plenam; alteram curiosam et contentiosam, alteram brevem, sobriam et accuratam. Et quidem tantâ cautione ab iis abstinebat, quæ essent inutilia, ut vix credibile sit tam breviter allegari ab eo potuisse omnem traditionis seriem, pro Gallorum doctrinâ de tot capitibus contra eorum adversarios testificantem. Quòd si quis propter molem hujus voluminis dubitabit brevem fuisse in eo componendo Episcopum Meldensem, dubitationem omnem tollet, tum rerum tractatarum infinita multitudo tum adversariorum, ut infinitæ, ita argutæ sophisticâ subtilitate difficul-

tates, quas explicare et confutare oportebat. Præterea, ut ait præclarè Augustinus (Aug., *de Civit. Dei*, *l.* II. *c.* I. *t.* VII. *col.* 31.), « fit necessitas copiosiùs dicendi plerumque res claras, velut eas non » spectantibus intuendas ; sed quemadmodum tan» gendas palpantibus et conniventibus offeramus. »

Diximus de Episcopi Meldensis magno ingenio, mirificâ doctrinâ et summâ concinnitate ; nunc breviter dicendum de ejus bonâ mente et magnâ indole mansuetudinis et humanitatis. Nam quis non miretur ejus patientiam et moderationem, cùm eum animadvertat adversarios habere eos homines, qui disputandi et conviciandi nullum modum tenebant ; qui Gallicanam Declarationem non tam impugnabant, quàm Gallicanos Præsules atrociter lacessebant. Poterat nullo labore eos furiosos proponere omnium virorum doctorum irrisioni ac contemptui, qui non minùs absurdis quàm falsis de Papæ dominatu et infallibilitate doctrinis, ejus veram potestatem et in docendo auctoritatem labefactabant, Ecclesiæque ipsius statum et antiquum ordinem convulsum ibant. Tamen eam semper adhibuit à magnitudine animi ductam moderationem et humanitatem, ut eorum vitia plerumque silentio premeret, eorum virtutes, si quæ fortè erant, magnificè prædicaret. Quapropter sæpe eum videas *Bellarmini*, *Odorici Rainaldi*, *Jacobatii*, *Pallavicini*, et aliorum, qui ultramontanarum opinionum, ut nimii, sic improvidi defensores fuerunt, laudes celebrantem. Quoties verò honorificè appellat, non modo Daguirreum, Gonzalem, Schelstratum, Sfondratum, sed ipsos etiam Dubois, Charlas et Rocabertum, qui, propter suam proterviam et maledicendi libidinem, omni indulgentiâ indigni videri potuissent. Quòd si eum causæ suæ et justæ defensionis necessitas eò adigit, ut talium auctorum impotentiam castiget et errores redarguat, tum eum videmus facere invitè ut personam gerat reprehensoris ; itaque verbis lenioribus objurgationem suam temperare, aliquando suos admonere lectores, improvidè, non consultò falsa dogmata imbibisse nostræ doctrinæ adversarios, et cùm fundamenta errorum jacerent, non satis animadvertisse quid ex quo sequeretur ; cujusmodi reprehensione adversùs homines tales, nihil erat mitius et temperatius. Utinam verò, eo exemplo duce, ecclesiasticæ controversiæ sic tractarentur, ut veritas, amotis partium studiis, quibus obscuratur, emergeret tandem et in clarissimâ luce versaretur.

Utinam verò ad hujus magni Episcopi exemplum se componant theologi et canonistæ, seu Gallicanas libertates tuentur, seu in Papæ decretis aut bullis quædam reprehendunt ; nec Curiæ Romanæ errores cùm confutant, summum Pontificem lacessant. Pontificum Romanorum errores Meldensis Episcopus nunquam coarguit, nisi invitus et causæ necessitate compulsus : tantâ religione tenebatur Sedis ejus, quâ nulla in terris major est et augustior, nedum eam vel verbo violaret, usque eò illud ipsum quidam in eo vituperent, cùm dicant adulari eum Romanis Pontificibus. Sed longè distant adulari et respectum habere. Nam si privatorum hominum respectum non habere sine justâ causâ non debemus, quam putamus esse justam causam, cur eum, qui Ecclesiæ caput est et omnium nostrûm pater, lacessamus et irritemus.

Nunc dicendum nobis est de hujus operis formâ eâ quam D. Bossuet delineavit, deque alterâ, quam sequi sibi aliquando proposuerat.

Primam operis recognitionem et formam offert editio quæ prodiit anno 1730 ; nisi quod illa editio adeo mutila est ac manca, et mendis typographicis tot tamque fœdis deformata, ut publicis utilitatibus vix inservire unquam possit.

Sed cùm multa intervenissent, de quibus mox dicemus, et cùm D. Rocabertus immensa sua volumina, et suas dissertationes Abbas San-Gallensis edidissent, constituit auctor hanc operis formam delineare, quam exhibet hæc nostra editio ; id est eos libros, qui in editione anni 1730 tres primi sunt, tollere, *Dissertatione præviâ* eos supplere, reliquum opus in tres partes distribuere.

Verùm enimverò nos, quos libros tres supprimere volebat, quoniam eorum summam *prævia Dissertatio* complectitur, ne lectoribus id fraudi esset, non sustulimus ; sed ad calcem tomi II rejecimus, ut Appendicis loco essent. Nam illi tres libri non paucas res continent, quæ in *Dissertatione præviâ* habere locum suum non potuerunt, quæque sunt non parum utiles et ipso genere excellentes.

Ex libro autem eo, qui supradictæ editionis quartus est, cogitabat, ut quidem credimus, tollere ea omnia quæ Gregorium VII tangebant, ne videlicet inauditâ ejus audaciâ infirmiores animi læderentur ; cætera ad frontem ponere libri ejus, qui ejusdem editionis quintus est, et eum quintum facere primum. Nam eum ipsum quintum propriâ manu inscripserat, *Liber primus*, sextum, *Liber secundus*, et sic reliquos, quibus apposuerat numerorum notas eas quas nos exsecuti sumus. Sed quoniam librum quartum reliquit integrum, et res quæ in illo tractantur cum rebus libri sequentis necessariâ cognatione connectuntur, non potuimus hos duos libros non in unum componere, quos tamen in duas sectiones dividimus, ut liber qui in editione 1730 quartus est, in nostrâ editione prima sit libri primi sectio ; quintus verò, ejusdem libri primi sectio secunda.

Videri quidem potest liber XI in alienum locum conjectus, et septimus esse debere, tum ut rerum tractatarum series servetur, tum ne defensio capitis IV Declarationis antecedat capitis III defensionem.

Tria responderi possunt. 1° Quanquam talis ordo librorum nonnullam ordinis perturbationem haberet, nihil inde accidere detrimenti ; qui ordo librorum qualiscumque sit, manent eædem res in singulis libris tractatæ.

2° Quoniam caput IV Declarationis tangit ecclesiasticam potestatem in iis quæ ad fidem spectant, tertium eamdem potestatem in iis quæ ad disci-

plinam, Meldensi Episcopo visum fuisse, quæ ad fidem pertinent priùs tractanda esse, quàm quæ ad disciplinam.

3° Tertiam causam afferri ex ipsius conciliis ultimis petitam.

Constituerat enim Meldensis Episcopus, omissâ Declaratione, causam suscipere doctrinæ universæ tum Universitatis Parisiensis, tum Cleri Gallicani de potestate ecclesiasticâ. Quo semel constituto, non erat cur in tractandis controversiis illum ordinem sequeretur, quem ipse in conscribendis Declarationis capitibus olim fuerat secutus. Quare autem Declarationis capita non jam speciatim tangere vellet, causæ tales extiterunt.

Quo tempore libri SFONDRATI et ROCABERTI, nuper in vulgus editi, Episcopum Meldensem compulerunt ut *Dissertationem prœviam* componeret, erant inter Romanam Curiam et Clerum Gallicanum bella jam composita. Conditionem pacis Curia Romana fecerat talem : bullas suas se concessuram iis, quos ad episcopatus et ad abbatias Galliæ Rex destinârat et nominârat, modò illi declararent, *mentem suam non fuisse in Comitiis quidquam decernere, aut peculiarem fidem condere.* Quam pacis conditionem cùm Curia Romana instantiùs urgeret, intellexit D. BOSSUET Romanis Pontificibus Declarationem Gallicanam vehementer displicuisse. Ergo is vir, qui pacis, si quis unquam fuit, erat amantissimus, nullas conditiones ad pacem coagmentandam respuendas ratus, modò integra veritas maneret, statim apud se definivit, ut auribus Romanorum tenerioribus parceret, deleret ex suo opere hunc titulum : *Defensio Declarationis Cleri Gallicani* (*Vid. Diss. prœv., n.* VI. X.), illum novum faceret, qui nunc est dissertationis : *Gallia orthodoxa, sive vindiciæ scholæ Parisiensis totiusque Cleri Gallicani,* Gallicanam doctrinam defenderet, sed tamen omitteret *Declarationis defensionem,* quia Romani sibi persuaserant Declarationem fuisse eo animo factam ut *fidei quœdam nova formula, canones, fidesque peculiaris, conderentur.* Titulum igitur mutabat, non res tractatas. Nam quam doctrinam in Declaratione expresserat, eamdem majores nostri *sententiam scholæ Parisiensis* et vocitabant et egregiè defendebant.

Ut primùm *prœviam Dissertationem* legimus, non dubitavimus consilium tale ab Episcopo Meldensi fuisse non modò susceptum, sed perfectum. Nam cùm eum in Dissertatione videremus disertis verbis sic dicentem : *Abeat Declaratio quò libuerit ; non enim eam....... tutandam hìc suscipimus* (*Dissert. prœv., n.* X.), incredibile videbatur huic Dissertationi addidisse eum ejus Declarationis Defensionem, quam in ipsâ Dissertatione, tanquam infectam haberi non nollet.

Nostræ opinioni accesserunt novæ conjecturæ ex Diario eo quod D. LEDIEU, qui Episcopo Meldensi fuit à secretis, composuit; quod Diarium unà cum codicibus *Defensionis* nostræ fidei Trecensis Episcopus commiserat, et in quo sic legitur (*Journ. cod. E. circ. medium.*) : *M. de Meaux m'a dit ce matin* 28 *septembre* 1700, *en remuant ses papiers, qu'il veut mettre incessamment la dernière main à son ouvrage* DE ECCLESIASTICA POTESTATE, *qu'il intitule à present* GALLIA ORTHODOXA, etc.

In altero autem ejusdem Diarii loco (*Journ. cod. G. p.* 1.) : *Le* 22 *septembre* 1701, *M. de Meaux m'a demandé son traité* DE ECCLESIASTICA POTESTATE, *dont il a seulement retenu les premiers livres de la dernière révision et correction, sous le titre de* GALLIA ORTHODOXA, *contre Rocaberti, etc.* Significat D. LEDIEU *prœviam Dissertationem,* quæ *Defensionis* trium priorum librorum loco erat. Nam in eâ confutatur ROCABERTUS, qui in reliquo opere ne semel quidem nominatur.

His ferè omnino persuasi fueramus, codices, qui in nostras manus venerant, non eos esse, quos Meldensis Episcopus ultimò recognoverat, quanquam omnibus propè paginis multa ipsius manu animadversa et addita videremus. Itaque Trecensem Episcopum adivimus, ab eo sciscitaturi, quos codices habebamus, an illi ipsi essent, quibus ultimam manum Episcopus Meldensis addidisset. Dubitationem omnem sustulit Episcopus Trecensis. Nam nobis amicè respondit, se valde mirari, non ei nos omnem fidem habere, neque animo reputare quàm suâ interesset patrui sui opus sincerum in lucem prodire : nos habere operis ejus codices qui supererant omnino omnes, neque ullos sibi fuisse unquam cognitos aut visos : nos tamen non fuisse malè auguratos ; nam Episcopum Meldensem consilium cepisse tale, quale is in suâ Dissertatione præ se tulit; sed ne id perficeret, fuisse eum et multis negotiis et malâ valetudine impeditum : quare insistendum esse in iis codicibus quos ipse ad nos miserat, quos esse sinceros et ultimis ex curis profectos persuadebant, tum multæ correctiones autographæ, tum etiam plurima additamenta, quæ manu propriâ Episcopus Meldensis exarârat.

Cæterùm judicare ex antedictis Lectores possunt, quòd ultimam hanc recognitionem non fecerit Episcopus Meldensis, nihil inde perire publicæ utilitati. Neque enim res alias fuit dicturus, aliamve doctrinam secuturus : alium tantùm titulum facturus erat, quædam etiam Romanæ Curiæ ingrata expuncturus, quæ, ut ipsius verbis utar, *ei displicere possent, non ex doctrinâ ipsâ, sed ex tradendæ doctrinæ ratione* (*Dissert. prœv., n.* X.).

Nos verò etsi et summum Pontificem, ut catholicum decet, reveremur, et operis hujus formam talem fuisse optamus, in quâ Romanæ Curiæ Episcopus Meldensis maximè indulsisset, tamen nostri muneris esse arbitrati sumus, nihil operæ nostræ ad magni BOSSUET operam admiscere; non modò ejus tractatûs formam non mutare ; sed ne verbum quidem addere vel detrahere; præsertim cùm id nobis Episcopus Trecensis etiam atque etiam mandârit.

Nam nobis formam eam, quam ultimam sibi proposuerat Episcopus Meldensis, exhibere facillimum fuisset. Quippe titulo mutato, omissis De-

clarationis Gallicanæ quatuor capitibus, paucis quibusdam aliter enuntiatis, quæ paginas duas vix implerent, et pro his verbis quæ sæpe occurrunt : *Hæc docent in suâ Declaratione Præsules Gallicani*, illis aliis positis : *Hæc Ecclesia Gallicana et Universitas Parisiensis semper docuerunt*, ultimam recognitionem hujus operis ab Episcopo Meldensi meditatam, tu erudite lector, perfectam haberes, et nomine mutato, esset pura puta *Defensio Declarationis Cleri Gallicani*.

Speramus autem non tibi ingratum fore, quod tibi Episcopi Meldensis consilium ultimum exposuerimus, cùm videre jam possis eum magnum virum non recusasse, quin opus suum totum retractaret, eam unam ob causam, ne concordia Gallicanæ Ecclesiæ cum Romanâ læderetur. Quippe docere volebat, non pugnare, ad ipsam causam accedere, non, ut ipse dicebat, *causæ satis per se gravis cursum, accersitis difficultatibus impedire* (*lib.* VI. *cap.* V.).

Nunc breviter dicendum de operis singulis partibus.

Præviæ Dissertationis Trecensis Episcopus participem fecerat prorsus neminem, non ipsum Ludovicum Magnum, cui, propter causas nobis incognitas, dederat *Defensionis* id exemplar quod erat prioris tantùm recognitionis, non dederat additamenta multa quæ in codicibus ultimæ recognitionis auctoris manu scripta erant. Nos primi omnium sumus, qui hanc Dissertationem legimus, quam ultro divulgamus, eruditorum manibus sæpe tractandam et evolvendam.

Dissertationem hanc composuit in ultimâ senectute Episcopus Meldensis, corpore infirmo, viribus ingenii non debilitatis, ut neque scribendi moderatione et amore concordiæ.

In eo opere, quanquam à nominandâ Gallicanâ Declaratione consultò abstineat, tamen egregiè ostendit « hujus Declarationis doctrinam ab illâ » doctrinâ toto orbe multis abhinc sæculis notis» simâ, quam Parisiensium vocant, nullâ ex parte » esse diversam ; proindeque Declarationis doctri» nam damnari non posse ut hæreticam et schisma» ticam, cùm Parisiensium sententia manserit » semper inconcussa et censuræ omnis expers. »

Tanta est in illâ Dissertatione sermonis ubertas, perspicuitas, concinnitas, ingeniique vis ac sagacitas, ut ubique magnum dicendi et disserendi artificem ac doctorem D. BOSSUET facilè recognoscas.

Qui suî non dissimilis est in *Defensione* quæ sequitur, in quâ omnia tractantur, tum verè, tum enucleatè, sic ut veritas in clarissimâ luce versetur. Nihil autem profert suum ; promit omnia de fontibus apertis Scripturæ et Traditionis ; ita ut ipsi de se hoc gloriari liceat quod olim dicebat Leo Magnus : « Non novæ prædicationis est (doctrina » mea ;)... in nullo discedens ab ejus fidei regulâ, » quæ evidenter à nostris vestrisque est defensa ma» joribus (LEO MAG., *ep.* CIII. *ad* PROT. ALEX. *c.* II.). »

In primâ parte, evolutis ab omni antiquitatis memoriâ ad decimum usque sæculum omnium populorum gestis, probat, « semper et ab omnibus » hoc fuisse creditum : nempe ambas potestates » ecclesiasticam et civilem, suo in genere rebusque » suis, sub Deo et post Deum primas esse, unique » Deo subditas ; neque alteram potestatem ab alterâ » deponi et in ordinem cogi posse. »

In secundâ parte opinionem *superioritatis* ejus, quâ Papæ potestas ipsâ Conciliorum œcumenicorum potestate potior asseritur, eo convellit, « quod » talis *superioritas* Constantiensis œcumenici Con» cilii canonibus proscripta fuerit. »

Tertiâ parte, ut pontificiam hanc *superioritatem* configat, et novam Ultramontanorum doctrinam de Papæ infallibilitate eodem ictu confodiat, aggreditur omnem Traditionem revolvere, atque ex eâ ostendere « has opiniones toti antiquitati prorsus » incognitas fuisse, atque adeo esse falsas : semper » à Patribus et à Conciliis in universalis Ecclesiæ » consensione fuisse repositam vim illam irrefor» mabilem et irretractabilem, quam in ævum du» raturam Christus Ecclesiæ promisit. »

Exacto opere, pro clausulâ ponit Meldensis Episcopus Corollarium, in quo non tantùm probat, sed veluti ponit ob oculos hanc propositionem : « A Gallis primatum Romanum et Sedis apostolicæ » majestatem exquisitiori ratione propugnari, con» firmari, illustrari, quàm ab Ultramontanis doc» toribus, qui novellas, sive adinventiones, sive » adulationes, sive potiùs ludibria sectantur. Aperit » incommoda, absurda, falsa, in quæ se inducant » illi viri sanctæ Sedis studiosi quidem, sed adeo » improvidi, ut ejus auctoritatem odiosam, invi» diosam, contemnendam reddere velle videantur.» Illius Corollarii pressa oratio est : in eo tot sunt sententiæ quot verba, plurimorumque voluminum instar haberi potest.

IV. *Operis hujus edendi quæ nostræ curæ fuerint.* — Dicendum nunc quales extiterint operis hujus edendi nostræ curæ. Cùm primùm hoc oneris nobis imponebat Episcopus Trecensis, veriti sumus ne illius mole gravaremur, necnon id deponere conati sumus : quosdam etiam nominabamus, à quibus illud oneris meliùs sustineri posset. Sed mandatum dabat is Episcopus, quem nos summâ reverentiâ colebamus : ii amici cohortabantur, quos de republicâ christianâ bene meritos, non audire, quamquam invitè, non potuimus.

Ergo Episcopi Trecensis jussu difficilem provinciam suscepimus, qui postquam nobis commisit operis manuscriptos codices, nos, iis inter se collatis, eos selegimus, qui ipsius Meldensis Episcopi manu plurimùm emendati erant, et multis in locis, imprimis lib. V et VI, aucti ac locupletati. Hinc fit ut nostra hæc editio sit editione anni 1730 multò absolutior, etiam ad fidem autographorum multò emendatior. Porrò illi codices seduló asservantur, futuri aliquando, si opus fuerit, nostræ in illis exhibendis incorruptæ diligentiæ, sinceri testes.

Multa etiam D. BOSSUET aut ipse sustulerat, præsertim ex secundâ et tertiâ parte, et ex Corollario, aut, ut à descriptore tollerentur, quibusdam notis

significarat. Nempe ea omnia conjecerat in *prœviam Dissertationem*, prӕterquam libri x caput unum totum, quod omnino aboleri jusserat. In eo autem capite referebantur Acta sancti Eusebii Presbyteri et Martyris, quӕ acta Meldensi Episcopo, postquam in ea diligentiùs introspexisset, visa fuerant insincera, aut saltem dubiӕ auctoritatis. Nos illud caput ad calcem Appendicis rejecimus, ne quid in nostrâ editione desiderari videretur.

Illud quoque hic à nobis observari oportet, Meldensis Episcopi morem perpetuum fuisse uti schedulis; in quibus ea scriberet, quӕ in locis emendatis ad continuandum sermonem necessaria essent. Talium schedularum tres aut quatuor deerant, sive amissӕ illӕ fuerint, sive eas ipse in suo loco ponere omiserit. Quare eas, necessitate cogente, supplevimus, quas facilè agnosces, utpote typis italicis editas, nec non etiam parenthesi interclusas.

Quamvis non parvi laboris erat talis editio, nihil tamen prӕtermittere constitueramus, unde in publicum utilitates nonnullӕ existere possent. Ergo auctoritates omnes in toto tractatu allegatas cum ipsis auctorum libris contulimus, eaque resarcivimus quӕ erant à descriptoribus, aut omissa, aut mendosè scripta; et, ne quid deesset, allegationes ita ad marginem expressimus, ut illӕ plerumque tum novas editiones, tum etiam veteres, quibus utebatur Meldensis Episcopus, unà complectantur. Addidimus, prout sese dedit occasio, notas nonnullas tam historicas, quàm theologicas, atque etiam criticas [1].

Totum illud opus Gallicum fecimus de mandato Episcopi Trecensis, et separatè edidimus. Nam consentaneum videbatur ut Gallicanarum libertatem defensionem Galli homines suâ in linguâ expositam viderent.

Erit de illâ qualicumque nostrâ operâ, sive notis, sive versione Gallicâ lectorum judicium. Quòd si quid nobis erroris exciderit, nos, utpote imbecillitatis nostrӕ conscii et solius veritatis amore ducti, errorem corrigere et in unâ veritate acquiescere desideramus. Itaque, sive amici erunt qui nostras curas redarguent, sive inimici, modò bene redarguant, gratum nobis facient. Memores quippe sumus Augustinianӕ illius sententiӕ (Aug., *l.* ii. *de Trinit. proem. tom.* viii. *col.* 772.): « Nullus reprehensor » formidandus est amatori veritatis. Si ergo ini- » micus insultat, ferendus est; amicus autem,...... » si docet, audiendus. »

Excerpta ex Epistolâ Gallicâ illustrissimi ac reverendissimi Jacobi Benigni Bossuet *Trecensis Episcopi*, 31 *augusti* 1735.

J'ai été aussi surpris que vous d'apprendre qu'on venoit de donner au public la première partie de l'ouvrage (*les trois livres qui sont les premiers dans l'édition latine de* 1730) avec une traduction, et qu'on promettoit de donner incessamment le reste. Comme je n'ai eu aucune part, telle qu'elle puisse être au monde, ni à cette traduction, ni à la publication, et que je ne sais ce que c'est que tout cela, j'ai différé à vous écrire, que je me fusse informé à Paris de ce qui s'est passé à ce sujet.... Ce que j'ai appris, que d'habiles connoisseurs ne sont que médiocrement satisfaits de l'ouvrage en question, m'en donne une assez mauvaise opinion, et ne me fait pas perdre la vue d'une bonne traduction et d'une bonne édition, s'il y a moyen. Ainsi si celui qui a si bien commencé, n'est pas assez dégoûté de continuer par ce qui vient d'arriver, j'aurois une très grande satisfaction qu'il voulût bien continuer cet ouvrage, auquel je joindrai toute mon autorité, si on me laisse faire, et si des puissances supérieures ne m'en empêchent point. C'est ce qui dépendra des circonstances du temps et de la disposition des têtes et des cœurs... Je remédierai aisément avec le secours de gens habiles et de l'excellent traducteur, aux corrections qu'il faudra faire sur quelques citations fautives... Au reste je n'ai point du tout perdu l'idée, ni de la personne, ni du mérite, ni des talents de M.*** Je suis rempli d'estime et d'amitié pour lui; et dès que son cœur est prévenu en faveur de M. de Meaux, comme il me l'a toujours paru, et qu'il conserve quelque amitié pour moi; il est difficile que son génie, son bon goût, et son esprit ne répondent pas du succès de ce qu'il voudra bien entreprendre; surtout s'il est à portée d'agir sur cela de concert avec M.*** que ses seules occupations ont détourné de ce travail; mais qui m'a promis de donner à la révision de cette traduction toute son attention et tout son temps.

† Bénigne, évêque de Troyes.

[1] Has notas ex parte retinuimus, quarum tamen nonnullas nimiè prolixas contraximus. (*Edit. Versall.*)

CLERI GALLICANI
DE
ECCLESIASTICA POTESTATE DECLARATIO,

DIE DECIMO NONO MARTII 1682.

Ecclesiӕ Gallicanӕ decreta et libertates à majoribus nostris tanto studio propugnatas, earumque fundamenta sacris canonibus et Patrum traditione nixa multi diruere moliuntur; nec desunt qui earum obtentu primatum beati Petri ejusque successorum Romanorum Pontificum à Christo institutum, iisque debitam ab omnibus christianis obedientiam, Sedisque apostolicӕ, in quâ fides prӕdicatur, et unitas servatur Ecclesiӕ, reverendam omnibus gentibus majestatem imminuere non vereantur. Hӕretici quoque nihil prӕtermittunt, quo eam potestatem, quâ pax Ecclesiӕ continetur, invidiosam et gravem regibus et populis ostentent, iisque fraudibus simplices animas ab Ecclesiӕ matris Christique adeo communione dissocient. Quӕ ut incommoda pro-

pulsemus, nos Archiepiscopi et Episcopi Parisiis mandato regio congregati, ecclesiam Gallicanam repræsentantes, unà cum cæteris ecclesiasticis viris nobiscum deputatis, diligenti tractatu habito, hæc sancienda et declaranda esse duximus.

I. — Primùm : beato Petro ejusque successoribus Christi vicariis ipsique Ecclesiæ rerum spiritualium et ad æternam salutem pertinentium, non autem civilium ac temporalium, à Deo traditam potestatem, dicente Domino, *Regnum meum non est de hoc mundo* (JOAN., XVIII. 36.), et iterum, *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (LUC., XX. 25.) ; ac proinde stare apostolicum illud : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit : non est enim potestas nisi à Deo : quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Itaque qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit* (*Rom.*, XIII. 1, 2.). Reges ergo et principes in temporalibus nulli ecclesiasticæ potestati Dei ordinatione subjici, neque auctoritate clavium Ecclesiæ, directè vel indirectè deponi, aut illorum subditos eximi à fide atque obedientiâ, ac præstito fidelitatis sacramento solvi posse eamque sententiam publicæ tranquillitati necessariam, nec minùs Ecclesiæ quàm imperio utilem, ut verbo Dei Patrum traditioni et sanctorum exemplis consonam, omnino retinendam.

II. — Sic autem inesse apostolicæ Sedi ac Petri successoribus Christi vicariis rerum spiritualium plenam potestatem, ut simul valeant atque immota consistant sanctæ œcumenicæ Synodi Constantiensis à Sede apostolicâ comprobata, ipsoque Romanorum Pontificum ac totius Ecclesiæ usu confirmata, atque ab ecclesiâ Gallicanâ perpetuâ religione custodita decreta de auctoritate Conciliorum generalium, quæ sessione quartâ et quintâ continentur, nec probari à Gallicanâ ecclesiâ, qui eorum decretorum, quasi dubiæ sint auctoritatis ac minùs approbata, robur infringant, aut ad solum schismatis tempus Concilii dicta detorqueant.

III. — Hinc apostolicæ potestatis usum moderandum per canones spiritu Dei conditos et totius mundi reverentiâ consecratos : valere etiam regulas, mores et instituta à regno et ecclesiâ Gallicanâ recepta, Patrumque terminos manere inconcussos; atque id pertinere ad amplitudinem apostolicæ Sedis, ut statuta et consuetudines tantæ sedis et ecclesiarum consensione firmata, propriam stabilitatem obtineant.

IV. — In fidei quoque quæstionibus, præcipuas summi Pontificis esse partes, ejusque decreta ad omnes et singulas ecclesias pertinere, nec tamen irreformabile esse judicium, nisi Ecclesiæ consensus accesserit.

Quæ accepta à Patribus ad omnes ecclesias Gallicanas atque episcopos iis Spiritu sancto auctore præsidentes, mittenda decrevimus, ut idipsum dicamus omnes, simusque in eodem sensu et in eâdem sententiâ.

GALLIA ORTHODOXA,

SIVE

VINDICIÆ SCHOLÆ PARISIENSIS

TOTIUSQUE CLERI GALLICANI

ADVERSUS NONNULLOS.

DE CAUSIS ET FUNDAMENTIS

HUJUS OPERIS

PRÆVIA ET THEOLOGICA DISSERTATIO.

I. *An tacere oporteat Gallos, erroris ac schismatis ab illustrissimo Rocaberto et aliis, apud summum Pontificem accusatos.* — Aggressuro gravissimam quæstionem, veteremque scholæ Parisiensis, imò verò totius Ecclesiæ Gallicanæ sententiam ab omni erroris suspicione defensuro, multa sanè occurrunt, quæ à scribendo deterreant, multa quæ impellant. Deterret imprimis illa insita pectori Sedis apostolicæ reverentia, atque in ejus laudem propensio singularis, omni quidem tempore, (quippe quæ ab ipsâ fidei catholicæ ratione ac professione profecta sit), nunc autem vel maximè sub Innocentio XII, optimo, justissimo, beneficentissimo Pontifice ac parente, cujus in obsequium pronæ Regis invicti, ac totius regni christianissimi voluntates. Etsi enim satis nobis conscii sumus, ego et cæteri Episcopi ac Theologi Gallicani, priscâ illâ sententiâ, quam Parisiensium et Gallicanam vocant, amplificari, commendarique Sedis apostolicæ majestatem; tamen, vel in speciem à nobis imminutam videri, idque à tot adversariis per universum orbem tantis jactari clamoribus, molestissimum est. Ac profectò, si ab iniquis censoribus impetrari potuisset ut nos tranquillos sinerent in Ecclesiæ catholicæ, et fidei apostolicæ sinu conquiescere, tutiore conscientiâ sileremus. Sed enim gravior nos cura sollicitat, tot editis libris, atque etiam recentissimis illustrissimi Rocaberti, Archiepiscopi Valentini, prægrandibus scriptis, datis quoque litteris ad optimum Pontificem, erroris ac schismatis, quin etiam hæresis postulatos. Quam accusationem si taciti ferimus,

priscum illud Galliæ semper orthodoxæ evanescit decus, eaque gloria, quam apud plebes nostras in Christo nos habere oportet, concidit. Quo loco commemorare nos piget eos qui scripserint, in his quidem quæstionibus de summâ catholicæ fidei agi, quasi nunc primùm in Ecclesiâ audientur, non autem à tot sæculis, nullo erroris, nullo schismatis metu, pertractatæ fuerunt.

II. *Duo libelli memorantur, unà cum censurâ illustrissimi Archiepiscopi Strigoniensis.* — Ac primùm divulgati libelli duo quorum alteri titulus; *Ad illustrissimos et reverendissimos Galliæ Episcopos disquisitio theologico-juridica super Declaratione Cleri Gallicani factâ Parisiis* 19 *Mart.* 1682 (*Vid. præf. aut. in append.*). Alter inscribitur : *Doctrina quam de primatu, auctoritate, et infallibilitate Romanorum Pontificum tradiderunt Lovanienses sacræ theologiæ Magistri, ac professores tam veteres quàm recentiores, etc., Declarationi Cleri Gallicani de ecclesiasticâ potestate nuper editæ, opposita.* Uterque anonymus : utroque nobilissimæ scholæ Parisiensis, totiusque adeo Cleri Gallicani antiquissima sententia non tantùm impugnatur, verùm etiam proscribitur, ut « quæ faveat hæreticis, Romanum Pontificem » dignitate primatûs, divinâ ei ordinatione con- » stituti, exuat, ac Sedem apostolicam labefactet; » quin etiam exsuscitet Wiclefi errores à Con- » stantiensi Concilio condemnatos (*Doct. Lov.* » *præf.; Vid. disquis., art.* IV. *pag.* 21, 22.). » Miram rem ! ut quod Synodus Constantiensis de supremâ Conciliorum auctoritate sanxerit, in Wiclefo ipsa proscripserit. *Doctrinæ Lovaniensium* quis auctor fuerit, etiamnum ignoramus. Nicolaus Dubois sacrarum litterarum in Universitate Lovaniensi Professor primarius, se ipse *Disquisitionis* auctorem professus, parum probatus suis, clamosior scilicet, quàm doctior, alias scriptiunculas sparsit, ut, si non vi ac pondere, nos numero saltem premere velle videatur. Atque hæc apud vicinos Belgas agebantur. Verùm ex longinquo gravioris belli metus; nec jam disquisitio, aut tractatio, sed censura. Nempe illustrissimus Georgius[1] Strigoniensis Archiepiscopus, ac regni Hungariæ primas, ostentâ primùm Concilii nationalis auctoritate (credo ut Clero Gallicano parem Hungarici Cleri auctoritatem opponeret) ipse interim, *dum præfata Synodus suo tempore celebretur,* cum quinque fortasse vel sex Episcopis non est veritus, tot Gallicanorum Episcoporum, ipsiusque adeo Ecclesiæ Gallicanæ, ut quidem ipse perhibet, « decreta configere, pro- » positiones interdicere, proscribere, prohibere, » ut quæ christianis auribus absurdæ, ac planè » detestabiles, noxiæ, periculosæ in fide, ac per » Hungarici quoque regni provincias à satanæ » ministris disseminatæ, blandæ pietatis specie » schismaticum virus instillent (*Cens. Hungar.;* » *Vid. in Vind. doctr. maj. schol. Paris.*). » En schismatis rei ac satanæ ministris venena subministrant tot catholicarum Ecclesiarum præsides, Sedis apostolicæ communicatores; certè, ut cætera omittamus, intactâ, innocuâque doctrinâ, quam nulla unquam Ecclesiæ censura proscripsit. Id enim primus omnium, ac solus remansurus Strigoniensis Archiepiscopus prolato judicio fecit, sibi ipse contrarius : quippe qui de nostrâ doctrinâ sententiam tulerit, simul pronuntiaverit, « ad solam Sedem apostolicam » divino et immutabili privilegio spectare, ut de » controversiis fidei judicet. » Quâ de re non est hìc dicendi locus.

[1] Zelepechimi.

III. *Eminentissimi Cardinalis Daguirrei sententia.* — Cæterùm Hispani cum Belgis coronæ suæ subditis concinunt. Primus omnium vir eruditissimus atque amicissimus, ac multis jam titulis clarus, nunc etiam Romanâ purpurâ decoratus, F. Josephus Daguirreus volumen ingens edidit, cujus inscriptio est : *Auctoritas infallibilis, et summa cathedræ sancti Petri, extra et supra Concilia quælibet, atque in totam Ecclesiam denuo stabilita, etc., sive Defensio cathedræ sancti Petri adversùs Declarationem nomini illustrissimi Cleri Gallicani, editam Parisiis,* die 19 Mart. MDCLXXXII. Et is quidem passim inculcat doctrinam eam quam tradit, « fide divinâ et catholicâ certam, » quæ proinde sine hæresi negari non possit; » opinionem negantem refutandam tanquam » hæreticam (*Disp.* XXII. *n.* 16, 17, 18, *etc.*). » alibi ex Melchiore Cano « erroneam; declara- » tionem autem ab Episcopis Gallicanis re- » vocandam publicè, ac penitus abolendam; » cùm singulæ ejus theses gravissimis censuris » notatæ inveniantur ab omnibus ferè catholicis » scriptoribus doctoribusque, et nuperrimè à » censoribus Romanis (*Disp.* VII. *n.* 16.). » Quâ de re nihil inaudivimus. « Cæterum, inquit » (*Disp.* XL. *n.* 17.), in hâc florentissimâ Aca- » demiâ Salmanticensi, cæterisque Hispaniæ, ubi » nemo curialis est, omnes uno animo illas the- » ses diris, et execrationi devovent, idque pa- » lam testabuntur, si pontificium deferendo ju- » dicio mandatum accesserit. » Hæc vir optimus et candidissimus hostili nimis animo, ac gentis

suæ præjudiciis actus, in Gallos curiales visos, quòd avitam doctrinam tueantur, eam quam Hispani quoque et Belgæ antiquitus propugnaverint. Scilicet curialis Tostatus Salmanticensis Academiæ lumen, ipsi eminentissimo Daguirreo *Hispaniæ Salomon* (*Disputat.* XVI. *num.* 62; XXII. *num.* 59.); curialis Adrianus VI Papa, columen Lovaniensis Academiæ, aliique omnes statim cum laude appellandi, qui Parisiensium sententiam toto orbe celeberrimam, et ab omni notâ integram, tum cùm Galli Hispanique ac Belgæ mirum in modum consentirent, acceptam à majoribus, penitus imbiberunt.

Quin etiam scriptor clarissimus, nec unquam sine honore nominandus, cùm tot ac tantos appellaverit, qui Parisiensibus consentirent, mirari se dicit, in tantâ eruditionis luce, quanta et qualis fulget in hoc politissimo sæculo, potuisse existere, præsertim Lutetiæ Parisiorum, qui revocarent AB ORCO opinionem illam de potestate Synodi œcumenicæ supra Papam (*Ibid.*, XXXVI. *n.* 2.). AB ORCO! sententiam, quam tot viri pii doctique, neque Galli nostri tantùm, verùm etiam Itali, Hispani, Belgæ, ipso etiam teste, propugnarint. Quo quid est iniquius comparatum?

Cùm autem sic exarserit vir mitissimus, tamen pro æquitate suâ, *ab omni censurâ abstrahendum docet* (*Ib.*, XXII. *n.* 2, 3.): memor scilicet severi diplomatis Innocentii XI, anno 1679 districtè « præcipientis, in virtute sanctæ obedientiæ, » omnibus catholicis scriptoribus, ut caveant ab » omni censurâ et notâ, et à quibuscumque » conviciis, contra eas propositiones, quæ adhuc » inter catholicos hinc inde controvertuntur, do- » nec à sanctâ Sede, re cognitâ, super eisdem » propositionibus judicium proferatur. » Quæ sanè præcepta quàm observaverit, qui diris, qui execrationi, ut AB ORCO revocatam, contrariam sententiam devovet, ipsi æstimandum relinquimus. Sanè pro virili parte id agit, ut ab omni censurâ in Parisiensium sententiam, *saltem directè latâ* (*Ibid.*, *n.* 3, 18.), abstinendum putet, quòd id ad solam sedem apostolicam spectet. His quidem verbis haud obscurè visus arguere Strigoniensis Antistitis immode etiam, qui nec à directâ censurâ temperaverit, ut vidimus.

IV. *Reverendissimus Pater Thyrsus Gonzalez.* — Majorem tamen in modum eam censuram commendat P. Thyrsus Gonzalez (GONZ., *de infall. R. P. disput.* XI. *sect.* VI. *p.* 593.), non sine honore appellandus, quippe societatis Jesu Præpositus generalis, et impugnatâ acriter probabilismi sententiâ nobilis. Ipse Parisiensium doctrinam ex Bellarmini decretis planè falsam, et hæresi proximam, « nec modò ignotam om- » nibus, quorum sanctitatem solemni cultu Ec- » clesia declaraverit, sed etiam à gravissimis » doctoribus gravi censurâ perstrictam, ut nempe » vel temerariam, vel erroneam, vel hæresi » proximam, vel Ecclesiæ perniciem afferentem » (GONZ., *de infall. P. R. disp.* I. *sect.* IV. § 3, » *n.* 2. *disput.* XII. *Per totam præf. pag.* 14, » *n.* 23.): » quæ statim in præfatione professus, progressu operis, stabilienda pollicetur.

V. *Illustrissimus Rocabertus, Archiepiscopus Valentinus, omnium immitissimus.* — Sed profectò unus omnium longè acerbissimus, immeritæ Galliæ bellum indixit, illustrissimus ac reverendissimus Rocabertus [1], Archiepiscopus Valentinus. Primùm enim, ac statim operis ab initio, ita constituit quæstionem (ROCAB., *de R. P. infall. tom.* I. *præfat. p.* 1.): « Gravissima » catholicos inter et hæreticos, circa Romani » Pontificis infallibilitatem, semper existit con- » troversia, quæ præcipuè à Constantiensis » et Basileensis Concilii temporibus, ad hanc » usque ætatem utrinque acriter decertatur. »

Pessimâ fide: id enim agit statim, ut, qui infallibilitatem illam non admiserint, pro hæreticis habeantur; tum subdit: « Hæretici enim, » utpote infensissimi pontificiæ auctoritatis ini- » mici, negativæ assertioni tenaciter adhærent; » orthodoxi verò, quorum catholica inest visce- » ribus religio, affirmativæ constantissimè pro » aris et focis insistunt. » En quid hæretici, quid orthodoxi et catholici, *queis religio cordi est*, sentiant; pro quo hi depugnent tanquam *pro aris et focis*, tanquam pro re sanctissimâ ac sacratissimâ, hoc est pro religione, pro fide. Quid ergo cæteri? Quid aliud quàm hæretici, *ararum*que ac *sacri foci* hostes habeantur? Atque ita ab ipso limine constitutus quæstionis status.

Atqui, te ipso teste, eam quoque sententiam propugnarunt catholicissimi, Almainus, Gerson ille, ut ipse memoras, « D. Bernardo consonans » mirificè, celebris Gallicanus scriptor, Pari- » siensis Cancellarius (*Ib.*, *n.* 6, 7, 8, 9.): » neque si profectò solus; *his adhæret Driedo* (*Ibid.*, *l.* 1.

[1] Joannes Thomas *Rocabertus*, ex Dominicanorum familiâ, per varios dignitatum gradus ordinis sui Præpositus generalis, deinde Archiepiscopus Valentinus, etc. eo ut probaret se summi Pontificis studiosum, et supremi ejus dominatûs strenuum defensorem, tria volumina in-fol. Valentiæ anno 1693 et 1694, typis mandavit, plena opinionum quibus sanctæ Sedis majestas non tam amplificabatur quàm minuebatur. Postea idem collecta variorum de eâdem re scripta, suis sumptibus Romæ recudit, XXI vol. in-fol. sub hoc titulo; *Bibliotheca Romana Pontificia.* Ejus tractatus *de Pontificiâ auctoritate* Gallis vehementer displicuit. (*Edit. Paris.*)

n. 8.), non is quidem Gallus è Parisiensium scholâ, sed Belga, Lovaniensis suæ Academiæ decus. Quid Alphonsus de Castro? *Prædictis*, inquit (Rocab., *de R. P. infall. tom.* I. *præfat. n.* 9.), *consonat:* neque ille sanè Gallus, ex inclytâ Hispanicâ natione, Franciscanoque ordine, patrum nostrorum memoriâ theologus nobilis. Quid autem quatuor nominas ad Gallorum invidiam? Nostri quasi hos tantùm adstipulatores habeant, alios prætermittis toto orbe celeberrimos, ab ipso Bellarmino, ab ipso Daguirreo, ab ipso Thyrso Gonzale ritè appellatos, in his Alphonsum Tostatum episcopum Abulensem, Hispaniæ lumen; Adrianum VI Papam, Lovaniensis Academiæ decus, Caroli V Augusti ac Regis Hispaniæ præceptorem, denique omnium christianorum patrem; cæteros innumerabiles, quos nec sinistræ suspicionis saltem rumor aspersit: nempe illi, te arbitro, « ratione statûs ac professionis inter catholicos annumerantur; » catholici scilicet, si tibi asserenti credimus, nomine, non fide, non re, atque hæreticos inter potiùs recensendi. Sic censet Rocabertus. Itaque haud secus sævit in Gallos, quàm ut in apertos catholicæ religionis hostes, nec veritus ad Innocentium XII, tàm pium Pontificem, hæc infanda perscribere: « Eorum operâ Ecclesiam turbulentissimis errorum flatibus concuti, Petri naviculam, et infallibilem ejus auctoritatem, tartareis hæresûm fluctibus agitari: quæ errorum monstra toto christiano orbe pellenda sint » (*Epist. dedic., tom.* I.). » Sic enim exstimant, sat victos prostratosque adversarios, si *orcum*, si *tartara*, si *monstra* omnigena objecerint, atque hos, tetris vocibus, tanquam pueros territârint.

Multò tamen atrociùs insurgit in alterâ epistolâ, tomo III præfixâ, ad eumdem optimum maximumque Innocentium XII; ubi omni ope suadere nititur, à Gallis tetrum *schisma parari*, per eas propositiones « quas cætera regna ut erroneas, impias in fide, scandalosas, aversentur: qui se christianissimos gloriantur, unà cùm hæreticis conspirare: hinc intolerabilia damna suboriri, » neque omnino dubitandum, « quin jam in illo regno, prædictarum propositionum lue grassante, innumerabili ignaræ plebis multitudini, plurima eaque irreparabilia, in materiâ fidei et religionis detrimenta immineant. Itaque Gallicanum regnum miserandum futurum, nisi sub felicissimo tanti pontificis regimine efficacissimum adhibeatur remedium, quo gravissimis animarum hujus regni periculis medeatur (*Ibid., tom.* III.). » Quibus satis indicat, summo in periculo ad extrema omnia decurrendum; ac ne quis ambigat quid agendum velit, inter approbatores profert, Isidorum Aparacium, qui omnimodis contumeliis Gallos adortus, etiam ad Innocentium XII sermone converso, ad hæc horrenda devenit: « Utimini, inquit (*tom.* II. *epist.* Isid. Apar. Gilar.), oblatâ vobis à Deo opprimendi perfidos occasione: pertinet ad officium Innocentis, non solùm nemini malum facere, verùm etiam cohibere à peccato, vel punire peccatum, ut aut ipse qui plectitur corrigatur, experimento, aut alii terreantur exemplo. »

Cæteros approbatores omitto, qui conjuratione factâ, longissimis et fastidiosissimis elogiis editis, Archiepiscopo adulantur, et Gallorum proscindunt fidem: tanquam non in regnum, sed in Ecclesiam quoque Gallicanam, tantam Ecclesiæ catholicæ partem, inexpiabile bellum gererent.

Atque hæc Valentiæ evulgantur anno 1694, jam compositis Romæ, cum Clero Gallicano rebus, posteaquam optimo Pontifici satisfactum, promotique ad sedes vacuas Episcopi Gallicani, nusquam incusatâ eorum fide. Quæ quidem Hispanorum produnt inclementiam, qui in re quoque ecclesiasticâ hostile odium induerint, omnibusque artibus ac viribus prohibere conati sint, ne pax Ecclesiæ coalesceret: simul pontificii animi magnitudinem ostendunt ac benignitatem; cùm verè sanctissimus Innocentius XII, nec tot adversariorum clamoribus ac machinationibus, imò comminationibus, deterreri potuerit, quominus nos omnes totumque Gallicanum Clerum, pacatus ac mitis, paternum in sinum admitteret.

VI. *Gallicanam Declarationem immeritò impugnatam, tanquam esset decretum fidei, ex actis demonstratur.* — Sanè non latet, quid ecclesiasticæ paci obtenderint: nempe Clerum Gallicanum, decreto peculiari de fide condito, se ab omnibus aliis gentibus catholicis abrupisse; id enim et Archiepiscopus Valentinus in illâ dedicatoriâ ad Pontificem tom. III epistolâ, miris vociferationibus atque apertis odiis exaggerat, et ipse Daguirreus non tacet: quippe qui exprobret « Galliarum Præsulibus, non licuisse ipsis sua paradoxa publici juris facere, et mittenda curare ad omnes Ecclesias, veluti quamdam sanæ omnino, imò et catholicæ doctrinæ formulam, quâ omnes constringerent (Daguir., *disp.* XI. *num.* 1, 3.): » quod à Cleri Gallicani mente longè alienissimum fuit. Sic enim ipsa Conventûs habiti Parisiis apud Augustinianos gesta testantur (*Act. Conv. Cler. Gall., an.* 1682, *MSS.*);

probatis quippe per provincias unanimi consensu, quatuor articulis, item epistolâ, quæ cum iisdem articulis ad omnes Archiepiscopos et Episcopos Gallicanos mitteretur, « illustrissimus ac » reverendissimus dominus Archiepiscopus Ca» meracensis [1] dixit, se quidem in sententiâ » contrariâ educatum, statim existimasse non » posse fieri, ut in communem sententiam con» sentiret, verùm non posse abstinere se, quin » convictum se esse fateatur, ipsâ vi veritatis » constabilitæ per illustrissimum ac reverendissi» mum dominum Episcopum Tornacensem, et » alios illustrissimos ac reverendissimos Epi» scopos deputatos; sibique jam omnino persua» sum esse, eorum sententiam omnium esse op» timam, quam eò libentiùs complecteretur, » quòd non ea esset mens sacri Conventûs, ut ex » illâ sententiâ decretum fidei faceret, sed tan» tùm ut eam opinionem adoptaret. » Verba gallica referemus : *Que l'on ne prétendoit pas en faire une décision de foi, mais seulement en adopter l'opinion.* « Cæterùm gratulari se pro» vinciæ suæ, de eximiâ eruditione quam idem » illustrissimus ac reverendissimus Episcopus » Tornacensis in hoc negotio tractando ostendis» set. » Quæ probata ab omnibus, et ad rei memoriam sempiternam in acta relata sunt, die junii 19, horâ post meridiem tertiâ, anno 1682 (*Vid. Relat. Episc. Torn.*).

En perspicuis verbis Gallicani Patres testantur ac probant, non eo se animo fuisse, ut decretum de fide conderent, sed ut *eam opinionem* tanquam potiorem, atque *omnium optimam* adoptarent. Opinionem sanè : non, ut eminentissimus Daguirreus objectabat, *catholicæ doctrinæ formulam* quæ animas *constringeret*. Itaque reverà ab omni censurâ temperant, nusquam fidem ipsam nominant, nemini excommunicationem intentandam putant. Legatur Declaratio, verba expendantur ; nihil reperietur quod fidei formulam sapiat. Sanè ab initio memorantur *Ecclesiæ Gallicanæ decreta :* an decreta de fide, ad quæ sub animarum periculo constringantur? de his ne verbum quidem : decreta dixerunt notissimis vocibus ac latinissimis, priscam et inolitam, id est consuetam in his partibus, sententiam ; non fidem quâ omnes tenerentur. Idcirco nec piguit Gallos ad episcopatum promovendos, datis ad Pontificem maximum litteris, id verè id obedientissimè profiteri et susbscribere : « Quidquid » in iisdem Comitiis circa ecclesiasticam potesta» tem et pontificiam auctoritatem decretum » censeri potuit, pro non decreto haberi velle : » mens nempe, inquiunt, nostra non fuit » quidquam decernere. » Quod in ipso Conventu clarâ voce testatos ex gestis vidimus. Nihil nempe decretum, quod spectaret ad fidem, nihil eo animo ut conscientias constringeret, aut alterius sententiæ condemnationem induceret : id enim nec per somnium cogitabant. Quare cùm tale decretum à Clero Gallicano editum putaretur, id à se amoliti sunt Galli, summo cum animi dolore; neque aliud quidquam de ipsâ Declaratione, aut Pontifex voluit aut Episcopi præstiterunt.

VII. *Hinc quæstio, an licuerit accusare Gallos, et an ipsos oporteat tueri innocentiam.* — His ita constitutis, jam ab adversariis quærimus, an licuerit eis errores circa fidem, hæresim, infanda ac detestanda dogmata imputare nobis, inurere teterrimam notam schismatis adversùs innoxios, Sedique apostolicæ conjunctissimos, atque obedientissimos, tam atrocibus verbis Sedem ipsam apostolicam, totamque adeo Ecclesiam commovere ; et an liceat nobis, imò necesse sit, tantam tamque manifestam, innocuâ defensione, propulsare calumniam.

VIII. *Defensio justa et necessaria ubi de fide agitur.* — Res quidem in aperto est : primùm enim fides virgo est tenerrimæ frontis, cui si quis exprobraverit ullâ erroris labe, læsam doctrinæ castitatem, non modò erubescere eam, verùm etiam tutari innocentiam, nec modò se intactâ pudicitiâ, verùm etiam integrâ famâ sponso Christo exhibere oporteat. Jam, ut ad Episcopos veniamus, quis nesciat in eo ordine, illam vigere gloriam, de quâ scribebat Paulus *malle se mori quàm ut evacuari sinat* (1. *Cor.*, IX. 15.). Quippe quæ ad Christi quoque redundet gloriam, eodem Apostolo dicente : *Sive fratres nostri, apostoli Ecclesiarum, gloria Christi* (2. *Cor.*, VIII. 23.). Quid autem est quo Episcopi magis glorientur, quàm sanâ illibatâque doctrinâ, cujus custodiendæ depositum, et prædicandæ auctoritatem à Domino acceperunt? Hanc ergo habent gloriam, nempe revelatæ et catholicæ veritatis lucem, ipso prædicationis officio, tanquam ex facie Christi refulgentem ; quæ si obscuretur ac nutet, populorum etiam animi collabescunt, metuendumque omnino, ne illud eveniat : *Inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra : invenimur autem et falsi testes Dei* (1. *Cor.*, XV. 14, 15.). Quare ut pupillam oculi tueri nos oportet nostramque et florentissimi Cleri nobiscum consistentis illæsam orthodoxiæ famam : cùm præsertim satis constet eam sententiam, quam erroris insimu-

[1] Jacobus Theodorus de Brias in Artesiâ natus.

lant, non à nobis ortam, sed ab antiquo profectam; ut omnino necesse sit, si hæretici, si schismatici, quod absit, habeamur, Academiæ Parisiensis, altricis magistræque nostræ, jam à trecentis annis priscum obscuratum decus, atque à tot sæculis, eum, qui incorruptus esse debeat, fontem interruptum fuisse; quod morte quà non est tetrius.

IX. *Nec ferendum Gallis objici Jansenismum.* — Præterea objiciunt, à Clero Gallicano *foveri Jansenismum*, aliasque sectas, absque Conciliorum ope ac suffragio, ab apostolicâ Sede damnatas. Hujus rei gratiâ illustrissimus Rocabertus passim in epistolis ac præfationibus, P. Thyrsus Gonzalez, ipse Daguirreus modestissimus omnium, invidiosissimè nos traducunt (Rocab., *præfat. et epist. dedic.;* Gonzal., *p.* 113; Daguir., *p.* 449.). Id enim supererat, ut more solemni, etiam Jansenistas fingerent eos, qui accuratissimè omnium Jansenismum, omnesque ejus artes retexerunt, ut suo loco probabimus. Quam labem inferri nobis si tranquillo animo ferimus, tum verò quid vetet quominus reos esse nos atque convictos pleno ore conclament?

X. *Duæ aliæ causæ edendæ defensionis: prima ne lædatur apostolica Sedes, quæ Gallis nullum errorem imputavit.* — Huc accedunt duæ causæ, quæ vel maximè tacere nos vetant: quòd per latus nostrum, ipsa Sedis apostolicæ petatur dignitas, et christianissimi inclytique Regis nostri pietas violetur. Ac de Sede quidem apostolicâ in perspicuo res est. Quo loco candidè confiteri nos oportet, Romanis Pontificibus displicuisse Gallicanam, de ecclesiasticâ potestate, Declarationem. At duplici de causâ displicere potuit: primùm ex doctrinâ ipsâ, tum ex ejus doctrinæ tradendæ ratione. Solemnis sanè distinctio à theologis omnibus, imò à Romanis quoque Pontificibus, haud semel celebrata: rejici propositiones quasvis, seu propter ipsam rem, seu propter asserendi et proponendi modum. Prædictum autem à nobis est, optimis Pontificibus persuasum, nos peculiarem fidem condere voluisse, saltem proferre voluisse decretum, quod vim episcopalis judicii obtineret, et conscientias obligaret, idque apostolicæ Sedis auctoritate contemptâ; quod nunquam licuit, nunquam factum est.

Multa alia incidisse potuerunt, quæ Innocentio XI, Alexandro VIII, Innocentio XII displicerent; quæ quoniam nec tueri, nec excusare adversùs parentes optimos obedientissimi filii cogitamus, à nobis commemorari nihil attinet. Id quærimus, num ipsa res, ipsa sententia Scholæ Parisiensis, atque adeo totius Ecclesiæ Gallicanæ, ullâ censurâ affecta videatur? Sanè memorant ab Alexandro VIII, editâ protestatione, Declarationem Gallicanam esse proscriptam. Sit factum ut volunt: non contendimus; quanquam eam protestationem nullâ ad nos ratione perlatam esse constat. Utcumque est; ipsam, qualis edita fertur in vulgus, legant, relegant, inspiciant penitus, et expendant: nihil sanè contra fidem comperient imputatum Gallis. At si quid in fide suspectum, si quid erroneum, si quid hæreticum, si quid schismaticum docuissent, prætermissam non oportuit gravissimam accusationis partem: imò verò, ut verissimè, ita confidentissimè dixero, studiosè evitatas omnes quæ doctrinis erroneis ac perversis inuri solent notas. Nam tamen ignorabant sanctissimi Pontifices, quid novitii scriptores etiam maximi nominis, Bellarminus ac cæteri, in sententiam Parisiensium, durè acerbèque dixerint; sed hæc privatorum Doctorum proprio arbitrio, nullâ auctoritate fundata decreta, in censuram conferre publicam, alienum ab apostolicâ gravitate visum. Itaque haud aliis conditionibus compositæ res sunt. Quid enim ab Episcopis Gallicanis Innocentius XII, bonus ac pacificus pontifex, postulavit? ut erroneam, ut schismaticam, ut falsam doctrinam ejurarent? Absit. Nempe Episcopi in hæc verba scripserunt: *nihil enim decernere animus fuit.* En quod deprecantur, en quod Pontifex adversari jubet, decretum esse conditum, latum episcopale judicium, eoque animo quo diximus. Hâc excusatione, hâc purgatione susceptâ pontificium animum adeo placatum esse constat, ut Clero Galicano, pro Sedis apostolicæ consuetudine, impensissimè faveat. Abeat ergo Declaratio, quò libuerit; non enim eam, quod sæpe profiteri juvat, tutandam hìc suscipimus. Manet inconcussa, et censuræ omnis expers, prisca illa sententia Parisiensium: et quanquam Hispani, Belgæ, alii qui in Gallos calamum distrinxerant, extrema omnia intentabant, Sedis tamen apostolicæ gravitas non his se fluctibus abripi sinit, et antiquam, probatissimam, sanè quod nunc sufficit, probabilem insontemque doctrinam, ut ab initio fuerat, intactam relinquit. Nihil ergo metuimus ab adversariis qui in nos sæviunt, et partium studiis acti, horrent, execrantur, damnant quod Sedes apostolica non improbat: nec differri ampliùs patimur defensionem nostram; quippe quam intelligimus cum Sedis apostolicæ defensione esse conjunctam.

XI. *Ludovici Magni læsa pietas defendenda*

fidelibus Gallis. — Nec aliâ ratione Ludovici Magni gloriam vindicamus. Refugit animus ea repetere, quæ Archiepiscopus Valentinus de tanto Rege in suâ præfatione proferre non erubuerit : « Ejus scilicet imperiis ac minis, ad » eam oppressionem redigi Gallos, ut vel inviti » cogantur in suis Universitatibus publicè defen- » dere propositiones adeo à christianâ pietate, et » communi sensu orthodoxorum alienas, adeo » supremæ apostolicæ Sedis auctoritati indeco- » ras, solique impietati et hostilitati, quâ in » apostolicum thronum invehuntur hæretici, » consonas, ac iis qui se veros catholicos, chris- » tianos ac christianissimos gloriantur, maximè » offensivas. » Quæ animo plusquam hostili prolata, nisi fortiter propulsamus, et indignam antistite christiano impotentiam castigamus, nimis ab officio ac fide recedimus, et religiosissimi pariter atque invictissimi Principis majestatem pietatemque lædimus.

XII. *Summâ modestiâ causam hanc esse tractandam : Divisio hujus operis in tres partes.* — Fixum ergo sit et immotum, à nobis dissimulari non posse gravissimas adversùs fidem nostram accusationes, quas ad Sedis apostolicæ et maximi Regis contumeliam pertinere constet; idque unum superest à Deo impetrandum, ut quò impotentiùs et injuriosiùs impetiti sumus, eò æquiùs atque modestiùs causam coram Pontifice maximo totoque orbe christiano dicamus. Quare Italos, Hispanos, Belgas, ac singulari nomine Cardinalem Daguirreum, omni amicitiâ, officio, obsequio prosequendum, et optimo quidem animo, sed tamen immisericordiùs sævientem, etiam atque etiam obsecramus, ne christianam charitatem, christianam amicitiam lædi putent, si antiquam sententiam nullâ cujusquam contumeliâ propugnamus. Decet enim conscios veritatis, ut ad ejus obsequium benignè reducendos curent, qui ab ejus professione, priscæ traditionis immemores, recesserunt. Hujus rei gratiâ, tria hìc tractanda suscipimus : primùm, eam sententiam, quam Parisiensium vocant, ab irreprehensis Doctoribus, atque ab ipsâ Parisiensi theologicâ Facultate, toto orbe notissimâ ac laudatissimâ, nemine improbante, esse traditam : alterum, eamdem sententiam à Constantiensis approbatissimæ Synodi temporibus confirmatam; tertium, eamdem sententiam non tunc excogitatam, sed ab ipsâ christianitatis origine profluentem ex communibus decretis, et, ut vocant, principiis christianarum gentium, ad necessitatem extinguendi schismatis, exponendæ fidei, ac reformandæ pietatis assumptam. Et quanquam hæc tria à theologis operorisssimè pertractantur, ne tamen innocentiæ nostræ ratio extrahatur in longum, nunc in antecessum ex tribus prædictis capitibus compendiosissimè seligemus ea, quibus res nostræ statim in tuto collocentur.

XIII. *Facultatis theologicæ Parisiensis clara et certa sententia, ex nostris juxtà et exteris Doctoribus agnita : Pighius, Navarrus Franciscus de Victoriâ memorantur.* — Ac de primo quidem capite facilè ostendemus, non privatos Doctores, sed integras theologicas Facultates in hâc de quâ agitur stetisse sententiâ : neque solam Parisiensem, verùm etiam Coloniensem, Erefordiensem, Viennensem, Academias in Germaniâ nobiles, Cracoviensem etiam apud Polonos, apud Italos quoque Bononiensem, ad hæc Lovaniensem Parisiensis filiam, alias denique, quarum suo loco acta referemus. Sed ne fusiùs excurrat oratio, quod est expeditius, scholam Parisiensem omnium celeberrimam in medium afferemus. Quâ de re nostri Doctores, Jacobus Almainus et Joannes Major, sub Ludovico XII et Francisco I scriptores nobiles, hæc habent. Almainus quidem : « Conclusio est » quam tenent omnes Doctores Parisienses et » Galli : quòd potestas Papæ est subjecta potes- » tati Concilii; » et hanc vocat « resolutionem » scholæ Parisiensis, et Ecclesiæ Gallicanæ. » Hanc probat eâ maximè ratione, quâ Petrum Alliacensem Cardinalem, et Joannem Gersonem usos fuisse notum. « Quòd potestas quæ est in » supposito deviabili, debet dirigi secundùm » potestatem indeviabilem, pontificia scilicet per » conciliarem. » Hæc Almainus de scholæ Parisiensis, imò etiam de Ecclesiæ Gallicanæ universæ sententiâ, testis oculatus, atque à nemine falsi reprehensus, prodidit (ALMAIN., *l. de potest. eccl. et laic. c.* XVIII; *in App., t.* II *Op.* GERSON., *edit.* DUPIN., *col.* 1070.). Quid Major? Postquam eamdem probavit sententiam, hæc addit : « et » nostra Facultas, à diebus Concilii Constantien- » sis, in quâ plures exercitatos habebis theolo- » gos, quàm in duobus vel tribus regnis, sic » hanc partem fovet, quòd nulli licuit asserere » oppositum probabile, et qui tenuerit in campo » revocare cogitur (MAJ., *de auct. Conc. supra* » *Pap. solut. argument.*; CAJET., *Ibid. col.* » 1144.). » En virum optimum, ac longè doctissimum, de Parisiensium, præ cæteris gentibus christianis, mirâ scientiæ famâ confidentissimè gloriantem : atque is contrariæ sententiæ nequidem probabilitatem à nostris relictam docet, *à diebus quidem Concilii Constantiensis*, hoc est

postquam expressè discussa res est. Altiore autem ex fonte manasse, ejus sententiæ quam asserit, certitudinem, neque, ex Constantiensibus temporibus initium hujus doctrinæ ductum, hinc patet quòd et ipse, et alii ad vetustissimam traditionem, Patrumque et Canonum auctoritatem referendam putent.

Hos libros Almainus et Major jussu Facultatis ediderunt. Hæc verò cùm docerent et toti Ecclesiæ testarentur, nullus tum eversa omnia et periclitari fidem, Sedisque apostolicæ dignitatem; ac doctrinam illam *planè detestabilem, erroneam, hæreticam, aut schismaticam* inclamabat; neque se Romani pontifices commovêre, aut libros ullâ notâ censuêre dignos; quippe qui intelligerent, hæc verè esse decreta sanctissimæ et probatissimæ Facultatis.

Ac ne quis suspicari possit, eos suæ favisse sententiæ, aut Facultatis Parisiensis fortè obscuriorem fuisse sententiam, placet considerare quid de eâ exteri quoque scripserint. Primus Albertus Pighius Belga, adversùs Constantiensia et Basileensia decreta pleno ore invectus, hæc subdit : « Horum decretorum auctoritatem asse- » ruit Joannes ille Gerson Cancellarius Parisien- » sis, quem in hodiernum usque diem universa » illa schola sequitur (PIGH., *de Hierar. Eccles.* » *lib.* VI. *cap.* II.) : » Hæc scribebat, anno 1538, is qui de pontificiâ potestate tam inaudita scripsit, ut eo nomine ferè ab omnibus contemnatur, neque tamen scholam Parisiensem in Gersonis sententiâ, tantâ consensione permanentem, ullâ notâ suggillare ausus, Gersonem etiam *doctum* ac *pium* vocat.

Martinus ab Azpilcueta Navarrus, regno scilicet Navarrico oriundus, divini humanique juris consultissimus, postquam Salmanticæ et Conimbricæ docuit, Romam profectus est, summisque Pontificibus Pio V, Gregorio XIII et Sixto V charus, Romæ multa scripsit, atque edidit (BELLARM. *et* LABB., *de Script. Eccles.*). Is hæc habet : « Non est consilium in præsentiâ definire, » cui principaliùs potestas ecclesiastica fuerit à » Christo collata, an Ecclesiæ soli, an verò ipsi » Petro, propter illam discordiam maximam Ro- » manorum et Parisiensium (*Cap.* Novit. *not.* » III. *n.* 24, de Jud.) : » (Romanorum certè privatorum Doctorum, non profectò Pontificum, quos non æquipararet privatis Doctoribus nostris.) Pergit : « Illi (Romani scilicet) tenent, » Petro et successoribus datam esse hanc potes- » tatem, atque ideo Papam esse Concilio supe- » riorem : ii verò, quibus Joannes Gerson ad- » hæret, docent datam esse toti Ecclesiæ, licèt » exercendam per unum, atque adeo in aliquot » casibus Concilium esse supra Papam, quarum » illa (scilicet Romanorum) placuisse videtur » sancto Thomæ et Thomæ à Vio : altera verò » placuit Panormitano, qui pro Parisiensibus » est, quem frequentiùs nostri sequuntur. »

En quem virum, et quantæ auctoritatis adjungat Parisiensibus; eum scilicet cui Canonistæ potissimum adhærescant. Addit : « Hunc expli- » candi modum mordicus tuetur Jacobus Almai- » nus è Sorbonâ Theologus, et Joannes Major » (MAJ. *in* MATTH., *cap.* XVIII.), qui idem » facit, aiens : Romæ neminem permitti tenere » Parisiensium et Panormitani sententiam ; nec » rursus Academiam illam Parisiensem pati, ut » contraria opinio asseratur in eâ (NAVAR., » *de pœnit. dist.* III.). » Iterum *utramque opinionem*, Italorum et Gallorum, pari æquitate refert. Itali et Galli diversa sentientes, æquè catholici, nulloque discrimine habebantur.

Quæ sententia de Gallis, adeo in totum orbem permanavit, ut Franciscus quoque de Victoriâ Hispanus scripserit (FRANC. DE VICT., *relect.* IV. *de potest. Pap. et Concil.*) : « Notandum quòd » de comparatione potestatis Papæ, est duplex » sententia : altera sancti Thomæ et sequacium » multorum, et aliorum Doctorum tam in theo- » logiâ, quàm in jure canonico, quòd Papa est » supra Concilium ; altera est communis sententia » Parisiensium, et multorum aliorum Doctorum » in theologiâ et canonibus, ut Panormitani et » aliorum, contraria : quòd Concilium est supra » Papam. » Sic antiqua placita scholæ Parisiensis longè latèque per omnes christianas gentes pervulgata, ubique notissima, nullibi reprehensa sunt.

XIV. *In Concilio palam declarata Gallicana sententia, nemine improbante, nec repugnante ipso Pontifice.* — Neve hæc putent in umbratilibus præliis atque in scholatisco pulvere latuisse; ad episcopalem ordinem, atque ad œcumenici Concilii lucem perlata esse constat (*Vid. in append., lib.* I. *cap.* II.) : quippe cùm in ipso Concilio Tridentino, Episcopi ac Theologi Gallicani suam de Concilii supra Pontificem prærogativâ sententiam, Cardinale Lotharingo Rhemensi Archiepiscopo præeunte, Legatis Pontificis ad ipsum Pontificem perferendam palam professi sint, totoque orbe testati, seque omnes, et universam Galliam nunquam ab eâ sententiâ destituram; tamen in Pontificis totiusque adeo Concilii œcumenici communione, parique cum cæteris Episcopis auctoritate, atque orthodoxiæ laude manserint; quin etiam præclarum illud

egregii Pontificis responsum elicuerint : « Ne » definirentur, nisi ea de quibus inter Patres » unanimi consensione constaret (Pall., *l.* xix. » *cap.* xi *et seq.; Vid. imp. cap.* xv.). » Quæ sanè omnia mox ex actis certissimis ampliùs declaranda, nunc ex Pallavicini historiâ referenda duximus, ut certum fixumque sit, de Gallorum sententiâ improbandâ neminem in tanto Concilio, in toto orbe neminem, ac nequidem ipsum Romanum Pontificem cogitasse.

XV. *Petri de Marca de vetere Sorbonâ locus.* — Hæc igitur illa est scholæ Parisiensis atque adeo totius Ecclesiæ Gallicanæ prisca sententia. Neque adversarii diffitentur. Sanè Petri de Marca proferunt (*Gall. vindic. dissert.* iv. § 2. *n.* 12. *p.* 265.) testimonium *de antiquâ Sorbonâ* eam sententiam propugnante; neque tamen hujus viri verbis commovemur, cujus apud nos clarissimum ingenium, sed in theologiâ non satis exercitatum; ad hæc versatile ac lubricum et nimiâ facilitate per varias ambiguasque sententias de re ecclesiasticâ ludere solitum habeatur. Id tantùm constare volumus, *in antiquâ Sorbonâ,* clarissimâ illâ ac nobilissimâ, eam quam dicimus viguisse doctrinam. Quòd autem vir illustrissimus utramque Sorbonam veterem ac recentem collidere voluisse videatur utcumque se habeat, dicimus : antiquam illam Sorbonam eam esse, quæ in Synodo Pisanâ et Constantiensi luctuosissimum schisma compresserit; eam quam Pius II, ut alios omittamus, recentissimâ memoriâ, pro conciliari prærogativâ, acerrimè ac totis viribus decertantem et in sententiâ persistentem, in conventu Mantuano orthodoxiæ nomine commendarit (*Concil. Mant. sub Pio* ii. *tom.* xiii. *Concil. col.* 1771.) : eam quam Theologi celeberrimi atque ipse Melchior Canus tantæ auctoritatis esse pronuntiaverit (Melchior Canus, *de locis Theol. lib* xii. *cap* ii.), ut ab ejus auctoritate non sine temeritatis notâ, recedatur : eam quæ in Synodo Tridentinâ tantam gloriam reportaverit : eam denique quæ Academiæ Parisiensi toto orbe terrarum tantam claritudinem comparaverit.

XVI. *Gallicana Sententia post Constantiensia tempora viguit : nec tantum in dissidiis, sed in altissimâ pace; contra* Galliæ vindicatæ *auctorem.* — Ne ergo adversarii, viri doctissimi, se à nostro Marcâ deludi patiantur : ne antiquæ illi Sorbonæ detrahant : ne *Galliæ vindicatæ* auctor [1] veteris Sorbonæ sententiam *Constantiensis ac Basileensis Conciliorum*, quasi postea interciderit, constringat finibus atque temporibus (*Gall. vind. loc. sup. citat. p.* 264.). Satis enim ostendimus posterioribus quoque sæculis atque in ipsâ Tridentinâ Synodo floruisse : neque idem commemoret « veterem » Sorbonam eam esse in quâ Gersonis sententia, » (sive ut ait *Machæra*) in Universitate Parisien- » si ab aliquo Doctorum exprimeretur, terrendo » Pontifici; si quando inter Pontifices Regesque » Galliæ dissidium aliquod oriretur. » Id enim, pace doctissimi viri dixerim, nonnisi prætermissâ penitus rerum nostrarum, imò ecclesiasticarum historiâ asseri potuit. Neque in Tridentinâ Synodo, aut aliquid dissidii ortum erat, aut nostri Pontificem territabant, cùm antiquam Ecclesiæ Gallicanæ doctrinam, etiam Pallavicino teste, summâ constantiâ tuerentur (*Vid. in append., lib.* i. *cap.* ii.).

XVII. *Andreas Duvallius in Facultate Parisiensi primus innovandi auctor, antiquam ultro sententiam agnoscit.* — Sanè non negamus priscam illam firmamque sententiam, nostris temporibus, Andreâ Duvallio Sorbonico auctore non nihil intermissam; iis quidem de causis quas nemini nostrum ignotas, tacere nunc malumus quàm promere. Sed tamen, quid recens illa, quam jactant, duce Duvallio, Sorbona protulerit, audiamus (*in app., lib.* ii. *cap.* xi; *et coroll. n.* v, viii *et* ix.).

Igitur posteaquam est editus Edmundi Richerii libellus *de ecclesiasticâ et politicâ Potestate,* statim Andreæ Duvallii responsio prodiit sub hoc titulo : *Libelli de ecclesiasticâ et politicâ Potestate Elenchus, pro supremâ Romanorum Pontificum in Ecclesiam auctoritate, auctore, Andreâ Duvallio.* 1612, *cum approbatione Doctorum :* quo in libro hæc leguntur : « Ex » quo satis cuivis constare potest, eum (Edmun- » dum scilicet Richerium) nondum abjecisse » erroneam illam opinionem, quam in scholâ » Dominicanorum Parisiensium coram illustris- » simo Cardinale Perronio nuper impudentis- » simè professus est : *de fide est Concilium esse » supra Papam :* cujus falsitas à magno illo » Cardinale validis rationibus in amplissimis illis » Comitiis demonstrata est (Duv., *Elench., etc.* » *pag.* 9.). » Rectè : sed audiant reliqua attentis auribus : « Etsi enim Parisiensis Academia » stet à partibus Conciliorum generalium, non » tamen propterea unitatem cum cæteris Acade- » miis discendit, neque earum Doctores pro

[1] Is erat Cœlestinus Sfondratus, ordinis S. Benedicti monachus, et Abbas San-Gallensis apud Helvetios, deinde ad cardinalatum evectus. (*Edit. Paris.*)

» deviis à fide habet, aut unquam habuit (Duv., » *Elench.*, *etc. p.* 68.). » Iterum : « Etsi Academia Parisiensis infallibilitatem in decernendo » ad Concilium generale solùm referat, ab eo tamen nunquam abesse debet Pontifex. » Tertio : « Etsi Parisienses ad Concilium generale ultimam fidei analysim referant, non tamen propterea potestatem de fide decernendi Pontifici unquam ademerunt, et meritò (*Ibid., p.* 105.) »

Vides primùm, teste Duvallio, de sententiâ Academiæ nostræ nondum à quoquam fuisse dubitatum, quemadmodum postea, gliscente, ut fit, audaciâ, factum est : vides secundò, quid erroneum Duvallius in Richerio reputaret : non certè doctrinam ejus ; sed quòd eam de fide esse contenderet. Summum id erat quod tunc à nostrâ Facultate peteretur.

XVIII. *Ex eodem Duvallio, in sententiâ Gallicanâ circa Conciliorum potiorem potestatem, nulla hæresis, nullus error, nulla temeritas.* — Idem Andreas Duvallius edidit postea tractatum *de supremâ Romanorum Pontificum Potestate, adversùs Vigorium Jurisconsultum :* quo tractatu, quæstione *utrùm de fide sit concilium esse supra Papam, et utrùm Concilium œcumenicum sit supra Pontificem vel è contrà :* apertè docet « Neutram harum » opinionum esse de fide : » tum : « Neutra, » inquit, harum opinionum hæretica est : neu» tra erronea et temeraria saltem temeritate » opinionis : » denique : « Sententia pugnan» tium pro Conciliis non est hæretica et erronea, » et in ratione opinionis temeraria (*de sup.* » *Rom. Pont. in Eccl. potest., anno* 1614, » *part.* IV. *quæst.* VII. *p.* 538, 542, 550 ; *Ibid.*, » *quæst.* VIII. *p.* 552, 582; *Vid. in append.*, » *l.* II. *cap.* XI.). » Illud, *in ratione opinionis* Duvallius addidit, ut à temeritate *opinionem* ipsam, non autem *opinantes*, quos ipse impugnabat, absolvere videretur. Sed, quidquid sit de Duvallio ejusque adversariis, ipsam opinionem ab eo etiam à temeritate prorsus absolutam esse satis superque est.

XIX. *Idem Duvallius Patrum et Conciliorum etiam Florentini et Lateranensis solvit auctoritates.* — Neque tantùm ex suâ sententiâ Duvallius asserit, sed etiam contrariæ partis argumenta auctoritatesque solvit : imprimis verò Florentinum, ac sub Leone X Lateranense decretum, queis adversarii Parisiensium vel maximè fidunt, ut rem definitam esse statuant. At Duvallius expressè ac perspicuè hos confutat, atque ita concludit : « Nulla est ratio, nullum » Scripturæ aut antiquorum Canonum aut » Patrum testimonium, ad quod utriusque par» tis Doctores non respondeant : quorum respon» siones, etsi non planè satisfaciant ; sufficiunt » tamen, ut neutra harum errores censeatur » continere (Duvall., *quæst.* VII. *p.* 550.). » En quo loco habeat adversariorum probationes etiam eas quas ex Florentinis Lateranensibusque decretis tantâ confidentiâ repetunt.

XX. *Idem infallibilitatem pontificiam de fide non esse multis probationibus conficit.* — De infallibilitate sic habet : « Statuenda » nobis est hæc conclusio : etiamsi de fide non » videatur, saltem non ita evidenter constet » summum Pontificem seorsum à Concilio, pri» vilegio infallibilitatis, licèt agat ut Pontifex, » gaudere, tamen absolutè certum est et indu» bitatum (*Ibid. part.* II. *quæst.* I. *p.* 210, » *male* 202.); » ejus quidem sententiâ, cujus quisque eam quam voluerit habeat rationem, non ipsâ Ecclesiæ fide.

Neque tantùm dicit non esse de fide, verùm etiam probat : primum : quia nullibi id tanquam de fide expressè definitum extat : secundò : quòd Doctores contrariæ sententiæ, « Alliacensis, » Gerson, Almainus, Major, Cusanus, Adria» nus VI, et alii, neque in hâc parte, neque in » ullâ aliâ ab Ecclesiâ sunt condemnati. » Et postea : « Nusquam in Ecclesiâ ullius hæresis » suspectos, convictos, aut accusatos fuisse legi» mus (*Ibid. pag.* 211.). » Tertiò : solvit Scripturarum textus, quibus id esse de fide videri possit : imprimis verò illum locum Matthæi XVI : *Tu es Petrus :* et illum Lucæ XXII : *Ego rogavi pro te :* et illum Joannis XXI : *Pasce oves meas* (Matth., XVI. 18; Luc., XXII. 32; Joan., XXI. 17.). Solutis Scripturæ locis, ne quid probationi desit, solvit et Canonum textus; quo posito, sic concludit : « Ex his sequitur, » non ita constare de fide esse, summum Pon» tificem, etiam si agat ut Pontifex, privilegio » infallibilitatis gaudere (Duvall., *loc. sup. cit.* » *p.* 213.). » Timidè ille quidem ; nec satis ex theologicâ gravitate. Quod enim *de fide non ita* esse constat, si fidei vim ac rationem attendimus prorsus de fide non esse constiterit; et tamen sufficit antiquam sententiam Parisiensis Facultatis tanto robore viguisse, ut nequidem Duvallius, hujus insectator, Romæ probatissimus ac laudatissimus, tanquam fidei, Scripturæve, et Conciliis, rebusque definitis adversam, damnare potuerit. Quare Belgæ, Hispani, Itali, qui nobis assiduè Duvallium objiciunt, procul à vero rectoque aberraverint, nisi viri modestiam imitentur.

XXI. *Inde concludit Duvallius definitiones pontificias per sese non esse de fide, ac requiri acceptationem sive consensum Ecclesiæ.* — Quid autem Duvallius ex his concluserit à nobis declarari operæ pretium fuerit. Sic autem habet : « Observandum, inquit (Duv., *ibid. quæst.* II. » *pag.* 235.), est, ut aliquod dogma tanquam » hæreticum habeatur, non esse necessariam » Concilii generalis celebrationem ; sed sufficere » summi Pontificis condemnationem, unà cum » acceptatione totius Ecclesiæ per orbem dif- » fusæ. » En, ut aliquid de fide sit, Ecclesiæ consensum, sive *acceptationem* omnino necessariam ; cujus quidem rei hanc rationem reddit : « Licet enim, inquit, decretum Pontificis qua- » tenus ab eo solo promanat DE FIDE NON SIT, » cùm ejus in decernendo infallibilitas fide ca- » tholicâ maximè constet, ut suprà declaravi- » mus ; nihilominus, si hæc condemnatio ab » universali Ecclesiâ, licèt diffusâ et non coactâ » in Concilio, approbetur, jam nemo citra fidei » detrimentum ei potest contradicere. Est enim » de fide Ecclesiam, non tantùm ut congrega- » tam in œcumenico Concilio, sed ut diffusam, » errare non posse. »

Nec semel dixisse contentus, hæc addit : « Respondeo definitiones Pontificis non esse de » fide, donec universalis Ecclesia, quam de fide » est errare non posse, eas acceptaverit (*Ibid.*, » *quæst.* V. *p.* 308.). » Quod quid est aliud, quàm id quod unum Declaratio Gallicana voluit, nempe, ut decreta pontificia plenum fidei robur obtineant, ad consensum Ecclesiæ recurrendum ?

Hæc igitur Romæ probata, imò concepta, anno 1614, adversùs Richerium et Vigorium edita : anno verò 1636, unà cum Duvallii reliquis commentariis recusa, eam famam Romæ quoque Duvallio pepererunt, ut unus adversùs Richerium pontificiæ majestatis vindex haberetur : quæ nunc respui et condemnari, quid esset aliud, quàm toto orbi illudere ac de fide ludos facere ?

XXII. *Duvallii doctrina de confirmatione Conciliorum, deque iis per sese, etiam adversùs Papam, valituris in fidei negotio.* — Sanè haud me fugit Duvallium de Conciliis œcumenicis disserentem antiquitatis oblitum, in degeneres abiisse sententias : cæterùm nec desunt igniculi, quibus se Parisiensem Theologum recordatus videatur esse. Quærit enim an Concilium legitimo modo coactum, et legitimo modo procedens, Papâ per Legatos præsidente, in iis quæ ex unanimi Legatorum ac Patrum consensione de fide decreta sint, « ante confirma- » tionem sit infallibile, quamvis Pontifex nul- » lam hujus decreti instructionem Legatis de- » derit (Duv., *ibid. part.* IV. *quæst.* VI. *pag.* » 525 *et seq.*). » Negat Bellarminus, quem sequuntur recentiores adversarii nostri Hispani ac Lovanienses ; quippe qui doceant solum Papam per sese esse infallibilem ; neque ab eo posse infallibilitatem suam transferri in Legatos, proindeque Spiritum sanctum adesse Conciliis, non immediatè, sed quòd ipsi Papæ adsit, à quo Patres accipiant ut sana et recta decidant.

At Duvallius tale Concilium per sese infallibile esse concludit, cum Soto (DOMINIC. SOTO, *in* IV *Sent. dist.* XX. *quæst.* I. *art.* 4.) et aliis : quòd nempe tale Concilium perfectissimè universalem Ecclesiam repræsentet, imò, eodem interpretante Duvallio, « sit ipsamet Ecclesia, » secundùm auctoritatem definiendi, legesque » condendi quæ falli non possit, utpotè *columna* » *et firmamentum veritatis* (Duv., *loc. cit.* » *p.* 531.) ; » quod hâc ratione firmat : « Con- » cilium namque œcumenicum legitimè coactum » et legitimo modo procedens, non à Pontifice, » sed à Spiritui sancto sibi assistente, suam in- » fallibilitatem habet, ex vi ordinationis et pro- » missione Christi, quâ promisit et statuit se » Spiritumque suum Ecclesiæ jugiter affutu- » rum.... Quare teneri Pontificem, talis Con- » cilii, tam in fide quàm in moribus sententiæ » consentire et stare, non quasi sit inferior eique » tanquam superiori obediens ; sed ut obediens » veritati per Spiritum sanctum revelatæ (*Ibid.*, » *pag.* 534, 535, 536.). » Hìc oppidò vides, qui pontificiæ potestati præ aliis favere se jactant, nihil aliud quærere quàm verborum offucias. Ecce enim Duvallius confitetur talis Concilii decretis *teneri* Papam ; quod est res ipsa quam nos quoque dicimus. Ergone Concilio *obediens erit tanquam superiori?* Cave dixeris : abominandam vocem ! sed dicas *obedire ipsi veritati per Spiritum sanctum ipsi Concilio revelatæ :* quasi nos turba fidelium Conciliis aliter obediamus, quàm quòd certâ fide credimus per illa Concilia, veritatem cui paremus, à Spiritu sancto esse revelatam.

Utcumque est, clarè docet Duvallius : Patres in Conciliis non accipere à Papâ aut per Papam proximè et immediatè, *sed à Spiritu sancto, ut certa decidant ;* eamque vim talis decreti esse, ut ei decreto, se nesciente, facto, ipse Pontifex consentire et stare teneatur. Tanta Ecclesiæ consentienti ad fidem explicandam inest auctoritas !

Quod idem Duvallius multis quidem argu-

mentis, sed hoc vel maximè firmat, quòd si quis diceret eo Concilio non teneri Papam, inde sequeretur posse contigere ut vera et intemerata fides in solo summo Pontifice remaneat : « ex » quo illud etiam sequeretur : in solo summo » Pontifice residere Ecclesiam, quæ non stat nec » stare potest absque fide : » ex quo iterum atque iterum concludit tale concilium errare non posse, ei *confirmationem* à Papâ denegari non posse (Duv., *loc. cit. pag.* 530, 531 *et seq.*).

Atqui eam auctoritatem facit non sola Papæ infallibilitas, quam reverà in Legatos transmittere non potest, sed Ecclesiæ totius; non ab ipso Pontifice profecta, sed à Christo collata : quæ cùm concesseris, nulla de Legatis superest difficultas. Legati enim ipsi non sunt infallibiles, quibus adhærere Synodus teneatur; sed tota Synodus id à Christo habet; adeoque decretum, præsidentibus Legatis, non tamen necessariò consentientibus, fieri et stare posset. De quo tamen hìc quærere nil necesse habemus, satisque omnino est Concilium absque instructione Papæ, eoque nesciente firmissima tamen et à Spiritu sancto dictata decreta condere. Quid autem his decretis conciliaribus, ex Duvallii sententiâ (*Vid.* Duv., *ibid. quæst.* I. *concl.* II. *pag.* 593.), per pontificiam confirmationem addatur, alia difficultas alibi extricanda. Interim stabit illud invictum; tutam esse sententiam, conciliaribus decretis ritu solemni factis, summi Pontificis confirmationem denegari non posse : frustraque esse eos, qui nunc ex eâ confirmatione concludant; posse Pontificem conciliaribus decretis pro summâ potestate vim addere aut demere; cum vel ex Duvallio, eorum auctoritati etiam ipse Pontifex stare teneatur, quod nunc nobis sufficit.

XXIII. *Casus hæresis, schismatis, alii ex Duvallio memorantur; in his, quantùm Concilia valeant in ipsum Pontificem, ex Turrecrematâ, Cajetano et aliis statuit.* — Jam quid, certis casibus, adversùs ipsum Papam, cumque non dubium, sed certum, Concilia valeant, non vetus illa Sorbona quam spernunt, licèt suâ canitie ac doctrinâ venerandam, sed ipse novæ Sorbonæ ductor exponat Duvallius. Et quidem hæresis casum omittemus, cùm in eo casu consentiant omnes omnia posse Concilium etiam ex sese, nec auctore Pontifice, universalis Ecclesiæ auctoritate collectum. Addit Duvallius casum schismatis, neque hìc tantum eum schismatis casum, quo ex dubiâ electione dubius extet Pontifex, ut in illo fœdo schismate [1] sed etiam quo certus Pontifex fiat schismaticus. Id autem ne dubites posse contingere, triplicem hujus rei casum statuit idem Duvallius non suspectus auctor, ex Turrecrematâ et Cajetano cardinalibus non item suspectis: « Ii, inquit (Duv., *ibid. part.* III. *quæst.* IX. *pag.* » 433.), dignitatis pontificiæ acerrimi propugna- » tores affirmant : Papam posse esse schismati- » cum his tribus casibus. 1° Si se à communione » totius Ecclesiæ et omnium Episcoporum ob ali- » quam causam injustam [1] separet : et solùm cum » aliquibus sibi cohærentibus communicare velit. » 2° Si nolit ampliùs officio Pontificis fungi, nec » tamen subesse ei qui præ se eligeretur, sed se » schismaticorum conventiculis adjungeret. 3° Si » antiquos ritus ab apostolicâ traditione manantes » immutare vellet. » Hæc enim omnino evenire posse ex optimis auctoribus Duvallius refert, et ipse profitetur. Quæ quidem, quo pacto, cum infallibilitate consentiant, alius erit quærendi locus : nunc autem fixum esse sufficit, eodem auctore Duvallio, Papam « ut schismaticum, » nec minùs quàm hæreticum dejici oportere. » Quo loco quæri posset, quâ potestate id fieret : an recens à Christo creatâ et constitutâ? An ipsi Ecclesiæ jam inde ab initio congenitâ? sed hæc nunc omittimus. Ultro etiam alios casus prætermittimus, extra hæresis ac schismatis causam, quibus, post Turrecrematam, Cajetanum, Jacobatium Cardinales, idem Duvallius aliique innumerabiles pontificiæ potestatis egregii defensores uno ore consentiant : posse Pontificem « denun- » tiari Concilio, quod absque ejus auctoritate » indici et congregari possit (Duv., *ibid. part.* » III. *quæst.* X. *p.* 440.). » Et quidem deponi posse negat : nec tamen id certò statuit, sed *tanquam probabilius; quòd varia sint eâ de re Doctorum placita :* cæterùm gravissimè corripi et increpari : iniqua mandata respui : obedientiam denegari : vim etiam à Principibus armaque *strenuè,* modestè tamen expediri posse, et ipse profitetur et in confesso esse tradit (*Ibid.*, *et part.* IV. *quæst.* XI. *concl.* VII *p.* 615 *et seq. et alib.*). Quos casus non studiosè conquirimus, neque ultro ingerimus huic quæstioni; sed ex Duvallio aliisque non suspectis auctoribus commemorare cogimur, ne indiscretè ac temerè adversùs Concilia, pontificiam auctoritatem extollant : sed à probatissimis auctoribus accipiant, atque distinguant extraordinarios casus, qui ordinariæ potestati nihil derogent. Hæc igitur ex Duvallio, novæ ut quidem appellant Sorbonæ

[1] XIV. sæculi.

[1] Pessimè Duvallius. Perinde quasi aliqua causa justa esse possit, cures Pontifex à communione totius Ecclesiæ separet. (*Edit. Paris.*)

duce, delibare animus fuit. Cæterum hic quantiscumque artibus, neque obtinere potuit, ut unquam Facultas ab inolitâ sententiâ defecerit, neque prohibere quominus ad apertè tuendam majorum auctoritatem optimi quique et eruditissimi facilè redierint.

XXIV. *Quàm multi insignes viri præter Gallos hanc sententiam doceant : Panormitanus, Zabarella, Tostatus.* — Neque verò soli Galli hanc sententiam scriptis editis propugnarunt : nempe et Navarrum dicentem audivimus (*Vid. in append., lib.* I. *cap.* VIII ; *et sup. n.* XIII); eamdem sententiam secutum celebrem illum Nicolaum Tudescum Catanensem, Abbatem Bonacensem, atque Episcopum Panormitanum *lucernam juris* dictum (LABB., *de Script. eccl.*), quem pro Conciliorum etiam in Pontificem supremâ potestate multa scribentem, neque horum aliquid retractantem, Bellarminus tamen laudatum potiùs quàm condemnatum velit (BELL., *de Conc. aut. lib.* II. *cap.* XIV.) : adeo non semper illam sententiam hostili animo insectantur, qui eam vel maximè reprehendunt.

Panormitano in Italiâ præluxisse Panormitani magistrum Franciscum Zabarellam, Cardinalem Florentinum (*Vid. in cap.* Significasti, *etc.; Item tractat. de Conc. Basil., I. part. n.* 18 *et seq.*), virum maximum Bellarminus fatetur (BELLAR., *de Script. eccl. an.* 1410.). Ac de his quidem viris uberior erit dicendi locus : nunc sufficit à Bellarmino tantos ex Italis viris, accenseri nostris. Accedit è Germaniâ eodem Bellarmino teste, Nicolaus Cusanus Cardinalis : prodit ex Hispaniâ Alphonsus Tostatus, Episcopus Abulensis, tantâ doctrinæ opinione, ut Bellarmino miraculo fuerit, tot scilicet scriptis editis, *brevissimo tempore; cùm non vixerit nisi quadraginta annos :* de quo meritò dictum sit ab eodem Bellarmino : *Hic stupor est mundi* (BELLAR., *de Script. eccl. an.* 1440.). Nec minùs *sanctitate* clarus habebatur, ut idem Bellarminus memorat. Is in libro qui dicitur *Defensorium*, fusè probat (TOST., *tom.* XII. *Defens. part.* II. *cap.* XXX, LXIX, LXX, *etc.*) « à » Christo institutum tribunal superius Papâ, » nempe Concilium, quod Papam corrigere et » judicare possit, non solùm in fide; sed etiam » in aliis casibus; solumque illud tribunal id » habere ut errare non possit, Papam autem » errare posse etiam in damnandâ hæresi. » Quem librum Bellarminus cautè legendum monet propter hanc sententiam, sed alii libri ejusdem sunt spiritûs; neque hujus scripti tantique viri auctoritas, uno Bellarmi verbulo infringi queat.

XXV. *De Tostato candida Cardinalis Daguirrei confessio.* — Hic ille est Tostatus Abulensis, quem eminentissimus Daguirreus semel atque iterum appellat. « Hispaniæ Salo» monem, oraculum litterarii orbis, jure, » mundi stuporem dictum : quo solo, quamvis » alia ornamenta deessent, gloriari posset Aca» demia hæc Salmanticensis, cujus Doctor, Pro» fessor et Cancellarius celeberrimus fuit (DA» GUIR., *disputat.* XVI. *n.* 62; XXII. *n.* 59 ; *Vid.* » *in app. lib.* I. *cap.* VIII.). » Tantum igitur virum, amplissimus ac doctissimus Cardinalis fatetur eorum numero fuisse, « qui opinionem » de potestate Concilii supra papam arbitraban» tur certam, et ritè antea definitam in Concilio » generali Constantiensi, sessionibus IV et V » (*Ibid., disp.* XVI. *n.* 63, 64, 65.). » Addit à Cardinale Turrecrematâ reprehensum, et *ab Eugenio IV notatum*, in sententiâ perstitisse, atque eam quam attulimus apologiam edidisse. Usque adeo et dictis et factis comprobabat, *non ideo hæreticam esse thesim, quam tanquam hæreticam Papa damnaverit* (*Ibid., n.* 61, 64.).

XXVI. *Alphonsus à Castro.* — Hic cæteros scriptores recensere non est animus : nimia nos copia obrueret : multique alii suo loco referentur (*Vide in app., ibid.*). Tantùm appellamus eos qui et in omnium ore versentur, et ab ipsis adversariis, nostræ sententiæ defensores habeantur : quibus Alphonsum de Castro Hispanum, è Minorum ordine scriptorem egregium, et à nostro Feuardentio ejusdem ordinis editum, doctissimi Cardinales Bellarminus et Daguirreus nostris annumerant (BELL., *de R. P. lib.* IV. *cap.* II ; ALPHONS. DE CAST., *lib.* I *contra hæres. cap.* II *et seq.;* DAGUIR., *Def. cath.* S. PET.).

XXVII. *Adrianus VI, et Joannes Driedo, Lovanienses.* — Duo sunt Lovanienses quos Pariensibus idem Bellarminus atque illustrissimus Rocabertus adjungunt (BELL., *de Script. eccl. an.* 1500; ROC., *tom.* I. *lib.* I. *n.* 8; *Vid.* DRIED., *de Libertat. Christ. lib.* II. *cap.* II; *in app. lib.* I. *cap.* XII. *et seq.*) : Adrianus Florentinus Ultrajectinus, postea Adrianus VI, Pontifex maximus, eumque secutus magistrum discipulus Joannes Driedo, Lovaniensium sui ævi facilè princeps : queis liquidò patet, quam Parisiensium sententiam vocent, non ideo Parisiensibus attributam, quòd in eâ tuendâ Parisienses singulares essent, sed quòd eam singulari studio et eruditione tuerentur. Cæterum in omnibus Ecclesiis

vulgatissimam extitisse, et à scriptoribus pietate et doctrinâ præstantissimis ubique terrarum publicè et cum laude esse defensam, nedum suspecta fuerit.

XXVIII. *De Adriano VI, cur privatim dicendum : unus rem totam conficit : ejus jam Pontificis recusus Romæ liber, retractatione nullâ.* — Hæc igitur summatim de Parisiensium asseclis à nobis dicta sint. Sed quando Adriani VI tanti est auctoritas, ut unus rem totam conficere possit, paulùm in eo hæreamus. Is primùm Lovanii summâ cum laude theologiam docuit : tum ordine factus est ejusdem Academiæ Cancellarius, Caroli V Augusti Præceptor, in Hispaniâ Episcopus Dertusanus, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis; denique post Leonem X summus Pontifex, tantâ sanctitate atque modestiâ, *ut nihil infelicius in vitâ duceret quàm quod imperarit* (Bellarm. *et* Labb., *de Script. eccl. Item Epith.* Adr. VI, *tom.* xiv. *Conc. col.* 401.). Is ergo theologiæ Professor, cùm de Confirmationis administratione disputaret, negaretque Presbyteris permitti posse, sancti Gregorii celebrem locum sic solvebat (Adr. VI. *in* iv *Sent. de Confirm.*) : « Ad secundum » principale de facto Gregorii, dico primò : quòd » si per Ecclesiam Romanam intelligitur caput » ejus putà Pontifex; certum est quòd possit » errare, etiam in iis quæ tangunt fidem, hæ» resim per suam determinationem aut decre» talem asserendo : plures enim fuêre Pontifices » Romani hæretici : item et novissimè fertur de » Joanne XXII, quòd publicè docuit, declaravit » et ab omnibus teneri mandavit, quòd animæ » purgatæ ante finale judicium non habent » stolam, quæ est clara et facialis visio Dei : et » Universitatem Parisiensem ad hoc induxisse » dicitur, quòd nemo poterat in eâ gradum in » theologiâ adipisci, nisi primitus errorem hunc » pestiferum jurasset se defensurum, et perpetuò » ei adhæsurum. Item patet hoc de errore quo» rumdam, pontificum circa matrimonium, de » quo, *in capite Licet, de sponsâ duorum.* » Item de errore quem ediderat Cœlestinus circa » matrimonium fidelium, quorum alter labitur » in hæresim; cujus error olim habebatur in aliâ » compilatione juris : *Cap. Laudabilem, de » conversione conjug.* » Vide quàm apertè doceat, quàm pro certo habeat, omnino fieri posse ut Pontifex hæresim, non jam ut homo privatus, sed ut Pontifex *per suam determinationem aut decretalem asserat :* quàmque pestiferum errorem putet eum, quem Joannes XXII *publicè docuerit, declaraverit et ab omnibus teneri mandaverit.* Neque hìc curamus an Joannes XXII et alii excusari possint; quid de illis senserit Adrianus VI, quid fieri potuisse putaverit, id verò quærimus; imò non quærimus : quis enim in re tam clarâ quæstioni locus? Sed apertam ac certam tanti Doctoris sententiam tenemus : dignumque id observatu quod addit, jam ad Gregorium rediens : « Non tamen dico » Gregorium hìc errasse; sed evacuare intendo » impossibilitatem errandi quam alii asserunt. » Quo quidem se demonstrat, nullâ tuendæ causæ, quam susceperat, necessitate adactum, ad hanc tamen sententiam debitâ operâ declarandam, solo amore veritatis adductum.

Sanè advertendum est, vir doctissimus quâ cautione sit locutus : *Ecclesiam* enim *Romanam* à suo capite *Romano Pontifice* accuratè secernit, cujus distinctionis et abusum pessimum et usum necessarium suo loco ostendemus : neque Ecclesiam Romanam, sed tantùm ejus Pontificem etiam de fide definientem, errare posse *pro certo* habet : nec si quis Romanus Pontifex in fidei quæstione determinandâ defecisset, ideo Petri fidem et Ecclesiam Romanam defecturam putabat. Quâ in re non est dubium in fidei negotio, quod est vel maximum, Conciliorum potestatem potiorem agnosci, firmarique ea omnia quæ ab adversariis censurâ gravissimâ temerè configantur.

Neque verò eam sententiam Pontifex retractavit, uti profectò, si erroneam putasset, facere debuisset. Nam ideo Pius II, qui se Basileæ, cùm Synodo privatus interesset, errasse credebat, solemni retractatione sua scripta confixit. « Hæc » enim scripta, ait (*Bull.* Pii II *retract. ad » Colon. Academ.*, *tom.* xiii *Conc. col.* 1407.), » fortasse scandalum parient : qui hæc scripsit, » inquient, in beati Petri cathedrâ sedit, nec in» venitur mutasse propositum, qui eum elegerunt » et in summo apostolatûs vertice collocarunt, » ab iis scripta ejus approbata videntur. Cogimur » itaque beatum Augustinum imitari. » Nihil simile Adrianus, suaque scripta adeo non retractavit, ut potiùs Romæ, statim atque Pontifex factus est, edenda curaret, anno videlicet 1522, cùm anno 1521 Pontifex creatus esset : adeoque aberat ab eo ut sententiam revocaret, ut potiùs metueret, ne illi errandi *impossibilitati*, quam privatus Doctor olim improbaverat, vel Pontifex factus favisse videretur (*Vid.* Labb., *de Script. eccles.*).

XXIX. *Vana responsa auctoris* Doctrinæ Lovaniensium. — Agite, expedite vos, qui Parisiensium sententiam *erroneam, hæreticam,*

schismaticam, Sedis apostolicæ eversivam vestrâ auctoritate decernitis, atque in Episcopos, totamque adeo Ecclesiam Gallicanam proferre audetis tam dura, tam nulla, tam iniqua decreta : agite, inquam, incipite ab Adriano VI, tantique Pontificis librum, ejusque jussu in Urbe recusum, erroneum aut schismaticum dicite. Horret animus, aliaque omnia comminisci malunt. Videamus sanè ut se torqueant. Auctor anonymus in *Doctrinâ Lovaniensium* mira refert hoc titulo : *Discutitur doctrina Adriani Papæ VI* (*Doct. Lov.*, *art.* 1. *p.* 69.). Summa est, ex Maldero et Wiggero, non hìc egisse Adrianum « de pontificiâ definitione ex cathe- » dra : sed de judicio super difficultatibus quæ » in facto occurrant, donec, si res sit ad fidem » et mores tendens, pleniori examine ex cathe- » drâ definiatur. » Quid autem illud est : quàm impeditum intricatumque : quàm ipso contextu verborum conturbatam hominis mentem indicat? An loquitur de difficultatibus quæ *in facto occurrant,* qui de fide, de hæresi, tam apertis verbis agit? Quodnam verò examen plenius, quam decisionem narras, post eam quâ *de fide determinatum est* quia pontifex *per decretalem suam aliquid publicè docuerit, declarârit, ab omnibus teneri mandaverit?* Quæ verba Lovaniensem nostrum referre et exscribere puduit, quòd iis statim perlectis, ejus responsio evanescat. Planè Adrianus ea verba seligebat, quibus pontificiam de fide definitionem vel maximè exprimeret; ac si quid aliud gessisset in animo, non tàm disertis verbis, illam quam quidam *asserebant, impossibilitatem errandi configeret.*

At enim, inquit Joannes Wiggerus ab eodem auctore laudatus, non id postulabat ea quam Adrianus solvebat difficultas, ut de pontificiorum decretorum infallibilitate disputaret; cùm de Gregorii facto duntaxat ageretur. Certè, idque monet vel ipse Adrianus; sed hæc à se dicta, quòd illam aliquorum de *errandi impossibilitate* sententiam, debitâ operâ, *evacuatam vellet.* Neque enim, contentus eo, ut ab illâ simpliciter discederet, pergit ulterius, eamque et à se, et à Romanis Pontificibus studiosè amolitur. Cur autem? Nisi putaret rem eam sanctissimæ dignitati non modò parum congruam, sed etiam noxiam, et ab ea longè avertendam : tantùm abfuit ab eo ut, in asserendis his vanis, certè dubiis Romanorum Pontificum privilegiis, veræ pietatis partem ullam reponeret. Hæc apertè, hæc studiosè, hæc debitâ operâ asserentem, Petri Sedes excepit communibus votis. At si adversariis credimus, per tantam hujus Sedis contumeliam ad hunc apicem, nullâ cujusquam querela, imò summâ omnium gratulatione provexit.

Pergit tamen Lovaniensis noster : « At Adria- » nus asserit certum esse quòd Pontifex possit » errare. Hoc si intelligeret de Pontifice ut de- » finiente et proponente toti Ecclesiæ aliquid » fide credendum, neutiquam est certum. » Tibi quidem forsitan, sed ipsi Adriano est certum. « At è contrà, inquis, id (nedum certum sit) » manifestè est falsum, ejusque oppositum adeo » certum, ut ab aliquibus habeatur de fide. » Quid ad nos si *ab aliquibus?* Non ab Adriano quidem qui eam sententiam *evacuare intendit.* Quare non Melchior Canus, quantumvis acerrimus pontificiæ infallibilitatis assertor, non ipse Bellarminus, ut Lovanienses illi tergiversandum putant; verùm Adrianum VI nominatim accensent iis qui pontificiam infallibilitatem non agnoscant (Melch. Canus, *lib.* iv. *cap.* i; Bell., *de R. P. l.* iv. *cap.* ii.); neque eò secius Bellarminus *virum optimum et doctissimum* appellat, *qui merito doctrinæ et pietatis, ex humili domo, in tantam dignitatem conscenderit* (Bellar., *de Script. eccl. an.* 1500.). Adeo aberrant ab eo, ut illam sententiam erroneam aut Sedi apostolicæ contumeliosam putarent.

XXX. *Nicolai Dubois Lovaniensis ludibria.* — Jam verò Nicolaus Dubois, postquam Adriani verba retulit, de Romano Pontifice ita affirmantis : « Potest errare, hæresim per suam de- » cretalem asserendo : » respondet : « Distinguo : » si de potentiâ metaphysicâ loquatur Adrianus, » etiam hoc transeat (*Part.* i. *refut. argum.* » *etc.*, *art.* xv. *n.* 49. *p.* 82.). » Quàm doctè! Erant scilicet qui assererent Pontificem nec *metaphysicè* loquendo, aut de potentiâ absolutâ, errare potuisse, eaque erat *errandi impossibilitas* quam Adrianus *evacuare intendebat.* Et pulchrè *transeat :* nam si Professori bilem moveris, omnino asserturus est Romanum Pontificem, nec potentiâ metaphysicâ errare potuisse.

Quæ addit (Bellar., *ibid.*, *n.* 160.), quoniam non ad explicandum, sed ad confutandum Adrianum pertinent, hujus loci non sunt. Pudet tamen interim Adrianum tantum virum, Lovaniensis Academiæ ornamentum, atque in eam effusissimè liberalem, à Professore Lovaniensi temeritatis fuisse incusatum.

XXXI. *Auctoris tractatûs* de Libertatibus Gallicanis *subtilia nec minùs vana responsa.* — Dicent, Adriani ac Sedis apostolicæ causam à Nicolao Dubois crassissimo auctore, atque ab aliis Belgis, doctissimis licèt, pessimè esse de-

fensam. Videamus sanè, quid alii, acutiores scilicet, excogitaverunt.

Auctor Anonymus tractatûs *de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ,* is qui se subtilissimum videri velit, nihil aliud quàm in re gravissimâ ludit. Primùm enim ait (*Anon., de libertat., etc. lib.* VII. *cap.* XVI. *n.* 16.), « privati Doctoris, » necdum Pontificis infallibile non esse judi- » cium : » quâ de re quis dubitat? Cur nemo extiterit, qui hujus doctrinæ causâ, Adrianum à pontificatu prohibuerit, aut etiam vel minimùm reprehenderit, id quæritur. Subdit : « At » enim Adrianus Pontifex factus sententiam non » retractavit : » addere debuit, adeo non retractasse sententiam, ut librum etiam novus Pontifex recudi jusserit. Hæc omittit reponitque tantùm, tot tantisque negotiis distentum, pontificatu satis brevi, « nihil de corrigendis scho- » lasticis commentariis cogitasse. » Acutè : recudendo operi tempus adfuit, corrigendo defuit. Interrogat postea : « Privata Pontificis opinio an » definitionis loco habenda sit : et an in dene- » gandâ infallibilitate solùm Pontifex infallibilis » existimandus sit? » Quid ad rem? cùm nemo postulet ut pro infallibili, sed ut pro irreprehensâ tutâque, tanti Pontificis sententia habeatur. Ad hæc hærent scilicet, et ad alia omnia se vertunt, potiùs quàm ad quæsita et objecta respondeant.

XXXII. Galliæ vindicatæ *auctor.* — Vir clarissimus ac doctissimus, nunc eminentissimus *Galliæ vindicatæ* auctor [1], uno quidem verbo rem confecisse se putat : nempe « Adrianus, » inquit (*Diss.* IV. § 3. *n.* I. *p.* 275.), non ex » proposito hanc quæstionem tractat ; sed inci- » denter tantùm, et vix tribus lineis, respon- » dendo ad objectionem. » Tribus vix lineis? Id quidem qui scripserit, eum non legisse sedulò, sed cursim transvolasse, et oculos in incertum jecisse, non immeritò quis dixerit. Quòd autem incidenter hunc locum tractaverit, nedum argumentum infringat, firmat magis ac munit : quippe cùm ex eo constet, Adrianum nullâ necessitate compulsum, quæsita occasione ac de industriâ, in eam tractationem divertisse ; quippe qui infallibilitatem illam *evacuare intenderet*, ut et ipse dicit, et nos jam monuimus.

[1] Absolverat *Declarationis Defensionem* D. Bossuet, quando editæ sunt, anno demum 1688, Sfondrati dissertationes ; atque hoc illud est, cur in toto opere ne semel quidem Sfondratus nominetur. Sed cùm operi suo D. Bossuet *prœviam Dissertationem* faceret, ratus San-Gallensem Abbatem non omnino esse prætermittendum, tamen cum eo statuit leviter decertare, quippe quem aliorum argumenta iterantem, non nesciret unâ cum illis à se optimè confutatum. (*Edit. Paris.*)

XXXIII. *Pater Thyrsus Gonzalez.* — Thyrsus Gonzalez haud minùs tergiversari cogitur. Sic enim respondet : « Errasse Adrianum ut » Doctorem particularem, si ejus intentio fuit » asserere Romanum Pontificem posse, ut pon- » tificem, errare, dum resolvit dubia fidei, » obligando Ecclesiam ad credendum id quod » ipse asserit (Gonz., *disp.* XV. *sect.* XI. *n.* 9. » *p.* 764.). » Sed quò mihi tuum istud *si?* librum habes in manibus : sententiam tenes docentis, « errare posse Pontificem in eo quòd » per suam decretalem aut determinationem de- » claraverit, asseruerit, et ab omnibus teneri » mandaverit. » Satisne perspicuis exquisitisque verbis usus est, ut omnem tergiversationem excluderet. Addit P. Gonzalez : « Nimis credulum » fuisse Adrianum asserendo illud quod de » Joanne XXII vulgus falsò sparserit. » Quid tum postea? Non agimus de Adriani probationibus : certam, planam, liquidam, nostris consentaneam conclusionem proferimus. Sequitur : « Atqui non fuisse hanc Adriani mentem, tes- » tatur Joannes Malderus (*Vid.* Gonz., *ubi sup.* » *n.* 10.). » De Adriano sanè, non de Maldero quærimus : ipse pro se loquatur Adrianus, neque ad alienum trahatur arbitrium ; reliqua Malderi jam confutata sunt. Agit enim Adrianus non de privatâ sententiâ, sed de pontificiâ, ut est Pontifex ; quippe qui agit de Pontifice, « qui determinet per decretalem suam, et ab » omnibus teneri mandet id quod declaraverit ; » quod non privatus Doctor, nec alius profectò quàm Pontifex fecerit.

Sanè hæc postrema verba : *ab omnibus teneri mandaverit* R. P. mirum in modum angunt urgentque : « Nil inquit (*Ibid., n.* 12.), » referebat ad scopum Adriani, mandaverit » Joannes XXII, necne : » imò verò multi, quandoquidem totum illud quod de Pontificiâ infallibilitate asserebant, *evacuare intendebat.*

Extremum denique P. Thyrsi refugium est : « Quidquid ut doctor Lovaniensis scripserit, re- » vocasse Adrianum : » quâ de re cum eminentissimo Daguirreo hujus solutionis auctore, accuratiùs tractare nos oportet.

XXXIV. *Eminentissimus et doctissimus Daguirreus.* — Is quidem quo candore est, planè ac nullâ tergiversatione, profitetur Adrianum VI, « vitæ integritate, contemptu hono- » rum, et doctrinâ clarissimum, qui olim cen- » suerat Papam in judicio fidei extra Concilium » errare posse ; postea in pontificatu oppositum » docuisse (Daguirr., *disp.* XVII. *sect.* II *integ.* » *vid. impr. num.* 15.), » datâ scilicet egre-

già ad Fridericum Saxoniæ Ducem adversùs Lutherum epistolâ, pessimique hæresiarchæ « extra omnem Synodum damnatis erroribus. » Hoc ultro fatemur. Sed Cardinalis doctissimus, nullo sanè malo animo, ubique sic agit, tanquam Parisienses Romano Pontifici negent potestatem definiendi de fide extra Concilium : à quâ hæresi eos vel maximè abhorrere constat. Rogare autem liceat, quid ad rem attineret, egregiam epistolam, ut multùm sibi profuturam exscribere integram, cùm in eâ de pontificiâ auctoritate multa, de infallibilitate ne verbum quidem unum legerimus.

Sanè doctissimus Cardinalis, ne per totam prolixissimam epistolam inani operâ vagaremur, « notari vult maximè in rem suam quæ n. 30 et » 31 continentur (Daguirr., *disp.* xvii *n.* 44.). » Atqui n. 30 nihil aliud reperimus, nisi cathedram Romanam esse apostolicam : Petrum apostolorum caput in eâ præsedisse : Romanam Ecclesiam esse principalem, eamque unde sit orta sacerdotalis unitas : itaque pessimè actum à Luthero, qui summos Pontifices, qui scholas christianas tot probris prosciderit : quæ ad infallibilitatem minimè pertinere, nemo est qui non videat.

Sanè sequente numero 31, quo Lutheri sacrilegam, et in Dei Sacerdotes tot probra jactantem, linguam comprimat, refert de observandis *Dei Sacerdotibus, maximè autem Principe Sacerdotum* (*Deuter.*, xvii. 12.), egregium Deuteronomii locum, cap. xvii ; neque infert aliud, quàm ut ne Pontifices incessantur probris atque blasphemiis, neque quidquam ampliùs.

At enim objicit eminentissimus Cardinalis eumque secutus P. Thyrsus Gonzalez (Daguirr., *ibid. n.* 44; Gonz., *loc. sup. cit.*), ab Adriano prolatum Deuteronomii locum, quo capitis damnatur, *qui superbierit nolens obedire Sacerdotis imperio;* ex quo textu, ipsi quidem, non tamen Theologi omnes pontificiam infallibilitatem eliciant : quâ de re alio loco dicimus. Neque quisquam negat qui superbo animo pontificia imperia detrectaverint, spirituali gladio feriendos. Cæterùm hìc quæritur, non quid inde ipsi; sed quid Adrianus intulerit. Nempe Theologi omnes ac Parisienses vel maximè, adversùs hæreticos primatum apostolicum probant ex his locis : *Tu es Petrus;* et, *Confirma fratres tuos :* et, *Pasce oves meas :* ex quibus Daguirreus, Thyrsus, alii sententiam infallibilitatis asserant. An continuò inferent à Parisiensibus quoque abdicatam suam? Sanè si Adrianus antiquam doctrinam revocare voluisset, non deerant verba, quibus tantus Pontifex, tam candido animo, tam humili ac modesto mentem suam promeret. Quare quod de retractatione memorant, votum est optantium, vigilantium somnium : certumque omnino est Adrianum Cardinalem, Episcopum Dertusanum, Hispanici Cleri æquè ac Belgici decus, regnique Hispanici strenuum administrum, Papam denique in sententiâ perstitisse, à nullo vel leviter reprehensum; nedum schismatica, erronea, Sedi Apostolicæ contumeliosa exprobrarent. Adeo certum est de his reprehensionibus ac censuris, in quibus nunc partem vel maximam religionis reponunt, neminem per hæc tempora, neque in Belgio, neque in Hispaniâ, neque in Italiâ, neque Romæ atque in ipsâ Sede apostolicâ cogitasse.

XXXV. *Doctorum Lovaniensium et factis et dictis in Adrianum VI observantia singularis.* — Sanè Lovanienses Adrianum suum mirâ reverentiâ prosecutos, hæc quoque testantur : nempe cùm prima illa edita est doctissimæ Facultatis in Lutherum censura, totum id Adriani tum Cardinalis Dertusani judicio factum (*Vid. in append., lib.* i. *cap.* xiii.). Id Jacobus Latomus major, cùm pro eâ censura scriberet, in præfatione luculenter exposuit, et censuræ præfixa ejusdem Cardinalis epistola ostendebat. De quâ quidem Latomus ita est præfatus : « Sufficere debuit judicium reverendissimi Cardi» nalis Dertusensis, cujus probitas et sapientia, » non modò libris præclaris editis, sed et ma» ximis rebus orbi nota est (Latom., *Def. Cens.* » *Lov. adm. ad lect. et epist. dedic.*) : » ut propterea diceret non videri necessarium articulorum reddere rationem. Ex quo intelligitur, quàm probarent Adriani libros. Atque is annis post duobus ad Petri cathedram est evectus : ac facilè intelligi potest, quanto honori habuerint Pontificem, qui non modò Cardinalem, verùm etiam privatum tantopere suspexissent.

Edidit postea Joannes Driedo, sacræ theologiæ professor apud Lovanienses, anno 1533, librum : *De Ecclesiasticis Scripturis et Dogmatibus :* neque ita multò post, librum : *De Captivitate et Redemptione generis humani :* in cujus præfatione Adrianum VI miro affectu celebrat : « Observantissimus, inquit (Dried., *de Cap. et* » *Redempt. etc. præfat.*), meus in theologicis » studiis præceptor ; qui me in filium eruditionis » susceperat, et præsidens mihi pileum magis» terii in theologiâ imposuit anno nativitatis Do» mini 1512, die 17 mensis augusti ; qui et usque » in tempus fermè illud Lovanii resederat totius

» nostræ Academiæ lumen et decus, posteà il-» lius nominis Pontifex VI; » ut nec mirum sit, de Adriano tanta præfatum, illustrissimo Rocaberto teste, ut jam vidimus (*sup.*, *n.* 27.), ad præceptoris sententiam accessisse. Quare Lovanienses, Duacenos, Belgas, Hispanos, Italos, Romanos etiam si liceat Pontifices, rogamus, obsecramus, ut agnoscant nos peti per Adriani sui latus: nec nisi conculcato tanto Pontifice, non minùs pietatis quàm doctrinæ laude celeberrimo, sententiam Gallicanam damnari potuisse.

XXXVI. *Ex Adriani sententiâ et temporum notis demonstratur Florentina, Lateranensia, Tridentina decreta frustra objici.* — Hanc quoque circumstantiam censoribus nostris perpendendam damus: aiunt uno ore omnes, à Florentinâ sub Eugenio IV, atque à Lateranensi sub Leone X, Synodis œcumenicis, Parisiensium sententiam apertè esse damnatam. Id primùm Bellarminus; id eum secuti alii uno ore edixerunt. Vel unum Daguirreum audiamus sic de Florentinâ Synodo disserentem: nempe inveniri « clariorem meri-» dianâ luce, potestatem plenissimam Romani » Pontificis supra totam prorsus Ecclesiam; at-» que adeo supra Concilium œcumenicum: de-» prehendi pariter auctoritatem summam ipsi à » Christo commissam ad definiendum contro-» versias fidei, independenter à reliquo Eccle-» siæ corpore (Daguirr., *disp.* xvi. *n.* 32.). » Addit in Concilio Lateranensi ultimo sub Leone X, « potestatem supremam Papæ in totâ Eccle-» siâ et nominatim supra Concilium œcumeni-» cum palam definitam fuisse (*Ibid.*, *n.* 34.). » Quî autem factum sit, ut Adrianum, postquam ea transacta ac definita esse volunt, alia omnia docentem, et contra definita expressè ac studiosè insurgentem, non modò Ecclesia tulerit, sed etiam ad summum pontificatum evexerit, ac sua recudentem Romæ et in sententiâ publicè persistentem, nec reprehenderit. Edicant si possunt; aut si nihil habent quod mutiant, ab iniquis porrò censuris temperent.

Utinam verò liceret ab eruditissimo et optimo Cardinale siscitari coràm quid de his sentiat. Sanè, quo candore est, quâ indole, quâ animi magnitudine consensurum sat scio. Nam nec illud contemnendum: Concilii Lateranensis sessionem xi, sub Leone X, anno 1516, fuisse celebratam, cùm Adrianus Romanâ jam purpurâ fulgeret, rebus ecclesiasticis occupatissimus, et quinque annis postea, anno videlicet 1521, Leoni fuisse suffectum: quo necesse fuerit tam paucorum annorum spatio, et ab Adriano Leoni proximo successore, et à Cardinalibus, et ab omni orbe christiano, definitionem Leonis, eamque in œcumenico Concilio editam, tamen usque adeo oblivione deletam, ut nec ulla ejus vestigia superessent.

Quamobrem quod asserunt, jam inde à Florentini ac Lateranensis Concilii temporibus rem esse decisam, haud immeritò à nostris rejectum esse constat: atque omnino ex his istud argumentum existit: Adriani VI sententiam, hoc est, Parisiensem ipsam, aut immunem relinquunt, et nos cum illo vincimus: sin autem condemnatam volunt, aut ex antecedentibus definitionibus, aut ex consequentibus: non ex antecedentibus, Florentinis scilicet aut Lateranensibus, quas solas obtendunt, cùm eæ nihil nocuerint, ac nequidem objectæ sint Sedem apostolicam conscensuro, in Sede apostolicâ præsidenti: hanc autem sententiam nulla consequens definitio proscripsit: aut enim conciliaris; aut pontificia: Concilium autem nullum est habitum nisi Tridentinum, in quo hanc sententiam clarâ voce professos, ut vidimus Episcopos Gallicanos, totus orbis excepit: pontificiam verò definitionem nullam omnino proferunt. Id ergo unum superest, ut à privatis Doctoribus censura profecta sit, quorum sanè nomina cum honore appellamus; auctoritatem verò adversùs antiquissimæ Facultatis totiusque adeò Ecclesiæ Gallicanæ scita, si non magni facimus neque pertimescimus, jure nostro agimus.

XXXVII. *Nominantur potestatis pontificiæ vehementissimi defensores, qui summâ ipsâ Parisiensium tuentur sententiam.* — Hactenus tuti sumus ab omni censurâ, tantùm appellatis iis quos ipsi adversarii in nostram sententiam convenisse fateantur: quantò tutiores, cum demonstraverimus, etsi verbis discrepantes, tamen summâ ipsâ stare nobiscum, qui vel infensissimi memorentur (*Vid. in append. lib.* i. *cap.* ix, x. *lib.* ii. *cap.* i. *et seq. usque ad* vii.); nec tantùm Dionysium Carthusianum illum sanctissimum juxtà atque doctissimum, adversùs Basileense Concilium Eugenii IV egregium defensorem; verùm etiam, quod mirentur, earum partium duces, Joannem Turrecrematam, Petrum de Monte Episcopum Brixiensem[1], Antonium de Rosellis: ad hæc sanctum Antoninum Archiepiscopum Florentinum, duos Jacobatios Christophorum et Dominicum celeberrimos Cardinales: aliosque viros maximos postea prodituros, quorum exspectatione causam nostram illustrari ac muniri volumus.

[1] Brixia urbs est in Longobardiâ.

XXXVIII. *De Concilio Constantiensi: qui approbatum negant, ipsi se suis telis conficiunt.* — A privatis auctoribus et à scholæ Parisiensis Ecclesiæque Gallicanæ sententiâ ad ampliora pergimus: nempe ad Constantiense Concilium. Atque hujus quidem res gestas suo loco exequemur (*Vid. lib.* V *integ.*). Nunc autem sufficit invicti argumenti vim in hæc pauca concludere. Si, quod adversarii tantâ ope contendunt, ejusdem Concilii sessionum IV et V decretis id tantum agitur, ut in schismatis casus et in dubium Papam Conciliorum œcumenicorum potestas valeat, profectò illa decreta proba saneque sunt, neque tantùm œcumenico Concilio digna; verùm etiam pro ratione temporum necessariò expedita, nec unquam infirmanda, sed omni potiùs pietate ac studio propugnanda: atqui adversarii, nedum hæc Constantiensia decreta propugnent, oppugnant potiùs, omni studio evertunt. Ac textum quidem sollicitat Schelstratus: optimis gestis falsi crimen impingit: cæteri, Bellarmino duce, eam Concilii partem infamant, confirmatam negant: Concilii œcumenici mendacem titulum prætulisse aiunt; ergo profectò sentiunt majus aliquid agi, quàm ut incertus tantùm Pontifex Concilio œcumenico subsit.

Sanè Duvallius, propter auctoritatem Concilii Constantiensis sessione IV, « de fide esse docet » Concilium œcumenicum dubio et incerto Pon» tifice esse superius (DUVAL., *de supr. R. P. in » Eccl. potest. part.* IV. *quæst.* VIII, *ad* X. *pag.* » 569.). » Cur eum fidei articulum non intactum volunt? quid erat in eo dubii, ut Martinus V probatum nollet? An dubium Pontificem etiam contumacem, à Concilii œcumenici potestate immunem esse oportebat; neque esse in Ecclesiâ vim ullam quæ schismatis vulneri mederetur? Absurdum, absonum, rebus gestis repugnans. Ecclesiæ catholicæ Christique providentiæ prorsus inimicum. Dicent opportunissimum schismatis fuisse remedium, si de papatu pari ferè jure contendentes ultro loco cederent. Rectè; quid autem si nollent? æterno schismate Ecclesia laboraret. Absit: ergo necesse est ut sit aliqua potestas, quâ dubii saltem Pontifices etiam inviti comprimantur: ac si Constantienses nihil aliud agebant, nemo dubitaverit quin approbandi fuissent; ut qui malo schismatis certum ac necessarium remedium attulissent: atqui approbationem hanc cane pejus et angue refugiunt: ergo aliud profectò actum intelligunt.

XXXIX. *Objectio de obedientiis nondum adunatis sess.* IV *et* V, *sponte corruit duobus factis constitutis: primùm, à Concilio Constantiensi statim assumptum Concilii œcumenici titulum et jus.* — Instant: sessionum V et IV decreta, utcumque se habeant tamen approbanda et firmanda non erant à Martino V, ut œcumenici Concilii acta, nondum adunatis ut vocant obedientiis; sed tantum, ut aiunt, tertiâ Ecclesiæ parte. Huc quidem omnia redeunt: id assiduè urgent: hìc argumentorum vis ac summa consistit. Quæ anteaquam ex gestis perspicuè refellimus, duo, quæ facti sint, in antecessum nobis concedi postulamus: primùm, in primis illis sessionibus, nondum adunatis licèt obedientiis, atque in ipso initio, à Concilio Constantiensi œcumenici Concilii nomen assumptum; imò sessione III statim definitum, quòd (relege verba), « Con» stantiæ in Spiritu sancto Synodus generalis » fuit, et est ritè et justè convocata, initiata, » celebrata (*Concil. Const., sess.* III. *tom.* XII. » *col.* 17.); » quæ definitio, si reverà tunc Constantiæ Synodus œcumenica non fuit, mendax, erronea est; neque tantùm non approbanda, verùm etiam falsò et in vanum assumpto Spiritûs sancti nomine ac numine, atque œcumenici Concilii titulo, blasphema, schismatica, omni studio detestanda judicari debeat. Quis autem id ausus est? Quis unquam audeat? Nemo certè, nisi fortè existant qui, quantùm in ipsis est, infandum schisma exsuscitatum et vulnus Ecclesiæ innovatum velint.

XL. *Alterum factum, Martinum V, tunc Cardinalem his Synodi initiis adhæsisse.* — Quæ ut magis valeant, alterum factum afferimus nempe Martinum V, tum Othonem Cardinalem Columnam, unum fuisse eorum Cardinalium qui à Gregorio XII ab ipso initio recesserint, Pisano et Constantiensi Conciliis adfuerint, primarum sessionum Synodi Constantiensis pars maxima fuerint, sacro illi conventui, Concilii œcumenici in Spiritu sancto legitimè congregati titulum et auctoritatem attribuerint: qui titulus, si mendax est, si blasphemus, si schismaticus, tertiâ Ecclesiæ parte à reliquis abruptâ ac pro toto Ecclesiæ corpore vindicatâ; nempe Otho Cardinalis, nusquam revocatâ aut improbatâ priore sententiâ, ad ipsam Petri sedem, mendax, schismaticus, blasphemus, evectus est. Quæ si adversarii concoquere possunt, nobis certè indulgeant, qui hæc intelligere, his assentiri, ab his non abhorrere non possumus.

XLI. *Aliud factum additur: quòd pars Ecclesiæ, quæ Concilium Constantiense inchoavit, non fuerit tantùm pars tertia; sed duabus aliis etiam adunatis longè superior.* — Hæc igitur duo sunt quæ facti esse dicimus,

quæque ad universas adversariorum difflandas machinas profectò sufficiant. Addamus tamen si libet et tertium, de tertiâ parte Ecclesiæ tantùm in Constantiensi Concilio congregatâ : id enim mirum in modum post Joannem Turrecrematam Bellarminus urget (Turr., *lib.* II *de Eccl. cap.* XCIX ; Bell, *lib.* II *de Concil. aut. cap.* XIX.), eumque secuti censores nostri omnes pro viribus exaggerant. Nos autem, quâ possumus simplicitate reponimus : ergone tertia pars tantùm quæ tot nationes complecteretur, Germaniam, Angliam, Poloniam, Sueciam, Norvegiam, Daniam, Dalmatiam, Bohemiam, ipsamque Italiam, demptâ admodum Apuliâ, ipsam quoque Romam, et cum Belgio Galliam, et cum Sigismundo Rege totam Hungariam : ad hæc Universitates, Parisiensem, Bononiensem, Viennensem, Cracoviensem, Avenionensem, Oxoniensem, Pragensem, quæ suos in Synodo legatos haberent : atque item sacros Ordines, Cluniacensem, Carthusiensem, Præmonstratensem, Prædicatorum, Minorum, qui per speciales procuratores Synodo adhærerent, cum innumeris Abbatibus sanctorum Benedicti ac Bernardi, quos omnes, omnes, inquam, nullo labore, quippe ex ipsis subscriptionibus ostendimus sacræ Synodo Constantiensi, jam inde ab initiis adfuisse. Reliquine, tantula pars orbis, eaque in duas scissa particulas, quarum una Benedicto, altera Gregorio adhærebant, pro duabus Ecclesiæ partibus numerandi sunt? Cùm præsertim Hispani, certè eorum pars maxima, Benedicto suo quotidianis vocibus discessionem intentarent; Gregorius verò XII, quem unum pontificem, si Deo placet, cum Odorico Rainaldo jactitant, desertus ab omnibus, Austriæ exiguo in oppidulo Concilium œcumenicum celebraret ; atque in angulo Italiæ totam haberet Ecclesiam. Hæc igitur duo frustula christiani orbis, quasi duas partes, cum eâ, quæ Synodum Constantiensem constitueret Joannis XXIII obedientiâ comparabimus : tot, quantas memoravimus reliquas nationes, atque ex illis congregatos ducentos eoque ampliùs Episcopos ; tot illustres Academias, tot religiosos Ordines, pro tertiâ tantùm parte habere cogemur? Hos sibi Concilii œcumenici titulum ac Spiritûs sancti magisterium mendaciter arrogasse dicemus. Pace eorum dixerim, rogamus, obsecramus, ne ad hæc absurda et infanda nos adigant.

XLII. *Constantiensis Synodus à Romanis Pontificibus optimæ notæ Synodis accensita : privata Binianæ editionis nota, quàm nulla et temeraria, quàm Sedi apostolicæ contumeliosa! nihil proficere, qui de ejus Synodi confirmatione litigant.* — De Synodi verò approbatione quod litigant, primùm abigatur illa quorumdam animis suborta suspicio, quâ scilicet, audito Concilii Constantiensis vel ipso nomine, statim nescio quid Romanæ potentiæ inimicum cogitant ; cùm ex historiâ rebusque gestis elucescat, pontificiam Sedem, atque illam Petri navem, fœdâ diuturnâque tempestate tantùm non obrutam, per Constantiensem Synodum ex his fluctibus emersisse : denique ab eâ Synodo, necdum adunatis obedientiis, adversùs Wiclefitas et Hussitas assertam eam, quam impii et perduelles, dementibus odiis, exagitaverant Romani Pontificis supremam in Ecclesiâ potestatem ; ut, ad eam tutandam ac restituendam, Synodus Constantiensis divinitùs comparata esse videatur. Quare à Romanis Pontificibus nunquam sine veneratione appellata, nedum ullâ censoriâ notâ unquam affecta sit : suoque loco legitur in Conciliorum universalium editione Romanâ quam pari diligentiæ ac magnificentiæ laude Paulus V, in typographiâ reverendæ Cameræ apostolicæ Vaticanâ, adornari jussit (*Conc. gener. Rom. edit.* 1602. *tom.* IV. *p.* 127 *et seq.*). Abest certè Synodus Basileensis, dubia suspecta, ex parte improbata ; quod ultro fatemur : Constantiensis verò integra, inviolata prodit, cum Nicænâ et aliis, cum Lugdunensibus, Lateranensibus cæterisque, quæ optimæ notæ Romæ quoque habeantur. Quo cadat necesse est illa Binianæ editionis nota : *Concilium Constantiense ex parte approbatum* (Bin., *tom.* VII. *part.* II. *col* 1134 ; *Vid.* Bell., *de Eccl., lib.* I. *cap.* VII), nullâ auctoritate, nullo Concilio, nullo auctore Pontifice, ex privati hominis sensu atque ausu ; quippe recentissimâ, extremâ videlicet ætate, prorsus temeraria atque omnibus retrò sæculis inaudita prodierit.

Quam tamen censuram, à privatis licèt ortam scriptoribus, quasi omnibus liceat sacratissimis Synodis proprio ex cerebro et arbitrio quasvis notas inurere, omni ope tutandam suscipiunt. Quid ita? Ad quòd incertum Pontificem Synodus Constantiensis Concilio œcumenico subdat? Neutiquam ; id enim admittunt omnes; sed quòd ea Synodus apertiùs certiùsque quàm vellent, *quemlibet, cujuscumque statûs et conditionis, etiamsi Papalis existat* (*Vid. lib.* V.), non tantùm *huic* sacræ Synodo, quæ schismatis causâ fuerat instituta, sed etiam *cuicumque alteri Concilio generali,* quâcumque causâ convocato, neque tantùm *in schismatis extirpandi* causâ, sed etiam *in fide ac morum reformatione,* subdiderit.

Quâ tamen vitilitigatione quid proficiunt? Cùm succurrat illud, tot Ecclesiarum Christi, tot Christianarum gentium, tot Universitatum, tot Ordinum religiosorum cœtum, quamvis œcumenici concilii nomine non gauderet, tamen impunè non posse contemni. Quid, quòd is cœtus pro œcumenico Concilio se gessit? Quid, quòd hanc sibi auctoritatem vindicanti, nemo mendacium exprobravit? Quid, quòd Martinus V, cum ipsâ Synodo, hanc quoque sententiam dixit, neque improbavit unquam? Quid, quòd ea decreta fixit cum cæteris ducentis Episcopis ac Patribus, queis quilibet Pontifex, cuicumque Concilio præsenti ac futuro, quâcumque de causâ subsit? Quid, quòd nec Pontifex illa revocavit? Et quidem, his decretis confirmationem nec semel, sed centies additam, ipsa gesta pandent; nullum ut sit Concilium quod certiore approbatione constet. Fac autem defuisse; tamen illud stabit; doctrinam, quam erroneam, schismaticam, fideique adversam tàm confidenter asseverant, nemine improbante, nemine retractante, in lucem christiani orbis sub œcumenici Concilii titulo prodiisse.

XLIII. *Concilii Basileensis initia legitima et certa Bellarminus et Rainaldus agnoscunt, etiam Lateranense Concilium : ejusdem Bellarmini suffugia ex Duvallio confutata.* — De Basileensi verò Synodo, ne quid nobis affingant, clarâ voce testamur, nulla ratione tueri voluisse, quæ post translationem, Legatorumque discessum decreta gestaque sunt : imò ea cassa, irrita, roboris vacua profitemur (*Vide lib.* VI *integ.*). Hæc nos de posterioribus Basileensibus gestis : de prioribus sanè, quæ ab his posterioribus meritò distinguantur, Cardinalem Bellarminum hæc dicentem audimus : « Dico Basileense Concilium initio quidem » fuisse legitimum; nam et Legatus aderat Ro- » mani Pontificis; et Episcopi plurimi : at quo » tempore Eugenium deposuit et Felicem elegit, » non fuit Concilium Ecclesiæ, sed conciliabu- » lum schismaticum, seditiosum, et nullius pror- » sus auctoritatis; sic enim appellatur in Concilio » Lateranensi sess. II. (Bell., *lib.* III. *de Eccl.* » *cap.* XVI.). » Hæc refert, hæc laudat Odoricus Rainaldus, tom. XVIII Annalium (Rain., *tom.* XVIII. *an.* 1549, *n.* 6.). Nihil ergo aliud Bellarminus, nihil Odoricus, nihil ipsum Lateranense Concilium.

Quis ergo inficiari possit *initia Basileensia* fuisse *legitima?* aut quid ad initia magis pertinere possit quàm ipsa sessio II in quâ videlicet « sacra Basileensis Synodus ne de ejusdem » sacræ Basileensis Synodi potestate à quoquam » dubitetur, » decreta Constantiensia sessionis V innovat, « eoque fundamento nixa, declarat : » quòd ipsa Synodus (nempe Basileensis) in » Spiritu sancto legitimè congregata, et Eccle- » siam militantem repræsentans, potestatem im- » mediatè à Christo habet, cui quislibet, cujus- » cumque statûs vel conditionis, etiamsi papalis » existat, obedire tenetur, etc. (*Conc. Bas.*, » *sess.* II; *t.* XII, *col.* 477.). » iisdem verbis quæ in Concilio Constantiensi sessionibus IV et V continentur. Igitur illa Synodus, nullo schismate, sub Pontifice certo Eugenio IV, per Legatos præsidente, in eumdem Pontificem sibi à Christo *immediatè* traditam supremam potestatem tribuit : ne conciliaris auctoritas ad dubium tantùm Pontificem extendi videatur. Quâ de re Bellarminus hæc scribit : « Concilium Basileense, ses- » sione IV, unà cum Legato Pontificis communi » consensu statuit, Concilium esse supra Papam, » quod certè nunc judicatur erroneum (Bell., » *de Conc. aut. lib.* II. *cap.* XI.). » Quid est *nunc* nisi nota novitatis? A quo autem judicatur? Ab ipso Bellarmino : à privatis doctoribus. Miror decreto unanimi, œcumenicæ Synodi, Sede apostolicâ per Legatum præsidente, edito, privatam auctoritatem anteponi. Fac enim decretum ab Eugenio IV non fuisse firmatum, quod contrà esse, ex Actis demonstrabimus : tamen œcumenici Concilii decretum unanimi consensu Legati apostolici cum Patribus, *quorum numerus,* teste Rainaldo (Rain., *an.* 1432, *n.* 8.), *in dies augebatur,* editum privatâ auctoritate impunè contemni quis ferat? Quis autem sanâ mente præditus, audeat tali decreto etiam probabilitatem denegare? Certè vel Duvallium audivimus tali conciliari decreto infallibilitatis privilegium ex certo sancti Spiritûs privilegio asserentem. Nihil ergo jam cum ipso superest quæstionis. At Bellarminus, inquies, huic sententiæ adversatur. Certè; sed audi verba : *Sub opinione,* inquit; non certâ et exploratâ sententiâ. Ergo vel ex ipso *sub opinione* positum, atque erronei notâ temerè inustum Basileense decretum, cum Legato pontificio communi consensu proditum, de superiore Concilii potestate.

XLIV. *Ex Ludovici Alamandi beatificatione argumentum : item ex Amadei VI, Sabaudiæ Ducis, famâ sanctitatis, Odorico Rainaldo utroque in negotio teste.* — Pater Thyrsus Gonzalez ab ipso initio, in ipsâ præfatione gloriatur « pro contrariâ sententiâ nullum » allegari Doctorem, cujus sanctitatem solemni

» cultu Ecclesia declaraverit (GONZ., *in præfat.*, » *p.* 14. *n.* 24; *et in tractat. pass.*); » quod etiam haud semel ingeminat. Quæ sanè probatio quàm sit infirma, nemo non videt; cùm coram oculis Dei multi sanctissimi sint, quorum non est sanctitas declarata : rursus autem insignitos solemni titulo sanctitatis, non ut sanctissimos ita etiam doctissimos fuisse constet. Sed quando hæc viro reverendissimo memoratu digna visa sunt, subit admirari excidisse memoriâ Ludovicum Alamandum Archiepiscopum Arelatensem ac sanctæ Cæciliæ Presbyterum Cardinalem, de quo hæc historici retulerunt; imprimis Æneas Sylvius postea Pius II, qui non modò in libro de Gestis Basileensibus (ÆNEAS SYLV., *de gest. Bas. lib.* I. *p.* 4; *lib.* II. *pass. et imp. p.* 54.), hujus Cardinalis eruditionem summam, facundiam singularem, egregiasque virtutes præsertim fortitudinem, constantiam, atque admirabilem pietatis gustum sensumque commendat; verùm etiam in Historiâ rerum suo ævo ubique gestarum; quam Pontifex scripsit, cùm de Europâ scriberet, hæc tradidit; « In Arelate ad se» pulchrum Ludovici Cardinalis sanctæ Cæciliæ, » ejus urbis Episcopi, quem Basileæ in consessu » Patrum præsidentem vidimus, magna mira» culorum opinio orta est, et invalidorum fre» quens undique concursus spe sanitatis factus » (*Id.*, *Hist. rerum suo temp. gest. præfat.*, » *p.* 281; *ibid.*, *de Eurip. cap.* XLII. *p.* 440.). » Eadem referunt Philipppus Bergamensis, Vernerus, Philippus de Liguamine, Paradinus, Valemburchius, Nostradamus, quos in Pontificio Arelatensi videre est. Horum igitur unanimi testimonio constat Ludovicum Alamandum « vi» rum sanctæ vitæ, miræ patientiæ, scientiâ » incomparabilem, multis miraculis editis corus» cantem, » quod et Odoricus Rainaldus confitetur (PHILIPP. BERGAM. *in Chron. et in Fel.* V. *lib.* III; VERN., *Histor. Sabaud. cap.* XXXIII; PHILIPP. DE LIGUAMIN. *in* AMED. VI; PARAD., *Histor. Prov. part.* VI. *Pont. Arel. seu Histor. Primat. Eccles. Arel.* RAIN., *t.* XVIII. *an.* 1550. *n.* 20; *Vid. Pontif. Arel. et* CIAC., *de gest. Rom. Pont., tom.* II. *an.* 1417.).

Accessit Sedis apostolicæ auctoritas, ex diplomate Clementis VII, quo « Petrum de Luxem» burgo, et Ludovicum Alamandum, sanctæ » Romanæ Ecclesiæ Cardinalem, Ecclesiæ Are» latensis Archiepiscopum, cùm ad eorum sepul» chrum, non tantùm Avenionensis et Arela» tensis civitatum; sed etiam harum partium » multitudo concurrat ut, tanquam speciales » protectores, fautores, intercessores ad Domi» num invocentur, apostolicâ auctoritate permit» tit, ut eorum ossa in commodiora loca trans» ferre, et ibidem venerabiliter collocare, et » utriusque sexûs fideles eos in prædictis Eccle» siis ac sacellis pro beatis venerari possint, quip» pe qui et miraculis invocati inclaruerint. Nec » mirum, quandoquidem Petrus teneris sub » annis, et Ludovicus vitam cœlibem castamque » et immaculatam exegerint, et Petrus in deci» mo septimo ætatis anno, Ludovicus verò in » sexagesimo, suo creatori suas purissimas ani» mas reddiderint, calcatis hujus mundanæ » vitæ, quamvis illustri essent orti familiâ, ille» cebris. His igitur, ac Renati Regis Siciliæ et » Jerusalem, tunc in illis partibus degentis, et » illorum miraculorum stupore perculsi, claro » testimonio; quin etiam Francisci Episcopi Tus» culani, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis » de Claromonte, illarum partium Legati à la» tere, qui ad eosdem Petrum et Ludovicum » non parvum gereret devotionis affectum, » supplicatione permotus, eorum imagines à » longissimis jam temporibus depingi solitas, » circumferri, eosque pro beatis coli ac venerari » posse » annuit. Extat id diploma in prædicto Pontificali libro Ecclesiæ Arelatensis, et apud Ciaconium, datum Aprilis 9 an. 1527, Pontificatûs 4, cujus etiam apud Odoricum Rainaldum summa perscribitur (PHILIPP. BERGAM., *et ap.* RAIN., *an.* 1426, *n.* 26. *et an.* 1450, *n.* 20.).

Hæc fusè referuntur in Martyrologio Gallicano illustrissimi ac reverendissimi Andreæ Saussæi, Tullensis Episcopi, ad 16 Septembris. Quòd autem idem Saussæus memorat sanctum Cardinalem, « quòd adversùs Eugenium IV » stetisset, ac Felicem consecrasset, facti pœni» tentem ad Nicolai V obedientiam rediisse, » rectum de illo facto : nempe de abolito schismate ac Felice ipso ad *voluntariam abdicationem* impulso, ut idem Saussæus refert. Cæterùm Cardinalis ad obedientiam rediens, quid improbaverit, quid probaverit, certiùs prodemus ex gestis. Interim id constat, sancto Cardinali ex Clementi VII diplomate in Ecclesiâ Arelatensi cultum institutum in hanc formulam : « Sacer» dos et Pontifex, etc. intercede pro nobis : » mox : « ora pro nobis, sancte Ludovice Cardi» nalis, ut per te eruamur ab omnibus malis; » secutâ oratione : « Deus qui meritis et interces» sionibus beati Ludovici Alamandi Confessoris » tui, atque urbis Arelatensis Episcopi, et sanc» tæ Cæciliæ Presbyteri Cardinalis, dignaris » mortuos suscitare, cæcos illuminare, claudis » gressum, surdis auditum restituere; concede

» propitius, ut omnes qui ejus implorant auxi- » lium, petitionis suæ salutarem consequantur » effectum : » quæ omnia ex Pontificio Arelatensi et ex Galliâ purpuratâ [1] ad certum veritatis testimonium exscribere haud piguit.

Hic igitur ille est Ludovicus Alamandus, Concilii Basileensis post translationem Præses, quo auctore Amadeus, Felix V dictus, Papæ titulum et assumpsit primùm et postea deposuit. Sic à schismate recessit vir optimus, et Nicolaum V agnovit. Quibus conditionibus acta suo loco referenda docebunt; unam tamen intereà ex Odorico Rainaldo ductam (RAIN., *an.* 1449, *n.* 3.) tacere non possumus; nempe Felicem, 7 Aprilis an. 1449, edito diplomate, pontificatu cedentem declarasse : id eâ conditione factum ut Constantiensia de superiore Conciliorum potestate decreta, in ipsis Basileensibus initiis repetita, suo loco starent, et in quemvis Pontificem etiam indubitatum valerent. Quo loco Rainaldus inclamat (*Ibid.*) : « Nunquam ejusmodi » sanctio adversùs non ambiguum Pontificem » valuit, atque in falsum sensum detorta est à » seditiosis, quos infeliciter Amadeus est secu- » tus. » Rectè. Igitur seditiosam, quam Odoricus vocat interpretationem, quæ Concilium certo etiam Pontifici anteferret, adhuc Amadeus sequebatur; neque aliâ conditione, cessit.

In eumdem sensum, post aliquot dies prodiit, eodem Rainaldo referente, *Sacrosanctæ generalis Synodi Lausanensis* nomine edita constitutio, quâ etiam atque etiam testabantur, sub eâ conditione et cessisse Felicem, et ipsam Synodum approbasse; ut nimirum valeret definitio « Concilii Constantiensis Basileæ renovata, » necnon à Prælatis, Regibus et Principibus, » Universitatibusque orbis suscepta : » ea scilicet quam Felix memoraverat : cui decreto faciendo, Ludovicus Alamandus more solito præfuit; neque aliâ lege statim Synodum dissolvit.

His igitur gestis anno 1449, anno sequente 1450 obiit in Domino, sanctitatis odore ac miraculis clarus, abdicato quidem schismate et Felice antipapâ, cæterùm nullâ unquam eorum, quæ Lausanæ anno anteriore gesserat, retractatione factâ; et tamen nec Papâ prohibente, in Arelatensi Sede permansit, neque modò in pristinam cardinalatûs dignitatem facilè restitutus, et celebri ad inferiorem Germaniam legatione perfunctus; sed etiam in cœlum summâ cum sanctitatis laude, Sede etiam apostolicâ declarante et collaudante susceptus.

Miratur sanè Rainaldus (RAIN., *ann.* 1450, *n.* 26.) « adorandam Dei misericordiam, quæ » exiguo temporis fluxu (vix annali scilicet) » Ludovicum ipsum nefandi et perniciosissimi » schismatis auctorem, propagatorem hæreseos, » qui, ex erroneâ conscientiâ, innumera mala » in Dei Ecclesiam invexerat, ac tot annorum » cursu in pertinaciâ obfirmatus, profanarat Sa- » cramenta, pœnitentem ac reversum in Eccle- » siâ, ad sanctitatis culmen evexerit. » Addere debuit, nec retractatione factâ priorum decretorum de summâ Conciliorum in quemcumque Papam, etiam indubitatum, potestate. Quanquam, si istud erroneum, ea retractatio tàm publica esse debuit quàm ipsa declaratio. Hæc expendant, qui huic sententiæ teterrimam erroris ac schismatis notam inurere non verentur : videant virum maximum in eâ sententiâ permanentem, sanctitate, miraculis, Sedis apostolicæ si necessariam vocem admittant, beatificatione claruisse; et contra neotericas censuras Deum etiam è cœlo vindicem adfuisse.

Neque ita multò post, *Amadeus* eodem teste Rainaldo (RAIN., *ann.* 1450, *n.* 26.), *relictâ sanctitatis opinione excessit è vivis*, nullo prorsus edito retractationis monumento ejus quidem decreti, quo Concilii potestatem potiorem asserebat. Mira res! cum publico errore, nullâ pœnitentiâ, tantâ sanctitatis tamen opinione florebant! Adeo illud erroneum, quod tantâ vehementiâ objiciunt, ne ipsi quidem credunt.

XLV. *Ex Concilio Constantiensi ac Basileensibus initiis quid dicendum putemus.* — Sed quanquam ex his docemus Parisiensium, imò verò jam non Parisiensium, sed totius orbis sententiam in rem judicatam transiisse; nos tamen ultro hoc jure decedimus : adversarios, imò fratres nostros, Theologos Episcopos, alios quoscumque Præsules, nondum hujus judicii vîm satis intelligentes, excusamus, causasque excusandi suo loco proferimus ; à Gallicanæ sententiæ censuris temperari (hoc tantùm Deo teste), fraterno animo flagitamus.

XLVI. *Ante Constantiense Concilium, Joannis XXII de suorum antecessorum auctoritate atque infallibilitate sententia, in Constitutione :* Quia quorumdam. — Jam de anteriorum sæculorum certâ traditione, anteaquam rem accuratè discutimus, ac sexcentis Ecclesiæ antiquæ monumentis approbatam damus (*Vid. lib.* IX. *cap.* XLII *et seq.*), hæc interim pauca, non quia meliora, sed quia breviora, et ipso statim aspectu adversùs cavillationes omnes tuta, subnectimus. Ac primùm et quod aiunt, Pari-

[1] A Petro Frizon compacta.

siensium sententiam quam Clerus Gallicanus amplexus est, « forsan primò traditam ab Oka-» mo schismatico eoque notorio : eumque po-» suisse ova quæ posteà Joannes Gerson exclusit » in Concilio Constantiensi (Dag., *Disp.* xxxix. » *n* 2; *disp.* xl. *n.* 7.), » primo statim aspectu falsum apparet. Nos enim non Okami pessimi monachi, et adversùs Joannem XXII perduellis sententiam, sed ipsius Joannis XXII decreta promimus. Cùm enim illâ celeberrimâ controversiâ Franciscanâ de *simplice usu facti,* fratres Minores huic Pontifici objicerent ipsum esse apertè hæreticum, qui Nicolai III Decretalem *Exiit* à Clemente V apostolicâ auctoritate firmatam, editâ constitutione, convelleret, id insuper eodem Joanne XXII referente (*Extrav.* Quia quorumdam, *de verb. significat.*), addiderunt : « Quæ per clavem scientiæ in fide ac » moribus à summis Pontificibus semel definita » sunt, eorum successoribus revocare in dubium » non licere : » quâ in re vel maximè pontificiam infallibilitatem ostendere videbantur. Nunc an eam Joannes admiserit videamus.

Hujus objectionis gratiâ edidit Extravagantem *Quia quorumdam,* apostolicâ ac summâ auctoritate : quâ quidem Nicolaum excusat ut potest; negatque aut ab ipso, aut ab aliis Romanis Pontificibus *definita,* quæ fratres studio tanto de *facti usu simplice* asserebant : quòd autem vel maximum atque in hâc causâ peremptorium, id si vel maximè definissent, « constitutiones illas » (Romanorum Pontificum) quibus fratres se » adjuvant, fore invalidas, erroneas et infir-» mas. » Sanè Franciscani Nicolai III auctoritate subnixi, contendebant *simplicem usum facti,* nullâ etiam sibi proprietate permissâ, et justum esse per sese, et Christi doctrinâ atque exemplo traditum : Joannes verò XXII contra definiebat, et illum usum non esse legitimum ac justum, et cùm justus non esset, eum Christo tribuere, *hæreticam, damnatam, blasphemam, pestiferam,* adeoque ab Evangelio abhorrentem esse doctrinam : quæ quidem omnia ad quæstionem fidei pertinerent. Cæterùm neque hìc sollicitè quærimus, quâ de re precisè ageretur, et an reverà Nicolaus pro cathedræ auctoritate ista decreverit; nec magis curamus hìc, rectène an secus ipse ac Joannes egerint, et an summâ consentiant : de verbis litigent : quæ nunc quidem prorsus supervacanea, Bellarminus, Rainaldus, Daguirreus, Gonzalez, alii, operosissimis ac prolixissimis tractationibus agitabant (Bell., *de R. P. lib.* iv. *cap.* xiv; Rain., *tom.* xvi. *ann.* 1322 *et seq.; Vid. quoque tom.* xv. *an.* 1318, *n.* 53, 54 *et seq.; Vid.* Daguir. *et* Gonz., *pass.*): id tantùm statuimus, ex verbis allatis Decretalis *Quia quorumdam*, de fidei quæstione actum, ad quam *erronei* notam procul dubio pertinere, omnes confitentur; adeoque, quidquid sit de Nicolai III constitutionibus, Joanne XXII pronuntiante, pontificias de fide constitutiones generatim à successoribus rejici potuisse *ut erroneas,* eòque *invalidas et infirmas;* quod nunc sufficit.

XLVII. *Hujus temporis scriptor, à Rainaldo in eam rem adductus, quid senserit : quâ occasione profertur caput* Sunt quidam 25, *quæst.* i. — Quem autem in sensum hæc sumerent ejus ævi scriptores, haud abs re est exponere. Certè cùm Franciscani Joannis XXII Decretales ut hæreticas infamarent, Rainaldus scriptum retulit Doctoris insignis (Rain., *t.* xv. *ann.* 1318, *loc. mox cit.*), qui per ea tempora in Curiâ pontificiâ versabatur.

Is igitur, ut doceat potuisse à Joanne XXII condi Decretalem *Quia quorumdam,* quatuor conclusiones ponit, quarum prima et quarta ad rem nostram faciunt. Prima est : *Quòd Papa non potest condere Canones contra determinata per sacram Scripturam.* Quarta : *Quòd potest contra determinata per prædecessores suos vel seipsum :* quod eò pertinebat, ut Joannes XXII à Nicolao III declaratam doctrinam revocare posset. Nihil ergo in his infallibile cogitabant.

Sed multò magis observari debet ex ipso jure : nempe, ex cap. *Sunt quidam* 25, qu. i, deprompta probatio primæ conclusionis, quæ sic habet : « illud non est licitum Romano Pontifici, » in quo convincitur non sententiam dare, sed » magis errare; sed si Papa determinaret contra » determinata per sacram Scripturam, convin-» ceretur non sententiam dare, sed errare : » non ergo id potest. Mirum verò id quod hìc Rainaldus interserit : « Si determinaret contra » determinata per sacram Scripturam, ex hypo-» thesi nempe impossibili, ob promissum Spi-» ritûs sancti præsidium : » hæc Rainaldus, quæ quàm ridenda sint omnes vident. Nemo sanè seriò et anxiè quæsiverit, « an licitum Papæ sit » determinare contra Scripturam sacram, » si id possibile non sit. Quærunt autem illud auctores, Rainaldi etiam judicio, gravissimi : non ergo profectò id impossibile judicabant. De rebus seriis, quæ verè agi possent, non de metaphysicis laborabant.

Juvat hìc referre verba ipsius capitis *Sunt quidam,* quibus Rainaldi auctor usus est : sunt

autem ejusmodi : « Si (Romanus Pontifex) quod » docuerunt Apostoli aut Prophetæ destruere » (quod absit) niteretur, non sententiam di- » cere, sed magis errasse convinceretur. » En quo loco esset adversùs veritatem Scripturarum prolata Romanorum Pontificum sententia. Nec sequentia prætermittam : « Sed hoc procul sit abs » eis qui semper Domini Ecclesiam contra lupo- » rum insidias optimè custodierunt. » Quæ quidem verba indicant, rem omni studio, omnibus votis ac precibus aversandam, non profectò impossibilem, de quâ non tantopere laborarent. Utcumque est; id si fieret, Romanus Pontifex non *sententiam diceret*, nedum ex cathedrâ pronuntiare videretur. Quod suo loco clariùs explicandum, nunc ad rei memoriam, tantùm notari volumus, et ad alia pergimus.

XLVIII. *Jacobi*[1] *sanctæ Priscæ cardinalis, postea Benedicti XII, consona eâdem de re sententia.* — Nicolaus Aimericus instituti Dominicani religiosus, atque ad annum circiter 1366 acer hæreticæ pravitatis per Aragoniam Inquisitor, refert[2] adversùs Minores responsa Benedicti XII, tunc sub Joanne XXII Jacobi sanctæ Priscæ Presbyteri Cardinalis; ex quibus hæc selegimus quæ ad quæstionem nostram faciant.

« Secundò dicunt Minores : quòd prædictam » paupertatem fuisse Christi et Apostolorum, » determinavit D. Nicolaus Papa. » Respondet, « quòd licèt illud in Constitutione dictâ conti- » neatur, tamen ex Scripturâ divinâ verum esse » ibi non ostenditur, sed solummodo narratur; et » tamen jam nos ostendimus, quòd contrarium » haberi potest ex Scripturâ apostolicâ et evan- » gelicâ, ex quâ Scripturâ motus Dominus noster » Papa Joannes declaravit, dictam propositio- » nem, si pertinax esset, hæreticam esse ; nec » hoc asserit simpliciter et determinatè Dominus » Nicolaus, qui dictam constitutionem fecit, sed » solummodò hoc dicit incidenter et narrativè ; » posito etiam quòd determinativè diceret, non » obstat, cùm contrarium inveniatur in Scrip- » turâ divinâ, et nunc est per Ecclesiam de- » terminatum (Aimer., *Direct. Inquis. part.* I. » *quæst.* XVII. *p.* 295 *et seq.*). »

An id incidenter dixerit Nicolaus III, hìc quidem nihil ad nos : nunc enim profectò sufficit dixisse Cardinalem, etiam si papa *determinativè* diceret, nihil obesse, et *contrarium esse nunc per Ecclesiam determinatum.*

Pergit : « Tertiò dicunt : quòd in his quæ » pertinent ad fidem, vel mores, determinatum « semel per summum Pontificem, non potest » per alium revocari; talis autem assertio Do- » mini Nicolai de Christi et Apostolorum pau- » pertate. » Respondet, « quod falsum est. » Quid autem falsum est ? Nempe ipsa major propositio objecti syllogismi : « Quòd in his quæ » pertinent ad fidem, vel mores, determinatum » semel per summum Pontificem, non potest » per alium revocari. » Hanc majorem negabat tantus Cardinalis à nullo reprehensus, ab omnibus laudatus, atque ad Petri cathedram posteà evectus. Id sequentia docent. Subdit enim statim : « Nam Petrum, qui non ambulabat rectè » ad veritatem Evangelii, reprehendit et correxit » Paulus : et tamen non erat illi par, sed infe- » rior. Item Stephanus Papa determinavit, quòd » nullus baptizatus per quoscumque hæreticos » veniens ad Ecclesiam catholicam, rebaptiza- » retur : sanctus autem Cyprianus cum multis » Episcopis in Africâ celebrans Concilium, de- » terminavit oppositum : reprobans in hoc Ste- » phanum Papam, ut patet in epistolis ad Ju- » baianum et Pompeium : Concilium autem Ni- » cænum utramque opinionem sancti Cypriani et » sancti Stephani correxit, determinando, quòd » baptizati ab hæreticis non servantibus formam » Ecclesiæ baptizentur; ab aliis verò hæreticis » baptizati, non rebaptizarentur. »

Hæc de Stephano verène an secus retulerit, nihil ad hunc locum pertinet, cùm utrimque constet ex ejus sententiâ, Concilii generalis determinatione corrigi, quæ à Romano pontifice determinata sint, etiam circa fidem ac mores, cùm de hoc præcisè ageretur.

Neque magis nostrâ refert, an satis valeant ad rem ea omnia exempla quæ deinde protulit : scopum ipsius attendimus, conclusiones referimus, probationes verò à nobis præstari non oportet. Neque etiam curamus, an pertineat ad rem quod de Petro dixit. Scio nempe, id quod verum est, facilè responsuros, non errasse in fide Petrum, cùm à Paulo reprehensus est : nec tum ullam ejus determinationem fuisse correctam. Quid nostrâ? Omnino huic loco sufficit, ut quid intenderit tantus Cardinalis liquidò videamus.

An non enim satis clarè de verâ et propriè dictâ determinatione agebat, cùm de Stephano ac Cypriano ageret? An non vera erat ac propriè dicta determinatio, quam Cyprianus facto Concilio protulit? An non igitur determinationem talem Stephani determinationi opponit Cardinalis, et utramque æquè docet Concilii generalis determinatione correctam?

Sed omnium lucidissimum est quod subdit :

[1] Fournier.
[2] In libro cui titulus : *Directorium Inquisitorum.*

« Tertio decimò dicunt, quod secundùm hoc » in Decretali *Exiit*, erratum fuit in doctrinâ » et vitâ Christi et Apostolorum. » Respondet « quod verum est; non tamen errore pernicioso, » cùm ad plenum veritas discussa non fuisset, » sicut nunc est; sed errore veniali, sicut Au- » gustinus declarat de Cypriano, et de Petro per » Paulum correcto. » En ergo in Decretali error agnitus : et quanquam venialis, eo quòd non esset pertinax, tamen error contra fidem, atque à successoribus necessariò revocandus.

Hæc docet Cardinalis eo ævo doctissimus atque sanctissimus, vitæque ac doctrinæ merito ad Petri sedem evectus : hæc factus pontifex nusquam retractavit, infirmavit nusquam; hæc docentem eum laudat Aimericus tam acer fidei Inquisitor, sub secutis Pontificibus. Porrò Aimericum nemo reprehendit ; imò omnibus fuit diligentissimi Inquisitoris exemplar. Et quidem Cardinalis mox Papa clarè confitetur à Nicolao dicta, quæ Joannes condemnavit, et quanquam Nicolaum maximè excusatum vellet, ad extremum respondebat quæ determinasset, ab ejus successore corrigi potuisse.

Jam ergo conferant cum Joannis XXII decretis ea quæ Cardinalis hujus ævi maximus et ejusdem Joannis successor dixerit : gemina invenient, et ejusdem planè spiritûs; cùm utrique id agant, et ut Nicolaus III, utcumque excusetur, et ut quæcumque ille dixerit, statuerit, definiverit, tamen ut fidei contraria revocari et improbari potuerint.

XLIX. *Probatur de fide actum in his determinationibus, et tamen eas legitimè corrigi potuisse : eâ de re glossa notabilis, et Bellarmini sententia.* — Neque respondeant non agi de fide ac moribus ; sed, ut ait Bellarminus, *de re metaphysica* (Bell., *de R. P. l.* IV. *c.* XIV.). Hoc enim ludibrium potiùs quàm responsum, et per seipsum cadit, et ipso quæstionis statu facilè confutatur : cùm de justo et injusto usu ex Christi et Apostolorum vitâ et exemplis ageretur ; et tamen his de rebus editam apostolicam Constitutionem revocari posse affirmabant. Non ergo profectò illam, in quâ nunc summam fidei repositam volunt, infallibilitatem cogitabant.

Quâ etiam ratione, alii vicissim ipsas Joannis Decretales improbari atque infirmari posse arbitrati sunt ; legimusque hæc in glossâ Clementinæ *Exivi*, ad § *Proinde* (*Gloss. in Clem.* Exivi, *lib.* V. *tit.* XI. *cap.* I. *parag.* Proinde.) : « Sæpe cogitavi quòd utile esset quòd Ecclesia » Romana permitteret liberè de hoc disputari : » an Christus habuerit, vel non habuerit, vel » habere potuerit proprium, vel non potuerit ; » et similiter de vitâ fratrum Minorum, an pos- » sint habere aliquid proprium : » hoc est ut liberè disputari posset non modò de eo quod Joannes XXII, editâ Decretali, vanum, absurdum, injustum, sed etiam de eo quod hæreticum judicarit. Quæ in glossâ posita ac sæpe Romæ excusa, cum eâ quam nunc memorant infallibilitate non consentiunt.

Neque ab eâ sententiâ Bellarminus abludit (Bellar., *loc. cit. ad obj.* 14.) ; quippe qui à Joannis duabus Decretalibus de simplice usu facti apertè dissentiat, quarum decretalium una est : *Ad conditorem Canonum :* ipsumque Joannem *errasse* certè; sed *in controversiâ ad fidem non spectante* asserit; cùm Joannes Decretali *Quia quorumdam*, eum qui Decretalis *Ad conditorem* definita convellat, « tanquam con- » tumacem et rebellem Romanæ Ecclesiæ ab » omnibus haberi jubeat : » et eum, quem Bellarminus post Nicolaum III et Clementem V se tueri confitetur ut justum, *simplicem facti usum*, injustum esse, nec sine hæresi ac blasphemiâ Christo tribui posse, duabus Decretalibus totâ Sedis apostolicæ auctoritate definiat.

Nos autem Bellarmini labores et cum Rainaldo pugnas alio sanè loco memorabimus (*lib.* IX. *cap.* XLV.) : interim id habemus, Joannis XXII Decretales anathematismis munitas ac per totam Ecclesiam promulgatas, atque adeo instructas omnibus notis ac formulis, quibus ex cathedrâ pronuntiatum volunt ; tamen à glossâ Corpori Juris insertâ, pro retractabilibus habitas, et ab ipso Bellarmino tam claris verbis subrutas, ut nullus pateat tergiversationi locus.

Hæc verò scribentem, et Joannis XXII ejusque temporis Doctorum verba pensantem, optimorum virorum piget, qui, nescio quo pacto, sanctissimo viro Gersoni, non alium ducem quàm perfidum ac schismaticum Okamum prætulerunt : cùm è contra Okamus, cum suâ Franciscanorum rebellium turbâ ; infallibilitatem pontificiam rebellioni obtenderet, eamque ante Gersonem, ejusdem ævi Doctores optimi, in his Jacobus sanctæ Priscæ, postea Benedictus XII, et ipse Joannes XXII respuerint : nec Romanam Ecclesiam aut fidem labefactari putarent, si unus aut alter Romanus Pontifex ad humanæ infirmitatis exemplum, fidei adversantia determinatione editâ definiissent : id enim et continuo resarciri, ac nequidem pro sententiâ aut determinatione haberi ; nec Romanæ Ecclesiæ tribuendum, et facilè intelligebant, et apertissimè profitebantur.

L. *Speculatoris, id est Guillelmi Durandi, Episcopi Mimatensis, liber de Conciliis, jussu Clementis V editus, et quid ex eo consequatur.* — Hæc igitur inter sæculi XIV initia, non jam Gersoni dicam; sed Constantiensi Synodo, in ipsis XV sæculi initiis habitæ, præluxerunt (*Vid. l.* VII. *cap.* XXXVIII.). Quid autem paucis annis anteà inter ipsos Viennensis œcumenici apparatus de Conciliorum potestate sentirent, unus omnium maximè edocebit Guillelmus Durandus, Episcopus Mimatensis, vir eo ævo doctrinâ et pietate nobilis; quem honoris causâ *Speculatorem* nominant. Is igitur, jussu Clementis V, Concilium Viennense celebraturi, ut in ipsâ operis præfatione testatur, « tractatum edidit de » modo generalis Concilii celebrandi : » quo in libro hæc imprimis continentur : « Utile et ne» cessarium, quòd ante omnia corrigerentur et » reformarentur illa, quæ sunt in Ecclesiâ Dei » corrigenda et reformanda, tam in capite quàm » in membris (DURAND., *Tractat. de modo ge-* » *neral. etc. præfat. et part.* I. *tit.* I. *p.* 2.). » Non ergo membra tantùm, sed etiam caput ipsum Synodus œcumenica reformatura erat.

Addit quòd « Papa non possit, nec debeat » novas leges aut nova jura condere, contra ea » quæ apertè Dominus, vel ejus Apostoli, et » eos sequentes sancti Patres sententialiter defi» nierunt; quia aliter errare probaretur (*Ibid.,* » *tit.* V. *p.* 34.). » Non ille cogitabat Romanum Pontificem etiam ut Pontificem et leges ferentem contra Scripturam ac Patrum auctoritatem errare non posse : sed quominus erraret, monstrabat, quid ejus potestati permissum, quid negatum esset. Tum illud : « quòd Episcopi potestatem et » honorem suum receperunt à Deo, à quo ordo » prælationis institutus est, et à quo Episcopi in » loco Apostolorum constituti sunt in singulis » civitatibus et diœcesibus. » En potestas episcopalis à Deo in Apostolis instituta, et per singulas Ecclesias propagata : nec viri graves doctique novum illud admittebant : episcopalem jurisdictionem à Papâ esse. Quo ex loco concludit doctus ac pius Episcopus, omnia Episcopis subesse oportere; neque tot exemptiones, « locis[1] » et personis religiosis et ecclesiasticis[2], absque » causâ necessitatis, vel evidentis utilitatis con» cedi potuisse vel debuisse (*Ibid., p.* 35 *et seq.*).» Ubi et illam docet Ecclesiæ regendæ regulam : « Secundùm generalem ordinationem univer» salis Ecclesiæ à Deo procedentem et ab ejus » Apostolis, sanctis Patribus, generalibus et » specialibus Conciliis et Romanis Pontificibus » approbatam (DURAND., *Tract. de modo gener.* » *etc. præf. et part.* I. *tit.* V. *p.* 34.). » Hæc illa est regula quam nostri docuerunt : summam et indeclinabilem vim ecclesiasticæ potestatis universalis Ecclesiæ consensione constare.

Hâc igitur ex regulâ, reformationem Romanæ etiam Ecclesiæ aggressurus, multa monet; imprimis ut Ecclesia Romana « nulla jura genera» lia deinceps conderet, nisi vocato Concilio » generali, quod de decennio in decennium vo» caretur (*Ibid., part.* III. *tit.* XXVII. *p.* 181.); » quod postea in Concilio Constantiensi factitatum constat, ut non immeritò huic sacro Concilio, haud minùs quàm Viennensi, virum maximum Durandum, Mimatensem Episcopum, præluxisse dixerimus. Hujus rei fundamentum posuerat illud à jure depromptum : « Cùm illud, quod » omnes tangat, ab omnibus approbari debeat.» Quo ex loco concludebat vocandum esse Concilium, « quandocumque aliquid esset ordinan» dum de tangentibus communem statum Eccle» siæ, vel jus novum condendum (*Ibid., part.* » II. *tit.* XLI. *p.* 151. *Dist.* LXV. *cap.* I, II, III; » *dist.* LXVI. *cap.* I.) : » unde quamdam Bonifacii VIII constitutionem à Concilio futuro Viennensi rescindi cupiens, id esse facilè demonstrabat, « quòd hoc à Domino Bonifacio factum » fuerit absque auctoritate et vocatione Concilii » generalis (DURAND., *ibid. tit.* IV. *p.* 26.). » En quantâ auctoritate super ipsum Papam, generale Concilium pollere intelligebat.

Neque minùs notatu dignum illud : « Quòd » posteaquam egit de provisione Romanæ Eccle» siæ faciendâ, de bonis ecclesiasticarum perso» narum superabundantibus, absque taxationis » notâ et infamiâ; » subdit : « Proviso tamen, » quòd Romana Ecclesia ultra et contra præ» dicta, et alia quæ Concilio rationabilia vide» rentur contra divinas et humanas leges, non » posset, absque generali Concilio, habenas » extendere plenitudinis potestatis (*Ibid., part.* » III. *tit.* XXVII. *p.* 282.). »

Neque illud omittendum : « Quòd primatus » Ecclesiæ Romanæ declararetur et distinguere» tur per ecclesiastica et sæcularia (*Ibid.*) : » id est, ut secernerentur ea quæ ecclesiastica sunt à sæcularibus : « Nec Dominus Papa vocaretur » universalis Ecclesiæ Pontifex, cùm hoc pro» hibeat Gregorius (*Ibid., et tit.* I *ejusdem part.* » *et pass.*). » Quod quidem non eò pertinet, ut potestatem universalem Papæ, quam ubique vel

[1] Pietatis.

[2] Nam multa Monasteria et Capitula à jurisdictione proprii Episcopi immunia, Papæ immediatè submittebantur. (*Edit. Paris.*)

maximè tuetur, infringat; sed ne universalis Pontificis nomine, omnia ad se trahat : quia, ut alibi ait, « proverbium vulgare est : *Qui totum » vult, totum perdit.* Ecclesia Romana sibi vin- » dicat universa : unde timendum est, ne uni- » versa perdat : sicut Solomon ait lib. Proverb. » 30 : *Qui multum emungit, elicit sanguinem :* » sicut habetur exemplum de Ecclesiâ Græco- » rum, quæ ex hoc ab Ecclesiæ Romanæ obe- » dientiâ dicitur recessisse (Durand., *loc. cit.* » *part.* II. *tit.* VII. *p.* 69.). »

Neque propterea aut nos inferimus, aut ipse pertendit, nihil sine Conciliis œcumenicis agi posse : certis tantùm casibus, quales erant hujus temporis, Concilia necessaria videbantur : cæterùm in consensione vim positam, et ipse profitetur, et nos docebimus.

Hæc scripsit ille Durandus Mimatensis Episcopus, sui ævi vir maximus, neque tantùm Galliæ, sed etiam Catholicæ Ecclesiæ lumen, quem juris pontificii interpretes potissimùm sequuntur; qui Romanis Pontificibus gratissimus vixit, ac de Concilii œcumenici habendi ratione à Clemente V jussus, hæc scripsit, viamque celebrando Viennensi Concilio, cujus ipse pars fuit maxima, præparavit.

Hunc igitur ante Gersonem, ante Parisienses, ante Constantiensem Synodum, avitæ doctrinæ testem adhibemus, ejusque auctoritate facilè comprobamus : in iis quæ universam Ecclesiam spectent, quorum è numero prima est fides : summam auctoritatem ipsâ Ecclesiarum et Episcoporum consensione constare.

Id etiam diligenter notari volumus, scripta hæc esse à Durando anno Christi circiter 1307, Clementis V tempore, in summâ Ecclesiæ pace, centum eoque ampliùs annis antequam Constantiense Concilium haberetur. Tunc ergo docebatur, reformandam in Synodo esse Ecclesiam, in capite et in membris : quod ad communem Ecclesiæ utilitatem spectat, communi sententiâ finiendum, neque sine Concilio decerni oportere : ad Ecclesiam ordinandam quocumque decennio Concilium generale congregandum, nec licere Romano Pontifici contra ea, quæ Concilio generali placuissent, « sine more modoque habe- » nas extendere plenitudinis potestatis. » Quod idem est atque illud à nostris postea celebratum : plenitudinem potestatis per Canones et Concilia generalia regulandam. Hæc cùm adversarii in Concilio Constantiensi coævisque Doctoribus legunt, ad schismatis tempus pertinere, aut Sedi apostolicæ infesta esse clamant, quæ tamen nunc vident, ab anterioris ævi traditione manasse, Constantiensemque Synodum ex his fontibus sua decreta prompsisse.

LI. *Hinc etiam de sensu Concilii Lugdunensis II judicari potest.* — Hinc etiam patet hæc omnia, quæ ad universalis Ecclesiæ atque Concilii auctoritatem spectant, à Concilio Lugdunensi II infracta non fuisse, cùm iste Speculator, et post Concilium Lugdunense vixerit, et ejus decreta egregiis commentariis illustrârit (*Vid. epist. Imper. ad Conc. Lug. II. int. act.*, *tom.* XI. *col.* 966. *et epist. Præl. ibid. col.* 968 *et seq.; Vid. infr. l.* VII. *cap.* XXXV, XXXVI.).

LII. *Locus Gratiani, de Decretalium auctoritate : alius locus de Gregorii II Decretali, ab eodem Gratiano reprehensâ erroris contra Evangelium.* — Hæc autem ex ipso Decretorum fonte hausta promebant. Nam et ipse Gratianus decretalium auctoritate tanta locutus, atque etiam illud, quo nihil esse clarius videretur : « Sic omnes apostolicæ Sedis sanctiones » accipiendæ sunt, tanquam ex ipsius divini » Petri voce firmatæ sint, » hanc tamen ultro interpretationem subdidit : « Hoc autem intelli- » gendum est de illis sanctionibus vel decretali- » bus epistolis, in quibus nec præcedentium Pa- » trum decretis, nec evangelicis præceptis » aliquid contrarium invenitur (*Dist.* XIX. *cap.* » VII. Sit omnes. *Vid. in app. lib.* I. *cap.* VI.). » Quo loco victus Melchior Canus Gratianum accenset illis, qui pontificiam infallibilitatem negare videantur (*can. lib.* VI. *cap.* I.).

Sic modernorum Canonistarum antesignanus Gratianus, quem unum apostolicæ postestatis egregium assertorem Romani Pontifices, inter alios selegerunt, ut legeretur in scholis et omnium manibus tereretur, Parisiensibus, imò Constantiensibus Patribus auctor extitit, ut tuerentur ea quibus pontificiam auctoritatem convulsam elisamque clamitent.

Affert quidem Gratianus hìc ejus rei probationem infirmam, et Anastasii II Decretalem immeritò erroris insimulat : verùm affert alio loco Gregorii II, egregii Pontificis, ad sancti Bonifacii Moguntini interrogata responsum, quod idem Gregorius vocet, « apostolici vigoris » doctrinam per beatum Petrum, à quo et apo- » stolatûs et episcopatûs principium extitit (*caus.* » XXXII. *quæst.* VII. *cap.* XVIII; *Vid. epist.* IX » Greg. II. *ad* Bonif., *tom.* I. *Conc. Gall. p.* » 519.). » Rogo autem, his verbis quid significantius dici possit, ad exprimendam pontificii responsi pro cathedræ Petri potestate plenam auctoritatem; et tamen responsum illud, Gratiano teste (*Ibid., parag.* Sed illlud.), « evan-

» gelicæ et apostolicæ doctrinæ penitus invenitur » adversum. »

Sanè confitentur omnes, multa ejusmodi esse responsa adeo adversantia evangelicæ et apostolicæ veritati, ut ea nemo tuenda suscipiat; neque aliud suffugium est, quàm eos Pontifices de fide ac moribus ritè consultos, ut qui toti Ecclesiæ præsiderent, tamen pro privatis doctoribus respondisse; quo nihil absurdius atque incredibilius esse videatur. Sed ut hæc interim omittamus, istud Gregorii II disertissimis verbis, « ex apostolico vigore summâque auctoritate decretum » per Petri cathedram, unde apostolatûs et episcopatûs principium extitit, » traditum, quis negaverit, pro cathedræ apostolicæ potestate pronuntiatum fuisse ? Et tamen illud ipsum est *quod evangelicæ atque apostolicæ doctrinæ* haud cunctanter et dubiè, sed planè et *penitus invenitur adversum.*

Et quidem etiamsi Gregorii responsum aliquâ ratione defendi posset, tamen Gratiani sententia à nullo improbata patesceret. Nunc autem fatentur omnes errasse Gregorium, qui supervenientis infirmitatis causâ, uxori legitimæ alimenta tantùm relinquere; alteram, virum inducere, contra evangelica et apostolica jussa permiserit, idque Bonifacio Germanorum Apostolo, pro novâ Germanicâ Ecclesiâ consulenti, ex Petri cathedrâ atque apostolicâ auctoritate responsum ediderit; et adhuc urgebunt theologos Gallicanos, ut pro fidei certo dogmate admittant id quod, ipsâ experientiâ teste, refellatur, renuentes, schismatis, erroris in fide, et etiam hæresis damnabunt.

LIII. *Pelagii II Decretalis ab eodem Gratiano ex Gregorio Magno reprehensa: ex ipsâ etiam Glossâ contra Evangelium.* — Extat etiam aliud à Gratiano relatum Pelagii II Constitutum, de quo Gregorius Magnus hæc habet: « Quod mihi durum et incompetens videtur : » ad quæ verba Glossa perspicuis verbis : « Illa » Constitutio fuit iniqua (*Distinct.* XXXI. *cap.* I. » Ante triennium.). » En planè et rotundè iniqua Constitutio ex apostolicâ auctoritate manans; et ad verbum illud *durum : Statutum Pelagii fuit contra Evangelium* (*caus.* XXVII. *quæst.* II. *cap.* XX.). Hoc autem Statutum Pelagii II esse, ejus qui Gregorium proximè antecessit, probat eadem Glossa ex cap. *Multorum*, 27, q. 2; quod est ejusdem Gregorii Magni. Quare in uno argumento duos conjunctos habemus egregios Pontifices, Pelagium II contra Evangelium statuentem, et Gregorium Magnum ejus statuta improbantem. Quo quid est clariùs ? et tamen non desunt multa æquè memorabilia, quæ suo loco referamus.

LIV. *Honorii res : eum erroris excusari non posse, licèt ex cathedrâ pronuntiantem.* — Incredibile dictu est, de decretis apostolicis quantos ludos faciant, dum eos aut ex cathedrâ aut non ex cathedrâ prolata esse definiunt (*Vide lib.* VII. *cap.* XXV *et seq.*). Vel Honorii epistolas in medium afferamus. Nihil est, inquiunt; non enim erravit Honorius, aut *quidquam erroris*, si Bellarmino credimus (BELL., *de R. P. lib.* IV. *cap.* XI.), *in ejus epistolis continetur*. Mirum! cùm etiam P. Thyrsus dixerit (GONZ., *disp.* XV. *sect.* V. *n.* 2.), *eum doctrinam Sergii principis Monothelitarum approbare visum*, et in eo malè egisse, quòd *non extinxit hæresim*. Quid autem ? An non prohibebat ne *una* vel *duæ* operationes ac voluntates dicerentur ? An non, ut *duas voluntates*, ita *unam novæ adinventionis* vocabulum appellabat : *unam* æquè *ac duas sentire vel promere ineptum judicabat :* catholicamque veritatem et hæresim æquè *à fidei prædicatione* eximebat (*Epist.* HONOR. *ad* SERG., *int. acta Conc.* VI. *act.* XII. *tom.* VI. *col.* 928.)? Pacis gratiâ, inquies : pacis quidem falsæ, qualem componeret Leo X, si, quod absit, definiret consubstantiationem æquè ac transsubstantiationem, ut cum Luthero pacem haberemus, excluderet : quod quid aliud esset, quàm ipsam veritatem decreto edito prodere? Hoc igitur gradu dejecti, ad id decurrunt ut dicant : non ea ex cathedrâ docuisse Honorium, cùm scilicet à tribus Patriarchis Sergio Constantinopolitano, Cyro Alexandrino, Sophronio Hierosolymitano ritè atque ordine consultus, quartum quoque, Antiochenum Macarium in Monothelitarum errorem induxit; quippe qui *Honorium à Deo eruditum*, antesignanum ac ducem ubique nominaret (*Conc.* VI. *act.* VIII. *col.* 741, 749.). Quando igitur ex cathedrâ pronuntiandum fuit, nisi cùm à toto Oriente consultum Petri successorem confirmare fratres et teterrimum errorem compescere oportebat ? An falli amabat, qui sic interrogatus non eo ritu diceret, quo se falli non posse intelligebat ? Hìc hæreant necesse est, nisi Bellarmino duce (BELL., *de R. P. lib.* IV. *cap.* XI; BAR. *ann.* 581, *tom.* VIII. *p.* 549, *et pass.*), augurentur « fortasse illas epistolas esse confictas » et insertas Concilio generali, neque hoc temerè » dici; » quod quidem tam apertè falsum est, ut nemo probaverit.

LV. *De falsatis actis Binii ex Baronio conficta narratio.* — Restat ergo ut Honorius meritò à sanctâ Synodo damnatus esse credatur;

eo quòd compertus sit per omnia mentem Sergii secutus, et impia dogmata confirmârit. Quâ de re sic Binius, à P. Gonzalez relatus loquitur (*Vid. Conc.* VI. *act.* XII, XIII; BIN., *tom.* IV. *in not. ad vit.* HONOR., *pag.* 572. *tom.* V. *in not. ad Conc.* VI. *col.* 366; GONZ., *disp.* XV. *sect.* VI. *parag.* 2. *n.* 2.): « Honorium in actis Synodalibus VI et VII Concilii velut hæreticum anathematizari, et cum Monothelitis ibidem » recenseri, multùm huic nostræ communi orthodoxorum sententiæ præjudicaret, si non EVIDENTER CONSTARET, acta VI Synodi imposturâ Theodori C. P. et Monothelitæ Episcopi » corrupta esse. » Evidenter verò constat, id quòd ipsâ statim rei narratione falsi deprehenditur. Sic enim ipse Binius, Baronio auctore (BAR., *tom.* VIII. *ann.* 681. *p.* 551, 552. *edit. Rom.*), rem adornat; « Theodorus C. P. nactus » originale exemplar Concilii eâ occasione, ut » illud auctoritate pontificiâ confirmandum, ad » Leonem II mitteret, suo ubique nomine expuncto, in odium Romani Pontificis, nomen » Honorii, quem Monothelitæ suarum partium » esse jactaverant, ubique substituit. » Hæc quidem Baronius, et ex eo Binius, quæ uno verbulo concidunt. Aderant enim Legati apostolicæ Sedis, qui Synodo præsidentes, nec quid gestum esset ignorabant, nec profectò tacuissent, et publicæ fidei græculos illusisse quererentur, non sanè errorem ipso silentio confirmarent. Sic est illud *evidens et constans*, quod de VI Synodi falsatione commemorant.

LVI. *Actio falsi à Christiano Lupo depulsa quàm certis probationibus.* — Sed præstat audiri Christianum Lupum eâ de falsatione disserentem : « Dura, inquit (CHRIST. LUP., *diss.* » *in VI Syn. cap.* VI. *tom.* II. *p.* 858.), ista » sunt : apostolicos Legatos arguunt manifestè, » in re longè gravissimâ, prævaricationis. Quomodo in vitâ Joannis V, unius è Legatis, » Anastasius Bibliothecarius eos reduces affirmat, ab omni Ecclesiâ Romanâ susceptos fuisse » omni gaudio, ob apostolicas vices felicissimè » gestas? Quomodo dicit de Leone II : *Hic suscepit sanctam VI Synodum, in quâ condemnati sunt Cyrus, Sergius, Honorius?* Quis » Theodorus librum pontificalem (ab Anastasio » editum) vitiavit? Quomodo nullus unquam » Romanus Pontifex, nullus per ea tempora » Ecclesiæ latinæ Pater imposturam detexit, arguit, abrasit? » Videsis reliqua, quibus certò constat Honorium, et ab Adriano II, ex authenticis archivis Romanæ Ecclesiæ, et in ipsâ Romanorum Pontificum professione, non nisi ex Concilii VI auctoritate damnatum. Quid igitur Binium cogitasse volumus, cùm diceret : « Multùm præjudicare.... Concilii VI decreta (adversùs Honorium) nisi evidenter constaret esse » falsata? » Atqui nedum constiterit esse falsata, non esse falsata claruit. Quod ergo perfugium superest? Non errasse Honorium, qui veritatem catholicam « inter nova, inepta, à fidei prædicatione eximenda decreverit? » Falsum. Non ex cathedrâ pronuntiasse, qui ritè interrogatus à tribus Patriarchis, toto Oriente promulganda responsa prodiderit? Falsum. Corrupta acta Synodalia, uti Baronius, et post eum Binius, tantâ ope extremi refugii loco statuerint? Falsum; et ut nunc cætera omittamus, à Christiano Lupo certis probationibus et actis confutatum. Quò ergo confugient? Nunquamne tædebit viros egregios et eruditos, Binii, ac si auctores Binii quærimus, Bellarmini ac Baronii fide, ad hæc incondita et absurda cogi? Quos, sint licèt viri maximi, tamen satis constat, dum causæ omnibus modis serviunt, et sibi res, non se rebus accommodare satagunt, optima scripta multis mendis dehonestasse. Hæc quidem de Bellarmino, et de celeberrimo Annalium conditore memorare pigeat, nisi causæ necessitas et elucidanda veritas postularet.

LVII. *Ex actis Concilii Hispanici Toletani XIV quæstio de falso clarè absolvitur.* — Nec tacere possumus Rocabertum, qui non rationum pondere, sed novâ grandium voluminum mole nos premat (ROCAB., *tom.* II. *lib.* III. *Apol.*). Nempe de Honorio implevit trecentas paginas : quo fructu? Cùm vel unum Hispaniense Concilium Toletanum XIV, in novâ collectione, ex optimis exemplaribus singulari studio recensitum, grandem difflet machinam (*Conc. Tol.* XIV. *tom* VI. LABB., *col.* 1279 *et seq.*). Quo quidem in Concilio extant Leonis II epistolæ, queis constet Honorium à VI Synodo esse damnatum. Falsæ, inquit Rocabertus post Baronium et Binium (ROCABERT., *loc. cit.*). Quis ergo corrupit illas? An aliquis Theodorus Græcus Romam atque in Hispanias penetravit, ut Romana, ut Hispanicorum Conciliorum acta corrumperet? Ad hæc nos adactos volunt. In his Sedis apostolicæ ac fidei catholicæ præsidium reponemus? Absit hoc ab Ecclesiæ majestate. Sanè doctissimus Daguirreus, quid de illis sentiret epistolis indicavit his verbis : « Earum αὐθεντέιαν Cardinalis Baronius expugnare conatus » est, et alii post eum (DAGUIR., *not. in Conc.* » *Tolet.* XIII. *tom.* II. *p.* 710.)'. » En *conatus* tantùm, nec plura dixit optimus Cardinalis, seque

ipse medio in cursu repressit, notasque suas quarum spem injecerat, desiderari est passus; credo, ne pro candore suo rectique judicii æquitate, certis inclytæ Hispaniensis Ecclesiæ monumentis, VI Synodi acta adversùs Honorium munire cogeretur.

LVIII. *Ex eodem Concilio Decreta à Romanis Pontificibus approbata, non nisi consensione factoque examine recipiuntur.* — Utcumque est, Patres ipsos Toletanos audiamus. Nempe ad eos perlata sunt Concilii VI decreta, auctore Agathone gesta, à Leone II confirmata, ad quam quidem VI Synodum nec Hispani convenerant, ac ne quidem convocati erant (*Vid. lib.* VII. *cap.* XXIX.). Probant itaque Synodum VI; sed Conciliorum Hispaniensium *synodico examine; sed discretâ auctoritate;* sed post illius acta synodica iterum examinatione decocta. Addunt: « Iteratò ea gesta probavimus; post» eaquam ea, examinatione constitit, Constan» tinopolitanæ et Ephesinæ fidei concordantia, » Chalcedonensis verò verbis edita vel libata » (*Conc. Tolet. XIV, cap.* IV, V; DAGUIR., » *tom.* II. *p.* 718.): » nec nisi sub illius examinis lege, sextâ Synodo, cujus nulla pars fuerant, suæ consensionis complementum ac robur adjiciunt, eamque aliis quas noverant Synodis, adnumerandam putant; usque adeo apud Hispanos, sicut apud omnes, liquebat probata circa fidem à Romanis etiam Pontificibus acta, ita quidem valere, si Ecclesiarum consensus accederet.

Nec mirum à doctissimis ac fortissimis Hispaniensibus Episcopis ita gestam esse rem. Cùm enim ad VI Synodum vocati non essent, ut diximus, ut, quæ sanctæ Synodo defuissent, pro suâ parte supplerent, id egerunt in Synodis suis particularibus, quod in ipso generali Concilio VI fecissent: nempe ut pro recepto omnium Conciliorum more, ita omnia communi Episcoporum deliberatione agerentur: ut etiam de sancti Agathonis Papæ ejusque Concilii epistolis quæreretur, nec priùs admitterentur, quàm singuli Episcopi de illis rogati sententiam dicerent (*Vid. Conc. VI, act.* VIII.).

LIX. *In fidei quæstionibus Conciliorum generalium potior auctoritas demonstratur ex Conciliorum Actis, ac primum ex Concilio III et IV.* — Atque is mos Conciliorum omnium diligentissimè observandus. Ante Ephesinam Synodum sanctus Cœlestinus Papa Cyrilli epistolam dato judicio his verbis probaverat (*Vid. lib.* VII. *cap.* IX *et seq.*): « Omnia quæcumque » sentimus ac tenemus, te itidem sentire, ac te» nere perspicimus. » Quin etiam omnia extrema decernit in Nestorium, « nisi ea, inquit, » prædices, quæ Cyrillus prædicat; » et tamen de illâ Cyrilli epistolâ in Ephesinâ Synodo in hæc verba quæsitum est: *Rectène et inculpatè hæc scripserit an secus* (*Epist.* COEL. *ad* CYRIL. *part.* I; *Concil. Ephes., cap.* XV. *tom.* III. *col.* 348; *et ejusd. epist. ad* NESTOR. *cap.* XVIII. *col.* 361; *Vid. Conc. Ephes., act.* I. *col.* 461.).

Producta deinde est Nestorii epistola, de quâ idem Cœlestinus pro Sedis apostolicæ auctoritate ita pronuntiaverat: « Vidimus tuas litteras aper» tam blasphemiam continentes (*Epist. ad* » NEST. *loc. cit.*); » et tamen posteaquam universale collectum est Concilium, in eadem verba quæsitum est: « Numquid hæc ipsa quoque Ni» cænæ fidei consonaret an non (*Concil. Ephes.*, » *act.* 1. *col.* 493.)? » Ex eâ interrogandi formâ, Patres probanda Cyrilli, damnanda Nestorii scripta ordine censuerunt; nec nisi deliberatione et examinatione factâ sancti Cœlestini judicium approbarunt.

Eodem ritu modoque de celeberrimâ illâ sancti Leonis ad Flavianum epistolâ quæsitum propositumque ita est à judicibus: « Singuli reveren» dissimi Episcopi doceant si expositio CCCXVIII [1] » et CL [2] Patrum consonat epistolæ sancti Leo» nis (*Vid. epist.* LEON. *ad* FLAV., *act.* II; *Conc.* » *Chalc., tom.* IV. *col.* 344; *et in epistol.* LEON. » XXIV, *alias* X.); » neque eam Anatolius aliique Episcopi susceperunt, nisi deliberato et explorato Leonis epistolam antiquioribus Conciliis consonare (*Concil. Chalc., act.* IV. *col.* 471.).

LX. *Bellarmini et Baronii altercatio de decretali sancti Leonis epistolâ in Concilio IV ritè examinatâ.* — Hìc autem exoritur inter egregios Cardinales Bellarminum et Baronium quæstio singularis (*Vid. lib.* VII. *cap.* XVIII; *et* BAR., *an.* 449. *tom* VI. *p.* 80; *et* BELLARM., *lib.* II *de Conc. auct. cap.* XIX.): hic enim, eumque secuti nostrorum magna pars, Leonis epistolam ut fidei *normam ac regulam agnoscunt*, quâ omnes Ecclesiæ tenerentur: Bellarminus verò ipsâ examinatione turbatus, quam negare non potuit, sic respondet: « Leo episto» lam suam miserat ad Concilium, non ut conti» nentem ultimam et definitivam sententiam, » sed ut instructionem quâ adjuti Episcopi me» liùs judicarent. » Atqui, vir maxime, pace tuâ dixerim, Leo hanc epistolam, appellante Eutyche, Flaviano postulante, de summâ fidei condidit, et ad omnem, quâcumque patet, misit

[1] Nicænorum.
[2] Constantinopolitanorum.

Ecclesiam, cùm necdum quisquam de Synodo cogitaret. Non ergo instructionem ad Synodum adornabat, sed apostolicam proferebat sententiam. Scilicet has inter angustias nullum aliud patebat effugium; nec sinit Baronius ut alteri potestati quàm summæ et indeclinabili tribuatur epistola, tantâ Sedis apostolicæ auctoritate firmata; nec Bellarminus intelligit summæ et indeclinabilis auctoritatis esse, quæ synodali examini deliberationique subjecta sit. In illo ergo conflictu quid superest, nisi ut pariter constet, et totâ Sedis apostolicæ auctoritate conscriptam, et tamen concilii universalis examini pro more esse subditam?

LXI. *Definitio S. Leonis, ipso etiam teste, non nisi ex Ecclesiæ consensu vim habet irretractabilem.* — Quâ in re nullum alium quàm Leonem ipsum auctorem sequimur, cujus ad Theodoretum scribentis hæc verba sunt: « Quæ » Deus nostro priùs ministerio definiverat, fra- » ternitatis universæ irretractabili firmavit as- » sensu, ut verè à se prodiisse ostenderet quod » priùs à primâ omnium Sede formatum, totius » christiani orbis JUDICIUM recepisset (*Vid. lib.* » VII. *cap.* XVII; *et Epist.* LEON. *ad* THEOD., » XCIII. *al.* LXIII.). » En definitio juxta Baronium, non autem instructio juxta Bellarminum: en orbis universi de Sedis apostolicæ definitione *judicium*. Pergit: « Nam, ne aliarum sedium » ad eam quam cæteris Dominus voluit præsi- » dere, assentatio videretur, aut alia quælibet » subrepere posset adversa suspicio, inventi » priùs sunt, qui de judiciis nostris ambigerent: » neque tantùm ab hæreticis, sed etiam ab ipsis Synodi Patribus, ut gesta testantur. En in primâ sede assentationis metus, si de ejus judiciis dubitatio vetaretur: denique, « ipsa quoque ve- » ritas clariùs renitescit et fortiùs retinetur, dum » quæ fides priùs docuerat, hæc postea exami- » natio confirmaret. » En apertis verbis *examinatio* synodalis *de fide*, non in se, ut pessimè objiciunt; sed quam epistola decretalis exponeret. Ac demum eadem *epistola* pro regulâ editur; sed *universæ sanctæ Synodi assensu firmata*, sive eum in modum quem superiùs dixerat, postquam *universæ fraternitati irretractabili firmatur assensu*. Ex quo tanti Pontificis dicto, Clerus Gallicanus sua illa deprompserat: in fidei quæstionibus *irreformabile* Tertulliani dictis, sive Leonis verbis, *irretractabile esse judicium*, sed tum, *cum Ecclesiæ consensus accesserit*.

LXII. *Concilii VI et VII acta: VII Synodi definitio ac summa auctoritas consensione constans.* — Ea consuetudo, sive praxim malueris, omnium Conciliorum fuit. In Synodo VI, jam diximus decretales sancti Agathonis epistolas, ex Romano, totoque, exceptis Hispanis, Occidentali Concilio, ad C. P. Concilium destinatas summâ quidem reverentiâ susceptas, sed facto demum examine comprobatas, posteaquam de illis in hanc formam ritè quæsitum est: « An » earum sensus C. P. Episcopo et aliis Episcopis » conveniret; » quâ de re singuli liberam et exquisitam sententiam ferrent (*sup., n.* LVIII; *Vid. lib.* VII. *cap.* XXIV. *Conc. VI. act.* VIII. *tom.* VI. *col.* 728 *et seq.*).

In Synodo quoque VII, sic ab ipsis Legatis apostolicæ Sedis quæsitum rogatumque est: « Di- » cat sancta Synodus, si admittat litteras sanc- » tissimi Papæ senioris Romæ an non: » ad quam rogationem tam claram, tam liberam, auctore apostolicâ Sede factam, Tarasius imprimis ac deinde singuli Episcopi responderunt: « Se » Scripturam scrutatos et patriis doctrinis doc- » tos (facto scilicet examine), apostolicis litteris » consentire (*Vid. lib.* VII. *cap.* XXX. *Conc. VII.* » *act.* II. *tom.* VII. *col.* 127, 130.). »

Inde ergo firmitudo synodalibus gestis, ipsiusque definitionis hoc initium, hoc fundamentum, hæc summa est: « Christus desponsatâ sibi sanctâ » suâ catholicâ Ecclesiâ, non habente maculam » neque rugam, hanc se conservaturum pro- » misit; sanctisque discipulis suis asseverabat, » dicens: Vobiscum sum omnibus diebus (MATT., » XXVIII. 20.). Hanc autem repromissionem, » non solùm illis donavit, sed etiam nobis, qui » per eos credidimus in nomine ipsius (*Concil.* » *VII. act.* VII. *defin. col.* 551.). » Hanc promissionem fundamenti loco ponunt, non profectò solam Romani Pontificis venerandam licèt definitionem, de quâ ipsi deliberant. Quamobrem statim subdunt: « propter quod Dominus » Deus noster..... nos sacerdotii principes bene- » ficio suo undique convocavit, quatenus deifica » catholicæ Ecclesiæ traditio communi decreto » recipiat firmitatem (*Definit. ibid. col.* 554.): » quæ verba clarè docent in isto consensu vim ecclesiastici judicii esse positam.

LXIII. *Concilii VIII eadem praxis; duo ejus decreta.* — In Synodo VIII de fide nihil actum (*Vid. lib.* VII. *cap.* XXXII.): sed æquiparanda fidei quæstioni exorientis schismatis controversia, Synodi universalis digna examine videbatur. Ergo de epistolâ Adriani II Papæ « sanctissimi Vicarii senioris Romæ dixerunt: » Est canonicè acta epistola hæc? » Solemnis formula examinis, quam ab anterioribus Synodis

repetitam, Legati apostolici celebrabant. Ad hanc « sancta et universalis Synodus dixit : Ca» nonica et ordinata et plena justitiæ est epistola » quæ lecta est (*Conc. VIII. act.* III. *tom.* VIII. » *col.* 1011.). » Nisi plena justitiæ, nempe ea haud legitima, neque canonica aut synodica haberetur.

Actione VI, introducuntur ad Synodum ii qui *Episcopi Photii* dicebantur, sive ab ipso ordinati, sive ipsi adhærentes, atque illi quidem Photio se obligatos putabant; sed ea vincula Synodus resolvebat his verbis : « Sanctissimi Vica» rii senioris Romæ et nos qui reliquarum sedium » Vicarii sumus, hæc omnia dissolvimus, gratiâ » Domini nostri Jesu Christi, qui dedit nobis » summi sacerdotii potestatem; justè et con» gruè ligandi atque solvendi (*Ibid., act.* VI. » *col.* 1049.). » Cujus rei fundamentum tale adstruunt : « Spiritus enim sanctus, qui locutus est » in sanctâ Romanâ Ecclesiâ, credimus quod et » in Ecclesiis nostris locutus extiterit. » Sic omnibus, nec tantùm Romano Pontifici, data à Deo potestas solvendi ligandique auctoritas communi sententiâ, in eâque Spiritûs sancti judicium est. Hæc dicit ea Synodus quæ Sedi apostolicæ vel maximè faverit atque obedientissima fuerit. Sed per ea tempora nihil aliud cogitabant.

LXIV. *Bellarmini sententia de synodali examine : Christiani Lupi aliorumque cavillationes : an in Conciliis de fide dubitatum, cùm de pontificiis decretis quærerent.* — Hæc igitur per octo sæcula in generalibus Synodis consuetudo, hæc auctoritas viguit. Neque enim in primâ, secundâ, quintâve synodo, ulla quæ ad examen traherentur Sedis apostolicæ decreta præcesserant : in tertiâ, in quartâ, in sextâ secutisque Synodis, certa ecclesiastica praxis enituit. Sanè meminimus Bellarminum conciliaris examinis auctoritate victum ita statuisse, ut sancti Leonis epistola, quam alii definitionis irretractabilis loco esse voluerunt, instructionis tantùm fuerit (*sup., n.* LX; *Vid.* BELL. *de Conc. auct., lib.* II. *cap.* XIX.), cùm ea et æquam cæteris præferat auctoritatem, neque alio ritu quàm cæteræ omnes recepta legatur. Quare de omnibus æquè censendum est, et eas à Romanis Pontificibus plenâ auctoritate dictatas, et à Conciliis, non nisi quæstione habitâ comprobatas.

Quo etiam argumento necesse est ut concidat, quod nostrâ credo ætate, commenti sunt inane figmentum. Sic nempe Christianus Lupus : « Hanc epistolam (ad Flavianum scilicet) Leo » permiserat à Synodo discuti et cum sanctorum » Patrum scriptis conferri, ac tum ex ipsâ Eu» tychianas lites definiri mandarat (CHRIST. » LUP., *tom.* I *ad Dec. Synod. gener. app. ad* » *Conc. Chalc. p.* 912.); » ut illud examen permissionis tantùm, non etiam auctoritatis et juris esse videatur. Hæc quidem Lupus judicat, sed præter gestorum fidem. Nam quod in Leonis epistolâ IV Synodus, id postea in Agathonis, id in Adriani I et II decretalibus omnes postea Synodi præstiterunt : id in tertiâ Synodo circa sancti Cœlestini judicata præcesserat, communi ubique formulâ certoque et usitato Conciliorum more. Itaque non alicujus permissu atque indulgentiâ; sed suo jure, nec aliâ, ut ab ipsis Synodis audivimus, quàm Spiritûs sancti auctoritate, judicium capessebant, sibique tribuebant.

Neque propterea quòd *Galliæ vindicatæ* auctor aliique passim objiciunt (*Diss.* IV. *parag.* 1. *p.* 214. *ad obj.* 2; *et diss.* III. *parag.* 1. *ad obj.* 2.), de fide dubitabant. Absit : sed an ipsi Pontifices satis ex traditione rem gererent : an antiquam fidem satis exprimerent; ut Pontificis quidem officium fuerit toti Ecclesiæ prælucere, et apostolicam proferre sententiam. Cæterùm, quod ipse Leo palam professus est, per examen synodicum decretis pontificiis ultimum perfectumque et prorsus indeclinabile, robur Patrum ac totius Ecclesiæ consensu adderetur. Quo etiam factum est, ut post pontificia decreta in Synodis quidem œcumenicis quæstio haberetur : Synodo verò gestâ, nihil jam quæstionis, nihil unquam examinis superesset. Sic Constantiensi Synodo omnes retro œcumenicæ Synodi ac primis quoque sæculis prætulerunt facem.

LXV. *S. Basilii locus, atque in eum Christiani Lupi contumeliæ.* — Neque aliter extra Synodum quàm in ipsis Synodis actum esse ipsa ecclesiastica gesta clamant. Vel Christianum Lupum audiamus, hæc ex Magni Basilii epistolâ exscribentem (LUP., *tom.* I. *not. ad Concilium Sard. cap.* VI. *p.* 209; BASIL., *epist.* CCXXXIX. *tom.* III *Bened. p.* 368; *al. epist.* X.) : « Quale » nobis auxilium ab Occidentalium supercilio et » fastu aderit, qui veritatem neque norunt ne» que discere sustinent? Verùm falsis opinioni» bus præpediti, illa nunc faciunt quæ prius in » Marcello : nempè cum iis qui veritatem ipsis » annuntiant contendentes, hæresim autem per » seipsos stabilientes. » Quo loco idem Lupus de definitionibus dogmaticis agi non obscurè significat.

Itaque his commotus, hæc adversùs Basilium tanquam ex tripode pronuntiat (LUP., *ibid. p.* 213.) : « Omnino culpandus est sanctus Ba-

» silius, hâc de causâ Damasum Pontificem et » omnem Occidentis Ecclesiam, quo modo et » Julium Pontificem ob Marcellum arguens de » patrato facinore, stabilitâ hæresi, ignoratâ » veritate. » Nos verò de tanto viro decernentem Lupum facilè contemnimus : quid, fatente Lupo, Basilius senserit parvi facere non licet. Neque nunc ad rem pertinet, meritosne an immeritos Basilius reprehenderit. Hìc certè constitit, duobus pontificiis de fide decretis ab eodem Basilio, nullâ excusatione, interpretatione nullâ, rotundè ac simpliciter stabilitam hæresim imputatum.

Neque aliud causatur Lupus, quàm sic Basilium « locutum oculo per iram turbato : » ac ne quid contumeliæ desit, « hinc inquit, in iram » frequenti jejunio studentium more pronior Ba» silius clamabat, etc. (Lup., *ibid. p.* 209.). » At quis te ferat, Lupe, tanto viro exprobrantem sancta castaque jejunia, tanto interioris vitæ ac spiritualium exercitationum magistro contractæ ex jejuniis iracundiæ vitium tribuentem? Miseros verò nos, qui ad ea tempora devenimus, quibus cuique liceat sanctos Patres Basiliumque ipsum etiam maledictis incessere, ac morum insectari gravitatem.

LXVI. *Alius S. Basilii de Damasi decretis locus.* — Idem Lupus indicat aliam epistolam, in quâ de sancti Damasi adversùs sanctum Meletium decretis agens Basilius, « se illas litteras, » nec si de cœlo descenderint, si quidem ad fi» dem rectâ viâ non incedant, admissurum, » aut eum qui attulerit ad communionem recep» turum negat (Lup., *de appell. cap.* xxxii. *p.* 333; Basil., *epist.* ccxiv, *al.* cccxlix. *p.* 321.). » En quantâ confidentiâ non jam Gerson ejusque sequaces posterioris ævi Doctores, sed ipso quarto sæculo Basilius Magnus de decretis pontificiis dixerit. Quis autem tanto viro succensuit? Quis ejus rei gratiâ incusavit, tanquam de Sede apostolicâ malè meritus esset, aut ejus primatûs, quem summoperè coluit, infregerit auctoritatem? Hæc quidem ad exemplum vulgò trahi nolumus, et extraordinariis casibus accensemus, et tamen certo argumento est, procul abfuisse illa tempora ab iis, in quibus nunc summam fidei constitutam putant. Sed anterioris ævi testes audiamus.

LXVII. *Contentio de rebaptizatione inter S. Stephanum et S. Cyprianum : quæstiones involvendæ rei factæ ab hâc disputatione secernuntur.* — Sancti Cypriani Martyris cum sancto Stephano Papâ æquè Martyre controversia statim Parisienses absolveret, nisi contrariæ sententiæ auctores, rem planam, variis concertationibus involvissent (*Vid. lib.* ix. *cap.* iii *et seq.*). Hinc illæ quæstiones tantis animorum motibus agitatæ: an Stephanus dixerit ex cathedrâ, necne: an excommunicationis sententiam reverà, an per comminationem ediderit : quâ conscientiâ sanctus Cyprianus, sanctus Firmilianus cum tot ac tantis Ecclesiis Africanâ scilicet et Asiaticis, Papæ de fide docenti ac præcipienti repugnaverint : an aliquando resipuerint : an eâ repugnantiâ, seclusis vocibus asperioribus quæ excidere solent de re gravi certantibus, fuerit mortale peccatum, an veniale, an nullum; cùm optimâ fide Cyprianus, Firmilianus et eorum Episcopi agerent. Quas ambages, si resolvere incipimus, imus in longum. Sed enim quæstionibus prætermissis, id agemus tamen, ut quæcumque sententia vicerit, nostræ res facilè in tuto collocentur.

LXVIII. *In hâc Controversiâ, quid certum sit, ex Bellarmino statuitur.* — Ac primùm quidem certum est hactenus extitisse neminem, qui nedum schismatis aut schismatici spiritûs Cyprianum tantum virum, tantum episcopum, tantum martyrem, ac per illa quoque tempore et pietate et doctrinâ totius Ecclesiæ lumen arguere sit ausus. Bellarminus verò etiam à mortali peccato abfuisse probat; eo quòd Cyprianus « putavit Pontificem perniciosè errare, et stante » illâ opinione, tenebatur ei non obedire; quia » non debebat contra conscientiam agere (Bell., » *de R. P. l.* iv. *c.* vii.) : » quâ de re sine gravi temeritatis notâ dubitare nemini licere credimus.

LXIX. Galliæ vindicatæ et Tractatûs de Libertatibus, *auctores quid respondeant : an Cyprianus, ut in rebaptizatione, ita in Romani Pontificis auctoritate errasse memoretur : Augustini locus.* — His ergo positis, quis pateat exitus inquiramus. *Galliæ vindicatæ* auctor sic se expeditum voluit (*Diss.* iv. *parag.* i. *p.* 197; *et parag.* iii. *p.* 283.) : « Nunc id solùm dico, » Cyprianum ejusque asseclas, si crediderunt » Pontificem ex cathedrâ docentem falli posse, » omnino errasse; neque id mirum est aut ab» surdum. Si enim errârunt circa baptismum, » cur non errare potuerint circa Pontificem; et » si tu absurdum et falsum esse non credis, » cùm dicitur Cyprianum circa baptismum er» râsse, cur absurdum et falsum esse credas, » cùm dicimus errâsse contra Pontificem? » Id etiam objicit anonymus auctor *tractatûs de Libertatibus* (*Anonym. lib.* vii. *cap.* viii. *n.* 10. *p.* 408.), aliique plurimi. Frustra. Sanè utrumque errorem, si uterque error est, æquè potuit errare Cyprianus; quis enim id negat? At rebap-

tizationis errorem totius orbis reprehensio, alterum errorem nullum omnino fuisse, totius orbis silentium probat. Hæc ultro responderent omnes vel nobis tacentibus. Eusebius, Hieronymus, Augustinus, Vincentius Lirinensis, omnes uno ore Cyprianum rebaptizantem accusant: alterum errorem quis vel suspicatus est? Cypriani nimios motus Augustinus non tacet: alterum illum errorem quis hominum memoravit? Idem sanctus Stephanus, eodem Augustino teste, pro loci auctoritate præceperat, decretumque condiderat et ad omnes miserat Ecclesias, « et abstinendos » putaverat qui de suscipiendis hæreticis pris» cam consuetudinem convellere conarentur » (AUGUST., *de Bapt. cont. Donat. lib.* v. *cap.* » XXV. *n.* 36. *tom.* IX. *col.* 158.). » Quid autem Cyprianum his repugnantem excuset idem Augustinus prodidit: nempe universalis Concilii, universalis consensionis expectatio Nota sancti Doctoris verba: « Neque nos ipsi, inquit (*Ibid.*, » *lib.* II. *cap.* IV. *n.* 5. *col.* 98.), tale aliquid » auderemus asserere (hæreticorum scilicet ra» tum esse baptismum); nisi Ecclesiæ catholicæ » auctoritate firmati, cui et ipse Cyprianus sine » dubio cederet, si jam illo tempore veritas eli» quata per plenarium Concilium solidaretur. » Duo dicit Augustinus: cessurum quidem fuisse Cyprianum, sed universali consensioni tantùm, universalique Concilio: hoc primum sit: alterum: nec se, Augustinum scilicet, cessurum fuisse, aut facere ausurum quæ à Stephano jubebantur, nisi eâdem consensione et auctoritate victum; quod tamen non universim pronuntiatum voluerit, sed in ambiguâ re, in *obscurâ* quæstione, *tantisque*, ut ipse docet, *altercationum nebulis involutâ* (AUGUST., *de Bap. cont. Donat. lib.* II. *cap.* IX. *n.* 14. *col.* 104, *et pass.*).

LXX. *An Stephanus excommunicaverit, an totâ suâ auctoritate decreverit, frustra quæritur; cùm ad eam excusationem nec Firmilianus, nec Cyprianus, nec ipse Augustinus refugerint.* — Hic frustra quæritur an Stephanus ex cathedrâ pronuntiaverit, an excommunicaverit. Sanè doctissimus Daguirreus scripsit *anathema quibusdam inustum, quibusdam intentatum* (DAGUIRR., *dist.* XLI. *sect.* I. *n.* 5.): nec tamen magis cesserunt quibus est *inustum*, quam quibus *intentatum*. Auctor verò *Doctrinæ Lovaniensium* hæc scribit: « Sanctum Firmi» lianum Cæsareensem in Cappadociâ Archi» episcopum Ponticæ Diœceseos[1] sanctus Stepha» nus Pontifex communione suspendit (*Doct.* » *Lov.*, *p.* 50.). » Idem sancti Stephani responsum *summâ et irrefragabili Sedis apostolicæ auctoritate* editum esse contendit. Id autem alii negant. Quid nostrâ? Vis Stephanum ab excommunicatione temperâsse, neque rem tota suæ sedis auctoritate tractâsse? Age ut vis. Certè Firmilianus ad extrema quæque decursum, nec tamen sententiam mutandam credidit. Hæc enim ad sanctum Stephanum scripsit: « Excidisti » teipsum, noli te fallere; dumque putas omnes » à te abstinere posse, unum te ab omnibus ab» stinuisti (*Epistol. Firm ad* CYPR. *int* CY» PRIAN. LXXV. *p.* 150; *edit.* BALUZ.). » Neque Firmilianum contemnere liceat quem ipse Daguirreus, ipse Christianus Lupus aliique viri pii doctique, sancti titulo insignire soleant: quippe quem ab antiquo Patres Antiocheni, qui Paulum Samosatenum condemnârunt, unà cum sancto Dionysio Alexandrino *beatæ recordationis virum* appellent (*Vid.* EUS., *lib.* VII. *cap.* XXX.). At si Firmiliani minor esse videtur auctoritas, consensit ei Cyprianus, ejusque epistolam latinam fecit, et ad Ecclesias edidit. Utrique ergo nec Stephani præceptum, nec excommunicationem sufficere putârunt, ut eos ab incœpto desistere cogeret. Augustinus verò non id quod nunc proferunt, Cypriano excusationi obtendebat non eum cathedræ auctoritate dixisse, neque aliud, idque luculentiùs aut validiùs Papæ judicium provocabat: Concilii generalis totiusque Ecclesiæ catholicæ appellabat fidem: in eâ auctoritate fidei certitudinem reponebat: quòd ea deesset, Cyprianum eique adhærentes Asianos Afrosque Episcopos innocuè obstitisse, asserebat.

LXXI. *An infallibilitati pontificiæ detraxisse sit illud veniale peccatum, cujus Cyprianum Augustinus accusat.* — Auctor anonymus *Tractatûs de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ* sanè acutissimus et subtilissimus, sed nimio acumine quidvis potiùs quàm verum assecutus, respondet (*Anonym.*, *lib.* VII. *cap.* IX. *n.* 9, 10, 11.), à sancto Augustino, Concilii universalis urgeri auctoritatem, quòd esset necessaria, « non quidem in se, sed adversùs per» tinacissimos Donatistas. » Bonam fidem! An non enim luce meridianâ est clarius, ab Augustino urgeri Concilii universalis auctoritatem, non tantùm ad frangendam Donatistarum pertinaciam, sed etiam ad excusandum Cypriani ante Concilium generale rebaptizantis errorem? atqui Cyprianus amantissimus christianæ pacis ac martyr sanctissimus non erat pertinax, qui,

[1] Diœcesis non unâ provinciâ sed pluribus constabat, quam regebat aut prætorii Præfectus, aut imperii Vicarius, et postea, in usu ecclesiastico, primas. (*Edit. Paris.*)

teste Augustino, Ecclesiæ catholicæ auctoritati cessurus esset. Non erat pertinax ipse Augustinus, qui nec Cyprianum, nec etiam seipsum cessurum fuisse docet, « nisi Ecclesiæ catholicæ » concordissimâ auctoritate victum (*Vid.* AUG., » *de Bapt. cont. Don., l.* II. *c.* IV. *col.* 98.). » Ergo non tantùm pertinaces; sed etiam pii sanctique post Romani Pontificis judicium, aliud quid, hoc est ipsum consensum, ipsumque decretum totius catholicæ unitatis expectant.

Quid autem anonymo prodest illud quod Augustinus in Cypriano agnoscit veniale peccatum? « Nempe, inquit vir subtilissimus (*Anonym.*, » *ubi supra, n.* 1.), quæ potuit alia esse Cy» priani culpa quàm inobedientia erga decretum » summi Pontificis? » Falsum id quidem; tamen id quod vult viro acutissimo largiamur. Ergo Pontifici decernenti, infallibilitatem detraxisse *veniale* peccatum est, non exitialis error, qui Sedis apostolicæ dignitatem evertat. Quid autem commemoras haud aliam in Cypriano culpam ab Augustino reprehensam, qui toties apud hunc legeris : culpandum Cyprianum, quòd *commotior* scripserit? Quòd autem post Stephani decretum Ecclesiæ universæ desideraret auctoritatem, adeo non est illud ab Augustino reprehensum *veniale* peccatum, ut etiam illud peccatum se quoque peccare Augustinus fateatur. Denique à viro erudito quærimus : illa inobedientia, quam *venialem* appellat; in re gravi an levi sit? Certè in re levi esse oportet, quæ *venialis* habeatur : contrà, in re gravi necesse est ut sit, cùm agatur de fide. Seclusis ergo vocibus commotioribus, in quibus Cyprianus, Augustino teste, peccaverit; si rem ipsam spectes, aut mortale peccatum oportet esse, aut nullum.

LXXII. *Nihil ad rem facit quærere an Cyprianus et alii resipuerint necne.*—Quod jam illud urgent à Schelstrato tantopere inculcatum (SCHELSTR., *Antiq. illust. p.* 2; SFOND., *dis.* 1. *art.* 3. *p.* 199; GONZ., *disp.* XVI. *sect.* II. *paragr.* III. *n.* 6; DAGUIRR., *disp.* XLI. *n.* 5, 6.); nempe Cyprianum et asseclas resipuisse, quid nostrâ? Non hìc quærimus an Cyprianus resipuerit, sed quâ ratione eum adhuc errantem, tamen à schismate Augustinus purget. Et quidem de retractatione Cypriani adversùs Donatistas idem Augustinus scribit : « Fortasse » factum est, sed nescimus (AUG., *lib.* II *de* » *Bapt. cont. Don. loc. citat.; Vid. epist. ad* » VINCENT. XCIII. *al.* XLVIII. *c.* X. *n.* 38. *tom.* » II. *col.* 246.); » sed non ex dubio facto tanti viri innocentiam suspendebat, verùm ex Concilii œcumenici justâ et necessariâ expectatione firmabat : eâ ratione non modò Cyprianum, verùm etiam seipsum tuebatur.

LXXIII. *Cavillatio.* — Quærit *Galliæ vindicatæ* auctor (*Diss.* I. *pag.* 199.) « quorum » æquior causa sit, adversariorum, qui errantes » Afros sequantur, an nostri, qui sequimur » pœnitentes? » Quàm tragicè! At in promptu responsio est : sequimur pœnitentes in quo aut seipsi reprehenderint, aut ab aliis reprehensi sint : non rebaptizamus : non, si quid Cyprianus commotior scripserit, approbamus : quem errorem in ipsis nemo reprehenderit, nemo viderit, ob eum nos ad pœnitentiam trahi, iniquum putamus, et ab Ecclesiæ regulis alienum.

LXXIV. *Bellarmini sententiæ duæ partes : prima Stephanum potuisse, nec tamen voluisse rem de fide facere, an Augustino congrua?* — Hæc quidem clara sunt, nec tamen rem omninò expeditam arbitramur, nisi Bellarminum horum omnium fontem diligentiùs audiamus. Igitur Cyprianum excusat primùm ab hæresi, deinde etiam, ut jam delibavimus, à peccato mortali. Ab hæresi quidem, « tum quia » nec modò censentur manifestè hæretici qui » dicunt Pontificem posse errare; tum quia sine » dubio Stephanus Papa non definivit tanquam » de fide, hæreticos non rebaptizandos (BELL., » *de R. P. l.* IV. *cap.* VII.). » Duo hìc videmus : primum id, ne nunc quidem « apertè hæreticos » haberi, qui dicunt Pontificem posse errare. » Fortè ergo Cyprianus, non apertè forsitan, sed saltem obscurè vel confusè, ejus rei causâ fuerit hæreticus. Quis autem hanc hæresim in Cypriano senserit, arguerit, suspicatus fuerit, vir magnus edicat, et suâ gravitate atque doctrinâ dignum aliquid promat.

Alterum quod memorat, istud est : « Stepha» num sine dubio nihil definisse tanquam de » fide. » Videamus ergo quid tandem egerit. Nempe, inquit Bellarminus, « non solùm impe» ravit ne rebaptizarentur ab hæreticis baptizati, » sed etiam censuit excommunicandos qui non » obedirent. » Rogamus autem quid sit definire ut de fide, nisi decretum condere, ad Ecclesias mittere, denique *imperare sub excommunicationis metu* ut aliquid circa fidem fiat. Quid Bellarminus vult à Stephano imperatum? Nempe ne rebaptizaret ab hæreticis baptizatos : invalidè an validè baptizatos? invalidè impium : validè ergo baptizatos supponebat, ac pro explorato ac definito dabat.

Quare ipse Bellarminus sancti Stephani decretum, *definitionem* vocat. « Fuit enim, in-

» quit, post Pontificis definitionem liberum aliter » sentire, ut Augustinus dicit, quia Pontifex » noluit rem ipsam de fide facere sine generali » Concilio.» An hæc quoque nobis credenda proponent, et Stephanum quidem potuisse si vellet, sed tantùm noluisse, idque ab Augustino dictum? Atque ab Augustino contraria audivimus. Egregii Doctoris verba repetamus; statim perspiciemus eum in re quidem ambiguâ, Concilii auctoritatem et Ecclesiæ consensionem requisisse : in eo posuisse vim, si *obscura* quæstio *ad plenarii Concilii auctoritatem roburque perducta esset :* si ad Stephani decretum accederet *potentior veritas de unitate veniens :* si Cypriani sententiam *catholicus orbis terrarum robustissimâ firmitate consensionis excluderet* (AUG., *l.* II. *de Bap. etc. cap.* IV. *col.* 98; *c.* XI. *n.* 14. *col.* 104; *lib.* III. *cap.* II. *n.* 2. *col.* 108.). Huic demum *firmitati,* huic *robori* cessurum fuisse Cyprianum; nec seipsum, Augustinum scilicet, facilè crediturum quæ à Stephano juberentur, nisi *Ecclesiæ catholicæ concordissimâ auctoritate fundatum.* Hæc profectò scimus dixisse, repetiisse, inculcasse Augustinum : quæstionis ambiguitati hoc unum remedium poposcisse, si tota Ecclesia consentiret; non profectò ut rem pro libitu de fide faceret aut non faceret, ad Stephani arbitrium retulisse.

Interim, Bellarmino teste, id certum firmumque sit : non pertinere ad cathedræ auctoritatem, si Pontifex de fide *definiat,* si decretum ad omnes Ecclesias mittat, si pro imperio jubeat, si reluctantes abstinendos putet : his quippe positis, *adhuc esse liberum aliter sentire,* ac decretum ipsum, tanquam divino mandato contrarium ac Scripturæ dissonum, abjicere, ut Cyprianum cum asseclis fecisse constat.

LXXV. *Secunda pars Bellarminianæ sententiæ, à Cypriano non fuisse peccatum saltem mortaliter.* — Quin etiam, quod secundo loco observavimus (*sup., n.* LXVIII.), nec à Cypriano peccatum est *mortaliter;* quia non peccavit nisi ex *ignorantiâ*, eâque probabili, cùm « putaret Pontificem perniciosè errare, et stante » illâ opinione teneretur ei non obedire, ne » contra conscientiam ageret (BELL., *de R. P.* » *lib.* IV. *cap.* VII.). » Quid ergo jam litigant? Ecce confitentur Stephanum judicâsse, decrevisse, ad omnes Ecclesias transmisisse decretum, excommunicatione dignos putâsse qui non obedirent, et eam quidem inustam quibusdam, ipsumque Firmilianum à communione suspensum. Quid ergo ampliùs à Stephano expectandum fuit, ut sanctissimi ac doctissimi viri, humiles, pacifici, ad quævis martyria prompti in obedientiam cogerentur? Iidem tamen à nemine, aut schismatis, aut etiam peccati mortalis arguuntur, et ab Augustino purgantur eo tantùm nomine, quòd orbis universi consensionem expectarent. In hoc stare liceat rebus ambiguis et in altercationum æstu : obsecro, hæc summa sit; neque fidei negotium ac Sedis apostolicæ majestatem ad tenues exilesque formulas, atque ad minuta quæque redigant.

LXXVI. *Quo pacto intelligendum id quod dicit Augustinus, à Cypriano expectatam Concilii generalis sententiam : forma antiqui regiminis jam inde ab origine, etiam sub persecutionibus.* — Hìc exoritur difficultas (*Vid. lib.* X. *cap.* XXXI.) : quo pacto Concilii generalis auctoritatem Cyprianus et alii expectare potuerint, cùm primis illis sæculis tales Synodos haberi persecutio prohiberet : quo loco auctor anonymus *Tractatûs Libertatum Ecclesiæ Gallicanæ* multùm utitur, ut Conciliorum auctoritati detrahat, et ut ne quidem verisimile videatur « Christum in Concilia sola principa» lem Ecclesiæ regendæ potestatem contulisse » (*Anon., l.* V. *c.* XIII. *n.* 4; *et l.* VII. *c.* II. *n.* 2.). »

Sed hæc per inscitiam rerum ecclesiasticarum piæque antiquitatis, involvendæ veritati dicta, facilè expedimus, perficimusque paucis, ut vera ac præcipua Sedis apostolicæ auctoritas atque Ecclesiæ gubernandæ ratio clariùs elucescat. Quanquam enim persecutionis tempore Concilia generalia nulla cogerentur, non minùs constat Ecclesiæ universæ summa negotia, Papâ quidem duce, communi Episcoporum concilio ac judicio definita : per provincias litteræ commeabant : rata habebantur ea, in quæ omnes Ecclesiæ consentirent.

Ac de fide quidem quomodo rem gererent, vel unius Pauli Samosateni exemplum luculentè probat. Is enim Antiochenus Episcopus Christum nudum hominem prædicans, in ipsâ Antiochiâ Concilio habito, à vicinis Episcopis primùm, mox litteris ad omnes Episcopos atque ad omnium principem Romanum Dionysium destinatis, toto orbe damnatus est (EUSEB., *lib.* VII. *cap.* XXVII *et seq.*). Quare Alexander Alexandrinus Episcopus in epistolâ ad Alexandrum C. P. de Ario scriptâ, hæc ait : Paulus Samosatenus, « consilio et judicio omnium ubique Episcopo» rum ab Ecclesiâ ejectus est (*Epist.* ALEX. » ALEX. *ad* ALEX. C. P., *t.* II. *Conc. col.* 18; *Vid.* » *quoque* THEOD., *l.* I. *c.* IV.); » et tamen nulla Synodus universalis coacta erat : sed omnium Episcoporum consensio, non solùm auctoritate,

sed etiam nomine universalis Synodi ferebatur.

Ab hæresi ad schismatis casum transeamus. Sanè schisma ingens à Novatiano pseudo-Papâ adversùs Cornelium Papam concitatum, quâ auctoritate compressum sit, sancti Cornelii sanctique Cypriani litteræ indicabunt. Ac primùm quidem constat à Novatiano ejusque asseclis « litteras calumniis ac maledictis plenas per om- » nes Ecclesias fuisse missas, » quæ penè omnes Ecclesias perturbassent. Id testatur Cornelius (*Epistol.* CORN. *ad* CYP. *int.* CYPRIAN. *edit.* BAL. XLVI, *al.* XLIX. *p.* 60.). Hinc necesse fuit totius orbis intervenire auctoritatem. Cyprianus id Antonianum adhuc nutabundum docet : « Venio nunc ad personam Cornelii collegæ » nostri, ut Cornelium noveris, non de maligno- » rum et detrahentium mendacio, sed de Do- » mini Dei judicio, qui eum Episcopum fecit, » et coepiscoporum testimonio, quorum numerus » universus per totum mundum concordi unani- » mitate consensit (CYP., *epist.* LII. *al.* LV. » *p.* 68.). » Ac paulò post : « Factus est Cor- » nelius Episcopus, cùm nemo ante se factus » esset, cùm Fabiani locus, id est, cùm locus » Petri et gradus cathedræ sacerdotalis vacaret : » quo occupato de Dei voluntate atque omnium » nostrûm consensione firmato, quiquis jam » episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est. » En unde auctoritas in gravi schismate, quo tota Ecclesia turbaretur : en catholicæ consensus Ecclesiæ tam perspectus in ipso persecutionum æstu, quàm in altissimâ Ecclesiæ pace.

Jam quod ad disciplinam generalem attinet : per eadem Cornelii ac Cypriani tempora, causa lapsorum, hoc est eorum qui in persecutione defecerant, ea visa est, quæ communi Ecclesiarum judicio, consultâ imprimis Sede romanâ, finiretur : « Quoniam, ut ait Cyprianus (*Epist.* XIII. » *al.* XIV, *vel* XIX. *pag.* 23.), non paucorum » nec Ecclesiæ unius; aut unius provinciæ, sed » totius orbis hæc causa est. » Attestantur Romani Confessores : « grande delictum et per » totum penè orbem incredibili vastatione gras- » satum (*Epistol.* MOYS. MAX., *etc. inter* CYP. » XXVI, *al.* XXXI. *pag.* 36.). » Itaque in causa generali, Cyprianus, vacante apostolicâ Sede, ad Clerum Romæ consistentem scripserat à se omnia de lapsis integra reservari, « ut cùm, » pace à Domino nobis datâ, plures præpositi » convenire in unum cœperimus, communicato » etiam vobiscum consilio, disponere singula et » reformare possimus (*Epist.* CYP. XIV *al.* XV » *vel* XX. *pag.* 24.). » Presbyteri ac Diaconi Romani sic rescribunt : « Perquam nobis ei invi- » diosum et onerosum videtur, non per multos » examinare quod per multos commissum videa- » tur fuisse, et unum sententiam dicere, cùm » tam grande crimen per multos diffusum no- » tetur exisse; quoniam nec firmum decretum » potest esse, quod non plurimorum videbitur » habuisse consensum. Aspice totum orbem » penè vastatum, et ubique jacere dejectorum » reliquias et ruinas; et idcirco tam grande » expeti consilium, quàm latè propagatum est » malum (*Epistol. Presbyt. et Diac. Rom. int.* » CYPRIAN. XXXI. *al.* XXX. *pag.* 43, 44.). » Videmus quòd spectarent in causâ communi, inque reformandâ generali disciplinâ, quàm non unum tantâ re oneratum vellent, quàm infirmum videretur in ejusmodi quidem causis, decretum non à plurimis factum ; quàm necessariò totus appellandus sit orbis, ubi totum orbem causa spectat.

Itaque hæ litteræ Cleri romani, teste Cypriano, *per totum mundum missæ sunt* (CYP. *Epist. ad* ANTON., LII, *al.* LV, *ubi sup.*), et in notitiam Ecclesiis omnibus et universis fratribus perlatæ sunt, ut esset forma quædam in quam omnes Ecclesiæ convenirent.

Memoratu digna sunt in epistolâ Romanorum Confessorum ad sanctum Cyprianum ea verba, quorum partem retulimus (*Epist.* MOYS., *etc. sup. cit.*) : « Cùm grande delictum et per totum » penè orbem incredibili vastatione grassatum, » non oporteat, nisi, ut ipse scribis, cautè mo- » deratèque tractari, consultis omnibus Epi- » scopis, Presbyteris, Diaconibus, Confessoribus, » et ipsis stantibus laicis : » stantibus, id est, in ipsâ persecutione non lapsis.

Ne quis hìc mihi dixerit, pari gradu consultos Episcopos, Presbyteros, Diaconos, ipsos etiam laicos. Facilè demonstraremus in collegarum, id est, in Episcoporum sententiâ vim fuisse positam : singulos episcopos presbyterii sibi assistentis, quam regerent ferre sententiam, perferri omnia ad conscientiam plebis, sed docilis, quæque in ecclesiasticis causis nihil sibi præter obedientiam vindicaret. Sed hæc alterius loci sunt; nos verò his locis id demonstratum volumus, etiam sub persecutorum tyrannide, semper imminente gladio, non, tantùm hæresis aut schismatis, verùm etiam alias gravissimas causas extitisse, quæ cùm non unius ecclesiæ aut provinciæ, sed totius orbis essent totius etiam orbis judicio finirentur.

Non ita illæ causæ, quas per loca et provincias finiri oportere, ipse Cyprianus memorat, quarum proinde rationem *unusquisque præpo-*

situs Domino redditurus esset (CYP., *Epist. ad* CORNEL., LIV, *al.* LVII. *p.* 79.). Quod ubique Cyprianus inculcat : adeo per illa etiam tempora, secernebant peculiares unius Ecclesiæ aut provinciæ causas, ab iis quæ totius orbis essent, et communi judicio finiendæ.

Cùm autem Cornelius post diuturnam vacationem sedis, Romæ Episcopus constitutus esset; Cyprianus, qui antea cum Clero Romano, nunc cum ipso Cornelio consilia contulit. Quâ de re ad Antonianum scribens, ait : « Ac si minùs sufficiens » Episcoporum in Africâ numerus videbatur, » etiam Romam super hâc re scripsimus ad Cor- » nelium collegam nostrum, qui et ipse cum » plurimis coepiscopis habito Concilio, in eam- » dem nobiscum sententiam pari gravitate et » salubri moderatione consensit (*Epist.* CYP. *ad* » ANTON. LII. *al.* LV, *p.* 67.); » et ad ipsum Cornelium : « Statueramus jam pridem partici- » pato invicem nobiscum consilio (*Epistol.* » *ejusdem ad* CORN., *jam cit., pag.* 77.), » etc. Quæ cùm ubique terrarum præpositi facerent, ac per provincias Romani Pontificis responsa commearent, hinc nempe existebat ille consensus, quem talia negotia postularent.

Sic in fide, in schismate totam Ecclesiam perturbante, atque in reformandâ generali disciplinâ, qui casus ad commune Ecclesiæ judicium à Synodo quoque Constantiensi relati sunt, jam inde ab origine ac sub ipsâ tyrannide constituti, quanta per provincias poterant, Concilia celebrabant, cum Sede apostolicâ, quæ omnium Ecclesiarum communicatione polleret, consilia participabant, ejus operâ totius orbis sententiam exquirebant.

Nam et illud Ecclesiarum communicationi imprimis inserviebat, quòd Ecclesiæ omnes Ecclesiæ principi, Romanæ scilicet, societate connexæ, per eam ad cæteras consilia ac decreta perferenda curarent. Hinc illud Arelatensis Concilii primi ad sanctum Sylvestrum Papam : « Quid decreverimus communi consilio charitati » tuæ significamus, ut omnes sciant, quid in » futurum observare debeant (*Conc. Arelat.* 1. » *Brev. epist. ant. can. t.* I *Conc. col.* 1427.). » Quod quidem ad Romani Pontificis auctoritatem pertinebat, ut tum scirent *quid observare deberent*, cùm à Romano Pontifice, tanquam omnium præside Canones mitterentur. Quò pertinet illud in epistolâ ad eumdem Papam : « Placere » ut per eum potissimum, qui majores diœceses » teneret, omnibus fratribus insinuari (*Epist.* » *Syn. Arelat. ad* SYLV., *ibid. col.* 1426.). » Quare hæc non ita accipienda sunt, tanquam unum id esset Romani Pontificis ministerium, ut veluti jussus aliorum decreta perferret ad alios : non ita; sed ad eum perlata decreta, cùm inde ad alios pervenirent, graviore auctoritate aucta commeabant, Romanique Pontificis omnium capitis nomine ad omnes jam Ecclesias pertinebant. Hæc scripta sunt anno Christi 314, cùm vix persecutionis deferbuisset æstus, antequam ullum œcumenicum Concilium celebratum esset. Et cùm Concilium generale primum, Nicænum scilicet, tardissimè post natam Ecclesiam, atque anno demum Christi 325, quarto sæculo adunatum fuerit, nihil novi evenire sensit Ecclesia; quippe quæ jam inde ab origine in unum se ipsa colligeret, atque à particularibus causis secerneret res maximas quæ communi Episcoporum consilio, Romano Pontifice totius collegii duce finiri consuevissent. Nec mirum in rebaptizationis quæstione sub Stephano et Cypriano, persecutione vigente, tamen ab Augustino desideratam Concilii generalis auctoritatem, cui Cyprianus acquiesceret. Etsi enim nondum Concilia generalia congregata erant, summâ tamen ipsâ valebat ea res, quæ ab iis cœtibus quærebatur : nempe consensio, cui certæ et exploratæ Cyprianus cederet.

Eodem ritu modoque Augustinus aliique commemorant Pelagianos à Romanæ Sedis Præsulibus Innocentio ac Zozimo, *cooperantibus Synodis Africanis*, omnibus ubique Episcopis subscribentibus, *toto orbe damnatos* (AUG., *Ep.* CXC. *ad* OPT., *et pass. in ejusd. lib. cont. Pelag.*) : neque enim, ut idem Augustinus ait (AUG., *lib.* IV. *ad* BONIF., *cap.* XII. *n.* 34. *t.* X. *col.* 492.), « congregatione Synodi (universalis » utique) opus erat, ut aperta pernicies damna- » retur. » Cur autem Pelagiani non eam Ecclesiæ necessitatem inferrent, eorum paucitas faciebat : quorum scilicet, eodem Augustino teste (*Ibid. et pass.*), « profanas novitates catholicæ » aures quæ ubique sunt horruerunt. » De quibus etiam extat illud insigne Capreoli Carthaginensis Episcopi et Africæ Primatis in epistolâ quam Ephesina Synodus collaudavit (*Epistol.* CAPREOL., *ad Syn. Ephes. int. act. Conc. act.* 1. *tom.* III. *col.* 532.) : « Hos (Pelagianos scilicet) » pridem expugnavit Ecclesia, hisque tempori- » bus repullulantes apostolicæ Sedis auctoritas » Sacerdotumque in unum consonans sententia » oppressit. » En in quo ineluctabilis judicii robur collocet, nempe in capitis membrorumque consensu; neque exquisitiori dissertatione, aut Conciliorum examine opus fuit, quòd in apertâ re, ut ait Augustinus (AUG., *loc. sup. cit. et*

pass.), pauci contra omnes et contra universitatem ipsam ægra et exigua portio litigaret.

LXXVII. *Vanæ et inanes quæstiunculæ de consensu Ecclesiæ, ipsâ regiminis ecclesiastici formâ concidunt.* — Hic quærunt quid sit ille consensus Ecclesiæ quo nitimur : totiusne an partis (*Disq. Lov. art.* VIII. *n.* 107. *p.* 38; NICOL., *Dub. I. part. refut. etc. p.* 78.)? Quot Ecclesiarum, quot Episcoporum, quot Capitulorum, quot Abbatum, quot verò regionum : etiamne Indiarum aut Japonensium : quantæ molestiæ? qui sumptus, ut nuntii quòcumque discurrant, allaturi authenticum consensûs instrumentum? Inanes quæstiunculæ contra rem facti. Rogent Cyprianum, Augustinum, Capreolum, Leonem, alios quos narravimus in Ecclesiæ consensione reposuisse vim : quærant quibus sumptibus, quibus curis, cursoribus, nuntiis, tot regionum explorarint fidem. Nos autem suo loco facilè et ad cumulum hæc declarabimus (*Vid. lib.* IX *et* X.); nunc vana et absurda per sese esse monstramus.

Sic igitur ex antiquo, et ab ipsâ christianitatis origine, constituta est Ecclesia; ut ipsa Petri sedes, caput orbis terrarum, ex Ecclesiarum communione prima persentisceret quænam esset omnium fides : ac si ab hoc vertice in pronos animos fidei decreta decurrerent, paucique vel nulli obsisterent, nihil sanè prohibebat quominus quæstio statim pro terminatâ haberetur.

LXXVIII. *Solemnis acceptatio decretorum pontificiorum quàm usitata et quàm necessaria : Romani Pontificis officium et auctoritas ex Janseniano negotio ostenduntur.* — Hinc ergo illa celebratur, etiam à Theologis qui se Sedi apostolicæ addictissimos videri velint, solemnis acceptatio decretorum quæ omnem postea dubitationem aut concertationem elidat. Sic sanctus Antoninus Joannis XXII Decretali Fraticellos premit, hæreticosque ipsos esse testatur, « quòd » asserant contra determinationem catholicam » factam per Ecclesiam et Joannem XXII, et » per omnes successores ejus veros catholicos » summos Pontifices, et omnes alios Prælatos » Ecclesiæ, acceptatam, examinatam et approbatam ut verissimam (ANTON., *Sum. part.* IV. » *tit.* XII. *cap.* IV. *paragraph.* XXVIII. *p.* 208.); » quem locum suo loco fusiùs expendemus (*Vid. in app., lib.* II. *cap.* IV; *et lib.* X. *cap.* XVI; *et Coroll., n.* III, VIII.). Hujus postrema verba rectè perpendentibus nunc sufficere credimus. Sic Duvallium testantem audivimus (*sup., n.* XXI, *quem vid.*), « definitiones Pontificis non esse de fide, donec universalis Ecclesia, quam de » fide est errare non posse, eas acceptaverit. » Sic in nuperrimo Janseniano negotio, in quo uno ore, omnes nostri censores Episcoporum Gallicanorum pietatem ac fidem collaudarunt, tamen ab amplissimo Cleri Gallicani cœtu [1] communibus suffragiis constitutum, ut Innocentii X decretum apostolicum, « deliberatione factâ » eâque liberâ, ut eamdem constitutionem reciperent, firmarent, acceptarent, omnique obsequio ac reverentiâ susciperent quæ in eâ decisa essent : posteaquam scilicet agnoverunt, » pontificiâ constitutione, firmatam antiquam » Ecclesiæ fidem, à Conciliis et Patribus traditam, atque in Tridentino Concilio innovatam » (*Relat. Deliber. Cler. Gallic. ap.* VITRE, 1661; » *p.* 6, 7.). » Non igitur, ut ferunt, priscæ traditionis obliti Gallicani Patres : quæ quidem alibi editis gestis exequemur. Nunc autem sufficit, tanto exemplo approbasse quæ sit illa constitutionum pontificiarum acceptatio, quâ utimur.

Neque propterea cathedræ Petri atque apostolicis definitionibus, aut sanctus Antoninus, aut ipse Duvallius, aut Gallicani Patres derogatum volunt : absit : cùm per eas habeant Ecclesiæ, quam sequantur formam : auctoritatem in quam omnes consentiant; judicium quod communi ope exequantur, neque hæreses uspiam respirare sinant. Habet etiam Romanus Antistes, totius Ecclesiæ caput, sui decreti exequendi plenissimum robur. Cùm enim ecclesiasticæ communionis princeps, suâ definitione nihil aliud promere velit quàm id quod omnes Ecclesias sentire cognoscat, omnia ordine et ex vero esse gesta, secuta consensio attestatur. Quâ doctrinâ aut praxi nihil infringi apostolici decreti auctoritatem ac vim, ipsa experientia ostendit. Quo enim loco, quâ in parte orbis magis quàm in Galliâ, Innocentii X aliæque constitutiones de Jansenianâ re majori veneratione susceptæ, aut potiori virtute in executionem deductæ sunt? Certè Jansenii sectatores seu occulti, seu publici, ne mutire quidem audent; nec si millies Concilia œcumenica appellarent, audirentur usquam; ipsaque constitutio edita et semel ubique acceptata, irrefragabilis judicii vim obtinet, quam Romanus Pontifex auctoritate summâ et ipse exequatur, et ab omnibus Episcopis exequendam mandet.

LXXIX. *Innocentii IV locus : Concilii provincialis sub Paschali II clara auctoritas.* — Hinc vera et clara ratio affulget ab omni peccato purgandi Cypriani : cùm nempe post jussa Stephani, tot Ecclesiæ, Africanæ scilicet Asianæque variarent, necdum ejus epistolam decreta-

[1] An. 1653.

lem necessaria acceptatio consecuta esset, eo magis licuit, teste Bellarmino (Bell., *de R. P. lib.* iv. *cap.* vii.), in hoc certè capite, obedientiam recusare, quòd Stephanum in jubendo « perniciosè errare crederet, et stante illâ opi» nione teneretur ei non obedire, ne contra con» scientiam ageret. »

Cujus rei fons est, illa apud omnes recepta et pervulgata ad imperia cujuscumque mortalis exceptio; ut obediatur superioribus, nisi divinæ legi adversantia jubeant (*Vid. l.* vii. *c.* xviii.): quâ exceptione contineri Papæ quoque jussa, et in Cypriano, etiam in quæstione fidei, Bellarminus agnovit. Et si quis Bellarminum ipsum eâ in re errasse dixerit, succurrit major auctor Innocentius IV, Romanus Pontifex. Extat, in caput *Quanto de consuetudine,* ejus Pontificis clara interpretatio in hæc Christi verba: *Quodcumque ligaveris*, etc. « Quòd Papæ obedien» dum sit in omnibus, in spiritualibus et in his » quæ ad animam spectant, nisi contra fidem » prohibita sint (*l.* 1. *Decret.* Innoc. IV, *tit.* iv. » *fol.* 33. » En Papæ officio fungenti, quippe exercenti supremam potestatem his Christi verbis traditam. *Quodcumque ligaveris,* præcipitur obedientia, cum exceptione illâ, nisi contra fidem doceat aut vetet.

Clariùs adhuc in caput *Inquisitioni de sententiâ excommunicationis* quærit (*Ibid., lib.* v. *titul.* xxxix. *fol.* 565.), quid agendum, superioribus iniqua jubentibus: et quidem de superioribus sub aliorum potestate positis, facilè se expedit; ad majores enim superiores recurrendum: sed ubi ad Papam devenit, sic objicit: « Quid si Papa injustum præcipit » qui superiorem non habet? » Quem nodum sic solvit: « Potest dici quòd si de spiritualibus » (rebus) vel ecclesiasticis personis aliquid » præcipit etiam injustum, illud servandum est; » quia nemini licet de ejus facto judicare: 4ª » *dist. si Papa, q.* 3, *Cuncta,* nisi mandatum » hæresim contineret, quia tunc esset peccatum; » vel nisi ex præcepto injusto vehementer præ» sumeretur statum Ecclesiæ turbari, vel etiam » fortè alia mala ventura, quia tunc peccat obe» diendo, cùm debeat futura mala præcavere, » non juvare: » quæ sanè intepretantem ac docentem Romanum Pontificem nemo reprehendit, imò collaudant omnes atque unâ voce consentiunt. Quo quidem quid est clarius? Pro certo supponit summus Pontifex doctissimus, à summo Pontifice imperante pro loci auctoritate ac supremi officii ratione, emanare posse jussa *hæresim continentia,* aut statum Ecclesiæ concussura; et miramur in rebus generalibus, præsertim fidei, recurri ad Ecclesiam, ultimumque refugium in eâ potestate semper fuisse positum, quæ docere contra fidem, quæ hæresim jubere non possit?

Sub Paschali II, in provinciali Viennensi Concilio, sanctus Hugo Gratianopolitanus, Gothofridus Ambianensis, Guido ipse Viennensis, postea Calixtus II, ut regio genere, ita fortitudine et doctrinâ clarus, et mox Sedis apostolicæ gubernaculis admovendus, posteaquam, *dictante Spiritu sancto*, de investituris proferunt sententiam, et ab ipso Pontifice extortum scriptum damnant, hujus decreti ab ipso Pontifice confirmationem petunt his verbis: « Si, quod minimè » credimus, nostræ paternitatis assertiones robo» rare nolueritis, propitius sit nobis Deus, quia » nos à vestrâ obedientiâ repelletis (*Epistol.* » *Concilii Viennens. sub* Pascas. II. *tom.* x » *Conc. col.* 785.). » En perspicuis verbis tot sancti, apostolico officio deesse posse profitentur Romanum Pontificem, etiam ab Episcopis ac provincialibus Synodis requisitum: quo casu apertè detrectant obedientiam. Quid autem Paschalis (*Epist.* Pasc. II. *ibid. col.* 786.)? An perdita omnia et ad inobedientiam comparari viam exclamavit? imò collaudavit ut viros egregios: horum Synodum auctoritate apostolicâ confirmavit, ac pro certo reliquit, in iis quæ fidei aut universalis Ecclesiæ attinerent statum, ipsius Ecclesiæ vim et auctoritatem indeclinabilem, in ipsâ Ecclesiæ consensione esse collocatam.

LXXX. *Anonymi* Tractatûs de Libertatibus Gallicanis *circa Sedis apostolicæ auctoritatem fœda et improbanda commenta.* — Hanc ecclesiastici regiminis, imò ecclesiasticæ monarchiæ formam, si censores nostri in animum inducerent, non in ea profectò incommoda inciderent, quibus apostolicæ Cathedræ deshonestant decus. Hinc ille *Tractatûs de Libertatibus Gallicanis* auctor anonymus in hæc verba prorupit: « In quo, inquit (*Anonym. de* » *Libert., etc. lib.* vi. *cap.* iii. *n.* 2.), reposita » esset Romani Pontificis auctoritas, non satis » clarè statim omnibus perspectum fuit; quia » enim persecutionum tempore, vel schismatum » aliarumque calamitatum, impedita erat *exte*» *rior capitis cum membris communio*, stante » semper fidei ac charitatis unione; vix à Ro» mano Pontifice ad alios præsertim remotos » pastores, aut greges, primis tribus sæculis » aliud quàm quædam epistolæ pervenire potuit. » Quamobrem Episcopi populos ac seipsos à

» tanto tempore *suo judicio, vel cum aliorum* » *consilio regere soliti,* Papæ auctoritatem, ab » impedimentis quibus distenta erat, solutam » non tam subitò exceperunt : *sed alii citiùs,* » *alii tardiùs, nunc in isto, nunc in illo ca-* » *pite, prout sese offerebat occasio*, *donec* » *integram libertatem consecuta, suum ubique* » *robur obtinuit.* » Me verò hæc legentem tædet novitiorum defensorum apostolicæ dignitatis, qui per summam rerum ecclesiasticarum inscitiam dicam an incogitantiam, quasi tantæ dignitati aliquod ab antiquitate metuendum sit, eam his commentis obscuratam volunt. Pergit (*Anonym., de Libert. etc. lib.* VI. *cap.* III. *n.* 3.) : « Verùm, quia usus optimus legis inter- » pres, videndum est quæ fuerit auctoritatis pon- » tificiæ praxis illis temporibus, cùm eâ liberè uti » Papæ potuerunt, cùmque diligentiùs et clariùs » cognita fuit. Quanquam enim omni ævo aliqua » identidem ejus specimina edita fuerint, tamen, » cùm per tria prima sæcula, ferè omnino ty- » rannis LIGATA FUERIT, ideoque ejus exercitium, » QUASI NOVUM QUIDDAM aliquoties Episcopos, » præsertim Africanos commoverit, non potuit » tam citò suum explicare fulgorem et omnibus » innotescere. » Hæc anonymus. Atque illi sunt, si Deo placet, Sedis apostolicæ unici defensores, cui infestiora vix ipsi hæretici cogitarint.

LXXXI. *Prolatæ in anterioribus verbis in Sedem apostolicam contumeliæ refelluntur.* Rogo enim quid illud sit : *Quòd Episcopi populos ac seipsos à tanto tempore* (tribus scilicet primis sæculis) *suo judicio regere soliti essent.* An illi primi Ecclesarium fundatores ac doctores, quid Christus Petro ac successoribus dedisset nesciebant? Ejus judicium nulli expectabant? Per seipsos regendam suscipiebant Ecclesiam, neque caput sibi à Christo datum cogitabant? Id hæretici velint. Quid illud? Hinc factum ut sequens ætas, quartum fortasse quintumve, aliaque sæcula propiora, *non tam subitò exciperent Papæ auctoritatem; sed alii citiùs*, *alii tardiùs*, *nunc in isto*, *nunc in illo capite :* ita sanè *ut illius exercitium*, QUASI NOVUM QUIDDAM *aliquoties Episcopos præsertim Africanos commoverit.* Africana illa omnibus nota sub Aurelio dissidia spectat. Quis autem à Christo esse dicat ea quæ sancto Aurelio, sancto Alypio, sancto Augustino atque aliis tot ac tantis Patribus doctrinâ ac sanctitate conspicuis, nova viderentur? *Alii,* inquit, *citiùs*, *alii tardiùs, nunc in isto, nunc in illo capite eam auctoritatem exceperunt.* Hoc hæretici clamant: hinc probatum volunt, Papæ auctoritatem piæ antiquitati ignotam, crevisse per tempora, humanam scilicet, nec totam ab initio, sed suis partibus hinc inde coalitam et consarcinatam. Quid enim sancti viri longèque doctissimi pro novis habebant ea, quæ à sanctis quoque Pontificibus Zozimo ac Cœlestino petebantur? Quid Nicænos Canones appellabant? aut *alii citiùs, alii tardiùs, alii in hoc, alii in illo capite, datâ occasione,* agnoscebant Papæ auctoritatem ; si semel animo imbiberant, ejus voluntatem ex Christi instituto pro lege esse debere : exceptione nullâ, cur ergo Canones allegandos putabant Romanis Pontificibus, quorum vis pro eorum arbitrio solveretur? Nempe hæc divina jussa institutaque ignorabant.

LXXXII. *An ferendum Papæ et Ecclesiæ potestatem primis temporibus religatam, et alia consectanea dici ab eodem auctore?* — Jam illud quis ferat, « per tria prima sæcula » Papæ potestatem à tyrannis ligatam fuisse » impeditam externam capitis cum membris » communionem, atque à Romano Pontifice ad » alios præsertim remotos, vix quidquam præ- » ter quasdam epistolas pervenire potuisse? » QUASDAM autem? An quia non omnes ad nos per temporum injuriam devenerunt, paucas fuisse conscriptas dicemus? Non enim facilè Romam, non Româ quaquaversus litteræ commeabant? Non quotidie Diaconos missitabant? Non denique necessaria negotia communicabant? Atqui vel unius Cypriani epistolæ docuerunt (*Vid. sup.*, *n.* LXXVI.), quanta esset Ecclesiarum cum Ecclesiâ principe communicatio. His demonstravimus quæ generalia essent, per illa quoque tempora, non nisi communicato cum omnibus Episcopis consilio, gesta esse. Quot verò tales epistolas putamus fuisse perscriptas quæ ad nos non devenerint? Quàm porrò insulsum illud: à Romano Pontifice *vix quidquam præter litteras* perferri potuisse? An verò litteræ non sufficiunt? An necesse erat, ut sua ipsi coram mandata traderent? Sic impedita, sic ligata Romana auctoritas à tyrannis fuit.

Hæc tamen omnia commenta admittamus : dic tandem quo demum sæculo expedita? Post Constantinum scilicet, persecutione cessante : atqui tum vel maximè enituit atque invaluit Conciliorum auctoritas. In his decreta Pontificum ad Scripturæ fidem, ad traditionis normam exigenda, et Patres examinabant, et ipsi Pontifices pro more solemni deferebant. In rebus fidei totius Ecclesiæ consensionem expectari, in rebus disciplinæ canones ubique receptos etiam objici sibi æquo animo patiebantur. An et ipsi quod

sibi à Domino concessum esset ignorabant? Ligati impeditique à tyrannis nec seipsi intelligebant.

Nobis verò liceat non comminisci quidvis, sed antiqua venerari; neque ea torquere ad arbitrium, sed simpliciter accipere. Neque tamen infringi volumus amplissima illa quæ Petri successoribus, optimis parentibus, ad Ecclesiæ commodum et pacem secuta ætas detulit : interim divinum illud summumque et immotum quod à Christo inesse credimus, in eo facilè reponimus quod omnium sæculorum series recognovit.

LXXXIII. *Gallicana sententia per se stat, si aliena et afficta demantur; ac primùm de hæreticis non nisi conciliari auctoritate damnandis.* — Hæc igitur nemini offensionem paritura confidimus, si quæstionis statu rectè posito, aliena et fictitia nostris imputare cessant. Quo loco *Galliæ vindicatæ* auctorem (*Gall. vind., diss.* IV. *n.* 4 *et seq.*), aliosque doctos viros, imprimis verò doctissimum juxtà atque optimum Daguirreum æqui bonique consulturos scimus, quæ summo cum eorum honore, causæ necessitate, siscitamur; quò pertinebat, decursis omnibus retro sæculis, tanto nisu enumerare singulas hæreses vel minutissimas, per summos Pontifices absque œcumenicæ Synodi auctoritate damnatas; tanquam doctissimi Parisienses et Gallicani Patres rem tam obviam ignoraverint, aut somniaverint unquam non nisi Conciliis congregatis condemnari hæreses oportere? Id verò Parisiensis Facultas, cujus suo loco gesta referemus, sæpissimè quidem, sed recentissimè adversùs Theophilum Brachet Milleterium (*Vid. Cens.* THEOPH. BRACHET., *an.* 1635.), ut *hæreticum* improbavit : et perspicuè Gallicani Patres, Ecclesiæ toto orbe diffusæ, non Concilii œcumenici consensionem postulabant. Ac Daguirreus quidem, eâ de re monitus, in præfatione dixit : à se confutatam consensionis quoque illius necessitatem : rectè; idque unum hìc postulamus, ut à libro eruditissimo amputentur tot paginæ inanibus oppletæ probationibus.

LXXXIV. *Aliud imputatum de Synodis generalibus absque Papâ congregatis : Turrecrematæ loci insignes pro sententiâ Parisiensium.* — Auctor *Tractatûs de Libertatibus* aliique passim omnes ita proponunt quæstionem de Conciliorum generalium superiori potestate juxta Parisiensium sententiam, ut ea Concilia secluso Romano Pontifice habeantur; quod est falsissimum. Sufficit enim Parisiensibus id quod est ab ipso Turrecrematâ pronuntiatum : « Si » casus talis contingeret quod Patres universi in » Synodo universali convenientes unanimiter » aliquam definitionem fidei facerent, cui sola » persona Papæ contradiceret, dicerem judicio, » quòd Synodo standum esset, et non personæ » Papæ; » quam sententiam semper inculcat, ut postea referemus (*Vid. in append., l.* III. *c.* I; *et lib.* VIII. *pas.; Anonym., lib.* V. *cap.* V, VI *et seq.;* TURR., *Apol. seu Resp. ad* BASIL., *tom.* XIII. *Conc. col.* 1701.).

Quod autem attinet ad Synodos habitas secluso Pontifice : primùm quidem Parisienses ultro consentiunt ex antiquissimis regulis, Synodos generales absque Romano Pontifice nullas esse et irritas : hinc Ariminensia vana esse decreta, quòd huic Synodo Damasi [1] auctoritas defuit (*Vid. Epist.* DAM. *ad Episc. Illyr. ap.* THEOD., *lib.* II. *cap.* XXII. *pag.* 103, *edit. Val.*) : hinc abominandum Ephesinum latrocinium, *quòd nemo ibi nomen Leonis*, nemo ab eo conscriptam audivit epistolam (*Conc. Chalced., act.* I. *tom.* VI. *col.* 122; *act.* III; *epist. ad Imper., col.* 463; *et relat. ad* PULCH., *p.* 464.). Harum ergo rerum, de quibus nemo dubitat, à censoribus nostris tanto studio conquisitæ resecandæ probationes. De extraordinariis casibus hæresis, schismatis, et aliis, nihil singulare Parisienses exposcunt, uti jam diximus.

Cæterùm non nostra ista est, sed Turrecrematæ responsio : « Cùm arguitur de Papâ facto » hæretico et definiente pro hæresi suâ, dupliciter » respondetur : quidam enim volunt dicere quòd » casus non est possibilis : nobis autem videtur » aliter respondendum : videlicet, quòd tum » Pontifex esse desierit, simulque cadat à fide » et cathedrâ Petri, ac per consequens, judicium » quod faceret talis hæreticus, non esset judi- » cium apostolicæ sedis, imò nec judicium alicu- » jus auctoritatis. » Quæ si adversariis satisfaciunt, à Parisiensibus dici nihil prohibet (*Vid. in app., lib.* II. *cap.* II; TURR., *Sum. de Eccl., lib.* II. *cap.* CXII. *fol.* 260, *malè* 258.).

LXXXV. *Aliud imputatum : de Romanâ fide ac Sede apostolicâ, Innocentii III profertur locus : alii loci insignes in memoriam revocantur.* — Libros implent argumentis quibus demonstrandum curant Petri sedem et Ecclesiam Romanam etiam non defecturam fidem; tanquam Parisienses fieri posse arbitrentur ut Petri sedes fidesque ab Ecclesiâ abrumpatur, quod abominamur omnes. Et hìc ergo indiligenter, ac, ne quid dicam gravius, invidiosè quæstio constituta, quod et luculentissimè aliàs ostendemus; et nunc sufficere credimus id quod ex

[1] Seu potiùs Liberii.

Turrecrematâ et aliis audivimus : decreta si fiant fidei adversantia, non ea esse ullius auctoritatis, nec omnino cathedræ Petri imputari oportere; nec minùs inconcussam manere Romanam Ecclesiam ac Romanam fidem (*Vid. lib.* x. *cap.* v.).

Periculosum aiunt sedem à sedente distinguere. Verùm distinctionem sancti Leonis tuetur auctoritas : « Aliud, inquit (Leon., *Epist. ad* » Anat. C. P. lxxx. *al.* liii.), sunt sedes, aliud » præsidentes : » rursusque ad Maximum : « Etsi » enim diversa nonnunquam sunt merita Præ- » sulum, tamen jura permanent sedium (*Id.*, » *Epist. ad* Maxim. Antiochen. xcii. *al.* lxii. » *cap.* iii.). » Quâ regulâ utimur, non ut sedem cum sedente collidamus, quod esset schismaticum, sed ut ostendamus Ecclesiam Romanam ita esse à Christo institutam, ut si quis sedens erraverit, sedes tamen integra, illæsa Pontificum series maneat, et quod unus fortè commiserit, alterius diligentiâ ac fide facilè sarciatur. Sic namque in Honorio contigisse constat, sancti Doni, sancti Martini I, sanctique Agathonis seduliis erga religionem obsequiis, queis fides catholica et Romana ab Honorii decretis nil detrimenti cepit.

Non enim quovis excedente Pontifice, Romana interit fides : non in interregnis ac vacationibus, licèt ad multos annos durent, Romana fides vacat (*Vid. lib.* ix. *cap.* xxx.) : non vacavit in Romanâ Ecclesiâ fidei præconium, *cùm intrusi, invasores, illegitimi* (verba sunt Baronii (Bar., *ann.* 911, *tom.* x. *p.* 679 *et pass.*) adeoque nulli cassique Pontifices, per sæculi decimi infamiam, longissimis temporibus Petri sedem tenerent, neque in illo infando schismate [1], cum dubia inter incertos Pontifices nutaret Ecclesia, Romana fides, aut Ecclesia Romana, à Christo institutum Ecclesiarum vinculum vacillabat; quin etiam depositis omnibus qui se pro pontificibus gererent, non tamen Constantiensis Synodus Romanam fidem vacare sensit; imò verò hæreticos ad hanc formulam adigebat : « Con- » sentio sanctæ Romanæ Ecclesiæ et apostolicæ » Sedi, et huic sacro Concilio profiteor in om- » nibus ad religionem christianam pertinentibus, » prout ipsa Romana Ecclesia, et apostolica » Sedes, et hoc sacrum Concilium profitetur » (*Abjurat.* Hieronymi *de Prag. in Concilio* » *Const., sess.* xix. *tom.* xii. *col.* 164.). » En sedem amotis sedentibus integram ac sanam ad quam hæretici revocentur. Nec si viri egregii, atque etiam Romani Pontifices aliquando de suis factis futurisve definitionibus, propterea de Romanâ fide dubitabant. Vel Innocentium III, apostolicæ dignitatis retinentissimum audiamus. Is rogatus dispensationem contra Evangelium, dixit : sibi quidem « si super hoc absque gene- » ralis deliberatione Concilii determinare aliquid » tentaret, loci sui periculum forsitan immi- » nere (Innoc. III. *lib.* v. *epist.* cvi ; *Vid. lib.* » ix. *cap.* xxvi.). » Non, si ille possibile arbitratur, ut, secluso Concilio, in responsis pontificiis erret, ideo possibile quoque judicavit ut Romana fides intercideret.

[1] xiv sæculi.

Sanè sub Urbani Papæ I nomine profert Gratianus caput *Sunt quidam*, 25, q. 1, jam à nobis memoratum (*sup.*, *n.* xlviii.), et in eo capite hæc verba : « Si Romanus Pontifex, quod do- » cuerunt Apostoli aut Prophetæ, destruere » niteretur, non sententiam dicere, sed magis » errasse convinceretur. » Ex quo capite Joannem XXII determinantem audivimus, ejus ævi scriptoribus consentientibns, si sui antecessores aliquid adversùs Evangelium definissent, constitutiones *illas* fore *erroneas*, ideoque *invalidas* et infirmas : neque ideo collabescere Romanam fidem aut sedem putabat, cùm illæ sententiæ non jam sententiæ, nec Sedi apostolicæ imputandæ essent.

Audivimus sub Paschali II illud Provincialis Viennensis Concilii à tot sanctis viris proditum : « Nos à vestrâ obedientiâ repelletis (*sup.*, *n.* » lxxix.). » An ergo sancti viri à Sedis apostolicæ obedientiâ ac fide recessissent, cùm eâ de re agi crederent quam ad fidem pertinere decernebant? Absit : satis enim constabat, quidquid Paschalis ageret, Sedem tamen apostolicam persituram, et sua damna continuò sarcituram.

LXXXVI. *SS. Monachorum ex Concilio Lateranensi depromptus locus : item S. Augustini ad Bonifacium Papam.* — Quid, quòd antiquioribus quoque temporibus, ii illi Abbates Orientales contestantur ad sanctum Martinum I (*Conc. Lateran. sub* Martino I, *secret.* ii. *t.* vi. *col.* 117.), « si quidquam ab eo definitum » esset fidei corrumpens integritatem, » non id sibi fraudi futurum? Quid, quòd ipse Augustinus de Cœlestianâ hæresi sic scribit (Augustin. *ad* Bonifac., *lib.* ii. *cap.* iii. *n.* 5. *tom.* x. *col.* 434.) : « Si, quod absit, ita tunc (sub » Papâ Zozimo) fuisset de Cœlestio et Pelagio » in Romanâ Ecclesiâ judicatum, ut illa eorum » dogmata, quæ in ipsis et cum ipsis Papa In- » nocentius damnaverat, approbanda et tenenda » pronuntiarentur, » non id fidei nociturum? En eadem dubitandi veluti formula à tanto viro ad Bonifacium Papam perscripta : neque prop-

terea aut Augustinus aut ipse Bonifacius Romanæ fidei, ac Sedi metuebant. Succurrebat enim ab ipsâ veritate insitum quod Leo postea declaravit (Leo. *Epist. ad* Anat. C. P. *sup. cit.*) : « Aliud sedes, aliud præsidentes. » Hæc igitur à viris optimis atque sanctissimis, ab antiquis, à recentioribus, ab ipsis Romanis Pontificibus, quasi communi quâdam Ecclesiæ voce tradita memorantes, eò, credo, adigent, ut putemus ea omnia per impossibilem suppositionem esse dicta. Credant sanè, si possunt : à nobis tamen sinant procul ab his minutiis ac distinctiunculis meliore loco constitui Sedis apostolicæ et doctrinæ catholicæ majestatem.

LXXXVII. *An hæc sentientes fidem in suspenso teneant aut arma inobedientibus subministrent.* — Frustrà ergo objiciunt, si Ecclesiæ consensio expectetur, malè consuli fidei securitati in suspenso teneri fidelium animos, imò instigari ad inobedientiam, ac pontificalia decreta parvipendi : hæc enim omnia objicienda veniunt non Parisiensibus, sed summis ex omni gente, ex omni ordine viris, quorum gesta produximus. Quid autem putemus malè consuli fidei securitati, si fides denique in illum articulum Symboli apostolici resolvatur, *Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam?* An suspensi animi relinquuntur, qui in Ecclesiæ catholicæ auctoritate acquiescunt? An Romanum Pontificem parvipendunt, qui ejus auctoritati post Christum summæ, nihil aliud quàm ipsam Ecclesiam catholicam sive diffusam sive adunatam anteponunt ?

At arma ministramus inobedientibus ? Arma ergo ministrabant sancti Episcopi (*Concilii Viennensis, sup. n.* LXXIX.) qui ad Paschalem II scriberent : « Nos à vestrâ obedientiâ repelletis : » arma ministrabat ipse Bellarminus, cùm ab inobedientiæ vitio purgaret Cyprianum post Stephani jussa cunctantem, imò repugnantem : arma ministrabat doctissimus Pontifex Innocentius IV, cujus eâ de re perspicua verba retulimus (*suprà, n.* LXXXV.). Absit. Neque enim aut negandi sunt, aut ad exemplum trahendi extraordinarii casus, in quos incidere Ecclesiam ab alto sublevandam, atque interim exercendam atque humiliandam, Christus ipse permittit.

LXXXVIII. *Ex his potissimum adversariorum argumentum eliditur.* — Sanè ex antedictis cùm argumenta omnia refelluntur, tum imprimis illud quod assiduè ingerunt, atque omnium validissimum arbitrantur. P. Thyrsus Gonzalez assiduè in hanc formam intorquet (Gonzal., *disp.* II.) : Romano Pontifici de fide definienti debetur obedientia etiam interior, alioquin nutabit fides ; atqui non debetur obedientia falsis : ergo Romanus Pontifex de fide definiens nunquam falsa proponit, ne scilicet falsis credere teneamur. Hoc inculcat centies : hoc cæteri omnes urgent acerrimè : hoc paginis omnibus, tanquam invictissimum causæ firmamentum præferunt, quod tamen uno verbo Innocenti IV, sequente Bellarmino (*suprà, n.* LXXIX.), concidit : debetur obedientia, cum hâc exceptione : nisi nempe ejus jussa contineant hæresim, concedo ; debetur obedientia sine exceptione, nego.

Hìc exclamant non agere Innocentium IV (nam Bellarminum nihil moror) de Pontifice ex cathedrâ pronuntiante. Sed unde hanc glossam depromunt ? Nempe Innocentius negat obedientiam generalibus verbis *prohibenti contra fidem,* imperanti ea quæ *contineant hæresim :* quæ quid efficiunt, nisi ut Pontifex, si hæresim jubeat, quantùm ex altiore loco judicat, tanto majore veritatis studio refellatur ?

Pergit P. Thyrsus : atqui non cadunt exceptiones illæ in Pontificem qui omnes Christi fideles obligare intendat. Miram rem! An non enim quisquis imperat, eos quibus imperat obligare intendit omnes? An ergo si Pontifex privatos quoslibet ad hæresim cogat, repugnare oportet; Ecclesiam verò totam si obligare velit, ea conticescet, neque quidquam opis adversùs iniqua decreta supererit? Quin potiùs expergiscimini, viri omnium ordinum sapientissimi, et cum Parisiensibus, imò verò cum tot quos retulimus Pontificibus, Canonistis, Doctoribus agnoscite : iniquum mandatum de hæresi, quòd adversùs privatos est per se nullum, tantò magis esse nullum, cùm totam Ecclesiam iniquis legibus atque anathematis ligare nititur ?

Quid igitur fiet, si res ad ea extrema deducitur ut Romanus Pontifex (quod absit) mandata edat universalia, quibus intentato excommunicationis metu totam in sua verba adigat Ecclesiam : quid inquam fiet, nisi quòd à Cypriano, laudante Augustino, Bellarmino etiam excusante, factum est : nempe ut Ecclesiæ universæ consensus expectetur, cujus consensûs expectatio, si Cyprianum errantem in re quidem ambiguâ juvit, quantò magis sublevabit qui vera tuebuntur ?

Neque propterea, quod sæpe monuimus, pandemus ostium inobedientibus. Præclarè enim Major noster : aliud est quod fit extraordinariè et *casualiter,* aliud quod fit regulariter et ordinariè. Neque propterea Romana interibit fides sedesque, cùm ex Canonistis, ex Pontificibus,

ex ipso Turrecrematâ aliisque Doctoribus, qui Sedi apostolicæ præ cæteris favere se volunt, iniqua et falcidica adversùs Evangelium fidemque sententia, Sedi apostolicæ imputanda non sit, imò nec sententiæ loco habeatur.

An ergo subditi judicem judicabunt suum? Aut quis disceptabit inter Pontificem decernentem, et Episcopos fidelesque, si fortè casus incidat, dissidentes? Quis, inquam, disceptabit, nisi ipse ab alto Christus, ipsa traditionis veritas, ipsum, si res tanti sit tamque ambigua, generale Concilium, ipsa denique Ecclesia, docente Spiritu, certissimâ veritatis luce collustrata? Hæc qui Ecclesiæ catholicæ defutura credit, non satis agnoscit quid sit illud : *Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam.*

LXXXIX. *Hæc in opinione, non in fide esse posita controversiarum doctores profitentur : ac primum Cardinalis Perronius.* — Quæ cùm ita sint, jam satis perspicuum est hanc quæstionem, in quâ religionis summam collocatam volunt, ad pauca ac minuta, imò etiam nulla esse deductam (*Vid. in append., lib.* III. *cap.* XII.). Quo etiam factum est, ut viri maximi, qui fidei controversias optimè tradiderunt, perspicuis vocibus totum illud judicarint in opinione, non in fide esse positum. Notum illud doctissimi Cardinalis Perronii in epistolâ ad Casaubonum Apologiæ [1] præfixâ : « Ecclesiam Romanam radicem episcopalis unitatis et ecclesiasticæ communionis esse, eique ab omni antiquitate delatum esse primatum et præfecturam earum rerum, quæ ad religionem et Ecclesiam pertinerent, *idque unum esse quod Ecclesia postulet* ab iis qui ejus communionem amplectantur : quâ tesserâ secernat societatem suam à Græcis eorumque asseclis, qui se à visibili ac ministeriali Ecclesiæ capite ab aliquot sæculis segregarunt (PERRONII *Repl. in ep. ad* CASAUB.). »

Ex his doctissimi Cardinalis verbis discimus : id quidem ab omnibus agnosci oportere, quo Ecclesia ab hæreticis secernatur : non autem id quo Scholæ Doctores à se mutuò differant; atque id vir maximus luculentiùs postea exponit his verbis (*Repl. in lib.* IV. *p.* 745.) : « Quæstio de autoritate Papæ inter Catholicos agitata, sive in spiritualibus respectu Conciliorum œcumenicorum, sive in temporalibus respectu jurisdictionum sæcularium, quatenus saluti animarum obsunt, non est quæstio ejusmodi, quæres complectatur ab alterutrâ parte inter articulos fidei recensitas, aut ab eis exigantur qui ad Ecclesiam redeunt, ita ut alii alios pro hæreticis habeant, aut à se mutuò quoad communionis vinculum separentur. Quare ea omnia communioni ecclesiasticæ sarciendæ impedimento esse non possunt, cùm ejus conditionis sint, ut quamcumque partem Rex serenissimus amplectatur, haud eo secius ab utrâque parte jus et nomen catholici obtineat. » En quibus conditionibus tantus Cardinalis, nemine discrepante, maximo Regi Jacobo I, velut Ecclesiæ universæ nomine, jus ecclesiasticæ pacis et communionis offert. Ergo erroris, schismatis, atque omnino anathematis et excommunicationis metus, quocumque prætextu procul abest ab iis opinionibus; reique sunt Ecclesiæ violatæ pacis, qui eas sub excommunicationis metu prohibendas putant.

XC. *Walemburgii fratres in Germaniâ Episcopi celebres atque ab iis citati scriptores clarissimi.* — Nostrâ ætate recentissimè in Germaniâ floruerunt par eruditum fratrum Adrianus et Petrus Walemburgii, alter Adrianopolitanus, alter Mysiensis Episcopus, Coloniæ-Agrippinæ suffraganei [1]. Horum extant de rebus controversis egregiæ tractationes duobus tomis comprehensæ, ac doctorum omnium calculo comprobatæ. Sic autem hunc locum tractant adversùs Hermannum Conrigium [2], ut de fide habeant id tantùm, in quod Catholici omnes Scholaque tota consentiant, nempe istud : « Quidquid universa profitetur Ecclesia, quidquid in Concilio generali, cui præest summus Pontifex, credendum proponitur, est divinitus revelatum (WALEMB., *tom.* II. *tract.* III. *de Eccles. part.* III. *n.* 6. *p.* 134.). » Ac postea : « Si variæ sunt sententiæ circa infallibilitatem Concilii sine Pontifice Romano, non potest ea res ad fidem catholicam pertinere. » Variare autem sententias inter Catholicos ostendunt ac testes adhibent primùm Raymundum Carron, qui quidem, « quia ex Catholicis plurimi docent infallibilitatem Pontificis non esse fidei, nisi cum Concilio generali definiat, admonitos vult Catholicos ne quæstionem hanc (utpote adiaphoram, nec pertinentem ad fidei controversias) cum hæreticis ingrediantur : » quod alii quoque passim inculcant. Addit, quod notari volumus : « Quid enim sit ex cathedrâ definire nec inter

[1] Ad Angliæ regem.

[1] Post Adriani mortem, Petrus qui suffraganei munere fungebatur apud Trevirensem electorem, ad electorem transiit Coloniensem. (*Edit. Paris.*)

[2] Inter protestantes canonistam doctissimum, qui juris professor fuit in academiâ Helmestadiensi. (*Edit. Paris.*)

» partes convenit, alii volunt esse cum Concilio » Romano definire, alii cum Concilio generali, » et ita intelligit Cyprianus de unitate Ecclesiæ » et Epist. 40. (WALEMB., *n.* 10. *p.* 135; *Vid.* » CARR., *Cont. gen. fid. part.* II. *ap* II. *p.* 146.). » Vides quem patronum Parisiensium sententiæ dederit.

Idem Raymundus postea producitur in medium, docens definitiones adversùs Pelagium ideo obtinuisse auctoritate summâ, quod *totâ Ecclesiâ acceptæ sint;* quâ etiam in re Innocentii X et Alexandri VII de Jansenianâ re decreta obtinuerint : cæterùm « si Pontifex solus » aliquam propositionem vel doctrinam prohi» beret, schismaticum esse qui prohibitioni re» sisteret, nisi evidenter de errore constaret : » quo certum relinquit, Pontificem *etiam ut Pontificem* suoque jure prohibentem aliquem articulum, errore manifesto labi potuisse.

XCI. *Iidem fratres quomodo Bellarminum à Gretsero explicatum prodant.* — Secundo et tertio loco docti fratres Gravinam[1] et Marcellium Jesuitam peculiarem amicum adducunt sacræ theologiæ Professores : quarto loco Gretserum[2] egregium Bellarmini defensorem. Is objicienti Wittakero[3] ab eo Cardinale, Adrianum VI inter eos repositum qui « Pontificem etiam ut Pontificem » sine Concilio definientem errare potuisse do» cuerit : » quam tamen sententiam idem Cardinalis ait « videri erroneam et hæresi proximam, » sic respondet : « Non dicit Bellarminus hanc sen» tentiam esse hæreticam, aut parum ab hæresi » distare; SED VIDERI erroneam et hæresi proxi» mam. » Diligentissimè omnino : ipsum enim *videri* censuræ vim infringit, et ostendit Bellarmini opinionem certè, non tamen firmum fixumque judicium. Hæc Gretserus et ex eo Walemburgii (WALEMB., *tom.* II. *tract* III. *de Eccles. part.* III. *n.* 11, 12; GRAVIN., *Cath. præsc.;* CONRING., *II. part. tom.* IV. *quæst.* II. *art.* I. *p.* 69, *et* MARCELL., *de inexp. Reg. Christ. disp.* IV. *art.* VI. *p.* 122; WAL., *ib. n.* 13; *Vid.* GRETS. *Def.;* BELLAR., *t.* II. *lib.* IV. *cap.* II. *col.* 1013.)

XCII. *Idem Gretserus aliique ab iisdem Walemburgiis citati.* — Ex eodem Gretsero (WALEMB., *ibid. n.* 25; GRETS., *loco. cit. col.* 1012.) pii fratres locum insignem proferunt, quo docet : « auctoritatem illam non errandi esse adæquatè » in toto illo cœtu conflato ex Papâ et Episcopis, » quem Concilium nominant. »

[1] Ex dominicanorum familiâ.
[2] Jesuitam doctissimum.
[3] Aut Whitakero, Anglo et protestanti, qui theologiæ fuit professor celeberrimus in universitate Cantabrigiensi.

His addunt socios Alphonsum à Castro, Tannerum, Stapletonum, atque horum omnium testimoniis, doctissimi fratres catholicos pronuntiant qui unum illud pro catholico amplectuntur, quod « universa profitetur Ecclesia, quod in » Concilio generali, cui præest Pontifex, creden» dum proponitur (*Ibid., n.* 6; *Vid. quoq. n.* 33. » *pag.* 137.). » Addunt ingenuè et candidè : « Altera autem propositio, quidquid Romanus » Pontifex ex cathedrâ definit, illud omnino est » infallibiliter verum, ad fastigium fidei catho» licæ ab omnibus et singulis necessariò tenen» dæ, non assurgit. » Iterum : « Sententiam de » infallibilitate Concilii generalis incœpisse cum » ipso Ecclesiæ christianæ exordio, postea dubi» tur demonstrandi locus; quando cœperit sen» tentia de summi Pontificis infallibilitate, huc » non pertinet, quando solum illud suscipimus » defendendum quod apud omnes catholicos in » confesso et fide catholicâ certum est (WALEM., » *tom.* II. *etc. n.* 27. *pag.* 136.). » Vides quo discrimine habeant doctissimi Antistites utramque infallibilitatem : primam, Conciliorum scilicet, ab ipsâ christianitatis origine innatam Ecclesiæ profitentur; alteram aliquando cœpisse non negant; proindeque à fidei catholicæ certitudine excludunt. His finibus comprehendunt id quod est catholicos inter et hæreticos controversum; nec licet ad ulteriora urgere Ecclesias perduelles, nisi fortè alia est fides quam inter catholicos tueamur in scholis, alia quam adversùs hæreticos propugnemus; quod à theologiæ simplicitate et candore procul absit.

Patiantur ergo nos sincerè et candidè docere catholicos juxtà et hæreticos antiquam et certam Ecclesiæ doctrinam, neque novam fidem condere, aut plus quàm jubeamur, funem intendere. Optamus sanè singulis Romanis Pontificibus, optimis parentibus, indefectibile veritatis lumen, ac si quid piis votis augurari licet, adfuturum speramus. Cæterùm haud minùs oportet certa ab incertis, à divinis dogmatibus humanas opiniones secernere : neque Christianos ad plura constringere quàm Christus revelaverit, neque quidquam addere ad eam professionem, quam ex communi consensione fidelium Pius IV ediderit, atque ab errore redeuntibus proponi jusserit.

XCIII. *Innocentii XI Brevia apostolica duo.* — Hoc fundamento fretus (quidni enim liceat non nihil de me quoque dicere?), ego Episcoporum minimus, errantium charitate et fratrum catholicorum ædificatione ductus, exiguum sanè ac per sese nullum, magni tamen pretii, epi-

scopali scilicet, ac postea apostolicâ auctoritate fultum, edidi opusculum *de Expositione Doctrinæ catholicæ in rebus controversis :* quo quidem in libello, cùm ad eum locum devenimus, quo de Sede apostolicâ vera Ecclesiæ fides exponenda esset, eam ita exponendam duximus, ut hæc stabilirem tantùm : « nempe Ecclesiam unitate niti : tuendæ ac firmandæ unitati primatum » sancti Petri à Christo institutum, Sedemque » apostolicam hujus unitatis centrum ac radicem » esse, ac propterea Petri successoribus deberi » obedientiam eam quam Concilia et Patres » semper agnoverint (*Expositio Doct. Cath.,* » *art.* XXI.). » Hæc erant quæ certâ fide ex antiquis decretis et modernorum quoque controversistarum sensibus stabilita esse vellem ; hoc est, ea tantùm in quæ omnes Catholici consentirent. Quibus ritè explicatis, hoc insuper addidi : « Quod attinet ad ea de quibus in scholis variæ » sunt discrepantesque sententiæ ; et si hæretici » ea Ecclesiæ imputare solent, ut pontificiæ po- » testati invidiam conflent, nihil attinet hìc com- » memorari, cùm de fide catholicâ non sint : suf- » ficit agnoscere caput à Deo institutum, ad gre- » gem universum in viâ Domini gubernandum. »

Vides quid sufficere profiterer ad instruendos Christianos : ea nempe in quæ omnes consentiant : alia de quibus in scholis dubitatur, non esse necessaria, ut veri christiani catholicique fiant. Factus sum insipiens (2. *Cor.*, XII. 2.), (coegit enim veritas causæque necessitas) qui mea commemorem ; sed profectò non mea, quæ tot in linguas, etiam in italicam Romæ quoque versa typisque apostolocis excusa, à tot Romanis Cardinalibus, Præsulibus, Doctoribus approbata, Innocentius XI, nunquam sine laude memorandus Pontifex, sua fecit. Nec pigebit transcribere egregium et antiqui spiritûs breve apostolicum in hanc formam : « Venerabilis fra- » ter, salutem et apostolicam benedictionem. » Libellus de catholicæ fidei Expositione à fra- » ternitate tuâ compositus nobisque oblatus, *eâ* » *doctrinâ eâque methodo ac prudentiâ* scrip- » tus est, ut perspicuâ brevitate legentes doceat, » et extorquere possit etiam ab invitis catholicæ » veritatis confessionem. Itaque non solùm à » nobis commendari, sed ab omnibus legi atque » in pretio haberi meretur. Ex eo sanè non » mediocres in orthodoxæ fidei propagationem, » quæ nos præcipuè cura intentos ac sollicitos » habet, utilitates redundaturas, Deo bene ju- » vante, confidimus, etc. Datum 4 Jan. 1679. » Non hìc ostentamus laudes quas in nos indignissimos apostolica benignitas contulit ; verba notari volumus, quibus rem ipsam, *doctrinam* ipsam probat, *quæ extorquere possit etiam ab invitis catholicæ veritatis confessionem.* Intellexit sanctus Pontifex quanta vis esset catholicæ fidei, si ut nihil demitur, ita nihil additur. Tantum ergo testimonium veritatis, libello iterum edito præfigendum putavi (opera enim Dei ejusque Pontificum prædicare est optimum) monitionemque addidi, in quâ sic legitur : « Neque » miretur quispiam tam facilè approbatam » Meldensis Episcopi expositionem eam, quæ » auctoritatem Sedi apostolicæ divinâ institu- » tione concessam iis in rebus collocaret, de qui- » bus scholæ catholicæ omnes consentirent. Nihil » enim eget cathedra Petri concertationibus nos- » tris ; quodque in eâ catholici omnes unanimi » consensione venerantur, planè sufficit ad eam » tuendam potestatem quam Sedes apostolica ad » ædificationem, non autem ad destructionem ac- » cepit. » Vides iterum atque iterum quid sufficere docerem, Romano Pontifice præeunte, exiguus Episcopus. At hanc monitionem, uti diximus, *Expositioni* præfixam, cùm pro debito, eidem verè sanctissimo Innocentio XI obtulissem, hoc responsum tuli : « Venerabilis frater, salutem et » apostolicam benedictionem. Accepimus libel- » lum de catholicæ fidei Expositione, quem piâ, » eleganti, sapientique ad hæreticos in viam sa- » lutis reducendos oratione auctam, reddi nobis » curavit fraternitas tua : et quidem libenti » animo confirmamus uberes laudes quas tibi de » præclaro opere meritò tribuimus, et susceptas » spes copiosi fructûs exinde in Ecclesiam pro- » fecturi, etc. Datum Romæ, 12 Julii, an. 1679. »

Nihil hìc necesse est promere quod omnes vident, iterum ab Innocentio XI exigui libelli laudatum institutum, comprobatam fidem : certè tacere non possumus pietatem incomparabilem, charitatem, ac prudentiam singularem sancti Pontificis, quòd, quantum in ipso esset, omnes difficultates remotas esse vellet, quibus oves perditas laborare atque ex grege suo, id est Christi, aberrare intelligeret.

Nempe cùm alia multa vera et utilia summus Pontifex iterum atque iterum approbabat, tum illud imprimis : Sedis apostolicæ majestatem in iis rebus esse positam, de quibus Catholici consentirent, idque ad ejus Sedis sanciendam potestatem sufficere testatus, ex eâ *Expositione* uberes fructus expectabat.

Neque falsus animis est. Nam innumerabiles hæretici, non *Expositione* nostrâ, sed sancti Pontificis auctoritate victi ad unitatem redierunt, et redire porrò pergunt : adeo necessarium erat,

cùm in omnibus articulis, tum in hoc vel maximè quem hæretici omnium invidiosissimè proponebant, id clarè edoceri, quod Ecclesia catholica ut necessarium pariter ac sufficiens postularet. Hoc enim facto, catholicam doctrinam ex omni parte splendentem, nullo fastu turgidam, ubique moderatam, atque inter prærupta et extrema tutò incedentem, agnitam dilexerunt, eique adhæserunt, magisque ac magis adhæsuros spem haud inanem gerimus.

Jam si rescinderentur ea, et alia requirerentur quàm quæ sancti Pontifices, et maximè Pius IV, et ipse Innocentius XI postulavit; quid aliud eveniret, quàm ut tot hominum millia deceptos se esse ab Ecclesiâ catholicâ quererentur, atque eorum, quod absit, vacillaret fides, cæterorum verò odia concitarentur ea quæ cùm nullâ responsione leniri posse viderentur, infelices animæ perderentur, Sedisque apostolicæ, quam firmam et inconcussam stare oportet, labasceret auctoritas.

XCIV. *Inquisitionis Hispanicæ Decreta, ab eminentissimo Cardinale Daguirreo et P. Thyrso prolata, Cardinalis Perronii auctoritate confixa.* — Jam si mille existant adversarii, si schismata, si hæreses, ac teterrima quæque obstrepant, non nobis in ipsâ fidei ac sanctæ traditionis arce fundatis, sed ipsis metuimus, qui præposteris decretis christianam charitatem Ecclesiæque unitatem impune à se violari posse putant. Refert Daguirreus Cardinalis, exaggeratione mirâ, decretum recentissimum Inquisitionis Hispanæ adversùs has theses (Daguir., *Disp.* xi. *n.* 18, 19, 20. *p.* 544.) : primam : « Nec » Papam, nec Ecclesiam habere ullam potesta- » tem directam aut indirectam in jura tempora- » lia Regum, ut proinde abdicare eos possit, aut » subditos eximere ab obsequio promisso : » huic nota inuritur *erroris et schismatis.* Alteram : « Concilium habere potestatem supra Papam » certum et indubitatum : » hanc item *erroneam et schismaticam esse.* Tertiam : « Papam in di- » rimendis fidei quæstionibus non esse infallibi- » lem : » hanc *ut minimum* damnant, *ut erroneam et hæresi proximam;* quæ Bellarmini censura fuit. Quæsiverim autem unde has desumpserint notas? An ullo ex Concilio? Quo? Lateranensi, Florentino, alio quovis? Id quidem si verum est, nihil cunctandum erat quominus disertè et explicitè summâque auctoritate declarata revelatio veritatis, summum fidei catholicæ obtineret gradum, contrariaque sententia non jam *hæresi proxima,* sed palam hæretica diceretur. An aliquod eâ de re extitit decretum apostolicum? Nullum appellant. Quin ipse Daguirreus (*Vid. Disp.* xxii. *n.* 2; *et* xxiv. *n.* 28.), si à Sede apostolicâ res examinetur ut oportet, proditurum decretum, non tamen prodiisse dicit, et à *directâ censurâ* temperandum putat, nihil cunctaturus, si apostolico decreto decisa res esset. Hispani ergo Inquisitores nullo decreto authentico freti, ex Bellarmino privato doctore, aliisque æquè privatis, postremam propositionem; secundam auctoritate suâ, nec auctore Bellarmino proferunt : primam de pontificiâ in Reges potestate, ipso adversante, ut ipse quoque Cardinalis Perronius in Bellarminum impensè pronus confitetur. Facessant ergo censuræ istæ : scitum illud : censuras nullâ auctoritate fultas, mera convicia, non censuras esse.

Verba Perronii exscribam : « Ipse Bellarmi- » nus monet, id quod de Pontificis in tempora- » lia potestate indirectâ docet, non à se haberi » ut fidei doctrinam, aut sub pœnâ excommuni- » cationis aut anathematis tenendam (Du Per- » ron., *Repl. lib.* i. *cap.* xci. *p.* 545. *edit.* Ant. » Steph. 1622.). » Bellarmino hujus potestatis acerrimo defensore Hispana Inquisitio immitior, quæ erronei dogmatis, ut illa quidem censuit, ac schismatis reos, nullis non anathematis ac suppliciis devoveret. Sic agunt Inquisitiones Hispanæ, queis præditas Gallias pius Cardinalis optat. At nostri deprecantur. Laudat Cardinalis (Daguirr., *Disput.* ii. *titul.* v. *n.* 12. *p.* 9.) Episcoporum Galliæ ad Innocentium X de ejus constitutione [1] insignem epistolam; at in eâ *spondent Episcopi* futurum neminem, quem non ad decreti apostolici executionem compellant, « præsertim cùm in Galliis ad Episcopos in so- » lidum isthæc cura pertineat, ubi nullos hære- » ticæ pravitatis Inquisitores constitui patitur » mos antiquus ex jure communi profectus (*Rel.* » *Delib. Cler. Gall., etc. p.* 37, *edit.* Vitré, » 1661.). » Habeant qui voluerint novos mores atque extraordinaria jura, et inquirendam fidem Episcopis demant. Nobis placet mos antiquus, et ut Episcopis sua constet auctoritas, idque ad ipsos Pontifices liberè profitemur. Facilè caremus iis tribunalibus, qui et privatorum censuras, ut libet in publicam auctoritatem trahant, neque vereantur referre ad fidem à Deo revelatam, ut suis quoque Regibus majestas detrahatur, adimantur obsequia, populi subtrahantur; insuper cùm hæc egerint, infallibilitatis privilegio gaudere se fingant.

Procul hoc à nostris et Ecclesiæ antiquæ moribus. Et de regiâ quidem potestate viget apud nos

[1] Adversùs jansenismum.

antiqua doctrina theologiæ Facultatis totiusque adeo Ecclesiæ Gallicanæ, quam in Sanctarellum eadem sacra Facultas anno 1626 innovavit, anno 1663, duce Archiepiscopo Parisiensi, ad Regem detulit, recentissimè anno 1682, latâ in Malagolam censurâ, confirmavit (*Vid. lib.* I. *sect.* 1 *integr. et in App. lib.* III. *cap.* XI.); quam sanè sententiam sanctaque decreta eruditissimæ Facultatis facilè asseremus.

XCV. *Regum Hispaniæ Philippi I et Caroli V Augusti exemplo Hispaniæ Inquisitio retunditur.* — Jam ut magis magisque Inquisitionem Hispanicam retundamus, non piæ antiquitatis, non Ecclesiæ Gallicanæ, sed ipsa recentissima Hispanici regni exempla, Catholicosque Reges Philippum I et Carolum V Augustum memorare juvat : et Philippum quidem I, in supremo magnoque Belgii comitio « considen» tem, ad tuendas suarum Provinciarum liber» tates Procuratori suo generali ab omnibus bul» lis, censuris, monitorialibus litteris, aliisque » Romanæ curiæ provisionibus appellanti consen» sisse; » eique appellationi edito diplomate *adhæsisse*[1] 20 Maii 1497. Quæ satis ostendunt, id quod nunc Inquisitio Hispanica, ut *hæreticum schismaticumque* damnat, inter Hispanos et Belgas patrum nostrorum memoriâ commune et pervulgatum fuisse.

Anno 1526, Clemens VII de Carolo Augusto multa questus quæ ad Italiæ libertatem pertinere arbitrabatur, misso etiam Brevi apostolico significavit, nisi ab incœptis desisteret, se justa et sancta arma moturum.

His acceptis litteris, Carolus solemni more rituque Clementi palam renuntiavit, se quidem ea omnia « ad sacri generalis Concilii totius chris» tianitatis cognitionem et judicium remittenda » censere atque omnino subjicere : » sanctissimo Patri supplicat, « ut dignetur ipsum generale » Concilium indicere et convocare in loco tuto » et congruo, cum debitâ termini præfixione : » subdit : « Nos enim pro his omnibus ad ipsum » sacrum universale Concilium per præsentes » recurrimus, ac à futuris quibuscumque gra» vaminibus eorumve comminationibus provo» camus et appellamus, petentes cum eâ quâ » decet instantiâ, Apostolos et litteras dimisso» rias (*Collec. act. cum Princ.* CAR. COES. *Mog.* » 1627; *Vid.* SLEID., *lib.* VI. *edit.* 1656. *fol.* » 71; *Polit. Imp.* GOLD., *tom.* I. *par.* XXII. *pag.* » 985 *et seq.; Ann. Eccl.* SPOND., *an.* 1526, » *n.* 4.) : » quæ omnia memoramus, ne quid ab eo prætermissum esse videatur.

Hanc deinde appellationem Nuntio apostolico *penès se existenti* significari curavit : neque his contentus, dat ad Cardinales de cogendo Concilio amplissimas litteras, « ut negante vel diffe» rente Pontifice, id ipsi debito ordine proce» dentes, præstare non differant; » eas verò litteras Cardinalibus in consistorio agentibus publicè *reddi*, *præsentari*, *et consignari fecit*, ut edito hujus rei instrumento constat (*Vid.* GOLD., *pag.* 1010, 1011.).

Quæ deinde secuta sunt omnes norunt. Id interim constat, Carolum V famæ suæ vel maximè consulentem, non ea editurum aut in acta publica relaturum fuisse, quæ orbi christiano approbare non posset. Quare ex communi christianorum sensu agere se intelligebat, nemine improbante : antiqua exempla sequebatur, quorum omnium obliti Inquisitores Hispani, Reges suos, eisque adhærentes tot inclytas provincias, imò tot regna et imperia, erroris schismatisque damnant; neque extra scholæ, aut ævi sui limites, oculos attollere audent.

Atque hæc non eâ ratione in medium adducimus, quòd necesse nobis sit de hujusmodi appellationibus dicere sententiam, quarum historiam et causas alibi referemus; sed ut adversùs innocuam de Conciliorum superiori potestate doctrinam, Regum quoque Hispanicorum exemplo, Inquisitionis Hispanæ præceps censura evanescat.

Quin ipsa Lovaniensis Facultas illam impune contemnit, ac recentissimè de eâ propositione : *Concilium est suprà Papam*, sic censuit : « Non » videtur censurâ saltem gravi digna, eo quòd » diversi catholici eam doceant. » Quam quidem censuram eruditissimæ Facultatis suo loco integram proferemus : nunc sufficiat nobis ex illâ docuisse : Parisiensium doctrinam ab optimis fidei catholicæ adversùs hæreticos defensoribus, haud immeritò collocatam inter eas quæ in opinione, non autem in fide sint, atque adeo innocuè et liberè asseri possint; quod unum nunc agimus.

XCVI. *Summa argumenti : de Orientali Ecclesiâ et Concilio Florentino pauca.* — Jam argumenti hujus hæc summa sit. Non suscipit Ecclesia hæreticos, nisi fide rectâ sanâque : suscipit autem nihil professos de iis quæ quærimus, imò etiam dissentientes, cùm id ad fidem, quæ

[1] Hanc appellationem fecit Philippi I, Brabantiæ archiducis procurator generalis, ut *abusus* eos intercluderet, qui multi erant et graves, cùm in collatione beneficiorum pontificiæ bullæ veniebant exsequendæ. Vide ipsa verba quibus Philippus procuratoris sui appellationem ratam vult esse in libro cui titulus est : *Ordonantien, Statuten, etc.* Antuerp. ap. Hendrik, Aertsen. 1672. (*Edit. Paris.*)

omnes obliget, non pertinere constet : ergo hæc omnia nihil ad fidem attinent. Iterum alio modo perbrevi : censores nostri non se doctiores haberi volunt Perronio Cardinale : quid ergo agerent? An exciperent Anglos eâ lege quam eorum Regi omnibusque hæreticis tantus Cardinalis obtulit? Dicant ut voluerint : si suscepturos negant : immites et iniqui : si fatentur : hæc ergo, velint nolint, ad fidem non pertinent.

Rursus : Germaniæ Protestantes accedunt rogantque : an nos suscipitis eâ lege quam post tantum Cardinalem, tot egregiis succincti testibus Walemburgii nostri dixêre? Si negatis; pii doctique Antistites cum totâ testium turbâ nobis illuserunt : si admittitis; hæc igitur, quæ fidei catholicæ addita vultis, omittite.

Tertiò : Nos exigui et humiles sciscitamur an probetis admittendos, vel sinatis admissos Protestantes Gallos, eo modo quem Innocentius XI comprobavit : nempe ut ea credant de summo Romano primatu in quæ catholici consentiunt, omittant cætera, immisericordes, impii, pacis inimici, erga tantum Pontificem contumeliosi sint, qui tam æqua, tam sancta pacta dissolvant.

Denique Græci totaque Orientalis Ecclesia hâc lege pacem orant (*Conc. Bass., sess.* XXIV. *n.* 11. *tom.* XII. *col.* 567 ; *Vid. Orat. dog.* BESS., *sess.* XXV; *Conc. Flor., cap.* 1. *tom.* XIII. *col.* 494 *et seq.*) : « Non posse unionem fieri nisi in » Synodo universali, in quâ Occidentalis Orien- » talisque Ecclesiæ conveniant. Ecclesiam in » unum congregatam de rebus dubiis judicare : » communi consensu sententiam ferre : commu- » niter hæc agi, et quæ communia sunt communi » consensu terminari : plurimorum sententiam » prævalere : sanctam Ecclesiam in sacris dog- » matibus nullo modo posse errare, communi » quidem ac synodicâ consideratione utentem. » Neque hæc fingimus, sed in ipso Concilio Florentino verè gesta atque à Græcis unanimi consensu proposita referimus. Quid ergo agetis? An pacifica postulata repelletis? adeoque in unum Papam vim summam conferetis, ut Patrum sententiam pro arbitrio probare aut improbare possit? Eugenio IV obsistetis, cui Græcorum postulata tam æqua, tam proba visa sunt, ut ad eos talia ipse loqueretur (*Conc. Flor., sess.* XXV. *col.* 387.) : « Conveniamus si- » mul, fiatque Synodus : conficiat sacrum sacer- » dos : jusjurandum demus Latini pariter et » Græci : proferatur liberè veritas per sacra- » mentum, et quod pluribus videbitur hoc am- » plectamur et nos et vos. »

Id, inquies, fecit Eugenius, quia voluit, nullâ necessitate. Respondemus : imò fecit quia Græci tanquam necessarium postulabant, ut vidimus.

Eâ ratione victi forsitan respondebunt valere ista quidem, sed ubi collecta est Synodus generalis. Instamus : ergo, jam collectâ Synodo, Papam ipsum in Synodi potestate esse recognoscent, et præcipuâ suæ opinionis parte decedent : tum; satis demonstravimus, communi Græcorum Latinorumque sententiâ haud minùs valere diffusæ Ecclesiæ quàm adunatæ auctoritatem. Denique an urgebunt tanquam fide catholicâ certum, ut pontificia decreta sola per sese, nullâ consensionis necessitate valeant? Atqui hoc est ipsissimum de quo inter catholicos controvertitur (*suprà, n.* XCII; *Vid.* WALEMB. *et* GRETS., *locis cit.*) : quod proinde Perronio aliisque testibus, « ad eam fidem quæ ab omnibus exigatur » non valeat assurgere. » Id Perronius aliique, et ipse Innocentius XI post Florentina, post Lateranensia, post Tridentina decreta comprobarunt. Ab his ergo decretis Parisiensium sententia integra intactaque est. Quamobrem jacent omnino adversùs illam sententiam privatorum novitiæ censuræ, nullo authentico decreto fultæ, et confidenter dicimus, eâ professione venientes, non nisi iniquissimè repelli posse à catholicis quibuscumque et cujuscumque gentis.

XCVII. *Adversariorum ultima responsio : ex hâc argumentum et conclusio operis.* — Video tamen censores nostros id suffugium ultimum quæsituros; nempe à Perronio, et ab aliis haud immeritò prætermissa ea quæ ipsi postulant, quòd fide licèt vera sint, nondum tamen ecclesiasticâ definitione satis declarata esse constiterit. Agant ut volunt; at in majores turbas se ipsi conjiciunt. Quid enim vetuit, si tam clara res est, si tam apertè revelata quàm volunt, quid inquam, vetuit, quominus in certos articulos catholicâ definitione referrentur? Aut quid Ecclesiæ proderit illa in quâ summam fidei collocant Pontificis ex cathedrâ definientis dubia, necdum à totâ Ecclesiâ asserta auctoritas? Certè in Ecclesiæ catholicæ septimo decimo sæculo vivimus, necdum de illâ infallibilitate inter orthodoxos piosque constitit; atque ut Constantiensem ac Basileensem Synodos omittamus, viri sancti doctique ei restiterunt. Et quidem adversùs illos privati multi multa inclamarunt et incautas censuras profuderunt, Ecclesia catholica ac Roma ipsa nihil egit, quo nostri vel leviter notarentur; trecentique anni sunt, ex quo de illâ controversiâ innoxiè disputatur. An Eccle-

sia, ut tuta tranquillaque esset, nostram ætatem, ac propè jam elapsum septimum decimum sæculum expectabat? Ergo necesse est ut piorum animorum quietem tutissimam in ipso Ecclesiæ catholicæ consensu collocemus. Neque enim fieri potest ut in Romani Pontificis dubiâ infallibilitate penitus acquiescant. Neque in eâ acquievit qui eam pro viribus asseruit Duvallius; sed eo quòd pontificia infallibilitas de fide non sit, eam ob rem ultimam fidei certitudinem in Ecclesiæ acceptatione constituit. Quin dubia illa infallibilitas, nec infallibilitas quidem est à Christo concessa; qui, si eam concessisset, Ecclesiæ quoque suæ jam inde ab initio revelaturus esset, ne in dubio relicta, nec satis revelata, nec perspicuâ traditione fundata, esset inutilis.

Quid igitur, amabo, ad non necessaria, nec unquam perspicuè, quod et ipsi testantur, definita, tantis clamoribus minisque nos adigunt; ac modestè recusantes, neque quemquam condemnantes, majorumque scita innoxiè secutos diris devovent, et insuper, si Deo placet, *aulicos* vocant, « apud quos omnia per adulationem ac » metum peragantur? » Quasi non liceat nobis adulationes alias, spes alias, metusque alios, denique aulicismos memorare; sed hæc procul à nobis sint. Omnia enim ab omnibus optimo animo gesta esse confidimus, gratulamurque Ecclesiæ, quòd per occasionem dissidii nostri, viros præcellentissimos in altissimâ sanctæ civitatis parte [1] collocavit, ut toti præluceant; satisque magnos et illustres putamus, quibus ingenuè et candidè veritatem tueri liceat. Hæc ergo omnia inter nos pacificè et christianè episcopali charitate transigantur, certemusque tantùm utri validioribus, purioribus, lucidioribus argumentis Romani primatûs ac Sedis apostolicæ auctoritatem majestatemque vindicent.

[1] Jam dictum est Daguirreum et Sfondratum, editis suis adversùs Declarationem libris, purpuram romanam adeptos fuisse. Adi nost. præf. (*Edit. Paris.*)

DEFENSIO DECLARATIONIS
CLERI GALLICANI
DE ECCLESIASTICA POTESTATE.

PARS PRIMA,

QUA DE IMPERII IN TEMPORALIBUS SUPREMA POTESTATE DISSERITUR.

LIBER PRIMUS.
SECTIO PRIMA.

Ex statu quæstionis, reique novitate, deponendorum Regum directa et indirecta potestas confutatur; ad caput primum Gallicanæ Declarationis.

CAPUT PRIMUM.

Refertur caput I Gallicanæ Declarationis.

Primum: Beato Petro ejusque successoribus Christi Vicariis, ipsique Ecclesiæ, rerum spiritualium et ad æternam salutem pertinentium, non autem civilium ac temporalium à Deo traditam potestatem, dicente Domino: *Regnum meum non est de hoc mundo* (Joan., XVIII. 36.), et iterum: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari; et quæ sunt Dei Deo* (Luc., XX. 25.); ac proinde stare apostolicum illud: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Itaque qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit* (*Rom.*, XIII. 1 *et* 2.). Reges ergo et principes in temporalibus nulli ecclesiasticæ potestati Dei ordinatione subjici, neque auctoritate clavium Ecclesiæ directè vel indirectè deponi, aut illorum subditos eximiâ fide atque obedientiâ, ac præstito fidelitatis sacramento solvi posse, eamque sententiam publicæ tranquillitati necessariam, nec minùs Ecclesiæ quàm Imperio utilem, ut verbo Dei, Patrum traditioni, et sanctorum exemplis consonam omni modo retinendam.

CAPUT II.

Contrarium articulum ponunt adversarii. Status quæstionis: ex hoc intolerabilia incommoda; neque magis tolerabilior indirecta quàm directa potestas, cùm solis verbis differant: huic primo capiti Declarationis Gallicanæ, contrariam declarationem totidem verbis opponit auctor anonymus *Doctrinæ Lovaniensium,* quem alii adversarii sequuntur, et indirectam potestatem asserunt; quæ sententia quàm falsa sit, statim intelliget, qui vel statum quæstionis adverterit.

Sciendum ergo primum est extitisse quosdam qui docerent Romanum Pontificem Christi Regis

vicarium, directè, et jure divino Regem Regum esse, ac totius orbis dominum. Quare exortâ pontificiâ dignitate, statim regna atque imperia omnia in ejus imperium concessisse, Reges omnes nonnisi Papæ vicarios esse; gladium temporalis æquè ac spiritualis potestatis propriè ejus esse, vicariâ licèt manu exerendum, atque ita in Pontificem omne translatum esse dominium, ut Principes etiam infideles deturbare solio, eorumque regna, jure suo donare possit quibuscumque voluerit fidelium.

Hanc sententiam iisdem ferè verbis refert Bellarminus (Bellar., *de Rom. Pont. lib.* v. *cap.* i.), quod quidem à Nicolao Dubois observari velim. Fingit enim se incidisse in quemdam, qui ista contenderet Sedi apostolicæ tribui à nonnullis, seque continuò exarsisse: « Quis, enim » inquit (*Consult. Theol. Jurid.* iv., *p.* 23.), » catholicus scriptor ista sanctæ Sedi asseruit? » nomina unum, stringam calamum. » Qui profectò si vel Bellarminum legisset, nominatos ab eo invenisset, non unum, sed multos in quos calamum stringeret, ac si piguisset legere Bellarminum, vel saltem, legeret à se laudatum *illustrissimi D. Nicolai Cevoli ex Marchionibus de Sarreto Antigraphum*, in quo invenisset malè à Bellarmino esse dictum (*Antigr.*, *p.* 11.): « Pontificem ut Pontificem non habere » directè et immediatè ullam temporalem potes» tatem, sed tantùm indirectè: imò esse penitus » de fide tenendum summum Pontificem Roma» num jure divino habere plenissimam potesta» tem in universum orbem terrarum, tum in » rebus ecclesiasticis, tum in politicis, et tempora» libus; et sic posse directè, ut Pontificem, qui» buscumque principibus imperare. » Sic directam potestatem non tantùm asserit, sed etiam *de fide tenendam* esse dicit. Neque tamen miror D. Dubois ejus sententiæ absurditate commotum facilè adductum esse ut crederet, ne unum quidem auctorem esse potuisse qui talia tueretur.

Ac revera certum est à Bellarmino et aliis eam sententiam non modò rejectam fuisse, sed etiam validissimè confutatam. Non enim Christus aut hæreditario jure, aut datâ à Deo potestate, aut alio ullo modo rex temporalis fuit, qui regiam potestatem ad vicarios suos transmitteret. Quo admisso sequeretur id, quod est absurdissimum, Papam in orbe terrarum ipso jure divino solum esse regem, ac supremum dominum temporalem, Episcopos etiam ubique terrarum suarum civitatum esse dominos, Pontifici quidem subditos, sed omnibus aliis imperantes, ac Reges, non jam Reges, sed Romani Pontificis esse vicarios: quæ portenta doctrinæ in hominum animos incidisse, planè obstupescimus.

Hanc ergo sententiam, de directâ Romani Pontificis in temporalia potestate, Bellarminus aliique passim rejiciunt: interim indirectæ potestatis nomine, ea in Romanum Pontificem conferunt, quæ non minorem ipsi potestatem attribuant. Sic enim ipse Bellarminus, ac Lovanienses ab anonymo relati, aliique adversarii de potestate indirectâ statuunt.

Primùm: temporalia omnia ad spiritualia referri, ut ad finem, iisque per sese subordinata esse; tum: ita « subordinari facultates, ut sub» ordinantur fines; » atque ideo qui fini præsit, eum etiam præesse mediis, adeoque posse et imperare omnia, quæ fini adipiscendo necessaria videantur, et ea amovere quæ impedimento sint: « Quare omnem sæcularem potestatem » eatenus in temporalibus esse Papæ subjectam, » quatenus abusio, aut negligentia christiano» rum Regum circa temporalia nata sunt impe» dire finem spiritualem, in quem Papa habet » universam Ecclesiam dirigere (Bell., *loc.* » *cit. cap.* vii; *Doct. Lov., art.* iii. *p.* 82.). » Quam Papæ potestatem ideo indirectam vocant, quòd non se extendat directè ad temporalia, sed indirectè, quatenus ex temporalibus spiritualia promoventur vel impediuntur.

Hæc autem valere volunt, « quando utraque » potestas civilis, ac spiritualis pars est ejusdem » reipublicæ christianæ; » tunc enim spiritualem potestatem præesse civili ut *spiritum carni* (Bellarm., *ibid. cap.* vi, vii.). Quibus positis, hæc docent consequi: Reges ac Principes christianos posse ab ecclesiasticâ potestate, maximè à pontificiâ, in quâ est apex hujus potestatis, privari regno ac deponi, non modò propter hæresim et apostasiam à fide, verùm etiam quocumque scelere Ecclesiæ ac saluti animarum noceant.

Quod alio quoque modo efficere se posse putant: quippe quòd Ecclesia excommunicare possit et anathematizare propter quodlibet scelus, omnem christianum incorrigibilem; quo jure comprehendi etiam Reges: « Eamdem enim » esse justitiæ formulam, secundùm Evange» lium, quâ Rex et miles censentur (*Doct.* » *Lovan.*, *p.* 82; *Consult.* iv *et* viii. *p.* 28, 41 » *et seq.*). » Factâ autem excommunicatione ipso ejus effectu omnes christianos Principes, omni potestate exutos esse, cum quibus videlicet nec liceat colloqui, neque quidquam habere commune. Quod quidem argumentum maximè urget D. Nicolaus Dubois; auctor etiam ano-

nymus *Doctrinæ Lovaniensium* laudat Lupum dicentem : « Septimi Gregorii tempore viguisse » regulam, quâ Regem anno integro in papali » excommunicatione sordescentem exuebat om- » ni jure regni. » Quare ex eorum sententiâ Reges non modò hæresis, sed etiam cujuscumque sceleris causâ deponi posse constat.

Hinc nempe factum est, ut Gregorius VII (quo auctore ista omnia, nullo antea exemplo, prodierunt) mulctaret imperio Henricum et Rodulphum de Imperio contendentes, si suum judicium detrectarent, suisque Legatis viam intercluderent (GREG. VII, *lib.* IV. *epist.* XXIII *et* XXIV.); Philippo verò I Francorum Regi depositionis pœnam intentaret, non modò simoniæ causâ, quæ pro hæresi in jure habetur, sed etiam propter adulteria, et rapinas (*Ibid*, *lib.* VII. *ep.* XXXV.); maximè verò quòd *mercatoribus infinitam pecuniam abstulerit* (*Id.*, *ibid. lib.* II. *epist.* V *et* XVIII.); neque his contentus docuit (quàm justè alibi videbimus) auctore Gregorio Magno, Reges ipsos dignitate cadere, qui vel *unius xenodochii* privilegium violassent (*Id.*, *ibid. lib.* IV. *epist.* II *et* XXIV; *et lib.* VIII. *ep.* II.), quem locum sancti Gregorii Magni omnes adversarii pro Achille habent; adeo nullum flagitium esse putant propter quod potestas regia depositioni non sit obnoxia.

Quin etiam, quod majus est, asserunt Reges christianos, nullo commisso scelere propter quod excommunicentur, à Papâ deponi posse, si saluti animarum et Ecclesiæ utilitati conducere videatur : Pontificem enim posse omnia quæ in eum finem conferant; laudantque Gregorium VII dicentem à Zachariâ deponi potuisse Regem Francorum, Childericum scilicet, « non tam » pro suis iniquitatibus, quàm pro eo quod » tantæ potestati non erat utilis (*Id.*, *lib.* VIII. » *ep.* XXI; BELL., *lib.* V. *de R. P. cap.* VI; *Doct.* » *Lovan.*, *art.* 3 *et alii pass.*); » et Glossa quidem in caput *Alius* (*Caus.* XV. *q.* VI. *c.* III.), ex hoc Gregorii VII loco depromptum ad verbum *Inutilis*, ineptè et imperitè dixit : « Non » intelligas INUTILIS, id est insufficiens, tunc » enim debuisset ei dari coadjutor, sed dissolu- » tus erat cum mulieribus et effeminatus. » Non tamen id historici produnt : nullius enim sceleris accusatus, nedum convictus fuit; eratque *inutilis*, non tam socordiâ suâ aut culpâ, quàm quòd Majores domûs, ac Pipinus regiam potestatem occupassent; neque saltem est admonitus, ut à socordiâ resipisceret, viginti circiter annorum adolescens, sed statim potestate exutus, detrususque est in monasterium, quod Pontifici licuisse Bellarminus et alii tradunt.

Item Irenen Augustam, fide præcellentem, quippe quæ Oriente toto inveteratam Iconoclastarum hæresim contrivisset, omnibusque modis faveret Ecclesiæ, neque excommunicatam, neque ullius sceleris postulatam, aiunt tamen à Leone III, eo tantùm nomine Occidentis imperio esse mulctatam, quòd id Ecclesiæ necessitas postularet; eâ enim causâ justè ademptum ei esse, atque in Carolum Magnum translatum imperium Bellarminus docet.

Neque enim tantùm privari indignos, aut ad ecclesiasticam utilitatem minùs idoneos Principes auctoritate pontificiâ, sed alios etiam substitui posse contendunt, quo jure à Zachariâ Pipinum Childerico, à Leone III Irenæ Carolum esse substitutos volunt (BELLAR., *de R. P. lib.* V. *cap.* VI, VIII; *Id.*, *de transl. Imp. lib.* I. *c.* XII.) : omnino enim « rempublicam spiritualem posse » imperare temporali reipublicæ sibi subjectæ, » et cogere ad mutandam administrationem, et » deponere Principes, atque alios instituere, » quando aliter non potest bonum suum spiri- » tuale tueri (*Ibid.*, *cap.* XIII.). »

Et quanquam Bellarminus videtur id juris tribuere ecclesiasticæ potestati in christianos tantùm Principes, qui suscepto baptismo Ecclesiæ sint subjecti; tamen dogmatum consecutio postulabat ut Ecclesia fini spirituali intenta, etiam infideles ac paganos Principes ei fini adversantes pari jure amoveret. Etsi enim Ecclesia, teste Apostolo (I. *Cor.*, V. 12, 13.), in eos qui extra sunt nullo jure pollet, tamen Bellarmini decreta postulabant, ne Ecclesiæ negaretur potestas tuendi suos, eosque ab infidelium jugo liberandi. Quare apertè asserit : « Non licere Chri- » stianis tolerare Regem infidelem aut hæreti- » cum, si ille conetur pertrahere subditos ad » suam hæresim aut infidelitatem (BELL., *ibid.*); » atque addit : « Quod si Christiani olim non de- » posuerunt Neronem, et Diocletianum, et Ju- » lianum Apostatam, ac Valentem Arianum, » et similes, id fuit, quia deerant vires tempo- » rales christianis, » ut Martyrum illa invicta constantia totiesque laudata à priscis christianis, illa in Imperatores etiam persecutores inconcussa fides, non jam obedientiæ, sed imbecillitati deputetur.

Et quidem Bellarminus ita sententiam temperavit suam, ut nolit infideles deponi posse, nisi populum conentur avertere à fide, quam conditionem addi à se profitetur, « propter eos » Principes infideles qui dominium habuerunt » supra populum, antequam converterentur ad

» fidem. » At alii contendunt eos æquè privari posse, etiamsi non conentur fideles à fide avertere, propterea quòd satis exemplo noceant.

Imò Adrianus IV, datis ad Henricum II, Angliæ Regem litteris apostolicis, nullâ persecutionis, aut cujuscumque conatûs ad fidem evertendam, factâ mentione, generatim hoc edixit : « Sanè omnes insulas, quibus sol justitiæ » Christus illuxit, et quæ documenta fidei christianæ susceperunt, ad jus sancti Petri et sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ (quod tua etiam nobilitas recognoscit) non est dubium pertinere » (Adr. IV, *ep.* i *tom.* x. *Conc. col.* 1143 ; » Matth., *Par. in* Henr. II, *an.* 1156.). » Quo jure Henrico Regi, « salvâ beato Petro de singulis domibus unius denarii annuâ pensione, » concedit insulam Hiberniam, quam idem Rex, « ad subdendum populum legibus christianis, et » vitiorum inde plantaria extirpanda, intrare se » velle » significaverat.

Ratio non sinit ut insulæ alio jure, quàm cætera regna, ac provinciæ habeantur. Quare Nicolaus V, Calixtus III, Sixtus IV, Innocentius VIII, Alexander VI, Regibus christianis ea quæ postulaverant, infidelium Principum regna, concedunt (Odor. Rain., *an.* 1484, *n.* 82 ; *an.* 1493, *n.* 18, 19.); quæ quidem non alio jure valere possint, quàm quod temporalia spiritualibus serviant.

Quæ cùm ita sint, non video cur tantopere abhorreant à directâ potestate Pontifici tribuendâ. Indirectæ enim potestatis nomine idem juris continetur, ut nempe Pontifices de omnibus regnis, sive christianorum, sive infidelium suo jure decernant; cùm è re Ecclesiæ judicaverint.

Quin etiam indirectæ potestatis jure, id posse contendunt, non tantùm ut læsam fidem catholicam, ac læsa juramenta, sed etiam quæcumque sint publicè commissa peccata ad suam cognitionem revocent, ac Principes, eâ causâ suis decretis parere recusantes, ut inobedientiæ, atque adeo idololatriæ reos amoveant. Quo loco illud Samuelis commemorant dictum : *Quasi enim peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle aquiescere* (1. *Reg.*, xv. 23.). Atque ex eo Samuelis dicto Gregorius VII Regibus sibi repugnantibus passim non tantùm anathematis, sed etiam depositionis pœnam intentat (Gregor. VII, *lib.* iv. *epist.* xxiii, xxiv.); ut profecto necesse sit, etiam avaritiæ causâ deponi posse eos; cùm, teste Apostolo, avaritia sit *idolorum servitus* (*Ephes.*, v. 5.).

Hoc jure Pontifices de bello etiam, de pace, de tributis, de administrandâ justitiâ, denique de omni regimine, supremo judicio, sub depositionis pœnâ judicare possint, cùm in omni ejusmodi regiminis parte, officium suum Principes non sine peccato eoque gravissimo prætermittant.

Quin etiam Bellarminus docet (Bellar., *de R. P. l.* v. *cap.* vi.), « Papam posse condere » legem civilem, si sit necessaria ad salutem » animarum, et tamen Reges non velint eam » condere; et abrogare, si alia sit noxia saluti » animarum, et tamen Reges non velint eam » abrogare. »

Quid autem conveniat saluti animarum, in potestatis ecclesiasticæ judicio est positum, cùm de fine cui præest una judicare possit, eaque sit subordinatio spiritualis ac civilis potestatis, ut illa imperare, hæc obsequi debeat (*Ibid., cap.* vi, vii.) : quæ profectò vel nulla sunt, ac tollenda omnino est illa, quam urgent indirecta potestas, vel omnino fatendum Reges solo nomine supremos esse, atque omnia in Pontificum potestate esse, neque minùs Reges quam Episcopos esse ejus potentiæ subordinatos.

Ait quidem Turrecremata id esse discriminis, « quòd Papa possit deponere Principem laicum, » et Prælatum ecclesiasticum, non tamen æqualiter, quia Principem laicum non possit deponere sine justâ causâ et rationabili, alioquin » privando nihil agit....: sed in Prælatis Ecclesiæ secus est, quia non sunt domini, sed procuratores, et superior administrator potest » instituere et destituere inferiores administratores, et tenet quidquid facit...., licèt ipse » peccet (Turrecr., *Summ. de Eccl. lib.* ii. » *cap.* cxiii. *p* 265.). » Quæ ut imperitè ac falsò de Episcopis, ita inutiliter decernit de Regibus, cùm causæ æquitas in Pontificis judicio sit posita, certumque remaneat ex illâ doctrinâ deponi posse Reges, quoties Pontifex Ecclesiæ id expedire judicaverit.

Quare bonum illud, quo supremæ potestates in temporalibus nulli nisi Deo obnoxiæ vivunt, indirectâ potestate omnino tollitur : quod tamen bonum tale est, ut eo sublato nulla sit pax; multoque sit præstabilius, pessimos etiam Principes tolerare, quàm subdendo eos alteri potestati in temporalibus, legitimum imperium in anarchiam vertere.

Cæterum quod asseritur de Principibus deponendis propter bonum animarum, idem longè magis in privatos valet : meritòque Gregorius de Valentiâ, positis semel de indirectâ potestate decretis, eodem jure cives, omni dominio pri-

vari posse dicit (VALENTIA, *tom.* III. *disp.* I. *q.* XII. *punct.* II. *p.* 458 *et seq.*). Addunt etiam decimas, ac tributa imperari ab ecclesiasticâ potestate, quando rei ecclesiasticæ utile sit : quæ quidem si valeant, nihil jam prohibet, quominus Pontifex verè ut Rex Regum agnosci debeat.

Quòd si cogitemus hujus doctrinæ auctores, quàm summum Pontificem extollant, quàmque ab omni potestate etiam Concilii absolvant; tùm verò intelligemus quale sit illud imperium quod universum orbem, in temporalibus æque ac in spiritualibus, complectatur, et de omnibus imperiis atque negotiis summâ et indeclinabili auctoritate decernat.

Jam si respondeant supremo eo, per indirectam potestatem, judice constituto, tamen revocari posse in dubium in particularibus factis judicii æquitatem; nihilo secius imperia fluctuabunt, et quæ turbæ futuræ sint nemo non videt; cùm ubi regia nutat auctoritas, extremum periculum, ipsumque, quo nihil exitiosius, anarchiæ malum, reipublicæ immineat, aut potiùs adsit.

CAPUT III.

Horrenda atque ipsis adversariis detestanda necessariò consequuntur, à quibusdam admittuntur : nec nisi extirpatâ radice resecantur : Henrici Borbonii Condæi Principis oratio ad Ludovicum XIII.

Horret animus referre cætera quæ deinde consequantur. Hæc tamen exponere necesse habuit Ludovico XIII, augustæ memoriæ Christianissimo Regi, Ludovici Magni parenti, Henricus Borbonius Condæus, primus regii sanguinis Princeps.

Is enim, cùm in solemni Ordinum regni conventu anno 1615, de hâc quæstione magnis studiis ageretur, in ipso regio concilio, ac Rege præsente ita peroravit (*Mercur. Franc., t.* III. *an.* 1615, *p.* 331 *et seq.*) : « Haudquaquam est » dubium, Rex, quin Papæ, ut supremo pastori » à Christo constituto, tua majestas eodem jure » subsit, quo cæteri fideles etiam infimæ sortis, » ita ut eâ potestate abscindi ab Ecclesiæ mem» bris, et excommunicari possis, siquidem id » tua peccata mereantur : quâ quidem excom» municatione anima satanæ tradita, tu Rex » Ecclesiæ communione pulsus, Sacramentorum » extorris, omni etiam Ecclesiæ limine arceare. » Cæterùm quod attinet ad temporalia, tibi haud » secus à subditis populis obedientia ac tributa » deberentur, Christo, et Apostolis verbo et » exemplo præeuntibus. Qui contrariam tuentur » sententiam, quamvis inimici regiæ potestatis, » non tamen eò usque acti sunt in rabiem, ut » reges cædi posse dicerent. At si rem penitus » introspiciamus, facilè intelligemus, nec tuam » sacrosanctam personam à cæde tutam esse. » Fac enim admonitum excommunicatum, de» positum esse te, jam Ludovicum XIII, quandiu » Rex erat, non potuisse cædi certum; at post» quam exrex factus est, alio legitimo Rege » constituto, si spretâ Papæ spirituali, et novi » Regis temporali potestate pro Rege se gerat, » invasor profectò, et ut talis, reus, neci ad» dictus, et ut publicus hostis à quocumque » cædendus. »

Hæc in regio consessu pro sui officii ac generis dignitate, primus regii sanguinis Princeps, pari in Sedem apostolicam, ac regiam majestatem observantiâ dixit. Constat enim apud omnes, eum, et Sedis apostolicæ studiosissimum fuisse, neque tantùm animi perspicaciâ, verùm etiam doctrinâ commendatissimum. Quod autem Perronius Cardinalis respondebat (DU PERRON., *Harang. au Tiers-Etat, OEuv. div. p.* 639.), Reges etiam depositos à cæde esse tutos, « quâdam » habitudine ad regiam dignitatem, quippe quam » emendati recuperare possent; » pace tanti viri, merum erat ludibrium. Fac enim ut ille depositus bella moveat, urbesque ac provincias magno reipublicæ discrimine sollicitet, satis profectò constat à legitimo Rege quid privatus pati possit, quid perduellis debeat, nec enim efficere potest *habitudo* illa, ut non potior sit unius perduellis salute totius reipublicæ salus : neque res obscura erat. Quanquam enim Perronius ab indirectæ potestatis defensoribus nefariæ cædis invidiam omni arte amovebat, non tamen ita cæteri sentiebant. Gregorius enim de Valentia ponit hanc assertionem 2am. « Posse aliquem Pontificis » auctoritate atque sententiâ dominio ac præla» tione privari propter apostasiam (VALENTIA, » *loc. jam cit.*), » quam deinde probat his verbis : « Probatur 1° et quidem irrefragabiliter, iisdem » argumentis quibus quæstione præcedenti pro» bavimus posse hæreticos, et apostatas à fide, » privari etiam vitâ, per Ecclesiæ auctoritatem ; » nam si vitâ possunt privari, multò magis aliis » bonis, atque adeo prælatione in alios. » Addit 2am probationem ex Scripturæ loco, quo Athalia, quæ rerum in Judæâ potiebatur, jussu Pontificis Joiadæ, « regno et vitâ exspoliata sit, non » solùm quia tyrannicè occupaverat regnum, » sed ut apostasia ejus coerceretur. »

Quod quidem argumentum eodem modo ipse Bellarminus urget (BELLAR., *de R. P. lib.* V. *cap.* VIII. *pag.* 893.) : quàm falso, et quàm

repugnante Scripturâ, non est hìc dicendi locus. Becanus verò, hos secutus, libro cui est titulus : *Controversia Anglicana*[1], annno 1612 Moguntiæ edito, rem apertiùs explicat his verbis (*Vid.* Bec., *Cont. angl.*) : « Joiada Pontifex » priùs privavit Athaliam regno, deinde vitâ. » Itaque illam privavit regno, ut reginam, et » publicam personam; privavit autem vitâ ut » privatam personam; » ac postea : « Ex eodem » sic ergo argumentor : quidquid potestatis ac » jurisdictionis permissum fuit Pontifici in veteri » Testamento, hoc etiam in novo permissum » est. »

Rectè ille quidem, si concedamus id unde ista manant, deponi posse Reges. Neque enim Regi dignitate privato quidquam est reliquum, quo se à justo supplicio tueatur, si Regem suum, optimo jure constitutum, rebellis, factiosus et majestatis reus bello adoriatur, ac pro Rege se gerens scindat imperium; cùm autem viderimus tot afferri causas cur Reges deponi possint, neque tantùm hæresim aut apostasiam, sed etiam alia scelera; imò nullo scelere, solam necessitatem ecclesiasticam. Quæ quidem si fateamur Pontificibus dari, satis intelligimus quàm vario in discrimine, non modò Regum auctoritas, sed etiam vita versetur. Et eam quidem doctrinam horruerunt omnes, Sedesque apostolica imprimis detestata est, ac Becani librum Paulus V, eodem anno 1612, sub pœnâ anathematis prohibuit; « quòd nonnulla falsa, temeraria, scandalosa, » et seditiosa respectivè in eo reperta essent. »

Hoc decreto nostri, Nuntiis apostolicis id postulantibus, à Rege prohibiti sunt, ne parricidalem doctrinam suis notis configerent, quòd jam à summo Pontifice improbata, proscripta et damnata esset. Cùm verò impiam omnibusque diris devovendam sententiam detestati sint Romani Pontifices, oramus et supplicamus, ut indirectam potestatem ex quâ hæc infanda profluunt, rejiciant, vel saltem à nobis rejici sinant.

CAPUT IV.

Sententia Gallorum; ex *Censurâ* Sanctarelli, quæ integra refertur.

Jam ut ostendamus de totâ eâ doctrinâ, quæ sententia Gallorum sit, non pigebit exscribere latam à Facultate nostrâ Censuram, in librum Antonii Sanctarelli, 4 Aprilis 1626. Sic autem habet.

CENSURA SANCTARELLI.

« Si quis in nos fines sæculorum devenisse, ut » loquitur Gentium Apostolus (1. *Cor.*, x.), » fortè dubitet, postrema hæc tempora tantisper » expendat, eaque cum prioribus componat. Is » facilè deprehendet humani generis hostem, in » utrâque politiâ et ecclesiasticâ et civili, nihil » intentatum reliquisse, quominus utramque » non tam labefactare, quàm omnino pessum» dare videretur. Ecclesiam Christi sponsam, » quà stylo quà ferro conficere conati sunt impii » illi, qui *posuerunt in cœlum os suum* (*Ps.* » LXXII. 9.) : politiam illam civilem aliâ viâ » aggressi dementati homines. Cùm enim potes» tatem sæculi non sine causâ gladium portare » viderent (*Rom.*, XIII. 4.), libris nefandis, » quasi per clanculares insidias, è medio tollen» dam existimarunt. Hos sanctus Judas epistolâ » canonicâ, non aliâ notâ nobis dignoscendos » proponit, quàm quia *dominationem contem-* » *nant et majestatem blasphement* (Jud., » *epist.* 8.). Atque utinam de solo contemptu et » maledicâ oratione ageretur! Quin malè feriati » scriptores id genus, potestatis cujusdam in » Ecclesiâ temporalis prætextu, Reges arbitrio » et nutu ecclesiastico, levissimis etiam de causis » ac planè ridiculis, de solio deturbandos, alios» que vel annuos, vel etiam diarios, si ita li» buerit, substituendos contendunt. Quod cùm in » universæ civilis politiæ ac potissimum Gallicæ » monarchiæ sub christianissimo, clementissimo » et justissimo Rege nostro Ludovico XIII, per» niciem eversionemque meditatum confectum» que videret Facultas theologica Parisiensis, ut » majorum vestigiis inhærendo, suum erga sapien» tissimum Regem nostrum, istudque præsertim » christianissimum regnum, animum studium» que declararet, bonorumque omnium votis » satisfaceret, præ cæteris nuperum librum *An-* » *tonii Sanctarelli Jesuitæ, de hæresi, schis-* » *mate, apostasiâ, etc.* à quibusdam selectis » Doctoribus examinandum censuit in congrega» tione generali extraordinariâ, decimâ sextâ » Martii immediatè præcedentis habitâ. Sed » quoniam multa in eo pertractantur, quæ ad » rem de quâ potissimum agitur, minimè spec» tarent, duo duntaxat capita XXX et XXXI Trac» tatûs *de hæresi* excutienda selegit.

» Itaque anno Domini 1626, die primâ Aprilis, » post Missam de sancto Spiritu, habitis solemni » more usitatis comitiis in aulâ collegii Sorbonæ, » audita est relatio Magistrorum ab eâdem Facul-

[1] Defendit eo libro Bellarminum Martinus Becanus, jesuita, adversùs Jacobum I, Angliæ regem, qui, edito opusculo cum hâc inscriptione : *Tortura Torti*, conatus erat ea refellere quæ Bellarminus, sub *Torti* Capellani sui nomine, nuper scripserat, contra apologiam illius juramenti fidelitatis, quo Angli catholici adigebantur. (*Edit. Paris.*)

» tate selectorum, qui exposuerunt in duobus » illis capitibus istas propositiones contineri : » *summum Pontificem posse pœnis tempora-* » *libus punire Reges et Principes, eosque* » *deponere et suis regnis privare ob crimen* » *hæresis, eorumque subditos ab illorum obe-* » *dientiâ liberare, eamque semper in Ecclesiâ* » *fuisse consuetudinem;* et propter alias causas, » *ut, pro delictis : si expedit : si Principes* » *sint negligentes : propter insufficientiam et* » *inutilitatem suarum personarum.* Item, » *Pontificem jus et potestatem in spiritualia* » *simul et omnia temporalia; et in eo esse de* » *jure divino utramque potestatem, spiritua-* » *lem et temporalem : credendum esse, Ec-* » *clesiæ summoque ejus pastori concessam* » *esse facultatem puniendi pœnis temporalibus* » *Principes transgressores legum divinarum* » *et humanarum, præsertim si crimen fuerit* » *hæresis.* Dixerunt etiam eumdem Sanc- » tarellum asserere, *Apostolos fuisse subjectos* » *Principibus sæcularibus de facto, non de* » *jure;* quin etiam *statim atque constituta est* » *pontificia majestas, cœpisse omnes Principes* » *esse illi subjectos.* Denique retulerunt eum » explicare verba Christi : QUODCUMQUE LIGA- » VERIS SUPER TERRAM, *etc. non tantùm de po-* » *testate spirituali, sed etiam de temporali :* » ipsumque sancto Paulo imponere, verba illius, » detractâ negatione, immutando, et multis » auctoribus ab ipso citatis. Alia etiam multa » similia retulerunt, quæ sibi videbantur gravi » Facultatis animadversione et censurâ dignis- » sima. Re itaque in deliberationem à Decano » adductâ, auditis omnium et singulorum Ma- » gistrorum maturis deliberationibus, Facultas » improbavit et damnavit doctrinam his propo- » sitionibus et horum capitum corollariis con- » tentam, tanquam novam, falsam, erroneam, » verbo Dei contrariam, pontificiæ dignitati » odium conciliantem, schismati occasionem » præbentem, supremæ Regum auctoritati à » Deo solo dependenti derogantem, Princi- » pum infidelium et hæreticorum conversionem » impedientem, pacis publicæ perturbativam, » regnorum, statuum rerumque publicarum » eversivam, subditos ab obedientiâ et subjectione » avocantem, et ad factiones, rebelliones, sedi- » tiones et Principum parricidia excitantem. » Datum in Sorbonâ, die 4 Aprilis 1626. »

CAPUT V.

Quædam in Sanctarelli doctrinam, atque in censuram notæ : articuli Facultatis toto regno vulgati : Censura Malagulæ.

Hic tria considerari volumus : primum : Sanctarelli, de indirectâ potestate in Regum depositione sententiam, ea omnia continere, quæ nos ab hujus sententiæ defensoribus doceri suprà retulimus : tum disertè reprobari eam sententiam, non modò *tanquam novam, falsam, erroneam, Verbo Dei contrariam*, sed etiam *tanquam ad factiones, rebelliones, seditiones, ac Principum parricidia excitantem*, quod verum esse claruit : denique per eam censuram à sacrâ Facultate consultum, non modò *paci publicæ*, ac Regum majestati, verùm etiam *pontificiæ dignitati,* cùm et illi *odia conciliare* dicitur hæc sententia, et *schismati occasionem præbere.*

Suis decretis hæsit sacra Facultas, dum articulos subsequentes per dominum Harduinum de Perefixe Sorbonæ Provisorem, atque Archiepiscopum Parisiensem designatum, ad Ludovicum Magnum deferendos conscripsit his verbis : primum : « Non esse doctrinam Facultatis, quòd » summus Pontifex aliquam in temporalia Regis » Christianissimi auctoritatem habeat, imò Fa- » cultatem semper obstitisse iis qui indirectam » tantummodo esse illam auctoritatem volue- » runt. » Secundum : « Esse doctrinam Facultatis » ejusdem, quòd Rex Christianissimus nullum » omnino agnoscit, nec habet in temporalibus » superiorem præter Deum : eam suam esse an- » tiquam doctrinam, à quâ nunquam recessura » est » Tertium : « Doctrinam Facultatis esse » quòd subditi fidem et obedientiam Regi Chris- » tianissimo ita debent, ut ab iis nullo prætextu » dispensari possint. »

Quos articulos totâ Galliâ promulgatos magno consensu ubique fuisse receptos vidimus (*in Append., lib.* III. *cap* XI.); ut dubium non sit quin hæc sententia, non jam Facultatis sit, sed totius Ecclesiæ Gallicanæ.

Quare digni laude sunt Gallicani Patres, qui communem Ecclesiæ Gallicanæ sententiam, suâ Declaratione firmarunt.

Et quidem in eâ Declaratione ab omni censurâ temperare placuit. Interim quod verba ipsa præ se ferunt, cum censurâ Sanctarelli summâ conveniunt, verbis licèt mitioribus; episcopali auctoritate ac moderatione dignum esse arbitrati, nullâ cujusquam offensione, *veritatis depositum custodire.*

Postea cùm quidam Malagula Dominicanus Italus, sacræ Facultatis Baccalaureus, contra

matris suæ solemni juramento suscepta decreta, pontificiam in temporalia potestatem fraudulenter affirmasset, vir temerarius Facultate pulsus est, confixaque propositio iisdem notis quibus inustus fuerat Sanctarellus; ac ne quis in similem errorem impingeret, Sanctarelli, magna totius ordinis consensione, repetita ac promulgata censura fuit, ex quibus satis demonstratur Gallorum sententia. Plura et antiquiora suo loco referemus.

CAPUT VI.

Hujus sententiæ novitas in Sanctarello notata à sacrâ Facultate : Scripturæ silentium : auctoris anonymi qui scripsit *de Libertatibus* in Scripturæ locos glossæ.

Qui Sanctarelli censuram accuratè legerint, facilè observarunt primam notam ejus inustam doctrinæ, ac cæterarum omnium veluti caput, ac fontem fuisse, quòd ea doctrina *nova esset :* atque hinc statim sequi quod secundo loco est positum, *falsam* eam esse : quòd in Ecclesiâ catholicâ semper antiqua sit veritas, prævaleatque illud à Vincentio Lirinensi, et ab omnibus orthodoxis celebratum : *quod ubique, quod semper* (VINC. LIR., *Comm.* I. *cap.* III. *tom.* VII. *Bibl. SS Pat*, *pag.* 250). Nunc de eâ novitate aliquid delibare animus est.

Ac primum quidem viri theologi mirabuntur hujus potestatis, quâ regna mutentur, neque tantùm Reges, sed etiam familiæ regiæ, aliæ exturbentur, aliæ erigantur, unde consequatur rerum humanarum tanta conversio; hujus, inquam, potestatis (cùm eam adversarii ordinariam in Ecclesiâ, ipsiusque ecclesiasticæ potestatis necessariam appendicem, esse velint) nullam tamen in Scripturâ vel minimam fieri mentionem; neque tantùm de deponendis Regibus, verùm etiam de adimendis cuique, etiam infimo, bonis temporalibus, nihil usquam à Christo, nihil ab Apostolis fuisse proditum : imò verò de Regibus id unum esse præceptum, ut iis etiam impiis, veræque religioni adversantibus, ipsâ tamen religione, et conscientiâ ducti Christiani omnes, veram et sinceram obedientiam exhiberent.

Nam quod Bellarminus aliique passim inculcant, tametsi Christus et Apostoli de potestate indirectâ nihil tradiderint, tamen eam consequi ex spirituali clavium potestate quam explicuerant : id quidem suo, si Deus dederit, excutiemus loco. Interim satis admirari non possumus, hujus consecutionis, quæ tanta sit, tantisque difficultatibus obnoxia, tam altum ubique esse silentium, neque uspiam commonitos esse, aut pastores Ecclesiarum, quid in temporalibus, quid in ipsos Reges possint; aut etiam Reges cæterosque fideles, quid pastoribus in eâ re debeant.

Quod autem commemorant Principes christianos Ecclesiæ subditos per baptismum, in Ecclesiæ potestate ita esse debere, ut ad ejus imperia etiam imperare cessent, si id è re esse ipsa Ecclesia judicet; iterum admiramur arcanum illud baptismi, tot ejus ministeriis ac dotibus revelatis, nullâ Scripturæ parte fuisse proditum. Ibi sanè docemur baptizari nos subjicique Ecclesiæ, ut regnum cœlorum consequamur, non ut terrena imperia moderemur; quare baptizari, vel non baptizari, ad imperia quidem terrena nihil attinet.

At enim cœlorum regno terrena imperia servire oportet; certè : et ita quidem oportet, ut qui cœlesti regno Reges non serviant, ab eo regno exclusi, sempiternis suppliciis addicantur : id Scriptura clarè et sæpè. Quòd autem propterea per sacerdotale imperium terreno mulctentur imperio; ne semel quidem innuit.

Auctor anonymus qui *de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ* scripsit, miram glossam edidit in illa Christi verba (*de Libert. Eccl. Gall., lib.* IV. *cap* III. *n.* 2.) : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ : euntes ergo docete omnes gentes* (MATTH., XXVIII. 18, 19.), *etc.* Et ille quidem docet, ubi Christus ait : *Regnum meum non est de hoc mundo* (JOAN., XVIII. 36.), ad Pilati mentem locutum esse, ne Pilatus Christum bella gesturum, aut Regum vulgarium more imperaturum crederet : tum hæc subdit anonymus : « At verò cùm Apostolis officium » imponeret docendi et baptizandi, ne dubitarent » collatam cum officio plenam auctoritatem quæ» cumque ad spirituale regimen necessaria essent » præstandi, non solùm in cœlo, sed et in terrâ » datam sibi omnem sine exceptione potestatem » asseruit. Ex primis enim verbis, *Data est* » *mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ* quasi » concludendo infert, *Euntes ergo,* etc. quia » potestas ecclesiastica, directè, ac præcipuè » circa spiritualia versatur; circa temporalia » autem non nisi quatenus spiritualia requirunt.» Hæc à Christo prætermissa, ac nullibi expressa, ejus verbis assuunt. Et Christus quidem asserit omnimodam sibi in cœlo et in terrâ concessam potestatem; tum disertè explicat, quam partem potestatis ejus assignet Apostolis, nempe ut doceant, doctrinæque consectanea alibi expressa præstent : quibus quidem verbis Apostoli intelligant quam ipsi, ab eo qui omnia possit, habeant potestatem. At anonymus eò inflectit, ut et ips

quoque cum Christo possint omnia etiam in temporalibus : tanquam eum, cui Rex dixerit, Ego tibi supremâ, quâ in omnibus civilibus rebus polleo, potestate impero, ut exercitus ducas, aut inter cives judices, omnia posse oporteat quæcumque Rex possit, non autem debeat se restringere ad ea quæ Rex imperaverit.

Ejusdem generis est, quòd in hæc Christi Apostolique verba : *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari* (Matt., xxii. 21.) : et *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* (*Rom.*, xiii. 1.) : id commentum assuit, ut auctore Pontifice, tyrannidi se subtrahere possint, *nisi aliunde mala graviora timeantur* (*Anon., ib. n.* 6.) : tanquam hæc dicta sint, non ut omnimodè respublica tuta sit, sed ut rebellandi tuta captetur occasio. Quæ quàm aliena sint ab Evangelii spiritu omittimus : cur à Christo et Apostolis tanto studio prætermissa sint, quærimus.

Jam quòd ad illam potestatem Principes deponentem, ab excommunicandi potestate suspendunt, neque ipsi in eo sibi constant : utque hæc, et alia suo loco memoranda omittamus, iterum atque iterum quærimus, cur tandem existiment talem excommunicationis effectum tanto studio in Scripturâ prætermissum fuisse; quod quidem eò diligentiùs vulgari oportebat quò erat ab omni rerum humanarum usu remotius.

CAPUT VII.

Primus Regum deponendorum auctor Gregorius VII, undecimo exeunte sæculo : orbis universus eâ novitate commotus : explicatum obiter, quo sensu negarent, excommunicari posse Reges.

At enim quod Scriptura silentio prætermisit de potestate indirectâ annexâ clavibus, fortè traditio explicavit. Ne id quidem : imò undecim ferè sæculis, cùm tot Reges nefarii, infideles, hæretici, apostatæ, persecutores fuerint, de iis amovendis, aut de excutiendo imperii jugo, nec cogitatum unquam fuit; ac nequidem de laicis quibusvis, per ecclesiasticam potestatem ullâ rei suæ parte mulctandis.

Primus omnium quotquot extiterunt Gregorius VII, exeunte undecimo sæculo, *anno scilicet ab Incarnatione Domini* 1076 (quæ nota temporis Concilio III Romano præfixa est), in eo Concilio de Henrico IV, Teutonum et Italiæ Rege, ita pronuntiavit, « ex ipsâ (ut quidem » præferebat) ligandi ac solvendi potestate à » Deo traditâ, ego regnum contradico, absolvo » subditos, ne ut Regi serviant interdico (*Conc.* » *Roman. III. tom.* x. *Concil., col.* 356.). » Cujus quidem formulæ nullum anteactis tot sæculis exemplum proferunt.

Imò cùm passim legantur veteres, aut divina judicia, aut ecclesiasticas pœnas etiam Regibus intentasse, is primus omnium hæc addebat, Legatis quidem suis : « Vos ei, si oportet, nostrâ » vice resistite, et totius regni gubernacula con- » tradicendo, tam illum quàm omnes sibi con- » sentientes, à participatione corporis et san- » guinis Christi separate (Greg. VII, *lib.* iv. » *epist.* xxiii *et* xxiv.). » Aliis etiam : « Aut » Rex [1] ipse repudiato turpi simoniacæ hæresis » mercimonio, idoneas personas, ad sacrum » regimen promoveri permittet, aut Franci pro » certo, nisi fidem christianam abjicere malue- » rint...., generalis anathematis mucrone per- » cussi, illi ulteriùs obtemperare recusabunt » (*Ibid., lib.* i. *epist.* xxv.). » Atque iterum aliis de causis ad Episcopos scribens : « Quòd si » nec hujusmodi districtione voluerit resipiscere, » nulli clam, aut dubium esse volumus, quin » modis omnibus regnum Franciæ de ejus occu- » patione, adjuvante Deo, tentemus eripere » (*Ibid., lib.* ii. *ep.* v.). » Ostendant vel unum antea Romanum Pontificem ab obsequio legitimi Principis cujuscumque Episcopos retrahentem, aut adversùs regna legitima talia molientem. At in Galliæ regnum suâ stabilitate valentius minas adhibuit tantùm : Germaniam nactus, civilibus dissidiis laborantem (pridem enim Saxones in Henricum rebellaverant, magnisque se animis ac viribus sustentabant), apertè dixit : « Absolvo; » interdico regnum, contradico (*Concil. Ro-* » *man. III, loc. cit.*). »

Itaque id contigit quod solet rebus novis atque inauditis; nempe ad rei novitatem obstupuêre omnes. Testis Otho Episcopus Frisingensis [2], duodecimi sæculi auctor nobilis, doctrinâ, virtutibus ac genere clarus; ad hæc historicus candidissimus, et Gregorii VII laudator eximius; Sedi verò apostolicæ sic addictus, ut Romanos Pontifices, propemodum impeccabiles faceret. Is enim de Henrico deposito hæc scribit : « Cujus » rei novitatem eò vehementiùs indignatione » motum suscepit Imperium, quò nunquam » ante hæc tempora hujusmodi sententiam in » Principem Romanorum promulgatam noverat » (Oth. Fris., *lib.* vi *Hist. cap.* xxxii. xxxv.). »

[1] Philippus I.

[2] Otho Episcopus Frisingensis, sancti Leodulphi marchionis Austriæ, et Agnetis, filiæ Henrici IV imperatoris, filius, potentissimorumque Germaniæ principum consanguineus, genere clarus est, pietate clarior, et mirâ morum urbanitate; atque, ut ea erant tempora, plurimâ doctrinâ. Vid. Oth. Fris. Chron. (*Edit. Paris.*)

Quin ipse etiam Otho, quantùm eâ novitate moveretur, his verbis testatur : « Lego et relego » Romanorum Regum, et Imperatorum gesta, » et nusquam invenio quemquam ante hunc, » (Henricum IV) à Romano Pontifice excom» municatum, vel regno privatum (OTH DE » FRIS., *de gest.* FRIDER. I. *c.* 1. *p.* 407.). »

Ac ne quis existimet eum et alios fuisse nimios et apertè falsos, qui etiam de excommunicandi potestate dubitarent, diligentissimè observandum infigendumque memoriæ est, quam excommunicationem ab Imperatoribus regibusque amovendam intelligerent. Ea quippe erat, quæ vinculum omne humanæ etiam ac civilis societatis incideret : « quâ separentur Principes » ac milites ab Imperatoris sui consortio simul et » obsequio (*Id.*, *lib.* VI *Hist. cap.* XXXV.). » Sic enim disertè exponitur in apologiâ Henrici, quæ est apud Freherum (FREH., *pag.* 163.). Quo etiam sensu in Glossâ ordinariâ et apud sanctum Thomam legitur, « quòd Princeps et multitudo » non est excommunicanda (*Gloss. in illud* » MATT., Ne fortè colligentes zizania; S. THOM., » *sup. q.* XXII. *art.* V. Sed contra.). » En igitur in quo quæstionem reponerent; Reges in spiritualibus clavium potestati subjici non negabant.

Ipse Otho Frisingensis memorat Philippum ad breve tempus à Romano Episcopo inter pœnitentes collocatum, et Theodosium à sancto Ambrosio, propter cruentem cædem, à liminibus Ecclesiæ sequestratum, ac de Theodosio scribit sic : « Hic est Theodosius, qui ab Ambrosio » Ecclesiæ liminibus arcetur, quod ipse humi» liter ferens, tamdiu à communione se absti» nuit, donec lacrymis ac bonis operibus, pœni» tentiâ peractâ, à præfato Pontifice reconciliare» tur (OTH., *loc. cit.*; *Ibid.*, *lib.* IV. *c.* XVIII.). » Quibus profectò docet, nisi resipisceret, ac veniam impetraret, ab omni limine Ecclesiæ in perpetuum fuisse prohibendum.

Idem Otho de Lothario [1] Rege juniore, Lotharii Imperatoris filio, in celebri negotio Thietbergæ et Waldradæ hæc habet : « Verùm Lo» tharius post crebras admonitiones, post » violatum sacramentum, à summo Pontifice » communione privatur; ex quâ causâ tam ipsi » quàm toti regno oritur gravissimum discrimen » (*Id.*, *lib.* VI. *cap.* III. *pag.* 120.). »

Novitas ergo quâ omnes, atque ipse etiam Frisingensis Otho perculsi sunt, in eo erat, quòd excommunicationem eam Gregorius tulerit, quæ fœdere omni humanæ societatis abrupto, ad regni privationem se extenderet. Ea est novitas ad quam orbis obstupuit, totoque elapso sæculo, post tot scriptiones, viri docti gravesque eâ movebantur.

Quominus mirum est, ipso Gregorii et Henrici ævo, cùm peracta res est, ingentes tumultus motusque extitisse; tantaque omnino erat rei novitas, ut illi etiam, qui Gregorio VII erant addictissimi, ab ipso Pontifice hujus rei exemplum quærere cogerentur. Certè Herimannus Metensis Episcopus is erat, qui ut Baronii verbis utar, « præ cæteris ultra montes positis Epi» scopis, semper adversùs schismaticos pro Sede » apostolicâ stetit defensor acerrimus, et imper» territus (BAR., *tom.* XI. *an.* 1081. *p.* 558.). » Atque is tamen, anno 1076, statim atque prolatum est Gregorii VII decretum, rei novitate turbatus, ab ipso Gregorio quærebat, quid illis respondendum esset, qui dicerent « auctoritatem » apostolicæ Sedis non potuisse Regem Henri» cum excommunicare nec quemquam à sacra» mento fidelitatis ejus absolvere : » excommunicare, eâ quidem excommunicatione, quæ vinculum omne civilis etiam societatis abrumberet; quo sensu quæstionem institutam fuisse vidimus. Hujus ergo rei exempla et documenta à Gregorio VII quærebantur.

Is, postquam ad illam quæstionem respondit amplissimis atque accuratissimis litteris (*Ep.* GREG. VII. *lib.* IV. *ep.* II.), non tamen Herimanni animus conquievit; sed rursus anno 1081, quinque post annos scilicet, ab eodem Gregorio de integro cœpit quærere de Regum depositione quid respondendum esset; adeo res nova et ambigua videbatur.

Huic consultationi respondet Gregorius longè adhuc copiosiùs, quàm antè fecerat (*Ep.* GREG. VII, *lib.* VIII. *epist.* XXI.). Quàm autem Herimannus hæc anxiè quæreret ejusdem testantur datæ eâdem de re ad sanctum Gebhardum Juvanensem, seu Salisburgensem Episcopum litteræ. Habemus autem sancti Gebhardi ad eas Herimanni litteras responsum, quod sic incipit (GEBH., *ep. ad* HERIM., *in lib. cui titul.* Vetera monum. cont. schis. *Ingol.* 1612.) : « Mandavit » jam secundò charitas tua mihi, meisque in » persecutione sociis, indicare tuæ paternitati, » quid in hâc Ecclesiæ dissensione tenendum » sentiendumque censeamus. » Quantis ergo difficultatibus, eâ in re, laboraret ostendit, qui beatum Gebhardum ejusque socios, iterum atque iterum, ipsumque Gregorium, imò jam accepto amplissimo responso, secundò consulit.

[1] Lotharius erat Lotharingiæ rex, qui, dimissâ uxore, duxit Waldradam. Hoc crimen seges fuit calamitatum earum, quibus, quandiu vixit, jactatus ille est. Varios Lotharii casus vide apud Mezerai, et alios historicos. (*Ed. Paris.*

CAPUT VIII.

Quæ Gregorius VII hujus rei exempla et documenta protulit, rei novitatem probant.

Jam operæ pretium erit inspicere propius, quæ Gregorius VII, ab Herimanno Metensi interrogatus, exempla, quæ Scripturæ ac Patrum documenta protulerit; ità enim facilè intelligemus quâ Scripturæ auctoritate, quâ Patrum traditione nitatur.

Exempla omnino quatuor ex omni antiquitate protulit: primum quòd Theodosius Magnus à sancto Ambrosio: alterum, quòd Arcadius, pulso sancto Joanne Chrysostomo, à sancto Innocentio Papâ fuit excommunicatus; quâ de re infrà videbimus. Interim hæc exempla duo ad excommunicationem quidem, non ad depositionem valent. Satis enim constat, neque Theodosium Magnum, neque Arcadium fuisse depositos; neque id quisquam cogitabat. Quare exempla hæc duo adeo nihil proderant Gregorio Henricum deponenti, ut potiùs nocerent.

At duo alia protulit: primum exeuntis sexti sæculi in Gregorii Magni epistolâ ad Senatorem: « Si quis, inquit (Greg. Mag., *lib.* XIII *indict.* » VI. *ep.* VIII. *al. lib.* XI. *ep.* X.), Regum, Sa» cerdotum, Judicum, personarumque sæcula» rium, hanc constitutionis nostræ paginam (de » privilegio xenodochii Augustodunensis) agnos» cens, contra eam venire tentaverit, potestatis, » honorisque sui dignitate careat: » alterum octavi sæculi, de sancto Zachariâ Papâ Childericum deponente, ac substituente Pipinum. Sic è duobus exemplis, quæ Gregorius protulit, unum tantùm est, nempe Zachariæ, quod executionem sonet, alterum minas tantùm continet, nullo unquam exemplo aut effectu consecuto.

Verùm antequam ista duo, queis tota causa nititur, suo loco diligentiùs exponantur, rogo bonâ fide, quem sanâ ac modestâ mente præditum non pudeat, asserere, ob unius monasterii violata privilegia, juridico ordine deponi posse Regem, ac totam rempublicam conturbari? Quare, vel hæc falsa ac subdititia esse constat, quod multi contendunt, vel aliò pertinere, quàm quò referuntur.

Nempe aliud est minari, seu potiùs imprecari, ut à malo deterreas, quod illis temporibus etiam laici in excommunicationis formam, teste Baronio (Bar., *tom.* XI. *p.* 685, *sub hoc titul.* Exe-crationes apponi solitæ ab unoquoque.), faciebant; aliud juridicam ferre sententiam, cujus rei exemplum à Gregorio VII quærebatur. Jam de Childerico, quem à Zachariâ verè esse depositum Gregorius VII memorat, ut nunc alia omittamus, ne ipsa quidem Glossa id patitur, quæ Gregorii VII verbis commemoratis, capit. *Alius*, ad verbum *deposuit*, hanc adhibet notam. « Dicitur deposuisse, qui deponentibus » consensit (*Caus.* XV *q.* VI. *cap.* III. Alius.). »

Atque hæc dicimus, non quòd uno exemplo octavi sæculi, superioribus sæculis insuper habitis, stare possit tanta res; sed ut demonstremus Gregorio VII omni studio quærenti, ne unum quidem exemplum ex anteactis temporibus suppetere potuisse.

Auctoritatem verò Scripturæ passim affert eam, ubi Paulus dicit: *Nescitis quia Angelos judicabimus? quantò magis sæcularia* (Greg. VII. *lib.* VIII. *ep.* XXI; 1. *Cor*, VI. 3.)? Quæ quàm ad rem pertineat suo loco exponemus; et nobis tacentibus nemo non videt, quàm parum ad legitima judicia spectent, quæ de arbitris sponte eligendis Apostolus memorat.

At Gregorius VII ex omni antiquitate locum profert (Greg., *ibid.*) unum apocryphæ falsæque Scripturæ, de ordinatione Clementis [1]. Quo ex loco Gregorius hæc verba describit: « Si quis » amicus fuerit iis, quibus ipse (Clemens sci» licet) non loquitur, unus est et ipse ex illis » qui exterminare Ecclesiam Dei volunt. » Quem quidem locum, magno Petri prolatum nomine, si verâ etiam auctoritate polleret, non tamen ad necessariam obedientiam, sed ad amicitias cum schismaticis dissolvendas pertinere, ipsa res loquitur; talisque omnino est is locus, ut jam eum allegare pudeat adversarios. Hoc uno testimonio, hâc traditione Gregorii VII de deponendis Regibus doctrina nititur.

Profert etiam Julii I falsam epistolam ad Orientales Episcopos, de primatu Petri, deque eâ potestate, quâ cœlos aperit et claudit; quam profectò potestatem nemo negat. Quòd autem infert: « Cui ergo aperiendi claudendique cœli » data potestas est, de terrâ judicare non licet? » Item quod concludit sic: « Porrò Exorcistæ su» per dæmones à Deo imperium habent, quantò » igitur magis super eos qui dæmonibus subjecti » et membra sunt dæmonum? Si ergo his tantùm » præeminent Exorcistæ, quantò magìs Sacer» dotes (*Ibid.; Vid. Epistol.* Jul. I. *ep.* II. *ad* » *Orientales, tom.* II. *Conc. col.* 484.)? » Hæc, inquam, quis jam theologorum vel confutatione digna arbitretur?

Hæc Gregorius bis interrogatus ab Herimanno, protulit. Hæc eum impulerunt, ut Reges deponi à se posse confideret. Jam cogitent omnes, an non pudeat inter ecclesiastica dogmata recensere,

[1] Hanc Epistol. ad S. Jacobum vid. ap. Cotel. p. 540.

quæ non aliis fulta præsidiis, primùm in lucem prodierunt.

Est enim alia ratio quâ Gregorius VII juramentum fidelitatis à Sede apostolicâ solvi posse confirmat : « Quòd etiam, inquit (GREG., *loc.* » *jam cit.*), ex frequenti auctoritate sæpe agit » sancta Ecclesia, cùm milites absolvit à vinculo » juramenti, quod factum est his Episcopis, qui » apostolicâ auctoritate à pontificali gradu depo- » nuntur. » Tanquam juramentum illud Episcopo, ut Episcopo factum, non statim abeat, sine dispensatione ullâ, cùm is Episcopus esse desiit.

Non aliis tamen fultus argumentis Gregorius VII in Concilio Romano IV confidenter id dicit : « Sanctorum prædecessorum nostrorum » statuta tenentes, eos qui excommunicatis fide- » litate aut sacramento constricti sunt, aposto- » licâ auctoritate à sacramento absolvimus, et » ne sibi fidelitatem observent, omnibus modis » prohibemus (*Conc. Rom. IV*, *tom.* x. *Conc.* » *col.* 370.). » Cùm tamen prædecessorum suorum aliorumque Sanctorum statuta nulla, auctoritatem nullam, nulla exempla protulerit, nisi Episcoporum qui depositi fuerint, ut suprà vidimus, vanaque et aprocrypha, et nulla colligerit, postquam bis interrogatus, ea, quæ suæ causæ faverent, operosissimè conquisivit.

CAPUT IX.

De Gregorii decretorum auctoritate in Ecclesiâ dubitatum, neque ipse sibi constitit.

Quare mirum non est, si post visas lectasque Gregorii VII epistolas, totoque emenso sæculo, Otho Frisingensis hæsitabat adhuc, et exempla quærebat; cùm ipse Gregorius nihil satis firmum aut idoneum protulisset. Extat apud Canisium (CANIS. *antiq. Lect.*, *tom.* VI. *col.* 1274.) sancti Gebhardi Juvanensis vita, ejus ævo scripta, per eum virum qui Gregorium VII alterum Heliam appellat, cujus tamen hæc verba sunt : « Hoc » novum, sive rarum in Reges anathema, » utrum ex venditione episcopatuum et abba- » tiarum, an ex aliâ infamiâ causas sumpserit, » penès eorum conscios sit, et judices : nobis » sententia pastoris timenda est, sive justa, sive » injusta. » Hìc profectò videmus de ipsâ sententiâ justane an injusta sit, quàm trepidè loquatur vir Gregorio VII addictissimus. Neque Gregorii epistolæ imbibitam animis novitatis opinionem exemerant, quam additâ raritatis voce mollirent.

Multos hìc prætermittimus æquè hæsitantes, suo loco memorandos. Neque verò tantùm cæteri dubitabant, sed ipse Gregorius, quantumcumque esset propositi tenax, hìc ut in re inauditâ et intentatâ hactenus (*sup.*, *cap.* VII.), satis sibi constare non potuit. Ecce enim anno 1076, in Concilio Romano Henricum simul à regno deposuit, et anathemate percussit; quâ sententiâ animati perduelles, atque inde secutæ calamitates, effecerunt ut anno 1077, Rex Canossam profectus à Papâ veniam peteret, tristi omnino ac lamentabili cultu rituque. Quid autem hìc gestum sit, exponit ipse Pontifex in secundâ sententiâ adversùs Henricum latâ anno 1080 (*Conc. Rom. VII, sub* GREGOR. VII. *t.* X. *Conc. col.* 383.). « Confusus et humiliatus (post primam senten- » tiam scilicet) ad me in Longobardiam veniens, » absolutionem ab excommunicatione quæsivit; » quem ego videns humiliatum.... solam ei com- » munionem reddidi; non tamen in regno, à quo » eum in Romanâ Synodo (tertiâ scilicet) depo- » sueram, instauravi, nec fidelitatem omnium, » quam sibi juraverant, vel erant juraturi, à » quâ omnes absolvi, in eâdem Synodo, ut sibi » servaretur, præcepi. » Sic, teste Gregorio, anno 1077 Henricus communioni, non tamen regno redditus, manebat depositus. Quâ in re Gregorium non sibi constitisse duobus argumentis facilè omnes intelligent.

Primum, quòd ipse, quique eum sequebantur, eo nituntur maximè, quòd excommunicatus, quocum nec licet colloqui, regnare non possit, ab omni vinculo humanæ societatis abstractus. Atqui Gregorius anno 1077 communionem Henrico reddiderat : ergo depositio excommunicatione nixa stare non potuit. Neque responderi potest, jam alium Regem fuisse substitutum, cui regnum adimi ritè electo non posset : hoc enim rebus gestis non congruit, ut sequentia docebunt.

Secundum ergo argumentum ex rebus postea gestis exoritur; nam solutâ semel excommunicatione, ac rebus confirmatis, Henricus communioni redditus, consueto more regiam potestatem exercuit. At Saxones, aliique earumdem partium cùm eum anno 1076, ut quidem arbitrabantur, ritè depositum, non aliud quàm exregem appellarent, anno 1077 Rodulphum Suevum Regem elegerunt (*Hist. Saxon. bell. ad ann.* 1077. FREH. *pag.* 134.).

Hìc Gregorius mirum in modum æstuare cœpit. Et Saxones quidem electum à se Rodulphum, Legato apostolico non modò præsente, sed etiam approbante, asserunt (*Ibid. ad an* 1077, 1078.); Gregorius nullo suo consilio id factum etiam juramento firmavit (*Conc. Rom. VII*,

tom. x. *col.* 384.) ; nos jurato Pontifici de ipso credimus ; de Legato, Saxonibus, rem uti publicam affirmantibus fidem negare vix possumus.

Utcumque est, siquidem Pontifex procul omni dubio eâ se potestate præditum sentiebat, ut Henricum imperio exueret, illum pro deposito habere debuit, quoad imperium reddidisset, quòque magis nitebatur regnare depositus, eò magis necesse erat à Pontifice prohiberi.

Hoc fateamur necesse est à Gregorio VII, si ipse sibi constaret, reique bene gestæ sibi esset conscius, agi debuisse. Quid autem egerit sic scribit historicus : « Domnus apostolicus apostolici vigoris oblitus, multum est à priore sententiâ mutatus. Nam qui priùs Henricum cum omnibus adjutoribus apostolicâ severitate excommunicaverat, eique regnandi potestatem potenter interdixerat, et omnes qui ei fidelitatem jurassent absolverat, et electionem novi Regis consensu suo confirmaverat, nunc per literas mandavit ut concilio facto, Rex uterque audiatur, et quem justitia regnare permiserit, altero deposito, tutus in regno confirmetur (*Hist. Saxon. ad an.* 1078. Freh. *p.* 138.). » Exemplum litterarum Gregorii subdit, in quibus Henricus et Rodulphus æquè Reges appellantur, sedetque Pontifex medius, qui inter utrumque quis potiori titulo regnet, ipsis petentibus æquo jure disceptet. « Desideramus enim, inquit (Greg. VII, *l.* iv. *ep* xxiii, xxiv.), cum consilio clericorum et laicorum ejusdem regni causam inter eos, Deo favente, discutere, et cujus parti magis ad regni gubernacula justitia faveat demonstrare. »

Eadem iterat sæpe, atque etiam in Concilio IV Romano anno 1078, et variis epistolis (*Id.*, *lib.* v. *ep.* xv ; *lib.* vi. *ep.* i. *etc.*). At si Henricus, quem deposuerat, neque restituerat, verè certòque erat depositus, non erat inquirendum, an meliori jure regnaret, qui jure omni privatus, vi regnum retineret ; sed Gregorius tantâ re attonitus, ejusque novitate vel ipse turbatus, neque minùs eventûs quàm suî dubius, nihil certi consilii sequebatur. Quæ profectò sufficiunt, ut videamus Gregorium VII, regum depositorem confidentissimum licèt, in tantâ re decernendâ præcipitem, in exequendâ trepidum et cunctabundum, ad extremum illud atque intentatum hactenus, impetu potiùs quàm certâ ratione atque consilio descendisse; neque teneri nos ad id decretum tuendum, de quo ipse decreti auctor ambigeret.

CAPUT X.

Gregorius VII nimia et nova sectatur : initia regiæ potestatis superbiæ ac diabolo assignat, repugnante Scripturâ ; neque tantùm Patrum, sed totius humani generis traditione.

Mihi verò hæc omnia animo revolventi, id unum occurrit, nempe Gregorium VII, fervido ingenio præditum, cùm tam malos Principes, quos ea ætas tulerat, ægrè pateretur ; neque ecclesiasticis pœnis jam satis commoveri cerneret terrenis rebus addictos, eò devenisse, ut aliis pœnis exterrefaceret, atque adeo de imperio ipsis adimendo cogitasse, omnia nova et insolita Sedi apostolicæ vindicare nil quidquam metuentem.

Hinc illa extiterunt magnifica in speciem, sed ipsâ re vana, certè hactenus inaudita, quæ in Concilio Romano protulit. Postquam enim regnum iterato decreto sublatum ab Henrico, in Rodulphum Suevum vice Apostolorum transtulit, hæc deinde depromit, ad ipsos Apostolos sermone converso (*Conc. Roman. VII. tom.* x *Conc. col.* 384.) : « Agite, nunc, quæso, Patres et Principes sanctissimi, ut omnis mundus intelligat et cognoscat, quia si potestis in cœlo ligare et solvere, potestis in terrâ imperia, regna, principatus, ducatus, marchias, comitatus et omnium hominum possessiones tollere unicuique et concedere. Vos enim patriarchatus, primatus, archiepiscopatus, episcopatus frequenter tulistis pravis et indignis, et religiosis viris dedistis. Addiscant nunc Reges et omnes sæculi Principes, quanti vos estis, quid potestis, et timeant parvipendere jussionem Ecclesiæ vestræ. » Sic Petri et Pauli nomine terrena omnia, longo ordine recensita, ad sua et Ecclesiæ suæ imperia revocabat; notus enim stylus antiquissimus, et Gregorio VII utique frequentatus, Pontificum Romanorum tribuentium Petro et Paulo quod eorum successores sive vicarii, ut tunc ferè loquebantur, eorum auctoritate ac vice agerent. Et quidem eo jure et canonico ordine Petrus et Paulus pridem ecclesiasticas dignitates auferebant et dabant; sed hæc vetera et obsoleta erant. Novum aliquid perterrefaciendis Regibus ac populis ille cogitabat, atque humana omnia suo subdebat imperio.

At non ille, quem suo loco laudabimus, Gregorius ordine II, pietate, doctrinâ, fortitudine, nulli non comparandus ; non, inquam, ita ille loquebatur qui apertè scribit ad Leonem Isaurum : « Pontifex potestatem non habet regias dignitates deferendi (Greg. II, *ep.* ii. *tom.* vii *Concil. col.* 7.), » quas nunc alter iste Gregorius

propriis nominibus appellatas dare et adimere aggreditur.

Neque verò hæc dicentes, Gregorii VII pietati obloquimur; imò ejus commendatam Martyrologio Romano laudamus memoriam, et bono animo egisse omnia, quibusvis petentibus haud inviti largiemur. Neque, quod passim objiciunt, schismaticorum sectamur calumnias; sed quæ ipse scripserit, simplici animo referimus. Neque his oblitterari volumus, quæ pro ecclesiasticâ disciplinâ magna ac præclara gessit, ac ne miracula quidem, quæ à quibusdam auctoribus ipsi tribuuntur. Sed in sanctis viris non omnia imitanda. Docti, legibus non exemplis regi nos petimus, neque coarctari ad ea quæ Romanæ Ecclesiæ nunquam adoptavit fides.

Omnino Gregorium admiramur magno et erecto animo insurgentem in Reges simoniacos et scelerum defensores; sed interim dolemus eum, incitato semel animo, ad extrema et nimia devenisse. Spiritualem potestatem longo intervallo temporali anteponit, et hoc ex majorum scitis; istud verò non ex Patrum sententiâ, quod addit: « Sed fortè putant quod regia dignitas episcopalem præcellat. Ex eorum principiis colligere » possunt, quantum à se utraque differunt: » illam quidem superbia humana reperit, hanc » divina pietas instituit (GREG. VII, *lib.* IV. » *ep.* II.): » et alibi explicatiùs: « Itane dignitas » à sæcularibus inventa, non subjicietur ei dig» nitati, quam omnipotentis Dei providentia ad » honorem suum invenit.....? Quis nesciat Re» ges et Duces ab iis habuisse principium qui » Deum ignorantes, superbiâ, rapinis, perfidiâ, » homicidiis, postremò universis penè sceleribus » mundi principe, diabolo videlicet, agitante, » super pares licèt homines dominari, cæcâ cu» piditate et intolerabili præsumptione affecta» verunt (*Id.*, *lib.* VIII. *ep.* XXI.)? » Nullus Pontificum, Christianorum nullus hactenus dixerat aut cogitaverat, *diabolo mundi principe agitante*, legitima imperia inter homines fuisse constituta, cùm pacis hostis diabolus leges et ordinem, omnesque adeo legitimas potestates adversetur, quod est à beato Irenæo præclarè explicatum, his verbis (IREN. *cont. hær.*, *lib.* V. *cap.* XXIV. *p.* 321.): « Ad utilitatem gentilium » terrenum regnum positum est à Deo, sed non » à diabolo, qui nunquam omnino quietus est; » imò qui nec ipsas gentes vult in tranquillo » agere, ut timentes regnum hominum, non sè » alterutrum homines vice piscium consumant, » sed per legum positiones repercutiant multi» plicem gentilium injustitiam; et secundùm hoc » Dei sunt ministri, qui tributa exigunt à nobis » in hoc ipsum servientes. Et, quæ sunt potes» tates, à Deo ordinatæ sunt. »

Ad magnam ergo contumeliam pertinet sublimium potestatum, asserere ipsas, *agitante diabolo, cæcâ introductas cupiditate et intolerabili præsumptione dominandi super pares.* Tantum enim humanæ societatis bonum, quo homines hominibus legitimo præsunt ordine, non superbia, sed recta ratio; non diabolus, sed Deus inducit. Neque verò dici ullo modo potest, nisi per summam rerum antiquarum imperitiam, legitima imperia per ambitionem ac superbiam hominum incœpisse. Præclarè enim Justinus historicus rerum humanarum aggressus historiam, sic orditur (JUST., *Hist. lib.* 1.): « Prin» cipio rerum, gentium, nationumque omnium » imperium penes Reges erat, quos ad fastigium » hujus majestatis non ambitio popularis, sed » spectata inter bonos moderatio provehebat. » Populus nullis legibus tenebatur: arbitria Prin» cipum pro legibus erant; fines imperii tueri » magis quàm proferre mos erat; intra suam » cuique patriam regna finiebantur. Primus om» nium Ninus Rex Assyriorum veterem, et » quasi avitum gentibus morem, novâ imperii » cupiditate mutavit, etc. » Quæ initia et omnium gentium historiæ produnt, et ipsa Scriptura demonstrat. Primus enim Nemrod nominatur (*Gen.*, X. 9, 10.), qui vicinas civitates, utique jam per legitima imperia constitutas, invaserit; pessimo quidem exemplo, sed quod non statim omnia humana pervaderet Permansit enim diutissime apud multas gentes mos probus et antiquus, Deo ac naturâ duce, constitutus. Quod humanæ societatis tam excellens bonum, si diabolus, omnis operis divini interpolator posteà occupavit, haud propterea malum, quo optima instituta corrupta sunt, priùs bono fuerit; cùm præsertim regii ac supremi imperii, in ipsâ patriâ potestate forma præcesserit primos inter homines, quorum familiæ per longissimam parentum vitam, in quædam veluti modica ac modesta regna succrescerent. Grave igitur illud, quod Gregorius VII, dum in superbos Reges inflammatur, progressus extra metas protulit; nec ipsi dignitati à Deo ordinatæ, aut apostolicæ doctrinæ satis consulebat, quâ semper apud omnes constitit, *sublimiores potestates à Deo esse;* et quidem à Deo propitio; quippe quæ mala opera dato gladio coerceant, ac publicæ paci, Deo ità providente ac jubente, inserviant (*Rom.*, XIII. 1; 1. TIM., II. 2; 1. PET., II. 13.). Sed hæc suo loco luculentiùs declarabimus.

CAPUT XI.

Aliæ Gregorius VII novitates : novum excommunicationis genus, quo victoriam ab Henrici IV exercitu arcet : nova doctrina de omnium Pontificum Romanorum sanctitate.

Scitum illud Chrysostomi : « Novitas novitatem parit (S. Chrys., *Hom.* v *in* 2. *ad* Tim. *cap.* ii. *tom.* xi. *p.* 687.). » Gregorius VII novæ depositionis sententiæ novum excommunicationis addebat genus ; hoc scilicet : « Quicumque temerario ausu hujus nostræ constitutionis violator extiterit, vinculo eum anathematis obligamus, et non solùm in spiritu, verùm etiam in corpore, et omni prosperitate hujus vitæ, apostolicâ potestate innodamus, et victoriam ejus in armis auferimus (*Conc. Roman. IV. tom.* x. *col.* 370.). » Quo decreto facto, hæc scribebat : « In prædictâ Synodo jam omnes excommunicationis et anathematis vinculo innodati, et ut nullam victoriam possint obtinere, potestate sancti Petri sunt alligati (*lib.* vi. *ep.* 1.). » Quâ formulâ delectatus, iterum sic decernit[1] : « Illi cujus culpâ vel superbiâ pax ista remanserit, gratiam sancti Petri auferimus, eumque sicut membrum diaboli, et desolatorem christianæ religionis, cum omnibus fautoribus suis festinabimus à communione christianæ societatis abscindere ; ita ut nullam deinceps victoriam in bello, nullam prosperitatem habere possit in sæculo (*lib.* vi. *ep.* xvi.). »

Eo sensu, anno 1080, adversùs Henricum nominatim hæc statuit, ad Petrum et Paulum sermone converso : « Iterum regnum Teutonicorum, et Italiæ, ex parte omnipotentis Dei et vestrâ interdicens ei, omnem potestatem et dignitatem regiam ei tollo, et ut nullus christianorum ei sicut Regi obediat, interdico, etc... Ipse autem Henricus cum suis fautoribus in omni belli congressione, nullas vires, nullamque in vitâ suâ victoriam obtineat (*Conc. Roman. VII, tom.* x. *col.* 384.). » Sic ab adversantibus omnem prosperitatem potestate apostolicâ propellebat ; sic victoriæ imperabat. At Deo non erat placitum hæc in manu suâ posita, ad formulam revocari. Quare eodem anno, et Henrico victoriam concessit, et Rodulphum, cui Gregorius Petri et Pauli vice imperium donaverat, in prælio cædi voluit ; et postea Gregorium fugari Româ permisit, et Salerni obire victum ; suo quoque tempore ulturus Henricum, falso et apostatico Pontifice constituto Guiberto Ravennensi, auctorem infandi schismatis, et potestatis verè ecclesiasticæ contemptorem.

Ad ejus victoriam pertinent hæc Sigeberti verba (Sigeberti *Chron., an.* 1080.) : « Hildebrandus Papa, quasi divinitus revelatum sibi prædixit, hoc anno falsum Regem esse moriturum, et verum quidem prædixit, sed fefellit eum de falso Rege conjectura, secundùm suum velle, super Henrico Rege interpretata. Rex enim Henricus Saxonibus gravi prælio congreditur, et in congressu, falsus Rex Rodulphus cum multis Saxoniæ Principibus extinguitur. » Quæ Sigeberti narratio à Gregorii dictis decretisque non abhorret.

Exemplo Gregorii VII, Alexander III, Friderico I deposito et excommunicato, « inhibuit auctoritate Dei, ne vires ullas amodo in bellicis congressionibus habeat, aut de christiano aliquo victoriam consequatur, aut alicubi quiete et pace gaudeat, donec fructus pœnitentiæ condignos operetur (*Conc. Lateranen. sub* Alexand. III. *tom.* x. *Concil. col.* 1450.) : » tanquam hæc in hominum potestate Christus esse voluerit. Ad hæc nimia, ac melioribus sæculis inaudita, Alexander III, egregius alioquin Pontifex, Gregorio VII auctore deductus est. Adeo vana cogitant, quibus posterioris ætatis exempla sufficiunt.

Ne grave videretur, non modò omnia imperia sed etiam omnem rerum divinarum humanarumque cursum in unius hominis arbitrio collocari ; ac ne de tantâ potestate genus humanum aliquid iniqui metueret, docebat Gregorius VII, « ad apostolicam Sedem ritè ordinatos, meritis beati Petri meliores effici, atque omnino sanctos (*lib.* viii. *ep.* xxi.). » Et id quidem ex decretis Symmachi Papæ repetebat, quæ sanè decreta, commodâ interpretatione molliri, non exaggerari, et ad extremum urgeri oporteret. Addebat Gregorius : *Licèt experimento sciamus*, nempe Papam sanctum esse : quod hactenus nemo præsumpserat. Sic profectò Gregorius, dum omnia humana ac divina trahere ad se nititur, et dignitatem regiam infringebat, et pontificiam novis, neque duraturis titulis commendabat.

Quòd si certâ fide credere nos oportet deponi posse à Pontificibus Reges, quòd depositionem talem in Concilio Romano Gregorius promulgarit (*Conc. Roman. VII, tom.* x. *col.* 384.), eâdem profectò fide teneamus, posse Pontificem

[1] Nempe in epistolâ ad Berengarium Gerundensem Episcopum, in quâ ei mandatum dat, ut, obortas inter duos Comitis Raimundi filios discordias, curet sedare. (*Edit. Paris.*)

auctoritate suâ ab excommunicatis auferre victoriam, ac prosperitatem sæculi; cùm id non tantùm in privatis epistolis, sed etiam decreto edito, Gregorius VII et Alexander III pronuntiarint.

Item eâdem fide admittere debemus illud in Concilio Romano editum : posse à Pontificibus, ut patriarchatus et episcopatus, ita et « omnes » hominum possessiones pro meritis tolli et con- » cedi; » quæ nempe Pontifices solos Reges, solos Imperatores efficerent; quale imperium humana conditio neque gerere, neque tolerare possit.

Placet autem in antecessum expromere quæ suo loco probaturi sumus, Gregorium VII aliosve Pontifices, à quibus hæc gesta decretaque sunt, nunquam decreto ad omnem Ecclesiam edito docuisse, eam sententiam, quæ ecclesiasticæ potestati talia vindicaret, ad integritatem fidei catholicæ aut ecclesiastici dogmatis pertinere. Moderabatur animos ille qui Ecclesiam regit, spiritus veritatis, ne humilis Christi grex in tentationem eam incideret. Quare etiam ii qui pontificiam infallibilitatem vel maximè tuentur, ab hâc sententiâ abhorrere, deque his, ut et de aliis Pontificum gestis, liberè disputare possunt.

Si quis tamen libentes nos ad ea adduci putat, fallitur. Neque enim ii sumus, quibus Ecclesiæ vulnera nullâ necessitate retractari placeat; sed rursus non sumus eorum numero, qui ubique trepidi et infirmâ fide, hæc quantacumque vulnera, tanquam sint Ecclesiæ ipsi lethifera, perhorrescant.

Satis enim scimus Ecclesiam catholicam Sedemque apostolicam in petrâ fundatam stare firmiùs, quàm ut his commoveri possit; et quantumcumque hæc adscititia humanisque consiliis quæsita concidant, ipsam tamen petram, Christo auctore positam, inconcussam stare : quâ fide securi, et superiora diximus, et alia haud minùs necessaria prosequemur.

CAPUT XII.

Quâ occasione Gregorius VII Regum depositionem aggressus sit : quove imperii ac regnorum statu : quam universalis monarchiæ etiam temporalis ideam animo informarit : ejus mores, ingenium, et in omnia regna variæ molitiones; ac 1° in imperium Romanum Germanicum, in Galliam, in Angliam, in Daniam; de iisque quæri, nihil imminutâ Sedis apostolicæ majestate.

Gregorius VII novæ potestati, quam in temporalibus exercere se posse confideret, muniendæ, humana undequaque subsidia conquirebat, atque omnia regna in ditionem ac proprietatem Sedis apostolicæ vindicare satagebat.

Posteaquam enim Caroli Magni domus inclinata est, toto Occidente regia labascere ac nutare cœpit auctoritas : proceres paulatim omnia occupare, et prope æquiparari Regibus; Episcopi, procerum antesignani, ad hæc insitâ religioni reverentiâ validi, pleraque reipublicæ munera ad se trahere : regna in varias dynastias, seu ecclesiasticas, seu sæculares scindi, quæ quidem dynastiæ jura regalia multa, eaque maxima, sibi tribuebant, gravi imminutione regiæ majestatis : Reges precariam veluti potestatem exercere, eò usque depressi, ut sæpe cum subditis ac vassallis æquo jure bellare cogerentur. Sic imperiis propemodum in anarchiam versis, bellis, cædibus, fœdis populationibus omnia replebantur : quæ rerum inclinatio nono sæculo cœpta, decimo et undecimo in deteriora vergebat; ut Gregorii VII tempore vix ullus Regum esset, qui regiam majestatem, ac veram imperii vim retineret. Etsi enim Othones in Germaniâ et Italiâ magnis animis ac viribus seque ac rempublicam sustentasse videbantur, res tamen in pejus suo veluti pondere deflectebant; ac sub Henrico IV urbes gentesque effræni licentiâ rebellabant. Inclytum Francorum regnum, quod omnibus ferè reliquis imperaverat, etsi suo statu atque hæreditariâ successione valentius, communibus tamen incommodis laborarat; necdum se Capetiis satis confirmaverant, neque Capetiorum quartus Philippus I, qui tum imperitabat, tantæ majestatis animis atque ingenio respondebat. Guillelmus ille victor atque Conquestor, recens Angliam occupaverat validus quidem viribus, atque imperandi certus, sed tamen imperio nondum constabilito : res Hispaniæ tenues, Saracenis prementibus, Christianis etiam in diversa regna divisis : reliqua Europæ regna, alia aliis casibus fluctuabant.

Eâ rerum ac temporum necessitudine, Gregorius VII, è sanctâ Cluniacensis Monasterii disciplinâ, per varios dignitatum gradus, ad cathedram Petri evectus est : acerrimi ingenii, magnique animi vir, probis moribus, integrâ famâ, ecclesiasticæ libertatis ac potestatis studiosissimus, et qui potiùs ultra concessa tenderet, quàm aliquid de suo jure remitteret. Is ergo optimum factu ratus, ut Sedi apostolicæ, quæ caput religionis esset, regna omnia etiam in temporalibus subderentur, non modò potestate clavium, sibi summam deponendorum et constituendorum Regum ac Principum potestatem vindicabat; sed etiam eos singulatim adortus, quâcumque

arte poterat, vectigales suos, atque etiam suos *homines*, ut tum loquebantur, facere cogitabat.

Et de imperio quidem Romano Germanico res facilior videbatur, cùm Romani Pontifices in illud imperium peculiare jus quoddam sibi vindicarent; imò verò illud, si quidem Bellarmino et Baronio credimus (BELL., *de R. P. l.* V. *cap.* VIII; BARON., *an.* 996. *tom.* X. *edit. Rom. p.* 908.), à Gregorii V tempore, datis Electoribus, atque impositis legibus ordinassent. Certè memoratu est dignum id, quod Gregorii VII tempore, ab auctore Apologiæ Henrici IV Imperatoris proditum; cùm se Saxonibus perduellibus, nonnulli è Longobardis, Francis, Bavaris ac Suevis conjunxissent, eos omnes apud Gregorium VII accusasse Regem: « Non decere » tam flagitiosum, plus notum crimine quàm » nomine, regnare; maximè cùm sibi regiam » dignitatem Roma non contulerit: oportere » Romæ jus suum in constituendis Regibus » reddi: provideret Apostolicus et Roma ex » consilio Principum, cujus vita et sapientia » tanto congrueret honori. quâ deceptione delusus Apostolicus, simul et honore creandi Regis, » quem sibi fallaciter obtulerant, impulsus, » Regem banno innodavit, et Episcopis aliisque » Principibus, ut à communione excommunicati » Regis se subtraherent denuntiavit: se citò » venturum in Teutonicas oras, ubi de negotiis » ecclesiasticis et de regno tractaretur (*Apolog.* » HENR. IV, *ap.* URST. *p.* 382.). » Quæ quidem aliena non sunt ab eo Pontifice, qui tam excelsos spiritus gereret, neque absimile vero est talem virum Romanæ potentiæ gloriâ delectatum, quâ Sedis apostolicæ dignitatis amplificari videretur, atque illi omnino placuisse amplitudinem etiam religionis titulo coloratam. Intentus autem erat vel maximè Teutonico regno, cui Romanum imperium junctum esset, quod etiam regnum per Saxonum rebellionem fluctuabat. Itaque Gregorius, Henrico IV Imperatore deposito, Teutonum atque Italiæ Regem, qui Imperator futurus esset, ita constitui decernebat, ut tale sibi præstaret juramentum (GREG. VII, *lib.* IX. *ep* III.) « Ab hâc horâ, et deinceps fidelis ero » beato Petro Apostolo ejusque Vicario Papæ » Gregorio, et quodcumque mihi ipse Papa » præceperit, sub his videlicet verbis, *per ve-* » *ram obedientiam,* fideliter sicut oportet chris- » tianum obtemperabo...; et eo die quando illum » primitus videro, fideliter per manus meas » *miles* sancti Petri et illius efficiar. » Quod quidem est *ligium,* ut vocant et perfectissimæ dominationis *hominium*, dataque et formula *per veram obedientiam*, quæ jussis adhibita indetrectabile imperium designaret.

De Francorum regno post hominum memoriam longè nobilissimo, atque augustissimo, unde etiam imperium, quale apud Latinos est, manasse noverat, hæc Legatis suis agenda decernit: « Dicendum autem est omnibus Gallis, et » per veram obedientiam præcipiendum, ut » unaquæque domus, saltem unum denarium » annuatim solvant beato Petro, si eum reco- » gnoscant patrem et pastorem suum, more anti- » quo (GREG. VII, *lib.* VIII *ep.* XXIII.). » Rationem addit: « Nam Carolus Imperator, sicut » legitur in tomo ejus, qui in archivo Ecclesiæ » beati Petri habetur, in tribus locis annuatim » colligebat mille ducentas libras ad servitium » apostolicæ Sedis [1]. » Nos eum tomum ignoramus, nihil simile in Caroli Magni, ac secutorum Principum historiis, gestis, capitularibus, aut in Conciliis, aliisque actis publicis aut privatis, qualia ejus ævi sunt innumerabilia, legimus, et pontifici impositum fuisse credimus ab iis qui talia suadebant.

Carolus Sedi apostolicæ multas Provincias devictas donavit, at regnum nemini vectigale aut censuale fecit; neque quisquam ex ejus successoribus tale quid aut cogitavit, aut passus est; Francique Reges Sedi apostolicæ omnium religiosissimè in spiritualibus obtemperabant: omnium studiosissimè suam in temporabilibus dignitatem tuebantur. Quare Gregorius, adhibitâ licèt formulâ, *per veram obedientiam,* quâ imperium indetrectabile significatum fuisse vidimus, nullum unquam censum à Gallis impetravit; sed neque per Legatos, jussos licèt, quidquam eâ de re postulatum fuisse legimus: ut totum illud in auras penitus evanuisse videatur.

In eâdem Gregorii epistolâ sic legitur: « Idem » magnus Imperator Carolus Saxoniam obtulit » beato Petro, cujus eam devicit adjutorio, et » posuit signum devotionis et libertatis. » Offerre beato Petro, consueto hujus ævi sermone, hoc erat proprietati Sedis apostolicæ adscribere; at Carolus Magnus nusquam scripsit, nusquam dixit se beato Petro devictam obtulisse Saxoniam, sed tantùm in devictâ Saxoniâ primam Ecclesiam consecratam, quam inquit (*Vid. cap.* CAROL. MAG., *tom.* I. *edit.* BALUZ, *pag.* 246.), « pio Christo et Apostolorum suorum Principi » beato Petro obtulimus. » Sic Petro non Saxoniam, sed in Saxoniâ, pro gratiarum actione pri-

[1] Aquisgrani, apud Podium Sanctæ Mariæ et apud Sanctum Ægidium.

mam Ecclesiam obtulit; et quidem erecto templo Apostolorum Principem ritè veneratus, eam tamen provinciam nullius mortalis imperio quàm suo vindicavit.

Cæterùm annualem censum semel impositum Gregorius VII facilè in argumentum proprietatis ac dominii trahebat : quare Guillelmo Conquestori, Angliæ Regi, modis omnibus delinito suadebat, ut regnum Angliæ, quod anteriores Reges solo voluntariæ pietatis sensu, nullo temporalis subjectionis animo, Sedi apostolicæ censuale fecerant; ipse temporali *hominio* subderet. At Guillelmus ita respondit : « Hubertus » Legatus tuus ad me veniens ex tuâ parte admonuit, quatenus tibi, et successoribus tuis » fidelitatem facere, et de pecuniâ, quam antecessores mei ad Romanam Ecclesiam mittere » solebant, meliùs cogitarem; unum admisi, » alterum non admisi; fidelitatem facere nolui, » nec volo; quia nec ego promisi, nec antecessores meos antecessoribus tuis id fecisse comperio (GUIL. *ep. int.* LANF. *et ap.* BARON., » *tom.* XI. *an.* 1079. *pag.* 532.) » Sic de fidelitate inverecundum petitorem acriter refutabat : de denario beati Petri avitam consuetudinem recto sensu intellectam prompto animo sequebatur.

Quod autem à Guillelmo Anglorum Rege, idem à Danorum Rege Sueno, ut ab ejus parente, atque etiam ab ipso promissum, Gregorius postulabat (GREG. VII, *lib* II. *epist.* LXXI, LXXV.), neque hujus postulati ullam unquam videmus habitam esse rationem.

Interim *opulentam provinciam,* romanæ urbi vicinam, *quam viles et ignavi hæretici tenerent*, ei pollicetur. Quo jure suam non significat, nisi hæreticorum omnia, sua esse duceret.

CAPUT XIII.

De Hispaniâ et Sardiniâ quid Gregorius VII decreverit.

Erat tum Hispania ferè tota subdita Saracenis, à quorum manibus nobilissimum regnum recuperare multi undique christiani Principes satagebant. Ad hos Gregorius VII sic scribit : « Non » latere vos credimus regnum Hispaniæ, ab » antiquo proprii juris sancti Petri fuisse, » et adhuc, licèt diu à paganis sit occupatum, » lege tamen justitiæ non evacuatâ, nulli mortalium, sed soli apostolicæ Sedi ex æquo pertinere (GREG. VII, *lib* I. *ep.* VI. VII; BARON., » *tom.* XI. *an.* 1073.). » Addit concessisse se Evulo Comiti habendam sancti Petri nomine, certis conditionibus, quamcumque ab infidelibus terram recepisset.

Cæterùm id juris et Hispani nesciebant, et hujus oblitteratam fuisse memoriam ipsam ipse Gregorius fatebatur; sic enim postea scripsit « Regibus » Comitibus cæterisque Principibus Hispaniæ. » Notum vobis fieri volumus, quod nobis quidem tacere non est liberum, vobis autem non » solùm ad futuram, sed etiam ad præsentem » gloriam valdè necessarium, videlicet regnum » Hispaniæ ex antiquis constitutionibus beato » Petro, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ in jus et » proprietatem esse traditum : quod nimirum » hactenus et præteritorum temporum incommoda, et aliqua antecessorum nostrorum occultavit negligentia. Nam postquam illud regnum » à Saracenis et paganis pervasum est, et servitium, quod beato Petro inde solebat fieri, » propter infidelitatem eorum, et tyrannidem » detentum, ab usu nostrorum tot annis interceptum est, pariter etiam rerum et proprietatis memoria dilabi cœpit (*lib.* IV. *ep.* XXVIII; » *Vid. et lib.* I. *ep.* VII.). » Promittit tamen Gregorius Legatos à se missos rem omnem demonstraturos *assertione certâ :* denique adhortatur « ut ad honorem beati Petri et Romanæ » Ecclesiæ promptos et magnificos se exhibeant; » quod profectò fecerunt multique Hispanorum principum Ecclesiæ Romanæ annuas pensiones spoponderunt, eique se ultro ut spirituali dominæ subjecerunt.

Id verò an excussis titulis potiùs quàm ultroneâ pietate fecerint, non satis mihi constat. Stricto jure fecisse probat Baronius, allato exemplo « Berengarii Comitis Barcinonensis, qui anno, » inquit (BAR., *tom.* XI. *an.* 1073. *p.* 424.), » 1091, Urbani Papæ quarto, quùm recuperasset Tarraconensem civitatem occupatam à » Mauris, eamdem obtulit Ecclesiæ Romanæ. » Quæ vana esse omnia facilè comprobabit ipsum à Baronio productum instrumentum : quippe quo legimus à Comite Berengario Tarraconensem civitatem, non à Mauris recuperatam [1], sed

[1] Utrum in Baronio rectè objiciat BOSSUET, ambigi potest. Nam 1° in ipso donationis diplomate, Berengarius eos nominat Principes, *qui secum insudaverint ad præfatæ urbis restaurationem.* 2° Urbanus II, rescribens Berengario, sic dicit, p. 628 : *Ecce jam transactis 390 annis, ex quo præfatam urbem Agarenorum gens prope solitariam fecerit, etc.* 3° Hæc vocabula *restauratio*, et *restitutio*, quæ passim occurrunt in diplomate et in epistolâ, significabunt quidem, strictè accepta, Tarraconensem civitatem denuo ædificatam fuisse; sed diligenter perpendenti verba et seriem, hæc duo certa erunt : unum quod affirmat BOSSUET, hanc civitatem non *redditam* fuisse, sed *specialiter donatam* Ecclesiæ Romanæ : alterum quod

jure paterno ac bonorum paternorum *divisione* suam; non Sedi apostolicæ redditam, sed *in Dei nomine specialiter donatam fuisse* (Bar., *tom.* XI. *an.* 1091. *p.* 627.) quæ adeo non firmant, ut potiùs evertant jus illud in Hispanias venditatum.

At verò Petrus de Marcâ, vir doctissimus, ex antiquis monumentis, probat Gregorio VII à Comite Besalvensi Bernardo, atque etiam ab Aragonum Rege annuam concessam fuisse pensionem (Marc., *Hist. Bearn., lib.* IV. *p.* 331, 332.): id verò ab iis factum, antiquis excussis ac recognitis titulis, acta non memorant.

Neque item docent, an stricto jure potiùs quàm voluntate sit factum, quod idem Bernardus *se militem ac vassallum sancti Petri fecit* (Greg. VII., *lib* IX. *ep* XII.). Id enim eo tempore ab aliis etiam, ut à comite Provinciæ ac Barcinonensi, ultro ac nullâ obligatione factitatum fuisse, ejus ævi acta memorant: quòd ii comites, ubi se Sedi apostolicæ addixissent, eo patrocinio tutiores, atque etiam adversùs dominos securiores essent.

Refert etiam Petrus de Marcâ (Marc., *loc cit.*) secutis sæculis, cùm eam pensionem, quam Aragonenses concesserant Romani curiales violentiùs exigerent, à regibus Aragonensibus planè denegatam; consensisse tamen illos ad illam pensionem voluntariè persolvendam, non autem *contractu infeodationis inito, aut obligatione pactâ.*

Castellæ verò Reges nihil quidquam solvisse, nihil peculiaris juris in Sede apostolicâ recognovisse legimus: quo constare videatur ea, quæ Gregorii VII tempore ab aliis Hispanis facta sint, voluntariè potius, quàm stricto et antiquo jure fuisse imposita. Neque propterea Gregorium antiqua Ecclesiæ Romanæ jura in Hispaniæ regnum memorantem, deceptorem putamus; sed falsis titulis, quales omni ævo multi confecti sunt, decipi potuisse confitemur.

Quænam certè ejus Legati rei oblitteratæ, atque omni hominum elapsæ memoriâ, documenta protulerint, neque usquam legimus, neque animo aut conjectura assequi possumus, aut omnino intelligimus quomodo stare possint. Gregorius enim memorat, antequam regnum illud à Saracenis pervasum est, *sanctæ Romanæ Ecclesiæ* in jus et proprietatem fuisse traditum ac *certa servitia fuisse constituta*: atqui anno Christi 713 invasio Saracenorum contigit, quo tempore illa ex feudorum jure orta servitia, atque proprietas, ne nomine quidem erant cognita. Neque verò Hispaniam Sedi apostolicæ Gothi Ariani tradidissent, neque postquam Reges anno 588 catholici sunt facti, tale quidquam egisse, tot Concilia, tot acta, tot historiæ, tot epistolæ innuunt: cùm Sedis apostolicæ potestas, sed spiritualis illa atque cœlestis, omnibus paginis celebretur: neque à Rege Pelagio, recidivi post Saracenicam invasionem Hispanorum imperii fundatore, ejusque successoribus, aliisque Hispaniensibus Regibus per trecentos ac sexaginta annos, qui à Pelagio ad Gregorium effluxêre, tale quidquam postulatum fuit: ac Reges Hispaniæ per ea tempora haud minùs quàm alios absoluto jure regnasse, omnia monumenta testantur. Jam quod ait Baronius: « His juribus » potitam apostolicam Sedem, anno Christi 701, » sub impio Rege Vitiza, horum jacturam esse » passam (Bar., *loc. cit. et tom* VIII. *anno* 701 » *p.* 640, 641.), » neque cum Gregorio VII convenit, qui hanc jacturam ad Saracenorum invasionem refert, neque cum Tudensi Luca, quem unum Baronius testem adducit. Is enim posteaquam auctore Vitiza canones dissolutos, sacraque omnia conculcata memoravit, hæc addit insuper: « Et ne adversùs eum insurgeret » sancta Ecclesia, Episcopis, Presbyteris, Dia» conis, et cæteris Ecclesiæ Christi ministris, » carnales uxores habere præcepit, et ne obedi» rent Romano Pontifici, sub mortis intermina» tione prohibuit (Luc Tud., *ap.* Bar., *loc.* » *mox. cit.*). » Quæ ad evitandum canonicæ atque ecclesiasticæ districtionis metum manifestè referri: rerum ostendit series: ad solvenda Romani Pontificis, ut supremi etiam dominii, imperia pertinere, neque Lucas Tudensis significat, neque alii scriptores, neque Gregorius VII suspicatur.

Utcumque est, illud animo capere vix possumus, quòd is Pontifex mavult Hispaniam servire infidelibus quàm illud qualecumque jus ultro remittere. Sic enim ipse scribit suprà dictâ epistolâ, « ad Principes in terram Hispaniæ » proficisci volentes: Hoc neminem vestrûm » ignorare volumus, quoniam, nisi æquâ pac» tione persolvendi juris sancti Petri in regnum » illud animadvertere statueritis, potiùs vobis » apostolicâ auctoritate, ne illud tendatis, inter» dicendo contrà feremur, quàm sancta et » universalis mater Ecclesia, idem à suis filiis

negat, hanc civitatem non multò ante è *Saracenorum manibus fuisse vindicatam.* Certè, Berengarius dicit hanc civitatem *sibi ex paterno jure competisse;* quo modo probè ac verè diceret Ludovicus XV, Navarræ regnum, si illud bello recuperaret, *sibi ex paterno jure competere.* Jura enim Regum, illâ quam vocant præscriptionis lege, non tolluntur. (*Edit. Paris.*)

» quod ab hostibus patiendo, non jam proprie-» tatis suæ, sed filiorum detrimento saucietur » (Greg. VII, *lib.* I. *epist.* VII.). » Quasi vulnus illud remissione spontaneâ temporalis tributi curare non posset. Sed ista non reputat, et ovem in feræ faucibus palpitantem non eripere, sed tondere cogitat. Atque hæc facit abstinentissimus, et innocentissimæ vitæ Pontifex, dum Sedis apostolicæ jura etiam temporalia, quæ semel animo perceperat tantisper imminui pejus omnibus malis arbitratur.

Neque minùs dura sunt, quæ Sardiniensibus scripsit. Cùm enim in animum induxisset, ut aliquid ab eis commodi temporalis ferret, primam ad eorum judices dedit epistolam (*Ibid.*, *epist.* XXIX ; *Vid.* Bar., *tom.* XI. *an.* 1073. *pag.* 433.) : « Romanam Ecclesiam » omnium matrem, privatam tamen eis debere » sollicitudinem, at antecessorum negligentiâ » friguisse charitatem illam, quæ antiquis » temporibus inter Romanam Ecclesiam et gen-» tem illam fuit, maximo inter ipsos christianæ » religionis detrimento : atque omnino neces-» sarium ut de salute animarum cogitent, » Romanamque Ecclesiam ut matrem reco-» gnoscant, atque antiquam devotionem impen-» dant : se quidem non modò ut eorum animæ, » sed etiam patria salva esset, sollicitè invigilare : » si sua verba reciperent, gloriam et honorem » et in præsenti et in futurâ vitâ consecuturos » esse : sin aliter agerent, suæ culpæ imputarent » si quid periculi contigisset : Legatos coram » acturos quæ de salute eorum et honore trac-» taret. »

Quid esset *illa salus honorque*, quem ipsis quæreret, sequentia demonstrabunt. Nam paulò post de sui Legati postulatis hæc scribit : « Nisi in hoc anno certâ nobis super hâc re ra-» tione respondeatis, nec ampliùs vestra respon-» sa quæremus, nec tamen ulteriùs jus et hono-» rem sancti Petri irrequisitum relinquemus » (*Ibid.*, *epist.* XLI.). » Censum ac vectigal satis apertè ista significant : eò primùm illa verba lenia, eò denique minæ spectabant.

Graviùs postea urget, scribitque hæc (*Ibid.*, *lib.* VIII. *ep.* X.) « glorioso Judici Calaritano » Orsocco : Nolumus scientiam tuam latere, nobis » terram vestram à multis gentibus esse petitam : » maxima servitia, si eam permitteremus in-» vadi, fuisse promissa ; ita ut medietatem totius » terræ nostro usui vellent relinquere, partem-» que alteram ad fidelitatem nostram sibi ha-» bere : cùmque hoc non solùm à Normannis, » et à Tuscis, ac Longobardis, sed etiam à » quibusdam Ultramontanis crebrò ex nobis esset » postulatum, nemini eâ de re unquam assen-» sum dare decrevimus, donec ad vos Legatum » nostrum mittentes, animum vestrum depre-» henderemus. » Nempe ille Legatus exploraturus erat quo tributo oblato se ab invasorum deprædatione redimerent. Pergit enim : « Igitur, » quia devotionem beato Petro te habere, in Le-» gato suo monstrasti, si eam sicut oportet (quid » autem oporteret, satis apertè significaverat) » servare volueris, non solùm per nos, nulli » terram vestram vi ingrediendi licentia dabitur, » sed etiam si quis attentaverit, et sæculariter » et spiritualiter prohibebitur à nobis, ac repul-» sabitur. » Quid si denegaverint quæ Gregorius postulabat ? Nempe hostibus prædæ erunt. Tantine erat tributum Romanæ Ecclesiæ persolvendum, ut propter eam causam miseros insulanos *datâ licentiâ,* lupis pastor exponeret !

Cæterùm quid in eâ insulâ juris sibi esset, ne verbo quidem significat, jurium etiam temporalium vehementissimus ubique, ut videre est, ostentator. Sed ut concedamus Sardiniam insulam jam tum in Ecclesiæ Romanæ ditionem concessisse, utque id vel maximè non tantùm jactaret Gregorius, sed etiam insulani seu metu, seu veri conscientiâ faterentur; tamen in tributis exigendis nullâ Gregorius possessione nitebatur; antiqua, confusa, obsoleta, generalibus verbis, uti vidimus, venditabat, dirisque comminationibus novum sibi titulum comparabat.

CAPUT XIV.

De Hungariâ : de aliis regnis ac provinciis : quibus causis impulsi, pontificiæ ditioni se ultro subjecerint : arbitraria jura etiam in infideles Principes protenduntur.

Salomon Hungariæ Rex infans, Andreæ patris jussu, atque omnium ordinum applausu ritè coronatus; mox, patre mortuo, propter infantiam pulsus, ac per Henricum IV Imperatorem, cujus sororem duxerat, sæpe regno restitutus eidem Henrico Hungariam fecit tributariam (Lambert. Schaf. *ap.* Bar., *t.* XI. *an.* 1071. *p.* 464.). Id necessitate gestum Gregorius Regi crimini vertit; quòd « regnum Hungariæ sanctæ » Romanæ Ecclesiæ proprium, à Rege Stephano » olim beato Petro cum omni jure ac potestate » suâ oblatum, et devotè esset traditum (Greg. VII, *lib.* II. *ep.* XIII.) » Addebat probationem, quòd nempe Henricus III Imperator, Henrici IV pater, « victo Rege (Hungaro), et factâ victo-» riâ, ad corpus beati Petri lanceam et coronam » transmisit, et pro gloriâ triumphi sui, illuc » regni direxit insignia, quo principatum digni-

» tatis ejus attinere cognovit. » Quare gravia minabatur : nec aliter beati Petri gratiam aut suam benevolentiam spondet, « nisi sceptrum » regni, inquit, correcto errore tuo, apostoli- » cæ, non regiæ majestatis beneficium reco- » gnoscas. » Sic si quis beatum Petrum honorasset, regni proprietatem, atque omnia deinde jura feudorum Sedi apostolicæ vindicabat; quanquam ejus proprietatis nulla in annalibus ad ea quidem tempora mentio reperiretur.

Si quando dissidia inter fratres de regnis ac provinciis orirentur, ut in Barcinonensi comitatu evenerat, *sancti Petri inexpugnabile* pollicebatur *auxilium* (Gregor. VII., *lib.* vi. *ep.* xvi; *Vid.* Lamb. *ap.* Baron., *an.* 1075.) ei parti, quæ in Sedis apostolicæ potestate futuram se esse profitebatur.

Afflicti ac pulsi Reges Sedi apostolicæ sua regna tradebant, ejus auctoritate restitui se posse confidebant. Sic à Rege Russorum Demetrio, cùm is à fratre pulsus esset, traditum regnum Gregorius VII suscipit, *exhibitâ sancto Petro fidelitate* (*Id.*, *lib.* ii. *ep.* lxxiv.).

Neque exiguum tutamen erat ab apostolicâ Sede regnum accepisse. Scribit enim Vezelino adversùs Dalmatiæ Regem insurgenti (*Ibid.*, *lib* vii. *ep.* iv. *ap* Baron., *an.* 1079.) : « Scias » nos de prudentiâ tuâ multùm mirari, ut qui » te esse dudum beato Petro, et nobis fidem pro- » miseris, contra eum, quem in Dalmatiâ Re- » gem auctoritas apostolica constituit, tu modò » coneris insurgere. Quapropter nobilitatem » tuam monemus, et ex parte beati Petri præ- » cipimus, ut adversùs jam dictum Regem arma » capere non præsumas, sciens quidquid in il- » lum ausus fueris procul dubio te in aposto- » licam sedem facturum. »

Hæc incepit Gregorius VII : his ac similibus ad regna Sedi apostolicæ tradenda hortabatur, et ad Geysam scribebat Hungarorum ducem [1] : « Regnum Hungariæ, sicut et alia nobilissima » regna in propriæ libertatis statu esse debere, » et nulli Regi alterius regni subjici, nisi sanctæ » et universali matri Ecclesiæ Romanæ, quæ » subjectos non habet, ut servos, sed ut filios » suscipit universos (*Ibid.*, *lib.* vii. *ep* lxiii.). »

Quare Salomoni Hungarorum Regi ademptum à Deo regnum prædicabat quòd is contempto nobili dominio beati Petri, « cui erat » proprium Hungariæ regnum (*Idem*, *ibid.* » *ep* lxx.), » se Regi Teutonico, quamvis necessariò subdidisset, subditque rationem : « Pe- » trus enim à firmâ petrâ dicitur, quæ portas » inferi confringit, atque adamantino rigore » destruit, et dissipat quidquid obsistit. » Quæ dicta adversùs hæreses, et alia vitiorum monstra, per Christi imperium debellanda ad terrenam ditionem quotidie amplificandum, et ad comparanda sibi regna, vertebat.

[1] Salomonis cujus regnum invaserat avunculum.

Eam universalis monarchiæ etiam temporalis ideam animo informaverat, quæ spirituali addita potestati, tale imperium conderet, quale res humanæ ferre non possent.

Iisdem vestigiis insistebat Innocentius III, magnus alioquin Pontifex, cùm Joannem *sine terrâ* Angliæ Regem depositione mulctaret (*Vid.* Odor. Rain., *anno* 1212 *et seq*; *Vid. quoque Histor. Angliæ* Rapin. Thoyr., *lib.* viii. *et epist.* Innoc. III.), Barones Angliæ, ac Philippum Augustum adversùs eum invitaret, donec Joannes Sedi apostolicæ regnum traderet, uti suo loco memorabimus (*inf.*, *lib.* iii. *c.* xxi.).

Non ergo mirum si passim in servitium ruerent Duces, Comites, ipsi etiam Reges in Sede apostolicâ suis rebus tutelam, atque etiam, proh dolor! suæ cupiditati ad vicinos invadendos titulum quæsituri. Quæ quantùm rei christianæ offecerint, lectori æstimandum relinquimus.

Nec alia moliebatur Adrianus IV, dum illud à nobis suprà memoratum *jus* edidit; nempe « Hiberniam et omnes insulas, quibus sol justi- » tiæ Christus illuxit, ad jus sancti Petri et sa- » crosanctæ Romanæ Ecclesiæ pertinere (*Vid.* » *sup.*, *cap.* ii *et tom.* x. *Concil. col.* 1143.). »

Postea ad libitum arbitraria jura crevere; quo factum est, ut Nicolaus V, Callixtus III, Sixtus IV, Innocentius VIII, Alexander VI, tanta terrarum spatia infidelibus detracta, christianis Regibus concederent.

CAPUT XV.

Regna infidelium, quo jure concessa Bellarminus aliique defenderint : hæc, et alia de Regibus deponendis gesta, nullo religionis periculo impugnari posse.

His in concessionibus tuendis Bellarminus maximè laborabat, cùm negaret infideles, justos scilicet dominos, legitimâ possessione deturbari posse, nisi conarentur avertere à Christi fide subditos. At profectò illi Reges, quorum Alexander VI aliique Pontifices partiebantur imperia, de fide christianâ nequidem cogitabant. Quem nodum Bellarminus et alii sic exsolvunt. Alexandrum VI, cùm regna infidelium daret, non id providisse « ut Reges christiani, Reges » infideles debellarent, et eorum regna occu- » parent; sed solùm ut eò adducerent fidei » christianæ prædicatores, et protegerent ac

» defenderent, cùm ipsos prædicatores, tum » christianos ab eis conversos (Bell., *de R. P.* » *lib.* v. *cap.* II.) : » ac si Reges infideles resisterent, christianis jus esset bellum inferendi. O novos apostolos, et novo more tuitos! O novam et Apostolo inauditam christianorum militum armaturam! At si Christi Apostolos hìc omitti placet, quòd infirma Ecclesia nondum hæc fortia auderet, mirum cur Gregorius Magnus, validâ jam Ecclesiâ, christiano imperio, totque christianis fultâ Regibus, à Reginâ Brunechildi non tale satellitium, Augustino suo in Angliam profecturo, impetrarit. Cur non talibus Diaconis succinctus sanctus Bonifacius Moguntinus Germaniæ intulerit Evangelium (*Vid.* Bar., *ibid. anno* 716.)? Aut cur eum Pipinus ipsi devinctissimus, pro fide christianâ obtruncari permiserit? Cur Willebrodi, Wilfridi, Swiberti, Adalberti, et alii innumerabiles, qui per eamdem ætatem barbarica nomina martyrii gloriâ illustrarunt (*Ibid., an.* 719, 731, 749 *et pass. toto hoc sæculo.*), nullo tali munimine prædicandam susceperint religionem christianam? Denique hujus custodiæ evangelicis prædicatoribus datæ, bellique in liberam gentem eâ causâ suscepti, quòd verbi divini præcones respuisset, nullum apud antiquos exemplum est. Qui Caroli Magni Saxonica bella commemorant, cogitare debuissent Saxones Francici imperii perduelles, novâque semper contumaciâ rebellantes, victos, captos, deditos, patriæ, libertati, vitæ redditos, si Evangelio obedirent: postremò occisos, atque dispersos, quòd fidem Salvatori Christo, atque optimo Regi Carolo datam fefellissent, regionemque eorum aliis concessam incolis; atque hi catholicam religionem ad ea usque tempora propagarunt, quibus eos ad infandum schisma Lutherus abripuit.

Neque verò me fugit quanti sint nominis, à quibus hæc Bellarminus, aliique hauserint: sed Doctores postremis sæculis natos, per librorum penuriam, ne alias commemorem causas, ecclesiasticæ historiæ non satis gnaros, atque ideo non vitâ, sed doctrinâ degeneres, antiquis placitis et exemplis postponi oportere, clarâ voce dicimus.

Nec putamus sanctum Thomam, cujus auctoritate utuntur, ad prædicandam gentibus fidem tali unquam auxilio profecturum: nec sancti Franciscani ac Prædicatorii ordinis martyres: nec postremo sæculo sanctus Franciscus Xaverius, Indiarum Apostolus, atque ex eodem sodalitio tot inclyti martyres hæc sectati: nec ævo nostro tot sancti Episcopi, atque Presbyteri, quos ad barbaras gentes nostra Gallia, ac tota Europa summittit. Quin etiam Bellarminum aliosque, si talia præsidia offerrentur, toto animo putamus fuisse aversaturos; ut meritò contemnamus eam doctrinam, à quâ consectandâ vel ipsi abhorrerent.

Neque magis probamus quod dicunt, ab Alexandro VI christianos inter Reges distributas esse terras, « ut impediret contentiones, et bella » christianorum, qui in illis regionibus nego- » tiari volebant (Bar., *loc. jam cit.*). » Neque enim, si vel maximè placeat Romanos Pontifices, non verbi tantùm, apostolico more, sed etiam commerciorum ac negotiationum esse duces, et ad eorum arbitrium restringi imperia commerciorum, ac gentium libertatem: non, inquam, si ista vel maximè placeant, talem explicationem Alexandri VI decreta ferre possunt: « Omnes » enim, inquit (*Bull.* II. Alexan. VI *ad* Ferdin. » *Hisp. Reg. in Bull. Roman. edit. Lug.* 1655. » *tom.* I. *pag.* 467.), et singulas terras firmas, » et insulas remotas et incognitas versùs partes » occidentales, et mare Oceanum consistentes » repertas, et reperiendas in posterum, quæ » sub actuali dominio temporali aliquorum do- » minorum christianorum constitutæ non essent, » cum omnibus illarum dominiis, civitatibus, » castris, juribus, et jurisdictionibus universis, » vobis, hæredibusque, et successoribus vestris » in perpetuum, tenore præsentium, motu pro- » prio, et ex certâ scientiâ, ac de apostolicæ » postestatis plenitudine donavimus, conces- » simus, et assignavimus. » Quo decreto inter Reges ductâ lineâ dispertiit orbem, ex « apostolicæ, inquit, gratiæ largitate, motu proprio, » non ad vestram, vel alterius pro vobis super » hoc nobis oblatæ petitionis instantiam, sed de » nostrâ merâ liberalitate..., ac de apostolicæ » potestatis plenitudine. » Quæ profectò nihil aliud sonant, quàm meram donationem. Quare alii rotundè magis Bullas eas referunt ad ea, in quibus Pontifices, ut in facto particulari, consensu omnium errare potuerint.

Quo exemplo nos quoque nostro jure possumus, non tantùm hæc ab Alexandro VI totque ejus antecessoribus ad eamdem formam edita decretaque de infidelium terris dividendis; verùm etiam alia de supremis potestatibus deponendis gesta, exigere ad regulam et ad majorum fidem, adque ea decreta, quæ totis mille, et quod excurrit annis, intacta mansêre. Placet enim omnino id quod Turrecremata aliâ occasione dixit: « Nec ista consequentia est bona: » factum fuit sic, ergo legitimè factum fuit;

» nos enim non debemus respicere quod factum » est in præterito, sed quod juridicè fieri de- » buerit in futurum (TURR., *Apol. pro* EUG., *ad » calc. tom.* XIII. *Concil.*). »

Hæc certè omnia salvâ fide quæri, utì prædiximus, Perronius quoque Cardinalis confitetur, et Bellarminum testem adducit (DU PERR., *Repl. lib.* I. *c.* XCI. *p.* 545; *Vid. Dissert. præv.* § LXXXIX.); et certè Bellarminus censor audentissimus cujuscumque doctrinæ, quam Sedi apostolicæ non satis æquam putat, huic nostræ sententiæ nullam notam infert, tractatu amplissimo de eâ re edito (*Vid.* BELL. *de R. P. pass.*); et Perronius celebri oratione in conventu Ordinum regni habitâ, id agit ut hæc quæstio *inter problematicas* habeatur (DU PERR., *OEuv. divers.*). Quare licebit nobis, vel ipsis concedentibus, antiquam sententiam nostræ Facultatis, imò antiquam traditionem Ecclesiæ catholicæ sub Cleri Gallicani, atque etiam augustissimi Regis, totiusque adeo regni felicibus auspiciis, nullâ cujusquam contumeliâ propugnare.

Hæc autem diligentissimè exequimur, excussis omnibus utriusque partis argumentis: non quòd Galli nostri hâc tractatione egeant; vix enim quisquam inter Gallos in dubium revocat supremam potestatem, atque, ut ita dicam, regiæ majestatis independentiam, quâ pax reipublicæ continetur: sed tamen cæteris satisfacere nos oportet, omnique studio amovere à theologorum scholis, alienam à christianâ modestiâ, ac melioribus sæculis inauditam de deponendis Regibus sententiam. Quod quidem dum facimus, Sedis apostolicæ dignitati consulimus, nedum ejus privilegia imminutum eamus. Quis enim inter Sedis apostolicæ privilegia reputet, quòd possint de regibus amovendis vana et irrita, et omnibus jam populis contemnenda decreta conscribere? Aut quis non videat apud cordatiores hanc totam de temporali Pontificum potestate ferè obsolevisse sententiam: ut qui eam tuentur adhuc, ultimorum sæculorum exemplis abrepti potiùs, quàm certâ ratione duci esse videantur? Non ita effluxêre quæ Romani Pontifices de rebus ecclesiasticis condidêre decreta: his cessêre hæreses; contusi, fractique sunt, qui Ecclesiæ fidem, auctoritatemque invaserunt. Fides quippe post hæreses splendet puriùs; contempta ab hæreticis Ecclesiæ auctoritas firmius invalescit. At quid Pontificibus profuerunt, quæ ad Reges in temporalibus subjugandos tantis molitionibus suscepêre? Nempe hæc omnia conciderunt, cassaque et irrita nihil Sedi Romanæ, præter invidiam atque odia; nihil toti Ecclesiæ, præter bella, cædes, schismata pepererunt. Tanti refert, quid Deo auctore, quid humanis consiliis moliare. Sed nos hæc meliùs exempla edocebunt. Rem ergo totam ab ipsis Ecclesiæ, totiusque adeo humani generis initiis, explicare aggrediamur.

CAPUT XVI.

Ipsam quæstionem aggredimur: hæc tractatio bifariam distributa: quinque propositiones ordine comprobandæ.

Quærimus igitur an ecclesiastico ordini ipsique ejus capiti Romano Pontifici, sit jure divino concessa potestas, quâ supremas potestates solio amovere possit. Ac supremas potestates, dicimus, non tantùm Reges, ac Monarchas, sed quemcumque ordinem, ac cœtum, qui supremâ auctoritate in civilibus ac temporalibus gaudeat. Quanquam enim Reges plerumque nominamus, Apostolorum exemplo, eo nomine complectimur illos omnes, qui summâ auctoritate gaudeant.

Hoc statu quæstionis constituto, claret quàm ineptè et imperitè, nec bonâ fide agat D. Nicolaus Dubois, cùm dicit et inculcat, vereri nos debere, ne feudis aliisque juribus temporalibus excidamus Ecclesiastici, si Cleri Gallicani Declaratio valeat (*Consultat.* VII. *n.* 54; *Consul.* X. *n.* 93 *et seq.*). Hæc fœda, et insulsa procul à nobis absint. Nos enim satis scimus Romanis Pontificibus et sacerdotali ordini, Regum concessione, ac legitimâ possessione bona quæsita, jura, imperia ita haberi, ac possideri, utì quæ inter homines optimo jure habentur ac possidentur. Imò ea omnia, ut dicata Deo sacrosancta esse debere, nec sine sacrilegio invadi, rapi, et ad sæcularia revocari posse. Sedi verò apostolicæ, Romanæ urbis, aliarumque terrarum concessam ditionem, quò liberior, ac tutior potestatem apostolicam toto orbe exerceat, non tantùm Sedi apostolicæ, sed etiam toti Ecclesiæ gratulamur, votisque omnibus precamur sacrum principatum omnibus modis salvum, et incolumem esse. Ac si contendant Romanis Pontificibus, quale in utrâque Siciliâ, aut in Sardiniâ, aliisque fortè regnis, tale sibi aut majus etiam, aut aliquatenus simile usu, consuetudine, possessione legitimâ, in imperio Romano-Germanico ordinando quæsitum esse jus; illud Germani, et quorum interest omnes, et juris civilis interpretes quærant, et decidant utcumque libuerit: nihil hæc ad nos pertinent, neque ullam eâ de re quæstionem movet Clerus Gallicanus. Id enim tantùm declarat, « Reges et Principes in tempo- » ralibus nulli ecclesiasticæ potestati Dei ordina- » tione subjici, neque *auctoritate clavium* Ec-

» clesiæ directè vel indirectè deponi, aut illorum » subditos à fide, atque obedientiâ, ac præstito » fidelitatis sacramento solvi posse (*Decl. Cler.* » *Gall.*, *cap.* I.). »

Patet ergo quæri quid in regna et imperia sacer ordo, ejusque ordinis caput Romanus Pontifex, possit Christi *ordinatione* atque *clavium auctoritate,* et quid Ecclesia eâ de re senserit. Quod ut si apertius, quemadmodum in sacro Cleri Gallicani cœtu, illustrissimo Archiepiscopo Parisiensi auctore, factum recolimus (*Vid. act. Cler. Gall.* 1682.), universam hanc tractationem in duas partes distribuimus. Ac primum inquirimus, quid traditum eâ de re ab initio fuerit usque ad Gregorii VII tempora, tum quid ab eo tempore decretum, gestum, dictumque sit. Ac primis illis temporibus causæ nostræ firmamenta maximè continentur; in posterioribus, quæ validissima sunt adversariorum objecta apparebunt. Porro sanam doctrinam comprobare aggredimur certis propositionibus, quæ sibi mutuò lucem roburque præstent, geometrico more, et quantâ poterimus perspicuitate constitutis. Quo rerum ordine, id profectò assequemur, ut si quis est error, facilè deprehendi et confutari possit : sin autem à Deo datur summo studio quæsitam exponere veritatem, id speramus fore, ut nullâ prorsus arte valeat obscurari, nullo deinceps argumento labefactari possit.

Placet autem hìc statim ponere propositiones illas, ut summâ disputationis constitutâ, quid deinde probari debeat, omnes faciliùs animo comprehendant.

Prima Propositio. Regia ac suprema potestas, ordinandis rebus temporalibus præstituta, jam inde ab initio legitima est, etiam inter infideles.

Secunda. Ea potestas, etiam inter infideles, est à Deo.

Tertia. Regia ac suprema potestas jam inde ab initio, etiam inter infideles, ita est à Deo constituta, ut sit à Deo secunda, hoc est, in suo genere, rebusque suis sub Deo, et post Deum prima : neque Deus constituit aliam potestatem, à quâ illa deponatur, aut in ordinem redigatur.

Quarta. Per institutionem sacerdotii legalis non immutavit Deus rationem ac statum principatûs, seu regiæ ac supremæ potestatis; imò luculentiùs declaravit eam potestatem à Deo esse secundam, et in suo genere, rebusque suis primam.

Quinta et ultima. Neque per institutionem sacerdotii christiani quidquam immutatum fuit in jure regnandi : imò disertè explicatum in novo Testamento, ac Patrum traditione, Pontificibus christianis nullam esse à Christo attributam potestatem, quâ temporalia ordinare aut quemquam imperio mulctare, vel donare possint.

His propositionibus doctrinæ nostræ summa continetur : jam eas suo ordine confirmamus.

LIBER PRIMUS.

SECTIO SECUNDA,

Quâ expenduntur Scripturæ loci, et Patrum traditiones illustrantur, ad caput primum Gallicanæ Declarationis.

CAPUT PRIMUM.

Prima Propositio probatur : quòd regia seu suprema civilis potestas jam inde ab initio sit legitima, inter infideles.

Prima nostra propositio sic habet : *Regia ac suprema potestas, ordinandis rebus civilibus præstituta, jam inde ab initio legitima est, etiam inter infideles.* Hìc duo dicimus : primùm eam potestatem esse legitimam, tum esse legitimam inter infideles.

Legitimam vocamus, quæ non tantùm lege, sed etiam justâ bonâque lege nititur; atqui bona lex est, quæ præcipit homines per justa et legitima imperia adunari, dirigi, coerceri; unde existit pax et tranquillitas publica. Quo factum est ut Propheta scriberet : *Quærite pacem civitatis ad quam transmigrare vos feci* (Babylonis scilicet, impiæ illius et omni idololatriâ contaminatæ), *et orate pro eâ ad Dominum : in ipsâ enim est pax vobis* (Jerem., XXIX. 7.). Nulli enim plebi pax vera obtigit, nisi pacato imperio, sub quo degit. Attestatur illud Apostolus præcipiens *obsecrationes fieri pro Regibus, ut quietam et tranquillam vitam agamus* (1. Tim., II. 1, 2.). Quem locum interpretatus Tertullianus, sic Imperatores alloquitur : « Cùm » enim concutitur imperium, concussis etiam » cæteris membris ejus, utique et nós.... in » aliquo loco casûs invenimur (Tert., *Apol.* » *cap.* XXXI.). » Ac sublato legitimo, summoque imperio, cædes, latrocinia, scelera omnia impunè grassari nemo diffitetur.

Unde consequens est, ut lex illa, quâ sunt supremæ potestates inter homines constitutæ, à naturali lege ducat initium. Naturâ enim duce, homines pacem bello, perturbationi ordinem anteponunt; quo fieri necesse est, ut legitimo colla imperio submittant. Quare nulla gens est, nisi penitus non tantùm barbara, sed etiam fera

et belluino more vivens, quæ supremas potestates aliquas non agnoscat; adeoque illa lex infixa est mentibus, ut non nisi extremâ cæcitate atque feritate oblitterari possit. Hoc primum quod diximus : supremas potestates esse legitimas.

Alterum : legitima imperia etiam inter infideles floruisse exponimus tantùm, non probamus id quod per se omnes vident, idque ab initio generis humani. Neque enim, ut ait beatus Augustinus (August., *lib.* II *de Ord. cap.* XI. *tom.* I. *col.* 344.), ita ratio in hominibus vitiis atque impietate ipsâ detrita est, ut non ejus superessent saltem extrema vestigia; Deoque bono placuit, ut etiam inter homines, qui ab eo descivissent, remaneret bonum societatis humanæ. Quare Abraham cum Sodomæ et Gomorrhæ, et aliis infidelibus Regibus, uti legitimo ordine constitutis, fœdus iniit : *Hi enim pepigerant fœdus cum Abraham* (*Genes.*, XIV. 13.); et eosdem fœderatoriis tuetur armis. Et sanctus ille Joseph Pharaonis imperium Ægypto jam corruptâ per idololatriam, uti legitimum administrat. Neque necesse est uberiùs confirmare propositionem, ex sese perspicuam, cùm præsertim apertè contineatur in his Domini verbis: *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari* (Matth., XXII. 21.). Disertè enim præcipit Cæsari infideli principi, atque infidelis civitatis supremo magistratui præstare obedientiam. Accedit Petri auctoritas; *Subjecti estote... propter Deum, sive Regi tanquam præcellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis, ad vindictam melefactorum, laudem verò bonorum : hæc est enim voluntas Dei* (1. Pet., II. 13, 14, 15.); et Paulus : *Admone illos Principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse* (Tit., III. 1.). Hæc omnibus sine ullâ dissensione probata revocamus in memoriam, tantùm ut doctrinæ connexio elucescat. Pergamus ad secundam propositionem à primâ manantem.

CAPUT II.

Secunda Propositio, quòd regia et suprema potestas etiam inter infideles sit à Deo : Reges sacrosancti : juratum per eorum salutem : religio in Principes : Tertulliani loci.

Secunda Propositio : *Ea potestas inter infideles est à Deo.* Hanc quoque confitentur omnes; est enim Apostoli dicentis : *Non est potestas nisi à Deo : quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt : itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit* (*Rom.*, XIII. 1.). Loqui autem cum de civili potestate sequentia docent, ubi gladium ac vindictam publicam, vectigal, tributum, civilis potestatis instrumenta et jura commemorat. Ergo eæ potestates, quas Paulus à Deo esse, à Deo ordinatas esse docet, sunt Reges ac Principes.

Neque omittendum id, quod quidam objiciunt : à Deo ordinatas dici potestates quòd sub digniore minùs digna, civilis scilicet sub ecclesiasticâ à Deo ordinata sit; aliter enim non constare ordinem. Verùm eo ratiocinio non utitur Apostolus, neque is locus postulabat, ut de illo ordine dissereret; sed ità agit Paulus, ut ordinatæ intelligantur à Deo illæ potestates, quæ civilibus præsint officiis, quòd sint à Deo constitutæ : unde præmittit : *Non est potestas nisi à Deo :* cui connexum illud : *Quæ autem sunt à Deo ordinatæ sunt;* et infert : *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit :* et : *Subditi estote non tantùm propter iram sed etiam propter conscientiam* (*Rom.*, XIII. 5.). Jam si de ordine philosophari placet, alibi philosophandum : hìc quidem ex Apostolo constat, quæ civilibus præsint *potestates,* eas etiam inter infideles *à Deo constitutas*, et *ordinatas esse.*

Erant namque tum, qui summis præerant potestatibus infideles, et idololatræ, quos tamen nihilosecius *ministros Dei* vocat Paulus, et gladium à Deo traditum esse Principi docet, ut Dei ministro : *Non enim*, inquit (*Ibid.*, 4.), *sine causâ gladium portat : Dei enim minister est.*

Quare meritò sacrosanctæ habentur supremæ potestates, ut quæ à Deo constitutæ, vices Dei agant : quâ in re magnum venerandumque *Dei mysterium* in Regibus sanctus Gregorius Nazianzenus agnoscit (Greg. Naz., *orat.* XXVII. *tom.* I. *pag.* 471.); unde eorum incolumitas, salusque in juramenti religionem assumitur. Jurant enim Urias, et illa sapiens Thecuitis, *per salutem* David (2. *Reg.*, XIV.); neque eo secius Joseph semel atque iterum *per salutem Pharaonis* (*Gen.*, XLII. 15, 16.), impii licèt Regis et idololatræ : quod in regio ministerio, etiam inter infideles magnum Dei sacramentum sit. Id secuti christiani, hæc Tertulliani ore ad Romanos Principes christianæ religionis hostes, loquebantur : « Juramus autem, sicut non per » genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ est » augustior omnibus geniis.... Nos judicium Dei » suspicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos » præfecit, id in eis scimus esse, quod Deus vo- » luit, et pro magno id juramento habemus » (Tert., *Apol. cap.* XXXII.). »

Hinc etiam idem auctor *religionem atque*

pietatem christianam in Imperatorem celebrat (TERT., *Apol. c.* XXXIII.): quòd Imperator, uti sacrosanctus, Deique vice functus, religioso quodam honore coleretur, quam *religionem secundæ majestatis* haud minus piè quàm eleganter vocat (*Ib.*, XXXV.). *Grande* ergo, eodem teste, *Imperatoris nomen, quod à Deo traditur* (*Ibid.*, XXXIII.): grande Imperatoris officium, divino numine constitutum.

CAPUT III.

Quo sensu suprema civilis potestas sit à Deo, quodve discrimen sacerdotium inter et imperium.

Sunt autem supremæ potestates à Deo non tantùm eo nomine, quòd imperium nemo capessat, nisi providentiâ divinâ duce et auctore; verùm etiam duplici alio titulo, primum, quòd, uti prædiximus, legitima imperia sint exorta naturâ ipsâ duce, hoc est, auctore Deo naturæ conditore. Habent enim homines hoc à naturâ inditum, ut ordinem colant, quo eis incolumitas et tranquillitas constat: qui ordo nullus est, si desint legitimæ potestates.

2° Ad legem naturalem haud dubiè accesserit doctrina per manus jam inde ab initio hominibus traditâ, quâ legitimis imperiis coerceri se necessarium ducerent, cùm genus humanum statim atque post diluvium per terras fuit diffusum, statim se ultro in regna civitatesque redegerit, quod tantum generis humani bonum, nonnisi à Deo traditum, inspiratum, propagatumque esse Patres docent. Chrysostomus (CHRYSOST., *Hom.* XXIII. *in Epist. ad Rom., tom.* IX. *pag.* 686): « Quoniam honoris ac conditionis æqualitas pugnas et dissidia plerumque inducit, Deus multos fecit principatus multasque subjectiones, viri et uxoris, filii et patris, senis et adolescentis, servi et liberi, principis et subditi: » atque hæc ultima *principis et subditi*, ad formam paterni imperii facta esse creduntur; nec immeritò: ab ipso enim generis humani exordio, Reges parentum loco habitos, vel illud Regibus Palæstinis commune *Abimelechi* nomen ostendit. *Abimelech* enim latinè vertitur, *Pater meus Rex;* quæ nota et obvia argumentis confirmare non est animus.

Quare hæc constitutio supremarum potestatum etiam inter impios et infideles, Deo auctori adscribitur ab Apostolis ac Patribus. Cyrus Rex Persarum, æquè ac Saül, et David, et Salomon, *Christus Domini appellatur* (ISAI., XLV. 1.): certumque est omnino eam legem, quâ res humanæ ordinantur, tam sanctam, tam necessariam, tantâ consensione generis humani ab initio inolitam, et ubique diffusam, nonnisi divinâ auctoritate fuisse constitutam. Quo etiam factum est ut obliget conscientiam, meritòque Apostolus huic sententiæ; *Non est potestas, nisi à Deo:* et *Minister est Dei:* subnectat illud ut consectaneum: *Ideo necessitate subditi estote, non tantum propter iram, sed etiam propter conscientiam* (*Rom.*, XIII. 1, 4, 5.).

Hujus autem rei causa est divina bonitas, quæ, uti prædiximus, homines quamvis à vera religione desciverint, non omnino deserit: imò verò malis tam bene consulit, ut ipso auctore, maneat inter eos societatis humanæ tam excellens bonum. Quod ab Irenæo præclarè est explicatum his verbis: « Quoniam, inquit (IREN., *lib.* V. *cont. Hær., cap.* XXIV. *n.* 2. *p.* 321.), absistens à Deo homo in tantum efferavit, ut etiam consanguineum, hostem sibi putaret, et in omni inquietudine, et homicidio, et avaritiâ sine timore versaretur, imposuit illi Deus humanum timorem (non enim cognoscebant timorem Dei), ut potestati hominum subjecti, et lege eorum adstricti, aliquid assequantur justitiæ, et moderentur ad invicem, in manifesto propositum gladium timentes, sicut Apostolus ait: *Non enim sine causâ gladium portat: Dei enim minister est.* »

Huc pertinet illud, quod supra retulimus (*sup., Sect.* 1. *cap.* X.), ibidem ab Irenæo memoratum: quòd summa imperia, quibus pax inter homines constat, non sint à diabolo pacis inimico, sed à Deo pacis auctore, pessimèque factum ab iis, qui tot Regum permoti flagitiis, scelere, libidinibus, regium imperium ad diabolum auctorem referebant. Satis enim constat legitima imperia non ita, diabolo instigante, et gliscente superbiâ esse corrupta, quin in ipso bono pacis ac societatis humanæ, maximum Dei munus facilè recognoscas. Quare divinum opus, à diaboli opere secernendum erat cum Joanne Chrysostomo: namque « magistratus constituere, inquit (CHRYS. *in Ps.* CXLVIII. *tom.* V. *pag.* 496.), fuit Dei opus; quod autem improbi ad eos provehantur, et eis, non ut decet, utantur, est hominum improbitatis. »

Adversùs manifestissimam veritatem Gregorii VII ævo objiciebant passim illud Oseæ Prophetæ: *Ipsi regnaverunt, et non ex me: Principes extiterunt, et non cognovi* (Os., VIII. 4.): quæ multi interpretes, illique gravissimi, intelligunt de Jeroboam, et Israeliticis Regibus, per seditionem ac perfidiam adversùs legitimos Reges insurgentibus, Deo quidem permittente, sed ad meritam Salomonis ultionem. Hæc tamen si ad legitimos quoque Reges pertinere posse pu-

tant, facilè referentur, non ad imperii institutionem, sed ad ejus exercendi modum : ut scilicet Reges condemnentur qui non ex Dei legibus nutuque administrant eam potestatem, quæ divino est numine constituta.

Quæres quid jam intersit sacerdotalem inter et civilem potestatem, si utraque est à Deo. Multum per omnem modum. Primò, quia sacerdotalis potestas in Lege et in Evangelio à Deo ipso præsente atque conspicuo fuerit instituta : civile autem imperium, quanquam suo modo à Deo vel inditum vel institutum sit, haud pari præsentiâ divinæ majestatis : tum sacerdotalis principatûs forma et regimen expressè sunt à Deo instituta : civile imperium generatim tantùm traditum est, et hominum arbitrio forma relicta, sive illa monarchica, sive aristocratica, sive popularis foret. At verum quidem sacerdotium illiusque potestatis legitima administratio cum verâ religione conjuncta est : imperia verò legitima et apud infideles vigent : denique ritus consecrandi sacerdotes omnino divinus, atque inter sacramenta à Deo instituta numeratur, valetque interventu proprio et expresso divini numinis, ac spiritûs : at Regum consecratio neque à Deo est universim instituta, neque huic officio absolutè necessaria, sive, ut aiunt, essentialis est : quæ, ut in re clarâ leviter attigisse sufficiat; cùm satis superque constet apud Christianos legitima imperia à Deo esse, et quidem, utì memoravimus, à Deo propitio, ac rebus humanis consulente. Nunc quæ inde consequantur, ordine exponamus.

CAPUT IV.

Tertia Propositio : quód regia ac suprema potestas nulli alteri potestati Dei ordinatione subjecta : omnium gentium in eam rem consensio : Druidæ, Augures, alii ejusmodi frustra advocati ad præsidium indirectæ potestatis.

Tertia propositio : *Regia ac suprema potestas jam inde ab initio etiam inter infideles ita est à Deo instituta, ut sit à Deo secunda, hoc est, in suo genere rebusque suis sub Deo, et post Deum prima; neque aliam Deus potestatem instituit, à quâ illa deponatur, aut in ordinem redigatur.*

Hæc propositio facilè deducitur ex antecedente : cùm enim constet regiam ac supremam potestatem, etiam inter infideles à Deo esse, non minùs certum est huic potestati nullam superiorem à Deo fuisse impositam. Quam enim? An civilem aliam? Sed hæc verè regia ac suprema esset, quam Deo auctori tribuimus, et à Deo secundam esse dicimus. An verò sacerdotalem? At ea inter infideles non à Deo, sed à diabolo est; neque Melchisedech, summi Dei Sacerdotem, eo nomine quidquam in Reges potuisse legimus, et ipsum Regem quidem, sed suo et singulari regno præpositum fuisse scimus. Quod autem antea passim, sive primogeniti, sive patresfamiliâs, sive quivis alii sacrificia offerebant, delibatâ eâ parte sacerdotalis officii; nihil hoc ad regenda imperia pertinebat. Legale autem ac proprii jam nominis sacerdotium per Mosem institutum, longè post constituta regna legitima floruit, neque ad ullam gentem præterquam Judaicam pertinebat. Ergo vigebat jam inde ab initio regia ac suprema potestas, sic à Deo constituta ut esset omnino in suo ordine rebusque suis ἀνυπεύθυνος, hoc est, nulli alteri quàm divinæ obnoxia potestati; quæ nostra est propositio.

Quare omnino sibi, suæque potestati Deus reservabat, ut impios Reges pœnâ coerceret. Populum enim suum Pharaoni et Ægyptiis, causâ maximè religionis, exosum, jam tum docuerat non insurgere in Principem, quamvis sævientem, sed *clamare ad Deum* (*Exod.*, II. 23; 1. *Reg.*, XII. 8.), adire Regem, commonere, urgere prodigiis territum, nihil aggredi manu; ipse enim unus extento brachio in mirabilibus et terribilibus magnis Pharaonem adortus est, quem utpote Regem suæ ultioni reservaverat. *In hoc enim ipsum,* inquit (*Exod.*, IX. 16; *Rom.*, IX. 17.), *excitavi te* tantâ potestate, tantâque contumaciâ præditum, *ut ostendam in te virtutem meam.*

Hæc ergo vox, hic sensus est totius generis humani : neque enim aliter vigere poterat illa pax, illa ordinatio rerum humanarum, quam à Deo esse vidimus; nisi esset aliqua divino numine constituta suprema potestas, cui cedere omnes, ut à Deo secundæ, nullique alteri obnoxiæ tenerentur.

Hoc jure apud Romanos, hoc jure apud Græcos, Indos, Persas, hoc jure apud omnes gentes administrata respublica est. Nulla erat supra civilem potestatem à Deo constituta potestas, cujus arbitriis imperia solverentur.

Nam quòd Druidas commemorant, quorum *judiciis decretisque* in omni controversiâ Galli nostri *parerent* (*Vid.* Cæs., *de Bell. Gall., lib.* VI.), quòd Augures afferunt, ipsumque Ciceronem augurem de hujus sacerdotii dignitate pleno eloquentiæ flumine disserentem; quid ad nos attinet? Nempe Druidæ, Augures, Aruspices, Extispices non erant, puto, divino numine constituti; tam falsi sacerdotes, quàm falsa erant

numina, quibus serviebant : civitatum ac Principum auctoritate jus eorum invaluit. Quis autem dubitat partem aliquam publicæ potestatis in eos lege latâ conferri potuisse, cùm etiam legamus in quibusdam civitatibus cum sacerdotio regnum fuisse conjunctum?

Quòd autem eam Sacerdotum, ac maximè Augurum potestatem illustrissimus Baronius eò refert, « ut jure naturæ cuncti populi edocti » sint, penes sacerdotes summam rerum esse ; » id quàm apertè est nimium, tam apertè est falsum.

At enim, inquiunt, teste Cicerone poterant Augures « à summis imperiis ac potestatibus » comitia tollere ; decernere ut magistratu se ab» dicarent Consules ; legem, si non jure rogata » esset tollere (CIC., *lib.* II *de Legib.*). » Hæc qui objiciunt, nequidem cogitant quo fonte ista manarint.

Nempe in fulguribus, inque fulminibus, à fragore tonitruum, in avium volatu, ac tripudiis, in victimarum extis, significationem esse peculiarem putabant divinæ voluntatis ; cui ita patefactæ nisi obtemperarent, diram imminere ultionem. Quare neque haberi comitia, neque iniri magistratus, neque quidquam rei publicæ, privatæve agi posse, nisi aves addixissent : deos enim immortales eo indicio atque eloquio prodere quid vellent ; cujus divini eloquii intelligendi artem penes Aruspices atque Augures esse. Hæc si jure naturæ valent, malè nobiscum actum est, qui talia contemnamus ; neque in Sacerdotes, bella, judicia, comitia, omnia denique privata ac publica conferamus.

At jubebant Augures Consulem abire magistratu. Certè, si vitio creatus, si diremptis aliquo portento comitiis, si inauspicato, ac diis apertè, ut quidem existimabant, abnuentibus, magistratum iniisset. Quòd si hæc ad deponendos ecclesiasticâ auctoritate Reges conferre non pudet, dicant nostros Pontifices indiciis expressis, propalatam divini numinis explicare voluntatem ; aut, quandoquidem jure Augurum delectantur, doceant eo jure Regem aliquem jam inauguratum, jam agnitum (Regem autem dico), doceant vel saltem consulem, annuum magistratum, suscepto semel consensione civitatis imperio, abdicare jussum. Sed in his diutius immoramur ; neque tamen omittenda erant, quæ tantos viros, dum causæ suæ undique suffragia quærunt, commemorare non piguit. Jam ergo ad nostras propositiones revertamur.

CAPUT V.

Ex tribus primis Propositionibus *Corollarium* : quòd sine verâ religione, veroque sacerdotio, civile regimen perfectum, ac seipso consistens, atque in rebus suis ab omni aliâ potestate absolutum : an in eo jure aliquid immutatum per legale aut per christianum sacerdotium, quartâ et quintâ propositione quæritur.

Hìc tria quidem hactenus à nobis constituta : primum illud : ab ipsâ rerum humanarum origine viguisse, etiam inter infideles, legitimo ordine suprema imperia ac legitimos magistratus : alterum, eorum magistratuum potestatem à Deo esse : tertium, ita iis magistratibus supremam potestatem à Deo esse traditam, ut sint à Deo secundi, in suo ordine primi, nullâ aliâ à Deo potestate constitutâ, cui in rebus suis obnoxii viverent. Hæc nemo diffitetur. Jam certis propositionibus addimus haud minùs certum.

COROLLARIUM.

Perfectum regimen, quod attinet ad ordinem et jura societatis humanæ, sine vero sacerdotio, ac sine verâ religione esse potest. Explicamus, et ipsâ explicatione probamus.

Regimen perfectum dicimus consideratione duplici : 1° In ordine morali, sive in genere moris : 2° In ordine politico, sive in genere civilis societatis.

Itaque asserimus sine verâ religione esse perfectum regimen, non in ordine morali : neque enim boni mores sine verâ religione verâque beatitudine, qui morum ac vitæ humanæ finis est, esse possunt ; neque ut præclarè Augustinus (AUGUST., *de Civit. Dei, lib.* XV. *cap.* VIII. *et alib. pass.*), aliunde esse potest beata ac perfecta civitas, aliunde homo, cùm civitas nihil sit aliud quàm hominum certo fœdere conjuncta societas. Nullum ergo regimen in ordine morali sine verâ religione perfectum esse potest.

At perfectum esse posse dicimus in ordine politico, seu quantum attinet ad jura societatis humanæ : perfectum enim est eo respectu regimen, quod primùm est legitimum, tum verè est à Deo, omnique animæ piæ colendum ; denique in se supremum, nullius alterius imperii indigum, nulli alteri obnoxium potestati. Tale autem fuit, et est regimen etiam apud infideles et impios ; ergo perfectum illud regimen sine verâ religione, veroque sacerdòtio esse potest.

Cùmque apud infideles non nisi falsum, et illegitimum Sacerdotium esse possit ; veri tamen ac legitimi, et à Deo ordinati magistratus præsunt : suntque ab ipso Deo, cùm religio, tùm imperium ita constituta, ut et vera religio sine adjuncto

sibi imperio, et verum ac legitimum imperium sine adjunctâ sibi verâ religione esse possit.

Vera religio sine adjuncto sibi imperio, imò imperio plerumque adversante, sub Pharaone, sub Nabuchodonosore, Baltassare, cæteris Assyriis, Persisque et Græcis Regibus, penes Hebræos; sub tot impiis Imperatoribus penes Christianos fuit : verum imperium sine verâ religione ubique terrarum nititur.

Est ergo imperium, seu civile regimen, religioni subordinatum, et ab eâ pendet in ordine morali, non autem in ordine politico, seu quod attinet ad jura societatis humanæ : cùm hoc postremo ordine et religio et imperium sine se invicem esse possint.

Quæ cùm omnes fateantur, illud est consectaneum, utcumque religio se habeat : utcumque Sacerdotes, qui religioni præsunt, de Principe, qui civili societati præsit, egerint, decreverint, edixerint, nihilosecius manere Principi integra ea omnia jura, quibus civilem societatem ordinet ac regat; neque omnino posse à Sacerdote deponi Principem, qui in suo ordine sub Deo primus sit à Deo constitutus.

Hæc, inquam, certa sunt, nisi Deus in supremis potestatibus à se constitutis, eorumque juribus aliquid immutaverit, instituto scilicet legali, aut christiano sacerdotio, attributoque jure deponendi Reges ac temporalia ordinandi. An autem id fecerit propositiones quarta et quinta luculenter edocebunt.

CAPUT VI.

Quarta Propositio : Per institutionem sacerdotii legalis nihil immutatum in regiâ ac summâ potestate; nihil ad eam deponendam juris Sacerdotibus attributum : probatum ex Deuteronomio, Regumque libris.

Quarta propositio : *Per institutionem sacerdotii legalis non immutavit Deus rationem ac statum principatûs, seu regiæ ac supremæ potestatis; imò luculentiùs declaravit eam potestatem à Deo esse secundam, et in suo genere rebusque suis primam.* Hâc ergo constabit, sacerdotali ordini per legem Mosaicam instituto, nihil juris à Deo attributum fuisse ad ordinanda temporalia, deponendosque Reges, sive directè, sive indirectè, sive apud fideles, sive apud infideles.

Et de infidelibus quidem certum : cùm legale sacerdotium nihil ad eos spectet : de fidelibus quoque idem facilè probatur, vel hoc uno argumento, quòd in totâ lege, cùm sacerdotale instituitur atque explicatur officium, nihil tamen ei à Mose in regiam potestatem fuerit attributum; tametsi ipse Dominus eam potestatem inter Hebræos futuram pronuntiaverit his verbis in Deuteronomio : *Cùm,* inquit (*Deuteron.*, XVII. 14.), *ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, et possederis eam habitaverisque in illâ, et dixeris : Constituam super me Regem sicut habent omnes per circuitum nationes, etc.*

At multa quidem hìc futuro Regi præcipit; ne multiplicet equos : ne uxores, ne divitias congerat; ne revertatur in Ægyptum; ut describat sibi legem, accepto exemplari *à Sacerdotibus;* neque enim illud prætermissum est, quod ad commendationem sacerdotalis officii pertineret. In sacerdotali verò officio describendo, Moses ad minutissima quæque descendit : de tanto illo jure sacerdotii depősituri Reges, de obedientiâ tantâ præstandâ à Regibus, ut depositi loco cederent, nihil omnino scriptum : cùm profectò id eò magis memorandum esset, quò erat ex sese maximum, magisque ab omni hominum consuetudine abhorrebat. Quin etiam in Deuteronomii loco disertè expressum illud : *Constituam super me Regem, sicut habent omnes per circuitum nationes :* quibus verbis demonstratur civilem potestatem, eo, quo erat apud omnes, loco relinquendam, neque per legem Mosis quidquam immutatum.

At fortè sacerdotale illud jus ad deponendos Reges sibi Deus exponendum decernendumque reservabat eo tempore, quo Reges, ac primum eorum Saülem constituturus esset. Imò verò populus dictorum Domini memor, sic ait ad Samuelem : *Constitue nobis Regem ut judicet nos, sicut et cæteræ habent nationes* (I. *Reg.*, VIII. 15.) : et iterum : *Rex erit super nos, et erimus nos quoque sicut omnes gentes, et judicabit nos Rex noster, et egredietur ante nos, et pugnabit bella nostra pro nobis* (*Ibid.*, 19, 20.); prorsus eo sensu quo Deus in Deuteronomio dicturos prænuntiaverat : *Constituam super me Regem; sicut habent cæteræ per circuitum nationes :* scilicet nihil novi cogitabant, neque aliam animo informaverant ideam principatûs, quàm quæ apud cæteras gentes invaluerat. Quare æquè supremam, æquè absolutam intelligebant ab omni aliâ potestate. At qualem Regem postulabant, talem Deus concessit. *Dixit enim Deus ad Samuelem : Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi* (*Ibid.*, 7.) : et iterum : *Nunc ergo vocem eorum audi* (*Ibid.*, 9.). Ergo inter fideles, æquè ac inter infideles, pari jure, nullâque majestatis imminutione, regnatum est. Sanè apud fideles id additum, quòd sacrâ unctione majestas facta est augustior

et sanctior, et in Christi Domini imaginem Reges Christi habiti, sanctiore titulo consecrati sunt.

CAPUT VII.

An unctio Regum, eorumque designatio per Samuelem interdum ac prophetas facta, in ordinandis civilibus aliquid Sacerdotibus juris attribuat? De Concilio Sanhedrin Baronii sententia expenditur.

At fortè ea unctio quam à Sacerdotibus Reges Israelitici accepturi erant, eos Sacerdotibus peculiari titulo submittebat : eratque Pontifici peculiare jus, ut ad designandos, sic etiam ad amovendos Reges attributum. Neutiquam. Si enim rem ab origine repetamus, primus omnium Samuel, ne quidem Sacerdos, nedum Pontifex, sed Levita tantùm, mandato Dei, jussuque speciali Saülem designavit et unxit, et ad regnum evexit; et pos ea reprobatum, haud minùs speciali mandato, regno amovendum edixit, et Davidem in Regem unxit (I. *Reg.*, VIII. 22 ; IX. 15, 16; X. 18, 20; XV. 26 ; XVI. 13.) : nihil ergo hìc quidquam in admovendo amovendoque Principe, sacerdotali et ordinario jure : nihil, nisi prophetico et extraordinario officio à Samuele est factum; ut profectò mirum sit Baronium hæc extraordinaria, ad stabiliendam ordinariam Pontificum potestatem detorquere voluisse (Bar., *tom*. IX. *an*. 800, *p*. 489).

Neque verò Salomon à Sacerdote, sed à Davide electus est : ac postea jussu Davidis à Sadoc Sacerdote est unctus. Sic enim David jubet : *Vocate mihi Sadoc Sacerdotem et Nathan Prophetam, et Banaiam filium Joiadæ : qui cùm ingressi fuissent coram Rege dixit ad eos : Tollite vobiscum servos Domini vestri, et imponite Salomonem filium meum super mulam meam, et ducite eum in Gihon, et unget eum ibi Sadoc Sacerdos, et Nathan Propheta in Regem super Israel* (3. *Reg.*, I. 32, 33, 34.). Ordinario ministerio Sacerdotis, propheticum quoque et extraordinarium adjungitur Nathani officium; quòd aliquid hìc extraordinarium intervenisset, ac Salomon natu minor, jussu Domini ad Davidem per Nathanum perlato, ad dignitatem regiam esset provehendus.

Non ergo Sacerdos, sed David à Prophetâ monitus jure regio designat successorem, verèque est illud à Bethsabee dictum : *Verumtamen, Domine mi Rex, in te oculi respiciunt totius Israel, ut indices eis quis sedere debeat in solio tuo, Domine mi Rex, post te* (*Ibid.*, 20.). Neque quidquam aliud postea Pontificibus attributum, nisi ut eos ungerent, quorum hæreditario jure esset imperium.

Nihil ergo juris in lege Mosaicâ Sacerdotibus attributum est, quo regia imperia solverentur, sive cùm sacerdotale, sive cùm regium institueretur, ac describeretur officium; estque omnino regia ac civilis potestas, legali etiam sacerdotio instituto, in suo ordine rebusque suis prima et absoluta.

Neque ullâ ratione stare possunt ea, quæ ait Baronius de collegio septuaginta duorum seniorum à Mose instituto, cujus officium esset *de lege, Rege, atque Prophetâ judicare*, quo factum sit, ut « Reges subjecti essent summo Pontifici, qui » suo arbitrio moderabatur magnum illud con» cilium, cujus concilii judicio Herodes Rex » postulatus est, » ut Josephus testatur (Bar., *tom*. I. *an*. 31. *pag*. 99; *an*. 57 *p*. 436; *Vid. etiam tom*. IX. *loc. cit*.). Hæc, inquam, nullo modo stare possunt.

Primùm enim nihil tale in Scripturâ legimus, nec cùm instituti sunt à Mose magistratus (*Exod.*, XVIII. 18, 21.), conflatumque ex illis est, aut aliter quomodocumque, Deo jubente, institutum illud Senatorum septuaginta concilium (*Num*., XI. 14, 15, 16.) : non eos constitutos fuisse videmus, ut de Regibus, summâque potestate decernerent, sed ut Mosem subjudicandi populi onere fatiscentem, in privatis controversiis disceptandis adjuvarent : neque à tali concilio ullum unquam Judicem, ullum Regem judicatum fuisse in Judicum, aut Regum, aut Paralipomenon libris legimus; neque Josephus prodidit, in recidivo sub Machabæis Judæorum imperio, eum Senatum ad Reges in ordinem cogendos quidquam fuisse molitum; nec, si Rabbini quidam dixerint ab eo concilio de Rege judicatum iri, nempe si qui de regno litigassent, id ad reges deponendos trahi possit, cùm jure regnant; neque Herodes, quem ad id concilium reum citatum esse idem Josephus memorat (Joseph., *Antiq. l*. XIV. *c*. XVII.), regiâ tunc potestate erat, sed et ipse, et Antipater ejus parens, sub Hircani Pontificis principatu vivebant, ejusque auctoritate omnia poterant; stetitque judicio Herodes, ejusdem Hircani Pontificis pariter ac Principis jussu. Nec si concedamus huic concilio datum esse ut de Regibus decerneret, idcirco eam potestatem in Pontificem transferimus, cùm esset is cœtus ex omnibus tribubus constitutus : neque verò Pontifex in omnibus præerat : sed disertè præscriptum est à Rege Josaphat. *Amarias Sacerdos et Pontifex vester in his quæ ad Deum pertinent, præsidebit : porrò Zabadias filius Ismael, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad Regis officium*

pertinent (2. *Paral.*, XIX. 11.): nec si concedamus Pontificem in omnibus præsedisse, ideo etiam pro imperio decrevisse fateamur; neque magis probat Baronius Reges Pontifici, quàm totius gentis concilio esse subjectos : ut quæ ille dicit non modò falsa sint, sed etiam ejus instituto non congruant.

CAPUT VIII.

Bellarmini argumentum ex Deuteronomii loco.

Eodem vitio laborat Bellarmini argumentum ex Deuteronomii loco repetitum : *Cùm ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, et possederis eam..., et dixeris : Constituam super me Regem, non poteris alterius gentis hominem Regem facere, qui non sit frater tuus* (*Deuteron.*, XVII. 14, 15.) : hoc est, ejusdem gentis, ac veræ religionis consors. Quo ex loco vir maximus sic ratiocinatur (BELL., *de R. P. lib.* V. *c.* VII. *p.* 891.) : Cùm ejusdem periculi sit eligere, et non deponere, utrumque æquè vetitum esse, intelligendum; ac proinde deponendos Principes veræ religionis exsortes.

Sed hoc argumentum, primùm quidem nihil ad rem. Agimus enimvero de potestate Pontificis, de quo in hoc Deuteronomii loco ne verbum quidem. Agit Moyses de toto populo terram ingressuro, et Regem electuro absque ullo peculiari interventu pontificiæ potestatis, ut et ipsa Mosis verba demonstrant, et Samuelis non Pontificis, sed Prophetæ extraordinaria, quam commemoravimus, ad officium designandi Regis, delegatio confirmat.

2° Argumentum illud nimis probat : probat enim alienigenas ac veræ religionis exsortes non modò non eligendos, sed nec etiam tolerandos esse; quod nec ipse Bellarminus admittat : quippe qui retinendos doceat infideles Principes eâ conditione, si populum à fide non avertant; at eos profectò eligere non licet, cùm lex generatim edicat : *Non poteris alterius gentis hominem Regem facere, qui non sit frater.* Falsissimum ergo est, vel teste Bellarmino, deponi posse eos qui eligi vetentur.

Ac profectò Judæi Babylonios, Medos, Persas, Græcos, Romanos, cùm non essent fratres, eligere non poterant; quos tamen colere debuerunt, postquam in eorum manus legitimo ordine devenerunt. Procul dubio enim alienigena et infidelis erat Cæsar, de quo tamen Christus dixit : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari.* Ergo non abjicere, aut deponere, sed colere debebant, quem eligere utpote alienigenam, ex legis interdicto vetabantur.

Hoc de infidelibus et alienigenis : jam verò de ipsis fratribus, si existimaveris eum, qui ad regnum evehatur veram religionem secutus, deponi debere postquam ab eâ desciverit, haud minùs absurdum erit : cùm nemo ausit dicere Achaz, Manassen, et alios, post regnum adeptum, ad idola conversos, deponi necessariò debuisse, quos Prophetæ ac pii omnes pro veris Regibus coluerint.

Ac multa omnino sunt, quæ, re integrâ, facere non liceat, propter grave periculum : facta, propter gravius periculum, mutare non licet : quale est periculum in deponendis Regibus, ubi solutâ imperii vi, unà cum republicâ religio periclitatur.

CAPUT IX.

Quæ antè dicta sunt, Judæorum historiâ recensitâ, luculentius explicantur : Judæorum regum, etiam ad idola cogentium, inviolata majestas : Reges Assyrii, Medi, Persæ, pari cultu observati : erga eos egregia, Alexandri Magni tempore, Judæorum fides : Josephi locus : eadem obedientia in Alexandrum, et Græcos Syriæ Reges.

Hæc per se luculenta magis elucescent, si populi Israelitici historiam paucis retexerimus.

Vixit populus ille sub Mose primùm, qui, utramque complexus potestatem, sacerdotale officium in Aaronem ejusque filios hæreditarium transtulit : civile imperium moriturus in Josue contulit. Hisce temporibus, ipse Deus Regem agebat; quo factum est, ut, populo Regem petenti, ad Samuelem dixerit : *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos* (1. *Reg.*, VIII. 7.).

Interim, cùm opus esset, Deus extraordinariè delegabat, qui civile imperium exercerent : quo jure Judices rempublicam administravêre. Et quidem Heli Pontifex maximus eo munere functus est, sed ad id ipse quoque vel populi consensione, vel, quod illis temporibus magis congruit, divino numine delegatus. Certè si quid ei pontificatûs jure, idem etiam cæteris Pontificibus competisset. Successit tamen illi Samuel, neque Pontifex, neque Sacerdos, sed Levita tantùm, ut diximus : quæ profectò res vetat, ne civile imperium cum sacerdotali officio conjunctum arbitremur.

Sub Samuele regium est constitutum imperium, eo quidem ad omnia præeunte; sed, ut id præstare posset, extraordinariè delegato : quare Leviticæ tribui nulla est peculiaris in Reges attributa potestas.

Exinde Hebræi fuere sub suis, ac sub extraneis

Regibus: sub suis à tempore Saülis usque ad Sedeciam, quo tempore Reges passim idolis servierunt, templum Domini occluserunt, in pios sævierunt, Prophetas cæciderunt; neque interim de iis deponendis, aut Sacerdotes unquam, aut ullus hominum cogitavit : sed ab omnibus sunt habiti pro veris Regibus, etiam à Prophetis, qui à Domino missi tantâ auctoritate, tantâque præsentiâ divini Spiritûs, divina oracula nuntiabant; et cùm in lege scriptum esset, ut quicumque ex Israelitis deos alienos coleret, capitali supplicio puniretur nemo tamen est suspicatus, à quoquam, nisi à Deo, animadverti posse in Reges : ergo regia potestas sacrosancta, et ab omni aliâ, præterquam à divinâ potestate, absoluta habebatur.

Item lege cautum erat, ut adulteri et percussores morte morerentur, et tamen David adulter et percussor dicebat : *Tibi soli peccavi* (*Ps.* L. 6.). Quem in versum, notum est illud Ambrosii : « Rex erat; nullis ipse legibus teneba- » tur, quia liberi sunt Reges à vinculis delicto- » rum : neque ullis ad pœnam vocantur legibus, » tuti sub imperii potestate : homini ergo non » peccavit, cui non tenebatur obnoxius (AMB, » *Apol.* 1 DAV., *cap.* X. *num.* 51. *tom.* 1. *col.* » 692.). »

Hìc verò notandum Reges à legis præscripto generali, nullâ clausulâ exceptos, ipsâ majestate regii nominis pro exceptis habitos. Ergo intelligebant soli Deo reservatos, et ab omni aliâ potestate immunes.

Si ventum eò est aliquando, ut Reges regno extorres futuri declararentur, quemadmodum Saüli contigit (1. *Reg.*, XV. 10, 16.) : id verò Samuel prophetico ministerio extraordinariè, ac peculiari revelatione jussus præstitit, nullique unquam ordinariæ potestati talia concessa sunt.

Eodem prophetico atque extraordinario officio, et Jeroboam, et Jehu, et alii scissarum tribuum Reges amoti et ordinati : quæ Baronius more suo ad ordinariam Pontificum potestatem studiosissimè confert (BAR., *tom.* IX. *an.* 800, *p.* 489.). Nos melius concludimus talia de Regibus, non nisi extraordinariè ac peculiari jussu, divinitus designari.

Quin etiam Reges à Deo reprobati, quandiu in vivis erant, ab omnibus colebantur; etiam Saül, à Samuele, dictâ licèt sententiâ hâc in nomine Domini : *Abjicit te Dominus ne sis Rex* (1. *Reg.*, XV. 23.), et ab eo Samuel discessurus, mansit tamen à Saüle rogatus in hæc verba : ***Peccavi, sed nunc honora me coram senioribus populi mei, et coram Israel*** (***Ib.***, 30.); ne majestas regia in homine reprobo vilis haberetur : et in illâ speluncâ, Davidem jam Regem et unctum *percussit cor suum, eo quòd abscidisset oram chlamydis Saül* (1. *Reg.*, XXIV. 6.), et Christum Domini licentiùs contigisset : denique et mortuum est ultus, ut Christum Domini (2. *Reg.*, I. 14.), quemadmodum antea contestatus erat : *Vivit Dominus quia nisi Dominus percusserit eum, propitius mihi sit Dominus, ut non mittam manum meam in Christum Domini* (1. *Reg.*, XXVI. 10, 11.) : adverte, *nisi Dominus percusserit eum*, quo demonstrat Regem, quantumvis impium et apertè reprobatum, Deo tamen ultori reservatum, et quandiu à Deo est incolumis, pro Christo Domini esse colendum.

Quare Jeremias Sedeciam Regem, de quo et ipse scripserat : *Fecit malum coram Domino* (JEREM., LII. 2; 4. *Reg.*, XXIV. 19.), ut antecessores sui idola secuti : eum, inquam, Regem, jam everso regno, Nabuchodonosori traditum à Domino, prosequitur lacrymis, et majestatem regiam in eo conculcatam luget : *Polluit*, inquit (*Lam.*, II. 2, 6, 9.) *regnum et Principes ejus;* et addit : *Spiritus oris nostri Christus Dominus*, sive, ut alii vertunt, *Christus Domini* (Sedecias) *captus est in peccatis nostris, cui diximus : In umbrâ tuâ vivemus in gentibus* (*Ibid.*, IV. 20.). Nempe Regis impii calamitatem, non ejus, sed populi, suisque peccatis tribuit : cumque haud minùs vitâ ac spiritu charum, etiam inter hostes, suis solatio et præsidio futurum veneratur ac diligit : quæ quidem adeo magnifica sunt, ut Christum ipsum adumbrent. Eo honore ab Israelitis, atque etiam à Prophetis, regia majestas in impio Rege, victo spoliatoque habebatur.

At postquam everso regno Judaico, infidelibus Regibus Hebræi subjecti sunt, haud minore fide eos observarunt, jussi à prophetis quærere *pacem civitatis ad quam* transmigraverant (JEREM., XXIX. 7.) (Babylonis scilicet et regni Babylonici) : *et orare pro vitâ Nabuchodonosor Regis Babylonis*, et *pro vitâ Baltassar filii ejus; ut sint dies eorum sicut dies cœli super terram; et ut*, inquit (BAR, I. 11, 12.), *det Dominus virtutem nobis, et illuminet oculos nostros, ut vivamus sub umbrâ Nabuchodonosor Regis Babylonis, et sub umbrâ Baltassar filii ejus, et serviamus eis multis diebus, et inveniamus gratiam in conspectu eorum.*

Translato deinde ad Medos et Persas imperio, Judæi ad eos fidem et obsequium transtulêre, et adversùs Assuerum Regem Persarum, quicum-

que ille sit, edicto proposito eos neci addicentem, omnes nulla arma compararunt, præter jejunia, piasque ad Dominum preces (Esth., III, IV, XIII, XIV; *Ibid.*, V, VI, VII, XVI).

Sic inflexus Rex ad misericordiam : Aman Judæorum hostis ultimo supplicio affectus est; quo facto, victores Judæi cepere per urbes ultionem de hostibus, eosque trucidarunt, sed Assueri auctoritate et edicto (*Ibid.*).

Neque veriti sunt victoris Alexandri, subsidia poscentis in obsidionem Tyri, iram provocare, ut Persarum Regibus suis dominis, fidi obsequentesque viverent. Respondit enim Jaddus Pontifex maximus Alexandri nuntiis : *Sacramento se obligatum Dario, ne arma contra eum caperet, idque ratum fore, quandiu Darius ipse viveret* (Jos., *Ant. lib.* XI. *cap.* VIII. *n.* 3.). Sic ipsi Pontifici videbatur illud inviolabile sacramentum, neque per pontificiam potestatem, præsente licèt Synogagæ totius tantâ utilitate, imò necessitate solvendum.

Rerum potienti Alexandro, obstrictâ semel fide, paruerunt; et post Alexandrum, Syriæ Regibus attributi, in obsequio manserunt, nusquam imperio sollicitato, tametsi Reges populum ad idola sectanda omni arte pellicerent, vimque persæpe intentarent.

CAPUT X.

Recidivum sub Machabæis imperium peculiari Dei instinctu à Mathathiâ inchoatum, à filiis stabilitum : Romani ac Cæsares eodem jure, Christo approbante, regnarunt.

At enim, inquiunt (Du Perr. Har., *œuv. div. p.* 627.), ad extremum sub Antiocho Epiphane arma ceperunt, auctore Mathathiâ Sacerdote. Hoc argumentum quidam supra modum efferunt : sed frustra. Et quidem illud exemplum Bellarminus meritò prætermisit; neque enim Mathathias summus Pontifex fuit, qui de his pro potestate decrevisse fingatur, neque sacerdotali potestate quidquam egit, sed instinctu divino, quemadmodum Phinees *zelo Dei commotus* (*Num.*, XXV. 11.). Sic enim scriptum est in Machabæorum libris (1. Mach., II. 23 *et seq.*): « Accessit quidam Judæus in omnium oculis » sacrificare idolis super aram in civitate Modin, » secundùm jussum Regis; et vidit Mathathias, » et doluit, et contremuerunt renes ejus, et ac» census est furor ejus secundùm judicium legis, » et insiliens trucidavit eum super aram : sed et » virum, quem Rex Antiochus miserat, qui co» gebat immolare, occidit in ipso tempore, et » aram destruxit; et *zelatus est legem, sicut » fecit Phinees Jamri, filio Salomi :* et excla» mavit Mathathias voce magnâ in civitate, » dicens : Omnis qui zelum habet legis, statuens » testamentum, exeat post me. » Hoc ergo egit eo instinctu, quo actus est Phinees, hoc est, peculiari, ac planè divino, quod doctores omnes summâ consensione tradunt; quo instinctu Aod Eglonem (*Judic.*, III. 21): quo instinctu ipse Moses Ægyptium interfecit (*Exod.*, II 12.) : *existimabat enim intelligere fratres, quoniam Deus per manus ipsius daret salutem illis :* ut est à sancto Stephano in Actis proditum (*Act.*, VII. 25.); quo instinctu tam multa extraordinaria, neque in exemplum trahenda, facta esse legimus. Neque verò, si fanatici homines instinctum Dei mentiuntur, ideo mendacii coarguere debemus ea, quæ Deus ipse à se instigata testatur : at Deus instinctum Mathathiæ multis miraculis, *et è cœlo factis illuminationibus* (2. Mach., II. 22.), confirmavit; tale illud est in Machabæorum libris traditum : « Cùm vehemens pugna esset, appa» ruerunt adversariis de cœlo viri quinque..... » ducatum Judæis præstantes; ex quibus duo » Machabæum medium habentes, armis suis » circumseptum incolumem conservabant : in » adversarios autem tela et fulmina jaciebant, » ex quo et cæcitate confusi, et repleti pertur» batione cadebant (*Ibid*, X. 29, 30.) : » ut omittam quot victorias, tot fuisse miracula. Quin etiam per divinum *ac fide dignum somnium*, scimus « extendisse Jeremiam dextram, et de» disse Judæ gladium aureum, dicentem : Ac» cipe sanctum gladium, munus à Deo, quo, » dejicies adversarios populi mei Israel (*Ib.*, XV. » 11, 14, 15.) : » quæ verè divina fuisse, secutæ victoriæ demonstrarunt.

Huc etiam facit de Antiocho, Judæorum persecutore sævissimo, manifestâ Dei ultione sumptum supplicium; quâ ultione perterritus, et ipse confessus est Deum apertè favere Judæis (1. Mach., VI; 2. Mach., 9.), ut non tantùm Judæi, sed etiam hostes, in tot mirificis gestis, ultricem Dei manum, ac divinam potestatem agnoscerent. Constat ergo Judæos adversùs sævientem Regem, non antea arma cepisse, quàm instinctu peculiari, totque divinis testificationibus ad id incitati sunt : quare malè ea referri ad ordinariam potestatem luce clarius est.

Huc accedit Ecclesiæ et Synagogæ diversa conditio, diversus spiritus : ut ab alterâ ad alteram consecutio non valeat. Non enim si divino impulsu Elias è cœlo ultricem flammam elicuit (4. *Reg.*, I. 10, 12.), ideo hæc novo Testamento congruunt, dicente Domino ad Apostolos

Eliæ similia cogitantes : *Nescitis cujus spiritûs estis* (Luc., xii. 54, 55.) : tum veteris Synagogæ tempore statutum erat, electum populum ex eodem tantùm Abrahami genere propagari; sacrique fœderis ac religionis pars erat vel maxima, ut terram Chananæam patribus jejurando promissam incolerent; cultus quoque religionis affixus erat ei loco, quem elegerat Dominus, extra quem locum non vota, non festa solemnia, non ipsa sacrificia, ac sacra reliqua, sancta rataque essent. Quare cùm Dominus transmigrari ad Babylonem voluit, misso Jeremiâ Prophetâ, ac peculiari jussu indicta migratio est : simul datum promissum, ne ultra septuaginta annos esset duratura, neve postea unquam, stante certè fœdere, à locis religioni addictis moverentur : quæ nunc omnia vacant. At ea omnia, quibus antiquum fœdus constaret, Antiochus evertebat : hæc enim Mathathias lamentatur : « Væ mihi ! » ut quid natus sum, videre contritionem po- » puli mei, et contritionem civitatis sanctæ, et » sedere illic, cùm datur in manus inimico- » rum, sancta in manus extraneorum facta » sunt : templum ejus sicut homo ignobilis » (1. Mach., ii. 7, 8.)? » quæque alia vir sanctus deploravit. Ac postea magis magisque mala increvêre, cùm scilicet Lysiæ mandavit Antiochus, « ut mitteret exercitum ad conterendam » et extirpandam virtutem Israel, et reliquias » Jerusalem, et *auferendam memoriam eorum* » *de loco*, et ut constitueret *habitatores filios* » *alienigenas* in omnibus finibus eorum, et » *sorte distribueret terram eorum*.... Et au- » dierunt mercatores regionum, et acceperunt » argentum et aurum multum valde, et vene- » runt in castra ut acciperent filios Israel in » servos (*Ibid.*, iii. 35 *et seq.*) : » mittebatque Antiochus totâ Judæâ, qui « omnes perfectæ » ætatis interficerent, mulieres, ac juvenes ven- » derent extraneis (2. Mach., v. 24.). » Quibus perpetratis, terraque Chanaan alienigenis traditâ, nec fœdus, nec religio stare posset, templumque ipsum, cui Domini jussu affixa religio, titulo Domini in æternum abolito, non alio deinceps quam *Jovis Olympii* titulo cognominaretur.

Quo loco cùm res essent, non tamen aliter nisi peculiari instinctu arma sumpserunt : et Deus ad hæc omnia, quæ memoravimus à Judâ et à fratribus, suo suscepta numine, Regum quoque Syriorum consensionem accedere voluit : Jonathasque et Simon non modò purpurâ, principatu, consessu regio, verùm etiam iis omnibus, queis regiæ potestatis vis constat, cudendæ pecuniæ, muniendarum arcium, armandi exercitus jure ; Judæi quoque immunitate et libertate donati sunt (1. Mach., x. 18, 19, 25, 62, 63, 65; xi. 3; xiii. 36, 41, 42; xiv. 38; xv. 2, 6, 7.). Sic ad novum principatum stabiliendum, divina et humana jura cumulantur, atque extraordinaria in ordinariam potestatem desinunt; ac demum supremum apud Judæos imperium ab universo populo, annuentibus Regibus, in Simonem est collatum, postquam, eo maximè auctore, ablatum est jugum gentium ab Israel (*Ibid.*, xiii. 41.).

Neque Simon, Pontifex licèt, principatûs honorem ac vim, sacerdotii sui jure sibi vindicavit, sed *in conventu magno Sacerdotum et populi, et Principum gentis et seniorum regionis* (*Ibid.*, xiv. 28.); totius gentis decreto ac veluti lege regiâ, in se collatum accepit : quâ unâ consensione cum sacerdotali officio regium conjunctum imperium est.

Post centum et quinquaginta annos, in Judæâ Romani regnarunt, datis etiam Regibus Herode et ejus liberis, sub quibus Cæsares partem regni, ipsamque Jerosolymam, regni ac gentis caput, Romano imperio vindicarunt : certè nusquam obnoxii Pontifici Judæorum, qui eorum imperia solveret. Nemo enim id his temporibus, vel per somnium cogitabat : quod quidem imperii jus ipse Dominus confirmavit, dicens : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo* (Matt., xxii. 21.); nihil interpellatâ scilicet Cæsarum potestate, ac tantùm decreto edito, ut Deo ac religioni debita obsequia servarentur.

Quare regnum et sacerdotium distinctas potestates, in suo quamque ordine supremas esse, non autem sacerdotali regiam obnoxiam, ab ipsâ sacerdotii legalis origine, usque ad Christum Dominum, et excidium gentis, omnes Hebræorum historiæ, omnia monumenta clamant; neque ullum Dei præceptum, ullam populi Judaici traditionem, ullum exemplum, quod huic doctrinæ adversaretur Baronius et Bellarminus aut alii protulêre.

CAPUT XI.

An Athaliæ cæsæ exemplum his obsit.

Duo tamen exempla Bellarminus objicit (Bell., *de R. P. lib.* v. *c.* viii.) : ac primùm memorat Athaliam Reginam, uxorem Jorami, Regis Judæ, Joiadæ Pontificis jussu fuisse interfectam, non modò quòd nepotes suos, et *omne semen regium* occiderit, ac regnum invaserit; sed quòd idolis servierit (4. *Reg.*, xi; 1. *Paralip.*, xxii, xxiii.). Quorsum ista, obsecro? An ut intelligamus supremas potestates Pontificum

jussu interfici posse? Absit. At id probas, vel omnino nihil probas. Jam exempla quærimus supremarum potestatum, quæ à Pontificibus loco dejectæ fuerint; at profectò Athalia non gaudebat supremâ illâ potestate, eamque habebat non legitimo ordine, sed invasione ac parricidiis. Porrò supererat è sanguine regio Joas, quem soror Josabeth ex Athaliæ manibus clam ereptum, Joiadæ viro suo custodiendum, educandum, et in avito solio aliquando reponendum tradiderat. Quid ergo mirum est, si Pontifex sub Rege septenni, quem neci exìmerat, quem in templo educaverat ab incunabulis, quem filii loco habuerat, quem regno restituerat tutorem agens Regis, in impiam Athaliam regiæ majestati subditam, ejusdemque læsæ ream, pro potestate animadvertit? Neque enim aliter constitura erat Regi, regnoque salus. Esto damnata quoque sit idololatriæ nomine : quid enim nostrâ refert, pro aliis quoque sceleribus damnari Regis et regni hostem, publicæ potestati subditam?

Atque id sibi juri sub Rege minore extraordinariè et summâ necessitate, et consensu omnium Pontifex vindicabat : quo jure et *Regi uxores accepit* (2. *Paralip.*, XXIV.), et omnia administravit. Si ergo efficere aliquid volebat Bellarminus, aliquem oportebat Regem ex tot idololatris proferre in medium, de quo simile sumptum supplicium fuerit, solâ sacerdotali auctoritate : quæ cùm exempla desint, imò cùm contraria adsint, nullum in Athaliâ præsidium est.

CAPUT XII.

De Oziâ propter lepram ejecto.

Verisimilius objicitur leprosus Ozias, hujus morbi causâ per Sacerdotes ex præscripto legis primùm templo ejectus, tum hominum societate, ac regni administratione depulsus (4. *Reg.*, XV. 5; 2. *Paral.*, XXVI. 19, 20, 21.) : scriptum enim in lege erat : *Quicumque maculatus fuerit leprâ, et separatus est ad arbitrium Sacerdotis....... omni tempore, quo leprosus est et immundus, solus habitabit extra castra* (*Levit.*, XIII. 44, 45, 46.). Ergo Pontifici in Regem ea sunt concessa quibus etiam regni administratione privaretur. Hinc consecutio : id si fieri potuit in veteri Testamento, propter lepram corporalem, quantò magis in novo, propter spiritualem, id est, hæresim? Duo hìc consideramus : primùm, eventum ipsum extraordinarium ac planè singularem, quem in exemplum trahere non liceat : alterum, allegoriam occultamque significationem in facto ipso latentem, ex quâ theologicum dogma constitui Theologi non ferant.

Certum ergo est lege fuisse præscriptum, ut quivis leprosus arbitrio Pontificis separatus, solus extra castra urbesque degeret. Jam si fas Pontifici ea exequi, quæ lex apertè ac directè præscripserit, haud propterea liceat ad alia et alia, ex consecutione, jus illud extendere. Atque hìc si consistam, tota vis argumenti sponte concidat.

Quid, quòd Sacerdotes nihil sibi aliud vindicarunt, quàm ut Oziam è domo Domini propellerent? Lege Paralipomenon librum secundum (2. *Paralip.*, XXVI.), quo ista narrantur, nihil aliud invenies : cætera lege regni à Joatham Regis filio facta. Quid, quòd nec Oziæ regnum ablatum est; sed illius, tanquam Regis nomine, à Joathamo filio regni suscepta administratio, ut solet sub insanis delirisque Regibus? Scriptura attestatur his verbis : « Fuit igitur » Ozias Rex leprosus usque ad diem mortis suæ, » et habitavit in domo separatâ plenus leprâ, ob » quam ejectus fuerat de domo Domini. Porrò » Joatham filius ejus rexit domum Regis et ju» dicavit populum terræ (*Ibid.*, 21 *et seq.*). » Quid autem vetabat ne, ut Regis nomine, ita etiam imperiis, quod lex fieri non vetabat; cùm nec nisi patre mortuo regnasse memoretur : « Dormivit enim Ozias cum patribus suis..... reg» navitque Joatham filius ejus pro eo (*Ib.*, 23.); » parque omnino est credere nullum erga parentem ab optimo viro Joathamo prætermissum, quod lege præstare sineretur; ut non regno depulsum Oziam, sed tantùm per filium regnasse appareat. Sed quanquam hæc proba sunt, tamen rem altiùs investigare placet.

Quæro enim an de leproso principe aliquid nominatim in lege edictum fuerit? Neutiquam; sed lex est generalis, inquies, quâ simul comprehendi Principem oporteat. At ego jam postulo quidni Princeps intelligatur etiam comprehendi eis legibus, quibus universim dictum erat de adulteris, de percussoribus, deque idololatris esse sumendum supplicium? Nempe Reges inde nulla legis clausula exceperat; at si majestate solâ excipi intelliguntur, non video profectò, cur non eodem titulo, eâdemque majestate regii nominis, è lepræ quoque legibus eximantur, nisi aliquid peculiare hìc intervenerit.

Et profectò clarum est intervenisse manifestam et extraordinariam testificationem divinæ voluntatis. Rex enim temerarius sancta penetraverat, thuribulum manu ceperat, obstantibus Sacerdotibus minabatur. Hìc Dominus sa-

crilego in fronte lepram immisit, quo miraculo moti Sacerdotes, tanquam signo accepto divinæ voluntatis, Regem templo expulerunt. Ipse amens, exterritus, sceleris divinæque tam patentis vindictæ conscius, *acceleravit egredi, eo quòd sensisset illico plagam Domini* (2. *Paralip.*, XXVI. 20.). Accessêre et alia portenta, quæ Dei manum demonstrarent. Nam contremuit terra, teste Zachariâ, et Amos (ZACH., XIV. 5; AMOS, I. 1.), quam Dei ultionem ad sacrilegos Oziæ ausus pertinere tradunt interpretes. Ergo manum Domini extraordinariis signis demonstratam esse constat, testificatusque est Deus, qui à tot aliis legibus Reges exemerat, velle se huic Regi lepræ legem imputari: id, inquam, testificatus est, dato extraordinario voluntatis suæ indicio, ne quisquam præter ipsum in Reges animadvertere posse videretur. Atque hìc profectò certum est, non tam Pontifices, quàm Deum ultorem, edito miraculo, fuisse, qui minanti ac superbienti lepram primùm, deinde terrorem ipsi quoque, et terræ tremorem immiserit.

Jam si facti significationem, atque latentem doctrinam quærimus, multa occurrunt: meritò inustum fronti superbæ ignominiæ signum: meritò amisisse honorem regium, qui sacerdotii inconcessos honores sibi vindicabat: conturbari terram, ac rerum humanarum fundamenta concuti, cùm sacerdotale officium et regium confunduntur.

Lepra significari hæresim ultro concedimus: alia quoque peccata eo morbo adumbrari passim tradunt Patres. At propter hæresim, aut quæcumque peccata expelli posse Principem ac regno deturbari, nunquam allegoria efficiet. Potest enim allegoria, rem aliunde firmatam declarare, rem per se ipsa conficere et probare non potest. Neque quisquam sanus sibi persuaserit, plus posse ad exturbandum Principem, aut hæresim, aut ejus imaginem lepram, quàm tot alia scelera, atque ipse idolorum cultus, quem Judæi in Regibus, eorum majestate salvâ, toties pertulêre.

Quid autem eo exemplo licere sibi putarent christianæ religionis Antistites, sanctus Lucifer Calaritanus in Sardiniâ Episcopus, docuit libris adversùs Constantium editis; sanctum autem voco, cujus festum diem, Sede apostolicâ approbante, ab omni Patrum memoriâ Calaritani aliique insulares agant. Quanquam enim in quibusdam vehementior fuerit, ejusque inclyto nomine, quidam ejus discipuli atroces ac superbi, schisma conflaverint; multis tamen argumentis demonstratum est, eum in Ecclesiæ communione obiisse. Utcumque est, libros profero, quos cùm ille scripsit, Catholicis omnibus, magnoque illi Athanasio admirationi fuit: proferam autem hìc librum, cui titulus: *De non parcendo in Deum delinquentibus* (LUCIF. CAL., *tom.* IV *Bibl. Pat.*, *p.* 227.): quo libro sic compellat Constantium arrogantiæ ac superbiæ catholicos Antistites incusantem: « Quæ ista nostra, Constanti, superbia est, quæve arrogantia? Si quia te videamus morbidum esse, pestiferum quippe Arianum, elephantiam in te esse; quia istam consideremus, illam, quam Arius habuerit; quòd urgeamus te secedere à Populo Dei, sicut illi Sacerdotes Domini Oziam de templo compulerint egredi; quia te ita cogamus Deo dare honorem. Si enim Oziam Dei Sacerdotes idcirco pellebant ex aulâ Dei, quia meminissent divinitus præceptum, leprosos ante expiationem ingredi templum prohibitos; quantò magis nos dignè te, conspice, ex Ecclesiâ pellere Christi, de domo Domini, quia non sit licitum hæreticum convenire cum catholicis, insanum cum sanis, plenum immundis spiritibus cum eis in quibus inhabitat Spiritus Dei (*Ibid.*, *p.* 228.). » Eatenus igitur Oziæ exemplo Patres utebantur, ut hæreticum Imperatorem templo Dei, domo Dei, Ecclesiâ Christi arcerent; non ut imperii administratione deturbarent. Constantium certè à Catholicis omnibus, et ab ipso Lucifero, pro legitimo Imperatore semper habitum, et fatentur omnes, et infrà referemus. Hoc exemplo Oziæ docebat: hisce finibus coercebat is, quem vehementissimum atque interdum nimium fuisse constat.

Neque aliter alii sentiebant. Extat Hincmari Rhemensis epistola ad Carolum Calvum Regem, quâ monet, ne Oziæ exemplo, « manum extendat ad ea quæ sacerdotali ordini Spiritûs sancti dono commissa sunt (HINCMAR., *tom.* II. *ep.* X. *pag.* 316.). » Ibi fusè relatâ separati per Sacerdotes Regis historiâ, addit ex Apostolo: *Hæc autem in figurâ contingebant illis; scripta sunt autem propter nos* (1. *Cor.*, X. 11.): ac denique concludit: « Sic et eorum judicio, quibus dicit Dominus: *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris mei qui loquitur in vobis* (MATTH., X. 20.), voluntariè atque ex deliberatione, quiscumque violans et convellens constituta divina; quia docente Petro: *Non est personarum acceptio apud Deum* (1. PET., I. 17.): ab Ecclesiæ corpore separatus, nisi per pœnitentiam et sacerdotalis indulgentiæ reconciliationem, eidem Ecclesiæ

» fuerit reincorporatus, erit ab æternâ Ecclesiâ » separatus. »

Non aliud Patres nostri in Oziâ viderunt, quod ad christianismi tempora pertineret : de terreno regno per spiritualem lepram adimendo nihil cogitabant; separari posse putabant Reges id meritos per sacerdotale officium, ab Ecclesiâ quidem, et à regno cœlesti, quorum respublica, regnumque Judaicum figura fuit. Quæ nunc de suo addunt, ea nos à Patribus spreta rejicimus.

Hæc ex vetere Testamento Bellarminus, et alii proferunt, caduca per sese, ac nequidem sibi satis cohærentia; non quòd indocti sint qui ea objecêre; sed quòd, semel susceptâ causâ, per occupationem animi necesse sit vana sectari, quibus valida et vera argumenta desint.

Stat ergo propositio : per institutionem sacerdotii legalis non fuisse immutatum statum principatûs; neque alteri potestati quæ Reges deponeret ac temporalia ordinaret, regiam potestatem directè vel indirectè fuisse subjectam. Jam ad novi Testamenti sacerdotium veniamus.

CAPUT XIII.

Quinta Propositio : Neque per institutionem christiani sacerdotii quidquam fuit immutatum in regnandi jure: id probare aggredimur ex evangelicis Scripturis : explicatur potestas quam Christus Apostolis tradiderit.

Quinta propositio : *Neque per institutionem christiani sacerdotii quidquam fuit immutatum in jure regnandi; ac Pontificibus christianis nulla à Christo attributa potestas, quâ temporalia ordinare, aut quemquam imperio mulctare vel donare possint;* patet ex antecedente. Si enim religionis causâ in terrenis imperiis, atque in supremarum potestatum juribus aliquid fuit immutandum, id maximè fieret per religionem Mosaicam, terreno imperio, terrenis promissis nixam : atqui non id factum est, neque regiam potestatem, in rebus quidem suis, Moses sacerdotio fecit obnoxiam : multò ergo minùs christiana religio, promissis tantùm nixa spiritualibus, id faceret, aut imperiorum jura mutaret.

Sed quandoquidem in hâc maximè propositione quæstio vertitur, eam diligentiùs Scripturis primùm, deinde Ecclesiæ traditione ac praxi confirmamus. Quibus in locis pertractandis nemo à nobis postulabit, ut demonstremus deditâ operâ confutatam eam potestatem, quam nullus hominum cogitaret, sed ut perspicuè pateat nullam hujus in Scripturis, nullam in primis sæculis fieri mentionem, cùm id res vel maximè postularet, tum verò eam cùm Patrum christianæque doctrinæ placitis non posse cohærere. Sic duabus profectò causis contraria sententia concidet, et quòd nova in Ecclesiâ Christi ac prioribus sæculis inaudita, et quòd à Christiano atque ecclesiastico spiritu alienissima proferat.

A Scripturis inchoamus : quærimusque quam Christus Apostolis dederit potestatem. Et quidem Magister ac Dominus duplicem in Apostolos, ministros ac vicarios suos, contulit potestatem, extraordinariam et ordinariam : utramque complexus est his verbis : *Convocatis Jesus duodecim discipulis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut languores curarent, et misit illos prædicare regnum Dei et curare infirmos* (Luc., IX. 1, 2.). Edere miracula, extraordinariæ potestatis; prædicare regnum Dei, potestatis ordinariæ fons et caput est.

Jam cujus generis esse putant illam potestatem deponendi Reges? Certè ordinariam : nam extraordinariam, quæ per miracula se exerat, nihil moramur. Quo verbulo refellimus adversarios passim ingerentes et arefactam ficum (Marc., XI. 21.), et immissos porcis dæmones (Matth., VIII. 31.), et Ananiam et Saphiram Petri voce percussos (*Act.*, V. 1, 2.); quæ quidem Nicolaus Dubois (*Disq.*, *art.* III. *n.* 33 *et seq.*) et alii haud minùs inani quàm ingenti operâ congerunt : nam quò ista pertinent? An ut Pontifices patrare miracula suo jure, ac pro cathedræ suæ potestate possint? Ne id quidem cogitant. Quare cùm hæc proferunt, nihil faciunt, quàm ut vera argumenta deesse demonstrent, qui tantâ operâ falsa et nulla colligunt.

Quin etiam commemorant flagellis verberibusque ejectos è templo vendentes et ementes (Marc., XI. 15.). Quid autem probaturi? An quia Christus templi contemptores templo ejecit, ideo Pontifices regnis ejecturi sunt eos, qui religionem contemnant? Aut quoniam Christus flagellis est usus, ideo ejus ministri atque vicarii ad bella in Reges movenda Christianos compellent? Aut verò id volebat Christus, ut Ecclesiastici linguæ verbere, ac prædicationis flagello non contenti, ipsi per se vi agerent, atque arma corriperent? At id nemo cogitavit unquam. Quare hæc, quæ congerunt extraordinariè gesta, vel ipsi fateantur necesse est ad rem non pertinere.

Ad ordinariam potestatem veniamus. Hujus caput est verbi prædicatio, ecclesiastici ministerii basis. Hanc deinde consequuntur Sacramenta consecranda, administranda dignis, quodque est

consectaneum, indignis pro potestate adimenda: tum hæc omnia complexum regimen ecclesiasticum, monere, increpare, arcere sacris, sive, ut ait Tertullianus, *exhortatio*, *castigatio ac censura divina* (*Apol.*, *cap.* XXXIX.); hæc Scripturæ exsequuntur copiosè, luculenter, nullâ temporalium cuiquam, sive dandorum, sive adimendorum mentione factâ.

Pascendi potestatem latè patere volunt. Certè. Non ita tamen quin iis contineatur finibus, quibus se Christus ipse continuit. Pavit autem oves Christus, *ut pascua invenirent* (JOAN., X. 9.), vitæ verbum scilicet et vitam æternam per verbum : *Oves enim meæ vocem meam audiunt; et ego cognosco eas, et sequuntur me; et ego vitam æternam do eis, et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu meâ* (*Ibid.*, 27, 28.). Ad hoc pavit Christus, ad æterna perduxit, temporalia cuivis, ac suis cuique legibus habenda, utenda, adimenda permisit. At si ad hæc pavit Christus, ad hæc pascat Petrus : *Pasce* enim, inquit (*Ibid.*, XXI. 17.), *oves meas*, sed meo more *meas*. Ne ergo pastores ad temporalia, eo quo erant jure locoque à Christo relicta, concessam à Christo potestatem conferant.

At enim Matthæi XVI et XVIII potestatem ligandi ac solvendi tradidit (MATT., XVI. 19 ; XIII. 18.), sed peccata scilicet : sic enim ipse Christus interpretatur Joannis XX : *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt* (JOAN., XX. 23.). Quæ ad potestatem ligandi ac solvendi pertinere, eòque referri, et Theologi omnes, et ipsa Tridentina Synodus intellexit (*Conc. Trid.*, *sess.* XIV. *cap.* VIII ; *et can.* X. XV.). Piget verò referre in re notâ et obviâ Patrum auctoritates. Uno verbo dixerim : qui hanc potestatem ligandi atque solvendi ad peccata referant, omnes invenias ; qui ad temporalia danda vel adimenda referat, mille et ampliùs annis omnino neminem.

Jam illud à Christo prolatum, quò maximè se in Christianos contumaces potestas ecclesiastica exerit : *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus* (MATT., XVIII. 17.), frustra referas ad temporalia, quorum ullam partem detractam ethnicis aut publicanis fuisse, non ipsi Judæi, nedum cæteri intellexerint.

CAPUT XIV.

Locus Evangelii : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari.*

His ergo præstruximus, quam Christus Apostolis dederit potestatem, amplissimam illam quidem, et omnino divinam, sed in spiritualibus ac cœlestibus ; in terrenis quidem ac civilibus nihil præcepit, nisi ut obtemperarent iis, qui rerum potirentur.

Neque enim bonus magister eam prætermisit partem veræ pietatis, ac disertè dixit : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo*(MATT., XXII. 21.): ne quis rempublicam conturbaret aut constituta sollicitaret imperia : quâ brevissimâ, absolutissimâque sententiâ complexus omnia est, quæ civili potestati deberentur ; nempe obtemperandum in omnibus, quæ divinis præceptis non repugnarent.

Multi enim è Judæis putabant Romani imperii ac Romanorum Cæsarum, ut pote infidelium, iniquam, violentam, tyrannicam, atque omnino nullam in populum Dei potestatem esse : quorum turbulentos spiritus magister optimus hâc sententiâ compressit. Cùm enim id agerent inquieti homines, ut religionis specie legitima imperia commoverent, id è contra Christus docuit, nihil ad vim ipsam religionis pertinere, quis imperet, atque omnino religione relinqui imperia eo loco, quo sunt gentium ac populorum juribus constituta.

Hoc autem perfecit ostenso numismate, atque imagine Cæsaris, ut quoniam respublica ac civilis societas stat commerciis ac permutationibus, quarum instrumentum est nummus, seu publica pecunia ; ideo omnes intelligerent in ejus potestate necessariò permanendum, cujus numismatis uterentur ; quod profectò non sic præcisè et absolutè diceret, si aut intelligeret Pontificum ac Synagogæ auctoritate legitima imperia solvi posse, aut talem potestatem suis, suæque Ecclesiæ ipse aliquando esset concessurus.

Quod ergo nunc interpretantur : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari ;* hoc est, *si ipse Cæsar, quæ Dei sunt, Deo reddat,* vanum est et illusorium, imò contrarium Christi instituto, cùm juberet parere iis, quos idololatras et impios, Deo, quæ Dei erant, non reddere certum esset.

Neque minùs vanum est, quod alii hæc assuunt : REDDITE QUÆ SUNT CÆSARIS, CÆSARI, *nisi noceat religioni, atque Ecclesiæ, aut nisi ipse Cæsar per Ecclesiam ac Pontifices deponatur.* Quæ quidem assumenta captiosam ; quod absit, et illusoriam Christi responsionem facerent.

CAPUT XV.

Prævisis malis quæ ab impiis Regibus Ecclesiæ essent eventura, quæ Christus et Apostoli auxilia reliquerint ; et an aliqua præter patientiam ?

Neque verò quis negaverit à Christo esse

prævisa, cùm omnia incommoda Ecclesiæ nocitura, tum vel maximè ea quæ à malis Regibus evenirent, quæ quidem et ipse expertus est; testanturque Apostoli impletum in ipso Jesu id quod erat à Davide pronuntiatum : *Adstiterunt Reges terræ, et Principes convenerunt in unum adversùs Dominum et adversùs Christum ejus* (*Act.*, IV. 26; *Ps.* II. 2.). Neque ignorabat manatura ad discipulos, quæ in magistro præcessissent : *Ad præsides* enim, inquit (MATT., X. 18.), *et ad Reges ducemini;* neque id Apostolos fugiebat, cùm et à Domino commoniti essent, et jam vim regiam toti Ecclesiæ gravem ipsi experirentur, et sæviora quæque imminere cernerent.

Cùm ergo eum magistrum, eosque duces habeamus, qui mala nobis totique Ecclesiæ, à mundi potestatibus obventura animo præviderent, experimento probarent; videndum planè nobis adversùs hæc mala, quæ præcepta, quæ remedia aut auxilia compararint.

Hæc autem in Evangelio luculenter apparent. Ecce enim præviso malo, ac longè antè denuntiato : *Ad Præsides*, inquit, *et ad Reges ducemini*, statim addit, *in testimonium illis :* hoc primùm; aperta professio veritatis : unde et illud : *Quod dico vobis in tenebris dicite in lumine, et quod in aure auditis, prædicate super tecta* (*Ibid.*, 27.) *:* et illud : *Omnis ergo qui confitebitur me, confitebor et ego eum* (*Ibid.*, 32.). Primùm ergo succurrit nobis ipsa fiducia profitendæ veritatis : tum idonea verba, quibus adversarii revincantur : *Ego enim dabo vobis os et sapientiam, quibus non possint resistere et contradicere omnes adversarii vestri* (LUC., XXI. 15.). Accedit certa promissio salutis consequendæ, quæcumque supplicia inferantur : unde Christianis invicta firmitudo, infixumque animo, *non timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* (MATT.; X. 18.). Quo certa salus animæ constat, sed propter patientiam : *In patientiâ vestrâ possidebitis animas vestras* (LUC., XXI. 19.); neque tantùm animas, sed suo etiam tempore ac loco ipsa corpora : *Capillus enim de capite vestro non peribit* (*Ibid.*, 18.). Summa ergo est, ne quid timeant, ne quid amittere se posse putent : hâc spe invicti persistant, nec veritatem prodant : hoc est, ne in malis pareant. Ut autem quovis auctore in ipsos insurgant, aut in civilibus jussa detrectent, ne quidem innuit; imò verò id apertè vetat, cùm nihil aliud indicit, quàm pati, quantumvis sævituri ac nocituri essent. Hæc promissa, hæc præcepta, hæc adversùs potestates ac mundum sævientem invicta auxilia subministrat.

Neque tamen propterea ultro se neci sint objecturi Christi discipuli : *Cùm enim persequentur vos in civitate istâ, fugite in aliam* (MATT., X. 23.); sic adversùs Reges et præsides ac legitimos magistratus Christus magister, nihil præter fugam relinquit, ut divina præsidia, in invicto fidei spiritu; humana verò, in fugâ habeamus. Nihil præterea Christianis adversùs Reges et magistratus concessum est. Sic declinare vim regiam, eique obluctari licet.

Magistrum sequuntur Apostoli, et Paulus : *Omnis*, inquit (*Rom.*, XIII. 1.), *anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Cavillantur adversarii, dum respondent, præcipi quidem ab Apostolis uti obediatur Regibus, quandiu Reges fuerint; non autem prohiberi quominus, si Ecclesiæ adversentur, deponantur à Pontificibus christianis : quasi non Pontifices Paulus his dictis complexus sit : *Omnis anima*, quod et Chrysostomus hìc, et res ipsa indicat. « Ostendit enim, inquit (CHRYSOST. *Hom.* XXIII. *in Epist. ad Rom.*, *t.* IX. *p.* 686.), quòd ista imperentur omnibus et Sacerdotibus, et Monachis, non tantùm sæcularibus, id quod statim in exordio declarat, cùm dicit : *Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit*, etiam si Apostolus sit, si Evangelista, si Propheta, sive quisquis tandem fuerit. » Puto ergo non excipi apostolicam potestatem, cùm etiam antiquum Pontificem audiamus, ex apostolico throno, hæc de Regibus prædicantem : « Quibus nos etiam subditos esse sacra Scriptura demonstrat (PELAG. *Pap.*, *t.* V. *Conc.* LABB.). » Atqui absurdissimum est quem pari cum cæteris obedientiâ Paulus obstrinxerit, eum non modò posse resistere, sed etiam deponere. Mirum profectò à Paulo non esse explicatam exceptionem illam, tum cùm Neroniano gladio imminente diceret : *Ego jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat* (2. TIM., IV. 6.). At nec sic à Regis, quantumvis sævientis, obedientiâ Christianos amovebat, nec deponendum eum, sed colendum docebat.

CAPUT XVI.

An generali præcepto obediendi Regibus, Christus et Apostoli aliquam exceptionem attulerint, et quam?

Certè generali præcepto obediendi Regibus necessariam exceptionem Scriptura non omittit : obediendum scilicet, nisi Deo adversa jubeant. Ac Paulus quidem ad Titum : *Admone illos Principibus et potestatibus subditos esse, dicto*

obedire, ad omne opus bonum paratos esse (Tit., iii. 1.). Quo docet in bonis tantùm parendum esse, et, quod sæpe dicemus, mala imperantibus obedientiam non simpliciter, sed in malis denegandam. Et alio loco : *Nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali... Dei minister est tibi in bonum* (*Rom.*, xiii. 3, 4.). Quare jubentibus quæ pietati adversentur, liberè reponendum apostolicum illud : *Obedire oportet Deo magis quàm hominibus* (*Act.*, v. 29.). Tum si vim ultimam inferrent, succurrit ultimum resistendi genus, fuso sanguine : *Nondum enim*, inquit (*Heb.*, xii. 4.), *usque ad sanguinem restitistis adversùs peccatum repugnantes.* Hucusque resistere datur : hanc exceptionem Scriptura adhibet generali præcepto obediendi Regibus : nova illa exceptio de deponendis Regibus Scripturæ superstructa atque aliena est.

Est ergo summum illud christianæ repugnantiæ, ut prava jussi facere, ad mortem usque reluctentur, ulteriùs progredi vetitum ; mittunturque Christiani *inter lupos*, sed *sicut oves*, inermes scilicet, qui sint *prudentes sicut serpentes* (Matth., x. 16.), exposito corpore, ut caput servent, id est, animæ salutem, teste Augustino passim (Augustin., *quæst.* viii. *in* Matth., *tom.* iii. *part.* ii. *col.* 277 ; *Enarr., in Ps.* lvii. *n.* 10. *tom.* iv. *col.* 548, *etc.*) ; et *simplices sicut columbæ*, quæ gemendo Deum, patiendo inflectant homines, atque iras modestiâ et humilitate frangant ; cæterum nunquam sæviant. Neque enim adversùs lupos ac feras ovibus aut columbis arma suppetunt.

Neque aliter ipse Christus egit, cùm *testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem* (1. Tim., vi. 13.) ; neque enim Judæi quidquam aliud agebant, quàm ut crucis metu deterreretur Christus à profitendâ illâ veritate, quòd nempe ipse esset Christus, Rex verus Judæorum. At Christus, et se Regem Judæorum esse, et ne quid Pilatus Cæsari reique Romanæ metueret, regnum suum de hoc mundo non esse profitetur.

Hìc ergo videmus circa Reges et Præsides, quid evangelica disciplina præcipiat, quid excipiat. Non enim hoc excipit, ut ad mala cogentibus absolutè et in omnibus obedientia denegari, aut quâvis auctoritate subtrahi possit ; sed hoc excipit tantùm, ne obediatur in iis quæ iniquè imperant, quibusque se Deo superiores esse velint : quæ exceptio regulam firmat, evincitque in omnibus aliis præstandam obedientiam, honorem, vectigal, omnia quæ sunt Cæsaris ; eo fine scilicet, quemadmodum ait Tertullianus (Tertul., *Scorp. cap.* xiv.), *ut Rex honoretur, cùm suis rebus insistit.*

CAPUT XVII.

Adversariorum effugia : distinguunt tempora infirmæ et adolescentis, à temporibus robustæ et jam prævalentis Ecclesiæ : an hæc Christianis digna ?

Quæ suprà diximus, hæc quidem adversarii ferè confitentur ; sed duo reponunt : primùm quidem, his Christi et Apostolorum præceptis comprehendi ea quæ incipienti et infirmæ, non autem ea quæ adultæ suisque jam viribus confirmatæ Ecclesiæ conveniant : rectè enim jussam esse tolerare Reges, quos compescere infirma non posset. Quo loco si urgeas, ac petas demonstrari tibi, quænam illa sint robustæ jam et adultæ Ecclesiæ præcepta reservata, nulla quidem proferunt, sed illud secundo loco addunt : qui finem præscripserit, ab eodem idonea ad finem consequendum comparata media : quare Petrum et successores, clavibus datis regni cœlorum, ligare, solvere, pascere jussos ad æternam salutem, id quoque accepisse, ut et ea quæ huic fini conducerent adhibere, et ea quæ nocerent amovere possent : atque ideo jus esse ut abjiciant malos Principes, qui animas procurantibus tanto sint obstaculo. Hæc duo sunt in quibus adversarii suæ causæ præsidium ponunt.

Sic grande illud christianæ religionis arcanum, vimque omnibus retro sæculis inauditam, quâ unius Pontificis judicio, non modò deponantur Reges, verùm etiam ipsa imperia transferantur, tantæ potestatis institutor Christus, ac primi administri Apostoli conticescunt : secuturis sæculis longâ argumentorum consecutionumque serie colligenda atque inferenda relinquunt. At profectò si Christus et Apostoli paterentur, quæ tempori congruebant ; admonerent saltem quid, aliis temporibus, adulta jam Ecclesia ac robusta faceret ; ne necessariam doctrinam, si quidem talis est, de deponendis Regibus, generali decreto, de præstandâ obedientiâ, atque etiam exempli sui auctoritate premerent.

Neque enim homines intellecturi erant, amissis spiritualibus, temporalia statim excidere, quod est falsissimum : aut eâdem potestate utraque simul donari vel detrahi posse, quæ tam diverso jure haberentur. Et quidem si uspiam scriptum esset universim, qui ab Ecclesiâ et spiritualibus separentur, eos bonis etiam temporalibus posse mulctari per ecclesiasticam potestatem, an eo quoque decreto Reges conclusi essent, dubitaretur forsitan, propter pacem rerum humana-

rum, et convellendæ, non sine ingenti animarum etiam strage, reipublicæ graves metus. Cùm verò nec uspiam scriptum sit patresfamiliâs, etiam infimæ sortis, per ecclesiasticam potestatem, vel uno servulo mulctatos aut mulctandos fuisse; quis in animum induceret mulctandos imperiis ipsos quoque Reges, de quibus eò clariùs decerni oportebat, quò faciliùs, tanto loco positi, Ecclesiæ auctoritatem, vel reipublicæ tranquillitatis specie eluderent?

Jam ut adversarios strictiùs urgeamus, pudet profectò me discriminis illius, quod inter incipientem et adultis jam viribus robustam Ecclesiam esse volunt. Scilicet cùm prædicat Dominus : *Ecce ego mitto vos sicut oves* (MATTH., X. 16.); et, *In patientiâ vestrâ possidebitis animas vestras* (LUC., XXI. 19.); nullumque adversùs legitimos magistratus, nisi in fugâ præsidium, sic intellecturi sumus : fugite, sed quoad viribus convalescatis : unam præscribo patientiam adversùs Præsides et Reges, sed infirmis et invalidis : cæterùm cùm prævalere dabitur, excutite jugum, et adversùs legitimas potestates, quæ luporum more sæviant, non jam oves et columbæ, sed leones ultro insurgite; vel cùm edixit Petrus, cùm Paulus sublimioribus potestatibus obtemperandum esse, eo quoque tempore, quo in Christi gregem sæviebant : *Neque tantùm propter iram, sed etiam propter conscientiam* (*Rom.*, XIII. 5.), propter Deum, propter religionem, sic eorum mentem interpretabimur : Nos quidem nunc nihil præscribimus præter obedientiam : de depositione conticescimus; sed hæc aptata temporibus, non in perpetuum valitura. Parete, obedite *propter conscientiam* et religionem, donec adolescamus, atque Ecclesia roboretur : tunc enim, sumptis viribus, auctoritate nostrâ Reges deponentur, aliis dabuntur imperia, arma indicentur, vi agi decernetur : tanquam hoc si parere *propter Deum et propter conscientiam,* majores expectare vires quibus insurgere in eos et arma etiam expedire possint.

Hæc tot retro sæculis inaudita, ac postremis demum nata temporibus, cujuscumque Doctoris nomine prodeant, si pati cogimur, colere certè non possumus, atque apertè opponimus evangelicum illud : *Nescitis cujus spiritûs estis* (LUC., IX. 55.) : neque enim magis est evangelici spiritûs, ignem è cœlo elicere adversùs Samaritanos, quàm adversùs legitimos Principes bellorum incendia concitare.

CAPUT XVIII.

An eludi possit locus Evangelii : *Regnum meum non est de hoc mundo.*

Eludunt Dominicum illud : *Regnum meum non est de hoc mundo*, et, *Regnum meum non est hinc;* et in Declaratione Cleri Gallicani perperam allegatum esse contendunt (*Consultat.* VI.); ac diligenter advertunt non esse à Domino dictum : *Regnum meum non est hic;* sed *Regnum meum non est hinc;* neque item dictum : *Regnum meum non est in hoc mundo,* sed *non est de hoc mundo.* Quæ quis nesciat? Certè enim scimus nobis à Domino dictum : *Regnum Dei intra vos est* (LUC., XVII. 21.), qui profectò in terrâ versamur, et regnum cœlorum Ecclesiam esse, quam toto terrarum orbe diffusam certâ fide colimus, et nunquam destituram credimus. Illud non intelligunt, quò Christus respiciat, ista dicens : *Regnum meum non est hinc.* Nempe intelligebat id agere Judæos, ut eum apud Pilatum invidioso Regis Judæorum nomine premerent : *Neque opus ei erat ut quis testimonium perhiberet de homine : ipse enim sciebat quid esset in homine* (JOAN., II. 25.); ac jam id mente præceperat quod Judæi statim inclamaturi essent : *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris; omnis enim qui se Regem facit contradicit Cæsari* (*Ibid.*, XIX. 12.). Hæc ergo videns, antequam clarè edicat : *Tu dicis, quia Rex sum ego* (*Ib.*, XVIII. 37.). Hæc ultro præmittit : *Regnum meum non est de hoc mundo; si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judæis : nunc autem regnum meum non est hinc* (*Ibid.*, 36.) : atque his quidem verbis, Cæsaris regnum, cui Pilatus serviebat, olim à se commendatum cùm diceret : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari* (MATTH., XXII. 21.), nunc à suo regno tutum ac securum præstabat. Neque tantùm Pilato ministro Cæsaris, sed etiam venturis Regibus testabatur, nihil unquam terrenis regnis à sui regni legibus, aut à ministris suis metui velle, neque quidquam esse in Evangelio, atque per Evangelium traditâ potestate, quod rempublicam commoveret. Quæ christiano spiritu digna profectò corruunt, si jam auctoritate Christi Reges deponuntur, imperia transferuntur, bella civilia concitantur.

Non ergo in eo vim ponimus, quòd regnum ejus non sit *hìc*, sed quòd tametsi sit *hìc*, *non est hinc*. Tamen et *de mundo non est*, ac terrena regna non mutat diversissimi generis et ordinis regnum. Præclarè enim Augustinus :

« Rex Christus, quòd mentes regat, quòd in » æternum consulat, quòd in regnum cœlorum, » credentes, sperantes, amantesque perducat » (AUG., *in* JOAN., *tract.* LI. *n.* 4. *t.* III. *part. II.* » *col.* 635.) : » à quo profectò regno, terrenis Regibus nihil periculi, plurimum firmamenti est.

Quæ ut luculentiùs demonstraret, prodit quidem Rex Christus, sed ipsâ purpurâ illusus, coronâ spineâ, solio, cruce, eâque unâ regium titulum præferente ; venitque in mundum, nil magnificum, nil regium spirans : mundi quidem victor, sed uno vanæ pompæ despectu ; quin ipsâ nativitate subjectionem imperio et imperatori professus. Notant passim et mirantur sancti Patres humilitatem novi Regis terreno imperio servientis, ipsâ subjectione omnibus imperantis : atque hæc mente complexi, vanos Pilati, vanos Herodis, vanos postea Romanorum Principum irriserunt metus, quòd terrenis regnis ab humili Christi regno metuendum aliquid existimarent.

Neque verò à Nicolao Dubois theologiæ Professore contemni decebat advocatum (*Refut.*, *art.* VIII. *n.* 52.), qui talia objiceret : « Non eripit » mortalia qui regna dat cœlestia (SEDUL., *Hym.* » *Bibl. Patr.*, *tom.* VI. *pag.* 472.) : » non decuit, inquam, contemni advocatum, qui talia objiceret ac Breviarium legeret laicus. Quasi hominum incuria perficere potuerit, ut officium ecclesiasticum, summo olim studio etiam à laicis frequentatum, nunc ad solos Clericos redigatur. Quis autem despiciat id quod Sedulius [1] Presbyter initio V sæculi cecinerit, alii Patres inculcarint, ac totâ jam Ecclesiâ accinente ubique celebretur ? Planè non eripit Christus regna mortalia, nec Regibus hoc nomine est metuendus ; neque ejus vices agit, hoc quidem in negotio, qui hæc à se metui velit.

CAPUT XIX.

An ad rem pertineat ille ab adversariis objectus locus : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ*, et ille locus, *Rex Regum.*

Nec valet, quod objiciunt : Christo tradita omnia in manus, et post resurrectionem ab ipso dictum : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ*, et : *In capite ejus diademata multa*, et : *Habet in vestimento et in femore suo scriptum : Rex Regum et Dominus dominantium* (*Apoc.*, XIX. 12, 16.). Non enim quærimus, quam etiam homo Christus habeat potestatem, sed cujus potestatis vicarium Petrum, ejusque successores reliquerit. Illius profectò quâ peccata remittit, quâ veritatem docet, quâ sacramenta tradit ; non autem illius, quâ *regit gentes in virgâ ferreâ, ac tanquam vas figuli confringit eas ; et ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis* (*Ps.* II. 9 ; *Apoc.*, XIX. 15.). Hæc enim potestas non decretis, non canonibus, non externis ministeriis, ac formulis, sed omnipotentissimâ atque occultissimâ efficaciâ constat. Hujus potestatis non reliquit vicarios Episcopos, eorumque caput Romanum Pontificem ; sed consortes adsciscit Sanctos omnes, qui mundum vicerint : *Qui* enim *vicerit*, *dabo illi potestatem super gentes :* et : *Reget eas in virgâ ferreâ, et tanquam vas figuli confringentur, sicut et ego accepi à Patre meo* (*Apoc.*, II. 26, 27, 28.) : Quod quidem est egregiè à sancto Dionysio Alexandrino explicatum his verbis : « Divini martyres nunc assessores Christi » sunt, et regni illius consortes, ac judicii par- » ticipes, et cum ipso judicantes (*ap.* EUSEB., » *lib.* VI. *cap.* XLII. *p.* 241. *edit.* VALES.). » Hos consortes Christus adciscit supremæ illius occultissimæ atque omnipotentissimæ potestatis.

CAPUT XX.

Locus Evangelii : *Quis me constituit judicem super vos ?*

Externo autem ministerio quid in terrenis possit, in Lucæ Evangelio luculenter exponit ; ubi nempe hæc legimus : « Ait ei quidam de » turbâ : Magister, dic fratri meo, ut mecum » dividat hæreditatem. At ille dixit illi : Homo, » quis me constituit judicem aut divisorem super » vos (LUC., XII. 13, 14)? » Quæ verba si perpendimus, statim intelligimus finitam hanc, quam tractamus, de temporalibus quæstionem.

Ac primùm qui sic petebat : *Domine, dic fratri meo*, apertè à Christo petebat, utì ipse pro potestate decerneret : cùm autem Christus respondit, *Homo, quis me constituit judicem aut divisorem super vos*, apertè item negat eam potestatem ullo modo pertinere ad illud officium, quod in terris gerebat, cujus vicarios Apostolos relinquebat.

Et quidem Christus alludit ad illud olim Moysi dictum : *Quis te constituit principem, et judicem super nos* (*Exod.*, II. 14 ; *Act.*, VIII. 27, 35.)? Quamque in ipso potestatem ille homo de turbâ requirebat, eam ultrò Christus ab officio suo amovet dicens : *Homo, quis me constituit judicem, aut divisorem super vos ?*

Fixum enim illud ab apostolo dictum : *Nemo*

[1] Cælius Sedulius carmen de vitâ Christi composuit, cui titulum fecit *Carmen Paschale;* quia nimirum Christus omnium Christianorum est Pascha. Id carmen, quod apud antiquos plurimi habebatur, stylo fluit eleganti et bene latino. Vid. Dup. Bibl. sæc. VI, et Sedulii carmen, Bibl. Pat. edit. Lug. tom. VI, pag. 459. (*Edit. Paris.*)

assumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron; sic et Christus non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum : Filius meus es tu : et, *Tu es Sacerdos in æternum* (*Heb.*, v. 4, 5, 6.). Quâ ergo ratione pontificiam sibi vindicat auctoritatem, Pontifex à Deo constitutus, eâdem ratione amolitur à se in civilibus rebus judiciariam potestatem; quod horum à nemine judex constitutus est.

Hinc existit argumentum : Christus Apostolos non alterius reliquit officii vicarios, quàm ejus quod tum gerebat in terris; at ad illud officium pertinere negabat eam, quam ille homo de turbâ deferebat, res terrenas ac civiles dijudicandi potestatem : ergo ea ad apostolicum officium nihil pertinet.

Quorum certè judices à Christo constituti sint, in Evangelio legimus : *Tibi*, inquit (Matt., xvi. 19.), *dabo claves regni cœlorum;* et, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis* (Joan., xx. 23.). Consentanea loquitur, qui officio suo terrenorum potestatem abjudicans, vicariis suis cœlestia tantùm suo nomine judicanda committit.

Quare eum quem tractamus locum Bernardus excutiens : *Quis me constituit divisorem super vos,* et cum illo comparans : *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis,* ad Eugenium Papam hæc scribit : « In criminibus, non in » possessionibus potestas vestra; quoniam prop- » ter illa, et non propter has accepistis claves » regni cœlorum (Bern., *de Consid., lib.* i. » *c.* vi. *t.* i. *col.* 412.). » Ac Bernardi quidem locum alibi legemus integrum, eoque doctrinam nostram luculentissimè confirmabimus. Illud quidem habemus interim, clavium potestatem in terrenis possessionibus minimè versari, neque propter eas Apostolis esse traditam : quâ profectò sententiâ vel unâ vincimus, nisi fortè apostolicam potestatem à terrenis possessionibus dijudicandis abstinere jussam, propter regna concessam putemus, ac jam imperia distribuant vicarii, quorum Dominus, ne agros quidem dividendos, sibi attributos esse docet.

Hæc verò non ad contumeliam dicimus sacerdotalis officii. Bernardo enim assentimur, hæc negari Pontificibus, « non quia indigni illi sint, » sed quia indignum illis talibus insistere, » quippe potioribus occupatis. » Paria Ambrosius in eumdem Lucæ locum : *Quis me constituit judicem?* « Bene terrena declinat, qui » propter divina descenderat, nec judex esse » dignatur litium et arbiter facultatum, vivorum » habens et mortuorum judicium, arbitriumque » meritorum (Ambr., *lib.* vii. *in* Luc., *n.* 122. » *tom.* i. *col.* 1438.). » Et paulò post : « Meritò » refutatur hic frater, qui dispensatorem cœles- » tium gestiebat corruptibilibus occupare. » Ergo in ecclesiasticam potestatem non modò aliena, sed etiam indigna conferunt, qui terrena quævis illius subdere satagunt imperio.

An fortè huc afferent suum illud, *directè* et *indirectè?* Quasi non licuerit Christo *indirectè* dividere eam, de quâ rogabatur, hæreditatem; aut verò ignoraret, quod nunc assiduè jactant, quantùm temporalibus spiritualia juvarentur. At ipse universim à se negotium amolitus, causas incidit omnes, quibus hæc ad ecclesiastica judicia revocentur, nullamque rerum terrestrium potestatem pertinere docet ad illud officium, cujus Apostolos ministros ordinabat.

CAPUT XXI.

Respondetur ad objecta Capitis XVII : an impii Reges ab Ecclesiâ impuniti, si tuti à depositione habentur.

Jam ea quæ sunt objecta superiùs facilè dissolvemus. Objiciebant enim sic : Ecclesiæ suppetere debere media ad salutem animarum procurandam, atque adeo remedia adversùs malos Principes, qui earum saluti nocerent. Hæc argumenta, quibus sese maximè efferebant, nunc sponte concidunt. Repetimus enim more Scholæ argumentum; atque ad illud : Debent Ecclesiæ suppetere media atque remedia, distinguimus : media atque remedia, quæ Christus ipse tradiderit, ipsâ quæstione, ut vidimus, in medium adductâ, fatemur; media ac remedia, quæcumque ipsi per nos excogitare possumus, negamus ac pernegamus. Neque enim illud verum est quod tantâ confidentiâ assumere videntur : Christum qui præcepit finem, salutem æternam scilicet ab Ecclesiâ promovendam, statim indulgere omnia, quæ ad finem conducere, aut impedimenta amovere posse videantur. Imò ab ipso audiendum quæ media, quæ remedia concesserit optimus ipse provisor animarum, ac providentissimus divinæ rei procurator. Nec enim dubium quin ea remedia dederit, quæ christianæ disciplinæ idonea sibi viderentur. At et ipse, et Apostoli ea quæ nunc passim novi Theologi venditant remedia tacuêre; et Christus quidem disertè præscripsit quid esset agendum, cùm *ad Præsides et Reges* pro Evangelio vincti traheremur : cùmque ipse et Apostoli prævidissent, imò experirentur quanta pati oporteret à mundi potestatibus pietatem professos, non aliud quidquam præter obedientiam imperarunt, salvâ qui-

dem conscientiâ, quæ uni Deo pareret. Ergo alia omnia, quæ tanto postea intervallo excogitarunt homines, nempe ut temporalia adimerent, jugum excuterent, bella concitarent, procul à piorum animis, atque ab Ecclesiæ modestiâ ac fide abesse voluerunt.

Neque propterea christianam fide professos, ipsosque etiam Reges ab Ecclesiæ auctoritate immunes reliquerunt. Tametsi enim nec temporalibus, nec terreno regno; at cœlestibus et æterno regno mulctant, et amandant Christi vice ad ethnicos, et ligatos addicunt suppliciis sempiternis. An Leonem Isaurum, ut hoc octavi sæculi exemplum in antecessum demus, an, inquam, Leonem Isaurum Gregorius II [1] Pontifex impunè dimittebat, qui pro apostolicâ potestate minabatur se impium Principem satanæ tradíturum? An hæc parum valebant, quòd interim de terreno regno directè aut indirectè adimendo nullas jactaret minas : atque etiam imperium à suâ potestate intactum et immune esse fateretur dicens : « Neque Pontifex introspiciendi in palatia, neque Imperator in Ecclesias introspiciendi habet potestatem (Greg. II, *ep. ad* Leon. » Isaur., *tom.* vii *Concil., col.* 26; *et ap.* Bar., » *tom.* ix. *p.* 74.)? » An verò gravior, aut verendus magis Gregorius VII, quòd prorsus omnia, terrenaque non minùs quàm cœlestia, sibi vindicaret? Imò verò ille nempe Gregorius II tantò validiùs feriebat, quantò magis ab alienis abstinens, sua tantùm intorquebat.

Quid si anathemata spernant, inquies? Quid si depositionum spernant sententias? Quid si, ut tam sæpe factum est, opponant arma atque victorias? Quid proderit jactare Principem depositum verbis, rerum potientem? Sane cùm excommunicant Romani Pontifices, stat, valetque statim ipsâ vi suâ adversùs contumaces ac rebelles, quocumque loco positos, excommunicatio, Deo ligante in cœlis, quæ divinitus traditâ potestate in terris ligata sunt. At cùm depositionis quocumque apparatu proferunt sententias, nisi statim suppetunt exercitus, profectò, si verum dicere volumus, quò magnificentioribus, eò inanioribus verbis ludunt. Sed quid his immoramur, tanquam necesse sit eam à Christo in Ecclesiâ institutam fuisse potestatem, quæ omnia incommoda propulsaret : non autem pars sit vel maxima christianæ doctrinæ multa incommoda subortura, adversùs quæ nullum sit humanum remedium, sed quæ vel precibus amoliri, vel demisso animo pati debeamus : ut scilicet ad illud suspiremus regnum, in quo, nullo obstaculo, nullo incommodo perturbemur? Quòd si alia præsidia quærimus, alia ex aliis incommoda consequentur, perficieturque præposteris curis, ut malis oppressi, remediis quoque graviùs laboremus. Certè cùm Pontifices Ecclesiæ consulere cœperunt, deponendo Reges, secutæ sunt eæ calamitates, quibus doceremur, quàm consultò Christus ab iis remediis temperarit.

[1] Gregorius II, ut censet Baronius cum turbâ historicorum, scripsit ad Leonem Imperatorem has epistolas duas, quas tamen D. Fleury ann. 731, tom. ix, pag. 236, edit. in-4o Gregorio III adscribit. Quod cur fecerit, non docet. Has epistolas esse Gregorii II firmis rationibus probat Fronto-Ducæus, qui illas in bibliothecâ Cardinalis Lotharingii à se repertas primùm, edidit græcas et fecit latinas. Vid. ejus notas tom. vii Conc. col. 21, et ap. Baron. tom. ix, pag. 71. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XXII.

De excommunicationis effectu : an privet temporalibus : quid sit illud : *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus?* interdicta de vitandis excommunicatis in litteris apostolicis contenta expenduntur.

Sed nihil planè est quo vehementiùs illam potestatem confutemus deponendi Reges, quàm cùm intuemur, quâ in re ipse Christus ecclesiasticæ potestatis arcem collocaverit. Est autem in ipso anathemate, cujus vim ex Scripturis exponere nos oportet; ut cùm intellexerimus quousque se protendat summum id, quod Ecclesiæ à Christo concessum sit, cætera ut aliena respuamus.

Vim autem anathematis Christus explicuit his verbis : *Dic Ecclesiæ; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus : amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo* (Matt., xviii. 17, 18.).

Hìc autem primùm quærimus quid illud significet : *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Certè illud : ut quemadmodum Ecclesiæ, ita sit regni cœlorum extorris; unde Christus addit : *Quæ alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo.* Ligant ergo illos, non modò ut communione fidelium, sed ut cœlo excludantur.

Jam si quis existimet his verbis : *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus,* non modò spiritualia, sed etiam temporalia adimi; id dicat necesse est, temporalibus rebus privari ethnicos ac publicanos : quod non tantùm risu, sed etiam anathemate dignum esset.

Nam illud à Christo tantâ auctoritate prolatum : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari*, satis demonstrabat quàm jure obtinerent, non modò reliqua temporalia bona, verùm etiam imperia, qui veram religionem aversati, idolis serviebant.

Quare nihil vetabat etiam regnare eos, qui ad conditionem ethnicorum redacti essent.

Jam de publicanis haud minùs clara res est, dicente Zachæo publicano : *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum* (Luc., xix. 8, 9.). Ergo alia bona legitimo jure publicanus possederat, et sua, non aliena egenis tribuebat : *Dimidium*, inquit, *bonorum meorum*. Neque aliud quid ab eo Dominus reposcebat dicens : *Hodie salus domui huic facta est.*

Quare nec famulitio privabantur, quæ pars erat bonorum maxima; præcipitque disertè Apostolus manere fideles in dominorum etiam infidelium potestate (1. Tim., vi. 1.); quominus admirere mansisse integram in ethnicis publicam potestatem, cùm etiam [1] herilis manserit.

Neque quisquam somniabat, his atque aliis bonis temporalibus privatos esse ethnicos aut publicanos, ut propterea iisdem bonis mulctati intelligantur Christiani, qui excommunicati ethnicis et publicanis accensentur.

Sanè ex eo Christi decreto constat, quoad fieri potest, vitandam eorum esse consuetudinem, nec esse salutandos, nec iniri cum illis debere convivia. Vitabant enim Judæi cum publicanis cibum sumere : unde illud in Evangelio passim Apostolis exprobratum : *Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester* (Matt., ix. 2.)? Et Zachæi occasione *murmurabant dicentes, quòd ad hominem peccatorem divertisset* (Luc., xix. 7.). Consentiunt interpretes, Maldonatus, Estius et alii passim, allusumque esse constat ad Judæorum mores, « qui ab ethnicorum et publicanorum, » quos pro publicis peccatoribus habebant, con» suetudine abstinebant; ita ut nec salutandos » putarent (Maldon. *in* Matth., xviii. 17; » Est. *in* 1. *Cor.*, v. 2.). »

Ergo indicebat Christus excommunicatos vitari eo ritu, modoque, quo à Judæis ethnici ac publicani vitabantur; ut eos nec salutarent, nec cum eis cibum sumerent : unde apostolicum illud : *Scripsi vobis non commisceri, si is, qui frater nominatur, est fornicator, etc., cum ejusmodi nec cibum sumere* (1. *Cor.*, v. 2.). Quò pertinet etiam illud ad Thessalonicences : *Quòd si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et nolite commisceri cum illo, ut confundatur* (2. *Thess.*, iii. 14.). Et illud Joannis : *Si quis hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, neque Ave ei dixeritis : qui enim dicit illi Ave, communicat operibus ejus malignis* (2. Joan., 10, 11.).

Hæc sunt interdicta de excommunicatis vitandis, quæ quidem in Evangeliis, atque apostolicis scripturis habemus. Ecclesiastica, quæ inde manarunt, ex his interpretari nos oportet; neque res obscura est. Satis enim constat hæc interdicta ad bonos mores, non ad ea pertinere, quæ civili jure continentur.

Ad mores, inquam, hæc pertinent. Debet enim vir bonus abstinere à malorum hominum consortio, eo quòd, ut ait Apostolus, *corrumpunt mores bonos colloquia mala* (1. *Cor.*, xv. 33.); et quòd vir bonus probare videtur illius doctrinam vitamque, cujus consuetudine delectatur : unde Joannes : *Qui dicit ei Ave, communicat operibus ejus malignis* (2. Joan., 11.).

Quòd si malos vir bonus per sese quantùm potest vitat, quantò magìs eos malos, qui ecclesiastico judicio ut mali notati sunt! Quo sensu Augustinus (Augustin. *contra* Parm., *lib.* iii. *cap.* 2. *tom.* ix. *col.* 62.), eumque secuti passim latini Doctores intelligunt apostolicum illud : *Non commisceri cum eo qui frater nominatus, adulter sit* (1. *Cor.*, v. 11.). Sic enim Græca ad verbum habent. Ita autem interpretatur Augustinus : ut vitemus fratrem, qui sit adulter nominatus, hoc est, ecclesiastico judicio notatus : quam Augustini interpretationem cum græco textu egregiè consentire demonstrat Estius.

Pertinet etiam ad bonos mores illud : *Nolite commisceri cum illo, ut confundatur* (2. *Thess.*, iii. 14.); hoc est ut pudore victus ab iis actibus abstineat, quorum gratiâ viris bonis horrori se esse intelligit. Ergo excommunicatus evangelicâ atque apostolicâ auctoritate, humanæ societatis exsors est, quatenus humana societas ad bonos mores spectat, manentque integra, quæ civili lege continentur, nisi aliter lex ipsa caverit.

Quòd autem postea inter Christianos excommunicati, nisi resipiscant, sint infames, intestabiles, ad quædam vitæ civilis officia inhabiles, id ex eo ortum est, quòd christiani Principes, quoad fieri potest, leges suas ad bonos mores, atque evangelicam disciplinam aptent, non quòd excommunicatio per se ullo temporali jure bonoque privet.

Neque aliter intellexerunt Patres. Notum illud Tertulliani in Apologetico (Tert., *Apol. cap.* xxxix.) : « Ibidem (in sacris scilicet Chri» stianorum conventibus) exhortationes, casti-

[1] Herilis potestas ea erat, ut domini possent impunè suos servos cædere et interdum occidere nullâ facti sui redditâ ratione. (*Edit. Paris.*)

» gationes, et censura divina : nam et judicatur » magno cum pondere, ut apud certos de Dei » conspectu; summumque futuri judicii præju- » dicium est, si quis ita deliquerit, ut à com- » munione orationis et conventus, et omnis » sancti commercii relegetur. » Notanda hæc postrema verba : *omnis sancti commercii*, quibus etiam comprehenditur conversatio et consuetudo cum sanctis. Sancti enim, hoc est, Christi fideles, idcirco maximè inter se conversari debent, ut sancta tractent, etiam in familiari colloquio; atque ideo ab eorum abhorrent consuetudine, quibuscum hæc tractare non possunt. Sic mali Christiani, et per ecclesiasticam sententiam notati ut tales, non modò à communione orationis et conventûs, sed etiam ab omni sancto commercio, et à sanctorum consuetudine relegantur. Nihil ultra licitum Christianis ecclesiasticâ potestate, juraque temporalia excommunicatis per Ecclesiam in tuto sunt. Scilicet Christus animam per baptismum sponsam, ac postea adulteram, facto divortio, repudiat : sua sibi habeat jubet. Christi ergo bona donaque, et eorum omnem usum amittit, reliquis integris et illæsis.

CAPUT XXIII.

Alius excommunicationis effectus : *Tradi Satanæ ad interitum carnis* : argumentum pro nostrâ sententiâ ductum ex memoratis in Scripturâ excommunicationis effectibus.

Jam quid ex eo Christi cùm animâ divortio consequatur, exponit Apostolus, de illo Corinthio dicens : *Ut tollatur de medio vestrûm, qui hoc opus fecit* (1. *Cor.*, v. 2.); et paulò post: *In nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu, tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis* (*Ibid.*, 4, 5.), ut qui Christi, et sancti Spiritûs sit exsors, spiritui nequam tradatur; quippe cùm, teste Augustino, *extra Ecclesiam sit diabolus, sicut in Ecclesiâ Christus* (August., *serm.* cxliv. *n.* 6. *t.* v. *col.* 695.). Sanè apostolicis temporibus, quemadmodum ad apostolicæ manûs impositionem Spiritus sanctus etiam manifestè descendebat; ita manifestè exercebat satanas vim suam in virum ecclesiasticâ potestate sibi traditum. Cæterùm hæc ad tempus : firmum illud et æternum, quod intus, et per impositionem manûs, sancto Spiritui, et per excommunicationem, satanæ addicantur.

Si bonis privatus fuisset ille Corinthius satanæ traditus, non id Apostolus prætermisisset, qui etiam commemorat traditum esse *Satanæ ad interitum carnis;* quod quidem de ulcere pessimo, aliove gravi malo per satanam inflicto Chrysostomus hìc (Chrysost., *Hom.* xv *in* 1. *ad Cor.*, *n.* 2; *tom.* x. *p.* 127.) et alii passim intelligunt.

Cùm ergo et Christus, et Apostoli, quo loco explicant ecclesiasticæ potestatis, censuræque vim summam, nihil de adimendis temporalibus juribus aut rebus edicant; satis profectò constat non id ad ecclesiasticam potestatem pertinere. At ratio non sinit, ut quæ auctoritas in suorum bonorum ac jurium possessione relinquit privatos, ea depellat Reges. Ergo excommunicati, redactique ad ethnicos eo jure regnabunt, quo etiam ethnici Cæsares, Christo approbante, regnarunt.

CAPUT XXIV.

Objectum ex interdicto de vitandis excommunicatis, per exceptionem moralis, quam vocant, sive civilis necessitatis, ex omnium Theologorum doctrinâ solvitur : eâ in re Gregorii VII tempore manifestus error, nunc communi consensu refutatus.

Jam verò nullo negotio solvimus id quod objiciunt : vitandos excommunicatos, ruptum cum eis humanæ consuetudinis vinculum, neque excipi Reges, si fortè hæretici aut excommunicati sunt : non ergo colendos pro Regibus, quos ne alloquio quidem et salutatione dignari nos oportet.

Hoc illud argumentum est, quo uno Gregorii VII temporibus viros bonos doctosque permotos fuisse videbimus, ut ab Henrici IV Regis excommunicati obedientiâ recederent; sed, quod apud omnes constat, errore manifesto. Certissimum enim est consensione Theologorum, et decretis Pontificum, illud interdictum de vitandis excommunicatis quatenus ad humanam consuetudinem pertinet, exceptionem necessitatis, non physicæ tantùm illius, quam vocant, et ineluctabilis, sed etiam moralis ac civilis admittere. Hinc ea decreta variis subinde sunt emollita modis, queis factum est, ut jam cum hæreticis et schismaticis propter necessitatem versemur innoxiè, quos tamen quò minùs audiunt Ecclesiam aperti ejus hostes et contemptores, eò magis pro ethnicis et publicanis haberi oportet. Quare cùm interdictum de vitandis excommunicatis erga privatos quoque causâ necessariâ temperetur; urgeri erga Reges, tanto incommodo rerum humanarum ac reipublicæ periculo, supra quàm dici possit, absonum absurdumque est. Quo etiam factum est, ut hoc argumentum Regum deponendorum ab excommunicatione depromptum, Bellarminus prætermitteret, tot inter argumenta, quæ undecumque congerit (Bell., *lib.* v. *de R. P. cap.* vi, vii, viii.). Atque hæc sufficerent ad eam diffi-

cultatem, si qua est, explicandam. Cæterùm ne omittamus ea, quibus viri graves moti olim sunt, quæque D. Nicolaus Dubois inculcare et inferre non desinit (*Cons.* VIII, *et alibi pass.*); quæ sit vis interdicti de vitandis excommunicatis, quantùm ad rem nostram attinet, exponamus; et hujus quoque juris fontes recludamus.

CAPUT XXV.

Ejusdem interdicti vis diligentiùs quæritur: probatur, evangelicis apostolicisque litteris, quòd exceptionem necessariæ causæ admittat, neque ab obsequiis Regum arceat.

Tria sunt in quibus excommunicatis communicari vetitum: in malis, in sacris, in quotidianâ consuetudine. Mala autem hìc dicimus ea quidem propter quæ excommunicati sunt, quod *crimen criminosum* vocant.

Jam hæc tria inter se magno habentur discrimine. Primùm enim in malis sacrisque qui communicaverit, pari excommunicatione percellitur, *majore* scilicet, quæ non tantùm Sacramentis, sed etiam conventibus ac suffragiis privet: qui autem in hoc tertio, nempe in quotidianâ consuetudine, communicaverit, is jam, ex ecclesiasticâ disciplinâ, aliud genus incurrit excommunicationis, quam *minorem* vocant; et Sacramentis quidem, non tamen suffragiis aut fidelium cœtu ac societate caret.

Huc accedit discrimen alterum, quod magis ad rem nostram spectat: nempe interdictum de non communicando in malis, atque etiam in sacris, postquam adhibiti sunt constituti ab Ecclesiâ ritus, nullam exceptionem habet: quippe cùm illud sit primus et principalis excommunicationis effectus, primus internus ac præcipuus finis. At verò quod attinet ad vitæ consuetudinem, quæ est tantùm excommunicationis appendix, exceptionem, hujus quam diximus necessitatis, admittit. Id autem exponimus, primùm ex evangelicis apostolicisque Scripturis, tùm ex primâ antiquitate, postea ex Gregorio VII, cujus tempore hæc maximè urgebantur, postremò ex temporibus consecutis.

Quod attinet ad evangelicas apostolicasque Scripturas, res ex antedictis liquet. Perspicuè enim vidimus ethnicos et publicanos, ad quos excommunicati relegantur, ut nullo temporali bono ac jure, ita nec etiam civili societate privatos fuisse. Ac de ethnicis, quidem, quis dixerit civili societate fuisse privatos qui regnare juberentur? Quo necessariò fiebat ut Judæi et venerarentur imperantes, et jussa capesserent, et sæpe supplicarent, et missos ab eis Præsides, magistratus, milites, suo quemque gradu locoque acciperent, et cum iis civilia negotia tractarent; quod et Paulus fecit nullâ Judæorum offensione; quippe cùm id passim etiam ipsi factitarent. Idem Apostolus ad Tribunum Lysiam misit adolescentem sororis suæ filium, de avunculi vitâ et incolumitate tractaturum (*Act.*, XXIII. 16, 17.). Pari modo à publicanis, si qui etiam Judæi essent quales fuerunt illi quos Joannes baptizabat, et ipse Zachæus, non uxores, non liberos, non servos, non colonos quisquam abstrahebat. Vendebant, emebant, contrahebant; quòd illi in republicâ quidem communi cum aliis jure viverent. Quare in ethnicis atque publicanis, nec publica, nec patria, aut herilis potestas ullo jure læsa aut immutata erat.

Vetita ergo intelligimus, non quæ necessitas postularet, sive erga Principes ac magistratus, sive erga dominos ac parentes, sive etiam erga cives; sed quæ voluntariæ ac peculiaris necessitudinis ac familiaritatis essent indicia: salutare, convivari, hospitio accipere; quæ etiam Apostoli disertè explicant. Neque enim aut Paulus aut Joannes vetant ne contrahatur, ne ematur, ne vendatur ubi necessitas id exposcit; sed ne commisceantur cum notatis ac nominatis fratribus; ne scilicet utantur eis familiariter, ne tecto, ne mensâ, ne salutatione aut osculo excipiant; quæ non necessitatis, sed spontanei officii sunt; quæ quidem Judæi cum ethnicis et publicanis religiosè omittebant.

Neque tamen hæc quoque ad supremos juris apices exiguntur. Quis enim apostolico præcepto repugnare jam se putet, si Calvinistas hæreticos salutarit? Quòd nempe tam multi sint, tamque obvii, ut quoddam discordiæ publicæ genus esset, salutationem et communis vitæ officia tot civibus denegari. Id autem nec Apostoli præcepisse videntur; quippe qui ita pronuntient: *Si is qui frater nominatur* (1. *Cor.*, V. 11.): *Si quis hanc doctrinam non affert* (2. JOAN., 10.); ut nempe intelligamus hanc interdicti partem; quæ communis vitæ officiis excommunicatos arceat, ad paucos pertinere, ne ad magnam quoque multitudinem pervagata civile dissidium pariat. At si ea necessitas adversùs cives valet, qui negaverit valere adversùs Principes, ne ille quid civis, quid Princeps sit, ne nomine quidem intellexerit.

CAPUT XXVI.

Idem probatur ex sanctis Patribus.

Hæc autem ab ipsâ christianitatis origine ma-

nasse ad omnem deinde Ecclesiam, Juliani Apostatæ et Valentis Ariani, aliorumque hæreticorum Principum exempla demonstrant. Notum illud erga Julianum, ejurato non tantùm baptismo, sed etiam clericatu, omnibus detestatum, Valentiniani postea Augusti, qui, « cùm » Lanciarios ad palatii custodiam constitutos, » Tribunus regeret, Julianum in templum Genii » publici intrantem præcedebat. At aspersam » chlamydi lustralis aquæ guttam conspicatus, » Æditum pugno percussit, inquinatum se di» cens, non autem purgatum (Theod., *lib.* III. » *cap.* XVI. *pag.* 139.) : » quo facto ablegatus, pro confessore est habitus, quòd cùm in necessario officio Imperatori præsto esset, in sacris tamen, aut potiùs in sacrilegiis, ab ejus societate et communione abhorreret.

Sanctus Gregorius Nazianzenus refert Cæsarium fratrem apprimè christianum, sanctique Episcopi filium, « gloriosâ cupiditate ductum, » atque, ut Cæsarius ipse profitebatur, quò urbi » suæ præsidio esset, in aulam se contulisse, » ad Julianum Apostatam scilicet; et quidem in aulâ medicus *militavit* (Greg. Naz., *epist.* XVII. *pag.* 779.), seque peculiari obsequio Imperatori dedidit [1], Christianos alios secutus, qui passim in diversis muneribus innoxiè ministrabant, eo quòd obsequia in Principem inter necessaria reipublicæ officia habebantur. Quo quidem à consilio, Gregorius Nazianzenus datâ epistolâ deterret Cæsarium, non tamen eo quòd tali consortio à christianâ pietate excideret, cùm etiam apertè testetur factam ab eo rem, « sibi » quidem ingratam, non tamen reprehensione » dignam (*Ibid., orat.* X. *pag.* 165.).»

Memorat sanctus Ambrosius quemdam sub Juliano Judicem, à quo « ille damnatus qui » aram dejecit et turbavit sacrificium, martyrium » fecerat : itaque, inquit Ambrosius (Ambros., » *epist.* XL. *ad* Theodor. Aug., *n.* 17. *tom.* II. » *pag.* 951.), nunquam ille judex [2] qui audivit » eum, nisi persecutor est habitus; nemo illum » congressu, nemo illum unquam osculo dignum » putavit. » Omissa officia quæ non essent necessitatis docet : ab ejus tribunali abhorruise Christianos, si necessitas exposceret, aut eum pro judice non fuisse agnitum non docet.

Sanctus Basilius scribit Præsidem Libyæ à magno Athanasio condemnatum anathemate, « omnibus aversandum et execrabilem futurum; » ita ut nec ignis, nec aquæ, nec tecti com» munionem cum illo sint habituri (Basil., » *tom.* III. *ep.* LXI. *aliàs* XLVII.). » Cæterùm nec eum ab officio Præsidis, nec proinde Christianos à necessariis obsequiis prohibebat.

Idem Andronico contigit patriæ præfecturam à Theodosii liberis consecuto. Eum Synesius, patriâ Cyrenensis, factus Ptolemaidis Episcopus, inauditæ crudelitatis ac blasphemiæ reum, adhibito presbyterii consilio, excommunicavit, decretumque Ptolemaidensis Ecclesiæ, de vitando eo, ad sorores transmisit Ecclesias in hanc formam (Synes., *ep.* LVIII. *p.* 203.) : « Andronico » et Thoanti eorumque sociis, omnis religiosa » ædes, omnia septa clausa sunto; privatos om» nes ac magistratus hortor, ut nec ejusdem cum » illo tecti neque mensæ participes esse velint; » tum Sacerdotes imprimis, qui nec viventes illos » salutabunt, nec mortuos funebri pompâ dedu» cent. Qui Ecclesiam nostram contempserit et » ab eâ damnatos receperit, hic, sive Levita, » sive Presbyter, sive Episcopus, apud nos » eodem cum Andronico loco censebitur, neque » cum eo dexteram jungemus, nec eâdem ex » mensâ vescemur unquam; tantùm abest ut » cum iis arcana mysteria communicemus, qui » cum Andronico et Thoante partem aliquam » habere voluerint. » En quibus communicari vetitum excommunicato magistratui : primùm ac maximè in sacris, tum etiam in voluntariis officiis, salutationis scilicet, mensæ tectique consortio. Hæc explicitè Synesius. Non profectò prohibet ne Præfectum habeant, ne causam dicant, ne jussis pareant, ne consueta ac necessaria reipublicæ officia adeant atque obeant.

Quis autem vel fando audiit, tot inter hæreticos ac schismaticos, qui passim in urbibus inter Christianos viverent, quemquam unquam fuisse à servorum, si quos haberet catholicos, possessione dejectum, aut uspiam catholicos prohibitos quominus sibi necessaria emerent, venderent, agerent? Nonne ergo eos, Julianumque ac Valentem, ex præcepto Domini, pro ethnicis ac publicanis habebant, qui Ecclesiam non audirent et apertè contemnerent? Certè. Sed in malis sacrisve, exceptione nullâ : in vitæ communis officiis exceptam necessitatem noverant.

An fortè illud dicent, non fuisse Julianum ac Valentem nominatim ac publicè excommunicatos, quare nec vitandos fuisse? Quasi non satis

[1] S. Gregorius refert quoque Cæsarium publici ærarii curam suscepisse. (*Edit. Paris.*)

[2] Baronio si credimus, an. 362, et ejus sequacibus, ipse erat Capitolinus Thraciæ Præfectus, qui teste Theodoreto, lib. III, cap. VII, Æmilianum martyrio confecit. Quisquis ille Judex fuerit, constat ab ejus communione Christianos non abhorruisse, nisi in sacris; id est, *in sancto osculo sanctoque commercio.* Vid. eâ de re Albasp. lib. II de veteri Polit. cap. XV et seq., et Card. Bona, de reb. Liturg. cap. XVI. (*Edit. Paris.*)

apertè Ecclesiam contemnerent, aut necessaria esset adversùs publicos persecutores denuntiatio, aut posterioris ævi de denuntiatione decreta in eam quoque ætatem transferri possent. Sed quandoquidem vani homines etiam hæc obtrudunt, quid de Anastasio dicent, quem testatur Baronius in Concilio Romano à sancto Symmacho Papâ, ut hæreticum nominatim excommunicatum fuisse? Quid autem de Leone Isauro, quem idem Baronius memorat à Gregorio II nominatim percussum anathemate (Bar., *tom.* VI. *an.* 502, *pag.* 547.)? Quos vitatos fuisse, cùm certo jure imperarent, quis vel ineptissimus dixerit?

Sanè Baronius defecisse ab Isauro memorat Occidentis imperium (*Id., tom.* IX. *an.* 726, *pag* 62.), quod quidem nos ex eodem Baronio refellemus (*Vid. inf., lib.* I. *cap* XII *et seq.*). Sed quid ad nos interim, cùm Orientis imperium, tum sanè catholicum non neget Baronius in Imperatoris obedientiâ permansisse, nec profectò vitasse in civilibus societatem ejus, cui tam prompto studio obediret? Hæc quidem suo loco fusiùs exponemus (*Ibid.*). At dare in antecessum juvat, quæ pessimam causam, Baronii quoque testimonio jugulent.

Anastasii mentio reduxit in animum id quod in sancti Hormisdæ Papæ Indiculo, seu Commonitorio legatis dato, legimus. Sic autem præcipit de damnatis Episcopis, qui Chalcedonense Concilium, ac sancti Leonis epistolam contemnebant, et excommunicati Acacii [1] nomini in sacris communicabant: « Si Episcopi voluerint » occurrere, in quâ decet eos veneratione suscipite, et si voluerint secessionem parare, » (domum quò divertatis) nolite spernere, ne » judicetur à laicis, nullam vos cum illis velle » habere concordiam : si verò vos ad convivium » rogare voluerint, blandâ excusatione declinate » dicentes : Orate ut mysticam illam mensam » primùm mereamur habere communem, et » tunc erit nobis ista jucundior : victualia et quæ » alia offerre voluerint, exceptâ tamen subvec» tione, si causa poposcit, nolite suscipere (*Vid.* » *tom.* IV. *Conc.* Labb., *col.* 1426.). » Sic convivia vitant, alloquia frequentant : victualia respuunt, accipiunt subvectiones, ad domos quò divertant; atque illud interdictum, ne quis cum hæreticis excommunicatisque versetur, ne salutet, ne munera accipiat, ita servant, ut necessariâ causâ aliquâ prætermittant. Adeo hæc præcepta, eorum numero non esse putabantur, quæ strictè et ad summos apices exigenda sint, sed quæ ad personarum, temporum, rerumque convenientiam, per christianam prudentiam, charitatemque sint temperanda.

[1] Patriarchæ Constantinopolitani.

CAPUT XXVII.

Idem probatur ex Hincmari insigni responsione ad Adrianum II, vetantem ne cum Carolo Calvo Rege communicaret.

Quare cùm Adrianus II, sub anathematis pœnâ, Hincmaro Rhemensi præcepisset, ut nisi Carolus Calvus pontificiis jussis obtemperaret, se ab ejus, ut excommunicati, alloquio, salutatione, præsentiâ, sequestraret; Hincmarus in hæc verba respondit (Hincmar., *opusc.* XLI. *tom.* II. *p.* 693.) : « De hoc quod scripsistis, si » ipse Rex Carolus in obstinationis suæ perfidiâ » persistere maluerit, ab illius me communione » atque consortio sequestrem, et, secundùm » Apostolum (2. Joan., 10.), ne Ave ei dicam, » si vestræ communionis volo esse particeps, et » præsentiam ejus modis omnibus devitem ; cum » magno cordis dolore ac gemitu dico, quoniam » et ecclesiastici et sæcularis ordinis viri, qui » diversis de regnis, Rhemos civitatem plurimi » convenerint, improperando dixerunt, et di» cunt, nunquam hujusmodi præceptionem ab » illâ Sede ulli decessorum meorum missam » fuisse : » et paulò post : « Sed et domino nos» tro Regi Carolo ad exaggerationem dicitur à » quibusdam, quòd nec pro Lothario, publico » adulterio denotato et apud Sedem apostolicam » accusato, talem præceptionem et comminatio» nem ab antecessore vestro, nullus Episcoporum » in isto regno acceperit, nec etiam ab hæretico» rum vel schismaticorum sive tyrannicorum » Imperatorum, ac Regum, quales fuerunt Con» stantius Arianus ac Apostata Julianus, et » Maximus Tyrannus, præsentiâ et salutatione, » sive collocutione, Sedis apostolicæ Pontifices, » vel alii magnæ auctoritatis ac sanctitatis Epi» scopi, cùm locus et ratio et causa exigit, se sub» straxisse leguntur. » Ergo hæc de salutatione atque alloquio omittendo, non strictè exiguntur, sed prout *locus et ratio et causa exigit*, temperantur.

Quod ut demonstret non aliter posse fieri, addit (Hincmar., *ibid. p.* 698.) : « Nescio quo» modo ipsius Regis, vel inter quos habito, » præsentiam et communionem et consortium » (externum illud scilicet) valeam devitare, cùm » Rex et cohabitantes secum unà cum Rege, non » solùm in parochiam, verùm et in civitatem » meam sæpe conveniant, et ibi tamdiu, sicut » Regi complacet, degant. Ecclesiam et plebem

» mihi commissam deserere, et aliorsum ut mercenarius, non valeo fugere; nec quò extra » regnum ejus fugiam habeo; sed regio cultu eo » recepto, de ecclesiasticis facultatibus, sicut » præcipit, et quandiu præcipit, illi et sibi obsequentibus servio. Dicit enim hanc potestatem » suos decessores habuisse, quam ipse nullâ interdictione dimittet. » Quæ cùm ille quæsisset, *consulendo qualiter erga Regem se gerere deberent*, ut apostolicæ sententiæ de observandis Regibus obedirent; nempe illâ, de omittendâ salutatione, ac negandâ Regi præsentiâ, evanuerunt. Hæc si cogitassent, qui Gregorii VII tempore, tantâ imperitiâ interdictum de vitandis excommunicatis explicabant, facilè intellexissent, quàm necessariò justæ atque idoneæ causæ exceptionem exposceret.

CAPUT XXVIII.

Idem efficitur ex Gregorii VII decretis.

Ipse etiam Gregorius VII, cùm vel maximè urgeret, secedendum ab excommunicatis, ut Henrico IV excommunicato obedientiam omnem adimeret, tamen coactus est hanc interpretationem sequi. Hæc enim legimus in Concilio Romano IV, anno 1078 (*tom.* x *Conc., col.* 370; *et Decret. part.* II. *quæst.* III.) : « Quoniam » multos, peccatis nostris exigentibus, pro causâ » excommunicationis perire quotidie cernimus, » partim ignorantiâ, partim etiam nimiâ simplicitate, partim timore, partim etiam necessitate : devicti misericordiâ, anathematis » sententiam ad tempus, prout possumus, opportunè temperamus. Apostolicâ namque auctoritate ab anathematis vinculo hos subtrahimus : » videlicet uxores, liberos, servos, ancillas, seu » mancipia, necnon rusticos et servientes, et » omnes alios, qui non adeo curiales sunt, ut » eorum consilio scelera perpetrentur, et illos » qui ignoranter excommunicatis communicant, » seu illos qui communicant cum eis qui communicant excommunicatis. Quicumque autem » aut orator (loca pia orationis causâ frequentans) sive peregrinus aut viator, in terram » excommunicatorum devenerit, ubi non possit » emere, vel non habet unde emat, ab excommunicatis accipiendi licentiam damus; et si » quis excommunicatis pro sustentatione, non » superbiæ, sed humanitatis causâ, aliquid dare » voluerit, fieri non prohibemus. »

Tot exceptiones patitur interdictum de vitandis excommunicatis, auctore Gregorio VII, vehementissimo, si quis unquam fuit, hujus interdicti exactore atque executore. Has exceptiones docuerunt omnes deinde Pontifices, totaque Theologorum et Canonistarum schola duobus versiculis notissimis has celebrat [1]. Summa est : sensum interdicti eum esse, ut vitandos intelligamus excommunicatos in communi etiam consuetudine, cum hâc exceptione, nisi causa adsit necessaria. Quæ cùm à Gregorio VII ipsa necessitas expresserit, quis non jam inter causas necessarias reputarit obsequium in Principes ac magistratus, sine quo respublica stare non possit? Quare illius ævi hominibus persuasum fuisse, ut liceret magis colonis ac servis, patremfamiliâs, quàm civibus Regem, ac magistratus in civilibus ac necessariis colere, incredibile dictu est, summamque eorum temporum imperitiam, aut incogitantiam prodit. Quæ iterum atque iterum notari volumus adversùs eos qui eorum temporum auctoritate nos premunt.

Notari etiam volumus in decreto Gregorii duo quædam : primùm, quòd Gregorius significet hæc se indulgere *apostolicâ auctoritate, misericordiâ victum;* quasi non hæc extorqueat ipsa necessitas; aut verò quisquam unquam cogitarit, per excommunicationem abstrahi à patrefamiliâs servos aut colonos, nedum uxorem, ac liberos. An verò etiam ad misericordiam, non autem ad necessitatem pertinet illud, de non excommunicandis iis, *qui ignoranter excommunicatis communicant*, aut illud, ut qui inter excommunicatos versetur rerum omnium inops, ab iis accipiat necessaria? Et tamen Gregorius (pace tanti viri dixerim) quasi pro magno id largitur : *Licentiam*, inquit, *damus ab excommunicatis accipiendi;* tanquam non id per se liceat, aut ante eam licentiam, oporteret virum bonum et catholicum enecari fame. Hoc quidem esset, non jam excommunicatos, sed fideles et catholicos mulctare pessimè. Quare hanc Gregorii misericordiam, veniam ita intelligimus, ut id quod jam esset per sese licitum, ad omnem eximendum scrupulum clariùs indicaret. Certè utcumque est, claret non esse jure divino interdicta quæ à Pontifice concedantur.

Secundò, notari volumus illa Gregorii verba de curialibus, ut absolvantur ab anathemate, *qui non adeo curiales sunt, ut eorum consilio*

[1] Quinque modis vetitum esse dicunt, ne quis pius cum excommunicato communicet :

Si pro delictis anathema quis efficiatur :
Os, orare, vale, communio, mensa negatur.

Quinque etiam modis licitum, ut pius cum excommunicato communicet :

Hæc anathema quidem faciunt ne possit obesse :
Utile, lex, humile, res ignorata, necesse.

(*Edit. Paris.*)

scelera perpetrentur; quibus significat impunè versari in aulis ac ministeriis Principum atque Optimatum excommunicatorum, eos, à quibus non soleant de exequendis sceleribus exquiri consilia. Quid si exquirantur, et illi pro officio suo, bona suadeant, atque ab omni malâ re abstineant? An quia Principes excommunicati sunt, reipublicæ deesse debeant in necessariis justisque officiis? Nemo profectò id nisi ineptissimus dixerit. Summâ ergo in ignorantiâ versabantur, qui Gregorii VII tempore, Henrico IV excommunicato Regi, neganda putabant obsequia etiam reipublicæ necessaria, eoque solo nomine ab ejus imperio atque obedientiâ recedebant.

CAPUT XXIX.

Idem probatur ex secutâ Pontificum omnium, atque Ecclesiæ praxi : insigne exemplum sub Gregorio IX ac Friderico II Imperatore : huic præstitum obsequium; negatâ interim mensâ et osculo.

Quare nec secuti Pontifices existimarunt solâ excommunicatione, aut anathemate solvi obedientiam. Postquam enim, exemplo Gregorii VII, id sibi tribuerunt ut Reges deponerent, non propterea semper pro depositis habuerunt eos Reges, quos etiam nominatim anathemate percussissent. Id innumeris exemplis demonstrabimus, ubi ad eorum temporum historiam venerimus. Nunc in antecessum, unum Friderici II exemplum proponemus.

Hunc ergo Imperatorem, anno Christi 1228, Gregorius IX nominatim excommunicavit his verbis (Greg. IX, *ep.* II. *tom.* XI *Conc. col.* 315.) : « Imperatorem Fridericum excommu» nicatum publicè nuntiamus, et mandamus ab » omnibus arctiùs evitari : contra ipsum, si con» tumacia ejus exegerit, graviùs processuri. » Quid autem gravius tali anathemate, nisi quod anathemati depositionem adjuncturus erat, ut anno 1239 his verbis fecit : « Omnes qui ei fide» litatis juramento tenentur, decernendo ab ob» servatione juramenti ejusmodi absolutos, etc. » Ita decernunt cùm depositos volunt.

Quare illud certum est : ex mente Gregorii IX, apud Fridericum II stetisse imperii vim, etiamsi ita decrevisset : « Excommunicatum publicè de» nuntiamus, et mandamus ab omnibus arctiùs » evitari : » quod nempe illud interdictum necessarias exceptiones admitteret, nec magis solveret à justo imperio cives ac subditos, quàm à dominorum jugo colonos ac servos.

Quo factum est, ut Imperatori ad bellum sacrum in Orientem profecto, cùm excommunicatus, nondum tamen depositus esset, fideles quidem omnes communicare nollent, neque tamen eo secius in justis ac necessariis obedirent. Utrumque accepimus ab ejus ævi scriptore Matthæo Parisiensi (Matt. Par., *an.* 1228, *p.* 349.) : nempe, ab Episcopis, à Clericis, à Templariis, ab Hospitalariis, ab aliis denique qui Romano Pontifici addictissimi erant, Fridericum in bellicis ac publicis officiis pro duce esse habitum ; et tamen omnes ei *in osculo et in mensâ* communicare noluisse; maximè adhortatos, « ut » Papæ satisfaciens rediret ad sanctæ Ecclesiæ » unitatem. » Vides ut interdictum de vitandis excommunicatis ad mensam et osculum redigerent; ad officia reipublicæ necessaria extendi ne quidem cogitarent.

Cùmque negarent oris *osculum*, eam tamen interim salutationem adhibebant, quæ imperatoriæ majestati conveniret. « Flexis enim genibus » adoraverunt eum, genua ejus deosculantes : » quòd nempe erga Principes humilis salutatio, non solius urbanitatis sit officium, sed obsequii necessarii pars maxima.

Quod autem ab oris osculo abstinebant, id factum arbitramur, quòd putarent tali osculo religiosi officii aliquid contineri, scribentibus Apostolis in omni epistolâ ; *Salutate invicem in osculo sancto* (*Rom.*, XVI. 16 ; 1. *Cor.*, XVI. 20 ; 2. *Cor.*, XIII. 22; 2. *Thess.*, V. 26; 1. Pet., V. 24.) ; ut oris osculum christianæ fraternitatis signum esse videatur.

Alia ejusmodi passim occurrent, nec eorum pigebit lectorem commonere, ubi locus tulerit; atque omnino certum dabimus, seclusam à depositionis sententiâ fuisse, excommunicationis atque anathematis sententiam ; nihil ut fuerit vanius, quàm illud interdictum de vitandis excommunicatis ad depositionem usque protendere.

Ratio autem hujus rei est, quòd illud interdictum in humanis quidem, exceptionem, uti diximus, necessitatis admittat; obsequia autem erga Principes inter necessaria manifestè habeantur.

CAPUT XXX.

Sancti Thomæ locus : Canon Constantiensis : item Lateranensis Concordato insertus : quo sensu Reges excommunicari non possint : dictorum in hoc interdictum recapitulatio ; atque hinc firmum argumentum.

Ut autem magis pateat, quæ sit hujus interdicti vis, intelligenda sancti Thomæ ac Doctorum sententia. Quærit sanctus Thomas (*Supplem., quæst.* XXIII. *art.* III.) : « Utrum parti» cipare cum excommunicato in casibus non » concessis, semper sit peccatum mortale? »

Casus autem concessos vocat Gregorii VII decreto comprehensos, quos suprà retulimus. Respondet sanctus Thomas : « Quòd participans excommunicato (etiam extra concessos necessitatis » casus), non semper peccet mortaliter, sed » solùm quando in crimine illi participat, vel in » divinis, vel in contemptum Ecclesiæ. »

Cujus quidem rei hanc rationem reddit (*Supplem., quæst.* XXIII. *ad* 2.) : « Quòd præ» ceptum Ecclesiæ (de vitando excommunicato) » directè respiciat spiritualia, et ex consequenti » actus legitimos ; et ideo qui communicat ei in » divinis, facit contra præceptum, et mortaliter » peccat : qui autem participat et in aliis, facit » præter præceptum, et peccat venialiter. »

Notanda sancti Doctoris verba, quibus interdictum de vitandis excommunicatis, Ecclesiæ præceptum vocat, non divini juris ; nam et illud inter Doctores quæritur. Quid autem hìc sentiant perinde nobis est, quòd sive divinum est, sive apostolicum, seu merè ecclesiasticum, certè exceptionem necessariæ causæ admittat : quibus causis necessariis, nisi necessaria reipublicæ officia complectimur, manifestè desipimus.

Quin etiam decretum illud, quod tractamus, de vitandis excommunicatis, usque eò processu temporis emollitum temperatumque est, ut jam ex Constitutione Constantiensis Concilii, quæ incipit *Ad evitanda scandala,* redigatur ad eam sententiam, vel censuram excommunicationis, vel interdicti ecclesiastici, « quæ fuerit contra » personam, Collegium, etc.... locum certum, » vel certam, à judice publicata, vel denuntiata » specialiter et expressè : » quo jure cum hæreticis ac schismaticis, quantumvis aperti sint Ecclesiæ hostes et contemptores, impunè versamur.

Hoc decretum, tametsi deest in Constantiensis Concilii gestis [1], Martino V in Constantiensi Concilio passim tribuitur, et ab omnibus recipitur.

In eo autem decreto à communi regulâ excipitur Clerici percussor notorius ; « nam, inquit, » à communione illius, licèt denuntiatus non fue» rit, volumus abstineri. » Cur autem casus ille excipiatur unus, non ex jure divino, sed ex ecclesiasticæ disciplinæ ac temporum ratione manat.

At postea in Basileensi, et Lateranensi sub Leone X Concilio, res paulò aliter explicata est (*Conc. Basil., sess.* XX. *cap.* II. *tom.* XII. *col.* 551 ; *Concil. Later.* V, *session.* XI ; *in Bull.* LEON. X, *de Concord. tom.* XIV. *col.* 303.). In utrisque enim æquè ac in Constantiensi, ut excommunicati vitentur, *denuntiatio expressa* requiritur. At ea adhibetur exceptio : « Si ita » notoriè in excommunicationis sententiam inci» disse constiterit, ut nullâ possit tergiversatione » celari. » Sic quidem legitur capite X, *Statuimus :* quod est Concordatis insertum (*Concil., tom.* XIV. *text. Concord. titul.* XXX. *col.* 373.). Quo jure si uteremur, non tantùm essent vitandi, ex Constantiensi Concilio, Clericorum notoriè percussores, sed etiam Calvinistæ, Lutheranique omnes, quos adeo notorium est esse excommunicatos, ut non nisi soluto vinculo excommunicationis, in Ecclesiam admittantur. Ab his autem omnibus, necessitate illâ civili et morali, quam diximus, excusamur.

Hæc sanè demonstrant quàm latas admittat interpretationes interdictum de vitandis excommunicatis, quatenus ad communis vitæ officia pertinet ; ut profectò jam illud ad Reges deponendos urgeri, apertæ insaniæ sit.

Ex his etiam intelligimus, quo sensu quidam dixerint Reges excommunicari non posse, quòd etiam in Glossâ ordinariâ, et apud sanctum Thomam vidimus ; quem sensum secutos diximus Henricianos ipsos (*Vid. sup., sect.* I. *cap.* VII ; *Gloss. ordinar. in illud* MATT., XIII. Ne fortè colligentes zizania ; S. THOM., *sup. quæst.* XXII. *art.* V. Sed contra ; *Apol.* HENR. *ap.* FREHER. *p.* 163.), qui, Gregorii VII tempore, negabant excommunicari posse Reges, eo scilicet excommunicationis genere, quod ita omne vinculum humanæ societatis abrumpit, ut etiam in civilibus obedientia subtrahatur.

Quòd autem alii ejusdem ævi putabant excommunicationem eò etiam pertinere, ut Regi excommunicato, etiam necessaria reipublicæ officia negarentur, atque adeo penitus solveretur imperium ; manifestum errorem in exemplum et auctoritatem trahi ratio non sinit.

Quare omnibus modis invictum est argumentum nostrum. Tota ecclesiastica potestas, quatenus in puniendo et animadvertendo versatur,

[1] Hoc decretum non commemorat Labbeus, neque in actis quæ Constantiense Concilium spectant, neque in appendice ; quod tamen decretum à sanctâ Synodo editum fuisse affirmant, qui non multò post eam exactam scripserunt, S. Anton. *Sum. hist.* part. III, tit. XXII, cap. VI ; et *Sum. Theol.* part. III, tit. XXV, cap. II, III. Domin. Soto in IV. *sent.* dist. XXII, quæst. I, art. IV. Tolet. Inst. Sacerd. lib. I, cap. XII. Suar. Azar. Valent. Vasq. etc. Hoc autem eo annotandum fuit, quòd ecclesiasticæ historiæ neoterici scriptores, sive decretum hoc ignoraverint, sive quâlibet aliâ de causâ, illud omnes prætermiserunt. Urgent illi quidem Basileense decretum, etiam Lateranense quod Basileensis decreti mera repetitio est, nec animadvertunt Constantiensem Synodum esse probatiorem et auctoritate firmiorem. (*Edit. Paris.*)

solâ excommunicatione constat : id enim à à Christo et Apostolis diligentissimè explicatum, neque quidquam aliud uspiam est proditum; atqui excommunicatione nihil immutatur, neque in civium, neque in Principum juribus, uti à nobis Scripturæ auctoritate et communi omnium consensione est traditum; ergo ecclesiasticâ potestate, quantacumque est quatenus in puniendo et animadvertendo versatur, nihil immutatur, neque in civium, neque in Principum juribus : ergo Reges deponere pœna ecclesiastica non est, neque id à Christo concessum, neque ab Apostolis explicatum, totumque adeo ab Ecclesiâ Christi alienum est.

CAPUT XXXI.

Ambas potestates, ecclesiasticam et civilem, in suo quamque ordine esse primas, ac sub uno Deo proximè collocatas, Scripturis ac Patrum traditione demonstratur : Tertulliani locus.

Jam illud considerandum aggredimur, quod ex antedictis est consectaneum, et tamen ex Scripturis diligentiùs explicandum : ambas potestates, ecclesiasticam et civilem, ita esse divino numine constitutas, ut in suo genere et ordine, unaquæque sub uno Deo proximè collocata, prima ac suprema sit; ac Deo quidem æquè subditæ : collatæ verò invicem, sociæ fœderatæque sunt; ac licèt illâ dignior, hæc tamen æquè pertingit ad Deum, ejusque numini ac judicio reservatur.

Eam doctrinam Petrus, christiani gregis Princeps, his explicat verbis : *Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ*, πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει [1] *propter Deum, sive Regi* tanquam præcellenti, sive ducibus *tanquam ab eo missis* (1. Petr., II. 13, 14.). Sic obediendum ducibus, sive inferiori potestati, tanquam à Rege ac supremâ potestate missis : Regi autem sive supremæ ac præcellenti potestati, non propter aliam humanam potestatem, sed *propter Deum;* tanquam eum à quo est, à quo ordinata est, cujus ministra est; quo auctore viget polletque. Quò fit ut *omnis humana creatura*, sive omnis ea, quæ est inter homines, rerum ordinatio (nam et hoc sonat vox κτίσις) etiam in civilibus ad Deum referatur, Deique nomine ac vice administretur suprema potestas nullâ aliâ interpositâ potestate. Quem sensum secuti sunt ab initio Patres et Christiani omnes, ac primùm Tertullianus adversùs Scapulam : « Colimus Imperatorem sic quomodo et nobis licet, et ipsi expedit » ut hominem à Deo secundum, et quidquid est » à Deo consecutum, et solo Deo minorem » (Tert., *adv.* Scap. *cap.* II.); » et in Apologetico omnium nomine : « Et sciunt omnes Imperatores quis illis dederit imperium; sciunt » quis homines, quis et animam. Sentiunt eum » esse Deum solum in cujus solius potestate sunt, » à quo sunt secundi, post quem primi (*Apolog.*, » *cap.* XXX.). » Vides quid sentiant ipsi Imperatores, plaudente Ecclesiâ; nempe se in solius Dei potestate esse, à Deo secundos, et post Deum primos; non igitur ab aliquo per Deum constituto Pontifice deponendos.

Hinc exurgit argumentum. Qualem ideam principatûs genus humanum ipsique Imperatores animo informaverant, talem Ecclesia suscipit : atqui eam principatûs ideam informaverant, quæ civilem potestatem in suo ordine primam, ac sub Deo secundam poneret : ergo talem formam Ecclesia probabat. Jam si quæ potestas est à Deo in terris instituta, cujus judicio supremæ potestates stent aut cadant, immeritò profectò sese illæ existiment in suo genere et ordine à Deo secundas, et post Deum primas. At Imperatores non id immeritò de se credidisse Tertullianus refert, et Ecclesia probat : non ergo est ulla potestas, cui deponendi subsint à Deo instituta.

Id quidem Tertullianus à Petro, Petrus à Christo didicit. Neque alius sensus est ejus Dominici effati, quod sæpe relatum, nunc etiam attentiùs consideratum volumus : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo.* Quippe hæc de imperio Romano jam collato ad Cæsares, eo intellectu dicta sunt, quo in omnium mente sensuque erat. Porrò Romani ac devictæ gentes æquè sentiebant Romanum imperium ita esse supremum, ut nulla superesset in subjectis provinciis potestas, quæ in tale imperium jure insurgere directè aut indirectè posset; neque profectò erat ulla provincia, quæ excutiendi imperii jus ullum alicui, quæ apud se esset, potestati etiam sacerdotali tribueret, ac si quæ tribuisset, jus fasque fuisset eam pro perduelli haberi. Jam verò Judæi Cæsaribus, Romanoque imperio, non alio erant jure subditi, quàm aliæ gentes; neque eorum Sacerdotes

[1] Illa verba torserunt omnes interpretes, qui nonnunquam dùm tractant subtiliùs quædam Scripturæ loca, illa non tam illustrant quàm obscurant. Sed vocabulum κτισίς in Scripturâ significat non modò *creaturam*, sed *ordinem*, *rerum ordinationem*. Igitur D. Bossuet assentiendum est, qui vocabuli κτισίς significatus varios simul complexus, illud eo modo accipit, ut ostendatur subjici nos oportere toti huic ordini inter homines instituto; quia Deus ipse constituit, ordinavit, posuit unumquemque in hoc vel in illo potestatis et dignitatis gradu. Quæ interpretatio cùm per se plana sit, tum Paulinæ sententiæ, Rom. XIII, mirificè congruit. (*Edit. Paris.*)

quidquam sibi juris ad solvenda imperia vindicaverant; neque sub Græcis, neque sub Persis, neque sub Assyriis, neque sub propriis Regibus, sive Machabæicis, ac recidivo imperio, sive etiam Davidicis ac primâ regii imperii origine. At verò Romanos, deteriore quàm alios jure regnare, nemo unquam intellexit. Quale autem imperium sibi ipsi vindicarent, et omnes recognoscerent, tale imperium Christus confirmavit; neque retro aspexit, rectenè an secus, Pompeius, aliique Romani duces regni Judaici statum immutaverint; sed ex possessione et gentium jure, propter publicam pacem, imperii statum, quo erat firmavit loco : neque obedientiam, aut religionis prætextu sollicitari, aut à Sacerdotum voluntate pendere voluit. Rursus qualem Judæis, talem Christianis sub imperio Romano formam dedit ; ergo absolutè voluit, quicumque imperarent eo jure quod leges ususque publicus approbasset, illos ab Ecclesiâ suâ sanctos inviolatosque haberi, neque ulli quàm divinæ potestati subesse, quod et Imperatores, et omnes gentes volebant, et cum eis Tertullianus, totaque Ecclesia fatebatur.

CAPUT XXXII.

Aliæ Patrum auctoritates : an his satisfiat dicendo Principes in temporalibus, non minùs soli Deo subesse, cùm ejus Vicario subsint.

Uti Tertullianus interpretatus est, ita cæteri Patres. Sanctus Ambrosius in illud Davidicum, *Tibi soli peccavi* : « Rex utique erat, inquit » (*Vid. sup., cap.* IX.), nullis ipse legibus te» nebatur, quia liberi sunt Reges à vinculis de» lictorum; neque enim ullis ad pœnam vocantur » legibus, tuti sub imperii potestate. Homini ergo » non peccavit, cui non tenebatur obnoxius. » Cassiodorus in eumdem Davidis locum (Cassiodor., *exp. in Ps.* L.) : « De populo si quis » erraverit, et Deo peccat et Regi : nam quando » Rex delinquit, soli Deo reus est...., quia ho» minem non habet, qui ejus facta dijudicet. » Meritò ergo Rex Deo tantùm se dicit peccasse, » quia solus erat, qui ejus potuisset admissa » discutere. »

Hinc sanctus Gregorius Turonensis hæc ad Childericum Regem (Greg. Tur., *lib.* V. *Hist. Franc. cap.* XVIII.) : « Si quis de nobis, ô Rex, » justitiæ tramitem transcendere voluerit, à te » corrigi potest : si verò tu excesseris, quis te » corripiet? Loquimur enim tibi; sed si volueris, » audis : si autem nolueris, quis te condemnabit, » nisi is qui se pronuntiavit esse justitiam ? » Ac paulò post : « Sed quid plura? Habes legem » et canones : hæc te diligenter rimari oportet, » et tunc quæ præceperint si non observaveris, » noveris tibi judicium Dei imminere. »

Hæc passim apud Patres, quibus clarè docent temporali potestati nullam imminere sui generis atque ordinis pœnam, hoc est temporalem, quam homines infligant : quæ si congerere sit animus, jam adversarios non locis ac testibus, sed voluminibus obruamus. Unum subjungimus sanctum Isidorum Hispalensem (Isid. Hisp., *vid. in Dec.* Ivon. Carn. *part.* XVI. *cap.* XLII.), ut Italiæ et Franciæ addamus Hispaniam : « Difficile est » Principem regredi ad melius, si vitiis fuerit » implicatus : populi enim peccantes judicem » metuunt, Reges autem nisi solo Dei timore, » metuque gehennæ coerceantur, liberi in præ» ceps proruunt, et per abruptum licentiæ, in » omne vitiorum facinus labuntur : ideo Princi» pem non oportet delinquere, ne formam pec» candi faciat peccati ejus impunita licentia. »

His et similibus respondere se putant si dixerint subesse Pontificibus Dei vicariis, nihil esse aliud quàm ipsi Deo subesse, ac meritò dici à Deo secundos, qui non nisi ejus vicariis, ac per eum institutæ ecclesiasticæ potestati subsint : quæ quidem postremis sæculis usurpata non nego. At si hæc valeant, jam pari jure dicamus Reges non modò in imperio, sed etiam in religione soli Deo subesse; cùm in religione nullis aliis subsint quàm Sacerdotibus Dei vices agentibus, atque ecclesiasticæ potestati à Deo institutæ. At non id dicimus, passimque in sequentibus audiemus Patres id apertè professos : Reges quidem in temporalibus soli Deo subesse, sed in ecclesiasticis et sacris æquè ac cæteros fideles subesse Sacerdotibus. Ergo in quibus soli Deo subesse dicunt, etiam sacerdotale excludunt officium.

Neque pluris valet illa responsio : supremam esse, ac Deo secundam civilem potestatem, tametsi ab aliâ potestate, nempe à spirituali, deponi possit, quia indirectè tantùm, non autem directè deponi potest. Nobis enim non placet verbis ludere; ac planè negamus eam potestatem supremam atque à Deo secundam verè ac seriò dici, quæcumque ab alterâ, quocumque nomine, sive directè, sive indirectè, deponi et i ordinem cogi possit.

Quare neque eam admittimus utriusque potestatis, civilis nimirum et ecclesiasticæ, subordinationem, quam adversarii passim inculcant : satis enim constitit non ita esse subordinatas, quæ sine se invicem stare possint, totâ vi suâ ac numeris omnibus absolutæ : atqui suprà vidimus

(*sup.*, *c.* v.), planèque in confesso est, stare veram religionem, stare Ecclesiam totâ vi suâ, etiam ab imperio separatam : stare in ordine civili perfectissimum regimen à verâ Ecclesiâ, verâque religione seclusum : ergo ambæ potestates, supremæ ac principes in suo ordine, conjunctæque et amicæ, non una alteri per sese subdita subordinataque est.

CAPUT XXXIII.

An ut ambæ potestates inter se ordinatæ sint, unam alteri subdi necesse sit : sancti Gelasii aliorumque Pontificum doctrina.

Hinc illud solvitur, quod passim objiciunt, ambas potestates inter se ordinatas oportere esse : non autem ordinatæ sunt, nisi una alteri, minor potiori, civilis scilicet ecclesiasticæ subsit. Nos autem dicimus in eo esse ordinem collocatum, ut quod est ordinis genus quoddam, societate, fœdere, pace, conjunctæ sint.

Hinc illud Zachariæ : *Ecce vir* ORIENS *nomen ejus*, Zorobabel, ad litteram publicâ ac civili potestate functus, *et ipse extruet templum Domino.... : et sedebit et dominabitur super solio suo, et erit Sacerdos super solio suo, et consilium pacis erit inter illos duos* (ZACH., VI. 12, 13.). Vides pace mutuâ, non ipsâ subordinatione conjunctos; et explicitiùs : *Amarias autem Sacerdos et Pontifex vester in his quæ ad Deum pertinent, præsidebit : porrò Zabadias filius Ismael qui est dux in domo Judâ, super ea opera erit, quæ ad Regis officium pertinent* (2. *Paral.*, XIX. 11.). Sic ambæ potestates suis limitibus circumscriptæ, sociæ quidem et amicæ, conjunctis agebant viribus, non una alteri imperabat. Atque hoc secutus sanctus Gelasius Pontifex, hæc scripsit celebri epistolâ ad Anastasium Augustum : « Duo sunt, Imperator Auguste, quibus principaliter mundus » hìc regitur, sacerdotalis auctoritas et regalis » potestas (GEL., *Epistol.* VIII. *ad* ANAST. *t.* IV. » *Conc. col.* 1182.) : » utraque principalis, suprema utraque, neque in officio suo alteri obnoxia est. Subdit : « Nosti enim, clementissime » fili, quòd licèt præsideas humano generi dig» nitate, rerum tamen Præsulibus divinarum » devotus colla submittis, atque ab eis causas tuæ » salutis expetis, inque sumendis cœlestibus Sa» cramentis, eisque ut competit disponendis » subdi te debere cognoscis religionis ordine po» tiùs quàm præesse. Nosti itaque inter hæc ex » illorum te pendere judicio, non illos ad tuam » velle redigi voluntatem. Si enim, quantùm ad » ordinem pertinet publicæ disciplinæ, cognos» centes imperium tibi supernâ dispositione col» latum, legibus tuis ipsi quoque parent religio» nis Antistites.....; quo, rogo, te decet affectu » eis obedire, qui pro erogandis venerabilibus » sunt attributi mysteriis ? »

Et quidem Gelasius ubique celebrat pontificiam potestatem utì digniorem, quippe quæ dignioribus ac cœlestibus præsit; nec tamen alteram, minùs licèt dignam, alteri obnoxiam facit, in rebus quidem suis. Quòd autem Imperatores Pontificibus subdit, disertè explicat non illud absolutè, sed *in sumendis ac disponendis cœlestibus sacramentis*, quâ etiam in re judicari docet : « Nosti, inquit, inter hæc ex illorum te » pendere judicio. » Ordinem autem in eo esse intelligimus, non quòd potestas dignior alteram ad sua jura revocet, sed quòd, cùm ambæ supremæ sint, altera alteri suo quæque officio obsequantur. Favet sanctus Symmachus Papa ad eumdem Anastasium : « Ille (Imperator) rerum » humanarum curam gerit; iste (scilicet Pon» tifex) divinarum; tu humana administras, » ille tibi divina dispensat. Itaque ut non dicam » superior, certè æqualis est honor (SYM., *ep.* VI. » *apol. ad* ANAST. *ibid. col.* 1298.). » Potuisset enim dicere honorem sacerdotalem superiorem esse honore regio, hoc est, præstantiorem, sublimiorem, digniorem; neque quisquam negasset christianus : at in æqualitate utriusque potestatis sanctus Pontifex meritò acquiescit; quòd æquo et absoluto jure, altera divinis, altera humanis rebus præsit.

Hæc dicebant Pontifices superbo Imperatori, qui ad se omnia etiam ecclesiastica trahere, et Acacii meritò excommunicati nomen imperatoriâ potestate sacris diptychis restituere, vel conservare niteretur : quem proinde oporteret diligentissimè commoneri ejus, quâ ipse deponi posset pontificiæ potestatis, si quidem talia cogitassent. At illi hunc locum prætermittunt, ambasque potestates, ut non subordinatas, sed ut coordinatas et contradistinctas, ac sub uno Deo proximè collocatas memorant.

Hoc sequuntur omnes deinde Pontifices, quorum suo loco dicta referemus. Præluxit omnibus doctus ille, tersusque Synesius (SYN., *epist.* LVII. *p.* 198, *edit.* PETAV.), Arcadio imperante, Ptolemaidis Cyrenensis Episcopus, nec minùs sanctis moribus quàm eleganti ingenio multâque oratione nobilis. Deinde in eo sunt Patres omnes, ut ambas potestates divino numine separatas, ac suis finibus circumscriptas, unique Deo subditas esse prædicent.

CAPUT XXXIV.

Cur hæ potestates tantâ providentiâ distinctæ sint : sanctus Gelasius duas causas affert, quæ indirectâ potestate tolluntur.

Cur autem sociæ et amicæ potestates suis officiis ac finibus divino numine tam accuratè distinctæ sint, sanctus Papa Gelasius causas affert : « Christus, inquit (Gel., *Tract. I. de Anat.* » *vinc. tom.* IV. *Conc. col.* 1232.), memor fra- » gilitatis humanæ, quod suorum saluti con- » grueret dispensatione magnificâ temperans, sic » actionibus propriis, dignitatibusque distinctis » officia potestatis utriusque discrevit, suos vo- » lens medicinali humilitate salvari, non humanâ » superbiâ rursus intercipi, ut et christiani Impe- » ratores, pro *vitâ æternâ* Pontificibus indige- » rent, et Pontifices pro *temporalium cursu* » *rerum*, imperialibus dispositionibus uterentur : » quatenus spiritualis actio à carnalibus distaret » incursibus, et ideo militans Deo minimè se ne- » gotiis sæcularibus implicaret; ac vicissim non » ille rebus divinis præsidere videretur, qui » esset negotiis sæcularibus implicatus; ut et mo- » destia utriusque ordinis curaretur, ne extolle- » retur utroque suffultus, et competens qualita- » tibus actionum specialiter professio aptaretur. »

Duas omnino causas memorat cur ambæ potestates suis finibus circumscriptæ, suis addictæ sint officiis. Primùm, ne superbiâ efferretur in quem congesta essent omnia : tum, ut quisque se ad ejus ordinis, quem professus esset, actiones eò faciliùs aptaret, quò cujusque actiones diligentiùs inter se distinctæ essent.

Itaque illud imprimis observatu dignum, officia à Christo fuisse distincta, *ut modestia utriusque ordinis curaretur, ac ne extolleretur utroque suffultus.* Quis autem non videat, quàm hæc à Christo incassum distincta sint, si qui ab eo est spiritualibus rebus summo jure præfectus, is non modò, ut diximus, maxima reipublicæ imperiorumque negotia, verùm etiam temporalia omnia toto orbe terrarum, ad suam potestatem curamque revocare cogitur?

Nam si ad id cogitur propterea quòd humana divinis, terrena cœlestibus, atque animarum saluti corporalia servire necesse sit; jam illud consequetur, ut spiritualis potestas civilem potestatem, omniaque ejus officia ad sua imperia revocet, cùm nihil sit in iis officiis, quod non ad Dei gloriam, et ad æternam salutem omnino pertineat. Quæro enim an sit aliqua imperii civilis pars, quæ sacerdotali imperio non sit addicta penitus, an verò sit nulla? Si aliqua, rogo quam talem esse velint? Bellumne an pacem? Leges, judicia, ac jurisdictionem, an tributa? An quid aliud? Hinc profectò sequeretur ea ad Dei gloriam, et ad æternam salutem nihil pertinere, quod est falsissimum. Si autem nulla sint, ac potestas ecclesiastica omnia complectatur, quocumque id fiat nomine, directè, indirectè; propriè, impropriè; uno ictu deponuntur terrenæ potestates omnes, neque ullum superest in verbis levamen, cùm reipsà conc idant.

Quòd si hæc inania et nimia sponte corruunt, jam aliquos limites invenire nos oportet, quibus comprehensa civilis potestas supremo jure agat, nullique alteri obnoxia potestati. Quare tuum illud, ad unum principium, atque ad unam potestatem omnia revocanda, fallax et specie decens, reipsâ ineptum, atque invalidum est.

Jam si ad certos limites te redigas rerum humanarum necessitate victus, quam dabis regulam ac legem his regendis finimus? Nempe dicturus es tunc esse obnoxiam spirituali potestati civilem potestatem, ac meritò deponendam, s commiserit ea quæ ad religionem labefactandam manifestè pertineant. Quid autem est manifestè? An ut directè Princeps veram religionem oppugnet, uti Diocletianus et Julianus fecêre? At non Childericus Francus, non Irenes Augusta catholicam religionem ita oppugnabant, quos tamen meritò depositos esse contendis. Certè, inquies, quòd necesse sit labefactatis imperiis periclitari religionem, quibus imperia sint præsidio. Rursus ergo illuc revolvimur, ut civilia omnia, leges, tributa, bella ad ecclesiasticam potestatem revocentur. Quare ea doctrina, quæ ad unam potestatem, nempe ecclesiasticam, revocare omnia ac relegare nititur, nullâ omnino lege, nullo ordine, ut et illud omittamus longâ sæculorum experientiâ notum, vix unquam Pontifices in re ecclesiasticâ indiligentiùs esse versatos, quàm post ea tempora, quibus rerum, etiam humanarum, potestatem sibi attributam esse voluerunt.

CAPUT XXXV.

Ambarum potestatum separatio ac societas ex sancti Gelasii doctrinâ explicatur : Bellarmini comparatio : S. Gregorii Nazianzeni locus ab eo objectus.

Quare solutum est ex Gelasiani decreti doctrinâ et auctoritate argumentum illud, quo sese efferebant. Nempe statuebant potestates duas in unum principium unamque potestatem spiritualem reducendas, ne ordo desit rebus humanis, neve in diversa principia resolutæ distrahantur, quasi equis in diversa raptantibus : hæc, inquam, soluta sunt sancti Gelasii, aliorumque Pontificum

doctrinâ. Satis enim claruit duas quidem potestates esse oportere : ecclesiasticam et civilem, distinctis officiis, quæ principales sint ac supremæ, et tamen sociæ ; ac supremæ quidem suo quamque in officio, ne si ad unam omnia referantur, hæc vel onere victa collabescat, vel, ut Gelasius docuit, plus æquo *extollatur utrâque potestate suffultus;* conjunctæ tamen et amicæ, ne societas humana distrahatur.

Conjunctas autem esse dicimus, quòd, ut exposuêre sancti Pontifices, et mutuam sibi operam debent, præstantque; et licèt supremæ invicem, Deo tamen ambæ communiter subsunt: quò fit ut sub binis licèt potestatibus, res tamen humanæ minimè dissolvantur, quòd Deus habenas temperet: atque ita non ad duo principia, sed ad unum principium omnia referantur.

Hoc sensu, si ordinatas esse volunt ambas potestates, eoque referri placet, apostolicum illud : *Quæ sunt* (potestates scilicet), *à Deo ordinatæ sunt,* quanquam Apostolum aliò respexisse constat, non tamen id refugimus. Satis enim ordinatæ sunt, quæ non incompositis feruntur motibus, sed à Deo gubernantur ab eoque constitutæ sunt, ut sibi invicem auxilium et tutelam afferant.

At enim, inquiunt (Bell., *de R. P. lib.* v. *cap.* vi, vii.), erit ordo præstantior, si ecclesiasticæ civilis tanquam potiori subesse cogatur; qui ordo si desit, maximo res humanæ incommodo laborabunt, collisis persæpe duabus potestatibus, suo in ordine supremis, nullâque earum absolutè imperante. Quare præclarius erit civilem minùs dignam à digniore in ordinem cogi, atque etiam loco amoveri posse.

Nos autem monuimus quàm suaviter somnient qui id agunt ut res humanæ nullo incommodo laborent, tanquam in cœlesti aulâ versemur inter Angelos. At qui id moliuntur præposteri homines, ne id quidem intelligunt quantis se incauti implicent incommodis. Vel tu id cogita, dum omnia incommoda superari à te posse putas, ad unam potestatem, imò, ut rem ipsam dicamus, ad unum hominem revocando res humanas; id, inquam, cogita, quale sit incommodum congerere in unum caput totius orbis curas, divina humanaque omnia, resque sæculares æquè ac ecclesiasticas. Hoc incommodum veriti sancti Pontifices, rerum humanarum onus duas inter potestates à Deo partitum fuisse docuerunt, ne altera toto pondere gravata fatisceret. Addiderunt id factum, *ut modestia utriusque ordinis curaretur, ac ne extolleretur utroque suffultus.* Ne scilicet qui unus ad sua arbitria revocare omnia se posse confideret, nimiâ potestate omnibus gravis, ipse quoque suî impos deviis motibus ferretur in præceps. Neque enim quisquam eò usque desipit, ut asserat Romanum Pontificem, etiam in administrandâ pontificiâ potestate, à recto bonoque aberrare non posse, esseque infallibilem simul et impeccabilem. Quamobrem regere ea omnia quæcumque ad Dei gloriam, et ad animarum salutem referuntur, hoc est, humana omnia, non ejus profectò est qui se in administrandâ suâ potestate, erroribus et cupiditatibus abripi posse sentiat. Duæ ergo potestates sese mutuò non tantum adjuvent, verùm etiam temperent; neve tu hìc mihi cogita eam rerum humanarum pulchritudinem, quam res humanæ ferre non possint; ac si duæ potestates inter se collidantur, ne propterea putes omnia in incertum fluitare, aut abire in diversa, ut equos ruptis habenis; sed intus adesse occultum moderatorem Deum, qui sollicitari interdum Ecclesiam suam, non tamen dissipari velit.

At enim, inquiunt (Bell., *de R. P. lib.* v. *c.* vi.), ita se habet civilis potestas ad ecclesiasticam potestatem, ut caro ad spiritum, Gregorio Nazianzeno teste [1]. Esto. Non id tamen verum est ratione omni, sed aliquâ tantùm. Sed hæc, more Scholæ, transire sinamus, ut quod in barathrum nos deducant, semel intueri liceat. Pergunt : Atqui spiritus, si necesse sit, carnem quoque adigit ad interitum. Quid tum postea ? Ergo ecclesiastica potestas adigere ad interitum potest civilem potestatem; decernere potest scilicet ut civilis potestas tollatur è medio, sepeliatur, computrescat; ipsa interim ab omni civili potestate separata vivet. Transfer in cœlum eam, qui sic ratiocinaris; vel agnosce potiùs quàm malè hæc decidantur institutis comparationibus, quæ comparationes cùm certâ tantùm ratione valeant, si ad extremum urgeantur, ad immane præcipitium nos devolvant.

Atque ut intelligamus quousque protendi

[1] Hic, in oratione xvii, ad quam nos allegat Bellarminus, ut cives Nazianzenos irâ Præfecti commotos reficiat, ostendit 1° animi molestias à viris christianis haberi et esse in bonis ; 2° juberi nos ratione publicæ disciplinæ, charitate, et ipso christiano instituto, *sublimioribus potestatibus parere.* Deinde ad Præfectum, sermone converso, sic ait : « Et quidem lex Christi vos meo imperio » meoque ductui subjicit. Nam nos quoque imperamus : » quinimo nostrum imperium majus est et perfectius. Non » enim decet spiritum carni cedere et terrestribus cœ» lestia. » Ex quibus verbis planum fit, Gregorii doctrinam ab eâ quam ei attribuit Bellarminus, esse diversissimam ; cùm sanctus Doctor id unum velit, in quod omnes Christiani consentiunt, civili potestati potestatem ecclesiasticam dignitatis gradu superiorem esse. (*Edit. Paris.*)

comparatio valeat, recordemur id quod suprà est dictum (*sup., cap.* v.), in ordine morum à verâ religione pendere civitatem; at civilem potestatem, quod ad rationem attinet humanæ societatis, per se ac totâ suâ vi sine verâ religione, sine verâ Ecclesiâ, sine vero sacerdotio stare posse.

Interim adjuvent se mutuò utræque potestates: contemptam Ecclesiam, Reges pœnis capitalibus: contemptos Reges, Ecclesia anathemate ulciscatur. Hæc passim in Capitularibus, hæc in Gallicanis, Hispanicis, Anglicanis, omnium ubique gentium Conciliis legimus. Hæc ad confirmandam mutuam societatem, non ad confundendos utriusque potestatis fines pertinent.

Item quod Rex præcipit: *Applica arcam Dei, applica Ephod* (1. *Reg.*, XIV. 18; XXIII. 9.): quod denique jubet uti Sacerdotes suo fungantur officio: quod item Pontifex in Dei nomine præcipiat Regibus utì rempublicam ex Dei legibus administrent, hoc debito ordine ac moderatione factum, societatis est mutuæ. Quòd autem aut Rex Sacerdotibus auctoritate regiâ, aut Sacerdos Regibus, clavium potestate depositionem intentent, non jam ad tuendam societatem, sed ad invadendos alterius potestatis fines manifestè spectat.

CAPUT XXXVI.

Canon, *Omnes*, objicitur et solvitur.

Hìc adversari videtur Canon, *Omnes*, Nicolai II Papæ, à Gratiano citatus (*Decr., Dist.* XXII. *cap.* 1.), cujus hæc sunt verba: « Illam » (Romanam Ecclesiam) solus ipse fundavit, et » super petram fidei nascentis erexit, qui beato » (Petro) æternæ vitæ clavigero, terreni simul » et cœlestis imperii jura commisit. » Hæc Gratianus refert ex Papæ Nicolai epistolâ ad Mediolanenses, quæ si probi auctoris esse constaret, neque eorum numero habeantur, quæ Gratianus bene multa in suum Decretum falsis titulis, corruptisque sententiis consarcinata conjecit, tamen in rectum sensum facilè reducuntur. Nihil enim aliud præferunt, quàm hoc scilicet: postquam Petro dictum est: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis:* ejusmodi esse eam, quæ Petro concessa est, rerum spiritualium potestatem, ut cœlo terrâque juxtà valeat.

Cæterùm neque Nicolai I, neque Nicolai II ullam legimus ad Mediolanenses epistolam. Reliqui Pontifices, qui Nicolai nomen habuerunt, post Gratianum vixêre. Ac Nicolaus quidem I ad Michaelem Imperatorem [1] egregiam de sacerdotii regnique finibus scripsit epistolam, in quâ nihil aliud quàm sancti Gelasii verba descripsit (NICOL. I, *ep.* VIII *ad* MICH. *Imperat., tom.* VIII *Conc. col.* 293.). Neque verò à Gratiano relata verba, ex incertâ epistolâ, et incerto auctore decerpta, tot sanctorum Pontificum evertent certas auctoritates. Certè nemo dixerit in unum Romanum Pontificem propriè ac strictè *utriusque imperii jura* collata à Nicolao I, qui post Gelasium docuit ea necessariò fuisse disjuncta, ne unius ordinis modestia gravaretur.

CAPUT XXXVII.

Objicitur à Bellarmino Apostoli locus de judicibus ab Ecclesiâ constitutis: Jeremiæ locus: duo gladii, regale sacerdotium: allegoria alia et accommodatitia: dictorum in hoc libro recapitulatio.

Pudet adversarios de tantâ re, tamque, ut existimant, Ecclesiæ catholicæ necessariâ, nihil quidquam expressum inveniri in Scripturis, sed totum negotium agi consecutionibus, iisque falsis, aut certè, quod nec ipsi diffiteantur, obscuris et dubiis, ac longè petitis. Quare Bellarminus et alii hunc proferunt novi Testamenti locum, quo sibi Apostolus tribuisse videatur rerum temporalium potestatem. « Audet, inquit (1. *Cor.*, VI. » 2, 3, 4.), aliquis vestrûm habens negotium adversùs alterum judicari apud iniquos, et non » apud sanctos. An nescitis quoniam sancti de » hoc mundo judicabunt? Et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis qui de minimis ju» dicetis..... Sæcularia igitur judicia si habue» ritis, contemptibiles, qui sunt in Ecclesiâ, illos » constituite ad judicandum. » Hìc Bellarminus: « Sicut novi judices constitui potuerunt, ita » et novi Principes et Reges, si vires adfuissent » (BELL., *de R. P. lib.* V. *cap.* VII.). » Scilicet si tantùm valerent viribus, novam sibi confestim rempublicam facerent, qui jam judices et magistratus designabant. At quis non statim intelligat, haudquaquam id agere Apostolum, ut ejus auctoritate novos sibi constituant magistratus qui judiciis præsint; sed ut consensione mutuâ arbitros deligant, quod legibus Romanis licuisse ipsa jura clamant. Sic certè Paulus loquitur: « Si in

[1] Ille est Michael III, cognomento *Ebriosus*, qui Ignatium de sede Constantinopolitanâ dejecit, ut in eâ Photium, magni quidem ingenii virum et summæ doctrinæ, sed laicum constitueret. Tale fuit exordium exitialis illius schismatis, quo Græci ab Ecclesiâ desciverunt, quod schisma etiamnum durat. Nam quanquam sæpe reconciliatio cum Græcis tentata, quanquam aliquando ut in Lugdunensi et Florentino Synodis, visa est stabiliri; tamen vera pax aut nunquam fuit, aut fuit caduca. (*Edit. Paris.*)

» vobis judicabitur mundus, indigni estis ut de » minimis judicetis (1. *Cor.*, VI. 5.)? » Id ergo profectò agit ne indigni videantur. Neque verò concludit sic : Hæc vobis vestro jure potestas competit; sed profectò digni estis, ut vestri fratres vos eligant rerum minimarum arbitros, quos summarum quoque judices, et in tremendo illo judicio assessores suos Christus instituit. Ac postea : *Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum?* Ad id ergo idoneos eos esse contendit per sapientiam : dignos esse docet per tantam Domini dignationem : de legitimâ cognitione ne quidem cogitat.

Certè si de legitimâ potestate ageretur, non valeret consecutio : majora potestis, ergo etiam minora, indignumque id apostolicâ prædicatione esset. Neque enim hìc cogitandum est quid curque præstat; sed quid curque concessum sit. Neque si Deus Sacerdotibus maxima concesserit, putâ spiritualia judicia, ideo jus fasque sit humana invadere, et inconcessa aucupari.

Quare quod legimus à Gregorio VII toties inculcatum (GREG. VII, *lib.* IV. *ep* II. *et pass.*) : « Si spiritualia judicamus, cur non magis sæcu» laria : » si de eo judicio intelligit, quo de temporalibus suo jure decernat, causæ profectò suæ dicta Apostoli præter litteralem sensum accommodat, qui arbitri honorificentiam ac sapientiam, ad ordinarii ac legitimi judicii jus potestatemque transfert.

Cur autem Christiani plerumque vetarentur coram judicibus infidelibus agere, multæ causæ erant : imprimis quòd judiciis legitimis jurare per Gentilium deos, aut etiam christianam religionem ejurare cogerentur : quâ occasione martyrium fecisse sanctam Julittam Martyrem beatus Basilius refert (BASIL. *Hom. in* JULITT., *tom.* II. *p.* 33.).

Hoc adversarii depulsi unico novi Testamenti loco, ad prophetica confugiunt, et ad novi sacerdotii auctoritatem referenda contendunt ista : « Ecce constitui te super gentes et super regna, » ut evellas et destruas, et disperdas, et dissipes, » et ædifices, et plantes (JEREM., I. 10; *Vid.* » BAR., *pass.*). » Dictum ad Jeremiam scilicet. At quæro Jeremias quos Reges deposuerit? Quæ imperia everterit? Nempe respondebunt nuntiasse eum divinam ultionem regnis ac Regibus de propinquo imminentem; quod cùm responderint, et ex Hieronymo aliisque probaverint (*Vid.* HIER. *in* JEREM., *tom.* III. *col.* 530.), statim inferemus : hæc ergo ad ministerium propheticum, hoc est, ad officium extraordinarium pertinere.

Neque tamen negaverim hæc, ut cætera, in figuram nostrî facta esse (1. *Cor.*, X. 6.), et ministerio novi Testamenti, longè meliori jure, quàm prophetico convenire; sed novi Testamenti more et spiritu. Sunt enim profectò christiani Pontifices super gentes et regna : evellunt, dissipant, plantant victrice prædicatione, verbo etiam ultore, dum cœlum aperiunt aut claudunt, ut ad tantam potestatem superbi omnes, etiam in soliis positi, contremiscant. Hæc Scriptura clamat. Ut autem invitis regna extorqueant, et quò velint transferant; ut humana omnia æquè ac divina supremo et invicto jure in potestate habeant, hoc est, si propriè loquimur, ut soli ipsi regnent cæteri sub ipsis precariam veluti potentiam exerceant, tacente Scripturâ, imò etiam vetante, dicere non audemus.

Neque porrò objiciant adversarii, Romanos etiam Pontifices, post Gregorium VII, ad temporalia sibi vindicanda passim usos esse hoc Jeremiæ loco. Nam et apud ipsos, sicut apud alios constat in Decretalibus infinita inveniri Scripturæ testimonia, ad eum translata sensum, qui accommodationis dicitur : quæ quantumcumque inculcent, non profectò efficient, ut valeant ad litteram, aut ad dogmata probanda pertineant; præsertim cùm hæc, assentientibus Theologis omnibus, Melchior Canus edixerit : « Aliud in» tentio conclusioque decreti; aliud ratio et causa » (MELCH. CAN., *de Loc. Theol., lib.* VI. *cap.* » VIII.). » Quo fundamento nixi, et ipse et alii allatas etiam in Decretalibus Romanorum Pontificum Scripturæ accommodationes potiùs, quàm interpretationes, reverenter quidem, sed tamen liberè planèque rejiciunt. Atque hæc semel dicta volumus, ne locos plurimos à Romanis Pontificibus prolatos, aut eas quibus in hâc materiâ utuntur rationes, excutere compellamur.

Posteaquam adversarios in tantâ re deficiunt Scripturæ testimonia, ad allegorias nempe confugiunt, memorantque duos gladios penes Apostolos fuisse inventos, postulante Christo (LUC., XXII. 36.), et materialem incautè à Petro strictum, IPSIUS tamen fuisse dictum : quæ quidem propter beatum Bernardum, qui primus induxit hanc allegoriam suo loco expendemus, et ad rem nullo modo pertinere docebimus (*inf., lib.* III. *c.* XVI.). Hìc quidem pertractari quæ extra sensum litteralem allata, et ad allegorias deducta nihil probent, ratio non sinit.

Neque etiam arbitramur sollicitè esse excutiendum id quod de *regali sacerdotio* à Petro proditum (1. PET., II. 9.), Baronius eò transfert, ut sacerdotalis apud Christianos auctoritas,

etiam de republicâ, regali quâdam auctoritate decernat; tanquam ad Pontifices propriè, non autem ad omnes Christianos dictum sit : *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis :* aut non omnes ad Agnum exclamant apud Joannem (*Apoc.*, v. 10.) : *Fecisti nos Deo nostro regnum et Sacerdotes, et regnabimus super terram.* Sed profectò certum est suo modo Sacerdotes Regesque esse omnes christianos; ac Sacerdotes, quidem ibidem attestante Petro (1. Pet., II. 5.) : *Vos autem domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum;* Reges autem, de quibus scriptum sit : *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo* (*Apoc.*, III. 22.); et : *Si sustinebimus et conregnabimus* (2 Tim., II. 12.); et : *Consedere fecit in cœlestibus in Christo* (*Ephes.*, II. 6.); jam scilicet in antecessum devictis hostibus, quodque est verè regium, cupiditatibus subjugatis.

Nos autem omissis allegoricis, tropologicis, et accommodatitiis Scripturæ allegationibus, litteræ inhæsimus, ibique investigavimus eam, quocumque appellent nomine, sive directam, sive indirectam, quam adjungunt sacerdotio, rerum temporalium potestatem. Invenimus autem ante legale sacerdotium supremas potestates à Deo institutas, et à Deo secundas, solique Deo subditas inviolabili majestate : nihil in eo jure postea immutatum, neque sub mosaico, neque sub christiano sacerdotio; quin etiam explicatum in vetere Testamento, eâdem apud Hebræos quâ apud cæteros majestate regnatum : neque quidquam præscriptum Sacerdotibus aut Regibus, quò in temporalibus, vel illi decernerent, vel hi obedirent, ac mansisse Regibus, quantumvis idololatris ac sævientibus, potestatem integram, à Prophetis agnitam, à plebe sanctisque religiosè observatam : neque id à Christo immutatum, neque cùm explicaret apostolicam atque ecclesiasticam potestatem, quidquam adjectum esse de temporalibus ordinandis, nedum de deponendis Regibus, cùm id vel maximè fieri oporteret, et adesset occasio : neque quidquam Christianis præscriptum esse adversùs mundi potestates, nisi fugam et patientiam, et invictam constantiam profitendæ veritatis, et in iis quæ veritatem et conscientiam non læderent, summam obedientiam : imò jussisse Christum ut Cæsares, infideles scilicet, agnito ab omnibus jure regnarent, utque civilis potestas integro jure esset, neque religionis causa sollicitari posset suo in ordine confirmata : ab eodem Christo Herodem et Pilatum, Regesque ac Regum ministros à suo regno tutos fuisse præstitos : neque spirituali regno in regnandi civili ordine immutatum quidquam : tum eam quam in Ecclesiâ, maximam esse voluit potestatem, non ultrà extendi, quàm ut christiani contumaces ad ethnicos publicanosque redigantur, spiritualium extorres, nullo temporalium jure aut possessione detractâ : denique disertè traditum civilem potestatem et ecclesiasticam, suis quasque finibus ac distinctis officiis circumscriptas, utramque in ordine suo supremam et absolutam esse, ac reges soli divino judicio reservatos. Hæc illa doctrina est, quam in Scripturis legimus. Jam ab eâ origine ad posteriora sæcula longè latèque diffusam ordine videamus.

LIBER SECUNDUS,

Quo Patrum testimonia et exempla afferuntur usque ad Gregorium VII.

CAPUT PRIMUM.

Ordo et distributio tractationis hujus, primùm in duo tempora, tum in duas quæstiones. Prima quæstio; de Regibus propter scelera reprehensis : an deponendi visi sint? Patrum doctrina et exempla in persecutione et tribus primis sæculis : an Christianorum obedientia ex imbecillitate Ecclesiæ et eorum temporum ratione prodierit?

Christi, et Apostolorum doctrinam ea praxis eæque res gestæ consecutæ sunt, quæ talem institutionem decebant. Meminisse autem lectorem putamus hanc disputationem à nobis ita esse institutam, ut priusquam ad Gregorii VII tempora veniamus, explicemus ea, quæ antecesserunt. Hæc verò ita exponemus, ut quandoquidem vidimus Bellarmini aliorumque judicio duabus de causis Reges deponi posse, primùm propter crimina; tum etiam absque ullo crimine, propter Ecclesiæ necessitatem; primi generis primùm, postea secundi generis exempla quæramus.

Primùm ergo dicimus, tot labentibus sæculis nunquam fuisse Principes depositione mulctatos, cùm eadem crimina intervenerint, propter quæ id fieri sequenti ætate Gregorius VII et alii docuêre; atque omnino, quemadmodum impiis Regibus, Deum Israelis deserentibus, atque idola colentibus, Achabo, Achazo, Manassi, cæteris, Hebræi paruêre; eumdem ad modum paruisse Christianos, non modò paganis Regibus, sed etiam christianismi desertori Juliano, hæreticis Constantio, Valenti, Anastasio, reliquis etiam Ecclesiam persequentibus, atque ex-

trema omnia potiùs pertulisse, quàm ut ab eorum fide atque obedientiâ discederent.

Neque id adversarii diffitentur, sed uno ore respondent : obtemperatum iis Regibus fuisse, quòd Ecclesia necdum adulta ac firmata viribus, eos compescere non posset, atque in ordinem cogere; non profectò cogitant ad quantam contumeliam pertineat nominis christiani, ut Apostoli, imò verò Christus ipse, cùm illa magnifica patientiæ atque obedientiæ præcepta ediderunt, temporibus tantùm ac necessitati servierint, ut melioribus sæculis alia reservarent. Nos autem ea Patrum monumenta proferemus, quibus hæc duo simul elucescant : neque vires Ecclesiæ defuisse, cùm paruit; et eis rationibus ad parendum adductam, quæ ad omnem statum, ad omnia tempora æquè fundarentur.

Et quidem sub paganis, nihil commovisse se christianos, nihil seditionis agitasse, sed ubique paruisse, atque omnibus aliis fide et obsequio præstitisse constat : eaque est longè maxima religionis nostræ commendatio, quam nunc infringere Christiani moliuntur, qui majorum nostrorum infirmis viribus hanc modestiam tribuunt. At alii non intelligebant infirmos esse, qui tanto numero essent, tantoque animo mori possent. Vel Tertullianum audiamus nomine Christianorum, probante Ecclesiâ, ad Romani Imperii Antistites hæc edentem (Tert., *Apol. cap.* XXXVII.) : « Si enim et hostes exertos, non » tantùm vindices occultos agere vellemus, » deesset nobis vis numerorum et copiarum? » Plures nimirum Mauri et Marcomanni, ipsi» que Parthi, vel quantæcumque, unius tamen » loci et suorum finium gentes, quàm totius » orbis? Hesterni sumus, et vestra omnia imple» vimus, urbes, insulas, castella, municipia, » conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, » palatium, senatum, forum : sola vobis relin» quimus templa. Cui bello non idonei, non » prompti fuissemus, etiam impares copiis, qui » tam libenter trucidamur; si non apud istam » disciplinam magis occidi liceret, quàm occi» dere? Potuimus, et inermes, nec rebelles, » sed tantummodo discordes, solius divortii in» vidiâ adversùs vos dimicasse. Si enim tanta » vis hominum in aliquem orbis remoti sinum » abrupissemus à vobis, suffudisset utique do» minationem vestram tot qualiumcumque ci» vium amissio; imò etiam et ipsâ destitutione » punisset. Procul dubio expavissetis ad solitu» dinem vestram, ad silentium rerum, et stupo» rem quemdam quasi mortui orbis : quæsissetis » quibus imperaretis : plures hostes quàm cives » vobis remansissent : nunc enim pauciores » hostes habetis, præ multitudine Christiano» rum. »

At fortè multitudini deerant duces, aut milites : quasi verò in tam fortibus animis, et milites, et duces non ipsa necessitas peperisset, si licere credidissent. Sed profectò nec deerant, neque Christiani militiam detrectabant. Sic enim sancti Martyres [1] intra ipsa martyria inclamabant : « Nos imperatori terrenam quidem » militiæ corporalis servitutem debemus (*Act.* » SS. Sergii *et* Bach. *ap.* Metaph. *et* Adon.); » neque à militiâ desistebant, nisi fortè per militiæ occasionem ad exsecranda sacra compulsi. Hinc ille Centurio Marcellus : « Jesu Christo Regi » æterno milito. Abjecitque cingulum [2], et ar» ma; et addidit : Ex hoc militare Imperatoribus » vestris desisto..., si talis est conditio militan» tium, ut diis et Imperatoribus sacra facere » compellantur (*Act.* S. Marcell. *Centurion.* » *apud* Bar., *an.* 298, *p.* 700; *Vid.* Ruin., *Act.* » *sinc. p.* 303.). » Itaque cingulum abjecturi erant, non si eorum Pontifex ab officio exsolveret, sed si ad nefaria sacra cogerentur. Hinc Tertullianus in illâ nobili apologiâ : *Vobiscum,* inquit, *militamus;* et testantem audivimus, tantam fuisse Christianorum multitudinem, ut *implerent* non modo, *urbes, insulas, municipia,* sed etiam *castra ipsa,* et omnia præter *templa* idolorum. Quin integræ legiones præsto erant christianismum professæ. Testis illa fulminatrix sub Marco Aurelio, et Mauricio duce legio Thebanorum [3] quæ, puto, bella haud

[1] Sancti Martyrese Syriâ Sergius et Bacchus quondam celebratissimi erant; sed Metaphrastes quantò studiosiùs ficta prodigia congerit, tantò eorum historiam coinquinat magis et absurdam facit. Ado Viennensis correxit in multis Metaphrastem, quem nihilominus unum in cæteris habet auctorem. Quapropter docti omnem historiam rejiciunt. Vid. D. Tillem. tom. v, p. 471 : Baill. 7 Octob. et ipsum Baron. ann. 309, tom. III, pag. 45; qui putat acta horum Martyrum à Metaphraste scripta *in aliquibus emendanda esse.* (*Edit. Paris.*)

[2] In Actis S. Marcelli, quæ edidit D. Ruinart, legimus : *abjecit quoque vitem,* quod vocabulum *vitis,* in Actis Martyrum sæpe reperitur. S. Marini Acta sic habent, pag. 263 : *Honor quidam est* Vitis *apud Romanos, quam qui adepti sunt vocantur Centuriones.* Nempe, ut Baronius optimè probat, veterum testimoniis : Vitis *erat insigne Centurionum, quam manu gestarent, eâque in delinquentes milites animadverterent.* Vid. loc. in textu citat. (*Edit. Paris.*)

[3] Eucherius, qui sæculo VI Ecclesiæ Lugdunensi præfuit, creditur auctor *passionis* hujus legionis, quæ, ut ferunt Acta, pag. 775, *sex millia ac sexcenta viros in armis habebat.* Porrò hæc legio *Thebana* seu *Thebea* nec ab Eucherio et D. Ruinart, nec à D. Tillem. et Fleury *Fulguratricis* nomine appellatur. Fuit quidem legio *Militena* quæ tot habebat christianos quot milites, *Fulguratrix* ideo dicta,

minùs fortiter quàm martyria obiisset. An verò duces non erant, ipse Mauricius, Sebastianus, et alii, quos commemorare nihil necesse est, famâ ac martyrio inclytos et omnibus notos? Quos profectò, si christiani Pontifices subjectione exsolutos, ad Cæsarum imperia detrectanda, aut ad arma capienda concitare poterant, non erat quod Tertullianus diceret : « Nunc pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorum : » aut illud : « Per hanc sectam habetis, à quibus nihil timere possitis (TERT., *Apol. cap.* XLIII.). » Imò verò habuissent infinitam multitudinem, à quâ omnia timere debuissent; quippe quæ, ad excutiendum publicæ potestatis jugum, nihil aliud quàm opportunitatem aut jussum Pontificis expectaret.

Sed hæc ab Ecclesiæ sensu procul abhorrebant. Quare Christiani, cùm suam in Imperatores fidem atque obedientiam prædicarent, numquam significabant quidquam à se metu aut conditione temporum agi, sed omnia Christi et Apostolorum auctoritate et exemplo, atque amore tranquillitatis publicæ, pronâque in rempublicam voluntate; quæ ad omnia tempora pertinere non est dubium. Sic audivimus jam dicentem Irenæum (*sup., lib. I. sect.* II. *cap.* X *et* XVII.), ideo imperio obsequendum, quòd publica tranquillitas, publicus ordo à Deo constitutus id exposcat : sic Tertullianum totius Ecclesiæ nomine prædicantem, ideo obsequendum, quòd Deus ita velit religiosè coli supremam majestatem, se auctore, constitutam, sibique soli subjectam. Hæc sanctus Justinus Martyr : hæc Theophilus Antiochenus [1] : hæc Origenes : hæc alii omnes mirâ consensione tradunt; supervacaneumque est hìc studiosè colligere, quæ libros aperientibus statim obvia sint. Denique uno ore omnes eamdem obedientiam, eâdem veritatis æternæ regulâ, eâdem Scripturarum auctoritate profitentur; ut hæc ad conditionem referre temporum, nihil aliud sit, quàm certæ et inconcussæ doctrinæ auctoritatem penitus infringere, atque ad hominum arbitria flectere.

quòd sub M. Aurelio, exercitum Romanum siti mox periturum, impetratâ à Deo magnâ vi imbrium, liberavit, dum interea *fulminum jactus hostium copias extinguerent, et in fugam verterent*. Vid. Eus. lib. V, cap. V. Illa autem legio cum Thebeâ confundi non debet; quinimo inde rectè concluditur plurimas fuisse legiones ex solis christianis. De legione *Fulguratrice* vid. not. Vales. in Euseb. et Tillem. Hist. Imper. tom. III, pag. 408. (*Edit. Paris.*)

[1] Theophilus Antiochenus sextus ab Apostolis ad Autolicum contra christianæ religionis calumniatores scripsit tres libros, quos reperies inter opera Justini, et in Bibliothecâ græco-latinâ Patrum, edit. vulgò dictæ : *Magnæ pavis*, tom. 1, pag. 104. (*Edit. Paris.*)

CAPUT II.

Quartum sæculum, Julianus Apostata : an Ecclesia tum invalida fuerit? S. Gregorii Nazianzeni locus : item S. Augustini, S. Thomæ responsio ad locum Augustini, non satis cognito rerum sub Juliano statu.

At fortè quis dixerit, ethnicis quidem Regibus parendum fuisse, non autem christianis, si à christianâ religione defecissent, aut eam insectarentur. Sed quanquam illa distinctio vana omnino est, Christianosque jussa Ecclesiæ detrectantes tantùm pro ethnicis haberi vult Christus, atque ideo illos haud magis quàm ethnicos regnare vetat : tamen ut eam rem certiùs exploremus, placet intueri Juliani Apostatæ tempora; quem quidem non modò christiano baptismo, sed etiam clericali ordine initiatum, ac Lectoris officio defunctum esse constat.

Ac primùm, notum est regnasse Julianum medio quarto sæculo, post Constantium et Constantinum, quorum temporibus fidem christianam et Ecclesiam catholicam mirum in modum fuisse propagatam omnes historici memorant; ut tanta multitudo, quantam à Tertulliano descriptam vidimus, secutis temporibus comparata, modica haberetur. Sic enim scribit sanctus Gregorius Nazianzenus Oratione in Julianum III : « Ac ne hoc quidem perspiciebat (Julianus) quòd prioribus quidem persecutionibus, parva perturbatio sequebatur, quia nondum dogma nostrum ad multos propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus veritas hærebat...... Nunc autem salutari doctrinâ longè latèque fusâ, et apud nos præsertim dominante, religionem christianam immutare....., nihil aliud fuerit quàm Romanorum imperium convellere, ac de rerum summâ periclitari (GREG. NAZ., *orat.* III. *in* JUL. *tom.* I. *p.* 80.). » Non igitur infirma tum erat Ecclesia catholica, sive ipsa *veritas* et *salutaris doctrina,* quæ in imperio Romano *dominabatur;* cum quâ rerum summa periclitatura erat, si Christiani pristinæ modestiæ obliti arma caperent.

Notum etiam illud Joviani Imperatoris christianissimi et catholicissimi, post Juliani necem electi, atque ideo imperium respuentis, quòd imperare nollet nisi christianis; ex quo vox erupit totius exercitûs : Christianos se esse, atque in piâ disciplinâ Constantino et Constantio Imperatoribus educatos (SOCR., *lib.* III. *cap.* XXII; SOZ., *lib.* VI. *c.* III; THEODOR., *l.* IV. *cap.* I.). Non ergo multitudo tantùm plebis, sed totius exercitûs Christo serviebat.

Id etiam docet, quantùm prævaleret in Romano exercitu vera fides, quòd Joviano post sex

menses mortuo, Valentinianum haud minùs christianum et catholicum, ad hæc fidei confessorem, Augustum elegere.

Quàm autem egregiè milites vel Juliano vivo in Christum animati essent, docet illud à sancto Gregorio Nazianzeno relatum (Greg. Naz., *loc. cit. p.* 83, 84, 85.); nempe propositam fuisse Juliani statuam, quam pro more adorarent, adjunctis tamen idolis, ut ea adorasse viderentur; tum verò milites donativum accepturos ab eo Imperatore, thus quidem incendisse incautos, postea verò monitos quàm id ad Gentilium superstitionem pertineret, è publico convivio statim exiliisse, atque exclamasse: « Christiani, Christiani sumus : » denique ad Imperatorem accurrisse, projectâque pecuniâ, iterum exclamasse : « Non dona accepimus, » Imperator, sed morte damnati sumus; » et quæ præclara hìc Gregorius Nazianzenus commemorat.

Quod Cardinalis Perronius objicit (*Harang. au Tiers-état.* Du Perron, *OEuv. div., p.* 631.), Julianum ab Ecclesiâ *neque prudenter*, *neque utiliter* potuisse deponi, hoc etiam nomine, quòd *Arianorum factio Ecclesiam catholicam oppressam teneret*, à tanti viri scriptis abesse vellemus. Neque enim id Gregorio Nazianzeno rem coram intuenti, ac Juliani imprudentiam singularem incusanti congruit. Ad hæc satis constat Ecclesiam catholicam, longo intervallo Arianis præstitisse, cùm primùm toto Occidente regnaret, paucis ibi Arianis; in Oriente verò universus ferè populus in priscâ fide staret, solis plerumque Episcopis, quos Constantius violenter intruserat, aliud sentientibus, iisque inter se mirâ confusione divisis. Certè qui vel unum Athanasium legerit, satis intelliget quantùm Ecclesia catholica, etiam sub Constantio prævaleret : quod quidem Calvinistis, Arianorum multitudinem et victorias amplificantibus, Catholici omnes, et ipse Perronius luce clariùs demonstrarunt. Quare quòd Ariani catholicam Ecclesiam opprimerent, solius Constantii violentiæ tribuendum : quo statim mortuo, Catholici adeo prævalebant, ut exercitus nonnisi catholicos Imperatores eligeret.

Cùm ergo adeo et multitudine, et robore, et animis valeret Ecclesia; tamen Christiani fidem Imperatori servarunt impio, apostatæ, blasphemo in Christum, nihil non molienti ut christianam è medio tolleret religionem. Etsi enim christianismi nomine paucos interfecerit, quòd nostris martyrii honores invideret, tamen et iniquis legibus premebat Christianos, et plebis in nostros sævientis seditiones alebat; ut eo nemo fuerit vehementior christianæ fidei insectator. Neque eò magis Christiani ab officio recessêre; imò verò ejus statuas, teste Gregorio, cum aliis civibus omnino adoraturi erant, repugnante nullo; nisi eis statuis Imperator idola adjunxisset: adeo non modò in necessariis obsequebantur, sed ne quidem à superfluis, qui regiæ majestati deferri solerent, honoribus abstinebant.

Memorabile illud apud Theodoretum sanctorum Martyrum Juventini et Maximini, qui cum Juliano Apostatâ præcipuo militiæ honore conjuncti, idololatriam ei liberis vocibus exprobrabant : « Hoc unum, inquiunt (Theod., » *lib.* iii. *cap.* 15.), in tuo imperio molestè » ferimus. » Adeo aberant ab imperio in aliis rebus, atque in militiâ detrectando.

Attestatur beatus Augustinus his verbis (Aug., *in Psal.* cxxiv. *n.* 7. *tom.* iv. *col.* 1415.) : « Aliquando injusti perveniunt ad honores sæ» culi. Cùm pervenerint et facti fuerint vel » Judices, vel Reges; quia hæc facit Deus prop» ter disciplinam plebis suæ, non potest fieri » nisi ut exhibeatur illis honor debitus potestati. » Audis verba, *non potest fieri;* quæ certè oratio non est accommodata temporibus; sed ab inseparabili rerum conditione, naturâque ipsâ, profecta, ad omnia tempora diffunditur. Cur autem *non potest fieri quin exhibeatur ille honor?* Nempè respondet : quia est illi *debitus potestati, et quia hoc facit Deus;* ut illi profectò potestati parere necesse sit eum, qui Deo paret.

Hoc fundamento posito, pergit Augustinus; cùmque servos memorasset Domino infideli obedire, ad Reges progressus, hoc exemplum adducit : « Julianus extitit infidelis imperator : » extitit apostata, iniquus idololatra : milites » christiani servierunt Imperatori infideli. Ubi » veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant » nisi illum qui in cœlo erat; si quando volebat » ut idola colerent et thurificarent, præponebant » illi Deum. Quando autem dicebat; Producite » aciem : ite contra illam gentem; statim obtem» perabant. Distinguebant Dominum æternum » à domino temporali; et tamen subditi erant » propter Dominum æternum etiam domino » temporali. »

Manifestè ergo sanctus Augustinus Principem apostatam, Ecclesiæ hostem ac persecutorem, accenset iis Principibus, qui, licèt injusti sint, cùm tamen ad honores sæculi pervenerint, *non potest fieri nisi ut exhibeatur illis honor debitus potestati:* et quidem exhibeatur, non illâ, quam jactant, prudentiâ ac metu, sed æternâ

et incommutabili lege, propter æternum Regem scilicet, qui res humanas æterno consilio ita ordinavit.

Hunc locum interpolatum et mutilum sub Ambrosii nomine Gratianus protulit[1], atque ita mutilum et truncum sanctus Thomas vidit (S. Thom., 2. 2. *q.* xii. *art.* ii. *ad* i.), ac sibi objecit. Respondit autem sic : « Quòd illo tem- » pore Ecclesia in suî novitate nondum habebat » potestatem terrenos Principes compescendi, » et ideo toleravit fideles Juliano Apostatæ obe- » dire, in his quæ non erant contra fidem, ut » majus fidei periculum vitaretur. » Quæ verba sancti Doctoris exscribere non piguit, ne quid dissimulare videremur. Tamen si in Gregorii Nazianzeni locum aliosque similes incidisset, credo, intellexisset non fuisse tum Ecclesiam *in suî novitate,* nec potestate destitutam : quippe quæ quadringentis ferè annis victrix jam *dominaretur,* nec *nisi imperio convulso* labefactari posset. Sed nimirum hæc et alia multa antiquitatis monumenta, librorum inopiâ ac linguarum imperitiâ, vix erant cognita : labente etiam disciplinâ, cùm pauca spiritûs vestigia superessent. Nos igitur his responsis, Patrum testimonia facilè anteponimus, ac de sancto Thomâ, cum totâ Facultate nostrâ Petri Alliacensis ore respondemus : « Nos hujus Doctoris sanctitatem » veneramur, et ejus doctrinam, quantùm fides » et ratio patitur, tenendam esse censemus (*Hist.* » *Univ., tom.* iv. *sæc.* vi. *pag.* 627.). » Hæc ille, cùm de immaculatâ Virginis Conceptione, sancti Thomæ nomen atque auctoritatem objicerent. Quæ semel dicta volumus ad hanc et alias sancti Doctoris auctoritates, quæ objici possent. Quòd autem sanctus Doctor addit : toleratum fuisse tum Juliani imperium, *ne majus fidei periculum vitaretur :* rogo, potuerintne Ecclesiæ res pejore loco esse, quàm sub eo Principe, qui ut christianam religionem exscinderet, nec dolis, nec donis, nec minis, nec suppliciis parcebat, eòque periculosiùs sæviebat, quòd interdum parcere videretur, sævumque animum quâdam clementiæ specie occultaret; ac denique, teste Gregorio Nazianzeno et aliis, satis præferret à se extrema omnia adhibitum iri, si de Persis victoriam reportaret : quam tamen victoriam milites ducesque Christiani omni ope promovebant. Quid autem pertimescebant Juliani temporibus, quod non item omni Ecclesiæ tempore pertimescendum fuerit, Regibus depositis ? Nempe quotiescumque à Pontificibus depositi sunt, secutæ eæ calamitates, stragesque, et scelera, imò etiam schismata, quæ historiæ produnt, magno fidei animarumque periculo. Quare, si teste sancto Thomâ, Bellarmino, et aliis, horum malorum metus Pontifices deterrebat meritò, à Constantio, Valente, Anastasio, et reliquis; et ab omnibus quoque Regibus deponendis, pari ratione abstinere oportuit.

Hinc autem exsurgit nostræ sententiæ demonstratio : non eam profectò Christus Ecclesiæ suæ clementi et pacificæ potestatem dedit, quæ sine vi, sine cædibus, sine bellis civilibus, tetrisque schismatibus non posset exerceri; atqui non aliter exerceri potuisse potestatem illam deponendi Reges experientia testatur : non ergo ea potestas à Christo est.

CAPUT III.

A paganis Regibus, atque ab Apostatâ Juliano transitus ad hæreticos : Constantius Arianus, catholicæque Ecclesiæ persecutor : an imbecillitate factum, quòd Hilarius, Athanasius, Lucifer Calaritanus, alii, indirectam potestatem ne quidem intentarent.

Post Paganos et apostatas Reges, hæretici proferendi. Primus prodeat Imperator Constantius, Constantini Magni filius, Arianæ hæresis propugnator quarto sæculo Ecclesiæ. De eo sic scribit sanctus Hilarius (Hilar., *l. cont.* Const., *n.* 5, 7, 8. *col.* 1241 *et seq.*) : « Nunc pugnamus » contra persecutorem fallentem, contra hostem » blandientem..... Christi novi hostis es, Anti- » christum prævenis..... Omnia sævissima sine » invidiâ gloriosarum mortium peragis : novo » inauditoque ingenii triumpho, de diabolo vin- » cis, sine martyrio persequeris. Plus crudelitati » vestræ, Nero, Deci, Maximiane, debemus : » diabolum enim per vos vicimus..... At tu om- » nium crudelium crudelissime, damno majore » in nos, et veniâ minore desævis. » Hæc et similia demonstrant non fuisse leviorem habitam Constantii hæretici persecutionem, quòd cædibus parceret; cùm interim in pios et orthodoxos, bonorum proscriptione, exilio, carceribus, omnique aliâ crudelitate sæviret.

Sed nec ille cædibus pepercisse putandus est, qui et inflictis incommodis enecaret, et impunes esse vellet eos, qui per seditionem ac plebeios tumultus tot Sanctos trucidarent.

Quin etiam vehementissimæ ac violentissimæ persecutionis fuit, quòd Episcopos et Synodos,

[1] Hunc locum interpolatum et mutilum sub Ambrosii nomine Gratianus protulit (*Caus.* xi, *q.* iii, *c.* xciv.) hoc modo : « Julianus Imperator, quamvis esset apostata, » habuit tamen sub se christianos milites, quibus, cùm » dicebat : Producite aciem pro defensione reipublicæ, » obediebant; cùm autem diceret eis : Producite arma in » Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cœli. »

ad prodendam fidem compelleret. Sic enim ait Hilarius : « Assisto Orientalium in Seleuciâ » Synodo, ubi reperi tantùm blasphemorum, » quantùm Constantio placebat (Hilar., *lib.* » *cont.* Const., *n.* 12. *col.* 1247.). » Ac postea : « O tu sceleste, qui ludibrium de Ecclesiâ facis. » Soli canes ad vomitum suum redeunt : tu » Sacerdotes Christi resorbere ea quæ respuerant » coegisti (*Ibid., num.* 25. *col.* 1256.). » Quæ sanè persecutio eo periculosior ac damnosior fuit, quòd simplices animæ, episcopali imò et synodali auctoritate deceptæ, auctore Constantio, in hæresim ruerent.

Quin etiam sanctissimum, tum fortissimumque Papam Liberium è Petri sede dejecit, substituitque eum quem Ariani vellent. Extat apud Theodoretum (Theod., *lib.* ii. *c.* xvi.) ejusdem Liberii fortissima cum Constantio Imperatore collocutio, quâ Pontifex ejus exilia comminantis iniqua quidem jussa contemnit, in aliis imperatoriam potestatem agnoscit integram, neque commemorat ei tam indigna molienti, ullum à se aut ab Ecclesiâ imminere posse periculum.

Eum postea Constantius exilii tædio ad pravitatem inflexum sedi restituit. Et, *ô te miserum,* Constanti, dicebat Hilarius (Hil., *loc. cit. n.* 11. *col.* 1247.), *qui nescio utrum majore impietate remiseris, quàm ejeceris.* Quid enim Ecclesiæ damnosius, quàm Romanum quoque Pontificem fuisse coactum, ut post Nicænam fidem alteri fidei subscriberet ? Hæc tamen perpetranti, hæreticosque omni ope foventi, orthodoxos verò hostiliter insectanti, ac denique Antichristi loco habito, omnes obtemperabant in iis quæ ad imperium pertinerent : in sacris tantùm jussa detrectabant. Quæ idem Hilarius accuratè distinguit his verbis : « Prætermitto autem, licèt potissima » Regi sit referenda reverentia (quia enim à Deo » regnum est), non tamen æquanimiter ejus ju- » dicium episcopalibus arbitriis admitti, quia » Cæsaris Cæsari, Deo autem reddenda quæ Dei » sunt (Hil., *fragm. I. n.* 5. *col.* 1282.). » Imperatoria de religione decreta contemnit ; cætera ex Christi mandato servanda profitetur : ex Christi, inquam, mandato, non imbecillitate virium, ut jam obtrudunt.

Hæc scripsit Hilarius, regnante Constantio [1], quod observatum velim adversùs falsam hujus libri inscriptionem : *Contra Constantium jam vitâ functum :* neque enim uspiam de morte ejus loquitur, sed semper alloquitur ut viventem, Ecclesias persequentem, et diserte nunc *regno potientem.* Quin etiam suæ certam scriptionis notam attulit : « Assisto, inquit, Orientalium » in Seleuciâ Synodo : » quo tempore constat vixisse Constantium.

Lucifer verò Calaritanus non modò, vivo Constantio, adversùs eum scripsit, sed etiam per Diaconum libros ad ipsum Imperatorem perferri curavit ; de iisque interrogatus, suos esse magno et invicto animo testatus, Catholicis omnibus admirationi fuit.

Et quidem, ex his libris locum jam insignem attulimus (*sup., lib.* i. *sect.* i. *cap.* xii.), quem nunc non modò repetendum, sed etiam diligentius enucleandum esse duximus.

Jam diximus librum, ex quo ille locus est descriptus, ita inscriptum fuisse : *De non parcendo in Deum delinquentibus ;* locus idoneus quo discamus quousque et quatenus parcendum sit, necne, Imperatori hæretico ac sævienti.

In exemplum adducit Oziam Regem, Regem, inquam, non modò templo, verùm etiam publicâ regni administratione depulsum : quo nullus erat commodior locus, ut ostenderet regno quoque exturbandum Constantium, siquidem id licere sentiret. At eam historiæ partem non assumit in exemplum, verùm eam tantùm, *ubi Sacerdotes Domini Oziam de templo compulerint egredi,* et addit (*Vid. tom.* iv. *Bibl. Pat., pag.* 228.) : « Si enim Oziam Dei Sacerdotes » idcirco pellebant ex aulâ Dei, quia meminis- » sent divinitus præceptum leprosos ante expia- » tionem ingredi templum prohibitos, quantò » magis nos dignè te, conspice, ex Ecclesiâ » pellere Christi, de domo Domini, quia non sit » licitum hæreticum convenire cum catholicis, » insanum cum sanis, plenum immundis spiri- » tibus cum eis in quibus inhabitat Spiritus Dei. » Summum ergo id erat, quod à Pontificibus Imperatores hæretici ac persecutores metuerent, templo Dei. Ecclesiâ Christi, sacrisque arceri conventibus. Hoc tantùm prædicabant Domini Confessores, cùm vel maximè Constantium exagitandum putarent.

Quamobrem cùm Lucifer passim ut hæreticum, ut Arianum, veræ religionis atque ecclesiasticæ communionis extorrem, Ecclesiæ ac

[1] Quanquam optimè probat Bossuet nondum de vitâ decessisse Constantium, cùm eum librum scriberet Hilarius, addendum tamen est, id etiam disertè declarari iis verbis n. 2. quibus ait Hilarius, se *quinto anno post exilia Eusebii, Luciferi et Dionysii,* nempe anno uno ante Constantii mortem, *ad hæc scribenda incitatum* fuisse. PP. Bened. ea verba *jam vitâ functum,* ab Erasmo temerè addita, et à cæteris Operum Hilarii editoribus perperam adscita, respuunt. Tamen iidem credunt, non nisi mortuo Constantio, eum librum editum fuisse. Quibus nitantur argumentis vid. lector, p. 1236. (*Edit. Paris.*)

fidei hostem, persecutorem, Antiocho et aliis persecutoribus comparandam, imò pejorem, denique Antichristum, sive Antichristi præcursorem insectatur, neque eo secius Imperatorem appellat.

Et quidem contemnit inanem regni gloriam vanamque potentiam, quæ nihil Dei regno nocere possit : illegitimam eam esse erga homines, ne innuit quidem, et omnia quidem extrema in regnum ejus à Deo, nihil ab Ecclesiâ minitatur : docetque passim quid Dei Antistites possint in imperatores quoque : nempe arguere, increpare, arcere à domo et Ecclesiâ Dei, neque aliud quidquam.

Quin efficacissimis verbis profitetur, nullam esse imperatoris potestatem in iis quæ adversùs Dei mandata præcipit : « Proba te, inquit (*Vid.* » *tom.* IV *Bibl. Pat.;* LUCIF. *pro* ATHAN., *lib.* I. » *pag.* 184.), super nos ad hoc constitutum Im» peratorem, ut nos armis tuis ad omnem im» plendam voluntatem amici tui diaboli perduce» res. » Quid omissurum putas qui talia scribere haud vereatur? At interim hæc profitetur : « Nam quia dicas nos debere tibi obsequia, scito » quia non tibi soli, sed et omnibus nos in » sublimitate degentibus, in obsequiis REPRÆSEN» TANTIBUS, novimus esse debitores. Dicit enim » Apostolus : *Admone illos principibus et magis» tratibus subditos esse, obedientes, ad omne » opus bonum paratos esse*..... Admonet ergo » nos esse debere subditos in bonis operibus, non » in malis..... Quia autem hæc dicis, Injuriam » patior à Lucifero homine misero, et utique » Imperator....: et tu arbitraris aliud te posse » judicari à me, nisi anathema esse (*Ibid.,* De » non parcendo, etc. *p.* 240, 241.). »

En quibus se coerceat finibus ille, hæreticis non parcendum docens. Quoniam Constantius assiduè jactabat Imperatori sibi obediri debuisse; distinguit Lucifer, et Constantium quidem, ut Imperatorem legitima imperantem coli oportere, verùm ut hæreticum omnino anathema esse, neque quidquam ampliùs.

Ac ne Luciferi auctoritatem elevari posse putent, odio Luciferiani schismatis, primùm satis constat hos libros ante illud schisma conscriptos, imò ante Synodum Ariminensem, cujus occasione schisma illud exortum est : cùm nihil in iis appareat quod ad eum rerum cardinem spectet; tum prædiximus illam, quâ schisma conflatum est, nimiam Luciferi severitatem, maximo argumento esse, quàm inviolata sint in regiâ majestate, quæ Lucifer ille tam vehemens, in Constantio quoque integra et sancta esse voluit.

Leguntur autem ad Luciferum sancti Athanasii litteræ (*tom.* IV. *Bibl. Pat., p.* 249; *et ap.* ATH., *tom.* I. *p.* 965.), hos libros, de quibus inaudierat, mitti ad se postulantis, eosque collaudantis ut apostolico spiritu à fortissimo Domini Confessore scriptos, neque mirum à sancto Athanasio comprobatam de colendo Constantio Luciferi doctrinam, quam ipse dictis factisque confirmavit : quippe qui Constantium in se pro causâ fidei toties sævientem, ac sæpe hæreticum appellatum, haud minùs observat; ad eumque edit apologiam, quâ quidem relegatos queritur tot in orbe terrarum nobiles Episcopos, Osium, Paulinum, Dionysium, Eusebium Vercellensem, illum Luciferum, alios, vastatasque per Syrianum Ducem Ecclesias, sibi quoque, et suis publicè intentatam necem per edicta cruenta Imperatoris, quòd cum Arianis communicare nollet (ATH. *Apol. ad* CONST., *tom.* I. *p.* 295.). Cæterùm haud minùs ut Imperatorem agnoscit : « Puto enim, inquit (*Ibid., n.* 5. *pag.* 298.), » tuam Majestatem in memoriâ habere suas » pollicitationes : » et : « Neque enim restiti » decreto tuæ Pietatis; neque Alexandriam in» gredi conabor (*Ibid., n.* 26. *pag.* 311.) : » et : « Tu tamen, Deo dilectissime auguste, vivas » per multos annorum recursus (*Ibid., n.* 18. » *pag.* 306.). » Addit ipsi suspectos esse non debere Catholicorum conventus et preces; quippe « cùm scias, inquit (*Ib., et pass.*), omnium » vota precesque id expetere à Deo, ut salvus » sis et perpetuò in pace regnes. » Idem Athanasius, cùm ab impio Imperatore etiam læsi imperii accusaretur, non eo se tuetur, quòd sibi licuerit negare fidem publico Ecclesiæ hosti : imò Deum hominesque testatur se in fide mansisse, mansurumque porrò, fausta omnia Imperatori imprecantem (*Ibid., num.* 2 *et seq. pag.* 295.).

Quod vero religiosissimum Deoque dilectissimum passim appellat, quem alioquin hæreticum fuisse profitetur, nihil necesse est à nobis diligentiùs explicari : nemo enim nescit hos titulos imperatoriæ dignitati dari consuetos. Ita enim adscribebant *Pietati tuæ*, utì nunc nos adscribimus *Majestati tuæ*. Quare satis constat hæc non ad fidei commendationem, sed ad honorificentiam pertinere, quam negandam Imperatori etiam persequenti Athanasius non putabat.

Audisti tres fortissimos viros Domini Confessores, Hilarium, Luciferum, Athanasium : vis et Osium Cordubensem, Nicænæ Synodi ducem, Episcoporum ac Synodorum Patrem, adhuc fortem, et invictum fidei Confessorem? « Tibi

» Deus, inquit (OSIUS *ad* CONST., *ap.* ATHAN., » *Hist. Arian., tom.* I. *pag.* 371.), imperium » commisit, nobis quæ sunt Ecclesiæ concredi- » dit, et quemadmodum qui tibi imperium sub- » ripit, contradicit ordinationi divinæ; ita et tu » cave, ne quæ sunt Ecclesiæ ad te trahens, » magni criminis obnoxius fias : *Date* (scriptum » est) *quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ* » *sunt Dei, Deo;* neque igitur fas est nobis in » terris imperium tenere; neque tu thymiama- » tum et sacrorum potestatem habes, Impera- » tor. » Sic officia distinguebant, et in aliis ad obsequium proni in sacris tantùm imperia detrectabant.

Neque id faciebant tantùm quòd non ita tempora postularent; sed quòd non ea esset sibi attributa potestas, quâ de imperio decernerent, quemadmodum nec ulla Imperatori data erat, quâ de sacris judicaret.

Vis totam Synodum proferamus, eamque numerosissimam toto ferè Occidente collecto? Audi Ariminensem, et quidem eo tempore, quo sancta adhuc venerandaque habebatur. Hæc igitur scribit ad Constantium vehementissimè sævientem : « Tuam Clementiam iterum obtes- » tamur, Imperator augustissime, ut ante hie- » mis asperitatem, modo tuæ Pietati visum » fuerit, nobis ad nostras Ecclesias reverti fa- » cias potestatem, quò possimus Deo Patri om- » nipotenti, et Domino et Salvatori nostro » Christo, filio ejus unigenito, pro tuo regno » consuetas preces cum populo fundere, sicut » et antè fecimus, et adhuc facere non desisti- » mus (*ap.* ATH., *lib. de Syn. n.* 3. *tom.* I. » *pag.* 724.). »

Sinceram mentem precatio demonstrabat; satisque constabat eos rebus imperii vero animo, non imbecillitate favisse, qui pro iis Deo cordium inspectori vota facerent.

At si Catholici intelligebant deponi ab Ecclesiâ potuisse Constantium; quid tandem expectabant? Quidve tenebat Ecclesiam tot malis vexatam, quominus eâ potestate confestim uteretur? Negant eam fortitudinem his temporibus congruisse; quasi verò Ecclesia catholica tantâ accessione fidelium aucta, ac tot per Constantinum, et sub ipso Constantio, Ariano licèt, firmata præsidiis, non aliquem inter suos Magnentium invenisset.

Imò sub initia Constantii, cùm jam ille Arianos ad secreta aulæ admisisset, eorum instinctu omnia commoveret, Episcopos orthodoxos sede dejiceret, mulctaret exiliis : habebat Ecclesia Constantem Constantii fratrem in Occidente regnantem; atque is tanto studio catholicarum partium tenebatur, ut arma intentaret fratri, nisi Athanasium ab ipso Constantio pro fide fugatum sedi Alexandrinæ redderet (SOC., *l.* II. *c.* XXII. SOZ., *lib.* III. *c.* II; THEOD., *lib.* II. *c.* III.). Adeo belli causas serere placebat. Neque tamen animum subiit, ut ullum imperii titulum Occidentis Imperator à Romano Pontifice impetraret, aut Ecclesia tanto munita præsidio Constantium deponendum aggressa est. Talia quippe tum, ne quidem per somnia cogitabant.

Quòd si postea Constantium toti jam orbi imperantem aggredi verebantur; profiterentur saltem, quantam Ecclesia accepisset ad Reges deponendos à Domino potestatem. Sic enim vel Constantium deterrerent, vel certè demonstrarent, quantùm ei Ecclesia pepercisset. Certè non tacebant Domini Confessores, quid in sacris posset sacerdotalis auctoritas. Cur cætera omittebant? Cur illam in temporalibus adimendis auctoritatem? Metune, an adulatione? Atqui vidisti ut metuerent, ut adularentur. An dices, ne temporibus quidem illis congruisse, ut omnia Ecclesiæ jura proferrent? Misera verò jura, quæ tot labentibus sæculis, datâ quoque occasione, tacere cogerentur Domini Confessores, nedum exercerent.

Neque obest nobis quod de Constantio mortuo Gregorius Nazianzenus, et alii mitiùs interdum locuti sunt. Ut enim hæc obiter perstringamus, factum id tum maximè, dum eum cum Juliano Apostatâ compararent. Neque prætermittendum id, quod à Gregorio Nazianzeno est traditum [1] : nempe famam increbuisse, morientem eum serâ pœnitentiâ hæc tria doluisse : « Quòd suos ne- » casset; quòd Julianum Apostatam Cæsarem » designasset; quòd novis dogmatibus studuisset » (GREG. NAZ., *orat.* III. *p.* 69; *orat.* XXI. » *p.* 389; *Vid.* THEOD., *lib.* III. *cap.* I.). » Cæterùm hæc non prohibent, quominus certum sit et Constantium Ecclesiæ persecutorem fuisse acerbissimum, et interim, non modò pro Imperatore habitum, sed etiam tanquam ex Dei jussu religiosissimè observatum fuisse, etiam eo tempore, quo efferatus sine more modoque vexabat Ecclesiam.

[1] Famam increbuisse dicit quidem Gregorius Nazianzenus; sed hanc fuisse incertam, imò falsam, ex eo constat, quòd Constantius ab Euzoio Antiocheno Episcopo, Arianorum defensore vehementissimo moriens baptizatus est. Et sanè ad mortem usque, illum pro Arianâ blasphemiâ stetisse testantur Athanasius, tract. de Synod. et multi alii ex Patribus. Vid. Till. Hist. Imper. vit. Const. tom. IV. p. 466. (*Edit. Paris.*)

CAPUT IV.

Quarti Ecclesiæ sæculi reliqua exempla proferuntur : Valens hæreticus et persecutor : sancti Basilii aliorumque Sanctorum sensus : Justinæ Arianæ, Valentiniani II nomine, Catholicos insectanti, sanctus Ambrosius viribus prævalens, quousque repugnari posse putat : quid idem comminatus sit Gratiano et Valentiniano, si sacra paganorum restituerent.

Inter hæreticos Imperatores secundus temporis ordine, impietate et crudelitate facilè primus, Valens extitit. Hic post Julianum, et breve Joviani Principis religiosissimi imperium, à Valentiniano fratre Orientis Imperator factus, Arianam hæresim tutabatur; de quo Gregorius Nazianzenus hæc scripsit : « Imperator auri » amantissimus, et Christi inimicissimus..., post » persecutorem persecutor, post apostatam non » quidem apostata, sed nihilo tamen eo melio» rem se Christianis præbens (GREG., *orat. fu-* » *neb. sancti* BAS. XX. *p.* 337.). » Hujus imperatoris quanta in orthodoxos crudelitas fuerit, prodit illud relatum à Socrate quòd nempe mitescere visus sit, « cùm mortis loco exilium ir» rogavit Sacerdotibus (SOC., *l.* IV. *c.* XXXII.). » Atque hunc tam crudelem, tam impium, Ecclesia nihilominus Imperatorem coluit. Ejus ministrum ad se missum cum Imperatoris litteris, ut exilium indiceret, sanctus Eusebius Samosatensis Episcopus admonuit, ne, causâ adventûs sui proditâ, plebem in se concitaret. Ipse clam, ne turba fieret ulla, ex urbe profectus, populo ad se accurrenti, piumque Pastorem effusis lacrymis revocanti, « recitavit legem apostolicam, » quæ disertè præcipit obediendum esse magi» stratibus (THEOD., *lib.* IV. *cap.* XIV.). »

Sic sanctus Basilius Modestum Præfectum ad se missum, qui ad Imperatoris communionem cogeret, atque extrema omnia minaretur, non negat legitimum imperium gerere : atque interroganti : « Nos, inquit (BAS., *orat.* XX. *p.* 349.), » quales tibi videmur ? Nihil, respondit, dum » hæc jubetis. » Adeo in unâ religionis causâ detractat imperia : « Cæterùm, inquit (*Ibid.*, » *p.* 350.), potestate tuâ fruere : hæc ad Impe» ratorem defer. » Passurum se omnia commemorat, jubente Imperatore. Uno verbo, agnoscit potestatem sacram et inviolabilem ; abusum potestatis notat et contemnit.

Edessæ sanctus Presbyter Eulogius, jussus à Præfecto « communicare Imperatori iisque qui» buscum Imperator communicat, respondit : » Numquid ille, inquit (THEOD., *l.* IV. *c.* XVIII.), » unâ cùm imperio sacerdotium etiam adeptus » est? » Sic utriusque potestatis agnoscit limites : Imperatorem sua agentem observat : Arianis Sacerdotibus communicare jubentem despicit.

Sic erga Valentem se gerebat Ecclesia adeo præpollens viribus, ut Valentinianum Valentis fratrem, et postea Valentiniani filium Gratianum, Augustos, fide ac religione præstantes haberet in Occidente; neque tamen iis præsidiis freta de abdicando Valente quidquam cogitavit, aut saltem ostendit id se posse. Neque Oriens minùs Valenti furenti, quàm Occidens Valentiniano et Gratiano piis ac faventibus detulit. Sic omnes in diversissimâ Principum erga Ecclesiam voluntate, eamdem majestatem, ut à Deo profectam, venerabantur.

Post Valentiniani I Valentisque tempora, regnavit Gratianus Valentiniani filius, magnumque Theodosium imperii consortem accepit. Valentinianus II, Gratiani frater, Mediolani levabatur [1] nonum fere annum agens, Justinâ matre, Arianâ muliere regnum administrante. Tyrannus Maximus, cæso Gratiano, Gallias occuparat; Romæ atque Italiæ victor imminebat. Eo in rerum cardine, Justina Principis nomine jussit, utì Arianis suis basilicæ à sancto Ambrosio Mediolanensi Episcopo traderentur. Ipse oratione habitâ traditurum se negat, neque enim fas esse Sacerdoti tradere impiis Ecclesias Christi nomine dedicatas. « Nec mihi, inquit (AMBR., » *ep.* XX. *ad* MARCELL. *n.* 16. *tom.* II. *col.* 857.), » fas est tradere, nec tibi accipere, Imperator, » expedit...... Allegatur Imperatori licere om» nia ; ipsius esse universa. Respondeo : Noli te » gravare, Imperator, ut putes te in ea quæ di» vina sunt imperiale aliquod jus habere : noli » te extollere, sed si vis diutius imperare, esto » Deo subditus. Est scriptum : *Quæ Dei, Deo,* » *quæ Cæsaris, Cæsari.* Ad Imperatorem pa» latia pertinent, ad Sacerdotem ecclesiæ : pu» blicorum tibi jus mœnium commissum est, non » sacrorum. » Et iterum : « Si tributum petit, » non negamus : agri Ecclesiæ solvunt tribu» tum...... Solvimus *quæ sunt Cæsaris, Cæ-* » *sari, et quæ sunt Dei, Deo :* tributum Cæ» saris est, non negatur : Ecclesia Dei est, » Cæsari utique non debet addici (AMBR., *Serm.* » *cont.* AUX. *de Basil. etc. n.* 33; *ibid.* » *col.* 872.). » Hæc dicebat Ambrosius : potestati nihil detrahebat : officia discernebat.

Videamus quam vim opponeret impotenti fœminæ Principis nomine extrema omnia intentanti : hanc nempe : « Tradere basilicam non » possum, sed pugnare non debeo...... Habeo » arma, sed in Christi nomine : habeo offerendi

[1] Ad imperium.

» mei corporis potestatem..... Habemus tyran- » nidem nostram : tyrannis Sacerdotis infirmitas » est : *Cùm infirmor*, inquit, *tunc potens sum* » (AMBR., *Serm. etc. n.* 22, 23. *c.* 858.). » Ipsa plebs exclamabat : « Rogamus, Auguste, » non pugnamus ; non timemus, sed rogamus. » Hoc, inquit Ambrosius (*Ibid.*, *n.* 14. *p.* 855.), » in vobis, hodie Spiritus locutus est. Hoc Chris- » tianos decet ut et tranquillitas pacis optetur, et » fidei constantia nec mortis revocetur periculo. » Ita resistebant. At nunc, confirmatâ Ecclesiâ, si adversariis credimus, ultro arma jussu Pontificum inferemus.

Piget quidem repetere parum congrua Christianis. Sed quandoquidem his urgemur, considerare nos oportet quo tunc loco res essent. Imperabat in Oriente Theodosius Magnus, catholicæ fidei studiosissimus propugnator. Cæso Gratiano, Maximus tyrannus regnabat in Galliis, unde Valentiniani inhiabat imperio, vicinæque Italiæ imminebat. Quo autem ille, fidei catholicæ studio teneretur, hæc Theodoreti verba docent (THEOD., *lib.* V. *cap.* XIV.) : « Ubi Ma- » ximus accepit ea quæ adversùs eximium fidei » præconem Ambrosium Valentinianus fecerat, » scribit ad Valentinianum litteras, ne pietati » bellum inferret, ac patriam religionem pro- » deret ; denique arma minatur, nisi à propo- » sito discederet, nec secus ac dixerat, gessit. » Nam Mediolanum promovit exercitum : » Italiam scilicet, ac Valentiniani provincias, ipsamque adeo Romam invasurus. Cui catholicam fidem tuenti, imò verò fidei causâ bellum professo, catholici Pontifices, cur non regnum traderent, et ab Ariano Principe, etiam sæviente, deficerent? Ad hæc Mediolani pars catholica maximè prævalebat ; quin ipsi Valentiniani milites, qui basilicam circumfusi occupaverant, Imperatori nuntiant « se præsto futuros, si vi- » derent eum cum Catholicis convenire ; alio- » quin se ad eum cœtum, quem Ambrosius » cogeret, transituros (*ap.* AMBR., *ep.* XXI. *n.* 11. » *col.* 855.). » Licebat ergo tunc fidenter exprimere vim illam deponendi Reges ; ac si pupillo Principi parcerent, licebat Arianam mulierem in pueri animos venena hæresis instillantem à gubernaculis amovere. At dicebat Ambrosius (*Serm. cont.* AUX., *n.* 3. *col.* 864.): « Dolere potero, potero flere : adversùs arma, » milites, Gothos quoque, lacrymæ meæ arma » sunt ; talia enim munimenta sunt Sacerdotis : » aliter nec debeo, nec possum resistere. » *Nec debeo, nec possum*, inquit, cui tot undique auxilia suppeterent. Non enim depositiones tum, non bella civilia jussu Pontificum movenda cogitabant.

Victo Maximo, ad Valentinianum, Theodosium et Arcadium, Augustos, Senatûs delata est supplicatio [1], ut ara Victoriæ Romæ restitui juberetur. Scribit Ambrosius ad Valentinianum (*Epist.* XVII. *n.* 8, 12, 14. *col.* 825.) : « Quis- » quis hoc suadet sacrificat, et quisquis hoc sta- » tuit. » Tum addit : « Certè si aliud statuitur, » Episcopi hoc æquo animo pati et dissimulare » non possumus. Licebit tibi ad Ecclesiam con- » venire, sed illic non invenies Sacerdotem, aut » invenies resistentem. » Quid autem est *resistentem ?* A sacris prohibentem. « Quid in- » quit, respondebis Sacerdoti dicenti tibi : Mu- » nera tua non quærit Ecclesia, quia Gentilium » templa muneribus adornasti? » Et alia ejusdem spiritûs. Alias Ecclesia minas, etiam in summis periculis, nesciebat.

CAPUT V.

Sancti Ambrosii cum Theodosio gesta : an Ambrosius aliquid temporalis potestatis attigerit, ut Bellarmino visum ; an vel de eo cogitaverit ? Aliud Ambrosii erga eumdem Theodosium post incensam synagogam.

Jam de Theodosio Magno dicere nos oportet, quòd in eum Ecclesia suam potestatem exeruit, et illud exemplum Gregorius VII iterum atque iterum in medium attulit. « Beatus, inquit » (GREG. VII, *lib.* IV. *epist.* II ; *lib.* VIII. *epist.* » XXI.), Ambrosius, scilicet sanctus, non tamen » universalis Ecclesiæ Episcopus, pro culpâ, » quæ ab aliis Sacerdotibus non adeo gravis » videbatur, Theodosium Magnum Imperato- » rem excommunicans ab ecclesiâ exclusit. » Ab ecclesiâ certè, non à regno. Sed hæc amat miscere Gregorius, tanquam unum ex alio consequatur.

Bellarminus verò intellexit, Theodosio ne quidem intentatas depositionis minas ; adeoque tali exemplo gravari se potiùs quàm juvari, nisi aliquid adderetur. Hæc autem addidit : primùm excommunicatum ab Ambrosio fuisse Theodosium, « propter cædem, quam Thessalonicæ à

[1] Senatûs supplicatio facta fuit an. 384, quo anno Ambrosius memoratam epistolam ad Valentinianum scripsit, biennio scilicet ante Justinæ de basilicis persecutionem. Vid. admonitionem P. Bened. ante epistolam hanc Ambrosii, et p. 828 et seq. Nondum igitur Theodosius bellum intulerat Maximo. Sed cùm eum demum vicisset an. 388, iterum de eâdem re supplicavit Symmachus, qui à Theodosio nullum tulit responsum, nisi quòd in exilium missus est. Altera hæc supplicatio BOSSUET levis erroris chronologici causa fuit. Vide Ambrosium, qui in epistolâ LVII, ad Eugenium, *recenset ordine* Senatûs varios et inutiles conatus, quibus ille aram Victoriæ sibi reddi flagitabat. (*Edit. Paris.*)

» militibus fieri imperaverat : » tum ei præceptum ab eodem Ambrosio, « ut legem ferret, ne » sententiæ latæ de cæde vel bonorum publicatione ratæ essent, nisi post triginta dies. » Quæ postquam ex Theodoreto Bellarminus retulit, jam infert : « Atqui non potuit Ambrosius excommunicare Imperatorem, nisi priùs causam » cognovisset et dijudicasset, licèt criminalis » esset et ad forum externum pertineret : non » potuit autem cognoscere, nisi etiam in foro externo judex Theodosii fuisset. » De lege autem sic ait : « Cogere Imperatorem ad legem ferendam...., manifestè ostendit posse Episcopum » interdum potestate temporali uti...., et si Episcopus quilibet id potest, quantò magis princeps Episcoporum (Bell., *lib.* v. *de Pont.* » *c.* viii. *p.* 894.) ? » Hæc igitur objiciunt. Nos autem factum recensemus ex ipso Ambrosio, et ex Theodoreto, quem Bellarminus laudavit.

Refert igitur Theodoretus (Theod., *lib.* v. *cap.* xvii.), seditione Thessalonicæ factâ, quosdam è magistratibus saxis obrutos : iratum Imperatorem misisse milites, qui, nullo habito judicio de reis, promiscuâ cæde uterentur : septem millia virorum interfectos esse, nullo insontium noxiorumque discrimine. Hæc illa culpa est, quam dicit Gregorius VII « aliis Sacerdotibus » non adeo gravem fuisse visam. » Cur autem culpam extenuat, nisi ut in gravioribus culpis majora audenda significet? Non ita Theodoretus, qui Theodosium « Imperatorem ut tyrannum, irâ » pro lege habitâ, » hæc fecisse memorat. Ambrosius verò ad ipsum Theodosium hæc scribit (Ambr., *epist.* li. *n.* 6. *col.* 998.) : « Factum » est in urbe Thessalonicensium, quod nulla » memoria habet, quod revocare non potui, ne » fieret ; imò quod antè atrocissimum fore dixi, » cùm toties rogarem, et quod ipse serò revocando, grave factum putasti. Hoc factum extenuare non poteram. Quando primum auditum » est, propter adventum Gallorum Episcoporum, » Synodus convenerat : nemo non ingemuit, » *nullus mediocriter accepit.* » (En culpa quæ aliis non ita gravis videretur.). « Non erat facti » tui absolutio in Ambrosii communione : in » me etiam ampliùs commissi exaggeraretur » invidia, si nemo diceret, Dei nostri reconciliationem fore necessariam. » Gravis ergo causa, non Ambrosio tantùm, sed cæteris Episcopis visa erat, de quâ, ipso tacente, cognituri essent. Videamus in tam atroci, tamque tyrannico facto, quid Ambrosius fortissimus Episcopus fecerit.

Et quidem judicia divina commemorat : Theodosium exemplo Davidis ad pœnitentiam hortatur ; nisi faciat, sacrorum eum extorrem futurum : « Noli peccato tuo aliud peccatum addere, » ut usurpes quod usurpasse multis officit. » Et postea : « Offerre non adeo sacrificium, si voluеris assistere. » Postremò : « Tunc offeres, » cùm sacrificandi acceperis facultatem (*Ibid.*, » *n.* 12, 13, 15.). » Summum id in Imperatorem, ut et in alios Christianos.

Quid postea factum sit refert Theodoretus (Theod., *lib.* v. *cap.* xviii.) : nempe, Imperatori pro more Ecclesiam ingressuro occurrit Ambrosius : « Ingressum prohibuit : Quibus enim, » inquit, oculis templum aspecturus es? Quomodo sacrosanctum Domini corpus accepturus » es? Quomodo pretiosum sanguinem, tot hominum fuso sanguine? » Non, ut Gregorius VII : Quomodo regnaturus es? Efficiam equidem, ne quisquam tibi pareat. Tunc Ambrosius : « Accipe, inquit, vinculum, » quo sacris profectò, non quo regno arceare. At Imperator « gemens in Palatium reversus est, his verbis » obtemperans : quippe qui probè nosset quæ » Sacerdotum, quæ Imperatorum officia essent. » Sic defert Ambrosio, qui nihil regiæ majestati detraxerat, nihil nisi sacerdotale et ecclesiasticum attrectabat.

Ingemiscebat postea Imperator, « quòd, ecclesiæ aditu interdicto, clausæ essent cœli » fores : memor enim sum, inquit, Dominicæ » vocis : *Quodcumque ligaveris super terram,* » *erit ligatum et in cœlis.* » En quam intelligeret Ecclesiæ potestatem.

Hìc Rufinus, nefandi consilii cædisque Imperatori auctor, pollicetur suasurum se Ambrosio, ut, « solvat vinculum : cui Imperator : Non » persuadebis, inquit ; novi æquitatem sententiæ » illius. » Pergit tamen Rufinus ad Ambrosium; « cùmque Imperatorem brevi adfuturum esse » diceret : Ego, inquit Ambrosius, tibi prædico ac prænuntio, me illum ab ingressu sacri » vestibuli repulsurum : Si verò imperium in » tyrannidem verterit, ego quoque libenti animo » cædem excipiam. » En quousque Imperatori etiam contumaci et sævituro fortissimus Episcopus restiturus esset.

Accessit postea Imperator, spe fallente, inflecti posse Ambrosium arbitratus Illi procedenti cùm allata ista essent : « Ibo, inquit, ut justas patiar » contumelias. » Ratus Ambrosius ipsum vi in ecclesiam irrupturum, « hujusmodi adventum tyrannicum esse dixit, et Theodosium adversùs » Deum furere, legesque illius calcare. » At Imperator alia omnia sentiebat : « Non, inquit, non

» sum violenter ingressurus ecclesiam; sed à te » peto, ut vinculis me absolvas... Cui Ambro» sius : Quam igitur, inquit, pœnitentiam osten» disti? At Imperator : Tuum est medicamenta » ostendere, mei autem officii oblata suscipere.» Tum præcepit Ambrosius legem indici eam, quam Bellarminus vult exemplum esse gestæ ab Episcopo temporalis potestatis; nempe ut per triginta dies latæ sententiæ penderent. « Hoc » verò consilium cùm audisset Imperator, et uti» lissimum esse existimaret, legem scribi præ» cepit, subscriptione firmavit, relaxato vinculo » communionem accepit.

Jam nemo non videt quàm vanè et extrà rem hìc, in publico facto, adversùs pœnitentem et ultro confitentem, inquisitiones et criminales causas, et forum externum Bellarminus obtrudat. Quæ tametsi omnia in causâ ecclesiasticâ fateremur, quid hæc deinde ad rem? Neque illud de lege pluris valet. Nam et mitigandæ iræ, per quam Theodosius lapsus erat, imprimis congruebat; et ipse Imperator, teste Theodoreto, *utilem existimavit* eam, sibi scilicet, et reipublicæ. At profectò; non negamus bonos Principes æquo animo laturos, indici sibi ea pœnitentiam, quæ reipublicæ, quæ frænandis cupiditatibus conferant, quæ ipsis etiam recta et utilia videantur. An ad id cogi depositionis metu, aut eodem illato metu, à malo deterreri possint, id verò quærimus. Ambrosium certè, aut Theodosium, aut eo ævo quemquam, ne id quidem cogitasse, neque sanctum Episcopum adversùs Principem, quamvis contumacem, ulteriùs fuisse processurum, quàm ut sacris arceret, ac regiâ vi tentatus mortem pateretur, ipsa gesta à nobis relata clamant.

Neque aliud inculcat idem Ambrosius, cùm incensâ à Christianis synagogâ Judæorum, jussit Theodosius *synagogam ab ipso ædificari Episcopo*. Hic Ambrosius : « Non vereris, inquit » (Ambr., *ep.* xl. *n.* 6, 7. *col.* 948.), Impera» tor, ne acquiescat (Episcopus) sententiæ tuæ? » Ne prævaricetur non times? Non etiam vereris » quod futurum est, ne verbis resistat Comiti » tuo? Necesse erit ut aut prævaricatorem, aut » martyrem facias. » Nempe, Ambrosio teste, prævaricator fidei foret Episcopus, si jussis Imperatoris cederet, ac synagogam reficeret : martyr, si repugnans vi regiâ cogeretur. Negat ergo Episcopum parere debuisse : adversùs sævientem Principem nulla arma repugnanti tradit, nisi martyrium. Hæc Imperatorem monet Ambrosius *in regiâ; ne*, inquit (*Ib.*, *ep.* xl. *n.* 33.), *si necesse esset, audires in Ecclesiâ*. Nempe increpasset : nempe sacrorum privationem inculcasset : sævienti, martyria, non arma objecisset.

An fortè respondebunt, Romanum Pontificem, cui majora licerent, majora moliturum fuisse, et graviores illaturum minas? Absit hoc à theologiâ portentum, ut Romanus Pontifex alias habeat claves quàm cæteri Episcopi, alia injiciat vincula. Non ille diversi generis anathema intorquet, sed ejusdem generis ampliore ac supremâ potestate : ac si tanta inest vis, ut ligando ac solvendo etiam solvere possit imperia; idem cæteri Episcopi poterunt, reservato tantùm Episcoporum capiti superiore judicio. Neque id adversarii diffitentur; et contendit Bellarminus, beatum Ambrosium indirectâ potestate usum, de temporalibus decrevisse, quod esse falsissimum, et ab ejus mente alienissimum vidimus. Ac si somniemus Romano Pontifici reservatum, ut Reges deponeret; ostenderet saltem Ambrosius eam, quæ inesset capiti Ecclesiæ potestatem. Neque verò dicant hæc tantùm contumacibus, non autem modestis Principibus ostentanda : ecce enim Ambrosius eum animo Theodosium effingebat, qui imperium in tyrannidem verteret, vi sacra corriperet, repugnantem Episcopum ad martyrium usque cogeret; neque tamen ad fastus regios comprimendos, eam Ecclesiæ auctoritatem ostendit, quâ etiam imperia solverentur; et quamvis Ambrosius nihil à Theodosio immodestiæ timuisset aut cogitasset, tamen è re fuisset ut, quod cæteris esset documento, ordo sacerdotalis totam auctoritatem suam modestis etiam Principibus vel semel exhiberet. Quid enim prohibebat? An quòd Theodosius pœnitens in ipso Ecclesiæ limine à tanto Episcopo veritatem audire non posset, ac statim in iras verteretur? Pudeat ergo tandem nos ejus auctoritatis, quam optimis Ecclesiæ temporibus, cùm id res vel maximè postularet, neque fortissimi Episcopi saltem ostenderent, neque modestissimi Principes paterentur, neque quisquam hominum cogitaret.

CAPUT VI.

Quinti sæculi exempla : Arcadius, ac de eo Gregorii VII verba : Burgundiones : Visigothi : Vandali : Theodoricus Ostrogothus : Hunericus Vandalus : Odoacer Herulus : Zeno Imperator.

Quinto verò sæculo, de potestate indirectâ non magis cogitabant. Eo ineunte regnabant Theodosii Magni liberi Arcadius et Honorius. De Arcadio sic scribit Gregorius VII. « Si, inquit » (Greg. VII, *lib.* viii. *ep.* xxi.), speciale ali» quod de personis Principum requiratur exem-

» plum; Beatus Innocentius Papa Arcadium Imperatorem, quia censensit, ut sanctus Joannes » Chrysostomus à suâ sede pelleretur, excommunicavit. » Hoc quidem non ita esse consentiunt litterati omnes [1] : nempe conficta est ea, quæ à Nicephoro refertur (NICEPH., *lib.* XIII. *cap.* XXXIV.), excommunicationis formula, cujus est initium : *Vos sanguinis fratris mei Joannis;* atque ea qualiscumque est, Imperatorem à sacris, non ab imperio arcet; cùm nequidem de tali potestate cogitarent, qui talia confingebant.

Eodem quinto sæculo Ariani multi catholicas provincias obtinebant : nempe Burgundiones, Lugdunensem ac Viennensem : Visigothi, Hispaniam et Galliam Narbonensem : Odoacer Herulus, ac postea Theodoricus Ostrogothus, Italiam ac Romam ipsam; neque quidquam adversùs eos sese Ecclesia, aut Romanus Pontifex commovebat : quanquam Theodoricus extra regnum quoque suum Arianos tueretur, eorumque causâ toti Italiæ extrema intentaret. Ita enim in libro Pontificali est scriptum : « Pro hâc causâ, Theodo» ricus hæreticus exarsit in iram, et totam Italiam » voluit gladio extinguere. » Sanctum quoque Joannem Papam coegit legationem suscipere ad Justinum [2] Imperatorem, « ut redderentur Ec» clesiæ hæreticis in partibus Orientis : quod si » non, omnem Italiam gladio perderet (*tom.* IV » *Conc. vit.* JOAN. I. *col.* 1600.). » Idem Theodoricus Catholicos adeo suspectos et exosos habebat, ut Boetium et Symmachum [3] Romanæ urbis, et Ecclesiæ lumina, cæderet : Joannem verò Papam, et duos Senatores legationis socios, « in » custodiâ afflictos maceravit, ita ut beatissimus » Joannes, primæ sedis Episcopus, deficiens » moreretur. » Tantæ igitur cædis tantæque impietatis reum, Ecclesia Romana sanctique Pontifices coluerunt : nullo unquam adversùs eum posterosque ejus, publico occultove molimine, agere visi sunt.

[1] Eam epistolam Labbæus recenset inter genuinas Innocentii, tom. II. Conc. col. 1308 : sed confictam fuisse luculenter probat D. Tillem. Hist. Eccles. tom. X. vit. Innoc. art. IV. p. 641; et Hist. Imper. vit. Arcad. not. XXX. p. 785. (*Edit. Paris.*)

[2] Ad Justinum, qui quocumque patebat ejus imperium, *Arianorum Ecclesias, Catholicas consecravit,* ait Anastasius, tom. IV Conc. col. 1600. (*Edit. Paris.*)

[3] Boetius, postquàm res regni sub Theodorico probè administrasset, *occultæ conjurationis cùm Justino Imperatore* falsò accusatus et in carcerem detrusus, scripsit in ipso carcere insignes libros *de Consolatione Philosophiæ.* Boetium Theodoricus occidit unà cum Symmacho, qui Senatûs facilè princeps, probitatis famâ et summâ doctrinâ celebrabatur. Erant uterque in rebus theologicis versatissimi, et imprimis Boetius, cujus commentarios habemus, unum, *de duabus naturis et unâ personâ Christi,* alterum. *de Trinitate.* Vid. Baill. addit. 23 octobr. (*Edit. Paris.*)

Vandali item Ariani, et Gensericus, atque omni belluâ tetrior Hunericus, Africanam Ecclesiam devastarunt. At interim Catholici omnes in fide se manere testabantur; ac sanctus Fulgentius Ruspensis Episcopus, et Christi Confessor inclytus, hæc ad Trasimundum Regem Arianum scripsit (FULG. RUSP. *ad* TRASIM., *lib.* I. *cap.* II.) : « Cùm pro nostrâ fide, in quantum » facultatem divinitus accepimus, liberè re» spondemus, nullâ contumaciæ seu contumeliæ » debemus suspicione notari, cùm nec regiæ » simus dignitatis immemores, sciamusque Deo » timorem, honorem Regibus exhibendum, » apostolicâ ita nos præmonente doctrinâ : *Red» dite omnibus debita;* » et paulò post : « *cui ti» morem, timorem; cui honorem, honorem.* » Locum etiam Petri commemorat : *Deum timete, Regem honorificate* (1. PET., II. 17.). « Com» petens igitur, inquit, mansuetudini tuæ defe» rimus honoris obsequium, cui regalis apicem » culminis divinâ cernimus largitate collatum : » nec tamen quemquam sapientem fugit, quantò » sempiternus ille Rex Regum et Dominus do» minantium timore debeat suspici, qui tempo» rales etiam Reges præcipit honorari. » His persuasi decretis, non metu aut infirmitate coacti, Reges impios ac religioni infensissimos observabant; neque temporariam, et ab opportunitate pendentem, sed æternis decretis nixam, exhibebant fidem.

Eâdem fide erant adversùs Gondebaudum Arianum, Burgundionum Regem, sanctus Avitus Viennensis et cæteri Episcopi Gallicani, qui perfidi Regis imperio suberant; et habebant quidem Clodovæum Francorum Regem, catholicæ fidei defensorem, et Gondebaudi hostem. Neque tamen ei adversùs Gondebaudum pugnanti, Regis Ariani regnum dabant aut à sui Regis obedientiâ recedebant. Extat nuper edita à viro religiosissimo [1] eorum Episcoporum cum Arianis facta collatio, Apostolorum digna temporibus : quâ in collatione ipso Gondebaudo querenti de Rege Francorum suos fines invadente, sic sanctus Avitus omnium respondet nomine : « Igno» ramus, ô Rex, quo consilio et quâ de causâ, » Rex Francorum facit quod dicitis; sed Scrip» tura nos docet, quòd propter derelictionem » legis Dei, sæpe subvertuntur regna, et susci» tantur inimici ex omni parte, illis qui se ini» micos adversùs Deum constituunt (*Collat.* » *Episc. cor. Reg.* GOND., *Spicil. tom.* V *pag.* » 111.). » Ergo à Deo multa eaque gravia comminantur; nihil ipsi moliuntur adversùs ejus

[1] P. Dachery ord. Bened.

imperium, tanto defensore Francorum Rege freti, et Regem suum tam impensè colunt, ut is moveretur : ac tametsi induratum, et à Deo reprobatum, multis argumentis cernerent, haud minùs pro Rege habuerunt.

De Hunerico et Odoacro scribit Gelasius (S. GEL., *ep.* XIII. *ad Episc. Dard., tom.* IV. *Conc. col.* 1208.), Hunerico Eugenium Carthaginensem et catholicos Sacerdotes restitisse, *extrema tolerantes :* se quoque Odoacri scripto *cùm aliqua non facienda præcepisset, nullatenus paruisse.* His docet quousque resistere fas sit Regibus iniqua jubentibus : eatenus scilicet, ut extrema omnia tolerentur, ut obedientia non simpliciter, sed tantùm in illicitis denegetur, non sanè ut imperium abrogetur.

Ad eumdem Hunericum, postquam ab eo interdictum erat catholicis Sacerdotibus, *ut conventus minimè celebrarent,* extat sancti Eugenii Carthaginensis Episcopi omnium collegarum nomine data epistola, quæ sic habet (*Ep.* EUG., *tom.* IV. *Conc. col.* 1127; *Vid. etiam* VICT. VITENS., *l.* II *Hist. de pers. Vand., part.* II. *edit.* D. RUIN.) : « Nuper potestas regia per Vitaritum Notarium meam parvitatem admonere » dignata est, qui nobis de merito ac religione » fidei præceptum ejus in Ecclesiâ, præsente » clero et plebe, recensuit. Ex cujus tenore » cognovimus ad omnes Episcopos meos præceptum regium similiter emanasse, ut die constitutâ pro disputatione fidei veniatur : quod » nos venerabiliter accepisse suggessimus. » Ad eumdem edit professionem fidei, ducto initio ab obedientiâ debitâ regiæ potestati : « Regali imperio fidei catholicæ, quam tenemus, præcipimur reddere rationem; ideoque aggredimur. » Quæ si imbecillitas, non ipsa veritas postulasset, tacere potuisset Eugenius.

Atque hæc de Arianis eo ævo regnantibus. Zenonem verò Imperatorem impio decreto quod *Henoticum*, id est, unitivum appellabat, et Chalcedonensi Synodo anathema dicentem, Simplicius et Felix, Romani Pontifices fortissimi, diutissime, et, quantùm in ipsis fuit, pacatissimè regnare permiserunt (EVAGR., *lib.* III. *cap.* XIV; BAR., *tom.* VI. *an.* 382, *pag.* 360.).

CAPUT VII.

Anastasius Imperator hæreticus, persecutor, anathemate nominatim in Oriente, et à Romano quoque Pontifice in Occidente damnatus, Ecclesiæ peculiari sacramento obligatus, regno eâ conditione suscepto : ejus deponendi mira opportunitas : sancti Pontifices Gelasius, Symmachus, Hormisdas ne id quidem cogitaverunt.

Impio Zenoni successit impius Anastasius, fidei catholicæ persecutor : omni enim sævitiâ exagitabat eos qui Chalcedonense Concilium, in eoque probatam sancti Leonis papæ epistolam prædicabant. Atque hujus quidem tempore, Perronius docet claruisse indirectam potestatem (*Harang. loc. cit. pag.* 603.). Nos contrà, ex ejus temporis gestis, vel maximè elisam esse contendimus.

Quid ad eum Imperatorem sanctus Gelasius Papa scripserit, quàmque non modò Imperatorem agnoverit, sed etiam distinctis utriusque potestatis officiis, ejus imperium ab ecclesiasticâ potestate illæsum intactumque præstiterit, copiosè executi sumus (*sup., lib.* I. *sect.* II. *cap.* XXXII.). Quia verò sancti Papæ Symmachi gesta dictaque tantùm delibavimus, ea nunc integra proferimus, ne quid studioso veritatis lectori subtrahatur.

Primùm ergo describimus verba Baronii de Concilio IV Romano agentis (BAR., *tom.* VI. *an.* 502, *pag.* 547.). « Constat, licèt synodalia acta » desiderentur, in tantâ coronâ Patrum, proposità in medium causâ Imperatoris hæretici, » rogatâ sententiâ singulorum, communi omnium consensu à Symmacho Papâ excommunicatum impium Anastasium[1] Augustum. » At nihilominus pro Imperatore est habitus ab omnibus orthodoxis. Vel ipsum Papam Symmachum audiamus, in apologetico ad Anastasium (*Apol.* SYMM. *advers.* ANAST., *tom.* IV *Conc. col.* 1298.) : « Dices quòd mecum conspirante » Senatu te excommunicaverim. Ita quidem » ego; sed rationabiliter factum à decessoribus » meis sine dubio subsequor. » Nimirum id sibi et antecessoribus suis tribuit, ut Imperatorem jure excommunicaverint, qui Acacii damnatæ memoriæ, in sacris communicans, ejusque hæresi sociatus, in idem ipse se anathematis vinculum conjecerat. At tantâ auctoritate excommunicatum, ut Imperatorem salutat, *et Principem rerum humanarum* vocat : solutum excommunicatione vinculum, quo cives Principi conjunguntur, aut suâ auctoritate solvendum ne quidem cogitat.

Hæc Romæ sentiebant; hæc toto orbe terrarum : nam scribit Evagrius (EVAGR., *lib.* III. *c.* XXXIV.) : « Nonnulli Anastasium, tanquam

[1] A Symmacho excommunicatum Anastasium dicit Baronius non probat. « Nos, scribit Symmachus, non te ex» communicavimus, Imperator, sed Acacium : tu recede » ab Acacio et ab illius excommunicatione recedis : tu te » noli miscere excommunicationi ejus, et non est excom» municatus à nobis : si te misces, non à nobis, sed à te » ipso excommunicatus es. » Tom. IV Conc. col. 1298, 1299. Porrò notandum hæc, cum iis quæ Baronius affirmat, adversis frontibus pugnare. (*Edit. Paris.*)

» Concilii Chalcedonensis adversarium existi- » mantes, ex sacris tabulis exemerunt : Hiero- » solymis autem anathema fuit illi denuntia- » tum ; » neque tamen ab ejus imperio recessêre.

Quantæ autem venerationi esset Ecclesiæ sententia Hierosolymitanæ, hæc Justini Imperatoris in eâdem Acacii causâ verba testantur ad Hormisdam Papam : « Huic, inquit (*Ep.* JUST. » *Imper. int. ep.* HORM. LXXIV. *tom.* IV *Conc.* » *col.* 1542.), Ecclesiæ omnes honorem impen- » dunt quasi matri christiani nominis, ut nemo » audeat ab eâ sese discernere. » Ab hâc tamen Ecclesiâ expresso anathemate segregatum Anastasium, haud secus pro Augusto habuêre.

Ad hunc Imperatorem resipiscere visum, professumque sancti Leonis et Chalcedonensis Concilii fidem, sanctus Hormisdas Symmachi successor, legationem misit, cum hoc Commonitorio : « Si Imperator dixerit : Ecce mihi com- » municate qui Synodum Chalcedonensem reci- » pio, et epistolas Papæ Leonis amplector, nunc » communicate mihi ; respondendum est : Quo » ordine Pietas vestra communicari sibi deside- » rat (*Common.* HORMISD. *ibid. post ep.* III. » *col.* 1428.)? » Tum ea præscribit, quæ ab Imperatore subdolo ac fallace postulanda essent, ut perfectè satisfaceret : neque esse antea communicandum ; at interim ut Imperator, cùm ab ipso Pontifice per litteras, tum à Legatis, Pontificis jussu, salutatur.

At si quis unquam extitit Imperator solio deturbandus, is maximè fuit Anastasius, quo nullus ad servandam fidem Ecclesiæ esset obstrictior. Scribit enim Evagrius (EVAGR., *lib.* III. *c.* XXXII.), cùm Anastasius, Zenone mortuo, ad imperium eligendus esset, « obstitisse Euphe- » mium Patriarcham Constantinopolitanum, » quoad Anastasius professionem ipsi Euphemio » daret, gravibus sacramentis, manuque firma- » tam suâ, quâ testaretur, si sceptra susciperet, » servaturum se fidem integram, neque unquam » res novas in sanctam Ecclesiam inducturum : » quam professionem Macedonio sacrarii custodi » tradidit. »

Similia ferè scribit Theodorus Lector, et alii (*Excerpt.* THEOD. LECTOR., *lib.* II ; *Vid. quoque* VICT. TUR., *in Chron.*). Hæc ab Anastasio, cùm suspectæ fidei esset, Ecclesia postulaverat : sic eum sibi, non tantùm communi religione christiani nominis, sed etiam chirographo et jurejurando obstrictum tenebat. Quam fidem reposcere eo magis poterat Ecclesia Romanusque Pontifex, quòd eâ Imperator conditione regnaret. Sed profectò intellexit potuisse quidem respui eligendum, nisi sanâ fide esset ; jam electum, jam Augustum, jam divino numine constitutum, non posse à se dejici ; ac manere chirographum ad testificationem officii, non ad imminutionem imperatoriæ potestatis.

Neque occasiones defuêre dejiciendi Anastasii, cùm multi Cæsares adversùs eum levarentur ; plebis pars longè maxima, ejus hæresim detestata, Constantinopoli quoque seditiones agitaret, atque eò usque fureret, ut Imperator abdicare se cogeretur, coronâ coram plebe ultro depositâ, quam, ipsâ plebe sic ad misericordiam inflexâ, quasi precariè recepit (EVAGR., *l.* III. *c.* XXXIV.).

Hæc Perronius non veretur ad indirectæ potestatis præsidium trahere (*Har., pag.* 604.), quæ huic vel maximè adversantur. Quò enim pertinebat Vitalianum Comitem rebellasse, neque priùs dedisse pacem quàm Catholicos restitueret : quasi ignoremus sæpe factum, ut causâ hæresis bella civilia moverentur. Illud tu, velim, mihi probes de quo quærimus : id, jubente Ecclesiâ, jubente Papâ, factum esse. Quod cùm nullus unquam scripserit, tum fatearis necesse est non id cogitasse, cùm tanta opportunitas se offerret, totiesque duces ac populi in Imperatorem odio hæresis rebellarent.

Quæ cùm sponte in Oriente facerent, quid acturi erant, si Romanus Pontifex ab altâ Petri sede depositionis dixisset sententiam, aut fidelitatis sacramento absolvisset ? Cur autem id non faceret, si fieri posse crederet ? Quippe Imperator erat hæreticus, Ecclesiæ persecutor, eidem Ecclesiæ peculiari juramento obligatus, eâ conditione regnum susceperat : plebs veræ fidei favebat. Jam ab Anastasio nullus Pontifici metus. Vivebant enim Romani tum sub Gothorum regno, procul ab Imperatoris potestate ac minis : ad eum denique deponendum omnia incitassent. At Symmachus fortissimus, idemque doctissimus Pontifex, id admonet tantùm, ne confisus imperio supra hominem se efferret : « Precor, Im- » perator, pace tuâ dixerim : memento te homi- » nem, ut possis uti concessâ tibi divinitus po- » testate (SYMM., *Apol. ad* ANASTAS., *tom.* IV » *Conc. col.* 1298.). »

Illud etiam memoratu dignum est, quod sanctus Symmachus ad Anastasium scribens, Petri potestatem et habebat præ oculis, et vehementissimè inculcabat ; unde illud : « An quia » Imperator es, contra Petri niteris potestatem ? » Quam sanè potestatem cum imperatoriâ comparatam, ubique commemorat. Cur autem non explicaret totam ? Cur non id ageret, ut superbus Imperator imperium suum à pontificiâ po-

testate pendere intelligeret? Nihil tale Symmachus, suisque se continet finibus, etiam adversùs eum Principem, qui de religione pro suâ potestate decerneret, damnatumque hæresis Acacium ab excommunicatione absolveret. At eum aliena invadentem Pontifex sic alloquitur : « Conferamus, inquit (SYMM., *Apol. ad* ANASTAS., *tom.* IV. *Conc. col.* 1298.), honorem Imperatoris cum honore Pontificis, inter quos tantùm distat quantùm ille rerum humanarum curam gerit, iste divinarum. Tu, Imperator, à Pontifice baptismum accipis, sacramenta sumis, orationem poscis, benedictionem speras, pœnitentiam rogas : postremò, tu humana administras, ille tibi divina dispensat. Itaque, ut non dicam, superior, certè æqualis honor est. » Rogo bonâ fide, qui hæc tam accuratè tradit, an omissurus esset quidquam quod ad commendandam pontificiam dignitatem, ac sævi Imperatoris retundendam contumaciam pertineret? At non ultra ecclesiastica prosilit; nec minùs sibi quàm Imperatori modum ponit, quàmque eum à sacris arcet, tam se à civilibus, æquo utrinque jure.

Sic deinde prosequitur, paucis interjectis : « Fortassis dicturus es scriptum esse, omni potestati nos subditos esse debere. Nos quidem potestates humanas suo loco suscipimus, donec contra Deum suas erigunt voluntates. Cæterùm, si omnis potestas à Deo est, magis ergo quæ rebus est præstituta divinis. Defer Deo in nobis, et nos deferemus Deo in te. Cæterùm si tu Deo non deferas, non potes uti ejus privilegio, cujus jura contemnis. »

Sic docet Principi obedientiam denegandam, non quidem simpliciter, cùm eum ubique Imperatorem, rerumque humanarum Principem veneretur; sed tantùm in eis quibus Princeps in Deum, inque Pontificem divina exequentem insurgat, salvâ in aliis imperii majestate. Neque quidquam agit sacræ dignitatis retinentissimus Pontifex, quàm ut Pontifices et Reges ex æquo componat, ac mutuò obedire doceat : supremam illam suam, quam tunc maximè urgeri oporteret, in ordinandis rebus etiam civilibus potestatem tacet.

CAPUT VIII.

Sexti ac septimi sæculi exempla, sancti Gregorii Magni ad Mauricium epistola memorabilis : in eam Baronii nota : quædam de Pontificum subjectione erga Principes.

Sexto verò sæculo, vel ineunte septimo [1], eodem spiritu ductus sanctus Gregorius Magnus Imperatori Mauricio, cùm aliquam legem, quæ sancto Papæ parum æqua et pia videbatur, ab eo publicandam pro more transmitteret; hæc rescripsit (GREG. MAG., *lib.* III. *indic.* XI. *ep.* LXV. *tom.* II. *col.* 677.) : « Ego quidem jussioni subjectus, eamdem legem per diversas terrarum partes transmitti feci; et quia lex ipsa omnipotenti Deo minimè concordat, ecce per suggestionis meæ paginam serenissimis dominis nuntiavi. » Non sibi tribuit indirectæ potestatis nomine, ut legem abroget, animarum utilitati parum congruam, quippe quæ conversos milites à monasteriis abstraheret : sed cùm intelligeret Imperatorem, licèt haud satis rectè, suo tamen jure usum, monebat, flebat, orabat, parebat interim, ac legem ad alios jussus transmittebat : prævaricator procul dubio futurus, si quam edito decreto pro pontificiâ potestate solvere potuisset, ad alios quoque habendam observandamque transmitteret.

Notat Baronius initio hujus epistolæ à Gregorio dictum : « Neque ut Episcopus, neque ut servus jure reipublicæ, sed jure privato loquor » (BAR., *tom.* VIII. *an.* 593, *pag.* 47.); » tanquam indignum Pontifice esset ut se Regi subjiceret : quo nihil est alienus à Gregorii mente. Nempe putaverat pacatius audiri se, si familiaritatis jure potiùs quàm episcopali ex officio loqueretur. An propterea credimus eum episcopali jure, juri imperatorio non fuisse subjectum? Ergo nec *ut servus reipublicæ*, atque in publicandâ lege publico officio functus, suberat Imperatori. Quis hoc dixerit? An verò cùm addit Gregorius (GREG. MAG., *loc. cit.*) : « Potestas super omnes homines dominorum meorum Pietati cœlitus data est, » Sacerdotes exceptos volebat? Quid quòd apertè profitetur Sacerdotes Imperatoribus esse subjectos? Deum enim inducit Mauricio hæc dicentem : « Ego Sacerdotes meos tuæ manui commisi : » et aliâ epistolâ de eodem negotio agens (*Id., Epist.* LXVI. *col.* 678.): « Valde mihi durum videtur ut ab ejus servitio milites suos prohibeat, qui ei et omnia tribuit, et dominari eum, non solùm militibus, sed etiam Sacerdotibus concessit. » Nempe ait Baronius (BAR., *loc. cit.*) : suberat Mauricio *Ecclesiam persequenti*, ut Neroni et Diocletiano. Id enim comprobat [1] ex Gregorii Commentario in

[1] Nempe, ut autumnant P. Ben. an. 593.

[1] Baronius comprobat id quod in textu refertur, allatis *ex Commentario in Psalmo IV pœnitentiali* (dicere debuerat V) his Gregorii verbis : « Quid enim Nero? Quid Diocletianus? Quid denique iste qui hoc tempore Ecclesiam persequitur? » tom. III. col. 532. Sed 1° hic locus et quidam alii multis persuaserunt doctis hunc commentarium Gregorii Magni fœtum non esse : 2° et si esset Gre-

Psalmos pœnitentiales. Quid nostrâ ? Cùm Neroni paruisse Christianos, et quidem ex animo, et propter conscientiam, et Dei ordinatione, Scripturæ prodant. Neque hæc dicentes sacerdotium regno cum novatoribus, quod Baronius queritur, sed Sacerdotes Regibus ; in iis quidem quæ ad regium officium pertinent, auctore Gregorio, subdimus.

CAPUT IX.

Privilegia ab eodem sancto Gregorio concessa expenduntur. Imprecatoriæ formulæ eo ævo familiares : Gregoriana formula ad alia privilegia non transit.

Nunc, cùm Gregorius Magnus seque et Sacerdotes omnes, tam modestè, tam demissè subjiciat Regibus ; jam interrogare juvat, ecquid deceat eum propter unius xenodochii vel monasterii violatum privilegium, Reges, Judices, sæculares personas dignitate privaret, ut Gregorium VII, eumque secutos Baronium, Bellarminum et alios objecisse videmus (Greg. VII, *l* iv. *ep.* ii; Bar., *t.* viii. *an.* 603, *p.* 168 ; Bell., *lib.* v. *de R. P. cap.* viii.). Quis autem vel fando audiit, Gregorii ævo totque anteactis sæculis, ob violatam fidem et Canones, cuiquam, excommunicato licèt, vel unum servulum Ecclesiæ auctoritate detractum ? Nunc autem imperia regnaque adimuntur ob unum xenodochium. Sed ista omittamus ; rem ipsam explicemus.

Gregorii ergo nomine hæc prodeunt privilegia sancti Medardi [1], et xenodochii Augustodunensis, in epistolâ ad Senatorem [2], quibus id edictum legimus (Greg. Mag., *lib.* xiii. *indict.* vi. *ep.* viii. *al.* x. *col.* 1221.) : « Si quis Regum, An» tistitum, Judicum vel qualiumcumque sæcu» larium personarum his contradixerit...... ;

gorii, ut esse censent P. Bened., nil vetat verba interpretari de Regibus Longobardorum, Ecclesiæ Romanæ depopulatoribus, vel generatim de quibuscumque hæreticis, non de Mauricio, quem Gregorius, cui quidem coævi omnes suffragantur historici, *piissimum, clementissimum*, et *Ecclesiæ amantissimum* passim vocat. Vid. censur. Bened. de hoc commentario, ibid. col. 463. (*Edit. Paris.*)

[1] Sancti Medardi privilegium, P. Bened. ad calcem t. ii. pag. 1284, ablegarunt, sive ut spurium, sive saltem ut dubium. (*Edit. Paris.*)

[2] In epistolâ ad Senatorem, pro privilegio S. Medardi, relata in textu leguntur, quæ paululum mutatis verbis, sententiâ non mutatâ, iterantur in privilegiis xenodochii Augustodunensis, Thessaliæ Abbatissæ sanctæ Mariæ, et Luponis Abbatis sancti Martini, lib. xiii. epist. viii, ix, x ; aliàs i, xi, xii. Porro hæc clausula, quæ viris doctis à Gregorii abstinentiâ abhorrere visa est, hos movit ut illam adventitiam crederent. Sed cùm totam epistolam Gregorii esse, P. Bened. firmis rationibus probaverint, restat ut assentiamur Bossuet, qui nodum difficultatis, ut sensit optimè, sic eum accuratâ, quâ solet, brevitate extricavit. (*Edit. Paris.*)

» cujuscumque dignitatis, vel sublimitatis sit, » honore suo privetur......., à consortio chris» tianitatis, et corpore ac sanguine Domini » nostri Jesu Christi sequestretur. » Simul enim spirituales ac temporales pœnæ in utroque privilegio conjunguntur.

Mitto id quod à plerisque et rectè dicitur : hæc quidem collectim et in confuso dici, pœnis temporalibus spiritualibusque uno tenore connexis ; *distributivè* tamen, sive *respectivè* [1], ut vocant, intelligenda esse, cuique ordini suâ pœnâ applicatâ. Mitto temporum stylique, ac rerum gestarum notas, quibus hæc, ac maximè sancti Medardi privilegium, falsitatis insimulent. Ad ea enim nos recurrere nihil necesse est, cùm manifestum sit his Gregorii vobis, quatenus de temporalibus decernit, nihil aliud contineri, quàm imprecandi formulam hisce temporibus usitatissimam.

Solebant ergo passim etiam laici imprecationes facere excommunicandi ritu, tanquam de spiritualibus decernerent : quo nihil mirum sit, etiam Pontifices imprecandi formulâ, de temporalibus decrevisse visos. Vel Baronium audiamus (Bar., *tom.* xi. *pag.* 685, *sub hoc titulo :* Execrationes apponi solitæ ab unoquoque.), quo teste, hæc sepulchris inscripta visuntur : « Nemo suum, » nec alienum corpus super me mittat : quòd si » hoc præsumpserit, maledictus sit, et in perpe» tuum anathemate constrictus. » Quibus ex monumentis aliisque plurimis, docet à privatis factas donationes, appositis formulis imprecatoriis, tanquam anathematis ritu fuisse conscriptas.

Huc accedunt relatæ passim à Marculpho Formulæ [2] in donationibus laicorum : « Si quis » huic voluntati meæ obvius, vel repetitor, con» vulsor etiam, aut tergiversator extiterit, ana» thema sit : et tam qui fecerit, quàm qui con» sentiendo fecerit, anathema sit ; » et aliâ formulâ : « A conventu omnium Christianorum, » vel limitibus Ecclesiarum, extraneus habea» tur, à communione extraneus efficiatur (Mar» culp., *Form. lib.* ii. *cap.* i. iv. *etc. tom.* xii » *Bibl. Pat., p.* 778 *et seq.*). »

Sexcenta ejusmodi commemorare possumus ; quibus profectò formulis, haud magis Pontifex Reges deponere, quàm excommunicare privatus

[1] Hoc est, ut honore suo priventur soli Clerici ; à consortio autem christianitatis sequestrentur tam laici quàm clerici. (*Edit. Paris.*)

[2] Formulæ quas Marculphus è Galliâ Monachus duobus libris digessit, penè necessariæ sunt, certè perutiles iis, qui Regum Francorum primæ stirpis historiam diligenter legere volunt, et horum temporum scribendi gustum odorari. (*Edit. Paris.*)

aut laicus valeat; ut profectò pudeat à viris etiam doctis, tam vana, tam absona pro argumentis adduci.

Et tamen certum est eam formulam quam nos in duobus tantùm Gregorii Magni privilegiis [1] invenimus, quòd certo quodam sensu videretur, arrogantior et iniquior, à secutis Pontificibus fuisse prætermissam. Privilegium datum Fulrado Abbati sancti Dionysii ejusque successoribus à Stephano II Papâ sic habet (*Privileg.* FULR., *tom.* VI *Conc. col.* 1646.): « Interdi» centes omnibus cujuslibet Ecclesiæ Præsulibus, » vel cujuscumque dignitatis præditis potestate, » sub anathematis interpositione; » nec aliud quidquam. Item in privilegiis sancti Dionysii, ab Adriano I; Floriacensis Monasterii, à Joanne VIII; Solemniacensis, à Marino datis (*An.* 786; *tom.* VI *Conc. col.* 1776. *ann.* 878; *tom.* IX. *col.* 318; *an.* 883; *ib. col.* 357), nihil aliud legimus quàm ut contemptores sint « auc» toritate Apostoli Petri anathematis vinculo in» nodati, à regno Dei alieni, ab apostolicâ com» munione anathematis, animadversione separati, » alieni à sacratissimo corpore Domini Jesu » Christi, » aliaque ejusmodi nota, et ecclesiastica.

At in Tricassino Concilio II, anno 878, Joannes VIII distinctiùs: « Si quis hujus apo» stolicæ censuræ violator extiterit, si Sacerdos » fuerit, proprio honore privetur, et christianâ » communione cassus anathematis vinculo inno» detur: si laicus similiter perpetuâ damnatione » cum Judâ traditore torqueatur (*Epist. ad* » ADAL. TUR., *tom.* XI *Conc. col.* 317.). » De laico non addit *ut honore privetur,* sicut de ecclesiasticis sanxerat. Ecclesiasticos honores secernit à laicalibus; communem utrique ordini excommunicationem intentat.

Verbo dicam: nullum contigit videre privilegium, præter illa duo Gregorii, in quibus dignitatis regiæ privatio legatur. Nam quòd interdum, ut in privilegio sancti Carilefi, à Nicolao I constituitur (*tom.* VIII. *Conc., col.* 459.); « Ut quisquis hoc molitus fuerit, sui honoris » dignitate privetur, sive sit sæcularis, sive eccle» siasticæ personæ, » de his dignitatibus et honoribus, qui ad Ecclesiam pertineant intelligitur. Satis enim constat cœpisse tum patronatus laicales: habuisse Ecclesias Vicedominos ductoresque militum, quos ad exercitus regios summittere tenebantur, aliosque sæculares suæ potestati obnoxios; ut omittam, in iis privilegiis sanciendis sæpe concurrere utramque potestatem, quemadmodum est hìc adscriptum, « ut » et pontificale decretum, Regumque immuni» tates, Romanique Pontificis constitutum, in» violabilem perpetuis temporibus obtineant » firmitatem. » Decretis enim communi consensione munitis aliquid reverentiæ et auctoritatis accedit.

Addo ejusmodi formulas ad terrorem et majestatem quamdam plerumque compositas, non tanti esse roboris, ut jus novum condere et antiquam Ecclesiæ Patrumque traditionem à Scripturâ manantem convellere, aut utriusque potestatis, tantâ ab antiquis subtilitate distincta jura et officia confundere valeant: cùm potiùs ex ecclesiasticâ traditione ac Patrum doctrinâ explicari et ad rectum sensum redigi revocarique debeant.

CAPUT X.

Sancti Maximi Monachi et Confessoris locus de Monothelitis Imperatoribus.

Septimo sæculo sanctus Abbas Maximus [1], cùm tanta pateretur ab Imperatoribus Monothelitarum hæresim professis, atque Ecclesias persequentibus, hæc suo nomine ad Imperatorem perferenda edixit (*Coll. sancti* MAXIM. *cum* THEOD. COES., *t.* VI. *Conc. col.* 483.): « Ecce dico, » audiente Deo, ac sanctis Angelis et omnibus » vobis, quoniam quidquid jusserit mihi, supra » quâcumque re cum hoc sæculo destruendâ et » corrumpendâ, promptè faciam. » Quo spiritu sancti Pontifices, ac Martyres, Martinus Papa [2] et alii, Heraclii et Constantis decreta, *Ectheses* nimirum ac *Typos* hæretica declararunt; pro fide exilia et mortes tolerarunt; erga Imperatores in fide et obsequio perstiterunt.

CAPUT XI.

Octavi sæculi exempla: Iconoclastæ Imperatores: ac primum Leo Isaurus: de eo Bellarmini argumentum ex Baronio solvitur: quæ hic sint demonstranda proponuntur.

Octavo sæculo, Leo Isaurus Imperator sanctas imagines confringebat, atque omni crudelitate depopulabatur Ecclesiam: Pontifici quoque Gregorio II dira minabatur: postremò sicarios

[1] Duo dicit BOSSUET. Nam pro uno habentur tria illa lib. XIII. ep. VIII, IX, X: quippe simul, Brunichildâ Reginâ rogante, concessa. (*Edit. Paris.*)

[1] S. Abbas Maximus post longum et durum exilium et excisam linguam pro defensione fidei, in castello demum conclusus, obiit. Ejus opera collegit et digessit P. Combefis Ordinis Prædicatorum, quorum nonnulla etiam reperies in Bibliothecâ Patrum. (*Edit. Paris.*)

[2] Martinus Papa diu variisque modis à Constante vexatus, tandem Chersonam in exilium ductus diem obiit supremum. (*Edit. Paris.*)

summittebat. Ipse Gregorius in Concilio Romano insanæ hæresi anathema dixit (BAR., *t.* IX. *an.* 726, *pag.* 61 *et seq.*). Quo tempore inclaruisse maximè indirectam postestatem volunt. Sic enim objicit Bellarminus (BELL., *lib.* V. *de R. P. cap.* VIII. *p.* 894.) : « Gregorius II Leoni » Imperatori Iconomacho à se excommunicato » prohibuit vectigalia solvi ab Italis, ac proinde » mulctavit eum parte imperii. » Cedrenum et Zonaram historicos Græcos refert, qui hoc narrant, neque reprehendunt.

Sic quidem, si adversariis credimus, Imperatores vel toto imperio, vel *parte imperii mulctantur*, utcumque Pontifici collibitum est : neque cogitant quàm mutila respublica futura sit, si regnantibus ac bella gesturis tributa tollantur. Quod quidem nihil est aliud quàm imperii potestatem velle illis relinquere, succidere interim nervos, et mancum imperium hostibus objicere. Cur autem non ut tributa, ita vel arma, vel judicia detrahant, atque ad sua arbitria de imperiis ludant? Sed hæc alii amplificent : mihi significasse sufficiat, quantâ ignorantiâ sive despicientiâ publicæ potestatis hæc tractent.

Jam Bellarmini argumentum, ex Græcorum historicorum auctoritate repetitum, solvet Baronius. Et certum quidem est Leonem Isaurum depositis fractisque, tanquam falsorum numinum idola essent, Christi salvatoris, ac Sanctorum imaginibus, totâ quidem Ecclesiâ, sed toto maximè Occidente exosum fuisse : per eam occasionem Italos rebellasse, tributa negasse, idque et alia per seditiones facta, sancto Pontifici ab Imperatore imputata fuisse. Quòd autem historici Græci in eam de Gregorio II opinionem inducti fuerint, hos Baronius falsi convincit his verbis (BAR., *tom.* IX. *pag.* 63.) : « Hæc » Theophanes..., Zonaras..., et reliqui Græco- » rum historici; sed rerum Latinarum ignari, » ut quæ sumus dicturi manifestè docebunt. In » odium enim atque invidiam Romanæ Ecclesiæ, » jacturam factam Occidentalis imperii in Ro- » manum Pontificem Græci schismatici retor- » quere soliti sunt, ad commovendos, tum » Imperatorum, tum aliorum animos in Roma- » nam Ecclesiam. »

At idem Baronius, qui de Græcis historicis, ad an. 726 hæc scribit, idem ille, ad an. 730, iis maximè auctoribus probare nititur (*Ibid.*, *p.* 98.), Leonem Isaurum à Gregorio II Papâ non modò anathemate percussum, sed etiam toto Occidentali imperio, auctoritate apostolicâ fuisse privatum : cùm Græci historici de imperio nihil aliud dixerint, quàm Gregorium ab obedientiâ descivisse, ab eoque, Italos et Occidentem totum ad defectionem esse pertractos.

Nos autem, quod illi Gregorio II Papæ defectionem imputant Italiæ, id vel odio confictum, vel Leoni Isauro hæc ad Gregorium malignè referenti temerè creditum demonstrabimus : neque modò Gregorium II, sed ejus successores ad extremum usque in fide atque obedientiâ Romani imperii permansisse, certis monumentis, ipsâque rerum serie, ac Baronio demum fatente firmabimus; nihil ut sit vanius, quàm illud de Gregorii defectione, vel ut Baronius interpretatur, de Leonis Isauri depositione figmentum. Sed quò res clariùs elucescat, ante omnia Græcorum historicorum verba referamus.

CAPUT XII.

An Græci historici à Baronio et Bellarmino in Gregorii II ac Leonis Isauri rebus adducti, atque ab eis relata gesta, indirectæ potestati faveant.

Hoc in negotio tres omnino historici Græci memorantur : Theophanes, Georgius Cedrenus, et Joannes Zonaras[1]. Et Theophanes quidem, in Chronographiâ suâ hæc scripsit ad annum Leonis nonum, qui Christi 724 à Baronio numeratur : « Hoc anno impius Imperator Leo » de proscribendis et deponendis sanctis imagi- » nibus primùm tractare cœpit : quæ cùm acce- » pisset Gregorius Papa Romanus, Italiæ ac » Romæ tributa ad ipsum deferenda prohibuit, » scripta priùs ad ipsum Leonem dogmaticâ » sive decretali epistolâ, quâ monet non oportere » Imperatorem de fide quidquam statuere, et » antiqua Ecclesiæ dogmata, à sanctis Patribus » firmata innovare aut convellere (THEOPH., » *pag.* 338.). »

Ad annum verò Leonis decimum tertium, sive, ut Baronius computat, decimum quartum, qui Christi est 730, idem Theophanes hæc narrat : « In veteri Româ, Gregorius sacratissimus, » vir apostolicus, Petrique Apostolorum cory- » phæi consessor, verbo et opere prælucebat : » qui Romam atque Italiam, totumque Occi- » dentem, à Leonis obedientiâ tam civili quàm » ecclesiasticâ, et ab ejus imperio subtraxit » (*Ibid.*, *pag.* 342.) : » græcè ἀπέστησε, *ad defectionem perpulit*, *deficere fecit;* quæ vox manifestam perduellionem sonat.

[1] Theophanes Monachus et Confessor, pietate clarus fuit et doctrinâ, atque eâ fortitudine, quâ cultum sanctarum imaginum defendit. Cedrenus non tam historicus est quàm historicorum consarcinator. Zonaras multa scripsit probata à doctis. Ejus Annales vide in corp. Hist. Bysant. (*Edit. Paris.*)

Narrat deinde sanctum Germanum Patriarcham Constantinopolitanum, sacrarum imaginum defensorem, à Leone dejectum, Leonis impietati faventem Anastasium, ejus loco substitutum. Tum addit: « Cæterùm Gregorius » sacer Romæ Præsul, quemadmodum jam » præmisi, hunc unà cum libellis (fidei suæ, » quos ad Sedem apostolicam pro more miserat) » abdicavit, Leonemque ipsum tanquam im- » pium per epistolas redarguit, ac Romam cum » universâ Italiâ ad defectionem ab ejus imperio » perpulit. »

Idem tamen historicus id postea Constantino Copronymo, Leonis Isauri filio et successori tribuit, ut « ex pravâ ejus sententiâ orta sit Ita- » liæ defectio (THEOPH., *p.* 346.): » ut nec sibi satis constitisse videatur.

Hæc Theophanes, haud procul ab iis temporibus; quippe qui sub Leone Copronymo, Leonis Isauri nepote, clarescere cœperit, atque ad longissimam ætatem provectus, sub Michaele Balbo, Ludovici Pii, Franci Imperatoris, temporibus, nono sæculo scripserit. Georgius verò Cedrenus et Joannes Zonaras, duodecimo demum sæculo, hoc est, quadringentis post res gestas annis, suas historias ediderunt, quos tamen, quia Cardinales Bellarminus et Baronius his utuntur, audire nos oportet.

Et Georgius quidem Cedrenus utrumque Theophanis de Leonis Isauri temporibus locum exscripsit (GEORG. CEDREN., *tom.* II. *Histor. Comp. p.* 453, 456.), ut eum referre sit supervacaneum: cujus tamen hæc verba Theophani addita, observare placet: « Gregorius à Leone » ob ejus impietatem defecit, et pacto cum » Francis icto, tributa Leoni denegavit. Anasta- » sium ac socios anathemate percussit, atque » Imperatorem multis epistolis notissimis palam » redarguit. » Zonaras verò sic scripsit (ZONAR., *in* LEON. ISAUR., *tom.* III. *Histor. Comp.*): « Quâ de causâ Gregorius, qui repudiatâ socie- » tate Præsulis novæ Romæ, necnon illorum, » qui eum sequerentur, illos unâ cum Impera- » tore synodico anathemate obstrinxit, et vecti- » galia quæ ad id usque tempus imperio inde » pendebantur, inhibuit, icto cum Francis » fœdere, unde illi occupandæ Romæ occasio- » nem habuerunt: neque enim Romani generis » sunt Franci. » Hæc Zonaras. Cùmque narrasset Francorum in Romanos odia et bella, addit: « Igitur Papa Gregorius deficiens ab Imperatoris » obedientiâ, ut dictum est, cùm Francis pepi- » git; » quod quidem alibi repetit iisdem ferè verbis. Hæc Cedrenus et Zonaras scribunt, haud satis suis distincta temporibus, et confuso rerum ordine, ut infrà videbimus. Scribunt autem, præsertim Zonaras, manifestè eo animo, ut amissi Occidentalis imperii odium in Romanam Ecclesiam detorquerent. Quare hos nihil moramur, tot sæculis à rerum fonte dissitos, meritòquo suspectos, conflato jam schismate, apertisque Græcorum in Ecclesiam Romanam odiis.

Theophani verò Græco, quemadmodum de Græcorum rebus recenti memoriâ scribenti fidem non detrahimus; ita, cùm de Occidentis rebus scriberet, more Græcorum, nihil nisi rumusculos collegisse credimus. Id rerum Francicarum periti norunt, fœdique anachronismi, ac de Merovingianis postremis Regibus, quos *inertes* vocamus, portenta fabularum abunde demonstrant.

Neque hìc expers fuerit illius odii ac livoris, quo Græci amissæ Romæ memores, in Ecclesiam Romanam exardescere tum cœperant, ut scriptæ ad Gallos Nicolai I de Græcorum objectionibus repellendis, testantur litteræ (*t.* VIII, *Conc.*, *col.* 468.), sub Imperatore Michaele Balbo, quo in Græciâ imperante, Theophanem scripsisse vidimus.

His ergo expositis, multa jam intelligimus: primùm, haud satis ex vero dixisse Bellarminum, quæ Græci ac Zonaras ipse de negatis tributis retulerint, nullâ Pontificum Romanorum reprehensione ab illis dictum; cùm defectionem atque inobedientiam, pactaque fœdera cum Francis Romani imperii hostibus, ac Romam ipsam proditam exprobrent.

2° Apparet à Græcis nullum esse memoratum decretum, quo mulctatus Imperator fuerit Occidentis imperio. Atque illi anathematis quidem decretum memorant: quòd autem ad imperium attinet, defectionem solam atque inobedientiam, quæ, si decreto disertè eâ de re edito facta esset, eò magis vel ipsâ rei novitate memoranda videretur.

Quòd ergo Baronius inde colligit, Leonem Occidentis imperio auctoritate apostolicâ mulctatum fuisse, duo peccat hìc, doctissimus alioquin, Annalium scriptor; et quòd defectionem à Græcis historicis exprobratam, in titulum apostolicæ auctoritatis verterit; et quòd tantùm detulit Græcis historicis, quorum antea tam dignâ censurâ tamque invictis argumentis fidem elevavit.

3° Neque eo se tueri potest, quòd Theophanes quidem ex odio Romanæ Ecclesiæ scripserit, anno Leonis nono, statim atque ille in impietatem proruit, ei, auctore Papâ, negata esse

tributa, quod præcipitantiæ fuerit : cæterùm, id verum, quòd, crescente Leonis contumaciâ, anno ejus decimo quarto depositionis tulerit sententiam, quam Græci item ex odio defectionem appellent. Hoc enim est historiam fingere, non scribere, ac testes quidem allegare, quos meritò infamaveris, sibique interim uni, non illis credi velle.

4° Jam illud, quod Baronius urget, Leonem Italiâ ac toto Occidente à Gregorio II fuisse mulctatum, multiplici laborat incommodo. Nam statim quærimus, cur depositionis decretum in Oriente non valuerit, cùm Sedis apostolicæ auctoritas, cui annexam esse volunt hanc in Reges potestatem, totam Ecclesiam complectatur.

At enim Gregorius II de solo Occidente decrevit. Cur? An nihil ad ejus curam reliqua Ecclesia pertinebat? Aut Græci, orthodoxi licèt tum, Sedique apostolicæ adhærentes, his depositionibus credituri non erant? quis autem non videat, quàm fluxum vanumque sit dogma, quod tanta pars Ecclesiæ ignoraret, contempturaque esset?

Quid quòd Sicilia Italiæ vicina, consensu omnium, nihilque repugnantibus Romanis Pontificibus, in Imperatoris fide mansit, ut depositionis sententia ne Siculum quidem fretum trajecerit? Quid quòd in ipsâ Italiâ Apuli, Calabri, ac vicinæ regiones in Imperatoris obedientiâ persliterunt, reclamante item nemine? An igitur ne Italia quidem tota Romano Pontifici Imperatores deponenti creditura erat? Nam quod ad reliquum Occidentem attinet, quis nesciat ante Leonis tempora, Gallias, Germaniam, Hispanias, aliasque provincias, quin etiam maximam Italiæ partem, quæ Longobardis parebat, ab imperio Romano pridem fuisse avulsas; ut se illa potestas deponendi Reges, quam totâ Ecclesiâ valere volunt, Româ quidem, ac fortè Exarchatu Ravennate, vicinisque aliquot regionibus contineret? Quod cùm absurdum sit, tum illud facilè demonstramus, ne in Exarchatu quidem, imò ne Romæ quidem, ac nequidem à Papâ, aut ab ullo mortalium fuisse cognitam.

CAPUT XIII.

Gregorium II nihil in Imperatorem hæreticum movisse, imò eâ occasione aliquid molientibus obstitisse, ex ejus gestis, epistolis, doctrinâ demonstratur.

Id primùm ex ipso Gregorio II comprobamus. Cùm enim Imperator, nono seu decimo imperii anno Constantinopoli Salvatoris imaginem dejecisset, edicto imagines proscripsisset, multos impiis conatibus obsistentes omni crudelitate necasset; Luitprandus, Longobardorum Rex, Ravennam vicinasque regiones per eam occasionem invasit : « Imperatorem *scilicet* detestatus, et » indignum ratus, ut Catholicis imperaret, qui » bellum eo modo in Christum indixisset (Bar., » *tom.* IX. *an* 726, *pag.* 63.). » Hæc quidem Luitprandus, teste Baronio. At Gregorius II falsæ pietati obstitit, deditque ad Ursum Ducem Venetiarum litteras, in quibus eum ad imperii defensionem adhortatur his verbis (*Ibid., pag.* 64.) : « Ut ad pristinum statum sanctæ reipu» blicæ, in imperiali servitio dominorum nostro» rum Leonis et Constantini, magnorum Impe» ratorum, ipsa revocetur Ravennatum civitas, » ut zelo sanctæque fidei amore in statu reipu» blicæ et imperiali servitio, firmi persistere, » Domino cooperante, valeamus. » Sic apostolicæ doctrinæ, priscæque traditionis memor, *zelo et amore sanctæ fidei*, non ullâ aliâ necessitate sanctus Pontifex in Imperatoris etiam hæretici ac persecutoris obedientiâ permanebat, ac Luitprandi zelum præposterum cohibebat, veramque pietatem ac mores antiquos, fideli in talem Principem obsequio tuebatur.

Quàm autem id certâ firmâque ratione faceret, docent epistolæ duæ, quas ad Leonem à sancto Pontifice scriptas, idem Baronius græcè et latinè primus edidit, memoratque datas ad annum 726, « cùm ad eum Leo spirans minarum et cædis » scripsisset. »

In iis autem epistolis, id primùm occurrit, quòd tantæ impietatis atque hæresis anathemate damnatæ auctorem, ipsique Pontifici diras ac sacrilegas intentantem minas, nihilo secius *Imperatorem* appellat, et *caput Christianorum* (*Ibid., pag.* 65.). Neque apostolicæ potestatis oblitus hæc loquitur, nam pœnam commemorat, quam *irrogare* possit; « ut qui, inquit (*Ibid.,* » *p.* 68.), facultatem et potestatem atque aucto» ritatem à sancto Petro Principe Apostolorum » habeamus. » Interim quantùm abesset ab eo ut crederet pœnâ à se irrogandâ posse imminui imperatoriam potestatem, hæc epistolæ verba demonstrant : « Scis, Imperator, sanctæ Eccle» siæ dogmata non Imperatorum esse, sed Pon» tificum, qui tutò assolent dogmata tradere. » Idcirco Ecclesiis præpositi sunt Pontifices à » reipublicæ negotiis abstinentes : et Imperatores » ergo similiter ab ecclesiasticis abstineant, et » quæ sibi commissa sunt capessant (*Ibid.*, *pag.* » 69.). » Nihil ergo erat imperatorium impediturus officium. Quin potiùs sanctorum antecessorum more, sibi eamdem quam Imperatori legem dicit; ut nec ille de rebus ecclesiasticis,

uti fecerat, nec de temporalibus Pontifex ipse decernat. At quomodo id diceret, cui id incumberet officii, ut cùm res Ecclesiæ postularent transferret imperia, summamque rempublicam capesseret.

Dices : nondum advenerat tempus, quo eam potestatem exereret, priùsque tentanda erant remedia lenia, quàm ad extrema decurreret. At si charitas, ac prudentia christiana prohibebant ne totam potestatem exereret; non illæ prohibebant quominus ostensa ea saltem, superbum principem à nefariis consiliis deterreret. Nam Imperator hæc erat comminatus, ipso Papâ referente : « Romam mittam et imaginem sancti » Petri confringam, sed et Gregorium illinc Pon- » tificem vinctum adduci curabo, sicut Martinum » adduci Constantius jussit (Bar., *t.* IX. *an.* 726. » *p.* 70.). » Impius Imperator hæreticorum etiam Principum, qui sanctos Pontifices persecuti erant, sequenda sibi exempla proponit Videamus quid Gregorius talia meditanti, atque imperatoriam jactanti potentiam, reponendum putet. An eam in suâ potestate esse, pontificio scilicet arbitrio, detrahendam? Ne id quidem cogitat. Sed hâc unâ defensione utitur : optare se martyrio consummari, exemplo Martini, quem omnes colunt. Adeo aberat ab eo, ut defectiones, arma, viresque viribus oppositas, aut depositiones animo agitaret.

CAPUT XIV.

An Gregorius II, imbecillitate virium, ab indirectâ potestate exercendâ, vel saltem ostendendâ temperavit.

At fortè suum illud objicient, infirmam tum fuisse Ecclesiam, necdum satis viribus confirmatam. Imò infirmissimum in Italiâ imperium fuisse, hæc Gregorii II ad minacem Imperatorem verba testantur : « Ad quatuor et viginti » stadia secedet Romanus Pontifex (quò sci- » licet imperium non pertingat) : tum tu, in- » quit, vade, ventos persequere (*Ibid., pag.* » 70.). » Addit prohibituros Reges Occidentis eas injurias, quas beato Petro Imperator inferre cogitaret. « Quòd si, inquit, velis expe- » riri, planè parati sunt Occidentales ulcisci » etiam Orientales, quos injuriis affecisti. » *Etiam,* inquit *Orientales;* non nos tantùm : et beatum Petrum : tum : « Totus Occidens, sancto » Petro Apostolorum Principi, fidei fructus of- » fert. Quòd si quospiam ad evertendam ima- » ginem miseris sancti Petri, vide, protestamur » tibi, innocentes sumus à sanguine quem fu- » suri sunt; verùm in cervices tuas et in caput » tuum ista recident (*Ibid., pag.* 71.). » Neque hæc immeritò ille jactabat. Omnino enim putamus Reges Occidentales, imprimis verò, pietate florentes Sedique apostolicæ deditissimos Francos non fuisse Laturos, ut impius Imperator sancti Petri templum et commune orbis christiani sacrarium violaret. Videmus igitur non defuisse sancto Pontifici opportunitatem temporum. Quas verò tum depositiones Gregorius VII non esset comminatus? Quantâ voce intonasset, à se posse non modò adimi imperium, sed etiam tradi alicui Occidentalium Regum, qui ad bella inferenda ultro parati sint, solâ contumeliâ fidei permoti? At Gregorio II non is erat animus; necdum enim talia cogitabant.

Et quidem Pontificia charitas id effecit ut Gregorius ostentaret imminentem Imperatori à tot Regibus metum : cæterum Gregorius non erat concitaturus eos. *Parati,* inquit, *sunt;* et sponte ipsi accurrent. Hoc tantùm ostentat, regna prædæ exposita, et ultro accensos ad bella Principes, titulumque grassanti cupiditati datum; nec tamen id intentat tanto præsidio fretus, et Christi Sedisque apostolicæ contumeliis incitatus : imò verò distinctis utriusque potestatis officiis, profitetur, pontificiæ potestati in republicâ quidem nihil licere.

CAPUT XV.

Gregorius II confiteri pergit nullam esse suam in rebus civilibus potestatem.

Neque id semel inculcat : sed cùm Imperator atrociùs rescripsisset, ipse secundâ epistolâ datâ sic incipit : « Accepimus vestri à Deo conservati » imperii atque in Christo fraternitatis litteras, » meque prorsus vitæ meæ tæduit, quod senten- » tiam non mutaris, sed in eisdem malis per- » severes (Bar., *t.* IX. *an.* 726. *p.* 73; *Vid. t.* VII. » *Conc. col.* 23.). » At in his obstinatissimè perseverantem ut Imperatorem salutat ejusque *à Deo imperium conservatum* colit : tum iterum inculcat illud : « Non sunt Imperatorum dog- » mata, sed Pontificum : militarem et ineptum » quem habes sensum et crassum, in spiritua- » libus dogmatum administrationibus habere non » potes. Ecce tibi palatii et ecclesiarum scribo » discrimen, Imperatorum et Pontificum : ag- » nosce illud, et salvare; nec contentiosus esto... » Quemadmodum Pontifex introspiciendi in pa- » latia potestatem non habet, ac dignitates regias » deferendi; sic neque Imperator in ecclesias » introspiciendi, et electiones in Clero peragendi, » neque consecrandi, vel symbola Sacramen- » torum administrandi; sed neque participandi » absque operâ Sacerdotis; sed unusquisque

» nostrûm *in quâ vocatione vocatus est à Deo,* » *in eâ maneat* (Bar., *ibid.*, *pag.* 74.). » Videmus in quo reponat Pontificum munus : non habet, inquit *Pontifex potestatem deferendi regias dignitates.* At si tales, quales nunc Romanos Pontifices circumsistunt, consiliarios habuisset, nequaquam dixisset id : *Non* hanc *habet pontifex potestatem;* sed non hanc habet *voluntatem.* Non ita Gregorius II, sed planè : *Non habet potestatem Pontifex deferendi regias dignitates;* haud magis quàm Imperator ecclesiasticas ; quo nihil dici potest apertiùs. At nunc ducatus, marchionatus, regna etiam ipsa atque imperia deferunt ; adeo à primâ illâ gravitate ac simplicitate defecimus.

Gregorius II, qui tanto à se studio temporalium potestatem amolitur, quid in spiritualibus possit non tacet : imo, « persequeris me, inquit » (*Ibid.*, *p.* 74.), ac tyrannicè vexas militari ac » carnali manu : nos inermes ac nudi, qui terre- » nos et carnales exercitus non habemus, invo- » camus principem exercitûs omnis creaturæ » sedentem in cœlis Christum, qui est super » omnes exercitus supernarum virtutum, ut » immittat tibi dæmonem, sicut ait Apostolus, » *tradere hujusmodi satanæ in interitum car-* » *nis, ut spiritus salvus sit* (1. *Cor.*, v. 5.). » Summum ergo illud est, quò potestas pontificia se extendat ; excommunicare nempe, quod est satanæ tradere ; reverà malorum omnium in hâc vitâ extremum, et æternæ damnationis præjudicium ; sed nimis ludibrio habitum, ex quo Pontifices non contenti suâ sorte, tantâque divinitus traditâ potestate, aliena et inferiora occuparunt.

Hæc Gregorius II, fortissimus juxtà ac modestissimus Pontifex, rescribit ad minaces, cædemque spirantes impii Imperatoris litteras. Hanc doctrinam sanctos antecessores suos Gelasium et Symmachum secutus, Christi tradebat Ecclesiis. Jam verò quid egerit, utque se gesserit, cùm ei Imperator toties intentaret necem, Latinos scriptores narrantes audiamus.

CAPUT XVI.

De Gregorii II gestis Latini historici proferuntur, Paulus Diaconus et Anastasius Bibliothecarius : ex his demonstratur, nihil ab eo, nisi pro tuendo imperio gestum, etiam post anathema Imperatori dictum.

Græcos scriptores produximus : Gregorium ipsum animi sui sensa promentem legimus. Jam ad certam gestorum fidem, Latinos historicos, his proximos temporibus, Paulum Diaconum, Caroli Magni æqualem, et Anastasium Ecclesiæ Romanæ Bibliothecarium, noni sæculi historicum audiamus.

Et Paulus quidem Diaconus, libro vi de Gestis Longobardorum, de hoc negotio sic scribit (Paul. Diac. *lib.* vi. *de gest. Longob.*, *c.* lix. *tom.* xiii *Bibl. Pat.*, *p.* 198.) : « Eo tempore » Rex Luitprandus Ravennam obsedit, classem » invasit, atque destruxit. Tunc Patricius Paulus » ex Ravennâ misit, qui Pontificem interime- » rent. Sed Longobardis pro defensione Pontificis » repugnantibus, Spoletanis in Salario ponte, et » ex aliis partibus Longobardis Tuscis resisten- » tibus, consilium Ravennatium dissipatum est. » Hâc tempestate Leo Imperator apud Constan- » tinopolim Sanctorum imagines depositas in- » cendit. Romano quoque Pontifici similia » facere, si imperialem gratiam habere vellet, » mandavit. Sed Pontifex hoc facere contemp- » sit. Omnis quoque Ravennæ exercitus vel » Venetiarum, talibus jussis unanimiter resti- » terunt ; et nisi eos prohibuisset Pontifex, » Imperatorem super se constituere fuissent » aggressi. » Hæc quidem sunt quæ de Gregorio II scripsit. Quo loco eum pro imperio Romano sollicitum, atque alios à defectione prohibentem, non defectionis auctorem, aut tributa prohibentem legimus.

Jam verò Anastasium Bibliothecarium audiamus, Pontificum Romanorum vitas ex Ecclesiæ Romanæ scriniis describentem. Sic autem Baronius divisit temporibus ea, quæ Anastasius in vitis, ordine quidem, sed nullâ temporum notâ exposuit.

Ad annum Christi 726, Leonis undecimum, refert edictum hoc ab Imperatore missum, ut in nullâ Ecclesiâ imago haberetur ; id si Gregorius fieri prohiberet, à suo gradu decideret. Quâ de re Anastasius : « Respiciens pius vir profanam » Principis jussionem, jam contra Imperatorem, » quasi contra hostem se armavit, renuens hære- » sim ejus, scribens ubique cavere se Christianos, » eo quòd orta esset impietas talis (Bar., *tom.* » ix. *an.* 726, *p.* 77, 78 ; *ex* Anastas. *in vit.* » Greg. II, *quam vide t.* vi *Conc. col.* 1430.).»

Ne verò hìc mihi tu bella in Imperatorem tanquam depositum auctore Pontifice gesta, aut arma carnalia suspicere, cùm depositionem, nec ipse Baronius ad hæc tempora, et ad undecimum Leonis annum referri posse putet. Anathema ergo audis, et Imperatorem *hostem* Ecclesiæ judicatum, et *arma* expedita, sed spiritualia atque apostolica, quæ scilicet *renuant hæresim :* neque concitatos ad defectionem Italos, sed admonitos *ubique Christianos cavere se;* eo quòd

tantâ auctoritate, tantæque majestatis nomine, *orta esset talis impietas.* His anathema clarè expressum est, quod post eas quas legimus admonitiones, meritò sequebatur.

Et Itali quidem per eam occasionem bella moverunt; sed quàm invito Pontifice, docent sequentia : « Cognitâ Imperatoris nequitiâ, omnis » Italia consilium iniit, ut sibi eligerent Impe- » ratorem, et ducerent Constantinopolim. Sed » compescuit tale consilium Pontifex, sperans » conversionem Principis (Bar., *tom.* ix. *an.* » 726, *p.* 78).) : » non quasi desperatâ eâ, ipse ultro cum aliis in Principem insurrecturus esset; sed exponit Anastasius quid eum incitaret vel maximè ad rebelles compescendos; nempe quòd speraret Principem suis obsequiis delinitum, ad meliorem mentem reversurum; quâ spe et seipsum sustentabat, et Italorum mitigabat iras.

Hoc animo eum fuisse res potea gestæ declarant. Nam cùm populus, Imperatoris duces, qui Pontifici necem intentabant, per tumultum ac seditionem cæderet, « missum Patricium occi- » dere voluerunt, nisi defensio Pontificis nimia » præpedisset (Bar., *ibid.*). »

Neque tantùm populum à cædibus prohibebat, verùm etiam « ne desisterent ab amore et fide » Romani imperii admonebat : » adeo non ejus consultu aut instinctu bella civilia movebantur. Sic etiam post dictum anathema, in impii ac sævientis Imperatoris obsequio, et ipse mansit, et manere porrò omnes voluit. Quin etiam « cùm » Tiberius Petasius regnum Romani imperii » usurpare conaretur.... Exarchus hæc audiens » turbatus est; quem sanctissimus Papa confor- » tans, et cum eo proceres Ecclesiæ mittens atque » exercitum, profectus est (*Ibid., an.* 729, » *pag.* 94.). » En quo studio Exarchum tuebatur eum qui in ipsius vitam toties conjuraverat: quæ Baronius ad annum refert 729, Leoni decimum quartum.

Satis, opinor, Gregorius his omnibus demonstrabat se extrema quæque passurum, potiùs quàm ab obedientiâ discederet. At eum pro tuendo etiam imperio tanta perpessum, tandem ultimo vitæ, anno Christi 731, Leonis decimo sexto, inducit Baronius « apostolicâ auctoritate » clamantem : Securi ad radicem admotâ, suc- » cidite arborem. Quo tonitru, inquit (*Ibid.,* » *anno* 730, *pag.* 98.), excitati fideles Oc- » cidentales mox desciscunt à Leonis imperio. » Quò pertinebat magnifico vocabulo Occidentales dicere; cùm pridem Gallia, Hispania, Germania, ipsa etiam Italia magnam partem à Romano imperio avulsæ essent? Ubi verò decretum illud Gregorii, aut à quo est historico memoratum? Quid autem fuit novæ causæ cur sic repente de imperio decerneret, nihil unquam tale comminatus : imò hæretico diris condemnato atque Ecclesiam persequenti, hucusque obsequendum ratus? Sanè, ut Imperator de dicendo anathemate sæpe est à Papâ commonitus; ita, de dicendâ depositionis sententiâ commoneri oportuisset; neque defuissent, qui novum atque inauditum hactenus de Imperatoris depositione decretum memorandum putarent.

Anastasius quidem Bibliothecarius nihil prætermisit, quo Gregorius II erga Imperatorem impium ejusque asseclas præclarè officio esse functus videretur; neque conticuit quid de Anastasio Constantinopolitano Patriarchâ decreverit : quem Imperatori assentientem Gregorius II *extorrem à sacerdotali officio esse mandavit.* Atque id Baronius factum esse vult (Baron., *tom.* ix. *anno* 730, *pag.* 98.) eodem ferè tempore, quo Imperator ab Occidentali dejectus imperio est. Sed cùm Anastasius Bibliothecarius Patriarcham depositum memorarit, de Imperatore deposito minimè tacuisset, pontificiæ potestatis studiosissimus, Sedisque apostolicæ privilegia amplificare potiùs, quàm imminuere solitus. Vide autem quid de utroque, de Patriarchâ nempe, et de Imperatore scripserit, « Anastasium Patriar- » cham extorrem à sacerdotali officio esse man- » davit : Imperatori quoque suadens salutaria, » ut à tali execrabili miseriâ declinaret com- » monuit. » Id enim admonendum supererat, postquam Imperator etiam anathemata contemp- » sisset. En quàm disertè Anastasius Bibliothecarius significet sanctum Pontificem de patriarchatu quidem, non autem de imperio adimendo cogitasse. Cætera quæ Baronius nullo auctore, nullo teste, nullo documento memorat, ignoravit : quin etiam demonstravit non haberi à se Leonem pro deposito, quem toto opere Imperatorem appellare non cessat.

CAPUT XVII.

Cur Græci illud de tributis Gregorio II objecerint? Id utcumque se habet an nostræ sententiæ noceat.

Hæc lectis visisque Ecclesiæ Romanæ actis docet Anastasius, pontificiæ historiæ scriptor vernaculus, cui potiùs quàm Græcis longè positis, nec pari diligentiâ ac fide ista tractantibus, credimus.

Ac profectò manifestæ indiligentiæ, ne dicam invidentiæ, est, quòd Græci Gregorii II in Romanum imperium merita prætermittant; defectiones autem Pontifici de republicâ bene meri-

tissimo, ac prohibita tributa et pacta cum Francis fœdera; denique ea omnia quæ in Ecclesiam Romanam apud Orientales invidiosa erant, tantùm commemorent.

At enim, inquiunt, in Anastasii ecclesiasticâ Historiâ, eadem quæ apud Theophanem de Gregorii defectione prohibitisque tributis legimus. Certè. Namque Anastasii ecclesiastica Historia, nihil aliud est, quàm Theophanis de verbo ad verbum interpretatio. Quærere autem nos oportet, non quæ fidus interpres verterit, sed quæ ex scriniis Ecclesiæ Romanæ, auctor ipse scripserit.

Idem de Landulfo dicimus, qui in *Miscellæ Historiæ centonem*[1] à se continuatum (*Miscell. Histor., lib.* XXI. *tom.* XIII. *Bibl. Pat., p.* 307, 308, 309.), Theophanis Historiam totam, ex Anastasii versione transtulit. Quare hæc omnia nihil aliud quàm Theophanem sonant, quem cæteri Græci secuti, defectionem ac tributa prohibita exprobrarint.

Neque Theophanes hæc ipse confinxerit. Hæc enim omnia Leo Imperator sancto Pontifici imputabat, eodem animo, quo, teste Theophane, sanctum Germanum Constantinopolitanum « observans, atque submittens quosdam » sermones, satagebat sicubi inveniret eum » contra imperium suum agentem; quatenus » hunc ut conjuratorem, non ut confessorem à » throno deponeret (*Chron.* THEOPH., *p.* 341; » ANAST., *Hist. Eccl. pag.* 135. *Hist. Miscell.* » *lib.* XXI. *p.* 307.). »

Neque movere nos debet id quod ipse scripsit Anastasius in Gregorio II : « Paulus Exarchus, » Imperatoris jussione, eumdem Pontificem » conabatur interficere, eo quòd censum in pro» vinciâ ponere præpediebat (*tom.* VI *Conc.* » *col.* 1433.). » Quis namque non videat ab Anastasio referri, non quid egerit Gregorius, sed quid infando sceleri Paulus Exarchus, et ipse etiam Imperator obtenderit : eodem planè animo, quo Judæi de Christo ipso hæc jactabant : *Hunc invenimus prohibentem tributa dare Cæsari* (LUC., XXII. 2.); ut mirum non sit servum ac vicarium, eâdem quâ Dominum calumniâ fuisse impetitum. Neque verò Gregorii rebus gestis, et tantæ modestiæ ac magnanimitati congruit, litigasse de vectigalibus, cùm in reliquis omnibus ad finem usque vitæ Romano imperio tam impensè studuerit; aut eum obsecutum dicenti Apostolo : *Cui honorem, honorem*; oblitum verò esse quæ his cohærent : *Cui vectigal, vectigal* (*Rom.*, XIII. 7.).

Quod autem commemorant Græci, et ipse Baronius, de fœdere cum Francis inito, id quidem ad Gregorii III ejusque successoris tempora pertinere liquidò ostendemus.

Ac si de tributis instant, quid tandem consequentur? Aliud quippe est abrogare imperium, aliud per aliquod tempus tributa denegare. Certè enim poterant tot in gravibus Italiæ ac civitatis Romanæ incommodis, ac Longobardorum incursibus, honestæ et verisimiles ostendi causæ, cur tributa interim negarentur, integrâ in reliquis imperii majestate : tantoque esset certius Gregorium II nihil de defectione esse conatum, quòd Anastasius de negatis tributis loquens, de depositione ac defectione tacuerit. Denique si tanti interesse putant Gregorium II aliquâ saltem ex parte fuisse perduellem, nihil aliud ab invitis extorquebunt, quàm ut respondeamus : nos scilicet ejus doctrinâ nixos, hæc exempla improbare, et Domini jussu sequi quæ docuerit ac dixerit, non quæ gesserit; atque omnino adhærescere dicenti, apostolico ordine, nullum sibi esse jus in publica munera, potestatem nullam. Cæterùm quantumcumque facilis solutio est, veritatis tamen amore ducti, sancti Pontificis tuemur innocentiam, prætendimusque eum, sua ipsius dogmata veneratum, ab imperio Romano nunquam recessisse : quod etiam secutorum Pontificum obsequiis ac fide clariùs demonstratur.

CAPUT XVIII.

De Gregorio III Gregorii II successore, ejusque erga Leonem Isaurum et Constantinum Copronymum ejus filium, obsequio : de ejus Pontificis duplici legatione ad Carolum Martellum, quarum alteram Baronius Gregorio II assignavit.

Mirâ confidentiâ, pace tanti viri dixerim, scripsit Baronius Gregorium II, in deponendo Leone Isauro, « dignum posteris exemplum re» liquisse, ne in Ecclesiâ Christi regnare sine» rentur hæretici Principes, si sæpe moniti in » errore persisterent (BAR., *tom.* IX. *an.* 730, » *pag.* 98.). At nunc ex successorum gestis apparebit, à Gregorio II ad posteros non desciscendi, sed obsequendi exempla manasse.

[1] Miscellæ historiæ centonem, ex variis consutum historiis, et ideo *Miscellam Historiam* dictum, reperies in Bibliot. Patr. sub nomine Pauli Diaconi, quanquam XI primi libri sint Eutropii, paucis exceptis, quæ Paulus addidit Sequentes libros ab Juliano apostatâ ad tempora Justiniani, Paulus ex variis auctoribus consarcinavit : cæteram historiam Landulphus explevit. DUPIN, Bibl. Eccl. sæc. VIII, existimat hanc *Miscellæ* partem, quæ vulgò Paulo tribuitur, ab Anastasio fuisse digestam. Quòd si ita est, non mirandum foret Historiam Theophanis, quam Anastasius latinam fecerat, in hoc centone totam referri. (*Edit. Paris.*)

Gregorius III ei proximus sedit. Refert autem Anastasius statim atque Pontificatum iniit, « persecutione grassante, misisse commonitoria » scripta ad Imperatores Leonem et Constanti- » num (*Vit.* GREG. III, *t.* VI *Conc. col.* 1463.). » Vides pro Imperatoribus haberi, etiam post dictam à Gregorio II (si quidem Baronio credimus) depositionis sententiam.

Paulò post, eodem teste Anastasio, Gregorius III, habitâ Synodo nonaginta trium Episcoporum, decrevit, ut qui imagines improbaret, « sit extorris à corpore et sanguine Domini, vel » totius Ecclesiæ unitate atque compage. » Ita Synodi anathemata decernebant : depositiones à sæcularibus dignitatibus ne quidem cogitabant.

Exinde memorat Anastasius hæc (*Ibid.*, *col.* 1464.) : « Cuncta generalitas istius pro- » vinciæ Italiæ, similiter pro erigendis ima- » ginibus supplicationum scripta unanimiter ad » eosdem Principes direxerunt. » Ita pii et orthodoxi etiam in Italiâ Leoni ut Imperatori supplicabant, post ea quoque tempora, quibus Occidentem totum ab eo recessisse Baronius memorat.

Ubi tunc ea exempla, quæ is data esse vult à Gregorio II, ne obstinati hæretici regnare sinerentur ? At eum, quo nemo fuit aut pestilentior, aut obstinatior, Gregorius III non modò *regnare sinebat*, sed ipse ultro datam ad sanctum Bonifacium Archiepiscopum epistolam (*Epist.* VII. *ad* BONIFAC., *ib. col.* 1475.) hâc temporis insignivit notâ « Data IV Kal. novembris, impe- » rante Domno piissimo Augusto Leone, imperii » ejus anno XXIII, sed et Constantino magno » Imperatore ejus filio, anno XX, indict. VIII : » quod ad annum Christi 739, Gregorii nonum, refert Baronius (BAR., *tom.* IX. *p.* 122.).

Idem ad eumdem annum [1] refert, quod est ab Anastasio in Zachariâ proditum, Gregorium III ejus antecessorem in maximas conjectum esse angustias, cùm *magna esset turbatio inter Romanos et Longobardos* (BAR., *ib. an.* 726, 740, *p.* 79, 131 ; *Vid. vit.* ZACH., *tom.* VI *Conc. col.* 1486.) ; ipsa Urbs gravi obsidione à Luitprando Longobardorum Rege pressa, resque in extremum discrimen adductæ essent, nullâ à Romanis Imperatoribus præsidii spe. « Pro quo, » inquit Anastasius (*Vid.* BAR., *pag.* 131.), vir » Dei, Gregorius Papa [2], undique dolore con- » strictus, sacras claves ex Confessione beati » Petri Apostoli accipiens, direxit navali itinere » ad partes Franciæ, Carolo (Martello) saga- » cissimo viro, qui tunc regnum regebat Fran- » corum, per Missos suos, id est, Anastasium » sanctissimum virum Episcopum, necnon et Ser- » gium Presbyterum, ad postulandum à præfato » excellentissimo Carolo, ut eos à tantâ oppres- » sione Longobardorum liberaret. » Confugit itaque ad Francos Gregorius III, sed necessitate coactus, nec adversùs Romanum Imperatorem, sed adversùs Longobardos, non minùs Romani Imperatoris, quàm Romanæ civitatis hostes.

Extant etiam Gregorii III litteræ (*Com. concil.* VI. *col.* 1472) ad Carolum Martellum de tuendâ sancti Petri Ecclesiâ adversùs Longobardos, qui eam opprimerent : quibus etiam litteris missa à se sacra munera, ac Petri claves è venerando sepulchro depromptas, sanctus Pontifex commemorat.

Cùm autem duplex Legatio à Gregorio III ad Carolum missa sit, quid tractatum cum eo fuerit, nostri historici diligenter tradunt.

Et quidem auctor Appendicis ad Gregorium Turonensem, sive Fredegarius, sive alius quilibet, hujus certè temporis scriptor, hæc prodit: « Eo tempore bis à Româ, sede sancti Petri » Apostoli, beatus Papa Gregorius claves vene- » randi sepulchri cum vinculis sancti Petri, et » muneribus magnis et infinitis, legatione, quod » antea nullis auditis aut visis temporibus fuit, » memorato Principi destinavit, eo pacto pa- » trato, ut ad partes (hoc est, consueto hujus » ævi stylo à partibus) Imperatoris recederet, et » Romanum consulatum præfato Principi Ca- » rolo sanciret (DUCH., *tom.* I. *et append. sive* » *lib.* XI. *Hist. Franc.* GREG. TUR., *edit. Par.* » *an.* 1610, *n.* 110. *p.* 77.). »

Easdem legationes copiosiùs referunt Annales Metenses anno 741 (*Ann. Met., t.* III. *p.* 271.): « Carolus Princeps bis eodem anno legationem » beatissimi Gregorii Papæ, ab apostolicâ Sede » directam suscepit, qui sibi claves venerandi » sepulchri Principis Apostolorum Petri, ejus- » demque pretiosa vincula cum muneribus mag- » nis delatis obtulerunt, quod antea nulli Fran- » corum Principi, à quolibet Præsule Romanæ » urbis directum fuit. Epistolam quoque decreto » Romanorum principum sibi prædictus Præsul » Gregorius miserat, quòd sese populus Roma-

[1] Sive potiùs an. 740.

[2] Hic Anastasii locus, typographorum sanè incuriâ, in *Binianâ*, editione Morelli an. 1636, et in ipsâ Labbæanâ omissum fuit; quamvis à Binio visus fuerit, qui etiam illi loco notam addidit, quâ probare nititur hanc Gregorii III legationem, ab alterâ priori esse *planè diversam.* Hæc Binii nota reperitur quoque apud Labbæum, tom. VI, col. 1467. (*Edit. Paris.*)

» nus, relictâ Imperatoris dominatione, ad suam » defensionem, et invictam clementiam convertere voluisset. » Eodem verò anno obiisse Carolum refert, diviso inter filios Francorum regno.

Ex auctore Appendicis statim memorato, contendit Baronius (BAR., *tom.* IX. *an.* 726, 740. *p.* 79, 131.) à Gregorio II missam legationem [1] adversùs Imperatorem, eamque ab hâc Gregorii III legatione diversam, errore manifesto. Nullam enim legimus à Gregorio II ad Carolum missam legationem; et quam auctor Appendicis à Baronio laudatus, atque Annales Metenses narrant, eam ad Gregorii III tempora constat pertinere; atque illi quidem auctores binam legationem memorant à Gregorio missam, sed eodem anno. Quare utraque ad Gregorii III tempora refertur; disertèque tradunt primam legationem eam fuisse, quam Sedes apostolica ad Francorum misisset Principes. Nulla igitur erat ad Martellum missa legatio; neque Gregorius II quidquam egisse videtur cum eo Principe, nisi ut Bonifacium ad Germanos directum tueretur. Quâ de re extant Gregorii II epistolæ, septima ad Martellum, et octava ad Bonifacium (*Epist.* VII, VIII. *tom.* VI. *Conc. col.* 1446.). Quòd autem Græci ad ejus tempora hanc legationem referre videantur, hoc ideo contigit, quòd utrumque Gregorium, alterum alteri proximè succedentem, facile confuderunt.

Majoris momenti est quòd Gregorius III, apud Fredegarium et Annales Metenses, ab Imperatore recessisse videatur; quippe qui instiget Martellum ut ab eo recedat, et accepto consulatu, Populi Romani tutelam suscipiat. Sed hæc nihil ad nostram quæstionem. Profectò enim quærimus, an propter hæresim decreto edito depositus fuerit à Romano Pontifice Leo persecutor. At Franci scriptores nihil tale tradunt: hæc enim apud eos vidimus: « Scripsisse Grego- » rium, decreto Romanorum Principum, quòd » sese populus Romanus, relictâ Imperatoris » dominatione, ad suam defensionem et invic- » tam clementiam convertere voluisset. » Nulla hæresis mentio, nullum decretum, cujus Pontifex auctor extiterit. Imò ipse, *decreto Romanorum Principum*, scribit: « Populus Roma- » nus ad extrema redactus per Longobardos, » invictum defensorem quærit. » Probaverit Gregorius III quod ipsa necessitas extorquebat: pro grege Pastor optimus ad Carolum Martellum intercessor extiterit, ac remedium aliquod rebus desperatis quæsierit, aut quærendum suaserit; quanquam hoc nec historiæ produnt, quid ad nos? Hæc quidem non ad decreti apostolici auctoritatem, sed ad rerum tractandarum industriam modumque pertinent. Quàm autem Pontifices à defectione abhorrerent, sequentia demonstrabunt.

CAPUT XIX.

Zacharias in obsequio perstitit: Stephanus II, pro imperio conatus omnia, nonnisi necessitate ad Francos refugit: ad eos translatum imperium sub Leone III, cùm Græci Imperatores ad fidem catholicam rediissent.

Gregorius quidem III, has inter angustias, paulò post est mortuus. At sanctus Zacharias Pontifex ei successor datus, statim atque respiravit, totum eò se convertit, ut Exarchatum Ravennatem Imperio conservaret. Refert Baronius ex Anastasio, ad annum 743, ubi etiam id notat: « Ex his vide quàm injustæ sint querelæ » Orientalium de Romano Pontifice, quòd exue- » rit Occidentali imperio Orientales Imperatores » (BAR., *t.* IX. *an.* 743. *p.* 154.). » Non ergo, quod Baronius paulò antè volebat, à fide et obedientiâ romani imperii, aut Pontifices recesserant, aut ipsi Italos repellebant.

Quin ipse Imperator Constantinus Copronymus, Leonis Isauri filius, ac paternæ impietatis hæres, sancto Pontifici reipublicæ bene gestæ dedit testimonium, atque ejus rei gratiâ, prædium quoddam concessit Romanæ Ecclesiæ: « Hâc saltem ex parte, inquit Baronius (*Ibid.*, » *p.* 159.), ei placere desiderans qui ob hæresim » omnino sciret se illi displicere; » neque cessavit unquam pro Imperatore habere Copronymum, quem eo minùs agnoscere debuisset, quòd Leonis depositi, si quid Baronio credimus, filius, ipse patrem impietate et crudelitate superaret.

Stephanus verò II [1], recurrit quidem ille ad Pipinum Francorum Regem, sed postquam

[1] De eâ legatione non parùm habet difficultatis narratio ipsius Anastasii, cujus hæc verba sunt: « Tunc, quem- » admodum prædecessores ejus beatæ memoriæ, Dom- » nus Gregorius et Gregorius alius et Domnus Zacharias » beatissimi Pontifices, Carolo excellentissimæ memoriæ » Regi Francorum direxerunt....; ita modo et ipse.... suas » misit litteras Pipino. » Vit. Steph. II, tom. VI Conc. col. 1622. Baronius hunc locum refert an. 753, p. 207; paululum variè, sed sententiâ non mutatâ. Cæterùm hic locus, quem criticis extricandum relinquimus, non tanti est, ut, quidquid statuatur, causa D. BOSSUET aliquantisper periclitetur. Dicendum fortasse erit missas quidem *litteras* à Gregorio II, non missam legationem, aut missam legationem, non rerum imperii causâ, sed ut Carolus Bonifacium ad Germanos directum tueri vellet. (*Edit. Paris.*)

[1] Seu potiùs III. Sed cùm Stephanus II paucos dies apostolicam Sedem tenuerit, vix inter Pontifices numeratur. (*Edit. Paris.*)

« cerneret ab imperiali potentiâ nullum esse sub- » veniendi auxilium : » ita Baronius post Anastasium (ANASTAS., *vit.* STEPH. II, *tom.* VI *Conc. col.* 1622; BAR., *loco citato, an.* 753, *p.* 207. 208.).

Quin ipse Pontifex, de rebus Imperii in Italiâ tuendis, ad impium et persecutorem Constantinum Copronymum legatos misit, rediitque cum ejus legatis Joannes « imperialis Silentiarius, » deferens jussionem imperialem, in quâ inerat » insertum : ad Regem Longobardorum (Aistul- » phum) eumdem sanctissimum Papam esse » properaturum, ob recipiendam Ravennatium » urbem, et civitates ei pertinentes (ANAST. *et* » BAR. *ibid.*). » Hæc Anastasius, qui jussioni Stephanum paruisse memorat. Neque refugit legationem ab Imperatore hæretico impositam sanctissimus Pontifex, quòd reipublicæ causâ, pium id sanctumque duceret. Sed quid impetraret à superbis hostibus, inermis imbecillisque Imperatoris nullo exercituum robore suffulta legatio? Vix à Longobardorum manibus Francorum auctoritate Stephanus se proripuit; ac tum adversùs eos ad Pipinum confugit, cùm omnia alioquin desperata essent.

Neque verò peccare se putabat in Romanum Imperatorem, si Romam, bello sine viribus suscepto, perituram, salvam esse mallet sub Francorum tutelâ, quàm eversam ac perditam frustraque renitentem, in Longobardorum tamen manus devenire (BAR., *ibid. p.* 209; *Vid.* ANAST.); neque tantùm Imperio perire, sed etiam è medio tolli, pari Ecclesiæ ac reipublicæ discrimine.

Neque interea sanctus Pontifex à Romano Imperatore penitus recedebat : sed utcumque poterat, sustentabat Imperii dignitatem, Constantinumque Copronymum pro Imperatore legitimo agnoscebat : cùm etiam à Franciâ reversus, pactoque cum Francis fœdere, hanc privilegio Fulradi ac sancti Dionysii adponeret temporis notam : « IV Kalend. Martii, impe- » rante domino piissimo Constantino à Deo co- » ronato, magno Imperatore, anno XXXVIII » (*Privileg.* FUL., *tom.* VI. *Conc. col.* 1647.). » Nullum omisit titulum, qui ad imperatoriam honorificentiam pertineret, demonstravitque se ad nullius extranei Principis tutelam confugiturum fuisse, si Romano Imperatori aliquid virium superesset.

Sic agebant cum impio Copronymo paternæ hæresis sævissimo atque obstinatissimo defensore; ad hæc etiam auctore insanæ Synodi, quæ se septimam appellabat (*Conciliab. C. P. int. Act. Conc. Nic. II. tom.* VII. *Conc. col.* 377.). En ut hæreticos regnare non sinerent.

Post Stephanum II, Romani Pontifices Francis quidem addicti erant, quibus defensoribus necessariò uterentur. Cæterùm, exemplo Stephani, Constantinum et Leonem ejus filium, pro hæreditariis Augustis habuêre. Ac Paulus I, teste Anastasio (ANASTAS., *in vit.* PAUL. I, *t.* VI *Conc. col.* 1671.), « suos missos cum apostolicis » obsecratoriis, atque admonitoriis litteris, præ- » fatis Constantino (Copronymo), Leoni (item » Copronymo, à parente Constantino in imperii » societatem assumpto) Augustis direxit pro » restituendis imaginibus : » ut in Paulo I refert Anastasius.

Hoc jure hæreditario Constantinus Leonis Copronymi filius, sub Irenes matris tutelâ imperavit. Hi Nicænam Synodum II convocarunt, et antecessorum hæresim à sanctâ Synodo condemnatam, penitus abjecerunt. Ad eam verò Synodum vocatus ab Imperatoribus Adrianus Papa legatos misit cum litteris sic inscriptis : « Dominis piissimis et serenissimis Imperatoribus » ac triumphatoribus.... Constantino et Irenæ » Augustis (*tom.* VII. *Conc. col.* 99.). » Quibus proinde Constantinum agnoscit pro hærede legitimo legitimorum Imperatorum. Acta sunt hæc anno 785.

Sub his Augustis, ac postea sub eodem Constantino solo [1], fides catholica floruit. Eo mortuo, cùm jam Leo III pontificatum gereret, devenit imperium ad Irenem solam; neque ita multò post Carolus Magnus Romæ Augustus est appellatus, anno 800.

Ex hâc rerum serie satis intelligitur malè à Baronio, malè à cæteris dictum, Imperatores à Pontificibus propter hæresim fuisse depositos, translatumque eâ de causâ ad Francos imperium : cùm contrà pateat, etiam dum hæretici fuêre, haud minùs pro Imperatoribus in Italiâ quoque, et Romæ, et à Pontificibus fuisse habitos; ac translatum denique ad Francos imperium, cùm abjectâ hæresi, Irene catholica mulier imperaret.

Patet etiam Pontifices primùm confugisse ad Francos, non propter hæresim Imperatorum, sed necessitate per Longobardos factâ, rebus scilicet desperatis, nullâque aliâ præsidii spe : quo factum est, ut etiam imperante Constantino Irenes filio, catholico Principe, sub Francorum tutelâ necessariò remanerent.

[1] Qui anno 790 Irenem à reipublicæ gubernaculis dejecerat.

CAPUT XX.

An valeant allatæ à Baronio causæ, cur Constantino Irenes filio, catholico Imperatori, Imperium restituendum non fuerit : Adriani I locus nihil ad rem : recapitulatio dictorum de Iconoclastis Imperatoribus : de fide illis servandâ Orientalis Ecclesiæ sensus : illi Imperatores in coronatione jusjurandum dederant de tuendis Ecclesiæ dogmatibus ac ritibus : ex his argumentum.

Scripsit Baronius Constantinum Irenes filium, catholicum licèt, ac de fide catholicâ bene meritissimum, tamen « non fuisse dignum habitum, » cui restitui deberet Imperium, quòd ablatos, » à prædecessoribus hæreticis Imperatoribus ar» chiepiscopatus et episcopatus, qui immediatè » essent sub juribus Romanæ Ecclesiæ, et dempta » ejus amplissima patrimonia, admonitus licèt » per Adrianum Pontificem, minimè restituere » voluisset (Bar., *tom* IX. *an.* 800. *p.* 490.). » Jam æquus lector judicet, ecquid sit verisimile, propter aliquot prædia, et aliquot episcopatuum immediatam subjectionem, neganda fuerit Constantino Irenes filio, catholico Principi, à piis Pontificibus imperatoria dignitas, quam Leoni Isauro, Constantino et Leoni Copronymis, hæreticis, impiis, persecutoribus, illæsam mansisse vidimus.

Neque illud est validum quod Baronius memorat ex Adriano I, quòd nempe de Constantino ad Carolum Magnum hæc scripserit : « De diœ» cesi sanctæ nostræ Ecclesiæ Romanæ, tam Ar» chiepiscoporum quam Episcoporum, seu de » patrimoniis, iterum increpantes commonemus; » et si noluerit ea sanctæ nostræ Ecclesiæ Roma» næ restituere, hæreticum eum pro hujusmodi » erroris perseverantiâ esse decernemus (*Ep.* » Adr. I. *ad* Car. Mag., *tom.* VI *Conc. c.* 963; » Baron., *tom.* IX. *loc. cit.*). » *Decernemus*, inquit. Minas audimus, et fortasse nimias : sed certè tantùm minas, et tantùm initum animo consilium, non prolatum decretum. Quid porrò ad rem nostram, *hæreticum decernemus?* Esto : an et illud addit? imperio in æternum privatum declarabimus. Quale autem illud est, ut propter excommunicationem, fortè decernendam, imperio indignus sit, cùm hæresis manifestæ damnatos Leonem Isaurum, Constantinum Copronymum, et Leonem ejus filium, haud minùs pro Imperatoribus habitos esse constet?

Sed esto, Constantinus episcopatus aliquot ac prædia retinens, indignus imperio sit, saltem Occidentali : nam de Orientali nemo litem movebat. Quid hoc ad Irenem? Pessima quidem mulier, sed nihil ad rem nostram; cùm nullius sceleris ritè postulata, nedum condemnata sit. Hæreses insectabatur, fidem tuebatur, fovebat Ecclesiam, ditabat Ecclesias; nemo Ecclesiæ Romanæ res ab eâ repetierat. At illa sub ipsa imperii initia, toto Occidente statim mulctata est. Quo jure, suo loco facilè exponemus (*Vid. inf. hoc lib. cap.* XXXVII *et seq.*). Certè id non hæresi, non ulli impietati, non persecutioni, non etiam anathemati tribuendum esse, luce est clarius.

Huc accedit Orientalis Ecclesiæ testimonium. Ea enim Romanis Pontificibus adhærebat, iisque anathematizantibus hæreticos Imperatores obsecuta erat : denique ab Imperatoribus extrema quæque patiebatur, neque eò seciùs in obsequio persistebat. Sanctus etiam Germanus Constantinopolitanus Antistes, egregius ille his temporibus fidei catholicæ propugnator, teste Baronio, « reprehendebat Italos, quòd ita penitus ab Im» peratore resiliissent (Bar., *tom.* IX. *an.* 727. » *p.* 86.). » Extat enim in græco codice Orientalium Canonum, ejusdem sancti Germani epistolæ fragmentum, in eos qui ab imperio descivissent. Non ergo placebat ista defectio, etiam hæresis causâ. Sancti quique Martyres sub Leone et Constantino tanta passi, ipsos nihilominus pro Imperatoribus salutabant. Id passim acta Martyrum à Baronio relata testantur (*Ibid.*, *anno* 765, *pag.* 268, *et alibi pass.*). Iidem Martyres, et sanctus Germanus, Paulus, Tarasius, Constantinopolitani Antistites, aliique Episcopi contemnunt quidem Leonem Isaurum de fide decernentem, quòd id alienum esset ab imperatoriâ dignitate et potestate : nullam illi movent litem de iis quæ in civilibus pro imperio statuisset. Sancta ergo Orientalis Ecclesia anathematizatos quosque Principes, pro veris Principibus coluit.

At profectò Romanus Pontifex haud minùs Orientali quàm Occidentali Ecclesiæ præsidebat; ac si depositi Imperatores essent, haud minùs in Oriente quàm in Occidente eis abrogaretur imperium; turpissimumque fuisset Romanis Pontificibus, sibi et Occidenti, deposito Imperatore, consulere, contemnere Orientem longè graviora passum, cùm ab Imperatoribus apud se agentibus premeretur.

Sic tota Ecclesia catholica, quâcumque patebat, Leonem Isaurum, dirum persecutorem, et Constantinum Copronymum triginta et ampliùs annis sævientem, Leonemque IV haud minùs crudelem, pro Imperatoribus habuêre : ac totis sexaginta annis, quibus impia domus vastabat Ecclesiam, de movendo imperio per decreta legitima, nemo in Oriente, nemo in Oc-

cidente, non plebs, non Episcopi, non Religiosi, tot licèt vexati suppliciis, non ipsi Romani Pontifices cogitabant.

Attamen omnia intervenerant propter quæ deponi oportere Imperatores adversarii docent : hæresis, pertinacia, immanis persecutio : ad hæc, quod maximi ponderis esse volunt, violatum jusjurandum, quandoquidem Imperatores Ecclesiæ, Deo teste, spoponderant, se in religionem nihil novitatis inducturos.

Scribit enim Theophanes, sanctum Germanum Constantinopolitanum, Leoni Isauro « reduxisse ad memoriam ejus sponsiones ante » susceptum imperium sibi factas, Deo in fidei » jussorem dato, quòd in nullo Ecclesiam commoturus esset à suis apostolicis et divinitus » traditis ritibus (Theoph., *Chron. p.* 341 ; » Anast., *Hist. Eccl. p.* 135 ; *Hist. Misc.*, » *lib.* XXI. *tom.* XIII. *Bibl. Pat. p.* 307.). »

Hæc autem cùm ita se haberent, non modò persecutorem pro Imperatore colebant ; verùm etiam, qui per eam occasionem seditiones cogitarent, atque ab imperio deficerent, gravi, quoad poterant, auctoritate comprimebant : adeo ab hominum mentibus hæc aberant, in quibus nunc spem Ecclesiæ et pontificis robur collocatum volunt.

CAPUT XXI.

Noni sæculi exempla : Ludovici Pii Imperatoris depositio : hæc et inde secuta, impia, irrita, nulla, malè intellecta, nihil ad rem, nobisque potiùs favent quàm adversariis : an expectata, ad restituendum Ludovicum, Gregorii IV auctoritas.

Nono sæculo memoranda nobis est depositio Ludovici Pii Imperatoris et Francorum Regis, per Lotharii filii impiam ac nefariam factionem, protractis in consensionem sceleris, non modò proceribus ac militibus, verùm etiam Episcopis, Ebbone Rhemensi seditionis incentore. Quanquam enim hæc paulò post communi consensione rescissa sint, ac teste Baronio, « rem per » vim ac metum actam, coloratamque falso reli- » gionis pigmento, nemo non dixerit, atque » improbarit (Bar., *t.* IX. *an.* 833, *p.* 805.) ; » non desunt tamen, qui hæc quoque infanda ac toti Ecclesiæ detestata, nobis objiciant. Nempe, inquiunt, extant et apud Baronium et in Conciliorum libris Compendii acta, quibus titulus : *Exauctoratio Ludovici Pii* Episcoporum nomine publicata (*Ibid.*, *pag.* 802 ; *et tom.* VII *Conc. col.* 1686.). Ex his autem patet Ludovicum Pium, anno 833, impositâ publicâ pœnitentiâ, deposuisse cingulum militare, judicatumque ab Episcopis, secundùm Canones id consequi, « ut post tantam talemque pœniten- » tiam, nemo ultrà ad militiam sæcularem re- » deat ; » quod idem profectò erat, ac regno exclusisse : idque adeo fas esse Episcopis judicabant, ut etiam Ludovicus ab eâ sententiâ eorum auctoritate absolvi se vellet. Scribit enim coævus auctor vitæ Ludovici : « Imperator episcopali ministerio » voluit reconciliari, et per manus Episcoporum » armis accingi consensit (*Aut. vit.* Ludov. Pii ; » Duch., *tom.* II.). » Quin etiam Baronius Gregorii IV Papæ auctoritate restitutum eum fuisse, ex Paulo Æmilio rerum Francicarum scriptore, et Mariano Scoto antiquiore annalistâ, probare nititur (Bar., *ibid. an.* 834, *p.* 807.).

Nos autem, etsi ea, quæ à Rege imbecilli et per proditionem deposito, atque à seditiosis Episcopis, inaudito exemplo, sunt gestæ, ut nulla et irrita contemni potuerunt ; tamen, veritatis amore ducti, rem ipsam expendimus, proferimus acta, causamque nostram adjuvari iis, paucis demonstramus.

Et primum quidem, quoniam vidimus hujus temporis Episcopos eo maximè nixos fuisse, quòd impositâ publicâ pœnitentiâ, atque abjecto cingulo militari, non liceat *ultrà ad militiam sæcularem redire,* id qualecumque sit, nihil ad Reges pertinere facilè demonstramus, eorum quoque auctoritate qui talia gesserunt.

Certè constat paulò antea, anno scilicet 822, eumdem Ludovicum Pium ab iisdem Episcopis Gallicanis, in Attiniacensi conventu pœnitentiam publicam suscepisse. Quo quidem in conventu, auctor vitæ Ludovici, à Baronio relatus, etiam suprà memoratus, hæc gesta narrat (Duch., *tom.* II ; *Vid.* Bar., *an.* 822, *p.* 706.) : « Anno » 822, Ludovici nono, dominus Imperator, primò » quidem fratribus reconciliari studuit, quos in- » vitos attonderi fecerat, deinde omnibus quibus » aliquid læsuræ intulisse videbatur. Post hæc » autem palam se errasse confessus, et imitatus » Theodosii Imperatoris exemplum, pœnitentiam » spontaneam suscepit, tam de his, quàm de iis » quæ in Bernardum nepotem [1] (Caroli Magni) » fecerat. » Hunc autem excæcatum neci tradiderat.

An ergo in eo conventu, ubi omnia pacatè atque ordine gerebantur, de tollendo per militiæ omittendæ speciem imperio quidquam Episcopi cogitarunt, audiamus quid hujus temporis auctor

[1] Bernardum Pipini filium, Regem Italiæ, rebellionis causa morte damnatum in conventu Aquisgranensi, Ludovicus Pius jusserat luminibus tantùm orbari ; quo supplicio Bernardus post triduum obiit. Vid. Theg. (*Edit. Paris.*)

scripserit (*Incert. aut. ann.* Duch., *t.* II; *et tom.* II *Conc. Gall. p.* 448.)? « DCCCXXII, Ludo-» vicus Imperator Sacerdotum usus consilio, de » omnibus quæ publicè perperam gessit, publi-» cam pœnitentiam egit, et post hæc cuncta, quæ » in regno suo corrigenda invenire potuit, corri-» gere atque emendare curavit. » Non ergo regno amovendus per pœnitentiam publicam, sed ad regnum bene administrandum animandus esse putabatur.

Idem scribit Agobardus Lugdunensis : « Sacer » et religiosus dominus noster Imperator, evo-» cato conventu in Attiniaco, agebat strenuè, » providens de omnibus utilitatibus commisso-» rum sibi populorum (Agob., *lib. de Dispen-» satione rei Eccles., n.* 2. *t.* XIV *Bibl. Pat.* » *p.* 295.). »

Hic ille est Agobardus, qui anno postea 833, vix undecim elapsis annis, in Compendiensi conventu (*tom.* II *Conc. Gall., pag.* 564.), libello edito, gloriatur se accessisse ad eorum Episcoporum partes, qui pœnitentiâ publicâ impositâ, spem omnem reditus ad militare cingulum Ludovico ademêre : quæ Attiniaci iisdem Episcopis, cùm de iisdem penè criminibus ageretur, ne quidem in mentem inciderant.

Quàm autem impiè et præter fas omnia Compendii gererentur, vel ex eo liquet, quòd non piguit Episcopos adscribere inter scelera, pro quibus Ludovicus pœnitentiæ addictus est, etiam illa maximè, quæ Attiniaci jam expiata erant; cùm à Deo præscriptum sit, et sacris Canonibus toties inculcatum, *non bis vindicabis in idipsum :* quod etiam ejus ævi scriptores seditiosis Episcopis meritò exprobrabant.

Hæc primo loco notamus : secundo loco dicimus, quæ Compendii acta sunt, acta esse in Ludovicum jam privatum, jam depositum, atque omninò ad quæstionem nostram non pertinere.

Id verò testantur ipsa acta Compendii, ipsaque horum actorum inscriptio, quam apud Baronium, et in Conciliorum quoque voluminibus legimus : quâ inscriptione constat hæc omninò gesta esse contra Ludovicum, *postquam regno privatus est* (Bar., *tom.* IX. *an.* 833, *p.* 802; *Conc. Gall. t.* II. *p.* 560; *Conc.* Labb., *t.* VII. *col.* 1686.).

Acta ipsa sic habent : « Nos episcopi, sub » imperio domini et gloriosissimi Lotharii Impe-» ratoris constituti, anno Incarnationis Domini » Jesu Christi DCCCXXXIII, ejusdem Principis I. » Ergo Lotharium pro Imperatore habebant, non jam Ludovicum : cui, aiunt, etiam acta hæc, *post subtractam potestatem*, et *potestate privato*, id unum superesse, *ne animam perderet.* Eumque ideo appellant, non jam Imperatorem, sed *venerabilem virum.* Agobardus quoque in libello suo apertè declarat acta hæc esse, « præ-» sidente serenissimo et gloriosissimo Lothario » Imperatore, adversùs ignaviam domini Ludo-» vici venerandi quondam Imperatoris. » In hoc ergo conventu Lotharium pro Imperatore, Ludovicum pro privato habebant.

Itaque Ludovicus non coram, non purpuram, non alia quævis ornamenta regalia deposuisse fertur : sed ut miles duntaxat cingulum et gladium, referente Thegano, actis attestantibus (Theg., *de gest.* Lud.; Duch., *tom.* II. *p.* 28; *Act. Comp. tom.* II. *Conc. Gall. pag.* 560.), omnibus fatentibus.

Quando autem, et quomodo depositus fuerit Annales produnt : nulla scilicet vel in speciem formâ legitimâ, quæ in tanto facinore nulla esse potuisset; sed per vim et scelus apertum; factione filiorum ejus, Lotharii præsertim, qui regiam sibi potestatem vindicarat, defectione militum, ducum proditione, consensione procerum, quibus Episcopi, primi scilicet inter proceres, assentiebantur, Ebbone Rhemensi sceleris hortatore, qui quidem Episcopi postquam hæc cum cæteris egissent proceribus nempe id sibi ut sacerdotibus reservabant, ut imponerent privato eam pœnitentiam, quâ reditum ad militiam intercludere niterentur.

Cæterùm inter omnes constat, neque à Lothario et proceribus jure potuisse deponi Ludovicum, neque ullo item jure prohiberi potuisse ab Episcopis, quominus ad regnum revocaretur, revocatusque consueto regendæ militiæ munere fungeretur; atque omnino hæc omnia nulla, irrita, absurda, impiis conatibus esse gesta, magno bonorum omnium luctu. Quare summo omnium applausu Theganus Chorepiscopus, vir optimus atque sanctissimus, ejus ævi scriptor, in Eddonem sic invectus est (*Ibid., n.* 44. *pag.* 182.) : « Crudelis, cur » non intellexisti præcepta Domini? *Non est » servus super dominum suum ;* quamobrem » contempsisti præcepta apostolica : *Omnibus » potestatibus superioribus subditi estote : non » est potestas nisi à Deo*, et iterum aliàs dicit : » *Deum timete; Regem honorificate.* Tu verò » nec Deum timuisti, nec Regem honorasti. » Satis ergo intelligebant, quàm inviolata esset, et ab omni aliâ potestate immunis, divino etiam jure, potestas regia. Quare nec fraus illa scelusve diu valuit, sed statim ad officium Franci rediêre (Theg., *Ibid.*). Ebbo depositus; acti in exilium

reliqui : Lotharius omnium fuit execrationi : campus ille, in quo Ludovicus desertus fuerat, *Campus mendacii* dictus, ad tantæ proditionis infamiam sempiternam : totaque ea res inter exempla pessima, divinâque ultione reprobata, ab ævo sequente ac secutis Conciliis relata est (*Ep. Synod. ap.* CARIS., *c.* III. *tom.* VIII *Conc. col.* 656.). Quòd ergo Ludovicus, ut auctor vitæ prodit, *per Episcoporum manus armis accingi consensit;* factum id, ut et ipsi dissolverent quod malè fecerant, datumque est id timori imbecillis Principis; non quòd vim haberent ullam, quæ per metum, errorem, ac proditionem acta, ne in privatum quidem valuissent : resque tantâ omnium non modò consensione, verùm etiam exultatione confecta est, nihil ut sit vanius, quàm recurrere Romam, ac Ludovici restitutionem Gregorii IV auctoritati cum Baronio tribuere. Certè ejus ævi auctores in eâ restitutione, ne Gregorium quidem nominant Marianus Scotus, à Baronio laudatus, primùm post trecentos scripsit annos : tum ne id quidem dixit quod Baronius memorat : imò verò hæc habet, anno 835 : « Pipinus et Ludovicus patrem suum » restituerunt in regnum, » nullâ Gregorii mentione factâ. Paulum Æmilium nostri ævi scriptorem à Baronio allegatum nihil moramur; totaque hæc historiacerto argumento est, quantùm Episcopi etiam perduelles ab eo abessent, ut per episcopale ministerium deponi posse Principem cogitarent.

CAPUT XXII.

Lotharii Junioris excommunicatio, propter Valdradam, nullâ unquam depositionis mentione.

Eodem procedente sæculo, Lotharius Junior, imperatoris Lotharii suprà memorati filius ac Ludovici Pii nepos, idem Austrasiæ Rex, repudiatâ Teutbergâ legitimâ conjuge, ac Valdradâ pellice superductâ, Romanos Pontifices meritò concitavit. Et quidem Nicolaus I, doctissimus juxta ac fortissimus Pontifex, insanis amoribus irretico excommunicationem intentat de regni privatione ne cogitat quidem. « Cavendum est, » inquit (*Ep.* LI NICOL *ad* LOTH., *t.* VIII *Conc.* » *col.* 437.), ne cum eâ (Valdradâ scilicet jam » excommunicatâ) pari mucrone percellaris sen» tentiæ, ac pro unius mulieris passione et brevis» simi temporis desiderio vinctus et obligatus, » ad sulphureos fœtores et ad perenne traharis » exitium. » Ac paulò post : « Cæterùm præcave » ne quando nos secundùm Domini præceptum » duos aut tres testes adhibeamus; imò verò ne » hoc Ecclesiæ sanctæ dicamus, et, quod non » optamus, fias cunctis sicut ethnicus et publi» canus. » Neque quidquam inculcat aliud, cùm eâ de re longè plurimas ad proceres, ad Episcopos, ad Reges Lotharii patruos, ad ipsum Lotharium, easque fortissimas atque amplissimas litteras dederit.

Ergo extrema omnia, quæ ecclesiasticâ potestate fieri possent, interminatus, nihil de depositione somniabat; quod quidem si ecclesiasticæ potestati concessum his temporibus cogitassent, non defuissent Nicolao rei exequendæ vires, cùm Lotharii patruos ac præsertim Carolum Calvum ejus regno inhiare intelligeret.

Quod autem scribit ad Ludovicum et Carolum Reges Lotharii patruos, « dilatam à se vindic» tam in eum, ne sanguis effunderetur et ne » bella excitarentur (*Ejusd. ep.* XXVII; *ibid.* » *col.* 404.); » non hæc eò pertinent quasi ipse Pontifex Lothario regnum adimere aut alteri tradere moliretur, sed quòd Principes adversùs Deum et Ecclesiam contumaces, contemptu et odio populorum, civilibus bellis agitari soleant.

Cæterùm non modò adhibitas in Lotharium excommunicationis minas, verùm etiam datam excommunicationem ipsam, hæc Nicolai ad Episcopos in regno Lotharii constitutos scribentis verba testantur : « Nostræ communionis cum » mœchâ sibi sociatâ et suis fautoribus ipse du» dum factus est exsors (*Ibid., in app. ep.* X; » *col.* 494.). » Quo etiam factum, ut excommunicatione perculsum Carolus *ad osculum atque colloquium* admittere recusaret, ut legimus in Capitularibus (*Capit. edit.* BALUZ., *tom.* II. *tit.* XXXV. *pag.* 163.); neque eò secius pro Rege habet, neque uspiam increpiti proceres ac populi, qui in ejus obsequio permanebant : aut excommunicatum licèt, Nicolaus I et Adrianus II regni extorrem fuisse, aut futurum esse pronuntiant.

CAPUT XXIII.

Adrianus II Carolum Calvum à Lotharii mortui regno deterret excommunicatione; quàm grave Francis visum fuerit terrenis rebus immiscuisse se Pontificem, nihil de depositione cogitantem : Hincmari locus.

Posteaquam Lotharius per apertam Dei vindictam extinctus est, Adrianus II Carolum Calvum ejus patruum, ab ejus regno invadendo gravibus deterret minis : captum jam et occupatum regnum, Ludovico Imperatori Lotharii fratri reddendum, eâdem interminatione præcipit; neque tamen aliud quidquam præter excommunicationem, et beati Petri Romanam Ecclesiam protegentis iram intentat (ADRIAN. II, *ep.* XIX, XX, *etc. t.* VIII *Conc. col.* 918 *et seq.*) :

« Si quis contrà fecerit, excommunicationis » nexibus, vinculis anathematis, obligatum, in » gehennâ cum diabolo deportandum » declarat. De regni privatione, quòd nihil ad suam potestatem pertineret, gravissimus licèt et minacissimus Pontifex, ne verbum quidem facit.

Attamen illa etiam excommunicatio quòd temporalis regni gratiâ lata erat, Francis gravis visa est. Scribit enim Hincmarus ad ipsum Pontificem (HINC., *ep.* XLI. *ad* ADR. II. *tom* II. *p.* 694, 695.), respondisse ipsos, non defuisse regi justas causas, cur regnum Lotharii occuparet, ab ejus regni proceribus invitatus; ac Ludovico quidem tacitè exprobrabant, quòd ad regnum obtinendum Papæ excommunicationes adhiberet. Dicebant autem Episcopis, qui pontificia mandata attulissent: « Petite Domnum apostolicum, ut quia Rex et Episcopus simul esse » non potest, et sui antecessores ecclesiasticum » ordinem, quod suum est, et non rempublicam, quod Regum est, disposuerunt, non » præcipiat nobis habere Regem, qui nos in » longinquis partibus adjuvare non possit, contra » subitaneos et frequentes paganorum impetus; » et nos Francos non jubeat servire, quia istud » jugum sui antecessores nostris antecessoribus » non imposuerunt, et nos illud portare non » possumus, qui scriptum esse in sacris libris » audimus, ut pro libertate et hæreditate nostrâ » usque ad mortem certare debeamus. » Addebant, « Non convenit uni Episcopo dicere, ut » christianum, qui non est incorrigibilis, non » propter propria crimina, sed pro terreno » regno alicui tollendo vel acquirendo, nomine christianitatis debeat privare, et eum » cum diabolo collocare. » Denique: « Si » Domnus apostolicus vult pacem quærere, sic » pacem quærat, ut rixam non moveat; quia » nos non concredemus ut aliter ad regnum » Dei pervenire non possimus, si illum quem » ipse commendat, Regem non habuerimus. »

Hincmarus hæc, Francorum procerum nomine sic explicat, ut à se collegisque probata satis apertè significet. Quæ responderit jubenti Pontifici, ut à Regis excommunicati alloquio, præsentiâ, salutatione abstineret, quàmque hæc omnia evanuerint, suprà exposuimus (*sup.*, *lib.* I. *sect.* II. *cap.* XXVII.). Hæc docent, si quis tum regna decretis bullisque pontificiis dari aut adimi contendisset, quàm Galli exhorruissent, qui adeo exarserunt cùm ne quidem talia Romani Pontifices cogitarent.

CAPUT XXIV.

Eodem nono sæculo Stephani V epistola ad Basilium Imperatorem, de finibus utriusque potestatis.

Eodem sæculo IX, Photianum illud schisma est conflatum; quo initio, adversùs Romanam Ecclesiam Græca Ecclesia rebellavit. Atque idem ipse Photius à Romanis Pontificibus sæpe prostratus, adnitente VIII generali Synodo, Joannis VIII fœdâ indulgentiâ[1], et Basilii Macedonis Græci Imperatoris auctoritate, valentior resurgebat. Resurgentem Marinus, Adrianus III, Stephanus V, resumptis viribus conterebant. Hic Basilium ecclesiastica invadentem his verbis coercebat: « Licèt ipsius Christi Imperatoris » similitudinem geras in terris, rerum tamen » mundanarum et civilium tantùm curam gerere » debes, quod etiam precamur ut ad multos » annos præstare valeas. Quo igitur pacto à Deo » largitus es nobis terrenis rebus præesse; ita » etiam nos per Principem Petrum spiritualibus » rebus Deus præfecit. Accipe, quæso te, benignâ fronte quæ sequuntur: datum est tibi » curare ut tyrannorum impietatem et feritatem » gladio potentiæ concidas, ut justitiam ministres subditis tuis, ut leges condas, ut terrâ » marique militares copias disponas: hæc est » præcipua cura potentiæ et principatûs tui. » Gregis cura verò nobis commissa est, tantò » præstantior, quantùm distant à cœlo ea quæ » in terris sunt (*Ep.* I STEPH. V *ad* BASIL., *tom.* » IX *Conc. col.* 366.). » Sic docet eminere regiâ potestate pontificiam potestatem, quòd hæc majoribus rebus præsit non profectò quòd illam eâ temporalium ad spiritualia subordinatione quam fingunt, in ordinem cogere ac loco movere posset. Hæc scripta sunt ad annum Christi circiter 885. Eâ tum modestiâ agebatur.

CAPUT XXV.

Eodem sæculo Fulconis Rhemensis locus à Perronio objectus.

Per eadem ferè tempora, Fulconis Rhemensis nobis objicitur auctoritas, qui eodem sæculo exeunte, anno scilicet 898, perturbatissimis Galliæ rebus, licentiùs scripserit ad Carolum Simplicem, Ludovici Regis filium, quem regno pulsum, sex annorum puerum, ex hostium manu Fulco eripuerat, domique diutissimè aluerat: mox puerum adhuc, ac suâ tantùm operâ

[1] Joannes VIII, Basilio obsequentior, Photium admiserat et in sedem Constantinopolitanam restituerat, non sine gravi indignatione Catholicorum, qui tot Pontificum et Concilii VIII decreta eo modo rescindi querebantur. (*Edit. Paris.*)

patrio regno restitutum, prisco cathedræ suæ jure Rhemis inunxerat : unus denique adversùs Eudonem[1] Regem à proceribus electum, totoque ferè regno potientem auctoritate opibus, armis etiam sustentabat, quibus scilicet tum Ecclesia Rhemensis prævaleret. Ad eum igitur Fulco hæc scripsit, cùm se improvidus, atque ad extrema, redactus, adolescens, adversùs prævalidos hostes, Normannis idololatris, regnum invadentibus sociaturus esse videretur : « Sciatis, » inquit (*Ep.* FULC. *ad* CAROL. SIMPL. *ap.* FLO» DOARD. *lib.* IV *Hist. Rhem., cap.* V.), quia si » hoc feceritis, et talibus consiliis acquieveritis, » nunquam me fidelem habebitis : sed et quos» cumque potuero, à vestrâ fidelitate revocabo ; » et cum omnibus Coepiscopis meis vos et omnes » vestros excommunicans, æterno anathemate » condemnabo. Pro fidelitate, quam vobis servo, » hæc gemebundus scribo ; quoniam cupio vos » secundùm Deum et secundùm sæculum semper » esse honoratos, et non Satanæ, sed Christi ad» jutorio, ad debitum vobis conscendere regni » fastigium. » Hæc Fulco patriâ veluti libertate, ad octodecim annorum scribit adolescentem, quo, trepidum vixque regnantem, atque ex ope pendentem suâ, gravibus minis ab impiâ societate deterreret. Atque interim quod ipse proprio nomine scripserat, diligenter secernit ab iis, quæ Coepiscoporum nomine minitaretur : *Cum Episcopis,* inquit, *æterno anathemate condemnabo,* Regemque, et qui simul in impiam societatem consensissent. At suo nomine, ut procerum primus, atque in regno maximâ pollens auctoritate : *Nunquam me fidelem habebitis, et quoscumque potuero à vestrâ fidelitate revocabo.* Hujusmodi verò minas per ea tempora passim à proceribus adversùs imbecillem Regem, infirmissimo imperio ac regno jam à Carolinâ stirpe ad aliam familiam inclinato, pridem inolitâ superbiâ jactatas, si quis ad certum jus legitimique exempli auctoritatem trahat, næ ille non jam Romano Pontifici atque omnibus Episcopis, sed omnibus omnino proceribus permittat omnia adversùs regiam majestatem. Certè hìc nihil synodicè, nihil legitimo ordine gestum ; sed unius viri factum ; imò verò non factum, sed dictum, nullo effectu consecuto, nullo antea, nullo postea exemplo legimus. Hæc illa sunt, quibus jus novum omnibusque retro sæculis inauditum sancire se posse arbitrantur.

[1] Comitem Parisiensem, Franciæ Ducem, et qui jam tum Rex Franciæ Occidentalis dicebatur. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XXVI.

Atto Vercellensis, Burchardus Vormatiensis, decimi sæculi auctores, proferuntur.

Decimo sæculo Attonis Episcopi Vercellensis claret auctoritas. Is igitur epistolâ ad Valdonem[1] Episcopum multa de Regibus, eaque superiorum sæculorum traditioni consentanea tradit. Hæc imprimis de fidelitate perversis etiam Regibus præstandâ (ATT. VERCELL. *ep. ad* VALD., *Spicil. tom.* VIII. *p.* 99.) : Davidis ac Samuelis exemplo, Christique auctoritate observandos eos : supremam eorum esse solique Deo subditam potestatem, evictum ex illo Davidis, *Tibi soli peccavi;* atque ex interpretatione Cassiodori, eâ quam suprà retulimus (*sup., lib.* I. *sect.* II. *cap.* XXXII.) : tum *quantâ cautelâ* bonis obsequendum, cùm *nec malos* repellere liceat, atque ex Chrysostomo, esse « in potestate populi » facere Regem quem vult ; factum, de regno » repellere, non in ejus potestate (*Spic., ibid.* » *p.* 104.) ; » utque « fidelitatem quam jurando » Regi promiserint inviolabilem, teneant (*Ibid.,* » *p.* 109.). » Nondum scilicet juramenta fidelitatis solvi à Pontifice cogitabant. Hæc de Attone paucis, ne ab aliis Patribus jam audita cum lectoris tædio repetamus. His liquet priscam traditionem proximis etiam Gregorii VII temporibus viguisse.

Per eadem tempora floret beatus Burchardus, Vormatiensis Episcopus, doctus, ac pius Canonum compilator. Ibi Decretorum libro XV, multa de Regum supremâ atque à Deo constitutâ, solique Deo subjectâ potestate, ex sancto Isidoro Hispalensi collecta legeris : neque hìc, neque alibi quidquam de deponendis Regibus, aut solvendo fidelitatis sacramento legitur, ut in secutis postea Canonistis. Nondum hæc decreta, nondum hi tituli vel nomine noti erant : nondum enim Gregorius VII prodierat.

Quare cùm eodem sæculo exeunte, Robertus Rex Francorum, Hugonis Capeti filius, ea commisisset, propter quæ excommunicandus videretur, dicta quidem ea sententia est : de deponendo eo, aut de obedientiâ denegandâ nihil tentatum, nihil dictum, nihil cogitatum fuit. Sed tanta res paulò diligentiùs pensitanda.

CAPUT XXVII.

Eodem sæculo decimo, Robertus Francorum Rex excommunicatus, nullâ depositionis mentione.

Roberti Francorum Regis historiam Baronius

[1] Valdonem Berengarius II, Rex Italiæ, à se factum Comensem Episcopum, habuit in primis rebellantem. Vid. Luitprand. lib. V. cap. XIII. (*Edit. Paris.*)

ex coævis auctoribus sic refert (BAR., *tom.* X. *an.* 998, *p.* 920.). Anno 998, Robertus incestum conjugium cum Berthâ sibi affinitate conjunctâ fecerat, cui conjugio cùm Episcopi faverent à Gregorio V meritò reprehensi sunt. Id scribit sanctus Pontifex Leo IX ad Henricum Roberti filium, Ivone Carnotensi referente (IVON. CARN., *Decret. part.* IX. *cap.* VIII.). Eâ reprehensione commoti, « omnes ferè Galliarum Episcopi virum et uxorem communi simul sententiâ excommunicavêre. » Petrus Damiani Cardinalis vir doctissimus atque sanctissimus, hæc scripsit (PET. DAMIAN., *t.* III. *opusc.* XXXIV. *ad* DESID. CASS., *cap.* VI. *pag.* 260 ; *Vid.* BAR., *loc. cit.*). Scriptum item in Historiæ Aquitanicæ fragmentis, ex Pithœi collectione editis (alii historiæ Francorum fragmenta vocant) *quòd agnoscens* (illicitum nempe Roberti conjugium) *Papa Gregorius totam Franciam anathemate percussit.* His subdit nota illa de Berthæ monstroso partu[1]; quibus Robertus ad se reversus, ac deinde cum toto regno anathemate est absolutus. Sub tam tremendo anathemate, per omnes Episcopos, atque ipsum postea Romanum Pontificem pronuntiato, nemo scripsit, nemo intellexit detractum aut detrahendum Roberto imperium ; neque in republicâ quidquam immutatum fuit. Quod Petrus Damiani refert (PET. DAM., *loc. cit.*), « à Regis societate recessisse universos, et tantùm duos servulos ad necessarii victûs officium » remansisse, vel inflatum est ab iis qui pio viro hanc historiam enarrarunt, vel ita temperandum, ut neque intermissa sint à publicis regni administris necessaria officia, sine quibus regna, ne modico quidem tempore stare possunt. Cæterum si publica officia vel tantillum cessasent, tali interregno, ac necessariò secutâ rerum confusione, omnes historiæ personarent.

CAPUT XXVIII.

Undecimi sæculi exempla et testimonia sub Leone IX et Victore II, pauló ante Gregorium VII : Petri Damiani, ejusdem Gregorium VII familiarissimi, locus à Baronio reprehensus.

Undecimo sæculo, ante Gregorium VII, nemo ab antiquâ traditione discesserat.

Anno 1052, sanctus Leo IX, profectus est in Germaniam ut inter Henricum II Imperatorem et Andream Hungariæ Regem, post atrocia bella pacem componeret. Quâ de re Hermannus Contractus[1] ad annum eum sic habet : « Dominus Leo Papa ab Andreâ accitus, cùm pro pace componendâ intervenisset, Imperatorem ab obsidione avocavit, eumque sibi per omnia consentaneum inveniens, sed è contrà Andream consiliis suis minùs parentem experiens, offensus, eique excommunicationem, utpote delusâ Sede apostolicâ, minitans, cum Imperatore discessit (HERMAN. CONTR., *ann.* 1052. *ap.* BAR., *tom.* XI *pag.* 181.). » Audis *excommunicationem minitans*, non sanè depositionem. Nondum hæ formulæ invaluerant, nondum ille, quem vidimus, Gregorii VII ritus, quo minabatur Regibus, nisi obtemperarent, se ab eorum obedientiâ subditos populos repulsurum.

Necdum eam formam noverat Victor II, anno 1055, cùm petente Imperatore Henrico II, ab eo Pontifice Concilioque Turonensi[2] decretum est : Ferdinandum Castellæ et Leonis Regem, « nisi desistat à cœpto, excommunicatione percelli, et universam Hispaniam ipsi subjectam interdicto subjici debere (*Vid. tom.* IX. *Conc. col.* 1081 ; *et ap.* BAR., *tom.* XI. *an.* 1055, *p.* 224.). »

Per ea tempora Petrus Damiani, Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, Episcopus Ostiensis, Hildebrandi tum Archidiaconi Cardinalis, mox Gregorii VII familiaris, sanctitate, doctrinâ ac pœnitentiæ christianæ mirâ laude floruit. Is ab Episcopis arma tractari studiosissimè prohibebat : « Cùm præsertim, inquiens (PET. DAM., *tom.* I. *lib.* IV. *epist.* IX. *ad* FIRM. *Episc.*, *p.* 53 ; *et ap.* BAR., *tom* XI. *an.* 1053, *pag.* 189.), inter regnum et sacerdotium propria cujusque distinguantur officia ; ut Rex armis utatur sæculi, et Sacerdos accingatur gladio spirituali, *qui est verbum Dei.* De sæculi enim Principe Paulus dicit : *Non sine causâ gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè agit.* Ozias Rex, qui sacerdotale usurpat officium, leprâ perfunditur : et si Sacerdos arma corripit, quod utique laicorum est, quid meretur? » Prorsus ex priscâ disciplinâ. Quæ si quis intellexerit, haud magis arma, quàm cætera temporalia ac civilia, ab ecclesiasticâ po-

[1] De Berthæ monstroso partu unum auctorem appellat Baronius Petrum Damiani cujus hæc sunt verba : « Suscepit filium, anserinum per omnia collum et caput habentem. » Vid. Dam. loco in textu citato. (*Edit. Paris.*)

[1] Hermannus Monachus Augiæ majoris, vulgò Reichenaw in Sueviâ, dictus *Contractus* à membrorum suorum contractione, scripsit Chronicon non aspernandum, quod extat in Bibl. Patr. tom. XVIII. p. 349, sed mutilum. Nam finit an. 1051. Itaque, aut credendum est Baronio, res actas an. 1052. exscribenti ex Hermanni Chronico, aut hujus Chronici editio Basileensis Christ. Hurst. consulenda. (*Edit. Paris.*)

[2] Concilio Turonensi præerat Hildebrandus Cardinalis, ut *Legatus a latere* (Edit. Paris.)

testate, ut quidem ecclesiastica est, penitus amovebit.

Cùm autem objicerent Leonem (IX) *bellicis usibus se frequenter implicuisse Pontificem,* nihil hæc moratus exempla, respondet: « Numquid hoc legitur vel egisse, vel litteris docuisse » Gregorius (ille Magnus scilicet) qui tot rapinas ac violentias à Longobardorum feritate est » perpessus? Num Ambrosius bellum Arianis » se suamque Ecclesiam crudeliter infestantibus » intulit? Numquid in arma Sanctorum quispiam » traditur insurrexisse Pontificum? » Qui se deponi Reges, substitui alios, atque ad ea decreta statuenda, bella civilia concitari vidisset, eodem profectò jure inclamaturus esset: Num Longobardos Reges Gregorius; aut Arianos Ambrosius deposuisse legitur, aut adversùs eos Sanctorum quispiam traditur insurrexisse Pontificum, aut fidelitatis sacramenta solvisse, aut ad arma sumenda subditos populos incitasse?

Sensit Baronius quò ista pertinerent, atque allatis Petri Damiani verbis, hæc adscribere non veretur (Bar., *tom.* xi. *an.* 1053, *p.* 190): « hucusque Petrus Damiani, cui catholica dogmata penitus adversantur, quibus hæresis errore notantur omnes, qui ab Ecclesiâ Romanâ, » cathedrâ Petri, è duobus alterum gladium auferunt, nec nisi spiritualem concedunt. » Et quales hæreses comminisci, et sanctissimis viris ac de Sede apostolicâ bene meritissimis exprobrare non dubitant.

CAPUT XXIX.

Ejusdem Petri Damiani sub Alexandro II, proximo Gregorii VII antecessore, insignis locus, quo docet utrasque potestates, et discretas esse, et supremas et socias.

Summa ejus, quam tradidimus, doctrinæ fuit, utrasque potestates et esse discretas, et in suo ordine supremas, et interim socias. Eâ de re extat ejusdem Petri Damiani locus egregius, quem eo diligentiùs notari peto, quòd, ejus doctrinâ, quædam difficultates postea subortura facilè dissolvantur.

Petrus igitur Damiani anno 1062, sub Alexandro II, proximo Gregorii VII antecessore, adversùs Cadaloum Parmensem [1] Antipapam scripsit dialogum, qui inscribitur *Disceptatio synodalis:* quo in dialogo hanc tractat quæstionem: an Alexander II sine auctoritate Imperatoris ritè electus fuerit, adversùs consuetudinem, et concessa Imperatoribus privilegia. Petrus Damiani ea quidem privilegia agnoscebat: sed Regis puerilitatem, ac necessitatem causabatur. Quâ quidem in *Disceptatione,* multa de Regum, multa de Pontificum auctoritate occurrebant; istud imprimis, quo sanctus Cardinalis sermonem conclusit: « Amodo igitur, dilectissimi, illinc regalis » aulæ consiliarii, hinc Sedis apostolicæ commi» nistri, utraque pars in hoc uno studio conspi» remus laborantes, ut summum sacerdotium, » et Romanum simul confœderetur imperium; » quatenus humanum genus, quod per hos duos » apices in utrâque substantiâ regitur, nullis, » quod absit, partibus, quod per Cadaloum nu» per factum est, rescindatur: sicque mundi » vertices in perpetuæ charitatis unione occur» rant, ut inferiora membra per eorum discor» diam non resiliant, et quatenus ab uno Media» tore Dei et hominum, hæc duo, regnum scilicet » et sacerdotium, divino sunt conflata mysterio; » ita sublimes istæ duæ personæ tantâ sibimet » unitate jungantur, ut quodam mutuæ charita» tis glutino, et Rex in Romano Pontifice, et » Romanus Pontifex inveniatur in Rege, salvo » scilicet suo privilegio Papæ, quod nemo præter » eum usurpare permittitur. Cæterùm et ipse de» linquentes, cùm causa dictaverit, forensi lege » coerceat, et Rex cum suis Episcopis super » animarum statu, prolatâ sacrorum Canonum » auctoritate, decernat; ille tanquam parens » paterno semper jure præemineat; iste velut » unicus ac singularis filius, in amoris illius am» plexibus requiescat (*t.* ix *Conc. col.* 1172; *et* » *inter Oper.* Petri Dam., *tom.* iii. *opusc.* iv. » *p.* 30.). » Posteaquam hæc scripsit vir sanctissimus, paulò ante Gregorii VII pontificatum, moritur.

Hìc ambæ potestates inter se ut duo apices comparantur: his sua in utrâque substantiâ, terrenâ scilicet et cœlesti, assignantur officia: eæ, ut Principes, suoque in ordine supremæ, sociali tantùm fœdere conjunguntur, non altera alteri in suis quidem rebus subditur; et quo jure Regi permittitur, ut *super animarum salute,* sed *ex Canonum auctoritate decernat,* eodem jure permittitur Pontifici, ut *delinquentes* etiam pœ-

[1] Hic à factiosis Henrici IV Episcopis creatus Pontifex et Honoratus II dictus, sæpe frustra tentavit Romam occupare. Synodus Mantuana, utriusque Pontificis causâ ritè discussâ, solum Alexandrum Papam esse jussit; sed Cadalous, qui non diu post exactam Synodum pessimâ morte interiit, se quandiu vivit, quanquam à suis derelictus, gessit pro Pontifice. Vid. Bar. tom. xi, an. 1061 et seq. p. 278 et seq. Petrus Damiani suam *Disceptationem synodalem* scripsit, quando Concilium Osboriense in Saxoniâ coegit Anno Coloniensis Archiepiscopus, qui in eâ occasione, ut in aliis bene multis, de republicâ christianâ optimè meruit. Credibile est in eo Concilio fuisse lectam hanc *Disceptationem,* quam vide apud Labbæum, t. ix. Conc. (*Edit. Paris.*)

nis temporalibus, sed *forensi lege*, non innatâ sibi potestate *coerceat :* quæ multùm aliena sunt ab eâ subordinatione, eâque in temporalibus, licèt indirectâ, sed tamen supremâ et absolutâ, ipsique Pontifici innatâ et congenitâ potestate quam jactant.

Quòd autem Papæ suum salvum esse vult *privilegium, quod nemo præter eum usurpare permittitur;* hoc eò certè pertinet, ne quod proclive erat, ac per ea tempora usitatissimum, Imperator etiam vetita et inconcessa tentaret, atque ut, quemadmodum subdit, Papa, *tanquam parens paterno semper jure præemineat :* non in eo profectò, ut alienum etiam invadat officium, et *utramque substantiam,* terrenam ac cœlestem, in ambos divino numine dispertitam, quocumque nomine sibi vindicet.

CAPUT XXX.

Gesta sub Alexandro II et Gregorio VII usque ad inceptum annum 1076. Dictorum in hoc libro circà primam quæstionem summa et conclusio.

Hæc ergo societas ambarum potestatum, innato cuilibet ac supremo jure sua tutantium, sub Alexandro II, Gregorii VII antecessore, vigebat. Et ille quidem, anno 1073, Henricum Teutonum atque Italiæ Regem, in ordine Regum III, imperatorum IV, Romam vocavit, *ad satisfaciendum pro simoniacâ hæresi, aliisque nonnullis emendatione dignis.* Sic ipse Baronius, ex Conrado Abbate Urspergensi docet. Memorat idem Baronius, ex Lamberto [1] Schafnaburgensi, horum temporum historico elegantissimo pariter et diligentissimo, ausum esse Imperatorem prohibere Thuringos, ne ab Episcoporum Synodo ad Sedem apostolicam appellarent (Bar., *tom.* xi. *an.* 1073. *p.* 414. *ex Conc. Ursperg; Vid. quoq.* Lamber. Schafn., *eod. an.*). Nihil hactenus aliud nec in historiis nec in citatione apparet, præter causas ecclesiasticas. Cujus autem pœnæ interminatione vocatus sit Imperator, an excommunicationis, ut fieri solebat, an depositionis, tacent historici. Sed ipso silentio, nihil extraordinarium aut novum intervenisse probant. Quin etiam Gregorius VII, Alexandro paulò post mortuo, negotium prosecutus, citat ille quidem Henricum anno 1076, sui pontificatûs quarto, sed quâ pœnâ intentatâ auctores disertè memorant. Nempe denuntiatum ei est Papæ nomine, ut se Romæ sisteret ad secundam feriam secundæ hebdomadæ in Quadragesimâ; ac nisi dicto die judicio se sisteret, « sciret se absque » omni procrastinatione eodem die de corpore » sanctæ Ecclesiæ, apostolico anathemate re- » scindendum esse. » Hæc refert Baronius ex Lamberto Schafnaburgensi (Lambert. Schafn., *an.* 1076; *Vid.* Bar., *tom.* xi. *pag.* 476.). Eadem habet auctor Historiæ Saxonici belli : « Si sacris Canonibus noluisset Rex obediens » existere, et excommunicatos à societate suâ » repellere, se eum velut putre membrum ana- » thematis gladio ab unitate sanctæ matris Ec- » clesiæ minabatur abscindere. » Hactenus more majorum, pro ecclesiasticâ potestate, anathema, non depositionem comminatur. Quomodo huc decurrerit, ad alteram hujus tractationis partem attinet. Quamobrem hìc figamus pedem, ac reliqua in suum mittamus locum. Hìc quidem demonstrasse sufficiat ad Gregorium usque VII, imò ipso Pontifice, ad annum 1076 jam incœptum, totis ferè undecim sæculis, nullum exemplum occurrere, quo delinquentes Reges à Pontificibus depositione mulctati sint, aut ullâ depositionis interminatione à gravissimis quibusque sceleribus deterriti : cùm magnis viribus magnisque animis polleret Ecclesia, ac toties eædem causæ intervenerint, propter quas Gregorius VII ac secuti Pontifices à se id maximè fieri posse confisi sunt.

Quid autem memoro Reges? Imò, cùm tot extiterint in privatâ fortunâ impii, scelerati, hæretici, nihil unquam juris in eos Ecclesia sibi sumpsit, utcumque Ecclesiæ essent nocentissimi, nisi ut sacris arceret, vel à sacerdotali ordine moveret. Cæterùm in eorum bonis, fortunis, familiâ, civili ac temporali statu, nihil omnino tentavit, nihil à se immutari posse credidit. In exilium acti sunt passim hæretici, sed ab Imperatoribus : quod officium ubi Imperatores omisêre, sua quidem peregit; at in temporalibus nihil aggressa Ecclesia est : mulctati auro hæretici, sed item ab Imperatoribus; non id Ecclesia decernebat, sed ab Imperatoribus decerni interdum supplicabat. Id Conciliorum acta, id Patrum monumenta testantur. Atqui ecclesiasticæ rei plerumque conducit animadverti, non tantùm in Reges, sed etiam in privatos, ac si illi ratiocinio locum damus, ab ecclesiasticâ potestate posse ea fieri

[1] Baronius ex Lamberto rem sic narrat. Henricus « Ar- » chiepiscopum Moguntinum modis omnibus instigavit, ut » decimationes Thuringiæ exigeret, pollicens se ei in exi- » gendo summâ ope affuturum, eâ tamen pactione, ut sibi » partem tribueret. Quod ut quâdam specie palliaret (nun- » quam enim decimationes illæ collectæ fuerant) Synodum » induxit in Erphisfurd, » quæ Synodus Henrico obsequentissima fuit. At Thuringi, quos inter primi erant Fuldensis et Hervellensis Abbates, « Sedem apostolicam » appellabant. Sed Rex affirmabat, se in eum, si quis id » præsumpsisset, capitali sententiâ animadversurum. » Quibus minis territi Abbates, Archiepiscopo paruerunt. Vid. etiam Fleury, lib. lxi. n. 57 et seq. (*Edit. Paris.*)

in rebus etiam temporalibus, quæ saluti animarum, reique ecclesiasticæ necessaria videantur; haud minùs privati, quàm Reges suâ dignitate, honore, possessione, familiâ dejiciendi erant. Verùm id Ecclesia nunquam sibi tribuit. An verò Imperatores magis quàm privatos in potestate habebat? Aut quæ familias intactas relinquebat, imperia commoveret? Absit; ac succurrit illud Tertulliani : « Quod in neminem » licet, id fortè nec in ipsum (Imperatorem » scilicet) qui per Deum tantus est (TERT., *Ap.* » *cap.* XXXVI.). »

CAPUT XXXI.

An valeat id quod Perronius Cardinalis ad antiquitatis exempla responderit.

Ex antedictis verò facilè solvitur Perronii Cardinalis, tanto viro, nisi vehementissimè fallor, parum digna responsio. Is celebri illâ oratione in conventu totius regni habitâ, ait : Juliani et aliorum quorumdam exemplis haud magis concludi, deponi non posse Reges, quàm non posse excommunicari : quippe qui ut depositi non sunt, ita nec nominatim excommunicati (HAR., *OEuv. div. p.* 630.). Quâ responsione nihil est vanius. Quorsum enim, quæso, pertineret nominatim excommunicari Julianum, quasi non ipse se ab Ecclesiâ satis insolenter atque impiè abrumperet? Aut verò non satis fureret in Christianos, nisi etiam ultro exacerbarent inani illatâ contumeliâ? Non id profectò res poscebat, ut excommunicarent impium et contemptorem, qui nihil nisi talia derideret, plebi verò christianæ satis ipse per se execrationi esset. Dejicere imperio, subtrahere ei plebis obsequium, ac robur exercitûs oportebat, si quidem fas fuisset. Quidni enim? cùm et vires et animi suppeterent, neque Ecclesiæ res in gravius unquam discrimen adductæ fuissent. Hoc primùm : tum, si Ecclesia, primis illis sæculis, ab impiis excommunicandis, atque hæreticis, aut sceleratis Regibus interdum abstinuit, quando satis eos existimavit notatos esse, aut alia id argumenta suaserunt; at sæpe in alios Principes vim suam exeruit. An non enim Anastasium et Leonem Isaurum, ejusque successores, Lotharium etiam juniorem Regem, et alios nominatim etiam excommunicatos vidimus? Quin Ecclesia, ipsâ comminatione, quid in Reges quoque posset, ostendit? Denique si de Regibus censura ecclesiastica tacuisset, exerebat se certè in privatos : cùm interim Ecclesia, quantâ poterat voce inclamaret : Reges in ecclesiasticis haud minùs sibi subjici, quàm cæteros, *neque enim personarum acceptionem esse apud Deum (Rom.*, II. 11.). Neque verò necesse est id probari, quod nemo negaverit. Jam verò exsurgit invicta argumentatio : censuram suam Ecclesia, suam illam à Christo traditam in irrogandis spiritualibus pœnis potestatem, ab ipsâ christianitatis origine, ubique terrarum, et semper, exeruit in Principes, in privatos, in clericos, in laicos, effectu, judiciis, interminatione gravi : at eam, quam ipsi tribuunt, potestatem delicta coercendi per temporales pœnas, scilicet depositiones et privationes ipsius auctoritate irrogatas, totis mille et quod excurrit annis, nusquam in Principes, nusquam in laicos, nusquam sententiâ dictâ, nusquam interminatione demonstravit : quàm ergo certum est, vim illam adhibendæ delictis pœnæ spiritualis, per sese Ecclesiæ institutione Christi convenire; tam perfectò certum est, vim adhibendæ pœnæ temporalis non ipsi à Christo esse datam, nihilque omnino est verius, quàm quod asserimus : potestatem illam non esse Ecclesiæ à Deo datam, quam tot labentibus sæculis nunquam exercuerit, nunquam agnoverit.

CAPUT XXXII.

An ejusdem Perronii Cardinalis distinctio valeat, paganos inter Principes et christianos, aut Ecclesiæ fidem juratos : Romanum imperium pridem christianum, alia christiana regna; necdum tamen memorata potestas Reges deponendi.

Quod autem idem Perronius eloquentissimus Cardinalis, miro ambitu apparatuque verborum venditabat, à paganis Regibus maximo haberi discrimine eos Reges regnaque, quæ jam Christo colla subdiderint, et Christum Regem agnoverint (DU PERR., *loc cit. p.* 627.); id verò cùm sponte corruit, nullo unquam in Scripturis ac traditione Patrum hujus discriminis vestigio; tum ex ante dictis perspicuè confutatur. Ecce enim in undecimo versamur sæculo : sexcenti ferè anni sunt, ex quo sanctus Remigius id quod est hìc à Cardinali Perronio memoratum, Clodoveo dixit : *Mihi depone colla, Sicamber* (*Ibid.;* GREG. TURON., *Hist. lib.* II. *num.*31.) : necdum aliquid inaudivimus de Regibus, judicio ecclesiastico, regni privatione damnandis. Atque, ut jam anteriora sæcula omittamus, sexto Ecclesiæ sæculo Anastasius, octavo Leo Isaurus, ejusque successores fidem Ecclesiæ ejurati, et tamen hæretici ac persecutores, Romanum imperium Romamque ipsam obtinebant : cùm multis antè sæculis sanctus Augustinus Romanum imperium christianum appellasset. Notum illud : hæresi Pelagianâ « universam

» Romanam Ecclesiam, Romanumque imperium, quod Deo propitio christianum est, » fuisse commotum (August., *de Pecc. orig. cont. Pelag*., *lib.* II *cap*. XVII. *tom*. X. *col*. » 260.). » Eoque antiquior Optatus Milevitanus scripserat : « Ecclesiam esse in imperio Romano, quod Libanum appellat Christus in Canticis Canticorum, cùm dicit : *Veni, sponsa mea, veni de Libano*, id est de imperio Romano (Opt. Milev., *de Schism. Donat.* » *lib.* III. *p.* 66, *edit.* Albas.; *et cap.* III. *p.* 52, » *edit.* D. Dup.). » Ratus id quod erat, Romanum imperium ipsi Evangelio, ipsique Ecclesiæ propheticis vocibus ac singulari providentiâ dedicatum. Quo factum, ut Roma caput gentium in Ecclesiæ religionisque caput consecrata fuerit, Christique imperio prisci Curii, Fabii, Scipiones, ipsi etiam Cæsares nescii, majorique vi acti, militarint.

Quin etiam sub paganis Imperatoribus, persecutione fervente, eam cum Ecclesiâ Romani imperii conjunctionem Patres intelligere visi, cùm Melito Sardianus, in Apologiâ [1] ad Marcum Aurelium datâ, annotaret sub Augusto incœpisse prædicationem evangelicam (*ap.* Euseb. *lib.* IV. *cap.* XXVI.), eo scilicet tempore quo Imperatores summâ cum potestate Romæ esse cœperunt, « congenitamque imperio Romano » christianam philosophiam, » ipsi imperio ornamento ac præsidio fuisse; tanquam eam, quæ secuta est Romani imperii cum Ecclesiâ Christi, societatem præsagirent.

His ergo completis, quæ prophetica eloquia prædixerunt, tamen imperium Romanum, jam christianum, jam Christo consecratum, Constantii, Juliani, Valentes, Anastasii, et alii innumerabiles hæretici atque persecutores tenuerunt, nihil prohibente Ecclesiâ, cùm etiam, id quod illi gravissimum putant, ipsi Imperatores dato Sacramento, Christo Regi addicti essent.

Nempe Christiani intelligebant imperium Romanum, hospitam in terris atque peregrinam complexum Ecclesiam, haud minùs eadem regnandi jura servare, neque obesse religionem imperio, quod non illa fecisset, sed omnibus numeris absolutum ingressa esset. Unde illa manarunt sancti Optati Milevitani, Donatistas increpantis (*Ubi sup.*), cùm adversantibus christianis Imperatoribus immodestè obstreperent : « Non enim respublica est in Ecclesiâ, » sed Ecclesia est in republicâ, hoc est, in imperio Romano, » et cætera, quæ jam retulimus; quo deinde concludit : « Meritò Paulus » docet orandum esse pro regibus et potestatibus; etiamsi talis esset imperator, qui gentiliter viveret : quantò quòd christianus, quantò » quòd Deum timens, quantò quòd religiosus, » quantò quòd misericors? » Ut hæc quidem causa sit studiosioris obsequii in Imperatorem, quòd sit christianus : cæterùm imperium gentili æquè ac christiano constet. Atque hæc de Regibus hæreticis, aut propter scelera exosis, usque ad Gregorii VII tempora dicta sint.

[1] Hujus Apologiæ, quam χρησιμωτάτην vocat Eusebius, fragmenta tantùm supersunt, ab Halloixio Societ. Jes. collecta, tom. II. Script. Eccl. Orient. quibus fragmentis intelligimus, quanto christianæ reipublicæ damno reliqua perierint. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XXXIII.

Altera Quæstio : an nullo quoque interveniente peccato, propter ecclesiasticam utilitatem, Reges deponendi visi sint ab ecclesiasticâ potestate? Childericus Regum Merovingianorum ultimus. Cap. *Alius*, 15, q. 6, ex Gregorio VII : Glossa in illud caput : majorum de eo capite sententia.

Altera pars hujus, quam impugnamus, sententiæ est : ab ecclesiasticâ potestate deponi Principes etiam innocuos, si id res Ecclesiæ postularint. Jam ergo tantæ rei, quæ proferant, exempla videamus.

Primum istud produnt in Childerico Rege, medio octavo sæculo, anno scilicet Domini 752, quod imprimis notari volumus, ut statim animadvertant quàm hæc tot sæculis inaudita fuerint.

Legamus postea quomodo factum referat Gregorius VII : « Zacharias Papa Regem Francorum deposuit, et omnes Francigenas à vinculo juramenti, quod sibi fecerant, absolvit » (Greg. VII, *lib.* IV. *ep.* II. *ad* Herim., *t.* X » *Conc.* *col.* 149.). » Hæc libro IV, epistolâ II; libro verò VIII, epistolâ XXI, paulò fusiùs : « Alius item Romanus Pontifex (Zacharias videlicet) Regem Francorum, non tam pro suis » iniquitatibus, quàm pro eo quòd tantæ potestati non erat utilis, à regno deposuit, et Pipinum Caroli Magni Imperatoris patrem, » in ejus loco substituit, omnesque Francigenas » à juramento fidelitatis, quod illi fecerant, » absolvit (Greg. VII, *lib.* VIII. *col.* 270.) : » ex quibus Gregorii verbis conflatum est capu *Alius* sub Gelasii nomine, à Gratiano per summam temporum inscitiam editus (*Caus.* XV. *q.* VI. *cap.* III.).

Hìc notanda verba quædam : primùm illa : *Non tam pro suis iniquitatibus, quàm pro eo quòd tantæ potestati non erat utilis.* Certissimum enim est Childericum nullius sceleris fuisse

accusatum : quod autem Glossa hìc memorat in verbum, *inutilis*, id ita interpretandum esse, quòd fuerit *dissolutus cum mulieribus et effeminatus;* absurdam interpretationem quis non videat? Sed tamen Glossatorem puduit, innocuum Principem, ac nullius unquam sceleris postulatum, tamen depositum fuisse : quare hæc falsa et inania de mulierum amoribus, nullo unquam auctore, commentus est. Quòd verò addit, si tantùm *inutilis* fuisset, dandum ei *coadjutorem*, satis profectò ostendit quàm parum probaret deponi Principem eo nomine, quòd esset *inutilis*. Ex quibus manifestum est Glossatores Romanos, quantumvis potestati pontificiæ faveant, adeo puduisse eorum quæ Gregorius VII dixerit, ut ea quâ poterant interpretatione mollirent.

Secundò nec repetam de verbo, *deposuit*, quod idem Glossator, ut nimium, ad hunc modum molliendum censuit : *Dicitur deposuisse qui deponentibus consensit.*

Tertiò, notandum illud : *Substituit Pipinum*, quod adeo est manifestè nimium, ut à nullo indirectæ potestatis vel studiosissimo defensore, Romano Pontifici tribui posse putem. Si enim non modò Reges ac domum regnatricem solio exturbare, verùm etiam nobilissimum regnum, ejusque optimates, populumque universum eligendi libertate privare, sibique jus designandi Principis arrogare potest; non video jam quid in regna non possit, aut cur non eum pro uno omnium gentium à Deo constituto Imperatore habeamus.

Quare, cùm audimus auctoritate Zachariæ Pipinum Childerico fuisse substitutum, nisi intelligamus consilio id, non imperio factum, omnino nimii, adeoque vani sumus.

Quartò, notandum verbum illud, *à juramento fidelitatis absolvit :* quod à nullo idoneo auctore proditum gesta declarabunt.

Atque hæc quidem Gregorii VII verba sunt; quomodo autem rem omnem intellexerint, qui post eum scripsêre nostri antecessores, paucis exponere erit operæ pretium.

Summa est : *Deposuisse*, id est, deponendum consensisse, suasisse, consuluisse, idque volentibus : jam consilium à Papâ, ut à *viro sapiente ac patre spirituali*, exquisitum : at si pro imperio aliquid decrevisset, nunquam *permissuros fuisse Barones regni Franciæ* (Joan. Paris., *quæst. de Potest. Reg. et Pap.*).

Gerson vir maximus sub Carolo VI, libro *de Potestate ecclesiasticâ, consideratione* XII, ad adulationem refert, quod « de depositione unius » Regis Franciæ per Papam Zachariam dicitur, » tanquam papalis auctoritas transferre possit » gentes et regna (Gers., *de Pot. Eccl. cons.* » XII. *tom.* II. *edit.* Dup., *col.* 247.). »

Almainus verò sub Ludovico XII hæc scripsit : « Quia tunc temporis non erat Universitas » Parisiensis......, et sic pauci erant docti in » Franciâ, habuerunt recursum ad Papam » (Alm. *de Auct. Eccles.*) : » adeo abhorrebant ab eo, ut putarent Francorum Regem à Papâ pro potestate fuisse depositum.

Neque est prætermittendum, id quod Philippi pulchri tempore à Joanne Parisiensi, nobilissimo Prædicatorii ordinis Theologo, scriptum est (Joan. Paris., *de Potest. Reg. et Pap. cap.* LXXIV. *ap.* Goldast.) : « Non oportet ex ejus» modi factis singularibus, quæ interdum ex » devotione ad Ecclesiam, vel personam eccle» siasticam, vel ex favore, vel ex causâ aliâ, et » non ex debito jure fiunt, argumenta sumere :» quo uno responso tota objectio statim concidit.

Sed quandoquidem hoc exemplo maximè abutuntur, ut rei veritas elucescat, gestorum seriem ab alto repetitam referimus. Cujus tractationis non is est scopus, ut quid jure, quid injuriâ factum sit, inquiramus; sed ut statuamus seu jure, sive injuriâ factum, nihil omnino ad hanc causam pertinere.

CAPUT XXXIV.

Rei sub Zachariâ gestæ series : regni Francici status : evictum hæc nihil ad nostram quæstionem pertinere.

Post Dagobertum I, anno Christi circiter 641, Sigeberto et Clodoveo II ejus filiis, Francorum in Austrasiâ et Neustriâ Regibus, cœpit Majorum-domûs auctoritas invalescere. Exinde sub Clodovei II liberis ac secutis Regibus, nomen ac titulus imperii penes Reges, vis penes Majoresdomûs fuit. Hi exercitibus summo jure imperitabant : regia auctoritas, etiam apud milites, vilis ac nulla habebatur.

Primus hìc gradus est, quo regia infringi cœpit auctoritas : constituto scilicet totius consensione gentis ordinario magistratu, eoque perpetuo, qui summæ rerum suo jure præesset, militiamque omnem in potestate haberet. Neque Reges id sibi saltem reservaverant, ut eum magistratum designarent ipsi : consensione procerum creabatur, ac semel constitutus, inconsulto Rege, omnia peragebat.

Interim Ansegisus inclytâ stirpe prognatus, ac sancti Arnulphi [1] filius, Majoris-domûs nomine, rerum potitus in Austrasiâ, Martino et Pipino

[1] Metensis Episcopi.

Heristello liberis[1] tantam auctoritatem reliquit, ut ejus regni Principes summo jure fierent, ad annum circiter Christi 687.

Is secundus gradus, quo Majores-domûs Austrasiani regni, summo et absoluto jure, facti Principes hæreditarii, nullâ jam in Austrasiâ Regum potestate.

Huic principatui ad se unum postea devoluto, Pipinus Heristellus, magnâ victoriâ de Neustriis reportatâ, adjunxit Majoris-domûs in Neustriâ potestatem, totamque Franciam suis subegit legibus, ac Francorum Princeps dictus est, anno Christi 691.

Is Austrasiæ principatum, ac Majoris-domûs in Neustriâ dignitatem suis hæreditariam fecit; qui tertius gradus est. Eo autem jure Carolus Martellus ejus filius, Dux et Princeps Francorum fuit summâ potestate, nullo Rege in Austrasiâ, in Neustriâ diversis Regibus, sed nomine tenus: quippe quos Carolus Martellus regeret, crearet, amoveret, reficeret, prout collibitum erat. Gesta hæc sunt ab anno 714 ad annum 741, quo Carolus Martellus victoriis clarus obiit, totius Franciæ principatu, non modò ad se translato consensione gentis, verùm etiam inter filios, Carlomanum et Pipinum summâ ac supremâ potestate diviso.

Carlomano, ad annum Christi 747, monachatum professo, Pipinus rerum potitus est: Childericus, ultimus Merovingianæ stirpis, Regis nomen obtinebat, nullâ potestate.

Nihil hactenus de Sede apostolicâ audivimus dictum: tantæ mutationes unâ procerum, totiusque gentis consensione factæ; summique principatûs vis, in sancti Arnulphi domum transiit, repugnante nullo.

Hoc rerum statu, cùm Pipinus universi Francici nominis, summo cum imperio ac totius gentis consensu, hæreditarium principatum teneret; regia familia regnum abdicasse, seu potius ipsa penitus interiisse videbatur, abjectâ quidem regni curâ, ipsâque potestate in alium magistratum, eumque hæreditarium translatâ. Eo enim statu non unus aut alter Rex, sed tota domus regia; nec jam personarum vitio, sed ex ipsâ rerum constitutione erat *inutilis:* inutile quoque ac vanum ipsum nomen regium, et quò inutile, eò etiam noxium dissolvendæ scilicet, atque dissipandæ reipublicæ natum; neque stare poterat regni corpus, quod in duas familias tanquam in duo capita scinderetur: cùm utraque familia jure successionis parto, supremæ potestatis, altera vim acrem, altera titulum propagatura esset. Cui ut incommodo mederentur anno 749, collecti optimates unà cum Pipino consilium habuerunt, ut Regis nomen cum ipsâ potestate conjungerent. Placuit consulere Zachariam Papam[1] in hanc formam, auctore hujus ævi referente: « Si ita manere deberent Franci, cùm » penè nullius essent potestatis (Reges) solo » regio nomine contenti. Quibus legatis Romanus » Pontifex respondit: illum debere vocari Regem » qui rempublicam regeret. Detonso igitur Chil» derico, et in monasterium detruso, mox Franci » Pipinum sibi Regem constituunt (*Geneal. Reg.* » *Franc. tom.* I. DUCH., *p.* 796.). »

Hìc profecto videmus, ut in magnâ et ambiguâ re, exquisitum consilium, quo nullum esset gravius, Sedis nempe apostolicæ. Proposita difficultas: *An ita manere deberent Franci*, regiâ potestate scilicet à regio nomine separatâ? Responsum datum: *Debere vocari Regem, qui rempublicam regeret.* Nempe de nomine quæsitum et responsum est, cùm de re constaret, ac vim ipsam principatûs, totius consensu gentis, penes Pipinum esse nemo dubitaret.

Accepto responso, Pipinus Rex est constitutus, sed à Francis: *Franci,* inquit, *sibi Regem constituunt;* neque enim à Pontifice postulabant, ut id ipse faceret, sed interrogabant, rectène id ipsi facturi essent.

Eamdem consultationem huic ævo proximus et Caroli Magni familiaris Eginhardus[2], his

[1] Levis error corrigendus est. Non enim erant uterque Ansegisi filii; nam Martinus patrem habuit Clodulphum Metensem Episcopum, Ansegisi fratrem et sancti Arnulphi filium. Vid. Mezerai, et Annales Eccles. Franc. P. LE COINTE, tom. IV. an. 696, n. 7, p. 325. (*Edit. Paris.*)

[1] Vit. not. seq.

[2] Quâ fretus auctoritate, Perronius in suâ ad tertium Ordinem celebri oratione, Eginhardum dixit Caroli Magni *Cancellarium*, sive, ut interpretatur BOSSUET, familiarem, nusquam liquet. Verùm ipse Eginhardus se non esse Caroli Magni coævum satis declarat, qui *nihil de ejus nativitate et infantiâ scripserit, quia tunc nullus in vivis erat qui notitiam horum temporum haberet.* Equidem ille *affirmat Pipinum per auctoritatem Romani Pontificis, ex Præfecto Palatii Regem constitutum.* At Eginhardum P. LE COINTE redarguit ut fabulatorem; certè eum parum esse diligentem multis argumentis probat. Quod autem attinet ad auctorem Annalium, quos hic laudat BOSSUET, hunc P. LE COINTE, *propter opinionem discrepantiam ab Eginhardo longè diversum esse* contendit. Et quidem Eginhardus, in vitâ Caroli Magni, temporum seriem haud leviter disturbans, *Childericum jussu Stephani Romani Pontificis exauctoratum affirmat,* quod à Zachariâ factum fuisse dicit auctor Annalium, et cum eo decem aut duodecim alii annalistæ. Neque his deterretur P. LE COINTE quominus asserat hanc exauctorationis, fabulam, à Loisiliano IX sæculi annalistâ primùm excogitatam, à cæteris deinde creditam et promulgatam fuisse. Ad fabulas quoque ablegat unctionem Pipini *per manus Bonifacii*, assertam licèt multorum testimonio; atque hoc unum in totâ historiâ certum putat esse: nempe *depositum Childericum, et*

verbis refert : « Missi sunt Burcardus et Folradus Romam ad Zachariam, ut consulerent » Pontificem de causâ Regum, qui illo tempore » fuerunt in Franciâ, qui nomen tantùm Regis, » sed nullam potestatem regiam habuerunt. » Hæc consultatio. « Secutum est responsum : melius esse illum Regem, apud quem summa » potestatis consisteret (Egin., *ann. Franc.* » *t.* ii. Duch.). » Jam ergo potestas ipsa penes Pipinum erat, non à Pontifice concessa, sed totius consensione gentis Pipino attributa. Cætera Eginhardi postea memorabimus : nunc ad auctores ejus ævi redeamus.

Fredegarius [1] seu ejus continuator hæc scripsit (Fredegar., *Chron.* Duch. *tom.* i. *pag.* 773.) : « Quo tempore unâ cum consilio et consensu » omnium Francorum missâ relatione, à Sede » apostolicâ auctoritate perceptâ, præcelsus Pi» pinus electione totius Franciæ in sedem regni » cum consecratione Episcoporum et subjectione » Principum, cum Reginâ Bertradane, ut anti» quitus ordo deposcit, sublimatur in regno [2]. » Vides quâ potestate Rex sit sublimatus. Nempe *electione totius Franciæ.* Antecessit, ut in magnâ re à Francis ipsis missa *relatio* seu consultatio ad Zachariam Pontificem, tum ab ipso responsum, seu *auctoritas,* quæ vox latinè persæpe *consilium* sonat. Neque tamen negamus justæ decisionis loco fuisse profectum à tantâ sede, ex ipsâ totius gentis consultatione, responsum. Sed aliud est, datum ambigentibus, gravissimâ etiam auctoritate, consilium, aliud prolatum de rebus civilibus ordinandis pro potestate decretum.

Reliqui scriptores passim *consultum* et *interrogatum* Zachariam referunt (*Vit.* Car. Mag. per *Monach.* Engolism. *Ann. Metens. Ann. Franc.* Egin., Duch. *tom.* ii.) : Papæ secutam responsionem memorant : quam modò *consilium*, modò *auctoritatem,* modò *consultum,* modò *mandatum,* modò pro honorificentiâ Sedis apostolicæ *jussionem, sanctionem, imperium* etiam nonnulli appellant : quæ voces, quoniam diversissimæ virtutis sunt, ad unum sensum, ex rei gestæ serie reducuntur : nempe, ut quæ Zacharias consultus interrogatusque *responderet, consuleret, mandaret,* hoc est, ejus ævi vulgari et notâ significatione, rescriberet, id Franci proceres, quasi jussionis certæque auctoritatis loco sponte acciperent, atque ex Pontificis sententiâ rem gererent, eò magis, quòd ipsis placita, eorumque rationibus consentanea respondisset.

Quare omnes uno ore scribunt totius electione gentis Pipinum constitutum; quique in explicando Zachariæ decreto, imperii voce usus est scriptor coætaneus, à doctissimo sanctissimoque viro Joanne Mabillonio Benedictino in opere Diplomatico relatus (*Diplom.* D. Mabill., *pag.* 384.), hæc addit : « Pipinus Rex pius per auc» toritatem et imperium sanctæ recordationis » Domini Zachariæ Papæ, et unctionem sancti » chrismatis per manus beatorum Sacerdotum » Galliarum, et electionem omnium Franco» rum, in regni solio sublimatus est. »

Ergo auctorum omnium consensione liquet, Pipinum electione Francorum Regem fuisse factum, neque aliâ ratione dejectum Childericum : ut hæc ad Zachariam referre, proprio ac stricto, ut aiunt, verborum sensu, nihil aliud sit, quàm toti antiquitati illudere.

Cæterùm quod Bellarminus ejusque asseclæ, post Gregorium VII, de exsoluto per Zachariæ auctoritatem fidelitatis sacramento passim inculcant, nulla hujus rei apud auctores istius vel proximæ ætatis mentio est; magnique interest, quid auctores ipso rei gestæ tempore, vel ejus recente memoriâ scripserint, ab iis secernere quæ posterioribus sæculis conjecturâ vel ratiocinio addiderint; neque tantùm auctorum verba, sed etiam ipsa rei series contestatur, id egisse proceres Francos; non ut Pontifex Regem pro potestate tolleret aut faceret, aut jusjurandum suo arbitrio solveret : sed tantùm, ut ab ipsis, magno auctore, magna res ageretur, nec plebs temerè factum arbitraretur, quod tantus Pontifex comprobasset.

Summa est · ut in gravi et ambiguâ re quæsitum à Pontifice, an liceret Regem appellare, qui regiâ potestate esset; responsum id licere :

Pipinum elevatum in regno suo in Suessionis civitate anno 752. Vid. Annal. Franc. tom. v. p. 319 et seq. (*Edit. Paris.*)

[1] Fredegarius sive ille sit, sive quispiam alius, hunc P. Le Cointe credit coævum ; sed quædam in ejus textu malè addita expungit verba. 1° Una cum consilio et consensu omnium Francorum, *quæ,* inquit, *non differunt à sequentibus :* electione totius Franciæ. 2° Illa : missa relatione a Sede apostolica auctoritate accepta quæ cùm obscura sunt, tum innuunt consultam Sedem apostolicam, suâ auctoritate rem definiisse, quod P. Le Cointe à se gravissimis argumentis jam confectum putat. 3° Delet etiam hæc verba : cum consecratione Episcoporum et subjectione Principum. Nam negat *consecratum fuisse Pipinum ;* negat etiam *magnates, seu primates aut proceres regni, per nomen* Principum *ab illo auctore unquam designari; quia* Principes *eos appellare solet, qui majoratu regiæ domûs fungebantur.* Vid. ibid. p. 360. (*Edit. Paris.*)

[2] Antiquitus milites eum quem sibi Regem volebant, clypeo sublevatum salutabant his verbis : *Vivat rex.* (*Edit. Paris.*)

responsum eâ auctoritate editum, quâ nullâ sit major, pro justâ ac legitimâ decisione habitum, ex eâque auctoritate jam ab ipsâ gente regnum Childerico abrogatum, atque in Pipinum translatum esse : quandoquidem non id factum est, ut Pontifex regnum adimeret aut daret, sed ut declararet adimendum vel dandum ab iis, quibus id juris competere judicasset.

CAPUT XXXV.

Clarius demonstratur hæc, utcumque se habent, nihil ad rem facere.

Sed si vel maximè adversariis concedimus, Francos jurejurando à Zachariâ exsolutos nihil hoc ad propositum. Esto enim Franci, qui nihil jam facerent Childericum, eumque solo contentum nomine regio, rem ipsam quodammodo abdicasse judicarent tanquam ad cautelam, ut aiunt, et propter ipsam jurisjurandi reverentiam, à Zachariâ petierint, ut declararet illud esse irritum, eâque religione ritè exsolutos Francos; hi postea Principem jam ipsâ re nullum, neque admodum fortasse, quâ erat inscitiâ atque imbecillitate repugnantem, ipso nomine exuerint : quid hoc ad quæstionem nostram? An id propterea extorquebunt, ut Pontifex Principem pleno imperii jure gaudentem dejicere, aut populos nihil tale cogitantes jurejurando solvere, omnia denique erga ipsos nolentes reluctantesque facere suo jure possit, quæ hìc erga volentes petentesque facta essent? Nihil est absurdius.

At quæres : cùm eò tandem devenisse videamur, ut jam fateri necesse sit, deponi posse Reges; cur non id potiùs Pontifici, tuendæ religionis, quàm tuendæ reipublicæ causâ, proceribus permittamus, cùm multò majoris sit religionis, quàm regni incolumitas? Respondemus primùm, falsò id imputari nobis, ut quæ erga Childericum gesta sunt, tanquam proba asseramus : neque enim quidquam aliud nobis proposuimus, quàm ut de facto quæreremus, eoque exposito doceremus, totum hoc negotium, tantâ adversariorum ambitione jactatum, nihil omnino, ad rem, aut ad eam, quam Pontifici, assertam volunt potestatem, pertinere.

Jam si vel maximè hæc probare cogeremur, respondemus secundò ex antedictis : multò quidem esse majoris, religionis quàm reipublicæ incolumitatem, in genere moris, et quod attinet ad salutem animarum : quod autem attinet ad civilis societatis rationem, atque, ut vocant substantiam, non ita; quippe cùm prostratâ religione, civilis societas suo in ordine stare possit : prostratâ autem republicâ, civilis societas jam nulla sit, quam tamen etiam penes religionis hostes manere integram, Deus optimus, maximus, humanique generis amantissimus voluit.

Adde quòd, eo quo erant res Franciæ statu, regni proceres existimasse videantur, non tam dejiciendos Reges, quàm iis, depositâ jam regni curâ atque commissâ potestate, dejectis, verum Regem substituendum esse, tanquam regia familia interiisset.

Cur autem id regni proceribus, non ecclesiasticæ potestati ac Romano Pontifici tribuamus, quis non videat hinc esse exortum, quòd omnis respublica, seu civilis societas perfecta ac libera, id jure gentium atque etiam ipso jure naturæ habeat, ut saluti suæ consulere per se ipsa possit; et ab aliis, non quidem potestatem quæ ipsi est insita, sed consilium tantùm, aliaque ejus generis exquirere debeat : quod etiam in hoc negotio à majoribus nostris factum esse vidimus.

Jam si ad summum urgere pergant *jussionis* aut etiam *imperii*, vocem, responso pontificio attributam, cùm certissimè constet Pipinum electione Regem esse constitutum, quod tamen scriptores ad jussionem Zachariæ referunt : quærimus ipsi vicissim, ecquid fas esse putent Romano Pontifici, ut liberæ genti de eligendo Principe pro potestate imperet? Quod cùm per se sit nimium, tum jussionis vocem ad æquiorem sensum, utì fecimus, temperandam, ipsi ultro fatebuntur.

Iterum quærimus, an magnæ esse videatur potestatis indicium, ut Zacharias eum Regem fieri procuraret, qui jam, omnium consensu, rerum potiretur; ut profectò nec mirum sit ei multum fuisse delatum, qui consultus à Francis, quæ vellent suaderet?

Tertiò atque ultimò quærimus : si vel maximè stricto et summo jure, jussionis vocem hìc, aut Franci, aut Pontifex acciperent, ex facto singulari ecquid juris oriatur? Erraverint majores nostri, quòd plus æquo Pontifici tribuerint : erraverit Pontifex quòd plus æquo sibi sumpserit : quid hoc ad jus ipsum? Neque enim contendit quisquam, Pontifices Romanos ejusmodi in negotiis infallibilitate gaudere, ut propterea nobis necesse sit omnia Zachariæ gesta sensaque, ut certâ ratione nixa tueri. Neque majores nostri uno singulari facto, tantam rem perficere potuerunt, ut regna danda et adimenda in potestate Pontificum essent. Quî enim, quæso, factum est, ut Franci in Neustriâ rem ipsam, hoc est, summam potestatem, in Austrasiâ, etiam summi principatûs nomen ab regiâ domo in Majoresdomûs aliamque domum transferrent, ac trans-

latum jure putarent nullâ expectatâ Pontificis jussione, ac tantùm consulerent eum, cùm jam de Regis nomine tantùm, non de ipsâ potestate regiâ ageretur? Quid quod, et auctoritatem et regium nomen, in Hugonem Capetum, inconsulto Pontifice, contulerunt? Certa hæc argumenta sunt, totum id quod Romano Pontifici delatum semel est, occasione Pipini, non ad necessariam Romani Pontificis jussionem atque auctoritatem, sed ad consultationem pro temporum ratione factam, omnino referendum.

Quare nec Romani Pontifices, qui his proximis temporibus Sedem apostolicam tenuerunt, cùm ab ipso Pipino ejusque filio Carolo multa poscerent, id unquam in medium adduxerunt, regnum iis à Romanâ Ecclesiâ esse concessum: quod utique nec illi, nec alii Pontifices omisissent qui Sedis apostolicæ gesta factaque magnificè commendare ac prædicare soleant. Neque majores nostri ejus animi erant, ut de regno Franciæ decerni à Zachariâ sinerent, cùm hujus facti recente memoriâ, ad Adrianum II minora tentantem scripserint ea quæ jam audivimus (Hincm., *t.* II. *ep.* XLI; *Vid. sup., c.* XXIII.): « Dominus Papa Rex et Episcopus simul esse » non potest: ejus antecessores disposuerunt or- » dinem ecclesiasticum, quod suum est, et non » rempublicam, quod regum est; non nobis » præcipiat habere Regem quem commenda- » verit, et nos Francos servire non jubeat, quia » istud jugum sui antecessores nostris anteces- » soribus non imposuerunt, et nos illud portare » non possumus, » ut non immeritò Doctores nostri Gregorii VII dicto responderint: « Si » quisquam Pontifex de regno Franciæ pro » imperio decerneret, id Barones regni laturos » non fuisse. »

Denique si stricto jure agamus, nihil ad nostram quæstionem pertinet, quid hìc Franci, quidve Zacharias egerint, aut quo tandem modo de regio nomine quæsierint, suaserint, decreverint, licebatque, nobis hunc nodum amputare, planè respondentibus, nihil hìc ordine esse gestum, sed aut per errorem innocuum, aut etiam, si lubet, per apertam injuriam omnia perpetrata; detonsumque immeritò adolescentem Regem et in gratiam audentioris ac valentioris acta esse omnia, adversùs insontem et invalidum, neque uno exemplo, eoque pessimo, tantam rem à nobis extorqueri posse, ut ad Pontificis arbitrium imperia transferantur. Quo jure si ageremus, nempe adversarii statim obmutescerent. Neque enim quidquam prohibet, quominus Pipinus, magnus vir, Augusti exemplo, malè partam potestatem bene gesserit; neque eo minùs post mortuum Childericum, in eoque extinctam Merovingianam stirpem quod statim contigit, Pipino ejusque filio, Carolo Magno, ipsâ consensione ac possessione sua auctoritas constitisset. Quâ defensione cùm uti jus fasque sit, agnoscant oportet, nos ad molliendam rectâ interpretatione *jussionis* vocem, et ad alia, quæ diximus, nullâ causæ necessitate, sed amore veritatis; et historicorum verbis, et ipsâ rerum serie esse deductos.

CAPUT XXXVI.

Quæritur quo jure facta sit translatio imperii Occidentalis ad Francos: duo præmittuntur status Imperii: tum in Pontificibus, et sacro ordine jura duplicis generis distinguuntur: Romanus Pontifex labente Imperio caput civitatis habitus.

Liceret autem eâdem ratione translatum à Græcis ad Francos Occidentale Imperium defendére. Neque enim, quod Baronius fusè agit, tot ac tanta in Ecclesiam ac rempublicam ex eâ translatione diffusa bona satis probant, rem ab origine certo jure nixam et constabilitam fuisse; cùm hoc plerumque habeant res humanæ, ut pessimis ab initiis, optimo Deo ita providente maxima bona proveniant. Quâ unâ defensione adversariorum argumenta concidunt. Verùm alia à nobis, non causæ nostræ ratio, sed ipsa veritas poscit; neque tantùm Baronio Bellarminoque assentimur, justam ac piam illam translationem fuisse; sed etiam aggredimur validiore eam ratione tueri, quàm quâ ipsi usi sunt.

Ut autem ex ipso tractationis ordine veritas elucescat, duo quædam cogitare nos oportet: imprimis quo loco esset Romanum Imperium, amissâ Hispaniâ, Galliâ, Africâ, Româ ipsâ toties captâ, ac vix tandem receptâ Justiniani I tempore: Italiâ verò, postquam erepta est Gothis, adeo infirmâ, ut statim Longobardis, crudelissimæ genti, pareret; exiguâ interim ac penè nullâ ab Imperatoribus præsidii spe, labascente scilicet etiam in Oriente Imperio, ac Saracenis, Bulgaris aliisque barbaris undique invalescentibus. Quo etiam factum est, ut Longobardi omnia devastarent, Romamque indefensam omni vexatione premerent. Quàm autem misera, quàm omnium egena ipsa esset, jam inde à Gregorii Magni temporibus ejus testantur litteræ. Sed profectò proxima excidio videbatur, postquam Constans II, Heraclii nepos, ad annum 664, in Italiam transportato exercitu, Longobardos aggressus, à Grimoaldo victus profligatusque est. Quin etiam Romam receptus, deprædatus ipse est eam, quam tueri non posset,

aufugitque latronis more in Siciliam. Quo statu tanta urbs à suis quoque Imperatoribus devastata, vicinis Longobardis magis magisque ludibrio ac prædæ fuit.

Leonis Isauri tempore, anno circiter 726, rebus in deteriora lapsis, cùm ipse in Oriente bellis impeditus, in Occidente quoque propter impietatem odio et contemptui haberetur, evenit illud quod Gregorius II ad eum Imperatorem scribit. « Longobardi, inquit (GREGOR. II, *ep.* I. *ad* » LEON., *tom. Conc.* VII. *col.* 19. *et ap.* BARON., » *tom.* 9. *p.* 70.), et Sarmatæ..... miseram Decapolim incursionibus infestarunt, ipsamque » Metropolim Ravennam occuparunt, et ejectis » magistratibus tuis, proprios constituere magis- » tratus et vicinas nobis sedes regias, ipsamque » Romam sic tractare studuerunt, cùm tu nos » defendere minimè possis. » Quæ ultima verba diligenter advertere nos oportet. Neque enim ex eo tempore Longobardi destiterunt Urbem non modò assiduis deprædationibus, verùm etiam gravibus obsessionibus premere, omnique ope anniti, ut occuparent eam, quam sui jam Principes, tutari non possent. Itaque nulla omnino, collapsis rebus, spes erat, donec in Francorum auxilio acquiesceret.

Hoc primùm considerari volumus, tum illud: accuratè ac subtiliter secerni oportere eam potestatem, quam Christus ipse Episcopis, sacroque ordini, ejusque capiti Romano Pontifici concesserit, ab eâ quam sibi tanti nominis auctoritate ac sacrorum reverentiâ compararint?

Quid enim Episcopi, primis Ecclesiæ temporibus, in judiciis potuerint neminem latet; probatque titulus *de Episcopali audientiâ* in Codice (*Cod.* JUSTIN., *lib.* I. *tit.* IV; *de aud. Episc. edit. Gothof. t.* II. *pag.* 25.), ut hìc alia Principum constituta omittamus. Tanta poterant, cùm necdum aliquid publici muneris attigissent.

Cùm autem commissos, greges, paternâ charitate, etiam in negotiis sæcularibus adjuvarent, ipsique reipublicæ non tantùm ornamento, verùm etiam tutelæ, ac firmamento essent, eos tanta Regum ac civium charitas et reverentia prosecuta est, ut jam reipublicæ pars maxima, interque optimates primi haberentur, multi etiam lapsu temporis suarum urbium principatum ditionemque obtinerent; quæ sacro conjuncta ordini, et ejus dignitate tanquam fundamento nixa, longè tamen absunt ab iis, quæ primæ institutionis esse constat.

Distinguamus itaque, quæ institutionis sint, quæ sint accessionis; quæ primaria, quæ secundaria, quæ innata, quæ annexa sint.

Pontifices Romani, quo altiore loco erant, Petri nomine ac majestate primùm, quæ post Christum erat maxima; tum dominæ Urbis splendore commendati; hæc annexa et secundaria longè eminentiùs obtinebant. Cœpit ergo Romana Sedes, non modò in ecclesiasticis, quod et ipsi innatum, sed etiam in civilibus majestatem habere negotiis; eo maximè tempore, quo Imperatores solutâ in Occidente imperii vi, Romanorum Pontificum fide atque observantiâ singulari, suam dignitatem in his partibus sustentabant.

Per ea verò tempora invaluit illud quod à Gregorio II, in epistolâ I ad Leonem Isaurum est proditum: « Scire autem debes, inquit (*Vid.* » *loc cit. sup., etc.*), ac pro certo habere Ponti- » fices, qui pro tempore Romæ extiterint, con- » ciliandæ pacis causâ sedere tanquam parietem » intergerinum, septumque medianum Orientis » atque Occidentis, ac pacis arbitros ac modera- » tores esse; quique ante te fuerunt Impera- » tores in hoc componendæ pacis certamine » desudarunt. »

Itaque Imperatores etiam in temporalibus eorum auctoritate uti cœperunt; cujus rei exemplum proferunt in legibus imperialibus ad Occidentis partes per pontificale ministerium promulgatis. Quâ de re Gregorii Magni ad Mauricium Imperatorem jam antè relatam habemus epistolam (*Vid. sup., c.* VIII.). Extant etiam ejusdem Gregorii ad Magistros militum multæ litteræ (*lib.* XII. *ep.* XXI, XXII, XXIII, XXIV; *et in edit. Ben. lib.* XI. *ep.* III, XXIX, XXX, XXXI.), quibus de republicâ, de exercitibus multa præcipit: eâ procul dubio potestate, quam ab Imperatoribus atque republicâ, Romani Pontifices jam tum mutuabantur.

Romæ autem præter eam reverentiam, quam conciliabat ipsis sacrorum dignitas ac prædicatio salutaris, cujus per totam Ecclesiam duces erant, id etiam maximæ commendationi fuit, quòd labascente Imperio Romano, Sedis apostolicæ ac Petri toto orbe celebrata majestas Urbem tuebatur. Ut enim Leonem Magnum aliosque omittamus, quos reveriti Barbari, Romanos habuêre mitiùs, satis profectò constat, sævientibus Longobardis, Urbem indefensam Gregorii Magni prudentiâ atque auctoritate stetisse Quominus admirere post Leonem Isaurum, Longobardis invalescentibus, totam Urbem respexisse in Pontifices; ut nihil magnæ rei, nisi eis auctoribus ageretur: quorum adeo operâ factum esse constat, ut et ad Francos atque externa auxilia

Roma confugeret, et eos postea ad imperiale culmen efferret.

Jam verò quâ potestate hæc facta sint; an apostolicâ illâ innatâ Pontificibus et à Christo concessâ, an verò aliâ, facile erit intelligere : satis enim constat ad apostolicam Romano innatam pontificatui potestatem nullatenus pertinere, quæ Ecclesia catholica tot retro sæculis ignorarit; sed tamen ut tota res clariùs elucescat, non jam ratiocinia, sed testimonia et acta proferemus.

CAPUT XXXVII.

Res gesta à Romanâ civitate; Principibus Francis oblatus Consulatus, Patriciatus delatus, concessum Imperium, auctore seu adjutore Romano Pontifice, ut capite civitatis : testimonia historicorum.

Rem ordimur ex eo loco Anastasii Bibliothecarii, quem jam attulimus (*sup.*, *cap.* XVI. ANAST. *vit.* GREG. II, *t.* VI *Conc. col.* 1430) : nempe cùm sub Gregorio II, « cognitâ Imperatoris nequitiâ, omnis Italia consilium iniit ut » sibi eligerent Imperatorem. » Ergo Italia id inibat consilium, atque Imperatorem electura, non autem à Pontifice pro apostolicâ potestate factum, acceptura erat.

Addit Anastasius : « Compescuit tale consilium » Pontifex, » auctoritate eâ, quâ ei, ut providentissimo parenti, potissimum auscultabant.

Sub Gregorio III, rebus retro sublapsis, cùm Longobardi Urbem obsedissent, nullumque ab Imperatore expectarent auxilium Romani, ipse Pontifex Gregorius III Caroli Martelli Francorum Principis opem imploravit, *ut eos* (Romanos scilicet) *à tantâ oppressione Longobardorum liberaret.* Auctor Anastasius suo jam loco laudatus.

Quid autem de consulatu, deque abjiciendo Imperatore actum sit, jam constitit ex his Annalium verbis : « Epistolam quoque decreto » Romanorum Principum sibi (Carolo Martello » videlicet) miserat Gregorius, quòd sese popu- » lus Romanus, relictâ Imperatoris dominatione, » ad suam defensionem et invictam clementiam » convertere voluisset (*sup.*, *cap.* XVIII ; BAR , » *an.* 740, *p.* 131.). » Causa ergo rei, necessaria *defensio*, ab invicto Principe postulata : auctores qui statuerent, optimates populusque Romanus, quorum etiam decreto hæc Pontifex scripsit. Non ergo Pontifex ipse pro apostolicâ potestate; sed Senatus populusque Romanus decernebant, Pontifice autem adjutore utebantur, quòd et suos Pontifices impensissimè colerent, et apud exteros, pro suæ sedis majestate, summo honori haberi intelligerent.

Nihil tum actum est cum Francis, Carolo Martello statim mortuo, ac Romanorum rebus ad sortem aliquantò meliorem, sub Zachariâ Pontifice, conversis. At Stephano II Pontifice, ac Pipino Martelli filio, jam rege constituto, eò res devenêre, ut Pontifex Romanique se Francis necessariò addicerent : cùm præstabilius esset eos sub tutelâ Francorum esse salvos, quàm nullâ tutelâ, sibi æquè et Romano imperio interire. Tum primùm Pipinus Patricii titulo insignitus, qui magistratus, post Imperatorem, amplissimâ dignitate potestateque erat. Quomodo autem et quando Pipino delatus sit, nullæ historiæ produnt : verùm haud dubium, quin eâdem auctoritate, quâ antea consulatus Carolo Martello oblatus est, Senatûs scilicet populique Romani : ii nempe, qui tantùm Carolo Principi consulatum, minorem tùm dignitatem obtulerant, iidem Pipino Regi ampliorem, patriciatum scilicet detulerunt.

Certè patriciatum, secutis etiam longè postea temporibus, cùm Romani Pontificis sola penè in Urbe vigeret auctoritas, tamen à Romanis proceribus concedi solitum, testantur hæc à Guillelmo Malmesburiensi scripta de coronatione Henrici V Regis : « Imperatori exeunti de ca- » merâ, et suis regalibus exuto, occurrerunt » Romani Patricii, cum aureo circulo, quem » imposuerunt Imperatori in capite, et per eum » dederunt sibi summum patriciatum Romanæ » urbis, communi consensu omnium et animo » volenti (GUILL. MALMESB., *lib.* V; *Vid. t.* X. » *Conc. col.* 781.). » Quæ veterum consuetudinum rituumque reliquiæ satis indicant, patriciatum Urbis à Senatu populoque Romano, anteactis temporibus, fuisse concessum, approbante quidem, sive instigante Romano Pontifice, qui pro suæ sedis reverentiâ caput Senatûs ac Romanæ civitatis haberetur.

Exinde Aistulphus ac Desiderius fœdifragi Longobardorum Reges, à Pipino et ejus filio Carolo Magno contriti : Romani Pontifices multâ donati ditione, multis civitatibus justo pioque bello captis : Carolus, pulso Desiderio, Rex Francorum et Longobardorum atque Italiæ est appellatus, Patricii quoque dignitate hæreditariâ, res Urbis administrabat, Pontifices Romanos conjunctissimos sibi, potestate atque opibus augebat.

Posteaquam Leo III, vir sanctissimus, Romæ affectus infandis contumeliis multorumque criminum postulatus est, venit sanè ad Carolum; sed historici memorant (*Monach. San Gall. lib.* I. *cap.* XXVIII; DUCH., *tom.* II. *pag.* 18.)

priùs à Pontifice missos ad Michaelem Græcorum Imperatorem Legatos [1], qui ab eo peterent, ut procerum Romanorum furores pro potestate compesceret, adeo imperatoriam potestatem agnoscebat.

A Michaele contemptus, confugit ad Carolum; atque is ad annum 800 Romam ire perrexit, ut res Urbis perturbatissimas, Patricii auctoritate componeret. De Leonis percussoribus, item de objectis sancto Pontifici criminibus, quæstionem habuit. Quo tempore, Constantinopoli mortuo Constantino Irenes filio, ipsi Irenei delatum imperium est. Eâ de re Annales Moissiacenses vetustissimi et coævi hæc habent (*Ann. Moiss.* Duch., *tom.* iii. *p.* 143.) : « Anno dccci, cùm apud Romam moraretur » Rex Carolus, nuntii delati sunt ad eum di» centes, quòd apud Græcos nomen Imperatoris » cessasset, et fœmineum imperium apud se » haberent. Tunc visum est ipsi apostolico Leo» ni, et universis sanctis Patribus, qui in ipso » Concilio aderant, seu reliquo christiano po» pulo, ut ipsum Carolum Regem Francorum, » Imperatorem nominare debuissent; quia ipsam » Romam matrem imperii tenebat, ubi semper » Cæsares et Imperatores sedere soliti fuerant, » seu reliquas sedes (puta Mediolanum, Tre» verim, cæteras) quas ipse in Italiâ et Galliâ » necnon et Germaniâ tenebat; quia Deus om» nipotens has omnes sedes in potestate ejus con» cessit; et, ne pagani insultarent Christianis, » ideo justum esse videbatur ut ipse cum Dei » adjutorio, et universo populo christiano pe» tente, ipsum nomen haberet. Quorum peti» tionem ipse Carolus Rex denegare noluit; sed » cum omni humilitate subjectus Deo et peti» tioni Sacerdotum et universi christiani populi, » in ipsâ Nativitate Domini nostri Jesu Christi, » ipsum nomen Imperatoris, cum consecra» tione Domini Leonis Papæ suscepit; ex tunc » autem Imperator et Augustus est appellatus. » Hæc ille, qui rem ejusque causas ac modum diligentissimè enarravit. Eginhardus et cæteris summatim : « Die Natalis Domini, ad Missarum » solemnia, coram altari et Confessione sancti » Petri, coronam ei à Leone impositam, cuncto » Romanorum populo acclamante : Carolo Au» gusto à Deo coronato magno et pacifico Impe» ratori vita et victoria. Post quas laudes, ab » omnibus atque ab ipso Pontifice, more anti» quorum Principum, adoratum, atque omisso » Patricii nomine, Imperatorem et Augustum » appellatum fuisse, ordinatisque rebus, Româ » discessisse (Duch., *tom.* ii. *pag.* 251 ; *Ann.* » *Met. Fuld. et alii*, *an.* 801.). »

Ex his ergo patet, quomodo fuerit Romanum imperium consecutus : « Quòd ita visum esset » apostolico Leoni, et universis sanctis Patribus, » et reliquo christiano populo. » Acclamatio autem populi universi Carolum Augustum et Imperatorem appellantis, ipsissima erat electio per acclamationem, antiquo more. Quo factum esse narrant, ut jam non Patricius, sed Augustus et Imperator diceretur.

Hoc ita gestum esse confirmat Anscharius, sub Ludovico Pio Caroli Magni filio. Is in vitâ sancti Willehadi, primi Bremensis Episcopi, hæc scribit (Mabill. *sæc.* iii. *Bened. part.* ii. *pag.* 407.) : « Si quidem imperialis potestas, » quæ post Constantinum Augustum apud Græ» cos, in Constantinopolitanâ hactenus regna» verat civitate, cùm, deficientibus jam inibi » regalis prosapiæ Principibus, fœmineâ magis » directione, res administraretur publica, tem» poribus ipsius, per electionem Romani populi » in maximo Episcoporum aliorumque Dei ser» vorum consilio, ad Francorum translatum est » dominium ; quoniam et ipse eamdem, quæ » caput imperii fuerat, et multas alias tunc in » orbe tenere videbatur provincias, ob quod, et » jure Cæsareâ dignus videretur appellatione. »

Sic igitur imperium Romanum delatum est ad Carolum; atque eâ quidem in re, apostolici Leonis ut qui civitatis caput haberetur, præcessit auctoritas : universi populi, qui rem firmaret, consensus accessit. Ab eo fonte imperium manavit ad Francos.

CAPUT XXXVIII.

Quo jure Romana civitas ad Francorum Principum tutelam confugerit, ac postea illis Imperium dederit.

Jam quo jure Pontifex ac Populus Romanus id agerent, ex relatis historicorum testimoniis liquet : primùm, quòd vacaret imperium, mortuo Constantino Irenes filio : quòd Romani Irenen præter morem electam, ac fœmineum imperium pati nollent : quòd Roma mater et caput imperii, atque sedes antiqua Cæsarum : quòd ea aliæque imperatoriæ urbes in Caroli potestate

[1] Missos ad Michaelem Legatos à Leone III memorat Monachus San-Gallensis gravi peccans anachronismo, ut recolenti temporum notas manifestum fiat. Nam Leo an. 795 Pontifex factus est, Constantino et Irene Imperatoribus an. 797, sola Irenes, mortuo Constantino, imperavit an. 799, Leo *Romæ contumeliis affectus est* : an. 800, Romam venit Carolus, adhuc imperante Irene, quæ an. 802 è solio disturbata, successorem habuit Nicephorum, quo à Bulgaris occiso, an. 811, Michael I Curopalates Imperator renuntiatus est; postquam per duodecim ferè annos Carolus Occidentis Imperium tenuisset. (*Edit. Paris.*)

essent, et quidem justâ et necessariâ tutelâ, justis piisque bellis : quòd Carolus ipsâ re, summâ scilicet potestate potitus et tantâ ditione clarus, imperatorii nominis majestatem, christianique populi dignitatem egregiè tueretur.

Huc accessit, quòd Italiam pio bello partam obtineret, eamque per tot sæcula Barbaris prædæ datam, Romanus Imperator habiturus esset; neque mente exciderat quanto reipublicæ Romæque et Italiæ totiusque Latini nominis detrimento, imperium in Orientem translatum esset. Occurrebat Orientalium Cæsarum tanta imbecillitas, quæ vix Orientem tueretur, nedum Occidenti opi esset : Roma ipsa ab ipsis toties destituta, suo jure Imperatorem reposcebat, cujus majestate ac viribus pristinam dignitatem tueri, ac saltem incolumis permanere posset.

Neque obstat quod hìc objicit Bellarminus : ex quo imperium Constantinopolim translatum fuit, non solitos fuisse Principes Romæ elevari : quasi verò non magis ab omni consuetudine abhorreret, fuisse constitutos eos, ut ipse arbitratur per ecclesiasticam potestatem. Quis autem ferat Bellarminum, novas causas commentum, improbare eas, quæ ab antiquis auctoribus afferantur? Quidquid enim dicat, rem, ut narravimus, ita factam esse constat. Neque verò tum cogitabant Italiam totam, imò verò ipsam Romam imperii caput, suo jure excidisse. Romam enim habitam semper fuisse pro imperii capite, vel hæc Gallæ Placidiæ Augustæ ad Theodosium Juniorem filium verba testantur : « Decet nos » huic maximè civitati, quæ domina omnium » est civitatum, in omnibus reverentiam con» servare (*Ep.* GALL. PLACID., *part.* I. *Conc.* » *Chalced. tom.* IV. *Conc. col.* 45.). » Neque verò adeo suî oblita erat Roma, ut non etiam meminisset anteacto sæculo, Constantem Heraclii nepotem, de reducendo Romam, tanquam ad propriam sedem, imperio cogitasse; ac Philippicum Bardanem [1] in Oriente electum, à populo Romano non fuisse receptum, vetitumque ne ejus litteræ legerentur, aut admitterentur imagines, quòd hæresim Monothelitarum fuisset professus. Licuisse item putabant iisdem Romanis abjicere fœmineum imperium, et immeritò queri Græcos si Romani priscæ virtutis recordati, viro maximo Carolo se traderent, quo imperium ipsum, non Græcis ereptum, sed in proprias sedes remeasse videretur.

[1] Philippicum Bardanem stupiditate et impietate portento quid simile fuisse tradunt historici. Is, occiso per proditionem Justitiano juniore, anno 711, imperium invasit, de quo, post biennium, à magnatibus dejectus est. Vid. Theoph. (*Edit. Paris.*)

Jam ut concludamus : cùm in hâc Romanorum ac Francorum historiâ duo sint : primum, quòd Romani confugerint ad Francos; alterum, quòd eos Imperatores elegerint, illius causa fuit ipsa necessitas, et ab Imperatoribus derelicta respublica, conclamatæque res, ac salus populi suprema lex, hujus autem imperii vacatio, fœminæ electio, Romanæ urbis dignitas, ipsius Caroli amplitudo et in populum ac Romanam Ecclesiam merita ad hæc claritudo Francicæ gentis, ac tutela necessaria adversùs Saracenos aliosque Barbaros undique ingruentes : quæ quidem Romanos impellebant, ut Urbi consulerent; eamque rem postea solemnibus pactis cum Orientalibus Imperatoribus firmatam esse constat.

Quâ autem auctoritate Romanus Pontifex hìc intervenerit, primamque personam gesserit, obscurum non est : satis enim ostendit, non id à se decerni pro apostolicâ potestate, qui sibi Senatûs populique Romani nomen, decretum, auctoritatem adjungit. Egit ergo illâ annexâ et acquisitâ secundariâ potestate, quâ populo sibi hæc ultro deferente caput civitatis, ac magnæ cujusque rei auctor habebatur.

Cùm ergo fontem ipsum caputque teneamus, quæ deinde secuta sint omittere poteramus, satisque nobis est, non præcisè religionis, sed tuendi imperii causâ; neque per Ecclesiam, sed per civitatem imperium ad Francos esse translatum.

Cur autem maluerimus, hanc mutationem ad civitatis, quàm ad religionis tuendæ necessitatem, atque ad temporalem potius, quàm ad ecclesiasticam à Christo concessam referre potestatem, duæ causæ impulerunt : primùm, ipsæ res gestæ. Invenimus enim in gestis, quæsitæ tutelæ Francorum causam fuisse ipsam reipublicæ tuendæ necessitatem; neque ullum fuisse religioni metum à catholicissimâ muliere Irene, à quâ tamen ablatum imperium est. Altera autem causa est, quam suprà in Childerici negotio protulimus, sed tamen insarciri eam et inculcari oportet; nempe quòd apud omnes constet, etiam cum hæresi stare rempublicam, quantùm ad civilem societatem attinet, omnibus numeris absolutam; quæ capite, defensione viribus necessariis apertè destituta, postrata jam ac nulla sit; sibique adeo, ne pereat, ipso naturæ ac gentium jure, per sese providere possit.

CAPUT XXXIX.

Carolus Calvus à Romanâ civitate Imperator, à regni proceribus Rex Italiæ designatur.

Quanquam ea, quæ à nobis dicta sunt, nostræ

quæstioni planè sufficiunt; tamen addimus ad cumulum, quâ ratione modoque Carolus Magnus ad imperium evectus est, electione scilicet civitatis; eâdem ratione modoque electos esse secutos Imperatores, quoties eò devenêre res, ut electione opus esse videretur.

Electione autem opus esse plerumque reputabant, cùm Imperatores sine liberis decederent, ac recta linea defecisset. Et quidem, post Carolum Magnum, Ludovicus filius, ab ipso Carolo jussus, coronam auream patris detractam capite [1], et super altare positam *elevavit, et capiti suo imposuit;* ut eam à Deo solo habere videretur. Id Aquisgrani factum Theganus memorat (Theg., *de gest.* Lud. Pii. *cap.* vi; Duch., *tom.* ii. *p.* 276.). Lotharius, Ludovici filius, à patre assumptus ad imperii consortium, atque exinde Augustus appellatus, quo jure Ludovicus, Lotharii filius, itidem Imperator factus est. Postquam Ludovicus sine liberis est mortuus, inter ejus patruos, Ludovicum Germanicum, et Carolum Calvum Ludovici Pii filios, de regno Italiæ, deque Imperio, quasi æquo jure certatum est: cùm inter fratres, fratri fratrisque filiis succedentes, jura primogenituræ obscura adhuc, necdum ipso usu satis constabilita essent. Ergo Ludovico spreto, majore licet, electus est Carolus, primùm in Imperatorem, exinde in Italiæ Regem Sed quo ordine modoque, satis docet vel illa Annalium Fuldensium, qui Ludovico earum partium Regi favent, vehemens invectiva in Carolum: Is enim, aiunt (*Ann. Fuld.*, *tom.* ii Duch., *an.* 776, *pag.* 569.), « quantâ potuit » velocitate Romam profectus est, omnemque » Senatum populi Romani, more Jugurthino » corrupit, sibique sociavit; ita ut etiam Joannes » Papa votis ejus annuens, coronâ capiti ejus » impositâ, eum Imperatorem et Augustum appellare præcepisset. »

Quinam electuri essent, ipsa corruptio Romani Senatûs Carolo imputata probat. Quin ipsa habemus acta præ manibus. Extat Concilium Romanum, anno 877 habitum, in quo Joannes VIII, agens de Caroli provectione anno 876 Romæ factâ, quam hic anno 877 confirmari petebat, sic ait (*Concil. Rom.*, *an.* 877, *tom.* ix *Conc. col.* 296.): « Elegimus hunc meritò et approbavi» mus, unà cum annisu et voto omnium fratrum » et Coepiscoporum nostrorum, atque aliorum » sanctæ Romanæ Ecclesiæ ministrorum, ampli» que Senatûs totiusque populi Romani gentisque » togatæ; et secundùm priscam consuetudinem » solemniter ad imperii Romani sceptra pro» veximus et augustali nomine decoravimus, » ungentes eum oleo extrinsecus, etc. » Quo loco in designando Principe, non modò Joannis VIII, qui caput civitatis, et coepiscoporum, qui regni inter proceres haberentur, sed etiam Senatûs populique Romani actio et consensio satis claret, eo quoque tempore, quo Romanos pontifices, lapsis imperii rebus, ad majorem, etiam in temporalibus, potestatem evectos esse constat.

Posteaquam eo ritu Carolus Imperator est factus, ab Italiæ Episcopis et optimatibus regnum Italicum est consecutus, distinctâ actione, in hanc formam quam habemus in Concilio Ticinensi (*Conc. Ticin. confir. ap.* Pontig., *tom.* ix. *col.* 283.): « Gloriosissimo et à Deo coronato » magno Imperatori, Domno nostro Carolo per» petuo Augusto: nos quidem omnes Episcopi, » Abbates, Comites ac reliqui, qui nobiscum » convenerunt Italici regni optimates.....; jam » quia divina pietas vos beatorum Principum » Apostolorum Petri et Pauli interventione, per » vicarium ipsorum Domnum videlicet Joan» nem...... ad profectum sanctæ Dei Ecclesiæ, » nostrorumque omnium, invitavit, et ad impe» riale culmen sancti Spiritûs judicio provexit, » nos unanimiter, vos protectorem, Dominum » ac defensorem omnium nostrûm elegimus. » Subscribunt Episcopi et optimates. Ita cùm Carolus, Joanne VIII auctore, Imperator factus esset, Episcopi et optimates declarant, se quidem eo exemplo ductos esse; cæterùm propriâ distinctâque actione eumdem Principem, in Regem quoque suum à se fuisse electum. Quæ non satis à Baronio distincta, hìc ad ampliorem rerum elucidationem advertimus; quò scilicet pateat Imperium ac Italiæ regnum, quæ ille confudit, et re, et nomine, fuisse sejuncta; et utrumque, nonnisi procerum electione, in Carolum Calvum fuisse collatum.

CAPUT XL.

Gesta sub reliquis Carolinis Principibus: eâ stirpe extinctâ turbæ: Otho I Imperator. Imperii translatio ad Germanos sub Othone III, qualis memoretur à Baronio: quæ omnia nihil ad nos.

Carolo Calvo mortuo, Carolus Crassus, Ludo-

[1] *Patris detractam capite.* Expungenda sunt hæc verba, amanuensis incogitantia, in textum Bossuet perperam intrusa, et Thegano contraria, qui nempe sic habet loco citato. « Ornavit se (Carolus) cultu regio, et coronam » capiti suo imposuit.... Super altare coronam aliam quam » ipse gestabat, in capite suo jussit poni. » Hanc *coronam aliam* jubetur Ludovicus capiti suo imponere, non eam *quam ipse gestabat.* Carolus, qui nempe imperii consortem adsciscebat Ludovicum, non imperium abdicabat. Hoc ideo fuit annotandum, ne vel levis error falleret, et in errores induceret graviores. (*Edit. Paris.*)

vici Germanici Caroli Calvi fratris filius, « Longobardorum fines occupavit, ac in paucis diebus » totam Italiam in deditionem accepit, et Romam perveniens, à Præsule apostolicæ Sedis » Joanne (VIII scilicet) et Senatu Romanorum » favorabiliter exceptus, cum magnâ gloriâ, » Imperator creatus est. » Sic Annales Metenses (*Ann. Met., an.* 881; Duch., *tom.* III. *pag.* 318.), anno DCCCLXXXI.

Post Carolum Crassum, ejus fratris filius, Arnulphus Germaniæ Rex, à Formoso Papâ *in Guidonem* [1] *tyrannum,* ut Annales Fuldenses produnt (*Ann. Ful., an.* 895; Duch., *tom* II. *pag.* 581.), Romam accitus est, et captâ urbe, Imperator coronatus. Quo loco solius Papæ fit mentio, crescente potentiâ Romanorum Pontificum. Necdum tamen penitus Romanæ civitatis extinctam auctoritatem sequentia demonstrabunt. Arnulpho autem ad annum Christi 900 mortuo, paulò post interiit Ludovicus ejus filius, ætate puerili, et frater Zwentiboldus [2] simulque tota ea pars Carolinæ familiæ quæ Germaniam obtinebat. Qui verò Carolini tum in Franciâ supererant, cùm vix eam retinere possent, de Germaniâ et Italiâ ne quidem cogitabant; fuitque Arnulphus ultimus ejus stirpis, qui Imperio, Italiâ, Germaniâque potiretur.

Exinde Germania sibi delegit Reges; Italiam et Romam per sexaginta annos validissimus quisque occupabat, seu potiùs prædabatur; quoad Joannes XII Othonem I, Germaniæ seu Teutonum Regem, sibi ac Romanæ urbi defensorem accivit [3].

Atqui is, anno 951, ductâ Adelaide, viduâ Lotharii Regis Italici, eo regno potitus, postea à Joanne XII Imperator coronatus est. Quo autem ritu id factum sit, Regino [4] memorat: « Anno » 962, Rex Natalem Domini celebravit, indeque » progrediens, Romæ favorabiliter susceptus, » totius acclamatione Romani populi et cleri, ab » apostolico Joanne filio Alberici, Imperator et » Augustus vocatur et ordinatur (Regin., *Chron.* » *lib.* II. *an.* 961, 962.). »

De eodem Otho Frisingensis: « Otho glorio» sus Rex ad urbem progrediens, honorificè à » summo Pontifice Joanne ac toto populo Ro» mano susceptus, applaudentibus cunctis, Im» peratoris et Augusti nomen sortitur (Oth. » Frising., *Chron. lib.* VI. *cap.* XXII. *p.* 129.). » Quo ritu populi consensum atque approbationem contineri et explicari vidimus.

Otho II primi, ac III secundi filius hæreditario jure Imperium adepti sunt. Otho III sine hærede est mortuus.

Per ea tempora Imperium à Francis ad Teutones translatum esse memorant: in cujus translationis origine sub Othone I scilicet, populi Romani, ut vidimus, consensus apparuit.

Quòd autem Otho I ad liberos suos hæreditarium transtulit imperium; quòdque, ejus stirpe extinctâ, Teutonibus rursus firmatum imperium est, tum id Baronius [1] à Romanis Pontificibus factum esse contendit (Bar., *tom.* X. *an.* 964, *p.* 783, 784; *an.* 696, *p.* 909; *Vid.* Oth Fris. *loc. cit. cap.* XVII.): atque Othoni quidem I, anno 964, ab ipsis Pontificibus id esse concessum, ut successores designaret; tum deficiente ejus stirpe, aliter consulendum imperio fuisse; remque ad electionem Germanorum redactam per Gregorium V pontificem è Germanis assumptum, ab eoque Pontifice Electores creatos, atque hæc omnia facta in Synodo Romanâ, anno 996 [2]; de quibus litigare non est animus. Neque enim ullatenus pertinent ad nostram quæstionem, postquam ex ipsâ rerum serie ac gestorum fide semel demonstravimus, pontificiam in ordinando imperio potestatem inde manasse; non quòd Pontifices id à Christo juris acceperint (nemo enim id sanus dixerit); sed quòd à Deo tantâ rerum spiritualium potestate donati, ejus potestatis sacrique principatûs reverentiâ, eam sibi

[1] Guido, Dux Spoletinus, Caroli Magni ex filiâ pronepos, post mortem Caroli Crassi Italiam occupavit ipsamque Romam, et à Formoso Papâ Imperator unctus est. (*Edit. Paris.*)

[2] Ex concubinâ natus, quem pater ejus Arnulphus Lotharingiæ Regem constituerat. (*Edit. Paris.*)

[3] Adversùs Albertum et filium ejus Berengarium II. (*Edit. Paris.*)

[4] Non Regino, cujus Chronicon deficit an. 908; sed ipsius continuator, qui annum 972 explevit. (*Edit. Paris.*)

[1] Baronius qui an. 964 Leonem VIII Antipapam, et ejus diploma nullius ponderis esse pronuntiat, non alio utitur diplomate, an 996, ut ostendat hoc privilegium indubiâ Pontificis auctoritate Germanis Imperatoribus fuisse concessum. Certè operam luderet quisquis Baronium cum Baronio non semel pugnantem studeret componere. (*Edit. Paris.*)

[2] Electores creatos in Synodo Romanâ, an. 996, à Gregorio V, dicunt Baronius et auctor Vitarum Pontificum. Sed 1° synodale de hâc re decretum nullum extat in actis Pontificum et Imperatorum, nullum in coævis historicis. 2° Constat, defuncto Othone III, per ducentos annos, Imperatorem in generalibus Germaniæ comitiis, ab omnibus, non à septem tantùm principibus electum fuisse. Quomodo et quando jus illud ad septem Electores venerit, incertum est. Plerique autumant, post electum Fridericum II, an. 1210, in comitiis generalibus, germanos primates ejus deinceps eligendi imperatorem septem primoribus imperii ministris ultrò detulisse. Vid. Albert. Stad. et alios. Ne igitur credas Bossuet Baronianæ sententiæ patrocinari. Concedit more scholæ totum argumentum, eo quod sive verum sit, sive falsum, causæ suæ non noceat. (*Edit. Paris.*)

etiam in temporalibus conciliaverint auctoritatem, quæ sensim per diversas temporum vices ac vicissitudines, ad ordinandum quoque illud, quale nunc est Romano-Germanicum imperium perveniret.

CAPUT XLI.

In transferendo Imperio ad Germanos, teste Baronio, consensus intervenit Romanæ civitatis : quæ tamen omnia, et inde secuta nihil ad nos.

Quanquam ergo hæc nihil ad nos pertinent, attamen ut appareat in iis quoque elucere, non modò Ecclesiæ, sed etiam civitatis auctoritatem, placet narrare paucis, quomodo hæc Baronius disponenda putaverit.

Is ad annum 996 hæc habet (Bar., *tom.* x. *an.* 996, *p.* 909.) : « Cùm eo jure carerent [1] » Imperatores, ut successores sibi deligerent, » Magno Othoni id primùm à Romano Pontifice, » concessum reperitur. » Id ut probet, profert Leonis VIII decretum in hanc formam (Bar., *tom.* x. *an.* 964, *p.* 783, 784.) : « Leo Episco» pus, servus servorum Dei, cum toto clero et » Romano populo constituimus, et confirmamus, » et roboramus, et per nostram apostolicam auc» toritatem concedimus, atque largimur Domno » Othoni, Regi Teutonicorum, et ejus successo» ribus, hujus regni Italiæ in perpetuum facul» tatem eligendi successorem. »

Hæc autem ad Italiæ regnum spectantia, ut ad imperium protendantur, addit Baronius (*Ibid.*, *an.* 996, *loc. cit.*), successorem hìc intelligi *in regnum Italiæ primò, inde in imperium promovendum ;* atque ita in Othonis Germanorum Regis personâ translatum ad Germanos imperium. Hæc quidem valeant quantùm Baronio placuerit. Cæterùm id liquet, decretum istud Leonis esse conditum *cum toto clero et populo Romano ;* ut in eâ concessione non modò cleri, sed etiam populi Romani auctoritas elucescat.

Docet Baronius hujus decreti auctoritate factum, ut Otho I successorem hæreditarium haberet Othonem II; hic Othonem III; quâ successione Germanis imperium confirmatum fuerit.

Alio sanè loco multis agit Baronius, et Leonem VIII non verum fuisse pontificem, et ipsum diploma esse falsum (*Ibid.*, *an.* 964, *jam sup. cit.*) à Gratiano licèt allegatum (Grat., *Dist.* LXIII. *cap.* XXIII : In Synodo.). Utcumque est, non alio titulo utitur ad asserendam postea Romano Pontifici Romani imperii ordinandi potestatem. Credo quòd in his, falsis licèt, aliqua à falsatoribus veri ratio habeatur, ne absona penitus et absurda confingant, aut quòd falsis etiam, postquam consuetudine approbata sunt, ex ipsâ approbatione accedit auctoritas. Quare ex ipso Baronio, haud à vero alienum est, eam mutationem atque imperii translationem ad Germanos, consensu populi esse factam, inque imperio ordinando, ad annum usque 964 retentam eam formam, quæ in Carolo Magno primùm enituit.

Eam postea formam, stirpe Othonum extinctâ, Gregorius V immutarit in suorum Germanorum gratiam, electionem totam eis ita attribuerit, ut, in ordinando Romano imperio, nulla jam populi Romani ratio habeatur : jus illud quod habent Romani imperii Electores ad illos ab apostolicâ Sede pervenerit, ut est ab Innocentio III dictum, capite *Venerabilem de electione* (*Extr.* Greg. IX, *lib.* I. *de elect. tit.* VI. *cap.* XXXIV.) : valeant denique vigeantque omnia, quæ idem Innocentius, postremis licèt sæculis, ejusque successores, in Decretalibus, inque Clementinis, aut quocumque sub titulo, in Imperatorem Romano-Germanicum sibi tribuerunt : electum eum, Romanus Pontifex confirmet, reprobet, ad propriè dictum fidelitatis juramentum adigat; sitque *Imperatori superior atque ordinarius judex*, tantâ auctoritate ut ejus judicia irritare possit, quod habet Clementina *Pastoralis*, titulo *de sententiâ et re judicatâ* (*Clem.* Rom. Principes, *lib.* II. *tit.* IX : de jurejurando, *Clement.*, *tit.* XI. *cap.* II.); quanquam hìc quædam à doctis etiam Catholicis, Onuphrio et aliis, in dubium revocata, quædam ut nimia ipso usu obsoleta fuisse videantur; tamen quantùm attinet ad nostram quæstionem, haud gravatè concedimus, dummodo reclusis fontibus recognoscere liceat auctoritatem illam Romani Pontificis, non à Christo quidem, sed à populi Romani, ipsiusque civitatis consensione cœpisse.

Quâ etiam ratione amplectimur id, quod est ab Innocentio III de apostolicâ Sede proditum, « quæ Romanum, inquit (*cap.* Venerab. *jam » cit.*), imperium in personâ magnifici Caroli à » Græcis transtulit in Germanos, » eodem capite *Venerabilem.* Hæc inquam, facilè admittimus, quatenus scilicet Carolus Magnus Francique Reges, Germana propago, suasore et adjutore Leone III, à totâ urbe Romanâ pro magnis in Ecclesiam ubemque meritis, ad imperium evecti sunt. Cæterùm illud omne et ea quæ per gradus ab illo initio, in Romano-Germanicum, quale

[1] Baronius falsò affirmat « imperatores caruisse jure de» ligendi sibi successores, antequam id à romano Pontifice » concessum fuerit. » Nam quo jure primi imperatores eos delegerunt, qui in partem imperii venirent, et Cæsares aut Augusti vocarentur, eo Carolus Magnus Ludovicum Pium imperii sibi socium adscivit, et Ludovicus Lotharium. (*Edit. Paris.*)

nunc est, imperium, Romanorum Pontificum jura creverunt, ea ad Reges cæteros ac regiæ dignitatis statum nullo modo pertinere satis demonstravimus; meritòque est responsum à majoribus nostris (JOAN. PARIS., *de potest. Reg. et Pap., cap.* XV; *Vind. Maj. quæst. de pot. Pap. ad* III. *argum., p* 107, 108.), cùm eis objicerentur Friderici depositi: verum id quidem esse de Imperatore, cujus Romanus Pontifex in temporalibus *superior esset*, non de cæteris Regibus.

CAPUT XLII.

Decretum Episcoporum de Lotharii regno post Fontanellidensem pugnam, an ad rem faciat?

Alia exempla circa hanc secundam quæstionem prolata omittere poteramus, nisi animo fixum esset, nihil eorum præterire, quæ alicujus momenti esse viderentur.

Validum id Baronio visum est (BAR., *tom.* IX. *an.* 842, *p.* 839, 840.), quod est de Lothario Imperatore, ejusque fratribus Ludovico Germanico et Carolo Calvo, Ludovici Pii filiis, ab optimo hujus ævi, auctore Nithardo [1] proditum; nempe post cruentam illam Fontanellidensem pugnam, quâ victus Lotharius, ac deserto regno profugus, circa Viennam latitabat, Ludovicum et Carolum petisse Aquisgranum, « quid de po» pulo ac regno à fratre relicto agendum vide» retur deliberaturos (NITHARD., *init. lib.* IV. » *tom.* II DUCH., *p.* 276.). » Relata res ad Episcopos, ut « illorum consultu, veluti, numine » divino, harum rerum exordium atque aucto» ritas proderetur. » Quod meritò factum Nithardus affirmat. Ergo Episcopi omnia Lotharii immania et infanda gesta consideraverunt, « quibus ex causis, non immeritò, sed justo Dei » omnipotentis judicio primùm à prælio, et se» cundò à proprio regno fugam illum iniisse » aiebant. Ergo omnibus visum est atque consen» tiunt, quòd ob nequitiam suam vindicta Dei » illum ejecerit regnumque fratribus suis melio» ribus se justè ad regendum tradiderit: » prorsus ex illius sæculi more, quo Dei voluntatem, etiam in privatorum rebus, aquæ, ferri candentis, quæsitis etiam aperto Scripturæ volumine sortibus, sed maximè prælio explorabant; iis scilicet indiciis de rebus maximis tanquam divino judicio decernebant. Hæc quoque examina *divini judicii* nomine appellabant; persuasi quippe, Deum non nisi bonæ justæque parti largiri victoriam; quæ passim etiam à Sacerdotibus Domini fuisse comprobata, ipsisque auctoribus gesta, multæ quæ ex illo ævo supersunt Missæ ac Benedictiones, in eum usum confectæ, demonstrant. Ad eum ergo sensum hìc Episcopi consulti à Regibus respondent, divinam voluntatem, potentiam, ultionem, tantâ victoriâ, et Lotharii non modò prælium, sed etiam regnum deserentis fugâ, tanquam manifestis indiciis declaratam. Aiunt enim *non immeritò, sed justo Dei omnipotentis judicio* hæc Lothario evenisse; consultique sunt à Regibus, non qui ipsi judicio ecclesiastico de regnis decernerent, sed ut, quid Deus vellet tanquam *divino numine* instinctuque proderent. Quare neque ipsi id sibi tribuunt, ut excommunicatione ac depositione prolatâ, aut pensatis reipublicæ christianæ utilitatibus judicent, sed Deum ita velle, ita judicasse, ejusque voluntatem ac vindictam ipsâ victoriâ ac Lotharii fugâ declaratam esse pronuntiant. Neque ipsi Lotharii regnum fratribus tradunt, sed à Deo esse traditum, eoque jure habendum possidendumque confirmant. Quod quàm rectè egerint, secuta rerum eventa demonstrant; cùm Lotharius et regnum recuperaverit, et pacatè tenuerit, et liberis habendum tenendumque tradiderit.

Interim facile erat, quod hìc Episcopi fecerunt, præcipere victoribus, ut regnum desertum, id quod inhiabant, tanquam « ex divinâ auc» toritate susciperent, et secundùm Dei volun» tatem regerent: » fallebatque eos, fortasse falli volentes, divinæ voluntatis ambiguum nomen. Certissimum enim est victoriam præliantibus, regna victoribus, voluntate Dei tradi, eâ scilicet quæ effectum inferat, non eâ semper quæ approbationem certumque jus indicet. Quare hæc quæ facta sunt extraordinariè, tanquam Dei instinctu et numine, ejusque judicio manifestis veluti indiciis propalato, ad exemplum trahere ecclesiastici judicii et ordinariæ auctoritatis, fallax falsumque est.

CAPUT XLIII.

An meritò objectum à Baronio id quod est à Carolo Calvo in proclamatione adversùs Venilonem positum.

Objicitur etiam id quod est à Carolo Calvo Rege, anno 859 (BAR., *t.* X. *an.* 859, *p.* 172.), ad Episcopos dictum, in proclamatione sive expostulatione *adversùs Venilonem Archiepiscopum Senonum:* quod ut intelligatur, rerum status ex ipsâ proclamatione explicandus. Hæc ergo proponit Carolus (*t.* VIII *Conc col.* 672.): « Cùm, teste sancto Gregorio, ex consuetudine » olitanâ, omnibus cognoscentibus, Reges in » regno Francorum ex genere prodeant, sibi à » genitore Ludovico Augusto partem regni inter

[1] Nithardus Caroli Magni ex Berthâ filiâ nepos, testis adfuit. (*Edit. Paris.*)

» fratres suos Reges divinâ dispositione tradi- » tam ;.... Venilonem tunc Clericum in capellâ » suâ, promisso fidelitatis sacramento servisse, » eique à se, juxta consuetudinem prædecesso- » rum Regum, consensu Episcoporum, vacan- » tem Senonum Metropolim fuisse commissam : » factam postea per primores regni divisionem inter se et fratres, et ab Episcopis etiam à Venilone juratam : « post hoc (ab eodem Venilone) » electione ejus aliorumque Episcoporum ac cæ- » terorum regni fidelium voluntate, consensu et » acclamatione cum aliis Archiepiscopis et Epi- » scopis, in ejusdem Venilonis diœcesi (id est » Provinciâ, Aurelianis scilicet) se fuisse conse- » cratum et in regni regimine perunctum, et » diademate, atque regni sceptro, in regni solio » sublimatum : » multa etiam alia ab eodem Venilone dato chirographo fuisse firmata : quorum immemorem eum id sæpe conatum, ut Carolum regno pelleret, atque illud Ludovico Caroli, fratri, conjuratione factâ traderet. Cùm ergo Carolus, rebus cum fratre compositis, talem proditorem damnari ab Episcopis instantissimè cuperet, judicibus adulabatur his verbis : « A » quâ consecratione vel sublimitate regni (suprà » memoratâ) supplantari vel projici à nullo de- » bueram, saltem sine audientiâ et judicio Epi- » scoporum, quorum ministerio in Regem sum » consecratus, et qui throni Dei sunt dicti, in » quibus Deus sedet, et per quos sua decernit » judicia, quorum paternis correptionibus et » castigatoriis judiciis me subdere fui paratus, » et in præsenti sum subditus. »

Tum primùm nono sæculo plus quàm mediam partem elapso, hæc vox exaudita est de projijiciendis à consecratione et regni sublimitate Regibus, per episcopalem audientiam ; et tamen hæc omnia nihil ad rem.

Nihil, inquam, ad rem, quòd Carolus Calvus Episcopis, tanquam Dei interpretibus, se submittit: non enim quærimus utrum reges arbitrio Episcoporum, tanquam divini numinis interpretum, abdicare possint, quod tamen vix aut ne vix quidem expedit ; sed utrum Episcopi, judicio dato, Reges solio deturbare possint. Id quidem Venilo per proditionem conatus erat, tanquam ab illo rescindi posset ea, quam ipse fecerat consecratio. At non id Carolus fatebatur ; neque se eo fine submittebat Episcopis, ut regiam potestatem ad eorum arbitria deponeret, qui statim ab initio profitetur priscâ consuetudine omnibus notâ, *in Francorum regno Reges prodire ex genere*, quo jure *partem regni à Patre Augusto divinâ dispositione* sibi esse *traditam*.

Quare electio, quæ ad consecrationem facta memoratur, pro publico et solemni actu, quo Regem agnoscerent, ex usu eorum temporum accipitur ; non pro verâ electione, tanquam Francorum Reges electione fierent. Id adeo verum et ipse Carolus et omnes intelligebant, ut ante *consecrationem* et *sublimationem* eam, quæ consecrationi conjuncta memoratur, Carolus more regio, ipsum Venilonem futurum consecratorem suum ad *Metropolim Senonum* evexerit. Quamobrem, etsi ea consecratio ac sublimatio rescindi potuisset, remaneret certè Carolus id quod natus erat, *Rex ex genere*, cui regni pars inter fratres Reges *divinâ dispositione* deberetur.

Nec minùs clarum est de consecratione ipsâ ac sublimatione consecrationi conjunctâ, non absolutè dici : judicio Episcoporum ab eâ projici Regem : sed si projici à quoquam debuisset, quod Venilo facere conabatur, non *saltem* id fieri potuisse ab eo, sine iis Episcopis, qui Regem cum ipso Venilone consecraverant : quod quidem ad Venilonis mentem, et tanquam ad hominem fuisse responsum claret ; ne si proditor aliquid sibi juris in Regem superbè ac perperam consecrationis nomine vindicasset, is solus habere videretur.

Et quanquam hæc in eum finem dicta nullo effectu consecuto, nihil omnino ad rem nostram, aut ad statum regiæ dignitatis faciunt ; verè tamen ac certò affirmare possumus, à nullo antea, à nullo postea Rege, imò à nullo mortalium hæc qualiacumque fuisse unquam prodita, congruaque omnino videri illis temporibus, à quibus inclinationem rerum, eumque qui consecutus est regiæ majestatis contemptum, incœpisse omnes historici memorant.

CAPUT XLIV.

Argumentum ex regum consecratione repetitum solvitur : Ludovici II imperatoris, Lotharii I filii, epistola ad Basilium imperatorem Orientis.

Antequam ex hoc loco digrediamur, solvendum argumentum, vanum illud quidem, sed quod à quibusdam magni fiat, à Regum consecratione repetitum. Quippe in hâc, primùm ab Episcopo consecrante postulatur, *ut præsentem militem ad dignitatem regiam sublevet :* cum ipso sic agitur, tanquam eo, *qui regiam dignitatem suscepturus sit :* dat ipse solitum sacramentum, tanquam *Rex futurus :* denique sic omnia peraguntur, tanquam non nisi post inunctionem Rex; ante inunctionem et consecrationem, electus tantùm esse videatur. Quæ quidem ex ve-

tustis deprompta formulis, quibus Reges etiam Francici, in secundâ saltem dynastiâ inuncti fuerint, nemo harum rerum sciens inficiabitur. Quæ si ad extremum urgentur, nempe id efficient, ut Reges non genere sed electione fiant, nec nisi consecrati regium nomen regiamque potestatem accipiant; quod adeo est absurdum, et omnium gentium consensione tantâ rejectum, ut nec argumentis confutare sit dignum. Quare ex communi omnium sensu, sacræ cæremoniæ arcana ac mystica significatio hæc est : in eâ esse sacramentum regiæ potestatis cœlesti numine concessæ et institutæ, atque hanc divino numini haberi reverentiam, ut Rex à Deo constitutus, ipse quodammodo coram Deo sacrisque altaribus, regio se nudet nomine, ut illud à Deo sanctius jam augustiusque recipiat. Cujus rei sacramentum est, quòd et gladius et corona Regi imponenda de altari sumantur, dicaturque ad Regem : *Accipe gladium de altari sumptum*, quia nempe gladii jus à Deo esse, ejusque providentiâ Regi esse traditum, ex apostolicâ traditione et disciplinâ doceamur : quæ trahi ad argumentum instituendi ac deponendi Reges, non nisi stultè et imperitè possunt.

Quo etiam sensu Ludovicus II, à Carolo Magno quartus, se *ad Romani imperii principatum, summi Pontificis manu provectum* esse testatur; cùm Imperatoris Ludovici Pii nepos, Imperatoris Caroli Magni abnepos, jam hæreditarium teneret imperium, atque imperatorium nomen sibi jam, imò etiam avo Ludovico Pio, paternum esse profitetur. *Quomodo enim paternum non est, quod jam in avo nostro paternum* (*Ep. apol.* LUD II *Imp. ad* BASIL. *Imper. Orient.;* DUCH., *tom.* III. *p.* 555.).

Hæc scripsit Ludovicus II ad Basilium Imperatorem Orientis, cùm is Francis Principibus, Caroli Magni posteris, imperatorium nomen denegaret. Atque hæc verba tacuit scriptor anonymus, qui hunc profert locum, ut Caroli Magni nepotes imperatoriam dignitatem summo Pontifici acceptam retulisse ostendat; quod quidem nec negamus, nec erat cur anonymus in perspicuâ re probandâ laboraret (*Anon. Tract. de Libertat. Eccl. Gall., lib.* IV. *cap.* XI. *p.* 201.). Quærendum illud erat, in quo difficultas versabatur : quo jure Romanus Pontifex imperii dandi auctor fuerit : an apostolico illo jure, quod Christus instituit; an hoc adscititio, quo Romanus Pontifex, Senatûs ac civium reverentiâ, caput Urbis atque egregiæ cujusque rei auctor habebatur ?

Ac Ludovicus quidem II, adversùs Basilium et Græcos, imperatorium nomen ac dignitatem Caroli magni posteris his verbis vindicabat : « A » Romanis enim hoc nomen et dignitatem as» sumpsimus, apud quos profectò primò tantæ » culmen sublimitatis et appellationis effulsit, » quorumque gentem et urbem divinitus guber» nandam, et matrem omnium Ecclesiarum Dei » defendendam atque sublimandam suscepimus; » ex quâ et regnandi priùs, et postmodum im» perandi auctoritatem prosapiæ nostræ semina» rium sumpsit. Nam Francorum Principes, » primò Reges, deinde verò Imperatores dicti » sunt ii duntaxat, qui à Romano Pontifice ad » hoc, oleo sancto, perfusi sunt : » quem locum nisi anonymus truncum capite retulisset, nempe ipsâ lectione statim intueremur, imperium à Romanis atque ab ipsâ urbe dominâ, unde hoc nomen primùm effulsit, ad Francos translatum auctore quidem Romano Pontifice, Romanâ Ecclesiâ Ecclesiarum matre comprobante et confirmante : eo planè sensu, quo à Joanne VIII dictum meminimus (*sup , cap.* XXXIV.), Carolum Calvum « Coepiscoporum et Cleri, amplique » Senatûs et totius Romani populi, gentisque » togatæ annisu, ac secundùm priscam consue» tudinem, ab ipso Joanne ad imperii Romani » sceptra esse provectum. »

En unde Caroli Magni posteritas imperatorium nomen adversùs Græcos tueretur. Hinc idem Ludovicus II, eâdem in epistolâ, commemorat Senatûs populique Romani, imò et militum exercituumque, in promovendis Romanis Imperatoribus auctoritatem. Quo jure excidisse haud par erat Romanam urbem, faciebatque magis ad ejus dignitatem, quod jam per Petrum Apostolum religionis ac sacerdotii caput esset. Itaque concludebat ab urbe Romanâ Francos eo jure eligi potuisse quo jure quondam Hispani aliique electi erant.

Inde ad Francos stirpemque Carolinam translatum imperium Ludovicus II refert; neque verò tacet sacram unctionem ab apostolicis Pontificibus datam, quæ huic rei firmamento esset. Quin et id respicit, quod Pipinus Caroli Magni pater ejusque liberi, jam à sancto Bonifacio in Reges Francorum uncti [1], à Stephano II Papâ profecto ad Francos, iterum uncti essent; placebatque omnino regiæ domûs originem à Romano Pontifice consecratam; atque id non modò honori, sed etiam firmamento esse intelligebant,

[1] A Sancto Bonifacio Pipinum non fuisse unctum asserit P. LE COINTE, ut suprà docuimus. Vid. Annales Franc. tom. v. anno 752, num. 6 et seq. pag. 322 et seq. (*Edit. Paris.*)

ut regium genus etiam ab apostolicâ Sede sacrosanctum haberetur.

Ex his ergo constat Caroli Magni nepotes eâ re maximè gloriatos, quod non modò imperatorium, sed etiam regium nomen, Ecclesiâ Romanâ probante, confirmante, consecrante susceperint; non profectò id egisse ut regnorum et imperiorum potestatem ei tribuerint, contra rei gestæ ac veterum omnium monumentorum fidem. Cæterùm quid importet à Romano Pontifice corona imposita, Adrianum IV audiemus exponentem, cùm ad ea tempora nostra oratio devenerit (*inf.*, *lib.* III. *cap.* XVIII.).

Hæc sunt quæ Gregorium usque VII, studiosissimè atque operosissimè conquisita, referunt, ut ecclesiastico ordini ejusque capiti Romano Pontifici substernant deponendos Reges; quæ, quàm vana, quàm nulla sint, nemo non videt. Jam quantùm valeant quæ à Gregorio VII, nullo antea exemplo, nulloque documento, gesta sunt, facilè intelligimus.

LIBER TERTIUS,

Quo à Gregorii VII tempore, res extra Concilia œcumenica gesta referuntur; ad caput primum Gallicanæ Declarationis.

CAPUT PRIMUM.

An Gregorii VII ac secutis decretis ita res confecta sit, ut de eâ ambigere catholicis non liceat : contrarium statuitur certis exemplis et catholicorum omnium consensione : Melchior Canus, Bellarminus, Rainaldus, Perronius testes adducuntur.

Nunc devenimus ad ea tempora, quorum maximè auctoritate nos premunt, Gregorii scilicet VII, secutorumque Pontificum. Quippe objiciunt hisce temporibus quæstionem totam Ecclesiæ auctoritate decisam : depositos quippe pontificiâ auctoritate Imperatores ac Reges; consensisse in eam depositionem orthodoxos; neque tantùm rem à Romanis pontificibus esse factam, sed factam in Conciliis œcumenicis; depositum enim in Concilio Lugdunensi II (*Conc. II. Lugd. œcum.*, *tom.* XI *Conc. col.* 640.), ab Innocentio IV, Fridericum II. Quin etiam ac ipsis Synodis multa esse decreta, quæ ad eam praxim comprobandam manifestè pertineant, ut est illud decretum Lateranensis Concilii III, *de relaxato fidelitatis debito* adversùs hæreticos; et Lateranensis IV, ut *summus Pontifex, hæretici vassallos ab ejus fidelitate denuntiet absolutos* (*Conc. Later. III*, *cap.* XXVII. *tom.* X. *col.* 1523; *Later. IV*, *c.* III. *t.* XI. *col.* 148.) : denique rem adeo certam, ut à Conciliis in formulam versa sit, extentque Conciliorum Constantiensis et Basileensis decreta, quibus privationis pœna Principibus etiam ac Regibus intentetur; ex quibus concludunt, rem totam eorum etiam conciliorum, quibus maximè utimur, auctoritate esse confectam.

Hæc adversarii Catholici objiciunt. Hæretici verò, postquam nobiscum potestatem indirectam aversati sunt, ut à sacrâ Scripturâ et antiquitatis ecclesiasticæ dogmatibus abhorrentem, tum verò inculcant, quæ jam memorata sunt posterioris ævi decreta, ut in tantâ doctrinæ mutatione, ea quam tuemur, catholicæ Ecclesiæ infallibilitas stare non possit.

Nos autem hæreticis statim respondemus, more solito calumniari eos. Non enim Catholici docent, quæcumque in Conciliis gesta sint, ea ad Ecclesiæ catholicæ fidem pertinere : sed eo loco habent illa tantùm, quæ decreto edito fidelibus omnibus credenda ac tenenda proponuntur : quod et Melchior Canus copiosè docet (MELCHIOR CAN., *de Loc. theol. edit. Lovan.* 1564, *pass.*), et Catholici omnes uno ore confitentur. Cujus rei ratio est, quòd id sufficiat, ut verba Christi firma stent de æternâ ecclesiasticorum dogmatum firmitate; nec proinde labat Ecclesiæ fides, si ea quæ extra fidem decreta sunt, haud pari auctoritate consistunt. Atque certum omnino, multa in Conciliis sine expressâ deliberatione ac determinatione esse dicta gestaque, quibus adstringi se Catholici omnes uno ore negant. Multa etiam decreta sunt, quæ non pertineant ad invariabilem fidei regulam, sed sint accommodata temporibus atque negotiis. Quin etiam illi qui Romanum Pontificem vel maximè infallibilem esse contendunt, non propterea necessariò tuenda suscipiunt, quæ Pontifices gesserint; sed profectò certæ sunt regulæ, quibus et hi pontificibus, et omnes Catholici Conciliis œcumenicis certam fidem docent adhiberi oportere.

Certè Melchior Canus, pontificiæ infallibilitatis defensor acerrimus, asserit, « qui summi Pon» tificis de re quâcumque judicium temerè ac » sine delectu defendunt, hos Sedis Apostolicæ » auctoritatem labefactare, non fovere; ever» tere, non firmare (CANUS, *ib. lib.* V. *fol.* » 340.). » Ac paulò post : « Non eget Petrus » mendacio nostro, nostrâ approbatione non » eget : » tum adductis decretis de religiosis Ordinibus approbatis : « Satis fuerit, inquit, si » eam habeant auctoritatem, quam epistolæ » decretales, quarum nonnullas constat à poste-

» rioribus meliore consilio refutatas; » quoniam non ex firmo decreto, sed ex Pontificum opinione prodierunt.

Neque negat Bellarminus, aitque, Pontifices « ex ignorantiâ lapsos, quod, inquit (Bell., » *de R. P. l.* iv. *c.* xii, xiv.), posse Pontificibus » accidere non negamus; cùm non definiunt » aliquid tanquam de fide, sed tantùm opinio» nem suam aliis declarant. » Alia ejus responsio est : « Pontifices tum nihil certi statuisse, sed » tantùm respondisse, quod sibi probabilius » videbatur. » Addit « multa alia esse in epistolis » decretabilus, quæ non faciunt rem aliquam » esse de fide, sed tantùm opiniones Pontificum » eâ de re nobis declarant. »

Quòd Stephanus VI et Sergius Romani Pontifices iterum ordinari jusserunt eos, qui à Formoso [1] Papâ, postquam is degradatus fuit, ordinati essent, idem Bellarminus respondet (Bell., *de R. P. l.* iv. *c.* xii.) : « Eos non edi» disse aliquod decretum, quod decernerent ordi» natos ab Episcopo degradato.... esse iterum » ordinandos, sed solùm de facto jussisse iterum » eos ordinari, quæ jussio non ex ignorantiâ » aut hæresi, sed ex odio in Formosum procede» bat. »

Ne ergo tu mihi hæc dicito : Gregorius VII et alii, Imperatores ac Reges deposuere; ergo id jure factum : docet enim Bellarminus, idque nos diligenter totâ hâc tractatione meminisse oportet, docet, inquam ille, accuratè secernenda esse quæ Pontifices *de facto jusserint*, ab iis quæ decreto edito facienda constituerint Neque enim omnia ab ipsis jure fieri; *sed* quædam *ex odio;* neque eorum decreta; quæ etiam ad doctrinam spectent valere omnia; imò verò ab ipsis ritè et ordine interrogatis, multa esse responsa atque in Jure edita, ac decretalium epistolarum nomine insignita, quæ tamen probabili tantùm, imò etiam falsâ Romanorum Pontificum opinione nitantur, idque in confesso est etiam apud eos, qui pontificiam infallibilitatem vel maximè propugnant.

Placet etiam adscribere quæ Odoricus Rainaldus docui, occasione Decretalis *Exiit*, et eorum quæ in eâ à Nicolao III definita, à Joanne XXII postea rejecta sunt, de Christi paupertate : « Sanè, inquit (Odoric Rain., *t.* xv *an* 1324, » *n.* 32.), major propositio : nimirum nefas esse » contradicere in iis quæ definita sunt per Sedem » apostolicam in fide et moribus, certissima est; et » additæ propositiones eam omnino confirmant, » si intelligantur, uti debent, ea quæ spectant ad » fidem et universalis Ecclesiæ mores in neces» sariis ad salutem. At Pseudo-minoritæ non » in eo sistunt, sed quæ ad fidem et mores tan» tùm spectant accidentariò et remotè, qualia » sunt nimirum Franciscani instituti encomia, » privilegia, seu decreta Pontificum eò attinen» tia, et omnia in iis contenta, fidei et morum » essentialia esse falsò supponunt; ac ludunt in » æquivoco. Illas ergo sanctiones, licèt sint in » sexto (Decretalium libro) (*Sext. Decret., l.* v. » *cap.* iii.) esse fidei et morum decreta essen» tialia, negandum est constantissimè : neque » enim decreta fidei condunt Pontifices, nisi id » expresserint, et de necessitate credenda propo» suerint. » Ex quibus id habemus : Pontificum Romanorum decretis propositis, duo adhuc quæri oportere : alterum, an res *sit ad fidei et morum essentialia pertinens*, idque per se et proximè non *accidentariò et remotè :* alterum, an expressum sit *id de fide credendum?*

Procul ergo absunt ab apostolici de fide decreti auctoritate, hæc Clementina, *Principes Romani*, et Clementina *Pastoralis* (*Clem., l.* ii. *tit.* ix *de Jurejur. et tit.* xi *de Sent. et re jud., cap.* ii.), de fidelitatis juramento ab Imperatoribus debito, deque potestate Romani Pontificis ad Imperatoris irritanda judicia, quas Clemens V edidit; procul, inquam, absunt hæc ab apostolici de fide decreti auctoritate, quanquam ea Clemens *apostolicâ auctoritate* declarare se dicat.

Procul ab eâ auctoritate rursum abest id, quod idem Clemens V ut certum supponit : « Nos ad » quos Romani vacantis imperii regimen perti» nere dignoscitur, etc. (*Clem*, Past.). » Quo fundamento nixus, Robertum Siciliæ Regem Vicarium Imperii, sed in Italiâ tantùm constituit Neque huic decreto certiorem addit auctoritatem Joannes XXII. dum hæc ad se pertinere, propter Petri auctoritatem et jura concessa divinitus, testatur his verbis (*Extrav.* Joan. XXII, *tit.* v : Ne sede vacante; *c. unico :* Si) : « In nos» tram et fratrum nostrorum deductum est, » famâ divulgante, notitiam, quòd licèt sit de » jure liquidum et ab olim fuerit inconcussè ser» vatum, quòd vacante Imperio, sicut et nunc » per obitum quondam Henrici Romanorum Im» peratoris vacasse dignoscitur, cùm in illo ad » sæcularem judicem nequeat haberi recursus, » ad summum Pontificem, cui in personâ Petri

[1] Formosus fuit ille episcopus, quem de sede Portuensi dejecit Joannes VIII. Hunc deindè restitutum à Martino II, romana demùm Ecclesia suscepit pastorem. Quàm inhumanè Formosi cadaver violaverint, et ejus memoriam diris devoverint Stephanus VI et Sergius III, narrat D. Fleury, quem vide. (*Edit. Paris.*)

» terreni simul et cœlestis imperii jura Deus ipse » commisit, imperii prædicti jurisdictio, regi- » men, et dispositio devolvuntur. » Quanquam enim is Pontifex, hoc fundamento nixus, Vicarios imperii in Italiâ quidem, aliâ auctoritate quàm pontificiâ constitutos, omnesque iis obedientes excommunicatione damnet; tamen hæc civilia nullo modo ad fidem et mores universalis Ecclesiæ pertinere constat. Quo jure hæc omnia à decretis fidei procul amandamus; parique ratione quærimus quæ Gregorius VII aliique in deponendis Imperatoribus gesserint, quanquam et Petri jure atque auctoritate gesta esse præferant, an ad fidem et mores Ecclesiæ catholicæ potiori aliquâ ratione pertineant, aut etiam ad ea pertinere, ullo legitimo decreto declaratum definitumque sit.

Hæc dicimus secundùm eos qui pontificiam infallibilitatem ac summam in temporalibus potestatem vehementissimè asserunt: quâ defensione non modò hæreticorum calumniæ propulsantur, verùm etiam Catholicorum eorum, qui nobis adversantur, franguntur impetus; eoque demùm res tota devolvitur, ut quæramus sintne ea, quæ ad Reges deponendos pertinent, eo ordine modoque gesta, quæ summam et indeclinabilem apud Catholicos obtineant auctoritatem.

Ac primùm: nemo nisi dementissimus dixerit, ea gesta esse summâ et indeclinabili auctoritate; alioquin Theologi Parisienses Gallique passim omnes, post censuram Sanctarelli saltem, ne jam antiquiora memoremus, pro hæreticis aut schismaticis haberentur, qui rem, ab Ecclesiâ, summâ auctoritate decretam non modò negarint, sed insuper gravi censurâ notarint. Ipse Perronius Cardinalis tot ab aulâ Romanâ gratulationes tulisset immeritò, pro eâ oratione quam habuit in Ordinum cœtu; cùm ibi postulavit haberi istam quæstionem inter problematicas et liberas, quæ ab Ecclesiâ gravissimâ auctoritate sancita definitaque esset.

CAPUT II.

Gesta sub Gregorio VII, primumque ejus de Henrico deposito decretum.

Posteaquam universim constitit nihil ad fidem catholicam pertinere, quæ à Gregorio VII aliisque, in deponendis Regibus gesta sunt; illud jam ipsum evolutis excussisque gestis, singillatim ac luculentiùs explicemus; simulque ostendamus quanti sint, quæ summâ et indeclinabili auctoritate non valere liquet. Series postulat temporum, ut à Gregorio VII ordiamur.

Anno Christi 1073, adversùs Henricum IV, nequissimum et flagitiosissimum Imperatorem, Saxones rebellaverant. Belli causa memoratur (*Hist. Sax. bell.*, *p.* 105; LAMBERT. SCHAF., *an.* 1073. *ap.* FREH., *pag* 190.), impositæ arces atque præsidia, quæ Saxones prædis agendis atque opprimendæ libertati esse comparata querebantur. Obtendebat Imperator decimas Sifrido Archiepiscopo immeritò denegatas; ipse occultè Archiepiscopum instigabat: Abbates Thuringos[1] ad iniquas conditiones adigebat: his initiis causisque bellum atrox gerebatur. Hìc verò ex libro superiore repetendum (*sup., lib.* II. *cap.* XXX.) id, quod per idem tempus contigit Henrico Imperatori: ab Alexandro II diem dictam propter causas quidem ecclesiasticas, nullâ depositionis interminatione: tum Alexandrum II infecto negotio decessisse: Gregorium VII ei substitutum, cum Henrico IV multa tractasse; ac, ne superfluis immoremur, narrat Baronius (BAR., *tom.* XI. *p.* 472.), anno 1075, Henricum, victoriâ de Saxonibus reportatâ, contempsisse quæ Papæ promiserat, de pace videlicet cum Saxonibus ineundâ, deque Thedaldo in Ecclesiam Mediolanensem intruso, aliisque ejusmodi negotiis; communicasse etiam iis, quos Sedes apostolica ob simoniam et alia flagitia rejecisset. Anno verò 1076, refert idem Baronius (*Ibid., p.* 476.), « missos à Gregorio Legatos, qui Regem ad di- » cendam causam vocarent ad Synodum: » dicta dies ad feriam secundam secundæ hebdomadæ in Quadragesimâ: adhibita pœna, nisi dictâ die se sisteret, sed excommunicationis tantùm, ut ex historicis hujus ævi, Baronio etiam probante, ostendimus (*lib.* II. *loc cit.*). De depositione altum adhuc ubique silentium.

Henricus tamen eâ Gregorii citatione commotus, statim habitâ Vormatiæ pseudo-Synodo Gregorium « deposuit, eique subjectionem et » obedientiam interdixit (*Hist. Sax. bell.*, » *p.* 122.); » quin etiam datis litteris imperavit, et illi ut ab apostolicâ Sede discederet, et Clero populoque romano ut « qui primus esset in fide, » esset primus in ejus damnatione. » Hæc miror catholicis quibusdam non satis cautis scriptoribus probari potuisse. Neque enim aut Gregorius VII quidquam egerat, quo deponeretur, nec, si eâ de re quæstio moveretur, ei finiendæ, idonei erant Imperator cum eoque collecti Germaniæ Episcopi; prorsusque Ecclesiæ catholicæ ac Sedis apostolicæ jacet auctoritas, si hæ molitiones valeant. Sed postquam Imperator, inconcessa ausus, Gregorium deposuit; Gregorius

[1] Fuldensem nempè et Herveldensem.

quoque eò prosilire ausus, ut Regem non tantùm excommunicandum more majorum, sed etiam deponendum novo exemplo susciperet. Neque illud omittendum, quod à coævo auctore memoriæ proditum suprà retulimus (*sup.*, *lib.* I. *sect.* I. *cap.* XII.): delectatum eum videri dandi regni dulcedine et gloriâ, quam ultro blandientes offerebant: visos etiam illos motus, quibus Germania fluctuabat, amplificandæ in civilibus Romanæ potentiæ oportunos: queis fretus Gregorius eam tulit sententiam, cujus initium est (*Concil. Rom. III. sub* GREG. VII, *tom.* X. *col.* 356, 357.): « Beate Petre, Apostolorum » Princeps. » Decretum autem sic habet: « Et » ideo ex tuâ gratiâ, non ex meis operibus, credo » quòd placuit tibi et placet, ut populus christianus tibi specialiter commissus mihi obe» diat specialiter pro vice tuâ mihi commissâ; et » mihi tuâ gratiâ, est potestas à Deo data ligan» di atque solvendi in cœlo et in terrâ. Hâc » itaque fiduciâ fretus, pro Ecclesiæ tuæ honore » et defensione, ex parte omnipotentis Dei Pa» tris, et Filii, et Spiritûs sancti, per tuam po» testatem et auctoritatem, Henrico Regi, filio » Henrici Imperatoris, qui contra tuam Eccle» siam inauditâ superbiâ insurrexit, totius regni » Teutonicorum et Italiæ gubernacula contra» dico; et omnes Christianos à vinculo juramenti » quod sibi fecerunt vel facient, absolvo, et ut » nullus ei sicut Regi serviat interdico. Dignum » est enim, ut qui studet honorem Ecclesiæ tuæ » imminuere, ipse honorem amittat quem vi» detur habere; et quia sicut christianus con» tempsit obedire, nec ad Dominum rediit quem » dimisit participando excommunicatis, meaque » monita, quæ pro suâ salute sibi misi, te teste, » spernendo, seque ab Ecclesiâ tuâ, tentans » eam scindere, separando, vinculo eum ana» thematis vice tuâ alligo. »

Eo in decreto, quod ad verba attinet, illud imprimis notatum volo, distinctis verbis atque sententiis depositum primò Principem, tum etiam anathemate alligatum fuisse. Et meritò quidem anathemate percussum confitemur eum, qui nullâ causâ, nullâque potestate, Petri successorem deponere ausus fuerat. Quòd autem Pontifex perperam depositus, haud meliore jure Imperatorem ipse deposuerit, id verò ut novo, ita pravo exemplo esse factum contendimus.

CAPUT III.

De Gregoriani decreti auctoritate quæritur: paucis repetuntur quæ de ejus novitate dicta sunt.

Cùm secutæ de Regibus deponendis sententiæ, ab eo Gregorii VII decreto et exemplo, tanquam ex fonte prodeant, de totâ ejus decreti ratione quærendum est. Et quidem ab ipso disputationis initio præstruximus ipsam rei novitatem (*sup.*, *lib* I. *sect* I. *cap.* VII *et seq*): nullum exemplum, auctoritatem nullam hujus rei aggrediundæ præcessisse: itaque attonitum orbem: Gregorii asseclas ipsâ novitate commotos: ipsum Gregorium anxiè interrogatum nihil nisi falsa vanaque et nimia protulisse: hinc Gregoriani decreti novitatem, post tot ejus ævi tractationes, post ipsius Gregorii omni ingenio ac studio elaborata responsa, viris piis et gravibus non minùs fuisse suspectam: eumdem Gregorium nova superstruxisse novis: victoriam novo ausu, novique generis, decreto edito, ab Henrici exercitu arcuisse, et velut obstupefacto orbi inanes objecisse terriculas: ac nihilo secius, audentissimum licèt, in tantâ novitate, nec ipsum sibi satis constare potuisse. Hæc quidem omnia novitatem sonant, hoc est, in christianâ doctrinâ certam ac perspicuam falsitatem. Nunc autem tota res multò clariùs enitescit. Ecce enim evolutis, ab omni antiquitatis memoriâ ad hæc usque tempora, ecclesiasticis gestis, spoliatos fuisse unquam, ecclesiastico decreto, ullâ bonorum parte laicos, nedum ditione atque imperiis Reges; aut tale quid unquam cuipiam intentatum, non invenimus, non legimus, non audivimus; cùm tamen demonstraverimus tot ac tantas hujus rei intervenisse causas, si id vel Ecclesia cogitasset.

Quin etiam vidimus Christianos omnes, etiam Episcopos, Romanosque adeo Pontifices passim obedisse apostatis, hæreticis, excommunicatis Regibus; neque tantùm obedisse, sed etiam docuisse ex Christi præceptis deberi eis obedientiam, exceptis iis rebus, quæ contra Dei vetita juberentur; Pontifices quoque, discretis utriusque dignitatis limitibus, ultro esse professos, nullam esse suam in rebus ordinandis civilibus potestatem. Nunc cùm Gregorius VII, nullo unquam exemplo, auctoritate nullâ, contraria omnia faciat; rogamus adversarios, hæc quæ nunc gerit, an ad catholicam fidem et ecclesiasticum dogma pertineant? Si pertinere contendunt: ubi illud, quo Ecclesia catholica invicta hactenus stetit: valere oportere *quod ubique, quod semper* (VINCENT. LIRIN., *Commonit.* I.): et illud: *Id verum quod prius; id adulterum quodcumque posterius* (TERT., *de Præscr. adv. Hæret. c.* XXXI.)? Quid autem respondemus hæreticis, dum doctrinæ novitatem erroremque manifestum, vel his vel anteactis sæculis improperant? Sin autem his argumentis victi, hæc

Gregorii gesta pro fidei doctrinâ atque ecclesiastico dogmate habere non audent; nempe non ab ejus duntaxat, sed ab illorum etiam qui eum secuti sunt auctoritate, nos liberant.

CAPUT IV.

Qui Gregorio VII Henricum deponenti adhæserint', eos falso fundamento nixos, falso nempè intellectu interdicti de vitandis excommunicatis, idque jam in confesso esse : sancti Gebhardi et aliorum ejus ævi in eam rem sententiæ.

Nunc ne sanctorum virorum, qui Gregorio VII Reges deponenti adhæserint, auctoritate plus æquo moveamur; considerandum istud: illos, quotquot fuere, falso fundamento nixos; nempe quod interdictum de vitandis excommunicatis, falso et ab omnibus jam rejecto intellectu acceperint. Quid inde consequatur orationis series aperiet. Nunc rem ipsam aggredimur. Incipimus autem à Gebhardo Juvavensi, quem à Metensi Herimanno de hâc quæstione rogatum memoravimus (*Vid. lib.* I. *sect.* I.). Jam quid responderit audiamus. Rescribit autem eo tempore, quo non modò Henricus IV à Gregorii VII communione recesserat, verùm etiam Antipapam fecerat nefarium illum Guibertum Ravennatem, Clementem appellatum. Hunc qui respuerent Episcopi, sedibus ab Henrico pellebantur; pseudo-Episcopi per vim intrudebantur; ipse Gebhardus in exilio agebat, quo tempore hæc scripsit; meritòque damnat Episcopos qui talibus consentirent. Cæterùm, cùm Herimannus de deponendis Regibus ecclesiasticâ auctoritate vel maximè quæreret, Gebhardus, nullâ depositionis mentione factâ, rem totam cum excommunicatione connectit, et controversiæ statum ab ipso initio sic exponit: « Hâc puritate contenti, eo quòd in præsenti versatur » negotio, hoc solum tenemus quod Ecclesia » catholica semper tenuit, quod ab initio cœptæ » christianitatis usque ad monstrosa hæc tempora stabile et inconcussum perstitit, scilicet » quòd excommunicatis non est communicandum. Hæc namque dissensionum causa est et » seditionum, quòd illi ab excommunicatis non » abstinent et non abstinendum docent : nos » verò et abstinemus et abstinendum persuademus, præcipuè ab illis qui à primâ et præcipuâ Sede excommunicantur (Gebh. *ep. ad* » Herm., *ex lib. cui titulus :* Vetera monum. » cont. Schism., *Ingol.* 1612. *pag.* 10. *ap.* » Tegnag.). » Sic ille totius negotii fontem rationemque in ipso interdicto de vitandis hæreticis reponendam putat : depositionis per totam epistolam mentione nullâ; quippe qui de tali re nihil in scripturis, nihil in canonibus, nihil in Patribus, nihil in historicis gestisve ecclesiasticis inveniret.

Hoc disputationis posito fundamento, docet valere excommunicationem nullâ canonicâ examinatione rescissam : « Illos, inquit (Gebh. » *ep. ad* Herm., *ex lib. cui titulus :* Vetera mo- » num. cont. Schism., *Ingol. p* 15.), velimus » attendere, qui tam facilè etiam quorumlibet » Episcoporum, nedum Romani Pontificis sen- » tentiam, sine Legati examinatione rescin- » dunt. »

Agit postea contra eos qui Gregorium « indis- » cussum, inauditum, inconvictum, nec confes- » sum, vel commonitum » Vormatiæ deposuerunt (*Ibid., pag.* 17.), et Guibertum Antipapam, vivente vero et legitimo Pontifice Gregorio, in Petri cathedram intruserunt, « Romanâ Eccle- » siâ nec consciâ, nec consentiente. » Et addit : « Ecce, omni tergiversatione remotâ, causæ à » nobis expositæ sunt de hoc, quòd excommu- » nicatis, quibus illi communicant, non com- » municamus : quòd apostolicæ Sedis Pontifici, » et beati Petri vicario abrenuntiare non præsu- » minus : quòd eodem vivente et cum Romanâ » Ecclesiâ concorditer agente, alium ad eamdem » sedem eligere, aut eligentibus consentire non » acquiescemus. »

Quòd autem objiciebatur juramentum fidelitatis Principi præstitum; respondet primò : *Antiquitus præcessisse votum,* quo se, in ordinatione suâ, beato Petro suisque vicariis et successoribus obstrinxerint : tum violari fidem Principi datam ab iis maximè, qui eum pessimis implicuêre negotiis : postea non valere juramentum contra jus fasque datum : postremò rem totam huc esse devolutam : « Dicitur, inquit » (*Ibid., p.* 17, 20, 21, 24 *et seq.*), nobis : » Fidelitatem Principi jurastis, cui si fideles esse » vultis, fidem Domino apostolico, et obedien- » tiam abnegate, et illam abnegationem jura- » mento vel scripto firmate, et ab excommuni- » catis à Sede apostolicâ non abstinete, et non » abstinendum docete. » Quo quæstionis constituto statu, concludit : « Nihil unquam juravimus, » nisi quod salvo ordine nostro fieri posset. »

Quæ si quis intelligat, inveniet sancto viro ne perspectum quidem fuisse quæstionis statum. Neque enim si fidelitatem servaret Principi, ideo Domino apostolico obedientiam abnegaret, sed in civilibus Principi, in sacris apostolico obediret; nec si Principis prava imperantis jussa detrectare, ideo obedientiam absolutè negare oporteret; nec si cum excommunicato Principe in malis et in sacris, ideo etiam in civilibus, rei-

publicæ causâ, communicare vetaretur. Atque ut clarè omnia distinguamus, illud quidem rectè, quòd Gebhardus et alii, Henricum simoniacum et infandi schismatis auctorem, pro excommunicato habebant: quòd Gregorium ab eo depositum pro vero Pontifice colebant: quòd Guibertum antipapam ejusque asseclas respuebant: quòd iis qui essent excommunicati ipsique adeo Regi in malis et in sacris communicare nolebant; hæc recta sanctaque: quòd autem in re nullâ, ne quidem temporali, ac reipublicæ causâ, cum excommunicato Rege communicare se posse credebant; id verò errorem esse manifestum, et nos probavimus, et jam in confesso est; atque omnino constat, falso nixos systemate, obedientiam omnem Principi denegasse.

Neque aliter alii passim causam hanc tuebantur. Extat apud Dodechinum Abbatem (Dodech., *an.* 1090.), Mariani Scoti continuatorem, atque hujus ævi annalistam, Stephani Halberstatensis Episcopi, sub nomine Ludovici Comitis [1] ad Valtramnum Magdeburgensem Regis Henrici defensorem, epistola vehemens, cujus quidem summa est: Regem adulterum, homicidam, simoniacum, atque adeo hæreticum, non esse à Deo ordinatum, eâ ratione quòd « pro his nefandis malis ab apostolicâ Sede ex» communicatus, nec regnum, nec potestatem » super nos, quia catholici sumus, poterit ob» tinere. » Quam epistolæ summam Dodechinus his verbis comprehendit: « Venerabilis Episco» pus, vocato notario, epistolam dictavit, in » quâ Henricum hæreticum et excommunica» tum, ideoque nec Regem dicendum compro» bavit. » Sic depositionem ab excommunicatione suspendunt, errore manifesto, ut jam in confesso est.

Solebant autem his temporibus vehementissimè urgere, quòd *excommunicatos vitare debeamus;* legiturque eâ de re Bernaldi [2] opusculum ad Gebhardum Abbatem Schaffusensem (*Vetera monum., etc. p.* 239,); eâque se ratione maximè tuebantur, qui Regem respuebant.

Lambertus Schafnaburgensis, Gregorianarum partium studiosissimus, ad annum 1076, memorat excommunicatione factum, ut Uto Episcopus Trevirensis aliique, cum Rege stare vererentur (Lambert., *pag.* 237.). Itaque, hâc de causâ, ab Episcopis et proceribus Palatinis abstinebat, « obtendens et eos et ipsum Regem » excommunicatos esse à Romano Pontifice; sibi » tamen, quod ipsum vix summis precibus extor» serit, indultam tantùm esse colloquendi Regis » licentiam, nullâ præter hæc in cibo, in potu, in » oratione, vel in cæteris omnibus communione » ejus permissâ: » quasi speciali permissione indigerent, ut de necessariis reipublicæ negotiis, cum excommunicato Imperatore tractarent.

Ipse Gregorius VII, quanquam, uti memoravimus, distinctis verbis à depositionis sententiâ excommunicationem ipsam discrevisse videbatur; id tamen omnibus epistolis inculcabat, ne Regi, ne cæteris excommunicatis communicarent; ut qui intelligeret eâ re omnem causæ suæ vim contineri (Greg. VII, *l.* IV. *ep.* II, VI, VIII).

Atque is tamen, ut vidimus (*sup, lib.* I. *sect.* II. *cap.* XXVIII; *Vid. t.* X. *Conc., col.* 370.), in Concilio Romano IV, anno 1088, necessitate ipsâ, illud de vitandis excommunicatis interdictum ita molliverat, ut ab excommunicatione illos exciperet qui cum excommunicatis necessariâ causâ communicarent: uxores videlicet, liberos, servos, ancillas, rusticos servientes, nullâ subditorum Regisque factâ mentione; tanquam ea necessitas, quâ Regibus obsequimur, una esset, cujus apud Christianos nulla ratio habeatur: quod tamen officium ne prorsus omitteret, exceptos quoque volebat « omnes alios, qui non » adeo curiales sunt, ut eorum consilio scelera » perpetrentur; » ut jam nihil aliud vetitum intelligatur, quàm ne scelerum consortes fierent: quo uno Gregorii decreto, omnia de deponendis Regibus decreta corruunt.

Quin etiam secuti Romani pontifices depositionem ab excommunicatione distinctam esse voluerunt, uti jam vidimus et sæpe videbimus; certumque est omnino auctoritate eorum, Canonistarumque, ac theologiæ omnis, totam regnandi vim cum ipso anathemate stare posse. Neque minùs certum Childericum et Irenem, quos regno depositos esse volunt, nullâ unquam excommunicatione fuisse percussos. Quare nihil erat manifestiùs falsum quàm depositionem connexam esse cum excommunicatione, quæ sine depositione, et sine quâ depositio esse possit.

CAPUT V.

Quòd nunquam de potestate reges deponendi canon conditus fuerit, nunquam edita professio, nunquam eâ de re pronuntiatum, ac nequidem unquam quæsitum: inceptum à factis qui deinde ad jus tracta sint.

Illud etiam asserimus ad placandos catholicos, et hæreticos retundendos, de deponendis Regibus nunquam canonem aut professionem ab Ecclesiâ fuisse editam, neque à quoquam aut Concilio, aut etiam Papâ pronuntiatum esse, ne

[1] Thuringiæ.

[2] Constantiensis Presbyteri.

quis negaret Principes à Pontificibus posse deponi; neque ab ullo Doctore, ab ullo historico, ab ullo viro bono esse scriptum, hæreticum aut schismaticum fuisse quemquam, eo præcisè nomine, quòd negasset Reges à Pontificibus posse deponi.

A multis sanè id negatum, etiam Gregorii VII tempore, confitentur omnes, et ipsæ testantur Hermanni quæstiones. Id etiam negarunt quotquot illis temporibus pro Henrico IV apologias ediderunt : id negavit Ecclesia Leodicensis celebri illâ epistolâ, quâ illa decreta de deponendis Regibus, salvo in aliis apostolicæ Sedis primatu, inter novellas traditiones apostolicæ doctrinæ adversantes recensentur (*Epist. Cleri Leod. adv.* PASC. II, *tom.* X *Conc. col.* 630.). Alios innumerabiles commemorare nihil attinet. Neque tamen prætermitti debet auctor vitæ Henrici IV, cujus hæc verba sunt : « Absolvit (Gregorius) » omnes à juramento, qui fidem Regi juraverant...... Quod factum multis displicuit, si cui » displicere licet, quod Apostolicus fecit; et asse» rebant tam inefficaciter quàm illicitè factum » quod factum est (*Vid. ap* URSPERG., *p.* 382).» Id si error fuit, qui in eo versabantur, canone aliquo, dogmate, professione, doctrinâ, erudiendi fuerunt. Cùm enim errores proferuntur, eos damnare ac prohibere solet Ecclesia catholica, et contrariam veritatem edito canone declarare. Solet etiam postulare ab errantibus erroris sui professionem. Exempli gratiâ, postquam Græci negârunt primatum apostolicæ Sedis in spiritualibus, non contenta Ecclesia est Romanum pontificem pro eo ac debuit modo venerari; sed editâ professione à Græcis exegit ut eam potestatem agnoscerent. Quare si pro certo haberet Ecclesia, valere eam potestatem ad bona temporalia, atque etiam ad imperia detrahenda; id quoque editâ professione declararet, vel à negantibus reposceret; neque unquam aliter est factum in fidei dogmatibus. At neque Gregorius VII, neque alii pontifices quidquam tale præstiterunt; neque quisquam canonem talem unquam, professionemve protulit. Cur hoc? nisi quòd omnes intellexerint, rem hanc ejusmodi esse, quæ ad dogma ecclesiasticum nullo modo pertineret.

Neque verò inter canones recensemus, quæ Gregorius VII ad Herimannum scripsit, tametsi eorum excerpta, à Gratiano et aliis, in decreti corpus illata sint (*Decr., part.* II. *caus.* V. *quæst.* VI.). Satis enim constat illam epistolam nunquam inter decretales fuisse recensitam, Gratianumque et alios canonum consarcinatores, nihil majoris tribuere auctoritatis iis quæ operi suo intexuerint.

Idem respondemus ad caput *Juratos*, ab eodem Gratiano, sub Urbani II, qui Gregorio VII successit, nomine proditum (*Decr., part.* II. *caus.* V. *q.* VI; *c.* V.); neque epistolam, unde Gratianus hunc descripsit canonem, uspiam invenimus.

Caput autem *Nos Sanctorum* à Gregorio VII in Concilio Romano IV prolatum, Gratianus exscripsit (*Ib., cap.* IV; *Vid. sup., lib.* I. *sect.* I. *c.* VIII), nosque supra retulimus, et ex verbis patet, rem quidem narrari quæ à Gregorio VII geri soleret, non autem quæ decreti vice, aut sub anathematis pœnâ sanciretur.

Nam quod inter *dictatus Papæ* refertur, « quòd Papæ liceat Imperatores deponere; quòd » à fidelitate iniquorum subjectos possit absolvere » (GREG. VII, *l.* II. *post ep.* LV.), » nihil est.

Fateor à Baronio *dictatus* illos *Papæ*, qui inter Gregorii VII epistolas recensentur, Concilio Romano III anni 1076, fuisse adscriptos (BAR., *an.* 1076. *tom.* XI. *pag.* 484); sed nullo teste, auctoritate nullâ. Cùm enim eorum *dictatuum* in ipsâ Synodo, aut in Gregorii VII epistolis, aut in historicis, qui de Synodo scripsêre, nulla mentio habeatur; probabilius est, hos *Papæ dictatus* ex epistolis Gregorii à studioso quodam fuisse collectos.

Atque ut maximè fateamur *dictatum* hunc à Gregorio in Concilio aliquo fuisse editum, non tamen ita ut inter canones adscribatur; quemadmodum neque illud : « Quòd Romanus Pontifex, » si canonicè fuerit ordinatus, meritis beati » Petri indubitanter efficitur sanctus (*Dict.* » XXIII.) : » aliaque ejusmodi, quæ inter *dictatus* Gregorii relata, ipsi adversarii canonibus accensere erubescant.

Neque obstat quòd hæretici ac schismatici habeantur qui Henrico favebant. Quærendum enim est quo nomine hæretici aut schismatici essent. Meritò enim schismatici, suoque sensu hæretici, qui et legitimum Pontificem nullâ auctoritate dejecerant, et apostaticum in Petri sedem per vim ac sacrilegium intrudebant : ad hæc canones conculcabant, et simoniacos, et incontinentes clericos fovebant. Qui autem eos aut hæreticos aut schismaticos dixerit, eo præcisè nomine, quòd negarent à Papâ Reges deponi potuisse, tot inter gravissima quæ mutuò inferebant crimina nemo extitit.

Certum igitur est nunquam eâ de re expressè quæsitum, talisne potestas Pontificibus à Domino data esset; nunquam expressè constitutum, concessam eam esse; neque unquam, à quoquam

qui id pernegasset, exactum, ut eam sententiam factâ professione ejuraret.

Sanè, anno 1102, cùm Paschalis II, Concilio Romæ habito, adversùs Henricum IV et ejus asseclas antecessoris anathemata iteraret, habiti pro hæreticis, qui anathemata contemnerent, adactique in hanc formulam : « Anathematizo » omnem hæresim, et præcipuè eam quæ statum » præsentis Ecclesiæ perturbat, quæ docet et » adstruit anathema contemnendum, et Ecclesiæ » ligamenta spernenda esse : promitto autem » obedientiam apostolicæ Sedis Pontifici, Do» mino Paschali, ejusque successoribus, sub » testimonio Christi et Ecclesiæ, affirmans quod » affirmat, damnans quod damnat sancta et uni» versalis Ecclesia (*Conc. Later. sub* PASC. II, » *tom.* X ; *Vid.* CONRAD. USPERG., *an.* 1102.). » Hæc erant quæ catholica Ecclesia, editâ professione, à schismaticis ad unitatem redeuntibus postularet : quæ omnia in confesso sunt apud omnes Catholicos. Ulteriùs prosilire, aut de deponendis Regibus quidquam expromere, ac pro canone edere, Ecclesiæ doctor Spiritus sanctus vetuit.

Ac postea, anno 1105, cùm de compositione inter Pontifices Gregorii successores et eumdem Henricum IV ageretur, nihil aliud ab Henrico postulatum, quàm ut fateretur, se « injustè Hil» debrandum esse persecutum : Guibertum ei » injustè supposuisse, et injustam persecutionem » in apostolicam Sedem et omnem Ecclesiam » hactenus exercuisse (*Ep.* HENR. IV *ad* REG. » CELT. *in vit.* HENR. *ap.* URSPERG. *pag.* 3907 ; » *Vid.* BAR., *tom.* XII. *an.* 116, *p.* 45.) : » quæ quidem erant certissima, eo nomine, quòd ad obedientiam vero Pontifici denegandam, falsoque præstandam, omnes adegisset.

Ut autem recognosceret à Sede apostolicâ dari aut adimi potuisse principatus nemo postulavit, nemo cogitavit.

Objiciunt Gregorium VII aliosque Pontifices, non alio fundamento nixos, hæc de Henrico aliisque auctoritate clavium deponendis edidisse decreta, quàm quòd existimabant id suæ esse potestatis : ergo eam doctrinam ut certam supponebant.

Qui hæc objiciunt, meminerint, velim, id quod est à Bellarmino aliisque magno consensu dictum (*Vid. sup. hoc lib. cap.* I ; *et in app. lib.* III.) : nempe accuratissimè discernenda, quæ Romani Pontifices de facto jusserint, ab iis quæ decreto edito facienda constituerint ; neque etiam decretorum omnium parem esse rationem, cùm eodem Bellarmino, aliisque consentientibus, iidem Pontifices multa decreta protulerint ex falsâ sententiâ, quam ipsi probabilem reputarent.

Quare omnino certum est, de hâc potestate Reges deponendi, etiam postquàm negata est, nunquam quæsitum, nedum pronuntiatum fuisse : sed postquàm eam ex facto exercere cœperant, jus ex facto trahere conabantur. Verùm aliud profectò est factum Gregorii, quod, quantùm ad temporalia adempta pertinebat, Henricum Regem duntaxat, solamque Germaniam Italiamve spectaret : aliud decretum seu dogma, quod universæ Ecclesiæ probandum refutandumve proponeretur.

CAPUT VI.

Quòd multi in Germaniâ orthodoxi etiam Episcopi à Gregorii VII sententiâ discreparint : exemplum Trevirensis Ecclesiæ, ac Brunonis Archiepiscopi, Imperatori deposito omnia jura servantis, etiam ea quæ ad designandos Episcopos antiquitùs data essent.

Neque verò hæc hæserunt, infixaque sunt animis eâ firmitudine, quâ solent fidei æterna dogmata, ab altâ christianitatis origine per omnem sæculorum seriem devoluta. Etsi enim horum temporum historiæ, plerumque obscuræ mancæque sunt, pervenêre tamen ad nos Præsulum illustrium nomina, qui Henricum IV jam depositum, ut Imperatorem debitâ obedientiâ in civilibus coluerunt. Hìc autem Germanos solos proferemus, alios alio loco commodiùs suo ordine memorabimus.

Laudatur in Historiâ Trevirensi Bruno Archiepiscopus (*Hist. Trev., tom* XII. *Spicil. pag.* 242.), eleemosynarum summæque pietatis nomine : atque illum quidem Ecclesiæ catholicæ et Romano Pontifici conjunctissimum fuisse constat : quippe qui Egilberti antecessoris, falso Pontifici Guiberto et Henrico IV communicantis, gesta resciderit, ab eoque ordinatos nullos admiserit, « nisi qui se legitimo Romanæ Ecclesiæ » Pontifici obedituros super Evangelium fidem » facerent (*Ibid., p.* 234.). »

Cùm tamen ita affectus esset erga verum Pontificem, tunc Paschalem II, haud minùs ipsi Henrico IV toto episcopatûs vitæque suæ tempore gratus et obsequens fuit ; de quo etiam ibidem scribitur : « Cum tantâ solertiâ et sapientiâ » ab ipso rem actam, » ut in gravissimis illis regnum inter et sacerdotium dissidiis, « ita Ca» tholicorum amplexus sit consortium, ut Impe» ratori debitum non denegaret obsequium ; » neque ita se Cæsarianorum communione con» taminaverit, ut Catholicorum offensas incur» rerit (*Ibid., pag.* 243.). » Itaque et episcopi simul et egregii civis functus officio, utrique parti conjunctissimus, idoneus etiam reconci-

liandis animis habebatur. Et quidem ab Henrico IV jam sæpe deposito, multis jam ornatus beneficiis, anno 1101, flagrantibus maximè dissidiis, Trevericæ præfectus est Ecclesiæ, petentibus Trevericis. « Treverici petierunt sibi episcopum dari, quibus *Imperator*, petentibus » Principibus et consentientibus civibus, Brunonem consecrari jussit. Denique ibidem ordinatus est ab Edalberone Metensis Ecclesiæ » Episcopo, oleum sacræ benedictionis imponente, Joanne Spirensi, Richero Virdunensi » cooperantibus; et assistentibus Archiepiscopis » Ruthardo Moguntiensi et Friderico Coloniensi » et aliis quamplurimis Episcopis (*Hist. Trev.*, » *t.* XII *Spicil. p.* 240.). » Prorsus antiquo more rituque, quodque notandum est, eas partes agente Imperatore, quæ pridem à piis Imperatoribus actæ essent: adeò Imperatoris nomine colebatur, atque omnia in designandis Episcopis olim usu Ecclesiæ Regibus attributa, deposito etiam et excommunicato Principi integra servabantur.

Jam ut ejus Antistitis gesta prosequamur, sic scribit historicus (*Ibid., pag.* 241.): « Anno » ordinationis suæ tertio, Romam profectus, » apostolorum gratiâ et percipiendæ benedictionis magistri causâ, invenit dominum Paschalem Papam universali Synodo præsidentem, » papatûs sui annum octavum agentem, à quo » honorificè susceptus est, utpote Belgicæ-Galliæ » primæ Metropolis Præsul magnificus. » Addit tamen historicus: « Sed quoniam episcopalia, » videlicet annulum et baculum, per manum » laicam suscepisset (contra Gregorii VII, Urbani II et Paschalis II interdictum), atque quia » Ecclesias dedicasset, et Clericos, necdum » pallium consecutus, promovisset (quod à Romanis Pontificibus pridem erat vetitum) multùm asperè correptus est; et decernente Episcoporum ibi congregatorum Concilio, pontificatûs officium deposuit: quod tamen ipsis » intervenientibus, quia discretio ejus et prudentia officio et tempori congruens erat, post » triduum, non sine admissorum pœnitentiâ » recuperavit. »

Diligenter attende quid in illo Papa et Episcopi reprehenderint, et cujus eum pœnituerit. Non profectò quòd Regem depositum agnovisset, ab eoque præfectus Trevericæ esset Ecclesiæ. Id enim, modò absque simoniâ, ac servatis canonibus fieret, non improbabat Ecclesia; sed propter annulum et baculum, consecrationesque et ordinationes sine pallio, adversùs pontificia decreta factas.

Liquet ergo, ne ipsum quidem Papam et universalem Synodum, cui ipse præsideret, quidquam ab eo exegisse, quod ad ejurandum Henricum IV Imperatorem pertineret; rediitque in Germaniam pari in Regem fide atque obsequio clarus, teste eodem historico (*Hist. Trev.*, *tom.* XII *Spicil. pag* 242.): « Talem se in omnibus » modis exhibebat, ut in administrandis quoque » regni negotiis, ex omnibus Principibus..... » nullus eo sublimior haberetur: adeo ut eum » Imperator patrem suum vocaverit, et majorem » cæteris honorem ei impenderit; sed et ab omnibus Episcopis quàcumque se conventui eorum » ingessisset, ut par quidem diligebatur, sed ut » major venerabatur. Igitur quoniam in rebus » sibi commissis strenuissimus erat, defuncto » Imperatore, communi consilio Principum, » regiæ curiæ vicedominus effectus est, et regnum regnique hæres (Henricus videlicet hujus » nominis V Rex) adhuc adolescens circa annos » viginti ei committitur. » Hæc quidem satis probant quæ in deponendis Imperatoribus gesta essent, non esse considerata ut decreta fidei, sed ut facta Pontificum, quibus sancti viri orthodoxæque Ecclesiæ minimè consentiendum ducerent, Romanis Pontificibus non improbantibus.

CAPUT VII.

Sanctus Otho Bambergensis, sanctus Erminoldus abbas; designationes Episcoporum ab Imperatore deposito factæ, ab orthodoxis Ecclesiis petitæ et admissæ: quid in iis Sedes apostolica et Concilium Romanum improbant.

Eodem ferè tempore, anno videlicet Christi 1102, quo ad Trevirensem Ecclesiam iste promotus est, sanctus Otho Pomeraniæ Apostolus, Bambergensem episcopatum sortitus est, cujus vitam habemus apud Canisium, à Baronio postea translatam in Annales ecclesiasticos, miris cum viri laudibus (Canis., *Ant. lect. t.* II. *lib.* I. *pag.* 333; Baron., *tom.* XII. *an.* 1102 *et seq p.* 25 *et seq.*). Is ergo in Henrici IV aulâ versatus, Cancellarii munere præclarè est defunctus, atque Imperatori in pietatis officiis conjunctissimus fuit. Nam Henricus, varius moribus, pietatis etiam officia frequentabat.

Dum ergo sanctus Otho Cancellarii munus egregiè exequeretur, « Rupertus Bambergensis » Episcopus de hâc vitâ migravit. Itaque ex » more temporis, insignia episcopatûs [1] ad curiam allata sunt, et petitio Ecclesiæ pro pastore Sed Imperator consilio sex mensium inducias ponit; Ecclesia verò Bambergensis, » cum Clero et populo, Deo interim devotissimè, » pro idoneo rectore supplicabat. » Sic piæ sanc-

[1] Annulus et baculus.

tæque Ecclesiæ, etiam in iis quæ ad ecclesiastica pertinerent, Imperatorem quantumvis depositum observabant. Hoc ritu sanctus Otho Episcopus designatur, et ad sarcinam subeundam invitus adigitur.

Factum id sub Paschalis II initia [1], et scribit ad eum sanctus Otho in hæc verba: « In obsequio Domini mei Imperatoris per annos aliquot » degens, et gratiam in oculis ejus inveniens, » suspectam habens in manu Principis investi- » turam, semel atque iterum cùm dare vellet, » renui episcopatum (Canis., *ib. cap.* V. *pag.* » 338.). » Non ille obsequium ac fidem, in excommunicatum ac depositum licèt Principem, nequidem provectionem ad episcopatum, eo designante, sed investituram tantùm suspectam habet. Pergit: « Nunc verò jam tertio in Bam- » bergensi episcopatu me ordinavit, in quo ta- » men minimè permanebo, nisi vestræ com- » placeat Sanctitati per vos me investire et » consecrare (*Ibid., et tom. Concil.* x. *col.* » 688). »

At Paschalis, dominum Imperatorem professo neque ab ejus obsequio discedenti, ut *dilecto fratri Bambergensis Ecclesiæ electo* rescribens, *salutem et apostolicam benedictionem* impertit, et ejus probat electionem ab Imperatore factam: nihil aliud quàm investituram improbat. Quid plura? Baculum et annulum deponenti restituit: eum consecravit: ad Ecclesiam de ejus consecratione, salvo Metropolitani jure, à se facta scripsit (Canis., *ibid. cap.* IX.); nihil tamen de ejurando Imperatoris obsequio, aut ab eo postulavit, aut Ecclesiæ significavit.

Habemus, apud eumdem Canisium, à Baronio relatam (Can., *tom.* II. *p.* 507; Bar., *tom.* XII. *an.* 1121, *pag.* 148.) sancti Erminoldi Abbatis [2] vitam, in quâ hæc legimus: « Hen- » ricus aliquando Imperator (V quarti filius), » cùm propter excessus suos in papalis excom- » municationis sententiam incidisset, et tamen à » religiosis ac magnis etiam Prælatis Ecclesiæ, » imperatoriæ dignitatis intuitu honor sibi ac » solita reverentia deferretur, etc. » Non ergo omnes in eo errore versabantur, ut ab eo excommunicato Imperatore, etiam in civilibus abstinendum esse, cum sancto Gebhardo aliisque crederent; sed magni etiam ac religiosi Episcopi contrariam sententiam tuebantur.

Et quidem Erminoldus excommunicatum Henricum aditu ecclesiæ sacrique monasterii, atque etiam fratrum salutatione prohibebat: ipse tamen et Imperatorem appellavit, et pro officio salutavit, et quod excommunicato non omnia consueta præstaret, excusatum se voluit (Can., *tom.* II. *p.* 507; Bar., *t.* XII. *an.* 1121, *p* 520, 521.).

Porrò electiones Episcoporum eas, quæ auctore Imperatore solebant fieri, post Henrici IV depositionem, ab Episcopis etiam Gregorio VII addictis, consueto more fuisse frequentatas, testatur Historia Trevirensis suprà memorata (*Hist. Trev.*, *tom.* XII *Spicil. pag.* 226, 227.): cujus quidem auctori, sua suoque ævo proxima enarranti, facilè adhibemus fidem. Hæc ergo in eâ historiâ legimus: Anno 1078, depositionis jam à Gregorio VII dictâ sententiâ, Udonem Archiepiscopum Trevirensem vitâ discessisse, substituendi Episcopi gratiâ Imperatorem Treverim advenisse: eò etiam advenisse Herimannum, Metensem eum, quem sæpe memoravimus, Theodericum Virdunensem, eum quem Magnum appellant, et Bibonem Tullensem, Provinciæ Trevirensis suffraganeos Episcopos: Herimanno ac Bibone auctoribus, idoneas personas Imperatori fuisse à clero nominatas, quas tamen respuerit, « quòd nemo ejus benevolen- » tiam dignâ taxatione prævenerat. » Tandem Egilbertum ab eo fuisse admissum, sed ab Herimanno ac Bibone non fuisse receptum, prohibitosque Episcopos à clero et populo ne eum consecrarent; « propter canonicum illud decretum, » quo præcipitur ut nullus in Episcopum, nisi » canonicè electus, consecretur. »

Ergo quem Imperator canonicè designasset, omnino recepturi erant; idque sentiebat Ecclesia Trevirensis illa sub Othone (is est qui superius Udo appellatur) [1], Gregorio VII addictissima. In eam sententiam cum Coepiscopis Herimannus quoque Metensis Episcopus convenerat, is quem Gregorio VII addictissimum fuisse memoravimus: ut profectò non miremur toties fluctuasse et consultasse eum, qui Henricum etiam depositum, in tam solemni tamque ecclesiastico actu Imperatorem agnoscat.

Theodoricus Virdunensis, ille etiam à nostro historico Magnus nuncupatus, tum Gregorio VII Sedique apostolicæ conjunctissimus, haud minùs Imperatorem agnovit, probante Pontifice, cujus etiam jussu cum Imperatore causam Herimanni Metensis studiosissimè egit. Testatur epistola in eâdem Historiâ Trevirensi (*Hist. Trev.*, *t.* XII. *Spicil.*, *pag.* 230.) ad Gregorium VII, quâ

[1] Anno tertio ejus pontificatûs.

[2] Monasterii Pruseningensis, unius ex illis quæ S. Otho Bambergensis Episcopus erexerat.

[1] Semper ille appellatur Udo, nunquam Otho in Hist. Trev. (*Edit. Paris.*)

simul eum Pontificem, et Henricum depositum licèt, Regem agnoscit.

Multos alios Episcopos religiosos et magnos in eâdem sententiâ fuisse vidimus; ac vitæ sancti Gebhardi Juvavensis suprà laudatus auctor (*ap.* CANIS., *tom.* VI. *p.* 1254.), in totâ Germaniâ quinque omnino Episcopos memorat, qui Gregorio in omnibus adhæserint, et ab Imperatore penitus discesserint. Hos ille quidem catholicos nominat: sed interim ipse dubius, cujus nimirum verba retulimus dubitantis (*Vid. sup.*, *lib.* I. *sect.* I. *cap.* IX.), justane an injusta Gregorii sententia fuerit; ut fluctuasse pateat etiam eos qui Gregorio VII maximè favisse videantur. Neque his quinque Episcopis catholica apud Germanos continebatur Ecclesia, cùm alios multos magnos sanctosque ab iis dissensisse, Romano quoque Pontifice probante, videamus.

Neque verò putandum est, omnes qui Henrico adhærebant, favisse ejus schismati. Vel unus vitæ Henrici auctor prodeat in medium, qui Henricum jam à Gregorio VII discessurum, quasi ab eo scelere dehortaturus, sic compellat (*Vit.* HENR. *ap.* URSP., *p.* 384.): « Cessa, obsecro, Rex gloriose, cessa ab hoc molimine, ut ecclesiasticum caput de suo culmine dejicias, et in reddendâ injuriâ te reum facias. Injuriam pati felicitatis est; reddere, criminis. » Excusat ut potest; cæterùm, quantùm abesset à domini sui tuendo schismate apertè significat. Idem cùm de depositione à Gregorio VII prolata diceret, hæc summâ modestiâ scripsit (*Ib.*, *p.* 282; *Vid. sup.*, *hoc. lib. cap.* V.): « Quod factum (Gregorii VII) multis displicuit, si cui licet displicere quod Apostolicus fecit; et asserebant tam inefficaciter quàm illicitè factum, quod factum est. Sed non ausim assertiones eorum ponere, ne videar cum eis Apostolici factum refellere. » Factum quidem; non enim hæc putabant ad dogma ecclesiasticum pertinere. Laudamus prudentem historicum, qui Romanum Pontificem tam reverenter habeat; cujus ego exemplo de his conticescerem, si tacendo deleri atque oblitterari possent. Illud interim intelligo, multos extitisse, qui et à Gregorii VII novitate, et ab Henrici IV schismate procul essent. Neque mirum cur eorum nomina, tantâ in perturbatione rerum minimè ad nos pervenerint; cùm is etiam, qui Henrico IV apertissimè favet, vitæ ejus scriptor, tam timidè referat, quæ in Gregorium dicerentur.

CAPUT VIII.

Leodiensis Ecclesiæ egregium testimonium: Leodienses an fuerint schismatici: an in suâ epistolâ falsum aliquid docuerint: cur pro eâ doctrinâ veniam petierint, cùm in communionem recepti sunt.

Leodiensis Ecclesia à tot sanctissimis Episcopis instituta, pietatis, doctrinæ, atque ecclesiasticæ disciplinæ laude floruit. Hæc de nostrâ quæstione insignem scripsit epistolam tomis Conciliorum insertam (*tom.* X *Conc. col.* 630. DODECH., *an.* 1105, 1106, 1107.). Hæc ut intelligatur, exponenda paucis horum temporum historia. Anno Christi 1105, Henricus V, Henricus IV filius, biennio antea Rex à patre designatus, in parentem arma movit, tanquam eum coacturus ad apostolicæ Sedis obsequium. Principes ad filium defecerunt: captus Imperator: « anno 1106 [1], conventus Principum Moguntiæ factus, ubi supervenientes apostolicæ Sedis Legati, anathema à Romanis Pontificibus in imperatorem factum omnibus qui aderant promulgabant: Principem Henricum seniorem omnibus modis commonitum, vel, juxta alios, circumventum et coactum, insignia [2] regni resignare ac mittere filio persuadent. » Hæc Otho Frisingensis (OTH. FRIS., *lib.* VII. *cap.* VIII, IX, X, XI, XII; URSP., *pag.* 143.). Tum subdit: « Quæ omnia utrum licitè an secus acta sint, nos non discernimus: » adeo hæc omnia, licet auctoritate Romani Pontificis Paschalis II facta, à viris doctis sanctisque, pro ambiguis habentur. Henricus IV Coloniam pergit, exinde Leodium, in utrâque parte regio more susceptus, bellum instaurat. Hâc ergo temporum necessitudine, Leodienses, quòd Episcopum suum secuti, Henricum seniorem adversùs filium tuerentur, à Paschale II excommunicati, jussusque Robertus Comes Flandrensium ferro adoriri eos. Extat epistola Paschalis II, quæ incipit: *Benedictus Dominus:* quâ, Comiti ejusque militibus, *in peccatorum remissionem, et apostolicæ Sedis familiaritatem præcipit,* ut Leodienses Clericos, omnesque *Henrici hæreticorum capitis* fautores *pro viribus persequatur* (*t.* X *Conc. epist.* VII. PASC. II, *col.* 629.).

Eâ causâ Leodienses, superstite adhuc Henrico IV, bellisque inter patrem et filium flagrantibus, gravem edunt epistolam sub hoc titulo: *Omnibus hominibus bonæ voluntatis* (*Ibid.*, *col.* 630; BAR., *tom.* XII. *an.* 1102, *pag.* 26.): quos quoniam Baronius ut schismaticos suggillat, ne inauditos damnemus, audire nos oportet. Ergo prolixæ epistolæ hæc summa est.

Primum quidem Leodienses Romanam Eccle-

[1] Id est an. 1105, ante Natale Domini.

[2] Crucem scilicet, lanceam, sceptrum, globum atque coronam.

siam non aliter quàm *matrem*, Paschalem non aliter quàm *patrem*, quàm *Apostolicum*, quàm *Episcopum Episcoporum*, quàm *Angelum Domini*, quàm *Christum Domini* appellant, *ad quem pertineat sollicitudo omnium Ecclesiarum* (*Vid. tot epist. sed impr.*, *col.* 633.). Hildebrandum etiam seu Gregorium VII non aliter quàm pro Papâ habent. Jam ergo constat eos non adhæsisse Antipapæ, neque à vero pontifice recessisse.

Secundò, negant excommunicari se debuisse, quòd Regem colerent, ac Cæsari redderent quæ essent Cæsaris (*Ibid.*, *col.* 636, 637.); laudatisque Petri et Pauli locis de colendis Regibus: « Quia ergo, inquiunt (*Ibid.*, *et col.* 639), Re» gem honoramus, quia dominis nostris non » ad oculum, sed in simplicitate servimus, ideo » excommunicati dicimur? » Addunt inviolabilem esse quæ Regi, ex regalibus ejus acceptis ab omni tempore, jurata sit fidelitas: primum Hildebrandum hæc commovisse: hunc *novellæ traditionis* auctorem, ut debita Regi ac jurata etiam fidelitas solveretur. Quòd autem Paschalis II Henricum seniorem vocaverat hæreticorum caput, sic respondent (*Ibid.*, *pag.* 338, 339.): « Si talis est, quod absit, et pro nobis » dolemus, et ipsi domino nostro condolemus: » nihil modò pro Imperatore nostro dicimus; sed » hoc dicimus, quòd etiamsi talis esset, tamen » eum nobis principari pateremur, quia ut talis » nobis principetur, peccando meremur. Esto, » concedimus vobis inviti, eum talem esse » qualem dicitis, nec talis à nobis repellendus » esset, armis contra eum sumptis, sed precibus » ad Deum fusis. »

Patet ergo Henrici IV tempore fuisse multos, qui cùm Sedem apostolicam, eique præsidentes Romanos Pontifices colerent, interim à Regum obedientiâ, pontificiis decretis abduci se posse pernegabant. Tota enim Leodiensis Ecclesia, divinis eloquiis erudita, eam doctrinam tuebatur.

Neque dicas Leodienses, commotiores scilicet, quædam profudisse, quæ nec ipsi probemus: neque enim nostra refert, quàm commoti fuerint, qui ferro, flammâque vastari juberentur; sed quàm veram doctrinam de Romanis Pontificibus deque Regibus tradiderint.

Neque etiam objicias, aperto errore laborasse eos, qui excommunicari posse Reges negare videantur. Neque enim id absolutè dicunt quòd Reges et Imperatores excommunicari non possint: sed « quòd aut minimè, aut difficilè possunt » Reges et Imperatores excommunicari, secun» dùm etymologiam nominum illorum, et juxta » determinationem excommunicationis (*Vid.* » *tot. epist. sed impr*, *col.* 637). » Hæc enim non obscurè significant, raró quidem et difficilè veniendum esse ad excommunicandos Reges, quod nemo diffitetur: minimè verò et nunquam, ad excommunicandos eos eâ excommunicatione, quâ societas etiam civilis abrumpitur. Unde excommunicationem à Pontificibus latam, non absolutè nullam, sed *indiscretam* appellant.

Quid autem esset illa excommunicatio *indiscreta*, prolato canone Gregorii VII, exponunt his verbis (*Conc. Rom.* IV, *tom.* X. *col.* 370, 638.): « Quòd excommunicati dicimur, non » gravius justo feras; quia, ut credimus, nos ab » excommunicatione excipiet, saltem ipsa Ro» mana auctoritas Hildebrandus Papa, qui auc» tor est hujus novelli schismatis, et primus le» vavit sacerdotalem lanceam contra diadema » regni, primo indiscretè Henrico faventes ex» communicavit: sed reprehendens se intempe» rantiæ, excepit ab excommunicatione illos qui » Imperatori adhærebant, necessariâ ac debitâ » subjectione, non voluntate faciendi, vel con» ciliandi malum; et hoc pro decreto scripsit: » quod est illud decretum, *Quoniam multos*, à nobis integrè suo relatum loco (*sup.*, *l.* I. *sect.* II. *c.* XXVIII.); in quo et illud notavimus, liberari ab excommunicatione eos, qui non ita curiales sunt, ut eorum consilio *scelera perpetrentur;* quo quidem Leodienses satis se tutos ab excommunicatione putabant, cùm nullius malæ rei auctores extitissent.

Ergo ea erat Leodiensibus *indiscreta* excommunicatio, quæ *indiscriminatim* communicationem omnem cum Imperatore, etiam in civilibus ac necessariis negotiis prohiberet: quam profectò doctrinam toto terrarum orbe, à Leodiensi Ecclesiâ divulgatam, à nemine erroris fuisse notatam legimus, aut nunquam ab eâ Ecclesiâ postulatum ut eam ejuraret.

Quod autem objiciunt, Leodienses petitâ veniâ in communionem receptos, nihil hoc ad ejuratam epistolæ doctrinam pertinere testatur ipse Baronius, qui eâ de re ex Urspergensi[1] sic scribit (BAR., *tom.* XII. *an.* 1106, *pag.* 51.): « Leodiensis Episcopus, cæterique Coepisco» pantes, inter cætera recipiuntur in commu» nionem pœnitentiæ, hâc conditione, quòd ca» daver ipsius excommunicati per se pridie in

[1] Non alio unquam nomine Baronius appellat Conradum à Litchtenaw, Urspergensis Monasterii in Sueviâ Abbatem. Ille scripsit Chronicon ab Assyriorum Rege primo Belo ad an. 1229. (*Edit. Paris.*)

» monasterio tumulatum effoderent, et absque » ullâ sepulturâ vel exequiarum communione, » in loco non consecrato deponerent ; comprobantibus his qui aderant Archiepiscopis et Episcopis ; quia quibus vivis Ecclesia non communicat, illis etiam nec mortuis communicare » possit. » Rectè omnino et ex priscâ disciplinâ ; meritòque Leodienses emendare coacti, quod pravâ misericordiâ fecerant : interim patet hanc unam ab eis conditionem postulatam, ut cadaver excommunicati sacro loco projicerent : non profectò ut epistolæ suæ doctrinam abdicarent. Manet ergo epistola, antiquæ doctrinæ de inviolabili Regum majestate testis, adversùs Gregorii VII novitatem, quam distinctè notat ; neque quisquam eam notam eluit. Manavit opinio hujus novitatis ad posteros, ut vel Othonis Frisingensis à nobis relata verba testantur. Alios postea testes audiemus Hìc quidem Germanici nominis Episcopos ac scriptores commemorare voluimus.

CAPUT IX.

Quòd hæc decreta Gregorii VII, aliorumque Pontificum nullo deliberante aut approbante Concilio, tum pessimo exemplo et infelicibus auspiciis facta sint.

Id verò in primis notatu dignum arbitror, quòd illud Gregorii VII factum, nullâ in legitimâ Synodo, dictis sententiis, comprobatum fuit. Nam solemne est Romanis Pontificibus, ut quæ approbante Concilio fecerunt, edicant factum aut constitutum esse, *sacro approbante Concilio*, vel aliam similem adhibeant formulam, quâ ea quæ egerint Synodi judicio confirmentur. Id passim videre est in Romanis Conciliis, quorum gesta habemus. Placet, exempli causâ, referre Concilium à Joanne VIII habitum, de Carolo Calvo in imperatorem electo. Sic interrogat Pontifex (*Conc. Rom.* I, *sub* JOAN. VIII, *tom* IX *col.* 298) : « Quæ in præ» fato piissimo..... Carolo..... gessimus sententiæ » prolatione, si unanimi generalitati vestræ vide» tur, et per manûs subscriptionem etiam in » præsenti ac venerabili Synodo..... iteratò pro» mulgemus ac roboremus Sancta Synodus re» spondit : Placet et valde placet..... Tunc..... » Pontifex..... Piissimi..... Caroli..... ad impera» lia sceptra electionem et promotionem..... ex » tunc et nunc, et in perpetuum firmam et sta» bilem decernimus permansuram. Responde» runt omnes : Placet, placet, fiat, fiat. » Fit communi consensione decretum : ei subscribitur eo ritu passim : *Joannes*, vel alius quivis, *Romanæ Ecclesiæ Episcopus huic decreto à nobis promulgato subscripsi* : eodem tenore singuli Episcopi subscribunt : *Decreto à nobis promulgato*. Sexcenta ejusmodi acta in Conciliis extant. At in Gregorii VII Conciliis nihil simile. Non utì Joannes VIII de confirmando, ita hìc Gregorius de deponendo Rege Episcopos interrogat ; neque illi decretum assensione firmant. Solus Gregorius hæc edicit : « Regnum » contradico, juramentum solvo, ne quis ut » Regi pareat interdico. » Cùmque tot decreta Romanorum Pontificum extent in Conciliis promulgata, quibus Concilii consensio et approbatio inseratur ; in deponendis Regibus nihil unquam tale legimus : imò in Concilio Lugdunensi œcumenico illi decreto quo Fridericus II ab Innocentio IV deponitur, non est appositum ex formulâ consuetâ : *Sacro approbante Concilio*, sed *sacro præsente Concilio* (*tom.* XI. *Conc.*, *col.* 640.); adeo Pontifices id sibi privatim reservare voluerunt. Quod quidem, quocumque animo gesserint, certè ipsi testantur, hæc, non Conciliorum auctoritate, sed ab ipsis tantùm pontificio nomine esse gesta.

Quàm autem inauspicatò gesta sint, multa testantur. Imprimis infaustum illud, quòd tum primùm cœpit de deponendis Regibus cogitari, cùm bellis civilibus attrita respublica, ipsa etiam regia nutaret auctoritas. Saxonibus enim ab aliquot annis rebellantibus, « nonnulli Longobardo» rum, Francorum, Bavarorum, Suevorum, datâ » et acceptâ fide conglutinati sunt, qui Regem » undique bellis pulsarent (*Auct. vit.* HENR IV; » URSPERG., *p.* 382.). » Auctor vitæ Henrici id prodit : id Lambertus Schafnaburgensis : id Saxonici belli scriptor ; jamque adversùs Henricum tota se Germania, totum Imperium commovebat. Tunc Gregorius deponendum aggreditur Imperatorem, *ut à suis destitutum*, scribit Otho Frisingensis (OTH FRIS., *de Gest.* FRID., *lib* I. *cap* I; *ap* URST., *pag.* 407.). Gregorius ergo ambitiosis Principibus et quomodocumque Regem aggressuris, gerendi belli colorem et qualemcumque titulum, auctoritate apostolicâ præbuit : quo quid infelicius? Hoc verò exemplo (piget commemorare quidem ; sed causæ ratio id postulat, neque manifesta dissimulasse quidquam juvet) hoc, inquam, exemplo cæteri Pontifices tum Regibus adimere regna cœperunt, cùm ultro ruere, vel certè inclinari bellis maximè intestinis, fatiscente republicâ, viderentur. At si his prolatis decretis bella cessarent, tamen infausti erat ominis, apostolici nominis auctoritate ambitionem alere ; nunc autem magis magisque bella civilia exarsêre, profligati ingentes exercitus, qui Pontificum regnabant auspiciis, Rodolphus

Suevus, Hermannus Lotharingus[1], in præliis cæsi : et quod Bertholdus Constantiensis tradit (Berthold. *ap.* Herm., *an.* 1083; Urst., *pag.* 352.), pontificiarum partium per eam ætatem studiosissimus : « Totum Romanum imperium » civili bello, nimio schismatis dissidio laboravit, » aliis quidem Domino Apostolico, aliis Henrico » faventibus : ob hoc utrinque totum regnum » prædâ, ferro et igne miserabiliter devastan- » tibus. » Quo bello per triginta ferè annos Germania et Italia conflagravit; Roma ipsa capta, recepta, hostibus et auxiliantibus prædæ fuit; quodque omnibus pejus est, ad posteros exempla manârunt : et quoties à Pontificibus sunt inchoata talia, eædem consecutæ calamitates toti orbi testabantur, quàm infausto omine à Gregorio VII hæc cœpta sint.

Neque verò hæc referens, id nostræ causæ patrocinari volo, quòd Rodolpho et Hermanno, pontificiâ auctoritate bella moventibus, res improsperè successerint. Sanè scriptores ii qui nostris temporibus Gregorii VII aliorumque Pontificum eadem conantium acta, tanquam cœpta divinitùs, tuenda susceperunt; ubi pontificias partes felicioris successûs aura afflaverit, continuò altiùs se extollunt : tanquam nesciremus Christiani, occultis judiciis hæc agi, ac plerumque pœnæ loco à Deo immitti victoriam. Nos autem, si prospera omnia Romanis Pontificibus, tam nova in Imperium molientibus, contigissent; non minùs infaustam prædicaremus apostolicæ Sedi potestatem eam, quæ ipsi tot stragibus, totque bellis, quantumcumque prosperis, constitisset.

Nihil ergo hìc attinet commemorare Henrici IV calamitates armatosque in ipsum filios; Henricum præsertim V, jam unum superstitem, à quo victus pulsusque est : nisi quòd hoc quoque pars est infelicitatis, quòd Gregorii VII Paschalisque II decreta, tantæ impietati occasionem dederint, in eâque opem et præsidium nacta sint.

Neque eò meliùs Paschali II res postea successerunt, qui Henricum V tanto à se studio ad viventis patris regna provectum, statim atque Imperatorem coronavit, hostem expertus est, rupto iterum sacerdotii ac regni fœdere, novoque de investituris bello comparato. Sed hæc posteà paucioribus. Nam Gregorii VII Henricique IV rebus, quæ hujus quæstionis fons et caput essent, diutius nos immorari oportebat : cætera leviùs transibimus.

[1] Hermannus Lotharingus, seu potius Luxemburgus et ideo dictus Lotharingus, quia profugus in Lotharingiâ, postquam Saxones, à quibus Rex electus fuerat, sibi sensit infidos, ibi diem supremum obiit. Non enim, id quod innuere videtur Bossuet, *prœlio cœsus est.* Vid. Berthold. (*Edit. Paris.*)

CAPUT X.

Philippus I, Francorum Rex, excommunicatus, nullâ unquam depositionis mentione.

Quidquid Gregorius, eumque secuti Romani Pontifices in deponendis regibus aggressi sint (Bar., *tom.* xi. *an.* 1073; Greg. VII, *lib.* i. *epist.* xxxv.), non manavit ad Gallias infaustæ depositionis exemplum; cujus rei his temporibus insigne habemus documentum.

Anno Christi 1094, viginti ferè annis postquam Gregorii VII de Henrico deponendo infausta ac feralia edicta exierunt, historici hujus ævi, ac post illos Baronius memorat (Bar., *ib. an.* 1094, *pag.* 648. *tom.* vii. *Conc.*; Bin., *part.* i. *p.* 505; Labb., *tom.* x. *col.* 499.), Philippum I, Francorum Regem, repudiasse Bertham uxorem legitimam, et duxisse Bertradam Fulconis Comitis Andegavensis uxorem, ad hæc cognatam suam; atque adulterium raptu etiam et incestu cumulasse. Id factum Urbano II Pontifice. « Tum, » inquit Bertholdus hujus ævi scriptor (Berth., » *an.* 1094; *Append. ad* Herm. *ap.* Urst., » *pag.* 372.), in Galliarum civitate quam Ostio- » nem vulgariter vocant, congregatum est gene- » rale Concilium, à venerando Hugone Lugdu- » nensi Archiepiscopo ac Sedis apostolicæ » Legato, cum Archiepiscopis, Episcopis et Ab- » batibus diversarum provinciarum, 17 Kal. » Novembrium : in quo Concilio Rex Gallia- » rum Philippus est excommunicatus, eo quòd, » vivente uxore suâ, alteram superinduxerit..... » Hæc omnia, inquam, ibi sunt constituta et » apostolicâ legatione firmata. »

Anno sequente, ipse Papa Urbanus II habuit Placentinum Concilium. Citatus Philippus, eodem Bertholdo teste (*Ibid*, *an.* 1095, *p.* 373.) *inducias impetravit.* Paulò post, eodem anno 1095, « in Galliis, inquit, ad Clarummontem » Synodus generalis à Domino Papâ congregata » est, in quâ tredecim Archiepiscopi cum eorum » suffraganeis fuerunt, et ducentæ quinque pas- » torales virgæ numeratæ sunt. In hâc Synodo » Dominus Papa...... Philippum Regem Gallia- » rum excommunicavit, eo quòd, propriâ uxore » dimissâ, militis sui uxorem in conjugio socia- » vit. » Alii historici idem memorant; nec tanto scelere, nec tam justo anathemate toties iterato, neque tanti Concilii tantique Pontificis auctoritate, detractum imperium Philippo fuit. Nemo id decrevit, nemo minatus saltem est, nemo id animo designavit; cùm tamen præcessissent

Gregorii VII Henricum deponentis multa decreta, gravesque ad Philippum ipsum aliis de causis maximis, etiam intentatæ depositionis minæ, quas vidimus (*sup., lib.* II. *cap.* XXVII.). Sed neque his Franci auscultabant, et ab iis adversùs Francos Romani Pontifices temperabant.

Verum quidem est quod Bertholdus scribit (BERTH., *p* 375.), anno 1096, « Philippum » Regem Galliarum, jamdudum pro adulterio » excommunicatum, tandem Domino Papæ, » dum adhuc in Galliis moraretur, satis humi- » liter ad satisfactionem venisse, et, abjuratâ » adulterâ, in gratiam receptum esse, seque in » servitium Domini Papæ satis promptum exhi- » buisse. »

Sed eò fuit sceleratior atque odiosior, quòd Vicario Christi datam fidem fefellit. Unde Ivo Carnotensis, per ea tempora Episcopus, omniumque Episcoporum doctissimus atque sanctissimus, scribit (IV. CARN. *ad* RAD. RHEM., *part* II. *ep.* CCXI. *pag* 90.): « Regem excom- » municatum à Domino Papâ Urbano in Claro- » montensi Concilio, factoque cum Bertradâ » divortio, reversum ad ejus consortium, iterum » excommunicatum esse in Pictavensi Concilio à » Cardinalibus Joanne et Benedicto. » Quâ de re sic scriptum legimus in hujus ævi historicis (*Vit* BERNARD. *I. Abb. de Tirono, per* GAUF. GROSS. DUCHES., *tom.* IV. *p.* 167; LABB., *t.* X. *col.* 720 *et seq.;* BAR., *tom.* XI. *an.* 1100; HUG. FLAVIN., *in Chron. eod. an*): « Per idem tem- » pus duo Cardinales apostolicæ Sedis legatione » fungentes, ad urbem Pictavium Concilium » convocârunt, in quo CXL [1] Patres adfuerunt, » qui Philippum Regem Francorum, propter » uxorem Fulconis Consulis Andegavensium, » quam in adulterio tenebat, anathematis vin- » dictâ percusserunt » Idem refert Hugo Flaviniacensis Abbas, in Chronico, ad annum 1100.

Cùm autem Philippus hoc ad flagitia addidisset, ut, reversus ad vomitum, diutissime in excommunicatione sordesceret ac computresceret, nihilo tamen secius Episcopi æquè ac cæteri omnes in obsequio perstitêre. Perstitit ipse Ivo Carnotensis omnium fortissimus, pro eâ quoque causâ, tantique scandali ecclesiasticâ ultione ab iniquo Rege carceres, aliaque infanda perpessus, ut ad alia Regis scelera etiam persecutoris nomen accederet.

Procul ergo ab nostrorum animis abfuit illud Germanis multis hoc tempore persuasum; nempe excommunicatione seu anathemate abrumpi omne vinculum [1] societatis humanæ, ac nequidem in civilibus communicari posse cum excommunicatis Regibus: procul abfuit à Francorum regno illa, de deponendis Regibus, reipublicæ infausta sententia, cùm Regi flagitiosissimo, excommunicationis datæque fidei, per tantum temporis spatium contemptori, nemo eam pœnam vel verbo intentarit, nedum re ipsâ intulerit.

[1] LXXX tantùm numerat Hugo Flaviniacensis. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XI.

Loci quidam Ivonis Carnotensis per summam inscitiam objecti solvuntur: corona regia Regi restituenda in his locis quid sit? Ivonem cum aliis omnibus Francis in obsequio perstitisse: Guillelmi Malmesburiensis locus.

Quanquam hæc per se clara et invicta sunt, tamen expedire nos oportet ea quæ sunt à Francisco Jureto notata, ad Ivonis epistolam XLVI, et à Cardinale Perronio objecta (*Observ. ad* IVON., *epist.* XLVI. *part.* II; PERR., *œuv. div. p.* 607.).

Nempe Ivo sic scripsit ad Urbanum II (*Epist.* XLVI. *pag.* 21.): « Venturi sunt ad vos in proxi- » mo nuntii ex parte Regis Francorum....., qui » confidentes in calliditate ingenii sui et venus- » tate linguæ suæ, prædictis de causis impunita- » tem flagitii se impetraturos Regi, à sede apo- » stolicâ promiserunt: hâc ratione ex parte usuri, » Regem cum regno ab obedientiâ vestrâ disces- » surum, nisi coronam restituatis, nisi Regem » ab anathemate absolvatis. » Hìc quidem videmus anathemate percussum haud minùs pro Rege agnosci. Subdit Regis *præceptum* de convocandis Trecas trium provinciarum Episcopis, quibus Rhemensis, Senonensis, Turonensis Archiepiscopi paruissent: adeo nihil intermissum eorum, quæ regiis præceptis consuevissent fieri, ac tam pronam omnium ordinum circa Regem fuisse constat obedientiam, ut etiam periclitari posse videretur unitas ecclesiastica, nisi excommunicatum Regem Urbanus absolveret. Quo quidem metu Ivo negat ecclesiasticam disciplinam solvi debere ab Urbano. Verùm hæc scribens, nihil interim de adimendo Regi imperio cogitat. Sed Franciscus Juretus hæc Ivonis verba commemorans: *Nisi coronam restituatis, nisi Regem ab anathemate absolvatis*, hæc addit: « Hic locus eorum adjuvat sententiam qui asse- » runt Philippo excommunicato à Papâ Ur- » bano II, interdictum simul regnum Franciæ. » Nimis imperitè ille quidem. Sanè Ivo scribit sic epistolâ LXVI, ad Hugonem Lugdunensem Ro-

[1] Longissimè aberant Galli nostri ab illo errore, in quo tunc plerique Germanorum versabantur, quibus persuasum erat, eum, qui *in excommunicatione sorduerat*, diem et annum, non posse deinceps Regem esse. Vid. sup (*Edit. Paris.*)

manæ Ecclesiæ Legatum : « Turonensis Archi-» episcopus in Natale Domini, Regi contra in-» terdictum vestrum coronam imponens, hâc » arte à Rege obtinuit ut Joannes eidem Eccle-» siæ præficeretur Episcopus. » Item epistolâ LXVII, « Turonensis Archiepiscopus contra in-» terdictum Legati vestri in Natale Domini Regi » coronam imposuit. » Item epistolâ LXXXIV, ad Joannem Presbyterum Cardinalem, Romanæ Ecclesiæ Legatum ; « Quidam Belgicæ Provin-» ciæ Episcopi in Pentecoste contra interdictum » bonæ memoriæ Urbani, coronam Regi impo-» suerunt. » Videmus in Natali à Turonensi Archiepiscopo, et in Pentecoste à Belgis Episcopis coronam impositam : quæ si quis retulerit ad solemnem illam coronationem, quâ inaugurantur Reges, prorsus ineptiat. Ea enim et semel fit, neque à Turonensi aut Belgis Episcopis fieri consueverat, sed ab Archiepiscopo Rhemensi : quo jure longè antea, ut Annales habent (Duch., *tom.* IV. *p* 161.), Philippus vivo Henrico patre *anno* 1059, *Henrici Regis trigesimo secundo*, *à Gervasio Rhemensi Archiepiscopo consecratus* fuerat, *cùm septennis esset.* Ergo illa corona, de quâ Ivo agit, quotannis in præcipuis festis imponi solebat. Quam cæremoniam honoris ecclesiastici genus quoddam, ab ipsis Episcopis adhiberi solitum, Regi anathemate percusso, Pontifices eorumque legati adhiberi vetabant. Hæc illa est corona, quam *restitui* sibi, soluto anathemate, Philippus postulabat; non autem corona regia, sive regia potestas, quâ usque adeo integrâ potiebatur, ut eâ etiam exerceret, quæ in ecclesiasticis negotiis ipsisque etiam episcopalibus promotionibus, ad regium officium pertinerent.

Sanè Ivo significat detineri à se tantisper de excommunicando Rege litteras ab Urbano II missas : quia, « nolo, inquit (*Ep.* XXIII. *p.* 11.), » regnum ejus, quantum ex me est, adversùs » eum aliquâ ratione commoveri. » Sed aliud profectò est, propter eas litteras aut aliquod decretum pontificium regno cadere; aliud regnum in Regem *aliquâ ratione commoveri;* quod quidem plerumque fit in impios Reges, legum divinarum atque ecclesiasticæ censuræ publicos contemptores : quo sensu item dixit : « Regis » anathemate periclitari terram (*Ep.* CXLIV. » Pasc. II. *p.* 61.). » Cæterum quæ ulteriùs de sollicitato Regis imperio Juretus suspicatur, mera somnia sunt, à Francorum moribus ac sensibus aliena.

Et quidem Willelmus Malmesburiensis Anglus de Concilio Claromontano hæc scribit (Willel Malm., *lib.* IV. *de gest. Reg. Ang.*, *cap.* II.) : « In eo Concilio excommunicavit Do-» minus Papa Regem Philippum Francorum, » et omnes qui eum vel Regem vel Dominum » suum vocaverint, et ei obedierint, et ei locuti » fuerint, nisi quod pertineret ad eum corri-» gendum » Cæterùm cùm unus hæc scribat, cæteris repugnantibus, facilè intelligimus scriptorem extraneum, ac rerum nostrarum ignarum audito excommunicationis pronuntiatæ nomine, ex suo supplevisse, quæ Imperatoris excommunicationi Pontifices miscuissent. Sed profectò quæ turbato Germaniæ statu in Imperatores audebant, haud competebant Franciæ, altâ pace, optimis legibus, atque hæreditariâ successione firmatæ.

Quis autem sanæ mentis crediderit deponendo Regi Francorum delectam esse à Pontifice Claromontanam urbem, partem imperii Francici, aut Francos Episcopos, qui in eâdem Synodo frequentissimi sederint; cùm eos in Regis obsequio perstitisse, vel ex uno Ivone satis constet? Jam Regi deposito quis substitutus fuit? Ludovicusne VI, ejus filius, quem patri semper fuisse obsequentissimum Sugerius Abbas in ejus vitâ scribit (Sug., *vit.* Lud. VI. *ap.* Duch)? An nobilissimum regnum in anarchiam redactum ab Ecclesiâ est, eo tempore quo proceres suos cruce signatos, ac nobilitatis robur in christiani nominis hostes emittebat? Quis hæc deliria non contemnat?

Sanè quod memorat Juretus in Chronico Cœnobii sancti Dionysii scriptum esse : « Toto tem-» pore excommunicationis ejus actis publicis » solitum subscribi : Regnante Domino Jesu » Christo, » longè est insulsissimum, cùm profectò non nisi imperitissimus ac stolidissimus negare possit, hunc titulum in honorem Regis Regum Jesu Christi longè ante ea tempora, ipsis etiam Caroli Magni temporibus, ac deinceps passim et ubique terrarum frequentatum, sub iis quoque Regibus, qui vel maximè ecclesiasticâ pace florerent.

Si tamen obstinatè Willelmo Malmesburiensi creditum volunt, dictam ab Urbano in Philippum depositionis sententiam ; cùm interim constet Francos etiam Episcopos, eosque sanctissimos atque fortissimos, in Regis obedientiâ perstitisse; nempe id quoque argumento erit, quàm hæc de deponendis Regibus decreta apud Francos nulla habeantur. Sed nos in rebus gestis ipsam veritatem, non causæ nostræ præsidia, etiam ab adversariis ministrata, quærimus.

CAPUT XII.

De investituris inter Paschalem II et Henricum V Imperatorem : excommunicationes à Conciliis latæ : depositio in Rhemensi Concilio à solo Papâ : facta compositio in Lateranensi I generali sub Calixto II, revocatæ depositionis, aut Regis rehabilitati nullâ mentione.

Per eadem ferè tempora sub Paschale II et Henrico V Imperatore, Henrici IV filio, gravis illa à Gregorii VII et Urbani II decretis inchoata de investituris contentio, in apertum bellum erupit; quamvis investituræ etiam per annulum et baculum, priscis temporibus à viris etiam sanctissimis frequentatæ, adhuc in Franciâ, alio licèt ritu [1] celebrarentur. Sed Germani Imperatores per eam tempestatem abutebantur iis, ut Ecclesias venderent, æternæque servituti Christi sponsam addicerent. Illud certum, tanta dissidia haud difficulter potuisse componi, paululum, ut postea factum est, immutatis ritibus; si jam inde ab initio pacatos animos adhiberent. Sed Germani ferociebant: Itali aspernabantur: interim prælia, cædes; bellisque atrocibus Germania, Italia, Roma ipsa, in suis quoque mœnibus conflagrabat.

Adactus Paschalis ab Henrico, ut investituras ipsi concederet, atque ejus privilegii causâ hæresis etiam infamatus. Quare anno 1112, Concilio Romæ habito, Lateranensi II, sese ultro à Sede apostolicâ deponere voluit [2] : sed vetitus est à Patribus, qui, hortante Pontifice, hanc sententiam protulerunt (*tom.* X *Conc. col.* 768.) : « Privilegium illud, quod non est privilegium, » sed pravilegium..... per violentiam Henrici Regis extortum, nos omnes in hoc » sancto Concilio, cum eodem Domino Papâ » congregati, canonicâ censurâ et ecclesiasticâ » auctoritate, judicio sancti Spiritûs, damnamus » et irritum esse judicamus... Et acclamatum » est ab universo Concilio : Amen, amen : fiat, » fiat : » quod iterum atque iterum notari volumus, ut intelligatur quo ritu agi soleat, cùm Patrum consensione decreta firmantur.

De eâdem Synodo Lateranensi anno 1112, hujus temporis scriptor manuscriptus in conciliorum editione à Binio aliisque deinceps collectoribus relatus, hæc scribit (Bin., *tom.* VII. *part.* I. *pag.* 543; Labb., *tom.* X. *col.* 771.) : « Anno Incarnationis Dominicæ 1112, celebratum est Romæ Concilium, in quo irritum judicatum est prædictum privilegium, dataque » est sententia excommunicationis in personam » Regis, non à Papâ, qui juraverat se nunquam facturum hoc, sed ab Ecclesiâ injuriam » sui patris vindicante. » Nihil hìc de depositione audimus, quod infausto successu, hæc nonnihil tum refrixisse videantur; neque in Conciliis Patres ita pronuntiare solerent.

Idem enim advertere est in Concilio Viennensi, Guidone Archiepiscopo, mox Calixto II Papâ, præsidente. Sic autem Patres decernunt (*tom.* X *Conc. col.* 784.) : « Henricum Teutonicorum Regem excommunicamus, anathematizamus, et à gremio sanctæ matris Ecclesiæ sequestramus : » ubi disertè eum pro Rege habent; ac posteà epistolâ ad Paschalem datâ de confirmando hoc decreto, hæc scribunt : « Adfuerunt Legati Regis, » et : « Scriptum illud quod Rex [1] à simplicitate vestrâ extorsit, » damnavimus; in ipsum etiam Regem nominatim ac solemniter et unanimiter sententiam » anathematis injecimus (*Ibid., col.* 785.). » Sic à Concilio Lateranensi jam, et à se quoque nunc excommunicatum, Regem appellant; neque de depositione quidquam agunt : adeò, quod jam diximus, hæc à Conciliorum ritu et consuetudine abhorrebant.

Conon quoque Prænestinus, Sedis apostolicæ Legatus, Hierosolymis habito Concilio, « excommunicationis sententiam in Regem dictavit, et eamdem in Græciâ, Hungariâ, » Saxoniâ, Lotharingiâ, Franciâ, in quinque » Conciliis, consilio prædictarum Ecclesiarum » renovando confirmavit (*Vid. ibid., col.* 767, » *et* 808.). » Hæc anno 1116, in Concilio Lateranensi IV, aliis III, sub Paschale II, relata et probata sunt. Quare et illud approbatum est : Henricum V et esse excommunicatum, et tamen permanere Regem : contra quod Germanos multos per ea tempora sensisse vidimus. In eâdem Synodo decretum à Paschale factum est, in hæc verba (*Ibid., col.* 807.). « Illud malum » scriptum, quod pro pravitate sui pravilegium » dicitur, condemno sub perpetuo anathemate,

[1] Quis fuerit ille alius ritus prorsus ignoro. Certè, primæ stirpis Francorum Reges per baculum investituras dedisse testis est S. Romanus, quem eo ritu Clodovæus II, seu pater ejus Dagobertus, Rothomagensem Episcopum investivit; neque alio ritu Alricum Cenomanensem Episcopum à Ludovico Pio, an. 832, investitum fuisse memorat is, qui Alrici vitam scripsit. Eodem ritu modoque celebratas fuisse investituras per annulum et baculum tempore Ivonis Carnotensis, ex ejus scriptis intelligimus. Sed Calixto II Pontifice, cùm Romani Imperatores per sceptrum suos Episcopos cœperint investire, placuit Francis Regibus vivâ voce deinceps, vel scripto investituras dare. (*Edit. Paris.*)

[2] Sic unus Gotfridus Viterbiensis. Cæteri historiarum aut chronicorum auctores hoc dicunt tantùm : Paschalem II, hæreseos insimulatum, sese eâ suspicione liberavisse. Vid. Gotfr. Chron. part. XVII. pag. 508. (*Edit. Paris.*)

[1] Henricus V.

» ut sit nullius unquam bonæ memoriæ; et rogo » vos omnes ut idem faciatis: tunc ab universis » acclamatum est: Fiat, fiat. » Sic nempe agebatur cùm Concilii auctoritate et approbatione res fierent: cujus generis decretum in deponendis Regibus nullum unquam legimus ab ullo Concilio factum.

Denique Paschale II ac Gelasio II Pontificibus, de excommunicato Henrico V multa; de deposito, nihil in actis legimus: quanquam multi, inolitâ à Gregorii VII temporibus opinione, excommunicationem ipsam cum depositione conjunctam putabant, et à Regis obedientiâ abhorrebant.

At, Calixto II Papâ, aliter gestum est; neque tantùm excommunicatus Henricus V, sed etiam depositus: quæ tamen diversissimis ritibus facta sunt. Id videre est in concilio, quod Calixtus II adversùs Henricum V, ejusque Antipapam Burdinum, anno 1119, Rhemis habuit. Eo enim in concilio, Patrum sententiâ, transacta sunt omnia, præter ea quæ ad Henricum deponendum attinerent. Ac statim quidem, cùm de compositione ageretur, profecturus Pontifex ad Imperatorem, sic Synodum allocutus est: « Sicut » conventionem pacis, si fiat, vobiscum et per » vos confirmare optamus; sic in commentorem » fraudis, si infidelis evaserit, judicio Spiritûs » sancti et vestro, gladium Petri vibrare » tentabimus (*Vid. tom.* X *Concil. col.* 872, » 875.). » Neque res aliter gesta est. Itaque non modò ea, quæ de compositione, deque investituris, sed etiam quæ de excommunicatione Imperatoris, et Antipapæ tractata sunt, Patrum consensione et judicio acta memorantur; idque est gestis inditum. At postquam Imperator pollicitis non stetit, omissumque est jam pacis negotium; in actis legitur à CCCCXXVI Episcopis et Abbatibus candelas tenentibus excommunicatos eos esse « quos præcipuè proposuerat excommuni» care Dominus Papa; inter quos primi nomi» nati sunt Rex Henricus, et Romanæ Ecclesiæ » invasor Burdinus (*Vid. ib., col.* 878.), » quem schismatici Gregorium VIII appellabant. Sic Patres cum Papâ de excommunicatione decrevisse referuntur. Tum de Papâ tantùm additur: « Absolvit etiam Dominus Papa, auctoritate » apostolicâ, à regis fidelitate, omnes quotquot » ei juraverant, nisi resipisceret: » totumque illud quod in depositione Regum fit, tacentibus Episcopis, à Romano Pontifice solo agitur. Factum sæpe notamus, facti causas posteà investigabimus.

Neque ita multò post Calixtus et Henricus, dissidiis bellisque atrocibus fessi, in hanc formam consenserunt: Imperator quidem, « ut » investituram per annulum et baculum dimit» teret, ut liberam Ecclesiis electionem et con» secrationem fieri concederet; » Papa verò, « ut electiones Teutonici Regni, in Regis fiant » præsentiâ: ut electus regalia per sceptrum à » Rege recipiat (*Conc. Later. I gener.; ibid.* » *col.* 901, 902.): » quæ in Concilio generali Lateranensi I, sub Calixto II, anno 1123, gesta et probata sunt, quemadmodum jam in Concilio Rhemensi omnium Episcoporum judicio tractata, composita, limata et confirmata fuisse diximus.

Nihil quidquam aliud ab Imperatore, deposito licèt, cùm Ecclesiæ reconciliatus est, postulatum fuit. Uti regnabat Henricus, vetante licèt Pontifice, ita porrò regnavit. Non se ille regno restitui aut rehabilitari, ut vocant, voluit; juris sui securus, satisque confisus eâ in re à Pontifice, ut nihil detrahi, ita nihil dari posse. Neque etiam eâ de re quidquam Pontifex cum Imperatore egit, aut ab eo postulavit, cùm postularet ea quæ juris ecclesiastici esse reputabat: quod certo argumento est, nihil hæc visa esse ad ecclesiasticum dogma, aut omnino ad jus ecclesiasticum pertinere, cùm ab errantibus et delinquentibus expressa ejuratio postuletur eorum, quibus dogmata Ecclesiæ aut certè ejus jura violari judicetur.

CAPUT XIII.

Sanctorum Patrum ejus ævi, Anselmi Cantuariensis, Ivonis Carnotensis, Bernardi Claravallensis, de Imperatorum depositione silentium: Locus Anselmi probantis Walerannum Henrico IV deposito, ut Regi, adhærentem.

Vixere his temporibus (id est undecimo et duodecimo sæculo) viri sanctitate ac doctrinâ conspicui, Episcopi, Fulbertus Carnotensis, Anselmus Cantuariensis, Ivo item Carnotensis, Bernardus Claravallensis Abbas, aliique multi, quorum de omni re ecclesiasticâ habemus epistolas, sermones, tractatus. Memorabile certè est de deponendis Regibus nihil ab eis scriptum, cùm eâ contentione tota jam Ecclesia personaret; et tamen multa tractârunt, quæ huic causæ proxima viderentur: Anselmus in investituris tollendis, adversùs Reges Anglos multa egit, multa scripsit, multa sustinuit; intentaturque sæpe tunc excommunicationis, at, ne verbo quidem, depositionis metus. Ivo Carnotensis prolati in Philippum I, Francorum Regem, anathematis defensor acerrimus, multus in eo negotio est; at interim de deponendo Rege Ec-

clesiæ contemptore, ne quidem cogitasse, imò in ejus obedientiâ, gravibus licèt afflictum incommodis, perstitisse vidimus. Bernardus, ut alia omittamus, discipulum suum Eugenium III docet omnia sigillatim, quæ ad pontificale officium pertinere videantur. Subit autem admirari, cùm de minutissimis agat, de deponendis Regibus, tam gravi re, ne verbo quidem egisse, aut monuisse quidquam, imò verò deterruisse, ut sequentia demonstrabunt. Interim, ut de silentio duntaxat hìc agamus, tanti profectò silentii, in tantâ re, tantoque christiani orbis motu ac tumultu gestâ causam aliquam fuisse oportet. Nullam autem invenio nisi hanc; quòd huic rei tam novæ, tam insolenti, immisceri nollent.

Facilè autem eò adduci potuerunt ut à scriptis temperarent, quibus vel tantillum Romanus Pontifex læderetur; ne scilicet pessimis Imperatoribus et Pontificibus apostaticis, quos Imperatores sustentabant, adversùs veros Pontifices favere viderentur. Ad hæc viri boni reprehendere plerumque Romanorum Pontificum, Joannis etiam XII manifesta flagitia verebantur: testis Otho Frisingensis sæpe memoratus De auctore vitæ Henrici IV, jam vidimus quàm cunctanter memoret eorum assertiones, qui ejus depositionem improbarent. Si tam timidè ille agebat, qui Henrico faveret, quantò libentiùs alii Catholici conticescebant! Atque utinam infausta hæc oblitterari sinerent præposteri defensores, ac non pro fidei decretis obtruderent. Fortassis hæc meliùs tacerentur. Quominus miramur fuisse paucos, qui adversùs Pontifices Regum depositores expressè dicerent; at qui pro ipsis scriberent, innumerabiles haberemus, nisi hæc tum pro Pontificum honore ac pace Ecclesiæ, tacenda potiùs quàm laudanda viderentur.

Neque tamen eò usque conticuêre, ut non suam quoque sine ullius offensione sententiam expromerent; quod vel ex uno Anselmo probare possumus. Is theologicâ scientiâ præcellentissimus, Cantuariensis Archiepiscopus factus est, Urbano II Pontifice: quo tempore imperabat Henricus ille IV, tot decretis depositus, inducto etiam Guiberto Antipapâ, jam apertè schismaticus. Per ea ergo tempora, Valerannus Naumburgensis Episcopus [1], Henricianarum partium, misit ad Anselmum epistolam quâ interrogabat de azymo et fermentato, aliisque ritibus. Huic epistolæ rescripsisse Anselmum anno 1094, Urbani II tempore memorat Dodechinus, et post eum Baronius (Dodech., *Chron. an.* 1094, *pag.* 135; Bar., *an.* 1096, *tom.* XI. *pag.* 713; *Vid. oper.* Ansel., *pag.* 135.). Anselmi Epistola sic incipit: « Anselmus servus Ecclesiæ Cantuariensis, Waleranno Naumburgensi Episcopo. Scienti breviter loquor. Si certus essem » prudentiam vestram non favere successori » Julii Cæsaris, et Neronis, et Juliani Apostatæ, » contra successorem et Vicarium Petri Apostoli » libentissimè vos ut amicissimum et reverendum » Episcopum salutarem. » Quo loco statim id occurrit: à beato Anselmo, ut Urbanum Petri, ita schismaticum Imperatorem, pro successore Cæsarum, Julii, Neronis et Juliani Apostatæ, fuisse agnitum, quos veros ac legitimos Imperatores fuisse nemo negat. Ac de ipso Nerone Scriptura testatur. Sed mentem Anselmi, quæ deinde secuta sunt, luculentiùs edocebunt.

Urbano mortuo, ac Paschale II in ejus locum substituto, interrogat iterum Anselmum Walerannus de *Sacramentorum diversitate,* atque in fine epistolæ hæc scribit (*Ep.* Wal. *ad* Ansel., *int. oper.* Ansel., *pag.* 137, 138, 139.): « *Gratiâ Dei sum id quod sum;* ex Saulo » Paulus, ex adversario Romanæ Ecclesiæ, in» timus Paschali Papæ, acceptissimus Cardina» lium consecretarius, et in omnibus in hâc parte » prosperos spero successus. Joseph in domo » Pharaonis, ego in Palatio Henrici Imperatoris; » neque iniquitas, neque peccatum meum, si, » quod absit, aut quasi Nero incestus, aut » apostata Julianus. » An igitur ille conversus ex Saulo Paulus, ille Papæ acceptissimus, Henricum Regem depositum ac schismaticum ejuravit? Minimè: quin potiùs apud eum fuit, ut apud Pharaonem Josephus. Atqui Josephus Pharaonem, ipsâ Scripturâ teste, procul dubio pro vero Rege habuit, quippe regni administer: igitur et Walerannus Henricum; neque ei denegabat agnitam in Nerone ac Juliano Apostatâ dignitatem, sed tantùm aversabatur scelerum consortium; neque ab ejus imperio, sed tantùm à schismate discedebat.

Ad eum sic affectum erga schismaticum et depositum Principem hæc rescribit Anselmus: » Domino et amico Waleranno, gratiâ Dei » Naumburgensi venerabili Episcopo, Anselmus » servus Ecclesiæ Cantuariensis salutem, servi» tium, orationes, dilectionis affectum. Gaudeo » et gratias ago Deo, quia, sicut scribitis, glori» ficat eum in vobis Ecclesia catholica, quoniam » in vestrâ mutatione divinæ bonitatis apparet » gratia, et Domini Papæ Paschalis amicitiam » habetis et familiaritatem; ut jam mihi liceat

[1] In Saxoniâ.

» vestram amicabiliter salutare sanctitatem (*Ep.* » *ad* ANSEL WAL., *p.* 130.). » Ergo Waleramnus, Anselmus, ac, si verum amamus, ipse Paschalis, depositiones istas, à Gregorio VII inventas, pro nihilo habebant [1]; idque tantùm postulabant, ut Episcopi à Guibertino schismate abhorrerent : adeo horum pertæsum erat.

CAPUT XIV.

Ivonis Carnotensis loci quidam expenduntur : exempla memorantur : horum occasione de Regaliæ causâ, atque initâ per Episcopos Gallicanos compositione, actum : de Gratiani Decreto quædam afferuntur.

Eâdem ætate vigebat sanctus Ivo Carnotensis, in cujus decreto multa legimus ex antiquâ de Regibus Ecclesiæ traditione deprompta; illud imprimis ex Isidoro descriptum : « Populi peccantes judicem metuunt : Reges autem, nisi » solo Dei timore metuque gehennæ coercentur, » liberè in præceps proruunt (*Decr.* IVON. » CARN., *part.* XVI. *c.* XLII; *Vid. sup.*, *lib.* I. » *sect.* II. *c.* XXXII.). » Quippe qui in supremâ temporalium arce ab ipso Deo constituti, in temporalibus nihil nisi à Deo metuant : quæ profectò vana sunt, si deponi possunt, depositique ac privati, aliis quoque pœnis obnoxii vivunt.

Quod autem scripsit, id etiam exemplo docuit, qui Regi, Ecclesiæ atque anathematis contemptori, tam promptam ubique præstitit obedientiam.

Sanè in Decretum transtulit partem epistolæ Gregorii VII ad Herimannum Metensem; sed cur eam attulerit, quidve ex eâ probare voluerit, testatur hic titulus : « Nullam dignitatem sæcularem, sed nec imperialem honori vel dignitati episcopali posse adæquari (*Ibid., part.* V; » *de subl. Episc. pag.* 378.). « Quare eum locum epistolæ protulit, quo Gregorius VII ex Gelasio, Ambrosio, aliisque probat, Sacerdotes Christi Regibus antecellere. Quæ autem huic loco inserta atque implicita reperit de Rege Francorum deposito, ille profert quidem, ne textum mutilet, sed in quo vim faciat, titulus indicavit.

Non ergo id Ivo fecit, quod Gratianus postea. Nempe hic ex relato Gregorii VII loco, ejusque de deposito Childerico sententiâ, caput particulare fecit, jam sæpe memoratum: *Alius* (*Caus.* XV. *quæst.* VI. *c.* III.), idque ad proprium finem retulit Disertè enim scribit : « A fidelitatis » etiam juramento Romanus Pontifex nonnul- » los absolvit, cùm aliquos à suâ dignitate de- » ponit. » En Gratiani mens, ac velut hujus capitis titulus. Cui rei probandæ addit alia duo capita : alterum ex eodem Gregorio VII, alterum ex Urbano II : neque enim habuit antiquiora, quæ expromeret. At Ivonis tempore nondum hæc idonea visa erant, quæ in Decretorum librum suo venirent nomine ac titulo : neque post Gratianum, proprio ac nativo sensu, pro verâ depositione à glossariis accepta sunt, uti jam vidimus.

Erant tamen ea tempora, quibus vel maximè flagraret, post Gregorii VII, Urbani II, ac Paschalis II decreta, de investituris cum Henrico V suborta contentio. Neque tamen Ivo eò adduci potuit, ut investituras prorsus intolerabiles judicaret, nedum inter hæreses, ut multi illius temporis, deputaret. Testis epistola ad Joannem Lugdunensem (*Epist.* CCXXXVI.). Idem post interdictum Concilii Claromontani : « Ne Episcopus vel Sacerdos, Regi vel alicui laico » in manibus ligiam fidelitatem faciat (*Conc. Cla-* » *rom.*, *can.* XVI. *t.* X *Conc. col.* 508; IVO » CARN., *ep.* CL.), » Radulphum Archiepiscopum Rhemensem adduxit ad Regem, qui talem fidelitatem ipsi faceret, quia aliter pax ecclesiastica stare non potuit. Id fecit vir κανονικώτατος, verique ac necessarii Ecclesiæ juris defensor acerrimus. Hujus exemplo discimus primitiva Ecclesiæ jura inviolata habere : adventitia quoque et secundaria tueri pro viribus : ex necessitate interdum melioris rei gratiâ ac pacis studio, omittere. Quo exemplo, Episcopi Gallicani eam de regaliâ compositionem inierunt, quâ necessaria permitterent, jam amissa relaxarent, nova, et iis quæ concederent potiora, lucrarentur; ut et obiter aliquid, occasione Ivonis, quod ad hanc causam et initam à Clero Gallicano pacem faciat (quandoquidem nostri censores tantopere hanc improbant) (NICOL. DUBOIS, *et* CHARLAS, *tract. de Libert. Eccles. Gallic. pass.*) afferamus.

Cæterùm id præcisè è quæstione nostrâ est, quòd Ivo Pontificum Romanorum studiosissimus, non modò non tuetur ea, quæ in deponen-

[1] *Anselmus depositiones istas pro nihilo habebat*, ait BOSSUET : nec mirum; quippe qui ducem sequebatur Lanfrancum ante se Cantuariensem Archiepiscopum, illum quem in suis epistolis impensissimè veneratur. Lanfrancus autem, posteaquam Hugonem quemdam, ut censent P. Bened. redarguit, eo quòd, in epistolâ ad se missâ, Gregorium VII vituperabat, Guibertum Antipapam plurimum extollebat, et victoriam ab Henrico de Rodolpho reportatam magnificentiùs prædicabat; sic dicit de Henrico Imperatore : « Credo quòd Imperator, non sine » magnâ ratione, tantam rem non est aggressus patrare, » nec sine magno auxilio Dei tantam potuit victoriam » consummare. » Lanf. ep. LIX. edit. Bened. p. 329. (*Edit. Paris.*)

dis Imperatoribus fecerint, sed antiqua de Regibus à solo Deo judicandis Patrum decreta, verbo et exemplo defenderit.

CAPUT XV.

Bernardus Claravallensis Abbas : sub Innocentio II schisma ingens extinctum : libri de Consideratione ad Eugenium III.

Gratianus ille quem memoravimus, Monachus Bononiensis, triginta ferè annis post Ivonem mortuum, Decretum suum composuit ex Conciliorum canonibus, decretalibus epistolis, et Patrum sententiis. Qui quidem, quam imperitè, nulloque delectu multa congesserit, nihil necesse est commonere doctos. Is primus omnium, decretis inserit illum titulum, quem suprà memoravimus : Quòd *Romanus Pontifex quosdam à juramento fidelitatis absolvat.* Quod igitur Romanis Pontificibus maximè omnium favere videretur, ab iis commendatus, magnam apud posteriores canonistas et theologos auctoritatem obtinuit; sed longè postea, cum decimo tertio sæculo vix innotescere cœperit. Cæterùm, uti jam diximus, apud omnes constat, tanti valere ab ejus Decreto deprompta capita, quanti sunt auctores ii, ex quibus descripta sunt.

Jam verò apostolicum virum, neque tantùm Ecclesiæ Gallicanæ, verùm etiam universæ lumen, beatum Bernardum audiamus. Is viginti duo annos natus Cistersiense Monasterium ingressus est, eo tempore, quo gravibùs dissidiis cum Henrico V Ecclesia laborabat, atque Imperatorum depositionibus omnia perstrepebant. Anno deinde Christi 1130 et sequentibus, egregia ejus fuit opera pro Innocentio Pontifice, adversùs Petrum Leonis, qui Anacleti nomine Petri cathedram occuparat. Quo in dissidio lata persæpe excommunicatio adversùs schismaticum Pontificem ejusque asseclas, quorum multi erant Principes, eâque causâ nominatim excommunicatus Rogerus Siciliæ Rex, in Lateranensi II generali Concilio (*Conc. Later. II, tom.* X. *col.* 999 *et seq.*), præsidente Innocentio, anno 1139, de depositione ne minæ quidem auditæ sunt, cùm in schismate, novem jam annis obstinatissimo animo perduraret. Innocentius ac Bernardus aptioribus remediis rem ecclesiasticam promovebant.

Anno postea circiter 1152, scribere aggressus est admirandum opus *de Consideratione, ad Eugenium III*, ex quo libro multa depromimus; sed priùs libri argumentum afferendum est. Eo ergo libro sanctissimus vir, Eugenium III, olim in Claravalle optimis vitæ monasticæ præceptis institutum, ad apostolicæ jam gubernationis vitæque regulas informabat. Cùm autem undique temporales causas ad apostolicam Sedem ultro deferrent, iisque curis, vel maximè Romani Pontifices premerentur; has quidem sanctus vir, etsi apostolico officio non satis dignas, haud tamen omnino removeri posse putabat : « Ego autem, inquit (BERNARD., » *de Consid. lib.* I. *cap.* VI. *tom.* I *col.* 411, » 412.), parco tibi : non enim fortia loquor, » sed possibilia. Putasne hæc tempora sustine» rent, si hominibus litigantibus pro terrenâ » hæreditate, et flagitantibus abs te judicium, » voce Domini tui responderes : *O homines, quis » me constituit judicem super vos?* In quale » judicium mox venires? Quid dicit homo rus» ticanus et imperitus, ignorans primatum » suum, inhonorans summam ac præcelsam » sedem, derogans apostolicæ dignitati ? » Hæc quidem curiales; at Bernardus : « Et tamen » non monstrabunt, puto, qui hoc dicerent, » ubi aliquando quispiam Apostolorum judex » sederit hominum, aut divisor terminorum, » aut distributor terrarum. » At nunc, si Deo placet, pro apostolicâ auctoritate orbem ad arbitrium divident, ac ducatus, marchionatus, comitatus, ipsa etiam regna distribuent. Pace eorum dixerim, ne putent imminutam à nobis apostolicam dignitatem, si ea respuamus quæ curiales jactarent, quæ Bernardus apostolicæ dignitatis studiosissimus prædicator diceret, amplectamur. Pergit porro sanctus vir : « Stetisse » denique lego Apostolos judicandos, sed se » judicantes non lego. Erit illud, non fuit. » Itane imminutor est dignitatis servus si non » vult major esse eo qui se misit ? Aut filius, si » non transgreditur terminos, quos posuerunt » patres sui ? *Quis me constituit judicem,* ait » ille Dominus et Magister? Et erit injuria » servo, discipuloque, nisi judicet universos ? » At nunc viam docent novi Theologi, quâ Pontifices religionis nomine sæcularia omnia judicanda ad se trahant.

Non ignorabat Bernardus, cùm hæc scriberet, apostolici judicii dignitatem ; prosequitur enim sic : « Mihi tamen non videtur bonus æstimator » rerum, qui indignum putat Apostolis seu » apostolicis viris, non judicare de talibus, qui» bus datum est judicium in majora. Quidni » contemnant judicare de terrenis possessiunculis hominum qui in cœlestibus et Angelos judi» cabunt? Ergo in criminibus, non in posses» sionibus potestas vestra ; quoniam propter illa » et non propter has accepistis claves regni cœ-

» lorum, prævaricatores utique exclusuri, non » possessores. » Non igitur profectò successores Petri, pro potestate clavium, legitimos possessores possessione dejicient : non adciscent alios, nec humana jura confundent; imò peccata solvent, cœlum claudent prævaricatoribus, pœnitentibus aperient, terrena relinquent iis quibus humana jura concesserint; nisi fortè à *possessiunculis* quidem abstinere, regna verò dare jubentur. At non ità Bernardus. Urget enim ratio Bernardi disertè negantis, de iis judicari pro apostolicâ potestate, quæ ad claves non pertineant : ad claves verò pertinent sola cœlestia *propter quæ datæ sunt*, non terrena quævis, etiam regna et imperia *propter quæ datæ non sunt*. His circumscribit finibus ecclesiasticam atque apostolicam potestatem quam nunc adversarii ad terrena omnia extendere se posse confidunt, dummodo *indirectam* appellent, eoque nomine ludant.

Concludit postea Bernardus his verbis : « Quænam tibi major videtur et dignitas et potestas » dimittendi peccata, an prædia dividendi ? Sed » non est comparatio. Habent infima et terrena » judices suos, Reges et Principes terræ. Quid » fines alienos invaditis? Quid falcem vestram » in alienam messem extenditis? Non quia in- » digni vos, sed quia indignum vobis talibus » insistere, quippe potioribus occupatis : denique » ubi necessitas exigit, audi quid censeat (non » ego, sed) Apostolus : *Si enim in vobis judi- » cabitur mundus, estis indigni qui de minimis » judicetis*. Sed aliud est incidenter incurrere in » ista, causâ quidem urgente ; aliud ultro incum- » bere istis, tanquam magnis, dignisque tali et » talium intentione rebus (Bernard., *de Consid.* » *lib.* i. *cap.* vii.). »

Quid sit in rem aliquam *incidenter incurrere*, Jurisconsulti sciunt. Putà cùm quis judex ecclesiasticus de matrimonio cognoscens, *incidenter*, et, ut aiunt, *casualiter* de dote, alimentisve decernit; atque ad ejusmodi res Bernardus fortè respexerit. Utcumque est, regna et imperia *incidenter* dari, longè esset absurdissimum. Cæterùm, quænam sit illa necessitas incurrendi in temporalia, quam vir sanctus agnoscit, satis perspicuè aperit : quoniam, ut supra disseruerat, homines ultro hæc ab Apostolicis exigunt, ac de his *judicium flagitant*. Favent Apostoli allegata verba, quæ de delectis arbitris agunt. Ut autem hæc pontifex pro jure suo ad se trahat, prohibent ea verba, quibus beatus Bernardus horum potestatem datam esse negat, horum tractationem alieni muneris invasionem vocat. Cujus sententiæ sæpe nos in sequentibus meminisse oportebit.

Huc etiam facit ille locus, quo sanctus vir tam gravia, tam fortia de interdicto apostolicis dominatu docet (Bern., *de Consid. lib.* ii. *cap.* vi *col.* 419 *et seq*). Non enim video quomodo dominationem, eamque ambitiosissimam ac superbissimam evitent, si regna quoque conculcant et quolibet transferunt.

Neque propterea à Pontificum metu superbos Reges absolvit, qui docet, Pontificem « oporlere esse ultorem scelerum... , virgam poten- » tium, malleum tyrannorum, Regum patrem..., » postremò Deum Pharaonis (*Ibid., lib* iv. » *cap* vii. *col.* 444.) : » atque insuper addit : « Intellige quæ dico : dabit tibi Dominus intel- » lectum. Ubi malitiæ juncta potentia est, aliquid » tibi suprà hominem præsumendum. Vultus » tuus super facientes mala Timeat spiritum iræ » tuæ, qui hominem non veretur, gladium non » formidat. Timeat orationem, qui admonitionem » contempsit. Cui tu irasceris, Deum sibi iratum, » non hominem putet. Qui te non audierit, au- » diturum Deum et contra se paveat » Hæc summa doctrinæ est quam epilogando tradidit, *cùm librum clauderet*, eòque vim omnem contulit. Sic ergo Pontifex *malleus tyrannorum*, ac Pharaonis in morem obduratos, ipse in Mosis morem, impetrato extraordinario auxilio, non ex tabulâ decreto recitato, dejicit. *Hoc timeat*, inquit, *qui hominem non veretur, gladium non formidat* Humanâ omni potestate major, non id profectò timeat, ne datâ sententiâ deponas, ne regnum alteri dono dederis, quod neque unquàm Christus, neque apostolici factitàrunt : sed ne oratione divinam ultionem elicias : *Timeat orationem qui admonitionem contempsit* Neque enim præmittit censuram ecclesiasticam, *admonitionis* nomine comprehensam. Hanc et alibi passim commendat; clavesque cœli et judicia de solvendis retinendisque criminibus, et gladium spiritualem memorat, quem, ubi opus fuerit, Pontifex evaginet (*Ibid., lib* i. *cap.* vi; *lib.* iv *cap.* iii.) : eam potestatem quâ regna omniaque temporalia ordinare se posse putabant proximi Eugenii antecessores, non modò omnino tacet, verùm etiam, ut vidimus, negatâ penitus temporalium potestate, proscribit[1].

[1] Locus est celebris in epistolâ Bernardi ccxxxvii, ad Cardinales, de electione Eugenii, à Bossuet hic prætermissus, ex quo quidam Theologi malè concludunt non proscriptam, imò assertam à Bernardo hanc potestatem fuisse. Hæc sunt Bernardi verba : « Ridiculum profectò vi- » detur pannosum homuncionem assumi ad præsidendum

CAPUT XVI.

Ejusdem Bernardi allegoria de duobus gladiis : quid ad eam majores nostri responderint obiter indicatur.

Unum est quod ex Bernardo objici soleat de duplici gladio : sic enim loquitur ad Eugenium (BERN., *de Consid. lib.* IV. *cap.* III. *col.* 438; *Vid. sup., lib.* I. *sect* II. *cap.* XXXVII.) : «Aggre- » dere eos (Romanos contumaces), sed verbo, » non ferro. Quid tu denuo usurpare gladium » tentes, quem semel jussus es ponere in vagi- » nam ? Quem tamen qui tuum negat, non satis » mihi videtur attendere verbum Domini, dicen- » tis sic : *Converte gladium tuum in vaginam.* » Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu, etsi non » tuâ manu evaginandus. Alioquin si nullo modo » ad te pertineret et is, dicentibus Apostolis : » *Ecce gladii duo hic,* non respondisset Domi- » nus; *Satis est :* sed, nimis est. Uterque ergo » Ecclesiæ, et spiritualis scilicet gladius, et ma- » terialis; sed is quidem pro Ecclesiâ, ille verò » et ab Ecclesiâ exerendus : ille sacerdotis, is » militis manu, sed sanè ad nutum sacerdotis, » et jussum Imperatoris. Et de hoc aliàs, » supple, egimus. Quæ ultima verba manifestè spectant Bernardi epistolam CCLVI, ad Eugenium Papam, in quâ quidem epistolâ, de duobus gladis eadem habet, quæ in libro *de Consideratione* mox legimus; ut hos profectò locos eò lem collimare constet. Jam in eâ quid egerit, quâve occasione de duobus gladiis dixerit, audiamus. Agebat autem cum Eugenio de magnâ christiani exercitûs strage in Palæstinâ, de quâ item in libris *de Consideratione* multis agit, ac postquam in epistolâ hanc stragem memoravit, hæc subdit : « Exerendus nunc uterque gladius in » passione Domini, Christo, denuo patiente, » ubi et alterâ vice passus est. Per quem autem, » nisi per vos? Petri uterque est : alter suo nutu, » alter suâ manu, quoties necesse est evaginan- » dus. » Ac paulò post : « Tempus et opus esse » existimo ambos educi, in defensionem Orien- » talis Ecclesiæ (*de Consid., lib.* II. *cap.* I; *Ep.* » CCLVI *col.* 257.). »

Jam ergo facilè intelligimus, quatenus gladius materialis non modò sit Imperatoris, sed etiam Pontificis; quatenus pontificio nutu, imperatorio verò jussu exeratur. Notum enim est in Regibus ac fidelibus ad sacra bella ciendis, Pontifices quid egerint Hic mihi, si quis nutum eo sensu accipiat, ut Imperatores ac Principes, statim atque Pontifex arma capienda vel nutu significaverit, ea capere teneantur ; s profectò nec nutum à jussu secreverit, et id asseruerit quod neque Pontifices cogitaverunt. Prædicando, adhortando, dando indulgentias, ac sacrum Ecclesiæ thesaurum aperiendo, christianos Principes ac milites ad sacra bella incitabant; ea etiam suscipienda injungebant in remissionem peccatorum; quâ conditione obstringebant eos, quibus animus inerat sacrâ indulgentiâ frui : ut autem ad sacra bella, imperiis unquam ac pœnis adigerent, et absurdissimum est, et in Ecclesiâ inauditum.

Hoc ergo voluit sanctus Bernardus, ut ad bellum Pontifex nutu impellere, Imperator jussu cogere habeat; ex quo id quidem sequitur : gladium materialem, cùm propriè in Imperatoris potestate sit, tamen in potestate Pontificis suo modo esse, quatenus bonus piusque Imperator, pro Dei et Ecclesiæ causâ prompto atque alacri animo, annuente Pontifice, bella suscipiat.

Quod autem Gregorius IX ac Bonifacius VIII Evangelii locum (GREG. IX, *ep.* VI. *tom.* XI *Conc. col.* 325; BONIF. VIII, *extr* Unam sanctam.), in quo Bernardus piè luserit, ita urgere videantur, ut materialem gladium, propriè ac stricto jure, suum esse defendant; id quidem ad hoc stabiliendum dogma, reluctante omni antiquitate, non sufficit : ac subit admirari Baronium (BAR., *tom.* XI *an.* 1053, *p.* 190), qui hæc eorum dicta ad fidem catholicam pertinere novo

» Principibus, ad imperandum Episcopis, ad regna et » imperia disponenda. » Quæ quidem 1° non strictè nimis accipienda sunt, sed benignâ interpretatione mollienda ad mentem sancti Doctoris, qui ideo verbis exaggerat et amplificat apostolicam potestatem, ut Eugenium huic tantæ dignitati quàm maximè disparem, et inæqualem ostendat.

2° Jubent leges criticæ ut in omni auctore, si quæ sint, obscura, ea locis dilucidioribus explanentur; neque statuas eam esse ejus sententiam, quam præ sese statim ferunt quædam verba ambigua, quæ illi, de aliis rebus disserenti, fortuitò exciderunt; sed quam demonstrat series et contextus orationis, in illis præsertim locis, in quibus, deditâ operâ, quæstiones eas tractat de quibus controversia est. Igitur non statuendum ex eâ epistolâ ad Cardinales, quid Bernardus de Pontificiâ potestate, quam hic tangit obiter, senserit; sed adeundi sunt libri *de Consideratione ad Eugenium,* post hanc epistolam scripti, in quibus sigillatim explicat omnia officia et jura Pontificis, eo modo, ut supremum ejus in reges dominatum proscindat. Itaque aut Bernardus seipsum correxit, aut ipsa verba epistolæ aliud, quàm id quod primâ fronte videntur, significant. Nam

3° Ea verba : *Disponere regna et imperia,* et illa : *jure suo de regnis et imperiis dirimere ac judicare,* plurimùm inter se discrepant : quandoquidem verbum *disponere* sæpe apud Latinos idem sit ac describere, ut apud Tullium de Petit. Consul. *disponere cuique munus suum,* idem significat ac *describere cuique quid faciendum sit.* Porrò verbum *disponere* sic interpretatum sanam habet ac veram sententiam, cùm Pontifex suo jure possit eo modo Regum officia describere, ut eos adhortetur, imò jubeat suum munus adimplere. Sic profectò intelligendus est S. Bernardus, ne tantus Doctor sibi ipsi contrarius esse videatur. (*Edit. Paris.*)

exemplo asserit; cùm profectò constet, neque ad credendum proposita, neque pro certo fidei dogmate recepta fuisse unquam; majora enim hæc sunt, quàm ut uno Bernardi verbo et loco, quantumvis clarus esset, unâque allegoriâ comprobari possint. Dicit sanè Dominus: *Qui non habet peram, vendat tunicam suam, et emat gladium. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est* (LUC., XXII. 36, 37.): nempe et illud ad Christi contumelias pertinebat, ut violentis hominibus stipatus, neque immeritò, per vim militum comprehensus esse videretur. Reliqua quæ sanctus Bernardus cæterive, alii aliò, piè ingenioseque detorserint, ad elucidanda quæ aliunde certa sint, theologi admittimus: non certè progredi eò usque sinimus, ut iis quoque firmari theologica dogmata arbitremur.

Si quis tamen scire vult, quid ad Bernardi interpretationem antecessores nostri, cùm eâ premerentur Bonifacii VIII tempore, responderint, Ægidium Romanum [1], Joannem de Parisiis, aliosque hujus ævi consulat (ÆGID. ROM., *de potest. Pap.* JOAN. DE PAR., *de potest. Reg. et Pap. cap.* XI, XVIII: *aut quæst. de pot. Pap. Vind. Maj. tom.* I. *pag.* 43, 82, 195.). Nos enim, Theologis parum dignum arbitramur, ut hæc allegorica fusiùs pertractentur.

CAPUT XVII.

Hugonis de sancto Victore locus ab adversariis objectus.

Hugo de Sancto Victore, *Magister Hugo* dictus, sancti Bernardi æqualis, ad quem etiam ejusdem Bernardi extat epistola (BERN., *epist. ad* HUG. *olim.* LXXVII, *nunc inter tract. col.* 625 *et seq.*), Saxo fuit nobilis [2], atque à primâ ætate in Victorino Parisiensi cœnobio, pari pietatis ac scientiæ laude floruit. Hujus auctoritas ab indirectæ potestatis defensoribus objicitur. Jure an injuriâ, locus integer, quem jam proferimus, indicabit. Is igitur lib. II de Sacramentis fidei christianæ, parte II, cap. IV, de duabus potestatibus, sæculari et spirituali, hæc habet (*tom.* III. *p.* 607.): « Illa potestas dicitur sæcularis, ista » spiritualis nominatur; in utrâque potestate di» versi sunt gradus, et ordines potestatum, sub » uno tamen utrinque capite distributi, et velut » ab uno principio deducti, et ad unum relati. » Terrena potestas caput habet Regem, spiri» tualis potestas summum Pontificem. Ad potes» tatem Regis pertinent quæ terrena sunt, et ad » terrenam vitam facta omnia: ad potestatem » summi Pontificis pertinent quæ sunt spiritualia, » et vitæ spirituali attributa universa. Quantò » autem vita spiritualis dignior est quàm terrena, » et spiritus quàm corpus; tantò spiritualis po» testas, terrenam sive sæcularem potestatem ho» nore ac dignitate præcedit. Nam spiritualis po» testas terrenam potestatem et instituere habet, » ut sit, et judicare si bona non fuerit; ipsa verò » à Dei primùm instituta est, et cùm deviat, à » solo Deo judicari potest, sicut est scriptum: » *Spiritualis homo dijudicat omnia, et ipse » à nemine judicatur* (1. *Cor.*, II. 15.).

Hæc illa Hugonis verba sunt quæ ab indirectæ potestatis defensoribus adducuntur. Reliqua audiamus: « Quòd autem spiritualis potestas, quan» tùm ad divinam institutionem spectat, et prior » sit tempore, et major dignitate, in illo antiquo » veteris instrumenti populo, manifestè decla» ratur, ubi primùm à Deo sacerdotium institu» tum est; posteà verò per sacerdotium, jubente » Deo, regalis potestas ordinata. Unde in Eccle» siâ adhuc sacerdotalis dignitas potestatem re» galem consecrat, et sanctificans per benedictio» nem, et formans per institutionem. Si ergo, ut » dicit Apostolus, qui *benedicit major est* (*Heb.*, » VII. 7.), et minor qui benedicitur; constat absque » omni dubitatione quòd terrena potestas, quæ a » spirituali benedictionem accipit, jure inferior » existimetur. » Capite VII, quærit *quomodo Ecclesia terrena possideat*: « Quædam, inquit » (HUG., *ibid. cap.* VII. *p.* 608.), Ecclesiis » Christi, devotione fidelium concessa sunt pos» sidenda. » Et paulò post: « Spiritualis siqui» dem potestas non ideo præsidet, ut terrenæ in » suo jure præjudicium faciat: sicut ipsa terrena » potestas, quod spirituali debetur, nunquam » sine culpâ usurpat. » Capite VIII, quæritur *quot modis in sæculari potestate determinanda est justitia.* Quos inter modos et hunc refert: « Se» cundùm causam justitia determinatur, ut vide» licet negotia sæcularia à potestate terrenâ, » spiritualia verò et ecclesiastica à spirituali po» testate examinentur. » Tum subdit: « Sæcu» laris autem potestas caput habet Regem sive » Imperatorem, ab illo per subjectas potestates, et » Duces, et Comites, et Præfectos et magistratus » alios descendens, qui tamen omnes à primâ » potestate auctoritatem sumunt, in eo quod » subjectis prælati existant. »

[1] Columnam Archiep. Burdigal. virum eâ ætate doctissimum.

[2] Sic statuunt Canonici Regulares S. Victor. Par. in vitâ Hugonis, quam ejus operibus præfixerunt. At Mabillonius, tom. I. Analect. Sac. p. 263, Hugonem vocat Iprensem, cui astipulantur D. FLEURY, tom. XIV, et DUPIN, Bibl. X sæculi. (*Edit. Paris.*)

Summa ergo doctrinæ est : ambas potestates, juribus, officiisque discretas, ad suum supremum caput, per diversos gradus referri singulas; nec ab alterâ alterius fines invadi oportere : atque id doctrinæ favet, quâ eas potestates sub uno Deo coordinari, non autem alteram alteri subordinari diximus. Jam quod Hugo dicit : « Spiri- » tualis potestas terrenam potestatem et instituere » habet, ut sit, et judicare, si bona non fuerit,» ad illud referendum est quod postea ex vetere Testamento prodidit : « Sacerdotium à Deo pri- » mùm institutum, postea verò per sacerdotium, » jubente Deo, regalem potestatem ordinatam. » Quod ad Saülis historiam spectat manifestè, nec nisi ad mandatum Dei extraordinarium referri potest ; non autem ad ordinariam potestatem, de quâ nunc agimus. Unde etiam Hugo explicat, *Deo jubente*, id factum, à Samuele scilicet, ad eam rem expressè delegato, atque extraordinario, propheticoque, ut diximus (*sup., l.* I *sect.* II. *c.* VII.), potiùs quàm levitico ministerio. Quod autem postea subdit : « Potestatem regalem ad- » huc in Ecclesiâ sanctificari per benedictionem » et formari per institutionem ; » nemo, credo, ita interpretabitur, ut Reges à consecrante propriè ac strictè potestatem accipiant. Quod si Hugo dixisset, ab omnibus, præsertim verò à Francis, exploderetur, apud quos pridem constabat Reges ex genere esse; nec fieri, sed nasci. Sed nos, quò pertineat regiæ consecrationis unctionisque ritus, suo loco exposuimus (*sup., lib.* II. *cap.* XLIV.). Cæterùm, in hâc Hugonis disputatione, nihil de Imperatorum Henrici IV et Henrici V depositionibus memoratur, quas toto orbe celebratas, ac recentissimâ memoriâ factas, Germanus homo non ignorabat; neque has ad quæstionem maximè pertinentes omnino tacuisset, si apud Catholicos bonâ atque integrâ famâ esse intellexisset.

CAPUT XVIII.

Friderici I res : duplex dissidium : primum cum Adriano IV : quid sit beneficium, quid coronam dare ex Adriani responso ? Varius Adrianus : ejus decretum de Insulis.

Sancti Bernardi tempore, Lothario (II) Saxoni et Conrado Suevo, Fridericus I item Suevus [1] à Principibus electus fuit successor, anno 1152. Hujus temporibus multa contigerunt, partim sub Adriano IV, partim sub Alexandro III quæ ad nostram quæstionem spectant.

Ac sub Adriano quidem IV non tulit Fridericus, ut Curia Romana imperialem coronam beneficium seu feudum prædicaret suum : sed eam uni Deo acceptam referebat (RADEV., *de gest.* FRID. I, *lib.* I. *cap.* X ; URST., *pag* 482). Quare nec ferebat in Palatio Lateranensi inscriptos hos versus [1] :

Rex venit ante fores jurans priùs Urbis honores :
Post HOMO fit Papæ, sumit quo dante coronam.

Quos versus eò usque Friderico displicuisse refert Radevicus, rerum Friderici scriptor coætaneus, ut illos omnino deleri vellet. Cùm igitur Imperator ac Principes hæc à Pontificibus vindicari sibi molestissimè ferrent, venit ad Fridericum epistola Adriani, in quâ commemorabat, « quan- » tam ei Ecclesia Romana plenitudinem potestatis » contulerit et honoris imperialis insigne coronæ » libentissimè conferens (ADR. IV, *ep.* II. *tom.* » X. *Conc. col.* 1145.). » Addebat Pontifex se gavisurum, si Imperator « majora beneficia de » manu suâ suscepisset. »

Commotus est vehementer Imperator ambiguo beneficii nomine, quod sensu jam usitato *feudum* sonaret. Refert etiam Radevicus (RADEV., *loc. cit.*) « Principes omnes indignatione commotos,» quòd passim jactaretur, « dignitatis et honoris » plenitudinem Imperatori à Pontifice Romano » collatam : Reges imperium Urbis et regnum » Italicum, donatione Pontificum hactenus pos- » sedisse. »

Quin etiam à Principibus exerti gladii [2], cùm Legatus Papæ dixisset : « A quo ergo habet, si à » Domino Papâ non habet imperium ? » Composito motu Imperator per omne Imperium edidit epistolam, cujus initium est : « Cùm divina » potentia, à quâ omnis potestas in cœlo et in » terrâ, nobis, christis ejus, regnum et imperium » commiserit, etc. » Quo fundamento posito, significat quàm horruerit illam beneficii vocem aliaque id genus, ab Adriano jactata : additque « per electionem Principum à solo Deo regnum » et imperium sibi esse concessum : quicumque » imperialem coronam pro beneficio à Papâ sus- » ceptam à se esse dixerit, divinæ institutioni et » doctrinæ Petri contrarium, et mendacii reum » esse : » quod iterum inculcat, applaudentibus Episcopis : « ac liberam imperii coronam uni » Deo tantùm adscribit. » Quod et memorant Episcopi ac laudant in eâ epistolâ, quam scripsêre, à Radevico relatâ (RADEV. *ibid. cap.* XVI. *pag.* 486.).

Tantâ ergo totius Imperii consensione per-

[1] Ænobardus nuncupatus.

[1] Inscripti erant hi versus in eâ tabulâ, in quâ Lotharius II, Imperator pingebatur flexis genibus à Papâ stante accipiens coronam. (*Edit. Paris.*)

[2] Otho Palatinus Comes de Baioariâ, Legato necem intentabat.

motus Adrianus, sic suam epistolam emollivit, ut *beneficium* usu latinæ linguæ interpretaretur, *non feudum, sed bonum factum* : quòd autem Imperator molestè tulisset illud, « Contulimus tibi » insigne imperialis coronæ, » sic Pontifex interpretatur : per hoc vocabulum, « contulimus tibi » insigne imperialis coronæ, nihil aliud intel- » leximus quàm imposuimus (RADEV., *Ibid.*, » *et tom.* X *Conc. col.* 1147.) » Ergo coronam imponit Episcoporum ritu, non propterea potestatem confert. Quo pontificio responso, omnia ex coronatione deprompta argumenta corruunt.

Fatendum quidem altioris esse spiritûs, quæ paulò post scripsit idem Adrianus; cùm Friderico objiciens, « homagium exactum ab Episcopis, et eorum sacras manus ejus manibus innexas, » aliaque ejusmodi, hæc addit (ADR., *epist.* VI. *ibid. col* 1149) « Resipisce ergo, resipisce, tibi consulimus; quia » cùm à nobis consecrationem et coronam me- » rueris, dum inconcessa captas, ne concessa » perdas, nobilitati tuæ timemus » Quid rescripserit Fridericus ad rem nostram non pertinet, sicut neque aliæ inter Pontificem et Imperatorem subortæ simultates, sed profectò, cùm videmus Romanum Pontificem talia comminantem pro iis, quæ nunc omnium usu innoxia celebrantur, tum etiam de coronâ concessâ ab eodem tam variè scribi; sanè meminerimus, hæc et alia generis hujus Sedi apostolicæ attributa ad jura secundaria, quæ immutari possunt, non ad primitiva, quæ à Christo concessa sint, certamque et incommutabilem rationem obtineant, pertinere, ut jam diximus (*sup.*, *l.* II. *cap* XXXVI.).

Hic ille est Adrianus IV quem suprà memoravimus (*Ibid.*, *lib.* I. *sect.* I. *cap.* XIV.) scripsisse ad Henricum II, Angliæ Regem : « Hiberniam » et omnes insulas, quibus sol justitiæ Christus » illuxit, ad jus beati Petri et sacrosanctæ Ro- » manæ Ecclesiæ pertinere; » neque id *esse dubium ; pertinere* autem eo sensu, non quo grex regendus ad pastorem pertinet, sed quo bona possessa ad dominum. Quo jure Hiberniam, censu annuo reservato, Regi Angliæ habendam possidendamque tradit Quæ si tam certa sunt, quàm certò Adrianus asserit, pace ejus dixerim, nihil jam aliud superest, quàm ut ei cum insulis, continentem quoque terram omnem, quæ non potiore jure est, et totius christiani orbis imperium concedamus : ad quæ, credo, contitenda nemo nos adiget.

CAPUT XIX.

Alterum Friderici I dissidium cum Alexandro III. Excommunicatur, deponitur, nec minùs agnoscitur pro Imperatore, etiam à Papà : excommunicatio, res seria, depositio pro nihilo habetur.

Alterum illudque maximum Friderico I dissidium cum Alexandro III[1] intercessit. Offensus quippe Fridericus Romanis Pontificibus, quòd victis Italis ac rebellantibus favere, ac Germanorum jugum ab Italis depellere velle viderentur; Octavianum schismaticum Pontificem, Victorem III appellatum, adversus Alexandrum III virum sanctissimum tuetur. Anno circiter 1160, à sancto Pontifice Victor merito anathemate unà cum asseclis, atque ipso Imperatore percellitur[2]. Alexander profectus ad Francos, afflictorum Pontificum per quadringentos jam annos commune perfugium ; anno 1163, in Concilio Turonensi excommunicationem renovat (*Concil. Turon.*, *tom.* X. *col.* 1411.), nullâ hactenus depositionis mentione : hanc enim ab excommunicatione Romani Pontifices separabant. Itaque nemini est visum, Fridericum, licet in schismate obduratum, eoque nomine excommunicatum, imperio cecidisse; constititque apud omnes, excommunicatos Principes suo jure regnare, nec abrumpi anathemate civilis societatis fœdus, contra quod tempore Gregorii VII sentiebant.

Anno demum 1168, in Concilio Lateranensi (*tom.* X *Conc col.* 1449. 1450.) Fridericum ab Alexandro III novo anathemate ac simul depositione mulctatum scribit Joannes Sarisberiensis, epistolà ad Cantiæ Sub-priorem. Sed qui has depositiones admittere nos cogunt, videant an hæc etiam auctoritate eâdem decreta probare velint : « Abstulit (Romanus Pontifex) ei etiam regiam » dignitatem, ipsumque anathemate condem-

[1] Alexander, Rolandus antea dictus, et Legatus Adriani IV, Friderico eam epistolam attulerat, de quâ dixit capite præcedenti D. Bossuet, quæ quidem tam graves excitarat sacerdotium inter et imperium controversias. (*Edit. Paris.*)

[2] Baronius, quem sequitur auctorem D. FLEURY, pronuntiat, Alexandrum III, « cùm apud Anagniam excom- » municationis vinculo innodaret Octavianum (seu Victo- » rem III antipapam), simul eos, qui cum Friderico » juramento fidelitatis tenebantur adstricti, ab ipso jura- » mento absolvisse. » Tom. XII, an. 1160, pag. 459. Sed utrumque allucinari patet ex epistolâ ipsius Alexandri ad Arnulphum Lexoviensem episcopum, in quà ea narrat quæ acta fuerant in papiensi conciliabulo, quod Fridericus coegerat, eò ut Octavianum pseudo-papam constitueret; deindè addit, se Anagniæ *Fridericum cum Octaviano et fautoribus suis excommunicasse.* Tom. X Conc. col. 1399. At verò *de eâ absolutione à juramento fidelitatis*, quam Baronius comminiscitur, ne verbum quidem facit. (*Edit. Paris.*)

» navit, et inhibuit auctoritate Dei, ne vires ullas » amodò in bellicis congressionibus habeat, aut » de christiano aliquo victoriam consequatur, » aut alicubi quiete et pace gaudeat, donec » fructus pœnitentiæ condignos operetur : in quo » secutus est exemplum Gregorii VII, decessoris » sui, qui, nostrâ ætate, Henricum Imperatorem » Ecclesiæ privilegia convellentem deponens in » Concilio Romano, simili sententiâ condem- » navit. » Non habuit historicus antiquius, quod referret, talis depositionis atque excommunicationis exemplum : tametsi eam dicit *de Petri privilegio latam.* His scilicet Petri claves et excommunicationis vim commendari posse putabant. Nos autem arbitramur has irritò jactatas esse minas ; hæc de victoriis submovendis excommunicationi præter ordinem ac traditionem adjuncta, effecisse ut magno suo malo, Christiani excommunicationem minùs minùsque vererentur, fallente plerumque eventu, aut fortuitis casibus consecuto.

Anno 1177, Concilio Venetiis habito, facta pax ; quâ de re, acta manuscripta Bibliothecæ Vaticanæ Baronius refert (*Conc. Venet.*, *ibid. col.* 1481 ; BAR., *tom.* XII *an.* 1177.), quibus nostra firmantur. Ibi enim cernimus Fridericum semper Imperatorem nominari, depositum quamvis ; quodque vel maximum, Imperatoris Procuratores coram Domino Papâ jurasse in hæc verba (*tom.* X *Concil.*, *col.* 1485.) : *Ego Comes Diedo juro quod Dominus Imperator mandavit mihi*, et : *Ego Sigilboth juro, quod Dominus Imperator, etc.* Ex quo, Papâ etiam audiente, quantumlibet depositus, pro Imperatore est habitus. Sequitur in actis missos à Pontifice ad Imperatorem legatos, qui quidem Imperatorem, « postquam renuntiavit schisma, » promissam quoque obedientiam Domino » Alexandro ejusque successoribus canonicè in- » trantibus, ipsum à sententiâ excommunica- » tionis pariter absolverunt, et catholicæ unitati » aggregârunt. » Audis quàm sollicitè de excommunicatione dictum, de depositionis sententiâ nihil prorsus. Quæ planè demonstrant, quantùm inter excommunicationem jure divino constitutam, et depositiones novitiis exemplis inductas intersit discriminis. Imperator excommunicatus ab excommunicatione solvitur : depositus ubique, etiam cum Pontifice, pro Imperatore se gerit, nec se restitui petit; sed suo jure regnat. Cæterùm quæ de conculcato Friderico commemorant hæc Baronius meritò amandat ad fabulas.

Jam putamus hæc, quæ sæpe inculcamus, certò certiùs stabilita : schismaticum et excommunicatum Principem haud minùs jure regnare : à schismaticis et excommunicatis Regibus ritè postulatum, ut schisma ejurarent, ac veniâ petitâ absolverentur : à depositis, nunquam ut se jure deponi potuisse faterentur : addimus depositos haud minùs pro Regibus agentes, à Pontifice quoque fuisse agnitos : ut excommunicatio, prout reverà est, res seria et gravis ; depositio verò tanquàm vana, nullumque effectum consecuta, ac per se ipsam nulla haberetur, quantacumque pompa in speciem prolata.

CAPUT XX.

Henrici VI, Friderici filii, excommunicatio sine depositione per Cœlestinum III. Item Philippi Augusti regis Francorum, ob repudiatam uxorem per Innocentium III. Item depositio Othonis IV imperatoris per eumdem Innocentium : bella atrocia, harum depositionum appendix.

Henricus VI Imperator, Friderici I filius, quòd Regem Angliæ Richardum Hierosolymis à sacro bello redeuntem carcere tenuisset (BARON., *an.* 1193, 1197; *Vid. t.* X *Conc. col.* 1768.), anathemate condemnatus à Cœlestino III, et contumaciter obsurdescens, placidè tamen regnavit, neque est depositus. Ejus cadaver jussu Pontificis insepultum mansit, quoad Richardo Regi de redemptionis pretio satisfactum esset.

Anno 1199, quòd Philippus Augustus Rex Franciæ, pulsâ uxore [1], aliam superduxerit [2], jussu et auctoritate Innocentii III, *tota Philippi terra ecclesiastico interdicto subdita est;* cui interdicto deferentes Episcopos magnis Rex incommodis affecit. Idem posteà, Ecclesiæ de injusto divortio, Episcopis etiam de injuriis satisfecit, magnâque omnium lætitiâ, *interdicti sententia relaxata est* (RIGORD., *in* PHIL. AUG. *an.* 1193, *tom.* V DUCH.). At cùm per annum ferè integrum tenuerit, nemo interim de obedientiâ denegandâ, de deponendo Principe nemo cogitavit; neque Franci talia admittebant.

Idem Innocentius III Othonem IV Imperatorem, quorumdam Appuliæ oppidorum et Siciliæ invasorem, anathemate primùm, deinde depositione affecit. Quæ Rigordus noster [3], ejus ævi scriptor, eumque secutus Joannes Nauclerus accuratissimè distinxerunt; nihil ut sit certius quàm depositionem ab excommunicatione sejunctam (*Ibid.*, *an.* 1210; NAUC., *tom.* XI *Conc. col.* 56.) Quâ depositione, ut et aliis præcedentibus, bella atrocia commota sunt, atque inter

[1] Ingeburgâ, Daniæ regis filiâ.

[2] Nempè Agnetem, Meraniæ ducis filiam.

[3] Monachus S. Dionysii.

Othonem et Fridericum II, multo sanguine decertatum est.

CAPUT XXI.

Post Imperatores hactenus depositos, primus aliorum regum Joannes *sine terrâ* Anglus, ab Innocentio III depositus, regno Sedi apostolicæ tradito restitutus; quæ Sedis apostolicæ odio et contemptui vertunt.

Hactenus Romani Pontifices Imperatores solos, Regesque Germaniæ atque Italiæ deposuerant, quos peculiari titulo obnoxios sibi esse putabant. Primus omnium Innocentius III, alios quoque Reges deponere aggressus, ducto initio ab Angliæ Rege, misero illo Joanne qui *sine terrâ* dicitur (MATT. PAR., *Hist. Angl. an.* 1207, *pag.* 222, 223; *Vid.* RAP. THOYR., *lib.* VIII.). Is, jussu Papæ, electum Cantuariensem Archiepiscopum Stephanum de Langetune, Presbyterum Cardinalem, doctrinâ moribusque conspicuum, nolebat admittere; Cantuarienses que Monachos, penès quos electio erat, Pontifici obsecutos, ut majestatis reos exagitabat. Grave id Pontifici visum. Cœptum ab interdicto est; denuntiatumque Regi per Legatos apostolicos, « ut si per hoc » pertinaciam suam non duceret corrigendam, » ipse (Pontifex) manum adhibere curaret gra- » viorem (MATT. PAR., *an.* 1208, *p.* 226.). »

Rex, propter interdictum, in Anglos, ac Romanos in Angliâ versantes, diris indignisque modis sævit. « Post continuatam per biennium » persecutionem gravissimam, decretum à Pon- » tifice nominatim excommunicari Regem, et ab » omnibus evitari (*Ibid.*, *an.* 1209, *pag.* 228.); » quæ sententia licèt, ab Episcopis Regem metuentibus promulgata non esset, omnium tamen *ora repleverat.*

Rex consueto more ac jure regnabat : neque quidquam Pontifex de eo deponendo decreverat aut etiam interminatus erat. At anno 1212, jam totâ in Regem commotâ Angliâ, præcipuis Episcopis Anglicanis id postulantibus, Innocentius definivit, « ut Rex Anglorum Joannes à solio » regni deponeretur, et alius, Papâ procurante, » succederet. Ad hujus sententiæ executionem » scripsit potentissimo Regi Francorum Philippo, » quatenus, propter omnium remissionem pec- » caminum, hunc laborem assumeret, et Rege » Anglorum à solio regni expulso, ipse et suc- » cessores sui regnum Angliæ jure perpetuo pos- » sideret (*Ibid.*, *an.* 1212, *pag.* 232.). » Hìc ergo videmus non modò deturbatum Regem, sed etiam domum regiam, Joannisque liberos etiam innocuos; et amplissimum regnum privatum esse jure eligendi sibi principes; et ad extraneos translatum imperium, pontificio jussu. Quis hæc congerendis quàm solvendis peccatis aptiora esse neget?

At enim objiciunt, huic decreto Francorum Regem Philippum paruisse, ac pontificiam in deponendis Regibus agnovisse potestatem. Certè, qui per eam occasionem, eoque decreto, Angliam suo regno infensissimam occupare conaretur. Quanti autem hæc exempla valeant, et omnes per se vident; neque eo tempore ignorabant; cùm Comes Flandriæ [1] Regem ad bellum sequi jussus, id etiam objecerit : « Fuisse injus- » tum idem bellum, quod ad debellandum Regem » Anglorum susceperat; cùm nullus antecesso- » rum suorum jus hactenus sibi aliquod in regno » Angliæ vindicasset (MATT. PAR., *an.* 1213, » *pag.* 236.) » : adeo hi tituli regnandi vani habebantur.

Posteaquam Joannes Rex miserrimus, atque haud minùs contemptus quàm detestatus, suis tantam vim à vicinis Francis ac Rege victoriosissimo imminere vidit; Innocentio III ejusque successoribus regnum Angliæ tradidit, quod ipse à Pontifice sub *homagii ligii* fide reciperet. Quid multa? Continuò Joannes regno restitutus; ab Innocentio in Barones perduelles anathemata vertuntur, atque in Philippum ipsum, nisi bellum incœptum statim omitteret. Sed Barones in proposito pergunt, Ludovicum Philippi filium Regem pronuntiant; id in Joanne maximè detestantur, quòd regnum nobilissimum *chirographo æternæ servitutis obligasset* (*Ibid.*, *an.* 1215; *Vid. Chart.* JOAN., *Spicil. tom.* V. *pag.* 574; *et Concil. tom.* XI. *p.* 237.). At ex illâ servitute Joannes id commodi referebat, ut Baronibus, bellorum necessitate initisque fœderibus multa pollicitus, multa largitus, ea omnia, tanquam sine Romani Pontificis supremi jam sui domini auctoritate concessa, facilè revocaret. Nec deerat Innocentius, qui promissa ac donata rescinderet. Interim Ludovicus mare trajecit, nihil deterritus excommunicatione, quæ profectò humanis jam intentata ac soluta consiliis, piis quoque, quorum numero fuit Ludovicus, proh dolor! sæpe contemptui erat; ac vana tantùm suffugia quærebantur. Et quidem Ludovici causa coram Innocentio acta [2]. Objectum est inter cætera, de-

[1] Ferdinandus Sanctii Lusitaniæ regis filius.

[2] Observandum est Ludovici oratores nunquam dicere, « quod ille haberet jus de regno Angliæ, quia Joannes à » solio depositus fuerat, Papâ procurante, » ut Matthæi Parisiensis verbis utar. Hoc enim argumentum non satis tutum firmumque eis videbatur. At verò dicunt, postquam Joannes morte damnatus esset à baronibus Franciæ, et de solio dejectus propter varia crimina ab ipsis Angliæ baro-

cretum Concilii Lateranensis III generalis, quod tamen non extat [1]. Oratores, Ludovici nomine, respondebant : « Quòd tempore latæ sententiæ » Dominus Papa nesciebat quòd Ludovicus ha» beret jus de regno Angliæ, et cùm hoc illi » constiterit, non credit quòd Concilium possit ei » jus suum auferre (MATT. PAR., *an.* 1216, » *pag.* 285.). » Sic sanè, ut poterant, in Curiâ Romanâ, Regum jura ab ecclesiasticâ potestate libera tutabantur. Denique morte Joannis finita controversia est. Tunc odia Anglorum concidêre : in Henricum Joannis filium conversa omnium studia, atque in Ludovicum odia ; ac tunc metui cœpit excommunicatio, cùm vires undique defuêre. In hæc misera et infanda Ecclesiam induxerunt, qui partem tantam apostolicæ potestatis, in temporalibus ordinandis seu potiùs subvertendis, pessimo consilio collocarunt. Hæc verò utcumque excusare libeat, tanquam bono animo, per hujus ætatis imperitiam, à bonis etiam Pontificibus gesta, ut sæculum sæculo repercuterent ; tamen colere non possumus, quæ nunquam à Christo, aut Apostolis, Patribusque prodita, tam infaustis successibus prodierunt.

CAPUT XXII.

Refertur caput *Novit*, extrav. de Judiciis; hujus edendi occasio : nihil ad rem : interpretatio necessaria.

Per ea tempora [2] Innocentius III multùm laboravit in componendâ pace inter Francos et Anglos, ut deinde in infideles arma converterent. Pontifice digna res! Novum illud, quòd pro potestate pacem vel inducias Regibus imperaret. Grave id Gallicanis Episcopis visum ; « et » Regem excusabant, Papam rogantes, ut non » læderet jurisdictionem Regis Francorum (NI» COL. TRIVET, *Chron. Spic. t.* VIII. *p.* 531.) : » at graviter redarguti sunt ab Innocentio, datâ ad eos epistolâ, cujus initium est : *Novit ille*, extrav. de Judiciis (*Ext.* GREG IX. *lib.* II. *tit.* I. *cap.* XIII.). Summa epistolæ est, non *se judicare de feudo*, cujus judicium ad Regem pertinet ; *sed decernere de peccato, cujus ad nos*, inquit, *pertinet sine dubitatione censura :* hinc coerceri à se posse qui pacem abrumpant, præsertim juratam ; cùm Ecclesiæ sit *de juramenti religione cognoscere.* Quæ quidem nihil ad hanc quæstionem pertinent, cùm non agat Innocentius de Regibus metu depositionis coercendis, quod unum quærimus ; vanique omnino sunt et à quæstionis recedunt statu, qui hæc objiciunt. Sed tamen si ad extremum urgeantur, jam decernant Episcopi ac præsertim Romanus Pontifex, non tantùm de bello ac de pace, quod ipsum per se est gravissimum et regii officii pars maxima ; sed etiam de militiâ, de judiciis, de magistratibus, de feudis etiam, quorum cognitionem à se Innocentius amoverat ; cùm in his omnibus juramenti religio interveniat ; ac si ab aliis rebus juramentum absit, non abest certè peccatum ; quo nomine, privata omnia et publica ad potestatem Ecclesiæ revocentur. Quare hæc Innocentii vel emolliant necesse est, interpretatione commodâ, ac modum aliquem adhibeant, vel omnia imperiorum jura confundant.

Id Philippus Augustus senserat, cùm olim [1] Legato Clementis III minitanti, « nisi Rex Fran» ciæ, et Comes [2] Richardus [3] cum Rege Anglo» rum (Henrico II) componerent, fore ut terras » eorum sub interdicto concluderet ; respondit se » illius sententiam nullatenus formidare, cùm » nullâ æquitate fulciretur. Addidit etiam ad » Episcopum Romanum minimè pertinere in » Regem aliquem, maximè Francorum, per » sententiam animadvertere, si Rex idem in HO» MINES suos, dementes et regno suo rebelles, » ulciscendi causâ insurgere disposuerit (MATT. » PAR., *an.* 1188.). » Sic in sæculis etiam ineruditis, Reges nostri, et majestatem intelligebant suam, et pro virili parte tuebantur. Itaque his minis nihil Clemens III, nihil Innocentius III profecêre. De peccato cognoscat Romanus Pontifex, legitimo canonicoque ordine, ubi grave facinus evidenter injustum, notorium, neque ullâ tergiversatione celandum, vel, si velint, claris probationibus certum : tunc excommunicationem tantùm, idque adhibitâ christianâ prudentiâ, non autem depositionem comminetur. Ut autem

nibus, jus occupandi regni Ludovico venisse, non modò, quia rex Anglorum electione renuntiatus fuerat ; sed etiam hæreditario jure Blanchæ è Castellâ ejus uxoris. Addebant Joannem, qui rex non esset, summo Pontifici Angliæ regnum dare non potuisse ; cùm rex quoque id non posset, nisi baronum consensus accederet ; undè concludebant : Joannem, suo donationis diplomate, regnum quidem non dedisse ; sed semetipsum exauctorasse ; neque deinceps esse in illius potestate dignitatem regiam recuperandi. Vid. D. FLEURY et eos quos allegat. Adi quoque RAPI TOYRAS, lib. VIII. (*Edit. Paris.*)

[1] Extat in Concilio Lateranensi IV, his verbis : « Statui» mus ut saltem per quadriennium.... discordantes redu» cantur ad plenam pacem, aut firmam treugam inviola» biliter observandam ; et qui acquiescere fortè contemp» serint, per excommunicationem compellantur. » Tom. XI Conc. part. I. col. 232, 233. (*Edit. Paris.*)

[2] An. 1199.

[1] An 1188.

[2] Pictaviensis.

[3] Filius Henrici II, Regis Angliæ, ac deinde ejus successor.

peccati nomine, regnorum jura, ambiguasque bellorum causas, et imperiorum arcana ad se trahat ne ipse quidem velit. Cæterùm in foro conscientiæ, ubi habemus confitentem ac pœnitentem reum, quo pacto quæcumque peccata sunt, etiam in temporalibus (sive illa sint ambigua, sive certa, sive publica, sive occulta) clavibus Ecclesiæ subdantur, quatenus quidem peccata sunt, nemo sanus objiciet: neque ad rem ullo modo pertinet Quod propter tardiores, aut cavillatores monitum esse volumus.

CAPUT XXIII.

Bonifacii VIII cum Philippo IV Pulchro Francorum Rege dissidium: acta Bonifacii rescissa à Clemente V: Rex omnesque regni ordines, regni in temporalibus tuentur independentiam.

Hic temporum ratio postulabat, ut de Friderico II ageretur: sed quandoquidem novo exemplo in Concilio generali est depositus; in eoque negotio, de Concilii generalis auctoritate multa mentio fuit, totam rem eò remitti placet, ubi de iis quæ in Conciliis circa temporalia ordinanda gesta sunt, disseremus (*inf., lib* IV. *cap.* VI.). Properamus ad alia, neque tamen animus est explorare omnia quibus Pontifices usurpatam semel temporalem potestatem exercere aggressi sunt. Posteaquam enim orbis christianus his assuefactus est, non defuêre Reges ac Principes, qui hunc cupiditati et invasioni titulum obtenderent; placebatque jactare in vulgus, Sedi apostolicæ obsecutos, dum fœdæ cupiditati morem gererent. Cæterùm seditiones ac bella atrocia sequebantur; quo metu factum est, ut hæc reformidarent omnes; et magno terrori fuit, quòd his decretis, si non dari regna, saltem perturbari possent. Quæ postquam generatim diximus, ea tantùm sigillatim referemus, quæ ad hanc elucidandam quæstionem aliquid singulare præferre videantur; qualia sunt imprimis ea quæ sub Bonifacio VIII contigerunt.

Eo Pontifice nullus unquam graviùs à Gregorii VII temporibus conculcavit imperia: quo nomine non tantùm apud nostros, quos acerrimè aggressus est; verùm etiam apud exteros malè audivit. Testis Joannes Hocsemius Canonicus Leodiensis, ejus ævi scriptor: « His, inquit » (Hocs., *Hist. Episc. Leod. cap.* XXIX.), temporibus, Bonifacius animosè nimis omnia facta » sua expediebat pro libito, nec fratrum suorum » consilia sequebatur, et quia videbat quòd propter potentiam regni Franciæ, suam non poterat exsequi voluntatem, et considerans Regis » Formosi simplicitatem, eo quòd totum regni » regimen à suis consiliariis dependebat, ad Regis » et regni humiliationem pro viribus nitebatur.» Haud longè absimilia Joannes Villanus Italus prodidit (Vill., *Hist. pag.* 180.). Alii ab eodem multa superbissimè atque arrogantissimè dicta gestaque commemorant. Manavit ea opinio ad posteros.

Platina Italus, historiæ pontificiæ scriptor nobilis: « Moritur Bonifacius, qui semper Regibus, » Principibus, nationibus, populis, terrorem » potiùs quàm religionem injicere conabatur; » quique dare regna et auferre, pellere homines » et reducere pro animi arbitrio conabatur..... » Discant hujus exemplo Principes omnes, tam » religiosi quàm sæculares, præesse clero et po- » pulis, non superbè et contumeliosè, ut hic, » de quo loquimur; sed sanctè et modestè, ut » Christus Rex noster ejusque discipuli (Plat., » *vit.* Bonif. VIII, *pag.* 233. *edit. Colon.* » 1626). »

Huic adversùs regna, præsertim verò adversùs Francos gravia molienti, Philippus IV. Pulcher appellatus, acerrimi ingenii atque animi Rex Francorum, Francique omnes, Principes, nobilitas, plebs, clerus ipse magnâ consensione vehementissimè obstiterunt. Quæ per vim facta sunt adversùs Pontificem, lacrymis prosequenda, neque Rex probavit, hujusque sceleris insons, pontificio quoque judicio pronuntiatus est; et nos silentio præterimus. Quæ ad illud quod tractamus doctrinæ caput pertinentia utrinque prolata sunt, exequemur, prout ea apud Odoricum Rainaldum Baronii continuatorem, Annalium XIV et XV tomis legimus, et in editione Parisiensi anni 1655 Historiæ hujus dissidii ex regestis regiis diligentissimè colliguntur (Rain., *anno* 1311, *n.* 36; *Hist. du différ., pag.* 597.).

Cæterùm cùm Bonifaciana decreta, quoad hoc negotium attinet, Clementis V partim antiquata auctoritate, partim temperata, partim ex regestis tolli jussa, ac reverà sublata et deleta in regestis Vaticanis, ab Odorico Rainaldo reperta sunt: nos ubi ea decreta ex temporum serie referemus, suam cuique apponemus notam, ut lector veritatis amans, et quid decretum sit, et quo loco habendum, uno intuitu complectatur.

Ac ne quis existimet hæc, quæ à Rainaldo ex regestis deleta reperta sunt, privatis fortè consiliis fuisse sublata, præmittimus Clementis V decretum, in Bullâ quæ incipit, *Rex gloriæ*, quæ quidem ab Odorico Rainaldo, omissâ tantùm præfatione, describitur (*Hist. etc p.* 300; Rain., *an.* 1311, *n.* 26 *et seq.*). Sic autem decernit Clemens: « Nos eorum quæ tantis peri-

» culis atque malis causam et occasionem dedisse » noscuntur, volentes abolere memoriam.... » sententias, constitutiones, declarationes, privilegiorum revocationes, suspensiones, excommunicationes, interdicta, privationes, depositiones, et processus prædictos, de libris » capitularibus, et registris Ecclesiæ Romanæ, » de fratrum nostrorum consilio omnino tolli et » penitus mandavimus amoveri. »

Extat etiam apud Odoricum Rainaldum (Rain, *an.* 1301, *n.* 31.) authentica declaratio ipsi regesto Bonifaciano inserta, quâ hæc omnia jussu Clementis V erasa esse constat. Quæ autem potissimum Bonifacii decreta Clemens V antiquavit et revocavit, docet ipse Rainaldus ex manuscriptâ historiâ Bernardi, quæ in bibliothecâ Vaticanâ asservatur. Hæc enim verba historici refert (Bernard., *Chron. ap.* Rain, *an.* 1306, *n.* 1.): « In Kal. Feb. duas constitutiones » Bonifacii quondam Papæ, unam quam direxe- » rat Regi Franciæ in quâ scribebat eidem ipsum » Regem esse subjectum Romanæ Ecclesiæ in » temporalibus et spiritualibus; aliam verò, quæ » incipit: *Clericis Laicos*, revocavit, et omnia » quæ ex ipsis constituta. » Jam postquam universim rerum formam delineavimus, singularia gesta aggredi placet.

Dissensionis exordium, aut maximum fuit incentivum celebris illa anno 1296, Bonifacii VIII edita constitutio invidiosissimo exordio: *Clericis laicos infestos oppido prodit antiquitas* (*Hist. du Differ. etc. pag.* 14). Hâc vetat Bonifacius, sub anathematis pœnâ, ne quid in regnorum et reipublicæ subsidium, aut Principes exigant à Clericis, aut Clerici solvant sine Sedis apostolicæ licentiâ.

Commotum eâ re Philippum significat Bulla *Ineffabilis* (*Ibid., pag.* 15.), ad ipsum eodem anno directa; sed Bonifacius suam sententiam sic temperat: « Non præcisè statuimus pro de- » fensione vel necessitatibus tuis, vel regni tui, » ab iisdem Prælatis ecclesiasticisque personis, » pecuniarum subsidium non præstari; at ad- » jecimus, id non fieri absque nostrâ licentiâ » speciali. »

Neque explicatio placuit, parum ut videbatur publicis necessitatibus consulens. Quin anno sequente, ipse Bonifacius dato diplomate declaravit: cùm *necessitas immineret, peti ac recipi* ab ecclesiasticis posse pecunias, quas etiam, Pontifice Romano inconsulto, *impertiri teneantur*, atque ut *necessitatis declaratio, Regis et successorum suorum conscientiis relinquatur* (*Ibid., pag.* 40; Rain., *an.* 1297, *num.* 50.).

Quid autem necesse erat talia invidiosissimè commoveri, ut deinde Regum permitterentur arbitrio? Denique Clemens V id Bonifacii decretum, omniaque ex eo secuta, antiquavit, et haberi voluit pro *infectis*, editâ Bullâ, cujus initium est: *Quoniam ex constitutione* (*Preuv. du Diff., p* 287.).

Eodem anno 1296, Philippus vetuit « aurum, » argentum, pecuniam, victualia, arma, equos, » munimenta, à quocumque, cujuscumque dignitatis ac nationis, à regni limitibus, sine suâ » speciali licentiâ deferri (*Ibid., pag* 13.); » ut his regnum afflueret, neque *inimici augmentarentur*. At Bonifacius Bullam, *Ineffabilis*, ad ipsum Regem dirigit, quâ fatetur interdum id utile, ne civibus necessaria subtrahantur, eaque ad hostes transeant: « Sed, inquit, sic genera- » lem proferre sententiam, ut tulisti, non solùm » reprobatur in subditos, sed etiam in exteros » cujuslibet nationis. » Tum addit: « Et si, quod » absit, fuerit condentium intentio, ut ad nos et » fratres nostros Ecclesiarum Prælatos, eccle- » siasticasque personas, et ipsas Ecclesias, et » nostra et ipsorum bona, non solùm in regno » tuo, sed etiam constitutorum ubilibet exten- » datur: hoc non solùm fuisset improvidum, » sed insanum, velle ad illa temerarias manus » extendere, in quibus tibi sæcularibusque Prin- » cipibus nulla est attributa potestas. Quin potiùs » ex hoc contra libertatem eamdem temerè ve- » niendo, in excommunicationis sententiam pro- » mulgati canonis incidisses. » At non puto quemquam esse pontificiorum dictorum tam protervum defensorem, qui tueri hæc audeat: improvidum, insanum ac anathemate plectendum esse facinus, si Princeps prohibeat ne ab Ecclesiasticis res tam necessariæ, sine regiâ licentiâ extra regnum transportentur. Qui verò sic defendunt ecclesiasticam libertatem, profectò non defendunt, sed regnis invidiosam ac noxiam reddunt; Clericosque, non cives, sed propemodum hostes, atque omnibus graves invisosque faciunt. Quare Philippus ab edicti sui gravitate et autoritate non recessit.

Neque commotus est his Bonifacii minis (*Preuv. du Diff., p.* 17): « Cogita et repensa » Romanorum, Angliæ et Hispaniæ regna, quæ » undique te circumstant, eorumque potentias » ac strenuitatem et multitudinem incolarum; » et patenter agnosces, quòd non sit tempus ac- » ceptabile, non dies salutis in diebus istis, nos » et ipsam Ecclesiam talibus perturbare punctu- » ris. Nec revocare debuisses in dubium, quòd » nostri et Ecclesiæ adjutorii et favoris sola

» subtractio, in tantùm te debilitaret, ac tuos, » quòd ut cætera tua omittamus incommoda, » persecutiones adversùs ferre non posses; ac » ubi nos et eamdem Ecclesiam tibi adver- » sarios constitueres principales, adeo nostra » et ejusdem Ecclesiæ et aliorum prædictorum » provocationis tibi sarcina gravior redderetur, » quòd ad ejus pondus tui efficerentur humeri » impotentes. » Ac postea : « Quid ergo tibi acci- » deret, si, quod absit, Sedem ipsam offenderes » graviter, eamque hostium tuorum constitue- » res adjutricem; quin potiùs contra te faceres » principalem? » Judicet lector pontificiumne sit ac paternum, catholico Regi regium officium fortiter ac innoxiè exsecuto, neque quidquam contra religionem aut Ecclesiam molienti, hæc intentare, commovere adversùs eum Reges, se præbere *adjutorem*, imò *adversarium principalem*.

Neque erat levius, quòd subortis Philippo cum Romanorum atque Angliæ Regibus controversiis, Bonifacius sic scriberet (*Preuv. du Diff.*, *p.* 18.) : « Numquid super iis dicti Reges dene- » gant stare juri? Numquid apostolicæ Sedis, » quæ Christicolis omnibus præeminet, judicium » vel ordinationem recusant? Dumque in eos » super iis peccare te asserunt, de hoc judicium » ad eamdem Sedem non est dubium perti- » nere. »

Ad hæc respondet Philippus oblatum à se esse ut Reges starent arbitris; ac postea de controversiis cum Rege Angelo *compromisit in summum Pontificem*, sed *tanquam in privatam personam*, *ac Benedictum Cajetanum* (*Ibid.*, *p.* 23 *et* 84.), quod erat Pontificis nomen proprium ac gentilitium. Hoc enim expressè additum, ne pontificiæ potestatis nomine, hoc ad se judicium necessariò deferendum putaret; quod quidem arbitri officium eâ conditione Pontifex ipse suscepit (*Ibid.*, *pag.* 41; Rain., *an* 1298, *n.* 2.).

Cùm autem anno 1297, Franciæ atque Angliæ Regibus[1] sub excommunicationis pœnâ treugas seu inducias indixisset, Legatique eâ de re Bonifacii ad Philippum litteras attulissent; quid ille responderit, et in vulgus spargi jusserit, Legati testantur sic (*Hist. du Différ. etc.*, *p.* 28.) : « Cùm dictas litteras præsentaremus dicto Regi » legendas, idem Rex in continenti, antequam » litteræ eæ legerentur, nomine suo et se præ- » sente, fecit exprimi et mandavit in nostrî præ- » sentiâ protestationes ejusmodi, et alia quæ » sequuntur; videlicet, regimen temporalitatis » regni sui ad ipsum Regem solum, et neminem » alium pertinere; seque in eo neminem su- » periorem recognoscere nec habere; nec se » intendere supponere vel subjicere modo » quocumque viventi alicui, super rebus perti- » nentibus ad temporale regimen regni. » Ac postea : « Quatenus autem ipsius Regis tangit » animam, et ad spiritualitatem attinet, idem » Rex prædecessorum suorum sequens vestigia, » paratus est monitionibus et præceptis Sedis » apostolicæ devotè ac humiliter obedire, in » quantum tenetur et debet, et tanquam verus » et devotus filius Sedis ipsius, et sanctæ matris » Ecclesiæ reverentiam observare. » Sic sua tuebatur, nec Sedi apostolicæ, cujus auctoritate res Ecclesiæ stant maximè, quidquam derogabat.

Anno 1301, passim circumferebantur brevissimæ Bonifacii ad Philippum, et Philippi ad Bonifacium litteræ omnibus notæ. Bonifacii epistolæ tale est initium : « Scire te volumus, quòd » in spiritualibus et temporalibus nobis subes » (*Hist. du Dif.*, *p.* 44.). » Quæ ne in præjudicium traherentur, « die Dominicâ post octavam Puri- » ficationis beatæ Mariæ 1301, Rex Franciæ fe- » cit comburere Bullam Papæ, in medio omnium » nobilium et aliarum personarum, quæ erant » eâdem die Parisiis, et cum trompis fecit com- » bustionem hujus Bullæ per totam villam Pari- » siis præconisari : item à die Veneris ante diem » Dominicam erant elapsi quindecim dies, quòd » idem Rex condemnavit filios suos in præsentiâ » totius curiæ suæ, et procerum omnium, qui » erant præsentes, si advocarent ab aliquo vi- » vente, nisi solummodo à Deo regnum Franciæ » (*Ibid.*, *p.* 59.). »

Quòd ergo regia potestas, alteri quàm Deo in temporalibus subjici diceretur, id non modò Regi, sed etiam universæ genti adeo intolerabile visum, ut nullâ unquam in re fuerit omnium Ordinum tanta consensio. Eâ de re consultus Petrus de Bosco regius advocatus, ita respondebat : « Quòd Papa sic scribens et intendens, » sit et debeat hæreticus reputari (*Ibid.*, *pag.* » 45.). » Neque tantùm ministri Regis hæc Pontificis cogitata adversabantur, sed etiam gravissimi hujus ætatis Theologi scriptis editis confutabant; ac ne jam privatos appellemus, Franci Principes, Duces, Comites, Barones, nobiles, in iis actis quæ ad Cardinalium collegium ediderunt, illud horruerunt, quod exprobrabant à Bonifacio dictum : « Regem in temporalibus » subjectum ipsi esse propter regnum Franciæ, » cùm Reges Francique omnes semper dixerint, » omnibusque sit notorium, id regnum in tem-

[1] Atque etiam Regi Romanorum. (*Edit. Paris.*)

» poralibus soli Deo subdi (*Hist. du Différ.*, » *p.* 60.). »

Huic contestationi eodem anno Clerus universus assentitur, datis ad Bonifacium litteris, sub hoc titulo (*Ibid.*, *pag.* 67.) : « Archiepi- » scopi, Episcopi, Abbates, Priores conven- » tuales, Decani, Præpositi, Capitula, Conven- » tus, atque Collegia Ecclesiarum cathedralium, » collegiatarum, regularium et sæcularium to- » tius regni Franciæ Parisiis congregati ; » testanturque ad tuendam Regis in temporalibus supremam potestatem « se adfuturos eidem, » debitis consiliis atque auxiliis opportunis. »

Quod ipsum postea, anno 1303, luculentiùs declarant. Cùm enim à Bonifacio VIII ad futurum Concilium œcumenicum Rex et Barones appellarent, Archiepiscopi, Episcopi, et Abbates præcipui in appellationem consentiunt, atque hæc insuper addunt (*Ibid.*, *pag.* 112, 113.) : « Nos dicto Domino Regi, et Baronibus, » ac sibi assistentibus assistemus, et secundùm » Deum pro viribus defendemus, nec nos sepa- » rabimus ab iisdem, nec absolutionibus à jura- » mentis fidelitatis, vel aliis quibuscumque rela- » xationibus, indultis et indulgendis, impetratis, » vel impetrandis, vel ultro oblatis, vel offeren- » dis, vel concedendis, utemur : imò semper » eidem Domino Regi Baronibus et adhærenti- » bus adhærebimus.....; jure Romanæ Ecclesiæ, » nostroque et Ecclesiarum nostrarum in omni- » bus et per omnia semper salvo. »

Quæ appellationem ad Concilium spectant non sunt hujus loci. Hìc vidisse sufficiat, consentire omnes regni Ordines in eam sententiam, Regem in temporalibus soli Deo subesse, atque etiam speciatim prælatos profiteri, nullis se sententiis assensuros quibus à fidelitate Regi debitâ absolvantur. Cogitet nunc lector diligens, an hæc majoribus nostris tam gravia visa, indirectæ potestatis distinctiunculâ emolliri posse videantur nostri : certè non voces, sed rem ipsam judicabant intolerabilem.

CAPUT XXIV.

Bullæ *Ausculta fili*, et, *Unam sanctam*, expenduntur.

Non desunt qui dubitent, verane an falsa sit parva ea epistola Bonifacii VIII, quam anno 1301 toto regno divulgatam, eodemque tempore confutatam à tot gravibus viris, regiâ quoque auctoritate combustam vidimus. Verùm id nihil nostrâ interest, dummodo apud nos constet, omnibus curæ fuisse, ne apud Francos doceretur Regem in spiritualibus ac temporalibus Papæ subesse. Sanè Bonifacium id sibi vindicasse, et historici hujus ævi suprà memorati, et certa monumenta probant (*Hist. du Différ.*, *etc.* *p.* 48, 54.), imprimis Bulla, *Ausculta fili*, quam ad Philippum, anno 1301, perlatam esse constat [1], et Bulla, *Unam sanctam*, quas nunc perpendere nos oportet.

Ergo Bonifacius in Bullâ, *Ausculta fili*, postquam ex Jeremiæ verbis (Jerem., i. 10.) id sibi tribuit, *constitutum esse se super gentes, et regna*, sic concludit : « Quare nemo tibi suadeat » quòd superiorem non habeas, et non subsis » summo hierarchæ ecclesiasticæ hierarchiæ. » Id quidem à Philippi mente longè aberat, si de spiritualitate ageretur. Audivimus enim Regem pio studio hanc obedientiam professum ; sed Bonifacius aliò spectabat. Accusatâ enim Regis administratione perversâ tam in rebus temporalibus quàm ecclesiasticis, significabat evocatos esse Romam ad diem certum [2] nempe totius regni « Archiepiscopos et Episcopos, unà » cum Abbatibus, Capitulisque Ecclesiarum, et » Magistris in theologiâ, et jure canonico ; ut, » inquit, sublatâ repentinâ exceptione consilii, » cum iis, sicut cum personis apud te omni sus- » picione carentibus, quin potiùs acceptis et » gratis...., tractare consultiùs, et ordinare sa- » lubriùs valeamus : quæ ad præmissorum emen- » dationem...., ac bonum et prosperum regimen » ipsius regni videbimus expedire (*Hist.*, *etc.* » *p.* 50, 51.). » Invitabat deinde Regem ut fidos viros mitteret per quos deliberationi interesset. « Alioquin, inquit, tuam, et ipsorum absen- » tiam divinâ replente præsentiâ, in præmissis » et ea contingentibus ac aliis, prout expedire » videbitur, procedemus. » Quæ si valuissent, ac de regni regimine Romanus Pontifex Romæ, Rege, sive absente sive præsente, decerneret, nempe regnaret Pontifex : ipse Rex nudum Regis nomen obtineret : quæ absurda et nimia, testatur Odoricus Rainaldus (*Vid.* Rain., *t.* xv.) erasa et expuncta Clementis V jussu fuisse, neque ex his Bonifacii litteris quidquam integrum remansisse in actis, præter ea quibus Regem ad Hierosolymitanam expeditionem adhortatur.

Sed quanquam hæc Regi vehementissimè displicebant, non ibi tamen constitit Bonifacius. Annò enim 1302, edidit illam celebrem extravagantem, *Unam sanctam* (*Extrav. de Maj. et obed.*; *Hist. du Différ.*, *etc.* *p.* 54 *et seq.*), in quâ duo à nobis diligentissimè ac subtilissimè secerni oportet : primùm, id quod exponit Pontifex : alterum, id quod definit ac decernit : hæc enim

[1] A Jacobo *de Normandis* archidiacono Narbonensi.
[2] 1 novemb.

non ejusdem virtutis esse et sæpe diximus et omnes confitentur. Expositionis autem hæc summa est : « Unam Ecclesiam esse : unum ejus caput » Christum Christique vicarium Petrum ac Petri » successorem : duos esse gladios, spiritualem » similiter et materialem : hunc etiam Petri » esse, dicente Domino : *Converte gladium* » *tuum in vaginam;* sed Regum et militum » manu exerendum : tum gladium esse sub gla- » dio, et temporalem auctoritatem spirituali » subjici potestati, cùm *quæ essent, à Deo or-* » *dinata esse;* neque ordinata futura esse, nisi » secundùm beatum Dionysium inferior reduce- » retur per alium in supremâ. » Addit postea : « Veritate testante, spiritualis potestas terrenam » potestatem instituere habet et judicare, si bona » non fuerit, ut inde verificetur illud Jeremiæ : » *Te constitui super gentes et regna :* quare » si deviat temporalis potestas, à spirituali judi- » canda; si spiritualis, minor à suo superiori : si » spiritualis maxima, à Deo solo, testante Apo- » stolo : *Spiritualis homo judicat omnia ; ipse* » *autem à nemine judicatur ;* quæ quidem » spiritualis potestas maxima Petro est tradita » his verbis : *Quodcumque ligaveris. Quicum-* » *que* igitur, inquit, huic *potestati* à Deo sic » ordinatæ *resistit, Dei ordinationi resistit,* » nisi duo, sicut Manichæus, fingat esse prin- » cipia, quod falsum et hæreticum judicamus ; » quia testante Moyse, non in principiis, sed *in* » *principio cœlum Deus creavit et terram.* »

His ergo expositis, eò viam sibi parasse videbatur, ut Romano Pontifici omnem potestatem esse subditam, etiam in temporalibus, pro certo fidei dogmate definiret. At profectò non eò usque processit : hoc enim tantùm habet definitio : « Porrò subesse Romano Pontifici omnem » humanam creaturam declaramus, dicimus, » definimus, et pronuntiamus omnino esse de » necessitate salutis ; » quod quidem est verissimum, et apud Catholicos certum, si de spirituali potestate intelligatur : animadvertique hìc volumus audentissimum pontificem nec id fuisse ausum, ut potestatem temporalem, licèt in expositione sæpe memoratam, uti sibi subditam in temporalibus, in ipsâ definitione ac determinatione diceret. Quippe cùm in citatissimo cursu eò quoque abripiendus esse videretur, ut temporalia invaderet, repressit se statim, rei novitate ac difficultate deterritus, deflexitque ad ea, quæ spiritualem potestatem certissimè stabilirent.

Dum hæc agebantur, negabat Pontifex, negabant Cardinales à Pontifice dictum unquam, « quòd Rex recognosceret se tenere regnum » suum ab aliquo, aut ab Ecclesiâ, aut ab ipso » Pontifice (*Hist., etc. pag.* 63, 74, 75.), » neque profectò *homagium* postulabat, quæ plana et mera esset insipientia. Sed qui verba proderant, si alioquin Pontifex, regnum, ut apertè præferebat, inconsulto Rege, Romæ ordinaturus esset, et si ratione peccati omnia ad se traheret? Ad hæc frequente Consistorio minaretur, « se Regem Philippum depositurum, ut » unum garcionem (*Ibid., pag.* 79.) : » quin etiam in Bullâ, *Unam sanctam,* apertè scriberet, « quòd spiritualis potestas terrenam potesta- » tem instituere haberet ac judicare ; » hoc est, procul dubio, datâ sententiâ deponere, quam à se instituit doceat : quâ subjectione nulla erat major, ne quidem in eo quod vocant homagioligio? Quid quòd *gladium materialem in potestate Pontificis* plane esse dicebat, aliâ licèt, *Regum* nempe et *militum manu exerendum?* Quæ si doctrina valeat, ac jus sit Pontificibus in bello ac pace tractandi, non jam hortatione et consilio, sed, uti Bonifacius facere aggressus erat, summâ potestate, ac pro imperio agere; nempe Reges nihil aliud quàm Pontificum ministri et executores essent.

Quare etsi Bonifacius non hoc definire, aut pro certo et catholico dogmate asserere videbatur, grave erat Francis regique Philippo, hæc, quibus continetur regiæ potestatis certa pernicies, pontificio nomine quocumque modo doceri, impetraruntque à Clemente V, Extravagantem *Meruit,* cujus hæc verba sunt (*Extrav. comm.* de Privileg. *Hist. etc. p.* 288.) : « Nos Regi et » regno (Francorum) per definitionem ac de- » clarationem bonæ memoriæ Bonifacii Papæ » VIII, prædecessoris nostri, quæ incipit *Unam* » *sanctam,* nullum volumus vel intendimus » præjudicium generari; nec quòd per illam » Rex, regnum, et regnicolæ prælibati, ampliùs » Ecclesiæ sint subjecti Romanæ, quàm antea » existebant, sed omnia intelligantur in eodem » esse statu, quo erant antè definitionem præfa- » tam, tam quantùm ad Ecclesiam, quàm etiam » ad Regem, regnum, et regnicolas superiùs no- » minatos. »

Sic Decretalis, *Unam sanctam,* tanto apparatu prolata, perinde habita est à Romanis etiam Pontificibus, ac si nunquam fuisset edita. Clemens enim V id sanxit; atque à Leone X quidem innovata (Leo X, *Bull.* Pastor æter. *tom.* XIV *Conc. col.* 313.), sed sine præjudicio declarationis Clementis V quæ incipit, *Meruit;* remque omnem ad traditionem antiquam ac majorum

placita reduci placuit. Neque nostri refugiebant, satis sibi conscii, quàm procul ab antiquâ patrum traditione, atque ab Ecclesiæ Gallicanæ sensu nova hæc abfuissent; seque omni ex parte tutos arbitrabantur, dummodo Bonifacii VIII Constitutio nocere non posset. Et certè fateamur est necesse, nec stare potuisse, quæ solis allegoriis atque accommodatitiis, non litteralibus genuinisque Scripturæ interpretationibus niterentur. Quale enim illud est, de Romani Pontificis supremo judicio : *Spiritualis homo à nemine judicatur* (1. *Cor.*, II. 15.); tanquam hic *spiritualis homo*, apud Apostolum fuerit Romanus Pontifex, non autem quivis christianus, qui Deo per Christum in spiritu serviat; aut illud, ad duo principia refellenda magis sit appositum, *non in principiis, sed in principio fecit Deus cœlum et terram* (*Gen.*, I. 1.) : aut quorsum pertinebat huc duo Manichæi adversa principia allegare? quasi duæ potestates, ecclesiastica ac civilis, adversæ essent, non sociæ; aut ita supremæ in suo ordine, ut nec in Dei potestate essent, neque ejus providentiâ regerentur. Quæ si quis ad litteram tueri voluerit, næ ille se omnibus deridendum, non jam confutandum præbeat.

Cæterùm quod Decretalis, *Meruit*, soli Francorum regno consulit, causa esse potuit, quòd Bulla, *Unam sanctam*, occasione Francici exorta dissidii, Francorum regnum maximè petere videbatur. Huc accedit quod cùm Germani, Angli, aliique in temporalibus colla subdidissent, Franci existimabant super alia regna, hujusce regni dignitatem ac libertatem à Regibus ac majoribus suis fuisse defensam : quippe qui christianissimi, pariterque fortissimi, in spiritualibus quidem Romano Pontifici maximè omnium paruerant, in temporalibus verò minimè omnium huic potestati se obnoxios fecerant.

CAPUT XXV.

Reliqua Bonifaciani dissidii acta : Gallicana intacta : Bonifaciana à successoribus antiquata.

Quæ supersunt in Bonifacianâ contentione leviter transilimus. Anno 1303, prodiêre in Philippum duæ Bullæ, quarum initium est : *Per processus nostros*, et : *Nuper ad audientiam*, quibus declarabatur Philippus *multiplici excommunicatione constrictus*; sed eæ, teste Rainaldo, jussu Clementis V erasæ expunctæque sunt (*Hist. du Différ.*, *p.* 98, 166; Rain., *an.* 1311, *n.* 39, 40).

Conscripta quoque fuerat depositionis sententia, adeoque horum omnium deleri memoriam, ac levissima etiam vestigia placuit, ut hæc sententia, eodem teste Rainaldo (Rain., *ib. n.* 44, 49.), *erasa et expuncta sit*, quamvis *pronuntiata* non esset. Sanè Bonifacius, antequam eam sententiam promulgaret, Albertum Imperatorem sæpe à se rejectum, omni studio atque industriâ constabiliverat in eo idoneum suæ sententiæ executorem, regnique Francici invasorem natum se esse arbitratus. Quo fretus præsidio, cùm extrema omnia moliretur, captus ipse Anagniæ per proditionem civium, Columnarumque et aliorum, ac Guillelmi præsertim Nogareii infandum scelus, paulò post obiit. Irâne ac furore percitus, ut memorant, an mœrore oppressus, an aliâ causâ, nihil ad nostram quæstionem? Quàm autem omnia impotenter et intemperanter egerit adversùs Philippum, vel id abundè testatur, quòd ejus successores ea statim pro irritis habuêre; ac Benedictus XI, qui ei proximè successit, Philippo *nec petenti*, excommunicationem relaxavit, absolvit etiam Episcopos, Barones, et alios eâdem causâ excommunicatos à Bonifacio; privilegia Regum Christianissimorum ab eodem suspensa restituit; denique sponte rescidit quidquid Bonifacius in regni Regisque dignitatem fecerat (*Hist.*, *etc.* *p.* 207, 208) : Clemens verò V omnia ejus gesta hujus occasione dissidii erasit, expunxit, antiquavit, resque eo loco esse declaravit, quo fuerant ante ea gesta decretaque.

Legimus in regestis regiis ad Benedictum XI, Bonifacii successorem, multas expostulationes editas per Fratrem Petrum de Peredo, religiosissimum virum, Romam à Philippo missum. Is ergo conqueritur multa à Bonifacio gesta, quæ à sanctorum Patrum moribus abhorrerent. In his ergo hæc habentur : « Temporibus Patrum » non fieri solere jura ad nutum oculi, ut dice» retur statim : Absolvimus omnes in talibus » provinciis constitutos, ut non obstante sacra» mento et juramento fidelitatis quocumque » adstricti sunt, obediant tali Principi amico » nostro. » Addebat, neque illud dici solitum (*Ibid*, *pag.* 212, 213) : « Quòd Papa est » Dominus spiritualitatis et temporalitatis, et » quòd graviter peccat, qui hoc non credit; et » quòd à temporalibus Regum appelletur ad » Dominum Papam : » et quanquam Romani curiales non hæc disertè asserebant, nostris tamen, summæ rei intentis, non ad alium pertinere scopum Bonifaciana decreta videbantur. Hæc ergo conqueritur legatus regius, subditque : « Dicitur in Franciâ, quòd non restat, nisi quòd » fiat una constitutio, quæ æquipolleret omnibus, » quòd omnes Clerici et laici essent ministri dun-

» taxat ad nutum summi Pontificis, eorumque » qui præsident. » Quem locum sic concludit : » Hæc autem consimilia non fiebant temporibus » sanctorum Patrum ; sed de vitâ et honestate Cle» ricorum, et defensione libertatis ecclesiasticæ » et jurium fiebant constitutiones, cum pœnis » excommunicationis et interdicti ; » ut profectò doceret quæ res, ecclesiasticæ scilicet, quibusve pœnis, nempe ecclesiasticis, excommunicatione et interdicto sancirentur. Hæc nomine Regis significata Pontifici, neque improbata sunt : adeo irreprehensibilia videbantur.

Cætera quæ in hoc negotio gesta sunt ad alium pertinent locum (*inf., lib* x. *cap.* xxv.). Quòd autem ad hanc quæstionem spectat, hæc summa est : quidquid Bonifacius VIII edidit, ut regiam potestatem, quoad temporalia, sibi obnoxiam faceret, non modò à rege regnoque Francorum, totâque Ecclesiâ Gallicanâ rejectum ; sed etiam à summis Pontificibus antiquatum fuisse : quod autem Rex regnumque, et Gallicana Ecclesia eâ de re professa est, et à summis Pontificibus illæsum permanere, et sempiternæ hominum memoriæ consecratum ; datumque est omnino sæculis, secuturis exemplum illustre, doctrinam Scripturâ, antiquitate, traditione nixam, quocumque nomine, quâcumque auctoritate oppugnatam, æterno atque invicto robore in Ecclesiâ catholicâ manere constitutum.

Hæc ex publicis gestis hausimus. Jam si excutimus quæ privati Doctores scripserint, inveniemus id Ægidii Romani aliorumque Theologogorum summâ consensione defensum (ÆGID. ROM., *quæst. disp. art.* III ; *Vind Maj. lib* II. *cap.* XXXI ; JOAN. DE PAR., *de pot, Reg. et Pap. cap.* XV. *ibid. pag.* 107, *et alibi pass.*) : « Clavium potestati nullam temporalium potesta» tem à Domino fuisse adjunctam : nunquam » inveniri sedisse Apostolos, ut de temporalibus » judicarent, nec petiisse ut Reges et Principes » eis in temporalibus subjacerent, aut de ejus» modi respondere deberent : falsum esse et in» validum, neque Francis ferendum, quod de » Childerico per Romanos Pontifices deposito, » et Pepino per eosdem substituto jactaretur : » falsum item quod de translato à Græcis ad » Francos imperio ; neque à Papâ esse transla» tam imperii veritatem, sed nomen, cùm Ca» rolus Magnus jam rerum potiretur ; quodque » hìc factum est, qualecumque fuit, non fuisse » factum per solum Papam, sed populo accla» mante et favente, cujus est se subjicere cui » vult, sine alterius præjudicio, et ex causâ ne» cessaria pro suî defensione ; neque trahenda » in exemplum, quæ postea in deponendis Im» peratoribus facta sunt, postquam illi Papæ » ut domino paruerunt : tum verò læc omnia » nihil esse, quòd sunt argumenta de facto, et » dicunt quod factum sit, non quod fieri de» beat ; » aliaque ejusmodi quæ mirum est ad ea sæcula permanare potuisse, cùm tot depositionum exemplis, tot falsis donationibus Constantini, Ludovici Pii, aliisque tot falsis historiis, tot novis per tolerantiam aut consuetudinem inductis, seu veris, seu prætentis, coloratisque juribus undique premerentur ; ad hæc in summa juris publici ignoratione versarentur : ut profectò hæc integra et sana, non nisi ex antiquæ traditionis robore et cursu, oppositas moles evicerint, et ad eos usque perruperint.

CAPUT XXVI.

Joanni XXII successorumque acta adversùs Ludovicum Bavarum Imperatorem summatim referuntur, nec ad nostram quæstionem pertinere ostenduntur.

Quæ in Ludovici Bavari Imperatoris electi depositione gesta sunt, ad nostram quæstionem vix pertinent, cùm iis facta sint juribus, quæ ad imperium Romano-Germanicum speciatim spectent : rerum tamen summam perstringemus, ne quis suspicetur latere non nihil, quod causæ nostræ officiat.

Anno 1314[1], Henricus Luxemburgicus Imperator obiit. Clemens V, decreto edito, cujus est initium : « Nos ad quos Romani vacantis » imperii regimen pertinere dignoscitur, » Robertum Siciliæ Regem, quoad electus Imperator à Sede apostolicâ fuerit approbatus, Vicarium imperii ad Sedis apostolicæ beneplacitum constituit, sed in Italiâ tantùm, quòd Germania hæc jura non agnosceret (RAIN., *an* 1314, *n.* 2.). Nec ita multò post obiit Clemens. Sed vacante sede, Ludovicus Bavarus et Fridericus Austriacus discordibus Electorum Principum suffragiis, Reges Romanorum electi sunt.

Prolata à Rainaldo (*Ibid., n.* 18.) acta testantur, dictam communi septem Electorum consilio electioni diem[2], adfuisse omnes Francofurtum, in loco consueto, præter Henricum Coloniensem Archiepiscopum et Rudolphum Comitem Palatinum : prorogatum horum gratiâ electionis diem : citatosque illos, ut ad eum convenirent, defuisse : Ludovicum Bavarum quinque reliquorum concordibus suffragiis fuisse electum.

Satis constat Fridericum extra Francofurtum

[1] Sive potiùs an. 1313, mense augusto.
[2] 19 octob.

à Coloniensi et Palatino fuisse electum. Sed ii obtendebant è quinque Electoribus, qui Ludovico suffragati essent, tres fuisse, de quorum jure esset controversia (RAIN., *an.* 1314, *n.* 25.); ac parem utriusque electi conditionem fuisse : quo Rainaldus contendit litem à Papâ fuisse dirimendam. Vacabat interim apostolica Sedes. Anno 1316, Joannes XXII electus est (*Id., an.* 1316, *n.* 10.). Is Ludovicum Bavarum electum ad pacem cum Friderico electo adhortatur : neutrum confirmat. Anno 1317, vacantis Imperii regimen ad Romanum Pontificem esse devolutum pronuntiat, « cui in personâ Petri terreni » simul et cœlestis imperii jura Deus ipse commi- » sit (*Id., an.* 1317, *n.* 27.); » quo jure Vicarium designat vacantis imperii, sed in Italiâ tantùm ; cùm tamen Petri jura, si seriò allegentur, ad totum christianum orbem protendi constet.

Interea Ludovicus et Fridericus de imperio in Germaniâ ferro decernebant. Anno 1322, Fridericus magno prælio victus captusque est ; Ludovicum Joannes ad clementiam adhortatur, suamque operam ad pacem conciliandam offert (*Id., an.* 1323, *n.* 29.).

Victor Ludovicus anno 1323, pergit ad Italiam, tueturque eos qui Pontifici displicebant; imprimis Vice-Comites[1] Mediolanensis ducatûs invasores, ab eo excommunicatos. Quo loco hæc habet Rainaldus : « Indè lis in Ludovicum Ba- » varum, ac legibus in eum agi cœptum est. » Præcipua accusationis capita hæc erant : Lu- » dovicum discordibus electum suffragiis, ante- » quam ea controversia dirimeretur à Sede apo- » stolica, imperii administrationem corripuisse; » alterum, quod maximè Pontificis animum as- » peraverat, Galeatii, quem hostem et hæresi » contaminatum pronuntiarat Sedes apostolica : » tum perduellium Ferrariensium patrocinium » suscepisse (*Ibid., num.* 30 *et seq.*). » Itaque his de causis auctoritate apostolicâ Ludovicus ab Imperii administratione est prohibitus, quoad ejus electionem Sedes apostolica approbasset.

Ex iis profectò constat hanc controversiam non ad Regum causam generatim, sed ad imperii Romano-Germanici singularem ac proprium statum pertinere.

Eodem pertinent ea, quæ sunt ineundæ pacis causâ, à Ludovico Bavaro ultro oblata Benedicto XII, Joannis successori, de limitandâ in Italiâ et Romæ auctoritate imperatoriâ, et ut idem Ludovicus, si pactis non staret, excommunicationi, interdicto ac privationi subesset (RAIN., *an.* 1336, *n.* 18.) : quæ quidem vel ad imperium Romano-Germanicum, vel ad Ludovici personam propriè et singulatim spectant.

Interim Ludovicus sæpe et publicè, actis editis, est contestatus ea jura, quæ sibi Joannes XXII imperium vindicaret, à se et Imperio non agnosci, imò improbari ; extatque solemnis Electorum Principum nomine ad Benedictum XII, anno 1338, edita declaratio (GOLD., *Const. Imp. tom.* I.), quâ adversùs Joannis XXII decreta contestantur, « quòd vacante Romano im- » perio, is qui eligitur concorditer, vel à majore » per tantùm Electorum, pro Rege Romanorum » ab omnibus est habendus, et quòd nec nomi- » natione, approbatione, confirmatione, con- » sensu, vel auctoritate Sedis apostolicæ, super » administratione bonorum et jurium Imperii » indiget, sive titulo regio assumendo ; quodque » jura et bona Imperii administrare poterit de » jure et consuetudine, nullâ Sedis apostolicæ » super hoc licentiâ habitâ, vel obtentâ. » Hæc igitur omnia ostendisse contenti, eo quo sunt loco, intacta relinquimus.

Quòd autem Ludovicus Bavarus Joannem XXII hæresis accusatum deposuerit, fœdum Antipapam substituerit, Franciscanos adversùs Pontificem juverit; hæc, à tanto Principe exasperato licèt facta, lugemus.

CAPUT XXVII.

De Navarræ regno Hispanis tradito : item de Joannâ Albretanâ, hæresis crimine, sub privationis pœnâ Romam à Pio IV evocatâ, quod Galli improbarint ac prohibuerint.

Quod à Julio II, in deponendo Joanne Albretano Navarræ Rege, factum esse dicitur, id est Hispani variè referunt, et nullum hujus rei diploma proferunt ; et qualecumque est, sive sub Brevis Bullæve, aut sententiæ formâ, Joannes Mariana, Hispanus historicus celeberrimus, subreptitium et nullum fuisse significat; totamque rem, verane an falsa sit, Odoricus Rainaldus sub dubio relinquit, apud quem etiam videre est Marianæ aliorumque historicorum locos (RAIN., *an.* 1512, *n.* 60 *et seq.*). Henricus verò Spondanus ex temporum notis diploma falsi convincit (SPOND., *eod. an. tom.* II. *pag.* 296 *et seq.*). Quòd autem à Julio II, anno 1512, 12 Kal. Aug. in Lateranensi Concilio de Ludovici XII sociis, quorum numero Navarricus erat, decretum est

[1] Erant gibellinorum duces factionis, adversùs quam guelphæ pro Pontifice stabant. Cur autem hæ factiones, quæ Italiam in duas partes diutissimè distraxerunt, guelpha et gibellina vocatæ fuerint, non traditur; quanquàm quidam historici multa de earum origine, conjecturâ ducti magis quàm scientiâ, narraverint. (*Edit. Paris.*)

editum, ut excommunicarentur, et omni dignitate privarentur, nisi ab eâ societate discederent, Spondanus idem docet [1], primùm haud æquo jure fuisse editum; tum verò Hispanis, ad Navarram occupandam nihil prodesse potuisse, multis quidem de causis, eâque imprimis, quòd, nondum elapso tempore ad resipiscendum dato, Navarricum regnum à Joanne innocuo et repentè oppresso desertum, Hispani invaserint.

Addit Caroli Augusti [2] et Philippi II notissimas gravesque de hujus regni possessione legitimâ fluctuationes; adeoque abfuisse Romanos Pontifices ab eo, ut regnum Navarræ jure ad Hispanos translatum fuisse crederent, ut Pius IV, Antonium Borbonium Navarræ Regem anno 1561, ad obedientiam pro regno Navarræ admiserit: quod omnium historiarum monumentis constat.

Quare ea depositio atque translatio, quæ sola memoratur ad effectum usque perducta, ab ipsis Hispanis iniqua, ab aliis dubia, ab aliis atque etiam à Romanis Pontificibus nulla esse judicatur.

Quò factum est ut idem Pius IV, anno 1563, Joannam Albretanam Antonii viduam, ut Reginam Navarræ, hæresis causâ Romam citaret, sub pœnâ privationis regni, nisi se judicio sisteret; quod quidem Carolus IX prohibuit, ac fœderatæ cognatæque, injuriâ communi etiam regiæ majestatis permotus, tutelam suscepit: cujus etiam jussu, « cùm Henricus Clutinius » Oisellus, tunc Romæ Orator regius, graviter eâ de re apud Pontificem expostulasset, » et Regem injuriam talem, qualem majores » sui nunquam inultam reliquissent, minimè » laturum ostendisset, tandem obtinuit, ut di» ploma jam in Urbe solemni more publicatum » revocaretur, et omnino induceretur, ità ut » inter Pii IV Constitutiones hodiè minimè repe» riatur. » Hæc Thuanus refert (Thuan., *lib.* lxxxii. *tom.* ix. *p.* 276; *Vid lib.* xxxv. *t.* iv. *p.* 581, *edit. Gall.*, 1734.); quæ adeo certa sunt, omnibusque historiis comprobata, ut de iis amplius laborare sit supervacaneum, liquidumque omnino sit Francos ab eo abhorruisse, ut quidquam ad Reges deponendos pontificio nomine moveretur.

CAPUT XXVIII.

Sixti V et Gregorii XIV decreta in Henricum IV, Navarræ, ac postea Francorum et Navarræ Regem, quoad temporalia nullo loco habita: à Clemente VIII absolutio eidem Henrico IV nullâ rehabilitationis mentione, ut Regi impertitur: obiter notatur, qui adversùs Declarationem Gallicanam de *Libertatibus Gallicanis* scripsit Anonymus.

Anno 1585, Henrico III Rege, Sixtus V edito diplomate, Henricum Borbonium, Navarræ Regem, Antonii et Joannæ filium, ejusque agnatum Henricum Borbonium Condæum tanquam hæreticos et in errorem relapsos, ad hæc hæreticorum fautores ac defensores publicos, ac fidei catholicæ hostes proscripsit (Thuan., *lib.* lxxxii. *pag.* 359 *et seq.*): Navarrum eo regno, ac Benearnensi principatu excidisse: utrosque ad ullum principatum, ac maximè regnum Franciæ jure hæreditario capessendum inhabiles declaravit: quod decretum Rex, Francique omnes molestè tulerunt Quòd autem, tunc temporis conjurati, seu *Ligæ,* ut vocant, addicti, catholicæ religionis obtento studio, multa in Regem moverent, eumque ut suspectum hæreticæ pravitatis apud vulgus traducerent, Navarrusque et Condæus Calvinianæ factionis duces bellum Regi inferrent; « ideo, ut ait Thuanus (*Ibid.*, *pag.* » 376.), qui circa Regem erant, satis pro tem» pore habuerunt, cavere ne decretum uspiam » in regno promulgaretur, aut ejus ratio publicè » haberetur; » quod infirmum quidem, et priscæ circa eas res Francisci regni fortitudini haud satis congruum, satis tamen demonstrabat quàm hæc nulla putarentur.

At Navarrus programmate in ipsâ Urbe ac celebrioribus ejus locis affixo, multa egit in Pontificem, ac publicè declaravit, appellare se ab hoc decreto, quantùm ad regni jura attinet, ad curiam Parium Franciæ, quorum ipse Princeps esset, primus scilicet regii sanguinis Princeps, quantùm autem ad hæresim sibi objectam, ad universale Concilium (*Ibid.*, *pag.* 377.): quibus id perfecit, ut ipse Pontifex talia intrepidè ausum ac gnaviter exsecutum, magnanimitatis nomine collaudaret.

Cæterùm nihil ad nostram quæstionem, si quid suæ contestationi, hujus quo adhuc tenebatur, erroris asperserit. Certum illud cordatioribus Francis probatum, quòd Pontificem de

[1] Spondanus docet Hispanos historicos dicere alium aliud. Et quidem hic narrat illas *pontificias bullas datas* fuisse 18 Februarii, ille 1 *Martii*, alter *mense Julio; allatas autem Româ duntaxat mense Augusto*, aut retentas Romæ, aut *à Ferdinando occultas,* qui eas non ostendit, nisi *postquam regnum occupatum fuit*. Cæterùm nullus historicus dicit se vidisse Bullam hanc integram, aut saltem illius aliquam partem: hoc tantùm omnes referunt, quòd famâ et auditione acceperant. (*Edit. Paris.*)

[2] Aiunt Carolum V, morti proximum, Philippo II in mandatis dedisse, ut Navarræ regnum restitueret, et Philippum II morientem eadem jussa dedisse Philippo III. (*Edit. Paris.*)

jure regnandi decernentem non tulerit : adeoque hæc decreta pro irritis ac nullis apud nos habebantur, ut Henricus III, cum Henrico Navarro pace compositâ, eum haud minùs pro primo regii sanguinis Principe agnosceret, et socium adversùs conjuratos regiæ familiæ hostes adhiberet, et moriens successorem lege Salicâ renuntiaret; cui sententiæ flos nobilitatis etiam catholicæ, multique etiam sacrorum Antistites adhærebant, Henricumque IV Regem agnoscebant (Thuan., *lib.* xcvi. *tom.* x. *p.* 673; *Vid. t.* xi. *lib.* xcvii. *p.* 1 *et seq ; et lib.* ci. *p.* 343.). Neque Gregorii XIV decreto, 1 Martii 1591 dato, à Regis obsequio deterreri se passi sunt; imò diploma illud, quod de temporalibus factum, pro apostolico et ecclesiastico non habebant Parlamenta, quæ ut religioni, ità Regi regnoque fida, regiâ auctoritate Cæsaroduni Turonum, Catalauni, et Cadomi residebant vehementissimis sententiis proscripserunt (*Decret.* Boch., *lib.* ii. *tit.* xvi. *cap.* iii *et seq.;* Th., *lib.* ci. *p.* 367, 370, 374.): temperatiùs Præsules conventûs Autrici Carnutum habiti decreverunt; « et tamen ex auctoritate Scripturæ sacræ sanc» torumque decretorum Conciliorum genera» lium, canonicarum constitutionum, perpensis » sanctissimorum Patrum exemplis, juribus, et » libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ, quarum præ» scriptione decessores sui Episcopi se, adversùs » ejusmodi conatus semper tutati sunt; eapropter » interdictiones, tam in formâ quàm in materiâ, » nullas et injustas, et suggestione hostium » Franciæ factas declararunt, salvo cultu et ho» nore qui Romano Pontifici deberetur. » Decreto dato duo Cardinales, Carolus Borbonius [1] et Philippus Lenoncurius, qui sacro conventui præerant, subscripsêre : acta hæc sunt anno 1591, ab iis Præsulibus, qui Regi regiæque familiæ adhærebant.

Quo ex loco, ut id obiter memoremus, ille confutatur qui adversùs Gallicanam Declarationem de *Libertatibus Gallicanis tractatum* edidit auctor anonymus. Is enim primum caput Gallicanæ Declarationis oppugnandum aggressus sic incipit (*Tract. de libert. etc., lib.* iv. *cap.* i. *n.* 1. *pag.* 155.) : « Difficile intellectu est, quâ » ratione illustrissimi Antistites Gallicani, liber» tates Ecclesiæ illius regni defendendas susci» pientes, à propositione auspicati sint, quæ juri » Ecclesiæ potiùs adversatur. » Nempe id inter ecclesiæ jura revocat, ut potestate clavium Reges deponi possint : quæ jura Gallicani Præsules ignorabant, partemque libertatis Ecclesiæ Gallicanæ in his prohibendis juribus reponebant; quippe qui intelligerent libertatem Gallicanam priscis juribus contineri ; quæ his essent superaddita, ea ad turbandam gravandamque Ecclesiam pertinere. Sed nos eum virum, qui de libertatibus Gallicanis ludat potiùs quàm disserat, omittamus. Nobis sufficiat quòd Gallicani Præsules in hâc novissimâ Declaratione majores suos secuti sunt; eosque Præsules Regi regnoque fidos cæteri deinde complexi sunt omnes. Neque enim attendi debet quid pars adversa senserit; quippe quæ jam inde ab Henrici III temporibus, religionem fœdæ rebellioni obtendebat : non inquam, attendi debet, quid illi senserint vel fecerint, qui Guisianos, si Deo placet, Capetis Regibus, sanctique Ludovici posteris anteferrent, Hispanicisque artibus, imò Hispanico auro corrupti, ad hæc *ligæ* furoribus, dementati, Hispanos Lotharenosque se esse, quàm Francos malebant. Hæc ergo febricitantium deliria contemnamus; quid sana et pacata Francia fecerit ac senserit, attendamus.

Conversus ad catholicam fidem Rex, omnium clementissimus atque fortissimus, à Reginaldo Belnensi, Archiepiscopo Bituricensi, in sancti Dionysii celeberrimâ toto orbe terrarum Ecclesiâ, ad Ecclesiæ catholicæ gremium admissus est (Thuan., *lib.* cvii. *tom.* xii. *p.* 32 *et seq.*). Quæ cùm à Sede apostolicâ comprobari è re esset, Henricus se quidem ejus sedis auctoritate ab hæresi absolvi supplicavit, missis ad Clementem VIII Procuratoribus; sed de *rehabilitatione,* quam vocant, agi vetuit, indignum id Gallicâ majestate ratus : neque Franci, etiam conjurati, aliter sentiebant : quippe qui Rege converso, in obsequium certatim ruerent, nullâ Sixtiani et Gregoriani decreti ratione habitâ. Tentati procuratores, Jacobus Perronius, Ebroicarum Episcopus designatus, et Arnaldus Ossatus, postea Cardinales (*Ibid., lib.* cxiii. *pag.* 473.), « an » coronam ad pedes Pontificis vellent deponere, » ac per illud signum quasi regnum Franciæ in » ejus manus consignare, quòd ille se pro Rege » gerens, quamvis à sanctâ Sede jure succes» sionis privatus, contra divina jura et humana » occupasset; quam coronam post illam summis» sionem in capite Procuratorum mox repo» neret. Verùm illi ab eâ conditione se valde » alienos ostenderunt, cùm dicerent : Reges » Franciæ, quantùm ad jurisdictionem spectat, » nullum agnoscere superiorem; neque verò » pati posse Francos, ut Reges ipsorum ulli se » tanquam superiori summittant, ac præsertim

[1] Fratris filius alterius Cardinalis Borbonii, qui *Ligæ* Rex fuerat.

» nobilitatem ; ac longè decipi eos, et in rerum » nostrarum cognitione toto cœlo errare, qui » aliter credant : nam solos id eos sibi persua- » dere, qui de regni usurpatione cogitant. »

Cùm autem « Pontifex absolutionem ab Epi- » scopis Gallicanis concessam, tanquam nullam » et irritam revocare decrevisset, Procuratores » assentiri noluerunt : cùmque animo perten- » deret Pontifex, et frustra absolutionem suam » peti aut dari diceret, si prior valida maneret, » non approbatâ à Procuratoribus revocatione : » conventum ut statim in decreto pontificio ea » clausula adjiceretur, quâ Pontifex cuncta re- » ligionis acta, quæ in personâ Regis secuta, » et quæ per ipsum facta erant, vi absolutionis » in Franciâ concessæ probaret et confirmaret, » perinde atque si jam tunc à Pontifice Rex ab- » solutus esset. Quâ in re cautè à Procuratoribus » servatum fuit, ut tantùm ad religionis acta » confirmatio porrigeretur (THUAN., *lib.* CVII. » *tom.* XII. *p.* 475, 476.). » Adeo quidquam quocumque prætextu, circa temporalia attentari refugiebant.

Omni ergo temporalium ac rehabilitationis omissâ mentione, impositæ volenti Regi conditiones, quæ regiæ majestati convenirent [1]; revocatæ Sixti V et Gregorii XIV censuræ, quod nostri de excommunicatione intelligebant ; permissum aliis ut de solutâ quoque depositione interpretarentur, nullâ licèt ejus facta mentione, ne quid novæ rei, vel eo prætextu, inquieti homines conarentur. Cæterùm à Clemente nihil aliud factum est, quàm id quod unum Rex postulaverat : « nempe ut Henricum Regem à vin- » culo excommunicationis, quâ, ex causâ hæresis » erat ligatus, absolveret (*Ibid., p.* 478.). » Res autem ita gestæ sunt, ut nemini catholico, aut etiam ecclesiastico fraudi esset quòd Regem necdum catholicum, votis potiùs quàm armis ad veram religionem vocavissent, atque interim coluissent, ut qui optimo jure ex Salicâ lege regnaret; fuitque Rex summâ postea apud omnes catholicos Principes Sedemque apostolicam auctoritate et gratiâ Ex Thuano hæc referimus eo libentiùs, quòd ille nihil aliud quàm acta publica, certaque hujus rei, apud nos celebris, monumenta retulit. Quæ si cui rerum nostrarum nimis imperito suspecta sint, apud Cardinalem Perronium omnia inveniet suo ordine recensita (*OEuv. div. de* DU PERR., *p.* 754 *et seq.; p.* 858 *et seq*). Ipsa etiam Bulla Clementis VIII abunde testatur Henrico IV Magno absolutionem ab hæresi, ut Regi ab omnibus ipsoque Pontifice agnito, nihil autem aliud fuisse impertitum. Jam quantùm ea valeant, ad asserendam Ecclesiæ Gallicanæ, ac Francici regni de supremâ in temporalibus solique Deo obnoxiâ potestate sententiam ; quàmque ex his liquidò constet, nunquam ab eâ destituros, qui verè sint Francici nominis ac generis, omnes per se vident.

[1] Perronium et Ossatum Procuratores regios accusat MEZERAI, parum verisimiliter, quasi scivissent absolutionem in Franciâ datam, ut nullam et irritam revocari, quos quidem ipse Thuanus hàc culpâ liberat, ut mox vidimus. (*Edit. Paris.*)

LIBER QUARTUS,

Quo à GREGORII VII temporibus, res in Conciliis œcumenicis gestæ referuntur : ad CAPUT PRIMUM GALLICANÆ DECLARATIONIS.

CAPUT PRIMUM.

Canon XXVII Concilii Lateranensis III, sub Alexandro III, quo pœnæ temporales adversùs hæreticos decernuntur : ibi distinctio notabilis, eorum quæ Ecclesia per se, et eorum quæ gerat Principum adjuta constitutionibus : hinc lux huic et aliis ejusdem generis seculis Canonibus : his decretis Principum consensus intervenire solitus : hinc quoque certa illis auctoritas.

Postquam exposuimus, quæ propriè à Romanis Pontificibus circa temporalem potestatem ordinandam deponendamque; nunc quæ eâdem de re in Conciliis œcumenicis gesta sint, explicemus.

Primum autem occurrit Lateranensis Concilii III, sub Alexandro III, anno 1179, caput XXVII, *de Hæreticis* (*tom.* X. *Conc., col.* 1522, 1523.). Quo capite affirmant doceri et exerceri indirectam potestatem, dum auctoritate Concilii adversùs Albigenses hæreticos, eorumque stirpem Brabantianos et alios, incendiis, cædibus, populationibus omnia devastantes, fidelitatis et obsequii juramento sancitum obsequium relaxatur, et subditi seu vassalli à dominorum potestate absolvuntur.

Miror, qui ista objiciunt, non saltem advertisse quo fonte profluant. Sanè initium hujus capitis, ex sancti Leonis epistolâ XCIII excerptum, sic habet (LEON., *ep.* XV. *al* XCIII.) : « Sicut » ait beatus Leo, licèt ecclesiastica disciplina » sacerdotali contenta judicio, cruentas non effi- » ciat ultiones ; catholicorum tamen Principum » constitutionibus adjuvatur, ut sæpe quærant » homines salutare remedium, dum corporale » super se metuunt evenire supplicium. » Sic Patres Lateranenses subtiliter discernunt id quod pertinet ad *sacerdotale* judicium, ab iis in quibus Ecclesia *ad corporale supplicium catholicorum Principum constitutionibus adjuvatur.*

His positis, jam utrumque remedium à sacro Concilio adversùs hæreticos adhibetur; nam et illi et illorum fautores anathemate puniuntur, societate fidelium, sacris oblationibus, christianâ sepulturâ privantur, quibus continetur sacerdotale judicium. Tum spiritualibus expeditis, expediuntur etiam *corporalia supplicia*, quibus Ecclesia *Principum constitutionibus adjuvatur;* ex quo fonte hæc profecta sunt: « Relaxatos autem se noverint à debito fidelitatis et hominii et totius obsequii, donec in tantâ iniquitate permanserint, quicumque illis aliquo pacto tenentur annexi: ipsis autem cunctisque fidelibus, in remissionem peccatorum injungimus, ut tantis cladibus se viriliter opponant, et contra eos armis populum christianum tueantur, confiscenturque eorum bona, et liberum sit Principibus, hujusmodi homines subjicere servituti. » Quòd ergo hæretici suorum *hominio* ac fidelitate priventur; quòd in servitutem redigantur; quòd armis oppugnentur; quòd eorum bona confiscentur; ea sunt quæ Ecclesia, non *sacerdotali judicio*, sed *Principum constitutionibus adjuta decernit.* Quare locus ille omnino nos juvat, cùm ex eo videamus temporalia supplicia, quæ hìc *corporalia,* spiritualibus scilicet opposita, nominantur, ab ecclesiastico ordine, non nisi consensione Principum attrectari.

Quòd autem bellum in hæreticos omnia populantes injungunt *in remissionem peccatorum;* atque id bellum suscipientibus, *biennium de pœnitentiâ injunctâ relaxant*, ecclesiasticæ est potestatis: neque hoc decreto sibi tribuunt armorum inferendorum potestatem; sed iis præcipiunt, qui hanc potestatem habeant, ut si modò Ecclesiæ indulgentiâ uti velint, eam potestatem ad hæreticorum furores comprimendos adhibeant.

Ut autem Concilii Patres hominia, servitutes, confiscationes sibi potiùs, quàm armorum potestatem vindicent, ratio non sinit. Quare est necesse id stare quod diximus, ut hæc omnia eorum numero censeantur, quæ Principum consensione præstet Ecclesia.

Hæc semel explicata, sub tanto Pontifice Alexandro III, atque ab œcumenicâ Synodo tam nobili Lateranensi III, procul dubio omnibus ejusdem generis decretis lucem præferunt, ac debent subintelligi, etiam ubi expressa non sunt.

Huc accedit quòd Conciliis generalibus aderant Principes per legatos, ac decreta in sacro conventu promulgata recipiebant: sicut de hoc Concilio Lateranensi III legimus apud Rogerum Hovedenum [1] hujus ævi scriptorem, qui sacri Concilii *canonibus recensitis*, hæc addit: *His decretis promulgatis, et ab universo Clero ac populo circumstante receptis, etc.* Populi autem nomine, ecclesiastico more styloque, laici omnes intelligebantur, ipsique adeo Principes et eorum legati (*Vid. tom.* X *Conc. col.* 1525.). Quare si quid in Conciliis adversùs hæreticos decerneretur, quod ad civilem potestatem pertineret, id quanquam ad majorem religionis reverentiam Concilii nomine editum; tamen à civili potestate receptum ac ratum habitum, ex eâ consensione vim suam obtinebat.

Eodem modo rituque actum est sub eodem Pontifice, adversùs eosdem hæreticos, in Concilio Turonensi [2], cap. IV, quod incipit, *In partibus Tolosæ.* Postquam enim Patres decreverunt quæ sunt sacerdotalis judicii, nempe: « Quisque contra hæc venire tentaverit, anathemate feriatur; » jam quæ Principum auctoritate fiant, exequuntur his verbis: « Illi verò si deprehensi fuerint, per catholicos Principes custodiæ mancipati, omnium bonorum amissione mulctentur (*Ibid., col.* 1419.). » Sic Patres suo defuncti officio, Principibus quoque ut suas jam partes exequerentur, indicebant; nihil temporale ipsi per se attrectabant. Hæc dicimus ad canonem XXVII Concilii III Lateranensis, ex quo conflatum est caput *Sicut ait,* et caput *Absolutos*, aliaque similia, *Ext. de Hæreticis* (*Decret.* GREG. IX. *lib.* V. *tit.* VII. *de hæret. cap.* VIII, XVI.).

CAPUT II.

Concilii Lateranensis IV Canon III, sub Innocentio III, quod ad pœnas temporales attinet, ejus est generis, in quo Ecclesia consensu et constitutionibus Principum adjuvatur: Principes facilè comprobabant quæ adversùs hæreticos ab Ecclesiâ sancirentur.

Haud aliâ mente actum esse in Concilio Lateranensi IV, sub Innocentio III, æqui rerum æstimatores facilè judicabunt. Ad hoc Concilium Reges omnes, datis à Pontifice litteris, per legatos invitati adfuerunt (*tom.* XI *Conc. col.* 126, 127.), eâ præcipuè causâ vocati, ut quæ ab eorum potestate penderent, ipsi suâ non modo præsentiâ, verùm etiam consensione firmarent. Quare nihil mirum est ibi fuisse conditum cap. III, quod incipit: *Excommunicamus*, eodem initio relatum extr. *de Hæreticis,* in quo qui-

[1] Anglum, juris canonici peritissimum et bonum historicum. (*Edit. Paris.*)

[2] Habito an. 1163.

dem capite hæc habentur (*Decretal.* Greg. IX, *loco mox cit. c.* xiii; *et tom.* xi *Conc. c.* 148): « Si dominus temporalis requisitus et monitus » ab Ecclesiâ terram suam purgare neglexerit » ab hâc hæreticâ fœditate, per Metropolita- » num et cæteros comprovinciales Episcopos » vinculo excommunicationis innodetur; et si » satisfacere contempserit infra annum, signifi- » cetur hoc summo Pontifici, ut ex tunc ipse » vassallos ab ejus fidelitate denuntiet absolutos, » et terram exponat catholicis occupandam, qui » eam, exterminatis hæreticis, sine ullâ contra- » dictione possideant, et in fidei puritate conser- » vent, salvo jure domini principalis; dummodo » super hoc ipse nullum præstet obstaculum, » nec aliquod impedimentum opponat; eâdem » nihilominus lege servatâ circa eos qui non ha- » bent dominos principales. » Decernunt postea, ut defensores et fautores hæreticorum « sint » etiam infames, sint intestabiles nec ad testimo- » nium admittantur, nec ad hæreditatis succes- » sionem accedant: » quæ omnia ex iis sunt, quæ non sacerdotali judicio, sed Principum adjuta constitutionibus Ecclesia sanciat.

Ejusdem generis sunt quæ subduntur postea in hæreticum seu fautorem: « Nullus ipsi super » quocumque negotio, sed ipse aliis respondere » cogatur .... si judex extiterit, ejus sententia » nullam obtineat firmitatem..... si advoca- » tus, ejus patrocinium nullatenus admittatur: » si tabellio, instrumenta confecta per ip- » sum, nullius penitus sint momenti (*Ibid.,* » *col* 149.). »

Quæ si per se ad ecclesiasticam pertinent potestatem, quid erat necesse ut Romani Pontifices eadem iisdem verbis ab imperatoribus impetrarent, ut factum est in iis legibus, quæ à Friderico II Imperatore editæ (*Const.* Frid *post lib. feud.*), atque ex canonibus xxvii et iii Conciliorum Lateranensis III et IV conflatæ expressæque sunt. Is enim constitutione quæ incipit, *In die*, eadem quæ in his Conciliis habebantur repetit, de dominis temporalibus ac principalibus: item hæreticorum terram exponit à catholicis occupandam: hæreticos eorumque fautores bonorum publicatione mulctat: infames, intestabiles, iisdem verbis pronuntiat: de advocatis, de judicibus, de tabellionibus decernit eadem: quæ profectò satis demonstrant à quo fonte hæc manant, et unde transfusa sint in Ecclesiam.

Atque has leges edidit Fridericus, « in die, » inquit, illâ, in quâ de manu sacratissimi pa- » tris nostri summi Pontificis, recepimus impe- » rii diadema. » Recepit autem ab Honorio III, qui Innocentio III est proximus, à quo hæc Friderici *leges laudantur, approbantur* (*Const.* Honor. III, *ibid.*), non profectò conduntur.

Ac profectò Principes tam pronâ voluntate Ecclesiam ad extinguendas hæreses cæteraque officia adjuvabant, ut in eâ constitutione Fridericus hæc diceret: « Cùm ergo, dispositione » divinâ favente, nihil velit Ecclesia, quæ nihil » debet præter bonum appetere, quod nobis » eodem concursu et eâdem non placeat volun- » tate, etc. » Quâ Principum voluntate confisa Ecclesia multa edicere de temporalibus haudquaquam verebatur, quibus postea Principes, religionis studio, expressè vel tacitè consentirent.

Quare, quod diligenter notari velim, cùm concilia Lateranensia III et IV hæc decernunt de hæreticis, ut feudis, ut homagiis, ut honore mulctentur; nequaquam auctoritate clavium, aut apostolicâ potestate, de quâ hic controversia est, id faciunt, aut facere se declarant, aut omnino eam potestatem allegant; patetque explicatio vera ac nativa, quâ nimirum hæc fieri à Conciliis intelligantur, quòd Principes præsentes, ac decreta recipientes, hæc fieri vellent, permitterent, consentirent, ac postea etiam, ne dubium superesset ullum, legibus editis, confirmarent, ut à Friderico II paulò post factum esse cernimus.

CAPUT III.

Antiquorum Imperatorum leges, quibus Ecclesia juvabatur ad pœnas temporales adversùs hæreticos, in Conciliis Lateranensibus III et IV, decernendas.

At si quis quæsierit quales illæ sint constitutiones Principum, quibus in Concilio Lateranensi III, canone xxvii, Ecclesia adjuvari se profitetur, cùm nondum Friderici II leges, aut etiam ipse Fridericus extitisset, facilè respondebimus. Præcesserant enim multis sæculis, antiquorum Principum circa hæreticos constitutiones eæ, quas in Codice Theodosiano et Justinianeo legimus, ac præsertim insignes erant, titulo *de Hæreticis*, leges iv et v (*Cod.* Justin., *tit.* v. *leg.* iv *et* v.).

Quarta quæ est Honorii, Arcadii, ac Theodosii Augustorum sic habet: « Manichæos, seu » Manichæas vel Donatistas meritissimâ severi- » tate persequimur. Huic ergo hominum generi » nihil ex moribus, nihil ex legibus sit commune » cum cæteris: ac primùm quidem volumus esse » publicum crimen, quia quod in religionem di- » vinam committitur, in omnium fertur inju-

» riam, quos bonorum etiam omnium publicatione persequimur.... Præterea non donandi, » non emendi, non vendendi, non postremò » contrahendi cuiquam convicto relinquimus » facultatem..... Ergo et suprema illius scriptura irrita sit, sive testamento, sive codicillo, » sive epistolâ, sive quolibet alio genere reliquerit voluntatem, qui Manichæus fuisse convincitur; sed nec filios hæredes eis existere aut » adire permittimus, nisi à paternâ pravitate » discesserint. »

Manichæi Donatistæque hìc notantur mulctandi supra cæteros: Manichæi quidem, propter insignem in eâ sectâ Dei creatoris contumeliam, et quòd præ cæteris per occultos conventus et obstinatam conspirationem, fœdi, subdoli, malefici habebantur: Donatistæ verò propter immanes illos Circumcellionum furores, quos beatus Augustinus sæpe deplorat (*Vid. passim* AUG. *contra Donat.*).

Easdem decernunt pœnas, lege v, Theodosius Augustus et Valentinianus Cæsar, ac disertè « etiam Manichæos de civitatibus pellen» dos, et ultimo supplicio tradendos. »

Has leges, qui diligenter attenderint, fontem invenient eorum quæ à Conciliis III et IV Lateranensibus adversùs hæreticos Ecclesia *Principum constitutionibus adjuta* decrevit. Statim enim intuemur cur infames, cur intestabiles habeantur, cur bonis priventur; ac tametsi hæc de Manichæis et Donatistis speciatim dicta sunt, haud immeritò ad cæteros hæreticos extenduntur, præsertim ad Albigenses, quos Manichæorum stirpem fuisse docti sciunt: cùm præsertim in provinciis devastandis Donatistarum furores imitati, iisdem quoque pœnis meritò coercerentur. Nec mirum carcere attineri, ad servitia redigi, bellis oppugnari, quos etiam leges vitâ privent.

Veterum Imperatorum legibus secuti Principes addiderunt, quæ temporum conditionibus apta essent; multaque in hæreticos ecclesiasticis permiserunt, ut magis magisque sacro ordini, adversùs contemptores, debita reverentia sanciretur. Hinc illa de feudis circa dominos temporales principalesque dicta. Domini autem principales dicebantur ii, qui cùm inferiores sub se haberent dominos, ipsi supremis absolutisque dominis, hoc est, Regibus, immediatè suberant; neque refugere poterant ea, quæ supremorum dominorum, Regum scilicet, qui per legatos aderant, consensione decreta essent.

De Regibus verò, quos specialiter designari oportere, eorum quoque temporum jura postulant, si quid in iis aliisve Conciliis expressum legeretur, quod nullibi occurrit, tamen nihil nocerent quæ ipsis præsentibus, atque odio hæresum ultro consentientibus agerentur.

CAPUT IV.

Ex historiis demonstratur quæ de feudis aliisque temporalibus, ecclesiasticâ auctoritate gererentur, Principum concessione et consensione valuisse.

Non desunt qui putent ea quæ in his Conciliis de feudis decernuntur, ad feudos tantùm ecclesiasticos pertinere. Nos generatim dicta, ad omnes pertinere non refugimus, et Principum consensione decreta ostendimus.

Adstipulantur nobis monumenta historiarum. Willelmus Brito, diligentissimus per eam ætatem historicus, Philippidos lib. XII, memorat de Albigensium negotiis habitum fuisse Parisiis totius Galliæ generale Concilium, procurante Philippo Augusto.

> Quo fine, cùm reliqui nil definire valerent,
> Quamvis torreret ipsum intolerantia febris,
> Parisios, medicis contradicentibus, ibat[1].

Nempe damnatâ jam Albigensium hæresi, quæ per hæc tempora Episcoporum Synodi habebantur, eæ in puniendis per bonorum ademptionem atque alias temporales pœnas hæreticis totæ sunt, ut acta ejus ævi legenti videre est. Quare haud immeritò Willelmus hæc *à reliquis* sine Rege *definiri posse* negat.

Et quanquam passim apud auctores legimus comitatum Tolosanum et alias terras Simoni. Comiti Montisfortis per Innocentium III et generale Concilium fuisse adjudicatas (GUILL. DE POD., *c.* XXVI; DUCH., *tom.* V. *pag.* 681, 770, *etc.*); hæc tamen vero sensu explicata sunt ab iis qui rem subtiliùs distinxerunt. Rigordus imprimis audiendus de gestis Philippi Augusti. « Per hæc, » inquit (RIGORD. *ap.* DUCH., *tom.* V. *p.* 66.), » tempora (anno 1215, quo tempore est habitum » Lateranense Concilium), Simon Comes Monsfortis factus est Comes Tolosanus, Papâ Innocentio procurante, et Philippo Rege concedente, propter hæreticam pravitatem Albigensium, et propter apostasiam Raymundi Comitis » Tolosani. » Verba memoratu digna: Papa enim *procurat*, Rex verò *concedit:* et tamen Pontifici omnia tribuuntur; quòd in causâ religionem attinente, Reges omnia delata ipsi vellent.

Et cùm in concilio Lateranensi IV, capite illo III, *de Hæreticis*, quod nobis objicitur, disertè scriptum sit de summo Pontifice: « Ter-

[1] *Vill. Brit. Philipp. lib.* XII. *in hist. Franc. Pithœi, pag.* 389, edit. Francof, 1696.

» ram exponat catholicis occupandam qui eam » sine ullâ contradictione possideant; » tamen id nonnisi Regum consensu factum ex Willelmo Britone constat, cujus, de Raymundo hæreticorum defensore extant hi versus, Philippidos libro VIII, pag. 192.

Rex et Papa simul exponunt omnibus illum,
Et res et patriam totam, quæ spectat ad illum;
Ut qui prævaleat armis et viribus illi
Tollere quid, proprias licitè convertat ad usus,
Et dominus fiat rerum, quas auferet illi.

In aliis feudis haud aliter actum facilè intelligimus. Utriusque potestatis concurrebat auctoritas : ac regia quidem hæretico Principi feudum adimebat, alteri Principi concedebat; pontificia verò et de hæresi judicabat, et in hæreticum meritò hæc à Rege fieri declarabat, dantemque et accipientem in conscientiâ tutos præstabat; et sic etiam suo modo concedere putabatur.

Neque Reges repugnabant quin Simon et alii novos feudos ab hæreticis captos Pontifici acceptos referrent, ut Sedi apostolicæ atque Ecclesiæ catholicæ eò fideliores essent, quò, auctore Pontifice, talia beneficia impetrarent.

Quare de Concilio Bituricensi anni 1225, sub Ludovico VIII, Romano Legato præside, Matthæus Parisiensis hæc refert (Matt. Par., *an.* 1226, *pag.* 277; *et tom.* XI *Conc. col.* 292.) : « Simon de Monte-forti » (Amalricum ejus filium dicere debuit : pridem enim obierat Simon, anno scilicet 1218, in secundâ obsidione Tolosanâ lapide percussus : sed hæc nihil ad rem), « Simon ergo de Monte-forti petiit sibi » restitui terram Raymundi Comitis Tolosani, » quam dominus Papa et Rex Francorum Phi» lippus sibi et patri suo contulerunt, exhibens » super donatione factâ, utriusque, Papæ scilicet » et Regis monimenta. » Quæ in Chronico Turonensi, in gestis Conciliorum inserta distinctiùs explicantur his verbis (*Ib., col.* 291.) : « Quibus » (Raymundi scilicet petitionibus) Amalricus » Comes de Monte-forti obvians, litteras Papæ » Innocentii, necnon et Philippi Regis Franciæ » ostendebat, in quibus continebatur, et dicti » Comitis Tolosani damnatio, et terræ Albigen» sium Simoni de Monte-forti patri suo facta » donatio. » Quibus intelligimus Regis donationem Pontificis damnatione nixam, suo quoque modo ad eum relatam, à quo damnatio processisset. Quis autem propriè ac reipsà donaret, non erat obscurum. Is nempe Rex fuit, à quo terram Simon *recepit*, qui Simonem *investivit*, terram *ei et hæredibus confirmavit*, ut profectò Rigordus accuratè diligenterque, *Pontifice procurante, Rege concedente*, hæc facta esse scripserit; sed in hæreticis puniendis, Reges pontificiæ potestati ferè omnia tribuebant.

Quare qui talia pontificiæ potestati per sese innata, non autem concessione aut consensione tacitâ vel expressâ civilis potestatis quæsita esse dixerit, prorsus ineptiat. Idem judicium esse volumus de trium denariorum censu, quem Innocentius III de terrâ contra hæreticos acquisitâ Sedi apostolicæ annuatim reservabat (Petr. de Valc., *hist. Albig.*, *cap.* LXXXIII. *pag.* 658; *vid. ap.* Duch.).

CAPUT V.

Ecclesiastica potestas multa sibi vindicavit civilia : sacra bella religionis causâ, sive Cruciatæ : aliæ ejusmodi occasiones : S. Ludovici de Philippo Augusto avo insigne testimonium : tacitæ consensionis exceptio utrique ordini ad sua jura explicanda necessaria est : utriusque potestatis sancta societas : Petri Damiani repetitur locus.

Neminem, credo, latet, multa ejusmodi contigisse sacrorum bellorum, quæ *Cruciatas* vocant, tempore, sive illæ in Saracenos recuperandæ Palæstinæ gratiâ, sive in hæreticos susceptæ essent; placebat enim christianis Regibus, in illis sacris bellis, præesse omnibus pontificiam potestatem, ut et conjunctioribus animis, et majori religionis reverentiâ rem gererent.

Sæpe etiam Reges ac Principes, bellum sacrum inituri, se suaque omnia Pontificibus tuenda commendabant. Hæc obvia et nota tantùm referimus. Neque duntaxat in sacris, sed etiam in omnibus bellis, pacto de pace fœdere, hujus firmandi et exequendi gratiâ, Sedi apostolicæ se ultro submittebant; aliisque multis modis se religionis nomine ac reverentiâ tutabantur; quibus fieret ut sæcularia negotia maxima, Romæ potissimum coram Pontifice tractarentur.

Per eam interim occasionem spiritualis potestas multa Regum jura invadebat; cùmque id perspicerent boni ac pii Principes, non semper repugnabant.

Notum illud in testamento sancti Ludovici, quo Rex sanctissimus et maximus, Philippo filio et successori colendam omni studio Ecclesiam commendat his verbis (*Test.* S. Lud. *post Histor.* de Joinv.; *Vid. Mon. S Dionys. ap.* Duch. *tom.* V.). « Cùm Philippo Regi avo meo » (Augustus ille est) consiliarii indicarent à » sanctâ Ecclesiâ multis modis ejus jura invadi » et minui, ac mirum videri sibi quòd hæc æquo » animo ferre videretur; respondisse memorant » optimum Principem : hæc quidem sibi nota; » cùm tamen consideraret quanta à Deo sibi

» concessa essent, male de jure suo decedere, » quàm sanctæ Ecclesiæ contentionem ac litem » movere, aut creare incommodum. » Digna quidem christianissimo ac maximo Rege sententia ! Quâ tamen interim demonstretur, non esse semper pro vero innatoque Ecclesiæ jure reputandum id quod ea egerit, habuerit, decreverit, tacentibus Regibus; sed diligentissimè secernenda, quæ à Christo concessa sint, ab iis, quæ Regum auctoritate, consensu, permissu, conniventiâ, silentio denique gesserit aut habuerit.

Quod itidem usu venit in ecclesiasticis rebus, quas sæpe videmus Regibus attributas. Sic Imperatores id sibi sexto etiam sæculo et Gregorii Magni tempore vindicabant, ut nemo in cathedrâ Petri etiam electus sederet, nisi qui ipsis probaretur. Sic in episcopatus omnes, Reges Franci, primæ quoque dynastiæ tempore, atque aliarum gentium Reges, id sibi juris tribuebant, ut nonnisi eorum voluntate ac jussu Episcopi fierent; eòque res devenit, ut editâ formulâ, à se designatis prædicationis munus injungerent, ac *pontificalem in nomine Dei committerent dignitatem* (Marculp., *lib.* i. *Form. cap.* v, vi, vii. *tom.* xii *Bibl. Patr., p* 771.); eos denique à Metropolitanis, cæterisque Coepiscopis benedici præciperent. Sic denique à tot sæculis, tot præbendas, tot ecclesiasticas dignitates, tot alia beneficia cum curâ et sine curâ, vel *Regalium,* vel alio quocumque nomine, pleno etiam jure conferunt. Non ideo adversarii hæc omnia Regibus esse innata per se, imò verò ab Ecclesiâ manasse decernent : ac tametsi nullæ concessiones producuntur, valere tamen ea omnia ex consensione tacitâ facilè demonstrabunt. Quid ita ? Quia scilicet ipsa rerum natura docet ecclesiastica nonnisi per Ecclesiam haberi posse. Sic ubi Ecclesia feudos adimit, concedit, aut aliud quid ex civili potestate decerpit, ea civilis potestatis consensioni, saltem tacitæ, accepta referemus.

Sanè passim occurrit in Imperatorum regumque authenticis et capitularibus, ut qui hæc et hæc fecerit, sacro ordine deponatur, excommunicetur, in pœnitentiam redigatur (*Capit. tom.* ii. *tit.* xxiv. *cap.* x. *pag.* 94.) : quæ haud minùs intelligimus Canonum auctoritate fieri; tametsi non id semper expressum est.

Multa etiam à Regibus de Ecclesiis ordinandis edicta sunt, quæ in Canonibus vix ac ne vix quidem invenire possumus. Consensu Ecclesiæ valere ea facilè intelligimus.

Sit etiam id exempli causâ positum. Decernit ita Carolus Calvus : « Hæc si quis transgressus » fuerit, anathematis vindictâ feriatur, et Comitis » districtione constringatur : » quæ uno licèt tenore posita, tamen ad suos fontes quæque revocamus. Sic cùm Pontifices eodem contextu ecclesiasticis civilia miscent, sanè meminerimus haud minùs secernenda esse, quæ ipsis per sese competant, ab iis quæ à civili potestate mutuantur.

Nempe utriusque potestatis sancta societas postulabat, ut altera alterius munia in speciem usurparet, eo jure, quo amici amicorum rebus utuntur : his certè omnibus communi societate et consensione valituris. Quò spectans sanctus vir Petrus Damiani Cardinalis Episcopus Ostiensis, hoc à nobis jam commemoratum tradidit (*sup., l.* ii. *c.* xxix; Pet. Dam., *Discept. syn. t.* ix *Conc. col.* 1172; *et int. op.* Dam., *t.* iii. *opusc.* iv. *pag.* 30.) : « Quodam mutuæ charitatis glutino, » et Rex in Romano Pontifice, et Romanus Pon- » tifex inveniatur in Rege. » Ac postea : « Cæ- » terùm (Pontifex) delinquentes, cùm causa » dictaverit, forensi lege coerceat; et ipse Rex » cum suis Episcopis super animarum statu, » prolatâ sacrorum Canonum auctoritate decer- » nat. » Quæ quidem mirè congruunt cum his quæ de Conciliis Lateranensibus III et IV diximus. Quo enim jure Reges ex Canonibus, super animarum statu, toties cum Episcopis decreverunt; eodem jure Pontifices, in Conciliis Lateranensibus III et IV super temporalia, cum Regibus Synodo adhærescentibus atque præsentibus, ex legum auctoritate decrevisse vidimus. Reliqua hujus loci verba ex antedictis repetat, cui hæc recolere est animus. Hìc tantùm volumus, ut cum summo viro, et pontificia ab regiis distinguantur officia, et liquidò appareat, sic Regem inter et Pontificem consentire, ut si quid alter ex altero usurparit, id ambobus volentibus, consensione mutuâ, tacitâ vel expressâ factum, neutri fraudi esse possit.

Hoc societatis ac mutuæ amicitiæ jure Lucius III, capite *Ad abolendam*, de hæreticis statuit, « ut Comites, Barones, Rectores, et Con- » sules civitatum et aliorum locorum......, nisi » requisiti Ecclesiam adjuvent contra hæreti- » cos....., honore quem obtinent spolientur, » neque ad alios assumantur (*Extr.* Greg. IX, » *lib.* v. *tit.* vii. *cap.* ix.). »

Hoc jure vel nullo, Bonifacius VIII, capite *Felicis, de pœnis,* in Sexto, in eum qui Cardinalem fuerit hostiliter insecutus hæc statuit (Sext., *Decr. lib.* v. *tit.* ix. *de pœn. cap.* v. Felicis.) : « Ut sit infamis, diffidatus [1], ban-

[1] *Diffidare propriè est à fide quam quis alicui debet, aut pollicitus est per litteras, deficere,* inquit Ducange, Glossar. mediæ et infimæ Latinitatis (*Edit. Paris.*)

» nitus, intestabilis, ab omni successione repul-» sus : dentur cuncta ejus ædificia in ruinam : » nullus ei debita reddere, nullus respondere in » judicio teneatur : bona ejus fisco vel reipu-» blicæ dominio applicentur ; neque eorum filiis » aut nepotibus ulla unquam pateat janua dig-» nitatis aut honoris ecclesiastici vel mundani, » nullus aditus ad legitimos actus. » Tot merè temporalia, si in Ecclesiæ ac Pontificum potestate sint, eo tantùm nomine, quòd Ecclesiæ sint utilia ; utilitas ecclesiastica nunquàm deerit, quâ Pontifices semper et ubique, inconsultis etiam invitisque Principibus, de temporalibus decernant, atque absolutè regnent : quod, nec ipse, credo, Bellarminus dixerit. Quare est necesse assentiantur omnes, hæc decreta, quatenus de temporalibus statuunt, non aliter valere posse, quàm consensu Principum tacito vel expresso; prælatamque semel à Conciliis III et IV Lateranensibus lucem sequi omnino nos oportet.

Hæc ad Canones Conciliorum Lateranensium III et IV ex Lateranensis IV luculentâ interpretatione aliisque monumentis, dicenda habebamus.

CAPUT VI.

De Friderico II deposito : sub Gregorio IX acta : excommunicatus, deinde depositus, à S. Ludovico et Gallis pro Imperatore est habitus : Concilium œcumenicum à Gallis requisitum, à Gregorio IX Romam convocatum.

Devenimus ad Friderici II depositionem ; atque hanc primam invenimus in Concilio œcumenico promulgatam : quo nomine dignam arbitramur, quam diligentiùs consideremus ; sed primùm sunt exponenda quæ antecesserunt.

Quòd ergo Imperator Fridericus II, voto, juramento, ac pœnâ excommunicationis ultro susceptâ, ad sacrum bellum obstrictus, nec promissis steterat, et Christianos, eâ spe magna conatos ac postea destitutos, in gravia incommoda conjecerat; Gregorius IX, anno 1228, eam dixit sententiam, quam suprà aliâ occasione retulimus (*sup*, *lib*. I. *sect*. II. *c*. XXIX; GREG IX, *epist*. II. *tom*. XI *Conc*. *col*. 315; MATT. PAR., *pag*. 308) : « Imperatorem Fridericum excom-» municatum, quanquam inviti, publicè nun-» tiamus, et mandamus ab omnibus arctiùs » evitari : contra ipsum, si contumacia ejus exe-» gerit, graviùs processuri. » Sic nominatim eum excommunicabat : gravius aliquid, depositionem nempe excommunicationi additam intentabat ; nondum deponebat.

Cùm autem Fridericus Reges ac regna, præsertim verò Anglos recenti servitute, per Joannem *sine terrâ* Romano Pontifici obstrictos, eâque re indignatos adversùs Romanam Curiam (MATT. PAR, *pag*. 308.), quibus posset clamoribus concitaret, ac Romanæ Ecclesiæ civitates invaderet, Gregorius quoque altiùs inclamavit ; datisque ad Romanum suum ad Francos Legatum litteris, mandat : « Quatenus per terram lega-» tionis suæ hæc solemniter prædicans Christi » fidelibus, eos inducat, ut pro statu fidei et » religionis observantiâ stent ex animo, tanquam » prosequentes singuli proprium interesse (*Ibid.*, » *pag*. 349 ; *et ep*. III GREG. IX. *tom*. XI *Conc*. » *col*. 316.). »

Tunc ea contigerunt, quæ sunt aliâ occasione à nobis scripta paucis (*sup.*, *lib*. I. *loc*. *mox cit.*), et à Matthæo Parisiensi, ejus ævi scriptore fusè memorata (MATT. PAR., *loc. cit.*). « Eodem anno (1228) Fridericus Imperator, » mare Mediterraneum ingressus, ut Domino » peregrinationis votum persolveret, apud Achon » applicuit. Venientes ei obviam Clerus terræ et » populus, cum magno honore, ut tantum de-» cebat virum, illum receperunt : verumtamen, » quoniam noverant eum à Papâ excommuni-» catum, non ei communicaverunt in osculo, » neque in mensâ ; sed consuluerunt ut Domino » Papæ satisfaciens, rediret ad sanctæ Ecclesiæ » unitatem. Templarii verò et Hospitalarii in » adventu ejus flexis genibus adoraverunt eum » genua ejus deosculantes, et omnis fidelium, » qui aderat exercitus, glorificabat Dominum in » adventu ipsius, sperantes quòd per eum salus » fieret in Israel. » Ergo Imperatorem ut excommunicatum habebant, et à communione ejus abstinebant *in osculo et in mensâ*, ut jam suprà diximus ; cæterùm ut Imperatorem honorabant.

Parebant etiam ; eumque ut ducem sequebantur Principes et rectores exercitûs christiani, « Dux scilicet Lemburgensis, Patriarcha Hie-» rosolymitanus ; Archiepiscopi Nazarensis, Cæ-» sariensis, Narbonensis, Episcopi Vintoniensis » et Exoniensis, ac Magistri Hospitalis ac Teu-» tonicorum ; » qui omnes ecclesiastici æquè ac laici, « præparatis omnibus ad progrediendum » necessariis, processerunt feliciter, prævio Im-» peratore, et apud Joppen prosperè pervene-» runt (*Ibid.*, *pag*. 351.). »

Pergit historicus (*Ibid.*, *pag*. 353.) : « Anno » 1229, Papa Gregorius nimis molestè ferens » quòd Romanorum Imperator excommunicatus » et rebellis, ad Terram sanctam transierat, de » illius pœnitentiâ desperabat. Decrevit ergo » eum, quem contumacem vidit et rebellem, » ab imperiali fastigio depellere, et alium

» quemlibet filium pacis et obedientiæ loco ejus » subrogare. »

Interea Geroldus Patriarcha Hierosolymitanus, datis ad universos Christi fideles litteris, de Friderico multa conqueritur; at nihilominus ubique Imperatorem appellat (MATT. PAR., *p.* 359.).

Anno 1229, « videns Dominus Papa robur et » constantiam Imperatoris nondum enervatam, » sibi et Romanæ Ecclesiæ nondum incurvari, » misit per totam Allemaniam Prælatis magni- » ficis, et aliàs manentibus, epistolas prolixas, » commonitorias, et præcepit districtè, ut omnes » insurgerent in Imperatorem, Deo et Romanæ » Ecclesiæ rebellem..... Absolvit etiam omnes » qui eidem fidelitatis juramento tenebantur ad- » stricti (*Ibid., p.* 516.). » Hæc Matthæus Parisiensis parum Pontifici cessisse memorat. Quas causas attulit, referre non libet, nec nisi necessaria memoramus.

Extat ea depositionis sententia in Conciliorum voluminibus, ubi iteratâ excommunicatione, sic legitur: « Omnes qui ei fidelitatis juramento » tenentur, decernendo ab observatione jura- » menti ejusmodi absolutos, et firmiter prohi- » bendo ne sibi fidelitatem observent, donec » fuerit vinculo excommunicationis adstrictus » (GREGOR. IX *epist. ad* OTT. *Card. tom.* XI. » *col.* 339.). »

Ne tamen dixeris depositionem per se cum excommunicatione connexam, cùm Fridericum vinculo excommunicationis adstrictum, prohibente nemine, ne ipso quidem Pontifice, regnasse videamus; sed ipse sententiæ suæ, quem vellet adhibebat modum.

Alio dato diplomate, ait, Fridericum asseruisse hæresim, « dum constanter proponeret, » inquit (*ep.* XII. *ibid. col.* 348.), quòd per nos » tanquam Christi Vicarium excommunicationis » vinculo adstringi non potuit. » Quòd autem negaverit passim se potuisse deponi, hæresi non imputatur: adeo hæc diversâ auctoritate constant.

Interea illa contigit memorabilis ad Regem sanctum Ludovicum et *Francorum Baronagium*, de Roberto Regis fratre ad Imperium eligendo, Gregorii IX legatio (MATT. PAR., *p.* 517). Franci pro regni Francici nobilitate ac domûs regiæ dignitate, magnificè multa; cæterùm, quod ad rem nostram attinet, responderunt: « Si Fridericus *ab apice imperiali*, me- » ritis exigentibus, deponendus esset, nonnisi » per generale Concilium cassandus judicare- » tur. » Matthæus Parisiensis memorat addidisse eos; « Insontem sibi videri adhuc Fridericum, » neque quid sinistri in eo visum, vel in fidelitate » sæculari, vel fide catholicâ; missuros ad Im- » peratorem qui quomodo de fide catholicâ sen- » tiat diligenter inquirant: tum ipsum, imò » etiam ipsum Papam, si malè de Deo senserit, » usque ad internecionem persecuturos. » Quæ quidem non probamus omnia, sed referimus, atque ab historicis recensita percurrimus.

Credibile est Gregorium eâ Francorum responsione permotum fuisse ut Concilium œcumenicum convocaret. Certum quidem est, Romam ab eo Pontifice fuisse convocatum. Fredericus episcopos multos etiam Gallicanos, ad Sedem apostolicam ex obedientiâ properantes, cepit. Quâ de re graviter conquestus est sanctus Ludovicus, datâ ad Fridericum epistolâ. Interim ad eum scribit ut ad Imperatorem, ejusque imperium cum Francico regno conjunctissimum agnoscit; quantumvis Fridericus à Gregorio IX fuisset anathemate et depositione perculsus (*int. epist.* PET. DE VIN. *lib.* I. *c.* XII; *Vid.* NANG., *de gest.* S. LUDOV., *an.* 1239; DUCH., *tom.* V. *pag.* 336.). Addit: « Prænestinum Episcopum et » alios Legatos Ecclesiæ, in præjudicium ves- » trum volentes subsidium nostrum implorare, » manifestè repulimus; nec in regno nostro » contra majestatem vestram potuerunt aliquid » obtinere. » De Episcopis suis hæc signanter notat: « Nam sicut ex eorum litteris manifestè » didicimus, nihil contra imperialem celsitudi- » nem excogitaverant; etiamsi summus Pontifex » fuisset ad aliqua minùs debitè processurus. » Hæc senserunt de Imperatore deposito Episcopi Gallicani: hæc sensit Rex, quo nullus unquam sanctior, nullus sapientior, aut Sedi apostolicæ obedientior.

CAPUT VII.

Quæ sub Innocentio IV, Gregorii IX successore, gesta: Concilium Lugdunense I: in eo acta; atque ex his et antè dictis, argumenta contra nos.

Gregorio mortuo, ad Innocentium IV habendi Concilii cura transmittitur. Is igitur, anno 1245 Concilium convocat Lugdunum, hâc, inter alias, causâ memoratâ (*ep.* INN. IV, *tom.* XI *Conc. col.* 636; MATT. PAR., *an.* 1245): « Necnon » pro negotio quod inter Ecclesiam et Principem » vertitur, Reges terræ, Prælatos Ecclesiarum, » et alios mundi Principes duximus advocandos. » Ac postea: « Nos dictum Principem in prædica- » tione nostrâ citavimus, ut per se, vel per suos » nuntios, in Concilio celebrando compareat, » responsurus nobis et aliis, qui aliquid contra » ipsum duxerint proponendum. »

Misit Fridericus procuratores suos, qui primùm dilationem peterent, « mox ad futurum » Pontificem et Concilium futurum generalius » appellarent. Atque Dominus Papa respondit : » Quòd illud erat Concilium generale, quia tam » Principes sæculares quàm Clerici ad illud fue- » rant invitati; sed omnes qui in jurisdictione » Imperatoris fuerant, ad illud eos accedere non » permisit, propter quòd appellationem non ad- » mittebat (*Vid. in Conc. Lugd. brev. not. etc.* » *tom.* XI. *col.* 639, 640; MATT. PAR., *pag.* » 666.). »

Prolata sententia est in hanc formam : « In- » nocentius Episcopus, sacro præsente Concilio, » ad rei memoriam sempiternam (*tom.* XI *Conc.* » *loc. cit.*). » Mox relatis Friderici criminibus, atque allegatâ clavium potestate, addit : « Me- » moratum Principem.... suis ligatum peccatis, » et abjectum, omnique honore ac dignitate pri- » vatum à Domino ostendimus ac denuntiamus; » et nihilominus sententiando privamus (*Ibid.,* » *col.* 645.) » Tum absolvit à fidelitatis juramento subditos; et qui pareant vel faveant, vinculo excommunicationis adstringit.

Postea, « Dominus Papa et Prælati assistentes » Concilio, candelis accensis, in dictum Impe- » ratorem Fridericum, qui jam Imperator non » est nominandus, terribiliter, recedentibus et » confusis ejus procuratoribus, fulgurarunt » *Ibid.*, *col.* 665; MATT. PAR., *p.* 672.). »

Hinc argumenta congerunt : depositum Imperatorem virtute clavium, idque præsente Concilio generali; adfuisse Principes cum Episcopis; reclamasse neminem; quin ab ipso Friderico agnitam Ecclesiæ potestatem, cùm ab hoc Concilio ad futurum Pontificem et futurum Concilium apellarit; agnitam etiam expressissimè à Francis, quos antiqui juris retinentissimos fuisse jactamus; cùm etiam ipsi responderint id quod suprà vidimus (*sup.*, *hoc lib. cap.* VI.) : « Si » Fridericus deponendus esset, nonnisi per gene- » rale Concilium cassandus judicaretur : » quo responso fateantur imperia subjici ecclesiasticæ potestati; neque enim referre multi, Concilione an Papæ subsint, quæ suâ jam arce dejecta sint.

CAPUT VIII.

Solutio objectorum præcedentis Capitis : duo quædam notatu digna : depositio edita, SACRO PRÆSENTE CONCILIO, non SACRO APPROBANTE CONCILIO, ut solet.

Hæc nos ex gestis facilè explicamus. Primùm ergo observari volumus in rei gestæ serie, quàm diligentissimè descriptam habemus, enarrari quid Pontifex, quidve alii dixerint. De nullâ autem aliâ re tractatum videmus quàm de Friderici sceleribus, decretisque in eum latis; de his quæsitum deliberatumque esse : an autem datum Ecclesiæ à Christo sit ut Reges deponeret, ne inquisitum quidem fuisse; neque quidquam eâ de re dictum; neque hìc in tantâ Synodo, neque alibi usquam : quod tamen vel semel fieri oportebat.

Secundò notamus singularem formulam : *Sacro præsente Concilio.* Et quidem ille theologiæ Professor Anonymus, qui adversùs Declarationem Cleri Gallicani edidit responsionem historico theologicam, hæc scribit (*Resp. hist. theol.; Colon.* 1683, *pag.* 64.) : « Innocentius » in publico totius orbis christiani universali » Concilio, ipsoque approbante, Fridericum » regno privat. » Vide quàm oscitanter hæc legant, vel malâ fide referant, qui nostra oppugnent : cùm tantùm intersit, an quid fiat duntaxat *sacro præsente Concilio*, an etiam *sacro approbante Concilio.* Nos autem advertimus passim quidem in Conciliis, ubi adest præsens Pontifex, edi decreta ejus nomine, sed ubique adscriptum : *Sacro approbante Concilio*, vel aliquid ejusdem roboris. In hâc etiam Synodo, celebrata hæc formula est : et de usuris quidem, capite XIII, *præsentis Concilii approbatione sancimus :* et *ejusdem Concilii auctoritate firmiter inhibemus :* et cap. XVII, *definientes*, *sacro approbante Concilio :* et, *communi Concilii approbatione statuimus* (*tom.* XI *Conc. col.* 649, 654, 655.). Quin etiam, more majorum in hoc quoque Concilio vidimus, ab omnibus Episcopis sententiam excommunicationis pronuntiatam fuisse. At is qui reliqua omnia, *sacro approbante Concilio*, decernit Pontifex, sententiam in quâ depositio sancita est, *sacro* tantùm *præsente Concilio*, dictat (*Ibid.*, *col.* 645.).

Et quidem interserit hoc à se decretum esse, *cum fratribus et sacro Concilio, deliberatione præhabitâ diligenti.* Aliud autem est, cum Episcopis deliberasse, et eorum consilia exquisiisse : aliud, Concilii auctoritate atque approbatione decretum aliquid esse.

Ne verò arbitremur ideo illâ formulâ Pontificem pronuntiasse, quòd Imperatoris depositionem tanquam rem maximam, suæ auctoritati potestatique reservaret. Ecce enim excommunicationem more majorum cum sacro Concilio suisque Coepiscopis pronuntiat : quæ tamen sententia eò est gravior majorisque potestatis, quò regno cœlesti quàm terreno privari gravius est ac luctuosius. Et tamen in Conciliis passim

communi Patrum decreto atque approbatione anathemata promulgantur, communi decreto Episcopi deponuntur, quorum depositio, pro spiritualis potestatis amplitudine, majorem in Ecclesiâ potestatem requireret, quam laicorum quorumcumque; communi denique decreto, fidei dogmata ac symbola sacrique Canones promulgantur; quo nihil est in totâ religione majus aut gravius. Cùm igitur ecclesiastica omnia, quanticumque sint ponderis, communi auctoritate ac *sacro approbante Concilio* promulgentur; quæ *præsente* tantùm *Concilio* fieri dicuntur, habere ea non debemus pro ecclesiasticis.

Certè docent Patres, ac Theologi confitentur, quæ verè ecclesiastica sint, atque à Christo tradita, ea quidem in Petro et successoribus eminere: cæterùm ad omnes manare Episcopos, atque in episcopatu toto unam esse potestatem. Nihil enim Papæ attributum, quod non sub ipso et cum ipso facere ac decernere Coepiscopi possint. Rursus ergo testantur Romani Pontifices, non esse ecclesiasticam Principes deponendi potestatem, quam soli exerceant.

CAPUT IX.

De statu Imperii Romano-Germanici quædam quæ ad objectorum solutionem spectant.

Tertio notamus, reverà Imperatores Germanos, seu Romano-Germanicos eâ conditione fuisse, ut Romani Pontifices existimarent, præter illam potestatem, quam à Christo haberent in omnem animam christianam, aliquid sibi peculiaris juris in eos, processu temporis quæsitum et comparatum fuisse. Neque tantùm Romanos Pontifices, sed etiam alios multos in eam sententiam consensisse.

Placet colligere hìc paucis, quæ sparsim eâ de re monumenta extent, quorum etiam partem maximam suo loco retulimus (*sup., lib.* II. *cap.* XXXIII.).

Primùm autem vidimus (*Ibid., c.* XL; BAR., *tom.* X. *an.* 964, *pag.* 783, 784; *an.* 996, *p.* 909.), quæ à Baronio relata sunt, ut probaret jam pridem sub Othonibus, imperium Romano-Germanicum ejusque Imperatores, Romanis Pontificibus ita fuisse obnoxios, ut ab eis acciperent, non modò imperium, sed etiam successoris designandi potestatem. Hoc primum: tum illud consecutum ut extinctâ Othonum familiâ Romani Pontifices, suâ auctoritate designarent eos Germaniæ Principes, qui Regem Teutonum eligerent, in Romanum postea Imperatorem à Romano Pontifice promovendum. Quæ quidem Baronius à Gregorio V Germano, anno Christi 996, circa ipsa initia imperii Romano-Germanici constituta esse memorat.

Hæc si tam vera sunt, quàm à Baronio magnâ vi affirmantur, fateri nos oportet, imperium Romano-Germanicum, ejusque Imperatores, in ipsâ suâ origine Romanis Pontificibus, quoad ipsa temporalia fuisse obnoxios.

Non ita multò post, circa Gregorii VII tempora, audivimus (*sup., lib.* I. *sect.* I. *cap.* XII; URST., *p.* 382.) quid auctor vitæ Henrici IV scripserit; nempe ad eum Pontificem à Germanis perduellibus fuisse jactatum, « non decere » (Henricum IV) tam flagitiosum, plus notum » crimine quàm nomine, regnare, maximè cùm » sibi regiam dignitatem Roma non contulerit; » oportere Romæ suum jus in constituendis » Regibus reddi: providerent Apostolicus et » Roma ex consilio Principum, cujus vita » et sapientia tanto honori congrueret. » Hæc igitur à Germanis Gregorio VII fuisse suggesta narrat coævus historicus: « quâ subreptione » delusum Apostolicum, simul et honore creandi Regis quem sibi fallaciter obtulerant. » Quæ profectò ostendunt his jam temporibus, in Romano Pontifice fuisse notatum peculiare aliquod jus ad constituendum eum Regem, qui postea Imperator futurus esset; atque ad eum postea deponendum.

Hunc ad locum pertinet illud ab eodem Gregorio VII Romanis Imperatoribus postulatum, regiæ fidelitatis sacramentum, quod memoravimus suprà (*Ibid.*).

Sub Paschale II, qui Romanus Pontifex à Gregorio VII est tertius, ab hujus ævi historico Gotfrido Viterbiensi relata hæc sunt (GOTF. VITERB., *Chron.*), tanquam à Romanis Pontificibus dicerentur:

> Imperium dedimus, tu pauca dedisse videris.
> Imperio nostro, Cæsar Romanus haberis.

Hinc profectum illud, quod ex Radevico retulimus, de Imperatore Lothario Saxone inscriptum Lateranensi palatio:

> Rex venit ante fores jurans priùs Urbis honores.
> Post Homo fit Papæ, sumit quo dante coronam [1].

Huc etiam facit, id quod est ab Adriano IV ad Fridericum I scriptum de *beneficio*, atque insigni coronæ imperatoriæ per Pontificem dato: quæ quanquam ab ipso Pontifice erasa et emollita, usque adeo Pontificis animo adhærebant, ut postea rursus ad Fridericum

[1] *Sup., lib.* III. *c.* XVIII. *Radev. de gest. Frid. I, cap.* X. *Urst. pag.* 482.

scriberet, datum à se Imperium, atque auferri posse à quo datum esset.

Id passim fuisse creditum testatur paulò post in Concilio Turonensi [1] habita ab Arnulpho Lexoviensi concio, quâ, ubi docuit eam quam Fridericus I Imperator communem cum cæteris Ecclesiæ debebat obedientiam, hæc subdit (*Serm.* ARNULPHI. LEX. *in Conc. Tur. tom.* X. *col.* 1415.): « Præterea specialem causam habet quâ sanctam Romanam Ecclesiam dominam recognoscere debet : alioquin manifestissimè poterit reus ingratitudinis apparere. Si enim ad veteres recurramus historias, certum erit prædecessores ejus Imperium non de alio jure, quàm de solâ sanctæ Romanæ ecclesiæ gratiâ percepisse. Nihil igitur plus juris vendicare Principes possunt, quàm quod in eos contulit dignatio largientis. »

Neque ita multò post, Innocentius III hæc declarat (INN. III, *Extr. lib.* I. *tit.* VI, *de Electione, cap.* Venerabilem.) : de Electoribus quidem, jus eorum omne ab apostolicâ Sede descendere, de electâ verò personâ, si indigna haberetur, eam à Romano Pontifice rejici posse, ne Ecclesia Romana idoneo defensore carere cogeretur : quæ in gratiam Friderici II facta et ab eo agnita, ejus deponendi jus Romano Pontifici tribuebant.

Huc accedit, quòd jam pridem Romanis Pontificibus ab Imperatoribus id præstitum fuerat juramentum, quod *fidelitatis* fuisse Romani Pontifices postea declaraverunt (CLEM., *lib.* II. *titul.* IX, *de Jurejur. capit. unico*, Principes Rom.) : summi certè obsequii fuisse nemo diffitetur.

Cùm ergo hæc, et sibi Romani Pontifices vindicarent, et omnes passim pronis animis acciperent ; haud absurdum videbatur dejici imperio posse Imperatores, qui erga Pontificem, quo auctore regnarent, debito ac jurato officio defuissent : quam in sententiam toto jam orbe vulgatam, Lugdunenses Patres, pontificio honori faventes, facilè adductos esse nihil mirum est.

Quòd autem jus illud quæsitum et adscititium, Romani Pontifices cum apostolicâ potestate sedi suæ innatâ pariter exercerent, simulque Imperatorem excommunicarent atque deponerent; excommunicationis quidem Episcopi ut participes clavium, pro antiquo jure ac more, se socios adhibebant; depositionem verò, in quâ jus sibi nullum, neque innatum, neque quæsitum vindicarent, nolebant à se, aut pro potestate decretam, aut approbatione solemni firmatam ; sed tantùm, quod res erat, præsentes esse se, atque etiam in consilium adhibitos fatebantur. Quo ritu aliquid, quod verè esset ecclesiasticum, ab Episcopis gestum nemo unquam in Conciliorum actis ostendet.

Neque tamen arbitramur, si hæc in Fridericum, sacro Concilio approbante, gesta essent, ideo statim rem esse confectam : quærendumque superesset, an ita gesta sint, ut solent ea, quibus certa Ecclesiæ fides summaque auctoritas explicatur, ut dictum est suprà (*sup., lib.* III. *cap.* I.). Consentiunt enim Catholici omnes non ejusdem esse generis, quæ in Conciliis etiam œcumenicis fiunt; quæque expressè quæsita, quæ de fide, quæ lato canone sancita sunt, magno ab aliis habent discrimine; et tamen hìc maximum est causæ deploratæ argumentum, quòd Concilium generale non eam susceperit, neque tali facto adscribi voluerit solemnem formulam : *Sacro approbante Concilio*.

Recolique hìc volumus, id quod est à nobis perpetuâ rerum serie demonstratum : quæcumque hactenus à Romanis Pontificibus, ad deponendos Reges, etiam in Synodis sunt gesta, in iis, Deo ita providente, nunquam ac semel quidem adscriptum, hæc Patrum consensione, approbatione, decreto gesta esse : quæ formula, cùm in cæteris ecclesiasticis decretis, Pontifice præeunte perpetua solemnisque sit, certum est hæc quidem, quanquam Petri nomine agi videbantur, longo discrimine distincta à reliquis, quæ certò verèque essent ecclesiastica.

Ex antedictis solvimus, quæ de Francis imperia Concilio generali subjicientibus sunt objecta. Et quidem, si Franci id vel maximè tertio decimo sæculo facere incepissent, gliscente imperitiâ, tamen anteactis sæculis stare nos oportet; quantò magis cùm id nequidem cogitaverint?

Primùm enim, si quis strictè eorum ad Gregorium IX de deponendo Imperatore responsa perpenderit, inveniet ab iis non absolutè dictum, Imperatorem à Concilio deponi posse; sed, « si exigentibus meritis deponendus esset, non nisi à Concilio generali cassandum videri : » tum etiam illud de imperio Romano-Germanico dici, quod singulari titulo Ecclesiæ obnoxium credebatur; putabantque nostri tantam rem, qualis est depositio Romani Imperatoris, qui reipublicæ christianæ caput haberetur, ad Romanam licèt Ecclesiam pertineret, nonnisi exquisito totius orbis consilio [1] perfici

[1] An 1163.

[1] Editi habent *Concilio*, nullo sensu : nos verò, codicis

debuisse, aut etiam potuisse. Cæterum coronam Franciæ, nec Papæ, nec Concilio, Franci unquam subjecerunt. Imò verò non multò post, Bonifacii scilicet VIII tempore, cùm objicerentur eis depositi Imperatores, hæc statim reponebant : « Quod dicitur, quòd Papa deponit » Imperatorem : respondeo, verum est illum » quem ipse posuit, quia ab ipso accepit feudum » (*Tract.* JOAN DE PAR. *de pot. Reg. et Pap.*, » *c.* XV; *Vind. Maj.*, *l.* II. *p.* 107; *Vid. ibid.* » *quæst. de pot. Pap. pag.* 188.). » Et de Friderico II disertè : « Quod autem dicitur de » Friderico, quem deposuit Innocentius IV, dico » quòd verum est, et de illo Imperatore concedo » quòd Papa est ejus dominus temporalis, quo- » niam ille Imperator fit per electionem, et à » Papâ confirmationem recipit et coronam ; sed » nihil horum est in Rege Franciæ. » Hæc nostri quadraginta circiter post Fridericum depositum annis, facti recente memoriâ, respondebant

Quò etiam pertinebat illud, sancti Ludovici tempore à Francorum legatis dictum : Regem Franciæ, *quem linea regii sanguinis* provexit ad sceptra Francorum, excellentiorem esse aliquo Imperatore, quem sola electio provehit voluntaria (MATT. PAR., *an.* 1239, *p.* 518.). Quantùm autem nostri ab eo abfuerint, ut coronam Franciæ ulli alteri quàm Deo subditam esse vellent, Bonifaciana, quæ jam retulimus (*sup.*, *lib.* III. *c.* XXIII *et seq.*), gesta demonstrant.

CAPUT X.

Constantiensia et Basileensia decreta : Sigismundi Imperatoris in Synodo Constantiensi imperiale decretum : ejusdem Imperatoris de Romano-Germanici Imperii Principibus, declaratio.

Facile est, ex antedictis, Conciliorum Constantiensis et Basileensis ea quæ objiciunt decreta explicare. Pari enim ratione dicimus, si quid ibi à Patribus de pœnis temporalibus decernatur; id fieri consensu Principum, qui ex toto orbe christiano per legatos aderant : eoque jure, quo Ecclesia ad temporales pœnas inferendas, Principum constitutionibus adjuvatur.

Id verò ex ipso Constantiensi Concilio satis constat. Anno enim 1415, sessione XIV, decretum legimus hoc titulo (*Concil. Const.*, *sess.* XIV. *tom.* XII. *col.* 115, 116.) : *Quòd Imperator det operam; ut Concilium sit tutum.* Sic autem decernit : « Sacrosancta Synodus exhortatur » invictissimum Principem Dominum Sigismundum Romanorum et Hungariæ Regem, qua- » tenus placeat patentes litteras sub suæ Majes- » tatis sigillis dare, et omnibus Principibus, » Vassallis et subditis sacri imperii, et præsertim » civibus et incolis civitatis Constantiensis præ- » cipere et mandare, quòd manutenebunt et » defendent prædictum Concilium..., quandiu » duraverit, et quicumque... non observaverit... » sententiam imperialis banni incurrat, perpe- » tuò sit infamis, nec ei unquam portæ digni- » tatis pateant......, omnibus feudis...... sit ipso » jure privatus. » Quæ ad ecclesiasticam dignitatem et utilitatem maximè pertinentia, si per sese sancta Synodus decernere potuisset, non erat cur à Rege requireret.

Quâ de re Rex decernit his verbis : « Qui » statuit terminos gentium secundùm numerum » Angelorum, et utrorumque ministeria ordine » miro dispensans, sicut choros angelicos variis » dignitatibus.... mirabiliter insignivit; sic et » Ecclesiam adhuc militantem in terris, diversis » tam spiritualium quàm temporalium distinxit » titulis potestatum, ut pulchra fidelibus, et in- » fidelibus terribilis apparens, ut castrorum acies » ordinata procedat. » Quâ temporalium et spiritualium distinctione ex jure divino explicatâ, temporales pœnas ipse decernit, utilitati ecclesiasticæ serrituras. At si has Ecclesia per sese inferre potuisset, distinctionem vanam, neque ex jure divino Imperator explicasset, neque sancta Synodus recepisset.

Per ea tempora Fridericus, Dux Austriæ, Georgium Episcopum Tridentinum ejus civitatis aliorumque locorum possessione dejecerat. Res ad Imperatorem delata per Episcopum; Dux Episcopo restituere jussus, Imperatoris jussis non stetit. Sessione XXVIII, Episcopus postulat à Concilio Constantiensi monitorias litteras, quibus Dux bonis occupatis cedere cogeretur, sub pœnis in constitutionibus Caroli IV Imperatoris editis aliisque gravioribus. Eâdem sessione XXVIII, dat Synodus monitorium, quo declarat, Fridericum Ducem incidisse in pœnas *privationis feudorum et inhabilitationis in constitutione Carolinâ contentas,* addito anathematis vinculo (*Concil. Const.*, *sess.* XXVIII. *col* 208, 211.). Non ergo has pœnas per se decernit, sed principum adjuta constitutionibus.

Multa sanè decreta sunt à Principibus adversùs eos qui in hæresi obstinatè permanserint, quique in excommunicatione sorduerint. Ea verò legimus in constitutione Friderici II, memoratâ suprà, eademque ab aliis postea Principibus decreta, confirmata, amplificata sunt;

MS. Abb. FLEURY auctoritate fulti, substituimus *concilio.* (*Edit. Versal.*)

quibus adjuta Synodus Constantiensis decernit, contumaces adversùs Ecclesiam *spiritualiter* et *temporaliter* puniendos, ut est in decreto, *contra invasores accedentium et recedentium à Concilio*, et in *monitorio contra Philippum Comitem Virtutum* (*Constit. Conc. Const. cont. invas., ses.* XV. *col.* 144; *vid. ses.* XXXI. *col.* 216.).

Quo etiam ex fonte manavit id quod est à Martino V, sacro Constantiensi Concilio approbante, editum in Bullâ *Inter cunctas*, adversùs Viclefi Hussique defensores (*Ibid., sess.* XLV. *col.* 271.); nempè « ut quâcumque dignitate » præfulgeant, etiamsi patriarchali, archiepi» scopali, episcopali, regali, reginali, duca» li, » in eos ab Episcopis atque Inquisitoribus hæreticæ pravitatis *inquiratur;* ab iisque « per excommunicationis pœnam, suspen» sionis, interdicti, nec non privationis dig» nitatum, personatuum, et officiorum, alio» rumque beneficiorum ecclesiasticorum, ac » feudorum, quæ à quibuscumque ecclesiis, » monasteriis, ac aliis locis ecclesiasticis obtinent, » ac etiam bonorum, et dignitatum sæcularium, » ac graduum scientiarum, quarumcumque Fa» cultatum, et per alias pœnas, sententias et cen» suras ecclesiasticas, ac vias et modos, quos » ad hoc expedire viderint. » Quæ conglobata licèt, quis non videat jure tamen diversissimo decerni, nec ab eodem fonte manare, confusèque dicta, tamen congruè aptèque singulorum ratione habitâ, intelligi exercerique debere? Quis enim cùm audiat eodem tenore intentari *privationem bonorum ac dignitatum sæcularium, ac graduum scientiarum quarumcumque Facultatum;* quis, inquam, cùm hæc audiat colligata, ideo putet ab iisdem Inquisitoribus, dignitates omnes, etiam, si Deo placet, regiam pari jure tolli posse, ac doctoratum, baccalaureatum et magisterium artium? Quare hæc omnia conglobatim licèt dicta atque congesta, tamen diligenter secerni oportere, luce est clarius.

Ac si vel maximè hujus vi decreti etiam regna tolli possunt; quis vetet intelligi de iis regnis, quæ sunt feudi ecclesiastici; cùm expressè dicatur tolli quidem feudos, sed eos, *qui à quibuscumque ecclesiis, monasteriis, ac aliis locis ecclesiasticis obtinentur?*

Vel decretum sessionis XIX audiamus, contra invasores ecclesiasticæ libertatis atque ditionis. Ibi inveniemus inter bona ecclesiastica, quæ occupata reddi debeant, bis terque recenseri, *regna, provincias, comitatus, dominia, territoria, civitates* (*sess.* XIX. *in confir. Const.* FRID. II, *et* CAROLINÆ; *Vid. col.* 273 *et seq.*). Neque immeritò; cùm regna utriusque Siciliæ, Sardiniæ, Corsicæ, ad Ecclesiæ Romanæ feudum certâ possessione pertinere constet, ut alia regna omittamus, quæ se ultro huic conditioni subjecerint, atque etiam imperium Romano-Germanicum, quod eodem vel simili jure habere pertendunt; ut profectò nec mirum esset, si in Concilio Constantiensi, privati fuissent Reges, qui amplexi hæresim, juratam Ecclesiæ Romanæ fidelitatem ejurassent. Ut autem eodem jure, Franciæ aut Castellæ, quo Sardiniæ aut Corsicæ regna adimantur, neque quis animo cogitare, neque Constantiensi Concilio, sine gravi contumeliâ, tribuere possit.

Hæc ergo, conglobatè licèt confusèque dicta, valeant aptè, congruè, distributivè, respectivè, suo quæque ordine ac modo; neque omnia eodem jure constare, aut cum potestate clavium conjuncta esse intelligantur; sed adhibitâ diligendi cautione, ad suos fontes quæque revocentur.

Quo itidem sensu decretum fuerit, ut qui Sigismundum Romanorum Regem ad Hispaniam pacis ecclesiasticæ causâ profecturum impediant, *quâcumque dignitate, aut ecclesiastico beneficio, sæcularive priventur* (*sess.* XVII. *in confir. Const.* FRID. II. *et* CAROLINÆ; *Vid. col* 160, 161.): quatenus scilicet eæ dignitates, ea beneficia, Ecclesiæ sint, vel innato, vel acquisito jure.

Idem dicimus de constitutione ejusdem Concilii sessionis XXXIX, cui est titulus : *Provisio adversùs futura schismata* (*loco mox cit., col.* 239.); quâ Bonifacii VIII constitutio *Felicis*, à nobis suprà memorata (*sup., hoc lib. c.* V.), adversùs eos extenditur, qui *imperiali, regali, pontificali, vel aliâ quâvis ecclesiasticâ aut sæculari præfulgeant dignitate:* quæ ita intelliguntur, primùm ut temporalia ad consensum Principum referantur; tum ut non omnia omnibus, sed singulis, quæ singulis sint congrua, applicentur.

Nec alio sensu valent ea quæ eodem modo à Concilio Basileensi sessione IX decreta sunt[1] *sub pœnâ excommunicationis et privationis dignitatis cujuslibet ecclesiasticæ aut mundanæ* (*Conc Bas., sess.* IX. *tom.* XII. *col.* 500, 501.). Neque enim illis Constantiensibus Basileensibusque formulis usquam exprimitur, hæc temporalia ad ecclesiasticum ordinem auctoritate clavium ac jure divino pertinere, de quo uno

[1] In illo decreto irrita declarantur ea quæ adversùs Sigismundum Imperatorem Synodi defensorem Eugenius IV fecerat. (*Edit. Paris.*)

litigamus; ac facilè intelliguntur privari dignitate, etiam mundanâ, eos in quos sibi tale jus Ecclesia comparavit.

Et quanquam Ecclesia catholica, seu Concilium generale eam repræsentans, nullos per se feudos, nullas ejusmodi res obtinet; sacræ tamen Synodi Constantiensis ac Basileensis, eo jure quo se in Romanum Pontificem aliosque Prælatos illa jura obtinentes pollere intelligebant, de iis quoque decrevêre.

Novo id exemplo in his Conciliis factum esse confiteor; neque mirum hæc, quæ nullatenus ad fidem perpetuamque morum doctrinam, sed ad variabilem disciplinam pertinent, variè tractata, ordinata, administrata fuisse.

Qui ergo hæc Constantiensia et Basileensia tanto studio inculcant, jam credo ipsi intelligunt, nihil hæc ad nostram quæstionem pertinere : velimque meminerint, quâ defensione à Concilii Constantiensis sessionibus IV et V tutos se esse putent. Nempe lata illic tam clara, tam firma de Conciliorum superioritate decreta, sic elevare solent, quòd Concilium, sessione IV, « non tractet ex proposito materias aut quæstiones fidei, » nec intendat ibi dogmata fidei statuere aut hæreses vel errores damnare; » neque id decretum fecerit « per modum definitionis; quia non » additur ita secundùm fidem catholicam esse » tenendum; nec dicitur anathema contrarium » sentientibus, ac docentibus (*Doct. Lov., p* 73, » 74.). » Hæc auctor *Doctrinæ Lovaniensium*, ex Joanne Viggers : hæc Bellarminus et alii scribunt, Melchiorem Canum secuti (BELL., *de Conc. auct. lib.* II. *cap.* XIX; MELCH. CAN., *de Loc. Theol. lib.* V. *cap.* VI.), cujus hæc verba sunt : « Si quis (tradita in sessione IV Concilii » Constantiensis) diligenter expendat, inveniet » ea non formam habere decreti, quo videlicet » aut fideles obligentur, aut contrarium sentien» tes explodantur. »

Ostendant has formulas confusè congestas, *formam habere decreti :* ostendant in his propositum aliquid omnibus ad credendum : ostendant saltem in iis aliquid distinctè dictum, quod ad rem nostram, et ad clavium à Domino concessam potestatem pertineat. Quod cùm intellexerint nullo modo posse fieri, dum hæc profectò objicere pergunt, nihil aliud quàm fucum faciunt, et imperitos ludunt.

Quòd ergo sic argumentatur passim Nicolaus Dubois (*Pars* I. *refut. p.* 29, 31 *et pass.*) : vel hæc esse admittenda, vel Conciliorum Constantiensis ac Basileensis contemnendam auctoritatem : næ ille suo more nugatur, qui contra Theologorum omnium, suaque etiam placita, res à Concilio obiter, confusè, indistinctè, nullâ deliberatione dictas, æquiparet iis, quæ à Concilio disertè datâque operâ, decretæ, ordinatæ, definitæque sunt.

Idem D. Dubois Synodo Basileensi exprobrat, quòd de feudo judicare voluerit, prohibitaque sit ab Imperatore Sigismundo : quasi verò negemus fieri potuisse, ut ea Synodus, aliæve, inconsultò aliena tractarent, et ab iis vetitæ abstinerent. Sed quandoquidem hæc objicit, velim, cogitet, quæ à Sigismundo in his expressa sint actis : « Palam ac solemniter protestati sumus, » quòd archi-principatus, archi-mareschallatus, » et jus eligendi Romanum Principem à nobis et » sacro Romano imperio immediatè descendant, » ac in feudum dependeant (*App. I. Conc. Bas.,* » *col.* 968, 969.). » Aliâ occasione idem Sigismundus ad eamdem Synodum Basileensem hæc scribit (*Ibid., col.* 964.) : « Notum facimus te» nore præsentium universis, quòd, cùm inter » alios orbis principatus, sacrum Romanum im» perium divinitus institutum obtineat princi» patum, etc. » Quæ à religiosissimo Imperatore dicta, de principatibus divinitus institutis, nostræ sententiæ favent. Quatenus autem ad Romanum spectant imperium, Electorumque et aliorum Principum jura ad imperium revocant, nullâ Romanorum Pontificum mentione, vehementissimè dicta decretaque videmus. Ex quo appareat in his temporalibus, nullo fidei religionisque periculo, posse quædam à Romanis Pontificibus vendicata, à Romanis Imperatoribus propulsari. Sed hæc quidem parum ad nos. Ad propositum revertamur.

CAPUT XI.

Concilium Lateranense V sub Julio II. De Concilii Tridentini decreto sessionis XXV, capite XIX de Reformatione : quid nostri, etiam Curiæ Romanæ addictissimi, senserint.

Ne quid prætermittamus quod Concilii œcumenici titulo nobis objici possit, recensenda sunt quædam quæ sub Julio II, in Concilio Lateranensi, sub eâ formulâ, *sacro approbante Concilio,* decreta sunt : imprimis illud anni 1512, quòd Rex Ludovicus XII regnumque Franciæ, exceptâ Britanniâ, ac maximè Lugdunensis civitas, conciliabulo, ut aiunt, Pisano adhæsissent; constat non modò excommunicationem et interdictum pronuntiatum esse, sed etiam *ex Lugduno in civitatem Gebennensem translatas nundinas* (*Conc. Later. V, sess.* III. *tom.* XIV. *col.* 83.). Sic bellis flagrantibus, Gallisque ab-

sentibus, Julius II in Lateranensi Synodo hostili animo decernebat. Quæ quidem proferimus in exemplum eorum, quæ licèt magno nomine, nimia, et ad terrorem composita; atque ut nullo effectu, ita nullâ auctoritate gesta, nemo cordatior diffitebitur.

Objiciunt concilii Tridentini caput *Detestabilis*, de duellis, quod est sessionis XXV caput XIX de reformatione. « Imperator, Reges, Duces, » Principes, Marchiones, Comites et alio quo- » cumque nomine domini temporales, qui locum » ad monomachiam in terris suis inter Christia- » nos concesserint, eo ipso sint excommunicati, » ac jurisdictione et dominio civitatis, castri, aut » loci, in quo vel apud quem duellum permise- » rint fieri, quod ab Ecclesiâ obtinent, privati » intelligantur, et si feudalia sunt, directis do- » minis statim acquirantur (*Conc. Trid., sess.* » XXV. *de refor. c.* XIX, Detestabilis. *tom.* XIV. » *col.* 916.). » Hæc conceptis verbis *de feudis ecclesiasticis* decreta, favent nobis potiùs quàm nocent; cùm nec tanti sceleris atrocitate compelli potuerit sancta Synodus, ut aliquid de feudis temporalibus decerneret. Interim cùm excommunicationem et feudi privationem pari verborum tenore decernat, hoc exemplo docet optimè à nobis dictum, ad diversissimos fontes esse revocanda, quæ à sanctis Conciliis persæpe colligata atque congesta sint.

Quod addit sacra Synodus : « Qui verò pug- » nam commiserint, et qui eorum patrini vo- » cantur, excommunicationis, ac omnium bono- » rum proscriptionis ac perpetuæ infamiæ pœnam » incurrant; » id à nobis relatum est inter eas causas, quibus Franciæ regnum prohibitum sit ab acceptandis tanti Concilii de disciplinâ ac reformatione decretis (BOCHEL., *Dec. Eccl. Gall*, *l.* v. *cap.* XLV).

Hæc enim et similia effecerunt, ut anno 1576, sub Henrico III, in conventu ordinum Blæsis habito, tametsi deputati ferè omnes è conjuratis sive ex *Ligâ* erant, Curiæque Romanæ eo nomine addictissimi, Concilii tamen Tridentini de reformatione decreta, non nisi eâ exceptione admitterent, *salvis Ecclesiæ Gallicanæ libertatibus.*

Neque etiam illa sessionis XXV clausula in constitutionem Blesensem illata est; cùm tam multa ex Concilii reformatione petita eò conferrentur.

Quin etiam in eâ congregatione, quæ nomine conventûs Ordinum, anno 1593, vigente *Ligâ*, habita Parisiis est, à Duce scilicet Meduanensi convocata : cùm Dux Feriæ Hispanique Concilium recipiendum urgerent, prolati sunt articuli, quibus Franci deterrerentur à Concilii decretis admittendis, quos inter articulos is legitur : « Concilium excommunicat et privat Regem » eâ civitate, aut loco, in quo duellum permis- » sum sit : » sessione XXV. Addita nota : « Hic » articulus lædit potestatem Regis, qui tempo- » rali suo ullâve ejus parte privari non possit; » cùm eo respectu nullum superiorem agnoscat, » qualiscumque ille sit (*Vid.* DUPLEIX, *tom.* IV » *Histor.* HENR. IV. THUAN., *lib.* CV.). » Quæ, jussu cardinalis Pellevei, conjuratorum antesignani, qui sacro Ordini præsidebat, allata, eo tempore et loco ubi Romana Curia regnare videbatur, ostendunt quàm sit insitum Francis ne quid ecclesiasticæ potestati in temporalia juris tribuant.

Sic decreta de rebus temporalibus à Conciliis etiam œcumenicis prolata, rata sunt vel irrita, prout Principum vel consensione admittuntur, vel dissensione respuuntur : nedum ad clavium divinam potestatem aut ad fidei invariabilem regulam pertinere possint. Atque hæc quidem sunt, quæ ex Conciliis œcumenicis opponantur; patetque clarissimè sacras Synodos de rebus temporalibus nihil auctoritate clavium decrevisse.

CAPUT XII.

Nostri sæculi gesta ultimo loco reservata : dissidium Venetum, sub Paulo V, Henrici IV Magni operâ compositum.

Priorum sæculorum gestis evolutis quæ nostro ævo nostrâque memoriâ gesta sunt, ultimo reservamus loco.

Quod anno 1602, Dux et Senatus reipublicæ Venetorum de bonis immobilibus per ecclesias ac monasteria, sine Senatûs licentiâ acquirendis, quædam judicia legesque edidissent, et quasdam ecclesiasticas personas *propter prætensa crimina carceri mancipassent* (*Monit.* PAUL. V, *ap.* GOLD., *tom.* III. *pag.* 282.), Paulus V, die 17 aprilis, anno Christi 1606, pontificatûs primo, monitorium promulgavit, quò Ducem ac Senatum, nisi ea omnia certis præstitutis temporibus revocarent, excommunicatos, civitatem ipsam Venetorum terrasque omnes eorum ditioni subjectas, ecclesiastico interdicto suppositas nuntiat et declarat.

Statim atque id Breve perlatum est ad Episcopos ac Prælatos Venetæ ditionis, ad quos directum erat die 6 maii; prodiit ad eosdem edictum *Leonardi Donati, Dei gratiâ Venetorum Ducis* nomine (*Ibid., p.* 285.), in quo annotamus ea quæ ad quæstionem nostram faciunt. Hoc

primum : « Nos qui tranquillitatem ac quietem » dominii, nostro regimini à Deo commissi ser- » vare tenemur, et auctoritatem Principis, ne- » minem superiorem in temporalibus sub divinâ » majestate agnoscentis debemus tueri, etc. » Tum ista : « Cùm cognoverimus præfatum » Breve, contra omne jus et æquum emanasse, » et contra ea quæ divina Scriptura et sanc- » torum Patrum doctrina sacrique canones præ- » cipiunt, in præjudicium auctoritatis sæcularis » à Deo nobis traditæ, et libertatis reipublicæ » nostræ, cum perturbatione tranquillæ posses- » sionis...., non sine omnium scandalo promul- » gatum fuisse; prædictum Breve non modò ut » injustum indebitumque, verùm etiam ut nul- » lum nulliusque roboris aut momenti, nobis » habendum esse non dubitamus; atque ita in- » validum, irritum, et fulminatum illegitimè, » et de facto nulloque juris ordine servato; ut » ea remedia adhibenda non duxerimus, quibus » majores nostri et alii supremi Principes usi sunt » cum pontificibus, qui potestatis sibi in ædifi- » cationem traditæ, limites ac modos egressi » fuerint. » Sic ipsâ per se notâ nullitate contenti, appellationem ad Concilium œcumenicum superfluam censuerunt. Hujus dissidii eventus cùm neminem lateat, tantùm observamus hìc aliqua, quæ causam nostram spectent.

Primùm : excommunicatos Ducem et Senatum reipublicæ Venetorum; civitatem aliasque ejus imperii terras ecclesiastico interdicto suppositas; nihil sollicitatum imperium; et excommunicationem penitus à depositione sejunctam, contra quod Gregorii VII tempore sentiebant; cæterùm de depositione nihil actum esse, neque auctoritate apostolicâ dissolutas leges à Senatu conditas, quas Pontifex improbaret, sed jussum Senatum ut eas antiquaret : metuentibus, ni fallor, Romanis curialibus, ne depositiones aliaque ejus generis, oculato sæculo, jamque harum rerum pertæso, parum approbari possent.

Secundò : Ducem ac Senatum, dato edicto, professos Principum potestatem in temporalibus soli Deo subesse : Papam, dum ad ea prosiliret, egressum esse limites ac modos traditæ sibi à Deo potestatis : ejus decretum Scripturis, Patribus, sacrisque Canonibus adversari.

Tertiò : omnes Venetos atque Ecclesiasticos Religiososque, haud minùs quàm laicos, exceptis paucissimis [1], eâ doctrinâ nixos, Senatui obtemperasse, decreta Pauli V pro nullis habuisse.

Quartò : constitisse decretum Leonardi Ducis : constitisse leges, quas de temporalibus rebus Senatus dixerat; tametsi ecclesiastica bona personasque concernerent : nihil eorum à Senatu fuisse revocatum : excommunicationem rerum temporalium causâ latam prætextis licèt ecclesiasticis immunitatibus, pro nullâ habitam, ac reverà ut talem per sese cecidisse; nullâque vel in speciem à Senatu veniâ postulatâ [1], aut absolutione acceptâ, pro Catholicis atque Ecclesiæ Romanæ filiis eos esse habitos.

Quintò : factum id esse Henrici IV operâ, totâ Galliâ, imò etiam totâ Ecclesiâ applaudente : Hispanis etiam in hujus gloriæ partem venire cupientibus [2] : nullo Catholico extra Curiam Romanam suscipere conato Pauli defensionem; nullo oppugnante ea, quæ Senatus, publico edicto toto terrarum orbe promulgasset : quin etiam edictum à nullo Romano Pontifice, ullâ unquam censurâ fuisse improbatum.

Sextò : non promoveri aut augeri, sed potiùs atteri rem ecclesiasticam nimiis aut præposteris incœptis; defendique potuisse, adversùs Pontifices vehementissimos ac nimia ausos, temporalia jura supremarum potestatum, integrâ religione Sedisque apostolicæ reverentiâ; cùm ille Frater Paulus Calvinianæ hæresi, quam cucullatus fovebat, per eorum dissidiorum occasionem [3], aditum

[1] Ii fuerunt, præter omnes Jesuitas, nonnulli ex familiis Capucinorum et Theatinorum, qui, Senatui ne obtemperarent, maluerunt esse exules. (*Edit. Paris.*)

[1] Cardinalis DE JOYEUSE, cui hoc negotium Henricus Magnus commiserat, quemque Pontifex suâ instruxerat auctoritate, cùm Senatus nollet aut petere absolutionem, id quod Pontifex vehementer cupiebat, aut etiam illam non petitam saltem accipere, dixit in Senatu : *Sublatum esse interdictum*; et Senatus *carceri mancipatos Ecclesiasticos* tradidit, non quidem *ei Prælato* cui Papa jusserat; sed legato Regis Franciæ. Historia pauca habet exempla *dissidiorum*, quæ, ut illud, ad finem usque tam firmiter et constanter defensa fuerint. (*Edit. Paris.*)

[2] Rex Hispaniarum Philippus III solus dilatæ pacis causa fuit, dum se cum omnibus suis copiis pontifici offerebat, ad bellum Venetis inferendum. Vid. ejus epist. ad Paulum V, ap. Thuan. lib. CXXXVII. Deinde, seu pudore victus, seu quâlibet aliâ de causâ, pacis arbiter esse voluit; et quidem nonnullas conditiones proposuit. Veneti ipsum arbitrum admiserunt; non item conditiones, quas, ut iniquas, nec reipublicæ dignas majestate respuerunt. Quapropter, rebus demum compositis, quanquam uno Henrico Magno reconciliatæ pacis honor deberetur, et Hispani exiguam operam navassent, Veneti tamen Hispaniarum quoque Regi gratias referri usserunt. (*Edit. Paris.*)

[3] Eorum dissidiorum occasione, anonymus libellum fixerat Venetiis, quo rempublicam adhortabatur ad desciscendum ab Ecclesiâ Romanâ. Senatus in libelli auctorem inquiri jussit, et interea edicto confirmavit; se à fide et obedientiâ sanctæ Sedis nunquam discessurum. Hujus dissidii tempore, FRA-PAOLO, usus operâ Marci-Antonii DE DOMINIS, edidit apud Anglos Historiam Concilii Tridentini, eo nempe consilio, ut Curiam Romanam calumniis respergeret, et sanctæ Synodi decretorum imminueret auctoritatem. (*Edit. Paris.*)

aliquem quærens, nullum invenerit, aut Senatum inducere ausus sit, insidiosissimus licèt, ad infringendam Sedis apostolicæ majestatem.

Hæc perpendant, qui religione semel nominatâ, Romano Pontifici permittenda omnia, etiam temporalia; eamque sententiam ad Romanam fidem putant pertinere.

Neque eo secius hæc atque alia hujusmodi dissidia, et inviti commemoramus, et toto animo, ut Ecclesiæ simul et reipublicæ noxia aversamur; gravemque putamus divini numinis ultionem incumbere his, qui hæc vel induxerint, vel libenti animo susceperint, aut ullo modo aluerint, vel ad ea ocius restinguenda sudoribus ac sanguini pepercerint.

CAPUT XIII.

Cardinalis Bellarmini libri adversùs Barclæum : Senatûs decretum, antiquis ejusdem Senatûs decretis congruum, quæ sacra Facultas susceperit : regii Consilii decretum, Perronii Cardinalis operâ.

Anno 1610, 26 novembris, aliquot mensibus post Henrici IV infandam ac parricidialem cædem, Cardinalis Bellarmini tractatus de potestate summi Pontificis in temporalibus, adversùs Guillelmum Barclæum, prodiit. Is statim à Parlamento Parisiensi est proscriptus, « vetitumque » est, sub pœnis læsæ majestatis, ne quis eum » librum haberet, ederet, venderet, ut qui con- » tineret falsam et detestabilem propositionem, » eò pertinentem, ut submitterentur homini à » Deo constitutæ supremæ potestates; et adversùs » eorum personas et imperia subditi populi con- » citarentur (*Arrêt du Parlem.*, 26 *nov.* 1610; » *Vid. lib. cui titulus : Recueil de pièc. con-* » *cern. l'hist. de Louis XIII, Par.* 1717, *t.* IV. » *p.* 11). » Interdictum toto regno, ne quis eam propositionem directè vel indirectè doceret.

Hoc Senatûs decretum consonabat ei quod ab eodem Senatu [1], anno 1561, editum fuerat, jussusque Tanquerellus hæc verba promere : « Mihi » displicet, quòd dixerim, quòd Papa Christi » Vicarius Monarcha, spiritualem et sæcularem » potestatem habens, Principes suis præceptis » rebelles, dignitatibus privare potest (Bochel., » *Dec. Eccl. Gall. lib.* V. *cap.* VI, VII; *Vid.* » Dup., XVI *sæc. pag.* 1469.). »

Item ab eodem Senatu, anno 1595, eamdem doctrinam ejurare jussus est Florentinus Jacob Clericus regularis sancti Augustini.

Utroque decreto vetita sacra Facultas hanc doctrinam permittere, gratias Senatui egit, decretisque paruit.

[1] 12 novembr.

His ergo consona adversùs Bellarmini librum Senatus decreverat; cujus decreti, Cardinalis Perronii operâ, suspensa est à supremo Regis Consilio, executio, usque ad Regis beneplacitum (*Rec. de pièc. etc.; ibid., pag.* 13.); decretumque id eâ est formâ, quâ Rege præsente decerni solet.

Causabatur Perronius Bellarmini in Ecclesiam merita, dicebatque, pupillo Principe ac novo principatu, omitti oportere ea, quæ Romanæ Curiæ displicerent. Datum ergo temporibus, ut res in suspenso haberetur; neque quidquam aliud potuit impetrari. Data clam opera est, ne Bellarmini hic evulgaretur liber, aut sententia doceretur, virique tantùm nomini et honori parcitum. Alii laudabant Peronii prudentiam : plerique, hoc obtentu, veterem Galliæ vigorem infringi, et gliscere adulationem dolebant.

CAPUT XIV.

Conventus Ordinum regni 1614. Articulus propositus à tertii Ordinis deputatis : cur Clerus obstiterit, adjunctâ nobilitate : Perronii Cardinalis oratio quatenus à Clero probata : an hæc novissimæ Cleri Gallicani Declarationi noceant?

Anno 1614, habiti sunt, jubente Rege, generales Ordinum regni conventus; anno deinde 1615, decembris 15, à tertii Ordinis deputatis, inter articulos Regi offerendos, primus hic fuit (*Merc. Franc., et Hist. de* Louis XIII, *Par.* 1716, *tom.* I. *p.* 297.) : « Ne invalesceret per- » niciosa doctrina, quam ab aliquot annis contra » Reges ac potestates à Deo constitutas, seditiosi » homines inducere conarentur : Regi suppli- » candum ut haberetur id pro lege fundamentali » regni, in conventu Ordinum fixâ : à nullâ po- » testate deponi posse Reges nostros, aut eorum » subditos à sacramento fidelitatis absolvi : eam- » que doctrinam, ut verbo Dei consonam, ab » omnibus tenendam et subscribendam, etiam ab » Ecclesiasticis, antequam illius beneficii posses- » sionem obtinerent : contrariam sententiam, » quòd Reges occidi ac deponi possent, ut im- » piam ac detestabilem esse rejiciendam : qui- » cumque exterorum eam tuerentur, publicos » regni hostes; quicumque civium, perduelles » ac majestatis reos nullo discrimine judican- » dos. »

Sacro Ordini grave visum est, à regni Ordinibus, auctoribus tertii Ordinis deputatis, de religione decerni; tum de auctoritate Papæ moveri controversias, ac fieri decreta, quibus Ecclesiæ scinderentur. Cardinales, qui conventui frequentes aderant, magni apud omnes nominis atque auctoritatis, his maximè movebantur : de-

cretumque est, articulum non esse admittendum. Delegatus à sacro Ordine Perronius Cardinalis, adjunctâ nobilitate, ad tertii Ordinis deputatos, eam orationem habuit (*OEuv. div., pag.* 599.), cujus mentionem sæpe fecimus. Summa est : « De tribus agi : primum, de Regum parrici- » diis : alterum, an Reges nostri supremâ tem- » porali potestate gauderent, nullius scilicet » feudo obnoxii; ac de his duobus nullam esse » controversiam. » Tertium caput, *de quo esset quæstio,* ita Cardinalis proponebat : « An Reges » dato sacramento ad tuendam catholicam fidem » Deo ac populis obligati, si eam fidem publicè » ejurarent ac persequerentur, hujus juramenti » religione contemptâ, deponi possint, ac sub- » diti vicissim exsolvi à præstito fidelitatis sacra- » mento, et à quo id fieri possit. » Contendebat autem eam quæstionem inter *problematicas* recensendam (*Ibid., pag.* 601, 602.); eo quòd « ab undecim sæculis nunquam ei in Ecclesiâ » propugnatores defuissent : ad hæc si judi- » canda videretur, id fieri non posse à conventu » Ordinum, qui sæcularis esset, oborturaque » hinc schismata, imò etiam hæresim, cùm an- » teacta sæcula, ipsique Pontifices erroris dam- » narentur...; multa quoque in regnum et rem- » publicam incommoda, perturbationes graves » secuturas : quin etiam nocere Regum incolu- » mitati ac majestati ea, quibus illam adjuvare » vellent. »

Hæc vir maximus toto eloquentiæ flumine peroravit. Jam objicitur nobis, non modò tanti Cardinalis archiepiscopi Senonensis toto orbe celebratissimi, ac de Ecclesiâ catholicâ bene meritissimi, verùm etiam Cleri totius, cujus nomine agebat auctoritas; quæ duo magno habemus discrimine. Aliud enim est Cleri decretum, aliud ab oratore ingeniosissimo quæsita et aptata causæ argumenta.

Ac de Clero quidem quod objici potest, nostros nempe Episcopos nunc à majorum sententiâ deflexisse, cùm id anno 1682 declararint, quod ne declararetur, eorum antecessores, anno 1615, tanto studio obstiterunt : facilis responsio ex dictis.

Quòd enim Clero Gallicano anno 1615 displicuit, hæc quæ ad religionem pertinerent, nomine Ordinum regni fieri, idque auctoribus laicis tertii Ordinis deputatis, nihil ad conventum nostrum anni 1682 attinet. Conventus Ordinum regni, licet ibi sacer Ordo, et ut regni membrum intersit, et pro suâ dignitate primas ferat, tamen civilis conventus est, reipublicæ, non rei ecclesiasticæ causâ convocatus; ubi Ordo ecclesiasticus, conventûs tertia pars, à duobus Ordinibus laicalibus numero ac suffragiorum auctoritate vincitur; de cujus articulis Rex decernit supremâ auctoritate : conventus verò noster anni 1682, totus ecclesiasticus, ac de re ecclesiasticâ congregatus, à Rege non decreti firmamentum, sed executionem, Patrum more, expectavit.

Quòd autem anno 1615 metuebant ne schismata fierent, gravi adversùs Catholicos, qui à nobis dissentirent, intentatâ censurâ, id conventus noster cavit, dum et veritatem asseruit, et ab omni censurâ temperatum esse voluit.

Quæ cùm ita sint, nihil jam necesse est nos de Perronio Cardinale admodum laborare, utcumque adversæ sententiæ favisse videatur. Facilè enim credimus vehementissimum oratorem, ipso, quo rapiebat cæteros, eloquentiæ impetu fuisse abreptum : neque veritum auditores ultra metas impellere, ut cùm se repressissent, tamen quo ipse vellet loco consisterent, atque à censurâ abstinerent. Quanquam et aliæ causæ inerant, cur in Romanam Curiam propenderet; ut nec mirum sit, si Gallicani Patres potioribus ducti momentis, ab ejus sententiâ discesserint.

Ne quid tamen prætermisisse videar, de ejus oratione, quæ meo quidem judicio momenti sint maximi, pauca dicam.

CAPUT XV.

In Perronii Cardinalis oratione ad tertium Ordinem annotata quædam : ejus dicta confutantur : acta laudantur : hujus controversiæ finis.

Ac statim occurrit ipsa quæstio artificiosissimè constituta. Illud ex dialectices regulis, atque ab intimo artificio depromptum, quòd oppugnaturus universalem negativam istam, quam legis fundamentalis loco esse volebant : *Nullo casu Reges à Pontifice deponi possunt;* opponebat ille particularem affirmativam hanc : « Possunt à Pon- » tifice deponi aliqui Reges, his nempe con- » ditionibus, si fidei catholicæ propugnandæ » sacramento obligati sunt, si eam deserunt, si » denique persequuntur (*Vid.* Perr., *loc. cit.* » *p.* 600.). » Quibus cùm finibus quæstionem circumscriberet, eò coarctare adversarios nitebatur, ut, quod erat invidiosissimum, Reges hæreticos, violatique jurisjurandi reos, ad hæc persecutores, defendere viderentur. Illud interim studiosissimè tacuit, quod sæpe jam diximus : inter indirectæ potestatis defensores, neminem unquam fuisse aut esse potuisse, qui se his finibus contineret; quippe cùm indirectam

potestatem Dei gloriâ, animarum salute, et potestate clavium metiantur: quam quidem ad hos tres redigere casus, non modò esset absurdum, verùm etiam hæreticum.

Quare nec ipse Cardinalis, qui se ad eos redegisset, quidquam probare potuit, nisi ultra tenderet; protulitque depositos Henricos [1], Fridericos [2], nullum catholicæ fidei articulum denegantes, Childericum etiam Francico regno, et Græcos Imperatores imperio Occidentali nudatos, cùm nihil Ecclesiæ repugnarent. Nec tantùm virum puduit allegare Gregorium Magnum, tanquam privaturum imperio reges, si unius xenodochii privilegium violassent.

Id sensit vir acutissimus, atque ultro professus est, « adhiberi à se ejusmodi exempla, quatenus » inservire possint huic thesi generali: dari quosdam casus, quibus subditi exsolvi possint à præstito Regibus sacramento; aut huic hypothesi » particulari: licere id fieri in Principes hæreticos, sive apostatas, ac persecutores (*Vid.* Perr., » *loc. cit p.* 602, 603.). » Tanquam in oratoris potestate esset, coercere ad arbitrium ipsam argumentorum vim; non autem aut totâ vi suâ valeant, aut si nimis probant, totâ vi suâ corruant.

At illud dissimulare non possum, quòd etiam ab Orientalibus bellis sacris præsidium quærit, contenditque: non alio nomine justum piumque esse Christianorum adversùs Turcas bellum, quàm quòd infidelis Princeps, nullum jus sibi in christianorum provincias comparare possit: « Quod negare, inquit (*Ibid.*, *p.* 630), nihil » aliud esset, quàm errorem Lutheri defendere, » priscorumque heroum, qui adversùs Mahometanos tanta bella gesserunt, sancti etiam » Ludovici damnare memoriam. »

Neque illud perpendere voluit, Mahometanos ac Turcas, ex quo extiterunt, hostilem animum, atque inexpiabile bellum professos adversùs christianas provincias, meritò ut perpetuos hostes atque invasores haberi, qui etiam ubi pacem se fovere simulant, nihil nisi bella cogitant, idque ex ipsis impiæ legis placitis: nullâ nobiscum pace tutâ, nullo fido fœdere, nullo unquam beneficio, nisi cyclopico; ut extremi pereant, quibus interim pepercisse videantur. Quo jure quis dubitet justa Christianorum inter se adversùs communem hostem fœdera, justas societates; ac prorsus suo more insanisse Lutherum, qui a tetris prædonibus bellum amoliretur? Hæc quàm procul absint à nostrâ quæstione, ne imperitissimos quidem fugit, nedum tantum virum latere potuerit; qui tamen hic, si Deo placet, et sancti Ludovici damnandam memoriam, et Lutheri errores crepabat, credo, ut pueros territaret.

Pessimum et illud quod toties inculcavit: causam depositionis, vel maximè in eo esse, quòd mutuo sacramento, et se Reges populis ad tuendam rectam fidem, et populi Regibus ad fidele obsequium obligarint; ut si illi à juramenti religione discesserint, hi quoque vicissim à dato sacramento absolvi possint: neque verò obstare « quòd Reges etiam ante coronationem factam» que unctionem, ac præstitum jusjurandum reg» nent; responderi enim ab indirectæ potestatis » defensoribus, Reges nondum consecratos sic » haberi, ut qui jam in prædecessoribus solemne » jusjurandum populis præstiterint (*Vid.* Perr., » *loc. cit. p.* 599, 627, 628, 630, 643.). » Hæc enim quam vanè jactentur, multa demonstrant; imprimis quòd ne illud quidem ad causam, hoc est, ad pontificiæ potestatis quæstionem pertinebat: quippe cùm si semel statuamus Reges conditionali tantùm conventione regnare, jam nullo pontificiæ potestatis interventu, sponte evanesceret illa regii nominis auctoritas, ruptis conventis conditionibus quibus niteretur. Huc accedit illud à Cardinali pro certo positum: Principum juramentis eam contineri regnandi conditionem, quâ deficiente simul solvantur imperia; quod ille immeritò pro certo habuit. Ea enim juramenta valere ut commendetur infigaturque Principis animo vera fides; non eo profectò ut regnandi jus ad conditionalia pacta necessariò revocetur, ut suo loco docuimus, et Anastasii, Leonisque Imperatoris suprà memorata exempla testantur (*sup*, *lib.* II *cap.* VII, XI, XII *et seq.*).

Neque tolerari potest quòd Perronius ita argumentatur (Perr., *loc. cit. p.* 628, 663): « Aliud esse, adversùs jurisjurandi religionem » actu quodam, aliud ipsâ professione pugnare, » aliud peccare adversùs jusjurandum, aliud » ipsum jusjurandum evertere contrario etiam » edito jurejurando... Et quidem cùm aliquis » Princeps injustè judicat, peccare illum contra » jurisjurandi religionem; at si profiteretur ju» ramentoque firmaret, se semper injustas dic» turum sententias; tum verò everteret, inquit, » ipsum jusjurandum de servandâ justitiâ, si» mulque regnum abdicaret, eversâ conditione » regnandi. » Ita deinde respondet (Perr., *loc. c. p.* 628): « Regni sub Christo obtinendi fieri in» capaces, qui à præstito ipsi christianisque po» pulis fidei catholicæ servandæ sacramento de» fecerint. » Hic lubens à tanto viro quærerem,

[1] IV et V.
[2] I et II.

in historiis ac libris, quos studiosissimè evolvit, ecquem invenerit Principem, qui ipsam justitiam factâ professione ejurarit? Certè neminem. Multos autem à rectâ fide abhorruisse lugemus, qui nihilosecius rempublicam bene gesserint; quando quidem Deo placuit, veram fidem, non humanâ sapientiâ comparari, sed divinâ gratiâ provenire. Quorsum ista? Ut pateat, illam quam fingit Cardinalis de justitiâ ubique contemnendâ professionem juramento firmatam, ne in insani quidem Princip's mentem incidere posse. Quamobrem si fingendum est quid fieret de Principe qui ita justitiam ejuraret, facilè respondemus, amovendum eum à gubernaculis, dandumque tutorem, non quidem ut ei qui regnandi conditionem violaverit, sed ut ei qui propriè strictèque supra omnem humanum morem insaniat. Ita, inquam, ei tutor adhibendus esset, uti phreneticis ac furentibus Principibus factum est, ab iis ad quos pertinet; non tamen profectò à Romano Pontifice aut sacrorum Antistitibus, qui quidem nihilo magis huic rei se immisceant, etiamsi eam vel maximè placet fieri, ex conditionalibus pactis. Maneret enim jus suum integrum liberæ civitati; quo jure fraudari nequeat; nequidem si religio conditionali fœdere continetur. Eo enim casu, postquam de religione sacrisque, sacrorum Antistites, tum de imperio, libera respublica civitasque decerneret; ut profectò hæc omnia, quæ tanto circuitu apparatuque verborum amplificat eloquentissimus Cardinalis, extra causæ statum tota sint, nec nisi imperitis fucum faciant.

Quòd autem declamat Reges, sacramento dato, Christo Regi obnoxios, « ipso feloniæ crimine, excidere feudis, quos à supremo Domino Christo obtineant; » tanquam Christo Regi, accepto à Regibus fidelitatis sacramento, novum jus in Reges comparetur: hæc ut in populari oratione toleramus, ut theologicè ac seriò dicta respuimus; neque propterea tanti viri judicio nostrum anteponimus; sed tamen docemus multùm interesse, an quis oratoriis ampullis, an theologicâ gravitate ac simplicitate disserat.

Cæterùm id sufficit maximi Cardinalis gloriæ, quòd si ejus dicta quædam reprehendere cogimur, certè gesta laudamus. Gloriatur enim, nec immeritò, « se verè genuinèque Francum » Francorumque filium, semper adhæsisse Re» gibus, semper respexisse Reges; ac post Hen» rici III necem, Henrico IV Magno obsecutum » esse; et quidem tutâ conscientiâ, ex utriusque » partis sententiâ; cùm ille Princeps nunquam » incorrigibilis fuerit, relapsus verò habitus sit, » informatione falsâ (Perr., *loc. cit. p* 636.). » Optimè omnino. At illud interim constat: eum, dum tutâ conscientiâ sequitur Principem à Romanis Pontificibus regno exclusum, abundè docuisse quàm facilè hæc à Pontificibus, circa imperium ac res temporales decreta, viri boni gravesque omittere potuerint.

Hæc ad orationem Perronii dicenda habebamus. Et quidem ea omnia de regnandi conditionalibus pactis, quæque sint aut esse fingantur, quæque etiam esse possint, uno verbo transegimus; quæstionesque eas à causâ nostrâ prorsus alienas, ab hâc disputatione procul amovimus: quippe cùm agamus de jure divinitus annexo clavium potestati, non de ejusmodi, quales fingi possent, Regum populorumque conventionibus.

Reliqua, quæ tantus Cardinalis copiosissimè prosequitur momenta rationum, aptatosque causæ ab artifice summo veterum locos priscæque historiæ, hìc excuti nihil necesse; cùm hæc omnia suo loco, in hâc tractatione, diligentissimè perpensa atque explorata sint, presso etiam plerumque auctoris gravissimi nomine.

Neque id omisimus, quod est occasione hujus controversiæ coram ipso Rege, à sapientissimo Principe Condæo peroratum (*sup., lib.* I. *sect.* II. *cap.* III.); nihilque hìc dicendum superest, quod ad nostram quæstionem faciat, nisi id: rem ad Regem evocatam, ac postea silentio esse transactam.

CAPUT XVI.

Censura Sanctarelli. An Cardinalis Perronius jure metueret, ne Ecclesia errasse videretur, si censurâ notata esset illa de deponendis Regibus sententia.

Cæterum cùm de deponendis Regibus nova quotidie scripta prodirent, atque Antonii Sanctarelli exitiosissimus eâ de re circumferetur liber; ne porrò pergerent, his inventis, ecclesiæ conciliare odia, ac rempublicam commovere, nostræ Facultati visum est, etiam censurâ comprimendam ingeniorum licentiam: atque anno 1626, magno omnium consensu Magistrorum, totiusque regni applausu, illud decretum prodiit quod supra retulimus (*Ibid., cap.* IV.).

Nôn illi metuerunt, quod Perronius Cardinalis nimio causæ suæ studio, in illâ oratione imminere dixerat (Perr., *loc. cit. p.* 631.): ut si sententia de deponendis Regibus censurâ notaretur, Sedes apostolica aberrasse à fide, imò ipsa à multis jam sæculis cecidisse videretur Ecclesia; non id, inquam, metuerunt Satis enim intelligebant, illos qui eam sententiam se-

cuti essent, non eam amplexatos, ut dogma fidei, uti à nobis luculentissimè demonstratum est: neque verò ignorabant præstandam Theologis ipsam Ecclesiæ Romanæ fidem, non etiam magnorum quamlibet virorum, aut Romanorum quoque Pontificum opiniones certis temporibus natas: neque iis præjudicari adversùs veritatem ac majorum doctrinam. Neque enim si Papias, Justinus, Irenæus, aliique apostolici viri ac sancti Martyres mille annorum regnum approbarunt, communisque ea primis sæculis sententia ferebatur, ideo nunc vetamur rejicere eam, ut evangelicæ apostolicæque doctrinæ contrariam; quantò minùs eas, quæ postremis sæculis opiniones succreverunt? Imò id argumentnm fuerit divinæ providentiæ tuentis Ecclesiam; quòd ingeniis ultro in dubia aut falsa labentibus, cursus tamen opinionum divino Spiritu sustentetur, quominùs in Ecclesiæ fidem irrumpat. Quare sacra Facultas nihil dubitavit subortam de deponendis clavium auctoritate Regibus opinionem *improbare et damnare tanquam novam et falsam, erroneam, ac verbo Dei contrariam.* Id tantùm cavit, ne hæreticam, tacente Ecclesiâ, declararet. Huic censuræ consonant articuli, anno 1663, Ludovico XIV oblati, quos alio loco memoravimus (*sup., lib.* I. *sect.* I. *cap.* V; *Vid. Diss. præv.*): à quibus Facultatis nostræ decretis, uti incepimus, ita in his desinemus; Deoque agimus gratias, quòd hanc tractationem à remotissimis usque temporibus ad nostra tempora, eo duce atque auctore, deduximus, nostramque doctrinam tot labentibus sæculis immotam invictamque præstitimus.

CAPUT XVII.

Recapitulatio dictorum ad Caput I Gallicanæ Declarationis de temporalis potestatis supremâ auctoritate: an quod Cardinalis Perronius objecit, nostram sententiam Romani Pontifices pro erroneâ habuerint? An ab ullis Conciliis damnata sit? An aliquis ex eâ adversùs Ecclesiæ auctoritatem metus?

Jam quæ ex dictis, totâque hâc tractatione consequantur, paucis colligamus. Et quidem, id erat nobis propositum uti doceremus, non modò nostram sententiam ab omni censurâ esse liberam, sed etiam veram, antiquam, firmam; ac si censura adhibenda sit, eam meritò in adversarios intorqueri. An id probaverimus, recensitis omnibus quæ pro utrâque parte retulimus documentis intueri placet.

I. Ergo hæc demonstravimus (*sup., lib.* I. *sect.* I.): quam ecclesiastico ordini, Romanoque Pontifici, virtute clavium tribuunt rerum temporalium ac deponendorum Regum, sive directam, sive indirectam potestatem, eam ad nimia, periculosa, horrenda deducere, ejusque sententiæ novitate totam Ecclesiam perturbatam.

II. Gregorium VII, qui primus omnium de deponendis Regibus cogitavit, etiam requisitum, nullum ejus rei exemplum, nullam auctoritatem proferre potuisse: nec nisi manifestè vana, nimia et nulla respondisse: eumdem nec sibi constare potuisse; novaque superstruxisse novis, quo ausu suis decretis omnem auctoritatem abrogasse.

III. Eam potestatem in omnibus veteris novique Testamenti libris penitus inauditam, neque unquam traditam, cùm res atque occasio id maximè postularet; imò disertè explicatum à lege, à prophetis, à Christo, ab Apostolis, regiam potestatem in temporalibus soli Deo subesse, eique potestati, etiam sævienti, atque Ecclesiam persequenti in civilibus rebus præstandam obedientiam, nedum illi ullâ etiam pontificiâ auctoritate repugnetur (*sup., lib.* I. *sect.* II.).

IV. Eam doctrinam ad secuta sæcula dimanasse, et usque ad extremum ferè undecimum sæculum Regibus idololatris, apostatis, hæreticis, excommunicatis, Ecclesiam persequentibus, fidem atque obedientiam integram esse servatam: nunquam vel intentatas minas depositionis, neque quidquam, de eâ unquam, cùm id res maximè posceret, à quoquam Christiano, sive clerico sive laico fuisse jactatum; sed omnes ita concurrisse in obsequium, ut qui nihil aliud cogitarent (*Ibid., lib.* II.).

V. Id factum iis regulis atque sententiis, quæ ad omnem ætatem, ad omnia tempora æquè pertineant; pessimèque mereri de christianâ religione eos, qui postremâ ætate dixerint, Apostolis, Martyribus, Patribus, Romanis denique Pontificibus, civili potestati etiam adversanti obedientibus, nocendi vires, non autem voluntatem atque animum defusse.

VI. Quæ à Gregorio VII ac deinceps in eam rem decreta gestaque sint, pessimis initiis, pessimo exitu processisse.

VII. Qui Gregorio VII auctore, à Regis obedientiâ recesserint, manifestè falsâ opinione ductos, malè intellecto interdicto de vitandis excommunicatis; eorumque doctrinæ secutos Pontifices, Theologos omnes atque canonistas, ipsum etiam Gregorium VII obstitisse (*sup., lib.* III, *et hoc lib.*).

VIII. Pontifices Romanos in deponendis Regibus Gregorium VII de facto imitatos, non de jure processisse; neque unquam quæsitum, ne-

que canone aut professione editâ constitutum, utrum et quid Ecclesiæ circa temporalia ordinanda Christus concesserit : unum Gregorii VII factum pro summâ auctoritate fuisse : ergo Pontifices non ex certo dogmate, sed ex opinione, quæ ipsis tantùm probabilis videretur, judicasse; neque hæc ad Ecclesiæ doctrinam omnino pertinere, fatentibus etiam iis, qui Romanæ infallibilitati maximè faveant.

IX. Prolatas etiam in Synodis à Romanis Pontificibus circa Reges deponendos sententias, à nullâ Synodo dictis sententiis, editoque synodico decreto comprobatas : tanquam prohibente Spiritu sancto, ne se rebus novis sacræ Synodi immiscerent.

X. Viros sanctos doctosque, qui postea Pontificum, de deponendis Regibus, decreta floruerint, nihil iis motos in Patrum sententiâ perstitisse.

XI. Bonifacium VIII, qui primus omnium aggressus sit temporalium rerum ordinandorum ac deponendorum Principum potestatem Sedi apostolicæ edito canone in Bullâ, *Unam sanctam*, vindicare, rei novitate deterritum, in nudâ rei expositione stetisse; neque ad eam definiendam prosiliisse; et tamen, ne valeret id quod vel exponendo in publico diplomate dixerat, Bullam *Unam Sanctam*, eâ in parte ab ejus successoribus ita habitam, ac si nunquam extitisset, eâque ratione robore vacuatam.

XII. Ecclesiam Gallicanam, Clerumque Gallicanum apertè obstitisse iis, quibus idem Pontifex, propter subordinata religioni regna, summam sibi potestatem in civilibus tribueret : quæ eâ occasione Ecclesia Gallicana, regnique Ordines, ipse Rex, Doctoresque theologi religiosorum Ordinum gesserint, scripserint, decreverint, ea illæsa et immota stetisse et stare : quæ verò Bonifacius, ea à secutis Pontificibus antiquata, erasa, abolita esse.

XIII. Quæ à sacris Conciliis œcumenicis circa temporalia decreta sint, nunquam auctoritate clavium facta esse : nunquam adscriptum eâ auctoritate fieri; imò explicatum fieri, mutuatâ à Regibus potestate; neque unquam ea decreta, nisi consensu Principum valuisse.

XIV. Cùm à Romanis Pontificibus Reges pro potestate depositi sunt, nunquam ab ullo Rege, nunquam ab ullius regni ordinibus hanc potestatem fuisse agnitam; imò obstitisse regna Regesque, remque ad cruenta bella externa et civilia esse deductam : quare nec regna unquam verè data esse; sed belli causas duntaxat, atque ambitioni, rebellionique colorem ac titulum, totumque orbem his bellis conflagrasse; atque omnino has Regum depositiones pontificiâ auctoritate factas, nulli unquam utilitati, maximo damno atque invidiæ fuisse.

Ex his facilè duo hæc christianus lector intelliget.

Primùm id : Cardinalem Perronium haud ex vero dixisse (Perr., *loc. cit. pag.* 640, *mal.* 644.) : *A Papâ haberi nostram sententiam tanquam erroneam.* Nullus enim Romanus Pontifex id unquam docuit, vel censuit : malè item asseruisse eumdem Cardinalem : *A decem Conciliis contrariam sententiam, ut veram fuisse suppositam;* cùm ne unum quidem Concilium extiterit, à quo dictis sententiis Romanorum Pontificum in deponendis Regibus sententia comprobetur, aut potestas temporalium ecclesiasticis clavibus annexa doceatur : frustra ergo metuisse eumdem Cardinalem, ne si annexa clavibus temporalium potestas, inustâ notâ proscribatur, Ecclesiæ catholicæ, Sedisque apostolicæ fides atque auctoritas collabescat; cùm nullum Ecclesiæ, nullum apostolicæ Sedis de eâ potestate decretum proferatur; imò talis potestas cum Scripturæ ac Traditionis auctoritate stare non possit. Hoc primum ex nostrâ tractatione consequitur.

Alterum istud : nisi Gallicani Patres summo studio pacem colerent, nihil obesse potuisse, quominus adversam sententiam totâ Scripturarum ac Traditionis auctoritate, longoque malorum experimento proscriptam, iisdem afficerent notis quibus Sanctarelli doctrinam sacra et sapientissima Facultas configendam censuit. Sed episcopalem Declarationem, quò per sese est gravior, eò moderatiorem esse debere judicarunt; atque id facere contenti, quò tam periculosa tamque invidiosa novitas ultro corrueret, non modò ab omni contumeliâ, verùm etiam à censurâ, quamvis æquâ, temperarunt.

CAPUT XVIII.

De Regibus propter hæresim et apostasiam deponendis : cur ætate postremâ multi reges consenserint? Cur scholastici doctores? Cur ab eâ sententiâ discedamus?

Quæres quî factum ergo sit, ut doctores scholastici passim in eam sententiam abierint : Reges christianos, saltem propter hæresim atque apostasiam, deponi posse ab Ecclesiâ; et cur ipsi Principes postremis temporibus id ultro fateri videantur? Cujus confessionis quædam acta referuntur.

Facilè respondemus : primùm, ut sæpè diximus, hæresis atque apostasiæ causas nihil habere proprium, quo Reges Pontificibus faciant obno-

xios : cùm clavium potestas, qui volunt connexam hanc deponendi Principes potestatem, non restringatur hæresis atque apostasiæ causis. Quòd ergo quidam fortè Principes se propter eas causas deponi posse concesserint, id non oritur ex ullâ potestate, quam in Pontificibus agnoscant ad ordinanda temporalia : sed quòd hæresim detestati, omnia in se ultro permittant, si eâ se peste infici sinant. Cæterum cùm ab hæresi tantopere abhorrerent, sanè intelligebant nihil in se juris quiquam dari à se, qui hæresis tantùm causâ dedissent.

Cur autem non eâ causâ nunc deponi posse fateamur : primùm id prohibet, quod verum amamus, ac priscam Ecclesiæ et profectam ab Apostolis Patribusque doctrinam novitiis opinionibus anteponimus : alterum quod hæresis nomen tam diffusè pateat, ut ad omnem causam latâ interpretatione facilè deducatur; quo ambiguo verbo involvi sublimes potestates publica tranquillitas non sinit : denique, quòd hæresis etiam strictè sumptæ semel admissâ causâ, alias repudiare non sit integrum; quique eas causas separant, vel fraudem moliantur, vel in summâ ignoratione versentur.

De Scholasticis verò, qui ab aliquot sæculis post sanctum Thomam et alios, magno consensu fateri videantur, hæresis et apostasiæ causâ deponi posse Reges; præter ea, quæ dicta sunt (*in Appendice, lib.* II. *cap.* XIV.), hæc insuper addimus : manifestè eos falsos ac nimios fuisse, qui hæresis atque apostasiæ causam sufficere dixerint, cùm Perronius hæresi atque apostasiæ violatum jusjurandum ac persecutionem adjunxerit : Bellarminus verò id saltem, ut *subditos à fide abstrahere conentur;* quod si defuerit, quietè pacatèque regnent. Quare haud dubium est, quin Scholasticorum hâc in parte caduca et infirma habenda sit auctoritas, cùm ii, Bellarmino et Perronio fatentibus, falsi ac nimii fuerint.

Jam ergo meminisse nos oportet opiniones Scholæ, quantùm à Scholæ decretis dogmatisque differant, Melchiore Cano teste. Eo namque auctore, nobis est integrum, ut à Scholæ opinionibus liberè recedamus, eisque anteponamus majorum dogmata, quæ, eodem Cano teste, multò illustriora firmioraque sint.

Idem Melchior Canus decreta ac placita Scholæ eo internosci docet à Scholæ opinionibus, quòd placita quidem firmo judicio stent, nec sine censuræ notâ ii elabantur, qui ab his discesserint. At inter Scholasticos alicujus certè nominis (quis enim præstare omnes audeat, aut verò legere velit, quos ad contaminandam potiùs quam ad tractandam theologiam diræ intemperiæ tanto numero egerint?) inter illos, inquam, neminem invenies, qui ad fidei dogmata referat eam, quam Pontificibus tribuunt in deponendis hæreticis Regibus, potestatem. Quod ergo hìc sentiunt, ad opiniones, non ad placita Scholæ pertinere constat.

Certè Scholastici veteres, per librorum penuriam, aliasque causas, tantâ multarum rerum, præsertim juris publici, imperitiâ laborarunt: ut eos in his quæstionibus testes adducere, relictis Patribus, nihil aliud sit, quàm altâ caligine demersos, in apertâ ac limpidâ luce versantibus anteferre. Vel hoc exemplum perpendant. Quis è Scholasticis, aut verò è Canonistis postremi ævi, non id docuit; Clericos nullo modo Principibus esse subditos? tantâ publici juris ignorantiâ tenebantur! At nunc quotusquisque est, non dico Clericorum, sed Religiosorum; Episcoporum, etiam Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, qui non se subditos suis Regibus fateantur, salvis privilegiis ordini suo Ecclesiæ auctoritate concessis, et publicâ regnorum lege firmatis? Curiales excipio, eosque non omnes. Aut dicant in rebus dubiis, quantùm iis fidere nos oporteat, qui Patres apud solum ferè Gratianum legerunt : rei ecclesiasticæ seriem ignorarunt; falsas historias aut interpolatas, pro veris atque integris habuerunt.

Talibus ergo delusos, non modò de Principum, sed etiam de Pontificum juribus multa fugerunt; ac si à Pontificibus Reges hæresis causâ deponi posse fateantur, fatentur interim à Regibus quoque ac particularibus Synodis deponi potuisse Pontifices, Othonisque I in Joannem XII Pontificem gesta laudant, quæ Baronius detestatur (BAR., *an.* 963, *tom.* X. *pag.* 775 *et seq.*) : ut non nostra tantùm, sed etiam omnium intersit ab his appellari.

Mitto Constantini aliorumque falsas donationes, falsasque Decretales, veterum Pontificum nomine consarcinatas, nunc omnium consensione rejectas, tunc tamen pro sacrosanctis habitas; atque in his quidem nihil legimus, quo Pontificibus ulla temporalium potestas tribuatur. Adeo hæc, quæ nunc venditant, his quoque novellis ac posteris posteriora sunt. Sed tamen hæc nos admonent, ne imperitis sæculis omnia tribuamus, utque recurramus ad ipsos ecclesiasticæ traditionis fontes.

Quòd si porrò pergunt Scholasticorum auctoritate nos premere circa Principes propter hæresim deponendos; duo hic in memoriam revocari volumus.

Primum, id quod gestum est, anno 1615, in Ordinum regni generali conventu, ubi Cardinalis Perronius, allegato licèt Scholasticorum sibi favente consensu, tamen id tantùm postulabat ut hæc quæstio inter problematicas ac liberas haberetur : « An Reges hæretici, ac juratæ » etiam in coronatione catholicæ fidei persecu» tores, deponi possint (PER., *loc. cit. pag.* » 600.)? » Ergo existimabat eam sententiam, quæ depositioni faveret, non inter certa Scholæ placita, sed inter opiniones esse recensendam.

Alterum quod recogitari volumus, hoc est censura Sanctarelli anno 1626 edita, anno 1682 repetita; ac vulgati acceptique toto regno articuli ejusdem Facultatis anno 1663, quibus omnibus sacra Facultas, non modò profitetur sententiam de deponendis etiam hæresis causâ Regibus, non esse inter certa placita referendam; sed etiam planè rejiciendam, notisque atrocibus configendam. Quare privatorum Doctorum scholasticorum opinionibus, quas memorant, opponimus totius Scholæ ejusque gravissimæ, ex quâ nimirum plerique veteres Scholastici prodierunt, non jam opiniones, sed certa decreta, toto christianissimo regno publicè approbata, toti Ecclesiæ nota, à nemine unquam pro suspectis habita, aut ullatenus incusata.

CAPUT XIX.

Anonymi auctoris, qui tractatum DE LIBERTATIBUS ECCLESIÆ GALLICANÆ edidit, liber IV ex antedictis confutatur.

Scriptor anonymus qui *de libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ* tractatum edidit, primam propositionem nostræ Declarationis aggressus, inde auspicatur : *An hæc propositio spectet ad libertates Ecclesiæ Gallicanæ* (*Tr. de Libert., etc. lib.* IV. *cap.* I.)? Quâ quæstione nihil agit, nisi ut inanem litem moveat. Non enim Clerus Gallicanus Ecclesiæ Gallicanæ libertates tantùm, sed etiam decreta tutanda suscepit. Scilicet sic incipit Declaratio : « Ecclesiæ Gallicanæ decreta » et libertates à majoribus nostris tanto studio » propugnatas, earumque fundamenta, sacris » canonibus ac Patrum traditione nixa, multi » diruere moliuntur (*Declarat. Cler. Gall*, » 1682, *præf.*). » Quibus verbis, quoniam anonymus occasionem cœpit tractandi de libertatibus Gallicanis, sanè integra ea pensitare debuit. His certè vocibus Clerus Gallicanus Patrum scita universim antiquis traditionibus nixa complexus, illud etiam professus est : propulsari à se ea, quibus « hæretici apostolicam potestatem invidio» sam et gravem Regibus et populis ostentent : » quorum numero vel maximè continentur, quæ de illâ pontificiâ Regum deponendorum potestate, tanquam Ecclesiæ catholicæ dogmata essent, invidiosissimè objiciunt. Hæc igitur Clerus Gallicanus, ut falsa et catholicæ Ecclesiæ perperam imputata respuit.

Sed age : anonymo concedamus in Gallicanâ Declaratione tantùm agi de libertatibus : ne tum quidem à verâ libertatum notione discedimus, dum earum nomine retinemus ea, quibus Ecclesiæ prisca jura continentur : arcemus autem ea, quibus gravari non modò rempublicam, sed etiam Ecclesiam ipsa experientia docuit.

Quod verò anonymus *difficile intellectu* dicit (*Anon., loc. cit. n.* 1.), *quâ ratione* ad libertates Ecclesiæ revocari possint, *quæ juri Ecclesiæ potiùs adversentur;* facilè admitterem, nisi ea quæ ille jactat jurium nomine, ad Ecclesiæ non jura, sed incommoda pertinere intelligerem.

Neque, ut anonymus existimat (*Ibid., n.* 2.), Clerus Gallicanus libertates Gallicanas ex Petro Pithœo aut Petro de Marca definivit. Patrum monumenta protulimus (*sup., lib.* II, III, *et hoc lib.*), quibus ad ecclesiasticam libertatem hæc quoque, de quibus nunc agimus, jura regia revocantur. Quæ sanè monumenta non miramur ab anonymo prætermissa (*Anon., n.* 5.); quippe cùm de libertatibus Gallicanis contentiosè magis quàm verè solidèque scripserit.

Neque quod ille putat, adeo absonum est regni libertatem cum Ecclesiæ libertate esse conjunctam. Neque dedecori ducimus quod theologi christianique jura regia defendimus, non tam ut jura regia quàm ut Christi placita; Christi, inquam, placita, rempublicam ordinantis, tranquillantis imperium, ut Ecclesia in Imperio futura, jam à seditionibus libera meliùs Deo serviat : nec placet, religionis specie : regna pessumdari, quibus religio tutelæ esse debeat.

Objicit anonymus Decretalem *Novit,* in Galliâ receptam, eamque altercationem quæ sub Philippo VI Francorum Rege contigit (*Ib., n.* 4. *Extrav. de Jud. lib.* II. *tit.* I. *cap.* XIII) : quâ nempe « Episcopi contendebant ecclesias» ticam jurisdictionem sese ad temporalia exten» dere, saltem ratione peccati : » quam Decretalem omniaque adeo hinc secuta; ab hâc quæstione alienissima esse ostendimus (*sup., lib.* III. *cap.* XXII.) Neque enim id agebatur ut ecclesiastici judices peccata prohiberent sub depositions, quod unum hìc quærimus, sed tantùm sub anathematis pœnâ, ut profectò mirum sit virum eruditum, ipso in limine, tanquam fundamenti loco illud tantâ ambitione jactasse,

quod nequidem ad quæstionem pertinere constet.

Jam illud quærimus : an seriò velit judices ecclesiasticos peccati nomine, de pace, de bello, de tributis summâ auctoritate decernere, pacta, fœdera publica privatave, ac publica etiam judicia retractare; uno verbo, totam rempublicam commovere? Neque enim in his nullum est peccatum. An igitur hæc, peccati nomine, ad ecclesiastica judicia revocabimus? Aut id ad Ecclesiæ jura libertatesque pertinere dicemus? Non id equidem reor. Imò verò pars libertatis fuerit; ne ecclesiastici tot sæcularibus negotiis implicemur, seu potiùs obruamur. Ea ergo decreta de peccatis ad Ecclesiastica judicia revocandis commoda interpretatione molliri, uti nos fecimus, non ad extrema urgeri oportebat.

Neque me fugit extitisse tempus, quo ecclesiastici judices hoc titulo omnia ad se traherent, atque ad civilia prosilirent; quæ, ut Ecclesiæ profecerint, experientia docuit. Certè hinc factum est, ut civilis magistratus, quasi vice versâ, magno Ecclesiæ detrimento, tot ecclesiastica invaderet. Quæ omnia utrinque resecari è re esset, ut omnes verâ pace, verâ libertate potirentur.

Quærit anonymus (*Anon., loc. cit. n.* 6.) : « Aliane sit hodie Ecclesia Gallicana, ab eâ, » quæ anno 1615 tam generosè restitit tertio » regni Ordini, propositionem hanc primam, » aut certè simillimam statuere conanti? » Nos autem ex actis docuimus (*sup., hoc lib. cap.* XIV, XV.), quàm ea, quæ tunc gesta sunt, à nostris tum ipsâ re, tum ipsâ rei tractandæ ratione, abhorrerent. Laudat anonymus Cardinalis Perronii orationem « quam se totius Cleri, imò » et nobilium nomine pronuntiare affirmabat » (*Ibid., n.* 6, 8.), » quam Clerus Gallicanus, Cleri actis inseri probaverit, jam ab anno 1646, et iterum anno 1673. Hæc refert anonymus; neque id investigat : quam causam Perronius susceperit; quid Clerus jusserit; quid à laico aut civili cœtu tractari vetuerit; nec si Clerus Gallicanus summam ipsam ac scopum orationis, ideo omnia quæ in eâ dicta sint comprobavit. Atque hæc quidem virum doctum ex actis publicis, quæ in omnium sunt manibus, conquirere, non autem unum Petrum Frizonium [1] allegare oportebat.

Quærit deinde anonymus : « An invidiosa et » gravis Regibus et populis fiat potestas eccle- » siastica, si circa temporalia Principum in certis » casibus exerceri posse affirmetur (*sup., hoc* » *lib. cap.* II.)? » Quo loco illud etiam exprobrat (*Anon., n.* 3.), gravem Christianissimo Regi factam ab Episcopis Gallicanis injuriam, quòd suspicari visi sint, moliturum ea, propter quæ Ecclesia decurrere cogeretur ad extremum illud, « ut ejus subditos à præstito fidelitatis jura- » mento absolveret. » Quæ quidem non modò invidiosè in Clerum, sed etiam in Regem subobscurè jactata anonymus omisisset, si cogitasset tantum Principem, quò ab illis nimis per se est tutior, eò securiùs approbasse ut posteris caveretur.

Quod autem anonymus monet (*Ibid., n.* 6.) : « Cùm Principes spiritualia non satis pertimes- » cant, facilè ruituros, nisi principatûs priva- » tione se plecti posse sentiant, » viri solertiam agnoscimus : tanta tuendæ fidei Ecclesiæque remedia à Christo, ab Apostolis, ab omni antiquitate prætermissa, ultimæque ætati reservata, admiramur.

Quin etiam vir solertissimus, regnique Gallicani studiosissimus id cavet : cùm regnum ab unâ stirpe in aliam non semel translatum fuerit, id existimetur non posse fieri, « sine præstiti jura- » menti solutione, ac sine auctoritate Ecclesiæ, » quæ nunquam interventura sit, nisi gravissimæ » causæ, deficientibus aliis omnibus remediis, et » adhibitâ cautelâ quàm maximâ, illuc adigerent » (*Ibid., n.* 8.); » ut hoc quoque, si Deo placet, ad incolumitatem regiæ domûs pertinere judicemus, si aliqua extra regnum vis dejicere eam et deturbare possit. Cæterùm quàm verum sit, has depositiones Regum, non *nisi gravissimis causis*, *et adhibitâ cautelâ quàm maximâ,* factas, exempla testantur.

Quid autem anonymus mutationes Francici regni commemorat, tanquam eæ sint metuendæ, nisi ad pontificiam auctoritatem revocentur? Neque id cogitat in Capetorum, quæ nunc obtinet, domo stabiliendâ pontificiam auctoritatem ne quidem esse nominatam. At illa familia septingentos jam annos stabile imperium possidet : quo nihil unquam firmius aut durabilius rebus humanis contigit. Verùm illa tanta familia, quâ nulla augustior extitit, Patrum nostrorum memoriâ cecidisset, si hæc quæ anonymus nunc, tanquam firmamenta memorat (*Ibid., n.* 7.), valuissent. Quid ergo Henrici IV tempora adducit in medium, quem ad fidem catholicam, non tam quorumdam Catholicorum repugnantiâ, quàm aliorum obsequiis, ipsoque successu atque victoriis,

[1] Frizonius, Doctor Sorbonicus, historiam Gallorum Cardinalium scripsit parum diligenter, in eo libro, cui titulum fecit : *Gallia purpurata.* Vid. Steph. Baluzii *Anti-Frizonium.* (*Edit. Paris.*)

perductum fuisse novimus? nec ideo hominum inventa probare cogimur, quòd Deum iis ad sua consilia exequenda usum meritò collaudemus.

Ludit suo more anonymus, dum quærit *quos Reges possit ab Ecclesiâ alienos facere illa* Regum deponendorum *auctoritas* (*Anon.*, *n.* 10.)? *Paganos fortassis?* Subditque : *De illis Antistites Gallicanos cogitasse non puto.* Tanquam non de iis Paulus; quid autem Paulum appello? Christus ipse cogitarit. Vanum ergo illud ac ludicrum, quod reponit Anonymus. At illud insulsum : « Sed numquid facultas censurarum adimenda etiam erit Pastoribus ecclesiasticis, ne illarum metus à suscipiendo baptismo retardet? Num inermis esse debet omnis superior, ne pœnarum timor ab ejus obedientiâ deterreat? » Infelix theologus! Inermem et invalidam putat Ecclesiam, si à regno cœlesti tantùm arceat : nullas Ecclesiæ censuras, si spiritualia tantùm, non etiam temporalia auferant. At cogitare debuit non illud invidiosum et grave esse Regibus ethnicis, si propter inobedientiam, ex Christi mandato ad ethnicos redigantur, integro regnandi jure, integrâ republicâ. Ut autem Ecclesia, unà cum christianâ fide, obtrudat Regibus dominum, cujus nutu deponantur : hoc verò ad efferandos Reges pertinet; hoc eam dedecet Ecclesiam, quæ omnes complexa gentes, omnibus securam pacem, neque tantùm divinam, sed etiam humanam, Christique imperio dignam pollicetur.

CAPUT XX.

Reliqua anonymi argumenta soluta paucis : ac primùm quæ ad Scripturam.

Hæc anonymus duobus primis libri IV capitibus exequitur : quâ velitatione prætermissâ, ad ipsam quæstionem accedit, ac Scripturæ locos aggreditur; neque quidquam dicit, quod non antea fuerit diligentissimè confutatum (*sup.*, *lib.* I. *sect.* I. *cap.* VI; *sect.* II. *cap.* XIII *et seq.*). Hìc verò prætermittere non possumus egregiam viri interpretationem ad illud Christi dictum : REDDITE QUÆ SUNT CÆSARIS, CÆSARI, *dummodo*, inquit, *reddantur quæ sunt Dei, Deo* (*Anon.*, *loc. cit.*, *cap.* III. *n.* 4.). Quam exceptionem si admittimus, nihil aliud Christus egerit, quàm ut ea statim everteret, quæ statuta volebat invicto robore, statimque à Cæsare discedendum fuit, quem idolis servientem, *quæ Dei sunt, Deo* denegare constaret.

At enim subdit anonymus, à Cæsare discedendum, « si non solùm quæ Dei sunt, non reddat, sed si subditos à fide per vim retrahat, ac nisi aliunde mala graviora timeantur; » denique *si Dei vicarius* declaret, OBEDIENDUM ESSE DEO MAGIS QUAM HOMINIBUS (*Act.*, V. 29) : quas glossas comminisci quid est aliud, quàm Christi verbis sua aliena et inaudita assuere?

Sanè auctor ipse intellexit perperam allegari istud Actorum : *Obedire oportet Deo magis quàm hominibus.* Sibi enim objicit (*Anon.*, *loc. cit. n.* 5.), « hinc tantùm sequi non esse parendum Principi aliquid contra Deum præcipienti, non autem propterea in aliis ab ejus obedientiâ recedendum; ac potiùs bonorum ac vitæ jacturam faciendam. » Quæ cùm verissimè dixerit, quid ad hæc responderit audiendum : « Laudabile id quidem, sed quotusquisque nunc est, qui paupertatis, exilii, ac mortis metu à Dei servitio non deterreatur? » Quo concludit, licere Ecclesiæ « christiano Principi monito et incorrecto potestatem nocendi adimere, ac ab ejus tyrannide populos subducere. » Sic quia ab evangelicâ fortitudine tam multi deficiunt, alia nos remedia, Evangelio Patribusque incognita comminisci, et humano ratiocinio omnia indulgere oportet, nullâ etiam adductâ Scripturæ auctoritate, nisi fortè illâ, quam unam adhibet anonymus (*Ibid.*, *n.* 1, 2.) : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ* (MATTH., XXVIII. 18.) : quæ quàm ad Romanum Pontificem pertineat, et omnes per se vident, et suprà demonstravimus (*sup.*, *lib.* I. *sect.* 1. *cap.* VI; *sect.* II. *cap.* XIX.).

CAPUT XXI.

Argumenta anonymi deprompta ex antiquitate ; tum ex scholasticis et canonistis.

Nihil moramur id quod capite IV anonymus agit multis, Regum potestatem non ita esse à Deo, quin sit à populorum consensu : quæ nemo negaverit, neque quidquam ad rem pertinent. Nos autem quatenus regia potestas à Deo sit, lucidè exposuimus (*sup.*, *loc. cit. cap.* I, II, III.).

Jam patrum traditionem capite V expendit : quo loco de Patribus iis primum agit, qui in Conciliis sederint. A Gregorii VII tempore traditionem probandam auspicatur : locos affert suprà memoratos ex Conciliis Lateranensi III et IV, Lugdunensi II, Constantiensi, Basileensi, Tridentino depromptos.

Quid autem attinebat locos referre tantùm, quos nullus ignoret? Res gestas ac rerum circumstantias aperire, decretorum causas mentemque investigare, de solutionibus quærere oportebat eum, qui *amplam discussionem* Declarationis Gallicanæ initio haud exigui tractatûs,

vel ipse titulo promiserat. Nos hæc omnia toto hoc libro quarto clarè discussimus.

Copiosissimè pertractat sancti Gregorii dictum de Regibus etiam potestate privandis, qui xenodochii privilegium violassent (*Anon., loc. cit. cap.* VI.). Quo loco omnia satis sibi tuta arbitratur, si epistolæ Gregorianæ veritatem asserat, ac Joannem Launoium insectetur. Nos autem alia protulimus (*sup., lib.* II. *cap.* IX.), quæ doctis haud ignota, si animo providere anonymus non potuit, his lectis speramus ab eâ objectione facilè destiturum.

Idem dicimus de Childerico deposito : quem quidem locum anonymus copiosissimè tractat (*Anon., loc. cit. cap.* X.); sed interim æqualium auctorum testimonia pleraque conticescit; eorum qui multa post sæcula scripsère, auctoritatem plus æquo extollit; rerum circumstantias prætermittit. Nos omnia evolvimus, et certa documenta adduximus (*sup., lib.*; II. *cap.* XXXIV, XXXV).

A Gregorio II negata tributa, translatumque imperium ad Francos, tanquam exploratam rem adducit anonymus (*Anon, loc. cit. cap.* XI, XII.) : ac de negatis tributis rem confectam putat, allato Theophane et Zonarâ, et Joanne Launoio fortassis confutato : quid hìc Græci vel attingant, vel misceant, quid Latini memorent, quid ipsa rerum series postulet, prætermittit : quanquam hæc vel à Baronio didicisse poterat; quæ nos recensuimus (*sup. lib.* II. *cap.* XI, XII *et seq.*).

Alia exempla refert regnorum pontificiâ potestate ademptorum (*Anon., loc cit. c.* XI. *n.* 5.), neque omittit Ivonis locum, de coronâ Philippo I Regi restituendâ, quam per summam imperitiam de regiâ potestate esse intellectam docuimus (*Vid sup., lib.* III *c.* X.). Anastasium Imperatorem memorat, sanctique Symmachi locum (*Anon., n.* 7, 8.); quem nisi à totâ sermonis serie abrupisset, sibi nociturum facilè intellexisset : neque id saltem explicat; si Symmachus depositiones cogitabat, cur hæreticum, contumacem, excommunicatum, denique persecutorem Anastasium, ubique appellet Imperatorem? neque ex imbecillitate, tot ubique adversùs Anastasium seditionibus concitatis : neque quòd pejora metueret, quàm quæ jam Ecclesia experta fuerat. Nos historiam hanc, ut et alias, retulimus integram (*sup., lib.* II. *c.* VII.), quo lector omnia dijudicare potest.

At illud omisimus ab anonymo relatum (*Anon., n.* 9) : nempe quòd Petrus Blesensis, Eleonoræ Reginæ nomine, ad Cœlestinum III scripserit pro liberatione Richardi filii, à Leopoldo Austriæ duce capti; hæc, inquam, omisimus; quippe quæ ad rem non pertinebant. Id enim Regina agit, *ut Petro et successoribus omnis potestas regendi committatur* (*Ep.* ELEON. *Reg. ad* COEL. III, *int. ep.* PET. BLES. CXLV. *tom.* XXIV. *Bibl. Pat., pag.* 1059.). Quare dicit, *non Regem, non Imperatorem, à jugo pontificiæ jurisdictionis eximi :* excommunicationis certè, quemadmodum factum esse vidimus; non depositionis metu; nec, si quid tale Eleonora Regina rebus suis serviens duodecimo sæculo scripsisset, auctoritatem ejus tanti esse putaremus.

Bernardi dictum de duobus gladiis refert Anonymus (*Anon., loc. cit. cap.* VII.) : quâ occasione prolatum, suo more, tacet. Nos ex ipso Bernardo, rerumque serie exposuimus (*Vid. sup., lib.* III. *cap.* XVI.).

Tum ille, à tertio decimo sæculo, Scholasticos et Canonistas longo recenset ordine (*Anon, cap.* VII, VIII, IX.). Quibus quanta fides haberi debeat paulò ante diximus (*Vid. sup., hoc lib. c.* XVIII.). Cæterùm, qui rem penitus introspexerit, facilè intelliget anonymum non in his semper bonâ fide esse versatum. Indicio esse poterit locus ex Ægidio Romano, sive, quisquis ille est, *Quæstionis disputatæ* auctore depromptus. Hunc laudat anonymus hæc scribentem (*Anon., cap.* VIII. *n.* 7; ÆG. ROM., *quæst. disp. art.* IV; *Vind. Maj., lib.* II. *cap.* XXXIX.) : « Etsi Rex Franciæ secundùm » jura non subest summo Pontifici, nec ei tenetur respondere de feudo sui, potest ei subjacere incidenter et casualiter, ratione connexionis alicujus causæ spiritualis, sicut habetur » extr. *de Judiciis*, cap. *Novit,* etc. » Quæ verba primùm quidem ad depositionem nihil pertinent, quòd nunc quærimus. Quin favet glossa Hostiensis super verbo, *de Feudo*, ibidem relata ab Ægidio Romano; quâ glossâ Pontificem sic inducit loquentem : « Non intendimus » cognoscere de feudo, sed tantùm ratione peccati, inducendo illum ad pœnitentiam, quia » illam non potest agere nisi satisfaciat. » Tum illud notandum quod Ægidius paulò ante dixerat (*Anon., cap.* XXXIV.) : « Causæ merè temporales sunt causæ feudales, et causæ sanguinis, et hujusmodi; istas commisit Deus » immediatè et principaliter Imperatori et Regibus, de quibus nec Papa nec alii Prælati » debuerunt cognoscere in Ecclesiâ primitivâ; » licèt modo consuetudine, de personalibus » quibusdam et temporalibus ad utrumque judicem recurratur. »

His animadversis, facilè intelligi potuit, quòd Prælati de temporalibus interdum judicent, non id pertinere ad primitiva Ecclesiæ jura, de quibus quærimus, sed ad consuetudinem consensu mutuo introductam, ad quam auctores quosdam, ab anonymo laudatos, respexisse constat. Sed hæc utcumque se habeant, graviore nos auctoritate teneri significavimus.

CAPUT XXII.

Anonymi argumenta ex consensu regum, et sanctorum exemplis.

Apud anonymum capitis XIII titulus mira pollicetur: *Principes ipsos aliquam Ecclesiæ in temporalia potestatem agnovisse* (*Anon., loc. cit. cap.* XIII. *n.* 1.). Sanè meminerimus de illâ potestate agi, quâ Reges deponuntur. Quid autem ad eam rem refert anonymus? Nempe Ludovicum Germaniæ ac Lotharium Austrasiæ Reges adversùs Carolum Calvum, de invasione cogitantem, ad Nicolaum I confugisse; ut quos nulla pacis fœdera, nulla nectunt consanguinitatis ligamenta, apostolica injunctio per censuram ecclesiasticam venire compellat. Hìc verò anonymus depositiones somniat. Excommunicatione agi volebant, ut in re manifestâ; quod ad rem nostram non pertinet; neque à Nicolao impetrarunt.

A nono sæculo statim ad duodecimum ac tertium decimum anonymus transvolat, quibus depositiones istas invaluisse nemo negat. Hæc ergo penitus omittere præstitisset. An enim oportebat memorari Philippum II ac III, Francorum Reges, qui Anglicanum et Aragonense regnum pontificiis depositionibus nixi, invaserint; tanquam etiam ad auctoritatem trahi possint, quæ Reges cupiditate aut errore peccarunt?

At anonymus ex anteactis sæculis Justinum II memorat, qui Christianos Persarmenos à Chosroâ Persarum Rege desciscentes, tutatus sit, et Chosroæ querenti responderit: « Nefas esse ut » Christiani Christianos tempore belli ad se con- » fugientes, desertos esse patiantur (*Anon., loc* » *cit. cap.* XIII. *num.* 2; *Vid.* EVAGR., *lib.* V. » *c.* VII.). » Quorsum ista? Ubi hìc depositio, aut solutum fidelitatis sacramentum? At enim ait anonymus: « Nonne melius est ut fideles Prin- » cipibus non se subtrahant, etiamsi justam ha- » beant causam, nisi Ecclesiæ accedente aucto- » ritate? » Cur non ergo illud Justinus II aut Persarmeni cogitaverunt? Nempe illud *melius* nondum Christianorum quisquam in animum induxerat.

Quod Henricus IV Imperator aliique, post undecim ferè sæcula, Principes aliquando dixerint, parum ad rem facere satis ostendimus (*sup., hoc lib. c.* XVIII.).

Quod autem anonymus memorat de jure, « quod penès rempublicam maneat aliquando » principatûs transferendi, deque mutuâ Prin- » cipum et subditorum obligatione, ad exe- » quenda pacta in institutione regni conventa » (*Anon., loc. cit. n.* 10, 11.), » jam diximus (*Hoc lib. cap.* XV.). Quæ quidem, si quid valent, Ecclesiam ab his rebus arceant; ut hoc alieno loco quærere nihil aliud sit, quàm hanc quæstionem involvere, non explicare voluisse.

Quòd Clerus Gallicanus Declarationem suam Sanctorum exemplis consonam esse censuit, id anonymus eludi posse putat, si dixerit: « Per » exempla, non actiones Sanctorum, sed omis- » siones intelligi (*Anon., cap* XIV. *n.* 2.). » Tum subdit: « Fatendum est enim aliquos ex Sanctis, » tyrannos Ecclesiam persequentes non depo- » suisse. » ALIQUOS autem? An ita rem extenuari oportebat, cùm mille eoque ampliùs annis, tot inter gravissimas persecutiones, ne unum quidem Sanctorum appellare possit, qui talia cogitarit? Neque est candidius ac sincerius, quòd idem anonymus, eam *omissionem*, aut ut alibi vocat, *non usum* illius potestatis, nullius roboris esse putat (*Ibid., cap.* XIII. *n.* 4.). Neque enim dissimulare oportebat eam potestatem, non modò non fuisse exercitam, sed nequidem fuisse cognitam nec cogitatam; idque tot sæculis; idque, cùm tot ac tanta evenerint, quorum causâ ea potestas posterioribus sæculis exercita fuerit. Quòd autem causatur anonymus, *id ex impotentiâ Ecclesiæ procedere potuisse* (*Ibid., cap.* XIV. *n.* 2.); bona fides postulabat ut hæc fateretur: primum quidem, Ecclesiam etiam pollentem viribus ista tacuisse, nedum exercuerit: tum iis usam rationibus, quæ ad omnem ætatem pertinerent, præstitamque persecutoribus obedientiam, non impotentiæ, quod pudeat; sed religioni pioque in rempublicam studio imputasse: denique, si hanc potestatem exercere Ecclesia vetaretur impotentiæ causâ: at debuisse saltem docere, prædicare, indicare quid posset, à quo ultro abstineret; ne, ut potestatem premere, ita veritatem extinxisse, seu potiùs prodidisse videretur; hæc, inquam, considerare sapientem, hæc promere virum candidum, hæc saltem providere et solvere theologiæ Doctorem, de re gravissimâ scribentem, oportebat; non autem pro catholicâ piâque doctrinâ venditare, quod universa antiquitas ignorarit.

Sanctos commemorat, Martyrologio inscriptos,

qui has depositiones exercuerint (*Anon.*, *cap.* XIV. *n.* 5 *et seq.*) : Gregorium II, Zachariam, Leonem III, Gregorium VII; tanquam in confesso esset, eam potestatem, de quâ agimus, ab iis fuisse exercitam; à quâ tres primos abhorruisse credimus, Græcis Imperatoribus, quoad fieri potuit, obsecutos, et à reipublicæ negotiis, pro potestate clavium ordinandis, ex proposito abstinentes. Ac si vel maximè concedamus eadem, quæ Gregorius VII cogitasse, demonstrandum erat in Martyrologio id eis laudi datum. Neque enim omnia gesta Sanctorum æquè sancta probataque. At de Gregorio II, de Zachariâ, de Leone III, nihil tale legimus. Aliquid esse videtur, quòd Gregorius VII laudatur, *ut ecclesiasticæ libertatis propugnator et defensor acerrimus.* Quod autem eâ laude dignum à Gregorio VII factum sit, non dicitur, neque Baronius, à quo primo Gregorium VII Martyrologio Romano insertum legimus, eo usque prosiliit, ut eum laudaret, quasi apostolicâ potestate deponentem Reges; quod expressissimè memoratum oportebat, si hæc laudi esse constitisset. Nos autem cùm Sanctorum exempla memoramus, non unum aut alterum, sed consensum ipsum, sed sæculorum seriem, rerumque gestarum multitudinem : præclaris laudatisque institutis consona facta proferimus, quæ nobis suppetunt, desunt adversariis. Atque hæc sunt, quæ de scriptoris anonymi libro IV, postquam ejus tractatus in nostras manus incidit, huic operi jam perfecto ac propemodum recensito, addenda duximus; præter ea, quæ hac et illac interseri rerum nexus cursusque orationis pateretur.

Neque pluris valent quæ in aliis libris de eodem argumento anonymus sparsim scribit. Bonifacium VIII ubique tuetur, eâ præsertim causâ, quòd nihil sibi vindicaret nisi *ratione peccati* (*Ibid*, *lib.* IX. *cap.* VIII. *n.* 9, 10, 11.). Scilicet Philippum IV, arma, equos, victualia, aurum, argentumque injussu suo transportari, vetantem, pro imperio coercebat, bella minabatur, Sedem apostolicam *hostem* regni *principalem* futuram novo ritu prædicabat : Prælatos, Theologos, Canonistas, Ecclesiasticos ferè omnes, Regem ipsum Romam evocabat, de regno ordinando, Rege sive præsente, sive absente, pro potestate acturus : temporalia denique omnia sibi submittebat, graves depositionis intentabat minas; et, quia profitebatur nihil à se fieri, nisi *ratione peccati*, ferendum hoc videtur patiendumque Philippo, ut ipsi Pontifex summum imperium verbis relinqueret, re auferret. Hoc anonymo placet; non profectò Bonifacii successoribus, qui hæc omnia ultro antiquarunt, eraserunt, resciderunt. Neque tantùm Clemens V, sed etiam antea Benedictus XI. Et quia Galli ambitioso et impotenti Pontifici non omnia permiserunt, bonus anonymus Gallorum studiosissimus scribit, nec semel : « In Gallorum animis, » tempore Bonifacii VIII, avitam erga summos » Pontifices observantiam aliquantulum refrixisse » (*Anon.*, *lib.* I. *cap.* XVI. *n.* 2; *lib.* III. *cap.* IX. » *n.* 3.); » cùm profectò, ex illo dissidio, Gallorum observantia eo magis elucescat, quòd tam indignis modis vexati, ac lacessiti, nunquam studiosiùs summos Pontifices coluerint. Quid enim omiserunt aut tunc, aut postea, quod ad sacrosanctæ Sedis observantiam pertineret? Quid autem detractum est cœlesti illi, quam Christus tradidit, potestati? Annon eam nostri ubique sartam tectamque esse voluerunt, idque, actis omnibus indiderunt, et ipsâ re constantissimè præstiterunt? Sed quia temporalia invadi non sinebant, statim avita illa observantia refrixerit. Sic solent. Sic anonymus aliique, et rempublicam perdunt, et Ecclesiam dehonestant. Cæterùm quàm malevolo animo ille autor res Gallicanas tractet, Gallorumque non modò jura et instituta, sed etiam personas carpat, ubique videre est. Neque rem dignam putamus quæ nos distineat. Certè apud omnes constat anonymum nostrum aliquem è Gallis habuisse monitorem, sive malueris, incentorem; sed ex eorum numero, qui claros viros mordere clam, ac præclarè gesta lividis oculis aspicere soleant.

CAPUT XXIII.

De anglicanâ controversiâ : conclusio tractationis ad caput I Declarationis gallicanæ : doctrinam hanc Ecclesiæ catholicæ ornamento, aliam invidiæ esse.

Diu multùmque dubitavi, an de controversiis Anglicanis, quæ ad hunc locum spectent, aliquid dicerem Audimus enim Romæ, in Indice anni 1683 fuisse repositam Magistrorum multorum facultatis Parisiensis consultationem, circa juramentum Catholicis à Jacobo Rege propositum. Nos autem, etsi profitemur, Ecclesiæ Gallicanæ vetere atque inolito jure, nihil nos iis teneri decretis, tamen, Deo teste, vehementissimè ab iis abhorremus, quibus hodiernum Curiæ Romanæ regimen culpare videamur. Sed quandoquidem non deerunt ex adversariis, qui, si ista omittamus, præcipuam quæstionem ad difficultatem dissimulatam improperent, hoc quoque necessariò, quàm minimâ poterimus offensione tractemus.

Primùm ergo certum est, referente Paulo in

Bullâ quæ incipit, *Ejus qui immobilis,* Henricum VIII, Angliæ Regem, « à Clemente Papâ, » postquam humanissimis litteris et paternis » exhortationibus, multisque nuntiis et mediis, » primò, et postremò, etiam judicialiter, ut » Annam [1] à se dimitteret, et ad Catharinæ [2] » suæ veræ conjugis consortium rediret, frustra » monitus fuerat (*Bullar. Rom., tom.* I; *Bull.*, » VII PAUL. III, § 2. *pag.* 704), » censuris ecclesiasticis innodatum, contemptis clavibus in iis insorduisse. Ergo excommunicatus à Clemente VII, non tamen regno privatus.

Paulus deinde III, in eâdem Bullâ (*Ibid.*, § 6 *et seq.*), cùm de Henrico VIII meritò desperasset, iterum eum excommunicat, regnoque privat, subditis mandat sub excommunicationis pœnâ, ne eum dominum recognoscant: item universos ab Henrico et Annâ descendentes, honoribus, bonis, juribus privat, privatosque declarat: omnibus Christi fidelibus omni cum Angliâ commercio interdicit, vinum, granum, sal, alia victualia deferri eò, aut inde recipi vetat sub excommunicationis pœnâ: omnes christianos Principes, etiam imperiali aut regali auctoritate fulgentes, requirit in Domino, omnibus qui Imperatore ac Rege inferiores fuerint, quos, propter excellentiam dignitatis, à censuris excipit, sub excommunicationis pœnâ mandat, ne cum eodem Rege ullo fœdere conjungantur: fœdera jam peracta dissolvit: omnibus Principibus cæterisque armigeros terrâ marique habentibus, in virtute sanctæ obedientiæ mandat, ut Henricum illato bello ad obedientiam sanctæ Sedis redire compellant, bona ejus subditorum ubilibet consistentia capiant, ea omnia bona iis dat de plenitudine apostolicæ potestatis. Data hæc est 3 Kalend. Septembris, anno 1536. Suspensa deinde executio, ac postremò jussa rursus 16 Kalend. Januarii, anno 1538.

Cùm igitur tot ac tanta de temporalibus præceperit; non modò Henrici subditis, sed etiam omnibus Principibus, nec exceptis Regibus, quos à censuris tantùm, non autem ab ipso præcepto aut obedientiâ eximi voluit, nemo certè fuit qui se ex eo decreto terrâ marique in Angliâ vel extra Angliam commoveret.

Neque Pio V res meliùs processerunt, postquam iteratis vicibus anno Christi 1569 [3] et 1570, pontificatûs 4 et 5, Elisabetham Reginam regno privatam declaravit (*Bull., tom.* II; *Bull* PIE V, CI. *edit.* 1570, *p.* 303.). Cui declarationi nullus catholicorum Principum quidquam detulit, aut ab Elisabethâ Reginâ agnoscendâ abstinuit. Neque quidquam aliud Pontifex consecutus, quàm ut Anglos catholicos certiùs perituros ad arma impulisse videretur, nullo, aut ambiguo martyrii titulo, cùm ut perduelles diris modis necarentur.

Interim Elisabetha, sub Henrico VIII inchoatum, sub Eduardo VI repetitum juramentum exigebat quod *suprematicæ* vocant (*Vid.* RAP. THOYR., *t.* VI.); quo scilicet juramento aditus ad dignitates aliaque civilia patebat iis tantùm, qui dato sacramento agnoscerent, « quòd regia » majestas unicus est et supremus gubernator » tam in omnibus spiritualibus sive ecclesiasticis » rebus, quàm in temporalibus: et quòd nullus » extraneus Princeps, persona, Prælatus habet » ullam jurisdictionem, vel auctoritatem ecclesiasticam, sive spiritualem intra Angliæ reg- » num. »

Anno verò 1606, Jacobus Rex jussit juramentum præstari à Romanis catholicis [1]; quod si præstitissent, liberè ac tuto certis conditionibus in suâ religione viverent. Tale autem erat juramentum, quo, « in conscientiâ suâ, verè ac sin- » cerè, nullâ reservatione mentali, quilibet Ca- » tholicus testaretur Jacobum esse Regem suum » legitimum, qui à Papâ, aut apostolicâ Sede » nullo modo deponi ac deprimi possit, Rexque

[1] De Boulen.

[2] D'Aragon.

[3] Hæc Bulla anni 1569 nobis non innotuit; nisi fortè sit ipsa bulla *Regnans in cœlis*, quæ an. tantùm 1570 edita est. Equidem pontifex, an. 1569, Mortoni, à se in Angliam misso, dederat in mandatis ut catholicos commonefaceret Elisabetham falso titulo reginam vocari, quod pontificium mandatum fortassis pro bullâ habitum fuerit. Notandum tamen RAPIN THOYRAS dicere hanc bullam factam an. 1569, fuisse demùm Londini affixam an. 1570. Hunc vid. tom. VI. lib. XVII. p. 293. (*Edit. Paris.*)

[1] Quantò æquiùs jussisset à protestantibus? At verò Angliæ reges, qui, propter privatorum quorumdam opiniones, quas Ecclesia non approbat, suspectam habebant catholicorum fidem, sese toti credebant protestantibus. Est tamen hoc novæ reformationi proprium et ingenitum, nemini subjici et sublimioribus potestatibus non parere, ut ipsa facta clamant. An catholici, quæso, Angliam ultimo sæculo tot seditionibus turbaverunt, an verò protestantes? Horruit orbis, quandò audivit id actum esse Londini, quod apud gentes immanissimas nunquam factum fuit? nempè regem Carolum I, edicto senatûs morte damnatum, et carnificis gladio publicè cæsum. Profectò hujus tanti sceleris auctores fuerunt et actores ipsi protestantes. Quanquàm JURIEU, in suo libello, cui titulus est, *Politique du clergé de France,* quem ARNAULD invictissimè in suâ *pro catholicis Apologiâ* confutavit, inter absurda plurima, id etiam dixit, quo nil absurdius excogitari poterat: catholicorum impulsu occisum hunc regem fuisse. Porrò JURIEU, qui suis paradoxis insulsis neque verisimilibus, omnes, quos unquàm legerim, vincit, auctores, ipse solus hanc texuit fabulam, quam ineptam censebit ex ipsis protestantibus quisquis sanæ mentis erit. (*Edit. Paris.*)

» maneat non obstante aliquâ declaratione, vel » sententiâ excommunicationis, vel depriva» tionis, atque etiam tolli non posse absolutione » quâvis fidelitatem atque obedientiam suæ » majestati ejusque successoribus (*Vid.* Rap. » Thoyr., *lib.* xviii. *tom.* vii. *p.* 50, 51.) »

Hoc verò juramentum quod Angli *fidelitatis* aut allevantiæ vocant, Cardinalis Bellarminus cum illo Elisabethæ, quod erat *suprematiæ*, re ac sententiâ convenire asserit; negatamque Pontifici excommunicandi Principis potestatem: quæ quidem æquo lectori dijudicanda relinquimus. Quæ verò auctoritate certâ, in eâ re gesta sint, proferimus.

Huic certè Jacobi Regis juramento insidiosissimè atque invidiosissimè erat insertum illud: « Præterea juro, quod ex corde abhorreo, detes» tor, et abjuro, tanquam impiam et hæreticam » hanc doctrinam et propositionem: quòd Prin» cipes per Papam excommunicati, vel deprivati, » possint per suos subditos deponi et occidi. »

Hoc eò pertinere videbatur, ut Catholici quivis privatâ auctoritate decernerent *impiam et hæreticam* eam esse sententiam, quam de deponendis, hæresis saltem causâ, Regibus, viri maximi atque sanctissimi, ipsique adeo Romani Pontifices postremis sæculis, bono animo, tanquam probabilem defendissent. Et quidem ab eorum sententiâ abhorrere, perspectis meliùs rebus, uti nos Franci facimus, erat licitum ac bonum; damnare ut hæreticam, absque Ecclesiæ auctoritate, nimium et temerarium videbatur.

Nostri doctores rem totam, in eâ quam prædiximus consultatione, sic temperant, ut quandoquidem hæreticum esset, et ab Ecclesiâ in Constantiensi Concilio ut hæreticum damnatum, tyrannos, hoc est Principes etiam legitimos malè potestate usos, *occidi posse,* eodem titulo possit insigniri ea propositio, quæ depositionem cum cæde conjungeret, ut erat in juramento positum.

Utcumque est (neque enim hìc de hâc consultatione quærimus, sed rem gestam enarramus), Paulus V, eodem anno 1606, 10 Kalend. Octobris, Breve edidit ad Anglos catholicos, cujus est initium: *Magno animi mœrore;* quo quidem in Brevi, relato juramento, hæc addit: « Vobis ex verbis ipsis perspicuum esse debet, » quòd hujusmodi juramentum, salvâ fide catho» licâ et salute animarum vestrarum, præstari » non potest; cùm multa contineat, quæ fidei et » saluti apertè adversentur. » De quo Brevi, cùm in Angliâ quidam ambigerent, illud anno sequenti Pontifex confirmavit, dato alio Brevi, cujus est initium: *Renuntiatum est nobis.*

Quid autem illud esset *quod fidei et saluti* apertè adversetur, Pontifex non exponit, non docet. Multi existimabant illud duntaxat fidei et saluti animarum adversari, quòd, absque Ecclesiæ auctoritate, propositionem eam ut hæreticam agnosci oporteret. Cæterùm ut mentem meam eâ, quâ decet christianum theologum, sinceritate promam, id expressum eâ perspicuitate Curia Romana noluit, ne si ab hæresis qualificatione et notâ tantùm abhorreret, propositionem aliâ notâ proscribi posse fateretur.

Neque tamen quis reputet potestatem deponendi Reges tanquam fide certam fuisse propositam. Nec enim dogmata fidei ambiguè, aut eâ formâ declarari solent. Certè annis 1678, 1679, 1681, Catholici multi, falsæ illius conjurationis [1] gratiâ, ultimo addicti supplicio, sub ipso ictu testati sunt, se toto animo profiteri Carolum II verum ac legitimum Regem esse, neque à quoquam deponi posse; idque à se pro certo exploratoque haberi; neque ab eâ unquam sententiâ discessuros: id tantùm cavebant, ne deponi posse Reges hæreticum dicerent, quòd Ecclesia catholica, cujus auctoritati stabant, non id declarasset. Hoc omnium expressissimè Ri-

[1] Optimè confutat Arnauld, in suâ *pro catholicis Apologiâ,* confictam hanc conjurationem, de quâ nobis pauca dicenda sunt. Quidam Oates, primùm anglicanæ Ecclesiæ minister, tùm, ut aiunt, jesuita, demùm jesuiticæ societatis et catholicæ religionis desertor, seu potiùs, quod illi exprobravit dux Stafford, nullius religionis; quippe qui catholica dogmata falsa reputabat, tùm cùm jesuita, et quidem diaconus, missæ sacrificio aderat frequenter et communicabat; is ergo Oates dixit catholicos conjurasse de interficiendo rege, et simul de omnibus protestantibus occidendis, ut eo scelere Angliam catholicæ religioni redderent. Addebat regem Carolum II exauctoratum fuisse à Papâ, qui quidem Papa Joannem Paulum Olivam jesuitarum præpositum generalem constituerat, eò ut majoribus regni dignitatibus eos catholicos præficeret, quos inter Anglos cognosceret potentiores: se autem ipsa diplomata vidisse testabatur, et certò scire conjurationis concilium, à Sorbonâ approbatum, sic peragendum fuisse, ut eâdem horâ rex et cæteri protestantes necarentur: quòd ut confici posset à catholicis numero paucissimis, auxilio eis adesse debuisse exercitum ducentorum millium militum, conflatum ex Gallis, Hispanis, etc, conductum à Papâ, Francorum rege favente. Testes quinque aut sex, Oatæ simillimi, accusationem confirmabant, quæ quantumvis absurda esset, falsaque ipsâ testimoniorum inconstantiâ probaretur; quanquam dux Stafford, aliique Angli nobilissimi suam innocentiam, etiam juramento testarentur, nihilominùs ipse dux Stafford, alii multi, cùm vitæ integritate tùm nobilitate clari, cum nonnullis, jesuitis, ut læsæ majestatis rei obtruncati sunt. Nomen eorum in pristinum decus Jacobus II jussit restitui, et Oatem perjurum virgis publicè cædi quotannis quatuor vicibus, atque ad cyppum alligari. Sed princeps Orangius, regno occupato, hunc è carcere eduxit. Vid. *Apol. pour les Cath.*, tom. i; et in Oatem Rap. Thoyr. lib. xxii, p. 406 et seq. (*Edit. Paris.*)

chardus Langhordus Advocatus juris consultissimus : hoc ipse Stafortius, morituri professi sunt; ut profectò certum sit, altè animo hæsisse, proque certis habita, quæ tam insignes viri inter ipsa martyria declararint.

Cur enim non liceret Anglis id clarè profiteri quod nos Franci publicè, summâ omnium Ordinum consensione profitemur[1]? Ne verò sperent, quicumque illi sint curialis sententiæ defensores, nos à proposito discessuros. Satis enim confidimus nunquam eventurum, ut Ecclesia catholica cujus traditioni, auctoritatem adhærescimus, Sedesque apostolica, nos ad hæc nova et inaudita, atque ut verè dicamus, vana compellat.

Quid enim est, per Deum immortalem, vanius, quàm de deponendis Regibus, quæ nullum moveant decreta conscribere? Excommunicatio, uti prædiximus, quantumvis impii superbiant, ipsam statim animam mucrone spirituali perfodit. At profectò quid profecit, aut quid nocuit, quòd à Paulo III Henricus VIII, à Pio V Elisabetha regno dejecti sunt? Nempe inanes chartæ, quod ad temporalia attinebat, non tantùm ab hæreticis, sed etiam à Catholicis, si verum amamus, nihil sunt habitæ : eodemque tenore pacta, societates, commercia, negotia processerunt; neque id ita futurum Romanos Pontifices fugiebat; et tamen vanis formulis vanum sibi titulum curia sanciebat. Interim id hæretici lucrifecerunt, id Ecclesiæ catholicæ detrimento fuit, quòd Catholici, non ut catholici, pœnas darent; sed ut publici hostes, prompti scilicet in Regem insurgere, ubi Romano Pontifici placuisset.

Neque respondeant nihil ad Catholicos pertinere quid hæretici de illis sentiant, cùm Apostolus jubeat *Episcopum etiam testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt* (1. Tim., III. 7.). Idem Apostolus jubet ut præcipuam curam habeamus, *ne nomen Domini*, aut doctrina, apud extraneos scilicet, *blasphemetur :* quâ certè ratione, *quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur* (*Ibid.*, VI. 1.). Hoc præcipit circa dominos etiam infideles, ne si christiani servi, quantò magis Regum subditi, inobedientiæ suæ causam religionis obtendant, sacra illa doctrina infametur, ut quæ familias ac rempublicam conturbet; quod aliis verbis idem Apostolus explicat ad Titum scribens : *Servos dominis suis subditos esse,* eâ præcipuè causâ, *ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus* (Tit., II. 10.). Quo item sensu paulò antea dixerat : *Mulieres esse oportere subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei* (*Ib.*, 5.): magno enim reverà ornamento est sanctæ Ecclesiæ Dei, quòd ejus doctrina domos, familias, civitates altâ pace firmet; neque perturbet, sed sanciat rerum humanarum ordinem; vetetque ne inquieti homines, unâ cum religione, conditionem mutare porrò incipiant : imò *unusquisque in quâ vocatione vocatus est, in eâ permaneat. Servus vocatus es? non sit tibi curæ* (1. *Cor.*, VII. 20, 21.). Quantò magis jussum ut justo ac legitimo imperio subsis, et communi civium libertate vivas?

Id etiam antecessores nostri sancti Christi Martyres præcipuè observarunt; cavebantque, admonente Petro, ne ut rebelles erga rempublicam, sed tantùm *ut christiani* paterentur : *glorificarent autem Deum in isto nomine* (1. Pet., IV. 16.). Neque aliud inculcabat Paulus, cùm diceret : *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit : qui enim resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt* (*Rom.*, XIII. 2.). Ne ergo illam, etiam apud homines damnationem acquirerent, publico ordini modestè ac pacifici homines serviebant. Unde illud Origenis, in Epistolam ad Romanos (Orig *in Ep. ad. Rom., lib.* IX. *cap.* XIII. *num.* 29. *tom.* IV. *edit. Bened. pag.* 656.) : « Si enim ponamus, verbi » gratiâ, credentes Christo potestatibus sæculi » non esse subditos, tributa non reddere, nec » vectigalia pensitare, nulli timorem, nulli » honorem deferre; nonne per hæc Rectorum ac Principum meritò in semeptipsos arma » converterent, et persecutores quidem suos » excusabiles, semetipsos verò culpabiles face» rent? Non enim jam fidei, sed contumaciæ » causâ impugnari viderentur. »

Neque verò existimemus hæc quæ Origenes, Apostolo auctore, condemnat, meliùs fieri, si Sacerdotum judicio fiant. Meritò enim beatus Joannes Chrysostomus in eumdem Pauli locum hæc habet (Chrysost, *hom.* XXIII *in Epist. ad Rom. tom.* IX. *p.* 686; *Vid. sup., lib* I. *sect.* II. *c.* XV.) : « Ostendit quòd ista imperentur omni» bus et Sacerdotibus et Monachis, non solùm » sæcularibus, id quod statim in ipso initio de» clarat, cùm dicit : *Omnis anima potestatibus*

[1] Cardinalis Barberinus de eâdem re à Scoto quodam interrogatus sic respondebat : « Francis morem non esse, ut » in hujusmodi quæstionibus, Romanos consulant; con» sultos verò ab Anglis, hoc sine dubio resoluturos quod » juri suo magis congrueret. Interim verò Theologis Bri» tannis fas esse sicut et Francis ut jus suum persequan» tur. » Optimè Barberinus, et candidè. Vid. *Remonstrantiam Hibernorum* à R. P. Caron, Erem., etc., c. IV. § IV. pag. 8; ad calcem tom. II tractatuum, quibus titul. *Des Droits et Libert. de l'Egl. Gall.,* edit. 1731. (*Edit. Paris.*)

» *supereminentibus subdita sit;* etiamsi Apo» stolus sit, etiamsi Evangelista, sive Propheta, » sive quisquis tandem fuerit; neque enim pie» tatem subvertit ista subjectio. » Neque verò Ecclesiæ Christi decori aut ornamento esset, si haberet Sacerdotes, quorum auctoritate et nomine sublimes potestates contemni ac deponi possent; sed ei ornamento est, quòd qui sint sacrorum, iidem sint etiam in Principes atque rempublicam fidi obsequii duces. « Deus enim, » inquit (CHRYS., *ibid. n.* 11. *p.* 689.), id exigit, » ut creatus ab ipso Princeps, vires suas habeat.... » Quod si observaveris christianè, et ipse, in» quit, Princeps, eò te magis suscipiet, Domi» numque tuum, etiamsi incredulus fuerit, hoc » nomine glorificabit. »

Sic ergo Catholici *doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus* (TIT., II. 10.); neque Pontificibus suis id honori vertant, quòd vanos concedant titulos, quibus lugenda bella commoveant : imò ubicumque degunt, sive in Angliâ, sive in Hollandiâ, sive apud Sinenses Seresque ultimos [1] et Japonas; ne dent locum iis, qui passim ubique jactant habere eos Pontificem, quo et duce auctore, à legitimis Regibus imperiisque desciscant : quod quidem quantas turbas, quantam Ecclesiæ Dei persecutionem apud Japonas concitari [2], ipsis hæreticis referentibus, ac sua scelera jactantibus credimus. Ne ergo isto titulo, neque ut inquieti et malefidi cives, sed tantùm *ut catholici patiantur, glorificent* autem *Deum in isto nomine;* relinquantque id hæreticis, ut de reipublicæ charitate ac Regum reverentiâ magna professi, tamen omnium audacissimè in arma civilia proruant.

Romanos autem Pontifices, quotquot futuri sunt, patres nostros sanctissimos atque charissimos rogamus, obsecramus, summâque reverentiâ etiam atque etiam obtestamur, ne sedis suæ majestati consulere se putent, si Gregorium VII, Gelasiis, Symmachis, aliisque Gregoriis anteponant: Catholicos verò bonos doctosque, eâ, quâ par est, charitate atque honorificentiâ admonemus, ne se ideo bene catholicos putent, si omnia Pontificum gesta decretaque asserenda suscipiant. Excusent sanè Pontifices quoad fieri poterit, uti nos pro virili fecimus, conati certè sumus. Cæterùm si necesse sit reprehendi interdum eorum aliquos, quorum operâ ac laboribus, magna in Ecclesiam bona provenerint; cùm nempe alienis rebus, bono scilicet animo sese ingesserunt, id verò non ad Sedis apostolicæ contumeliam, sed ad Ecclesiæ, Deique eam protegentis laudem, atque ad Romanæ fidei apostolicique offcii commendationem maximam pertinere arbitrentur : cujus quippe fide atque officii puritas, sanctitas, dignitas, tot inter incommoda apud pios illæsa perstiterit; ut hìc etiam valeat suo modo apostolicum illud : *Virtus in infirmitate perficitur;* et : *Cùm enim infirmor, tunc potens sum* (2. *Cor.*, XII., 9, 10.).

PARS SECUNDA,

IN QUA DE CONCILIIS CONSTANTIENSI ET BASILEENSI, ET CONSECTANEIS AGITUR.

LIBER QUINTUS,

De Concilio Constantiensi; ad Caput secundum GALLICANÆ DECLARATIONIS.

CAPUT PRIMUM.

Refertur Declarationis Caput II : hujus libri scopus : Synodum Constantiensem Sedi apostolicæ nunquam infensam aut suspectam fuisse.

« Sic autem inesse apostolicæ Sedi ac Petri » successoribus Christi Vicariis, rerum spiritua-

[1] Positi ultra Sinas.

[2] Non abs re erit historiam breviter texere ejus persecutionis, quæ in Japoniâ christianismum extinxit. Sanctus Franciscus Xaverius et Lusitani quidam presbyteri apud Japonas Evangelii primi præcones fuerunt, quorum labores adeò Deus adjuverat, ut an. 1613 christiani implerent in Japoniâ numerum quadringentorum millium. Veniebant quoque in hanc regionem Hollandi, non tam Evangelii causâ quàm negotiationis. Animadverterat autem Hollandus quidam, Caron nomine, qui, quanquam humili loco natus, mensæ numerariæ Japonicæ Hollandorum præsidebat, Japonas christianos cum Lusitanis malle, quàm cùm Hollandis negotiari. Igitur id cogitans ut ad gentem suam omne Japonicum commercium transferretur, detestandum facinus aggressus est, quo patrato, statim omnibus christianis mors intentata est. Ad quemdam nobilem Japonensem ipse detulit epistolam à se Lusitanicè scriptam, eo artificio, ut legentes facilè sibi persuaderent christianos, conjuratione factâ, Japoniam vastare et ipsum imperatorem opprimere statuisse. Atque quò magis Japona ille nobilis imperatorem ad sæviendum in Lusitanos inflammaret, addebat : Hispanis et Lusitanis hanc ratam esse legem, ut populos ad quos veniebant, carceribus et necibus suæ religioni adjungerent; quippe qui credebant Deum suum sibi fore propitium, si eos occiderent, quos cogere non possent : Hollandos verò omnium populorum et religionum amicos, soli commercio intendere. Imperator, lectâ epistolâ continuò exarsit, et, nullâ conjurationis inquisitione factâ, omnes christianos neci addixit; adeò ut ne unus quidem, an. 1649, in totâ Japoniâ reperiretur. Exindè edictò sancitum est ne quis ultrà christianus in Japoniam veniret. Sol ergo apud Japonas veniunt Hollandi, qui interrogati cujus sint religionis, respondent, *se christianos non esse, sed Hollandos :* neque etiam verentur eo gloriari, quòd, tam nefariis tamque impiis artibus, tutè cum Japonibus negotiari possint. Vid. lib. Franc. Caron Belgi. ad calcem tom. II Walemb. et TAVERNIER. *Relat. du Japon;* atque etiam ARNAULD, *Apol. pour les Cathol.* t. II. p. 301 *et suiv.* (*Edit. Paris.*)

» lium plenam potestatem, ut simul valeant » atque immota consistant sanctæ œcumenicæ » Synodi Constantiensis à Sede apostolicâ com- » probata, ipsoque Romanorum Pontificum ac » totius Ecclesiæ usu confirmata, atque ab Ec- » clesiâ Gallicanâ perpetuâ religione custodita » decreta, de auctoritate Conciliorum generalium, » quæ sessione quartâ et quintâ continentur; nec » probari à Gallicanâ Ecclesiâ, qui eorum decre- » torum, quasi dubiæ sint auctoritatis ac minùs » approbata, robur infringant, aut ad solum » schismatis tempus Concilii dicta detorqueant.»

Hoc capitulum tria præstat. Theologi Parisienses totaque Parisiensis Academia, et Ecclesia Gallicana id semper egerunt, ut efficacissimis æquè ac simplicissimis verbis agnoscerent manantem à Christo, ad Petrum atque ad Petri successores Romanos Pontifices summâ auctoritate transmissam vicariam potestatem ejusque plenitudinem : eam scilicet, quæ ad omnia spiritualia, Ecclesiæ Christi commissa pateat. Primum hoc. Tum ad eam certâ ratione explicandam, Concilium illud adhibet, quod sit ad eam rem maximè idoneum, Constantiense scilicet; quippe quod papalem potestatem postremis sæculis à pessimis hæreticis Albigensibus ac Valdensibus, recentissimè verò à Viclefistis et Hussitis perditissimis hominibus obscuratam, ad hæc infando schismate per quadraginta ferè annos collapsam ac semilaceram, in pristinam amplitudinem revocarit. Tertiò ac postremò, ne quis scrupulus superesse possit, eadem Parisiensis Academia atque Ecclesia Gallicana, ex ipsâ gestorum serie exponit ac firmat Constantiensis decreti auctoritatem certam, neque ambiguam mentem.

Et quidem Dissertatione prævia admonuimus (*Dissert. præv., n.* XLII.) procul amovendam illam, quæ per summam imperitiam, quorumdam animos incessit de egregiâ Synodo suspicionem iniquissimam; quasi Sedi apostolicæ ipso etiam nomine infausta videatur, quod contra est; cùm omnes quidem universales Synodi id innatum insitumque habeant, ut pontificiam potestatem, sibi conjunctissimam totique corpori præsidentem, venerentur ac foveant, ut omnium sæculorum ab ipsâ christianitatis origine testatur experientia; illa verò præ cæteris habeat hæc tria : primùm quòd pontificiam potestatem, fœdo extincto schismate, pristino splendore lucere fecerit : deinde quòd à seditiosissimis hæreticis ejus potestatis luculentissimam confessionem exegerit : tertiò quòd egregium Pontificem Martinum V, jam inde ab initio hujus conventûs partem optimam, ipsa è sinu suo elegerit ac pepererit : quin etiam cùm eò res devenisset, ut abjectis omnibus, qui de papatu litigarent, verus et indubitatus Pontifex crearetur, hæc statim edixerit : « Dent operam electores, cùm » de creatione agitur Vicarii Jesu Christi, suc- » cessoris beati Petri, universalis rectoris Eccle- » siæ, gregis Domini directoris, ne quid aliud » cogitent, quàm ut eorum ministerio de utili et » idoneo universali Ecclesiæ pastore providea- » tur (*Concil. Const., sess.* XL. *col.* 245.). » Quæ verba et alibi memoravimus, et nunquam satis inculcanda nunc etiam summa cum animi voluptate repetimus.

Ex his igitur et aliis æquè probatis fœdam hanc Binianæ editionis notam expungimus : *Concilium Constantiense ex parte approbatum;* quippe quæ Romanâ quoque editione spretâ, uti prædiximus (*Diss., loc. cit.*), privati hominis temeritate sit addita. Verùm ut res procedat clariùs, sessionum IV et V Constantiensis Concilii à Parisiensibus nostris et à Clero Gallicano laudata decreta referamus.

CAPUT II.

Constantiensis Concilii laudata decreta, ex sessionibus IV et V referuntur : censores nostros, atque etiam ipsum auctorem tractatûs DE LIBERTATIBUS ECCLESIÆ GALLICANÆ, nec Synodi verba attendisse, nedum intellexerint.

Sessionis IV hæc verba sunt (*Concil. Const., sess.* IV. *col.* 19.) : « IN NOMINE SANCTÆ ATQUE » INDIVIDUÆ TRINITATIS PATRIS ET FILII ET SPI- » RITUS SANCTI, hæc sancta Synodus Constan- » tiensis, generale Concilium faciens, pro extir- » patione præsentis schismatis, et unione ac » reformatione Ecclesiæ Dei in capite et in mem- » bris fiendâ.... in Spiritu sancto legitimè congre- » gata..., ordinat, disponit, statuit, decernit, » et declarat ut sequitur. Et primò : Quòd ipsa » Synodus in Spiritu sancto congregata legitimè, » generale Concilium faciens, et Ecclesiam ca- » tholicam militantem repræsentans, *potestatem » à Christo immediatè habet,* cui quilibet cu- » juscumque statûs vel dignitatis, *etiamsi pa- » palis existat,* obedire tenetur, in his quæ per- » tinent *ad fidem, et extirpationem dicti » schismatis, et reformationem generalem » Ecclesiæ Dei, in capite et in membris.* » In hâc sessione, cum Romanorum Rege, *fuerunt ducenti Patres,* ut in ipso initio sessionis adscriptum est.

Sessio verò V sic habet (*Concil. Const., sess.* V. *col.* 22.) : « Hæc sancta Synodus Constan- » tiensis, generale Concilium faciens, pro extir-

» patione ipsius schismatis, et unione et reformatione Ecclesiæ Dei in capite et in membris, » ad laudem omnipotentis Dei, in Spiritu sancto » legitimè congregata, ad consequendum facilius, securiùs, liberiùs, unionem et reformationem Ecclesiæ Dei, ordinat, diffinit, decernit, et declarat ut sequitur : Et primò, quòd » ipsa in Spiritu sancto legitimè congregata, » Concilium generale faciens, et Ecclesiam catholicam repræsentans, *potestatem à Christo* » *immediatè habet*, cui quilibet cujuscumque » statûs vel dignitatis, *etiamsi papalis existat*, » obedire tenetur, in his quæ pertinent *ad fidem*, » *et extirpationem dicti schismatis, et reformationem dictæ Ecclesiæ in capite et in* » *membris*.

» Item declarat, quòd quicumque cujuscumque conditionis, statûs, et dignitatis, *etiamsi* » *papalis*, qui mandatis, statutis seu ordinationibus aut præceptis hujus sacræ Synodi, et » *cujuscumque alterius Concilii generalis* legitimè congregati, super præmissis, seu ad ea » pertinentibus, factis vel faciendis, obedire » contumaciter contempserit, nisi resipuerit, » condignæ pœnitentiæ subjiciatur, et debitè » puniatur, etiam ad alia juris subsidia, si opus » fuerit, recurrendo. »

Facilè animadvertet lector diligens sessioni IV per sessionem V quid lucis accesserit. Sessione sanè IV summa illa auctoritas adscita est Concilio; sed quantùm verba sonant, Constantiensi tantùm. Cùm autem id Patribus angustius videretur, quàm ut ecclesiasticis morbis remedium afferri posset, sessione V itum est in eam sententiam, ut non solùm *isti Concilio Constantiensi*, verùm etiam cuilibet alteri, parem auctoritatem adscisceret.

Placet hìc perpendere tantisper, quàm parum censores nostri ad verba decreti animum attenderint. Et quidem auctor *Doctrinæ Lovaniensium* ex Jacobo Latomo et aliis hæc refert (*Doctr. Lovan.*, *pag.* 68, 69.) : « Ecce manifestè patet quòd decretum illorum Patrum, » non loquitur universaliter de quâlibet Synodo » universali, sed de illâ singulariter, hoc est de Constantiensi. »

Idem habet Dominus Nicolaus Dubois in *Disquisitione :* « Omnia, inquit (*Disq*, *art.* V. *n.* 65), verba decretorum Sessionum IV et V, quatenus de auctoritate agitur, concepta sunt » verbis de ipsâ solâ agentibus. » Nempe adeo cursim legit Constantienses canones, ut nec illud adverteret : « Quicumque cujuscumque condi» tionis, etiamsi papalis, qui mandatis hujus » sacræ Synodi et CUJUSCUMQUE ALTERIUS CON» CILII GENERALIS legitimè congregati obedire » contempserit (*Concil. Const.*, *sess.* V.). » En diligentem lectorem, qui Gallicanos Episcopos eo nomine castigarit, quòd, quæ laudaverint acta, non legerint (*Disq.*, *art.* IX. *pag.* 44; *Vid. in app. præf. aut.*). Usque adeo cæcutiunt homines præjudiciis acti, quæque ipsi in ore habent assiduisque terunt manibus, nec legunt nec vident.

Quin etiam ipse auctor *Tractatûs de libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ*, qui cæteris diligentior futurus videbatur, in eumdem impegit lapidem : « Notanda, inquit (*Tract. de Libert.* » *Eccl. Gall.*, *lib.* V. *cap.* XV. *n.* 6.), sunt illa » verba : *In his quæ ad fidem et extirpationem* » *dicti schismatis, præceptis hujus sacræ Sy*» *nodi super præmissis, sive ad ea pertinen*» *tibus; quæ* decreta illa circumscribunt, ac » sine limitatione intelligere vetant. » At quâ fide omittit illa verba : *cujuscumque alterius Synodis generalis*, et ipsam fidei ac schismati additam reformationem? Ac ne quid deesse possit, disertè positum, *super præmissis et ad ea pertinentibus*, ipsâ etiam huc reformatione conclusâ, quæ profectò, voces, si quid limitationis sonant, haud equidem scio, quæ deinde generatim dicta intelligantur.

Sanè doctissimus Daguirreus, horum præjudiciis ductus, ipse quoque ex verbis Concilii Constantiensis elicit, nullo modo actum esse de omni Concilio generali, et in utrâque sessione IV videlicet et V ejusdem Concilii Constantiensis, de illo singulari Concilio solùm prolatam esse doctrinam (DAGUIRR, *Def. Cath. Pet. Disp.* XXXVI. *n.* 8. *p.* 502.). Credo, non satis memor ejus sententiæ, quam ipse pro suo candore dixisset : « Concilium Constantiense definiisse (certo quidem sensu)[1] cuivis Concilio generali potestatem à Christo immediatè habenti omnes teneri » obedire, et ipsum Papam (*Ibid.*, *Disput.* XV. » *n.* 12. *p.* 253.). »

Atque ipsa canonis series postulabat, ut de omni generali Concilio diceretur; Synodi enim Constantiensis, hoc certè fundamento constituta erat auctoritas, « quòd sit in Spiritu sancto legitimè congregata : quòd potestatem à Christo » immediatè habeat : quòd Ecclesiam catholi» cam repræsentet. » Hæc autem non ad solum Constantiense Concilium, quod tunc habebatur,

[1] *Certo quidem sensu;* id est, ut explicat Daguirreus, supremam esse Conciliorum potestatem in dubios Pontifices, quales tunc fuisse dicit tres eos qui de papatu contendebant. (*Edit. Paris.*)

sed ad omnia æquè Concilia generalia spectant, quæque extiterant, quæque futura erant : ut nullus dubitationi locus superesse videatur.

Neque verò felicior illa responsio est, cùm aiunt, decreti verba ad solam schismatis causam apertè referri : nec attendere volunt ad has voces : « In his quæ pertinent *ad fidem, et extir-* » *pationem dicti schismatis*, *et reformatio-* » *nem* dictæ Ecclesiæ, in capite et in membris. »

Hæc illa decreta sunt Concilii Constantiensis, in ipsis Concilii Basileensis actis, summo omnium consensu repetita (*Conc. Basil.*, *sess.* II. *tom.* XII *Conc. pag.* 477.), cùm procul omni dubio universalis esset, eique Eugenius IV adhæreret, nullo tum suborto schismate. Adeo Ecclesia semper intellexit Constantiense decretum, non ad solum schismatis tempus, aut ad solum Constantiense Concilium, sed ad fidei quoque, et reformationis universalis causas, et ad omnia quolibet tempore futura Concilia pertinere.

Cæterùm diligens lector facilè animadverterit in duobus canonibus Constantiensibus ex sessione V relatis, primùm, totidem verbis à sancta Synodo ex sessione IV fuisse repetitum. Quo factum est, ut plerique scriptores, atque ipsa Synodus Basileensis, sessionis V decreta sola retulerit : quippe quæ et quartæ canonem complecteretur integrum, et alium insuper majoris elucidationis gratia canonem adjunxerit.

In fine sessionis V adscriptum est : « Quibus » articulis sive constitutionibus lectis, dictum » Concilium eos et eas uniformiter approbavit et » conclusit (*Concil. Const.*, *sess.* V. *ibid. col.* » 26.). » Quo patet hæc non tantùm summâ auctoritate, sed etiam summâ consensione esse decreta.

CAPUT III.

Ordo disputationis hujus : Censores nostri tria objiciunt ; primum quidem de textu ; alterum de sensu ac mente ; posterum de auctoritate decretorum Constantiensium.

1° Multum laborandum fuit iis qui decreta Constantiensia elevare et obscurare conati sunt. Itaque primò textum ipsum sollicitant. Res quidem intentata hactenus, canonesque integros, uti eos retulimus, ex Romanâ editione descriptos (*tom.* IV *Conc. gener. edit. Vatic.*, *pag.* 138, 139, 140.) omnes admiserant. Sed anno demum 1683, quinquaginta scilicet et ducentis annis, postquam Constantienses canones conditi sunt ; Emmanuel à Schelstrate, sacræ theologiæ Doctor, Bibliothecæ Vaticanæ Præfectus, repente prodiit, qui cùm Constantiensis Concilii nova acta proferret, statim in ipso titulo, ejusdem Concilii *primum decretum sessionis* IV *à Basileensibus corruptum esse* testetur : ut uno ictu scilicet Basileensem Synodum, et Constantiensem confodiat.

2° Aiunt Concilii mentem nostros non esse assecutos : trahi quippe ad alias Synodos atque causas ; quæ de Constantiensi propriè ac de schismatis causa decreta sint ; et cùm sanctæ Synodi verba proferuntur, reponunt notum illud : « Intelligentia dictorum ex causis assu- » menda dicendi : et secundùm subjectam mate- » riam intelligenda sunt verba (*Disquis.*, *art.* V. » *num.* 80 ; *Doctr. Lovan.*, *pag.* 69 *et seq.*) : » atque adeo Synodi ad tollendum schisma institutæ, ad solum schismatis tempus decreta referenda ; non ad id trahenda tempus quo indubitatus Pontifex in Petri cathedrâ sedeat. Addunt ab ipsâ Synodo Constantiensi adversùs Viclefum, supremam Papæ agnitam auctoritatem : non ergo absolutè, sed tantùm schismatis causâ eam Concilio esse subjectam : quo referunt illam regulam : « Quòd ubi est apparens aliqua con- » tradictio, singulis legibus adaptanda est facti » species ; distinguendi casus, eaque capienda » interpretatio, quæ tollat contradictionem (*Dis-* » *quis.*, *ibid. n.* 87.). » Denique urgent illud : « Ex contextu facienda interpretatio, nec atten- » denda tantùm nudè sessionum IV et V verba, » sed et sequentia, quæ Pontificis absolutæ po- » testati faveant (*Ibid.*, *n.* 81.). »

3° Auctoritatem decretorum oppugnant ; intellexerunt enim quàm difficile sit ad unum schisma revocare, quod universim à Synodo dictum esset. Quare eò maximè machinas omnes intendunt, ut tantæ Synodi auctoritatem evertant.

Sic igitur illi Constantiensium canonum textum, sensum, auctoritatem oppugnant. Nos verò nostro more gesta referemus ; quibus quidem gestis, ipsâque celeberrimi ac maximi negotii serie, adversariorum objecta suo quæque ordine collabantur.

CAPUT IV.

Novum Emmanuelis Schelstrati de textûs falsatione commentum.

Primum igitur perpendamus novam, quam Schelstratus, de falsatione textûs Synodi Constantiensis, componit historiam (SCHELST., *Diss. Antuerp. cap.* I. *art.* I. *p.* 36.). Et ille quidem memorat sessionis IV decretum, à nobis descriptum, Synodi Basileensis jussu anno 1432 fuisse corruptum, additaque illa verba, quibus Papa Concilio subesse dicatur, *non in his quæ per-*

tinent ad fidem, et extirpationem schismatis, sed *in his quæ ad reformationem generalem Ecclesiæ Dei, in capite et in membris.* De his postremis verbis Schelstratus litem movet. Cæterùm ea verba æquè cum reliquis, *ac reformationem generalem in capite et in membris*, cum fide et schismate, in sessionis v decreto junctam recognoscit (Schelst., *Disss. Antuerpiens. cap.* i. *artic.* i. *pag.* 38.), sessionemque v nullius falsitatis accusat : atque adeo ex Schelstrato constat, Patres Basileenses eam falsationem aggressos, non ut Papam haberent etiam in generali reformationem subditum : id enim in sessione v contineri liquet, et ipse confitetur ; sed ut bis haberent, quod semel profectò habuisse sufficiat. Hic tanti facinoris fructus Basileensibus fuit.

Quæ cùm ita sint, nemo est, qui non in ipso quæstionis titulo Schelstratum rideat, tot ac tantos viros gratuiti sceleris accusantem. Sed tamen videamus quemadmodum suam texuerit fabulam : simulque memorabimus et dissertationem primam, quam ipse *Antuerpiensem* vocat, et tractatum *de sensu et auctoritate decretorum Constantiensis Concilii sessionis* iv *et* v, quem adversùs Maimburgum hujus dissertationis tuendæ gratiâ, Romæ typis sacræ Congregationis de Propagandâ fide, secundo loco edidit.

Is igitur, variis Concilii Constantiensis editionibus memoratis, hæc subdit (*Ibid., p.* 36.) : « ut » autem manifestum fiat, ex quonam codice » prædicta Constantiensis Synodi acta primùm » edita sint, et quænam illi fides adhiberi valeat » notandum est Concilium Basileense, cùm jam » videret auctoritatem suam apud plerosque vi- » lipendi, cogitare cœpisse de publicandis actis » Constantiensis Concilii ; ideoque mandasse duo- » bus Cardinalibus, duobus Episcopis, duobus » theologiæ Doctoribus, et Archidiacono Zagra- » biensi [1], ut ex actis Constantiensis Synodi de- » creta extraherent. » Tot ac tanti futuri erant meditati sceleris administri.

Quis non hìc statim exclamaverit, contemnendam potiùs, quam confutandam esse Schelstrati fabulam ? Sed tamen reliqua audiamus. Addit hoc opus totum ex actis Synodi Constantiensis extractum, anno 1432 fuisse absolutum, pendenteque Bullâ plumbeâ bullatum ; atque ex copiâ inde fideliter extractâ *Hagenovensem* [2] editionem, anno 1499 prodiisse ; quam deinde secutæ sint *Mediolanensis* anni 1518 ; *Parisiensis*, Jacobi Merlini Doctoris Parisiensis, anni 1524 ; *Coloniensis*, anni 1530.

[1] Zagrabia est urbs episcopalis regni Hungariæ, in Sclavoniâ regione.

[2] Hagenoa urbs est in Alsatiâ sita.

Has tres editiones Schelstratus memorat, in excudendo sessionis iv decreto ab aliis discrepare ; sed eâ unâ in re, quòd ab his absit hæc vocula *ad fidem :* atque omnino primum omnium, qui *fidei* vocem decreto addiderit, fuisse Petrum Crabbium [1], qui nullâ factâ correctionis mentione, nulloque codice citato, anno 1538, suam editionem adornarit, quam reliquæ deinde secutæ sint. Hæc quidem Schelstratus (Schelst., *Diss. Antuerp. cap.* i. *art.* i. *pag.* 37 ; *et in act.* Schelst., *pag.* 5.) ; quæ ad Basileensem Synodum ab eâque corruptam, ut is auctor jactaverat, Concilii Constantiensis sessionem iv nihil omnino pertinent.

An ergo id agit, ut particulam, *ad fidem*, è sessione iv Constantiensi eradamus, Petroque Crabbio eam inserenti falsitatem imputemus ? Ne id quidem ; imò ipse acta Constantiensia ea laudat pro antiquissimis atque authenticis, in quibus disertè in sessione iv Constantiensi expressa legatur particula, *ad fidem*, quæ Hagenovensi editioni deest ; testaturque insuper *antiquissima manuscripta Concilii Constantiensis*, quæ quidem ipse viderit, *particulam illam*, ad fidem, *habere.* Ergo profectò hactenus, neque Basileensis Concilii, neque Petri Crabbii laborat fides ; aliasque editiones quæ ipsum antecesserint, mancas esse necesse est.

Ubi ergo tandem locus ille à Basileensibus *corruptus ?* Nempe hic est : « Ostendimus, in- » quit (Schelst., *in Dissert.*), suprà ex com- » pilatione deputatorum Basileensis Concilii, » editam fuisse Synodum Constantiensem in op- » pido Hagenow, in quâ editione decretum ses- » sionis iv habet adjuncta hæc verba : Et reformationem generalem Ecclesiæ Dei in capite » et in membris : et hæc sunt, quæ à decreto » sessionis iv abesse debuerunt. » Hic ergo est ille locus Basileensium auctoritate *corruptus*.

Id verò ut demonstret, hæc affert. « Tres, » inquit, codices manuscripti continentes acta » Constantiensis Concilii à notariis ipsius con- » scripta, ex quibus Basileenses decreta compi- » larunt, non habent illa verba in primo decreto » sessionis iv : et ad reformationem generalem » Ecclesiæ dei in capite et in membris. » Si Basileenses accusat, ut qui acta Constantiensia, etiam sibi visa, malâ fide descripserint ; nullâ probatione ; neque enim ullum monumentum affert, quo tres illi codices Basileensibus visi ac

[1] Virum doctissimum ex Franciscanâ familiâ.

descripti doceantur. Addit Schelstratus : sex alios codices manuscriptos antiquissimos, qui non habeant illa verba, *de reformatione* (Schelst., *Diss. pag.* 37, 38.); unde concludit, « in sessione v solummodo clausulam illam (de reformatione scilicet) adjungendam esse; ut, inquit, » indubitatum sit, prædicta verba (de reformatione) à Basileensibus erroneo decreto sessioni » iv adjuncta, et à collectoribus Conciliorum, » errore Basileensium deceptis, typis fuisse » edita. »

Hæc est illa historia, quam orbi christiano primùm à se proditam, Emmanuel Schelstratus toties gloriatur. Hæc illa falsitas, quam Patres Basileenses in sessionis iv Constantiensis decretum invexerint, ut etiam in sessione iv legeretur, quod in v legi nemo, ac ne ipse quidem Schelstratus, negat.

CAPUT V.

Schelstrati, de falsatâ sessione iv Constantiensi, fabula confutatur : probitas Patrum Basileensium omnium scriptorum consensu asseritur : B. Ludovici Alamandi, ejus cœtus principis, eximia sanctitas.

Ac primùm quidem, nemo sanus dixerit tantum cœtum in tantum facinus consensisse. Sit enim, quantùm Schelstrato placuerit, Basileensis Synodus reprobata : tamen iis viris constabat, qui bonâ fide agerent, miroque reformandæ ecclesiasticæ disciplinæ studio tenerentur. Præerat tanto conventui beatus Ludovicus Alamandus Cardinalis, archiepiscopus Arelatensis, tantæ sanctitatis, ut profectò tali viro, et quidem tantum facinus nullâ satisfactione purganti, falsitatem imputare, non modò summæ temeritatis, sed etiam manifestæ impietatis esse constet (*Vid. Gall., purpur. in beat.* Lud. Alam. *an.* 1426, *pag.* 474; *Vid. quoq.* Æn. Sylv. *de gest. Basil. et Dissert. prœv. n.* xliv.).

Aderant in eâdem Synodo Episcopi ac Doctores pietatis ac doctrinæ nomine commendati : neque Æneas Sylvius, Pius II Pontifex factus, qui in gestis Basileensibus præclara eorum facinora memoravit, est inficiatus unquam (Æn. Sylv., *ibid. pass.*); et, in retractatione suâ, doctrinam quidem ejuravit, quam Basileæ tenuisset, historiæ verò suæ non detraxit fidem (*Ejusd. Bull. retract. tom.* xiii *Conc. col.* 1407.) : ut profectò tantos viros errasse bonâ fide, atque ulteriùs quàm oporteret, studio reformationis abreptos suspicari liceat, falsi insimulare impium absurdumque sit.

Faciamus tamen eos vel facinorosissimos fuisse. Quo tandem artificio latere se posse confiderent? Quid tanto numero tantum facinus conscivissent? At illi nihil occultè moliebantur, qui teste Schelstrato (Schelst., *Dissert. Antuerp. pag.* 36.), decreta Constantiensia extrahenda mandassent duobus Cardinalibus, duobus episcopis, duobus theologiæ Doctoribus, et Archidiacono Zagrabiensi, Joanni scilicet illi Segoviensi, cujus pietatem ac doctrinam Æneas Sylvius tot laudibus cumulavit (Æn. Sylv., *loc. cit.*).

Præterea ex præfatione Synodi Basileensis, editioni Hagenovensi præfixâ, constat, fuisse inter illos deputatos, Thomam Corcelleum, quem « inter sacrarum litterarum Doctores, doctrinâ » mirabilem, et modestâ quâdam verecundiâ » amabilem (*Ibid.; Vid. præf. edit. Hagen.,* » *an.* 1500.), » idem Æneas Sylvius commendavit : quos profectò tot ac tantos in scelus consensisse, neque sibi mutuò erubuisse, seque et Synodum infamasse, ne infensissimos Basileensium hostes credituros putamus, ne ipsum quidem Schelstratum, si reviveret, iteratò dicturum, si sua dicta perpendere potiùs quàm perfractè tueri vellet.

Quod enim tantum operæ pretium fuerit, ut illud facinus molirentur? Nempe ait Schelstratus (Schelst., *loc. jam cit.*), ut labascentem Concilii Basileensis auctoritatem, edito Concilio Constantiensi, firmarent. At pessumdarent potiùs tam apertâ falsitate, seque orbi christiano irridendos propinarent, tantum scelus aggressi, ut sessione iv corruptâ et adulteratâ, nihil tamen haberent, quod non totidem verbis in sessione v integra et illibata haberetur. Quid, quòd Schelstrato teste, Basileenses Patres, ne id quidem curabant, ut duarum sessionum decreta iisdem verbis ederentur, cùm idem Schelstratus verba illa, *ad fidem*, quæ in sessione v habentur, in extractis Basileensium deesse testetur.

Patet ergo optimâ fide egisse eos, quæque in manibus habebant Constantiensia decreta ad verbum exscripsisse, neque quidquam fraudis molitos fuisse.

Neque verò ea falsitas, ac Basileensium scelus, Eugenium IV aut Joannem à Turrecrematâ latuisset, qui tot inter invectivas, nihil unquam tale Basileensi Synodo exprobrarunt. Neque Pius II, rerum Basileensium testis oculatus ac scriptor egregius, tale quid aut in historiâ privatus, aut in retractatione Pontifex protulit : ut profectò temerè nimis Emmanuel Schelstratus, post duo ferè sæcula cœperit sollicitare Basileensium fidem, quam eodem ævo infensissimi Cardinales atque Pontifices minimè accusarint.

Cur autem in eorum extractis, seu potiùs in extractorum quibusdam exemplaribus, ac deinde in quibusdam quoque libris editis desit illud, *ad fidem*, quod, teste Schelstrato, in antiquis verisque codicibus habeatur? Quis non potiùs librariorum aut typographorum indiligentiæ, quàm Basileensium tot ac tantorum deputatorum errori, nedum perfidiæ tribuat? Quem librariorum errorem, cùm in his verbis, *ad fidem*, ipse Schelstratus agnoverit [1], mirum cur non intellexerit in Constantiensibus illis, quos laudat; manuscriptis, circa reformationis mentionem eumdem lapsum contingere potuisse.

Latet profectò neminem, persæpe variare codices manuscriptos, faciendum delectum, favendumque ei editioni quæ à doctioribus viris, atque ex melioris notæ codicibus recensita, apud eruditos invaluerit; qualis illa est Petri Crabbii, religiosissimi ac diligentissimi viri, quam Roma ipsa probavit, editio.

Neque quemquam movere debet, in quibusdam Conciliorum vetustiorum editionibus desiderari quædam; cùm item in recentioris Synodi Tridentinæ quibusdam editionibus, atque in eâ ipsâ quæ stante Concilio, facta est, constet abesse à decreto sessionis v de peccato originali, exceptionem eam, quam beatæ Virginis Deiparæ gratiâ, à sanctâ Synodo adhibitam fuisse (*Conc. Trid., sess.* v. *can.* v. *t.* XIV *Conc. col.* 753.), nemo sanus diffitetur. Cæterùm multi sunt Synodi Constantiensis in celeberrimis Bibliothecis, Regiâ, Colbertinâ, inclyti Victorini Cœnobii, et regii Collegii Navarrici vetustissimi codices, quorum etiam quidam ab ipsâ urbe Constantiâ Concilii tempore transmissi, ex adscriptis epistolis demonstrantur, in quibus decretum sessionis IV eodem tenore legitur, quo est in vulgatis; ut non immeritò Petrus Crabbius, vir diligentissimus, ita ediderit, Romanaque editio eamdem lectionem confirmaverit. Quâ quidem in editione Romanâ ipsa Præfatio testatur (*Vid. hanc præf., tom.* I.), Pontifici Romano « nihil fuisse » antiquius; quàm ut post divinarum Scripturarum editionem, Concilia universalia, quàm » maximè fieri posset, emendata proferrentur. »

Neque omittendum est Odoricum Rainaldum, Baronii continuatorem, in edendâ Concilii Constantiensis historiâ, antiquissimis et amplissimis, ut sæpe testatur, codicibus usum, ita retulisse sessionis IV decretum, ut est in editione Romanâ positum. Atque decretum illud, idem Odoricus Rainaldus docet optimâ ratione, et in sessione IV conditum, et in sessione V *ad infringendas Joannis XXIII improbas molitiones, instauratum* fuisse (ODORIC. RAIN., *tom.* XVII. *an.* 1415, *n.* 7 *et* 14.): ut profectò sit certum Emmanuelem Schelstratum inani operâ laborasse, qui in elevandâ decretorum Constantiensium auctoritate, etiam Odoricum Rainaldum superare voluisse videatur.

Quin ipsa sessio IV si attentè consideretur, vulgarem lectionem satis adstruet; sic enim ejus verba Schelstratus ipse refert (*Act. Const., edit.* SCHELST., *p.* 4.): « Hæc sancta Synodus pro » extirpatione præsentis schismatis, et unione » ac reformatione Ecclesiæ Dei in capite et in » membris fiendâ, ad laudem omnipotentis Dei, » in Spiritu sancto legitimè congregata, ad consequendum faciliùs, securiùs, uberiùs ac liberiùs unionem ac reformationem Ecclesiæ Dei, » ordinat, diffinit, statuit, decernit, et declarat » ut sequitur: » quibus verbis significat hoc decretum, non modò ad reformationem maximè pertinere, verùm etiam ad eam collimare tanquam ad scopum. Quæ postquam præfata est sancta Synodus, sui oblita videretur, si, in ipso decreto, reformationem in præfatione præmissam omitteret.

At enim, ait Schelstratus (SCHELST., *tractat. de sens. etc. advers.* MAIMB., *Diss.* I. *cap.* II. *pag.* 46; *Conc. Const., sess.* III. *p.* 18.), « inde » sequeretur ab eodem decreto sessionis IV abesse » debere vocem FIDEI, utpote de quâ in præfatione allatâ nulla mentio est. » Unde etiam consequatur, « decretum præfationi in omnibus » correspondere debere. » Vanum suffugium; nam ab ipso initio, Synodus fidem designaverat hoc decreto sessionis III. « Ut non dissolvatur » (Synodus) usque ad extirpationem schismatis,

[1] Nulla potest excogitari ratio quæ Basileenses eò impulerit, ut deditâ operâ prætermitterent in Constantiensi decreto hæc verba, *ad fidem;* cùm illa prætermissio noceret potiùs quàm faveret Conciliorum auctoritati. Rectè igitur accusat BOSSUET *librariorum aut typographorum indiligentiam;* quod quidem ipsi visum est adeo certum et ab omni controversiâ remotum, ut facilè crediderit fore ut ipse Schelstratus sic sentiret. At ille præjudicatarum opinionum tenacissimus, in ea prorumpit verba, Diss. advers. Maimb. I, p. 21: « Quare sine certâ » scientiâ accusat tabellarium (prætermisisse verba AD » FIDEM:) Cur sine firmo fundamento notarii apostolici » fidem non solùm in dubium revocat, sed apertè sugillat; » eumque, qui pro veritate ex officio testimonium tulit, » falsitatis arguit? » Qui si suî compos esset, intelligeret amanuensi, licet diligenti, verbulum in describendo facilè excidere; necnon etiam codicem cum scripto conferenti, ubi præsertim ex omisso verbo sententiæ nihil detrahitur. Itaque non propterea infidus notarius apostolicus, quòd levi errore librarii prætermisso, testatus fuerit apographon authentico exemplari omnino simile esse. Quanquam si necesse esset falsi aliquem arguere, argueretur verisimilius librarius aut notarius apostolicus; sed nemo est accusandus. (*Edit. Paris.*)

» et quousque Ecclesia reformata sit in fide et » moribus et capite et membris. » Quod semel dictum et fundamenti loco positum hærebat animis; neque in sessione IV, post triduum habitâ, iterari oportebat; cùm præsertim reformationis nomine intelligenda veniret *ipsa reformatio in fide et moribus* recentissimè in sessionis III decreto memorata. At sessione IV, si de reformatione tanta præfati, de eâ in decreto penitus conticescerent, nimis oscitanter ipsum rerum caput prætermittere viderentur.

Itaque Pater Gonzalez [1] laudatis licèt impensissimè Schelstrati probationibus, ultro tamen confitetur auctores solutionis illius, qui ad Papam dubium verba sessionis IV Constantiensis adstringunt, « non insistere in Schelstrati notitiis, sed » procedere supponendo decretum sessionis IV » conceptum fuisse prout modò habetur in edi» tionibus omnibus (GONZ., *de infall. R. P.* » *disput.* XIII. *sect.* VI. § 2. *n.* 9. *p.* 677.). » Nempe adversante publicorum omnium codicum turbâ, parum fidere ausus Schelstrati notitiis, *piæ*que, ut vocat, *sententiæ*. Quâ voce Schelstrato *pietatem* magis quàm veritatem certam asserere videatur.

Cæterum ex antedictis sat liquet à Schelstrato assertum temerè, sessionem IV à Basileensibus Patribus *corruptam* : cùm tamen, si id maximè probavisset, nihil adversùs nostros concluderet, quibus in sessione V satis amplum firmumque præsidium superesset.

[1] Pater Gonzalez (Thyrsus de Santala), Doctor et Professor in Universitate Salmanticensi, edidit an. 1684, jam tum Societatis Jesu Præpositus generalis, insignem tractatum, quo impugnat probabilitatis doctrinam. Vid. huj. tract. præf. et D. DUPIN, Bibl. XVII sæc. Extat ejusdem P. GONZALEZ aliud opus à D. DUPIN prætermissum, quod Romæ excusum est an. 1689, sub hoc titulo : *De infallibilitate Rom. Pontif. in definiendis fidei et morum controversiis, etc.* In illo opere eò intendit imprimis GONZALEZ, ut ipsius D. DUPIN confutet librum *de antiquâ Ecclesiæ Disciplinâ,* et D. MAIMBOURG libros historicos. Hunc autem tractatum D. DUPIN non viderat. Nam statim atque excusus est, cavit Alexander VIII ne ille divenderetur, ut testatum legimus in epistolâ à quopiam Romæ degenti 28 decemb. 1694, missâ ad D. LE TELLIER Archiepiscopum Rhemensem, quæ affixa ipsi libro P. GONZALEZ, in Bibliothecâ sanctæ Genovefæ asservatur, cujus hæc sunt verba : *Je suis bien aise que le livre* de Infallib. sum. Pont. *vous ait été rendu. Il n'est pas à Rome et ailleurs* publici juris; *au contraire il y est extrêmement rare, et tous les exemplaires en ont été supprimés par ordre du saint Père.... On dit pour raison, que ce livre ayant été imprimé par ordre du pape Innocent XI..., et Alexandre VIII l'ayant fait lire et examiner de nouveau, ne voulut pas qu'il parût, tant pour ne pas embrouiller les affaires, qui ne l'étoient déja que trop, que parce qu'il crut que l'ouvrage ne répondoit pas au dessein, et il en fit supprimer les exemplaires.* Meritò Alexander VIII *publici juris* esse noluit hunc librum amplum sanè, sed, si pondus spectes argumentorum, levissimum. (*Edit. Paris.*)

CAPUT VI.

Sessionis V, quâ potissimùm utimur, lectionem, neque in dubium revocari posse, neque unquam in dubium revocatam.

Sed quandoquidem contendit Schelstratus in sessionis IV verbis, nonnihil variasse codices sive manuscriptos sive etiam excusos; ne quis suspicetur idem in sessione V, quâ potissimùm utimur, evenire potuisse; notatum hìc volumus, primùm ab omnibus, et ab ipso Schelstrato, ejus lectionem ut certam agnosci : tum verò, adeo esse firmam, ut nunquam in dubium revocari possit.

Et quidem ea sessio acta est die sabbati, 6 mensis Aprilis, anno 1415, ut ipso initio sessionis inscriptum est (*Concil. Const., sess.* V. *col.* 21; *sess.* XVII. *col.* 155.). At eodem anno, 21 die mensis Julii, cùm Sigismundus Imperator, pacis ecclesiasticæ gratiâ, in Hispaniam profecturus esset, ac pro ejus itinere, sacræ Synodi decreto, Missæ ac Litaniæ solemnes haberentur, quibus omnes Prælati interessent; coram tanto cœtu Joannes de Gersone, Universitatis Parisiensis Cancellarius, et Caroli VI Christianissimi Regis legatus, sermonem habuit : quo quidem in sermone, et sessionem V memorat, et ejus decreta, quæ suprà retulimus, de verbo ad verbum refert, ne uno quidem apice immutato; subditque continuò (GERS., *serm. de viag. Reg. Rom., tom.* II. *Oper. p.* 275.) : « Conscri» benda prorsus esse mihi videretur in eminen» tioribus locis, vel insculpenda per omnes Ec» clesias saluberrima hæc determinatio, lex, vel » regula, tanquam directio fundamentalis, et » velut infallibilis, adversùs monstruosum hor» rendumque offendiculum, quod hactenus po» situm erat per multos de Ecclesiâ in itinere » mandatorum, determinantes ex textibus glos» sæ, non ad regulam evangelicam et æternam » acceptis, Papam non esse subjectum generali » Concilio, neque judicari posse per ipsum. » En quæ quatuor mensibus post sessionem V, coram Patribus sacroque Concilio dixerit Christianissimi Regis legatus : en, inquam, quid pro suggestu, nemine improbante, dixerit, prædicaverit de sessionis V decretis, quibus regnum Franciæ ejusque legatos intercessisse Schelstratus memorat (SCHELST., *Diss. Antuerp. cap.* I. *art.* 2. *p.* 42, 43; *Diss.* II. *adver.* MAIMB, *c.* II. *p.* 91 *et seq.*); ut et hoc in antecessum de eâ intercessione dicamus.

Idem Joannes Gerson coram sanctâ Synodo

sermonem habuit anno Domini 1417, dominicâ die, 17 Januarii, quo in sermone dixit (Gers., *serm. in die* S. Anton. *loc. cit. p.* 355.): « Quamvis ultrà multiplicare sermones quid opus » est super eâ veritate, cujus decisio clarissima » solidissimaque facta est per hoc sacrum Con- » cilium, cui non licet obniti, nec ipsam in » argumenta deducere? » Ac paulò post refert decreta sessionis v, quemadmodum vulgata sunt; quæ nihil hìc referre totidem verbis attinet, cùm diligenter exscribat duo sessionis v decreta integra, iisdem verbis quæ jam decripsimus, ne immutato quidem apice. At prætermitti non debent, quæ statim ipse subdit: « Huic veritati » fundatæ super petram sacræ Scripturæ, quis- » quis à proposito detrahit, cadit in hæresim » jam damnatam, quam nullus unquam theo- » logus, maximè Parisiensis, et sanctus asse- » ruit. » En quis decretis Constantiensibus sessionis v intercessisse memoratur.

Sic quippe censebant, sic prædicabant; fidei veritatem fundatam supra petram assiduè inculcabant; neque contrariæ sententiæ notam hæresis inurere verebantur, à nullo reprehensi; imò à Patribus totoque Concilio in pretio habiti summisque propositi negotiis. Nimii, inquient, qui hæresim improperant, quod nec nos nunc facimus. Hæc quidem suo loco propriâ quæstione habitâ exponemus (*inf.*, *l.* vi. *cap.* xix.): nunc sanè quid, Synodo audiente, Gerson à nemine reprehensus prædicaverit, audisse sufficiat.

Idem, tractatu: *An liceat in causis fidei à summo Pontifice appellare,* eadem decreta sessionis v, die 6 Aprilis anno 1415 habitæ, de verbo ad verbum exscribit (Gers., *loc. cit. p.* 303.); eorum quoque summam Petrus Cardinalis Alliacensis repræsentat tractatu, quem anno 1417, vigente Concilio, *de Ecclesiæ auctoritate,* Constantiæ edidit (Pet. Alliac., *tractat. de Eccl. auct. part.* iii. *capitul.* iv. *in append. tom.* ii Gers. *p.* 956.).

Jam anno 1431, cùm Basileensis Synodus haberetur, sessione ii [1], Patres hoc rerum gerendarum fundamentum ponunt: « et ne de » ejusdem sacræ Basileensis Synodi potestate » à quoquam dubitetur, ipsa eadem Synodus » duas declarationes ex decretis Synodi Con- » stantiensis in præsenti sessione, aliis suis decre- » tis editis seu edendis inserendas ordinat et de- » cernit, quarum quidem declarationum, tenor » primæ sequitur, et est talis (*Conc. Bas.*, *sess.* » ii. *col.* 477.). » Subdunt postea sessionis v Constantiensis decreta duo, quæ suprà descripsimus, ne immutatâ quidem virgulâ.

[1] Acta mense Feb. 1432.

Cùm postea Eugenius IV pravo maloque concilio, ut etiam eventus docuit, Synodum Basileensem dissolvere niteretur, Julianus Cardinalis, ejus in eâdem Synodo Legatus, ad Pontificem hæc scripsit (*Epist.* ii. *Cardin.* Julian.; *Vid. int. oper.* Æn. Sylv.): « Asserunt etiam » (Patres Basileenses) prædictam dissolutionem » fieri non potuisse, obstante quidem decreto » Constantiensis Concilii, quòd quicumque Con- » cilio generali legitimè congregato, in his quæ » pertinent ad fidem, et extirpationem schisma- » tis, et ad Ecclesiæ reformationem in capite et » in membris, quemlibet cujuscumque condi- » tionis, etiam papalis, teneri obedire decer- » nit. » En igitur integer decreti Constantiensis tenor, qualem nunc habemus, certi fundamenti loco constitutus.

Subortis deinde gravibus dissidiis, innumerabiles loci sunt in Basileensi Synodo, quibus decreta Constantiensia sessionis v repetuntur, innovantur, ac de verbo ad verbum gestis inseruntur (*Conc. Bas.*, *sess.* xvi, xviii, xxxiii. *col.* 539, 540, 618.). Neque Eugenius IV hæc decreta falsò relata querebatur: imò verò edidit in Florentinâ Synodo Decretalem, *Moyses*, quâ tres veritates Concilii Basileensis [1] damnat, eâ etiam causâ, *quòd Concilii Constantiensis sensui* contrariæ essent (*Conc. Florent., part.* iii; *Decr.* Moyses; *tom.* xiii *Conc. col.* 1186; *Vid. etiam col.* 1188, 1190.): adeo in confesso erat eos canones, vero tenore verborum à Basileensibus fuisse prolatos.

Quo etiam tempore, coram eodem Pontifice, Joannes à Turrecrematâ cum Legatis Concilii Basileensis publicè disputavit: canones Constantienses passim citabantur ac referebantur eo tenore verborum, quem sæpe diximus. Eos Turrecremata exponebat, elevabat, eludebat, ut poterat (Turrec., *Resp. ad* Bas. *part.* ii. *n.* 2 *et* 4, *tom.* xiii. *Conc. col.* 1711, 1712.): genuinum legitimumque Constantiensis Concilii fuisse fœtum ubique fatebatur.

Atqui certissimum est Eugenium IV et Turrecrematam adfuisse Constantiensi Concilio,

[1] Tres veritates Concilii Basileensis eæ sunt: prima, *Veritas de potestate Concilii generalis... supra Papam..., est veritas fidei catholicæ.* Secunda, *Quod Papa Concilium generale.... sine ejus consensu nullatenus auctoritative potest dissolvere, aut ad aliud tempus prorogare, aut de loco ad locum transferre, est veritas fidei catholicæ.* Tertia, *Veritatibus duabus prædictis pertinaciter repugnans, est censendus hæreticus.* Vid. tom. xiii Conc. Decr. *Moyses;* col. 1188, 1189; et sess. xxxiii Conc. Basil. tom. xii, col. 619. et inf. lib. vi, cap. ix. (*Edit. Paris.*)

ipsumque Eugenium IV jam fuisse Cardinalem, iisque temporibus adfuisse, quibus Joannes Gerson ea quæ memoravimus prædicavit. Jam commemorare nihil attinet quoties hujus ævi scriptores, Thomas de Corcellis, Antonius de Rosellis, Dionysius Carthusianus, aliique innumerabiles, hujus sessionis decreta exscripserint : ne quis fortè Schelstratus hìc unquam aut falsitatem, aut variam lectionem suspicari possit.

CAPUT VII.

Ad sensum Constantiensium canonum constituendum, præmittitur brevis historia schismatis : ex ipso schismate fidei periculum, Sedis apostolicæ contemptus, morum corruptela, ac necessaria reformatio.

Jam Constantiensium decretorum textu constituto, certum sensum ac mentem exponimus. Verùm ante omnia brevis est præmittenda schismatis, et Conciliorum, Pisani scilicet et Constantiensis, de schismate agentium, historia. Hinc enim causæ status constituendus, et Constantientium decretorum exponenda ratio, quâ difficultates omnes facilè evanescant.

Notum omnibus post translatam ad Gallias, ibique septuaginta ferè annorum spatio collocatam sedem, apostolicam, Gregorium XI tandem Romam Avenione rediisse, ibi non ita multò post obiisse, annos scilicet 1378; populum Romanum magnâ vi egisse cum Cardinalibus, quorum pars maxima Galli erant, ne fieret Pontifex, qui regrederetur ad Gallias; atque ideo non tantùm insanis clamoribus, sed etiam certæ necis intentato metu postulasse, ut civem Romanum in Sede apostolicâ collocarent : quibus maximè permotos, ad id devenisse, ut, extra Cardinalium collegium, Bartholomæum Barensem Archiepiscopum, Urbanum VI eligerent, non quidem Romanum, sed tamen Italum; quem in Italiâ, ipsa patriæ charitas detineret (*Vid.* Rainald., *tom* xvii. *an.* 1378, *n.* 1 *et seq.*). Atque eis, delinitâ plebe, in Pontificiâ cathedrâ constitutus, et ab omnibus agnitus Neque eo secius post aliquot menses Robertus Gebennensis [1] Clemens VII dictus, Anagniæ [2] electus est, quòd plerique Cardinales Urbanum vi electum contenderent : se quidem metu adactos, ac datâ copiâ, statim ex urbe Româ tanquam ex custodiâ effugisse. Urbanus Romæ, Clemens à Gallis agnitus, Avenione sedit. Urbano Bonifacius IX, Innocentius VII, Gregorius XII, Clementi Benedictus XIII Hispanus suffectus est. Has inter turbas christiana respublica infando schismate, quadraginta ferè annorum spatio, laborabat. Quærebatur primùm, an is metus fuisset, qui graves et constantes viros meritò permoveret, atque electionem irritam faceret? Tum si electio per vim et seditionem extorta ab ipsâ origine nulla esset, an secutâ consensione, atque agnitione Urbani VI rata haberetur? An verò omnia per se, etiam ipsa agnitio atque consentio, eodem scilicet metu præstita, irrita caderet? et quidem sàtis constabat à Cardinalibus, quanquam non per omnia plebi furenti obsecutis; quippe cùm non Romanum, sed Italum duntaxat Pontificem providissent, tamen electionem ipsam, non uti sacri canones postulabant, plenâ libertate fuisse celebratam; neque integrum fuisse eis, ut, more majorum ex totâ republicâ christianâ eligerent, qui toti præfuturus esset. Utcumque est (neque enim juvat hìc tantam innovare litem), est certum, rem doctis etiam sanctisque viris adeo obscuram esse visam, ut nationes, regna, Principes, sacrorum Antistites, illique etiam ipsi qui vitæ sanctitate atque miraculis celebres habebantur, in re hactenus inauditâ, juris et facti et ambiguitate, in diversa studia traherentur.

Sæpe interim de pace actum, sed inani operâ; neque persuaderi potuit utriusque partis Cardinalibus, ne sede vacante, novo Pontifice constituto, schisma propagarent; neque ipsi contendentes, ut vocabant, hoc est, Angelus de Corario, Gregorius XII, ac Petrus de Lunâ, Benedictus XIII, qui se pro Pontificibus gererent, sæpe licèt polliciti, adduci potuere, ut reipsà loco cederent, ac pacem honori suo anteponerent : adeo imperii dulcedine capti, vanis pollicitationibus ac pactis, etiam sacramento confirmatis, nihil aliud quàm suam conscientiam, ac publicam fidem, totumque adeo orbem christianum, ludere videbantur.

Sanè uterque profitebatur se à pontificatu pacis ecclesiasticæ gratiâ discessurum : sed eâ conditione, si priùs æmulus loco cederet, pax-que et unio, ut vocabant, statim coalitura videretur. Sed cùm alter alterum expectaret, neuter inciperet, nihil interim fieret, resque in infinitum extraheretur, totum id, quod inter ipsos, missitatis ultro citroque legatis, agebatur, fœdæ ludificationi, quàm seriæ tractationi, similius habebatur.

Haud me fugit Gregorium XII, virum bonum ac simplicem, meliore fide egisse visum; Bene-

[1] Seu potius Genevensis.

[2] Cardinales primùm secesserunt Anagniam, et inde Fundos urbem regni Neapolitani in provinciâ Terræ Laboris, novem leucis distans ab urbe Anagniâ. Ibi Robertus electus est. (*Edit. Paris.*)

dictum XIII, subdolum, pervicacem, atque obstinatæ mentis, eò tantùm collimasse, ut in æmulum continuati schismatis invidiam derivaret. Sed nec ipse Gregorius erat innocuus: quippe qui ad pacem et abdicationem per se ipse pronus, tamen à dimittendâ potentiâ, nepotum quibus ingenti studio addictus tenebatur, artibus ac ludificationibus vetaretur. Placet referre Leonardi Aretini Gregorianarum partium elegantissimi et candidissimi historici de ipso Gregorio verba memoranda. « Paulatim res labascere cœperunt, et cuncta in dies deteriora » fieri, voluntas enim illa Pontificis recta, » nequaquam satis habere firmitatis reperta est » ad pontificatum deponendum. Cujus rei cul» pam multi in propinquos ejus referebant. Ab » his enim formidines inanes, et adumbrata » pericula quotidie fingi, ac instillari ejus auribus » prædicabant (Leon. Aret., *de temp. sui* » *hist. p.* 27.). » Neque ab his abludit Theodorus à Niem, earumdem partium historicus: neque quidquam visum est gravius, quàm cùm Gregorius, abjectis veteribus Cardinalibus, qui studerent paci, eorum loco Cardinales fecit Antonium Corarium fratris filium, et Gabrielem Condolmerium sororis filium, postea Eugenium IV (Theod. a Niem., *l.* iii. *de Schis. cap.* xv, xvi, xvii, xix. *etc.;* Rain., *tom.* xvii. *an.* 1408, *n.* 8.). Ac multa eum cognatorum turba circumdabat, qui ad retinendum Pontificatum adigerent; nec imbecillem sedem puduit abdicationem pacisci eâ lege, ut Faventinus [1] et Foro-Juliensis principatus [2] nepotibus traderentur (Rain, *ib. an.* 1407, *n.* 29; Theod. a Niem., *loc. cit.*). Nihil ergo mirum, quòd tanta coorta sit christiani orbis indignatio adversùs ambos Pontifices, qui septuagenariis majores, fluxi honoris cupiditate, rempublicam christianam certam in perniciem agerent.

Et quidem ab aliquot sæculis fœda erat Ecclesiæ facies, solutâ disciplinâ et corruptis moribus; et ab ipsâ curiâ Romanâ prima totaque ferè mali labes, unde remedium expectare debuit: adeo omnia avaritia ac libido pervaserat, ac plerique Pontifices vix aliquid prisci moris cogitabant, satis superque se Pontifices arbitrati, si dispensationibus, reservationibus, indictionibus, decimationibus, aliisque mandatis extraordinariis, cuncta ad se traherent. Venalia omnia, totaque Ecclesia prædæ fuit. Hæc à sancto quoque Bernardo Sedis apostolicæ studiosissimo memorata (Bernard., *lib. de Consider. ad Eug. pass.*), nec referenda arbitrarer, nisi de reformationis summâ necessitate, vel maximè agendum incumberet. Et satis constabat post sancti Bernardi tempora res in deterius quoque fluxisse. Verùm in tanto schismate magis magisque omnia pessumire, in Italiâ tyranni invalescere, ingruere undique bella, et quisque tutandi sui Pontificis specie, hostes insectari, vicinos diripere, omnia miscere *simonia in domo Dei præsidere*, *eripi Ecclesiæ libertates.* Hæc Universitas Parisiensis datâ ad Carolum VI epistolâ querebatur (*Spicil., tom.* vi. *pag.* 96, 97.).

Ad hæc profligatâ disciplinâ, hæreses gliscere, Viclefi, Hussi, aliorumque scelere concuti Ecclesia; periclitari fides; Sedes apostolica, conciliatrix unitatis, veluti schismatum altrix, contemptui haberi. Testantur enim Universitatis Parisiensis sanctissimæ et gravissimæ litteræ ad Clementem VII (*Ibid., p.* 112.), Avenione sedentem, « eò rem processisse per schisma, ut » plures passim et publicè non vereantur dicere » nihil curandum sintne duo, vel tres, aut de» cem, vel duodecim Papæ: imò et singulis » regnis præfici posse nullâ sibi auctoritate præ» latos, quod in detrimentum sacrosanctæ Eccle» siæ Romanæ, ecclesiasticæ politicæ, et religio» nis catholicæ. »

Sic ex schismate tam diuturno, tam fœdo, addita audacia Sedis apostolicæ contemptoribus; unde emersit illa, in Synodo Constantiensi relata, Viclefi propositio (*Concil. Const., sess.* viii. *prop.* Viclef. ix. *col.* 46.): « Post Urbanum VI » non est aliquis recipiendus in Papam, sed vi» vendum est more Græcorum. » Eò apostolicæ Sedis totiusque Ecclesiæ catholicæ res per schisma devenerant.

Cæterùm apud pios bonosque inconcussa manebat sacratissimæ Sedis auctoritas, Ecclesiæ catholicæ petra, fidei magistra, mater unitatis, atque inter pravos mores et horrendi schismatis mala, subibat tot sanctorum Pontificum recordatio. Et satis constabat super omnes Ecclesias Romanam Ecclesiam, ut dignitate, ita disciplinæ pietatisque laude diutissime præstitisse, tum ejus auctoritate vel maximè, quocumque tempore prostratas hæreses, fidem catholicam, christianamque pacem ubique viguisse, quæ labentibus sæculis mala evenissent, iis non infringi Christi promissa; tentari nos à Domino, an in his promissis firmâ fide maneremus, nec suæ Ecclesiæ defuturum. Ea spes animos sustentabat;

[1] Faventia urbecula, distans quatuor leucis à Foro-Julio in Romandiolâ provincia.

[2] Addit Rainaldus illum quoque postulasse, ut nonnulla oppida Ecclesiæ Ravennatis ditionis, illis darentur. (*Edit. Paris.*)

quoque vehementiùs concussa erat apostolica Sedes, eò magis in eam piorum incensa studia. Sed labascebat infirmorum fides, atque omnino navicula, veluti dormiente Christo, mergi fluctibus videbatur.

CAPUT VIII.

Tria schismati quæsita remedia : Concilium œcumenicum necessarium : Ecclesia Gallicana ab Odorico Rainaldo Viclefismi accusata, propter subtractam simul obedientiam et annatas.

Prima Gallia tanto vulneri medicas adhibuit manus. Clerus Gallicanus Lutetiæ congregatus anno 1394, Simone Cramando [1], Patriarchâ Alexandrino titulari, Præside electo. Quo duce hæc professi Gallicani Antistites (*Spicil., tom.* VI. *p.* 77 ; *et tom.* XI *Conc. col.* 2515.) : « Tendimus ad redintegrationem et conservationem statûs et honoris summæ dignitatis papatûs, et universalis Ecclesiæ, sicut in nostris consecrationibus juramus. » Hic finis omnium, ut papalis et universalis Ecclesiæ dignitas pristino reponeretur loco. Simul Universitas Parisiensis commoveri cœpit. Multi tractatus, multi cœtus habiti : compertum denique est tria sanando schismati accommodata esse remedia. Primum, ut contendentes loco cederent. Secundum, quoniam, id ab invitis extorqueri non potuit, ut se ab eorum obedientiâ omnes subtraherent, ac neutrales essent. Tertium, cum periculosi esset exempli, ut subjecti ab obedientiâ se ipsi subducerent, Concilii generalis auctoritas quærebatur. In eam postea sententiam ibat frequens consessus Ecclesiæ Gallicanæ, eodem Cramando Præside, anno 1406. Hinc tria illa remedia hoc ævo toties celebrata : cessio, obedientiæ subtractio seu neutralitas, Concilii generalis congregatio.

Huc autem accedebat illud, quod per sese erat gravissimum, quòd electi Pontifices sæpissime etiam inter ipsa electionis initia ad juramentum voluntariæ cessionis adacti, cùm rem protelarent, nec bono Ecclesiæ consulerent, perjurii quoque nomine omnibus exosi, atque hostes Ecclesiæ magis quàm Pontifices, eâque causâ meritò deserendi, imò per generale Concilium deponendi haberentur.

Hìc Odoricus Rainaldus, Simonem Cramandum, aliosque Gallos, de Ecclesiâ optimè meritos arguit (RAIN., *tom.* XVII. *an.* 1406., *n.* 18.), ut qui odio Benedicti, hæc perniciosissima dogmata invexerint : nempe, « neutri contendentium obsequendum esse, sed provocandum esse ad generale Concilium; Concilium Romano Pontifici præferendum; sacerdotiorum conferendorum jus ad Episcopos, provocationes ad Archiepiscopos revocandas; leges canonicas ab iisdem solvendas, neque extra Galliæ regnum evagandum ut Sedes apostolica consulatur; Gallorum Regem de hæresi et schismate posse cognoscere; Gallos Sedi apostolicæ conjungi posse, quamvis sedenti in Sede apostolicâ conjuncti non sint, et negato Pontifici obsequio, non futuros acephalos, cùm Christus sit caput Ecclesiæ; quâ in re Cramandum ad Viclefismum deflexisse. Tum illud gravissimum, atque ex Viclefistarum subdolis consiliis, edicto regio, vetitas pendi annonas, » quas *annatas* vulgò dicimus. Quo fine desinere ineptissimam accusationem oportebat. Neque enim hìc dissimulare possumus Ecclesiæ Gallicanæ injuriam, quæ sub Cramandi nomine Viclefismi accusetur : tanquam Viclefistæ fuerint et acephali, qui utrique Pontifici fœdum schisma alenti obedientiam denegarent; ut unus idemque indubitatus Pontifex, Concilii œcumenici auctoritate, proderetur. An verò putamus, vacante Sede apostolicâ, dissipari ecclesiasticam unitatem; aut unâ cum Pontifice Sedem apostolicam interire, cui quidem Sedi Christiani omnes interim conjungantur; aut Ecclesiam esse tum corpus acephalum ac truncum, cùm interdum vacatio in multorum annorum spatium extrahatur.

Cæterùm subtractâ semel obedientiâ, quid aliud fieret, quàm ut episcopali regimine tantisper componeretur Ecclesia, donec summus Pontifex crearetur? Neque verò quidquam est à Regibus postulatum, quàm ut ad abolendum schisma, ipsâ hæresi tetrius, præeuntibus Episcopis atque Theologis, suam operam atque auctoritatem interponerent; quod præsidium, si periclitanti Ecclesiæ denegarent, quis non videat, eos necessario officio defuturos?

Quod autem Odoricus Rainaldus premit Benedictum, Gregorium excusat, ejusque vituperat Cardinales, qui ab eo discesserint, cùm in ejus fide persistere, ac Benedicti asseclas ad eum deserendum urgere debuissent (*Ibid., an.* 1408, *n.* 7, 8 *et seq.*), frustra est. Nempe

[1] Is *Decretorum Doctor famosissimus, subtilis ingenio, clarusque eloquentiâ*, ut verbis utar Cleri Gallicani cœtùs an. 1394, Spicil. tom. VI, p. 73, fuit Referendarius, seu Magister precum et Cancellarius Ducis Bituricensis, tum Episcopus Pictaviensis, demum Patriarcha Alexandrinus, Archiepiscopus Rhemensis, et sub Joanne XXIII Cardinalis. Ille Pisani Concilii, ad extinguendum schisma coacti, pars fuerat maxima. Cramandum omnes testantur fuisse sui ævi virum maximum, et eum cujus opera erat eximia, in gerendis et extricandis rebus arduis. Vid. Gall. Christ. tom. II, col. 1194 et seq. tom. IX, col. 133, 134. (*Edit. Paris.*)

si hæc tum consilia valuissent, dum contendentes alter alterum accusarent, cæteri expectarent, et tanquam pacatissimis Ecclesiæ rebus omnia ordine consueto gererent; Ecclesia immedicabili vulnere scinderetur, et adhuc infandum schisma duraret. Quare hæ ludificationes semel incidendæ erant; meritòque Cardinales toti orbi testabantur, eo loco esse Ecclesiam, ut omnia ruitura essent, nisi jam non in verbis ac pollicitationibus, sed in ipsis rebus remedium quæreretur (*Ep.* Card. *ap.* Rain, *ib. n.* 53, 54, 55, *etc.*). Qui enim pertinebat inquirere diutius, penes quem schismatis culpa resideret, aut cujus medici inscitiâ, vel scelere, vulnerata ac lacera periclitaretur Ecclesia? Quin certum utrosque in culpâ esse, qui mercenarii, non veri Pastores, semetipsos, non gregem pascerent; satisque se schismatis reos proderent, nisi sese citiùs propter Ecclesiam conservandam, vel in altum dejici paterentur. Ergo Cardinales ipsam, anteaquam funditus interiret, nisi Deus provideret, Ecclesiam ex utriusque manibus confestim eriperent, et Concilio œcumenico sanandam conjungendamque traderent.

CAPUT IX.

Nullum remedium nisi in Conciliorum generalium superiore potestate : an ea sit agnita in causâ schismatis tantùm, an ideo collata ad schismatis causam, quod in aliis quoque causis prævalere soleret?

Conciliorum generalium jam inde ab initio nascentis Ecclesiæ summa auctoritas habebatur; ac tum vel maximè è re Ecclesiæ erat ut eam auctoritatem omnes agnoscerent. Quippe contendentes pontificiam potestatem immodicè extollebant, et Gregorius quidem apertè dicebat : « Ego sum Papa, ego sum supra jus (*Spicil.*, » *tom.* vi. *pag.* 290; Rain., *tom.* xvii. *an.* » 1409, *n.* 55.). » Cùmque Cardinales, ab eo dira omnia comminante, ad Concilium œcumenicum appellarent, sic ipse respondit : « Hæc » appellatio est contra sacros canones : hæc appellatio non defendit, sed gravat : hæc appellatio » implicat ignorantiam, vel malitiam, vel falsitatem (Rain., *ib. an.* 1408, *n.* 2.). »

Benedictus autem eo superbior, etiam datis bullis, excommunicaverat qui à se, aut à successoribus Romanis Pontificibus appellarent. Quin etiam Francorum Regem Carolum VI, à se discedentem, admonet, « nullo casu à Ro» mano Pontifice appellare licitum : » simul Regis subditos à juramento fidelitatis absolvit (*Bull.* Bened, *Spic. loc. cit. pag.* 180, 184, 189.) : adeo tumidos vel in adversâ fortunâ gerebat spiritus.

At quotquot erant schismatis inimici, præcipuè verò Universitas Parisiensis, quam pacis auctorem et sanæ doctrinæ fontem universa tum suspiciebat Ecclesia, hæc opponebat (*Bull.* Bened., *Spicil. p.* 87.) : « Papa matri suæ, hoc » est sanctæ Ecclesiæ, quam fidelium omnium » matrem esse constat, si ipse catholicus est, ma» terno jure subditur, ut et Christus matri : » tum illud : « Cùm neuter nos audiat, nihil su» perest, nisi ut dicamus Ecclesiæ : » addebat « utrumque Pontificem apertè hæreticum, quòd » schisma inveteratum sit hæresis : » denique, « reformationem omnino necessariam; cùm nisi » Christus provideat, in ruinam irreparabilem » ventura sint omnia; » ac propterea « Synodum » universalem congregandam, cui auctoritatem » consensus omnium fidelium daret. » Quam sententiam Benedicti Cardinales, datis ad eum litteris [1], confirmabant.

Neque Gregorii Cardinales minore studio Concilii œcumenici auctoritatem prædicabant : quippe qui et ad illud appellarent, et appellationi hæc intersererent : « A vobis, Pater sancte, » Vicario, ad Dominum nostrum Jesum Chris» tum, qui judicaturus est vivos et mortuos et » sæculum per ignem : item ad generale Conci» lium, à quo, et in quo solent gesta etiam » summorum Pontificum quæcumque pertrac» tari, decerni, et judicari : item ad Papam et » Pontificem futurum, cujus est gesta inordinata » sui prædecessoris in melius reformare, etc. » (*Ibid*, *pag.* 202; *apud* Rainald., *an.* 1408, » *n.* 9) »

Hinc patet quàm falsi sint, qui tum primùm, occasione schismatis, ortam putant de Conciliorum superiore potestate sententiam, quique memorant appellationes ad generale Concilium, rem novam, quam hujus schismatis necessitas expresserit. Neque cogitant à Bonifacio VIII, Regem et regnum Galliæ cum universis Ordinibus appellasse ad futurum Concilium; suoque loco referemus (*inf.*, *lib.* x. *cap.* xxv.) ejusmodi appellationes, sæculis anterioribus, à catholicissimâ tum Ecclesiâ Anglicanâ celebratas. Sed ut hæc et alia vetustiora omittamus, in modò recensitis actis vidimus, appellationem interpositam à Gregorio XII ad generale Concilium, *ut à quo, et in quo solent gesta summorum Pontificum judicari.* Ergo Concilii superiorem potestatem, ut rem solitam, non ut causâ schismatis recens excogitatam implorabant; neque à Papâ, ut dubio, sed generatim à Papâ recurri ad Concilium fatebantur; duæque obedientiæ,

[1] Quibus eum ad Pisanum Concilium convocabant.

hoc est tota Ecclesia catholica, agnoscebat hanc Concilii superiorem potestatem, in quâ unâ fidelium conscientia acquiesceret.

Nam quod quidam commemorant, contendentium cessione seu abdicatione præstantissimum atque tutissimum remedium contineri, ex parte quidem verum est; sed rem penitus inspicienti vanum. Quid enim reverà tutius atque præstantius in omni lite, quàm ut litigantes ultro paciscantur? Sed cùm id impetrari à pertinacibus sit difficillimum; hinc fit ut necessaria sit judiciaria auctoritas, quæ cuncta constituat. Quare Concilium, quod litem disceptaret, atque ambos contendentes in ordinem cogeret, omnes requirebant.

Huc accedit, quòd, ambobus etiam loco cedentibus, quæstio superesset, spontene an coacti papatum abdicarint. Neque enim persuaderi poterat auctoritate pollentibus ut cederent; ac si id deserti facerent, vis quædam illata videbatur, resurgebantque vanæ spes tuendæ dignitatis, atque in pristina mala relabebatur Ecclesia. Nullum ergo remedium, nisi in supremâ Concilii generalis auctoritate atque judicio.

CAPUT X.

Concilium Pisanum ab utriusque obedientiæ Cardinalibus covocatum, quo jure? Ejus Concilii acta.

Cùm ergo omnes faterentur generalis Concilii opem esse Ecclesiæ necessariam, quæstio supererat, quis illud Concilium convocaret. Nam et priscis canonibus erat cautum, ne absque Romano Pontifice Ecclesiæ convenirent; et id à contendentibus expectare, ut totam Ecclesiam in duas distractam obedientias convocarent, nihil aliud erat quàm operam ludere. Neque enim quisque eorum Concilium ullum convocaturus erat, nisi à quo pro vero certoque Pontifice coleretur. Id etiam experimento claruit: ecce enim Gregorius, Senas; Benedictus, Perpinianum petiit. Ibi diversissimis mundi partibus constituti, suam quisque Synodum, Gregorius, Austriam Aquileensis diœcesis, vix notum in Utini viciniâ oppidulum; Benedictus, Perpinianum Elnensis [1] diœcesis, convocarunt. Quo fine? Nempe eo, ut, quemadmodum erat prædictum à Cardinalibus, « unus ad Occidentem, alter ad » Orientem, gressibus directis, ad schisma per- » petuandum, et unionis spem penitus eva- » cuandam pergerent (*Vid. ap.* Rain., *an.* 1408, » *n.* 54, 56. *epist. Card.*) : » nihilque aliud afflictæ Ecclesiæ superesset, quàm illud propheticum, quod iidem Cardinales meritò inculcabant: *Venite, congregamini omnes bestiæ terræ; properate ad devorandum : ecce derelictus est grex* (Jerem., xii. 9).

Cùm igitur eo loco res essent, ipsa necessitas extorquebat, ut quocumque modo Ecclesia conveniret: quæ ubi semel coacta et adunata esset, ejus auctoritatem summam et indetrectabilem futuram, pacis studiosi consentiebant omnes. Quare Cardinales utriusque partis, id sibi uno ore decernunt licere; ut in tanto discrimine Concilium convocent. Et disertè Benedicti XIII Cardinales : « Ubi Concilium est convocandum, » sicut in casu nostro, et Papa unicus (quantò » magis dubius), non vult, negligit, aut non » potest, vel est furiosus; non dubium quin Car- » dinales possint; nec necesse est ut convocans » habeat auctoritatem suprà Concilium, cùm ab » Archiepiscopo convocante, ad Concilium ap- » pelletur (*Spicil., loc. cit. Resp. Ambass. Reg.* » *Rom.* Ruperti, *p.* 270.). »

Id ipsum professi Gregorii XII Cardinales, et utrumque collegium, à suis Pontificibus discessione factâ, Concilium generale Pisas convocant. Quâ verò auctoritate in casu tam extraordinario staret illud Concilium, noster Gerson exponebat anno 1408, factâ propositione coram Anglicis ad Synodum Pisanam delegatis, in hæc verba Osee (Os, i. 11.): *Congregabuntur filii Juda et filii Israel pariter, et ponent sibimet caput unum.* Docebat autem hæc, consideratione iv : « Congregatio filiorum Israel et Juda pariter sumit » suam efficaciam et virtutem à divino semine, » quod per ecclesiasticum corpus, tanquam san- » guis vivificus, diffusum est, et radicaliter seu » inseparabiliter insertum (Gers., *prop. cor.* » *Angl. cons.* iv. *tom.* ii. *pag.* 128.). » Tum commemoratis permultis sanè casibus, quibus Ecclesia sine Papâ congregari possit: « In talibus, » inquit, casibus, congregatio ecclesiatica sumit » auctoritatem, et virtutem se ipsam uniendi, ex » divino semine per universum corpus diffuso; » quod est ipsa fides, ipsa charitas, ipse utriusque » ductor Spiritus, ipse Christus, *ex quo totum* » *corpus compactum et connexum per omnem* » *juncturam subministrationis... augmentum* » *facit* (*Ephes.*, iv. 16.). » Plura in eam rem postea referemus; nunc ista sufficiant; cùm præsertim nemo dubitet jure ipso naturali communitatem omnem, nativo licèt capite destitutam, quantò magis Christi Ecclesiam ab eo optimè constitutam, suæ unitati ac saluti summâ auctoritate et efficaciâ providere posse.

[1] Elna, seu potius Helena est oppidulum Galliæ Narbonensis, cujus sedes episcopalis à Clemente VIII, an. 1604, translata est in vicinam urbem Perpinianum. (*Edit. Paris.*)

Hâc igitur auctoritate fulti Cardinales utriusque partis, Pisano Concilio, ipisi primi omnium numero viginti tres adsunt; adcurrunt undique Principes Ecclesiarum, fidei periculo et tantâ necessitate permoti; trecenti Episcopi cum totidem ferè Abbatibus, omnium penè religiosorum Ordinum Superiores et Generales, legati regum, Principum, regnorum, provinciarum, ex celeberrimis Capitulis et Academiis deputati, atque innumerabiles sacræ Theologiæ et canonici Juris Doctores (*Vid. subscrip., tom.* XI *Conc. col.* 2213; *et in Spicil.*). Fit « sancta et universalis » Synodus universalem Ecclesiam repræsentans, » Spiritûs sancti gratiâ in majori Ecclesiâ Pisanâ » congregata (*Conc. Pis., sess.* XV. *ibid. col.* » 2201.). » En quâ auctoritate freti; nempe universalis Ecclesiæ, *quam repræsentarent*, sanctique Spiritûs, cujus gratiâ coalescerent; quâ deinde auctoritate citantur contendentes, et contumacia declaratur; ac demùm sessione XV (*Ibid., et Spicil. tom.* VI. *pag.* 324.), uterque « de papatu damnabiliter contendentes (seu » potiùs colludentes), ut notorii schismatici et » antiqui schismatis nutritores, notorii hæretici » et à fide devii, notoriisque criminibus enormi» bus perjurii et violationis voti irretiti, et uni» versalem Ecclesiam notoriè scandalizantes; » atque adeo ipso jure dejecti » declarantur, deponuntur, ab Ecclesiâ præciduntur. Sessione XVI, antequam eligatur Pontifex, fit decretum Cardinalium sacramento confirmatum, « de con» tinuando Concilio, quoad rationabilis, debita, » ac sufficiens reformatio universalis Ecclesiæ, et » status ejus tam in capite quàm in membris » facta sit, et quòd sede vacante continuetur » Concilium, et ad reformationem procedatur » (*Ibid., session.* XVI. *col.* 2203, 2204.) » His pactis atque decretis, anno 1409, sessione XVII, Petrus Philargus Cretensis, ex Minorum familiâ, vir sanctus ac doctus, à Cardinalibus eligitur, et assumpto Alexandri V nomine in Petri cathedrâ collocatur. Denique cùm multi Antistites ac Legati discessissent, sessione XXI, ab Alexandro V, sacro approbante Concilio, dimittuntur Patres, ac triennii tempus indicitur, quo elapso tempore, continuetur Concilium. Atque hæc, quæso, lectores diligenter advertant, nec schismatis tantùm, sed etiam reformationis gratiâ, Pisanam Synodum *institutam et continuatam esse* recordentur. Ne miremur Constantiensem Synodum, Pisanæ continuationem, de reformandi auctoritate tanta dixisse: quæ tamen Schelstratus non modò dissimulaverit, verùm etiam, quoad potuit, eversa voluerit.

CAPUT XI.

Confirmatur assertum illud: quòd processus Ecclesiæ catholicæ et Pisani concilii, superiore Conciliorum, etiam extra schisma, in summis quibusque negotiis, auctoritate nitatur: quibus fundamentis Concilii Pisani decreta nitantur.

Jam ex actis facilè intelligitur, quo fundamento, et à contendentibus discessum sit, et illi loco dejecti, et novus Pontifex substitutus. Aiunt passim id duobus niti fundamentis: primum, quòd in schismate, hoc est sub dubio Pontifice, Concilii auctoritas procul dubio potior habeatur: tum etiam, quòd potior habeatur adversùs schismatis altorem obstinatum, atque adeo suo modo hæreticum. Hæc quidem vera sunt, sed non his pertingimus ad radicem ipsam; vanaque hæc duo erant, nisi ab illo uno ac primo dogmate profluxissent: Ecclesiæ catholicæ, ejusque Concilii generalis auctoritatem, absolutè atque etiam extra schisma, in summis Ecclesiæ rebus prævalere.

Nam de Papâ dubio, et schismatis casu, ut inde ordiamur, falsum illud esse constat, imò periculosissimum, quod à Bellarmino aliisque passim pro certo axiomate asseritur: *Papa dubius, Papa nullus* (BELLAR., *de Conc. auct. lib.* II. *c.* XIX. *et alib. pass.*). Quærimus enim axioma illud, quo canone sit fixum, quo juris fonte manarit, quis denique ille sit dubius Pontifex, qui jam Pontifex non sit. An ille de quo reipsà dubitetur? Ergo pseudo-Papas omnes, Burdinum etiam, et alios toties anathemate percussos in Petri sede reponamus. An fortè eos, de quibus ab electionis origine fuerit dubitatum? Abeant igitur laudatissimi Pontifices Innocentius II, Alexander III, alii sancti verique Pontifices: redeant Anacleti, Victores, alii Antipapæ, aut cum veris Pontificibus æquo jure disceptent [1]. Atque hi quidem Antipapæ in factionem suam, Principes quoque et Imperatores, totaque adeo regna pertraxerant; ut si partem orbis etiam ingentem dubitasse sufficiat, optimi quoque Pontifices inter dubio ac nullos habeantur. Periculosissimi exempli est, si statim factione ortâ, et pseudo-Episcopo per ambitionem constituto, verus Pontifex sit dubius, atque adeo nullus. Ergo Bellarmini vaga nimis, et latiùs fusa de dubio Pontifice ad certos limites coercenda sententia est. Valeat nempe in eo casu,

[1] Significat BOSSUET hanc esse Bellarmini sententiam: coorto schismate, statim Papam et Antipapam æquè fieri dubios Pontifices, quoad usque Concilium diremerit controversiam. Quæ sententia adeo absurda est, et vero Papæ, atque etiam Ecclesiæ paci incommoda, ut mirum sit magnum sic sensisse Bellarminum. (*Edit. Paris.*)

in quem Bononiensis et Parisiensis Academiæ, illa Gregorio, hæc Benedicto favens, consenserunt (*Spicil., tom.* VI. *pag.*221.): *Ubi dubium de papatu sit inextricabile, propter dubium juris et facti*, eo casu Papa dubius sit profectò Papa nullus. Nihil enim prodest nullo certo documento deprehensa aut probata veritas. Sed enim nec sic erat expedita difficultas, aut sublatæ schismatis causæ; remanebat enim quæstio : essetne in suo casu *inextricabile juris et facti dubium*. Nam uterque Pontifex, Benedictus æquè ac Gregorius, pro certo et indubitato Pontifice se gerebant, et id certum esse bullis promulgatis, canonibus editis, Conciliis adhibitis, sub anathematis pœnâ decernebant. Vel illud audiamus à Gregorio XII, in suâ Austriensi Synodo, pronuntiatum (*Concil. Austr.*, *tom.* XI. *col.* 3005, 3006, *malè pro* 2105, 2106.): « Christi nomine invocato, sancta et universalis » Synodus, universalem et catholicam Ecclesiam » repræsentans, ad quam cognitio et decisio » hujus causæ noscitur pertinere...., pronuntiat, » decernit, et declarat.... Urbanum Papam VI, » Bonifacium Papam IX, Innocentium VII, » fuisse indubitatos ac veros Pontifices...., et » nunc Gregorium Papam fuisse verum et indu» bitatum Papam....; ac damnatæ memoriæ Ro» berto Gebennensi, Petro de Lunâ et Petro de » Candiâ in titulo papatûs nullum jus competisse, » ipsosque fuisse et esse notorios schismaticos et » pertinaces..., ipsumque sanctissimum domi» num nostrum Gregorium Papam modernum, » ad professionem obedientiæ suæ per orbem uni» versum restituendum esse. » En quid decerneret illa sub Gregorio ferè jam ab omnibus destituto, miserabilis Synodus. Neque Benedictus inferiora cogitabat: quin uterque Pontifex se certum, notorium et indubitatum Papam decernebat; æmulum verò suum notorium et indubium schismaticum, nullâque vel probabili ratione nixum; adeoque dubium illud non esse inextricabile, si ad fontem veniretur. Nec utrique deerant sui sectatores, qui usque adeo faverent suo Pontifici, ut nonnisi à contumacibus jus illius in dubium revocari posse crederent. Quare ex dubio nullum satis firmum perpetuæ discessioni, sive, ut vocabant, obedientiæ subtractioni præsidium, aut turbatis conscientiis plena tranquillitas, aut schismatis vulneri certum remedium. Neque quidquam aliud præsto erat, quo omnis scrupulus tolleretur, nisi invictâ auctoritate figeretur illud : Pontificem, etiam certum, in Ecclesiæ catholicæ, ejusque Concilii generalis potestate esse, de quo Ecclesia decerneret id, quod rei ecclesiasticæ necessarium videretur.

Jam illud de pontifice altore obstinato schismatis, ac propterea suo quodam modo hæretico; haud minùs Ecclesiæ catholicæ, ejusque Concilii auctoritatem, Papâ quoque ipso superiorem requirebat. Sane afferebatur ex corpore Juris canon ille : *Si Papa*, quo Papa diceretur à nemine judicandus, *nisi esset à fide devius* (*Decr. Dist.* XL.). Quo hæresis casu fatebantur omnes Papam etiam certum à Concilio judicandum. Sed constabat contendentes nullam hæresim professos esse, neque pro certo canone habebatur, id quod glossa dicebat : « Posse accusari Papam » si notorium sit crimen ejus, et scandalizatur » Ecclesia, et sit incorrigibilis; nam contumacia » dicitur hæresis (*Gloss. in cap.* Si Papa, *ib.*).» Quare Parisiensis et Bononiensis Academiæ, quibus postea Senensis, totaque adeo accessit Ecclesia, id quidem, quoad poterant, statuebant : « Quòd contendentes per schisma invete» ratum in hæresim inciderint. »

Sed quoniam ea res dubia haberetur, addebant : si id quoque esset dubium, an propter schisma inveteratum in hæresim inciderint, eoque nomine à Synodo deponi possint, id quoque ad Synodi cognitionem pertinere.

Verùm, hæc si ad vivum persecare aggredimur, comperiemus eò stare, quòd quivis Pontifex, quovis jure nixus, pacem Ecclesiæ ac salutem gregis honori suo anteponere, atque adeo certis casibus abdicare teneatur; quæ obligatio possit ac debeat à Concilio œcumenico declarari. Unde quocumque modo quæstio tractaretur, eò redibant omnia, ut quivis Pontifex, et quovis jure præditus, Concilio œcumenico certis in casibus, usque ad abdicandam potestatem parere debeat.

Et quidem satis constabat, uti prædiximus (*sup., hoc lib. cap.* VIII.), Gregorium et Benedictum de abdicando sæpe jurasse. Unde Cardinales, ac florentissimæ Academiæ concludebant eos esse sacrilegos, impios, « Ecclesiæ hostes, » apertè schismaticos, ac schismatum auctores » et nutritores (*Spicil., tom.* VI. *pag.* 201, 211, » 221.) : » ac rursus : quòd « schisma sit mater » errorum, cujus obstinatione et vetustate de» scendatur in hæresim, et fides lædatur Deo et » Ecclesiæ debita, cujus provisio spectet ad Con» cilium : » et quòd « schisma inveteratum in » hæresim transeat : » ad hæc « Papam hæreti» cum et schismaticum cessasse esse Papam, et » à schismaticorum atque hæreticorum incorri» gibilium obedientiâ recedendum : » denique, « et in dubio, an hoc incrementum schismatis

» transeat in hæresim, vel an tale sit ex quo » provisio spectat ad Concilium, id quoque ad » Concilium pertinere : » quæ omnia à Concilii summâ, in quemcumque Papam, quocumque jure præditum, potestate pendebant.

Huc accedit, quòd Christus nullam specialem in schismaticos aut hæreticos Pontifices, congregatis Episcopis, aut Synodo œcumenicæ concesserit potestatem. Quare totum illud jus, quod omnes unanimi consensu, in schismatis atque hæresis causâ, Concilio œcumenico tribuebant, eo uno dogmate nitebatur; quòd Synodus œcumenica totius Ecclesiæ, atque adeo sancti Spiritûs complexa potestatem, universim, ubi de summâ re ecclesiasticâ agitur, summâ et indeclinabili auctoritate decernat.

Quo factum vidimus (*sup.*, *c.* IX.), ut uno eo axiomate utraque obedientia niteretur. Et Gregorii quidem Cardinales apertè provocabant ad Concilium generale, « ut à quo, et in quo so- » leant gesta etiam summorum Pontificum quæ- » cumque pertractari, decerni et judicari (*ap.* » RALN., *an.* 1408, *n.* 9.) » Benedicti verò asseclæ, atque in his, vel potissima Ecclesia Gallicana, Universitatis Parisiensis dictum illud comprobabat : « Papam matri suæ, hoc est, sanctæ Ec- » clesiæ materno jure esse subditum (*Spic.*, *loc.* » *cit. pag.* 87.) : » quæ vel nihil concludunt, vel ad omnem Pontificem, etiam extra schismatis casum, protenduntur.

Et quidem ab Odorico Rainaldo Simonem Cramandum Patriarcham Alexandrinum, suggillatum audivimus (*sup.*, *cap.* VIII.), quòd Ecclesiæ Gallicanæ sacro conventui præsidens, *Concilium prætulerit Romano Pontifici;* et Petrus Plaoul Parisiensis Doctor idem asseruit, sacro consessu applaudente; tantumque abfuit, ut eos ad hanc tuendam sententiam vehementissimè perorantes quisquam incusaverit, ut eorum maximè auctoritate atque consiliis, tota Gallicana Ecclesia adversùs schismaticos uteretur. Quin ipse Petrus Plaoul ab Universitate studii Parisiensis ad Concilium Pisanum *Ambaxiator* missus, in ejusdem Concilii sessione publicâ eâ de re celebrem orationem habuit. Sic enim in gestis sacri Concilii legimus : « Sessione XIII, die Mer- » curii, 29 Maii, quidam valentissimus Doctor, » vocatus Magister Plaoul, ascendit pulpitum, » et proposuit verbum Dei.... ; et deduxit pul- » chrè exaltando Ecclesiam, et asserendo eam » esse supra Papam : quod deduxit pluribus ra- » tionibus, tam ex parte materiæ, scilicet ani- » marum; quàm ex parte formæ, quæ est Spi- » ritus sanctus; quàm etiam ex parte causæ » efficientis, quæ est ipse Christus; quàm etiam » ex parte finis, quæ est ipse Deus in Ecclesiâ » triumphante (*Conc. Pis.*, *sess.* XIII. *col.* 2124, » 2125; *et Spicil.*, *tom.* VI. *p.* 320.). » Atqui his quidem argumentis, hujus ævi more, complexus est omnia, quibus summos Theologos in eamdem sententiam adductos esse constat : ut certum omnino sit, quæ in Concilio Constantiensi, de Conciliorum supremâ auctoritate, explicatiùs dicta sunt, ea in utrâque obedientiâ, hoc est, in Ecclesiâ catholicâ, atque in Concilii Pisani dictis atque gestis præcessisse.

CAPUT XII.

An sine temeritate Concilii Pisani auctoritas rejici possit.

At Pisano Concilio Odoricus Rainaldus objicit : sine Papâ, secundùm canones, legitimum haberi non posse Concilium : pessimorum scilicet medicorum more, qui, valetudine desperatâ, ægrum interire malunt, quàm à consuetis remediis, quamvis frustra tentatis, ad extraordinaria, quamlibet certa, confugiant. Nec deerant, Alexandri V tempore, imbecilles animæ, quæ hâc superstitione tenerentur, quos Gerson noster sermone coram Alexandro V confutat et irridet, his verbis : « Cujus est ista tua substitutio, Pater » Beatissime, nisi Christi? Unde convocatio Con- » cilii (Pisani scilicet) tam mira? Unde priùs » discordantium inaudita consensio? Unde tot » Præsulum et sapientium concursus tam celer? » Non causâ certè dissensionis, sed pacis. Non » vocavit Papa : fuit conventiculum. O ridenda » ac irrationalis nimiùm ratio! Neque verò qua- » tuor illa Concilia, quæ in Actibus apostolicis » describuntur, Petrus vocasse memoratur. » Neque Synodus Nicæna jussu Silvestri, sed » Constantini convenisse legitur. Ad quintum » universale Concilium Patrum, contra Theo- » dorum Nestorii discipulum[1], nemine convo- » cante[2], sese Patres exhortati sunt. Fuere ergo » conventicula? Cave dixeris. Coluntur ab Au- » gustino (Gregorium voluit dicere, sive libra-

[1] Hic suspicor librarii vel typographi erratum, qui aut oscitantes prætermiserint nonnulla verba, aut incurii unum pro altero posuerint. Neque enim ignorabat Gerson fuisse Theodorum Nestorii *magistrum*, non *discipulum*. Sed Gersonis opera, etiam editionis D. DUPIN, sunt tot mendis typographicis deformata, ut esset necesse ea recudi diligentiùs. (*Edit. Paris.*)

[2] Convocatam fuisse quintam Synodum à Justiniano Imperatore dicit Evagrius, et testatur quoque illa Justiniani epistola ad Episcopos tunc C. P. degentes, quæ lecta est in ipso Concilio, collat. I. Vid. tom V Conc. col. 422. Hoc erratum fuisse Gersonis vix credi potest. Profectò amanuensis, cùm in suo codice haberet *Cæsare convocante*, scripserit incogitanter *nemine convocante*. (*Edit. Paris.*)

» rii mendum est) tanquam Evangelia. Quid si » schisma dubios reddit Christianos, quem duo» rum pro Papâ colant? Quid si, quod perra» rum est, summus Pontifex labatur in hære» sim, ut legimus Liberium arianæ pravitati sub» scripsisse, Marcellinum idolis sacrificasse? Quid » si intolerandis oneribus christianitatem grava» ret? An adversùs tantos morbos nullam relin» quis medelam? Relinquo, inquis. Credo sanè : » nam imperfectam nimiùm ecclesiasticam poli» tiam adstrueres; nec à Deo, cujus perfecta » sunt opera, salubriter institutam, si quis in » eam morbus posset incurrere, contra quem » nulla posset adhiberi medicina. Sed tamen » nulla memoratis casibus relinquitur, si non » aliquando sine Papæ vocatione, convenire » possit Ecclesia. »

Ne hìc mihi critici, fastidiosum hominum genus, aliquos memoriæ aut historiæ lapsus, seu menda operarum, quæ in editione Gersonis sunt innumerabilia; sed ipsum argumentorum pondus attendant. Eorum vim invictam sentient. Quare Alexandro V, Pisæ electo Pontifici, multò maxima pars christiani orbis statim adhæsit : Gallia, Anglia, Germania, Hungaria, Dalmatia, Croatia, Norvegia, Dania, Suecia, Polonia, Italia ferè tota, Roma quoque ipsa.

Huc accessit postea tota posteritas, teste Bellarmino (BELLAR., *de Conc. lib.* I. *cap.* VIII.), et in sede Petri, post Alexandrum V, duos Alexandros sexti et septimi nomine venerati sumus; cùm Clemens VII, Leonis X successor, et Clemens VIII, eum Clementem spreverint, Robertum scilicet Gebennensem Cardinalem, qui Clementis VII assumpto titulo, post Urbanum VI Avenione sedit.

Neque valet Odorici Rainaldi responsio (RAIN., *an.* 1409, *num.* 80.), in Romanorum Pontificum serie, numeratos falsos Stephanos falsosque Joannes; unde veri Pontifices numerum ac titulum suum traxerint. Ita enim numeratos esse constat, obscuris temporibus et ab historicis, non ab ipsis Romanis Pontificibus, cùm per ea tempora, nondum in decretis suis addere solerent nomini suo, ipsam numeri notam. Nunc autem cùm Romani Pontifices sic passim edicant in capite diplomatum, *Alexander Papa VI, Alexander Papa VII,* numeratum ab iis esse falsum, et à falsâ aut suspectâ Synodo creatum Pontificem, recente adhuc facti memoriâ ac manifestis gestis, absonum, absurdumque est.

Quare et illud certum, Alexandrum V, et Joannem XXIII, Pontificum historiis, vitis, catalogis, toto orbe terrarum, atque etiam in Urbe editis, passim fuisse adscriptos; totique Ecclesiæ catholicæ probro maximo sit, tanto Episcoporum aliorumque orthodoxorum numero, tanto Universitatum, religiosorum Ordinum, provinciarum, regnorumque catholicorum concursu, celebratam fuisse falsam et canonibus repugnantem Synodum, quam etiam Alexander V à Romanis, totoque propemodum orbe jam agnitus, confirmarit. Extat enim illius Synodi confirmatio Bononiæ edita (*t.* XI *Conc. col.* 2303.), aliquot post mensibus, quàm Pisana Synodus soluta est; ne id Patrum auctoritati magis, quàm ipsi veritati tribuisse Pontifex videatur. Probat autem ejus gesta, ut quæ *universalis Ecclesiæ auctoritate et concordiâ facta sint* (*Ibid., col.* 2311; RAIN., *an.* 1410, *n.* 15, 17.). Neque ita multò post, idem Pontifex summâ cum pietate obiit; testatusque est inter extrema suspiria, se quidquid Pisis egisset, summo divinæ gloriæ amore fecisse.

Huc accedit quòd ejus æmuli ac Pisani Concilii contemptores, Gregorius atque Benedictus, convocato licèt generali Concilio, vix paucos Episcopos congregare possent. Quin etiam Synodus Benedicti, Perpiniani habita, Pisanum Concilium venerata est, conclusumque in eâ est, ut Petrus vocatus Benedictus iret vel mitteret procuratores irrevocabiles Pisas, ubi aliud Concilium congregabatur pro unione Ecclesiæ, qui procuratores, ejus nomine, papatui renuntiarent, Gregorio cedente, mortuo, vel ejecto (*tom.* XI *Conc. col.* 2019 *et seq.;* RAIN., *an.* 1409, *n.* 84.). Id ex sexdecim deputatis, quindecim concluserunt[1]; atque ita ex duobus frustulis, quæ Pisano Concilio repugnabant, unum jam frustulum, à quo Benedictus colebatur, votis atque suspiriis Pisanæ Synodo cohærebat, eique se suumque Pontificem submittebat.

At in aliâ particulâ Gregorius, cùm paucas Italiæ urbes, easque ferè ignobiles, vix in obsequio retineret, frustra convocabat totius orbis Episcopos. Quâ de re sic Rainaldus scribit (RAIN., *an.* 1509, *n.* 82.) : « Spreta sunt ab » Episcopis ejus imperia, cùm in magnam ad-

[1] Hæc ultima verba nullibi reperimus in tomis Conciliorum, neque in historicis Surita, Theod. à Niem, Rainaldo, etc. Surita rem sic narrat : « Concilio interfuere » Prælati.... circiter CXX..... Cùm Pater Benedictus con» suluisset, quid è republicâ christianâ esse censerent..., » summâ dissensione... in contrarias partes Patrum opi» niones.... distrahuntur..... Ea opinionum discrepantia » eò rem deduxit, ut Perpiniano penè omnes discederent, » et XVIII » reliqui hoc omnes fecerunt, quod hic à BOSSUET refertur. Cæterùm Suritæ narratio, argumentum BOSSUET confirmat, nedum illud infirmet. (*Edit. Paris.*)

» duceretur invidiam Concilium ad schismatis » propugnationem molitum : misitque Nicolaum » Episcopum Ferentinum, et Dominicum desig- » natum Episcopum Melitensem, Venetias; ut, » objectâ anathematis pœnâ, illius Provinciæ » Præsules ad Synodum cogerent. Sed Veneti, » Alexandro, ex Doctorum sententiâ, quamvis » Gregorius Venetus esset, adhæserant; » nec immeritò. Quis enim non sperneret tam paucos Episcopos in tenui atque ignobili Austriæ oppido Synodum œcumenicam venditantes, aut ab eis universalem repræsentari crederet Ecclesiam? Tali tamen Concilio Ecclesiâque fretus Gregorius, se notorium et indubitatum Papam Alexandrum V, quem tota ferè Ecclesia coleret, æquè ac Benedictum in altero mundi angulo præsidentem, notorium schismaticum declarabat; quem talia declarantem doricus R ainaldus pro vero Papâ haberi vult, in eoque frustulo totam Ecclesiæ catholicæ potestatem collocat. Quis hæc ludibria et ecclesiasticæ historiæ dedecora ferat?

Illud paulò gravius, quòd aucto Pontificum numero, Pisani Patres non restinxisse schisma, sed auxisse videantur. Id quidem Odoricus Rainaldus, et alii passim objiciunt. Sed profectò immanem belluam ille interemit, qui percusso capite, et corpore obtrito, seminecem, atque ægra vix membra trahentem reliquit: quo factum est ut lethali vulnere ictam in Pasanâ Synodo, Constantiensis Synodus paulò post superveniens conficeret.

Cæterùm quisquis Constantiensis Synodi salutarem Ecclesiæ, ac schismati pestiferam agnovit auctoritatem, Pisanam quoque Synodum suscipiat oportet, quæ Constantiensis continuatio est. Quid plura? cùm ipsos liceat adhibere testes qui Pisanæ Synodo adversentur. Nempe Bellarminus qui dubiam, Rainaldus et alii qui nullam pronuntiant, in hoc axioma consentiunt: Romanum Pontificem dubium, sive in casu schismatis, Concilio generali subesse. Omnes enim, excepto nullo, in eam sententiam uno ore decurrunt, ut Pontificem saltem dubium œcumenico Concilio subdant. Atqui Gregorius æquè ac Benedictus dubius erat Pontifex, à quo tanta pars Ecclesiæ, suique Cardinales discedebant. Ergo ille Concilio suberat, ab eoque depositus acquiescere debuit, ac renitens pro schismatico habendus, eorum quoque calculo qui cum Odorico Rainaldo ei favent: quod est argumentum ex confesso ab adversariis planè peremptorium.

Objiciunt tamen sanctum Antoninum excusantem eos qui post Pisanam Synodum, atque Alexandrum V, Benedicto et Gregorio favebant: *Cùm dubium esset maximum* de illo maximè, utrùm Gregorius et Benedictus *Ecclesiam scandalizarent dissimulando unionem se velle. Nam,* inquit (ANTONIN., *Summ. part.* II. *tit.* III. *de schism.* § 6.), *de Gregorio apparuit contrarium, quia de facto renuntiavit.* De facto renuntiavit sanè in Constantiensi Concilio, posteaquam quantùm potuit ludificatus Ecclesiam, desertus ab omnibus, et ad angulum redactus Italiæ, rem in eo esse vidit, ut meritò anathemate feriretur, postquam et ipsum et suos suî puduit; malueruntque cum aliquâ laude cedere, quàm ignominiosè ejici, ut æmulo Benedicto contigit. Quòd ergo Gregorius cessit, ipsi Pisanæ Synodo imputandum est. Neque propterea penitus inexcusatos esse volumus qui bonâ spe ducti, sive à Gregorio, sive à Benedicto schisma produci paterentur; quod unum Antoninus voluit. Cæterùm qui præfractè contendunt cessionem utriusque Pontificis, aut saltem Gregorii expectandam fuisse, eos ego dixerim invidiosissimum schisma propagatum voluisse, spreto remedio, quoad ipsa necessitas extorqueret: ad hæc in eo labi, quòd imperfectam asserant à Christo constitutam Ecclesiam, quæ adversùs exitiosissimum vulnus nullo præsidio instructa esset. Tertio, grave illud est non agnoscere vim occultam Spiritûs sancti, ad Synodum Pisanam, tot regna, tot Ecclesias, tot Principes, tot Episcopos, tot Abbates, tot Ordinum capita, cum religiosis cœtibus, tot inclytas Academias adducentis, ut facerent sibi caput unum. Denique jam diximus, dicemusque ipsam Constantiensem Synodum eo esse fultam, quòd Pisanæ Synodi continuatio esset, quod est vel gravissimum ejusdem Pisanæ Synodi firmamentum; ut profectò nunc tam sancta, tam probata Synodus, sine gravi saltem temeritatis notâ abjici nequeat.

CAPUT XIII.

Ad Constantiense Concilium devenitur : ejus causæ atque initia referuntur : rerum series usque ad sessionem V : hinc confutati qui ad schismatis tempus decreta restringunt.

Jam ergo ad Constantiensem Synodum devenimus. Eam Joannes XXIII, Alexandro V mortuo substitutus, convocavit, ut Pisana Synodus continuaretur.

Causæ continuati Concilii in Bullâ convocationis expressæ: ut schisma finiretur, ut hæreses damnarentur, ut ecclesiasticæ disciplinæ reformatio fieret (*Bull. convoc. Concil. Const., sess.* I. *col.* 11.).

Schisma quidem vivebat adhuc; ac si Pontificum atque obedientiarum numerum aspiceres,

non excisum, sed auctum esse videbatur; et falsorum Pontificum fautores, pauci licèt comparatione reliquorum, Hispani præsertim, quò iniquiùs, eò obstinatiùs eos tuebantur; neque immeritò timebatur, commotis adhuc animis, ne ex scintillâ majus incendium resurgeret. Jam Viclefiana hæresis totâ in Ecclesiâ grassabatur, quodque malorum omnium caput erat, jacebat ecclesiastica disciplina; tantæque morum corruptelæ inerant, ut vel eâ causâ Synodus necessaria haberetur; cùm ex eâ radice et schismata et hæreses prodiisse constaret.

His de causis Constantiensis Synodus est convocata, ac Joanne XXIII Sigismundoque Imperatore præsentibus, inchoata (*Conc. Const., Ibid., sess.* II. *col.* 16.). Primum omnium sacra Synodus recipit Papæ sponsionem, sponte quidem oblatam, sed postea juramento, Bullâque insuper editâ, confirmatam: quòd *cessurus esset papatu*, non tantùm si Petrus de Lunâ et Angelus de Corario cederent; verùm etiam, si id è re Ecclesiæ esse Synodo videretur (*Vid. in append. tom.* XII *Conc. col.* 1438.): eo nempe fundamento, quòd verus quoque et certus Pontifex; quò magis, quò veriùs, quò denique certiùs pater pastorque esset, eò magis honori suo Ecclesiæ pacem, et gregis salutem anteponere teneatur.

Hâc sponsione factâ, Bullâque promulgatâ, pontifex die 20 Martii, Majore hebdomadâ imminente, clam aufugit Constantiâ, atque in vicinum oppidum Scaphusense se contulit, ubi sub tutelâ Friderici Ducis Austriæ morabatur. Multùm eâ fugâ commota est Synodus, nec deerant Papæ adulatores pessimi, qui Synodum solvere molirentur; sed habita est frequente consessu, die 25, sessio III, post Papæ recessum prima, in quâ decernitur, quòd « Constantiæ in Spiritu » sancto Synodus generalis, pro reformatione et » unione Ecclesiæ in capite et in membris, fuit » et est ritè et justè convocata, initiata, celebrata » (*Conc. Const., sess.* III. *col.* 17.); » quòd per recessum Papæ aut aliorum quorumcumque, hoc sacrum Concilium non est dissolutum: neque transferri debeat, nisi assensu Concilii, aut omnino dissolvi, « usque ad extirpationem præ» sentis schismatis, et quousque Ecclesia sit » reformata in fide et moribus, et capite et » membris. »

Quid sit apud Synodum, et hujus ævi scriptores, *in Ecclesiâ reformari fidem*, omnes facilè intelligunt. Non hoc est, restitui collapsam, cùm nunquam Ecclesiæ collabatur fides; sed, eâ firmâ et integrâ, damnari hæreses, hæreticos Ecclesiâ ejici, quò clariore luce fides enitescat. Cæterùm Ecclesiam « in fidei veritate semper » immaculatam permanere, et de hæresibus » semper triumphare, » alibi dicet Synodus (*Conc. Const., sess.* VIII. *col.* 45.), Viclefum condemnans: atque hoc obiter dictum oportuit; ne quis in ambiguâ reformatæ fidei voce falleretur.

Verùm id diligentissimè advertendum, tres Concilii causas ab ipso Concilio statim ac disertè expressas: fidem, schisma, reformationem generalem in capite et in membris. His ut reliqua consentanea essent, sessione IV, ubi ad ipsos Pontifices devenitur, ad easdem tres causas, debita ab ipsis obedientia refertur, nempe ut huic Synodo obedire debeant in his quæ ad fidem pertinent, quæque ad extirpationem hujus schismatis, quæque ad reformationem generalem Ecclesiæ Dei in capite et in membris.

Dum hæc agerentur, et sessio IV fieret, renuntiatum est sacro Concilio, Papæ nomine, ipsum non aliâ causâ, quàm *propter sanitatem corporis*, Constantiâ recessisse, atque omnino *impleturum omnia quæ sacræ Synodo promisisset* (*Ibid., sess.* IV. *col.* 20; *Vid. in append.* cedulam JOAN. XXIII, *col.* 1464.). Hæc in acta relata sunt. Quin ipse Pontifex, datâ schedulâ propriâ manu, aliisque multis testificationibus, idem confirmavit.

Sacra tamen Synodus intellexit ex ejus recessu, quocumque colore quæsito tegeretur, nonnihil turbarum eventurum, multaque eum de disturbandâ Synodo moliri; nec deesse adulatores, qui pessima suaderent. Sex enim Cardinales palam pronuntiaverant, ejus absentiâ jam solutum esse Concilium, ac Rainaldus memorat (RAIN., *an.* 1415, *n.* 6 *et seq. ex* THEOD. A NIEM.) plerosque Cardinales, alios post alium, ad Papam confugisse; edictumque Papæ valvis affixum repertum fuisse, quo Curia omnesque officiales, ut ad ipsum accurrerent, sub excommunicationis ac privationis pœnâ citabantur: quæ omnia ad dissolvendam Synodum pertinerent.

Scribunt et alii, Patres Cardinalibus indignatos id etiam cogitasse, ut prohiberentur à sessionibus Concilii, ubi de Papâ ageretur, cui se turpes adulatores præstitissent; Petrum de Alliaco Cardinalem, æquum omnibus nec minùs Ecclesiæ Romanæ, quàm ipsius Concilii studiosum, his obstitisse, et Cardinalium defendisse dignitatem (PET. ALLIAC., *de auct. Eccl. in appendic. tom.* II GERS. LEO. ARET., *de temp. sui hist.*). Nec interim deerant, qui pessimo adu-

landi studio, pontificiam potestatem immodicè efferrent. Quæ cùm ita se haberent, necessarium erat Patribus, ut conciliarem auctoritatem magis magisque inculcarent. Quare sessionis v, non modò sessionis iv canonem iterarunt, sed etiam hæc duo addiderunt : primùm, ut explicatiùs diceretur, *cujuscumque alterius Concilii generalis decretis Papam subjici;* alterum, *ut si contumaciter obedire contempserit, debitè puniatur* (*Conc. Const., sess.* v. *col.* 26.); ne scilicet, quod plerique jactabant, honestè potiùs quàm necessariò obstringi obedientiæ videretur; tantâque Patrum consensione finita est sessio, ut actis hæc verba inserantur : « Quibus con» stitutionibus lectis, Concilium eas uniformiter » approbavit et conclusit. »

Hi sunt illi duo canones relati superiùs, de quorum sensu agitur. Sed ipsa, credo, rei series persuadet, non alium esse posse, præter eum quem tuemur : nempe ut in fidei, schismatis, reformationis casu, non tantùm Constantiensi, sed etiam cuicumque, quocumque tempore, et quâcumque causâ congregato Concilio generali, obedientiam, à Papâ etiam, præstari oporteat.

CAPUT XIV.

Vana suffugia, ex ipso concilii scopo ac verbis, confutantur.

Certè cùm Constantiense Concilium in his sessionibus, duplicis generis decreta protulerit, quarum alia propriè ad Concilium Constantiense pertineant, alia ad omne Concilium protendantur, utriusque generis decretis certam notam adhibuit. Et tertiæ quidem sessionis decreta qui legerit, statim animadvertet ita decerni: « Quòd » istud Concilium non debet dissolvi: quòd » ipsum Concilium non potest transferri: quòd » qui interesse debent huic Concilio, non re» cedant (*Ibid., sess.* III. *col.* 18.). » Tunc sessionibus iv et v multa in eumdem sensum de hoc Concilio propriè decernuntur : quam notam si haberent omnia Synodi decreta, libenter fateremur non posse protendi ad omne Concilium ea, quæ de isto constituta fuerint. Nunc cùm Concilium, in sessione v, disertè scripserit, « et huic Concilio et cuicumque alteri Concilio » generali, » etiam à Papâ deberi obedientiam; patet sacram Synodum, quasi debitâ operâ occurrisse eorum effugiis, qui ad Concilia in schismate habita, aut ad solum schismatis tempus horum decretorum verba detorqueant.

Hoc certè suffugium post Basileensem contentionem, auctore Turrecrematâ, primùm emersit. Is enim, cùm auctoritate decretorum Constantiensium vehementissimè premeretur, primus omnium contendit, « quidquid verba » Concilii in sono litteræ prætendant, » tamen aliter quàm sonant intelligenda esse; difficillimumque esse observare Constantiense decretum de obedientiâ à Romano Pontifice debitâ, « nisi » decretum illud, ad aliam trahatur intelligen» tiam, quàm verba in superficie prætendant » (TURREC. *Resp. ad* BASIL., *part.* II. *n.* 2 *et* 4, » *tom.* XIII *Conc. col.* 1711, 1712.). » Itaque commentum illud excogitavit, decretum Constantiense ad solam schismatis causam restringendum : ex quibus satis constat, virum acutissimum semel iterumque ac tertiò verborum Concilii perspicuitate summâ eò esse deductum, ut, repugnante litterâ, ad hunc sensum comminiscendum causæ necessitate se fuisse abreptum, ultro fateretur.

Quare qui eum secuti sunt, nihil aliud quàm ludibria protulerunt. Et quidem commemoravimus, quàm aliena, non modò à sensu, verùm etiam à verbis horum decretorum dixerint, qui Constantiense Concilium huic Concilio duntaxat, non autem aliis, auctoritatem eam tribuisse respondent; cùm Patres Constantienses disertè scripserint: « Papam hujus Concilii, et cujus» libet alterius Concilii generalis præceptis te» neri. »

Nec minùs absurdè *Disquisitionis* auctor, pro confirmando Turrecrematæ suffugio hoc argumentum proposuit: « Concilium istud (Con» stantiense scilicet) fuit continuatio Pisani Con» cilii ad civitatem Constantiensem translati : » ex actis: Pisanum verò pro sublatione dicti » schismatis congregatum fuerat: item ex actis » (*Disquis.*, *n.* 76, 77. *p.* 27.): » ergo ad schismatis causam illa Pontificibus præscripta obedientia revocatur. Quæ jactata ad speciem, jam ex gestorum serie evanescunt. Esto enim, urgentissima causa Pisani Concilii fuerit, extirpandum schisma; tamen ex actis docemur, accessisse aliam haud minùs necessariam, nempe *reformationem in capite et in membris* (*Conc. Pis., sess.* XVI. *tom.* XI. *col.* 2203; *Conc. Const., sess.* II, III; *Vid. sup. cap* X.): tum continuatam in urbe Constantiâ Pisanam Synodum, tria suscepisse; fidem exponendam, extirpandum schisma, reformandam Ecclesiam in capite et in membris; atque in his tribus ab ipso Pontifice, non tantùm huic, sed *cuicumque Concilio generali*, præstari obedientiam oportere. Ergo pessimâ fide, decreta Concilii sessionum IV et V, ejus gestis dictisque apertè reclamantibus, ad solam schismatis causam

restringuntur. Quo etiam factum est, ut qui his solutionibus uterentur, subesse tamen aliud facilè persentiscerent, ut de Turrecrematâ vidimus. P. verò Gonzalez, postquam ad tempus schismatis dubiique Pontificis verba restrinxit, subdit tamen : « Forsan verò incautè in diffinitione suâ verba posuerunt, quæ videntur ampliùs aliquid sonare (GONZ., *de infall. R. P. disput.* XIII. *sect.* V. § 10. *n.* 2. *p.* 671.). » Quis verò non existimet incautum potiùs fuisse Gonzalem, quàm tot sapientissimos Patres ac Theologos ita incautè locutos, ut nec ipsi eorum verborum, quæ tam accuratè selegerint, sensum intelligerent?

Jam quod Bellarminus, quo uno vel maximè adversariorum causa nititur, dixit, ex decreto Constantiensi, subjectum fuisse Conciliis Papam dubium, adeoque non jam Papam (BELL., *de Conc. auct. lib.* II. *cap.* XIX.), manifestam absurditatem præ se fert; nempe ut Concilium, cùm sibi et cuicumque Concilio asserit collatam immediatè à Christo potestatem, etiam in Papam, tanto conatu nihil agat, quàm ut Conciliis eum qui non sit Papa, subjiciat : quo nihil est absurdius. Deinde observatum à nobis est, Papam dubium, qui jam pro Papâ non sit, intelligendum esse, non in quocumque schismate, sed in eo schismate, *ubi est inextricabile dubium juris et facti* (*Vid. sup., cap.* XI, *et loc. Spicil. hic cit.*), quale erat illud schisma post Urbanum VI. Talis autem casus est rarissimus; quippe qui post Christum natum, semel tantùm contigit. Hinc argumentum : Constantiense Concilium nunquam adhibuit illas voces, quibus generaliores ac latiùs fusæ nullæ esse possint, ad exprimendum eum casum, quo nullus est rarior et infrequentior; atqui his vocibus, quas Constantiensis adhibuit Synodus : *quicumque : quâcumque dignitate : cuicumque Concilio*, nullæ generaliores reperiri possunt; ergo Constantiense Concilium non eas adhibuit, ut se ad infrequentissimum, ac tot retro sæculis semel tantùm cognitum casum adstringeret; cùm præsertim sacra Synodus alias futuras Synodos, non modò animo prævideret, sed ipsa etiam decretura esset. Neque enim quisquam ignorat canonem, *Frequens*, sessionis XXXIX (*Concil. Const., sess.* XXXIX *col.* 238.), quo de decennio in decennium habenda Concilia generalia decernuntur; atqui illa Concilia non omnia futura erant sub dubio Pontifice : ergo Concilium Constantiense non ea tantùm Concilia prævidebat, quæ sub dubio Pontifice futura essent. Atqui Conciliis quibuscumque futuris subjiciebat Papam; ergo etiam subjiciebat iis, quæ à Papâ indubitato haberentur.

Præterea demonstravimus (*sup., hoc lib. cap.* IX, X, XI.) totam Ecclesiam schisma elisuram, adeo abfuisse à restringendâ ad Papam dubium Concilii potestate, ut etiam intelligeret, ne in Papam quidem dubium valituram eam, nisi absolutè valuisset; neque tolli potuisse dubium Papam, qui in suâ obedientiâ certus haberetur, nisi et illud constitisset, certum etiam Papam in Concilii generalis potestate esse. Hinc illa manarunt, causam schismatis ad Concilium generale devolutam, non quidem propter illum singularem casum, sed quòd singularis casus non aliâ potestate diffiniendus esset, quàm eâ quâ cæteri casus diffiniri solerent. Quæ si universa Ecclesia ante Pisanam Synodum, multò magis post eam, atque in Constantiensi Concilio, declaravit.

Tum illud constat, Constantiensem Synodum, non modò de extinguendo schismate, sed etiam de exponendâ fide, ac reformandâ disciplinâ fuisse sollicitam. Id enim, et Ecclesiæ mala, et Bulla convocationis, et ipsa sacræ Synodi jam inde ab initio professio postulabant. Atqui expositio fidei ac reformatio disciplinæ, non ad solum schismatis tempus, sed ad omnia Ecclesiæ tempora protenditur. Ergo absurdum est ad solum talis schismatis tempus restringere Concilii sollicitudinem.

Postea, sacra Synodus non nisi certo Papâ constituto reformationem aggressura erat. Ergo cùm docuit, in reformationis causâ Papam Concilio subesse oportere, non Papam dubium, sed certum, et ab ipsâ Synodo constitutum cogitabat. Neque enim quis negaverit sacram Synodum, cùm sessionum IV et V decreta conderet, quæ deinde actura erat animo providisse. Imò potiùs in ipsis initiis certa fundamenta ponebat, quibus cæteræ Synodi actiones et ordinationes suo tempore struerentur. Id autem volebat maximè, ut, Papâ constituto, reformatio fieret; utque eam nullus hominum, ac ne quidem ipse Papa prohibere posset. Id ergo agebat, ut Papam etiam certum, atque ab ipsâ Synodo constitutum, conciliaribus decretis obligaret.

Hic verò omnem absurditatem exsuperat illa responsio quam auctor *Doctrinæ Lovaniensium* prodidit (*Doct. Lovan., p.* 74.) : nempe ut in Synodo Constantiensi reformatio nihil aliud sonet, quàm ipsam extinctionem schismatis. Quo loco verba illa de reformatione faciendâ *in capite et in membris*, intelliguntur : *in capite, seu capitibus schismaticis;* quæ scilicet capita schis-

matica à Synodo in ordinem cogerentur : quo nihil excogitari possit absurdius; sed tamen ad hæc absurda rediguntur, qui perspicuis Synodi verbis atque sententiis commenta sua assuunt.

Itaque postulamus ut ex ipsis consuetis Synodi Constantiensis locutionibus, Synodum Constantiensem intelligant. Certè sacra Synodus, sessione XV, sic decernit : « Ne quis ullo modo » prohibeat ad Sedem apostolicam, aut Romanam Curiam, hoc durante Concilio, vel ad » ipsum, et quæcumque alia generalia venien- » tes (*Concil. Const.*, *sess.* XV. *col.* 147.). » En sessione XV easdem planè voces, quas in V legimus. Dicant boni expositores prohibitionem eam XV sessionis, non ad omnes Synodos, sed ad eas quæ in schismate fiant pertinere. Item sessione XXVI fit decretum cum hâc clausulâ : « Salvis iis quæ in hoc præsenti, et in aliis » quibuscumque generalibus Conciliis fieri so- » lerent (*Ibid.*, *sess.* XXVI. *col.* 207.) : » quæ cùm ad omnes Synodos pertinere necesse sit, sessionis V verba, non minùs generalia, nec minùs patere constat. Denique in ipsâ Bullâ *Inter cunctas*, sacro approbante Concilio, hæc jubentur : nempe interrogari quemvis Viclefismi suspectum : « Utrùm credat quod quodcumque » Concilium generale et etiam Constantiense » universalem Ecclesiam repræsentet (*Bull.* In- » ter cunctas, *post sess.* XLV. *col.* 268.). » En iterum ac tertiò constantique tenore *quodcumque Concilium* unà cum Concilio Constantiensi omne Concilium comprehendit : quo nihil est clarius ad ipsius Constantiensis Concilii voces interpretandas, constituendamque sententiam.

CAPUT XV.

Ex sessione VIII concilii Constantiensis, sessionis V, sensus asseritur.

Aliud argumentum exsurgit ex sessione VIII, pro vero et nativo Constantiensium canonum sensu, quem tuemur. Eâ sessione referuntur ac damnantur Viclefi propositiones XLV. Ex his Cajetanus ac Nicolaus Dubois quasdam seligunt (CAJET., *de auct. Pap. et Conc. tract.* I *et* II, *pass. post tom.* III; *Summ.* S. THOM., *edit. Lugd.* 1687; *Disq. art.* 4, *n.* 61 *et seq.*; *Doct. Lov.*, *p.* 68 *et seq.; Vid. sess.* VIII *Conc. Const., col.* 46, 47.), quarum condemnatio nobis officiat : octavam : « Si Papa sit præscitus, » vel malus, et per consequens membrum Dia- » boli, non habet potestatem super fideles sibi » ab aliquo datam ; nisi fortè à Cæsare : » propositionem XLI, hanc scilicet : « Non est de ne- » cessitate salutis, credere Romanam Ecclesiam » esse supremam inter alias Ecclesias. »

Ac ne quid omittamus, proferunt item Joannis Hussi propositiones damnatas : septimam : « Petrus non est, nec fuit caput Ecclesiæ sanctæ » catholicæ (*Vid. sess.* XV *Concil. Const.*, » *col.* 130.). » Inculcant etiam illud, quod Martinus V, Bullâ *Inter cunctas*, quemlibet de hæresi Viclefi, aut Hussi suspectum, sacro approbante Concilio, sic interrogari jubet : « Utrùm credat quòd beatus Petrus fuerit Vi- » carius Christi, habens potestatem ligandi et » solvendi super terram? Utrum credat quòd » Papa canonicè electus, qui pro tempore fue- » rit, ejus nomine proprio expresso, sit succes- » sor beati Petri, habens supremam auctorita- » tem in Ecclesiâ Dei (*Bull.* Inter cunctas, » *loc. jam cit.*)? » Ex his igitur tale conficiunt argumentum : Si Ecclesia Romana suprema est; si Papa habet supremam auctoritatem in Ecclesiâ Dei; ergo Concilium generale non est supra Papam, aut Ecclesiam Romanam; ergo sessionum IV et V decreta non de Papâ absolutè, sed de Papâ dubio, ac de schismatis tempore intelligenda sunt.

Valeat planè illa consecutio, nisi et à Synodo prævisa difficultas, et ab ipsâ quoque apertè soluta est. Sed quid Constantienses Patres addiderint videamus; nempe post relatam Viclefi propositionem illam : « Non est de necessitate » salutis credere Romanam Ecclesiam esse su- » premam inter alias Ecclesias, » statim subjiciunt : « Error, si per Romanam Ecclesiam in- » telligat universalem Ecclesiam, aut Concilium » generale, aut pro quanto negaret primatum » summi Pontificis super alias Ecclesias particu- » lares. » En quàm diligenter Constantienses Patres, et Martinus V locuti sunt : en ut *Ecclesias particulares*, non totam ipsam Ecclesiam catholicam, uno ore aliquid decernentem, Pontifici submiserint. Inde nimirum nostri sua illa sumpserunt, « dandam esse supremam et » plenam Pontifici potestatem, sed in compara- » tione ad fideles singulos, et ad particulares » Ecclesias. » Ita Gerson noster in ipsâ Constantiensi Synodo prædicabat; ita in eodem Concilio totidem verbis docebat Gersonis Magister Petrus de Alliaco Cardinalis (GERS., *serm. in fest.* S. ANTON., *tom.* II. *p.* 355; PETR. ALLIAC., *tractat. de Eccl. ib. in append.*), quo maximè auctore Viclefiana hæresis damnata est. Hæc profitebantur qui in Synodo docebant, qui Synodum docentem audiebant : hæc ipsa Martinus V sua facit, cùm Decretali, *Inter cunctas*,

Concilii verba inserit, et ipsâ Synodo approbante confirmat.

Instat Cajetanus, nihil obesse sibi hæc verba Concilii à Martino V approbata; cùm istud « quòd primatus Papæ sit super Ecclesias parti» culares, sit sermo affirmativus de primatu » super particulares, et non negativus de primatu » super universalem Ecclesiam (*Vid.* CAJ., *loc.* » *jam cit.*). » Quòd P. Thyrsus Gonzalez, Cajetanum secutus, sic exponit, « ut vi illius cen» suræ à Martino V approbatæ, solùm sit de fide » Romanum Pontificem habere primatum supra » singulas Ecclesias, et vi illius non sit de fide » habere primatum suprà Ecclesiam universalem » ut congregatam in Concilio : » addit quòd « ibi sic adstruitur primatus Romani Pontificis » super Ecclesias particulares, ut non negetur » super Ecclesiam universalem (GONZ., *de inf.* » *disp.* XIII. *sect.* V. § 5. *n.* 2. *p.* 665.). » Hæc ille, hæc alii, non perpensâ rerum serie, res magnas vanis distinctiunculis conficere soliti, in hunc locum memorant.

Sed profectò nimis scholasticâ subtilitate ludunt : quasi verò deceret sanctissimam Synodum, dum deditâ operâ id agit, ut contra Viclefum explicet quid sit *de necessitate salutis,* in Ecclesiæ Romanæ primatu profitendo, aliquid eorum omisisse, quæ *de necessitate salutis* credere oporteat. Atqui ex concesso, nihil dicit de primatu Romani Pontificis super Ecclesiam, ut est universalis, et illud tantùm asserit, primatum eum agnoscendum super particulares Ecclesias. Ergo hoc, non illud, de necessitate salutis credendum esse definit; statque inconcussum, quod sessionibus IV et V de Concilii summâ et absolutâ, etiam in ipsum Papam potestate, decreverat. Huic doctrinæ congruit illa Martini V interrogatio quam diximus; non enim quæri jubet : utrùm credant quòd *Papa habeat supremam auctoritatem super Ecclesiam Dei;* sed, utrùm habeat supremam *in Ecclesiâ Dei :* quod à nobis est alibi luculentè explicatum (*Vid. in Append.*, *lib.* I. *cap.* III.).

Jam verò ex his argumentum conficimus : Quod est ita positum à Concilio Constantiensi, ut ex illo tota papatûs ratio exponatur, erroresque contra papalem potestatem suborti condemnentur, id non ad tempus schismatis, aut ad Papam dubium, sed ad ipsum papatum, qualis est à Christo institutus, et ad omne tempus pertinet : atqui id quod est sessionibus IV et V de Papâ definitum, ita se habet, ut exinde tota papatûs ratio exponatur, et papatui oppositi errores condemnentur, ut patet ex prædictis : ergo quod est de Papâ in sessionibus IV et V definitum, non ad Papam dubium, aut ad schismatis tempus; sed ad omnia tempora, et ad ipsum papatum, qualis est à Christo institutus, pertinet; contra quod adversarii interpretabantur.

CAPUT XVI.

Mens sessionis V, ex capite *Frequens*, et ex capite *Si verò* sessionis XXXIX demonstratur.

Haud minùs valida argumenta deducuntur ex sessionis XXXIX multis capitibus, quæ sigillatim pensitanda erunt.

Primum occurrit caput *Frequens* (*Conc. Const.*, *sess.* XXXIX. *col.* 238.), quo capite Synodus Pontificibus legem figit, eamque multiplicem. Primùm enim decernit ut summus Pontifex certis temporibus, et quocumque decennio Synodum generalem habeat; deinde ut in fine cujuscumque Concilii futuro Concilio locum *assignare teneatur :* tum, ne id faciat, nisi *consentiente et approbante Concilio :* postea ut *ad defectum Pontificis,* ab ipso Concilio is locus assignetur, valeatque convocatio etiam sine Pontifice facta à Concilio : postremò, ut Pontifex tempus Concilio præstitutum *abbreviare* quidem possit, non tamen prorogare. Sic præscribit rem quamdam, eamque maximam, quam quocumque decennio Romanus Pontifex facere *teneatur;* adeoque ligari putat decreto à se facto Papæ conscientiam. Ergo manifestè dat legem summis futuris Pontificibus : quibus? Dubiisne, ac tempore schismatis tantùm? Absurdum; cùm hæc certis determinatisque temporibus, post quinquennium scilicet, exinde post septennium, ac deinceps post quodcumque decennium exequenda, nullo respectu schismatis *edito perpetuo* sanciantur. Quare decretum istud Martinus V jam electus, jam agnitus, jam indubitatus Pontifex est ipse executus. Nempe sic decernit sessione XLIV : « Cupientes ac volentes decreto » hujus Concilii generalis satisfacere, inter alia » disponenti, quòd omnino generalia Concilia » celebrentur in loco, quem summus Pontifex, » per mensem ante finem hujus Concilii, con» sentiente et apppobante Concilio, DEPUTARE » ET DESIGNARE TENEATUR...., eodem consentien» te et approbante Concilio, civitatem Papien» sem tenore præsentium deputamus (*Concil.* » *Const.*, *sess.* XLIV. *c.* 257.). » Ex eodem decreto, sub eodem Martino V, Papiense Concilium et inchoatum est, et Senas deinde translatum, probante Concilio : ex eodem decreto, Basileense Concilium ab eodem Martino V indictum, et ab Eugenio IV celebratum fuit. Quæ et alia

deprompta ex capite *Frequens*, Martinus V et Eugenius IV non essent executi, *ut huic decreto satisfacerent*, nisi intellexissent, non tantùm ad schismatis tempus, sed ad omnia tempora; neque tantùm dubiis, sed etiam indubitatis Pontificibus, legem præstitutam.

Cur autem sessione XXXIX omnibus Pontificibus legem ponunt, et à futuris quibuslibet Conciliis poni posse decernunt? Cur, quæso, nisi quia sessione V *quemlibet, quâcumque dignitate, papali etiam, cuilibet Concilio generali* subditum decreverant? Ergo omnibus Pontificibus, neque minùs certis, quàm dubiis, conciliarem potestatem ipsa Synodus anteponit; sessionis XXXIX fundamento, jam inde ab initiis, sessionis scilicet V, solidè providenterque jacto.

Neque objiciant caput *Frequens*, de Conciliis quocumque decennio celebrandis, nullius jam esse roboris. Neque enim hìc quærimus, quo Ecclesiæ usu atque consensu, hi, qui disciplinam spectant, canones aboleri possint. Id certè quærimus: an Synodus Constantiensis ita se gesserit, ut quæ existimaret summos etiam Pontifices, in fidei, in schismatis, in reformationis causâ, Conciliis œcumenicis esse inferiores. Certè, caput *Frequens* ad reformationem pertinebat, cùm Patres intelligerent tantam esse tamque inveteratam ecclesiasticæ disciplinæ corruptelam, ut nonnisi per frequentia Concilia successu temporis reformari possit.

Quo ex loco argumentum nostrum ita potest confirmari: Cùm Patres Constantienses, sessione V decernebant, *cuicumque Concilio generali à quocumque* parendum, hoc certè decreto intelligebant comprehendi ea Concilia, quæ ipsi vel maximè imperaturi essent; ideo enim usi sunt generalibus vocibus: *Huic et cuicumque alteri Concilio legitimè congregato:* atqui ea Concilia imperaturi erant, quæ etiam sub certis indubitatisque Pontificibus haberentur: ergo ea quoque Concilia Papæ anteponebant.

Huic argumento plurimum lucis accedit ex capite *Si verò* (*Conc. Const.*, *sess.* XLIV. *col.* 239.), quod est positum in sessione XXXIX post caput *Frequens*. Eo capite, Constantienses decernunt de habendis Synodis, *si infuturum schisma oriri contingeret*. Quo loco præscribunt, quid ipsi contendentes, quid verò concilium, quid denique omnes præstare debeant. Hinc exsurgit argumentum: Cùm Constantienss Patres decernere aggrediuntur, quid agendum in tempore schismatis, id non generalibus verbis, sed expresso nominatim schismatis casu, decernunt, ut legenti patuit: ergo certò constat singularem schismatis casum singulari decreto consideratum ac provisum; at quæ verbis generalibus, *de quocumque Concilio legitimè congregato*, sessionibus IV et V, antea dicta essent, ad omne Concilium et ad omne tempus omnino pertinere.

CAPUT XVII.

Idem demonstratur ex aliis capitibus sessionis XXXIX. Schelstrati et aliorum suffugia præcluduntur.

Sequitur, in sessione XXXIX caput *Quanto Romanus Pontifex;* quo capite Synodus « statuit et ordinat, quòd deinceps quilibet in Romanum Pontificem eligendus, antequam sua electio publicetur, coram suis electoribus, publicè confessionem et professionem faciat infrà scriptam (*Conc. Const.*, *sess.* XLIV. *col.* 241.). » Ergo manifestè omnibus futuris Pontificibus, etiam indubitatis, etiam in fidei professione faciendâ, legem ponit.

Objicit Schelstratus, id ne quidem in Synodo Constantiensi, præsentibus Patribus à Martino V fuisse observatum. « Sed, inquit, is Pontifex, electione factâ consecratus fuit, ac postea fidei professionem fecit (SCHELST., *Dist. Antuerp. cap.* III. *p.* 69.). » Tantus scilicet sacri Concilii, facillimique decreti contemptus Martinum cœperat, qui aliis Synodi decretis tantâ diligentiâ satisfecit! At à Schelstrato quærimus, cur non ejus rei aliquod monumentum proferat? An fortè in his reconditis gestis, quæ toti orbi hactenus ignorata, à se primùm edita jactat, fidei professionem in ipsâ consecratione factam invenit? Atque nihil vetabat quin fieret, semel quidem privatim, coram electoribus ex Synodi decreto, atque iterum publicè in ipsâ consecratione, sive post consecrationem: sed nempe placebat Schelstrato ostentare contemptam, etiam sine causâ, tantam Synodum, tantosque fastus ad pontificiam dignitatem pertinere putat.

In eâdem sessione XXXIX, duo extant canones, quibus canonibus in Episcopis transferendis, inque spoliis vacantium Ecclesiarum capiendis, aliisque ejusmodi rebus, quid Romano Pontifici faciendum, sacrosancta Synodus *statuit et ordinat* (*Conc. Const.*, *loc. jam cit. col.* 241, 242.).

Occurrit Schelstratus, et hæc quidem decreta esse confitetur quæ « etiam Pontifices indubitatos tangunt: sed, inquit, nullam pœnam injungunt; nullam mentionem coactionis faciunt; prout tamen faciunt in decreto de schismatis tempore ubi circa Pontifices tempore illo viventes, pœnas etiam privationis papatûs constituunt (SCHELST., *loc. cit. cap.* II. *p.* 66.).

Hæc quidem Schelstratus objicit; tanquam Concilia non nisi pœnâ adhibitâ jurisdictionem exerceant jaceantque canones innumerabiles in corpore Juris, sacrisque Conciliis editi, in quibus prohibitio, nullâ licèt anathematis aut pœnæ cujuslibet et coactionis mentione, constat. At profectò sæpe sufficit simplici interdicto ligari conscientiam; quod Synodus Constantiensis apertè sibi tribuit in capite *Frequens*, decernendo scilicet, ut Papa ante finitum quodcumque Concilium, probante Concilio, futuri Concilii tempus designare teneatur; neque nulla pœna tamen est, si futurum Concilium designare Papa nolit, illud ab ipso Concilio, etiam invito Papâ, statim designari. Cæterùm quis ignorat, pœnas interdum judicum prudentiæ reservari, neque minùs obligare ea quæ conscientiæ relinquantur; ut miremur à Schelstrato, haud indocto viro, lectorem talibus deludi nugis.

CAPUT XVIII.

Idem demonstratur ex sessione XL, et octodecim tùm propositis reformationis articulis.

Atque his quidem sessionis XXXIX canonibus Synodus Constantiensis reformationem aliquâ ex parte delibavit: cæterùm tantum opus ad vivum aggressura erat, postquam unus Pontifex constitutus esset. Cùm ergo res eò devenisset, ut abjectis aliis, unus summus Pontifex crearetur, tum verò, sessione XL, octodecim articuli reformationis diu examinati, *ac per Nationes in reformatorio*[1] *oblati*, proponuntur cum hoc decreto (*Concil. Const.*, *sess.* XL. *col.* 243.): quòd « futurus Pontifex per Dei gratiam de » proximo assumendus (post octo scilicet dies) » cum hoc sacro Concilio, vel deputandis per » Nationes, debeat reformare Ecclesiam in ca- » pite et in membris, et Curiam Romanam....., » antequam hoc Concilium dissolvatur, super » articulis qui sequuntur, » octodecim illis scilicet sæpe memorandis. Hinc autem multa argumenta consurgunt.

Primum, quod jam tetigimus: Reformatio in capite et in membris, quò sessionis V decreta collimabant, exciso penitus schismate et electo Pontifice, præcessura erat: ergo in eo decreto præscripta obedientia *cuilibet, cujuscumque statûs vel dignitatis*, *etiamsi papalis existat*, non ad schismatis tempus, sed ad ipsum quoque, omnium consensu, constitutum Pontificem pertinebat.

Atque ut pateat sanctam Synodum, in sessione V, nihil aliud animo designasse, quàm id quod postea executura erat, stet istud argumentum: In sessione XL, sancta Synodus Pontifici statim à se eligendo legem dixit: ut nempe, cum ipsâ Synodo, Ecclesiam et Curiam in capite et in membris, super certis articulis à Synodo præscriptis, reformaret: atqui Pontifex mox eligendus, futurus erat certus et indubitatus Pontifex: ergo sancta Synodus certo etiam ac indubitato Pontifici legem dixit.

Quid quòd articuli omnes, vel ferè omnes, Ecclesiam Romanam ac Sedem apostolicam spectabant? Id vel tituli docent: « De numero et » qualitate Cardinalium; de reservationibus; de » annatis; de gratiis expectativis; de confirma- » tionibus electionum; de causis in Romanâ » Curiâ tractandis; de appellationibus ad Ro- » manam Curiam; de officiis Cancellariæ et » Pœnitentiariæ; de dispensationibus; de pro- » visione Papæ et Cardinalium (*Concil. Const.*, » *sess.* XL. *col.* 243, 244.), » et ejusmodi cæteris: quæ cùm absurdum sit ad schismatis tantùm tempora, et ad dubios tantùm Pontifices pertinere, omnia tempora, et indubitatum quoque Pontificem designabant.

Neque obest quòd de his parum in Synodo actum, sive curiales reformationem eluserint, seu Patres, negotiorum mole obruti, secuturo Concilio multa reservarint. Neque enim hìc inquirimus quid gestum sit, sed in sessionibus IV et V quæ mens Synodi fuerit. Certè constat eam fuisse mentem, ut vel maximè reformatio fieret. Ergo etiam constat eam fuisse mentem, ut indubitatus, et ab ipsâ Synodo constitutus Papa, quàm maximè Synodo obediret. Nec elusa reformatio probat Synodi auctoritatem infirmam, sed fortè hominum animos nimiùm fuisse perversos.

Huic probationi magnum robur accedit ex articulo XIII octodecim illorum, qui sessione XL propositi sunt: *Propter quæ, et quomodo Papa possit corrigi et deponi* (*Ibid.*). Atque equidem miror, quosdam Lovanienses aliosque censores nostros (*Disquis.*, *p.* 30 *et* 65; *Doct. Lovan.*, *pag.* 70, 71.), eo loco abusos, ut sessionem V everterent: quasi sancta Synodus sessione XL, omnibus jam obedientiis congregatis,

[1] In eâ synodo, singulæ seorsim nationes de singulis rebus quæstionem habebant, et decreta in sessionibus tum legebantur, cùm ab omnibus nationibus fuerant approbata. Hàc methodo quæstiones eò diligentiùs examinabantur, quòd nationes libentiùs inter sese consilia conferebant. Quapropter in sessionibus publicis unanimes episcopi decretis subscribebant. Ea methodus obtinuit quoque in concilio Basileensi. *Reformatorium* illud, de quo dicitur sessione XL concilii Constantiensis, constabat ex deputatis nationum, quibus ea cura mandabatur, ut quærerent et proponerent quæcumque sibi reformatione indigere viderentur. (*Edit. Paris.*)

in integro reliquerit, an Papa in Concilii potestate esset. Neque adverterunt ea, quæ sessione v generatim designata essent, *de Pontifice* scilicet *debitè puniendo*, sessione XL plenè atque integrè perficienda proponi, expositis specialibus causis atque agendi modis; quæ adeo non pugnant cum iis, quæ sessione v gesta erant, ut alterum alteri necessariò conjunctum colligatumque sit. Porrò certissimum est sessionis XL decretum ita esse conditum, ut post extinctum schisma, et sub indubitato Pontifice valeret. Ergo sessionis v decreta, ex mente Concilii, etiam extincto schismate, et sub indubitato Pontifice valitura erant.

CAPUT XIX.

Recapitulatio eorum quæ de mente concilii dicta sunt, solutio objectorum cap. III.

Profectò hæc Concilii mens, hic sensus : ac si, malis urgentibus ac prævalentibus, tanti Concilii, de reformatione ad unguem perficiendâ, vota frustrata sunt; certa tamen fundamenta, quibus ea niteretur, posuisse juvabat. Denique si quis diligenter antedicta perpenderit, quove statu res Ecclesiæ essent, quidve illa optaret, quidve metueret, et quo indigeret, tot malis undecumque prementibus, et infando schismate ad cumulum ferè auctis, facilè intelliget, quàm ad sananda Ecclesiæ vulnera pertineret, ne ad solum schismatis, aut dubii Pontificis tempus, provisa remedia, ipsaque adeo Concilii decreta traherentur. Et ipsum quoque schisma aliud postulabat, cùm unicuique factioni addicti, suum Pontificem pro certo jactarent, ac pontificii nominis auctoritate mali abuterentur, boni etiam plerique turbarentur; atque inter schismatis mala, ac prodendæ pontificiæ majestatis metum fluctuarent. Quas inter angustias, tantaque præsentia et ingruentia mala, si Patres Constantienses sibi asseruissent supremam potestatem in dubios tantùm Pontifices, næ illi Ecclesiæ morbis inane remedium attulissent. Quare dubii Pontificis, nullâ vel tenui mentione factâ, altiore et communiore ratione subnixi decreverunt, « quemcumque hominem, quâcumque dignitate, papali etiam, cuicumque Concilio subjici oportere; » ut postea omnes Christiani, quocumque tempore, et quocumque rerum statu, sive in schismate, sive extra schisma, seu dubium Pontificem, seu certum esse crederent, supremam Conciliorum agnoscerent potestatem, in eâque acquiescerent. Quod quidem sancta Synodus eo luculentiùs et firmiùs declarare ac definire teneretur, quia pars malorum maxima inde provenerat, quòd multi non satis Synodo Pisanæ credidissent. Jam verò, his explicatis, nihil est facilius quàm adversariorum omnia argumenta, atque axiomata in eorum caput retorquere.

Nempe his agebant regulis : *Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi* (*Disquis.*, *n.* 80; *Vid. sup.*, *cap.* III.). Nos verò id fecimus, atque ex causis quibus collecta est Synodus; cùm illæ, non ad schismatis tantùm, aut ad dubii Pontificis tempus, sed omnia Ecclesiæ tempora referantur, ejus quoque decreta ad omnia tempora patere docuimus. *Ex contextu facienda est interpretatio* (*Ib.*, *n.* 81.). Nos verò gesta omnia ab ipsâ origine repetita revolvimus, atque hinc doctrinam et Parisiensium et Ecclesiæ Gallicanæ fixam invictamque esse monstravimus. *Ubi est apparens aliqua contradictio, capienda interpretatio est, quæ tollat contradictionem* (*Ib.*, *n.* 80.). Id verò meminerint; id enim semper agunt, ut Synodi inter se decreta committant, nec unum ex alio elucident, sed evertant. Sic ea quæ in Viclefum à Synodo Constantiensi intorta sunt sessione VIII; sic reformationem sessione XL propositam, in ipsis Synodi sessionibus IV et V decreta convertunt. Nos ita conciliamus omnia, ut sibi cohærere, et eodem ubique tenore processisse constet. Jam cùm ex optimis regulis, quas ipsi adversarii adducebant, sacrosanctæ Synodi mentem in sessionum IV et V decretis liquidò exposuerimus, haud minùs luculenter earum sessionum invictam auctoritatem adstruemus.

CAPUT XX.

Sessionibus IV et V æquè ac reliquis Concilii œcumenici auctoritas constat : an valeat Bellarmini responsio, eorum sessionum decreta, à Florentinâ et Lateranensi Synodis antiquata ?

Ac primùm auctoritas sessionum IV et V haud alio fundamento nititur, quàm quo tota Synodus; ipso nempe Concilii titulo : « Sancta Synodus » Constantiensis in Spiritu sancto legitimè congregata; generale Concilium faciens, Ecclesiam » catholicam militantem repræsentans, etc. »

Hæc de se statim Synodus, prorsus Synodorum generalium more. Quærimus à nostris censoribus, an hunc titulum sessionibus IV et V detractum velint? Si velint, non catholica, sed mendax est Synodus, pro universali sese venditans : si nolint, aut, volentes licèt, ipsa sanctæ Synodi reverentia cohibet, fateantur necesse est, sessiones IV et V eâ auctoritate niti, quâ nulla major esse possit.

Ait quidem Bellarminus, « Constantiense Concilium, quantùm ad primas sessiones, ubi definit Concilium esse supra Papam, in Concilio

» Florentino, et Lateranensi ultimo reprobatum » (Bell., *lib. de Conc. et Eccl. c.* vii.). » Anne expresso nomine Concilii Constantiensis, ut sanè oportebat? Sic enim et Ariminensis, et Ephesina illa nefaria Synodus expressè abrogatæ et condemnatæ sunt. An igitur Florentina, aut Lateranensis illa ultima Synodus, Constantiensem Synodum notavit ullo modo? Nusquam. Sed, aiunt, contraria decreta protulit. Ergo jam non Concilio abrogatur auctoritas : sed ipsa Concilia quæ verâ auctoritate constent, pessimo exemplo inter se committuntur. Nos autem Conciliorum Florentini atque Lateranensis decreta Constantiensibus esse contraria negamus et pernegamus; falsòque et temerè assertum id esse, prolatis gestis, suo loco demonstramus. Hìc interim id querimur, novo more, atque à catholicis theologis alienissimo, Concilia œcumenica opponi Conciliis œcumenicis in eâ re, quæ ad ecclesiasticum dogma pertinet, negamusque unquam in Ecclesiâ factum, ut alicujus Concilii, quod se pro œcumenico gesserit, quale illud falsum Ephesinum fuit, in alio Concilio œcumenico, doctrina damnetur, nisi priùs ipsa Synodus antiquetur, mendaci œcumenicæ titulo insignita. Jam si Concilia inter se non concilianda, sed committenda essent; quis Florentinum aut etiam Lateranense ultimum Concilium, tam paucorum Episcoporum, ac, dum celebraretur, vix extra Urbem notum, Constantiensi anteponat, ubi teste Bellarmino, *Patres ferè mille* (*Ibid.*); atque in his *Episcopi ampliùs trecenti* adfuerunt; tanta hominum copia, ut eos Constantia urbs tanta non caperet, quemadmodum hujus temporis testantur historici (*Vid.* Cochlæ., *lib.* i. *hist. Huss. et al. hist.*); quos inter eminebant tot ac tanti Cardinales Romanæ sedis atque potentiæ studiosissimi. Quis, inquam, æquus judex tam sancto conventui, ubi exitiale schisma extinctum, et res Ecclesiæ in pace sunt compositæ, ex ipso statim titulo non asserat auctoritatem?

At enim non omnes, sed primæ tantùm sessiones abjiciuntur. Quasi verò nihil sit, ipsa tantæ Synodi fundamenta concutere, idque ex proprio sensu, nullâ Synodo, nullo auctore Pontifice. Quid verò non liceat, si hæc licent? Verùm omittamus certa licèt præjudicia, atque adversariorum objecta diluamus.

CAPUT XXI.

An sessionum iv et v dubia sit auctoritas, quòd duæ obedientiæ defuerint? An Joannis XXIII obedientia tertia pars Ecclesiæ fuerit? An Joannes XXIII aut alii sessionibus iv et v contradixerint? Joannis Turrecrematæ et Joannis Gersonis loci.

Aiunt : Non erat tum generale Concilium, cùm tantùm adesset tertia pars Ecclesiæ (*Doct. Lov., p.* 77; Bell., *lib.* ii *de Conc. cap.* xix; Turrec., *de Eccl. lib.* ii. *cap.* xcix; *Vid. Dis. prœv., num.* xxxix *et* xli.) (Quæ alibi fusè diximus, ut ostenderemus absurdum esse Ecclesiæ tertiam partem tantùm dicere tot populos tantaque regna quæ Joanni XXIII obediebant, hìc iterare non est necesse). Inter illa regna erat Hungaricum, misso quoque legato pro toto hoc regno Lamberto de Grolia (*Concil. Const., sess.* xx. *col.* 190.); quod ideo annotamus, ut intelligant censores nostri, majores quoque suos cum nostris majoribus in unam sententiam convenisse. Harum nationum regnorumque Antistites ac Legatos in eo catalogo legimus, quo descripta sunt illorum nomina, qui fœdus Narbonense [1] cum Aragonensibus pactum approbarunt (*Ibid., col.* 183 *et seq.*).

Ut ut sit, inquiunt, duæ obedientiæ deerant. Certè; sed omnes convocatæ, et quidem auctoritate veri Pontificis, et ex decreto Pisani Concilii generalis. An verò propter Hispanos, et Scotos, aut etiam Apulos damnatis Pontificibus adhærentes, perditam Ecclesiam oportebat; nec licebat, tot tantisque ecclesiis vero Pontifici obedientibus, personam agere Ecclesiæ, resque ejus componere, aut earum agendarum fundamenta collocare? Esto, fuerint excusabiles, aut tolerabiles, qui Gregorio Benedictoque adhærebant. An propterea reliquam Ecclesiam, ipsâ nixam veritate, auctoritate spoliabant, ac prohibere poterant, quominus veris certisque decretis, saluti animarum, atque extinguendo schismati provideret?

Sed addit Bellarminus : « Non aderat tum » certus Papa in Ecclesiâ, sine quo dubia de fide » definiri non possunt (Bell., *loc. jam cit.*). » Certus, quem omnes omnino reipsà agnoscerent, fateor : certus, qui meritò pro certo haberetur, et quem multò maxima pars Ecclesiæ reipsà pro certo haberet, cæteris tantæ multitudinis comparatione perpaucis; nec ipse Bellarminus inficias eat.

Instat : « In Concilio nullus erat Papa : Joan- » nes enim XXIII, qui Concilium inchoaverat, » jam inde recesserat, cùm quarta sessio habe-

[1] Nempe Narbone transactum fuerat inter Sigismundum Imperatorem et Ferdinandum Aragonum Regem, ut Episcopi qui Ferdinando parebant, certis conditionibus suo Benedicto obedientiam denegarent et Synodo se jungerent. Vid. tenor. Cap. concord. tom. xii. Conc. col. 178 et seq. (*Edit. Paris.*)

» retur (Bellarmin., *loc. jam cit., et Doct.* » *Lovan., pag.* 77, *ex* Turrecrem.) : » quasi è Concilio turpiter aufugisse, hoc esset Synodo abrogare potestatem. Atqui ipse Joannes postridie quàm abiit, missis ad Imperatorem et ad Synodum Legatis, *datâque creditivâ litterâ* testabatur *se propter sanitatem corporis secessisse.* Hanc turpi fugæ excusationem obtendebat; cæterum *omnia impleturum quæ Synodo promisisset* (*Conc. Const., sess.* IV. *col.* 20, 21.)

Bellarminum secutus auctor anonymus *Doctrinæ Lovaniensium* hæc addit : « Nec desunt » qui asserant, quòd non omnes illius primæ » congregationis, consenserint illi decreto sessio» dum IV et V ; » nec ipse Joannes XXIII adhibuit « consensum, vel auctoritatem suam : di» citur enim fuisse conquestus, post abscessum » suum aliqua esse decreta erronea et falsa ad» versùs auctoritatem Romani Pontificis (*Doct.* » *Lovan., p.* 69, 73, 77, *ex* Turrecr.). » Hæc ille ex Joanne Turrecrematâ retulit. Quo loco multùm utuntur, qui nostra impugnant, ac præsertim ille, qui de Libertatibus Gallicanis scripsit auctor anonymus. Atque is quidem laudat Joannem à Turrecrematâ Cardinalem, ut « de rei veritate optimè instructum, ac gestorum » ex parte oculatum testem, ac pro suo merito » fide dignum (*de Libert. etc*, *lib.* V. *cap.* XV. » *num.* 2.). » Id prætermisit, ab eo Cardinale hæc fuisse scripta post Basileense dissidium : quo tempore Turrecremata Eugenianarum partium antesignanus, cùm Constantiensis Concilii auctoritate premeretur, nullum videbat effugium, nisi, quoad poterat, Constantiensium canonum et sensum obscuraret, et auctoritatem infringeret. Itaque cùm acta publica deessent, ipsos etiam rumores aucupatus, ea scripsit quæ Joannes XXIII coram oratoribus Gallicanis iratus effudisse diceretur. Jam verò quis dicat admittenda quidem ea quæ ab uno viro, eoque addicto partibus, memorantur ; contemnenda verò quæ sunt in actis publicis expressè notata ? Nempe hæc consensum et auctoritatem publicam manifestè exprimunt, non item quod incertâ tantùm quorumdam relatione nititur. Nec verò aliud innuit Turrecremata, dum nullo tantæ rei appellato teste, solùm ait : « Dicitur enim fuisse » conquestus post abscessum suum aliqua esse » decreta erronea et falsa adversùs auctoritatem » Romani Pontificis » Hæc anonymus repetit. At virum gravem non decet his moveri, quæ dicantur, et in aëra jactentur, dum interim ex actis ipsis synodi, duo hæc constant ; nempe sessioni IV ducentos Patres adfuisse ; et sessioni V adscriptum, lectis articulis, *Concilium eos uniformiter approbasse, et concludisse.* De Joanne verò XXIII quid dicam, quem ex actis constet, etiam post fugam Synodo adhæsisse, ac postea iteratis vicibus ultro confessum « quòd turpiter à » Concilio recesserat ; quod vellet stare defini» tioni Concilii ; quòd Constantiense Pisani con» tinuativum errare non posset ; quòd Synodi » sententiam, etiamsi in se latam, cum birreti » depositione acciperet, confirmaret, approbaret » quantùm in se esset (*Concil. Const., sess.* » XI, XII. *col.* 87, 88, *etc.*)? » Quæ ergo Synodus intelligeret, eo vel invito per sese valitura, quis, eo quoque assentiente, valere negaverit ?

Neque verò nostrâ interest, quid ipse Joannes privatim aut clanculum demurmuraverit ; sed quid ad Synodum apertè professus sit. Neque ego diffiteor ei adfuisse, ut principibus solent, adulatores pessimos, cùm ab Alliacensi Cardinale notatum videam quemdam, « qui inter fautores et » adulatores ejus, velut anguis in herbâ latitaret, » qui eum lacte erroris nutrientes, ad extermi» nium deduxerunt (Pet. All., *de Eccl. auct.* » *p.* 111. *cap.* III. *jam sæp. cit.*). »

Neque etiam moror quid illi Pontificis insusurraverint auribus fœdi adulatores, sed quid ipsa Synodus votis communibus atque suffragiis definiverit; quod unum inquirimus. Auctor anonymus (*de Libert. etc., lib.* V. *cap.* XV. *n.* 7.), aliique passim mirum in modum se efferunt his Joannis Gersonis verbis (Gers., *de potest. Eccl. cons.* XII.) : « Ante celebrationem sacro» sanctæ hujus Constantiensis Synodi, sic oc» cupaverat mentes plurimorum litteralium, » magis quàm litteratorum ista traditio, ut op» positorum dogmatizator fuisset de hæreticâ » pravitate suspectus vel damnatus. Hujus rei » signum accipe, quia post declarationem, et » quod urgentius est, post determinationem, » et practicationem ejusdem sanctæ Synodi [1] in» veniantur qui talia passim asserere non pa» veant. »

Quæ cur viri graves tanti faciant, non equidem hactenus intelligere potui. Quid enim novi quòd, ante rem definitam, in diversam sententiam

[1] Synodo etiam stante, quidam hæc asserere non verebantur : « Nec ab eo (Papâ) appellari, neque eum judi» cialiter evocari, nec obedientiam ab eo substrahi....., » est aliquatenus possibile : hic solus symbolum fidei con» dere, hic solus causas ejusdem fidei.... tractare potest : » solus.... regulas, leges et canones condit, alioquin quid» quid per alios diffinitur, decernitur, conditur, sta» tuitur, irritum est et inane. » Vid. loc. in text. citat. (*Edit. Paris.*)

multi abierint? aut quis nesciat post res etiam definitas, non defuisse Synodis, etiam optimè gestis, obtrectatores suos? Sanè quod Gerson memorat : « Qui Constantiensia dogmata tuerentur, ante sacræ Synodi celebrationem de hæreticâ pravitate suspectos vel notatos, » ad Benedicti XIII, cui Galli parebant, tempora pessima referendum. Is enim superbissimus atque ambitiosissimus, qui contra se hiscere auderent ac Synodum implorarent, diris devovebat, quod jam ex actis constitit (*Vid. sup., hoc lib. c.* IX; *et* S. ANTON., *tom.* III. *hist. lib.* XXII. § V *et seq.*; *et* RAIN., *an.* 1409.). Atque hunc pessimum morem, et ab alto imbibitum adulationis virus Gerson irridens, *traditionem* vocabat, qualem certè in Judæis improbavit Christus. Ipse cum cæteris veram et apostolicam traditionem tuebatur. Jam qui hæc objiciunt, viderint an litigia judiciis, ipsisque judicibus, in Ecclesiæ catholicæ cœtu sedentibus, obtrectatores anteponendos putent.

CAPUT XXII.

Quòd inter Catholicos certum sit, Concilium Constantiense jam inde ab initio, et ante adunatas obedientias fuisse œcumenicum : Bulla *Inter cunctas* à Martino V, *sacro approbante Concilio*, edita Constantiæ.

Denique, ut uno verbo totum negotium transigamus, judicata res est; totaque illa de duabus obedientiis absentibus, deque sessionibus nullo Pontifice habitis, argumentatio sponte jacet. Nemo enim negat decreta sessionum VIII, XIII, XV, circa Viclefum et Hussum, et circa communionem sub unâ specie, et circa Joannis Parvi propositionem de cædendis tyrannis, aliaque de fide, plenâ œcumenicæ Synodi auctoritate esse facta. Atque illas sessiones æquè ac quartam et quintam constat esse celebratas, antequam omnes obedientiæ convenissent. Ergo ante conjunctionem illam, Concilii generalis apud Constantienses valebat auctoritas; ac sessionum IV et V decreta pari cum cæteris potestate omnino constant.

Respondent (*Disq.*, *pag.* 21.), quæ adversùs Viclefum et Hussum decreta fuerant, à Martino V fuisse approbata, Decretali *Inter cunctas :* nihil autem præterea ab eo Pontifice confirmatum.

Verùm enim verò attendere debuissent nihil hìc novi decrevisse Martinum : sed quæ à Concilio œcumenico, de Viclefi atque Hussi erroribus rectè jam et ordine gesta essent, Episcopis et Inquisitoribus exequenda mandasse. Id ipsius diplomatis probat series. Hæc deinde Martinus V interrogata subdit, quibus tentari debeat is, cujus fides suspecta sit (*Bull.* Inter cunctas, *col.* 268.) : « Utrum credat quòd quodcumque Concilium » generale, et etiam Constantiense, universalem » Ecclesiam repræsentet? Item quòd illud, » quod sacrum Concilium Constantiense Ecclesiam universalem repræsentans, approbavit » et approbat in favorem fidei et ad salutem animarum; quòd hoc est ab universis Christi fidelibus approbandum et tenendum, et quod condemnavit et condemnat, esse fidei vel bonis » moribus contrarium. »

En quod sancta Synodus approbavit et condemnavit circa Viclefi, Hussique propositiones sessionibus VIII et XV, nondum licèt adunatis obedientiis; en quod approbandum et condemnandum Martinus præcisè proponit, ut jam approbatum et condemnatum à Concilio œcumenico, quod Ecclesiam catholicam repræsentaret. Pergit : « Utrùm credat quòd dictæ condemnationes [1] per sacrum generale Concilium ritè et » justæ factæ sunt : » *ritè*, quoad ordinem; *justè*, quoad rem ipsam : quod iterum iterumque inculcat et urget; ut quod in Concilio generali decretum et peractum erat, jam observandum omnibus credendumque relinquatur. Qui ergo Concilio Constantiensi ante adunatas obedientias œcumenicam detrahit auctoritatem, non modò toti Synodo, verùm etiam Martino V et fidei catholicæ contradicit.

Neque verò his nocet, quòd Martinus V sessionum IV et V nullam fecerit mentionem; neque enim aut memorat prolatam de Joannis Parvi hæresi sententiam (*Concil. Const., sess.* XV. *col.* 144.), quæ haud minùs habetur pro œcumenici Concilii sententiâ : neque aliud quidquam præter ea, quæ in Viclefum Hussumque gesta sunt. Quin etiam vidimus Bullæ *Inter cunctas,* insertam à Martino V censuram Concilii in Viclefi propositionem XLI, quâ censurâ constet, *Ecclesiam Romanam ita supremam esse,* quatenus eo nomine *universalis Ecclesia, aut Concilium generale* intelligitur : Papam verò ita supremum, quatenus *primatum habet super alias Ecclesias particulares.* Hæc exscribit Martinus V : hæc ad fidem catholicam pertinere intelligit. Quæ nos ex sessionibus IV et V manasse, cum iisque apta et connexa esse, luce clarius demonstravimus (*sup., cap.* XV) quo liquet Martinum V iis sessionibus assensisse, qui connexa et consentanea probaverit.

Neque mirum. Ipse enim Martinus, unus fuit eorum Cardinalium, qui subscripsit cum aliisei declarationi, quâ Papam œcumenicæ Synodo subesse testabantur (*Vid.* RAIN., *tom.* XVII. *an.*

[1] Nempe Viclefi, Joannis Hussi, et Hieronymi à Pragâ.

1408, *n.* 9; *sup. hoc lib. cap* IX. *Diss. præv. n.* XL). Is eo fundamento nixus, in Pisano Concilio et Constantiensi, nunquam ab aliorum Patrum sententia discrepavit. Itaque cùm Bullâ *Inter cunctas*, primarum sessionum decreta, tanquam œcumenicæ Synodi acta veneratur, id tantùm Pontifex mandat exequendum, quod Prælatus et Cardinalis cum aliis jam fecerat et constituerat.

Pari ratione solvitur ea objectio, quòd absente Papâ, Synodi œcumenicæ auctoritas constare nequeat: cùm iis sessionibus, quas Martinus V, totâ Synodo approbante, pro œcumenici Concilii veris sessionibus agnoscit, haud minùs quàm sessionibus IV et V Romanum Pontificem defuisse constet.

Quamobrem ruit funditus illa objectio, quæ ex diversis obedientiis nondum adunatis petebatur. Nec ullum periculum nostrorum Parisiensium sententiæ imminet ab aliis obedientiis, quæ primùm unanimi consensu Bullam *Inter cunctas* Martini V approbarint, tum declarationi ipsius Concilii Constantiensis primis sessionibus superstructæ, in idem ædificium, atque omnino in idem corpus coaluerint; totamque sacræ Synodi doctrinam imbiberint; cujus quidem doctrinæ, si quam partem suspectam habuissent, nonnisi eâ expressè reprobatâ Synodo adhæsissent.

CAPUT XXIII.

An novæ Concilii convocationes, Gregorii et Benedicti obedientiis Constantiam advenientibus, pacis studio factæ, antecedentium sessionum auctoritatem infringant? Ac primum de suscepto Gregorio, sessione XIV.

Neque illa obstat ab auctore anonymo *Doctrinæ Lovaniensium* (*Doctr. Lovan.*, *p.* 69, 70.) aliisque jactata, adunatis demum obedientiis, nova Concilii convocatio, quæque ad eam mentem facta sunt. Hæc enim sunt Synodi, non de suâ auctoritate dubitantis, sed apostolicâ charitate sustentantis infirmos Jam quidem fortiores animæ, amborum contendentium, tanquam sua quærentium, jugum excusserant, ac maximam Ecclesiæ partem ad pacem adduxerant; sed tamen infirmi supererant, qui ad hæc fortia exsurgere, aut ex obortis dubiis, quæ saltem probabilia viderentur, extricare se non poterant. Quid igitur agendum? Multi suadebant bello adigendos ad obedientiam; atque ea erat, quam *viam belli* vocabant (*Append.*, *t.* XII *Conc. col* 1443. At Petrus de Alliaco, et Academia Parisiensis, et optimus quisque, et sacrosancta Synodus, cruenta remedia respuebat. An igitur in fœdo schismate relinquendi? Alia omnia postulabat fraterna charitas, et apostolicum illud, ut *firmiores imbecillitates infirmorum sustinerent* (*Rom.*, XV. 1.). Hinc novæ illæ convocationes admissæ sunt, illæsâ Synodi auctoritate, cùm nihil profectò lædat, quæ omnia potiùs sanat, charitas.

Quare sessione XIV, cùm accederet ad Synodum jam Constantiæ congregatum Gregorii XII obedientia; nova quidem facta est ipsius Gregorii nomine, per ejus Procuratores convocatio et confirmatio (*Concil. Const., sess.* XIV. *col.* 107.). Sed postquam ea omnia facta sunt, Synodus sic pronuntiat: « Eam convocationem, » auctorizationem, approbationem, et confirma- » tionem à Gregorio nunc factas, quantùm ad » ipsum spectare videtur, in omnibus et per » omnia admitti: quia abundans ad certitudinem » pro bono cautela nemini nocet, sed omnibus » prodest. » Hæc docent Synodum per se stantem, convocatam tamen à Gregorio, non quidem absolutè, sed *quantùm ad ipsum spectare videbatur:* neque ex necessitate, sed *ex abundanti.*

Eâdem ratione sacra Synodus Joannis XIII jam depositi consensionem, et *quantùm in ipso esset*, sententiæ synodalis confirmationem admisit (*Ibid., sess.* XII *col.* 96.). Quas res Joannes Gerson præsens, earumque pars maxima *ad cautelam et humili quâdam condescensione factas,* et ipse credidit, et coram totâ Synodo concione habitâ prædicavit (GERS., *serm. de viag. etc. direct* IV. *tom.* II. *col.* 275.). Neque convocatorium Gregorii decretum in provincias pro more missum est; sed tantùm in Synodo lectum, ut ea convocatio ad œconomiam quamdam atque indulgentiam, non ad ipsam rei, ut vocant, substantiam pertineat. Sic Synodus suæ conscia majestatis, et constantiæ retinens, infirmis quoque ac dubiis animis consulebat.

Eodem pacis intuitu, in eâdem sessione admissum est Gregorii de papatûs abdicatione mandatum, cum hâc professione, quòd cùm hunc papatûs titulum *clarum certumque* haberet, permissum etiam ei sit, ut quibuscumque verbis papatum tueretur, quem reipsà abdicaret.

Quamobrem in eodem diplomate Procuratoribus seu legatis suis facultatem dabat, « vice suâ » convocandi et auctorizandi generale Concilium, » remotâ tamen, inquit, omnino Baltasaris præsi- » dentiâ et præsentiâ (*Concil. Const., sess.* XIV. » *col.* 106.): » quæ quidem sancta Synodus nullo suo detrimento concedebat: cùm Joannes jam depositus sententiæ acquievisset, cautumque

esset, ne aut ipse, aut Gregorius, aut Benedictus eligi possent.

CAPUT XXIV.

Exemplum singularis, in ejusdem schismatis casu, indulgentiæ et condescensûs.

Scilicet ut tuta præstarent omnia, omnes in unum titulos congerebant, ne ex levi quoque scrupulo, tanquam ex tenui scintillâ tota exosi schismatis flamma resurgeret. Quod tunc usque adeo hærebat animis, ut Martinus V, duodecimo pontificatûs anno, cùm per tot annorum spatium, ac totâ jam Ecclesiâ egregius ac stabilitus Pontifex coleretur, fictitii Clementis cessionem, Petri Cardinalis Fuxensis operâ impetratam, magni beneficii loco duceret.

Hæc advertat lector diligens. Petrus de Lunâ in Constantiensi Concilio à tribus jam obedientiis anathemate damnatus, desertusque à suis penè omnibus, et tamen in papatu tuendo ad mortem usque obstinatissimus, nescio quem Ægidium Munionem, Canonicum Barcinonensem, successorem habuit Is anno 1422, Petro mortuo, à tribus Cardinalium larvis electus, Clementis VIII nomen accepit. Tota illi Ecclesia, erat Paniscolensis rupes, in Cataloniâ castellum exiguum, extremum Petri de Lunâ schismatisque perfugium. Favebat occultè Rex Aragonum Alphonsus, Martino V infensus, tantoque Pontifici inane Pontificis spectrum opponebat; totâ Ecclesiâ partim irridente, partim etiam indignante. Et tamen, ut ea larva è medio tolleretur, pace jam cum Alphonso Rege factâ, missi regii Oratores; in his Alphonsus Borgia, postea Calixtus (III) Pontifex maximus, qui falsum Clementem ad abdicationem inducerent. Missus Petrus Cardinalis Fuxensis [1] vir per eam ætatem, et genere, et rerum gestarum gloriâ clarus, qui reliquias schismatis extingueret; cujus acta sic habent apud Odoricum Rainaldum, ad annum 1429 (Rain., *t.* xviii. *an.* 1429, *n.* 2.): « Dominus » Ægidius in sessione publicâ, indutus papalibus » insigniis, in castro Paniscolæ, primitus et ante » omnia pro serenitate conscientiæ suæ et suorum sequacium, ut dixit publicè et solemniter, » omnes processus, sententias, fulminationes et » censuras, depositiones, inhabilitationes, per » suum prædecessorem Benedictum Papam XIII » in suâ obedientiâ nuncupatum, et ipsum in » suo prætenso pontificatu, contra omnes et » singulos ei non obedientes, specialiter contra » Odonem de Columnis, quem secundùm eorum opinionem reputabant Antipapam et » schismaticum, et omnes sibi adhærentes, factas, » pronuntiatas, et fulminatas, per suas litteras » et prætensas Bullas plumbeas expressè revocavit; et omnes illos, qui præfato Domino » Odoni adhæserant, et specialiter ipsum Odonem de Columnâ ad omnes dignitates et honores, et specialiter ad papatum habilitavit, » restituit, et redintegravit. Deinde idem Ægidius proposuit solemniter coram omnibus, » qualiter electus ab ibidem præsentibus suis » fratribus, prætensis Cadinalibus, papatum » recepit; non ad alios fines, quàm ad hoc principaliter, ut per ejus medium, Dei Ecclesiæ » vera et indubitata unio sequeretur : etiam à » primis diebus suæ novæ assumptionis ad apostolatum veraciter in animo disposuit, pro » tanto bono unionis Ecclesiæ Dei, sponte et » liberaliter se velle renuntiare honori et officio » papali. » Quod reverà præstitit; « confitens » expressè viam renuntiationis hujusmodi, esse » viam planiorem, utiliorem, securiorem, et » breviorem ad consequendam veram et indubitatam unionem Ecclesiæ Dei. »

Quin etiam umbraticus Pontifex bullam plumbeam super cessione suâ edidit (*Vid. tom.* xii *Conc., col.* 407.), sub hoc titulo : *Clemens Episcopus, servus servorum Dei*, cujus hæc verba referre placet : « Hinc est quòd nos propensiùs » attendentes, quòd quantò validiora, certiora » et firmiora sunt in hujusmodi apostolatûs officio jura nostra, tantò laudabiliùs ea ducimus » pro pace ac redintegratione religionis christianæ relinquere. » Quo fundamento posito hæc subdit : « Omni juri papatûs, oneri et honori, ejusque titulo et possessioni...., quam » habemus.... : non vi, dolo seu metu...., sed » simpliciter, purè, liberè, et sponte, ac ex » certâ scientiâ, et de plenitudine potestatis, » assistentibus nobis venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, » necnon præsentibus... Alphonsi Regis Aragonum... Ambassiatoribus..., cedimus et renuntiamus...; papalia deponentes insignia, ad » efficaciam veræ ac desideratissimæ unionis Ecclesiæ sanctæ Dei... Datum Paniscolæ Dertusensis Diœcesis, 7 Kal. Augusti, pontificatûs » nostri anno quinto. » Prorsus eo more rituque, atque etiam verborum majore magnificentiâ,

[1] Petrus Fuxensis, è Franciscanorum familiâ, natus annos xxii ad cardinalatum evectus est à Benedicto XIII, qui Comites Fuxenses sibi adjungi cupiebat. Petrus Benedicti partes egregiè fovit, usque ad Concilium Constantiense. Bis venit in Aragoniam pacis causâ, ac demum schisma prolatum ab Ægidio de Munione omnino extinxit. Erat tunc Arelatensis Archiepiscopus et Vice-Legatus Avenionensis. Vid. *Gall. Christ.* et tom. xii Conc. col. 406 et seq. (*Edit. Paris.*)

quam Angelus de Corario, seu Gregorius XII, abdicaverat.

Neque eo contenti fuere; sed post eam abdicationem falsi Clementis, ejus cardinales, tanquam vacante sede, ad novum Pontificem eligendum locum Conclavis postulârunt, quo pro more conclusi, « nemine discrepante, per viam » Spiritûs sancti, reverendissimum in Christo » Patrem et Dominum Odonem de Columnâ, in » suâ obedientiâ nominatum Martinum V, quem » ipse Dominus Clemens.... ante suam cessio- » nem, tollendo sententias et processus contra » ipsum ratione schismatis latos et factos, habi- » litarat, de apostolicæ potestatis plenitudine, » usque ad summum Pontificium inclusivè, in » Romanum Pontificem... ac beati Petri succes- » sorem concorditer elegerunt (*Vid. tom.* XII » *Conc., col.* 408.). » Atque hujus electionis publicum instrumentum ab Alphonsi Regis Oratoribus Pontificio Legato statim est traditum.

Quid igitur? Nisi larva Pontificis Martinum V *habilitasset* ad pontificiam dignitatem; nisi loco cessisset; nisi umbratici Cardinales eumdem Martinum elegissent, non ei tota sua constabat auctoritas, ac decreta Constantiensia fluctuabant? Absit Sed tamen hæc omnia facta sunt, quòd Catholici spectarent, non solùm vera jura, titulorumque certam auctoritatem, sed etiam firmum et tutum consensionis effectum, ut infirmi nihil haberent quod jam mutire possent.

Quæ quidem cùm accepisset Martinus Pontifex, referente Rainaldo (Rain., *an.* 1429, *n.* 3.), *ingenti gaudio affectus est, datisque litteris, Legato Cardinali* plurimùm gratulatus; Ægidium Munionem Baleari episcopatu, Alphonsum verò Borgiam, quo suadente abdicaverat, Valentino archiepiscopatu donavit. Tantâ mercede eos honestavit, tantâque operâ, etiam profligato schismate, tamen ad muniendam pacem, inania etiam jura, inanesque titulos conquirebant.

Non ergo mirum, si eodem adhuc vigente schismate, Constantienses Patres Gregorio XII tanta permiserint; cùm pariter declararent, *hanc convocationem et auctorizationem* Gregorii admittendam esse, *quantùm ad ipsum spectare videretur* (*Vid. sup., cap. præced.*) *:* non quantùm ad Synodum, neque ex necessitate, sed ex *abundanti* esse, ut et Gregorii ejusque sequacium scrupulis caveretur, et sua interim sacrosanctæ Synodo constaret auctoritas.

CAPUT XXV.

De sessionibus XXII, XXVI, XXXV, quibus Aragonenses, Navarrici et Castellani suscepti sunt.

Eodem animo actum cum Aragonensibus aliisque Hispanis, qui rejecto Benedicto Sigismundi Imperatoris operâ, ex pacto Narbonensi [1] sessione XXII ac sequentibus, Constantiensi se Synodo conjunxerunt : quæ compositio Narbonensis, Constantiæ in sessione XX lecta et approbata est (*Vid. Conc. Const., sess.* XX. *col.* 178.); ac postea, præsentibus legatis Ferdinandi Regis Aragonum, sessio XXII celebratur (*Ibid., sess.* XXII. *col.* 192, 193.). Et statim quidem decretum editur consueto ritu : scilicet, *sacrosanctæ generalis Synodi* [2] *Constantiensis* nomine : mox, uti fœdere Narbonensi pactum erat, deposito titulo, datæ sunt eumdem Regem Aragonum, nomine *Cardinalium, aliorumque Prælatorum, Constantiæ in Christi nomine congregatorum* (*Vid. Conc. Const., sess.* XXII *col.* 195.), litteræ, quibus eum ejusque Prælatos Constantiam convocarent. Quo facto, Oratores Regis Aragonum, eos à quibus ipsi convocabantur, *Prælatos et cæteros Dominos* Constantiam convocabant : qui scilicet jam præsentes aderant, totoque orbe conscio, plus annum integrum conciliari potestate agebant, responsumque est statim à Patribus Constantiensibus : *Nos dictam convocationem acceptamus* (*Ibid., col.* 196.). Continuò, nec dimissis in Aragoniam aliasve provincias novæ convocationis litteris, nedum expectato responso, mutua facta conjunctio est; ac sancta Synodus multa decrevit, sub titulo consueto, *sacrosanctæ generalis Synodi Constantiensis in Spiritu sancto legitimè congregatæ :* ut unâ in sessione, si spectes titulos, Synodus ter sortem mutaverit [3].

[1] Sic in illo pacto statuitur, capit. I : « Quòd convocatio » fiat per Prælatos.... in dicto Concilio Constantiensi existentes, de Regibus et Principibus.... et Prælatis.... de » obedientiâ D. Benedicti...., et vice versâ : quòd præfati » domini reges et Principes obedientiæ D. Benedicti fa- » cient litteras convocatorias ad Prælatos..... de Concilio » Constantiensi....., vel per suos Ambassiatores. » Vid. col. 178. (*Edit. Paris.*)

[2] Vocabulum *generalis* abest ab eo decreto, saltem in excusis codicibus; neque tamen inde minùs est firma Bossuet argumentatio. Nam sacra Synodus titulum *generalis* deponit quidem, *condescendentiæ* causâ, ut aiebant, illum statim resumptura. Præterea observandum eamdem Synodum, sessione XIV, Procuratoris Gregorii XII admisisse convocationem ad Concilium generale, assumpto consueto suo titulo. Notanda verba exscribam : « Sacro- » sancta generalis Synodus Constantiensis..... convocatio- » nem, auctorizationem.... nomine illius Domini, qui in » suâ obedientiâ dicitur Gregorius XII nunc factas.... ad- » mittit. » Vid. col. 107. (*Edit. Paris.*)

[3] Nempe initio sessionis, col. 192, *sacrosancta Synodus*

Ac ne Aragonenses Antistites generali Synodo deesse putarentur, ibidem promulgatum est sacri Concilii decretum : ut regis Aragonum Oratores, non provinciarum delegatione, sed ipsius Synodi auctoritate sic agerent, atque in Synodo sententiam ferrent, ac si omnes earum partium repræsentarent Ecclesias; quæ non ex ecclesiasticâ disciplinâ, aut rei veritate, sed οἰκονομικῶς, ac pacis gratiâ, summâque indulgentiâ et condescensione facta esse, res ipsa clamat.

Eodem ritu modoque Legati Navarræ Regis (Caroli), sessione XXVI, ac Joannis Regis Castellæ et Legionis, sessione XXXV suscepti, utrâque sessione nova fit convocatio (*Vid. Conc. Const., sess.* XXVI *et* XXXV, *col.* 207 *et* 224.). Iterum Synodus œcumenicæ titulum deponit, statimque resumit; atque interim interjectæ sessiones œcumenicæ synodi titulo celebrantur; quæ res omnibus sessionibus, jam inde ab initio universalis Synodi nomen dignitatemque asserit. Nam ad ipsam quidem, quæ se ab initio pro universali gereret, omnes accurrunt, ipsa immota stat : atque illa suæ licèt conscia dignitatis, id infirmis tribuit, ut venerandum nomen, terque quaterque deponere videatur; sed ut majore semper consensione recipiat. An igitur toties, atque etiam in unâ, ut vidimus, XXII sessione, œcumenica esse et perstat, et desinit, et incipit? Neutiquam. Sed οἰκονομικῶς pacis atque infirmorum gratiâ, et nomen deponit, et rem tuetur. Et quemadmodum sacra Synodus, licèt in gratiam Castellanorum ultimò adventantium, sessione XXXV, nomen œcumenicæ tantisper deposuerit; tamen haud immeritò illud acceperat, et sessione XXVI, in quâ Navarrici, et XXII, in quâ Aragones accessêre. Sic, tametsi eum titulum in Aragonensium gratiam tantisper dimiserit, haud minore jure illum acceperat, et sessione XIV, accedente Gregorio, et ante eam sessionem, ab ipso convocationis et celebrationis initio.

CAPUT XXVI.

Ex ipsâ rerum serie antedicta confirmantur.

Quin ipse rerum tenor eam œconomiam probat, quam assertum imus. Neque enim aut Gregorius, ejusve seu Benedicti asseclæ, cùm ad Synodum accederent, id sibi vindicarunt, ut antè gesta velut ad incudem revocarent; aut ab iis postulatum, ut ea, tanquam essent infirma vel dubia, approbarent, rataque habere vellent; sed ea omnia, non aliter quàm ipsâ rerum serie et consecutione firmantur. Id ipsa in Benedictum gesta manifestant. Certè enim post susceptos, sessione XXII, Aragonenses, sessione XXIII adversùs Benedictum juridica *informatio* decernitur, idque sub œcumenicæ Synodi titulo, nihil expectatis Navarricis, prope diem, sessione scilicet XXVI, adventuris : quibus advenientibus, novâ licèt convocatione factâ, ac deposito tantisper Synodi œcumenicæ titulo, non tamen antè gesta iterantur; sed tenore suo causa procedit. Itaque, sessione XXIV, Benedicti *citatio* promulgatur : sessionibus XXIX et XXXIII declaratur contumacia : sessione XXX, subtracta Benedicto obedientia approbatur, aliaque multa fiunt maximi ad causam ponderis. Quæ omnia, Castellanis adventantibus, sessione XXXV, novâque Concilii convocatione promulgatâ, adeo non infirmantur, ut statim, sessione XXXVII, ultima et peremptoria adversùs Benedictum sententia pronuntietur : quæ tamen non valeret, nisi et informatio, et citatio, et contumaciæ declaratio antea valuissent. Certum igitur est, novis illis Synodi convocationibus, pacis studio ex indulgentiâ factis, nihil ipsius Synodi auctoritatem infringi; idque agnitum ab iis etiam qui eas fieri postulassent.

Quòd si respondetur, valuisse illa quidem, sed tamen ex consensu tacito Navarricorum, aut etiam Castellanorum, qui ultimo loco advenerint; quanquam id absurdum est, tamen ad rem nostram sufficit. Sic enim omnino constat quæcumque ab initio à Joannis XXIII obedientiâ gesta, ea, advenientibus reliquis obedientiis, ipsâ conjunctione ac rerum prosecutione valuisse. Neque enim retractatum quidquam de rebus antea, atque ab initio ipso, in Synodo gestis; neque magis de sessione VIII actum est, ubi damnatus Viclefus, ante susceptum Gregorium, aut de sessione XV, ubi damnatus Hussus, proscriptaque propositio Joannis Parvi de cæde tyrannorum, ante Hispanos adunatos, quàm de IV et V sessionibus, ubi Conciliorum supra Pontificem declarata est potestas. Nihil, inquam, de iis actum, nihil retractatum fuit; sed ipsâ conjunctione membrorum Ecclesiæ, hæc atque illa decreta æquè firmata sunt.

Neque objicias, ideo constitisse facta adversùs Viclefum Hussumque decreta, quòd Bulla *Inter cunctas*, quâ hæc decreta firmantur, omnibus obedientiis adunatis, sacro approbante Concilio, sit edita. Hoc enim ipsum est, quo vel maximè vicimus, cùm demonstratum fuerit

Constantiensis appellatur : deinde, col. 193, *litteras* dat *convocatorias* ad Regem Aragonum sub nomine *Cardinalium et Prælatorum in Constantiâ congregatorum* : denique, col. 196, condit decreta, resumpto suo titulo, *sacrosancta generalis Synodus, etc.* (*Edit. Paris.*)

(*Vid. sup., cap.* XXII.) Viclefi et Hussi propositiones ita referri in Bullâ *Inter cunctas*, non ut quæ tunc à Synodo generali damnentur; sed ut quæ jam antea à Synodo generali, Constantiensi scilicet, quod universalem Ecclesiam repræsentaret, damnatæ atque proscriptæ sint: quod cùm approbarint Gregoriani atque Hispani Præsules, nihil aliud egerunt, quàm ut sessiones, ipsis quoque absentibus, celebratas, ut veri œcumenici Concilii sessiones et acta approbarent.

Non ergo ab illis requirendum fuit, ut sessionum IV et V decreta expressè approbarent, cùm præsertim ea essent, quibus universa Synodi acta, et ante adunatas, et post adunatas obedientias niterentur. Hoc fundamento nixi Hispani, cum reliquâ Synodo Benedictum suum deponebant; quem usque adeo pro vero certoque habebant Pontifice, ut Synodo declararent, non posse ullum à se pro Pontifice agnosci, nisi Benedicto mortuo, vel renuntiante, vel deposito canonicè (*Vid. Capitul. Narbon*, *cap.* III. *sess.* XX. *col.* 179). Ergo eum à Synodo deponi, ejus sententias, ejus anathemata solvi postulabant, atque ita ex decretis sessionum IV et V ipsum Pontificem, à se verum habitum, Synodo submittebant (*Ibid., cap.* IV. *col.* 180.).

Neque alio ex fonte illa repetita toties de reformatione decreta manarunt. Neque enim eam in capite et membris fieri, una Joannis XXIII obedientia; verùm id vehementissimè, et Gregoriani sessione XIV, et Hispani Benedicti asseclæ sessionibus XX et XXII, postulabant. Denique quoties aliqua Ecclesiæ pars Constantiensi se Synodo adjungeret, toties inculcatum, ut in capite et membris fieret reformatio; idque sacræ Synodi auctoritate, quæ proinde caput suum suâ potestate suisque decretis comprehensura esset.

Huc spectant ea decreta, quæ omnibus obedientiis adunatis, unanimi consensu sunt promulgata. Unanimi consensu tres obedientiæ unitæ protulerunt caput illud, *Frequens* (*Vid. Conc. Const.*, *sess.* XXXIX. *col.* 238.), aliaque capita, ubi futuris quoque certis Pontificibus legem dictam demonstravimus. Unanimi consensu, à Papâ eligendo, unà cum Concilio, reformationem etiam in capite faciendam decreverunt; neque, antequàm fieret, Synodum dissolvendam (*Ibid*, *sess.* XL. *col.* 243). Unanimi consensu compegerunt octodecim illos reformationis articulos, quibus Curiam Romanam, utì prædiximus, coercitam volebant; quæ omnia demonstravimus (*Vid. sup., cap.* XVI, XVII, XVIII.), non nisi ex iis decretis manare potuisse, quæ Concilio Pontificem subjicerent; nihil ut à totâ Synodo magis stabilitum inculcatumque fuerit; certumque omnino sit, Patres Constantienses, quotquot sunt, qui diversis temporibus sacro se conventui adjunxerant, omnes in omnibus, ut communione, ita sententiâ et doctrinâ convenisse.

Et certè, si à Concilio Constantiensi, sessionibus IV et V, prolata doctrina, ferè hæretica est, ut Bellarminus (BELLAR., *de Conc auct lib.* II. *cap.* XVII.); si schismatica saltem, aut periculosa, ut quidam alii haud minùs inconsideratè jactant; favebant hæresi, favebant schismati, quotquot supervenerunt, quotquot adhæserunt, quotquot communicaverunt, longè magis, quotquot consentanea decreverunt, ac tali fundamento nixi sunt; atque omnes obedientiæ totaque Ecclesia eâ communione et consensione commaculata, hanc labem eluere nullâ ratione queat. Martinus quoque V ipse schismaticorum non modò communicator, sed etiam approbator, Romanam eâ labe conspurcavit Ecclesiam; quippe qui schismaticos, et suum, Petrique, si censoribus nostris creditur, primatum evertentes, non modò consortes habuerit, cùm esset Cardinalis, sed etiam postea ad ipsam Petri sedem capessendam auctores secutus, eosque jam Pontifex suâ charitate complexus, insuper editâ Bullâ *Inter cunctas*, tribus jam obedientiis adunatis, eorum cœtum tam perspicuè ac toties, ab ipsis quoque initiis, Concilii œcumenici nomine celebrandum putavit.

CAPUT XXVII.

Antiquæ Ecclesiæ exemplis Concilii Constantiensis œconomia asseritur.

Jam ad eam, quam tuemur, Concilii Constantiensis œconomiam atque indulgentiam asserendam, ex ipsâ antiquitate exempla prodeant. Primùm Episcopi Africani, ductore potissimùm Augustino, maximo illo post Apostolos charitatis et auctoritatis ecclesiasticæ assertore. Hi ergo cum Donatistis schismaticis toties victis, toties ab Ecclesiâ et Imperio condemnatis, quasi æquo jure disceptant; nec verentur de catholicæ Ecclesiæ causâ, sub Marcellino Comite iterum litigare (*tom.* II. *Conc.*, *col.* 1352; *Gest. primæ Coll. Carth.; Vid. inter* AUG. *ep.* CXXVIII; *tom.* II. *col.* 377 *et seq.*), hâc quoque ultro conditione oblatâ: « Veritate confisi illo nos vinculo conditionis obstringimus, ut si nobis ii cum quibus agimus demonstrare potuerint..... subitò ecclesiam Christi, nescio quorum, quos isti accusant, peccatorum periisse contagio, et

» in solâ remansisse parte Donati: si hoc, ut » dictum est, demonstrare potuerint, nullos » apud eos honores Episcopalis muneris requi» remus, sed eorum sequemur pro solâ æternâ » salute consilium, quibus tanti gratiam benefi» cii pro cognitâ veritate debebimus. » An cunctabundi, an dubii, an catholicæ Ecclesiæ ejusque auctoritatis incerti, qui eam tot tantisque documentis non modò certam, sed etiam perspicuam demonstrabant? Absit. Verùm id agunt, « ut, si fieri potest, corda hominum vel infirma, » vel dura, pia charitas aut sanet aut edomet » (*tom.* II. *Conc. in append.*, *col.* 1353; *apud* » AUG., *col.* 379.). » Advertatur illud, *vel infirma, vel dura;* ut nec ipsa pertinacia duros animos ab Ecclesiæ indulgentissimâ charitate posset excludere. Pergunt: Si victores ipsi fuerint, pervicerintque adversùs Donatistas, Ecclesiam non periisse, « sic ejus, inquiunt (*Ibid.*, » *col.* 1352; *et ap.* AUG., *col.* 378.), teneant » unitatem, ut non solùm viam salutis inveniant, » sed ne honorem episcopatûs amittant. » Hinc illa conditio, ut in quâlibet civitate catholicus ac Donatista Episcopus, utrique pari jure, servato episcopatu, *vicissim sedeant eminentiùs;* aut si populi christiani episcopalis dignitatis studio hoc refugiant, « utrique, inquiunt, de medio sece» damus [1], et Ecclesiis...... in unitate pacificâ » constitutis......, singuli constituantur Episco» pi. » Sic victi victoresque æquè loco cedebant, potioremque volebant esse Donatistarum conditionem, à quibus victoribus nihil sibi honoris reservari postulabant. An obliti Ecclesiæ majestatem? Nullo modo; sed charitate et humilitate victi, reducendis schismaticis, contra ecclesiasticam disciplinam, talia indulgebant. « Quid » enim, inquiunt (*tom.* II. *Conc. in append.*, » *col.* 1352; *et ap.* AUG., *col.* 378.), dubitemus » Redemptori nostro sacrificium istius humili» tatis offerre? An verò ille de cœlis in humana » membra descendit..... et nos, ne ejus membra » crudeli divisione lanientur, de cathedris de» scendere formidamus? Cùm ergo hanc œconomiam erga perditissimos schismaticos pacis studium suaserit, an vererentur Constantienses Patres, de sublimi veluti solio œcumenici Concilii tantisper videri descendere, et cum fratribus æquo jure disceptare, ut eos ab schismate revocarent, in quo plerique non malo animo, sed infirmæ conscientiæ scrupulis permanere videbantur?

Quid Cyrillus Alexandrinus? Nonne ille conscripserat adversùs Nestorianam perfidiam duodecim illos Anathematismos maximè theologicos atque veridicos, à Sede apostolicâ atque œcumenicâ Ephesinâ Synodo aliquatenus comprobatos? Nonne illos Theodoretus, jussu Joannis Antiocheni, et omnium Orientalis Diœceseos Episcoporum, omni execratione prosecutus erat? Nonne Orientalis Synodus eosdem Anathematismos ut hæreticos proscripsit, Cyrillum et Memnonem sacræ Synodi duces episcopatu dejecit, totam œcumenicam Ephesinam Synodum anathemate condemnavit? Quid postea? Facta pax est: quasi æquo utrinque jure, rebusque integris, nullâ Anathematis morum beati Cyrilli, nullâ Orientalis schismaticæ Synodi, nullâ etiam, ut paria omnia esse viderentur, Synodi Ephesinæ œcumenicæ mentione factâ (*Vid. in act. ante et post Syn. Eph.*, *tom.* III. *Conc. Anath.;* CYRILL., *col.* 408; *Ejusd. ep. ad* JOAN ANTIOCH. Lætentur cœli, *col.* 1105: *et int. op.* CYRILL. *edit. Par.; Anath.*, *tom.* V. *part.* II; *int. ep. p.* 76, 104.); idque tantùm actum, ut iis omnibus prætermissis, vera fides, et Ecclesiarum facta adunatio firmaretur. An igitur aut Orientalis Synodus stetit, aut Anathematismi pro hæreticis habiti, vel Synodi Ephesinæ catholica definitio concussa est? Imò hâc indulgentiâ vel condescensione firmata: retulitque id in illo dissidio pars sanior et potior, non solùm ut veritate, sed etiam ut charitate vinceret.

Neque illud omittendum, quod à Magno Gregorio Papâ per mirificam indulgentiam Reginæ Longobardorum Theodelindæ concessum est (GREG. MAG., *indict.* XII. *lib.* IV. *al lib.* III. *epist* II. *ad* CONST., *ep. Mediol.*). Ea nempe cùm quintæ Synodi occasione, se ab Ecclesiâ abrupisset, ita ei Gregorius satisfieri voluit, ut laudatis tantùm quatuor primis Synodis, quibus summa fidei continetur, quinta Synodus ac trium Capitulorum damnatio, ut minùs necessaria, taceretur; neque propterea quintæ Synodi, à se toties comprobatæ, auctoritatem infregit.[1]

Quo sanctorum Patrum spiritu acta sacra Constantiensis Synodus, suî tantisper oblita, sed recordata pacis, suam auctoritatem et omittit et firmat; seque verè probat œcumenicam Sy-

[1] Rem narrat Augustinus his verbis: « In Concilio penè » trecentorum Episcoporum sic placuit omnibus.... Duo » ibi vix inventi sunt, quibus displiceret: unus annosus » senex, qui hoc etiam dicere liberiùs ausus est, alter » voluntatem suam tacito vultu significavit. Sed postea» quam illum senem liberiùs hoc dicentem obruit omnium » fraterna correptio, illo mutante sententiam, vultum » etiam ille mutavit. » De gest. cum Emer. n. 6; tom. IX. col. 629. (*Edit. Paris.*)

nodum in Spiritu sancto legitimè congregatam, dum spiritu charitatis animata nihil prætermittit, quo Hispanicos fastus delinire, aut duritiem frangere, aut infirmas conscientias tranquillare possit.

CAPUT XXVIII.

Objectio ex defectu confirmationis petita dissolvitur.

At enim, inquiunt, utcumque in unam eamdemque sententiam omnes obedientiæ concurrerint, non tamen valent Synodi œcumenicæ nomine, nisi ea quæ Martinus V prolato decreto expressè approbavit, confirmavitque. At sessiones IV et V Martinus V non expressè probavit prolato decreto; neque enim in Bullâ *Inter cunctas* eas sessiones confirmavit, sed tantùm quæ adversùs Viclefum Hussumque gesta essent; et in ultimâ sessione Concilii declaravit, non à se omnia comprobari, sed tantùm ea quæ in materiâ fidei *conciliariter* gesta essent (*Concil. Const., sess.* XLV. *col.* 258.) : quo nomine sessionum IV et V decreta comprehendi negant. Denique non edidit generalem confirmationem Synodi, tametsi id ipsa Synodus postulasset. Hæc Turrecremata, hæc Bellarminus, hæc omnes alii jactant, in eoque vim maximam causæ reponunt. Nos prolatis gestis nullo negotio dissolvimus.

Ac primùm testamur, nihil à nobis refugi confirmationis apostolicæ nomen ac vim; neque existimamus Romanos Pontifices, cùm Synodos œcumenicas legitimè habitas confirmant, superiorem in eas exercere potestatem. Neque enim Romani Pontifices, Conciliorum tantùm, sed etiam antecessorum suorum passim decreta confirmant; neque tamen iis superiores se præbent, atque ut à Pontificibus Concilia, sic à Conciliis Pontificum decreta confirmari in actis ecclesiasticis ubique legeris. Nec immeritò : confirmare enim, ecclesiastico stylo, consentire est, et consentiendo firmare. Quippe ecclesiastica gesta atque decreta, ipsa unitas firmat, rerumque confirmatio est, ipsa testificatio unitatis, quæ nos suo loco diligentiùs, ut par est, exequemur (*inf., lib.* VIII. *cap.* II *et seq.*).

Verùm ad testificationem unitatis atque consensionis, adeoque confirmationis, non profectò necesse est ut expressa diplomata de confirmando prodeant. Martinum V vidimus (*sup., pass. et in Diss. præv. n.* 40.), cùm Otho Cardinalis esset, omnium quæque Pisis, quæque Constantiæ gesta essent, jam inde ab initio fuisse participem; et Pontificem factum, nihil eorum, quæ in Synodo gesserat, retractasse; imò, totâ Synodo approbante, easdem sessiones Concilii œcumenici nomine honestasse. Neque necesse erat, ut post semel assertam, primis quoque sessionibus, Synodi generalis auctoritatem, sessionum IV et V decreta expressè approbaret. Satis approbabat, qui decernentibus præsens communicabat, eorumque conventum pro œcumenico Concilio agnoscebat. Satis approbabat, qui Joanni XXIII, ex his sanè decretis, rite deposito, sufflci se patiebatur. Satis approbabat, qui caput *Frequens*, ex earum sessionum auctoritate valiturum et exequendum putabat. Satis approbabat, qui in Bullâ *Inter cunctas*, et exscripserat, et exequendas mandaverat adscriptas à sacrâ Synodo articulo XLI Viclefiano censuras, quæ ad sessionum IV et V decreta necessariò referrentur. Satis denique anteacta approbabat, qui eorum auctoritate omnibus præerat. Quin ipsum interesse, ipsum communicare, probare est : et nisi antiquitatem omnem, totamque vim canonum penitus ignoramus, Romani Pontificis, præsentis maximè, atque insuper collaudantis ipsa communicatio; validissima auctoritas atque approbatio est. Quare nec verum est, quod asserunt (*Doct. Lovan., p.* 70.), post electum Martinum, sacram Synodum ab eo petiisse confirmationem decretorum suorum, more consueto. Hoc enim in gestis nusquam apparet, neque sessionum VIII et XV contra Viclefum et Hussum prolata decreta, peculiari Pontificis decretali eguissent, nisi decuisset, quæ adversùs Viclefianos et Hussitas canonicè constituta essent, ad Ordinarios exequenda transmitti. Unde damnatio propositionis : *Quilibet tyrannus*, de cædendis tyrannis, Decretali inserta non est, eo quòd non eodem ritu exequenda videretur; neque eo minùs valet.

Quod autem ipse Martinus, sessione ultimâ, jamque dimissis Patribus, declaravit, *in materiis fidei* à se probari ea quæ *conciliariter conclusa essent* (*sess.* XLV. *col.* 258.); id neque petente Synodo, neque ad cujusquam instantiam, sed occasione Polonorum, obiter atque aliud agendo dictum, gesta ipsa testantur. Supplicabant Poloni quemdam librum, ut ferebant, « ritè damnatum tanquam hæreticum, per deputatos » fidei, ac etiam per omnes Nationes Concilii, ac » per collegium Cardinalium conclusum......, in » sessione publicâ, per sacrum Concilium damnari, seu publicè damnatum pronuntiari » His Papa respondet, « quòd omnia et singula » determinata, conclusa et decreta in materiis » fidei per præsens Concilium CONCILIARITER, » tenere et inviolabiliter observare volebat......;

» ipsaque sic CONCILIARITER facta approbat » et ratificat, et non aliter, et alio modo. » Quare confirmatio à nullo petita, neque quo loco res erant, necessaria videbatur; et cùm Martinus declaravit, *in materiis fidei* quid probaret (*Vid. cap. seq.*), respondebat profectò ad Polonorum propositum, qui, de fide quærentes, responsum de fide retulerunt. Cæterùm satis constat, non hinc tantùm petendam esse Synodi approbationem; alioquin cùm hìc Martinus signanter addiderit: *de materiis fidei id à se esse dictum*, reliqua improbata manerent, suaque Joanni XXIII, Gregorio XII, Benedicto XIII, constaret auctoritas: quin ipse Martinus suam electionem infirmaret; cùm profectò quæ circa illa gesta sunt, *ad fidei materias* non pertinere constet. Stat ergo Concilii certa confirmatio, ipsâ executione, ipsâ consensione, imò ipsâ Papæ præsentiâ; valerentque ea quæcumque *conciliariter* gesta essent, tametsi Poloni nihil rogassent, ac Martinus non eam vocem edidisset.

CAPUT XXIX.

An sessionem IV et V decreta iis accenseri debeant, quæ Martinus V, ut *conciliariter* facta, confirmavit.

Ne quis tamen scrupulus superesse possit, addimus decreta ea sessionum IV et V de quibus agimus, et ad fidem pertinere, et *conciliariter* facta esse.

Ad fidem quidem pertinent, quæ pertinent ad interpretationem divini Juris, et ad traditam immediatè à Christo Petri successoribus, atque Episcopis in Concilio generali sedentibus, potestatem; neque Bellarminus aut alii diffitentur[1].

Quòd autem *conciliariter* facta sint, constat, cùm in publicâ sessione, imò in duabus publicis sessionibus, prolata sint, ut vidimus (*sup., cap.* II.).

Et quidem adversarii vocem hanc, *conciliariter*, planissimam ac simplicissimam, per vim manifestam ad vana et aliena detorquent: nec tamen in unum convenire potuerunt. Sic nempè Bellarminus ludit (BELL., *lib.* II. *de Conc. auct. cap.* XIX.), *conciliariter* factum dici quod more Conciliorum, maturâ deliberatione factum esset; quasi Martinus V Constantiensis Concilii primis sessionibus, quarum ipse pars fuerat, indiligentiam exprobrare vellet. Alii vanum commentum aspernati, *conciliariter* gestum dicunt, adunatis obedientiis gestum; neque aliud quidquam à Martino probatum. Quasi verò in Viclefum et Hussum et in Joannem Parvum gesta reprobentur, quæ ante adunatas obedientias gesta sint.

Sed profectò nos ludunt: Martinus enim *conciliariter* gesta memorabat, vulgari et populari sensu, quem Poloni et omnes intelligerent, et ipsa rerum ostendit series. Nempe ad Polonorum respondet propositum. Illi namque petebant, quem librum « à fidei deputatis, ac » per omnes Nationes, ac per Cardinales con- » demnatum dicerent, eum in sessione publicâ » per sacrum Concilium condemnari, vel con- » demnatum pronuntiari; » tanquam confecta res, suâ tantùm quâdam, ut ita dicam, formula vestienda remaneret. Quæ Martinus refutabat, à se pro *conclusis, decretis, determinatisque* haberi dicens, quæ *conciliariter*, et in sessione publicâ decreta fuissent; non ea perinde, quæ per congregationes, seu per Nationes, atque deputatos, vel etiam per Cardinales fuissent examinata: hæc enim tractata tantùm, digesta, expolita, et quodam modo præparata; non autem decreta, conclusa, determinataque fuisse, aut solemniter et *conciliariter* judicata et per se perspicuum est et gestis consentaneum.

CAPUT XXX.

Bellarmini sensus exploditur: an sessionum IV et V decreta sine examine debito processerint.

Nec piget hìc viri doctissimi Cardinalis Bellarmini Patrum Constantiensium levitatem et inconsiderantiam incusantis memorare verba, quæ sic habent (BELL., *loc. sup. cit.*): « Martinus V » disertè dixit se confirmare ea tantùm decreta » de fide, quæ facta erant CONCILIARITER, id est » more aliorum Conciliorum, re diligenter exa- » minatâ; constat autem hoc decretum sine ullo » examine factum à Concilio Constantiensi. » Hæc Bellarminus, cui suo more accinunt alii (*Doct. Lov., pag.* 73. *ex Mald.*), exscriptis Bellarmini verbis, atque sententiis; et addunt, « Patres Constantienses non commisisse rem illam » priùs examinandam, sicut commiserunt alias » materias et quæstiones, circa doctrinam Vi- » clefi et Hussi, priusquam ad determinationes » procederent. » Atque hæc, si Deo placet, Concilii decreta, duabus continuis sessionibus repetita, tam destinatò facta, tam fundamenti loco posita, tantâque omnium consensione munita et inculcata, rebus annumerant, quæ in Concilio *obiter pertractatæ fuerant*.

Tria reponimus: primum illud; post rem à Synodo, expresso canone ac peculiari decreto

[1] Diffitetur Schelstratus. Vid. *Diss. Antuerp.* cap. III. p. 71; et Diss. III advers. Maimb. cap. III. pag. 177 et seq. Verùm hunc, non tam dissertatorem quàm vitilitigatorem, à nobis hic confutari non est necesse, cùm præsertim BOSSUET hanc ita quæstionem tractet, ut nullis tenebris obscurari possit. (*Edit. Paris.*)

definitam, periculosissimo exemplo revocari in dubium, an de eâ rectè et maturè sit deliberatum; atque hinc aperiri viam ad omnes canones, decretales omnes, omnia Concilia subvertenda.

Alterum; quòd in istâ quæstione Polonorum, nihil de examine agebatur; illi enim affirmabant omnia examina præcessisse. At Martinus ideo tantùm approbationem negabat suam, quòd res *conciliariter*, atque in publicâ sessione conclusa non esset.

Tertium, idque vel maximum; cæteræ fidei quæstiones, puta Viclefi et Hussi, quæ à Concilio certis deputatis examinandæ sunt commissæ, infinitæ erant. Occurrebant enim se horum hæreticorum variæ et perplexæ propositiones, et omnigenum errorum monstra. Neque tantùm Viclefi libri, et doctrina exitiabilis; sed etiam auctoris damnanda erat memoria, exhumandi cineres, scrutandi sectatores longè latèque diffusi, et occulti ulceris persecandi sinus. Tum Hussus ipse præsens confutandus, convincendus, ejusque discipulus Hieronymus Pragensis: horum artificum comprimendi lubrici lapsus, dolique retegendi. At in sessionibus IV et V simplex juris quæstio, ardua illa quidem; sed quæ ubique terrarum, in Galliâ præsertim, ad vivum resecta, et innumeris libris, decretis, litteris, conventibus Theologorum, Canonistarum, Universitatum, Antistitum eliquata, elucidata, certique fundamenti loco posita erat, anteaquam Patres Constantiam convenirent. Neque verò opus erat post tot ac tantos, ante Pisanum, et in ipso Pisano Concilio, tractatus habitos, novis disputationibus tempus terere, cùm extrema omnia imminerent; sed explorata, et jam in Pisanâ Synodo aperta remedia expedire oportebat. Nihil ergo leviter, nihil præcipitanter actum: tantùm opportuna, imò verò necessaria, rebus in summum discrimen adductis, adhibita celeritas.

Quin etiam Constantiæ Petrus de Alliaco Cardinalis, Episcopus Cameracensis, sancti conventûs lumen, et in dogmatibus explicandis omnium facilè princeps, in eo libro, quem vigente Concilio, *de auctoritate Ecclesiæ* scripsit, memorat quæstionem de stabiliendâ Concilii auctoritate sæpe tractatam, *specialiter in hujus Concilii initio* (PET. ALLIAC., *de Eccles. Conc. et R. P. ant. Procem. ap. t.* II GERS., *col.* 926 *et seq.*), extantque eâ de re Joannis Gersonis sermones coram Synodo habiti (GERS, *serm. tom.* II. *col.* 201 *et seq.*), qui sessionibus IV et V præluxerunt Atque omnino ista tractabant, ut in quibus non aliqua pars, sed ipsa summa Concilii collocata esset. Neque necesse erat ad ea explicanda deputatos nominari, ad quæ per sese Patres omnes à toto decennio, maximè verò in ipsâ Synodo, attenti arrectique essent; nihil ut unquam fuerit vel doctrinâ elimatius, vel auctoritate firmius, quàm id quod hoc de negotio à sacrâ Synodo constitutum fuit.

CAPUT XXXI.

An illa formula, *sacro approbante Concilio*, Papam Concilio superiorem probet.

Permulti adversariorum magnam in eo vim faciunt, quod posteaquam electus est Martinus V, reformationis decreta sub ejus nomine sunt edita. Nec jam edictum, ut antea *sacrosancta Synodus;* sed, *Martinus, sacro approbante Concilio.* Non ergo jam in Concilio, sed in Pontifice « suprema potestas; neque Concilium censuit se esse supra Papam, extra casum schismatis, quo plures se pro Pontifice gerunt: aliàs non erat ratio mutandi formam decretorum de reformatione (*Doct. Lovan.*, *p.* 71. *disq. p.* 30.). » Ex quo inferunt Papam unum esse qui statuat; vim decernendi in eo esse totam; Patres consiliariorum, non judicum loco esse.

At hæc omnia vana sunt; primùm enim mutatæ formulæ ratio manifesta est, quòd ab aliquot sæculis, Papâ quidem præsente, conciliaria decreta sub ejus nomine pronuntiari solerent, *sacro approbante Concilio, sacri approbatione Concilii*, *sacro approbante et consentiente Concilio:* quæ nihil officere suæ auctoritati Constantiensis Synodus intelligebat.

Sanè ostendimus (*sup., lib.* IV. *cap* VIII.), quantùm illa differrent, *sacro præsente Concilio*, et, *sacro approbante et consentiente Concilio.* Quid autem sit approbare, quantaque sit in eo auctoritas, ipsi Pontifices attestantur, cùm ipsâ *approbandi* voce confirmant decreta. Vel ipsum Martinum V audiamus, de Concilii Constantiensis decretis hæc edicentem; quòd *omnia conciliariter facta approbat et ratificat* (*sess.* XLV. *col.* 258.), quæ profectò adversarii ad veram auctoritatem pertinere contendunt. Ita cùm dicitur: *Martinus, sacro approbante Concilio*, Martini decreta verâ auctoritate firmantur; seseque mutuò firmant Pontifex auctor, et Synodus approbans; quòd ex eâ conjunctione capitis atque membrorum, ut sæpe dicemus (*Vid. lib.* VIII.), illud invictum Ecclesiæ catholicæ robur exsurgat.

Fuit autem quæsitum in Constantiensi Synodo, ante Papæ electionem, eo electo, quâ formulâ uterentur; an illâ recentiore, quam diximus;

an eâ quæ in antiquis passim Conciliis visitur : *Sancta Synodus, etc.* Alliacensis Cardinalis scripto etiam edito docuit (ALLIAC., *loc. jam cit. part.* III. *c.* II. *col* 952.), seque et Theologos ita existimare, antiquiorem illam formulam : *Placuit sacro Concilio; sancta Synodus statuit, convenientiorem esse, et theologiæ magis consonam;* quippe quæ magis congruat formæ illi apostolicæ : *Visum est Spiritui sancto et nobis* (*Act.*, XV. 28) : cæterùm secundam formulam, *sacro approbante Concilio, convenientem* quoque esse; cùm eâ sufficienter exprimatur certissima ratio, quâ judicanti decernentique Pontifici, Patres conjudicent atque condecernant.

Atque ita intellexisse Constantienses Patres gesta declarant. Sic enim in XLIII sessione, Papâ jam electo ac præsidente, legimus : « Pro cujus » sessionis introductione, reverendissimus pater » Dominus Guillermus Cardinalis..... nonnulla » decreta sive statuta per Dominum nostrum Pa- » pam, ac Synodum facta[1] publicè perlegit sub » his verbis (*sess.* XLIII. *col.* 253, 254.); » subditque decreta multa in hanc formam edita : *Martinus Episcopus, servus servorum Dei, sacro approbante Concilio;* quo liquidò demonstratur, decreta in eam formam edita, haud minùs communi Pontificis atque Concilii auctoritate esse facta.

Neque illa posterioris ævi efficiebat formula, ut Patrum sententiæ minùs requirerentur. Eadem enim Synodus Constantiensis, Joanne XXIII præsidente, sic incipit : « Sanctissimus Dominus » noster Papa, sacro approbante Concilio, statuit » sessionem tenendam die veneris 16 hujus men- » sis (*Ant. sess.* I. *col.* 10.). » Hanc ordo agendorum, *sacro approbante Concilio,* designatur, lectâque schedulâ cujus verbis ipsa Bulla convocationis descripta erat, aliisque decretis nomine jussuque Papæ editis; « D. Cardinalis Floren- » tinus altâ et intelligibili voce interrogans, sci- » scitatus est, utrùm omnia et singula in supra- » dictâ schedulâ contenta, ipsi sacræ Synodo » placerent? Ad cujus interrogationem omnes » et singuli Prælati.... concorditer.... responde- » runt, Placet (*sess.* I. *col.* 13, 14, 15.) : » quâ responsione factum ratumque intelligitur conciliare decretum.

In ipsâ etiam Concilii Ferrariensis, postea Florentini, inchoatione solemni, lectum Eugenii Papæ decretum : quo lecto, gesta sic habent (*Decr. Pap. ante sess.* I *Conc. Ferr., tom.* XIII. *col.* 22, 23.) : « Surrexit quidam ex parte Ita- » lorum, et interrogavit Cardinales, et Archi- » episcopos, et Episcopos et Clericos omnes, » dicens : Recipitisne hæc, quæ scripta et lecta » sunt hodie coram vobis? at illi responderunt : » Recipimus et approbamus. Tunc interrogave- » runt et Græci suos Præsules, similiter et reli- » quos omnes iisdem verbis; et illi responderunt: » Recipimus et approbamus; et scripta fuit ap- » probatio utriusque partis, et indictum Con- » cilium et sessionum celebratio in urbe Ferra- » ria. » En quid sit Concilii auctoritate edita probatio; en ut Synodus non tantùm Pontificis decreto, sed etiam sanctæ Synodi approbatione formetur et constet; quæ ratio ad cætera quoque decernenda spectat.

Quantùm autem ea formula cum Episcoporum auctoritate constet, ex Synodis etiam provincialibus discere est. Nam sæculis postremis, initio ducto, ni fallor, ab anno 1314, in Senonensi Concilio, decreta conciliaria persæpe in eam formam eduntur : *Nos* (N) *Metropolitanus, sacro approbante Concilio* (*Conc. Paris., t.* XI. *col.* 1602.). Ergone Coepiscopi Metropolitano consiliarii tantùm, non judices et assessores assistunt, non decernunt, non statuunt? Absurdum et inauditum; ac profectò stare Patrum sententiam, etiam Archiepiscopo reclamante, nemo negat. Nihil ergo interest, Synodine an Pontificis nomine, approbante Concilio, sententia proferatur; cùm in utrâque formulâ, unà cum Pontifice Patres quoque statuant, decernant, judicent, stetque sententia communibus suffragiis.

Vel particulares Synodos audiamus, quæ, præsente Romano Pontifice, antiquis temporibus Romæ sunt habitæ. Ubique inveniemus Episcopos, Papâ quidem auctore, sed tamen cum ipso judicare, statuere, decernere, definire : idque in decretis, id in subscriptionibus positum. Cujus rei exempla plura suo loco afferemus (*inf., lib.* VIII.) : cætera innumerabilia lectoris diligentiæ relinquemus. Adeo Episcopi ubique sunt judices, etiam præsente, præsidente, præeunte Pontifice; ac si in particularibus quoque Synodis, quantò magis in generalibus, quibus ipsa catholica omnium fidelium mater repræsentetur Ecclesia.

CAPUT XXXII.

Prædicta responsa de dubio Pontifice, etsi valeant, non tamen adversarios expeditos esse, ac Parisiensium ex Constantiensi canone vigere sententiam.

Hæc igitur, quæ hactenus de Concilii Constantiensis intelligentiâ et auctoritate diximus, vera

[1] Statuta per Dominum Papam et Synodum facta fuisse legimus etiam sessione XLII, quæ prima celebrata est Martino V præsidente. (*Edit. Paris.*)

et sancta sunt; nec nisi per manifesta ludibria eludi potuisse claruit. Addamus tamen ad cumulum: quantumlibet ea quæ adversarii congerunt valere fingantur, nec sic expeditos esse à Constantiensium canonum auctoritate summâ. Utcumque enim adversùs indubitatos Pontifices infirma habeatur Conciliorum generalium auctoritas, certè valet (et hoc adhuc superest contra cavillationes omnes) auctoritas ea, quâ dubios Pontifices coercere possit. Alioqui contendentium et in schismate obstinato animo perseverantium contumacia, malum esset inextricabile, ad quod propellendum Ecclesiæ imbecillæ nullum præsidium Christus relinquere potuerit; aut, quod est absurdius, nec ipse voluerit. Redit ergo quæstio, quâ potestate instructa Synodus schismaticos Pontifices cogat in ordinem.

Certè Constantiensis Synodus, quam eâ potestate efficacissimè summoque Ecclesiæ bono usam esse constat, id fundamenti loco ponit: *Potestatem habere se immediatè à Christo;* quippe quæ *in ejus Spriritu legitimè congregata universalem Ecclesiam repræsentet;* alioquin qui Concilio obtemperassent, non Deo, sed hominibus paruissent.

Atqui hoc semel posito, quod sine præfractâ audaciâ negari non potest, cætera omnia convalescunt. Cùm enim nulla sit à Christo propriè ad schisma tollendum Ecclesiæ catholicæ ac Synodo generali eam repræsentanti attributa potestas, non aliunde in schismate constare poterit, nisi ex eo quòd sit tradita, ubi necessitas requisierit, quod unum Parisienses nostri postulant.

Hìc ergo adversarii oppidò conturbantur. P. Thyrsus Gonzalez eò redactus est, ut contra ducentos Patres in Constantiensi Concilio infandi schismatis extinctores, palam negare audeat Concilium generale *eam potestatem habere immediatè à Christo:* nec aliam videt apertam sibi januam, nisi id, quo solo schisma extinctum sit et extingui possit, illud Ecclesiæ detrahatur. Reverendissimi Patris verba pensanda sunt: « Concilium non habet eam potestatem immediatè à Christo, in eo sensu, in quo Papa certus immediatè à Christo jurisdictionem in totam Ecclesiam, et sacerdos habet potestatem ad consecrandum, et Episcopus ad confirmandum et ordinandum (GONZAL., *Disp.* XIII. *sect.* VI. § V. *n.* 2. *p.* 682.). » *Non eo,* inquit, *sensu habet.* Quo ergo habet sensu? quo jure? Nihilne per se Christus contulit Ecclesiæ laboranti, quo sese restitueret in pristinam valetudinem? Christo auctore Sacerdotes consecrant, Episcopi ordinant, Papa quæ vult præcipit, at verò, si in capite æquè ac in corpore, fœdo scissa schismate laboret Ecclesia, nihil habet quod, auctore Christo, agat aut jubeat? Sic enim subjungit: *Non enim habet Concilium eam potestatem, nisi mediante Ecclesiâ.* Hæreo equidem ad insolitam et inauditam vocem. Quid enim est concilium, nisi ipsa Ecclesia adunata, collecta, repræsentata, totâ auctoritate pollens? Non ergo Concilium mediante Ecclesiâ viget, quod ipsa Ecclesia est; habetque illud per sese, quod habet mediante Ecclesiâ, cujus auctoritatem et jus repræsentat et continet. Reliqua audiamus: « Non enim habet Concilium eam potestatem nisi mediante Ecclesiâ, quæ, in cap. Si duo, Dist. XXXIX, tribuit Concilio congregato tempore schismatis potestatem ad deponendos Papas dubios, et certum eligendum; et in cap. Si Papa, Dist. XL, tribuit Concilio potestatem ad judicandum Papam, qui deprehendatur A FIDE DEVIUS. »

Qui sint tamen illi canones considerare oportet. Et caput quidem, *Si duo,* Honorii Augusti est decernentis, si duo electi sint Romani Pontifices, ut neuter ordinetur; quod est universim et indistinctè falsum, nullamque omnino facit Synodi mentionem: canon verò, *Si Papa,* Bonifacii est Moguntini Episcopi, nihil etiam de Synodo disserentis. Utcumque est, nisi unus Imperator aut unus Episcopus, Ecclesiæ in schismate, aut per sui capitis hæresim laboranti subvenissent, aut nisi Gratianus duodecimo demum sæculo in suam compilationem Juris hæc duo capita contulisset, manca esset Ecclesia; neque quidquam valeret adversùs Papam schismaticum aut hæreticum. Sic miseram Ecclesiam à Christo sapientissimo, optimo, omnipotentissimo, constitutam volunt.

Erubescunt ipsi, ac tandem subdunt: « Vel habet eam potestatem jure naturali, modo statim explicando. » Modus autem ille sequente paragrapho, ex Doctore eximio, Suare[1] scilicet, sic proditur: « Solùm ergo habet potestatem quæ ex jure divino naturali consequitur in quolibet corpore mystico, ut possit se gubernare et tueri per Principes particulares unitos in unum corpus, quando deest supremum caput (GONZAL., *Disp.* XIII. *sect.* VI. § VI. *n.* 1. *p.* 683; SUAR., *l.* IV *de Legib. c.* VI. *n.* 4.). » Malunt ergo Deum omnibus imperiis rebusque publicis universali curâ, quàm Christum Ecclesiæ, pro quâ fudit sanguinem, singulari con-

[1] P. Gonzalez Suarem *Doctorem eximium* ubique vocat. (*Edit. Paris.*)

silio providisse ; meliusque à Deo constituta sunt humana imperia, quàm à Christo Ecclesia; quæ ut sibi provideat seseque tueatur à jure gentium aut naturæ magis, quàm ex ipso christiano jure mutuetur. Hanc illi ecclesiastici regiminis formam effingunt.

Quid quòd tam imbecillam faciunt Ecclesiam, ut ejus auctoritate Concilium semel congregatum ad tollendum schisma, fidei providere, aut leges necessarias condere nequeat, præter eam causam : « quòd ea solùm possit præcipere et ordi» nare quæ ad hunc finem (tollendi schismatis » scilicet) necessaria sint (GONZAL., *Disp.* XIII. » *sect.* VI. § V. *n.* 3. *pag.* 682; *et* § VI. *n.* 1. » *pag.* 683.). » Unde tale Concilium non habet auctoritatem ad decidendas fidei controversias, et ferendas leges perpetuas, quantumvis necessarias. Sic Concilio Constantiensi defuit auctoritas ad condemnandum Viclefum, Hussum, alios perfidos; defuit auctoritas ad condendas leges quæ futuris schismatibus providerent, quas tamen leges tulit, quas tamen fidei controversias judicavit; atque ad hæc omnia tractanda, quæcumque urgeret dira necessitas, jam admotis ad incendium facibus, Papam aliquando extiturum, nondum tamen existentem, expectare debuit.

Piget commemorare quæ jam confutata sunt: nempe adversùs Viclefum et Hussum Constantiensis Concilii valere decreta, eo quòd Martinus V ea repetierit Bullâ *Inter cunctas;* quâ tamen nondum editâ Hussus exarsus est [1], Viclefus exhumari jussus, pessimi hæretici anathemate percussi. Quæ omnia Martinus non tum cùm ea repeteret, sed ab origine valuisse definit, ut Concilii legitimè in Spiritu sancto congregati vera et firma decreta : quæ nunc, si Deo placet, per sese invalida et contra canones attentata prætendunt : usque adeo, his miseris, postremisque temporibus, tanti Concilii totiusque adeo Ecclesiæ projecta est auctoritas.

« At enim, inquiunt, tale Concilium (causâ » schismatis congregatum) neque hanc juris» dictionem habet ab aliquo jure divino positivo; » quia neque scriptum est, neque traditione » constat : neque etiam habet à summo Pontifice, » quia supponimus illum non esse, et qui præ» cesserunt illam non reliquerunt : solùm ergo » habet potestatem, quæ ex jure divino naturali » consequitur in quolibet corpore mystico, ut » possit se gubernare per Principes particulares » unitos in unum corpus, quando deest supre» mum caput. » At illos Principes in Ecclesiæ corpore quis instituit? Nonne is qui et caput? Nonne ille Ecclesiam eo jure pollere voluit, ut *qui eam non audiret, omnibus Christianis sicut ethnicus et publicanus esset?* Nonne idem confestim addidit: *Amen, amen dico vobis, quæcumque ligaveritis super terram, ligata erunt et in cœlis, et quæcumque solveritis super terram, soluta erunt et in cœlis* (MATT., XVIII. 17, 18.)? En ergo Principes illos à Christo constitutos. Quid ergo? Eâne conditione, ut nunquam ipsi colligere se possent, quæcumque urgeret necessitas? Quò ergo pertinebat istud quod Christus subdidit. *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (*Ibid.*, 20.)? Quantò magis ubi non duo vel tres, sed totus Principum Ecclesiæ cœtus, imò tota Ecclesia congregatur? Aut non in Christi nomine colliguntur, qui ad tollendum schisma conveniunt; aut non sunt Ecclesia, nisi Papa adsit, qui ad Papam constituendum confluunt; aut si sint Ecclesia, numquid non erunt ethnicorum et publicanorum loco, qui eorum decreta contempserint? Quid his clarius? Verùm illi tacitè respondent : At nos si illa admittimus, admittere cogemur non tantùm ad tollendum schisma, aut ad hæreticum Pontificem condemnandum, quorum hìc nulla mentio est, sed ad quamcumque summam Ecclesiæ necessitatem. Propterea ergo malunt in schismatis etiam aut hæreseos teterrimo atque exitiabili morbo Ecclesiam à Christo destitutam, neque ullum auxilium habere ex Evangelio.

Esto, inquient, verum sit de hæretico schismaticoque Pontifice, qui nequidem est Pontifex. Quid tum; cùm non sit Pontifex, et jure omni exciderit? Quâ de re sæpe diximus, sæpe monuimus, quanto Ecclesiæ periculo hæc asserantur. Nunc tamen valeant utcumque collibuerit. Sit tamen aliquis oportet, qui excidisse declaret, qui loco moveat contumacem, qui Christianis omnibus, quæ tali in discrimine agenda sunt imperet Quo jure? quo Christi mandato? quâ Evangelii lege? nisi eâ quam diximus, quæ ad omnem æquè valeat necessitatem, in quâ de salute periclitatur Ecclesia.

Jam ergo respondeant, non probatum illud, quod est verissimum, quod est Ecclesiæ maxime necessarium; aut si probatum illud et ipsi fateantur, quid in eo decreto probetur intelligant.

[1] Observandum est diligenter Joannem Hussum de sacerdotali gradu dejectum, et Hieronymum à Pragâ anathemate percussum, synodali sententiâ; eos verò morte damnatos et exarsos fuisse, non Concilii, sed laici judicis edicto. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XXXIII.

Emmanuelis Schelstrati objecta, à codicibus manuscriptis petita; solvuntur circa sessionem IV.

Emmanuel Schelstratus, cùm aliorum objecta repetit, tum eo se maximè effert, quòd nova acta prodiderit, quæ orbis catholicus ignoraret. Cæterùm unde sint eruti plerique manuscripti quos jactat, codices ubi delituerint, quas temporum notas præferant, quid sint denique, an simplex gestorum series, an historiæ, quibus acta inserantur: ac si historiæ, ut ea, quæ ipse inde protulit, verba præ se ferunt, quo auctore conscriptæ sint, notone an ignoto, horum nulla mentio; omnia prætermissa, quæ auctoribus aut codicibus fidem vel asserant vel detrahant.

Et ille quidem integros codices edere debuisset, ut lector eruditus probare vera, convincere falsa, manca supplere, dubia elucidare posset. Tot profectò extant Constantiensis Synodi nota monumenta, tot de ejus rebus virorum gravissimorum testimonia, ut nisi cum illis congruant, quæ Schelstratus hactenus ignota fuisse confitetur, falsa ea, et partium studio conscripta esse oporteat. Certè ex illis quoque frustulis, quæ ille, ut voluit, edidit, jam intelligimus acta ejus esse mendacia.

Primùm enim, quæ de falsatâ Concilii Constantiensis IV sessione protulit, ea ex melioribus gestis falsa esse constitit: quo uno Schelstratianis codicibus omnis detracta est fides. Huc accedit illud, quod idem Schelstratus narrat ex actis suis ineditis, quatuor videlicet codicibus manuscriptis die 14 Julii, anno 1416, quando Aragonenses ad Concilium venere, Legatos Regis dixisse, « quòd » quidem vellent se unire Concilio; non tamen » reputare esse generale Concilium, neque agi » de rebus Concilii generalis, donec venirent » Legati Regis Castellæ (SCHELST., *Diss. An-* » *tuerp. art.* III. *p.* 57, *et de sens et auctor. etc.* » *inter act. die* 14 *Jul.* 1416, *p* 251.). » Apertum mendacium; nam Aragonenses quidem legati 15 Octobris anni 1416, sessione XXII; legati verò Regis Castellæ sessione demùm XXXV, 18 Junii anno 1417, Synodo se adjunxêre. At in ipsâ sessione XXII, statim atque Aragonenses admissi sunt, generalis Synodi Constantiensis nomine eduntur synodica decreta, quæ vidimus (*sup*, *cap.* XXVI *et seq.*); eâdemque formâ res maximæ gestæ sunt per alias tredecim sessiones: adeo falsa vel mutila acta Schelstratus protulit.

Jam circa sessionem IV hæc refert (*Act.* SCHEL. *pag.* 2, 3; *Diss. Antuerp.*, *c.* I. *art.* II. *p.* 42, 43.), quæ ne ipse quidem reor, rebus certè consideratis, jam tueri vellet, si viveret. Nempe Cardinalibus, tres nationes, Germanicam, Gallicanam, Anglicanam vehementissimè repugnasse circa hanc quæstionem: an Concilium Papâ esset superius, etiam in reformationis negotio; ac Regis Franciæ Oratores Cardinalium parti accessisse: quod est falsissimum. Primùm enim, hujus rei nec in Schelstratianis ulla est mentio: tum, ut omittamus regiis Oratoribus nihil unquam cum ipsâ Gallicanâ natione fuisse dissidii, certum id, regios inter Oratores fuisse Gersonem, eumque omnium cæterorum, ut pietate ac doctrinâ, ita auctoritate facilè principem. Extat ejus sermo, quo jam inde ab initio, Regis nomine, Synodo proposuerit, quæ agenda viderentur (*Vid. sup., cap.* XXX.). Dubitasse verò Gersonem, an Concilium Papæ in reformationis negotio anteponi oporteret, ne ipse quidem Schelstratus dixerit. Quod ergo ille de Francicis Oratoribus jactat, apertum mendacium est.

At enim, ex actis Schelstratianis constat aliquam in quartâ quintâque sessione extitisse dissensionem. Esto. Ergo de Papæ et Concilii superiore potestate litigabant? Pessima consecutio; quandoquidem post turpissimam Joannis XXIII fugam, alias fuisse multas dissensionis causas, ex ipsis etiam Schelstrati actis liquet (*Act.* SCHEL. 30 *Mart.* 1415; *ibid.*, *p.* 225.); quippe cùm Sigismundo bella in Joannem XXIII ejusque defensorem Austriæ Ducem paranti, multi, atque imprimis Universitas Parisiensis obstiterit; neque minor concertatio, cùm Joannis adulatores, illo elapso, contenderent differri oportere Concilium; alii sessionem ultrà protrahi nollent, neque fœdis ludificationibus in longum duci spem Ecclesiæ, ad extinguendum schisma properantis. Utcumque est, certè regios Oratores, Gersone principe, de superiore Conciliorum potestate dubitasse nemo sanus dixerit, pessimâque fide Schelstratus non actis quæ jactat, sed meris conjecturis, iisque vanissimis, rem tantam affirmat.

CAPUT XXXIV.

Quæ in Schelstrati manuscriptis sessionem V spectent.

Piget quidem luctari diutiùs cum ignotis, falsis, mutilisque Schelstrati codicibus; et tamen quæ de sessione V retulerit, prætcrire non possum. Hæc nempe sunt: quòd *Cardinales et Oratores Regis Franciæ* sessioni interfuerint, « præmissâ » protestatione in camerâ paramentorum secretè » factâ, quòd propter scandalum evitandum ad » sessionem ibant, non animo consentiendi his

» quæ audiverant in ipsâ statui debere; maximè » quòd Dominus noster Papa, et alii in Concilio » existentes in plenâ securitate fuerant, quorum » plura statuta non sunt, sed ad aliam sessionem » reservata (*Act.* SCHEL., 30 *Mart.* 1415; *ibid.*, » *pag.* 231, 232.). » Verba confusa, nulliusque boni sensûs; quæ tamen satis ostendant, quæcumque illa fuerit difficultas, eam pertinere ad securitatem Concilii, non ad aliud quidquam. Utcumque est, neque enim Schelstrato placuit hæc integra apparere, celebrata sessio est, factaque sunt omnia, eodem Schelstrato teste, ut in vulgatis legimus.

At enim quasdam gestorum suorum voculas, à toto avulsas textu, aspergit ad marginem [1], quibus iterum, si Deo placet, inducuntur Oratores Regis Francorum assistentes Cardinalibus, nec tantùm à reliquo Concilio, sed etiam à Gallicanâ natione dissidentes (*Ibid.*, *pag.* 225.). Iterum illi Oratores atque adeo ipse Gerson eorum antesignanus inducitur, contra eam doctrinam protestatus, cujus et in ipsâ Synodo, et extra Synodum acerrimus defensor extiterit. Quæ absurdissima, si in actis Schelstratianis haberentur, meliùs vir optimus ineptos historicos, atque acta mendacia, contempta à Romanis Conciliorum editoribus, contempta à Rainado, in sordibus bibliothecarum jacere sineret. Sed age, sint vera, sint authentica, sint integra quæ Schelstratus descripserit, sint recta quæ concluserit: quid postea? Nempe acta Constantiensia auctoritate carebunt? Quid ita? quiane vociferati sunt Patres? Quò ergo abibunt Chalcedone acta, tot inter clamores, quos ipsi judices compescere vix poterant? An ergo Schelstratus putat, in sacris Conciliis, obstinatione semper ac præcipitantiâ tumultuariisque motibus, non ipso fidei ardore, clamores editos? At enim dissenserunt multi Cardinales: quid tum? An, ut Chalcedonensia aliaque vetera dissidia omittamus; an, inquam, infirma erant tot Tridentina decreta, in quibus discrepantes Patrum sententias Pallavicinus refert? At enim multis repugnantibus Patres voluerunt in crastinum haberi sessionem, ac præcipitanter actum. Imò, diligenter, ut obviam iretur, pessimis adulatoribus dissoluturis Synodum, omnemque pacis conficiendæ spem præcisuris. At enim *Cardinales faciebant difficultatem interessendi.* Quid ad nos? cùm ex actis etiam Schelstratianis pateat interfuisse omnes; nec, si abfuissent, Synodi decreta infringere potuissent. At, inquies, interfuerunt, *præmissa in camerâ paramentorum*, sibi adjunctis Regis Franciæ Oratoribus, *secretâ protestatione.* Tantùmne ergo licere putabimus et Cardinalibus et Regum Oratoribus, ut eorum protestatione, eâque secretâ, Conciliorum universalium decreta, in publicâ sessione recitata, solvantur; sitque ipsa sessio coram altaribus celebrata, theatralis pompæ instar, dictasque à Patribus, talique in loco promulgatas sententias rescindat illud, quod quidam occultè, *in paramentorum camerâ* susurrarint? Non puduisse theologum hæc orbi christiano proferre ludibria, has Ecclesiæ dividendæ et conciliarium decretorum solvendorum vias!

[1] Nempe hoc ille cavet, ne in ipso textu inserantur ea verba, quæ à se lecta dicit in quibusdam aliis manuscriptis codicibus, de quibus evulgandis non admodum curabat. (*Edit. Paris.*)

Quin etiam, si Schelstrato credimus (*Act.* SCHEL., 30 *Mart.* 1415; *ibid.*, *pag.* 231, *ad marg.*), tanta decreta concident, quòd ea Cardinalis Florentinus, qui ut Diaconorum ultimus legere debuisset, quia non probabat, Posnaniensi electo legenda tradiderit. Tanquam idem electus non alia multa legerit; et decreta Concilii cassa sint, nisi ultimo quoque Cardinalium Diaconorum placeant!

Quid quòd Schelstratus ex gestis etiam suis id protulerit: « à Cardinale Florentino, cum ali» quibus deputatis, aliqualiter disputatum fuisse » (*Ibid.*; *et in act. edit Antuerp.*, *pag* 5, *ad* » *marg.*)? » Profectò *aliqualiter*, non contumaciter, quâcumque de re disputasse finxeris. Quin ipsum postea adfuisse Concilio ex actis tam editis quàm Schelstratianis æquè constat, additumque in gestis: « Constitutiones lectas à Con» cilio uniformiter approbatas et conclusas (*Conc.* » *Const.*, *sess.* V; *act.* SCHEL., *pag.* 233.): » ut profectò constet, quâcumque de re in principiis, Cardinalis Florentinus aliique nonnulli, à reliquis dissenserint, in conclusione tamen omnes consensisse. Sed quandoquidem Schelstratus Cardinalis Florentini auctoritatem tanti facit, operæ pretium erit ejus doctrinam in memoriam revocare (*Vid. Diss. præv.*, *num.* XXIV.).

CAPUT XXXV.

Francisci Zabarellæ Cardinalis Florentini doctrina de superiori etiam in reformationis negotio Concilii potestate. Corollarium de dissensionibus Constantiensibus à Schelstrato memoratis.

Cùm sub Innocentio VII et Benedicto XIII de papatu contendentibus, infando schismati remedia quærerentur, ac schismate flagraret Ecclesia; Franciscus Zabarella, tum Juris pontificii celeberrimus interpres [1], ac postea Cardi-

[1] In Universitate Patavinensi.

nalis Florentinus, tractatu de schismate edito, hæc docuit : « Si contendentes nolint congregare » Concilium; tamen quocumque modo, sive per » Collegium, sive per Imperatorem convocan- » dum Quòd si prohiberent, minimè parendum; » quia Papæ non est obediendum, quando ex » hoc vehementer præsumitur statum Ecclesiæ » perturbari (ZABAREL., *tractat. de schism edit.* » *Argent. p.* 543, 544.). » Subdit : « Papam » non posse impedire, quæ ad perpetuam utili- » tatem instituta sunt; radicem omnium malo- » rum, quæ passa est Ecclesia, surrexisse ab » omissione Conciliorum, neque aliud remedium » ad instans schisma tollendum, aut ad Ecclesiæ » reformationem (*Ibid., p* 548, 549.). »

Tum illud proponit objici posse, « Papam » esse supra Concilium, et Concilia per Eccle- » siam Romanam robur accipere (*Ibid., p.* 556, » 557.). » Sed continuò respondet, « hìc non » agi de Ecclesia Romanâ, sed de Papâ; et quod » aliud Papa, aliud Sedes apostolica, et sedem » errare non posse; quod intelligendum videa- » tur, accipiendo sedem pro totâ Ecclesiâ, id » est, congregatione fidelium; hìc autem agi de » fide, quæ periclitetur in hoc schismate. » Item (*Ibid., p.* 558, 559.) : « Ecclesiam Ro- » manam, seu Sedem apostolicam vocari, non » Papam solùm, sed Papam cum Cardinalibus, » quos inter et Papam si fuerit discordia, ut » nunc evenit, cùm Cardinales à contendentibus » se subtraxerunt, congregandam totam Eccle- » siam, id est, totam congregationem Catholico- » rum, et principales ministros fidei, scilicet » Prælatos, qui totam congregationem repræsen- » tent; et agendum apostolico more, atque ut in » Actis scribitur, Concilium convocandum; quo » in Concilio, licèt Petrus fuerit Princeps, tamen » plenitudinem potestatis non fuisse in eo solo, » nec responsionem datam sub personâ Petri, » sed congregationis; unde illud : *Apostoli et* » *Seniores* (*Act.*, XV. 23.); et infrà : *Visum est* » *Spiritui sancto et nobis* (*Ibid.*, 28.). » Notandum est id quod hìc subjicit : « Hinc mos inter » antiquos obtinuit, quòd omnia difficilia per » Concilium terminabantur, et crebrò fiebant. » Postea verò quidam summi Pontifices, qui » magis ad modum terrenorum Principum, » quàm Apostolorum Ecclesiam rexerunt, non » curarunt facere Concilia, ex quâ omissione » prodierunt multa mala. Et ex hoc apparet, » quòd id quod dicitur, quòd Papa habet » plenitudinem potestatis, debet intelligi non » solus, sed tanquam apud universitatem. Ita » quòd ipsa potestas est in ipsâ universitate, tan- » quam in fundamento, et in Papâ, tanquam in » principali ministro, per quem hæc potestas » explicatur. » Ac postea (ZABAR., *p.* 560.) : « Ex his infertur, quòd potestatis plenitudo est » in Papâ, ita tamen quòd non erret; sed cùm » errat, habet qui eum corrigat, Concilium, » apud quod, ut dixi, est potestatis plenitudo, » tanquam in fundamento. » Quod ut probet, multa ex Jure citat. « Quæ primùm, inquit, » sunt notanda, quia malè considerata sunt per » multos assentatores, qui voluerunt placere » Pontificibus per multa retro tempora, et usque » ad hodierna suaserunt eis, quòd omnia pos- » sent, et sic quòd quidquid liberet, etiam illi- » cita, et sic plusquam Deus. Ex hoc enim infi- » niti secuti sunt errores, quia Papa occupavit » omnia jura inferiorum Ecclesiarum. Ita quòd » inferiores Prælati sunt pro nihilo, et nisi Deus » succurrat statui Ecclesiæ universalis, Ecclesia » periclitatur. Sed, Deo favente, speratur de » reformatione, si, ut dicitur constitutum, con- » gregabitur in Ecclesiâ Concilium, in quâ con- » gregatione oportebit non solùm schismati præ- » senti, sed etiam futuris consulere, et ita deter- » minare Papæ potestatem, ut non subvertantur » inferiores potestates, et ut Papa deinceps pos- » sit non quod libet, sed quod licebit. »

Sic igitur, etiam in reformationis negotio, Papam non dubium, sed certum et indubitatum à Concilio ligari posse putat, determinarique oportere, quæ ipsi insit, ut ministro principali, plenitudinem potestatis, per eam potestatis plenitudinem, quæ est in Concilio; quod etiam firmat his verbis : « Universitas totius Ecclesiæ » superiorem non habet, nisi Deum, et Papam » cùm administrat; et de hoc an benè vel malè, » habet utique ipsa universitas decernere; neque » unquam ita potuit transferre ipsam potestatem » in Papam, ut desineret esse penes ipsam; quia » hoc esset contra jus divinum et contra exempla » Apostolorum (*Ibid., p.* 567.). » Quo quid est clarius? Neque necesse est nos omnes hujus viri excutere rationes. Sufficiat demonstrasse, quid ille senserit, qui unus omnium maximè Concilii Constantiensis decretis pro Papâ obstitisse fingitur.

Sanè, teste Schelstrato, in eam sententiam conveniebant omnes, ut in Concilii Constantiensis etiam sessione IV decretum conderetur, quo Papam definirent, non modò in schismatis negotio, sed etiam in fidei causâ, quod est vel maximum, Concilio esse subjectum. Dicit enim tantùm de reformationis negotio disceptasse Patres, et Papæ favisse Cardinalem Florentinum.

Sed hæc falsa esse constitit, posteaquam vidimus quid Doctor eximius ex apostolicis Scripturis, quid ex jure divino deprompserit, ut Papam Concilio subderet, etiam in reformationis, etiam in regiminis ecclesiastici negotio.

Videtur ille quidem initio in gratiam Joannis XXIII, à quo Cardinalis factus erat, aliquid cogitasse, et subdubitasse tantisper, non quidem, an Concilium in reformatione quoque Papam antecederet, sed an ad reformationem, adhibitis pœnis, Papam posset cogere. Et id fuisse suspicor, de quo Florentinus *aliqualiter* disputarit. Sed postquam à Patribus communi consensu in alia omnia itum est, nullam turbam movit postea, ac Joannem XXIII, cum reliquâ Synodo, non hæresis, sed depravatæ vitæ causâ deposuit: Joannem, inquam, XXIII in se beneficentissimum et sui cardinalatûs auctorem, ac proinde tam ab ipso Florentino habitum pro certo Papâ, quàm ipse Florentinus pro certo Cardinale se gereret.

Hinc ergo liquidò constat nimis oppidò inflatas exaggeratasque dissensiones illas, quas in Concilio Constantiensi viguisse Schelstratus narrat. Quâ in re duplex ejus erratum est: alterum, quòd de summâ doctrinæ dissensisse Patres: alterum, quòd eæ dissensiones acres et immortales fuisse fingat.

Quòd ad caput primum, quis non crederet Cardinalem Florentinum de Concilii potestate à reliquis discrepasse? Atqui vidimus quàm perspicuis verbis supremam et absolutam potestatis plenitudinem etiam supra Papam in universitatem Ecclesiæ contulerit. Non ergo de summâ re, sed de quibusdam explicandi modis à reliquis Patribus dissidebat. Sanè idem commemorat dissensisse quosdam, sed Joannis XXIII aliorumque assentatores pessimos: egregios verò Patres, quorum in Concilio valebat auctoritas, mirum in modum consensisse.

Atque ut aliquæ dissensiones extiterint, eas tamen pacis amore facilè consopitas et omnes historiæ et acta etiam Schelstratiana demonstrant. Quid enim est illud in illis actis: « Major pars » Cardinalium faciebat difficultatem interessen- » di; omnes tamen, præter infirmos, postea ve- » nerunt ad sessionem (*Act.* Schel., *p.* 231, *ad* » *marg.*): » quid, inquam, est illud, nisi leviculus animorum motus pacis studio statim compositus? Quod, etiam si acta conticescerent, ipse tamen rerum eventus ostendit; cùm omnia in Concilio, nullo schismate, summâ cum animorum consensione peracta sint, quintaque sessio in Schelstratianis etiam codicibus à vulgatis non differat, in quibus adscriptum legitur in eâ latas constitutiones *ab omnibus uniformiter approbatas*: ut profectò exasperare verbis dissensiones illas, pace Schelstrati dixerim, exigui malevolique sit animi, et sacri Concilii totiusque adeo Ecclesiæ laudi ac paci invidentis.

Quin etiam si de actis tam confusis ac mutilis datur conjiciendi locus, dicam equidem quod me moveat. Circa sessionem v, gesta quippe Schelstratiana sic habent: « Die sabbati, 6 mensis » Aprilis, cùm perpriùs inter Dominos Cardina- » les et Nationes altercatum fuisset super emen- » datione capitulorum in præcedenti sessione » statutorum, tandem ordinatum et conclusum » est, quòd suprà dicta capitula modo infrà » scripto corrigerentur: » quibus adjiciuntur de supremâ in quemlibet, etiam in Papam ipsum, quocumque in negotio fidei, reformationis, schismatis, Conciliorum potestate decreta sessionis v, iisdem profectò verbis quæ retulimus. Quæ si æquo judicio æstimamus, ex Schelstrati quoque actis constabit Concilii Patres, uti ab initio memoravimus, sessioni quartæ addidisse quintam, ut quæcumque quartæ deesse viderentur circa conciliarem potestatem, supplerent, augerent, ac luculentiùs explicarent; adeoque abfuisse Patres ut de his dissiderent, ut ea etiam majorem in modum, non solùm repetita roborataque, verùm etiam amplificata vellent. Hæc igitur ad acta Schelstratiana, quæ ad iv et v sessiones pertinent, dicenda habebamus. Pergamus porrò ad sequentia, si quæ memoratu digna videbuntur.

CAPUT XXXVI.

Alia Schelstrati ex manuscriptis codicibus objecta solvuntur: an aliquid contra nos concludatur ex eo quòd reformatio ad id tempus dilata sit, quo Papa electus esset.

Cùm Patres Constantienses jam in eo essent, ut Gregorio, Joanne, atque Benedicto redactis in ordinem, Pontifex crearetur; tunc repente subortam contentionem novam acta Schelstratiana produnt; et Sigismundum quidem cum Germanicâ natione, cui se Anglica primùm adjunxerat, voluisse, ut reformatio fieret, antequam de Pontificis eligendi modo decerneretur quidquam; at Italis, Gallis, Hispanis placuisse ante omnia extinguendum schisma, eligendumque Pontificem: denique à Germanis discessisse Anglos, Germanos etiam cæteris assensisse; communique consensu factum esse decretum, quod est in sessione xl, ut futurus Pontifex de proximo assumendus, cum sacro Concilio ejusque deputatis reformationi provideret, ante-

quam Concilium solveretur. Hæc ergo Schelstratus narrat ex quatuor manuscriptis codicibus, quibus gesta Constantiensis Concilii contineri dicit : quæ gesta, si causæ suæ, quantùm ipse jactat, favere intellexit, cur non ea prodidit? At ille hæc tantùm refert à reliquis avulsa; primum, inter ipsa dissidia protestationem factam à collegio Cardinalium et tribus nationibus, Italicâ, Hispanicâ, Gallicanâ; tum ex iisdem codicibus narrationem eorum subnectit, quæ in hujus controversiæ compositione gesta sunt (*Act.* SCHEL., *edit. Ant. pag.* 6, 13, 14; *Diss. pag.* 60 *et seq.; Vid. etiam. pass. Diss. cont.* MAIMB., *et Act. et gest. pag.* 252 *et seq.*) : quâ quidem in re multa peccat; imprimis, quòd obscuris occultisque ac nullius roboris gestis, sessionum publicarum gesta subrui posse putat. Hæc namque protestatio, qualiscumque est, non est inserta conciliaribus gestis, quæ dimissa quaquaversus per omnes Ecclesias, totique orbi nota sunt. Quin eadem protestatio nulli unquam præterquam Schelstrato visa, nullâ canonicâ auctoritate constat, ac designata potiùs quàm perfecta est, statim dissensione compositâ. Neque pluris est illa narratio privati cujusdam auctoris, cui et anonymo et ignoto, quanta fides adhiberi debeat, nequidem conjicere possumus. Denique tota illa qualiscumque contentio, certè mox composita, nullum in actis Synodi, nullum in historiis, nullum in Annalibus ecclesiasticis à Rainaldo continuatis locum habet. Hæc verò sunt, quibus Emmanuel Schelstratus, sessionum IV et V auctoritatem infringi à se posse putat.

Jam si vel maximè constet huic narrationi fides; quàm infirma, quàm nulla sint ejus argumenta videamus.

PRIMUM ARGUMENTUM SCHELSTRATI. Italica, Hispanica, Gallicana natio, imò tota Synodus, sessione XL, Papam priùs elegi volunt, quàm de reformatione tractetur : ergo confitentur decretum sessionis V, quo Papa Concilio subesse dicitur, quoad reformationem attinet, non esse intelligendum *de Concilio seorsim sumpto;* sed *de Concilio, cui verus et indubitatus Pontifex adest, qui sensus nihil ad superioritatem Concilii facit* (*Diss. Ant., pag.* 60, 62; *Diss.* III. *cont.* MAIMB., *c.* II. *p.* 149 *et seq.; Act. et gest., p.* 252, 253.).

Imò verò multùm, quod hunc indubitatum certumque Pontificem Synodo præsidentem, in Synodi potestate esse crederent, eique leges figerent, ut vidimus (*sup.*, *cap.* XVIII.).

Dices : Ergo saltem intelligebant, non posse à se quidquam in reformatione tentari, nisi electo Pontifice. Nullo modo : cùm enim de fide, ante electum Pontificem, tam multa decernerent, quidni et de reformatione? Tum etiam multa decreta esse ostendimus (*Vid. sess.* VIII, XV *et* XXXIX; *et sup., c.* XVI, XVII.), quæ ad reformationem maximè pertinerent, imprimis caput *Frequens*, aliaque capita, in sessione XXXIX, adunatis omnibus obedientiis, promulgata. Non ergo reformationem ideo differebant, quòd fieri non posse, sed quòd non ita congruè fieri posse crederent, neque schisma ulteriùs protrahi sinerent.

SECUNDA OBJECTIO SCHELSTRATI. Extat adversùs Germanicam nationem, quæ reformationem ante Pontificis creationem urgeret, Italicæ, Hispanicæ, Gallicanæ, et Cardinalium protestatio, in quâ est dictum pessimam deformationem, cui primùm providendum sit, eam esse, quod acephala sit Ecclesia, acephalum Concilium : ergo ante electionem Papæ, Concilium erat acephalum et mancum : ergo sessionum IV et V decreta, de corpore acephalo mancoque orta sunt (*Protest. in act.* SCHELS., *Ant. pag.* 10; *Diss., cap.* III. *p.* 68; *Diss.* III. *cont.* MAIMB., *c.* II; *Act. et gest., pag.* 261 *et seq.*).

Respondemus : Concilium non erat acephalum et mancum, ante constitutum Papam, cùm damnaret Viclefum, Hussum, propositionem Joannis Parvi de cædendis tyrannis : non erat acephalum, cùm excommunicaret eos qui dicerent, communionem sub utrâque specie esse necessariam, aut eam deinceps populo ministrarent : non erat acephalum, cùm ederet caput *Frequens*, aliaque capita (*Vid. sess.* VIII, XIII, XV, XXXIX.) : denique non erat acephalum, cùm tanta illa faceret, quæ constituendo capiti essent necessaria. Tum verò fuisset acephalum et mancum, si quemadmodum Germani volebant, cùm ad eligendum Pontificem omnia comparata essent, rem in longum extraheret, foveretque schisma, neque ecclesiasticæ unitatis opus, propter quod maximè congregatum erat, perficiendum putaret.

TERTIA OBJECTIO. In eâdem protestatione legitur, « quòd Clerus et populus nonnullorum » regnorum et provinciarum nondum solidè et » clarè huic sacro Concilio adhæserint : quòd » quorumdam qui Concilio adhæserunt, propter » rumores discordiarum, et quasi impressionum » quas in eodem Concilio fieri audiunt, fides » jam de eodem Concilio dicitur vacillare, scrip- » tumque et relatum à pluribus magnatibus, in » Italiâ plurimùm dubitari, ne in urbe Romanâ » aliquis pro summo Pontifice assumatur, cui

» forsan, præmissis attentis, tota Italia obediret » (*Act. edit. Ant., p.* 7, 8; *Diss. cap.* II. *p.* 60; » *Diss.* III. *cont.* MAIMB., *loc. cit.*; *Act. et gest.*, » *p.* 257.). »

Quid ista ad propositum? Nempe quòd *rumores* de *impressionibus* sererentur : quòd *vacillarent quidam :* quòd *magnates* multi multa scriberent : quòd *dubitaretur,* ne Romæ Pontifex fieret : quòd illi *forsitan Italia obediret :* quòd nonnulla regna non tam solidè Concilio adhærerent, quàm futurum esset electo Pontifice, tantoque opere consummato; ideo tantæ Synodi auctoritas fluctuabit?

Quis autem non videat, in illâ protestatione, suspicionum ac timoris causas undique amplificatas inflatasque esse, ideo ut Germani à proposito protrahendæ electionis promptiùs desisterent, et ad creandum Papam essent promptiores? Quale enim illud est, dubitari ne Romæ Pontifex fieret? à quo? cùm omnes Cardinales omnium partium essent Constantiæ.

QUARTA OBJECTIO. Scriptum in narratione est, inter nationes de pace tractatum; leguntur que hæc verba in codicibus manuscriptis (*Act. edit. Ant., p.* 13; *Diss., c.* II. *p.* 63, 64; *Act. et gest.*, *p.* 268, 269.) : « Natio Germaniæ petivit assecu- » rationem et cautionem, per decretum irritans, » quòd post Papæ electionem fieret reformatio » ante coronationem Papæ et administrationem » aliquam : postea fuerunt factæ diversæ formæ » decreti ad hoc : tandem fuit dictum, quòd Pa- » pa electus legari non poterat. » Certè, eo modo, quo Germani petebant; nempe ita ut à Papa electo, *reformatio fieret, ante coronationem et administrationem aliquam :* quod erat reverà absurdissimum, ut Papa electus, tandiu ab officii administratione suspensus haberetur. Adeo Schelstratus ne sua quidem acta intellexit. Tum illud quàm absurdum, quòd vir bonus credidit electum Papam legari non posse; hoc est, nullam electo imponi posse legem; tanquam si electo non posset, quod eligendo Pontifici potuisset imponi. At si id vel maximè dictum esset, electo Pontifici legem nec à Synodo œcumenicâ figi posse; quæro à quo dictum? ab ipsâ Synodo? Ne id quidem, ô Schelstrate, tua hæc gesta continent; patetque ex eo frustulo quod tu protulisti, hæc in privatâ quâdam congregatione esse acta. Quin tu igitur explicato, à quo illud dictum sit? Ab ignoto quopiam; atque uno hujus dicto, satis incerto, in congregatione privatâ, certa, cognita, omni robore firmata decreta tantæ Synodi collabascunt. Quantò meliùs has nugas orbis catholicus adhuc ignoraret?

CAPUT XXXVII.

Alia objectio Schelstrati circa sessionem XIV Concilii Constantiensis.

Illud in speciem probabilius, quod Emmanuel Schelstratus de sessionis XIV decreto refert (*Act. edit. Ant., pag.* 8; *Diss., p.* 53; *Act. et gest., pag.* 259.). Post sessionem nempe XXXVIII, vigente adhuc illo, de reformatione ante Papæ electionem faciendâ, dissidio, Cardinales protestatos, quòd sessionis XIV decretum, « quia » factum erat sine prævià Collegii deliberatione, » haberent pro invalido et nullo : » cui Cardilium protestationi, « natio Hispanica adjun- » xerit; se illo decreto, licèt aliàs validum exi- » steret, minimè teneri; quia sessione XIV » nondum adfuerat Concilio. » Ergo Concilium ante adunatas obedientias non satis erat firmum.

Hæc Schelstratus orbi catholico pensanda proponit. Nobis ante omnia perpendendum, quodnam illud esset sessionis XIV decretum; nempe id, ne, vacante sede Romanâ, ad electionem futuri Pontificis procedatur sine deliberatione et consensu Concilii. Hìc ego Schelstratum ejusque sectatores, si qui sunt, rogatos velim, an illud decretum XIV sessionis fuerit antiquatum, atque omnino an Papa fuerit electus sine consensu Concilii? Nullo modo; imò *communi consensu Cardinalium et Nationum,* ex decreto Concilii, electionis forma præscripta est, adjunctique Cardinalibus, hâc vice, « ad eli- » gendum Papam, sex Prælati de quâlibet na- » tione, quibus eadem Synodus auctoritatem » tribuit eligendi Romanum Pontificem. » Hæc sessione XL decreta sunt; quæ ad executionem XIV sessionis pertinent apertè. Quid ergo Cardinalium, aut etiam Hispanorum verba obstant, cùm res ipsa valuerit?

Quid quòd Schelstratus sua acta ipse corrumpit, falsoque asserit (*Diss. Ant., cap.* I. *art.* III. *p.* 53; *Vid. Diss. Antuerp. et Rom., loc. cit.*), Cardinales protestatos esse, « quòd decretum » illud sessionis XIV haberent pro invalido? » Id enim nullo loco in eâ, quam Schelstratus edidit, protestatione legitur. Neque usquam dicunt, se ad electionem Papæ, sine consensu Concilii processuros, quod sessione XIV erat vetitum; sed « rogant et exhortantur tantum, quòd ad re- » formationem taliter procedatur quòd prætextu » illius negotium electionis non impediatur, aut » diu differatur (*Protest. Card. Act. et gest.,* » *pag.* 254.); » quod erat æquissimum, nec sessionis XIV decreto contrarium. Aliâ protestatione testantur, si Germani æqua postulata respuerent, dilatæ electionis incommoda in eos re-

fundenda (*Protest. Card. Act. et gest.*, *p.* 255; *et in edit. Ant. p.* 6 *et seq.*); quod longè abest ab eo, ut electionem sine sacræ Synodi consensu celebrarent.

Jam ut ad Hispanos veniamus : primùm quidem tanta non est eorum protestatio, ut conciliarem auctoritatem infringat. Tum, ne id quidem dixerunt, se nullis teneri decretis ante adunationem factis : his enim verbis comprehenderent etiam fidei decreta contra Viclefum aliosque edita; quod est falsissimum. Ac profectò disertè de sessionis tantùm XIV decretis : « His, inquiunt, nos Hispanica natio, etiamsi » aliàs valida existerent, non ligamur (*Edit.* » *Ant.*, *p.* 8; *Rom.*, *p.* 259.) : » quæ profectò decreta ad Concilii œconomiam ac regimen pertinebant, neque protestationem ultra ipsa verba protendi fas est; ac si Hispani negent se ligari iis, quæ meri regiminis ac variabilis disciplinæ essent, ideo aspernantur ea, quæ ad dogma ecclesiasticum pertinerent; cùm immota ea, communiaque omnibus esse oporteat. Quare Hispani, cùm hæc dicunt, haud magis sessiones IV et V, quàm VIII et XV, aliasque cogitant, in quibus ecclesiasticum dogma firmatum est.

Quòd autem Schelstratus asserit, à reliquis nationibus Hispanorum dicta laudari et approbari; quippe quæ *protestationi sub suo nomine factæ inseri permiserint* (*Diss. Ant.*, *cap.* I. *art.* III. *pag.* 53; *Diss.* II. *cont.* MAIMB., *c.* III. *p.* 124, 125.), vanum est. Aliud enim est tolerare, aliud laudare, et approbare. Tolerarunt aliæ nationes Hispanos à pacificâ Synodo abhorrentes, ac pertinacissimo et apertè schismatico Benedicto adhærentes; non profectò laudarunt. Atque sicut cætera quæ Hispanorum gratiâ οἰκονομικῶς, non laudando et approbando, sed tolerando et indulgendo fecisse probavimus, eâdem indulgentiâ talia protestantes tolerant, patiunturque Germanos hoc quoque metu deterreri ab incœpto protrahendæ electionis; ne in ipso Concilio, inter Hispanos et reliquos novæ dissidiorum causæ sererentur. Neque tanti putant esse, negasse Hispanos sessionis XIV decretis se *ligari*, dummodo orbis reliquus, quod Hispani fatebantur, his ligari se intelligeret; denique protestatio non prohibuit quominus synodica definitio, etiam in eâ parte viguerit, Hispanis etiam assentientibus; cùm in sessione XL, communibus consiliis, ex sessionis XIV decreto, futuri Pontificis electionem ordinarent; nihilque omnino agit Schelstratus, quàm ut suo more nugas venditet, et protestationes decretis ac rebus gestis anteponat; quod est vanissimum.

CAPUT XXXVIII.

Postrema objectio Schelstrati, de sublato decimo tertio reformationis articulo. Bulla Martini V, de non appellando ad Concilium, suum in locum remittitur.

Postremo loco Schelstratus objicit, decimum tertium reformationis articulum; « *Propter* » *quæ, et quomodo Papa possit corrigi, et* » *deponi*, vel à nationibus non fuisse proposi- » tum post electionem Pontificis, vel à Marti- » no V, ut novum aliquid, et hucusque inau- » ditum fuisse rejectum (*sess.* XL. *col.* 244; » *Vid. Diss. Ant.*, *cap.* III. *p.* 70; *Diss. cont.* » MAIMB., II. *c.* III. *p.* 176.). » Itane inauditum, quo omnes scholæ Theologorum et Canonistarum à tot sæculis perstrepebant? Sed tamen attendamus quid ex suis manuscriptis Schelstratus proferat. Contendit quippe ad hunc decimum tertium articulum, hoc adscriptum esse : « Non » videtur, nec visum fuit in pluribus Nationibus » circa hoc aliquid novum statui, vel decerni » (*Act. et gest.* SCHELST. *ed. Rom.*, *p.* 273.) : » quæ verba, si intelligimus, non ipse Pontifex, hæc ut nova et inaudita, suâ auctoritate rejecit; sed *id pluribus Nationibus visum fuit.* Quid autem visum fuit? hæc omitti penitus? Minimè; sed *circa hæc nihil novum statui*, *vel decerni;* quippe cùm, rem diligenter quærenti, sufficere intelligerent ea, quæ sacra Synodus ex sessionibus IV et V in deponendo Joanne XXIII ac Benedicto XIII gesserit : cùm Joannem deposuerit pro certo Pontifice ab ipsâ Synodo habitum; Benedictum verò ad mentem Hispanorum, qui eum pro certo haberent, nunquam eorum conscientiam placaturi, nisi ex decreto sessionum IV et V Pontificem quemlibet, atque adeo certum, Concilii œcumenici judicio subdidissent.

Sanè dissimulare nolumus assiduè inculcari à nostris censoribus Bullam Martini V, de non appellando à Papâ ad Concilium, quam in ipsâ Synodo Constantiensi, si Deo placet, editam affirmare audent. Sed nos eam Bullam aliasque in hunc sensum, ubi de his appellationibus agetur, commodiùs proferemus (*inf.*, *lib.* X. *cap.* XXIII *et seq.; Vid. cap.* XXVII.).

CAPUT XXXIX.

Confirmatio argumentorum pro auctoritate Constantiensis Concilii : multa in eamdem rem Martini V et Eugenii IV acta usque ad Basileense Concilium.

Jam ergo, Deo dante, expedita sunt omnia, quæ adversùs sacrosancti Concilii Constantiensis sessionumque IV et V auctoritatem congesserunt, à Joanne Turrecrematâ usque ad Emmanuelem Schelstratum nova gesta promentem.

Summa dictorum est : Constantiensem Synodum quâcumque ratione egisse ut schisma extingueretur, et ut fons schismatis corruptela morum per veram reformationem tolleretur. Animadvertit Synodus, et per eam ætatem cordatissimus quisque, ad eas res valere hæc duo : consensionem primùm, si obtineri posset; sin minùs, Concilii auctoritatem summam atque indeclinabilem. Quæ sanè auctoritas, nisi valeret in Papam etiam certum, nec valeret in dubium, qui à suis certus et indubius haberetur. Id etiam reformatio per eamdem ætatem tam necessaria postulabat, ut à quovis, etiam à Papâ certo, summâ cum auctoritate extorqueri posset. His igitur procurandis, sacra Synodus jam inde ab initio firma fundamenta jecit, constitutâ Concilii adversùs quemcumque, etiam Papam contumacem, summâ et ineluctabili potestate.

Neque propterea omnia, pro potestate egit : auctoritatem œconomiâ et indulgentiâ temperavit : quâcumque ratione consensionem omnium exquisivit : id sibi reservavit, ut summam potestatem adversùs immedicabilem contumaciam exereret. Quæ quisquis expenderit, uno filo et Synodi mentem assequetur, et omnia argumenta solvet, et ex mirâ rerum gestorumque cohærentiâ divinam providentiam, Christique pro sponsâ suâ Ecclesiâ curam collaudabit.

Jam ut nostras probationes concludamus; age verò ; omittamus Concilii œcumenici auctoritatem : fac ducentos Patres, omnes ferè Episcopos, aut Episcoporum Procuratores ex innumerabilibus provinciis convocatos, in his viginti Cardinales magni nominis ; neque hos tantùm, sed omnes ferè religiosos Ordines, ferè omnes christiani orbis Universitates, ex Pisani anterioris Concilii auctoritate, et auctore Romano Pontifice, præsente Imperatore atque omnium penè Regum Legatis, de summis Ecclesiæ rebus convenisse, exceptis tantùm iis, qui schismaticis et damnatis Pontificibus adhærerent : omnes in eamdem ivisse sententiam, quam edito decreto promulgarint; atque illud decretum nullâ unquam Ecclesiæ censurâ notatum fuisse ; quis non revereatur? Fac totius orbis Episcopos accessisse, atque omnes unâ pace conjunctos, unâ fide, unâ charitate, nedum ulla extiterit suspectæ fidei significatio ; quis damnare audeat, ac non suscipere consensionem totius orbis? Fac deinde ab eo cœtu, et ex eo cœtu electum Papam, qui cum cæteris, hoc decretum Cardinalis condiderit, qui tanto loco positus nihil retractarit, Patresque decreti auctores complectatur ; quis non id decretum, cùm et omnibus notum sit, et à nemine improbetur, imò ab omnibus supponatur, ut rerum gerendarum optimum fundamentum, intactum ac tutum manere judicet ? Recurrit enim illud : *Error cui non resistitur approbatur* (*Decr.*, *dist.* LXXXIII. *cap.* Error.). Et in fidei quæstionibus maximè tenet illa sententia ; præsertim ubi publicè error ille esset editus; ubi maximâ auctoritate ; ubi Concilii quoque generalis et Spiritûs sancti nomine, iis certè qui loqui debeant, Pastoribus Ecclesiarum, Cardinalibus, Doctoribus, Papæ omnium capiti. Jam verò depromamus Concilii œcumenici sacrosanctum nomen et summi Pontificis Sedisque apostolicæ comprobationem et confirmationem, tot tantisque argumentis demonstratam ; quis non indignetur, post trecentos ferè annos, illius decreti rejectam auctoritatem ?

Certè non deerant, Martini etiam V temporibus, qui Synodo Constantiensi, ut aliis Synodis contigerat, obtrectarent. Sed Martinus V apostolicâ eos auctoritate compressit, « qui scilicet » vani capitis ludibria, totius Constantiensis Sy- » nodi œcumenicæ Patrum sapientiæ ac probitati » anteferrent, acuerentque linguas contra hu- » jusmodi Synodi decreta (Rain., *an.* 1422, » *n.* 13.). » Hìc rogo, quis Episcoporum, quis Pontificum Romanorum, quis Catholicorum unquam, sine ullo discrimine Patrum Ariminensium sapientiam, probitatem, ac decreta laudarit, ac non priora proba à posterioribus impiis et nullis secernenda putarit? Itaque Bellarminus, Binius, alii recentiores, ac privati Theologi, qui Concilii Constantiensis posteriora duntaxat acta probant, illud Concilium partim approbatum, partim improbatum, in ipso statim titulo profitentur. At non ita summi Pontifices, non ita Martinus V; sed Patres Constantienses, eorumque decreta laudat, nullo sessionum temporumque discrimine, quippe qui omnia inter se apta connexaque esse intelligeret ; neque ignoraret, priores, quibus interfuisset, æquè ac posteriores quibus electus esset, œcumenici Concilii nomine honestatas; neque valere Concilii œcumenici auctoritate electionem suam, nisi quæ huic certam ac necessariam muniissent viam, pari auctoritate constarent. Ac ne id semel fecisse videatur, eodem anno 1422, decrevit, ut Joannes Comes Armeniaci determinationi sacri Constantiensis generalis Concilii adhærere, illamque ut obedientiæ filius insequi cogeretur (*Ibid.*).

At anno 1423, cùm adesset tempus habendi, ex Constantiensis decreti auctoritate, Papiensis Concilii, ad Othonem Archiepiscopum Treviren-

sem hæc scripsit (RAIN., *an.* 1423, *n.* 1.) : « Si » fortè civitas Papiensis, per sacrum Constan- » tiense Concilium pro loco hujus futuri Con- » cilii deputata, aliquo casu, quod Deus avertat, » impediretur, non propterea à tam sacro opere » desisteremus. » Simul Academia Parisiensis, sacerque in eâ Theologorum cœtus, missis Oratoribus, Martinum adhortatur, ut illud Concilium Ticini indictum celebraret. Hos ergo Constantiensis Synodi studiosissimos, quibus maximè auctoribus sessionum IV et V decreta prodierant, *de eximio in Romanam Ecclesiam studio commendavit;* atque hæc rescripsit : « Non est » dubitandum, quin plurimùm saluti profutura » sit hæc sacra Synodus, Deo auctore, de proximo » celebranda, per sanctam superiorem Constan- » tiensem Synodum instituta, ad ordinandam » reformationem statûs ecclesiastici (*Ib., n.* 2.). » Sic laudat absolutè Constantiensem sacram Synodum, nihil à prioribus posteriora secernens : sic probat reformationem in Constantiensi Synodo commendatam, quæ sacræ Synodo nunquam plena visa est, nisi in capite et in membris fieret.

Itaque Martinus, ut Constantiensi pareret Synodo, Ticinum Legatos misit, qui suo nomine sacro generali Concilio præsiderent (*Ibid., n.* 3.). At, lue grassante, non id sibi tribuit, ut Concilium solvat, aut transferat : sed ipsa Synodus, decreto edito, Papâ deinde approbante, « civitatem Papiensem mutat, et loco ip- » sius, civitatem Senarum pro continuatione » ejusdem sacri Concilii eligit, atque deputat » (*Vid. tom.* XII *Concil., col.* 366.). » Quod hic obiter notari velim, ad elucidandas controversias Basileæ postea suborturas.

Sanè dissimulari non potest, quod ab omnibus scriptoribus est proditum, curiales, ut reformationem, ita etiam Synodos, quibus auctoribus fieret, exosas habuisse; atque ob id, apud pios, gravi famâ laborasse : quâ maculâ Martinus ipse non nihil aspersus sit. Itaque ad Synodos non satis seriò congregatas cunctanter accedebant; Synodusque Senensis statim atque inchoata est, sese ipsa dissolvit. Id tamen ex Constantiensi disciplinâ institutoque gessit, ut 19 Februarii 1424, decretum ederet, in sessione primâ Basileensi recitatum : « quo decreto, pro loco futuri Con- » cilii, juxta formam et tenorem decreti Constan- » tiensis, civitas Basileensis, » unanimi Patrum sententiâ, nominatur (*Ib., col.* 378, *et* 463, 464.).

Sequitur eodem anno Martini V Bulla, quæ dissolutionem Senensis Synodi ac designationem Basileensis civitatis, pro futuro Concilio, post septennium celebrando, *juxta determinationem sacræ Constantiensis Synodi*, à Senensibus Patribus, seu *majore eorum parte* factas, apostolicâ auctoritate confirmat (RAIN., *an.* 1424, *n.* 5.). Nihil quidem promptiùs confirmabant, quàm quòd se Synodi facilè dissolverent; sed interim ipsi haud levi infamiâ, nimiis corruptelis Ecclesiæ catholicæ disciplina laborabant.

Expleto septennio, tempus aderat, quo Basileæ ex decretis Constantiensibus et Senensibus, Martino comprobante, generalis Synodus haberetur. Eam ergo Synodum ex capite *Frequens* Constantiensis Concilii, et ex Senensis decreti auctoritate, Pontifex convocavit; designatusque est Julianus Cæsarinus Cardinalis, vir hujus ævi et pietate et doctrinâ maximus, qui sacro conventui præsideret (*Bull.* MART. V *ad Card.* JULIAN. *inter act. Conc. Basil., sess.* I. *tom.* XII. *col.* 468.).

His gestis Martinus obiit, electusque est Gabriel Condulmerius, jam suprà nominatus, Gregorii XII sororis filius, atque Eugenii IV assumpto nomine in Petri Cathedrâ collocatus.

Is statim atque creatus est Pontifex, anno scilicet 1431, eumdem Julianum ab antecessore Legatum designatum, ejusque jussu cum Bohemis agentem, ac magna tractantem, misit ad Synodum. Pontificis mandata notanda sunt : « Ut » expedito negotio Bohemorum, cujus finis ex- » pectatur in brevi, tuos gressus dirigas in Basi- » leensem civitatem, et ibi... juxta tibi injuncta » et ordinata in Concilio Constantiensi, optimè » provideas (*Ep.* EUG. IV *ad Card.* JULIAN. » *ibid., col.* 470; *Vid. ap.* ÆN. SYLV., *epist.* JUL. » *ad* EUG.). » Adeo sancta et inconcussa Synodi Constantiensis habebatur auctoritas ex quâ tum omnia gererentur.

Hanc Julianus Bullam accepit, Basileam venit, atque Eugenii IV repetitis mandatis Synodum inchoavit die 19 Julii [1] anno eodem 1431; Concilii Constantiensis Eugenii nomine auctoritatem agnovit, decreta executus est. Sed nos res Basileæ gestas alio ex principio ordiemur. Hìc quidem observabimus, Constantiensis Synodi intactam et florentem manere auctoritatem; ut

[1] Ut veritas historiæ servetur, observandum est, potestatem à Papâ factam fuisse Cardinali Juliano in Bohemiâ variis negotiis distento, deligendi eos quos ipse vellet, qui Concilio interim præsiderent, et eum elegisse *Joannem Polmar et Joannem de Ragusio, qui applicuerunt Basileæ* 19 *Julii;* et 23 ejusdem mensis Concilium inchoarunt. Julianus autem non venit Basileam ante mensem Octobris; et 14 Decembris primam sessionem celebravit. Re non satis perpensâ, scripsit is qui FLEURY Historiam Ecclesiasticam supplevit, eos quos Julianus delegaverat mense Maio Basileam venisse. Vid. tom. XII Conc. col. 459, 461. (*Edit. Paris.*)

ejus profectò Synodi, quæ tetrum schisma extinxerit, Sedis apostolicæ majestatem schismate deformatam in integrum restituerit, et contra hæreticos asseruerit, fœdas hæreses profligarit, reformationem ecclesiasticæ disciplinæ et necessariam declararit, et ex parte delibarit, et ut postea fieret, nisi mens hominum læva obstitisset, certa fundamenta jecerit. Quæ cùm ad asserendam Synodi Constantiensis auctoritatem plenè sufficiant, tamen rerum subsequentium series, tot eam in rem acta, atque etiam ad sessionum IV et V decreta firmanda congeret, ut si quis de Synodi Constantiensis auctoritate dubitare possit, is profectò in meridianâ luce caligare ac cæcutire velle videatur.

LIBER SEXTUS,

De Basileensi, aliisque secutis Synodis ac gestis, quibus Constantiensia decreta confirmentur.

CAPUT PRIMUM.

Duo dissidia Basileensia distinguuntur : res in primo dissidio gestæ.

Nunc Concilii Basileensis, et Eugenii IV recensenda gesta. Duo quidem dissidia extitère inter Eugenium et Basileense Concilium : primo in dissidio vicit Synodus; tenuêre Patres, ut auctore Pontifice decreta sua valerent : alterum immedicabile dissidium fuit : Eugenius, frustra renitente Synodo, in cathedrâ Petri mansit. Hìc constituendum tantis in dissidiis, tantoque animorum æstu, quid fixum inviolatumque steterit. Nos Constantiensia decreta et intacta et immota perstitisse, imò expressissimè confirmata, eoque, quem dicimus, sensu intellecta fuisse, ex actis docebimus.

Sessione I, Basileæ habitâ septimâ die Decembris anni 1431, Juliano præside, lecta sunt ea decreta, quibus Synodus iniretur, imprimis caput *Frequens* Concilii Constantiensis, Senensis Concilii decretum de Basileensi Concilio celebrando, Martini approbatio de eodem habita, Synodi convocatio, ac designatio Juliani Cardinalis præsidis, ad eumdem Eugenii IV eâdem de re datæ litteræ. His lectis, à Synodo tot tantisque firmatâ præsidiis, decretum est : sacrum generale Concilium Basileæ stabilitum, canonicè esse fundatum, quò Prælati omnes accedere tenerentur (*Conc. Bas., sess.* I. *num.* III, IV, V, IX, X, XI. *tom.* XII. *col.* 462 *et seq.*).

Sessione II, 15 Februarii anno 1432, decretum est : « Sacram Basileensem Synodum, sacris » Constantiensi et Senensi Conciliis generalibus » decernentibus, et auctoritate apostolicâ inter» veniente, fuisse debitè legitimèque ac ritè ini» tiatam (*Conc. Bas., sess.* II. *n.* II. *col.* 477.). » Constantiensis Concilii sessionis V decreta repetita ea, quæ à Clero Gallicano laudata, atque à nobis sæpe relata sunt; nempe quòd omnes, etiam ipse Papa, Concilio subsit in causis fidei, schismatis, ac reformationis. Ea verò decreta gestis inseruntur; cùm nullum schisma esset, cùm Pontifex indubius, missis legatis, Synodo præsideret : quo fixum, non ad schismatis, sed ad omne tempus ea decreta pertinere, eoque sensu ab omnibus fuisse intellecta.

Eodem anno 1432, 29 Aprilis, sessione III, hæc legimus : perlatum ad sacrum Concilium, Eugenium, « ex sinistrâ informatione motum, » dissolutionem ipsius Concilii attentasse (*col.* » 480; *Vid. Bull.* EUG. *in app. Conc. Basil.*, » *col.* 934 *et seq.*). » Nempe ab Eugenio edita erat Bulla, quâ Synodum prorogabat, Basileensem dissolvebat, novam Synodum Bononiam, elapso anno integro cum dimidio, atque iterum post decennium, *ex ordinatione Constantiensis Concilii*, Avenionem convocabat. Hæc autem decreta, non statim perlata sunt ad Synodum; et qui temporum notas pontificiis Bullis et conciliaribus decretis adhibitas inter se contulerit, statim animadvertet, Basileensem Synodum vix inchoatam, jam ab Eugenio fuisse diremptam, et Juliani Cardinalis operâ factum, ut decreti promulgatio aliquantulum differretur.

Allatæ sunt dissolutionis causæ : *Clerus in Allemaniâ multipliciter diformatus* (*Conc. Bas. sess.* II. *col.* 480; *Vid. Bull.* EUG. *in app. Conc. Basil., col.* 934 *et seq.*) : quâ causâ Synodus acceleranda potiùs quàm dissolvenda erat : *Clericorum in ipsâ urbe Basileensi trucidatio, exemplo Bohemorum :* quod erat Basileæ ignotum : *pericula ex bello inter Burgundum et Austriacum Ducem,* queis Patres minimè movebantur. Alia edit æquè vana, quorum Eugenium pudere videbatur; addebat enim postea causas occultas, suam valetudinem obtendebat; et quid non? Nempe volebat ipse adesse Concilio Bononiæ celebrando : modò scilicet unius anni cum dimidio spatium lucraretur. Sic Eugenius Concilium cupiebat, aperto ludibrio. Ita Patres, ita Legatus Julianus, ita Christiani omnes, atque etiam, ut videbimus, ipse Eugenius judicavit. Cæterùm è re nostrâ est intelligere Eugenium IV nihil omnino conquestum de Constantiensibus sessionis V decretis, Basileæ sessione II repetitis; quippe cùm Constantiensia decreta ab omnibus inviolata sanctaque haberentur.

Et hoc ad elucidationem rerum pertinet, hanc quoque dissolvendæ Synodi causam fuisse allatam, quòd Græci Ecclesiæ Romanæ conjungendi, Bononiensi Synodo adfuturi essent; quasi statim Basileæ non posset tot exoptata votis reformatio fieri; ac tum, si res posceret, nova Synodus convocari Bononiam. Sed Eugenio Græcis quoquo modo opus erat, ut consiliis suis aliquem colorem obtenderet.

Grave visum est Patribus reformationem elusam toties, et in longum ire spem orbis, Synodumque Basileensem duorum generalium Conciliorum, duorum Pontificum, ipsiusque adeo Eugenii IV auctoritate, tantâ solemnitate, tantâ orbis christiani expectatione inchoatam, in ipsis initiis ab ipso Eugenio repente dissolvi: obtendi bella, obtendi pericula, quæ Basileæ agentibus imminerent: hiemem etiam, morbos, alia incommoda exaggerari Romæ, quæ ipsi Basileæ nequidem cogitarent: tum novarum Synodorum injici spem, cùm interim jam convocata, jam felicibus auspiciis inchoata solveretur. Editum ergo à Synodo, sessione III, caput *Considerans*, quo decernit: « Præfatam dissolutio» nem contra decreta Constantiensis Concilii, » magno fidei periculo, magno populi christiani scandalo factam, « nullatenus fieri potuisse; » quinimo ipsâ minimè obstante ad persecutio» nem eorum, quæ laudabiliter sunt incœpta, » esse cum sancti Spiritûs gratiâ procedendum » (*Conc. Basil., sess.* II. *col.* 480.). »

Illud diligenter annotandum, Basileenses Patres Concilii dissolutionem irritam declarasse, Constantiensibus decretis sessionis V nixos: iis enim niti se profitentur, eaque decreta iterum repetunt, suoque decreto inserunt; quod quàm ad rem nostram spectet, lector per sese intelligit, et sequentia demonstrabunt.

Hoc decreto edito, de dissolutione revocandâ, multa Pontificem, multa Cardinales monent; ad inchoata porrò pergunt (*Concil. Basil., sess.* II. *col.* 481.).

Pridem omnes suspicabantur Martinum V et Eugenium IV abhorrere à Conciliis celebrandis, ac reformationis opus cunctanter et dissimulanter aggressos. Quare Patres ægrè ad Concilia veniebant, quæ Pontificibus invisa, ac statim re infectâ solvenda esse crederent. Et ipse Eugenius Juliano Cardinali succensebat, quòd res Concilii citiùs optato processissent. Cùm verò solvendi Concilii missa est facultas, Julianus pro eo ac debuit, ad Pontificem scripsit (*Vid. epist. Card.* JUL. *ad* EUG., *in Comm.* SYLV., *p.* 823, *edit.* PINSSONII, 1666.): « In Concilio orbis » christiani spem unicam esse repositam: fidei » extrema imminere pericula, nec se facilè po» tuisse adduci, ut crederet, tantam rem à Pon» tifice dissimulanter aut negligenter actam; sibi » quidem decretum, non exercere dissimulatoris » officium, cùm de correctione Cleri, præsertim » in Germaniâ, nulla spes superesset, futurum » ut in nos irruant laici more Hussitarum, hoc » est, more ferarum, ac prægnantes hominum » animos in immane aliquod facinus erupturos, » atque instar sacrificii putaturos, si spoliarent » Clericos primævæ disciplinæ ac pietatis oblitos, » aut etiam trucidarent. » Jam enim christianum orbem dira fata agebant, imò adversùs effrænas cupiditates divina ultio ac virga vigilabat: postremò vitiorum tanta colluvies, et grassantes Viclefi, Hussi, Bohemorum hæreses, tetrum reformatorem portendebant, ac parturiebant Lutherum. De Græcis liberè respondebat Julianus; « absurdum videri, ut propter incertam reduc» tionem Græcorum, permitti debeat, quòd Ger» mania nunc et semper labatur in hæresim Bo» hemorum. » Denique omnia egit, quasi jam instaret, et ob oculos versaretur infanda et horrenda illa discessio [1], quam postea vidimus. Alterâ epistolâ urgebat vehementiùs (*Vid. epist. Card.* JUL. *ad* EUG. *in Comm.* SYLV., *p.* 836.), Patribus videri dissolutionem ab Eugenio factam nullam et irritam fuisse; in Concilio enim Constantiensi, sessione XXXIX, capite *Frequens*, signanter cautum, ut tempus Synodi abbreviari à Pontifice, non autem prorogari posset, ac multò minùs dissolvi incœpta jam Synodus; tum illud definitum in sessione V, *cuilibet Concilio generali, etiam à Papâ*, morem geri oportere: cujus Concilii, si decreta vana essent et frustratoria, tum Pontificum electiones, et cætera quoque Concilia, totumque Ecclesiæ statum vacillare.

Hæc de Concilio Constantiensi dixit vir hujus ævi maximus, longèque doctissimus atque sanctissimus, et in Synodo Florentinâ, causæ catholicæ adversùs Græcos præcipuum firmamentum. Rainaldus multas in hunc ferè sensum, maximi Cardinalis profert epistolas (RAIN., *tom.* XVIII; *an.* 1431, 1432.), quas omnes referre nihil attinet, cùm summam teneamus.

Cæterùm ipse in Concilio perstitit, neque, revocatus licèt, ab officio præsidiis destitit. Mansere in Concilio alii Cardinales: in his Dominicus Capranica vir maximus, Martino V primùm à secretis; rati omnes unà cum cæteris Patribus, gesta ab Eugenio ad Synodum dirimendam, cassa et irrita esse.

[1] Reformatorum.

Sessione IV, Synodus Cardinales vocat : definit « quòd in eventum vacationis Sedis apostolicæ, » hoc sacro generali durante Concilio, electio » Pontificis in loco Concilii, non alibi, celebre- » tur ; in contrarium attentata, quâvis auctori- » tate, etiam papali, nullius roboris ipso jure » esse decernit (*sess.* IV *col* 487; *Vid. sess.* III. » *col* 481.). » Id decretum pro rei gravitate sessione VII repetendum censuit (*Ibid., col.* 496.).

Exinde contra Eugenium proceditur : sessionibus VIII et IX accusatur, citatur, ac demum sessione XII, capite quod incipit *Sancta catholica, nisi intra sexaginta dies,* Bullâ editâ, resipiscat, ab officio suspenditur, ut subversor Constantiensium decretorum sessionis V, et capitis *Frequens ;* quæ decreta iterum atque iterum repetuntur, inculcantur, gestis inseruntur (*col* 497 *et seq.* 508 *et seq.*).

Ex his intelligitur, quo maximè fundamento Patres Basileenses Eugeniana decreta solverent. Nempe quòd Eugenius caput *Frequens* contempsisset, quod quidem ad reformationem pertineret, imò verò quo tota, prout tunc res erant, reformatio nitebatur. Quo canone contempto, Eugenius ipsa sessionis V fundamenta quatiebat. Hæc igitur Synodus Basileensis egit. At adversùs decreta Basileensia edit Eugenius Bullam *Inscrutabilis*, et Bullam *In arcano* (*Vid. in sess.* XVI. *col.* 529 *et seq.*) : atque hâc ultimâ Bullâ expressè reprobat Basileense decretum *Sancta catholica*, sessionis XII, quo ipse intra sexaginta dies resipiscere jubebatur.

Interea ad Synodum Basileensem Sigismundus Imperator accesserat, is qui in Constantiensi quoque Concilio tanta gesserat. Is ubi primùm intellexit Synodum ab Eugenio dissolutam, nihil commotus iis, quæ ad ipsum Eugenius eâ de re scripserat, palam Eugenio significat, se nihil adversùs Bohemos armis profecisse ; « nec jam, » inquit, aliqua sperantur remedia, quàm hoc » sacrum Basileense Concilium, quod Deus om- » nipotens hoc tempore tribulationis ab alto con- » cessit, et in quo omnis virtus contra hanc » pestem hæreticam, omnisque salus et spes » omnium consistit (RAIN., *an.* 1431, *n.* 26.). » Itaque profitetur se hanc Synodum omni ope tuendam suscepisse ; in eamque Synodum sessione IX, 22 Januarii anni 1433, magnâ, ut par erat, Patrum gratulatione, exceptus est. Neque alia sentiebant alii orthodoxi Principes, præsertim Francorum Rex, sacrosanctæ Synodi defensor eximius.

Sessione XI, decernitur ut « Basileense Concilium per neminem, etiamsi papalis fuerit » dignitatis, sine consensu duarum partium Con- » cilii, dissolvi, aut de loco ad locum mutari » possit (*num.* IV. *col.* 506.). » Sic Concilium suam in Pontificem potestatem, non modò explicabat decretis, sed etiam reipsà exercebat.

Imperator ac Reges agebant cum Eugenio, ut dissolutionem revocaret. Cùm ergo, sessione XIII, Papæ contumacia accusata esset, instaretque terminus præfixus à Synodo, atque imperator triginta dierum dilationem impetrasset, quibus elapsis contra Eugenium jure ageretur, nisi decretis Synodi satisfaceret (*tom.* XII. *col.* 515 *et seq.*); victus est Pontifex Synodi auctoritate, Principum precibus, Ecclesiæ periculo, gravique sui nominis infamiâ. Quare ex præscriptâ per ipsam Synodum, sessione XIV, adhæsionis formulâ, sessione XVI Concilio se adjunxit (*Col.* 523, 528 *et seq*).

Quæ autem sessione XIV gesta sint, cùm his maximè causa nitatur, diligentiùs considerare oportet.

Prorogatur Eugenio terminus[1], eâ conditione, ut nisi satisfecerit, « pœnæ in decretis monitorii » ac prorogationis contentæ, eo ipso inflictæ » sint et esse intelligantur (*Ibid*, *col.* 523.). » Tum in ipsâ Synodo confecta Bulla, quam Eugenius ederet, et ad Synodum mitteret. Hujus initium : *Dudum sacrum :* summa verò hæc est.

Primùm : « Concilium à die inchoationis legi- » timè continuatum fuisse et esse (*Ibid.,* » *col.* 524.). »

2. Dissolutionem ab Eugenio promulgatam, irritam et inanem.

3. Tres Bullas adversùs Concilium editas, nullas et irritas fuisse. Primam, *Inscrutabilis :* secundam, *In arcano,* suprà memoratas tertiam, *Deus novit.*

4. Quæcumque à se contra Synodum ejusque membra, atque etiam in Cardinales Synodo adhærentes edicta essent, æquè nulla.

5. An ejus lgitima citatio et defensio fuerit, stare se ipsius Synodi judicio.

Hæc si Eugenius faceret ; tum, « si quid culpæ » commissum est, attentando dissolutionem, » aut in confectione et publicatione trium Bul- » larum, sacrum Concilium penitùs abolet » (*Ibid., col.* 525.). » Quæ omnia superioris adversùs inferiorem esse, omnes intelligunt.

Hæc tamen decreta sessionis XIV Basileensis expressè ab Eugenio approbata et confirmata esse, et apud omnes constat, et Rainaldus confitetur, et acta ipsa demonstrant (RAIN., *loc.*

[1] 90 dierum.

cit. n. 1, 4, 5 *et seq.*). Nempe sessione xvi, allata Bulla Eugenii *Dudum sacrum :* in ea verba quæ Synodus præscripserat; quæ data 18 Kalend. Jan. 1433, Basileæ in sessione xvi legitur, publicatur, approbatur, gestis inseritur (*Vid. col.* 528 *et seq.*).

Sic tanto molimine ab Eugenio tentata ac decreta Synodi dissolutio, ab eodem Eugenio revocatur; declaraturque sanctam Synodum non modò continuandam ; sed ipso reclamante, licèt, verè ac legitimè continuatam fuisse : habitæque pro nullis tanto strepitu editæ, Bulla *Inscrutabilis*, ac Bulla *In arcano;* Bulla verò *Deus novit*, tametsi ab Eugenio respuatur ut falsa, neque unquam à se edita, ad cautelam tamen etiam ipsa revocatur.

Notatu dignissima Eugenii verba, quibus eas, Bullas revocat. Declarat enim revocari à se eas, « ut, inquit (*Ibid., col* 529.), mentis nostræ » integritas ac devotio, quam ad universalem » Ecclesiam, et sacrum generale Concilium Ba- » sileense gerimus, omnibus constet evidenter. » Sic Basileense Concilium, in eoque repræsentatam universalem Ecclesiam, non tantùm honore, sed etiam devotione prosequitur, sibique anteponit : cujus quippe jussu, sua quoque decreta, totâ quantâ erant auctoritate prolata, antiquat et revocat.

His lectis, Synodus hanc tulit sententiam : « Sacra Synodus decernit, Eugenium per has » litteras satisfecisse plenariè monitioni, citationi » et requisitioni sacri Concilii, prout in decreto » in xiv sessione promulgato, et in schedulâ in » eodem decreto insertâ continetur (*Vid. t.* xii. » *col.* 528.) : » patetque omnino ex actis supremam Synodi œcumenicæ auctoritatem, etiam in ipsum Papam, eumque indubitatum non modo à Synodo declaratam, sed etiam à Synodo exercitam; atque ab eodem Papâ fuisse agnitam, edito quoque, quo nihil solemnius esse possit, diplomate, in œcumenicâ Synodo promulgato, ac Patrum sententiis roborato.

CAPUT II.

Ex antedictis Constantiensia dogmata confirmantur.

Nunc ex his quæ relata sunt, pro decretis Constantiensibus argumenta ducimus invicti roboris.

Primum. Eugenius noverat è sessionibus ii, iii, xii, Basileensibus, ante et post dissolutionem, Constantiensia decreta sessionis v repetita et constabilita esse, ut quæ vera certaque Concilii œcumenici ubique approbati decreta essent : atqui Concilio Basileensi ita prædicanti ac decernenti adhæret, et legitimè continuatum esse confirmat : ergo Constantiensia decreta valere intellexit, valere voluit, nedum suspecta, aut infirma, aut revocanda putaret.

Quòd si cum Turrecrematâ negaveris nota Eugenio fuisse, quæ publica essent ac publicè promulgata ; sic agimus : Decreta Constantiensia sessionis v, decretis Basileensibus adversùs Eugenium editis, ac decreto *Sancta catholica*, sessionis xii Basileensis, inserta erant ad verbum; atqui decreta illa Basileensia Eugenio nota erant. Certè enim noverat, quæ judicatorio edicto damnaverat : damnaverat autem, ut vidimus, Bullâ *Inscrutabilis*, et Bullâ *In arcano*, quæcumque Basileæ post dissolutionem gesta essent; et quidem speciatim ea, *quæ statuta de se, et contra se essent*, atque expressissimè decretum Basileense *Sancta catholica*, quo nullum erat ad inculcanda, repetenda, exequenda decreta Constantiensia validius. Igitur ea Basileæ approbata esse noverat, eorumque approbationem ipse ex certâ scientiâ approbabat.

Confirmatur : Bullâ *Inscrutabilis*, decreta Basileensia ita damnaverat, ut « quæ non ad re- » formationem, sed ad deformationem ; non ad » unitatem, sed ad scissuram Ecclesiæ ; non ad » hæreses tollendas, sed ad nutriendas spectare » videantur (*sess.* xvi. *col.* 530.) : » ergo Eugenio bene nota decreta, quibus tam perspicuas notas inureret; ac proinde sunt sancta, ac censuris libera, cùm inustas à se notas ipse absterserit.

Quòd si ea quoque, quæ ex Constantiensibus decretis contra ipsum gesta essent, ab omni schismatis et hæreseos suspicione liberavit, et valere judicavit; quantò magis decreta Constantiensia, quæ fundamenti loco ab ipsis Basileensibus posita, et decretis inserta esse vidimus ?

Secundum Argumentum. Quæcumque à se in solvendo Concilio contra ipsius decreta Concilii gesta essent, ea Eugenius non modò revocavit, verùm etiam nulla fuisse declaravit ; et Concilii acta, se quoque contradicente gesta, valuisse sanxit. Præterea quæstionem hanc, an adversùs Pontificem ab ipsâ Synodo decreta citatio, et Pontificis defensio legitima fuerit, judicio Synodi permittit, ejusque decreto se stare declarat. Ergo iterum atque iterum Constantiensia decreta, et Conciliorum supremam potestatem, etiam in objurgando et citando, et sub pœnis judicando summo Pontifice non modò approbando, sed etiam exequendo et obediendo firmat.

Tertium Argumentum. Decreta Constantiensia usque adeo ab omnibus firma habebantur,

ut nec dissidii tempore, aut ipse Eugenius, aut ejus nomine quisquam improbare sit ausus.

Non ipse, qui Bullâ *Inscrutabilis,* ea tantùm Basileensia irritasset, quæ *post dissolutionem* facta essent : non ergo quæ ante dissolutionem sessione II, ubi Constantiensia decreta repetita fuêre : ergo, ipso quoque annuente, valebant.

Non ejus fautores, vel obsequentissimi, in Bullâ *Deus novit* [1], ubi hæc verba legimus : « Si Papa, vel Legatus ejusdem nollet disponere » aliqua, et contra Concilium affectaret, Papæ » sententia, vel ejus Legati personam summi » Pontificis repræsentantis, non Concilii voluntas » sequenda foret, cùm super omnia Concilia » habet potestatem Papa ; nisi fortè quæ sta- » tuenda forent, catholicam fidem respicerent, » vel, si non fierent, statum universalis Eccle- » siæ principaliter perturbarent; quia tunc Con- » cilii sententia esset potiùs attendenda (*Vid.* » *sess.* XVI. *col.* 537.). » Igitur qui Pontifici impensissimè favebant, in Ecclesiæ generalibus, ipsiusque adeo fidei negotiis, Concilii potestatem præstare fatebantur : ergo Constantiensia decreta quæ id statuerunt, probata omnibus, neque in maximis etiam controversiis, controversa unquam fuêre.

Quartum Argumentum. Ex his quoque certum, Constantiensia decreta, non ad schismatis, aut ad dubii Pontificis tempus, à quoquam relata, cùm sub Eugenio IV indubitato Pontifice valere, et observanda esse, Basileenses Patres, et Eugenius IV, voluerint et intellexerint.

Quintum et ultimum Argumentum. Cùm Eugenius IV, Bullis quoque editis, et solemnissimo ritu, in Concilio scilicet generali promulgatis, Basileensia insertaque in eis, ac sæpe innovata decreta Constantiensia firmaret, ac supra se Concilii generalis potestatem extolleret, vel vera vel falsa promebat. Si vera, stant planè Constantiensia decreta atque iis certa fides : stant adversùs indubitatum Pontificem : stat suprema Basileæ agnita et exercita in indubitatum Pontificem potestas. Sin falsa prompsit Eugenius, jam Pontifex non tantùm erraverit, verùm etiam errorem decreto firmaverit, eoque decreto, quo nullum ritu solemniori promulgari possit; quippe quod fuerit in œcumenicâ Synodo promulgatum, ac sententiâ Synodi roboratum. Sic, quidquid dixeris, Parisiensium nostrorum vicit sententia, atque omnino res nostræ utrinque in tuto sunt.

[1] Quam Eugenius falsò sub suo nomine editam fuisse dixit.

CAPUT III.

Confirmantur argumenta capitis præcedentis : insigne Eugenii IV ad universos fideles diploma refertur.

Id ut pateat clariùs, placet considerare quid ipse Eugenius dissolutione, ut quidem existimabat, vigente, quid postea edixerit. Nempe dissolutione nondum revocatâ hæc edixit, et id quidem *universis Christi fidelibus,* ne Eugenii ut privati doctoris scriptum esse respondeas. Nempe Eugenio objiciebatur à Basileensibus caput *Frequens*, à Martino Papâ approbatum : id caput dissolutioni obstare contendebant. Negat Eugenius eo se teneri : « Neque enim Martinus, » inquit (*Bull.* Deus novit, *in sess.* XVI. *col.* » 534, 535.), suis successoribus potuit præju- » dicium generare, pari post ipsum, quinimo » eâdem potestate functuris; et infertur (prout » est secundùm omnia jura) in hâc parte Con- » cilium inferius summo Pontifice, Papamque » ipsis priorem nequeunt solvere vel ligare. Sed » nos, in his Concilio superiores, ipsum possu- » mus pro libitu regulare. »

Pergit : « Nam hoc de jure notissimum est, » quòd possumus quæcumque statuta, decreta, » declarata, sive sancita per quoscumque præ- » decessores nostros, vel per quæcumque Con- » cilia, dummodo in ipsis fidei fundamenta non » existant, sive ex hoc universalis Ecclesiæ bo- » num principaliter non turbetur, ut Vicarius » Christi, et irreprehensibiliter pro nostro amo- » vere et corripere libitu voluntatis, et contrà » sentire non esset longævum ab hæresi; velle » ligare manus Vicarii Jesu Christi, et in terris » Dei Legati, sive ipsius gesta judicare, vel im- » probare, quod sacrilegii crimen habet. »

Illud interim observari velim quo loco Eugenius adversùs generales Synodos tam magnificè se effert, eodem confiteri non eâ se posse convelli, quæ soluta, non modò fidem, sed etiam quæ universalis Ecclesiæ bonum principaliter perturbarent : quod cùm dictum esset in Bullâ *Deus novit,* quam Eugenius ut falsam abjecit, nunc præstat in vero sinceroque diplomate promulgari. Sed quæ in eo diplomate consequantur videamus.

Infert deinde multa in *acephalam Synodum;* atque ita concludit (*Ibid., col.* 536.) : « Sacrile- » gum igitur à nobis postulant, et hæreticum, ut » declarare velimus retroactis temporibus Basileæ » continuò fuisse Concilium, cùm post nostram » dissolutionem sine nostris præsidentibus, regu- » lare non facerent Concilium; quia eorum dicta, » gesta et facta omnia, contra divina jura pariter » et humana, perperam sunt confecta.... quæ

» adeo sunt minùs bene composita, ut etiamsi ab » habentibus potestatem promulgata fuissent, » essent irritatione, annullatione et revocatione » dignissima. »

At hæc, Eugenio teste, *annullatione et revocatione dignissima*, firmavit Eugenius : hæc *ab hæresi non longæva* Eugenius sanxit : *hæc sacrilega et hæretica*, nempe *retroactis temporibus Basileæ fuisse Concilium*, Eugenius amplexus est, atque in œcumenicâ Synodo, Bullâ editâ, declaravit. Sic ille nos adjuvat, providitque Deus, ut qui pontificiam potestatem supra omnem modum extollere nitebatur, omnia sibi in Concilia quoque licere definiens *pro suæ libitu voluntatis*, is omnium maximè conciliari potestati se subderet, eamque dictis et factis superiorem agnosceret.

CAPUT IV.

Turrecrematæ et Rainaldi aliorumque suffugia.

Id argumentum, quanquam obvium, neque Bellarminus, neque Lupus, neque *Disquisitor* [1], neque auctor *Doctrinæ Lovaniensium*, neque ille, qui diligentissimus videri voluit, rerum quoque futilium investigator et collector anonymus, neque alii quique attigêre. Unus Turrecremata videre visus est (*Vid.* TURR., *de Eccles. lib.* II. *cap.* C.) ; sed qui ejus dicta exscribere solent, eos credo referre puduit quæ huic argumento ille responderit.

Primùm ergo Bullas, quibus Eugenius dissolutionem suam nullam esse judicavit, vi extortas fuisse Turrecremata significat, idque à pluribus magnæ gravitatis viris dictum esse *in Curiâ*. Esto : dictum ab aulicis, sed nullis actis probatum, nullo scriptore proditum, et ab ipso Eugenio negatum, ut mox videbimus : neque ei rationi Turrecremata insistit, et nos contemnimus.

Sed enim Turrecremata Florentiæ hæc dicentem audivit ipsum Eugenium « in disputatione » publicâ : Nos quidem bene progressum Con» cilii approbavimus volentes, non tamen appro» bamus ejus decreta. » Tunc ergo ejusmodi colloquiis dictisque, quorum penes te fides, evertenda aut etiam interpretanda putas, ea quæ synodicè gesta, decreta, judicata et approbata sunt? Audi tamen Pontificem : *approbavimus volentes ;* non ergo extortæ Bullæ ; atque illi viri graves, qui id in Curiâ dicerent, nugabantur.

At enim, inquiunt, urgebat Synodus, urgebat Imperator christianique Reges, totâque Ecclesiâ connitente, Eugenius metu schismatis Synodum frustra dissolutam fatebatur. Ita, inquit Pater Gonzalez (GONZ., *Disp.* XIV. *sect.* III. *n.* 2, 8. *p.* 695, 696; *ex* SPOND., *an.* 1432, *n.* 2, 5; 1433, *n.* 27; 1438, *n.* 23), *ex Spondano* docente, Bullam revocatoriam ambiguis verbis esse conscriptam. Sic Ecclesiæ, sic Romano Pontifici consultum volunt, qui ab eo fatentur ambiguis verbis ludificatam Ecclesiam : nec tamen verum est. Verba relegantur : clara sunt : sua omnia irritat : conciliaria omnia valuisse declarat. Quidquid ergo Spondanus dixerit, actis conciliaribus, non posterioris ævi scriptis credimus. Quid autem ? An metu schismatis facta, ad violentiam refers? Addere debuisses per vim extorqueri quæ metu peccandi fiant. Cogebat Imperator, inquiunt : imò suadebat, urgebat, nihil tamen per vim. Quid si Synodo regiam manum secundùm canones imploranti, ne schisma fieret, ne hæreses atque corruptelæ gliscerent, auxilium præstitisset ; eane vis esset, non autem æqua, legitimaque actio advocati ac protectoris Ecclesiæ ?

Quid quòd Eugenius omnibus Bullis fatebatur non valere à Pontifice facta, quæ totam Ecclesiam perturbarent? Quid quòd Duvallius, aliique confitentur Pontifici talia attestanti, vim inferri fas esse? Ergo qui vim comminiscuntur, omnia Ecclesiæ jura, atque etiam Eugenii decreta convellunt.

Quòd autem Turrecremata Cardinalis addit à Pontifice non approbata decreta *Basileensia, quæ nunquam vidisset, neque examinasset*, fallit aut fallitur. An ergo hæc decreta non satis divulgata erant? An Pontifex non viderat, neque examinaverat, quæ in se facta ipse damnaverat? An verò valitura ea non intelligebat, post sententiam suam ab ipso revocatam? Denique an damnatis à se Basileensibus decretis, Constantiensia decreta inserta non legerat? Vana hæc et ludicra à tractationibus theologicis procul absint.

Urget : sed quod Eugenius decrevit Synodum Basileensem à se licèt dissolutam, tamen ritè et ordine continuatam fuisse, id non est referendum ad defectum potestatis, quasi Eugenius Synodum dissolvere non potuerit ; sed quòd dissolutio non veris rationibus niteretur. Contrà, asserit Synodus, nec potuisse dissolvi, quòd eâ dissolutione subverteretur caput *Frequens*, quo reformatio nitebatur. At Eugenius hæc decreta synodica, à se licèt condemnata, valere voluit. Ergo et id probavit, Synodum à se nec dissolvi potuisse. Sed esto : sint vera quæ tu dicis. Ergo, te fatente, falsum illud jactatum ab Eugenio, potuisse à se dissolvi Synodum *pro suæ libitu*

[1] Lovaniensis, nempe D. Dubois.

voluntatis, nullis licèt veris causis. Denique vel ex te duo habemus : primum, dissolvendi causas ad examen venire, atque illud examen pertinere ad Synodum; non ipsam à Pontifice dissolutionem factam, statim ex se ipsâ stare : alterum, utcumque sit, vel renitente Pontifice certo, indubitato, nec hæretico, valere et stare semel inchoatam Synodum universalem.

At enim, inquit (TURRECR, *loc. cit.; Vid.* GONZAL. *et alios pass.*), aliud est progressum Concilii, aliud decreta probari. Sed qui decreta Synodi sciat, nec improbet, et editâ Bullâ Synodo adhæreat, quid aliud quàm approbat, aut Ecclesiam ludit; quantò magis cùm ab ipso expressè damnata decreta synodica, ipso quoque auctore postea convalescunt; cùmque eas delet, quas impresserat notas ac censuras, uti jam diximus?

Asserit Turrecremata à Concilio petitam aliam approbationem, nec impetratam. Gratis dicit, nullis actis probat, causæ suæ favet.

Denique hoc addit : « Non esset passura, in» quit, Sedes apostolica à Papâ confirmari talia » decreta, quæ ab evangelicâ veritate, et sanc» torum Patrum doctrinâ aliena videbantur. » Respondemus : Ergo Sedes apostolica Pontifici obstitisset : quantò magis Ecclesia catholica adunata id facere potuit? Prosequitur : « Neque » per illam revocationem voluit Dominus Euge» nius se et sua abnegare, quæ juxta Scripturas » et sanctorum Patrum sententias apostolicæ » Sedi divinitus sunt concessa, cùm hoc non pos» set facere; inter quæ est illud de dependentiâ » Conciliorum à Papâ, non è converso. » Quid audio? Papa non id facere potuit, et tamen factum est : et ipse Pontifex judicio Synodi stare se declaravit, et id ex præscripto Synodi egit, et quæ de Conciliorum potestate, Constantiæ primùm, deinde Basileæ, toties definita erant, sibi licèt nota, non modò immota reliquit, sed etiam inustas à se revocavit notas. Non ergo Scripturis, non sanctis Patribus, non sanctæ Sedi divinitus concessis privilegiis adversari intellexit.

Postremò cogitent dictum illud Eugenii sua decreta revocantis : « Ut nostræ mentis integritas » et devotio, quam ad universalem Ecclesiam et » sacrum generale Concilium Basileense geri» mus, omnibus constet evidenter, quidquid per » nos, aut nostro nomine contra hujus Concilii » auctoritatem factum, seu attentatum, et asser» tum est, cassamus, irritamus (*Vid. in sess.* » XVI. *col.* 529.). » Quid illa *devotio* erga Basileense generale Concilium, nisi gestorum in eo apertissima comprobatio est? Ergo comprobavit quæcumque Basileæ pro supremâ Conciliorum in Papam potestate gesta, decreta, et ex Constantiensi Synodo repetita erant : nisi fortè schismatica improbata, atque exosa, ipse quoque honore, imò etiam *devotione* prosequitur.

Rainaldus objicit Eugenium, cùm hæc faceret, pacis studio, jure suo cessisse, idque ab ipso ad Imperatorem esse perscriptum (*An.* 1434, *n.* 3.). Illud perscriptum quidem epistolâ privatâ; sed hujusmodi epistolis negamus jura contineri. Tu mihi id respice, quid synodicè gestum sit sessione XIV Concilii Basileensis. Non id à Pontifice postulatum, ut jure suo sponte decederet; sed ut perperam incœpta jussu Synodi omitteret, atque revocaret. Sessione XVI, Eugenius à Synodo admissus est, ut qui Synodi *monitioni* ac *citationi* satisfecisset, hoc est, procul dubio paruisset. Totam ipse causam in Synodi potestate esse professus est; sed jussus, ut vidimus; sed præscriptâ formulâ. Non ergo jure suo sponte decessit, qui ex lege in ipsum latâ egit.

Sic quæstio nostra iterum, nec tantùm Constantiæ, sed etiam Basileæ à Concilio œcumenico, Papâ approbante, judicata est. Quippe de superiori Papæ vel Concilii potestate agebatur : Synodum œcumenicam ritè inchoatam Papa dissolvit : decretum de dissolvendo Concilio à Papâ editum Synodus antiquavit : quæsitum, cujus superior sit potestas; at, Eugenio quoque judice, superior est Synodus, quæ ab Eugenio dissoluta, Eugenio renitente frustra, ac tandem obtemperante, stetit et valuit; quia ex dissolutione fidei periculum, Ecclesiæ scandalum, reformationis necessariæ mora. Quantò ergo magis Synodus prævaleret, si, quod maximè quærimus, de fide, de schismate, aut de reformatione directè ageretur?

Notent nunc, damnent, improbent quæ tantis in dissidiis Sedes apostolica intacta esse voluit, imò apertissimè comprobavit : evertant quæ fundamenti loco magnâ consensione utrinque sunt posita; suo certè pondere firma erunt, ad quæ quisquis impegerit, se potiùs quàm illa confringet.

CAPUT V.

De secundo Basileensi dissidio : quid ab initio reconciliatæ gratiæ, usque ad secundi dissidii initium, à Synodo gestum sit per biennium.

Jam ex altero Basileensi dissidio haud minùs valida argumenta promemus. Verùm, ut intelligantur, rerum summa, ab ipso principio reconciliatæ cum Eugenio gratiæ, ex actis recensenda est : quâ in re mihi certum de ipso dissidio

non ferre sententiam; quippe quod ad rem nostram non pertinet. Neque par est hujus disputationis, satis per se gravis, cursum, accersitis difficultatibus, impedire. Id agam, ut reseratis dissensionis causis, ipsâque quæstione inter Eugenium et Patres ex gestis constitutâ, canones Constantienses, quos tuemur, pro certis et immotis ab utrâque parte habitos esse appareat; quod unum ad Gallicanam Declarationem pertinet.

Postquam igitur Eugenius, sessione XVI, Synodo satisfecit, ejus Legati, in his ille qui nunquam à Synodo aut officio præsidis recesserat, Julianus Cardinalis, admittuntur, et Synodo *incorporantur*, dato priùs sacramento, *nominibus propriis*, de defendendis decretis sessionis V Constantiensis Concilii sæpe memoratis; atque ea decreta iterum gestis inseruntur, die Sabbati 24 Aprilis 1434 (*sess.* XVII. *col.* 539, 540.).

Postea decernitur, ut Legati jurisdictione coactivâ careant, utque ea quæ à sacrâ Synodo decreta fuerint, ipsi, aut, ipsis absentibus vel recusantibus, primus Prælatorum Synodi nomine concludat atque pronuntiet: quo sublato, nulla Concilii libertas, imò nullum Concilium; sed omnis ejus actio in Legatorum potestate esse videretur. Itaque hæc, præsente Imperatore, Legatis annuentibus, solemnissimo ritu confecta sunt, sessione XVII. Sessione XVIII, sessionis V Constantiensis decreta innovantur; atque in his omnibus, Augustinus Patricius, hujus ævi auctor diligens, Eugenianarum partium, nihil hìc turbæ refert, cùm accuratè soleat hujusmodi memorare casus (*col.* 540, 541; *Vid.* PATRIC., *Hist. Bas. etc. cap.* XXXIX. *tom.* XII *Conc. col.* 1525.).

Sessione XIX, multa de Græcis, et cum Græcis aguntur, Legatique Græci Imperatoris audiuntur, ejusque ac Patriarchæ leguntur scriptæ ad Synodum litteræ (*col.* 541; PATRIC., *loc cit. cap.* XL *et seq.*); atque inita cum ipsis, de suscipiendo itinere atque habendi Concilii modo, pacta firmantur; proponuntur à Græcis loca, quibus utriusque Ecclesiæ conventus habeatur; Patres legationem decernunt, quâ Græci inducantur, *ut in civitatem Basileensem velint assentire:* veriti ne, translationis specie, aliquid ab Eugenio novaretur. Hæc gesta 7 Septembris anno eodem 1434.

Sessione XX, de reformatione multa, eaque egregia decernuntur; continuatur reformatio (*col.* 549 *et seq.*). Sessione XXI, de divino Officio multa præclarè; sed quo Romana Curia maximè moveretur, vetitæ sunt Annatæ sub pœnis *adversùs simoniacos inflictis*, cum hâc clausulâ: « Etsi, quod absit, Romanus Pontifex, qui » præ cæteris universalium Conciliorum exequi » et custodire canones debet, adversùs hanc » sanctionem aliquid faciendo Ecclesiam scanda- » lizet, generali Concilio deferatur (*sess.* XXI. » *col.* 552, 553.): » 9 Junii anno 1435. Quæ postea Ecclesiarum consensione mutatâ, hìc tamen necessariò memoramus ad gestorum seriem, non ad contendendi libidinem.

Memorat Augustinus Senensis, Archiepiscopum Tarentinum, et Episcopum Paduanum Legatos apostolicos, Pontificis nomine protestatos; Patres in sententiâ perstitisse; decretum à Juliano Cardinale Præside conclusum esse (PATRIC., *loc. cit. cap.* XLIV. *col.* 1530, 1531.).

Anno 1436, 25 Martii, sessione XXIII, multa decernuntur (*tom.* XII *Conc.*, *col.* 557 *et seq.*), « de electione ac professione summi Pontificis, » de numero et electione Cardinalium, de sacris » electionibus celebrandis, de tollendis reserva- » tionibus, de Clementinâ litteris[1]; » quæ Sedem apostolicam maximè concernebant. Hæc Augustinus Senensis *in publicâ sessione, communi consensu, ritè decreta esse* confirmat (PATR., *cap.* LI. *col.* 1535 *et seq.*).

Sequente mense Aprili, die 14 mensis, sessione XXIV, multa item de Græcis et cum Græcis acta. Legati Græci Imperatoris ac Patriarchæ, *totius Orientalis Ecclesiæ desiderium exponentes*, sacram Synodum excitant, *ad tam sancti operis prosecutionem;* illud imprimis « firmiter constanterque asserentes, unionem » ipsam, nisi in Synodo universali, in quâ tam » Ecclesia Occidentalis, quàm Orientalis conve- » niat, fieri nullatenus posse (*tom.* XII *col.* 567 » *et seq.*): » quo vel uno capite conciliaris auctoritatis summa necessitas, communi Occidentis Orientisque consensu stabilitur.

Hinc salvus-conductus Græcorum Imperatori ac Patriarchæ totius Orientalis Ecclesiæ Græcisque, sacri Concilii nomine est datus, concessaque à Synodo plenissima indulgentia, in favorem subsidii pro Græcis reducendis, eâ planè formâ, quâ similis indulgentia, in Senensi Synodo, sub

[1] In his litteris, *narrabatur aliquem dignitati aut beneficio renuntiasse, aut privatum esse;* et statim beneficium alteri dabatur. Cùm autem facile esset hujusmodi litteras impetrari à Curiâ Romanâ, hinc fiebat ut nonnunquam beneficii possessor, nihil minùs cogitans, de suo beneficio pelleretur. Jubet ergo Synodus ut *hujusmodi litteræ non præjudicent, nisi per testes aut alia legitima constiterit documenta,* possessorem ritè dejectum fuisse, *aut juri suo renuntiasse*. Nunc in desuetudinem abierunt istæ litteræ. (*Edit. Paris.*)

Martino V, Legatis præsidentibus atque assentientibus, Martino nihil repugnante, data erat (*t* XII. *col.* 568 *et seq.* 573 *et seq.*; *Vid. Conc. Sen., ibid. col.* 368.).

Eodem anno, Nonis Maii, sessione XXV, decernitur de loco, quo in Græcorum gratiam Synodus cogeretur, et designata est certis conditionibus Avenionensis civitas (*tom.* XII. *col.* 578 *et seq.*). Hinc nova cum Eugenio jurgia, et Concilii Ferrariam translatio sequitur. Sic à sessione XVI, quâ Eugenius, primâ dissolutione revocatâ, Synodo conjunctus est, continuatæ per biennium publicæ sessiones, tantisque de rebus decreta sunt edita. Nunc quid Eugenius egerit ex gestis recensendum.

CAPUT VI.

Quid per idem tempus ab Eugenio IV sit gestum.

Dum hæc Basileæ agebantur, misit Eugenius ad Synodum peculiares Legatos, qui de aliquot decretis quererentur, imprimis de Annatis, quod gravissimum videbatur; « peterentque à » Synodo fieri provisionem Sedi apostolicæ (*Ap*- » *pend. Conc. Bas., cap.* XLII. *col.* 365.), » hoc est, pecuniaria concedi subsidia. Cardinalis Julianus apostolicæ Sedis Legatus et Concilii præses, Concilii nomine respondit (*Vid. resp.* JUL., *ibid. col.* 704 *et seq.*) : de Annatis, quod Synodo decretum fuerit, nihil in diminutionem Sedis apostolicæ factum : providisse Synodum juxta Apostoli sententiam (1. *Thess.*, V. 22.), ut *ab omni specie mali* abstinerent : « à Synodo » faciendam provisionem apostolicæ Sedi com- » petentem, » si Papa, qui omnium caput esset, ut ab ipsâ Synodo requisitus erat, canonum atque inchoatæ reformationis rationem habuerit. Quòd autem petebatur suspendi decretum, « nullâ ratione decere, ut tam salubre decre- » tum, conformeque per omnia legi evangelicæ » et sanctorum Patrum institutis, suspendi aut » irritari debeat (*Resp.* JUL., *ibid. col.* 709.). »

Hæc igitur Synodi nomine responsa docent, invitatum Eugenium, ut eos canones admitteret, non eo tamen animo, quòd Patres putarint synodica decreta ab eo potuisse dissolvi. Quare alio quoque synodali responso declarant, vehementer mirari se, quòd Pontifex, mansuetissimè requisitus ad duo tantùm capita responderit; nempe de electionibus atque Annatis. Ac de Annatis quidem, « decuisse magis suam Sanc- » titatem, decretum hoc liberè observare, ac » servari facere, juxta sanctorum Patrum insti- » tuta, ac decretum sacri Concilii Constantiensis, » diffiniens, omnem hominem, etiam papalis » dignitatis, decretis et mandatis Conciliorum » generalium parere debere in his, quæ perti- » nent ad fidem, extirpationem schismatis, ac » reformationem Ecclesiæ in capite et in mem- » bris (*Vid. Resp.* JUL., *col.* 710, 711.) : » quibus declarabant sibi quidem inesse summam potestatem; cæterùm id agere, ut Eugenius non coactus, sed requisitus sponte assentiretur.

Quare his atque aliis commotus Eugenius, Legatos misit toto orbe terrarum, suo sacrique Collegii Cardinalium nomine, de Synodo conquesturos, cum commonitorio, sive secretis mandatis, quæ Rainaldus exscripsit ad annum 1436, Eugenii 6 (RAIN., *an.* 1436, *n.* 2 *et seq.*). Hæc occultè acta, quanquam procul absint à decreti publici auctoritate, eorum tamen summa capita decerpere est animus, quòd multum juvent ad intelligendas veras hujus dissidii causas.

Primùm ergo Eugenius queritur de sessione XVII, admissisque Legatis, sine jurisdictione coactivâ, atque eâ conditione, ut iis recusantibus, nomine Synodi Prælati concluderent (*Ibid., num.* 3.) : quæ Eugenii querela eò pertinebat, ut tota Synodus sub Legatorum potestate esset.

Hìc Eugenius refert, totam Synodum id ausam, *ut constitueret sibi præsidentem, et caput,* primæ nempe dissolutionis tempore : « quod, inquit, non tam est erroneum, quàm » periculosum, et piarum aurium offensivum, » necnon ab omni observatione et doctrinâ » sanctorum Patrum alienum. »

Atqui illud, *erroneum atque à doctrinâ Patrum alienum,* ipse Eugenius confirmavit, dum Synodum à se dissolutam malè, benè continuatam esse, edito diplomate definivit.

Pergit, innovasse Patres « duo decreta Con- » stantiensis Concilii, ad alios casus, quàm » fuerat constituentium intentio; per hoc dene- » gantes Concilia generalia habere potestatem ac » robur à Vicario Christi, et inferentes, quòd » Romanus Pontifex obedire teneretur decretis » Concilii : quod est potestatem Christi Vicarii » tollere, et in manibus multitudinis ponere; » quod est non tam erroneum, quàm etiam ab » omni doctrinâ Patrum totaliter alienum. » Quo loco Concilii Constantiensis auctoritatem toto orbe constantem sollicitare non ausus, ejus decreta perperam à Basileensibus intellecta querebatur. Utcumque est, illud *erroneum, et à Patrum doctrinâ alienum,* Patres Basileenses pridem amplexi erant, ab ipsis nempe suæ congregationis initiis sessione II, ut vidimus. Id etiam sæpe dissolutionis tempore innovarant,

inculcarant, sciente Eugenio, qui hæc nedum reprehenderet, ipsam quoque Synodum ritè inchoatam, ritè continuatam esse definiret, edito diplomate : ut profectò pateat, quæsitas nunc ab illo clam eas conquerendi causas, quas ipse antea publicè, totâque Sedis apostolicæ auctoritate respuisset.

Addit, « fecisse decretum de Annatis aufe» rendis, quæ Annatæ invaluerint à tanto tem» pore [1], de cujus contrario non est memoria » (Rain, *an.* 1436, *n.* 4.). » Id verò quale sit, docti sciunt, ac nos facilè omittimus; eamque rem, utì prædiximus, non contendendi studio, sed gesta recensendi necessitate referimus.

Queritur Eugenius vehementissimè de concessis à Synodo indulgentiis; et Julianum Cardinalem Legatum, honorificè tamen appellatum, graviter vituperat, quòd eâ in materiâ concluserit (*Ibid., n.* 6 *et* 12.). Atqui jam diximus à Senensi Synodo concessas indulgentias, nemine prohibente, nemine conquerente. Neque omittit Eugenius *Bullam plumbeam* à Synodo factam (*Ibid., n.* 8; *Vid. supr., cap. præc.*) : quæ profectò indicant ab Eugenio querelarum causas undecumque conquisitas, atque exaggeratas fuisse.

Subdit Eugenius, Legatos Concilii præsidentes adversùs conciliaria decreta, « aliquando pu» blicè, aliquando ad partem in Concilio, ali» quando extra Concilium, in eorum domibus, » coram honestis personis, prout meliùs et secu» riùs potuerunt, sæpiùs protestatos, singula» riter in decreto de Annatis (Rain., *an.* 1436, » *n.* 12.) : » de quibus nihil comperio in gestis aut in ullo publico monumento; imò decretum de Annatis, à Juliano Cardinale præside conclusum, ac vehementissimè nomine Synodi assertum esse constitit (*Vid. sup. loc. cit.*). Quod autem significare videtur Eugenius, Legatos à Synodo vim aliquam metuisse; nullis est gestis, nullis historiis, nullo auctore proditum; imò constat ex gestis, Legatos honorificentissimè habitos.

Nec illud tacet Eugenius, *Concilium jam annis sex durare sine fructu* [1] : quòd ipsum Patres vehementissimè querebantur, ipsique Eugenio imputabant; qui Synodum sine causâ jam indè ab initio dissolverit; qui toto ferè triennio exagitaverit; qui nullam postea Curiæ reformationem pati posset.

Quantam autem reformationis curam gereret Eugenius, hæc Commonitorii verba ostendunt (*Comm.* Eug. *apud* Rainal., *loc. cit. n.* 15.) : « Utile præterea foret, si ii Nuntii apostolici se» cum portarent sub Bullâ aliquam Curiæ re» formationem, quam Regibus et Principibus » præsentarent : hoc enim baculo adversarii » nostri semper nos invadunt et percutiunt, quia » dicunt, multa in Romanâ Curiâ fieri quæ egent » magnâ reparatione, nec illa tamen corrigun» tur. Per hanc reformationem, etiamsi usque» quaque plena non foret, modò esset aliqua, » eorum ora obstruerentur, qui continuè lace» rant et carpunt Romanæ Curiæ famam, nec » haberent quid ultrà impingerent, redderen» turque tunc Reges et Principes meliùs ædifi» cati, et proni magis ad condescendendum » petitionibus Domini nostri Papæ, et sacri Col» legii, deterrerenturque qui auctoritatem apo» stolicæ Sedis suo hoc prætextu persequuntur. » En quam reformationem vellent. Itaque Eugenius translatâ Synodo Ferrariam, ac deinde Florentiam, ne unum quidem reformationis caput attigit, ut suo loco videbimus.

Hæc qui legent, ne adversùs sacrosanctam potestatem trahant, neque hominum peccata sedi imputent; sed divina judicia contremiscant, totque reformationes impias, sequente sæculo ex inferis prodituras, neglectæ reformationis ultrices cogitent.

Neque prætermittendæ artes, quibus Sigismundum Imperatorem, Regem Francorum, aliosque Principes delinirent : multa speciatim ad singulos Principes, hæc generatim ad omnes : « Non esset etiam malum, quòd Nuntii, qui ha» bebunt ire, habeant aliquas particularitates, » etiam in foro conscientiæ, ut possent gratifi» cari Regibus et Principibus. »

His artibus id impetrare nitebantur, ut Papa supra omnia Concilia extolleretur, neque eorum ullis legibus teneretur; sed leges omnes moderari, atque etiam tollere pro arbitrio posset. Verùm hæc omnia orbem concitatura, cùm palam edicere Eugenius vereretur, occultis

[1] Hoc est à tempore Clementis V, qui decimo quarto sæculo ab Anglis, duobus vel tribus annis, ac post eum Bonifacii IX, qui ab omnibus Ecclesiis, etiam tribus annis *Annatas* pendi jusserunt. Exinde Pontifices illas tanquam perpetuo jure partas exegerunt. Hoc est *tempus*, quod Eugenius vocat *tantum*. Certè quadraginta anni à Bonifacio IX nondum effluxerant. Vide librum Gallicum : *Traité des Annates*, editum an. 1718; et in tom. III, part. I, collectaneorum quibus titulus est : *Mémoires de littérature et d'histoire*, libellum D. Goujet, cui titulum fecit : *Relation de l'assemblée de la nation française à Constance, etc.* (Edit. Paris.)

[1] In memoriam revocet lector Eugenium, primi dissidii tempore, Juliano Cardinali succensuisse, quòd res Concilii citiùs optato processissent. Vid. sup. hoc lib. cap. I. (*Edit. Paris.*)

tractationibus promovebat. Nunc quid publicè sanxerit exponendum, postquam res in apertam erupit dissensionem.

CAPUT VII.

Dissidii causa ex gestis : quæstio proponitur, an Constantiensia decreta revocata in publicum.

Hactenus motus animorum varios ; nunc ipsum controversiæ caput exponimus. De Græcis reducendis pridem, et cum Eugenio, et cum Synodo agebatur. Et Eugenius quidem rem strenuè promovebat : naves, pecuniam, omnia apparabat. Et quanquam subsidia hæc in Pontificis potiùs, quàm in Concilii manu erant ; Græci tamen profitebantur, ad tantæ rei firmitudinem, Concilii auctoritatem esse necessariam. Locus ergo idoneus quærebatur, quem in locum Græci commodè convenirent. Basilea remotior, nec sine translatione Concilii res confici posse videbatur. Hinc motus. Nam et Patres Eugenium primâ jam dissolutione suspectum, novis experimentis permoti, reformationi obstare arbitrabantur ; verebanturque, ne, translationis specie, iterum Synodus solveretur, aut in eum deduceretur locum, quò minus liberè reformatio processura esset. Et aliunde Græcis Italia commodior erat, et Pontifex habendo conventui, cui ipse quoque necessariò adfuturus esset, Ferrariam, ut sibi Græcisque commodam destinabat. Patres in alia omnia ire ; neque se Basileâ commovere velle ; sed si Græci recusarent, præter Basileam, Avenionem quoque, aut aliquam in Sabaudiâ urbem habendæ Synodo designabant ; ubi ex propinquo præsidium à Gallis, qui et Synodo faverent, et reformationem urgerent. Neque Græci primùm à Sabaudiâ abhorrebant ; sed interim per Eugenii Legatos de Italiâ viciniore pacti erant, resque cum eorum Imperatore transacta. Cæterùm Legati apostolici, Pontificis nomine, et Græcorum haberi rationem postulabant, et sumptus translationi necessarios offerebant. Quòd autem Patres obtendebant, Bohemos Basileam vocatos, prope diem adfuturos, iidem Legati, ut Bohemorum negotium Basileæ tractaretur, utque ibi reformatio, quoad Græci advenirent, ritè procederet, assentiebantur. Quæ cùm multis Patribus æqua viderentur, sessione XXV, in duas itum est sententias. Patrum pars maxima locum habendæ Synodi Avenionem designabant : pauciores cum Legatis decretum edidêre, Synodi nomine, de ipsâ Synodo Florentiam vel Utinam transferendâ, sive in alium locum tutum, in anterioribus decretis comprehensum, summo Pontifici, et Græcis commodum ; *dummodo in manu Concilii ponerentur* (*Vid. hoc decret., part. I. Concil. Flor., t.* XIII. *col.* 831, 832.). Hoc decretum incipit : *Hæc sacrosancta Synodus ;* statimque ab Eugenio, ut rectè et ordine, à saniore Concilii parte editum, confirmatur, promulgatâ Bullâ, quæ incipit : *Salvatoris* (*Bull.* EUG., *ibid. col.* 835 *et seq.*), 29 Maii 1437.

Exinde Eugenius translatam Synodum intellexit : Patres obstinatè niti, atque inficiari decretum, ut illegitimè, à paucioribus factum, atque in designandâ Avenione persistere, Græcis frustra clamantibus facinus indignum (*Ibid., col.* 838.) ; cùm ipse Imperator, ac totus Oriens patriam ultro relinquerent, Basileenses iis excipiendis, ne in vicinam quidem Italiam movere se velle, Avenionem anteferre, procul à Græcis dissitam, cujus nulla mentio in pactis facta esset. Hæc Græcorum Legati querebantur, ac palam Basileæ solemni contestatione editâ declararunt, non adventuros Græcos (*Ibid., col* 837.), eorumque Imperatorem atque Patriarcham, nisi postquam in Italiam appulissent, et ad vicina loca habendæ Synodo deducerentur ; totamque schismatis culpam in Latinos Latinamque Ecclesiam conferebant.

In hâc igitur rerum necessitudine Eugenius, de Concilio Ferrariam translato decretum edidit, continuato tamen Basileæ tantisper Concilio [1], ad peragendum Bohemorum negotium : cætera, quæ Basileæ agerentur, irrita declaravit. Hæc continentur Bullâ *Doctoris gentium* (*Ibid., col.* 858 *et seq.*), 1 Octobris 1437 ; ac deinde Concilium ad diem octavam Januarii Ferrariam indicitur Bullâ *Pridem ex justis* (*Ibid., col.* 867, 868.), 1 Januarii ejusdem anni 1437 [2] ; nam annorum initia pro more, à Dominicâ Conceptione numerabant [3].

Interea dum Basileæ de loco Concilii certaretur, Græcus Imperator appulit Venetias. Hic Julianus Cardinalis, hactenus Synodo addictissimus, Basileenses hortari, ut Græcis toties vocatis irent obviam, Legatos mitterent, ac perducerent, sanè Basileam, si possent : sin persuadere non possent, de loco Concilii cum ipsis convenirent ; pacem Ecclesiæ loco quocumque curarent (*Vid.* PATR., *cap.* LXIV. *tom.* XII *Conc. col.* 1549.). Nihil actum : Julianus abiit : Synodus sine Legatis mansit : Ludovicus Alamandus Cardinalis, Arelatensis Episcopus, conventui præfuit.

[1] Per dies triginta.

[2] Id est 1438.

[3] Octavo Kalendas Aprilis, seu 25 Martii.

Secuta deinde illa omnibus nota, quæ nihil ad nos spectent : neque enim posteriora illa Basileensia Clerus Gallicanus unquam tutanda suscepit, sed Constantiensia, Basileensibus prioribus gestis, consentiente Pontifice, toties repetita. Hæc immota stare, ex Ferrariensi quoque et Florentino Conciliis, ex ipsius Eugenii et successorum decretis, cùm maximè damnarent Basileensia posteriora decreta, non conjecturis aut ratiocinatione dubiâ, sed actis comprobamus.

CAPUT VIII.

Ex actis ab Eugenio IV adversùs Basileenses, in Ferrariensi quoque seu Florentino Concilio editis, probatur priora Basileensia, quibus Constantiensia confirmantur, integrâ auctoritate esse.

Ne quem lateat, quid ex actis monumentisque ordine recensendis probatum velimus, hæc summa est : postremâ Basileensi contentione quæsitum id tantùm : an Pontifex eâ auctoritate fuisset, ut Synodum renitentem aliò transferre posset : cæterùm Constantiensia decreta sessionis v, atque his connexa priora Basileensia valuisse : neque quidquam ab (Eugenio edicto sanè publico), commotum in iis, quibus se Synodus, ex decretis Constantiensibus, in fidei, schismatis, reformationisque negotio, Papæ anteponeret.

Primum ergo publicum monumentum illud sit, Decretalis *Salvatoris* (*tom.* XIII *Conc., col.* 835; *Vid. cap. præc.*), suprà memorata, quâ Eugenius IV decretum *Hæc sacrosancta Synodus*, sessionis Basileensis XXV, ut legitimi Concilii verum ac legitimum decretum firmat, ac Florentiam, vel Utinam, ex eodem decreto, futuræ Synodo habendæ designat. Ergo Basileensibus gestis ad XXV sessionem innititur, nedum ea edicto improbarit.

Secundo loco prodeat illud ipsum Eugenii, de Concilio Basileensi Ferrariam transferendo, decretum, quod incipit, *Doctoris gentium* (*Ibid., col.* 858.), anno 1437, quo quidem decreto commemorat decretum *Hæc sacrosancta*, sessione XXV editum, quo ipsa translatio innitatur. Ad hæc de Basileensibus multa conquestus est, nihil verò de iis, quæ ad Constantiensia decreta spectarent. Non igitur ea sollicitari voluit.

Tertium sit decretum sessionis primæ habitæ Ferrariæ, anno 1438, ante adventum Græcorum, quo decreto statuitur, Synodum Ferrariensem Basileensis continuationem ac prosecutionem esse (*Ibid., col.* 880, 883.). Igitur adeo non improbat anteriora Basileensia decreta, ut iis innitatur et ea continuet.

Denique in medium adducimus Eugenii præsentis in Synodo Ferrariensi decretum, *sacro approbante Concilio*, editum, quo signanter declarat, gesta Concilii, *à die translationis*, nullius esse roboris (*Bull.* Exposcit debitum : *ibid., col.* 896 *et seq.*). Ergo nec ipse Pontifex anteriora gesta rescissa esse voluit.

Cur autem Basileensia hæc posteriora rejiceret, hanc causam affert (*Ibid., col.* 898.) : « Nos igitur attendentes excessus eorum adeo » notorios, ut non possint aliquâ tergiversatio» ne celari, quòdque error, cui non resistitur, » approbari videtur, et latum pandit delinquen» tibus iter is qui eorum conatibus non resi» stit, » etc. Atqui haud minùs notoria erant, quæ pro Constantiensibus decretis Basileenses gesserant, ante dissolutionem quidem sessione II; post instauratam verò Synodum sessionibus maximè XVI et XVIII. Ergo si Eugenius improbanda ea esse censuisset, et tamen conticesceret, veritatem prodidisset. Conticuit autem; non ergo improbanda censuit. Ex his omnibus liquet Basileensibus gestis detractam auctoritatem, eis quidem præcisè, quæ post translationem facta sint; anterioribus verò minimè; atque ea non infracta, sed Ferrariæ continuata esse. Quare anteriora Basileensia decreta, quibus Constantiensia confirmantur, repugnante nemine, imò totâ Ecclesiâ iis decretis nixâ, plenâ auctoritate constant.

Quæres an igitur adhuc valeant Basileensia decreta sessionum XXI et XXIII, quibus de Annatis, deque electionibus, atque aliis disciplinam spectantibus, tot ac tanta statuta sunt.

Respondemus, quæ ad dogma ecclesiasticum pertinent magno discrimine distinguenda ab iis quæ ad disciplinam. Hæc à Conciliis quoque œcumenicis facta, variis de causis, consentiente Ecclesiâ, mutari possunt : illa immota et perpetua esse constat. Cùm ergo decreta, quibus Basileenses sessionis v acta Constantiensia repetunt et inculcant, ad dogma pertineant, neque ea unquam Eugenius edicto edito reprehenderit, imò ut œcumenicæ veræ ac legitimæ Synodi decreta agnoverit, non est cur de eorum auctoritate dubitemus.

Quid quòd in Synodo Florentinâ, auctore Eugenio, Constantiensia decreta expressè approbata sunt, flagrantibus dissidiis? Id verò demonstrabit sequens monumentum.

CAPUT IX.

Decretalis *Moyses*, in Synodo Florentinâ edita, priora Basileensia et Constantiensia decreta firmat.

Posteaquam Ferrariæ cum Græcis aliquot sunt habitæ sessiones, Eugenius Concilium, ipso

Concilio approbante, Florentiam transtulit. Ibi celeberrima Eugenii Decretalis, *Moyses vir Dei, sacro* (Florentino) *approbante Concilio;* edita est; quâ quidem Decretali Eugenius iisdem insistens vestigiis, Basileensia posteriora convellit; ea scilicet, quæ post translationem facta sint, non autem antecedentia : tum etiam Basileensia illa posteriora sic improbat, ut firmet Constantiensia (*Conc. Florent., post coll.* XIV; *Bull.* Decet. *tom.* XIII. *col.* 1030; *Bull.* Moyses, *part.* III. *col.* 1186.).

Præmittendum verò est à Concilio Basileensi, sessione XXXIII, tria hæc esse decreta : ut « veritas de potestate Concilii generalis supra » Papam, declarata per Constantiense et hoc » Basileense generalia Concilia, sit veritas fidei » catholicæ, ut veritas hæc, quòd Papa Concilium generale, sine ejus consensu, nullatenus » auctoritativè potest dissolvere, aut ad aliud » tempus prorogare, aut de loco ad locum trans» ferre, sit fidei catholicæ : ut veritatibus his » duabus pertinaciter repugnans, sit censendus » hæreticus (*Conc. Bas., tom.* XII. *col.* 619.). »

Hæ *tres veritates Concilii Basileensis* ferebantur : has verò fulciebant Constantiensibus decretis sessionis V, toties Basileæ repetitis; eaque decreta primâ illâ veritate apertissimis verbis iterum repetita. Quòd verò Eugenius Pontifex has propositiones negaret, sessione XXXIV, hæreticus declaratus et loco motus est, anno 1439 (*Ibid., col.* 619, 620.).

Adversùs decreta illa Basileensia sessionis XXXIII, Eugenius in Synodo Florentinâ edidit Decretalem *Moyses :* ubi bis terque repetitur Synodum Basileensem condemnandam, ejusque decreta esse irrita; sed ea, quæ à die translationis facta sint. Ergo cætera Basileæ, etiam post reconciliatam gratiam, per biennium acta, ut veræ, orthodoxæ, ac legitimè continuatæ Synodi acta habebantur. Atqui eo tempore Constantiensia decreta sessionis V innovata. Ergo decretum de eâ innovatione factum, nullâ est auctoritate rescissum, manetque integrum; ipsaque adeo Constantiensia decreta firma et inconcussa stant.

Id verò clariùs apparebit, si notas et qualificationes, quas vocant, tribus veritatibus Basileensibus adhibitas consideremus. Igitur tres illæ, quæ dicebantur Basileenses veritates, ipsi Decretali insertæ, atque his verbis damnatæ sunt (*Vid. Decr.* Moyses, *loc. cit. col.* 1190.) : « Ipsas propositiones superiùs descriptas, juxta » pravum ipsorum Basileensium intellectum, » quem facta demonstrant, velut sacrosanctæ » Scripturæ et sanctorum Patrum, et ipsius » Constantiensis Concilii sensui contrarium....., » sacro approbante Concilio (Florentino scilicet) » damnamus, reprobamus, damnatas et repro» batas nuntiamus. Datum Florentiæ in sessione » publicâ synodali solemniter celebratâ anno » 1439, pridie Nonas Septembris. »

Ubi sunt, qui nobis Concilium Florentinum objiciunt? Audiant in Concilio Florentino propositiones Basileensium non absolutè damnatas, sed *ad pravum eorum intellectum.* Quem autem intellectum? Nempe eum, *quem facta demonstrant;* id est quòd Synodum, nullâ causâ etiam maximâ, et ad pacem Ecclesiæ maximè faciente, transferri posse, idque ad fidem catholicam pertinere dicerent. Eo ergo tantùm respectu Basileenses propositiones damnat Eugenius. Quâ verò notâ afficit? Nempe damnat, ut quæ essent *contrariæ Scripturis, Patribus, et Concilii Constantiensis sensui.* En qualificatio, quâ ipsa vis decreti constet ex iis rebus repetita, quæ ipsæ in Ecclesiâ summæ sunt auctoritatis, Scripturâ, Patribus, Concilii Constantiensis dogmatibus. Qui enim Basileensia decreta Constantiensibus adversa damnat, is profectò Constantiensium investigandum sensum, auctoritatem verò certam et indubitatam esse definit. Quid verò certius, quam id cui adversari certa damnatio est? Vel quid magis ad Concilii auctoritatem facit, quàm ejus decreta Scripturis et Patribus conjuncta proferri, ut certam fidei normam?

Et quidem Pontifex, de Basileensibus Synodum post translationem continuantibus, hæc præmiserat (*Vid. Dec.* Moyses, *loc. cit. col.* 1189.) : « In hoc perniciosissimi, dum suam » malignitatem sub veritatis fuco colorant, Con» stantiense Concilium, in malum ac reprobum » sensum, et à sanâ doctrinâ penitùs alienum » pertrahunt; cæterorum schismaticorum et hæ» reticorum falsam doctrinam sequentes, qui » confictos errores, et impia dogmata ex divinis » Scripturis, et sanctis Patribus perversè intel» lectis, semper sibi adstruere moliuntur. » Sunt ergo decreta Constantiensia profectò ea, non de quibus catholici dubitent, sed quæ hæretici et schismatici pervertant, ut sacram Scripturam, ut sanctos Patres : summo ergo honori ac venerationi habenda. Quæ porrò decreta, nisi ea quibus Basileenses usi erant, hoc est, sessionis V decreta? Sunt ergo ea decreta certa et immota, de quorum auctoritate, tot jam pontificiis et conciliaribus decretis apertè approbantibus, non nisi temerè, ne quid dicam gravius, dubitari possit.

At enim objiciunt (*Doctr. Lovan., p.* 77.) : « Hìc affirmat Eugenius decreta Constantiensia,

» vigente schismate, per unam ex tribus obe-» dientiis, post recessum Joannis XXIII facta » esse. » Verum ; et rem, ut gesta est, narrat Eugenius. An ergo propterea Constantiensibus decretis detrahit auctoritatem, cùm Basileenses eorum decretorum auctoritate damnet? Esto Constantiensia decreta sessionis v Eugenius Pontifex obliquè, si ita placet, perstricta voluerit; næ tu iniquus sis, qui quod narrando obliquè et obiter dictum sit, ipsi decreto anteponas. Neque verò dixeris, laudari Constantiensia decreta, non ut certæ auctoritatis, sed ut quæ à Basileensibus allegata sint; disertè enim Pontifex pronuntiat ita perversa fuisse à Basileensibus decreta Constantiensia, eâ audaciâ, eo ritu, quo ab hæreticis et schismaticis Scriptura quoque et Patres soleant: planè eo sensu, quo Petrus doceat Pauli epistolas, ut et cæteras Scripturas, à pravis hominibus fuisse perversas (2. PET., III. 16.), hoc est, eo modo quo corrumpi regula soleat: quo certè ad commendandam Constantiensium decretorum auctoritatem nihil dici potuit firmius.

Jam quod ad eorum sensum attinet, haud minùs finita res est Eugenii IV auctoritate et judicio. Nempe adversarii Constantiensium decretorum, sensum eum esse volunt, ut adversùs dubios tantùm Pontifices valeant. Atque Eugenius, cùm et in primo et in secundo dissidio decreta Constantiensia assiduè objectarentur et inculcarentur, nunquam id respondit: imò verò id responsum in primo dissidio dictis factisque confutavit, cùm Basileenses Constantiensium decretorum auctoritate, adversùs ipsum quoque, indubitatum licèt Pontificem, usos, edito diplomate, agnovit orthodoxos; iisque insuper ut superioribus paruit. Quare nec in secundo dissidio, rebus exasperatis, ab illo fundamento recessit; ac Basileenses multa in se gravissima ex decretis Constantiensibus molientes, definivit ille quidem ab eorum decretorum sensu deflectere; non tamen ideo quòd ea decreta in Pontificem indubitatum verterent, sed quòd assererent et ad fidem catholicam pertinere dicerent, nullam omnino esse causam propter quam Synodus à Papâ transferri possit. Neque quidquam aliud in Basileensibus condemnavit, quàm quòd, tantâ licèt Græcorum reducendorum necessitate translati, continuassent Synodum: neque ulla synodica decreta irrita declaravit, nisi ea quæ post translationem facta essent. Quare ille est sensus, quem Constantiensibus decretis malè affingi definivit. Manent cætera, Eugenio quoque judice, immota; nempe ut Constantiensia decreta summâ et indeclinabili auctoritate constent, utque extra schismatis tempus sub indubitato quoque Pontifice, suo nativoque sensu valeant, in fidei, in schismatis, in generalis reformationis casibus, quod unum Patres Gallicani, suâ Declaratione complexi, ab Eugenii quoque censuris se immunes præstiterunt; neque enim translationis à Basileensibus spretæ quæstionem ullo modo attigerunt.

CAPUT X.

An decretum unionis Florentiæ editum, Constantiensia decreta antiquarit.

Jam perpendere nos oportet decretum unionis Florentiæ editum: illud scilicet, quo Latini Græcique conjuncti sunt. Hoc enim decreto Constantienses canones reprobatos Bellarminus asserit; cujus dicta alii passim exscribunt (BELL., *de Conc. lib.* I. *cap.* VII; *Doct. Lov., p.* 73; *Disq. init.*). Decreti autem hæc verba sunt: « Diffini-» mus sanctam apostolicam Sedem in universum » orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem » Romanum successorem esse beati Petri Prin-» cipis Apostolorum, et verum Christi Vicarium, » totiusque Ecclesiæ caput, et omnium Chris-» tianorum patrem ac doctorem existere, et ipsi » in beato Petro pascendi, regendi, ac gubernandi » universalem Ecclesiam, à Domino nostro Jesu » Christo plenam potestatem traditam esse, » quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum » Conciliorum, et in sacris Canonibus continetur » (*Conc. Flor., tom.* XIII. *col.* 510 *et seq.*). » Ac paulò post: « Salvis privilegiis Patriarcha-» rum, et juribus eorum. Datum Florentiæ 1439, » pridie Nonas (hoc est 6) Julii. » Hæc sunt, quibus Constantiensia decreta abrogata esse volunt; quod est falsissimum.

1° Enim si Constantiensia displicebant; si ea ut erronea, vel schismatica rejici oportebat, apertè agendum; recitanda decreta quæ abrogarentur; sessio v Constantiensis expressè revocanda, ne ampliùs œcumenici Concilii nomine falleremur. Quid enim verebantur? An Constantiensis Concilii pro œcumenico habiti auctoritatem? Hanc autem veramne an falsam judicabant: si veram; ergo indeclinabilem, neque ullo alio decreto labefactandam; si falsam; eò rejiciendam apertiùs, quò tanto nomine simplices animæ, imò verò docti quoque in errorem inducerentur.

2° Si doctrinam Constantiensis Synodi damnatam voluissent, saltem iis verbis facerent, quæ plana et perspicua essent; neque in sensum Constantiensi decreto congruum intelligi possent. Atqui decreti unionis verba in sensum Constantiensi decreto congruum intelligi posse, et ipsum

Duvallium, antiquæ licèt Sorbonæ adversum, confitentem audivimus (*Vid. Diss. præv., n.* XIX.). Ergo Florentini Patres Constantiensem doctrinam nullatenus à se damnatam voluêre.

3° Verba decreti Florentini reverà nil habent Constantiensi decreto contrarium. Nempe hæc verba objiciunt : « Papæ in beato Petro pascendi, » regendi, et gubernandi universalem Ecclesiam » à Domino plenam potestatem fuisse traditam. » Atqui hæc non indicant, eam potestatem ita esse datam, ut adunatæ quoque Ecclesiæ consensum unus vinceret : quod Patres Constantienses condemnabant. Ergo Florentini Patres Constantiensibus non repugnant.

4° Sanè nemo negat Archiepiscopo subjici totam provinciam, ab eoque regi, sano quidem sensu, et certis legibus : nulla enim provinciæ pars, quæ non ipsi subsit. Quidni potiori jure summus Pontifex universam, quàcumque patet, gubernet Ecclesiam ; cùm nulla pars Ecclesiæ sit, quæ non ei obediat? Patet ergo verus decreti Florentini sensus Constantiensi congruus. Eâ quippe mente Florentiæ dictum à Papâ regi *universalem Ecclesiam,* quâ mente Constantiæ, Martino quoque Papâ approbante, dictum, Ecclesiam Romanam ita esse supremam, *quatenus primatum habet super alias Ecclesias particulares;* non certè ita ut earum conjunctam vim et consensionem vincat.

5° Ipsa Florentina Synodus disertis verbis Constantiensia decreta confirmavit, approbatâ scilicet ritè et synodicè Decretali *Moyses.* Ergo in decreto unionis eadem improbata noluit : neque quidquam est ineptius, quàm ut præcisè et speciatim dicta, generatim dictis rescindi possint.

6° Quæro, an à Græcis quisquam postularit, ut omnibus Conciliis, in omnibus casibus, Pontificem Romanum superiorem esse necessariò crederent, eâque conditione tantùm Ecclesiæ Romanæ conjungerentur? Malè profectò et iniquè cum ipsis comparatum esset, à quibus graviora et difficiliora de primatu Pontificis, quàm à Latinis quoque peterentur. Erant in omnium manibus Alliacensis, Gersonis, Francisci Zabarellæ Cardinalis atque Archiepiscopi Florentini, sui ævi Canonistarum facilè principis, aliorumque libri, qui Romano Pontifici Synodum anteferrent. Nemo eos orthodoxos piosque esse negabat. Imò hanc sententiam doctissimi quique, et omnes passim Academiæ propugnabant. Quid autem absurdius aut iniquius quàm ut à Græcis interim Florentini Patres graviora postularent? Quis verò putet, Græcos id fuisse laturos?

7° Et ultimò, reverà longè alia mens eorum fuit. Quo loco multi commemorant decreti unionis verba, quæ longè aliud præ se ferre videantur; nempe sic scriptum est : « Papæ in » Petro datam plenam potestatem regendi et » gubernandi universalem Ecclesiam : » non sanè simpliciter, ita ut Ecclesiam pro arbitrio regat ; sed *quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum Conciliorum, et in sacris Canonibus continetur*; sive, ut ex græco de verbo ad verbum verti potest, *secundùm eum modum, qui et in gestis œcumenicorum Conciliorum et in sacris Canonibus continetur,* vel simpliciùs ac rotundiùs : *secundùm quod et in gestis œcumenicorum Conciliorum, et in sacris Canonibus continetur.* Unde etiam addunt : « salvis Patriarcharum privilegiis et juribus : » quæ omnia Patres apponi voluêre, ne Ecclesia voluntate magis quàm canone regi videretur ; neve plenæ potestatis specie jura omnia miscerentur. Neque id lædebat pontificiam potestatem, cùm ab ipso Ecclesiæ nascentis exordio, sacris canonibus obligari se, vel ipsa professa sit : quod suo loco asseremus (*Vid. pass., lib.* XI.).

CAPUT XI.

De vero sensu eorum verborum decreti unionis : QUEMADMODUM ETIAM IN GESTIS OECUMENICORUM CONCILIORUM CONTINETUR.

Neque equidem ignoro magnas moveri lites de his interpretationibus : prima, quæ sic vertit *quemadmodum etiam :* et altera, quæ sic *secundùm quod et in gestis*, etc. Neque minorem esse de ipso verborum sensu controversiam, cùm illimitatæ potestatis defensores asserant, postrema decreti Florentini verba proferri, non ad coercendam justis legibus pontificiam potestatem; sed tantùm ad demonstrandum *pascendi ac regendi potestatem plenam*, à Conciliis quoque generalibus, sacrisque canonibus fuisse agnitam. Quem sensum firmari contendunt primâ versione : *quemadmodum etiam :* hâc enim voce, *etiam* [1] hunc sensum maximè comprehendi (*Vid.* PET. DE MARC., *de Concord. etc. lib.* III. *cap.* VIII. § V.). Nos verò hanc litem facilè componemus, si cum æquioribus disceptatoribus agere liceat.

Primò enim certum illud, congruere græco textui de verbo ad verbum postremam interpre-

[1] DE MARCA, loco citato contendit verbulum ETIAM *incuriâ amanuensium irrepsisse in his verbis :* QUEMADMODUM ET IN GESTIS CONCILIORUM, pro quibus illi scripserint : *Quemadmodum etiam in gestis, etc.* Sed vix potest credi hunc errorem optimos quosque hujus Synodi codices invasisse, et eum etiam authenticum, de quo BOSSUET mox est dicturus. (*Edit. Paris.*)

tationem : *secundùm quod*, vel *secundùm eum modum*, καθ'ὃν τρόπον, *qui et in gestis Conciliorum œcumenicorum, et in sacris canonibus continetur*.

Secundò et illud certum, græca æquè ac latina, sacro approbante Concilio, Eugenii nomine esse edita ; latinaque ab Eugenio et Latinis subscripta, hanc habere interpretationem : *Quemadmodum etiam*, etc. Id verò ex authentico Concilii Florentini constat, quod transmissum olim ad Burgundiæ Ducem Philippum II, eum qui *Bonus* dicebatur, nunc in nobili Bibliothecâ Colbertinâ [1], Eugenii ac Joannis [2] Imperatoris signis munitum asservatur.

Tertiò, neque illud in dubium ab æquis judicibus revocari potest, quin decreto Florentino, quo Græci Ecclesiæ conjungendi erant, Græcis maximè consulatur ; adeoque si interpretationes conciliari non possent, eam maximè probari oportere, quam græca verba præferre videantur. Quid enim ? An Græcos dicemus fuisse delusos ? An subdolâ interpretatione avocatos eos ab eo sensu, in quem græca ipsa ferrent ? Absit hoc ab Ecclesiæ Latinæ candore ac majestate. Quare in eam potiùs iremus sententiam, quam græca verba postularent.

Sed quoniam certum erit rectè considerantibus, et græca et latina in eamdem facilè convenire sententiam, certam inimus viam, quâ liquidò demonstremus, postrema decreti verba eò fuisse prolata, ut plena potestas quam Florentini Patres Papæ asserebant, sacrorum Conciliorum et canonum auctoritate, non tantùm probaretur, sed etiam antiquis suisque coerceretur finibus. Id verò declaramus, non jam nudis verbis ; sed, quod theologum maximè deceat, ipsâ verborum gestorumque serie.

Primùm enim, Græci nunquam intellexerunt Papæ inesse eam auctoritatem, quæ nullis legibus teneretur. Ecce enim Bessarion Metropolites Nicænus, unus Græcorum omnium Latinis æquissimus, conjunctionis mutuæ et ineundæ cupidissimus, et initæ retinentissimus, neque Romæ suspectus, propter egregia merita remque in Florentinâ Synodo bene gestam factus Cardinalis, ac sede Petri dignus habitus ; cùm nostri in additione vocis, *Filioque*, Ecclesiæ Romanæ auctoritatem urgerent : « Scimus quidem, inquit (*tom.* XIII *Conc. sess.* IX *Conc. Flor. col.* 151.), quæ sunt jura et prærogativæ » Romanæ Ecclesiæ ; nihilominus scimus etiam » prærogativæ ejus quos terminos habeant. » Hæc jam inde à Synodi initio Græci profitebantur, sessione IX. Ipse etiam Eugenius, sessione XXV, hæc ad Græcos loquebatur (*t.* XIII *Conc., sess.* XXV. *col.* 387.) : « Conveniamus simul, fiatque » Synodus : conficiat sacrum Sacerdos : jusjurandum demus Latini, pariter et Græci : proferatur liberè veritas per sacramentum ; et » quòd pluribus videbitur, hoc amplectamur, et » nos et vos : jusjurandum enim apud Christianos non fallitur. »

Non ergo ex suâ unius sententiâ rem decidi volebat, neque ita pascebat et docebat universalem Ecclesiam, ut adunatæ consensum vinci à se putaret, qui fidem quoque suam Patrum consensione firmari intelligebat.

Jam eâdem de re, eâdem sessione, quid Græci sentirent Bessarionem clarè exponentem audiamus. Habuit ille ad suos orationem dogmaticam, cujus hoc fundamentum : quoties necessitas ingruat, et hæresis aliqua exorta sit, « debere » Ecclesiam Dei in unum congregatam, de rebus » dubiis judicare, ac secundùm præcepta divinæ » legis, et sanctorum Patrum, communi omnium » consensu sententiam ferre (Bess., *Orat. dog.* » *cap.* I ; *ibid., col.* 394.). » Tum addit, « communiter hæc agi, et quæ communia sunt, » communi consensu terminari oportere ; » ita enim egisse Synodos œcumenicas, primam, secundam, tertiam, et alias omnes.

Cùm verò inter se Græci deliberarent, Imperator sic infit : « Ego præsentem hanc Synodum » generalem nullâ ex parte inferiorem judico » aliis omnibus antehac celebratis (*Conc. Flor.*, » *sess.* XXV. *col.* 482, 483.). » Ac postea : « Ego » Imperator sequi debeo sententiam Synodi, » majorisque illius partis, necnon defendere quod » fuit sancitum à pluribus. Propterea dico, inquit, me hujus sacræ Synodi pluriumque ejus » Patrum sequi sententiam....; tum quia ego » censeo sanctam Ecclesiam in sacris dogmatibus » nullo modo posse errare, communi ac synodicâ consideratione utentem : unus quippe, vel » duo, vel tres, aut plures ex hominibus..., fieri » potest ut errent ; at universalem Dei Ecclesiam, » de quâ Dominus dixit ad Petrum : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversùs eam* : eam, inquam, Ecclesiam » communiter errare omnino est impossibile : » alioquin et sermo Salvatoris evanuit, et fides » nostra debili fundamento est nixa. » Hæc Græci audiunt, hæc probant. Non ergo ad Papam solum, sed ad universam Ecclesiam provocabant, nostrisque omnino consentanea prædicabant.

[1] Nunc est in Bibliothecâ Regiâ.
[2] Palæologi.

Jam ne quid supersit dubii, operæ pretium erit diligenter excutere quæ dixerint, cùm de privilegiis Papæ speciatim ageretur, ac postrema hæc, de quibus nunc agimus, decreti verba expenderentur.

Græci igitur sic loquuntur (*Conc. Flor.*, *sess.* XXV. *col.* 503.) : « Admisimus privilegia » Papæ, præterquam duo : ne convocet Synodum œcumenicam, sine Imperatore et Patriarchis, si conveniant; quòd si advocentur, » nec veniant, ne impedimento sint, quominus » Synodus fiat : alterum est, ut si quis putet se » ab aliquo Patriarcharum pati injuriam, et veniat qui interposuit appellationem, ne Patriarchæ ipsi se sistant judicandos; sed Papa mittat » inquisitores ad Provincias κατὰ χώραν, et ibi in » partibus τοπικῶς judicetur. »

Hìc Papa respondit se velle « omnia Ecclesiæ » suæ privilegia; velleque ad se fieri appellationes; necnon regere et pascere universam » Ecclesiam, ut ovium pastorem; et celebrare » Synodum œcumenicam, cùm opus fuerit; et » omnes Patriarchas parere ejus voluntati. »

Hæc postulata Papæ, omnia ad absoluta imperia revocantis, Græci respuêre; gestaque Synodi sic habent : « Imperator, his auditis, desperavit; nec aliud respondit, nisi : Curate de » nostrâ profectione. » Adeo abhorrebant ab eo, ut Ecclesia non canone, sed voluntate regeretur. Ergo conventum est, « ut Papa regeret Dei Ecclesiam, salvis Patriarcharum Orientis privilegiis et juribus : » quo fixum, valere canones, nec mero imperio regi Ecclesiam, Ecclesiisque sua jura canonico ordine fundata constare.

Cùm in eo jam essent, ut conscriberetur decretum unionis, de Papæ privilegiis sic erat scriptum : ut Papa illa habeat « juxta determinationem sacræ Scripturæ et dicta Sanctorum : » obstitit his verbis Imperator : « An » si quis, inquit (*Ibid.*, *col.* 506, 507.), Sanctorum in epistolâ honoret Papam, excipiet » hoc pro privilegio ? Ac Papæ significavit, » ut aut hoc corrigeret, aut de reditu ejus » cogitaret; cogebatque apponi : juxta TENOREM CANONUM; et non SECUNDUM DICTA SANCTORUM. »

Jam nemo negaverit, quin tunc vel maximè quæreretur, non modò de constituendâ, sed etiam de regendâ suisque coercendâ finibus pontificiâ potestate; cùm Græci vererentur, ne ambiguâ formulâ privilegia Papæ in immensum tenderent.

Quare hìc omnis unionis spes rursus penè concidit; patetque omnino intellexisse Græcos, *regendam* quidem à Papâ *universam Ecclesiam*, sed *juxta canones;* non mero imperio et absolutâ voluntate.

Quæ cùm diu multùmque agitata fuissent; atque Eugenius quidem vocem illam, *secundùm dicta Sanctorum*, vehementer urgeret, Græci vocis ambiguitate deterriti haud minore vehementiâ repugnarent; tandem conventum est, ut « Papa habeat sua privilegia juxta canones » et dicta Sanctorum, sacramque Scripturam, et » acta Synodorum (*Conc. Flor.*, *sess.* XXV. *col.* » 507.) : » quæ collecta simul veram administrandæ Ecclesiæ formam exhibebant; patebatque à Synodo papalis potestatis, non solùm habendæ firmamentum, sed etiam exercendæ regulam præscriptam.

Hìc Eugenius, *dicta Sanctorum*, toties inculcata omisit, ut quæ jam ipsi quoque ambigua viderentur; convenitque utraque Ecclesia in hanc formam; ut Papæ quidem inesset à Christo tradita regendæ ac pascendæ Ecclesiæ potestas; sed « secundùm eum modum, qui, et gestis » œcumenicorum Conciliorum, et sacris canonibus continetur : » quæ quidem Gersoni; Alliacensi, nostrisque concinunt, magnâ animorum consensione docentibus, « in Papâ agnoscendam » plenitudinem potestatis; sed à Conciliis sacrisque canonibus regulandam. » Hinc autem videre est, cur jam Eugenius hanc vocem, *dicta Sanctorum*, hìc omitti ipse vellet; quippe cùm haud satis apta videretur regulandæ pontificiæ potestati, quæ canonibus quidem et Conciliis œcumenicis, non autem *dictis Sanctorum* generatim sumptis, parere soleat.

Hæc igitur è Florentini Concilii gestis expressa demonstrant, quantùm ab eo abfuerint Græci ut agnoscerent supremam illam infinitamque potestatem, quæ totam adunatam Ecclesiam supergrederetur : quantùm abfuerint Latini, ut eam à Græcis agnosci postularent, atque omnino consentire Florentina cum Constantiensibus, nedum ea abrogarent. Sic decet à catholicis conciliari quidem, non inter se committi et collidi Concilia, ne, quæ in Ecclesiâ summa est, nutet auctoritas.

Florentinum decretum ab Eugenio factum est, *sacrâ approbante Synodo;* sive, ut Græca habent, Συναινούντων ἐν τῇ συνόδῳ τῶν σεβασμίων ἀδελφῶν : *consentientibus in Synodo reverendissimis fratribus* (*Ibid.*, *Decr. union. col.* 509.), hoc est, ipsâ Synodo condecernente, sententiam cum ipso ferente, ac decretum suum ejus decreto addente. Neque aliter Græci intellexerunt, quàm, ut eos sæpe professos esse

vidimus, decernendi vim ipsâ membrorum omnium consensione atque unitate constare; tuncque Ecclesiam errare non posse, *communi* scilicet *et synodicâ consideratione utentem*, ut suprà professos legimus.

CAPUT XII.

An Constantiensibus decretis, et conciliari potestati noceat, quòd Ecclesiæ pars maxima, ac præsertim Galli, Eugenio Basileæ damnato ac deposito obedirent.

Hìc quæstio exoritur, si Conciliis tanta inest auctoritas, cur ergo Basileensia postrema irrita fuêre, atque Eugenius IV, à Synodo depositus, pro vero Pontifice, etiam à Gallis est habitus? In promptu responsio est; facta referimus; solutio ex factis.

Basileenses Patres multis videbantur duro nimis et obstinato animo neglexisse Græcorum salutem, et æquas conditiones respuisse. Ipsi etiam Græci Basileæ magnis clamoribus querebantur de Synodo, quæ tantæ rei gratiâ commovere se nollet; in easque angustias Pontifex conjici videbatur, ut omitteret Ecclesiæ conjunctionem, tantum opus, idque magno et æterno suo et Ecclesiæ Latinæ dedecore, nisi Synodum ipse transferret: quod tamen ne solus contra Synodi auctoritatem attentaret, memoratum illud de Florentiâ et Utino decretum Synodi prætendebat. His causa Pontificis nitebatur: neque, ut antea, vanæ ac frustratoriæ dirimendæ Synodi causæ ferebantur, sed conjunctio prætendebatur Ecclesiarum, jam præsentibus Græcis, et Synodum cum successore Petri celebrantibus. Cæterùm cùm eo loco res Eugenii essent, tamen tanta erat Syodi reverentia, ut Ferrariam pauci convenirent: non Patres, non Reges, non reliqui Principes orthodoxi: unus Burgundiæ Dux, sessione demum XIII, anno ferè integro postquam Eugenius Ferrariæ cum Græcis agebat, missis Legatis Synodo se conjunxit (*Conc. Flor.*, *sess.* XIII. *col.* 207.). Et Episcopi ex Italiâ convenêre ferè ad sexaginta, Abbates ad quadraginta, quos inter ex Gallià Antistites quinque admodum, vel sex, ex Provinciâ ferè, quæ nondum Gallicano imperio parebat, et duo Hispani; ex Germaniâ, ex Angliâ totoque Septentrionali tractu nullus. Hæ gentes cum Galliâ et Hispaniâ, omissis Florentinis, ipsoque Eugenio, Basileensibus adhærebant. Interim Paulatim Basileâ dilabi Patres, postquam reformationis studium ac spes in jurgia abiisse visa: cujus rei culpam multi in Patres, multi in Eugenium, in utrosque plurimi conferebant Ergo pauci exercere Synodi auctoritatem; iique plerumque non Episcopi, sed Doctores theologicarum ac juris facultatum, Presbyteri tantum, imò interdum vix Clerici. Jamque viris maximis, neque Eugenianæ, neque Basileensium partes planè probabantur: « Cardinalis sancti Petri [1], viri sancti et » gravissimi sententia placebat, qui neque hos, » neque illos laudare solebat. » Hæc Æneas Sylvius (Æn. Sylv., *epist.* XXV. *pag.* 518. *edit. Bas.*).

In hunc locum redacti Basileenses, tamen in Eugenium cum Græcis et Armenis præclarè agentem, atque Orientales Ecclesias à tot sæculis scissas ad ovile revocantem, miris anathematibus, œcumenicæ Synodi titulo, detonabant. At cùm eum etiam deposituri viderentur, sapientissimus quisque ab eâ sententiâ abhorrere; Legati Regum palam intercedere, novi schismatis metu; multi à Synodo discedere: inter eos etiam, qui Basileæ remanerent, graves dissensiones oriri. Prorsus tanto nomini, neque Conciliorum gravitas, neque ipsa cœtûs dignitas respondebat. Nihilo secius toties imminuta Synodus, neque sibi satis consentiens, Eugenium mirâ confidentiâ deposuit; elegit Felicem olim Sabaudiæ Ducem, qui abdicato imperio, quæsitoque secessu, quietam magis ac suavem, quàm solitariam vitam [2] agere videbatur.

Deponendi Eugenii causæ, translata et contempta Synodus; negatæque eæ, quas catholicas ferebant, Synodi veritates: *tum simoniacum*, *ac dilapidatorem bonorum Ecclesiæ* arguebant (*Conc. Bas.*, *sess.* XXXIV. *col.* 620.), jactatum potiùs in speciem, quàm probatum; imò nec quæsitum. Hìc iterum in studia scindi christiana respublica; pars hunc, pars illum colere, pars neutrum; et expectare quid copiosior ac certior Synodus declararet. Hanc sententiam Germani maximè sequebantur, cùm Basileensem Galli Synodum colerent, Florentinam respuerent, Constantiensia omnia confirmarent; simul Pontificem Eugenium agnoscebant, depositionem non admittebant, quòd malorum Ecclesiæ recordati, schisma vereren-

[1] Joannes Cervantes Hispanus, Hispalensis Archiepiscopus, ubi vidit Papam et Synodum dissidentes, in Hispaniam reversus est. Vid. Ciacon. (*Edit. Paris.*)

[2] Amedæus VIII, Sabaudiæ Dux, ideo pacificus et sui ævi dictus Salomon, quòd, dum vicini Principes armis inter se decertabant, ipse pacem cum omnibus coluerat, abdicato ducatu commissâque hujus curâ filiis suis, secessit, unà cum sex Magnatibus in locum *Ripalliæ*, ubi monasterium extruxit, sibique et sodalibus palatium, cui nomen fecit *Eremum*. His Eremitis molliter viventibus amplæ erant et opportunæ ædes, lautæ epulæ, multum otium. Vid. Spond. an. 1434. Sylv. Comm. lib. VII. (*Edit. Paris.*)

tur; neque multis satis idonea causa visa esset, cur Eugenio tam pauci, iique inter se divisi, potestatem abrogassent, reclamantibus Legatis Principum: in cæteris Basileensia decreta, atque iis nixam Pragmaticam-sanctionem studiosissimè retinebant (*Vid. Conc. Bitur. pro Pragm., ibid. col.* 1430.).

Id quidem Odoricus Rainaldus confitetur (Rain., *an.* 1440, *n.* 4.), ac probat ex Nicolao Clemangio Theologo Parisiensi, hujus ævi celeberrimo, gesta publica referente; sed nos ipsa gesta, ipsamque Pragmaticam-sanctionem legere ac referre præstat.

Ea edita est, Rege præsente, et in congregatione Ecclesiæ Gallicanæ apud Bituriges, 7° Julii, anno 1438, atque à magnificâ Synodi Basileensis commendatione ducit initium (*t.* XII *Conc., col.* 1429 *et seq.; Vid. Pragm. in edit.* Pinssonii, *an.* 1666.).

Recipiuntur ergo ex eodem Basileensi Concilio, Concilii Constantiensis constitutiones, imprimis caput *Frequens;* tum ejusdem Concilii Constantiensis sessionis V Basileæ toties repetita decreta, adscribiturque sic : « Acceptavit, et » acceptat, prout jacent, jam dictorum Præla- » torum cæterorumque virorum ecclesiastico- » rum, ipsam Ecclesiam (Gallicanam) repræ- » sentantium, congregatio sæpe dicta. » Tum Basileensia decreta memorantur, et *acceptantur,* præsertim illud de sacris electionibus. Adhibitæ quidem decretis Basileensibus aliquot *modificationes;* sed quàm illud fieret, illæsâ Concilii auctoritate, hæc verba demonstrant: « Demum con- » clusit prælibata congregatio, ut decreta ipsa, de » quibus visum est, quòd debeant simpliciter » acceptari, ex nunc simpliciter acceptentur et » executionem sortiantur, atque ex nunc effectui » realiter mancipentur; et similiter ea decreta » circa quæ factæ fuerunt prænotatæ modifica- » tiones, ex nunc cum ipsis modificationibus » acceptentur, prout etiam acceptantur, *sub » spe scilicet quòd ipsæ modificationes per sa- » crum Concilium admittentur :* pro quo regii » Oratores instabunt, vice regiâ, Ecclesiæ regni » et Delphinatûs. »

Cùm hæc admitterent, tamen in agnoscendo Felice, Basileensibus non consentiebant, sed Eugenio obsequebantur. Id cur facerent, docet illa responsio Caroli VII, deprompta ex vetustissimo codice Victorino, quo hujus ævi acta referuntur (*Hist. Universit., an.* 1439, *tom.* V. *p.* 447.) : « Protestatur Rex, quòd more præ- » decessorum suorum paratus est audire Eccle- » siam ritè ac legitimè congregatam. Verùm » quòd apud multos graves et probos non mo- » dica est indubitatio, an suspensio, privatio, » et subsecuta electio facta Basileæ sit legitima, » dubium etiam est, an illa congregatio ILLIS » DIEBUS, quibus prædicta agitata et facta sunt, » sufficienter repræsentaret universalem Eccle- » siam, ad tantos et tam arduos actus; Rex » perstat et manet in obedientiâ Domini Eu- » genii, in quâ nunc stat : ubi verò Rex plenè et » sufficienter de prædictis informatus fuerit, » sive per œcumenicum, aut aliud generale Con- » cilium, aut in congregatione Ecclesiæ suæ Gal- » licanæ extensiùs congregandæ, seu in conven- » tione Principum, Rex compertâ veritate stabit » cum eâ, et ei adhærebit. »

Ergo Rex Gallicanaque Ecclesia de potestate Concilii generalis, in deponendo Papâ, minimè; de hoc tantùm Concilio, neque in omnibus, ambigebant; quòd licet pro generali haberetur in aliis, quibus consentiret Ecclesia; in deponendo Papâ, repugnantibus Regum Legatis, ac plerisque per orbem terrarum Ecclesiis, non satis repræsentare videretur eam, quæ maximâ ex parte hujusmodi consiliis repugnaret, Ecclesiam. Ea causa dubitandi fuit; quæ dubitatio Germanos adduxit, ut neutri faverent : nostros, quod erat æquius, ut in possidentis obedientiâ persisterent, neque ex dubiâ condemnatione, certâ eum dejectione mulctarent.

CAPUT XIII.

Nobilissimas Universitates, propter Constantiensium canonum auctoritatem, Basileensi synodo adhæsisse.

Interim nobilissimæ Academiæ toto orbe terrarum inclinabant in Synodum.

Anno 1438, cùm Bituricensis Conventus haberetur, Universitas Parisiensis Legatos misit, qui Conciliorum generalium, ac præsertim Constantiensis ac Basileensis auctoritatem tuerentur (*Hist. Univers., loc. cit. pag.* 444.).

Anno 1439, jam deposito Eugenio et electo Felice, in codice Victorino optimo, hæ Universitates memorantur, quæ Basileensibus adhæserint : Parisiensis, Viennensis, Erfordiensis, Coloniensis, et Cracoviensis (*Ibid., pag.* 449.).

Edita ergo est Doctoris Parisiensis, pro Synodo Basileensi, contra ejus translationem, ampla defensio, quâ sententia sacræ Facultatis totiusque academiæ argumentis firmaretur. In hâc defensione hæc legimus (*Ibid., p.* 450.) : « Nullus est alius inobliquabilis, nisi Ecclesia, » aut Concilium generale, habens specialem » Christi assistentiam, ex promissione ejus; ergo

» nulli alii necesse est infallibiliter credere, nisi » Ecclesiæ aut concilio generali. Concilium gene- » rale est regula inobliquabilis, ratione assistentiæ » Salvatoris, supremum tribunal in terris, ad » quod in dubiis salutem humanam concernen- » tibus, haberi debet recursus; nec ad Christum » à generali Concilio legitimè congregato appel- » lari potest, cùm Spiritus sanctus eorum, quæ » conciliariter aguntur, principalis auctor et de- » finitor existat. »

Tum Universitas Coloniensis à Theodorico Coloniensi Archiepiscopo requisita, edidit responsionem; illa verò responsio ab hâc propositione incipit (*Hist. Univers.*, *loc. cit. p.* 460.): « Ec- » clesia synodaliter congregata habet supremam » jurisdictionem in terris, cui omne membrum » Ecclesiæ, cujuscumque dignitatis fuerit, etiam » papalis, obedire tenetur, quam nemo sine » ipsius Ecclesiæ synodalis conventu dissolvere » vel transferre potest. » Ex his cætera æstimari possunt.

Universitas Erfordiensis, Theodorico Archiepiscopo Moguntinensi [1] simile responsum dedit, quo Basileense Concilium asserit; *neutralitatem* improbat (*Ibid., pag.* 462.); quòd Concilium sit supra Papam, ex Constantiensi decreto, etc.

Universitas Viennensis Concilio Basileensi ac Felici favet, et neutralitatem impugnat: quòd « si duo, aut plures contenderint de papatu, » est justum et licitum, si de jure eorum dubi- » tatur, eis usque ad futurum Concilium obe- » dientiam subtrahere. At in his, quæ fidei sunt, » aut quæ schismatis extirpationem, aut morum » reformationem in capite et in membris Eccle- » siæ respiciunt, nunquam licet christiano à sa- » cro Concilio legitimè congregato appellare » (*Ibid., pag.* 473, 474.). »

Cracoviensis Universitas, editis litteris ad Uladislaum IV Poloniæ et Hungariæ Regem, decreta Basileensia adversùs Eugenium, et pro Felice firmat, his maximè conclusionibus: « 1° Quòd » unam Ecclesiam agnoscere oporteat. 2° Quòd » sicut unum est caput principale Christus, ita » unum est caput universale Papa. 3° Quòd quod- » libet Concilium generale in Spiritu sancto » legitimè congregatum repræsentat universalem » Ecclesiam, et habet potestatem immediatè à » Christo, idque Constantiensi Concilio fixum, » ac probatione non egere. 4° Potestas Ecclesiæ » universalis, ac etiam cujuslibet Concilii gene- » ralis legitimè congregati ipsam repræsentantis, » superior est potestate Papæ et quâlibet aliâ » potestate in terris (*Hist. Univers., loc. cit.* » *pag.* 480 *et seq.*). » Reliquæ ex his facilè intelliguntur.

Ex his liquet, quòd etsi de aliquâ parte Basileensium gestorum fuerit dubitatum, non proinde Concilii universalis, aut Constantiensium decretorum auctoritatem in dubium fuisse revocatam; sed certam et inconcussam suoque immotam pondere constitisse. Id etiam sequentia gesta declarabunt.

CAPUT XIV.

Mors Eugenii IV: Nicolaus V succedit: pax composita, immotis decretis Constantiensibus: concilii Basileensis antesignani, abdicato tantùm Felice, nullà doctrinæ retractatione, pro orthodoxis habiti.

Dum hæc agebantur, Græcis ad unitatem redactis, eruditis Armenis, Jacobitarum atque Æthiopum acceptâ legatione, Eugenius Florentiâ Romam Concilium, *ipso Concilio approbante,* transtulit, ne deesset quod Basileensibus opponeret (*tom.* XIII *Conc., part.* III *Concil. Flor. col.* 1218, 1222 *et seq.; Vid. ib. Patr., cap.* CXXIX. *col.* 1599, 1600.). Unâ vel alterâ sessione XIX quidquam; de reformatione certè nihil actum [1]. Interim Basileenses, extenuatis ac penè nullis viribus, cùm Felice suo Lausanam defluxêre, vicinam civitatem: utrinque paucis cum Episcopis Synodus universalis agebatur, aut potiùs tanti nominis majestas ludibrio habebatur. Eugenius obiit, unione factâ, nobilis: utinam stabili, felix! Cæterùm id egisse quod in ipso esset, maximæ laudi fuit. Optabant viri boni, ut pari studio, reformationi animum adjecisset. Aliis occupatus partem officii vel maximam prætermisit. Successit, anno 1447, Nicolaus V, antea Thomas (Sarzanus), sanctæ Sabinæ Cardinalis, vir optimus atque doctissimus; quodque inter omnes constabat, pacis amantissimus. Itaque anno sequente 1448, postquam à tempore electi Felicis annos fere novem inter Papam et Synodum, dubiæ Ecclesiæ fluctuabant, facta pax, Caroli VII Francorum Regis præcipuâ operâ, his conditionibus, ut Felix papatui renuntiaret, ut Concilium Basileense sive Lausanense

[1] Is Theodoricus SKHENCK discessit aliquâ ex parte ab universitatis Erfordiensis sententiâ, et cum cæteris Germaniæ principibus, viam hanc est secutus, quam vocabant *neutralitatis*. Patricius, in Historiâ Basileensi, c. LXXXVIII et CXVII, col. 1567, 1590, narrat, Moguntiam bis convenisse nonnullos Germaniæ principes et episcopos, ibique statuisse à se approbanda esse decreta Basileensia, exceptis iis, quibus Eugenius exauctorabatur; et neutralitatem inter Eugenium et Felicem tenendam. (*Edit. Paris.*)

[1] Nihil omnino, nisi quòd duas bullas approbavit, quibus Eugenius Ecclesiæ gratulabatur de quibusdam Orientalibus episcopis schismati ereptis. (*Edit. Paris.*)

ordinaret, « maximè propter pacem Ecclesiæ, » Nicolaum pro Pontifice habendum, statuendo » et ordinando quod faciat et adimpleat, quæ » summus Pontifex facere tenetur, mandaret» que omnibus eidem Nicolao obediendum esse » (*tom.* XIII *Conc. part.* III *Concil. Flor.* Ad » visum, etc. *col.* 1329.) : » ut Synodus deinde se ipsa dissolveret : ut à Nicolao Synodus generalis, neque revocanda, neque proroganda, neque impedienda, in Galliâ statim indiceretur; tanta apud omnes, etiam post Basileense dissidium, Conciliorum non modò necessitas, sed etiam majestas et auctoritas ferebatur : ut utrinque factæ gratiæ ratæ : utrinque irrogatæ pœnæ irritæ haberentur (*Ib.; Vid. quoque col.* 1327.).

Hæc igitur inter Oratores Nicolai Papæ, et Caroli VII Francorum Regis pacta atque conventa sunt obsecundantibus Angliæ et Siciliæ Regibus, ac Ludovico Delphino. Thomas Corcellæus, insignis pietate ac doctrinâ theologus, et Concilii Basileensis Lausanensisque pars maxima, inter Oratores Caroli nominatur (*Ibid.*, *col.* 1333.).

Electores Principes Carolo se *conformant*, suaque *avisamenta* proponunt, de irritandis utrinque pœnis. Hanc causam afferebant, « quòd » catholica universalis Ecclesia diffusa per Or» bem, et communitas fidelium, ut plurimùm » hujusmodi processus, sententias, censuras, » privationes et pœnas hinc inde emanatas non » recepit (*Ibid.*, *col.* 1330.). » Hæc docent, quo loco decreta pœnalia non modò Basileensia, sed etiam Eugeniana esse viderentur. Cavebant etiam ut Synodi Constantiensis auctoritas sacrosancta haberetur. « Instabit Dominus Rex Fran» corum, quòd S. D. Nicolaus Papa V, Con» cilium Constantiense, decretum *Frequens*, et » alia ejus decreta, sicut cætera Concilia catho» licam militantem Ecclesiam repræsentantia, » ipsorum potestatem, honorem et eminentiam, » sicut et cæteri antecessores sui, suscipiet, » amplectetur et venerabitur (*Ib.*, *col.* 1332.). » Sic sancta habebatur omnium Constantiensium decretorum auctoritas : eorum verò maximè quæ ad eorum *eminentiam* pertinerent.

Ut hæc executioni darentur, primus Felix ex pacto edidit Bullam, quæ incipit, *Quas ob causas*, à Rainaldo relatam (RAIN., *an.* 1449, *n.* 3, 4.), cujus hæc est summa. 1° Se ab universali Synodo Basileensi ad apostolicum regimen evocatum obediisse, ut concussam tueretur generalium Conciliorum auctoritatem, memorem videlicet « Constantiensis Concilii nullâ unquam » oblivione delendæ definitionis; quòd videlicet » sancta Synodus in Spiritu sancto legitimè con» gregata, etc. » prout ex Constantiensis Concilii sessione V sæpe recitata sunt : quam etiam veritatem Basileensis Synodus confirmasset, tota catholica *suscepisset ac practicasset* Ecclesia. Exinde permotum gravi schismatis malo, « post » acerrimos continuosque labores, quos solius » veritatis manifestandæ, auctoritatisque sacro» rum generalium Conciliorum conservandæ » gratiâ amplecti voluerit; » eò animum contulisse, ut pacem Ecclesiæ, quâcumque fieri posset ratione, procuraret : eâ causâ in sanctâ Synodo Lausanensi, universalem Ecclesiam repræsentante, ultro cessisse papatui; « sperantes, » inquit, quòd in futurum Reges et Principes, » Prælati, et alii, auctoritati sacrorum Conci» liorum assistent, eamque tuebuntur et defen» dent; quòdque universalis Ecclesia, *pro cujus* » *dignitate*, *supereminentiâ*, *et auctoritate* » totis viribus pugnavimus, nos apud clemen» tiam primi et æterni Pastoris, nostræ hujus » pacificæ humilitatis contemplatu, suis devotis » jugibusque orationibus commendabit. Lau» sanæ 7 Apr. 1449. »

His conditionibus Felix, hâc fide editâ, in Lausanensi Concilio papatum deposuit. Paucis post diebus, Synodus his consentaneum decretum protulit, ab eodem Rainaldo relatum (RAIN., *an.* 1449, *n.* 5.), cujus initium : *Multis ab annis.* Sic autem desinit : « Desiderantes, in» quiunt, de unico Pastore uni sanctæ catholicæ » et apostolicæ Ecclesiæ providere, compluribus » suadentibus et urgentibus causis; præsertim » dilectione dandæ unionis et pacis in personam » dilectissimi filii Ecclesiæ Thomæ, in suâ obe» dientiâ Nicolai V nominati, nostra vota con» tulimus, sperantes ipsum ea facturum, quæ » summus Pontifex facere tenetur : fidâ quoque » relatione intelligentes, eamdem credere et te» nere veritatem pro conservandâ sacrorum auc» toritate Conciliorum in sacrosanctâ Synodo » Constantiensi definitam et declaratam, ac in » sacro Basileensi Concilio renovatam, necnon à » Prælatis, Regibus, et Principibus, Universita» tibusque Orbis susceptam, prædicatam et dog» matizatam, videlicet, quòd generalis Synodus » in Spiritu sancto legitimè congregata, etc. » prout in duobus Constantiensibus decretis, sessione V, habentur. His positis, Nicolaum pro Pontifice habendum decernunt, ipsique obediri mandant : 19 Apr. 1449. Antecesserant [1] decreta de irritatis pœnis, et confirmatis gratiis, prout pactum erat.

[1] 16 april.

Denique eadem Synodus Lausanensis alia duo decreta, ab eodem Rainaldo descripta (RAIN., *an.* 1449, *n.* 6.), edidit 25 Aprilis. Altero, Felicem creat ac nominat *Sabinensem Episcopum, ac per varias amplasque provincias Sedis apostolicæ Legatum Vicariumque perpetuum; primumque post Romanum Pontificem locum* eidem attribuit, servatis aliquot pontificiæ dignitatis insignibus. Altero, post pacem constitutam, Synodus seipsa dissolvit, ac dissolutam esse decernit.

Hæc agentes pro decretis Constantiensibus, hanc fidem professos Nicolaus V, tribus datis diplomatis, quæ incipiunt, *Ut pacis :* et, *Tanto nos :* et, *A pacis auctore :* non modò ut ab omni censurâ immunes, verùm etiam in suis suscepit honoribus : Felicem verò, sive Amedæum, eamdem fidem toto terrarum orbe testatum, pro Sabinensi Episcopo ac primo Cardinali Legatoque perpetuo habet et agnoscit, 21 Junii eodem anno 1449 (*tom.* XII *Conc. col.* 663. *tom.* XIII. *col.* 1347 ; *Vid.* RAIN., *an.* 1449.).

Viderat autem Nicolaus memorata Felicis et Synodi Lausanensis de cessione et pace diplomata, quorum respectu Bullam *Ut pacis, et* Bullam *Tanto nos*, à se editas esse testatur; nihil ut sit clarius, quàm Felicem et Lausanenses, sessionis V Constantiensis decreta laudantes, ac supereminentem Concilii potestatem his asserentes, à Nicolao V fuisse susceptos.

Quid hìc mentis fuisse Nicolao putant? Nullamne, an suspectam, imò apostolicæ Sedi exosam habuisse sessionis V Constantiensis auctoritatem, qui Felicem ac Lausanenses eam ad cœlum usque, postremis etiam decretis extollentes, amplexus sit? An fortè existimabat, ab iis Constantienses canones ita laudari, ut, quod jam adversarii volunt, ad solum schismatis tempus revocarent? Atqui Basileenses iis canonibus adversus Eugenium indubitatum Pontificem usos prædicabant. Quid ergo? Nicolaum indulgentiâ usum adversùs eos, qui erroneam aut schismaticam doctrinam non modò profiterentur, sed etiam universæ Ecclesiæ commendarent? Apage insana prorsus deliria. Nihil ergo superest, nisi ut eos pro orthodoxis habuerit, idque tribus diplomatis uno die editis confimarit.

Sic autem inter Papæ Regisque Oratores pactum erat, ut hæc tria diplomata « de cassatione » processuum, de confirmatione gestorum, et de » restitutione privatorum, secundùm minutas » ab ipsis Oratoribus concordatas, » à Nicolao ederentur, et Felici traderentur (*tom.* XIII *Conc., col.* 1333.) : quæ Oratorum testificatione in Conciliorum voluminibus edita constant.

Refert quidem Rainaldus (RAIN., *loc. cit. n.* 6.), ex Jannutio Manetto [1] Amedæum *perfidiæ suæ errorem recognovisse*, quem *confitentem ac pœnitentem* Nicolaus sponte Cardinalem creaverit; at nos historicis, partium studio quæ libuêre scribentibus, adversùs gestorum fidem ac Nicolai diplomata, non credimus. Cæterùm in gestis ac Bullis nihil retractationis aut pœnitentiæ reperimus; imò ultima Felicis gesta ac Synodi Lausanensis, omnia præclarè ab iis atque à Basileensibus gesta; nec nisi pacis studio antiquanda confirmant. Utrinque solutæ pœnæ; utrinque confirmatæ gratiæ; de pœnis id notatu dignum, quæcumque à quocumque, etiam ab Eugenio in Felicem ac Basileensem sive Lausanensem Synodum *emanassent*, eas à Nicolao nullas et irritas declaratas; « atque etiam de » registris Eugenii, Nicolaique ipsius, et locis » aliis abolitas atque deletas (*Bull.* Tanto nos, » *tom.* XIII. *col.* 1349.). »

Omnes ergo utrinque pro orthodoxis habiti, quique pro translatione, quique adversùs translationem egissent. Retractationes fingunt (RAIN., *loc. cit. n.* 8.), quas nec ipsi probant, et acta respuunt. Joannes Segobiensis Hispanus, Thomas Corcellæus Gallus, alii innumerabiles, sanctitate ac doctrinâ conspicui, Basileensi Synodo ad finem usque conjuncti in pace Ecclesiæ obierunt; famâ integrâ ac virtutum omnium, imprimis verò modestiæ et contemptarum dignitatum [2] laude floruerunt. Ludovicus verò Alamandus Cardinalis, Arelatensis Archiepiscopus quo duce ac Præside depositus Eugenius, Felix electus, continuata Synodus et ad extremum usque perducta est; ille, inquam, abdicato tantùm schismate, circa doctrinam verò retractatione nullâ, imò gestis in Lausanensi sessione ultimâ confirmatis, pristinæ dignitati restitutus, in suâ Ecclesiâ vixit. Obiit clarus miraculis, pro beato colitur, Clemente VII Pontifice, ut jam memoravimus (*Vid. Diss. præv., num.* XLIV; *et lib.* V. *cap.* V.), edicente. Nulli imputatus error, nulli schismaticus animus, omnes bono animo, bonâ fide adversùs translationem egisse constabat, dum reformationi student, ejusque promovendæ spem in Conciliorum invictâ stabilitate repositam putant.

[1] Florentino in vitâ Nicol. V.

[2] Corcellæus à Felice Cardinalis factus, hanc ultro dignitatem abdicavit. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XV.

Quæstio de translatione, qualis habita in Basileensi et secutis Synodis : de Constantiensibus decretis nullum superesse dubium : Joannis de Paradiso Carthusiani locus de rebus Basileensibus.

Quin ipsa quæstio, quâ potestate Concilium transferatur, rectè consideranti pendere adhuc et in medio relicta videbitur. Sanè translatio Basileensis tria habebat insignia propter quæ probaretur : primum, causa transferendi gravis ac necessaria propter Græcos : alterum, non modò Legatorum, verùm etiam Præsulum ingens discessio : tertium denique, consecutum schisma, deposito Eugenio atque electo Felice præter optimorum virorum sententiam. Hæc igitur particulares causæ translationem et faciendam suadebant, et factam tuebantur. Et tamen à Felice, à Lausanensibus nihil, præter abdicatum schisma; circa transferendi Concilii potestatem, nihil retractationis exigitur. Quin ipse Eugenius translationi decretum, ut vidimus (*Vid. sup. hoc lib. cap.* XII.), Basileense prætendit : cæterùm Ferrariensem Synodum, Florentiam; Florentinam, Lateranum; sed ubique, Concilio approbante, transtulit (*Bull.* EUG., Decet; *tom.* XIII *Conc. col.* 1030; *et Hist.* PATR., *cap.* CXXIX. *col.* 1599.).

De translato Ferrariâ Florentiam Concilio memorabile illud, quod legimus in actis (*Conc. Flor.*, *sess.* XV. *col.* 214, 218, 219.) : eâ translatione propositâ respondisse Græcos : « Nos vellemus Ferrariâ non excedere, quandoquidem in » eâ statutum est, non alibi Synodum celebrari : » dixisse imperatorem Græcum : « Lex est apud » Latinos, Synodum œcumenicam, non ita sim» pliciter ac fortuitò dimitti, infectâ re, ac sine » definitione synodicâ præterquam tribus hisce » de causis : si pestis grassetur, si fame labore» tur, si fiat hostium incursio. Quapropter nos » etiam justâ de causâ Synodum transferemus. » Est autem causa pestis. » Quo audito « omnes » dixerunt : Justum est translationem Synodi » notam fieri. Placuit ergo convenire generalem » Synodum; atque ita indicta est translatio (*Vid.* » *ibid.*, *col.* 1030.). » Decretum translationis habetur in Conciliorum voluminibus, *sacro approbante Concilio.* Quo quidem decreto duo asseruntur à Græcis : primum, non nisi necessariis causis Concilium dimitti, antequam definita sint propter quæ est congregatum : alterum, ne id quidem fieri, nisi assentientibus Patribus.

Neque aliter gestum in Tridentinâ Synodo. Allatum Pauli III decretum, de Concilio Bononiam transferendo, propter grassantes morbos; sessione VIII, quæsitum à Patribus, num placeret eâ causâ « decernere ac declarare Concilium esse » transferendum, et ex nunc transferri, donec » sanctissimo Domino nostro, et sacro Concilio » expedire videbitur, ut ad hunc seu alium lo» cum, ipsum Concilium reduci possit ac debeat : » responderunt : Placet (*Conc. Trid.*, *sess.* VIII. » *t.* XIV. *col.* 785.). » En ad translationem cum pontificiâ conjuncta sacrosancti Concilii auctoritas, neque aliter : atque ad ipsam Synodum Tridentinam, Deo ita providente, hæc sententia transmittitur.

Huic translationi, cùm Carolus V Augustus, ejusque regnorum Episcopi intercederent, Galli quidem consensêre; extatque mandatum Henrici II, ut suo et Ecclesiæ Gallicanæ nomine, translatio approbetur; sed cum eâ clausulâ : « Quòd dictum Concilium, Patrum ibidem agen» tium consensu atque auctoritate, Bononiam » translatum sit (*Mém. pour le Conc. de Trente*, » *pag.* 19.). »

Mortuo Paulo III, ex Julii III successoris Bullâ, Concilium Tridenti resumptum, ita decernente atque assentiente Concilio (*Concil. Trid.*, *loc cit. col.* 799.), sessione XI, anno 1551, Kalendis Maii.

Suspensa Synodus per biennium sessione XVI, 28 aprilis 1552; at ipsâ Synodo decernente (*Ib.*, *col.* 835, 836.). Resumpta Synodus sub Pio IV, sessione XVII, sed iterum ipsius Synodi accedente decreto (*Ibid.*, *col.* 840.). Denique dissoluta eodem ordine sessione XXV. Quæsitum à Patribus : « Placeatne, ut huic sacræ œcumenicæ Synodo » finis imponatur? Responderunt : Placet (*Ibid.*, » *col.* 919, 920.). »

Cæterùm hæc nihil ad nos, qui tantùm Constantiensia sessionis V decreta tutanda suscepimus. Ea verò et per se summâ auctoritate constare; et à Martino V iteratis vicibus approbata esse; et à Synodo Basileensi, dum legitimè canonicèque ageret, repetita; et ab Eugenio IV sæpius, etiam in Synodo Florentinâ, comprobata; et à Nicolao V pro sanctis atque intemeratis habita fuisse demonstravimus, dum Felicem ac Lausanenses ea decreta laudantes atque repetentes, et quidem quovis tempore, et adversùs quemvis Pontificem valitura, audiit, suscepit, amplexus est; edito etiam diplomate.

Quin etiam idem Nicolaus Carolum VII, pace ecclesiasticâ confectâ nobilem, miris in cœlum laudibus efferebat (NICOL. V, *epist.* V *ad* CAROL. VII; *tom.* XIII *Conc. col.* 1343; *Vid. suprà*, *cap.* XII.); cùm Carolus interim, totaque Ecclesia Gallicana Pragmaticam-sanctionem omni ope

tuerentur; in quâ, ut vidimus, Basileæ repetiti canones Constantienses sessionum IV et V recipiebantur, laudabantur, et pro certo ac stabili rerum omnium fundamento constituebantur.

Calixti verò III, qui Nicolao proximus sedit, tempore, Cardinalis Avenionensis[1], anno 1456 Legatus à latere, ad eumdem Carolum et Gallias missus, id etiam scripto confirmavit, nihil se acturum, quod Pragmaticæ-sanctioni adversaretur; cujus autographum in regestis regiis habetur (*Preuv. des Libert.*, *t.* I. *cap.* XXIII. *p.* 917.): adeo Pragmatica in nostrorum animis hærebat, necdum à Romanâ Curiâ vexabatur.

Ex his concludimus motam quidem de translatione quæstionem nondum universim decisam videri; certè, quod hìc agitur, Constantiensia sessionis V toties repetita, toties approbata, certâ et indeclinabili auctoritate constare.

Hìc qui scire velit, hæ translationes ac dissolutiones Conciliorum, quo loco à viris bonis doctisque haberentur, legat, Jacobi de Paradiso Carthusiani, Doctoris Erfordiensis, *Collectum de septem statibus Ecclesiæ in Apocalypsi.* Ibi leget, quàm necessaria reformatio; quàm neglecta; quàm exosa tunc temporis, præsertim Italis et Curiæ: tum subdit mille artes, quibus Concilia dissolvantur: « Quod, inquit (Gold. » *Monarch.*, *tom.* II. *p.* 1567, 1570.), clarè pro» bat tragœdia nostris temporibus in Basileensi » Concilio practicata; et ex hoc ortum est vul» nus, nescio quando curabile, contra aucto» ritatem Conciliorum generalium, ut absceden» tibus Papâ, aut suis præsidentibus à loco Con» cilii, vel differentiâ exortâ inter Patres ejusdem, » censeatur Concilium dissolutum, resideatque » in personâ Papæ de plenitudine potestatis auc» toritas dissolvendi aut transferendi Concilia » generalia, prout Eugenius olim Papa, anno » 1437, fecisse comprobatur. Hoc venenum per » eum effusum est in Ecclesiam, per adversarios » Conciliorum: ad quod refugium habebunt, ut » subterfugere valeant correctionem et reforma» tionem; ita ut etiam modernis temporibus » frontosè dogmatizare audeant: in quolibet » Papâ residere plenitudinem potestatis, non » solùm super quolibet membro singulari Eccle» siæ, sed et super totam Ecclesiam conciliariter » congregatam, ad libitum ipsius disponendi, » decretandi, dissolvendi, transferendi, corri» gendi, auctorizandi; ut nullus ei audeat di» cere: Cur ita facis? Et sic totaliter nituntur » suffocare auctoritatem Conciliorum, contra de» cretationem AB OMNIBUS ACCEPTAM in Constan» tiensi et Basileensi generalibus Conciliis pu» blicè promulgatam, et contra Pragmaticam» sanctionem super hoc editam, atque factam. » Decreta memorat in sessione V Constantiensi edita, ac Basileæ repetita, et ab omnibus accepta. Hæc igitur ad avaritiam ac pessimam adulationem refert, concluditque ita (Gold. *Monarch.*, *tom.* II. *p.* 1573.): « Quòd Ecclesiâ universali » conciliariter congregatâ Papam inferiorem esse » non dubitemus; et quòd auctoritas Ecclesiæ » integrè servanda est super omnem, quâcum» que præfulgeat dignitate, etiam papali, in his » quæ ad fidem, et ad schismatis extirpationem, » at ad generalem Ecclesiæ reformationem in » capite et in membris. Secundò: Concilium » punire potest et debet quemlibet, etiam Pa» pam, qui contumaciter statutis ejus obedire » contempserit. Ex præmissis infertur. Si uni» versalis Ecclesia, tam in capite quàm in mem» bris debet reformari, oportet hoc fieri per » totam Ecclesiam conciliariter congregatam, à » capite incipiendo; neque enim Spiritus men» dax fuisse credendus est in ore omnium illo» rum virorum celeberrimorum in Constantiensi » Synodo congregatorum, qui hoc sanxerunt per » decretum *Frequens*, licèt quidam ex Italicâ na» tione, de collateralibus Papæ, molestè illud » tulerunt; postea tamen omnes consenserunt de » superioritate Concilii generalis super Papam, » licèt inimicus homo iterum superseminavit » zizania. »

[1] Alanus de Coetivi.

Hæc viri boni ac fortes, adhuc subjectam oculis memorabant, de conciliari auctoritate in Constantiensi Concilio consensionem omnium; affirmabant superseminata paulò post zizania, atque iis reformationem impeditam deplorabant; ad eam incipiendam atque promovendam, ad Constantiensia decreta, tanquam ad arcem, confugiebant. Hæc nos cum iis dolentes ingemiscentesque referimus; Deumque precamur, ne fœdos iterum atque Ecclesiam vastaturos Reformatores immittat, et Ecclesiæ vulnera ab alto respiciat.

CAPUT XVI.

Petri Meldensis Episcopi ad Eugenium IV, Caroli VII nomine gesta legatio: an Odorico Rainaldo eam objicienti prosit?

Dum in rerum Basileensium seriem ac summam intendimus, tantisper distulimus eam, quam Odoricus Rainaldus refert (Rain., *an.* 1441, *n.* 8, 9 *et seq.*), Petri[1] Meldensis Episcopi, anno 1441 gestam, ad Eugenium IV, cùm Florentiæ ageret, Caroli VII nomine legationem.

[1] De Vercellis, Diniensis, postea.

Hujus legationis causa erat, ut Eugenius, Synodo Basileensi condemnatâ, Florentinâ verò absque ullâ Ecclesiæ reformatione factâ; novam Synodum generalem, idque in Galliis indiceret, haud ita facilè dissolvendam; atque hactenus factum pii omnes ingemiscebant. Quòd ergo vir prudentissimus verba sua sensusque ad deliniendum Eugenii animum accommodat, ut eum omni arte perpellat ad Synodum, totum id Odoricus Rainaldus eò refert, ut Basileenses Regi horrori fuisse, pontificia verò monarchia super omnem Conciliorum auctoritatem provecta et exaltata fuisse videatur.

At ille sua dicta sic temperat, ut cum cæteris theologis Gallicanis, conciliarisque potestatis defensoribus, summa ipsa conveniant. Monarchiam commendat ecclesiasticam, pacis unitatisque conciliatricem. Nihil mirum : quippe quam Catholici omnes, præsertim Parisienses, laudent. Basileenses suggillat, *qui eam nunc abolere et supprimere contendunt* (Rain., *an.* 1441, *n.* 9.). At illud verbulum, *nunc,* à prudentissimo Oratore interjectum, ad posteriora Basileensia adjicit animos : priora, quæ conciliarem potestate mrecto ordine asserebant, sana esse significat. Quare oratione totâ quidquid improbat in Basileensibus gestis, ad Eugenii depositi [1] ac Felicis substituti tempora manifestè refert, quæ Gallia non probabat; multique viri præstantes, conciliaris etiam potestatis rectæ et ordinatæ strenui defensores, omnia Basileæ tum, ab inconditâ multitudine, per seditionem ac tumultum fieri querebantur. Hæc ergo *nunc* gesta, quæ pacem unitatemque convellant, Orator memorat; interim, cùm supremam in Romano Pontifice potestatem agnoscat, uti omnes Catholicos, ac præsertim Parisienses facere vidimus, hoc addit : « Patres constituisse » decreta et regulas pro ipsius usu gubernando » et regulando; quicumque, inquit, præter has » regulas hâc potestate utitur, superbit, et potes» tatem exercet, sicut Principes gentium, quod » prohibuit Christus. »

Quo loco subdit *duas extremitates* jam in Ecclesiâ esse : alteram quidem *exacutam in Concilio olim Basileensi;* quâ voce, *olim*, iterum ostendit, et viguisse olim Concilium illud, et nunc Concilii loco non esse : alteram in Florentino : atque in Concilio quidem Basileensi unam extremitatem nimis exacui extinctâ potestate : alteram à Florentino Concilio nimis exacui visam, potestate quidem agnitâ, sed nullâ re factâ *pro regulando usu hujus potestatis;* quod quid est aliud, quàm Theologorum Parisiensium more, supremam ac plenam in summo Pontifice revereri potestatem; sed eam per canones et Concilia regulandam, ut etiam in Gallicanâ Declaratione est positum, agnoscere.

Addit noster Orator (Rain., *an.* 1441, *n.* 10, 12.) : « Quòd ad has extremitates evellendas » non sufficit auctoritas Papæ, sine generali Con» cilio; etsi, inquit, Eugeni, in favoribus Prin» cipum confidas absque generali Concilio, pro» cul dubio arundineum baculum tenes : » quibus aliisque patet, in eâ legatione, rejectis sine contumeliâ Basileensibus, sed tantùm posterioribus gestis, pro verâ Conciliorum auctoritate, summâ quidem modestiâ, ne Eugenium exasperaret : sed tamen strenuè esse certatum. Quàm autem Rex christianissimus Basileensium Patrum ad finem usque honori consuluerit, acta eo auctore, sub Nicolao V jam relata (*sup., hoc lib. cap.* xiv.) testantur. Quare hìc finem eâ de legatione dicendi facimus.

CAPUT XVII.

Bulla retractationis Pii II, ad Coloniensem Academiam, Constantiensia decreta confirmat, Basileensia tantùm posteriora damnat.

Æneam Sylvium, ex gente inclytâ Picolomineâ, Poetam eximium, postea Pium II, Pontificem maximum, Concilio Basileensi, etiam post translationem adhæsisse, eique *scripto factoque* favisse, pauci sunt qui nesciant; et ipse profitetur. Jam retractationem ejus producemus, ut omnes intelligant, in ipsâ retractatione, quæ ille revocarit, quæ intacta reliquerit, quæ ultro firmaverit.

Anno igitur 1463, ad Universitatem Coloniensem Bullam edidit : *In minoribus* (*Bull. retract.* Pii II. *tom.* xiii *Conc. col.* 1407 *et seq.*), ex quâ perspicuum est Basileensium gesta ab ipso improbari; sed quæ? Ea scilicet quæ post translationem consecuta essent : posteaquam scilicet « Eugenius Concilium in Italiam transtulit, et » cum Græcis Ferrariæ convenit, et Legati Con» cilii ad Eugenium defecere. » Hæc ille semper inculcat; hæc, non alia, retractat ac revocat.

Sed fortè anterioribus gestis non interfuerat, nec necesse habuit ea quoque reprobare. Atqui primo Concilii anno, Christi 1431, ad Concilium venisse se narrat. Quid autem ageretur, referentem audiamus (*Ibid., col.* 1410.) : « Aderant » Legati Parisiensis scholæ, cujus est fama per» celebris; adfuerunt aliquando vestri et aliorum

[1] Quî Meldensis Episcopus eas primas sessiones improbasset, quarum ipse pars fuerat, utpote in Concilio Basileensi Hierosolymitani Regis Orator. Vid. *Gall. Christ.* in Episc. Dinens. et Meld. (*Edit. Paris.*)

» studiorum Germanicæ Nationis Oratores; et » uno ore Concilii generalis auctoritatem ad cœ- » lum efferebant. » An ergo ea tum improbata dicit? Imò, « accessit, inquit, et ipsius Eugenii » consensus, cùm dissolutionem Concilii à se » factam revocavit, et progressum ejus appro- » bavit : » quorum alterum ad anteriorum approbationem, alterum ad sequentium cursum pertineret. Quis autem ille sit Eugenii consensus, à Pio II memoratus, ipsa verba demonstrant; nempe consensus, cum iis, qui *uno ore Concilii auctoritatem ad cœlum efferrent.* Cum his Eugenius, Pio teste, consensit, Concilii Basileensis dissolutione revocatâ, progressu approbato, ut verba testantur. Audis ab Eugenio approbata priora gesta Basileensia, quæ nunc approbata et confirmata nolunt, simulque approbata et firmata Constantiensia decreta quæ tum Basileæ toties repetita et inculcata sunt. Cæterùm approbato progressu, rem ipsam quæ fieret improbatam, mera ludificatio est, ut vidimus, nec ad istas distinctiunculas Pii animus deflectebat.

Quin ipse apertissimis verbis hæc Constantiensia decreta confirmat : posteaquam enim summis laudibus supremam apostolicæ cathedræ potestatem commendavit, hæc addit (*Bull. retract. etc., col.* 1415.) : « Cum his, et generalis » Concilii auctoritatem et potestatem complec- » timur, quemadmodum et ævo nostro, Constan- » tiæ, dum ibi fuit Synodus universalis, decla- » ratum definitumque est; veneramur enim » Constantiense Concilium, et cuncta quæ præ- » cesserunt à Romanis Pontificibus nostris præ- » decessoribus approbata. » Ergo Constantiense inter approbata numerandum; neque audiendi illi [1], qui *partim approbatum, partim improbatum* memorant, cùm Pius simpliciter approbatum pronuntiaverit, et reliquis simpliciter ex æquo approbatis accensitum velit. Neque verò quidquam est in Constantiensi Concilio, quod non Pius approbet. « Concilii enim, inquit, » auctoritatem et potestatem complectimur, » quemadmodum et ævo nostro Constantiæ, dum » ibi fuit Synodus universalis, declaratum defi- » nitumque est. » En universim dictum, *dum ibi fuit Synodus universalis.* At ibi fuisse universalem Synodum jam inde ab initio, et in iis etiam sessionibus, quæ adunatas obedientias præcesserunt, Martinus utique V toto approbante Concilio definit. His ergo verbis Pius usus est, ne fraude agere, aut aliquam Concilii Constantiensis partem suspectam habuisse videretur. Quid quòd his Pii verbis sessionum IV et V Constantiensis decreta disertè probata sunt? Repetamus enim Pontificis verba : « Concilii auctoritatem et po- » testatem complectimur, quemadmodum ævo » nostro Constantiæ declaratum definitumque » est. » Quo verò loco *declaratum definitumque est*, nisi sessionibus IV et V? aut si non ista sunt quæ Pius amplectitur, edissere quo alio loco aliquid de Concilii generalis auctoritate Constantiensis Synodus *definitum* à se *declaratumque* voluerit. Nihil invenies; atque adeo quæ tu loca improbata putas, ea sanè sunt, quæ hìc expressissimè et significantissimè approbentur.

At inquies, licèt approbaverit, saltem non eo modo intellexit, quem nos secuti sumus; cùm tantam Papæ inesse voluerit in Synodos etiam generales auctoritatem, *ut eas et congregare et dissolvere datum sit.* Esto : ergo eò, te fatente, jam deducta res est, ut Pontifex Concilium congregare et dissolvere, non sanè eò usque, ut etiam congregati nec dissoluti Concilii jussa in fide, in schismate, in reformatione detrectare possit; quod unum ex Constantiensi Concilio, eique conjunctâ Declaratione Gallicanâ tuendum suscepimus : cætera aliis tractanda relinquimus.

Interim quærimus, an etiam Pius putaverit à Papâ dissolvi posse Concilia, nullâ idoneâ causâ, nullâ necessitate, atque, ut Eugenius ejusque adulatores ferebant, *pro suæ libitu voluntatis?* Absurdum; cùm ipse Eugenius nimia illa rejecerit. Ac si quæcumque dissolutio, quo jure, quâ injuriâ, à Pontifice facta, Pio valere videretur; quò pertinebat ille ab eodem memoratus Eugenii consensus, cum iis qui Synodum, ab ipso licèt dissolutam stare ac valere sentiebant.

At enim post illam Concilii Constantiensis tam apertam approbationem, hæc Pius subjecit : « Inter (Concilia) nullum invenimus unquam » fuisse ratum, quod stante Romano indubitato » Præsule, absque ipsius auctoritate convenerit; » quia non est corpus Ecclesiæ sine capite, et » omnis ex capite defluit in membra potestas : » sanè, ut congregentur, quod verborum tenor indicat; non autem usque adeo *omnis*, ut Patres semel congregati nullam à Christo habeant potestatem. Si enim nullam habent nisi à Papâ potestatem, unde illud Constantiense Pio quoque probatum, quòd Synodus generalis *immediatam à Christo potestatem* habeat? Unde illud ab eodem Pio memoratum, quòd Basileensis Synodus in ipsis initiis dissoluta ab Eugenio, tamen valuerit, ipsa dissolutione revocata? Concilianda certè Pii dicta, non collidenda sunt. Habeant ergo Episcopi eam à Pontifice, capite post Christum secundo, potestatem, ut

[1] Quales sunt Binius, Bellarminus, et quidam alii.

congregentur, congregatique maneant, ordinariè certè (neque enim vel ipse Pius aliud postulaverit), ut autem congregati doceant, decernant, statuant, judicent, à Christo immediatè habent.

Næ illi falsi sunt, rerumque ecclesiasticarum imperitissimi, qui quòd Concilium, ordinariè quidem, nonnisi convocante Romano Pontifice, verè et legitimè congregatum habeatur, ideo ad Pontificis nutum pendere omnia jactant, quasi nulla sit Synodi ad Pontificem accedentis auctoritas. Satis enim apparuit, atque ex sequentibus clariùs elucescet, ita esse Ecclesiam constitutam, ut postquam congregata est, ex Patrum sententiâ omnia decernantur, utque tali cœtui in fidei rebus, aliisque à Synodo Constantiensi memoratis, ipse etiam Papa obedire debeat. Atque ut is maximè dissolvere possit Synodum, non tamen pro libito, non indictâ causâ, non levi quâcumque objectâ difficultate; sed magnâ gravique, quâ tota Ecclesia meritò commoveri possit; cùm ipse pudor prohibeat undique concurrentes fratres re infectâ dimittere, aut Ecclesiæ catholicæ in Spiritu sancto legitimè congregatæ majestatem aspernari: quod dum Eugenius in Basileensibus initiis fecit, læso Concilio jussus satisfecit; firmavitque semel initum Concilium, dissolvente etiam indubitato Pontifice, stare potuisse.

CAPUT XVIII.

An Lateranensi synodo, sub Leone X, Constantiensia decreta abrogentur? quantis auctoritatibus hæc firma sint: cur Patres gallicani priora Basileensia gesta in Declaratione suâ exprimenda non putaverint.

Lateranensem Synodum sub Leone X, in eâque editam Constitutionem, *Pastor æternus* de Pragmaticâ sanctione abolendâ (*Conc. Lat.*, *an.* 1516, *sess.* XI. *tom.* XIV *col.* 309 *et seq.*). Bellarminus et alii passim objiciunt, quâ Constantiensia toties approbata decreta rescissa sint. Hìc ergo, ut supra de Florentino, ita nunc de Lateranensi Concilio quærimus: an Constantiensia decreta rescissa sint, ut olim Ariminensia? Ne id quidem dixerint, cùm Leo X Constantiensem Synodum nullo decreto violarit. Cur ergo reticuit Synodi Constantiensis nomen? an reverentiâ Synodi œcumenicæ? Ergo pro œcumenicâ habebat, cujus proinde decreta, quæ ad doctrinam spectant, si labefactaret, semetipsum potiùs, quàm Constantiensem Synodum ipse convelleret. Itaque hoc illud est quod sæpe querimur: collidi et committi inter se veluti dissidentes præliantesque Synodos, tanquam in Conciliorum doctrinâ esset illud, quod Apostolus vetat, *est et non* (2. *Cor.*, I. 18.); quo non modò Constantiensis, sed etiam Conciliorum omnium nutet auctoritas.

Jam si auctoritas auctoritati comparetur, vix quisquam negaverit Lateranensi Synodo Constantiensem, ut rerum gestarum gloriâ atque Episcoporum magnorumque virorum numero et claritudine, sic etiam auctoritate esse potiorem: primum hoc. Alterum subjungimus: Lateranensibus decretis firmari potiùs Constantiensia, quàm rescindi.

Ac de Lateranensis quidem Synodi auctoritate omnibus notum, quàm pauci Episcopi; quàm ex paucis provinciis convenerint (*sup.*, *lib.* V. *cap.* XX.); quàm justis de causis Galli se excusarint; quàm difficilis tum ad Urbem esset aditus, flagrante Italiâ atrocibus bellis. Itaque Gallicanæ Ecclesiæ tum Lateranensis Concilii auctoritas planè nulla, et, ut Bellarmino etiam ipsi visa est, non admodum stabilis; quippe qui in asserendis pontificiis gestis confidentissimus, de Lateranensi Synodo hæc trepidè scripserit (BELL., *lib.* I *de Concil. auct. c.* XVII; *Vid. c.* XIII.): « Concilium Lateranense non » fuisse generale vix dici potest: » et alibi: « De Concilio Lateranensi nonnulli dubitant, » an fuerit verè generale; ideo usque ad hanc » diem quæstio superest etiam inter Catholicos. » Hâc igitur Synodo si præstare contendimus numerosissimam ac patentem omnibus Constantiensem Synodum, tantâ rerum gestarum gloriâ nobilem ac denique à tot Synodis, totque Pontificibus approbatam; id jure nostro agere videbimur.

Jam quod in Lateranensi Synodo dicitur: *Romanum Pontificem supra omnia Concilia potestatem habere* (*Bull.* Pastor. ætern. *in Conc. Later.*, *col.* 311.), primum quidem vidimus non definiendo, sed narrando esse positum: quòd Constantiensibus deditâ operâ factis definitionibus prævalere non possit: tum ex tenore verborum eò referendum esse, ut Pontifex *Concilia indicere*, *transferre ac dissolvere valeat*: quod nec universim et sine causâ valere nec ad quæstionem nostram; aut ad ea quæ tuemur decreta Constantiensia pertinere sæpe ostendimus.

Huc accedit, quòd Leo Eugenii, Pii, aliorumque antecessorum insistens vestigiis, Basileensia damnet; sed ea quæ *post translationem* gesta sunt: quo etiam refertur illud quod de superiori Papæ potestate dicit.

Quòd autem Pragmatica antiquata sit, nihil ad quæstionem nostram. Etenim Constantien-

sia, iisque conjuncta Basileensia anteriora, de Conciliorum auctoritate decreta, etsi inserta Pragmaticæ, non tamen ex Pragmaticâ vim obtinebant suam, ut prostratâ Pragmaticâ, jacere necesse sit. Denique Pragmatica abolita quidem est, non tamen ut hæreticum quid, aut erroneum, aut suspectum in fide sonans; sed ut *corruptela* noxia disciplinæ Abierint ergo quæ ad disciplinam spectant, quandoquidem Romana Curia ea ferre non poterat; nos ea non tuemur: stent verò immota, quæ ante Pragmaticam extiterunt sacrorum Conciliorum dogmata, quæ neque à Leone X aut Lateranensi Concilio tacta sunt, neque tangi sine gravissimo fidei periculo potuere.

Quare Ecclesia Gallicana in Tridentinâ Synodo antiquam de Conciliorum potestate professa est sententiam, constititque omnino, neque Gallos à Constantiensis Concilii decretis tuendis destitisse, neque Pontificem aut Synodum ut ab eis desisterent postulasse (*Vid. Diss. præv., num.* XIV. *et in Append., lib.* I. *cap.* I *et seq.*).

Diximus etiam quo loco relicta sit controversia de Conciliis transferendis ac dissolvendis (*sup., hoc lib. cap.* XV.); cùm Tridento Bononiam indicta translatio, ac postea Concilii suspensio, iterataque celebratio, ac tandem dissolutio, non nisi Synodo approbante et condecernente facta sit.

Neque prætermittendum id quod Pallavicinus refert; Hispanos sæpe multùmque questos, quòd sessione XVII, decreto de celebrando Concilio insertum illud esset: « Tractanda ea quæ » proponentibus Legatis ac Præsidentibus apta » et idonea ipsi sanctæ Synodo videbuntur » (PALLAV., *Hist. Conc. Trid. lib.* XV. *c.* XVI. » *et seq.; Conc. Trid., tom.* XIV. *col.* 840.). » Nempe verebantur ne conciliaris auctoritas ac libertas eâ clausulâ violaretur, totaque Synodus in Legatorum posita potestate esset. Nostros ad Hispanorum sententiam accessisse acta testantur. (*Mémoire pour le Concile de Trente, pag.* 209, 513, 515.). Tandem ipsa Synodus, sessione XXIV, « explicando declarat mentis suæ » non fuisse, ut ex prædictis verbis solita ratio » tractandi negotia in generalibus Conciliis ullâ » ex parte immutaretur, neque novi quidquam » præter id quod à sacris canonibus, vel genera» lium Synodorum formâ hactenus statutum » est, cuiquam adderetur vel detraheretur » (*Conc. Trid., sess.* XXIV. *cap.* XXI. *c.* 894.): » ne scilicet aut Patrum imminuta majestas, aut Legatis addita auctoritas putaretur. Sic sapientissima Synodus omnia inter Catholicos controversa integra esse voluit, nedum Constantiensia semper immota subrueret.

Omnino ergo constat valere Constantiensia sessionum IV et V decreta: primùm ex sese, suâque et Spiritûs sancti auctoritate nixa: tum consequentibus in ipsâ Synodo gestis: valere postea Martino V toties approbante, toties exsequente: tum convocatione Conciliorum trium generalium, Papiensis, Senensis, ac Basileensis, ex Constantiensibus decretis instituta: ad hæc decretis Synodi Basileensis adhuc Eugenio adhærentis: nec minùs ex Eugenii diplomatis in utroque dissidio editis, quin etiam Ferrariensis ac Florentinæ Synodi expressâ auctoritate: Nicolai etiam V decretis; atque ipsâ Pii II retractatione: denique Leonis X, et sub ipso habitæ Synodi Lateranensis Constituto, atque ipsâ Synodi Tridentinæ sententiâ; ut tantam nubem testium, tantam auctoritatem, tamque firma munimenta, nemo sine gravissimo suo ac rei ecclesiasticæ detrimento labefactare possit.

Ex his igitur patet, quàm verè sanctèque Præsules Gallicani, in eâ, quam tuemur, Declaratione affirmarint, sessionum IV et V Constantiensium decreta, « à Sede apostolicâ approbata, » ipsoque Romanorum Pontificum, ac totius » Ecclesiæ usu confirmata esse. » Quo loco, cur Basileensia priora exprimenda non putarint, nemo jam non videt, id causæ fuisse, quod nihil aliud quàm Constantiensium firmamenta essent; atque id notari velim propter auctorem anonymum, cui ad Basileensis Synodi auctoritatem, valere Gallicanorum Præsulum *silentium, sufficientissima responsio est* (*Anon.* de Libert. etc., *lib* V *cap.* XVI. *n.* 11, 12.). Ingeniosissimum suffugium, quo nempe declinet tot ac tanta argumenta, quæ ex Basileensibus prioribus gestis, Eugenianisque consentientibus decretis, tanquam ex invictissimis munitissimisque castris prodeunt.

CAPUT XIX.

An Constantiensibus decretis nixa sententia ad fidem catholicam pertineat?

Quæres, cùm ea doctrina, quam tuemur, à Constantiensi Concilio definita sit; illudque decretum à Sede apostolicâ, totâque Ecclesiâ comprobatum; an igitur ad fidem catholicam pertineat: contraria verò sententia an hæretica judicari debeat?

Nostri, atque imprimis pius ille doctusque Gerson apertè pronuntiavit hæreticam esse, quæ Synodi Constantiensis œcumenicæ definitioni adversetur (*sup., lib.* V. *cap.* VI; *Vid. Diss.*

præv., n. XLV.). Sic enim incipit decretum sessionis v de qua agimus : « Hæc sancta Synodus » Constantiensis, generale Concilium faciens, » in Spiritu sancto legitimè congregata ordinat, » definit, decernit, et declarat ut sequitur. »

Porrò dubitari nequit quin res, de quâ agitur, pertineat ad interpretationem divini juris. Quæritur enim quam potestatem Petro ac successoribus, quam Ecclesiæ atque Conciliis Christus dederit ? Definit Synodus, eam Conciliis potestatem à Christo immediatè datam, cui etiam Petri successorem subesse oporteat. Ergo clarè agitur de interpretatione divini juris, adeoque de fide, de doctrinâ catholicâ à Deo revelatâ; neque Bellarminus aut ejus asseclæ diffitentur.

Certè quòd hæc verba, « quicumque, cujus» cumque dignitatis, etiam papalis, hujus, et » cujuscumque Concilii generalis legitimè con» gregati statutis obedire contempserit, » illi interpretantur, non de *quocumque*, sed de dubio tantùm Papâ; neque de *quocumque* Concilio generali, sed de Concilio *in schismate* habito : tanquam aut certus Papa, non sit maximè Papa; aut Concilium in pace habitum, non sit vel maximè *legitimè congregatum;* id ostendimus esse meram puramque tergiversationem et cavillationem verbis Concilii apertissimè repugnantem ; quod autem de Concilii Constantiensis fluxâ auctoritate dicunt, non minùs clarè ostendimus, id non nisi conculcatâ Conciliorum generalium, Romanorumque Pontificum auctoritate dici posse : ut nihil obstare videatur, quominus ea sententia hæretica sit, quæ Concilii œcumenici definitioni tam perspicuè adversetur.

Unum illud obest, quod est ab adversariis non indiligenter notatum (*Doct. Lov., p.* 74, *etc.*) : his decretis pro more Synodorum de fide agentium, atque hujus quoque Synodi, Viclefum, Hussum ac Joannem Parvum damnantis, non fuisse adhibitam anathematis pœnam; ac nequidem dictum, ita secundùm fidem catholicam esse tenendum.

Addimus Synodum Basileensem in anterioribus probatissimis gestis, Constantiensia decreta repetentem, iisdem duntaxat verbis usum esse (*Conc. Bas., sess.* II *et seq tom.* XII. *col.* 477 *et seq.; Vid. sess.* XXXIII. *col.* 618.). Quòd autem tres suas veritates ex Constantiensi Synodo repetitas *ad veritatem fidei catholicæ* ita pertinere sancit, ut qui his *pertinaciter repugnet, sit censendus hæreticus*, factum id post translatum Ferrariam Concilium : quæ posteriora gesta anterioribus æquiparari non posse antedicta demonstrant.

Responderi potest, non propterea videri adversarios omnis condemnationis immunes. Neque enim Apostolos Hierosolymitani Concilii decreto adhibuisse anathematis pœnam, sed ita conclusisse : *A quibus custodientes vos bene agetis* (*Act.*, XV. 27, 29.) : cæterùm postquam edixerant : *Visum est Spiritui sancto et nobis;* satis significatum, non sine pœnâ gravi futuros esse eos, qui sancti Spiritûs judicium contempsissent : ita existimandum de Constantiensi Synodo, postquam edixit : « Hæc sancta Synodus, » generale Concilium faciens, in Spiritu sancto » legitimè congregata, ordinat, decernit, de» finit et declarat ut sequitur : » pœnam enim, etiam minimè declaratam, ex decreti ac sancti Spiritûs auctoritate statim in contumaces sequi.

Hùc etiam referri potest Clementis V in Concilio generali Viennensi definitio, quæ incipit, *Fidei catholicæ :* ad hoc, Clementina unica, *de summâ Trinitate* (CLEM., *lib.* I. *tit.* I. *cap. unico*). Hìc duæ theologorum *opiniones* referuntur, quorum quidam dicerent, *per virtutem Baptismi parvulis culpam remitti, sed gratiam non conferri :* alii autem assererent, *quòd et culpa remittitur, et virtutes, et informans gratia infunduntur, quoad habitum; etsi non illo tempore, quoad usum*. Has inter opiniones Synodus sic decernit : « Nos opinionem secun» dam, tanquam probabiliorem, et dictis Sanc» torum ac Doctorum modernorum theologiæ » magis consonam et conformem, sacro appro» bante Concilio, duximus eligendam. »

Huic ergo decreto nullâ licet adhibitâ aut hæreseos notâ, aut anathematis pœnâ, Catholici omnes ex auctoritate Concilii paruere. Quantò ergo magis parere debuerunt Constantiensi Concilio, non tantùm declaranti, *probabiliorem opinionem*, sed absolutè edicenti : « Hæc sancta » generalis Synodus, in Spiritu sancto congre» gata, ordinat, definit, decernit et declarat ut » sequitur. »

Atque illud quidem Constantiense decretum est ejusmodi, ut ab eo cætera tanti Concilii acta pendeant. Hinc Viclefi de primatu Romanæ Ecclesiæ error condemnatus : hinc destituti Pontifices, etiam is qui à Synodo totoque ferè christiano orbe colebatur : hinc alter substitutus, eique creando forma præscripta : hinc de Conciliis generalibus convocandis canon conditus, ordinata reformationis structura, ac fundata spes Orbis; ut cum eo decreto tota Constantiensis Synodus prosternatur.

An ergo satis constet ex omisso anathemate Constantiense decretum non pertinere ad fidem

catholicam, id nostris censoribus coram Deo arbitro dijudicandum relinquimus. A gravi certè notâ immunes esse non possent, nisi bonâ fide agentes, non satis attentâ re, excusari viderentur.

Ac si illi, qui electam à Viennensi Concilio probabiliorem seu probatiorem sententiam contempserunt, à Tridentinâ Synodo tandem anathemate damnati sunt (*Concil. Trid., sess.* VI. *c.* VII. *col.* 759; *et Can.* XI. *col.* 765.); videant contemptores decreti Constantiensis, quanta illis immineant, qui plenam et absolutam tanti Concilii definitionem abjecerint.

Cæterùm id cogitent, à Synodo Constantiensi nec prætermissam pœnam. Ecce enim apertissimè decernit, « ut ipse etiam Papa, si obedire » contumaciter contempserit, nisi resipuerit, » condignæ pœnitentiæ subjiciatur, ac debitè » puniatur; etiam ad alia juris remedia, si opus » fuerit, recurrendo. » Qualia verò sint juris remedia, quàm fortia, quàm gravia, nemo nescit. Quæ remedia si expedit Synodus in Papam quoque obedire recusantem, quantò magis in eos, qui tali inobedientiæ, contempto Synodi decreto, faveant ac serviant. At Clerus Gallicanus huic sententiæ adversantes, neque perduelles, neque contumaces reputat; priscamque sententiam retinere et declarare contentus, ab omni non modò anathemate, verùm etiam censurâ temperavit, tantamque rem Ecclesiæ catholicæ judicio reservat.

Quin etiam nec sollicitè quærendum ducimus erroneane an etiam hæretica sit ea sententia, quam adversarii bonâ fide tenere videantur. Non enim plerique perspiciunt satis, doctrina Concilii Constantiensis quàm sit in certis casibus Ecclesiæ necessaria: qui casus cùm infrequentes sint, non omnes facilè eorum cavendorum necessitatem advertunt. Nos autem sat scimus, si quidem eveniant, totam facilè, ac Romanam omnium matrem præ cæteris evigilaturam Ecclesiam; rerumque humanarum conscii, summæ utilitatis esse ducimus, ut futuris periculis, utcumque, Deo sinente, eventura sint, provisa à Patribus, Spiritu sancto auctore, remedia, suâ auctoritate ac veritate constent.

CAPUT XX.

An ea, quam vocant Parisiensium sententiam, occasione schismatis exorta sit: acta in Joannem de Montesono, anno 1387.

Petri Alliacensis Joannisque Gersonis atque aliorum Parisiensium de potiore Conciliorum potestate sententiam, quam postea Synodus Constantiensis amplexa sit, multi eo nomine suspectam habent, quòd eam non sponte ac veritate duce exortam, sed vi quâdam extortam putant; nempe occasione schismatis, seu litigationis ejus, quæ inter Gregorium XII ac Benedictum XIII extitit. His respondemus, primùm quidem remedia, quibus laboranti Ecclesiæ providetur, ex ipsâ traditione, atque ex ipsâ veritate esse deprompta: neque unquam Ecclesiæ opus est; ut novam doctrinam excogitet; malisque occurrentibus id effici potest, non ut novitates pariat, sed ut antiqua dogmata diligentiùs proponat atque explicet; quod non infirmandæ, sed potiùs asserendæ confirmandæque doctrinæ sit. Quare ex actis patuit eos, qui, occasione litigationis hujus, conciliarem potestatem extollendam putarunt, illud remedium non proposuisse ut novum, sed ut consuetum, et in illâ necessitate diligentiùs adhibendum (*Vide suprà, lib.* V; *et infrà, lib.* XI; *et Coroll*). Multa quoque suo loco suppetent, quibus constet, eam sententiam, quam tota tunc Ecclesia, et Synodus Constantiensis amplexa est, ex antiquâ et certâ traditione manasse. Nunc ea commemoramus, quæ anno 1387 Facultas nostra gessit atque decrevit, schismatis quidem tempore, sed antequam illa de utroque Pontifice in ordinem cogendo dissidia orirentur.

Facultas ergo theologica Parisiensis Joannis de Montesono, Ordinis Prædicatorum, assertiones (XIV) condemnavit. De immaculatâ Deiparæ Virginis Conceptione imprimis agebatur (*Vid.* DU BOUL., *Hist. Univ., tom.* IV. *p.* 620 *et seq.*). Censurâ Facultatis episcopali judicio confirmatâ, Joannes de Montesono ad Clementem VII, Avenione agentem, quem Gallia venerabatur, appellavit: delecti qui causam Facultatis coram Clemente agerent: Petrus de Alliaco, tum regii et celeberrimi Collegii Navarrici Magister, legatorum princeps, in consistorio coram Pontifice, omnium nomine peroravit; atque imprimis: « Protestamur, inquit » (PETR. ALL., *prop. coram* CLEM. VII, *in* » *app. tom.* I GERS. *col.* 703.), quòd nostro » proprio aut personali nomine nihil omnino in » hujus causæ prosecutione dicemus; sed solùm » ex parte, et illorum nomine, qui nos mittunt. » In uno ergo Alliacensi Facultatem universam audiemus.

Sic autem causam ipsam aggreditur: « Joan- » nes, inquit (D'ARGENTRÉ, *Collect. Judic. etc.* » *tom* I. *part.* 2, *pag* 84.), de Montesono id » ad suæ appellationis fundamentum principa- » liter assumit, quòd solius Sedis apostolicæ est, » circa fidem declarare, damnare et reprobare;

» et iterum, quòd eorum, quæ tangunt fidem, » ad solum summum Pontificem pertinet examinatio et decisio. »

Ad illud fundamentum Joannis de Montesono, Petrus de Alliaco duo respondebat; primum : « Hoc dictum continet manifestam hæresim; » secundum : « et est dictum sibi repugnans et contrarium. » Hoc postremum sic probat, « supponendo quid sit Sedes apostolica; » nam ipsa, vel est universalis Ecclesia, vel » aliquod generale Concilium, universalem » Ecclesiam repræsentans, vel particularis Ecclesia Romana, in quâ scilicet Ecclesiâ sedet, » id est, cui præsidet summus Pontifex; et ideo » ipse et Sedes apostolica non sunt idem, sicut » non sunt idem, sedes et sedens. Ex quibus clarè » patet, si ad solam Sedem apostolicam pertinet » circa fidem declarare et reprobare, quòd ad » solum summum Pontificem hoc non pertinet; » et è contrà, si ad solum summum Pontificem » pertinet eorum quæ sunt fidei examinatio et » decisio, hoc ad solam Sedem apostolicam non » pertinet; et sic apparet, quomodo in illo dicto » manifesta est repugnantia. »

Jam quæ sit illa hæresis, quæ in Joannis de Montesono dictis continetur, sic exponit (D'ARGENTRÉ, *collect. Judic. etc. tom.* I. *part.* 2. *col.* 2.) : « Quòd ad solum summum Pontificem » pertinet eorum, quæ tangunt fidem, examinatio et decisio, continet manifestam hæresim, » imò multas hæreses. » Tres autem commemorat : primam : « Quia per illam exclusionem » excluditur universalis Ecclesia et generale Concilium eam repræsentans, quod est hæreticum; quia in causis fidei à summo Pontifice » appellari potest ad Concilium, sicut patet, » XIX dist. cap. *Anastasius;* et manifestum » est quòd ad ipsum pertinet Concilium de causis » fidei definire, sicut patet ex auctoritate Gregorii : XV dist. cap. *Sicut.* »

Secunda hæresis : « eo quòd per illud excluditur Sedes apostolica, ut dictum est » (nempe quatenus sedenti opponitur, et manere censetur, obeunte Pontifice), « et est manifestè hæreticum. »

Tertia hæresis : « eo quòd excluduntur Episcopi catholici ab omnimodâ cognitione, examinatione et decisione eorum quæ sunt fidei; » quod est contra jus divinum et humanum. »

Unde concludit condemnandum Joannem de Montesono (*Ibid., p.* 88.), « et propter prava » asserta, et propter frivolas appellationes; quia » alioquin verisimiliter formidandum erit, quod » deinceps apud judices ordinarios nemo compellatur erroneas suas assertiones revocare. » Dubitabunt enim per varias appellationes, per » processus longos, per graves impensas vexari, » vel per falsas accusationes in famâ aut aliàs » lædi : quod quàm magnum et apertum esset in » fide ac moribus periculum, satis notum est. »

Hæc nos ex regestis vetustissimis descripsimus; hæc in bibliothecis habentur, nostrisque omnibus nota et confessa sunt Sic sacra Facultas Sedis apostolicæ et Episcoporum jura defendit; et, quod in rem nostram conducit maximè, *in causis fidei à Papâ ad Concilium appellari* posse docet : tum Concilii esse officium de causis fidei *definire,* eâ definitione scilicet, à quâ appellare non liceat.

Hæc uno ore docebant Theologi Parisienses; hæc docentes Clemens VII suscepit, censuram Facultatis confirmavit : atque hinc Joannis de Montesono in Clementem odia, ac scripta permulta pro Pontificibus qui Urbano VI successissent : quæ scripta Odoricus Rainaldus sæpe laudat (RAINALD, *an.* 1389, *num.* 15 *et sequent. an.* 1391, *num.* 24 *et seq.*); quo fonte profecta sint tacet.

Neque objicias nullam esse auctoritatem Clementis, utpote Antipapæ : pro vero enim Papâ in Galliâ ac mediâ Ecclesiæ parte colebatur, adeo probabili ratione, ut multi sanctitate ac miraculis clari ei adhærerent. Itaque ab eo ejusque successore Benedicto, cum æmulis æquo jure certatum fuisse vidimus; tum ejus sententia plenam executionem habuit, probante Galliâ, ac nemine per totam Ecclesiam reclamante, ne Urbano quidem VI, quique ipsi adhærerent.

Et illi quidem, quo erant in Clementem Clementinosque odio, exprobrassent violatam Sedis apostolicæ dignitatem; victusque Montesonus Urbanum VI ac Bonifacium IX, quos omni ope tuebatur, acribus stimulis in adversarios instigasset.

His ergo perspicuè refelluntur ii, qui Parisiensium de potiore Concilii potestate sententiam Constantiæ demum emersisse memorant; aut ad extremum Pisis inter ea certamina, quibus de æmulis Pontificibus tollendis litigabant. Ecce enim triginta annis ante Constantiense Concilium, cùm necdum quidquam moveretur ad ambos contendentes in ordinem conciliari auctoritate cogendos, nostri in causis fidei à Papâ appellari posse ad Concilium, coram eo quem colebant Papâ, ejusque consistorio, nemine reclamante, asserebant

Quòd autem in causis fidei Synodus anteponenda crederetur, hinc sequi putabant absolutam Concilii supra Papam auctoritatem; quia

indeviabile, nempe Concilium, *deviabili,* nempe Papæ, anteponi necesse sit.

Quo argumento usos in ipso Constantiensi Concilio Petrum de Alliaco, ejusque discipulum Joannem Gersonem, nostrorum antesignanos ac sacræ Synodi duces, alibi demonstravimus (*Vid. in App. lib.* I. *cap.* VI.); ut profectò constet, ad schisma extinguendum nihil novi à nostris; sed quæ priùs animo hæserant, adversùs ecclesiasticæ pacis ac reformationis hostes fuisse deprompta.

CAPUT XXI.

Facultatis articuli adversùs Joannem Sarrazinum prædicatorem, pauló post Constantiense concilium, ac Martino V sedente.

Jam postquam de ambobus contendentibus in ordinem cogendis finita lis est; quid nostra Universitas cum aliis Universitatibus, imò cum totâ Ecclesiâ pro Conciliorum potestate egerit, decreverit, scripserit; ut quæ Pisanæ et Constantiensi Synodis præluxerit, suprà exposuimus (*sup., lib.* V. *cap.* VII, VIII *et seq.*). Sed quando quidem ea ad schismatis tempus, non autem ad omnia Ecclesiæ tempora pertinere fingunt, operæ pretium erit sacræ Facultatis audire sententiam, Constantiensi jam transacto Concilio, compositis rebus, ac Martino V sedente.

Anno igitur Christi 1429. Martini undecimo, Facultas, priscis nixa dogmatibus, articulos refellebat, quibus Joannes Sarrazinus, ex Prædicatorum Ordine Licentiatus, evertebat Constantiæ stabilitam de Conciliorum auctoritate doctrinam.

Hi articuli sæpe vulgati jam in omnium sunt manibus (*Vid.* D'ARG., *Collect. etc. t.* I. *part.* 2. *pag.* 227 *et seq.*). Ex his aliquot seligemus.

Primus Joannis Sarrazini articulus : « Omnes » potestates jurisdictionis Ecclesiæ, aliæ à papali » potestate, sunt à Papâ ipso, quantùm ad in- » stitutionem et collationem. » Sic Turrecremata postea; sic deinde Cajetanus; sic moderni Lovanienses aliique censores nostri Conciliorum potestatem in ipso fonte labefactant; dum omnem potestatem ac jurisdictionem ecclesiasticam à Papâ esse contendunt. At sacra Facultas hæc reprobans jubebat à Sarrazino hunc pronuntiari articulum : « Omnes potestates jurisdictionis Ecclesiæ, aliæ » à papali, sunt ab ipso Christo, quantùm ad » institutionem et collationem primariam; à » Papâ autem et ab Ecclesiâ, quantùm ad limi- » tationem et dispensationem ministerialem. »

Exquisitissimis verbis institutionem et collationem primam Christo attribuebat, à quo nempe constabat apostolatum, verbi causâ, et esse institutum et certis hominibus collatum : at limitationem ad certa quædam loca, certamque diœcesim, quam à Christo immediatè non esse constabat, non Papæ quidem soli, sed *Papæ et Ecclesiæ,* tribuebat.

Joannis Sarrazini secundus articulus : « Hu- » jusmodi potestates non sunt de jure divino, » nec immediatè institutæ à Christo. »

Ejusdem tertius articulus : « Non invenitur » Christum tales potestates, scilicet alias à pa- » pali, expressè ordinasse, sed tantùm supre- » mam, cui commisit Ecclesiæ fundationem. » At sacra Facultas contrarios articulos à Sarrazino defendi jubet.

Ex his tribus articulis Sarrazinus inferebat quartum; nempe : quòd « tota auctoritas, dans » vigorem statutis (conciliaribus) in solo summo » Pontifice resideret. » At Facultas jubebat ab eo sic pronuntiari : « Quandocumque in aliquo » Concilio aliqua instituuntur, tota auctoritas » dans vigorem statutis, residet non in solo Pon- » tifice, sed principaliter in Spiritu sancto et Ec- » clesiâ catholicâ. » Rectè : neque enim Petrus ait : *Visum est Spiritui sancto* et mihi; sed Ecclesia collecta et Pastores adunati : *Visum est Spiritui sancto et nobis* (*Act.*, XV. 28.).

Ludit suo more anonymus Gallicanarum libertatum hostis[1], dum hæc ita torquet : « Potest » Ecclesia sumi repræsentativè; hoc est pro fide- » lium omnium Pastoribus; atque in isto sensu, » verum est Ecclesiam dare vigorem statutis; » nec enim nihil faciunt reliqui Episcopi ad robur » decretorum synodalium; sed summus Pontifex, » ut caput illius mystici corporis, plus cæteris » confert (*tract. de Libert. etc. lib.* IX. *cap.* VII. » *n.* 8.). » Quæ nihil prorsus ad rem. Neque enim quærebatur utrum Episcopi ad robur decretorum facerent *nonnihil*, ut frigidè ac miserè dicit anonymus; neque an summus Pontifex plus conferret cæteris, utique singillatim sumptis : sed in quo supponenda foret vis principalis conjuncta Spiritui sancto : decernebatque Facultas vim illam principalem, non in uno Pontifice, sed in ipsâ Ecclesiæ collectione ac repræsentatione esse positam, quod negabat Sarrazinus.

Jam articulo VII, ex pessimis *dogmatibus,* idem Sarrazinus pessimum corollarium istud inferebat : « Sicut nullus flos et nulla pullulatio, nec » etiam omnes flores et pullulationes possunt ali- » quid in arborem; quia hæc sunt propter arbo- » rem, instituta et ab arbore derivata; sic omnes » aliæ potestates nihil de jure possunt contra

[1] D. Charlas.

» summum sacerdotium : » quæ sacra Facultas revocari jubebat his verbis : « Aliqua potestas, » scilicet potestas Ecclesiæ, de jure potest ali- » quid, et in certis casibus contra summum Pon- » tificem. » Sic profectò docebat, summo Pontifice præstare Ecclesiam *ipsâ potestate;* neque in uno schismatis casu, cùm nihil de schismate ageretur, nec Facultas diceret prævalere Concilii auctoritatem in uno schismatis casu ; sed *certis in casibus,* iis scilicet, qui Constantiæ expositi erant, in fide, in schismate, in reformatione; hoc est, in constituendâ generali disciplinâ. Quare vanus est anonymus, dum Facultatis propositionem de potestate Concilii in Papam, ad schismatis restringit casum : « quando erat, in- » quit (*Tract. de Libert. etc. l.* IX. *c.* VII. *n.* 9.), » incertum apud plerosque quis esset legitimus » Pontifex ; » quod effugium ipsa Facultas prævidisse et in antecessum præclusisse videtur.

CAPUT XXII.

Pergit Facultas Parisiensis cohibere Mendicantes post Basileense dissidium ac pacem : Facultas in priscâ sententiâ : decreta, vigente Pragmaticâ-sanctione.

Ut erant mendicantes in pontificiæ potestatis adulationem proni, Nicolaus Quadrigarii, ex Ordine Eremitarum sancti Augustini, Joannem Sarrazinum Prædicatorem imitatus, hæc asserebat : « Quòd sola Papæ potestas in totâ Ecclesiâ » est immediatè à Christo. » Vigilantissima Facultas sua decreta repetebat; quæque articulo primo Sarrazini opposuerat ; ut suprà memorantur, iterari totidem verbis jubebat anno 1432 (*Vid.* DUP., XV. *sæc pag.* 497, 498.).

Quid per ea tempora, ac vigente Concilio Basileensi sacra Facultas Parisiensis, eique conjunctæ Coloniensis, aliæque Germanicæ nationis Academiæ crederent, testatum voluit Pius II, cujus hæc ad Coloniensem Academiam verba protulimus (*Bull. retr.* PII II ; *Vide suprà c.* XVII.) : « Aderant Legati Parisiensis scholæ, » cujus est fama percelebris; adfuerunt aliquando » et vestri, et aliorum studiorum Germanicæ na- » tionis oratores ; et uno ore cuncti Concilii ge- » neralis auctoritatem ad cœlum efferebant ; » eam scilicet, quâ Eugenius sua de dissolvendo Basileensi Concilio diplomata, rescindere jubebatur.

Retulimus etiam (*sup., hoc lib. c.* XIII.) quid, post translationem Concilii Basileensis, Parisiensis Facultas, eique conjunctæ Coloniensis, Erfordiensis, et Cracoviensis egerint : nempe id assiduè repetebant, *indeviabile* Concilium, *deviabili* Pontifici anteponi oportere.

Neque verò, rebus sub Nicolao V pacatis, sacra Facultas, atque Ecclesia Gallicana ab instituto deflexerunt ; cùm relatis hujus fœderis actis demonstraverimus (*sup., hoc l. c.* XIV.), Constantiensem de Conciliorum potestate sententiam his esse firmatam.

Quare, anno Domini 1460 (*Preuv. des Libert. etc., part.* II. *p.* 40 *et seq*), cùm Pius II in conventu Mantuano [1] Regi regnoque gravia interminatus esset, Joannes Dauvet Procurator generalis ab iis appellavit ad futurum generale Concilium, fultus decretis sessionis V *magni Concilii Constantiensis,* eamque secutæ Basileensis Synodi, quæ eadem decreta Constantiensia innovarit, præsidente Legato Sedis apostolicæ. Hæc igitur decreta à Romanis Pontificibus comprobata, in Ecclesiâ Gallicanâ vel maximè vigere testatur, Regis atque omnium Ordinum nomine, inficiante nemine, nemine conquerente ; neque quisquam in Galliâ aliud cogitabat.

Soli mendicantes pontificiam potestatem solam immediatè à Christo, aliorum omnium potestatem à Petro esse dicebant : hi Pontificem supra omnia Concilia extollebant. At sacra Facultas Joannem Munerii, Theologiæ ex Prædicatorum Ordine Professorem, hæc docentem compescebat ; atque ex priscis decretis ad palinodiam adigebat, anno 1470 (DUP., XV. *sæc. p.* 501.).

Ne Prædicatoribus, ac sancti Augustini Eremitis Minores deessent, Joannes Angeli hujus Ordinis, Papam supra canones evehebat his verbis : « Quòd Papa posset totum Jus Canonicum » destruere et novum construere. » At sacra Facultas, à venerabili Capitulo Tornacensi consulta, respondebat : « Hæc propositio est scan- » dalosa, blasphematoria, notoriè hæretica et » erronea (*Vid.* D'ARGENTRÉ, *Coll. etc. tom.* I. » *part.* 2. *pag.* 304 *et seq.*). »

Idem Joannes Angeli asserebat hæc [2] : « Qui- » cumque contradicit voluntati Papæ, paganizat » et sententiam excommunicationis incurrit ipso » facto ; et in nullo Papa reprehendi potest, » nisi in materiâ hæresis. » Respondit sacra Facultas : « Hæc propositio est falsa, scandalosa, » et sapiens hæresim manifestam, » anno 1482.

Anno 1497 [3] Januarii 2, sub Alexandro VI,

[1] Pius II, in conventu Mantuano, diris devovebat Pragmaticam-sanctionem, cujus *prætextu,* inquiebat, *summa Sedis apostolicæ auctoritas læditur.* Addebat quoscumque reges Papæ subditos esse oportere ; et non modò non licere, sed *ridiculum esse ad Concilium provocare, etc.* Vid. Conventum Mantuanum ; tom. XIII Conc. col. 1748 et seq. (*Edit. Paris.*)

[2] Proposit. XII.

[3] Id est 1498.

Facultas à Carolo VIII Rege de habendo Concilio generali consulta, respondit, « quòd summus » Pontifex, et Pater sanctissimus tenetur de » decennio in decennium congregare generale » Concilium, universalem Ecclesiam repræsen» tans; et maximè nunc, cùm tanta sit deordi» natio in Ecclesiâ, tam in capite quàm in mem» bris, quæ cunctis notoria est (*Vid. ap.* d'Arg., » *l. c.*). » Sic Papam ad Concilii Constantiensis canones adigebant, iisque teneri eum affirmabant.

Anno 1501, cùm idem Alexander VI certam pecuniarum collectam imperasset; Decanus et Capitulum venerabile Parisiensis Ecclesiæ hoc suæ appellationis ac justæ defensionis fundamentum ponunt (*Preuv. des Libert. etc., loc cit. c.* XIII. *n.* 10. *p.* 40.): « Quòd sit omnibus notis» simum per plura sacrosancta generalia Con» cilia, præcipuè per saluberrimum et irre» fragabile Concilium Constantiense, eidem » immediatè subsequens Basileense Oraculum » decretum declaratumque fuisse, ad dubia pia» rum mentium extirpanda, noxiasque in con» trarium, et adulantes summo Pontifici falsita» tes abolendas; omnes cujuscumque sint statûs, » dignitatis, et potestatis, etiamsi prima sit et » papalis, statutis et ordinationibus dictorum » sacrorum Conciliorum teneri, ligari et ad» stringi; ita ut, si in contrarium quisque facere » audeat et attentet, etiamsi Romanus sit Pon» tifex, nullum sit et inefficax quod agit..., præ» ter id quod etiam de perperam attentato, præ» sertim, si Ecclesiam turbet aut scandalizet, et » emendationi et correctioni universalis Eccle» siæ, cùm primum haberi sacrum Concilium » poterit, deferri ac subjici potest. » His se fundamentis Gallicana libertas tuebatur; et canones Constantienses, adversùs certum quoque et indubitatum Pontificem, ex paternâ traditione et scholæ Parisiensis placitis, exerebat.

Anno 1512, sub Julio II, Cajetanus librum edidit, *de Comparatione Papæ et Concilii*: quem librum Ludovicus XII ad Facultatem misit, ut eum examinaret, ac falsa refelleret, datis litteris, 19 Februarii anno 1512. Sacra ergo Facultas, qui librum confutarent, Jacobum Almainum ac Joannem Majorem elegit, quos testantes legimus: « Quòd ista sit conclusio, » quam tenent omnes Doctores Parisienses, et » Galli; quòd potestas Papæ subjecta est potes» tati Concilii; quòd ista sit resolutio scholæ Pa» risiensis et Ecclesiæ Gallicanæ; quòd in Uni» versitate Parisiensi contraria sententia non » probabilis habeatur, et qui tenuerit, in campo » revocare cogatur (*Vid. Diss. præv., num.* » XIII; Almain., *de potest. etc. in app. tom* II. » Gers., *col.* 1070; Maj., *de auct. etc. ibid.* » *col* 1144.). » Quæ cùm sub oculis Facultatis, imò ejus mandato scripserint, Facultatem eorum ore loquentem audimus.

Hos libros Julius II nullâ censurâ notavit, cùm infensissimus Pontifex in Gallos totius Orbis arma concitaret; sed antiquam probatamque doctrinam censuris proscribere nemo cogitabat.

CAPUT XXIII.

Post abolitam Pragmaticam-sanctionem, eadem doctrina apud nostros.

Pragmaticâ-sanctione, sub Leone X, Regis consensu antiquatâ, hujus Sanctionis sublatam disciplinam, in doctrinâ nihil esse immutatum vidimus.

Anno 1524, 30 Novemb. Frater Ludovicus Combont, præsentatus Fratrum Prædicatorum, hæc asserebat in actu, qui Aulica dicitur: « Licèt Episcopus, qualis inter Apostolos solus » Petrus à Christo immediatè fuit consecratus, » Curatus verò jure positivo institutus, quoniam » nec Episcopus quispiam, Petro dempto, imme» diatè est à Christo institutus, » etc. Adscriptum in regestis Facultatis: « Quæ assertio Ma» gistris nostris præsentibus displicuit, quia » falsa: » jussumque à sacrâ Facultate est, « ut » Ludovicus Combont in Sorbonicâ oppositam » conclusionem teneret, hoc adjecto, quòd op» positum non est probabile (*Vid.* d'Argentré, » *tom.* II *pag.* 5.). »

Quo sensu Facultas, ut Episcopos, ita etiam Curatos, à Christo esse velit, alibi exponemus (*infr., lib.* VIII. *c.* XIV.): hic quidem, quæ sunt hujus loci, exsequimur.

Per ea tempora jam Lutherus exsurrexerat in Sedem apostolicam, cujus cohibendus furor, sacerque ille primatus à Christo institutus asserendus fuit. Id sacra Facultas ex priscâ doctrinâ et Constantiensibus placitis egregiè præstitit. Itaque cùm à Francisco I Philippus Melanchthon, atque alii Germanici Theologi acciti essent, qui de rebus theologicis cum nostris Theologis tractarent; sacra Facultas hæc Regem commonuit (D'Argent., *tom.* I. *pag.* 384 *et seq.*): « In» terrogandos esse eos primùm, an confiteri » velint, Ecclesiam militantem divino jure fun» datam, indeviabilem esse in fide ac bonis » moribus; cujus Ecclesiæ, sub Christo Petrus » caput esset ejusque successores. Item: an ve» lint eidem Ecclesiæ parere, ejusque doctrinæ et » determinationi assentiri, ut veri Ecclesiæ filii,

» eique subditi. Item : utrum admittant determinationes et decreta Conciliorum generalium » Ecclesiæ Item : an fidem adhibeant canonibus » ac decretis Romanorum Pontificum ab Ec- » clesiâ receptis et approbatis. » Hìc anonymus aliique respondent attributam sanè Ecclesiæ et Conciliis illam *indeviabilem* potestatem ; non autem Papæ negatam. Quâ cavillatione nihil est vanius. Quid enim erat nisi negare, eam non attribuere, cùm id ageretur ut Papæ quæ sua sunt assignarent? Neque enim immemores hujus privilegii hoc faciunt; quippe cùm illud ipsum Ecclesiæ Concilioque tribuant; sed planè memores Ecclesiæ tantùm, eamque repræsentanti Concilio esse tribuendum, Ecclesiæ Conciliisque absolutam obedientiam decernebant : Papæ ita tantùm, si ejus decreta ab Ecclesiâ recepta et approbata essent, et ubique obtinerent; quo sanè supremam ecclesiasticæ potestatis arcem in ipsâ Ecclesiâ catholicâ ejusque generalibus Conciliis collocabant, anno 1535, Septembris 15.

His consentanea Facultas protulit, cum eodem anno conscripsit illos adversùs Lutherum articulos, quos alibi retulimus (*Vid. in app., l.* I. *cap.* I.) His Ecclesiæ et Conciliorum generalium potestatem præ pontificiâ apertè commendabant : in horum decreta et fidem nihil errati irrepere posse fatebantur : ad ea referebant determinationem eam, quâ nulla certior esse posset: Pontifici tantùm obedientiam deberi docebant; non tamen ut ei, qui errare non posset; ex quo consequitur illa erga omnem legitimam potestatem solemnis exceptio, quam vidimus, ut ei pareatur, si nihil divino juri adversum imperet.

Hi articuli, anno 1535, à Facultate conscripti, atque anno deinde 1543 toto regno vulgati ac recepti, quid omnis Gallicana teneret Ecclesia satis docent; neque desunt per idem tempus egregia testimonia, quibus mentem suam antiquæ doctrinæ hærentem comprobavit.

Nempe habita est Lutetiæ, anno 1528, ab Antonio Cardinale Pratensi, Archiepiscopo Senonensi, celeberrima ac sanctissima Synodus Provinciæ Senonensis (*Conc. Senon., tom.* XIV. *col.* 432 *et seq.*), quibus et Lutheri errores damnarentur, et sancta ecclesiasticæ disciplinæ reformatio fieret.

Annotata sunt Lutheri dogmata; in his illud : « Primatus summi Pontificis non est à Christo. » Hæc ergo Synodus ad ea confutanda tribus nititur (*Ibid., col.* 460; *Vid. Decr. gener. col.* 441.) : « Quòd Ecclesia universalis errare non possit, » utpote quæ regatur Spiritu veritatis secum » manente in æternum, et cum quâ Christus » maneat usque ad consummationem sæculi. » Hoc primum omnium ac validissimum fundamentum, quod luculentiùs exponitur decreto primo de fide, his verbis (*Conc. Senon., t.* XIV. *col.* 445.) : « Una igitur sancta et infallibilis Ecclesia, quæ » nec à charitate decidere potest, nec ab ortho- » doxâ fide deviare, cujus auctoritatem qui in fide » et moribus secutus non fuerit, quasi Deum » abnegaverit, *cui gloria in Ecclesiâ et Christo* » *Jesu in omnes generationes* (*Eph.*, III. 21.), » infideli deterior habeatur. »

Alterum secundo decreto explicatur; *quòd Ecclesia non sit invisibilis.* « Quisquis igitur, » inquit (*Conc. Sen., loc. cit.*), tergiversandi » studio invisibilem et incertis sedibus errantem » dixerit Ecclesiam, non hæresim tantùm » dixisse, sed omnium hæresum puteum fodisse » judicetur. »

Tertium, decreto tertio *de auctoritate sacrorum Conciliorum* constituunt his verbis (*Vid. Decr. gener , col.* 446.) : « Proinde, cùm » certa sit et infallibilis Ecclesiæ regula, nec » aliquando invisibilitatis prætextu tandem eludi » queat; ea profectò sacris generalibus Conciliis » auctoritas derogari non potest, quæ proximè » universalem repræsentant Ecclesiam. »

His igitur tribus fundamentis ponunt hæc consentanea, ut librorum canonicorum auctoritas, veraque interpretatio ab Ecclesiâ repetatur, valeantque traditiones etiam non scriptæ, quæ à primis Ecclesiarum principiis ad nos propagatæ fuerint; ex quibus deinde peculiaria Lutheri dogmata condemnentur (*Ibid., et col.* 447.).

Sic ergo nostri, cùm Ecclesiæ auctoritatem exponerent, de pontificiâ infallibilitate aut superioritate nequidem cogitabant; de quâ conticescere in eo exponendæ ecclesiasticæ auctoritatis articulo, nihil est aliud, quàm eam à certis probatisque arcere dogmatibus.

Itaque, anno 1562 et 1563, ex eâ doctrinâ in Concilio Tridentino ambiguam formulam respuebant; Constantiensia, iisque conjuncta Basileensia decreta laudabant; ex eorum auctoritate conciliarem potestatem unanimi consensu potiorem profitebantùr; id toto orbe testatum ad summum Pontificem perferendum curabant, seque ei approbabant : quæ omnia alibi relata (*Vid. Diss. præv., n.* XIV.), hìc memorata tantùm et designata volumus.

CAPUT XXIV.

Acta Parisiis apud Prædicatores, Edmundo Richerio syndico, anno 1611.

Quibus curæ erat occultis machinationibus absolutam potestatem tueri, ac pontificiam auctoritatem omnibus Conciliis totique adeo Ecclesiæ anteferre, Galliam obstare suis consiliis sentiebant; idque aulicis artibus agebant, ut apud nos quoque adulatoriæ sententiæ irreperent. Cæso igitur per infandum parricidium Henrico Magno, pupillo sub Principe reginâ matre ac tutrice Italâ atque Italis septâ, opportunum tempus mutationibus nacti, spargere libellos curiali doctrinâ plenissimos, Doctoribus adblandiri, sacram Facultatem quâcumque arte poterant in partes trahere, si possent; sin minùs graves ciere motus, et intestinis agitare dissidiis.

Erat tunc Syndicus sacræ Facultatis Edmundus Richerius, acer homo, et priscorum Academiæ Parisiensis decretorum tenax Is igitur ultramontanis conatibus vehementissimè repugnabat.

Anno 1611, Capitulum generale Prædicatorii Ordinis Lutetiæ Parisiorum habebatur; quibus in conventibus solent theses proponere solemnissimo more. His inseruerunt: « Romanum Pontificem in fide et moribus errare non posse: in » nullo casu Concilium esse supra Papam: ad » Papam pertinere dubia decidenda in Concilio » proponere, decisa confirmare vel infirmare, » partibus silentium perpetuum imponere (*Vid.* » *apud* Rich. *ante libell. de Eccles. potest.*). » Multæ turbæ. Grave videbatur hæc publicè in Galliâ agitari; ac Richerius Syndicus virum clarissimum Nicolaum Coeffeteau, Doctorem Parisiensem et Prædicatorum Priorem, in ipsis pergulis, quo loco in publicis disputationibus considere Doctores solent, coram Doctoribus compellabat: « Rem indignissimam ac minimè » ferendam: tentari patientiam Gallorum: si » prædicti articuli intacti maneant, statim Gallos, » atque exteros sibi persuasuros, Sorbonam isto » silentio à majorum suorum placitis desciscere: » publicum errorem publicâ satisfactione eluendum. » Hæc gravissimè questus, jamque intercessurus, hoc responsum à Priore tulit: « Se quidem inscio hæc facta: injunctum sibi à » regiis cognitoribus, caveret diligenter, ne quis » in eos articulos disputaret: Patrem generalem » Præsidii ac Respondenti strictissimè præcepisse, ne de illis partibus responderent: has si » quis attingeret, palam declararent sibi minimè » esse licitum de illis agere. » Gratum Richerio id publicè edi: ita enim constiturum, non probari, ut hæc in Galliâ liberè propugnentur. Itaque ejus jussu quidam Baccalaureus [1] argumentari cœpit; quòd in thesi legeretur: *In nullo casu Concilium esse supra Papam*, Concilio œcumenico Constantiensi et legitimo thesim esse contrariam, adeoque hæreticam. Quo argumento facto Præses semel et iterum pronuntiavit, « se has » conclusiones non potuisse animo offendendæ » Academiæ, aut Facultatis Parisiensis, quam » velut Academiarum omnium matrem agnos» ceret; sed tantùm veritatis disquirendæ gratiâ: » neque hanc partem velut de fide, sed velut » problematicam posuisse; siquidem constaret, » multas Universitates hanc conclusionem tueri » contra sententiam Academiæ Parisiensis. »

Aderant frequentissimo cœtu viri omnium Ordinum illustrissimi; eminebant Cardinalis Perronius, ac Sedis apostolicæ Nuntius: aderat etiam Academiæ Rector. Nuntius apostolicus jubebat disputationem procedere: Baccalaureus iterum atque iterum hæresim esse inculcabat: vocatus à Perronio Richerius, Synodi Constantiensis auctoritatem asserebat; thesim publicè propositam publicè confutari oportere. Tandem Perronius sæpe professus quæstionem problematicam esse, disputationi finem imposuit, alia tractari jussit; constititque omnino coram tanto cœtu ac Nuntio apostolico, etiam professione Præsidis theses proponentis, quænam sententia Facultatis esset, quamque hæc innoxiè tueretur. Rei gestæ seriem actu authentico Richerius edidit, quæ narratio publici juris facta in omnium est manibus. Subscripsêre Rector Academiæ, ipse Richerius Syndicus, vocatique ab ipso testes, ac Bidellus seu Notarius sacræ Facultatis.

CAPUT XXV.

Edmundi Richerii liber *de Ecclesiasticâ et Politicâ Potestate*: aulicæ artes: acta Facultatis: episcopales censuræ: quo fundamento nixæ: de priscâ sententiâ nihil motum.

Per eam occasionem, non ita multò post, eodem scilicet anno 1611, defensurus Richerius antiquam scholæ Parisiensis de Conciliorum potiore potestate sententiam, tacito nomine libellum edidit, *de Ecclesiasticâ et Politicâ Potestate*, cui conjunctæ prodierunt sacræ Facultatis pleræque censuræ, quas memoravimus.

Richerius undique magnis hostibus premebatur; magnæ illi, Facultatis ac totius Academiæ nomine, cum Jesuitis simultates; magno hominum concursu ac studio lites agitabantur; perviceratque Richerius, ut Jesuitæ Senatûsconsulto hæc profiteri juberentur (*Extr. des*

[1] Claudius Bertin.

regist. du Parlem, 22 *Févr.* 1612; *Vid. Pièces conc. l'hist. de* Louis XIII, *tom.* IV *p.* 21.): « Se amplecti scholæ Sorbonicæ doctrinam, » maximè in iis, quæ ad salutem auctoritatem» que Regum, atque ab antiquo semper custo» ditas et observatas Ecclesiæ Gallicanæ libertates » tuendas pertinerent; » quarum libertatum validissimum firmamentum majores nostri in Conciliorum priori ac superiori potestate reponebant. Hæc, 22 Decembris anno 1611, ab amplissimo ordine jussa, 22 Februarii à Jesuitis subscripta in curiæ auctoritatibus continentur (*Ibid.*, *p.* 20.). Superscripsêre inter alios viri ornatissimi atque omni laude cumulati, Fronto-Ducæus et Jacobus Sirmundus, quos honoris causâ appellatos volo.

Concitabatur interim adversùs Richerium Romana Curia, Aula regia, ipsa Facultas, ipse Clerus. Cardinalis Perronius Archiepiscopus Senonensis, vocatique comprovinciales Episcopi ita decreverunt: « Libellum de Ecclesiasticâ et Po» liticâ Potestate censurâ et damnatione dignum » judicavimus et declaravimus, et reipsâ nota» mus et damnamus, ob multas quas continet » propositiones, expositiones, et allegationes » falsas, erroneas, scandalosas, et ut sonant, » hæreticas, juribus tamen tam Regis quàm Ec» clesiæ Gallicanæ, ejusque immunitatibus et » libertatibus per nos non tactis. Parisiis in Con» gregatione provinciali anno 1612, Martii 9 » (*Conc. noviss. Gall.* Odesp., *p.* 623; *Vid.* » *ambass. de* du Perr., *lib.* III *pag.* 693.). »

Similem censuram ediderunt Paulus Huraldus Archiepiscopus Aquensis, et comprovinciales (Odesp., *p.* 624.); nisi quòd de Regis juribus et Ecclesiæ Gallicanæ libertatibus tacuerunt, eodem anno, Maii 24.

Nullæ notatæ sunt propositiones; quod censuræ genus anceps, multi querebantur sacræ doctrinæ nihil afferre lucis, fraudibus locum dare. Cæterùm nemo dixerit, antiquam de Concilii potiore auctoritate sententiam à Perronio damnatam (*Vid. Diss. prœv.*, *num.* LXXXIX.); quam, aliasque ei conjunctas *problematicas* esse toties in egregiis scriptis, ac nuperrimè apud Prædicatores in amplissimo cœtu vivâ voce pronuntiaverat.

Propositiones in Richerii libello improbatas has ad Casaubonum scripsit (*Vid. Ambass.*, *etc. p.* 695.): « Quòd Presbyteri cum Episcopis ari» stocratici regiminis more in partem ecclesia» sticæ administrationis vocentur: quòd electio» nes jure divino nitantur, ex quo consequatur à » Regibus, qui Antistites designent, contra jus » divinum peccari: quòd regimen aristocrati» cùm omnium sit optimum, et naturæ con» venientissimum; quo directè status monar» chicus oppugnetur: quòd omnis principatus » à subjecti populi consensu pendeat: quòd » Deus influat in supposita analoga, hoc est, in » civitates ac regna, ipsamque communitatem » priùs et propriùs ac principaliùs, quàm in » partes, quæ non aliter agant, quàm ut instru» menta eorum suppositorum et communita» tum; quo fiat, ut Principes ac Reges non » ipsi regerent, sed communitas per ipsos tan» quam administros. » His addebat Perronius habere se præ manibus ipsam Richerii thesim anno 1591 in Sorbonâ propugnatam: « Quòd » Ordines regni Regibus potestate antecellant: » quòd Henricus III justè cæsus sit ut tyrannus, » eique similes armis et insidiis insectandos: Ja» cobum Clementem ad eum cædendum disci» plinæ ecclesiasticæ studio et amore legum ac » patriæ libertatis incensum: » hæc igitur quæ nunc libello edito Richerius docuisset, ex horrendis illis, et penitus imbibitis erroribus prodiisse.

Ex his sanè patet satis multa memorata, quæ Aulam, quæ Clerum, quæ omnes Ordines in Richerium commoverent. Certè nemo dixit fuisse damnatum, quòd antiquam Facultatis sententiam tueretur; quique eâ causâ maximè insectabantur eum, alia omnia obtendebant.

Imò recordemur Duvallium, cùm adversùs Richerium infensissimo animo scriberet, hæc diligentissimè docuisse: juxta sententiam Academiæ Parisiensis, Concilii potestatem papali anteferri: infallibilitatem ad Concilium generale solùm referri: utramque sententiam ab omni censuræ notâ esse liberam: quæ suprà descripta (*Diss. prœv.*, *num.* XVII *et seq.*), nunc tantùm à nobis commemorari oportet.

His igitur liquet, sacram Facultatem nihil antiquæ doctrinæ derogasse, cùm 1 Septembris anno 1612, editâ conclusione, Richerium regio jussu syndicatu expulit; cùm ei « gratias agen» das censuit, ob res præclarè in syndicatu ges» tas, libro excepto de Ecclesiasticâ et Politicâ » Potestate (*Vid. post* Rich. *Defens. libell. de* » *Eccles. Potest.*): » quâ exceptione nec librum censurâ notavit, quem nec examinaverat, et cætera, ac præsertim ea, quæ apud Dominicanos recentissimâ memoriâ gesserat, approbavit.

Cæterùm ex regestis Parlamenti constat, Nuntii apostolici Auditorem, clam conventis Doctoribus id egisse omni ope, ut liber censurâ notaretur, improbareturque antiquorum Facultatis

editio decretorum, tanquam Richerius, his editis, arcana Facultatis ejus injussu, præter fas, evulgaverit, aut sacra Facultas clam habere vellet, quæ à ducentis annis palam decreta et gesta in acta retulerit.

Quid postea egerit Richerius, quid passus sit Cardinalis Richelii tempore, quid retractaverit, quid defenderit, quomodo retractationem explicaverit, quid denique scripserit, quid testamento facto orbi christiano testatum voluerit, qualia sint ejus scripta post mortem publicata, nostrâ parvi refert, qui sacræ Facultatis atque Ecclesiæ Gallicanæ, non unius privati hominis, causam agimus.

Hoc certè non diffitemur, cùm plerique Richerium pessimè haberent, quòd antiqua decreta coleret; multos eo exemplo fuisse deterritos, ne ea apertè tuerentur. Sed nos aulicis artibus gesta nihil moramur; sacræ Facultatis gesta referimus.

CAPUT XXVI.

Acta Facultatis adversùs Marcum Antonium de Dominis et Theophilum Milleterium : item de Ludovico Cellotio ac Francisco Guillovio.

Anno 1617, Facultas censurâ notavit quatuor priores libros de republicâ Christianâ Marci Antonii de Dominis [1]. Atque ille quidem de Ecclesiâ Romanâ sic docebat : « Erat ergo, et est » Ecclesia præcipua nobilitate, existimatione, » nomine et dignitatis auctoritate; non regimi» nis et jurisdictionis principatu : » quâ de re Facultas sic censuit : « Hæc propositio est hære» tica et schismatica, quatenus apertè insinuat » Romanam Ecclesiam jure divino auctoritatem » in alias Ecclesias non habere (*Vid. cens. Fa*» *cult. post Def.* RICH., *prop.* XXII. *ap* DE DOM., » *tom.* I. *lib.* II. *cap.* VIII. *n.* 13. *pag.* 182.). » Vigilantissimè omnino *in alias Ecclesias*, non in ipsam adunatam atque collectam universalem Ecclesiam. Provida ac docta Facultas adversùs novos hæreticos, Romanum principatum sic asserit, ut antiquæ doctrinæ, et decretorum Constantiensium ubique recordetur.

Quod autem ille auctor diceret (*Prop.* XLVII. *ap.* DE DOM., *lib.* IV. *cap.* XI. *n.* 15. *p.* 484.), « à Parisiensibus unum supponi Papam univer» salem, qui toti præsit Ecclesiæ universali, » tanquam Episcopus universalis, » eadem Facultas *suppositionem, quam Parisiensibus tribuit, falsam* judicavit, « cujus falsitas in hæc » verba, TANQUAM EPISCOPUS UNIVERSALIS, cadit, » quasi alii Episcopi sint tantùm Papæ vicarii. » Sic fœdam et adulatoriam ac postremis temporibus ortam sententiam, ex cujus decretis Papam Conciliis anteponunt, priscæ traditionis memor à se amolitur. Hujus verò censuræ Duvallium ejusque asseclas, auctores extitisse constat; neque effecerunt, ut sacra Facultas à priscorum decretorum auctoritate ac sententiâ recederet.

Anno 1641, Ludovicum Cellotium [1] Conciliorum auctoritati detrahere visum, eoque nomine censurâ notatum, sacra Facultas suscepit affirmantem et profitentem illud : nempe, « Conci» liorum generalium convocationem quandoque » necessariam (*Vid. apud* D'ARGENT., *tom.* III. » *pag.* 40 *et seq.*).

Cùm Milleterius de usu pœnitentiæ quæstione motâ librum edidisset sub hoc titulo : *Le Pacifique véritable;* quo libro assereret, « Sedis » apostolicæ decreta de fide, eo solùm statu esse » infallibilia, si in Conciliis œcumenicis fierent, » atque in solis Conciliis œcumenicis consensum » unanimem Ecclesiæ declarari; » Facultas sic censuit : « Hæ propositiones in quantum infalli» bilitatem Ecclesiæ universalis, in nullo alio » statu quàm in solo Concilio œcumenico con» gregatæ tribuunt, et ipsam aliquo tempore » legitimi usus pœnitentiæ cognitione caruisse » supponunt, temerariæ sunt, ipsi Ecclesiæ » injuriosæ, et hæreticæ (*Ibid., pag* 18 *et* » *seq.*). » Sic cùm de Conciliis generalibus ac Sede apostolicâ ageretur, sacra Facultas antiquis decretis hærens, infallibilitatem non Sedi apostolicæ soli, sed Ecclesiæ universali tribuit, eamque constare docuit, non tantùm in Conciliis generalibus, sed etiam in Ecclesiâ toto orbe diffusâ; prorsus ex eâ fide, quam professa erat adversùs Sarrazinum : « Quod in Conciliis » tota auctoritas, dans vigorem statutis, residet » non in solo summo Pontifice, sed principaliter » in Spiritu sancto et Ecclesiâ catholicâ : » ut Spiritus sanctus toti catholicæ unitati primitus

[1] Marcus Antonius de Dominis, primùm jesuita non parum doctus, et, ut ipse profitetur, *Romanæ Sedis placitis addictissimus,* deinde archiepiscopus Spalatensis, scripsit *de Republicâ Ecclesiasticâ libros* X, ut variâ eruditione plenos, sic argumentis subtilioribus obsitos. Ille in Angliam profugus hos edidit libros, à quibus legendis multùm deterreri debent tirones theologi, ne eruditionis specie plus æquo permoti, captiosâ probabilitate fallantur. Cæterùm ex his libris nonnulla excerpi possunt utilia. (*Edit. Paris.*)

[1] Ille adversùs Petrum Aurelium scripserat librum, cui titulus est : *de Hierarchiâ Ecclesiasticâ,* in quem ad se delatum sacra Facultas delectos doctores jusserat inquirere. Censura jam parabatur, et multæ propositiones notabantur, ut *novæ, falsæ, periculosæ, temerariæ, ridiculæ,* quando cardinalis DE RICHELIEU censuram edi vetuit, pollicitus jesuitam omnia sua explanaturum et emendaturum. (*Edit. Paris.*)

adhæreat, eaque sit radix, unde certitudo et infallibilitas in Concilium quoque œcumenicum, hoc est, in ipsam christiani nominis repræsentationem influat : quæ mirum in modum cum Gallicanæ Declarationis articulo IV congruunt.

Franciscus Guillovius Baccalaureus, pro Minore ordinariâ responsurus, multa in thesi proponebat, quibus auctoritati Episcoporum à Christo institutæ, eorumque in Conciliis assidentium judiciariæ potestati derogaret. Anno 1656, Facultas actum distulit, atque eodem anno, 15 Januarii, suscepit Baccalaureum hæc scripto professum (D'ARGENT., *t.* III. *p.* 70.) : « Agnosco » et fateor Episcoporum jurisdictionem esse juris » divini, et esse immediatè à Christo, eosque in » Conciliis generalibus verè esse judices, atque » in iis ex eorum judiciis summum Pontificem » pronuntiare. »

Hæc si intelligimus, confectam esse constabit quæstionem nostram. Profectò enim si quis est ex provisione Christi infallibilis, is non ex aliorum, sed ex suo judicio pronuntiat : alioqui sui dubius, neque satis conscius assistentis Spiritûs, aliis se permittit. Ac si media, ut vocant, humana requirere necesse sit; consilia sanè, non judicia, consiliariosque qui doceant ac suadeant, non judices qui secum assideant ac decernant, exquirere oporteat.

Ex his dogmatibus jussu Facultatis emendata thesis atque in meliorem formam reducta est; quæ res in actis Facultatis sic perscripta est : « Ex ultimâ appendice, in quâ plus inerat in» volutæ difficultatis circa apostolatum ipsum, » et annexa apostolatui gratiarum dona et po» testates; necnon jura Episcoporum in convo» candis Synodis particularibus, et in sanciendis » cum summo Pontifice Conciliorum generalium » definitionibus; quidquid detorqueri poterat » contra veritatem, totum illud erasum fuit » (*Ibid.*, *p.* 69.). »

Ergo diligens lector sequentes consideret propositiones, quas Facultatis acta commemorant in thesi erasas esse, intelligatque, quænam illa sint, *quæ detorqueri possent contra veritatem.* Prima propositio erasa : « Petrus in primatu » Christi consors et socius participatione factus » est : » quæ profectò si starent, haud magis Pontifici, quàm Christo sacra Concilia anteferri possent.

Erasum quoque illud, quod à sancto Leone depromptum videretur; sed procul ab ejus mente deflexum : « Si quid Christus cum Petro cæteris » voluit commune esse Apostolis, nunquam nisi » per Petrum dedit, quidquid illis non negavit » (LEO MAG., *serm.* III *in anniv. assump.* » *ejusd.*) : » ne, quod est absurdissimum, apostoli proximè à Petro, non autem à Christo ad Apostolatum ordinati videantur. Neque illud Facultas in thesi reliquit : « Solus Petrus suc» cessores habet Apostolos; » quo Guillovius Episcopos ab Apostolorum successione ac jure, contra omnem antiquitatis fidem, penitus amovebat.

Deletum etiam illud : « Solus Pontifex Epi» scopos in Concilium, vel particulare, vel gene» rale, nonnunquam ad melius necessarium » convocat. » Hoc nempe erat quò Facultatem dicentem audivimus, involvi à Guillovio *jura Episcoporum in convocandis Synodis particularibus.* Nec placebat illud, *ad melius necessarium*, convocatas Synodos ; quia illud *melius* infringebat, illud *necessarium*, quod *quandoque* agnoscendum, ad convocandas Synodos etiam generales, Facultas decreverat adversùs Cellotium.

Denique erasum illud : « In Conciliis Pontifex, » auditis Episcoporum sententiis ac judiciis, pro » suâ auctoritate certoque ac infallibili charis» mate, verbum Dei pronuntiat; » quod si admitteretur, jam Episcopi in Conciliis consiliarii tantùm, nec nisi nomine tenus judices haberentur ; atque in solo Pontifice auctoritas resideret, eaque evanesceret, quam Facultas agnoverat, à Christo profectam auctoritatem Episcoporum, *in sanciendis cum summo Pontifice Conciliorum generalium definitionibus.*

Itaque deletum illud : « Pontifex, auditis Epi» scoporum sententiis ac judiciis, pro suâ auc» toritate pronuntiat; » cujus loco repositum est : « Ex illorum sententiis ac judiciis ipse pro» nuntiat ; » sublato etiam *certo illo* atque *infallibili* Pontificis *charismate*, quo quidem Episcopi papali sententiæ obnoxii, non etiam ipsi judices, verique assessores essent : adeo nova hæc à Facultatis sententiâ abhorrebant.

Neque prætermittendum istud, jussu Facultatis in thesi repositum. Posteaquam nempe scriptum est : « Petrus totius Ecclesiæ funda» mentalis petra, et Pastor universalis, Aposto» lorum Princeps à Christo constitutus; » jussu etiam Facultatis adscriptum ; « jure etiam di» vino cæteri Episcopi singularium plebium ca» pita ; » cùm Baccalaureus tantùm *optimates* scripsisset : tanquam unus tantùm Romanus Episcopus, non autem cæteri Episcopi, veri à Christo instituti Ecclesiarum principes et capita haberentur.

Erat tum Clerus Gallicanus frequentissimo

cœtu Parisiis congregatus. Scriptum ergo est in regestis Facultatis (D'ARG., *loc. cit. pag.* 70.) : « Domini Episcopi gratias egerunt Facultati, ex » parte totius Cleri Gallicani, pro suâ in defen- » sione jurium hierarchici Ordinis curâ et sollici- » tudine, idque per organum D. Petri de Ber- » thier, Episcopi Montalbanensis : » quæ etiam in Cleri actis habentur; ut doctrinam Facultatis ab Episcopis et Clero Gallicano comprobatam esse constet.

Jam ergo arbitramur intellectam omnibus, sacræ Facultatis, totiusque adeo Ecclesiæ Gallicanæ doctrinam, id primum, Ecclesiæ universali ejusque unitati conjunctam vim Spiritûs, radicemque infallibilitatis in eâ unitate esse sitam, quæ in Concilium universalem Ecclesiam repræsentans transfundatur; solum illud esse, quod à fide deviare non possit. Ergo Pontificem qui deviare possit, Ecclesiæ indeviabili meritò esse subditum, in casibus certè illis generalibus quæ Constantiensibus decretis continentur; ac proinde Episcopos jure divino institutos, Romanoque Pontifici, maximè in judicandis fidei quæstionibus, non consiliarios, sed assessores et conjudices datos, ex quorum judiciis ipse pronuntiet; adeoque interdum convocationem Conciliorum generalium esse necessariam : quæ profectò vacant, si Romanus Pontifex, vel solus, non autem cum Ecclesiâ conjunctus, infallibilitate, atque adeo supremâ et indeclinabili potestate gaudeat.

Hinc Ecclesiæ status constitutus, atque in thesibus prædicti Francisci Guillovii jussu Facultatis scriptum : « Ecclesia jure divino monar- » chia est, tametsi aristocratiâ temperata : » Monarchia quidem, quòd habeat *Principem* Petrum ejusque successorem pro tempore sedentem; temperata aristocratiâ, quòd Petri successori à Christo dati sunt Episcopi, ut veri principes ac judices, ex quorum judicio pronuntiet.

Hinc damnatus Marcus Antonius de Dominis, ejusque propositio (XII) habita est « schismatica » et hæretica, quatenus vult, Ecclesiam univer- » salem secundùm se totam esse aristocraticam.»

Id qui adversari putant antiquæ sententiæ, quæ Papam subdit Concilio, hos ego affirmavero nunquam in nostrorum libris versatos fuisse. Gerson quidem assiduè Ecclesiæ statum agnoscit monarchicum. Hunc alii sequuntur; atque omnia maximè conciliant, dum Romano Pontifici tribuunt, ut Ecclesiis quidem singulis; non autem toti Ecclesiæ collectæ et adunatæ præstet, et habeat quidem *plenitudinem apostolicæ potestatis*, sed Conciliorum et canonum auctoritate tanquam aristocratiæ temperamento moderandam.

CAPUT XXVII.

Articuli Facultatis ad Ludovicum Magnum allati : Censuræ Vernantii et Guimenii : Alexandri VII Bulla Propositio Strigoniensis, ejusque censura.

Ex his ergo decretis toties iteratis, ac perpetua traditione servatis, sacra Facultas Ludovico XIV Magno sex illos articulos, toto postea regno, edicti regii auctoritate, vulgatos attulit, quos suprà recensitos (*Vid. sup., lib.* I. *sect.* I. *c.* V; *et in Append. lib* III. *cap.* XI; *sup. l.* I. *sect.* I. *cap.* XII.) hìc prætermisimus, anno 1663.

Metuebat Rex maximus, metuebat sacra Facultas, atque optimus quisque, ne gliscens adulatio antiquorum decretorum robur et innatam Galliæ libertatem infringeret.

Anno 1658, excusus est Metis, quodam Carmelitâ auctore, sub Jacobi Vernantii nomine liber, cum hoc ambitioso titulo : *La défense de l'autorité de notre saint Père le pape, de nosseigneurs les cardinaux, les archevêques et évêques, etc.* quem librum sacra Facultas, à Pictaviensibus Parochis consulta, multis habitis, per duos ferè menses, publicis ac privatis congregationibus, censurâ notavit[1], ac censuram confirmavit 26 Maii anno 1664.

Quòd igitur Vernantius soli summo Pontifici, infallibilitatem activam, passivam Ecclesiæ et Conciliis tribueret (*Prop.* I *et* II. *ap.* VERN., *pag.* 254.), sacra Facultas sic censuit : « Hæ » propositiones, quatenus excludunt ab Ecclesiâ » infallibilitatem activam seu auctoritatem emer- » gentia circa fidem dubia, infallibilis veritatis » oraculo tollendi, et explicandi, falsæ sunt, » temerariæ, scandalosæ et hæreticæ. »

Quod statuebat, Vernantius, « Papam soli » Deo subjici, nec nisi divinâ potestate papalem » posse restringi potestatem, eique nullis legibus » modum poni (*Prop.* III VERN., *p.* 110.); » Facultas proscribit his verbis : « Hæc propositio, » intellecta de usu et exercitio potestatis papalis, » falsa est, Ecclesiæ et Conciliorum auctoritati » derogans : » diligentissimè omnino, atque ex majorum non modò decretis, sed etiam verbis, papalem potestatem, utpote divinitus institutam, Deo soli quoad se, *quoad usum et exercitium* (GERS., *de potest. Eccl. Cons.* X.), sacris canonibus Conciliisque subjiciunt.

Vernantius, nisi Papa infallibilis haberetur, aiebat mutandam professionem eam, quâ credimus sanctam Ecclesiam catholicam et Roma-

[1] 24 Maii.

nam (*Prop*. IV VERN., *pag*. 247.); quod abominata Facultas sic censuit : « Hæc propositio » est falsa, temeraria, scandalosa et in fide pe- » riculosa ; » quippe quæ, ut jam diximus, catholicam fidem pendere vellet à dubiâ, ne quid dicam gravius de pontificiâ infallibilitaie, sententiâ.

Asserebat Vernantius, « à solis hæreticis ac » schismaticis peti Concilia, ut perturbandæ Ec- » clesiæ locus esset (*Prop*. V VERN., *p*. 105.). » At sacra Facultas : « Hæc propositio universim » sumpta est scandalosa, Ecclesiæ, Conciliis ge- » neralibus, ac sublimioribus potestatibus contu- » meliosa; » quippe quæ sæpe œcumenicis Concilii congregandis operam dederint, atque ad ea etiam provocarint.

Cùm Vernantius conciliaris potestatis ac jurisdictionis fontem in uno Pontifice collocaret (*Prop*. VI *et seq*. VERN., *p*. 358, 721 *et seq*.), Facultas sic statuit : « Hæ sex propositiones, in » quantum asserunt, Ecclesiam in Concilio ge- » nerali congregatam non habere à Deo imme- » diatè jurisdictionem ac auctoritatem, falsæ » sunt, verbo Dei et Concilii Constantiensis de- » finitioni contrariæ, et olim à sacrâ Facultate » reprobatæ. »

Negabat Vernantius, unquàm examinatum, aut ulli appellationi fuisse subjectum id quod Romani Pontifices decrevissent (*Prop*. XII *et seq*. VERN., *pag*. 100, 244, 279, 428.); Facultas è contra : « Hæ quatuor propositiones falsæ sunt, » quatenus quædam asserunt, et aliæ innuunt, » in nullo casu à summo Pontifice appellari » posse; sacræ Conciliorum auctoritati detrahunt, » ac germanis Ecclesiæ Gallicanæ libertatibus » sunt contrariæ. » Gallicanam libertatem, contra quod Petrus de Marcâ non satis consultò dixerat, in supremâ Conciliorum potestate nixam profitentur.

Quod Vernantius diceret, cujusdam Doctoris de pontificia infallibilitate sententiam à Facultate esse laudatam (*Prop*. XVI VERN., *p*. 241.), id à se Facultas amolitur his verbis : « Hæc pro- » positio imponit sacræ Facultati, quæ mentem » suam aperuit in articulis contra Lutherum, et » in declaratione factâ apud Regem Christianis- » simum, » anno 1663.

Vernantius dixerat, eamdem, quam Christus à Patre acceperat potestatem, totam in Romano Pontifice esse collatam (*Prop*. XVII *et seq*. VERN., *pag*. 53, 128, 145, 243.) : quæ documento sunt, quàm hujusmodi homines cæco et interdum impio ferantur impetu. At quæ in eam sententiam congesserat, Facultas, « ut scanda- » losa, piarum aurium offensiva, et ut verba » præ se ferunt, blasphema » rejecit.

De fidei regulâ quod Vernantius scripserat (*Prop*. XXIII VERN., *p*. 128.), Facultas condemnavit his verbis : « Hæc propositio, quâ parte as- » serit summum Pontificem esse veram regulam » fidei, temeraria est, et in errorem inducens ; » quòd nempe *in errorem inducat*, is qui pro regulâ fidei ponat Pontificem, quem infallibilem esse non constet.

Quæ Vernantius de jurisdictione Episcoporum à Romano Pontifice profectâ dixerat (*Prop*. XXV *et seq*. VERN., *pag*. 44, 49, 376, 382, 384, 388, 397, 455.), Facultas sic rejicit : « Hæ proposi- » tiones, quarum duæ priores asserunt Apostolos » non fuisse constitutos Episcopos à Christo ; » cæteræ verò, potestatem jurisdictionis Episco- » porum non esse immediatè à Christo; falsæ » sunt, verbo Dei contrariæ, et olim à sacrâ » Facultate reprobatæ. » Hactenus Vernantii censuram referre placuit : cætera ad alium locum pertinent.

Amadæus Guimenius[1] omni recentiorum Casuistarum fæce collectâ, id etiam de pontificiâ infallibilitate scripserat, *de fide eam esse*, atque ita inferebat : « Ecclesia errare non potest, et » consequenter nec caput ejus : » quem sacra Facultas, damnatis opinionum portentis, hâc etiam in parte notandum censuit his verbis (*Cens*. GUIMEN., D'ARG., *etc*. *et ap*. GUIM., *de Bapt*. *prop*. II. *n*. 4. *pag*. 177.) : « Doctrina » his propositionibus contenta et illata, falsa est, » temeraria, scandalosa, Gallicanæ Ecclesiæ li- » bertatibus contraria, Universitatibus, theolo- » gicis Facultatibus ac orthodoxis Doctoribus » contumeliosa ; » anno 1665. Sic duæ censuræ adversùs Vernantium et Guimenium processerunt. Confutati acriter, quòd nostra damnabant; quòd autem contraria sequerentur, coerciti tantùm, sed pro innatâ Gallis, ac nostræ Facultati modestiâ, nullâ hæreseos aut etiam erroris notâ inusti sunt.

[1] Amadæus Guimenius, sive potiùs Mathæus DE MOYA, Jesuita Audomarensis, hunc impium juxtà et impudicum librum Lugduni edidit, *cum approbationibus Hieronymi la Chianà è Societate Jesu, Luysii à Valentia Provincialis Capucinorum*, et duorum Carmelitarum ; quem librum cùm suis censuris configeret sacra Facultas, 3 Febr. 1665, verita exscribere impudicissimas propositiones, sic censebat : « Hæ propositiones, quas sacra » Facultas verbis tantùm initialibus designandas de in- » dustriâ judicavit, ut modestiæ et pudori castarum » aurium ac mentium consuleret, sunt turpes, scan- » dalosæ, propudiosæ, nefandæ, piarum aurium offen- » sivæ, atque ab Ecclesiâ et ab omni hominum memoriâ » prorsus abolendæ. » Collect. Judic. etc. D'ARGENTRÉ, tom. III, p. 114. (*Edit. Paris*.)

Has igitur censuras nostrâ memoriâ accuratissimas atque elaboratissimas, summâque moderatione libratas esse constat; nec tamen defuêre, qui Alexandrum VII adversùs modestissimam Facultatem, antiqua et probata tuentem, instigarent.

Ille igitur ad regem adversùs Sorbonicas censuras gravem expostulationem habuit datis litteris 6 Aprilis anno 1665 (*Vid.* Dup., XVII. *sæc.*). At rex prudentissimus, nihil se commovit, gnarus scilicet impositum fuisse Pontifici, ac Sorbonicos priscæ sententiæ institisse.

Anno 1665 [1], Bulla Romæ prodiit, quâ censuras adversùs Vernantium et Guimenium, « uti » præsumptuosas, temerarias, atque scandalosas, » cassas et irritas declarabat; defendique et alle» gari sub excommunicationis pœnâ apostolicâ » auctoritate prohibebat; ulterius judicium de » prædictis censuris, deque opinionibus in libris » Jacobi Vernantii et Amadæi Guimenii sibi et » Sedi apostolicæ reservabat. » Gravis ea reservatio videbatur quâ ferre cogeremur interim, quæ adversùs hierarchiam ac mores dudum invalescerent portenta opinionum, neque minùs periculum quòd theologicæ Facultates, ipsique adeo Episcopi tanto in Ecclesiæ discrimine elingues fierent.

Grave item illud, quod erat in Bullâ de Vernantii et Guimenii opinionibus dictum, præsertim iis *quæ ad actionum moralium regulam* pertinerent; « nempe eas opiniones et gravissi» morum Scriptorum auctoritate et perpetuo » catholicorum usu nixas; » quod Ecclesiæ catholicæ maximo dehonestamento verteret.

Hoc pontificium diploma, tametsi non erat ad nos solemni more missum; Româ tamen in privatarum epistolarum fasciculis pervenit in Galliam.

Deputati à Facultate qui rem examinarent, constitit apud omnes, diploma pontificium Inquisitionis esse opus; editum quippe, non de Fratrum consilio in publico Consistorio, sed « auditis suffragiis Cardinalium in totâ repu» blicâ christianâ generalium Inquisitorum: » qualia nemo unquam in Galliâ admisit, præsertim cum illâ clausulâ, *motu proprio*, quam novam et prisco jure incognitam, maximè in fidei quæstionibus Gallicana Ecclesia non admittit.

Certum erat et illud, ut etiam optimâ formulâ constaret, nequidem ad nos pertinere Bullam, quæ more solemni missa non esset; neque ipsi Pontifici eam mentem inesse ut Gallos obligaret, iis ritibus prætermissis, qui antiquo Gallorum, imò totius Ecclesiæ jure nitantur.

[1] 25 Junii.

Itaque Facultas quiescendum rata: Rector Academiæ admonitus, sacræ Facultati spopondit suam et Universitatis operam minimè defuturam, more majorum, si quid gravius contingeret; Senatus Bullam divulgari vetuit [1]; neque ulterius processit negotium. Itaque censuræ suo apud nos loco steterunt: Bulla annumerata iis, quæ ignota, nihil ad nos pertinerent.

Qui hæc perpenderit facilè intelliget, sacræ Facultati cum Clero Gallicano maximè convenire; Clerique Declarationem, anni 1682, ex intimâ ipsius Facultatis, imò Ecclesiæ totius Gallicanæ doctrinâ esse depromptam; ac si quid difficultatis obortum est [2], id non ex ipso dogmate provenire, sed ex aliis rebus, quæ nihil ad rem nostram pertinent.

Quare sacra Facultas, priscis insistens vestigiis, condemnavit deductam ad examen suum jussu Senatûs hanc censuræ Hungaricæ propositionem: « Ad solam Sedem apostolicam divino et » immutabili privilegio spectat de controversiis » fidei judicare; » quâ de re sic censuit (*Cens. Facult. Paris. adv. cens. Arch. Strig. int. varia script. Vind. Maj. Schol. Paris*): « Hæc » propositio, quatenus excludit ab Episcopis et » Conciliis etiam generalibus, de fidei contro» versiis auctoritatem, quam habent immediatè » à Christo, falsa est, temeraria, erronea, praxi » Ecclesiæ adversa, verba, verbo Dei contraria, » doctrinam renovans aliàs à Facultate repro» batam. » 18 Maii anno 1683.

Hæc doctrina Facultatis quàm necessariò cum universâ Declarationis Gallicanæ doctrinâ sit conjuncta, ex relatis sacræ Facultatis decretis manifestum reor. Sed antequam ad alia me convertam, eximam oportet eum, qui quorumdam animis hæret scrupulus.

CAPUT XXVIII.

An sententia de potiore Concilii potestate, Regum juribus ac potestati noceat: Thomæ Corcellæi responsum: propositio Joannis Hussi in Constantiensi Concilio condemnata.

Nempe objiciunt, regnis ac Regibus periculo-

[1] Edicto 29 Jul. 1665.

[2] Curia Parisiensis, postquam diploma regium *de Declaratione* in suos commentarios retulerat, edicto jusserat, ut ea Declaratio in scrinia sacræ Facultatis referretur, quod quidem factum est 2 Maii 1682. Sed quando relectum est decretum, quidam dixerunt delegendos esse XIV Doctores, qui in Declarationem inquirerent. Quanquam enim ea *ex intimâ ipsius Facultatis doctrinâ esset deprompta*, Facultas verebatur, ne relatio facta extraordinario modo jussu Curiæ, quid detrimenti ipsius juribus afferret. Facilè composita est hæc controversia, et deinceps Baccalaurei Declarationis capita publicis thesibus defenderunt. (*Edit. Paris.*)

sam esse nostram sententiam. Si enim spiritualis Princeps Pontifex, Ecclesiæ et Concilio subsit; subesse multò magis regno ac generalibus regnorum conventibus temporales Reges: quo maximè argumento in antiquam sententiam Reges incitare conati sunt. Sed Thomas Corcellæus id ab Eugenii Legatis objectum, responso edito [1], coram regni Principibus, ipsoque Carolo VII Rege sic solvit (*Preuv. des Libert., etc. part.* II. *cap.* XII. *n.* 4. *p.* 23.) : « Nec ullatenus sunt » audiendi, qui ad alliciendum Reges et Prin» cipes, in contrarium auctoritatis Conciliorum » dicunt quòd si concilia generalia possent cor» rigere et deponere summos Pontifices, pari » ratione quòd populi haberent corrigere et de» ponere Principes sæculares. Qui enim talia » dicunt, manifestè auctoritatem Conciliorum, » et declarationem fidei super hoc factam de» struunt, non plus tribuentes auctoritatis ipsi » congregationi Ecclesiæ, quàm uni communitati » sæculari. Clarè quoque negant, Concilium ha» bere auctoritatem à Christo immediatè, cùm » ipsum sic comparant communitati sæculari, » quæ non habet auctoritatem à Christo corri» gendi aut puniendi Principem suum. Sed bene » inspiciant definitiones Concilii Constantiensis, » reperient in hoc magnam differentiam; nam » ipsum Concilium Constantiense reprobavit » illum articulum XVII, inter articulos Joannis » Hussi contentum, *quòd Principes haberent » puniri ad arbitrium populi*, et tamen alte» rum probavit; *quòd Concilium generale ha» bet potestatem immediatè à Christo, etc.* Et » hoc etiam apparet ex sacris Scripturis, cùm » Christus ipse assignans differentiam inter hoc » et illud, dicat : *Reges gentium dominantur » eorum, vos autem non sic* (Luc., XXII. » 25, 26) : et beatus Petrus in Canonicâ dicit » de Pastoribus : *non ut dominantes in Cleris, » sed forma facti gregis* (1. Pet., v. 3.). Doc» tores quoque lucidè declarant, quomodo Papa » non est dominus rerum Ecclesiæ, sed minis» ter. Valde quoque extraneum est, et à veritate » alienum dicere, quòd non plus spiritualitatis » reperiatur in congregatione legitimâ Eccle» siæ, quàm in unâ communitate sæculari, aut » non specialior assistentia Spiritûs sancti, de » quo Christus ad ipsam dixit : *Mittam vobis » Spiritum veritatis, ut maneat vobiscum in » æternum* (Joan., XIV. 16.). »

Quin ipse Richerius in suâ defensione sic ait [2] :

« Ut quid ergo imponere Richerio, quòd susti» neat Concilium generale esse supra Papam, » quia, vel, sicut Comitia generalia regni sunt » supra Regem? Nunquam hoc venit in mentem » Richerio. Adulatores Curiæ Romanæ, quorum » etiam in Sorbonâ non exiguus est numerus, » hoc effinxerunt, ut non solùm Richerium, sed » fidelissimos Regum servos et subditos odiosos » redderent ipsismet Regibus, quamvis illorum » jura contra Romanam Curiam tueantur. »

Quòd autem quidam etiam Parisienses aliud docuerint nihil moror; suoque loco ostendemus fuisse profectò tempus, quo totus ferè Orbis in summâ juris publici ignoratione versaretur; quam imperitiam postea ætas superioris ævi traditione meritò emendavit: nec mirum Parisienses quosdam in re extra fidem unà cum aliis errasse. Nego tamen omnes: nego hoc fulcimento nixos tribuisse Conciliis potiorem potestatem : nego facultatem : nego Constantiense Concilium pessimo argumento usum : nego hoc detracto, sententiæ veritati ac firmitudini detractum esse quidquam. Alia suppetebant, quæ Thomas Corcellæus optimè enarravit. Imò, ut idem Corcellæus demonstravit, sacrum illud Concilium, à quo maximè supra Pontificem Conciliorum evecta est auctoritas, damnavit insanam sententiam [1] quæ Reges regnis subjiceret, non regna Regibus : adeo constabat ratione diversissimâ constitutas humanam ac divinam civitatem. Itaque hæc, quæ creandæ invidiæ objiciuntur, omittamus Ecclesiæ à Deo constitutæ et gubernatæ regimen, non ex mundani regni ratione, sed ex Dei revelatione, atque ipsius Ecclesiæ decretis, ex Patrum traditione æstimemus.

PARS TERTIA,

DE PARISIENSIUM SENTENTIA AB IPSA CHRISTIANITATIS ORIGINE REPETENDA.

LIBER SEPTIMUS,

Conciliorum generalium traditio.

CAPUT PRIMUM.

Infallibilitas quibus verbis ab antiquis explicetur, ubi sita sit quæritur [2].

« In fidei quoque quæstionibus, præcipuas » summi Pontificis esse partes, ejusque decreta » ad omnes et singulas Ecclesias pertinere, nec

[1] Biturigibus.

[2] Hæc verba, quæ nonnullam obscuritatem habent, nusquam reperimus in Richerii defensione. (*Edit. Paris.*)

[1] Joannis Hussis.

[2] In schedulâ quâdam D. Ledieu, capitis primi titulus sic repræsentatur : *Reliqui operis institutum*; *hujus libri scopus*; quod ideo observamus, ne quid prætermisisse

» tamen irreformabile esse judicium, nisi Eccle-
» siæ consensus accesserit (*cap.* IV *Gallic. De-*
» *clar.*). »

Quosdam antiquitatis ignaros movit illa vox *irreformabilis.* Hanc sciant ab antiquitate depromptam. Notum illud Tertulliani : « Regula » fidei immobilis et irreformabilis (TERTUL., *de* » *Virg. veland. cap.* I.). » Ergo judicium illud *irreformabile* esse dicimus, quod *immobile, irretractabile, irrefragabile,* ab antiquis; postremo denique ævo, *infallibile* appellatum est. Quærimus igitur ubi sit collocatum illud *irreformabile* judicium.

CAPUT II.

Sententia Parisiensium res inter judicatas reponenda ex dictis de Concilio Constantiensi.

Ac nostri quidem censores Parisiensium sententiam et inter schismata esse ortam dicunt, et variis dissidiis ultro citroque jactatam, Constantiensis quoque Synodi temporibus fluctuasse. Nos verò procul à schismatibus, ab ipsâ christianitatis origine repetendam ostensuri, priùs præstruimus, res inter judicatas pridem, ex dictis de Constantiensi Concilio esse repositam. Certè Constantiense Concilium, dum eas memorat causas, quibus Papa Concilio subsit, primam ponit fidem : ergo Papa Concilio subest, vel maximè in fide : at infallibilem, quâ quidem in re talis est, cuiquam subesse nefas : imò infallibili, haud magis quàm ipsi veritati totam Ecclesiam subesse oportet : non ergo ullus hominum, stante quidem Constantiensi Concilio, est in fide infallibilis. Atque demonstravimus Constantiense Concilium, nullo unquam Ecclesiæ decreto labefactatum, imò tantâ Sedis apostolicæ, tantâ Ecclesiæ universæ veneratione susceptum, invictâ auctoritate stare oportere : ergo certâ et invictâ auctoritate constat unius Ecclesiæ, sive collectæ, sive dispersæ, sed tamen consentientis, sententiam esse infallibilem.

Dices : consecutionem istam quidem esse à nobis deductam, non autem rem ipsam à sacro Concilio definitam. Reponimus : imò verò non consecutionem; sed rem ipsam; neque enim aliud est alteram potestatem alteri esse subjectam, quàm eam quæ subjecta sit, à recto veroque deflectere, et ab alterâ emendari ac reformari posse.

Quare quotquot hactenus pro pontificiâ potestate scripserunt, Constantiensi decreto nihil opponunt aliud, præter quàm illud toties à nobis confutatum, de Papâ dubio, et fluxâ Concilii Constantiensis auctoritate, responsum : cui immorari, ac dicta repetere supervacaneum est.

Non tamen omittemus, quæ nostro ævo multi comminiscuntur, ex ipsis Concilii Constantiensis confutanda verbis.

Primùm, illud toties decantatum; ex eo Concilio Papam quidem in fidei negotiis subesse Concilio, sed ut privatum hominem, non ut Papam, vanum ludibrium est; cùm Constantiense Concilium, expressâ etiam pontificiâ potestate, eam in fidei negotiis conciliari potestati subesse decernat (*Vid. decr., sess.* IV *et* V.).

CAPUT III.

Alia modernorum quorumdam cavillatio confutatur; ostenditurque, ex ipsis Concilii Constantiensis verbis ac gestis, Papam non modò teneri conciliaribus de fide decretis jam factis, sed etiam in quærendo et tractando, in Concilii potestate esse.

His ergo Concilii Constantiensis verbis statim ruit illud, quod quidam intelligunt : nempe ut Papa quidem in formando circa fidem conciliari decreto superior habeatur : cæterùm ubi res semel à Concilio definita est, non mirum esse quòd prolatæ sententiæ subesse teneatur; cùm illa sententia, non tam à Concilio quàm à Papâ Concilii capite prolata sit : ut Papa non tam Concilio subesse, quàm sibi ipsi consentire videatur.

Ruit inquam, illud. Neque enim Constantiense Concilium Papam consentire ipsum sibi, sed planè Concilio subesse decernit; et quidem subjungit, *debitè puniendum,* si obedientiam denegarit. Non autem intelligit Papam à seipso puniendum, sed à Concilio supremam et indeclinabilem exercente potestatem; ergo etiam intelligit Papam non ipsum sibi ipsi, sed omnino Concilio esse subditum.

Jam verba illa perpendant Constantiensium Patrum (*Conc. Const., sess.* V. *tom.* XII. *col.* 22.); Papam « in fidei, in schismatis, in reformationis » negotiis, omnibusque ad ea pertinentibus fac- » tis, vel faciendis, » conciliari potestati subjici : ergo non tantùm *in factis* de fide decretis, sed etiam *in faciendis* atque formandis, inque ipsâ re quærendâ ac tractandâ Concilio subesse intelligebant.

Nempe sancta Synodus in ipsis principiis professa est se quidem congregatam, non modò ut de schismate ac de reformatione, sed etiam ut de fide quæreret (*Ibid., sess.* IV *et* V.) adversùs Viclefi et Hussi grassantes hæreses : cujus rei

videamur, parvum licet, in BOSSUET conferendis codicibus. Cæterùm ille titulus malè hic intruderetur, et meliùs præfigeretur capiti V, in quo BOSSUET, postquam quædam addidit à nobis diligenter descripta, in partes hunc librum divisit. (*Edit. Paris.*)

gratiâ, vel maximè à Joanne XXIII convocatam esse constabat. Quare omnino tractatura erat adversùs illos hæreticos varias ac maximas fidei quæstiones, ac speciatim adversùs Viclefum expositura erat ipsum papalem primatum, quem ille impugnaverat, ut sæpe vidimus : ergo intellexit, atque decrevit Papam in his quæstionibus Synodo pariturum.

Quid, quòd jam inde ab initio decrevit Synodus ipsam Synodum talia tractaturam, « nec Papæ » recessu dissolutum iri, sed remanere in suâ » potestate et integritate Concilium (*Conc. Const.*, » *sess.* III.) : » eâ scilicet potestate, cui Papa ipse subjicitur? Intellexit ergo, atque decrevit Synodus, etiam recedente Papâ, de fide tractatura, ipsam se eâ potestate esse, ut decreta conderet, cui Papa ipse obedire teneretur, nedum in tractando et quærendo superiorem eum agnosceret.

Id verò demonstrant, uti prædiximus (*sup*, *lib.* V.), non modò ipsius Synodi decreta, verùm etiam gesta. Reverà enim tractata sunt sessione VIII, post recessum Papæ, adversùs Viclefum et Hussum, ea quæ memoravimus; expositaque est, circa primatum Romanum, Ecclesiæ fides. Quin etiam, Papâ ipso, sessione XII, ritè deposito, tractatæ sunt multæ adversùs Joannem Hussum, Hieronymum de Pragâ, et Joannem Petitum, fidei quæstiones : nempe sessione XIII, XIV, et deinde cæteris : ergo Synodus non modò decrevit à se posse fieri, sed etiam fecit, idque absente Papâ, imò etiam deposito, decreta de fide, quibus ipse Papa parere teneretur.

Nempe intelligebat Papam absentem corpore, virtute tamen fuisse præsentem, Synodoque conjunctum, qui Synodum congregasset, qui post recessum quoque toties declarasset, se recedentem licèt, in Synodi potestate futurum; qui sanctam Synodum errare non posse profiteretur.

Quin Synodus suæ conscia potestatis, intelligebat se ipsam, quippe quæ Ecclesiam universalem repræsentaret, etiam papatum ipsum virtute complexam, summo et indeclinabili judicio, nullâque adhibitâ morâ definire posse ea, quæ Ecclesiæ necessitas evidens postularet.

CAPUT IV.

Aliæ cavillationes : Papam subjici quidem Concilio in fidei quæstionibus, sed tantùm postquam se illi sponte submisit : tum esse quidem illum per sese infallibilem, si non adsit Concilium, sed præsente Concilio, jam illi subesse.

Hunc nodum alii sic exsolvunt : Pontificem quidem per sese infallibilem in edendis fidei decretis; neque eo secius etiam in quærendo de fide subjectum esse Concilio, postquam rem Patribus congregatis quærendam decernendamque permisit.

At hæc à Constantiensibus disertè refutata sunt, cùm docent potestatem eam, cui Papa in fidei quoque negotiis subditur, Concilio generali immediatè à Christo, non à Papâ esse.

Sunt qui sic sentiunt, inesse utrique, scilicet et Synodo et Papæ infallibilitatem à sancto Spiritu; ita quidem ut Papa in decernendis fidei quæstionibus Concilio semel congregato subsit; ac nihilo secius, si desit Synodus, seorsim ac per sese sit infallibilis, et semel ab eo dicta sententia, Synodi quoque norma sit, nedum Synodi examini ac judicio subsit.

Hæc opinio neque cum Constantiensi decreto, neque cum papalis auctoritatis ratione, neque secum ipsa convenit.

Non quidem illa opinio convenit cum Constantiensi decreto. Supponit enim illa diverso respectu, in fidei quæstionibus, ut Concilio Papam, ita Papæ Concilium subjici oportere : at non ita Constantiense decretum; imò absolutè, Papam Concilio in fidei quæstionibus, non vicissim Concilium Papæ subjicit; nullâque exceptione, omnem pontificiæ potestatis usum conciliari potestati, ut supremæ, solique ineluctabili, subdit.

Neque etiam adversarii hâc opinione consulunt satis papali dignitati, quam in Synodo exuunt innatâ ipsi, ut quidam fingunt, dote : nempe ut infallibiliter de fide vel sola decernat. Atqui hoc absurdissimum; cùm profectò Concilium nihil aliud sit, quàm ipsa catholicæ Ecclesiæ repræsentatio, integris omnibus, quæ cuique à Christo sunt dotibus, non profectò sublatis, ne non repræsentatio, sed extinctio ecclesiasticæ unitatis esse videatur.

Denique hæc opinio nec secum ipsa convenit; cùm infallibilitatem à Christo datam, vel perpetuam oporteat esse vel nullam.

Ex his intelligitur id, quod Gerson et alii nostri docuêre, eo vel maximè papalem potestatem conciliari subesse, quòd *fallibilem*, atque ut vocant *deviabilem*, *indeviabili* et *infallibili* subesse oporteat : id, inquam, non ex ipsorum peculiari sententiâ, sed ex intimo totius Concilii Constantiensis sensu esse depromptum.

Neque minùs liquet vanos esse eos quos commemoravimus, quique non eodem loco habent nostram de superioritate, ac nostram de infallibilitate sententiam; cùm profectò constet utrasque sententias uno fundamento nixas, unâ ratione connexas, unoque decreto Concilii Constantiensis esse decisas.

Neque immeritò sacrosancta Synodus inter eas causas, quibus Papa Concilio subsit, primam ponit fidem; cùm certo dogmate Pelagii II, ex sancti Leonis auctoritate deprompto, habendorum Conciliorum *specialis causa sit fides* (*Epist.* PEL. II, *tom.* V *Conc. post Conc. V. col.* 617 *et seq.*), valereque oporteat Conciliorum potestatem in eâ maximè causâ, quæ propria ipsis specialisque sit.

Nostra ergo sententia Constantiensibus canonibus stabilitur iis, quos tantâ sequentis ævi consensione firmavimus. Verùm, ut veritas clariùs elucescat, lubet recurrere ad fontes, et Constantiensem doctrinam ex anteactis sæculis affirmare.

CAPUT V.

An Concilii Constantiensis judicium antiquâ traditione nitatur: præmittimus quædam, ex Vincentio Lirinensi, de Ecclesiæ catholicæ toto orbe diffusæ auctoritate: hinc valere Concilia œcumenica: duplex ratio agnoscendæ ecclesiasticæ consensionis, ac finiendarum fidei quæstionum; altera per Concilia œcumenica; altera sine Conciliis œcumenicis: utraque suo ordine tractanda suscipitur: à primâ ordimur; aque octo primorum Conciliorum generalium traditionem ac praxim explicare incipimus.

Præstruimus illud immotum, quod est ab omnibus Catholicis, Vincentio Lirinensi exponente, susceptum; valere omnino *id quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est* (VINCENT. LIRIN., *Commonit.* I. *cap.* III. *tom.* VII *Bibl. Patr. p.* 250.). Cujus rei radix est Apostolicum illud; *fidem annuntiari in universo mundo* (*Rom.*, I. 8.): et de Apostolis dictum: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (*Ibid.*, X. 18; *Ps.* XVIII. 5); atque iterum ad Colossenses: *In verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut in universo mundo est, et fructificat et crescit* (*Coloss.*, I. 5, 6.). Neque hæc tantùm apostolicis temporibus inchoata, sed in ævum duratura, dicente Domino: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (MATT., XXVIII. 20.); et: *Portæ inferi non prævalebunt adversùs eam* (*Ibid.*, XVI. 18.), utique Ecclesiam; quo factum est ut Ecclesia, non hæc aut illa, sed tota et universa ab Apostolo appelletur, *columna et firmamentum veritatis* (1. TIM, III. 15.).

Hæc igitur non ab hoc aut ab illo Doctore, sed ab omnibus Catholicis uno ore sic intelliguntur, ut sit certissima, invictissima, eminentissima, Ecclesiæ catholicæ consentientis auctoritas. Eâ consensione, ut firmissimo ac divinissimo fundamento, niti Christianos oportet; à quibus, non aliud quid, sed illud in Symbolo apostolico postulatur, ut in *Spiritum sanctum* credentes, credant simul *sanctam Ecclesiam catholicam;* eique vindicent certissimum, quo in obedientiam captivantur, Spiritûs sancti magisterium et judicium.

Quæ omnino efficiunt ut in ipsâ consensione vis illa indeclinabilis et sit et esse credatur; existitque omnino, ex ecclesiarum consensione, clara et manifesta vox, quâ non partes ecclesiasticæ, sed ipsam universalitatem audiri, eodem Vincentio Lirinensi teste, perspicimus: « Sequemur » autem, inquit (VINC. LIR., *loc. jam cit.*), universitatem hoc modo, si hanc unam fidem » veram esse fateamur, quam tota per orbem » terrarum confitetur Ecclesia. » Et paulò post (*Ibid.*, *cap.* IV.): « Quid faciet Christianus » catholicus, si se aliqua Ecclesiæ particula ab » universalis fidei communione præciderit? » quid utique, nisi ut pestifero corruptoque » membro sanitatem universi corporis anteponat? »

Hinc illa in Concilia generalia manat, quam in eis agnoscimus, certa et ineluctabilis auctoritas. Neque enim aliâ ratione in Conciliis, sive in Ecclesiâ congregatâ, valet unitas atque consensus, quàm quòd in Ecclesiâ toto orbe diffusâ æquè valeat. Ipsa enim Synodus eo valet, quòd universalem repræsentet Ecclesiam: neque ideò Ecclesia congregatur, ut valeat unitas atque consensio; sed ideo congregatur, ut quæ in Ecclesiâ ubique diffusâ per se valet, in eâdem congregatâ, ab Episcopis Ecclesiarum doctoribus, tanquam idoneis testibus clariùs demonstretur.

Ex his igitur duplex intelligitur ratio agnoscendæ catholicæ veritatis: prima ex consensione Ecclesiæ ubique diffusæ; secunda ex consensione Ecclesiæ in Synodis œcumenicis, sive generalibus, adunatæ: quam utramque rationem à nobis sigillatim exponi oportebit, ut vim illam infallibilem et ineluctabilem in toto Ecclesiæ corpore repositam esse clariùs demonstremus.

Inchoamus autem à Synodis œcumenicis, in quibus consensionem luculentiùs expressam agnovimus: quâ in tractatione statim commemorabimus octo illas primas novem primis sæculis celebratas: non modò quòd cæteris ipsâ antiquitate præluxerint, sed quòd eorum gesta diligentiùs descripta habeamus.

Id ergo primùm probare aggredimur, ex eorum Conciliorum gestis, illatas à Romanis Pontificibus etiam de fide sententias ad omnem quidem Ecclesiam pertinere; at nihilo secius à Conciliis œcumenicis examinatas, retractatas,

interdum rejectas, nunquam nisi facto examine et quæstione habitâ comprobatas; atque omnino nihil habitum esse pro infallibili atque irrefragabili, nisi id quod universalis Ecclesiæ consensione confirmatum esset. Id cùm probaverimus, veniemus deinde ad secuta sæcula, nihilque prætermittemus quo antiqua traditio explicari possit.

CAPUT VI.

Concilium Apostolicum Hierosolymis habitum de legalibus, ut omnium Conciliorum generalium forma proponitur: perpenditur illud; VISUM EST SPIRITUI SANCTO ET NOBIS: vis Spiritûs in ipsa consensione posita: in eam rem egregiæ Concilii V, ac sancti Cœlestini Papæ in Concilio III, auctoritates.

Sacris Ecclesiæ catholicæ œcumenicis, sive generalibus Conciliis, Concilii Apostolici Hierosolymis habiti, de legalibus (*Act.*, XV.), prælucet auctoritas. Prima ea quæstio turbavit Ecclesiam. Ergo ibi quàm maximè futuris quæstionibus decidendis, formam dari oportebat. Quæcumque igitur ad futura Concilia pertinerent, jam ibi perspicuè præstruuntur, quæ nos ordine recensemus.

Primùm, ac statim occurrit habendi Concilii causa, magna videlicet dissensio, ut habemus ex Actis Apostolorum: *Factâ autem seditione non minimâ.* Levior contentio non tantum remedium postulasset. Atque id in secuta Concilia manaturum diligentissimè notari volumus. Exortâ ergo hâc contentione tam gravi, subdit Lucas in Actis: *Statuerunt ut ascenderent Paulus et Barnabas..... ad Apostolos et Presbyteros in Jerusalem, super hâc quæstione* (*Ibid.*, XV. 2.); nempe ut communi sententiâ finiretur.

2° Erat tum in Jerusalem Ecclesia principalis, in quâ sedebat Petrus Apostolorum Princeps [1]. Hinc proditum in sequentia sæcula, ne sine Petro et successoribus, atque Ecclesiâ principali, in quâ ipse sederet, Concilia regulariter haberentur.

3° Facta est quanta fieri potuit, illis quidem temporibus, cùm adhuc Ecclesiæ formarentur, Apostolorum et Pastorum Ecclesiæ congregatio, ac perfectissima, pro statu Ecclesiæ, nominis christiani repræsentatio.

4° Fit conventus omnium in unum locum: *Conveneruntque Apostoli et Seniores videre de verbo hoc* (*Act*, XV. 6.).

5° In ipso conventu tria hæc habentur: tractatus primùm, sive conquisitio; deinde deliberatio, sive uniuscujusque prolata sententia; postremò, ex communi sententiâ, Concilii decisio: atque ea omnia in sequentia Concilia deinde manarunt.

6° Et quidem tractatus his verbis Actuum designatur: *cùm magna conquisitio fieret* (*Ibid.*, 7.).

7° Deliberatio à Petro inchoatur: qui mos deinde invaluit, ut sacri cœtûs principes primi sententiam dicerent, iisque auctoribus decretum sanciretur. Petrus ergo ubique rectæ prædicationis rerum agendarum auctor, primus sententiam dicit: Dei arcana pandit; quæ sibi primò de vocandis gentibus revelata essent fundamenti loco ponit; ex his quæstionem solvit: *Deus in nobis elegit per os meum audire gentes verbum:* et cætera quæ ad Cornelii ejusque familiæ vocationem pertinerent.

8° Quæ deinde ex illâ vocatione secuta sint, quantaque post Cornelium gentium multitudo confluxerit, Paulus et Barnabas edisserunt: quæ firmandæ Petri sententiæ essent (*Ibid.*, 12.). Tum Jacobus dicturus sententiam expressè à Petri dictis incipit: *Viri fratres, Simon narravit* (*Ibid.*, 13, 14.), etc. Quo ritu in secutis Conciliis, dicente cœtûs principe, cæteri deinde placere demonstrant.

9° Nec tamen sic agunt quasi usquequaque primæ sententiæ auctoritate constricti; sed ipsi judicant, et Jacobus: *Ego*, inquit (*Ibid.*, 19.), *judico.* Tum ad ipsam quæstionem principalem, quæ addenda viderentur, proponit, et de iis quoque judicat; nempe ut fratres, è gentibus conversi, *abstineant à contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocatis, et sanguine* (*Ibid.*, 20.).

10° Decretum deinde conditum communi nomine, ac Spiritûs sancti auctoritate adscitâ: *Placuit nobis collectis in unum* (*Ibid.*, 25.); et: *Visum est Spiritui sancto et nobis* (*Ibid.*, 28.). Ibi ergo vis: *Spiritui sancto et nobis;* non quòd Petro præcisè, sed quòd *nobis;* et à Spiritu acti, non unus Petrus, sed ipsa sacri cœtûs unitas. Unde et Christus de Spiritu, quem erat missurus, id dixit: *Cùm autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem* (JOAN., XVI. 13.): Vos, inquit, scilicet Ecclesiarum Pastores, ac cæterorum magistros. Hinc semper additus Ecclesiæ sacræque congregationi Spiritus. *Credo in Spiritum sanc-*

[1] Sedebat Petrus Hierosolymus non ut in propriâ sede; nam Jerusalem sedes erat Jacobi. Significat itaque BOSSUET Petrum, qui tunc nulli Ecclesiæ peculiari præsidebat, potuisse dici aliquo modo Hierosolymis sedisse; quia ibi ordinariè commorabatur, et eam Ecclesiam pascebat verbo doctrinæ. (*Edit. Paris.*)

tum, *sanctam Ecclesiam catholicam.* Et meritò proinde diligenterque à nostris Doctoribus quondam dictum id quod memoravimus (*Vid. Diss. præv. et in App.*, *lib.* I.), vim Conciliorum, *non in solo Pontifice Romano, sed maximè in Spiritu sancto*, *et in Ecclesiâ catholicâ* esse positam.

11° Re judicatâ per commune judicium, nihil postea retractatum, aut nova cuique relicta discussio est : sed perlatum decretum ad Ecclesias, docenturque plebes *custodire dogmata*, *quæ erant decreta* (græcè *judicata*) *ab Apostolis et Senioribus qui erant Hierosolymis* (*Act.*, XVI. 4).

Hæc nos Catholici urgemus, communi consensu, adversùs hæreticos Conciliorum jussa et auctoritatem detrectantes : quæ sanè nihil valeant, nisi cum auctoritate, etiam formam probamus; vimque ipsam decreti, non in *Petro* solo, sed in unitate, et in Apostolorum ac Pastorum Ecclesiæ consensione ponimus.

Ait quidem Bellarminus, id nullâ necessitate factum, cùm non modò Petrus, verùm etiam Apostoli, ex sese ac singulares quoque quæstionem determinare potuissent (BELL. *de R. P.*, *lib.* IV. *c.* VII.). Quod quidem aliis è Bellarmini Societate, imprimis Joanni Bagotio, non probatur : nec placet sic *lusisse Apostolos*, *aut simulatè* ab iis *institutam quæstionem de re*, *quam exploratissimam habebant* (BAGOT., *Apol. fidei*, *lib.* IV. *disp.* III. *cap.* II. *sect.* III.), Utcumque est, in eo vis erit maxima, si nullo Concilio ac deliberatione indigentes, tamen ut formam darent sæculis secuturis, hanc inierint viam, et *communi sententiâ rem definierint*, ut idem Bellarminus confitetur (BELL., *de Conc. auct. lib.* II. *c.* VIII.).

Et quidem omnia, quæ in hâc apostolicâ Synodo acta sunt, in sequentes manasse gesta prodent. Ergo id vel maximè manarit oportet, quod maximè agebatur, et in quo Apostoli robur esse positum voluerunt : nempe ut *Spiritûs sancti* efficacia et vis conjungeretur cum illo, *nobis*, inque ipsâ unitate se exereret.

Neque hanc interpretationem à nobismetipsis promimus, sed à sanctis Patribus, totoque adeo universali Concilio quinto, à Pontificibus Romanis toties comprobato.

Nempe Vigilius Papa Constantinopoli agens, ubi Concilium habebatur, sacro cœtui certis de causis suam præsentiam denegabat, pollicitus per se ipsum se daturum sententiam. At Patres, iisque auctoribus et probantibus, Justinianus Imperator sic hortatur : « Inter nos placuit, » tam ipsum (Vigilium scilicet Papam) quàm » nos communiter convenire, eo quòd Sacerdotes » decet communibus quæstionibus finem com- » munem imponere (*Conc. C. P.* II. *gener.* V. » *coll.* VIII. *tom.* V *col.* 562, 563.). » Et paulò post : « Pro his ad memoriam ejus (Vigilii) » produximus magna illa Apostolorum exempla » et Patrum traditiones. Licèt enim sancti Spi- » ritûs gratia et circa singulos Apostolos abun- » daret, ut non indigerent alieno consilio ad ea » quæ agenda erant; non tamen aliter voluerunt, » de eo quod movebatur, si oporteret gentes » circumcidi, definire, priusquam *communiter* » *congregati* divinarum Scripturarum testimo- » niis unusquisque sua dicta confirmaverunt. » Unde COMMUNITER de eo sententiam pro ule- » runt : *Visum est Spiritui sancto et nobis.* »

Ut autem pateat eam formam futuris sæculis præluxisse, addunt : « Sed et sancti Patres, qui » per tempora in sanctis quatuor Conciliis con- » venerunt, antiquis exemplis utentes, COMMU- » NITER de exortis hæresibus et quæstionibus » disposuerunt. » Rationem hujus rei afferunt duplicem : alteram, quòd ex discussione et collatione veritas emicaret; alteram, eamque vel maximam, quòd COMMUNITER *sententia proferenda*, scilicet sancti Spiritûs nomine : quibus sanè duobus, Concilia generalia maximè valent : veritatis elucidatione per collationem, ac Spiritûs sancti judicio per communem sententiam.

Idem antea, in Concilio generali tertio (Ephesino scilicet), sanctus Cœlestinus Papa professus erat, cùm suam ad Synodum epistolam his verbis incipit : « Spiritûs sancti testatur præsentiam » congregatio Sacerdotum; » et paulò post : « Sanctum igitur est pro debitâ sibi veneratione » Concilium in quo utique nunc, frequentissimæ » illius, quam legimus (Actorum XV scilicet) » Apostolorum congregationis aspicienda reve- » rentia est (*Epist.* COELEST. X. *ad Conc.* » *Ephes. int. act. Concil.*, *act.* II. *tom.* III. » *col.* 614.). »

Ex his confutantur quæ quidam, ac imprimis novissimus auctor anonymus, objiciunt : eam, quæ Synodo Hierosolymitanæ adfuit, Spiritûs sancti assistentiam, « Apostolorum gratiæ, non » Concilii generalitati tribuendam, cùm Conci- » lium illud generale non fuerit (*Anon.*, *de* » *Libert. Eccl. Gall. l.* V. *c.* X. *n.* 4.). » Quos miramur detracta velle Catholicis ea præsidia, quibus maximè pro Conciliis œcumenicis adversùs hæreticos, certant; tum verò parvi pendere sancti Cœlestini, tertiæque et quintæ Synodorum

auctoritatem. Nos verò eam secuti, rectè à nobis putamus intelligi Synodorum generalium auctoritatem et formam, si primam illam in reliquis veneremur, et ad ejus normam omnia exigimus. Jam hoc fundamento apostolico posito, quid secutæ Synodi gesserint audiamus.

CAPUT VII.

Concilii Nicæni primi decreta adversùs Arianos, ipsâ Patrum consensione valuerunt, nullo antè gestam, nullo post gestam Synodum Sedis apostolicæ speciali decreto; in eo Concilio ipsius consensionis auctoritate tres præcipuæ finitæ quæstiones : ad Sedem apostolicam communis decreti executio pertinet.

De primis duobus Conciliis universalibus, Nicæno primo, et Constantinopolitano primo, pauca dicemus.

Atque in Nicæno quidem Concilio definitionem *communiter* factam, et sancta quinta Synodus mox exposuit nobis, et ipsa Nicænæ Synodi decreta clamant : « Qui dicunt, erat, » quando non erat, etc., hos tales anathema- » tizat catholica et apostolica Ecclesia (*Conc.* » *Nicæn., Symbol. tom.* II. *Concil. col.* 27.). » En in catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ consensione robur.

Aderant sanè sacro conventui Presbyteri Romanæ Ecclesiæ, digniore præ cæteris Patriarchis, uti decebat, loco; et Osium Cordubensem Sylvestri nomine adfuisse[1], Gelasio Cyziceno auctori Græco ita ex actis referenti (*Hist.* GEL. CYZIC., *lib.* II. *c.* V; *ibid. col.* 125.), facilè assentimur; cùm et nemo contradicat, et secutis Conciliis congruat et sexta Synodus in Nicænâ Synodo Sylvestrum Principem Constantino adjungat (*Vid. act. Conc.* VI. *act.* XVIII. *tom.* VI. *col.* 1490.), ut Cœlestinum Theodosio, Marciano Leonem. Cæterum neque ante, neque post Concilium Nicænum, adversùs Arianos quidquam decretum esse legimus à Sylvestro Papâ, quod Synodi sententiam vel præcederet, vel firmaret; constatque falsa esse, quæ de Nicæno Concilio confirmato acta referuntur, ut suo dicemus loco : atque omnino in ipsâ consensione vim omnem fuisse repositam historiæ clamant. Notum illud Rufini (RUF., *Hist. Eccles. lib.* I. *cap.* V.) : « Defertur ad Constantinum sacerdo- » talis Concilii sententia : ille tanquam à Deo » prolatam veneratur, cui si quis tentasset obniti, » veluti contra divina statuta venientem, in exi- » lium se protestatur acturum. » Attestatur Eusebius (EUSEB., *de Vitâ* CONSTANT. *lib.* III. *cap.* XIV.) : congruunt ipsius Constantini verba hæc ad Alexandrinam Ecclesiam scripta, statim absolutâ Synodo : « Quod trecentis Episcopis » visum est, non est aliud putandum quàm Dei » sententia..... : quapropter nemo vestrûm hæ- » sitet, nemo moram interponat (*Ep.* CONSTANT. » *ad* ALEX., *ap.* SOCR. *lib.* I. *cap.* IX; *et tom.* II » *Conc. col.* 61.). » En in quo reponerent divinam illam vim, et indeclinabilem. Noster Sulpitius paucis et perspicuè, uti solet : « Synodus » apud Nicæam toto Orbe contrahitur : trecentis » et duodeviginti Episcopis congregatis, fides » plena conscribitur : hæresis Ariana damnatur : » Imperator decretum episcopale complectitur : » Ariani nihil contra sanam fidem retractare » ausi, se quoque tanquam acquiescentes, nec » aliud sentientes, Ecclesiis miscuerunt (SULP. » SEV., *lib.* II. *tom.* VI *Bib. Pat. pag.* 345.). » Ita decreti robur in episcopalis collegii consensione est positum. Sequens adstipulatur ætas : et sanctus Leo ubique Nicænorum canonum decreta collaudat; « quæ sint à totius mundi Sa- » cerdotibus constituta (LEO. MAG. *epist.* LXXX. » *edit.* QUESNEL. *al.* LIII.). » Eo nomine tantam auctoritatem illa obtinuisse certum est.

In primo illo Concilio tres maximæ quæstiones quæ Ecclesiam conturbarent, communi decreto terminatæ. Prima Arianorum de consubstantiali Filio : secunda Paschatis : tertia rebaptizationis : quæ duæ postremæ jam à Romanis Pontificibus, Victore et Stephano, judicatæ, non tamen obtinebant plenam auctoritatem, donec in Nicænâ Synodo penitus finirentur. Et quidem in exequendis adversùs Arianos Nicænæ Synodi decretis, Sedis apostolicæ præcelsa et singularis auctoritas enituit. Id Athanasius aliique fidei

[1] Osium Sylvestri nomine adfuisse Concilio Nicæno firmis rationibus probant viri eruditissimi Joannes Morinus, et Petrus de Marca. Nam quod quidam, ex Eusebio, Socrate et Sozomeno, negabant Sylvestrum per suos Legatos Synodo præsedisse, docet Morinus mutilos esse, ut nunc habentur, Eusebii codices, et eos etiam quibus utebantur Socrates et Sozomenus, atque ipse Theodoretus; sed Gelasium Cyzicenum nactum codicem integrum ea verba ex Eusebio, ut ipse profitetur, descripsisse : *Osius obtinuit locum magnæ Romæ Episcopi Sylvestri.* Et reverà planum erit conferenti Eusebii textum cum verbis quæ Gelasius dicit à se ex Eusebio descripta, omissam esse in vulgatis Eusebii editionibus, sive hoc sit ex amanuensium incuriâ, sive ex quâlibet aliâ causâ, integram pericopam. Certè id quod legimus in Athanasio (*de Fug. suâ,* et *Ep. ad Solit.*), lectionem à Gelasio prolatam veram esse confirmat. Ipse Photius, quantumvis amaro esset in Romanos Pontifices animo, Cyziceno adstipulatur, cùm dicit, « legationem à Sylvestro injunctam fuisse » Cordubensi Osio, et duobus Presbyteris Romanis. » Vid. Joan. Mor. lib. I, exerc. XX. De Marc. de Concord. etc. lib. V, cap. III, n. 4. Hic observandum à nobis est D. du Plessis-Praslin, aliquâ ambiguitate deceptum epistolæ Synodi Nicænæ ad Ecclesiam Alexandrinam, dicere in suâ ad cœtum Gallicanum an. 1682 relatione, Alexandrum Alexandrinum huic Synodo præsedisse. (*Edit. Paris.*)

defensores à sancto Julio Papa restituti, et Ariminensis Synodi à sancto Damaso soluta decreta, et Episcoporum orthodoxorum maximè Orientalium, ad Ecclesiam Romanam scripta clamant. Atque hæc in exequendo valuerunt : in decernendo verò consensio Ecclesiarum obtinuit; factoque Patrum decreto, adeo res transacta putabatur, ut nullâ morâ interpositâ, nullo expectato Sedis apostolicæ speciali decreto, omnes ubique terrarum Episcopi, Christiani omnes, atque ipse Imperator, ipsi etiam Ariani, tanquam divino judicio cederent Ex quibus duo hæc habemus : et fidei decreta *communiter* fieri, et ad exequendum commune decretum, Sedis apostolicæ sufficere auctoritatem. Atque hæc de primâ generali Synodo. Jam ad secundam ordine veniamus.

CAPUT VIII.

Constantinopolitana prima Synodus, secunda generalis, in medium adducitur : ex eâ demonstratur quæstiones fidei solâ Ecclesiarum consensione finitas.

Certum quidem est apud omnes ad Constantinopolitanam primam Synodum, quæ secunda generalis est, pro Spiritûs sancti tuendâ divinitate, centum quinquaginta Patres, ex Orientalibus tantùm provinciis confluxisse. Certum item est orientalem Synodum, non nisi consensu Occidentis, et maximè apostolicæ Sedis, pro œcumenicâ haberi potuisse. Jam quæ ex eâ Synodo in rem nostram conducant, hæc sunt : primùm apertè falsum, quod nonnulli, illi quidem assentatores immodici, jactant : haberi Synodum ad Pontificis animum consilio tantùm, et rei elucidatione adjuvandum ; cùm Orientalis Synodus nec ipsi præstò fuerit, et Constantinopoli in alterâ orbis parte sederit. Quare omnino constat Patres eo maximè in Synodum œcumenicam congregari, quòd in consensione et unitate robur auctoritatis invictum sit positum.

Id confirmant Constantinopolitani Patres in eâ epistolâ, quam Theodoretus refert, ac Bellarminus laudat (*Epist. Conc. C. P.* I. *apud* Theod., *lib.* V. *cap.* IX ; *et tom.* II *Conc. col.* 960 ; *Vid.* Bell., *lib.* I *de Conc. cap.* V.) : cùm relatis iis quæ circa fidem de Spiritu sancto, quæque circa disciplinam à se decreta essent, id tantùm postulant, ut Damasus et qui cum ipso erant Episcopi, « secum collætentur, intercedente » spirituali charitate, » atque ita futurum aiunt, ut, « cùm verbum Dei communi sensu stabilitum, » et christiana inter nos charitas confirmata fue» rit, dicere desinamus : *Ego quidem sum » Apollo, ego autem Cephæ* (*Vid. ibid. apud* » Theod., *et tom.* II *Conc. col.* 965.). » Videt eruditus lector, ut in *communi consensu* verbi interpretationem ac fidei stabilitatem collocent. Neque tamen arbitremur omnia ex æquo Sedem inter apostolicam atque Orientales Episcopos esse comparata : nam cùm primùm exorta illa est de Spiritûs sancti divinitate contentio, vexati Macedoniani [1] ad Liberium Papam, ut catholicæ communionis principem, tres ex suo cœtu Episcopos destinarunt, ac rectam de Spiritu sancto professi sunt fidem : quo facto, à Liberio cum litteris communicatoriis dimissi, à Synodo Tyanensi statim suscepti sunt, Valente Imperatore. Refert Sozomenus, atque Basilius hoc tantùm (Sozom., *lib.* VI. *cap.* X, XI ; Socr., *l.* IV. *c.* XII ; Basil., *Epist.* CCLIV. *al.* LXXXII.). Sed postea, « motâ de Spiritu sancto quæstione, an ejusdem » cum Patre et Filio substantiæ esset, et cres» cente contentione, Episcopus urbis Romæ » (Liberius) scripsit, re compertâ, ad Orientis » Episcopos, ut Trinitatem consubstantialem, et » coæqualis gloriæ unà cum Occidentalibus con» fiterentur : quo facto, utpote controversia ju» dicio Romanæ Ecclesiæ terminata, quievere, » et quæstio finem accepisse videbatur (Sozom., » *ibid., cap.* XXII.). » Videbatur illud quidem ; verùm ubi quies illa non fuit stabilis, eòque res devenere, ut Synodi generalis auctoritate, Orbisque adunati consensione opus esset ; in eâ consensione finis quæstionis ponitur à Constantinopolitanis Patribus, uti mox vidimus, atque ab omnibus Ecclesiis.

CAPUT IX.

Ad Ephesinam Synodum devenimus ; referuntur ea quæ Synodum præcesserunt, demonstraturque à sancto Cœlestino Papâ totâ Sedis apostolicæ auctoritate in Nestorii hæresim ac personam pronuntiatum fuisse ; an tale judicium pro irreformabili sit habitum ; quæstio ex actis postea dissolvenda.

In Ephesinâ generali tertiâ, ac secutis Synodis, omnia clariùs elucescent : cùm gesta sint præ manibus, extentque plurima circa fidem Romanorum Pontificum, totâ cathedræ auctoritate prolata judicia, in Synodis postea generalibus retractata, nec nisi facto examine comprobata : quo nihil est ab infallibilitatis opinione magis alienum.

Ac de Ephesinâ quidem Synodo manifesta res est. Notum quid Nestorius Constantinopolitanus Episcopus innovarit, utque Christi personam unam diviserit in duas. Sanctus Cœlestinus Papa, pro suo officio Ecclesiæ rebus intentus, beato Cyrillo Alexandrino Episcopo

[1] In Oriente ab Eudoxio et puris Arianis. (*Edit. Paris.*)

præceperat, ut de Nestorii, jam malè audientis, doctrinâ, certa nuntiaret. Cyrillus id testatur epistolâ ad Nestorium (*Ep.* I. CYRILL. ALEX. *ad* NEST., *part.* I. *Conc. Ephes. cap.* VI. *t* III *Conc. col.* 313.). Itaque ad Cœlestinum omnia scribit, Nestorii dogmata suaque exponit; binas à se ad Nestorium datas litteras mittit: Nestorius quoque datis litteris, et missis expositionibus suis, Cœlestinum in partes suas trahere conabatur. Sic sanctus Pontifex, acceptis utriusque partis litteris, plenissimè instructus, à Cyrillo interrogatur in hanc formam: « Non priùs ab » illius (Nestorii) communicatione confidenter » abstinuimus, quàm hæc tibi indicaremus. » Dignare proinde aperire quid sentias, quo » liquidò nobis constet, an communicare cum » illo oporteat, qui ejusmodi erroneam doctri- » nam fovet (*Ep.* CYRIL. *ad* COELEST., *ibid.* » *cap.* XIV. *col.* 344.). » Addit ejus sententiam ad alios quoque Episcopos præscribendam; « ut » omnes, inquit, uno animo, in eâdem senten- » tiâ persistant (*Ibid., col.* 345.). » En clarè à tanto viro, secundæ vel certè tertiæ sedis patriarchalis Antistite, consulta apostolica Sedes, ejusque judicium expectatum: nihilque supererat, nisi ut Cœlestinus ritè consultus apostolicum exequeretur officium. Id verò ut præstiterit, acta alibi relata docuerunt (*Dissert. præv., n.* LIX.).

[In iis actis] Cyrilli litteras et doctrinam non modò probat, sed etiam Nestorii dogma perversum improbat; et quidem distinctè, quòd beatam Virginem *Deiparam* dici nollet (*Ep.* COELEST. *ad* NEST. *cap.* XVIII. *col.* 353.); decernitque eum episcopatûs et communionis exsortem, nisi intra decem dies, à die denuntiatæ sententiæ numerandos, apertè rejiciat « hanc » perfidam novitatem, quæ hoc quod Scriptura » conjungit, nititur separare, » personam Christi scilicet. En Nestorii dogma præcisè improbatum, et clarè omninò Romani Pontificis, sub depositionis et excommunicationis interminatione, de fide pronuntiata sententia. Tum, ne quid desit, sanctus Papa Cyrillo *vices committit* suas, ut eam sententiam exequatur: « Nostræ, inquit, » sedis auctoritate adscitâ, nostrâque vice et loco, » cum potestate usus (*Epist.* COELEST. *ad* CYR., » *c.* XV. *col.* 349.). » Id ad Cyrillum; id ad ipsum Nestorium; id ad Clerum Constantinopolitanum; id ad Joannem Antiochenum, tertiæ seu quartæ tum patriarchalis sedis Episcopum; id ad Juvenalem sanctæ Civitatis Episcopum, quem præcipuè honorari Synodus Nicæna præceperat; id ad alios quoque Episcopos scribit (*Epist. ad* NEST., *ib. c.* XVIII. *col.* 364: *ad Cler. C. P. c.* XIX. *col.* 373; *ad* JOAN. ANTIOCH., *c.* XX. *col.* 377; *Vid. nov. collect.* BALUZ. *p.* 439; *Ep.* CYRILL. *ad* NEST., *c.* XXVI. *p.* 397.) ut data sententia ritè et ordine omnibus innotescat.

Jam suas partes Cyrillus exequitur, atque omnia, uti jussa erant, peragit. Cœlestini decreta promulgat, exequitur, Nestorio denuntiat, post decem illos dies à Cœlestino « præscriptos » definitosque, nullam ei cum Sacerdotibus sor- » tem, nullum sermonem, nullum locum futu- » rum. » Nihil planè deest, quo apostolica auctoritas plenissimè exeratur. An verò sententia, tantâ auctoritate prolata, postquam ingens dissensio exorta est, ac Synodi œcumenicæ injecta mentio, pro irreformabili sit habita, gesta sequentia demonstrabunt.

CAPUT X.

Dicta à Cœlestino Papâ de fide, totâ Sedis apostolicæ auctoritate; sententia Concilii universalis mentione et convocatione suspenditur; id canonicè et ordine factum omnes Episcopi et Papa ipse confitetur.

Sæpe diximus, sæpe dicemus, ita esse Ecclesiam constitutam, ut ad œcumenicam Synodum necessariò, non nisi extraordinariis casibus ac dissensionibus recurratur: cæterùm consueto ordine ita finiri subortas etiam gravissimas de fide quæstiones, si Romano Pontifici decernenti, Ecclesiæ consensus accesserit. Id in Nestorii causâ manifestissimè liquet.

Planè confitemur Cœlestini sententiam, ita ut Cyrillus speraverat, valituram fuisse ad novam hæresim comprimendam, nisi graves suborti motus, resque ea visa esset, quæ ad universalem Synodum deferretur.

Verùm Nestorius, regiæ civitatis Episcopus, eâ auctoritate pollebat, eâ specie pietatis hominum animis illuserat, eos sibi conciliaverat Episcopos, eâ denique gratiâ apud Theodosium Juniorem Imperatorem et proceres erat, ut facilè omnia commoveret. Itaque opus erat œcumenicâ Synodo, quòd de re maximâ ac de personâ in maximam dignitatem evectâ ageretur: quòd multi Episcopi, in his Orientales ferè omnes, hoc est Antiocheni tractûs, atque ipse Patriarcha Joannes, à Cyrillo abhorrebant, et Nestorio favere videbantur: quòd scissa hominum studia, totumque Orientis Imperium, Cyrillum inter atque Nestorium fluctuare videbatur. Hæc universalem Synodum postulabant.

Accedebant piorum atque orthodoxorum preces. Ecce enim religiosissimi Monachi, pro fide orthodoxâ ac *Deiparæ* voce à Nestorio multa

perpessi, Imperatori supplicabant « ut sacra et » œcumenica Synodus coeat, quâ præsente Christus sanctissimam Ecclesiam uniat, populum in » unum reducat, ac Sacerdotes sinceræ fidei » prædicatores, priusquam impia illa doctrina » (Nestorii) latiùs serpat, loco suo restituat » (*Suppl* Basil. *et Monach. Imp.; Vid. Conc.* » *Ephes., part.* I. *cap.* XXV. *n.* IV. *col.* 429.). » Et iterum : « Nos enim vos de œcumenicâ Sy» nodo cogendâ rogavimus, quæ aptissimè posset » constabilire et erigere titubantia, sive etiam » fracta (*Ibid., num.* VI. *col.* 432.). » En post Romani Pontificis judicium, expetita à piis, per universalem Synodum, rerum titubantium invicta et ultima firmitudo.

His aliisque motus Imperator, hæc ad Cyrillum scripsit : « Pietatis doctrinam in sacrâ » Synodo discuti et examinari volumus, et ratum » esse quod rectæ fidei consonum videbitur : sive » illi, qui victi discedent, veniam impetraturi » essent à Patribus, sive non (*Ep.* Theod. *ad* » Cyrill., *Ibid., c.* XXXI. *col.* 436.). »

Hìc tria videmus : primùm illud; post sancti Cœlestini judicium, aliud adhuc requiri, synodale scilicet : alterum, hæc duo in Patrum potestate futura, ut de doctrinâ, deque personis judicent : tertium, ratum id futurum, neque ampliùs retractandum, quod Synodus judicarit.

Addit : « Judices hujus rei esse oportere eos, » qui sacerdotiis ubique præsunt, et per quos » ipsi in veritatis sententiâ sumus et erimus. » En quorum fide nitimur. En in quorum judicio ultima et indeclinabilis sit auctoritas.

Id secundùm *ecclesiasticos canones* fieri et Imperatos affirmabat, et Episcopi fatebantur. Itaque omnes et ipse Cœlestinus ad Synodum se accingunt. Nihil ultrà Cyrillus egit, pontificii licèt decreti executor à Cœlestino dictus. Nestorius pristino loco mansit; universalis Synodi sententia expectatur; et disertè rescripserat Imperator, « ut ante sanctissimam coactam Syno» dum, communemque ejus sententiam, nihil » quidquam à quoquam, in ullâ prorsus re, » privatim innovetur (*Epist.* II. Theod. *ad* » Cyrill. *Conc Ephes., part.* I. *c.* XXXII. *col.* » 437.). » Rectè et ordine : id enim universalis Synodi majestas postulabat. Quare et Cyrillus paruit, et Episcopi quievere : fixumque id, dictâ licèt ac promulgatâ Romani Pontificis sententiâ, de fide ac personis violatæ fidei causâ judicatis, omnia in suspenso esse, postquam universalis Synodi expectatur auctoritas. Id ab Imperatore actum; id Episcopis, ac Papæ ipsi placitum vidimus; id jam in ipsâ Synodo œcumenicâ comprobatum gesta sequentia declarabunt.

CAPUT XI.

Acta Synodi Ephesinæ recensentur : ejus actio prima probat Synodus omnia quæ à Cœlestino decreta essent in suspenso manere, usque ad Synodi sententiam : quæ de fide gesta sunt referuntur, ostenditurque prolatum à Papâ judicium ad examen legitimum fuisse revocatum.

Lectis iis, quæ Synodum præcessere, ipsius Synodi gesta recensemus, atque incipimus ab actione primâ.

Postea quàm ergo Episcopi, atque ipse Nestorius Ephesum convenere, inchoata est Synodus universalis, Cyrillo Præside, ac Cœlestini vices gerente; quippe qui pontificiæ sententiæ ab ipso Pontifice constitutus executor esset. In primâ actione hæc gesta sunt.

Primùm lectæ Imperatoris litteræ eæ quas memoravimus, nempe ut œcumenica Synodus haberetur, utque omnia interim in suspenso essent (*Conc. Ephes., act.* I. *col.* 452, 453 *et seq.*) : lectæ, inquam, hæ litteræ, atque in gesta relatæ, probatumque à Patribus, omnia circa Nestorium à Cœlestino decreta, suspensa fuisse, donec sacra Synodus ferret sententiam.

Quæres an Synodus tantùm Imperatori licere voluerit, ut Sedis apostolicæ sententiam ad effectum deduci interim prohiberet. Non ita ex gestis : sed potiùs interpositâ Synodi generalis auctoritate, cujus quidem convocatio, pro eorum temporum disciplinâ, Imperatori permitteretur : ipsa Synodus intellexit, omnia ipso jure in suspenso esse, atque à Synodi pendere sententiâ. Quare pontificio decreto promulgato ac denuntiato, decemque illis diebus jamdiu evolutis, Nestorius ab ipsâ Synodo pro Episcopo est habitus, et religiosissimi Episcopi nomine appellatus, et eo quoque nomine ter vocatus et citatus ut in Sacrâ Synodo cum aliis Episcopis consederet (*Conc. Ephes., act.* I. *col.* 452, 453 *et seq.*) : id enim disertè scriptum, συνεδρεῦσαι; additum, ut ad objecta responderet. Omnino enim volebant, ut quocumque modo agosceret universalem Synodum, in ejus postea procul dubio potestate futurus. Sed venire renuit, et ne ipse adiri posset, fores suas armato milite obsideri voluit.

II. Hinc de fide quæsitum, quòd et id Imperator jussisset, et canones postularent : lectaque Nicæna fides, ad quam omnia exigerentur, ac postea de epistolis Cyrilli ac Nestorii ordine inquisitum.

III. Epistola Cyrilli prima deducta est ad Synodi judicium : illa, inquam, de fide ad Nesto-

rium Epistola, à Papâ Cœlestino tam expressè probata, de quâ id edixerat ad Cyrillum : « Omnia quæcumque sentimus ac tenemus, te itidem » sentire ac tenere perspicimus (*Ep.* Coel. » *ad* Cyrill., *part.* i *Conc. Ephes.*, *cap.* xv. » *col.* 348.) ; » quam decreto in Nestorium per omnes Ecclesias promulgato, comprobaverat, atque adversùs Nestorium *canonicæ monitionis* instar haberi voluerat. De illâ, inquam, epistolâ quæsitum, Cyrillo auctore ac præeunte, in hæc verba : « Persuasum habeo, nihil me ab » orthodoxâ fide aut Symbolo Nicæno discessisse : quare Vestram Sanctitatem rogo, ut » coram exponat, rectène, et inculpatè, sanctoque illi Concilio convenienter hæc scripserim, » an secùs (*Conc. Eph.*, *act.* i. *col.* 461.). »

Et erunt, qui dicant quæstiones de fide semel à Romano Pontifice auctoritate apostolicâ judicatas, in Synodis generalibus examinari ad doctorum intelligentiam, non ad rei, quasi adhuc in quæstione positæ, definitionem. Audiant Cyrillum Synodi principem : quid Synodo quærendum proponat attendant. Et quidem nullius errati sibi conscius ; ne tamen sibi crederet, Synodi sententiam rogabat, in hæc verba : « Rectène et inculpatè, an secus scripserim. » Hæc Cyrillus Synodi princeps proponit in medium.

Quis vel fando audiit, post ultimum et irreformabile Ecclesiæ de fide judicium, ita unquam quæsitum interrogatumque esse ? Nunquam factum : id enim esset de ipsâ fide declaratâ et exploratâ dubitare. At id post Papæ Cœlestini judicium factum est : neque Cyrillus aut quisquam aliud cogitabant : non ergo illud erat ultimum, atque irreformabile judicium.

Ex eâ interrogandi formâ Patres ordine censent, « Nicænum Symbolum, et epistolam Cyrilli » per omnia consentanea et consentientia esse » (*Ibid. et col. seq.*). » En quæstio, en examen, en deinde judicium. Gesta satis loquuntur : nos hìc ne verbum quidem.

Producta deinde est Nestorii epistola illa, quam Cœlestinus blasphemam atque impiam pronuntiaverat. Ea verò legitur. Tum de eâ quæritur, auctore Cyrillo : « Numquid hæc ipsa quoque » fidei à sanctâ Nicænorum Patrum Synodo ex» positæ consentanea esse videretur, an non » (*Ibid.*, *col.* 492, 493.)? » Eâdem planè formâ quâ de epistolâ Cyrilli quæsitum erat. Patres ordine censent « à Symbolo Nicæno dissen» taneam, atque eo improbatam (*Ibid.*, *et* » *col. seq.*). » Quo ritu, quâ regulâ, probata Cyrilli est ; eo ritu, eâ regulâ, Nestorii epistola improbatur. En his in eâdem Ephesinæ Synodi actione, Romani Pontificis dictum ac promulgatum de catholicâ fide judicium retractatur. Quæ approbaverat, quæque improbaverat, æquè in examen revocantur, nec nisi quæstione habitâ confirmantur.

CAPUT XII.

Continuatio actionis primæ Concilii Ephesini : quæ circa Nestorii personam à Cœlestino Papâ decreta essent, ad synodale examen et ipsa revocantur, nec nisi quæstione habitâ comprobantur.

Hæc quidem de fide gesta sunt actione primâ Synodi Ephesinæ : jam quæ ad Nestorii personam eâdem in actione pertineant recensemus.

Primùm Cœlestini ad Nestorium epistola legitur, et in acta refertur, ea scilicet quâ de Nestorio ferebat sententiam (*Conc. Eph.*, *act.* i. *col.* 501.) : de quâ sanè sententiâ cùm postea, perpensis omnibus, Patres judicaturi essent, interim tantùm in acta referri oportebat. In Cœlestini epistolâ nihil erat peculiaris doctrinæ : tantùm in eo versabatur, ut Cyrilli probaret doctrinam et epistolam ; Nestorii improbaret ; de quibus Cyrilli ac Nestorii epistolis jam prolatum erat sanctæ Synodi judicium, ut aliquid iis addere supervacaneum esset.

II. Eâdem verò causâ, cùm Cyrilli epistola lecta esset, ea scilicet, quâ Cœlestini exequebatur sententiam, de eâ epistolâ nihil speciatim actum, sed jussum duntaxat, ut in acta referretur.

III. His gestis, de Nestorii personâ pronuntiandum fuit. Quæsitum, ecquid ea quæ Cœlestinus ad Nestorium scripserat, quæque exequendo Cyrillus egerat, ad Nestorium perlata essent (*Ibid.*, *col.* 504.). Perlata esse compertum est, et eum usque adhuc in sententiâ perstitisse, ac pridem effluxisse dies à sancto Cœlestino primùm, tum postea ab Imperatore Synodum convocante præfixos. Hinc ad probationis cumulum, Patrum testimonia cum Nestorii exegesibus componuntur (*Ibid.*, *col.* 508 *et seq.*) : immanis discrepantia prodit Nestorium novatorem, adeoque hæreticum : fit decretum in hæc verba (*Ibid.*, *col.* 533.) : « Sancta » Synodus dixit : cùm impiissimus Nestorius, » neque nostræ citationi parere, neque Episco» pos à nobis destinatos admittere voluerit ; ne» cessariò venimus ad examinationem eorum » quæ impiè docuisset. Deprehendentes itaque » partim ex litteris commentariisque ipsius, par» tim è sermonibus, illum impiè sentire et præ» dicare, coacti per sacros canones, et litteras

» sanctissimi Patris nostri et comministri Cœlestini Romanæ Ecclesiæ Episcopi ad hanc sententiam venimus : Dominus noster Jesus Christus, » per hanc sanctissimam Synodum Nestorium » episcopali dignitate PRIVATUM ESSE DEFINIT. » Vides canones conjunctos cum Cœlestini litteris; magnificè sanè, et ad commendandam Sedis apostolicæ majestatem. Vides Synodum executam quæ Cœlestinus decrevisset, atque his coactam, ad tristem sententiam devenisse ; sed novâ et suâ definitione editâ in Christi nomine : sed postquam legitimâ cognitione constitit omnia rectè et ordine gesta esse.

IV. Denique sententia Synodi pronuntiata ad impiissimum Nestorium scribitur : « Sancta Sy» nodus Nestorio novo Judæ : scias te à sancta » Synodo esse depositum (*Conc. Eph., act.* I. » *col.* 549.). » Sic qui ante sacræ Synodi disquisitionem, *religiosissimus Episcopus* vocabatur, eâ disquisitione factâ, jam *impiissimus*, jam *novus Judas*, et ab episcopali sede dejectus irrevocabiliter, et sententia promulgatur.

Sic maxima res, maximâ consensione perfecta est, quâ nempe omnia in Ecclesiâ stare diximus; et ordo judicii ex se perspicuus : nempe à Cœlestino sententia profertur [1], Concilii generalis convocatione suspenditur, cognitione examinatur, novo et irretractabili judicio roboratur, totius Ecclesiæ auctoritate conjunctâ.

Id Patres profitentur relatione ad Imperatorem : « Nestorium à cathedrâ submovimus, et » canonicè exauctoravimus; Cœlestinum magnæ » Romæ Episcopum præconiis extollentes, qui » ante nostram sententiam, Nestorii hæretica » dogmata condemnaverat, nosque in ferendâ » contra eum sententiâ anteverterat (*Ibid., col.* » 571.). » Hæc illa unitas, hæc illa consensio, quæ invictum jam et ineluctabile robur ecclesiasticis judiciis præstat.

Ita congruunt omnia, ac nostra sententia stabilitur : dum enim Sedis apostolicæ de fide, deque personâ judicium, sancta Synodus comprobat et exequitur, ejusdem sanè Sedis legitimam potestatem et primatum agnoscit. Dum autem illius judicium non probat, nisi per legitimam cognitionem et iteratum examen, Romanum Pontificem omnibus quidem Episcopis superiorem; uno tamen Concilio generali, etiam in causâ fidei, inferiorem esse docet : quod erat demonstrandum.

[1] Contendit Alph. Muzzarellus S. Cœlestinnm concedere voluisse Nestorio inducias pœnitentiæ et correctionis in proximo concilio : ideoque ejus sententiam adversùs Nestorium non fuisse absolutam, sed conditionatam. Vide ejus opus posthumum, quod Gandavi prodiit, anno 1815 : *De auctoritate Rom. Pontificis in conciliis generalibus*; t. II. pag. 42 et seq. (*Edit. Versal.*)

CAPUT XIII.

Gesta actionis secundæ, quibus præcedentia comprobantur : quid sit confirmare decreta, stylo ecclesiastico, ex gestis demonstratur : in synodi examine, atque judicio quæstionis finem non modò sacra synodus, sed etiam legati apostolici, atque ipse etiam papa Cœlestinus agnoscunt.

Dum hæc agebantur, Arcadius et Projectus Episcopi, et Philippus Presbyter, delecti à Cœlestino erant, qui speciali mandato Sedis apostolicæ totiusque Occidentalis Synodi, Ephesinæ Synodo interessent. Hi ergo Ephesum ab Urbe adveniunt, ac sacro conventui adsunt, atque hìc actio secunda inchoatur (*Conc. Eph., act.* II. *col.* 610.)

Lupus Lovaniensis, inter alia antiquitatis acta, Cœlestini ad Legatos commonitorium instructionesque, ut ipse Cœlestinus vocat, protulit. His præcipiebatur, « ut Sedis apostolicæ tuerentur » dignitatem : ne se Episcoporum dissidiis im» miscerent, quorum quippe judices (cum Sy» nodo utique) esse deberent (CHRIST. LUP., » *varior. Patr. epist. cap.* CCXXVI; *Vid. etiam* » *novam collect.* BALUZ., *pag.* 382.); » cum Cyrillo, utpote fido, agenda conferrent. Jam quid his mandatis nixi præstiterint, ordine recensemus; atque his nostra firmari facilè ostendimus.

Primùm quidem proferunt sancti Cœlestini epistolam ad Synodum (*Conc. Ephes., act.* II. *col.* 611.), quâ Legatis injunctum officium explicatur his verbis : « Direximus sanctos fratres » et consacerdotes nostros..., qui iis quæ aguntur » intersint, et quæ à nobis antea statuta sunt exe» quantur (*Ibid., col.* 618.). » His constat Synodi Ephesinæ actionem in apostolici judicii executione versari. Cujus modi autem sit illa executio, an merâ, ut aiunt, obedientiâ, an verò ipsius Synodi cognitione legitimâ, certoque jam et indeclinabili judicio, sequentia demonstrabunt.

II. Lectis Cœlestini litteris, Legati consequenter ad Episcopos; « ut quæ *Cœlestinus* antea de» finire, et nunc in memoriam revocare dignatus » est, juxta communis fidei regulam, AD FINEM » NUMERIS OMNIBUS ABSOLUTUM deduci jubeatis; » εἰς πέρας πληρέστατον AD FINEM PLENISSIMUM : » qui Concilii fructus est, post cujus sententiam nulla nova discussio, novumque judicium, sed mera executio. Atque id Legati postulant juberi à Synodo, in quâ summam illam auctoritatem recognoscant.

III. Firmus, Episcopus Cæsareæ Cappadociæ, pro Synodo respondet : « Apostolica et sancta » Sedes Cœlestini Episcopi præsenti negotio sen» tentiam regulamque præscripsit (*Conc. Eph.*, » *act.* II. *col.* 618.). » Græca habent : *sententiam priùs protulit ac regulam*, seu τύπον, quam vocem paulò post *formam* vertit interpres. Nos de vocibus non litigamus : quid autem ipsa res sit audiamus eumdem Firmum accuratè explicantem : « Nos, inquit, de Nestorio hanc » formam executioni mandavimus, canonicum » apostolicumque judicium in illum profe» rentes : » actione primâ scilicet, quâ, facto examine, et quæstione habitâ, Cœlestini decretum firmatum vidimus. Sic exequitur Synodus generalis primæ Sedis sententiam, legitimâ cognitione et inquisitione, nec simplicis mandatarii vice, *sed canonico et apostolico dato judicio.* Papale sanè decretum pro tantæ sedis auctoritate sit forma, sit regula; sed quæ, Synodo convocatâ, nonnisi ex communi judicio, plenam auctoritatem obtineat.

IV. Legatos quoque ad Synodum mandato speciali missos, quæ adversùs Nestorium gesta essent, an satis ex canonum præscripto, et Sedis apostolicæ reverentiâ intelligere oportebat : id sæpe jam diximus. Quare meritò petunt acta communicari, *ut nos quoque*, inquiunt (*Ibid.*, *col.* 619.), *confirmemus.* Illud *confirmare* quid sit, ipsa gesta eloquentur.

V. Postquam, Legatis petentibus, data sunt quæ in Nestorium acta essent, de iis actione tertiâ sic referunt : « Intelleximus omnia cano» nicè et ex ecclesiasticâ disciplinâ judicata esse » (*Ibid.*, *act.* III. *col.* 622, 623.). » Ergo canonicè et ex ecclesiasticâ disciplinâ Sedis apostolicæ judicia in Synodo generali, quæstione habitâ, retractantur, ac de iis judicatur.

VI. Cùm Legati probassent acta in Nestorium sibi communicata, jam relegi petunt in publico consessu cætera, quæcumque Ephesi ab initio lecta gestaque essent : nempe inquiunt; « ut » obtemperantes formulæ sanctissimi Papæ Cœ» lestini, qui hanc curam nobis commisit, vestræ » etiam Sanctitatis judicia confirmare possimus » (*Ibid.*). »

Posteaquàm ergo relecta sunt omnia, ac Legati assensere, proponit Cyrillus sacræ Synodo, « ut Legati obsignatione, ut moris est, planam » ac manifestam faciant canonicam cum Synodo » assensionem suam (*Ibid.*, *col.* 630.). » Ad eam Cyrilli interrogationem, Synodus sic respondet, decernitque : ut Legati *subscribendo acta confirment* : quo loco perspicuè ipsum *confirmare* à Synodo dictum, nihil aliud est *quàm planam et manifestam suam assensionem facere*, ut à Cyrillo erat propositum.

Hunc verum, genuinumque confirmationis sensum sæpe protulimus, sæpe proferemus; et nunc à sanctâ Ephesinâ Synodo tam clarè proponi nobis gratulamur.

VII. Jam verò quanti esset, *auctoritate legationis apostolicæ Sedis*, ut ait Projectus (*Conc. Ephes.*, *act.* III. *col.* 627.), Legatorum unus, decreta Ephesina confirmari, hinc intelligitur; quòd etsi Cyrillus papalis sententiæ executor dictus, eam in Synodo executus esset : non tamen ad Synodum expressè delegatus : de quâ Synodo Cœlestinus nondum cogitabat cùm Cyrillo vices committeret suas. At Arcadius, Projectus et Philippus, expressè à Cœlestino ad Synodum missi, mandati specialis auctoritate, synodalia gesta firmabant, Ecclesiarumque omnium cum Ecclesiâ principali, Romanâ scilicet, claram omnibus modis ac testimoniis consensionem manifestabant.

VIII. Huc accedit quòd Legati ad Synodum Ephesinam speciali mandato missi, non modò apostolicæ Sedis, sed etiam totius Occidentis ferebant sententiam. Unde Philippus Presbyter, unus Legatorum, posteaquàm relecta omnia et communi consensu probata sunt, sic concludit : « Firmum ergo est, juxta omnium Ecclesiarum » decretum (*nam* Orientalis et Occidentalis » Ecclesiæ Sacerdotes, vel per se, vel certè per » Legatos, sacerdotali huic consessui intersunt.), » quod in (Nestorium) est pronuntiatum (*Ibid.*, » *col.* 626.). »

IX. Hinc elucet ut sese mutuò ipsa Ecclesiarum decreta confirment : ea enim omnia vim habent confirmandi, quæ Ecclesiarum omnium consensionem unitatemque declarant; cùm ipsâ unitate et consensione mutuâ, decretorum ecclesiasticorum firmitudo constet. Quare in edendâ fidei expositione, Oriens et Occidens, Sedesque apostolica et synodici conventus se mutuò firmant. Unde et illud legimus in Ephesinâ Synodo Cœlestino acclamatum : « Cœlestino custodi » fidei; Cœlestino cum Synodo concordi : unus » Cœlestinus, unus Cyrillus, una fides Synodi, » una fides orbis terrarum (*Ibid.*, *act.* II. *col.* » 618.). »

His ergo auditis catholicæ unitatis acclamationibus, Philippus Legatus sic respondet : « Gratias agimus sanctæ venerandæque Synodo, » quòd sancta membra, sanctis vestris vocibus, » sancto capiti vos adjunxeritis : non enim » ignorat vestra Beatitudo totius fidei, vel etiam

» Apostolorum caput esse beatum Petrum (*Conc.* » *Ephes.*, *act.* II. *col.* 619.). » Hæc ergo summa auctoritas, summa vis : quòd membra et inter se, et Romano Pontifici, ut capiti conjungantur : quod ex consensione invictum ecclesiastici judicii robur.

X. Postremò Cœlestinus ipse, re totâ peractâ, ad sanctam Ephesinam Synodum mittit epistolam, quam sic auspicatur : « Tandem malorum » fine gaudendum est (*Ibid.*, *part.* III *Conc.* » *Ephes. cap.* XX. *col.* 1069.). » Ubi *finem* agnoscat lector eruditus intelligit : post damnatum scilicet, œcumenici Concilii, hoc est totius Ecclesiæ catholicæ indeclinabili auctoritate, Nestorium. Pergit : « Hujus rei tam fideliter » peractæ, vos executores videmus nobiscum » fuisse. » Omnes decernunt, omnes exequuntur, dato scilicet communi judicio. Unde addit Cœlestinus : « Dejectionem justam et exaltationem » didicimus justiorem : » Dejectionem Nestorii à Romanâ quidem Sede inchoatam, sed Synodi sententiâ ad finem usque perductam εἰς πέρας πληρέστατον, ut suprà vidimus : exaltationem Maximiani, in Nestorii locum post Ephesina decreta continuò substituti. Hic quæstionis finis : hunc finem non in suo, sed in Synodi universalis examine atque judicio, ipse etiam Cœlestinus agnoscit.

Atque id gestum in illâ Synodo, in quâ post Christum natum Sedis apostolicæ auctoritatem luculentissimè commendatam esse constat; neque tantùm verbis, sed etiam factis. Certè sancta Synodus Philippum Legatum audit hæc vera et magnifica prædicantem de Sedis apostolicæ dignitate, deque « Petro capite et fidei » columnâ, et Ecclesiæ catholicæ fundamento, » et Christi auctoritate clavium administro; qui » ad hoc usque tempus semper in suis successo- » ribus vivat, et judicium exerceat (*Conc.* » *Ephes.*, *act* III. *col.* 626.). » Hæc dicit, visis ipsius Concilii actis omnibus, quæ memoravimus : ut profectò intelligamus hæc omnia Petri Sedisque apostolicæ privilegia, cum Synodi decretis et iterato judicio, et habitâ de fide post Sedem apostolicam quæstione, egregiè consentire.

CAPUT XIV.

Ephesinæ synodi praxis quâ doctrinâ nitatur : episcoporum auctoritas in apostolis instituta : iis omnibus fidei depositum in commune traditum, et communi curâ custodiendum : apostolici in Hierosolymis concilii auctoritas in secutis conciliis : hæc ex Cœlestini epistolâ Ephesi lectâ, quâ confutantur ii, qui docendi auctoritatem à Papâ in episcopos manare contendunt.

Post gesta relata, nostramque sententiam ex illis affirmatam, juvat etiam exponere sancti Cœlestini Papæ doctrinam egregiam, unde ista manarint; nempe ea epistola, quam ad sacram Synodum Legati attulerunt, hæc ante omnia præferebat : « Spiritûs sancti testatur præsentiam » congregatio Sacerdotum. » Ac paulò post : « Sanctum namque est pro debitâ sub venera- » tione Concilium, in quo utique nunc Aposto- » lorum frequentissimæ illius, quam legimus » congregationis, aspicienda reverentia est. Nun- » quam defuit his Magister, quem receperant » prædicandum : adfuit his semper Dominus et » Magister; sed nec docentes à suo Doctore de- » serti sunt unquam. Docebat ille qui miserat; » docebat qui dixerat quid docerent; docebat » qui in Apostolis suis se confirmabat audiri » (*Epist.* COELEST. *ad Synod. Ephes.*, *act.* I. » *col.* 614.) » Hæc de Apostolis, ac primo illo apostolico Concilio dicta : mox ad omnes Episcopos, atque ad secutas Synodos conferuntur. « Hæc, inquit, ad omnes in commune Domini » Sacerdotes mandatæ prædicationis cura per- » venit : hæreditario in hanc sollicitudinem jure » constringimur, quicumque per diversa terra- » rum eorum vice nomen Domini prædicamus. » Dum illis dicitur : *Ite, docete omnes gentes* » (MATT., XXVIII. 19.) : advertere debet vestra » Fraternitas, quia accepimus generale manda- » tum : omnes etiam nos id agere voluit, qui illis » sic omnibus commune mandavit officium : ne- » cesse est ut competenter nostros sequamur » auctores; subeamus omnes eorum labores, » quibus omnes successimus in honore. » Hæc denique sic concludit : « Agendum est labore » communi ut credita, et per Apostolorum tra- » ditionem detenta, servemus (*Act.* II. *Conc.* » *Eph.*, *col.* 675.). »

Ex hâc sancti Cœlestini doctrinâ multa deducimus; primum illud : Episcopos in Apostolis doctores constitutos ab ipso Christo, non utique à Petro, aut Petri successoribus. Nec indignum putat tanto loco positus Pontifex admiscere se reliquis Episcopis : « Omnes, inquit, Apostolo- » rum vice nomen Domini prædicamus. ...: » omnes illis successimus in honore. » Quo magis constet docendi auctoritatem, tam in ipsum Cœlestinum, quàm in cæteros Episcopos à Christo esse transfusam. Hinc omnibus traditum sacræ doctrinæ depositum, cujus custodia penes omnes sit, communique adeo curâ et consensione constituendam fidem : neque defuturum Ecclesiarum magistris Christi veri magistri præsidium. Hæc Cœlestinus in commune statuit de se et omnibus Episcopis Apostolorum successoribus; tum

illud consectaneum, ut quæstione de legalibus collecti Apostoli simul protulerint eamdem Spiritûs sancti, suamque sententiam, ita porrò futurum in aliis summis controversiis, Apostolorumque Concilium in Episcoporum Conciliis revicturum. Quæ profecto docent, non in Petri solius aut successorum Petri sententiâ, sed in omnium consensione, Conciliorum vim, et quæstionis finem esse repositam.

Neque propterea Cœlestinus primatum infringit suum, dum se annumerat reliquis Apostolorum successoribus Ut enim reliqui Episcopi reliquis Apostolis, ita ipse Petro principi successor à Christo datus, ubique omnes præit Petri auctoritate, ut in eâdem Synodo prædicatum gestumque legimus.

Sic in sanctâ Synodo generali tertio, ac primis illis sæculis, et contra hæreticos evincimus ubique præeuntem, atque omnium ducem Sedis apostolicæ potestatem; quodque est maximum, Petri nomine, atque adeo à Christo institutam: nec minùs Catholicis ostendimus in eo collocatam ultimam et irrefragabilem ecclesiastici judicii vim, cùm ad Petri, id est, ad Papæ auctoritatem Episcoporum quoque toto orbe terrarum, Apostolorum vice, accedit auctoritas atque consensio; quod unum Ecclesia Gallicana postulat.

CAPUT XV.

Chalcedonensis concilii quarti generalis acta proponuntur: referuntur ea quæ antecesserint: ex his demonstratur, etiam in fidei causis, post Romani Pontificis judicium, à totâ Ecclesiâ ipsoque romano Pontifice plenius ac majus, jamque irrefragabile judicium expectari.

Jam acta Concilii Chalcedonensis generalis pervolvantur. Hæc antecessere. Duas in Christo naturas confundebat Eutyches, Archimandrita Constantinopolitanus, ac Monachorum pater, haud minùs pervicax quàm delirus senex. Is ergo damnatus à sancto Flaviano suo et Constantinopolitanæ sedis Antistite, Patriarchas quidem omnes, sed Romanum maximè Pontificem appellavit. Leo scribit ad Flavianum, ac jubet *ad se cuncta deferri* (*Conc. Chalc.*, *part.* I. *Ep.* II. LEON. MAG *ad* FLAV. *tom.* IV *Conc. col.* 11; *Vid. int. epist.* LEON. *edit.* QUESN. *epist.* XX. *al.* VIII.). Flavianus respondet, atque à Leone petit, ut nempe « propriam faciens communem » causam, et sanctarum Ecclesiarum discipli- » nam, simul decerneret damnationem adver- » sùs eum (Eutychem) regulariter factam esse, » et per propria dicta confortaret Imperatoris » fidem (*Ep.* FLAV. *ad* LEON., *t.* IV. *col.* 15. » *inter* LEON. *ep. post epist.* XXI.). » Addebat: « Causa enim eget solummodo vestro solatio » atque defensione, quâ debeatis consensu pro- » prio ad pacem cuncta perducere : » hoc est, aperta causa et plana est; pauci adhuc sectatores, iique obscuri, nec magni nominis. Concludebat : « Sic enim hæresis quæ surrexit..... fa- » cillimè destruetur, Deo cooperante, per vestras » litteras; removebitur autem et Concilium, » quod fieri divulgatur, quatenus nequaquam » sanctæ turbentur Ecclesiæ (*Ep.* FLAV. *ad* » LEON., *tom.* IV. *col.* 16. *inter* LEON. *ep. post* » *epist.* XXI.). » Et id ex disciplinâ, ut statim hæreses comprimantur, episcopali primùm, tum deinde Sedis apostolicæ providentiâ : neque statim necesse sit, Synodo universali convocatâ, sollicitari omnium Ecclesiarum pacem.

Ubi ad Leonem acta perlata sunt, ad Flavianum scribit (*Ep.* LEON. *ad* FLAV. *inter act. Conc. Chalc. act.* II. *col.* 344 *et seq. inter* LEO. *epist.* XXIV, *al.* X.) : sacramentum Dominicæ Incarnationis exponit *plenissimè, lucidissimè*, ut et ipse dicit (*Vid. Ep.* LEON. *ad Synod. Chalc.*, *part.* I. *Conc. Ep.* XL. *col.* 71. *int.* LEON. *ep.* LXXII, *al.* XLVII.), et omnes Ecclesiæ attestantur; Flaviani fidem et acta laudat; Eutychem ita damnat, ut ei indulgeri possit, si satisfecerit.

Hæc illa est nobilis ac planè cœlestis epistola, quæ per totam Ecclesiam tanto postea studio celebratur; quam nos ideo intellectam volumus quoties simpliciter Leonis epistolam appellare contigerit.

His quidem quæstio finiri potuit, nisi ea incidissent, quæ ad Synodum Ephesi convocandam Imperatorem Theodosium Juniorem impulerunt, eum qui Ephesi jam primam illam sub Cœlestino et Cyrillo indixerat.

De hâc Synodo sanctus Leo ad Theodosium hæc scripsit, primùm quidem « tam evidentem » causam esse, ut rationabilibus causis ab indi- » cendâ Synodo fuisset abstinendum (*Conc.* » *Chal.*, *part.* I. *ep.* XVII. *col.* 38. *int* LEON. » *ep* XXXIII, *al.* XVII.) : » quod etiam Flavianus cavisse videbatur [1].

Cæterùm cùm Imperator bono animo Synodum convocasset, Leo assentitur, atque eas ad Synodum dat litteras quibus Imperatorem laudat quòd habere voluerit episcopale Concilium, « ut pleniore judicio omnis error posset aboleri. » Memorat Legatos à se dirigi, « qui vice, inquit » (*Ibid.*, *epist.* XIII. *col.* 34. *int.* LEON. XXIX, » *al.* XV.), meâ sancto conventui vestræ Frater- » nitatis intersint, et communi vobiscum senten- » tiâ, quæ Domino sunt placitura, constituant. »

[1] In suâ ad Leonem epistolâ.

Ex his tria habemus : primùm quidem in fidei quæstionibus, non semper necesse esse Synodum œcumenicam convocari : tum illud, post rem à se judicatam non refugi à Leone tanto Pontifice synodale judicium, si causa idonea sit : denique si Synodus habeatur, *pleniore judicio* errorem aboleri, et quæstionem à Sede apostolicâ, *communi* cum Episcopis *sententiâ* finiri oportere : quo quidem plenum illud à nobis sæpe memoratum consensionis robur agnoscit.

At postquam Dioscorus Alexandrinus Episcopus, Eutychetis et fautor, omnia per vim et nefas egit, factumque est Ephesi, non Concilium, sed apertum latrocinium ; jam scisso episcopali collegio, totâque Ecclesiâ perturbatâ, Synodi secundæ œcumenicæ Ephesinæ nomine, ipse Leo agnoscit, novam Synodum generalem haberi oportere, quæ « omnes offensiones, ita » aut repellat aut mitiget, ne aliquid ultrà sit vel » in fide dubium, vel in charitate divisum » (*Epist.* Leo *ad* Theod. *ibid. epist.* xx *col.* » 46. *int.* Leo xxxix, *al.* xxxiv). » Ergo intelligebat schismata et tantam de ipsâ fide fluctuationem animorum, non satis tolli posse per suum judicium ; et plenius, firmius, auctoritate majus Synodi generalis judicium, quo scilicet judicio omne jam dubium tolleretur, haud minùs sapiens ac bonus quàm fortis Pontifex postulabat.

Cæterùm Theodosius Imperator quamdiu existimavit Ephesi res ordine fuisse tractatas, de novâ Synodo habendâ nihil audire voluit. « Rem » enim transactam Ephesi depositione eorum qui » mererentur ; et nihil ulteriùs post hæc definiri » possibile est, cùm ista jam semel decisa sint » (*Vid.* I *part. Conc. Chal.*, *epist.* xxix, xxx, » xxxi.). » Ex his liquet quo discrimine essent Romani Pontificis ac Synodorum generalium judicia : cùm judicium quidem Romani Pontificis in Synodo retractetur : post Synodum verò, quam dum ea legitima habeatur, nihil retractari, nihil audiri liceat.

Verùm Theodosio paulò post mortuo, Marcianus Imperator, ubi intellexit Ephesino conventui, propter vim et alia contra canones gesta, Synodi œcumenicæ nomen atque auctoritatem à plerisque Episcopis, maximè verò à Romano Pontifice denegari ; novæ Synodi convocationem petenti Leoni negare non potuit. Factum est igitur Chalcedonense Concilium ; atque apud omnes constitit quasdam esse circa fidem dissensiones ita graves, quæ non nisi Concilii œcumenici auctoritate definiri possint.

CAPUT XVI.

In Chalcedonensi concilio duo ad rem faciunt ; alterum, Dioscori patriarchæ Alexandrini ; alterum, examen epistolæ Leonis : hic de Dioscoro : demonstratur in causis, quæ universalem Ecclesiam spectant, in ipsâ consensione vim summam et indeclinabilem esse repositam.

Notum est omnibus Chalcedonem sexcentos atque ampliùs Episcopos convenisse. Paschasinus et Lucentius Episcopi, Leonis vice, sanctæ Synodo præsidebant : dati ab Imperatore judices qui actionem regerent, turbas compescerent, quæstionem de fide, et ecclesiastica omnia, in Synodi potestate ac judicio relinquerent.

In eâ verò Synodo, quæ ad rem nostram faciant, duo sunt ; primum, Dioscori depositio ; alterum, sententia Synodi de Leonis epistolâ comprobandâ.

De Dioscoro, cùm vocatus judicio se non sisteret, ejusque scelera omnibus innotescerent, sic transactum. Paschasinus Sedis apostolicæ Legatus Patres rogat (*Conc. Chal.*, *act.* III. *tom.* IV *Conc. col.* 421, 424.) : « Quid placet vestræ » Sanctitati volumus discere Sancta Synodus » dixit : Quod placet canonibus. Lucianus Episcopus dixit : A beatissimo Patre nostro Cyrillo » in sanctâ Ephesinâ Synodo quædam acta sunt : » ipsam inspicientes formam quæ placuerit date. » Paschasinus Episcopus dixit : Jubet Pietas » vestra, ut ultione ecclesiasticâ utamur ? Consentitis ? Sancta Synodus dixit : Omnes consentimus..... Paschasinus Episcopus dixit : » Iterum dico, quid placet Beatitudini vestræ ? » Maximus Episcopus magnæ Antiochenæ civitatis dixit : Quod videtur Sanctitati vestræ, et » nos conformes efficimur. » Ita primam sententiam à Sede apostolicâ, et formam quam vocabant, dari oportebat. Itaque Legati, Dioscori sceleribus enarratis, ita pronuntiaverunt (*Conc. Chal.*, *act.* III. *tom.* IV *Conc. col.* 425.) : « Unde » sanctus Leo per nos, et præsentem sanctam » Synodum, unà cum beatissimo Petro Apostolo, » qui est petra et crepido Ecclesiæ, et rectæ fidei » fundamentum, ab omni sacerdotali potestate » alienum declaravit [1]. » Anatolius Constantino-

[1] Textus concil. Chalcedon. sic habet, Nudavit *eum tam episcopatûs dignitate, quàm etiam et ab omni sacerdotali* Alienavit *ministerio.* Suspicatur Muzzarellus « hanc variationem refundi potiùs debere in editoribus quàm in » ipsum Bossuetium. Absit enim, inquit, ut malæ fidei » tantum virum incusem, quamvis ex textu integro, et » integrè relato, non parvum sibi et suis negotium ob» viare. » Vide ejus opus suprà memoratum, t. II. p. 81. Conjicimus autem ipsum episcopum Meldensem, hic, ut in nonnullis aliis locis, verba concilii, brevitatis causâ, contraxisse. (*Edit. Versal.*)

politanus Episcopus : « Concors efficior. » Maximus Antiochenus Episcopus : « Sicut beatissi» mus Archiepiscopus et Pater noster Leo et » Anatolius. » Cæteri eodem sensu : Consentio, » concors efficior, consentio damnationi à Synodo » factæ, hæc eadem definio, decerno (*Conc.* » *Chalc.*, *act.* III. *t.* IV *Conc. col.* 425 *et seq.*). » Et subscriptum : « Paschasinus definiens sub» scripsi : Anatolius definiens subscripsi (*Ibid.*, » *col.* 448 *et seq.*) : » cæteri idem.

Sic à Petro capite, atque unitatis fonte orta sententia in summam vim porrò deducitur consensione communi Episcoporum : sic ut Apostolorum prima illa Synodus ubique repræsentetur.

Ex his intelliguntur ea quæ ad Theodosium Augustum Valentinianus Augustus scripsit : « Debemus cum omni devotione defendere, et » dignitatem propriæ venerationis beato Apo» stolo Petro intemeratam et in nostris tempori» bus conservare : quatenus beatissimus Roma» næ civitatis Episcopus..... locum habeat de fide » et Sacerdotibus judicare (I. *part. Conc. Chalc.*, » *epist.* XXV. *col.* 51. *int.* LEO. *post epist.* XLVII, » *al.* XXVIII.). » Neque tamen solus, sed eâ conditione quam idem Imperator addit : *ut prædictus Sacerdos* in his certè causis, quæ fidem et universalem Ecclesiæ statum tangunt, « con» gregatis ex omni orbe Sacerdotibus sententiam » ferat (*Ibid.*, *col.* 54.) : » communi quidem decreto, ut et ipse Leo postulaverat, et in ipsâ Synodo factum fuisse vidimus.

Eodem animo Pulcheria Augusta ad Leonem sic scribit de Episcopis convocandis : qui, inquit, « facto Concilio, de catholicâ confessione et de » Episcopis, te auctore, decernant (*Ibid.*, *epist.* » XXXV. *col.* 66. *inter* LEON. *post epist.* LVIII. » *al.* XXXVIII.). »

Idem quoque scribunt Valentinianus et Marcianus Augusti ad eumdem Leonem : *Ut per celebrandam Synodum* omnia, *eo auctore*, fierent : hoc præstructo fundamento, quòd ipse *principatum in episcopatu..... possideret* (*Ibid.*, *ep.* XXXIII. *col.* 62. *int.* LEON. *post epist.* LVII, *aliàs* XCVIII.).

Hinc liquidò constat, consueto ordine, et Papam auctorem esse debere, et Episcopos assidentes cum ipso esse judices, et ipsum irrevocabilis decreti robur in consensione esse positum : quod ipsum Pulcheria Augusta testatur, datâ epistolâ ad Strategum Consularem[1], qui omnem à Synodo vim prohibere jubebatur : « ut » cum omni disciplinâ considente sanctâ Synodo, » sine aliquâ commotione atque contentione, » quæ à Domino Christo revelata fuerint COM» MUNITER AB OMNIBUS confirmentur (I. *part.* » *Conc. Chalc.*, *epist.* XXXIX. *col.* 70.). »

[1] Bithyniæ.

Interim sic Pontificem auctorem esse liquet, ut decreti vis, non solâ Pontificis auctoritate, quod tum nemo cogitabat ; sed ipsâ Concilii consensione et approbatione constet ; Patresque ac Synodus condecernant, conjudicent, Synodique sententia Papæ sententia sit ; quæ, Ecclesiarum accedente consensu, jam irreformabilis irretractabilisque habeatur ; quod unum postulamus.

CAPUT XVII.

Alterum caput in Synodo Chalcedonensi tractatum, de expositâ fide : sancti Leonis epistola non nisi facto examine comprobata : Gallorum et Italorum ante Chalcedonense concilium, de recipienda Leonis epistolâ, litteræ ejusdem spiritûs referuntur : decretum apostolicæ Sedis, non nisi consensione Ecclesiarum, irretractabile fieri, christiani omnes et ipse Leo confitentur.

Alterum caput in Chalcedonensi Synodo tractatum, nempe firmata fides, et probata Leonis epistola, sic habet. Jam eam epistolam, ante gestam Synodum, totus ferè Occidens et Orientales plerique, et ipse Anatolius Constantinopolitanæ sedis Episcopus, etiam subscriptione firmaverant, et in ipsâ Synodo Patres sæpe clamaverant : « Sicut Leo, ita credimus ; Petrus per » Leonem locutus est ; epistolæ omnes subscrip» simus ; sufficiunt ad fidem quæ exposita sunt ; » alteram expositionem non licet fieri (*Conc.* » *Chal.*, *act.* II. *col.* 337, 344, 368, 369.). » Eòque res processerat ut definitionem à Synodo fieri ægrè paterentur. Sed in tantis Ecclesiæ turbis, ad animos tranquillandos, neque privatim ante Synodum factæ subscriptiones, neque tanti in Synodo Patrum clamores sufficere visi ; ne clamoribus magis tanta res, quàm æquâ et legitimâ disceptatione transacta videretur. Et Clerici Constantinopolitani dicebant : « Pauci » clamant, non tota dicit Synodus[1]. » Placuit ergo Leonis epistolam ad legitimum Concilii examen revocari, et ab ipsâ Synodo de fide conscribi definitionem. Itaque, lectis antecedentium Synodorum gestis, de Leonis epistolæ judices ita proposuerunt : « Quoniam Evangelia posita sunt, » singuli Reverendissimi Episcopi doceant, si » expositio CCCXVIII Patrum[2] et post hæc CL » Patrum[3] consonat epistolæ sancti Leonis. »

[1] Hic agebatur non de receptione epistolæ S. Leonis, sed unicè de restitutione episcoporum, in Latrocinio Ephesino prævaricatorum, ad Synodum et ad Ecclesias. Huc referri clericorum Constantinopolitanorum clamores, rectè notat Muzzarellus, *ubi suprà*, p. 96. Vide tom. IV Conc. col. 369. (*Edit. Versal.*)

[2] Nicænorum. — [3] Constantinopolitanorum.

Postquam de examinandâ Leonis epistolâ interrogatio in eam formam facta est, operæ pretium erit Patrum sententias, et, ut aiunt, vota pensare ut intelligamus, ab ipsâ origine, cur epistola placuerit; cur postea tanto studio defenderetur; cur denique tam exacto Synodi examine probaretur. Primus Anatolius sic dicit sententiam : « Epistola sanctissimi Leonis consonat » symbolo CCCXVIII Patrum et CL Patrum, sed et » his quæ in Epheso sub sanctissimo Cyrillo: » quapropter consensi, et libenter subscripsi. » Id erat apertè deliberantis, non autem cæco, ut aiunt, impetu, ex merâ obedientiâ subscribentis. Cæteri in eumdem sensum : « Concordat, et » subscripsi. » Multi disertè et expressè : « Con- » cordat, et ideo subscripsi. » Additum à quibusdam (*Conc. Chal., act.* II. *col.* 369 *et seq.*): « Concordat, et subscripsi, cùm rectè habeat. » Alii : « Concordare certò scio. » Alii : « Cùm » esset consona et eumdem haberet scopum, » amplexi sumus et subscripsimus. » Alii : « Hanc « jam olim tenuimus fidem : hanc tenemus; in » hâc baptizati sumus, in hâc baptizamus. » Alii et magna pars : « Cùm viderem, cùm sentirem, » cùm deprehenderem, cùm invenirem consen- » tire, subscripsi. » Alii : « Persuasus, instruc- » tus, certior factus quòd omnia consentirent, » subscripsi. » Multi exponunt difficultates suas, plerasque ex linguâ peregrinâ ortas, alias ex rebus ipsis, et audisse quidem epistolam, et in » plurimis rectè habentem comperisse : aliqua » verba obstitisse, quæ partitionem aliquam in » Christi personâ demonstrare viderentur (*Ibid.*, » *col.* 491.). » Addunt à Paschasino et Legatis doctos esse, « quòd nulla partitio esset, sed unus » Christus : ideo, inquiunt, consensimus et sub- » scripsimus. » Alii, enarratis iis quæ Paschasinus et Lucentius dixerant, sic concludunt : « Per hoc nobis satisfactum est, et per omnia » consonare æstimantes sanctis Patribus, con- » sensimus et subscripsimus. » Quo loco Illyriciani Episcopi et alii, qui ante illud examen epistolæ acclamaverant, iterum clamant : « Ea- » dem omnes dicimus et his consentimus, » ut profectò, et in ipsâ Synodo, et ante Synodum, ita consensisse constet; quòd, re consideratâ, convenire omnia cum Patribus æstimarent, judicarent, persuasi essent, et communem omnium ac singulorum fidem à Leone expositam esse intelligerent.

Hæc quidem Chalcedone gesta sunt; sed et ante Chalcedonensem Synodum, Galli nostri, habitâ in Galliis Synodo [1] de recipiendâ Leonis epistolâ, sic ad ipsum Leonem scripserunt (*Ep. Episc. Gallor. ad* LEON., *tom.* I *Conc. Gall. p.* 93; *tom.* III. *Conc.* LABB., *col.* 1329; *et int.* LEON. *epist. post epist.* LXXVI, *al.* XCVIII.) : « Multi in eâ (Leonis ad Flavianum epistolâ scilicet) gaudentes pariter et exultantes, recog- » noverunt fidei suæ sensum, et ita se semper ex » paternâ traditione tenuisse, ut vester aposto- » latus exposuit, jure lætantur. Nonnulli solli- » citiores facti Beatitudinis vestræ admonitione » perceptâ, modis omnibus se gratulantur in- » structos, datamque sibi occasionem gaudent, » quâ liberè et fiducialiter, suffragante etiam » apostolicæ Sedis auctoritate, eloquantur, et » asserat unusquisque quod credit. »

Congruunt Itali [1], auctore Eusebio, Mediolanensi Episcopo : « Claruit eam (Leonis ad » Flavianum epistolam), plenâ fidei simplicitate » fulgere, Prophetarum etiam assertionibus, » evangelicis auctoritatibus, et apostolicæ doc- » trinæ testimoniis radiare, omnibusque sensi- » bus convenire, quos sanctus Ambrosius de In- » carnationis Dominicæ mysterio, suis libris, » Spiritu sancto excitatus inseruit. Et quia om- » nia, majorum fidei nobis antiquitus traditæ, » conveniunt, placuit omnibus, qui impiè de » Incarnationis Dominicæ sacramento sentiant, » suo etiam consensu, auctoritatis vestræ senten- » tiâ [2], damnatione congruâ persequendos (*Epist.* » *Synod.* EUSEB., *Mediol. Episcop. et Episcop.* » *Ital.*, *t.* III *Conc. col.* 1334; *et int.* LEON. » *epist. post epist.* LXXVII, *al.* LII.). » En auctoritatis sententia in Romano Pontifice; en Episcoporum cum Romano Pontifice auctore consensus, isque exploratâ veritate præstitus. Sic probabant, sic subscribebant, sic epistolam communis fidei sensibus congruentem, talemque à se repertam atque judicatam ubique valere conjunctis cum apostolicâ Sede sententiis decernebant : quæ mirificè consentiunt iis, quæ modò in Patrum Chalcedonensium sententiis legimus.

Hoc est illud examen epistolæ Leonis Chalcedone synodicè factum, et in gesta relatum; quod demum facto, epistola jam ut certissima ac perfectissima, nec ampliùs retractanda fidei regula

[1] XLIV Episcoporum.

[1] Numero XII.

[2] Observat Muzzarellus hìc omissam esse vocem *præcedente*, ex oscitatione, ut putat, editorum; nam in textu legitur, *auctoritatis vestræ præcedente sententiâ*. Insuper plura citat Epistolarum quorumdam Galliæ Antistitum necnon Eusebii Mediolanensis fragmenta, « quæ (ipsius » verba sunt) cùm diligentiam Bossuetii fortè effugerint, » à nobis solerter collecta, aliquid exhibent, quod ejus » etiam admirationem excitasset. » Adi opus jam laudatum, tom. II. pag. 88; vel tom. III Conc. col. 1334, 1335, 1435. (*Edit. Versal.*)

proponitur. En quod irretractabile, seu mavis, irreformabile Leo censuit; quod quidem cum illo et cum Chalcedonensibus Patribus censuisse nemini fraudi esse potest. Ab apostolicâ Sede forma perfertur, sed quæ judicio, eoque libero, recipi debeat : et Episcopi singuli, ita *summo* inferiores, ut de ejus quoque *decreto* universi judicent (*Vid. Dissert. præv. n.* LXI; LEON. *Ep. ad* THEODOR., XCIII *al.* LXIII.).

Neque aliter intelligebant dubitationem omnem tolli potuisse. Ecce enim Imperator, peractâ demum Synodo, sic edicit : « Cesset igitur » jam profana contentio : nam verè impius atque » sacrilegus est, qui post tot Sacerdotum senten- » tiam, opinioni suæ aliquid tractandum reliquit » (*Concil. Chalc., part.* III. *c.* III. *col.* 840.). »

Exinde omnem de religione prohibet disputationem. « Nam, inquit, injuriam facit judicio » religiosissimæ Synodi, si quis semel judicata ac » rectè disposita revolvere, et publicè disputare » contendit. »

En in Eutychetis condemnatione ordo ecclesiasticorum judiciorum circa fidei quæstiones. Nempe is à proprio Episcopo Flaviano judicatur, à sancto Leone Papâ causa recognoscitur, retractatur, Sedis apostolicæ definitione deciditur; post eam definitionem, Patrum seu Episcoporum in Concilio generali examen, inquisitio, judicium sequitur; post approbatam Patrum judicio definitionem, jam nullus dubitationi aut disputationi locus.

Neque aliter Leo : « Nullum jam excusationis » refugium de ignorantiâ, vel de intelligentiæ » difficultate conceditur; cùm sexcentorum ferè » fratrum, Coepiscoporumque nostrorum Syno- » dus congregata, nullam artem ratiocinandi, » nullum eloquium disserendi contra fundamen- » tum fidei divinitus inspiratæ permiserit : quo- » niam adnitentibus per auxilium Dei fratribus » et Vicariis nostris....., non solùm Sacerdotibus » Christi, sed etiam Principibus et potestatibus » christianis, cunctisque Clericis, plebibus, or- » dinibus, plenè atque evidenter apparuit, hanc » esse verè apostolicam fidem..., quam sinceram » et ab omni fæce totius erroris alienam, sicut » accepimus, prædicamus, et, universo jam » mundo consentiente, defendimus (*Epist.* LEON. » *ad Episc. Gall.* LXXVII. *al.* LII.). »

Sic summum jam et indeclinabile decreto apostolico robur accedit, posteaquàm universali inquisitione, examinatione, discussione, atque exinde consensu ac testimonio roboratur.

CAPUT XVIII.

Adversariorum effugia : Bellarminus et Baronius diversa sectantur : aliorum cavillationes de Theodoreto in sedem restituto agitur, ex eoque facto nostra sententia confirmatur.

Jam quidem pernoscimus Bellarminum hâc decreti pontificii examinatione permotum, sic respondisse : « Leo epistolam suam miserat ad » Concilium, non ut continentem ultimam et de- » finitivam sententiam, sed ut instructionem, » quâ adjuti Episcopi meliùs judicarent (BELL., » *lib.* II. *de Conc. auctor. c.* XIX; *Vid. Dissert.* » *præv., n.* LX.). » Nempe hoc unum effugium superest : ad hæc misera et inepta, viri, quamvis egregii, rediguntur. Nempe nisi omnia quæ huc usque lecta sunt, aut contemnimus, aut obliviscimur, hanc epistolam Leo, non ad Synodum instruendam misit, de quâ cùm scriberet nemo cogitabat. Non ergo instruit Synodum, sed delatam ad se quæstionem suæ Sedis auctoritate judicat. Hanc exponit fidem; hanc ad omnes Ecclesias mittit; his damnat Eutychen; probat Flavianum : quæ nisi plenâ Sedis apostolicæ auctoritate fiunt, jam nescio, quomodo et ubi ea sese auctoritas exeruerit unquam. Quid autem causæ esset cur ultimam sententiam non proferret Leo, appellante Eutyche, rogante Flaviano, ut de se actisque suis tantus Pontifex pro potestate decerneret? Scilicet homo imbecillis atque cunctabundus, nec satis agnoscens sibi à Deo creditam potestatem, Eutychen cum aliquot Monachis metuebat. Hæc enim initia erant : hoc temporum articulo scripsit epistolam. An expectabat ut suborta hæresis glisceret, totumque Orbem flamma corriperet? Aut fortè quæstionis obscuritate turbatus hærebat, expectabatque Concilii œcumenici sententiam : qui omnia à se *plenissimè* et *lucidissimè* enucleata esse profitetur (*Epist.* LEON., *ad Synod. Chal.*, I *part. ep.* XL. *col.* 71; *inter* LEON., *ep.* LXXII, *al.* XLVII.). Quid quòd ad Imperatorem scribit : « Tam evidentem » causam esse, ut ab indicendâ Synodo fuisset » abstinendum (*Ibid., ep.* XIII. *col.* 34; *inter* » LEON., XXIX, *al.* XV.)? » Hæc scribens tantus Pontifex, tamen, si Bellarmino credimus, non de judicandâ quæstione, sed de instruendâ Synodo cogitabat. Miserum verò est tam absurda sectari, atque insuper adversarios perniciosi contra ipsam fidem erroris arguere. At hìc videre est, ut prædiximus (*Diss. præv., n.* LX. BELL., *loc. jam cit.;* BARON., *an.* 449, *tom.* VI. *p.* 80.), Bellarminum ac Baronium, dum nihil solidi succurrit, æstuantes, atque in diversa pertractos. Nempe Baronius epistolam videns totâ

Sedis apostolicæ auctoritate scriptam, contendit à Leone scriptam, *ut fidei regulam :* Bellarminus videns à Synodo examinatam, non eam, *ut fidei regulam,* sed tantùm ut Synodi instructionem agnoscit. Quo conflictu, ac rerum perspicuâ serie eò deducimur, ut eam et pro cathedræ apostolicæ auctoritate perscriptam, et tamen ab Ecclesiâ catholicâ, ac Synodo universali adhuc examinandam ex Patrum traditione agnoscamus : quæ Parisiensium et Ecclesiæ Gallicanæ ipsissima sententia est.

Novi qui Bellarmini responsa erubescunt; hæc verò haud meliora proferunt. Certa res, inquiunt (*Vid.* Duv., *et alios.*), Leoni erat; *plenissimè, lucidissimè* à se exposita omnia noverat, et ad Synodum Chalcedonensem scripserat, neque in dubium revocari sinebat à Legatis : « Fidem, inquit (Leon., *ep.* lxxiii. *al.* xliii. » *ad* Marc. *cap.* ii.), non patiamini in dubium » revocari. » Examen igitur illud, non ex dubitatione, sed ad ampliorem jam notæ et creditæ veritatis elucidationem pertinebat. Hæc illi. At si res ita est, quid vetabat examinari conciliaria quoque decreta ? Quid ipsas etiam Scripturas ? Non autem id factum unquam. Ergo cùm Chalcedone examinaretur Leonis epistola, aliud agebatur, quàm id quod isti fingunt. Neque verò Chalcedonenses luculentiorem ipso Leone, qui omnia *lucidissimè explanaverat,* sed auctoritate firmiorem protulere sententiam. Neque audiendum illud : sancto Pontifici explorata erant omnia : ergo in tantâ certitudine, nullum quæstioni, nullum examini, quale nos dicimus, permittebat locum. Nempe id qui objiciunt, ne mihi quidem intellexisse videntur, quid sit examen in negotio fidei; cùm præsertim de summis ac præcipuis christianæ religionis dogmatibus agitur. Neque enim aut Patres Nicæni, cùm de Arianis quærerent, de Filii divinitate ambigebant : sed quàm ab eâ fide Ariani abessent, quibusque sententiis ac verbis insanus error confutandus esset. Neque Ephesini, cùm de Nestorii et Cyrilli, atque adeo de Cœlestini fide inquisitio fieret, ipsi de fide dubitabant : sed rectène an secus illi fidem exposuissent. Neque item Chalcedonenses ullo modo dubitabant, quis esset Christus, Deusne an homo verus, an confusis naturis quid tertium, sive aliud portentum, Eutychiani cogitarent : non id sanè quærebant; sed verène et ex communi Patrum et Ecclesiæ sententiâ tantum sacramentum Leo exponeret. Ac certum Leoni erat, à se *plenissimè* expositam fidem : rectè. An et id omnibus æquè certum exploratumque esset quærebatur. Episcopi ergo, ad quos perlata erat Leonis epistola, ejus sensum quisque cum eâ fide componebat, quam ipsi à Patribus accepissent. Neque cæcâ, ut aiunt, obedientiâ, sed ex certâ et expressâ inquisitione parebant.

Certè multos vidimus optimâ fide dubitasse, neque subscripsisse, nisi postquam ipsis satisfactum fuit. Ergo verè et propriè rem examinabant, ut nondum exploratam ; ac Leoni quidem Petri loco sedenti id certum fuisse visum, præjudicii cujusdam instar, magnæque ac validæ præsumptionis loco erat : sed postquam idem quoque omnibus visum est, non tantùm præsumptio, sed omnibus modis fixa sententia et irretractabile judicium.

At enim, inquiunt, plerique ex Patribus jam ipsam epistolam subscriptione firmaverant, et omnes clamabant hanc esse suam fidem. Sanè sed jam ordine et legitimè declarandum restabat, unde is sibi sensus : nempe quòd rectè examinantibus constitisset Leonis sententiam, cum antiquâ fide quam hauserant, consentire. Id ergo simul in Synodo faciunt, quod singulatim ante Synodum quique fecerant, et prolato communi judicio, quæ senserant firmant.

Ergone singulis quoque Episcopis examen relinquimus ? Certè non examen juridicum, quo singuli decretum superioris judicis solvere et irritare possint; sed examen hujus generis, quo cuique constet, nihil sibi imperatum, atque propositum, quod divinæ legi ac veritati traditæ repugnaret. Præmisimus enim, ex Innocentio quoque IV, non tantùm egregio Pontifice, sed etiam optimo pontificii juris interprete, Episcopos inferiores capiti suo Romano Pontifici dicto audientes esse debere, sub hâc tamen exceptione : « nisi mandatum hæresim contine» ret, vel nisi ex præcepto injusto vehementer » præsumeretur statum Ecclesiæ turbari, vel » etiam fortè alia mala ventura (*sup., Dissert.* » *præv., num.* lxxviii. lxxix; Inn. IV, *cap.* » Quanto : de consuetudine : *l.* 1 *Decret. tit.* iv. » *fol.* 33 ; *Ibid., cap.* Inquisit. de sententiâ ex» communicationis : *lib.* v. *tit.* xxxix. *fol.* » 595.). » Hæc Innocentius, cujus doctrinam amplectuntur omnes. Quo ex fonte illud prodiit, alio loco memoratum (*Diss. præv. loc. jam cit.; Vid. epist. Conc. Vien. anni* 1112; *tom.* x *Conc. col.* 785.), quod ad Paschalem II à sanctissimis Episcopis, ex Concilio provinciali Viennensi perscriptum est, ipso etiam Paschali probante : « Si nostræ Paternitatis assertiones » prædictas roborare nolueritis, propitius sit no» bis Deus, quia nos à vestrâ subjectione et obe-

» dientiâ repelletis. » Ex quibus aliisque constat, hoc Episcopis docturis utique gregem ex auctoritate, non autem simpliciter credituris, examen competere; hoc ab illis fieri, sive in Synodo, sive extra Synodum, Chalcedonensia et alia à nobis recensita gesta declarant.

Aut verò dicant velim, quâ ratione, non jam de Romanorum Pontificum decretis, sed de aliorum scriptorum litteris et tractatibus judicatum putent? Vero certè examine, tanquam de re dubiâ. Ita enim Cyrilli, ita Nestorii expositiones in Ephesinâ Synodo: ita aliorum in aliis Synodis scripta explorata sunt, et ad certam exacta regulam; fidem Patrum scilicet. Atqui de Leonis epistolâ non aliud gestum: quòd cùm concesserint, atque ex actis viderint, fateantur necesse est, quâ ratione, quove jure atque ordine, de scriptis aliorum in Synodis œcumenicis inquiri sit solitum, eâdem ratione, atque ordine ac jure, in Chalcedonensi quoque œcumenicâ Synodo, de Magni Leonis epistolâ inquisitum esse: quod et per se clarum, et à Synodo quintâ expressè declaratum, ut ejus Synodi acta, sequenti capite recensenda, demonstrant.

Sic duo illa expedivimus, quæ ab initio sunt commemorata: nempe Dioscori condemnationem, et approbationem Epistolæ ad Flavianum. Tertium addimus quod ad rem nostram pertineat, de Theodoreto in suam sedem restituto [1]. Is igitur cùm, jubentibus Episcopis, Nestorium apertè anathematizasset, « gloriosissimi judices dixerunt: Omnis jam dubitatio de Theodoreto est » soluta; quippe et Nestorium coram vobis ana» thematizavit; et à sanctissimo Archiepiscopo » senioris Romæ Leone susceptus est, et defini» tionem fidei à Religiositate vestrâ prolatam » libenter suscepit: et insuper epistolæ memo» rati sanctissimi Archiepiscopi Leonis subscrip» sit. Deest igitur ut sententia proferatur à Deo » amabili Sanctitate vestrâ, ut Ecclesiam suam » recipiat, sicut et sanctissimus Leo Archiepi» scopus judicavit. Omnes reverendissimi Epi» scopi clamaverunt: Theodoretus dignus est » sede......: post Deum Leo judicavit (*Conc.* » *Chal*, *act.* VIII. *col.* 621.). » Nihil ergo Theodoreto profuturum erat prolatum à Leone de eo in sedem restituendo judicium; nisi postquam ad Synodum perlata res est, et fidem suam Synodo approbasset, et ab eâdem Synodo Leonis judicium firmaretur. Hæc gesta sunt Legatis Sedis apostolicæ præsentibus, ac postea pronuntiantibus eam de firmando Leonis judicio sententiam, quam tota Synodus comprobavit (*Conc. Chalc.*, *act.* VIII. *col.* 624.).

[1] De Theodoreto nonnulla hic omissa sunt, quæ probant ipsum, jam in primâ Concilii actione, auctoritate sancti Leonis, Concilio inter accusatores adfuisse, ac sedi suæ restitutum esse. Pari enim jure cum cæteris subscripsit Epistolæ sancti Leonis, actione quartâ; et definitioni Synodi Chalcedonensis, actione sextâ. In actione VIII, cùm rursus accusaretur Theodoretus, Concilium satisfieri voluit iis qui de ejus fide adhuc dubitabant. Vide tom. IV Concil. col. 102, 103, 482, 589: et Muzzarel. tom. II. pag. 111 et seq. (*Edit. Versal.*)

CAPUT XIX.

Concilium quintum generale, seu Constantinopolitanum II, in medium adducitur: in eo referuntur tertiæ et quartæ Synodi acta, jam à nobis recensita; et clarè docetur Romanorum Pontificum, ut et aliorum scripta nonnisi inquisitione factâ à Synodis comprobari: unde trium simul Synodorum œcumenicarum auctoritas nostram sententiam firmat.

Acta Constantinopolitanæ secundæ Synodi, quæ quinta est generalis, sub Vigilio Papâ ac Justiniano Principe, demonstrabunt, ita ut tertiæ et quartæ Synodi decreta intelleximus, ita à quintâ Synodo fuisse intellecta: quæ eam traditionem ex proximo sumpserit, ac nobis reliquerit.

De tribus Capitulis agebatur; hoc est, de Theodoro Mopsuesteno, de Theodoretis scriptis adversùs Cyrillum, deque Ibæ Edesseni epistolâ ad Marim Persam. Quærebatur eane epistola probata esset in Chalcedonensi Synodo. Atque eam quidem epistolam Chalcedone lectam esse constabat, ac susceptum Ibam à sanctâ Synodo, cùm Nestorium anathematizasset. Quidam personæ veniam datam tantùm; alii epistolam quoque probatam contendebant: quæsitum ergo, in Synodo quintâ, quo ritu probari scripta de fide consuessent in Synodis anterioribus tertiâ et quartâ. Synodi acta replicantur, eaque quæ suprà memoravimus, de epistolâ sanctorum Cyrilli et Leonis. Tum « sancta Synodus dixit: Ex his » quæ recitata sunt, manifestum est, quomodo » sanctæ Synodi ea, quæ apud eas proferuntur, » probare solent. Cùm enim illi sancti viri, qui » recitatas epistolas scripserunt, sic splendue» rint, tamen epistolarum earum comprobatio» nem NON SIMPLICITER, NEC SINE INQUISITIONE » fecerunt, nisi per omnia COGNOVISSENT conso» nare eas expositioni et doctrinæ sanctorum Pa» trum, ad quam collatio facta est (*Conc. Con*» *stantinop.* II, *gener.* V. *collat.* VI. *tom.* V. » *col.* 541.). » De Ibæ autem epistolâ non esse ita gestum constabat ex actis. Eam ergo epistolam non esse probatam optimè concludebant. Sic igitur certum ex tertiâ et quartâ Synodis, ita definiente et intelligente quintâ, epistolas à Sede apostolicâ comprobatas, qualis Cyrilli fuit, aut etiam ab eâ profectas, qualis Leonis fuit, NON

SIMPLICITER, NEC SINE INQUISITIONE à sanctis Conciliis receptas fuisse.

Rursus in eàdem quintâ Synodo contra Nestorii epistolam acta leguntur quibus Ephesini Patres disertè pronuntiant: « nullo modo consonam » esse Nestorii epistolam fidei, quæ Niceæ expo- » sita fuit (*Conc. Constantinop.* II. *gener.* V. » *collat.* VI. *t.* V. *col.* 541.). » Sic et illa epistola non simpliciter quoque, sed factâ, ut par erat, inquisitione rejecta est; damnatusque Ibas, « qui » diceret Nestorium ab Ephesinâ Synodo sine » examinatione et quæstione esse rejectum (*Ib.*, » *coll.* VIII. *can* XIV. *col.* 578.). »

Pergunt sancti Patres, et quod Chalcedonenses Episcopi facturi fuissent, si epistolam Ibæ examinandam suscepissent, id ipsi faciunt. Epistolam conferunt cum gestis Ephesinis et Chalcedonensibus. Quo facto, « sancta Synodus dixit: » Ostendit manifestè facta collatio, quòd con- » traria per omnia est epistola, quam Ibas scrip- » sisse dicitur, definitioni, quam pro rectâ fide » Chalcedonensis Synodus pronuntiavit...... Om- » nes Episcopi clamaverunt: Hæc omnes dici- » mus; epistola hæretica est (*Ibid.*, *collat.* VI. » *col.* 548.). » Sic ergo ex quintâ Synodo sancti Patres nostri in Synodis œcumenicis quas legunt epistolas sive catholicorum, sive hæreticorum, sive etiam Romanorum Pontificum, etiam de fide scriptas, eodem ritu orthodoxas vel hæreticas pronuntiant, legitimâ cognitione veritate inquisitâ, ac deinde perspectâ, tum ex his dato judicio.

Nullone, inquies, prorsus discrimine, atque animis æquè in utrosque propensis? Sanè diximus, et sæpe dicemus, præsumptum fuisse pro Pontificum orthodoxorum decretis: cæterùm in Synodis œcumenicis, ubi judicandum in materiâ fidei, non jam præsumptionibus agi oportere, sed omnino ad liquidum veritate perspectâ.

Hæc quinta Synodus fecit, hæc ex tertiâ et quartâ Synodo didicit et probavit; unoque hoc argumento trium œcumenicorum Conciliorum, Ephesini, Chalcedonensis, Constantinopolitani II, pro nostrâ sententiâ decreta retulimus.

CAPUT XX.

Synodus V, invitato ac repugnante Vigilio Papâ, habetur: ejusdem Vigilii CONSTITUTUM solvit: Ibæ epistolam ipsius sententiâ ab hæresi absolutam, impiam et hæreticam judicat: à Romanis Pontificibus comprobatur.

In eàdem quintâ Synodo hæc gesta sunt quæ ad causam nostram facere videantur.

De tribus Capitulis suprà memoratis Justinianus Imperator quæstionem in Ecclesiâ haberi petiit: ejus rei gratiâ Vigilium Papam Constantinopolim accivit: ibique, non ita multò post, Synodum congregavit. Ipse, et Orientales adversùs Nestorianos sub eorum Capitulorum defensione resurgentes, magni momenti esse putabant, ut ea damnarentur; Vigilius cum Occidentalibus metuebat, ne per eam occasionem Chalcedonensis Synodus solveretur; quòd in eâ Synodo Theodoretum et Ibam fuisse susceptos, Theodorum verò nominatum, sine ullâ censuræ notâ dimissum esse constaret.

Quanquam ergo pars utraque de summâ fidei facilè consentiebant, tamen omnino ad fidei causam quæstio pertinebat, cùm ab his timeretur, ne Nestoriani; ab illis, ne Eutychiani Synodi Chalcedonensis inimici vincerent.

Ex eâ contentione multæ in Vigilium criminationes extiterunt, quæ nihil ad nos attinent. Mihi persuasum est, omnia Vigilio optimo consilio esse gesta, cùm Occidentales Capitula condemnari non ferrent, resque ad schisma vergeret. Utcumque est, hoc liquet, Vigilium etiam invitatum Synodo adesse noluisse: absque eo Synodum nihilo secius celebratam: editum ab eo CONSTITUTUM, quo improbaret ea, quæ Theodorus, Theodoretus et Ibas adversùs fidem scripsisse dicerentur; eorum nomini parcendum esse decerneret; quòd vel à Synodo quartâ suscepti, vel in Ecclesiæ communione mortui, Deique judicio reservati haberentur (*Vid. collat.* I *et* II *Conc.* V. *tom.* V. *col.* 419 *et seq.; Constit.* VIGIL., *ibid. col.* 337 *et seq.*): de Ibæ epistolâ hæc edebat: ipsam *rectissimo ac piissimo sensu intellectam*, irreprehensam manere (*Ibid.*, *col.* 372.): ac de tribus Capitulis universim jubebat, *post præsentem definitionem*, Ecclesiasticos nullam postea *movere quæstionem* (*Ibid.*, *col.* 376.).

Hæc quidem Vigilius pro potestate decrevit. At Synodus post ejus CONSTITUTUM quæstionem habuit de tribus Capitulis; et judicavit meritò quæstionem haberi de mortuis, et Ibæ epistolam manifestè hæreticam et Nestorianam, fideique Chalcedonensi per omnia contrariam; atque omnino anathema esse, quique impium Theodorum Mopsuestenum, quique Theodoreti adversùs Cyrillum scripta, quique Ibæ *impiam* et Nestoriana dogmata tuentem epistolam defenderent, neque anathematizarent eam, sed rectam esse dicerent (*Vid. coll.* V. *Conc.* V. *tom.* V. *col.* 479 *et seq.; Vid. etiam coll.* VI. *col.* 545 *et seq.; Ibid.*, *coll.* VIII. *can.* XII, XIII, XIV. *col.* 575 *et seq.*).

His igitur, nec Vigilio parcere videbantur, presso quamvis nomine; quorum decretum à

Pelagio II, Gregorio Magno, aliisque Romanis Pontificibus confirmatum esse constat, atque etiam à Vigilio, siquidem vera est ea, quam Petrus de Marca, vir illustrissimus, ex M. S. codice Bibliothecæ regiæ edidit epistolam (*Vid. Ep.* VIGIL. *attrib. ibid. col.* 595; *et dissert.* PETR. DE MARC. *de hâc Ep. col.* 601 *et seq*).

Hæc docent in re maximâ, quæ totam conturbet Ecclesiam, atque ad causam fidei pertinere videatur, pontificiis decretis sacrorum Conciliorum decreta prævalere, Romanique Pontificis judicio defensam Ibæ epistolam, haud minùs pro hæreticâ proscribi potuisse.

Nempe et hoc in eâ legebatur, Cyrillum *lubricasse*, atque ad Apollinarii dogma deflexisse, quia scripserat *similiter illi*, *quòd Deus Verbum factus est homo* (*Ep.* IBÆ *ad* MAR., *tom.* IV *Conc. col.* 561 *et seq. et tom.* V. *col.* 509 *et seq.*). Hæc igitur Vigilius non satis cautè toleravit; Synodus verò quinta non tulit, ac Nestorii hæresim, sub novâ formâ reviviscentem extinxit: quodque vel maximè Synodorum est, ab omni errore diligentissimè fidem catholicam eliquavit.

CAPUT XXI.

In Synodo VI generali, quæ Constantinopolitana est III, causa Honorii Papæ per Synodum condemnati : tria effugia proponuntur : quæstiones aliquot ex actis suo ordine resolvendæ : brevis Monothelitarum historia præmittitur.

Ut tertia, quarta et quinta Synodi de Romanorum Pontificum judiciis judicarunt, eaque non nisi quæstione habitâ comprobarunt; ita à sextâ Synodo factum esse constat, communeque illud est omnibus Synodis. Sed quoniam Honorius Papa cum suis epistolis in eâ Synodo condemnatus, nostræ causæ peculiare præsidium præbet; Bellarminus ac Baronius nullum non movent lapidem, ut acta sextæ Synodi falsata à Græcis librorum corruptoribus videantur: falsatæ quoque, seu potiùs confictæ, Leonis II epistolæ duæ, quibus Synodus confirmetur, Honorius condemnetur; tum ut ipse Honorius de Ecclesiâ bene meritissimus habeatur. Addunt, si vel maximè Honorius erraverit, ut privatum hominem, non ut Papam et Ecclesiæ magistrum errasse. Hæc illi, quorum conjecturæ, non nostris ratiociniis, sed actorum lectione concident.

Hæc igitur erunt, quæ ex actis elucescent: primum, quas epistolas Honorius, quibusve de causis, et an eas pro privato doctore scripserit: alterum, cur necesse habuerit sexta Synodus eas condemnare epistolas, quas Romani Pontifices Honorii successores excusasse videantur: tertium, an acta sextæ Synodi, aut Leonis II epistolæ, aliquâ saltem verisimili conjecturâ, falsi argui possint. Hæc ita pandentur actis, ut nulla dubitatio superesse possit. Sed res ab origine repetenda.

Meminerimus Monothelitas hæreticos, in duabus licèt Christi naturis, unam voluntatem, unam operationem, non duas admisisse: cùm Ecclesiam hæc novitas commoveret, Sergium Patriarcham Constantinopolitanum errori quæsisse latibula, et ab utroque vocabulo, sive unius, sive duarum operationum abstineri voluisse: eorum planè Eutychianorum more, qui cùm Christum Deum perfectum, hominemque perfectum faterentur, tamen unam æquè ac duas naturas vehementissimè refutabant; simili ferè modo insanisse Sergium: tum ab eo compositam ECTHESIM seu Expositionem: Heraclii Imperatoris fautoris sui nomine esse editam, quæ utraque vocabula æquè supprimeret: Pyrrhum Constantinopolitanum hæc sectatum fuisse: mortuo Heraclio, in eumdem sensum fuisse promulgatum à Constante Heraclii filio edictum, qui TYPUS diceretur, à Paulo Constantinopolitano Patriarchâ Pyrrhi successore compositum: Honorium papam, jam inde à Sergii tempore, in eam dissimulationem fraude pertractum. Postremum hoc, cùm in eâ re versetur difficultas, paulò enucleatiùs enarrare oportet.

CAPUT XXII.

Honorius, Cyri Alexandrini et Sergii Constantinopolitani scripta dogmatica, in sextâ Synodo condemnata, directè probat; Sophronii Hierosolymitani ab eâdem sextâ Synodo, atque ab omnibus Orthodoxis comprobata, improbat : ejus Legatos à veritate deterret : consultus à tribus Patriarchis prava rescribit; ejus litteræ toto Oriente vulgatæ : his Monothelitæ præcipuè nitebantur : an hæc pro privato doctore scripserit? eæ epistolæ dogmaticæ habentur, hoc est decretales : dogmatis nomen explicatur : confutantur effugia.

Anno igitur 633, primus omnium Cyrus Patriarcha Alexandrinus, edito decreto, *unam in Christo operationem Dei-virilem* prædicavit. Sic sub ipso habita Synodus Alexandrina, anathematismo VII (*Conciliab. Alexand. relat. in Conc.* VI. *act.* XIII. *tom.* VI *Conc. col.* 956.). Hæc Cyrus edidit specie pacis, tanquam eo dogmate Eutychianos Ecclesiæ conciliaturus esset. Hanc doctrinam Sergius Constantinopolitanus Patriarcha statim suscipit, nec mirum; quippe qui occultus instigator esset. At Sophronius, vir sanctissimus ac doctissimus, tum Monachus, sed paulò post ad sedem Hierosolymitanam evectus, hæc ut nova et impia detestatur. Neque Sergium Cyro opitulantem audit, aut

ullam in fidei negotio compositionem admittit; petitque planè à Sergio unius operationis vocem in Synodi Alexandrinæ decretis aboleri. Tum Hierosolymitanus Patriarcha factus, editâ synodicâ epistolâ, hanc vocem eò pertinere docet, ut duæ Christi naturæ confundantur, cùm unicuique naturæ suam operationem adêsse necesse sit.

At Sergius, cùm intellexisset arrectos Catholicos, neque pacis licèt nomine obtrusam unam operationem admissuros, ad fraudem hæreticorum more se contulit; et ad Cyrum scripsit : ut neque unam, neque duas operationes dici permitteret; cùm una operatio aliquos conturbaret; duæ à Patrum sententiis abhorrerent. Hæc igitur omnia cum Sophronio et Cyro à se gesta perscribit ad Honorium, extatque epistola actione XII Synodi sextæ (*Vid. epist.* MAXIM. *ad* PET., *tom* II *oper.* MAX. *ex edit. Pat.* COMB., *pag.* 75; *Vid. etiam epist.* SERG. *ad* HONOR., *act.* XII *Conc.* VI. *col.* 917 *et seq.*; *Vid. etiam Ep.* SOPHR. *ad* SERG., *act.* XI. *col.* 852 *et seq.*).

Ea Sergii epistola, ut hæretica, à sanctâ Synodo sextâ condemnatur; neque quisquam excusat. Videamus ergo, an ejus epistolæ vehementissimus approbator excusari possit Honorius.

Eâdem actione XII, refertur Honorii prima ad Sergium epistola, quâ Sergio respondet, hoc initio : « Scripta Fraternitatis vestræ suscepimus, » per quæ contentiones quasdam, et novas vo- » cum quæstiones cognovimus introductas per » Sophronium quemdam adversùs fratrem nos- » trum Cyrum Alexandriæ Antistitem, unam » operationem Domini nostri Jesu Christi con- » versis ex hæresi prædicantem (*Epist.* I HONOR. » *ad* SERG., *ibid. col.* 928 *et seq.*). » Ibi commemorat à se visas, quas Sergius ad Sophronium, *satis providè* [1] *circumspectèque* scripsisset epistolas (*satis* hoc est *valde*, stylo eâ ætate ac superioribus quoque sæculis noto), collaudatque Sergium refutantem *novas voces, quæ scandalum noscuntur Ecclesiis generare.* Scriptum est in fine : « Hæc nobiscum vestra Fraternitas » prædicet, sicut et nos ea vobiscum unanimiter » prædicamus. » Hæc prædicatio quid sit, adversarii edicant : nos ex totius antiquitatis more ipsum dogma, fidem ipsam totâ firmitate constantem contineri eâ voce contendimus. Honorium verò eadem cum Sergio hæretico, atque hæresiarchâ *unanimiter* prædicare, ipse jactat Honorius; ut vel absolvi Sergii, vel condemnari Honorii epistolam omnino necesse sit.

Alteram Honorii ad Sergium epistolam insertam habemus actis sextæ Synodi, actione XIII (*Epist.* II HONOR. *ad* SERG., *ibid. act.* XIII. *col.* 968.). Primùm se testatur scripsisse, « ad » Cyrum Alexandrinæ civitatis Præsulem, qua- » tenus novæ adinventionis, unius vel duarum » operationum vocabulum refutaret. » Et iterum : « Ut unius vel geminæ operationis voca- » bulum noviter introductum à prædicatione » fidei eximatur. » Et infrà : « Unius autem » operationis, vel duarum, esse vel fuisse Domi- » num Mediatorem, sentire vel promere, satis » ineptum est : » hoc est *valde ineptum* [1], ut suprà monuimus.

Pergit Honorius (*Epist.* II HONOR. *ad* SERG., *ibid. act.* XIII. *col.* 969.) : « Quantùm ad dogma » ecclesiasticum pertinet, quæ tenere vel præ- » dicare debemus, propter simplicitatem homi- » num, et amputandas inextricabiles quæstionum » ambages, sicut suprà diximus : non unam vel » duas operationes, sed utrasque naturas, cum » alterius communione operantes atque opera- » trices, confiteri debemus : et divinam quidem, » quæ Dei sunt operantem, et humanam quæ » carnis sunt exequentem. » Et infrà : « Duas » naturas, inconfusè, indivisè et inconvertibiliter » propria operantes. » Quæ ut ut orthodoxa esse maximè videantur, haud tamen facilè est ea secernere à Monothelitarum simillimis dictis; tantæ ambages, tantus in verbis perniciosissimæ hæreseos dolus fuit. Paria enim Honorio proferebat Sergius in epistolâ ad Cyrum, et in ECTHESI Heraclius, et in TYPO Constans, et alii Monothelitæ passim (*Vid. Ep.* SERG. *ad* CYR. *in Conc. Later., an.* 649, *secret.* III. *tom.* VI. *col.* 175 *et seq. Typ. secret.* IV. *col.* 231 *et seq.*). Verùm hæc ad fastidium usque disputantur in scholis : nos quæ certa sint figere laboramus.

Ac primùm, illud certum est, Honorium, à tribus Patriarchis consultum, hoc rescriptum edidisse. Quo enim sensu ad Sergium Constantinopolitanum, eodem ad Cyrum Alexandrinum se scripsisse testatur. His duobus Patriarchis addamus tertium Sophronium Hierosolymitanum, rectè de duabus operationibus sentientem, et ideo à sextâ œcumenicâ Synodo comprobatum, de quo hæc Honorius epistolâ II ad Sergium : « Hos » quos prædictus frater et Coepiscopus noster » Sophronius misit, instruximus, ne duarum » operationum vocabulum, deinceps prædicare » nitatur : quod instantissimè promiserunt prædic- » tum virum esse facturum, si etiam Cyrus frater » noster ab unius operationis vocabulo discesserit » (*Vid. Epist.* HONOR., *loc. jam cit.*). »

[1] In Græco legimus *multùm providè.* (*Edit. Paris.*)

[1] Sic in Græco, πανὺ ματαίον, (*Edit. Paris.*)

Hæc quidem Legati Sophronii promittebant : at Sophronium in rectâ sententiâ perseverasse, ejusque tantùm Legatos ab Honorio, quem ritè consulturi venerant, pessimè *instructos*, prava ac fidei adversa promisisse constat.

Objiciunt in Honorii epistolis, nullam Synodi à se habitæ fieri mentionem, nullum anathematismum fuisse interpositum.

At Synodi quidem habitæ nulla mentio; sicut neque in Cœlestini ad Cyrillum ; neque in Leonis ad Flavianum; neque in Innocentii ad Synodos Africanas respondentis, epistolis; neque in aliis multis, quas nihilo secius pro veris apostolicæ Sedis decretis habeamus.

Nullus certè anathematismus : quid tum ? Nullus in apostolico Hierosolymitano decreto, *Act.* XV : nullus in Sophronii epistolâ, quam tamen ipse synodicam vocat (*Vid. epist.* SOPHR., *act.* X *Conc.* VI. *col.* 852 *et seq.*) : nullus in permultis Sedis apostolicæ Decretalibus, etiam de fide editis : neque enim in Gregorii II primis epistolis ad Leonem Isaurum, aut in aliis bene multis, statim stringuntur anathemata. Doctrina præcedit simplici veritate nixa : anathematismi sequuntur adversùs contumaces. Neque tantùm erratur cùm damnantur vera, sed cùm falsa comprobantur : quod fecisse Honorium, cùm Sergium ac Cyrum, eorumque perversas suscepit epistolas, procul omni dubio est. Atque omnino certum hæc rescripsisse Honorium de fide consultum à tribus Patriarchis, Sergio, Cyro, et Sophronio ad hoc Legatos mittente, ut *instrueretur :* nec minùs certum, hæc Honorii dogmata perlata ad Ecclesias, totoque Oriente vulgata. Hinc editas ECTHESES, hinc TYPOS, quæ unam vel duas operationes ex æquo prohiberent : hinc Macarium Patriarcham Antiochenum Monothelitarum obstinatissimum in sextâ Synodo in hæc verba confessum : « Consentimus tam quinque » Synodis, quàm Honorio à Deo erudito, Sergio, » Paulo, atque Petro ; » atque iterum : « Rejicio » et Maximum et impium divisionis ejus dogma : » quod et olim nostri Patres respuerunt, id est, » Honorius, Sergius, Cyrus, et reliqui Ecclesia» rum Antistites (*Ibid., act.* VIII. *col.* 741 : *et in* » *exp.* MACAR. *ibid. col.* 749.) ; » præmisso semper Honorii nomine.

Quid autem illud est Honorii ad Sergium : « Hæc prædicet nobiscum vestra Fraternitas ; » nisi declaratio fidei per Sergium populis prædicandæ? Quid illud ejusdem Honorii suscipientis Cyrum; « unam operationem Domini nostri » Jesu Christi conversis ab hæresi prædicantem » (*Ep.* I HONOR. *ad* SERG., *act.* XII. *col.* 928.) ? » Quid, inquam, illud est, nisi hæreseos, quam Cyrus prædicabat, hæreticæque professionis, quam tradebat, comprobatio? Sic Cyrum confirmat, non quidem in fide, quemadmodum jubebatur ; sed in ipsâ hæresi, quam Cyrus animis instillabat.

Hæc verò scripta Sergii, Honorii, Sophronii, quæ memoravimus, in sextâ Synodo, *dogmatica,* seu *synodica* appellantur ; eoque nomine à sanctâ Synodo, prævio examine, collaudantur, vel condemnantur (*Epist.* I HONOR. *ad* SERG., *act.* XII. *col.* 933 ; *et act.* XIII. *col.* 944, 945.). Quid sint autem hìc *dogmatica scripta* facilè intelligit, qui adverterit, id quod nos *decretum* dicimus, à Græcis appellari *dogma.* Hinc passim apud auctores ecclesiasticos, decreta fidei ecclesiasticâ auctoritate edita vocantur *dogmata.* Quæ locutio ab ipsis Apostolorum Actis deprompta videatur (*Act.*, XVI. 4.) ; ubi ea, quæ in apostolici Concilii litteris statuuntur, vocantur *dogmata* quæ ab Apostolis judicata essent, *δόγματα τὰ κεχριμένα.* Certè ipsa Nicæna fides, seu symbolum Nicænum, plerumque apud Sozomenum et alios vocatur *dogma Nicænum* (SOZOM., *passim.*). Ac ne ab hoc negotio recedamus, sancti Agathonis authenticæ litteræ, apostolicæ Sedis, ac totius Synodi Occidentalis conscriptæ nomine, à totâ sextâ Synodo, *dogma* (*Conc.* VI. *act.* XVIII ; *Serm. acclam. ad Imper., col.* 1053.), et à Leone II, hujus Synodi acta ad Hispanos probanda mittente, *tomus dogmaticus* appellantur (*Epist.* II LEON. II, *tom.* VI *Conc. col.* 1246.). Eodem nomine appellat Theophanes missam à Gregorio II ad Leonem Isaurum de fide *decretalem,* seu *dogmaticam epistolam :* ut has Honorii à Patriarchis consulti epistolas pro responso apostolicæ Sedis fuisse habitas, dubitari non possit.

CAPUT XXIII.

Bellarmini ac Baronii effugium : quòd hæc Honorius dispensatoriè pacis gratiâ, scripserit, quoad rem exactiùs definiret : id ipsius Honorii verbis confutatur, doceturque Honorium cum Monothelitis, à Romanis Pontificibus, ac præsertim à sancto Martino, presso licet nomine, condemnatum.

Hæc cùm intelligerent Bellarminus atque Baronius (BELL. *de R. P., lib.* IV. *cap.* XI ; BAR., *tom.* VIII. *an.* 633, *p.* 316 *et seq. et an.* 681, *pag.* 547 *et seq.*), in excusando Honorio, ejusque epistolis defendendis, præcipuam operam collocarunt : contenduntque ab Honorio consultissimè factum, quod utramque et unius et duarum operationum vocem pacis gratiâ ex æquo sustulerit : ac deinde multis agunt, ut Ho-

norius à Monothelitarum hæresi alienissimus fuisse videatur. Quod quidem haud est improbabile; neque propterea minùs intolerabile illud, quòd malè Patriarchas consulentes *instruxerit;* redemeritque pacem, pacto silentio de orthodoxâ fide.

At enim, inquiunt, ita egit, quoad rem diligentiùs definiret; quo ritu multi Pontifices et nostris temporibus Clemens VIII et Urbanus VIII, in quæstione *de Auxiliis*, quoad rem definierint utrique parti silentium indixêre. Id enim exemplum, ut maximè ad rem, multi proferunt. Sed ego nihil simile video apud Honorium: ac si recta sentiens, veritatem dispensatoriè et ad tempus premi juberet, primùm non tam absolutè pronuntiasset. Significasset alicubi rem obscuram, atque aliàs exactiùs explicandam; non rectam ipsam fidem, æquè ac hæreticum dogma, communi, *novæ adinventionis ac novi introducti vocabuli*, nomine involvisset. Falsum enim erat duarum operationum, *novam adinventionem*, *novum esse vocabulum*, quod ex antiquâ Patrum traditione profectum tota Ecclesia recognovit. Ablegari autem voces, rectam spirantes fidem, ad eas *novitates vocum*, quæ, teste Apostolo (I. Tim., VI. 10.), non nisi *profanæ* esse possent, quis æquo animo ferat? Jam verò quale est utrumque *ineptum*, et *valde ineptum dicere, et unam operationem*, quod sit hæreticum, *et duas*, quod ad fidem catholicam pertinere constat? Quid quod Honorius docet, non tantùm *ineptum* duas operationes dicere, verùm etiam *sentire:* quo non tantùm illa vox, sed etiam res ipsa, sensus ipse proscribitur? Quid quod utramque sententiam, velut novitatem *æquè à prædicatione fidei eximendam* putat? Quis unquam catholicus Pontifex ita paci, ita veritati, ante expromptam definitionem consuluit, ut utramque sententiam ineptam esse decerneret? Quod est ἀσύστατον sibique ipsi repugnans; ut non immeritò post sextam Synodum in imperatorio decreto dicatur Honorius, non modò hæresis *confirmator*, sed etiam *suî ipsius oppugnator* (*Conc.* VI. *act.* XVIII. *edit. Imp. pag.* 1086.). Profectò nimis favemus Honorii nomini, si hæc defendimus, quæ non nisi pessimo exemplo defendi possint. Denique ubi illa, quæ definitioni supersedere cogat, obscuritas quæstionis, duæne, an una in duabus Christi naturis sit operatio? Pari jure Leo Magnus duæne, an una in Christo natura esset, dissimulare, aut utrumque *ineptum* pronuntiare potuisset; ac tam fœdâ pactione pacem cum Eutyche et Dioscoro fovere. Hæc verò procul aberant à Patrum sententiâ. Quare Romani Pontifices, Honorii proximi successores, Severinus, Joannes IV, Theodorus, sanctus Martinus (*Conc. Later. sub* Mart. I, *secret.* I. *tom.* VI *Conc. col.* 82 *et seq.*), et alii, ac sanctus Agatho, pari sententiâ proscripserunt, quique unam operationem dicerent, quique duas æquè ac unam tacendam esse indicerent.

Et Martinus quidem Martyr fortissimus, habitâ Lateranensi Synodo, insulsæ hæreseos arcana revelavit: quemadmodum Monothelitæ primùm unam voluntatem, unamque operationem prædicassent: mox ut damnationem effugerent, unius æquè ac duarum vocabulum suppressissent. His expositis ipse et sancta Synodus Ecthesim Heraclii et Constantis Typum damnant: duas voluntates, duasque operationes disertè asserunt, percussique uno anathemate quique falsa dicerent, quique vera supprimerent.

Ipsam Synodum audiamus. Sancta Synodus dixit (*Ibid., secr.* IV. *col.* 238.): « Typus omnino est inconveniens catholicæ Ecclesiæ regulæ, in quâ utique adversa fidei tantùm jubetur silentio sepeliri; non verò orthodoxa cum contrariis denegari aut admitti: pessimumque cum rectâ fide impietatem suscipere, neque discernere recta à malis. » Quod peccatum omnino peccavit Honorius, qui unius duarumque operationum voces æquè novas, æquè ineptas, æquè à rectâ prædicatione alienas esse asserit.

Hæc in secretario IV Synodi Lateranensis à sancto Martino Papâ habitæ, in V secretario, canone XVIII, Sergius, Pyrrhus, Paulus Constantinopolitani Patriarchæ, Cyrus Alexandrinus et Theodorus Pharan eo nomine damnati sunt, quòd vel unam operationem dicerent, vel duas æquè ac unam dici prohiberent (*Conc. Later. sub* Mart. I, *secr.* V. *can.* XVIII. *col.* 356, 357.): quo canone quis non videat, Honorium, presso scilicet nomine, condemnatum? Sed jam ad Synodi sextæ acta veniamus.

CAPUT XXIV.

De Synodo VI generali: ea post Romanorum Pontificum, atque imprimis sancti Martini, exquisitissimas definitiones est habita: in eâ de sancti Agathonis, totiusque Occidentalis Synodi litteris ritè deliberatur: quo sensu Synodus suscipiat, quæ à sancto Agathone de Sede apostolicâ prædicantur.

Sancti Martini Lateranense Concilium celeberrimum fuit legatione Africanarum multarumque Orientalium Ecclesiarum, in eamdem fidem consentientium: accesserunt ducentorum

ferè Episcoporum [1] unà cum ipso judicantium, subscriptiones : denique missa sanctæ Synodi ad omnes Christi fideles toto orbe terrarum *encyclica epistola* (*Vid. Ep. encycl. Synod. Later.*, *tom.* VI. *col.* 367 *et seq.*) : tum illud maximum à sancto Pontifice pro eâ definitione multa perpesso, fidem orthodoxam etiam martyrio consignatam [2].

Post eam tamen definitionem, toto Oriente commoto per Imperatores, atque Patriarchis Constantinopolitanis hæresim prædicantibus, Macario quoque Antiocheno Patriarchâ in partes transeunte; necesse visum est, sub sancto Dono Papâ, eoque mortuo, sub sancto Agathone Synodum œcumenicam sextam haberi Constantinopoli, à Constantino Pogonato Imperatore convocatam.

Hìc primùm occurrunt scriptæ ad Imperatorem duæ Agathonis Papæ litteræ, quæ in Synodo generali legerentur : altera ipsius Agathonis, Sedisque apostolicæ; altera Occidentalis Synodi, quam Agatho Romam vocaverat, nomine. Lectæ igitur sunt in ipsis Synodi principiis, actione IV (*Ep.* AGATH. *ad Imper.*, *act.* IV. *Conc.* VI. *col.* 630 *et seq. et* 677 *et seq.*). Hìc videre est firmam et ubique constantem in deliberandi ordine ac ritu sanctarum Synodorum traditionem. Quo enim ritu atque ordine sancti Cyrilli et sancti Leonis epistolæ in tertiâ et quartâ Synodis, eodem ordine rituque sancti Agathonis in Synodo sextâ probantur epistolæ. « Paulus magnificus à » secretis dixit : Dicat Georgius Archiepiscopus » hujus regiæ urbis, et qui cum eo, etc. si con» venit eis sensus suggestionum directarum ab » Agathone sanctissimo Papâ, et suâ Synodo. » Georgius dixit : Inspiciens omnem virtutem (id » est significationem ac vim) earum litterarum, » et scrutans libros sanctorum probabilium Pa» trum, cuncta quæ continent inveni conso» nantia eis, et sic profiteor, et credo (*Conc.* VI » *act.* VIII. *col.* 729 *et seq.*). » Alii : « Inveni in » nullo eas à sanctis Patribus discrepare, et con» sentio. » In eum sensum omnes sigillatim dicunt; nec nisi eo examine, probatæ epistolæ sancti Agathonis et Synodi totius Occidentalis [1].

Et quidem Agatho, et Occidentales ita sua dogmata proferebant, « ut qui vellent de iis, non » tanquam de incertis contendere; sed ut certa » atque immutabilia compendiosâ definitione » proferre (*Epist. Episc., ib. act.* IV. *col.* 688.). » Profectò ergo, quantùm in ipsis erat, rem definiebant. Quærebatur an reliquæ per orbem terrarum Ecclesiæ consentirent; nec nisi episcopali examine res tanta constitit.

Quæ verò de sede suâ sanctus Agatho præclarè ac magnificè et verè scripserat, quòd nempe, Domini pollicitatione subnixa, nunquam *à viâ*

[1] Levis error in BOSSUET textum irrepsit. Acta enim habemus hujus Synodi à quinque omnino et centum Episcopis subscripta, quem numerum exhibent omnes historici præter Theophanem, qui memorat CX Episcopos huic Concilio adfuisse. Vid. Theophil. an. 19 Heraclii. (*Edit. Paris.*)

[2] Sanctus Papa Martinus, Constantis Imperatoris jussu, *abstractus è palatio Lateranensi et in navim conjectus, adsportatus est* Constantinopolim. Quamquam in eum sic sævierint, qui ejus per viam satellites constituti fuerant, ut vix à paganis persecutoribus talia passi fuerint unquam christiani Martyres; eum nec illi, nec etiam aulici Imperatoris multis contumeliis vexatum, dimovere potuerunt ab eâ constantiâ, quæ virum apostolicum decebat. *Inde in Chersonam transvectus, in exilio, fame, aliisque calamitatibus consumptus, diem extremum obiit.* Vid. ejus vit. tom. VI. Conc. col. 4, et etiam col. 63 et seq. Ep. XIV, XV, etc. hujus sancti Pontificis, in quibus suas calamitates eo modo narrat, ut pietatis sensa, instillet, simul ostendat primorum Martyrum adeo laudatorum se non esse fortitudine dissimilem. (*Edit. Paris.*)

[1] Retractationem Epistolarum sancti Agathonis ab universali Concilio factam non fuisse, sed tantùm à Georgio C. P. Macario Antiocheno, eisque subjacentibus Episcopis, probandum suscipit Muzzarellus. Addit ipsos summi Pontificis Legatos huic examini occasionem dedisse, propter suspectam illorum Episcoporum fidem : suasque assertiones ut muniat, refert integrum Concilii textum, quem *decurtatum* citavit Bossuetius. Quòd autem tomus XXXI editus esset, isteque XXXII magnâ ex parte jam prelo confectus, cùm Muzzarelli liber nobis innotuit, nec otium est diluendis quas congessit accusationibus diutius immorari, nec animus notis prolixioribus fastidium lectori movere. Igitur sufficiat, erudite Lector, tibi librum indicasse; quem perlege, si libuerit, ac ponderatis rationum momentis, judex esto.

Cæterùm, ne credas Muzzarellum parvi pendere Bossuetium nostrum, aut ejus gloriam obscuratam voluisse : placuit ipsius verba exscribere, ubi mentem suam de hâc *Defensione* aperit. » Ne aliquis existimet, inquit, quòd » quasi de artificiosâ reticentiâ Bossuetium, clarissimum » quidem virum, hic incusare voluerim, dicam ingenuè » meam sententiam, quæ ad alia similia loca pariter re» ferri debet. Igitur potiùs existimo, quòd Bossuetio non » licuerit per otium diligenter omnia acta Conciliorum » explorare, quum infinitis penè occupationibus assiduè » detineretur; et quòd abreptus à suâ opinione, ibi solùm » oculos defixerit, ubi celeriter acta decurrendo aliquid » suspicabatur suæ causæ propitium invenisse; id quod » non adeo infrequenter accidit, ut aliqui putare possent, » etiam scriptoribus cæteroquin eruditis, qui à multipli» cibus studiis distrahuntur : sed etiam probabilius puto, » quòd Bossuetius suam Conciliorum deflorationem alicui » minùs perito, et fortasse minùs ingenuo, delegaverit; » de cujus solertiâ et fide non dubitans, hæc vitia in suam » *Defensionem* inconsultò derivaverit. Sic Bossuetii gloriæ » consultum volo, postea quàm voluerunt ab Italis, quibus » curæ est intemeratam Bossuetii existimationem ex omni » parte tueri, non vulgarem inter eruditos opinionem, » quòd *Defensio Declarationis* sit adulterinus fœtus, ce» leberrimi Bossuetii nomine, ad captandam famam, pravo » consilio insignitus. » *De Auctor. Rem. Pont.* tom. II, pag. 208 et seq. 250, 251, 478. (*Edit. Versal.*)

veritatis deflexerit (*Ep. Episc.*, *Ep.* AGATH., *col.* 636.), quòdque ejus Pontifices Agathonis antecessores in Petro jussi confirmare fratres suos, id semper præstiterint, hæc Concilii Patres audiunt atque suscipiunt. Neque eo secius rem examinant; de Romanorum Pontificum decretis quæstionem habent; quæstione habitâ, Agathonis dogmata probant, Honorii damnant : certo documento, non ita intellexisse ea, quæ Agatho scripserat, tanquam singula Romanorum Pontificum decreta, etiam de fide, indiscussa suscipi necesse sit, cùm ea Concilii generalis supremo atque ultimo examini subderentur; sed ita ut hæc dicta universim sumpta, summâ ipsâ, in totâ et integrâ Petri successione valeant, ut sæpe diximus, et suo loco dicemus uberiùs (*inf., toto lib.* X.).

CAPUT XXV.

Sextæ Synodi in Honorium dicta sententia : ejus sententiæ frequens repetitio : cur Synodus eum damnatum voluerit, quem Romani Pontifices excusare videantur.

Jam an sexta Synodus tantâ severitate damnarit Honorium, acta ipsa eloquentur.

Et quidem Romanos Pontifices Honorii successores, hujus nomini pepercisse constat. Quin etiam Joannes IV, post Honorium tertius, eum excusavit ut potuit, editâ ad Constantinum Imperatorem apologiâ (JOAN. IV, *apol. pro* HONOR. *tom.* XII *Bibl. Pat. pag.* 835 *et seq.*), quam laudat Maximus (*Disp.* MAXIM. *cum* PYRR., *tom.* V *Conc. col.* 1784 *et seq.; Vid. impr. col.* 1813 *et seq.*), hujus ævi adversùs Monothelitas Confessor egregius.

Excusabat autem Joannes Honorium, quòd si *unam voluntatem bono sensu dixisse* videretur: quòd autem unam et duas æquè rejecerit, ne attingit quidem.

Agatho verò hoc quoque emollire nititur; sic enim loquitur in epistolâ quam in sacrâ Synodo legendam Imperatori misit : « Ex quo novitates » in Christi Ecclesiam Constantinopolitani Præ» sules introducere conati sunt, mei prædeces» sores nunquam neglexerunt eos hortari, ut à » pravis dogmatibus, saltem tacendo desisterent, » ne ex hoc exordium dissidii in unitate Ecclesiæ » facerent, unam voluntatem, unamque opera» tionem duarum naturarum asserentes in uno » Domino nostro Jesu Christo (*Epist.* AGATH., » *Conc.* VI. *act.* IV. *col.* 637.). » Indictum ab Honorio silentium extenuat, ut potest, neque tamen aut Honorium apertè defendit, aut approbare Synodo audet, duarum voluntatum æquè ac unius suppressam ab eo vocem.

Cur autem Honorii successores ante sextam Synodum, viri memoriæ pepercerint, hæ causæ extitêre : primùm, quòd in aliis præclarè pontificatum gessisset, et in Ecclesiæ pace obiisset, ac nihil malo animo egisse, neque contumax futurus fuisse videbatur; tum Honorium excusantes, catholicæ fidei favere se putabant, dum hæreticis tale patrocinium denegarent : denique nihil cogere videbatur, ut Honorii epistolas in Occidente damnarent, quòd eæ ad Orientales scriptæ, inter Occidentales vix, aut certè tenui admodum famâ pervulgatæ essent, ubi Monothelitæ tum vel pauci vel nulli erant.

At Orientales, et sexta Synodus, postquam iis constitit Honorii epistolas et in Oriente longè latèque fuisse diffusas, et à Monothelitis miro studio jactatas, ac multos seductos majestate pontificii nominis, auditusque Macarius Antiochenus, qui, in actione VIII, *Honorium à Deo eruditum,* antesignanum ac ducem ubique nominaret (*Conc.* VI. *act.* VIII. *col.* 741, 749.); de Honorio ejusque epistolis minimè tacendum esse decreverunt. Itaque actione XII ac XIII, epistolæ lectæ sunt, itumque est in eam sententiam, actione XIII, ut epistolæ Honorii æquè ac Sergii Pyrrhique et aliorum declararentur « alienæ ab » apostolicis dogmatibus, et à definitionibus » sanctorum Conciliorum et cunctorum proba» bilium Patrum; sequi verò falsas doctrinas » hæreticorum (*Ibid., act.* XIII. *col.* 944.). » Itaque Honorius cum cæteris anathemati subjicitur eo quòd compertus sit, « per omnia mentem » Sergii secutus, et impia dogmata confirmarit : » quæ omnia gesta sunt, nihil contradicentibus Sedis apostolicæ Legatis, imò consentientibus ac subscribentibus.

Neque attenderunt Patres, si quæ Honorius recta dixisset; cùm plena et tota in dogmaticis scriptis requiratur fides : neque reconditos, sed obvios sensus sanos esse oporteat; neque subtiliter; sed populariter intelligi debeant, quæ communi fidei exponendæ à Pontificibus conscribantur.

Dictâ sententiâ, Patres, pro more Synodorum, quid gestum sit ad Agathonem referunt, atque « ex ejus litteris Sergium, Pyrrhum, cæteros, » Honorium quoque damnatum » profitentur (*Lit. Conc.* VI *ad* AGATH., *ibid. act.* XVIII; *col.* 1073; *Vid.* BAR., *an.* 681; *t.* VIII. *pag.* 549.). Atqui, inquies, Agatho nihil de Honorio scripserat : imò defensare velle utcumque videbatur. Certè; sed cùm alios exemplo Martini antecessoris sui condemnasset, ac disertè proscripsisset, non tantùm qui unam voluntatem dicerent, sed

qui nec unam, nec duas, horum assectatorem Honorium, ac fautorem, in parem sententiam incurrisse, Patres intelligebant; datumque honori Agathonis, ut quæ ipsi supplevissent, eo quoque auctore facta esse viderentur.

Honorius item in Prosphonetico ad Imperatorem cum aliis hæreticis memoratur (*act.* XVIII. *serm. acclam. col.* 1053.).

Idem in Imperatoris edicto Honorius notatur his verbis: « hæreseos fautor, concursor, con-» firmator, qui etiam sui extitit oppugnator » (*Ibid., edict. Imper. col.* 1085.), » quippe qui, ut vidimus, pugnantia dixerit. En quoties in acta sit damnati Honorii nomen.

CAPUT XXVI.

Actio falsi intentata synodalibus gestis, ac duabus Leonis II epistolis, temeraria et absurda; repugnantibus omnibus Scriptoribus, actisque publicis.

Tot acta adulterari et corrumpi à Græcis potuisse, Bellarminus et Baronius (*Vid.* BELL. *et* BAR., *loc. cit. cap.* XXIII.), aliique jactant [1]: neque tantùm hæc, sed alia multa, quæ ex his secuta sunt.

Hâc enim Synodi œcumenicæ semel prolatâ sententiâ, Romani Pontifices non jam licere sibi putarunt Honorio parcere; sed Synodi auctoritatem secutus Leo II, successor Agathonis, ad quem, antecessore mortuo, acta sextæ Synodi firmanda transmissa sunt, damnat Monothelitas, et inter eos « Honorium, qui hanc, inquit, apo-» stolicam Sedem, non apostolicæ traditionis » doctrinâ lustravit; sed profanâ proditione im-» maculatam fidem subvertere conatus est (*Ep.* » LEO II *ad* CONST. *Imp., t.* VI *Conc. col.* 1117.). » Quam sanè epistolam bene latinam habemus, et ita nativis scriptam sententiis, ut vel ipso gustu, Græcis intactam sentias.

Hinc Anastasius, Bibliothecarius, qui ex scriniis apostolicæ Sedis, Romanorum Pontificum scripsit historiam, in Leone II hæc habet: « Hic » suscepit sanctam sextam Synodum, quæ per » Dei providentiam nuper in regiâ urbe celebrata » est, in quâ condemnati sunt, Cyrus, Sergius, » Honorius ac Pyrrhus (*Vit.* LEON. II, *per* » ANAST., *Ibid. col.* 1242.). » Hæc ille, ab his temporibus haud multum remotus, ex scriniis scripsit: quæ si omnia falsa et adultera sunt, nihil est in omni antiquitate quod integrum esse constet.

Neque ita multò post, idem Leo II, datâ epistolâ, *dilectissimis Fratribus universis, Ecclesiarum Christi Præsulibus per Hispaniam constitutis* (*Epist.* II LEO. II, *ad Hisp., ibid. col.* 1246, 1247.); acta sextæ Synodi recipienda transmittit ad Hispanos, qui Occidentali sub Agathone Synodo non adfuerant. De gestis autem sextæ Synodi sic habet: « Quâ in » Synodo, inquit, æternâ damnatione mulctati » sunt Theodorus [1], Cyrus [2], Sergius, Pyrrhus, » Paulus, Petrus, Constantinopolitani, cum » Honorio, qui flammam hæretici dogmatis, » non, ut decuit apostolicam auctoritatem, in-» cipientem extinxit, sed negligendo confovit. » Quæ nec nota Græcis, nedum falsata fuerint.

Quare sequens ætas, et septima Synodus et octava, et Synodi deinde omnes, et omnes Pontifices acta sextæ Synodi, et condemnationem Honorii suscepêre. Hanc iterat Tarasius Patriarcha Constantinopolitanus, Synodi septimæ tempore, ad Adrianum Papam I scribens (*Conc. Nic.* II. *gen.* VII. *act.* III. *tom.* VII. *col.* 167.): hanc septima et octava Synodus, dum anteriorum Synodorum, pro more, anathemata repetunt (*Ibid., act.* VII. *in defin. col.* 555; *et Conc. C. P.* IV. *gener.* VIII. *in defin. tom.* VIII. *col.* 1147.); idque Romanis Pontificibus nihil repugnantibus, imò ultrò accinentibus. Nam ipse Adrianus II, nonnihil ab Honorii exemplo metuens, sedis suæ auctoritati, damnatum quidem eum confitetur à sextâ Synodo, sed *post mortem*, sed propter hæresim, sed consentiente Romano Pontifice (*Ibid. Conc.* VIII. *act.* VII. *col.* 1091.). Hæc multis et sollicitè exequitur; cæterùm de falsitate nulla suspicio. Anastasius verò Bibliothecarius, non modò in Leonis II vitâ scripsit, quæ statim memorata sunt; sed etiam libris pro Honorio editis, cùm eum vel maximè tuendum susciperet, immeritò quidem, sed à sextâ Synodo verè damnatum fatebatur (*Ep.* ANAST. *Bibliot. ad* JOAN. *Diac., tom.* XII *Bibl. Pat. pag.* 833.): adeo nihil de fraude suboluit. Quin etiam extat in Diurno libro Romanorum Pontificum ea, quam electi

[1] Quàm cassa sit, de actis sextæ Synodi à Græcis adulteratis, Bellarmini et aliorum accusatio, ipse Muzzarellus testis erit. « Hujusmodi conjectura, inquit, jam adeo » improbabilis evasit, ut quamvis cum pluribus eruditis » et sensatis scriptoribus aliàs id suspicari potuerim, » tamen nunc per otium omnibus originalibus documentis » diligenter ad examen revocatis, puderet me, si hanc » sententiam omnino non abjicerem. Imo intelligo quòd » condemnatio epistolæ Honorii ita est connexa cum » damnatione epistolæ Sergii, et Typi Constantis, ut non » solùm non potuerit sexta Synodus ab eâ abstinere, sed » debuerint consequenter agendo Apocrisiarii Papæ et » ipse summus Pontifex Agatho, et ejus successor Leo in » eam consentire. » *De Rom. Pont. Auctor. etc.* tom. II, p. 223. (*Edit. Versal.*)

[1] Pharanitanus.

[2] Alexandrinus.

edere consueverant, fidei professio : eâ in professione inter cæteros anathemate condemnatos Honorius recensetur. Quem Diurnum librum doctis viris visum pridem et agnitum, Petrus Garnerius vir doctissimus atque optimus, è Societate Jesu, Theologiæ Professor, ex optimis manuscriptis vulgavit. Idem etiam in vetustis Romanis Breviariis, usque ad nostrum sæculum, in sancti Leonis II vitâ legebatur (*Vid. Brev. Rom. ante recog.* Pii V *et* Clem. VIII, *die* xxviii *Junii.*). At enim Diurnum, ut possunt, premunt; in Breviario Romano hæc era serunt. An ideo occultarunt? Undique erumpit veritas; tantòque hæc magis comparent, quantò studiosiùs eraduntur.

Quid ergo, tot Romani Pontifices, tot Synodi, adulteratis codicibus in errorem abrepti sunt? Adeone pronum fuit tantâ in re, toti Ecclesiæ, ipsisque adeo Romanis Pontificibus illudere?

Atqui in eam rem vel maximè intentos fuisse constat : nam et Joannes IV Pontifex, Honorium, quoad poterat, excusabat; et Martinum et Agathonem antecessori suo, occultiùs licet, patrocinatos esse, etiam adversarii volunt. Nullus interim falsitatem suspicatur : ac post mille annos primus Bellarminus flagitium detegit; hunc sequitur Baronius. Quâ tam dignâ ratione? Nullâ, nisi quòd ad tuendam eam quam Romanis Pontificibus tribuunt infallibilitatem, illis falsatâ sextâ Synodo, quoquo modo, opus erat.

Quod enim objiciunt hæc acta falsa esse ideo, quia alioquin Patres iniquè, inconsultò, ac præcipitanter de Honorio statuissent (Baron., *an.* 681, *tom.* viii.); quis non videat ad falsi actionem, quàm lata sit janua, si hæc admittantur?

Quid autem iniqui est in decreto synodali? Nempe, inquiunt, Honorius non erat Monothelita. Quid tum postea? Quasi hæretici tantùm, ac non etiam hæreticorum fautores defensoresque damnentur.

At Patres Honorium excusare potuissent (*Ib.*, *p.* 550.) : debuissent quærere bonone animo, an malo scripserit : denique annon hæc qualiacumque recantarit.

Quid autem? An ut illi parcerent, ejus epistolas intactas relinquerent, quarum auctoritate novas subinde fraudes hæretici molirentur? Nempe Patres sextæ Synodi tenebant epistolas toto Oriente vulgatas, quibus se hæretici maximè tuerentur : videbant rectam fidem, unà cum errore proscriptam; de palinodiâ autem quid cogitarent, de quâ nihil audierant; nihil ad provincias commeaverat; nihil Romani etiam memorabant, et erat quod adhuc de Honorio quæreretur.

Nempe sexti Concilii Patres, Bellarmini ac Baronii more, in Honorii epistolis reconditos sensus quærerent : faventem Sergio, ac veritati per Sophronium prædicatæ obstrepentem, exquisitis distinctiunculis excusarent, si infallibilem cogitassent.

Jam ut strictiùs de falsitate agamus, Græcos hujus auctores esse volunt; scilicet, ut tot inter à Synodo damnatos Patriarchas suos, vel unum Papam cernerent, id fuisse solatio; atque hujus rei gratiâ, non tantùm eos, qui in Oriente erant, sed omnes quotquot per Orbem vulgati, libros corrupêre, atque Honorii infarsêre nomen. Hæc quidem probari, non autem jactari oportebat. Sed esto; admittamus fabulam. Leonis II duas epistolas latinè conscriptas, totoque Occidente vulgatas, quis confinxit Græcus? quis Honorii nomen inseruit? quis ad hoc flagitium perpetrandum, Italiam atque Hispaniam ex ultimâ Græciâ penetravit? An Latini quoque ad eam falsitatem cum Græcis consensêre? Ludibria quidem, non responsa ista sunt : prorsusque conclamata causa est, quam talibus figmentis defensam oporteat.

An fortè Leo II ipse deceptus est, falsaque ad eum Synodi sextæ acta perlata sunt; neque à Legatis didicit quid rerum in tantâ Synodo super Honorii nomine gestum esset? Quis insulsa commenta, ac malè cohærentem fabulam ferre possit?

Jam rogo falsane omnia in sextâ Synodo, quæ de Honorio memorantur; neque Macarius Antiochenus Monothelitarum Princeps, patrocinantem sibi jactavit Honorium actione viii; neque Honorii lectæ sunt epistolæ actione xii et xiii; neque de his quæsitum aut judicatum quidquam, actione xiii et xviii. Cui autem falsario adversùs œcumenicam Synodum in totius Orbis conspectu tanta licuêre? Si autem Honorii epistolæ, verè ab hæreticis laudatæ, in sanctâ Synodo verè lectæ, verè examinatæ sunt, et in gesta relatæ, quid egisse finges Synodum? Tacuisse, neque quidquam decrevisse post tantos apparatus? Absurdum. Probavisse? Absurdius. Quis enim id unquam somniavit? Condemnavit ergo eas Synodus, neque nullum effugium est.

Vide autem adultera manus quid potuisse visa sit Baronio. Nempe si ei credimus (Baron., *an.* 681, *tom.* viii. *pag.* 551, 552.), Theodorus ille Constantinopolitanus in sextâ Synodo

est condemnatus; cùm hujus in actis Synodi nulla sit mentio. Damnatione Honorii oppleta omnis pagina est : at Baronius eum condemnatum negat. Theodorus ille et contra se gesta erasit; et contra Honorium gesta inseruit : quidquid libuit, sustulit; quidquid libuit, infarsit : Leonis quoque II credo corrupit epistolas : omnia successêre; fraudis vestigium nullum. Et quidem Baronius tanquam scelere deprehenso, annum falsationis assignat eum, qui post Synodum consequatur (BARON., *an.* 682, *p.* 665, 666.) : pertractum in sceleris consortium Imperatorem ipsum, Catholicum licèt, ut Synodum, se auctore ac defensore gestam, ipse corruperit. Idem Baronius (mirum) de falsandâ Synodo ad Imperatorem habitam artificis orationem refert integram, quæ duas impleat paginas : quasi Theodorus res in tantæ Synodi luce gestas, recente memoriâ, post annum vix expletum, obstupefactis Patribus et Legatis, atque emortuo Orbe, æterno silentio sepelire se posse confideret? Hæc Baronius : quo teste, quo indice? Nullo : nisi quòd non aliis suffulta machinis, concepta sententia stare possit.

Grave quidem nobis est, hæc de Baronio, viro maximo, memorare; sed potior veritas : atque Annales Ecclesiasticos, tantum opus, ab ipso auctore, dum partium studiis abripitur, his figmentis dehonestatos esse nemo non doleat. Neque nos hæc primi memoramus : alii viri doctissimi præiverunt, ac nuperrimè Christianus Lupus (CHRIST. LUP., *dissert. in* VI *Syn. c.* VI. *tom.* II. *p.* 858.), totam falsi suspicionem tot argumentis elisit, ut nullus dubitationi supersit locus. Verùm alibi memorata (*Vid. Dissert. præv., n.* LVI.) hìc prætermittimus.

At enim ex Synodo sextâ constat corruptam fuisse à Monothelitis Synodum quintam et acta Vigilii et Patrum libros (*Vid.* BARON., *an.* 681; *et Conc.* VI. *act.* VIII. *col.* 753; *et act.* XII. *col.* 917.). Factum : at constat etiam falsitatem statim fuisse convictam; Patresque orthodoxos adversùs impostores omnino vigilasse. At post tantam falsitatem, quantam comminisceris, novem sæcula dormierunt.

Quid autem Bellarmino prodest (BELL. *de R. P., lib.* IV. *c.* XI.), Leonis Magni epistolas et alia multa à Græcis quibusdam fuisse corrupta; cùm ea acta ad nos haud minus integra pervenerint? Aliud enim est à Græcis quibusdam, codices aliquot; aliud, omnes codices, quotquot per orbem terrarum erant, communi consensu fuisse corruptos. At enim, inquit ille, teste Gregorio, « Latinorum codices veraciores sunt, » quàm Græcorum : quoniam Romani, sicut non » acumina, ita nec imposturas habent (GREG. » MAG., *lib.* VI. *ep.* XIV. *ad* NARS. *Comit. t.* II. » *col.* 803.). » Esto : quid tandem respondebunt, cùm ad latinos codices provocabimus? Nempe in latinis codicibus, latinas Leonis II epistolas legimus, quæ Græcis quoque codicibus fidem præstent. Tantine igitur est, non errasse Honorium, ut eâ gratiâ Latinorum æquè ac Græcorum etiam fidem suspectam habeamus?

Cæterùm vir doctissimus ac religiosissimus Franciscus Combefis, è Prædicatorum Ordine, sacræ theologiæ Professor, cùm omnia Baronii argumenta invictis argumentis confutavit (*Vid. Hist. Monoth.* P. COMB, *ed. Paris.* 1648, *sub hoc. tit.* Auctuarium Bibl. Patrum, *tom.* II.), tum verò ea gesta protulit, quæ si Baronio videre contigisset, haud equidem puto hanc falsi actionem tantâ confidentiâ suscepturum fuisse.

Is igitur edidit Agathonis Diaconi orationem scriptam triginta ferè annis post sextam Synodum, Philippici Bardanis tyranni temporibus : cujus actionis hoc initium est (*Ibid., p.* 199.) : « Peccator ego, et omnium minimus Agatho, » indignus Diaconus ac sanctissimæ hujus magnæ » Ecclesiæ scriniorum custos, venerabilisque pa- » triarchalis secreti Protonotarius, et secundus » Cancellarius, ante duos et triginta plus minùs » annos juvenili adhuc ætate Lectorum ordini » accensus ac inutilis Notarius agens, sanctæ » huic et universali sextæ Synodo operam com- » modavi, universa in eâ mota quæsitaque ordine » assectatus... Omnes porrò tomos actorum præ- » fatæ Synodi mundo codice propriâ ipse manu, » ecclesiasticis litteris [1] consignavi, qui et sub » signaculis, unà cum fidei definitione, quam » sancta eadem Synodus palam edidisset, Pa- » trum subscriptione munitâ, in Imperatoris » palatio fuerunt repositi, ac tutò servati : quin » et quinque patriarchalibus sedibus tradita, » definitionis ejusdem, eâdem Patrum subscrip- » tione munita exemplaria, eodem conscripsi » modo, jubente piæ recordationis Imperatore » Constantino, ac sic fieri præcipiente; quò fidei » orthodoxæ sinceritas, atque veritas nullis pa- » teret insidiis. »

Cùm postea memorasset, quid Philippicus Bardanes tyrannus pro Monothelitis molitus esset, addit : nec voluisse eum ingredi regiam quoad sextæ Synodi imago inde dejecta est; subditque : « Id, inquit (*Ibid., p.* 203.), suâ

[1] Hic Agatho significare videtur scriptionis genus quoddam, elegantius et nitidius illo, quo in actis vulgaribus uti solebant descriptores. (*Edit. Paris.*)

» auctoritate decernens, ut Sergii, Honoriique » ac cæterorum pariter ab eâdem sanctâ œcu- » menicâ Synodo ejectorum, ac anathemati » subjectorum nomina, in sacra sanctissimarum » Ecclesiarum dyptica, præconio publico rursus » referrentur, eorumque per loca imagines re- » stituerentur. »

En pro Honorio quid hæretici faciant, quid catholici attestentur: en qui acta conscripserit testis adducitur. Quid plura desideramus? An adhuc Græcos omnes, etiam pios et orthodoxos, et sextæ Synodi studiosissimos, sextæ Synodi falsatæ argui placet? Nimiùm profectò hæc prava sunt: sed tamen audiamus in quo Bellarminus et Baronium vim faciant.

CAPUT XXVII.

Potissimum argumentum falsitatis ex Agathonis epistolâ ductum; quàm vanum illud sit; Agatho et Leo II inter se componuntur; et si Honorius de fide pravâ docuerit, haud minùs Ecclesiæ Romanæ permanere inconcussam fidem.

Nempe ex Agathonis ad Constantinum Pogonatum epistolâ, hæc proferunt, quæ palmaria esse putant (*Ep.* Agat. *ad* Const. *Imp. in act.* iv. *Conc.* vi. *col.* 636.). « Apostolica Petri » Ecclesia nunquam à viâ veritatis in quâlibet » erroris parte deflexa est... Nec hæreticis no- » vitatibus depravata succubuit, sed ut ab ex- » ordio fidei christianæ percepit ab auctoribus » suis Apostolorum Christi principibus, illibata » fine tenus permanet secundùm ipsius Domini » salvatoris divinam pollicitationem : *Petre,* » inquiens (Luc., xxii. 31, 32.), *ecce Sata-* » *nas,* etc. Consideret itaque vestra tranquilla » Clementia, quoniam Dominus et Salvator » omnium, cujus fides est, qui fidem Petri non » defecturam promisit, confirmare eum suos » fratres admonuit : quod apostolicos Pontifices; » meæ exiguitatis prædecessores, confidenter » fecisse semper, cunctis est cognitum. »

Hæc verò epistola, ut ait Bellarminus (Bell. *de R. P., lib.* iv. *c.* xi.), à toto Concilio probata est, actione viii et xviii, ubi dicunt Patres, non tam Agathonem quàm Petrum per Agathonem locutum. Ergo ex eâ epistolâ Honorius quoque confirmavit fratres in verâ fide. Non ergo hæreticus, neque ei anathema dictum à sanctâ Synodo: quæ Agathonis epistolam recepisset, atque omnino Synodum falsatam esse oportet.

Tantam vim inesse putat in illis verbis, quibus apostolici Pontifices *semper* fratres suos confirmasse memorantur. Omnesne ad unum? Atque ut hìc alios omittamus, etiamne Liberius, quo tempore Nicænam infirmabat fidem, Athanasium fidei pugilem communione repellebat, Arianos omnes habebat pro orthodoxis, et cùm Constantio persequebatur Ecclesiam? Prorsus nec illa tempora excipienda sunt, si *semper* illud strictè valeat. Sed ut in Honorio jam figamus gradum, rogo, tantisper sextam Synodum omittamus, rem ipsam attendamus. Falsata sanè sit Synodus; non credo, non sentio, non fero : falsata tamen sit, quàm maximè eâ parte quâ litteras Honorii damnat. Certè ipsæ litteræ verè ab Honorio scriptæ, quas ut ab eo scriptas et Joannes IV Honorii successor (Joan. IV, *Apol. ad* Const. *pro* Honor., *tom.* xii *Bibl. Patr. p.* 835 *et seq.*), et sanctus Maximus (*Disp.* Max. *cum* Pyrr., *tom.* v *Conc. col.* 1814, 1815.), et sancto Maximo teste, ipse Honorii secretarius [1] defensabant : neque Baronius aut Bellarminus negant; imò ex earum fide maximè tuentur Honorium. Damnatæ ergo non fuerint, neque earum auctor, non eo profectò meliores, si judicium effugissent. At si id ad extremos apices verum est, quod Agatho prædicat, à suis *prædecessoribus,* etiam ab Honorio, ut vis, *fratres Episcopos in verâ fide semper fuisse confirmatos* : ergo Honorius fratres in verâ fide confirmabat, tum cùm duas voluntates et operationes à *prædicatione fidei* eximebat : confirmabat in fide Sergium Patriarcham, tum cùm scriberet, *ut unius vel duarum operationum novæ adinventionis vocabulum refutaret,* atque unà cùm hæresi orthodoxæ quoque fidei confessionem novitatibus accenseret : confirmabat in fide, tum cùm *unam vel duas voluntates sentire vel promere ineptum* pronuntiabat : quasi vel utrumque adversari, vel saltem de utroque dubitare vera ratio cogeret : confirmabat in fide Sophronium Hierosolymitanum, tum cùm duas operationes ex Patrum regulâ vel maximè asserentem, ita deterrebat, ut ab eâ voce discessurum eum, illius quoque Legati *instantissimè pollicerentur* (*Vid. sup., cap.* xxii, xxiii.) : adeo rem urgebat Honorius. *Pacis causâ,* inquies : falsæ quidem pacis, et meritò à Patribus detestatæ; ut suprà docuimus. An verò pax id quoque cogebat, ut *ineptum* et *novum* diceret, quod sapientissimum, quod antiquissimum, quod semper in Ecclesiâ prædicatum esse constaret? Sed alio sensu, inquies, et ipsâ quæstione nondum intellectâ; et tamen interrogatus à tribus Patriarchis, et utrâque auditâ parte. Nam et Sergium ac Cyrum hæreticos, et Sophronium

[1] Joannes abbas nuncupatus.

maximè orthodoxum audiebat; quos tamen interrogantes adeo non confirmabat in verâ fide, ut et à veræ fidei, quæ utique certa neque ambigua est, professione averteret. At nullo dato anathemate : quasi in damnando solùm, non etiam in probando, ecclesiastica vigeat auctoritas. Quid autem juvat nullum anathema pronuntiatum ab eo esse, qui vel hinc maximè in culpâ erat, et officio deerat, quòd eo in discrimine positus, anathema suspendisset, remque certam ac firmam in dubio reliquisset? At ut privatus homo; verum utcumque est, quamcumque Honorius personam induerit, certè interrogatus à tribus Patriarchis, tot ac tantarum Ecclesiarum Patribus atque Doctoribus, in eo articulo versabatur, ut vel eos in fide confirmaret, vel officio deesse cogeretur : non autem confirmavit, quos in ruinam impulit, vel certè fluctuare fecit : ergo officio defuit.

At enim Agatho, cujus epistolam suscepit sacra Synodus, eum defensare voluisse videbatur. Obliquè certè, ut vidimus, non clarè et apertè. Suscepit autem sacra Synodus fidem Agathonis, non quæcumque de Honorio obliquè et occultè ingerebat. Ac ne quid Agathoni Patres derogasse viderentur, id etiam scripsêre ex ejus sententiâ damnatum Honorium, quem in Sergio ac similibus proscripsisset.

At qui tantùm Agathoni deferri velit, Honorium obscurè et obliquè excusanti, audiat Leonem II, clarè et apertè ex sacræ Synodi præscripto condemnantem : « Anathematizamus, » inquit (*Epist.* LEON. II *ad Imp., tom.* VI. » *Conc. col.* 1117.), etiam Honorium, qui hanc » apostolicam Sedem, non apostolicæ traditionis » doctrinâ lustravit, sed profanâ proditione im» maculatam fidem subvertere conatus est. » Et ad Hispanos quidem mitiùs, sed tamen tremenda voce (*Ejusd. ep. ad* HISP., *ibid. col.* 1246, 1247.) : « Æternâ damnatione mulctati » sunt, Sergius, Pyrrhus, etc. cum Honorio, » qui flammam hæretici dogmatis, non ut decuit » apostolicam auctoritatem, incipientem extin» xit, sed negligendo confovit. »

Nempe his epistolis dictus Baronius, optat falsas: non probat. Nunc Agatho et Leo stent simul : ille ante Synodum habitam Honorium utcumque purgare conatus : hic post Synodi sententiam, non modò abstinendum ratus ab excusando eo, verùm etiam arbitratus, debito anathemate percellendum. Ac si tantos Pontifices etiam super Honorii nomine conciliare nos oportet, Agathonem, quo præside Synodus inchoata est, et Leonem, quo probante firmata; tu sanè, quisquis es, qui Bellarminum sequeris, conciliare non potes Agathonem dicentem, ut quidem interpretaris, ab Honorio quoque prædicatam esse et confirmatam fidem, cum Leone dicente, ab eodem Honorio non fuisse *lustratam*, sed fuisse *proditam*. Nos facilè componimus omnia. Petro enim imperatum, ut confirmaret fratres, et Agatho dicit, et Leo fatebitur : id ergo ad pontificium munus pertinere, uterque prædicabit, et nos sanè cum iis maximè prædicamus. An verò certum sit eo semper officio functos, Agatho quidem id asseruisse videtur; Leo verò Honorium vehementissimè officio defuisse. At illius generale, cum hujus peculiari dicto, facilè cohærebit. Dictum enim Agathonis non ad strictos apices exigendum, sed civiliter intelligendum esse dicimus : et *semper* ideo dictum, quòd plerumque id factum sit; quòd unius culpa Pontificis, aliorum statim operâ sarciatur, nihilque detrimenti patiatur fides. Solemus enim homines magna et illustria et consueta sectari, quod rarum fuerit et statim mutatum, nullâ rerum conversione memorabili, nec factum cogitamus. Ita quidquid ab Honorio peccatum est, id sanctus Severinus Honorio proximus; id sanctus Joannes IV, sanctusque Theodorus, Martinus, Eugenius, Vitalianus, Adeodatus, Donus, Agatho, Honorii successores cumulatissimè rependerunt; ut officio defuisse Honorium Ecclesia Romana vix senserit. Hinc « Ecclesiam Romanam non fuisse depravatam, » neque errori succubuisse, sed in fide man» sisse. » Agatho prædicavit, et nos confitemur, neque in Petri sede visos esse Sergios, Pyrrhos, Paulos, Petros, Theodoros, sibi mutuò errorem quasi hæreditarium cum sede tradentes, neque Romanos Pontifices sibi invicem succedentes, à fidei unitate abruptos fuisse. Quòd si Honorius vel pejora ausus esset, non Romana propterea succubuisset fides, sed eum ut mortuum Ecclesia projecisset, et ex Ecclesiâ Romanâ Pontifex catholicus surrexisset. Quæ si consideremus, et Agathonem cum Leone componamus, tum demum intelligemus, quid sit illud immotum, quod in Sede Petri omnes catholici veneremur. Quare ut hanc disputationem aliquando concludamus, hæc certa comperimus.

Honorium de fide à tribus Patriarchis ritè interrogatum pessima respondisse :

A sextâ Synodo anathemate condemnatum.

A Romanis Pontificibus ante supremam Synodi sententiam excusatum, post eam sententiam eodem anathemate esse damnatum :

Bellarminum ac Baronium conversos ad

fabulas, quòd Honorium defensuris nihil aliud auxilii suppetebat.

CAPUT XXVIII.

Quæstio de Honorio concluditur; atque, utcumque illius res se habent, invictum manet ex his petitum argumentum.

Addimus et id frustra esse, quod Bellarminus ac Baronius tanto molimine adstruere pergunt. Esto enim falsata sint omnia; tamen, te fatente, à secutis Pontificibus, à septimâ deinde et octava Synodo, vera sunt credita. Credita ergo à Pontificibus; credita à Conciliis; credita ab omnibus; credita, inquam, de Pontifice, quæ tanto molimine ne credantur caves.

Sagacissimus Bellarminus id vidit (Bell., *loc. jam sæpe cit.*), nec negavit: creditum inquit, de Pontifice, ut homine privato. Quin tu igitur eo gradu consistebas? Quid actorum fidem tam inani operâ sollicitatam oportebat? Nempe responsio de Papâ, ut homine privato non satisfaciebat animo, cùm certum illud maneret, à Synodo sextâ generali fuisse judicatum, Papam, ab Ecclesiis de fide interrogatum, apostolico officio defuisse; neque confirmasse, sed impulisse fratres, seseque cum eis in præcipitium conjecisse.

Hæc mente complexi Synodos ac Pontifices Bellarmino ac Baronio, summis licèt viris, facilè anteponemus. Quòd verò Anastasius Bibliothecarius sextæ Synodi decreta improbat (Anast., *Bibl. epist. ad* Joan. *Diac. tom.* XII *Bibl. Pat. p.* 833.). eaque pro Honorio audet, quæ nec Romani Pontifices ausi erant; contemnemus quidem: sed interim intelligemus, nullam aliam viam tuendo Honorio patuisse. Neque enim cogitabat illud, aut Romanum Pontificem pro privato egisse, qui tot Patriarchis de fide quærentibus responderet; aut ejus epistolas non fuisse dogmaticas, qui sciret plerasque alias, non alio ritu modoque esse scriptas: neque levia illa aut minuta proferebat, in quæ nunc se conjiciunt, sed perfrictâ fronte Honorium tuebatur; quem si quis auctorem sequi malit, nec sic effugiet; manetque semper illud: fuisse creditum Romanum Pontificem, ritè de fide interrogatum, docendo Patriarchas, respondendo Ecclesiis, pessima ac meritò damnanda respondisse, eamque sententiam ab œcumenicâ Synodo promulgatam; secutos Pontifices, secuta Concilia æquè œcumenica consensisse.

Jam si Anastasius, ac post eum Bellarminus, ne quid intentatum relinquerent, de litteris Honorii subdubitare voluisse visi sunt (Anast. *et* Bellarm., *loc. cit.*), qu'd nostrâ? Cùm eas à Joanne IV defensas, atque in sextâ Synodo græcè et latinè lectas, et cum authentico diligenter collatas, ac pro veris agnitas, ac damnatas esse constet (*Vid. Conc.* VI *act.* XII *et* XIII.); idque præsentibus et nihil contradicentibus, imò consentientibus, ac subscribentibus Sedis apostolicæ Legatis. Et ii quidem, cùm Vigilio Papæ falsa decreta imputarentur, falsum arguerunt, calumniam propulsarunt, pro Honorio nihil hiscunt. Quin ipse Anastasius, ipse Bellarminus, non modò admittunt epistolas, verùm etiam asserunt, vindicant, ex iis maximè tuentur Honorium, quod item Baronius factitavit (Anast *et* Bell., *loc. cit.*; Bar, *an.* 633, *tom.* VIII. *pag.* 317 *et alib. pass*). Nec mirum varios fuisse ac trepidos, qui tot undique coarctati argumentis, quo loco pedem figerent, non haberent. Sed eorum commenta dudum nos plus æquo distinent.

CAPUT XXIX.

Patres Toletani Concilii XIV, Synodum VI pro œcumenicâ non habent, eò quòd Hispani ad eam vocati non essent; neque eam probant nisi facto examine, tametsi à Leone II probatam constitisset.

Unum jam superest de sextâ Synodo memorandum, imò memoratum (*Vid. Diss. præv., num.* LVII, LVIII; *et sup. hoc lib. c.* XXVI.), et jam perstringendum paucis. Hispani Occidentali Concilio, ab Agathone collecto, nulli interfuerant, neque Synodum sextam noverant, neque etiam ad eam vocati erant. Itaque Leo II ad eos scribit epistolam eam quam sæpe memoravimus; *simul definitionem sanctæ Synodi, et acclamationes* mittit; *acta quoque totius Concilii directurus, si ipsis delectarentur* (*Epist.* II. Leon. II, *tom.* VI *Conc. col.* 1246, 1247.). Quæ cùm omnia recepissent, sub Benedicto II, Leonis successore, et Ervigio Rege, placuit Toleti congregari totius Hispaniæ *generale Concilium* [1], ut ea gesta ab omnibus regni Conciliis et provinciis probarentur. Decretum fit in hæc verba (*Conc. Tolet.* XIV. *cap.* I *et* II. *tom.* VI

[1] Non congregavit Ervigius generale Concilium, sed in unâquâque provinciâ particulares Synodos. Placet hic exscribere ipsa verba Concilii Toletani XIV. c. I. col. 1279. « Princeps Ervigius........ hoc dedit speciale edictum, ut » quia... sicut oportebat... generale Concilium fieri varia » adversitatum incursio non sineret, saltem adunata per » provincias Concilia fierent; et si quidem hic primùm à » nobis in urbe regiâ Synodus ageretur, deinde in singulis quibusque provinciis singulare haberetur Concilium, quò, quidquid hic actum per Toletanam Synodum, reliqui primarum sedium Præsules... per discreta » provinciarium suarum Concilia observarent. » (*Edit. Paris.*)

Conc. col. 1279, 1280 ; *Ibid., c.* IV. *col.* 1281.) : « Gesta synodalia, et cum gestis quoque Leonis » antiquæ Romæ Pontificis invitatoria epistolaris » gratiæ consulta suscepimus, per quæ omnis » ordo gestorum gestaque ordinum dilucidè pa- » tuerunt. Quâ epistolâ Præsules Hispaniæ invi- » tati erant, ut prædicta synodolia instituta, » nostri vigoris manerent auctoritate suffulta. » En perspicuis verbis Hispaniensium Præsulum requisita auctoritas. Postea : « Placuit proinde » satisfacientes Romano Pontifici, ea ipsa gesta » firmare. » Et paulò post: « Ut utraque operum » gesta [1], et synodico dirigantur examine, et dis- » creta Conciliorum [2] fulciantur auctoritate. » Idque fieri volunt, « postquam, ut aiunt (*Ibid.*, » *c.* V.), synodicâ iterum examinatione decocta, » vel communi Conciliorum omnium judicio » fuerint comprobata. » Denique : « Dicta gesta » cum antiquis Conciliis conferentes, ea ipsa » gesta probavimus... : et ideo supradicti acta » Concilii in tantùm à nobis veneranda sunt, et » recipienda constabunt, in quantum à præ- » missis Conciliis (Nicæno et aliis) non discedunt » (*Ibid., c.* VI.). » En deliberatio, en examen exactum ad certam regulam, ad Patrum scilicet et antiquorum Conciliorum fidem ; et post illud examen neque aliter, gesta *firmata*. Quid ampliùs ?

Nimis probas, inquiunt; neque enim Pontificis tantùm, sed Synodorum universalium decreta, particularibus Synodis examinanda subjicis. Facilis solutio. Universalium Conciliorum, quæ ut talia sint agnita, doctrinam ac fidem, nemo unquam examini aut retractationi submisit : Hispani autem Patres minimè agnoscebant ut universalem hanc Synodum, quam nec audierant, ad quam nec vocati erant. Unde nunquam vocant universalem Synodum, sed aiunt : « Ad » se perlata gesta synodalia, quibus Constanti- » nopoli, Constantino pio Principe mediante, » magna et sublimis copia aggregata Pontifi- » cum (*Ibid., cap.* II. *col.* 280.) : » et consideranti, tota gestorum series indicabit, graviter tulisse Hispanos, quòd vocati non essent. Quin etiam toties iteratâ examinis mentione, cavisse videntur, ne quis existimaret Concilii talis, quasi universalis auctoritate teneri Hispaniam, tantam Ecclesiæ partem, etiam non vocatam. Cùm autem Synodum ut œcumenicam nollet agnoscere, tamen de Sedis apostolicæ sententiâ nulli dubitabant, quam et Agathonis et Leonis epistolis expressam legerent. Disertè enim Leo Concilium sextum, uti alia quinque, *universale* vocabat, et lata in Synodo sextâ anathemata iterabat, ut suprà vidimus. Quare agnitum quoque Pontificis Romani de fide decretum examini subdunt, et legitimâ cognitione comprobant; nec verentur dicere, à se quoque *firmari :* tantùm auctoritatis ipsi unitati, et communi consensioni inesse intelligebant.

[1] Hispanis Pontifex primùm miserat sextæ Synodi definitionem fidei et Prosphoneticon, deinde acta integra ; et hoc est, ut videtur, quod dicunt Patres Toletani. (*Edit. Paris.*)

[2] Hispanorum.

Eâdem ratione Franci nostri, et Carolus Magnus ac Ludovicus, verè christianissimi Imperatores, septimam Synodum de sacris imaginibus, recipere ut œcumenicam diutissimè recusarunt ; quòd ad eam nullo modo vocati essent. Sed jam operæ pretium est, ut ejus Synodi acta referamus.

CAPUT XXX.

Synodus Nicæna II, seu generalis VII, more antecedentium Synodorum, de Adriani I litteris quæstionem habet : locus egregius, quo eadem Synodus docet vim illam ineluctabilem, in Ecclesiæ catholicæ consensione esse positam.

Cùm Adrianus I veram de colendis κατὰ σχέσιν, seu relativo cultu, Christi et sanctorum imaginibus doctrinam, septimæ Synodo per litteras, more priorum Pontificum, exposuisset; Patres quoque, more majorum, eas litteras synodicè examinarunt. Lectis enim epistolis duabus (*Epist.* ADR. I *ad Imp. et ad* TARAS., *act.* II *Conc.* VII. *tom.* VII *Conc. col.* 99 *et seq.* 122 *et seq.*) sancti Pontificis, alterâ ad Imperatorem, alterâ ad Synodum [1], quæsitum ita est per Legatos apostolicæ Sedis : « Dicat nobis sanctis- » simus Patriarcha Tarasius Constantinopolitanæ » urbis Episcopus, si consentiat litteris sanctis- » simi Papæ, senioris Romæ? » Rogatus in eam formam Tarasius, consentire se profitetur : « Nam et ipsi nos, inquit (*Ibid., col.* 127.), » scrutando Scripturas et syllogisticè approbando » rimati sumus : sic quod confessi sumus, confi- » temur et confitebimur ; consonamus et vim » lectarum litterarum confirmamus. » Supplendum ex græco post illud ; *Scripturas rimati :* hoc quoque ; *et patriis doctrinis docti,* quod etiam vulgata et antiqua versio retinebat.

Patet ergo à Tarasio ita approbatas Adriani epistolas, quòd rem ipse perpendens, eas Scripturis, traditioni, eique, quam ipse ab antiquo hauserat, fidei conformes esse senserit, factâque inquisitione intellexerit : post quæ Tarasii verba, « sancta Synodus dixit : Tota sacratissima Sy- » nodus ita credit, ita sapit, ita dogmatizat. »

[1] Sive potiùs ad Tarasium C. P.

Quibus verbis tota Synodus se Adriano auctori, ac Tarasio ex intellectâ ac perpensâ ratione approbanti, consentire declarat. Atque, ut res constaret clariùs, à Legatis apostolicis Synodus interrogata est, in hanc formam : « Dicat nobis » sancta Synodus, si admittat litteras sanctissimi » Papæ senioris Romæ, an non (*Epist.* Adr. I » *ad Imp. et ad* Taras., *act* II *Conc.* VII. *t.* VII » *Conc. col.* 130.)? » Quod de re exploratâ, deque irreformabili judicio quæri, neque recta ratio, neque fides sinit. Ad eam rogationem sancta Synodus dixit : « Sequimur et suscipimus, » et admittimus. »

Unde, rebus summâ attentione perpensis, fit definitio synodalis, non unius Romani Pontificis, sed totius Ecclesiæ catholicæ consensu et auctoritate nixa : cujus definitionis initium (*alibi relatum* (*Vid. Diss. præv., n.* LXII.), *hic retexere non est necesse; quo docet Sancta Synodus in eo vim esse*) ecclesiastici judicii ; ut nihil innovetur, ut quæ communi traditione perlata sint ad nos, communi consensione ac decreto firmentur : unde addunt : « Nihil adimimus, nihil » addimus (communi et universali traditioni sci- » licet), sed omnia quæ catholicæ sunt Ecclesiæ » immutilata servamus (*Act.,* VIII. *col.* 554.). » Quibus positis sic concludunt : « Quæ cùm ita » sint, regiæ viæ semitis inhærentes, sequentesque » divinitus inspiratorum sanctorum Patrum nos- » trorum magisterium, et Ecclesiæ catholicæ » traditionem, quippe quam esse noverimus » Spiritûs sancti, qui ipsam inhabitat ; definimus » in omni certitudine ac diligentiâ, etc. » Ut profectò appareat summam illam et ineluctabilem certitudinem in Ecclesiæ catholicæ consensione, imò in Spiritûs sancti universam Ecclesiam docentis magisterio esse positam ; quod habebamus demonstrandum. Igitur sanctæ septimæ Synodi, post Romani Pontificis lectam definitionem, inquisitio, confirmatio, judicium sic se habet.

CAPUT XXXI.

Galli Synodum VII seu Nicænam II, Adriano præside habitam, pro œcumenicâ non habent, eo quòd ad illam nec ipsi, nec alii Occidentales vocati essent : egregius eâ de re Jacobi Sirmundi locus : Romanorum Pontificum de Gallis sententia.

Cur autem patres nostri Ecclesiæ Gallicanæ Præsules ejus Synodi decretis repugnarent, causa erat, non quòd de Synodi œcumenicæ auctoritate dubitarent ; sed quòd Nicænam secundam, ad quam vocati non essent, pro œcumenicâ non agnoscebant ; imò in Francofordiensi Synodo, ex Galliæ ac Germaniæ Ecclesiis congregatâ, præsentibus etiam Romanæ Ecclesiæ Legatis, respuebant (*Conc. Francof., can.* II. *tom.* VII. *col.* 1057.) : quod, quia maximè ad rem nostram spectat, diligentissimè considerare nos oportet.

Sanè quod ad rem ipsam spectat, hoc est imaginum cultum, non est animus majorum nostrorum sententiam tueri ; quippe quos intelligamus, cum ipsis Nicænis Patribus, facilè convenire potuisse ; si, quod postea factum est, sua ipsorum dogmata satis attendissent. De Synodi autem Nicænæ auctoritate, quod hujus loci est, placet adscribere verba egregii viri Jacobi Sirmundi, in admonitione ad canonem II Concilii Francofordiensis. « Quod, inquit (Sirmund. » *adnot. ad can.* II *Conc. Francof., ibid. col.* » 1055.), ad Synodi nomen attinet ; in promptu » habent Galli quo invidiam depellant. Constat » enim sic in hâc quæstione versatos esse, tum » Synodi Francofordiensis, tum Carolini volu- » minis auctores, ut sibi, non cum œcumenico » Concilio, sed cum peculiari Græcorum Synodo, » rem esse contenderent. Ita enim passim in libris » illis profitentur, queruntur que propterea, illam » sibi aut universalis, aut septimæ Synodi no- » men arrogare, cùm œcumenicam dici posse » negarent, ad quam soli Græci convenissent, » reliquarumque provinciarum Ecclesiæ convo- » catæ, aut sententiam per epistolas, more ec- » clesiastico, rogatæ non fuissent. Et quidem » si rem suis momentis expendamus, satis om- » nino causæ videbatur, cur Synodum, cui tot » adhuc provinciarum, ac totius penè Occidentis » suffragia deessent, pro œcumenicâ nondum » haberent. Nec Adrianus ipse aliter se sentire » ostendebat, qui allatam è Græciâ Synodum » (ut Hincmarus eodem loco docet) (Hincm. » *epist. ad* Hincm. *Laud., c.* XX.) in Galliam » misit ; Conciliumque ejus causâ convocari à » Carolo jussit, et libris Carolinis, quibus op- » pugnata est, ita respondit, ut œcumenicæ » Synodi nomen illis auctoritatemque nusquam » objiciat. » Hæc Sirmundus, vir maximus, pro Gallis nostris, de Synodi Nicænæ secundæ auctoritate respondet.

Neque tantùm Concilii Francofordiensis tempore Nicænam secundam Synodum respuebant, cùm ejus acta ignorarent ferè ; sed etiam toto Caroli Magni regno, ac diutissimè postea.

Constabat interim Romanos Pontifices in eamdem cùm Nicænâ secundâ Synodo ivisse sententiam, atque ab Adriano editam eâ de re, ac missam ad Synodum epistolam decretalem, cui Synodus consensisset.

Agitata postea res est, missis ultro citroque

scriptis; editique libri adversùs Nicænam Synodum, qui ex Caroli nomine, *Carolini* appellantur. His responsum est ab ipso Adriano pro Nicænis dogmatibus : neque eo seciùs nostri cùm Carolo Magno in sententiâ perstitêre.

Neque interea pro hæreticis aut schismaticis habebantur, qui de re maximâ, nempe de interpretandis primæ tabulæ præceptis dissentirent; quia bono animo rem quærere, non pertinaci studio contendere videbantur. Et Carolus Magnus cum Adriano I, non tantùm religionis obsequio, sed etiam singulari atque intimo amicitiæ vinculo conjunctissimus vixit; et interim à Leone III sæpe ad auxilium invocatus, et imperiali coronâ fuit insignitus : adeo quæ ad fidem spectare viderentur, non in unius Romani Pontificis auctoritate, sed in Ecclesiæ universæ consensione posita esse constabat.

Quin etiam imbibita nostrorum animis sub Carolo Magno Rege sententia, sub Ludovico Pio hæsit.

Nempe sub eo Principe de imaginibus conventus habitus est Parisiis, cujus conventûs historiam, ex gestis, vir diligentissimus Sirmundus sic exponit (Sirm., *Præf. ad Conc. Paris. an.* 824, *tom.* vii *Conc. col.* 1548.) : Venisse ad Ludovicum Pium, Michaelis ac Theophili Græcorum Imperatorum Legatos, atque inter cætera dissidium exposuisse, quod in Ecclesiâ Orientali propter imagines versabatur; quas alii adorandas, alii non adorandas esse contenderent : eosdem Imperatorum Legatos significasse, se hâc de causâ Romam etiam ad Pontificem ituros : Ludovicum pacis componendæ studio à Pontifice poposcisse, ut ejus rei gratiâ Parisiis Episcopi convenirent.

Ex hujus conventûs sententiâ, Ludovicus Pius scripsit epistolam ad Eugenium II, et Commonitorium ad Hieremiam Senonensem, ac Jonam Aurelianensem, suos ad Eugenium II Legatos (*Ibid.*, *et col. seq.*), ex quibus hæc habemus.

Primò : ab Episcopis *Collectiones* factas *de libris sanctorum Patrum*, easque ad Ludovicum perlatas : sic enim scriptum est in ipso Commonitorii initio (*Common.* Lud. Pii, *ib. col.* 1549.).

Secundò : petitam fuisse licentiam ab Eugenio, hujus nominis II, ut Episcopi eas collectiones facerent, quæ Papæ ad Græcorum consulta responsuro adjumento futuræ viderentur. Quâ de re sic scribit Ludovicus ad Eugenium II : « A » vestrâ Sanctitate petivimus, ut Sacerdotibus » nostris liceret, de libris Sanctorum Patrum » sententias quærere, atque colligere quæ ad » eamdem rem, pro quâ iidem Legati (Græci » scilicet) vos consulturi erant, veraciter defi- » niendam convenire potuissent. »

Tertiò : res igitur ita tractabatur, etiam Eugenii II consensu, ut quæ nondum ultimo atque irretractabili judicio definita esset.

Quartò : hæc quidem ad Papam scripta sunt. At in Commonitorio Episcopi jubebantur, ut rem quàm minimâ pontificii animi offensione tractarent. Verba Commonitorii sic habent (*Common., loc. sup. cit.*) : « Ut summoperè caveatis, » ne nimis resistendo Domnum apostolicum in » aliquam irrevocabilem pertinaciam incidere » compellatis : sed obsequendo magis quàm » apertè resistendo, ad mensuram deducere va- » leatis. » Sic et Sedis apostolicæ dignitatem colebant, et cum Pontifice reverenter tractabant, et ab eo interim in quæstione fidei, *irrevocabilem pertinaciam* metuebant.

Atque hæc acta sunt anno 824, post triginta annos quàm secunda Nicæna Synodus habita esset. Ac postea Franci diutissime suam sententiam tuebantur. Interim cùm à tot Romanorum Pontificum decretis recederent, haud minùs se in Ecclesiæ Romanæ communione ac fide permanere gloriabantur : adeo dubia, necdum recepta communi consensu dogmata, à certis exploratisque secernebant. Neque Romanam Ecclesiam, suis licèt Pontificibus cohærentem, errasse jactabant; quòd abesse putarent eam, quam ad extremum ab Eugenio metuebant, *irrevocabilem pertinaciam.* Nec illis palam dissentientibus, Concilii Nicæni secundi, aut Romanorum Pontificum, qui idem decrevissent, aut etiam Concilium Nicænum comprobassent, tanquam indeclinabilis objecta est auctoritas : quòd satis constaret, nec vocatos eos, et pro lege esset illud, à Nicænâ quoque Synodo positum fundamentum : « Communem fidem, communi » consensu stabiliendam (*Vid. Conc.* vii. *act.* » viii, *defin.*). » Quare Concilii septimi apud Orientales, re penitus inquisitâ, inter se consentientes statim auctoritas valuit; apud nostros, rebus paulatim patefactis, et consentientibus Ecclesiis, obtinuit : adeo et nostrorum animis inhærebat, et ipsi Romani Pontifices fatebantur, illud à majoribus acceptum : fidei definitiones Ecclesiæ catholicæ consensu valere.

CAPUT XXXII.

Synodus VIII generalis, Constantinopolitana IV, æquè ac cæteræ, de Romanorum Pontificum judiciis judicat : traditam sibi à Christo, ut et Romanæ Ecclesiæ ligandi ac solvendi potestatem agnoscit et exercet; post Synodi judicium, nulla jam appellatio, nulla alia spes est.

Non est hìc prætermittenda generalis Synodus

octava, Constantinopolitana quarta, sub Adriano II summo Pontifice, et Orientis Imperatore Basilio. Etsi enim non de fide propriè, tamen agit de re maximâ, quæ fidem proximè attineat; de initio scilicet Photiani schismatis, totam conturbantis Ecclesiam, et in ingens incendium erupturi.

Quis Photius fuerit, quâ violentiâ Ignatium Constantinopolitanum Episcopum, virum sanctissimum, oppresserit, et ejus locum invaserit, ut deinde à Romanis Pontificibus compressus, condemnatus, anathematizatus fuerit: quâ audaciâ adversùs Ecclesiam Romanam caput erexerit, omnes sciunt. De eo ejusque sectatoribus penitus amovendis quæstio habebatur, totaque adeo Synodus in commendandâ Sedis apostolicæ auctoritate versatur.

Post lectam, actione III, et approbatam Adriani II epistolam, actione IV et V, leguntur Nicolai Papæ, Adriani antecessoris epistolæ duæ; et Legati meritò contendebant, rem *ex multo tempore esse judicatam*, neque *à paternis definitionibus posse discedi*. Cæterùm, ad tollendam dubitationem omnem, lectis epistolis, Synodum rogant: « Placetne vobis sensus iste, an » non? Et si quidem placet, talia sunt nostra et » nostræ Sedis: quòd si apud vos non fuerint ac» ceptabilia, nos tamen super montem excelsum » Synodi ascendemus, et exaltabimus in fortitu» dine vocem nostram, evangelizantes vobis, et » consequentiam quæ facta est (id est, rei gestæ » seriem, processumque juridicum), et ore pro» mulgata est sanctorum Patrum nostrorum à » gratiâ Spiritûs sancti..... Ad hæc quid dicit » sancta Synodus? Sancta et universalis Syno» dus exclamavit: Recipimus omnia; valde » quippe sunt discreta et congrua, et consona » ecclesiasticis regulis (*Conc* VIII *act.* III. *tom.* » VIII. *col.* 1011; *act.* IV. *col.* 1021, *et act.* V. » *col.* 1029, *malè* 1019; *ibid.*, *act.* V. *col.* 1042; » *ibid.*, *col.* 1043; *Vid. Diss. præv.*, *n.* LXIII.). » Ita sanctæ Synodi accipiunt, et sanctæ Sedis decreta, et monita Legatorum, facto examine, ratione perspectâ.

Aderat sacro cœtui Basilius Imperator, ad quem Romani Vicarii, memoratis Nicolai I et Adriani II judiciis canonicis, hæc loquuntur: « Sanctissimus Adrianus nos famulos suos di» rexit in hanc urbem, ad manifestationem veri » et justi judicii, in conspectu imperii vestri et » sanctæ universalis Synodi: ita ut non habeant » vocem repedationis vel appellationis; sed » quemadmodum jam judicati sunt, et dejecti » in sæculum maneant (*Ibid.*, *col.* 1056.). »

En tantùm per Synodum universalem appellationis sublata spes omnis; neque à decreto resilire datur, sed fixa et æterna manet sententia. Quid ampliùs? Sic se habet ecclesiasticorum judiciorum ratio, non tantùm in fidei quæstionibus, sed etiam in iis, quæ statum et pacem omnium Ecclesiarum spectant.

CAPUT XXXIII.

Concluditur argumentum ab octo primorum Conciliorum auctoritate repetitum; eorum acta adversarii nec considerasse videntur; sancti Gelasii et sancti Gregorii locus de irretractabili ecclesiasticorum judiciorum auctoritate.

Eam traditionem deductam ab Apostolis ad octo prima generalia Concilia manasse vidimus. Quæ quidem octo generalia Concilia totius christianæ doctrinæ ac disciplinæ fundamenta sunt; quorum prima quatuor, haud secus ac quatuor Evangelia, post sanctum Gregorium (GREG. MAG., *lib.* I. *ep* XXV. *al.* XXIV. *ad.* JOAN. *C. P. tom* II. *op. col.* 515; *et lib.* III. *ep.* X. *col.* 632, *et alib. pass.*) Ecclesia catholica venerata est. Neque minor cæteris cultus, cùm eodem spiritu acta, parem auctoritatem obtineant. Quæ octo Concilia, magno unanimique consensu, definiendi vim irrefragabilem, non aliâ in re, quàm in Patrum consensione posuerunt. Inter quæ sex ultima, Romani Pontificis prolatam etiam de fide sententiam, ad examen legitimum, Sede apostolicâ probante, revocarunt, quæstione constitutâ in hanc formulam: *Eane decreta rectè habeant, necne?* ut in actis legimus.

Conticescant igitur Stapletonus, et auctores in libello *Doctrinæ Lovaniensium* relati, atque eos secutus auctor anonymus de Libertatibus Gallicanis (*Vid. Doct. Lov. et Tract. de Libert. etc., lib.* VII. *c.* IV *et* V.), qui hæc pronuntiant contra gestorum fidem: « In istis Conciliis » omnibus, præjudicatam Romani Pontificis » sententiam, pro normâ et regulâ fidei habi» tam: » quodque idem est; « apostolicæ Sedis » dogmaticam ad Synodum epistolam locum ha» buisse plenæ atque irretractabilis definitionis. » Quo uno testantur synodalia gesta nunquam à se attento animo, sanove judicio esse perlecta: quippe quæ dogmaticarum epistolarum legitimam retractationem examenque contineant.

Non ita unquam Synodi generalis judicium retractatum vidimus, sed omnes statim in obedientiam pronos: neque unquam cuiquam, post illud examen, inquisitionem novam fuisse concessam, sed intentatam pœnam. Sic Constantinus, sic Marcianus, sic Cœlestinus, sic Leo,

sic alii omnes, quos in gestis vidimus. Hæc certa et inconcussa orbis christianus agnovit.

Huc accedit illud sancti Gelasii egregii Pontificis (GELAS., *ep.* XIII. *ad Episc. Dard. tom.* IV *Conc. col.* 1204, 1205.) : « Bona Synodus verèque christiana semel acta, nullâ nec potest, » nec debet novæ Synodi iteratione convelli. » Atque iterum : « Bona Synodus, nulla causa est, » cur aliâ debeat Synodo retractari, ne ipsa re- » tractatio ejus constitutis detrahat firmitatem. » Sic stant irretractabilia, quæ ultimo et certo Ecclesiæ judicio constant. Convellitur enim illud Spiritûs sancti judicium, quoties iterato judicio retractatur. Tale autem est judicium à Romano Pontifice prolatum, ut novo judicio retractatum fuerit. Non ergo est illud ultimum et certum Ecclesiæ judicium.

Neque verò obscurior est illa sententia Gregorii Magni, quatuor Synodos generales Evangeliis quatuor comparantis, additaque ratio; « quia » cum universali sunt consensu constituta, se et » non illa destruit quisquis præsumit, aut solvere » quos ligant, aut religare quos solvunt (GREG. » MAG., *lib.* I. *ep.* XXV. *al* XXIV. *ubi sup.*). »

Jam igitur nostra quæstio antiquorum Conciliorum ac Patrum traditione finita est. Placere debet omnibus Romani Pontificis secundùm Concilii Florentini decretum explicata potestas, ex Conciliorum generalium praxi. Patet discrimen ingens inter conciliare et Pontificium judicium, cùm post conciliare nulla quæstio, sed sola supersit captivitati intellectûs obedientia; pontificium verò ita comprobetur facto examine, ut si detur locus, improbari possit : quod erat demonstrandum.

CAPUT XXXIV.

Alia Concilia generalia memorantur : in iis perstitit antiqua traditio, ut summæ quæstiones ad Concilia generalia referrentur, nec Pontifex decerneret, nisi SACRO APPROBANTE CONCILIO : referuntur quatuor prima Lateranensia œcumenica Concilia sub Calixto II, sub Innocentio II, Alexandro III, Innocentio III; et Lugdunense primum sub Innocentio IV.

Post primas octo Synodos generales summâ diligentiâ pervolutas, in promptu est judicare de aliis ex earum sententiâ, quas et actis luculentioribus notas esse, et Apostolorum ævo propiores, facem cæteris prætulisse constat. Et tamen ex ipsis posterioris ævi secutis Conciliis demonstramus perstitisse in Ecclesiâ catholicâ antiquam traditionem, ut summæ quæstiones, summisque animorum dissensionibus agitatæ, ad Concilia generalia referrentur.

Id singulare habent pleræque ex his posterioribus Synodis, ut eas Romanus Pontifex præsens habuerit, ejusque nomine dicta sententia sit; non aliter tamen, quàm *sacro approbante Concilio*. Quâ formulâ declaratur, definitiones editas et canones conditos, non nisi consentiente et approbante Concilio, pro pleno Ecclesiæ catholicæ judicio valituras.

Jam ergo illas Synodos ordine recensemus, enarramusque gesta, quantùm quæstioni nostræ erit necessarium; quod erit facillimum, cùm pauca habeamus.

Quæstio de investituris ingens toto Orbe incendium concitaverat, multisque ad fidem pertinere videbatur; quod aliquatenus verum est. De pace sæpe actum inter Calixtum II et Henricum V Imperatorem, eamque summus Pontifex in Concilio Rhemensi, plus trecentis Episcopis congregatis, eorum *judicio atque sententiâ confirmare* voluerat, ut ipse in eâdem Synodo profitetur. Verba notanda sunt, *ex eorum sententiâ atque judicio* (*Conc. Rhem. sub* CALIXTO II. *tom.* X *Conc. col.* 875; *et Conc. Later.* I. *ibid.*, *col.* 891 *et seq.*); prorsus ex antiquæ disciplinæ ratione. Sed quod Rhemis inchoatum, in Lateranensi primo generali Concilio consummavit anno 1122.

Sub Innocentio II, non solùm infando Petri Leonis schismate Ecclesia laborabat, sed etiam auctore Petro de Brueis hæreses ubique pullulabant eæ quæ postea per Albigenses in majus incendium eruperunt. Arnaldus Brixiensis in ipsâ Urbe, non solùm seditiones agitabat, sed etiam hæreses seminabat. Igitur ad schismatis reliquias extinguendas, totque hæresum nascentium dira initia comprimenda, atque instaurandam tot turbis collapsam disciplinam, summus Pontifex Concilium generale Lateranense secundum habuit, anno 1139 (*Conc. Lat.* II. *sub* INNOC. II; *ibid. col.* 999 *et seq.*).

Alexander III, cùm hæreses et schismata succrescere cerneret, ipse Octaviani apostatici Pontificis schismate diu agitatus, eam quæ schismatibus occurreret, Romani Pontificis eligendi formam, Concilii generalis approbatione sancivit : damnavit hæreses quæ ab Albigensi tractu inauditis fraudibus diffundere se cœperant; ac labentem magis magisque disciplinam munire voluit. Harum rerum gratiâ, Concilium generale Lateranense tertium convocavit, anno 1179 (*Conc. Later.* III. *sub* ALEX. III; *ibid.*, *col.* 1503 *et seq.*).

In convocationis litteris hæc habentur : in Ecclesiâ *pullulare germina vitiorum, zizania crescere, quæ germen bonum suffocare* nituntur, horum evellendorum curam Episcopis qui-

dem omnibus; « multò tamen fortiùs imminere » Romanæ urbis Antistiti, qui à Domino Jesu » Christo, ut caput esset Ecclesiæ in beato Petro » accepit, et de pascendis dominicis ovibus et » fratribus confirmandis expressum et spe- » ciale noscitur habuisse mandatum (*Conc.* » *Lateran.* III *sub* ALEX. III, *Ibid., col.* » 1506.). » unde ipse *de diversis partibus personas ecclesiasticas* evocavit, « quarum præ- » sentiâ et consilio, quæ fuerint salubria statuan- » tur, et quod bonum, secundùm consuetudinem » antiquorum Patrum, provideatur et firmetur à » multis : quod si particulariter fieret, non facilè » posset PLENUM ROBUR habere. » Sic ad officium confirmandi fratres id pertinere intelligit, ut Concilio generali habito decreta *firmentur à multis, ac facilè plenum robur habeant*, cùm statim elucescat illa consensio, in quâ firmitudinem Christus collocavit.

In Concilio generali Lateranensi quarto, sub Innocentio III, primùm explicatur catholica fides, de unitate sanctissimæ Trinitatis, adversùs Joachimum Abbatem : Almarici etiam doctrina condemnatur, non tam hæretica quàm insana : Eucharistiæ mysterium ac mira illa ab omni ævo credita panis vinique conversio, significantissimo *transsubstantiationis* vocabulo explicatur : conduntur canones quibus ecclesiastica disciplina reformetur (*Conc. Later.* IV. *sub* INN. III, *can.* I. *tom.* XI. *col.* 142; *Vid. etiam can.* II *et* IV.) : Christiani denique omnes ad sacrum bellum et ad Hierosolymam recuperandam incenduntur : quas duas postremas Concilii convocandi causas Innocentius commemorat (*Serm.* I INNOC. III; *ibid., col.* 131 *et seq.*), nullique canones labentibus sæculis magis invaluêre, quàm ii, quos tanta Synodus constituit, anno 1215.

Innocentius IV, ad Fridericum Imperatorem deponendum, Concilium generale Lugdunense primum convocavit, quo in negotio quàm nullam personam Episcopi egerint, suo loco retulimus. Cætera verò, quæ verè et liquido ecclesiastica essent, Synodo approbante facta, anno 1245 (*Conc. Lugd.* I. *sub* INNOC. IV ;] *ibid.* 633 *col. et seq.*).

CAPUT XXXV.

Concilium generale Lugdunense II, sub Gregorio X, de reconciliandis Græcis : hujus acta præcipua referuntur.

Anno 1274, Gregorius X, cùm Græcos in Ecclesiæ Romanæ unitatem reducturus esset, Concilium generale Lugdunense secundum convocavit. Huc accedebat Terræ Sanctæ vastitas, ac morum subversio in Clero et in populo tanta, ut non cerni, sed palpari videretur. His convocationis causis expositis, hæc addit (*Epist.* GREG. X, *ante Conc. Lugd.* II. *tom.* XI *Conc. col.* 940.) : « Et quia salubre in his adhiberi re- » medium interest generaliter omnium, nos cum » fratribus nostris tractatu præhabito, prout » tantæ necessitatis instantia exigebat, generale » Concilium, sicut imitatione dignâ sanctorum » Patrum consuetudo laudabilis, longæque ob- » servationis exemplum nos instruit, opportuno » tempore decrevimus congregandum, ut in eo » tam circa præmissa, quàm circa cætera, quæ » salutem respiciunt animarum, illa, Deo aus- » pice, communi consilio inveniatur provisio et » ejusdem Concilii APPROBATIONE ROBORETUR : » et hoc ex antiquâ disciplinâ, ut *quod interest omnium,* id est, causæ generales, omnium consilio procuretur, auctoritate et approbatione roboretur; *tantaque* interdum *necessitas*, ut non alio remedio succurratur.

Jam quod erat maximum, quid in reconciliandis Græcis actum sit, compendio memoramus. Ac primùm allatæ sunt litteræ Michaëlis Palæologi Imperatoris, totius Ecclesiæ Orientalis scriptæ nomine : his repetitur Symbolum, cum additione *Filioque* (*Ep.* MICH. *Imp., ibid. col.* 961 *et seq.*); cætera Latinos inter et Græcos controversa, eo modo finiuntur, *quod docet et prædicat sacrosancta Romana Ecclesia* (*Ibid., col.* 967.).

Rogat deinde Imperator, ut Orientalis Ecclesia dicat Symbolum eo more, quo ante schisma dicebat; non additâ scilicet particulâ *Filioque;* permaneatque in ritibus, quibus ante schisma uteretur, *qui non sunt contra fidem.*

Hâc fide Græci recipiuntur : fit canon, quo, « sacro approbante Concilio, reprobantur, qui » Spiritum sanctum à Patre Filioque, tanquam » ex uno principio, æternaliter procedere nega- » verint (*Ibid., const.* I. *col.* 975.). »

Hæc igitur erant, quæ Concilii generalis auctoritatem requirebant; fides nondum hactenus ab Ecclesiâ declarata de Spiritu sancto, qui *à Patre Filioque procederet, tanquam ab uno principio :* utque nihilominus Græci Symbolum recitarent quo more solebant, atque in suis ritibus permanerent : quæ Græci sine Concilii generalis assensu et auctoritate satis firma esse futura non crederent.

CAPUT XXXVI.

Decretum Concilii Lugdunensis II de Papæ auctoritate producitur ; ostenditur nihil favere adversariis.

Paulò diutius immorandum in eo loco quo Græci Romani Pontificis primatum confitentur : quo loco adversarii nostram sententiam confutari vehementissimè asserunt. Quare locum integrum producimus.

De hoc ergo primatu hæc Imperator, hæc Episcopi Græci per speciales Nuntios [1] profitentur (*Epist. Imp.*, *ibid. col.* 966.) : « Ipsa quoque » sancta Romana Ecclesia summum et plenum » primatum et principatum super universam » Ecclesiam catholicam obtinet, quem se ab ipso » Domino in beato Petro Apostolorum Principe, » sive vertice, cujus Romanus Pontifex est successor, cum potestatis plenitudine recepisse veraciter et humiliter recognoscit, et sicut præ » cæteris tenetur fidei veritatem defendere, sic » et de fide, si quæ subortæ fuerint quæstiones, » suo debent judicio definiri. » Addunt de appellationibus in quibuscumque causis atque negotiis. Subdunt : « Ad hanc autem (Romanam scilicet » Ecclesiam) sic potestatis plenitudo consistit, » quòd Ecclesias cæteras ad sollicitudinis partem » admittit : quarum multas, et Patriarchales præcipuè diversis privilegiis honoravit ; suâ tamen » observatâ prærogativâ, tum in generalibus » Conciliis, tum in aliquibus aliis semper salvâ. » His Prælati Græci, datâ speciali epistolâ, consentiunt (*Epist. Episc. Græc., ib. col.* 968 *et seq.*).

Hæc fusè retulimus, quibus adversarii maximè gloriantur : quàm immeritò, vidimus, cùm de Florentino Concilio ageremus (*supra.*, *lib.* VI. *c.* XI; *Vid. Decr. Union. Conc. Flor.*, *tom.* XIII *Conc. col.* 510 *et seq.*), in quo eadem, quod ad rerum summam attinet, repetuntur.

Sanè docebimus à nostris in summo Pontifice agnosci plenitudinem potestatis, neque id prohibere quominus ea potestas ab universali Concilio dirigatur, et secundùm canones exerceatur (*Vid. inf.*, *lib.* X.) ; quod etiam ex Concilio Florentino sæpe probavimus (*sup.*, *lib.* VI.).

Quàm vero aptoque sensu Romanus Pontifex super universam Ecclesiam primatum ac principatum obtineat ex Concilii Constantiensis certo atque à Martino V expressè approbato dogmate, et ex Concilii Florentini doctrinâ, et ex adversariorum consensu ostendimus (*sup.*, *lib.* V *et* VI. *passim.*).

[1] Miserant Græcus Imperator et Græci Episcopi, qui seorsim suas litteras *juramento confirmarent ;* simul pollicerentur se earum *observantiam servaturos.* Vid. Sacr. Imper. col. 967, 968 ; et Episc. 971. (*Edit. Paris.*)

Quòd autem ad pontificiam infallibilitatem trahant illud : *Subortæ quæstiones suo debent judicio definiri;* nec id quidem advertunt, quod antecesserit, nempe id ; « sicut PRÆ CÆTERIS » tenetur fidei veritatem defendere, sic et si quæ » de fide subortæ fuerint quæstiones, suo debent judicio definiri. » Ergo ut non solus, sed *præ cæteris* tenetur defendere fidei veritates, sic profectò non solus, sed *præ cæteris* quæstiones definire debet : sic scilicet, ut præcipua illius auctoritas sit, ut habitâ Synodo ipse præeat, communemque sententiam, suo quoque nomine edat, pronuntiet, exequatur : quod Clerus Gallicanus cum omnibus Catholicis confitetur.

Sed fortè vim facient in illo verbo, *definire*, quod est in Concilio Lugdunensi positum : cùm profectò definire nihil aliud sit, quàm definitivam, ut aiunt, ferre sententiam : quod non modò supremo atque ultimo judici, sed etiam aliis competit, superioris auctoritate salvâ. Certè definire ac determinare pro eodem habentur. Quis autem Theologus non audiit Determinationes sacræ Facultatis, aut quis eas propterea infallibiles cogitavit ? Definit, determinat, qui totâ suâ qualiscumque est auctoritate judicat : quantum ea definitio ac determinatio valeat, non ex iis præcisè verbis, sed ex aliis rebus, quas sæpe memoravimus repetendum.

Quem ergo his Concilii Lugdunensis verbis sensum affingunt, ut Pontifex *solus,* ut *infallibili judicio* definiat ; primùm id de suo addunt : tum ab ipso Gregorio, ab ipso Lugdunensi Concilio, ipsâque Græcorum sententiâ refelluntur.

Et Gregorius quidem non id sibi tribuit, ut solus definiat fidei quæstiones, qui ad eas definiendas Concilium generale congregavit, fidemque non nisi *sacro approbante Concilio* exposuit ; statimque professus est in ipsâ convocatione Concilii, quæ essent decernenda, etiam circa fidem et schisma Græcorum, ejusmodi fore, ut *approbatione Concilii roborentur.* Cur verò tantus in ciendis toto Orbe Patribus labor, si unius Pontificis auctoritate hæc robur obtineant? Id ergo voluit à se quidem, *præ cæteris*, sed etiam *approbante Concilio* quæstiones definiri.

Tum nec Græci tulissent, ut pro certo fidei articulo figeretur, Papam vel solum esse infallibilem, quod hactenus nullo in Symbolo, nullâ in definitione fidei scriptum haberetur.

Et quidem mens Græcorum fuit, ut ea omnia Papæ tribuerent, quæ ante schisma tribuissent. Disertè enim scriptum legimus in epistolâ Episcoporum ad Gregorium X : « Nihil denegamus

» eorum quæ ante schisma præstabant Patres » nostri (*Epist. Græc. Conc. Lugd.* II, *tom.* XI. » *col.* 971.). » Neque quidquam aliud Latini, aut ipse Pontifex postulabat; neque profectò promoverent, sed disturbarent concordiam, si Græcis concordiæ maximè obluctantibus, eum articulum proponerent, qui et ante schisma inauditus fuisset, et gravissimus omnium videretur.

Habemus apud Georgium Pachymerem graves, sub Michaele Palæologo, Patriarchæ et Antistitum Græcorum contentiones de pacis conditionibus : habemus sub Andronico graviores pacis jam factæ criminationes Patriarchæ. Qui paci obsisterent, sub Michaele depositi [1] : depositus sub Andronico Patriarcha Joannes Vecchus, qui, pacem approbasset : sub Michaele non ferebant Papæ nomen inter sacra recitandum : gravissimi flagitii loco objectabant fuisse recitatum, quòd hæresis auctor Papa videretur. Quanto graviùs vociferarentur in pacis conciliatores, et Michaelis asseclas, si, quod inauditum erat, Papam infallibilem prædicassent? Non id autem queruntur, non id in Palæologo, non id in Andronico Pachymeres harum rerum scriptor diligentissimus attigit : non id habent tam multa per eam ætatem pro pace et contra pacem divulgata scripta, ab eodem Pachymere aliisque recitata : non ergo id quisquam in animum induxerat.

CAPUT XXXVII.

Idem ex Græcorum in Basileensi et Florentinâ Synodis doctrinâ, Eugeniique Papæ ac Latinorum consensu ostenditur.

Libet hìc reminisci ea, quæ de Græcorum sententiâ ax actis Basileensibus et Florentinis ostendimus (*sup., lib.* VI. *cap.* V *et seq.; Concil. Basil*, *sess.* XXIV. *n.* II. *tom.* XII. *col.* 567 *et seq.; Conc. Flor., sess.* XXV. *tom.* XIII. *col.* 382 *et seq.;* AUG., *Patr. Hist. ibid. cap.* LIV *et seq. col.* 1542 *et seq.*) : « Non posse unionem fieri, » nisi in Synodo universali, in quâ Occidentalis » Orientalisque Ecclesia conveniant, Ecclesiam » in unum congregatam de rebus dubiis judicare, » communi consensu sententiam ferre, communiter hæc agi, et quæ communia sunt communi consensu terminari oportere, plurimorum sententiam prævalere, sanctam Ecclesiam » in sacris dogmatibus nullo modo posse errare » communi quidem ac synodicâ consideratione » utentem. »

Hæc Græci profitentur, quæ usque adeo ipsi Eugenio IV probata erant; ut hæc ad Græcos loqueretur : « Proferatur liberè veritas per sacramentum, et quod pluribus videbitur, hoc » amplectamur et nos et vos (*sup., lib.* VI. *c.* XI. » *Conc. Flor. sess.* XXV. *col.* 387.). » Quæ neque Græci, neque Eugenius dicerent, si Papam vel solum infallibili judicio quæstiones definiri, jam inde à Lugdunensis Concilii tempore constitisset.

Quid hìc adversarii respondebunt? An Græcos fidem Lugduni professos, tribuisse Papæ, vel soli, infallibile judicium : Florentiæ congregatos ab eâ sententiâ recessisse : aut ab eis plura Lugduni quàm Florentiæ fuisse postulata? Quo quid absurdius?

Quid quòd Constantiensia decreta, quæ tuemur, in Concilio Florentino confirmata fuisse ostendimus (*sup., ibid. cap.* IX *et* X.)? Revolvantur ea quæ de Decretali *Moyses*, in eo Concilio comprobata, deque decreto unionis ibidem condito, suo loco dicta sunt : et quandoquidem Florentini Concilii mentio semel incidit, attexamus ea quæ ad illud spectant. Etsi enim nondum huc nos temporum series, rerum tamen ratio nexusque deducit. In eâ ergo Synodo Georgius Scholarius vir doctissimus, atque unus Græcorum omnium ad pacem propensissimus, ad eam assectandam, suos ita adhortatur (GEORGII *Scholar. Orat.* I, *in app. Conc. Florent. tom.* XIII. *col.* 575.) : « Si effeceritis ut verè œcumenica » Synodus habeatur ex quo etiam fiet, ut firma » sint quæ à vobis fuerint decreta, nemo quidquam de rebus definitis in dubium vocans, » fieri unquam auctor schismatis voluerit, et » Ecclesiam sciens id animadversuram, et pœnas ab œcumenicâ Synodo constitutas reformidans, toto terrarum orbe idem sentiente. » Et aliâ oratione ad eosdem habitâ, dum adhuc de pace ageretur ait, peractâ œcumenicâ Synodo, fore omnino ut qui sapiant hæc dicant dissidentibus (*Ibid., Orat.* II. *col.* 614, 615.) : « Omnis Christianorum Ecclesia de rebus antea » controversis consentit, et præter vos, hujus » œcumenicæ Synodi decreta omnes honorant, » existimantes impossibile illam errasse : » ac

[1] Sub Michaele depositus est Patriarcha Constantinopolitanus Josephus *qui paci obstiterat*. Michael pacem fieri peroptabat, non tam fidei studio, quàm armorum metu Caroli Andegavensis. Græci autem ægrè consenserant suo Imperatori, qui consilia sua perficere non potuit, nisi multorum exilio, carceribus et tormentis. Eo mortuo, filius ejus Andronicus, qui patri ut obsequeretur, pacem suo chirographo firmaverat, hanc statim fregit, et ejus exemplo, cæteri Græci sua quoque chirographa vi extorta resciderunt, ac Joannem Vecchum Patriarcham, qui pacem eò studiosiùs provexerat, quòd causam habebat magis cognitam et exploratam, de suâ sede dejecerunt. Adi Pachymeri Historiam. Vid. etiam FLEURY, tom. XVIII, et in eo multa præclara ex Pachymeri Historiâ excerpta. (*Edit. Paris.*)

paulò post : « Universam verò simul errare » Ecclesiam et veritatis lumine defici impossibile » est. » En in quo rerum robur et invictam firmitudinem collocarent ; in Ecclesiâ nempe catholicâ , et ejus Concilio œcumenico ; non profectò in solo Romano Pontifice : quos talia sentientes Eugenius IV et Latini suscipiunt.

At enim objiciunt duos viros præstantissimos in eâdem Synodo disserentes, Rhodium Archiepiscopum[1] et Julianum Cardinalem. Et Rhodius quidem pro additamento, *Filioque,* certans ait (*Conc. Florent., sess.* VII. *ibid. col.* 128, 129.) : « Latinorum Patres id multâ cum reve» rentiâ suscepisse, quod explanavit Romana » Ecclesia..... Sedem Petri solam esse in quâ » potestas sit explicandi fidem...... : ab hâc ipsâ » Ecclesiâ cujus est explicare omnes fidei veri» tates, susceptam esse hanc (de Spiritûs sancti » processione) veritatem. » Quæ omnia eò pertinent, ut sedi apostolicæ id incumbat officii, neque sine ejus auctoritate fidei veritates definiri possint. Quod tamen officium, si sola præstare posset, seclusâ Ecclesiæ catholicæ consensione et auctoritate, non erat cur Eugenius Florentinam Synodum convocaret, in câque testaretur valituram eam fidem, ipso etiam præsente, quæ frequentis Synodi sententiâ ac testimonio vinceret.

Quod autem etiam Julianum Cardinalem objiciunt hinc factum , quòd Binianæ editionis interpretationem secuti pessimam[2], græca non consuluerint. At si sequamur eam, quam in editione Romanâ , ex Græcis expressam habemus interpretationem , quid erit quod objiciant? Nempe hæc Juliani verba sunt : « Subortâ fidei » quæstione, Romanum Pontificem debere ac » teneri eam declarare. » Quis enim hoc nesciat? « Si error emerserit, Papæ necessitatem incum» bere docendi populos catholicam veritatem. » Quis non amplectatur? « Illo docente, omnes » Synodos et Ecclesiam universam debere hujus» modi veritatem sequi (*Conc. Florent., sess.* » VII ; *in edit. Rom. tom.* IV. *pag.* 372, 373 : » *in edit.* BIN., *Paris.* 1636, *tom.* VIII. *pag.* » 622, 623 ; *in edit.* LAB., *t.* XIII. *col.* 130.) : » veritatem certè quam in ejus definitionibus recognoscant ut in Leonis Magni epistolâ factum vidimus. Quo quid est certius? Summa ergo doctrinæ, quam Julianus tradidit, hæc est : officium esse Romani Pontificis docere veritatem ; Conciliorum officium, eo maximè præeunte, veritatem sequi ,eumque in Ecclesiâ consuetum esse ordinem docendæ veritatis ; quod et Parisienses ubique, et Ecclesia Gallicana maximè prædicant.

Nihil agit, inquies, si id tantùm velit. Imò verò id agit, ut constet Latinos nihil novi molitos, qui Romanum Pontificem ritè officio functum, ac de Spiritûs sancti processione vera et antiquitus tradita prædicantem, pro ecclesiastico more, auctorem secuti sint. Quid si officio non fungatur, nec veritatem doceat? Etiamne aberrantem sequi tenerentur ? Id fieri nequit, inquies? Jam id tu quidem dicis, non ipse Julianus.

At enim Julianus, inquis, sancti Agathonis verba refert asserentis, *omnes Synodos* (Romanorum Pontificum) *doctrinam secutas* (*Vid. ibid. et Epist* AGATH. *in Conc.* VI. *act.* IV. *tom.* VI. *col.* 636.). Indiscussamne, an examinatam, et factâ demum discussione firmatam ? Examinatam certè, ut vidimus ; atque hinc in ipsâ sextâ Synodo, susceptum Agathonem, damnatum Honorium (*Vid. sup., cap.* XXI *et seq.; Diss. præv., n.* LIV *et seq.*). Quæ si ab Juliano contempta aut ignorata fingis, id sanè efficis, ut ne audiendus quidem esse videatur.

Meminerimus sanè Julianum Cardinalem esse eum, quo præside, Constantienses canones, Basileæ toties innoventur ; qui eorum auctoritate Eugenium perpulerit ad revocandam Basileensis Synodi dissolutionem ; qui proinde crederet ac vehementissimè assereret, Papam etiam in fidei causis subesse Concilio : non ergo per se infallibilem. Atque à posterioribus quidem Basileensibus gestis post translationem, ab anterioribus verò, ipso auctore, gestis recessisse unquam, non ipse, non ullus alius testis memoravit.

Atque ut jam omittamus doctissimum quidem, sed tamen unum hominem Julianum ; non aliter sensit Græcorum ac Latinorum Patrum multitudo, à quibus quippe vidimus, definiendæ catholicæ veritatis auctoritatem et vim , in communi deliberatione et consensione collocatam.

Et Marcus quidem Ephesius, aliique in Synodo Florentinâ ineundæ initæque pacis inimici, de Papâ quidem multa, illud verò nunquam objecerunt ; quòd eum infallibilem Conciliisque omnibus superiorem fecissent ; aut in ipso solo vim omnem reponerent ; adeo hæc nemo cogitabat.

[1] Andream.

[2] Hunc locum, quantâ potui diligentiâ contuli in utrâque editione, neque apicem unum immutatum vidi. Sed cùm mea Biniana editio sit an. 1636, credo BOSSUET aliâ usum fuisse. Interea observandum est Cardinalem Julianum allata verba eò dixisse , ut ea corrigeret et explicaret quæ non satis diligenter à Rhodio Archiepiscopo dicta fuisse mox vidimus. (*Edit. Paris.*)

Ergo fixum illud, Græcorum Latinorumque, simulque Lugdunensis atque Florentini Concilii collatis sententiis, à Papâ veritatem defendi, et quæstiones definiri oportere, *præ cæteris* quidem, ut est in Lugdunensi Concilio positum; ita ut ipse præeat, etiam in Conciliis œcumenicis: cæterùm stare omnia invicto robore, si Patrum condecernentium et conjudicantium consensus accesserit. Quò et Gallicana Ecclesia et omnis nostra disputatio collimavit.

CAPUT XXXVIII.

Viennense Concilium sub Clemente V: ejus ævi scriptor nobilis Guillelmus Mimatensis Episcopus, Speculator dictus, à Papâ jussus de habendo Concilio scribere, quid senserit.

Anno 1311, à Clemente V Viennense generale Concilium celebratum est; anno verò 1307, in tanti operis apparatu Guillelmus Durandus[1] Episcopus Mimatensis, juris pontificii interpres nobilis, ab eodem Pontifice jussus, tractatum edidit, alio loco memoratum (*Vid. Diss. præv., n.* L.), de celebrando Concilio, cujus hæc summa est (Durand., *Tract. de celebr. Conc. passim.*): « In Concilio œcumenico, tractandum » imprimis, de reformandâ et corrigendâ Ecclesiâ, tam in capite quàm in membris: quòd » Episcopi potestatem et honorem receperunt à » Deo, à quo Episcopi, loco Apostolorum con» stituti sunt, in singulis civitatibus: quòd re» genda sit Ecclesia secundùm generalem ordi» nationem universalis Ecclesiæ à Deo proceden» tem et ab ejus Apostolis, sanctis Patribus, » generalibus, et specialibus Conciliis et Roma» nis Pontificibus approbatam: ut Ecclesia Ro» mana nulla jura generalia deinceps conderet, » nisi vocato Concilio generali, quod de decen» nio in decennium vocaretur; cùm illud quod » omnes tangat ab omnibus approbari debeat: » itaque vocandum esse Concilium, quandocum» que aliquid ordinandum esset de tangentibus » communem statum Ecclesiæ, vel jus novum » condendum; sic fore ut Ecclesia Romana flo» reat vigeatque: si omnia sibi vindicet, omnia » perdituram. » Quæ fusiùs alibi recensita, nunc in pauca concludimus, ut fixum maneat in iis quæ universam Ecclesiam spectant, quorum numero prima est fides, summam auctoritatem ipsâ consensione constare, neque aliter per ea tempora fuisse creditum.

[1] Labitur hic levi errore Bossuet. Non enim *Speculator*, qui anno 1296 è vivis excesserat, hunc tractatum scripsit, sed fratris ejus filius alter Guillelmus Durandus, vir quoque plurimæ doctrinæ, qui proximè post *Speculatorem* in Mimatensi cathedrâ sedit. Cæterùm in eo errore multi versati sunt, et ille etiam qui anno 1671 hunc tractatum edidit, in vitâ *Speculatoris* operi præfixâ. Vid. Gall. Christ. de Episc. Mimat. (*Edit. Paris.*)

Ex his patet sensus Clementinæ unicæ, in Concilio Viennensi editæ, *de summâ Trinitate ac fide catholicâ*, quæ incipit: *Fidei catholicæ:* ubi Pontifex de Christi latere post mortem percusso quæstionem tractans, sic docet (*lib.* I *Clem. tit.* I. *cap. unic.*): « Nos igitur ad tam » præclarum testimonium[1], ac sanctorum Pa» trum et Doctorum communem sententiam, » apostolicæ considerationis (ad quam duntaxat » hæc declarare pertinet), aciem convertentes, » sacro approbante Concilio, declaramus, etc. »

Hanc igitur auctoritatem nobis objiciunt, cùm clarum sit, per illud *duntaxat*, intelligi, hæc sine Sede apostolicâ tractari non posse: alioquin excluderetur etiam Concilium, quo approbante ista definiuntur atque roborantur. Nec valerent ea quæ semper, atque illo præsertim tempore valebant, ut quæ universalem Ecclesiam tangerent ab universali Ecclesiâ communi consensu decernerentur; quibus vel maximè contineri fidem consentiunt omnes. Nam et in hujus Concilii, ut etiam in Lugdunensis convocatione, scriptum erat circa ea quæ « tangerent statum » fidei catholicæ, faciendam provisionem, quæ » approbatione Concilii roboretur (*Bull. con» voc. Conc. Vien. per.* Clem. V: Regnans in » cœlis, *tom.* XI. *col.* 1543.). » Horum ergo declaratio etiam ad Concilium pertinet, cujus est eam roborare et approbare; adeoque in omnibus sacri Concilii auctoritas, cum auctoritate pontificiâ conjungitur, atque in eâdem convocatione, à Clemente V decernitur: « Omnia quæ correc» tionis et reformationis limam exposcunt, ad » ipsius Concilii notitiam deferenda, UT IN » EXAMEN DEDUCTA, Concilii correctionem et » directionem recipiant opportunam (*Ibid.,* » *col.* 1544.). » Et alio diplomate prorogat Concilium, quia quæ in eo tractanda sint, non sunt præparata satis, *quòd in examen Concilii valeant introduci* (*Ibid., ep. Arch. Nicos.* Alma Mater, *col.* 1550.). Certum igitur etiam ea, quæ ad fidem pertinent, eoque nomine Sedis apostolicæ considerationem poscerent, Romano Pontifice auctore, vel Concilii quoque non tantùm in considerationem, verùm etiam in examen deduci oportere.

CAPUT XXXIX.

Lateranensis Synodus sub Julio II: ex eâ Conciliorum necessitas et auctoritas.

Sequuntur Concilia quatuor, Pisanum, Con-

[1] Scilicet Joannis XIX, 34, 35.

stantiense, Basileense, Florentinum; in quibus eam quam tuemur sententiam, non modò ex antiquâ traditione susceptam, sed etiam expressè judicatam fuisse satis ostendimus (*sup.*, *lib.* V *et* VI.), ut jam ne verbum quidem hìc addere libeat.

De Concilio Lateranensi sub Julio II et Leone X multa jam diximus (*sup., lib.* VI. *c.* XVIII.), quibus hoc etiam addi placet.

Primùm quidem ad reformandam ecclesiasticam disciplinam, adeo visam esse necessariam Concilii generalis auctoritatem, ut Cardinales[1] Julium II ad illud, post biennium à creatione suâ, celebrandum, juramento adigerent.

Et ille quidem quominus id faceret, legitimo impedimento teneri se causabatur (*Bull.* JUL. II *convoc. Conc. Later., sess.* I. *tom.* XIV. *col.* 33.) At Maximilianus Imperator, et Ludovicus XII Francorum rex, qui cum eo bellum gererent, quosdam Cardinales instigarunt, qui quidem fœdis ludificationibus irrideri christianum orbem questi, Concilium indixerunt; Pisis inchoarunt; paucissimis cum Episcopis pulsi, fatigatique omnibus locis, ac Maximiliano ad pontificias partes transeunte, laceram ac miserabilem Synodum Lugdunum transtulerunt; atque improspero eventu agitarunt; quo tempore Julius II Concilium Lateranense convocavit, « ad Ecclesiæ exaltationem, unitatem et » reformationem, schismatum verò et hæresum » totalem extirpationem (*Ibid.*, *col.* 38.): » invitavitque omnes ut *ad tam laudabile ac necessarium opus* accederent. Itaque Concilio convocato, viri totâ Italiâ celeberrimi coram ipso Julio orationes habuere, quibus Conciliorum generalium utilitatem ac necessitatem mirificè commendarent.

Ægidius Viterbiensis Augustiniani Ordinis Generalis, in ipsis Concilii initiis dicturum se profitetur « de Synodo, et quàm Ecclesiæ commoda semper sit, et quàm nostris temporibus » necessaria (*Ibid., col.* 20, 21.) : » tum mirâ eloquentiâ prædicat: « SANCTI SPIRITUS LUCEM » Synodis omissis EXTINGUI, habitis ACCENDI ET » RECUPERARI. » MOX : « absque fide Deo placere » non possumus, atqui SINE SYNODIS stare non » potest fides; absque Synodis igitur salvi esse » non possumus. » Falsum et nimium, si, absque Synodis et consensione Ecclesiæ, fides valeat. Addit exempla, cùm tribus maximis coortis hæresibus[1] quæ *tres rerum credendarum radices* evellere conarentur; *nulla,* inquit, *effugiendi*, *nulla evadendi inventa est via, nisi Nicæna Synodus.* Deinde : « Jam de fide dixi, » quæ utique nulla esset, si Synodi institutio non » fuisset (*Conc. Later., sess.* I. *tom.* XIV. *col.* » 22, 23, 24.). » Tum illud : « Per Synodos, » inquit, redit ad mortales Deus. Nam si dixe» rat, ubi duo vel tres meo nomine convenerint, » ad eos venio, interque eos sum : quantò huc » lubentiùs se conferet, quò non duo tantùm » vel tres, sed tot Ecclesiæ capita proficiscuntur » (*Ibid.,* 26.)! » Denique moribus in deterrima quæque prolapsis, tot infaustos eventus, ipsamque Ravennatem cladem voces esse, « monentis Dei, ac præcipientis, ut, inquit, ad » Pontificem sermone converso, Synodum ha» beas, ut Ecclesiam emendes, etc. ut denique » post tot mala, tot incommoda, totque cala» mitates, Principem Christum audias, Petro » posterisque Synodum ostendentem, ut UNICAM » omnium malorum medicinam, singularem » periclitantis naviculæ portum, solam reipubli» cæ confirmandæ rationem. »

Cæteri qui in eâdem Synodo perorarunt, dispari eloquentiâ, eodem ferè sensu, Concilia necessaria demonstrarunt. Alexius Episcopus Melphitanus : « De rebus ponderosis et dubiis » summum caput (Romanus scilicet Pontifex) » ut communis omnium Magister et Doctor con» sulebatur : quo fiebat, ut si quando hæresis, » vel alia res gravis et perniciosi exempli alicubi » oriretur, præsertim quæ religionem et publicè » leges offenderet, ad illam è vestigio reprimen» dam Patres undique, præcipuè tamen proba» tissimi, eruditissimi, ac integerrimi quique » accersebantur, et ad locum tempusque aptum » à capite delectum et ab ipsis approbatum con» veniebant (*Conc. Later.*, *sess.* III. *c.* 87.) : » adeo etiam in loco designando Patrum approbationem requirebat. In quo autem vis esset exponit his verbis : « Omnia simul prospicientes, » et singula sedulò scrutantes et ponderantes, ut » quæ ad omnes pertinerent, ab omnibus recipe» rentur vel eliminarentur. » Hâc igitur ratione, hâc consentientis Ecclesiæ auctoritate extinctas hæreses, canones conditos, « quibus non minor » fides et auctoritas, quàm ipsis Evangeliis at» tributa est; et quorum si quæ à nobis ratio » curave haberetur, ad has sordes fœditatemque » morum, ad quas per eorum contemptum, et » Conciliorum intermissionem devenimus, non » utique deventum fuisset. »

[1] Cardinales in eo conclavi in quo electus fuit Julius II, adhibito juramento, promiserant, eum qui crearetur Pontifex, post biennium Concilium generale celebraturum; atque ea causa fuit cur Cardinales, qui tum Pisis Concilium indixerant, Imperator et Rex Galliæ, Julium de violatâ religione juramenti accusarent. (*Edit. Paris.*)

[1] Arii, Sabellii, Photini.

Unus Cajetanus ita peroravit ut nihil de Conciliorum necessitate diceret (*Vid. orat.* Caj., *ibid. sess.* ii. *col.* 68 *et seq.*); quippe qui unus, ut videtur, in unâ Romani Pontificis potestate, et fidem et mores et omnia collocaret.

CAPUT XL.

Post Lutheranam pestem, Concilii generalis habendi necessitas ab omnibus adeoque à Romanis Pontificibus agnoscitur : eâ re Concilium Tridentinum convocatur.

Cæterum, postquam Lateranensis Synodus reformationem tam diu expetitam vix attigit, exorta est illa per Lutheranam pestem misera necessitas, quæ ab invitis quoque Synodum extorqueret.

Inclamabant omnes ubique nationes, ad tot errores exscindendos, atque ad reformandos, errorum omnium fontem, mores pessimos, Concilii opem esse necessariam.

Quid Gallia, quid Germania egerint, quàmque professæ sint uno Concilii generalis remedio tot Ecclesiæ vulnera curari posse, neminem latet. Sed quoniam eamdem in rem concors cum cæteris Hungarici regni sententia haud æque omnibus nota est, placet referre acta Posonii 1548, art. xiii (*Decret.* Ferd. *Reg. mox Imp., edit.* Poson. *ann.* 1548, *art.* xiii.) : « Supplicant ordines et status regiæ Majestati, Domino » eorum clementissimo; ut tam suâ, quàm sa» cræ Majestatis Cæsareæ auctoritate agat, apud » sanctissimum Dominum nostrum, quo Sanc» titas sua generale Concilium, pro complanan» dis omnibus differentiis, variisque opinionibus » de religione, sine diuturniori morâ celebrare » dignetur. Quòd si Sanctitas sua id differet, » Majestas Cæsarea dignetur modum adhibere, » ne celebratio Concilii diutius protrahatur. » Perstant in eâdem sententiâ anno 1550, quo hæc ordinant (*Decr., ed.* Poson. *an.* 1550, *art.* xvi.) : « Si quid deliberatione egere, aut » in disputationem vocari posse ipsis, vel eorum » alicui fortè videretur, relinquant id totum » generali Concilio dirimendum. »

Viderint jam Hungari, viderit orbis universus, postremus Strigoniensis Archiepiscopus[1] quantum ab antecessorum suorum sententiâ deflexerit, qui nova hæc cuderit : « Ad solam Se» dem apostolicam, divino immutabili privilegio, » spectat de controversiis fidei judicare (*Cens.* » *Archiepiscop. Strig.; Vid. Vindic. major.* » *Schol. Paris.*). »

Neque tantùm omnes Ecclesiæ, Concilii generalis adversùs errores invalescentes remedium, tanquam necessarium votis omnibus flagitabant; sed ipsi etiam Romani Pontifices fatebantur : unde Clemens VII ad Franciscum I hæc scribit (*Mémoire pour le Concile de Trente,* 1533, *page* 3.) : « Superiore biennio, sicut tua Ma» jestas recordari potest, cùm Serenissimum » Cæsarem, quanquam pro suâ inclytâ pietate » omnia conatum, in conventu Augustano nihil » remedii ad hæresim Lutheranam in Germaniâ » tollendam, præ illorum obstinatione, afferre » potuisse audiremus, solumque Concilii gene» ralis remedium à nostris prædecessoribus, in » casu simili usitatum, et ab ipsis Lutheranis » postulatum superesse videretur : habitâ super » hoc cum venerabilibus fratribus nostris, sacræ » Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, maturâ deli» beratione, ad ipsius Concilii generalis indic» tionem in Italiâ et loco ad hoc commodiore cele» brandi devenire intendentes, id tuæ Majestati, » sicut Cæsari, et cæteris Principibus significan» dum esse duximus, eamque nostris litteris » fuimus hortati, ut tam sancto et necessario » operi favere velles. » Adeo post Lutherum quoque à Leone X antecessore damnatum, Synodus necessaria videbatur, ut majore luce ac certiore auctoritate firmaretur fides. Consonat Paulus III, in ipsâ convocatione Tridentini Concilii, anno 1544, pontificatûs xi, ubi hæ tres Concilii habendi causæ memorantur : nempe « ad tollenda in religione dissidia, ad refor» mandos mores, ad suscipiendam contra Infi» deles expeditionem. Quorum, inquit (*Indict.* » *Conc. Trid. per* Paul. III, *tom.* xiv. *col.* » 725 *et seq.; Vid etiam* Onuph. *vit.* Paul. III, » *et Hist. Conc. Trid.* Fra-Paol. *et* Pallav. » *an.* 1544.), trium capitum causa, Concilium » maximè esse necessarium semper duximus. » His deventum est ad sanctam Tridentinam Synodum, quâ sine non putamus unquam futurum fuisse, ut doctrinæ catholicæ tot ac tanti articuli copiosâ expositione explicari, intricatissimæ quæstiones, tantisque hæreticorum fraudibus involutæ, dissolvi et expediri; vera certaque Patrum fides atque traditio tot inter scholasticorum inter se dissidentium sententias internosci, totque anathematismis fœdorum errorum vulnera ad vivum persecari; occultumque virus tantâ rerum luce, tanto delectu verborum, tantâ auctoritate, tamque temperato firmoque decreto, retegi ac propulsari posset. Hæc perpendant; qui Concilia nec necessaria asserunt, omnemque Ecclesiæ vim in decretis pontificiis collocant.

[1] Georgius Zelepechimi.

LIBER OCTAVUS,

Solvuntur objectiones quædam, ac præsertim illa quæ ex Conciliorum confirmatione petitur : ad idem caput quartum Gallicanæ Declarationis.

CAPUT PRIMUM.

Objectio de confirmatis à Romano Pontifice Synodis generalibus proponitur : hujus dissolvendæ ratio atque ordo explicatur.

Jam verò evolutis omnium Conciliorum generalium gestis, certâque ex his traditione constitutâ, quæ inde repetuntur objecta solvenda sunt : atque illud imprimis de confirmatione generalium Synodorum, primis etiam illis sæculis usitatâ.

Et quidem adversarii illud longè validissimum, pro Romani Pontificis potiore potestate esse constituunt, quòd non tantùm posteriores Synodi, sed etiam primæ illæ, quas memoravimus, confirmationem à Papâ et peterent, et acciperent, tantâ quidem auctoritate apostolicæ Sedis, ut eæ tantùm Synodi universales legitimæ habeantur, quas illa comprobarit atque confirmarit. Hinc Ariminensem Synodum; hinc Ephesinam secundam sub Dioscoro, fuisse repudiatas, quòd eas Sedes apostolica irritas pronuntiasset. Neque tantùm repudiatas illegitimas Synodos, sed etiam legitimas tantum auctoritatis habuisse, quantum Sedes apostolica judicarit : quo factum sit ut Chalcedonenses canones, maximè ille XXVIII, de Constantinopolitani Præsulis augendâ dignitate, unanimi Patrum consensu factus, solâ Sedis apostolicæ et Leonis Papæ repugnantiâ atque sententiâ irritus habeatur. Ex quibus constare volunt Romanum Pontificem vel maximè infallibilem esse, cùm ejus auctoritate generalium Conciliorum decreta, etiam de fide, constent; et omnibus Synodis etiam generalibus superiorem esse, qui et de illis judicet, et ipsis tribuat firmitatem. Nec mirum, cùm omnis Episcoporum, adeoque etiam Conciliorum auctoritas à Petro ac Petri successoribus tanquam à fonte profluat : quo fit ut Episcopi quantumvis adunati, non modò adversùs auctoritatis suæ radicem ac fontem nihil possint; verùm etiam ut tantum habeant roboris, quantum ab ipsâ radice mutuentur. Atque id demonstratum putant multis sancti Leonis, multis sancti Gelasii, aliorumque sanctorum Pontificum decretis atque sententiis, summâ omnium Ecclesiarum veneratione susceptis.

Hæc ut ordine dissolvamus, primum omnium exponimus, ex ecclesiastico stylo, ipsam confirmandi vocem ; tum verò referimus, peractis Conciliis, quid gestum sit, circa confirmationem conciliarium decretorum. Quæ cùm perfecerimus, omnium consensu facilè evincemus, ut ea confirmatio nihil omnino ad pontificiam infallibilitatem aut superioritatem pertineat ; eoque responso, illud ab ipsâ episcopalis auctoritatis origine petitum argumentum ultro corruat.

CAPUT II.

Quid sit CONFIRMARE, ecclesiastico stylo, et quid auctoritatis invehat : CONFIRMARI decreta non modò ab æqualibus, sed etiam ab inferioribus passim : tum specialim explicatum non modò à Romanis Pontificibus conciliaria decreta, sed et à Conciliis etiam particularibus Romanorum Pontificum decreta CONFIRMARI.

Miror autem imprimis in confirmandi voce tantam reponi vim, cùm à Romanis Pontificibus, non modò Conciliorum, sed etiam antecessorum decreta passim confirmentur. Quâ confirmatione Romanorum Pontificum summæ auctoritati detractum esse quidquam, nec ipsi adversarii dicent.

Quid quòd passim legimus ea decreta, quæ omnium consensu valeant, confirmari tamen; idque interdum etiam ab inferioribus. Sic enim apud Socratem ; sic in actis Chalcedonensibus ; sic in aliis innumerabilibus ecclesiasticis monumentis legimus à Siciliensi et *Tarsensi*[1], à Sardicensi, ab Hierosolymitanâ, à Constantinopolitanâ, ab Ephesinâ, ab ipsâ Chalcedonensi Synodis, Nicænam fidem, Nicæna decreta confirmata fuisse (SOCRAT., *edit.* VALES. *lib* II. *cap.* XX, XXIV ; *lib.* IV. *c.* XII ; *Conc. Eph. Chal. et al. pass.; Vid. ep.* THEOD. *Imp. ad Synod. Eph.* II, *in act.* I. *Conc. Chalced., tom.* IV. *col.* 110, *et in Conc. Chalc. pass.; Ep. Egyp. ad* LEON. *Imp. part.* III. *Conc. Chalc. cap.* XXII. *col.* 892 ; *ep. Episc. Europ., ibid. c.* XXVII. *col.* 907 ; *ep. Mœs.* CXXXII. *col.* 912 ; *ep. Phœn., c.* XXXVII. *col.* 920, *etc*) ; hoc est, procul dubio, inculcata, asserta, defensa, pro firmis, suâque auctoritate constantibus habita, atque adversùs hæreticos magis magisque vindicata ; non tanquam à superiore dijudicata et expensa, quò firmitudinem obtinerent ; ut profectò nihil sit vanius, quàm

[1] Nisi nobis statutum esset textum BOSSUET, ne immutato quidem apice integrum proferre, hoc vocabulum, *Tarsensi,* deleremus. Nam nuspiam reperimus in tomis Conciliorum neque in historicis, fuisse Tarsi ullam Synodum. Socrates quidem dicit, Synodum ibi convocatam fuisse, celebratam verò nullibi dicit : quinimo quid causæ fuerit ne celebraretur, narrat his verbis : « Legatos miserunt, hortantes ut Tarsum convenirent....; atque id perfectum fuisset, nisi Eudoxius Arianæ religionis Episcopus, qui tum apud Imperatorem plurimum poterat, obstitisset. » Lib. IV, cap. XII. (*Edit. Paris.*)

confirmationis vocem ad argumentum superioris potestatis trahere voluisse.

Hæc quidem sufficerent, nisi nobis constitutum esset operæ non parcere, ut tanta res in manifestissimam lucem veniat. Placet ergo referre non modò Synodorum decreta per Sedem apostolicam, sed etiam Sedis apostolicæ decreta confirmata per Synodos. Cujus rei exempla vel nunc nova proferimus, vel suprà jam aliis de causis annotata paucis recolimus.

Medio ferè quarto sæculo[1], Miletius Antiochenus, aliique CXLVI Orientales Episcopi, factâ Antiochiæ Synodo, in fidem à sancto Damaso Papâ eique conjunctâ Romanâ Synodo[2] expositam, consenserunt: eam consensionem ex vetere Romanæ Ecclesiæ archivo authentico Lucas Holstenius depromit, atque hæc adscripta refert: *Omnes ita consentientes eidem superexpositæ fidei*, à sancto Damaso et Synodo Romanâ missæ, *singuli suâ subscriptione confirmant* (*Col.* HOLST., *I. part. p.* 176.).

In Conciliorum Africanorum collectione, sub Cœlestino facta, refertur illud, anno Christi 401, decretum ab Africanis (*Conc. Afric. sub* COEL., *can* LXII. *tom.* II *Conc. col.* 1660; *Vid.* BAR., *tom.* V. *an.* 401.): Recitatæ sunt litteræ Innocentii Papæ, ut Episcopi ad transmarina pergere facilè non debeant quod hoc ipsum Episcoporum sententiis confirmatur; » id est, recipitur, ipsâ consensione roboratur.

Actione V Chalcedonensi, postquam lecta est consonans sancti Leonis epistolæ fidei definitio à Synodo facta, « Episcopi clamaverunt: Epistolam definitio firmavit: Archiepiscopus Leo, ut credimus, sic credit (*Conc. Chalc.*, *act.* V; *Vid. suprà*, *lib.* VII. *c.* XLII.). » Unde illud sancti Leonis supra memoratum: Quæ nostro » priùs ministerio definierat, irretractabili totius » fraternitatis firmavit assensu (*Epist.* LEON. » MAGN. *ad* THEOD. *int.* LEON.; *ep.* XCIII. *alias*, » LXIII; *Vid. Dissert. præv.*, *n.* LXI.). » Et postea: « Quæ fides prius docuerat, hæc postea » examinatio confirmavit. »

Legimus in encyclicarum epistolarum volumine, post Chalcedonensem Synodum, Theotimi Scythicæ regionis Episcopi, ejusque Synodi, hoc de confirmandâ Chalcedonensi Synodo responsum[3]: « Ego et Ecclesia Dei sic sapimus, » et in consensu nostro sanctorum Patrum defi» nitiones fide et devotâ confessione firmamus » (*Epist.* THEOT. *Ep. Scyth. ad* LEON. *Imp.*, » *part.* III. *Conc. Chalc. cap.* XXXI. *col.* 911.). »

Sub sancto Hilaro Leonis Papæ discipulo et successore, anno 465, habita est Romana Synodus, in quâ præeunte Papâ ac decreta recitante, « ab universis Episcopis et Presbyteris » acclamatum est: Hæc et confirmamus, hæc et » docemus (*Conc. Rom. sub* HILAR., *tom.* IV. » *Conc. col.* 1063, 1064.). »

In Concilio Romano tertio, sub Gregorio Magno, eidem præloquenti universi Episcopi responderunt: « Libertati Monachorum congau» demus, et quæ nunc statuit Beatitudo vestra » firmamus[1]. »

Sub eodem Papâ aliud Concilium Romanum habitum est, quo post decreta scriptum (*Conc. Rom.* III. *sub* GREG. MAG., *tom.* V. *col.* 1608.): « Confirmarunt Episcopi et Presbyteri, » numero LVIII.

Habemus Martini Papæ post Monothelitas in concilio Lateranensi condemnatos, epistolam ad Amandum Episcopum Trajectensem, ut Episcopi Gallicani scripta ad se destinent; « confir» mantes, inquit (*Ep.* MART. I. *ad* AMAND. » *Episc.*, *tom.* VI. *Conc. col.* 385.), atque con» sentientes eis, quæ pro fide orthodoxâ, et » destructione hæreticorum vesaniæ nuper exor» tæ, statuta sunt. »

An igitur non tantùm Synodi universales, sed etiam particulares eâ auctoritate pollent, ut Sedis apostolicæ synodica decreta confirment? Certè: cùm Ecclesiarum etiam particularium assensio pars sit illius consensûs universalis, quo summam et invictam firmitudinem constare diximus.

Eodem sensu vidimus Hispanos Episcopos, qui sextam Synodum sine se actam, atque à se ignoratam, à Leone licèt II probatam, iterato examine *firmant*, *comprobant*, *suâ auctoritate suffulciunt* (*sup.*, *lib.* VII. *c.* XXIX; *Vid. etiam Conc. Tolet.* XIV, *tom.* VI. *Conc. col.* 1279 *et seq.*); adeo innatus erat omnibus Christi Ecclesiis is sensus, quo firmari constabat ecclesiastica judicia, addito eo consensu qui desideraretur.

In Synodo septimâ, audivimus Tarasium, qui Adriano Papæ *concordaret*, *et vim litterarum ejus confirmaret* (*sup.*, *lib.* VII. *c.* XXX; *Vid. Conc.* II. *Nic.* VII. *gener. t.* VII. *col* 127.): quo

[1] Anno 373.
[2] IV, habitâ anno 366.
[3] Ad Leonem Imperatorem.

[1] Monachos olim regebant Episcopi. Sed, ut sæpe fit, quæ optimè à majoribus constituta sunt, ea malâ consuetudine à nepotibus dissolvuntur. Gregorius enim cùm videret Monachos multorum Episcoporum exemplo à solitudine et abstinentiâ retractos, ad frequentiora colloquia et mundanas voluptates reduci, jussit in eo Concilio solos Abbates monasteriorum curam suscipere, et vetuit ne deinceps Episcopi illorum negotiis se immiscerent. (*Edit. Paris.*)

etiam ritu cæteri Episcopi ac tota Synodus à Sede apostolicâ prolatam sententiam comprobavit.

Hæc ad posteriorem ætatem traditio permanavit. In actis Tricassinæ Synodi, sub Joanne VIII Papâ, actione IV : « Post hæc lecta sunt capitula » statuta à Domino Joanne summo Pontifice Romano, quæ sancta Synodus amplectenda recepit et confirmavit (*Conc. Tricass.* II. *ann.* 878, » *act.* IV. *tom.* IX. *col.* 308.). »

Anno 904, in Concilio Ravennate præloquente Pontifice Joanne IX, ac petente, ut « quæ capitulatim annotata sunt, si omnibus placent, in » conspectu omnium legantur, examinentur, et » examinata manibus omnium pro futurâ memoriâ roborentur (*Conc. Ravenn.*, *ibid. col.* » 507.) ; » eadem deinde capitula, « auctoritate » sanctæ Sedis apostolicæ et sanctione sanctæ Synodi comprobantur (*Ibid., cap.* I. *col.* 508.). »

Ipse Papa Calixtus II ad Synodum Rhemensem hæc ait : « Sicut conventionem pacis, si » fiat, nobiscum et per vos confirmare optamus ; » sic in commentorem fraudis si infidelis evaserit, judicio Spiritûs sancti et vestro, gladium Petri vibrare tentabimus (*Conc. Rhem.* » *sub* Calixt. II, *t.* X. *col* 875 ; *Vid. sup.*, *l.* III. » *c.* XII.). » Sic gladius Petri, licèt apostolicæ Sedi à Christo traditus, vibratur tamen non solius summi Pontificis, sed etiam totius Concilii judicio, quod Spiritûs sancti sit judicium.

Petrus Damiani : « Synodalis decreti pagina, » quam cum Concilii totius assensu beatus Papa » constituit, cui quippe propriæ manus articulum indidit, quam tot Episcoporum venerandus celebrisque conventus subscriptione firmavit (Pet. Dam., *Discep. Synod. tom.* IX. » *Conc. col.* 1164.), etc. » Bertholdus, ad annum 1096, de Urbano II hæc habet : « Suorum statuta Conciliorum generalis Synodi assensione roboravit (Berthol., *ap.* Urst. » *p.* 375.). » Generalem Synodum vocat Claromontanam ex magnâ Episcoporum copiâ congregatam, non verò œcumenicam, qualem Urbanus II nullam habuit.

Alia innumerabilia legenti passim occurrent ; nihil ut sit vulgatius, quàm confirmationem pontificiorum etiam decretorum, ipsâ Episcoporum et Ecclesiarum consensione constare.

Unum addimus ex Lateranensi postremâ Synodo repetitum. Sanè Julius II, postquam adversùs summos Pontifices per simoniam in Petri sedem intrusos multa decrevit, novisque ac meritis pœnis tam sanctæ dignitatis emptores et venditores obstrinxit ; ut diplomatam necessarium, omni quâ poterat auctoritate muniret, in Synodo Lateranensi confirmare voluit (*Bull.* Jul. II. Cùm tam divino : *sess.* V. *Conc. Later. tom.* XIV *col.* 116 *et seq.*).

Et quidem intelligebat ac profitebatur apostolicas litteras, quæ tantam pestem exscinderent, « ad suî subsistentiam et validitatem aliâ probatione non indigere (*Ibid.*, *Bull.* Si summus ; » *col.* 119.) ; » quod facilè confitemur. Est enim illud insitum apostolicæ Sedi, ut sibi ipsi consulat, sibique à simoniâ caveat, quam canones toties condemnarint. Sed tamen quid de Synodo dixerit audiamus (*Ibid.*, *col.* 115.). « Decens et » salutare reputamus... ut quæ per nos statuta et » ordinata fuerunt pro rei magnitudine et gravitate, per sacrum generale Concilium approbentur et innoventur, et approbata et innovata » communiantur ; ut eò firmiùs perdurent et defendantur, quò fuerint dictâ auctoritate sæpius » circumfulta. » Hinc repetito diplomate sic concludit : « Ut litteræ prædictæ eò magis observentur, quò clariùs constiterit eas maturâ et salubri » deliberatione dicti Concilii approbatas et innovatas (*Ib.*, *col.* 119.). » Ac paulò post : « Ad » abundantiorem cautelam, et ad tollendam omnem doli et malitiæ causam... ut eò tenaciùs observentur et difficiliùs tollantur, quò tantorum » Patrum fuerint approbatione munitæ, litteras » prædictas approbamus, etc. sacro approbante » Concilio. » Ecce in eâ Synodo, quâ nulla existimetur Sedis apostolicæ potestati magis consulere voluisse, diploma pontificium totâ potestatis plenitudine stabilitum, auctoritate Synodi *approbatum*, *innovatum*, *communitum*, *circumfultum* ; quò *firmius*, quò *tenacius* maneat, quod est validissimè roboratum atque confirmatum. Ergo est in Papâ unà cum Concilio aliquid auctoritate *firmius*, quàm in Papâ solo. Dicant ut voluerint ; suum illud *intensivè*, *extensivè* ingeminent : certè, utcumque est, vicimus. Vel enim concilium est superius ; Papâ quo concesso, vicimus : vel non est superius ; et adhuc vicimus, reportamusque id quod hìc quærebamus : nempe ex approbatione, confirmatione, corroboratione etiam validissimâ, quantâque verbis exprimi potest, inferri non posse superiorem potestatem, ut adversarii contendebant.

CAPUT III.

Quid in confirmandis Conciliis gestum sit ; Nicæna, Constantinopolitana, Ephesina Synodus ; nihil in his de illâ, quam quærimus, confirmatione actum : de Ariminensi Synodo ; de epistolis Eutherii et Helladii ad Sixtum III, adversùs Ephesina decreta : Christiani Lupi vanæ notæ.

Jam ne quis existimet Concilia œcumenica à

Romanis Pontificibus alio sensu confirmari, aggredimur id quod secundo loco tractandum recepimus; nempe ut exponamus quid circa Concilia à Romanis Pontificibus firmata vel rejecta factum sit.

Incipimus à Nicænâ Synodo ut omnium primâ, non tantùm tempore, verùm etiam auctoritate: in quâ quidem de Romani Pontificis confirmatione nihil actum esse constat.

Sane adversarii post recentiores quosdam Lovanienses, in *Doctrinâ Lovaniensium* relatos, jactant illi quidem eas, quæ sacræ Synodi ac sancti Sylvestri nomine circumferuntur de confirmando Concilio litteras. Verùm has, non modò Sanctorum omnium altum eâ de re ubique silentium, quin etiam et stylus et temporum notæ, et alia multa, falsas esse demonstrant perspicuitate tantâ, nulla ut eâ de re inter doctos quæstio superesse possit. Quâ de re vide Labbæum, brevi ac marginali, sed eliquatissimâ et exquisitissimâ notâ [1].

Sanè memoravimus (*sup., lib.* VII. *cap.* VII.) ecclesiasticæ historiæ certa monumenta, quibus constat prolatam à Patribus sententiam, nullo alio expectato decreto, statim apud omnes cœlestis instar oraculi valuisse. Sic finitæ tres maximæ quæstiones Consubstantialitatis, Paschatis, Rebaptizationis; patuitque in Concilio primo generali, eas Synodos, quibus Sedis apostolicæ legatio interesset, nullius specialis confirmationis indigere ut robur obtineant.

Objiciunt Ariminensem Synodum, optimis initiis, fœdo exitu, ac propterea à Sede apostolicâ reprobatam ac rescissam (SOZOM., *lib.* VI. *cap.* XXIII; THEOD., *lib.* II. *cap.* XXII; *Conc. Rom. sub* DAM., *part.* I. *collect.* HOLST.). Factum id quidem; sed omnino nihil ad rem. Primùm enim non fuit œcumenica, ex solo scilicet Occidente convocata; cui præterea Occidentis totiusque Ecclesiæ caput, Romanus Pontifex, aliique permulti magni nominis Occidentales Episcopi, Arianorum fraude, defuerint. Deinde malum factum, et ipso jure nullum, quòd rem œcumenico Concilio, Nicæno scilicet, totâ consentiente Ecclesiâ definitam, iterum in quæstionem vocabant. Quò spectat illud Athanasii. « Quæ nova hæresis? cur nova Synodus (ATHAN., » *ep. de Syn. Arimin. et Seleuc. n.* VI. *tom.* I. » *ed. Bened. pag.* 719.)? » Quin ipsa Synodus Ariminensis, quandiu liberè et canonicè egit, id professa est, editâque sententiâ declaravit, post Nicænam Synodum, fidei jam expositæ nihil addi, nihil demi oportere; denique his omnibus circa ultimas actiones addita vis ac fraus (*Ep. Conc. Arimin. ad* CONST. *ap.* ATHAN., *ibid. n.* X. *pag.* 723; *et apud* SOCRAT., *lib.* II. *cap.* XXXVII.). Quo factum, Liberio in Synodo Romanâ teste, ut « omnes Ariminensis Concilii » blasphemiæ ab iis ipsis qui tunc decepti per » fraudem fuisse videntur, anathemate dam- » natæ sint (*Vid. loco jam cit.* SOCR., SOZ., » THEOD.). » Idem habet Romana Synodus sub Damaso (*Concil. Rom. sub* DAM. *coll.* HOLST. *loc. jam cit.*). Cùm ergo Ariani, hæreticorum more, sua quamvis inania, magnis clamoribus venditarent, facilè fuit Liberio ac deinde Damaso, postremam Synodi partem, per se nullam, nulloque ordine canonico fultam, postulante Basilio (BASIL., *ep.* LXIX. *al.* LX. *ad* ATHAN., *n.* I. *t.* III. *ed. Bened., p.* 162.), omnibusque orthodoxis Orientalibus, consentiente Occidente, ipsis Ariminensis etiam Concilii episcopis ultro petentibus, nullam et irritam declarare.

In secundâ Synodo generali, Constantinopolitanâ scilicet (*sup., lib.* VII. *c.* VIII.), certum est nullum esse locum ei, de quâ quærimus, confirmationi, post Synodum gestam, cùm sanctus Damasus Papa ipse adfuerit Occidentalium Romæ habitæ Synodo, cujus consensu Constantinopolitana œcumenica facta est.

Ephesina verò Synodus, tertia generalis, de fide deque Nestorio Cœlestini Papæ sententiam executa erat; ut ea decreta à novâ, post absolutam Synodum, confirmatione pendere, ne ipsi quidam adversarii dicturi sint. Accesserat expressa per Sedis apostolicæ Legatos, actionis primæ confirmatio, quam vidimus ex ipsius Synodi gestis ac verbis, nihil aliud fuisse quàm consensionem (*Concil. Eph., act.* II; *Vid. sup., lib.* VII. *cap.* XIII.).

Itaque Ephesini Patres rei gestæ mittunt relationem ad Cœlestinum, nullâ unquam confirmationis petitæ mentione. Ita verò respondet Cœlestinus, ut à se nihil ampliùs de eo negotio desiderari significet; cùm id tantùm agat, ut de plenâ rei executione Patribus gratuletur.

De Charisio Presbytero ac Messalianis condemnatis [1] nulla mentio in sacræ Synodini ac

[1] Labbæi nota ad epistolam quæ sub nomine Synodi circumferebatur ea est: « Stylus arguit suppositionem cum » temporis notâ; » et ad rescriptum Sylvestri: « Nec sincerius » est hoc responsum, quod commentitissimum et mendosis- » simum verè dixeris, et non tantùm ferè ut Binius. » Tom. II. Conc. col. 48. (*Edit. Paris.*)

[1] Videtur hic asserere BOSSUET Charisium Synodi sententiâ fuisse damnatum. Tamen utrum damnatus fuerit meritò dubitari potest. Charisius in Synodo questus est *à sacrorum ministerio se prohibitum*, eo quòd oppugnasset illud Theodori Mopsuesteni fidei Symbolum, quod Nestoriani sub nomine Nicænæ Synodi circumferebant,

Cœlestini mutuis epistolis; eorum hæreses, nullâ confirmatione speciali, pro damnatis sunt habitæ; nihilque omnino occurrit, quo synodalibus decretis, postquam sunt condita, aliquid roboris defuisse videretur (*Conc. Eph., act.* VI, VII. *col.* 671, 801.). Atque ita in tribus primis generalibus Synodis, nihil habent quod objiciant, de eâ confirmatione quam quærimus.

Christianus quidem Lupus nuper edidit epistolam (CHRIST. LUP. *var. Patr. epist., cap.* CXVII.) *Eutherii Thyanensis, et Helladii Tarsensis, scriptam ad magni nominis Romæ Episcopum Sixtum :* in quâ petunt ab eo *qui à Deo productus est gubernator,* retractari ac rescindi Ephesinæ Synodi acta adversùs Nestorium, *ac terrarum orbem* Synodo adhærentem, et cum Synodo errantem *adjuvari;* « quod » est, inquit Lupus (*Not.* CHRIST. LUP., *ubi* » *sup.*), authenticum instrumentum appella» tionis, non ad generalem, sed adversùs gene» ralem Synodum, interpositæ apud Sixtum III » Pontificem : » quo deinde concludit, quòd Orientalis Ecclesia crediderit, *Papam esse superiorem generali Synodo.* Addere debuisset, *generali Synodo,* auctore ac præsidente per Legatos Pontifice gestâ, quam *cum toto orbe terrarum* Sedes etiam apostolica recepisset : hujus decreta, hujus etiam fidem à Romano Pontifice retractari, etiam et rescindi posse. Sic agit vir doctus; sed ubique nimius : antiquitatis indagator strenuus, parum exactus judex. Hæc enim quàm nimia sint, et inconcessa, et irridenda potiùs quàm refutanda, nemo non videt.

CAPUT IV.

De Ephesino Latrocinio : quid Leo egerit : ut ultimam sententiam futuræ universali Synodo reservarit.

Majore postea verisimilitudine objiciunt Ephesinam Synodum pro œcumenicâ à Theodosio Augusto sancti Leonis consensu convocatam, quam tamen idem Leo irritam declaravit.

Sed eam Synodum, licèt legitimè congregatam, ab ipsis initiis legitimæ Synodi titulo caruisse, duo præsertim demonstrant : alterum quòd Dioscorus Alexandrinus, præses ab Imperatore, præter morem, dictus, omnia per vim egit; Episcopos quos voluit expulit, quos voluit admisit, quo nihil est ab œcumenicâ Synodo magis alienum; admissos in purâ chartâ subscribere coegit, facta, infecta, in acta referri jussit (*Vid. act. Conc. Eph.* II. *in Conc. Chalc. act.* I. *tom.* IV. *col.* 115 *et seq.*); nulla ut jam legitimi cœtûs, nedùm œcumenicæ Synodi species superesset : alterum quòd idem Dioscorus Leonis epistolam, oblatam licèt à Legatis apostolicæ Sedis, legi non est passus (*Ibid., col.* 122.); ac nemo ibi suscepit nomen Leonis, ut acta testantur; quo sine nomine, nulla est legitima Synodus. Quem fontem nullitatis in Chalcedonensi Synodo Lucentius Sedis apostolicæ Legatus exposuit : quòd nempe Dioscorus, « cùm » personam judicandi non haberet, præsumpsit, » et Synodum facere ausus est, sine auctoritate » Sedis apostolicæ, quod nunquam liquit, nun» quam factum est : » quam nullitatis causam Patres omnes dictis sententiis comprobarunt, et ad Imperatores perscripserunt (*Ibid. et col. seq.; Vid. etiam act.* III. *ep. Conc. ad* VALENT. *et* MARC. *Imp., col.* 463; *et Relat. ad* PULCH., *ibid. col.* 464.).

His causis omnes agnoscunt Ephesinam secundam Synodum, non modò iniquam, verùm etiam per se nullam et irritam fuisse; neque tantùm propter vim, sed etiam vel maximè ex defectu potestatis, quo defectu nullus est major. Itaque violentam, pioque Flaviani sanguine commaculatam Synodum omnes Catholici horruerunt : atque ipse Flavianus, statim non à Synodo quæ jam nulla esset, sed à Dioscoro; neque ut à Synodi Præside, sed ut à nefarii latrocinii duce appellavit. *Appello,* inquit, *à te,* ut habetur in gestis (*Vid. ad Conc. Ephes.* II. *in act.* I *Conc. Chalced. col.* 305.).

Jam verò nemo negat ad Papæ officium pertinere, ut his provideat, detque operam, ne fideles Concilii œcumenici nomine in fraudem inducantur : quo quidem officio Leo continuo functus est (*Vid. var. Epist.* LEON. MAG. *ad Imp. et Augustas,* I *part. Conc. Chalc cap.* XIX, XX, XXI, XXII, XXIII. *col.* 38 *et seq. et inter* LEON. *ed.* QUESN. *ep.* XXXIX, XL, XLI, XLV, XLVI.). Verùm ita sententiam temperavit suam, ut u-

cuique jubebant reversos ab hæresi subscribere. Sacra Synodus de Theodori nomine reticuit, Symbolum ejus damnavit. Quid autem factum fuerit de Charisio ex actis non liquet; nec videmus eum in pristinum sacerdotii gradum restitutum fuisse; sive non potuerit probare se injustè dejectum, sive quâlibet aliâ de causâ. Vid. act. VI, et de Till. vit. Cyrill. Alex. art. LXXII, tom. XIV, p. 442. Messaliani pravè interpretantes illud Christi præceptum, *semper orate*, opus manuum aversabantur et externa quæque pietatis opera eò ut *semper orarent.* Verùm, ut sæpe fit, eorum præter solitum longæ orationes in delirationem citò versæ sunt, et ex eâ ortæ plurimæ hæreses partim impiæ, partim insanæ. Porrò Joannes Antiochenus et cæteri Orientales, qui famam Ephesinæ Synodi labefactari cupiebant, dicere erant soliti duodecim Messalianos Episcopos in eâ sedere judices; quam calumniam Synodus meliùs confutare non potuit, quàm cùm edito decreto, Messalianos condemnavit. Vid. Theodoret. lib. IV, cap. XI. Till. tom. VIII, p. 527 et seq. et tom. XIV, p. 449. (*Edit. Paris.*)

dicium daret non peremptorium, sed provisorium. Itaque Ephesinam Synodum ratam esse non est passus : Flavianum in communione habuit, omniaque interim in suspenso esse voluit, quoad œcumenica Synodus haberetur : Synodo congregandæ ultimam sententiam reservavit.

Id Leo ubique testatur, præsertim epistolâ ad Juvenalem [1] : « Christus detestandum illud » Ephesinæ Synodi judicium, sanctâ Chalcedo» nensis Concilii auctoritate destruxit (LEON. *ep.* » *ad* JUVEN. CX. *alias* LXXII.). » Idem repetit epistolâ ad Leonem Imperatorem ; neque quidquam potuisse fieri convenientiùs docet, quàm ut Dioscori, in Ephesinâ Synodo, « facinus, sancta » Synodus Chalcedonensis aboleret (*Ejusd. ep.* » *ad* LEON. *Imp.* CXXV, *al.* LXXV.). » His congruit illud beati Gelasii Papæ de Ephesino latrocinio dictum : « Malè gestam Synodum et injus» tam, justâ et bene gestâ Synodo submovendam » (GELAS., *ep.* XIII. *ad Episc. Dard. tom.* IV » *Conc. col* 1204.). » Tale remedium, talem auctoritatem œcumenicè Synodi ritè convocatæ nomen postulare visum.

Quid ergo hìc consequuntur superioritatis pontificiæ defensores? Nempe ut Pontifex Synodum per se ab ipsis initiis nullam et irritam non admittat ille quidem ; ultimum tamen judicium futuræ Synodi relinquat arbitrio. Quodnam hìc ejus quam quærunt superioritatis indicium est?

CAPUT V.

A Chalcedonensi Synodo nullam in fidei negotiis confirmationem petitam : cujusmodi sit ea, quam sanctus Leo ultro dederit.

At in Chalcedonensi legitimo sanctoque Concilio œcumenico plus habere se putant, cùm ipsa Synodus rerum à se gestarum confirmationem à Leone petat, ut in relatione Synodi ad ipsum Leonem est positum (*Relat. Syn. Chalc. ad* LEON., *part.* III. *cap.* II. *col.* 833 *et seq.*). Tum illud vel maximum, quod canonem XXVIII, de Constantinopolitani Præsulis auctâ dignitate, unanimi licèt Patrum decreto factum, idem Leo apostolicâ auctoritate rescidit (*Epist. ad* PULCHER. LXXIX ; *ad* ANATOL. *C. P.* LXXX ; *ad* MAX. ANTIOCH. XCII. *al.* LIII, LV, LXII.).

Nunc quidem de fide agimus, de canonibus postea videbimus. Et quidem quod ad fidem, fideique causâ depositum Dioscorum attinet, Patres Chalcedonenses in relatione ad Leonem (*Relat. loc. jam cit.*), nullam confirmationem petunt, satis esse rati, quòd Leonis Epistolam prælucentem, ipsumque sibi, *ut membris caput præsidentem ac spiritu præsentem*, ac penè in Legatis visum habuissent.

Itaque quoad hæc, nihil ampliùs desiderabatur. Ac reverà Imperatores, absoluto Concilio, statim ut re exploratâ atque confectâ contentionem omnem de fide prohibent (*Vid. Conc. Chalc., part.* III. *c.* III. *col.* 840.) : Clerus ac plebs in eâ fide ac Dioscori condemnatione ubique acquiescit.

Et res quidem Synodi circa fidei negotium sic se habent ; ut de suis decretis à Leone confirmandis, ne quidem cogitasse constet, et tamen sanctus Leo etiam non petitam confirmationem misit : quâ occasione ipse idoneus testis exponet.

Quippe cùm occasione improbati à Leone XXVIII canonis, maligni homines in vulgus sparsissent, Chalcedonensem Synodum ab ipso improbatam, ad Episcopos, qui in eâ congregati fuerant, hæc scribit (*Epist.* LEON. *ad Episc. Conc. Chalc., ib. c.* XVI. *col.* 881, 882 : *et int.* LEON. *ep.* LXXXVII. *al.* LXI.) : « Ne ergo per malignos » interpretes dubitabile videatur, utrum, quæ in » Synodo Chalcedonensi per unanimitatem ves» tram de fide statuta sunt, approbem, hæc ad » omnes fratres, et Coepiscopos nostros, qui » prædicto Concilio interfuerunt, scripta di» rexi.....; ut omnium fidelium corda cognos» cant, me non solùm per fratres, qui vicem » meam executi sunt, sed etiam per approba» tionem gestorum synodalium, propriam vobis» cum iniisse sententiam in solâ videlicet fidei » causâ. » Quod adversùs *malignos interpretes* factum, fatebuntur omnes non eò spectare, ut incerta firmentur, sed ut certa, summâque et indeclinabili auctoritate factâ, magis magisque asserantur et inculcentur.

Cujus generis est id quod in encyclicarum epistolarum tomo, post Synodum Chalcedonensem edito, legimus (*Conc. Chalc., cap.* XLV. *epist.* AGAP. *ad* LEON. *Imp., col.* 942.) : « Penè omnes » occidentalium partium Episcopi consentientes » sibimet, et pariter decernente sanctissimo atque » beatissimo Romanæ urbis Archiepiscopo, litteris » propriis et oris sui confessione, ea quæ ab » ipsis sanctis Patribus Chalcedone collectis in» terpretata sunt, confirmaverunt et consigna» verunt. » En quid sit confirmatio ; nempe consensus ipse. En ut, non modò Leo, sed etiam cæteri Occidentales Episcopi condecernentes Chalcedonensem Synodum confirmarunt.

CAPUT VI.

Quintum, sextum, septimum, octavum Concilium.

Ex octo primis generalibus Synodis, supersunt

[1] Hierosolymitanum.

adhuc quatuor, de quibus uno verbo facilè decernamus.

Quintam Synodum, Constantinopolitanam secundam, à solis Orientalibus, nullâ cum Occidentalibus communicatione, nullâ Sedis apostolicæ legatione transactam, non nisi consensione Occidentalis Ecclesiæ ac Sedis apostolicæ approbatione, pro Synodo œcumenicâ valuisse constat.

Sexta Synodus de fide tantùm, fideique condemnandis inimicis egit.

Statim atque fidei definitionem edidit; eam, ab Episcopis et Imperatore subscriptam, ad quinque patriarchales Ecclesias dimitti voluit, ut quæ certissimâ auctoritate constaret, actione VIII (*Conc. C. P.* III. *gener.* VI. *act.* XVIII. *tom.* VI. *col.* 1072.). Eâdem actione Patres ad Agathonem Papam relationem mittunt (*Ibid., ep. ad* AGATHON., *tom.* VI. *col.* 1276.), quâ « se Spiritu sancto illustratos, et Agathonis doctrinâ » institutos, infesta dogmata depulisse » testantur. Tum subdunt : « et corde nos, et linguâ, et » manu convenientes, omnis erroris expertem, » certamque nec fallentem definitionem, vivifici » Spiritûs ope edidimus. » Quo perspicuè demonstrant, nihil expectari à se ut certam Spiritûs sancti præsentiam, sibi ac sanctæ Synodo vindicent, cùm præsertim se ab ipso Agathone, lectis ejus apostolicis litteris, doctos esse fateantur. Neque eo secius ab eodem Agathone petunt ut orthodoxam fidem, quam cum ipso prædicarint, iterum per sua rescripta confirmet. Satis ergo existimabant illustratam, roboratam, confirmatam fidem, quam ipsi tradidissent, et ad inculcationem majorem pertinere eam, quam postulabant, confirmationem novam.

Quare nec expectato Sedis apostolicæ responso, pius Imperator Synodi decreta edictis exequitur (*Edict.* CONST. *Imp., ibid. col.* 1084 *et seq.*). Interim, Agathone mortuo, ad Imperatorem Leonis II pervenit epistola, quâ decreta Synodi *apostolicâ auctoritate* confirmat, « eisque con» sentit, sicut supra solidam petram, qui Chris» tus est, ab ipso Domino adeptis firmitatem » *Epist.* LEON. II *ad Imp.* CONST., *ibid. col.* » 1116.) : » adeo certum est eam confirmationem nihil aliud esse quàm consensionem eam quam diximus, ac recognitionem authenticam jam à Domino præstitæ invictissimæ firmitatis.

Sanè omittendum non est Macarium Antiochenum Episcopum hæreseos defensorem à Synodo depositum, ad Sedem apostolicam missum, non, quemadmodum nescio qui cavillantur, ut ejus causam tanquam superior retractaret, sed ut errantem instrueret, pœnitenti, si fortè, indulgeret; quod adeo clarum est ex Imperatoris et Leonis litteris (*Ep. Imp. ad* LEON II, *ibid. col.* 1102, 1103; *et* LEON. II *ad Imp., col.* 1117, 1120.), ut his immorari pudeat. Alia prosequamur.

Septima Synodus, Nicæna secunda, nullam ab Adriano, rebus gestis, specialem confirmationem petiisse, nullam accepisse legitur; neque eò infirmior visa est aut Græcis aut aliis : neque nostri, cùm eam non susciperent, confirmationem defuisse causati sunt : adeo ista ex abundanti esse constat.

Octava Synodus, Constantinopolitana quarta, Nicolai I et Adriani II judicium executa adversùs Photium, ut firmitatem obtineret, nulla procul dubio Sedis apostolicæ novâ confirmatione indigebat; et tamen petiit his verbis (*Conc. C. P.* IV. *gener.* VIII. *act.* X. *tom.* VIII. *col.* 1169.): « Itaque Sanctitate vestrâ omnium nostrûm et » universalis Synodi consensum et consonantiam » recipiente; prædica eam magis, ac veluti pro» priam, ac sollicitiùs confirma coangelicis præ» ceptionibus vestris; ut per sapientissimum » magisterium vestrum, etiam aliis universis » Ecclesiis personet et suscipiatur veritatis ver» bum et justitiæ decretum. » Quæ verba satis demonstrant, confirmationis nomine, expectar ab apostolicâ Sede, conciliarium decretorum promulgationem atque executionem; quod ultro amplectimur.

Atque his profectò claret, quàm nihil faciat ad vindicandam Papæ superiorem potestatem ea confirmatio, quam in actis primorum Conciliorum generalium invenimus. Certè sic scribit ad Adrianum II Synodus octava (*Ibid., col.* 1168.) : « Si» cut beatissimus Papa Nicolaus definivit et pro» mulgavit, necnon et summa paternitas tua » firmavit et synodicè roboravit; ita et ipsi (Le» gati scilicet apostolicæ Sedis) annuntiaverunt » et egerunt; » ut si necesse sit superiorem esse qui confirmet et roboret, Adrianum Nicolao antecessore suo superiorem fuisse inficiari nemo possit.

Esto igitur fixum id, quod probandum suscepimus, primorum Conciliorum generalium confirmationes à Romanis Pontificibus, post gesta ea Concilia editas, non ejus fuisse roboris, ut decretis de fide latis robur, quod deesset, adderent; sed ut quod inesset uberiùs declararent.

CAPUT VII.

Reliquæ Synodi usque ad Tridentinam.

Ex primarum Synodorum confirmationibus, de reliquis judicare in promptu est. Post octo

illas primas, quatuor omnino sunt, quibus Romanus Pontifex non ipse adfuerit : Pisana, Constantiensis, Basileensis, Tridentina. Cæteras per se ipse gessit.

Pisanam per sese valuisse ante Alexandri V confirmationem editam, vel ex eo demonstravimus (*sup.*, *lib.* v. *cap.* x, xi, xii.), quòd nec Alexandri confirmatio valuisset, nisi priùs Pisani Concilii, cujus ex decretis Alexander electus est, valeret auctoritas.

Constantiensis Concilii judicium de Joanne XXIII, quod ab eo summâ religione susceptum est, erat profectò, vel eo repugnante, valiturum, ut suo loco diximus (*sup.*, *lib.* v. *cap.* xxi.).

Ejusdem Synodi decretum adversùs Joannem Hussum et Hieronymum de Pragâ, statim atque prolatum est, plenam executionem habuisse nemo negat. Illis etiam brachio sæculari traditis et extremo supplicio addictis, necdum creato Pontifice, necdum ejus confirmatione expectatâ.

Cætera decreta, quæ adversùs Viclefum, Hussumque facta sunt, satis demonstravimus (*Ibid.*, *cap.* xxii; *Vid. Bull.* Mart. V, Inter cunctas, *post sess.* xlv. *Conc. Const. tom.* xii. *col.* 268.) Martinum V, non ut incerta ac nutantia confirmasse, sed ut certa et valida, auctoritate Concilii totam repræsentantis, Ecclesiam executum esse.

Quod autem idem Pontifex in fine Concilii declaravit, confirmari à se omnia circa fidem, quæ *conciliariter* gesta essent; usque adeo ex abundanti erat, ut illud non scripto decreto, ut cætera, neque à Synodo requisitus, sed dimissis Patribus, Polonicæ controversiæ occasione dixerit (*Ibid.*, *cap.* xxviii; *Vid. Conc. Const. sess.* xlv. *col.* 258.).

Basileensia priora gesta, quæ sola tuenda suscepimus, adeo suam per sese, sine expressâ confirmatione, auctoritatem et executionem habuere, ut iis victus Eugenius IV, pristina sua de dissoluto Concilio decreta revocaret (*sup.*, *lib.* vi. *c.* i *et seq.*; *Vid. in sess.* xvi *Conc. Basil. Bull.* Eug. IV, Dudum sacrum, *tom.* xii. *col.* 528 *et seq.*).

Tridentina Synodus, quæ, ultimo decreto suo, Romani Pontificis confirmationem peti jubet eorum *quæ à se decreta et definita essent*, eò usque intellexit eas definitiones vel tam valuisse, ut statim post eam confirmationem petitam, acclamarit « Cardinalis à Lotharingiâ : Sacrosancta » œcumenica Tridentina Synodus, ejus fidem » confiteamur; ejus decreta semper servemus. » Resp. Semper confiteamur, semper servemus. » Cardinalis : Omnes ita credimus; omnes idipsum sentimus, omnes consentientes et amplectentes subscribimus : hæc est fides beati Petri » et Apostolorum; hæc est fides orthodoxorum. » Resp. Ita credimus; ita sentimus, ita subscribimus. Cardinalis : His decretis inhærentes » digni reddamur misericordiis.... Resp. Fiat, » fiat : amen, amen. Cardinalis : Anathema » cunctis hæreticis. Resp. Anathema, anathema » (*Concil. Trid.*, *sess.* xxv. *tom.* xiv. *col.* 920, » 921.). » Talia sentientes, dum confirmationem petunt, quid aliud quàm certa et valida magis magisque firmari et inculcari petunt?

Quare confirmatio statim atque ab Alexandro Cardinale Legato ac Præside Farnesio [1] petita est, statim à Pio IV in eodem Consistorio est data, die Mercurii 26 Januarii anno 1564, ut subjuncta Tridentinæ Synodo acta testantur (*Ibid.*, *col.* 939.).

Et quidem in iisdem actis legimus audita vota Cardinalium, confirmataque *omnia et singula* quæcumque in Synodo acta essent, *maturâ cum illis deliberatione prœhabitâ :* quæ matura deliberatio, si in rem ipsam caderet, ac de ipsis Concilii tot ac tantis decretis esset inquisitum, profectò tanta res tam brevi tempore transacta non esset.

CAPUT VIII.

De Canonibus Conciliorum generalium à Sede apostolicâ confirmatis vel infirmatis : Constantinopolitani Canones, præsertim iii; Chalcedonenses, ac præsertim xxviii.

De fide egimus, causisque cum fide conjunctis; nunc de canonibus paucis rem transigemus. Et quidem Nicænos canones, statim atque à Nicænis Patribus per provincias delati sunt, toto orbe terrarum obtinuisse constat. De Ephesinis in actis synodalibus disertè legimus (*Conc. Ephes.*, *act.* vii. *tom.* iii. *col.* 804.), statim atque sunt editi, unà cum epistolâ Synodi eâ de re scriptâ, dimissos fuisse per Ecclesias continuò exequendos, ut quæ pleno et suo pollerent robore. Itaque in Ecclesiæ catholicæ codicem statim inserti sunt, tenuitque Episcopis in Cypro et Europâ provinciâ concessa libertas [2], nullâ unquam confirma-

[1] Hic labitur errore levi Bossuet. Non enim Farnesius sedit unquam Legatus et Præses in Concilio Tridentino, neque etiam ille, sed Moronus et Simoneta, qui Sedis apostolicæ Legati Concilio præfuerant, ejus confirmationem à Pio IV postularunt; quâ concessa, Alexander Farnesius Romanæ Ecclesiæ Vice-Cancellarius confirmationis instrumentum sigillo Cancellariæ munitum, eis tradidit. Vid. loc. in text. citat. (*Edit. Paris.*)

[2] Cyprii querebantur *Antiochenum Patriarcham subjicere insulam suam, et ordinandi jus ad se rapere attentasse*, licèt semper antea *Synodus provinciæ congregata constituisset Metropolitam.* Tunc « Synodus dixit : Memor

tione speciali (*Conc. Ephes.*, *act.* VII. *tom.* III. *col.* 783, 810.). De septimæ et octavæ Synodorum canonibus, nihil, quod sciam, objicitur, quod ad hunc pertineat locum, constatque legi nusquam ab ullâ Synodo generali petitam canonum confirmationem, præterquam à Chalcedonensibus XXVIII illius quo et Constantinopolitanus canon III firmabatur, et Constantinopolitanus Episcopus non modò dignitate, sed etiam jurisdictione ac ditione auctus. In his igitur tota est difficultas.

Ac de canonibus quidem Constantinopolitanis sic objiciunt : quòd eos teste Gregorio, Romana Ecclesia *non habet nec accipit* (GREG. MAG., *lib.* VII. *indict.* XV. *ep. ad* EULOG. XXXIV, *al. lib.* VI. *ep.* XXXI. *tom.* II. *col.* 882.). Leo verò Magnus canonem III caducum, sponte collapsum, et Sedi apostolicæ ignoratum, sibi quoque displicere significat (LEON. MAG., *ep.* LXXIX, LXXX, *al.* LIII, LV, *ad* PULCH. *et ad* ANAT. *C. P.*).

Interim id constat, in codicem canonum cum aliis Constantinopolitanis insertum, toto statim Oriente valuisse. Quin etiam, in Chalcedonensi Synodo, Legati apostolicæ Sedis, Anatolium Constantinopolitanum Episcopum secundum habuerunt. Quâ de re usque adeo non questi sunt, ut è contrà quererentur in quintum gradum à Dioscoro Flavianum relegatum. Quo loco laudantur à Diogene Cyzicensi, *quòd regulas scirent* (*Conc. Chalc.*, *act.* I. *tom.* IV. *col.* 115.), quas nempe Dioscorus contempsisset. Ergo intelligebant omnes Episcopi, ipsique adeo Legati Leonis deberi Episcopo Constantinopolitano primum post se locum : non alio canone, quàm Constantinopolitano illo quem Romana Ecclesia ignorare ac minimè probare voluisse videbatur, visumque est satis, quò nondum apertè improbasset.

De canonibus Chalcedonensibus gravior difficultas, ac præsertim de XXVIII (*Conc. Chalced.*, *act.* XV. *tom.* IV. *col.* 769.). Is, actione XV, Legatis absentibus conditus, act. XVI, iisdem querentibus relegitur : Legati contradicunt; Leonis mandata proferunt, Nicænos canones legunt; quibus hæc nova adversentur; Constantinopolitanos rejiciunt, coactos Episcopos conqueruntur (*Ibid.*, *act.* XVI. *col.* 796, 809, 812.).

Hìc Episcopi clamaverunt : *Nemo coactus est* (*Ibid.*, *col.* 809.), dictisque sententiis canon confirmatur. Hìc Legati postulant, ut *sua contradictio gestis inhæreat* (*Ibid.*, *col.* 813 *et seq.*); contestanturque se ad Papam relaturos (*Ibid.*, *col.* 817.).

De hoc ergo uno canone, qui controversus esset, Patres ad Leonem referunt, submisso animo petunt *ut probare dignetur;* et quemadmodum Patres *in bonis capiti consonarent, ita pontificalis apex, id quod decens erat filiis indulgeret* (*Part.* III *Conc. Chalc.*, *cap.* II; *Relat. ad* LEON., *col.* 837. *int.* LEON. *Epist. post* LXXVII.) : placiturum id Principibus; et Legatos quidem contradixisse, sed ut res ipsi Papæ reservata videretur.

Hâc rerum summâ patet nihil Patres ambigere, præterquam de iis quæ nova, quæ contra Nicænos canones, quæ repugnantibus Legatis decrevissent : cætera vi suâ atque integro robore firma reputasse.

Quid hìc Leo sanxerit nemo ignorat; nempe sic : « Consensiones Episcoporum, sanctorum » canonum apud Nicæam conditorum, regulis » repugnantes in irritum mittimus, et per auc» toritatem beati Petri generali prorsus defini» tione cassamus (*Epist.* LEON. *ad* PULCH., *ibid.* » *c.* VII. *col.* 850, *et int.* LEON. *ep.* LXXIX, LV.). » Alibi decernebat « canones Nicænos nullâ in » parte esse solubiles; infirmum atque irritum » quidquid à prædictorum Patrum canonibus » discreparit; » denique Anatolium, si canonem urgeat, *universalis Ecclesiæ pace privandum* (*Id. ep. ad* ANAT., *ibid. cap.* V. *col.* 844, 846; *et inter* LEON. *epist.* LXXX, *al.* LIII; *Vid. etiam epist. ad Synod. Chalc.*, *ibid. c.* XVI. *col.* 881 : *int.* LEON. *Epist.* LXXXVII. *al.* LXI; *Collect.* HOLST. *part.* I. *c.* XXII.).

Hæc de canone XXVIII sanctus Pontifex, cujus auctoritate victus ipse Anatolius (si Lucæ Holstenio colligenti et edenti credimus, ut profectò, meâ quidem sententiâ, credi par est), datâ epi-

» sit sancta Synodus canonis sanctorum Patrum in Nicæâ » congregatorum; qui conservat unicuique Ecclesiæ priscam dignitatem. » Deinde sic statuit : « Si non est vetus » mos, quòd Episcopus Antiochenus ordinet in Cypro, » sicut libellis dixerunt (Cyprii Episcopi), habebunt jus » suum intactum qui in Cypro Ecclesiis præsunt, secun» dùm canones et veterem consuetudinem per seipsos » ordinationes Episcoporum facientes. » Act. VII, col. 787 et seq. Cæterùm D. FLEURY malâ fide egisse Cyprios Episcopos affirmat. *Si*, inquit, *Jean d'Antioche avoit été présent, il auroit montré que son droit étoit bien fondé, et que sa possession d'ordonner les évêques en Chypre n'avoit été interrompue qu'à l'occassion des ariens, comme il paroît par une lettre du pape saint Innocent, écrite environ vingt ans auparavant.* Lib. XXV, n. 57. De Episcopis Europæ breviter annotamus, duos ex Thraciâ Episcopos in libello supplici ostendisse, verendum esse ne Heracleæ Episcopus, qui *Nestorio se addixerat, ordinaret Episcopos* in quibusdam Ecclesiis, quæ *juxta veterem et roboratam consuetudinem*, plurimæ ab uno Episcopo regebantur. Respondit Synodus : *Sanctis canonibus.... nihil innovandum in Europæ civitatibus.* Ibid. col. 810 (*Edit. Paris.*)

stolâ Leoni præcipienti, ut à canone tuendo abstineret, respondit, « se illa obediendo complere, quæ ejus perfectissimis sensibus placita videbantur. Nam penitus, inquit, absit, » ut eis ego, quæcumque mihi fuissent mandata » per litteras, adversarer. » Acquievit Imperator, eodem teste Anatolio in eâdem epistolâ, atque ex numero canonum Chalcedonensium, canon ille XXVIII expunctus est.

Hìc ergo objiciunt Romanum Pontificem Conciliis œcumenicis longè superiorem, quorum canones absque ejus approbatione non valeant; imò ab eo ex *beati Petri auctoritate cassentur;* ipsis Orientalibus, ipsis Constantinopolitanis Episcopis, ipsis Imperatoribus consentientibus.

At hæc qui objiciunt, primò, ne statum quidem quæstionis intelligunt. Defendimus enim Constantiense Concilium, quo nempe Concilii potior auctoritas agnoscatur, in fide, in schismate, in reformatione generali promovendâ. At Orientales Episcopi isto canone, Episcopo Constantinopolitano consulebant, Imperatori gratificabantur, non fidei, non schismati, non reformationi generali providebant; imò verò rectum ordinem ac primarum sedium honorem ab antiquo institutum evertebant, qui rei universæ ecclesiasticæ conducere videretur. Non ergo adversùs effrænam aut extraordinariam potestatem, canones ac jura, libertatemque ecclesiasticam tuebantur, quod Patres Constantienses volebant; sed Papæ, canones rectumque ac probum et canonicum ordinem defendenti repugnabant; ac proinde ad nostram quæstionem non pertinet quidquid hìc actum ab illis fuit.

II. Orientales Patres, hoc canone constituto, id sibi tribuebant ut Patrum limites, et canones Nicænos ab universali Ecclesiâ conditos et receptos, inconsultò, imò verò repugnante toto Occidente convellerent : quod non illis licebat.

III. In eo canone statuendo nequaquam Concilii generalis auctoritate gaudebant, à quorum decretis in eâ actione cum Sede apostolicâ universus Occidens recedebat.

Hinc etiam factum est ut Chalcedonenses Patres à Leonis arbitrio id pendere vellent, quòd Relationis quidem verba demonstrant, ut vidimus : sed apertè convincit illud Anatolii in epistolâ ad Leonem : « Cùm et sic gestorum vis » omnis et confirmatio auctoritati vestræ Beati- » tudinis fuerit reservata (*Epist.* ANAT. *C. P.* » *ad* LEON. MAG. *in coll.* HOLST. *ibid.*). » Unde nec mirum, de iis Leonem statuisse, quæ in ipsius potestate ipsa Synodus reliquisset.

Cæterùm Bellarminus canones Chalcedonenses omnes à Leone rejectos esse putat (BELL., *de R. P. lib.* II. *c.* XXII.), propter quosdam Leonis aliorumque Pontificum locos : quem vir illustrissimus Petrus de Marca egregiè confutavit (MARC., *de Conc. Sacerd. et Imp. lib.* III. *c.* III. *n.* 5.). Nunc neminem esse jam puto, qui neget Chalcedonenses canones XXVII, antiquissimis canonum insertos collectionibus, statim in auctoritatem admissos; quos si quis obstinatè contenderit à Leone improbatos, nempe Parisienses nostri non alio firmiore argumento probaverint Conciliorum generalium supremam potestatem, quàm quòd tot canones, etiam improbante Romano Pontifice valuisse, ipsi adversarii fateantur.

CAPUT IX.

Recapitulatio eorum, quæ de confirmatione ex Conciliorum actis dicta sunt : hinc confutantur allati à quibusdam recentioribus pontificiæ confirmationis effectus : Ecclesiæ consensus, quatenus ultima Synodi bene gestæ testificatio : sancti Gelasii locus.

Ex his facilè confutantur ea, quæ recentiores quidam Theologi, de pontificiâ confirmatione dixerunt.

Et primùm quidem pauci sunt, qui ad hæc extrema decurrant, vim omnem Ecclesiæ ac Synodorum in solo Pontifice esse positam; decreta quæ non ipse firmaverit, præsidentibus licèt, imò consentientibus ejus Legatis edita, incerta pendere, quoad approbaverit; neque aliam Synodis generalibus constare infallibilitatem, quàm ab ipso promptam.

Hæc igitur confutantur; universim quidem ex actis conciliaribus, quibus vidimus decreta conciliaria, statim atque sunt edita, cœlestis oraculi vice habita, executionique mandata (*sup., hoc lib. cap.* III *et seq.*) : speciatim verò ex his locis quibus ipsa Concilia, ante omnem confirmationem asserunt, « se omnis erroris expertem, » certamque nec fallentem definitionem, vivifici » Spiritûs ope, edidisse, » quod Synodus sexta Agathonem Papam scribit (*Relat. Conc.* VI *ad* AGATH., *tom.* VI. *col.* 1076; *Vid. sup. c.* VI.).

Eòdem pertinet illud, quod est à Nicænâ secundâ Synodo pronuntiatum; vim quâ fidei definitionem certam edidissent, in eo esse positam, quòd divino numine congregati, eâ repromissione gauderent, quâ Christus cum Apostolis usque ad finem sæculi futurum se esse promittit (*Definit. Conc.* VII. *art.* VII. *tom.* VII. *col.* 551; *Vid. sup*, *lib.* VII. *cap.* XXX; *Disssert. præv.*, *n.* LXIII.).

Neque minùs illustre est illum Cœlestini ad

Ephesinam Synodum : « Spiritûs sancti testatur » præsentiam congregatio Sacerdotum (*sup.*, » *lib.* VII. *c.* XIV ; *Vid. Conc. Ephes.*, *act.* II. » *tom.* III. *col.* 614.). » Quo loco sanctus Pontifex in Ephesinâ Synodo , Synodum illam apostolicam Hierosolymis congregatam aspiciendam esse testatur.

Huc accedunt Leonis II Synodi sextæ definitionem confirmantis verba, quibus declarat iis se consentire , « sicut supra solidam petram , qui » Christus est, ab ipso Domino adeptis firmita- » tem (*Ep.* LEON. II. *ad Imp. tom.* VI *Conc.* » *col.* 1126.) : » ut confirmatio Synodi universalis , nihil sit aliud quàm testificatio jam à Domino traditæ firmitatis.

His igitur victi , qui sunt paulò cordatiores , ab his insulsis et nimiis abhorrere solent ; sed multùm desudant in vero explicando confirmationis effectu. Ac Joannes quidem Bagotius [1] sic exponit , « confirmationem Pontificis omnibus » Fidelibus solummodo fidem facere , Synodum » œcumenicam et legitimam fuisse ; et , cùm » leges servaverit , in Spiritu sancto definiisse » quod definiverit : quæ ultima certificatio cre- » dendi necessitatem imponat Fidelibus , cùm » antea nemo propriè teneatur Synodi defini- » tiones accipere (BAG., *Apol. fid. de loc. Theol.* » *disp.* V. *cap.* IV. *sect.* I.). »

Postremum hoc æquè concidit actis conciliaribus , quibus demonstravimus Conciliorum generalium definitiones statim atque prolatæ sunt, nullo alio decreto edito , valuisse.

Illud haud absurdum, confirmatione declarari Synodum , et legitimè fuisse convocatam , et legitimo ordine processisse, neque quidquam intervenisse quo nulla sit ; qualia multa in Ariminensi , atque Ephesinâ secundâ Synodis evenisse legimus : quæ causa fuisse videtur , cur Leo Synodi Chalcedonensis definitionem , ipso etiam auctore, ac per Legatos præsidente factam , speciali epistolâ confirmandam duxerit, *propter malignos interpretes,* ut vidimus (*sup.*, *hoc. lib. c.* 5.).

Sanctus Gelasius approbationi Leonis universalis Ecclesiæ consensionem adjungit ; eoque internosci docet *malè gestam Synodum à bene gestâ Synodo,* quòd *malè gestam Synodum,* putà Ephesinam secundam , *tota meritò Ecclesia non recepit et præcipuè Sedes apostolica non probavit :* at *bene gestam Synodum cuncta recepit Ecclesia , ac maximè Sedes apostolica comprobavit* (GELAS., *ep.* XIII. *ad Episc. Dard.*, *tom.* IV *Conc. col.* 1200, *et pass.*) : ut profectò, inter cæteras Ecclesias, eminere oporteat Ecclesiæ principalis assensum ; at illud interim requiratur , ut Ecclesiæ totius consensus accedat.

Hæc ergo est ultima adversùs *malignos interpretes* Synodi bene gestæ testificatio : Sedis apostolicæ conjunctus cum totius Ecclesiæ approbatione consensus , quam confirmationem dicimus.

Ea verò universalis ac plena consensio , non tantùm adversùs *malignos interpretes,* sed etiam interdum bonis quoque ac probis viris est necessaria.

Etsi enim boni viri non dubitant , quin œcumenica Synodus sit infallibilis , quandoque haud immeritò ac bonâ fide dubitatur , utrum aliqua Synodus sit verè œcumenica. Quale dubium contigisse vidimus Hispanicæ et Gallicæ Ecclesiæ (*sup.*, *lib.* VII. *cap.* XXIX, XXXI.) , circa Synodum sextam et septimam , ad quas vocati non essent. Quare haud immeritò affirmamus ultimum , quo Synodi œcumenicæ asserantur , esse Ecclesiæ universalis consensum cum apostolicæ Sedis confirmatione conjunctum.

CAPUT X.

Andreæ Duvallii de confirmatione sententia confutatur ; nempe quòd ante eam Conciliorum anathemata valeant, tantùm sub spe ratihabitionis futuræ : Concilii octavi locus egregius.

Andreas Duvallius Concilia quidem generalia, quibus Pontifex per Legatos præest, eâ infallibilitate gaudere contendit , quam ipsa Spiritûs sancti præsentia tribuat (DUVAL., *Tract. de supr. Rom. Pont. potest., part.* IV. *quæst.* VI. *p.* 525, *et seq., edit.* 1614; *Vid. Dissert. præv.*, *n.* XXII.). Horum ergo decretis , quod ad fidem attinet, teneri Pontificem ; neque posse negare confirmationem, si legitimo ordine processerint : vim porrò confirmationis in eo collocat , ut anathemata prolata à Conciliis , absque pontificiâ confirmatione non valeant. Nempe Concilia illustrant ; non feriunt ; tanquam Ecclesiæ Doctores non habeant simul concessam divinitus et cathedram docendi , et castigandi virgam.

Hæc Duvallii sententia omnium , quascumque viderim , longè absurdissima videtur esse. Primùm enim procul dubio statim valet vel ab uno Episcopo prolatum anathema ; ac licèt solvi possit legitimo ordine, ac superioris judicio , non tamen superioris confirmationem expectat ut ratum habeatur : non valebit verò ab œcumenicis Synodis prolata sententia , omnem Ecclesiæ complexa potestatem ? Videsis ad quàm vana et absurda cogantur, qui ab avitâ traditione

[1] E Societate Jesu.

degeneres, ecclesiasticæ potestatis formam, cæcis ratiociniis ad arbitrium fingunt. Deinde etiam si id placeat, quod est falsissimum, quæ jurisdictionis sint, ad Papam omnia redigenda esse : annon ille intelligitur mandare Legatis, ut exponendæ doctrinæ ita exercendæ ecclesiasticæ ultionis officium ; cùm sexcenta Concilia provincialia sive regionaria habeamus, in quibus Legati apostolici unâ cum Synodis anathemata pronuntiant et exequantur? quàm auctoritatem Conciliis œcumenicis denegari, longè absurdissimum est. 3° Libenter quærerem, ludantne nos Synodi, cùm absolutè ac decretoriè pronuntiant : « Si » quis non ita senserit, anathema sit? » Ac » nimis profectò ineptiunt qui hæc anathemata intentari respondent à Synodis sub ratihabitione et confirmatione futurâ ipsius Pontificis. At saltem audiant has formulas ab omnibus Synodis frequentatas, quæ effectum ipsum denotant : « Ab Ecclesiâ projecimus; privavimus, nuda- » vimus omni dignitate. » Ac rursus alio modo ; « Nudatus est, privatus est, projectus est : » tanquam perfectâ re, quam ipsi pendere volunt. Postremò si adhuc hæsitant, esto illud ab octavâ Synodo decretum peremptorium, haud minùs adversus eorum sententiam, quàm adversùs Photium: « Nos eum inobedientem et resistentem » sanctæ huic et et universali Synodo repulimus, » et anathematizavimus, atque à totâ catholicâ » et apostolicâ Ecclesiâ fecimus alienum, PER » DATAM NOBIS POTESTATEM IN SPIRITU SANCTO A » PRIMO ET MAGNO PONTIFICE NOSTRO, LIBERA- » TORE AC SALVATORE CUNCTORUM (*Conc. C. P.* » IV. *gener.* VIII. *col.* 1166.). » Quid enim expectant qui sic pronuntiant? Sed nos in tam claris plus æquo immoramur.

Atque hæc de objectione, quæ à Synodorum confirmatione petitur, dicenda habebamus. Sanè et Imperatores Synodos confirmarunt, diversissimâ ratione, ut vim legis ac civilis executionis obtinerent. Confirmatio autem ecclesiastica, quid sit, plenissimè explicatum esse credimus; nempe sic : vel ut insit ex communi consensione firmitas, vel ut innata jam, ac certa, magis magisque inculcetur.

CAPUT XI.

Ex antedictis resolvitur illud, duodecim sæculis inauditum; quòd Episcopi jurisdictionem omnem à Papâ mutuentur; quòdque Papæ assistant, ut consiliarii tantùm, non ut judices.

Jam illud superest explicandum quod objiciunt : Episcopos à Romano Pontifice potestatem suam ac jurisdictionem mutuari; adeoque conjunctos quamlibet in Synodum œcumenicam, nihil posse adversùs auctoritatis suæ radicem ac fontem, sed tantùm adesse ut consiliarios ; ac decreti robur, tam in rebus fidei, quam in aliis, in Romani Pontificis potestate esse positum.

Quod commentum, sponte vel ex eo concidit, quòd priscis sæculis inauditum, XIII sæculo invehi cœpit in theologiam, postquam scilicet philosophicis ratiocinationibus, iisque pessimis, agere, quàm Patres consulere plerumque maluerunt.

Huic vero novitati repugnat imprimis id, quod est ex Actis Apostolorum relatum de illâ Synodo apostolicâ, quam cæteris velut iterari et repræsentari Conciliis, sancti Cœlestini ad Synodum Ephesinam epistola, et Concilii quinti œcumenici interlocutio demonstravit (*sup., l.* VI. *c.* VII *et* XIV.) : quâ in Synodo, si quis Apostolos non veros judices à Christo constitutos, sed Petri consiliarios dixerit, nimis ineptus est.

Repugnant item ea quibus constitit Romanorum Pontificum decreta atque judicia, etiam de fide, œcumenici Concilii convocatione suspensa, auctoritate retractata, nec nisi examine facto, ac dato judicio comprobata et confirmata fuisse (*Ibid., cap.* IX *et seq.*) : quæ profectò probant, eos non papæ consiliarios, sed papalium decretorum sedere judices.

Et eos quidem legitimè convocari oportet, ne tumultu coeant : cæterùm convocati *auctoritate Spiritûs sancti*, non Papæ, judicant; pronuntiant anathemata, non Papæ auctoritate, sed Christi ; totiesque in actis id inculcatum vidimus, ut repetere jam pigeat.

Huc accedat illud Concilii primi Arelatensis ad sanctum Sylvestrum : « Te pariter nobiscum » judicante, cœtus noster majore lætitiâ exultas- » set ; » atque in ipso Concilii capite ad eumdem Sylvestrum : « Quid decreverimus communi » consilio, Charitati tuæ significamus (*Conc.* » *Arelat.* I. *an* 314, *epist. ad* SYLVEST. *tom.* I » *Conc. col.* 1425, 1427.). » Hâc igitur sacerdotii sui auctoritate freti, de summis rebus, de observatione scilicet Paschæ Dominicæ, ut uno die per omnem Orbem observetur; de Baptismo non iterando ; deque Ecclesiarum disciplinâ judicant (*Vide can. Conc.* I *Arelat., ubi sup.*) : cujus generis exempla ubique occurrunt. Quin etiam à Synodis, etiam particularibus, quibus Papa præsedit, ejus etiam præsentis decreta examinari et firmari consensione ; Patres pariter judicare, decernere, definire constitit; ac millies in actis adscriptum vidimus (*Vid. sup., lib.* VII. *pass. et etiam hoc libro.*).

CAPUT XII.

Quo sensu dictum sit ab antiquis, à Petro et per Petrum esse episcopatum : sancti Augustini locus.

Cæterum in re tam clarâ unum illud ex antiquitate depromptum objiciunt, à sancto Innocentio dictum ; Petrum « episcopalis nominis et » honoris auctorem (*Rescr.* Inn. *ad Conc. Mi-* » *lev., tom.* II *Conc. col.* 1287, *inter* Aug., » *epist.* CLXXXII. *al.* XCIII. *n.* 2. *tom.* II. *col.* » 639.); » et iterum : « unde ipse episcopatus et » omnis auctoritas nominis ejus emersit (*Ejusd.* » *Rescrip. ad Conc. Carthag., ibid. col.* 1284, » *inter* August. *ep.* CLXXXI. *al.* XCI. *n.* I. *col.* » 635.); » et à sancto Leone : « Si quid, cum eo » (Petro scilicet) commune cæteris voluit esse » Principibus (scilicet Apostolis), nunquam » nisi per Petrum dedit, quidquid cæteris non » negavit (Leo. Mag., *serm.* III *in anniv. As-* » *sum. ejusd. c.* II.); » atque alibi item, Christum ita concessisse cæteris Apostolis prædicandi ministerium, ut in eos à Petro, « tanquam à » quodam capite, dona sua velit in corpus omne » diffundere (*Id., epist.* X. *al.* LXXX. *ad Episc.* » *Prov. Vien. c.* I.). » Unde etiam manavit illud Optati Milevitani : « Bono unitatis beatus » Petrus præferri Apostolis omnibus meruit, et » claves regni cœlorum communicandas cæteris » solus accepit (Opt. Milev., *de schism. Donat.* » *adv.* Parm. *lib.* VII. *edit.* Dup. *pag.* 104.); » et illud Gregorii Nysseni : « Per Petrum Epi- » scopis dedit claves cœlestium honorum (Greg. » Nyss., in eos qui castigari ægrè ferunt, *tom.* » III. *pag.* 314, *edit. Paris.*); » et illud denique sancti Cæsarii Arelatensis ad Symmachum Papam : « Sicut à personâ beati Petri Apostoli, » episcopatus sumit initium, ita necesse est ut » disciplinis competentibus Sanctitas vestra sin- » gulis Ecclesiis quid observare debeant eviden- » ter ostendat (Coes. Arelat., *Exemp. Libel.* » *ad* Sym. *tom.* IV *Conc. col.* 1294.). »

Hæc et alia ejusmodi ad extremum si urgeant, nempe asserent à Petro non à Christo, aut à Christo per Petrum, non autem immediatè et proximè Apostolos constitutos : tanquam alius quàm Christus Apostolos vocaverit, miserit, atque infuso Spiritu cœlesti potestate donaverit ; ac Petrus, non Christus, dixerit : *Ite : docete : prædicate : baptizate : accipite* (Matt., XXVIII. 19, 20; Marc., XVI. 14.), etc. *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* (Joan., XX. 21, 22.).

Neque me fugit Joannem de Turrecremata, aliosque paucos, dum à se non putant sancti Leonis et aliorum jam allata dicta satis defendi posse, nisi Apostoli quoque à Petro suam jurisdictionem acceperint ; in hoc etiam deliramentum abreptos contra manifestissimam Evangelii veritatem : quod quidem commentum ipse Bellarminus confutavit (Bell., *de R. P. lib.* IV. *c.* XXIII.).

Id ergo cùm sit omnium absurdissimum, constabit adductis Patrum sententiis hæc tantùm doceri.

Primò, auctoritatem episcopalem ac jurisdictionem clavibus ac ligandi solvendique potestate contineri, quod per se est perspicuum.

Secundò, Petrum fuisse primum, in quo ea potestas ostenderetur et constitueretur, patet ex evangelicâ historiâ. Etsi enim Christus omnibus Apostolis dixit : *Accipite Spiritum sanctum ;* Joan. XX. 22 ; et, *Quæcumque alligaveritis;* et, *Quæcumque solveritis;* Matt. XVIII. 18, tamen præcesserat illud Petro dictum : *Tibi dabo claves*, et, *Quodcumque ligaveris, et quodcumque solveris ;* Matt. XVI. 19.

Tertiò, utrumque, id est, et quod est Petro, et quod est Apostolis dictum, æquè à Christo manare. Qui enim dixit Petro : *Tibi dabo ;* et, *Quæcumque ligaveris*, idem Apostolis dixit : *Accipite*, et, *Quæcumque alligaveritis.*

Quartò, verum igitur esse quod ait Optatus de Petro : « Bono unitatis claves regni cœlorum, » communicandas cæteris, solus accepit. » Reverà enim quæ Petro datæ sunt, Matt. XXI, communicandæ erant postea Apostolis, Matt. XVIII, et Joan. XX ; communicandæ autem, non à Petro, sed à Christo ut patet.

Quintò, verum etiam id esse quod ait Cæsarius : « A Petro episcopatus sumit initium : » cùm Petrus primus fuerit in quo per ligandi ac solvendi ministerium ostensa, inchoata, commendata fuerit episcopalis potestas.

Sextò, hinc etiam verum quod ait Innocentius : « A Petro episcopatum et omnem aucto- » ritatem ejus nominis emersisse, » quòd ille primus omnium sit Episcopus constitutus, sive designatus.

Septimò, eâ causâ vocari Petrum ab eodem Innocentio *episcopatûs auctorem;* non quòd ejus institutor fuerit ; non quòd ab eo Apostoli ligandi ac solvendi potestatem acceperint : reclamant enim ubique Scripturæ ; sed quòd ab eo factum sit ejus potestatis inter homines collocandæ, et constituendi sive designandi episcopatûs initium.

Octavò, Apostolos per orbem terrarum non Petri auctoritate, sed Christi, constituisse, ordinasse, consecrasse Episcopos ac Presbyteros qui Ecclesias gubernarent; atque hunc esse

communicati episcopatûs unà cum ordinariâ jurisdictione fontem.

Nonò, hæc ut clariùs elucescant, ac facilè intelligatur quid sit illud, *per Petrum*, quod apud Leonem legimus, recolenda est antiqua Ecclesiæ ab ipsis Scripturis ducta traditio.

Constat ergo Domino interrogante Apostolos : *Quem dicunt homines esse Filium hominis* (MATT, XVI. 13, 16, 19.)? Petrum omnium Principem, omnium indutâ personâ respondisse : *Tu es Christus :* ac postea Christum Petro talem gerenti personam dixisse : *Tibi dabo,* etc. *Quodcumque ligaveris,* etc. Quo patet, his verbis, non modò Petrum, sed in Petro suo Principe, ac pro omnibus respondente, omnes Apostolos eorumque successores, episcopali potestate ac jurisdictione esse donatos.

Quæ omnia complexus Augustinus hæc scribit (AUG., *tract.* LXVIII *in* JOAN., *n.* 4. *tom.* III. *part.* II, *col.* 800, 801.) : « Cùm omnes essent » interrogati, solus Petrus respondit : *Tu es* » *Christus :* et ei dicitur; *Tibi dabo*, etc. tan» quam ligandi ac solvendi solus acceperit potes» tatem : cùm et illud unus pro omnibus dixerit, » et hoc cum omnibus, tanquam personam ge» rens unitatis, acceperit. » Quo nihil est clarius.

CAPUT XIII.

Patres ante Augustinum : alii Augustini loci : traditio sequentis ætatis.

Augustino præluxit Cyprianus passim. Brevis ac præclara ad Lapsos epistola sic incipit (CYPR., *ep.* XXVII. *al.* XXXII. *edit.* BALUZ., *pag.* 37.) : « Dominus noster, cujus præcepta metuere et » observare debemus, Episcopi honorem et » Ecclesiæ suæ rationem disponens, in Evange» lio loquitur, et dicit Petro : *Ego tibi dico,* etc. » et, *Tibi dabo claves,* etc. et, *Quæ ligaveris,* » etc. Inde per temporum et successionum vices » Episcoporum ordinatio et Ecclesiæ ratio de» currit, ut Ecclesia super Episcopos constitua» tur, et omnis actus Ecclesiæ per eosdem præ» positos gubernetur. »

In uno igitur Petro omnes Episcopos institutos Cyprianus agnoscit; neque immeritò episcopatus, eodem Cypriano passim attestante, unus toto orbe terrarum, in uno est institutus : idque factum est ad stabiliendam *unitatis originem ab uno incipientem*, ut idem Cyprianus docet (*Ibid., tract. de Unit. Eccles. et alib. passim.*).

Consentit Optatus, qui *claves communicandas cæteris* Apostolis, utique à Christo, ut rerum series demonstravit, *soli Petro* primùm agnoscit traditas, ut *unitatis negotium formaretur* (OPT., *lib.* VII. *p.* 104.).

Sed omnium maximè communem traditionem exponit et inculcat Augustinus. Neque enim semel id dixisse contentus, loco suprà memorato (*Vid. cap. præced.*), in hujus doctrinæ exponendâ ratione totus est. Hinc illud : « In Petro » esse Ecclesiæ sacramentum (AUG., *ep.* LIII. » *aliàs* CLXV. *n.* 2. *col.* 120.); » ergo ea, de quibus agimus, Christi verba dicta esse Petro « Ecclesiæ formam gerenti : quædam dici de » Petro quæ non habent illustrem intellectum, » nisi cùm referuntur ad Ecclesiam, cujus ille » agnoscitur gestasse personam propter prima» tum, quem in discipulis habuit (*Id., Tract. in* » *Psal.* CVIII. *n.* I : *tom.* IV. *col.* 1215.). »

Hinc autem sequi docet omnes Apostolos et Episcopos à Christo potestatem in Petro accepisse : « Petro enim figuram Ecclesiæ sustinenti » datas claves, atque hinc Ecclesiæ datas. Pe» trum, Paulum, Joannem, cæteros Apostolos » claves accepisse, easque adhuc in Ecclesiâ » esse, sed omnes in Petro accepisse, ut Ecclesiæ » figurâ (*Id., de Agon. Christ. c.* XXX. *n.* 32. » *tom.* VI. *col.* 260.) : » quod inculcat his verbis : « Beatus Petrus primus Apostolorum; in illo » uno omnes claves acceperunt (AUG., *serm.* » CXLIX *de verb. Apost. al.* XXVI *de divers.* » *cap.* VI. *n.* 7, *tom.* V. *col.* 706.).

Id verò factum commendandæ unitatis gratiâ, post Cyprianum et Optatum, docet : « Quando » enim Christus ad unum (Petrum scilicet) lo» quitur, unitas commendatur (*Id., serm.* CCXCV. » *al.* CVIII. *de divers. cap.* II. *n.* 2 : *col.* 1194, » 1195.) : » unde passim in libris contra Donatistas ait, *claves unitati datas* (*Vid. pass. contr. Donatist. tom.* IX.).

Summa ergo hæc est. Cùm Apostoli et Pastores Ecclesiarum et unum sint, et multi; unum ecclesiasticâ communione, qui unum pascant gregem; multi per orbem terrarum distributi, ac suam quique unici gregis sortiti partem, ideo potestatem ipsis duplici Christi concessione datam; primùm ut unum sunt, idque factum in Petro principe, unitatis figuram ac personam gerente, quò pertineat illa vox singulari prolata numero : *Tibi dabo*, et, *Quodcumque ligaveris*, etc. Secundò, ut multi sunt, plurali numero, quò pertineat illud : *Accipite*, et, *Quodcumque ligaveritis;* utrumque autem proximè et immediatè à Christo; cùm ille qui dixit : *Tibi dabo*, ut uni; dixerit idem : *Accipite,* ut multis : præcessisse tamen eam vocem, quâ datur potestas omnibus, ut sunt unum; quia Christus

unitatem in Ecclesiâ suâ maximè commendatam esse voluerit.

Hinc omnia elucescunt. Neque tantùm Episcopi, sed etiam Apostoli à Christo claves potestatemque acceperunt in Petro, ac suo modo per Petrum, qui eam pro omnibus, ut omnium figuram ac personam gerens, communi nomine acceperit.

Manavit traditio ad posteros. Hanc universam paucis complexus est Christianus Drutmarus[1], noni sæculi scriptor nobilis, expositione in Matt. ad hunc quippe locum; *Quodcumque ligaveris,* etc. « Hoc tam Petro quàm omnibus Apostolis » et successoribus eorum, qui in Ecclesiâ eum- » dem locum tenent, rectè credimus conces- » sum (CHRIST. DRUT. *exp. in* MATT., *c.* XXXV. » *tom.* XV. *Bibl. Patr. p.* 136.). » Id postquam evangelicis dictis comprobavit, infert: « Quod » autem quasi soli Petro, hæc legatio dici vide- » tur, ideo fit, quia ipse locutus est pro omni- » bus, et in ipso omnibus responsum est. »

Hanc traditionem secuti, labente eodem sæculo, anno videlicet 875, Patres Cabillonenses privilegium Monasterii Tornutiensis sic statuunt (*Conc. Cabill., tom.* IX. *col.* 275; *Vid. suppl. nonc. Gall. D.* DE LA LAND., *p.* 294.): « Auc- » toritate, quam à Christo Jesu Domino nostro, » summo sacerdote, in Petro accepimus, » etc. Quod totidem verbis repetitum legimus, anno 878, in ejusdem privilegii confirmatione, subscribentibus Hincmaro Rhemensi et aliis (*Ibid., pag.* 277; *Vid. Conc. Rhem., an.* 900, *ibid. col.* 481.).

Idem legimus in Caroli Magni capitularibus ab Ansegiso collectis (*Capitul.* CAR. MAG. *lib.* V. *c.* CLXIII.): « Præcipimus, ne fortè, quod absit, » aliquis contra Episcopos leviter (hoc est, » irreverenter), aut graviter (hoc est contume- » liosè), agat; quod ad periculum totius Imperii » nostri pertinet; et ut omnes cognoscant nomen, » potestatem, vigorem et dignitatem sacerdo- » talem; quod ex verbis Domini facilè intelligi » potest, quibus beato Petro, cujus vicem Epi- » scopi gerunt, ait: *Quodcumque ligaveris,* etc. » Vicem Petri dicuntur Episcopi gerere, quòd acceptâ in Petro potestate, vice ac loco Petri habeantur: quemadmodum et ipsi Romani Pontifices, vice ac loco Petri se gerunt, ac Petri vicarios se passim appellant; majore potestate quàm alii, sed profectò non magis à Christo deductâ.

Unde Episcopi qui se vice Petri esse dicunt, iidem se Christi vicarios passim nominant (*Præf. Conc. Meld., tom.* VII *Conc. col.* 1816 *et seq.*); non pari amplitudine, quâ Romani Pontifices; sed auctoritate pariter à Christo derivatâ.

[1] Corbejensis Monachus.

Hinc excommunicant, « virtute Spiritûs sancti, » et ex auctoritate beati Petri Apostoli (*Conc.* » *Vienn., can.* I. *tom.* IX. *col.* 433.); » quippe qui intelligant, ad se quoque dicta, quæ Petro dicta sint.

Piget commemorare ejusmodi innumerabilia, quæ passim legentibus occurrent: ex quibus profectò constet Episcopos omnes, in Petro omnium personam gerente, accepisse à Christo quam habent potestatem.

Neque propterea dixeris, nihil præ cæteris accepisse Petrum, qui tantùm cæteros figuraret: meminisse enim oportet, quid Augustinus dixerit: « Petrum Ecclesiæ gestasse personam, propter » primatum quem in discipulis habuit (AUG., » *Enarr. in Ps.* CVIII. *n.* I. *t.* IV. *col.* 1215.). » Et alibi: « Petrus Ecclesiæ figuram portans, » apostolatûs principatum tenens (AUG., *serm.* » LXXVI, *al.* XIII *de verb. Domini, c.* II. *num.* 1. » *t.* V. *col.* 416.), etc. » quod assiduè inculcat, et cæteri Patres uno ore prædicant. Hoc enim habuit præ cæteris, ut, cùm esset omnium princeps, illud potestatis à Christo proximè et immediatè manantis commune depositum, principali jure et ipse acciperet, et ad successores transmitteret, ut cæteros Episcopos meminisse oporteat, se primùm in Petro ut unitatis capite designatos, formatos, constitutos, in Petri successore colendo et observando, unitatem et pacem servare debere[1].

CAPUT XIV.

Cleri Gallicani ab antiquâ traditione ducta sententia: conventûs generalis anno 1655 adversùs Joannem Bagotium acta memorantur.

Hanc sanctam et apostolicam episcopalis jurisdictionis ac potestatis à Christo immediatè profectæ et institutæ doctrinam, Ecclesia Gallicana studiosissimè retinuit, nec passa unquam est ab eâ traditione deflecti.

Ut alia omittamus, nostrâ memoriâ, anno videlicet 1655, Joannes Bagotius degenerem sententiam, quâ vilescat episcopatus, propug-

[1] In eo loco codicis quem diligentiore curâ recognovit BOSSUET, hæc ad marginem, ipsius scripta manu, legimus: *Caput* XIV. *Ecclesiæ Hispaniensis traditio in Conciliis Toletanis et in Concilio Tridentino;* et in schedâ hic insertâ: *Notanda est traditio Ecclesiæ Hispaniensis, ante Caput* XIV. Quapropter deleto numero Capitis sequentis, pro XIV posuerat XV. Cùm autem solitus fuerit BOSSUET in schedis ea scribere quæ sua operi addebat, et ea sola nobis supersint hujus Capitis indicia an ab auctore illud Caput confectum fuerit, an schedæ amissæ fuerint, prorsus ignoramus. (*Edit. Paris.*)

nasse visus erat [1]. Id cùm Clerus Gallicanus maximo ac frequentissimo consessu Parisiis congregatus molestissimè tulisset, purgavit se coram amplissimo cœtu Bagotius, professusque est disertis verbis : « Episcopos immediatè à Christo » accipere jurisdictionem, atque in suis Ecclesiis » gubernandis eâdem auctoritate pollere, quâ » Apostoli (*Vid. act. du Clergé de* 1655.). »

Idem Bagotius docere visus, « ita se habere » Papam respectu cujuscumque Episcopi, et » cujuscumque diœceseos, ut se habet Episcopus » respectu cujuscumque Curati, et cujuscumque » parœciæ diœceseos; » id à se dictum negavit; *atque inter utrumque ingens discrimen* esse professus est, *etiam jure divino*.

Sacer verò cœtus fideles omnes edoceri voluit, « constitutam à Christo Papæ auctoritatem in » totâ Ecclesiâ, Episcoporum verò in suis diœ» cesibus; quæ doctrina esset Conciliorum Late» ranensis sub Innocentio III, Florentini, ac » Tridentini. »

Eam doctrinam Gallicani Patres luculentiùs exponunt, datis pro more litteris, ad omnes Coepiscopos, quarum hæc summa est (*Ibid.*) : « Neminem orthodoxum dubitare, quin Papa » sit caput, Pastor et Primas universalis Ec» clesiæ, utì loquitur Concilium Florentinum; » cujus potestatis jure posse eum in casibus » ac formâ in jure præscriptis, providere » regimini omnium Ecclesiarum, omnique » pastorali functioni. Verùm ea doctrina non » destruit jus episcopale, neque propterea ad» mitti delegatos sine causâ, qui sine Episcopo» rum licentiâ omnia eorum munia obire pos» sint : hierarchiam nihil esse aliud quàm sub» ordinationem quamdam membrorum ad caput; » eò esse comparatam ut membra conservet sub » capitis regimine; ac licet utrique et caput et » membra potestatem ac vitam ducant ab eodem » Christo, non tamen eâdem vi neque pari auc» toritate : Apostolos haud minùs Petro fuisse » subjectos, quanquam æquè ac Petrus à Christo » missionem habuissent; ita Episcopos, qui Apo» stolis successerint, haud minùs à Christo ha» bere potestatem, licèt eam exercere sub Papâ » Petri successore debeant : cæterùm violari epi» scopatum, qui secundum Cyprianum unus est, » nisi Episcopus agnoscatur à Spiritu sancto » præpositus gregi; qui se ab ejus auctoritate » segregaverit, ab eo id pati Ecclesiam, quod » sol erepto radio, obstructo rivo fons, detracto » uno ramo arbor tota pateretur : ac neminem » Ecclesiæ verè esse conjunctum qui non agnos» cat, et superiorem in totius corporis capite po» testatem, et quæ in subjectis particularium » Ecclesiarum capitibus vigeat : et Papam qui» dem instar petræ esse, quâ fundatur Ecclesia; » Episcopos verò columnarum instar, quâ por» tetur; atque omnino ad sustentandam tanti » ædificii structuram, et petram, et columnas » æquè conservari oportere. »

Hanc celeberrimi conventûs acceptam à majoribus et tradendam posteris sententiam, aulicis artibus aliquanto tempore interceptam, conventus Ecclesiæ Gallicanæ, anno 1682, innovavit ac promulgavit.

Hoc sacrum depositum ab omni patrum memoriâ Sorbona custodit. Neque unquam innoxios habuit qui aliud sentirent, ut à nobis prolata monumenta testantur (*Vid. sup., lib.* VI. *cap.* XXIII *et seq.*).

Nimia illa quidem, inquies, quæ potestatem jurisdictionis Parochorum æquè ac Episcoporum et Papæ, à Christo esse docet, ut ex eisdem monumentis atque ex novissimâ Vernantii censurâ patet.

Qui hæc objiciunt, doctrinam sacræ Facultatis non intelligunt : disertè enim explicat hìc agi de Parochis, non quantùm ad *limitationem*, sed quantùm ad *institutionem primariam;* subditque in censurâ Vernantii : « Salvâ semper » immediatâ Episcoporum in Prælatos minores, » seu Curatos et plebem subditam auctoritatem. »

Mens ergo Facultatis de secundi ordinis Sacerdotibus non ea est : institutum à Christo, ut sint eo ritu, quem nunc Ecclesia servat, in Parœcias distributi; id enim pertinet ad eam limitationem, quam à Papâ quidem et ab Ecclesiâ esse ipsa Facultas docuit; sed omnino à Christo esse id, quod ad *primariam* hujus ordinis *institutionem* pertinet; nempe ut ille ordo sit in Ecclesiâ necessarius, et secundo loco sub Episcopis ecclesiasticam jurisdictionem exerceat, quam cùm exercet, non ab alio quàm à Christo, secundùm canones et Episcoporum juxta præscripta, exercendam accipiat : ita ut Episcopus, à quibus consecrantur et instituuntur, tanquam immediatis Pastoribus, vicariam operam præstent : quod est verissimum.

At Episcopos, licèt Papæ divino jure subjectos, ejusdem esse ordinis, ejusdem caracteris, sive ut loquitur Hieronymus (HIER., *ep. ad* EVANG. CI. *al. ad* EVAG. LXXXV. *t.* IV. *col.* 803.), *ejusdem meriti*, *ejusdem sacerdotii*, collegasque et coepiscopos appellari constat : scitumque illud Bernardi ad Eugenium Papam (BERN., *de Consid. ad.* EUG., *lib.* IV. *c.* VII. *n.* 33. *tom.* I.

[1] In suo libro cui titulus est : *Défense du droit épisc.*

col. 444.) : « Non es dominus Episcoporum, sed » unus ex ipsis. »

Quod ergo nuperrimè inventum est, Episcopos à Papâ jurisdictionem habere, ejusque quosdam esse vicarios, ut duodecim sæculis inauditum, à scholis christianis amandari oporteret.

CAPUT XV.

Auctoris anonymi, de jurisdictione episcopali à summo Pontifice profectâ, vanæ commentationes : sancti Gregorii loci : Bellarmini objectio : sancti Felicis III locus.

Quam firma et antiqua sit nostra sententia, aliorum vani conatus docent, ac præsertim anonymi, qui *de libertatibus* scripsit. Is enim, ut nihil intactum relinqueret, quo vilesceret episcopatûs dignitas, totum VIII librum in hâc quæstione consumpsit, conquisitis undique auctoribus, qui degenerem sententiam sequerentur (*Anon., de Libert. etc. toto. lib.* VIII. *impr. c.* X *et* XI.). Et quidem Scholasticos ac postremæ ætatis auctores facilè invenit, multosque laudavit : ex antiquitate nihil omnino protulit, præter illa, quæ de Petro dicta retulimus ; quæ quàm abs re sint, omnes eruditi vident.

Sanè et Joannem Ravennatem retulit, qui ad sanctum Gregorium de Romanâ Ecclesiâ hæc scribat : « Quæ universali Ecclesiæ jura sua » transmittit (JOAN. RAVEN., *Epist. ad* GREG. » MAG., *epist.* LVII. *lib.* III. *al.* LV. *l.* II. *tom.* II. » *col.* 668.). » Sed hæc nihil aliud sonant, quàm omnium Ecclesiarum jura, etiam Ecclesiæ Romanæ auctoritate muniri, eòque recurrere omnes, quorum jura violentur ; quod est certissimum. Si quis autem illa verba eò pertinere putet, ut à Papâ, non à Christo episcopatûs jura profluant, næ ille arbitretur à Joanne Ravennate plus tribui Gregorio, quàm ipse sibi Gregorius tribuat ; is enim nihil aliud Petro auctori suo tribuit, quàm ut ei à Christo « cura totius Ec- » clesiæ, et principatus commissus sit (GREG. » MAG., *lib.* V. *epist.* XX. MAUR. AUG. *al. l.* IV. » *ep.* XXXII. *ibid. col.* 748.) : » hoc est, ut universam qualis à Christo instituta est, regat Ecclesiam, non profectò, ut omnia Ecclesiæ jura à se, non à Christo, transmissa esse putet. Idem Gregorius de se cæterisque fratribus Ecclesiarum Episcopis hæc scribit ; « Quid ergo nos Episcopi » dicimus, qui honoris locum ex Domini nostri » humilitate suscepimus, et tamen superbiam » hostis ipsius imitamur (*Ibid., epist.* XVIII. *ad* » JOAN. *C. P. al. l.* IV. *ep.* XXXVIII. *col.* 744.). » Nempe se accenset cæteris, qui *honoris locum* à Christo æquè suscipiant ; non eum se esse vult, qui omnia jura cæteris tribuat. Quo etiam loco id scribit : « Certè Petrus Apostolus primum » membrum sanctæ et universalis Ecclesiæ est ; » Paulus, Andreas, Joannes quid aliud, quàm » singularum sunt plebium capita (*Ibid., col.* » 743.) ? » à Christo utique, non à Petro constituta ; unde subdit : « Et tamen sub uno capite » omnes membra sunt Ecclesiæ. » A quo quidem capite, Christo scilicet, vim omnem suam ducunt ; non à Petro, qui licèt suo modo caput omnium, respectu tamen Christi, unà cum ipsis membrum est ; omnibusque pariter virtus et auctoritas à Christo tribuitur, ac licèt non æqua omnibus, tamen omnibus æquè [1].

Non ergo à se putent Romanum Pontificem honoratum, dum volunt Episcopos illi, potiùs quàm Christo, referre acceptam eam, quam exercent, cœlestem jurisdictionem. Gregorium recordentur. « Non honorem, inquit (*Id., lib.* » VIII. *ep.* XXX. *ad* EULOG. ALEX. *al. lib.* VII. » *ep.* XXX. *col.* 919.), esse deputo, in quo fra- » tres meos honorem suum perdere cognosco [2] : » meus namque honor est, honor universalis » Ecclesiæ. Tunc ergo verè honoratus sum, cùm » singulis quibusque honor debitus non negatur. »

Nihil autem ad rem, quæ scribit anonymus de Alexandrino et Antiocheno patriarchatu, per Petrum Apostolum constituto ; longè verò minùs ad rem, quod etiam de phantastico Galliæ Patriarchâ, singulari capite agit (*Anon., de Libert. etc. lib.* VIII. *cap.* III, IV.) ; ac pudere debuit virum gravem, in his etiam somniis confutandis tantum operæ collocasse. Sed certum erat nihil prætermittere, quod aliquam Gallis invidiam apud imperitos conflare posset.

Metropolitanas Ecclesias, præsertim in Galliâ, suam à summo Pontifice auctoritatem traxisse narrat (*Ibid., cap.* V *et seq.*) : quo causæ suæ emolumento ? Nempe et Paulus Titum in Cretâ Metropolitam instituit, jussitque ut per Ecclesias Episcopos constitueret (TIT., I. 5.) An hìc etiam necesse fuit intervenire Petrum ? An Petrus

[1] Argumentum BOSSUET confirmatur his Gregorii verbis in eàdem epistolâ. « Numquid non.... per venerandum » Chalcedonense Concilium, hujus apostolicæ Sedis An- » tistites.... universales oblato honore vocati sunt ? Sed » tamen nullus unquam tali vocabulo appellari voluit, » nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit, ne, si sibi » in pontificatûs gradu, gloriam singularitatis arriperet, » hanc omnibus fratribus denegasse videretur. » Ibid. col. 743. (*Edit. Paris.*)

[2] Videtur ab Eulogio vocatum fuisse Gregorium *Papam universalem*, quem titulum arrogantiâ plenum Gregorius repudiabat. « Scio qui sum, inquit, qui estis ; loco enim » mihi fratres estis, moribus Patres. » Deinde sequuntur ea verba quæ BOSSUET allegat. (*Edit. Paris.*)

Ephesinam, Cæsariensem, Heracleensem, aliasque in Oriente primarias sedes instituit, quæ non modò Episcopos, sed etiam Metropolitas plurimos sub se haberent?

Quòd verò episcopatum toto orbe terrarum ab uno Petro et successoribus propagatum dicit, nullâ probatione dicit: tanquam alii Apostoli nihil egerint. Quòd non nisi auctoritate Petri distributas diœceses, et cuique pastori suum assignatum gregem asserit (*Anon., ibid. c.* XII. *n.* 2.): quòd quidquid cæteri Apostoli, Paulus etiam apud Cretenses, egerint et jusserint, Petri et successorum expresso vel tacito consensu valuisse respondet; hæc contemnenda potiùs, quàm confutanda duximus, et in tantâ litterarum luce ab homine gravi dici potuisse miramur.

Jam quod his ratiociniis delectatur: Episcopi Papæ subjecti sunt; Episcopi à Papâ deponi, à Papâ reponi possunt (servatis quidem canonibus), episcopalis jurisdictio ab ipso ordine sive charactere separari potest; ergo à Papâ est: Episcopi inæqualem nec eamdem cùm Papâ jurisdictionem accipiunt; ergo non à Christo (*Anon., ibid. tot. cap.*): (quasi Christo non licuerit, honorem ac potestatem à se immediatè diffusam diversâ mensurâ modoque, et certo ordine temperare ac distribuere), ne memoratu quidem dignum est.

Nec melioris notæ illud: « In regimine monarchico supremus Princeps officia aliis etiam Principibus distribuit, ac jurisdictionem confert. » Demonstrandum enim erat, ecclesiasticam monarchiam, sub Christo præcipuo Monarchâ constitutam, ad formam monarchiæ sæcularis penitùs institutam esse; quod est falsissimum: id, inquam, Scripturis et traditione demonstrandum, non ex proprio cerebro, vanisque ratiocinationibus christianæ reipublicæ forma effingenda erat.

Illud verò longè est absurdissimum, quod statim significat: « Jurisdictionem ab eo esse, qui confert titulum (*Ibid., cap.* I. *n.* 9; *cap.* VIII. *n.* 14; *cap.* XII. *n.* 5, 6.): » item ab Apostolis eorumque successoribus esse, qui diœceses seu parochias distribuerint, fundarint Ecclesias, Pastores constituerint, plebem assignarint. Cui enim non sit obvium, ab Apostolis, apostolicisque viris separata loca, personas designatas; à Christo tamen ipso jurisdictionem esse collatam? Quòd si verbis ludimus, contendimusque à Christo immediatè non esse, quod sit per homines; jam ergo nec papalis jurisdictio à Christo sit. Romanus enim Pontifex æquè ac cæteri ab hominibus eligitur, ab hominibus ordinatur. Quis autem ei Romanam diœcesim assignavit, cujus est peculiaris Episcopus? A quo episcopalem hanc jurisdictionem accepit? An à Petro et antecessoribus jam pridem in cœlum assumptis? An fortè à se ipso ut Papâ, non autem à Christo? Apage deliria, vana ratiocinia evanescant.

Memorat Bellarminus (BELL. *de R. P., lib.* IV. *c.* XXIV.) Bullas pontificias Episcoporum instituendorum causâ datas. Neque quidquam aliud profert[1]: neque recordatur quàm hæc novitia ac postremæ ætatis sint: et quàm nec ad Græcos, nec ad alios Orientales pertineant, quos non eâ conditione, ut Bullas deinceps acciperent, Ecclesia catholica toties susceperit, imò in antiquo usu reliquerit.

Neque tamen refugimus id, quod est à Felice III dictum (FELIX III, *ep.* XIII. *ad* FLAV. C. P. *tom.* IV *Conc. col.* 1089.): « Per quam (apostolicam scilicet Sedem) largiente Christo, omnium solidatur dignitas Sacerdotum: » non quòd eos institueret omnes Episcopos, quod est falsissimum; sed quòd malè et præter canonicum ordinem institutos, à suâ communione, suo quodam jure depelleret, eisque communicando solidaret.

De tribus Patriarchis, qui cæteros deinde Episcopos confirmarent, à Sede apostolicâ confirmandis, quod objiciunt, etiamsi esset certissimum, et vetustissimum, atque ab ipsâ christianitatis origine repetitum; quid ad nos pertinet? cùm certum sit Carthaginensem Ecclesiam, et antequam Constantinopolitanæ Sedi subderentur[2], Ephesinam, Heracleensem, Cæsariensem in Cappadociâ, aliasque absolutæ ordinationis jure gavisas: quo etiam potitas esse Gallicanas et Hispanienses Ecclesias ex antiquis utriusque Ecclesiæ canonibus erui, æquis constabit judicibus. Dicant tamen an valuerint, an non?

Sæpe vidimus Romanorum etiam Pontificum electionem atque institutionem, si quid dubii fortè intervenit, Conciliorum atque Ecclesiarum consensione, auctoritate, decreto agnitam et firmatam, multosque, ipso fatente Baronio (*Vid.* BAR. DE SERG. III, LAND. JOAN. X, JOAN. XI, *tom.* X, *pass.*), intrusos, simoniacos, nullosque Pontifices, summâ tamen auctoritate valuisse; quòd Ecclesia catholica, tacito saltem consensu, eorum institutionem ac gesta comprobaret, rataque haberet. An ergo propterea Romani Pontificis jurisdictionem ab Ecclesiâ esse dicemus?

[1] Multa quidem profert; sed illud argumentum maximè urget, tanquam præ cæteris firmissimum. (*Edit. Paris.*)

[2] Subditæ quidem sunt à Chalcedonensi Synodo, ut videre est act. XV. (*Edit. Paris.*)

Sed nos in perspicuâ re plus æquo immoramur. Satis enim scimus, neminem dissensurum, qui quidem antiquitatem vel primoribus labiis degustarit: neque futuros unquam fuisse, qui jurisdictionem omnem ecclesiasticam ab ipso Papâ repetendam ducerent, nisi et fuissent, qui cùm omnia extraordinariè habere et gerere affectarent, omnino imminutâ Episcoporum potestate sibi opus esse crederent.

CAPUT XVI.

Loci sancti Joannis Chrysostomi, à novissimo auctore anonymo objecti.

Novissimus auctor anonymus multa ex beato Joanne Chrysostomo et Augustino profert, quibus ea, quam tuemur, Conciliorum auctoritas infringi videatur. Libri enim v caput XII hunc titulum præfert: *Sententia sancti Joannis Chrysostomi de comparatione beati Petri cum cæteris Apostolis, etiam simul unitis* (*Anon.*, *lib.* V. *cap.* XII. *n.* 1.). Quo loco congerit mira, sed omnino extra rem; ut vel exinde specimen capi possit, quàm sit ejus auctoris, ad speciem magis quàm ad veritatem composita oratio.

Ad hanc ergo Christi interrogationem: *Vos autem quem me esse dicitis?* hæc à Chrysostomo notata memorat, quibus significet, « superius esse sancti Petri circa fidem judicium, » cæterorum omnium Apostolorum judicio. »

Primum quidem, « Petrum non solùm omnes » alios repræsentasse, omnium vice ad interro» gationem Christi respondendo, sed ipsorum » etiam non expectasse suffragium (Chrys., *Ho» mil.* LIV. *al.* LV. *in* Matt. *tom.* VII. *p.* 546 *et » seq.;* Matt. XVI. 15.); » quod quidem verissimum est, sed nihil ad rem. An enim coram ipso Christo Præsidem egisse volunt, et singulorum rogare potuisse sententiam? Rem absurdam primùm; tum etiam inutilem; non enim necesse id erat, cùm vel inde à primo Christi miraculo in Canâ Galileæ Joannes scripserit: *Crediderunt in eum Discipuli ejus* (Joan., II. 11.); et utique non in hominem, sed in Deum credebant, atque id Petro gnarum.

Neque magis est ad rem id, quod anonymus notatum à Chrysostomo memorat, Petrum *præsiluisse et prævenisse* (*Anon., lib.* V. *cap.* XII. *n.* 2.). Prævenit enim certè omnium responsionem, non omnium fidem. Neque ad quæstionem pertinet, an Petrus, rogatis aliorum suffragiis, pro omnibus responderit. Non enim id quisquam cogitat, eò obstringi Romanum Pontificem Petri successorem, ut nihil communi nomine pronuntiet, nisi rogatis omnium suffragiis, cùm, ex omnium Ecclesiarum communicatione, facilè intelligere possit communem traditionem et fidem, quam exponere teneatur.

Jam anonymus ad hæc verba Chrysostomi: *Os et vertex consortii totius*, notare debuisset, eum esse oris loco, qui promat quid omnes sentiant. Quòd autem illud adscribit (nota hæc verba): Vertex consortii totius, et non Apostolorum tantum seorsim sumptorum (*Anon., l.* V. *cap.* XII. *n.* 1.), quàm futilè! Quis enim inter catholicos dubitat quin Romanus Pontifex sit caput et vertex totius Ecclesiæ! An proinde ejus sententia omnium sententiæ prævaleat, quæstio est. Quin senatûs Princeps totius ordinis Princeps caputque dicitur: quod non eò dixerim, ut Romanus Pontifex non majore dignitate polleat, sed quòd ea quæ jactant, cum inferiori quoque dignitate constent.

Anonymus memorat (*Ibid.*, *n.* 3.), secundo loco, à Chrysostomo notarum, Petrum perfectiore modo Christum cognovisse, quàm qui eum Filium Dei antea confessi fuerant; quod de cæteris aliquatenus verum est, de Apostolis certè absurdissimum, quos ante Petri confessionem in nudum hominem credidisse, nemo nisi impiè dixerit; ac, si id Chrysostomus diceret, commodâ interpretatione in aliam sententiam emolliendus esset, quod hujus loci non est.

Observat, tertio loco, hæc verba Chrysostomi: *Pater illi quod loqueretur suggessit:* unde concludit anonymus (*Ibid., n.* 4.): « Petrum divinæ » sententiæ sibi à Patre suggestæ promulgatorem, » non humanæ opinionis relatorem extitisse. »

Quo loco multa peccat: primùm quòd nemo cogitet Petrum, cùm suam et aliorum exposuit fidem, *humanæ tantùm opinionis relatorem extitisse.* Non enim humana opinio est, in quam de Christo Deo apostolicus ordo consentiat. Tum stant illa duo simul, et Petrum communis fidei esse interpretem, et eam nihilominus à Patre acceptam esse.

Quod quarto et quinto loco anonymus memorat, ad Petrum « verè ac propriè factam esse » promissionem de ædificandâ super ipsum Ec» clesiâ (*Ibid., n.* 5, 6, 7.); » et cùm à Chrysostomo dicitur Ecclesia super ipsam fidem niti (Chrysost., *loc. jam cit. n.* 2. *p.* 546.), id intelligi debere per singularem quemdam respectum ad Petrum ejusque successores in Sede apostolicâ, eximios fidei professores ac prædicatores; tum Petrum pastorem universi gregis esse constitutum. Omnes quidem, ac præcipuè Parisienses nostri et Gallicani Patres confitentur; neque in communi fide stabiliendâ laborandum fuit.

Neque etiam negant id quod ab anonymo, sexto loco, est positum : « Ut Petro verè, propriè, » ac excellentiori modo revelata fuerat Christi » divinitas..... ; ita ipsi verè et propriè et imme- » diatè dari claves regni cœlorum (Chrysost., » *loc. jam cit. n.* 7.) : » hæc enim postrema sunt certissima, additis sanè iis, quæ ex Augustino ac Patrum traditione hausimus (*sup., hoc lib. cap.* XII *et seq.*). At superest quæstio, quâ conditione, quâ lege administrandæ claves, idque ex universali traditione explicandum, non ex uno ambiguo et utrique sententiæ apto Chrysostomi loco.

Quod autem et hìc et septimo loco notatum ab anonymo est (*Anon., ibid. n.* 8.) ; « Petrum ad » altiorem divinitatis Christi cognitionem evec- » tum » quàm cæteri Apostoli, quis asserere audeat? Certè ad excellentius ejus præconium adductum fuisse constat; quod sufficit.

Quod est octavò in Chrysostomo observatum (*Ibid., n.* 9.); Jeremiam quidem uni genti, Petrum verò universo terrarum orbi esse præpositum, quis negat; ut eloquentissimè, ita suo modo verissimè à Chrysostomo esse dictum (Chrys., *loc. cit. p.* 548.)? cùm præfecturâ Petri, non modò amplitudine, sed etiam ordinariâ potestate præstet.

Quòd denique anonymus Chrysostomum sic conclusisse memorat (*Ibid., n.* 3; *Anon., lib.* V. *cap.* XII. *n.* 10.) : « Tu verò mecum, ex eis om- » nibus intellige, quanta sit potestas ejus, » ad hæreticos certè vertenda sunt, non ad Parisienses, aut ad Patres Gallicanos, qui hanc potestatem esse maximam, ac planè cœlestem confitentur.

Quòd autem, ex alio Chrysostomi loco, hæc infert anonymus (*Anon., ib. n.* 11.) : « Si Petrus » splendor totius mundi, si Apostolorum Doc- » tor, ab ipso alii, non ab aliis ipse instrui atque » doceri indiguit : » quorsum spectat? Nisi fortè ut Paulus Petrum temerè, non modò docuisse, sed etiam reprehendisse videatur.

CAPUT XVII.

Alius Chrysostomi locus, in Acta Apostolorum.

Noster anonymus ultimo loco memorat beati Chrysostomi homiliam III in Acta Apostolorum, in eâque vim facit maximam (*Ibid. num.* 12; Chrys., *Homil.* III *in Act. num.* 1. *tom.* IX. *p.* 23.). Ibi sanctus Doctor exponit sermonem Petri de uno ex discipulis in collegium apostolicum cooptando. Quo loco Chrysostomus id notat : Petrum ubique loqui primum : græca autem sic habent : « Et ut fervidus, et ut is cui à Chris- » to grex esset creditus, et ut cœtûs princeps, » semper primus incipit loqui : » hoc autem omnes confitentur : Chrysostomus paulò post : « Considera quàm Petrus agit omnia ex com- » muni discipulorum sententiâ, nihil auctoritate, » nihil imperio : » quæ nobis quidem prosint, potiùs quàm noceant. Post multa interjecta subdit : « Multitudini permittit judicium, et eos qui » eligerent reddens reverendos, et seipsum ab » invidiâ liberans ; » ac postea : « An non li- » cebat ipsi eligere? Licebat et quidem ma- » ximè; verùm id non facit, ne cui videretur » gratificari (Chrysost., *Homil.* III *in Act.* » *n.* 2. *tom.* IX. *pag.* 25.). » Quo loco noster anonymus somniat voluisse Chrysostomum, ut Petrus jure suo potuerit totum negotium peragere, etiam inconsultis fratribus, quod procul est à Chrysostomi mente, et ab illis temporibus. Id voluit Chrysostomus, Petro sacri cœtûs principi licuisse, ut sicut de electione primus verba fecerat, ita simul aliquem designaret, atque deligeret, in quem alii deinde facilè consentirent. Quod quidem est eligere, non solum, sed primum. Hoc autem non fecit Petrus. Indefinitè dixit : *Oportet testem resurrectionis Christi nobiscum fieri unum ex istis* (*Act.*, I. 22.). Notat ergo Chrysostomus Petri modestiam, qui aliorum noluerit præoccupare judicia. At si, quod Chrysostomus ne cogitat quidem, id volunt, ut Petro vel soli licuerit totam rem pro potestate conficere; quid postea consequetur? Certè ut Petri successor, seorsim ab Ecclesiâ etiam congregatâ, aliquid possit, putâ deligere aliquem Episcopum; non proinde summa hæc definire possit, quæ ad fidem, quæ ad schisma, quæ ad universalem reformationem pertinent : quâ in re quæstio est posita. Quamobrem Chrysostomus, utcumque intelligendus est, ipse certè anonymus extra quæstionem ludit.

Quæ deinde sequuntur ab anonymo relata verba Chrysostomi, variè leguntur in græcis codicibus, et vulgatus quidem interpres, quem sequitur anonymus, sic habebat : « Quanquam » autem habet (Petrus) constituendi jus par om- » nibus, tamen hæc congruenter fiebant ob vir- » tutem viri ; et ob hoc quod tunc temporis præ- » fectura non honos erat, sed cura subditorum » (Chrysost., *Homil.* III *in Act. n.* 3. *tom.* IX. » *p.* 26.). » Unde illa anonymi vana : « Petrum » habuisse jus par omnibus, non solùm SEORSIM, » sed etiam SIMUL SUMPTIS (*Anon., loc. cit.*). » An Chrysostomus hoc dicit? Non has argutias in populari sermone tantus orator sectabatur; nihilque aliud hæc indicant, quàm ut Petrus æquè

ac cæteri potuerit aliquem deligere, ac designare primus; id tamen aliorum arbitrio reliquerit.

Hæc dicimus ad Chrysostomi locum, prout legit intepres; at alia lectio est, quam vulgati codices retinuerunt. Sic autem habet ad verbum: « Quanquam nec æqualem omnibus constitutio- » nem habebat, etc. » affirmationis loco, negatione repositâ : quam lectionem excutere non est animus; ac duntaxat monemus anonymum, recurrendum fuisse ad fontes, neque ex incerta lectione certam conclusionem elici debuisse.

At illud palmarium putat, quod subdit Chrysostomus : « Meritò primus omnium auctorita- » tem usurpat in negotio, ut qui omnes habeat in » manu : ad hunc enim Christus dixit : CONFIRMA » FRATRES TUOS (CHRYSOST., *Hom.* III. *in Act.* » *n.* 3. *t.* IX. *p.* 26.). » Quo loco anonymus subtile illud suum inculcare non cessat : *Omnes habet in manu*, ergo *omnes simul sumptos;* quæ tamen nec sufficerent; et quandoquidem rem ad extremos apices urget; addere debuisset, Petrum etiam solum omnia potuisse quocumque in negotio : nec tantùm in designando Matthiâ; sed etiam in exponendâ fide, in extinguendo schismate, in constituendâ universali disciplinâ idque absolutè et ad nutum, nec ullâ Coapostolis deliberatione permissâ : qualia nec Petrus, nec ipse Chrysostomus, nec quisquam homo sanus somniavit.

Nos quidem confitemur, Petrum omnium primum, ut ait Chrysostomus, non tamen solum in Ecclesiæ negotiis meritò *usurpare,* sibique vindicare *auctoritatem,* et confirmare fratres jussum; et quod suo loco diligentiùs expendemus (*inf., lib.* IX.), ejus, in re obviâ neque multùm controversâ, prono omnium assensu obtinuisse sententiam. Cæterùm, ubi gravis orta est dissensio, qualis illa de legalibus, Act. XV, variabantque sententiæ, sigillatim dixisse et judicasse omnes, remque esse decisam omnium auctoritate conjunctâ : unde illud extiterit : *Visum est Spiritui sancto et nobis* (*Act.*, XV. 28.); missumque ad Ecclesias non unius Petri, sed omnium Apostolorum, quotquot adesse poterant, ut ipse Chrysostomus loquitur (CHRYSOST., *Hom.* XXXIII. *in Act. Apost. tom.* IX. *p.* 253.), *commune decretum.*

CAPUT XVIII.

Sancti Augustini locus ab eodem anonymo objectus, contra Conciliorum auctoritatem indeclinabilem.

Idem anonymus auctor, libro VII, hunc objicit sancti Augustini locum ex libro secundo adversùs Donatistas; quo loco sanctus Doctor respondet Donatistis, qui auctoritatem Conciliumque Cypriani assiduè objectabant. De Conciliis autem hæc habet : « Et ipsa Concilia, quæ » per singulas regiones vel provincias fiunt, » plenariorum Conciliorum auctoritati, quæ » fiunt ex universo orbe christiano, sine ullis » ambagibus cedere, ipsaque plenaria sæpe prio- » ra posterioribus emendari; cùm aliquo rerum » experimento aperitur quod clausum erat, vel » cognoscitur quod latebat (*Anon., lib.* VII. » *c.* IX. *n.* 11; AUG., *lib.* II. *de Bapt. cont.* » *Donat. n.* 4. *tom.* IX. *col.* 98.). » Hucusque anonymus. Addemus et illud ejusdem Augustini ex eodem libro : « Nam et Concilia posterio- » ra prioribus apud posteros præponuntur, et » universum partibus jure optimo præponitur » (*Ibid., cap.* VIII. *num.* 14. *col* 104.). »

Probat anonymus, hìc agi de Conciliis stricto sensu plenariis, eo quòd Augustinus loquatur de Conciliis *quæ fiunt ex universo orbe christiano.* Probat agi *de fidei quæstionibus*, quod *hæc* de Conciliis *dicta sint*, *occasione hæresis scilicet Donatistarum Baptismum iterantium.* Queis fretus hæc ait : « Respondeant huic Augustini » loco, qui judicium Concilii judicio Papæ in » fidei quæstionibus præponunt. » Meliùs diceremus : Respondeat anonymus hæreticis, qui unum hunc præ cæteris jactant locum, ut in fidei quæstionibus, Concilia œcumenica errare posse probent. An fortè respondebit? id quod persæpe profitetur, agere se de Conciliis, *à quibus summus Pontifex ejusque Legati absint?* non ita Augustinus : de Conciliis agit qualia tum quoque celebrabantur verè œcumenicis, quibus cum aliis Episcopis ex universo orbe christiano congregatus Romanus Pontifex collegii episcopalis princeps et caput interesset.

Sanè non Parisienses privatim, sed tota Theologorum et Canonistarum schola profitetur certos esse casus, eosque extraordinarios, in quibus Concilia generalia sine Romano Pontifice celebrari possint Neque ea Concilia quisquam Theologorum, ac ne ipse quidem negat anonymus, cùm nempe in eos casus incidimus, *qui non alia remedia patiuntur* (*Anon., lib.* V. *c.* X. *n.* 4; *c.* XI. *n.* 3, *etc.*). At illi casus nondum inciderant, ut eos ab Augustino prævideri necesse fuerit. Illud certè Concilium ex orbe christiano collectum, quod objiciebat Donatistis, non sine Romano Pontifice celebratum esse, aut Augustinus significat, aut quispiam hominum cogitavit. Imò illud Concilium, quo Donatistas premebat, consueto more erat actum. Idem Concilium irrefragabilis auctoritatis fuisse, Au-

gustinus docet : id enim ubique agit, ut de rebaptizatione, de quâ agebatur, nullus jam supersit dubitandi locus, posteaquàm ea quæstio « ad » Concilii plenarii auctoritatem roburque per- » ducta est (Aug., *loc. cit. c.* i, iv, ix.). » Cui Concilio si anonymus derogat auctoritatem, aut ab Augustino derogatam putat, palam ad hæreticorum castra transit, qui veris legitimisque Conciliis œcumenicis adversantur. Quare aut hæreticis se adjungat oportet, aut hunc, quem nexuit nodum, nobis ipse exsolvat. Atque hi sunt qui invidiosissimè jactant favere nos hæreticis, quòd catholicam innoxiamque sententiam tueamur : ipsi interim ab hæreticis arma mutuantur, quibus Conciliorum fidem auctoritatemque proterant.

Nos facilè cùm Bellarmino aliisque Catholicis respondemus, agi quidem hìc de Conciliis verè œcumenicis, eaque indubiè emendari posse à posterioribus Conciliis in rebus facti aut disciplinæ variabilis (Bell., *de Conc. auctor. l.* ii. *c.* vii.) : quem sensum Augustinus apertè indicat his verbis, « plenaria Concilia sæpe priora » posterioribus emendari, cùm aliquo rerum » experimento aperitur quod clausum erat, et » cognoscitur quod latebat. » Ergo Augustinus spectat non ipsam incommutabilem veritatem, quam sola apprehendat fides, sed eas profectò res, quæ *in rerum experimento* sunt positæ : quibus verbis ab Augustino designatas fidei veritates, neque ratio sinit, neque quisquam in ejus libris unquam repererit.

Jam quod anonymus objicit, id à sancto Augustino dictum, occasione fidei ab hæreticis læsæ, quid agat ignoramus. An ut Concilia œcumenica in fide errare possint? Impium, hæreticum, omnibus Catholicis detestandum. An ut Augustinus cum hæreticis senserit, Conciliisque universalibus legitimis detraxerit auctoritatem? Absurdum, erroneum, ipsi Augustino contrarium : cùm is non aliâ magis ratione Donatistas à rebaptizatione deterreat, quàm quòd ab universalis Concilii auctoritate recesserint. Prorsus anonymi nos piget, qui conciliaris auctoritatis odio ad hæc misera et infanda prosiliat. Nos autem cum Catholicis facilè respondemus : verba quidem Augustini, quæ cum hæreticis anonymus urget, occasione quidem fidei esse prolata : nihil tamen prohibere, quominus occasione captâ de Conciliorum decretis universim tractet, atque ab uno casu transeat ad alios, quibus priora Concilia etiam plenaria à posterioribus emendari possint. Agebat enim adversùs Donatistas universalis Ecclesiæ contemptores, qui proinde Conciliorum auctoritatem, non ex illâ à Christo Ecclesiæ universali factâ promissione, sed humano more æstimabant. Quâ quidem intentione sufficit, ut probet Donastistis, anteriùs habitum Cypriani Concilium objicientibus, posteriora Concilia anterioribus meritò anteponi; in iis certè casibus, in quibus esse possit emendationi locus. Cæterùm cùm eos casus ad *rerum experimenta* restringit, id diligentissimè cavet, ne ad ipsam fidem invariabilem protendantur. Atque hæc ad hæreticam anonymi objectionem dicta sint, fusiùs fortasse quàm par erat, nisi ad Conciliorum adversùs hæreticos tuendam majestatem forent necessaria.

CAPUT XIX.

Alii loci Augustini ab eodem objecti : an Papa Ecclesiam catholicam repræsentet.

Hæc habuit anonymus, quæ Conciliis œcumenicis totam Ecclesiam repræsentantibus objiceret. Nunc ea proferimus, quibus docet Ecclesiam universalem per Papam repræsentari.

Et quidem in ecclesiasticis gestis invenimus, à summis Pontificibus et Conciliis dictum, Ecclesiam catholicam repræsentari Synodis œcumenicis, ejus virtutem omnem potestatemque complexis, quod ipsa repræsentandi voce designare solemus. Id autem de Romano Pontifice, neque ab ipsis Pontificibus, neque à Conciliis œcumenicis, neque uspiam in gestis ecclesiasticis legimus : ut profectò novam vocem omissam ab anonymo oporteret. Sed eam probare nititur adductis beati Augustini locis, quibus Petrus dicitur Ecclesiam figurasse (*Anon., lib.* v. *c.* xi; Aug., *pass.; Vide sup., hoc. lib. c.* xii, xiii.) : qui loci à proposito longè distant. Aliud enim est in Petro universam Ecclesiæ vim atque auctoritatem fuisse præsentem, quo ipsa repræsentandi ratio constat : aliud in Petro, tanquam in sacramento, in typo, in figurâ, et quâdam, ut ita dicam, personâ mysticâ significatam, quo ritu in Marthâ, in Mariâ sorore, in eodem Petro, in Joanne Apostolo vitam activam et contemplativam figurari et significari Augustinus passim docet (Aug., *serm.* civ. *de verb. Domini, c.* iii. *n.* 4. *tom.* v. *col.* 541 ; *et serm.* cclv. *in dieb. pasch. al.* i. *de divers. c.* vi. *n.* 6; *ibid. col.* 1052; *Specul. de Ev.* Joan., *tom.* iii. *part.* i. *col.* 775 ; *et lib.* i. *de consens. Evang. ibid. part.* ii. *col.* 5, *etc.*).

Quærit anonymus (*Anon., loc. cit. n.* 4, 5.), quo sensu Petrus Ecclesiam figuravit; an ut nudum signum, an ut pars quædam Ecclesiæ, an ut superior. Facilè respondemus, placuisse

Christo Ecclesiam in Petro figurari ut in principe: cæterùm eo sensu repræsentasse Ecclesiam, quo ejus vim omnem potestatemque, ut insitam sibi præsentemque concludat, quod Concilio universali est proprium, non Sanctus quisquam, non Augustinus, non alius è sanctis Patribus cogitabat.

Jam ergo anonymi argumentum ruit: « Ei » per quem repræsentatur Ecclesia universalis, » conveniunt quæcumque in Scripturis sacris » tribuuntur Ecclesiæ ipsi; atqui per Petrum » repræsentatur Ecclesia universalis: ergo Petro » conveniunt quæcumque in Scripturis sacris » tribuuntur ipsi Ecclesiæ; verbi gratiâ, quod » sit COLUMNA ET FIRMAMENTUM VERITATIS, quòd » qui eum NON AUDIERIT, si habendus tanquam » ETHNICUS ET PUBLICANUS (*Anon., loc. cit.* » *n.* 2.). » Quæ omnia frigido nituntur æquivoco, sumptâ figurandi voce pro ipsâ repræsentatione, quæ totam Ecclesiæ vim atque potestatem in unum collectam præsentemque sistat.

CAPUT XX.

Repetuntur et urgentur quæ pro Parisiensium sententiâ, ab auctoritate et convocatione Conciliorum generalium dicta sunt: confutantur vana suffugia: Bellarmini etiam responsionibus antedicta firmantur.

Jam ergo, quod polliciti sumus, sententia Parisiensium, Conciliorum generalium traditione firmata est. Etenim vidimus Romanorum Pontificum in Conciliis œcumenicis judicia retractata, de his quæstionem habitam; quæstione habitâ, Cœlestini, Leonis, aliorumque probata judicia; Vigilii atque Honorii rescripta improbata fuisse; neque quidquam à sanctâ etiam Sede profectum, aut à Patribus, aut à Romanis etiam Pontificibus, pro irrefragabili esse habitum, nisi postquam Ecclesiæ consensus accessit. Quin etiam sententiam hanc ipsâ Conciliorum generalium convocatione firmatam, totamque quæstionem finitam esse arbitramur.

Omnino enim id certum est, id immotâ lege, id omnium sæculorum traditione fixum, quod in ipsis initiis hujus tractationis est positum (*sup., lib.* VII. *c.* IV *et seq.*), Synodos generales propter multiplices quidem causas; sed propter fidem maximè convocari oportere. Hinc illud Pelagii II axioma à Magno Leone desumptum: « Specialis quippe synodalium Conciliorum cau» sa est fides (*Epist.* PELAG. II *post Conc.* V. » *tom.* V *Conc. col.* 617 *et seq.;* LEON. *epist.* » XCII. *ad* MAX. ANT., *al.* LXII. *cap.* V.). » Præluxerat Pelagio Gelasius, ubique inculcans, in magnis fidei quæstionibus suam cuique Synodum destinatam (GELAS. *ep.; Vid. tom.* IV *Conc. col.* 1157 *et seq.*). Gelasio præluxerat Athanasius de Synodo Ariminensi sic dicens: « Cur nova Synodus? Quæ nova hæresis (ATHAN., » *de Synod. Arimin. et Seleuc. n.* 6. *tom.* 1. » *pag.* 719.). » His omnibus præluxerant Apostoli, subortâ quæstione de legalibus, quæ Ecclesiam maximè conturbaret, rem ad Synodum deferentes, suumque illud proferentes: *Visum est Spiritui sancto, et nobis* (*Act.*, XV. 28.); quod ad omnia deinde sæcula permanaret. At si per sese valet, ante Ecclesiæ consensum, Romani Pontificis indeclinabilis auctoritas, nempe omnia ista tam clara, tam certa, concidunt. Quorsum enim attinebat ab ultimis orbis partibus cieri Episcopos tantis laboribus, tantisque sumptibus, et Ecclesias pastoribus viduari, si totum erat in Romano Pontifice positum? Si quod ille crederet, quodve doceret, statim pro summâ et irrevocabili lege esset, cur non ipse pronuntiat? Aut si pronuntiavit, cur jam convocantur fatiganturque Episcopi, qui nempe actum agant, et de summo Ecclesiæ judicio judicent? Non id autem frustra fit: sed Christianis omnibus cum ipsâ fide est insitum, in summis dissensionibus totam Ecclesiam convocari audirique oportere. Ergo omnes intelligunt, certam et exploratam et plenam veritatis declarationem, non in Papâ solo, sed in Ecclesiâ ubique diffusâ collocatam.

Ad id argumentum respondet Bellarminus ea, quibus nostra invictissimè firmentur. Cùm enim objecisset sibi: « Quòd Concilia generalia neces» saria non essent, si Papa posset definire infal» libiliter in fidei dogmatibus; » hæc quidem reponit (BELL., *de R. P. l.* IV. *c.* VII.): « Pri» mùm, quòd non debet Pontifex contemnere » media humana; medium autem humanum est » Concilium, majus aut minus, pro gravitate » rei; quod patet ex Apostolis, qui cùm soli pos» sent quamlibet controversiam infallibiliter de» finire, Concilium convocarunt. Deinde defini» tiones de fide pendent præcipuè ex traditione » apostolicâ et consensu Ecclesiarum: ut autem » cognoscatur quæ sit totius Ecclesiæ sententia, » et quam traditionem servent Ecclesiæ Christi, » non est alia melior ratio, quàm ut conveniant » Episcopi ex omnibus provinciis, et quisque » referat Ecclesiæ suæ consuetudinem. Præterea » sunt utilissima et sæpe necessaria, non tantùm » ut finis imponatur controversiæ; sed ut serven» tur decreta; siquidem multi ignorantiam de» creti prætexunt; alii conqueruntur se non » fuisse vocatos: alii apertè dicunt summum » Pontificem potuisse errare. » Hæc sunt propter

quæ Bellarminus Concilia necessaria esse judicet : nos verò hæc non tam solvimus, quàm ex iis nostra stabilimus.

Ac primùm de mediis humanis, etiam à Pontifice adhibendis : si quidem Pontifex petit tantùm consilium, quod quidem pro animi sui sententiâ vel admittat, vel respuat; non profectò Episcopi, sed doctissimi quique vocandi sunt. Cùm ergo Episcopi ad Concilia vocentur, certissimo argumento est, non consilium, sed auctoritatem ac potestatem quæri; quæ Pontificis auctoritati et potestati conjuncta, tota sit atque integra Ecclesiæ in docendo et coercendo potestas et auctoritas, adeoque summa jam et indeclinabilis.

Deinde huc redeunt omnia, quæ sunt hactenus validissimè constituta. Primùm enim in Synodis generalibus, si consilium tantùm Pontifici definituro quæritur, non erant adhibendi qui conjudicarent, qui condecernerent, qui anathema simul intorquerent, ac pronuntiarent; sed qui datis consiliis prælucerent, et rem pontificio judicio potestatique relinquerent. At profectò adhibiti sunt in Conciliis Episcopi, non consiliarii, sed judices : non qui duntaxat doceant Pontificem judicaturum, sed qui ejus sententiam, ejus decreta, ejus anathemata suâ consensione atque auctoritate firment. Non ergo consilium in Synodis, sed summa auctoritas potestasque quæritur.

Tum et illud certum est; cùm Synodi generales sunt habitæ, Romani Pontificis plerumque præcessisse sententiam. Omnino enim Cœlestinus, Leo, Agatho, Gregorius II, Adrianus I, sententiam dixerant, cùm tertia, quarta, sexta, septima Synodus haberentur. Non ergo consilium judicaturo Pontifici, sed cùm judicasset, certæ et ineluctabilis auctoritatis robur quærebatur.

Denique in Macedonii quæstione de Spiritu sancto, non dabant consilia sancto Papæ Damaso in Occidente versanti, qui seorsim Constantinopoli quæstionem habebant Orientales Patres : neque hi per litteras consultationem mittunt; sed decretum, sed symbolum, sed anathemata adversùs hæreticos; quod in aliis etiam quæstionibus factum suo loco indicavimus (*sup.*, *l.* VII. *c.* VIII.; *Vid. pass. eod. lib.*). Quorsum hæc? Nisi quòd omnes intelligebant non ideo requiri Episcoporum sententiam, ut Papa monitus meliùs judicet; sed ut, ex communi Papæ Episcoporumque sententiâ, ineluctabilis sententiæ robur existat.

At fortè id ita factum est, quòd Papa judicium Patribus relinqueret, quemadmodum Imperatores ac Reges, summâ licèt potestate præditos, et fecisse legimus, et facere intuemur : non ita est. Non enim Episcopi se putabant esse à Papâ selectos judices, sed à Christo datos. Neque ipse Pontifex Synodos exquirebat, quæ sibi judicaturo essent necessariæ; sed orbis christianus meritò reposcebat, ut quod certâ fide crederet, certâ jam et invictâ auctoritate doceretur. Neque Romani Pontifices aliud cogitarunt, cùm Concilia generalia, vel ipsi convocarent, vel ab Imperatoribus convocari sinerent, quàm ut ex consensu certa jam auctoritas fidei adderetur.

Aiunt pontificiis quidem decretis, ut solitariis, plenam et ultimam auctoritatem contineri : per Concilia generalia ex tractatione et examinatione addi summæ auctoritati plenissimam lucem, ad convincendos pertinaces : eò enim decurrunt recentiores passim, ac maximè ille novissimus anonymus, qui de libertatibus Gallicanis scripsit (*Anon., de Libert. etc. lib.* VII. *c.* IX *n.* 9; *et cap* XIV. *n.* 2, *et pass. alib.*). Sed quid hoc rei est? Si lux quærebatur tantùm, cur congregatæ Synodi Romanorum Pontificum dogmata, non editis tractatibus, sed decretis conditis muniebant? An verò tertia, quarta, sexta, septima Synodi, mysterium fidei lucidiùs explanarunt, quàm Cyrillus à Cœlestino laudatus, quàm Leo, quàm Martinus, quàm Agatho, quàm Gregorius II, quàm Adrianus I? Neutiquam. Certè cùm Romanorum Pontificum decreta toti Ecclesiæ præluxissent, Synodi postea congregatæ luci lucem addiderunt, sed ideo ampliorem quòd jam certiorem, totiusque Ecclesiæ consensione constantem : quâ in certitudine, jam non dubiæ lucis, summam et indeclinabilem auctoritatem collocamus.

Apostolici Concilii exemplum profert Bellarminus (BELL., *loc. sup. cit.; Vid. lib.* VII. *c.* VI *et* XIV.). Sed eo nostram sententiam firmari jam vidimus; quòd nempe Apostoli, tantâ Spiritûs plenitudine, tantâque divinitus auctoritate muniti, Hierosolymis congregati sint, ac futuris dissensionibus terminandis eam formam dederint, quæ totius apostolici ordinis conjungat auctoritatem, in eâque reponat illud : *Visum est Spiritui sancto, et nobis.*

Quo etiam ex loco illud Bellarmini confutatur, Concilia non esse medium divinum confirmandæ fidei, sed *medium humanum*, monendo et instruendo Pontifici. Id, inquam, ex apostolico illo Concilio perspicuè refellitur. Neque enim quisquam dixerit convenisse Apostolos ut monerent Petrum, sed ut ipsi cum Petro, con-

junctâ auctoritate, eam veritatem promerent, cujus custodes ac testes à Christo in commune essent constituti. Atque ibi elucescit, ut aperiendæ, ita etiam muniendæ veritatis, non *humanum medium*, sed planè *divinum;* cùm illi congregantur, qui Ecclesiarum magistri constituti sunt immediatè et proximè à Christo dicente: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* (JOAN., XX. 21.); et iterum: *Ite, docete omnes gentes*, etc. et: *Ecce ego vobiscum sum* (MATT., XXVIII. 19, 20.): ut Ecclesia quæ sit schola Christi, et cœtus discipulorum ejus, id verè certòque à Christo didicisse intelligatur, quod uno ore Ecclesiarum magistri doceant.

Quin et ipse Bellarminus assentire cogitur. Cùm enim fateatur « definitiones de fide præcipuè pendere ex traditione apostolicâ et consensu » Ecclesiarum, » hinc profectò fit, ut illa consensio ad plenam veritatis fidem necessariò requiratur. Quæ si Pontifici pronuntianti desit, nempe deerit illud, quod est *præcipuum*, et unde *præcipuè*, teste Bellarmino (BELL., *loc. sup. cit.*), definitio pendeat. Quare fateatur necesse est, cùm ab Episcopis in Concilium adunatis requiritur illa consensio cum Papâ, non profectò requiri ad Papæ informationem, sed ad invictum communis testimonii ac decreti robur.

Neque magis audiendi sunt, qui Concilia generalia media quædam humana esse voluerunt, ad convincendos confutandosque pertinaces. Scripsit ille toties citatus auctor anonymus, Conciliorum necessitatem eò esse à majoribus inculcatam, « quia unius, quantæcumque sit digni» tatis, judicium esse infallibile, supra humanam » rationem est; nec nisi fide ac traditione sciri » potest. Quòd autem sententia Senatorum toto » orbe congregatorum, nec minùs merito, quàm » numero insignium, veritatem attingat, etiamsi » fides non doceret, ratio suaderet humana. » Ideo Concilium generale pertinacissimis homi» nibus erat proponendum. Quod si recusarent, » rei à nemine non haberentur (*Anon.*, *de* » *Libert. etc. lib.* VII. *c.* IX. *n.* 9.). » Sic ergo Conciliis novo ausu humanam tribuunt auctoritatem. At non invenimus à sacris Conciliis, in eo repositam esse vim illam, quæ os omne obstrueret, sed in repromissione Christi dicentis: *Vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (MATT., XVIII. 20.): sed in certissimâ inhabitatione divini Spiritûs, cujus præsentiam Sacerdotum toto Orbe præsidentium congregatio testaretur (*Ep.* COELEST., *act.* II *Conc. Eph. tom.* III *Conc. col.* 614.): sed in invicto robore traditionis ejus, quam communis consensio declararet. Quæ si præsidia defuissent, quivis cœtus humanus eò posset esse perturbatior, quò copiosior. Quare firmioribus subsidiis nixi, communem traditionem communi decreto asserendam putabant.

Idem anonymus docet convocari Concilia, quòd « frequenter non de dogmate ipso, sed de » personis ferendum est judicium: » cui rei congruant multorum suffragia, « et Senatorum » numerus, et senatûs dignitas: scilicet, ne qua » supersit injustitiæ, vel obreptionis suspicio » (*Anon.*, *etc. lib.* VII. *cap.* XIV. *n.* 7, 8.). » Addit, « circa dogma ipsum, quantumvis cer» tum sit, aliquâ interdum utendum esse œco» nomiâ, ut libentiùs recipiatur: quæ quatenus » adhibenda sit, in plurimorum cœtu faciliùs » agnoscitur. » Quorsum ista? Certè non agebatur de personis judicandis, neque de eâ œconomiâ, quâ Papæ decreta libentiùs reciperentur, ac suaviùs in animos influerent; non hæc, inquam, agebantur, cùm de ipsis pontificiis decretis quæreretur, an Patrum doctrinæ congruerent, an non; ut in Conciliis ubique factum legimus (*Vid.*, *sup. lib.* VII *cap.* XI. *et seq.* XVII, XXI, *etc.*

Quod autem Bellarminus ait (BELL., *loc. sup. cit.*), congregationem Sacerdotum Christi eò esse comparatam, ut Papam dicturum audiant, neque quis *ignorantiam decreti prætexat*: primùm quidem inutile est: cùm aliis modis ita sententiæ promulgentur, ut *nemo ignorantiam prætexere possit;* tum verò Patribus contumeliosum est, ut toto Orbe convocati, tanto quidem labore, ac nullo interim necessario officio, Ecclesias suas deserant.

Neque si Pontifex est infallibilis, meritò Episcopi *conquerantur*, ut ait Bellarminus, *se non esse vocatos;* nam post infallibile judicium, inventâ veritate, nullus jam querelæ, sed gratulationi locus. Quis enim conqueratur expeditiore viâ quæsitam veritatem; neque fatigari orbem christianum, ad id investigandum, quod ab unius sententiâ pendeat?

Jam quod ultimo loco ait Bellarminus: « Alios » apertè dicturos, Pontificem errare potuisse; » rem quidem omnem conficit. Rogo enim verène illud dicturi sint? Nostra ergo sententia vicit. An falsò, et quidem, teste Bellarmino, eâ falsitate, quæ sit *hæresi proxima?* Cohibendi ergo, non audiendi, qui hæc apertè jactarent. Ac si propterea tot Synodi convocandæ erant, quòd mult *apertè* dicant, Pontificem *errare potuisse*; cùm à primis temporibus Synodi convocatæ sint, eranti profectò tum, qui id *apertè* dicerent. Quis verò eos coercuit? quis docentes reprehendit? quis vel

suspectos habuit, aut schismaticos, aut malè de fide sentientes? Quis verò unquam dixerit, hæresi esse proximum, quod *apertè* toties, et à tot sæculis in Ecclesiâ prædicatum, et à nullo reprehensum ad nos devenerit?

Certè Cyprianum Stephano reluctatum, vel eo nomine Bellarminus ab hæresi excusatum voluit, « quòd nec modò censentur manifestè hæretici, » qui dicunt Pontificem posse errare (Bell., » *ibid. de R. P. lib.* IV. *cap.* VII.). » Alias rationes purgandi Cypriani ab Augustino accepimus, suoque loco proferemus (*Vid. Diss. prœv., num.* LXVII *et seq.*). Valeat interim hæc quoque à Bellarmino prolata excusatio; Cyprianum in Parisiensium fuisse sententiâ. Cur ergo Cypriano, schismaticam, erroneam, hæresi proximam (siquidem Bellarmino credimus) sectanti sententiam, Romani Pontifices pepercerunt? An viri dignitatem reveriti, cùm ejus de rebaptizatione doctrinam tam apertè damnarent? Cur verò hanc multò pejorem, siquidem adversariis fidem adhibeamus, immunem relinquebant, futurisque schismatibus aperiebant viam? An illa de Pontifice errante sententia tunc libera erat, proscripta est autem postea? Quo canone? quâ Synodo? Florentinâ scilicet, aut Lateranensi ultimâ, aut certè Lugdunensi? Negamus; pernegamus; temerè id asseri ex actis demonstramus (*Vid. sup., lib.* VI. *cap.* XVIII.). Cur autem anteactis temporibus Ecclesia tacuisset? cur non Cypriano, totique Synodo Africanæ; cur non Firmiliano, ejusque collegis cum Cypriano conjunctis palam denuntiabant, haud licuisse illis ab infallibili Papæ judicio discedere? Cur non idem significabant sibi conjunctissimo Augustino illos excusanti, eo tantùm nomine, quod res nondum erat Concilii generalis auctoritate decisa? Malè profectò veritati, malè publicæ saluti, malè unitati consultum est, si errorem periculosissimum, de Papâ infallibili, quo totum Ecclesiæ statum convelli putant, viri quidem sanctissimi, primis sæculis docuissent; eum verò Ecclesia vix postremis sæculis coerceret.

LIBER NONUS,

De quæstionibus præsertim fidei, extra Concilia generalia, per consensum Ecclesiæ definitis.

CAPUT PRIMUM.

Consensionis universalis vis et auctoritas ante omne judicium ecclesiasticum: multò major, cùm Romani Pontificis decreta, nullo reclamante, obtinent.

Quid gestum sit in Synodis œcumenicis, maximè ad dijudicandas fidei quæstiones, synodica hactenus acta docuerunt. Nunc quomodo sine Synodis œcumenicis subortæ quæstiones terminari potuerint, eâdem quam secuti sumus traditione Patrum facilè expediemus.

Et quidem nostri censores eo maximè se efferunt, quòd multæ hæreses, sine Concilii universalis examine, solâ Romani Pontificis auctoritate damnatæ, summam ejus et ineluctabilem auctoritatem probent; qui nec illud advertunt, multas hæreses, ut sine Conciliis œcumenicis, ita sine speciali Romani Pontificis definitione damnatas atque extinctas fuisse. Locus Augustini in eam rem clarus ac notus: « Numquid » congregatione Synodi opus erat, ut aperta » pernicies damnaretur; quasi nulla hæresis ali- » quando, nisi Synodi congregatione damnata » sit: cùm potiùs rarissimæ inveniantur, propter » quas damnandas necessitas talis extiterit; mul- » toque sint atque incomparabiliter plures, QUÆ » UBI EXTITERUNT, ILLIC IMPROBARI DAMNARIQUE » MERUERUNT; atque inde per cæteras terras de- » vitandæ innotescere potuerunt (Aug., *lib.* IV » *ad* Bonif. *c.* XII. *n.* 34. *tom.* X. *col.* 492.). » Perpendant illud: *ubi extiterunt, illic, etc.* atque illud, *inde devitandæ, etc.* nullâ gravioris à Romanâ Sede censuræ mentione. Neque enim Ecclesiæ talem sententiam expectarunt, ut Manichæos[1], Ophitas, Collyridianas illas, Tertullianistas, aliasve sive manifestè impias, sive obscuras levesque sectas, per loca excitatas, aut horrerent, aut contemnerent: neque dignæ sunt habitæ, propter quas Romani se Pontifices commoverent. Ergo ne singulares Ecclesiæ, à quibus statim rejectæ, aut etiam oppressæ sunt, ineluctabilili auctoritate gaudebant? Minimè: sed profectò sic habet: semel constituto hoc certo dogmate, vim illam ultimam et ineluctabilem

[1] Omnibus notum est qui fuerint Manichæi, et quem errorem impium juxtà et insanum duorum principiorum invexerint. Ophitæ illi dicebantur, qui ex sectis Nicolaïtarum et Gnosticorum oriundi, serpentem divino cultu venerabantur. Collyridiani IV sæculo prodierunt. Illi beatæ Virginis Sacerdotes constituerunt quasdem mulieres, quibus solis jus esset offerendi Deæ Virgini placentas. Nam cùm beatam Virginem plus æquo colerent, eò demum devenerunt, ut illam Deam adorarent. *Vid. Epiph. Hær.* LXXVII, LXXVIII. Nemo est qui nesciat Tertullianistas, et magnum illum virum Tertullianum, tot rebus bene gestis adversùs paganos, tot victoriis adversùs hæreticos nobilem, ab Ecclesiâ ad Montani partes descivisse, hujus atque etiam Priscillæ et Maximillæ insanientium Prophetissarum deliramenta defendisse; quippe Montanum credidit fuisse Paracletum à Deo missum, eò ut Ecclesiam à Christo inchoatam tantùm, ille perficeret. Deinde Montanistarum sectæ desertor Tertullianus, ipse hæreseos caput fuit, quæ ejus nomine *Tertulliana* dicta est. Vid. vit. Tertull. ap. de Till. (*Edit. Paris.*)

unitate et consensione constare; id quoque valere quocumque modo se illa consensio declaraverit, sive Concilia congregentur, sive non congregentur.

Scilicet divino numine constitutus Petri successor Romanus Pontifex, episcopalis collegii, totiusque catholicæ communionis princeps, ubi res tanta est, atque ipsi videtur ejusdem Ecclesiæ tuba factus, fratrum omnium et coepiscoporum sensum, in eoque communem omnium Ecclesiarum traditionem, ab apostolicâ Sede annuntiat illis qui longè sunt, et illis qui sunt propè; quo planè ritu Petrus, rogante Domino Apostolos: *Quem vos me esse dicitis?* unus pro omnibus respondit: *Tu es Christus, filius Dei vivi* (MATT., XVI. 15, 16.).

Cùm ergo Petri successor ita ex communi traditione pronuntiat, ut in ejus sententiâ *recognoscant omnes fidei suæ sensum*, ut in Leonis epistolâ quondam Gallicani Patres (*Ep. Syn. Episc. Gall. ad* LEON., *tom.* III *Conc. col.* 1329; *et inter* LEON. *post ep.* LXVI, *al.* XCVIII.); tum fit illa consensio, quæ judiciis pontificiis firmum et indeclinabile robur conciliet.

Quod autem Nicolaus Dubois aliique, hujus consensûs publica instrumenta quærunt, nuntiosque ac litteras ad eum explorandum ubique dimissas, atque immensos labores sumptusque cogitant; næ illi vani sunt. Quis enim nesciat, id quod jam à nobis dictum est (*Vid. in Append. lib.* III. *c.* II.), ut in omnibus regnis, ita in regno Christi, id valere vel maximè, quod nullo instrumento consignatum, populorum omnium usu sensuque constet? Sic in successione omnium per Orbem Principum suæ leges, apud nos Salica, aliæ apud alios, ipsâ populorum consensione obtinent; irritique essent, qui earum legum peculiaria instrumenta reposcerent. Sic ipsum jus gentium, sic illa de bello ac pace deque Legatis sacrosanctis jura, aliaque id genus, nullo alio instrumento, quàm publicâ generis humani voce vigent.

Neque verò Ecclesia sub rege Christo pejore loco erit, quàm regna terrarum, resque publicæ omnes, ubi tot tantisque in rebus eminet vigetque nullo instrumento testata consensio: quæ profectò in Ecclesiâ eò magis viget, quò est ejus per Spiritum magistrum veritatis firmiùs atque arctiùs nexa compages. Et quidem cùm Augustinus, cùm Vincentius Lirinensis, cùm alii omnes Patres, hæreticis ac schismaticis communem universalis Ecclesiæ fidem; cùm consuetudines, cùm dogmata toto catholico orbe vigentia toties objecerunt; quis ab eis poposcit, quos misissent nuntios, quas accepissent litteras, aut quæ consensionis ejus, quam legis instar haberi volebant, instrumenta proferrent? Nempe hæc nostro ævo deliria servabantur.

Sunt enim profectò quædam tam clara, tam aperta, ut ea pernegare ne contumaces quidem audeant. Est quædam Ecclesiæ catholicæ vox, quæ quocumque locorum diffunditur, quam etiam ante omnem dictam sententiam Catholici audiunt, novatores contremiscunt. Quantò magis, cùm prolatum judicium ab altissimâ Petri sede ad omnes perlabitur Ecclesias?

Desinant igitur sibique et nobis illudere, agnoscantque consensum illum, quem Galli cum totâ Ecclesiâ prædicant, cum prolata à Romanis Pontificibus dogmata, reclamante nullo, ipsâ traditionis vi, ipsâ, ut ille dicebat, CONSANGUINITATE DOCTRINÆ (TERTULL., *de Præscr. adv. Hæret. cap.* XXXII.), in corpus Ecclesiæ coalescunt.

CAPUT II.

Locus Augustini de Pelagianis, CAUSA FINITA EST: quænam illæ causæ sint, quæ sine Synodis finitæ intelligantur: duo Actorum loci comparantur: causæ Pelagianæ status ex Augustino: sufficiens judicium eidem Augustino quid sit: Capreoli Carthaginensis locus: Concilii Ephesini de Pelagianis decretum.

Hanc verò communem et pervulgatam esse controversiarum finiendarum viam, qui non intelligit, eum pacis inimicum, et omnis ecclesiasticæ rei imperitum esse profiteor. Quare meritò sanctus Augustinus de causâ Pelagianâ loquens hæc prædicat: « Jam enim de hâc causâ » duo Concilia [1] missa sunt ad Sedem apostolicam: inde etiam rescripta venerunt; causa » finita est (AUGUST., *serm.* CXXXI. *de verb.* » *Evang.* JOAN. *al.* II *de verb. Apost. c.* X. » *n.* 10. *tom.* V. *col.* 645.). » Rectè atque omnino ex ecclesiasticâ disciplinâ. Neque enim quâvis subortâ quæstione sollicitandus orbis terrarum, aut generalia Concilia statim convocanda sunt: sed tantùm ex certâ causâ, si graves per Orbem dissensiones oriantur, si aliter non videtur coalitura pax. Sic enim ab apostolicis usque temporibus factitatum esse probavimus. Enim verò primum illud apostolicum Concilium, in Apostolorum Actis, non ex eo præcisè collectum vidimus, quòd suborta esset quæstio, sed post ipsam quæstionem, *factâ seditione non minimâ* (*Act.*, XV. 2.). Hinc ad sedandas turbas collecta Synodus, et expressè omnium quæsita sententia est, extititque illud ex communi consensione decretum, cui jam omnes pii acquiescerent. At ubi nulla erat contentio similis, *exsurgens Petrus in medio fratrum dixit: Viri fratres, oportet*

[1] Carthaginense nempe, et Milevitanum.

impleri Scripturam (*Act.*, I. 15, 16.), de Judâ traditore scilicet, et in ejus locum alio eligendo : quæ cùm omnibus manifesta visa essent, et locus Scripturæ luce ipsâ clarior, nullius postea exquisita sententia est, sed in Petri sententiam, vel ipso silentio, omnes abiêre; atque, utì dixerat, ita sunt executi : quæ deinde ad nos, et ad secutam ætatem manasse vidimus; nempe ut subortâ quæstione, Petrus omnium princeps eloquatur : Petrus, inquam, ille Petrive successor, cui totus grex creditus; quocum communicant omnes Ecclesiæ; quique adeo conscius communis traditionis, communi eam nomine ab alto depromit, ac pro potestate læsam veritatem vindicat. Hanc si omnes recognoscant, tum in Petri decreto communem omnium, totiusque Ecclesiæ sententiam venerantur : sin autem oriantur *graves seditiones*, fratresque inter se, maximè verò Episcopi atque Ecclesiæ collidantur; tum verò recurratur ad commune Concilium; et communis fides communi et expressâ Apostolorum sententiâ, Spiritu sancto auctore, declaretur : quo certè in cœtu, pro officii sui amplitudine, sit princeps ipse Petrus; cæterùm communi sententiâ judicium proferatur.

Quæ non eo dixerim, ut in omni quæstione, statim ac primo loco Petri successor, longè licèt positus, ab extremo Orbe sit interpellandus, interim alii Episcopi, quorum in Ecclesiis suborta sit quæstio, conticescant, utque ipsâ morâ hæresis invalescat. Non ita sancti Patres, quorum acta perlegimus. Habent enim Episcopi omnes à Christo, ut docendi cathedram, ita virgam coercendi et ligandi auctoritatem. Sed cùm judicarint, ad Petrum referant; vel si omittant officium, aut tanta persona sit, quæ facilè coerceri non possit, aut alia ejusmodi causa subsit, ultro Petrus insurgat, suoque ac nativo cursu ab eminentissimâ Sede, per pacatam Ecclesiam feratur veritas : *Causa finita est*, teste Augustino, nihilque addendum ultrà, nisi quod ipse subdit : *utinam aliquando finiatur error* (Aug., *loco mox cit.*).

Neque enim aut Petri sede sedes ulla est altior, quò quæstio deferatur; aut verò Petro major ullus Apostolus; aut ullum erectum est tribunal augustius, quod quidem ordinariè consistat in Ecclesiâ. Nam Synodus œcumenica non assiduè sedet, nec nisi ex causâ, eâque rarissimâ; neque ulla lex jubet, ullave consuetudo, ut ad eam referantur quæcumque quæstiones, de magnâ quamvis re; sed de re obscurâ ancipitique, ac magnis altercationum nebulis involutâ, utì Augustinum ipsum exponentem audivimus, ac sæpe audiemus (Aug. *de Bap. cont. Donat. l.* II. *c.* IV. *n.* 5. *tom.* IX. *col.* 98; *Vid. sup., Diss. præv. n.* LXXI *et seq.*). Nempe si talis nulla causa adsit, *causa finita est;* hæc nativa, hæc communis, hæc pervulgata via est. Cæterùm ex *certâ causâ*, subortis dissensionibus, alia extra ordinem, legitima tamen atque solemnia quærenda sunt; Concilii scilicet generalis auctoritas.

Id nos ecclesiastica gesta docuerunt. Sic enim profectò adversùs Nestorium, executore Cyrillo, Cœlestini sententia secundùm canones valitura erat, nisi graves postea motus extitissent. Ubi commotus est Oriens, scissæque sunt Ecclesiæ, convocatur Synodus [1]; nil repugnante Cœlestino; imò etiam comprobante; atque ejus sententia, eo quo vidimus ordine (*sup., lib.* VII. *cap.* IX *et seq.*). retractatur.

Sic paulò post, in ipsis Eutychianæ hæreseos initiis, sanctus Flavianus [2] ad sanctum Leonem scribebat, nil Concilio opus esse, sed solâ sancti Pontificis sententiâ (*Conc. Chalc., part.* I. *ep.* IV. *tom.* IV. *col.* 15, *inter* Leon., *post ep.* XXI.). Ipse etiam Leo ad Imperatorem : « Causam tam » evidentem esse, ut meritò à Concilio fuisset » abstinendum (*Ibid., epist.* XVIII. *inter* Leon. » XXXIII. *al.* XVII.). » Non enim magnam causam negabat esse : imò verò maximam agnoscebat, de duabus scilicet in Christo naturis; sed tamen *evidentem* nullisque adhuc, ut Augustini verbis utar, *altercationum nebulis involutam :* quare absque Concilio facilè transigendam, atque omnino Leonis decreto finiendam, si omnes Ecclesiæ consensissent.

Hinc sancti Augustini verbis de causâ Pelagianâ indubia fides : « Ad Sedem apostolicam » duo Concilia missa sunt; inde rescripta vene- » runt, causa finita est : » ipso scilicet episcopalis ordinis, totiusque Ecclesiæ cum apostolicâ Sede consensu manifesto. Neque enim, ut idem Augustinus ait, « congregatione Synodi (universalis » utique) opus erat, ut aperta pernicies damna- » retur (Aug., *lib.* IV *ad* Bonif. *c.* XII. *n.* 34. » *tom.* X. *col.* 492.). » Vide quàm diligenter dictum, *aperta pernicies :* id namque est quod postea à Leone dicebatur, « tam evidentem cau- » sam [3] esse, ut meritò à Synodo abstinendum » videretur. Sic ubique sibi consentit Ecclesia. Pergit porrò Augustinus : « Quasi nulla hæresis » aliquando nisi Synodi congregatione damnanda » sit; cùm potiùs rarissimæ inveniantur, propter » quas damnandas necessitas talis extiterit. » Cur

[1] Ephesina.
[2] Constantinopolitanus.
[3] Eutychetis.

autem Pelagiani non eam Ecclesiæ necessitatem inferrent, eorum paucitas faciebat : quorum scilicet, eodem Augustino teste (Aug., *lib.* II *cont.* Jul., *cap.* II. *n.* 1. *tom.* X. *col.* 525; *Vid. c.* X. *et pass. et imprim. l.* IV. *ad* Bonif. *c.* XII. *n.* 32. *col.* 492.), « profanas novitates, catholicæ » aures, quæ ubique sunt, horruerunt. » Augustinus eos propter paucitatem, Maximianistis, exiguo ac vili Donatistarum frustulo, comparabat (*contra* Julian., *lib.* III. *c.* I. *n.* 5. *col.* 555.). Quin ipse Julianus conscius paucitatis, hæc jactabat passim : « Multitudinem nihil prodesse » cæcorum; honorandam paucitatem, quam » ratio, eruditio, libertasque sublimat (Jul. » *apud* Aug., *ibid. lib.* II. *c.* X. *n.* 35, 36. *col.* » 550.). » Sed elegantem licèt vaniloquentiam orthodoxi aspernabantur, nempe toto Orbe prædicabatur vera fides; in angulo Orbis, quatuor vel quinque Episcopi susurrabant, sive allatrabant. At propter eos, *orbem catholicum commoveri,* quanquam eam *captabant gloriam*, Augustinus non ferebat (Aug. *ad* Bonif., *l.* IV. *c.* XII. *n.* 34. *col.* 493.) : et sanctus Flavianus, eodem spiritu, Eutychianorum initiis Synodum universalem denegabat, ne sanctæ Ecclesiæ turbarentur (*ep.* Flav. *ad* Leon. Mag., *t.* IV *Conc. col.* 15; *Vid. sup.*).

Hinc illud beati Augustini ad Pelagianos (Aug., *lib.* III *cont.* Jul. *c.* I. *n.* 5. *col.* 555.) : « Quamvis dederit vobis Ecclesia catholica judi» cium, QUALE DEBUIT, ubi causa vestra finita » est, etc. » Audin? judicium *quale debuit,* tantæ scilicet paucitati, et *in apertâ pernicie,* ut suprà vidimus. Quo etiam spectat illud ab eodem Augustino proditum : non jam audiendos eos « post factum illis COMPETENS SUFFICIENSQUE » judicium (*Id.*, *ad* Bon., *loc. jam cit.*). » Quid sit autem illud *sufficiens judicium,* ex rerum motibus pendet. Nempe Cœlestinus, Cyrillus, Flavianus, Leo adversùs Nestorium et Eutychetem, in ipsis initiis *sufficiens* putabant Sedis apostolicæ judicium; sed quod ex se *sufficiens* videbatur, id gliscentibus odiis, et in grave schisma erupturis, jam *non est sufficiens;* collectâque universali Synodo opus fuit. Non ita res se habebant adversùs Pelagianos; sed datum à Synodis Africanis, Sede apostolicâ comprobante, judicium *sufficiens* fuit; quia totius Orbis consensus accessit. Sic conveniunt omnia, et ecclesiastici regiminis forma magis magisque illucescit.

Hinc etiam patet, quàm bene conveniat Gallis cum beato Augustino, atque Africanis Patribus. Nempe Africani Patres agnoscebant in condemnandis Pelagianis eminere debuisse Sedis apostolicæ auctoritatem, à sanctarum Scripturarum *auctoritate manantem* (*Vid.* Aug., *pass. et ep. Conc. Cart.* II. *cont. Pelag. an.* 416, *tom.* II *Conc. col.* 1533 *et seq.*). Hunc sensum Episcopi Gallicani suâ Declaratione complexi, profitentur « primatum Petri, ejusque successorum à Christo » institutum; » quo jure « in decidendis fidei » quæstionibus primas esse Romani Pontificis » partes, ejusque decreta ad omnes et singulas » Ecclesias pertinere » docent (*Declar. Cler. Gall.* 1682. *Præf., c.* I *et* IV.). Jam illud quod subdunt; *illud irreformabilis judicii robur, in* Ecclesiæ catholicæ *consensu* esse repositum, haud minùs ab Africanis Patribus accepêre. Nempe Augustinus ideo à Pelagianis frustra peti contendit universale Concilium, quòd « in hoc » fidei firmissimo et antiquissimo fundamento [1], » ipsa toto Orbe diffusa à se non discrepat multi» tudo (Aug., *lib.* I *cont.* Jul., *c.* VII. *n.* 32. » *col.* 516.). » En in quo ineluctabilis judicii robur collocet; nempe in consensu Orbis, et quidem in eo consensu apparere vel maximè oportebat earum Ecclesiarum consensum, ad quas lues Pelagiana pervenerat. Unde Augustinus passim memorat, Pelagianam hæresim, à Romanæ Sedis Præsulibus, Innocentio, Zozimo, Cœlestino, « cooperantibus Synodis Africanis, » toto Orbe damnatam (Aug., *ep.* CXC. *ad* Opt. *et* » *pass. cont. Pelag.*) : » quo facto nulla ampliùs, etiam œcumenicæ Synodi, inquisitio superesset.

Id verò Capreolus Carthaginiensis profitetur in eâ epistolâ, alio loco memoratâ (*Vid. Diss. præv., num.* LXXVI; *et ep.* Capr., *inter. act. Syn. Ephes., tom.* III *Conc. col.* 532.). « Si » quid, inquit, fortè novarum controversiarum » inciderit, id discussioni subjiciatur oportet. At » verò si quis ea quæ jam olim dijudicata sunt, » denuo ad disputationem vocari sinat, is sanè » nihil aliud facere censebitur, quàm de fide, » quæ hactenus viguit, dubitare. » Dogma Pelagianum jam ubique damnatum ad examen Synodi revocari vetat. At cur Nestorianum à Cœlestino damnatum ei examini subjicit? Nempe

[1] Illud fundamentum in eâ doctrinâ fidei erat positum, quam Julianus Pelagianus repudiabat : nempe per baptismum peccata remitti etiam parvulis, qui sic fiunt filii Dei; quod dogma Augustinus acriter simul et invictè adversùs Julianum defendit. Id enim, inquit, « divites et » pauperes, excelsi atque infimi, docti et ignari, mares et » fœminæ noverunt... Unde etiam matres, non ad Chris» tum tantùm, id est ad unctum, sed ad Christum » Jesum, id est etiam Salvatorem cum parvulis cur» runt. » Christus autem, ut passim docet idem Augustinus, parvulorum non esset *salvator,* si ipsi peccata non haberent, neque *redemptor,* si servi non essent. Vid. loc. cit. et lib. de Bapt. ad Marcell. (*Edit. Paris.*)

quod nondum Nestorianos oppresserat ea, quam Capreolus adversùs Pelagianos commendaverat, « apostolicæ Sedis auctoritas, et Sacerdotum » omnium consonans sententia. »

Quòd autem postea in Ephesinâ Synodo generali Pelagianorum causa tractata est, nil omnino pertinet ad fidei quæstionem. Sic enim eâ de re Ephesini Patres, absolutâ Synodo, ad Cœlestinum scribunt (*Conc. Eph., act.* V. *Relat. ad* COELEST. *col.* 666, 667.) : « Perlectis in sanctâ » Synodo commentariorum actis in depositione » impiorum Pelagianorum et Cœlestianorum quæ » à Pietate tuâ de ipsis constituta sunt, judi- » cavimus et nos solida firmaque permanere de- » bere, et omnes idem tecum statuimus, eos pro » depositis habentes. » De depositione agitur, quam per calumniam factam Julianus et alii jactitabant; perlectique sunt commentarii; sive ad gestorum fidem, sive ad qualemcumque inquititionem, ne deinceps importuni homines Ecclesiam fatigarent. Hinc editi Ephesini canones I et IV, quibus Cœlestiani pro depositis haberentur (*Ibid., act.* VII. *col.* 804, 805.). Ita quibus nulla Synodus data esset, horum causa per Synodum aliâ occasione factam ad qualecumque examen revocatur; sed ut obstinatis tolleretur etiam extremum illud, « quòd spem de » Synodo hucusque gesserunt (*Ep.* COELEST. *ad* » *Synod. Ephes., part.* III. *c.* XX. *col.* 1071.). » Verba sunt Cœlestini Ephesinam Synodum collaudantis. Sic, post Ephesinum Concilium, præfractæ confidentiæ homines spem omnem recuperandæ sedis amisêre. Tanta Synodi auctoritas est! Cæterùm de fide jam assertâ quæsitum fuisse, neque gesta indicant, neque eâ de re quisquam cogitavit; et quæstio Pelagiana quod ad fidem attinet sine ullo œcumenicæ Synodi judicio, omnium Ecclesiarum consensione finita est.

CAPUT III.

Quæ causæ sine Synodo finiri possint, quæ finiri non possint, ex sancto Augustino, et quæstione rebaptizationis, ostenditur.

Alia verò causa est, quam Augustinus tractat, unde dictis nostris magna lux; certòque comperiemus quid sit illud Augustini : *Causa finita est.* Causam illam nobilem de rebaptizatione inter sanctum Stephanum Papam, sanctumque Cyprianum Carthaginensem Episcopum utrosque Martyres, intelligo : de quâ controversiâ sic scribit Eusebius (EUSEB., *Hist. lib.* VII. *cap.* III. *ed.* VALES.) : « Primus omnium Cyprianus, non nisi » per baptismum, ab errore priùs mundatos ad- » mittendos censuit; verùm Stephanus nihil » adversùs traditionem, quæ jam indè ab ultimis » temporibus obtinuerat, innovandum ratus, » gravissimè id tulit. »

Constat sancti Stephani decretum his verbis editum : « Nihil innovetur, nisi quod traditum » est (*Ep.* CYP. LXXIV. *p.* 138. *edit.* BALUZ.); » hoc est, præter id quod traditum est : vel *nisi quod traditum est*, esse innovandum, nempe ut « reversis ab hæresi, manus imponatur ad pœ- » nitentiam. » Illam enim manûs impositionem, non sanè baptismum ipsum innovari atque iterari posse, antiqua traditio docebat.

Constat Cyprianum decreto obstitisse, quamvis Stephanus non tantùm suasisset, sed etiam pro potestate egisset; neque solùm « Cypriano, ad » ista non consensisse, verùm etiam contra scrip- » sisse atque præcepisse. » Verba Augustini sunt (AUG., *de Bapt. cont. Donat., lib.* V. *c.* XXII. *n.* 30. *tom.* IX. *col.* 156.), auctoritatem cathedræ demonstrantis. Quantâ autem auctoritate Stephanus, egerit, satis ostendunt illa Firmiliani : « Stephanus, qui loci sui honore gloriatur, et » cathedram Petri tenere se dicit, super quem » Ecclesia ædificata est (*Ep.* FIRM. *inter* CYPR. » LXXV. *pag.* 148.), etc. » Huc accedunt illa in Concilio Cathaginensi à Cypriano prolata verba, ne Stephani auctoritas aliquam Patribus necessitatem injecisse videretur : « Nemo enim inter nos » Episcopum se Episcoporum contendit, aut » tyrannico terrore cæteros adigit ad obsequium » (*Conc.* CARTHAG., *an.* 256. *præf. apud* CYPR. » *pag.* 329, 330; *et tom.* I. *Conc. col.* 786.). » Quibus verbis Cyprianus non negat Stephani primatum à Petro profectum, quem ubique asserit; sed potestate abusum, in errorem deflexisse contendit, eoque nomine vehementissimè reluctatur. Inde argumentum pro Parisiensium sententiâ, alibi jam tractatum (*Dissert. præv., n.* LXVII *et seq.*), sed hìc necessariò repetendum. Quòd sanctus Cyprianus hæreticos rebaptizavit, omnes postea erroris arguerunt; quòd Stephanum Papam docentem Episcopos ac de fide præcipientem, errare potuisse crediderit, nemo succensuit; ergo quantùm illa de rebaptizatione sententia culpabilis, tantùm hæc de Romano Pontifice culpâ vacat. Quid quòd Augustinus aperte excusandum putavit Cyprianum, qui errasset, antequam obscura quæstio « tantis altercationum nebulis » involuta, ad plenarii Concilii auctoritatem ro- » burque perducta est (AUG., *de Bapt. cont.* » *Donat., lib.* II. *c.* IV. *n.* 5. *tom.* IX. *col.* 98.). » Ergo existimabat, ad captivandum intellectum Stephani Papæ decretum atque auctoritatem non suffecisse solam. Quin ipse Augustinus veræ de

hæreticorum baptismo doctrinæ assertor egregius, quod ad auctoritatem pontificii decreti attinet, Cypriani sententiam apertè sequitur : « Neque nos, inquit (Aug., *de Bapt. cont. Donat. l.* II. *c.* IV. *n.* 5. *t.* IX. *col.* 98.), tale aliquid aude- » remus asserere, quale Stephanus jussit, nisi » Ecclesiæ catholicæ concordissimâ auctoritate » firmati : cui et ipse (Cyprianus) sine dubio ce- » deret, si jam illo tempore veritas eliquata per » plenarium Concilium solidaretur. » Cui auctoritati Cyprianus ex certissimâ fide cessurus fuisset; cui Augustinus ipse in re obscurâ cederet verba demonstrant : nempe *Ecclesiæ catholicæ concordissimæ auctoritati, Concilio plenario,* ex orbe christiano, ut semper inculcat, vel ut idem loquitur, *sancto Concilio cunctarum gentium.* Ad id provocat post ipsum pontificale decretum, in eoque acquiescit.

En ergo quod sit illud : *Causa finita est.* Finita quidem est, ubi aperta quæstio, et ubique consensus, ut in Pelagianâ causâ vidimus : finita verò non est, *magnis altercationum nebulis involuta.*

CAPUT IV.

Sancti Stephani Papæ contra rebaptizationem decretum, totâ Sedis apostolicæ auctoritate factum, et tamen Concilii generalis sententiam meritò expectatam : sancti Augustini loci.

Hìc censores nostri oppidò conturbati, in partes se scindunt. Respondet Bellarminus (Bell., *de R. P. l.* IV. *cap.* VII.), excusatum Cyprianum, quia « Pontifex noluit rem de fide facere sine » generali Concilio. » Et tamen pro cathedræ auctoritate præcepit, et decretum condidit, et ad omnes misit Ecclesias; eaque res erat, ut aliud sentientes abstinendos putaret. Discertè Augustinus (Aug., *de Bapt. cont. Donat. lib.* V. *c.* XXV. *n.* 36. *col.* 158.) : « Putaverat abstinendos, qui » de suscipiendis hæreticis priscam consuetudi- » nem convellere conarentur. » Ac si postea se repressit, non ideo intelligitur mutasse sententiam; sed executionem prudentiâ temperasse, aut in aliud tempus distulisse. Hoc quidem non privati Doctoris officium est.

Cæterùm de abstinendo exiisse decretum illa indicant, quibus Cypriani Legatos [1] Romæ à sancto Papâ Stephano, non modò hospitio fratrum, sed etiam omni Ecclesiæ tecto submotos Firmilianus testatur (*Ep.* Firm. *ad* Cypr., *int.* Cyp. LXXV.). Lupus ipse sic scribit : « Sanctum, » inquit (Christ. Lup. *in Doct. Lov. relat.,* » *pag.* 50.), Firmilianum Cæsareensem in Cap- » padociâ Archiepiscopum, Ponticæ diœceseos » Primatem, sanctus Stephanus Pontifex com- » munione suspendit. » Idem Lupus sancti Stephani rescriptum, *summâ et irrefragabili Sedis apostolicæ auctoritate* editum esse contendit.

Sed age ut vis; quâvis distinctiunculâ causam istam, quasi in scholastico pulvere tueare. Certè Augustinus, non id quod tu profers, Cypriano excusationi obtendebat; non ad aliud majus aut luculentius Papæ judicium provocabat : Concilii generalis, totiusque Ecclesiæ catholicæ appellabat fidem; in eâ auctoritate fidei certitudinem reponebat. Hìc hæreant necesse est, vel alia excogitent.

CAPUT V.

Non tantùm pertinaces, sed Sancti post papale decretum, aliud quid desiderant.

Et quidem Augustinus, atque, Augustino interprete, Cyprianus, ab universali Concilio, non elucidationem obscuræ quæstionis expectabant tantùm, quanquam et illam quoque, sed auctoritatem ac robur. Unde illud : « Res ad plenarii » Concilii auctoritatem roburque perducta est » (Aug., *de Bapt. contra Donat., lib.* II. *c.* IV. » *n.* 5. *tom.* IX. *col.* 98.); » et illud : « Potentior » veritas de unitate veniens; » et illud : Cypriani sententiam « catholicus orbis terrarum robustis- » simâ firmitate consensionis exclusit (*Ibid.,* » *lib.* III. *c.* II. *num.* 2. *col.* 108.). » En quam auctoritatem, post Papæ decretum, non hæretici et pertinaces, sed sancti Sacerdotes Cyprianus et Augustinus expectent.

Quod autem auctor anonymus Cypriano tribuit (*Anon., lib.* VII. *cap.* VIII. *n.* 9.), tolerari omnino non potest : nempe ut quoniam sanctus Martyr dixit, se non ab altero, sed tantùm à Christo judicari posse (Cypr., *in Præf. Conc. Carth.* III. *inter ejus Oper. pag.* 330; *et t.* I *Conc. col.* 786.), ideo existimarit se ab omni non modò Romani Pontificis, sed etiam Concilii œcumenici correptione immunem; quod si Cyprianus sensisset, inexcusabilis proterviæ reus esset. Hæc ergo ad certos casus extraordinarios redigenda; neque cùm *ab alio* se judicari posse negat, existimandum est, eâ voce, *alio*, Ecclesiæ catholicæ aut etiam Concilii generalis excludi auctoritatem. Certè Augustinus ei auctoritati cessurum Cyprianum docet; atque in hâc quæstione, non alteri auctoritati cedentem, non modò ipse probat, sed etiam imitatur.

[1] Legatos Cypriani Firmilianus dicit sic à Stephano susceptos fuisse, *ut eos nec ad sermonem colloquii communis admitteret, adhuc insuper.... præciperet ne quis eos in domum suam reciperet,* adeo ut pacificè *venientibus, non solùm pax et communio, sed et tectum et hospitium negaretur.* Vid. epist. Firmil. loc. cit. (*Edit. Paris.*)

CAPUT VI.

Quæstionem rebaptizationis à Cypriano et asseclis inter adiaphora non fuisse repositam.

Auctor libelli de *Doctrinâ Lovaniensium* aliter expedire se conatur (*Doct. Lov., p.* 56.) : nempe ait, Cyprianum, Firmilianum, « aliosque » sequaces Episcopos, persuasos fuisse quòd » Stephani rescriptum non fuerat judicium defi- » nitivum, eo quòd rem illam haberent pro » adiaphorâ. » Atque iterum : « Hoc sibi volue- » runt Cyprianus, Firmilianus et alii, Helenus, » Dionysius, Augustinus, qui affirmant Stepha- » num non de dogmate, sed de aliarum gentium » moribus et factis judicasse potuisse illic labi, » ideoque ejus usque ad Synodum Nicænam » judicio impunè atque innoxiè non fuisse obe- » ditum. »

Hæccine à doctis viris proferri potuisse? Habebant hæc Cyprianus, Firmilianus et eorum sequaces pro adiaphoris atque indifferentibus; nempe cùm, facto Concilio LXXXVII Episcoporum, pro sententiâ hæc dicerent (*Conc. Carthag.* III. *int* CYPR. *oper., pag.* 330 *et seq.*) : Episcopus quidem ordine tertius : « Qui hæreticorum baptisma probant, nostrum evacuant : » Octavus decimus : « Secundo baptismate (in » Ecclesiâ dato scilicet) qui non fuerit baptiza- » tus, regno cœlorum fiet alienus : » Vigesimus : « Qui hæreticorum baptisma probat, quid aliud » quàm hæreticis communicat? » Vigesimus primus : « Quod sint baptismi, viderint aut » præsumptores, aut fautores hæreticorum. Nos » unum baptisma, quod non nisi in Ecclesiâ » datum novimus, Ecclesiæ vindicamus : » Vigesimus tertius : « Si non obtemperat error veri- » tati, multò magis veritas non consentit errori : » Quadragesimus septimus : « Me non movet, si » aliquis Ecclesiæ fidem et veritatem non vin- » dicat, quando Apostolus dicat : *Quid enim si* » *exciderunt à fide quidam illorum* (*Rom.*, III. » 3.)? » Quinquagesimus octavus : « Non sibi » blandiantur qui hæreticis patrocinantur : qui » pro hæreticis ecclesiastico baptismo intercedit, » illos Christianos et nos hæreticos facit : » Sexagesimus primus : « Qui hæreticis Ecclesiæ bap- » tisma concedit et prodit, quid aliud sponsæ » Christi quàm Judas existit? » Sic eam quæstionem inter indifferentia reponebant.

Huc accedit, quòd suam sententiam non humanis ratiociniis, sed divinis testimoniis muniebant. Legant Cyprianum quicumque dubitaverint; audiant Episcopos in Concilio Carthaginensi ita decernentes : Quintum : « Baptisma, quod » dant hæretici et schismatici, non esse verum, » ubique in Scripturis sanctis declaratum est; » et secundùm Scripturarum sanctarum auctori- » tatem decerno, hæreticos omnes baptizandos : » Octavum : « Lectis litteris Cypriani dilectissimi » nostri, quæ tantùm in se sanctorum testimo- » niorum descendentium ex Scripturis deificis » continent, ut meritò omnes per Dei gratiam » adunati consentire debeamus; censeo omnes » hæreticos et schismaticos, qui ad Ecclesiam » catholicam venire voluerint, non antè ingredi, » nisi exorcizati et baptizati fuerint. » Quare cùm errorem damnant, cùm veritatem inculcant, non nisi veritatem in Scripturis revelatam, nec nisi errorem in Scripturis damnatum intelligi volunt, qui hæc pro adiaphoris habere cicuntur.

CAPUT VII.

An Augustinus aliique Patres eam quæstionem inter adiaphora habuerint.

Quod autem idem auctor etiam Augustinum recenset inter eos qui hæc pro adiaphoris habuerint, quis crederet ab homine in Augustini lectione versato dici potuisse? Nempe Augustinus hæc ubique profitetur : Cyprianum quidem in errore fuisse, sed ideo excusatum, quod res nondum fuisset Concilii generalis totiusque Ecclesiæ catholicæ auctoritate firmata (AUG., *de unic. Bapt., cap.* XIII. *n.* 22. *tom.* IX. *col.* 553, *et pass. de Bapt. contra Donat. et aliis lib. et ep. de hær. Don., tom.* II *et* IX.). Non ille ad hæc levia et falsa confugit : Stephanum noluisse rem de fide facere, aut in disciplinæ factique quæstione labi potuisse ; sed errasse Cyprianum, atque id vel postea correxisse « in regulâ veri- » tatis, quod suppressum sit ab eis, qui hoc » errore nimiùm delectati sunt (*Idem, ep. ad* » VINC. XCIII. *n.* 38. *tom.* II *col.* 246.) : » vel « hunc nævum candidissimi pectoris cooperuisse » ubere charitatis, ac passionis falce purgasse » (*lib. de unic. Bapt., c.* XIII. *n.* 22. *et alibi* » *pass.*) : » et nunc aliud quàm hìc senserat videre, « in æternâ illâ luce veritatis, ubi cer- » tissimè cernit quod hìc pacatissimè requirebat » (*lib.* V *de Bapt. contra Donat. c.* XVII. *n.* 23. » *col.* 152.). » Quæ planè demonstrant, non adiaphoram ac variabilem disciplinam, sed à Deo revelatam, certissimam et inconcussam veritatem.

Nempe hanc veritatem Augustinus tuebatur : verba Christi, quibus baptismus consecratur, tantæ esse virtutis, ut etiam inter hæreticos valeant : signum militum Christi etiam in desertoribus recognoscendum esse : Sacramenta Christi etiam inter hæreticos, non ipsorum, sed Christi et Ecclesiæ esse : remedium vulneri, non sani-

tati adhibendum, adeoque corrigendum in hæreticis id quod pervertissent, nempe fidem; non id quod ab Ecclesiâ integrum abstulissent, nempe baptismum, hoc est, fidei sacramentum (*Vid. ep.* CV. *ad Don. cap.* III. *n.* 12. *tom.* II. *col.* 300, 302; *et lib.* IV *cont.* CRESC., *cap.* XIII. *n.* 15. *tom.* IX. *col.* 492, *et pass. Cont. epist.* PARM., *l.* II. *c.* XIII. *n.* 29, 30. *col.* 45, 46; *et Serm. ad pleb. Cæs., n.* 2. *tom.* IX. *col.* 619, *et passim; lib.* I. *de Bapt. cont. Don., c.* XIV. *n.* 22. *col.* 91. *de unic. Bapt., cap.* III. *n.* 4. *pag.* 528.). Hæc qui negarent recurrere jubebat « ad stateram dominicam, ubi non ex humano sensu, sed ex divinâ auctoritate rerum » momenta pensantur (*lib.* II. *de Bapt. cont.* » *Donat., cap.* XIV. *n.* 19. *col.* 107.). »

Et quidem permulta causæ munimenta promebat ex Scripturis : quòd autem de baptismo hæreticorum nihil peculiariter scriptum esset, allegabat cum Stephano Ecclesiæ consuetudinem, universalem illam quidem, quæ per totam Ecclesiam ab ipsâ origine propagata, « non nisi ab » Apostolis tradita meritò crederetur (*Ibid.,* » *l.* IV. *c.* XXIV. *n.* 30. *col.* 140.). »

Neque verò aliud Stephanus prædicabat. Et quidem urgebat consuetudinem, sed universalem, sed ab Apostolis constantissimo tenore ad nos usque deductam, quam liber anonymus (*Int. op.* CYPR., *edit.* PRIOR. *et* RIGALT., 1679, *post epist.* LXXIV, *in edit.* BALUZ. 1726, *pag.* 353 *et seq.*), apud Rigaltium, Stephani tempore adversùs Cyprianum Cyprianique asseclas conscriptus, appellat « vetustissimam consuetu» dinem ac traditionem Ecclesiæ; » et addit : « Sit » unusquisque nostrûm contentus venerabili Ec» siarum omnium auctoritate et necessariâ hu» militate. » Tum : « Damnari utique debet quod » contra priscam et memorabilem cunctorum » emeritorum Sanctorum et fidelium solemnis» simam observationem judicatur; » suggillatque eos, *qui errores et vitia universarum Ecclesiarum correxisse* se putent, ac *monstri simile, Episcopos talia cogitare.*

Nec alio spiritu scribit Eusebius (EUSEB., *Hist. l.* VII. *c.* III. *edit.* VALES.), qui antiquam traditionem à Cypriano primò mutatam agnoscit. Attestatur Hieronymus celebri illo loco : « Illi » ipsi Episcopi qui rebaptizandos hæreticos sta» tuerant, ad antiquam consuetudinem revoluti, » novum emisêre decretum. Quid facimus? Ita » et nobis majores nostri, et illis sui tradidêre » majores (HIERON., *Dialog. advers.* LUCIF. » *tom.* IV. *part.* II. *col.* 303, 304.). » Quin ipsâ etiam flagrante discordiâ, Cyprianus ejusque collegæ Africani, consuetudinem sibi adversari ultro fatebantur. Id sæpe Augustinus notat, et ipse Augustinus eam consuetudinem, *universalem et robustam* vocat (AUG., *lib.* IV *de Bapt. loc. jam cit.*), quam Stephanus tueretur; et quidem, uti memoravimus, ab apostolicâ traditione venientem, hâc etiam datâ regulâ : « Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis » institutum, sed semper retentum est, non nisi » ab Apostolis traditum rectissimè creditur; » quod assiduè sanctus Doctor inculcat.

Hæc Augustini dicta, qui, Catholici licèt, ad variabilis et adiaphoræ disciplinæ detorquent negotia; hi profectò improvidi, Ecclesiæ matri firmissimas auctoritates de dogmatis fidei, etiam traditione tutandis, extorquere conantur. Sed frustra sunt : instat enim Augustinus errorem esse id quod Cyprianus tuebatur, nondum quidem ab Ecclesiâ declaratum satis, sed interim errorem in *æternitatis manifestâ luce purgatum* (*Id., lib.* V. *c.* XVII. *n.* 23. *col.* 152.). Quin etiam de Donatistis hæc habet : « Audent etiam » rebaptizare Catholicos; ubi se ampliùs hære» ticos esse firmarunt (*Id., de Hæresib. hæres.* » LXIX. *tom.* VIII. *col.* 21.). » Jam ergo hæretici, ideo quòd hæreticos; sed « ampliùs hæretici, » ideo quòd etiam Catholicos rebaptizabant. » Unde libro adversùs Cresconium ad Donatistas ait : « Hæretici quidem estis, quòd non tantùm » divisi, verùm et in rebaptizando diversum » sequimini (*Id., l.* II. *advers.* CRESC., *c.* VII. » *n.* 9. *col.* 413.). » Idem docet adversùs Petilianum (*Id. de unic. Bapt. cont.* PETIL. *c.* II. *n.* 3. *col.* 528, *et pass.*), et alibi semper.

Notum illud Vincentii Lirinensis (VINCENT. LIRIN., *Commonit.* I. *c.* XI.) : « Auctores ejus» dem opinionis catholici, consectatores verò » hæretici judicantur : » posteaquàm scilicet pronuntiavit Ecclesia. Et antea quidem, eodem teste Lirinensi (*Ibid., cap.* IX, X, XI.), res ad veram Ecclesiæ doctrinam pertinebat, sed nondum Ecclesiæ universalis judicio declarata. Scribit enim de Aggrippino, quem auctorem Cyprianus sequebatur (*Ibid., c.* IX.) : « Primus » omnium mortalium contra divinum canonem, » contra universalis Ecclesiæ regulam, contra » sensum omnium Consacerdotum, contra mo» rem atque instituta majorum, rebaptizandum » censebat. » De Stephano verò : « Intelligebat » vir sanctus et prudens nihil aliud rationem » pietatis admittere, nisi ut omnia, QUA FIDE à » patribus suscepta forent, EADEM FIDE filiis con» signarentur. » Reliqua videant qui his victi non fuerint.

CAPUT VIII.

Quid objiciant qui hæc referunt inter adiaphora : Firmiliani et Basilii locus.

Qui totam hanc quæstionem ad variantem per loca disciplinam revocari volunt, hæc objiciunt: primùm, Firmilianum ita de rebaptizatione scribentem ; « Nec meminimus hoc apud nos ali» quando cœpisse (*Ep.* FIRM. *ad* CYPR. *int.* CYPR. » LXXV. *p.* 149.) : » deinde Basilium Firmiliani successorem de rebaptizatione adhuc hæsitantem (*Vid. ep.* BASIL. *ad* AMPHIL., CLXXXVIII. *t.* III. *pag.* 268 *et seq.*), post Nicænam quoque Synodum, à quâ quæstionem terminatam fuisse plerique velint. Quid ergo? An Firmilianum causæ faventem suæ, Stephano, Eusebio, Hieronymo, Augustino, Vincentio Lirinensi, totique Ecclesiæ anteponent? Quid verò Basilius? Esto, quæstionem ad disciplinam variantem forte revocaverit : nos quidem hìc Cypriani et Augustini mentem quærimus.

Neque tamen Firmilianum mentitum dixerim, cùm ait, rebaptizationem in suâ ac vicinis regionibus viguisse semper : facilè enim demonstraverim, eâ quidem tempestate, iisque regionibus[1] hæreticos ferè omnes varia ac portentosa baptismata confinxisse. Nam quique suam hæresim, quò magis baptizatorum animis adhæresceret, in baptismum intrudebant. Atque hinc Firmiliano et aliis erroris occasio, cùm existimarent profanum baptismum, ac per se nullum, eo solo nomine, quòd ab hæreticis administraretur, repudiatum esse.

Neque Basilium hactenus satis intellectum esse credimus. Hæc enim fuisse putamus, de quibus hæsitaret, non quidem, an valeret baptismus verbis evangelicis consecratus; sed quinam hæretici eo ritu baptizarent; quinam perverso ritu, et *proprio* quod ait *baptismate* (*Ibid., can.* I.), qui sanè propterea rebaptizandi essent. Hæc etiam suspensum habebant Basilium : ecquid credibile esset rectè baptizare eos, qui de Deo errarent, cùm errores suos plerique, utì modò diximus, in ipsum baptismum ingererent? Quærebat anxiè, quæ et quanta haberetur fides iis, qui dicerent se in Trinitatem baptizatos esse : nam aut oblivisci, aut certè hæsitare, aut etiam mentiri potuissent. Hinc illa verba Basilii Synodum optantis, uti decidatur, » an qui responderit, in responsione fide dignus » habeatur ; » quam ad quæstionem spectat canon Arelatensis, quo legimus *interrogatos* qui ab hæreticis venirent, « an in Patre, et Filio, » et Spiritu sancto baptizati essent ; » additumque : « Et qui interrogatus non responderit » hanc Trinitatem, baptizetur (*Conc. Arel, an.* » 314, *can.* VIII. *tom.* I *Conc. col.* 1426.). »

[1] Asiæ minoris.

Hæc nos ad cumulum de Firmiliano et Basilio investiganda doctis, et confirmanda, vel etiam, si placuerit, oppugnanda proponimus. Utcumque est, stat illud immotum : Cyprianum, Augustinum, cæteros, in eâ quæstione, quam fidei putarent, post judicium quoque Romani Pontificis, dissidentibus Ecclesiis, ad habendam certitudinem, Ecclesiæ universalis sententiam expectasse.

CAPUT IX.

Quæ sit illa Synodus universalis, quam in hâc quæstione Augustinus memoret : Nicænam eam esse ; sed utcumque sit, nostra immota esse.

Anxiè à doctis quæritur, quæ sit illa universalis Synodus quâ istam quæstionem fuisse terminatam Augustinus memorat. Qui Arelatensem primam esse volunt, Romani Pontificis sententiam, iniquiùs, ut videtur, pendere, decernunt ab ejus Synodi decreto, quæ non nisi abusivè universalis vocetur.

Nos eam quæstionem in Synodo Nicænâ fuisse decisam cum sancto Hieronymo (HIERON., *Dial. adv.* LUCIF., *tom.* IV. *part.* II. *col.* 305, 306.) profitemur : *Quòd Episcopo Novatianorum, si conversus fuerit,* non tantùm baptismum, *sed quod majus est*, etiam *presbyterii gradum servet*, can. VIII (*Conc. Nic., can.* VIII. *tom.* II *Conc. col.* 31, 32.). *Et quòd omnes hæreticos susceperit, exceptis Pauli Samosateni discipulis*, can. XIX (*Ib., can.* XIX. *col.* 38.); cujus rei causam cum beato Augustino esse credimus, quòd Paulianistæ *regulam baptismatis non tenerent* (AUG., *Hæres.* XLIV. *tom.* VIII. *col.* 13.). Nec facilè adduci possum ut credam, Arelatensem primam Synodum, numerosam quamvis[1], et ex toto ferè Occidente collectam, Synodum cunctarum gentium, et totius christiani orbis et totius Ecclesiæ ubique diffusæ ab Augustino vocari : quippe quam vix Oriens noverit, nedum frequentarit, neque Romani Pontificis vel præsentia, vel saltem legatio intervenit[2]. Quin Synodum Nicænam apud Augustinum Concilii

[1] XXXIII nempe Episcoporum.

[2] Legationem intervenisse probant ea verba quæ inter subscriptiones legimus : *Claudianus et Vitus Presbyteri, Eugenius et Cyriacus Diacones ex urbe Româ missi à Sylvestro Episcopo.* Hoc ergo significat BOSSUET, eos Concilio non præsedisse. Et quidem unius Marini nomen videmus in capite Canonum, eo modo : *Domino sanctissimo fratri Sylvestro, Marinus vel cœtus Episcoporum, etc.* Tom. I Conc. col. 1427, 1429. (*Edit. Paris.*)

universalis nomine intelligendam esse, non alio magis argumento probaverim, quàm quòd eam nequidem nominarit : eam enim toto terrarum orbe celebratam, ipso *plenarii* Concilii nomine statim ab omnibus intellectam putabat (Aug., *ibid. lib.* I *de Bapt. cont. Donat. c.* VII. *n.* 9. *tom.* IX. *col.* 84; *lib.* II. *c.* IX. *n.* 14. *col.* 104; *et alib. pass.*). Et quemadmodum nos Concilii nomine, Concilium Tridentinum intelligimus; quemadmodum generalis Concilii nomine, Lateranensis illa Synodus, sub Innocentio III, plerumque accipitur; ita Augustini tempore apud Ecclesias Africanas, Synodi universalis nomine, Nicænam, proprio licèt nomine minimè appellatam, intellectam fuisse constat[1]. Lego enim apud Possidium, in vitâ Augustini, ordinatum eum fuisse vivo suo Episcopo, « contra » Synodi universalis vetitum, quod jam ordi- » natus didicit (*Vit.* Aug. *auct.* Poss., *c.* VIII. » *in fin. append. tom.* X. *col.* 262.). » Non hìc Nicænam nominat; sed Nicænam fuisse ex ipso Augustino accipimus (Aug., *ep.* CCXIII. *n.* 4. *tom.* II. *col.* 790.). Sic universalis Synodi nomine Nicænam intelligi solere arbitramur.

Ut ut sit, qui tantùm Arelatensi tribuunt, in eam auctoritatem consensione devenisse dicent, Gallicanamque sententiam de consensionis summâ et ineluctabili auctoritate confirmabunt.

CAPUT X.

Non tantùm fidei causa, sed etiam aliæ quæ universalem spectarent Ecclesiam ab universali Concilio retractandæ, nec nisi consensione orbis finitæ esse creduntur : causa Cæciliani : sancti Augustini locus.

Partem controversiæ cum Donatistis maximam quæ in rebaptizatione posita erat, non nisi Sedis apostolicæ et totius Ecclesiæ conjunctâ sententiâ finitam esse, beato Augustino teste, vidimus. Jam quod erat caput schismatis, in causâ Cæciliani idem evenisse, eumdem Augustinum adducimus testem.

Ergo Cæciliani causa, cùm tractata esset à Melchiade Papâ, ejusque judicio Donatistæ victi essent (*Vid.* Opt. *Milev., lib.* I.), tamen hæc ait Augustinus (Aug., *ep. ad* Glor. *Eleus. etc.* XLIII. *c.* VII. *n.* 19. *tom.* II. *col.* 97.) : « Ecce » putemus omnes Episcopos, qui Romæ judica- » runt, non bonos judices fuisse; restabat adhuc » plenarium universæ Ecclesiæ Concilium, ubi » etiam cum ipsis judicibus causa posset agitari; » ut si malè judicasse convicti essent, eorum sen- » tentiæ solverentur : quod utrum fecerint, Do- » natistæ probent; nos enim non factum esse » facilè probamus, ex eo quòd totus Orbis non » eis communicat. »

Ex his duo concludimus : alterum, post prolatum, habitâ Synodo, Papæ judicium, *restare adhuc plenarium Ecclesiæ universæ Concilium*, quo Pontificis judicium, Synodi sententiâ solveretur : alterum, quamvis nulla fuerit œcumenica Synodus, quæ Melchiadis judicium retractaret, haud minore auctoritate decisam fuisse causam, eo quòd *orbis terrarum non communicaret* Donatistis; imò, ut ibidem Augustinus ait (*Ibid., col.* 96.), « experti sunt » cum Cæciliano permanere consensionem orbis » terrarum. » Quibus verbis constat Melchiadis judicium, quod alioqui canonico ordine retractari potuisset, ipsâ Ecclesiæ consensione in summam auctoritatem evectum.

Facti quæstio, inquiunt. Certè; sed ejus facti in quâ tota Donatistarum causa verteretur; ex quo illud efficitur, non tantùm in fidei quæstionibus, sed etiam in omnibus, quæ totam Ecclesiam spectarent, robur summum in consensione esse positum : ut profectò mirum non sit, sub Eugenio IV, cùm de Concilii potestate acerrimè decertarent, illud ab omnibus, pro certo esse positum, nempe altercantibus, si fortè, Concilio et Papâ, Concilii sententiam potiùs attendendam, in fide quidem maximè; sed etiam in aliis omnibus, quæ *statum Ecclesiæ principaliter perturbarent*, ut suprà memoravimus (*sup., lib.* VI. *c.* III *et seq.*).

CAPUT XI.

Causa sancti Joannis Chrysostomi.

Hujus occasione quæstionis, proponimus aliam ejusdem ferè generis; facti quidem quæstionem, sed quæ universam Ecclesiam conturbaret. Beatum Joannem Chrysostomum, Constantinopolitanum Antistitem, Theophilus Alexandrinus[1],

[1] *Synodi universalis nomine, Nicœnam intellectam fuisse constat* ab Augustino, in suis libris adversùs Donatistas, non verò Arelatensem. Nam quod dicit de Launoy, in Africâ, Concilii generalis sive plenarii nomine vocatas sæpe fuisse Synodos eas, quæ illo Arelatensi Concilio inferiores essent, verum quidem est; at advertere debuerat vir eruditus Augustinum, quotiescumque loquitur de hujuscemodi Conciliis, lectores admonere, se loqui de Concilio plenario, non totius Ecclesiæ, sed unius gentis, puta Africanæ. Atqui non sic ille admonet, in iis locis in quibus urget Donatistas auctoritate Concilii generalis : imò vocat illud Concilium, *Synodum cunctarum gentium, et totius christiani orbis, et totius Ecclesiæ in orbe diffusæ;* quæ verba nequaquam possunt intelligi de Synodo Arelatensi; proindeque ruit de Launoy sententia. Qui plura de eâ quæstione voluerint, adeant de Till. not. XLIV, in vit. S. Cyp. tom. IV, p. 632 et seq. Dissert. Vales. de schism. Donat. post ejus not. in Euseb. P. Alex. etc. (*Edit. Paris.*)

[1] In suâ Synodo ad Quercum.

nullo canonum ordine, sed solâ sæculari potestate fretus, aulico potiùs, quàm ecclesiastico judicio, loco moverat. Quæ causa cùm totum Orbem commovisset, ad universale Concilium devolvitur. Et quidem sanctus Innocentius Papa ab eodem Chrysostomo invocatur, *qui scriberet hæc nullius esse roboris* (*Epist.* I CHRYSOST. *ad* INNOC., *n.* 4. *tom.* III. *p.* 520.). Is Joannem æquè ac Theophilum in suâ communione retinuit; Theophili judicium cassum et irritum habuit; ultimam tamen sententiam Concilio œcumenico reservavit, ut disertè asserit inculcatque Palladius[1] Chrysostomi comes, ac rerum omnium testis oculatus (*Vid. Dial. vit.* CHRYSOST. *per* PALLAD., *tom.* XIII. *p.* 3.). Locum universalis Concilii Occidentales Thessalonicam designabant (*Ibid., pag.* 12.). Memorabilis verò est hæc Palladii sententia (*Ibid., pag.* 84, 85.): « Scopus Romanæ Ecclesiæ iste est, non communicare Orientalibus Episcopis, præsertim » Theophilo, donec Dominus dederit locum universali Synodo, quæ putrefactis membris eorum qui hæc patraverunt medeatur. »

Sic Romanus Pontifex, quæ pro loci amplitudine solus inchoavit, non nisi totius Orbis sententiâ finiturus erat. Verùm cùm Synodus œcumenica ab Arcadio Imperatore impetrari non posset, totius Occidentis cum apostolicâ Sede conjuncta sententia perfecit, ut Joannis Chrysostomi nomen Constantinopoli quoque in sacras tabulas referretur; ac sine novo judicio, consensione totius Ecclesiæ, Theophili Synodus solveretur.

CAPUT XII.

Decreta adversùs Origenistas : Theophilus Alexandrinus sanctum Anastasium Papam præit, ac Romam ipsam liberat : in consensione vis posita : sancti Hieronymi loci.

Paulò ante ea tempora, Christi anno scilicet 398, sancto Siricio mortuo, sub ipsa sancti Anastasii Papæ initia, Origenis errores cum Rufini libris Romam invectos, atque inter hos turbines Romanam Ecclesiam fluctuasse Baronius narrat (BAR., *an.* 398, *tom.* V. *p.* 44, 45.). Adversùs eam pestem Anastasius vigilabat. Sed dum cunctabatur, ut, Ecclesiæ Romanæ more, consideratissimum et accuratissimum judicium ederet, Theophilus Alexandrinus, collectâ Synodo, ad omnes Catholicos super nomine Origenis, ejusque dogmatum condemnatione, edidit epistolam, datis etiam, ut videtur, peculiaribus ad sanctum Anastasium litteris. De hâc Theophili epistolâ, Hieronymus ad ipsum Theophilum hæc scribit (HIERON., *epist. ad* THEOPH. LXI. *al.* LXXI. *tom.* IV. *part.* II. *col.* 598, 599.). « Vox beatitudinis tuæ toto Orbe pertonuit, et » cunctis Christi Ecclesiis lætantibus, diaboli » venena siluêre. » Et paulò post : « Vincentius » Presbyter ante biduum quàm hanc epistolam » darem, de Urbe venit, et suppliciter te salu» tat, crebroque sermone concelebrat Romam et » totam Italiam tuis post Christum epistolis libe» ratam. » Quò etiam illud pertinet : « Hæresim » oppressam ejus auctoritate et eloquentiâ (*Id.,* » *ep.* LXXXVII. *al.* LXXVII. *ad* PAMM. *et* MARC., » *col.* 689.). »

Hæc ita dicimus ut nihil imputemus Anastasio, « viro, ut ait Hieronymus (*Id., ep. ad* » DEMETR. XCVIII. *al.* VIII. *col* 793.), ditissimæ » paupertatis et apostolicæ sollicitudinis; » sed ut ostendamus fidei robur totâ Ecclesiâ fusum, atque interdum extremo ex Orbe prodire decreta, quibus etiam Romana illa, apostolico ore laudata (*Rom.*, I. 8.) excitetur et confirmetur fides.

Neque ita multò post prodiit Anastasii judicium : quo tempore Hieronymus alteram Theophili epistolam latinam à se factam ad Romanos mittebat, cùm primam præterito anno accepissent; scribebatque Hieronymus veluti concepto voto : « Prædicationem cathedræ Marci Evan» gelistæ, cathedra Petri Apostoli suâ prædica» tione confirmet. Quanquam celebri sermone » vulgatum sit, beatum quoque Papam Anasta» sium, eodem fervore, quia eodem spiritu est; » latitantes in foveis suis hæreticos persecutum, » ejusque litteræ doceant damnatum in Occi» dente, quod in Oriente damnatum est (*Ibid.,* » *ep.* LXXXVII *jam cit. col.* 690.). » Quâ ex consensione, illa jam firmitudo fidei consistat, quam sæpe diximus. Eam consensionem commendat Hieronymus, « quod beati Episcopi » Anastasius et Theophilus et Venerius[1], et » Chromatius[2], et omnis tam Orientis quàm » Occidentis Catholicorum Synodus pari sen» tentiâ, quia pari et spiritu, Origenem hæ» reticum denuntiant populis (*Id. ibid.*, *Apol.* » *adv.* RUF. *l.* II. *col.* 417.). » En igitur in consensione summa vis ac Spiritûs sancti testimonium.

[1] Palladius quis ille fuerit, lis est inter doctos. Vir eruditissimus BIGOT qui, anno 1680, denuo edidit Chrysostomi vitam à Palladio factam, contendit Palladium Helenopolitanum, *Lausiacæ*, sive eremiticæ, *Historiæ* auctorem, Chrysostomi socium, et ejus exauctorationis occasione in exilium pulsum, hos de ejus vitâ dialogos non scripsisse, sed alium Palladium Episcopum in viciniâ urbis C. P. amicum quoque Chrysostomi, et qui pro ejus causâ mala multa toleraverat. Idem censet DE TILL. tom. XI. vit. Pall. art. XII. et not. VIII. p. 530, 642. (*Edit. Paris.*)

[1] Mediolanensis. — [2] Aquileiensis.

CAPUT XIII.

Turbæ post Chalcedonensem Synodum : de iis seorsim per encyclicas epistolas Ecclesiæ consuluntur : responsa mittuntur : communi consensione quæstiones finiuntur.

Anno 457, post sex fere annos quàm Chalcedonensis Synodus acta erat, ejus incipiens, præsertim in Ægypto, fluctuabat auctoritas. Itaque Marciano Augusto Synodi auctore et defensore mortuo, infanda illa Alexandriæ extiterunt : cæsus Proterius orthodoxus et sanctus Alexandrinus Episcopus : Timotheus Ælurus interfector à furente plebe ejus loco substitutus : Chalcedonensis Synodus condemnata : Leo, Marciano successor datus, ac novo principatu ab his seditionibus multa religioni, multa imperio infausta veritus, de novâ Synodo consilia agitare videbatur. At Episcopi molestè ferebant retractari decreta Chalcedonensia, seque abstrahi à sedibus, ac sollicitari toties Ecclesiarum pacem. Quid ergo gestum sit, Liberatus hujus ævi historicus paucis complexus est (*Liber. Brev.*, *c.* xv.) : « Imperator scripsit singularum civitatum Epi- » scopis, de utroque negotio consulens, quid fie- » ri oporteret, vel de ordinatione Timothei, vel » de terminis (seu definitione) Synodi Chalcedo- » nensis, et direxit per totum Orientem Magis- » trianos [1]. Mittit et Anatolius Episcopus Ascle- » piadem Diaconum suum, per quem omnes illi » Episcopi, qui Chalcedone fuerant congregati, » quid Alexandriæ gestum sit agnoscerent : qui » rescribunt, Chalcedonensem Synodum usque » ad sanguinem vindicandam, eo quòd non aliam » fidem teneret quam Synodus Nicæna constituit ; » Timotheum verò non solùm inter Episcopos » non haberi, sed etiam christianâ appellatione » privari. Quo pacto scripsit Imperator Leo Duci » Alexandrino Stilæ, ut pelleret quidem ab epi- » scopatu modis omnibus Timotheum, introni- » zaret autem alium, decreto populi, qui Syno- » dum vindicaret. »

Extat Imperatoris encyclica epistola eodem exemplo ad sanctum Leonem Papam, atque ad alios Episcopos, cum ambarum partium supplicationibus missa (*Ep. Imp.* Leon., *part.* iii *Conc. Chalc. cap.* xxi, xxii, xxiii, xxiv. *tom.* iv *Conc. col.* 889 *et seq.*). Extant sancti Leonis et maximorum orbis Orientalis Episcoporum [2] responsa, quibus Timotheum abjiciunt, fidei quæstionem ab œcumenico Concilio definitam reiterari vetant. Omnes eodem sensu, eâdem formâ agunt : *Decernimus, statuimus, pronuntiamus, dicimus, judicamus.* Ex his epistolis compactum est volumen illud, quod apud antiquos *encyclicarum* sive circularium epistolarum nomine celebratur.

Dicant nunc Episcopos Romani Pontificis consultores. Atqui Imperator ab Episcopis non consilia, quæ ad Leonem Papam mitteret, sed decreta et judicia, quæ statim exequeretur exquirebat ; atque id ad omnes æquè scripserat : « Ut ex omnibus vestris litteris hæc integrè co- » gnoscentes, formam congruam dare possimus » (*Ep. Imp. jam cit.*, *col.* 890.). » Cæterùm orthodoxus Imperator de Synodo Chalcedonensi, cujus fidem professus erat, non ipse ambigebat ; sed cùm apud Ægyptios hæc quæstio versaretur, hoc quoque Episcoporum cum Sede apostolicâ consensione decidi voluit ; post Synodum œcumenicam iteratæ quæstioni nullum esse locum. Sic in summis dissensionibus atque periculis, Ecclesiæ catholicæ toto Orbe diffusæ, sed uno semper spiritu actæ, etiam sine Concilio generali, sese exerit auctoritas.

CAPUT XIV.

Sancti Simplicii Papæ locus de decretis apostolicis irrefragabilibus Ecclesiæ universalis assensu.

Hinc Romani Pontifices ipsâ semper consensione nituntur. Sanctus Simplicius Papa, post sanctum Leonem tertius, apostolicorum Pontificum antecessorum suorum irrefragabilem commendat auctoritatem ; sed eam quæ cum totius Ecclesiæ consensione conjuncta sit. Unde illud : « Quod apostolicis manibus cum Ecclesiæ uni- » versalis assensu, acie meruit evangelicæ falcis » abscindi, vigorem sumere non potest rena- » scendi (Simp., *ep.* iv. *ad* Zen. *Imp.*, *tom.* iv » *Conc. col.* 1072.). » Quâ mente, in epistolâ ad Acacium Constantinopolitanum Episcopum, rejicit à Sede Alexandrinâ Timotheum Ælurum, qui sit hæreticus, « atque ab universitate dam- » natus (*Id.*, *ep.* v. *ad* Acac. *C. P. ibid. col.* » 1073, 1074.) ; » ac postea : « Quem conventus » novos per se didicimus comminari, resolvi » existimantem quod de se universalis decrevit » auctoritas. » Illud denique de prædecessoribus *catholicis Episcopis* toto orbe terrarum præsidentibus subdit : « Sanctæ memoriæ prædeces- » sorum nostrorum extante doctrinâ, contra » quam nefas est disputare, quisquis rectè sapere » videtur, novis assertionibus non indiget edo- » ceri, sed plena ac perfecta sunt omnia. » Quo loco post Synodum Chalcedonensem finita omnia docet, nec novæ Synodo locum esse ; quæ,

[1] Erant Magistriani *Officiales Magistri officiorum* : μαγιςριανος, idem est etiam ac *agens in rebus Principis*, inquit du Cange, Glos. infim. Græc. (*Edit. Paris.*)

[2] Numero xxxvi.

inquit, « non aliàs semper indicta est, nisi cùm » aliquid in pravis sensibus novum, aut in asser» tionibus emersit ambiguum; ut in commune » tractantibus, si quæ esset obscuritas, sacerdo» talis deliberationis illuminaret auctoritas. » Inde ergo ex communi auctoritate lux certa est, quæ postquam Ecclesiæ exorta, *abominabile* est innovari judicia, *contra sententias totius Orbis Domini Sacerdotum.* En igitur in quo vim illam Ecclesiæ irrefragabilem collocaret. Cujus generis testimonia si congerere incipimus, modum omnem excedimus voluminis.

CAPUT XV.

Sancti Gelasii locus, in epistolâ ad Episcopos Dardaniæ.

Neque obstant magnifica hæc et vera, quæ sanctus Gelasius egregius Pontifex, de Acacio adversùs Chalcedonensem Synodum rebellante respondet (Gelas., *ep.* xiii. *ad Ep. Dard. t.* iv *Conc. col.* 1199 *et seq.*), cùm multi quererentur eum à Sede apostolicâ solâ, non in dictâ novâ Synodo, condemnatum.

Summa doctrinæ Gelasianæ est; postquam hæreseon auctores semel ab Ecclesiâ universâ damnati sunt, non esse necessarias adversùs sectatores eorum novas ac *speciales Synodos*, ne in infinitum eatur, et ecclesiastica jaceat auctoritas: sed esse à Deo constitutam Sedis apostolicæ potestatem, quæ, ipso apostolico principatu communis sententiæ executrix, hæreticos jam sola prosternat: quæ nos verissima confitemur.

Per hanc occasionem sanctus Pontifex commemorat, quæ Sedes apostolica etiam sola, ac sine præcedente Synodo, possit in absolvendis damnandisve, quas oporteat personis: quæ quidem nos pari veneratione suscipimus. Absit enim, ut velimus Sedem apostolicam in omnibus causis Concilio œcumenico esse succinctam; cùm multa sint, quæ vel sola dissentiendo prohibeat atque disturbet, cujus consensionem atque sententiam in maximis rebus maximè exquirendam perpetua traditio docet. Hinc illa exempla, quæ nobis sanctissimus Pontifex pari magniloquentiâ ac veritate subjungit, Athanasii, Joannis Chrysostomi, Flaviani, quos « Sedes apostolica etiam » sola, quia non consensit, absolvit. » Quæ quidem vera sunt; sed aliunde supplenda ea, quæ cùm ad rem non facerent, beatus Gelasius prætermisit. Nos quæ ad hanc causam conferant, subnectamus.

Et de beato quidem Joanne Chrysostomo docuimus (*sup.*, *hoc lib. c.* xi.), à sancto Innocentio prolatum fuisse judicium, sed provisorium; integram cognitionem œcumenicæ Synodo reservatam.

Ejusdem sunt generis quæ à sancto Gelasio deinde referuntur (*Ep.* Gel., *sup. cit. ibid.*): « Flavianum in Ephesino latrocinio Pontificum » congregatione damnatum, quoniam sola Sedes » apostolica non consensit, absolvit: » ac paulò post, « impiam Synodum (Ephesinam illam) » non consentiendo submovit. » Rectè, si de provisorio judicio intelligas, quoad congregaretur, quam ipse Leo petebat, adversùs Synodum malè gestam, alia generalis Synodus; interim, ut ipse addit, « querelis et præjudiciis partis » utriusque suspensis, quò diligentiùs universa, » quæ offensionem generaverant, retractarentur » (Leon., *ep. ad* Pulch., *part.* i *Conc. Chalc.* » *cap.* xxi. *tom.* iv. *col.* 46, *inter* Leon. *epist.* » xli. *al.* xxvi.). » Sic quæ sine gravi scandalo differri non possent, ipse provisorio judicio statim ordinat: summam ipsam œcumenico Concilio relinquit.

Cætera quæ Gelasius commemorat, vel per se clara sunt, vel ex antè dictis facilè elucescunt. Ac Dioscorum quidem « Sedes apostolica suâ » auctoritate damnavit; » quòd auctor fuerit ejus sententiæ, quam, facto deinde examine, Chalcedonensis Synodus confirmaret, ut vidimus. De Episcopis verò, qui Dioscoro consenserunt, hæc scribit (Gel., *loc. cit.*): Sedes apostolica « hos in suâ perfidiâ permanentes suâ » auctoritate prostravit, quam congregatio, quæ » illic (Chalcedone scilicet) collecta fuerat, est » secuta: quoniam sicut id quod prima Sedes » non probaverat, constare non potuit; sic quod » illa censuit judicandum, Ecclesia tota susce» pit. » Quæ ad Sedis apostolicæ auctoritatem ideo referuntur, quòd eam præeuntem Chalcedonensis Synodus sit secuta: ut profectò constet, in eo esse vim maximam et ineluctabilem, quòd Sedis apostolicæ judicia *Ecclesia tota suscepit,* habitâ quidem quæstione, et novâ discussione, ut ex gestis constitit.

Ita vel in iis, quæ à solis Romanis Pontificibus facta, Gelasius memorat, Ecclesiæ universalis potior auctoritas elucescit; cujus illi, in iis quidem rebus quæ universam Ecclesiam conturbarent, vel judicia exequuntur, vel sanè cùm præeunt, ab ejusdem Ecclesiæ sententiâ ultimum ac perfectum robur accipiunt.

CAPUT XVI.

Propositio, Unus Trinitatis Crucifixus, à Scythis Monachis Constantinopoli agitatur: Monachi Hormisdam consulturi pergunt; professio Justiniani, eâdem

de re Romanum Pontificem consulentis, pro ejus infallibilitate objicitur.

Anno 519, sub sancto Hormisdâ summo Pontifice, quæstio suborta est ingens, quam diligenter evolvere oportet, quoniam inde ab utrâque parte argumenta repetuntur.

Agebatur de propositione hâc : *Unus Trinitatis*, seu, *unus ex Trinitate crucifixus est*. Hanc beatus Proclus Constantinopolitanus in epistolâ ad Armenos (*Ep.* Procli, *C. P. ad Arm. tom.* vi. *Bibl. Patr. p.* 615; *et tom.* iii *Conc. col.* 117.), paulò post sanctam Synodum Ephesinam, novis Nestorianis objecerat; cùm excommunicato Nestorio sub antiquiore Theodori Mopsuesteni nomine patrocinarentur. Hi ergo Theodori publici laudatores, Nestorii verò occulti defensores, unum filium in duos dividebant; Mariæ filium à Dei filio segregabant; pro Trinitate quaternitatem invehebant: quos beatus Proclus aptissimè redargui arbitrabatur, si Mariæ filium non aliquem extra Trinitatem, sed *unum Trinitatis* esse faterentur.

Procli epistola ab Orientali Synodo approbata, et ab ipso Synodo Chalcedonensi laudata (*Vid. nov. coll. Conc.* Baluz., *p.* 94; Facund., *lib.* viii. *c.* iv; *Conc. Chalc., part.* iii. *c.* i. *col.* 827, 828.), toto etiam Occidente nobilis habebatur, postquam eam Dionysius Exiguus in latinum sermonem vertit, ac Procli industriam commendavit; quòd Christum *unum ex Trinitate asserens*, Nestorianas fraudes aptissimè confutaret (Dionys. Exig., *præf. in ep.* Procli. *tom.* vi *Bibl. Pat. p.* 612.).

Hanc ergo propositionem Joannes Maxentius, aliique Scythiæ provinciæ Monachi adversùs Nestorianos asserebant; et qui eam respuerent, Nestorianismi arguebant.

At Dioscorus, Diaconus sancti Hormisdæ, ac Sedis apostolicæ Legatus, Constantinopoli agens, ad Hormisdam perscribit Monachorum Scytharum propositionem, ut novam, ad hæc, ut hæreticam, et ab Eutychianis maximè assertam, respuendam videri (*Suggest.* Diosc. *ad* Horm., *tom.* iv *Conc. col.* 1531.).

Certum quidem est, Petrum *Gnapheum* seu *Fullonem* Eutychianum hæreticum, eo nomine à Felice III ac Synodo Romanâ fuisse reprehensum, *quòd unum increatæ atque individuæ Trinitatis passionem subiisse ac mortuum* esse diceret (*Conc. Rom.* i, *sub* Fel. III; *ib. col.* 1097.).

Sed id Petrus Fullo ita intelligebat, ut *unus de Trinitate passionem pro nobis pertulisse* diceretur *in substantiâ deitatis,* ut ipse Felix III refert (Fel., *ep.* v. *ad* Zen.; *ibid. col.* 1071.); à quo scelere Monachi Scythiæ adeo abhorrebant, ut semper hoc adderent, quod et beatus Proclus accuratissimè dixerat : Unum Trinitatis crucifixum carne (Pet. *Diac., l. ad* Fulg. *int. Op.* Fulg. *p.* 280, *ed. Paris.* 1684.) : ne naturas confundere, et cum Eutychianis sapere viderentur.

Quâ in re multum distabant à Petro Fullone, et ab ejus assectâ Anastasio Augusto, et à Theodorâ Augustâ (*Vid.* Joan. Max., *Profess. fid. tom.* ix *Bibl. Patr. p.* 534 *et seq.*), cujus sententia proscriberetur, *unum de Trinitate passum non asserens, secundùm quid, sed absolutè;* Scythæ autem passum asserebant, *non absolutè* (quo hæretici significatum volebant etiam divinitate passum), sed tantùm *secundùm quid*, hoc est secundùm carnem.

Quæstione motâ, Scythæ Monachi Romam profecti sunt, Sedem apostolicam ordine consulturi (*Vid.* Vict. Turon., *Chron. ed.* Scalig.) : eâdem de re scribunt Justinus Augustus ac Justinianus tunc Comes Domesticorum : atque hic Monachos ut inquietos ac turbulentos statim repelli petit, à Dioscoro persuasus (*Ep.* i Justiniani *ad* Horm., *tom.* iv. *Conc. col.* 1516.). Mox ipsâ re, ut videtur, graviùs consideratâ, per alias litteras Hormisdam sic interrogat (*Ejusd. ep.* ii. *ad* Horm. *col.* 1517.). « Quidam » asserunt Christum pro nostrâ salute carne » crucifixum, unum de Trinitate debere prædi» cari. » Quærit, « quid sequi, quidve super » hoc evitare debeamus : quoniam verba viden» tur facere dissensionem; nam sensus inter Ca» tholicos omnes unus esse probatur. » Subdit : « Hoc enim credimus esse catholicum, quod ves» tro religioso responso nobis fuerit intimatum. » Quæ professio, ne statim ad Pontificiam infallibilitatem pertinere videatur, rei gestæ narrationem ad finem usque expectandam monemus : interim bonâ fide notamus quid nobis objiciant.

CAPUT XVII.

Viri boni sanctique consulendos docent per orbem terrarum Episcopos; quæstionis finem ab Ecclesiæ universalis auctoritate expectandum.

Quis esset interim Catholicorum eâ de re sensus, exponere juvat. Ac primum Scythæ Monachi fidem suam diligenter expositam (*Vid. ep. seu lib.* Petri, *Diac. de Incarn. int. Op.* Fulg. *Ep.* xvi. *p.* 217 *et seq.*) sancto Fulgentio ejusque collegis sanctis Christi Confessoribus [1], ac

[1] Tum in Sardiniâ exulibus, persecutione Vandalorum grassante. (*Edit. Paris.*)

Ferrando Diacono, viris eo ævo sanctissimis ac doctissimis approbarunt.

Id tantùm in Fulgentio notaveris, malle eum dicere, *unam ex Trinitate personam*, quàm *unum Trinitatis*, vel *unum ex Trinitate* (Fulg., *lib. de Incarn. etc. ad* Pet. *Diac. ibid. ep.* xviii. *c.* x. *n.* 18. *p.* 296.). Quæ diversitas tam est levis, ut qui eâ re tantùm differant, eos unanimes et ubique consentaneos meritò pronuntiaveris. Unde nec illi Monachi, à tantis Episcopis ritè interrogatis, reprehensionis quidquam, sed fraternæ charitatis testimonia retulerunt.

Ac reverà *unus* ille *Trinitatis* indefinitè dictus, quis est alius quàm una persona Trinitatis, ut etiam Joannes Maxentius et Ferrandus Diaconus ac postea Facundus Episcopus Africanus, ejus ævi nobilis scriptor, luculentissimè declararunt (Maxent., *Resp. ad epist.* Horm. *t.* ix *Bibl. Pat. p.* 542; Ferr. *epist. ad* Anat. *Diac.*, *n.* 14, 16. *p.* 506; Facund., *pro defens. trium Capit. lib.* i. *c.* iii. *ibid. tom.* x. *p.* 6.).

Sanè Ferrandus Diaconus pravos sensus tres memorat (Ferr., *ibid. n.* 16.), quibus dici posset, *unus de Trinitate;* verùm eos sensus Monachi apertissimè respuebant. Quare Ferrandus Diaconus offensioni quorumdam tribuit, *ut una de Trinitate persona* dicatur potiùs quàm *unus de Trinitate;* cùm utrumque indifferenter aptèque et innoxiè dici possit.

Sed cùm Nestoriani *personæ* nomine abuterentur, Christumque ut Legatum, Verbi personam exhibuisse dicerent; ideo Nestorianarum fraudum gnari, *unum Trinitatis* malebant dici; anteponebantque eam locutionem, in quâ *Nestorianorum dolus* minùs *abscondi* posse videretur. Hæc Maxentius, hæc Facundus (Max. *et* Facund., *loc. cit.*); notantque omnes hujus ævi scriptores, ipsam Trinitatem ita esse locutam : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est* (*Gen.*, iii. 22; Fac., *loc. cit.*) : non dixit, quasi una ex nobis persona; sed *quasi unus ex nobis;* cùm tamen, ut ait idem Facundus, « nullus de Trinitate meliùs loqui possit, quàm » ipsa de se locuta est Trinitas. »

Addebat Joannes Maxentius beati Augustini locum, quo Christum appellabat, *unum trium;* quod quidem, quid est aliud, quàm *unum Trinitatis* (Maxent., *profess. fid. tom.* ix *Bibl. Patr. p.* 535; Aug., *Enchir. c.* xxxviii. *n.* 12. *tom.* vi. *col.* 211.)?

Neque, quod objiciebat Dioscorus Diaconus, Monachi Scythæ inserere fidei Chalcedonensi nitebantur eam locutionem; aut, quòd illa deesset, imperfectam Synodum arguebant; sed profectò asserebant, quod res est, licere ad hæreticorum fraudes refellendas multa extra Synodos usurpare; præsertim verò ea, quæ Patrum usu probata esse viderentur.

Cæterùm Chalcedonensem Synodum, ac beati Leonis epistolam ubique celebrabant; neque tantùm Eutychen, sed etiam Alexandrinum Dioscorum ejusque sequaces condemnabant : et Christum non tantùm ex *duabus*, Eutychianorum more; sed etiam in *duabus naturis* subsistere : unumque Trinitatis passum quidem, sed carne tantùm, non autem divinitate, omnibus paginis testabantur (Max. *ep. ad* Germ. Joan. *etc. loc. sup. cit. p.* 534, *col.* 2.).

Hæc igitur quæstio cùm magnâ animorum contentione inter Ecclesiasticos tractaretur, Ferrandus Diaconus à Severo Scholastico Constantinopolitano rogatus quid sentiret, jubet interrogari non se quidem, verùm eos « quibus honor » sacerdotii docendi auctoritatem tribuit. Inter» roga, inquit, principaliter apostolicæ Sedis » Antistitem, cujus sana doctrina constat judicio » veritatis, et fulcitur munimine auctoritatis. » Interroga plurimos per diversa terrarum loca » Pontifices, quibus scientia cœlestium præcep» torum divinitus inspirata, famam grandem suî » cum veneratione collegit (Ferr. *ep. ad* Sev., » *tom.* ix *Bibl. Patr. p.* 509.). » Hos quidem omnes interrogandos monet, sed *principaliter* Romanum Pontificem. Cæterum post quæstionem diligentissimè pertractatam, quo tandem loco certissimè figat pedem his verbis explicat : « Unde desistendum à contentionibus reor : ex» pectandum potiùs persuadens, patienterque » hanc dubitationem ferendam, donec univer» salis Ecclesiæ auctoritate, vel pronuntietur » suscipienda, vel prodatur abjicienda (*Ibid.*, » *cap.* xi. *pag.* 513.). » En rebus in dubiis, animisque *vehementi contentione* suspensis quò refugere consuevissent. En unde certissimam atque irretractabilem expectarent sententiam. Sed quomodo postea finita sit quæstio, paucis enarremus.

CAPUT XVIII.

Sancti Hormisdæ epistola ad Possessorem, quâ Scythæ Monachi condemnantur; illi Ecclesiæ catholicæ sententiam expectant; eorum propositio vincit; non nisi Ecclesiæ universalis consensione quæstioni finis imponitur.

Postquam quatuordecim jam mensibus causa penderat, Monachique per annum ferè integrum Romæ commorati, Hormisdas edidit epistolam ad Possessorem Episcopum Afrum, qui tum Constantinopoli agens, Sedem apostolicam de Fausti Regiensis libris consulebat

(HORM. *epist.* LXX. *ad* POSSESS., *tom.* IV *Conc. col.* 1530 *et seq.*

Eâ epistolâ Pontifex, quid de Scythis Monachis sentiret, Constantinopoli ac toto orbe terrarum innotescere voluit. Dicit hos « turbulentos, » pertinaces, contentionum studiis assuetos, con» temptores auctoritatum veterum, novarum » cupidos quæstionum; non eos monitis, non » mansuetudine, non auctoritate compressos : » ac plebem etiam commoturos, « per diabolicæ » semina nefanda zizaniæ, nisi fidelis populi » constantia restitisset : hos ergo esse vitandos » *Ib., col.* 1531.). » Hæc Hormisdas nullâ interim anathematis aut depositionis mentione. Huc usque sententiam temperavit suam. De quæstione nihil; sed omnes facilè crediderunt, Monachorum proscriptam esse propositionem, cùm cæterà innoxii, eò importuni pertinacesque haberentur, quòd ab eâ nullis monitis discedere voluissent.

Interim Hormisdæ tanti Pontificis epistola haud prohibuit, quominus Catholici ubique terrarum, ac præsertim in Oriente adversùs Nestorianos, propositionem inculcarent. Ipse Maxentius adversùs eam epistolam commotissimo animo scripsit. Ejus auctorem, quisquis esset, (neque enim fateri volebat Hormisdæ eam esse, quæ ipsi tam impia videretur) hæreticum appellabat, atque hæc insuper subdit (*Respons.* MAX. *ad epist.* HORM., *t.* IX *Bibl. Patr. p.* 539 *et seq.*) : « Confidenter dicere audeo, non quòd si » per epistolam, sed si vivâ voce hìc in præsenti » positus, idem Romanus prohiberet Episcopus, » Christum Filium Dei unum confiteri ex sanctâ » atque individuà Trinitate; nunquam eidem » Dei Ecclesia acquiesceret; nunquam ut Epi» scopum catholicum veneraretur, sed omnino » ut hæreticum plenitus execraretur : quia quis» quis hoc non confitetur, non est dubium, quòd » Nestorianæ perfidiæ tenebris excæcatus quar» tum et extraneum à sanctâ et ineffabili Trini» tate, eum qui pro nobis crucem sustinuit, » prædicare contendat. Sed absit, ut ex quâlibet » parte catholicæ professioni Romanus Episco» pus contradicat. »

Hæc postrema qui ad pontificiam infallibilitatem trahunt, non satis advertunt quæ antecesserint; quàmque Maxentius adversùs fidem errasse Romanum Pontificem, abominandum quidem execrandumque, non autem impossibile judicaret, imò verò fieri posse supponeret; dum eo casu quid eventurum esset exponit, nempe ut hæresim asserenti, universalis repugnaret Ecclesia.

Nec placet interim, quòd Joannes Maxentius clamosior atque commotior Horsmidæ epistolam hæreticam, potiùs quàm asperam appellarit, quæ Scythas Monachos insectata tantùm, ne verbum quidem de quæstione diceret.

Illud ex vero Maxentius protulit, Ecclesiam omnino errare non posse; ac si Romanus Pontifex verum, quod Scythæ asserebant, dogma proscriberet, non eam assensuram. Id eventus docuit : usque adeo enim Monachorum propositio toto Oriente invaluit, atque adversùs novos Nestorianos necessaria visa est, ut eam edicto edito Justinianus approbare cogeretur (*Cod.* JUST., *l.* VI. *tit. De sum. Trinit.*); auctoribus, ut fieri solebat, Episcopis, ac præcipuè Epiphanio Patriarchâ Constantinopolitano : quod edictum est editum anno 533, duodecim annis post datas Hormisdæ ad Possessorem litteras.

Imperator, legatione ad Joannem II missâ, edictum approbari petiit, et impetravit; deditque litteras ad Papam, quibus significabat : « Paucos infideles judaicè atque apostaticè con» tradixisse omnibus Sacerdotibus, denegantes » unigenitum Dei Filium hominem factum atque » crucifixum, unum esse sanctæ et consubstan» tialis Trinitatis; in quo videntur Nestorii ma» lam sequi doctrinam (*Epist.* JUST. *ad* JOAN. II; » *Cod. ib. et t.* IV *Conc. col.* 1743.) : » quod ipsum Scythæ Monachi à quindecim annis, atque ab ipso hujus contentionis initio propugnabant.

Neque Imperator jam consulit quid credendum, ut olim sub Hormisdâ fecerat; sed rem ut certam et exploratam, atque ab omnibus prædicatam refert, cui nemo nisi *judaicè et apostaticè contradicat.*

Sic autem concludit : « Petimus ergo vestrum » paternum affectum, ut vestris ad nos destinatis » litteris, manifestum nobis faciatis, quòd omnes » qui prædicta rectè confitentur suscipit vestra » Sanctitas, et eorum qui judaicè ausi sunt rec» tam denegare fidem, condemnat perfidiam » (*Ibid., col.* 1744.) : » addit hæc observatu digna; « plus enim ita et circa vos omnium amor, » et vestræ Sedis crescet auctoritas, et quæ ad » vos est unitas sanctarum Ecclesiarum intur» bata servabitur; quando per vos didicerint » omnes beatissimi Episcopi, eorum quæ ad vos » relata sunt, sinceram Sanctitatis vestræ doc» trinam. » Quo significabat insinceram visum iri, si Romanus Pontifex tam certum dogma improbasset; ac sic Episcopi Orientales Romani Pontificis sinceram doctrinam, non ex ejus infallibilitate certò præjudicatam, sed ex ejus responsis exploratam volebant.

His victus Joannes, concilio habito, datisque litteris ad ipsum Justinianum, ac deinde ad Senatores[1] confirmavit Justiniani fidem; *et unum de Trinitate crucifixum,* iisdem asseruit Scripturarum ac Patrum locis, quibus Scythæ Monachi usi erant (*Conc. Rom. sub.* JOAN. II. *ibid. col.* 1762; *Ep.* JOAN. *ad* JUST. *ibid. col.* 1745; *et ad Senat., col.* 1751 *et seq.*).

Disertè autem notat hæc à se probari secundùm Patres omnes, *ac Romanos Præsules* (*Epist. ad* JUST., *loc. cit.*), quos in omnibus sequeretur: quod etiam Justinianus dixerat epistolâ ad Joannem (*Vid. ep.* JUST. *ad* JOAN., *col.* 1744.). Tametsi enim *unum de Trinitate* nondum affirmassent, id tamen ex aliis eorum dictis atque sententiis perspicuè sequebatur.

In his igitur omnibus maximè elucescit fidei exponendæ, et quæstionum finiendarum ratio, quam tuemur.

Gravem quæstionem et cum ipso Legato apostolicæ Sedis Constantinopoli excitatam, ad ipsam apostolicam Sedem statim deferri oportebat.

Hormisdas interrogatus sic respondet, ut prostrata quodammodo veritas videatur: ejus defensoribus certa responsa quærentibus pro omni responso ploratus indicitur: tacente, cunctante, obsistente potiùs Romano Pontifice, non ipsa tacet veritas: pervicit ac perrupit dubitationem omnem Ecclesiæ catholicæ vox atque consensio; nec jam consulitur ut de re ambiguâ Romanus Pontifex, sed rei ut certæ et indubitatæ approbatio petitur et elicitur. Quis hìc non videat valuisse, ut in omni ancipiti re, eam quam Ferrandus Diaconus, et cum eo optimus quisque expectabat, Ecclesiæ catholicæ consensionem.

CAPUT XIX.

Formula consulendi Romani Pontificis, rei gestæ serie, ac Patrum traditione explicatur.

Jam credo, ipsa rei gestæ series, et Catholicorum in hâc quæstione communis sententia, satis ostendit, quæ vis sit professionis ejus, quæ à Justiniano Hormisdam interrogante edita est: « Id credimus catholicum, quod vestro religioso » responso fuerit intimatum (*Ep.* II. JUST. *ad* » HORM., *t.* IV *Conc. col.* 1517.).» Rectè et ordine atque ex consuetâ formulâ erga Romanum Pontificem de fide rogandum; cùm meritò præsumatur non eum veritati, non officio defuturum.

Certè de Episcopis sanctus Damasus Papa, ac Synodus Romana sic scribunt: « Gallorum at» que Venetensium fratrum relatione comperi» mus, nonnullos, non hæresis studio; neque » enim hoc tantùm mali cadere in Dei Antistites » potest, etc. (*Ep. syn. Conc. Rom. sub.* DAM. *ad* » *Orient. ex Collect.* HOLST., *part.* I. *pag.* » 166, *et tom.* II *Conc. col.* 892.). » Si ergo tantum mali in singulos Episcopos cadere non posse meritò præsumitur, quantò magis in eum qui tanto loco præsit.

Quisquis ergo præpositos, ac præsertim omnium Doctorem ac Principem Romanum Pontificem de fide interrogat, is confidat in Domino veridicum responsum omnino secuturum; at eam πληροφορίαν, quam commendat Apostolus (*Hebr.*, X. 22.), hoc est, *eam fidei plenitudinem* quæ penitus captivet intellectum, omni dubitatione sublatâ, in ipsâ Ecclesiæ consensione stare credat.

Id in hâc consensione ipse eventus docuit, et Catholicorum omnium sensus. Unde etiam illud contigit, ut et de Romano Pontifice optima tantoque officio congrua præsumerentur, et interim dubitaretur. Ecce enim Joannes Maxentius ab Oriente Romam petit, sanctum Hormisdam de fide rogaturus. Quid tamen dixerit, audivimus *Vid. sup., c.* XVIII; *Vid. etiam tom.* IX *Bibl. Patr. p.* 541.), nempe si Romanus Pontifex præsens *unum Trinitatis* Christum *dici prohiberet*, totam Ecclesiam restituram, eumqne *ut hæreticum execraturam* fore. Vides quàm bona præsumeret, quàm mala evenire posse crederet Neque verò eâ causâ suspectus cuiquam esse debet; neque aliter in aliis controversiis, viri boni catholicique senserunt. Ecce enim sequente sæculo, ad annum videlicet Christo 642, sanctus Martinus Papa, de Monothelitarum hæresi, collectâ Latenarensi Synodo (*Conc. Later. sub* MART. I, *secret.* II. *tom.* VI. *Conc. col.* 100 *et seq.*), judicaturus sedebat; ad eum ejusque Synodum Ecclesiæ recurrebant undequaque terrarum; an omni penitus dubitatione submotâ, hæc sanctorum Abbatum[1] supplicatio docet. « Cer» tissimè scientibus vobis sanctissimis, quòd si » aliter, quàm à nobis piè postulata sunt, quid» quam omnino intergritatem fidei corrumpens, » à vestrâ terminetur (hoc est definiatur) Bea» titudine, quod absit, abfuturumque sit; hoc » enim omnino incredulum (id est, incredibile) » nobis est: liberi sine dubio atque innocentes » ab hoc quod fiet existimus (*Suppl. Abb. et* » *Monach, ibid. col.* 171.). » Id ergo infaustissimum, difficillimum, rarissimum, atque adeo incredibile, non autem impossibile judicabant. Quid enim erat, cur tam gravi obtestatione à se

[1] Romanos.

[1] Qui è Græciâ Romam venerant, persecutionis vitandæ causâ. (*Edit. Paris.*)

amolirentur ac deprecarentur culpam, quam omnino impossibilem judicassent? Unde addunt se Martino judicaturo, « suam confessionem in » cognitione offerre permanentes, in his quæ » orthodoxè definit secundùm Patrum et Syno- » dorum doctrinam [1] et traditionem. » Hâc conditione spondent consensionem : si secus fieret, culpam à se deprecantur ; atque hæc coram sancto Martino profitentur ; cùm ipse sederet in Synodo de fide judicaturus, eamque professionem Martinus eique assidentes Episcopi susceperunt.

Multa ejusmodi suis postea locis occurrent, quibus firmetur id quod contendimus : nempe in cæteris ecclesiasticis de fide judiciis, ipso etiam Romano Pontifice considente, inesse fidelibus animis piam fiduciam ; πληροφορίαν illam ac plenam certitudinem, in unius Ecclesiæ catholicæ judicio et consensione esse positam.

CAPUT XX.

Quæstio Elipandi de Christo adoptivo Dei Filio, Romani Pontificis, et Ecclesiarum consensione finitur : particula FILIOQUE per eadem fere tempora Symbola addita.

Hæsit Latinorum, ac maximè Gallorum animis à majorum traditione repetita, de consensionis necessitate, atque auctoritate, sententia. Cujus rei illustre exemplum habemus octavo sæculo sub Carolo Magno in Francofordiensi Synodo (*Conc. Francof.*, *an.* 794, *tom.* VII. *col.* 1014 *et seq.*). Ea Synodus maximi nominis, summæque auctoritatis fuit ; habebatque præsentes Theophylactum ac Stephanum Episcopos, Sedis apostolicæ Legatos ; ac totam ferè Occidentalem sive per præsentiam, sive per litteras, complectebatur Ecclesiam.

De Christo Dei Filio quærebatur, quem Elipandus Toletanus Episcopus aliique Hispani pro adoptivo habebant, quatenus quidem homo est. Dividebatur Dei Filius ; Nestoriana pestis reviviscere videbatur. Carolus Magnus nondum quidem imperator, sed Francorum atque Italiæ Rex, ac Romanorum Patricius, id maximè pro suâ religione curabat, uti quæstioni finis imponeretur. Quid autem gesserit ipse declarat ; datis quippe litteris diligentissimè exquisivit : « Primò, quid Dominus apostolicus cum sanctâ » Romanâ Ecclesiâ et Episcopis illis in partibus » commorantibus : secundò, quid etiam Medio- » lanensis Episcopus et alii in Italiâ Doctores et » Sacerdotes Ecclesiarum Christi : tertiò quid » Germani, Galli et Aquitani » crederent (*Ep.* CAR. MAG. *ad* ELIP. *et Ep. Hisp.*, *ibid. col.* 1049.).

Primùm ergo accepit Adriani Papæ epistolam quâ quæstionem totâ sedis suæ auctoritate judicabat ; atque Elipandum et sequaces, nisi resipiscerent, « ex auctoritate prorsus Sedis aposto- » licæ ac beati Petri Apostolorum Principis ; et » per eam, quam illi Magister et Dominus li- » gandi ac solvendi tradidit potestatem, perpe- » tuo anathemate religavit (ADR. *ep. ad Hisp.* » *cont.* ELIP., *ibid. col.* 1021.). »

Neque tamen in tantæ Sedis tam expressâ sententiâ finem posuit ; sed acceptâ Mediolanensis Episcopi atque Italorum concordi sententiâ, Concilium ex Germanis, Gallis, Aquitanisque Episcopis Francofordiam convocavit. Patres rectam fidem, editâ synodicâ epistolâ, et canone, firmarunt ; Elipandi nefariam hæresim condemnarunt (*Libell. Episc. Ital., etc. col.* 1022 *et seq.; Syn. ep. col.* 1032 *et seq. can.* I. *col.* 1057.). Jam Carolus Magnus, Sedis apostolicæ totque episcoporum auctoritate fretus, hæreticos adhortatur ut decretis pareant, quæ *pia unanimitas et pacifica perscrutatio* protulisset ; se enim cum his *sanctis decretis et catholicis statutis consensum suum subnexuisse,* et corde amplexum ; *plurimorum testimonio roboratam fidem ;* neque pro catholico habiturum qui ei decreto repugnasset, in quo conjunctæ essent, *Sedis apostolicæ auctoritas et episcopalis unanimitas* (*Ep.* CAROL. *ad* ELIP., *sup. cit.*) *:* eos enim esse quibus à Domino dictum esset : *Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (MATT., XXVIII. 20.). Quare hortabatur ut « ad multitudinem populi » christiani, et ad sacerdotalis Concilii unanimi- » tatem reverterentur. »

Hìc existant illi, qui non tantùm præcipuam, sed totam in apostolicâ Sede auctoritatem ponunt : Carolo movebunt litem. Quid tu, inquient, Episcopos per totum Occidentem eâ inquisitione fatigatos velis? Unus Papa consulendus, audiendus unus, ex quo omnium deinde sententiam pendeat. At non ita Carolus : quæstionem in Occidente ortam Occidentalium Ecclesiarum cum apostolicâ Sede communi sententiâ finiri placuit. Neque verò huc Episcopi diversarum partium adducuntur, ut Papæ con-

[1] Ut certo cognoscerent illi Abbates nihil à Martino Papâ et Lateranensi Concilio fuisse definitum, quòd doctrinæ Patrum et Conciliorum non consonaret, postularunt *usque ad unum apicem, cum omni acribiâ* (id est diligentiâ) *secundùm græcam interpretari vocem, quæ tunc definiebantur.* Adeo aberant ab eâ, quam vocant, cæcâ obedientiâ. Hic Labbeus notam marginalem adjungit, quâ significare videtur versionem Græcam, quam nunc habemus Concilii hujus Lateranensis, factam tum fuisse, iis Abbatibus postulantibus. (*Edit. Paris.*)

sultores, quod nunc comminiscuntur : quippe qui seorsim per nationes appellati, sententiam suam, eodem spiritu ducti, eodem ferè tempore, nullâque communicandi consilii facultate, exprompturi essent. Neque sola Sedes apostolica appellatur, quod censores nostri volunt : sed ita omnia firma esse intelliguntur, si ad *Sedis apostolicæ auctoritatem, unanimitas* quoque *episcopalis* accedat.

Hìc ergo Carolus hæreticos universalis Ecclesiæ auctoritate premit : « Vos igitur, inquit, » quia pauci estis, unde putatis vos aliquid » verius invenire potuisse, quàm quod sancta » universalis toto Orbe diffusa tenet Ecclesia? » Sic demum omnia in auctoritatem universalis Ecclesiæ resolvuntur, quæ et earum partium, ubi exorta quæstio est, expressâ declaratione, et cæterorum toto terrarum orbe communicantium, certâ, licèt tacitâ, consensione constet. Hæc Galli sub Carolo Magno; hæc sub Ludovico Magno profitentur; neque Patrum traditionem avelli sibi sinunt.

Per eamdem ætatem facta illa est Symbolo, quæ tot turbas excitavit, additio particulæ, *Filioque :* cui additioni in Hispaniis inchoatæ, quantùm Romani Pontifices obstiterint, Leonis III sub Carolo Magno gesta testantur (*Vid. vit.* LEON. III, *et ejusd. varias ep. tom.* VII *Conc col.* 1075 *et seq*). Pervicit tamen omnem difficultatem totius Occidentalis Ecclesiæ consensus, in quem deinde Romani Pontifices tot Ecclesiarum auctoritate pertracti sunt; neque postea Græcorum clamores audierunt. Neque tamen succensemus Leoni III talia prohibenti; sed reliquam Ecclesiam haud minùs in proposito persistentem, divino numine actam, id egisse, certâ fide credimus.

CAPUT XXI.

Tricassina secunda Synodus sub Joanne VIII; professio obedientiæ Romano Pontifici facta secundùm Canones ab Hincmaro Rhemensi : Episcopi conjunctâ auctoritate cum Papâ judicant : ex consensione robur.

Quid Episcoporum cum Sede apostolicâ consensio præstet, non tantùm in fidei quæstionibus, sed etiam in exerendâ quibuscumque aliis causis ecclesiasticâ ultione, nono sæculo in Tricassinâ Synodo Joanne VIII Papâ præside, apparuit. Is innumerabiles tum rerum Romanæ Ecclesiæ pervasores, communi Sedis apostolicæ et Coepiscoporum sententiâ excommunicari postulabat actione I (*Conc. Tricass.* II. *act.* I. *tom.* IX. *col.* 307.). Actione II, Episcopis inducias petentibus, quoad cæteri confratres advenissent, « delata à Pontifice Romano sententia est excom» municationis et damnationis (*Conc. Tricass.* » II. *act.* II.), » quæ per omnes metropolitanas Ecclesias, conjunctis suffraganeis legeretur. At ut ex fratrum consensu, robur accederet, actione III, « universi Episcopi sanctæ Synodi, » libellum concordiæ ac devotionis unanimita» tisque confectum summo Pontifici porrexe» runt; quem idem Præsul benignè propriis ma» nibus suscepit, et suum subbrevitate sancitum, » super auctoritate canonicâ, et concordiâ Co» episcoporum, conjunctæ Synodo dedit (*act.* » III. *col.* 308.). »

Ex hâc Sedis apostolicæ et Episcoporum conjunctâ sententiâ plenum auctoritatis robur exurgere demonstratur his verbis, act. IV : « Lecta » est lectio consensus totius Synodi et SENTENTIA » ROBORATIONIS EJUS data in pervasores Eccle» siarum, et transgressores præceptorum Dei : » et statutum est ut scriptiones manibus singu» lorum roborarentur (*act.* IV. *ibid.*) : » sic in consensu Synodi, *sententia roborationis* agnoscitur.

Extat Joannis VIII allocutio ad Episcopos in hanc formam : « Mecum viriliter state, quæ» rentes simul et judicantes tantæ patratores » iniquitatis, tantæque temeritatis præsumpto» res (*Alloc.* JOAN. *ad Synod.*, *ibid. c.* 309.). » Tum subdit : « Et vos, fratres charissimi, ut » decrevimus, nostræ communionis alienos tene» te, et anathematizatos fautores eorum mecum » facientes consternite. »

Hæc à fratribus postulabat, non cæcâ, ut aiunt, obedientiâ fieri, sed quæstione simul habitâ, simul prolato judicio : *Quærentes simul et judicantes.* Quamobrem Episcopi respondent his verbis, quæ simul et obedientiam et auctoritatem præferant : « Domine sanctissime ac » reverendissime Pater Patrum Joannes, catho» licæ atque apostolicæ primæ Sedis Papa : nos » famuli ac discipuli vestræ auctoritatis, Gal» liarum et Belgicarum Episcopi....., dolori » vestro confientes condolemus; atque judicium » vestræ auctoritatis, quod privilegio beati Petri » et Sedis apostolicæ, in eos et complices eorum, » juxta sacros canones spiritu Dei conditos, et » totius mundi reverentiâ consecratos, et secun» dùm ejusdem Romanæ Sedis Pontificum de» creta protulistis, voto, voce, atque unanimi» tate nostrâ ATQUE AUCTORITATE SPIRITUS SANCTI, » cujus gratiâ in episcopali ordine sumus con» secrati, *gladio Spiritûs sancti, quod est ver» bum Dei* (*Eph.*, VI. 17.), eos interimentes, » persequimur. Scilicet quos excommunicastis,

» excommunicatos habemus; quos abjecistis, » abjecimus; quos anathematizastis, anathema» tizatos esse judicamus; et quos regulariter sa» tisfacientes, vestra auctoritas et apostolica » Sedes receperit, recipiemus. »

Sic Episcopi, cùm decreta Sedis apostolicæ recipiunt, ipsi, quæstione habitâ, sententiam sententiæ, judicium judicio, auctoritatem suam à Deo profectam, summæ à Deo profectæ Romani Pontificis auctoritati, conjungunt; *gladium Spiritûs* simul exerunt; Sedis apostolicæ statuta, *voto, voce,* ipsâ suâ *unanimitate* et auctoritate prosequuntur: non quòd judicium suum et auctoritatem, Sedis apostolicæ judicio et auctoritati coæquent, sed quòd intelligant, ex ipsâ consensione atque *unanimitate* plenum robur existere.

Interim Romano Pontifici auctori ac præeunti se obedire profitentur, sed pronuntianti, *privilegio beati Petri ac Sedis apostolicæ :* quod sic postea interpretantur, « juxta sacros canones » spiritu Dei conditos, ac totius mundi reverentiâ » consecratos, etc. »

Hinc illa, in ejusdem Synodi Tricassinæ act. II, Hincmari Rhemensis professio: « Secundùm sa» cros canones spiritu Dei conditos, et totius » mundi reverentiâ consecratos, quos apostolica » Sedes, per beatum et Domnum nostrum Pa» pam, et sancta Romana Ecclesia omnium Ec» clesiarum mater, privilegio sancti Petri dam» nat, damno; quos anathematizat, etc. et » quod in omnibus secundùm Scripturarum tra» mitem, sacrorumque canonum decreta Sedes » Romana tenet, per omnia et in omnibus, pro » scire et posse meo, perpetuum prosequor et » teneo (*Conc. Tricass.* II. *act.* II. *col.* 307.). » Quæ tam clara sunt, ut ea legere tantùm oporteat, ac ne verbum quidem addere.

CAPUT XXII.

Objecta solvuntur; Turonensis secundi Concilii canon; statuta Nicolai Papæ; canones Pontigonensis Synodi; quæ Petri privilegio facta habeantur; sancti Leonis insignis locus.

His objicere solent, summorum Pontificum Decretales ab omnibus Ecclesiis, præsertim à Gallicanis, summâ cum veneratione fuisse susceptas, ac legis instar habitas: quæ quidem certa sunt, sed quæstio est, an Ecclesiæ eas Decretales indiscussas reciperent? Receptas certè, et totius mundi reverentiâ consecratas, inviolabiles fuisse nemo negat. Nihil ergo ad rem, quod profert novissimus scriptor anonymus (*Anon., de libert. etc. lib.* VII. *c.* V. *n.* 10.) Concilii secundi Turonensis, anno 567, canone XX, ita esse decretum: « Quis sacerdotum contra decreta ta» lia, quæ à Sede apostolicâ processerunt, agere » præsumat (*Conc. Turon.* II. *can.* XX. *tom.* V » *Conc. col.* 859.)? » Dictum de sancti Innocentii epistolâ decretali ad Victricium Rothomagensem, capite XII (*Ep.* INN. *ad* VICTRIC., *c.* XII. *tom.* II *Conc. col.* 1252.), quæ epistola pridem totâ Ecclesiâ obtinuerat. Pergunt Turonenses Patres: « Et quorum auctorum valere possit » prædicatio, nisi quos Sedes apostolica semper » intromisit, aut apocryphos fecerit. Et patres » nostri hoc semper custodierunt, quod eorum » præcepit auctoritas. » Eorum sanè auctorum, quos Sedes apostolica bonos, probabilesque, non apocryphos ac suspectos duxerit. Allusum scilicet ad Gelasianum decretum, *de apocryphis* (*Decret.* GELAS. *in conc. Rom, an.* 494, *de script. apocryph. tom.* IV *Conc. col.* 1261 *et seq.*), ubique receptum. Jam verò quærimus, an aliter recepta ista sint, quàm illa sancti Leonis ad Flavianum epistola. Atqui eam non indiscussam receptam fuisse, nec nisi facto examine, toto orbe terrarum invaluisse constitit (*sup., lib* VII. *cap.* XV *et seq.*). Quo exemplo de cæteris judicandum, neque opplendæ paginæ præclaris verisque sententiis, quæ nihil ad rem faciant.

Nos autem, ne quid dissimulare videamur, ultro adducimus ea, quæ longè firmiora sint. Nempe inter statuta Nicolai I Papæ, in Concilio Romano hæc leguntur (*Conc. Rom.* III *sub* NIC. I. *an.* 863, *can.* V. *tom.* VIII *Conc. c.* 769.): « Si quis dogmata, mandata, interdicta, sanc» tiones pro catholicâ fide, pro Ecclesiarum » disciplinâ, pro correctione Fidelium, pro » emendatione sceleratorum, vel interdictione » imminentium, vel futurorum malorum, à Se» dis apostolicæ Præside salubriter promulgata » contempserit, anathema sit. » Quæ tam absolutè, tamque universim dicta sunt, ut nihil aliud omnibus Fidelibus, adeoque ipsis Episcopis, quàm cæcam, ut aiunt, obedientiam, relinquere videantur.

Neque ab iis, abludunt, quæ à Patribus nostris, Episcopis scilicet Gallicanis, in Pontigonensi Synodo, anno 876, sub Joanne VIII, canone I, dicta sunt (*Conc. Pont., can.* I *et* II. *tom.* IX. *col.* 285, 286): « Ut sancta Romana » Ecclesia, sicut est caput omnium Ecclesiarum, » ita ab omnibus honoretur et veneretur; neque » quisquam contra jus et potestatem ipsius, ali» quid injustè agere præsumat; sed liceat ei de» bitum tenere vigorem, et pro universali Ec-

» clesiâ pastoralem exhibere curam. » Canone II, « Ut honor Domno et spirituali Patri nostro » Joanni summo Pontifici, et venerabili univer» sali Papæ, ab omnibus conservetur; et quæ » secundùm sacrum ministerium suum auctori» tate apostolicâ decreverit, cum summâ vene» ratione ab omnibus suscipiantur, et debita illi » obedientia in omnibus conservetur. »

Sed hæc ex antè dictis elucescunt : inhæret enim ex perpetuâ Patrum traditione, ejusmodi decretis, interpretatio et exceptio inseparabilis; ut Romani Pontifices, si quid *contra canones*, nedum contra legem Dei, et *Scripturarum tramitem*, decernerent, non id *privilegio Petri* ac Sedis apostolicæ decernere viderentur (*Vid. sup. Prof.* HINC., *c.* XXI.).

Hinc illa, quam legimus professio obedientiæ, *secundùm Scripturas*, *secundùm canones*. Favebat et illud sancti Leonis, toties per ea quoque tempora celebratum : « Manet ergo Petri privi» legium, ubicumque ex ipsius fertur æquitate » judicium (LEO. MAG., *Serm.* III *in anniv.* » *Assumpt. ejusd. c.* II; *Vid. ep.* CAROL. CALV. » *ad* ADR. II. *int.* HINCM. *ep.*). »

Neque tamen ea, sive interpretatio, sive exceptio, ubique ac necessariò addebatur; fiebantque canones absolutâ auctoritate, de præstandâ obedientiâ, eo planè more rituque, quo passim ab apostolis dictum : *Obedite Præpositis* (*Heb.* XIII. 17.), quòd Præpositi contraria legibus et canonibus decreturi haud facilè præsumantur.

Hâc igitur lege Romanorum Pontificum decreta recipiebant : non quòd sibi judicium adversùs judicem arrogarent; sed quòd canonibus apertè adversa, non ipsi, sed canones respuere putarentur.

Hujus rei ne longiùs argumenta repetamus, exemplum habemus præ manibus, in eâ ipsâ, quam nobis objiciunt Pontigonensi Synodo.

Nempe Joannes VIII, cui tam perspicuis validisque sententiis debitam obedientiam spopondissent, Ansegisum Archiepiscopum Senonensem per legationem perpetuam, apostolicæ Sedis potestate extraordinariâ, evehebat; quod cæteri Metropolitani, assentientibus Coepiscopis, præter canones existimabant factum. Ansegiso Carolus Calvus Imperator impensè favebat. Quærenti ab Archiepiscopis, quid de jussis apostolicis responderent, data est responsio (*Conc. Pontig. act.* I. *tom* IX. *col.* 281.) : « Ut servato singulis » Metropolitanis jure privilegii, secundùm sa» cros canones, et juxta decreta Sedis Romanæ » Pontificum, ex iisdem sacris canonibus pro» mulgata, Domni Joannis Papæ jussionibus obe» dirent : et cùm Imperator et Legati apostolici » satagerent ut ABSOLUTÈ Archiepiscopi respon» derent se obedituros de primatu Ansegisi, si» cut Apostolicus scripsit; aliud, nisi quod præ» dictum est, ab eis extorquere non potuerunt. »

Rex multa comminatus, vicesque apostolicas sibi commissas præferens, suâ ac Papæ auctoritate præcepit; ut Ansegisus « supergrederetur » omnes ante se ordinatos, Rhemorum Archi» episcopo [1] reclamante, audientibus omnibus, » hoc factum sacris regulis obviare. »

Interrogati rursus Archiepiscopi à Joanne [2] Legato apostolicæ Sedis, de Joannis Papæ jussione singuli responderunt : « Quod veluti sui » antecessores, illius antecessoribus regulariter » obedierunt, ita ejus decretis vellent obedire. » Subdunt acta (*Conc. Pontig.*, *sess.* VIII. *col.* 282.) : « Tunc faciliùs est illorum admissa re» sponsio, quàm fuerat in Imperatoris præsen» tiâ. » Sic Legatus apostolicus, Episcoporum secundùm canones lata responsa, æquo animo audiebat.

Aliâ sessione legit « Odo Belgivacorum (id est » Bellovacorum) Episcopus, quædam capitula à » Legatis apostolicis et ab Ansegiso et eodem » Odone, sine conscientiâ Synodi dictata, inter » se dissona, et nullam utilitatem habentia; ve» rùm ratione et auctoritate carentia (*Ibid.*, » *col.* 283.). » Quid autem addit de iis, quæ nullâ ratione, nullâ canonum auctoritate fulta essent? Nempe id : *et ideo hìc non habentur subjuncta :* quippe quæ Synodo irrita visa fuerint.

Sic majores nostri Romani Pontificis decreta, reverenter quidem, non tamen indiscussa suscipere consueverant : ipsi canones exequenti, aut secundùm canones præeunti, reluctari nefas putabant.

Qui hoc obtentu omnia legitima imperia solvi posse nugantur, hos remitto ad Theologos, qui ista pertractant. Nobis sufficit ex certo et perspicuo dogmate, objecta diluisse.

CAPUT XXIII.

Aggredimur demonstrare viros bonos sanctosque, post Romanorum Pontificum decreta etiam de fide, suspenso animo mansisse, quoad universalis consensus accederet; sancti Victoris Papæ decretum de Paschate proponitur; sancti Stephani rebaptizatione paucis repetitur.

Hinc factum est ut viris sanctis bonisque fraudi non fuerit, quòd Romani Pontificis, recta etiam sentientis, pronuntiato non statim adhæserint; antequam scilicet catholicæ Ecclesiæ auctoritas accessisset.

[1] Hincmaro. — [2] Tuscaniensi Episcopo.

Hujus rei multa exempla memorantur. Primum illud secundo sæculo de sancto Victore Papâ, qui post Petrum Pontifex decimus tertius fuit. Nota res est. De paschali die cum Asianis agebatur : hi cum Judæis XIV Lunæ celebrabant, *antiquâ traditione nixi*, quam à Joanne Apostolo repetebant, inquit Eusebius (EUSEB., *Hist. lib.* V. *c.* XXIII. *p.* 154, 155. *edit.* VALES.) : reliquæ omnes Ecclesiæ, *ex Apostolorum traditione*, in proximam Dominicam quæ Christi resurrectione sacra esset, conferebant. Atque hanc quidem sententiam Victor sequendam ab omnibus in Concilio Romano definivit; cujus, aliorumque Conciliorum [1] definitionem Eusebius memorat.

Hâc tamen definitione ad Asianos perlatâ, Polycrates Ephesius cum collegis suis Asianis Episcopis, ad ipsum Victorem hæc scribit (EUSEB., *Hist. lib.* V. *c.* XXIV. *pag.* 156.) : « Non moveor » iis, quæ nobis ad formidinem intentantur. Qui » enim majores me sunt, dixerunt : *Obedire » oportet Deo magis quàm hominibus* (*Act.*, V. » 29.). »

Nihil moror quæstionem : an eum et socios Victor ejus rei gratiâ excommunicaverit; an id tantùm conatus sit. Certè Eusebius scribit, à « communione abscindere conatum (EUS., *loco » mox cit.*). » Subdit tamen continuò : « Datis» que litteris, universos qui illic erant fratres » proscribit, et ab unitate Ecclesiæ prorsus alie» nos esse pronuntiat. » Eusebium secutus Socrates (SOCRAT., *lib.* V. *cap.* XXII.) : « Victor » Quarto-decimanis, qui in Asiâ erant, excom» municationis libellum misit. » Quare id quod Eusebius de *conatu* dixit, eò referendum videtur, quòd res effectu caruerit. Utcumque est, Eusebius refert (EUSEB., *loc. cit.; Vid. ibid., epist.* IRÆN.) non id placuisse omnibus Episcopis; non Irenæo, Gallisque nostris, *increpitumque Victorem*, quòd parum paci consuleret, etiam ab iis qui cætera cum ipso sentiebant. Neque minùs certum est Polycratem et Asianos in sententiâ persistentes, pro sanctis piisque habitos : neque Quarto-decimanos hæreticis accensitos, nisi post œcumenicæ Nicænæ Synodi sententiam.

Neque dicant rem levem fuisse, quæque ad fidem pertinere non videretur. Omnino enim Victor excommunicabat Asianas vicinasque Ecclesias, *heterodoxa*, hoc est, ut eruditè Valesius vertit, *contraria rectæ fidei sentientes ;* ὡς ἑτεροδοξούσας. Neque aliter Polycrates sentiebat. Is enim in suâ ad victorem epistolâ sic scribit : « Hi » omnes diem Paschæ XIV lunâ juxta Evange» lium observarunt; nihil omnino variantes, sed » REGULAM FIDEI constanter sequentes (EUSEB., » *ubi sup. p.* 155.). »

[1] Palestinæ, Ponti, Galliarum et Osdroenæ Provinciæ.

Neque verò res orthodoxis exigui momenti videbatur ; quippe qui intelligerent, Asianorum sententiam ad judaismum pertinere. Tertullianus recensens hæreticos, graviter dicit (TERT. *de Præsc. adv. hær. c.* XLIII.) : « Est præterea his » omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter » judaismum vult introducere : Pascha enim » dicit, non aliter custodiendum esse, nisi secun» dùm legem Moysi XIV mensis [1]. » Talia sentientes ac traditioni apostolicæ adversos, à Vicore insuper Papâ condemnatos, inter pios habuêre, usque ad œcumenicæ *Synodi* [2] *judicium :* quo edito τεσσαρες-δεκατῖται, hoc est Quarto-decimani hæretici ab Epiphanio aliisque memorantur (EPIPH., *hær.* XXX, *sive* L. *tom.* I. *p.* 419 ; *Conc. Eph., act.* VI. *tom.* III. *col.* 682 *et seq.*) ; receptique in Ephesinâ Synodo, ut qui ab hæresi resipiscerent.

Pari ratione vidimus (*sup., hoc lib. c.* III *et seq. ; Vid. Diss. præv., n.* LXVII *et seq.*), post Stephani Papæ decretum, Cypriano, Firmiliano, innumerisque collegis certam excusationem partam : non modò teste Augustino, sed etiam totâ probante Ecclesiâ, quæ horum memoriam consecravit. Jam alia videamus.

CAPUT XXIV.

Pelagii I piis et orthodoxis suspecta fides propter approbatam Synodum V, non ut Doctor privatus, sed ut Papa suspectus, expositâ fide, non allegatâ infallibilitate, se purgat.

Eodem loco memorare possumus Pelagii I tempore, Francorum Regem Childebertum, et Gallicanos Episcopos, aliosque viros bonos, qui de hujus Pontificis fide dubitarunt.

Causa dubitandi fuit quinta Synodus ab ipso suscepta; quæ Synodus multis Occidentalibus videbatur Concilii Chalcedonensis, ac sancti Leonis fidem infregisse.

Id si esset, non erat dubium, quin Romani Pontifices, atque ipse Pelagius decrevissent contra fidem, qui erroneam Synodum in auctoritatem recepissent.

Hic Pelagius non inclamat, seque et Romanos Pontifices errare non posse, schismaticosque eos esse, qui in eorum decretis errorem suspicentur; sed modestè se purgat, editâ suæ fidei clarâ professione; primùm ad Childebertum Regem, quâ anathematizari à se declarat, quod sancti Leonis

[1] Lunaris. — [2] Nicænæ.

et Concilii Chalcedonensis fidei adversetur : atque « hoc, inquit, breviter ad sanandum animum » vestrum, vel omnium fratrum et Coepiscopo- » rum nostrorum in Galliæ regionibus consis- » tentium, faciendum esse perspeximus (Pelag. I » *epist.* x *ad* Childeb., *tom.* v *Conc. col.* 798.). »

Eodem ferè modo Episcopis Tusciæ satisfacit : « Hoc, inquit (Pelag. I. *ibid. ep.* vi. *ad Episc.* » *Tusc. col.* 795.), Dilectionem vestram certis- » simè nosse desidero, me illam, donante Do- » mino, custodire fidem, quam sacra Aposto- » lorum doctrina constituit, quam Nicænæ Sy- » nodi firmavit auctoritas, quam Constantinopo- » litanæ, Ephesinæ primæ et Chalcedonensis » sanctarum Synodorum explanavêre sententiæ; » nec quidquam de præfatarum Synodorum de- » finitionibus vel imminuisse me aliquid, vel » auxisse, aut in aliquo permutasse. » Ac paulò post : « Hâc igitur Dilectio vestra fidei nostræ » professione munita ignorantiam hominum edo- » cere festinet. » Denique id subdit : « Si cui » supersit scrupulus (ad se veniat) ut rationabili » satisfactione perceptâ, universali reformetur » Ecclesiæ. Nos enim, secundùm apostolicam » sententiam (1. Petr., iii. 15.), parati sumus » *ad satisfactionem omni poscenti nos ratio-* » *nem de eâ, quæ in nobis est fide*, quia in » nullo nos à sanctis Patribus deviasse cognovi- » mus. »

Eamdem satisfactionem reddit epistolâ editâ ad universum populum Dei : « Id autem est, » inquit (Pelag., *ep.* vii.), ut fidem meam, an- » nexâ subter professione definiam, in quâ Deo » propitio, et rectæ me Apostolorum doctrinæ, » et Patrum inhærere vestigiis evidenter appa- » reat. »

Cùm nec sic animi penitus quievissent, tandem ad Childebertum Regem integram fidei suæ professionem dedit, cum hâc præfatione : « Ve- » niens Rufinus vir magnificus, Legatus Excel- » lentiæ vestræ, confidenter à nobis, ut decuit, » postulavit, quatenus vobis, aut beatæ recorda- » tionis Papæ Leonis tomum, nobis per omnia » conservari, significari debuissemus, aut pro- » priis verbis nostræ confessionem fidei desti- » nare : et primam quidem petitionis ejus » partem, quia facilior fuit, mox, ut dixit, im- » plevimus. » (De tomo Leonis scilicet, quod epistolâ x suprà memoratâ fecerat.) « Ut autem » deinceps, nullius, quod absit, suspicionis re- » sideret occasio, etiam aliam partem facere » maturavi, scilicet propriis verbis confessionem » fidei, quam tenemus exponens (Pelag. *ep.* xvi, » *ad* Child., *col.* 803.). »

Cùm ergo id faciat *pro auferendo suspicionis scandalo*, atque ut modò legimus, ne ulla *suspicionis resideret occasio;* apparet fidem ejus et Regi et Episcopis Gallicanis, aliisque orthodoxis licèt ac piis, fuisse suspectam, quibus satisfecit, fidem profitendo, non se infallibilem prædicando.

Respondebunt id fecisse humili condescensu. Imò profitetur id fecisse jussu Petri præcipientis *reddendam omni poscenti fidei rationem :* unde inquit, « fidem meam præsenti ad Excellentiam » vestram colloquio intimandam necessariò ju- » dicavi; » jubente scilicet Apostolo; non humili ac voluntario condescensu.

Denique respondebunt, fuisse suspectum ut Doctorem privatum, non autem ut Papam; imò verò ut Papam : quo nomine quintam Synodum, unde suspicio orta esset, suscepisset.

CAPUT XXV.

Bonifacius III seu IV eâdem causâ sancto Columbano Presbytero suspectus.

Eadem suspicio etiam diutissimè hæsit animis, quanquam Synodus quinta à Vigilio Papâ, à duobus Pelagiis, atque etiam à Gregorio Magno comprobata erat. Quâ de re extat sancti Columbani, seu Columbi, aut Palumbi, Presbyteri, omni sanctitate conspicui, gravis epistola. Repetendum autem animo est, ejus Synodi gratiâ, multas in Africâ et Italiâ Ecclesias à Romanâ Sede defecisse. Non ita Columbanus, qui in ultimâ Scotiâ, Romanæ tunc Sedi addictissimâ, natus et educatus. Cùm tamen in Italiam post mortem Gregorii Magni venisset, ibique propter quintam Synodum à Romanis Pontificibus approbatam, tam populorum quàm præsulum scindi studia intellexisset, hæc ex Monasterio suo Bobiensi [1], instinctu Agilulfi Longobardorum Regis, et Theodelindæ Reginæ, scripsit ad Bonifacium III seu IV; nondum enim id mihi constitit. Sic autem incipit epistola : « Totius Europæ Ec- » clesiarum capiti, Pastorum Pastori, Bonifacio » Patri, Palumbus. » Tum subdit : « Doleo de » infamiâ cathedræ sancti Petri. » Tum illud : « Ut honore apostolico non careas, conserva » fidem apostolicam, confirma testimonio, robora » scripto, muni Synodo : » in eo enim vim reponebant; unde sequentia : « Vigila, Papa, vigila; » quia fortè non bene vigilavit Vigilius, quem » caput scandali isti clamant. » Postea : « Causa » schismatis incidatur cultello quodammodo » sancti Petri, id est, verâ in Synodo fidei con- » fessione. » Ac mox : « Dolendum enim ac de-

[1] In Mediolanensi tractu.

» flendum, si in Sede apostolicâ fides catholica » non tenetur. » Tunc regat Pontificem, « quare » vel infamare auderet fidei orthodoxæ Sedem » principalem. » Magnificè ac præclarè de Sedis apostolicæ majestate dictum ; ac statim : « Ut » caligo suspicionis tollatur de cathedrâ sancti » Petri. » Tum : « Jam vestra culpa est, si vos de- » viastis de verâ fiduciâ, et primam fidem irritam » fecistis. Meritò vestri juniores vobis resistunt, » et meritò vobiscum non communicant, donec » memoria perditorum deleatur. Vestri erunt » judices, qui semper orthodoxam fidem serva- » verunt, licèt juniores vestri sint (*Epist.* IV » COLUMB. *ad* BONIF., *tom.* XII *Bibl. Patr. p.* » 28, 29, 30.). » Juniores, illius sæculi stylo, inferiores vocat, cùm Prælati ac Præpositi passim Seniores dicerentur.

Ergone, inquies, vir tantus dicere potuit ad Romanum Pontificem, *meritò ei non communicari?* Certè si pergeret, utì Columbanus putabat, hæresim profiteri, nec se admonitus corrigeret. Cæterùm nihilo secius ipse in Sedis apostolicæ communione persistit : « Nos enim, » inquit (*Ibid.*), devincti sumus cathedræ sancti » Petri : licèt enim Roma magna est et vulgata, » per istam cathedram tantùm apud nos magna » est et clara ; » dignitate scilicet ductâ à Petro et Paulo Apostolis. Neque enim aliter Scoti, qualem se profitetur Columbanus, Romam noverant, Romanis armis prorsus intacti ; solaque fides eis Romam commendabat. Unde hæc : « Roma orbis terrarum caput est Ecclesiarum : » quæ quidem, Roma scilicet, ideo præcellere videbatur, quòd propter cathedram Petri, sit « fidei orthodoxæ Sedes principalis. » Hinc addit Columbanus : « Sicut magnus honor vester est » pro dignitate cathedræ, ita magna cura ne- » cessaria, ut non perdatis vestram dignitatem » per aliquam perversitatem. Tandiu enim po- » testas apud vos erit, quandiu recta ratio per- » manserit. » Tum illud præclarum : « Unitas » fidei in toto Orbe unitatem fecit potestatis. »

Hinc de Concilio quinto ab eoque sublatâ personæ unitate et dualitate naturæ dicit, tum ad ipsum Pontificem, qui eam Synodum comprobasse diceretur : « Multi dubitant de fidei vestræ » puritate : » mox : « Tollatis hunc nævum de » sanctæ cathedræ claritate : non enim decet » Romanæ Ecclesiæ gravitatem hâc instantis » levitatis famâ moveri à soliditate veræ fidei » (*Epist.* IV COLUMB. *ad* BONIF., *tom.* XII *Bibl.* » *Patr. p.* 31.). »

An ergo existimabat veram fidem extinctam esse Romæ, cùm Clerus universus totaque Ecclesia Romana suis Pontificibus adhæreret? Neutiquam. Imò verò dicebat : « Ego enim credo » semper columnam Ecclesiæ firmam esse in » Româ : » quòd nempe putabat, id non pertinaci animo factum, atque admonitos facilè redituros ; neque unquam futurum ut cathedra Petri à verâ fide, verâque Ecclesiâ pertinacibus studiis abrumperetur.

Eodem animo Gallos fuisse vidimus (*sup., lib.* VII. *c.* XXXI.) sub Carolo Magno, Ludovico Pio, Carolo Calvo, religiosissimis Regibus, post Nicænam secundam Synodum, quam à Papâ licèt approbatam pro œcumenicâ non habebant, neque ullo modo admittebant : neque minùs pii catholicique habebantur.

Neque hìc necesse est afferre cum Polycrate Asianos, cum Cypriano Afros, cum Columbano Scotos, Gallos, Italos seu Longobardos, alios ; cùm in promptu sit memorare Ephesini Concilii ducentos, Chalcedonensis sexcentos, aliorumque Conciliorum innumerabiles Episcopos, iisque cohærentem catholicam Ecclesiam, à quibus Romanorum Pontificum decreta pro irrefragabilibus non sunt habita, quoad Ecclesiæ universæ consensione probarentur.

CAPUT XXVI.

Romani Pontifices professi se apostolico officio fungentes esse errori obnoxios, in auctoritate universalis Ecclesiæ acquiescunt, locus Innocentii III.

Quin ipsi etiam Romani Pontifices non nisi in universalis Ecclesiæ auctoritate acquiescunt. Neque jam antiquos allegamus sæpe memoratos. En postremis temporibus, Innocentius III, celebri epistolâ ad Philippum-Augustum Regem. Rogatus enim à Rege ut ejus conjugium [1] solveret, sic respondet (INNOC. III *ep., lib.* IV. *ep.* CVI.) : « Sed in carnali commercio inter te ac » Reginam conjugem tuam adeo processum est, » quòd si etiam illi tantùm confessioni vellemus » insistere, quam nuper eadem Regina fecisse » proponitur, non auderemus super hujusmodi » casu de nostro sensu pro te aliquid definire, » propter illam sententiam evangelicam, quam » ipse Christus expressit ; ut *quod Deus conjunxit, homo non separet* (MATTH., XIX. 6.) ; » cùm absque dubio nec Sanctorum exempla, » nec Patrum decreta, intentioni tuæ in hoc » articulo suffragentur. Verùm si super hoc » absque generalis determinatione Concilii de- » terminare aliquid tentaremus, præter divinam, » offensam, et mundanam infamiam quam ex eo

[1] Initum cum Isemburgâ Canuti IV, Daniæ Regis, sorore.

» possemus incurrere, forsan ordinis et officii » nobis periculum immineret; cùm contra præ» missam veritatis sententiam nostra non posset » auctoritas dispensare. » En unde auctoritatem quærat in rebus maximis; en unde etiam pœnam metuat, si inconcessa tentarit.

An dicent hìc induere personam privati doctoris, qui à tanto Rege interrogatus, ut specialissimo Sedis apostolicæ officio, supremâ scilicet dispensatione, fungeretur, hoc responsum ediderit, quique professus sit, à se tractari rem deliberatione generalis Concilii dignam? Ergo in tantâ re infirmitatis humanæ sibi conscius, agnoscebat aberrare se posse ab evangelicâ veritate ex apostolico officio respondentem. Hìc ne ullum quidem dicit verbulum novissimus auctor anonymus, qui ad hunc explicandum nodum tanta congessit. Unum hoc non perpendit, in quo est difficultas: à Papâ agnitum id fieri posse, ut ipse quæstionem fidei inconsultò definiret, ac propterea loco caderet.

An fortè ad Pighianas redeunt ineptias; et illud Innocentii, *Si hæc tentaremus*, ita interpretantur : *Si per impossibile;* ut quoniam Paulus semel dixit : *Licèt Angelus de cœlo quid novi annuntiaverit, anathema sit* (*Galat.*, I. 8.); jam non liceat de Pontifice aberraturo loqui, nisi per impossibile : quamque vehementiam ac magniloquentiam adhibuit Paulus, ad adstruendam immobilem Evangelii stabilitatem, eam ad unum hominem infirmum et imbecillem transferre necesse sit; aut verò oportuerit in eo laborare Innocentium III, ut explicaret, quid factura esset Synodus generalis, si ipse aliquid impossibile perfecisset?

CAPUT XXVII.

Joannis XXII fidei professio, omnia quæ in apostolico officio gessit etiam circa fidem, iterum examinari posse demonstrat.

Nota est etiam illa professio quam Joannes XXII jamjam moriturus protulit. Is quippe de visione beatificâ ad extremum usque judicium dilatâ, cùm multa dixisset, quibus in hæresis suspicionem venisse se sentiebat, moriens eâ de re mentem suam sic explicat, subditque (Odor. Rain., *t.* XV. *an.* 1334, *n.* 17; *et ep.* I Joan. XXII, *t.* XI *Conc. col.* 1629.) : « Insuper si quæ alia sermocinando, conferendo, dogmatizando, do» cendo, seu aliter quovis modo diximus, præ» dicavimus, vel scripsimus circa præmissa, vel » alia, quæ fidem concernant catholicam, sacram » Scripturam, vel bonos mores, ea in quantum » consona sunt fidei catholicæ, determinationi » Ecclesiæ, sacræ Scripturæ, ac bonis moribus, » approbamus : aliter autem illa habemus et » haberi volumus pro non dictis, prædicatis et » scriptis, et ea revocamus expressè; ac ea » quæ prædictâ visione, et omnia alia dicta, » prædicata et scripta nostra de quâcumque » materiâ, ubicumque et in quocumque loco, » ac in quocumque statu, quem habemus, vel » habuerimus hactenus, summittimus determi» nationi Ecclesiæ et successorum nostrorum. »

Quid se infallibiliter dixisse, prædicasse, docuisse, dogmatizasse, scripsisse credidit, qui hæc, moriens judicioque divino proximus profitetur? an non clarè et liquidò statûs quoque pontificii dicta scriptaque Ecclesiæ determinationi subjicit? Ecclesiæ verò suos successores addit pro dignitate suâ specialiter appellandos. Huic igitur potestati sua omnia examinanda et judicanda subjicit. Quid autem est subjicere, nisi retractanda atque examinanda omnia rursus, si Ecclesiæ ita visum sit, recognoscere? Diceret saltem subjicere se determinationi Ecclesiæ, quæ ut privatus doctor docuerit : saltem decretales eas, quas de fide conscripsit, exciperet. An verò eas exceptas voluit, qui disertè exprimit, *quæcumque, quovis modo, quovis tempore, quovis loco statuque* positus, de quâcumque materiâ, nec tantùm de visione beatificâ, sed etiam de quâcumque aliâ re, *quæ fidem concernat catholicam,* quæ *Scripturam,* quæ *bonos mores,* quantâ potuit diligentiâ, explicavit. An fortè quæ decretalibus definivit, non sunt eorum numero quæ *scripsit, dogmatizavit,* atque *prædicavit,* cùm ea vel maximè omnium prædicarit? Ea ergo etiam determinationi Ecclesiæ subjicit, et quidem hæc professus est nullius errati sibi conscius; sed id tamen volens, ut si quid errasset, Ecclesia corrigeret. Neque verò hæc omnia tanquam per impossibile dixit : absurdum enim esset fidei professionem de impossibilibus rebus edere; sed sibi conscius infirmitatis humanæ, ac divina judicia, rebus etiam quas optimo animo gesserat, reformidans, totum se resolvit in Ecclesiæ fidem.

CAPUT XXVIII.

Ejusdem Joannis XXII de animarum statu speciatim publico diplomate declarata fides, à Benedicto XII successore ad examen revocatur.

Ille verò Pontifex, non modò generatim sua omnia, quæque publicè, quæque privatim egerat, determinationi subjicit Ecclesiæ, sed etiam ea quæ speciatim et expressè de fide exponendâ censuisset. Certò in câ, quam nunc comme-

moramus, fidei confessione, de animarum statu hæc specialim edidit (*ap.* Rainald., *ibid.*) : « Ecce quòd nostram intentionem, quam cum » sanctâ Ecclesiâ catholicâ circa hæc habemus » vel habuimus, serie præsentium, ut sequitur » declaramus. Fatemur siquidem et credimus, » quòd animæ purgatæ separatæ à corporibus » sunt in cœlo, et vident Deum ac divinam » essentiam facie ad faciem clarè, in quantum » status ac conditio patitur animæ separatæ. » Quæ cùm expressissimè declarasset, ut suam et Ecclesiæ catholicæ fidem, nihilo secius declarationem eam, Ecclesiæ et successorum determinationi subjicit.

Hic rogare libet eos, qui à Romano Pontifice editam fidem, non aliam esse putant, quàm ipsissimam Ecclesiæ catholicæ fidem, quâ ratione putent Ecclesiæ catholicæ fidem à Joanne XXII pontificio diplomate declaratam, ipsius Ecclesiæ ac successorum suorum determinationi subjici potuisse, iterum examinandam.

An respondebunt à Joanne declarari fidem eam, quam privatus profiteretur, non verò quam Pontifex? Atqui fidem eam consignari voluit publico diplomate, præfixoque, ut in aliis, consueto titulo.

An verò causabuntur has pontificias litteras *grossatas* quidem fuisse, non tamen *bullatas*, superveniente obitu Joannis XXII, ut Benedictus XII successor attestatur? Ad has ergo ineptias talis quæstio devolvetur. Atqui quod per tempus Joanni non licuit, Benedictus supplevit, *bullatamque* epistolam ad omnes dimisit Ecclesias, pontificatûs sui anno primo, Christi 1334 (Bened. XII, *ep.* I. *t.* XI *Conc. col.* 1793.).

Neque eo secius fidem antecessoris, quam suam quoque esse edito diplomate confirmaverat, revocavit ad incudem, quæstionemque de clarâ visione per duos annos tractavit de integro : ac demum definivit anno pontificatûs tertio, Christi 1336 (Rain., *an.* 1336, *num.* 1, 2, 3.). Ergo existimavit Romanorum Pontificum authentico diplomate declaratam fidem, adhuc in quæstionem revocari posse.

Nondum enim, inquies, rem dixerant : adhibitis omnibus solemnitatibus : nondum ab omnibus tuendam sub anathemate, aut contrariam sententiam esse hæreticam : tanquam Romanam fidem, nonnisi sub anathemate declarari oporteret; cùm profectò anathemata, non nisi subortâ hæresi decerni soleant : vera autem fides, ut ante omnem hæresim atque omnia anathemata constitit; ita absque anathemate declarari potest.

CAPUT XXIX.

Gregorii XI ac Pii IV professio.

Quo animo Joannes XXII moriens, eodem animo Gregorius XI, apostolicâ Sede in Urbem restitutâ nobilis, in iisdem appetentis lethi angustiis constitutus, hæc edidit (*Test.* Greg. XI, *tom.* VI *Spicil. pag.* 676.) : « Volumus, di» cimus et protestamur, ex nostrâ certâ scien» tiâ, quòd si in Consistorio, aut in Conci» lio, vel in sermonibus, vel in collationibus » publicis, vel privatis, ex lapsu linguæ, aut » aliàs ex aliquâ turbatione, vel etiam lætitiâ » inordinatâ, aut præsentiâ magnatum ad eorum » forsitan complacentiam, seu ex aliquâ distem» perantiâ, vel inadvertentiâ, aut superfluitate, » aliqua dixerimus erronea contra fidem catho» licam, quam coram Deo et hominibus, ut » tenemur præ cæteris, profitemur, colimus et » colere cupimus; seu forsitan adhærendo opi» nionibus contrariis fidei catholicæ scienter, » quod non credimus, vel etiam ignoranter; » aut dando favorem aliquibus contra catholicam » religionem obloquentibus; illa expressè et » specialiter revocamus, detestamur et haberi » volumus pro non dictis. »

Quibus verbis æquè complectitur ea quæ in Consistorio, inque Concilio, ac ea quæ in colloquiis; omniaque in se recognoscit, quorum causâ quicumque mortalis scienter, vel ignoranter, privatim ac publicè errare potuit.

Extat in eamdem sententiam Pii IV in Consistorio habita oratio, cùm de Francisci Mommorancii Annæ filii matrimonio ageretur. Eâ causâ Romam missus D. de la Haye, Doctor Theologus, hanc rei gestæ narrationem scripsit, quam Castelnavius[1] diligens et candidus scriptor, commentariis suis integram inseruit. Is ergo Pontificem in Cardinalium cœtu, in hæc ferè verba perorasse memorat (Le Laboureur, *Addit. aux Mém. de* Castel., *t.* II. *p.* 427, 428.) : « Ego vos » congregatos volui, ut à vobis audiam rem haud » mediocris momenti; utrum scilicet conjugium » contractum per verba de præsenti, nostrâ potes» tate solvi possit. Diligenter advertite quæ dicam : » non verba de futuro aut simplicem promissio» nem dicimus : quærimus an conjugium per » verba de præsenti initum, quod verum conju» gium, verumque est sacramentum secundùm » saniorem Theologorum sententiam, à nobis solvi » possit. Ne, quæsumus, tempus terite in col» ligendis antecessorum nostrorum exemplis et

[1] Seu potius le Laboureur in iis quæ addidit commentariis Castelnavii. (*Edit. Paris.*)

» factis, quæ nos profitemur ita sequi velle, si » cum Scripturæ auctoritate et theologicâ ratione » consentiant. Neque enim sum dubius, quin » ego et antecessores mei aliquando falli potue- » rimus, non solùm in hoc facto, sed etiam in » aliis. » En quid Pontifices ritè interrogati, ut pro pontificio officio respondeant, decernant, dispensent, de se ipsis sentiant. Hæc retulerunt ii qui nihil de theologicis quæstionibus cogitarent; sed rem, utì gesta, utì nota, utì divulgata erat, ita enarrarunt. Neque quidquam novi Pius IV loquebatur : ab antecessoribus consentanea audivimus, qui in exequendo apostolico officio contra veram à Scripturis traditam fidem, errare se potuisse senserunt. Hunc igitur sensum illis ipsâ fidei veritate insitum credimus; quâ etiam veritate est insitum Christianis omnibus, ut se quotidie peccare multa sentiant : atque utrosque credimus, non modò humiliter, sed etiam veraciter confiteri; ipsamque humilitatem non verbis, aut falsâ sententiâ, sed veritate niti, ut Patres Carthaginenses et sanctus Augustinus docent (Aug., *lib. de Nat. et Grat. c.* XXIV. *n.* 42. *tom.* X. *col.* 144, *et alibi pass.*).

CAPUT XXX.

Ecclesiæ catholicæ auctoritas multis casibus Ecclesiæ Romanæ laborantis auctoritatem supplet; primum exemplum, sæculi decimi invasores.

Operæ pretium erit considerare attentiùs ut Ecclesiæ catholicæ auctoritas laborantem ac periclitantem adjuverit Romanam Ecclesiam, simulque, seipsam omni Romanorum Pontificum auxilio destitutam, sancti Spiritûs fulta præsidio sustentarit. Primùm igitur tantisper redire in memoriam volumus sæculi decimi infamiam; quo sæculo per septuaginta ferè annos flagitiosissimi invasores Petri cathedram occuparunt; postquam scilicet imperatoria concidit auctoritas, Romæque omnia per vim ac libidinem gerebantur.

Ac Baronius quidem de his invasoribus sic agit, ut Sedes apostolica vacasse videatur : eos enim appellat non modò « abortivos, monstra, » Sedisque apostolicæ inquinatores (Bar., *an.* » 912, *t.* X. *p.* 679, *et toto hoc tomo, pass.*); » verùm etiam, quod apertè ad nullitatem pertineat, « invasores, intrusos, illegitimos, » nullo pacto legitimos, ac nomine tenus Ponti- » fices, Pontificis nomen usurpantes, pseudo- » Pontifices, qui non sint nisi ad consignanda » tempora in catalogo Romanorum Pontificum » scripti. » Neque tantùm ait *per vim ac metum* in Petri cathedram *violenter* immissos; sed etiam aliis causis cassos nullosque, Joannem XI ac XII [1] vix puberes : illum etiam spurium ac Sergii jam tum Papæ filium [2] ac postea successorem; quo nihil magis canones abominantur; « cui non ætas, non natalitia, non legitima suf- » fragaretur electio; qui non nisi nomen Ponti- » ficis malis usurpatum artibus retineret (Bar., » *ibid. an.* 933, *p.* 707.). » Tales interim Pontifices ad multos annos sacrilegum pontificatum prorogabant. Joannes certè X, quo nullius fuit flagitiosior electio, atque administratio tetrior, ad octodecim ferè annos. Quorum temporibus non Presbyteri, non Diaconi, sed fœdissima scorta sacrosanctam potestatem administrabant; qui denique haud scio, an majore flagitio non pellerentur quàm intruderentur.

Hos ergo adeo nullos Baronius existimare videtur (*Ibid., loc. sup. cit.*), ut eò referat illud Actorum (*Act.*, V. 15.), quod ægros *umbra Petri* ab infirmitatibus liberaret : ut profectò habeantur, non pro veris Petri successoribus, qui ejus dignitatem, sed pro invasoribus, qui ejus umbram tantùm acspeciem gererent.

Hinc idem Baronius sedem Petri solis instar ac lunæ perfectam, tamen confitetur *eclipses* esse passam : neque debere nos, « nimis rigidè » in apostolicâ Sede majora requirere, quàm » quæ in symbolicis signis [3] fuerint divinitus » demonstrata (Bar., *an.* 897, *p.* 641.). »

Hæc igitur vacasse Sedem demonstrare videntur sub his propudiosissimis invasoribus. Addit tamen Baronius *accedente consensu Cleri* toleratos (*Ibid., pag.* 640.), ne Ecclesia schismate scinderetur; quosdam novis comitiis electos, atque hinc pro legitimis Pontificibus cultos :

[1] Joannes XI viginti quinque annos natus, Joannes XII vix decem et octo, Sedem apostolicam invaserunt. (*Edit. Paris.*)

[2] Ex Maroziâ celebri tunc scorto genitum. (*Edit. Paris.*)

[3] Hæc ut intelligantur, sciendum est Baronium ad Sedem apostolicam accommodare illam Davidis prophetiam; *Sedes ejus sicut sol in conspectu meo et sicut luna perfecta in æternum.* Ps. LXXXVIII. « Ea sidera, inquit Ba- » ronius, interdum obice nubium minùs lucent, et eclip- » sibus intercurrentibus redduntur obscura..... Non ergo » adeo mirandum homines peccatores in Sede apostolicâ » sedisse. » Sed David hìc loquitur de throno Christi inconcusso semper futuro, qui thronus ideo dicitur similis soli et lunæ, sive quia ea signa manent semper eadem, licèt nostris oculis nunc clariora, nunc obscuriora videantur; sive quia David sic perfectum solem mente conciperet, qui *obice nubium* nunquam obscuraretur, et lunam perfectam quæ nullas pateretur eclipses. Hanc hujus loci explicationem afferunt omnes Scripturæ interpretes, et ipse Bossuet comment. in Ps. Nos tamen Baronio non admodum succensemus hæc verba ad Sedem apostolicam accommodanti, sed observandum erat ea de solo Christo et æterno ejus throno propriè verèque debere et posse intelligi. (*Edit. Paris.*)

quod non ita contigisset, « nisi de factâ, inquit, » postea legitimâ electione constitisset. »

Nos nulla ejusmodi nova comitia legimus; nullas electiones novas; neque consensus Cleri Romani quidquam hìc juvat, cùm ipse Clerus nihil sani aut corruptus cogitaret, aut oppressus agere posset. Id quidem certum est, qui sedem Petri tenere viderentur, eos per totam Ecclesiam agnitos atque observatos fuisse; nempe quòd Ecclesia catholica præstabilius judicaret, pravum caput habere, quam nullum.

Hinc igitur illis Pontificibus certior affulget auctoritas ex consensu catholicæ Ecclesiæ eos agnoscentis, quæ sancti Spiritûs auctoritas est. Hæc auctoritas Ecclesiæ Romanæ Ecclesiarum matri succurrebat, cùm nihil opis afferre posset ipsa sibi. Hâc Ecclesiæ catholicæ auctoritate suppleta sunt, quæ talium Pontificum electioni et administrationi deerant. Hujus auctoritatis plenitudine factum est, ne quæcumque fierent, hoc defectu cassa considerent. Est ergo Ecclesiæ catholicæ plenissima ac suprema et universalis auctoritas, quà quæcumque deficiant, etiam in Ecclesiâ Romanâ, suppleantur.

CAPUT XXXI.

Alia exempla; turbæ sub Sergio III, ordinationum Formosi Papæ gratiâ; Auxilii Presbyteri locus; aliæ turbæ sub Joanne XII; turbæ graviores, atque incertior status in diuturno schismate inter Urbanum VI et Clementem VII.

Majore perturbatione res erant Stephani VII et Sergii III temporibus, anno Christi 897 et 908. Hi enim præterquam quòd per vim intrusi sunt, ad malorum cumulum multa insuper addiderunt. Hinc illa in Formosum Papam atrox sententia[1], quòd à Portuensi episcopatu in Sedem apostolicam translatus esset. Tunc ejus cadaver projectum in Tiberim à Stephano VII; et quanquam Stephani acta Joannes IX resciderat, Sergius tamen III Episcopos omnes à Formoso ordinatos, item Presbyteros, sive ab illis Episcopis, sive ab ipso Formoso ordinatos, aut abjiciebat, aut de novo ordinabat. Quo tempore ordinationes, *exordinationes*[2], ac *superordinationes* contigerunt eæ quas Auxilius eorum temporum egregius Presbyter deploravit (*Vid. lib.* Auxil., *de sacr. Ordin., tom.* XVII *Bibl. Patr. pag.* 4 *et seq.*).

Is igitur propter Formosi causam, cùm à Sergio III exordinatus esset, in ministerio stetit; aliisque eâdem causâ dejectis, ut starent, auctor fuit, eâ vel maximè causâ, quòd si omnis ordinatio à Formoso profecta cassa esset, Italiæ regiones longè latèque « jam circiter viginti annos » absque christianâ religione, absque sacer» dotio, » absque sacramentis vixerint (*Vid. l.* Auxil., *de sacr. Ordin., t.* XVII *Bibl. Patr. cap.* XXVII. *pag.* 9.).

His aliisque de causis jussus à Sergio sub excommunicationis pœnâ sacerdotali ministerio abstinere, edito libro *de sacris Ordinationibus*, ac postea Dialogo, qui inscribitur : *Infensor et Defensor;* respondit; quòd pastoribus injusta jubentibus obediendum non esset; quòd excommunicatio ejus rei causâ lata nulla haberetur (*Ibid., cap.* XXXIV. *pag.* 10.); quòd aliud sunt « pontificales sedes, aliud præsidentes; quòdi » honor et dignitas uniuscujusque sedis venerabi» liter observanda sunt : præsidentes autem si » deviaverint, per devia sequendi non sunt, hoc » est, si contra fidem vel catholicam religionem » agere cœperint (*Id. Dial. ad* Leon., *Nol.* » *Episc. c.* XVIII. *ibid., pag.* 17.). » En quod Romano Pontifici exprobraret. Addebat non observandam excommunicationem eam, quæ ad *committendum facinus pertineret.* Usque adeo fieri potest, ut quis ad facinus à Romano Pontifice etiam sub excommunicationis pœnâ adigatur. Concludebat verò sic, suo et sociorum suorum nomine (*Vid. lib.* Auxil., *de sacr. Ordin., cap.* XL. *pag.* 10; *Dial., c.* XXX, XXXI. *pag.* 21.): « Ideoque in sacro ordine, quo con» secrati sumus permanentes, præstolamur uni» versalis Concilii æquissimum examen. » Quin etiam illud Concilium non à Pontifice, qui omnia conturbaret, sed ab Imperatore expectabat. Adeo in Ecclesiâ Romanâ intestinis discordiis laborante, nihil erat opis : ac dum Synodus, consentientibus Episcopis, cogeretur, ipse à Sergio habitus communionis expers, Ecclesiæ catholicæ, eique connexæ Romanæ Ecclesiæ ac Sedis apostolicæ communione gaudebat.

Auxilium Presbyterum Sigebertus primùm (Sigeb., *de Script. Eccl. cap.* CXII.), atque ipse Baronius honorificè memoravit (Bar., *ann.* 908, *pag.* 667, 668.). Et Baronius quidem ait, hæc quæ Auxilius deploravit, « perpetrata ab » invasoribus et intrusis in apostolicam Sedem, » Pontificis nomen usurpantibus. » Verùm Auxilius non ita se tuetur, neque respondet Sergium illegitimum Pontificem à se impunè contemni; sed recurrit ad ea quæ veris Pontificibus prava jubentibus obtemperari vetarent. Quo certum

[1] Quis non miretur de unius Episcopi translatione tam anxiè religiosos esse Papas eos, qui religionis nullâ habitâ ratione, se tot sceleribus commaculabant. Vid. eorum vitas, tom. IX Conc. Labb. (*Edit. Paris.*

[2] Id est ordinationes irritæ.

omnino est, adversùs Pontificem pro vero ac legitimo habitum, sed potestate in Ecclesiæ perniciem usum, universalis Synodi opem imploratam, cùm nullum aliud præsidium superesset.

At enim, inquies, extraordinaria hæc, neque in exemplum trahenda : quæ nos ultro confitemur. Illud autem volumus : gravissimos, divino judicio, multos incidisse casus, quibus Ecclesiæ Romanæ oppressæ ac laboranti nihil præsidii, nihil in Ecclesiæ catholicæ toto Orbe diffusæ auctoritate superesset.

Ac fateamur necesse est talia contigisse cùm Joannes XII, flagitiosissimus Pontifex, ab Othone I Imperatore, Concilio congregato, depositus est, et Leo VIII huic substitutus (*Vid.* Bar., *ad an.* 863 *et seq.*). Baronio facilè concedimus illegitimum illud fuisse judicium. Interim pars Orbis maxima, Joannem ejusque successorem [1] aversabatur; Leoni ejusque successoribus adhærebat. Bonâ profectò fide, sub incerto, imò nullo Pontifice, haud minùs Christo ejusque Ecclesiæ conjuncti vivebant.

Quæ mala Ecclesiæ incubuêre graviùs in illo longo schismate inter Urbanum VI et Clementem VII, eorumque successores. Quo in schismate, ubi locorum esset sedes apostolica per quadraginta annos multi viri boni sanctique nesciebant, nullusque sedebat Romanus Pontifex, siquidem illud Bellarmini valet : *Pontifex dubius, Pontifex nullus.* Quibus turbis Sedes apostolica non nisi auctoritate Ecclesiæ catholicæ, ultro in Pisanam Synodum confluentis, emergere potuit. Atque interim Christus hæc duo demonstravit : primum, Ecclesiam Romanam occulto judicio in ea incommoda turbasque labi posse, unde se ipsa extricare non possit, et ab Ecclesiæ catholicæ auctoritate pendeat, tum illud sub dubio ac fluctuante, imò sub nullo ac falso Pontifice, certam remanere, longo etiam tempore, Ecclesiæ catholicæ, non modò unitatem, sed etiam auctoritatem, quâ rebus necessariis consulatur.

CAPUT XXXII.

Ex his ostenditur, etsi quis Romanus Pontifex falsa definiat, catholicam tamen Ecclesiam Sedemque apostolicam manere suo pondere constitutam.

His convincuntur ii qui Ecclesiam catholicam statim interituram putant, si quis Romanus Pontifex falsa definiat : tanquam una ea res sit, quam Ecclesiæ catholicæ auctoritas supplere non possit. Atqui alia quæ memoravimus, cogitanda erant. Nempe certum est Romanum Pontificem à Deo esse positum, qui catholicæ societatis communionisque esset vinculum. Stat semper invictum illud Optati de Romano Pontifice : « Cum quo nobis totus Orbis in unâ commu» nionis societate concordat (Optat. Milev., *de* » *schism. Donat. lib.* ii. *cap.* iii. *pag.* 28. *ed.* » Dup.) ; » et illud Hieronymi ad Damasum : « Qui tecum non colligit spargit (Hieron., *ep.* » *ad* Damas. xiv. *al.* xvii. *tom.* iv. *part.* ii. » *col.* 20.) ; » et illud Cypriani, illud Ambrosii, illud omnium, ut cum Episcopo romano, id est cum Ecclesiâ catholicâ communicemus. Atque hinc etiam valet illud, absque Romano Pontifice non colligi Synodos (Soc., *l.* ii. *c.* viii.) : quippe quo duce Ecclesiæ uniri conjungique debeant. Hæc à Christo instituta, hæc in ævum duratura sunt. Neque eo secius, Deo permittente, ea interdum eveniunt, quibus viri boni sanctique, pontificiæ communionis exsortes manere debeant, ut Auxilio Presbytero contigisse vidimus (*sup.*, *cap.* xxxi.), ne fateri cogeretur, cessasse in Italiâ per viginti annos legitimum sacerdotium legitimamque sacrorum administrationem. Quid in illo schismate, cum inter duos tresve Pontifices, viri boni, ipsaque Ecclesia fluctuaret, et à duobus delusa, ab utriusque se obedientiâ subtraheret? An abrupta erat illa tessera christianæ fraternitatis in Romani Pontificis communione à Christo constituta? Absit. Ad eam enim in integrum resarciendam votis omnibus anhelabant, Romano Pontifici, si non actu ac reipsà, tamen animo, affectu, voluntate conjungebantur. Interim Ecclesiæ catholicæ, quod sæpe dicendum est, eique connexæ Sedis apostolicæ communione gaudebant; et cùm omnino Synodo opus esset, Romani Pontificis ad eam colligendam officium, Ecclesiæ catholicæ, hoc est, Spiritûs sancti supplevit auctoritas. An ergo officium confirmandi in fide fratres, si casus occurrat, eadem Ecclesia supplere non possit? Absit. Certè infandi illius ac diuturnissimi schismatis tempore, fœdæ hæreses, Viclefi Hussique totâ Ecclesiâ vulgabantur, quibus interim certa Ecclesiæ catholicæ auctoritas resistebat : adversùsque eos multa sunt edita ejusdem Ecclesiæ decreta gravissima, quibus catholici firmabantur, hæretici profligabantur. Quin ipsi hæretici nihilo secius in Sedis apostolicæ Ecclesiæque Romanæ verba fidemque adacti sunt, et ad illam petram æquè allisi, ac si Romana Sedes suo præside frueretur. Nec mirum ; neque enim Romana Sedes aut fides in vacatione interit, neque interitura est, etiam si graviora ac diuturniora impedimenta contigerint. Cur ergo

[1] Benedictum V.

eò magis aut Sedes apostolica aut catholica Ecclesia collabatur, si quis Romanus Pontifex falsa definiat? Nempe in uno hoc casu deficiet Ecclesiæ, ille à Christo datus, ut in eâ maneret Spiritus? Nulla erit super, quæ succurrat, aut Synodum colligat, auctoritas? Quid si Romanus Pontifex hæresim non jam definitione sanciat, sed tamen prædicet? Quid si sit apertè jam obstinatèque hæreticus? quid si simoniacus? quid si schismaticus? quid si contumaciæ nomine meritò deponendus? quid si bonos viros à suâ communione depellat? quid si mente captus? quid si detentus? quid si ea tam multa contingant propter quæ ei necessario obsistatur? Hæc enim partim evenisse, partim evenire potuisse omnes confitentur. Quid dicam de Marcellino, quem thurificasse multi crediderunt? Quid de illâ quam adversùs eum collectam memorant, Sinuessanâ Synodo [1] trecentorum Episcoporum (*Conc. Sinuess., tom.* I. *col.* 938.)? Falsane, an vera sit nihil hìc nostrâ refert. Veram certè esse ipsâ rei summâ defendit Baronius (Bar., *an.* 303, *tom.* II. *pag.* 771, 772.): veram eam esse plerique Canonistæ per trecentos annos existimarunt, eoque exemplo pro certo habuerunt, quibusdam in causis Synodum ultro convenire posse, non quidem ad judicandum, sed ad convincendum atque increpandum Romanum Pontificem, ut saltem pudore victus abdicare cogatur. At enim, inquiunt, causæ eæ sunt necessariæ cur Synodus fiat, etiam invito Romano Pontifice: tanquam ulla causa magis necessaria sit, quàm læsæ fidei; aut adversùs Romanum Pontificem valeat Ecclesia, si hæresim prædicarit, inermis verò atque omni præsidio destituta jacent, si certas formulas ac solemnitates adhibeat: quo quid absurdius? Et tamen quandoquidem in eo causa stat, jam exempla afferenda sunt, atque infirmiores animi ipsâ experientiâ confirmandi, ne quid fidei metuant, si quis Romanus Pontifex, quod absit, officio desit.

CAPUT XXXIII.

Lapsus Romanorum Pontificum nihil Ecclesiæ, nihil fidei, nihil Sedi apostolicæ nocuerunt: Liberius ordine temporum primus recensetur.

Hìc necessariò repetendi sunt Romanorum Pontificum in causis fidei pertractandis, non modò cunctationes periculosæ interdum, sed etiam lapsus [1]. Etsi enim animus refugit commemorare ea quibus imbecilles animi commoveri soleant; tamen hæc me spes sustentat, fidei omnia profutura, cùm evidens futurum sit, Romanis quoque Pontificibus, in injuncto officio confirmandi fratres deficientibus, tamen illud officium haud minùs postea viguisse, haud minùs immotam perstitisse Ecclesiam catholicam, eique conjunctam Sedem apostolicam ac Romanam fidem.

Hìc primo loco occurrit Liberius [2]. Neque verò

[1] De Sinuessanâ Synodo nulla nunc extat inter doctos controversia. Hanc enim manifestè supposititiam arguunt stylus barbarus et sententiæ planè absurdæ. Unum est quo Ultramontani probari posse putent celebratam fuisse hanc Synodum; nempe quòd nulla alia nominetur quæ Marcellinum idolis thurificantem absolverit. Atqui fabulosa est illa Marcellini thurificatio, de quâ nullus veterum loquitur. Quinimo Theodoretus, lib. I. cap. III. dicit *Marcellinum persecutionis tempore inclaruisse,* quod non diceret de Pontifice idolis thurificante. Et quidem Marcellino Donatistæ idololatriæ crimen inferebant; at falsum nulloque teste firmatum, quemadmodum solebant accusare multos alios, eosque sanctissimos Pontifices, Melchiadem, Marcellum et Sylvestrum. Cæterùm nunquam ab eis commemorata est ea Synodus trecentorum Episcoporum, nec ab Augustino in suis adversùs Petilianum libris. Neque erat adeo facile persecutionis tempore trecentos episcopos congregare; cùm vix in summâ Ecclesiæ pace, Constantinus hunc numerum accire potuerit in concilio Nicæno. Hæc in ineptam fabulam dicta sufficiant. Credo ipsum Baronium non aliter sensisse. Sed timebat, si concilium id supposititium confiteretur, ne manibus ejus elaberetur illud ejusdem concilii axioma toties deindè decantatum: « Prima Sedes non judicabitur à quoquam. » Qui plura de eâ re voluerit, adeat P. Alex. t. IV. p. 652: Pagi, an. 302, n. 16 et seq. Till. tom. V. persec. Diocl. not. XXI. p. 613. (*Edit. Paris.*)

[1] Non pauci doctrinæ Cleri Gallicani aliunde maximè addicti, ipsi præjudicium inferri putant, si momentis hujusmodi parum solidis fulciatur. Ita imprimis Honoratus Tournely, qui postquam varia exempla, sepositis præjudiciis, severè examinavit, concludit ea non esse ad statum controversiæ idonea et accommodata. Vide *Tract. de Ecclesiâ, quæst.* V. *art.* III. *tom.* II. *pag.* 183 *et seq.* Hinc multi mirantur illustrissimum Bossuetium hìc tot errorum exempla congessisse, postquam ipse dixerat. « Que contre » la coutume de tous leurs prédécesseurs, un ou deux » souverains pontifes, ou par violence, ou par surprise, » n'aient pas assez constamment soutenu, ou assez plei- » nement expliqué la doctrine de la foi : consultés de » toute la terre, et répondant, durant tant de siècles, à » toutes sortes de questions de doctrine, de discipline, » de cérémonies; qu'une seule de leurs réponses se trouve » notée par la souveraine rigueur d'un concile œcumé- » nique; ces fautes particulières n'ont pu faire aucune » impression dans la chaire de saint Pierre. Un vaisseau » qui fend les eaux n'y laisse pas moins de traces de son » passage. » *Serm. sur l'unité de l'Eglise;* sup. tom. II, p. 46. Igitur conjicere meritò possumus ipsum ea deleturum fuisse, si ultimam manum operi admovisset. (*Edit. Versal.*)

[2] Eruditissimi inter Catholicos hodie stant pro omnimodâ innocentiâ Liberii, et quidem argumentis haudquaquam contemnendis. Vid. *Dissert. critique et historique sur le pape Libère, dans laquelle on fait voir qu'il n'est jamais tombé ; par l'abbé Corgne, Paris,* 1736, et multò fusiùs, *Commentar. critico-histor. de sancto Liberio Papâ,* à P. Stiltingo, inter *Acta Sanctorum septembris,* ad diem 23. *tom.* VI. *pag.* 572. Illud interea constat, multa hìc

animus est tractare quæstionem de Sirmiensibus formulis : quâ in controversiâ doctissimi quique dubitare se potiùs, quàm certi aliquid tenere se fateantur. Nos in eam sententiam propendemus, ut Liberius ei formulæ [1] subscripserit, quæ esset omnium maximè innocua. Hæc interim certa sunt; pessimè fecisse Liberium, qui cùm Arianorum artes fraudesque nosset, ei fidei subscriberet, quâ Christus consubstantialis ejusdemque cum Patre substantiæ taceretur (*Vide* Bar., *tom.* III. *an.* 357, *n.* 30.). Illud enim erat initæ cum hæreticis consensionis indicium ac tessera : atque adeo per Liberii subscriptionem Ariani id obtinebant, quo Nicænam infringerent et infamarent fidem. Quare Liberius nec ipse dubitavit, datis fœdissimis ac miserabilibus litteris, cum omnibus Arianis communicare, atque à suâ et Ecclesiæ Romanæ communione segregare Athanasium, cum quo communicasse pars ecclesiasticæ atque catholicæ communionis habebatur (*Ep.* Liber. VII, VIII, IX, X. *tom.* II. *Conc. col.* 751 *et seq.*). Hæc à Liberio perpetrata, satis amplam causam dederunt, cur ei hæc agenti anathema ab Hilario diceretur, et cur ille ab Hieronymo et aliis in hæresim subscripsisse memoraretur (Hilar., *frag.* VI. *col.* 1337. *ed. Bened.; Vid.* Hieron. *in Chron. et de Script. Eccles.*). Quo etiam factum est, ut à Romanis haud aliter reciperetur, quàm ut qui fidem prodidisset, ac se Arianâ communione maculasset, hæreticisque per omnia communicasset, *exceptâ rebaptizationis infamiâ* [2], ut in vitis Romanorum Pontificum disertè scriptum legimus (*Vit.* Liber. *Pap., tom.* II *Conc. col.* 740.).

Neque omittendum illud, quod est gravissimum, Liberium, postquam Arianorum communione pollutus Romam rediit, à maximâ Cleri et populi Romani parte rejectum; sanctum Damasum gravissimum eâ tempestate Ecclesiæ Romanæ Presbyterum, ac postea Liberii successorem præ cæteris ab ejus communione abhorruisse, ac Felici in ejus exulantis locum substituto adhæsisse; quòd hic vice versâ, catholicam Ecclesiam contra Constantium tueretur. Hinc « ab eo die, quo scilicet Liberius in urbem ingressus est, fuisse persecutionem maximam in » Clero, ita ut intra Ecclesiam Presbyteri et » Clerici complures necarentur, et martyrio » coronarentur (*Vid.* Felic. II, *ib. col.* 843.). » Hæc in vitis Romanorum Pontificum scripta recipit Baronius (Bar., *tom.* III. *an.* 357, *n.* 45, 46. *pag.* 713, 714.); quibus profectò rebus Liberius non confirmabat, quam potius omni ope infringebat fidem. Nunc quid ad hæc respondeant audiamus.

CAPUT XXXIV.

Adversariorum effugia præcluduntur : nostra argumenta firmantur.

Primum quidem aiunt, ad hæc misera et infanda vi adactum Liberium, tædio scilicet victum exilii, ut scribit Hieronymus. Id ipsius Liberii, quæ supersunt miserabiles testantur litteræ : satis enim constat, etsi districtos gladios non legimus, tamen intentatos necis metus. Sed nihil magis infregit Liberium, quàm prava cupido tantæ recuperandæ Sedis, quod etiam Baronius confitetur, verèque memoravit eam fuisse Dalilam, quæ hunc Samsonem corruperit (*Ibid.*, *num.* 33, *pag.* 709.). Utcumque est, si verba Christi dicentis : *Rogavi pro te*, omnino eò pertinent, ut Petri successor nusquam fidei desit, nusquam officio confirmandi fratres; Liberium haud minùs ab ipso metu tutum esse oportebat, quàm à cæteris pravis cupiditatibus. Quis enim non videat, id promisisse Petro Christum, ne ullâ animi infirmitate vinceretur? Quo loco si metum excipimus, nimiùm stultè in re tantâ ludimus. Atque hoc animi robur ad Petri successores manasse oporteat, siquidem omnes eos promissionis ejus hæredes esse constet. Tum et illud quærimus, si hæc Liberius non metu, sed vel imperitiâ, vel aliâ pravâ cupiditate fecisset; an ideo cessuri erant Eusebius et Damasus ac Romana Ecclesia? Imò tantò ampliùs restitissent. Fateamur ergo Romanam fidem, Romanam Ecclesiam, non modo adversùs metum, sed adversùs omnem aliam cupiditatem potuisse consistere. Denique si vel maximè metum causari placet, quid fiet Liberio, non jam metuenti ac persecutionem passo, sed ultro persequenti fratres, ut ad impiam communionem cogerentur; et quæcumque adversùs catholicam fidem gesta erant, etiam concitatâ persecutione firmanti. Alia profectò quærenda sunt, quibus Liberius excusetur.

afferri adjuncta, aut planè incerta, aut omnino supposita; et plura taceri, quæ minimè omitti debuissent. Certè vix intelligo quomodo ea cohæreant cum iis quæ ipse illust. auctor dixit, *IIe Instruct. sur les promesses de l'Eglise*, *num.* 105 *et* 106; sup. tom. VIII. pag. 583. Cæterum ex *Diario D. Ledieu* colligitur voluisse Bossuetium ea delere, quæ hic scripsit de Liberio, tanquam ad suum scopum non satis pertinentia. Vid. *Hist. de Bossuet, Pièces justificatives du liv.* VI. tom. II, pag. 396. (*Edit. Versal.*)

[1] Primæ videlicet quæ adversùs Photinum à Synodo depositum excusa fuit. (*Edit. Paris.*)

[2] Hic annotat Binius « Arianos nondum rebaptizasse » Catholicos ad se deficientes, et ea verba ab aliquo fuisse » addita; » quod verisimile est. (*Edit. Paris.*)

Hìc ergo Bellarminus ac Baronius omni ope contendunt (Bell., *de Rom. Pont. l.* iv. *c.* ix ; Bar., *an.* 357 , *n.* 37. *tom.* iii.), ne Liberius hæresi subscripsisse videatur. Quo operæ pretio ; cùm saltem sit certum subscriptam ab eo, probatamque formulam quâ fides Nicæna taceretur ? At enim, inquiunt, Hilarius quoque hanc probavit formulam; probavit verò tanquam omnino integram ac perfectam ? an potiùs id egit, ut qui eâ uterentur, eos alliceret ad catholicam fidem, à quâ non penitus abhorrere viderentur ? Cæterùm ut à veris orthodoxis ac fidei Nicænæ defensoribus subscriberetur his formulis, quibus fides Nicæna taceretur, non probavit Hilarius : non probavit ut eo silentio et episcopatus redimeretur, et pax cum perfidis iniretur; id inquam, Hilarius neque probavit, neque fecit. At id nemo dubitat fecisse Liberium.

Aliud est, inquiunt, tacere, aliud negare. Non profectò aliud est, cùm ad eum articulum devenitur, ut tacere negare sit. Neque enim quidquam aliud Ariani volebant, quàm ut fidem Nicænam tacendo subruerent; eòque deducta res erat inter catholicos et hæreticos, ut utrimque contenderetur; ab illis, ne fides Nicæna silentio premeretur; ab his, ut ipso silentio tolleretur; neque id Liberius, aut quisquam ignorabat. Quo tempore tacere, apertè negare est. Neque enim frustra Christus dixit : *Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet* (Luc., ix. 26.). At qui sciens tacet, cùm professionem res postulat, profectò erubescit, imò etiam negat : unde quod apud Lucam legitur : *Qui me erubuerit*, legitur apud Matthæum : *Qui me negaverit* (Matth., x. 33.). Negavit ergo Liberius, dum tacuit id, quod tum vel maximè oportebat confiteri eum; in agone ipso scilicet, in ipso martyrii, hoc est, testimonii articulo constitutum. Quo in articulo constitutus, dum pudendo silentio Sedem apostolicam redimit, nempe quantùm in ipso est, omnes docet patere communionem cum cathedrâ Petri, iis qui Nicænam tacerent fidem. Neque id tantùm; sed etiam negari iis, qui illam tuerentur : cùm non aliâ causâ Ariani Athanasium à communione Liberii segregatum vellent. Neque in his cogitandum est, quid subtiliter dici possit, sed ipsius rei summa, quid faciat in hominum animis. Neque etiam est quòd dicant vituperari à se Liberii factum, defendi fidem quam intus haberet. Nos profectò ipsum rectè sensisse, et contra id quod sentiret scripsisse et fecisse intelligimus, et ideo fidei defuisse; et talia facta ad ipsam fidei confessionem pertinere, nec ipse Baronius negaverit.

Cæterùm, id si putant promissioni Christi tutandæ satis esse, ut Romanus Pontifex intus rectè credat, quidquid profiteatur, amplam nobis januam aperiunt. Ecce enim dicemus Romanum Pontificem bene intus sentientem, pravâ tamen aliquâ cupiditate seductum, adversùs fidem suam pronuntiaturum. Id si non sufficit tutandæ Christi pollicitationi, ne his excusent Liberium : sin autem sufficit, en casus quo Pontifex, ipsis fatentibus, salvâ pollicitatione Christi, falsa definiat.

Has quidem cavillationes sat scio viros graves et æquos facilè contempturos ; et tamen adversarii ad hæc minuta et futilia, suâ subtilitate nos redigunt.

Placet etiam illud quærere; per eam temporum necessitudinem, an Romano Pontifici Arianorum societate polluto, communicari oporteret! At non illud Damasus, non Eusebius, non alii catholici sentiebant : hoc enim ipsum erat, seque et Ecclesiam catholicam Arianorum communione maculare. An fortè per eam temporum intercapedinem, Liberius cessavit esse Romanus Pontifex ? Quid ita ? hæreticus scilicet, atque ipso facto depositus : id enim videtur significare Baronius (*Vid.* Baron., *an.* 357, *n.* 34.). Atque ipse Baronius, Bellarminus, et alii id vel maxime agunt, ne hæreticus fuisse videatur. An igitur alias, præter expressam, ut aiunt hæresim, causas admittimus, propter quas Romanus Pontifex cassus sit ? Hæc si volunt, ab alio ducentur in aliud, neque eis quidquam erit integrum. Tum si in eo res vertitur, ut Romanus Pontifex ideo errare non possit, quòd statim atque erraverit desinat esse Pontifex, quid vetat nos quoque in eam arcem confugere ? Certè et id nobis profiteri licet; à Romano quidem Pontifice falsa judicari ac determinari posse ; sed eum confestim non esse Pontificem. Si hoc dicto tuti sumus, vicimus : at si quid ulterius à nobis exigunt, in Liberii lapsu, quò ipsi confugient ? Fortasse ad illud, ista qualiacumque sunt, brevissimo temporis intervallo transacta esse. At profectò durarunt septem ad minùs menses. An verò contendent Christi promissionem vel ad certa quædam momenta vacillasse ? Denique alia memoramus, quæ non eâ celeritate effluxisse constet. Verùm, utcumque est, certè illud tenemus, cùm dicitur Petri fides, Romana fides, Sedesque apostolica perire non posse, Romano Pontifici deberi obedientiam, cum Romano Pontifice à quocumque catholico communicari oportere : hæc summâ ipsâ valere et æstimari, non ad minutias redigenda. Omnino enim deficiente Liberio, Petri

fides stetit : fides stetit Sylvestri, Marci, Julii, aliorumque Romanorum Pontificum, qui Liberium præcesserant. Hæc enim fides Romanos Presbyteros sustentabat, quemadmodum ipse testabatur Eusebius (*Vid. act.* Euseb. *apud* Mombrit., *tom.* i. *pag.* 515; *et* Baluz. *Miscel., tom.* ii. *pag.* 141, 142.), à se teneri fidem, quam à beato Julio ordinatus suscepisset. Neque Sedes apostolica, neque Ecclesia Romana concidit; neque casura erat, si etiam Liberius pejora moliretur; et cùm ab eo abstinerent, haud minus Ecclesiæ catholicæ Sedisque apostolicæ fovebantur sinu; Romanoque Pontifici tantò impensiùs adhærebant, quantò magis eum orthodoxum vellent.

CAPUT XXXV.

Sanctus Zozimus Cœlestii Pelagiani confessionem apertè hæreticam probat : ejus epistola ad Africanos Episcopos : sancti Augustini loci.

De sancto Zozimo Papâ sancti Innocentii successore, sanctus Augustinus hæc scripsit (Aug., *de Pecc. orig. cap.* ii, iii, vi. *tom.* x. *col.* 253, 254, 255.); Cœlestium ab Africanis condemnatum, ad eum edidisse libellum fidei, in quo hæc inerant : « Quòd peccatum Adæ ipsi soli obfuerit, » et non generi humano : quòd infantes qui nas- » cuntur, in eo statu sint, in quo fuit Adam ante » transgressionem. » Et illud : « In remissionem » peccatorum baptizandos infantes non idcirco » diximus, ut peccatum ex traduce firmare vi- » deamur, quod longè à catholico sensu alienum » est, quia peccatum non cum homine nasci- » tur, etc. (*Ibid., cap.* vi; *et lib.* i. *de Grat.* » *Christ. c.* xxxii. *n.* 35. *col.* 245.). » Apertissima hæresis, nullâ verborum ambiguitate prodita, quod etiam Augustinus agnoscit. Sanè Cœlestius in fine professionis hæc apposuit : « Si » fortè, ut hominibus, quispiam ignorantiæ error » obrepsit, vestrâ sententiâ corrigatur (*Id., de* » *Pecc. orig. c.* vi. *n.* 7. *col.* 256.). » Atque interpellatus à Zozimo de Innocentii litteris : « se omnia, quæ Sedes illa damnaret, damna- » turum esse promisit (*Ibid., cap.* vii. *num.* » 8.). » His igitur auditis, refert Augustinus à sancto Zozimo Cœlestii libellum catholicum dictum esse (*Id., lib.* ii. *ad* Bonif. *c.* iii. *n.* 5; *col.* 434.), in quo tam apertæ hæreses legebantur [1].

Non tamen Cœlestius ab excommunicatione solutus, scriptumque est in Africam, atque ad duos menses dilata res, quoad inde rescriberetur (Aug., *de Pec. orig. cap.* vii. *num.* 8. *col.* 256.).

In Zozimi epistolâ (Zoz., *ep.* iii *ad Episc. Afric. tom.* ii. *Concil. col.* 1559.), Episcopi Africani præcipitantiæ arguuntur, quod Lazaro et Heroti viris levissimis ac nefariis de Cœlestio nimiùm credidissent. Hìc placet excusari ea, quibus de Africanis Patribus, deque Lazaro et Herote viris sanctissimis, optimo Pontifici impositum est. Non equidem scio quomodo id excusari possit, quod de fide Cœlestii scribit : « Censui- » mus innotescere Sanctitati vestræ, super abso- » lutâ Cœlestii fide nostrum examen (*Ibid.*). » Ac paulò post de Cœlestii accusatoribus : « Quare » intra secundum mensem aut veniant, qui præ- » sentem redarguant aliter sentire quàm libellis » ei confessione contexuit, aut nihil, post hæc » tam aperta et manifesta quæ protulit, dubii » vestra Sanctitas resedisse cognoscat (*Ibid.*).»

Res igitur examine et judicio Zozimi eò redacta erat, ut fides à Cœlestio exposita integra et catholica procul dubio haberetur; illud quærendum superesset, an probari posset eum aliter quàm libello dixerat docuisse? Sic nihil deerat quominus absolutum completumque esset de dogmate judicium, resque omnino deducta ad facti quæstionem.

Itaque Facundus, Hermianensis Episcopus [1], huic ævo proximus [2] memorat (Facund., *pro defens. trium Cap. lib.* vii. *c.* iii. *p.* 277, *edit.* Sirm., *et tom.* x *Bibl. Patr. p.* 55.), « beatum » Zozimum apostolicæ Sedis Antistitem, contra » sancti Innocentii decessoris sui sententiam, » fidem ipsius Pelagii, ejusque complicis Cœlestii » tanquam veram et catholicam laudantem, in- » super Africanos culpantem Episcopos, quòd

[1] Illust. auctori applicare non auderemus quæ eâ de re habet Tournely, *loc. sup. cit. pag.* 186 : *Necesse est eos qui tale proferunt exemplum, Augustinum non legisse in eo ipso loco qui opponitur.* Hæc habet sanctus Doctor : « Quænam epistola venerandæ memoriæ papæ Zozimi, » quæ interlocutio reperitur, ubi præceperit credi oportere, sine ullo vitio peccati originalis hominem nasci? » Nusquam prorsus hoc dixit, nusquam omnino con- » scripsit. Sed cùm hoc Cœlestius in suo libello posuisset, » inter illa duntaxat de quibus se adhuc dubitare et instrui » velle confessus est, in homine acerrimi ingenii....., » voluntas emendationis, non falsitas dogmatis approbata » est. Et propterea libellus ejus catholicus dictus est, quia » et hoc catholicæ mentis est, si qua fortè aliter sapit, » quàm veritas exigit, non ea certissimè definire, sed » detecta ac demonstrata respuere. » *Lib.* ii *ad Bonif. loco sup. not.* Ex his intelligitur ipsum Cœlestium, non verò ejus doctrinam dictam fuisse catholicam : de quo vix ullum dubium remanebit, si attendatur simul jussisse Zozimum ut Cœlestius subscriberet Epistolæ Innocentii, in quâ ipsius errores apertè damnabantur; ut constat ex Mario Mercatore, *tom.* ii *Concil. col.* 1512 *et* 1513; et ex Paulino Diacono, *ibid. col.* 1578 *et* 1579. (Edit. Versal.)

[1] In Byzacenâ. — [2] Vixit sæculo sequenti.

» ab illis hæretici crederentur; » non quòd Zozimus speciatim « præceperit credi oportere, sine » ullo vitio peccati originalis hominem nasci: » id enim ab eo factum speciatim Augustinus negat (Aug. *lib.* II *ad* Bonif., *loc. ant. cit.*); sed quòd approbavit ut catholicam eam Cœlestii confessionem, in quâ illa hæresis perspicuè continetur. Neque mirum est Zozimum, datis paulò post ad eosdem Africanos litteris (Zoz., *ep.* IV *ad Episc. Afric. t.* II *Conc. col.* 1561 *et seq.*), favisse Pelagio, qui sententiam suam miris verborum ambagibus involverat. Id mirum Cœlestii approbatam fidem, qui manifestissimas hæreses admisisset.

Neque enim usus erat ullis verborum involucris, sed planè nitidèque rem elocutus est, atque omnino, ut ait ipse Zozimus (Zoz., *ep.* III. *ibid. col.* 1559.), quid de fide sentiret evidenter expressit.

Sanè Augustinus quâ erat modestiâ et charitate, excusat Zozimum. Quod enim in fine libelli Cœlestius instrui se velle professus est, eâ occasione Augustinus sic scribit: « Voluntas emen- » dationis, inquit (Aug., *lib.* II *ad* Bonif., *loc.* » *jam cit.*), non falsitas dogmatis approbata » est, et propterea libellus ejus catholicus dictus » est, quia et hoc catholicæ mentis est » velle corrigi si errasset. Rectum etiam illud, quòd Cœlestius sancti Innocentii susceperat litteras, quibus, si sincero animo crederet, facilè, ut idem Augustinus ait (Aug., *de Pecc. origin. c.* VII. *n.* 8. *col.* 256.), omnia sua errata respueret. Itaque sic Zozimi acta interpretatur, ut Cœlestium levibus fomentis perductum ad sanitatem vellet. Quæ tamen profectò efficere non debebant, ut ejus fides tam claro judicio probaretur.

Patres verò Africani ita responderunt: « Non » sufficere hominibus tardioribus et sollicitiori- » bus, quòd se generaliter Innocentii Episcopi » litteris consentire fatebatur; sed apertè eum » debere anathematizare, quæ in suo libello » prava posuerat; ne, si id non fecisset, multi » parum intelligentes, magis in libello ejus illa » fidei venena à Sede apostolicâ crederent ap- » probata, proptereà quòd ab illâ dictum erat, » eum libellum esse catholicum, quàm emen- » data, propter illud, quòd se Papæ Innocentii » litteris consentire ipse responderat (*Id., lib.* II » *ad* Bonif., *cap.* III. *n.* 5. *col.* 434.). »

Hæc sanè non absolvunt Zozimum; sed docent quâ modestiâ ac reverentiâ docendi sunt Romani Pontifices, etiam cùm sanctos gravesque Episcopos immeritò et asperè objurgant, ac mala non malo animo faciunt: quâ Zozimus benignitate atque admonitione correctus, Cœlestium ac Pelagium toto Orbe damnavit.

Interim prima illa Zozimi sententia et episcopale judicium, etiam si Pelagium ac Cœlestium obduratos hæreticos, pejores non facerent, quis dubitet infirmos his moveri potuisse? Certè id effecit, ut hæretici *Romanos Clericos* arguerent, tanquam eos, « qui, jussionis terrore » perculsi, non erubuerint prævaricationis cri- » men admittere, contra priorem sententiam » suam, quâ catholico dogmati adfuerant (Aug., » *ibid., col.* 433.). » Quâ oratione, presso licèt nomine, Papam ipsum, qui fidem Cœlestii approbasset, facilè designabant.

Memorabile verò est, id quod respondet Augustinus (*Ibid., col.* 434.): « Sed si, quod ab- » sit, ita tunc (post acceptas scilicet Concilii Afri- » cani litteras) fuisset de Cœlestio et Pelagio in » Romanâ Ecclesiâ judicatum, ut illa eorum » dogmata, quæ in ipsis et cum ipsis Papa Inno- » centius damnaverat, approbanda et tenenda » pronuntiarentur; ex hoc potiùs esset prævari- » cationis nota Romanis Clericis inurenda: » ut intelligeremus sibi, non veritati, non Ecclesiæ Romanæ, aut Sedi apostolicæ nociturum Zozimum, si talia judicasset. Id ergo Augustinus abominandum, infaustum, miserum non verò impossibile judicavit, idque ad Bonifacium Papam Zozimi successorem scripsit.

Et qui jam id impossibile esse clamant, perpendant quæ facta sint. Nempe cùm doctrinam apertissimè hæreticam non satis cogitans Zozimus approbavit, nihil hoc Ecclesiæ, nihil fidei Romanæ nocuit: ita sanè intelligant, si Zozimus in postremo illo judicio per eamdem indiligentiam falsus esset, haud minùs Sedi apostolicæ provisurum Deum, ne prava coalescerent, neve Ecclesia catholica caput suum Romanam Ecclesiam amitteret. Cætera prosequamur.

CAPUT XXXVI.

Hormisdæ atque Honorii gesta uno verbo repetuntur: Joannes VII Trullanam Synodum, quâ Romana Ecclesia erroris accusatur, suo judicio subditam, relinquit intactam.

Quâ acerbitate sanctus Hormisdas optimam propositionem: *Unus de Trinitate crucifixus*, respuerit, quid postea successores ejus, rei veritate atque Ecclesiæ catholicæ consensione victi, fecerint, commemoratum à nobis est (*sup., hoc lib., c.* XVI *et seq.*); constititque catholicissimæ propositionis defensores à sancto Hormisdâ, egregio licèt Pontifice, conturbatos potiùs quàm

confirmatos fuisse; ac post consultum Papam, tamen ab Oriente veritatis lumen exortum : adeo liquet multa quæ ad fidei elucidationem spectent, à doctis Pontificibus, etiam interrogatis, etiam pro officio agentibus, prætermitti, nec minùs aliunde affulgere veritatem.

De Joanne VII Anastasius Bibliothecarius in vitis Romanorum Pontificum hæc scribit (*Vit.* Joan. VII *per* Anastas., *tom.* vi *Conc. col.* 1387.) : « Hujus temporibus, Justinianus Im» perator (secundus nomine) illico ut palatium » ingressus est, propriumque adeptus imperium[1], » tomos quos antea sub Domno Sergio aposto» licæ memoriæ Pontifice, Romam direxerat, » in quibus diversa capitula Romanæ Ecclesiæ » contraria scripta inerant, per duos Metropoli» tanos Episcopos demandavit, dirigens per eos » sacram, per quam denominatum Pontificem » conjuravit, ac adhortatus est, ut apostolicæ » Ecclesiæ Concilium aggregaret, et quæque ei » visa essent stabiliret, et quæ adversa, renuendo » excluderet. Sed hic humanâ fragilitate timidus, » hos nequaquam tomos emendans, per supra» fatos Metropolitas direxit ad Principem ; post » quæ non diu in hâc vitâ duravit. » Quod divinæ ultioni imputatum tenor ipse verborum ostendit.

Hi tomi continebant canones Synodi in Trullo habitæ, quæ *Quini-sexta* dicitur. Hæc Synodus Ecclesiæ Romanæ ritus multos, nominatim in his, ipsam toto Occidente receptam, atque ab antiquâ et apostolicâ traditione manantem cælibatûs legem Presbyteris et Diaconis indictam, condemnabat (*Conc. Quini-Sext., can.* xiii. *ibid. col.* 1148.), ut quæ evangelicis atque apostolicis testimoniis repugnaret. Quod quidem si verum est, jam inde à primis sæculis Romana totaque Occidentalis Ecclesia incidit in hæresim. Hos canones Joannes VII primùm quidem vano metu territus, rogante Imperatore, mendare noluit; sanæque doctrinæ debitum officium denegavit. Quin potiùs probasse apparet : non enim ait Anastasius, nihil egisse Pontificem, neque ita scribit : Nihil respondit Pontifex, aut, Tomos remisit intactos : sed, *Tomos nihil emendans direxit ad Principem :* quo ritu bona probaque mitti ac dirigi solent.

Non ita Sergius prædecessor, qui eodem jubente Justiniano, « non acquievit, nec eosdem » tomos suscipere, aut lectioni pandere passus » est; » hoc est, ne librum quidem aperire, aut evolvere sustinuit : « Porrò eos ut invalidos re» spuit, atque abjecit, eligens antè mori, quàm » novitatum erroribus consentire (*Vit.* Serg. » *per* Anast., *ibid. col.* 1291.). »

[1] De quo dejectus fuerat primùm à Leontio, et deinde à Tiberio Absimaro. (*Edit. Paris.*)

Honorium vidimus à tribus Patriarchis de fide interrogatum ea respondisse, quibus per totum Orientem hæretici firmarentur, catholici turbarentur ; quæ denique à sextâ Synodo, ac secutis Pontificibus, ut apostolicæ doctrinæ adversa damnarentur (*sup., lib.* vii. *c.* xxi *et seq.*). Quàm futilia, quàm levia, quàm absurda respondeant, vidimus : quis enim sanus hæc ferat; pro privato Doctore respondisse Honorium à tot tantisque Ecclesiis de fide interrogatum, neque docere voluisse universam Ecclesiam ? Rogamus, in Honorii epistolis, ad docendam Ecclesiam quid desiderent? Rem ipsam, ut reverà doceat Ecclesiam, an formulam, ut exprimat docere se velle. Certè ipsa res adest, docet Ecclesias principales, et in eis universam, quantùm in ipso est Ecclesiam[1]. Neque magis Leo ad unum Patriarcham Flavianum scribens, totam Ecclesiam docuit, quàm Honorius scribens ad tres Patriarchas. Redigunt se ad formulas, tanquam à formulâ non possit excidere, qui ipsâ re, ipsâ summâ cecidit.

CAPUT XXXVII.

Stephani II, Gregorii II, Sergii III, Gregorii VII, ejusque occasione Bonifacii VIII decreta et gesta referuntur; Decretalis *Unam sanctam.*

Extant in Conciliorum actis Gregorii II egregii Pontificis responsa *ad interrogationes sancti Bonifacii Episcopi Moguntini;* quorum secundum sic habet (Greg. II. *ep.* xiii. *ad* Bonif. Mogunt., *n.* 2. *tom.* vi *Conc. col.* 1448.) : « Quod proposuisti, quòd si mulier infirmitate » correpta, non valuerit debitum reddere, quid » ejus faciat jugalis? Bonum esset, si sic perma» neret, ut abstinentiæ vacaret; sed quia hæc » fortitudo magnorum est, ille qui se non pote» rit continere, nubat magis. » Hæc est illa Decretalis, de quâ memoravimus (*Dissert. præv., n.* lii; *Vid. in App., lib.* iii. *cap.* x.) dixisse Gratianum : « Hoc evangelicæ et apostolicæ doc» trinæ penitus invenitur adversum (*Decret.,* » *dist.* xxxii. *quæst.* vii. Quod proposuisti, *pa-* » *rag.* Sed illud.); » nec immeritò. Ac notandum illud : *Si mulier infirmitate correpta*, quo apertè designatur infirmitas, conjugio jam

[1] Quæ spectant ad Honorium ejusque litteras, necnon Monothelitarum hæresim, diligentissimè pertractata reperies, apud D. Corgne, in suo libro inscripto : *Dissertation critique et théologique sur le Monothélisme, et sur le sixième concile général.* Paris, 1741. (*Edit. Versal.*)

inito, superveniens. Conjugium verò, etiam quoad vinculum, ex eâ infirmitate dissolvi, et viro suaderi tantùm, non autem præcipi abstinentiam, tanquam necessariam; sed novum permitti conjugium, manifestè pugnat cum hâc Christi sententiâ : *Quod Deus conjunxit, homo non separet* (MATT., XXIX. 6; MARC., X. 9.). Neque hìc dici potest Gregorium II pro privato Doctore respondisse : interrogatus enim à sancto Bonifacio Moguntino, respondebat ea, quæ ad novellam Ecclesiam Germanicam instituendam pertinerent. Quare Gregorius hæc scripta esse memorat, « ex apostolicæ Sedis vigore : » suamque illam vocat, « apostolici vigoris doctrinam » per beatum Petrum, à quo et apostolatûs et » episcopatûs principium extitit, » ut alio jam loco diximus (*Diss. præv., loc. jam cit.*).

Stephani II responsa ad varia consulta tueri nemo potest. Responsum tertium (*Resp.* STEPH. II, *art.* III. *tom.* VI *Conc. col.* 1650.) : « Si » quis in alienâ patriâ ancillam duxerit in con- » sortium, postea in patriam reversus ingenuam » acceperit, et iterum contigerit ut ad ipsam, in » quâ antea fuerat, patriam revertatur, et illa » ancilla, quam priùs habuit, alii viro sociata » fuerit; hic talis potest aliam accipere : tamen » non illâ vivente ingenuâ, quam in patriâ pro- » priâ habuit. »

Hoc Stephani II responsum procedere videtur ex falso intellectu decreti sancti Leonis, quod sic habet : « Ancillam thoro abjicere, et uxorem » certæ ingenuitatis accipere, non duplicatio » conjugii, sed profectus est honestatis (LEO » MAG., *ep.* II. *aliàs* XCII *ad* RUST. *Narbon.* » *inquis.* VII.). » Leo tamen non agebat de vero et justo conjugio, quod cum ancillâ iniretur; sed de illicitâ copulâ quæ ad arbitrium solveretur cum personâ servili : quippe cui nullum jus, nulla actio, nulla querela contra hominem liberum legibus relinquatur. At Stephanum II hìc loqui patet de eâ ancillâ, quæ justis nuptiis conjuncta sit; cùm redire permittat in ejus consortium, nisi alteri viro sociata fuerit. Quare ancillæ connubium solvit, ingenuæ solvi vetat : quale discrimen, conditione cognitâ, nescit Evangelium, neque canones patiuntur; quos talia prohibentes multos invenias apud Gratianum, dist. XXIX, quæst. II, et alibi passim.

Idem Stephanus, responso XI : « Si quis in » vino, propterea quòd aquam non inveniebat, » periclitantem infantem baptizarit, nulla ei » adscribitur culpa ; infantes sic permaneant in » ipso baptismo (*Resp.* STEPH. II, *art.* XI. *loco* » *jam cit.*). »

Quâ responsione et infantis perperam baptizati periclitabatur salus, et simili errori ampla patebat janua. Sed hæc et alia, à Petri licèt successoribus ritè interrogatis, prolata responsa, ultro conciderunt; quòd ea non admisit Ecclesiæ catholicæ summa et indeclinabilis auctoritas.

Nec magis probata est illa Nicolai I, egregii licèt doctique Pontificis, responsio ad consulta Bulgarorum, quâ baptismum, « si in nomine » sanctæ Trinitatis, vel tantùm in Christi no- » mine » collatus fuerit, omnino valere, neque iterandum esse decernit (NICOL. I *Resp. ad cons. Bulg.* CIV. *tom.* VIII *Conc. col.* 548; *et* GRAT., *distinct.* IV. *c.* XXIII, A quodam.), falsumque, certè dubium baptismum cum vero certoque æquè firmat; ac Bulgarorum nascentem Ecclesiam falsi baptismatis exponit discrimini : neque id obiter, ut vulgò in scholis ludunt, sed expresso decreto, atque ex Actis Apostolorum et beato Ambrosio auctoritate adductâ, ne id leviter dixisse videatur.

Vidimus (*sup. hoc lib., c.* XXXI; *Vid. etiam* AUXIL. *loc. cit.*) à Sergio III, sub anathematis pœnâ, de ordinationibus [1] imperata ea esse, « quæ ad facinus pertinerent, quæ contra fidem » et catholicam religionem agerentur; » quæ per viginti annos in universâ Italiâ, atque adeo in ipsâ Romanâ Ecclesiâ sacerdotium, sacramenta, atque ipsam christianitatem extinguerent. Hæc profitentem, hæc suo et sociorum nomine conquerentem Presbyterum Auxilium, et universalis Concilii judicium expectantem nemo damnavit; imò catholici susceperunt.

Gregorium VII ejusque successores liquidò demonstravimus evangelicæ veritati et antiquissimæ traditioni repugnasse, cùm Reges deponere aggressi sunt (*sup., lib.* III. *c.* I *et seq.*). Ac tametsi eam, quam tot anathematibus exequebantur, animi sui sententiam neque expresso canone firmarent, neque in ecclesiasticum dogma redigerent; tamen ecclesiasticæ potestati conflabant ingentem invidiam; schismaticis et hæreticis occasionem præbebant; catholicos in errorem inducebant, nedum in fide confirmarent; eaque omnia ideo non nocent, quòd Ecclesia catholica nunquam ea approbarit, nunquam ut fidei doctrinam admiserit.

Bonifacium verò VIII, qui Decretali *Unam sanctam*, hæc quoque niti visus est in Ecclesiæ dogma redigere, excusavimus quidem nos, quòd expositioni ipsa definitio minimè respondeat, ut vidimus (*sup., ibid. cap.* XXIII, XXIV, XXV.) : at illud constitit, et in expositione Scripturas à ve-

[1] A Formoso Papâ factis.

ro sensu contra traditionem apertè detortas, et multa intolerabilia ad infirmandam potiùs quàm ad confirmandam fidem fuisse collecta. Ad hæc alii urgent, ex ipsâ expositione definitionem explicandam, atque ideo ab errore manifesto non posse defendi. Nec desunt, qui omnia à Bonifacio exposita, ut ab ipso asserta, ac vera Sedis apostolicæ placita tueantur, nec erubescant habere pro errantibus, aut etiam hæreticis, qui fidem his non præbeant. Quæ tamen Bonifacii decreta, utcumque se habent, fidei non nocent; quòd, tacentibus cæteris, Ecclesiæ catholicæ tanta pars Ecclesia Gallicana apertè reclamarit, Romanosque Pontifices ad temperandam Bonifacianæ doctrinæ acerbitatem adduxerit.

CAPUT XXXVIII.

Paschalis II; gesta Lateranensis Synodi; Guidonis Viennensis, mox Callixti II, decreta in Synodo Viennensi à Sede apostolicâ comprobata; hujus decreti verba ad Papam: *Nos à vestrâ obedientiâ repelletis.*

Post Gregorium VII, interserere oportebat quæ Paschalem II, à Gregorio VII tertium, speciatim tangerent; sed nos rerum connexio extra temporum seriem tantisper abripuit.

Notum omnibus, quale privilegium Henricus V Imperator à Paschale II per vim extorserit, nempe ut electi non consecrarentur, nisi ab Imperatore per baculum priùs investiti (*Vid. sup., lib.* III. *cap.* XII.). Id ita ferè est habitum, ac si Papa in hæresim consensisset. Itaque, Lateranensi tertio Concilio congregato, plus centum Episcoporum, mitram ac mantum, ut vocabant, pontificalem, hoc est, purpuream cappam seu pallium, abjecit: Patres hortatus est ut juberent ipsum jam non esse Pontificem. Cæterum quod liberet, sine ipso Ecclesia ordinaret (*Conc. Lateran.* III. *sub* PASCH. II, *tom.* X. *col.* 767.). Hoc enim Godfridus Viterbiensis disertè scripsit, inconditis quidem ineruditisque versibus, tamen ad historiæ fidem compositis. Ac sic Papam loquentem inducit (GOD. *de Vit. Chron. part.* XVII. *p.* 508.):

Me quoque Pontificem non fore jussa date.

Tum illud:

Ordinet Ecclesia sine me quidquid placet, inquit.

Quin etiam, quantùm in ipso fuit, se ipse deposuit. At Patres non assensi sunt, eumque pristino loco esse voluerunt: at privilegium condemnarunt, ut quòd esset « contra Spiritum » sanctum et canonicam institutionem (*Conc.* » *Later., ibid. col.* 769.). » Igitur id decretum à duodecim Archiepiscopis, quatuordecim et centum Episcopis, quindecim Presbyteris, atque octo Diaconis Cardinalibus factum esse in actis memoratur, nullâ Papæ mentione, datâ quoque sententiâ excommunicationis in Regem, « non » à Papâ, qui juraverat nunquam hoc se factu- » rum: sed ab Ecclesiâ injuriam sui patris vin- » dicante (*Conc. Later., col.* 771.). » Ita refert hujus temporis manuscriptus codex, actis Conciliorum insertus. Decreta Concilii toto Orbe vulgata sunt. Sic optimo Pontifici, cùm intelligeret rem à se, ut oportebat, non posse peragi, Ecclesiæ catholicæ succurrit auctoritas.

Hæc gesta sunt anno 1112, quo item tempore Guido [1] Archiepiscopus Viennensis, postea Calixtus II Papa, Viennense Concilium habuit, cujus decreta legimus in Conciliorum actis (*Conc. Vienn., ibid. col.* 784.). Ipse Guido decretorum summam ad Paschalem Pontificem perscribit his verbis: « Igitur dictante Spiritu sancto, investi- » turam omnem rei ecclesiasticæ de manu laicâ, » hæresim esse judicavimus: scriptum illud, » quod Rex à vestrâ simplicitate extorsit, dam- » navimus; in ipsum Regem nominatim et so- » lemniter, et unanimiter sententiam anathema- » tis injecimus (*Ep. Conc., ibid. col.* 785; *Vid.* » *Dissert. præv., n.* LXXIX.). »

Horum à Papâ confirmationem petit, subditque: « Si verò, quod minimè credimus, nostræ » paternitatis (parvitatis seu fraternitatis legen- » dum) assertiones prædictas roborare nolueritis, » propitius sit nobis Deus, quia nos à vestrâ obe- » dientiâ repelletis. »

Quo loco futurus, id si contingeret? An extra Ecclesiam, ac Sedis apostolicæ communionem? Absit: sed tamen ita incidebant eæ temporum necessitudines, quibus sancti quoque Episcopi à Papæ obedientiâ repellerentur.

Paschalis II hanc Synodum confirmavit, datis litteris *Guidoni et cæteris Archiepiscopis, Episcopis et Abbatibus, seu dominis Sacerdotibus Viennæ congregatis* (*Epist.* PASCH. II; *ibid. col.* 786.): quæ litteræ in Conciliorum acta referuntur.

Quo sensu, quâ veritate, quâ nonnullorum ejus ævi Episcoporum ac maximè Ivonis Carnotensis (IVON. CARN., *epist. ad* JOAN. *Arch. Lugd.*) discrepantiâ, investitura hæresis haberetur, non est hìc disceptandi locus. Hæresim proprio structoque significatu fuisse, id quod Paschalis II indulserit, vix quisquam sanus dixerit; et tamen hujus rei gratiâ de Pontifice Romano talia decernebant.

[1] Burgundiæ Comitis filius, et Adelaidis Ludovici Grossi uxoris consanguineus. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XXXIX.

Alexandri III in exponendâ Scripturâ manifestus error, omnium sententiâ reprobatus; caput, *Cùm esses; de Testamentis :* item Innocentii III falsa Scripturæ expositio : cap. *Per venerabilem; Qui filii sint legitimi.*

Grave illud est quod de testamentis ab Alexandro III definitur his verbis (*Decr.* Gregor. IX, *lib.* iii. *tit.* xxvi. *de Testam. c.* x. Cùm esses.) : « Proposuisti talem in tuo episcopatu consuetudinem obtinere, quòd testamenta, quæ fiunt in ultimâ voluntate, penitus » rescinduntur, nisi cum subscriptione septem » vel quinque testium fiant, secundùm quod » leges humanæ decernunt. Quia verò à divinâ » lege et sanctorum Patrum institutis, et à generali Ecclesiæ consuetudine id esse noscitur » alienum, cùm scriptum sit : *In ore duorum* » *vel trium testium stabit omne verbum* » (Matt., xviii. 16.); præscriptam consuetudinem improbamus; et testamenta quæ Parochiani coram Presbytero suo, et tribus vel » duabus aliis personis idoneis, in extremâ fecerint voluntate, firma decernimus permanere, » sub interminatione anathematis prohibentes, » ne quis hujusmodi audeat rescindere testamenta. » Cap. *Cùm esses, de Testamentis.*

Atqui hæc testamenta quotidie rescinduntur, valetque in multis regionibus jus civile Romanum, quod Alexander III, ex Scripturâ, ex traditione, ex universali consuetudine, adhibitâ etiam excommunicatione proscripserat; tantâque auctoritate facta Decretalis abjicitur.

Hanc quidem Decretalem, *ad ea quæ relicta Ecclesiæ sint*, Glossa restringit, auctoritate capitis sequentis : *Relatum est;* quanquam Alexander III, in eodem capite *Cùm esses,* generatim de testamentis dixerat, quæstionemque de legatis Ecclesiæ relictis, ex lege generali deciderat. Sed quid nostrâ, cùm nec in ejusmodi legatis ea Decretalis valeat, quam Pontifex Scripturis, traditione, universalis Ecclesiæ sensu, hoc est iis omnibus, quæ certam fidem faciunt, asserebat?

Argumentum istud longè difficillimum, teste Melchiore Cano, sic ab eo solvitur (Melch. Can., *de Loc. Theol. lib.* vi. *c.* viii.) : « In decretis pontificiis, duo imprimis distinguenda » sunt; unum est tanquam intentio conclusioque » decreti; alterum quasi ratio et causa à Pontifice reddita ejus rei, quam constituerat. Atque » in conclusione Pontifices summi errare non » possunt, si fidei quæstionem ex apostolico tribunali decernant; sin verò Pontificum rationes » necessariæ non sunt, ne dicam aptæ, probabiles, idoneæ, in his nihil est videlicet immorandum. Non enim pro causis nos à Pontificibus redditis, tanquam pro aris et focis » depugnamus. » Id postquàm multis exemplis argumentisque asseruit, concludit valuisse Alexandri Decretalem, in locis Ecclesiæ Romanæ, aliarumque Ecclesiarum ditioni subjectis; quod id Pontifex decernere suâ auctoritate posset : quanquam Scripturam et traditionem perperam allegavit.

Mitto quòd Melchior Canus, decreta generatim à summo Pontifice edita, redigere ad eas regiones nititur, quæ sint ecclesiasticæ ditionis, cùm soleant Pontifices accuratè notare, quæ faciant et decernant, tanquam Principes, « ubi » apostolica Sedes et summi Pontificis auctoritatem exercet, et summi principis exercet » potestatem : » Cap. *Per venerabilem; Qui filii sint legitimi* (Melch. Can., *ex Decr.* Greg. IX. *lib.* iv. *tit.* xvii.). Quòd autem idem scriptor pontificii decreti conclusionem à sacræ Scripturæ allegatione distinguit, ac valere conclusionem, ex falsâ etiam probatione contendit; facilè assentimur, ubi aliæ probationes adhibentur, vel adhiberi possunt. Cæterùm, cùm Alexander III nihil hìc aliud alleget, aut allegare possit, præter unum Scripturæ locum malè ex confesso intellectum; apparet eum falso fundamento nixum, ad id decretum sub excommunicationis pœnâ edendum prosilisse.

Haud pluris valet ab Innocentio III allegata Deuteronomii auctoritas (*Ibid.*), quâ docet; « cùm Deuteronomium lex secunda interpretetur, ex vi vocabuli comprobari, ut quod ibi » decernitur, in novo Testamento debeat observari. » Cap. *Per venerabilem; Qui filii sint legitimi.*

CAPUT XL.

Ejusdem Alexandri III decretum, quo anteriorum Pontificum, de matrimonio per verba de præsenti, statuta solvuntur; Innocentii III de revelandâ confessione rescriptum ad Cistercienses; idem Innocentius III, Cœlestini III erroneam Decretalem solvit.

Idem Alexander III, postquam judicavit id, quod est certissimum, valere conjugium per verba « de præsenti, utroque dicente : Ego accipio te in meam, et ego accipio te in meum; » ac tale conjugium non dissolvi contracto alio connubio, atque etiam copulâ consecutâ, addit (*Decret.* Greg. IX, *tit.* iv. *de Sponsa duorum, cap.* iii. Licet præt. solit.) : « quamvis aliter à » quibusdam prædecessoribus nostris fuerit judicatum. » Consulti ergo judicarunt, contra id quod est postea ab Alexandro III totâque Ecclesiâ judicatum.

Neque verò eos juvat Nicolaus Dubois, hanc errori manifesto excusationem obtendens (*Disq.*, *art.* I. *n.* 11 *et* 161.) : « Fuit olim dubium in » Ecclesiâ, an matrimonium solo consensu fir- » matum dissolvatur per matrimonium subse- » quens cum aliâ, et consummatum..... Hinc » factum quòd diversi Episcopi et Archiepiscopi, » Salernitanus, Paduanus, Senensis, Norvicen- » sis, Januensis, etc. sanctam Sedem consulue- » rint. » Rectè et ordine; tunc enim vel maximè consulendi summi pontifices, cùm casus arduus est et ambiguus. Quid tum postea? Nempe illi à tot Episcopis consulti, pessimè responderunt. Ergo vel maximè constat apostolico officio defuisse, cùm tot Ecclesiæ apostolici officii opem requirerent.

Innocentius III, à toto Capitulo Cisterciensi consultus, an Monachi confessionem sacrilegam, ab ipso Confessario revelari oporteret? vocatis Cardinalibus sic respondet (CÆS. *Monach. Cist.*, *Hist. mem. lib.* III. *cap.* XXXII; *Vid. Bibl. Script. Cisterc.*, *c.* I.) : « Ego dico in tali » casu, confessionem esse prodendam; quia po- » tiùs est blasphemia quàm confessio : nec debet » Confessor tantam blasphemiam ac insaniam » celare, per quam periculum toti Ecclesiæ po- » terit incumbere. Et placuit sententia Innocentii » omnibus; et scripsit sequenti anno ad Capi- » tulum generale, quod à se fuerat determina- » tum. » En ex canonum præscripto ad Romanum Pontificem gravis relata quæstio, ex quâ periculum *toti Ecclesiæ* incumbere videatur : en matura et canonica deliberatio, totoque anno dilata; tum ad universum Cisterciensem Ordinem, totâ diffusum Ecclesiâ, perlata responsio, ac determinatio, quam juri divino ac naturali repugnare Theologi Canonistæque uno ore confitentur. Hæc doctissimis et consultissimis Pontificibus ritè consultis, ritè deliberantibus excidunt, ad testificationem humanæ infirmitatis : audens dixerim (absit verbo injuria), et ad infallibilitatis præsumptionem retundendam.

At idem Innocentius III cautè reprobavit antiquiorem Decretalem Cœlestini III, qui matrimonii vinculum inter christianos, superveniente alterutrius hæresi, solverat. Hunc sui prædecessoris errorem Innocentius III molestè reprobat his verbis : « Licet quidem prædecessor » noster sensisse aliter videatur (*Decret.* GREG. » IX, *lib.* IV. *tit.* XIX. *de Divortiis, cap.* VII. » Quanto te novimus; *Ibid. lib.* III. *tit.* XXXIII. » *de Conversione infidelium, c.* I. Laudabi- » lem.). » Quod quidem dat honori antecessoris sui, qui perspicuè matrimonii vinculum solverat. Glossa quoque absolutè, verbo *prædecessor*, hæc habet : « scilicet Cœlestinus, cujus » dictum habuisti Decretali *Laudabilem : De » convers. infid.* et malè Cœlestinus (*Gloss.* » *cap.* Quanto te novimus; *loc. cit.*); » quare Decretalis ejus è Corpore Juris exclusa est.

Et quidem habemus hujus Decretalis verba apud Antonium Augustinum [1], quæ sic habent : « Cum christiano viro propter odium uxoris » Christum negante, et sibi copulante paga- » nam, et ex eâ filium procreante, christiana » in opprobrium Jesu Christi relicta est; tamen » assensu Archidiaconi sui, ad secundas nuptias » convolavit, et filios suscepit ex ipsis; non vi- » detur nobis, quòd si prior maritus redeat ad » unitatem ecclesiasticam, eadem debeat rece- » dere à secundo, et resignari priori; maximè » cùm ab eo visa fuerit, Ecclesiæ judicio reces- » sisse (ANT. AUG., *Collect. Decret. coll.* II.). »

Hic verò Nicolaus Dubois, Adrianum VI reprehendit (NIC. DUB., *Refut. arg. act.* XIV. *n.* 146, 147.), quòd Cœlestinum III hujus Decretalis gratiâ hæreticum judicarit : « Nondum » enim, inquit, res erat ab Ecclesiâ definita; » nec erat contrarius totius Ecclesiæ consensus, » qui vim haberet definitionis. » En interim ille consensus, quem tot vanis stultisque incessit irridetque dicteriis, ab ipso quoque agnitus. Addit (*Disquis.*, *art.* VIII. *n.* 107. *p.* 38; *Refut. arg. etc.*, *p.* 78; *Vid. in append.*, *lib.* II. *c.* II.) : « Cœlestinus tantùm respondit per verba, *non » videtur nobis;* ut patet ex textu nihil adhuc » verò definivit. Quomodo ergo Adrianus potest » hæreticis annumerare Cœlestinum? » Quid nostrâ? Quis enim contendit Cœlestinum fuisse hæreticum, qui nullâ contumaciâ hæc scripserit? Id tantùm cum Adriano VI volumus, Romanum Pontificem de quæstione ad fidem pertinente ordine interrogatum respondisse id, quod reverà est certissimè hæreticum; eumque Pontificem imposito confirmandi fratres officio defuisse, cujus sententiâ, vir justâ uxore privatus, mulier adultero copulata manserit; pessimum verò Archidiaconi judicium confirmetur.

[1] Antonius Augustinus Hispanus, Ilerdæ Episcopus, deinde Tarraconensis Archiepiscopus, fuit vir illo ævo doctissimus, et in antiquitate ecclesiasticâ versatissimus, qui in Concilio Tridentino suâ doctrinâ maximè inclaruit. Errores, qui in textu Gratiani innumeri irrepserant, Antonius Augustinus suâ diligentiâ et impigro labore correxit, atque ipse multa edidit à doctis probata. Vid. ejus operum catal. ad calc. tract. de Correct. Grat. à Steph. Baluz. edit. an 1672, et Baluz. præf. Vid. etiam DUPIN, Bib. XV sæc. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XLI.

Franciscana controversia ; primo loco ponitur Decretalis *Exiit* Nicolai III ; probatur hanc veram esse definitionem doctrinalem ac dogmaticam.

Ultimò ponimus quæ Nicolai III seu IV, ac Joannis XXII temporibus contigerunt.

Nicolaus III, ut sancti Francisci regula perfecte observaretur, et compescerentur illi qui hæc instituta mordebant, ejus interpretationem edidit decretali *Exiit qui seminat* (*Sext. Decr.*, *lib.* v. *tit.* XII, *de Verb. signif. cap.* III, Exiit qui seminat.). In eo verò versatur quàm maximè ut altissimam Franciscani Ordinis paupertatem exponat; cujus articuli hæc summa est : quod « abdicatio proprietatis, tam in speciali, quàm » in communi, meritoria est et sancta, quam » Christus et verbo docuit, et exemplo firmavit, » ut etiam primi Ecclesiæ fundatores; quòd » Christus loculos interdum habuisse dicitur, id » egisse infirmorum personâ susceptâ; quo con- » descensu factum sit ut et infirma ageret, sicut » interdum in fugâ patet, et in loculis. »

Hoc igitur fuudamento posito, distinguit « in » rebus temporalibus, proprietatem, possessio- » nem, usumfructum, jus utendi, et simplicem » facti usum ; » quod ultimum, nempe simplicem facti usum, ab ipso etiam utendi jure discretum, solum relinquit fratribus; propterea quòd id « condecens fuerit, ei professioni, quæ » sponte devovit Christum pauperem in tantâ » paupertate sectari. »

Sic igitur docet, Christum quoque id paupertatis et abdicationis genus fuisse sectatum, distinctèque declarat, sic à se intelligi usum simplicem, « qui facti est tantùm, in utendo, præbet » utentibus nihil juris. » Hunc igitur usum sanctum ac meritorium esse definit, quippe qui exemplo Christi confirmetur. Atque hæc summa doctrinæ est, quâ etiam ipsissimam instituti Franciscani rationem ac perfectionem, Christi imitatione constantem, expressam esse voluit.

Neque verò in hoc simplice facti usu, consumptibilia, putà vestimenta ac cibos, distincta voluit ab inconsumptibilibus, putà ædibus ac cellis : imò verò disertè expressit ea, *quæ ad usum necessariæ sustentationis* pertinerent, quæque fierent *pro necessitatibus infirmorum, et alii fratribus induendis,* ut fratres in his quoque ad simplicem facti usum redigantur, nullo interim utendi jure ipsis reservato.

Ergo quæ data essent utenda fratribus, in dominio dantis permanere posse voluit : et quoniam qui hæc darent fratribus ita affecti esse viderentur, ut à se concessa verè dimittere, atque *ad alios transferre cupiant propter Deum;* ne *talium rerum,* quæ fratribus utendæ dentur, *incertum videatur esse dominium,* illud, exemplo Innocentii IV, ad se et Ecclesiam Romanam transfert; omnimodum usum relinquit fratribus, concessâ etiam potestate vendendi et commutandi libros et alia mobilia, prout fratrum usibus conveniret.

Sic deinde concludit (*Sext. Decr.*, *ubi sup.* § Cùm igitur.) : « Cùm ex prædictis et aliis multâ » maturitate discussis, regula ipsa licita, sancta, » perfecta, et observabilis, nec ulli patens dis- » crimini evidenter appareat, » ut hæc constitutio « sit perpetuæ firmitatis, hæc, sicut cæteræ con- » stitutiones vel decretales epistolæ legatur in » scholis, ac fideliter exponatur ad litteram : » nullis additis glossis, quocumque prætextu, » sub excommunicationis pœnâ, nisi iis, per quas » verba, seu verbi sensu, seu constructio, quasi » grammaticaliter exponatur. » Sic sancta esse debuit hæc constitutio; sic non tantùm ad fratres, sed ad scholas, universamque dirigitur Ecclesiam, ut omnes fideles instruantur, qui de hâc regulâ sentire debeant.

Hæc igitur definitè determinatèque dicta, nemo negaverit. Tum in fine subditur : « Qui » contra prædicta determinaverint (seu prædi- » carint) excommunicationis sententiæ subja- » cere ; » quo nihil est clarius ad definitionem dogmaticam exprimendam. Jam verò quanti hæc sint, sequentia demonstrabunt.

CAPUT XLII.

Decretalem *Exiit* confirmarunt Clemens V, Clementinâ *Exivi*, et Joannes XXII, extravagante *Quorumdam :* mox idem Joannes ejusdem Decretalis auctoritatem infringere aggreditur.

Subortis postea circa hanc Decretalem aliquot scrupulis, eam Clemens V elucidatam voluit, Decretali inter Clementinas, *Exivi de Paradiso; de verborum significatione* (*Clem.*, *lib.* v. *tit.* XI, *de Verb. signif. cap.* I. Exivi de Paradiso.); quâ disertè probat, rerum utendarum ad Ecclesiam Romanam translatum dominium ac proprietatem, « dimisso ipsis fratribus in eis » tantummodo usu facti simplicis. »

Fratres contenderunt hanc Clementinam vel maximè fuisse irrevocabilem; quippe quæ à Concilio Viennensi approbata fuerit; quod falsum esse constat [1]. Nec minùs interim constat

[1] Nam approbata fuit tantùm in Consistorio secreto, 5 Maii 1312, et lecta postridie in sessione tertiâ. (*Edit. Paris.*)

apostolicâ auctoritate comprobatam fuisse à Clemente V.

Circa has Decretales Nicolai III et Clementis V, Joannes XXII edidit Extravagantem *Quorumdam,* quâ *eorum declarationes* vocat *salubriter editas, solidas* quidem et *claras et lucidas;* alibi, *limpidas.* Ipse de vestium simplicitate ac formâ, deque habendis cellis frumentariis, ac vinariis, quid agendum sit, superiorum permittit arbitrio, pontificatûs anno tertio, Christi 1318 (*Extrav., tit.* XIV, *de Verb. signif. cap.* I. Quorumdam.).

Etenim multi ex fratribus, fallace delusi paupertatis imagine, vanissima quæque in deformandis vestibus comminisci cœperant. Non ullis monitis, non ullis parere superiorum imperiis; seque eò pauperiores ac perfectiores arbitrari, quò insaniora cogitarent.

Neque verò Joannes eâ Decretali tantos motus comprimere potuit; quin potiùs hinc exorti Fratricellorum insani clamores : Joannem hâc Decretali fecisse « contra evangelicam paupertatem et per consequens contra Evangelium Christi; et ideo factum hæreticum, ac papalem potestatem perdidisse, si in hoc perseveraverit (RAINALD., *tom.* XV. *an.* 1318, *n.* 53.). »

Tantæ postea exortæ sunt, circa illam inglossabilem Nicolai III constitutionem, difficultates et rixæ, tam turbidi motus, tam insana deliria, ut idem Joannes XXII eam paulatim, quàm minimâ poterat antecessoris contumeliâ convellere cogeretur. Ac primùm illud glossandi interdictum sub excommunicationis pœnâ à Nicolao positum, ad beneplacitum suspendit, editâ Extravagante, *Quia nonnunquam* anno pontificatûs sexto, Christi 1321 (*Extrav., loc. cit. cap.* II : Quia nonnunquam.). Quo tempore Decretalis *Exiit* cœpit vacillare auctoritas; multaque adversùs eam scripta prodierunt quæ Rainaldus edidit (RAINALD., *jam cit. loco, an.* 1322, *n.* 55 *et seq.*). Imprimis impugnabant illud quod erat in eâ Decretali dictum : « Christum habuisse loculos, infirmorum susceptâ personâ, » quemadmodum fugam præcipit : quæ omnia gravissimè refutabant, et utrumque suo modo ad perfectionem pertinere contendebant; cùm perfectionis sit providere suis et egenis, ac per fugam dare locum iræ, nec temerè aggredi pericula.

CAPUT XLIII.

Joannis XXII Extravagans *Ad conditorem canonum :* ea Decretalis *Exiit* dogma rejecit.

Neque ita multò post, Joannes XXII progressus ulteriùs, duas Decretales edidit, quibus concitati fratres adversùs Joannem, ut apertum jam hæreticum, unà cum Ludovico Bavaro Imperatore dira moliti sunt [1], totâque Ecclesiâ famosas illas ac miras tragœdias excitarunt.

Anno igitur pontificatûs septimo, Christi 1322, Extravagantem edidit : *Ad conditorem canonum* (*Extrav., loco cit. c.* III : Ad conditorem, etc.); quâ rerum Fratribus utendarum ad Ecclesiam Romanam translatum dominium, à se et Ecclesiâ Romanâ amovet, exceptis rebus sacris, vetat moveri lites, aliaque quæ à Fratribus Ecclesiæ Romanæ procuratorio nomine agebantur.

Hâc autem Decretali miris modis exagitat simplicem facti usum ab utendi jure distinctum; docetque eum nec esse possibilem, nec verum, nec Fratribus utilem, ad perfectionem paupertatis obtinendam, aut mundi sollicitudines removendas : ad hæc non esse justum, nedum ad perfectionem ullam pertineat; cùm injustum sit aliquâ re uti eum, « cujus non competat utendi; » reservationem quoque domini ac proprietatis Romanæ Ecclesiæ attributam, pari modo nec esse possibilem, nec veram aut sinceram, nec justam, ac nedum Ecclesiæ Romanæ utilis fuerit, « in illius notam atque injuriam redundare. » Igitur se, « qui veritatem colere teneretur, dignum et congruum arbitrari, ut professores dicti Ordinis, non verbis tantùm, non simulatis actibus, sed operibus claris veritate suffultis, perfectionis statûs, ac altioris paupertatis sibi prærogativam, præ aliis mendicantibus vindicarent. » Simul declaravit consulere velle se « honori sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, cujus obnubilari posset gloria, si tam perversæ simulationi, quæ profectò et ipsis simulantibus officit, et aliis scandali materiam subministrat, dissimulando illi occurrere consentiret. »

Addebat nolle se « in posterum, sub prætextu seu pallio talis dominii temporalis, verbalis, nudi et ænigmatici, tanta bona, quanta dicti Fratres faciunt infici. » Quibus sanè verbis Nicolai III usum facti simplicem, ab eoque ortam perfectionis, altiorisque paupertatis ideam, non modò subruebat, sed etiam irridebat. Tamen prædecessorem, quibus verbis poterat, excusabat, qui « piâ consideratione motus, supradicta ordi-

[1] Cùm Joannes XXII Imperatoris nomen ei denegaret, ille Franciscanorum partibus favit. Venit ergo in Italiam, ac postquam Mediolani et Romæ coronatus est, Joannem imperiali decreto exauctoravit, et Papam constituit Petrum Corberium, qui inter Franciscanos rebelles erat pertinacior. Vid. Rain. ab an. 1329 ad an. 1330. (*Edit. Paris.*

» navit. » Curabat autem vel maximè, ut quod erat absurdissimum ab eo amoliretur, nempe vindicatam Ecclesiæ Romanæ rerum etiam consumptibilium proprietatem. Ejus igitur verba molliebat, sensum ad meliora vertebat. Id autem vel maximè inculcabat : « neminem sapien» tem æstimare debere, » quod Nicolaus III absurda, injusta, nec possibilia intenderit; non sanè addebat omnino impossibile esse, ut talia definiret, quique id fieri posse sentirent, schismatis aut erroris reos; qualia nunc venditant.

CAPUT XLIV.

Joannis XXII Extravagans *Cùm inter nonnullos :* ea Decretalis *Exiit*, doctrinam de Christi et Apostolorum paupertate hæreseos damnat : à Romanis Pontificibus erronea definiri posse demonstrat : Franciscani appellantes in materiâ fidei à Papâ ad Concilium, ejus rei gratiâ nullam censuram ferunt.

Supererat illud à Fratribus prædicatum, à Nicolao III approbatum in Christo et Apostolis per simplicem usum facti, altissimæ, ut putabant, paupertatis exemplum. Id Joannes XXII omnino subruit, editâ Extravagante *Cùm inter nonnullos,* anno pontificatûs nono, Christi 1325 (*Extr.* Cùm inter nonnullos; *ibid. c.* IV.), quâ propositiones duas examinat; alteram, « quòd » Christus et Apostoli in speciali non habuerint » aliqua, nec in communi ; » alteram, « quòd in » iis, quæ ipsos habuisse Scriptura testatur, ne» quaquam in ipsis jus utendi competierit. » Has ritè examinatas, erroneas et hæreticas judicavit; hanc verò postremam, doctrinæ catholicæ eò maximè inimicam, quòd Redemptori tribuat usum et gesta non justa : usum scilicet, sine jure utendi, ut erat expositum superiore Decretali *Ad conditorem.*

At minores id gravissimè tulêre. Itaque Joanni XXII Nicolai Decretalem objiciunt : illum etiam apertè hæreticum inclamant, quòd illa, quæ « per clavem scientiæ in fide ac mori» bus, à summis Pontificibus semel definita » sunt, eorum successoribus revocare non licet in » dubium (*Vid. ibid., Extr.* Quia quorumdam ; » *cap.* V.). » Hos ut motus compesceret Joannes XXII aliam eodem anno edidit Extravagantem *Quia quorumdam ;* quâ quidem Nicolaum excusat, ut potest, negatque aut ab ipso, aut ab aliis prædecessoribus definita, quæ Fratres tanto studio de facti usu simplice asserebant : ac si vel maximè definissent, « constitutiones illas fore in» validas, erroneas et infirmas. » Neque verò, quod nunc somniant, id *per impossibile* dixit, aut omnino negavit evenire posse, ut à Romano Pontifice talia definiantur; sed duntaxat hæc scribit : « Quòd usum talem non justum conditor » canonis Fratribus intellexit reservare, proba» bile non videtur. » Profectò non putat rem esse impossibilem, qui id causatur tantùm, probabilem non videri.

Et quidem Joannes ad Nicolaum excusandum hæc scripsit : « Non apparet ipsum dixisse, sus» tentationem Christi et Apostolorum ejus in solo » et nudo simplici consistere usu facti. » Verùm id nihil est; nam, etiamsi verum esset concessisse Nicolaum Christo et Apostolis non modò usum facti simplicem, sed etiam aliquando ipsum jus utendi; tamen asserebat interim, usum illum simplicem, non modò esse justum, sed etiam perfectum et in Christo præluxisse, atque ex ejus exemplo ad fratres propagatum; cùm Joannes usum illum, et injustum esse universim definiret, et in Christo admittere hæreticum judicaret.

Quam profectò sententiam, Decretali *Quia quorumdam,* luculentissimè confirmavit (*Extr.,* § Rursùs, 2°.). Ibi enim docuit, illam expropriationem, quàm in usu facti simplice, absque jure collocabant neque à Christo *observatam,* neque *Apostolis impositam*, neque *sub voto ab ipsis fuisse receptam.* Id enim in evangelicâ historiâ non fuisse traditum : atque hæc Christo tribuere, cùm per se justa non sint, hæreticam, damnatam, blasphemam, pestiferam esse doctrinam. Ergo satis constat Nicolaum, editâ Decretali, ut perfecta laudasse, ac præscripsisse Fratribus, quæ Joannes XXII injusta; de Christo dixisse, quæ idem Pontifex, non modò nova et in Scripturis inaudita, sed etiam blasphema atque hæretica declararit.

Quæ cùm ita sint, omnes, credo, intellexerunt, id egisse Joannem, ut Nicolai Decretalem tanto apparatu conditam, tantâ auctoritate promulgatam, honestissimè quidem ac modestissimè quoad fieri posset, sed tamen efficacissimè hâc in parte subrueret.

Huc accedit Michaelem Cæsenatem fratrum Minorum Generalem, ejusque socios, à tribus Joannis Decretalibus, conceptis verbis, ad sanctam Romanam Ecclesiam, et ad generale Concilium universalis Ecclesiæ publicè solemniter appellasse, et appellationem Joanni transmisisse Id et testantur acta (MICH. CÆS., *Tract. cont. error.* JOAN. XXII; GOLDAST. *Monarch., tom.* II. *p.* 1236.), et Rainaldus confitetur (RAINALD., *loc. cit. an.* 1331, *n.* 11 *et seq.*); neque adversarii negant, has duas Decretales, *Cùm inter nonnullos,* et *Quia quorumdam,* quibus duæ propositiones declarantur hæreticæ, ad fidei de-

finitionem omnino pertinere. Jam vero doceant, Minores, qui ab eis appellarint, qui professi sint Papam de fide pronuntiantem errare potuisse, eo certè nomine à Joanne fuisse damnatos. Nihil reperient tot inter apostolicas litteras, quibus eos coercuit; cùm nihil prætermiserit quo impudentissimos atque ineptissimos sycophantas argueret.

CAPUT XLV.

Bellarmini ac Rainaldi effugia.

Nunc inutile est copiosiùs narrare, quæ recentiores, Bellarminus primùm, ac recentissimè Rainaldus dixerint (Bell., *de Rom. Pont. l.* v. *c.* xiv; Od. Rain., *tom.* xv. *an.* 1322.). Summa est hæc : Nicolai Decretalem malè intellectam, neque vero suo sensu à Joanne damnatam; tum in quibus varient illi Pontifices, *non ad fidem et mores pertinere*, sed esse de re metaphysicâ, interim pro certo habitum à Romanis Pontificibus, definita circa fidei quæstiones, rata esse et irretractabilia : quæ omnia putamus satis clarè refutata ex ejus ævi scriptoribus, et ipsis Decretalium verbis.

Et quidem de usu facti simplice, definitionem Joannis, decretali *Ad conditorem*, editam Rainaldus tuetur, Bellarminus impugnat (Rain., *an.* 1324, *n.* 32; Bell., *loc. cit.*), et Joannem *in controversiâ ad fidem non spectante errasse* decernit; cùm Joannes Decretali *Quia quorumdam*, eum qui Decretalis *Ad conditorem* definita convellat, « tanquam contumacem, et rebellem » Romanæ Ecclesiæ ab omnibus haberi » jubeat.

Quid quòd idem Joannes non aliâ causâ, illum, absque jure, usum facti simplicem in Christo admitti, blasphemum, hæreticum, impium judicarit, quàm quòd usus ille sit non justus, in quo eum Bellarminus errasse asserit, ac duas Joannis de fide Decretales subruit.

Neque verò concesserim in re metaphysicâ et vanâ versatum esse Joannem. Omnino enim è re Ecclesiæ erat, ut evanesceret è Fratrum animis, illa quam Nicolaus foverat, falsæ atque inanis perfectionis idea; cùm illam etiam Christo adscribere, auctore Nicolao, minimè vererentur, eâque dementati, sibi tantopere placuerint : neque modò ad horrenda facinora, verùm etiam ad hæreses et schismata proruperint.

Quòd autem Constitutionem *Exiit*, ut decretum de fide haberi nolunt; quia id Papa *non expresserit*, neque sua pronuntiata, *de necessitate credenda proposuerit;* tametsi contra ea *determinare ac prædicare*, sub excommunicationis pœnâ vetuerit, nos quanti hæc valeant lectori dijudicandum relinquimus. Interim intelligimus, procul ab officio confirmandæ fidei abfuisse Nicolaum, qui, definitione editâ, ad id induxerit animos, quod Joannes XXII injustum aut hæreticum declararit.

Sed jam de Joannis Decretalibus duabus, *Cùm inter nonnullos*, et *Quia quorumdam*, nec habent quod hiscant, cùm eas Decretales adhibitis licet omnibus, quibus decretum fidei nunc constare volunt; tamen à Glossâ corpori Juris insertâ, pro retractabilibus habitas, et ab ipso Bellarmino subrutas videant; ut profecto pateat, subtiles illos infallibilitatis pontificiæ defensores, dum ad inania ac minuta nos redigunt, tandem aliquando in has coarctari angustias, ex quibus nullis se scholasticis argutiis extricare possint.

CAPUT XLVI.

Quæstio de visione beatificâ ante universalem resurrectionem : in eâ Joannes XXII falsa prædicat, et suadere nititur : Gallis obsistentibus, Ecclesiæ catholicæ consensioni cedit.

Sub eodem Pontifice Joanne XXII, anno ejus 16, Christi 1331, teste Rainaldo (Rain., *tom.* xv. *an.* 1331, *n.* 45.), « agitari cœpta est » in pontificiâ Curiâ quæstio de visione anima» rum, controversa inter Theologos ejus tempo» ris. » Et quidem pro certo erat, *purgatas animas in cœlum mox recipi;* idque ipse Joannes instructione editâ ad Ofinium Regem Armeniæ definiverat, ut habet idem Rainaldus (*Ibid.*, *et an.* 1318, *n.* 10.). An in cœlum receptæ visione faciali fruerentur, dubium videbatur, et negabat Joannes; atque, ut ait Rainaldus (*Ibid.*, *an.* 1331, *n.* 44.), « maximâ sollicitudine undi» que argumenta pro parte negante conquirere, » et varia ex Patribus testimonia contexere cœ» pit : atque ea tanquam privatus Doctor in suis » concionibus repetere, ut Præsules, Doctores» que ea argumenta diligentiùs discuterent [1]. » His quidem Joannes se ipsum postea defensabat, his eum excusatum volebant, qui ex ejus auctoritate, et concionibus publicè in Ecclesiâ ad populum habitis, periculum fidei verebantur. Cæterùm, si ea volebat tantùm discuti à Doctoribus, quorsum pertinebat prædicari ad populum? Omnino certum est, id quod etiam totâ

[1] Hoc quidem dicit Odoricus Rainaldus, licèt historici memorent Joannem suo errori adeo pertinaciter adhæsisse, ut eum errorem Cardinales Avenione prædicaverint, sive ut Papæ placerent, sive ei ne displicerent. Et quidem F. Thomas Vallès Anglus, è Dominicanorum familiâ, cùm in sacrâ concione hanc opinionem oppugnasset, sic exarsit Pontifex, ut juberet illum in carcerem trudi. Vid. Nang. p. 758. Hist. Univ. Tom. iv, p. 235. Fleury, lib. xciv. (*Edit. Paris.*)

Ecclesiâ ac maximè in Galliâ divulgatum ac creditum, eum errorem à Joanne publicè prædicatum.

His Galli nostri movebantur; tum verò vel maximè cùm Geraldus Otho generalis Minorum Minister, Pontifici intimus, atque ab eo Internuncius ad Gallias missus, illum errorem Parisiis pro concione sacrâ exponendum suscepisset (Rain., *tom.* xv. *an* 1333, *n.* 44; 1334, *n.* 30.); ac passim ferebatur, aliâ licèt specie, hujus rei gratiâ, à Joanne summissum, ejusque erroris Pontificem auctorem ac signiferum esse.

Philippus verò VI, Valesius dictus, Francorum Rex, extrema minabatur iis, qui claram visionem beatis animabus denegabant: ad quem Pontifex epistolam scripsit, quam Rainaldus profert (*Ibid.*, *an.* 1333, *n.* 45.).

Hâc epistolâ scribit, quæstionem dubiam Augustino visam; variare Doctores: se quidem hujus rei in sermonibus habuisse mentionem, quæstionem jussu suo, ut sic pleniùs posset inveniri veritas, disputatam.

Subdit hæc postea (*Ibid.*, *an.* 1333, *num.* 44; 1334, *num.* 46.): « Et quia, fili dilectissime, forsan tibi dicitur, quòd nos non sumus » in theologiâ Magister, audi quid unus sapiens » dicat. NON QUIS, inquit, sed QUID DICAT, in» tende: » adeo et ad se quoque pertinere intelligebat illud, ut *non quis*, sed *quid diceret*, cogitemus. Pergit: « Utinam, fili, sicut et aliàs » meminimus nos scripsisse, vellet audire, quæ » in nostris sermonibus diximus, regia celsitudo, » et ut prædiximus, unum verbum de capite » nostro non protulisse reperies, sed quæ vel » Christus, vel Apostoli, vel sancti Patres et » Doctores Ecclesiæ protulerunt. » Sic dubitantis specie, quam sequebatur doctrinam regiis auribus instillabat.

Tum regem dehortabatur ab insectandis iis, qui claram visionem negabant animabus; neque enim hoc ad regium honorem pertinere: atque omnino permitteret utramque liberè disputari ac prædicari sententiam, *donec aliud per Sedem apostolicam declaratum fuerit.* Hæc scripsit xiv Kal. Decemb. pontificatûs anno 17, qui erat annus Christi 1333.

Nihil his motus Philippus, non multis post diebus, quam epistolam acceperat, Dominicâ scilicet quartâ Adventûs, Magistros Parisienses congregavit, jussitque eos de quæstione ferre sententiam; qui omnes unanimi consensu in id convenerunt, ne clara visio beatis animabus negaretur. Quam censuram Facultatis habemus integram, ejusdem jussu Principis scriptam, pendentibus Magistrorum sigillis.

Testatus quidem Rex erat, nihil à se quæri quod Papam tangeret, quem omni honore prosequeretur: at Doctores præfati erant, audisse se, « quòd quidquid in hâc materiâ sua Sanc» titas dixit, non asserendo, seu opinando, » protulerit, sed tantummodo recitando: » adeo verebantur, ne pontificium animum offenderent.

Hujus censuræ exemplum, teste continuatore Nangii, hujus ævi historico [1], Rex misit ad Papam, « mandans sibi à latere, quatenus senten» tiam Magistrorum de Parisiis, qui meliùs » sciunt quid debet teneri et credi in fide, quàm » Juristæ clerici [2], qui parum aut nihil sciunt » de theologiâ, approbaret, et quòd sustinentes » in contrarium corrigeret (*Vid. contin.* NANG. » *ap.* DUCH., *tom.* v.). »

Facinus audax, inquies, ut Galli Romanum Pontificem fidem ipsam docerent. Tanta erat fiducia agnitæ veritatis; atque his quidem Joannes cessisse videtur. Certè anno sequente, sui pontificatûs ultimo, Christi 1334, editam voluit professionem eam, quâ *cum catholicâ Ecclesiâ* fatebatur, « quòd animæ purgatæ vident divi» nam essentiam facie ad faciem. » Atque adeo Ecclesiæ catholicæ consensione, in veram certamque veritatis fidem, non jam cunctabundus aut fluctuabundus adductus est.

Quòd autem eam fidem Benedictus XII asseruit, eique obsistentes hæreticos judicavit (RAIN., *an.* 1336, *n.* 2, 3; *Vid. in Bull. Rom., tom.* 1, *Bull. Bened. XII*, Benedictus: § 3, 4, 5; *p.* 241.), nihil aliud quàm publicum et stabilem Ecclesiæ catholicæ eam in rem consensum declaravit, quem jam Parisienses, quem ipse Joannes XXII moriens agnoverat. Neque interim illud admittimus, quod est à Rainaldo aliisque responsum: quæ idem Joannes adversùs eam fidem publicè in Ecclesiâ prædicarit, ea ab ipso fuisse prædicata, ut privato Doctore. Omnino enim prædicatio in eminentissimâ Ecclesiæ Romanæ arce edita, ad apostolicum officium pertinet; veramque fidem oportet in Ecclesiâ Romanâ, non modò definiri prolato anathemate; sed etiam ita doceri, prædicarique, ut inde *annuntietur per universum orbem* (*Rom.*, I. 8.): cui planè officio Joannes XXII defuit. An ergo cùm ille falsa prædicaret, nutabat ea, quam Ecclesia Romana prædicabat, fides? aut Ecclesia Romana Sedesque apostolica falsa et hæretica prædicavit? aut quæ prædicanti Papæ, eadem judicanti ac definienti non obstitisset Ecclesia catholica; defuissentque vires, quibus falsa definitio solveretur? Absit: dictum enim de Joanne

[1] Monacho nempe sancti Dionysii. — [2] Romani.

XXII esset, quod ipse de Nicolao III dixit : si quid falsi definisset, « constitutiones eas fore invalidas, erroneas et infirmas (*Extrav.* Cùm » inter nonnullos; de Verb. signif. *cap.* IV.); » neque eo secius existimassent stetisse immotam Ecclesiæ catholicæ Sedisque apostolicæ fidem. Ergo intelligamus, quæ Romani Pontifices prædicarint, crediderint, declararint, nondum esse Romanæ Ecclesiæ Sedisque apostolicæ, quoad à Romano Pontifice promulgata, totâque Ecclesiâ recepta, obtinuerint et coaluerint, atque hanc esse Romanam, hanc Petri, hanc Sedis apostolicæ fidem, quæ deficere non possit.

LIBER DECIMUS,

Quo probatur convenire cum Declaratione Gallicanâ hæc : quòd Romana Sedes fidesque nunquam defectura sit; et quòd prima Sedes non judicetur à quoquam.

CAPUT PRIMUM.

Fides Petri quid sit : verba Petri, *Tu es Christus :* et Christi, *Tu es Petrus, etc.* Petri fides Ecclesiæ fundamentum : ad locum Matth. XVI, 16 et seq.

Ne quid tam necessariæ disputationi desit, placet exponere luculentiùs illud immotum, quod in fide Petri omnis ab origine agnovit antiquitas. Id duplici modo à Patribus intellectum : primùm, ut Ecclesia catholica in Petri fide immota consistat : tum, ut immotum aliquid et invictum in Ecclesiam quoque peculiarem Romanam ac Sedem apostolicam, Petri fide, prædicatione, sanguine, auctoritate, ac successione translatum fuerit.

Et quidem immotum illud, quod à Petri fide in universam Ecclesiam diffundatur, sancti Patres ducunt ab illâ egregiâ Petri confessione : *Tu es Christus,* ac deinde subsecutâ Christi sententiâ : *Tu es Petrus* (MATT., XVI. 16.).

Petrus enim Apostolus, jam primus Apostolorum à Christo constitutus, jam à Christo *Petrus* dictus, atque his causis omnium primus ab Evangelistis omnibus appellatus (*Ibid.*, X. 2; MARC., III. 16; LUC., VI. 14.), quod ipse textus Evangelii prodit legentibus; cùm Christus quæreret : *Quem me esse dicitis?* omnium nomine confessionem hanc edidit, quâ fidei christianæ summa continetur : *Tu es Christus filius Dei vivi.* Quæ cùm Petrus dixisset, hoc statim audivit à Christo : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Quibus verbis Christus, qui suam maximè unam volebat Ecclesiam, creavit magistratum amplissimâ præ cæteris potestate ac majestate præditum, qui omnes moveret ad unitatem, maximè in fide. Atque his duo quidem confirmavit : alterum, haud immeritò Petrum omnium nomine respondisse, qui omnium princeps ab ipso magistro Christo constitutus esset : alterum, quoties successores Petri communem Ecclesiarum fidem, ex communi traditione, pro officio promerent, eorum decretum, prædicationem, fidem, fore Ecclesiæ fundamentum.

Hinc Christus pollicetur, hâc Petri confitentis fide Ecclesiam æternùm constituram : *Super hanc petram,* inquit, *ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversùs eam,* nempe Ecclesiam, eâ fide nixam. Quo loco sanctus Leo : « Super hanc, inquit (LEO., » *Serm.* III. *in anniv. Assump. ejusd. cap.* II; » *Vid. in append., ed.* QUESN. *n.* 4; *Serm.* LEON., » *adscrip. c.* II, *al. serm.* II, *in natal. Apost.*), » fortitudinem æternum extruam templum, et » Ecclesiæ meæ cœlo inferenda sublimitas, in » hujus fidei firmitate consurget. »

Hæc idem Pontifex passim inculcat; hæc omnes uno ore Romani Pontifices; hæc denique Patres omnes; ut in re clarâ et confessâ plures locos congerere supervacaneum sit. Omnino fixum illud est et immotum; cùm Ecclesia catholica ædificio comparetur, eam quam Petrus confessus est fidem, æterni ædificii æternum fundamentum esse.

CAPUT II.

Ipse Petrus et Petri successores, propter injunctum officium prædicandæ et asserendæ fidei, Ecclesiæ fundamentum : huic officio merito adjunctæ claves.

Neque minùs ipse Petrus, ejusque successor Romanus Pontifex, tanto in ædificio fundamenti loco est, ut qui, ex commisso munere, ecclesiastici regiminis princeps, præcipuique ac fundamentalis officii, prædicandæ scilicet et asserendæ fidei, caput executorque sit.

Quâ ex re, si quis sequi putat, Romanum Pontificem commissi officii gratiâ fundamento comparatum, ideo in exponendâ fide esse infallibilem, fallitur : aliud enim est, ut ei aliquid officii injungatur; aliud, ut illud procul omni dubio præstiturum esse constet.

Atque ut officium, quemadmodum oportet, ab ipso effectu secernamus, advertendum superest, cui rei Christus æternæ stabilitatis promissionem adjecerit : an ipsi Pontifici, an verò Ecclesiæ? Ecclesiæ certè, ut verba declarant : *Et portæ,* inquit (MATT., XVI. 18.), *inferi non prævalebunt adversùs eam*, Ecclesiam scilicet, ut verborum docet ipsa connexio, et Leo atque

alii Patres luculentissimè profitentur. Cui loco convenire alia Christi dicta jam vidimus, quale illud est : *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* (MATT., XVIII. 17.): *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (*Ibid.*, XXVIII. 20.) : et *Cùm venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem* (JOAN., XVI. 13.). Quæ ad unitatem apostolici ordinis manifestè referentur. Unde etiam extat illud apostolici primi Concilii : *Visum est Spiritui sancto et nobis* (*Act.*, XV. 28.) : cui congruit illud in symbolo item apostolico, quod attributum est toti et soli Ecclesiæ, certissimum Spiritûs sancti magisterium : *Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam;* nihil ut sit clarius, quàm ipsi Ecclesiæ catholicæ primitus promissionem, et vim æternæ stabilitatis adjunctam.

At enim, inquiunt, petra ipsa, fundamentum ipsum, per sese est stabile, ipsoque adeo ædificio stabilius; quippe quo ædificium id habeat ut firmum ac stabile sit. Id qui dicunt, non satis advertunt, ipsa etiam fundamenta posse convelli. Quare Christus æternum structurus ædificium, non in eo præcisè reponit æternam ejus ædificii soliditatem, quòd in tali ministeriali fundamento, Petro scilicet ac Petri successore, sit positum; sed quòd ipso Christo ædificante consurgat : *Super hanc*, inquit, *petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversùs eam;* propter ædificantem scilicet Christum, qui et fundamentum posuit, et exstruxit ædificium, et invictâ virtute utrumque continet.

Quòd ergo moderni quidam eò usque provehuntur, ut in Petro et successoribus, certiorem et clariorem, quàm in ipsâ catholicâ Ecclesiâ, stabilitatem agnoscant; næ illi nimii sunt, neque tolerandi, quibus clarius ac firmius videatur : *Credo Romanum Pontificem infallibilem*, quàm, *Credo sanctam Ecclesiam catholicam.*

Certum quidem est, Ecclesiam catholicam, constituto Principe, tanquam totius regiminis fundamento, factam esse firmiorem. Neque tamen tu mihi fundamenti similitudinem sic urgeas, ut Ecclesia collapsura sit, si quando Principis cesset officium; alioquin eum, qui summâ in Ecclesiâ potestate fungatur, non modò infallibilem, sed etiam immortalem esse oportebat : aut si ad extremum urgeri placet fundamenti rationem ac vim, aliud certè est, ut ipsum fundamentum penitus subruatur : aliud, ut sit aliqua in fundamento labes. Primum si acciderit, ruit ædificium; secundum, non ita : nonnunquam enim opus est ipsum refici fundamentum. Aliquis Petri successor, sive Liberius, sive Honorius, sive quivis alius in tacendâ fide officio desit, atque ipsi etiam fidei adversetur; en aliqua in ipso fundamento labes, quæ ab Ecclesiâ facilè reparari possit; non item, si Petri officium in totum tolleretur, Christi institutione contemptâ.

Illud ergo officium, ut constituere, ita destruere nulla humana vis potest; statque illud immobile à Christo constitutum ecclesiastici regiminis fundamentum.

Quare et illud certum est, in ipsâ ministeriali petrâ, Romano scilicet Pontifice Petri successore, vim esse; præcipuam illam quidem ac principalem, sed tamen partialem, ut vocant; ita ut totum ipsum parte sit firmius.

Namque et aliquatenus aptis lapidibus ædificii compages sese ipsa sustentat, mutuamque sibi operam fundamentum ipsum compagesque præstant : atque ut compages fundamento sustentatur, sic fundamentum compage protegitur. Quin ut in papatu maxima, ita in episcopatu magna est à Christo indita vis; suntque Episcopi capita et fundamenta particularium Ecclesiarum, ex quibus universa coalescit, et in vivo ædificio, vivi lapides sese ultro coagmentant; ipsique fundamento præcipuo, scilicet Romanæ Sedi, non nudo tantùm obsequio, sed etiam adunati auctoritate provident. Sic illa in infando schismate [1] horrenda fundamenti labes, totius compagis ope sanata refectaque est.

Stat ergo æternus ille in Ecclesiâ Christi, ab ipso Christo constitutus magistratus, ad unitatem movens, fideique firmitati ex officio providens. Cui quidem officio meritò attributæ claves, solvendique ac ligandi tanta potestas; ut quidquid in terrâ solverit vel ligaverit, in cœlo quoque solutum ligatumque sit; quibus verbis designari, non personæ injuncto officio defungentis infallibilitatem, sed ipsius officii efficaciam ac vim omnes consentiunt.

Hæc igitur pertinent ad illud Christi dictum : *Tu es Petrus*, constititque omnino, Petri officium esse Ecclesiæ fundamentum, eo quòd Ecclesia unitate consistat, cujus sacramentum ac radix in Petro est.

CAPUT III.

Locus, Rogavi pro te, et *Confirma fratres tuos*, LUC. XXII. 32. Aliud præceptum, aliud promissum : præceptum, *Confirma fratres*, quid sit.

Eodem pertinet aliud Christi dictum ad Pe-

[1] XIV sæculi.

trum : *Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum : ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua ; et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.* In hâc Christi sententiâ, ut in priore, rursus distinguimus ea quæ ad officium Petri pertinent, et ea quæ ad Christi promissionem. Ad officium Petri pertinet : *Confirma fratres tuos;* ad Christi promissionem certam : *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.*

Hoc ergo ex officio Petrus habet : hoc Petri successores in Petro acceperunt ut fratres confirmare jubeantur, non profectò ut ei officio nunquam defuturi sint.

Si enim jubendo Christus id præstat, ut præceptum ipsum impleatur, jam omnes sunt impeccabiles; Romanusque Pontifex, cui Christus in Petro dixit : *Pasce oves meas*, non modò in doctrinâ nunquam peccaturus est, sed nec in ullâ parte pastoralis officii, cùm nulla profectò sit, quam non illa vox complectatur.

Jam quod aiunt, ipsâ confirmandi voce, supremum et indeclinabile judicium, eamque auctoritatem indicari, quâ nulla major esse possit, falsum est : nam *confirma*, hoc est, quantum in te est enitere ut firmi sint. *Misimus enim Timotheum*, inquit Apostolus (1. *Thess.*, III. 2.), *ad confirmandos vos;* et cuicumque Episcopo dictum est : *Esto vigilans, et confirma cætera, quæ moritura erant* (*Apoc.*, III. 2.). Et ostendunt Scripturæ passim, confirmare vacillantes animos, per omnia ecclesiastica ministeria fusum. Quod Petro ejusque successoribus singulari titulo attributum efficit quidem, ut præ cæteris, ut erga cæteros, atque etiam erga fratres et Apostolos illud facere jubeantur : non autem, ut id certissimè præstent. Nam quod objiciunt, cuique officio suam esse à Deo providentissimo adjunctam gratiam, quis id nesciat? Adjungitur quidem ut omni officio, ita etiam papatui, perpetuâ Dei benignitate, gratia singularis; at gratiam singularem non propterea sequitur semper accipientis certa fidelitas : alioquin nunquam in eo officio peccaretur, quod est falsissimum.

CAPUT IV.

Promissio in illâ precatione, *ut non deficiat fides tua* : fides Petri quid sit? nunquam defectura, neque in ipso Petro; neque in catholicâ Ecclesiâ, neque in Sede apostolicâ, seu peculiari Petri Ecclesiâ.

Atque hæc sunt, quæ pertinent ad Christi præceptionem : *Confirma fratres tuos.* Jam ad promissionem ista : *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua :* quæ quidem promissio multipliciter intelligi potest, pro multiplice personæ Petri intellectu.

Est enim primùm Petrus singularis, cui Christus, teste Augustino, promiserit; « ut » haberet in fide liberrimam, fortissimam, in» victissimam, perseverantissimam voluntatem » (Aug., *de Corrept. et Grat. c.* VIII. *n.* 17. » *tom.* X. *col.* 759.). » Quo sensu promissio solum Petrum spectat, non autem successores, quos in fide confirmatos, nemo, credo, nisi insipientissimus dixerit.

Et eâ quidem promissione ad exequendum officium Petrus juvabatur. Quis enim dubitet promptius illud fuisse ac certius, ut confirmatus in fide confirmaret : quod Christus Petro significavit his verbis : *Simon, Simon, esse Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum; ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua* (Luc., XXII. 31, 32.). Quo loco Leo præclarè (Leo., *Serm.* III *in annivers. Assumpt. ejusd. cap.* III. *ed.* Quesn. IV. *p.* 109.) : « Pro » fide Petri propriè supplicatur, tanquam alio» rum status certior sit futurus, si mens Principis » victa non fuerit. » Neque propterea Petri successores id habent, ut in fide confirmentur, sicut non omnes habent illam eminentissimam charitatem, quâ Petrus plus cæteris Christum diligens audire meruit; *Pasce oves meas* (Joan., XXI. 17.).

Hoc igitur est quod Petro in propriâ personâ promissum est, neque ad posteros transiturum; nempe ut in fide et gratiâ confirmetur. Jam quod sit ad posteros transiturum, ex aliâ duplici Petri personâ pendet.

Petrus enim præter personam suam, aliam personam gerit, nempe Ecclesiæ universæ; quod ipsum ad ejus primatum pertinet, sicut Augustinum dicentem audivimus (*sup., lib.* VIII. *c.* XIX; Aug., *in Ps.* CVIII. *n.* I. *t.* IV. *col.* 1215.) : « Petrus Ecclesiæ gestabat in figurâ personam, » propter primatum quem in discipulis habuit. » Cùm ergo Petro dicitur pro hujus personæ ratione : *Non deficiet fides tua*, hoc nempe est, non deficiet Ecclesiæ catholicæ fides, cujus tu figuram atque personam propter primatum geris; ac jubetur postea *confirmare fratres*, qui primatu imposito tantam personam induerit.

Neque immeritò Petro dicitur : *Non deficiet fides tua;* fides illa scilicet, quæ cùm sit Christianorum omnium, vel maximè est tua; quòd eam primus omnium atque omnium nomine prædicaveris.

Hunc sensum interpretes sæpe memorati secuti

sunt; ad eumque alludere videtur Augustinus (Aug., *de Corrept. et Grat. c.* XII. *n.* 38. *t.* X. *col.* 772.) : « Dicente Christo, *Rogavi pro te, ut* » *non deficiet fides tua;* intelligamus ei dictum, » qui ædificatur super petram, » hoc est, omnibus in Christo perseveraturis.

Hic ergo secundus sensus, pro secundo intellectu personæ Petri, totam in se repræsentantis Ecclesiam, ac maximè electos. At tertio modo Petrus intelligi potest strictiore significatu, ut qui non modò Ecclesiæ universæ personam susceperit, sed successores in primatu suos, eorumque curæ commissam peculiarem Ecclesiam, Romanam scilicet, singulari titulo repræsentet. Quo etiam sensu, meritò Petro dicitur : *Non deficiet fides tua;* cùm nunquam futurum sit, ut Petri successores eorumque universa series atque successio, sedesque cui præsint, atque Ecclesia quam docendam et regendam susceperint, à verâ fide evellantur.

CAPUT V.

Petrus ejusque successores cuidam pecculiari Ecclesiæ ac sedi præsidere debent : Petri fides in Petri sede et in successorum serie non deficit.

Et quidem de successorum serie satis constat; cùm catholici omnes uno ore fateantur, Petri officium, hoc est, papatum ipsum atque primatum à Christo institutum, nunquam in Ecclesiâ desiturum. Sed Petri successores, cùm ordinandi fuerint, è cœlo lapsuri non sunt; neque ad creandos eos, ubi opus fuerit, totam Ecclesiam citari, commoverique oportebit. Necesse ergo est, aliqua ut si catholicæ Ecclesiæ pars, ex quâ existant, aliique aliis subrogentur. Quare ita constituti sunt, ut non modò universæ Ecclesiæ præsint, sed quemadmodum cæteri Episcopi, peculiarem habeant quam regant Ecclesiam, nempe Romanam, quam Petrus fundaverit et rexerit, imò quam semper et foveat et regat. Hæc ergo Ecclesia ex avitâ atque apostolicâ traditione, eo jure, eâ dignitate est, ut quemcumque sibi, eumdem etiam Ecclesiæ universæ ducem Pastoremque eligat; nec nisi ab orthodoxâ, orthodoxum eligi par est. Hæc igitur cathedra, hæc sedes, hæc Ecclesia est, quæ pro sui Pontificis dignitate uniendæ Ecclesiæ necessaria, nunquam à verâ Ecclesiâ, nunquam à verâ fide abrumpatur.

Neque objiciant, Sedem à sedente Pontifice minimè distinguendam. Hunc enim errorem, multis jam veterum testimoniis sublatum esse credimus. Vel sanctum Leonem audiant de sede Antiochenâ dicentem ; « aliud sunt sedes, aliud » præsidentes (Leo., *ep. ad* Anast. *C. P.* LXXX. » *al.* LIII.). »

Neque propterea dicimus, ipsam sedem aliquid exercere posse potestatis aut jurisdictionis, aliter quàm per ipsum præsidentem : sed si præsidens erraverit, errorem eum statim repellendum, neque coaliturum.

Neque verò distinguimus à Romanorum Pontificum fide, Romanæ Ecclesiæ fidem; quam scilicet non aliter quàm à Petro primò, atque à Petri successoribus Romani didicerint.

Neque huic fidei oberit, si aliquot Pontifices officio defuerint, atque à verâ fide, eique conjunctâ fidei professione aut prædicatione aliquando aberrarint. Stat enim Romana fides, ab eorum antecessoribus stabilita, ab eorum successoribus statim vindicanda ; ut factum in Liberio, Honorio, aliisque vidimus (*sup., lib.* IX.), nullo Romanæ fidei, aut Romani primatûs detrimento. « Etsi enim, inquit Leo (Leon, *ep.* » *ad* Maxim. Antioch. XCII, *al.* LXII. *c.* III.), » diversa nonnunquam sunt merita Præsulum, » tamen jura permanent sedium : » quantò magis permanent jura in Sedem apostolicam per Petrum, auctore Christo, collata.

Accipiendi ergo Romani Pontifices tanquam una persona Petri, in quâ nunquam fides penitus deficiat; atque ut in aliquibus vacillet, aut concidat, non tamen deficit in totum, quæ statim revictura sit. Nam et Petrus negavit, et incredulus fuit, postquam etiam audivit illud : *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua :* sed statim exsurgit, confirmaturus fratres, atque omnium nomine communem prædicaturus fidem, sicut in Actis legimus. Sit ergo in Leone; sit in Agathone; sit in aliis egregiis Pontificibus Petrus, fratres confirmans; sit etiam in Liberio; sit in Honorio Petrus ad horam nutans et negans; sed statim respiciente Domino convalescens, seque ipso validior; ut firmitudini, Domino providente, etiam lapsus ipse serviat; neque supersit ullum errati vestigium. Id in Ecclesiâ Romanâ contigisse multa exempla docuerunt, neque porrò aliter ad consummationem usque sæculi, in totâ Pontificum successione, eventurum esse, certâ fide credimus.

Id autem beati Petri meritis tributum volumus. Omnino enim Apostoli ad Christum recepti, discipulorum ac successorum suorum regunt Ecclesias : neque illa vacat Ecclesiæ oratio Dominum deprecantis (*Præf. Miss. Apostol.*); « ut gregem tuum, Pastor æterne, non deseras ; » sed per beatos Apostolos tuos continuâ pro- » tectione custodias : » certumque est id, quod

subditur ; « iis Rectoribus Ecclesiam gubernari. » Quantò magis Petrus omnium princeps, « in » propriâ sede vivit ac præsidet, » ut et sanctus Leo egregiè docet (*Vid.* Leon., *serm.* i, ii, iii. *in die Assumpt. ejusd.*), et universa Ecclesia in œcumenicis etiam Conciliis sæpe confitetur.

Sic ergo tertio sensu intelligatur Petri nunquam defectura fides; quòd eam Ecclesiæ Romanæ semel traditam, in eâdem Ecclesiâ, ipsâque successorum serie, conservat ac fovet. Quibus hæc magna et præclara, Sedisque apostolicæ majestatis digna non sufficiunt, ii ut se in minuta atque oppidò absurda ac falsa conjiciant, non ratiociniis, sed jam experimentis vidimus (*Vid. tot. lib.* ix.).

CAPUT VI.

Traditio Patrum de fide et Ecclesiâ Romanâ, deque Sede apostolicâ nunquam defecturâ : Romanorum Pontificum de suæ sedis dignitate tuendâ traditio.

Hæc ita, utì diximus, se habere universa agnovit antiquitas. Sancti enim Patres ab ipsâ christianitatis origine, dum quærunt illud immotum in fide, quod Ecclesiæ principali, Romanæ scilicet, inesse necesse sit; non Romanum Pontificem Doctorem publicum, quem à Romano Pontifice homine singulari, atque ut peccatis, ita erroribus obnoxio, secernendum cogitant; id enim postremæ ætatis inventum est; sed ipsam Romanam Ecclesiam, ac Romanam fidem, ipsam Petri cathedram, ac Sedem apostolicam uno ore commemorant.

Primus omnium Irenæus occurrit, dum « maximam, antiquissimam, et omnibus cognitam, » à gloriosissimis duobus Apostolicis Petro et Paulo, Romæ fundatam et constitutam Ecclesiam » celebrat. « Ad hanc enim, inquit (Iren. *cont.* » *hæres., lib.* iii. *c.* iii. *n.* 2. *p.* 175, 176.), » Ecclesiam, propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fideles, » in quâ semper ab iis qui sunt undique conservata est ea, quæ est ab Apostolis, traditio. » Hæc Irenæus noster Gallicanæ Ecclesiæ lumen.

Ludunt qui *potentioribus principalitatis* nomine, Urbis amplitudinem designari putant. Agit enim Irenæus, non de Urbe, quam propter imperium frequentari; sed de Ecclesiâ fundatâ ab apostolis, ad quam ea causa convenire, in quâ conservare omnes *undique fideles* avitam et *apostolicam traditionem* oporteat. Neque aliter Tertullianus (Tertull., *de Præscr. adv. hæret., cap.* xxxvi.) : « Habes Romam, unde » nobis quoque (Afris scilicet) auctoritas præsto » est. Ista quàm felix Ecclesia cui totam doctri» nam Apostoli cum sanguine suo profude» runt ! » Inde auctoritas, et illa apud Christianos jam inde ab origine Romanæ Ecclesiæ præcipua commendatio.

Neque Cyprianus rem tantam conticescit : « Navigare, inquit (Cypr., *ep.* lv. *ad* Corn. *al.* » lix. *ed.* Baluz., *p.* 86.), audent[1] ad Petri cathe» dram, et ad Ecclesiam principalem, unde unitas » sacerdotalis exorta est. » En unde *principalis*, quod Irenæus dicebat, et jam sermone ecclesiastico frequentatum. Hunc *locum Petri, et cathedræ sacerdotalis* gradum : hanc Ecclesiæ catholicæ radicem et matricem, ecclesiasticæ unitatis originem idem Cyprianus sæpe commendat (*Vid. ep.* xlv. *al.* xlviii ; lii. *al.* lv ; *et tract. de Unit. Eccl. et pass.*). Neque ab ejus Ecclesiæ *principalis* unitate et fide deflectere se putabat, cùm Stephani Papæ de hæreticorum non iterando baptismate decretum, tot undique conquisitis Scripturarum locis, vehemens accusator urgebat.

Nec taceam illam Optati unicam singularemque cathedram, quam Petrus primus insederit *Apostolorum caput;* quam Petri successores, Optato referente, usque ad Siricium, ac cæteri deinde teneant usque ad sæculi finem; quâ Donatistæ careant (Opt. Milev., *schism. Donat. lib.* ii. *c.* ii, iii. *p.* 28. *ed.* Dup.); quam frustra occupare satagerent, constituto Romæ suæ sectæ vano episcopatu; quam sola catholica, nulla schismatica habeat Ecclesia (*Ibid.; Vid.* Aug., *de Hæresib. Hæres.* lxix. *tom.* viii. *col.* 21 ; *cont.* Cresc., *lib.* ii. *cap.* xxvii. *num.* 46. *tom.* ix. *col.* 434 ; *lib.* iii. *cap.* xxxiv. *num* 38. *col.* 454, *et pass.*) : quæ proinde cathedra, si concidere posset, fieretque jam cathedra, non veritatis, sed erroris et pestilentiæ ; Ecclesia ipsa catholica non haberet societatis vinculum jamque schismatica ac dissipata esset; quod non est possibile.

Hinc illud Concilii Aquileiensis ad Gratianum, Valentinianum, et Theodosium Augustos (*Ep.* i. *Conc. Ital. seu Rom. seu Aquil., an.* 381, *tom.* ii. *Concil. col.* 999; *et apud* Sirmund. *in app. Cod.* Théod.) : « Totius Orbis Romani » caput Romanam Ecclesiam, atque illam sacrosanctam fidem Apostolorum, ne turbari » sineret, obsecranda fuit Clementia vestra : » inde enim in omnes venerandæ communionis » jura dimanant. »

Hinc Hieronymus, Oriente dissidiis[2] agitato,

[1] Felicissimi asseclæ.

[2] Origenistarum.

« cathedram Petri et fidem apostolico ore lauda-» tam » censuit consulendam (*Ep.* HIER. *ad* DAMAS. XIV. *al.* LVIII. *tom.* IV. *part.* II. *c.* 19.); atque ad Theophilum Alexandrinum scribit, « se Patrum non transire terminos, semperque » meminisse Romanam fidem apostolico ore » laudatam, cujus se esse participem Alexandri-» na Ecclesia gloriatur (HIER. *Epist. ad* THEOP. » LVIII, *aliàs* LXVIII. *ibid. col.* 597.). »

Veneratur et Augustinus Romanam Ecclesiam, « in quâ semper apostolicæ cathedræ vi-» guit principatus (AUG, *ep.* XLIII. *al.* CLXII. » *n.* 7. *tom.* II. *col.* 91; *Vid. de Grat. Christ.,* » *cap.* XLIII. *num.* 47. *t.* X. *col.* 249, *et pass.* » *in lib. cont. Pelag.*) : » et in eâ *Romanam fidem*, quam in Ambrosii scriptis etiam hæretici Pelagiani suscipere cogerentur.

Hanc celebrat Gelasius ad Anastasium Imperatorem totumque Orientem confidentissimè scribens : « Quia mundo radix est Apostoli Pe-» tri gloriosa confessio (GELAS., *ep.* VIII. *ad* » ANAST. *Imp.*, *tom.* IV *Conc. col.* 1183.). » Quâ voce designari solet ecclesiastico stylo sacer ille et omni honore prosequendus locus, quo Apostolorum condita corpora, Ecclesiæ Romanæ, totique Christianitati, nec minùs Orbi quàm Urbi tutelæ sunt. Sic enim idem ad Euphemianum Constantinopolitanum Patriarcham (*Id. epist. ad* EUPHEM. *C. P.*, *ibid. col.* 1162.): « Veniemus, frater Euphemiane, ad illud pa-» vendum Christi tribunal; ubi comprobandum, » inquit, utrum beati Petri gloriosa confessio » cuiquam eorum, quos regendos accepit, » quicquam subtraxerit ad salutem. » Ecclesiam Romanam nominat à potissimâ parte, ab ipso sacrario, quo Petri reliquiæ requiescunt; quo ex loco Ecclesia Romana primatum repetebat suum. Inde scilicet facta est Ecclesiarum caput, quòd Apostolorum Princeps in eâ sedem fixerit, in eâ martyrium fecerit, eam sanguine dedicarit; quem ad locum videas, priscorum quoque Pontificum tempore, Synodos celebratas, tanquam à Petro deductis apostolicæ doctrinæ ac disciplinæ rivis.

Hujus ergo rei gratiâ Stephanus Metropolita Larissæus ad Bonifacium II et Synodum Romanam hæc scribit (*Ep.* STEPH. *Lariss. ad Syn. Rom. sup.* BON. II, *part.* I *coll.* HOLST.): « Dixi quia auctoritas Sedis apostolicæ, quæ à » Deo et Salvatore nostro, summo Apostolorum » data est, omnibus sanctarum Ecclesiarum » privilegiis antecellit, in cujus confessione om-» nes mundi requiescunt Ecclesiæ. »

Est et illud sancti Gelasii (GELAS. *Pap. tract. apud* SIRM. *in App. Cod.* THEOD.) : « Duodecim » certè fuêre Apostoli, paribus meritis, pari-» que dignitate suffulti; cùmque omnes æquali-» ter spirituali luce fulgerent, unum tamen » Principem esse ex illis voluit Christus, eum-» que dispensatione mirabili in dominam gen-» tium Romam direxit, ut in præcipuâ urbe, » vel primâ, primum et præcipuum dirigeret » Petrum, ibique sicut doctrinæ virtute sublimis » emicuit, ita sanguinis gloriosâ effusione de-» coratus, æterno hospitio conquiescit; præstans » sedi quam ipse benedixit, ut portis inferi » nunquam pro Domini promissione vincatur, » omniumque sit fluctuantium tutissimus portus. »

Audio quid dicant : Romanis Pontificibus, sedis suæ dignitatem commendantibus, in propriâ videlicet causâ non esse credendum. Sed absit; pari enim jure dixerint, ne Episcopis quidem, aut Presbyteris esse adhibendam fidem, cùm sacerdotii sui honorem prædicant; quod contra est. Nam quibus Deus singularem honoris dignitatisque prærogativam contulit, iisdem inspirat verum de suâ potestate sensum ; ut eâ in Domino, cùm res poposcerit, liberè et confidenter utantur, fiatque illud quod ait Paulus : *Accepimus Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis* (1. *Cor.*, II. 12.). Quod quidem hìc semel dicere placuit, ut temerariam ac pessimam responsionem confutarem ; profiteorque me de Sedis apostolicæ majestate, Romanorum Pontificum doctrinæ et traditioni crediturum : quanquam eorum sedem non ipsi magis, quàm reliqui, ac tota Ecclesia, atque Orientales haud minùs quàm Occidentales prædicant. Id sequentia declarabunt.

CAPUT VII.

Libellus à sancto Hormisdâ ad Ecclesias Orientales missus; ab eisdem Ecclesiis subsignatus mittitur eidem Papæ; tum sancto Agapeto, Nicolao I, atque Adriano II : prædicata in eo libello Romana fides nunquam defectura.

Sancti Hormisdæ, ac Justini Augusti tempore, Ecclesiæ Orientales hanc adversùs Acacium Eutychetis defensorem, à beatissimo Papâ missam formulam jussi subscripserunt (*Exemp. libell.* JOAN. *C. P. ad* HORMISD., *tom.* IV *Conc. col.* 1486, 1487.) : « Prima salus est, rectæ fidei » regulam custodire, et à Patrum traditione » nullatenus deviare; quia non potest Domini » nostri Jesu Christi prætermitti sententia dicen-» tis : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædi-» ficabo Ecclesiam meam.* Hæc quæ dicta sunt, » rerum probantur effectibus ; quia in Sede apo-» stolicâ immaculata est semper servata religio. »

Ergo ut semper servaretur, ad hæc Christi promissa referunt. Subdunt postea : « Unde sequentes in omnibus apostolicam Sedem, et prædicantes ejus omnia constituta, spero ut in unâ communione vobiscum, quam Sedes apostolica prædicat, esse merear, in quâ est integra et verax christianæ religionis soliditas : promittens etiam sequestratos à communione Ecclesiæ catholicæ, id est, non in omnibus consentientes Sedi apostolicæ, eorum nomina inter sacra non recitanda esse mysteria. Hanc autem professionem meam propriâ manu scripsi et tibi Hormisdæ sancto et venerabili Papæ urbis Romæ obtuli. » Atque hæc professio ab Hormisdâ Pontifice dictata, ab omnibus Episcopis Orientalibus, eorumque antesignanis Constantinopolitanis Patriarchis, est recepta. Quâ de re Occidentales Episcopi, præsertim Gallicani, multum in Domino collætantur (*Ep.* AVIT. *Vienn. ad* HORMISD. *ibid. col.* 1445.); ut certum sit, hanc formulam à totâ Ecclesiâ catholicâ comprobatam.

Eamdem fidem Justinianus Imperator ad sanctum Agapetum Papam à se subsignatam, iteratis vicibus mittit [1]; in secundâ verò subscriptione sic legitur (I *Confess.* JUSTIN. *ad* AGAP., *ib. col.* 1790; II *Conf. col.* 1801, 1802.) : « Quapropter sicut præfati sumus, sequentes in omnibus Sedem apostolicam, quæ ab eâ statuta sunt prædicamus, ac promittimus ista inconcussè servari, et compellere, ut juxta tenorem libelli istius, omnes faciant Episcopi : ut sanctissimi quidem Patriarchæ ad vestram faciant sanctitatem, Metropolitani verò Patriarchis, et alii ut suis faciant Metropolitanis, quatenus per omnia sancta catholica Ecclesia nostra suam habeat firmitatem : » universali scilicet, ut sæpe diximus, consensione constantem.

Omnes ergo Ecclesiæ, subsignatâ formulâ, profitebantur Romanam fidem, Sedis apostolicæ et Ecclesiæ Romanæ fidem, integrâ et perfectâ soliditate constare; ac, ne unquam deficiat, certâ Domini pollicitatione firmatam. Nempe hanc fidem ab Episcopis ad Metropolitanos, ab his ad Patriarchas, à Patriarchis ad Papam mitti oportebat; ut omnium confessionem unus exciperet, ac pro confessione fidei, communionem omnibus, unitatemque rependeret.

Hanc professionem eodem initio, eâdem conclusione, additis subinde hæresibus atque hæreticis, qui suis temporibus Ecclesiam conturbassent, per secuta sæcula frequentatam scimus. Hanc uti sancto Hormisdæ Papæ, sanctoque Agapeto, ac Nicolao I, omnes Episcopi fecerant; ista iisdem verbis Adriano II Papæ, Nicolai successori, factam in Concilio octavo œcumenico legimus (*Conc.* VIII. *act.* I. *tom.* VIII *Conc. col.* 988, 989.). Hæc ergo ubique diffusa, omnibus sæculis propagata, ab œcumenico Concilio consecrata, quis respuat Christianus ?

Interim id observemus, quid fixum ac divinâ pollicitatione firmatum ubique inculcetur : nempe id, Sedis apostolicæ atque Ecclesiæ Romanæ fidem minimè perituram.

Neque eo secius per eadem tempora de ipsis Romanorum Pontificum definitionibus quæsitum, deliberatum, retractatum, factoque examine judicatum fuit, in Conciliis VI, VII, VIII. Neque obstitit sancti Papæ Hormisdæ sententia adversùs Scythas Monachos, quominus eorum de uno Trinitatis crucifixo doctrina totâ Ecclesiâ probaretur, ut suo loco vidimus (*sup., lib.* IX. *c.* XVI *et seq.*).

CAPUT VIII.

Concilium Lateranense sub sancto Martino Papâ; sancti Agathonis ad Synodum sextam epistola; item Benedicti XII de visione beatificâ Decretalis.

In Concilio Lateranensi sub Martino Papâ leguntur epistolæ ac supplicationes Orientalium æquè ac Occidentalium, quibus Sedis apostolicæ Romanique Pontificis dignitas et auctoritas mirificè commendantur (*Vid. Conc. Later. sub* MART. I, *secret.* II. *tom.* VI. *col.* 100 *et seq.*); quòd ejus sit definire de summæ fidei rebus, deponere hæreticos rectam pronuntiare ac firmare sententiam; aliaque ejusmodi, quæ ad ejus officium pertinere nemo catholicus negaverit. Hæc igitur vehementer inculcant, ubi illud sempiternum exponunt, quod deficere non possit : Ecclesiam Romanam, Sedemque apostolicam, ejusque fidem prædicant : Cyprii quidem Episcopi (*Ep.* SERG. *Episc.* CYPR. *ad* THEOD. *Pap., ibid. col.* 121.) : « Firmamentum à Deo fixum et immobile, atque tituli formam lucidissimam fidei, vestram apostolicam Sedem constituit Christus Deus noster, dicens : *Tu es Petrus, etc.* » Africani verò (*Ep.* AFRIC. *Episc. ad* THEOD., *ibid. col.* 128.) : « Magnum et indeficientem omnibus Christianis apud apostolicam Sedem consistere fontem nullus ambigere possit, de quo rivuli prodeunt affluenter, latissimè irrigantes orbem christianum. »

Placet autem imprimis audire Stephanum Dorensem Episcopum (*sup.,* STEPH. DORENS. *ibid.*

[1] Hanc fidei confessionem jam ante miserat Bonifacio II, Vide loc. cit. col. 1686. Eam itaque à se tertiò subsignatam Agapeto misit. (*Edit. Paris.*)

col. 104.), quæ prima erat sedes sub Hierosolymitano Patriarchâ. Is igitur contestatur, Oriente turbato per Sergium, Pyrrhum et Paulum Constantinopolitanos Præsules, advenisse se ad apostolicam Sedem; quoniam Petrus Apostolorum Princeps à Deo claves sortitus, jussusque sit primus pascere oves; « et ipse præcipuè ac spe» cialiter firmam præ omnibus habens in Do» minum Deum nostrum et immutabilem fidem, » convertere aliquando, et confirmare exagitatos » consortes suos et spirituales meruit fratres : » utpote dispensativè super omnes, ab ipso qui » propter nos incarnatus est Deus, potestatem » accipiens et sacerdotalem auctoritatem. »

Hoc igitur fundamento posito subdit : « Quod » utique sciens beatæ memoriæ Sophronius quon» dam Patriarcha sanctæ Christi Dei nostri civi» tatis, sub cujus diœcesi fungebar sacerdotali » officio, studuit humilitatem meam sine morâ » ad hanc apostolicam magnamque dirigere Se» dem. » Ac paulò post : « Duxit me indignum » et statuit in sancto Calvariæ loco, ubi Christus » sponte crucifigi dignatus est, et ibi alligavit » me vinculis insolubilibus dicens...: Quantociùs » ergo de finibus terræ ad terminos ejusdem » deambula, donec ad apostolicam Sedem, ubi » orthodoxorum dogmatum fundamenta exis» tunt, pervenias, etc. »

Hæc igitur dicebat ille Sophronius; ille, inquam, qui Honorium consulens, responsum tulerat de tacendis *unâ* vel *duabus voluntatibus*. Neque verò his motus est; sed *duas voluntates* prædicare non destitit; neque existimavit Romanam fidem concidisse, eo quòd Honorius, unus Pontifex, pessima et catholicæ pietati adversa præcepisset. Sed intellexit in Ecclesiâ Petri manere Petri doctrinam atque *optima fundamenta;* neque futurum unquam, ut illa Ecclesia à verâ religione abstrahatur, quòd etiam successorum Honorii, atque imprimis sancti Martini testabatur fides. Quare deficiente Constantinopolitanâ Ecclesiâ, ac totum Orientem conturbante, veræ fidei rationem, in illâ inconcussâ Petri Sede quærebat.

Ex eodem Hierosolymitano tractu Romam advenerant Abbates sanctissimi, quorum supplicationem alio loco memoravimus. Hos, cùm postulassent rectam et antiquam à Martino sacroque Concilio firmari fidem, hæc subdidisse jam legimus (*sup., lib.* IX. *c.* XIX; *Vid. Conc. Later. sub* MART. I, *loco jam cit. col.* 117; *Vid. Dissert. præv., num.* LXXXVI.) : « Certis» simè hoc scientibus vobis sanctissimis, quòd si » aliter quàm à nobis pro pietate postulata sunt, » quidquam omnino integritatem fidei corrum» pens, à vestrâ terminetur (id est, definiatur) » Beatitudine, liberi sine dubio atque innocentes » ab hoc quod fiet existimus. »

Cùm hæc sub dubio proponerent, non tamen dissentiebant ab iis, quæ reliqui de Romanâ fide semper invictâ dixerant; eosque Martinus ac sancta Synodus suscepit æquè ac cæteros : quòd nempe intelligerent, non propterea Romanam abnegari fidem, si de alicujus Romani Pontificis judicio dubitetur.

Sanctum Agathonem Papam à Synodo sextâ susceptum vidimus (*sup., l.* VII. *c.* XXVII; *Vid. Conc.* VI. *act.* IV. *tom.* VI. *col.* 636.) hæc scribentem : « Quòd Petro adnitente, apostolica » ejus Ecclesia nunquam à veritate deflexa sit : » quòd ejus auctoritatem ac doctrinam catholica » Ecclesia, et œcumenicæ Synodi semper am» plexæ sint : quòd eadem Ecclesia semper illi» bata permanserit, propter eam Christi pro» missionem : *Rogavi pro te, ut non deficiat* » *fides tua.* » Hæc præclara, hæc magnifica, hæc vera sunt, ita ut ab Agathone dicta, et à sextâ Synodo suscepta esse vidimus, hoc est ipsâ summâ, successionis ipsius habitâ ratione; atque omnino ita ut cum illis stent de ipsius Agathonis judicio habita quæstio, atque in Honorii rescriptum anathematis lata sententia. Quid plura? Ipsa me charta deficiat, si referre aggrediar eos, qui quærentes illud immotum, quod in Ecclesiâ Romana sit, nihil aliud quàm ipsam Ecclesiam, ipsam cathedram, ipsam sedem apostolicam memorarunt.

Nec Romani Pontifices unquam aliter locuti. Sæculo XIV, Benedictus XII visionem beatificam sanctis ac purgatis animabus asseruit. Quo in diplomate, de Romanæ Ecclesiæ capitis Ecclesiarum principatu, multa præfatur, concluditque sic (*Bull. Rom., t.* I *Bull.* IV BENED. XII, Benedictus : *et apud.* RAIN., *an.* 336, *n.* 2.) : « Pro quâ (Ecclesiâ) ut in se ipsâ subsistens » alios informaret, passionis suæ tempore sal» vator noster Jesus Christus Patrem exorasse » perhibetur, dicens : *Simon*, *Simon*, etc. *Ego* » *autem pro te rogavi*, » etc. Sic ille ad ipsam Ecclesiam Romanam Christi precationem refert : quo fieri asserit ut in illâ Ecclesiâ « non dog» matizetur improvidum, inseratur incautum, » in fide temerarium ingeratur. »

Hæc ait ille Benedictus, quem audivimus ita disserentem, ut apertè fateretur, determinationes in causâ fidei à Romano Pontifice editas posse esse falsas, et à successoribus retractari; quin etiam aliquas à Joanne XXII meritò re-

tractatas. Quæ cùm is Cardinalis protulisset, non infirmavit Papa, imò verò perspicuè confirmavit, dum editam à Joanne antecessore de beatarum animarum statu fidem et ipse promulgat; et tamen post eam editam, ipsam quæstionem de integro tractat, ut suprà vidimus (*Vid. Diss. præv.*, *num.* XLVII.).

Ergo ille cùm ostendat, antecessoris suamque adeo fidem, toti Ecclesiæ propositam, rursus in quæstionem vocari à se posse; tamen Ecclesiæ Romanæ fidem immotam, inconcussamque prædicat: adeo hæc diversa sunt. Atque iterum id confidenter dixerim, cùm Romani Pontifices, pro eo, ut par est, soleant in omnibus diplomatibus sedis suæ dignitatem, auctoritatemque commendare, qui se, aut Romanum Pontificem, in definiendis fidei quæstionibus infallibilem dixerit, ad hæc usque tempora neminem extitisse: adeo id in Ecclesiâ Christi novum nimiumque est.

CAPUT IX.

Sancti Gelasii Papæ epistola ad Anastasium Imperatorem nobis objicitur.

Objicitur nobis insignis Gelasii locus in epistolâ ad Anastasium Augustum, de Acacio Constantinopolitano, qui Synodum Chalcedonensem improbaverat. Eum à Felice III excommunicatum et in excommunicatione mortuum, cum orthodoxis Episcopis in sacrâ liturgiâ memorari optabat Imperator, agebatque cum Gelasio, ut id fieri vellet. At negabat Gelasius, catholicam fidem pati, ut impiorum nomini communicaretur. Quæ de catholicæ fidei sanctitate præfatus, de Sede suâ hæc subdit (*Ep.* VIII. GELAS. *ad* ANAST. *Imp.*, *tom.* IV *Conc. col.* 1183.): « Hoc est, quod Sedes apostolica magno» pere cavet, ut quia mundo radix est Apostoli » gloriosa confessio, nullâ rimâ pravitatis, nullâ » prorsus contagione maculetur. Nam si (quod » Deus avertat, quod fieri non posse confidimus) » tale aliquid proveniret; unde cuiquam resis» tere auderemus errori? vel unde correctionem » errantibus posceremus? Proinde, si Pietas tua » unius civitatis [1] populum negat posse pace » componi; quid nos de totius orbis terrarum » sumus universitate facturi, si, quod absit, » nostrâ fuerit perversitate deceptus? » Hinc triplex argumentum conficiunt: primum, si in Sede apostolicâ ulla rima pateret pravitati, officio suo fungi non posset, quæ errori resistere non auderet; at Sedem apostolicam suo officio fungi posse oportet: oportet ergo in illâ nullam pravitati patere rimam. Alterum, sanctus Gelasius fieri non posse confidit, ut in Sede apostolicâ, ulla pravitati rima pateat; at si Romanus Pontifex de fide judicando aberraret, rima pateret pravitati: ergo Gelasius id fieri non posse confidit. Tertium, si Romanus Pontifex erraret, totus deciperetur orbis, at totus orbis non potest decipi: ergo Romanus Pontifex à vero errare non potest.

Non his moverentur, si id quod Gelasius hìc ageret, cogitare vellent. Id autem agebat, ut adversùs pravitatem omnem, ne unquam irreperet, summa Sedis apostolicæ cautio omnibus esset cognita; subditque rationem: « Alioquin, » unde resistere auderemus errori vel unde cor» rectionem errantibus posceremus? » Quo sensu à Domino dictum est: *Vos estis sal terræ; quòd si sal evanuerit*, aut *insulsum fuerit*, *in quo salietur* (MATT., V. 13; MARC., IX. 49.)? Non quasi sal illud insulsum non possit fieri, sed quia, ne id fiat diligentissimè cavendum est. Quo item sensu, omnibus Episcopis Synodus Romana sub Damaso dixit: « Quemadmodum enim « poterunt corrigere errata populorum, si ipsos » error obsederit (*Syn. Rom.* II. *sub* DAMAS; » *epist. ad Orient. part.* I *Collect.* HOLST.; *et* » *t.* II *Conc. col.* 889.)? » Quod non eò dictum est ut se infallibiles cogitent; sed ut falli metuant et caveant; atque eò illa spectat à sancto Gelasio prædicata sua et aliorum Romanorum Pontificum summa cautela adversùs errorem, ne si illis irrepserit, alios aut reprehendere non audeant, aut curare non possint. Quo loco si concludis, fieri ergo non posse ut errent, pessima argumentatio; ab eo quod fieri non debeat, ad id quod nequeat: aut ab eo quod fieri sine gravi detrimento non possit, ad id quod fieri omnino non possit, concludendumque erat, ne errent Doctores Orbis, omni ope cavendum, non tamen impossibile; imò eo cavendum diligentiùs, quòd impossibile non sit.

Jam illud Gelasii: « Quod Deus avertat, quod » fieri non posse confidimus, » ut rima ulla errori aut pravæ hæreticorum communioni pateat; profectò pium votum, pia fiducia est, non certa illa fides, quæ nunquam falli possit; neque absolutam impossibilitatem denotat, sed summam difficultatem, spemque maximam, ut vigilan-

[1] Hæc ut intelligantur, sciendum est Anastasium eo maximè argumento persuadere voluisse Gelasio, sibi esse cum Acacii nomine communicandum, quòd Constantinopolitani cives Acacium etiam mortuum adeo observabant, ut nomen ejus, non sine gravi tantæ urbis commotione, videretur è sacris dypticis expungi posse. Cui Gelasius respondet; non unam urbem, sed orbem universum commotum iri, si cum Acacii nomine communicaret. (*Edit. Paris.*)

tibus, attentis, caventibus, Deus obrepi non sinat.

Cæterùm absolutè impossibile esse, ut hæretici aliquando per fraudes in Ecclesiæ Romanæ communionem obrepant, quâ de re hìc agebatur, ne ipsi quidem adversarii dixerint; nemoque est, qui non videat sub Liberio, sub Honorio, sub reliquis Pontificibus suo loco memoratis, quàm ampla pravitati errorique patuerit, non rima, sed janua. Quin etiam illi, qui possibile esse negant, ut Romanus Pontifex falsa definiat, possibile fatentur esse, ut falsa prædicet, summâ etiam contumaciâ, tantosque aditus errori aperiat, ut loco movendus sit, ne error serpat latiùs : ut vel ipsis fatentibus, id quod dicit Gelasius, ad piam fiduciam, non ad omnimodam certitudinem referri necesse sit. Quòd autem Gelasium movet ille metus, quid orbi terrarum fieret, « si nostra, inquit, quod absit, fuerit » prævaricatione deceptus ; » sensit ille quidem id fieri posse, ut quantùm in ipso esset, totus deciperetur orbis. Quantùm enim in ipso est, totum orbem decipit, qui docendi Orbis auctoritate pollens, prævaricatur officio. Neque tamen propterea necesse est totum Orbem decipi; cui adversùs errorem alia remedia adfutura sint. Sic enim Liberius, sic Honorius, sic alii, quantùm in ipsis erat, totum orbem deceperunt; nec tamen deceptus est Orbis, quem adversùs errantes vigilasse ac stetisse legimus. Hæc scripsit ille Gelasius, quo nullus Pontificum de suæ Sedis amplitudine magnificentiùs dixit.

CAPUT X.

Leonis IX et Gregorii VII loci objiciuntur nobis.

An verò recentioris ævi Pontifices ab antecessorum traditione deflexerint, videamus. Profert scriptor anonymus (*Anon., Tract. de Libert. etc. lib.* VII. *c.* XII. *n.* 11.) sancti Leonis IX egregii Pontificis locum, quòd pro solius Petri fide, ne deficeret, Dominus rogaverit : « Quæ, » inquit (LEON. IX *epist.* V. *ad* PETR. ANT., » *tom.* IX *Conc. col.* 975.), oratio obtinuit, » quòd hactenus fides Petri non defecit, nec de- » fectura creditur, in throno illius, usque in » sæculum sæculi; sed confirmabit corda fra- » trum...., sicut usque nunc confirmare non » cessavit. » Hæc Leo; sed quid contra nos, qui quidem tanto conatu id agimus, ne illa Petri Sedes à verâ unquam fide avellenda credatur? Quod autem ea Sedes in fide labascentes confirmare non cesset, id à sancto Agathone depromptum, eodem intelligendum modo; nempe ut id ipsa series, ipsa successio, non ut singuli quique præstiterint. Quin idem scriptor anonymus ibidem impensissimè laudat (*Anon., ibid. n.* 8.) illum sancti Ignatii Patriarchæ Constantinopolitani locum ad Nicolaum I, quo allegatâ Christi sententiâ : *Tu es Petrus, etc.* sic concludit (*Ep.* IGNAT. *C. P. ad* NICOL. I, *inter act. Conc.* VIII. *act.* III. *tom.* VIII. *col.* 1009.) : « Et ideo ab » olim et prisco tempore, in exortis hæresibus, » eradicatores et interemptores malorum ziza- » niorum MULTI MULTOTIES facti sunt, qui Sanc- » titatem tuam illic (in Petri scilicet Sede) præ- » cesserunt : » quam epistolam in Concilio octavo lectam et susceptam anonymus refert. Sed advertat ad illa verba : *multi multoties*, quibus constat communem eum esse Christianorum sensum, quòd Romani Pontifices ei officio præpositi, tantam rem summâ quidem ipsâ præstiterint; non ut omnes, nemine excepto, nullis ejus partibus defuerint.

Idem anonymus objicit Gregorii VII locum (*Anon., ibid.* GREG. VII, *lib.* VIII. *ep.* I. *ad Archiep. Syn. tom.* X *Conc. col.* 249.); quòd Ecclesia Romana « per beatum Petrum, quasi » quodam privilegio, ab ipsis fidei primordiis, à » sanctis Patribus omnium mater Ecclesiarum » adstruitur, et ita usque in finem habebitur » semper; in quâ nullus hæreticus præfuisse » dignoscitur, nec unquam præficiendum, præ- » sertim Domino promittente, confidimus. Ait » enim Dominus Jesus : *Ego rogavi pro te,* » Petre, *ut non deficiat fides tua.* » Quæ omnino nihil ad rem. Non enim quærimus, an Romanus Pontifex possit fieri hæreticus, quod isti posse fieri passim confitentur; sed utrum hæresim definire possit, quod etiam non hæreticum facere posse constat.

Neque enim necesse est, ut sit hæreticus, qui hæretica definiat, cùm possit id facere non hæretico et contumace animo; atque ipse Cyprianus rebaptizationis hæresim, ipse non hæreticus, habito Concilio definierit. Jam quorsum id spectat, quod neget Gregorius VII Romanæ Sedi ullum unquam præpositum fuisse hæreticum; nullum item præponendum esse confidat? An eò ut nullus Romanus Pontifex futurus sit unquam hæreticus? Id ne ipsi quidem dixerint. Vel ergo Gregorius VII nimius fuerit, vel pia illa sit ejus fiducia, non certissima fides, non dogma catholicum; quod ipsa verba præferunt, si quis cautè attenderit.

Atque hinc liquidò patet, quàm indiligenter in hâc quæstione versentur, qui hos locos non satis consideratos lectosque venditant. Neque tamen mirum, si Gregorius VII asseverare ausus esset, Romanum Pontificem non posse fieri hæ-

reticum, qui etiam id asserere ausus est: « Quòd » Romanus Pontifex, si canonicè fuerit ordina- » tus, meritis beati Petri indubitanter efficitur » sanctus (GREG. VII. *lib.* II. *int. Dictat. post* » *ep.* LV. *ibid. col.* 111; *Vid. etiam lib.* VIII. » *epist.* XXI. *ad* HERIM. *col.* 273.), » ut etiam inter ejus *dictatus* fertur. Neque tamen ibi legimus, Romanum Pontificem errare non posse; adeo id supra hominem in sanctis quoque visum est: sed hoc tantùm, « Ecclesiam Ro- » manam nunquam errasse; nunquam erratu- » ram; catholicum non haberi, qui non con- » cordat Romanæ Ecclesiæ: » quod nos quoque credimus, omnique ope asserimus.

CAPUT XI.

Innocentii III ab anonymo auctore locus objicitur, sed truncus et mutilus.

Censores nostros in impugnandis nobis, multa quidem, id autem vel maximè peccasse vidimus, quòd officium pro re, piam spem ac fiduciam pro certâ fide accipiant. Id verò confirmabit Innocentii III insignis locus. Et quidem auctor anonymus id vehementer urget, quod est ab eo Pontifice dictum in sermone II consecrationis, qui locus sic incipit (*Anon.*, *lib.* VII. *c.* XII. *n.* 16; *Vid.* INNOC. III, *serm.* II. *in consecr. tom.* I. *pag.* 188. *ed. Colon. an.* 1575.): « Cùm enim sim servus, » debeo esse fidelis et prudens, ut dem familiæ » cibum in tempore. Tria præcipuè Deus requi- » rit à me, videlicet fidem cordis, prudentiam » operis, cibum oris: hoc est ut sim fidelis in » corde, ut sim prudens in opere, et dem ci- » bum in ore. » Hæc quidem dixit, quæ ab ipso requirantur, quæ præstare ipse debeat; non quæ necessariò ipse aut alii exequantur. Pergit: « Nisi enim ego solidatus essem in fide, » quomodo possem alios in fide firmare, quod » ad officium meum noscitur specialiter pertine- » re, Domino protestante: *Ego*, inquit, *pro te* » *rogavi, Petre,* etc. rogavit et impetravit, » *quoniam exauditus est in omnibus pro suâ* » *reverentiâ* (*Hebr.*, V 7.): et ideo fides apo- » stolicæ Sedis, in nullâ unquam turbatione de- » fecit; sed integra semper et illibata permansit, » ut Petri privilegium persisteret inconcussum. » Hæc sunt, quæ anonymus urget, apertâ fallaciâ: quippe, cùm id quod Innocentius debeat; id quod *ab ipso requiratur,* id quod sit ejus, ut profitetur, *officii;* confundat cum eo, quod necessariò credatur præstiturus. Rogo enim, quid illud est: « Nisi ego solidatus essem in fide, quo- » modo possem alios in fide firmare? » De quâ fide loquitur? de eâ profectò quæ in corde sit. « Tria enim, inquit, Deus requirit à me; fidem » cordis; » atque iterum: « ut sim fidelis in » corde. » Unde affert illum Apostoli locum, *Corde creditur ad justitiam* (*Rom.*, X. 10.). An ergo Innocentius ita se in eâ fide, quæ in corde sit ad justitiam, solidatum esse credit, ut infirmitatem humanam non jam reformidet, ab eâque tutum se esse jactet? Id superbissimus, id insipientissimus; non profectò Innocentius dixerit. Quare illud quod ait: « Nisi ego solidatus » essem in fide, quomodo possem alios in fide » firmare, » ita intelligendum est, ut nisi sit in fide firmus, officium firmandi alios non pro eo ac par est possit præstare, non ut ipse se credat plenè et inconcussè, nulloque unquam metu, in fide esse solidatum.

At enim eo loco Christi precationem affert, ut Petri fides non deficiat; unde concludit fidem Ecclesiæ Romanæ nunquam defecisse, nunquam defecturam. At qui hæc urget anonymus, hæc continuò addita et contexta prætermisit: « In » tantùm enim mihi fides necessaria est, ut cùm » de cæteris peccatis Deum solum judicem ha- » beam, propter solum peccatum, quod in fide » committitur, possem ab Ecclesiâ judicari. » Ergo non credebat suam penitus inconcussam fidem; sed quod ei Ecclesiæ præsideret cujus fidem, pollicente Domino, inconcussam prædicaret, sibi accommodabat quæ ad universam Petri successionem, eique conjunctam Romanam ecclesiam pertinerent; eo planè sensu, quo illud: *Ecce ego vobiscum sum,* toti apostolico atque episcopali ordini dictum, singuli suo modo sibi applicant, piâ, ut diximus, fiduciâ, non certâ et indubitatâ fide.

Id apertè explicat sermone III de consecratione (INNOC. III. *serm.* III. *de consec. ibid. p.* 192, 194.): « Officium injungit, cùm dicit: » *Confirma fratres tuos;* auxilium impendit » cùm ait: *Ego pro te rogavi, Petre.* Exaudi- » tur enim *in omnibus pro suâ reverentiâ;* » *Dominus mihi adjutor, non timebo quid fa-* » *ciat mihi homo* (*Psal.* CXVII. 6.). » Hæc an ad piam fiduciam, an verò ad certam pertineant fidem sequentia ostendunt: « Propter causam » verò fornicationis Ecclesia Romana posset di- » mittere Romanum Pontificem; fornicationem » non dico carnalem, sed spiritualem; id est, » propter infidelitatis errorem: quoniam *qui non* » *credit, jam judicatus est* (JOAN., III. 18.). » Tum subdit: « Ego tamen facilè non crediderim, » ut Deus permitteret Romanum Pontificem con- » tra fidem errare, pro quo spiritualiter oravit in

» Petro : *Ego*, inquit, *pro te rogavi*, etc. » Audis quid dicatur de Romano Pontifice per infidelitatem fornicante ; quamque illud dubitantis ac metuentis sit : *Non facilè crediderim*, etc. Quòd ergo eò trahit Christi precationem, non dogma fidei, sed pia fiducia, pia accommodatio est. Huic favere licet, sperando et præsumendo ; pro fidei decreto hanc habere, novum ac temerarium est.

Atque alios quidem hujus Pontificis locos memoravimus (*sup., lib.* IX. *c.* XXXIX, XL.), quibus nostra firmentur. Sed hìc ostendisse juvat quàm hi quoque nihil sint : ut profectò illos pudere debeat, tantùm præsidii in iis collocasse, quæ non nisi imperitis et cursim legentibus fucum faciant.

CAPUT XII.

Petri Cardinalis de Alliaco, de Sede apostolicâ nunquam defecturâ, deque Pontifice interim fallibili et deviabili, sententia.

Ultimo loco proferimus Petrum Alliacensem et Joannem Gersonem de Romanæ Sedis æternâ firmitate disserentes, ut eam cum Parisiensium sententiâ egregiè consentire constet.

Et quidem Petrus de Alliaco in illâ legatione nobili, quam adversùs Montesonum, Universitatis Parisiensis nomine, Avenione gessit, ad Clementem VII ita peroravit (PETR. ALLIAC., *prop. ad Pap. cont.* MONT. *inter op.* GERS. *ed.* DUPIN., *tom.* I. *p.* 703.) : « Non ignoramus, sed » firmissimè tenemus, et nullatenus dubitamus, » quòd sancta Sedes apostolica est illa cathedra » Petri, supra quam, eodem Hieronymo teste, » fundata est Ecclesia ; ut habetur in capitulo » *Quoniam vetus* : et sicut dicit Cyprianus, » XCIII *Dist. cap. Qui Cathedram* ; de quâ Se- » de in personâ Petri in eâ sedentis dictum est : » *Petre, rogavi pro te, ut non deficiat fides* » *tua*. » Luc. XXII.

In eâdem legatione tractatum edidit ad Papam et Cardinales, in quo hæc leguntur (*Id., tract. seu apol. ad Pap. et Cardin. ibid. pag.* 710 ; *Vid. etiam pag.* 691.) : « De hâc sanctâ Sede, » in personâ Petri Apostoli in eâ præsidentis dic- » tum est : *Petre, rogavi pro te, ut non deficiat* » *fides tua. Luc.* XXII. Propter quod dicit Cy- » prianus, XCIII *Dist.* Qui cathedram Petri, sci- » licet sanctam Sedem apostolicam, super quam » fundata est Ecclesia, deserit, in Ecclesiâ se » esse non confidat. Et Hieronymus, XXIV, » quæst. I, Cap. *Quoniam vetus* ; dicit : Quòd » super eam fundata est Ecclesia, et quòd qui- » cumque secum non colligit, dispergit, et in » capite *Hæc est fides*, dicitur quòd ipsa semper » immaculata permansit, et in futuro permane- » bit : ex quibus omnibus satis patet, quòd ejus » nunquam deficit fides. »

Hæc igitur cùm dicat de Sede apostolicâ nunquam defecturâ, nihilo secius docet Romanum Pontificem in fide posse deficere. Ibidem enim hæc habet (PETR., *tract. seu apol. ad Pap. et Cardin. ibid. pag.* 710 ; *Vid. etiam pag.* 688.) : « In causâ fidei à summo Pontifice appellari po- » test ad Concilium generale, sicut patet XIX » *Dist. cap. Anastasius* ; et manifestum est » quòd ad ipsum pertinet Concilium in causis fi- » dei definire, sicut patet ex auctoritate Grego- » rii ; XV *Dist. cap. Sicut.* »

Atque hæc, inquit, « declarantur supponen- » do quid sit Sedes apostolica : nam vel ipsa est » universalis Ecclesia, vel aliquod generale Con- » cilium universalem Ecclesiam repræsentans, » vel particularis Ecclesia Romana, in quâ sci- » licet Ecclesiâ sedet, id est, cui præsidet sum- » mus Pontifex, et ideo ipse et Sedes apostolica » non sunt idem, sicut non idem sunt sedes et » sedens. »

Cùm ergo ex Petro Alliacensi *aliud sit sedes*, *aliud sedens*, non mirum est aliquid convenire *sedi*, quod *sedenti* non conveniat ; nempe ut *sedes* deficere non possit, cùm *sedens* sit *deviabilis*, etiam in judicio de fide, quippe à quo judicante, etiam in causis fidei, ad Concilium generale, secundùm eumdem auctorem, appellare liceat.

Et quamvis doceat sic appellari posse, haud minùs disertè docet, « quòd ad sanctam Sedem » apostolicam pertinet, auctoritate judiciali su- » premâ, circa ea quæ sunt fidei, judicialiter de- » finire : » quia Sedes apostolica, tametsi subjecta est universali Ecclesiæ, eamque repræsentanti Concilio generali, tamen suprema est respectu singularium Ecclesiarum ; quemadmodum tradit, non modò schola Parisiensis, sed etiam ipsum Constantiense Concilium, ut sæpe diximus.

Huc spectat ejusdem Alliacensis alio loco relata sententia, quâ explicans illud privilegium, de non errando, quale sit : « Aliqui, inquit (*Vid.* » *in Append., lib.* I. *c.* VII ; *et* PET ALLIAC., » *Tract. de aut. Conc. int. oper.* GERS, *t.* II. » *p.* 949.), extendunt ad Romanam Ecclesiam : » aliqui verò restringunt ad auctoritatem uni- » versalis Ecclesiæ ; sed non potest extendi ad » Papam. » Sic clarè et perspicuè *Sedis indefectibilem firmitatem*, cum Romani Pontificis *defectibilitate* conjungi posse declarat.

CAPUT XIII.

Joannis Gersonis eâdem de re sententia : confutantur qui putant variasse Gersonem : Dionysii Carthusiani loci repetuntur.

Joannes verò Gerson ejus discipulus hæc coram Alexandro V prædicat : de Indis quidem : « Habent Christum, inquit (Gers., *serm. cor.* » Alex. V, *in Ascens. Domini, t.* ii. *ed.* Dup., » *p.* 136.), an purè? Quis doceat? Facile in eis » sinceritas corrumpitur, cùm Ecclesiæ Romanæ » non cohæreant, à quâ fidei certitudo petenda » est. » De Græcis verò (*Ibid., p.* 134.) : « Illos » mala tempestas à Sede Petri disjectos, non » modò schismatis, sed nonnullius etiam hæresis » macula fœdavit. Latinitas ipsa purior et immaculatior sedem habet Petri, pro cujus fide ne » deficeret, specialiter oravit ille, qui *in omni-* » *bus exauditus est pro suâ reverentiâ.* »

Hæc docet ille, qui ubique asserit Romanum Pontificem, etiam de fide judicantem, errare potuisse : et in eodem quoque coram Alexandro V sermone prædixerat; « quid, si quod » perrarum est, summus Pontifex labatur in » hæresim, ut legimus Liberium Arianæ hæresi » subscripsisse (*Ibid., p.* 135.). » Cùm ergo doceret talia, tamen Ecclesiæ Romanæ inconcussam prædicabat fidem.

Hinc etiam illud : « Papâ fluit, papatus sta- » bilis est (*Id., prop. facta coram Angl.* » *cons.* iv ; *ibid., pag.* 128.) ; » quo scilicet ostenderet, in Papâ mortali, labili, atque ut vocat *deviabili*, inconcussam tamen papatûs à Christo instituti stare rationem.

Neque audiendi qui dicunt variasse Gersonem eumque sub Alexandro V infallibilitatis pontificiæ defensorem, circa Constantiensis Concilii tempora in aliam sententiam deflexisse. Qui si legissent tractatum *de Unitate ecclesiasticâ*, et *Considerationes de pace*, anno 1403 editas ; si *propositiones coram Anglicis* ante Concilium Pisanum, anno 1408; si tractatum *de Auferibilitate Papæ;* si *Considerationes quatuor,* aliosque tractatus circa Alexandri V Pontificatum (*Vid. tract. de Unit. Eccles., consid.* x. *ibid. p.* 117; *Consid. de pace, ibid. p.* 69 *et seq.; libel. de Aufer. Pap., p.* 209 *et seq.*); facilè intelligerent ejusdem fixam invariabilemque sententiam, Concilium Papæ, ut *indeviabile deviabili,* anteponi oportere.

Certè hæc scribebat tum (*Id., de Auferib. Pap. consid.* xiv ; *ibid., p.* 218.) : « Jubebit » exempli gratiâ summus Pontifex, coram Theo- » logis expertis, quòd fideles credant Spiritum » sanctum non procedere à Patre et Filio ; Theo- » logorum erit doctrinaliter resistere, etc. » Ergo id jubere potuisse credebat, quod evangelicæ doctrinæ repugnaret, haud minùs inconcussâ Ecclesiæ Romanæ fide.

Hæc quidem ostendunt non à Joanne Gersone diversis temporibus, diversa dicta esse, sed quæ isti diversa putant, in unam reverà coire sententiam. Quod item demonstrat pius ille doctusque Dionysius Carthusianus, qui, et Papam in judicando *fallibilem*, et Ecclesiæ Romanæ fidem nihilo secius ***nunquam defecturam*** credidit (*Vid.* Dion. Cart., *tract. de auct. Pap. tom.* i. *ed. Colon.*) : adeo liquebat hæc duo simul stare. Atque hinc utraque amplexi Gallicani Patres, et consensum Ecclesiæ post pontificalia decreta necessarium, et nihilo secius « apostolicæ Sedis, in quâ fides prædicatur et » unitas servatur Ecclesiæ, reverendam omnibus » gentibus majestatem » prædicant (*Declar. Cler. Gall.* 1682, *Præf. et cap.* iv.).

CAPUT XIV.

Dubium resolvitur : Ecclesiæ Sedisque Romanæ firmitas, ab Ecclesiæ catholicæ firmitate : Ecclesiæ Romanæ traditio, universalis traditionis pars ac specimen.

Dices ex antedictis, ne ipsam quidem Romanam peculiarem Ecclesiam, Sedemque apostolicam satis esse firmam ; cùm ostenderimus, de Romanorum Pontificum, Cœlestini, Leonis, Agathonis, aliorumque decretis in Synodis œcumenicis habitam quæstionem; cùm ea decreta, toto Clero Romano consentiente, Agathonis etiam toto ferè Occidentali Concilio probante et condecernente, edita fuerint.

Id qui objiciunt, non satis advertunt, quid immotum invictumque dixerimus; nempe id quod infixum penitus insertumque sit. Hæc est illa Petri, hæc est Romana fides, quam ipsa successio certi instar firmique dogmatis attulerit. Neque verò probamus Turrecrematam aliosque docere visos, Papam quidem per sese errare in fide, etiam prædicando et definiendo posse; non autem si cum Cardinalibus ac Synodo suâ deliberet; tanquam peculiaris Papæ Synodus, aut Cardinalium collegium, id Papæ tribuant, ut errare non possit. Certiora cogitent oportet, qui Ecclesiæ Romanæ, Sedisque apostolicæ inviolabilem statum fidemque prædicent : nempe id eventurum nunquam, ut quemadmodum Ecclesiæ, exempli gratiâ, Constantinopolitanæ, Alexandrinæ, et nunc Anglicanæ, Danicæ; ita Ecclesiæ Romanæ error inhæreat; quem contumace proposito tueatur, et à veræ Ecclesiæ se abrumpat sinu. Neque verò unquam Romani

Pontifices refugerunt, ut quod Cleri sui consensu judicassent, cum œcumenicâ Synodo, si res postularet, æquo animo retractarent. Quo profectò constabat, si aliquid fortè erroris irreperet, certè abesse contumaciam, quâ solâ fit hæresis. Quin vidimus sanctum Zozimum cum Clero suo sedentem comprobasse quidem Cœlestii fidem [1], at nullâ contumaciâ; atque ab Africanis Patribus commonitum, statim ad meliora ac prisca rediisse. Quantò magis si tota Ecclesia, aut œcumenica Synodus ipsum commonuisset.

Unam ergo Ecclesiam catholicam, utpote Spiritûs sancti magisterio instructam, quæque eam repræsentet, Synodum œcumenicam, eam esse credimus, in quam circa fidem nullus unquam obrepat defectus, neque per contumaciam, neque per imprudentiam: Clerum verò Romanum, si quid erraret, ab Ecclesiâ catholicâ, atque ejus œcumenicâ Synodo dirigi, revocari, doceri debere, perficique omnino, ne error inolescat. Unde illa Romanæ Ecclesiæ, Sedisque apostolicæ invicta firmitas, ipsâ Ecclesiæ catholicæ firmitate constat; quæ quidem Ecclesia catholica, cùm ex Christi promissione sit immobilis, Petri successionem, eique conjunctam principalem Ecclesiam, Sedemque Romanam, partem Ecclesiæ necessariam, eâ vi, quæ totum continet, stare quoque oportet.

Quamobrem firma quidem Sedis Romanæ atque inconcussa traditio; sed illud robur catholicæ Ecclesiæ traditione constat. Unde Augustinus vim traditionis exponens, id semper inculcat (Aug., *de Bapt. cont. Donat. lib.* II. *cap.* VII. *n.* 12. *t.* IX. *col.* 102; *lib.* IV. *c.* XXIV. *n.* 31. *col.* 140; *Ep.* LIV. *al.* CXVIII. *n.* 1. *t.* II. *col.* 124.), ut quæ per universam custodiuntur Ecclesiam, non nisi ab Apostolis tradita et commendata credantur. Et Vincentius Lirinensis firmum et inconcussum id esse definit, « quod » ubique, quod semper est (Vinc. Lirin., » *Comm.* I. *c.* III. *t.* VII *Bibl. Patr. p.* 250.). » Cui congruit Tertulliani sententia: « Quod apud » multos unum invenitur, non est erratum, sed » traditum (Tertull., *de Præscr. adv. hæret.* » *c.* XXVIII.); » quo concludit fieri non potuisse, « ut tot ac tantæ Ecclesiæ in unam fidem erraverint. » Tum illud præcipuum, possibile non fuisse, ut Spiritus sanctus « nullam earum in » veritatem deduceret, ad hoc missus à Christo ut » esset Doctor veritatis. » Atque hinc illud invictum, « ut veritas nobis adjudicetur, quicum» que in eâ regulâ incedimus, quam Ecclesia » ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à » Deo tradidit (Tertull., *de Præscr. adv. hær.* » *cap.* XXXVII.). » Quæ clarè demonstrant, vim traditionis in universalis Ecclesiæ consensione esse positam; in quâ quippe sit certissimum Spiritûs sancti magisterium. Neque ab eâ sententiâ abludit his antiquior Irenæus: « Ecclesia enim, » inquit (Iren., *lib.* I *cont. hæres. c.* X. *n.* 1. » *p.* 48.), per universum orbem usque ad fines » terræ seminata, et ab Apostolis et à disci» pulis eorum accepit eam fidem, quæ est in » unum Deum. » Ac rursus (*Ibid., num.* 2. *p.* 49.): « Hanc prædicationem cùm acceperit » et hanc fidem Ecclesia, et quidem in univer» sum mundum disseminata, diligenter custodit » quasi unam domum inhabitans. » Pulchrè, ut totius orbis terrarum tam fida sit, quàm unius domûs consensio. Atque iterum (*Id., lib.* III. *c.* III. *n.* 1. *p.* 175.): « Traditionem » itaque Apostolorum, in toto mundo manifes» tatam, in omni Ecclesiâ adest respicere omni» bus qui vera velint videre; » et continuò hujus universalis traditionis egregium specimen editurus, Ecclesiæ principalis, Romanæ scilicet, traditionem adducit, quâ, inquit (*Ibid., num.* 2.), « confundimus eos, qui quoquo » modo præterquam oportet colligunt. » Ac meritò universali traditione propositâ, partem ejus necessariam, Ecclesiæ Romanæ traditionem commendat; cùm profectò certum esset, non potuisse fieri, ut à reliquis Ecclesiis discreparet, in quâ omnes unitatem servare debeant.

Quæ cùm ita sint, apparet Ecclesiam catholicam primitus esse immotam, cui dictum sit: *Portæ inferi non prævalebunt adversùs eam;* et: *Ecce ego vobiscum sum:* Ecclesiam verò Romanam ita esse immotam, ut partem Ecclesiæ principalem summèque necessariam; quæ mater ac magistra Ecclesiarum, totam ipsam Ecclesiam matrem ac magistram agnoscat.

Atque hinc obiter illud solvitur, quod passim objiciunt: *Non est discipulus super magistrum* (Matt., X. 24.): nec si discipulorum turba millies congregetur, ideo magistrum auctoritate vincet. Id quidem Christum de se dicere, ut magistro unico, sequentia docent; *nec servus super Dominum suum.* Neque enim Christiani alterius quàm Christi servi sumus; sed propter reverentiam quorumdam Romanorum Pontificum, qui hunc sibi locum attribuunt, respondemus ex antedictis: in christianâ Ecclesiâ docendi auctoritatem acceptæ à Christo per apostolos traditionis niti testimonio. Porrò traditionis omnes Episcopi testes sunt; ac vis testimonii testium consensu constat. Summa ergo aucto-

[1] Vide notam hoc loco positam sup. p. 440. (*Edit Vers.*)

ritas in eo consensu est posita. Tum Papa in Christi nomine, respectu Ecclesiarum particularium est magister ille quidem, sed respectu Ecclesiæ catholicæ discipulus, cùm in Ecclesiæ catholicæ consensione manifestum appareat Spiritûs sancti magisterium.

CAPUT XV.

Ex Sedis apostolicæ immobili firmitate concludi causas fidei ad eam Sedes referendas; non autem propterea infallibili judicio finiendas: formulæ interrogandi Romani Pontificis, de ejus judicio piam præsumptionem, non tamen continuò certam fidem fuisse; cujus rei exempla proferuntur.

Jam ex totâ antecedente doctrinâ id facilè consequemur, ut majores, ac præsertim fidei quæstiones, in eâ potissimùm Sede definiri oporteat, in quâ error non obtineat; et ab eo potissimùm Pontifice, qui in eam seriem intexatur, quæ à fide penitus abrumpi nequeat. Id voluit sanctus Bernardus, loco celebri ad Innocentium II (Bern., *ep.* cxc. *sive Tract. cont.* Abæl. *ad* Innoc. II, *Præf. tom.* i. *col.* 643.). « Oportet » ad vestrum referri apostolatum pericula quæ- » que et scandala emergentia in regno Dei, ea » præsertim quæ de fide contingunt: dignum » namque arbitror, ibi potissimùm resarciri » damna fidei, ubi non possit fides sentire » defectum. Hæc quippe hujus prærogativa » Sedis. » En *Sedis* universim ex antiquâ traditione; non singuli cujusque Romani Pontificis; quâ tamen prærogativâ Sedis id fit, ut de fidei periculis ad ejus sedis Præsidem potissimè referatur. Pergit: « Cui enim alteri aliquando dic- » tum est: *Ego pro te rogavi, Petre, ut non* » *deficiat fides tua?* Ergo quod sequitur à Petri » successore exigitur: *Et tu aliquando conver-* » *sus, confirma fratres tuos.* » Exigitur certè; quis enim neget id à Petri successore postulari? An id officii sit semper ac necessariò præstiturus, Bernardus non dicit; ac fidenter dixerim, ad Bernardi tempora dixisse neminem.

Interim de Pontificis responso optima quæque præsumebant; atque hinc illæ formulæ interrogandi de fide Romani Pontificis; Hieronymi quidem clamantis ad Damasum (Hier., *ep.* xiv. *ad* Damas. *aliàs* lvii; *tom.* iv. *part.* ii. *col.* 19, 20.): « Ego nullum primum nisi Christum » sequens, Beatitudini tuæ, id est cathedræ » Petri communione consocior; super illam pe- » tram ædificatam Ecclesiam scio; quicumque » extra hanc domum Agnum comederit, pro- fanus est; si quis in arcâ Noe non fuerit, » peribit regnante diluvio. » Quæ de Sedis dignitate præfatus, de ipso Damaso hæc infert: « Qui- » cumque tecum non colligit, spargit; hoc est » qui Christi non est, Antechristi est. » Ac paulò post: « Decernite, obsecro: non timebo tres » hypostases dicere, si jubetis. » Cui cognatum illud suprà memoratum Justiniani ad Horsmisdam de uno Trinitatis crucifixo: « Hoc enim re- » putamus catholicum, quod vestro religioso re- » sponso fuerit intimatum (*sup*, *lib.* ix. *c.* xvi; » *Ep.* ii Just. *ad* Horm., *t.* iv *Conc. col.* 1517.). »

Quæ formulæ ideo per totam Ecclesiam frequentatæ; quòd in Clero Romano tanta lux, tanta doctrina esset, atque in docendâ fide tanta cautio, tantum præterea in sede nunquam defecturâ Christi præsidium; ut facilè præsumerent, ejus sedis Præsulem officio non defuturum. Cæterum si hæc ad summos apices, non sedi successionique universim, sed singulis quibusque Romanis Pontificibus tribuendum putant, jam dicant Liberio, dicant Sergio III, dicant cæteris, à quorum communione tantisper abstinendum fuit: « Qui tecum non colligit, spargit. » Dicant Honorio: « Non timebo unam, duasve » voluntates tacere vel promere, si jubeatis; » tota quidem Ecclesia confundetur. Hæc ergo piæ fiduciæ, non certæ sunt fidei.

Quod ad Hormisdam attinet, recordentur velim, postquam à Justiniano interrogatus, spem Orientis haud satis idoneo responso destituit, Orientalem Ecclesiam in priscâ sententiâ perstitisse; ac demum perpulisse Romanos, ut unum Trinitatis crucifixum secum agnoscerent. Jam illud recordemur, Patres atque ipsos Romanos Pontifices, sæpe ita esse locutos, ut qui de Romani Pontificis judicio dubitarent. Hinc quæsitum in Synodis generalibus, an eorum decreta rectè haberent, necne. Hinc illud Augustini (Aug., *lib.* ii *ad* Bonif. *c.* iii. *n.* 5. *tom.* x. *col.* 434.): *Romanos Clericos nihil veritati* nociturος, sed tantùm *inusturos sibi prævaricationis notam*, si sancti Innocentii decreta rescidissent. Hinc illa contestatio Monachorum Hierosolymitanorum, innocuos se esse, si Martinus cum Concilio suo prava et fidei adversa definisset (*Vid. Conc. Later. sub* Mart. I, *secr.* ii. *tom.* vi *Conc. col.* 117.). Multa ejusmodi retulimus, quæ utique cum illis formulis concilianda sunt, ut una sit ecclesiasticæ doctrinæ facies. Conciliantur autem, si de Romani Pontificis judicio dubitatum quidem, sed interim optimè præsumptum esse dicamus.

Quin etiam memoravimus similes de cæteris quoque Episcopis locutiones, atque illud imprimis Concilii Romani sub Damaso (*sup.*, *lib.* ix. *cap.* xix. *Ep. Synod. Conc. Rom. sub* Damas.;

Coll. Holst., *part.* I. *p.* 166; *tom.* II. *Conc. col.* 892.) : « Neque enim hæresis malum cadere in Dei Antistites potest : » non quòd Episcopi à fide cadere non possent; sed quòd id futurum non facilè præsumerent.

Notum illud Cypriani ad Florentium Pupianum[1] in se rebellantem, de singulis quoque episcopis dictum : « Nec hæc jacto, sed dolens » profero : cùm te judicem Dei constituas, et » Christi, qui dicit ad Apostolos, ac per hos ad » omnes præpositos, qui Apostolis vicariâ ordi» natione succedunt; *Qui audit vos, me audit*... » Inde enim schismata et hæreses obortæ sunt, » et oriuntur, dum Episcopus, qui unus est, et » Ecclesiæ præest, superbâ quorumdam præ» sumptione contemnitur, et homo dignatione » Dei honoratus, indignus hominibus judicatur » (Cypr. *ep. ad* Flor. Pup. LXIX. *al.* LXVI. » *pag.* 122.). » Quem locum ad cujuscumque diœcesis Episcopum pertinere, et sermonis probat series, et novissimus auctor anonymus confitetur (*Anon., de Libert. lib.* VII. *c.* VIII. *n.* 7.). An ergo volebant singulis Episcopis sic aptari illud : *Qui vos audit, me audit*, ut nemo à fide caderet, nemini unquam obsistendum esset? Hæc aptè, hæc temperatè, hæc piâ fiduciâ præsumebant, non ad extremos apices exigebant. Similis locus apud Cyprianum in epistolâ ad Cornelium Papam (Cypr. *ad* Corn. *ep.* LV. *al.* LIX. *pag.* 81.). Quid Hieronymus? Nonne de Rufino hæc prodidit : « Scribis quoque me litte» ris indicasse, quod Papa Theophilus exposi» tionem fidei nuper ediderit, et polliceris, quòd » quidquid ille scripserit tu sequaris (*Apol.* Hier. » *adv.* Ruf., *lib.* III. *t.* IV. *part.* II. *col.* 453.)? » An ergo Alexandrinum Antistitem infallibilem cogitabat? Subdit Hieronymus : « Si Papæ Theo» phili sententiis delectaris, et nefas putas Pon» tificum decreta convelli, quid de cæteris dicis, » quos ipse damnavit (*Ibid., col.* 455.)? » Adeo optima quæque de Episcoporum judiciis præsumebant, neque tantùm in fidei quæstionibus, sed etiam in particularibus causis. Unde subdit : « Quid de Anastasio, de quo nulli, ut ais, ve» rum videtur, ut tantæ urbis sacerdos, vel in» nocenti tibi facere injuriam potuerit, vel ab» senti. » Nempe adversarii, si de fide ageretur, strictè illud urgerent, non potuisse fieri, ut Anastasius Romanus Pontifex à fide deficeret : cùm de Rufini peculiari causâ agatur, fateri coguntur, humani sermonis consuetudine, pro certis assumi solita, quæ piâ fiduciâ præsumerent.

Sexcenta ejusmodi commemorare possem, sed in re tam obviâ pudet esse diligentem. Quin ipse novissimus scriptor anonymus quanta refert, quæ per se ipsa vana sint, nisi in nostram interpretationem temperentur! Nempe Innocentius I ad Macedonas hæc scripsit (Innoc. I. *ep.* XXII. *ad* Maced., *tom.* II *Conc. col.* 1272.) : « Ad» verti Sedi apostolicæ, ad quam relatio, quasi » ad caput Ecclesiarum missa currebat, aliquam » fieri injuriam, cujus adhuc in ambiguum sen» tentia[1] duceretur. » Hic anonymus, qui nihil nisi infallibilitatem cogitat, statim infert, Romanorum Pontificum in fide certissimum esse judicium. Atqui non de fide, sed de disciplinâ variabili agebatur. Percurrat capitula lector diligens, nihil aliud quàm instituta ecclesiastica inveniet; cujusmodi decreta non semper admitti, et etiam ad incudem revocari posse, idem anonymus cum Theologis omnibus confitetur. Tum illud Innocentii perpendatur : « Adverti » Sedis apostolicæ aliquam fieri injuriam, cujus » adhuc in ambiguum sententia duceretur. » Audis *aliquam injuriam;* non hæreticos, non schismaticos cogitabat : *aliquam injuriam* fieri querebatur, quòd de tantâ potestate non satis æqua præsumerent; ut etiam si de fide ageretur, locus hic adversario nihil prodesset.

Idem auctor laudat Tarraconense Concilium, ejusque epistolam ad Hilarum Papam, in quâ sic habetur (*Anon., lib.* I. *c.* V. *n.* 12; *Conc. Tarrac., ep.* I. *ad* Hilar. *tom.* IV *Conc. col.* 1033.) : « Privilegium vestræ Sedis, quo per » totum Orbem beatissimi Petri prædicatio uni» versorum illuminationi prospexit, » etc. subdunt : « Ad fidem recurrimus apostolico ore » laudatam : inde responsa quærentes, unde ni» hil errore, nihil præsumptione, sed pontificali » totum deliberatione præcipitur. » De Silvani Calaguritani causâ agebatur, ejusque ordinationibus præter canones factis : id petunt ab Hilaro, « ut quid super hâc parte observare velitis, » apostolicis affatibus instruantur. » Ac postea : » Erit vester triumphus, si apostolatûs vestri » temporibus, quod sancti Petri cathedra obti» net, catholica audiat Ecclesia. » Exclamant Papam in fide esse infallibilem, cùm de fide nullus quæreret. Præsumebat Synodus Pontificem, cui depositum fidei commissum esset, ut in illo deposito, ita in peculiaribus causis, *nihil errore, nihil præsumptione ;* sed omnia *ponti-*

[1] Is in Africâ, ut videtur, episcopus fuit, qui cùm Novatiani partibus adhæreret, Cypriano nomen primatis et etiam episcopi denegabat. (*Edit. Paris.*)

[1] Hic agit Innocentius de eâ sententiâ, quâ Siricius papa, an. 390, Bonosii ordinationes damnaverat. (*Edit. Paris.*)

ficali deliberatione gesturum, ut in tantâ sede fieri consueverat. Cætera ejusmodi æquè inania commemorare piget.

Memoratur et illud Paschalis II, in Concilio Lateranensi III. De privilegio agebatur, quod ad investituras laicales tuendas, Henricus V Imperator à Paschale II, in vinculis detento, per vim extorserat. Bruno Signinus Episcopus dixit : « Gratias agamus omnipotenti Deo, qui Dominum Paschalem audivimus proprio ore clamantem, illud privilegium, quod pravitatem et hæresim continebat (*Conc. Later.* III. *sub* PASCH. II, *t.* X *Conc. col.* 767 *et seq.; Vid.* URSP., *an.* 1116.). » Hic quidam Episcopi commonere cœperunt Paschalem hæreticum immeritò appellari : privilegium illud malum quidem fuisse; hæresim non fuisse. Paschalis deinde hæresis horrendâ voce pulsatus, in hæc verba prorumpit : « Fratres et Domini mei, audite : Ecclesia ista nunquam habuit hæreses, imò hìc omnes hæreses conquassatæ sunt; et pro hâc Ecclesiâ Filius Dei in passione oravit, cùm dixit; *Ego pro te rogavi, ut non deficiat fides tua.* » Hæc si ad extremos apices urgent, dicant velim, an putent Papam nec hæreticum esse posse; professionem hæreticam ab eo, ne per vim quidem, extorqueri posse. Non id dicent, sat scio. Ergo hæc ad commodam interpretationem temperanda, quâ de Pontifice, propter honorem sedis, optima præsumantur.

Quid quòd Guido Viennensis, tum Legatus apostolicus, mox Callixtus II Papa in Viennensi Synodo definivit (*Conc. Vienn., ep. ad* PASCH. II; *tom.* X. *col.* 785.), « dictante Spiritu sancto, Investituram omnem de manu laicâ hæresim esse judicamus? » Quid quòd Paschalis II hæc decreta firmavit, seque adeo in eam hæresim, per vim quidem, sed tamen lapsum esse confessus est? Quid quòd eadem Synodus, sanctis Episcopis consentientibus, ad Paschalem scripsit : « Si nostræ paternitatis assertiones roborare nolueritis, nos à vestrâ obedientiâ repelletis. » Ubi tum illud : « Qui tecum non colligit, spargit? » Ubi illud : « Hoc reputamus catholicum, quod vestro religioso responso fuerit intimatum? » siquidem ea ad extremos apices exigantur. Ex quibus colligitur, quæcumque pro hâc infallibilitate speciosissima venditant, ea penitus introspecta, nihil aliud præferre, præter præsumptionem probabilem ac piam fiduciam.

Sic profectò nobis integra, quod ad fidem attinet, judiciorum ecclesiasticorum ratio constat. Sic enim intelligimus, aliud esse, quod piâ fiduciâ præsumimus, aliud quod certâ fide credimus. Cùm Episcopi ac Synodi particulares de fide judicant, hos vera judicasse pia fiducia suadet; succurrit enim illud : *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (MATT., XVIII. 20.) : meritòque præsumitur, tanto præsidio fultos; officio non defuturos, neque aberraturos ab antiquâ Ecclesiarum suarum traditione, cujus custodes sunt. Jam si ad Romanum Antistitem quæstio devolvitur; atque is Ecclesiarum omnium communione vigens, ad quem proinde omnia referuntur, promit judicium ex illâ Petri Sede, quæ est ædificata in generationem et generationem, ubi stabiliendæ fidei tanta constantia, et adversùs hæreses atque novitates tanta cautela esse solet; multò magis præsumitur judicium, ex Petri æquitate ac prædicatione et communi Ecclesiarum traditione esse depromptum. Cùm verò Ecclesia catholica ipsa decernit, aut ipsa consentit, non præsumptio, sed res ipsa; nec jam pia illa fiducia, sed πληροφορία, quam Paulus appellat, ac plenæ fidei certitudo.

CAPUT XVI.

De sancto Thomâ et sancto Bonaventurâ Facultatis Parisiensis doctoribus, quid Gerson senserit : utriusque ac præsertim Angelici doctoris sententia explicatur.

Quanquam Theologi graves, postquam exploratam habent Patrum sententiam, non multùm commoveri solent novellis Scholasticorum opinionibus; nostra tamen postulat erga sanctum Thomam ac sanctum Bonaventuram, scholæ Parisiensis decora, reverentia singularis, ne illos silentio prætermittamus.

Et quidem Joannes Gerson, sermone Constantiæ dicto, festo die sancti Antonii, in hæc verba : *Nuptiæ factæ sunt in Canâ Galileæ* (JOAN., II. 1.); postea quàm retulit illud sessionis V Constantiensis, de conciliari potestate decretum : « Huic, inquit (GERS., *serm. in festo* S. ANTON. II. *pag.* 355.), veritati fundatæ supra petram sacræ Scripturæ quisquis à proposito detrahit, cadit in hæresim jam damnatam, quam nullus unquam Theologiis maximè Parisiensis et sanctus asseruit. Vidi nuper sanctum Thomam et Bonaventuram dantes supremam et plenam summo Pontifici potestatem ecclesiasticam. Rectè, procul dubio; sed hoc faciunt in comparatione ad fideles singulos et particulares Ecclesias. » Hæc Gerson; neque reverà quidquam aliud apud sanctos illos Doctores legimus.

Certè sanctus Thomas alicubi docet, « ad Romanum Pontificem à Synodo appellari, quæ omnia patent ex gestis Chalcedonensis Synodi. »

Quo uno satis constat, sanctum Doctorem locutum generatim de Synodis, abstrahendo ab universali vel particulari Synodo. In actis enim Chalcedonensibus videmus appellatum à particulari Flaviani Constantinopolitani Synodo, ad sanctum Leonem ; à Synodo universali appellatum fuisse non videmus. Jam de pontificiâ infallibilitate, quem unum quæstionum fontem vidimus, apud Bonaventuram quidem nihil invenio, quo eam Romano Pontifici asserat. Imò verò tractans promissionem illam, quâ pontificia infallibilitas vel maximè stare videatur ; *Rogavi pro te,* etc. Bonaventura sic exponit, ut ad fidem Ecclesiæ catholicæ referat (BONAV., *ep. in Evang.* LUC. *c.* XXII. *t.* II.).

Sanctum verò Thomam audimus eodem modo exponentem : « Universalis Ecclesiæ fides non » potest deficere, Domino dicente, *Rogavi pro te,* » *ut,* etc. (*Vid. comm* S. THOM. *in Ev.* LUC.). »

Huic interpretationi reliqua sancti Doctoris, in 2. 2. de fide tractantis, doctrina congruit : nam quæstione I, articulo IX, sic habet (S. THOM. 2. 2. *quæst.* I. *art.* IX. Sed contra.) : « Sed con» tra est, quòd Ecclesia universalis non potest » errare, quia à Spiritu sancto gubernatur, » qui est Spiritus veritatis : hoc enim promisit » Dominus Discipulis, Joan. XVI, dicens : *Cùm* » *venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos* » *omnem veritatem* (JOAN., XVI. 13.). »

Eodem articulo, ad tertium, exponens cur in Symbolo ita dicatur, *Credo in Deum*, quod ad fidem formatam, id est cum charitate conjunctam, pertinet, ait (S. THOM., *ibid. ad tert.*), « quòd confessio fidei traditur in Symbolo » quasi ex personâ totius Ecclesiæ, quæ per » fidem unitur. Fides autem Ecclesiæ est fides » formata : talis enim fides invenitur in omnibus » illis, qui sunt numero et merito de Ecclesiâ. » Quare illud : *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua,* fidei formatæ est. Talis enim fides Petro promittitur, et meritò refertur ad universalem Ecclesiam, cui semper inesse constat fidem, eamque formatam,

Quod autem idem Doctor, articulo sequente, concludit, « Quòd ad summum Pontificem per» tineat fidei symbolum ordinare (*Id., ibid.* » *art.* X, *in corpore.*), » ita est intelligendum, ut ad ipsum præcipuè ; ut sine ipso ad nullum ; denique ut ad ipsum, ut publicam personam, hoc est, « utentem Concilio, et requirentem » adjutorium universalis Ecclesiæ ; » quemadmodum Antonius Thomæ discipulus exponebat (ANTON., *Sum. Theol. part.* III. *parag.* IV. *p.* 418, *verso.*).

Unde sanctus Doctor, eodem articulo X, sic habet (S. THOM., *loc. cit.* Sed contra.) : « Sed » contra est, quòd editio Symboli facta est in » Synodo generali ; sed ejusmodi Synodus aucto» ritate solius summi Pontificis potest congregari, » ut habetur in Decr. dist. XVII. Ergo editio » Symboli ad auctoritatem summi Pontificis » pertinet ; » summi certè Pontificis, « utentis » Concilio, et requirentis adjutorium universalis » Ecclesiæ. »

Et ibidem ad secundum respondens ad illud Synodi Ephesinæ interdictum, quòd aliam fidem præter Nicænam nulli proferre liceat, sic ait : « Ad secundum dicendum, quòd prohibitio et » sententia Synodi se extendit ad privatas per» sonas, quarum non est determinare de fide. » Non enim per ejusmodi sententiam Synodi ge» neralis ablata est potestas sequenti Synodo no» vam editionem Symboli facere ; non quidem » aliam fidem continentem : sed eamdem magis » expositam : sic enim quælibet Synodus obser» vavit, ut sequens Synodus aliquid exponeret » supra id quod præcedens Synodus exposuerat, » propter necessitatem alicujus hæresis insur» gentis. Unde pertinet ad summum Pontificem, » cujus auctoritate Synodus congregatur et ejus » sententia confirmatur. » Porrò confirmare quid sit alibi diximus (*sup., l.* VIII. *cap.* II *et seq.*), nec repugnat sanctus Thomas, sed ecclesiasticam vocem ex universali traditione intelligendam relinquit.

Idem sanctus Doctor, articulo IX præcedente, dixerat, argumento *Sed contra :* « Symbolum » est auctoritate universalis Ecclesiæ editum : » nihil ergo inconveniens in eo continetur. » Hìc robur, hìc omnimoda et inconcussa firmitudo.

Cùm ergo concludit, in corpore articuli X : « Quòd ad summi Pontificis auctoritatem perti» neat editio Symboli ; quòd ad ejus auctorita» tem pertineat finaliter determinare ea quæ » sunt fidei, ut ab omnibus inconcussâ fide te» neantur ; quòd unitas servari non potest, nisi » quæstio fidei determinetur per eum qui toti » Ecclesiæ præest, ut sic ejus sententia firmiter » à totâ Ecclesiâ teneatur ; » intellige ex ipso, non quòd in summo Pontifice solo ea auctoritas resideat : nam universali Ecclesiæ, ejusque Synodis tribuit *auctoritatem et potestatem* edendi Symboli, eamque inconcussam (S. THOM., *ibid. art.* IX. Sed contra.) ; sed quòd in summo Pontifice sit ea auctoritas, quæ omnibus præsit, quæ omnes moveat ad unitatem, quæ ubi opus est, et omnes convocet et acta confirmet. Qui autem

convocat et confirmat, non proinde ipse solus judicat atque determinat; sed omnium judicio determinationique consentit, atque ex eis pronuntiat.

« Sic ejus sententia à totâ Ecclesiâ firmiter » tenetur, » ut dixit sanctus Thomas : quia ex omnium sensu ac totius Ecclesiæ traditione judicat : Unde etiam Synodi sententia, ejus sententia est; alluditque sanctus Thomas ad eum decernendi morem qui jam obtinuerat, ut sub Papæ nomine synodale decretum ederetur, atque ipse, Synodo approbante, decerneret.

Ex quibus intelligitur, id quod ipse sanctus Doctor sic deinde concludit : « Et ideo ad solam » auctoritatem summi Pontificis pertinet nova » editio symboli, sicut et omnia alia quæ pertinent » ad totam Ecclesiam, ut congregare Synodum » et alia ejusmodi (S. Thom., *ibid.*, *art.* x, *in* » *corp.*) : » satis enim ex dictis patet, *Symboli editionem ad solam auctoritatem* referri Pontificis, quòd et ipsa præcipua sit, et sine illâ nihil fiat aut valeat : quod sæpe diximus.

Cùm autem sanctus Thomas ait, ad summum Pontificem pertinere, ut congreget Synodum, ostendit se loqui de ordinariis casibus; cùm omnes fateantur multos esse casus, quibus Synodus, etiam invitò summo Pontifice, congregari possit, ut vidimus.

Jam quòd idem sanctus Doctor fidei unitatem inde proficisci docet, quòd fidei quæstio ad eum eferatur qui toti Ecclesiæ præsit, omnes catholici consentiunt : atque id est quod Joannes Gerson his affirmat verbis : « Ea quæ fidei sunt, » debent eadem esse apud omnes; et hæc identitas et unitas, vix aut nunquam perpetuari » potest, nisi recursus esset finalis ad unum » caput (Gers., *tract. de Conc. gen. unius* » *obedient. t.* II. *p.* 28.). » Non profectò quòd omnia à solo Papâ finiantur : nihil enim magis abhorret à Gersonis sententiâ; sed quòd finale illud sit, quod cum totâ Ecclesiâ Papa definiat.

Meritò ergo Gerson nihil se à sancto Thomâ discrepare docet; ac si rectè intelligatur eorum sententia, summâ quidem ipsâ in unum convenit. Id tantùm Gerson, aliique Parisienses sancti Thomæ doctrinæ addiderunt, quòd diuturnissimi atque hactenus inexperti schismatis malis docti, multa experiri, multa prævidere coacti sunt, circa dissensionem Synodi ac Papæ, quæ sanctus Thomas non attigit, tum quòd occasio et tempus non id postulabat, tum quòd minùs necessaria videbantur rudioribus Theologis, quos ipse in Summâ instruebat. Unde hìc, summa capita attigisse contentus, reliqua prætermittit.

Denique quòd sanctus Thomas, eodem articulo x, majores ac difficiliores quæstiones ad summum Pontificem referri inde probat, « quòd » Dominus, *Luc.* XXII, Petro dixit, quem summum Pontificem constituit : *Rogavi pro te, ut* » *non deficiat fides tua; et tu aliquando con-* » *versus confirma fratres tuos :* » rectè omnino facit; atque id directè probant illa Christi verba : *Confirma fratres tuos.* Quo quidem officio confirmandi fratres maximè opus est, in arduâ et ancipiti re; neque tamen concludendum, ad summum Pontificem propriè pertinere, *ut non deficiat fides* ejus : neque enim sanctus Thomas id dicit; imò ex ejus dictis constitit, quòd illa non defectura fides Petri, sit ipsa universalis Ecclesiæ aut certè peculiaris Ecclesiæ Romanæ fides. Atque ita sanctus Thomas exposuit, cùm hunc Lucæ locum deditâ operâ interpretaretur.

Quare si rem, utì diximus, summâ ipsâ perpendimus, nihil sanctus Thomas à reliquis Parisiensibus differre videatur, quem tamen si perfractè nihil tale memorantem, ad Romani Pontificis omnino absolutam atque independentem ab Ecclesiæ consensu auctoritatem trahant, patiantur certè nos in doctrinâ Patrum, qui antecesserint, atque in posterioribus, jam quæstione motâ, Concilii Constantiensis judicatis, tutò acquiescere.

CAPUT XVII.

Testimonium ex cleri gallicani cœtu anno 1626 petitum : alia argumenta ex Janseniano negotio deprompta solvuntur : conventus anni 1653, bullæque solemnis acceptatio.

At enim objiciunt (*Anon.*, *de Libert. etc. lib.* IX. *cap.* X. *n.* 3.), malè hæc à nobis memorari tanquam Ecclesiæ Gallicanæ dogmata, cùm à Cleri Gallicani cœtu recente memoriâ rejecta sint. Atque hìc referunt Comitiorum generalium anni 1626 articulum CXXXVII, in quo hæc verba sunt : « Hortandos Episcopos, utì Sedem obser- » vent apostolicam, Ecclesiamque Romanam » infallibili Dei promissione fundatam (*Avis de* » *l'Assemblée du clergé à MM. les archev. et* » *évêques, du* 20 *janvier* 1626, *art.* CXXXVII.). » At quorsum nobis hæc objiciunt quæ tuemur ? Certè enim Sedem apostolicam, partem Ecclesiæ principalem, atque omnium caput, eâ promissione, quâ totum ipsum nititur fulciri diximus. Gravius illud putant quod subditur : « Petro » cum clavibus datam infallibilitatem fidei, quam » videmus, divinæ potentiæ miraculo, in Petri » successoribus ad hodiernum usque diem im- » mobilem permanere. » Quis enim nostrûm negat, Petro promissam eam, quæ nunquam de-

ficiat, fidem, atque in ejus successoribus, divinâ Providentiâ permansisse, ac porrò permansuram fidem, summâ quidem ipsâ, ita ut ipsa series atque successio nunquam à fide abrumpatur, quemadmodum à Patribus intellectum esse vidimus. Miror hæc à viris gravibus, atque à novissimo auctore anonymo venditari (*Anon., loc. jam cit.*). Neque pluris valet id quod à Gallicanis depromit Episcopis (*Id., lib.* VII. *c.* XVII. *n.* 12.), in eâ epistolâ, quam ad Innocentium X, anno 1653, de condemnandis Jansenii propositionibus perscripserunt : « Majores Ecclesiæ causas ad Sedem apostolicam referri, solemnis » Ecclesiæ mos est, quem fides Petri nunquam » deficiens perpetuò retineri pro jure suo postulat » (*Relat. des délib. du Clergé de France, Paris,* » VITRÉ, 1661, *page* 25.). » Quæ sanè nihil contra nos, qui confitemur, fidem Petri in Sede apostolicâ minimè defecturam, atque ejus rei gratiâ fidei causas ad eam referendas. Hæc ergo ex communi traditione desumpta nobis objici ratio non sinit. Sed quia ex Jansenii negotio, alia argumenta ducunt, quæ magni putant ponderis, rem ipsam ab exordio repetamus.

Primùm ergo prodiit ea epistola anni 1653, quâ plurimi Episcopi Gallicani Cornelii Jansenii Iprensis Episcopi libro posthumo et doctrinâ commoti, à summo Pontifice flagitabant ut *quinque præsertim propositiones* epistolæ insertas, « de quibus disceptatio periculosior, et contentio » ardentior esset, sua Sanctitas expenderet, ac » perspicuam ac certam de unâquâque sententiam ferret (*Ibid., p.* 26.). » Hæc summa epistolæ est, cui octoginta circiter [1] Episcopi subscripserunt.

Re diu perpensâ, multisque et gravissimis habitis consultationibus, Innocentius X, utì rogatus fuerat, sententiam tulit de illis quinque omnium sermone celebratis propositionibus (*Bull.* INN. X, *ibid. p.* 28.), « de quibus occasione libri, cui » titulus : AUGUSTINUS CORNELII JANSENII IPRENSIS EPISCOPI, inter alias ejus opiniones orta » fuerit præsertim in Galliis controversia : » quas propositiones singulas Pontifex suâ notâ confixit, « nec tamen probatis aliis opinionibus quæ continentur in dicto Jansenii libro; » datum pridie Kal. Junii, anno 1653, pontificatûs IX.

Eam definitionem per Nuntium apostolicum misit in Galliam cum duplici Brevi apostolico, altero ad Regem, altero ad Episcopos Gallicanos (*Ibid., p.* 27 *et* 33.). Rex 4 Julii, anno 1653, dedit *Patentes* quas vocant, *litteras* ad Archiepiscopos et Episcopos. His cùm declarasset nihil Innocentii Constitutione contineri, « quod Ecclesiæ Gallicanæ libertatibus et regiæ coronæ » juribus esset adversum (*Déclar. du Roi, etc.* » *ibid. p.* 34.), » Episcopos hortabatur atque admonebat, ut eam publicarent et executioni darent. Nam quod primum irrepserat, id etiam *jubere* Regem, Clero postulante, sublatum est.

[1] LXXXV.

Quid deinde in recipiendâ atque publicandâ pontificiâ Constitutione Episcopi Gallicani gesserint, docet relatio, anno 1655, jussu congregationis Cleri Gallicani linguâ vulgari facta atque edita ad rei memoriam sempiternam; atque à quadraginta Episcopis, totoque ipsis adjuncto presbyterio, universi Cleri nomine subsignata.

Quæ ergo doceat illa relatio hæc sunt. Primum quidem visum esse, « ut ad firmiorem Constitutionis executionem, Sedisque apostolicæ majorem » dignitatem, atque episcopatûs honorem, ipsa » Constitutio facto Episcoporum cœtu reciperetur atque firmaretur (*Ibid., p.* 5.). » Habitus ille cœtus undecimo Julii anno 1653, in ipsâ regiâ, in eâ scilicet Luparæi palatii parte, in quâ morabatur eminentissimus Julius Cardinalis Mazarinus, præcipuus regni administer, qui sacro cœtui præsidebat.

Ibi primùm lectæ sunt *Patentes litteræ*, observatumque ab Episcopis, à Rege « pro more » declaratum, ipsum Constitutionem nihil regni » juribus nocituram, jussosque Regis administros, ut operam suam in exequendâ Bullâ » Episcopis adjungerent. Cæterùm quòd attineret ad Constitutionis solemnem receptionem, » quæ auctoritate ecclesiasticâ fieret, id totum » episcopali deliberationi à Rege permissum (*Ib.*, » *p.* 6.). » Atque iterum : « Definitionem à » Papâ editam, liberæ Episcoporum deliberationi relinquendam, ut ejus publicationem atque executionem decernerent, nullo coacti judicio sæcularis potestatis. »

De ipsâ deliberatione, sic est in nostrâ relatione proditum (*Ibid., pag.* 7.) : « Cùm constitutionis materia et argumentum à duodecim » annis per Gallias agitatum, omnibus notum » esset, facilè agnitum, pontificiâ Constitutione » firmatam antiquam Ecclesiæ fidem à Conciliis ac Patribus traditam, atque in Concilio » Tridentino innovatam.... Itaque communioni » omnium sententiâ conclusum ab Episcopis » congregatis ut acceptarent Bullam, omnique » obsequio ac reverentiâ susciperent quæ in eâ » decisa essent. » Sic à Clero Gallicano pontificia Constitutio, factâ deliberatione, suscepta et *acceptata est.* Quam vocem rei exponendæ ne-

cessariam condonari nobis volumus : ut quæ linguâ nostrâ aliquid spontaneum, atque, ut ita dicam, auctoritativum sonet.

Hic subit recordatio susceptæ à majoribus nostris sancti Leonis adversùs Eutychen epistolæ (*Ep. syn. Epist. Gall. ad* LEON. MAG., *tom.* III *Conc. col.* 1329; *inter* LEON. *post epist.* LXXVI, *al.* LI.) : « Quòd in eâ recognoscerent » fidei suæ sensum, et ita se semper ex paternâ » traditione lætentur tenuisse. » Jam ad relationem redeamus.

Decretum in eâdem congregatione Episcoporum, ut ad summum Pontificem et ad omnes Episcopos scriberetur : utque epistola ad Episcopos [1] « ita conscriberetur, ut Episcopis Gallicanis constaret integrum jus definiendarum, » primo certè gradu primâque instantiâ, fidei » quæstionum, ubi id utile videretur; sive pœnas » juris decernendo adversùs manifestos hæreticos, sive res dubias, congregatione habitâ, decidendo (*Relat.*, *p.* 8.). » Sic Ecclesia Gallicana juris episcopalis ubique recordatur.

Epistolæ, congregatione habitâ, lectæ, probatæ ac subsignatæ sunt ab omnibus Episcopis, 15 Julii.

Epistola ad Papam hæc habet (*Ibid.*, *p.* 36.) : « Non solùm ex Christi Domini nostri pollicitatione Petro factâ, sed etiam ex actis priorum » Pontificum, et anathematismis adversùs Apollinarium et Macedonium, nondum ab ullâ » œcumenicâ Synodo damnatos, à Damaso paulò » antea jactis; judicia pro sanciendâ regulâ fidei, » à summis Pontificibus lata, super Episcoporum » consultatione (sive suam in actis relationis sententiam ponant, sive omittant prout illis collibuerit) divinâ æquè ac summâ per universam » Ecclesiam auctoritate niti : cui Christiani omnes ex officio, ipsius quoque mentis obsequium » præstare teneantur. » Quo loco id volebant, non esse semper necessariam Synodi œcumenicæ sententiam, ut Christiani ad fidei officium tenerentur; sed omnino sufficere, consulentibus Episcopis, Romani Pontificis auctoritatem; siquidem decretum ejus reciperetur, ut ipsi fecerant, atque à se factum esse gestis indiderant ad rei memoriam (*Ibid.*, *p.* 40.).

In epistolâ ad Episcopos disertè scriptum erat : « Et ad Episcoporum necessariam atque essentialem dignitatem pertinere, ut de fidei quæstionibus primam ferrent sententiam; et ne id » facerent (Episcopos qui Papam consuluerant) » animorum dissensionibus fuisse prohibitos (*Relat.*, *p.* 41.). »

Addebant : ad nos Constitutione perlatâ, « Episcopos congregatos, ut deliberarent quid in » hoc negotio facto opus esset, uno spiritu, uno » corde, uno ore ita consensisse ad recipiendum » illius judicium, cui per unitatem christiani episcopatûs hierarchicâ subordinatione colligati » essent; ut meritò crediderint propositionum » condemnationem, unà cum eo à se quoque esse » prolatam ac pronuntiatam. » Sic se Episcopos, hoc est, *conjudices* et *condecernentes*, quod sæpe diximus; suumque consensum, non nudi obsequii, sed etiam judicii, decretique ecclesiastici loco esse meminerant.

Hæc triginta Episcopi decreverunt, subsignarunt, totâ Galliâ divulgarunt; eoque spiritu omnes Episcopi Constitutionem ad se ab eo cœtu missam receperunt; ut dubium non sit, quin communis is fuerit Ecclesiæ Gallicanæ sensus.

CAPUT XVIII.

Tres aliæ secutæ cleri gallicani congregationes probant necessariam episcoporum consensionem, atque hanc pro ecclesiastico judicio esse habendam.

Pergit relatio, docetque « harum turbarum » auctores, neque summi Pontificis auctoritate, » neque Ecclesiæ Gallicanæ universali assensu » cohiberi potuisse (*Ibid.*, *p.* 8.); » subortam de genuinis propositionum sensibus quæstionem, sive vitilitigationem, cujus gratiâ (anno 1654, 9 Martii) XXXVIII Episcopi iterum ad Luparam, apud eminentissimum Mazarinum convenirent.

Quæstio gravis Patribus visa est, atque omnino id agi, ut Constitutio evanesceret, summusque Pontifex tantùm inani murmure detonasse videretur. Itaque datum negotium aliquot Episcopis, ut quæ ad hanc rem facerent, diligenter ponderarent; quorum relatione factâ, lectisque Jansenii necessariis locis, aliisque in eam rem editis scriptis atque documentis, re in deliberationem adductâ, « conclusum est (à sacro cœtu) » declaratum iri per modum judicii, visis omnibus causæ ex utrâque parte documentis, in » Constitutione damnatas propositiones, ut quæ » Jansenii essent, ac sensu Jansenii, cujus judicii » relatio ad summum Pontificem atque etiam ad » universos Episcopos Gallicanos, datis litteris, » mitteretur : » 28 Martii, anno 1654 (*Ibid.*, *p.* 14 *et* 15.).

Sic Episcopi in Constitutionis apostolicæ executione atque interpretatione, subortâ difficultate quam ad decreti fidei robur maximè pertinere constaret, agunt ut judices, idque ad Innocen-

[1] Scriptum legimus in relatione *ad Papam*, mendo typographico, vel descriptoris incogitantiâ. (*Edit. Paris.*)

tium X scribunt his verbis (*Relat., p.* 45.) : « Ad » munus episcopale pertinere putavimus, recens » excitatas à Clericis numero paucis contentiones, » definitione nostrâ compescere ; quâ constitutio- » nis apostolicæ integra executio, quæ nobis » commissa est adversùs alienas à vero illius » sensu expositiones sanciatur. » Atque iterum (*Ibid., p.* 46.) : « Nos in hâc urbe Parisiensi » congregati censuimus, et per epistolam ency- » clicam his litteris adjunctam declaravimus, » propositiones illas et opiniones esse Cornelii » Jansenii, et in sensu ejusdem Jansenii à Sanc- » titate vestrâ damnatas, disertis et manifestis » verbis : » denique : « Constitutionem ordine ca- » nonico latam, atque genuino in sensu intellec- » tam, quem litteræ istæ patefaciunt nos susci- » pere testamur. »

Sic profectò testari pergunt consensionem suam, cùm ad papalis decreti auctoritatem accedit, judicium esse ecclesiasticum ; quâ etiam Constitutionis verus genuinusque, quem ipsi admittant, sensus exponatur ; *genuino sensu*, inquiunt, *quem litteræ istæ patefaciunt.*

Epistolâ verò ad Præsules Gallicanos missâ, sic dicunt : « Declaravimus et hoc nostro judicio » declaramus (*Ibid., p.* 49.) : » ut nemini dubium esse possit, quin judicium ecclesiasticum hâc suâ definitione protulerint.

Hæc igitur omnia ad Innocentium X missa, ac per Episcopum Lutevensem tum Romæ agentem tradita (*Ibid., p.* 15.), summâ Pontificis gratulatione accepta sunt, probatumque est latum de sublatâ difficultate ac Bullæ interpretatione ab Episcopis judicium, dato Brevi 29 Septembris, anno 1654.

Quo Brevi recepto, ac per universam Galliam promulgato, tertiò Episcopi Parisiis congregantur, atque ad universos Galliarum Episcopos hæc gesta perscribunt, testanturque ab Episcopis primùm congregatis, « cum reverentiâ receptam » Constitutionem, unoque spiritu cum sanctis- » simo Papâ probatam ac pronuntiatam quinque » propositionum, quas ipse censurâ confixerat, » condemnationem (*Ibid., p.* 50.). » Quò rursus declarant consensionem suam verum ecclesiasticumque judicium.

Subdunt ab Episcopis iterum congregatis verum Constitutionis sensum, expresso judicio declaratum, datâ epistolâ, 10 Maii 1655 (*Ibid., p.* 59.).

Anno denique 1656, Episcopi quartùm congregati numero XL, cum deputatis omnibus, ordinario cœtu Cleri Gallicani, quæ tribus antè actis cœtibus gesta erant, ordine recensita confirmarunt 2 Septembris (*Vid. Relat. p.* 62 *et seq.*). Insuper affirmarunt, intactam et inviolatam manere sancti Augustini doctrinam, quam Jansenius perperam sibi vindicavit ; atque hæc omnia ad Alexandrum VII perscripserunt

In epistolâ ad Regem hæc dicunt : « A se de- » nuo confirmata et approbata, quæ Mazarino » Cardinale Præside gessissent Episcopi ad accep- » tandum judicium suæ Sanctitatis, et condem- » nationem errorum (*Ibid., p.* 69 *et seq.*) : » Regique supplicant, ut jubeat judices suos adesse auxilio Episcopis exequentibus Constitutionem, *eorum consensu receptam.*

Ad reginam verò matrem : « Ab Innocentio X » confirmatum id quod ipsi judicassent : » tum : « Acceptatam à se unanimi consensu Sedis apo- » stolicæ definitionem (*Ibid., p.* 74.). »

Postea ad Episcopos : « Exequendam Consti- » tutionem eo sensu, qui judicio episcopalis cœ- » tûs declaratus esset mense Martio 1654 (*Ibid.,* » *p.* 77.) ; » ad quos etiam mittunt formulam ab omnibus subscribendam.

Denique relationem, ex quâ hæc omnia retulimus, fieri jusserunt, comprobarunt ; manu suâ confirmarunt. Hæc gesta, primâ, secundâ, et quartâ Septembris in congregatione generali totius Cleri Gallicani, anno 1656.

Sic igitur Ecclesia Gallicana decretum fidei à Sede apostolicâ missum, consensu, judicio, deliberatione accepit.

CAPUT XIX.

Duo exempla ab antiquitate deprompta, quibus gallicanarum congregationum gesta firmantur : sancti Siricii de Joviniano Judicium : Capuana synodus, et ejusdem Siricii responsio ad Macedonas.

Sic quoque solebat antiquitas. Quarto sæculo, cùm Jovinianus virginitatis propositum improbaret, eamque hæresim in ipsâ etiam urbe Româ disseminare inciperet, sanctus Siricius Papa, *facto Presbyterio*, eum condemnavit ; atque hoc judicium ad Mediolanensem direxit Ecclesiam. Sic autem erat constitutum (*Ep.* SIRIC. *ad Mediol. Eccles. int.* AMBR. *post ep.* XLI. *al.* LXXX. *tom.* II. *col.* 965 ; *Vid. etiam tom.* II *Conc. col.* 1024.) : « Unde Apostolorum secuti » præceptum, quia aliter quam quod accepimus, » annuntiabant, excommunicavimus. Omnium » ergo nostrûm tam Presbyterorum quàm etiam » totius Cleri, unam scitote fuisse sententiam, ut » Jovinianus, Auxentius, Genialis, etc. qui » incentores novæ hæresis et blasphemiæ in- » venti sunt, divinâ sententiâ, et nostro judicio, » in perpetuum damnati, extra Ecclesiam rema-

» nerent, quod custodituram Sanctitatem vestram non ambigens, hæc scripta direxi. »

Hoc sancti Siricii Papæ ac Sedis apostolicæ judicium Itali Episcopi, sancto Ambrosio Præside, Mediolani congregati, synodali judicio receperunt his verbis : « Itaque Jovinianum, Auxentium, etc., quos Sanctitas tua damnavit, » scias apud nos quoque secundùm judicium » tuum esse damnatos (*Rescript. ep.* AMBR. *etc.* » *ad* SIRIC. *int.* AMBROS. *epist.* XLII. *aliàs* LXXXI. » *col.* 969; *et tom.* II *Conc. col.* 1026.). » Sic damnatos Sedis apostolicæ judicio, ipsi quoque, sed prolato pariter judicio, damnant. Unde ille consensus, quo ecclesiastica judicia summam vim obtinent, perinde haberi censetur, cùm vel Episcopos præeuntes Sedes apostolica probat, vel Sede apostolicâ præeunte, concinunt et consentiunt Ecclesiæ.

Sic ab Episcopis Gallicanis Lutetiæ Parisiorum frequente conventu sæpius congregatis, Innocentii X recepta Constitutio. Reliqua in Jansenii Augustinum sacrosanctæ Sedis acta, eodem Episcoporum consensu valuerunt. In Galliis, maximâ solemnitate, gravissimoque judicio expressus consensus est editus; ut solet esse clarior, ubi controversiæ maximè viguerunt. Bullas interim toto orbe catholico receptas esse constat, ut nullus omnino sit dubitationi locus, quin istud hæreticum dogma æterno judicio condemnetur.

Jam quòd Episcopi Gallicani episcopalis juris esse profitentur, ut, cùm res tulerit, ipsi adunati de quæstionibus fidei primam ferant sententiam, ex antiquâ item traditione depromptum est (*Vid. Relat., p.* 8 *et* 40.). Ita enim Antiochenæ, Constantinopolitanæ, Africanæ Synodi, de Pauli Samosateni, Eutychetis, Pelagii ac Cœlestii hæresi judicarunt, multaque alia hujus rei exempla memorantur, quæ Sedes etiam apostolica comprobavit. Illud insigne est, quod à Synodo Capuensi gestum est sub eodem beato Papâ Siricio, cujus adversùs Jovinianum decreta retulimus.

Ea Synodus paulò ante decretum illud, ut videtur, duabus de causis celebrata est; primùm ad finiendam Ecclesiæ Antiochenæ veterem discordiam, cùm Evagrius et Flavianus de episcopatu contenderent; secundò, ut de Bonoso Episcopo ferretur judicium, qui adversùs beatæ Mariæ virginitatem blasphemare ausus fuerat.

Cùm neque Flavianus, neque, ut videtur, Bonosus Synodo Capuensi se sisterent; illius causa, Theophilo Alexandrino atque Ægyptiis Episcopis; hujus, Anysio Thessalonicensi ejusque Synodo delegatur.

Hæc quidem decreta erant, salvâ Sedis apostolicæ auctoritate; unde beatus Ambrosius ad Theophilum, Synodi Capuensis nomine, hæc scribit : « Sanè referendum arbitramur ad sanc» tum fratrem nostrum Romanæ Sacerdotem » Ecclesiæ, quoniam præsumimus ea te judica» turum, quæ etiam illi displicere nequeant » (AMBR., *ep.* LXVI. *aliàs* LXXVIII. *n.* 7. *tom.* II. » *col.* 1007, 1008.). » Subdit pacem futuram; « cùm id, inquit, gestum esse cognoverimus » quod Ecclesia Romana haud dubiè compro» baverit. »

Neque est ambiguum quin Anysio Macedonibusque, quibus præerat, Episcopis, eadem lex dicta sit; cùm constet eam provinciam Sedi apostolicæ peculiari jure fuisse subditam. Quo etiam factum est, cùm quædam causæ pars indecisa penderet, ut beati Siricii Papæ sententiam exquirerent. At sanctus Pontifex sic rescripsit (*Ep.* SIRIC. *int.* AMBR. *post ep.* LV. *alias post* LXXXI. *ibid. col.* 1008; *et tom.* II *Conc. col.* 1033.) : « Accepi litteras vestras de Bonoso Episcopo, » quibus vel pro veritate, vel pro modestiâ, nos» tram sententiam sciscitari, voluistis; sed cùm » ejusmodi fuerit Concilii Capuensis judicium, » ut finitimi Bonoso atque ejus accusatoribus ju» dices tribuerentur, et præcipuè Macedones, » qui cum Episcopo Thessalonicensi de ejus factis » cognoscerent, advertimus quòd nobis judi» candi forma competere non posset. Nam si » integra esset hodie Synodus, rectè de his quæ » comprehendit vestrorum scriptorum series, » decerneremus. Vestrûm est igitur, quia hoc » recepistis judicium, sententiam ferre de omni» bus; nec refugiendi, nec elabendi, vel accusa» toribus, vel accusato copiam dare. Vicem enim » Synodi recepistis, quos ad examinandum Syno» dus delegit. » Ac paulò post : « Vos enim totius, » ut scripsimus, Synodi vice decernitis; nos quasi » ex Synodi auctoritate judicare non convenit. » Hæc deinde subjungit : « Sanè negare non » possumus de Mariæ filiis jure reprehensum, » meritòque vestram Sanctitatem abhorruisse, » quòd ex eodem utero virginali, ex quo secun» dum carnem Christus natus est, alius partus ef» fusus sit. » Quam causam multis ac præclarè egit.

Hanc egregiam epistolam inter beati Ambrosii epistolas sub ejusdem Ambrosii nomine legebamus : sed ipsa verborum series, atque ibidem facta Ambrosii mentio repugnabat. Eam vir doctissimus et candidissimus Lucas Holstenius (HOLST., *Collect. part.* I.), Bibliothecæ Vaticanæ Præfectus, ex veteribus archivis sancto Siricio restituit[1].

[1] Holstenii rationibus non moventur PP. Bened., qui du-

Jam ex eâ epistolâ hæc habemus : primùm, causam fidei Anysio ejusque Coepiscopis à Capuanâ Synodo delegatam, atque ab iis judicatam fuisse : neque tantùm judicatum Bonosum beatæ Mariæ virginitati detraxisse, sed etiam eam blasphemam esse sententiam ; quod judicium sanctus Siricius comprobavit. Hoc primùm. Tum illud, beatum Pontificem, etiam Macedonum Episcoporum, id deferente Concilio, nullam judicii partem delibare voluisse ; sed rem integram reliquisse iis, quibus Capuensis Synodus demandasset.

Et magna quidem erat, cujus auctoritate sanctus Siricius detulit, Capuensis Synodus ; non tamen œcumenica. Verùm Romani Pontifices, ecclesiastici ordinis atque æqui juris observantissimi, non ea attingebant, quæ à particularibus etiam Synodis decernerentur, nisi postquam ad eos canonico ordine devenissent.

Hinc illud : « Vestrum est judicium ferre de » omnibus ; » et : « Nobis judicandi forma com» petere non potest ; » et : « Vos potiùs Synodi » vice decernitis, nos quasi ex Synodi auctoritate » judicare non convenit. » Et quidem satis indicat, neque id se detracturum fuisse, si res integræ essent : sed post Capuensis Concilii judicium, eo modo atque ordine procedi oportere, quo sacrum Concilium judicasset. Tanta erat modestia, tam æquo jure omnia disceptabant ; neque interim, cùm res ac locus exposceret, suæ potestatis obliti, sed vim Ecclesiæ in canonico ordine reponebant.

Ergo in Janseniano negotio Episcopi Gallicani, ex antiquo more ac jure, hæc duo sibi meritò vindicarunt ; et ut episcopale sit in causis fidei primam ferre sententiam ; et ut Episcopi Sedis apostolicæ ad se perlata judicia, ipsi dato judicio, recipiant, interpretentur, exequantur ; neque ullâ in re antiquâ traditione ac Patrum sententiâ deflexerunt.

bitant utrum ille manuscriptorum auctoritatem, an verò Baronii conjecturam secutus fuerit. Iidem existimant hanc epistolam tam bene, aut alicui de Italiâ metropolitano attribui posse, aut ipsi Ambrosio scribenti nomine alicujus synodi, quàm Siricio. Vide eorum notas loc. cit. At D. de Tillemont, qui Holstenii conjecturam habet probabiliorem, dicit non esse verisimile Ambrosium nomine synodi, cui præsedisset, hæc verba scripsisse : *Nos quasi ex synodi auctoritate judicare non convient* ; nec verisimilius hanc epistolam posse attribui alicui de Italiâ metropolitano. Vid. tom. x. Ambr. vit. art. LXX. p. 240 ; et not. LXV. p. 755, 756. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XX.

Dictum illud : Prima Sedes non judicatur a quoquam, cujus virtutis sit ; an cum Declaratione gallicanâ consentiat : duplex ejus sensus ; alter de personâ Papæ ; alter de sententiâ ab eo dictâ : de particularibus synodis intelligendum : Synuessana synodus : Romana concilia sub Symmacho papâ.

Nunc exponendum superest, quomodo cum Declaratione Gallicanâ consentiat illud à primâ antiquitate depromptum ; *Prima Sedes non judicatur à quoquam* : vel quidquid dictum est in eam sententiam.

Id duplici modo potest intelligi : alter, ut persona Pontificis eam sedem tenentis à nemine judicetur : alter, ut lata ab eâ sententia à nemine retractetur.

Primo itaque sensu, sic legimus in Sinuessano illo suspectissimo Concilio ab Episcopis ad Marcellinum Papam dictum, cùm in Diocletiani persecutione thurificasset : « Tu eris judex : ex » te enim damnaberis, et ex te justificaberis ; tu » enim judex, tu reus (*Conc. Sinuess., tom.* I » *Conc. col.* 940.). » Et iterum : « Justè ore » suo condemnatus est. » Ac postea : « Nemo » enim unquam judicavit Pontificem, nec Præ» sul sacerdotem suum ; *quoniam prima Sedes* » *non judicatur à quoquam* (*Ib., col.* 943.). »

Quæ utcumque se habent, nihil ad rem. Quæstio enim superest, an hâc voce *à quoquam*, intelligenda veniat tota Ecclesia catholica, sive Concilium œcumenicum eam repræsentans. Ac si cum Baronio et Binio vel maximè volumus hanc admissam Synodum, jam illud constabit coactam Synodum absque Romano Pontifice ; citatumque eum qui responderet ac negantem convictum esse, adductis testibus, et ad confessionem adactum, et graviter reprehensum, ultimâ tantùm sententiâ ipsi reservatâ.

Hæc enim omnia fieri potuisse legitimo ordine, in fidei violatæ causâ, Canonistæ omnes, etiam Ultramontani, facilè consentiunt, atque ex his actis probant. Alii ad alia extendunt, atque ultimam tantùm excipiunt sententiam.

Verùm sententiam hanc si dare non potuit privata Synodus, et in facto particulari, eoque obscuro ; quod nec nisi adductis infinitis testibus probaretur, et adversùs Pontificem statim pœnitentem : non profectò sequitur, ut in re notoriâ et quæ totam spectet Ecclesiam, et adversùs contumacem, totique Ecclesiæ perniciosum Pontificem, nihil fieri possit.

Sed omittamus suspectissimam Synodum, cujus nec acta sunt integra, totaque actio, ipseque adeo locus, non cuiquam unquam notus.

Atque ut ad certiora veniamus, primùm occurrit illud ex concilio Chalcedonensi (*Conc. Chalc., act.* I. *tom.* IV *Conc. col.* 93; *act.* III. *pass.*), damnatum Dioscorum Alexandrinum, qui Leoni Papæ ausus sit anathema dicere, *quod nunquam factum est*, ut in eâ Synodo legimus[1].

Verùm et hoc nihil ad rem : certum enim à Dioscoro id in particulari suâ Synodo[2] factum, ut ex historiis constat, et Baronius confitetur (*Vid. Conc. Rom.* III. *sub* LEON., *tom.* III. *col.* 1475; *Conc. Chalc., act.* III; *et* BAR., *tom.* VI. *ann.* 449, *p.* 112.).

Graviora fortè sunt, ac propiùs rem, quæ in Conciliis Romanis sub sancto Symmacho gesta sunt, ad annum Christi circiter 501.

Clerici quidam, ac multi de plebe, Symmachum multorum scelerum postulabant; atque ab eo per schisma recesserant : quin etiam rebus suis spoliaverant, et tanquam vacante Sede *visitatorem* induxerant. Ingens turba in Urbe consecuta erat. Theodoricus Rex civitatis suæ paci consulens, Synodum ex diversis provinciis, nempe Liguriâ, Emiliâ ac Venetiarum congregat, « ut de iis quæ venerabili Papæ Symmacho » ab adversariis dicerentur impingi, judicaret » legitimè (*Vid. Syn. Rom.* III. *sub* SYMM., » *tom.* IV. *col.* 1323; *et Vit.* SYMM. *per* ANAST., » *ibid. col.* 1286 *et seq.*). » Hæc ex Synodo III constant.

Quænam illa scelera Symmacho imputata essent, necdum scimus, nullâque est historiâ, nullis gestis proditum; adeo obscura res erat. Id tantùm in gestis legimus dixisse Regem, « plura ad se de Papæ Symmachi actibus hor» renda fuisse perlata (*Syn. Rom., ibid.*). » Denique ab accusatoribus servi ad testimonium poscebantur, quod cùm etiam legibus[3] interdictum esset facilè demonstrabat, quam eos idoneæ probationes deficerent.

[1] Legimus in synodi Chalcedonensis definitivâ sententiâ adversùs Dioscorum, sess. III. col. 424, et in epistolis synodalibus ad Imperatorem et ad Leonem, multas fuisse causas cur Dioscorus damnaretur, et hanc imprimis, quòd « præsumpsisset excommunicationem dictare adversùs Ar» chiepiscopum Romæ Leonem. » Sed ea verba quæ BOSSUET hic allegat : *quod nunquam factum est*, eo in loco non reperimus; sed tantùm sessione I. col. 95, in quâ objiciebatur « ausum fuisse (Dioscorum) Synodum facere » sine auctoritate Sedis apostolicæ, quod nunquam licuit, » nunquam factum est. » Sanè levis est hic error, si quidem error est; non tamen à nobis prætermittendus. Cæterùm Liberatus et multi alii optimè annotant non licuisse magis ut Episcopus singularis cum suâ singulari Synodo *dictaret excommunicationem* adversùs primæ Sedis Antistitem, quàm ut *sine ejus auctoritate Synodum faceret.* (*Edit. Paris.*).

[2] Decem Episcoporum. — [3] Romanis.

Ipse Rex testabatur : « Nihil ad se præter » reverentiam de rebus ecclesiasticis pertinere » (*Syn. Rom., etc. c.* 1324.) : » penes Synodum esse judicium; ac si à causæ cognitione abstinere vellent, paci certè Urbis consulerent; id unum imperabat.

At Episcopi in Synodo III sæpe testati sunt, causam divino committendam esse judicio, vel maximè propter Sedis apostolicæ dignitatem, et cùm sancto Pontifici rerum ablatarum restitutio negaretur, eumque sponte judicio se sistentem adversarii penè ad necem cecidissent, Episcopi Romam convocati eo magis in proposito perstiterunt. Itaque in Synodo V, ipsos accusatores Symmachi damnant, ejus causam divino reservant arbitrio (*Conc.* V *Rom., ibid. col.* 1364 *et seq.*).

Interim Ennodius Diaconus, Synodi auctoritate ac jussu, apologiam Symmachi edidit, in quâ hæc erant scripta : « Aliorum fortè homi» num causas Deus voluerit per homines termi» nare; Sedis istius Præsulem suo sine quæstione » reservavit arbitrio. Voluit beati Petri Aposto» li successores cœlo tantùm debere innocen» tiam, et subtilissimi discussoris indagini in» violatam exhibere conscientiam (*lib. Apol.* » ENNOD. *pro* IV *Synod. Rom., ib. col.* 1352.). » Quem librum Synodus, quæ fieri jusserat, unà cum Symmacho Papâ, synodali et apostolicâ auctoritate firmavit ac robur decreti apostolici obtinere voluit (*Conc.* V. *ibid. col.* 1364.).

Hæc igitur ad facta particularia, eaque obscura, et ad particularis Synodi auctoritatem spectant. An proinde ad facta notoria, totique Ecclesiæ noxia, et ad Concilii œcumenici auctoritatem trahi possent, lector dijudicet.

Certè sancta Synodus, cum ei Theodoricus eorum criminum judicium delegaret, respondit (*Conc.* III, *ibid. col.* 1323.) : « Ipsum qui di» cebatur impetitus debuisse Synodum convo» care : quia ejus sedi primùm Petri Apostoli » meritum et principatus : deinde secuta jus» sionem Domini, Conciliorum venerandorum » auctoritas, singularem in Ecclesiis tradidit po» testatem; nec antedictæ sedis Antistitem mino» rum subjacuisse judicio, IN PROPOSITIONE » SIMILI facilè forma aliqua testaretur. » En ut clarè se redigant ad *propositionem similem;* atque id per se intelligendum esset, etiamsi ipsi tacuissent.

Quin etiam Papa Symmachus, Synodo probante, sic infit (*Conc.* V. *ibid. col.* 1365.) : « Est enim à multis prædecessoribus nostris sy» nodaliter decretum atque firmatum, ut oves,

» quæ Pastori suo commissæ fuerint, eum nec » reprehendere, NISI A RECTA FIDE EXORBITAVERIT, præsumant : nec ullatenus pro quâcumque re aliâ, NISI PRO SUA INJUSTITIA, accusare » audeant. » En quàm gravem ac patentem decreto suo, atque Ennodii dictis exceptionem adhibeant.

Cæterùm hæc de Romanâ ac particularibus Synodis dicta, nihil ad nos, quibus propositum est de Conciliis œcumenicis agere. Ejusdem generis est id quod à Carolo Magno ac majoribus nostris factum in causâ Leonis III [1]; neque his lectorem distineri placet. Sit ergo profectò, nobis etiam auctoribus, Romani Pontificis sacrosancta majestas, nulla eam Synodus particularis judicare audeat; ac ne quidem œcumenica nisi propter eas causas quas in Concilio Constantiensi memoratas sæpe retulimus.

CAPUT XXI.

Persona Pontificis quatenus ab œcumenicis Conciliis judicari non possit : Photii gesta Nicolaum Papam excommunicantis : Concilii octavi canon XIII.

Jam de ipsis Conciliis œcumenicis. Concilium octavum, canone XIII, id egit quod diligentissimè considerari oporteat. Sed priùs ejus canonis occasio referenda est.

Photius, coacto conciliabulo, Nicolao Papæ anathema dicere ausus est. Id conciliabulum à Romanâ Synodo sub Adriano II reprobatur; ac Photius Dioscori imitator, eo quo Dioscorus anathemate percellitur. Quæ sententia Synodi œcumenicæ octavæ canone XIII confirmatur (*Conc. Rom. sub* ADR. II, *cap.* III. *int. act. Conc.* VIII. *act.* VII. *tom.* VIII *col.* 1347; *Vid. etiam* METROPH. *Epistol.*, *ibid. col.* 1388.) : Qua occasione compressis Synodorum particularium ausibus, de Synodo quoque œcumenica in hæc verba decernitur (*Ib., act.* X. *can.* XIII. *col.* 1375.) : « Si qua verò œcumenica Synodo » collecta, de Romanâ etiam Ecclesiâ controversia » extiterit, licebit cum decente reverentiâ de pro» positâ quæstione veneranter sciscitari, respon» sumque admittere, non tamen impudenter con» tra senioris Romæ Pontifices sententiam dice» re. » Hæc eò pertinent, ne Synodo quidem œcumenicæ licuerit sententiam dicere iis casibus, quibus Photius dixerat : nempe adversùs Romanum Pontificem, apostolicum officium exequentem : aut si qua peculiaria adversùs eum crimina et jurgia sererentur; aut si fortè moverentur aliquæ peculiares quæstiones, qualis tum erat controversia de Bulgarorum parœciis, quas Ecclesia Constantinopolitana adversùs Romanam sibi vindicabat. Hæc igitur amicè ac reverenter tractari placebat Patribus, neque horum aut similium casuum vulgarium causâ, lacessi pontificium majestatem, pacemque Ecclesiæ perturbari; quod esset reverà impudentissimum. Nec ideo Synodo œcumenicæ silentium imponunt; si fortè inciderent ejusmodi causæ, quæ Patres sextæ Synodi adversùs Honorium concitarunt, aut eæ, quæ à Concilio Constantiensi memorantur. Scitum enim illud est; generalibus legibus non comprehendi casus extraordinarios, eosve actus, quos in re improvisâ ipsa necessitas expresserit. Atque hæc de primo sensu hujus sententiæ : *Prima Sedes à nemine judicatur :* quatenus nimirum ad personam Pontificis pertinere potest.

CAPUT XXII.

De sententiis Romanorum Pontificum non retractandis; eâ de re relati canones, eorumque vis : Gelasii Papæ loci.

Ad secundum sensum ejus dicti pergimus : *Prima sedes non judicatur à quoquam :* quo significari videtur, ne ejus sententia retractari possit. Ad hæc igitur spectant hæc Bonifacii I ad Rufum Thessalonicensem, à Bonifacio II in Concilio Romano repetita : « Nunquam licuit » de eo rursus, quod semel statutum est ab apo» stolicâ Sede, tractari (*Ep.* BONIF. I *ad* RUF. » THESS. *in sess.* II *Conc. Rom.* III. *sub* BO» NIF. II; *tom* IV *Conc. col.* 1705; *Vid. Coll.* » HOLST. *part.* I.). » Quæ si ad quoscumque casus, et ad Concilia etiam generalia protendantur, nempe Synodi œcumenicæ III, IV, VI, VII, VIII, à quibus Romanorum Pontificum decretales atque judicia retractari constat, illicita perpetrarint. Eòdem spectat illud ejusdem Bonifacii à Nicolao I, sub Innocentii nomine recitatum [1] : « Nemo unquam apostolico culmini,

[1] Paschalis et Campulus, post Adriani I avunculi sui mortem, alterutrum in ejus locum successorem dari ambiebant. Cùm autem Leo ipsis prælatus fuisset, tum verò irâ et invidiâ exarserunt, eumque pugnis, calcibus, baculis adeo ceciderunt, ut vix vivus ex eorum manibus elaberetur. Fugit autem ad Carolum, opem ejus et patrocinium imploraturus. Quare Carolus Romam venit, ubi collectâ Synodo, causam Leonis Episcopis judicandam commisit. At Episcopi responderunt his verbis : « Nos » Sedem apostolicam, quæ est caput omnium Ecclesiarum, » judicare non audemus; nam ab ipsâ nos omnes et » vicario suo judicamur; ipsa autem à nemine judi» catur, etc. » Anast. de purg. can. Leon. tom. VII Conc. col. 1156. Tum Leo se purgavit « jurejurando, et dixit : » quia de istis falsis criminibus quæ super me impo» suerunt, scientiam non habeo. » Deinde « Carolus jussit » de iis qui Papam dehonestaverant, haberi quæstio» nem... : pro quibus Papa apud Imperatorem inter» cessit. » Ibid. col. 1158. (*Edit. Paris.*)

[1] In ipsâ Nicolai epistolâ, ea verba, quæ, neque sunt

» de cujus judicio non licet retractari, manus » obvias audacter intulit : nemo in hoc rebellis » extitit, nisi qui de se voluit judicari (Nicol. I. » *ep.* VIII *ad* Mich. *Imp. tom.* VIII *Conc. col.* » 319; *Vid. Decr.* Grat., *caus.* IX. *quæst.* III. » *cap.* x. Patet.). » Quæ ipso tenore sermonis ostendunt, de privatis agi, non profectò de totius Ecclesiæ catholicæ judiciis.

Unde illud passim in ejusmodi decretis frequentatum : *ut à nemine, ut à nullo, ut non à quoquam*, Sedis apostolicæ judicia retractentur. Neque verò deerant quibusque temporibus sui Dioscori, sui Photii, aliique contumaces, adversùs quos Sedis apostolicæ auctoritatem inculcari oportebat.

Talis erat sub Gelasio Acacius Constantinopolitanus, Sedi apostolicæ Chalcedonensia decreta exequenti obluctatus. Hujus ut contumaciam frangeret Gelasius, de Sedis apostolicæ potestate, hæc vera et fortia memorabat : « Quod de omni » Ecclesia fas habeat judicandi, neque cuiquam » de hujus liceat judicare judicio (Gelas. *ep.* » XIII. *ad Ep. Dard.*, *t.* IV *Conc. col.* 1203.). » Atque alibi : « Illam de totâ Ecclesiâ judicare, » ipsam ad nullius commeare judicium, nec de » ejus unquam præceperunt judicio judicari » (*Id., ep.* IV. *ad* Faust. *ibid., col.* 1169.). » Quæ si ad Concilia etiam œcumenica et omnes causas indiscriminatim extendantur, falsa sunt nimiùm. Neque tantus Pontifex ignorabat antecessorum suorum, Cœlestini Leonisque sententias in Ephesinâ et Chalcedonensi Synodis retractatas deque iis canonicè judicatum. Idem in posterioribus œcumenicis Conciliis factitatum acta docuerunt. Quin ipse Gelasius ejusque antecessores ac successores, ea tantùm habent pro irretractabilibus quæ universali sunt consensu constituta. Quos locos alibi relatos qui cum his conferet, profectò comperiet, hæc irretractabilia et incommutabilia Sedis apostolicæ judicata ex Gelasio esse ea, quæ conciliaria decreta exequendo protulerit; quæque adeo totius Orbis consensione nitantur. Cùm verò Gelasius sedi apostolicæ facultatem attribuit *de omni Ecclesiâ* judicandi, sive, quod idem est, *de totâ Ecclesiâ; omnem ac totam* in Synodis congregatam nequidem cogitabat; sed et quod sæpe diximus, quòd Synodus Constantiensis, Martino V approbante, atque exscribente, exposuit *omnem* per partes; ut scilicet ab ejus judicio nulla pars orbis immunem se putaret. Id vel hæc Gelasii subjuncta verba declarant : siquidem « ad » illam de quâlibet mundi parte canones appel» lari voluerunt (Gelas., *in ep. ad Episc.* » *Dard.* XIII.) : » quod erat, *omnem* per partes, non *omnem* collectim judicare. Quod autem Gelasius subdit : « ut ab eâ nemo sit appel» lare permissus; ab ipsâ nunquam prorsus » appellari debeat (*Ibid., et ep.* IV. *ad* Faust. » *loc. cit.*), » peculiarem quæstionem de appellationibus tangit, de quâ mox dicturi sumus. Interim constat esse multa Sedis apostolicæ decreta, quæ in Synodis œcumenicis retractata fuerint, neque ad eas causas pertinere Gelasii dicta, cùm negat à quoquam de Sedis apostolicæ judiciis judicatum.

Bonifacii, neque Innocentii, sub Bonifacii nomine recitantur, et Gratianus hic incogitanter sanè nomen Innocentii posuit. (*Edit. Paris.*)

Neque verò quisquam existimet à se satis intelligi has Gelasii sententias, si eas accipit à causâ, propter quam dicebantur, avulsas. Nempe his Acacius petebatur, quem Chalcedonensis Synodi contemptorem Gelasius, apostolici officii potestate, Synodorum et canonum executor, meritò condemnabat. Quæ sanè executio decreti synodalis, si ullâ provocatione aut tergiversatione suspendi posset, pessum irent omnia, nec tantùm pontificia, sed etiam conciliaris auctoritas labefactaretur.

Neque verò contendimus, omnia Sedis apostolicæ quâcumque de re decreta, in Synodis œcumenicis retractanda; ne, in quibuscumque privatis etiam negotiis, christianum orbem sollicitari oporteat; sed tantùm ea quibus universalis Ecclesia conturbetur.

His facilè solvuntur omnia, quæ ex Nicolao I aliisque summis Pontificibus, apud Gratianum decreta referuntur, de Sedis apostolicæ judiciis non retractandis. Hæc qui ad vivum persecuerit, agi comperiet de quotidianis, quæ per provincias occurrunt, negotiis, non de iis, quæ ad Synodos œcumenicas extraordinariè perferuntur.

Summa est : his decretis caveri hæc duo : alterum, ne ordinaria consuetaque negotia, post Sedis apostolicæ judicium, ad ulteriora judicia referantur : alterum, ne in causis etiam maximis retractentur ea, quæ in conciliaribus statutis exequendis, hæc Sedes egerit; aut quæ universali firmâque consensione recepta jam fuerint.

CAPUT XXIII.

Appellationes à Papâ ad Concilium : non esse de iis in Gallicanâ declaratione quæsitum : quo sensu improbari possint : Petrus de Marcâ appellationes eas à vetere disciplinâ alienas, non satis cautè dixit : varii appellationis effectus; instaurata cognitio; prolatæ sententiæ suspensa executio : tutela et præsidium in Ecclesiæ catholicæ auctoritate adversùs papalem etiam sen-

tentiam, in certis quidem causis, res est antiquissima.

Nunc dicendum aliquid de appellationibus à Papâ ad Concilium; quanquam id ad causam nostram, atque ad Gallicanæ Declarationis defensionem non pertineat. Id enim Gallicani patres tuendum susceperunt, quod in Constantiensi Concilio, sessionibus IV et V continetur, quo loco de his appellationibus nihil actum est. Id tantùm constituitur : Concilium in certis et generalibus causis potestate præstare.

Atqui illa superior potestas, non necessario se exerit per propriè dictam appellationem ad universale Concilium, sed multis aliis modis. Id nobis sufficit, certas causas esse, quibus Concilii œcumenici necessaria sit auctoritas; illud semel congregatum ejusmodi esse, ut etiam Papam parere oporteat.

Cæterùm, appellationes, si stricto forensique usu dicimus, ut sit perpetuum sive ordinarium tribunal erectum, ad quod provocetur, atque illud omnino sejunctum ab eo tribunali, à quo provocatur : sanè appellatio à Papâ ad generale Concilium non eo significatu constat. Primùm, ideo quòd generalis Synodus extraordinariè tantùm, atque ex causâ convocetur; deinde quòd ipsum etiam complectatur Papam, et quidem tanquam caput; denique quòd certum sit, non nisi summâ necessitate ac renuente Papâ, Concilium absque eo convocari posse; soleantque fieri appellationes eæ ad Papam simul atque Concilium. Quare strictè loquendo, papalis sententiæ in Concilio facta retractatio, revisioni, sive instauratæ cognitioni, quàm appellationi propior esse videatur.

Interim habet aliquid ex appellatione; cùm, ipsâ convocatione Concilii generalis, papalis sententiæ executio pendeat; in eoque solvi possit; nec nisi approbata robur obtineat, ut acta Ephesina et Chalcedonensia, aliaque docuerunt (*sup., lib.* VII. *c.* X *et seq.*).

Quin ipsâ petitione et expectatione Concilii generalis, Auxilius à Papâ depositus, in suo ordine stare se tutum arbitratus (*Ibid., lib.* IX. *c.* XXXI.), à nemine Catholico, quòd sciam, hujus rei gratiâ reprehensus est.

Hoc eòne contigerit, quòd papale decretum præter canones, ac nullum haberetur, nihil nostrâ : cùm id tantùm velimus, certis in causis, solâ invocatione Concilii generalis, suspendi posse papalem sententiam.

Ac si quidem contenderint, pendere ipso jure propter nullitatem, ut vocant, sententiæ, hoc nobis sufficit; eum, qui hoc jure agat, interim in Synodi, hoc est, in Ecclesiæ catholicæ tutelâ et præsidio esse; quod nemo negaverit.

Cùm ergo appellationes à Papâ ad Concilium malo intellectu celebrari possint; hoc intellectu putamus, tot gravissimis pœnis à posterioribus Romanis Pontificibus Pio II et Julio II fuisse vetitas.

Quòd autem vir illustrissimus Petrus de Marcâ, appellationes à Papâ ad Concilium à vetere disciplinâ alienas esse censuit (MARC., *de Concord. Sacerd. et Imp. lib.* IV. *c.* XVII. *n.* 1.); quoad aliquos appellationis effectus, concedimus; quoad omnes, ne ipse quidem dixerit.

Namque ipse profitetur generalibus Conciliis, post Papæ sententiam, imperatoriâ auctoritate convocatis, quæsitum in eis extraordinarium remedium : quo vel uno constat in Ecclesiâ catholicâ adversùs papale judicium tutelam aliquam fuisse. An ergo sublata est ea, postea quàm Imperator Concilia convocare desiit? An adversùs papalem potestatem, nullum jam præsidium, mutataque Ecclesiæ constitutio est, tanquam ab imperatoriâ potestate penderet? Absit. Id ergo volumus; cùm Christus ita constituerit Ecclesiam, ut summis in rebus summa et indeclinabilis auctoritas penes ipsam totam sit; aliquid in ipso jure præsidii esse debere; quo nemini fraudi sit, certis quidem in rebus, Ecclesiæ catholicæ expectare sententiam. Eam verò tutelam, illud præsidium majores nostri in appellatione posuerunt. Novum sit fortasse vocabulum; ipsa res antiquissima, et cum ipsius Ecclesiæ constitutione conjuncta est.

CAPUT XXIV.

Sanctus Gelasius non eo sensu appellationes à Papâ vetuit, quo sunt postea in Ecclesiâ frequentatæ.

Appellationes eo sensu explicatas, nec ipse Gelasius vetuerit; qui ubique confitetur, vim ipsam irretractabilem cum universali consensione esse conjunctam.

Ac reverà diligentiùs rem inspicienti patebit, dicta Gelasii nihil ad appellationes eas pertinere quas diximus (*Vid.* GELAS., *ep.* IV *et* XIII. *loc. cit. cap.* XXII.).

Nempe ille commemorat multiplicis generis apostolicum judicium : alterum provisorium, quale erat à Leone latum in Flaviani causâ : alterum decretorium; idque rursus duplicis generis : alterum in absolvendo, quale in Athanasii causâ dictum erat à Julio Papâ : alterum in condemnando, quale est adversùs Acacium.

His causis negat Gelasius appellari posse. Rectè : primum enim à provisorio judicio appel-

lari non solet. Ecce enim Flavianum in Ephesino latrocinio à Dioscoro condemnatum atque appellantem, Leo decernit in communione permanere interim, quoad Synodus universalis causam cognoverit (*sup.*, *lib.* VIII. *cap.* IV.). Id jure suo poterat, neque erat appellationi locus.

Idem dixerim in decretorio judicio, quo Athanasius, sive quis alius, ab inferiore judice damnatus, absolvitur. Appellatio enim in rei auxilium comparata, reo absoluto, vacat. Neque appellatio, quàm *à minimâ* vocant, nostris jam moribus introducta, publici actoris nomine, in ecclesiasticis judiciis unquam invenitur.

Jam in eo judicio, quo ab apostolicâ Sede damnatur Acacius, frustra ille Synodum œcumenicam invocasset. Quippe Romanus Pontifex nihil hìc aliud fecerat, quàm ut Synodi Chalcedonensis exequeretur sententiam. Id cùm assiduè inculcet Gelasius, meritò profectò negat appellari posse ab iis judiciis, quibus Romanus Pontifex communis decreti suscipit executionem.

Hæc ego sat scio placitura iis, qui et antè dicta perpenderint, et cum Gelasianis, ista contulerint. Neque verò illa verba, *nusquam*, *nunquam*, et si qua sunt alia, unquam efficient, ut à proposito argumento Gelasii dicta penitus avellantur, traducanturque ad eos casus, quos neque oratione complecti, neque animo providere Gelasius potuerit. Insolita enim et extraordinaria remediis egent extraordinariis. Jam ergo videamus circa ejusmodi appellationes, quid in anteriorum sæculorum gestis habeamus.

CAPUT XXV.

Ante schismatis magni tempus appellationes à Papâ ad Concilium, exactæ pecuniæ gratiâ, frequentatæ ab Anglis : adversùs Bonifacium VIII à Gallis; adversùs Joannem XXII à Franciscanis, nullo pontificio decreto condemnatæ.

Qui appellationes à Papâ ad Concilium oppugnant, id asseverant passim, eas fuisse ignotas ante illud luctuosum schisma sub Urbano VI et successoribus; quod est falsissimum. Anno enim 1246, Ecclesia Anglicana maximè catholica, Sedique apostolicæ addictissima, grandi pecuniâ imperatâ, adversùs Innocentium IV ad Concilii Lugdunensis tutelam se contulit. Post ipsum Concilium, gravata iterum, multâ supplicatione recurrit ad Papam. Quo nihil curante, ad Legatos suos hæc scribit : « Cùm igitur huic exactioni » contradicat Ecclesia Anglicana per procura» tores, ut hanc contradictionem communem » Domino Papæ insinuare velitis pro statu Ec» clesiæ Anglicanæ, præsentiam Domini nostri » Jesu Christi appellantes, et Concilii universalis » aliquo tempore per Dei gratiam convocandi. » Testis Matthæus Parisiensis, in Henrico III, ad annum 1246 (MATTH. PARIS., *Hist. Angl. in* HENR. III, *an.* 1246; *Vid. Epist Ang.*, *in Conc. Lugd.* I. *tom.* XI *Conc. col.* 663 *et seq.*).

Matthæus Vestmonasteriensis [1] ad eumdem annum refert, quòd Papa graviter succensuerit Anglis, eo quòd ausi erant de oppressionibus et injuriis conqueri in Concilio, Lugdunensi scilicet.

At ad annum 1264, sub Urbano IV et Henrico III, idem refert historicus, à Cardinale [2] Salinensi Legato apostolico, excommunicatos Barones Anglos, urbesque interdictas : « At illi, » inquit, sententiam ipsam contra justitiam illa» tam attendentes, appellarunt ad Papam, ad » meliora tempora, vel ad generale Concilium, » necnon et supremum judicem, certis de causis » et rationibus commendabilibus : quæ postea » appellatio, in Angliâ congregato apud Radin» gam Concilio, recitata est, et ab Episcopis » approbata et executa. » En appellatio ad Papam et ad Concilium generale, ut si Papa defuisset, Concilii tutela superesset, idque habito Concilio ab Episcopis approbatum et executioni datum.

Anno 1267, cùm Angli à Legato [3] ejusdem Urbani multis exactionibus gravarentur, « ap» pellant ad Sedem apostolicam, et etiam ad » generale Concilium, vel, si necesse foret, ad » summum judicem. » Hoc refert Matthæus Parisiensis, ad eumdem annum.

De Bonifacii VIII ac Philippi IV Pulchri rebus, per aliam occasionem multa jam diximus (*sup.*, *lib.* III. *cap.* XXIII, XXIV, XXV.). Quæ ad hanc quæstionem spectent hæc sunt.

Bonifacium recordemur adversùs supremam Regis auctoritatem ea molitum, quæ universi regni Ordines improbarint. Cùm illa contentio ad extremum devenisset, ac Bonifacius, non ipse quidem, excommunicaret Regem, sed tamen declararet variis modis in excommunicationem *latæ sententiæ* incidisse [4]; Rex totius regni cœtum habuit; quo in cœtu prodierunt qui Boni-

[1] Monachus.

[2] Guidone Grosso, seu Falcodio Episcopo.

[3] Deinde Papâ; is nempe fuit Clemens IV. (*Edit. Paris.*)

[4] Canonistæ docent duplicem esse de jure excommunicationem, alteram comminatoriam tantùm, quam vocant *ferendæ sententiæ*, alteram autem *latæ sententiæ*, de quâ sic dicit EVEILLON : *Elle a telle force, qu'au même instant que quelqu'un transgresse l'ordonnance, il encourt l'excommunication..., sans qu'il soit besoin d'y apporter aucune forme, ni prononcer sentence contre lui.* Traité des Excom. cap. XII, p. 117. (*Edit. Paris.*)

facium hæresis, impietatis, multorum aliorum criminum accusarent : et Concilium generale, quod de his cognosceret, omni ope procurari peterent (*Vid. Hist. du différ. de* Bonif. VIII, *p.* 101 *et seq.*). Neque verò contendebant hæresim esse notoriam ; sed tantùm ea quæ objicerent, se sacro Concilio probaturos. Interim se, qui talia suscepissent, in Concilii tutelâ adversùs Bonifacium esse voluerunt ; à futuris gravaminibus ad illud provocarunt. Huic provocationi Rex et universi Ordines assenserunt : Prælati magno numero, ad quos alii postea accesserunt, pollicentur se Regem ac regiam familiam, regnique libertates et jura, contra quemcumque, etiam contra Bonifacium defensuros, salvâ Sedis apostolicæ reverentiâ : neque ullis adversùs hæc ejus sententiis decretisve adhæsuros. His consensit Universitas Parisiensis, omnes regni Ordines, Capitula, religiosi Conventus, atque adversùs omnia, quæ Bonifacius moliretur, Concilii œcumenici protectione se muniunt.

His liquet, non tantùm hæresis, sed multorum etiam aliorum criminum causâ, Concilium œcumenicum postulatum, atque ad id appellatum, etiam ad regni tuenda jura : non quòd jura regia in Synodi potestate ponerent; sed quòd ea defensuros, adversùs Bonifacii minas, Concilii generalis præsidium tueretur.

Addebant et de Sanctorum Locorum ab infidelibus occupatorum restitutione, atque ut omnium animis satisfacerent, omnes, quas poterant Concilii congregandi causas congerebant. Hæc acta sunt anno ferè 1303.

Bonifacius eodem anno, edito diplomate, firmat Regem in excommunicationem incidisse : blasphemiæ imputat imputata sibi crimina : « Concilium sine se non posse convocari » dicit, seque processurum, « non obstante hujus frivolæ » appellationis obtentu, quæ ad majorem, vel » parem, sive mortalem aliquem non potuit in- » terponi (*Ibid., p.* 160.). » De appellatione ad Concilium nihil dicit gravius; atque etiam id quod dicit, auctoritate est vacuum, cùm ea Bulla inter eas sit, quas Clementis V jussu erasas vidimus (*sup., lib.* III. *c.* XXV.).

Idem Bonifacius Regem ultimâ sententiâ proscripturus, quæ tamen prolata non est, propter Pontificis interitum, multas causas excommunicationis obtendit, nihil de appellatione ad futurum Concilium.

Ejus quoque successores Benedictus XI et Clemens V, hujus provocationis gratiâ, nihil Regi aut regni Ordinibus, ipsisque adeo Prælatis ac Religiosis succensuerunt.

Joannem XXII adversùs appellantes ad œcumenicum Concilium, à definitione fidei, quam ipse protulerat, nihil decrevisse, suo loco vidimus (*sup., lib.* IX. *c.* XLIV.).

Hæc quidem Constantiense Concilium præcesserunt; ne quis existimet, ab ejus decretis ortum habuisse, sed à priscâ omnino traditione manasse, quòd Concilium Papâ præstare est creditum.

CAPUT XXVI.

Appellationes à Papâ ad Concilium primus omnium condemnavit Petrus de Lunâ in schismate obduratus : ejus eâ de re decretum in Concilio Constantiensi revocatum.

Omnibus igitur conticescentibus, primus omnium mortalium, qui appellationes à Papâ, expressâ sententiâ condemnavit, Benedictus fuit ille XIII, seu Petrus de Lunâ, in schismate obstinatus et induratus.

Is cùm ab eo fuisset provocatum, Bullam edidit; *Crescit faciliter.* Hâc non licere declarat à Romano Pontifice *appellare, sive etiam provocare ;* ejusmodi appellationem manifestè esse contra « plenitudinem potestatis, ac sacrorum » canonum instituta ; nec carere suspicione » schismatis ; » sed adversùs eam Bullam iterum provocatum (*Hist. Univ. Paris., t.* IV. *pag.* 820.).

Post annos aliquot aliam protulit ; *In dierum successu* (*Spicil., tom.* VI. *pag.* 182 *et seq.*), anno 1407, quâ adversùs eos, « qui à se et Ro- » manis Pontificibus appellare præsumpserint, » aut à suâ, eorumque obedientiâ recesserint, » excommunicationis sententiam promulgavit. In epistolâ verò ad Carolum VI datâ, cui Bullam interserit, hæc queritur (*Ibid., p.* 180.) : « Quod » nonnulli catholicæ veritatis æmuli, qui contra » nos et Ecclesiam Romanam rebellionis calca- » neum erigere præsumpserant, à nobis, quod » est contra canonicas sanctiones, appellationes » interponere non verentes, etc. »

Quas in eo schismate ex utrâque parte appellationes ediderint ad Concilium, suo loco vidimus (*sup., lib.* V. *cap.* VII, VIII.), neque hìc repetimus.

Tacendum illud non est Bullam *In dierum successu* à Concilio Constantiensi, sessionibus XXX et XXXVI jam tribus obedientiis congregatis, revocatam fuisse (*Conc. Const., sess.* XXX *et* XXXVI. *tom.* XII. *col.* 215, 231.) : ut nullum stet adhuc decretum pontificium, ac ne quidem in schismate editum, quo eæ appellationes condemnentur.

CAPUT XXVII.

Martini V Bulla de non appellando à Papâ ad Concilium, quàm perperam objecta.

Aiunt à Martino V, stante Concilio Constantiensi, editam eâ de re Bullam, quam Joannes Gerson retulerit. Id vehementissimè Emmanuel Schelstratus urget. Quidam Galli scriptores, atque ipse etiam Petrus de Marcâ confitentur (Marc., *de Concord. etc. lib.* iv. *c.* xvii. *n.* 6.), haud profectò id facturi, si rem diligentiùs considerassent.

Ac primùm certum est, hujus Bullæ nullam unquam à quoquam, sive Pontifice, sive privato scriptore, historico, theologo, canonistâ, aut Bullarum collectore haberi mentionem, præterquam à Gersone in duobus locis, quos proinde locos, ut sunt apud Gersonem integros commemorare nos oportet. Et is quidem libellum, *Quomodo et an liceat in causâ fidei à Papâ appellare,* sic incipit (Gers., *Libell.* Quomodo et an liceat, etc. *tom.* ii. *pag.* 303.) : « Quæ» ritur utrum hæc assertio sit catholica : Nulli » fas est à supremo judice, videlicet apostolicâ » Sede, seu Romano Pontifice, Jesu Christi Vi» cario in terris, appellare, aut ejus judicium in » causis fidei (quæ tanquam majores ad ipsum, » et Sedem apostolicam deferendæ sunt) decli» nare. » Tum subdit : « Arguitur quòd sic, auc» toritate sanctissimi Domini Martini Papæ V, » in suâ constitutione, *ad perpetuam rei memo» riam,* factâ et promulgatâ in consistorio ge» nerali celebrato Constantiæ, v Idus Martii, » pontificatûs sui anno primo (hoc est 10 Martii » 1418.) ubi reperitur hæc assertio sicut di» citur. »

His in Gersonis verbis primùm illud occurrit : non ipsum id per se dixisse Gersonem, sed tanquam ab aliquo objectum memorare. Quo loco id observatu dignum, quod est à Gersone positum : *Ubi reperitur hæc assertio, sicut dicitur;* quæ quidem ostendunt Bullam non fuisse publici juris, et ubique vulgatam, de cujus verbis nec Gersoni constitisset.

Cujus autem auctoritatis ea Bulla visa sit, quæ postea secuta sunt Concilii Constantiensis acta indicabunt, cùm in Sessione xlv et ultimâ ejus Concilii, die 22 Aprilis[1], altero mense, postquam ea Bulla in publico consistorio lecta et promulgata dicitur, Poloni Regis Legati, jam dimissis Patribus, à Martino V ad futurum Concilium œcumenicum appellarint (*Concil. Const., sess.* xlv. *tom.* xii. *col.* 258.).

[1] 1418.

Nempe illi à Papâ supplicabant, Joannis Falkembergii librum, *crudelissimos errores atque hæreses* continentem, jamque in secretis congregationibus condemnatum, in sessione publicâ condemnari : à quo denegante, provocabant ad Concilium. An, rogo, id facturi, si earum appellationum ulla legitima aut probata condemnatio præcessisset? An non ipse Martinus V inclamasset impudenter agere Polonos contra interdictum? non id autem factum est, sed Martinus « dixit respondendo ad prædicta ; se quidem » probare quæ per Concilium conciliariter facta » essent, non alia, » quæ scilicet in secretis conventibus. Hoc tantùm : ac de appellatione nihil quidquam. Non ergo verum est, eam ullo legitimo decreto, mense antecedente, fuisse prohibitam.

Et Joannes quidem Gerson in Dialogo apologetico de supplicatione Polonorum copiosè agit, memoratque ab illis ablatam schedulam de libello Joannis Falkembergii, neque illis satisfactum esse, remque in deteriora lapsam : « Usque adeo, inquit (Gers., *Dial. Apol. t.* ii.). » quòd pro parte dominorum Polonorum, in» terjecta est tandem appellatio ad futurum Con» cilium. Cui appellationi cùm respondendum » esset, lecta est, ut dicitur, in consistorio gene» rali et publico, quòd ultimo Constantiæ cele» bratum est, minuta quædam sub formâ Bullæ, » destruens, ut asserunt qui legerunt eam, fun» damentale penitus robur, nedum Pisani, sed » Constantiensis Concilii... Continebat itaque *in » nullo casu licere appellationem à Papâ fa» cere, nec ejus judicium in causis fidei decli» nare ;* planè, contra legem Dei decretaque » Concilii. »

En post eam Bullam de non appellando à Papâ ad Concilium, quæ 10 Martii 1418 edita dicitur, iterum occasione interjectæ à Polonis appellationis ad futurum Concilium, ejusdem Bullæ *minuta* lecta dicitur. At siquidem 10 Martii transacta res erat, quid necesse fuit, post eam appellationem, actum agere; ac Bullæ *minutam* iterum legere? An quòd ita ôportebat refelli Polonos? Quidni ergo Martinus V, in ipsâ Concilii publicâ sessione, cùm Poloni appellarent, eâ Bullâ objectâ eos comprimebat? An quia intelligebat sacram Synodum non id laturam fuisse? Infelicem Bullam, quæ Concilii œcumenici lucem auctoritatemque non sustinet? Cur autem Joannes Gerson iterum de eâ Bullâ loquitur, ut de eâ, quæ nec à se visa sit? *Lecta,* inquit, *dicitur;* et *ut asserunt qui legerunt eam.* Ergone dicemus publicam, de quâ ipse

dubitat, aut omnino divulgatam, quæ non ab omnibus videretur? Quid verò *minutam* Bullæ memorat? Certè 10 Martii editam, ac post sex hebdomadas adversùs Polonos innovatam, jam *grossatam,* ut aiunt, oportebat, suisque vestitam formulis, dimissam per Ecclesias ubique servandam. Atque illud absurdum est, omnibusque sæculis inauditum, ejus momenti Bullam, stante Concilio generali, atque ei præsidente Papâ, in ipso Concilio non fuisse prolatam. Cur enim Martinus V tantâ de re Synodi præsentis sententiam ne requisivit quidem? Ac multas quidem Bullas minoris momenti sessione XLIII lectas, nonnisi *approbante Concilio* edidit; hanc verò cur solus, atque adhibito, tantùm consistorio, seu Cardinalium cœtu? An quia intelligebat repugnaturos Concilii Patres? Bullam ergo repugnante Concilio œcumenico editam, valere credemus? At si Concilii auctoritatem Martinus metuebat; ne saltem vereretur publicam lucem, ne *minutam* semel [atque iterum lectam, nec intellectam premeret. Adeone ejus Bullæ pudebat, ut eam nec ipse Gerson, à quo solo memorata est, unquam viderit? Itaque nullibi legitur; nullibi visitur; nulli collectioni Bullarum inseritur : non eam Pius II, in Bullâ *Execrabilis;* non Julius II, in Bullâ *Suspècti regiminis,* quibus appellationes à Papâ ad Concilium tantis pœnis prohibent, vel leviter memorant. Et quidem Julius II Pii II Bullam firmat : de Martino ambo tacent; cùm id stante Concilio Constantiensi gestum vel maximè commemorari è re esset. Quare apparet rem à Martino tentatam potiùs quàm confectam fuisse. Quòd si in consistorio Bulla vero animo à Pontifice proposita et prolata est, profectò rejectam, improbatam, explosam oportuit, cujus et auctorem puduit, et apud posteros nulla memoria est.

Sed age; Bullam tanto studio Ecclesiæ toti posterisque occultatam placet inspicere propiùs, et quid incommodi alat intelligere. Et quidem certum est, ex eâ superesse nihil, præter ea verba, quæ nunquam sibi lecta Gerson, à nescio quo audisse se memorat. His autem utcumque se habent, duo vetari videntur : alterum generatim, *ut nulli liceat;* sive, *ut in nullo casu liceat à Romano Pontifice appellare :* alterum, *ne liceat in causis fidei, illius declinare judicium.* Quæ duo quàm diversa sint, vocum discrimina satis indicant.

Primum est generaliter dictum, admittitque eos sensus quos reliqui ejusmodi canones; nempe ne passim, ne in ordinariis et quotidianis casibus appelletur.

Alterum, quòd in causis fidei Romani Pontificis judicium *declinare non liceat :* quanquam ambiguum videri potest, strictè tamen loquendo, verum est. Aliud enim est, declinare judicium, tanquam judex non sit legitimus et competens; aliud ab eo appellare, quia non sit usquequaque supremus.

Jam ex Gersone constat, Martini V famam graviter laborasse, quòd ab eo talia promulgata jactarentur (*Vid.* GERS., *Tract.* Quomodo et an, *etc. circa fin. tom.* II. *pag.* 308.). Quin ipse Gerson, ne Martinum ea conatum reprehendisse videatur, pro suâ modestiâ atque in Romanum Pontificem reverentiâ, factum excusat, ut potest, et quâ demum ratione, verba Martini ab ejus benevolis ad commodum sensum leniter inflectantur ostendit. Denique viam docet, quâ Pontifex hujus rei declinet invidiam, ac factis dicta compenset. Adeo hæc non modò nulla et irrita, sed etiam Pontifici noxia videbantur.

His ergo omnibus constat; primùm, appellationem à Papâ ad futurum Concilium, ipso Concilio desinente quidem, sed tamen adhuc præsente, factam, non fuisse improbatam; sed in acta relatam, nullâ omnino notâ : tum Martinum V eas appellationes bis condemnare visum, sacræ Synodi, imò totius Ecclesiæ refugisse lucem, atque Synodi talia repellentis prævaluisse sententiam; denique, ut vel maximè fuerit diploma bullatum, vulgatum, ritu solemni promulgatum, omnino concidisse, eorumque loco esse, quorum in Ecclesiâ nulla vis, nulla mentio est.

CAPUT XXVIII.

Bulla *Execrabilis*, Pii II in conventu Mantuano : quâ occasione lata : nostri intellexerunt de privatis tantùm negotiis, fundamento ex Bullæ verbis petito : nec recepta est in Galliâ, et ab eâ quoque appellatum : appellationes postea frequentatæ.

Anno 1459, post conventum Mantuanum Pius II edidit Bullam *Execrabilis et inauditus.* Hâc damnat eos « qui à Romano Pontifice ap» pellare præsumant : qui fecerit, sententiam » excommunicationis incurrat (*Bull.* Execra» bilis. *Vid in convent. Mant. tom.* XIII *Conc.* » *col.* 1801, 1802.), » aliasque pœnas, quæ in reos majestatis [1], et hæreticæ pravitatis fautores decernuntur.

Hujus sententiæ has potissimùm exponit causas : « Quia ridiculum appellare ad id quod » nusquam est, neque scitur quod futurum sit : » quòd, eo obtentu, pauperes à potentioribus

[1] Divinæ.

» opprimantur multipliciter, remanent impunita » scelera, nutritur adversùs primam Sedem re» bellio, libertas delinquendi conceditur, et omnis » ecclesiastica disciplina et hierarchicus ordo » confunditur (*Act. appell.* SIGISM. *Duc. Aust.* » *Monarc. Imp.;* GOLDAST., *tom.* II. *p.* 1576.). » Quæ docere videntur animum Pontificis fuisse, has appellationes prohibere in ordinariis tantùm casibus ac peculiaribus negotiis.

Et reverà constat eam Bullam conditam occasione appellationis Sigismundi Ducis Austriæ, à monitorio Calixti III [1], in quâdam controversiâ cum Nicolao de Cusa Cardinali, Episcopo Brixinensi [2], rerum temporalium causâ.

Itaque, anno sequente 1460, in appellatione eâ quam adversùs Pii II orationem in conventu Mantuano habitam, vir clarissimus Joannes Dauvet, Procurator generalis, edidit, hoc etiam interposuit de Bullâ *Execrabilis* (*Preuv. des Libert. de l'Eg. Gall., éd.* 1731, *tom.* I. *c.* XIII. *n.* 10. *part.* II. *pag.* 43.) : « Neque est æstimandum sanctissimum Dominum nostrum, per » litteras, quas Mantuæ publicasse fertur, quæ » incipiunt *Execrabilis et inauditus*, voluisse » prohibere ut in nullo casu, sive tangat conser» vationem orthodoxæ fidei, sive extirpationem » schismatis, sive universalem reformationem » Ecclesiæ in capite et in membris, super gra» vaminibus, quæ per aliquem summorum Pon» tificum inferri contingeret, Principibus et » regionibus liceat quovis modo habere recur» sum ad judicium plenarii Concilii; cùm sub » generali prohibitione non veniant ea quæ spe» ciali expressione indigerent : et præsertim talia » ex quibus læsio fidei orthoxæ, et schismatum » fomenta, atque gravissima decoloratio statûs » Ecclesiæ universæ sequi possent. » Sic publicis ecclesiasticis causis accensebant magnorum imperiorum salutem ac pacem : cùm ea imperia pars maxima Ecclesiæ, eique ornamento et præsidio essent.

Cùm autem ipse dicat, Bullam *Execrabilis*, in conventu Mantuano, *ut fertur*, publicatam ostendit eam ad nos non fuisse perlatam, neque promulgatam consueto et canonico more; ac nedum recepta sit; palam ei reclamatum fuisse, eo quidem sensu, quo appellationes in gravissimis illis, quas diximus, causis prohiberet.

Cæterùm quòd Pius II ridiculum dicebat, appellare ad id quod non sit, et quod extiturum sit ignorabatur; respondebant, Concilium ex Constantiensi decreto debuisse celebrari, et quominus haberetur, elapso decennio, jam per Papam stare : tum verò Ecclesiam catholicam semper esse præsentem; neque cuiquam fraudi esse, quòd non congregata esset, cùm appellatio dirigatur ad Papam qui eam congregare tenetur.

Post eam ergo Bullam, ejusdem Pii II tempore, multæ appellationes sunt editæ à nostris ab ipso ad Concilium (*Preuv. des Libert. de l'Egl. Gall., éd.* 1731, *tom.* I. *c.* XIII. *n.* 11 *et seq. p.* 44 *et seq.*), quòd Pragmaticæ-sanctionis condemnationem moliri videretur.

Has et alias ejusmodi multas per ea ferè tempora in Galliâ frequentatas omittimus; quòd in Probationibus Libertatum Ecclesiæ Gallicanæ integræ referantur (*Ibid., n.* 16, 17. *pag.* 50 *et seq.*).

Annotamus tantùm appellationem editam ad generale Concilium ab Universitate (*Ibid., tom.* II. *c.* XXII. *n.* 19. *p.* 44 *et seq.*), anno 1491, adversùs Innocentii VIII, gravem decimam imponentis, Bullam.

Similem appellationem ab inclytâ ac venerabili Ecclesiâ Parisiensi prolatam (*Ibid., tom.* I. *p.* 40.) eodem anno [1] eâdemque de causâ legimus, ex quâ etiam multa suprà retulimus (*sup., lib.* VI. *c.* XXII.).

CAPUT XXIX.

Bulla *Suspecti regiminis* Julii II : in eâ clausulæ extra omnem ordinem : non publicata apud nos, nedum recepta appellationes postea frequentatæ, non tantùm à nostris, sed etiam ab aliis.

Anno 1509, Julius II Bullam edidit *Suspecti regiminis*, quâ Bullam *Execrabilis* Pii II renovat ac firmat; Leonardum Lauredanum Ducem, generale Concilium et commune Venetiarum excommunicat, quòd jam excommunicati, quia urbes pontificiæ ditionis retinerent, *ad*

[1] Appellationem reperire non potuimus apud Goldastum et alios horum monumentorum collectores. Hoc tantùm ex Goldasto discimus : anno integro exacto post editam Bullam *Execrabilis*, excommunicatum fuisse à Pio II Austriæ Ducem, eo quòd sæpe licet monitus, Cardinalem de Cusa insectari non desisteret : Sigismundum autem ab eâ excommunicatione appellationem emisisse, atque eâ occasione Bullam à papâ in Germaniam missam, et imprimis Norimbergam, ubi appellationis instrumentum factum fuerat. Itaque appellatio Sigismundi videtur fuisse Bullæ denuo publicandæ causa, non verò edendæ. Vid. Gold. et appel. et contrad. Greg. de Heimbourg. Francof. 1607. (*Edit. Paris.*)

[2] Brixino seu Brixinum, aut Brixinia, urbs est Germaniæ in comitatu Tyrolis. (*Edit. Paris.*)

[1] *Appellationem ab Ecclesiâ Parisiensi prolatam, anno* 1491, non vidimus inter acta quæ tomis *de Libertatibus, etc.* continentur. Fortè Ecclesia Parisiensis eo anno adhæserit appellationi sacræ Facultatis; nam *appellatio ab eâ Ecclesiâ prolata* an. 1501, sub Alexandro VI, inscribitur *secunda appellatio.* (Edit. Paris.)

damnatum et prohibitum appellationis remedium confugissent; alios eâdem appellatione usos simili pœnâ plectit; Constitutionem suam adversùs omnes valituram decernit, *cum suppletione solemnitatis cujuslibet, etiam publicationis omissæ* (*Bull. Rom.*, *tom.* I. *Bull.* XXII. JUL. II. *p.* 511; *Vid.* RAIN., *an.* 1509. *n.* 6 *et* 13; *et* SPOND., *eod. an. n.* 1.). Quæ quò magis decernuntur extra ordinem, ac supra omnem legem et canonem, eò minoris esse putantur à nostris. Certè, ut Galli clariùs designentur, nominatim *Parlamenta* commemorat; quòd, quia apud nos nec publicatum, nedum receptum fuit, nostri, more consueto in gravibus causis, ac præsertim in Concordatorum causâ, ad Concilii generalis tutelam provocarunt, in eâque sententiâ innoxii et illæsi diutissimè perstiterunt.

Neque Galli tantùm eas appellationes emisêre, sed alii quoque in libris Probationum Ecclesiæ Gallicanæ Libertatum memorati (*Preuv. des Libert. etc.*, *tom.* I. *part.* II. *c.* XIII. *not. p.* 59, 60.): quæ tantùm indicamus: cujusmodi sint lectori expendenda relinquimus.

CAPUT XXX.

Bullæ Pii II et Julii II, occasione litium ac dissidiorum temporalium editæ: qui appellationes respuunt quàm incommoda remedia adhibeant: Andreæ Duvallii locus.

Neque enim orbis christianus adeò movebatur datis à Julio II in Venetos, flagrante bello, sententiis. Bellum gerebatur inter Julium ut Principem et Venetos. Jam si, editis Bullis, ac sub anathemate Julius Pontifex jure repetit civitates eas, quæ de Principe Julio bello captæ sunt, nullumque adversùs ea decreta præsidium est: nempe id superest, ut et Veneti et quicumque Principes, quâcumque necessitate talia bella gesserint, deditionem faciant.

Neque verò res ab eo statu multùm abhorrebant, cùm Pius II diploma suum edidit. Nempe Sigismundus cum Cardinale Cusano de temporalibus maximè litigabat, atque arma moverat, Cardinalemque ceperat, cujus rei gratiâ à Pio citabatur Romam cum suis consiliariis, atque omnibus civibus, infinito licèt numero, utì de articulo: *Credo in Ecclesiam catholicam;* ejusque consectaneis responderent (*Vid.* GOLDAST., *tom.* II. *p.* 1579, 1580.); quem sanè articulum ideo negare viderentur, quòd Pontificis decretis, de re etiam temporali, dicto audientes non essent. Sic à temporali lite ad hæresis quæstionem controversia deducitur, ut miseri nec mutire auderent. Quas adversùs ambages, atque circuitus, aliquod petere refugium omnes optabant.

Neque verò id quæro, jurene an injuriâ Sigismundus egerit. Hoc tantùm indico, grave ac magnis quoque Principibus, nedum privatis metuendum, ita procedi; miscerique hæresim, subortis maximè temporali causâ litigationibus. Nec mirum si christiani Principes, nationes, cœtus, quod negari non potest, à Romanis Pontificibus aliquando vexati, eversis antiquis juribus, imperatâ ingente pecuniâ, intentatis, sive etiam allatis armis, in Ecclesiæ catholicæ supremâ atque indeclinabili auctoritate, aliquid sibi præsidii relictum voluerint. Certè appellationes eas, ut ante Concilium Constantiense celebratas, ita nec post Pii ac Julii decreta desiisse, multis exemplis ostensum est.

Unum superest quod objiciant; nempe à Leone X, Bulla, *Exurge, Domine*, Luthero vitio datum, « quòd citatus à Papâ in vocem temera» riæ appellationis prorupit ad futurum Conci» lium, contra Constitutionem Pii II ac Julii II, » taliter appellantes hæreticorum pœnâ plecten» tes (*Bull.* LEON. X. *contra* LUTH., *tom.* XIV » *Conc. col.* 396.). » XVII Kal. Julii, anno 1520. Bullam autem toto orbe christiano receptam esse constat.

Facilè respondemus receptam quoad ea, quæ ad Lutherum condemnatum pertinerent. Cæterùm verba prolata recitativè, ut aiunt, non decretivè posita, nullam vim addunt Pii II ac Julii II Constitutionibus; atque adeo ut post eas, ita post hanc Leonis X Bullam frequentatas appellationes, etiam à Germanis, atque ab ipso Imperatore, relata superius (*Dis. præv.*, *n.* XCV.) exempla demonstrant.

Cæterùm Lutheri appellatio verè temeraria et cavillatoria fuit, quòd à citatione appellans, in negotio fidei Sedis apostolicæ judicium detrectarit.

Neque eam tantùm causam Leo commemorat, cur Lutherus meritò condemnetur; subdit enim: « Frustra etiam Concilii auxilium imploravit, » qui illi non se credere palam profitetur (*Bull.* » LEON. X, *col.* 397.). » Quare impuro Sycophantæ, omnia per summam et apertam insaniam molienti, æquum erat nullum patere suffugium; non proinde debitum intercludi præsidium iis, qui verè gravati essent.

Nunc qui id genus præsidii renuunt, alias vias docent haud leviter incommodas, nempe *nullitatis*, ut aiunt, quam iniquis sententiis objiciant. At Galli non solent illam probare jurisprudentiam, quâ, objectâ nullitate, sententia contemnatur. De causis nullitatis coram judice agi volunt, ne sibi quisque judicet; modestius

putant, si fortè à Pontifice vexatos se sentiunt, Concilium habere judicem, quàm nullo judice agere ut libet.

Andreas Duvallius, cùm appellationem omnem à Papâ illicitam judicet, idque sive sit infra, sive supra Concilium, permittit tamen Principibus ac Rebuspublicis, ad graves injurias depellendas, primùm, « non obedire mandatis Pontificis; imò, si aliter sibi succurrere non possint, strenuè prudenterque resistere (Duv., *de Rom. Pont. etc. part.* IV. *quæst. ult. p.* 626, *ed.* 1614.). » An ergo læsos Principes strenuè rem gerere, quàm conciliare judicium expectare malint, ipsi dijudicent? Nos in his, ut diximus, nostræ quæstionis summam non ponimus: ut quæ ad variabilem fortè disciplinam aliquâ ex parte pertineant. Certè Ecclesiæ catholicæ, ejusque œcumenici Concilii, in rebus generalibus, maximè verò in fidei quæstionibus, gravi contentione ortâ, supremam et ineluctabilem potestatem, ex omnium sæculorum traditione asserimus; et inter res judicatas post Constantiensia et Basileensia probatissima decreta referimus.

CAPUT XXXI.

Variæ de Conciliis generalibus novissimi auctoris anonymi vitilitigationes: quæstionem ab eo pessimè constitutam: an Concilia inter res incertas numeranda? Quæstiones generales à particularibus, ad Constantiensis Synodi mentem, jam inde ab initio distinctæ.

Qui unius Papæ voluntati sine more modoque permittunt omnia, eo peccare solent: primùm, quòd argumentationibus malunt agere, quàm traditionibus; tum eo vel maximè, quòd à quæstionis statu procul absint; quæque plana per se et expedita sunt, miris involvant modis (*Vid. sup., pass. lib.* IV, V, VI.).

Et quidem in quæstione malè constituendâ auctorem anonymum, qui diligentissimus videri voluit, ubique multa peccasse jam vidimus. Illud imprimis quòd nos ita refellit, quasi infallibilitatem soli Concilio œcumenico tribuamus (*Anon., de Libert. etc. lib.* VII. *cap.* IX. *n.* 12.), cùm sine Concilio œcumenico catholicæ Ecclesiæ valere consensum, Gallicana Declaratio diligentissimè expresserit.

Jam de Concilii superiore potestate, ad secundum caput Gallicanæ Declarationis idem auctor hæc scribit: « Satis, inquit (*Id., ibid. lib.* V. *cap.* I. *n.* 6.), patet in Declaratione Cleri Gallicani, accipi hinc summum Pontificem sine Concilio, illinc Concilium sine summo Pontifice, cùm Declaratio decretis Concilii Constantiensis nitatur, quæ aliam sententiam non admittunt; » quæ omnia falsissima sunt.

Primùm enim falsum est, à Clero Gallicano ea tantùm spectata esse Concilia, quæ sine Papâ celebrentur (*Vid. Diss. præv., num.* LXXXIV.): nec minùs falsum est, quòd decreta Constantiensis Concilii non aliam admittant sententiam, quàm eam scilicet de Conciliis sine Papâ congregatis: primùm quia Concilium Constantiense declarat, Papam subesse, non modò Constantiensi Concilio, « sed etiam cuicumque generali Concilio legitimè congregato (*Conc. Const., sess.* V. *col.* 22.): » non autem supponit omnia futura Concilia sine Papâ congreganda esse; non ergo loquimur de Conciliis sine Papâ congregatis: tum quia nec ipsum Constantiense Concilium sine Papâ congregatum erat; quippe convocatum à Joanne XXIII, qui verus Pontifex meritò haberetur; neque is Concilium dissolverat; imò se Concilio adhærere fatebatur, cùm illud Constantiense decretum est conditum, ut suo loco vidimus (*sup., lib.* V. *c.* XIII, XXI.). Postremò Constantiense Concilium, in reformationis quoque causâ, Papam subesse Concilio decernit, cùm reformationis negotium non nisi electo summo Pontifice tractaturum esset.

Quare quod idem anonymus ubique testatur (*Anon., lib.* V. *c.* X. *n.* 4; *c.* XI. *n.* 3; *cap.* XIII. *tit. et pass.*), cùm ipse Papam Synodo anteponit, agi de Concilio, à quo summus Pontifex ejusque Legati absint; nihil aliud testari visus, quàm statum quæstionis à se ignoratum, eosque quos congerit Scripturæ ac Patrum locos, planè esse extra rem, idque ab eo actum, ut fucum faceret imperitis.

Sanè et illud constitit, non asseri à Gallis Synodos sine Papâ congregatas, nisi iis in casibus, quibus eas et auctor anonymus (*Id., ibid. c.* V. *n.* 13.), et alii passim Theologi Canonistæque admittant, hoc est, « in iis qui dilationem remedii non paterentur. »

Alia quidem quæstio esse potest; an Concilium à Romano Pontifice semel convocatum, ipsoque Præside constitutum, ipso jure cesset, ubi ab eo Concilio Papa recesserit, quemadmodùm Constantiæ; vel ubi illud Concilium Papa dissolverit, ut Basileæ factum est. Sed quæstionem eam, neque Clerus Gallicanus suâ Declaratione complexus est, neque anonymus pertractavit. Interim certum est, rem esse ab Eugenio IV judicatam; Basileense Concilium ab eo dissolutum, haud minùs stetisse integrum; ut eam quæstionem aliquo certe casu, res inter judicatas referri necesse sit.

Quo fateamur necesse est, pleraque ac potissima anonymi argumenta, quoad hanc quidem

quæstionem, planè concidere; cùm non eò quò oportet, collimare constet.

At argutulum istud futile æquè ac invidiosum quod objicit; quamvis Reges ac Principes à populo plerumque suam auctoritatem acceperint, « tamen Galliarum Regem Comitiis generalibus » superiorem esse (*Anon., l.* v. *c.* XIII. *n.* 12.),» et majestatis reos haberi qui sub Henrico III exegissent, ut Rex Comitiorum sententiam sequi teneretur. Quorsum enim ista? An ut necesse sit ad Gallicani imperii formam, Ecclesiam à Christo esse constitutam? Aut verò oporteat custodiendæ fidei ac religionis per universum orbem, eamdem ac unius gentis administrandæ esse rationem? Cùm nec ipsa imperia eamdem formam habeant, neque Ecclesiam ad alias quàm ad Christi regulas exigi liceat. Quid autem illud est, ab eodem anonymo jactatum, non posse summum Pontificem Ecclesiæ subjacere, *à quâ suam non est mutuatus potestatem* [1]? Quasi quis cui subjaceat, non in Christi arbitrio ac sapientiâ positum fuerit, aut id ratione aut humanis exemplis, non Dei revelatione, atque Ecclesiæ traditione, quærendum sit nobis.

Ejusdem notæ est, quod objiciunt (*Id, ibid. n.* 3.), ut Ecclesia particularis, nec tota simul sumpta, Episcopo suo capiti et Pastori particulari, ita universalem Ecclesiam, nec totam simul sumptam, Papæ suo capiti ac Pastori universali prævalere posse. Non enim quemadmodum Ecclesia universa, ita particularis, ex promissione Christi, certa et infallibili sancti Spiritûs assistentiâ pollet; ut proinde necesse sit quemadmodum in Ecclesiæ universæ, ita in Ecclesiæ particularis consensu, certum collocare Spiritûs sancti magisterium ac testimonium.

Neque illud pluris est, non posse stare in Papâ eam, quam Clerus quoque Gallicanus agnoscat, *plenam potestatem,* si Gallicanæ Declarationi detur locus. Neque enim plenam esse, *quæ ab alterius arbitrio vel judicio pendet* (*Ibid., cap.* I. *num.* 4.). Quod quidem nihil aliud est, quàm in verbis ludere. Plena enim dicitur respectu positivi juris, ea potestas, quæ omnia potest, ubi id necessitas, atque evidens utilitas postulaverit: non ita sanè, ut omnia sine lege modoque possit.

At illud etiam argutius ac vanius, quod involvendæ quæstioni ab anonymo est positum (*Ibid., cap.* XIII. *num.* 4.); Papam agnosci facilè ab omnibus, Concilia rem incertam, nullâ verâ firmâque definitione constantem; ad hæc, raram, *difficilem, ac ferè impossibilem* (*Anon., l.* VII. *c.* II. *n.* 3; *et lib.* V. *c.* XIII.); parumque abest, quin eam ab Ecclesiâ alienam prædicet; cùm præsertim tribus primis sæculis, Concilia generalia ipsa persecutio prohiberet. Sed hæc, ad persecutionis tempus quod attinet, quàm falsa, quàm vana, quàm nulla sint, demonstratum suprà (*Dissert. præv., n.* LXXVI.).

Jam quòd partâ Ecclesiæ pace, Conciliisque generalibus congregari solitis, Concilia rem incertam dicunt, quia dubium est per quos et quomodo constitui debeant (*Anon., lib.* V. *c.* II.); hominum est, ut leniter dicam, nodum in scirpo quærentium. Vanas enim et inanes difficultates congerunt; non constare scilicet an Concilia ex Episcopis tantùm, an etiam ex Presbyteris conflentur necessariò: quantus numerus aut Episcoporum aut provinciarum adesse debeat: quinam *ex jure,* quinam *ex privilegio?* an per se, an per procuratores? tum quæ ratio absentium et excusatorum haberi debeat; imò an Concilium universale sit? Quæ cùm dixerint, eò rem redigi volunt, « ut suprema et infallibilis sit summi » Pontificis sententia, quam seu regulam » semper tutò sequantur fideles (*Ibid., num.* » 7.). » Quæ profectò si quid valent, illud efficient, ut Conciliorum generalium omnem omitti mentionem præstabilius sit. An enim id agunt, ut unus Pontifex cuicumque cœtui voluerit, Concilii generalis nomen adjiciat? An ut Concilia generalia haberi aut non haberi perinde sit? Id quidem nonnulli apud se sentiunt: sed palam promere pudor, et christiani orbis reverentia prohibet. Ergo vel hæc omittant, vel nobiscum solvant. Cæterùm plana solutio est; primùm enim certâ traditione constat, sufficere ut Episcopi Concilio præsto sint; tum illud, Concilium esse œcumenicum, cui, Papâ auctore, pro œcumenico Concilio se gerenti Ecclesia universa communicaverit. Hinc Concilii Constantiensis auctoritas asseritur: hinc prioribus Basileensibus gestis sua firmitas constat. Neque nocuit ea dissolutio, quæ ab ipso quoque Eugenio IV nulla et irrita declarata est; cùm totus christianus orbis haud minùs sanctæ Synodo pro œcumenicâ sedenti et agenti communicaret.

Papâ autem auctore dicimus, ordinariè quidem, ac nisi ipsa necessitas aliud expresserit; quod schismatis causâ aliisque in casibus admitti ab omnibus summo consensu vidimus. Sed quoniam in Conciliis non statim ac semper æquè

[1] Pessimè hic CHARLAS argumentatur. Non enim necesse est ut quis ab eo cui subjicitur suam potestatem mutuetur. V. gr. licèt Galli credant Episcopos non à Papâ aut ab Ecclesiâ, sed immediatè à Christo suam mutuari auctoritatem, nihilominus affirmant eos et Papæ et Ecclesiæ subjici. (*Edit. Paris.*)

perspecta est nominis christiani repræsentatio, quin interdum dubitari contingat, an aliquod Concilium verè generale sit; tum Ecclesiæ consensu rem confici, Romanorum quoque Pontificum auctoritate ostendimus (*sup., lib.* IX. *pass.*).

Cæterùm qui omnia incerta et perturbata esse volunt, nisi Christiani, aliis Ecclesiis et Episcopis perinde habitis ac si nihil essent, in unius Romani Pontificis infallibilitate acquiescant, in quantas ambages quantasque turbas ipsi sese conjiciant, unde se nullo prorsus extricare valent pacto, jam toties notavimus, ut hæc dicere rursum, nihil aliud esset quàm actum agere.

CAPUT XXXII.

Recapitulatio eorum, quæ ad Caput IV Declarationis Gallicanæ dicta sunt, atque imprimis eorum quæ libro VII et VIII.

Absoluto nostro ad caput quartum Declarationis Gallicanæ tractatu, superest ut quæ hìc dicta sunt, ad rei memoriam in compendium redigamus.

Primum illud præstruximus quartum caput Declarationis Gallicanæ, rem esse judicatam (*sup., lib.* VII. *c.* II, III, IV.); quod sic conficimus : Judicatum in Concilio Constantiensi Papam, etiam in fidei quæstionibus, Concilio subjici oportere : at qui errare non possit, eum in fidei negotio alteri subjici nefas : non ergo Papa is est, qui errare non possit. Rursus : In illo Concilio, de Papâ ut est Papa, actum est, non autem de Papâ, ut est privatus Doctor : ergo Papa, etiam ut Papa, non is est qui errare non possit : at Constantiense Concilium à totâ Ecclesiâ atque adeo à Romanis Pontificibus comprobatum fuisse rationibus adstruximus necessariis (*Ibid., lib.* V. *c.* XXVII. *et pass. toto hoc tract.*) : ergo Papam non eum esse quem dicunt, res inter judicatas haberi debet. Hoc certissimum præjudicium. Nunc ad rem, si adhuc injudicata esset, conficiendam, hoc fundamentum posuimus : à Patribus vim summam et indeclinabilem esse repositam in eo, *quod ubique, quod semper est creditum :* non ergo in eo, quod solus Papa definiat (*lib.* VII. *c.* V.). Exinde Concilia generalia ab apostolico usque Concilio persecuti sumus; quod apostolicum Hierosolymitanum Concilium, Actorum XV relatum, normam esse cæterorum, datamque in eo quæstionum finiendarum formam, et ipsâ auctoritate apostolici nominis, et sancti Cœlestini Papæ, sanctæque Synodi quintæ sententiâ et omnium postea sæculorum secutâ praxi ostendimus (*Ibid., cap.* VI.); collatisque gestis comperimus, ubique valere apostolicum illud : *Visum est Spiritui sancto et nobis;* atque illud : *Visum est Spiritui sancto,* cum illo, *et nobis,* hoc est cum ipsâ episcopalis atque apostolici ordinis unitate esse conjunctum : non ergo, quod nunc fingunt, Synodos habere à Papâ, ut recta decidant, sed à Spiritu sancto, eique conjunctâ universalis Ecclesiæ auctoritate ac testimonio.

Hìc igitur Conciliorum gestis evolutis apparuit, ita esse Ecclesiam constitutam, ut siquidem primæ Sedis sententiæ consensum accommodaret suum, quæstiones finitæ haberentur : sin autem graves altercationes orirentur, adunatâ Ecclesiâ opus esset (*sup., lib.* VII. *c.* VII *et seq. usque ad* XXIV.). Compertumque item est, eo quidem rerum statu, primæ Sedis sententiam Concilii œcumenici convocatione suspendi (*Ibid., c.* X.); remque tantâ Ecclesiæ adunatæ auctoritate gestam, ut de pontificio decreto quæreretur, rectène haberet, necne : et responderetur à Patribus, si decretum probaretur, probandum videri; non quia falsum esse non posset, sed quia verax esse, facto examine, comperissent : atque omnino quo ritu cæterorum epistolæ, eodem quoque ritu Romanorum Pontificum decretales epistolas examinatas, evolutis gestis, et Synodi quintæ auctoritate monstravimus (*sup., lib.* VII. *c.* XIX.). Quo item loco patuit Romanorum Pontificum epistolas, et fuisse authenticas, totâ scilicet Sedis apostolicæ auctoritate prolatas; neque tamen fuisse normam fidei, cùm de illis quoque quæstio haberetur : de Synodis autem nunquam eo ritu esse quæsitum, sed obedientiam statim consecutam. At non alia causa tanti discriminis, quàm quòd illa decreta retractabilia, hæc irretractabilia viderentur.

Atque hæc etiam de probatissimis Romanorum Pontificum decretis facta esse vidimus. Jam quædam demonstravimus à sanctis Synodis improbata constituta et responsa, quæ Romani Pontifices, putà Vigilius et Honorius ritè interrogati ad Ecclesias edidissent (*Ibid., c.* XX, XXI.). Non ergo valere illud, pro privato Doctore esse edita; omnesque vitilitigationes ita incidimus, ut quomodocumque respondeant, quosdam Pontifices, apostolico officio confirmandi fratres, in necessario articulo defuisse constet.

His complexi sumus primorum octo Conciliorum traditionem nostræ sententiæ congruentem; quibus deinde Conciliis reliqua omnia consentire, ex actis, et ex Romanorum Pontificum consensione docuimus (*Ibid., c.* XXXIII.).

Quin etiam ostendimus, quæstionem hanc nostram, vel ipsâ operosissimâ Conciliorum ge-

neralium convocatione confectam (*sup., l.* VII. *c.* XXXIV *et seq. usq. ad fin. l.*) : ne frustra Ecclesia collectis toto Orbe Patribus, quærere laboraret auctoritatem irrefragabilem, quæ statim in Romano Pontifice, vel solo, præstò esset (*Ibid., lib.* VIII. *c.* XX.). Ac siquidem Papa per se infallibilis, consilio tantùm atque admonitione indigeret, quod nunc comminiscuntur; adsciscendos fuisse eos, qui doctrinâ, non eos qui auctoritate pollerent; qui Papam docerent, non qui cum eo conjuncti docerent Ecclesias; denique qui admonerent, non qui conjudicarent et condecernerent : atqui omnino constitit non ita esse gestum : sed quæsitam in Conciliis non tantùm majorem lucem, sed etiam majorem, et jam irrefragabilem auctoritatem : non ergo summam illam et indeclinabilem vim in Romano Pontifice collocabant.

Quod autem objicitur, superioritatem atque infallibilitatem Romano Pontifici à Conciliis generalibus jam esse adjudicatam, Lugdunensique ac Florentinâ, Lateranensique Synodis quæstionem judicatam, et Constantientia jam Basileensiaque soluta esse decreta (*Ibid., lib.* VII. *cap.* XXXV, XXXVI, XXXVII.); primùm quidem præstruximus, pessimè agere eos, qui ecclesiastica decreta collidant, non concilient: tum illud, perperam pro judicato haberi, quod palam à nostris assertum, à sanctâ Tridentinâ Synodo, atque à Pio IV pro integro sanoque sit habitum. Denique, ne quid deesset, id quoque ex gestis probavimus, Lugdunensem, Florentinam, Lateranensem Synodos nihil nocere Constantiensibus, neque Basileensibus prioribus gestis; sed Conciliorum omnium unam esse faciem, traditionem unam (*lib.* V *integr.*).

His igitur confectis, illud argumentum, quod ex Conciliorum confirmatione repetebant, solvimus; docuimusque ipsum confirmare quid sit; neque eo quidquam superioritatis includi; vanosque esse eos qui Synodorum decreta, aut qui saltem anathemata à confirmatione suspendunt, Conciliorum omnium gestis evolutis pandimus (*lib.* VIII. *cap.* I *et seq. usq. ad* XI.). Confutavimus denique qui episcopalem potestatem ac jurisdictionem, à papali potestate ac jurisdictione manare contendunt; hisque novellis sive adinventionibus, sive adulationibus, seu potiùs ludibriis, cùm priorum sæculorum firmam, ac Scripturæ inhærentem doctrinam opposuimus (*Ibid., cap.* XI *et seq. usq. ad fin. lib.*), tum Gallicanorum Episcoporum, ac nostræ Facultatis constantem sententiam.

CAPUT XXXIII.

Recapitulatio eorum quæ sunt in libro IX.

His quidem absolvimus quæ ad Conciliorum generalium praxim ac traditionem attinebant. At sequente libro de rebus sine Concilio generali tractatis dicere aggredimur. Ac statim id constituimus, ad finiendas fidei quæstiones sufficere Papæ judicium, nisi gravis dissensio consequatur (*sup., lib.* IX. *c.* I.). Quo loco exponimus illud sancti Augustini de Pelagianis dictum : *Causa finita est;* postea quàm scilicet à Sede apostolicâ responsa venerunt; et illud ejusdem : *Datum Pelagianis competens sufficiensque judicium :* collatâque causâ Pelagianorum cum illâ Cypriani de rebaptizandis hæreticis, ex Augustino efficimus, ut Pelagianorum potiùs quàm Cypriani causa per Papæ judicium finita intelligatur, quòd de Pelagianis quidem, ut apertè hæreticis tota Ecclesia consentiret; Cypriani verò quæstio *magnis altercationum nebulis involuta*, Concilii universalis sententiam postularet (*Ibid., cap.* II, III, IV, V.). Non ergo in eo casu, sancti Stephani judicium, totâ licet Sedis apostolicæ auctoritate prolatum, à sancto Cypriano, à sancto Augustino, atque aliis orthodoxis pro ultimo et irrefragabili esse habitum.

Qui deinde, ut hoc argumentum eluderent, responderunt, rebaptizationis quæstionem à Cypriano et Augustino, non inter fidei quæstiones, sed inter adiaphora esse repositam, Patrum testimoniis obruimus, docuimusque omnino rebaptizationem eam, ex ipsis quibus tunc propugnabatur argumentis, ad manifestam hæresim pertinere (*Ibid., c.* VI, VII, VIII.).

Multa postea exempla ad decreta retulimus (*Ibid., cap.* X, XI.), quibus constet, generales quidem omnes, ut Cæciliani, et sancti Joannis Chrysostomi, præsertim verò fidei, ut Origenistarum, Semi-Eutychianorum, Scytharum Monachorum, Elipandique causas, non nisi universali consensione pro terminatis habitas (*Ibid., cap.* XII, XVI *et seq. usq. ad* XX.); in eamque sententiam, cum cæteris omnibus, Romanos quoque Pontifices, Simplicium, Gelasium, Gregorium, alios consentire (*cap.* XIV, XV.). Nam de sancto Leone libro VII et VIII confectum est, cùm de Concilio Chalcedonensi ageremus (*lib.* VII. *cap.* XVII. XVIII; *lib.* VIII. *cap.* XX.). Non ergo summi Pontificis judicium per sese ante consensum pro irreformabili est habitum.

Quem ad locum ostendimus quæ sit illa obedientia secundùm canones, quam summo Pontifici præstarent Episcopi et Ecclesiæ; idque

Conciliorum et ipsorum Pontificum auctoritate firmavimus; neque unquam ab Episcopis postulatum, ut decreta pontificia etiam indiscussa reciperent : quo item conclusum, ad summam et indeclinabilem auctoritatem, consensum Ecclesiæ esse necessarium (*lib.* IX. *cap.* XXI. XXII.).

Hinc ostendimus viris bonis sanctisque non fraudi fuisse, quòd post Romanorum Pontificum, in fidei quoque negotiis, pronuntiata etiam veridica, tamen suspenso animo manerent, donec Ecclesiæ consensus accederet (*sup.*, *lib.* IX. *cap.* XXIII, XXIV, XXV.); id, inquam, bonis viris nunquam fraudi fuisse, non Polycrati Ephesio, aliisque Asianis; non sancto Cypriano, sanctoque Firmiliano, eorumque collegis, tot ac tantis viris; non Gallis nostris ac sancto Columbano, quibus Romanorum Pontificum Pelagii I ac Bonifacii III suspecta erat fides, eo quòd Concilium quintum pro œcumenico approbassent; non item Gallis nostris, quòd Nicænam secundam Synodum, Papâ auctore ac præside gestam, ad quam vocati non essent, pro œcumenicâ non agnoscerent, neque ullo modo admitterent; non omnibus denique Conciliis, quæ Romanorum Pontificum latas, etiam de fide, sententias, non nisi quæstione habitâ, susciperent. Ex quo illud argumentum : si Romani Pontificis judicium pro irreformabili esset, non profectò qui, post illud per Ecclesias promulgatum, suspenso animo manerent, orthodoxi haberentur ; habiti autem sunt orthodoxi : non ergo illud judicium pro irreformabili habitum.

His subjungimus claram professionem Romanorum Pontificum Innocentii III, Joannis XXII, Gregorii XII, Pii etiam IV, qui sibi à Concilio aut à Christo judice metuerent, si publico officio functi, falsa ac fidei adversa respondissent (*Ibid., cap.* XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX.) : non ergo existimasse eos, se in fidei negotiis, apostolico fungentes officio, fuisse infallibiles. Quo loco attulimus Joannis XXII totâ Ecclesiâ promulgatam fidem, et Ecclesiæ judicio ab eo esse subditam, et à successore ad examen revocatam (*lib.* IX. *c.* XXVIII.) : non ergo eam fidem pro infallibili fuisse habitam.

Atque interim constitit, qui de Pontificis judiciis dubitarent, non tamen dubitasse de fide apostolicæ Sedis : ergo hæc duo stare posse, et Pontificem etiam judicantem errare potuisse, et tamen Sedis apostolicæ non defecturam fidem.

Quo item loco claruit multos incidisse casus, quibus Sedi apostolicæ ac pontificiæ auctoritati laboranti nihil aliud subveniret, nisi Ecclesiæ catholicæ auctoritas. Id Ecclesiæ Romanæ status decimo sæculo ; id ingens illud schisma decimoquarto sæculo demonstrasse (*sup., lib.* IX. *c.* XXX, XXXI, XXXII.) : stetisse interim unâ Ecclesiæ catholicæ auctoritate et ope Sedem apostolicam, ac pontificiam dignitatem; nec minùs potuisse succurrere Ecclesiam, ne quibusdam licèt Pontificibus falsa docentibus, Sedes tamen apostolica, aut series Pontificum à fide abrumperetur.

Cui etiam rei serviunt graves Romanorum Pontificum, Liberii, Zozimi, aliorumque plurimorum commemorati lapsus, rejectaque in singulis quibusque casibus vana effugia ; et clarè demonstratum est aberrasse à fide eos, etiam apostolico officio defungentes (*Ibid., cap.* XXXIII *et seq.*). Qui lapsus memorati, non ad improperium, sed ut illud constet : cùm Romani Pontifices, etiam ut tales, aliena à fide docent, haud minùs Ecclesiam catholicam, fidemque Romanam, ac Sedem apostolicam, tanquam fidei caput et communionis ecclesiasticæ vinculum, perstituram.

Huc pertinent ea, quæ pro Joanne XXII, ab ejus ævi Doctoribus, ac præsertim Jacobo sanctæ Priscæ Cardinale, mox Benedicto XII, dicta sunt : ideo potuisse ab eo Nicolai IV Decretalem tolli, aut corrigi, « quòd Romani Pontifices » errare possent, etiam determinando de fide » (*Vid. Dissert. præv., num.* XLVII, XLVIII.). » Id sæculo XIII ut certum proponebant : id in glossis quoque Romanis ad Joannis XXII decretales habebatur : cui addendum illud : XIV et XV sæculis, non modò Alliacensem, Gersonem, Tostatum et alios pios sanctosque viros innumerabiles, sed etiam Joannem à Turrecrematâ ejusque consortes, qui Eugenio IV adversùs Basileensem Synodum tanto se studio adjunxissent, id pro certo posuisse; quòd à Romano Pontifice falsa et erronea definiri possint, ejusque judicio Concilii judicium anteponi oporteat. XVI denique sæculo Dominicum Jacobatium Cardinalem, haud absimilia Romæ quoque docuisse; Adrianum verò Florentium Ultrajectinum, id Lovanii, deditâ operâ defendisse; mox eumdem virum, jam Caroli quinti Præceptorem, Episcopum, Cardinalem, Papam, non eam sententiam retractasse, imò potiùs recudisse : neque quemquam Theologorum contra insurrexisse, imò ille favisse Lovanienses suos (*Ibid., num.* XXVII, XXVIII.); denique XVI sæculo exeunte, oriri cœpisse privatorum quorumdam Theologorum dubias cunctantesque

censuras; Ecclesiam verò catholicam, Tridentinumque Concilium, ac Sedem apostolicam, ab omni penitus censurâ temperasse (*Vid. Diss. præv., n.* XIV.). Hæc, credo, cogitantes censores nostros pudeat, ex suâ dubiâ novellâque sententiâ, novum fidei articulum repente condere, Parisiensiumque sententiam, tot retro sæculis saltem innoxiam, nunc demum proscribere, ex trepidis Bellarmini aliorumque censuris; insuper in re tam novâ, tam fluxâ, tam incertâ, omne Ecclesiæ Sedisque apostolicæ præsidium collocare.

CAPUT XXXIV.

Recapitulatio eorum quæ hoc postremo libro dicta sunt, de Romanæ Sedis ac fidei firmitate, ac de illis verbis, *Tu es Petrus.*

Ultimo loco docuimus, nostram sententiam cum Romanæ Sedis, Romanæque fidei æternâ firmitate egregiè cohærentem; consensuque Patrum id obtinuimus, ut qui de hujus aut illius Romani Pontificis definitione dubitassent, haud minùs certam tutamque Romanæ fidei, Sedique apostolicæ adscriberent æternitatem. Atque hinc argumentum nostrum : si quid esset periculi in eâ sententiâ, quæ Romanum Pontificem negat esse infallibilem, maximè ex eo quòd, cùm ipse deficeret, Ecclesiæ catholicæ, vel saltem Sedis apostolicæ periclitaretur fides : atqui demonstravimus, ex eo quòd Romanus Pontifex unus aut alter deficiat, haud eo minus stare, non modò Ecclesiam catholicam, sed etiam Romanam Sedem atque fidem : ergo in eâ sententiâ nihil est periculi. Quo loco Christi de Petro et successoribus promissa dictaque ex perpetuâ Patrum traditione ita exposuimus, ut et nostra tueremur, et hæreticorum audaciam retunderemus. Sed quoniam nostri censores Christi dictis præfidere videntur, quæ in hunc contulimus locum, paucis repetimus; atque in scholastico more, ad juvandos eos, qui hoc genere delectantur.

Locus ille, *Tu es Petrus*, id effecit ut Petrus, quique, Petri vice, apostolici sive episcopalis collegii Princeps futurus sit, ex officio teneatur, exemplo Petri, communem fidem omnium nomine promere, omnesque Christianos movere ad fidei unitatem, ex quo sequitur, cùm eo munere bene defungitur, ipsum fidemque ab eo expositam esse Ecclesiæ fundamentum (*sup., hoc lib. c.* I, II.).

Neque verò dicant, quemvis alium Episcopum ac Doctorem, eo modo futurum Ecclesiæ fundamentum, si vera prædicet. In eo enim vis est, quòd Petrus, ejusque vice Romani Pontifices Petri successores ad id constituti sint. Quo fit ut illud officium, ille magistratus, illa potestas ad unitatem movens fidei, sit Ecclesiæ fundamentum; neque tolli ab Ecclesiâ, aut ullâ unquam vi labefactari possit.

Dices : non modò in genere pontificale officium, sed quivis Romanus Pontifex Petri successor, petra est, fundamentum est : ergo immobilis est. Distinguimus : petra est, fundamentum est, officio; concedimus : ipsâ re, semper et necessariò; negamus.

Instant : immortalis ædificii fundamentum deficere non potest : at Ecclesia immortale ædificium est : ergo quisquis est Ecclesiæ fundamentum, is deficere non potest. Hoc argumento facilè concludi posset, Papam ne mori quidem posse, neque vacare posse Sedem apostolicam, ne Ecclesia interiret. Ergo ne nimis probes, ita distinguito : quòd immortalis ædificii fundamentum deficere non possit primarium, qui Christus est, verum : secundarium ac ministeriale, qui Papa est; rursus distinguito : deficere non potest absolutè et universim, hoc est, summa ipsa, et quoad integram seriem et successionem; verum : secundùm quid et accidentariò et particulariter; falsum est.

Exemplum adduci potest ab ipsâ fundamenti ratione, à quâ deducta Christi locutio est. Ædificium enim stare nequit, penitus excusso fundamento; non autem statim omne collabitur, si sit aliqua in fundamento labes facilè sarcienda. Ita fieri nequit, ut ipse primatus, ipsum pontificale officium in Ecclesiâ intereat; neque enim institutum à Christo officium aboleri potest. Ipse ergo papatus, ipse primatus, ipsa successio certum fundamentum est : ex Romanis Pontificibus particularibus, velut eximiis lapidibus constat : summa ergo consistat oportet. Certè aliquis lapis, aliquis summus Pontifex excuti ac labefactari potest, nullo totius ædificii periculo : aliud enim est petram ipsam exscindi, aliud aliquam ejus quassari partem.

Exemplum aliud sumi potest ab ipso episcopatu, qui absolutè in Ecclesiâ cessare non potest, eo quòd sit officium à Christo institutum. Neque si aliqui Episcopi, ideo ipse episcopatus concidit, dicente Christo ad Apostolos : *Ecce ego vobiscum sum.* Hæc enim promissa, summâ ipsâ valent. Ita de papatu dicendum; nec magis fieri posse, ut papale, quàm ut episcopale officium in Ecclesiâ intereat.

Eodem modo solvitur illud quod aiunt : in eo vim esse, qui petra est; quemvis autem Papam

petram esse : vim ergo repositam non tantùm in universis, sed etiam in singulis. Respondetur enim, vim quidem ipsam invictam et inconcussam in eo esse, qui petra principalis et angularis est, nempe in Christo : neque tamen negandum est in ipsâ ministeriali petrâ vim esse, maximam illam quidem ac præcipuam; sed tamen partialem, ita ut totum ipsum parti prævaleat, ut sæpe diximus. Considerandum quippe est, cui sit firmitatis adjecta promissio, et unde petita sit. Et quidem à Christo petitur : *Ædificabo,* inquit; unde continuò ipsi adjicitur Ecclesiæ : *Et portæ*, inquit, *inferi non prævalebunt adversùs eam;* ut vim ipsam esse doceat ab eo qui ædificet, qui totum ædificium suâ virtute contineat, hoc est ab ipso Christo.

Si qui autem Interpretes, illud : *Portæ inferi non prævalebunt adversùs eam,* ad petram quoque referunt; primùm quidem pauci sunt, ac pro uno mille in contrarium recensere possumus; tum qui ita interpretantur, non ipsum Romanum Pontificem semper, sed quemvis fidelem in Christo consistentem spectant : tertiò eò nos ducit et verborum tenor, et summa Interpretum, ut ipsa Ecclesia sit, contra quam portæ inferi prævalere nequeant : postremò et illud docuimus, quo sensu petra ipsa ministerialis Sedesque apostolica, Ecclesiarum caput, everti nequeat; ipsâ scilicet toti Ecclesiæ corpori promissâ et adjectâ vi.

CAPUT XXXV.

Recapitulatio eorum quæ hoc postremo libro dicta sunt circa illud, *Rogavi pro te.*

Jam in eo, *Rogavi pro te*, distinguendum diximus (*sup., hoc lib. cap.* III, IV, V.) quod ad præceptionem, et quod ad promissionem pertinet; ac promissionem quidem semper, præceptionem verò non semper implendam. Atque in promissione rursus distinximus id quod Petro esset proprium, et id quod ad posteritatem transiturum esset; ac Petro id esse proprium, quod Petri singulari personæ, transiturum autem ad posteritatem quod Petro figuram Ecclesiæ gerenti, et quod Petro Ecclesiæ principalis fundatori promittitur.

Quamobrem tria hæc ex æquo vera esse : fidem, fideique conjunctam veram confessionem, primùm in personâ singulari Petri nunquam defecturam; ac postea eamdem fidem, quam Petrus prædicavit, cùm in Ecclesiâ catholicâ, tum in Ecclesiâ particulari Romanâ, ubi Petrus sedem fixit, æternum victuram totoque Orbe celebrandam : unde jubeatur confirmare fratres, non modò ipse Petrus, sed quicumque in illâ sede sederit.

Hinc nostrum argumentum : non potest à nobis quidquam exigi ampliùs, quam ut Christi promissio certissimè impleatur. Impletur autem Christi promissio, si Petrus ipse, si Ecclesia catholica in Petro figurata, atque Ecclesia Romana à Petro fundata æternùm in fide manserint. Neque id necesse est, ut quivis Romanus Pontifex sit infallibilis : non ergo id à nobis postulari potest. Quod cùm per se clarum sit, tum illud invictum : de fide ipsâ agi, quâ corde credimus, eique conjunctâ fidei confessione, quâ nempe ad salutem ore confitemur : ergo ad implendam Christi promissionem, quærendum aliquid est in quo fides ipsa, quâ intus corde creditur, nunquam defectura sit : non autem talis est quivis Romanus Pontifex, neque aliud quidquam tale est præter ipsum Petrum, atque in Petro intellectam Ecclesiam catholicam peculiaremque Romanam : non ergo aliud quidquam ad Christi promissionem pertinet.

Dices : quivis Romanus Pontifex jubetur confirmare fratres : qui autem titubat, non ipse confirmat : nullus ergo Romanus Pontifex titubat. Id censores nostri passim, id novissimus auctor anonymus ubique inculcant (*Vid. Anon., tract. de Libert. etc. lib.* VII. *c.* II. *n.* 3. *et pass.*). Argumentum vanissimum, quod sæpe notavimus; ab eo quod fieri debeat, ad id quod semper futurum sit, sive ab injuncto officio, ad effectum necessariò secuturum.

At enim cuicumque officio sua est adjuncta gratia; quâ impleri possit, fatemur; quâ necessariò impleatur, non ipsi quidem dixerint.

Simile argumentum in illo præcepto : *Pasce oves meas :* certè ad illud implendum officium requiritur summa præ cæteris charitas, dicente Domino : *Simon Joannis, diligis me plus his? Pasce oves meas* (JOAN., XXI. 15.). Neque illa summa charitas ad pascendum gregem minùs necessaria est, quàm inconcussa fides ad fratres confirmandos. Ergone concludes : in Romano Pontifice semper est summa charitas ? Absonum absurdumque sit.

Instas : at enim Petro illud, *ne deficiat fides tua*, datum est ad illud implendum; *confirma fratres tuos.* Confirmatur ex Leone : « Pro fide » Petri propriè supplicatur, tanquam aliorum » status certior sit futurus, si mens Principis » victa non fuerit (LEON., *serm.* III *in anniv.* » *Assumpt. ejusd. c.* III. » Totum concedimus : atque omnino constat, ideo vel maximè confirmatum in fide Petrum, ut alios certiùs confir-

maret. Ergo omnes successores æquè in fide confirmati sunt; nunquam eorum mens victa est, quod de Petro Leo dixit; nullo unquam errore, ne intus quidem laborarunt, aut laboraturi sunt, quemadmodum Petrus: id aliquis fortasse Pighius, non verò sanus homo, rerumque humanarum expertus dixerit.

Quod ergo novissimus auctor anonymus verba Christi ita connectit (*Anon.*, *lib.* VII. *c.* III. *n.* 1.): *Rogavi pro te;* et, *confirma fratres tuos:* quasi diceret: « Ego indeficientem tibi fidem impe» travi: da operam ne alii deficiant; » de Petro ipso verum est, qui ideo sit maximè idoneus ad confirmandos cæteros, quòd in eo fides, ne intus quidem, quâ de re agitur, deficiat. Petri quidem successoribus id omnibus tribuere, nec ipsi audeant.

Quod autem idem anonymus subdit id Petro concessum, non solùm ipsius causâ, sed etiam in bonum gregis, rectum est. Ut autem proinde in successores transeat, et illa summa charitas, et ille in fide confirmatus animus, et cætera dona, quæ Petro in bonum gregis data sunt, falsa consecutio est.

Quomodo autem nos verba Christi connectamus respectu cujusvis Romani Pontificis, sæpe expositum est; nempe sic; ut qui Petro succedit, præestque Ecclesiæ, sive universali, sive peculiari, in quâ Petri fides semper victura sit, is Petri exemplo ac vice fratres confirmare jubeatur.

CAPUT XXXVI.

An quemquam hominem infallibilem esse sit congruum, aut Ecclesiæ necessarium? an nulla sit Papæ, nisi infallibilis auctoritas? an Papâ errante nullum remedium?

Quæres cur tantopere laboremus, ne id tribuamus Romano Pontifici, quod et ipsi et gregi utilissimum foret? Respondemus, ideo quòd non ratiociniis aut votis duci nos, sed certis promissis certâque traditione niti oporteat. Ac si vovere aut potiùs somniare placet; certè expetamus homines, ut Romanus Pontifex, tanti gregis ductor, non modò nullo errore, sed etiam nullo unquam peccato, nullâ ignorantiâ, aut negligentiâ, aut cupiditate teneatur. Quod cur Christus non fecerit, ne quæri quidem fas est.

Pari jure quærerem, cùm Christus Apostolis dixerit: *Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*, cur non Episcopi Apostolis substituti, æternæ fidei promisso gaudeant? Valebit fortasse illud sancti Augustini, aliâ occasione dictum, non id convenire huic tentationum loco; « in quo tanta sit infirmitas, ut » superbiam possit generale securitas (Aug., » *de Correp. et Grat. c.* XIII. *n.* 40. *tom.* X. » *col.* 772.). » Atque ideo factum est, ut illud, *vobiscum sum*, deficere possit in singulis; ipsâ tantùm summâ et universim valeat: quod idem in Romanorum Pontificum seriem meritò conferri possit.

Quod autem objiciunt, si Romanus Pontifex falsa definiat, actum esse de fide, nullumque remedium, ac ruitura omnia, cùm omnes ei statim parere debeant. Quærimus etiamne parere debeant adversùs jussa divina imperanti? Ne ipsi quidem id cogitant. At enim, inquiunt, hâc semel apertâ januâ, fas erit omnibus reniti palam; neque Romano Pontifici vis ulla adfutura est, quâ sua etiam justa et necessaria decreta tueatur. Falsum id quidem: non enim si reluctante Ecclesiâ nihil potest, quemadmodum sub Liberio; aut si in gravi dissensione sententia suspenditur, ut sub Stephano Papâ factum; ideo necesse est hæsitare Romanum Pontificem, statim atque aliqui obloquuntur. Quin eos et suâ et Petri auctoritate et reliquorum consensu premit damnatque, neque effugio locus.

Instant: at saltem in gravi dissensione, aut incerta erunt omnia, aut periculum schismatis imminebit, neque quidquam remedii est. Neutrum: nam et eruditiores traditione tenebuntur, ut factum sub Stephano Augustinus docet; et imperitiores, si quidem sunt Ecclesiæ veri filii, piæ matris judicium obedientissimè expectabunt. At enim repugnabunt Romano Pontifici, quod per se ipsum grave est malum. Grave quidem illud in quocumque negotio; esset autem pestiferum, si id sine ordine et sine modo fiat: sed ut non ita fiat, ille Ecclesiæ pacificus ac temperatissimus Spiritus prohibet. Quid autem laboremus in quærendis iis quæ tum factu opus sit? Sunt quidem eâ de re multa à Gersone non incommodè scripta (*Vid.* Gers., *lib. de Exam. doct. etc.*). Verùm id sufficiat, infinita esse quæ ille Spiritus, in se unus ac simplex, in donis varius, Ecclesiæ suggerat. Id quidem certâ fide credere nos oportet; non remedia, non auctoritatem defuturam, cùm Ecclesia catholica dispersa et adunata tanta possit.

Hinc existit argumentum: id tantùm in Ecclesiâ habendum est pro impossibili, quo facto nullum superest veritati præsidium: at in casu, quem dicimus, tutum superesset in Ecclesiæ catholicæ auctoritate præsidium: non ergo ille casus est impossibilis. Quæ cùm ita sint, Ecclesia catholica sola est, quæ nunquam deficere, nunquam errare possit, ac ne momento quidem. Unde enim revictura? Pontifex mortuus in alio

revicturus : vis enim alia creatrix Ecclesiæ inest; quod idem fieret, si fidei defectu moreretur. At non ut Pontificem si fortè aberrantem, Ecclesia catholica ; ita aberrantem Ecclesiam catholicam, alia Ecclesia catholica corrigeret, coerceret, amoveret; aut si ad veritatem se ipsa revocaret, tamen labasceret ea, quâ omnium animos teneri ac niti oportet, auctoritas; nullumque omnino remedium superesset, si Ecclesia catholica dispersa, adunatave, semel à vero deflexisset. Quare ipsam primitùs et radicitùs immotam esse oportet.

Hinc etiam diximus constare suam Sedi apostolicæ, Ecclesiarum capiti, firmitatem. Sive ergo, quod absit, sacrosancta illa Sedes infidelium tyrannidi subsit, ut factum sub Romanis persecutoribus; sive exagitati seditionibus Romani Pontifices aliò se conferant, ibique consistant, ut persæpe contigit; sive quid aliud humano animo provisum aut improvisum eveniat; providebit Deus, ut clara, perspicua, certa, intaminata, immota consistat, seseque assiduè reparet atque propaget illa Petri successio, quæ catholicæ Ecclesiæ radix fundamentumque est.

In eâ quisquis quocumque modo à fide deficiat; non tamen Romana, non Petri ac Pontificum interibit fides : ipsi enim immortale semen post se reliquerunt.

Hæc igitur fides, ut mortuo Pontifice non moritur, ita quoquo modo deficiente non deficit : atque hoc est illud immotum, quod in Sede Petri, ab ipsâ christianitatis origine, Patres prædicarunt.

CAPUT XXXVII.

An contraria sententia dignum aliquid ecclesiasticâ gravitate dicat?

Qui aliud postulant, nec ipsi se capiunt. Primùm enim non capiunt ipsam fidei vocem. Christus enim fidem dixit quâ Christiani sumus, quamque intus corde gerimus. Hanc si omnibus et singulis Petri successoribus promissam arbitrantur, planè desipiunt; neque id profectò faciunt. At si id vel maximè contendant, non proinde suam confirment sententiam. Eo enim sensu Romanus Pontifex, putà Liberius, modò rectè intus credat, licet exteriùs prava decernat, in fide Petri stabit, quod nec ipsi volunt, et est absurdissimum.

Damus etiam casum, quo Romanus Pontifex, putà Honorius, non indocili aut contumaci animo falsa definiat; quid dicent? Defecisse in illo fidem? nequaquam : atque haud magis quàm in Cypriano sanctissimo Christi Confessore defecerit, cùm, Synodo convocatâ, falsam pronuntiavit de rebaptizatione sententiam. Quid ergo? Stetisse in fide Petri? Ergo stante promisso, falsam fidei definitionem ediderit; quod maximè respuunt.

An dicent, nullum Pontificem, neque per contumaciam, neque per imprudentiam, de catholicâ fide falsa unquam crediturum? Id credo, ne ille quidem irrisus ab omnibus dixerit Pighius. Is enim à Romano Pontifice, non errorem sanè omnem, sed contumaciam, quâ fiat hæreticus, amoliri videtur. Ad alia ergo confugiunt; nempe huc, ut Romanus Pontifex, falsa licèt credens, tamen ea decernere aut definire prohibeatur. At nec sic se ipsi intelligunt, qui primùm eam, quam Christus dixit, fidem, in externam ac nudam professionem vertunt : tum ne quidem capiunt quæ sit illa professio, quam in Petri successoribus extingui posse negant.

Ecce enim Joannes XXII moriens de visione beatificâ fidei professionem edidit : hanc Benedictus XII ad omnes Ecclesias apostolicâ auctoritate direxit : ipse tamen postea, tanquam re integrâ, de eodem argumento quæstionem habuit (*sup., lib.* IX. *c.* XXVIII.). Talis ergo professio tam solemnis, tam authentica, non id fuerit quod immotum, inconcussum, irreformabile, infallibile esse velint.

Huc passim decurrunt, ut tum Romanus Pontifex errare non possit; cùm Doctorem agit publicum; cùm fungitur officio confirmandi fratres; tanquam Joannes atque Benedictus non id docuerint totam Ecclesiam, quòd dato diplomate, toti Ecclesiæ testarentur atque profiterentur. An ergo consultos interrogatosque esse oportet, ut Doctorem agant publicum, atque apostolico fungantur officio? Quid si ipsi ultro doceant, Ecclesiarum necessitate compulsi? Quid quod interrogatos pro officio falsa respondisse constat? Testis Honorius, aliique complures, quos interrogatos, etiam ab Episcopis, falsa et evangelicæ adversa doctrinæ rescripsisse in confesso est.

Hìc quidem in varias interpretationes abeunt. Bellarminus enim, jure licèt interrogatos, pro privatis Doctoribus respondisse dicit (*sup.*, *l.* VII. *c.* XXI *et seq.; l.* IX. *c.* XXXVI *et seq.; Vid.* BELL, *lib. de R. P.*). Quod quoniam absurdum est, nec stat Romanos Pontifices pro officio rogatos, privatam egisse personam; ecce Lovanienses quidam nova comminiscuntur (*sup.*, *lib.* IX. *cap.* XL. *Doct. Lov.*, *p.* 59.). Nempe urgebat locus Adriani VI, affirmantis certum esse « quod » Ecclesiæ Romanæ caput Pontifex possit errare, » etiam in iis quæ fidem tangunt, hæresim per

» suam determinationem aut decretalem asserendo. » Quo loco mira narrant : « Non enim » omnia, inquiunt, quæ Pontifex etiam consultus scribit, aut rescribit tanquam vir doctus et » potestatem habens, mox habenda sunt pro » definitione Sedis apostolicæ. » Ac rursus : « Multa referuntur ad summum Pontificem tanquam ad supremum judicem, non quidem » semper ut ipse tanquam universalis Doctor, ex » infallibili Spiritûs sancti assistentiâ illa dijudicet; sed sæpius tantùm, ut auctoritate supremâ, » secundùm suam sapientiam et prudentiam » particularem, desuper dicat judicium; et difficultatibus quæ in facto sic occurrunt, finem » aliquem imponat; saltem donec pleniori examine præmisso, si res sit gravior, et ad fidem » vel bonos mores tendens, ex cathedrâ à Pontificibus definiatur. »

En quot in partes Pontificem scindant ac distrahant; neque tantùm secernant privatum Doctorem à Doctore publico; sed etiam ab universali Doctore supremum judicem, et ab ipsâ cathedrâ supremam auctoritatem particulari prudentiâ exercendam, atque ab his omnibus segregant Spritûs sancti assistentiam : tanquam ad apostolicum officium confirmandi fratres non ista pertineant.

Atque hæc dicunt evenire etiam in iis, quæ ad fidem moresque spectent. Nam id omnino ibi agebatur, ut ex ipso argumento, verbisque ipsis constitit. Quæ quis intelliget? Ne ipsos quidem arbitror. At unde ista desumunt? ex Scripturâ? ex Patribus? ex Conciliis? ex Romanis Pontificibus? Ne verbum quidem. Atque interim hanc novam recensque eductam è cerebro sapientiam, si Deo placet, pro fidei catholicæ decreto venditant.

Ad formulas quippe nos redigunt; et tamen Gregorium II falsum esse fatentur, in quæstione fidei, cùm evulgare se diceret, « apostolici vigoris » doctrinam per beatum Petrum, unde apostolatûs et episcopatûs initium est (*sup.*, *lib.* IX. » *cap.* XXXVIII; *et* GREG. II *ep.* XIII. *ad* BONIF., » *tom.* VI *Conc. col.* 1448.). »

Hæc ergo tam nobilis formula non sufficit. Additam volunt excommunicationem. Atqui Alexander III excommunicationem addidit ei decreto, cujus doctrinam tanquam ex Scripturâ proditam exponens, haud minùs fallebatur, ut vidimus (*sup.*, *ibid. c.* XXXIX.).

Ergo Romani Pontifices edicant oportet doceri à se omnes : aut ab omnibus, quæ doceant, teneri oportere, siquidem se infallibiles esse voluerint. Quo ictu quot acta bona probaque concidunt? Quid si reverà doceant omnem Ecclesiam, nec docere se dicant? Cassi erunt? Quis has ferat insanias? hos de tanto officio de tantâ personâ ludos? At si licet adversariis hæc ex cerebro comminisci, atque his explicare, quid sit ex cathedrâ; et nobis licebit, ex cathedrâ id dicere, quod ex communi traditione et consensione sit proditum.

Ac reverà patet via quâ omne verum decretum pontificium ab omni erroris notâ eximamus. Nempe confitentur omnes, multa decreta ipso jure esse nulla, quòd sint contra canones : quantò magis si fidei adversentur? Non ergo habebuntur pro veris pontificiis decretis, ea quæ ipso jure nulla sint.

Quin et illud in promptu est cum quibusdam dicere; nullum Romanum Pontificem, falsum contra fidem profiteri ac pronuntiare posse; quando professus ac pronuntians cessat esse Pontifex.

Ac saltem licebit dicere, nullum certum Pontificem falsa pronuntiare, cùm falsa pronuntians statim sit dubius; quippe quem multi gravesque Doctores, nullum ipso facto esse doceant.

Quid quod Turrecremata docuit, Papam hæreticum, occultum licèt, ipso facto cessare esse Papam : quo casu contra fidem pronuntians, ipso consensu in hæresim, Papa esse desierit.

Quòd si hæc Ecclesiæ catholicæ gravitate parum digna videantur, jam omnes eo pariter consistamus gradu, ut Ecclesiam Romanam, Sedemque apostolicam, summamque ipsam ac seriem Romanorum Pontificum, sanam, integram stare, ac Romanam fidem vigere statuamus; quidquid, quocumque modo quidam fortè Pontifices doceant, judicent, definiant.

LIBER UNDECIMUS.

De Pontificiæ potestatis usu per Canones moderando; ad caput tertium Gallicanæ Declarationis.

CAPUT PRIMUM.

Refertur Caput tertium Gallicanæ Declarationis.

Hinc apostolicæ potestatis usum moderandum per canones Spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentiâ consecratos. Valere etiam regulas, mores et instituta à regno et Ecclesiâ Gallicanâ recepta, Patrumque terminos manere inconcussos : atque id pertinere ad amplitudinem apostolicæ Sedis, ut statuta et consuetudines tantæ sedis et Ecclesiarum consensione firmatæ propriam stabilitatem obtineant.

CAPUT II.

Exponitur tertium caput Gallicanæ Declarationis : hujus duæ partes : id probandum suscipitur, ecclesiasticam disciplinam, sive universam, sive particulares spectet Ecclesias, à Romano Pontifice regi, adhibitis regulis, sive universim, sive particulatim receptis.

Tertium caput Declarationis Gallicanæ versatur circa usum apostolicæ potestatis, quoad ecclesiasticam disciplinam ; ac secundo ejusdem Declarationis capiti, Constantiensique decreto meritò annectitur.

Postquàm enim erat positum ex ejus decreti auctoritate, pontificiam potestatem conciliari subesse, etiam quoad fidem ac reformationem, quâ ecclesiastica disciplina continetur : exponendum restabat, quæ esset illius subjectionis ratio in utrâque istâ re : quod tertio quartoque capite Gallicani Patres exequuntur.

Et Galli quidem nostri, æquè ac cæteri agnoverunt semper in Petro et successoribus plenitudinem ecclesiasticæ potestatis, « quam nemo hominum præter Christum, imò nec Ecclesia tota conferre potuit et auferre ; » sed simul docuerunt hujus potestatis exercitium et usum canonibus moderandum : quod à Gersone dictum (GERS., *de Potest. Eccles. cons.* I *et* X. *tom.* II. *p.* 227, 240 ; *Serm. cont. Bull. Mendic. ibid. pag.* 432 ; *De stat. Eccl. de stat. Prœl., consid.* IV. *ibid. p.* 532.), non modò Academia Parisiensis, atque Ecclesia Gallicana, nostrique omnes ; sed etiam per universum orbem optimi quique magno studio celebrarunt.

Hanc ergo doctrinam, quâ ecclesiasticæ disciplinæ ratio, Ecclesiæque Gallicanæ libertates constant, Patres Gallicani tertio capite profitentur.

Dividitur autem caput illud bifariam. Cùm enim ecclesiastica disciplina, vel universim spectetur, vel particulatim ; hoc est, vel universam Ecclesiam, vel particulares respiciat Ecclesias, putà Gallicanam ; exponunt Gallicani Patres, utroque respectu Ecclesiam, non ad arbitrium regi à Romano Pontifice ; sed universam quidem per canones ubique receptos, *ac totius mundi reverentiâ consecratos :* particulares verò Ecclesias, verbi causâ Gallicanam, per regulas in hâc Ecclesiâ receptas. Regularum verò nomine etiam consuetudines approbatas comprehendunt.

Ac ne qua sit difficultas, exponunt, recepta ea, seu approbata haberi, quæ Sedis apostolicæ atque Ecclesiarum consensione et usu obtinuerint : quæ usque adeo sana sunt, ut de iis ferè ipsi etiam adversarii conticescant.

CAPUT III.

Ecclesia Romana iisdem canonibus regis Ecclesias, quibus ipsa regitur : probatur ex Romanis Pontificibus.

Hæc igitur singillatim exponere potiùs, quàm probare nos oportet. Exponimus autem maximè ex Sedis apostolicæ decretis, quæ obvia, ac toties amplis voluminibus memorata, nunc compendiosè recensere placet.

Id fundamenti loco ponimus, Ecclesiam Romanam eò maximè eminere cæteris, quòd canones, et sequatur, et aliis sequendos suâ auctoritate præscribat.

Id sanctus Gelasius profitetur loco celebri, quo docet (GELAS., *ep.* XIII, *ad Ep. Dard. tom.* IV *Conc. col.* 1200.) : « Uniuscujusque Synodi » constitutum, quod universalis Ecclesiæ pro» bavit assensus, non aliquam magis exequi » Sedem præ cæteris oportere, quàm primam, » quæ et unamquamque Synodum suâ auctoritate » confirmat, et continuatâ moderatione custo» dit. » En quæ Romana Sedes exequi, atque exequenda mandare velit ; ea nempe quæ et *ipsa firmavit, et universalis Ecclesiæ probavit assensus.*

Et ante eum Zozimus (ZOZIM., *ep.* VII, *ad Episc. Prov. Narb. et Vienn., tom.* II *Conc. col.* 1570.) : « Indecens autem.... hoc ab Episco» pis ob certas causas Concilium agitantibus ex» torquere, quod contra statuta Patrum et sancti » Trophimi reverentiam [1], qui primus Metropo» litanus Arelatensis civitatis ex hâc Sede di» rectus est, concedere vel mutare ne hujus » quidem Sedis possit auctoritas. » Cujus rei causam egrègiam subdit his verbis : « Apud nos » enim inconvulsis radicibus vivit antiquitas, cui » statuta Patrum sanxere reverentiam. »

Hæc, occasione Arelatensis Ecclesiæ, dicta sunt à Zozimo de juribus peculiaribus Ecclesia-

[1] Massiliensis et Viennensis Episcopi Patroclus et Simplicius, id sibi juris arrogabant, alter ut secundæ Narbonensis, alter ut Viennensis provinciarum Episcopos ordinarent. At Zozimus, in eâ epistolâ et in iis quas de eâdem re antea scripserat, decernit hoc jus metropoliticum per eas provincias à solo Arelatensium civitatis Episcopo exerceri oportere. Nemo nescit secutis temporibus, inter Leonem Magnum et Hilarium Arelatensem intercessisse grave dissidium ; quo in dissidio, Leo Hilarium metropolitico jure privavit ; causatus nempe, jus illud à se posse abrogari, ideo quòd *per privilegium Patroclo*, proximo Hilarii prædecessore fuerat *à Sede apostolicâ temporaliter concessum.* Ep. X Leon. al. LXXXIX, ad Episc. Prov. Vienn. Quæ Leonis verba multis persuaserunt supposititiam esse eam Zozimi epistolam, quâ metropolitica potestas Arelatensi Episcopo asseritur. Sed hanc esse genuinam invictissimè probat P. QUESNEL in suâ dissert. V in S. Leonem, quæ est apologetica pro S. Hilario. Vid. hanc dissert. part. I, cap. VI. (*Edit. Paris.*)

rum, quæ secundo loco in hoc tertio capite Declarationis Gallicanæ contineri vidimus. Et his quidem obligari se Sedes apostolica profitetur; quantò magis iis quæ universalis Ecclesiæ firmavit assensus.

Hinc Leo ille Magnus : « Nimis improba sunt, » nimis prava, quæ sanctissimis canonibus probantur adversa (LEON. MAG. *epistol.* LXXX. » *al.* LIII. *ad* ANAST. *C. P.*). »

Sanctus Gregorius Magnus : « Si canones non » custoditis et majorum vultis statuta convellere, » non agnosco qui estis (GREG. MAG., *lib.* III. » *indict.* XI. *ep.* LIII. *al.* LII. *ad* JOAN. *C. P.*, » *t.* II. *col.* 663.). »

Sanctus Martinus, doctissimus Pontifex et martyr egregius : « Canones ecclesiasticos solvere » non possumus, qui defensores et custodes » canonum sumus, non transgressores (MART. I, » *ep.* IX. *ad* PANTALEON. *t.* VI *Conc. col.* 33.). »

Et sanctus Leo III, ad Caroli Magni Legatos : « Ego me illis (Concilii Patribus[1]) absit ut præferam, sed etiam illud absit, ut coæqua repræsumam (*Rescr.* LEON. III *ad* CAROL. MAG , *t.* VII » *Conc. col* 1195.); » cùm ab eo peteretur ut in disciplinâ canendi Symboli aliquid innovaret[2].

Sanctus Leo IV : « Non potuimus præfixos » Patrum terminos immutare (*Fragm. Epist.* » LEON. IV *ad* LOTH. *Imp.*, *tom.* VIII *Conc.* » *col.* 35, *malè* 33). »

Nicolaus I, auctoritatis apostolicæ vindex acerrimus, de Ignatio deposito, ac Photio contra canones substituto : « Talibus itaque, qui juris nos» tri, id est, canonum gubernacula custodimus, » necesse est obviemus (NICOL I, *epist.* II. *ad* » MICHAEL. *Imp* , *ibid. col.* 272.). » Ac postea : « Canonum paternorum vetus forma servetur. » Atque aliâ epistolâ eâdem de re : « Romana » Ecclesia semper sanctorum Patrum sinceris» simas auctoritates in omnibus actibus suis » sequitur (*Id.*, *ep.* V. *ad eumd. col.* 279.). » Verùm hæc tractatio in volumen excrescet, si omnia congerimus.

His ergo evincimus duo; canones in Ecclesiâ Romanâ maximè observatos : canonum observantiam ab Ecclesiâ Romanâ ut capite, in omnia Ecclesiæ membra, et exemplo et auctoritate diffusam. Hoc enim est quod aiebat Papa Zozimus (ZOZIM., *ep.* VII. *jam cit.*) : « Apud nos » enim inconvulsis radicibus vivit antiquitas; » hoc est, et hæret apud nos, et inde pullulat per omnes Ecclesias. Quo etiam spectant illa sancti Innocentii ad Victricium Rothomagensem (*Ep.* INNOC. I *ad* VICTR., ROTHOMAG., *tom.* II *Conc. col.* 1250.) : « Rectè postulasti, ut in illis par» tibus istiusmodi, quam tenet Ecclesia Ro» mana, forma servetur; non quo nova præcepta » aliqua imperentur; sed ea, quæ per desidiam » aliquorum neglecta sunt, ab omnibus obser» vari capiamus, quæ tamen apostolicâ et Pa» trum traditione sunt constituta. »

Sic Ecclesia Romana antiquas regulas, quas ipsa omnium prima servaret, servandas mandabat cæteris. Hinc etiam Nicolaus I, epistolâ ad Photium hæc docet : quòd Ecclesia Romana sit caput omnium Ecclesiarum, illas « ab eâ » rectitudinem atque ordinem in cunctis utili» tatibus et ecclesiasticis institutionibus, quas » secundùm canonicas et synodicas sanctorum » Patrum sanctiones inviolabiliter atque irre» fragabiliter retineret, exquirere et sectari » (NICOL. I *epist.* VI. *ad* POTH., *tom.* VIII *Conc.* » *col.* 283.). » Ergo firmum illud apostolicæ Sedis perpetuâ traditione, hinc ad omnes Ecclesias, à Romanâ Ecclesiâ omnium principe, ordinem propagatum ; quòd eas iisdem canonibus regeret, quibus ipsa prima omnium regeretur.

CAPUT IV.

Idem probatur ex gestis sub Bonifacio II ; et ex Concilio Romano sub Joanne IX, de translationibus.

Hinc fit, ut vix ullos habeamus ordinandæ in Romanâ Ecclesiâ disciplinæ peculiares canones constitutos; sed quæ per omnes Ecclesias jubebantur, ea in Ecclesiâ Romanâ, vel primitus obtinebant, vel diligentissimè recipiebantur et custodiebantur. Sic annexus sacris Ordinibus cælibatus; sic sacræ electiones ordine celebratæ ; sic vetitæ translationes ; sic eadem omnia, quæ cæteris Ecclesiis, Ecclesia Romana sibi vel maximè interdicta esse intellexit.

In vitis Pontificum legimus de Bonifacio II (*lib Pont.* ANAST. *in vit.* BONIF. II, *tom.* IV *Conc. col* 1682.) : « Hic congregavit Synodum » in basilicâ beati Petri Apostoli, et fecit consti» tutum, ut sibi successorem ordinaret. Quo » constituto cum chirographis Sacerdotum et » jurejurando, ante confessionem beati Petri » Apostoli, in Diaconem Vigilium constituit. » Eodem tempore factâ iterum Synodo, hoc » cassaverunt Sacerdotes omnes, propter reve» rentiam Sedis sanctæ ; et quia contra canones » fuerat factum, et quia culpa eum respiciebat,

[1] Chalcedonensibus.

[2] Leo nunquam potuit eò adduci ut verbulum *Filioque* Symbolo adderet : quippe, inquiebat, Patres Chalcedonenses, in Symbolo Nicæno, *tollendo, addendo, mutandove quidquam inserere prohibuerunt.* Deinde, paucis interjectis, ea dixit quæ à BOSSUET in textu allegantur (*Edit. Paris.*)

» ut successorem sibi constitueret, ipse Boni-» facius Papa reum se confessus est majestatis [1], » quòd Diaconem Vigilium sui subscriptione » chirographi ante confessionem beati Apostoli » Petri successorem constituisset, ac ipsum con-» stitutum in præsentiâ omnium Sacerdotum et » Cleri et Senatûs incendio consumpsit. » Ad reverentiam sanctæ Sedis pertinere intelligebant, ut, quæ in eâ contra canones fierent, cassarentur. Neque Bonifacius allegabat plenitudinem potestatis, quâ supra canones evectum se esse jactaret; sed ipse primus omnium canonibus serviebat. Ita rem gerebant optimis Ecclesiæ Romanæ temporibus.

De translationibus memorabile illud, nullum in Sedem apostolicam ab episcopatu translatum videri, ante Marinum anno 882, aut Formosum anno 891, ex Episcopo Portuensi assumptum: ut totis fere nongentis annis Ecclesia Romana nullam translationem noverit: adeo canonibus, quibus Ecclesiam regeret, serviebat.

Et quidem Marino à Basilio Macedone Imperatore exprobratum: Stephanus verò V, à Marino tertius, sic respondet (STEPH. V *epist.* I. *ad* BASIL. *Imp., tom.* IX *Conc. col.* 367.): « Quicumque dicunt Marinum fuisse antea Epi-» scopum [2], ac proinde non potuisse id aliam » sedem transferri; ostendant illi id apertè. » Scito, dilecte, et omni honore digne Imperator, » quòd, licet illi impedimento fuisset, quod » objicitur de canone, cùm tamen id nunquam » fuerit, multitudo tamen sanctorum Patrum, » et illorum auctoritas et judicium potuit illum » constituere in primo gradu. » Quo loco, per *multitudinem sanctorum Patrum,* significat sacrum Concilium Ecclesiæ ac provinciæ Romanæ, vicinarumque Ecclesiarum, quæ Papæ electionem facere vel firmare consueverant; quarum auctoritate Marinus per dispensationem transferri potuerit.

Tum profert Gregorium Nazianzenum et alios, qui *è suis sedibus ad alienas translati sunt.* Nec ille quidem dicit, Romanam Ecclesiam aliis eminentem, canonibus non teneri; imò dispensationem *ex sacri Concilii auctoritate,* in eâ, ut in aliis, locum habere potuisse.

[1] Divinæ.

[2] Marinum fuisse Episcopum à Joanne IX constitutum dicit quidem FLEURY, lib. LIII, n. 37; sed negat ulli Ecclesiæ fuisse prælatum. Nempe eo tantùm consilio ordinatus fuerat, ut ad Sclavos divini verbi præco dirigeretur. Vid. ejus vitam à Binio scriptam, tom. IX Conc. col. 356. De Marini episcopatu sic Baronius memorat, an. 882, tom. X, p. 583. *Cujusnam Ecclesiæ Episcopus fuerit non satis exploratum* habemus. (*Edit. Paris.*)

Cætera quæ subdit, tametsi peccatum fuisset in Ecclesiâ Romanâ, tamen *primam Sedem à nemine judicari;* eò pertinent, non ut Ecclesia Romana canonibus non obligetur; sed ut ejus Pontifices, etiamsi peccasse videantur, non tamen subsint particulari Concilio, quale adversùs Marinum Constantinopoli ab Imperatore congregari potuisset; quod alterius loci est.

De Formoso quidem omnes norunt ejus cadaver à Stephano VI (septimum passim vocant) refossum, objectumque illud mortuo: « Cùm » Portuensis Episcopus esses, cur ambitionis » spiritu Romanam Sedem usurpasti (LUITPRAND., » *lib.* I. *cap.* VIII; *Vid. vit.* STEPH. VI, *t.* IX » *Conc. col.* 475.)? » Ac deindè tribus abscissis digitis, quibus Pontifices benedicere solent, projectum in Tiberim.

Hæc quidem infanda acta à Joanne IX damnata sunt in Concilio primo Romano, septuaginta quatuor Episcoporum, cujus Synodi capitulum tertium sic habet (*Conc. Rom. sub* JOAN. IX, *cap.* III; *ibid., col.* 503.): « Quia » necessitatis causâ de Portuensi Ecclesiâ For-» mosus pro vitæ merito ad apostolicam Sedem » provectus est, statuimus et omnino decerni-» mus, ut id in exemplum nullus assumat; » præsertim cùm sacri canones hoc penitus in-» terdicant, et præsumentes tantâ feriant ultione, » ut etiam in fine laicam eis prohibeant com-» munionem; quippe quod necessitate aliquoties » indultum est, necessitate cessante, in auctori-» tatem sumi non est permissum. »

Canon memorabilis, quo Ecclesia Romana ut forma cæterarum, adeo communi reliquæ Ecclesiæ canone se teneri testata est, ut id etiam vereretur, ne laxata apud se disciplina, aliis quoque laxata esse videretur: adeoque et ipsa laxati erga se canonis causam, ipsam, quæ cæteras quoque excusaret Ecclesias, necessitatem affert: tum cavet canonibus ab exemplo Romanæ Sedis, et eos innovat ac firmat. Fixum ergo illud atque perpetuum, ita à Domino Ecclesiam Romanam cæteris præsidere jussam, ut quibus Ecclesiam universam regeret, iis canonibus ipsa regeretur.

CAPUT V.

Aliud exemplum: Concilium Romanum sub Joanne XII.

Aliud exemplum videamus. Decimo exeunte sæculo, anno Christi scilicet 963, Joannes XII, à Synodo habitâ auctore Othone I Imperatore, propter horrenda totoque orbe nota flagitia ac scelera depositus est. Leo dictus VIII huic substitutus. Hanc Synodum, ut omni auctoritate canonicâ, utque etiam ordine judiciario desti-

tutam, Baronius rejicit inter pseudo-Synodos (PLAT. *in vit.* JOAN. XII; BARON., *an.* 963, *tom.* x. *p.* 775.). Romanam Synodum à quâ, Joanne præside, anno 964, illa damnata est Synodus, miris effert laudibus (BARON., *ibid. an* 964, *p.* 779 *et seq.*). Hujus ergo Synodi acta audiamus, actione primâ (*Conc. Rom. sub* JOAN XII, *an.* 964, *t.* IX *Conc. col* 654, 655.): « Joannes piissimus ac sanctissimus sanctæ Romanæ Ecclesiæ Papa dixit: Scitis, dilectissimi fratres. me fuisse expulsum imperiali vi per duos menses à propriâ sede. Quapropter vos plurimum rogo, si dici potest regulariter Synodus illa, quæ habita est me absente, in Ecclesiâ meâ, ab Othone imperatore, suisque Archiepiscopis, et Episcopis, an non? Sanctum Concilium respondit: Prostibulum favens adultero, invasori scilicet alienæ sponsæ, nempe Leoni intruso. Piissimus ac sanctissimus Papa dixit: Ergo damnanda est à nobis? Sanctum Concilium respondit: Auctoritate sanctorum Patrum damnanda; » hoc est auctoritate canonum. Tum à Papâ et Episcopis prolata sententia est. Rursus Papa sic interrogat: « Quid censetis de Sicone Episcopo [1] à nobis dudum consecrato, qui in nostro patriarchio Leonem curialem, et neophytum, atque perjurum nostrum, jam Ostiarium, Lectorem, Acolythum, Subdiaconum, Diaconum, atque subitò Presbyterum ordinavit, eumque sine aliquâ probatione (hoc est sine consueto examine), contra cuncta sanctorum Patrum statuta, in nostrâ apostolicâ Sede consecrare non formidavit? Sanctum Concilium respondit: Deponatur ipse qui ordinavit, et qui ab eo est ordinatus. » Nempe ex sanctorum Patrum statutis, quibus curiales, quibus neophyti, atque assumpti ex laicis, episcopatu arcebantur, quibus Episcopi sine canonico examine fieri vetarentur. Papa iterum rogat: « Quid ergo de illo curiali et neophyto, perjuro, atque invasore nostræ Sedis censetis? Sanctum Concilium respondit: Omnino damnetur; ut nullus deinceps curialium, aut neophytorum, aut judicum, aut publicè pœnitentium ad summum Ecclesiæ gradum aspirare præsumat. Tum piissimus ac sanctissimus Papa dixit: Sit Leo curialis ac neophytus ac perjurus noster, Domini omnipotentis, ac beatorum Apostolorum principum Petri et Pauli et omnium simul sanctorum atque venerandorum et universalium Conciliorum auctoritate, necnon et Spiritûs sancti per nos judicio...., omni clericatu prorsus exutus. »

[1] Ostiensi.

Hic Joannes tantâ sede depulsus, non sedis suæ privilegia, quæ essent maxima et notissima, prædicabat; nullos canones de suâ sede prolatos aut ipse, aut Episcopi proferebant: Patrum statutis, Conciliorum universalium auctoritate, communi se canone tuebatur; quo damnatus Photius; quo ubique curiales, neophyti inexaminati, Clero arcebantur. Sic igitur decimo sæculo corruptissimo, in Ecclesiâ Romanâ, ipsâ traditione vivebat antiquitas, et communium canonum disciplina: neque aliter Joannes, adversùs Othonis Synodum, quàm communi se canone defendebat.

CAPUT VI.

Nova et inaudita Gratiani interpretatio, XXV, Quæst. I, P. 2. Si ergo.

Neque me fugit quem in sensum Gratianus hæc, post aliquot sæcula detorserit; nempe is primus omnium mortalium, anno demum circiter 1150, de suo, neque ullum, ut aliàs solet, auctorem allegans, hæc scripsit: « Quemadmomodum Christus sabbati ac legis Dominus se sabbato submisit; sic, inquit (*Caus.* XXV. *quæst.* I. Si ergo, *cap.* XVI. *part.* II.), summæ Sedis Pontifices, canonibus, sive à se, sive ab aliis suâ auctoritate conditis, reverentiam exhibent, et iis se humiliando, ipsos custodiunt, ut aliis observandos exhibeant. » Durius est, quod subjungit, neque antea usurpatum à quoquam, quod iidem Pontifices, « nonnunquam, seu jubendo, seu definiendo, seu aliter agendo, se decretorum dominos et conditores esse ostendunt. » Neque levius istud: « Aliis imponitur necessitas obsequendi: summis verò Pontificibus ostenditur inesse auctoritas obsequendi; ut à se tradita observando, aliis non contemnenda demonstrent, exemplo Christi, qui sacramenta quæ Ecclesiæ servanda mandavit, primus in se ipso suscepit, ut ea in se ipso sanctificaret. » Quæ si quis ante hæc tempora à Romanis Pontificibus, vel à quopiam probatioris notæ auctore conscripta legerit, nihil repugno, quominus auctoritatem obtineant. Valere autem quæ contra totius anterioris ævi traditionem, duodecimo demum sæculo, Gratianus commentus est, theologicæ disciplinæ ratio non sinit. Sed, omisso Gratiano, ad prisca et anteriora redeamus.

CAPUT VII.

Concilium Mosomense: Rodulphi Glabri locus: Concilium Ansanum; de eo anonymi responsiones: de exemptionibus obiter: Petri Venerabilis, et sancti

Bernardi loci : an Monachis Cluniacensibus profuerit, quòd Romanum Pontificem peculiarem Episcopum habere vellent.

Cùm ergo Ecclesia Romana communi canone et regeretur et regeret, sancti Patres nostri Gallicani Episcopi, referente Flodoardo (FLODOARD. *in Chron., an.* 948; *Vid. tom.* IX *Conc., col.* 622, 623.), ad annum 948, in Mosomensi [1] Synodo, mirantur allatas litteras « ex nomine Agapeti Papæ per Clericum, qui eas Romà detulerat, nihil auctoritatis canonicæ continentes ; » hoc tantùm præcipientes, ut Hugoni Rhemensi » redderetur episcopium. »

Hoc nostris novum et insolens videbatur, quippe à consuetudine Romanæ Ecclesiæ alienum. Pergit Flodoardus : « Quibus lectis, ineuntes Episcopi Concilium, cum Abbatibus et » cæteris sapientibus, qui aderant, responderunt.... ut quod regulariter cœptum fuerat, » canonicè petractaretur. » Itaque, recitato capitulo XIX Carthaginensis Concilii (*Cod. Canon. Eccl. Afric., c.* XIX. *tom.* II *Conc. col.* 1060.), « de accusato et accusatore ; judicatum est » secundùm definitionem ipsius capituli, ut » Artaldo Præsule retinente communionem et » parochiam Rhemensem, Hugo qui ad duas » Synodos evocatus venire contempserat, à communione et regimine Rhemensis episcopii » abstineret, donec ad universalem Synodum » (ex Germanis et Gallis Episcopis congregatam) » se purgaturus occurreret. »

Suspectas habent allatas Romà ex nomine Papæ litteras, quòd sola jussa, *nihil canonicæ auctoritatis continerent.* Ipsi ex canonibus Roberto Trevirensi Legato apostolico auctore, inchoata exequuntur. Sic Germani, sic Gallicani Episcopi judicabant.

Notum illud, neque omittendum Rodulphi Glabri [2], de Episcopis Gallicanis ægrè ferentibus, Cardinalem à Joanne XVII delegatum, ut Romani Pontificis auctoritate, basilicam [3] in agro Turonico à Fulcone Andegavensi Comite constructam consecraret : quòd Hugo Turonensis Archiepiscopus ex causis canonicis facere recusasset. Quà de re Glaber hæc scripsit : « Quod » utique audientes Galliarum Præsules præsumptionem sacrilegam cognoverunt ex cæcà » cupiditate processisse. » Ac rursus : « Licet » Pontifex Romanæ Ecclesiæ, ob dignitatem » Sedis apostolicæ, cæteris in Orbe constitutis » Episcopis, reverentior habeatur ; non tamen » ei licet transgredi in aliquo canonici moderaminis tenorem. » Denique : « Universi pariter » detestantes, quoniam nimiùm indecens videbatur, ut is qui apostolicam regebat Sedem, » apostolicum primitus ac canonicum transgrediatur tenorem. » Itaque turbinem repente coortum, quo concussa basilica[1] ac disturbata consecratio est, divino judicio imputarunt. Anno 1004 (RODULP. GLAB., *lib.* II. *c.* IV. *apud* DUCHES. *tom.* IV.).

Sunt qui Rodulphum Glabrum falsi convictum putent, talibus ab illustrissimo viro Petro de Marcà summatim relatis (MARC., *de Concord. etc. lib.* IV. *c.* VIII. *n.* 2.). Atqui vir doctissimus his tabulis, Glabrum non confutatum, sed illustratum voluit : deinde has tabulas visas lectasque oportet integras, antequam candidissimo hujus ævi historico detrahamus fidem : denique utcumque est, ejus testimonio firmatum videmus, de observando etiam à Romano Pontifice canonico ordine, communem Ecclesiæ Gallicanæ sensum.

Neque ità multò post, Concilium Ansæ in Pago Lugdunensi congregatum est. Ibi Gauslenus de Viennà Episcopus Matisconensis gravem expostulationem habuit, de ordinatione Cluniacensium Monachorum à Burchardo Viennensi factà, vi privilegii, quod Cluniacenses habebant à Romanà Ecclesià. Quà de re sancta Synodus sic statuit (*Conc. Ans., an.* 1025, *tom.* IX *Conc. col.* 858.) : « Relegentes sancti Chalcedonensis » Concilii, et plurimorum authenticorum Conciliorum sententias, quibus præcipitur qualiter » per unamquamque regionem Abbates et Monachi proprio subesse debeant Episcopo, et ne » Episcopus in parochià alterius audeat ordinationes vel consecrationes, absque licentià ipsius Episcopi, facere ; decreverunt chartam » non esse ratam, quæ canonicis non solùm non » concordaret, sed etiam contrairet sententiis. » Archiepiscopus ratione convictus, à Gausleno » veniam petiit. » Eidem, mulctà impositâ, satisfecit [2], anno 1025.

Neque propterea omnia privilegia cassa habebantur. Hoc tantùm cavebant ne pro arbitratu, ne necessitate nullà, ne inconsultis iis quorum intererat, concessa viderentur. Itaque ea privilegia, quæ hactenus invaluerant, concedi solebant auctoribus Episcopis, vel Synodis certè

[1] Mosomum oppidulum Franciæ, in Campanià situm est.

[2] Monachi Cluniacensis.

[3] Seu monasterium *Belli loci* in pago Turonico in prospectu Catri Lucassensis. (*Edit. Paris.*)

[1] Imò eam funditus eversam fuisse Glaber affirmat. (*Edit. Paris.*)

[2] Nempe Burchardus Viennensis, ut legitur in actis « veniam petens à Gausleno, loco satisfactionis firmavit..., » ut unoquoque anno, quandiu ambo viverent...., sufficientiam olei de olivis, ad conficiendum chrisma, ips » persolveret. » (*Edit. Paris.*)

consentientibus, et ad certum modum, magnoque respectu ad canonicum ordinem. Quod etiam vir doctissimus Ludovicus Thomassinus luculentissimè demonstravit (THOMASS., *Discipl. de l'Egl. touch. les Bénéf., tom.* II. *part.* IV. *liv.* I. *c.* XLII. *p.* 194 *et seq.*).

Ansanæ Synodi auctoritatem elevare nititur auctor anonymus qui de Gallicanis libertatibus scripsit (*Anon., de Libertat. etc. lib.* XI. *c.* VII. *n.* 9 *et seq.*). Ac primùm quidem ex eâ Synodo nihil memorat, præter fragmentum à Marcâ relatum (MARC., *de Concord. etc. lib.* IV. *cap.* VIII. *n.* 1.). At dissimulat narrationem integram optimæ notæ, in editione Labbeanâ Conciliorum insertam (*tom.* IX *Conc. col.* 859.). Ait postea narrationis hujus non adeo *indubitatam esse veritatem* (*Anon., loc. cit. n.* 10.). Sed id pronuntiasse non sufficit; docere oportebat. Addit « Monachos Cluniacenses privilegiis apostolicis » usos fuisse, quantumvis renitentibus, sed tandem cedere coactis Episcopis. » Quis enim hæc nescit; et gliscente licentiâ, prævaluisse in multis contra canones absolutam illam et arbitrariam potestatem? Id ex Ansano Concilio notum esse volumus, majores nostros, sæculo quoque undecimo, canonum ac priscæ disciplinæ memores, extraordinariis illis imperiis, quoad fieri salvâ pace potuit, obstitisse.

Quare nihil ad nos illud quod idem Anonymus memorat « Joannem XIX et Monachos pri» vilegia jam concessa defendisse. » Neque magis ad rem illa Joannis XIX epistola ab anonymo memorata, quâ Burchardo Lugdunensi Ansani Concilii præsidi, « gratum animum testetur, » quòd Cluniacensi monasterio faveret contra » Gauslenum. » Quâ epistolâ anonymus ad infringendam Ansani Concilii auctoritatem frustra utitur. Potuit enim, Burchardo Lugdunensi licèt præside refragante, adversùs Cluniacense privilegium Patrum vicisse sententia : potuit idem Burchardus ab eâ sententiâ recessisse, quam in Ansano Concilio protulisset. Quibus modis à Joanne XIX grati animi significationem retulerit, illæsâ Ansani Concilii veritate, illud interim constiterit, et privilegium contra canones Chalcedonenses datum, Gallicanis Episcopis usque adeo nullum fuisse visum, ut Burchardus Viennensis, quòd eo usus esset, Gausleno Matisconensi satisfecerit.

Neque hìc quærimus an et quibus casibus Papa potuerit, absolutâ illâ potestate, hujusmodi privilegia concedere, repugnantibus licèt Episcopis; quam quæstionem anonymus invidiosè movet : sed id tantùm volumus, quod Gallicana Declaratio docet, illam plenitudinem apostolicæ potestatis per canones moderandam; idque à Patribus nostris, lapsis Ecclesiæ rebus, atque etiam undecimo sæculo, pro virili parte propugnatum fuisse.

Hìc laudat Anonymus Petrum Cluniacensem duodecimo sæculo hæc scribentem (*Anon., ibid.;* PET. CLUN., *lib.* I *epist.* XXVIII. *ad* BERN. CIST.) : « His additis et multâ invectione extol» litis, quòd proprium Episcopum habere refu» gimus : nos verò respondemus, istud veritati » contrarium oppositâ fronte existere; quoniam » patet nos proprium Episcopum habere. Quis » rectior, quis dignior, Romano Episcopo Epi» scopus potest inveniri ? » Hæc quidem scripsit Petrus ille *Venerabilis* ad beatum Bernardum, seu potiùs, modestè licet, adversùs ipsum et Cistercienses. Nunc lector viderit, Petrine Cluniacensis, an Bernardi Claravallensis potior sit auctoritas. Paucos equidem esse reor qui Petro non anteponant Bernardum accusantem eos, qui hâc specie ab Episcoporum auctoritate recesserint. Nempe conqueritur is, « istis eman» cipationibus, Monachos dissolutiores fieri, » imò et pauperiores; peccare licentiùs vagum » ac malè liberum vulgus; noxiæ libertatis » geminam sobolem esse, paupertatem et sæ» cularitatem (BERN., *de Consid. lib.* III. *cap.* » IV. *n.* 16. *tom.* I. *col.* 432.). » sanctitatis nomine in monasteria introductam. Cætera omnibus nota commemorare nihil attinet. Cæterùm eventus docuit, haud frustra hæc conquestum esse Bernardum. Quòd enim Monachi passim magnum quidem et omnibus præsidentem; sed tamen longè positum, et omnium Ecclesiarum sollicitudine occupatum, habere voluerint peculiarem Episcopum; hinc maximè provenisse vidimus, ut tot monasteria prope jam immedicabili vulnere prostrata jaceant. Sed nos hæc aliis tractanda et deploranda relinquimus; quæ à nobis sunt inchoata prosequimur.

CAPUT VIII.

Concilium Lemovicense II : Gregorius VII : concors Romanorum Pontificum et Episcoporum professio de regendo et obediendo secundùm canones.

Anno Christi 1031, paulò post Ansanam Synodum, habitum est Lemovicense secundum Concilium, in quo hæc legimus (*Conc. Lemovic.* II. *sess.* II. *tom.* IX *Conc. col.* 906.) : « Epi» scopus Petracoricensis de quodam Canonico suo » tantùm Clerico, qui uxorem duxerat, inqui» rendo proposuit dicens, ut judicarent quid de » eo ageretur. Ad hoc verbum in Concilio re-

» sponsum est : Canones judicent : quomodo » enim possumus nostro arbitrio judicare quid- » quam ? » Quâ regulâ, etiam à Romanis Pontificibus gesta æstimabant (*Conc. Lemovic.* II. *sess.* II. *tom.* IX *Conc. col.* 909.) : « Inconsulto, » inquiunt, Episcopo suo, ab Apostolico » pœnitentiam et absolutionem accipere nemini » licet. » Ac subdunt, neque Petrum ipsum aliter facturum fuisse. « Certè beatus Petrus, » si sciret illum (quem absolvit) esse à beato » Martiale excommunicatione obligatum, po- » tiùs eum damnaret, quàm absolveret. Sic » Apostolici Romani Episcoporum omnium sen- » tentiam confirmare, non dissolvere debent; » quia sicut membra caput suum sequi, ita et » caput membra sua necesse est non contristare. »

Neque aliter Romani Episcopi sentiebant. In eodem enim Concilio refertur Pontium Comitem Arvernensem à suo Episcopo excommunicatum, à Papâ absolutionem accepisse; conquestumque Episcopum, hoc responsum à Papâ tulisse (*Ib.*, *col.* 908.) : « Debueras certè mihi antequam illa » mortua ovis Romam veniret, ejus causam tuis » innotescere apicibus; et ego eam omni modo » abjicerem, tuamque firmando auctoritatem, » eam anathematis ictu reperculerem. Profiteor » quippe omnibus Consacerdotibus meis, ubique » terrarum adjutorem me et consolatorem potiùs » esse quàm contradictorem : absit enim schisma » à me, et à Coepiscopis meis. Itaque illam pœ- » nitentiam et absolutionem, quam tuo excom- » municato ignoranter dederam, et ille fraudu- » lenter accepit, irritam facio et cassam; ut de » illâ nihil aliud speret quàm maledictionem, » quoad satisfactum tu justè absolvas. »

Aliud exemplum afferunt Papæ Episcopum[1] « rogantis, ut pœnitentiam, quam imposuerat, » affirmaret (*Ibid.*, *col.* 909.); » Episcopi verò renuentis, his verbis : « Non credere possum hoc » mandatum ab eo exortum, » quod canonibus repugnaret. Quibus commemoratis : « Dixerunt » Episcopi, hoc ab ipsis apostolicis Romanis, et » cæteris Patribus cautum tenemus, » quòd contra canones elicita, robore careant, ac præter sententiam apostolicæ Sedis expressa videantur.

Neque eo minùs pontificiam auctoritatem reverebantur sancti et humiles Episcopi, qui Papam caput suum ubique prædicant, asseruntque illud : « Judicium enim totius Ecclesiæ maximè » in apostolicâ Romanâ Sede constat. » Sed illud judicium canonico ordine proferri volebant, non mandatis extraordinariis præter canonum sententiam.

[1] Engolismensem.

Hâc disciplinâ Gregorius VII vixit : « Solet, » inquit, sancta et apostolica Sedes pleraque » consideratâ ratione tolerare; sed nunquam in » suis decretis à concordiâ canonicâ, hoc est, à » canonum consensione discedere. » Alibi commendat « statuta Romanæ Ecclesiæ, quæ à tra- » mite sanctorum Patrum non recedit (GREG. » VII, *lib* I. *ep.* XII. *ad* GUILL. PAPIENS. *tom.* X » *Conc. col.* 14.); » reprehenditque Episcopos, « quoniam sanctorum Patrum decreta, et eccle- » siasticæ religionis statum, non eâ, quâ oportet » diligentiâ custodirent (*Id.*, *lib.* II. *ep.* I. *ad* » *Episc. Brit. col.* 69.). » Sic canonum observantia ipsum religionis statum fulciri putabant.

Itaque Episcopi in ipsâ consecratione Romano Pontifici profitebantur « canonicam obedientiam, » et secundùm canones, et, servato ordine suo » (*Pont. Rom.*); » quæ professio etiam nunc in episcopali consecratione viget. Romani verò Pontifices, ritè appellatis octo universalibus Conciliis, dato jurejurando profitebantur, se, « quæ prædicaverunt et statuerunt, omni modo » sequi et prædicare; omnia decreta prædeces- » sorum apostolicorum Pontificum, quæcumque » ipsi synodaliter habuerunt, et probata sunt, » confirmare, et indiminuta servare; et sicut ab » iis statuta sunt, in sui vigoris stabilitate custo- » dire (*Diurn. Rom. Pont.*). » Sic totius disciplinæ ratio antiquis constitutis nititur : profitenturque et Episcopi, ut *secundùm canones* pareant; et Romani Pontifices, ut *secundùm canones* regantur, ac regant.

Hæc Papæ professio Diurno Romanorum Pontificum continetur : hæc post octo prima Concilia, post octingentos annos vi suâ stabat : hæc Ivonis Carnotensis, imò et Gratiani tempore, viguit, quippe quam memorarunt, et in canones transtulerunt (IV. CARN., *epist.* LX, LXXIII.).

Quàm autem viguerit illa, quam Episcopi Romano Pontifici profitebantur secundùm canones obedientiam, testatur Hincmari Rhemensis in Tricassinâ Synodo, Joanne VIII præside, ipsi ac Sedi apostolicæ facta professio, in hæc verba (*Conc. Tricass.* II. *tom.* IX *Conc. col.* 307.) : « Quod in omnibus secundùm sanctarum Scrip- » turarum tramitem, sacrorumque canonum » decreta, Sedes Romana tenet per omnia et in » omnibus, pro scire et posse meo, perpetuum » prosequor et teneo. » Quam professionem aptiori loco integram retulimus (*sup.*, *lib.* IX. *c.* XXI.).

CAPUT IX.

Libertas in jure antiquo et communi : Pragmatica-Sanctio sancti Ludovici : an ab anonymo idoneis probationibus falsi arguatur.

At postquam, labente disciplinâ, ambitione atque adulatione gliscente, ab eâ regulâ deflexum est, ac Romani Pontifices mandatis extraordinariis, reservationibus ac decimis, gravia onera, etiam pecuniaria imponere, et trahere ad se paulatim Episcoporum Clerique jura cœperunt; sanctus Ludovicus Pragmaticam edidit, quâ novos ausus cohiberet. Primi capitis hæc verba sunt (*Prag. Sanct.* S. Lud., *tom.* XI *Conc. col.* 907, 908; Boch., *Decr. Eccl. Gall.*; *Preuv. des Libert. de l'Egl. Gall.*, *t.* II. *c.* XV. *n.* 36. *p.* 76, *éd.* 1731.) : « Statuimus et ordinamus, ut Ecclesiarum regni nostri Prælati, Patroni et Beneficiorum collatores ordinarii, jus suum plenarium habeant, et unicuique sua jurisdictio servetur. » Caput secundum : « Item Ecclesiæ cathedrales, et aliæ regni nostri liberas electiones habeant, et earum effectum integraliter prosequantur. » Quartum : « Item promotiones, collationes, provisiones, et dispositiones prælaturarum, dignitatum et aliorum quorumcumque beneficiorum et officiorum ecclesiasticorum regni nostri, secundùm dispositionem, ordinationem et determinationem juris communis, sacrorum Conciliorum Ecclesiæ Dei, atque institutorum antiquorum sanctorum Patrum fieri volumus et ordinamus. » Anno 1268 [1].

Hæ sunt illæ, quas vocamus, Gallicanæ Ecclesiæ libertates : regi jure communi, Conciliorum auctoritate, ac Patrum institutis. Hanc Pragmaticam vetustissimis actis et regestis inscriptam, à multis jam sæculis laudatam, memoratam [2], commendatam; idque ab Ecclesiasticis, à Magistratibus, à Legatis, ab universi regni Ordinibus congregatis, ac per tot sæcula nulli suspectam, quidam etiam Galli nostris temporibus, aut totam, aut partem ejus aliquam, in dubium revocant, nullo documento; postquam nempe audemus insimulare falsi quidquid gustui non sapit.

Quid autem habet novi, ut falsa habeatur? Nempe illa jus commune, Conciliorum auctoritatem, ac Patrum instituta prædicat; his adversantia valere non sinit. Quid autem aliud sonant tot Patrum, maximè Gallicanorum gesta, quæ legimus? Cur ergo falsa sit, quæ usque adeo Gallorum ingenium sapiat? Quid quòd si falsa esset, tamen haud aspernanda videretur, quæ nostris moribus traditionibusque congruat, et tam pronis animis accepta sit. Sed tamen videamus quid auctor anonymus, qui de Libertatibus nuperrimè scripsit, super hâc falsitate dixerit, ut vel ex eo pateat, quàm futilibus argumentis agant.

Primum argumentum : « Pragmatica illa à nemine allegata fuit per ducentos annos (*Anon., de Libert. etc. lib.* I. *cap.* XV. *n.* 7.). » Facilis responsio; non enim causa adfuit : ac si illa probatio admittitur, quot bona legitimaque acta conciderint?

Secundum argumentum : « Nec etiam tunc in lucem edita fuit, sed tantùm anno 1515 (*Ib.*, *n.* 8.). » Quid autem est, *in lucem edita?* An fortè vulgatam typis oportuit, cùm necdum typi essent? An verò negabunt more solemni promulgatam quæ in vetustissimis Parlamenti regestis extet? An etiam necesse est, post tot sæcula, acta promulgationis afferri? Quis tam iniquas conditiones imponere possit?

Tertium argumentum : pluries typis excusa est sine quinto capite, « quo exactiones et onera gravissima per curiam Romanam imposita prohibentur (*Ibid.*, *n.* 9; *vid. quoque n.* 5.). » At quid hoc ad primum, secundum et quartum caput, quæ nunc laudamus? De quinto verò fatemur à Margarino de la Bigne (*tom.* VI. *Bibl. PP.* Margar. de la Bigne.), quem alii secuti sint, in editione Bibliothecæ Patrum fuisse prætermissum [1]; sed mancum, ut fit,

[1] Hoc est anno 1269, ante Pascha.

[2] Memoratur in illo libello Curiæ Parisiensis ad Ludovicum XI, art. VI, quem reperies *Trait. des Libert.* edit. 1731, tom. I, p. I. Memoratur etiam inter acta comitiorum trium Ordinum, quæ Turonis an. 1483 celebrata sunt : item in instrumento appellationis Universitatis Parisiensis an 1491; quod instrumentum extat, *Preuv. des Libert.* cap. XIII, n. 16. (*Edit. Paris.*)

[1] Joannes du Tillet Curiæ Parisiensis scriba primarius, opusculum edidit cum hoc titulo : *Mémoire et avis de M. Jean* du Tillet... *sur les libertés de l'Eglise gallicane*, cui adjunxit varia monumenta ex commentariis Curiæ Parisiensis extracta, atque imprimis Pragmaticam-Sanctionem sancti Ludovici, de quâ lectores admonet his verbis : *Nous avons voulu ajouter ici l'Ordonnance du bon roi saint Louis, appelée vulgairement* la Pragmatique, *toute entière et au vrai, comme elle se trouve ès anciens registres, et comme elle a été ci-devant imprimée ès plus vieils styles du Parlement de l'an* 1515, *et même en un livre de M. Hélie, jadis archevêque de Tours, pour le Concordat, imprimé à Tolose en* 1518; *pour le moins avec plus de conscience et de religion, que n'ont eu ceux qui l'ont osé corrompre, et insérer, retranchée d'articles entiers, entre les statuts synodaux d'aucuns évêques de Paris, et depuis encore en un gros ramas intitulé :* Bibliotheca SS. Patrum : *voire et aucuns en deux éditions des Ordonnances et Edits des Rois de France.* Vid. *Trait. des Libert.* tom. 1, p. 44; *et Mém.* du Till. *Evêq. de Meaux*, Par. 1607, p. 355. Hanc

exemplar nactus est, ex integrioribus jam supplendum exemplaribus : seu viro bono religioni fuit sancti Ludovici nomine quidquam edi, quo Curia Romana reprehendi videretur; seu typographi metuerunt, infixis censuræ notis, creari sibi incommoda. Cæterùm et ille quintus articulus longè antea laudatus ac memoratus fuit.

Quartum argumentum : « Non esse verisimile » sanctum Regem, tantæ erga Sedem apostolicam reverentiæ, edicto solemni Romanæ » Curiæ officiales comprimere voluisse (*Anon.*, » *ibid. n.* 10.). » Tum illud ; « necdum fuisse » morem inductum auctoritatem regiam sanctæ » Sedis ordinationibus opponendi; » tanquam exactiones illæ ad pietatem aut ad Sedis apostolicæ dignitatem pertineant.

Quintum et sextum argumentum : anno 1268, sanctus Rex « ad secundam in Terram Sanctam » expeditionem, cum summi Pontificis consilio, » se accingebat (*Ibid.*, *n.* 11, 12, 13.); » monitisque potiùs cum amicissimo Pontifice, quàm edictis egisset. Neque is erat Clemens IV [1], qui his coercendus videretur, innocentissimus atque abstinentissimus Pontifex : ac si « quod tum » fuisset exactum subsidium, non nisi ad juvan» dum in expeditione bellicâ Regem impenden» dum fuisset. » Quæ omnia sponte concidunt, si dicamus Ludovicum, non præsentibus malis, sed, quâ erat providentiâ, futuris, ac pridem expertis occurrere voluisse : Clementem verò IV quò erat abstinentior, eò æquiore animo tulisse, prohiberi ea, à quibus ipse abhorreret.

An verò probatione nullâ, tam futilibus conjecturis, celebratissima acta falsi insimulare liceat, prudens lector judicet. Certè auctor anonymus, quo causam tueatur suam, nihil affert verius quàm istud : virum egregium, Ludovicum Thomassinum Gallum, in eâdem esse sententiâ (*Anon.*, *n.* 6 ; THOMASS., *Discipl. de l'Egl. part.* IV. *liv.* II. *chap.* X. *n.* 11 ; *ibid. c.* XLI. *n.* 4; *et liv.* III. *c.* XXIV. *n.* 17.). Hujus ergo conjecturas colligit, quas modò refutavimus. Nos verò eum virum, ut doctrinâ clarum, ita pacis studio multa, ac, ferè dixerim, nimia cogitantem, ac, ne quemquam lædat, ubique metuentem, nec lædere ipsi volumus. Atque hìc de Pragmaticâ sancti Ludovici Sanctione dicendi finem facimus.

Pragmaticam multis et gravibus rationibus sancto Ludovico assertam reperies quoque, *Preuv. des Libert.* tom. II, cap. XV, n. 35, not. p. 77. (*Edit. Paris.*)

[1] Natione Gallus.

CAPUT X.

Edictum Caroli VI ; decretum Florentinum : nulla sunt, quæ contra canones ; Romanus Pontifex contra canones agere nolle præsumitur, ne ipse adversetur sibi : locus insignis Concilii Basileensis.

Ex eodem fonte manavit Caroli VI constitutio, « Clero agente, ac plaudente, edita anno 1406, » quâ sublatis reservationibus [1] sive expectatio» nibus (hoc est expectativis gratiis) personas » ecclesiasticas regni, ac Delphinatûs ad suas » franchisias et libertates in perpetuum reducit, » secundùm antiqua jura communia, et Concilia » generalia (*Preuv. des Libert., etc. c.* XXII. » *n.* 10. *tom.* III. *pag.* 13 *et seq. et passim.*); » quæ ex sancti Ludovici Sanctione deprompta sunt.

Hæc verò omnia Concilii etiam Florentini auctoritate sancita invenimus. Decretum retulimus (*sup.*, *lib.* VI. *c.* XI.), quo utriusque Ecclesiæ, Græcæ scilicet ac Latinæ consensione firmatur, à Petri successoribus pasci ac regi universalem Ecclesiam, sed ad eum modum, qui Conciliorum gestis ac sacris Canonibus continetur.

Quid si adversùs canones statuunt? an continuò ad generale Concilium appellandi? Nequaquam, nisi omnem solverent disciplinam. At in minoribus ac particularibus causis id sufficit, decretum contra canones editum esse nullum. Sic enim sanctus Zozimus jam relatus (*sup.*, *hoc lib. cap.* III ; ZOZ., *ep.* VII. *ad Episc. Prov. Narb. et Vienn. tom.* II *Conc. col.* 1570.) : « Contra statuta Patrum concedere, vel mutare, » ne hujus quidem sedis potest auctoritas. » Et sanctus Leo Magnus (LEON. MAGN., *ep.* LXXX. *al.* LIII. *ad* ANAT. *C. P.*) : « Ut omni penitus » auctoritate sit vacuum quidquid ab illorum » canonum (videlicet Nicænorum) fuerit con» stitutione diversum. » Atque iterum (*Id.*, *epist.* LXXXVII. *al.* LXI. *ad ep. Conc. Chalc.*), « Infirmum atque irritum erit, quidquid à præ» dictorum Patrum canonibus discreparit. » Et sanctus Martinus (MART. I *ep.* IX. *ad* PANTAL., *t.* VI *Conc. col.* 32 ; *Vid. sup.*, *c.* III.) : » Ca» nones ecclesiasticos solvere non possumus, » qui custodes canonum sumus. »

[1] *Reservationes* eæ erant, quibus Papa Sedes episcopales et alia beneficia *suæ dispositioni reservabat, quando vacarent*, simul vetabat ne ii quibus jus erat nominandi aut eligendi, suo jure uterentur. *Expectativas gratias* sic describunt : Papa litteras dabat *de mandato gratioso*, quibus litteris conferebat beneficium, vivo adhuc beneficiario ; ut ille, in cujus gratiam hujusmodi litteræ conscriptæ fuerant, haberet beneficium post beneficiarii obitum. Vid. Rebuf. Prax. Benef. p. 53, 56, et alibi pass. Hi abusus gravissimi sublati sunt à Concilio Basileensi (*Edit. Paris.*)

Id majores nostri, epistolâ ad Adrianum II, hâc etiam ratione firmant (*Ep.* Caroli Calvi *ad* Adr. II, *int.* Hincm. *ep.* xliii. *tom.* ii. *p.* 708.) : « Quòd apostolica Sedes non potest » esse sibi contraria. » Esset autem, si canonum ex officio custos, canones solveret. Quo fundamento, si quid à Papâ prodit minus canonicum, sic est interpretandum, ut voluntas potiùs, quàm facultas desit.

Neque verò Ecclesia Romana canonum est custos, tanquam alieni boni, sed profectò tanquam sui : canones enim sunt Ecclesiarum omnium; maximè verò Romanæ omnium matris, cujus etiam auctoritate firmantur.

Scitum enim apud Socratem (Socr., *lib.* ii. *c.* xvii. *p.* 79. *edit.* Vales.), « canone eccle- » siastico juberi, ne absque Romano Pontifice » canonizentur, » hoc est regulentur, gubernentur, suoque ordine componantur, et constituantur *Ecclesiæ* : « μὴ κανονίζειν τὰς ἐκκλησίας. » Quod ipsum Sozomenus clarioribus verbis expressit (Sozom., *lib.* iii. *c.* x. *p.* 415.) : « Lege » pontificiâ pro irritis haberi, quæ præter sen- » tentiam Episcopi Romani fuerint gesta. » Id etiam attestantur alia ecclesiastica monumenta.

Itaque Sedes apostolica canonibus adjicit vim, *robur*, τὸ κῦρος; sibique adversaretur, si eos solveret, quos ipsa firmasset, aut etiam condidisset.

Id præclarè explicat Basileense Concilium de Papâ agens (*Conc. Basil., ep. syn. n.* 5. *tom.* xii *Conc. col.* 706.) : « Quidquid enim statui- » tur in sacris Conciliis, suâ etiam (Pontificis » scilicet) auctoritate statuitur, quæ semper ibi » refulget, ut prima et præcipua, præ omnibus, » caput et directrix. Et cùm aut personaliter, » aut auctoritativè semper in Synodis universa- » libus intersit, ipseque Ecclesiæ Rector sit et » Pastor; decreta Conciliorum, etiam sua, et » sedis apostolicæ, non immeritò dici possunt : » nos enim unum Ecclesiæ corpus sumus, et » ipse hujus corporis caput sub capite Christo. » Quidquid igitur fit ab hoc corpore ecclesias- » tico, etiamsi omnia membra in idem concur- » rant, sicut in corpore naturali accidit, magis » tamen, ac præcipuè oratio quævis capiti ap- » propriatur et adscribitur, ab ipsoque magis, » quàm ab alio corporis membro procedere » censetur. Itaque non secus synodalia decreta » pro suo debito et honore exequi debet, ac per » alios servari facere, quàm si ab ore proprio » dictata et promulgata essent : dum enim ipse » præsens inest, ipse concludit, ipse statuit; et » sub nomine suo ac personâ ejus omnia decer- » nuntur : dum abest, sui præsidentes, qui » vice ejus funguntur, locumque apostolicum » tenent, et personam Pontificis repræsentant, » per sacrum Concilium deliberata conclu- » dunt. »

Hæc pro pontificiâ auctoritate magnifica et sublimia, à Juliano Cardinale, Concilii Basileensis Præside, pronuntiata, atque ab ipso Concilio, diplomate edito, promulgata sunt. Quæ profectò efficiunt, ut Ecclesia Romana sibi adversetur, dissolvens canones suâ primitus auctoritate firmatos. Quod eo minùs præsumi potest, quò sæpius et clarius nulla et irrita pronuntiat, imò sua inficiatur esse, quæ sacris canonibus adversa, suo etiam nomine proponantur. Hinc Hilarus, quem cæteri longo ordine consequuntur (Hilar. *Pap., ep.* iv. *tom.* iv *Conc. col.* 1038.) : « Nihil adversùm venerandos ca- » nones, nihil contra sanctæ memoriæ decessoris » mei judicium valeat, quidquid obreptum esse » nobis constiterit. »

CAPUT XI.

De decretalibus epistolis, deque consuetudine receptâ et canonum origine.

Canonibus annumeramus decretales Romanorum Pontificum epistolas, quanquam illæ serò, Dionysii Exigui operâ, Ecclesiæ codici et canonum corpori adjunctæ sint; idque in Occidente tantùm : atque initio ducto à beati Siricii epistolis, quarto sæculo per provincias missis. Namque anteriores interciderant, aut remanserant penès Ecclesias, Sedem apostolicam consulentes, neque in unum corpus collectæ erant, quæ innumerabiles hinc inde dimissæ certis casibus providebant.

Cur autem postea in unum collectæ corpus, ad Ecclesiæ canones accesserint, in promptu erit juris ecclesiastici origines repetenti. Namque Ecclesiæ primitus traditione regebantur. Hinc ex traditionibus apostolicarum Ecclesiarum conscripti canones Apostolorum, qui à Latinis serò, neque simul omnes, in auctoritatem adsciti.

Conditi verò postea sunt canones per provincias aut in universalibus Synodis, cùm vel labente tempore, à priscis institutis deflecteretur, vel aliquid novæ difficultatis occurreret. Sibi Ecclesiæ id honoris mutuò exhibebant, ut statuta ab aliis aliæ plerumque ut sua ducerent, à communi scilicet profecta spiritu. Utebantur ergo singulæ Ecclesiæ canonibus, vel universalium Conciliorum, vel suis, vel adoptatis, et con-

sensu receptis. Hæc origo canonum. Horum executionem prima et apostolica Sedes ubique terrarum urgebat. Hinc ortæ epistolæ decretales, de quibus Hincmarus hæc : « Sunt leges et ca» nones ac decreta Sedis apostolicæ ex iisdem » canonibus promulgata (Hincm., *ep.* xli. *ad* » Adr. *tom.* ii. *p.* 692.) : » ac paulò post : « In » decretis suis (scilicet Romanorum Pontifi» cum), ex sacris canonibus promulgatis, etc. » Quæ quidem totidem verbis in Pontigonensi Synodo [1] repetuntur (*Conc. Pont., sess.* i. *t.* xi *Conc. col.* 281.); ut non unius Hincmari, sed omnium Episcoporum Gallicanorum esse constet.

Manant hæc ex anterioribus sedis apostolicæ decretis, quale est illud quod sanctus Sixtus III scribit ad Illyricanos Episcopos (Sixt. III, *ep. ad* Illyric. *Episc. in Synod. Rom. cap.* xxvii. *coll.* Holst. *part.* i.) : « A Canonum præceptis » vestrûm nemo discedat, nec ab his deviet, » quæ juxta regularum ordinem frequens ad vos » directa Sedis apostolicæ decrevit auctoritas. » Sic ea quæ scribebant, ac per universas mittebant Ecclesias, et è canonibus prompta erant, et canonum executioni serviebant.

Cæterùm ratio postulabat, ut qui canones firmarent et exequerentur, iidem, cùm opus esset, interpretarentur, et dubia jura reserarent, et pro tempore sancirent, quæ canonibus congrua viderentur. Itaque meritò in auctoritatem admissæ Decretales, sed quæ canonibus congruæ, quæ eorum executioni profuturæ, quæ denique probatæ et usu receptæ essent. Quò pertinet illud in professione Romanorum Pontificum supra memorata : « Ut custodirent decreta cano» nica prædecesssorum apostolicorum Pontifi» cum, quæcumque ipsi synodaliter statuerunt » et probata sunt : » hoc est, communi usu et consensu recepta. In constituendâ enim ecclesiasticâ disciplinâ, universalem assensum ab antiquis Pontificibus postulatum, supradicta (*sup., hoc lib. cap.* viii.) satis probant, et qui ampliora velint nostros consulant. Nobis in re tritâ, summa quæque capita proferre est animus.

Consuetudines, ac mores universalis Ecclesiæ usu receptos, vim canonum obtinere constat : quandoquidem plerique canones, si rerum originem attendamus, primùm consuetudines fuerunt usu receptæ et probatæ. Nicæna Synodus sedium jura sanciens, canone vi : « Antiqua » consuetudo servetur (*Conc. Nicæn., can.* vi, » vii. *tom.* ii *Conc. col.* 32.). » Et canone vii, « Quoniam obtinuit consuetudo et antiqua tra» ditio, ut Æliæ (hoc est Hierosolymorum) Epi» scopus honoretur, etc. » Sanctus Basilius ille canonum vindex, canonicâ epistolâ ad Chorepiscopos, canonibus accenset « consuetudinem, » quæ in Ecclesiis versabatur (Basil., *ep.* liv. » *aliàs* clxxxi. *tom.* iii. *pag.* 148.). » Epistola etiam ad Diodorum; *consuetudinem* quæ in Ecclesiis Cæsariensis tractûs obtinebat, *vim legis habere* decernit : « propterea, inquit (Basil., *ep.* » clx. *aliàs* cxcvii. *num.* 2; *ibid., pag.* 249.), » quòd hæc statuta à sanctis viris sunt nobis » tradita. »

Jam in citatis locis consuetudines canonibus æquiparatas passim audivimus ; laudantque omnes beatum Augustinum (Aug., *ep.* xxxvi. *al.* lxxxvi. *n.* 2. *tom.* ii. *col.* 68.), cui *mores populi Dei et instituta majorum* pro lege sunt. Unde ad intolerandissimam insaniam refert contemptum eorum, quæ sunt universalis Ecclesiæ consuetudine roborata, epistolâ ad Januarium (Aug., *ep.* cxviii, cxix *al.* liv, lv. *col.* 123 *et seq.*), et alibi sæpius. Ac passim in Decretalibus et in Conciliis, conjuncta hæc duo, tanquam æqualis ponderis, *de jure vel consuetudine.* Atque hæc de universalis Ecclesiæ regulis.

CAPUT XII.

Jura, canones, consuetudines particularium Ecclesiarum retinenda : in iisque pars libertatis ecclesiasticæ : cæterarum gentium eam in rem cum Gallis concors sententia.

At ecclesiasticam disciplinam libertatemque nostram, non solùm tuemur universalibus canonibus ac moribus; sed etiam iis, qui per singulas Ecclesias valeant; quod secundo loco in Declaratione Gallicanâ est positum. Hoc quidem ex antedictis jam confectum putamus. Laudata est Basilii Epistola *de consuetudine* particularium etiam Ecclesiarum, « quæ vim legis obtineat, » eò quòd hæc statuta (etiam particularia) à » sanctis viris sint tradita (*sup., c. præced.*) : » laudatus est Zozimi locus de servandis Patrum constitutis; quem locum ad peculiaria jura Ecclesiarum pertinere vidimus (*sup., hoc lib. cap.* iii.) : laudata est Nicæna Synodus, primis sedibus, ex ipsâ consuetudine, sua jura servans, canone vi et vii (*sup., cap. præced.*).

Accedit Ephesina, à Cypriis [1], et aliis quibuscumque Ecclesiis potentiores Episcopos, qui eas invaderent prohibens; « ne Patrum canones pro» terantur; neve sub sacerdotii prætextu, mun-

[1] Pontigo ædes regia, seu vicus, in Campaniâ provinciâ non longè distans à Victoriaco. (*Edit. Paris.*)

[1] De Cypriorum Episcoporum causâ jam dictum est lib. viii, not. ad cap. viii, quam vide, *sup. pag.* 390.

» danæ potestatis fastus irrepat; ne clam paulatim libertas amittatur, quam nobis donavit » sanguine suo Dominus Jesus Christus, omnium » hominum liberator (*Decret. Conc. Eph., act.* » VII. *tom.* III *Conc. col.* 801.). » Alludit ad illud Pauli : *Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum* (1. *Cor.*, VII. 23.). Hæc ergo pars comparatæ Christi sanguine libertatis, ut non hominibus, sed canonibus serviatur.

Sic igitur et jura peculiaria Ecclesiarum servanda; et id pertinere ad Ecclesiarum libertatem, Synodus œcumenica definivit; referunturque ad universalis Ecclesiæ jus, etiam particularia jura; quippe quæ à Synodis universalibus confirmentur.

Eodem ferè sensu Chalcedonensis Synodus primo id capite decernit : « Regulas à sanctis » Patribus, in unâquâque Synodo, usque nunc » prolatas teneri statuimus (*Conc. Chalc., act.* » XV. *can.* I. *tom.* IV *Conc. col.* 756.), » quibus regulis non tantùm communia, sed etiam propria cujusque Ecclesiæ jura asseruntur.

Sanctus Gregorius Magnus ad Dominicum Carthaginensem : « Sicut, inquit (GREG. MAG., » *lib.* II. *ep.* XLVIII. *al.* XXIX. *tom.* II. *col.* 611.), » nostra defendimus, ita singulis quibuscumque » Ecclesiis jura servamus. » Atque alio loco (*Id., ep.* LII. *alias* XXXVII. *col.* 618, 619.) : « Absit hoc à me, ut statuta majorum Consa- » cerdotibus meis in quâlibet Ecclesiâ infrin- » gam : quia mihi injuriam facio, si fratrum » meorum jura perturbo. »

Neque tantùm majores nostri laudaverunt universales canones, Conciliorum generalium auctoritate conditos; sed etiam Gallicanos (AGOBARD., *lib. ad* LUDOV. PIUM, *Imp. adv. Leg.* GUND., *n.* 12. *tom.* XIV *Bibl. Pat. pag.* 266.); « quoniam venerandi et sancti viri eos edide- » runt, quorum vitam et sanctitatem crebra » miracula commendarunt. »

Valere autem, ut canones, ita etiam consuetudines, non modò Ecclesiæ universalis, sed etiam particularium Ecclesiarum, antedicta firmant. Huc accedit Ratramnus Corbeiensis, libro, jussu Regis et Episcoporum Gallicanorum, contra Græcos edito, quo particulares consuetudines laudat, de quibus etiam hæc scribit (RATRAM. CORB., *adv. Græc. lib.* I. *c.* II, *Spicil. tom.* II. *pag.* 3 *et* 4; *Vid. quoq. pass. lib.* IV.) : « In- » stituta verò majorum suis quibuscumque locis » edita, sicut non omnibus eadem, sic unitatem » fidei nullo modo divisêre. »

De his consuetudinibus retinendis, Jordani Lemovicensis Episcopi, in Concilio Lemovicensi, præclara sententia est (*Conc. Lemov.* II. *sess.* II. *tom.* IX *Conc. col.* 895.) : « Non enim una ea- » demque lex omnibus Ecclesiis, sive populis, » sive civitatibus, sive gentibus, semper potest » congruere; sed quædam pro qualitate locorum, » et gentis, et animorum, quamvis diverso, » tamen congruenti ordine, in consuetudinem » deducuntur. » Cujus rei multa exempla commonstrat.

In eamdem sententiam Fulbertus Carnotensis (FULB. CARN., *epist.* II. *ad fin. t.* XVIII. *Bibl. Patr. pag.* 6.) : « Nec nos offendit observantiæ » diversitas, ubi fidei non scinditur unitas. » Quod sumptum ex sancto Gregorio, Numidarum peculiares consuetudines firmante his verbis (GREG. MAG., *lib.* I. *ep.* LXXVII. *al.* LXXV. *ad episc. Numid. tom.* II. *col.* 561.) : « Con- » suetudinem quæ tamen contra fidem catho- » licam nihil usurpare dignoscitur, immotam » permanere concedimus. »

Notum omnibus beati Ambrosii dictum, à beato Augustino tantâ cum laude memoratum (AUG., *ep.* XXXVI, *al.* LXXXVI. *num* 32. *tom* II. *col.* 81.), de consuetudinibus regionum. At Clerus Gallicanus, ne consuetudinis nomine eas comprobare videatur, quæ in jure vocentur, *corruptelæ*, ac *vetustas erroris;* consuetudines eas ad Ecclesiæ Gallicanæ disciplinam libertatesque pertinere voluit, « quæ Sedis apostolicæ » et Ecclesiarum consensione firmentur (*Decl.* » *Gall., cap.* III.) : » Sic nostræ libertates vel maximè Sedis apostolicæ auctoritate constant : quippe quæ canonum executrix custosque sit. Unde noster Gerson docet omnem statum ecclesiastici ordinis « subesse rationabili voluntati » Papæ, quæ rationabilitas regulanda est per » determinationes Conciliorum generalium, præ- » sertim jam factas, de consensu et auctoritate » summorum Pontificum (GERSON., *de statib.* » *Eccles. stat. Præl. consid.* IV. *tom.* II. *pag.* » 432.) : » adeo nostri æquo jure omnia metiuntur, totoque studio Sedis apostolicæ auctoritati consulunt. Summa doctrinæ est, Ecclesiam ubique consensione regi.

Cæterùm ne nobis quisquam eâ causâ succenseat, habent, non modò Galli, sed etiam Hispani, Belgæ, Germani, alii omnes, suas consuetudines, sua jura, vel usu firmata, vel pactis. Hæc Sedes apostolica servat in Ecclesiis quibusque gubernandis : quæ pars est vel maxima ecclesiastici regiminis, dicente Apostolo : *Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos* (1. *Cor.*, IX. 22.). Habent eædem gentes suos ritus. Aliena, nova, noxia respuenda, si

fortè obtrudantur. Id sibi præ aliis Ecclesia Gallicana vindicat, ut jure communi regatur, hoc est, quoad fieri liceat, jure antiquo, à quo dimoveri invita non possit. Quale jus, si reliquæ gentes vindicare sibi velint, nihil profectò prohibemus.

CAPUT XIII.

Jura novella necessaria : ad vetera collimandum : Patrum Gallicanorum eâ de re in Concilio Tridentino sensus : ipsum Tridentinum Concilium eodem animo fuit.

Cùm autem vetusta laudamus, atque in iis arcem nostræ disciplinæ libertatisque collocamus; non propterea contendimus immutabilem esse Ecclesiæ disciplinam. Agnoscimus enim à patribus nostris in Concilio secundo Vasensi commendatos (*Conc. Vasens.* II. *malè à* BIN. III. *an.* 529, *præf. tom.* IV *Conc. col.* 1679.), non tantùm *antiquos*, sed etiam *novellos canones.* Hos meritò laudat Agobardus, factos videlicet « pro causis necessariis, quarum definitiones in illis generalibus Conciliis non habentur (AGOB., *lib. ad* LUD. PIUM, *num.* 12. *tom.* XIV *Bibl. Patr. pag.* 266.). »

Et tamen ad antiqua semper niti nos oportet : præcipuumque id fuit Gallorum studium in Concilio Tridentino. Itaque Oratores Regis, id, præ aliis omnibus, mandatum acceperant : in Ecclesiâ reformandâ, « primùm id videri, ut ad Ecclesiæ initia redeatur, ut Ecclesiæ status ad originis suæ puritatem quàm maximè accedat (*Instr. à M.* DE LANSAC, *Avril* 1562; *Mém. pour le Conc. de Trente, pag.* 173.). »

Id verò Tridentini Patres, quoad iniquitas temporum tulit, egregiè præstiterunt. Unde hæc habent passim : « Sancta Synodus antiquorum canonum vestigiis inhærendo decernit (*Conc. Trid., sess.* XXIII. *de reform. cap.* VII. *t.* XIV. *col.* 867.), etc. » Ac rursus : « Sancta Synodus vestigiis VI canonis Concilii Chalcedonensis inhærendo statuit (*Ibid., cap.* XVI. *col.* 870.), etc. » Denique id semper agit, eòque collimat ut antiqui canones, « qui temporum atque hominum injuriâ penè in desuetudinem abierunt, innoventur; » universamque disciplinam Cleri restituit ex iis, « quæ aliàs à summis Pontificibus ac sacris Conciliis sancita fuerunt (*Ibid., sess.* VI. *de reform. cap.* I. *col.* 769.). » Tum præcipit Ordinariis, « si quæ ex his in desuetudinem abiisse compererint, ea quamprimum in usum revocari studeant, non obstantibus consuetudinibus quibuscumque; ne subditorum neglectæ emendationis ipsi condignas, Deo vindice, pœnas persolvant (*Ibid., sess.* XXII. *de ref. cap.* I. *col.* 857.). »

Si ergo sanctissima atque omni veneratione digna Synodus veterem disciplinam non omnino restituit, id factum vel maximè quòd temporum ratio non sineret. Quâ in re memorabilis est Caroli Cardinalis à Lotharingiâ, Archiepiscopi Rhemensis, unà cum Episcopis Gallicanis, de Tridentinâ reformatione declaratio et protestatio, anno 1563 (*Declar. et protest. etc.; Mém. pour le Conc. de Trente, pag.* 571.) : « Cùm nudiustertius meam de reformationis articulis dicerem sententiam, præfatus sum etiam me valde cupere, ut prisca illa ecclesiastica restitueretur disciplina : sed cùm his corruptissimis temporibus et moribus, intelligam non posse ea, quibus maximè opus est, protinus adhiberi remedia, interim assentiri et probare ea quæ nunc sunt decreta : non quòd ea judicem satis esse ad integram ægrotantis reipublicæ christianæ curationem, sed quòd sperem his priùs lenioribus fomentis adhibitis, cùm graviora medicamenta pati potuerit Ecclesia, Pontifices maximos, et maximè sanctissimum Dominum nostrum Pium, pro suâ insigni pietate et prudentiâ diligenter curaturum, ut ea quæ desunt implens, et efficaciora inveniens remedia, in usum veteribus jamdiu abolitis revocatis canonibus, et maximè quatuor veterum illorum Conciliorum, quæ quantùm fieri poterit observanda esse censeo; vel si expedire videbitur, frequentiori Conciliorum œcumenicorum celebratione, morbum ab Ecclesiâ propulsans, eam suæ pristinæ restituat sanitati. Hanc autem meam mentem et sententiam, tum meo, tum omnium Galliæ Episcoporum nomine, in acta referri volo, et ut id fiat, à Notariis peto et postulo. »

Est ejusdem generis et spiritûs protestatio (*Declarat. et protest. etc.; Mém. pour le Conc. de Trente, p.* 571; *Vid. Conc. Trid., sess.* XXIV. *c.* V *et* XX, *de Réf. col.* 883, 892.) circa ejusdem Concilii caput : *Causæ criminales :* et caput; *Causæ omnes*, quibus Episcopi Gallicani, Christianissimi regni *privilegia, jura, sacrasque constitutiones tuentur* [1].

[1] Concilium Tridentinum loco in textu citato, cap. V statuit ut « causæ criminales graviores contra Episcopos..., quæ depositione aut privatione dignæ sint, ab ipso tantùm summo Romano Pontifice cognoscantur et terminentur. » Idem cap. XX, talem jubet adhiberi « rationem tractandi causas ecclesiasticas, » quâ Episcoporum et Gallicanæ Ecclesiæ juribus non parum noceatur; quâque, si eâ uteremur, lites, multis in casibus, non resecarentur, sed fierent sempiternæ. (*Edit. Paris.*)

CAPUT XIV.

Ecclesia Gallicana antiquam et sanctam, sub Aurelio et Augustino, Africanam Ecclesiam sequitur : Christiani Lupi hallucinationes : summa doctrinæ de libertatibus.

Quâ in re Ecclesia Gallicana eodem spiritu agitur, quo nobilis illa quondam Ecclesia Africana. Notum quid ab eâ sanctus Zozimus Papa, missâ legatione, postularet, quid Patres Africani responderint. Duo tantùm observamus : primum illud, Papam Zozimum, cùm appellationes Ecclesiæ Africanæ suæ sedi vindicaret, protulisse canones, eosque Nicænos, in Africâ quidem, ut toto orbe terrarum receptos : alterum, Africanos Patres apertè professos se ita probaturos appellationes eas, si canonibus Nicænis juberentur (*Conc. Afr.* VI. *c.* III *et seq. tom.* II *Conc. col.* 1590 *et seq.*).

Ergo neque Zozimus absolutâ voluntate agebat : neque Africani Patres eâ se gubernari sinebant : sed in receptis canonibus pars utraque vim omnem reponebat.

Interim Africani Præsules Sedi apostolicæ, de Nicænis canonibus adhibent fidem, donec disquisitio fieret (*Vid. Conc. Afr.* VII. *ibid. col.* 1603, *et collect. can. Afric. ibid. can.* CI *et seq. col.* 1670 *et seq.*). Posteaquam constitit canones à Zozimo bonâ quidem fide laudatos, non esse Nicænos [1], collectâ Synodo scribunt nobilem illam, ad sanctum Cœlestinum post Bonifacium Zozimi successorem, epistolam : quâ nova, neque receptis canonibus probata repudiant; atque sic in antiquo jure perstant.

Hæc egit Ecclesia Africana, eo tempore, quo tot orbis christiani lumina suo sinu alebat; Aurelium, Alipium, alios, et, qui unus omnium instar esset, Augustinum.

At Lupus tantæ Ecclesiæ, tantæque Synodi epistolam *infelicissimam, et scatentem erroribus* (CHRIST. LUP., *de Gall. Eccl. Rom. app. c.* XII. *p.* 116.); Synodum ipsam, *erraticam, deviam ac prævaricatoriam*, appellare non veretur; cujus causâ factum sit, ne Aurelius, vir maximus, « non appareat in Romanis sanctorum » tabulis : nempe, inquit Lupus (*Ibid., de Afr.* » *appel. cap.* XXX. *p.* 707, 708.), propter hunc » finalem lapsum. » Qui se revivisceret, profectò videret à doctissimo ac religiosissimo viro Joanne Mabillonio nuper editum Ecclesiæ Africanæ antiquissimum Martyrologium (MABILL., *Analect. tom.* III. *p.* 398.), quo sanctos inter Episcopos, Gratum, Augustinum, Quod-vult-Deum, Capreolum et alios; sanctus quoque Aurelius ille, si Lupo credimus, finaliter lapsus, adscribitur sub finem mensis Julii, his verbis : « XIII » Kalendas Augustas, depositio sancti Aurelii » Episcopi. »

Quod autem Lupus notat (LUP., *de Afr. app. loc. cit.*), « Augustinum, Alipium, Possidium, » ac alios meliores Episcopos retraxisse manus, » et infelicissimis litteris subscribere noluisse; ac » solos juvenes Aurelio adhæsisse : » viri docti me miseret tot ac tantas ineptias congerentis. Primùm enim constat quæ in eâ Synodo gesta sunt, consentire cum iis, quæ in anteriore Synodo sanctus Augustinus tunc, ut in actis legitur (*Conc. Carth.* VI. *c.* VII. *tom.* II *Conc. col.* 1592.), « legatus Provinciæ Numidiæ dixit : Et hoc nos » servaturos profitemur, salvâ diligentiore inqui» sitione Concilii Nicæni. » Ex quo sequebatur ne servaretur ampliùs, postquam à Nicæno Concilio abesse compertum est, quod Synodus Aurelii sanxit. Quid autem requiramus in ejus Synodi epistolâ, sancti Augustini et aliorum manum? Nempe illi aberant : neque enim Provincia Numidiæ, aliæque, eosdem semper Legatos mittebant. At si improbassent, utique adversùs *erraticam et deviam Synodum* reclamandum erat : quod contrà factum est : ea enim in aliâ Synodo Africanâ (*Conc Afric. sub* COEL., *can.* CI. *collect.* 1670 *et seq.*), unà cum aliis Synodis sub Aurelio actis, *recitata*, repetita et comprobata est; neque prætermissa est illa epistola, quam optimus Lupus *scatentem erroribus* reputat; neque Augustinus unquam ab Aurelio secessisse legitur, utì Lupus memorat. Quin potiùs Aurelium, et vivum et mortuum, ni fallor, miris ubique laudibus commendavit (*Vid.* AUG., *pass. et imprim. serm.* CCCLV. *al.* XLIX, *de vit. et morib. Cleric. n.* 5. *tom.* V. *col.* 1383.). Hujus etiam memoriam, hujus epistolas Africanorum Conciliorum dictatas nomine, sequens ætas celebravit. Testis vir egregius Ferrandus Diaconus, in vitâ sancti Fulgentii : « Sanctæ, inquit (*Vit.* FULG. » *per* FERRAND. *ante ejus oper. c.* XX. *n.* 40. » *p.* 20, *edit.* 1684.), memoriæ Aurelius Carthagi» nensis Ecclesiæ Antistes, inter sua privilegia » meruit, ut litteras ex Africano Concilio dandas » ipse solus scriberet. » Quod item sancto Fulgentio contigisse memorat : tam sanctum habebatur illud officium !

Fingit bonus Lupus juvenes tantùm Episcopos adhæsisse Aurelio; neque illud saltem cogitat, post ipsum Aurelium statim in epistolæ fronte apparere Valentinum, Numidiæ scilicet Prima-

[1] Erant enim hi canones III, IV et V Synodi Sardicensis, quæ Synodus pars et appendix Concilii Nicæni Romæ habebatur; sed erat Afris ignota, imò ab illis credita Arianorum conciliabulum. (*Edit. Paris.*

tem (*Vid. Conc. Afric. seu coll. Conc. Afric. can. tom.* II *Conc. col.* 1670.) : quem primatum ætati datum esse nemo nescit. At enim ille etiam retrocessit unà cum Augustino, aliisque Numidis, si Lupo credimus (Lup., *de appel. Afr. c.* IV. *pag.* 609.). Nempe fefellit eum sancti Augustini epistola ad sanctum Cœlestinum de Antonio Fussalensi (Aug., *ep.* CCIX, *alias* CCLXI. *tom.* II. *col.* 777.); quam si attentè legisset, profectò invenisset, sub ipsa initia Cœlestini scriptam, antequam ab Oriente de Nicænis canonibus responsa venissent; quo tempore ab Afris permissas appellationes, *salvâ diligentiore Concilii Nicæni inquisitione*, prout sanctus Augustinus interlocutus erat, ut in Concilio sexto Carthaginensi vidimus (*Conc. Carth.* VI. *c.* VII. *jam cit.*). Hæc verò nos de Lupo monenda esse duximus, ut viris bonis appareat, quàm inepta, ne dicam impia, adversùs sanctos viros, imò adversùs sanctissimam Africanam Ecclesiam suaserit falsa et præpostera pietas. Quid postea in Africâ, labentibus rebus, gestum sit, nihil nostrâ : hoc enim abundè est, nobis esse communem, cum tam claro sæculo tantisque viris, receptorum canonum, atque in eo positæ ecclesiasticæ libertatis, defensionem.

Summa ergo sit nostræ libertatis, sic novella jura, piâ aut necessariâ institutione stabilita, servare, ut antiquiora respicere, iisque sustentare labentem disciplinam; certè *jus commune*, atque in eo venerandas juris antiqui reliquias omni ope servare, jusque arbitrarium, et mandata extraordinaria repudiare studeamus; in eâque partem maximam reponamus nostræ erga Ecclesiam catholicam ac Sedem apostolicam reverentiæ; quippe qui intelligamus, quò quisque est studiosior antiquæ disciplinæ eò magis cordi habere Ecclesiæ catholicæ ac Sedis apostolicæ majestatem.

CAPUT XV.

Libertates quo sensu privilegia dicantur, nempe ut jura antiqua, libertatum radix : an Petrus de Marcâ audiendus, qui Conciliorum superiorem potestatem à libertatibus separat.

Omittimus notum illud, libertates nostras non privilegia, sed libertates dici; ut quæ non veniâ et indulgentiâ, sed ipso antiquo jure nitantur; quanquam jura Ecclesiarum apud antiquos passim privilegia etiam appellantur; vulgatumque illud, τα πρεσβεία, hoc est, antiqua et vetusta, quæ nostri *privilegia* vocant, ipsâ antiquitatis commendatione fulta, suâ vi stare oportere.

Radix autem libertatis ecclesiasticæ eo maximè constat, quòd in ipsâ catholicâ Ecclesiâ vigeat suprema illa vis et indeclinabilis, quâ ipsa catholica Ecclesia gubernetur; valeatque illud beati Hieronymi, quod est à majoribus nostris toties celebratum : « Si auctoritas quæritur, Orbis major est Urbe (Hier. *ep* CI, *ad* Evan. *al.* LXXXV, *ad* Evagr. *tom.* IV. *col.* 803.). »

Haud me fugit virum illustrissimum atque doctissimum Petrum de Marcâ, dum Romanis auribus parcit, aliam ac novam de libertatibus Gallicanis protulisse sententiam. Is enim profitetur confutari à se communem opinionem, quæ docet, præcipuam libertatum regulam hanc esse, ut Concilium œcumenicum superius Romano Pontifice dicatur (Marc., *de Concord. lib.* III. *cap* VII. *n.* 1.); quamvis tamen hæc sit Scholæ Gallicanæ sententia, non esse unam ex libertatibus Gallicanis : illam niti eo fundamento, quod sit expendendum, an nova constitutio vel novum rescriptum rebus Gallicanis consulat aut noceat : ac fruatur licèt summus Pontifex, aut æquo jure cum Conciliis generalibus, aut superiore, nihil hoc ad libertatem; cùm et eâ perinde utamur erga Conciliorum, atque erga Pontificum nova decreta : quod certum fieri aiunt, ex modificationibus Basileensi Concilio, ac deinde Tridentino adhibitis; atque omnino sufficere illud, ut Romani Pontifices canonibus derogare velle non censeantur, etsi fortasse, formulis rescripti ex stylo Curiæ, aliter cautum sit.

Hæc docet vir summâ doctrinâ, summoque ingenio; at quod nemo neget, versatili, et in utramque partem æquè composito. Profectò ut verum sit id quod exponit, nihil tamen vetabat libertatem Gallicanam duplici fundamento niti : nec à Gallo jurisconsulto ac Præsule, circa libertatem antiqua et vulgata rejici oportebat, dum ei muniendæ nova fulcimenta quærit.

Nam neque consultum id erat, ad Scholam referre tantùm, nostram de Conciliorum potiori potestate sententiam, quæ Constantiensibus canonibus innitatur. Cùmque nostra libertas Conciliorum, maximè œcumenicorum, canonibus contineatur, non erat inficiandum ejus partem vel maximam in canonibus Constantiensibus esse repositam, quos Ecclesia Gallicana non modò summâ pietate receperit, verùm etiam, ut conderentur, omni studio procurarit. Tum illud libertati erat congruum, ut adversùs extraordinaria mandata, certâ præscriptione uterentur, quòd esset in canonibus firmum aliquid et invictum constitutum ab ipsâ Ecclesiæ potestate, quæ pontificiam potestatem, si quando extra limites efferretur, coercere; quin etiam interdum, in gravibus scandalis, castigare posset. Quo enim

alio firmiore telo usa est Ecclesia Gallicana ad tuendam libertatem, quàm appellatione? At illa nulla est, nisi Concilium statuas potiore potestate esse. Quin Ecclesia Gallicana clarè et apertè legitimæ defensionis fundamentum in Constantiensium canonum auctoritate reposuit. Id docent ea verba appellationis Capituli Parisiensis, et Joannis Dauvet Procuratoris regii, quæ suprà memoravimus (*sup., lib.* X. *c* XXVIII.); placetque hæc addere haud minori emolumento futura. Capitulum quippe Parisiense, repetitis, ut suprà descripsimus, Constantiensibus sessionis quintæ et aliarum canonibus, hæc subdit (*Appel.* II *cap. Paris. Preuv. des Libert., cap.* XXII. *n.* 29.): multa à Synodo Constantiensi esse decreta, « ut » Romanis Pontificibus congregandi Concilii uni» versalis occasio necessitasque inesset, sponsæ» que Christi universali Ecclesiæ sic congregatæ, » id honoris singularisque præeminentiæ locum » deferre consuescerent: ut si quid fortè tam » arduum contingeret, quod omnes tangat, uni» versorumque statum, commodum aut incom» modum spectare videatur, ipsius universali » Concilio atque veritate testante, supremo infal» libilique judicio deliberandum determinan» dumque committerent; eoque pacto, non se » jam rerum dominos et omnipotentes, et quibus » à nemine dici possit, Cur ita facis? Sed Domini » sui Christi sponsæ famulos se, servorumque » Dei servos, non verbo et linguâ, sed opere et » veritate faterentur. » Hoc ergo fundamento, nempe invictâ auctoritate Constantiensium canonum de supremâ et absolutâ Concilii œcumenici potestate, ipsa libertatis adversùs imperatam pecuniam defensio nitebatur. Quantò magis uteremur illâ defensione, si nobis præriperentur ea jura, quæ omni auro contrà æstimamus?

Neque Patres nostri unquam ab eâ sententiâ discesserunt. Audivimus enim Cardinalis Lotharingii è Concilio Tridentino scriptam epistolam, quâ Papæ quoque ipsi testatum esse voluit, Gallos ad necem usque in eâ sententiâ perstituros, quæ Constantiæ atque Basileæ, de Conciliorum potestate firmata est, *quippe quâ omnia regni privilegia innitantur* (*Lett. du card. de Lorraine à* BRETON, *son secrét.; Mémoire pour le Conc. de Trente., p.* 556.).

Idem professus erat Henricus II, cùm in ipsis Concilii Tridentini initiis, hæc suis Oratoribus declarat ac mandat, tanquam rerum suo nomine agendarum certissimum fundamentum (*Pouvoir envoyé par le roi* HENRI II *à son Ambassad. etc. ibid. p.* 20.): « Nos pro nostro munere ac titulo, » quem à majoribus accepimus, cupientes eccle» siasticam libertatem sartam-tectam manere, et » sacrorum generalium et œcumenicorum Con» ciliorum, et Sedis apostolicæ auctoritatem illæ» sam conservari, simul et Gallicanæ Ecclesiæ, » regni ac dominiorum nostrorum jura ac liber» tates salvas esse et incolumes, etc. » Ecclesiæ igitur universæ, ac privatim Ecclesiæ Gallicanæ libertates, cum apostolicæ quidem Sedis, sed primùm cum œcumenicorum Conciliorum auctoritate conjungit: quæ à viris eâ tempestate maximis limata, atque ex intimo totius Ecclesiæ Gallicanæ sensu deprompta esse constant.

Ergo Gallis non placent, à Gallo homine et præsule, Gallicanæ expositæ libertates diversissimo modo, quàm antea fuerat à Gallis summâ consensione factum: perstititque Facultas, ut omittam cæteros, in pristinâ sententiâ, quam exposuimus (*sup., lib.* VI. *c.* XXVII.), cùm de Vernantii et Guimenii censuris ageremus.

Atque haud scio an probari debeat universim ea libertas, quam vir illustrissimus statuit, ut in novis morum decretis, ab œcumenicorum etiam decretorum auctoritate liberè recedatur. Factum id quidem semel in recipiendo Concilio Tridentino, non solùm à Francis nostris, sed etiam à Belgis ditioni Hispanicæ subditis: cujus rei multæ causæ sunt, et quædam à nostris tactæ in ipso Tridentino Concilio (*Vid. Mém. pour le Conc. de Trente, pag.* 531 *et seq.*); peculiares illæ quidem, nec trahendæ universim ad generalia Concilia; neque satis cautum aut honestum videtur passim in eo reponere libertatem, ut ab universalis Ecclesiæ decretis recedere liceat. Atque id quidem monere interim; at excutere penitus, alieno loco non libet. Quòd sanè aiunt, ab Ecclesiâ Gallicanâ certis conditionibus ac modificationibus receptum esse Basileense Concilium, suprà retulimus eas ita esse adhibitas, « sub spe scilicet, quòd per sacrum Concilium » admittentur (*sup., l.* VI. *c.* XII; *Vid. Pragm.,* » *tom.* XII *Conc. col.* 1429 *et seq.*). »

CAPUT XVI.

Hæc doctrina non obest dispensationibus apostolicæ Sedis: Concilii Basileensis locus: Gersonis doctrina à sancto Bernardo ducta.

Neque verò putent, à nobis tantâ canonum et Conciliorum auctoritate constitutas Sedis apostolicæ dispensationes esse sublatas. Absit: has enim nemo catholicus, nemo veri regiminis sciens, aut rerum ecclesiasticarum gnarus abstulerit. Has toto animo complectitur, ea quam pontificiæ potestati maximè adversari putant, Basileensis Synodus. Sic enim loquitur (*Conc.

Bas., epist. synod., n. v. *t.* xii *Conc. col.* 706.). « Per Concilium autem statuta in nullo derogant » suæ potestati, quin pro tempore, loco, causis- » que et personis, utilitate vel necessitate sua- » dente, moderari dispensareque possit, atque » uti summi Principis ἐπιεικείᾳ, quæ ab eo auferri » nequit. » Anno 1435.

Itaque in decretis synodalibus Papæ auctoritatem exceptam intelligunt[1], nisi aliter caveatur (*Ibid., n.* iii. *pag.* 691.). Quam exceptionem Gerson egregiè explicat, atque ita vult dari locum pontificiæ dispensationi, « non ut sit effræna » libertas, sed si necessitas, vel evidens utilitas » postularet, nec recursus pateret ad generale » Concilium; alioquin non esset uti plenitudine » potestatis, sed abuti plenissimè (Gers., *de » potest. Eccl. cons.* x. *tom.* ii *p.* 240, 241.). »

Quâ sententiâ vir doctissimus juxtà ac modestissimus mediam tenebat viam : « Ne talis esset » restrictio papalis potestatis, ut semper ad Con- » cilium recurrendum esset propter raritatem; » nec talis laxatio, quæ Conciliorum robur ener- » varet (*Id., serm. de viag. Reg. Rom.,* iii. » *part. direct.* ii. *ibid p.* 279.). »

Grave illud ac memorabile, quod idem christianissimus Doctor coram Alexandro V apostolicâ libertate prædicabat (*Id., serm. coram* Alexand. *Pap., ibid p.* 140.) : « Leges rectè » latas, quantâlibet importunitate petentium fa- » tigeris, nunquam dispensabis, nisi aut neces- » sitas urgeat aut communis provocet utilitas. » Alioquin fuerit potiùs crudelis dissipatio, quàm » justa dispensatio. Cavebis dispensationem ip- » sam lege communiorem facere; ne turpe sit, » si regulam sua vincat exceptio. » Quo ferè loco res esse, boni omnes lugent.

Cæterùm eruditus Lector in oratione Gersonis, beati Bernardi verba recognoscit. Notum id melliflui Doctoris (Bern., *de Consid. lib* iii. *c.* iv. *n* 18. *col.* 433; *Vid. quoq. lib. de Præcept. et Disp., cap.* iv. *ibid. col.* 503, 504.) : « Ubi » necessitas urget, excusabilis dispensatio est : » ubi utilitas provocat, laudabilis dispensatio est. » Utilitas, dico, communis, non propria : nam » cùm nihil horum est, non planè fidelis dispen- » satio, sed crudelis dissipatio est. »

His igitur causis, multa in jure permissa sunt sublimioribus ac litteratis personis; multa Episcopis, ut episcopatûs non tam dignitatem quàm onera sustinere possint; multa Principibus, quorum rationes publicis atque etiam ecclesiasticis rationibus prosint : cujus generis est illud Tridentini Concilii : « In secundo gradu nunquam dis- » pensetur, nisi inter magnos Principes, et ob » publicam causam (*Conc. Trid., sess.* xxiv. » *c.* v. *de refor. tom.* xiv. *col.* 878.). »

Nec desunt quæ indulgere privatis, publica etiam utilitas postulat, ne pereant, *ne abundantiori tristitiâ absorbeantur* (2. *Cor.*, ii. 7.); ne Ecclesia infirmis materna viscera claudere videatur, excidatque ab ecclesiastico regimine apostolicum illud : *Infirmum autem in fide assumite* (*Rom.,* xiv. 1.). Sed nobis non vacat prosequi singula; summa attigisse sufficiat.

Illud prætermittere non possumus, aliud esse quod Ecclesia jubeat, aliud quod indulgeat, aliud quod toleret. Id jubet, ut quàm maximè observentur canones : id indulget, ut causis necessariis interdum relaxentur : id tolerat, quod sine gravi perturbatione punire non potest : quæ quidem tolerantia pars quædam est ecclesiasticæ disciplinæ; sed ea quæ peccantes non excuset, imò etiam gravet; quippe qui divinæ ultioni reserventur.

Bernardo et Gersoni adjungere longo ordine poteramus scriptores antiquiores. Verùm posterioris ævi doctores, hoc loco, vel maximæ auctoritatis esse omnes fatebuntur : quippe ex his æstimare liceat quid primis sæculis Ecclesia senserit, cùm priscus canonum obtineret vigor; oportetque omnino immota esse ea, quæ corruptissimis quoque temporibus, ac profligatâ disciplinâ, suo tamen pondere steterint.

CAPUT XVII.

Dispensationes *sine causâ;* canon Lugdunensis in earum gratiam à Petro de Marcâ citatus, an id efficiat.

Quam autem ex Bernardi Gersonisque temporibus projecta ac prolapsa sint omnia, vel ex eo patet, quòd dispensationes, etiam *sine causâ,* valere tam multi sentiant, quorum auctoritas apud cordatiores nulla est.

Omnino enim, quæ ratione constituta sunt, quæ publicâ utilitate, non debent sine ratione, sine publicâ utilitate laxari; tales autem sunt leges; non ergo sine ratione, sine publicâ utilitate laxari possunt.

Ligant ergo potiùs quàm solvunt, illæ nunc à multis tanto studio celebratæ dispensationes *sine causâ :* ligant, inquam, non modò impetrantem, sed etiam dantem : et cùm Dominus inci-

[1] Hanc difficultatem Patres Basileenses sic solvunt. « Respondetur illud verum esse, quando persona Papæ » specialiter non includitur; sed si specialiter inclu- » deretur, non posset excipi....; sed in decretis Concilii » Constantiensis specialiter dicitur : *Quilibet, etiam » papalis dignitatis, obedire tenetur præceptis Con- » cilii :* » Ergo persona Papæ in eo certè articulo non potest excipi. Vid. loc. cit. (*Edit. Paris.*)

piet rationem ponere cum servis suis (MATT., XVIII. 24.), et egredietur illud ab altâ Christi sede: *Redde rationem villicationis tuæ* (LUC., XVI. 2.), non credo valebit illud postremis demum temporibus natum: *Pro arbitrio feci.* Meminisse enim oportebat sancti Cœlestini dicentis: « Dominentur nobis regulæ, non regulis » dominemur (COELEST., *ep.* 1, *ad Illyric. ep.* » *Coll.* HOLST. *part.* I.). »

Præpositis Ecclesiæ dominantur regulæ, primùm, cùm eas exequuntur; deinde cùm certâ ratione solvunt. At profectò regulis dominantur, cùm pro arbitrio solvi à se posse confidunt.

Vir illustrissimus Petrus de Marcâ satis sibi disciplinæ cavisse videtur, si dispensationem *sine causâ* diceret, *in his, quæ vel jura tertii, vel statum publicum lædunt, nec licitam esse, nec validam;* alioquin *absque crimine* suscipi et concedi (*de Concord., etc. l.* III. *c.* XV. *n.* 3.): tanquam *status publicus* non statim lædatur, aut verò ullo modo possit consistere, solutis etiam *sine causâ* legibus.

Profert ille quidem Lugdunense Concilium sub Gregorio X, quod, inquit (MARCA, *ibid.; Vid. Conc. Lugd. II. const.* XVIII. *tom.* XI. *col.* 985.), ad Romani Pontificis arbitrium retulit, « æstimare quem modum beneficii sui » esse velit: » ex quo infert licere summo Pontifici « sine causæ cognitione aliquem canonibus solvere, dummodo status publicus » non lædatur. » Quò etiam refert nomen *beneficii*, eoque significari vult, « gratiam ex merâ » Principis liberalitate collatam. » Sed profectò hanc gratiam et liberalitatem meram, in exequendis canonibus, Ecclesiæ traditio non agnoscit.

Ego verò diligentiùs expensum vellem illud, *æstimare*, quid sit. Non enim, quod infert, *sine causæ cognitione aliquem canonibus solvere;* sed considerare, ponderare, quæ sit mens canonum, et quatenus boni publici intersit eos temperari certis et extraordinariis casibus, pensatâ eâ, quam Ivo noster celebrat (IV. CARN., *præf. Decr.*) *honesta vel utili compensatione*, unde existat illa, quam ipse Ivo memorat, *provida dispensatio;* aut, ut idem definit, *auctoritate præsidentium diligenter deliberata dispensatio;* quæ Synodus Lugdunensis, *æstimandi* voce, complexa est.

Cæterùm ille canon Lugdunensis agit de iis qui plures dignitates et Ecclesias ex dispensatione obtinent; quod unum vel maximè, certâ atque optimâ causâ fieri oportere, et omnia jura clamant, nec ipse Marca inficietur.

CAPUT XVIII.

De dispensationibus *sine causâ* sententia Cardinalium sub Paulo III: Concilii Tridentini decreta memoranda.

De dispensationibus *sine causâ*, ac merâ Papæ voluntate factis, optimum esset legi, altèque animis infigi ea, quæ egregii Cardinales, Gasparus Contarenus, Joannes Petrus Theatinus, postea Paulus IV, Jacobus Sadoletus, Reginaldus Polus, unà cum Episcopis ac Theologis suo ævo maximis, ad Paulum III edidêre, anno 1538, cùm ejus Pontificis jussu de emendandâ Ecclesiâ tractarent (*Cons. de lect. Cardin. etc. de emend. Eccl.* PAUL. III *exhib. an.* 1538; *Vid.* SLEID., *Comm. lib.* XII.). Primum illud: « Principium malorum inde fuisse, quòd nonnulli » Pontifices prurientes auribus, ut inquit Apostolus Paulus, coacervaverunt sibi magistros ad » desideria sua, non ut ab iis discerent quid facere deberent, sed ut eorum studio et calliditate ratio inveniretur, quâ liceret id quod liberet. » Tum illud: « Principatum omnem » sequitur adulatio, sicut umbra corpus, difficillimusque semper fuit aditus veritatis ad aures Principum: quâ Doctorum adulantium » fallaciâ contigerit, ut voluntas Pontificis qualiscumque ea fuerit, sit regula, quâ ejus operationes et actiones dirigantur: ex quo procul » dubio efficitur, ut quidquid libeat, idem etiam » liceat. » Subdunt: « Ex eo fonte, sancte Pater, tanquam ex equo Trojano, irrupêre in » Ecclesiam Dei tot abusus, et tam gravissimi » morbi, quibus nunc conspicimus eam ad desperationem ferè salutis laborasse, et manasse » harum rerum famam ad infideles usque. » Denique illud: « Nec putemus nobis licere dispensare in legibus, nisi urgenti de causâ et necessariâ. Nulla namque perniciosior consuetudo » in quâvis republicâ induci potest, quàm hæc » legum inobservantia, quas sanctas majores » nostri esse voluerunt, eorumque potestatem » venerandam et divinam appellaverunt. »

Non vacat commemorare quæ de dispensationum atque indulgentiarum abusu viri gravissimi protulerunt; quorum summa est, dispensationes nullâ necessitate factas, solvendis legibus, ac dissipandæ Ecclesiæ esse comparatas.

Hinc illud gravissimum atque sanctissimum de dispensationibus moderandis Concilii Tridentini decretum (*Conc. Trid., sess.* XXV. *de reform. cap.* XVIII. *col.* 916.): « Sicuti publicè expedit, » legis vinculum quandoque relaxare, ut pleniùs » evenientibus casibus et necessitatibus, pro » communi utilitate satisfiat; sic frequentiùs » legem solvere, exemploque potiùs quàm certo

» personarum rerumque delectu, petentibus in-» dulgere, nihil aliud est, quàm unicuique ad » leges transgrediendas aditum aperire. Qua-» propter sciant universi, sacratissimos canones » exactè ab omnibus, et quoad ejus fieri poterit, » indistinctè observandos. Quod si urgens justa-» que ratio, et major quandoque utilitas postu-» laverint, cum aliquibus dispensandum esse; » id, causâ cognitâ, ac summâ maturitate, atque » gratis à quibuscumque ad quos dispensatio » pertinebit, erit præstandum; aliterque facta » dispensatio subreptitia censeatur. »

Hâc lege confitemur ex eodem Concilio, in omnibus morum decretis « Sedis apostolicæ auc-» toritatem salvam et esse et intelligi (*Conc.* » *Trid.*, *sess.* XXV. *de reform. c.* XXI. *col.* 917.);» quod avos nostros ita commovebat, ut vel eâ causâ Synodum Tridentinam admittere recusarent; cùm negarent à Papâ relaxari posse Synodorum universalium decreta, nisi ipsæ Synodi permisissent.

At rectè æstimanti sufficere potest, « quòd » nisi justâ et urgente ratione, causâque cognitâ, » ac summâ maturitate, et gratis facta sit dis-» pensatio, subreptitia, » adeoque irrita et nulla *habeatur*.

Hæc pœna decernitur, non adversùs dispensantes, sed adversùs impetrantes : quo fit, ut in ejusmodi dispensationibus irritandis, non semper recurri debeat ad ipsum dispensationis auctorem. At debet impetrans conscientiam primùm adhibere judicem, atque illud apud se reputare, retractanda, imo etiam persæpe punienda divino judicio, quæ humano judicio intacta fuerint.

CAPUT XIX.

Natura ipsa dispensationis ex sancto Symmacho et sancto Gelasio, Romanis Pontificibus. Hinc dispensationes *sine causâ* evertuntur.

Hujus verò doctrinæ de dispensationibus, fons radixque est ipsa dispensationis natura, et vox. Non enim dispensare est relaxare et solvere, quod jam animo conceptum habent; sed distribuere, regere, administrare pro locorum temporumque ac rerum rationibus; ex quo interdum juris relaxatio consequatur : unde quod Græci οἰκονομίαν, nostri dispensationem vocant.

Atque hæc quidem vox *dispensationis* et res ipsa, est ex juris mente profecta juris interpretatio, in causis extraordinariis et necessariis, quas ipsa lex exceptura fuisse præsumitur, si animo prævidisset.

Quâ de re extat brevis illa quidem, sed aurea, quam Dacherius Lucas, vir doctissimus ac religiosissimus edidit, sancti Papæ Symmachis epistola ad Avitum [1] : « Licèt, inquit (SYMM., *ep.* » XII. *tom.* IV *Conc. col.* 1312, *et Spicil. t.* V. » *pag.* 583.), confusionem provinciæ [2] à præ-» decessore nostro sanctæ memoriæ Anastasio » Episcopo, præter Ecclesiæ consuetudinem, et » antiqua prædecessorum nostrorum statuta, fac-» tam esse diximus, et non esse tolerandam; at-» tamen si ea quæ fecit, rationabiliter fecisse fra-» ternitas tua docuerit, gaudebimus nihil esse » ab eo contra canones attentatum; quia quod » fit præter regulam, modò sit EX JUSTA CAUSA » non infringit regulam, quam sola pervicacia » et antiquitatis contemptus lædit. Nam quamvis » à Patribus statuta diligenti observatione et » observanti diligentiâ sunt custodienda, nihilo-» minus propter aliquod bonum de rigore legis » aliquid relaxatur; quod et ipsa lex cavisset, » si prævidisset; et sæpe crudele esset insistere » legi, cùm observantia ejus esse præjudiciabilis » Ecclesiæ videtur; quoniam leges eâ intentione » latæ sunt ut proficiant, non ut noceant. » Quâ unâ epistolâ diligens lector omnia nostra firmata comperiet.

Præluxerat sancti Gelasii auctoritas, quæ « in » dispensationibus necessariis, adhibitâ conside-» ratione diligenti, decreta metiri, librare, tem-» perare » jubet (GELAS., *ep.* IX. *ad Episc. Lucan. c.* I. *tom.* IV *Conc. col.* 1188.). Atque hæc illa est ἐπιεικείας ratio, unde ortæ dispensationes; librando, metiendo, considerando, æstimando. Quam proinde ἐπιεικείαν qui liberalitate merâ, ac pro libitu, sine certâ gravique ratione administrari posse credat, cùm sit ipsa summa ratio, profectò desipiat. Ex quo sequitur in dispensationibus, quæ *sine causâ* esse dicantur, ipsam dispensationis rationem ac nomen everti. Hæc verò usque adeo certa esse credimus, ut ea qui semel animo perceperit, nullo modo negare possit.

CAPUT XX.

An auctor Anonymus *Tractatûs de Libertatibus*, ad tertiam propositionem Declarationis Gallicanæ rectum aliquid, aut ad rem dixerit.

Nunc erit facillimum ex dictis aperire, quæ,

[1] Avitus Viennensis ab Anastasio Papâ *per subreptionem* impetraverat concedi sibi ordinationes quorumdam Episcoporum, qui antea metropoliticâ jurisdictione Arelatensis Ecclesiæ regebantur. De eâ re, Æonius Arelatensis relationem misit ad Symmachum, qui quidem decretum Anastasii rescidit, quod nempe *confusionem provinciæ faceret* et *antiqua statuta violaret.* Tum Avitus graviter conquestus est hanc causam à Sede apostolicâ, *inauditâ parte*, fuisse judicatam. Hujus querelis respondet Symmachus in eâ epistolâ. Vid. Symm. epist. I, II, IX, X, etc. (*Edit. Paris.*)

[2] Arelatensis.

de libertatibus Gallicanis, auctor anonymus, vel perperam vel extra rem, et inani operâ, toto volumine disseruit, et præsertim ad caput tertium Gallicanæ Declarationis.

Quo loco statim illud occurrit (*Anon., de Libert. etc. lib.* VI. *cap.* I. *n.* 1.) : « Potestatis » usum, non potestatem ipsam summi Pontificis » moderandam censent illustrissimi Antistites. » Ac paulò post : « Sed videtur, quemadmodum » potestatem, ita potestatis usum, solus, qui » concessit, posse moderari, nisi eam facultatem » alteri permiserit. » Denique : « Scimus equi- » dem inesse apostolicæ Sedi rerum spiritualium » plenam potestatem, ut habet secunda propo- » sitio ; sed à quo possit illius potestatis usus im- » pediri ac ligari, à quo habemus? » Dissimulat Scripturæ locos, quibus supremam ipsam atque omnino indeclinabilem auctoritatem in ipsâ Ecclesiæ consensione esse positam, nostri ostendunt : dissimulat constantissimam Ecclesiæ catholicæ Sedisque apostolicæ eâ de re traditionem : dissimulat locos innumerabiles, quibus ipsi Romani Pontifices adversùs canones se nihil posse prædicant. Hæc ergo expendere, non unâ interrogatiunculâ solvere, ac velut difflare oportebat.

Quòd Declaratio Gallicana non ipsam pontificiam potestatem, sed illius usum moderandum esse docet, à majoribus sumptum ; quorum locos toto hoc opere sæpe referimus. Concedimus enim in jure quidem ecclesiastico, Papam nihil non posse, cùm necessitas id postularit. Quis sit autem in his modus, præscribunt canones *totius mundi reverentiâ consecrati ;* quod jam non ad potestatem illam in se, sed ad usum pertinet. Id si expendisset auctor, Gallicanos Patres, ut diligentissimè et accuratissimè ex majorum sententiâ locutos, laudasset ; non inanibus vexasset cavillationibus et quæstionibus.

Dispensationes necessarias esse docet anonymus (*Ibid., num.* 2, 3.). Quis enim id nescit, aut quis negat? Quæ sit illarum ratio aut modus, quod ad rem pertinebat, levissimè transilit. Nempe illud unum volebat, notare Gallos, ut qui assiduè dispensationes implorarent, tanquam in reliquo orbe christiano plus canones obtinerent.

Litem movet anonymus Episcopis Gallis, quòd instituta commendent *à regno et Ecclesiâ Gallicanâ recepta :* quasi fraus aliqua in illis verbis lateat ; « nisi fortè, inquit (*Ibid., num.* 4.), » regnum et Ecclesia copulativè sumantur, quod » magis crediderim ; » quasi verò aliter sumi possint.

Metuere se fingit anonymus, ne probari videantur « abusus contra jura Ecclesiæ à magis- » tratibus inducti. » At Patres Gallicani studiosissimè monent statuta et consuetudines, quæ pro legibus obtinere debeant, eas esse, « quæ apo- » stolicæ Sedis et Ecclesiarum consensione firmen- » tur : » quo nihil est clarius. Quare anonymus nihil hìc habuit, quod objiceret, nisi istud (*Anon., de Libert. etc. lib.* VI. *cap.* I. *n.* 5, 7.) : « Operæ autem pretium esset statuta ejusmodi » et consuetudines percensere.....; alioquin ne- » quaquam tollitur suspicio, ne, sub honestorum » verborum specie, occultetur animus sanctæ » Sedis decreta propriis rationibus accommo- » dandi : » quid igitur? Gallicanos Antistites non generales regulas exponere, quod in animo habebant; sed omnia statuta, consuetudines omnes, percensere oportebat ; ac nisi statim canones omnes compilarent, omnes probatas consuetudines recenserent, suspicari licebit eos, decreta sanctæ Sedis ad suas voluntates accommodare velle. Quid aut ineptius, aut malevolentius fingi potuit?

At illud etiam gravius, quod alibi scribit anonymus (*Ibid., lib.* X. *Præf. n.* 1.) : « Posset » etiam fortasse aliquis suspicari illustrissimos » Antistites Gallicanos, has quoque libertates, » seu verius servitutes probasse verbis illis tertiæ » propositionis : *Valere etiam regulas, mores » et instituta à regno et Ecclesiâ Gallicanâ » recepta.* » Quasi metuendum sit, ne Antistites Gallicani omnia Fevreti [1], Puteani [2], omnia ab antecessoribus rejecta toties, probasse videantur,

[1] Carolus FEVRET in Curiâ Divionensi Patronus, librum edidit, cui titulum fecit : *Traité de l'Abus, et du vrai sujet des appellations qualifiées du nom d'Abus.* (Edit. Paris.)

[2] Petrus DUPUY, vir inter Gallos de Ecclesiâ deque republicâ optimè meritus, anno 1638, unà cum fratre suo Jacobo, publici juris fecit librum, cui titulus est : *Traité des droits et libertés de l'Eglise gallicane ;* eique libro alterum adjunxit sub hoc titulo : *Preuves des libertés de l'Eglise gallicane.* In illo altero libro, varia monumenta collegerat ex tabulariis Franciæ et supremæ Curiæ Parisiensis, ex collectionibus canonum, actis Conciliorum Capitularibus et decretis Regum Galliæ, ac demum ex historiis. Sed statim atque excusus est ille liber, hunc Nuntius apostolicus proscribi petiit; et quidem, illius impulsu, Concilium regium eodem anno cavit edicto ne venderetur; quia nempe excusus fuerat nullo regiæ majestatis privilegio munitus. Anno autem 1639, Episcopi numero XIX, hunc librum, latâ sententiâ, proscripserunt ; non quòd regni jura simul proscripta esse vellent, et Ecclesiæ Gallicanæ libertates, sed quòd in eo quædam nimia, quædam etiam parum accurata reprehendebant. Itaque fratres DUPUY opus suum ad incudem retraxerunt, quod, multis monumentis auctum, Theologis retractandum commiserunt; sicque iterum prodiit, anno 1651, cum Regis privilegio. (*Edit. Paris.*)

eo quòd non Ecclesiam tantùm sed etiam regnum nominarint.

Has postquam gravissimas in tot ac tantos Antistites suspiciones injecit, excusare voluit, dum subdit, id non præsumendum. Tunc id tantùm? At illustrissimi Præsules non præsumptionibus, sed apertissimis verbis has suspiciones propulsarunt, disertèque expresserunt, commendari à se « statuta sanctæ Sedis et Ecclesiarum consensione » firmata. »

Cur ergo regnum pariter et Ecclesiam appellarunt? Quærant imperiti; non quærent, qui sciunt Ecclesiam in regno esse, regni paci consulere, regni tutelâ ac defensione uti.

Jam secundo capite quærit anonymus *de auctoritate summi Pontificis in Ecclesiam Gallicanam* (*Anon., lib.* VI. *c.* II.). Quis enim hanc negat? aut quid necesse erat operam in his perdere auctorem Declarationis Gallicanæ amplam discussionem pollicitum? An non enim satis clarè Gallicani Antistites eam auctoritatem agnoverant?

Quæ deinde non pertractat anonymus? Tanquam enim ea esset Gallicana Declaratio, quæ omnia commoveret, incipit agere de immediatâ jurisdictione Papæ in foro externo, interno; de causis Romæ judicandis; de ordine judiciario; deque citationibus, et probationibus; de exigendis subsidiis; de jure summi Pontificis circa beneficia (*Ibid., c.* III *et seq.*); et quid non? Quâ in tractatione quis commemoret, quot vera falsis, quot certa dubiis miscuerit? quàm nihil à novellis antiqua discreverit? quàm parum adverterit vera quoque et certa, quem habeant modum? Sed hæc ad discussionem Gallicanæ Declarationis minimè profectura, si pertractare aggredimur; nempe huc omnia jura transcribi oportebit.

Unum est quod auctorem volo esse monitum. Si quidem id sperat se suasurum Gallis, ut arbitraria jura, et omnia Curiæ scita pro lege habeant; ne agat ratiociniis è cerebro sumptis, ut facere amat, sed auctoritatibus et canonibus: ne confecta omnia putet, si Scholasticos tantùm Canonistasve nominet; si denique Gallos aliquos, quâ in re victoriam plerumque collocat, pro se afferat et laudet. Neque enim nos fugit multos etiam Gallos in posteris ævi adulationem abreptos. Scholasticos Canonistasve in honore habemus, suo quidem loco: sed nemo graviter feret, si Patres anteponimus; si ad ecclesiasticas origines convertimus oculos, quas posterioris ævi scriptores, multis litterarum præsidiis, ut omittam reliqua, destitutos, non satis explorasse constat.

Absurdissimum illud est, quod ad illimitatum pontificiæ potestatis usum, referre videatur insignem de exemptionibus sancti Bernardi locum (*Anon., l.* VI. *c.* III. *n.* 6, 7.): « Sic factitando, » inquit Bernardus (BERN., *de Consid. l.* III. » *c.* IV. *n.* 14. *t.* 1. *col.* 432.), probatis vos habere » plenitudinem potestatis, sed justitiæ fortè non » ita. Facitis hoc, quia potestis; sed utrum hoc » debeatis quæstio est. » Subdit Anonymus: « Adeo certum habebat sanctus ille Abbas Pon- » tificem in Christianos omnes etiam laicos juris- » dictionem immediatam habere: » quod quidem nemo negat; sed summæ potestati adhibendum eum, quem dicimus, modum sanctus Bernardus docet, dum in his plenitudinem deesse justitiæ, quò modestiùs, eò efficaciùs ostendit; dum etiam illud subdit (*Id., ibid. n.* 16. *col.* 432, 433.): « Vides quàm verus sit sermo ille; *Omnia mihi » licent, sed non omnia expediunt* (1. *Cor.*, » x. 22.). Quid si fortè non licet? Ignosce mihi; » non facilè adducor licitum consentire, quod » tot illicita parturit. » Hæc Bernardus docet, cujus auctoritatem venerandam Gallis meritò prædicat anonymus. Sic extraordinaria et arbitraria inter illicità reputat. Hanc Eugenio III proponit regulam.

CAPUT XXI.

Auctor anonymus libro primo nihil agit; à scopo quæstionis aberrare se docet.

Nunc percurrimus ab ipso initio ingens opus, ac paucis ostendimus auctorem anonymum in discutiendâ Declaratione Gallicanâ, nihil ferè aliud quàm vana et extra rem, atque aliena sectatum. Et libro quidem primo multa ludit de definitione libertatum Ecclesiæ Gallicanæ: quo loco de Justelli, Leschasserii, Marcæ, Puteanorum, aliorumque definitionibus quærit. At quid hæc ad Gallicanæ Declarationis discussionem pertinebant? Habebat in manibus Declarationem ipsam, quâ profectò quid vellent Gallicani Præsules satis perspicuè demonstrabant.

Et ille quidem ait propositionem primam de Regum potestate, nihil ad libertatem Ecclesiæ pertinere (*Anon., lib.* IV. *c.* I.), quod confutavimus (*Vid. sup. part. primam integram.*).

Ut secundam propositionem, quæ de Conciliorum potestate agit, à libertatibus separet, illustrissimum virum Petrum de Marcâ laudat (*Anon., lib.* V. *c.* 1.); cui loco satisfecimus, et Conciliorum supremam potestatem libertatis ecclesiasticæ fundamentum diximus (*sup., hoc lib. cap.* XV.).

Propositionem quartam discussurus, quæ ad fidei quæstiones definiendas pertinet, hunc li-

brum sic aggreditur : « Putaveram hactenus libertates Ecclesiæ Gallicanæ nullatenus ad fidem » pertinere (*Anon., lib.* VII. *cap.* I. *n.* 1.) : » quasi nihil omnino pertineat ad ecclesiasticam libertatem quo pacto doceatur fides, quidve ibi vel maximè Ecclesiæ consensio valeat.

Quòd si ad strictiorem sensum ecclesiasticam libertatem placebat accipi, adverteret auctor id quod ab ipso scriptum est (*Ibid., lib.* I. *cap.* II. *n.* 12.) : « Frequentiùs apud Gallos libertatis » significatio ea esse dicitur, quæ, juxta Conci» lium Ephesinum, canone ultimo, in obser» vandis canonibus, et conservandâ cuique Ec» clesiæ suâ jurisdictione consistit. »

Hæc ergo si quærebat, quæ frequentiora apud Gallos confitetur, ac libertatem Gallicanam ad illa jura revocabat : habebat in manibus, et in ipsâ Declaratione, quam discutiendam susceperat, claram eorum jurium definitionem. Nempe Gallicani Patres ea obtinere volunt, « quæ totius mundi » reverentiâ consecrantur; quæ in regno et Ec» clesiâ Gallicanâ recepta sunt; quæ Sedis apo» stolicæ et Ecclesiarum consensione firmata. » Quin illud aggrederis? Quid Marcam, Launoium, Chopinum, Puteanos sollicitas? Quin Clerum Gallicanum quem discutiendum polliceris, ipsum per sese loquentem oppugnas? Nempe hæc Cleri doctrina invicta erat; nihil metuebat argumentationes, aut si verum amamus dicere, cavillationes tuas : hinc ad aliena digrederis, et extra lineam ludis.

Atque is, qui veram et claram à Clero Gallicano prolatam libertatum definitionem prætermittit, alia Declarationis verba aucupatur : « Conventus Parisiensis, inquit (*Ibid., lib.* I. » *c.* III. *n.* 13 ; *Vid. Decl. præf.*), libertatum » Ecclesiæ Gallicanæ fundamenta sacris canoni» bus et Patrum traditione niti, jam in ipso » limine declarat, ut tanquam certum supponere » liceat, Ecclesiam Gallicanam suas libertates » in antiqui juris observatione constituere. » Ac deinde nos oppugnat; tanquam novella jura et inter nos recepta à libertatum notione arceamus : neque saltem cogitat quid sit illud *niti*. Vel ipsa Declarationis verba perpendat : « Ecclesiæ Gal» licanæ decreta et libertates à majoribus nostris » tanto studio propugnatas, earumque funda» menta sacris canonibus et Patrum traditione » nixa. » En, vir optime, fundamenta libertatum dicimus : quò collimandum sit docemus : non proinde novella jura apud nos recepta spernimus : id tantùm volumus, ne extraordinariis atque arbitrariis imperiis Ecclesiæ gubernentur, in eoque reponimus ecclesiasticam libertatem.

Quare, quæ auctor anonymus de antiqui juris insufficientiâ ad constituendas libertates Gallicanas toto ferè libro primo studiosissimè quærit, supervacanea sunt. Neque propiùs rem est quod de origine Gallicanarum libertatum cum Marcâ disceptat (*Anon., lib.* I. *col.* III *et seq. usque ad* XIII.). Non enim Petrum Marcam, atque, ut uno ictu omnia incidamus, non Joannem Launoium, non Edmundum Richerium, non Carolum Fevretum, non *Tractatum de juribus et libertatibus Gallicanis*, non ejus *Probationes*, non alios in quibus confutandis toto ferè opere desudat anonymus, Clerus Gallicanus tuendos susceperat. Si quid ad rem pertinens de sancti Ludovici Pragmaticâ-Sanctione dixit (*Ibid., c.* XV.), suo loco expendimus (*sup., hoc lib. c.* IX.).

At postquam auctores, de quibus non agitur, satis à se confutatos putat, ipse quæstionem aggredi velle se simulat capite XVI, sub hoc titulo : *Vera origo et progressus libertatum Ecclesiæ Gallicanæ.* Quis non hìc existimet rem seriò agendam? At auctor nihil aliud quàm ludit. Summa est : in lugendo schismate, post Gregorium XI, exortas esse libertates Gallicanas; quippè cùm utrique Pontifices « beneficiariis » gravissima onera imponerent, beneficiorum » collationem sibi reservarent, multaque contra » disciplinam antiquam committerent (*Anon.,* » *lib.* I. *c.* XVI. *n.* 2.). » Tum à Clero regiam opem imploratam, « adductamque in medium » libertatem Ecclesiæ contra Pontificum exactio» nes ac beneficiorum reservationes, tanquam » antiquis moribus et canonibus contrarias, ac » sensim contra cætera omnia quæ nimis gravia » videbantur. Hinc invasisse animos studium » quoddam librandæ pontificiæ auctoritatis, ne » ultra positos sibi à Christo limites in præjudi» cium Cleri ac regni produceretur. » Hanc ille narrat fabulam; quasi nusquam antea adversùs extraordinaria et arbitraria mandata etiam pontificia, recepti canones allegati essent; atque id fieri cœpisset in lugendo schismate sub Carolo VI, ætate ac mente debili, ut auctor commemorat. Cæterùm probationes nullæ : auctor anonymus de tripode pronuntiat.

Exinde memorat Pragmaticam-Sanctionem, 1438, sub Carolo VII, olim à Gallis habitam ut arcem libertatis (*Ibid., num.* 3 *et seq.*); abrogatam deinde illam, et factum Concordatum sub Leone X et Francisco I : Gallicanam Ecclesiam adversùs pontificia mandata sæculari tutelâ usam, in miseriorem servitutem incidisse, « Pragmaticam-Sanctionem judicibus sæculari-

» bus ad opprimendam et fere extinguendam » jurisdictionem ecclesiasticam viam stravisse » (*Anon., l.* I. *c.* XVI.*n.* 9.) : » quod etiam acta Cleri anno 1673 edita doceant.

Et quidem acta ab eo laudata docent regios magistratus, post Pragmaticam-Sanctionem, jura ecclesiastica acriùs invasisse, inductis etiam illis appellationibus, quæ *ab abusu* vocentur (*Vid. Traité de la juridict. ecclés. et Act. du Clergé,* 1673, *tom.* I. *part.* I. *tit.* II. *c.* IX. *p.* 761.) : non quòd Pragmatica-Sanctio quidquam tale dixerit; sed quòd magistratus Regis Pragmaticæ-Sanctionis tutelam sibi commissam, tad omnia ecclesiastica extenderent. Quæ ut vera sint, non nisi invidiosissimè ac malevolentissimo animo adversùs Declarationem Gallicanam adducuntur : tanquam illa Declaratio sæcularis poestatis invasiones probet. Interim de tuendis canonibus receptis, *Sedisque apostolicæ et Ecclesiarum consensione firmatis*, in quo ea Declaratio veram libertatem collocat, altum ubique silentium. Sic ab anonymo promittitur Declarationis ampla discussio : summa ipsa rei omittitur; vana et aliena copiosissimè pertractantur.

CAPUT XXII.

Anonymi liber II : primùm multa agit extra rem : tum in eumdem sensum nobiscum congruit.

Postea quàm ex anonymi libro primo constitit ab universo quæstionis statu aberrasse eum, cætera expediemus promptiùs.

Libro ergo II hic impositus est titulus : *De justitiâ libertatum Ecclesiæ Gallicanæ.* At sub egregio titulo quid ad rem dixerit videamus.

Statim quidem profitetur duplicem à se tractandam quæstionem (*Anon., præf. lib.* II.) : alteram, *De facultate retinendæ antiquæ disciplinæ canonicæ;* alteram, *An jus sit examinandi novas leges, easque repudiandi, si cum utilitate conjunctæ non sint?* Ac primo loco demonstrat, interdum necesse antiquis legibus derogari (*Ibid., à cap.* II *ad* IX.); quod nemo nostrûm negaverat. Postea adversùs Marcam disceptat, an vis legum ab acceptatione pendeat. Quæ, utcumque se habent, nihil ad quæstionem. Non enim necesse est de omni lege quærere generatim, sed an Ecclesia ita sit à Christo constituta, ut suprema ejus et indeclinabilis auctoritas in ipsâ consensione sit posita; quod ita se habere toto hoc opere firmavimus; ac generalem illam de acceptationis vi quæstionem omittimus.

Quæ deinde pertractat auctor, nihilo magis ad Declarationem Gallicanam pertinere, ipsi capitum tituli indicabunt : nisi quod capite XII et ultimo id quærit : *Quæ sint vera justitiæ libertatum Ecclesiæ Gallicanæ fundamenta?* Quo loco hæc scribit (*Anon., ibid. c.* XII. *n.* 4.) : « Nihil differre Gallicanam nationem à cæteris » in acceptandis vel recusandis legibus ecclesia- » sticis : siquidem nulli non licet legum execu- » tioni supersedere, si vel annuat Ecclesia, vel » pensatis rerum, locorum ac personarum con- » ditionibus, injustum sit ejus mandatis ad litte- » ram servire. » Ac deinde clariùs (*Ibid., n.* 5.) : « Si sine causâ repudiatæ sint à Gallis constitu- » tiones (pontificiæ, de quibus hìc agit) ab aliis » receptæ, non nisi ob tacitum Ecclesiæ consen- » sum, ab inobedientiæ peccato immunes sunt. » Si autem is erat in Galliâ rerum status, ut ei, » sicut cæteris provinciis orbis christiani, leges » illæ non convenirent; jure naturali et ipsâ le- » gislatoris intentione, ab earum executione li- » beri extiterunt : nec enim nocet disciplinæ » diversitas, dum eam exigit morum dissimili- » tudo. » Quo concesso, quid erat quòd cum Petro de Marcâ tantopere litigaret? Neque enim vir illustrissimus contendebat, ut à Gallis novellæ leges sine causâ repudiarentur; sed ideo certè, si non convenirent. Cæterùm, si anonymus nihil hìc agit aliud, quàm ut Gallicana libertas naturali etiam lege asseratur, ac cæteræ christianæ gentes communi nobiscum libertate gaudeant, non invidemus. In repudiandis noxiis, Ecclesiamve aut rempublicam turbaturis legibus, sui cuique ritus moresque; quos si probat anonymus, næ ille iniquè agit, qui solos Gallos ut apostolicæ Sedi suspectos insectatur.

CAPUT XXIII.

De reliquis libris à III usque ad XII et ultimum uno verbo transigitur : ostenditur quòd in toto opere vix tertia pars ad confutandam Declarationem spectet.

Jam de reliquis anonymi libris rem uno verbo conficimus : ac de libro quidem III perspicua res est. Primùm enim quod in libertatibus explicandis, canonibus potiùs quàm exemplis, ac si exemplis, probatis duntaxat agendum; nihil erat necesse, ut nos singulari capite auctor commoneret (*Ibid., lib.* III. *cap.* I.). Quæ deinde toto libro de Gregorio Turonensi et Hincmaro narrat (*Ibid., à cap.* II. *ad* VII.), ad curiosa; quæ de Petro de Marcâ, de Joanne Launoio, de Edmundo Richerio, de Puteano tractat (*Ibid., c.* VII, XI, XII.), ad aliena; quæ adversùs Episcopos Gallicanos anno 1681 Parisiis congregatos impotenter agit (*Ibid., c.* XIII, XIV.), ad facta particularia referimus. Declarationis Gallicanæ doctrinam, quam unam hìc tuemur, his minimè

tangi res ipsa clamat. Pauca quæ de Joanne Gersone atque aliis Parisiensibus Theologis rem propiùs spectent (*Anon.,lib.* III. *c.* VIII,IX, X.), suo loco pertractavimus.

Libros Anonymi IV, V, VI, VII, ad rem pertinere fatemur; toto tamen libro V, ubi est *comparatio summi Pontificis cum Concilio generali,* ab ipso quæstionis statu aberratur : cùm auctor profiteatur loqui se de Concilio, à quo absit Pontifex, falsoque supponat Declaratione Gallicanâ nihil aliud agi, quod est falsissimum, et rem suo loco ostendimus (*sup., lib.* X.) : hìc tantùm admonemus, quod jam suprà demonstratum est (*sup., hoc lib. c.* XX.), librum sanè VI, quo cœtûs Gallicani propositio III expenditur, unum habere caput primum, atque illud fallacissimum, quod ad Declarationem faciat.

Jam librum VIII, *de origine Jurisdictionis ecclesiasticæ;* quo episcopalem à Papâ, non à Christo deducit, libro nostro VIII expendimus; atque ibidem docuimus, quàm pauca hìc dicat anonymus quæ ad rem conducant. Quatuor postremos libros; IX, quo Richerius; X, quo Puteanus, libri *de Libertatibus Gallicanis* ac *Probationum* volumina duo; XI, quo Petrus de Marcâ ac Stephanus Baluzius; XII, quo appellationes *ab abusu*, Marca quoque ac Carolus Fevretus iis patrocinantes oppugnantur, ad Declarationem Cleri Gallicani nihil pertinere constat, præter paucissima, quæ suis notamus locis. Reliqua partim contemnimus, partim ab instituto nostro aliena, aliis tractanda relinquimus. Ac si quæ sint quæ vera Gallicana jura lædant, speramus è Gallis vindicem non defuturum. Nec desunt in ingenti opere, quæ etiam probemus, ac tantùm validiora ac moderatiora esse cupiamus. Sanè constat illam tanto hiatu promissam Declarationis discussionem ejusmodi esse, ut vix tertia pars ad eam confutandam saltem collimarit.

Hæc igitur sunt quæ universum hunc tractatum, non satis solidum aut theologicum probent. Illud neque theologicum, neque christianum, quod auctor modestiam professus, sævire, non docere, ac de Gallis ubique falsa comminisci; si quæ etiam, ut in rebus humanis, vera mala sunt, ea non medicâ aut leni manu tractare, sed animo hostili insectari et exprobrare videatur. Quæ nos partim contemnimus, partim, ubi ad rem nostram pertinere visa sunt, suo loco confutavimus.

CAPUT XXIV.

An auctor anonymus Gallicanas libertates odiosas meritò esse dixerit.

Libertatis nomen, quo perduelles et pessimus quisque abutuntur, suspectum evasisse legitimis potestatibus, etiam ecclesiasticis docet anonymus; in eoque initio totius operis fundamentum jacit. Addit hujus nominis auctam invidiam, « quòd » aut nunquam, aut fere nunquam allegatur » Ecclesiæ Gallicanæ libertas, nisi adversùs sum- » mum Pontificem; quasi supremus Ecclesiæ » Pastor et Pater amantissimus, tyranni loco à » christianissimâ illâ gente haberetur (*Anon.,* » *lib.* I. *c.* I. *n.* 1, 2.); » quod est, non jam in Gallos, sed in ipsos Romanos Pontifices invidiosissimè et insidiosissimè dictum. Cùm enim tot ac tanta contigisse constet, quibus Romanos etiam Pontifices, non modò à Gallis, sed etiam ab aliis, summâ cum reverentiâ, absit verbo invidia, cohiberi oportuerit; an illi omnes ex anonymi sententiâ pro tyrannis habebuntur? An verò ignorat, adhibitis legibus coerceri oportuisse etiam patriam potestatem? Neque illud verum est, quod est ab eodem anonymo dictum, de iis qui Pragmaticâ-Sanctione sancti Ludovici utantur : « odiosum » poni principium; cùm Romani Pontifices ab » antiquâ disciplinâ primùm recessisse suppo- » nantur, ut beneficiorum collationem usurpa- » rent, tantosque in eo fuisse abusus, ut sanctis- » simus Rex eos suis edictis cohibere coactus » sit (*Ibid., cap.* XV. *num.* 2.). » Hæc à viro erudito dici potuisse miramur; cùm è contra certissimum sit, ut suprà ostendimus (*sup., hoc lib. c.* III *et seq.*), Romanos Pontifices diutissimè omnium canonibus servisse, atque in ecclesiasticâ disciplinâ perstitisse. Cui etiam sarciendæ tam firma jecerunt fundamenta, ut cùm postremis sæculis extra lineas prosilirent, non aliunde ipsis fuerit adhibendus modus, quàm ex propriis suisque canonibus : neque id piis christianisque Regibus indecorum, ut eos modestissimè ad sua et antiqua revocarent. Id quidem Galli docent, qui de libertatibus accuratè scribunt. Quo quidem liquidò constat, Romanos Pontifices ecclesiasticæ libertatis, hoc est, canonicæ disciplinæ auctores potiùs ac primos defensores, quàm primos oppugnatores, atque, ut ita dixerim, violatores extitisse; pessimoque animo actum ab anonymo, qui contrariam sententiam nobis exprobrarit.

Quid illud, quod objicit (*Anon., l.* I. *c.* XIII. *n.* 6.) : « Si quis consideret quæ hodiè geruntur in » Galliâ, libertates Gallicanas non ineptè defi- » nierit, oppressionem jurisdictionis ecclesias- » ticæ à laicâ, et depressionem auctoritatis Ro- » mani Pontificis à Clero Gallicano. » Quàm infenso, quàm amarulento animo dictum! Quàm ad Declarationem nostram parum attinet! An quia Clerus Gallicanus vetera retinet ac renovat;

ideo pontificiam opprimit potestatem? cùm potiùs ea doceat, quibus maximè constet, sitque invictissima. De laicis quòd anonymus queritur, pridem intelligimus quàm hostili animo ista tractentur à multis, qui regni Gallicani splendorem ac pacem molestè ferant. Nos autem queri juvat, cùm decet et prodest remedia enim, non dissidia quærimus. Id quidem confidentissimè profitemur, nusquam veriùs ac sanctiùs libertates veras ac germanas fuisse tractatas : nusquam luculentiùs falsas ac spurias fuisse rejectas, quàm in Declaratione nostrâ, ubi disciplinæ ratio in iis collocatur, quæ Sedis apostolicæ et Ecclesiarum consensione firmata sint.

Quis ergo jam ferat auctoris anonymi haud invidiosam minùs, quàm ludicram definitionem libertatum? « Vocantur, inquit (*Anon., ibid.* » *n.* 7.), non incongruè libertates Ecclesiæ » Gallicanæ, arbitrium ex antiquis Ecclesiæ de- » cretis retinendi, et ex novis admittendi ea, quæ » videntur utilia. » Quem impugnat aut quem irridet vir lepidissimus? An soli Galli sunt, qui ex antiquis novellisque ea retinent, quæ, usu probata, publicæ utilitati pacique congruant? Quin ipse docuit eâ in re omnium gentium æquam esse libertatem (*Ibid., lib.* II. *c.* I, II, XII.) : sed quoquo modo Gallos derisos atque invidiosissimè traductos oportuit.

COROLLARIUM.

QUOD DOCTRINA NOSTRA PRIMATUS ROMANUS NON OBSCURATUR, SED ILLUSTRATUR ET CONFIRMATUR.

I. Regimen ecclesiasticum in duobus positum; docendâ fide, administrandâ disciplinâ : Mennæ Patriarchæ dictum in Constantinopolitanâ Synodo : hæc duo à nobis illustrari.

Jam exacto opere gloriari libet in Domino, non modò vindicatam Declarationis Gallicanæ, majorumque doctrinam; sed etiam, quod ab initio polliciti sumus (*Vid. sup. in Dissert. præv.*), adversùs hæreticos, schismaticos, et quoscumque obtrectatores, primatum Romanum ac Sedis apostolicæ majestatem, optimâ et exquisitissimâ ratione à nobis propugnatam, confirmatam, illustratamque fuisse. Id ita conficimus. Ea est optima et exquisitissima ratio tuendi et illustrandi Romani primatûs ac papatûs, quæ cùm absurda, incommoda, invisa, ad hæc inania fugiat, maxima, plenissima, ac sufficientissima æquè docet. Talis autem est ea doctrina, quam, Galli præsertim, tuemur. Nostra ergo doctrina papatum Romanum, optimâ et exquisitissimâ ratione, confirmat et illustrat. Istud argumentum cùm pertractavero, perorabo. Res autem planissimè conficietur paucis; cùm ad id intelligendum non nova promere, sed antedicta repetere, et mente complecti oporteat.

Ut autem procedamus clariùs, præmittimus ecclesiasticum regimen, cujus Romanus Pontifex caput sit, duobus contineri. Primum, docendâ fide, tum regendâ disciplinâ. Hæc igitur sunt, quæ in Sede Romanâ eminere debeant; hæc sunt quæ de illâ sede, sancta etiam Orientalis Ecclesia, et sacer ille Mennas Constantinopolitanus Antistes, in Constantinopolitanâ Synodo prædicabat his verbis (*Conc. Constantin. sub* MENN., *act.* I. *tom.* V *Conc. col.* 47.) : « Non mirum, si sua sequitur magna et aposto- » lica Sedes, sacras sanctiones sanctarum Eccle- » siarum inviolatas conservando, et quæ rectæ » sunt fidei defendendo, et his qui peccaverunt » clementem veniam tribuendo. »

Quibus quidem ea duo, quæ protulimus (*Vid. l.* I. *sect.* I. *c.* I.) paulum inverso ordine continentur, utì à Romanâ Sede recta doceatur fides, regaturque disciplina, quæ duobus item constat; servandis canonibus, atque, ubi necesse sit, relaxandis: quod ad veniam, sive indulgentiam, atque ad eam quam vocamus dispensationem pertinet. Hæc ergo apostolica, pontificia, ac verè Romana sunt; hæc à nobis illustrari, confirmarique luce clariùs ostendemus Nam de directâ indirectâve temporalium potestate nihil hìc ultrà dixerimus; quippe quam Ecclesiæ catholicæ, Sedique apostolicæ minimè profuturam, plerique ultro fateantur. Satis enim illi quidem, Davidem armis pastoritiis expeditiorem ac fortiorem futurum, alienis armis gravari et impediri, potiùs quàm ornari intelligunt.

II. De fide : in quot absurda adversarii se induant, è re ecclesiasticâ esse ea resecari, ac primùm in antiquis.

Primum igitur ad fidem quod attinet; à nobis tribuuntur Romanæ Sedi, ac Romano Pontifici, quæ, remotis incommodis, sive absurdis, tum etiam invisis, denique inanibus; maxima et ad fidem docendam sufficientissima sint. Ea sic ordine colligimus.

Et quidem, qui à nostrâ abhorrent sententiâ, incommoda et absurda multa sectantur, quæ nos fugimus : incommoda, inquam, et absurda sectantur; primùm, in antiquâ traditione explicandâ, deinde etiam in explicandis postremæ ætatis decretis ac dogmatibus.

Antiqua memoramus, quæ octo primorum Conciliorum tempore, hoc est, octo ferè primis sæculis comprehensa, usque ad Photium et Græ-

corum inchoatum schisma. In his, si quæ falsa dixerint adversarii, commemorare vellemus, totum opus replicare oporteret : quæ autem apertè absurda sint hæc notamus.

Imprimis Episcopos in fidei quæstionibus finiendis Romano Pontifici consultores, non condecernentes et conjudices assedisse, aut in Romani Pontificis auctoritate, potiùs quàm in ipsâ consensione vim positam; quæ si quis tueri velit, tot absurda dixerit, quot argumenta solvat.

Quid enim absurdius, quàm Nicænos illos Patres sancto Sylvestro tantùm consultores datos, aut ut suum symbolum assererent, illius expectasse sententiam ; aut in ejus sententiâ intellexisse vim positam non quòd omnes per Orbem Domini Sacerdotes, in eamdem consentirent fidem (*Vid. Concil. Nicæn., tom.* II. *Conc.*)?

Quid autem Constantinopolitani Patres? An sancto Damaso consultores dati, qui in diversâ Orbis parte collecti edebant Symbolum (*Vid. Conc. C. P.* I. *ibid.*); non autem id agebant, ut Occidentis Orientisque consensu, fides vera constaret.

Item quàm absurdum est, ut sancti Cœlestini ac sancti Leonis de Nestorio et Eutychete judicia, vel non totâ Sedis apostolicæ auctoritate lata, quemadmodum Bellarminus (BELL., *l.* II *de Conc. auct. c.* XIX.); vel certè cùm cæteris, pro summâ et irretractabili fidei regulâ fuisse habita; et tamen ad examen æquè ac aliorum privatam publicamve sententiam revocata dicamus? (*sup., lib.* VII. *c.* XVIII.).

Idem de sancti Agathonis, sanctique Gregorii II, atque Adriani I, deque Nicolai I et Adriani II, decretalibus epistolis esto judicium quæ et totâ auctoritate prolatæ, et tamen examinatæ rursus, nec sine synodicâ cognitione probatæ sunt (*sup., ibid. cap.* XXIV, XXX, XXXII.).

An etiam placebit absurdum illud, elucidationis tantùm, non etiam auctoritatis causâ, factum istud examen, definitiones editas, dicta anathemata, ac de novo quæsitum, rectène an secus, Romani Pontifices dixerint, docuerint, judicarint (*Ibid., c.* XVIII.).

Jam in uno Honorii facto, quot absurda congerunt? Vel pro privato Doctore egisse, cùm trium Patriarcharum consultationibus responderet; vel rectè dixisse, quem vera falsaque juxtà improbantem, sexta Synodus, æquè ac cæteros hæresis condemnavit; vel falsata esse sanctæ Synodi acta; falsata, inquam, toto orbe vulgata, toto orbe inscio, Legatis apostolicæ Sedis, qui gestis interfuerant, consentientibus, nec mussitantibus; falsatas quoque Leonis II epistolas, queis acta firmentur; dolosque Græcorum ad extremam usque Latinitatis oram pervasisse, omnibus obdormientibus, sive potius emortuis (*sup., lib.* VII. *c.* XXI *et seq. usque ad* XXVIII; *Vid. quoq. Dissert. præv., n.* LIV *et seq.*)? Hæc omnino dicenda sunt, ac præfractè tuenda, adversam sententiam defensuris.

Qui quòd nec ista profuerint? cùm vel si sit ab omni errato purus Honorius, sufficiat tamen tantum ejus erratum, aut à sextâ Synodo credi potuisse; aut si sextæ Synodi acta falsata sint, sufficiat id quoque, pro veris fuisse habita; totamque Ecclesiam in id consensisse, ut tribus Patriarchis pro officio rescribens erraverit Honorius.

An verò quia ista assiduè vexantur in scholis, et vanis distinctiunculis eluduntur, ideo viros graves ad ea cogi oportet? Non ea cogitanda quæ Orientalibus Occidentalibusque schismaticis, ad nos utique, si Deus dederit, reversuris, suaderi possint? Non pudet denique in his causæ catholicæ collocare summam, quæ doctis irrisa, Scholæque altercantis ludibria; non docentis sapientisque responsa habeantur.

Vel de Vigilio quid dicent? Egisse ne perperam sanctam Synodum quintam, quæ ipso vetante, nedum absente de tribus Capitulis quæstionem habuerit, quæque hæresis condemnarit Ibæ epistolam, quam idem Vigilius, *Constituto* ad omnes Ecclesias edito, comprobarit (*sup., lib.* VII. *c.* XX.)? Ac si Synodus quinta egit perperam, cur ejus judicium secuti Pontifices, Pelagii duo, et ipse Gregorius non reprehenderunt, sed ut legitimum comprobarunt?

Hæc ergo tot ac tanta egisse episcopos Romano Pontifici tantum consultores datos? Aut si ab adversariis extorquemus fuisse judices, inferiores licèt, etiam Concilio habito; quî factum, ut Concilio habito, de Romani Pontificis judicio toties judicarent?

Quid Cyprianus? quid Firmilianus, totque Africani et Asiani Patres? Nonne sancti Stephani Papæ rebaptizationem vetantis, decreto per omnes Ecclesias divulgato, factis etiam Conciliis obstiterunt (*sup., lib.* X. *c.* III *et seq.; Ibid., c.* VI.)? An et illud placebit, pro indifferentibus hæc habita; quæ cùm apostolicâ traditione constarent, tamen à diversâ parte, apertissimis Scripturarum testimoniis adversa haberentur? An eò decurremus : quòd Stephanus ageret pro privato Doctore, qui, teste Augustino, pro officio præceperat? aut, ut ait Bellarminus

(Bell., *lib.* iv. *de R. P. c.* vii; *sup.*, *lib.* ix. *c.* iv.), *quòd noluerit rem de fide facere,* is, qui dissentientes communione abstineret? Et hi tamen ab ipso quoque Augustino excusantur, quòd in ambiguâ re Ecclesiæ universalis sententiam expectarent, non scilicet elucidationis causâ, sed auctoritatis. Aut fortè contumaces, quibus cùm æqua et sufficientia Romani Pontificis judicia non satisfacerent; superflua ex Ecclesiæ totius auctoritate remedia, tanquam ægris ac desperatis concederentur? Hæc de Martyribus cogitari? hæc sancto Augustino probari? in his summam fidei adversùs hæreticos collocari potuisse?

Omnino enim aut ista tuenda sunt, aut causa deserenda. An ergo Catholicos non pudeat talibus præsidiis nixam, non privatorum Doctorum, sed universalis Ecclesiæ causam esse? Absit hoc dedecus ab Ecclesiæ catholicæ majestate.

Cætera omittimus, quibus post decreta Romanorum Pontificum, viros etiam sanctos, nationesque integras catholicas toties hæsitasse constat, Romanis Pontificibus non ægrè ferentibus (*sup.*, *ibid. c.* xxiii *et seq.*). Nondum hæc novitia in mentem venerant. Hærebat animis antiqua traditio à beato Leone Papâ (Leon. *ep. ad* Theod. xciii. *aliàs* lxiii; *sup.*, *lib.* vii. *c.* xvii.), à beato Simplicio, post illum tertio, explicata (Simp. *ep.* iv. *ad* Zen., *tom.* iv *Conc. col.* 1072; *sup.*, *lib.* ix. *cap.* xiv.): fixa esse, quæ apostolico ministerio definita essent; *cùm ea* (Deus scilicet) universæ fraternitatis firmaret assensu: stare inconcussum, quod *apostolicis manibus*, sed cum Ecclesiæ universalis assensu constabilitum esset. Quid autem aliud jam Galli postulant, qui pontificia decreta summâ quidem et indeclinabili auctoritate constare profitentur; sed, *cùm Ecclesiæ consensus accesserit* (*Decl. Gall.*, *c.* iv.)? Quæ totidem verba à sanctis Pontificibus dicta, nunc pro novis ac suspectis haberi, omni absurdo absurdius est.

III. De posterioris ætatis monumentis, quæ Constantiensem Synodum antecesserunt, adversarii quot absurda congesserint.

Postquam Orientales à Sedis apostolicæ communione sejuncti sunt, in Occidente ferè solo remansit Ecclesia. Quâ in Ecclesiæ parte Romani Pontificis potestatem, non modò summi primatûs ratione valuisse constat; sed eo etiam, quòd à priscis temporibus, Romanus Episcopus Occidentali Ecclesiæ peculiari titulo præsideret. Et tamen antiquam de Ecclesiæ catholicæ summâ et irretractabili auctoritate doctrinam, non modò integram remansisse, sed etiam, occasione datâ, ab ipsâ Ecclesiâ in Constantiensi Concilio definitam esse, luce meridianâ est clarius.

Quo loco adversarii ad incommoda illa et absurda coguntur: nostram sententiam occasione magni illius post Gregorium XI schismatis natam esse; cùm etiam oblitteratis, quod absit antiquæ Ecclesiæ monumentis, hæc ante Gregorium XI ex novellâ quoque ætate prodantur.

A Papâ ad Concilium sæpe appellasse Anglos; appellasse Gallos; appellasse Franciscanos certum est (*sup., lib.* x. *cap.* xxv.): nihil eâ gratiâ à Romanis Pontificibus reprehensos; quibus certò constet, conciliarem auctoritatem absque controversiâ habitam esse potiorem.

Ad hæc Clementis V tempore, cùm is in eo esset, ut Viennense generale Concilium celebraret, Guillelmum Durandum Episcopum Mimatensem, ejus ævi virum maximum, ejusdem Pontificis jussu, de Concilio celebrando tractantem hæc scripsisse (*sup., lib.* vii. *c.* xxxviii; *Vid. Dissert. præv., n.* l.): quòd Ecclesia *in capite et membris* à sacro Concilio *reformanda sit : quòd non nova* à Pontifice, *sine Concilio* decerni oporteret: quòd *quovis decennio* generale Concilium celebrandum esset (Durand., *de Conc. celebr. etc.*), etc.

Addimus, subortâ postea quæstione, de paupertate Christi à Joanne XXII propositiones duas hæreticas judicatas, editâ Decretali *Cùm inter nonnullos :* hinc ei objectam Decretalem *Exiit:* quâ Nicolaus III contraria determinasset: ac denique hunc nodum à viris eâ ætate præcipuis fuisse solutum, quòd Romanum Pontificem, etiam determinando circa fidem et mores, errare contingeret: quòd ejus responsa adversa Scripturæ, nullius momenti sint: denique quòd unius Pontificis determinata, etiam circa fidem, à successoribus immutari possint (*Dissert. præv., num.* xlvii, xlviii; *Extrav.* Cùm inter nonnullos, *tit.* xiv. de Verb. signif., *cap.* iv. *sext. Decr. lib.* v. *tit.* xii, de Verb. signif., *cap.* iii. Exiit.): quæ nunc pro erroneis aut schismaticis haberi, nihil aliud esset, quàm prodere omnibus fœdam in dogmatibus tradendis levitatem et inconstantiam.

Quid quòd ipse Joannes XXII, Decretali *Quia quorumdam*, cùm fratres Minores objicerent, contrarium ejus quod ipse definisset ab ejus antecessoribus definitum; primùm quidem id negat: tum si vel maximè id fecissent, totum illud respondet esse irritum (*sup.*, *l.* ix. *cap.* xliv.). Sed verba placet ponere: « Procul dubio, inquit

» (*Extrav.* Quia quorumdam, de Verb. signif. » *cap.* v. § Ex præmissis.), falsa asserunt di- » cendo, prædecessores nostros definivisse talia, » et adhuc sic loquentes, dum per talia Consti- » tutiones nostras impugnare satagunt, Constitu- » tiones illas, quibus se adjuvant, ostendunt (si » eorum falsa assertiones veræ existerent) FORE » INVALIDAS, ERRONEAS ET INFIRMAS. » Nunc autem, si Deo placet, erronea erunt atque schismatica, quæ is Pontifex editâ Decretali docuit.

Huc etiam pertinet, quòd Joannis XXII Decretalem suprà memoratam, *Cùm inter nonnullos;* quanquam est definitio de fide, Glossa quidem Romana tolli cupit, remque in medio relinqui ut liberam (*Gloss. in Clement.* Exivi; *l.* v. *tit* XI. de Verb. signif. *cap.* I. § Proinde.). At sanctus Antoninus, potestatis pontificiæ assertor eximius, ideo pro certo firmoque decreto haberi vult, quòd per Prælatos et Doctores *acceptata, approbata et examinata fuerit* (ANTON., *Sum. Theol. part.* IV. *lib.* XII. *cap.* IV. § XVIII. *pag.* 208.): quæ Declarationi Gallicanæ aut gemina sunt, aut etiam fortiora et explicata clariùs. Sic antiqua traditio in postremis quoque sæculis manet; sic Sedis apostolicæ studiosissimi, pontificias definitiones, Prælatorum et Doctorum, non modò *acceptationi et approbationi*, sed etiam *examinationi* subdunt. Nunc ea subitò sunt erronea et schismatica.

Hæc igitur XIII, XIV, XV sæculo dicta, facta, edita sunt: nec mirum; cùm Gratiani dictis congruant, quæ omnium manibus terebantur. His nempe constabat, *Orbem Urbi* etiam auctoritate esse *majorem :* « Si enim auctoritas quæ- » ritur, Orbis Major est Urbe, » Dist. XCIII legimus (GRAT., *dist.* XCIII. *c.* XXIV. *ex* HIERON., *epist.* CI. *ad Evang. al. epist.* LXXXV. *ad* EVAGR.); hoc est, Glossâ interpretante: « Sta- » tuta Concilii præjudicare statutis Papæ, si » contradicerent. » Nunc salva sunt omnia, si Orbis extensivè quidem, non autem intensivè major esse dicatur: quasi de extensione, non de ipso pondere auctoritatis ageretur.

Neque minùs clarum erat in Gratiani dictis vulgaribusque Glossis, quædam statuta papalia *fuisse contra Evangelium* (*Dissert. præv., num.* LII. *Caus.* XXXII. *quæst.* VII. *cap.* XVIII.); quasdam epistolas *decretales;* quædam responsa authentica, « evangelicis præceptis, evangelicæ » et apostolicæ veritati penitus esse adversas. » Nunc eas sanctiones, ea responsa, ea decreta, privata esse somniant; Pontificemque pro officio consultum, etiam ab Ecclesiis, tamen pro privato Doctore respondisse. At Melchior Canus Gratianum accensebat iis, qui pontificiam infallibilitatem negasse videantur (MELCH. CAN., *de Loc. Theol. lib.* VI. *cap.* 1; *Diss. præv., loc. cit.*): nunc, credo, damnabitur, quem juris pontificii fontem, Romani Pontifices esse voluerunt.

His igitur constat quàm falsò dixerint, opiniones, quæ pontificiæ infallibilitati et superioritati derogent, fœdi illius post Gregorium XI schismatis esse fœtus, cùm eam doctrinam per manus traditam, ad extrema quoque sæcula devenisse, tot acta demonstrent. Quo etiam factum est, ut Ecclesia schismati provisura, œcumenicam Synodum imploraret, non ut eam, cui extraordinaria potestas in schismate daretur; sed ut eam, « à quâ, et in quâ solent gesta » etiam Romanorum Pontificum quæcumque » pertractari, decerni, et judicari (*sup., l.* v. » *c.* IX; *Appel. Card.* GREG. *apud* RAIN., *t.* » XVII. *an.* 1408, *n.* 9.). » En quàm consuetum esset illud remedium, quod nunc extraordinarium et schismati proprium esse contendunt. En quid Synodis liceat in quæcumque gesta Romanorum Pontificum.

IV. In Constantiensi Synodo nihil novum; sed antiqua in rei judicatæ auctoritatem necessariâ causâ transiisse: id qui negent in quot absurda cogantur.

Nunc posteaquàm omnium sæculorum traditione constitit, vim Ecclesiæ supremam et indeclinabilem in ipsâ consensione esse positam; intuendum sanè, quomodo datâ occasione, causâque necessariâ, tanta res Constantiæ in rem judicatam transierit.

Qui id judicium incauti aspernantur, incredibile est in quot quantaque sese manifestò conjiciant incommoda.

Ac primùm quidem, ut sanctæ Synodi mentem obscurent, sic verba torquent, ut *quilibet, quâcumque dignitate, etiam papali,* præditus, sit tantùm Papa dubius: tum, ut *cujuslibet Concilii generalis legitimè congregati* nomine, intelligatur Concilium in schismate habitum: denique, ut ad causam schismatis Concilii auctoritas constringatur, quam Patres non tantùm ad *schisma,* sed etiam *ad fidem, et ad reformationem in capite et in membris* patere definiant (*Dissert. præv., num.* XXXVIII *et seq. lib.* V. *cap.* II *et seq.; Conc. Const., tom.* XII *Conc.*).

Hæc igitur ludibria vim illatam Synodo tam apertè clamant, ut Turrecremata, hujus glossæ auctor, id ipse fateatur (TURREC., *Resp. ad* BASIL., *part.* II. *n.* 2 *et* 4. *tom.* XIII *Conc. col.* 1711, 1712.): clarissimèque patuit ex ges-

tis, Constantiensem, eamque secutam Basileensem Synodum, non modò potestatem sibi vindicasse in Papam etiam certum; sed etiam exercuisse, Romanis Pontificus Martino V et Eugenio IV consentientibus, imo exequentibus (*Vid. lib.* v *et* vi.).

Ex quo infirmantur ea quæ de Constantiensium decretorum fluxâ auctoritate commenti sunt.

Primùm enim constitit à ducentis Patribus communi consensu, sessionum iv et v canones, de quibus agitur, fuisse conditos; synodicoque decreto, non modò celeberrimas Orbis Academias, prælucente Parisiensi, omnesque religiosos Ordines; verùm etiam longè maximam Ecclesiæ catholicæ partem adhæsisse (*sup., lib.* v. *cap.* xxi. *et pass. tot. lib.*); tum horum canonum conditores eos fuisse, qui primi omnium extinguendo schismati manum admoverint, qui cæteros à schismate redeuntes in sinum susceperint, qui hæreticos Viclefum, Hussum, aliosque compresserint: ut profectò pudere debeat aspernari; imò fœdis erroris ac schismatis notis tantum infamare cœtum, vel si etiam, quod absit, pro œcumenicâ Synodo non valeret.

Cùm id negare nemo possit, tum verò Constantiensem Synodum pro œcumenicâ jam inde ab initio valuisse, sessionumque iv et v canones conciliariter factos, totâque Ecclesiâ approbatos, tot actis Martini V, Eugenii IV, Pii II, probavimus (*Ibid., cap.* xxix, xxxi.); tot deinde decretis Senensis, Papiensis, Basileensis Florentinique œcumenicorum Conciliorum; ac profectò Basileensis, dum etiam ab Eugenio pro legitimo œcumenicoque Concilio habebatur (*Ibid., c.* xiv *et seq. et toto lib.* vi.), ut in dubium revocari, nihil aliud sit, quàm contemnendis Synodis viam pandere, tot retrò Pontificibus illudere; ut unus Papa, summâ semperque indeclinabili auctoritate polleat, Conciliis, ipsis Pontificibus, totique Ecclesiæ eam auctoritatem detrahere; uno verbo fidem evertere.

Jam quod aiunt, Constantienses canones in Florentinâ Lateranensique Synodis antiquatos: primùm quidem satis constitit, ne nominatos quidem, nec de illis quæsitum; imò pro certis esse suppositos, cùm eorum auctoritate in Florentinâ Synodo, etiam Basileenses premerentur (*sup., lib.* vi. *cap.* ix, x, xi.); atque interim Græci Latinique, ipseque Eugenius IV, dictis factisque firmarent, summam tractandæ fidei auctoritatem, non in solo Papâ, sed in Ecclesiæ consensione esse positam (*lib.* vii. *c.* xxxvii.).

De Lateranensi verò sub Leone X Synodo, quod aiunt; tantùm abest, ut Constantienses canones abrogarit, ut ne Basileenses quidem, nisi post secundam dissolutionem (*lib.* vi. *c.* xviii.), hoc est post sessionem xxiv; anteriores verò sessiones, præsertim usque ad xvi, integras reliquerit; quibus certè sessionibus Constantienses canones tot decretis, atque Eugenii IV non modò consensione et approbatione, sed etiam executione atque obedientiâ firmati sunt (*Ibid., c.* i, ii, iii, iv.).

Omnino enim Eugenius, et Synodum dissolverat, et continuatam damnaverat; et tamen ad obedientiam sessionis v Constantiensis auctoritate adactus, Basileensibus hæsit; decreta sua rescidit, edito diplomate. An verax ac rectè decernens? confecta ergo res est. An errans? haud minùs confecta res; erroremque semel fassus, frustra deinde infallibilitatem obtenderis.

Quo ex loco duo fiunt: primùm, ut Constantienses canones, invictâ auctoritate; tum ut in Pontificem certum quoque et indubium, qualis erat Eugenius, valeant; stentque omnino Synodi Constantiensis, et sensus, et auctoritas; neque jam revocari possint in dubium ea, quæ Patres Gallicani suâ Declaratione complexi sunt (*Declar. Gall., c.* ii.).

V. Constantienses canones postremis quoque Romanis Pontificibus intactos, quàm absurdum à privatis configi: quàm item absurdum ea, quæ Tridentina Synodus, ac nostra etiam ætas tuta esse censuerit, repente damnari, et de Papæ auctoritate postulari plura, quàm ipse Duvallius aliique Romanæ Sedis studiosissimi poposcerint.

Quæ cùm ita sint, si quid Romani Pontifices contra Constantiensium canonum auctoritatem moliti essent, irritum caderet; utpote tot anterioribus firmisque decretis contrarium (*sup., lib.* v. *cap.* i *et pass., et lib.* vi.). Nunc autem certum est, nihil ab ullo Romano Pontifice, contra eos canones gestum esse: imò tota Constantiensis Synodus, æquè ac cæteræ Concilii generalis titulo insignita, in editione Romanâ Pauli V jussu prodiit. Unus Binius tanto Concilio ausus est hanc notam apponere: *Concilium Constantiense ex parte approbatum* (Bin., *tom.* vii. *part.* ii. *pag.* 1134.), nullis ecclesiasticis gestis, nullâ auctoritate nixus; uno, scilicet Bellarmino (Bell., *de Conc. cap.* vii.), præeunte. Quæ si privatis liceant, nihil est quod Theologi adversùs hæreticos, Conciliorum œcumenicorum fixa et irrevocabilia decreta jactemus.

Tantùmque abest, ut Constantienses canones, ullo Ecclesiæ decreto læsi sint, ut Patres nostros eam fidem professos, Synodus Tridentina ac

Pius IV susceperint (*Dissert. præv., n.* XIV.): ex eâ doctrinâ suos canones, ipsamque adeo fidei professionem temperaverint, diligentissimèque caverint, ne ea doctrina vel in speciem læderetur. Quæ si jam jaceant, nempe nihil in Ecclesiâ firmum fixumque est; dogmata quoque, quod absit, temporibus serviunt; omnisque ecclesiastica prostrata est auctoritas.

Jam illud quis non doleat, tot Ecclesiæ lumina, Alliacensem Cardinalem, Gersonem, pium illum Dionysium sanctissimi Carthusiani Ordinis decus, Tostatum Abulensem Hispaniæ lumen, cæteros innumerabiles, ipsumque Adrianum VI, nusquam hactenus reprehensos, imò summâ cum laude nominatos; quin ipsam Parisiensem Academiam studiorum decus ac lucem, repente damnari (*Ibid., num.* XIII *et seq. usq. ad* XXXI.)? Quid Turrecrematam? quid sanctum Antoninum? quid alios tot ac tantos eximios potestatis pontificiæ defensores commemorem, qui ultimum fidei robur in communi Ecclesiæ auctoritate collocarunt; qui in fidei negotio, rebusque universam Ecclesiam tangentibus, Concilium Papæ prævalere docuerunt? Quid autem hæc memorem? cùm ipsum Turrecrematam; Turrecrematam illum, quo capite tot illa absurda et nimia profluxerunt, planè et apertè docuisse constet, fieri posse « ut Papa » errorem definiat solemniter, et à Christianis » asserat tenendum tanquam catholicum (TURRECR., *summ. de Eccles. lib.* IV. *part.* II. » *c.* XVI.). » Ergo Eugenii IV tempore, cùm summa omnia peterent, ab hoc tamen temperabant, ne mortalis unus infallibilis haberetur. An in eos quoque censura sæviat; novisque nova semper superstrui placet? Quid verò privatos memorare libet, cùm ipsas Synodos, earumque sacrosancta decreta susque deque habita lugeamus?

An quia Bellarminus suam de pontificiâ superioritate sententiam, *ferè de fide;* Parisiensium Adrianique VI, de infallibilitate sententiam, *videri sibi erroneam, atque hæresi proximam* dixerit (BELL., *de Conc. auct. c.* XVII. *de R. P. lib.* IV. *c.* II.), nova ac trepida privati Doctoris censura; atque illud *videri*, pro certâ firmâque Ecclesiæ catholicæ fide habeatur: aut quia alii *nunc* de fide esse dixerint (*Ibid.; et* SUAR. *de fid. disp.* V. *sect.* VIII. *n.* 4; TAPP., *orat. theol.* III; WIG. STAP. *etc. pass.*), eorum sententiam pro certâ auctoritate teneamus; ac *nunc* illud habeamus illius loco, *quod ubique, quod semper?* quam catholicæ fidei tesseram, cum Vincentio Lirinensi (VINC. LIRIN., *Comm.* I. *c.* III. *tom.* VII *Bibl. Pat. p.* 250.) omnes Catholici celebrarunt. Absit hæc ab Ecclesiæ catholicæ gravitate ac majestate levitas.

Quid Andreas Duvallius? Nonne cùm Edmundum Richerium et Simonem Vigorium adortus est; Parisienses Doctores *à parte Conciliorum generalium stetisse*, atque ad ea *ultimam analysim fidei retulisse* confitetur? nonne summi muneris loco postulat, ut non ea doctrina de fide habeatur? nonne ipse palam edixit sententiam, quæ Concilium Papæ anteponat, neque esse hæreticam, neque erroneam, neque temerariam? pontificiam verò infallibilitatem, quàm apertè, quàm clarè non *videri de fide,* dixit? Neque tantùm dixit, sed argumentis probavit non esse de fide, et contraria argumenta studiosissimè solvit (*Dissert., n.* XVII *et seq.;* DUVAL, *Elenc. p.* 9, 68, 105; *et in Tract. de R. P. etc. part.* IV. *quæst.* VIII. *p.* 582; *ibid., part.* II. *quæst.* I. *p.* 210.). Hæc cùm anno 1612, 1614, 1636, doceret ac scriberet, tamen pontificiæ dignitatis acerrimus vindex Romæ quoque est habitus. Hunc Cardinalis Ubaldinus Sedis apostolicæ Nuntius præcipuè fovit. Notæ in Urbe sunt, ac Doctorum inter manus ubique versantur ejusdem Cardinalis litteræ, quibus id conscribitur; constatque Duvallii adversùs Richerium libros, Româ probante, Româ instigante, compositos et editos. Nunc adversarii Romam incendunt atrocibus dictis, ut quæ nostrâ ætate pro indifferentibus habuit, acri censurâ configat. Quo operæ pretio? An ut novitia hæc repente de fide fiant, ipseque jam Duvallius dignitatis apostolicæ proditor habeatur? Absurdum. Imò si hæc fierent, quod illi contendunt, nihil aliud ageretur, quàm ut novum experimentum novumque monumentum extaret publicum, Pontificem falli posse.

VI. De Pontificum lapsibus agnitis vel prævisis; deque Conciliorum congregandorum causâ, quàm vana et absurda dicta sint.

Antiquorum Pontificum lapsus alios negant; quàm inani operâ res ipsa docet: alios, etiam corpori Juris insertos confitentur; sed Romanos Pontifices non eo animo egisse, ut docerent universalem Ecclesiam, neque pro cathedrâ dixisse contendunt: quâ quidem in responsione miris se involvunt ambagibus. Primùm enim ea errata vidimus, quæ ad universalem Ecclesiam ederentur: tum absurdum illud est, Romanum Pontificem jussum universim confirmare fratres, officio fungi, cùm universos docet, non autem cùm singulos; imò cùm ritè consultus respondet Ecclesiis aut religiosis cœtibus;

atqui eo ritu consultos Stephanum II, Gregorium II, Cœlestinum III, Innocentium III, aliosque, egregios licèt Pontifices, falsa et erronea respondisse in confesso est. Ergo apostolico officio confirmandi fratres defuisse constat; eò quidem magis, quò viam salutis quærentibus, cùm certa et infallibilia possent, dubia et errori obnoxia rescripta miserunt.

Jam illud toties dictum à Doctoribus ipsoque Augustino; dictum ab ipsis Pontificibus, ipsoque Gelasio, Innocentio III, Joanne XXII, cæteris (*sup., n.* III; *et l.* IX. *c.* XVIII, XIX, XXVI, XXVII, XLIV; *lib.* X. *c.* VIII. IX; *et Dissert. præv., n.* XLVII, XLVIII.); dictum ad ipsos Pontifices in Conciliis sedentes; siquidem ipsi prava definirent, nihil id veritati, nihil Ecclesiæ nociturum: an elevari putant, cùm responderint: non id tanquam dubios, ut ipsa verba præferunt, *sed per impossibile* voluisse dictum? quem verò non pudeat, doctrinæ catholicæ summam, ad hæc minuta et subtilia deduci?

Denique illud quàm invictum inconcussumque est: frustra convocari generales Synodos, si tota definiendæ veritatis ratio in uno Pontifice constat. Quo uno argumento attoniti, ac veluti palabundi in diversa fugiunt: sed undique præcipitia, neque quidquam perfugii est.

Hi nempe respondent consultores dari judicaturo Papæ. Consultores verò ei qui jam judicasset, ut de sancto Cœlestino, de sancto Leone, de sancto Agathone aliisque certum (*sup., lib.* VIII. *c.* XI.): consultores ei, qui tam longè abesset, qui Legatos mitteret, non ad se relaturos, aut suam expectaturos sententiam, sed statim cum Patribus judicaturos: consultores eos, qui profectò non consultatoriam, sed decretoriam sententiam promerent. An non pudet Episcopos toto orbe convocatos, non alio loco esse, quàm Academias ac theologicas Facultates, consultatoria decreta proferentes?

At fortè illud melius: convocari Synodos elucidandæ rei? Cur ergo non tractatus et elucidationes, sed definitiones, sed anathemata, sed judicia et decreta jam irretractabilia produnt?

Denique decurrunt ad illud: convocatas Synodos, quâcumque in quæstione, non ex necessitate, ad solvenda dubia; sed ex abundanti, ad frangendos contumaces. Frangendos verò, an potiùs adjuvandos; si post infallibile, ut illi quidem volunt, Pontificis judicium, quæstio innovetur? Vel enim illusoria deliberatio est, ludibriumque sit de re jam confectâ quærere; vel vera seriaque habetur quæstio. Jam dubitante Synodo, non modò contumaces, sed etiam modesti, probique dubitare coguntur.

His victi alii, neque quidquam aliud habentes, quod Concilio tribuerent; respondent, Papam quidem per sese esse infallibilem; sed congregatâ Synodo, ad totam Synodum infallibilitatem transmitti, nec jam Papæ fas judicare soli. Quæ primùm nec sibi constant: absurdum enim est à Papâ, convocatâ Synodo, abdicatam innatam potestatem: neque quæstionem solvunt; et remanet quæstio, cur operosa moliantur, cùm prompta et expedita suppetant. Denique qualis Papa in adunatâ Ecclesiâ, talis in diffusâ est: neque enim habet aliud adunata Ecclesia, quàm ut toto orbe diffusam repræsentet. Quare quæ in adunatâ virtus, ejus profectò radicem in diffusâ esse oportet.

Quæ cùm ita sint, quæstionem nostram ipsâ Conciliorum convocatione finitam contendimus. Compendiosa sanè et explorata demonstratio, quæ in ipso Concilii nomine continetur.

VII. Quàm grave sit Ecclesiæ catholicæ causam in tot absurdis collocari, cùm præsertim ea invidiosissima sint.

Hæc igitur absurda sunt, in quæ, nosque, seque, totamque Ecclesiam, quantum in ipsis est, conjectum eunt. Quis autem non videt, quàm eadem invidiosa sint, summam Ecclesiæ ac fidei, uni homini summo quamvis, summâque dignitate prædito, sed mortali tamen, ne quid dicam ampliùs, permittendam? convocari Episcopos ac viduari Ecclesias, ut unum audiant? rem per se tantam, tam incredibilem, atque hucusque pro dubiâ saltem habitam, pro certo Ecclesiæ fundamento collocari? denique ut id fiat, everti formulam ab apostolicâ usque ætate firmissimam, nempe illam; *Visum est*, non Petro, sed *Spiritui sancto et nobis* (*Act.*, XV. 28.)? Quanta autem audent, qui Petro negata, Petri successoribus tribuunt.

Atque hanc apostolici Concilii formam sanctus Cœlestinus, et sancta quinta Synodus ad omnia deinde Concilia pertinere putant (COELEST., *ep. int. act. Conc. Eph. act.* II. *tom.* III *Conc. col.* 614. *Conc.* V. *coll.* VIII. *tom.* V. *col.* 662; *sup., lib.* VII. *c.* VI.). Unde septima Synodus: « Dominus Deus noster nos sacerdotii Principes, beneficio suo undique convocavit, quatenus deifica catholicæ Ecclesiæ traditio, communi decreto recipiat firmitatem (*sup., ibid. c.* XXX. *Conc.* VII. *act.* VII. *t.* VII. *col.* 554.). » Et octava Synodus, quâ nulla sanctæ Sedi obedientior extitit: « Sanctissimi Vicarii senioris » Romæ, et nos qui reliquarum sedium Vicarii

» sumus, hæc omnia dissolvimus [1], gratiâ Domini nostri Jesu Christi, qui dedit nobis summi » sacerdotii potestatem justè, et congruè ligandi » et solvendi (*sup., ibid. c.* XXXIII; *Conc.* VIII. » *act.* VI. *tom.* VIII. *col.* 1049.). » En qui Papæ consultores atque vicarii habeantur. Tum illud : « Spiritus enim sanctus, qui locutus est, in » sanctâ Romanâ Ecclesiâ, credimus, quòd et » in nostris Ecclesiis locutus extiterit. » Meminerant enim illud : *Visum est Spiritui sancto et nobis :* quæ legati apostolici pronis animis suscepêre, atque adjecêre insuper ad Imperatorem (*Ib., col.* 1056.) : « Sanctissimus Papa nos famulos » suos direxit in hanc urbem, ad manifestationem » veri et justi Judicii in conspectu imperii vestri, » et sanctæ universalis Synodi; ita ut non habeant » (Photiani scilicet) vocem appellationis vel re» pedationis; sed quemadmodum jam judicati » sunt et dejecti, in sæculum maneant. » En in quo vim summam collocarent; cùm scilicet capiti universa se Ecclesia conjunxisset. Quam modestiam omni elatione firmiorem qui infringere satagunt, Sedis apostolicæ principatum extollunt in speciem, re ipsâ deprimunt, invidiamque tantùm non veram auctoritatem conciliant.

VIII. Hæc absurda et invidiosa, etiam esse inania, neque prohiberi posse quin ad Ecclesiæ consensum necessariò recurratur : ex cathedrâ pronuntiari, quid sit.

At illa importuna, nimia, invidiosa sectati, nec sic proficiunt : huc enim illis res redit, ut quantumlibet judicante Pontifice, tamen ad ultimum fidei stabiliendæ robur consensus Ecclesiæ requiratur : quod ita conficimus.

Sanè qui Pontificem ut Pontificem, errare posse negant, non eamdem ineunt viam; neque omnes conveniunt, illud, *pro cathedrâ pronuntiare,* quid sit. Turrecremata sic docet : « Si Romanus Pontifex efficitur hæreticus, ipso » facto quo cadit à fide Petri, cadit à cathedrâ » et sede Petri, ejusque judicium non esset » judicium apostolicæ Sedis (TURRECR., *Summ.* » *de Eccles. lib.* II. *cap.* CXII. *fol.* 260, *mal.* » 258.). » Quid ergo? Repetendum, donec verum pronuntiet? Unde autem vera dixisse constabit, nisi cùm Ecclesia consenserit?

Nihil horum refugimus : placet non imputari Sedi apostolicæ, si quid erit noxium, si quid erroneum, si quid alienum; quæ sanctus Antoninus paulò enucleatiùs explicare visus est. Is quidem sic distinxit : « Papam ut personam » particularem, ex motu proprio agentem, » errare posse in fide : at Papam ut personam » publicam errare non posse (ANTON., *Summ.* » *Theol. part.* III. *c.* III. § IV. *pag.* 418, *vers.*). » Personam autem publicam sic interpretatur, « utentem consilio et requirentem adjutorium » universalis Ecclesiæ, quæ non habet maculam » neque rugam. »

Sit ergo Pontifex ex officio interpres Ecclesiæ : quoties avita et Ecclesiæ tradita interpres attulerit, toties è cathedrâ dixerit; toties Pontificem, personamque agat publicam : privatus habeatur Doctor, teste Antonino, cùm *ex motu proprio* in fidei negotiis egerit.

Hinc idem Antoninus pontificiam definitionem valere quidem dicit summâ et ultimâ firmitate; sed *acceptatam, examinatam, approbatam,* quemadmodum mox retulimus (*sup., n.* III; *et* ANTON., *part.* IV, *etc.*) : ut cùm varii varia, de eo quod sit pro cathedrâ dictum, attulerint, certissimum signum sit, pro cathedrâ esse dictum, cùm Ecclesiæ consensus accesserit.

Decorum magnificumque Pontifici, ut pari ferè loco, atque Concilia generalia habeatur. Certum est apud Catholicos Concilia generalia infallibilia esse; at cùm dubitari possit, Conciliumne aliquod generale sit, id ex Ecclesiæ consensione repetatur; ita certum firmumque, si velint, habeatur, Pontificem pro cathedrâ docentem esse infallibilem; at cùm dubitari possit, an pro cathedrâ dixerit, adhibitis omnibus conditionibus, ultima nota ac tessera sit Pontificis ex cathedrâ docentis, cùm Ecclesiæ catholicæ consensus accesserit.

Id si Romæ placeat, pacique profuturum sit, haud equidem contradixerim; sed alia Bellarmino ac Duvallio placent. Placet quippe Pontificem, quoties adhibitâ formulâ aliquid Ecclesiæ proposuerit, saltem cum anathemate, esse infallibilem. An vel sic Ecclesiæ consensum excludent? Non sanè Andreas Duvallius, cujus verba, alio loco relata, adversùs Richerium disputantis, audivimus (*Dissert. præv., n.* XXI.).

Neque verò Bellarminus, tametsi in speciem asperior, summâ ipsâ discrepat. Is enim est, qui dixerit (BELLAR., *lib.* IV *de R. P. c.* VII; *sup., lib.* VIII. *c.* XX.), « definitiones de fide præcipuè » pendere ex traditione apostolicâ et consensu » Ecclesiarum : ut autem cognoscatur, quæ sit » totius Ecclesiæ sententia, et quam traditionem » servent Ecclesiæ, non esse aliam meliorem ra» tionem, quàm ut conveniant Episcopi ex om» nibus provinciis, et quisque referat Ecclesiæ » suæ consuetudinem. » Addit necessaria videri Concilia; « quia nonnulli apertè dicunt, summum

[1] Nempe sacramenta quibus se Photio obligarant. (*Edit. Paris.*)

» Pontificem potuisse errare : » quorum nullam rationem haberi oporteret, nisi aut vera, aut saltem probabilia dicerent.

Quare quidquid illud est, quod Bellarminus dixerit, Parisiensium sententiam sibi *videri erroneam, atque hæresi proximam ;* sanè intellexit suum illud, *videri,* minimè prohibere quominus ea sententia adeo probabilis, videatur, ut in celebrandis Conciliis, et quæstionibus summâ et indeclinabili auctoritate finiendis, ejus rationem haberi necesse sit.

Neque aliud, si satis attendimus, Patres Gallicani voluerunt. Hìc enim patere volumus Gallicanæ Declarationis arcanum ; Gallicanos Patres non id edixisse, ne Romanus Pontifex infallibilis haberetur, de quo in scholis tantæ rixæ sint. Procul has scholæ voces rixasque habuerunt ; non id episcopale suumque æstimarunt. Ad praxim maximè respicere placuit ; atque illud pro certo figere, utcumque scholastica ac subtilis quæstio se habeat, tamen convenire inter omnes Catholicos, pontificium decretum non haberi pro irreformabili, neque ultimum robur esse consecutum, nisi Ecclesiæ consensus accesserit. Quo dogmate constituto, tota infallibilitatis quæstio, speculativas inter vanasque quæstiones habeatur.

Hunc in sensum si accipi placet Gallicanam Declarationem, non ipsi Gallicani Patres, credo, refugient. Ego verò toto hoc tractatu id egi, ne tantoperè pro eâ infallibilitate litigent, quæ dubia saltem (pro dubiâ enim habemus in fidei negotio, quæ fide certa non sit) nunquam conciliare possit Pontificiis decretis certam et indeclinabilem auctoritatem ; ut et illud omittam, nimis incredibile et absurdum videri, infallibilitatem, tantum munus à Christo Pontifici traditum, necdum Ecclesiæ revelatum fuisse. Interim quæ Sedis apostolicæ majestatem decerent, et certâ traditione constarent, asserui clariùs (*sup., lib.* x *integ.*), quàm ut in dubium revocari possint. Nempe in Sede apostolicâ semper vivere ac victurum Petrum fidei principem ; neque successionem ejus unquam à fide abrumpendam, et catholicam fidem ad finem usque sæculi, non aliam quàm Romanam futuram : ex quâ fide quoties Romanus Præsul dixerit, tunc ex cathedrâ dictum videri. Atque his confido, me talem exhibuisse papatum, qui resecatis dubiis, incommodis, invidiosis omnibus, ad hæc inanibus ; sanctus et sanus, omnibus gratus, venerandusque habeatur ; præterea tam sit ad fidem stabiliendam sufficiens, ut neque Duvallius, neque Bellarminus, quantumlibet infensus atroxque esse videatur, aliam postulent sufficientiam.

IX. De regendâ disciplinâ discrepantes in speciem sententias summâ ipsâ convenire. Duvallii loci. Item locus anonymi, qui de Gallicanis libertatibus scripsit.

Jam ergo *magna et apostolica Sedes*, ex Declaratione Gallicanâ, secundùm Mennam, circa fidem obtinuit, quod suum est ; nempe ut eam tueretur ; quod est præcipuum ecclesiastici regiminis officium. De altero, quod ad servandos dispensandosque canones spectat, audiamus.

Hìc verò, sat scio, nihil difficultatis occurret, si quæ in confesso sint advertantur : namque Ecclesiam, et canone regi, et canones interdum relaxari oportere constat (*sup., lib.* XI *integ.*) ; neque quis diffitetur.

At enim fortè id postulant, ut Papa pro plenitudine potestatis, supra omnia Concilia in omnibus, pro arbitrio dispensare possit. An non ita Antoninus ; tametsi enim negat Papæ à Concilio præfigi posse legem, id tamen addit (ANTON., *Summ. Theol. part.* III. *tit.* XXII. *c.* II. § VI. *p.* 416.) : « Dico quòd in concernentibus universalem statum Ecclesiæ, non potest Papa » disponere contra statutum Concilii, si statuendo » decoloraretur status Ecclesiæ. » Ita Turrecremata ; ita omnes etiam pontificiæ potestatis studiosissimi confitentur.

Quid Duvallius ? Quæstione, an sit absoluta Ecclesiæ monarchia, hæc habet (DUVAL., *de Sup. R. P. etc. part.* I. *quæst.* II. *p.* 88. *part.* IV. *quæst.* IX. *p.* 615, *edit.* 1614.) : « Non potest » suprema illa potestas (Romani Pontificis) sta» tum ecclesiasticum in toto aut in parte mi» nuere, nedum evertere : verbi gratiâ, uni » eidemque sexcenta beneficia conferre : pueros » ad episcopatum promovere ; ritus etiam gene» raliter per Ecclesiam ab omni ævo inviolabi» liter observatos abolere, etc. Sic enim Ecclesiæ » dignitas et splendor maximè minueretur, et ad » certissimum exitium devolveretur. »

Enumerant Theologi Canonistæque canones longè plurimos quos Romanus Pontifex rescindere nequeat : verbi causâ, canonem *latæ sententiæ* [1] adversùs percussores Clericorum ; quod, eo rescisso, ecclesiasticus status decolorari videretur : quasi non alii sint innumerabiles, quibus conculcatis honos Ecclesiæ deflorescat magis.

Quin addit Duvallius, Benedicto XIII « meritò denegatam obedientiam, non modò quòd, » schismaticus esset, sed quòd de ecclesiasticis » beneficiis, contra jus fasque, in detrimentum » Ecclesiæ statuere præsumeret (*Ibid., p.* 89.). »

[1] *Latæ sententiæ* excommunicatio non est diversa ab eâ quam Canonistæ vocant, *ipso jure, ipso facto.* Vide Eveill. *Trait. de l'Excom.* chap. XII, p. 117. (*Edit. Paris.*)

En quot canones Romanæ potentiæ invictos esse constet. Quid eos qui non universam, sed tamen singulares pessumdent Ecclesias? An Romanus Pontifex abolere, et alios canones pro arbitrio statuere potest? Anonymus libertatum Gallicanarum oppugnator audiatur. Is uno verbo rem conficit; sic namque decernit : « nihil differre » Gallicanam nationem à cæteris, in acceptandis, » vel recusandis legibus ecclesiasticis; siquidem » nulli non licet legum executioni supersedere, » si vel annuat Ecclesia, vel pensatis rerum, lo» corum ac personarum conditionibus, injustum » sit ejus mandatis ad litteram servire (*Anon.*, » *Tract. de libert. Gallic. lib.* II. *c.* XII. *n.* 4; » *sup.*, *lib.* XI. *c.* XII.). » En quid de abolendis statutis veteribus, novisque inducendis sanciant, qui nos vexatos volunt.

An autem supersedere tantùm, non verò novam legem in totum respuere liceat, sequentia demonstrabunt (*Ibid.*, *n.* 5.) : « Si is erat in » Galliâ rerum status, ut ei sicut cæteris provin» ciis orbis christiani, leges illæ non convenirent, » jure naturali et ipsâ legislatoris intentione, ab » earum executione liberi extiterunt. » Quid Gallos exagitant libertatum defensores, si cæteræ gentes, alio sub titulo, aliove ritu, idem jus observent et exerceant?

At enim, inquies, se tutos Galli putant, non modò naturali jure, aut intentione Pontificis, sed etiam Concilii generalis auctoritate superiori? Quid autem? An ideo in nos Vaticanâ ab arce fulmina detonabunt, quòd Concilii generalis decreto legem naturalem, ac Pontificis intentionem congruere rati, omnia in unum conjungimus, ac disciplinæ ecclesiasticæ servire cogimus?

Nempe, inquiunt, in Pontificem canonum eversorem, à Concilio pro potestate, animadverti posse dicitis. Quò enim pertinebat Concilii Constantiensis allegatus canon? Nonne ut constaret Pontificem Concilio contumaciter inobedientem, *debitè puniendum* (*Conc. Const.*, *sess.* V.)? Jam ergo non nos Galli, sed tanta Synodus, pacis ecclesiasticæ instauratrix, vapulat.

At enim Constantiense Concilium de dubio Pontifice interpretandum erat. Absurdum. Fac tamen, ut mollioribus auribus parceremus, vim Concilio illatam, tortaque ejus verba. Quid deinde proficiunt? Nempe ostendimus, scandalosum et contumacem, utpote jam hæresis suspectum, pro dubio, imò pro nullo Pontifice haberi ab optimis ac pontificiæ potestatis studiosissimis Doctoribus (DION. CARTH., *de auct. Pap. etc. part.* I. *art.* XXXIV. *fol.* 342, *verso*; DRIED., *de libert. Christ. dist.* XLI. *cap.* VI; BELL., ROSEL., *et alii pass.*). Quid quòd mitiores ne sententiâ quidem, si rectè advertatur, sed verbis tantùm ab aliis discrepant? Hoc ergo peccamus, quòd Parisiensium, imò Concilii Constantiensis simplicitate magis, quàm aliorum ambagibus ac subtilitate delectamur? Certè bonus et æquus Pontifex nihil metuit ab illis extraordinariis casibus, qui vix mille annis eveniant, uti ex Joanne Majore discimus. Sed tamen mortalem tantâ potestate præditum, tot tentationibus obnoxium, tantâ adulatione circumdatum, aliquo canonum metu coerceri oportet.

X. Sedis apostolicæ majestas et potestas.

Hic subit admirari Romanam potestatem, uniendæ Ecclesiæ natam, unde perducamur ad æternam charitatem, quâ in Deo unum simus. Petrus ergo et Petri successor, ne inter se dissentiant Ecclesiæ, communis traditionis interpres; ne incertis motibus fluitent, communium canonum executor, Sede apostolicâ auctore vel probante confectos custodit et vindicat. Hæc habens et exercens apostolica Sedes, tantâ antiquitus auctoritate viguit, ut postea, fidens dixerim, imminuta magis quàm aucta esse videatur.

En ille Leo Magnus ex Patrum traditione influentem in omnium animos edit epistolam [1]; Imperatorem adversum nactus, ad Ephesinam generalem Synodum, invitus, nec suo loco positus, cogitur, nec auditur. Itaque antiqua condemnatur fides. At ille latrocinalem Synodum valere non est passus; imperatoriâ potestate fretum Alexandrinum Dioscorum fregit; ad instaurandam cognitionem Imperatorem perpulit; Chalcedonensis Synodi auctor, ac deinde executor, ad constabiliendam communem Ecclesiæ fidem, invictâ potentiâ stetit.

Eâdem exequendi auctoritate freti, Gelasius, ac deinde secuti Romani Pontifices, adversùs Imperatores, ac regiæ urbis Antistites, in Chalcedonensem Synodum rebellantes, nullâ novâ Synodo indigere se professi, tantâ egere confidentiâ, tantâque vi, ut Imperatores totamque Orientalem Ecclesiam, ad condemnandos perduelles, solâ jam Sedis apostolicæ auctoritate perpulerint.

Quid ubi nulla Synodus intervenit? Ecclesiarum consensione freti, haud minùs fiducialiter egerunt; Pelagianos nullo loco consistere passi sunt; ac superbis ne illud quidem solatium reliquerunt, ut ab œcumenicâ Synodo damnati viderentur. Quis autem Pontifex posteriore ætate,

[1] Ad Flavianum.

quâ nonnullis potestate aucti videntur, tantâ auctoritate tanta gessit? Tanta potest, auctore et executore Petro, capiti connexa Ecclesiarum fides!

An ideo putamus infirmam Sedis apostolicæ auctoritatem, quia Ecclesiarum consensum postulamus? Imò firmiorem. Id enim tantùm tribuimus Ecclesiis, ut agnoscant, ut sentiant, an communis interpres, satis ex communi traditione dixerit; in eâ acquiescant[1], in eâ Spiritûs sancti magisterium collocatum, neque unquam defuturum, certâ fide credant.

Nec minùs invicti fuerunt Romani Pontifices, cùm canones ab Ecclesiis, Sede apostolicâ, sive auctore, sive probante, susceptos vindicarunt. His Constantinopolitanos Præsules alta spirantes, et Principum gratiâ ferocientes, et à Nestorianis, Acacianisque usque temporibus, Ecclesiæ graves, tanquam in schisma erupturos animo providerent, quâ gravitate poterant, coercebant; Orientali Ecclesiæ, quæ novæ Romæ faveret, Nicænos canones opponebant; invictos se rati, quamdiu, ut ipsi profitebantur, secundùm canonum regulas paternorum rem gererent.

Itaque eorum tanta vis fuit, ut Agapetus Papa exul[2], et supplex Constantinopolitanum Præsulem[3] ad pristinam Trapezuntinam sedem, contra canones dimissam, amandaret; ab hâc quoque dejiceret, nisi rectam profiteretur fidem: ejus sociis certis conditionibus veniam indulgeret; ex quo illud, quod hujus Corollarii initio posuimus (*Conc. C. P. sub* Menn.; *Vid. sup. num.* 1.): « Magna et apostolica Sedes antiquum obtinet, rectam fidem tuens; sanctarum Ecclesiarum sanctiones servans; » ubi oportuerit *indulgentiâ utens.*

Interim cum Episcopis rectam fidem et regulam secutis, æquo propemodum jure agebant. Eulogius Alexandrinus Episcopus scripserat se sancti Gregorii Papæ jussa capessere. At ille ea verba jussionis vocem procul à se amolitus, hæc ait (Greg. Mag., *indict.* i. *lib.* viii. *epist.* xxx. *t.* ii. 919; *al. lib.* viii. *ep.* xxx.). « Quod verbum jussionis peto à meo auditu removete: loco enim mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo jussi, sed quæ utilia visa sunt, indicavi. »

An non ergo ille se superiorem sentiebat? Id hæretici, id imperiti jactent: non enim intelligunt quænam à Domino constituta sit ecclesiasticæ potestatis ratio ac vis. At Gregorius tam modestus, quàm fortis intelligebat: « Nam quòd, inquit (Greg. Mag., *indict.* i. *lib.* ix. *ep.* lix. *col.* 976; *al. l.* vii. *ep.* lxv.), se dicit[1] Sedi apostolicæ subjici, si qua culpa in Episcopis invenitur, nescio quis ei Episcopus subjectus non sit: cùm verò culpa non exigit, omnes secundùm rationem humilitatis æquales sunt. » Quam communem regulam omnibus præpositis esse voluit: « Sit, inquit (*Id., Reg. Past. part.* ii. *c.* vi. *ib. col.* 20, 22.), rector bene agentibus per humilitatem socius; contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus; ut et bonis in nullo se præferat, et cùm pravorum culpa exigit, potestatem protinus sui prioratûs agnoscat. » Quod ille multis exemplis, Scripturarumque testimoniis prosecutus, sic denique concludit: « Summus itaque locus bene regitur, cùm is qui præest, vitiis potiùs quàm fratribus dominatur. » Itaque ille Gregorius, tam humilis, tam modestus, tam æquo cum cæteris jure usus, summâ potestate Constantinopolitanorum Præsulum superbiam contulit (*lib.* ix. *ep.* xii. *al. lib.* vii. *ep.* lxiv. *pass. in ejusd. ep.*); acta synodica per Sedem apostolicam dissoluta cassataque memorat[2], et antecessoris eâ de re sententiam vindicat: neque ullus unquam Pontifex majore

[1] Multoties audivi quosdam palam dicere, doctrinam Ecclesiæ Gallicanæ à Bossuet, in illo tractatu, non tam suis nervis instrui, quàm quibusdam veluti integumentis involvi. Credo equidem eos, qui talibus calumniis virum maximum insectantur, Gallicanam doctrinam non habere satis cognitam, et penitus ignorare quibus nervis instructa esse debeat theologica oratio. Hæc enim nisi nescirent; non redarguerent Bossuet, qui, cùm nitidiùs quàm quisquam antea Gallicanæ doctrinæ capita proponit, validiùs defendit, accuratioribus argumentis confirmat, tum temperat diligentissimè ab illis decretis apertè nimiis, quibus plurimùm delectantur multi neoterici scriptores; ratus nimirum, nefas esse viro theologo illos transgredi terminos quos posuerunt patres nostri. Quòd autem hic Ecclesis tribuere videatur hoc tantùm, *ut agnoscant, ut sentiant an* Papa *ex communi traditione dixerit,* et sic *acquiescant*, nulla esse potest difficultas iis, qui hunc tractatum attentè, non cursim legerunt. (*Edit. Paris.*)

[2] Non erat exul Agapetus, quanquam non omnino suâ sponte Romam reliquerat. Hoc enim tantùm memorat Liberatus, (*Breviar.* cap. ii.) Agapetum gravibus minis Theodati Gothorum Regis territum, pro conciliandâ pace, legationem ad Imperatorem Justinianum suscepisse. (*Edit. Paris.*)

[3] Anthimus Eutychianus, Trapezuntinus Episcopus studio et favore Theodoræ Augustæ, post obitum Epiphanii C. P. in ejus locum suffectus est, consensu etiam Imperatoris, cui ille, multa dissimulando, se esse catholicum persuaserat; ita ut Justinianus ejus ordinationem ab Agapeto, tunc Constantinopoli degenti, approbari cuperet. At Agapetus nec Anthimum videre voluit, neque cum eo colloqui; quod causa fuit cur Imperator illum interrogaret de duabus in Christo naturis. Tunc Anthimum deprehensum Eutychianum Justinianus in exilium misit, et Agapetus Mennam magni Monasterii Abbatem, Patriarcham consecravit. Vid. Anast. vit. Agap. tom. iv Conc. col. 1787; et epist. Agap. ad Pet. Hieros. tom. v, col. 47. (*Edit. Paris.*)

[1] Byzacenus Primas.

[2] Nempe acta Constantinopolitani Concilii an. 585, quæ

constantiâ apostolicam auctoritatem exercuit. Quid ita? quia canones, quia priscas consuetudines, quia omnium fratrum jura æquè ac sua servabat, ut vidimus (*sup., lib.* XI. *c.* XII.).

XI. Quàm fœdam ecclesiastici regiminis pontificiæque potestatis ideam, adversarii, ac præsertim auctor anonymus proferant, quàmque hæreticis faveant, dum papatui favere velle videntur.

At auctor anonymus, qui de Gallicanis libertatibus scripsit, aliam papatûs ideam informavit (*Anon., de libert. etc. toto l.* VI.). Libro enim VI, quo caput III Gallicanæ Declarationis aggreditur, id agit, ut quia Romanus Pontifex, omnium fidelium Pastor etiam immediatus habeatur, omnia pro arbitrio ad se trahere possit, nullus obstructis canonum, vel avitæ probatæque consuetudinis vinculis. Ac primum quidem eos affert locos, quibus universa Ecclesia, atque etiam Gallicana, Romano Pontifici subjecta sit, quod nemo nostrûm negat. Atque id ille sensit. Subdit verò (*Ibid., c.* II.): « Hæc quidem ita » in communi dicta negantur à nemine, quia ne- » mini sunt incommoda; sed cùm ad praxim » deducenda sunt, auctoritas Concilii generalis, » libertas Ecclesiæ, canones et similia oppo- » nuntur: quasi verò illa excepta intelligantur » in verbis Christi, aut etiam in declarationibus » solemnibus[1]. »

Eò ergo nos adigit, ut non modò ex solemnibus obedientiæ Romano Pontifici præstandæ declarationibus, sed etiam ex Christi verbis ad omnia extraordinaria et arbitraria teneamur: ut, quia Christus generalibus verbis Petro dixerit, *Quodcumque ligaveris, quodcumque solveris;* jam neque Ecclesiæ libertatem, neque canones, neque Concilia generalia allegare liceat.

Sanè ille prævidit obstitura sibi primorum sæculorum tot ac tanta documenta, quibus Romanus Pontifex, antecessorum quoque auctoritate, canonibus servire jubeatur: quæ nos libro XI executi sumus. Quo loco id etiam ostendimus, promissam sanè obedientiam, sed secundùm canones, et jure servato; cui etiam professioni, Romanorum Pontificum antiqua professio responderet (*sup., l.* XI. *c.* VIII; *Vid. quoq. l.* IX. *c.* XXI.). At anonymus, ne prisca illa traditio, verborum Christi interpres sibi objici possit, commento illo cavet, quod jam confutavimus (*Dissert. præv., num* LXXX, LXXXI, LXXXII.).

Pelagius II, Gregorii antecessor, ideo rescidit, quòd Joannes, dictus *Jejunator*, C. P. Antistes, se *Episcopum universalem* appellasset. Miror sanctissimum Patriarcham Mennam illo superbo nomine ubique appellari in Concilio C. P. an. 536. (*Edit. Paris.*)

[1] Quibus Episcopi Papæ obedientiam profitebantur.

Ergone, inquies, nulla tunc canonum relaxatio; imò aliqua, non promiscua; extorta necessitate, non ad libitum proflua; provida et modesta, non quæ se super omnia jura superferret. Hæc ad undecimum usque sæculum permanasse; hæc omnium cordatiorum, præsertim verò Gallorum animis inhæsisse; hæc in Concilio Constantiensi stabilita esse; hæc paulò ante Constantiense Concilium, à Durando Mimatensi, Clemente V jubente, scripta esse vidimus (*Vid. l.* XI. *c.* XVI, XVII, XVIII, XIX.). Ille per dispensationes et exemptiones, impunem regnare licentiam, ac perdita esse omnia conclamabat; ille per Synodos generales his adhiberi modum, utque Ecclesia Romana, *non omnia ad se traheret*, ne *omnia perderet*, postulabat (*sup., l.* VII *cap.* XVIII; DURAND., *de modo celeb. Conc. etc.; Vid. Dissert. præv., n.* L.) Cætera alibi memorata, ac præsertim egregiam illam, jubente Paulo III, de reformandâ Ecclesiâ summorum virorum consultationem (*sup., l.* XI. *c.* XVIII.), atque ipsa decreta Tridentina prætermittimus. Quidnam ergo illud esse dicemus, quo potestatis pontificiæ, secundùm anonymum, totus sese *fulgor explicuit?* An cùm non jàm ferè tutandis canonibus, sed exemptionibus, dispensationibus, reservationibus, denique extraordinariis arbitrariisque mandatis et imperiis eminere cœpit auctoritas, cùm Papa longè positus, tot capitula, tot monasteria, de quibus ne cogitare quidem vacat, immediatè regenda suscipit, proprios arcet Episcopos, atque ab iis suum quoque Clerum avellit; cùm episcopalem jurisdictionem in Monachos atque in mulieres effundit, aut effusam tutatur; cùm denique Romana Curia Episcopos veluti adversos habere, in tot exemplis præsidium ac firmamentum ponere voluisse visa est? Hìccine ille est Ecclesiæ Romanæ fulgor explicitus? an fumus potiùs? At nos ex illo fumo dari lucem votis omnibus supplicamus. Id in Concilio Tridentino, pro temporum quidem necessitate, inchoatum, Ecclesiæ gratulamur; certòque statuimus, nunquàm Ecclesiæ catholicæ, nunquam Sedi apostolicæ suam dignitatem constituram, nisi defensis canonibus, adscitisque Episcopis, quos ipse Christus adjutores dederit.

XII. Quam falsò asserant Gallicanâ Declaratione contentam doctrinam dissidiorum occasione proditam aut innovatam: Cleri Facultatisque Parisiensis antiqua monumenta replicantur: nova etiam produntur: quædam Gallis malevolentissimè ab anonymo objecta refelluntur: votum auctoris ejusdemque erga Ecclesiam catholicam Sedemque apostolicam devotus animus.

Jam luce est clarius pessimè objectum Gallis, quòd de Sede apostolicâ malè sentiant, cujus

dignitatem confirmare et illustrare non cessant. Sed quandoquidem auctor anonymus Tractatu de Libertatibus Gallicanis eâ de re mendacissimè ac malevolentissimè scripsit, non feremus christianissimi regni impunè violari majestatem.

Ac primùm grave illud est, quod semel atque iterum inculcat (*Anon.*, *lib.* I. *cap.* XVI. *n.* 2; *lib.* III. *c.* IX. *n.* 3.), à Bonifaciani dissidii tempore, Gallorum in Sedem apostolicam studia refrixisse : cùm, ut cætera omittamus, id etiam imperitissimis rei historicæ notum sit, post ea dissidia, sub Benedicto XI et Clemente V, aliisque Pontificibus, Curiam pontificiam translatam ad Gallias, atque Avenione toto fere sæculo residentem, cum Gallicano regno conjunctissimam, ejus obsequiis floruisse. Sed nos insulsissimum commentum jam confutavimus (*sup.*, *l.* III. *c.* XXIII, XXIV, XXV; *l.* IV. *c.* XXII; *l.* X. *c.* XXV.).

At anonymus graviora protulit. Nempe et id scribere ausus : quæ à Gallis scriptoribus de Romani Pontificis auctoritate proferuntur, « avitum ac ferè ingenitum testari illius nationis » erga sanctam Sedem studium magis fortè quàm modernorum affectum (*Anon.*, *lib.* VI. *cap.* II. » *n.* 1, 2.); » tanquam ab eo studio moderni desciverint. Postea : « Quòd Galli aliquibus schismaticorum nomine suspecti sunt, aut inimicorum esse invidiam aut politicorum minas....; » aut fortè justum piorum metum; ne si crescat » pontificiorum mandatorum neglectus, in contemptum transeat, qui à schismate solet non » longè abesse : » quasi jam Gallis solemne sit pontificia mandata negligere. Gravius et acerbius illud (*Id.*, *lib.* IX. *præf.*) : « Ferè pœnitere » Galliam, quòd olim sanctam Sedem tantâ reverentiâ prosecuta fuerit tantâ humilitate audierit, tanto zelo defenderit. » At illud dirum et abominandum de Gallicanis etiam Antistitibus dictum (*Id.*, *lib.* VII. *cap.* I. *num.* 3. : « Frustra » Antistites Gallicani auctoritati pontificiæ gravissimum vulnus illaturi honorificâ præfatiunculâ ferrum occultant : » ut parum esse videatur, quòd Romano Pontifici adversentur, nisi etiam blandientium ac venerantium specie, parricidiales manus inferant. Quo argumento? quâ probatione? nullâ : nisi quòd avitam, Ecclesiæ catholicæ Sedique apostolicæ salutarem, certè tot retro sæculis, à studiosissimis Sedis apostolicæ defensoribus pro innoxiâ habitam, sententiam, nullâ cujusquam offensione proponunt.

Et quidem toto anonymi tractatu sparsum illud (*Id.*, *lib.* III. *c.* VIII. *n.* 9, 10; *lib.* VIII. *præf. n.* 1; *ibid.*, *c.* VIII. *n.* 2; *lib.* IX. *c.* X. *n.* 3, 4; *in conclus. oper. n.* 13 *et pass.*) : priscas illas de Ecclesiæ catholicæ et Conciliorum generalium auctoritate sententias, in Galliâ tunc esse prolatas, « cùm Reges à Romano Pontifice dissiderent. » In his igitur Gallos « aulæ desideriis obsecutos, atque alicujus spei vel timoris » impulsu » esse permotos; quin ipsos Episcopos Gallicanos, anno 1682, « odiosam et importunam objecisse doctrinam, ut summum Pontificem ab executione Lugdunensis de Regaliâ » canonis deterrerent. » Sed hæc quàm falsa sint, quàmque iniquo animo exprobrata, alia Ecclesiæ Gallicanæ acta testantur.

Vetusta omittimus; posteriorum sæculorum exempla proferimus. Nullum sanè erat christianissimo regno cum Martino V dissidium, cùm sacra Facultas Joannem Sarrazinum, qui conciliarium statutorum vigorem in summo Pontifice reponeret, repellebat, et ad ista adigebat; quòd « tota auctoritas, dans vigorem statutis conciliaribus, residet, non in solo Pontifice, sed » principaliter in Ecclesiâ catholicâ, et Spiritu » sancto (*sup.*, *lib.* VI. *c.* XXI.). »

Nullum erat dissidium cum Romanis Pontificibus, eo tempore quo eadem Facultas ad hæc Lutheranos compellebat, ut Ecclesiæ catholicæ et Conciliorum generalium determinationes absolutè admitterent; decreta verò Romanorum Pontificum ita, « si ab Ecclesiâ recepta et appro» bata » essent (*Ibid.*, *cap.* XXIII.).

Nullum erat dissidium, cùm editis adversùs Lutherum articulis, ecclesiasticam potestatem exponere aggressi, Pontifici quidem suam; at, ut errare non posset, non nisi Ecclesiæ catholicæ et Conciliis generalibus tribuebant.

Nullum erat dissidium, cùm toti orbi christiano Tridenti collecto, atque ipsi Pio IV testatum volebant, se in Constantiensibus, iisque conjunctis Basileensibus decretis persistere, ac porrò perstituros, neque laturos unquam, ut sacrosancta decreta ullâ vel ambiguâ formulâ læderentur (*Dissert. præv.*, *n.* 14.).

Recentiora ac nostri sæculi exempla postulas? Nullum erat dissidium anno 1614, cùm gravis illa extitit de tertii Ordinis articulo, ac Regum supremâ auctoritate dissensio : et tamen in actis Ordinis ecclesiastici conscriptum legimus (*Proc. verb. de la Chambre ecclés.* 1614, *du mardi* 30 *Déc.*; *Mém. du Clergé*, *tom.* I. *p.* 198, *édit.* 1673.) : lecto articulo, Patribus visum « eo arti» culo sterni viam ad schisma, ac fieri ut civiles » Ordines nullâ auctoritate, nec potestate legi» timâ de verbo Dei judicent, decernantque quid » illi congruat; damnent ac ligent conscientias; » quæ auctoritas Concilio generali et Ecclesiæ

» universæ spirituali potestati reservata est. » Quo etiam die pomeridiano conventu iteratum ; « hujus quæstionis judicium Concilio œcumenico » reservatum. »

At enim, inquies, non hìc tractabant quæstionem, neque conciliarem potestatem cum pontificiâ comparabant. Rectè. Tantò ergo magis, quæ animis erant insita, nullo contentionis studio proferebant; arduam quæstionem, summâque inter Catholicos dissensione agitatam, ubi etiam de Papæ auctoritate quæreretur, *Concilio œcumenico*, sive ut explicitiùs in superiori congregatione dictum erat, nec jam repetere necessarium, *Concilio œcumenico et Ecclesiæ catholicæ potestati* reservabant; de fidei quæstionibus terminandis communem Cleri consensum simplice animo testabantur; sancti et orthodoxi mirificas laudes à Paulo V summo Pontifice, Brevi speciali edito, referebant.

Nullum erat dissidium anno 1625, cùm Clerus Gallicanus Stephani Louytrii Decani Nannetensis, apostolicæ Sedis auctoritate prolatam sententiam adversùs Episcopum Leonensem, declaratione editâ, impiam, sacrilegam, nullam esse censuit [1] : accepto deinde nuntio declarationem à summo Pontifice esse abrogatam, Regi christianissimo totius Cleri nomine supplicavit (*Mém. du Clergé, tom.* I. *part.* I. *tit.* I. *c.* L. *n.* 14, 15; *Vid. Rec. des Pièc. concern. l'Hist. de* LOUIS XIII, *tom.* IV. *p.* 310 *et seq.*) : si res pacificè neque Romæ, neque in Galliâ componi posset, « permitteret nationale Concilium, ut » consuleretur quid factu opus esset, et ut Con» cilium œcumenicum peteretur. » Concessum à Rege, cum Legato actum, missum Romam [1] commonitorium, allatumque imprimis, « non » potuisse à Papâ contra tot Episcopos decerni, » nisi illis auditis, datâque commissione in par» tibus, juxta concordata et privilegia Ecclesiæ » Gallicanæ; ab Episcopis Gallicanis postulatum » nationale Concilium; ac nisi Breve apostoli» cum premeretur, daturos ibi operam, ne quid » libertates et privilegia Ecclesiæ Gallicanæ de» trimenti caperent (*Mém. du Clergé, tom.* I. » *part.* I. *tit.* I. *c.* L. *n.* 26.). » Quid plura? Pressum Breve; Louytrius à sententiâ destitit; Leonensi Episcopo satisfecit.

Nullum erat dissidium anno 1650, cùm occasione viri illustrissimi Renati de Rieux de Sourdeac, Episcopi Leonensi, à Commissariis apostolicis depositi, atque aliorum Commissariorum sententiâ [2] restituti, veritus est Clerus ne provinciarum juri et canonico ordini noceretur. Itaque solemni protestatione editâ, et Nuntio ritè intimatâ, id egerunt, « ut Episcoporum judicia, » congregatis in Synodo provinciæ Patribus, » salvo jure appellationum ad Romanam Sedem, » antiquâ canonum auctoritate reservarentur; » neve apostolicis litteris ullum sibi præjudicium » fieri possit; neve trahantur eadem in exem» plum, quo quisquam sibi putet contra saluta» rium reverentiam regularum temerè quid li» ceret (*Ibid.*, *n.* 37, 41.). » Sic cavebant ne adversùs canones extraordinaria et arbitraria mandata valere putarentur.

Nullum erat dissidium anno 1656, cùm sacræ Facultatis jussu, postulantibus ac probantibus

[1] Rem ut gesta est narrabimus. Summus Pontifex Doctores GALLEMANT et DUVAL, ac P. DE BERULLE Congregationis Oratorii Præpositum generalem, tam in spiritualibus quàm in temporalibus, præfecerat omnibus monasteriis Monialium Carmelitarum in Galliâ constitutis. Plurimi autem Episcopi intercesserant, ne Bullæ et Brevia apostolica, eâ de re missa executioni darentur, quos inter D. DE RIEUX Episcopus Leonensis enixè contendebat, Episcoporum auctoritatem in Moniales eam esse, quam Papa nullo decreto, nullâ Bullâ posset convellere. Itaque Moniales Carmelitas Morlæenses suæ diœcesis, quæ ultro episcopali suæ jurisdictioni se submiserant, transtulit primùm in domum suam episcopalem, et inde in castellum Brestiæ. Verùm D. DE LOUYTRE delegatus à Cardinalibus DE LA ROCHEFOUCAULD et DE LA VALETTE, ut in eâ causâ Papæ nomine judex esset, venit Leonam; ibique, latâ sententiâ, jussit Moniales anathemate innodari, Ecclesiam cathedralem Leonensem interdici, et ipsum Episcopum ab omni ministerio episcopali suspendi, nisi intra decem dies dictas Moniales ad Papæ obedientiam reducere conaretur. At Clerus Gallicanus indignè ferens D. DE LOUYTRE hæc tam multa tantaque nullo jure fuisse molitum, illud egit, quod hic à BOSSUET narratur. (*Edit. Paris.*)

[1] Ad Oratorem regium.

[2] Reus majestatis postulatus fuerat D. DE RIEUX Episcopus Leonensis; eo quòd operâ suâ et consiliis favisset Mariæ Mediceæ Regis matri è regno fugienti; ipse apud Belgas absque Regis licentiâ esset commoratus, quo tempore rerum non parvam conturbationem in regno creaverat Reginæ matris et Gastonis fratris Regis fuga. Quapropter de sede suâ dejectus est anno 1635, judicio DD. DE BARRAULT Archiepiscopi Arelatensis, BOUTHILLIER Turonensis Coadjutoris, DE NOAILLES Floriopolensis, DE HARLAY DE SANCY Macloviensis, Episcoporum, quos Urbanus VIII Commissarios in hâc causâ delegaverat. Quievit quidem D. DE RIEUX, quandiu vixit Cardinalis DE RICHELIEU, quem in illo negotio sibi adversarium sentiebat, et cujus non immeritò ultricem potentiam ulteriùs experiri verebatur : Gallicani verò Præsules, licèt ferrent ægerrimè hoc judicium, cùm injustum, tum nullo ordine canonico latum, iisdem de causis siluerunt. Sed mortuo Cardinale, Episcopus Leonensis, interjectâ appellatione, postulavit ut Innocentius X judicium in se latum juberet retractari; qui Pontifex, anno 1646, septem Episcopis causam retractandam et supremâ auctoritate judicandam commisit; atque tunc demum Episcopus Leonensis innocens omnium sententiis absolutus est. Vid. *Mém. du Clerg.* Gall. Christ. *Hist. de Louis le Juste*, auct. Dupl. (*Edit. Paris.*)

Episcopis, in ordinario ac frequenti consessu Lutetiæ congregatis, è Francisci Guillovii Thesi hæc præsertim erasa sunt (*sup.*, *l.* VI. *c.* XXVI.): « Concilia ad melius convocari; in his, à Ponti» fice auditis Episcoporum sententiis ac judiciis, » pro suâ auctoritate certoque et infallibili cha» rismate, verbum fidei pronuntiari. » Substitutum illud : « Episcoporum jurisdictionem esse » juris divini, et esse immediatè à Christo, eos» que in Conciliis generalibus verè esse judices; » atque in his ex eorum judicio summum Ponti» ficem pronuntiare. »

Denique nullum erat dissidium, cùm per eadem ferè tempora tot adversùs Jansenium acta confecta sunt, laudatique à Romanis etiam Pontificibus Episcopi Gallicani; cùm tamen priscæ disciplinæ traditionisque memores, pontificias Constitutiones ita admitterent, exequendasque mandarent, ut à se factâ deliberatione, datoque judicio acceptatas et interpretatas, ut ex actis publicis fusè docuimus (*sup.*, *lib.* X. *c.* XVII, XVIII.).

Memorat anonymus lib. VIII, inculcari frequenter ab Episcopis Gallicanis, jurisdictionem Episcoporum ita esse de jure divino, ut eam « à » sanctâ Sede neutiquam accipiant; eo fine, ut » summum Pontificem à proferendo circa con» troversiam de Regaliâ judicio deterrerent; aut » si quid pronuntiaret, minoris videretur esse » auctoritatis (*Anon*, *lib.* VIII. *præf.*) » Tum in eodem libro hæc habet (*Ibid.*, *c.* VIII. *num.* 1, 2.) : « Abstinuissemus ab hujus quæstionis trac» tatione, non solùm propter ejus difficultatem, » sed etiam quia, cùm sacrum hunc Ordinem » maximè veneremur, displicent nobis quæcum» que venerationem illam possunt quâvis occa» sione imminuere : nisi animadvertissemus » illustrissimos Episcopos Parisiis congregatos » suam in Deum jurisdictionem referre tum ma» ximè conatos, cùm justis summi Pontificis de» cretis repugnabant. » Quis ferat derisorem, reverentiæ specie, talia exprobrantem? Qui si Ecclesiæ Gallicanæ et sacræ Facultatis acta toties publicata et à nobis relata (*sup.*, *lib.* VIII. *c.* XIV. *et pass. toto lib. et seq.*), amico animo perlegisset; profectò fateretur jurisdictionem episcopalem, nullo non tempore, ut à Christo immediatè profectam apud nos prædicatam; neque nostrâ aut avorum memoriâ unquam contigisse, ut quisquam hominum contrariam sententiam impunè propugnaret. Quæ nunc, si Deo placet, vir amicissimus et erga episcopalem ordinem obsequentissimus, adversùs Pontificem comparata esse prædicat.

Hæc quidem sunt iniquissima; hoc verò absurdissimum, quòd appellationes ad Concilium generale factas eo nomine elevat, quòd, « occa» sione dissidiorum, vel schismatis, natum sit » genus illud appellationum, tum si Papa nega» ret, quod ex parte Regis rogaretur, aut vellet » contra ipsum ejusve subditos procedere (*Anon.*, » *lib.* X. *cap.* VI. *n.* 6.). » Quis enim appellaret, nisi aliquod existeret gravamen aut dissidium? An appellatum vellet ab eo qui omnia largiretur? Cæterùm de illis appellationibus, quàm schismate antiquiores sint, quàmque non tantùm à Gallis, sed etiam ab aliis frequentatæ, suo loco ostendimus (*sup.*, *lib.* V. *cap.* VIII. IX; *lib.* X. *c.* XXIII, XXIV *et seq.*). Hìc quidem commonere volumus, quàm non modò iniqua, sed etiam insulsa auctor anonymus contra Gallos scripserit.

Cujus etiam generis illud est quod passim exprobrat de dispensationibus apud Gallos maximè frequentatis (*Anon.*, *lib.* VI. *c.* I. *n.* 2, *et alibi pass.*) : quasi alibi canones purè obtineant; nullæ translationes; nulla pluralitas; nullæ commendæ sint; uni tantùm Galliæ in dispensandis gratiis desudet Curia? An quia non quemadmodum illi laicorum invasiones assiduè improperant, ita nos ad invidiam usque objicimus, oppressam ab Inquisitoribus ordinariam potestatem; erepta Episcopis de fide judicia, quibus maximè episcopatus constat; ecclesiasticos reditus, per gravissimas pensiones, easque resignabiles in frusta concisos, ac beneficiariis nudum propemodum relictum titulum; aliaque hujus generis innumerabilia, à quibus puri sumus, ideo disciplinam apud nos profligatam confiteri oportet; florere apud eos, quos inter extraordinaria et arbitraria imperia sine more modoque vigent? Et quidem utinam omnes prophetarent! Cæterùm, si gloriari oportet, id dicam, quod exteros audimus sæpè memorantes : nullum esse regnum, in quo magis religio floreat, quàm hoc christianissimum; nullum, in quo sit Clerus doctior, sanctius sacerdotium, monastica disciplina castior ac severior, morum doctrina purior, Scripturarum et antiquitatum ferventius studium; nullam denique gentem, quæ accuratam disciplinam, si quis id fortiter aggressus sit, æquiore animo passura videatur.

Desinant ergo nos incessere calumniis, tanquam ea quam Galli tuemur, doctrina è dissidiis orta sit. Cogitent potiùs nostrâ memoriâ, aulicis artibus pressam, ultro postea erumpere, ac facilè promi, quod est pectori insitum. Faxit autem Deus, ediscant Ecclesiæ regendæ Principes, ecclesiasticum regimen, non aulæ flatibus ac mo-

tibus, sed æternâ veritate ac Patrum traditione niti oportere.

Denique quod objiciunt, cæterarum gentium consensione nos premi, ac posse à pontifice securè damnari Galliam, decreto ex nostris quoque dogmatibus totius Ecclesiæ consensu valituro; tanquam Ecclesia Gallicana, tanta Ecclesiæ pars, eaque florentissima nihil sit. His quidem objectis, inscitiam, hostilemque animum, non modò adversùs Galliam, sed etiam adversùs Ecclesiam universam produnt. Nempe dum Rex optimus, ac pietate major quàm armis, tot egregiis ac immortalibus titulis, id etiam addit, ipso regnante, excisam hæresim in Galliis, tum ipsam Galliam, sub tam pio Principe, erroris aut schismatis damnari posse confidunt. Sed frustra sunt. Non ita œcumenici Constantiensis Concilii jacebit auctoritas: non ita Ecclesia catholica repente mutatur; nec per cæteras gentes, usque adeo prostratam veritatem arbitramur, ut ejus apud se tot vetusta, tot recentia monumenta oblitterari sinant. Quòd si tanta quæstio, tantis Catholicorum altercationibus nobilis, in quâ conciliaris papalisque auctoritatis summa vertitur, jam finienda est, non sine œcumenico Concilio eam finiri posse sentiunt: aderit omnium sæculorum firma traditio: evigilabunt suî memores Episcopi; ac Spiritus sanctus veritatem vindicabit.

Illud etiam exprobrant, gratam hæreticis esse eam, quam Episcopi Gallicani de Concilii auctoritate Declarationem ediderunt. At nos contrà experimur, obstinatis hæreticis eam esse molestissimam, quâ calumniandi causas detractas esse sentiant. Qui verò modestiores sunt ac pacatiores, hos in Ecclesiam catholicam, Sedemque apostolicam propensiores evadere, toti Ecclesiæ gratulamur.

His ergo intelligimus Petrum ab alto vocari, quemadmodum olim in Actis (*Act.*, X. 12.), ut comedat *quadrupedia et serpentia terræ et volatilia cœli;* mundaque æquè ac immunda in sinum congerat, in corpus trajiciat, unitati servet aut reddat.

Jam qui Declarationem Gallicanam veram quidem esse, sed tamen præposteram objiciunt, neque ecclesiasticæ rei conducere, ut ultro Catholici nova et contentiosa tractent; hos quidem confutavimus (*Dissert. præv., n.* VII, VIII, IX, X, XI.); neque iterare piget, à nobis non nova proferri, sed à majoribus quæsita, imò etiam definita, quæ catholicæ Ecclesiæ, Sedisque apostolicæ æquitatem dignitatemque commendent.

De Regaliâ, cujus gratiâ Declarationem Gallicanam exortam esse volunt, alii dixerint. Ego hoc tantùm extensam fortè nullo malo animo, sed ex prætenso ac dudum præconcepto jure; Regaliam haud tantam esse rem propter quam jusque fasque videretur, ex apostolicâ Sede tantos intentari metus, tanquam omnia ruerent.

Quod aiunt, Declaratione provisa esse remedia, si quid gravius immineret; arcanorum inscius quid dicam? Neque viri graves fortè succenseant, si tot inter minas, christianissimo regno, ex avitis consuetisque dogmatibus, aliquid præsidii comparetur; quæ præsidia qui Gallis erepta esse velint, cogitent evenire posse ea tempora, quibus ipsis Ecclesiæque ac Sedi apostolicæ necessaria esse videantur.

Nunc postquam de susceptâ quæstione dicta sunt omnia, de me uno verbo dicam. Ac primùm, Deo teste, profiteor, eum esse me, qui Sedi apostolicæ ac pontificiæ majestati impensissimè faveam; et confido fore ut, si qui bono animo hæc quærant, id sentiant; Sedi apostolicæ sua et antiqua et tuta, humilis pacificusque reddo; hostibus, ne per aliena et falsa eam oderint, consulo; catholicis hominibus, ne utrinque fortè sint nimii, vera et æqua præmonstrare satago; Gallos meos, ac præsertim Episcopos, nonnullis suspectos, tanquam Sedi apostolicæ aliquid detractum velint, ab eâ contumeliâ vindico; tuta ab illis esse omnia, priscis exemplis monumentisque probo; Petrum has super aquas tutum incedere, neque frustra trepidare moneo et hortor; utcumque est, securus hanc causam ad Christi tribunal perfero. Si Sedes apostolica utrique parti, æquo jure consulens, silere interim edixerit, polliceor pariturum; denique ad supremum usque halitum, in Ecclesiæ catholicæ, Romanæque et apostolicæ Sedis, in eâque sedentis Romani Pontificis potestate esse me futurumque profiteor. Ita me Deus salvum velit; ita me Petrus; ita me Pater sanctissimus habeat oviculam ad ejus pedes pro pace ecclesiasticâ suspirantem; sub quo incurvari peto altitudinem sæculi frustra intumescentis, Turcicamque barbariem, hæreticamque et schismaticam, quocumque loco vel se exerit, vel latet, superbiam; atque id supplico ab his nostris abesse temporibus, ut hæc tam antiqua, tam sana, audens dixerim, tam pacifica, tam modesta, ferre non possint.

APPENDIX

AD DEFENSIONEM DECLARATIONIS CLERI GALLICANI

DE ECCLESIASTICA POTESTATE,

ANNI M. DC. LXXXII.

PRÆFATIO.

Posteaquam edita est *Cleri Gallicani de ecclesiasticâ Potestate Declaratio*, multa adversùs eam scripta prodierunt. Ac primùm divulgati libelli duo, quorum alteri titulus : *Ad Illustrissimos et Reverendissimos Galliæ Episcopos, Disquisitio theologico-juridica super Declaratione Cleri Gallicani, factâ Parisiis* 19 *Martii* 1682. Alter inscribitur : *Doctrina quam de primatu, auctoritate et infallibilitate Romanorum Pontificum tradiderunt Lovanienses sacræ theologiæ Magistri, ac Professores tam veteres quàm recentiores, etc. Declarationi Cleri Gallicani de ecclesiasticâ Potestate nuper editæ opposita.* Uterque anonymus. Ab utroque Cleri Gallicani Declaratio non tantùm impugnatur, verùm etiam proscribitur, « ut quæ faveat hæreticis, Romanum » Pontificem dignitate primatûs, divinâ ei ordi» natione constituti, exuat, et Sedem apostoli» cam labefactet (*Doct. Lov. Præf.*); quin » etiam exsuscitet Viclefi errores, à Constan» tiensi Concilio condemnatos (*Disq., art.* IV. » *p.* 21, 22.). » Miram rem, ut quod Synodus Constantiensis de supremâ Conciliorum auctoritate sanxerit, in Viclefo ipsa proscripserit! Cæterùm Nicolaus Dubois, sacrarum litterarum in Universitate Lovaniensi Professor primarius, se *Disquisitionis* auctorem professus, alias scriptiunculas sparsit, ut si non vi ac pondere, nos numero saltem premere velle videatur. Atque hæc apud vicinos Belgas, magnis acta sunt clamoribus. Sic enim auctores illi de summâ catholicæ fidei agi vociferantur (*Doct. Lovan., in fine.*) ; quasi hæ quæstiones in Ecclesiâ nunc primùm audiantur, non autem à multis sæculis, nullo erroris, nullo schismatis metu pertractatæ fuerint. Verùm ex longinquo gravioris belli metus ; nec jam disquisitio aut tractatio, sed censura. Nempe illustrissimus Georgius [1] Strigoniensis Archiepiscopus, ac regni Hungariæ Primas, ostentatâ primùm Concilii nationalis auctoritate (credo ut Clero Gallicano parem Cleri Hungarici auctoritatem opponeret), ipse interim, *dum præfata Synodus suo tempore celebretur*, cum quinque fortasse vel sex Episcopis, non est veritus tot Gallicanorum Episcoporum, ipsiusque adeo Ecclesiæ Gallicanæ « decreta configere, » propositiones interdicere, proscribere, prohi» bere ; ut quæ christianis auribus absurdæ, ac » planè detestabiles, atque à Satanæ ministris » disseminatæ, blandæ pietatis specie schismati» cum virus instillent (*Cens. Arch. Strigon.;* » *Vid. in Vind. Maj., Schol. Par.*) : » etiam eam, si Deo placet, ut jam cæteras omittamus, quæ regiam potestatem à depositionis sententiis tutam illæsamque præstat ; etiam eam quæ canonibus moderandum apostolicæ auctoritatis usum profitetur. Sic omnia subvertuntur : nec tantùm majestas regia, verùm etiam ecclesiastica libertas omnis è medio tollitur ; nec jam canone, sed ad nutum regitur Ecclesia, ac majorum scita tot Romanorum Pontificum decretis firmata evanescunt. Sic innocui Galli avitas libertates, avitam doctrinam, publica Ecclesiæ regnorumque jura, absque ullâ cujusquam contumeliâ, ullâve censurâ propugnantes, indignis proscinduntur modis. Frustra canonum, frustra Patrum implorant opem. Ecce enim ille *Disquisitor* ab Episcopis Gallicanis, « minimè » fuisse discussos Patres ac canones, ad quos in » hâc Declaratione fit relatio, sed simpliciter » allegantibus creditum » sibi persuadet (*Disq., art.* XI. *pag.* 44.). Qui si sacro cœtui, totque privatis conventibus per quatuor menses habitis adfuisset ; si disserentes audisset illustrissimos Archiepiscopos Parisiensem et Rhemensem, sacri cœtûs Præsides, totque alios Episcopos doctrinæ atque eloquentiæ laude conspicuos, eos verò maximè, qui ad id negotium deputati, Tornacensem [1] dico, Meldensem, reliquos omnes sacræ theologiæ Facultatis Parisiensis Doctores, atque in sacrâ doctrinâ versatissimos ; qui quidem, non nisi perpensis sacræ Scripturæ Patrumque omnium locis, atque ecclesiasticis ab ipsâ christianitatis origine gestis evolutis dixêre sententiam : adhibitis quoque aliis secundi Ordinis deputatis ; Parisiensibus Doctoribus et

[1] Zele pechimi.

[1] Gilbertus de CHOISEUL DU PLESSIS-PRASLIN Convenensis, deinde Tornacensis Episcopus, pietatis studio et plurimæ doctrinæ laude clarissimus, scripsit *de religione* multa commentaria, et *de potestate ecclesiasticâ* egregiam epistolam ad D. STEYAERT Lovaniensem Doctorem, quæ virum demonstrant in rebus theologicis versatissimum. Et quanquam illa non superessent hujus viri monumenta, satis esset ad ejus gloriam sempiternam illa gravissima et doctissima *relatio*, anno 1682, coram amplissimo Cleri Gallicani cœtu habita, quam hic laudat BOSSUET. (*Edit. Paris.*)

omni eruditione præstantibus viris, hos, inquam, si audisset, ipsumque adeo Tornacensem Episcopum, tantâ pietatis ac doctrinæ laude celebratum, ad universum cœtum sua et collegarum sensa referentem; non profectò hæc unquam incauta et temeraria de Gallicanorum Episcoporum supinâ credulitate profudisset.

Interim, cùm alii subinde adversùs Gallicanam Declarationem tractatus, in Italiâ, in Germaniâ, in Hispaniâ ederentur, *Emmanuel* etiam *Schelstratus* [1] nova acta produceret, eaque se retecturum arcana jactaret, quibus Basileensia simul et Constantiensia decreta statim conciderent; viri boni gravesque Gallicanos Episcopos Doctoresque hortabantur, ne avitam doctrinam, quâ prisca Ecclesiæ jura ac dogmata continentur, indefensam relinquerent; neque modò confutarent recentiores istos, qui plerumque, levi operâ, nihil aliud quàm Turrecrematæ, Cajetani, Bellarminique aliquot argumenta repetebant, verùm etiam rem totam ab origine panderent, atque ecclesiastica monumenta proferrent, quibus Clerus Gallicanus, tantâ doctrinæ pietatisque famâ conspicuus, Declarationem suam munitam credidisset.

Ego qui Deputatis adscriptus, publicis privatisque conventibus interfui, nec tantùm audivi religiosissimos Episcopos, sed etiam quæcumque insigniora, ac memoratu digniora dicerentur, diligenter exscripsi, atque ipsius Episcopi Tornacensis doctissimam juxta atque eloquentissimam relationem gestis insertam attentè perlegi; præcipua hìc momenta percurram, ut intelligat christianus orbis, à Clero Gallicano nihil novi prolatum, sed vetustam atque constantem scholæ Parisiensis totiusque adeo Ecclesiæ Gallicanæ, imò et universæ, sententiam repetitam, eamque à Scripturarum fonte, atque apostolicâ traditione manantem. Atque ea me dicturum confido, quæ planè sufficiant ut hæc duo probentur : primùm doctrinam Gallicanam verè catholicam esse, et ab omni censurâ ac notâ liberam : tum eam doctrinam absolutè esse veram, ac si censura adhibenda sit, adversam sententiam eâ animadversione dignam. Addam Corollarium, quo clarum perspectumque sit, primatum beati Petri, et Romanæ Sedis doctrinâ Gallicanâ non modò non obscuratum, verùm etiam illustratum confirmatumque esse; tum censores nostros ad eum primatum propugnandum, falsa et dubia cum certis æquè congerentes, id omnino efficere, ut eam penitus doctrinam convellant, quam se præ cæteris tueri glorientur.

Speramus autem Lovanienses, viros doctos ac pios, cùm hæc legerint, non modò ab iniquâ censurâ temperaturos esse, verùm etiam nobiscum ultro consensuros; certè coercituros, siquidem id valeant, Professorem suum *Nicolaum Dubois*, qui cùm alia multa, tum illud præsertim æquè impotenter ac imperitè scribit (*Consult.* XII. *p.* 69.). « Excommunicatos nos » esse, aut saltem in periculo ad cautelam [1] » absolvendos. » Romanos quoque et Italos credimus, si jam liberas voces, christianas tamen ac modestas, atque ab ipsâ antiquitate depromptas audire sustineant, non adeo exarsuros : Pontificem certè, cujus majestatem in terris maximam, majorum more, tanto studio, tantâ religione ac fide colimus, facilè intellecturum, quàm sincero cultu Sedem apostolicam prosequamur; quippe quam invictam et immotam, non cæcâ pietate, aut humanis ratiociniis, sed manifestissimâ veritate, ac traditionis robore, et canonum haud minus auctoritate, quam moderatione præstemus. Neque verò velimus, quod Catholici omnes, summique Pontifices meritò perhorrescant, Ecclesiæ, tanti corporis imbecille esse caput, ipsum scilicet Romanum Pontificem; sed firmissimum, valentissimum, Conciliorum auctorem, principem, executorem, canonum custodem, atque ubi res postulet, æquum interpretem, et dispensatorem providum, imò etiam conditorem, fidei et traditionis toto orbe terrarum assertorem à Christo institutum; denique adversùs contumaces quosque, sive Episcopos, sive alios, in Christi nomine, contemptæ Ecclesiæ præsentem vindicem. Quæ cùm in Romano Pontifice, ut à Christo profecta, veneremur; nihil quidquam ab ejus sede metuimus, sed ad Ecclesiæ pacem cessura omnia, Deo auctore, confidimus. Nos enim hìc non nostra argumenta, sed majorum testimonia et acta referemus; eaque integra et tota, ne fraudi et insidiis locus esse possit. Placuit enim in tantâ re perspicuitati potius quàm brevitati consuli; et acta quidem recensemus, non Cleri Gallicani, aut Uni-

[1] Emmanuel Schelstratus, Vaticanæ Bibliothecæ Præfectus, antiquitatis ecclesiasticæ habitus est investigator industrius et diligens. Is cùm vidit Gallicanam Declarationem eo imprimis commendari quòd niteretur Constantiensibus decretis, statim vetustos quosdam codices Concilii Constantiensis, à se hinc inde exquisitos, sibique optimæ notæ visos, vulgavit, ut concusso Declarationis fundamento, ipsa Declaratio rueret. Vide sup. lib. V. (*Edit. Paris.*)

[1] D. DUBOIS verba referam. « Timendum vobis est, » inquit, ne incideritis in excommunicationem; et con- » sequenter debetis petere absolutionem, ad minimum eam » quam Canonistæ vocant AD CAUTELAM. » (*Edit. Paris.*)

versitatis Parisiensis (quanquam et hæc quoque, ut quæ cum Ecclesiæ catholicæ, Sedisque apostolicæ traditione conjuncta sint); sed ipsius Ecclesiæ: neque illa recondita aut latentia, sed quæ in omnium sint manibus, imò quæ ab adversariis lecta, allegata, exscripta sint; sed tantâ occupatione animorum, ut interdum non legisse, sed cursim transiliisse videantur. Quæ si quis attenderit, rem confectam, judicatam, definitam dabimus, majorum sententiis; neque, uti faciunt qui contrà sentiunt, conciliaria decreta cum pontificiis, vel etiam conciliaria cum conciliaribus, Constantiensia scilicet, cum Florentinis aut Lateranensibus collidemus, quod hæretici rideant; sed quæ ad summam attinent, omnia coalescere, atque uni omnino formæ reddi demonstrabimus; unde existit illa dogmatum consensio, ac planè unitas, in cujus amorem admirationemque hostes Ecclesiæ, vel inviti, rapiantur. Quòd si quid quæstionis supersit, fateantur omnes amicè disceptari pertractarique debere, uti inter fratres decet, qui non sua protervè tueantur, sed communi studio in unius matris Ecclesiæ auctoritate acquiescant.

Cæterùm eam secuti sumus scribendi rationem, quæ maximè perspicua sit. Ipsam orationem, licèt per se continuam, in capita distinximus; probationes atque documenta in sua quæque loca contulimus; præfixâ summâ juvamus memoriam, rerumque seriem indicamus. His quidem sublevare conamur attentum diligentemque lectorem. Nam qui tantas res claras perspectasque esse volunt, etiamsi mentis aciem nec adhibere curent, atque oculos tantùm hàc illacque circumferant, hos non modò ab hâc tractatione, sed etiam ab omni theologicâ graviorique re alienos esse decernimus.

Verbis autem utimur vulgatissimis atque notissimis, nihil scilicet veriti fastidiosas aures, quæ nihil nisi ex Tulliano Terentianove penu depromptum admittant, hujus eloquii plerumque imperitissimi. Nos profectò, ut non sumus eorum numero, qui theologicam veritatem nonnisi horridâ incultâque ac scholasticâ oratione explicari posse putant: sic ab iis abhorremus, qui ne id quidem æquo animo patiantur, novas res, novis designari vocibus. Itaque *Investituras, Hominium, Feudos*, aliaque hujuscemodi tanquam venena horrent; at dum refugiunt *Infallibilitatem, superioritatem*, ejusdemque generis in Scholâ receptas usitatasque voces, in eos se verborum circuitus induunt, unde evolvere se non possit oratio. Sed hæc satis superque. Jam Cleri Gallicani acta referamus.

APPENDIX
AD DEFENSIONEM DECLARATIONIS
CLERI GALLICANI
DE ECCLESIASTICA POTESTATE:

In quâ probatur Declarationem Gallicanam ab omni censurâ esse liberam, et eam Romani Pontificis auctoritati nihil nocere.

LIBER PRIMUS.

Id probatur ex professione fidei, et Doctorum catholicorum nobiscum sentientium auctoritate.

CAPUT PRIMUM.

Cujus sit generis ea quæstio quam tractamus? Nullum hic patere locum ad nos vel hæreseos, vel erroris in fide incusandos: professio fidei à Pio IV edita ex concilii Tridentini mente, ut vera et sufficiens regula proponitur: articuli Parisienses anni 1542, adversùs Lutherum, huic præluxerunt, ejusdemque sunt spiritûs.

Solet Ecclesia catholica exortis erroribus statim opponere plenam ac luculentam veritatis à Deo revelatæ declarationem, quâ nodum ipsum difficultatis expediat. Unde illud beati Augustini (Aug., *de Don. persev. lib.* II. *cap.* XVI. *n.* 40. *tom.* X. *col.* 843.): « Dicatur ergo verum, maximè ubi aliqua quæstio, ut dicatur, impellit. » Sic sacræ doctrinæ inserviunt omnia, et per hæreses quoque Ecclesia proficit. « Didicimus enim, » ut præclarè idem sanctus Augustinus addit » (*Ibid.*, *c.* XX. *col.* 851.), singulas quasque » hæreses intulisse Ecclesiæ proprias quæstiones, » contra quas diligentiùs defenderetur Scriptu» ra divina, quàm si nulla talis necessitas coge» ret. » Quâ diligentiâ fit illud, quod ait Vincentius Lirinensis (Vinc. Lirin., *Common.* I. *c.* XXXII. *tom.* VII *Bibl. Patr. p.* 259.), « ut » intelligatur illustriùs, quod antea obscuriùs » credebatur. » Quare, cùm postremis hisce temporibus Lutherani, et alii christianæ et catholicæ unitatis æquè ac veritatis hostes, Sedem apostolicam tantâ insaniâ oppugnarint, necesse planè erat ut Ecclesia catholica, plenâ et clarâ fidei professione, errorem elideret. Non quòd illi primi de Petri primatu quæstionem moverint; nam Viclefistæ et Hussitæ jam, et antea Valdenses et Photiani seu Græci in eam petram impegerant. Sed cùm hæretici hujus temporis in sacrosanctam potestatem vehementissimè debacchentur, ipsa veritas postulabat ut, quâ perspicuitate ac plenitudine Ecclesia catholica cæteros articulos Luthero et Calvino adversos proponebat; veram quoque et antiquam de primatu Pe-

tri, ejusque successorum Romanorum Pontificum profiteretur fidem. Huc enim vel maximè pertinebat illud à jure desumptum, et in hoc argumento sæpe considerandum : « Error cui » non resistitur, approbatur; et veritas (maximè » lacessita et impetita), cùm minimè defensatur, » opprimitur (*Decr., dist.* LXXXIII. *cap.* Er- » ror, III.). » Quod à Felice III, in causâ fidei primò pronuntiatum (FEL. III. *ep.* I. *ad* ACAC., *tom.* IV *Conc. col.* 1051.), ac deinde in iisdem causis ab ejus successoribus, et ab omnibus Doctoribus magno consensu frequentatum est.

Hinc Pius IV post Concilium Tridentinum plenam fidei professionem edidit, quâ omnes articuli à novis hæreticis oppugnati ad sacræ Synodi mentem exponantur. De Sede verò apostolicâ hæc habet (*Vid.* PII IV *fidei Prof.*) : « Sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam » Romanam, omnium Ecclesiarum matrem ac » magistram agnosco, Romanoque Pontifici bea- » ti Petri Apostolorum Principis successori, ac » Jesu Christi Vicario, veram obedientiam spon- » deo ac juro. » Hâc fide, qui intra Ecclesiam sunt, ad Ecclesiæ dignitates ipsasque adeo episcopales cathedras promoventur : hâc fide qui extra sunt, ad Ecclesiæ catholicæ castra revocantur. Si quid ultrà ad fidei plenitudinem exigitur, decipitur Ecclesia; decipiuntur hæretici ad Ecclesiam quotidie hâc fide redeuntes, et catholica veritas à catholicis quoque Pontificibus proditur. Hæc verò sunt de quibus nulla inter Catholicos controversia esse possit. Hâc stante fidei summâ, cætera, quæ deinde incurrunt, jam non in fide, sed in quæstione sunt posita, inter Catholicos pacifico animo disceptanda. Quare Clerus Gallicanus ea, ut sibi certa, ut Ecclesiæ Gallicanæ familiaria, ut Ecclesiæ universæ utilia, ut ab ipsâ antiquitate deprompta, non ut eâdem fide credenda proponit. Habent hoc maxima quæque etiam mysteria, ut cùm de summâ constet, de modo tamen innoxiè, imò etiam utiliter disputetur. Sic de modo exponendæ apostolicæ potestatis, cùm de re apud omnes constet, amico et fraterno animo quærere nos oportet.

Hanc verò fidei catholicæ summam à Clero Gallicano fundamenti loco sincerè esse positam, nemo negaverit; cùm Romanos Pontifices *Petri successores Christique Vicarios* ubique prædicent; cùm *primatum beati Petri, ejusque successorum Romanorum Pontificum, à Christo institutum, iisque debitam ab omnibus Christianis obedientiam,* atque in iisdem, utpote *Christi Vicariis, rerum spiritualium plenam potestatem* agnoscant (*Decl. Gall. præf., et cap.* I *et* II.).

Quod in fidei professione est scriptum : « Sanc- » tam catholicam et apostolicam Romanam Ec- » clesiam, omnium Ecclesiarum matrem ac » magistram » esse, quidam ipsam universalem Ecclesiam intelligunt; quæ proinde propriè, ac strictè, ut aiunt, *catholica* sit, quæ verè *apostolica,* quòd apostolicâ successione gaudeat; quæ *omnium Ecclesiarum* particularium, uti omnium fidelium *magistra et mater* meritò appelletur; quæ et Romana sit, vel maximè quòd Sedem Romanam ac Petri cathedram principem fidei et caput communionis agnoscat.

Alii Romanæ, catholicæ, et apostolicæ Ecclesiæ nomine designatam volunt Sedem ipsam Romanam à Petro et Paulo fundatam, verèque apostolicam, catholicam quoque, eo sensu, quòd « ab eâ in omnes venerandæ communionis » jura dimanent (*Ep. Conc. Aquilei, an.* 381. » *tom.* II. *col.* 999.) : » omnium Ecclesiarum matrem ac magistram, quæ nos lacte alat doctrinæ salutaris, eamque tradat, quâ vivamus omnes, Romanam fidem. Quis hæc non fateatur? quis pro his non fundat sanguinem? Et utrumque sensum, ut summâ et sententiâ unum, suâ Declaratione complexi Patres Gallicani, « Sedis apostolicæ in quâ fides prædicatur, et » unitas servatur Ecclesiæ, venerandam omni- » bus gentibus majestatem » colunt; et « in fi- » dei quoque quæstionibus præcipuas summi » Pontificis esse partes, ejusque decreta ad omnes » et singulas Ecclesias pertinere » profitentur (*Decl. Gall. præf., et cap.* IV.). Quid plura postulas? Non *præcipuam,* inquis, sed *solam* atque in se omnia continentem ejus auctoritatem necesse est agnoscamus; et ab « ipso ut capite.... » accipere Patres in Conciliis œcumenicis congre- » gatos, quòd sine errore recta decidant (*Cens.* » *Strigon.; Vid. Doct. Lov., p.* 1 *et* 90.). » Hanc fidei summam esse prædicas, quâ eversâ omnia quatiantur? Addis tu quidem ad fidem Ecclesiæ : nova profers : nos refugimus : nos à Spiritu sancto doceri credimus in Synodis œcumenicis Domini Sacerdotes; quòdque recta decidant, non à summo Pontifice accipere; sed à Spiritu sancto, quo auctore dicant illud apostolicum : *Visum est Spiritui sancto et nobis* (*Act.*, XV. 18.); sed à Christo Doctore à quo audierint : *Ego vobiscum sum* (MATT., XXVIII. 20.). Hæc tu interpretaris pessimè, ut nos quidem credimus. Verùm ea quæstio tantisper in suspenso sit, interim id audias velim. Sanè non ignorabant summi Pontifices, in Ecclesiâ catho-

licâ, de his rebus maximas esse quæstiones, nec verba deerant quibus multiplices nodos amputarent. Hæc omiserunt : Romano Pontifici veram deberi obedientiam decreverunt : id profitendæ fidei sufficere censuerunt.

Majores quidem nostri jam idem senserant. Anno enim 1542, postea quàm Lutherana pestis in hoc quoque Christianissimum regnum grassari cœpit, Doctores Parisienses, collectâ facultate, hos articulos edidêre (D'ARGENTRÉ, *Coll. Jud. etc. tom.* I. *pag.* 413; *et apud* DRIED. *tom.* III. *fol.* 171.) :

XVIII. « Tenetur quilibet Christianus firmiter credere unam esse universalem Ecclesiam, » in terris visibilem, quæ in fide et moribus errare non potest, cui omnes fideles, in iis quæ » sunt fidei et morum obedire astringuntur.

XXII. » Certum est Concilium generale legitimè congregatum, universalem repræsentans Ecclesiam, in fidei et morum determinationibus errare non posse.

XXIII. » Nec minùs certum est unum esse » jure divino Romanum in Ecclesiâ Christi militante Pontificem, cui omnes Christiani parere tenentur. »

Hæc fidei tessera ab Episcopis et Ecclesiis omnibus Gallicanis tradita, regiâ quoque auctoritate [1], atque omnium Ordinum consensu excepta, divulgata et custodita est. Vides quàm diversis verbis de Ecclesiâ ac Synodis œcumenicis, deque summo Pontifice egerint : *Ecclesiam et Synodos errare non posse* dicunt : at *summo Pontifici jure divino ab omnibus Christianis esse parendum.* Hæc sine consilio ita distincta scilicet? Neutiquam. Non condebant, sed tradebant fidem; quæ cuique competerent, non ex privatis opinionibus, sed ex communi omnium sensu tribuebant. Sic factum, ut iisdem quoque verbis Romanus Pontifex Pius IV sedis suæ auctoritatem astrueret, et quidem cætera omitteret, nihil verò aliud jure divino, quàm *veram obedientiam* postularet.

At illa obedientia, inquis, omnimodam superioritatem, atque ipsam adeo infallibilitatem infert. Iterum atque iterum admoneo, ad communem fidem addis tua : ad ea quæ consequi putas, longâ nos et dubiâ, imò etiam falsâ, argumentatione deducis; atque id ex tuis quoque rationibus efficiam clarè. An enim contendes obediendum nemini, qui non sit infallibilis; non Episcopo, non Synodo provinciali, non nationali, non Legato apostolico, non denique ipsi Pontifici, nisi de fide *ex cathedrâ* decernenti? Absurdum. Nullumne ergo discrimen inter Papam et alios? Certè maximum. Nam aliis suus quisque grex, Papæ omnes obedire oportet; et id signanter ipsa fidei professio ab omnibus poscit. Quid, si quis jam dixerit, eo quòd Romano Pontifici jure divino ab omnibus obedientia vera deberi fide catholicâ credatur, quidquid ille scripserit, edixerit, jusserit, quocumque in negotio, in jure, in facto, in Ecclesiâ, in republicâ, nihil nisi obediendum esse, neque unquam obrepi posse, aut mala suaderi, occupatissimo licèt; sed standum ubique jubentis voluntati, in eoque veram repositam esse pietatem? Insaniat, inquis. Certè. Ergo illi obedientiæ tam justæ, tam necessariæ, sua quoque adhibenda cautio est. Quænam illa sit; quousque pateat; quid Concilia; quid canones; quid ipsi Romani Pontifices; quid denique Scriptura et Scripturæ interpres traditio poscat; quoniam ambigua res est, pacificè et amicè quærere, non statim omnia clamoribus miscere nos deceat. Atque interim certum est à Pio IV Pontifice confessionem fidei requirente, ea selecta esse verba, quæ quæstiones omnes, in scholis quidem catholicis utrinque disputatas, relinquant integras; quæ autem ad fidem spectent, apertè et sine ullâ tergiversatione decidant.

[1] Francisci I.

CAPUT II.

De Pii IV professione diligentiùs quæritur : in Synodo Tridentinâ consultò omissa quæ inter Catholicos controversa essent : Pallavicinus Cardinalis testis adducitur : de Florentinâ formulâ, quod *Romanus Pontifex regat universalem Ecclesiam*, Tridenti in medium allatâ, atque omissâ, ne nostra sententia vel sub dubio læsa videretur : Claudii Sanctesii, et Caroli Cardinalis Lotharingiæ epistolæ : Pii IV responsum egregium : ea tantùm in Concilio Tridentino definienda, in quæ omnes Catholici conspirarent.

Neque verò mirum est in professione orthodoxæ fidei à Pio IV prætermissa esse illa, quæ inter catholicos controversa essent, cùm eam professionem ex Concilii Tridentini decretis, et ad eorum mentem esse à se editam ipse testétur. Cui quidem Concilio, attestante Pallavicino, è societate Jesu Cardinali, illius Synodi nobili historico, idque centum in locis, nihil fuit antiquius, quàm ut à controversis in Ecclesiâ catholicâ quæstionibus abstineret, quod quidem vel studiosissimè, in eâ quam tractamus quæstione, factum esse idem historicus profitetur. Scribit enim sic, Joanne Giattino, ejusdem societatis interprete (PALLAVICIN., *Hist. Conc. Trid. lib.* XIX. *cap.* XI. *pag.* 113. *edit. Antuerp.* 1673.) : « Potissima Legatorum (pontificiorum) » cautio fuit, ne dum ageretur de rebus unde

» videbantur vincula posse injici manibus pontificiis, impingeretur in seditiosam quæstionem » de prærogativâ inter ipsum et Concilium. » Hæc autem ad Pii IV pontificatum pertinent; cùm postea, eodem Pontifice, de sacramento Ordinis ageretur, instarentque permulti, Hispani præsertim, quibus se nostri adjungebant, definiendum esse jurisdictionem episcopalem à Christo immediatè esse profectam, Legati postulabant, ut quemadmodum de Episcopis, ita etiam de Papâ vera exponeretur fides, et jam aliqui canones nostris propositi erant. « Tum » Cardinalis Lotharingus ad se Paleotum [1] ac- » civit, eique significavit se non potuisse, quan- » tâvis adhibitâ diligentiâ, suos et Episcopos et » Theologos (Gallicanos scilicet, quorum ipse » dux antesignanus esset), adducere ad decre- » tum illud canonesque acceptandos, quòd im- » primis non admittebant ea verba, *inesse po-* » *testatem summo Pontifici regendi Ecclesiam* » *universalem,* cùm illa officerent sententiæ » neganti eum esse superiorem Concilio, ac » proinde, loco *Ecclesiam universalem,* po- » nendum esse, *omnes fideles et omnes Eccle-* » *sias* (PAL., *ibid. c.* XIII. *p.* 127.). »

Neque tamen nostri ignorabant ea verba à Concilio Florentino, Græcis quoque approbantibus, in decreto unionis esse edita, atque optimo sensu, neque ipsis repugnante, intelligi posse, uti postea videbimus. Sed cùm in diversam sententiam ab adversariis ea verba traherentur, nostri Episcopi ac Theologi summo consensu vehementissimè refugiebant. Adeo verebantur ne, vel ambiguis verbis, ab antiquâ atque animis penitus infixâ doctrinâ discedere viderentur. Quorum sententia à Paleoto perlata ad Legatos, et ad Pium IV statim perscripta est. Neque ita multò post Regis Christianissimi Oratores, Legatos pontificios eâ de re conveniunt. Quid autem egerint narrat Lansacius unus Oratorum, duabus epistolis ad Lislium Romæ Legatum (*Lett. de* LANS. *etc.; Mém. pour le Conc. de Trente, p.* 379, 381.). Sed præstat audire ipsum Cardinalem ita referentem.

« Tum, inquit (PALL., *loc. cit. cap.* XIV. » *p.* 131.), Ferrerius (Oratorum unus) quasi » pro certissimo posuit, Concilium supra Romanum Pontificem esse; religionem et Ecclesiam » Gallicanam non modò id sentire, sed profiteri, » et jurejurando affirmare, tanquam articulum » necessarium; idque jure optimo ex Constan- » tiensis Concilii auctoritate: præscribi quidem » sibi in mandatis regiis, ne hujusmodi contro- » versiam excitarent, sed simul ne liberum sine- » rent aditum cuilibet verbo, quod illi ipsorum » religioni opponeretur; ac propterea hujus rei » declarationem à se retardatam fuisse, donec ab » ipso tempore ac negotio cogerentur. » Ad hæc verò Legati, pontificiam quidem supra Concilium auctoritatem efferre; Concilii Constantiensis decreta interpretari; apertè significare se minimè à proposito discessuros. Cæterùm in speciem ista; cùm et viderimus, quàm in eum scopulum impingere vererentur; et certum sit ea verba, quæ nostros movebant, in Synodi decretis consultò prætermissa esse.

Neque id sine conscientiâ Pii IV factum esse, cùm ex se perspicuum est, tum si quis addubitet, idem historicus memorat. Eo namque teste, Pius IV eâ de re monitus ita rescripsit, ut quanquam rationibus Florentinum decretum tuebatur, « subderet tamen, ubi arduitas in eo quoque os- » tenderetur sine dissidio insuperabilis: satis » futurum Pontifici, si nec de suâ, nec de Epi- » scoporum potestate quicquam exprimeretur, » *illis tantùm editis definitionibus, in quas* » *Patres unanimi consensu conspirarent* » (PALL., *cap.* XV. *p.* 136.). » Quominus admirere, in fidei professione non esse appositam illam formulam ab eo Pontifice, qui ab eâ quoque in Synodi Tridentinæ decretis abstineri voluerit.

Cæterùm quod Pius IV scripsit, « ut eæ defi- » nitiones ederentur, in quas Patres unanimi » consensu conspirarent, » id verò tantâ sede, tantoque Pontifice dignissimum fuit. Neque enim in fidei decretis, quid privati quique seorsim sentiant; sed quid communis traditio omnes doceat, attendendum est. Quare Pius IV non agit pugnaciter, neque ea sibi tribuenda contendit, quæ multi privato sensu, sed quæ omnes communi fide tribuerent, atque à formulâ Florentinâ, rectâ licèt, si bene intelligatur, sed tamen dubiâ, Gallis in tantâ re omnem ambiguitatem recusantibus, temperandum putat.

Quid autem Gallos nostros ad eam formulam Tridenti omittendam, moverit, unus, omnium quotquot in eâ Synodo aderant Parisiensium Theologorum doctissimus et sanctissimus Claudius Sanctesius [1], postea Ebroicensis Episcopus,

[1] PALEOTI Jurisconsultus nobilis, in Concilio Tridentino de Romanâ sede optimè meritus, à Pio IV ad cardinalatum evectus est. Multos habemus PALEOTI libros piè doctèque scriptos, et imprimis tractatum cui titulum fecit, *de bono Senectutis.* Hujus viri laudum pars est minima, quòd familiaris fuerit SS. Carolo Borromæo, Philippo Nerio, et ferè omnibus, qui hoc sæculo sanctitatis et doctrinæ gloriâ floruerunt. (*Edit. Paris.*)

[1] Claudius Sanctesius, quem *hæreticorum Flagellum*

fidei catholicæ adversùs Lutheranos et Calvinistas. scriptis quoque editis, defensor egregius, lucidissimè demonstrabit. Is enim ad Claudium Espencæum[1] Doctorem item Parisiensem, virum eâ ætate doctrinæ ac pietatis laude commendatissimum, hæc scribebat 15 Junii 1563, quo tempore hæc Tridenti maximè tractarentur (*Mém. pour le Conc. de Trente, pag.* 442.) : « Rogo » ut rescribas an placeat Papam definiri et ap» pellari *Pastorem universalis Ecclesiæ, ha» bentem plenam potestatem regendi et pas» cendi universalem Ecclesiam.* Neque hìc » ignoramus nonnullos Romanos Pontifices ita lo» cutos esse, et id recto sensu dici posse ; sed quæ» stio est, an in Concilio tam celebri, quàm istud » est, determinari possit absque periculo ; ne, » quod aliquos velle videmus, hæc verba tra» hantur in eam sententiam quæ Concilium Papæ » subjicit. » Vides apertè non modò quid nostri refugerint, sed etiam à quo postea Tridentina Synodus, Romano Pontifice auctore, temperarit.

Et eam quidem formulam ex Florentinâ Synodo sumpta in eâdem epistolâ testatur Sanctesius. Sed nostri, Basileensi Synodo addicti, Synodum Florentinam eò factam putabant, « ut » Romani Pontifices non Concilio tantùm, sed » etiam omni reformatione superiores essent. »

Atque in hâc sententiâ cum cæteris Episcopis Cardinalem etiam Lotharingum[2] fuisse docet ea epistola, quam his temporibus ad Bertonem suum Secretarium, tum Romæ Cardinalis nomine agentem, dedit. Quâ quidem epistolâ hæc summo Pontifici suo nomine significanda scribit (*Lett. du card. de Lorr. à* Bret. *son secr., ibid. p.* 556.) : « Quod ad illum titulum spectat, » quem summo Pontifici ex Florentinâ formulâ » dare satagunt, se quidem Gallum ; neque infi» ciari velle se in Parisiensi Universitate educa» tum, in quâ doceatur Concilii auctoritatem » pontificiâ superiorem esse, atque hæresis no» tentur qui contrà sentiant, et totam Galliam in » Concilii Constantiensis, ut œcumenici, decreta » omnia consentire ; Basileensem sequi ; Floren» tinam, neque œcumenicam, neque legitimam » habere ; certumque Gallis mortem pati potiùs » quàm se ab eâ sententiâ dimoveri sinant. Quare » abstinendum jam esse ab iis vocabulis, ac » Theologos quidem ad cœlum usque vocem » sublaturos : regni privilegia hâc veritate niti ; » ita subverti omnia, si contraria sententia sta» tuatur : expectare verò ut Gallorum ullus An» tistitum in id consentiat, stultum errorem » esse. Oratores quoque regios solemni contes» tatione questuros, ac schismatis initium immi» nere. »

Quibus omnibus liquet quo tum loco res essent, et nostros quidem omnes, in antiquâ Parisiensis Academiæ, totiusque adeo Ecclesiæ Gallicanæ sententiâ publicè perstitisse, idque Pio IV renuntiatum esse ; atque adeo abfuisse nostros ab illo decreto probando, quod pontificiam superioritatem adstrueret, ut Florentinam quoque formulam, quâ illam adstrui quibusdam videretur, omitti vellent ; Pontificem verò in ea omnia ita consensisse, ut ab eâ formulâ non modò in Synodo Tridentinâ, verùm etiam in edendâ fidei professione consulto abstinere.

CAPUT III.

Circa Florentinam formulam solemnis distinctio : quòd Romanus Pontifex regat universalem Ecclesiam *distributivè*, non *collectivè* : de eâ distinctione Andreæ Duvallii locus : ea distinctio non merè scholastica, sed à Concilio Constantiensi, Martino V expressè approbante, deprompta.

Ut autem pleniùs intelligatur rectus ille bonusque sensus, quem in Florentinâ formulâ nostri etiam agnoscerent, placet interpretem haud sanè suspectum adhibere, Andream Duvallium, qui inter Theologos Parisienses antiquæ sententiæ abolendæ primus auctor extiterit, ac *Duvallistas*, suo nomine fecerit. Is verò refert Eugenii IV ac Synodi Florentinæ verba in decreto unionis, quibus definitur (*ad tom.* XIII *Conc. post sess.* XXV *Conc. Flor., col.* 515.) : « Romano » Pontifici, ut Christi Vicario, Petri successori, » totius Ecclesiæ capiti, omnium Christianorum » Patri, ac Doctori, pascendi, regendi, gubernandi » universalem Ecclesiam plenam potestatem à » Christo esse traditam. » Sic autem interpretatur : « Satis, inquit (Duv., *Tr. de sup. R. P auct.* » *part* IV. *quæst.* VII.), constat Concilium Flo» rentinum, auctoritatem Papæ supra Concilium » non definivisse. Nam etsi definiat eum esse » Christi Vicarium, totius Ecclesiæ caput, et à » Christo illi traditam potestatem regendi univer» salem Ecclesiam ; *hoc tamen nemo eorum, qui » contrà sentiunt, negat* Illius enim potestatem » in Ecclesiam universalem, ubique locorum

vulgò appellabant, inter omnes sui ævi controversistas, cùm doctrinæ ubertate, tum argumentorum vi ac pondere primas tenuit. (*Edit. Paris.*)

[1] Espencæum, qui cum Sanctesio erat in famulatu Cardinalis Lotharingi, ea laus singularis commendat, quod animi lenitatem, à quâ tum abhorrebant Sorbonici Doctores studiosissimè coluerit. (*Edit. Paris.*)

[2] Cardinalem Lotharingum Principem magnificum et munificum quis non novit? Hunc Romani vocabant *Papam Ultramontanum* ; quippe qui eum viderent divitiis abundantem, insuper suâ auctoritate omnia apud Gallos posse. (*Edit. Paris.*)

» diffusam admittunt, et omnium Christianorum » Patrem et doctorem eum agnoscunt; sed con- » tendunt Concilium non propterea definivisse » eum in Ecclesiam universalem, quatenus est » *legitimè congregata, et est in Concilio ali-* » *quo generaliter per suos Prælatos unita et* » *consentiens*, potestatem habere. Tunc enim, » inquiunt, Ecclesia universalis est totum quod- » dam, id quamlibet suî partem, etiam præci- » puam, qualis est Romana Ecclesia auctoritatem » habens : ideoque cùm nomen hoc (*universalis* » *Ecclesia*) dupliciter sumatur, *distributivè* » quidem pro omnibus Ecclesiis per Orbem dif- » fusis, et *collectivè*, id est pro Concilio generali; » priori modo, aiunt, Concilium Florentinum » definivisse summum Pontificem in Ecclesiam » universalem habere auctoritatem, non tamen » posteriori. » Perspicuè ille quidem, ut solet. Cæterum illa distinctio *distributivè*, *collectivè*, ne vana ac nimis scholastica videatur, eam adversùs Viclefum Synodus Constantiensis et Martinus V totaque Ecclesia catholica docuit.

Sic certè statuit sessione VIII Constantiense Concilium : sic repetitum legimus Decretali *Inter cunctas*, quam contra Viclefum, sacro Concilio Constantiensi approbante, Martinus V edidit (*tom.* XII *Conc. col.* 265.). Propositio Viclefi XLI : « Non est de necessitate salutis cre- » dere Romanam Ecclesiam esse supremam » inter alias Ecclesias Error est, si per Romanam » Ecclesiam intelligat universalem Ecclesiam, » aut Concilium generale, aut pro quanto ne- » garet primatum summi Pontificis super alias » Ecclesias particulares. » En illud *distributivè* à Concilio Constantiensi et Martino V d sertè probatum; en quo sensu tanta Synodus, tantusque Pontifex decernant pontificiam potestatem in Ecclesiâ primam et supremam esse; hoc est ita supremam, non quòd sit super omnem conjunctim et *collectivè*, ut aiunt, Ecclesiam; sed quòd sit super omnes Ecclesias particulares separatim ac *distributivè* sumptas. Hæc tamen, si placet, non urgeamus adhuc totis viribus : sit tantisper in suspenso quæstio, an Pontifex adunatæ et ex toto orbe collectæ Ecclesiæ obediat, an imperet : Concilii Constantiensis decreta taceamus, et illam à Concilio in Pontifices, etiam in fidei causis assertam potestatem. Certè Concilium Florentinum in decreto unionis eâ voce utitur, quæ utrique sententiæ possit accommodari; adeo ab alterutrâ condemnandâ abhorrebat.

Atque illud est unionis decretum, quo Constantiensia et Basileensia decreta penitus elisa esse, et Cajetanus et Bellarminus postea, et nunc Lovanienses aliique inclamant (*Doct. Lov. et Disq.*). Nos ultima decreti verba, quæ nobis favent, consultò prætermittimus, et in alium rejicimus locum : ea tantùm promimus, quibus nos maximè urgeri putant, atque in his ipsis verbis à nostrâ sententia condemnanda studiosissimè temperatum fuisse luce clarius, atque ipso Duvallio fatente, intuemur.

Quid ad hæc responderi possit haud equidem intelligo. Certè enim decreta Constantiensia præcesserant, et Florentini Concilii tempore Basileense habebatur, et de potestate Concilii supra Papam, vel Papæ supra Concilium, summâ utrinque contentione agebatur, et eâ disputatione omnia personabant : an Romanus Pontifex ita toti præesset Ecclesiæ, ut adunatâ quoque et collectâ superior esset : an ita, ut omnibus quidem particularibus præstaret Ecclesiis, sed in unum congregatis, et generale Concilium facientibus obediret? Quid ergo quæstione ortâ factum oportuit, si decidi placebat? An non Florentinis et Eugenio IV idonea verba suppetebant, quibus alteri parti omne præcluderetur effugium? Cur ergo adhibent communes utrique parti voces? Nempe rem in integro saltem relinqui volebant, quodque in confesso esset Pontifici asserebant : summam illam in Concilio potestatem omittebant, quam si ipsi vel maximè admitterent, neque Græci unquam, neque reliquæ Ecclesiæ probaturi essent.

Et tamen illa etiam in Florentino Concilio inter utramque sententiam librata ac temperata verba, postquam pontificiæ superioritatis assertores ea sibi planè favere jactarunt, non modò Episcopi ac Theologi Gallicani, verùm etiam tota Synodus Tridentina, et ipse Pius IV, cùm in Synodi decretis, tum in fidei professione omissa voluêre : ne scilicet parum veritati consulerent, si cuiquam videri possent definire voluisse ea, quæ in scholis utrinque disputata, non satis firma constansque traditio attulisset.

Quod quidem divino planè consilio factum esse constat Cùm enim hæ duæ formulæ, illa Florentina scilicet, et ista Pii IV re ac summâ conveniant, eumdemque primatum alia aliis verbis, ambæ tamen pariter ac sufficientissimè prædicent, sane oportebat anteferri eam, quæ cùm hæreticos æquè convelleret, Catholicis aptior congruentiorque haberetur; ut quemadmodum veritas, ita etiam pax et charitas in Ecclesiâ catholicâ coleretur.

Neque nostros quidquam ampliùs flagitasse Pallavicinus refert. Tametsi enim post Constan-

tienses canones sententiam suam ad fidem pertinere crederent, simul intelligebant, aliud esse quod ipsis videretur, aliud quod toti Ecclesiæ catholicæ definiendum putarent. Quare fovere pacem, et Catholicos omnes charitate complecti, æquum arbitrabantur. Quæ quidem secuti eorum successores, in hâc postremâ Declaratione, simul et avitam sententiam, Ecclesiæ catholicæ, ne quid jam dicamus ampliùs, utilem, defenderunt, et ab omni prorsus censurâ temperarunt.

At in eos tam doctos, tam modestos, tam paci catholicæ consulentes, Strigoniensis Archiepiscopus, aculeatæ censuræ gladium stringit; eorum articulos absurdos, detestabiles, schismaticosque pronuntiat, ut eam doctrinam, quam visam, agnitam, inculcatam, tot Pontifices, tot Synodi intactam saltem illæsamque reliquerint, unus ille audacior validiorque conficiat.

CAPUT IV.

Ex antè dictis probatur Cleri Gallicani Declarationem jam in tuto esse, nondum licèt prolatis probationibus: Leonis X in Concilio Lateranensi et adversùs Lutherum acta, nihil ad rem facere, Tridenti acta, et Pii IV professio probant.

Vide interim, lector candide, quantùm è jure nostro decedamus. Nondum quæstionis arcana reseramus: quid Eugenius à Synodo Basileensi postularet, in quibus convenirent, in quo dissiderent; quid postea addiderunt, et quæ jam à nobis extorquere velint pontificiæ potestatis immodici atque improvidi, eoque jam nomine, non satis idonei defensores, hæc nondum explicamus; probationes nostras, instrumenta causæ, Constantiensia decreta sessionum IV et V nondum producimus: illa, inquam, decreta quibus Patres totaque universalis Synodus *declarant, statuunt, definiunt* Conciliis œcumenicis quibuscumque potestatem à Christo immediatè datam eam, cui etiam Papa *obedire teneatur* (*Vid. tom.* XII *Conc.*): neque tantùm in causâ schismatis, quam tractabant; « sed etiam in iis quæ » pertinent ad fidem et ad reformationem Ec» clesiæ in capite et in membris; » hoc est, in omnibus causis, quæ generales essent, quæ ad statum universalis Ecclesiæ pertinerent, et maximè in fide, quæ sit omnium fundamentum. Hæc nondum urgemus, necdum asserimus, uti profectò, Deo dante, luce clarius faciemus, Constantiensis Concilii, motâ quæstione, sensum perspicuum, judicium firmum, certam et inconcussam auctoritatem. Nondum proferimus decreta Pontificum Martini V, ipsius Eugenii IV, ac Pii II, aut Concilii etiam Florentini, quibus Constantienses canones apertissimè comprobentur. Decretum unionis tantùm, eamque decreti, quæ maximè nobis objici soleat, partem exponimus; et jam ab omni censurâ, ab omni periculo tuti sumus: tanta causæ vis et veritas inest?

Nondum, inquis, tuti. Nam etiamsi à Florentinis Tridentinisque decretis, ac Pii IV professione tuti, ad Leonem X et Lateranensia sub eo decreta hæreatis necesse est. Pontificiam namque superioritatem à Concilio Lateranensi assertam Bellarminus et alii contendunt; et Suarez nostram de pontificiâ infallibilitate sententiam à Leone X in Luthero damnatam, et quidem hæresis, confidenter affirmat (Bell., *lib.* II *de Conc. auct. cap.* XVII. *et pass.;* Suar., *de fide, disp.* V. *sect.* VIII. *num.* 5.). Hæc quidem dispungemus statim; et quàm trepida Bellarminus, quàm vana Suarez dixerit ostendemus. Interim quærimus an non ea omnia Tridentina Synodus, et Pius IV tenerent? Si transacta, confecta, definita res erat, cur omitti placuit? Nam profectò Lutherus eam quæstionem moverat; et à Leone X ritè damnatus, ad synodum universalem provocaverat; et Constantiense Concilium obtendebat, et Parisienses auxilio advocabat. Id quoque censores nostri objiciunt (*Disq*, *art.* IX. *pag.* 43; *Doct. Lov., art.* XI. *pag.* 69.), quasi necesse sit à nobis rejici ea omnia quibus sycophanta perditissimus abusus est. Ergo contemnamus theologicas Facultates, quas frustra appellavit; et episcopalem auctoritatem, quam in Archiepiscopo Moguntino, et papalem quoque, quam in Leone X implorabat. An quia impurus nebulo sacra omnia nomina ordine invocavit, ut ausu sacrilego omnia conculcaret, nos Catholici antiquam traditionem et judiciorum ecclesiasticorum ordinem evertemus? Sed profectò id verum, si contra fidem Ecclesiæ traditam, atque in legitimo Concilio definitam homo audacissimus aliquid attentarit, id in Tridentinâ Synodo, id in professione fidei quæ Luthero opponeretur, non dissimulatum, sed vindicatum oportebat. Tunc enim vel maximè valebat illud: « Error cui non » resistitur, approbatur (*Decr., dist.* LXXXVIII. » *c.* Error.); » et illud Augustini: « Dicatur ergo » verum, maximè ubi aliqua quæstio ut dicatur » impellit (Aug., *de Dono persev. l.* II. *c.* XVI. » *n.* 40.). » Cur ergo hìc tanta Synodus, tantusque Pontifex conticescunt? An ut Gallis parcerent, catholicam veritatem, agnitam ab Ecclesiâ, ac certâ sententiâ definitam, Luthero prodidêre? Id velint scilicet Ecclesiæ hostes: id Frater ille Paulus Soavis[1] pro magno compa-

[1] Is est Fra-Paolo, adeo hæreticis amicus, ut læta-

rarit : ille, inquam, calvinista cucullatus, et catholici nominis specie, non modò Synodi Tridentinæ, verùm etiam fidei catholicæ insectator. Procul verò hæc à piis. Nempe ea omnia, quæ nobis objectantur, Tridentini Patres et ipse Pius IV omissa voluêre, quòd ea omnia vel intellecta esse perperam, vel pro fidei decretis frustra venditari judicarent.

Atque hæc suo loco fusiùs exequemur; neque Lateranensibus nostra impugnari, sed asseri potiùs, quàm seriò dicimus, tam perspicuè demonstrabimus; et anteriores, Synodos anteriores Pontifices, qui nostra confiment, innumerabiles proferemus. Interim, ex his quæ diximus, satis superque constat, quæ Synodi, quique Pontifices, post exortam eam quam tractamus quæstionem de pontificiâ potestate, adversùs hæreticos et schismaticos decreverint, definiverint, fidei professionem ediderint, ab iis ita voces esse temperatas, ut nostram sententiam auditam, cognitam, totâque Ecclesiâ personantem, ab omni censurâ illæsam relinquerent.

CAPUT V.

Parisiensium Doctorum veneranda auctoritas : horum antesignani Petrus de Alliaco Cameracensis Cardinalis, et Joannes de Gersone Parisiensis Ecclesiæ et Universitatis Cancellarius, viri omni doctrinæ ac pietatis laude cumulati : hujus rei multi testes : de Joanne Gersone Professoris Lovaniensis castiganda audacia.

Qui tot Synodorum, totque Pontificum auctoritate contemptâ, nihil jam in nos nisi censuras meditantur, cogitare oporteret quantâ virorum illustrium copiâ, quanto præsidio fulciamur. Ac, ne jam prisca sæcula replicemus, satis constat à Constantiensis, imò etiam Pisani primi Concilii[1] temporibus, re scilicet discussâ, et in quæstionem vocatâ, multis jam sæculis eam sententiam, quæ in generalibus atque etiam in fidei negotiis Conciliorum auctoritatem pontificiæ anteferret, doctissimis quibusque et sanctissimis viris placuisse, ut quæ et Scripturæ auctoritate niteretur, et vetustissimâ traditione constaret, et à Concilio Constantiensi facto decreto approbata esset.

retur, si quando audiret prosperum quid illis contigisse; interim gemeret, quod sibi non liceret eorum dogmata palam profiteri. Sanè Bossuet in eum acerbior videri posset, nisi ii qui ejus causam defendendam susceperunt, hic expressos veris coloribus hujus Servitæ mores non obscurè faterentur. Et quidem P. Le Courrayer in vitâ Fra-Paolo *Historiæ Concilii Tridentini* præfixâ, docet, illum quàm impensissimè hæreticis favisse, et defendisse illam, quam vocant *religionum tolerantiam* : quâ re plus nocuit fidei, quàm nocuisset, si apertè ad partes Reformatorum se junxisset. (*Edit. Paris.*)

[1] Habiti an. 1409.

Possumus commemorare scriptores egregios, qui hæc summâ gravitate defenderint, imprimis Parisienses, et eorum antesignanos Petrum de Alliaco Cameracensem Cardinalem, et Joannem Gersonem, quorum sententiam nullus ignorat : sed qui viri fuerint non omnes æquè sciunt.

Petrus Alliacensis[1] is est, qui obscuro genere oriundus, ex tenuissimâ re Parisiis theologiæ Doctor, regii Navarrici collegii Magister, Universitatis Cancellarius, tum Cameracensis Episcopus, ad Pisanum Concilium Burgundi Ducis nomine Legatus, à Joanne XXIII Cardinalis factus, Concilii Constantiensis, totiusque Ecclesiæ lux, et optimi cujusque consilii auctor, rebus ibi præclarè gestis, extincto schismate, Viclefianâ Hussitanâque hæresibus ejus maximè operâ debellatis, à Martino Legatus in Galliam[2] missus, piè sanctèque obiit[3]. Dictus *Aquila Galliæ*, et *hæreticorum Malleus indefessus*, et à Bellarmino quoque (Bell., *de Script. Eccl. ann.* 1410.), non sine laude inter scriptores ecclesiasticos recensitus, nec minùs pietatis, christianæque prudentiæ, quàm doctrinæ laude commendatus.

Joannes Charlierus, à natali vico in Rhemensi tractu de Gersone dictus, Petri de Alliaco discipulus, et in Cancellarii Parisiensis officio successor (*Vid. ejus vit. in edit.* Dup.), vir *doctus ac pius* à Bellarmino appellatus (Bell., *loc. cit.*), omnium hæresum insectator, difficillimis Ecclesiæ reipublicæque temporibus, dum factio Burgundica totâ Galliâ desæviret, impiamque doctrinam Joannis Parvi[4] de occidendis tyrannis in Ecclesiam induceret, regiæ majestatis atque familiæ, ad hæc catholicæ veritatis invictissimus propugnator, *Doctoris christianissimi* nomine est illustratus : qui postea in Concilio Constantiensi Caroli VI Christianissimi

[1] Vide ejus vitam ante Gersonis Opera, edit. Dupin, atque etiam apud Labb. act. Conc. Pis. et Const. Compendiosè quidem Alliacensis historia hìc narratur à Bossuet; sed adeo accuratè, ut nihil nobis addendum supersit. (*Edit. Paris.*)

[2] Sive potius in Germaniam. Vide ejus vitæ historiam.

[3] Avenione.

[4] Fleury, et ille qui ejus Historiam Ecclesiasticam supplevit, Joannem Parvum addicunt Franciscanorum familiæ, quod falsum esse firmis rationibus probat P. Le Mercier ipse Franciscanus. Ut ut sit, Joannes Parvus primùm pro doctrinâ Gallicanâ de extinguendo schismate pugnaverat, et aliquid existimationis sibi comparaverat, quam deindè ipse violavit, libro edito, quo hanc propositionem defendit : Aurelianensem Ducem justè à sicariis quos apposuerat Dux Burgundionum fuisse occisum. Hanc doctrinam Synodus Constantiensis hæreticam judicavit et damnavit. Haud scio utrum quisquam ante Joannem Parvum hanc parricidalem doctrinam in Ecclesiam invexerit. (*Edit. Paris.*)

Regis, Ecclesiæ Gallicanæ, et Academiæ Parisiensis Legatus, sacrique conventûs pars maxima fuit : denique tam sanctè vixit ac scripsit, ut dignus haberetur, qui omni suaviorem unguento *de Imitatione Christi* libellum edidisset. Cæterùm vera ejus scripta sanctitatem æquè ac doctrinam spirant, veræque pietatis non modò scientiam, sed etiam sensum gustumque præ se ferunt, atque ejus instaurandæ incredibile studium. Nec sine magno emolumento leguntur præsertim illa : *De simplificatione cordis : De probatione spirituum : De examinatione doctrinarum* (*in edit.* DUP., *tom.* I *et* III.); quibus permotus Sixtus Senensis [1], hæc de Gersone scribit : « Is, inquit (SIXT. SENENS., *Bibl.* » *sanct. lib.* IV. *pag.* 333.), ita scholasticas sub» tilitates dulcibus theologiæ mysticæ affectibus » miscuit temperavitque, ut addubitandum sit » an eruditione pietatem, vel pietate eruditio» nem superaverit. » Eâ Gerson apud omnes existimatione fuit. Demum vir maximus atque sanctissimus in pio officio docendi catechismi, Lugduni obiit, ubi ejus memoria in benedictione est, et *in odoris compositionem*; adeo ut, post indiculum Sanctorum Lugdunensium, « in» ter pios Lugdunenses non vindicatos, ut sui » sæculi omnium judicio rarum lumen, » miris cum laudibus à Theophilo Raynaudo Jesuitâ [2] referatur (THEOPH., RAYN. MANTISSA, *etc. pag.* 391.).

Extant de eodem Gersone ab Episcopo Basileensi ad Clerum Lugdunensem, ejusdemque Cleri ad Episcopum Basileensem, anno 1504, conscriptæ epistolæ, quæ testentur Caroli VIII ejusque Confessarii Laurentii Burelli Carmelitæ, ac postea Sistaricensis Episcopi, operâ, « erec» tum esse in divi Joannis Gersonis decus et lau» dem, devotum sacellum, ubi super altare ejus » imago depicta est, magnusque populi concur» sus pro obtinendâ ope divinâ affluit, et plurimi » se adjuvari beati Gersonis precibus prædicant » et testantur (*Vit.* GERS., *p.* 171.) : » quibus motus Andreas Saussæus, Tullensis Episcopus, in Martyrologio Gallicano, de Gersone ad 4 Idus Julii hæc habet (*Vid. hoc Martyr.*) : « Sed » beatitudinis famam, ac cultum, Lugduni præ» sertim, ubi piam efflavit animam communi » omnium ferè suffragio obtinuit. » Quo loco multa de Gersonis virtutibus miraculisque refert. Sed hujus viri postea, anno 1643, detectum sepulchrum, ejus celeberrimæ sanctitatis ac priscorum miraculorum, novis quoque additi, memoriam renovavit. Scripsit historiam *Stephanus* Piney Lugdunensis, et Alphonso Ludovico Richelio Cardinali, Lugdunensi Archiepiscopo, inscripsit (*Ant.* GERS., *op. p.* 189.). Quæ non eo dicimus, ut inter Sanctos publicâ religione invocandos Gersonem appellemus, nondum à sanctâ Sede apostolicâ vindicatum ; sed ut tanti viri piam memoriam commendemus.

At eam invadit Nicolaus Dubois [1] Professor Lovaniensis, atque etiam Gersonem miræ simplicitatis virum, et christianæ paupertatis, si quis fuit unquam, amantissimum, « Vertumnum, fa» ventis auræ sectatorem, ac beneficiorum appe» tentem (*Pars* I *refut. art.* IV. *n.* 15, 16, 17.), » haud minùs imperitè quàm ineptè scripsit ; eoque processit amentiæ ac stuporis, ut vitio quoque Gersoni vertat, quòd « exosus factus omnibus, è » Galliâ in exilium pulsus, ipsi quoque serenis» simo Burgundiæ Duci, contra quem in Synodo » Constantiensis declamaverat, invisus fuerit. » Hæc de Gersone nostro Nicolaus Dubois, melior profectò Burgundus, quàm theologus ; qui non ferat in œcumenico Concilio perorantem Gersonem adversùs serenissimum ipsius Ducem Joannem Audacem, Ludovici Aurelianensis cæde manantem, qui necem infandam horrendâ hæresi tueretur. Hæc scribere non puduit theologiæ Professorem, atque insuper sancto viro exprobrare exilia pro catholicâ fide tolerata, à nefario Duce, qui Regis sui conculcatâ majestate, fratrisque ejus fuso sanguine, rerum in Galliâ potiretur.

Hæc de Alliacensi ejusque discipulo Gersone

[1] Sixtus Senensis ex judaismo ad fidem conversus, ac Prædicatorum familiæ addictus, auctor est libri cui titulum fecit, *Bibliotheca sacra*. In eo libro exponit *auctores sacrorum librorum* et de horum interpretibus fert judicium, multasque præterea quæstiones tractat. (*Edit. Paris.*)

[2] Theophilo Raynaudo nullus fuit altero sæculo fœcundior, ut satis probant viginti volum. in-fol. ab eo scripta, de rebus ut plurimùm extraordinariis, quæque admiscuit variâ admodum et multiplici eruditione. Stylum habet facilem, sed mordacem. (*Edit. Paris.*)

[1] Nicolaus DUBOIS hæc de Gersone dicit, loc. cit. n. 17 : « Dum ubique auram quam sibi putat favere sectatur, » et sæpe conqueritur quod ipsi de beneficiis ecclesiasticis » abundantiùs non provideatur, factus est exosus omni» bus, è Galliâ in exilium pulsus ; ipsi quoque serenissimo » Burgundiæ Duci, contra quem in Concilio decla» maverat, aliisque Germaniæ Principibus invisus, » etc. Gersonem antea levitatis arguerat, eo quòd postquam Benedictum XIII pro vero ac legitimo Pontifice coluerat, deinde ad partes Alexandri V transierat. Quâ in re D. DUBOIS prodit se accusatorem temerarium et falsum, aut certè virum historiæ hujus sæculi omnino ignarum. Etenim Gallia atque adeo Gerson Benedictum XIII coluit pro Pontifice usque ad Concilium Pisanum, in quo Concilio Benedictus loco motus est, eique suffectus Alexander V, quem statim Gallia et Gerson susceperunt. (*Edit. Paris.*)

dicenda habebamus. Neque quod quidam objiciunt, eorum auctoritatem infringi putamus, quòd schismatis tempore scripserint. Imò verò eo firmari potiùs, quòd scripserint motâ quæstione; quòd « re discussâ et eliquatâ, ut ait Augustinus, » atque ad plenarii Concilii auctoritatem robur- » que perductâ (AUG., *de Bapt. lib.* II. *c.* IV. » *n.* 5. *tom.* IX. *col.* 98.) ; » denique quòd ei doctrinæ schisma quoque ipsum tam tetrum, tamque inveteratum cesserit.

Hos verò post sanctos Patres et post sacratissimas œcumenicas Synodos Pisanam et Constantiensem, hos, inquam, schola Parisiensis suæ sententiæ duces habuit; neque illos quidem, ut nonnulli jactant, in hoc argumento suspectos; imò verò apostolicæ Sedis ac pontificiæ majestatis contra Viclefum et Hussum studiosissimos defensores; atque extincto schismate instauratores egregios; ut quæ de Conciliorum auctoritate dixerint, amore veritatis, tuendæque fidei, ac instaurandæ ecclesiasticæ disciplinæ studio dixisse constet.

CAPUT VI.

An, ut quibusdam videtur, quæstio de superioritate à quæstione de infallibilitate, secundùm Alliacensem, et Gersonem, separari possit? Refertur caput, *Si Papa,* aliique ex Decreto Gratiani loci et Glossæ celebres, quæ Parisiensibus præluxerunt : hinc pro certo assumptum, Papam etiam ut Papam, esse fallibilem.

At fortè Romano Pontifici, non ut supremam illam in Concilio generalia potestatem ; ita etiam infallibilitatem detrahebant. Video enim qui has quæstiones separandas putent. Verùm auctores nostri ne id cogitabant quidem; imò non aliâ magis ratione Synodum universalem ipso Papâ superiorem putabant, quàm quòd hic *deviabilis* sive *fallibilis;* illa *indeviabilis* et *infallibilis* esset. Vel ut alio modo ex eorum sanè verbis exponit Bellarminus (BELL., *de Conc. auct. lib.* II. *cap.* XIV.), summam et absolutam potestatem in Ecclesiâ ponebant, ut in « regulante, » quia Ecclesiæ est regulare et dirigere Papam, » cùm ipsa non possit errare, Papa autem possit. » Quare alteram quæstionem, vel teste Bellarmino, ab alterâ suspendebant, nedum sejungi posse suspicarentur.

Atque illi quidem multa ex Scripturis, multa ex antiquitate testimonia et exempla referebant, quibus Ecclesiæ, adeoque Concilii eam repræsentantis auctoritas potior haberetur. Multa repetebant ex Decreto Gratiani et Glossis, quibus rebus tum plurimum utebantur. Memorabatur imprimis caput *Legimus* (*Dist.* XCIII. *cap.* XXIV; HIER., *t.* IV. *epist.* CI. *al. tom.* II. *ep.* LXXXV.), quod est Hieronymi : ex quo capite hæc verba promebant : « Si auctoritas quæritur, Orbis ma- » jor est Urbe. » Scio responderi et alicubi in Decreto ad marginem adscriptum : major *extensivè*, non *intensivè :* dignam Turrecrematæ subtilitate distinctiunculam. Cæterum, qualiscumque est, huic loco non congruit; quærebatur enim, non quis multitudine aut quantitate, sed quis auctoritate præstaret. Favet Glossa ad verbum « *major est,* et est hìc argumentum, » quòd statuta Concilii præjudicant statuto Papæ, » si contradicant. » Quem textum unà cum glossâ suâ Petrus de Alliaco et alii Parisienses vehementissimè inculcabant. Sed inter omnia argumenta illud imprimis urgebant : *deviabilem,* nempe Pontificem, *indeviabili,* nempe Ecclesiæ atque Concilio postponi oportere.

Porrò locutio hæc, *deviabilis* et *indeviabilis*, adeo usitata nostris, à capite *Si Papa* duxit exordium. Sic autem habet caput illud apud Gratianum (*Dist.* XL. *c.* VI.) : « Si Papa suæ et » fraternæ salutis negligens, deprehenditur in- » utilis et remissus in operibus suis, et insuper à » bono taciturnus (quod magis officit sibi, et » omnibus), nihilominus innumerabiles populos » catervatim secum ducit, primo mancipio ge- » hennæ, cum ipso plagis multis in æternum » vapulaturos, hujus culpas istic redarguere » præsumat mortalium nullus; quia cunctos ipse » judicaturus, à nemine est judicandus, nisi de- » prehendatur à fide devius. » Hinc nimirum illud *deviabile* in summo Pontifice, quòd ab Ecclesiâ *indeviabili* necessariò *reguletur*.

Neque verò cogitabant distinctionem illam, essetne *deviabilis,* ut privata persona, an etiam ut Pontifex; vel ut Melchior Canus loquitur (MELCH. CAN., *de Loc. Theol. lib.* VI. *cap.* VIII.), *errore personali, an judiciali :* hæc nondum cogitabant. Pontificem simpliciter nullâ reservatione, exceptione nullâ, posse esse *à fide devium* fatebantur.

Imò Gratianus etiam, *ut Pontificem et errore judiciali* à fide *deviare* posse apertè supponit, cùm de Decretalium auctoritate multa locutus, hæc addit (*Dist.* XIX. *c.* VII.) : « Hoc autem in- » telligendum est de illis sanctionibus vel decre- » talibus epistolis, in quibus nec præcedentium » Patrum decretis, nec evangelicis præceptis ali- » quid contrarium invenitur. » Quo loco victus Melchior Canus (CAN., *lib.* VI. *cap.* I.), Gratianum accenset iis qui pontificiam infallibilitatem negare videantur.

Affert quidem Gratianus [1] hìc probationem

[1] Gratianus hoc loco recenset inter *Decretales, Patrum*

infirmam ; et Anastasii II Decretalem immeritò erroris insimulat ; sed affert alio loco Gregorii II decretum authenticum, de quo meritò pronuntiet (*Caus.* XXXII. *quæst.* VII. *c.* XVIII.) : « Illud » Gregorii sacris canonibus, imò et evangelicæ et » apostolicæ doctrinæ penitus invenitur adver- » sum [1]. »

Extat etiam aliud à Gratiano relatum Pelagii II constitutum (*Dist.* XXXI. *cap.* 1 : Ante trien.) : « Quod mihi durum et incompetens vi- » detur ; » ad quæ verba glossa apertè dicit : « Illa constitutio fuit iniqua ; » et ad verbum, *durum :* « Statutum Pelagii fuit contra Evan- » gelium [2]. »

Hoc autem statutum Pelagii II esse, ejus qui Gregorium proximè antecedit, probat eadem Glossa, ex capite, *Multorum* (*Caus.* XXVII. *quæst.* II. *c.* XX.), quod est ejusdem Gregorii Magni.

Hos Gratiani locos excutere hìc non est animus, sed tantùm explicare paucis quæ nostri pro *deviabilitate,* ut vocabant, Papæ, etiam circa fidem atque evangelicam veritatem, argumenta ducerent à jure communi, communibusque glossis, et communi sententiâ ; atque ab eo etiam canonum collectore, quem tum potissimùm non modò nostri, sed tota etiam Schola, neque tantùm Canonistæ, sed etiam Theologi auctorem sequebantur.

CAPUT VII.

Quo sensu explicarent illud : *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua*, Luc. XXII. 32. Eâ de re Glossa notabilis, quâ maximè utebantur : sancti Thomæ, sancti Bonaventuræ et Nicolai Lyrani loci. Petri de Alliaco locus insignis : Gersonis sententia.

Neque ullo modo movebantur hâc pollicitatione Christi ad Petrum, *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Vulgaris enim erat interpretatio, hæc Christi pollicita referens, non ad fidem Petri aut Romani Pontificis etiam de fide decernentis, sed ad fidem Ecclesiæ catholicæ, quæ Petri diceretur, quòd eam primus Petrus præ cæteris, ac pro cæteris prædicasset, maximè cùm diceret communi Apostolorum nomine : *Tu es Christus filius Dei vivi* (MATT., XVI. 16.).

Hanc interpretationem firmabat glossa notabilis in caput, *A rectâ,* quod est in Decreto Gratiani (*Caus.* XXIV. *quæst.* I. *cap.* IX.), quæ sic habet ad verbum *novitatibus :* « Quæro de quâ » Ecclesiâ intelligas quod hìc dicitur, quòd Ec- » clesia errare non potest ? Si de ipso Papâ, qui » Ecclesia dicitur ? Sed certum est quòd Papa » errare potest. Responde : ipsa congregatio » fidelium hìc dicitur Ecclesia, et talis Ecclesia » non potest non esse ; nam ipse Dominus orat » pro Ecclesiâ : *Ego pro te rogavi, ut non de- » ficiat fides tua*, et voluntate labiorum suorum » non fraudabitur. » Clarum est ubi intelligat non defecturam fidem : in Ecclesiâ catholicâ scilicet, non in ipso Papâ, qui errare possit. Loqui autem de Papâ ut est publica persona, vel ex eo patet, quòd de Papâ loquatur, ut est aliquo modo Ecclesia, quod Papæ, ut privata est persona, nullo modo congruit.

Nonnulli hæc promissa Christi referebant ad Ecclesiam Romanam, etiam peculiarem, à Petro fundatam ; in eâque fidem Petri, hoc est fidem à Petro prædicatam, defecturam negabant.

Utrumque verò sensum antiquiores etiam Scholastici docuerant, imprimìs sanctus Thomas dum ait : « Universalis Ecclesiæ fides non potest defi- » cere, Domino dicente : *Rogavi pro te, ut non » deficiat fides tua.* »

De fide autem particularis Ecclesiæ Romanæ nunquam defecturâ, idem hæc scripserat, Commentario in Matthæum (*Comm. in* MATT., *cap.* XVI.). « Quamvis aliæ Ecclesiæ vituperari pos- » sunt per hæreticos, Ecclesia tamen Romana » non fuit ab hæreticis depravata, quia supra » petram erat fundata. Unde in urbe Constanti- » nopoli fuerunt hæretici, et labor Apostolorum » amissus erat. Sola Petri Ecclesia inviolata per- » mansit. Unde Lucæ XXII : *Ego rogavi pro te, » ut non deficiat fides tua :* et hoc non solùm re- » fertur ad Ecclesiam Petri, sed ad fidem Petri, » et ad totam Occidentalem Ecclesiam. »

Congruit antè dictis sancti Bonaventuræ interpretatio in hæc verba (BONAV., *tom.* II. *Exp. in Evang.* LUC. *cap.* XXII.) : « *Rogavi pro » te,* etc. Hìc rogavit Dominus, non ut Petrus » non caderet, sed ut non deficeret ; quia quam- » vis ceciderit, resurrexit. Vel potest illud referri » ad Ecclesiam Petri, pro cujus fide rogavit Do- » minus, secundùm illud : *Non pro eis tantùm » rogo, sed et pro eis qui credituri sunt per » verbum eorum in me* (JOAN., XVII. 20.), et

decretis et evangelicis præceptis contrarias, hanc Anastasii II Decretalem multo judicio multâque prudentiâ factam, quâ decernit, eos quos Acacius *ordinaverat ritè fungi acceptis officiis debere :* quia nimirum minister *malè bona ministrando sibi tantum nocet.* (Edit. Paris.)

[1] Bonifacius Germaniæ Apostolus hoc à Gregorio II responsum tulerat : « Si mulier infirmitate correpta non » valuerit debitum viro reddere,.... vir si se non poterit » continere, nubat magis. » Hanc epistolam Gregorii reperies quoque tom. VI Conc. col. 1448. (*Edit. Paris.*)

[2] Pelagius II vetuerat ne Ecclesiarum Siciliæ Subdiaconi, qui sacris nondum initiati nupserant, *ullatenus suis uxoribus miscerentur.* Nemo nescit continentiam, non nisi serò per totam Ecclesiam Subdiaconis fuisse imperatam. (*Edit. Paris.*)

» hæc Ecclesia, quæ designatur per Petri navi- » culam, licèt concutiatur, tamen non naufraga- » tur. » En hìc refert precationem, sive pollicitationem Christi, vel ad ipsum precisè Petrum, vel ad universalem Ecclesiam.

His favebat Nicolaus de Lyrâ [1], quem nostri multùm sequebantur in eumdem locum Luc. XXII (Lyr. *in Gloss. ord. tom.* V. *ad c.* XXII Luc.). « Ex hoc patet fidem non deficere usque » ad finem mundi, potissimè in Ecclesiâ Ro- » manâ, quæ à Petro post Christum fundata est. »

Cùm ergo nostri intelligerent precationem Christi sic accipi passim ab interpretibus suo ævo celeberrimis, ut ad Petri Ecclesiam referatur, cogitabant non defecturam fidem in eâ Ecclesiâ, cujus Petrus princeps ac fundator fuisset, non autem proinde ejus successores errare et deviare non posse; tanquam necesse esset iis errantibus, ruere Ecclesiam, eorumque culpam nullo aliunde auxilio resarciri.

Atque ex his omnibus Petrus de Alliaco sua illa deprompsit, quæ tractatu *de auctoritate Ecclesiæ*, per Concilii tempus Constantiæ edito, docuit: non esse, scilicet in Papâ, tantam plenitudinem potestatis, quanta est, in Concilio, « quia confirmatio in fide, de quâ dicitur, quòd » Ecclesia non potest errare, juxta illud : *Petre,* » *rogavi pro te, ut non deficiat fides tua*, illa » non est in Papâ, quia hoc non est dictum de » fide personali Petri, cùm ipse erraverit, sed » de fide Ecclesiæ, de quâ dicitur : *Et portæ in-* » *feri non prævalebunt adversùs eam* (Matt., » XVI. 18.), scilicet Ecclesiam. Non enim dictum » est adversùs te, scilicet Petrum. » Concluditque sic : « Igitur speciale privilegium est et singu- » laris Ecclesiæ auctoritas, quòd non potest er- » rare in fide (*Tract. de auct. etc. part.* III. » *c.* I; *inter op.* Gers.). »

Neque dicas loqui eum de *fide personali Petri*, hoc est de fide Petri, ut est privata persona; non autem de fide Petri, ut est summus Pontifex, edito decreto declarans veritatem. Non enim ea tum animo cogitabant. Certè Alliacensis ab eis procul aberat, cùm fidei personali Petri quæ deficere posset, opponeret eam quæ deficere non posset fidem, non Petri pro potestate decernentis, sed universalis Ecclesiæ.

Cæterùm nihil est dubium quin Alliacensis, cùm Papæ fidem deficere posse docet, agat de Papâ decernente et judicante. Eò enim clarè pertinet tota argumentorum series ac vis. Cujus rei gratiâ allegat glossam illam suprà memoratam : « Quòd statutum Concilii præjudicet sta- » tuto Papæ (*sup.*, *c.* VI.). » Quâ quidem in glossâ certissimum est opponi, non privatam Papæ personam ejusdem personæ publicæ, sed statuta statutis, decreta decretis, et ubique spectari personam publicam.

Hinc doctissimus Cardinalis hæc subdit (*Tract. de auct. etc. loc. mox cit.*) : « Hoc privilegium » (quòd Ecclesia errare non possit in fide) aliqui » extendunt ad Romanam Ecclesiam, aliqui ad » Concilium generale, aliqui verò restringunt » ad auctoritatem universalis Ecclesiæ, sed non » potest extendi ad Papam, ut dictum est. » Quo excludere intendit Papam, sive ut privatam personam, sive ut judicantem : alioqui nihil agit.

Quo autem sensu per ea tempora aliqui, præsertim ex Canonistis, rei theologicæ imperitissimis, de Concilio dubitarent, non est nunc quærendi locus; neque item requirendum quo sensu Ecclesiam Romanam particularem à Papâ distinguerent. Id constat, pro certo habuisse Cardinalem, quocumque sensu diceretur fidem Ecclesiæ minimè defecturam, id quidem ad Papam, sive ut privatam personam, sive ut decernentem, pertinere non posse.

Unde statim infert (*Tract. de auct. etc. loc. mox cit. c.* IV.) : « Papam posse ab universal » Ecclesiâ, vel à generali Concilio eam repræ- » sentante in multis casibus judicari et condem- » nari; et ab eo ad Concilium in multis casibus » posse appellari, videlicet in casibus Ecclesiæ » destructionem tangentibus. » Addit : « Aliter, » sequeretur ipsum Christum... Ecclesiæ caput... » eam non perfectè sufficienter ordinasse...., in » casu quo Papa per hæresim manifestam, et » tyrannidem apertam, aut aliud notorium cri- » men conaretur eam subvertere, et nemo ei di- » cere posset : Cur ita facis? *per viam juris* » *eidem resistendo*, *id est ab eo appellando*, » eum accusando, et per Concilium judi- » cando, etc. »

Ipsa *appellationis* vox satis profectò indicat hìc intelligi Papam etiam judiciario ordine procedentem, adeoque pro Papâ agentem. Quò etiam pertinent quæ idem Alliacensis non suo tantùm, sed etiam totius Facultatis nomine, Avenione, dixerat coram Clemente VII (*Vid. in app. tom.* 1. Gers.) : « In causis fidei à Papâ » ad Concilium appellari posse. » Quæ nos alio loco aptiùs referemus.

[1] Nicolaus de Lyrâ è Franciscanorum familiâ, multa scripsit XIV sæculo, et imprimis glossam in omnem Scripturam, brevem quidem, sed concinnam quam sæpe jam editam, Feu-ardentius ejusdem familiæ Theologus nobilis, et quidam alii Doctores Parisienses cum glossâ ordinariâ rursum ediderunt Venetiis, an. 1603. (*Edit. Paris.*)

Consentanea magistro scribit Gerson, cujus hæc sunt dicta (Gers., *de Exam. doct. cons.* I; *t.* I. *p.* 8; *Tract.* an liceat in caus. fid. appel. à Papâ; *prop.* II *et* IV. *t.* II. *p.* 307.): « Non reperitur in terris altera talis infallibilis regula, » nisi generale Concilium legitimè congregatum. » In causis fidei non habetur in terrâ judex infallibilis, vel qui non sit deviabilis à fide, de » lege communi, præter ipsam Ecclesiam universalem, vel Concilium generale eam repræsentans. In causis fidei nulla determinatio judicialis Episcopi, imò nec Papæ solius, præcisè ut est Episcopi vel Papæ, ligat fideles ad » credendum quòd ita sit de veritate fidei. » Ac pro certo statuebat Papam errare posse, *sententiando contra fidem.* Unde passim infert Alliacensis, *indeviabilem* potestatem, Concilii scilicet, *deviabili*, Papæ scilicet, anteferri oportere.

Hæc igitur docentes eos complectebantur omnes, nedum cuiquam suspecti essent; cùm nempe constaret hæc ex Gratiano, Gratianique glossis vulgaribus, atque omnino ex communi tritâque sententiâ esse deprompta; quodque longè est maximum, tantæ firmitudinis ut iis quoque Constantiensia decreta niterentur.

Sacra namque Synodus, cùm Pontifici Concilium anteponit, causam quâ anteponatur, primam ponit fidem, fidei ut capiti adjungit cætera: *in fide,* inquit (*Conc. Const., sess.* IV, V. *t.* XII.), *in schismate, in reformatione generali:* quâ doctrinâ positâ, nostri nullum relictum putabant pontificiæ infallibilitati locum; cùm nec ullum viderent adeo veritati inimicum, qui *infallibili,* hoc est ipsi veritati aliquid anteferret. Sed hæc suo loco fusiùs. Nunc enim non ipsam quæstionem exponimus, sed quid Alliacensem Cardinalem, et ejus discipulum Gersonem atque horum sententiam secutos Parisienses, totamque adeo Academiam, de ecclesiasticâ potestate atque infallibilitate docuisse constet.

CAPUT VIII.

Scholam Parisiensem in Alliacensis et Gersonis sententiâ perstitisse, toti orbi notum: eam sententiam egregii viri ubique docuerunt: cur Parisiensium doctrina dicta sit.

Neque sola Parisiensis Academia in eâ sententiâ stetit, sed etiam Coloniensis, Erfordiensis, Viennensis Academiæ in Germaniâ nobiles, Cracoviensis etiam, et Bononiensis, ipsa quoque Lovaniensis, et aliæ denique, quarum suo loco acta referemus.

Scholam Parisiensem omnium celeberrimam semper in eâ sententiâ perstitisse, annales nostri et ipsa gesta probant, suo postea ordine recensenda. Unde nostri Doctores Jacobus Almainus[1] et Joannes Major[2], sub Ludovico XII et Francisco I scriptores nobiles, hæc habent: Almainus quidem (Alm., *de pot. Eccl. et Laic. c.* XVIII; *in app. tom.* II Gers., *p.* 1070.): « Conclusio » est quam tenent omnes Doctores Parisienses et » Galli, quòd potestas Papæ est subjecta potes» tati Concilii; » et hanc vocat, « resolutionem » Scholæ Parisiensis et Ecclesiæ Gallicanæ. » Hanc probat eâ maximè ratione, quâ Gersonem usum fuisse vidimus: quòd potestas quæ est in supposito « deviabili, debet dirigi secundùm » potestatem indeviabilem: » pontificia scilicet per conciliarem. Hæc Almainus. Quid Major? Postquam eamdem sententiam probavit, hæc addit (Maj., *de auct. Conc. sup. Pap. sol. arg.* Caj. *ibid. p.* 1444.): « Et nostra Facultas à die» bus Concilii Constantiensis, in quâ plures exer» citatos habebis Theologos quàm in duobus vel » tribus regnis, sic hanc partem fovet, quòd » nulli licuit asserere oppositum probabile, et » qui tenuerit, in campo revocare cogitur. » Nota verba, *à diebus Concilii Constantiensis non licuit:* hoc est non licuit, postquam expressè discussa res est; sed antea quoque, Major et alii præcessisse traditionem docent.

Hos libros Almainus et major jussu Facultatis ediderunt. Hæc verò cùm docerent, et toti Ecclesiæ testarentur, nulli tum eversa omnia, et periclitari fidem, ac doctrinam illam *planè detestabilem ac schismaticam* inclamabant. Neque se Romani Pontifices commovere, aut libros ullâ notâ censuere dignos, quippe qui intelligerent hæc verè esse decreta sacratissimæ ac probatissimæ Facultatis.

Placet considerare quid de nostræ Facultatis sententiâ exteri quoque excripserint. Primus Albertus Pighius[3] dum adversùs Constantiensia et Basileensia decreta pleno ore invehitur, hæc

[1] Jacobus Almainus, Doctor Parisiensis celeberrimus, jussus est à sacrâ Facultate causam orare Ludovici XII adversùs Julium II Pontificem, qui tam impotenter quàm injustè de arce Vaticanâ in Regem et regnum detonabat. Deinde idem Almainus, jussu etiam Facultatis, contra Cajetanum defendit doctrinam Scholæ Parisiensis de potiori Conciliorum œcumenicorum potestate. Vid. Dup. XVI sæc. (*Edit. Paris.*)

[2] Joannes Major, Scotus, in Universitate Parisiensi, multis libris editis, claruit. Laudatur ejus commentarius in Magistrum Sententiarum, quem uberiori, quàm quisquam antea, eruditione ornavit. Scripsit Præterea *Expositionem litteralem in Evang. Matt. Comment. in* IV *Evangelistas,* et multos tractatus de rebus controversis. Almainus, quem Major habuerat discipulum, prior è vivis excessit. Vid. Dup. loc. jam cit. (*Edit. Paris.*)

[3] Albertus Pighius, vir multæ eruditionis, nullius judicii,

subdit (Pigh. *lib.* vi *de Hierarch. c.* ii.) : « Horum decretorum auctoritatem asseruit Joannes ille Gerson Cancellarius Parisiensis, quem » in hodiernum usque diem universa illa schola » sequitur. » Hæc scribebat anno 1538, iis qui de pontificiâ potestate tam inaudita scripsit, ut eo nomine ferè ab omnibus contemnatur. Neque tamen scholam Parisiensem in Gersonis sententiâ, tantâ consensione permanentem, ullâ notâ suggillare ausus, Gersonem etiam *doctum* ac *pium* vocat.

Martinus ab Azpilcuetâ Navarrus, regno scilicet Navarrico oriundus, divini humanique Juris consultissimus, postquam Salmanticæ et Conimbricæ docuit, Romam profectus est, summisque Pontificibus Pio V, Gregorio XIII et Sixto V charus, Romæ multa scripsit atque edidit (Bell. *et* Labb. *de Script. Eccl.*). Is in caput *Novii, de judiciis*, hæc habet : « Non est » consilium in præsentiâ definire cui principaliùs » potestas ecclesiastica fuerit à Christo collata, » an Ecclesiæ toti, an verò ipsi Petro, propter » illam discordiam maximam Romanorum ac » Parisiensium ; » Romanorum curialium certè aut privatorum Doctorum, non profectò Pontificum, à quibus nostra firmata docebimus. Pergit : « Illi (Romani scilicet) tenent Petro et suc» cessoribus datam esse hanc potestatem, atque » ideo Papam esse Concilio superiorem : hi verò » quibus Joannes Gerson adhæret, docent datam » esse toti Ecclesiæ, licèt exercendam per unum ; » atque adeo in aliquibus saltem casibus Conci» lium esse supra Papam : quarum illa (scilicet » Romanorum) placuisse videtur sancto Thomæ, » et Thomæ de Vio ; altera verò placuit Panor» mitano[1], qui pro Parisiensibus est, quem frequentius » nostri sequuntur, quem mordicus » tuetur Jacobus Almainus è Sorbonâ Theolo» gus, et Joannes Major, capite xviii in Mat» thæum, qui idem facit; aiens, Romæ nemi» nem permitti tenere Parisiensium et Panormi» tani sententiam, nec rursus Academiam illam » Parisiensem pati ut contraria opinio asseratur » in eâ. » Iterum, *de Pœnitentiâ* (*Dist.* iii.) utramque opinionem Italorum et Gallorum pari refert æquitate : Itali et Galli diversa sentientes, æquè catholici, nulloque discrimine habebantur.

Adeo autem hæc de Gallis sententia toto orbe permanavit, ut Franciscus de Victoria[1] Hispanus scripserit (Vict., *relect.* iv *de pot. Pap. et Conc.*) : « Notandum quòd de comparatione po» testatis Papæ duplex est sententia : altera sancti » Thomæ et sequacium multorum, et aliorum » Doctorum tam in theologiâ, quàm in jure » canonico; quòd Papa est suprà Concilium : » altera communis est sententia Parisiensium, » et multorum etiam Doctorum in theologiâ et » canonibus, ut Panormitani et aliorum contra» ria, quòd Concilium est supra Papam. »

Neque verò soli Galli hanc sententiam scriptis editis propugnarunt. Nempe et Navarrum dicentem audivimus eamdem sententiam secutum celebrem illum Nicolaum Catanensem Archiepiscopum Panormitanum *Lucernam Juris dictum* (Labb., *de Script. Eccl.*); quem pro Conciliorum etiam in Pontificem supremâ potestate multa scribentem, et Concilio Basileensi semper inhærentem, adeoque à Felice Basileæ electo, Cardinalem factum, Bellarminus tamen laudatum potiùs quàm condemnatum velit (Bell., *de Conc. auct. lib.* ii. *c.* xiv.) : adeo non semper illam sententiam hostili animo insectantur qui eam vel maximè reprehendunt.

Panormitano in Italiâ præluxisse Panormitani magistrum Franciscum Zabarellam[2] Cardinalem Florentinum, virum maximum Bellarminus fatetur (Bell., *de Script. Eccl. an.* 1410.). Accedit è Germaniâ Nicolaus Cusanus[3], postea Cardinalis. Prodiit ex Hispaniâ Alphonsus Tostatus[4] Episcopus Abulensis, tantâ doctrinæ opi-

opinionum Ultramontanarum, etiam absurdissimarum, defensor immodicus, earum quæ Curiam Romanam non æquè tangunt, assertor ultra omnem modum temerarius, multa scripsit de rebus controversis adeo incautè, ut jam amplectatur hæreticorum errores, jam in errores contrarios impingat; quod quidem rectè annotavit Theoph. Raynaud. lib. de bon. et mal. n. 453. (*Edit. Paris.*)

[1] Is est Nicolaus Tudeschi Catanensis, Jurisconsultus celeberrimus, primùm Abbas Catanensis, deinde Panormitanus Archiepiscopus, qui fuit Synodi Basileensis pars maxima, et quem Bossuet sæpe, in eo tractatu, meritis laudibus celebrat. Allegatur vulgò apud Jurisconsultos sub nomine Panormitani, aut Nicolai Abbatis. (*Edit. Paris.*)

[1] Franciscus *de Victoria* sic dictus ab urbe regni Navarrici Victoriâ, in quâ natus est : audivit discipulus in Universitate Parisiensi, in Salmanticensi magister docuit. Multus est in hujus viri laudes Bellarm. quem vide. (*Edit. Paris.*)

[2] Franciscum Zabarellam Patavinum Joannes XXIII Florentinum Archiepiscopum, mox Cardinalem fecit. Is in Concilio Constantiensi plurimum valuit auctoritate et consilio, et ipse suasor fuit dejectionis Joannis XXIII. Scripsit multa in Decretales et Clementinas. Dum Constantiæ esset, librum edidit *de Schismate*, qui liber, inquit Bellarminus de Script. Eccles. an. 1410, *in Indice librorum prohibitorum..... prohibitus est*, *donec corrigatur*. (Edit. Paris.)

[3] Nicolaus Cusanus Brixinensis Episcopus, deinde Cardinalis, disciplinæ ecclesiasticæ studiosissimus fuit, et in theologiâ non parum doctus. (*Edit. Paris.*)

[4] Alphonsus Tostatus scripsit commentaria copiosissima in Scripturam, quæ implent xi vol. in fol. et plurima opuscula duobus vol. Erat Tostatus magni ingenii vir, erat

nione, ut Bellarmino miraculum fuerit, tot scilicet scriptis editis, *brevissimo tempore, cùm non vixerit nisi quadraginta annos* (Bell., *de Script. Eccles. an.* 1440.) : de quo meritò dictum sit, eodem Bellarmino teste : *Hic stupor est mundi,* nec minus *sanctitate* clarus habebatur, ut idem Bellarminus memorat. Is in libro, qui dicitur, *Defensorium,* fusè probat, « à Christo » institutum tribunal superius Papâ; nempe Con- » cilium, quod Papam corrigere et judicare possit, » non solùm in fide, sed etiam in aliis casibus; » solumque illud tribunal id habere ut errare » non possit; Papam autem errare posse, etiam in » damnandâ hæresi (Tost., *tom.* xii. *Defens.* » *part.* ii. *cap.* xxx, lxix, lxx, *etc.*). » Quem librum Bellarminus cautè legendum monet, propter hanc sententiam; sed alii libri ejusdem sunt spiritûs, neque hujus scripti tantique viri auctoritas, uno Bellarmini verbulo infringi queat.

Hìc cæteros scriptores recensere non est animus. Nimia nos copia opprimeret, et multi alii suo loco proferentur. Hìc quidem placuit appellare eos, qui in omnium ferè ore versarentur, quibus Alphonsum de Castro [1] Hispanum, patrum nostrorum memoriâ è Minorum Ordine Theologum nobilem, et à nostro Feuardentio, ejusdem Ordinis, editum in lucem, Bellarminus accenset (Bell., *de R. P. lib.* iv. *c.* ii; *Vid.* Alph. de Cast., *lib.* i *contr. hær. cap.* ii *et seq.*).

Hinc liquidò patet, quam Parisiensium sententiam vocant, non ideo Parisiensibus attributam, quòd in eâ tuendâ singulares essent, sed quòd eam singulari studio et eruditione tuerentur : cæterùm in omnibus Ecclesiis vulgatissimam extitisse, et à scriptoribus pietate ac doctrinâ præstantissimis ubique terrarum publicè, et cum laude esse defensam, nedum suspecta fuerit.

CAPUT IX.

Dionysius Carthusianus adducitur : ejus exemplum probat eos qui per eam ætatem pontificiæ auctoritati vel maximè favebant, summâ ipsâ in Parisiensium sententiam convenisse : Ecclesiæ soli eamque repræsentanti Concilio generali ab eo Doctore tributa infallibilitas : locus, *Rogavi pro te,* etc. Luc. xxii. 32, cum eâ doctrinâ facilè conciliatus.

Dionysii Carthusiani [2] auctoritas in hâc quæstione maximi erit ponderis, cùm propter singularem viri gravitatem, tum quòd ejus exemplo constitutum sit omnibus multos ubique terrarum scriptores gravissimos, qui à Parisiensium sententiâ abhorrere videantur, summâ tamen ipsâ in eam egregiè consensisse.

Is igitur paulò post Basileense Concilium sub Nicolao V, Eugenii IV successore, floruit, sanctitatis nomine ab Odorico Rainaldo commendatus (Odor. Rain., *t.* xviii. *an.* 1450, *n.* 11.). Atque eo quidem tempore Basileensis Concilii quæstio de superioritate, Doctorum omnium sermonibus, celebris habebatur, eratque Dionysius hic unus omnium, qui Papæ superioritatem, in Ecclesiam etiam congregatam vehementissimè tueretur; edito in eam rem libro, *de auctoritate Papæ et Concilii generalis* (Dionys. Carth., *edit. Col.* 1532, *t.* i. *f.* 327, *Tract. de auct. Pap. et Conc.*). Is tamen articulo, cui titulus, *Determinatio difficultatis præcipuæ, an scilicet Papa sit super Concilium, an è contra,* habet (*Ib., part.* i. *art.* xxvii. *fol.* 340, *vers.*); « Arbitror respondendum, quòd ibi sit excedens, » et excessum; id est, quòd in aliquibus, putà in » his quæ propriè ac directè spectant ad forum » generalis Concilii, et propter quorum deter- » minationem, seu expeditionem, illud cele- » bratur, in his, inquam, Concilium videtur esse » super Papam, ita quòd Concilium dando voces » seu vota, est liberum, nec Papa potestatem » coercitivam habet super illud in hujusmodi » causis, magisque standum est determinationi » Concilii generalis, quàm Papæ. » En quo loco sit Concilii auctoritas, in his causis propter quarum determinationem celebratur.

Quænam autem illæ causæ sint, quanquam obscurum non est, tamen à pio viro disertè explicatur. « Porrò, inquit (*Ibid., art.* xxxi. *f.* 341, » *vers.*), hæ causæ sunt; extirpatio hæreticæ pra- » vitatis ac schismatis, declaratio fidei, atque edi- » tio symboli ejus, universalis reformatio Eccle- » siæ in capite et in membris ejus. » Hæc quidem ipsissima sunt quæ Clerus Gallicanus ex Concilio Constantiensi repetenda censuit. Pergit Carthusianus : « Itaque in expeditione istorum, major » dicitur potestas Concilii generalis quàm Papæ, » quoniam Christus promisit Ecclesiæ, seu Con- » cilio ipsam repræsentanti, infallibilem direc- » tionem et gloriosam assistentiam incessantem; » ita quòd errare non potest in fide, neque in » his quæ ad bonos mores pertinent, eo quòd, » in talium determinatione, regatur immediatè

[1] *Alphonsum de Castro,* Theologum doctissimum, historicum mediocrem commendat, præ cæteris ejus opusculis, liber *adversus hæreses,* quo eas quidem omnes confutat; sed illas præcipuè quas ultima ætas peperit. Vix ullum reperies controversiarum scriptorem, qui ad hujus auctoris brevem perspicuitatem accedat. (*Edit. Paris.*)

[2] Is, Richel nomine, innumera scripsit opuscula, levi immensæ doctrinæ, et multæ in scribendo facilitatis. (*Edit. Paris.*) quidem stylo et sine ullo acumine. Vid. Dup. xv sæc. (*Edit. Paris.*)

» à Spiritu sancto. Unde et Papa in talibus tenetur stare determinationi Ecclesiæ, seu statutis » Concilii, tanquam ordinationi ac sententiæ » Spiritûs sancti. *Cùmque Papa possit errare* » *in fide et moribus ac cæteris quæ sunt de* » *necessitate salutis, ejus judicio non videtur* » *ultimatè ac certitudinaliter standum in istis,* » *cùm non sit infallibilis regula, neque inde-* » *viabile fundamentum.* » Quid clarius? At cùm Concilio tanta tribuat, Pontificis tamen superioritati nihil se derogasse putat; quoniam, « infallibilis ista directio à Spiritu sancto, non » videtur pertinere ad majoritatem potestatis ac » jurisdictionis præsidentialis; sed potiùs est su- » pernaturale donum Spiritûs sancti, actuale » magis quàm habituale; idcirco ex hoc non » satis probatur potestas Ecclesiæ esse super po- » testatem Papæ, sed quòd major sit gratia atque » perfectio universalis Ecclesiæ. » Denique sic concludit: « Præterea cùm Papa constitutus sit » totius Ecclesiæ summus generalisque custos, » Pastor et Pontifex, fideique defensor, ac præ- » cipuarum difficultatum Ecclesiæ determinator, » non sic ad generale Concilium pertinet hæreses » et schismata extirpare, totius Ecclesiæ refor- » mationi intendere, fidem declarare ac fidei » symbolum edere, quin etiam hæc ipsa ad Pa- » pam, ratione sui officii, directè pertineant. » Ideo neque ex his satis ostenditur, quòd po- » testas Concilii sit, absolutè loquendo, major » potestate papali, sed quantùm ad aliquid; » quoniam hæc certiùs seu expeditiùs fiunt per » generale Concilium, quàm per Papam dun- » taxat, eo quòd majoris gratiæ atque subsidii » promissio sit facta Ecclesiæ quàm Papæ. »

Tum postquàm protulit locum sancti Thomæ 2. 2, quæst. 1, art. x, determinandis, quòd ad Papæ auctoritatem pertinet editio symboli, hæc addit (Dionys., *ibid. art.* xxxii. *fol.* 342.): « Sed contra hæc quidam objiciunt, quòd cum » Papa possit errare, non potest quis ejus de- » terminationi atque sententiæ, absque omni » formidine tam actuali quàm habituali assen- » tire; sed determinationi Ecclesiæ, quæ errare » non potest, certitudinaliter statur. Idcirco ad » generale Concilium pertinere videtur ULTIMA » DECISIO credendorum, quod verum reor. » En quæ pii doctique viri sententia sit, additque: « Nihilominus ad auctoritatem Papæ pertinet » istud; quamvis persona, cui tanta auctoritas » concessa est, sit similis aliis, mortalis et fra- » gilis, atque peccabilis: idcirco sententiæ ejus, » secundùm quod à tali personâ procedit, non » ita certitudinaliter statur, sicut sententiæ uni- » versalis Ecclesiæ non errantis, ad quam etiam » pertinet declarare editionem symboli à summo » Pontifice factam, esse idoneam. » En quo sensu, et suam tueatur et sancti Thomæ exponat sententiam.

His cùm apertissimè doceat Papam in judicando de fide, esse fallibilem, locum illum de Petri nunquam defecturâ fide sic interpretatur ex communi sententiâ (*Idem, in Evang.* Luc. *enarrat. art.* xlviii. *p.* 259 *vers. edit. Par. an.* 1536.). « Quoniam Petro specialiter fuit » committenda Ecclesia. Unde quod dicitur, *ut* » *non deficiat fides tua*, exponitur, ut non » deficiat fides Ecclesiæ tibi committendæ; sicque » ex verbis his sumitur argumentum, quòd » fides Romanæ Ecclesiæ, quam in eâ Petrus » plantavit, sit usque in finem sæculi duratura. » Hæc scripsit in celebrem Evangelii locum, Luc. xxii. 32; quo exemplo constat hæc duo à Doctoribus in Romanæ dignitatis cultum propensissimis conciliari solita; et Romanum Pontificem, etiam de fide judicantem, posse deficere; et tamen Ecclesiæ Romanæ fidem nunquam defecturam.

CAPUT X.

Idem Dionysius Carthusianus exponit quâ auctoritate aliis præter fidem causis, Romanus Pontifex à Concilio judicari possit.

His expositis, idem auctor quærit quomodo Papa, quem Ecclesiâ totâ, etiam collectâ et adunatâ, superiorem esse vult, ab eâ deponi ac judicari possit, non tantùm hæresis, sed etiam aliarum culparum causâ. Quem nodum sic solvit (Dion. Cart., *de auct. Pap. etc. part.* i. *art.* xxxiv. *fol.* 342, *vers.*): « Dicendum quòd » Papa, secundùm quod talis, ut putà in quan- » tum summus Ecclesiæ Pastor et Pontifex, non » est à Concilio generali sententialiter judican- » dus, aut per depositionem puniendus, quia, » ut talis, est superior et Prælatus, ac judex » Ecclesiæ; sed in quantum esset intolerabiliter » vitiosus, seu criminosus; sic esset inferior, et » Concilium haberet super eum potestatem ac » jurisdictionem à Christo, à quo immediatè » claves accepit Ecclesia, quam repræsentat » Concilium, cui etiam Christus dedit potesta- » tem Ecclesiæ, abjiciendi membrum scanda- » lizans, infectivum ac putridum. Sic ergo gene- » rale Concilium potestatem et jurisdictionem » habet in Papam, in quantum Papa, ratione » culpæ, inferior redditur ipso Concilio: imò » insuper, et in quantum Papa consideratur ut » membrum, filiusque Ecclesiæ; putà ut deter-

» minata persona fidelis, seu unus Christianus » viator, peccabilis, et in quantum talis est, » dicitur ei à Concilio lex præfigi, ne suâ po- » testate abutatur, sed debitè dirigatur. » Concluditque sic : « Ex his patet ad objecta solutio. » Par enim potestatem non habet in parem, in » quantum est talis, id est æqualis, sed ut ali- » quo modo extat inferior. Similiter minor non » ligat, nec absolvit majorem secundùm quòd » major est, sed in quantum est quodammodo » minor. Sic nec judex judicatur ut judex, sed » ut publicè reus. » Hæc ille. Tum, si Doctorum insignium, qualis erat sanctus Thomas, objiceretur auctoritas, eam quidem commodâ, quantùm poterat, interpretatione molliebat; sed interim hæc erat prompta responsio (DION. CART., *lib.* III. *art.* XIX. *fol.* 370, *vers.*) : « Ista ex præfato scribimus Doctore, non quia » nunc si prorsus tenendum est, præsertim » propter generalis Concilii Constantiensis ad » oppositum determinationem, cujus auctoritas » major est, quàm cujuscumque Doctoris catho- » lici. »

CAPUT XI.

De Lovaniensi Facultate : eam cum Parisiensi et Coloniensi circa Constantiensem Basileensemque doctrinam consensisse : Nicolai Dubois Professoris Lovaniensis vana argumenta.

Tot egregiis toto orbe terrarum appellatis Doctoribus, juvat de Lovaniensibus singularem habere quæstionem, cùm propter eximium ejus Facultatis splendorem ac famam, tum quòd adversarii, quæ ad eam Facultatem attinent, haud plenâ fide ac diligentiâ tradiderunt.

Et quidem Nicolaus Dubois (*Disq., art.* X. *n.* 132 *et seq. p.* 47.), rerum quoque suarum ac suæ Facultatis ignarus, id agit, ut ea Facultas jam inde ab initio suæ fundationis, eam credatur amplexa sententiam, quæ extra schismatis causam Concilio Pontificem anteponat : quam quidem sententiam hauserit ab universitate Parisiensi et Coloniensi, à quibus originem duxit. Sed hæc quàm falsa sint, luce clarius est.

Ac primùm, certum est Universitatem Lovaniensem, post Constantiense Concilium, Basileensis Concilii tempore, fuisse conditam. Quin ipse Nicolaus Dubois profitetur, qui Lovanii in theologicâ Facultate gradum susciperet, ante annum 1439 fuisse neminem ; quo tempore maximè inter Eugenium IV et Basileense Concilium efferbuisse dissidia nemo nescit. Neque minùs liquet, non modò Universitatem Parisiensem, sed etiam totam Ecclesiam Gallicanam Basileensi Concilio adhæsisse, quod D. Dubois et ipse testatur. Quid autem Universitas Coloniensis per idem tempus senserit, hæc declarat ad Theodorum Coloniensem Archiepiscopum, anno 1438, edita responsio. Prima propositio : « Ecclesia synodaliter congregata habet » supremam jurisdictionem in terris, cui omne » membrum Ecclesiæ, cujuscumque dignitatis » fuerit, etiam papalis, obedire tenetur, quam » nemo sine ipsius Ecclesiæ synodali consensu » dissolvere aut transferre potest. » In secundâ propositione legitur : « quòd omnes obedire » tenentur Christo, suæque sponsæ Ecclesiæ, » in quâ prima præsidentia est Sedis apostolicæ » super omnes alias Ecclesias particulares, et » sedes inferiores, NON SUPER TOTAM UNIVERSA- » LEM PRÆLATÆ. » Cætera ejusdem sunt spiritûs. Atque hæc doctrina est, quam, à Parisiensibus et Coloniensibus fundatoribus suis, Academia Lovaniensis, anno 1438, hoc est, in ipso fundationis initio hauserit. Unde Æneas Sylvius hæc memorat [1] de Lovaniensibus ab Amedeo Lugdunensi Archiepiscopo, regio Oratore, viro omnium consensu doctissimo atque sanctissimo, ad Ludovicum [2] Romanum Protonotarium dicta : « Viros omnium doctissimos conclusiones nostras » impugnare video, quæ certæ et verissimæ sunt, » et ab illis qui nunc eas reprobant ; aliàs appro- » batæ. Nec nos fugit Ludovicum Protonotarium » has veritates LOVANII ac Coloniæ prædicasse, » easque illinc universalis studii auctoritate fir- » matas reportasse : quare si ipse nunc mutatus » est, veritas tamen non est mutata (ÆN. SYLV., » *de gest.* BASIL., *lib.* I. *p.* 37.). » Quid ad hæc Ludovicus à tanto Pontifice compellatus ? Pergit historicus ; « Quo finiente illico Ludovicus assur- » gens : Verum est, ait, illas me apportasse » veritates, vos tamen eas fidei veritates nun- » cupatis, quæ adjectio mihi subdubia est. »

[1] Rem ut acta est, ex ipso Sylvio paucis narrabimus. Cùm Basileenses id quàm maximè contenderent, ut Eugenius meritò deponendus videretur, editis octo conclusionibus, probare conati sunt eum esse contumacem et in errore pertinacem ; quippe qui, quanquam sæpe monitus, nequaquam à proposito dissolvendæ Synodi deterreretur. Ab eâ sententiâ Panormitanus abscessit, et dixit : se quidem credere Papam Concilio œcumenico submitti oportere ; sed hanc suam opinionem haberi non posse pro certo fidei dogmate ; cùm expressè non legeretur in Symbolo, neque etiam in determinationibus Ecclesiæ. Tunc Amedeus DE TALANC, Archiepiscopus Lugdunensis, Panormitani sententiam longâ oratione confutavit, quam sententiam Ludovicus DE BACHEINSTEIN Protonotarius defendendam suscepit ; atque inde gravis exorta est inter Patres altercatio, quâ factum est ut, à se invicem divisi, plerique discederent. (*Edit. Paris.*).

[2] De Bacheinstein.

Hæc ille de Basileensibus illis conclusionibus, quibus Conciliorum potior auctoritas asseritur. Cæterùm id tantùm *subdubitare* se dicit, hæ veritates an fide certæ sint : veritates esse saltem theologicâ demonstratione certas, atque à se prædicatas *Coloniæque et Lovanii universalis studii auctoritate firmatas*, nec ipse diffitetur.

Hæc tacet Nicolaus Dubois : quæ nihil ad rem faciant studiosè colligit. At enim sic objicit (*Disq.*, *n.* 137.) : anno 1448, Nicolao V Eugenii IV successori Universitas Lovaniensis declaravit se ipsi et Eugenio, ut legitimis Pontificibus adhæsisse, Legatis Basileensibus nequicquam contraria suadentibus. Verum ; sed hoc nihil ad doctrinam Concilii Basileensis, quam secuti Galli Germanique, haud minùs Eugenio IV licèt deposito, adhæsêre. Neque propterea Concilio potestatem defuisse dicebant : sed an ea in Eugenium justè ac necessariò usi essent ambigebant, et ne schisma fieret verebantur. Acta suo loco referenda rem clariùs demonstrabunt. Interim Professor multa pollicitus, nihil tamen attulit, quo suos Lovanienses à Concilii superioritate abhorruisse comprobaret : nos certa adduximus, quibus in eam apertè consensisse constet.

CAPUT XII.

Adrianus Florentius, mox Adrianus Papa VI, Facultatis Lovaniensis ornamentum, Parisiensium sententiam sequitur : quorumdam Lovaniensium cavillationes.

Post Concilium Basileense, atque Academiæ Lovaniensis initia, primus inter Theologos Lovanienses, nobilis scriptor extitit Adrianus Florentius Ultrajectinus, mox Papa Adrianus VI, scholæ Lovaniensis ornamentum, atque in eam effusissimè liberalis (LABB., *de Script. Eccl.*). Is infimo genere ortus, primùm theologiam Lovanii magnâ cum laude docuit; tum ordine factus est Academiæ Cancellarius, Caroli V Augusti Præceptor, Episcopus Dertusanus, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, denique post Leonem X summus Pontifex : tantâ modestiâ, « ut nihil infelicius in vitâ duceret, quàm » quòd imperaret (ADRIANI VI *epitaph. t.* XIV. » *Conc. col.* 401.). » Is cum de Confirmationis » administratione disputaret, negaretque Pres» byteris permitti posse, sancti Gregorii cele» brem locum sic solvebat (ADR. *in* IV *Sent. quæst. de Confir.*) : « Ad secundum principale » de facto Gregorii, dico, quòd si per Ecclesiam » Romanam intelligatur caput ejus, putà Pon» tifex, certum est quòd possit errare, etiam in » iis quæ tangunt fidem, hæresim per suam de» terminationem aut decretalem asserendo ; plu» res enim fuêre Pontifices Romani hæretici. » Item et novissimè fertur de Joanne XXII, » quòd publicè docuit, declaravit, et ab omnibus » teneri mandavit, quòd animæ purgatæ ante » finale judicium non habent stolam, quæ est » clara et facialis visio Dei ; et Universitatem » Parisiensem ad hoc induxisse dicitur, quòd » nemo poterat in eâ gradum in theologiâ adi» pisci, nisi primitus errorem hunc pestiferum » jurasset se defensurum et perpetuò ei adhæsu» rum. Item patet hoc de errore quorumdam » Pontificum circa matrimonium, de quo in cap. » *Licèt, de sponsâ duorum.* Item de errore » quem ediderat Cœlestinus circa matrimonium » fidelium, quorum alter labitur in hæresim, » cujus error olim habebatur in aliâ compila» tione Juris, cap. *Laudabilem, de conversione* » *conjugum.* » Vide quàm apertè doceat omnino fieri posse, ut pontifex hæresim non jam ut homo privatus, sed ut Pontifex, *per suam determinationem aut decretalem asserat ;* quàmque pestiferum errorem putet eum, quem Joannes XXII *publicè docuerit, declaraverit, et ab omnibus teneri mandaverit.* Neque hìc curamus an Joannes XXII et alii excusari possint : quid de illis senserit Adrianus VI, quid fieri potuisse putaverit, id verò quærimus ; imò non quærimus : quis enim in re tam apertâ quæstioni locus ? Sed apertam tanti Doctoris sententiam tenemus. Et notandum est quod addit jam ad Gregorium rediens : « Non tamen dico Gregorium hìc errasse, » sed evacuare intendo impossibilitatem errandi » quam alii asserunt. » Quo quidem se demonstrat, nullâ tuendæ causæ quam susceperat necessitate adactum, ad hanc tamen sententiam deditâ operâ declarandam, solo veritatis amore adductum esse.

Neque verò eam sententiam Pontifex retractavit, utì profectò, si erroneam putasset, facere debuisset. Nam ideo Pius II, qui se Basileæ, cùm Synodo privatus interesset, errasse credebat, solemni retractatione sua scripta confixit : « Hæc enim scripta, ait (*Bull.* PII II, *retract.* » *tom.* XIII *Conc. col.* 1407.), fortasse scanda» lum parient. Qui hæc scripsit, inquient, in » beati Petri cathedrâ sedit...., nec invenitur » mutasse propositum : qui eum elegerunt, et in » summo apostolatûs vertice collocarunt, ab iis » scripta ejus approbata videntur... Cogimur » itaque beatum Augustinum imitari. » Nihil simile Adrianus ; suaque scripta adeo non retractavit, ut potiùs Romæ, statim atque Pontifex factus est, edenda curaret, anno videlicet 1522, cùm anno 1521 Pontifex esset creatus

(Labb., *de Script. Eccl.*). Nempe si ipse, aut alius Pontifex in fide quæstione determinandâ defecisset, non ideo Petri fidem et Ecclesiam Romanam defecturam putabat. Imò metuebat, ne illi errandi impossibilitati, quam privatus Doctor olim improbaverat, vel Pontifex factus faxisse videretur.

Hìc Lovaniensis anonymus, in *Doctrinâ Lovaniensium* mira refert sub hoc titulo (*Doct. Lov.*, *art.* l. *p.* 59.) : *Discutitur doctrina Adriani Papæ VI.* Summa est : non hìc egisse Adrianum « de pontificiâ definitione ex cathedrâ; » sed de judicio super difficultatibus, quæ in facto » occurrunt, donec si res sit ad fidem et mores » tendens, pleniori examine ex cathedrâ defi- » niatur. » Quid autem illud est, nisi in re gravi ludere, sibique ipsi illudere? An loquitur de difficultatibus quæ in facto occurrant, qui *de fide*, *de hæresi* tam apertis verbis agit? Quodnam verò examen plenius? Quam decisionem narras, post eam quâ *de fide determinatum est;* quâ Pontifex aliquid *publicè docuerit*, *declaraverit, ab omnibus teneri mandaverit?* Quæ verba Adriani Lovaniensem nostrum referre et exscribere puduit, quòd iis statim perlectis ejus responsio evanescat.

At enim, inquit Joannes Viggers, ab anonymo laudatus, non id postulabat ea, quam Adrianus solvebat, difficultas, ut de pontificiorum decretorum infallibilitate disputaret, cùm de Gregorii facto duntaxat ageretur. Certè; idque monet vel ipse Adrianus, sed hæc à se dicta, quòd illam aliquorum de *errandi impossibilitate* sententiam, deditâ operâ; *evacuatam* vellet, neque in asserendis his, vanis certè, dubiis Sedis apostolicæ privilegiis, veræ pietatis partem ullam reponeret.

Pergit tamen Lovaniensis noster : « At Adria- » nus asserit certum esse quòd Pontifex possit » errare : hoc si intelligeret de Pontifice, ut de- » finiente et proponente toti Ecclesiæ aliquid » fide credendum, neutiquam est certum : » tibi quidem forsitan; sed ipsi Adriano est certum. At *è contra*, inquis, *id* nedum certum sit, « manifestè est falsum, ejusque oppositum adeo » certum, ut ab aliquibus habeatur de fide. » Quid ad nos, si ab aliquibus? Non ab Adriano quidem, qui eam sententiam *evacuare intendit.* Quare non Melchior Canus, quantùmvis acerrimus pontificiæ infallibilitatis assertor, non ipse Bellarminus (Mel. Can., *lib.* iv. *cap.* i; Bell., *de R. P. lib.* iv. *cap.* ii.), ut Lovanienses illi tergiversandum putant. Verùm Adrianum VI nominatim accensent iis, qui pontificiam infallibilitatem non agnoscunt : neque eo secius Bellarminus, *virum optimum et doctissimum* appellat (Bell., *de Script. Eccl. an.* 1500.), « qui merito doctrinæ et pietatis, ex humili » domo in tantam dignitatem conscenderit. »

Jam verò Nicolaus Dubois, postquam Adriani verba retulit de Romano Pontifice ita affirmantis : *Potest errare*, *hæresim per suam decretalem asserendo*, respondet (*Part. I. Refut. arg. etc. art.* xv. *num.* 159, *p.* 82.) : *Distinguo : si de potentiâ metaphysicâ loquatur Adrianus, etiam hoc transeat.* Quàm doctè! Erant scilicet qui assererent Pontificem nec *metaphysicè* loquendo aut de potentiâ absolutâ errare potuisse; eaque erat *errandi impossibilitas,* quam Adrianus evacuare intendebat. Et pulchrè *transeat*, nam si Professori bilem moveris, fortè asserturus est Romanum Pontificem, nec potentiâ metaphysicâ errare potuisse.

Quæ addit, quoniam non ad explicandum, sed ad confutandum Adrianum pertinent, hujus loci non sunt. Pudet tamen interim Adrianum tantum virum à Professore Lovaniensi temeritatis fuisse incusatum (*Ibid., num.* 156, 157, 160.)? At subdit Adrianum Pontificem factum, ea quæ hìc scripserat revocasse; nempe, inquit, docuerat Confirmationis Sacramentum ex delegatione pontificiâ, non posse conferri à simplice Sacerdote. Quid tum postea? « Ponti- » fex factus etiam ipsemet ejusmodi commissio- » nem dedit; » quod pater Farvaquez ex Pallavicino probat (Farvac., *Opuscul. de Conf. quæst.* iv; Pallav., *lib.* ix. *c.* vii. *n.* 11, 12.). Quid ad nos? Id certè quærimus, an illam *impossibilitatem errandi*, quam nunc Lovanienses quidam veluti pro fidei fundamento ponere velle videamur, cùm privatus Doctor *evacuare intendisset*, saltem Pontifex factus, constabilitam, ac sua anteriora retractata vellet. Neque ab eo scopo aberrare oportebat theologiæ Professorem. Verùm hominem equidem vidi neminem, qui, quæ ad rem non faciunt, in exiguo quamvis libello, majore studio colligat et congerat.

Quare certum omnino est Adrianum VI eorum de quibus agimus nihil retractare voluisse. Quid jam Lovanienses quidam vociferantur in nos, perdita omnia et conclamata esse, « ac de » summâ rei christianæ agi, cùm de infallibili » supremâque Pontificis in universam Ecclesiam » auctoritate agitur? » Neque intelligunt nos quidem peti ab ipsis per Adriani latus : nec nisi conculcato tanto Pontifice, doctissimo pariter atque sanctissimo, et quod pudere debeat, in se

beneficentissimo, suæque Facultatis ornamento, Clerum Gallicanum oppugnari potuisse.

Quare Lovanienses ac Duacenos pios et doctos, quos oppidò diligimus et colimus, aliosque viros bonos, etiam atque etiam obsecramus, ut cogitent, tantine illa sit summi Pontificis aut superioritas, aut etiam infallibilitas, à tot tantisque viris catholicâ fide ac pace florentibus impugnata, ut in eâ summam rei christianæ, aut firmissimam nostræ contra Lutheranos defensionis arcem, aut Sedis apostolicæ majestatem vimque Ecclesiæ, ac decus Israelis collocent. Nos certè alia, Deo dante, minùs licèt inflata verbis, re illustriora, meliora utilitate, atque auctoritate firmiora promemus.

CAPUT XIII.

An sit verisimile Parisiensium doctrinam post Adrianum VI à Lovaniensibus condemnatam? Lovaniensium erga Adrianum reverentia singularis.

Etiamsi post Adrianum facultas Lovaniensis ejusque Doctores, à priscis institutis deflexissent, non propterea Parisienses vituperandi, aut etiam condemnandi, sed potiùs laudandi essent, qui in antiquâ sententiâ perstitissent : atque ambæ Facultates pacem colerent, et à censurâ mutuâ temperarent. Sanè Parisienses et Lovanienses sese mutuò suspexerunt, atque suspiciunt, et ea quæ jam inde ab initio intercessit animorum mira conjunctio, nullo unquam facto dictoque violata est.

Prima Facultas Lovaniensis, anno 1519, certa doctrinæ Lutheranæ capita censurâ notavit : secuta Parisiensis, anno 1521, concordibus animis atque sententiis. Rursus prima Facultas Parisiensis in eumdem Lutherum et alios hæreticos, Francisco Rege jubente, anno 1542, articulos edidit : secuta Lovaniensis, anno 1544, jubente Carolo V. Visos Lovaniensibus Parisienses articulos, atque eodem spiritu in eumdem scopum collimatum fuisse, et temporis ratio, et accurata utrorumque lectio facilè comprobabit : adeoque nihil fuit quod Lovanienses in Parisiensium articulis improbarent, ut simul fuerint editi et excusi in Joannis Driedonis operibus (*Vid. post tom.* III. JOAN. DRIED., *fol.* 170.), accurante editionem Ruardo Tappero, Academiæ Lovaniensis Cancellario, ac sacræ Theologiæ Professore, quippe cùm conjunctos oporteret articulos utriusque, Facultatis, ut concordia in Lutherum de catholicâ fide testimonia.

Utramque Facultatem, in tradendâ de Romani Pontificis potestate doctrinâ minimè dissensisse multa persuadent; imprimis summa Facultatis Lovaniensis reverentia in Adrianum VI, quem in Parisiensium fuisse sententiâ, Bellarmino etiam teste, jam diximus. Primùm enim quo tempore illa edita est Lovaniensis Facultatis in Lutherum censura, totum id Adriani, tum Cardinalis Dertusani, judicio factum. Id Jacobus Latomus major, cùm pro eâ censurâ scriberet, in præfatione luculenter exposuit; et censuræ præfixa ejusdem Cardinalis epistola testatur, de quâ quidem Latomus ita est præfatus (LAT., *Def. cens. Lov. admon. et epist. dedic.*) : « Sufficere debuit judicium reverendissimi Cardinalis Dertusensis, cujus probitas » et sapientia, non modò præclaris libris editis, » sed et maximis rebus Orbi nota est; » ut propterea diceret non videri necessarium articulorum reddere rationem. Ex quo intelligitur quàm probarent Adriani libros. Atque is annis post duobus ad Petri cathedram est evectus; ac facilè intelligi potest, quanto honore prosecuti sint Pontificem, qui non modò Cardinalem, verùm etiam privatum tantopere suspexissent.

Edidit postea Joannes Driedo sacræ theologiæ Professor apud Lovanienses, anno 1533, librum *de Ecclesiasticis Scripturis et Dogmatibus;* neque ita multò post librum *de Captivitate et Redemptione generis humani :* in cujus præfatione Adrianum VI miro affectu celebrat : « Observandissimus, inquit (*Vid. hanc. præf.*), » meus in studiis theologicis præceptor, qui me » in filium eruditionis susceperat, et præsidens » mihi pileum magisterii in theologiâ imposuit, » anno nativitatis Domini 1512, die 17 mensis » Augusti ; qui et usque in tempus fermè illud » Lovanii resederat, totius nostræ Academiæ » lumen et decus, postea illius nominis Pontifex VI. » Ex quibus intelligimus quanto amori et honori fuerit Lovaniensibus, quem nunc Nicolaus Dubois apertè contemnit (*Part. I, refut. etc. art.* XV. *p.* 79, *et pass.*). Sed jam Lovanienses, qui circa Adriani tempora scripserint, Theologos audiamus, quandoquidem eorum nobis tanto ambitu objicitur auctoritas.

CAPUT XIV.

Jacobi Latomi, Doctoris Lovaniensis, sententia.

Primus ab auctore anonymo *Doctrinæ Lovaniensium* designatur (*Doct. Lov., pag.* 2 *et seq.*) Jacobus Latomus, qui pro pontificiâ infallibilitate scripserit, libro *de Primatu Romani Pontificis adversùs Lutherum.* Ego verò summâ diligentiâ, nulloque partium studio, quippe cui liceret etiam adversantem repudiare Latomum, ejus libros, ac maximè eos ipsos

quos objiciunt excutio locos; et quidem primatu multa reperio, de infallibilitate ne unum quidem verbum. Quis autem ferat istos de primatu tanta testimonia congerentes, quasi quis primatum ullâ ex parte labefactum, ac non potiùs omni ope constabilitum velit? Dic tu aliquando de infallibilitate, quandoquidem in eâ placet summam fidei collocari. Sed ipsum per se audire Latomum præstabilius est, postea quàm constituerimus quo loco, cùm id scriberet, Lutheri res essent. Fuerat autem à Leone X hæreseos condemnatus. Sic ergo habet Latomus (Lat., *de var. quæst. tit.* An Prim. R. P. sit à Christo, *edit. Lov.* 1550, *fol.* 88, 89.): « Nec » valet, si dicatur judicium finale, in rebus » fidei, esse apud generale Concilium, à quo non» dum est hæresis Lutherana judicata et damna» ta : ergo non est ab omnibus pro hæresi ha» benda et vitanda : non, inquam, valet; quia » Lutherus non habet unam aliquam hæresim » particularem novam, et quæ priùs non fuerit, » sed habet hæreses olim in Conciliis damnatas, » Valdensium, Viclefistarum et Hussitarum, et » similium, in quibus non est opus novâ sen» tentiâ, sed antiqua sufficit.... Dato etiam quòd » novam hæresim fecisset, non tamen opus es» set Synodo ad ejus damnationem, ut apertè » probant verba Augustini : » (nota illa scilicet quibus Augustinus ostendit sine Synodo *factum* Pelagianis *esse competens sufficiensque judicium*) quo judicio facto, subjungit Latomus ex Augustino (Aug., *lib.* IV *ad* Bonif. *t.* X. *col.* 492.): « Ad sententiæ executionem » procedendum est adversùs hæreticos. Aliud » est enim judicium sufficientissimum, aliud » sufficiens. Sufficiens est enim, quando debito » ordine per judicem competentem exercetur : » sufficientissimum verò, quando non solum per » judicem *competentem*, sed per judicem *supre» mum* cæteris paribus sententia fertur. » Hæc verba video ab anonymo prætermissa, quæ maximè ad rem faciant. Pergit deinde Latomus : « Igitur non ingrediendo difficultatem, an Papa » sit supra Concilium, vel è converso; satis est » præsenti proposito, quòd hæresis Lutherana à » Sede apostolicâ damnata est. Nemo enim nisi » nimiùm contentiosus, negabit apostolicam » Sedem esse judicem competentem; cùm cau» tum sit canonibus, causas fidei ad Sedem apo» stolicam esse referendas. »

Quæ omnia si candidè et sincerè, uti theologum decebat, anonymus protulisset, nemo non statim videret judicium Sedis apostolicæ non proponi à Latomo tanquam *finale* (de quo tamen judicio præcisè in objectione agebatur) aut tanquam infallibile, aut etiam *supremum*, quod tum ab ipso maximè dici oporteret, si tale esse sentiret : sed contrà proponi judicium illud Sedis apostolicæ, ut *competens*, quod etiam inferiori judici convenire possit, utque *sufficiens*, ad sententiæ scilicet, ut ipse hìc dixit Latomus, *executionem :* Concilii verò, ut quòd esset *sufficientissimum et supremum*. Quæ utcumque se habent, certè cum pontificiâ infallibilitate stare non possunt, cùm post infallibile judicium, nihil ulterius aut superius à quoquam desiderari possit. Quòd verò Latomus scribit hæc à se dici, *non ingrediendo quæstionem, an Papa sit supra Concilium, vel è converso;* ita videtur intelligere, quemadmodum à Carthusiano dictum vidimus : nempe ita ut Papa, licèt Synodo absolutè superior, ei tamen tanquam potiori luce donatæ in fidei negotio credere teneatur. Quem sensum aliis quoque superioritatis pontificiæ defensoribus placuisse ostendemus. Cæterùm de quæstionibus fidei nobiscum sentit Latomus, qui pontificio judicio conciliare judicium tanto discrimine anteponit; quique τὸ *supremum*, ac proinde *finale*, de quo agebatur, sententiæ pontificiæ in se consideratæ detrahit, cùm ei tribuat tantùm ut sit *sufficiens et competens;* et quidem id tribuat, opponendo *ad supremum sufficientissimum*.

Quomodo autem Latomus intelligat *sufficiens* illud; quod non sit finale, neque *sufficientissimum* et *supremum*, responderet, credo, id quod jam indicavimus : *sufficiens* esse ad id quod volebat, nempe ad sententiam exequendam. Nos autem quid sit illud apud Augustinum *sufficiens* et *competens*, Deo dante, exponemus : hìc quidem Latomi dicta à nobis referri, non autem præstari oportet.

Profert anonymus alium Latomi locum ex libro III adversùs Tyndalum [1] titulo ultimo (*Doct. Lov.*, *p.* 4. 5; Lat., *adv.* Tynd. *l.* III. *tit. ult. fol.* 194, *vers.*) : *De auctoritate et prælaturâ Romani Pontificis super Ecclesiam et quodlibet membrum ejus.* Hæc autem exscribit verba : « Quibus bene perpensis, apparet sano intellec» tui quòd non justè Romani Pontificis auctori» tati contradicatur negando eum esse supremum » et ordinarium judicem omnium et singulorum » Christianorum, in fide, sacramentis, et aliis

[1] Is novæ Reformationis Doctor, Novum Testamentum in vernaculam suam linguam Anglicam infidelissimè transtulit. Deinde hæresis postulatus Bruxellis, ibi vivus combustus est. Erat illi vis quædam ingenii, sed nimiùm vehementis et mordacis. Vid. De Larr. Hist. Angl. tom. 1, p. 313. (*Edit. Paris.*)

» omnibus. » Quo loco videtur pontificiæ auctoritati dare *supremum* illud, quod antea denegaverat. Hæc ut concilientur, neque inducatur Latomus adversùs se ipsum indecorè pugnans, proferenda erant alia, quæ anonymus prætermisit. Sunt autem ejusmodi (LAT., *de var. quæst. fol.* 87.) : « Non itaque rationabiliter » dubitari potest, nec nisi impudenter negari » hoc : Romanus Pontifex est ORDINARIUS JUDEX » SUPREMUS super unumquemque Christianum, » et quodlibet PARTICULARE CONCILIUM Eccle- » siæ catholicæ ; quidquid sit de universali Con- » cilio plenario et totâ Ecclesiâ simul congrega- » tâ. » Hìc Latomus exponit, quo sensu voluerit, Papam *supremum* esse *judicem :* duplici videlicet sensu : alter est, ut si *supremus super unumquemque Christianum et quodlibet particulare Concilium;* quem sensum vidimus esse Concilii Constantiensis et Martini V : alter est, ut sit *supremus ordinarius;* quæ verba sunt Latomi ; hoc est *inter ordinarios supremus ;* qui ordinariè semperque sedeat, et judicet, cum Synodi universales, non nisi ex certâ causâ, et extra ordinem habeantur, quorum proinde auctoritatem, cùm de ordinariis tantùm agat Latomus, expressè reliquit integram. An verò hæc omnia dissimulari oportebat, premique nos ad invidiam usque auctoritate Lovaniensium, quorum clarissima quæque dicta omisisses ?

Tertio loco proponit anonymus (*Doct. Lov., art.* II. *pag.* 69, 70. ; LAT., *de Prim. etc. c.* IV. *fol.* 81, 82.) Jacobi Latomi responsionem quamdam adversùs Lutherum ita objicientem : « Con- » cilium Constantiense determinavit Concilium » esse supra Papam, cujus tamen auctoritas à » multis contemnitur. » Unde Lutherus concludebat sic : « Via nobis facta est enervandi auc- » toritatem Conciliorum : nam ut dicunt, si in » uno articulo errasse deprehenditur, jam tota » ejus vacillat auctoritas. » Quâ in objectione solvendâ haud mediocriter Latomus laborabat. Reverà enim Cajetanus adversùs Almainum nostrum ea recens scripserat, quibus Constantiensis decreti auctoritatem elevaret, neque ipse, neque alii Catholici cogitabant quem hæreticorum calumniis aditum aperirent. At Jacobus Latomus, qui neque Catholicos accusare, præsertim Cajetanum tanti nominis Cardinalem, neque quæstionis aliò traducendæ occasionem Luthero præbere vellet, multis agit, ut is quocumque modo victus esse ; ac perperam objecisse Concilium Constantiense videretur. Quare ait primùm à Luthero non posse adhiberi ejus Concilii auctoritatem, cujus decreta in Viclefum lata ipse contemneret. Tum addit non propterea vacillare Synodi auctoritatem, etiamsi in uno obscuriore articulo defecisset, quod tamen Latomus minimè fatebatur Synodo contigisse. Negabat enim à Luthero vera relata esse Concilii verba, aut extare Concilii Constantiensis tale decretum quod *loqueretur universaliter de quâlibet Synodo universali* Papæ anteponendâ. Quæ quidem et alia multa Latomus, dum miserè nimis metuit, ne quid Lutherus bene objecisse videatur, inficiatur contra gestorum fidem. Neque illud melius, quod negabat Concilium, quo tempore ista decreta condiderat, fuisse œcumenicum, cùm nihilo magis œcumenicum esset, cùm ea ederet adversùs Viclefum decreta, quæ contra Lutherum Latomus tuebatur. Sed hæc aliàs. Id modò ad rem nostram pertinet, quod Latomus dum posteriora Constantiensia anterioribus opponit, illud decretum affert, quo adversùs Viclefum statuitur (*Concil. Const., sess.* VIII.), « Papa habere supremam auctori- » tatem in Ecclesiâ, quod, inquit Latomus, non » stat simul cum eo, quòd Concilium sit supe- » rius Papâ. » Addit, factâ in Concilio Papæ electione, « supremam auctoritatem jam esse » in electo ; » et concludit « quòd quamvis Ec- » clesia sit major simpliciter quàm Papa, putâ » perfectione gratiæ, et amplitudine virtutum, » tamen potestate jurisdictionis unus peccator » potest esse major multis justis, et Papa major » toto residuo Ecclesiæ corpore. » Ubi vox *potest esse,* non est affirmantis, sed ejus qui demonstrare velit, quoquo modo se res habeat, Lutheri argumentum non ita esse efficax, ac ille jactabat.

Utcumque est, hæc duo apud Latomum vidimus : et nunc Papam Concilio superiorem, et alibi Concilium in fide superius, cujus quippe judicium sit *sufficientissimum et supremum*, cùm Papæ judicium sit tantùm *sufficiens et competens.* Hìc si anonymus Latomum suum Latomo repugnare velit, absolvet nos profectò ab ejus viri auctoritate, qui à se ipso dissentiat. Sin autem velit Latomum sapientem esse virum, qui iisdem semper placitis vestigiisque insistat, Latomum cum Latomo conciliabit ità, ut postremum hoc de Concilii judicio *sufficientissimo et supremo* ad fidei negotium pertinere dicat. Cæterùm non Concilium propterea absolutè superius esse, cùm Papâ inferius esse possit, convocatione ipsâ, aliisque rebus gravissimis, quas Latomus ad rem suam minimè facientes, haud pertractare velit. Atque hanc sententiam non

modò Dionysius Carthusianus suprà memoratus, sed etiam Turrecremata et alii Eugenianarum partium, in Eugenii etiam aulâ propugnabant, ut statim demonstrabimus. Quæ cùm ita sint, Latomum in infallibilitatis quæstione apertè faventem, in aliis quæstionibus non adversum habemus : cùm id non agamus, ut semper, sed ut certis tantùm casibus, iisque gravissimis et extraordinariis, in Constantiensi decreto designatis, ad Concilium recurratur. Quòd autem auctoritatem decreti Constantiensis Jacobus Latomus infregerit, ne Lutherus bene argumentatus esse videatur, parum certè curamus, et Constantienses canones à Latomo non satis consideratos esse ostendemus; et melioribus argumentis, non quidem utì Latomus, inficiando quæ certa sunt. Lutheri audaciam retundemus.

CAPUT XV.

Joannis Driedonis Lovaniensis sententia, de fide Petri nunquam defecturâ.

Equidem intelligo fore quàm plurimos, qui nos in Jacobi Latomi explicandâ sententiâ plus laborasse sentient, quàm ejus viri, docti licèt, auctoritas postulabat. Atque iidem graviùs succensebunt, quod in exponendo Joanne Driedone, multò plus opere collocaturi sumus. Sed cùm ea quæ dicemus, non modò ad intelligendos Lovanienses articulos, sed etiam ad hujus quæstionis statum animo informandum, multum opis allatura sint; labori non parcimus, ut ea eluciden-tur; speramusque futurum, ut lectores operæ in eâ positæ non pœniteat.

Joannes Driedo, quod ipse gloriatur, Adriani VI discipulus, anno 1533, opus edidit *De ecclesiasticis Scripturis et Dogmatibus*, ex cujus operis libro IV, capite III, part. II et III, anonymus multa transcribit (*Doct. Lov., art.* I. *p.* 10, 11.), pleraque insincera, quod lectorem monemus, ut ipse perpendat, si rem tanti esse putet; pleraque extra rem. Sed nos quæ ad rem conferant diligentissimè seligemus.

Igitur ex IV libro memorato, postquam anonymus suo more, de primatu multa descripsit; hæc de Driedone subdit : « Deinde, inquit, parte » tertiâ ejusdem capitis, pergens ad demons- » trandam Romani Pontificis infallibilita- » tem, etc. » Atqui Driedo de eâ ne unum quidem verbum, sed nimirum de primatu quæstione absolutâ, alteram quæstionem, quæ una ad rem nostram faciat, exponit his verbis (DRIED., *de Eccl. etc. fol* 233. *vers.*) : « Jam » operæ pretium considerare, quemadmodum » sit accipienda sententia, ex Scripturis docens, » fidem ad consummationem sæculi non deficere » unquam à Petri cathedrâ seu Ecclesiâ Petri. » Hìc ergo videamus an Driedo, vel semel dixerit, ita eam accipiendam esse sententiam, ut Romanus Pontifex Petri successor, sive ut persona privata, sive ut persona publica, sit infallibilis.

Et quidem Driedo quæstionem soluturus, triplicem ponit intellectum hujus sententiæ, quòd fides Petri nunquam deficiat. « Sciendum est, » inquit, quòd verbum Christi Patrem rogantis » pro Petro, potest concipi sub triplici intellec- » tu : vel primùm pro eo ut fides nunquam defi- » ciat à corde Pontificis universalis Ecclesiæ, » nec videlicet à personâ Petri, nec à personâ » Pontificis.... : vel secundò, ut fides nunquam » deficiat à generali cathedrâ, à sede, ab uni- » versali Ecclesiâ, seu ovibus ipsius Petri... : » vel tertiò, ut fides non deficiat unquam à pro- » priâ sede, vel diœcesi, quam Petrus peculia- » riter pascendam, dirigendam et gubernandam » suscepit. » Hìc nota divisionem quam Driedo ut adæquatam ponit : an fides sit defectura à personâ Pontificis, an ab Ecclesiâ universali quam regendam habuit, an à diœcesi quam peculiariter regendam suscepit. Personam autem Pontificis indistinctè ponit, nulloque discrimine, an considerare velit ut personam privatam, an ut personam publicam ; sed de Pontifice, quamcumque personam gerat, simul ac generatim quæstionem instituit : neque Pontificem ut privatam personam opponit Pontifici ut publicæ personæ, sed personam Pontificis generatim sumptam, opponit Ecclesiæ universali, ac diœcesi Romanæ. Quâ divisione factâ, triplicique posito sensu, triplicem etiam proponit quæstionem Ac primam, de Pontifice Petri successore, his verbis expedit : *Primus intellectus* (de fide non deficiente in corde et personâ Pontificis) *videtur esse extra intentionem Salvatoris*. Id probat, quia consequens esset, *omnes successores Petri ad perseverantiam fidei esse prædestinatos;* quod falsum esse supponit.

Absoluto primo verborum Christi intellectu, qui extra intentionem Salvatoris esset, jam se Driedo convertit ad duos intellectus, quos à Christo intentos esse docet : et secundum intellectum, de cathedrâ et Ecclesiâ universali Petri, hoc est ipsâ Ecclesiâ catholicâ, sic aggreditur : « Secundus intellectus, inquit, est fide » tenendus propter verbum Salvatoris : *Ego* » *vobiscum sum usque ad consummationem* » *sæculi* (MATT., XXVIII. 20.) : et, *Portæ in-* » *feri non prævalebunt adversùs eam* (*Ibid.*,

» XVI. 18.). Ex quibus, inquit, consequens est » Christum permansurum cum episcopatu, et » Ecclesiâ, et sede Petri, usque in consummationem sæculi. Hoc autem non est sic consequens de episcopatibus seu ecclesiis aliorum » apostolorum, deficientibus jam à fide suis ipsorum gregibus. »

Patet ergo de secundo intellectu : nempe de fide esse, Petri episcopatum seu Ecclesiam nunquam defecturam; quòd ille episcopatus et Ecclesia Petri nihil aliud sit quàm ipsa Ecclesia catholica : quâ in re, ipse Petrus multùm differt à cæteris Apostolis; quòd hi singularium Ecclesiarum duces, totum gregem amittere, Petrus verò toti præpositus, non magis possit oves suas omnes amittere, quàm Christus; cùm Christus nullas habeat, quæ non etiam Petri sint sub Pastore Christo. Qui sensus planus est, et fide absolutè certus, ut meritò Driedo docet.

Jam ad tertium intellectum, an fides sit defectura in peculiari Ecclesiâ et diœcesi Petri, sic procedit (Dried., *loc. cit.*) : « Aliud potest » intelligi Ecclesia seu cathedra Petri, aliud Ecclesia seu diœcesis Romana. Siquidem Ecclesia seu diœcesis Romana potest intelligi esse » destructa, permanente cathedrâ Petri, quæ est » cathedra universalis Ecclesiæ. Unde et tertium intellectum pertinaciter hæretici refellunt. » Ac paulò post : « Fuerunt jam olim et » alii, qui non pertinaciter, sed quasi probabiliter, sententiam defendere voluerunt, ex » Scripturis nobis incertum esse, an diœcesis » Romana deficiat unquam à fide, et idcirco » esse temerarium asserere alteram partem quasi » articulum fidei, cùm neutra sit ex Scripturis » necessariò consequens; neque uspiam revelatum sit, quòd omnes Christiani à Turcâ non » expellentur unquam à Romanâ diœcesi. » En tertius intellectus, quem ab aliquibus etiam non hæreticis, rejectum esse dicit. Atqui hunc intellectum confirmaturus ipse, primùm affert contraria argumenta, et addit : « Hæc et similia » sunt, ex quibus hæretici et alii quidam nimiùm pertinaciter [1] arbitrantur stultum et temerarium esse, si quis doceat Ecclesiam Romanam super alias Ecclesias præsidentem, » sic à Christo esse privilegiatam, ut ab eâ non » deficiat unquam, neque fides, neque primatus pontificalis. »

Vides profectò quod quærat : ac primùm nihil jam de Pontifice, sive ut privato Doctore, sive ut docente ex cathedrâ. Quæ ad personam pertinent, jam expedita sunt. Deinde nihil etiam de universali Ecclesiâ, cujus fidem deficere non posse, ex antè dictis constitit; sed quærit illud tantùm, an fides et cum fide primatus, in diœcesi Petri ejusque successorum, unquam interire possit.

Affert postea probationes, quæ nihil ad nos attinent; cùm non hìc inquiramus rectène probaverit, sed quid concluserit. Concludit autem sic allatis Patrum testimoniis : « Non temerè igitur, sed piâ fide cum Patribus nostris prædecessoribus credimus, quòd fides et primatus » Ecclesiæ et sedes seu cathedra Petri, claves » regni cœlorum, potestas ligandi et solvendi, » sunt à diœcesi Romanâ inseparabiles; et quòd, » Deo providente, et beato Petro opem ferente, » Romanus Episcopus, seu populus sub Romanâ » diœcesi, non deficiet unquam totus à fide. »

Atque ut semel elucescat, ad quem scopum collimaverit, hæc ejus verba audienda sunt (Dried., *ibid.; Vid. Doct. Lov., art.* I. *p.* 12.) : « Defecit Hierosolymitana Ecclesia, cui Jacobus » præsedit; defecit Achaia, ubi Andreas; Asia, » ubi Joannes; India, ubi Thomas; Persis, ubi » Judas; Æthiopia, ubi Matthæus; Græcia, » ubi Paulus : Romana Sedes hactenus manet in » fide Christi erecta. » Quæ quidem anonymum docere debuissent, quid Driedo aversetur; nempe id, si quis diceret Romanam Ecclesiam, etiam particularem, aliis similem esse, quæ cum Episcopo ipsâque episcopali sede à fide penitus excideret, fieretque cathedra jam erroris aut schismatis. Id quidem Driedo docuit nunquam Romæ eventurum, quod nos ultro amplectimur; atque insuper addimus, quantumcumque in Romam fremerent inferorum portæ, ac sacræ urbis, quod absit, fundamenta concuterent, non propterea prævalituras contra Petri cathedram; sed eam semel à Christo Ecclesiæ catholicæ datam, integram permansuram, Sedique sacrosanctæ, modo quo sciverit, provisurum Deum, neque futurum unquam ut ipsa Pontificum, qui Petri loco sint, successio ac series, à verâ fide avellatur; quod quidem et Driedo sensit, et omnes Catholici confitentur.

Quod autem Driedo nunquam futurum docet, ut in urbe Româ, in Romanâ diœcesi, in Romano solo, fides et primatus intereant, id quidem non video, ut in nos intorqueri possit. Neque enim Clerus Gallicanus somniavit fore ut Romana Ecclesia particularis, seu Romana diœcesis cum Episcopo et plebe suâ penitùs intercidat, populusque Romanus totus cum suo Pontifice à fide abrumpatur, et primatus Ecclesiæ

[1] Mox dixit Driedo hæc doceri *non pertinaciter*. Ergo ille pugnantia loquitur (*Edit. Paris.*)

aliò transferatur, quæ hìc Joannes Driedo adversùs quosdam, ut ait, Catholicos, explicanda, probanda, tuenda suscepit. Neque verò id ullo modo pertinet ad Concilii Constantiensis decreta, quæ Clerus Gallicanus suâ Declaratione complexus est; neque eam quæstionem Synodus Constantiensis, vel leviter attigit. Neque si quis Pontifex suo officio malè functus aliquid contra fidem, etiam decreto facto docuerit, ideo populum totum, atque Ecclesiam totam particularem Romanam cum eo defecturam consequens est: cùm nec Joanni XXII hæresim prædicanti crediderit; ac nihilo magis etiam definienti, uti tum res erant [1], creditura fuisse videretur. Neque verò ille Pontificis, etiam contumacis, quantuscumque defectus, urbi Romæ, Romanæque diœcesi fraudi esse posset, ut propterea Petri sedes loco moveretur, et primatus aliò traduceretur; sed pravum Pontificem statim amoveri, aliumque ab Ecclesiâ substitui oporteret, qui tamen haud secius sederet Romæ; utì Pisis primum atque iterum Constantiæ decretum factumque est. Quare immeritò quidem moderni Lovanienses, ista Driedonis, nihil sibi profutura, jactant.

Id verò ad nostram quæstionem facit, quòd ille enumerans quæ ad interpretationem spectent divinæ pollicitationis hujus: *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua*, eum sensum prætermisit, quo diceretur fides etiam in Pontificis corde deficiens, in ejus tamen, non modò Ecclesiâ illâ universali, aut etiam diœcesi particulari, Romanâ scilicet, sed etiam decretis permansura semper: quem sensum et prætermisit, et dominicis promissis contineri non posse intellexit.

Rogo enim ad quam tripartitæ divisionis partem pertinere velint eum sensum quem venditant? An ad fidem quæ personæ Pontificis insit? an ad eam quæ universæ Ecclesiæ? an ad eam quæ Romanæ diœcesi? Non quidem ad fidem primo modo consideratam. Is enim est modus, quo fides deficere possit, in corde scilicet et personâ Pontificis: isti autem quærunt eam fidem quæ deficere nequeat: non ad eam quæ deficere non posse credatur, Ecclesiæ catholicæ, seu diœcesis Romanæ fidem: aliud enim est in Pontificis sive privatâ, sive publica personâ; aliud in Ecclesiâ universâ, aut in diœcesi Romanâ deficere non posse fidem. Nempe hæc duo sunt, quæ promissa à Domino fuisse Driedo asserit; ut ab Ecclesiâ catholicâ nunquam avellatur fides; ut à diœcesi Romanâ, non fides, non Petri cathedra, primatusque apostolicus: quæ profectò stare vidimus, quidquid evenerit uni vel alteri Romano Pontifici, eorumque fidei.

Neque verò Driedo hìc cogitavit fidei declarationem publicam et authenticam, quæ in Romano Pontifice labefactari non possit. Nec mirum: cùm enim hìc fidem interpretetur, non externam fidei declarationem, sed ipsam intus fidem, quâ in Christum creditur; ad eum profectò sensum, nuda illa et externa fidei declaratio minimè pertinebat; certumque omnino erat Christi promissione minimè comprehendi omnes Petri successores, cùm eos infideles esse posse constaret. Quare haud immeritò illa nunquam defectura fides, à Driedone redigitur ad Ecclesiæ catholicæ, aut ad peculiaris Ecclesiæ Romanæ fidem; quoniam Ecclesia catholica et peculiaris Romana omnium Ecclesiarum caput, infideles esse non possint.

Sic igitur patet eum ab Adriani magistri sententiâ non recessisse, neque ab iis interpretationibus, quas ab antiquis glossis auctoribusque depromptas, Petro Alliacensi, ac Dionysio Carthusiensi aliisque probatas esse vidimus.

At enim existimavit, inquies, « in Romanâ » Sede hactenus nullum sedisse hæresiarcham, » qui docendo definierit aliquid fidei nostræ repu- » gnans, neque hæresim ullam illinc sump- » sisse initium (Dried., *Ibid.; Doct. Lovan.*, » *art.* I. *pag.* 18.). » At quod factum non sit hactenus, ille quidem dicit; an continuò dixerit nihil unquam tale evenire posse, demonstrandum tibi erat. Certè multa mala, quæ nondum evenerint, evenire posse Driedo confirmat. Neque enim dicit fidem in alicujus Romani Pontificis corde defecisse; sed dicit tamen expressè, ne id unquam fieret, Christum non fuisse pollicitum. Neque ait unquam factum esse, ut aliquis in eâ sede contumaci animo hæresim docuerit, sed planè id fieri posse asserit; et tum nimirum, « si contumax fuerit, deponendum esse, vel de- » clarandum propter contumaciam ab Ecclesiâ » fuisse depositum, à tempore ex quo talia docere » aut prædicare cœperit (*Ibid., cap.* IV. *fol.* » 240.). » An autem quod ille contumax crediderit, docuerit, prædicaverit, etiam pertinaciter sub anathematis pœnâ, quo nunc omnia redigunt, definire non possit, Driedo ne quæsivit quidem: adeo absonum et à Christi pollicitis alienum visum est.

[1] Populus Romanus suis infensus Pontificibus, qui Avenione degebant, erat propensior ad Papæ decretum, etiam optimum respuendum, ne illi addictus, quàm ad malum recipiendum, ut in illo colendo studiosus videretur. (*Edit. Paris.*)

At, inquies, dixit totum id quod docuerit de diœcesi Romanâ indefectibili, Petri et successorum ejus privilegium esse. Certè et quidem maximum, quòd ei diœcesi præfecti sunt, quam nunquam à fide abrumpi posse arbitretur. Magna gregis dignitas, quæ in Pastorem redundet.

At enim ea dignitas gregi convenit ratione Pastoris. Respondeo non ratione Pastoris hujus, vel illius, in cujus corde vel prædicatione fides deficere possit, teste Driedone, sed ratione *dignitatis pastoralis,* ut jam ipse dicebat: ratione *primatûs Petri* in eâ Ecclesiâ divinâ ordinatione collocati. Hinc enim efficitur, ut neque illa Ecclesia, neque episcopatus ejus à fide penitus avellatur unquam, ne in eâ scilicet, unà cum ipsâ fide primatus intercidat.

Driedonem secuti sunt Lovanienses alii, eodemque sensu commendarunt Petri non defecturam fidem, ut Judocus Ravestein Tiletanus, in *Doctrinâ Lovaniensium* relatus (*Doc. Lov., art.* I. *pag.* 13, 14.): qui sanè, quanquam pontificiæ infallibilitati favebat, et Romanos Pontifices ab aliquot historicis erroris incusatos, ab eâ notâ vindicandos putabat, non in eo tamen præcisè vim cathedræ ac fidei Romanæ reponebat, sed in eo maximè, quòd « ut etiam conce- » deretur, aliquos Pontifices Romanos privato » errore laborasse, semper tamen ipsa fidei veri- » tas in successione, tanquam fidissimâ veritatis » conservatrice, permansisse verissimè diceretur » (JUDOC. RAVEST., *Apol. cont. Illyr. c.* X.); » quando errorem prædecessoris, succedens Pontifex continuò emendasset.

CAPUT XVI.

Articuli Lovaniensis Facultatis, anni 1544, ex præcedente doctrinâ explicantur, et cum Parisiensibus, anni 1542, conferuntur: cathedra Petri nunquam defectura.

Hæc certa et firma, atque à Driedone sunt præclarè explicata, ex quibus secuti Lovanienses, articulos composuerunt eos, quos aliquot annis post Driedonem mortuum, anno videlicet 1544, die 6 Decembris, Carolo V jubente, ediderunt.

XXI. « Firmâ fide tenendum est, unam esse » in terris veram atque catholicam Christi Eccle- » siam, eamque visibilem, quæ ab Apostolis » fundata, in hanc usque nostram ætatem per- » durans, retinet et suscipit quidquid de fide et » religione tradidit, tradit, et traditura est ca- » thedra Petri, super quam ita à Christo suo » sponso est ædificata, ut in iis quæ fidei sunt et » religionis errare non possit.

XXV. » Certâ fide tenenda sunt, non solùm » quæ in Scripturis expressè sunt tradita, sed » etiam quæ per traditionem Ecclesiæ catholicæ » credenda accepimus, et quæ definita sunt su- » per fidei et morum negotiis, per cathedram » Petri, vel per Concilia generalia legitimè con- » gregata (*art. Lov. post t.* III DRIED. *p.* 170, » 171.). »

Quid sit cathedra Petri, Driedo exposuit: hoc est primo loco, cathedra universalis illa, Ecclesia scilicet catholica, primatu Petri gaudens, in quâ nullo modo defecturam fidem, ut de fide absolutè; ac secundo loco, cathedra particularis, seu diœcesis Romana, in quâ etiam, ut Romana est, non defecturam fidem, *piâ sanctâque fide atque ex fidei pietate* crederet.

Quare nec à cathedræ quidem particularis illius, quæ nunc Romæ, Deo auctore, constituta est, perpetuâ traditione certoque et constanti dogmate aberrandum esse pervulgata jam erat sententia, quam tunc Lovanienses ex hujus viri apud se et doctrinæ ac pietatis laude florentis sensu, in suos articulos transtulêre.

Sic certâ fide tenendum esse docent, quod *cathedra Petri,* Ecclesia universalis, Petro ut capiti adunata, definiat: articulo XXV. Quod autem ibidem disjunctivè dicunt, *cathedram Petri, vel Concilia generalia*, nempe significant non esse necesse semper ab Ecclesiâ congregatâ et Concilio generali judicium proferri; sed valere omnino quæcumque Ecclesia catholica, universalis illa, et semper inconcussa Petri cathedra protulerit, sive expressè per se, in œcumenicâ Synodo pronuntians, sive auctore Romano Pontifice, et in ejus decreta consentiens. Atque hoc certè erat quod aliis verbis, articuli Parisienses superiùs relati (*sup., cap.* 1.) dixerant: nempe articulo XVIII, « Ecclesiam univer- » salem errare non posse: » item articulo XXII « Concilium generale Ecclesiam universalem » repræsentans errare non posse; » cujus quidem Ecclesiæ catholicæ nomine, Parisienses, Petrum etiam qui caput sit, ejusque cathedram comprehendunt; quemadmodum Lovanienses cathedræ Petri nomine universalem etiam Ecclesiam complectuntur, utì jam vidimus certissimis rationibus à Driedone esse confectum. Ita illud quòd concilium universale, sive illud quòd cathedra Petri certò et absolutè errare non possit, unum idemque est, Ecclesia scilicet catholica; quandoquidem Pontifici ex traditione definienti, non desit Ecclesia consentiens, et rursus Concilio judicanti adsit Pontifex; convocandi, agendi, decernendi auctor, ex cujus utriusque complexu existat illud, sub quo captivari omnem intellectum oporteat, Spiritûs sancti judicium.

Neque propterea cathedram universalem Petri ab ejus cathedrâ particulari, quæ nunc, Christo providente, Romæ est, ullo modo sejungimus; neque refugimus, imò complectimur quod iidem Lovanienses de cathedrâ singulari Petri credendum proponunt : nempe Ecclesiam ita « super » eam à Christo esse fundatam, ut errare non » possit (*art. Lov.* XXI.); » cùm id profectò constet toti Ecclesiæ, hoc est, capiti et membris, fide et charitate connexis, à Christo esse promissum.

Suscipimus etiam cum Lovaniensibus « quid- » quid de fide et religione tradidit, tradit et tra- » ditura est cathedra Petri, » etiam illa singularis, hoc est profectò, non quod unus fortè Pontifex; sed quod ipsa Pontificum successio et series et Ecclesiæ Romanæ Ecclesiarum matris, perpetua et constans et firma professio, pro certo fidei dogmate tenuerit, docuerit, prædicarit; cùm jam professi simus eam seriem ac successionem nunquam à fide abrumpendam (*sup.*, *cap.* XV.); ac si quid unquam, quod absit, erroris irrepserit, Deo adjuvante, fore ut, vel sedes Romana per se ipsa respuat, vel tota Ecclesia catholica pro capite connixa restituat.

Hæc summatim et breviter nondum ut planè explicemus, atque argumentis probemus; sed ut interim doceamus Parisiensis matris et Lovaniensis filiæ, ab initio ad postrema usque tempora, unam et cohærentem esse sententiam. Neque ambæ de summo Pontifice diversa docent, cùm et Parisienses docuerint « unum esse jure » divino Romanum Pontificem, cui omnes obe- » dire tenentur; » et Lovanienses jam relatis articulis hos quoque interponant.

XXIII. « Unus est Ecclesiæ summus Pastor, » cui omnes obedire tenentur, ad cujus judicium » controversiæ quæ super fide et religione exis- » tunt sunt referendæ.

XXIV. » Summam hanc præposituram pri- » mus omnium gessit sanctus Petrus, verus » Christi in terris Vicarius, et totius familiæ ejus » Pastor : post Petrum verò, ex Christi institu- » tione, omnes deinceps Pontifices, Petri in ca- » thedrâ successores (D'Arg., *etc. tom.* I. *pag.* » 413; *et post tom.* III Dried., *p.* 171, *vers.*). »

Vides in articulis Lovaniensibus, cùm Romanus Pontifex nominatur, ei attribui ut obediatur, et ad eum quæstiones fidei referantur, ut summam in Ecclesiâ præposituram gerat; quæ ab omnibus Catholicis admittuntur. Cùm ad eam devenitur auctoritatem, quæ errare non possit, jam non ipsum Pontificem, sed *cathedram Petri et generale Concilium* nominari : quæ quidem rectène an secus distinguantur, nondum est disceptandi locus. Certe hìc distincta accuratè esse, et à Joanne Driedone sumpta perspicuum est : atque hæc ad fidem catholicam pertinentia, Lovanienses æquè ac Parisienses meritò hæreticis opponenda esse censuerunt : haud ita veritati reique ecclesiasticæ consulturi, si opponerent ea quæ etiam inter Catholicos variare non ignorabant.

Neque abludebant aut ipse Driedo, aut reliqui Lovanienses Magistri ab Adriani sui sententiâ, cujus apud ipsos tanta erat auctoritas. Dicturus enim Adrianus, etiam in fidei determinationibus, errare posse Pontificem, sic præfatus erat : « Si per Ecclesiam Romanam intelligatur caput » ejus, putà Pontifex, certum est quòd possit » errare (*sup.*, *cap.* XII.) : » ne scilicet dicere videretur, in Ecclesiâ Romanâ sive universali, sive particulari statim defecturam fidem, si in Pontifice defecisset.

Quòd si obstinatè volunt per articulos Lovanienses damnatam esse doctrinam quæ Pontifici quoque infallibilitatem detraheret, ergo non modò Lutherum, aliosque hæreticos, quod sibi proposuerant, verùm etiam Adrianum VI, Jacobum Latomum, et Joannem Driedonem sui temporis viros maximos, ac suæ scholæ lumina condemnarunt; gratissimum facturi Lutheranis, suæque censuræ elevaturi auctoritatem, quòd certa cum incertis æquè confudissent, et sanctissimorum virorum doctrinam cum infandâ hæresi unâ sententiâ reprobassent.

Neque Ruardus Tapperus post illos articulos scribens, Joannem Driedonem in his damnatum approbasset, cùm ejus librorum editionem accuraret : neque postea Joannes Viggers, id quod jam audivimus (*Ibid.*), cùm de Adriano VI tractaremus, diceret, *ab aliquibus haberi de fide*, quòd Pontifex sit infallibilis : neque tam contemptim *aliquibus* tantùm de fide esse diceret, quòd sua Facultas condemnatura Lutherum in suos articulos retulisset.

Eumdem Viggerum postea audiemus de eâdem infallibilitate dicentem, *communiter* hanc teneri, et contrariam sententiam judicari *improbabilem* (*Vid. Doct. Lov.*, *art.* I. *pag.* 39.).

Improbabilem verò tantùm, quam sua Facultas unà cum Lutheri erroribus proscripsisset? Nemo id sanus dixerit, adeoque Lovanienses aliò spectasse, eò nempe quò vidimus, quod et nos rationibus adstruximus necessariis.

CAPUT XVII.

Joannis Driedonis sententia de superioritate Papæ cum Parisiensium sententiâ congruit : horum reverentia in summum Pontificem : locus Majoris.

Plerique eorum qui Papam Concilio anteponunt, sic agunt ut Parisienses non rejiciant, sed ut eos, summâ ipsâ secuti, verborum magnificentiâ vicisse videantur, ut illi inflatiùs tantùm, nostri simpliciùs candidiùsque dixerint. Id, in hâc quæstione imprimis intellectu necessarium, vel unus Driedo maximè comprobabit. Atque is quidem primâ fronte à nostris vehementissimè discrepare videtur; quippe qui doceat Papam, « ex jure divino habere quòd à nemine possit » judicari, aut condemnari, neque ullam com- » munitatem esse cui subjiciatur, neque subjici » Concilio ut superiori, et habenti sublimiorem » potestatem supra ipsum (Dried., *tom.* IV *de* » *Libert. Christ. lib.* I. *c.* IX. *p.* 31.). »

At qui rem penitùs inspexerit, facilè comperiet Driedonem eorum esse numero, quos diximus à Parisiensibus abhorrere visos, summâ tamen ipsâ, atque aliis verbis cum ipsis consentire.

Et primùm quidem docet Papam, « in causis » fidei et schismatis personam ejus tangentis[1], » subjici judicio universalis Ecclesiæ.... : et si » contumax fuerit deponendum, vel certè decla- » randum ab Ecclesiâ fuisse depositum (Dried., » *de script. etc. l.* IV. *c.* IV. *fol.* 240 ; *Vid. Doct.* » *Lov., art.* II. *p.* 72.) : » quæ in idem recidunt. Ergo ex tribus casibus, quibus Parisienses Concilium Constantiense secuti, Papam Synodo subjiciunt, fidei, schismatis et reformationis generalis in capite et in membris, jam profectò in duobus, Driedone teste, Papa subjectus est. Nunc de tertio casu, reformationis scilicet, quid idem auctor sentiat audiamus.

Ac statim quidem occurrit ille locus ab anonymo Lovaniensi indignis mutilatus modis, quem nos integrum referemus (*Ibid.*, Dried. *de Libert. Christ. lib.* I. *cap.* XIV, *cons.* IX. *fol.* 40, *vers.*) : « Concilium generale, quamvis ne- » que potest neque debet plenitudinem papalis » potestatis à Christo commissam Petro et succes- » soribus ejus tollere, aut diminuere ; sed de illâ » gratias agere Deo qui dedit talem potestatem » hominibus : potest tamen, pro ædificatione » Ecclesiæ, *usum illius potestatis limitare* » *certis legibus et statutis*, quibus ipse Papa » debet acquiescere, nimirum subjectus æquitati » naturali ac divini juris. » Quæ sunt manifestè à Gersone sumpta. Sic enim ait Gerson (Gers., *tom.* I. *p.* 419.) : « Ecclesia vel generale Conci- » lium, quamvis non potest tollere plenitudinem » potestatis papalis, à Christo supernaturaliter » et misericorditer collatæ, potest tamen ejus » *usum limitare, certis regulis et legibus*, in » ædificationem Ecclesiæ ; et in hoc est totius » Ecclesiæ reformationis stabile fundamentum. » Neque verò nostri quidquam aliud volunt, cùm Papam in negotio generalis reformationis subesse Concilio ex Constantiensi canone decernunt. Quare in reformationis casu, quod jam quærebamus, assentitur Driedo Parisiensibus, pontificiam potestatem conciliari potestate, limitari et temperari posse.

Atque hujus quidem loci primam partem, ea scilicet verba quæ Pontifici superioritatem omnimodam asserere videbantur, tanquàm absolutè dicta essent, anonymus protulit : sustulit verò ea, quæ *usum limitarent* atque temperarent, ut profectò pudeat theologiæ Professorem in allegandis theologis tam infideliter esse versatum.

Neque minùs fallaciter alios Driedonis locos retulit. Gravis ea est quæstio, et à Canonistis in utramque partem pertractata, quibus causis Pontifex à Concilio generali judicari possit. Et quidem qui pontificiæ potestati favere velle videntur, unam hæresis causam memorant propter quam Papa indubius ab Ecclesiâ judicetur. Hos Driedo sequi visus est, cùm dixerit, « Papam no- » toriè hæreticum, vel de hæresi suspectum et » diffamatum judicari quidem posse; sed eò » tantum casu, si videlicet sit notoriè hæreticus, » vel de hæresi suspectus et diffamatus (Dried., » *loc. cit. fol.* 40.). » Quem locum anonymus urget rectè; sed sequentia dissimulat (*Doct. Lov., art.* II. *pag.* 72.) : « Rationabiliter autem » præsumitur suspectus de hæresi, quando ipse » adeo notoriè et incorrigibiliter scandalizat Ec- » clesiam, ut vita ejus sit Ecclesiæ tanquam » exemplum, et doctrina hæresis, seu fidei pror- » sus à Christo alienæ. »

Nec mirum hæc sensisse, secutum alios Canonistas multos, et glossam illam celebrem in caput, *Si Papâ :* « Certè credo quòd si notorium est » crimen quodcumque, et inde scandalizatur Ec- » clesia, et incorrigibilis sit, quod inde possit ac- » cusari : nam contumacia dicitur hæresis (*Dist.* » XL. *c.* VI ; Dried., *loc. cit.*). »

Jam de indubitato Pontifice hæc Driedo dicit magnificis sanè verbis : « Ecclesia quandiu tene- » tur habere Papam pro indubitato Papâ, debet » ipsum ut Vicarium Christi, custodem suum et

[1] Loquitur hic Driedo de eo schismate quod Paparum crearet multiplex electio, tum cùm nosci non posset quis Papa esset, quis verò anti-Papa. (*Edit. Paris.*)

» Pastorem nominare, et ipsum, juxta Apostoli » doctrinam, VELUT SENIOREM non increpare, sed » obsecrare ut patrem (1. TIM., V. 1.), et hono- » rare ut dominum : » quæ quidem anonymus statim arripuit; sed sequentia prætermisit : « Ni- » hilominus tamen hujuscemodi Vicarius, Ec- » clesiæ sponsus, si fuerit frigidus, maleficiatus, » et adulter, adeoque sit ad generationem filio- » rum spiritualium inhabilis, ut nihil sibi sit curæ » de sponsâ Ecclesiâ, potius generans filios spu- » rios Satanæ, jam existimari potest de hæresi » suspectus; atque ita rationabiliter Ecclesia po- » test dubitare, an persona illa sit indubitatus » Papa, sicuti rationabiliter tum dubitare potest, » an sit pertinax hæreticus. »

Hæc Driedo (DRIED., *loc. cit.*) : ex quibus infert, contra ejusmodi Papam valere ea omnia, quæ in Concilio Constantiensi contra dubios Pontifices scandalosos acta essent : atque hæc copiosissimè exequitur et probat : quæ lector, si tanti res est, ab ipso auctore repetat.

Hæc postquàm Driedo dixit, totum illud caput concludit his verbis : « Ex his diligenter consi- » deratis perspicuum esse potest, quonam modo » Concilium universalis Ecclesiæ est supra Pa- » pam, et è contrario Papa supra Concilium. » Sic mutuò sese exsuperant, sed diverso respectu : quæ ita conciliantur, ut Pontifex in ordinario regimine, et ordinariis casibus, Concilium verò in extraordinariis, quæ à Driedone commemorata sunt, antecellat. Neque verò nostri, Cameracensis et Gerson et alii omnes aliter intelligunt. Unde Joannes Major noster Pontificem ait esse superiorem *regulariter* in ordinario regimine : Concilium autem *casualiter* certâ causâ, certis casibus; et addit : « Hìc modus cuilibet » sapienti Pontifici debet esse gratior, licèt dica- » mus Concilium esse casualiter super Pontifi- » cem, et posse eum corrigere. Cum hoc enim » dicimus Papam ex institutione Christi non esse » deponibilem, nisi gravissimâ causâ; quæ vix » ter contigit mille annis (MAJ., *de auct. Conc.* » *sup. Pap. etc. in app. t.* II; GERS, *p.* 1139, » 1140; *et tract. de Eccl., ibid. p.* 1145.). »

Cur autem isti casus tam rari prævidentur, an necessariâ ratione, an pravo animo, ac maledicendi libidine? non jam à nostris, sed etiam à Driedone et aliis omnibus quærere te oportet. Respondebunt sanè Ecclesiam æternitatis suæ pariter atque infirmitatis humanæ consciam, canones condidisse, quorum operâ, adversùs insolitos etiam et extraordinarios casus certa remedia compararet : eò verò canones Constantienses esse institutos, eosque à Driedone Lovaniensi ita esse intellectos, ut nemo Parisiensium graviora et fortiora dixerit.

Clerus verò Gallicanus ne ea quidem attigit; sed tantùm Constantienses canones asseruit tanquam disciplinæ ecclesiasticæ et reformationis omnis certissimum ac necessarium fundamentum. Quare adeo Driedo nobis non est opponendus, qui aut nostra damnaverit, aut iis contraria sanxerit, ut potiùs eum ulteriùs quoque progressum esse videamus.

CAPUT XVIII.

Alii Driedonis loci excutiuntur. Iterum de cathedræ Petri auctoritate, ex eodem scriptore.

Ex his facile est reliqua intelligere quæ ex Driedone in hunc locum adducuntur.

Objicitur istud (*Doct. Lov., art.* II. *pag.* 72.), quòd decreta Constantiensia exponens, Concilii auctoritatem in Papam, ad hæresis vel schismatis casum redigere videatur. « Papa, inquit (DRIED., » *de script. etc. lib.* IV. *cap.* IV. *fol.* 240.), in » causis fidei et schismatis personam suam tan- » gentis atque concernentis, subjicitur judicio » universalis Ecclesiæ. Quamobrem si ipse fieret » hæreticus aut schismaticus, aut argumentis » probabilibus de his suspectus....., esset ab Ec- » clesiâ..... monendus....., judicandus...., depo- » nendus....., vel depositus.... declarandus. » Cui loco addit anonymus, « sicut ante jam expo- » suerat libro *de Libertate christianâ :* » ne id quidem cogitans, librum *de Libertate christianâ* esse ultimum opus Joannis Driedonis, cui componendo sit immortuus, ut vel præfatio testatur. Id gravius quod sequentia tacet : « Quamvis pri- » matus Papæ SUPER OMNES PARTICULARES EC- » CLESIAS sit constitutus jure divino, non hinc » tamen oportet consequens esse eumdem Papam » in causis propriis jus divinum concernentibus, » non esse subjectum potestati universalis Ec- » clesiæ. » Ubi 1° notandum illud : *Papæ primatum jure divino constitutum*, non super universalem Ecclesiam; sed *super omnes particulares Ecclesias*, quod ex Constantiensibus deductum fontibus, Driedo ubique inculcat, ut legenti patebit. Tum illud : « Nihilo secius Pa- » pam esse judicandum ab universali Ecclesiâ, in » causis propriis jus divinum concernentibus. » Quod quidem latiùs patet, quàm hæresis, vel schisma, et jura tantùm positiva excipere videtur. Quæ hìc generatim dicta, Driedo in libris *de Libertate christianâ* fusiùs, postea, uti vidimus, et diligentiùs exequitur,

Objicitur et locus hìc (DRIED., *ib.; Doct. Lov. pag.* 71.) : « Quemadmodum Romana Ecclesia,

» in quâ residet Apostoli Petri successor, est » omnibus Ecclesiis prælata, ad quam fidei ma- » gistram et matrem, omnes majores totius Ec- » clesiæ causæ recurrunt, sumentes terminum » seu finem, juxta sententiam ejusdem Ecclesiæ, » cujus vis et potestas ecclesiastica est in Ponti- » fice ejusdem Ecclesiæ; ita et Romanæ Ecclesiæ » sententia prævalet omnibus sententiis aliarum » Ecclesiarum, à Romanâ Ecclesiâ discrepan- » tium, » particularium scilicet, uti mox audivimus ab ipso interpretatum, non autem *universarum* etiam in Synodo collectarum. Neque tamen in omnibus casibus ad œcumenicam Synodum recurri necesse est: rectè enim ait Driedo, « majores etiam causas sumere terminum seu » finem juxta sententiam ejusdem Ecclesiæ Ro- » manæ, » regulariter scilicet et in ordinario regimine, in ordinariis casibus, non certè in extraordinariis, ut jam vidimus, in libro *de Libertate christianâ* ab hoc auctore unà cum Parisiensibus summo consensu fuisse traditum.

In Romanâ etiam Ecclesiâ fidei quæstiones haud secus atque aliæ regulariter finem accipiunt, cùm sit plerumque tanta consensio ut ad Synodum œcumenicam non necessariò recurratur: quæ omnia ex antedictis clara et aperta sunt, et in sequentibus clariùs elucescent.

Diximus etiam ita esse Ecclesiam catholicam constitutam, ut in capite suo, in Petri scilicet cathedrâ singulari prævalere et insidere non sinat hæresim, quâ per contumax propositum à fide abrumpatur penitùs, adeoque omnem Ecclesiam à certo et constanti Ecclesiæ Romanæ dogmate discrepantem, à fide alienam et schismaticam esse.

Et quidem certum est, quod ait Driedo, Ecclesiæ Romanæ particularis illius *vim et potestatem ecclesiasticam in suo Pontifice esse.* Neque enim Ecclesia Romana per se aut absolvit aut ligat; sed Pontifici Romano, Petri successori, id juris à Christo concessum est. Si tamen, quod absit, fides in Pontificis alicujus corde, aut etiam doctrinâ, prædicatione, decreto, vel ad contumaciam usque defecerit (quod ne fieret, negat Driedo, uti vidimus, à Christo esse promissum), non propterea Ecclesia Romana vim suam ac potestatem amitteret; nihilo profectò magis quàm, Pontifice mortuo, amittit; cùm semper supersit in Ecclesiâ semen, quo vis illa excitetur, seu potius explicetur; et Ecclesia Romana mater Ecclesiarum neque à fide abrumpatur, neque primatu excidat.

Atque hæc erant quæ de Jacobo Latomo, et Joanne Driedone Lovaniensibus, pro lectoris expectatione, fortasse nimia; pro Lovaniensium articulorum intellectu, congrua; pro ipsius quæstionis summâ explicandâ et constituendo statu, necessaria diceremus. Quæ omnia, Deo dante, progressu orationis haud mediocriter illustranda et confirmanda esse confidimus. De aliis Lovaniensibus ætate posterioribus, quæ ratio postulaverit, loco suo exponemus.

LIBER SECUNDUS.

Quòd Declaratio gallicana ab omni censurâ sit immunis, probatur ex auctoribus Parisiensium sententiæ adversantibus.

CAPUT PRIMUM.

Joannes à Turrecrematâ pontificiæ potestatis sub Eugenio IV defensor præcipuus, in fidei quæstionibus Concilii auctoritatem Papæ auctoritati anteponebat: communis erat tum illa sententia: Bulla, *Deus novit,* sub Eugenii nomine edita.

Hìc quærimus an antiquiores Scholastici et Canonistæ, qui Conciliorum superioritati vehementissimè omnium adversantur, à nobis omnino diversa senserint, et an in quibus dissentiant, pari immodestiâ cum recentioribus sævierint? Eugenii IV certè tempore, quo maximè efferbuit illa contentio, è Fratrum Prædicatorum Ordine Joannes à Turrecrematâ [1], sacri Palatii apostolici Magister extitit: acris ingenii vir, quem Eugenius ipse unum Basileensibus vel maximè opposuit, et de se bene meritissimum evexit ad purpuram. Is ergo, cùm Papam Concilio superiorem vehementissimè assereret, tamen in apologiâ sive responsione pro Eugenio IV, quam cum ipsis Basileensibus coram Pontifice tractans, ejusdem Pontificis jussu, vivâ voce primùm, deinde etiam scripto protulit, hæc habet: « Si talis casus contingeret, quòd Patres uni- » versi in Synodo universali convenientes una- » nimiter aliquam definitionem fidei facerent, » cui sola persona Papæ contradiceret: dicerem » judicio, quòd Synodo standum esset, et non » personæ Papæ. Judicium enim tantorum Pa- » trum universalis unius Synodi, in materiâ » fidei, meritò præferendum videtur judicio » unius hominis: in quo casu optimè venit illa » glossa quæ habetur in caput *Anastasius,* » dist. XIX, *quòd ubi de fide agitur, Papa tene-*

[1] Joannes à Turrecrematâ sive Torquemado, sic dictus ab oppidulo veteris Castellæ *Torquemada,* in quo natus est, scholasticâ subtilitate haud scio an parem habuerit. Ejus præterea dicendi genus asperum est, seu potius ferreum ac penè barbarum. Erat in hodierno jure canonico non parùm versatus, in antiquâ Ecclesiæ disciplinâ et in doctrinâ Patrum non admodum doctus (*Edit. Paris.*)

» *tur requirere Concilium Episcoporum* (*Dist.* » XIX. *c.* IX.); quod intelligendum est quando » casus est valde dubius, et Synodus convocari » poterit, et tunc Synodus major est Papâ, non » quidem potestate jurisdictionis, sed auctoritate » discretivi judicii et amplitudine cognitionis » (TURREC., *apol. seu resp. ad* BASIL. *tom.* XIII » *Conc. col.* 1701.). »

Quid sit judicium discretivum, Canonistarum et Theologorum ejus ævi sensu, facilè intelliget, qui apud ipsos passim legerit duplicem clavem, alteram *discretionis* ac *scientiæ*, quâ verum à falso discernitur; alteram, *jurisdictionis* ac *potestatis*, cùm aliquid pro potestate et sub pœnâ decernitur. Porrò decretum illud, seu judicium juridicum, maximè in rebus fidei, discretivo judicio niti constat. Neque enim quis de fide decernat aliud, quàm quod discretione et scientiâ verum esse perspexerit. Quare Turrecrematæ certum erat, Concilii auctoritatem, quocumque tandem nomine appellandam, Papæ auctoritati omnino anteponendam esse.

Quid si Papa esset contumax? Nam id quoque prævidit. Audi quid post relata verba statim subdiderit: « Ubi autem id ita eveniret, inquit » (TURR., *ibid. col.* 1701, 1702.), quòd talibus » quæ ad fidem pertinere tota Synodus, per » apertissima testimonia sacræ Scripturæ aut » sanctorum Patrum doctrinam, unanimiter » declararet, Papa acquiescere, OBEDIRE, et » stare nollet, sed contumaciter contradiceret, » talibus apertè ad fidem catholicam pertinere » declaratis, jam utpote hæreticus, subjectus » veniret Concilio, sicut quilibet alius à fide de- » vius. » Vides apertissimè Papam in fidei quæstione à Synodi sententiâ contumaciter discrepantem; neque eo secius à sanctâ Synodo, Papâ contradicente, supremo judicio quæstionem definitam, et in Papam pro potestate animadversum, et Synodi stare sententiam. Hæc Turrecremata, cùm is pontificiæ auctoritati, quanta excogitare posset maxima, à Christo attributa esse vellet, ipso Pontifice audiente et approbante, dixit, ac jubente perscripsit.

Neque verò tum quisquam eâ de re ambigebat. Idem enim docet eâdem ætate Petrus de Monte[1], Episcopus Brixiensis, Jurisconsultus nobilis, et Eugenianarum partium studiosissimus: nempe ubi agitur de fide et schismatis causâ, etiam indubium Pontificem à Synodo deponi posse, ac « si contrariatur sententia Papæ sen- » tentiæ Concilii, potiùs standum esse sententiæ » Concilii (PETR., *de Mont. tract. de Monarc.* » *in app.* II *Conc.* LABB.). » Quin etiam edita est tum Eugenii IV nomine, Bulla *Deus novit* (*Bull.* EUG. IV, *tom.* XII *Conc. col.* 537.), à Turrecrematâ, ut videtur, dictata: adeo cum ejus scriptis, sensus, spiritus, ipsa denique verba conveniunt. Ibi, quantumcumque pontificiam potestatem in immensum extollerent, sic tamen dicebant: « Si papa vel Legatus ejusdem nollet » disponere aliqua, contra Concilium affectaret; » Papæ sententia, vel ejus Legati personam » Pontificis repræsentantis, non Concilii voluntas » sequenda foret; cùm super omnia Concilia » Papa habeat potestatem; *nisi fortè quæ sta-* » *tuenda forent, catholicam fidem respicerent,* » vel si non fierent, statum universalis Ecclesiæ » principaliter perturbarent; quia tunc *Concilii* » *sententia esset potius attendenda.* »

Video nunc plerosque eos qui Conciliis Pontifices anteponant, ita animatos esse, ut pontificiam auctoritatem, eam quæ Concilio antecellat, in fidei quæstionibus maximè eminere putent. At contrà Eugenii tempore, quo exarsit maximè illa de Conciliorum auctoritate dissensio, cùm Pontificem Synodo in omnibus anteferrent, generalia negotia, ac præcipuè fidei, excepta volebant: in iis Concilium prævalere, ut certum supponebant.

Qui tamen si rogarentur an propterea Concilio Papam subjicerent (mirum et incredibile), præfractè negabant. Nam tunc « Synodum majorem » esse Papâ, non potestate jurisdictionis, sed » auctoritate discretivi judicii, et amplitudine » cognitionis » audivimus (TURR., *ib. col.* 1701.): et « licèt reverà sit ipso Papâ minor, majorem » tamen dici, sed diverso respectu; quòd Papa » cùm per hæresim à papatu cadat, factus est » omni fideli minor. » Et alia hujusmodi ex anterioribus Canonistis et glossis, subtiliora quàm solidiora jactant. Quæ si ad fidem pertinere pugnaciter velis, ac Pontificem re subjectum, et in ordinem à Synodo redactum, verbis tamen superiorem dici; næ tu ad minuta et levia, christianæ doctrinæ gravitatem auctoritatemque deducis.

CAPUT II.

Alii Turrecrematæ loci de Concilii potiori auctoritate in materiâ fidei; quòdque summus Pontifex erronea solemniter definire possit. De pontificiâ infallibilitate ludibria et cavillationes.

Hæc quidem sunt, quibus Turrecremata cum

[1] Petrus de Monte, Venetus, loco obscuro natus, plurimâ doctrinâ floruit. Charus fuit Eugenio IV, à quo factus est primùm Protonotarius apostolicus, deinde, anno 1442, Brixiæ Episcopus. Vid. Ital. sacr. tom. IV, pag. 754. Reperies in alterâ appendice Conc. Labb. tractatum Petri de Monte, *de Monarchiâ*. (Edit. Paris.)

Basileensibus agens, superioritatem pontificiam tuebatur. Nec minùs memoratu digna sunt, quæ jam Cardinalis edidit ingenti opere, cui titulus est, *Summa de Ecclesiâ.*

Hic, libro III, capite LXIV, quæstionem proponit, *Cujus judicio standum sit, si in Concilio universali contingat Patres à Papâ vel ejus Legato dissentire* (TURR., *sum. edit. Venet.* 1560, *fol.* 352, *vers.*) : quo loco varios casus ponit, sed hunc præcipuum, quo « prædicta » contrarietas sit in materiâ fidei nondum defi» nitâ, sed quæ noviter per Concilium veniret » definienda : tunc, inquit, in tali casu ponitur » ista conclusio, quòd magis regulariter standum » foret judicio Patrum totius Concilii, quàm ju» dicio Romani Pontificis. »

Miraris Turrecrematæ conclusionem : audi probationes, imprimis verò hanc (TURR., *ib. fol.* 353.), « quòd, ut Bernardus [1] dicit » (Canonista quidam), quæ major superbia, » quàm quòd unus homo toti congregationi » judicium suum præferat, tanquam ipse so» lus habeat Spiritum Dei? propter quod Ar» chidiaconus [2] approbans glossam præfati ca» pitis *Anastasius*, dicit : Periculosum esset » fidem nostram committere arbitrio unius ho» minis. » Hæc ait de Papâ, eo casu, quo *materia fidei noviter definienda veniret per Concilium;* quæ immane quantùm discrepant ab iis quæ nunc jactari audimus (*Doct. Lov.*): nempe quòd Papæ sententia totius Concilii sententiæ anteponenda sit, et quòd in Conciliis œcumenicis Patres à Papâ habeant ut recta decidant.

Quod autem Turrecremata dixerat, Concilii sententiam anteponendam esse *magis regulariter,* sic explicat, « quia, inquit, non esset » impossibile, quòd quandoque unus homo et » maximè Papa, multiplici respectu, in aliquâ » materiâ meliùs sentiret cæteris omnibus. » At profectò si crederet Papam, vel solum, in materiâ fidei, de quâ agit, esse infallibilem, et ab eo accipere Patres ut rectè decidant, neque Papam conferre debuisset cum alio quovis, neque verò sic dicere : « Impossibile non est quòd Papa » melius sentiat cæteris omnibus; » sed è contra : impossibile est quin Papa meliùs sentiat quàm cæteri omnes, à quo quippe habent cæteri omnes ut recta decidant.

Neque valet distinctio discretivi ac definitivi judicii. Planè enim quem necesse sit in definitivo judicio, eumdem in discretivo quoque sentire meliùs, necesse est. Cùm nisi priùs *discreverit,* verumque à falso subtilissimè separaverit, vera definire non possit.

Pergit Turrecremata : « Quando talis contro» versia in materiâ fidei orta esset inter Papam » et Patres Concilii » (nempe de quâ non ita perspicuum est utri meliùs sentiant, nec omnino videtur impossibile unum meliùs sentire cæteris, etsi id quoque certò non constet), tunc, « licèt » universitas Patrum sequenda esset, utpote ju» dicio discretionis præeminentior et superior, » nihilominus nihil videretur conciliariter con» cludendum, quousque concorditer Papa et » Patres in unam simul convenirent conclusio» nem et sententiam. »

Id quidem omnino intelligi patet de dubiis ac maximè ambiguis. Nam ita dicentem audivimus (*Vid sup., cap.* I.) : quòd in iis « quæ ad fidem » pertinere TOTA SYNODUS, per apertissima tes» timonia sacræ Scripturæ aut sanctorum Patrum » doctrinam, unanimiter declararet, Papa Con» cilio obedire teneretur, ac repugnans condem» nandus deponendusque esset. »

Utcumque est, qui in solâ consensione Pontificis cum Concilii Patribus vim certam definiendi reponit, et quandiu dissentiunt, rem totam in suspenso esse decernit, rogo bonâ fide, ecquid de pontificiâ infallibilitate cogitet? Nisi fortè infallibilem, secluso Concilio, statim, eo congregato, sua infallibilitas deserit, vacatque tum illud : *Non deficiat fides tua,* et : *Confirma fratres tuos;* quæ quis sanus dixerit?

Ac ne de Turrecrematæ sententiâ ampliùs litigetur, quid in eodem opere dixerit audiamus. Exponere aggreditur detegendæ pertinaciæ viginti modos : quo loco sic ait (TURR., *lib.* IV. *part.* II. *cap.* XVI. *fol.* 388.) : « Decimus septi» mus modus convincendi specialiter Papam de » pertinaciâ in hæreticâ pravitate est, si errorem » definit solemniter, et à Christianis asserit tan» quam catholicum esse tenendum; » quo quid est clarius?

Hæc libro IV docet connexa et apta cum iis quæ libro II scripserat (*Ibid., lib.* II. *cap.* CXII. *fol.* 260, *mal.* 258.) : « Ad istam objectionem, » cùm arguitur de Papâ facto hæretico, et de-

[1] Bernardus Compostellæ, qui tertius numeratur Decretalium collector, vixit XIII sæculo. Is Decretalium priores libros commentariis illustravit, quinque libris quæstiones addidit, ac præterea quorumdam aliorum librorum auctor ipse est. (*Edit. Paris.*)

[2] Archidiaconus Bononiensis, (Guido Basius) qui Gratiani Decretum commentatus est, vulgò allegatur sub eo nomine, *Archidiaconus,* ut Joannes Antonius DE S. GEORGE, Præpositus Mediolanensis, ac deinde Cardinalis Alexandrinus, alter Decreti commentator, sub illo nomine, *Præpositus.* Vid. Douj. Hist. Jur. Can. part. II, cap. XXII. (*Edit. Paris.*)

» finiente pro hæresi suâ, dupliciter respondetur : quidam enim volunt dicere, quòd casus » non est possibilis quoad hoc, quòd Papa possit » definire hæresim. Dicunt enim quòd in hoc » casu Deus non permitteret eum definire hæresim, aut aliquid contra fidem, sed eum » prohiberet. » Hæc sibi ex aliorum mente objicit. At ipse paulò post : « Nobis autem aliter » videtur dicendum. » Ergo rejicit eos qui negant à Romano Pontifice, dictâ sententiâ, hæresim definiri posse.

Quomodo autem hæc congruant cum iis quæ hoc loco et alibi passim inculcat : Sedem apostolicam, atque etiam Romanum Pontificem in decretis fidei esse infallibilem, sic explicat : « Nobis autem aliter videtur dicendum; videlicet quòd ratio illa non sit ad propositum » nostrum; quia si Romanus Pontifex efficitur » hæreticus, ipso facto quo cadit à fide Petri, » cadit à cathedrâ et sede Petri, et per consequens, judicium quod faceret talis hæreticus, » non esset judicium apostolicæ Sedis; imò nec » judicium alicujus auctoritatis est dicendum aut » momenti; quia cùm per hæresim cecidisset à » prælatione, per consequens auctoritate judicandi privatus esset. »

Eò autem processit, ut diceret per occultam quoque ac *tantùm interiorem hæresim*, Papam statim, ipso facto, loco cadere, tanquam à Deo depositum (Turr., *lib.* iv. *cap.* xviii, xix, xx, *et pass.; Vid. lib.* ii. *c.* cix. *fol.* 252, *et pass.*). Quo quidem facilè tuetur id quod sæpe dixerat : « Romani Pontificis judicium, in iis » quæ fidei sunt, errare non posse. » Non quia Romanus Pontifex, datâ sententiâ, errorem definire non possit, sed quòd definiendo, imò verò etiam credendo, desinat esse Pontifex : quo jure omni Episcopo infallibilitatem facilè adscribemus, si cum eodem Turrecrematâ semel dicimus, qui prava credat et definiat, eum non jam Episcopum esse, ipso scilicet errore dejectum; imò fideles omnes hæreticos esse posse negabimus, cùm hæresi fideles esse desinant.

Hæc quidem omnes, sat scio, vana et nugatoria esse dicent; sed habemus interim claram Turrecrematæ sententiam, quòd Romanus Pontifex non modò errare in fide, sed etiam errorem, prolato judicio, solemniter definire possit. Cæterùm haud me fugit, quàm parum sibi interdum constare videatur : nobis ipsa fluctuatio ac variatio sufficit. Certè Turrecrematæ perpendi operosiùs et conciliari dicta, tanti non est.

CAPUT III.

Antonii de Rosellis ejusdem ævi Canonistæ Eugenianarum partium sententia.

Florebat per eamdem ætatem Antonius de Rosellis [1] Aretinus, Consiliarius pontificius ac cæsareus, ejusdem ævi Canonista nobilis, Eugenianarum partium, qui tamen in libro de Monarchiâ hæc habet (Anton. de Ros., *Monar. part.* iii. *c.* vii; Gold., *tom.* i. *pag.* 252.) : « Credo quòd si Papa statueret contra fidem, » vel bonum universalis Ecclesiæ, vel in casibus, » in quibus sibi non licet, et in quibus Concilium est supra Papam, quòd, licèt ab iis statutis non posset appellari, quòd saltem poterit » in talibus querelari ad Concilium, et ad ipsum » habere recursum, cùm sit superius per suprà » dicta. » Tum (Anton. de Rosel., *Monar. part.* iii. *c.* xxvii. *p.* 446.) : « Solius Papæ judicium submittitur judicio Concilii universalis » in his casibus, in causâ fidei, schismatis, et » ubi agitur de bono universalis Ecclesiæ; et ita » postremò statuit diebus meis generale Constantiense Concilium. »

Et ille quidem tradit (*Ibid., p.* 443.) : « Si » Papa manibus propriis infinita homicidia commisisset, à nullo posse judicari. » Item : « Si » commisisset millies simoniam. » Denique in uno casu hæreseos Papam à Concilio judicari posse dicit, reprehenditque Cardinalem Florentinum aliter sentientem; sed confestim addit : « Quòd item est in omni delicto scandalizante » Ecclesiam, ut Papa possit pro ipso à Concilio » judicari, quando monitus, stat incorrigibilis, » et in suâ obstinatione persistat. Nam talis contumacia dicitur hæresis; » quod quidem est à nostrorum sensu discrepare verbis, re ac sententiâ convenire.

Cùmque apertè doceat à Papâ, etiam lato judicio ac statuto edito, doceri posse hæresim, cogitur dicere ea verba, *ne deficiat fides tua*, referri non ad Pontificem ut privatam personam, non ad Pontificem etiam de fide decernentem, sed ad Ecclesiam : « Concilium, id est Ecclesia et » collectio fidelium, errare non potest. Nam oravit » Redemptor noster pro Ecclesiâ, ne deficeret

[1] Antonius de Rosellis, Eugenii IV in Concilio Basileensi strenuus defensor, se deinde addixit Imperatori, cui fuit à secretis. Dionysius Simon, *Bibl. Jur. can. et civ.* dicit Rosellium, amaro in Pontificem animo propter denegatam sibi cardinalatûs dignitatem, scripsisse tractatum *de Monarchiâ.* Quòd si ita est, ruit argumentum hic à Bossuet ex Rosellii testimonio depromptum. Sed ne ei Dionysio Simon assentiamur id vetat, quod de Rosellis, quem is fingit in Pontifices malevolum, eo ipso in libro, pontificiam auctoritatem supra omnem modum amplificat et exaggerat. (*Edit. Paris.*)

» FIDES SUA, dum Christus dixit : *Ego*, Petre, » *pro te rogavi, ut non deficiat fides tua.* »

Unde paulò antè dixerat : « Concilium Africanum... non dimisit ista pericula decidenda » summo Pontifici soli; sed voluit Concilium » generale adhiberi. » Et paulò post : « Nam, » ut dicit Archidiaconus, periculosum foret fi» dei causam unius hominis judicio relinquere. » Non igitur excogitabat Papam solitariè decernentem, sed Papam cum Concilio, sive cum Ecclesiâ, pro cujus fide oravit Christus, esse infallibilem.

Hæc scribebant sub Eugenio IV, flagrantibus dissidiis, qui ei erant addictissimi, ab eoque opibus ac dignitatibus augebantur.

Dionysium Carthusianum, pontificiæ licèt potestatis studiosissimum, sub Nicolao V, Eugenii successore, eadem sensisse vidimus; ut communem eam fuisse sententiam certo certius sit.

CAPUT IV.

Sanctus Antoninus Archiepiscopus Florentinus, an bonâ fide relatus ab anonymo auctore, qui de libertatibus Gallicanis scripsit.

Per eadem ferè tempora floruit sanctus Antoninus è Prædicatorum Ordine Archiepiscopus Florentinus, quem auctor *tractatûs de libertatibus*, veluti præcipuum pontificiæ potestatis atque infallibilitatis assertorem laudat. Et quidem nihil clarius videtur esse verbis illis, quæ idem anonymus profert : « Papa in his quæ pertinent » ad fidem, errare non potest, scilicet ut Papa » in determinando, etiamsi ut particularis et » privata persona (ANTONIN., *Summ. Theol.* » *part.* IV. *tit.* VIII. *cap.* III. *parag.* V. *p.* 138, » *edit. Ven.* 1582; *et Anon., de libert. lib.* VII. » *c.* XIII. *n.* 11.). » Quem tamen locum cùm totum proferemus, liquidò apparebit nihil nocere nobis. Sed priùs Antonini universam doctrinam considerare placet.

Primùm ergo, Summæ tomo III, sive tertiâ parte, titulo XXIII, de Conciliis universalibus, capite primo, sic ait (ANTON., *ubi sup. p.* 410.) : « Basileense Concilium congregatum priùs cano» nicè, sed post dissolutionem ejus, seu mu» tationem, per Eugenium Papam IV, anno » 1437, factum est conciliabulum. » Ergo anteriora Basileensia ante hanc dissolutionem, sive potiùs translationem, pro canonicè actis habet Antoninus; licèt in his actis Constantiensia decreta firmentur, ut suo loco videbimus.

Capitulo II, paragrapho 6, probandum suscipit, « quòd Concilia generalia non possint » præfigere legem Papæ, » quo loco superiorem Conciliis Papæ potestatem videtur agnoscere. Sed addit (ANTON., *ubi sup., p.* 415, 416.) : « In » concernentibus fidem, Concilium est supra » Papam : » ac paulò post : « Item dico quòd, in » concernentibus universalem statum Ecclesiæ, » non potest Papa disponere contra statutum ge» neralis Concilii, si statuendo decoloraretur sta» tus ipsius Ecclesiæ. » Hæc igitur sunt quæ restringant Antonini propositionem, « quòd Concilia » generalia non possint præfigere legem Papæ. »

Eodem capitulo, paragrapho 7, quærit « quando Concilium dicatur legitimè congrega» tum. » Quo loco hæc habet : « Ubi Papa esset » hæreticus, vel de hæresi suspectus; tunc ad » eum non spectare videtur potestas congregandi » Concilium. » En ergo casus ab ipso Antonino admissus, quo Concilium sine Papâ non modò congregetur, sed etiam de fide judicet.

Capitulo III, vehementissimè favere videtur potestati Papæ, ac probandum suscipit (*Ibid., pag.* 417.) « quòd non liceat appellare à Pon» tifice Romano ad ipsius successorem vel ge» nerale Concilium, et quòd sentire quòd à » Romano Pontifice possit ad quemcumque ap» pellari, est hæreticum manifestè. » Interim ex antecedentibus constat obtemperandum non esse, si contra Concilii auctoritatem ea statueret, quibus *Ecclesiæ decoloraretur status.* Sic qui tanto studio appellare vetant, rationem tamen ineunt, quâ decreta pontificia in universalibus causis cassa habeantur.

Ibidem, paragrapho 4, duas objectiones proponit; secunda est ejusmodi (*Ibid., p.* 418.) : « Contingere posset, quòd Papa hæreticus esset, » et vellet hæretica statuta condere; quod si » contingeret, deficeret fides Petri, quia non » esset qui in hoc casu posset resistere, nec tene» retur Ecclesia hæreticis statutis ejus obedire. » Videtur ergo, in hoc casu saltem, licitum esse » ad aliquem appellare. Ad illud dicendum sic» ut priùs, quòd licèt ut persona singularis ex » motu proprio agens errare posset in fide, sicut » scribitur de Leone, contra quem Hilarius Pic» taviensis ad Concilium generale venit; tamen » utens consilio et requirens adjutorium univer» salis Ecclesiæ, Deo ordinante, qui dicit : *Ego* » *rogavi pro te*, etc. non potest errare. Nec po» test esse quòd universalis Ecclesia accipiat ali» quid tanquam catholicum, quod est hæreti» cum, quia Ecclesia universalis, quæ est » sponsa, et erit semper, et est non habens ma» culam neque rugam. » En, secundùm Antoninum quid sit Pontificem errare posse in fide, *ut personam singularem.* Non enim hìc intelli-

gendus est Pontifex publicum et apostolicum officium exequens, quod nunc volunt, sed Pontifex *ex motu proprio agens.* Quid si autem Pontifex agens ut Pontifex, idem Antoninus exponit; nempe ut sit Pontifex « utens consilio et » requirens adjutorium universalis Ecclesiæ, » cujus proinde sententiam *Ecclesia universalis accipiat.* Quo sensu omnes cum Antonino profitemur Pontificem, ut Pontificem, errare non posse, atque omnino constat in eo esse vim, secundùm Antoninum, *quòd Ecclesia universalis errare non possit,* atque ut *sponsa semper sit non habens maculam neque rugam.*

Id ipsum liquidò constat Summæ IV parte, titulo XII, capite IV, *de errore Fraticellorum,* paragrapho 28, quo loco Fraticellis Joannis XXII Decretalem ut hæreticam, et Nicolai III decretis contrariam insimulantibus, sic respondet (ANTON., *ubi sup. p.* 208.): « Sed ipsi pessimi » homines sunt, hæretici veri, quia asserunt » contra determinationem catholicam factam » per Ecclesiam et Joannem XXII, et omnes » successores ejus, veros catholicos summos » Pontifices, et omnes alios prælatos Ecclesiæ et » Doctores utriusque (juris scilicet), et Magis» tros plurimos in theologiâ cujuslibet religionis, » acceptatam, examinatam, et approbatam ut » verissimam. » Quo loco demonstrat quòd sit verum apostolicum et jam irreformabile pontificium judicium; nempe illud, quòd à Papâ prolatum, ab universali Ecclesiâ *acceptatum, examinatum, approbatumque* sit. Sic ergo ex Antonini mente, Pontifex docens, ut Pontifex atque ut persona publica, sive, ut nunc loquuntur, *ex cathedrâ,* est Pontifex, ut vidimus, utens, *consilio et adjutorio universalis Ecclesiæ, quæ errare non potest;* atque ex ejus sententiâ ita pronuntians, ut ejus sententiam *acceptatam et examinatam*, ipsa Ecclesia *approbet:* quod est certissimum.

Ex his clarè patet, quo sensu dixerit Papam errare non posse *ut Papam,* etiam errare possit *ut particularis et privata persona.* Quem locum anonymus non tantopere venditasset, si quid esset Papa, ut Papa, quid Papa ut persona particularis et privata ex aliis sancti Antonini locis scrutari voluisset.

Quin etiam eum locum, quem affert, non legit integrum: sic autem habet parte IV, titulo VIII, capite III, paragrapho 5 (*Ibid., pag.* 138.): « Fides universalis Ecclesiæ non » potest deficere, dicente Domino Petro, *Ego » pro te rogavi;* et quantùm quidem ad per» sonam Petri intelligitur de defectu finali, » ut scilicet, quòd non periret persistendo in » negationis peccato: quantùm autem ad Eccle» siam, quæ intelligitur in fide Petri simpliciter » verum, quia non potest Ecclesiæ fides defi» cere. Ratio quare Ecclesiæ fides in generali » deficere non potest, est quia divinâ provi» dentiâ Ecclesia regitur, scilicet à Spiritu » sancto eam dirigente ut non erret, et licèt Papa » in particulari errare possit, ut in judicialibus, » in quibus proceditur per informationem; aliàs » in his quæ pertinent ad fidem errare non potest, » scilicet ut Papa in determinando, etiamsi ut » particularis et privata persona » possit.

Quæ cum ante dictis mirè congruunt, patetque Ecclesiam eam esse, quæ directa à Spiritu sancto errare non possit; Papam ex Ecclesiæ nomine et sensu pronuntiantem, errare non posse. Quod autem ex Ecclesiæ sensu pronuntiaverit, certum et ultimum argumentum esse, si Ecclesia Papæ sententiam *examinatam acceptet et approbet.*

Jam quod Antoninus ait in prædicto paragrapho 4, capite III, titulo XXIII tertiæ partis, nequidem à Papâ hæretico appellari posse, nihil habet difficultatis. Hujus enim rei causa est, ut ait Antoninus, quòd alioquin *Ecclesia* satis per se valet, ut *non teneatur hæreticis ejus statutis obedire.* Quæ docent in his omnibus, quæ adversùs appellationes à Papâ, tanto conatu agunt, de verbis potiùs quàm de ipsâ re agi, atque Antoninum summâ ipsâ nobiscum consentire. Jam quod de Leone et Hilario Pictaviensi scribit, lector eruditus viro sanctissimo condonabit, atque horum temporum inscitiam et ἀνιςορησίαν agnoscet.

CAPUT V.

Thomas à Vio, Cardinalis Cajetanus, pontificiam infallibilitatem asserit, nullâ in adversarios censuræ notâ: primus omnium docuit erroneam esse sententiam quæ superioritatem Concilio assignet, cui repugnat Turrecremata, et Cajetani tempore Dominicus Jacobatius Cardinalis.

At initio anteacti sæculi, Thomas a Vio Cajetanus [1] ex Prædicatorum Ordine, vir acris ingenii, argumentandi arte magis, quod apud omnes constat, quàm ecclesiasticæ antiquitatis

[1] Thomas à Vio, *Cajetanus* dictus, ab urbe Neapolitani regni Cajetâ, in quâ natus est, primus auctor fuit Julio II ut Lateranense Concilium indiceret, sicque obviam iret Imperatori et Regi Gallorum, qui, convocatâ à Cardinalibus generali Synodo Pisanâ, ipsi Julio non parum nocituri videbantur. Pro quâ mercede à Leone X, Julii proximo successore ad cardinalatum evectus est Cajetanus. Is secutis Pontificibus charus, quorum omnia jura, inania etiam et falsa, acriter defendebat, ab illis sæpe in legationem missus est, et maximis rebus præpositus. (*Edit. Paris.*)

scientiâ pollens, pontificiæ superioritatis acerrimus propugnator, atque ad cardinalatum evectus fuit; quo duce hæc sententia incrementum aliquod sumpsisse visa est. Atque is pontificiam quidem infallibilitatem asseruit, sed nullâ unquam quòd sciam, adhibitâ censuræ notâ. In Summam sancti Thomæ, hæc ejus est conclusio (CAJETAN., *in* 2. 2. S. THOM., *q.* I. *art.* X.): « Determinare finaliter quæ fidei sunt, pertinet » ad auctoritatem summi Pontificis: hoc quidam » non admittunt; » planè eo more modoque, quo dissentientes scholasticorum opiniones refert. Hæc de eâ quæstionis parte quæ jam gravissima habetur.

Quoad superioritatem asperior Parisiensium sententiam *erroneam* judicabat; sed neque ipse satis unquam se expedire visus; neque ita censuerant, quòd sciam, qui ante eum scripserant; neque ejusdem ætatis scriptores sequebantur. Certè Turrecremata, quo tempore maximè contentio ferbuit, cùm de pontificiâ superioritate diceret, adversam sententiam *erroris et impietatis* accusabat; non tamen absolutè, sed ad eum præcisè sensum, qui cum Basileensibus controversus esset: « Juxta intelligentiam, ait » (TURR., *Apol. adv.* BASIL. *tom.* XIII *Conc.* » *col.* 1709, 1712.), quam de eo practicant » verbis et factis Basileenses, secundùm quam » prosecutus sum responsionem istam. » Et rursus: « Ad illam intelligentiam, quam Basi» leenses verbis factisque practicant; » quod semper inculcat. Non ergo absolutè damnabat erroris, sed ad sensum Basileensium, qui con» ciliarem superioritatem extendebant, ad Concilii translationem irritandam, et suam sententiam fide catholicâ certam esse definiebant, et contrariam hæresim judicabant, et Eugenium IV eâ causâ deponebant; quod quidem Turrecrematæ videbatur « præsumptio maxima, et execra» bilis temeritas, tali intelligentiâ datâ, defi» nire decretum illud (Constantiense scilicet) » veritatem esse catholicæ fidei. » Ergo Turrecremata rem ipsam quidem, pro suâ sententiâ refellit; at interim non rem, sed rei asserendæ modum, præsumptionis, erroris, impietatis accùsat. Sic Cajetani antecessores in ipso contentionis articulo se gerebant.

Quod attinet ad eos qui eâdem ætate scriberent; eâ certè ætate ac sub Leone X, et doctrinâ et gratiâ, et auctoritate florebat Dominicus Jacobatius Cardinalis, is quem summis rebus eo tempore præfectum, et à summo Pontifice profecto Boloniam, ut cum Francisco I de pace ageret, Romæ Vicarium relictum esse comperimus. Is autem de Concilio ingens opus conscripsit, quod Christophorus Jacobatius [1], item Cardinalis, jam indicto Concilio Tridentino, Paulo III inscripsit; placitura procul dubio, certè haud improbanda Pontifici suæ dignitatis retinentissimo oblaturus. Atque hic quidem scriptor pontificiam superioritatem pro virili, factis argumentis, et undique conquisitis auctoritatibus, propugnat; sed diversam opinionem refert ut probabilem, nedum censurâ premat. « Probabiliter, inquit (JACOB., *de Conc. lib.* V. » *p.* 201, *in alterâ app. Conc.* LABB.), videtur » argui, quòd claves fuerunt datæ Ecclesiæ. » Hæc aliorum sententia est; suam anteponit sic (*Id., lib.* IV. *pag.* 143.): « Non teneo quòd » plenitudo potestatis non sit in solo Papâ, sed in » Ecclesiâ tanquam in fundamento, et in Papâ » tanquam in principali ministro. » En quantâ modestiâ cardinem ipsum difficultatis attingit, non aversatur, non horret. Tantùm, inquit, *non teneo;* cùm aliam sententiam probabilem diceret, et suum illud *fortè,* et *videtur,* semper inculcat. Sic duas sententias discrepantes, ut catholicas refert; Gersonem, Cameracensem, Florentinum, Panormitanum, æquè cum Felino [2] Brixiensi, et aliis suæ sententiæ asseclis laudat; et id alii quoque passim præstant: adeo tum odia obsoleverant, et diversas inter sententias pax christiana coaluerat [3].

CAPUT VI.

Idem Jacobatius Cardinalis, pontificiæ superioritatis assertor, in infallibilitatis quæstione quid sentiat.

Quanquam autem Jacobatius Pontificiæ superioritati omnino favebat, hæc tamen docuit, de fidei quæstionibus (*Id., lib.* VI. *pag.* 238.). « Si sumus in causâ fidei, et Papa vult aliquid » statuere contra fidem, standum est potiùs sen» tentiæ Concilii. » Et alibi pro certo supponit, quòd, « quando Papa est hæreticus, potest » accusari et declarari depositus; quod fieri non » posset, si in iis staretur sententiæ ejus, potiùs » quàm totius Concilii, quia semper se tueretur » ex suâ sententiâ (*Ibid., pag.* 240.). » Papam pro potestate agentem videmus, qui se contra

[1] Priori Jacobatii fratris filius.

[2] Is operi Petri de Monte, *de Monarchiâ* multa addidit, quæ reperies in edit. à Philippo Labbeo adornatâ. Vid. Labb. alteram append. Conc. (*Edit. Paris.*)

[3] Jacobatii æquitas maximè enitescit lib. X, in quo hanc quæstionem tractandam suscipit: *Utrum Papæ an Concilii potior sit auctoritas.* Quanquam pro Papæ potiori auctoritate stet, tamen, ne semel quidem, in adversæ sententiæ defensores acerbus est. Utinam sic pacificè omnes in Ecclesiâ disceptarentur controversiæ, tunc profectò utiliores et Christianis digniores! (*Edit. Paris.*)

Concilium suâ sententiâ tueatur; ac pro hæresi contra Concilium dicat sententiam, ab ipso Concilio dissolvendam. Item alio loco: « Si loquimur in causâ fidei, super articulo emergenti » nondum definito, et loquimur in judicio discretivo, in dubio videretur regulariter potiùs » standum judicio universalis Concilii contra » Papam solum contrarium sentientem; » et laudat sententiam Archidiaconi nobilis Jurisconsulti dicentis; « quòd periculosum esset fidem » nostram committere arbitrio unius hominis » (JACOB., *l.* VI. *p.* 329.). » Alios quoque Doctores nominat idem sentientes, « quia, inquit, » in his quæ concernunt fidem, Papa debet » stare judicio Concilii. »

Quo loco et id docet, quanquam *in dubiis fidem concernentibus,* pleniùs ac certiùs sancti Spiritûs lumen Concilio affulgeat; tamen *in arduo ac maximo* dubio, decisionem Concilii à Papâ posse suspendi. Suspendi certè, non tamen contra Concilii sententiam aliquid definiri, quod procul dubio infallibili conveniret. Cæterùm idem Cardinalis, si res certa claraque Patribus et sacro Concilio videatur, nullo modo dubitat, quin statim quæstio decidatur, et Papa reluctans à Concilio deponatur: « Alioquin, » inquit (*Ibid., lib.* IX. *pag.* 389.), videretur » sequi unum magnum inconveniens, quòd » Papa esset hæreticus, et non posset propter » hæresim à papatu amoveri, si ipse nollet in » se ipsum sententiam ferre. »

Quod quidem valere contendit de quâcumque agatur hæresi, sive illa jam damnata sit, sive non; cum hoc tamen discrimine, quòd Papa professus obstinatè jam damnatam hæresim, statim depositus declaretur. « Si verò, inquit » (*Ibid., pag.* 390.), lapsus est in hæresim » nondum damnatam, et est in papatu, quia » nondum judicatum est per Concilium de crimine, tunc nullus eum judicat, nec potest » in eum sententiam ferre, quia non habet superiorem; et cùm ipse sit caput Concilii, non » judicatur à Concilio. Sed si postquam Concilium cognovit de crimine, et judicavit esse » hæresim, non resipiscit, tunc dicet illi: Te » ipsum ore tuo judica. Quod si facere noluerit, » Concilium eum declarabit hæreticum et depositum, ut suprà dictum est. »

Statum quæstionis adverte: agitur de articulo fidei nondum declarato: eam doctrinam tuetur Pontifex quæ hæresis accusetur: eâ de re Synodus convocata est: adest Papa, et quidem repugnans Patribus: at illi, invito eo, de qualitate, ut aiunt, criminis judicant, et veram hæresim esse declarant, et tenet Concilii sententia; eòque res recidit, ut Papa, Concilio repugnans, quàm honorificentissimo ritu deponatur. Inclament censores nostri, non id posse fieri, *imò habere Patres à Papâ ut recta decidant, et solius Pontificis judicium, unanimi totius Synodi suffragio esse potentius ac prævalere;* ac nisi id credatur, *de Pontificis primatu, de fide actum esse* (*Doct. Lov., art.* I. *pag.* 1, 54.). At contrarium scribunt duo Cardinales: at Romæ; at ad Paulum III; at horum opus à duobus Jesuitis, Philippo Labbeo et Gabriele Cossartio, quos honoris causâ nomino, in ipsâ Conciliorum editione novissimâ publicatur. Duo Cardinales pontificiæ majestatis strenui defensores, ei à Patribus abundè satisfactum putant, si Patres multa præfati, multaque adhortati Papam ejiciant.

Hæc quidem Jacobatius emollire velle videtur, quòd Patres id faciant, non *ordinando,* sed *exequendo;* quod tamen plus esse quàm ordinare idem docet. « Unde, inquit (JACOB., » *lib.* IX. *pag.* 389.), virtualiter magis est sen- » tentia executionis quàm pronuntiationis, quia » modicum refert hoc casu, utrum Concilium » provideat ut Cardinales ab eo recedant, et » alium eligant, et ipsum tradant curiæ sæculari, » an pronuntiet et exequatur; quia exequendo » plus facit in effectu quàm pronuntiando. »

Hæc quidem efficiunt ut, Canonistarum quoque sententiâ, vel eorum qui Romano Pontifici vel maximè favere velle videantur, nostræ sententiæ summa in tuto sit; cùm ii quidem nobiscum de re consentiant, de eo uno laborent, ut subjectionis in Papâ, ac potestatis in Concilio nomine amputato, ipsa res maneat: quod quidem, ut non præfractè refugimus, ita in his minutiis rem theologicam collocandam minimè confitemur.

CAPUT VII.

De fide Petri nunquàm defecturâ, ejusdem Cardinalis loci.

Ex his Jacobatii sententiis facilè intelligi potest, quid de pontificiâ infallibilitate senserit. Licèt enim et eam sententiam aliquando referat, et in eam interim perpendere videatur, nihil tamen disertè asserit [1]. Et quidem id docet: Papæ

[1] Pace BOSSUET dixerim, Jacobatium mihi visum fuisse pontificiæ infallibilitatis assertorem disertissimum, qui non modò dicit, *Papam vel solum, posse tollere Constitutionem* Frequens, *in Concilio Constantiensi editam:* item, Papam *posse tollere Constitutionem antiquam à Concilio editam, et novam edere, fortè sibi favorabilem, et Romanis Pontificibus pro tempore:* atque iterum: *Si* (Papa) *de nudâ voluntate et potestatis plenitudine*

« qui Ecclesiæ caput est, verisimiliter magis as- » sistere Spiritum sanctum, ex quo assumpsit » eum in vicarium (Jacob., *lib.* vi. *p.* 239.). » En quàm modestè dixerit *verisimiliter,* sed cùm sit incerta res, Concilii sententiam meritò anteponit.

Quin etiam eum locum, *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua,* ad glossæ suprà relatæ sensum passim interpretatur, et ad Ecclesiæ fidem referre solet. « Ecclesia, inquit (*Ibid., l.* ix. » *pag.* 421.), non potest errare, quia Christus » oravit pro eâ ne deficeret. » Alibi : Ex crimine » scandaloso Papæ non perit universalis Ecclesia, » quæ nunquam potest errare, et pro quâ » Christus oravit. » Item : « Ecclesia semper » eadem, et illibata fide tenus, quæ non potest » errare, ut ibi dicitur, dicente Salvatore nostro : » *Ego pro te rogavi, ut non deficiat fides tua.* »

Atque ex eâdem glossâ fidem intelligit eam, quâ intus quoque credamus : unde probat nunquam deficere posse fidem Petri, pro quâ Christus rogavit; quia semper remanet, et si non in Petro, sed tamen in aliis, ea fides, putà in beatâ Virgine tempore passionis dominicæ, « ut » ostenderetur, inquit (*Ibid., lib.* vi. *p.* 242.), » quod non posset deficere fides, pro quâ Chris- » tus oravit. » Quo exemplo scriptores posterioris ævi frequenter utuntur, non quòd velint fidem in aliis omnibus penitus defecisse, sed ut designent eam in qua non defecisse certissimum sit.

Probat etiam Jacobatius sententiam ea verba interpretantium *de fide Petri*, id est, *de fide Ecclesiæ ei specialiter commissæ* (*Ibid., num.* 238.), Romanæ scilicet, quam superius explicantem Driedonem audivimus; atque his interpretationibus contrariæ nobis sententiæ fundamenta convelli vidimus.

CAPUT VIII.

Bellarmini judicium : ab illo Concilii Lateranensis auctoritas trepidè profertur de sententiâ superioritatem Synodis vindicante : ejusdem censuræ titubantes.

Nunc Bellarminus prodeat, unus omnium nobis infensissimus, quem etiam recentiores vel maximè secuti sunt. Duplex quæstio est; an Papa superior, an infallibilis. Bellarminus de prima sic (Bell., *l.* ii *de Conc. auct. c.* xvii.): « Summus Pontifex simpliciter et absolutè est » supra universalem Ecclesiam, et supra Con- » cilium generale, ita ut nullum in terris » supra se judicium agnoscat. Hæc etiam est » ferè de fide. » Quid hoc monstri est? Quod est *ferè de fide*, totum de fide non est.

Placet enim analytico ordine, et subtili enucleatione resolvere ad sua principia illud, *fere de fide.* Vel enim ad primam Dei revelationem refert, vel ad Ecclesiæ consequentem declarationem, ut sensus sit, *ferè de fide*, quod Deus ferè revelaverit, vel *ferè de fide,* quod ferè Ecclesia definiverit. Atqui quod neque Deus planè revelaverit, neque Ecclesia planè definiverit, nullo modo de fide esse constat : neque enim ex parte fides, sed ex toto plenoque et perfecto est.

Vel aliquem demonstra, non modo ex antiquitate illâ gravi et sobriâ, aut ex theologicis Facultatibus doctis illis celebratisque, sed etiam ex recentioribus privatisque Doctoribus alicujus nominis, qui, ante te, censuræ loco usurparit illud tuum, *ferè de fide.* Hoc quidem probat condemnandi animum inesse, non causam.

Ut autem intelligamus quid sit illud, *ferè de fide*, videamus oportet quid maximè Bellarminus urgeat; nempe Concilii Lateranensis sub Leone X, decretum, ubi dicitur : « Romanum » Pontificem super omnia Concilia auctoritatem » habere (*Bull.* Leon. X *in Conc. Later., sess.* » xi. *tom.* xiv. *col.* 321.). » Quæ ubi protulit Bellarminus, hæc subdit (Bell., *loc. cit.*) : « Ad hunc locum (Concilii Lateranensis) nihil » potest responderi, nisi, vel non fuisse Conci- » lium generale, vel non fuisse ab Ecclesiâ » receptum, vel non definivisse hoc tanquam » de fide. »

Has tres propositiones sigillatim probat. Sic primam : « Sed non fuisse generale vix dici » potest. » O certam auctoritatem et ineluctabilem! ô claram decisionem firmamque censuram! *ferè de fide,* et, *vix dici potest.*

Secundam responsionem, an fuerit receptum Concilium illud, nihil moror. Si enim constaret et verè esse œcumenicum, et rem definivisse tanquam de fide, omnino recipiendum esset. Sed jam œcumenicum fuisse, ipso Bellarmino teste, non constat.

De tertio quid dicat audiamus : « Quod Con- » cilium hoc rem istam non definierit propriè, » ut decretum fide catholicâ tenendum, dubium » est. » Deus immortalis! Hoccine erat, cur nunc perdita omnia conclamarent?

Pergit porrò : « Et ideo non sunt propriè hæ- » retici qui contrarium sentiunt; sed à teme- » ritate magnâ excusari non possunt. » De temeritate postea videbimus; interim à graviore censurâ, ab hæresi, ab errore, ipso Bellarmino

ista statueret, se credere servandam fore sententiam Papæ; sed etiam millies iterat *non esse verisimile Papam posse errare.* Itaque verba in textu allegata hoc mihi tantum persuadent, nempe Jacobatium incertum et varium fluctuasse. (*Edit. Paris.*)

judice, absoluti sumus, nostraque omnino fides, quidquid vociferentur, in tuto est.

Quid autem illud est, *propriè hæretici*, certè, si rem æquo animo disceptaret, nullo modo hæreticos pronuntiaret; cùm nec ipse quidem affirmare ausit à Leone X rem esse definitam tanquam de fide; sed nimiùm pigebat absolvere, quos apertè condemnare non poterat.

Jam verò videamus *vix* illud Bellarmini quid sit. Lateranense Concilium, sub Leone X, *non fuisse generale vix dici potest.* Quid ita? « Nam » etsi fuerunt, inquit, Episcopi paucissimi (nam » ad centum non pervenerunt), tamen Concilium patebat omnibus, et omnes vocati fuerant. » Quid tum? cùm, præter Italos, vix ulli convenirent, Galli universi apertissimè repugnarent. Et quidem vocati Romam; sed à quo? A Julio II, hoste infensissimo, flagrantibus non modò simultatibus, sed etiam bellis, ac postea à Leone X, rebus necdum bene compositis. Eo temporum articulo citati Galli, qui Româ in Lateranensi palatio de suis libertatibus, deque Pragmatica-sanctione, suæ tum disciplinæ arce, liberè scilicet et æquo jure disceptare possent: Italiâ interim tot bellis, tot incursionibus impeditâ, ut nullum aditum patere sibi Gallicani Episcopi iterum atque iterum haud immeritò quereretur. Cùm res eo loco essent, inter Leonem X et Franciscum I, magnâ tum victoriâ à Gallis reportatâ [1], repente transactum est, et loco Pragmaticæ inductum Concordatum. Quo pacto fœdere, quid Pragmatica fieret, Franciscus non curabat: neque nunc cujusquam interest, an Lateranense illud sit œcumenicum. Sed tamen pro certo œcumenico haberi, Bellarmini cunctatio et fluctatio non sinit. Cùm etiam in editione Romanâ, in ipso tomi IV capite, quo cætera Concilia generalia recensentur, hoc Lateranense Concilium extra lineam ac reliquorum ordinem, alio caractere [2] sit positum. Sed nos de Concilio isto Lateranensi suo loco disseremus pleniùs, docebimusque hæc omnia neque ad fidem pertinere; quippe quæ in transcursu, non in ipsâ definitione dicta sint; ac ne quidem ad quæstionem, cùm Papam superiorem faciant, non omnimodis, sed iis in rebus de quibus non agitur. Hæc, inquam, suo loco ostendemus. Nunc ipsum Bellarminum relinquimus, eique omnia trepidè cunctanterque dixisse sufficiat.

[1] Apud Melinianum, an. 1515.

[2] Annotandus est etiam Concilii Lateranensis titulus ab editoribus Romanis sic descriptus : *Concilium novissimum.* Neque illi quidquam addunt, quo significent se illud Concilium habere pro œcumenico. (*Edit. Paris.*)

CAPUT IX.

Bellarmini circa pontificiam infallibilitatem censura æquè anceps : vis notarum ex Melchiore Cano.

Jam Bellarminus de hâc Parisiensium sententiâ, *Pontificem, etiam ut Pontificem, posse docere hæresim,* sic pronuntiat (BELL., *de R. P. lib.* IV. *cap.* II.) : « Hæc opinio non est pro» priè hæretica, nam adhuc videmus ab Ecclesiâ » tolerari qui illam sententiam sequuntur; ta» men videtur omnino erronea et hæresi proxi» ma. » Tolerari verò, quam totâ Ecclesiâ auditam, nusquam damnatam, à tot viris, teste Bellarmino, doctis sanctisque defensam, eodem Bellarmino teste; « Adrianus quoque VI, Pon» tifex optimus atque doctissimus (*Idem*, *de » Scrip. Eccl.*), » Patrum nostrorum memoriâ in celeberrimâ Lovaniensi Academiâ docuerit, propugnaverit, ac factus Pontifex in ipsâ Orbis luce Romæ ediderit: hanc toleratam vocas, non probam procul dubio catholicamque sententiam. Nempe, inquit, *videtur omnino erronea,* et quod idem cum erroneo est, *hæresi proxima.* Gravis censura. Non hìc *ferè de fide,* verùm *omnino erronea*, id est, omnino contra fidem; hoc enim sonat *erronei* vox: sed *videtur,* inquit. Audio. Bellarmini opinio est, et valet illud Melchioris Cani censurarum notas æquâ lance trutinantis: *Verbum* VIDETUR *judiciorum infirmat certitudinem* (MELCH. CAN., *de Loc. Theol. lib.* V. *cap.* V.); neque tantùm sanctus Thomas, sed etiam alii, *verbo* VIDETUR *uti solent, cùm res non est plana ac definita.* Illud ergo Bellarmini ex opinione est, non ex certo firmoque judicio. Et quod de sancto Thomâ Canus, id ego de Bellarmino dixerim: « Cùm » dixit, VIDERI, hoc ipsum sensisse, quod dixerit » videri modò, non etiam oportere (*Id., l.* VIII. » *cap.* V.). » At nunc illud *videri* Bellarmini, Lovanienses quidam et Dominus Strigoniensis in firmam fixamque sententiam vertunt, et de fide catholicâ desperatum esse clamant: illud videtur paucorum annorum circulo, tanta incrementa cœpit.

CAPUT X.

Suarez Parisiensium de superioritate sententiam relinquit integram : ipse suam de infallibilitate censuram infringit, falsaque ex Leone X adversùs Lutherum refert.

Post Bellarminum ex eâdem societate Suarez prodeat, ac de duplici quæstione nostrâ dicat. De superioritate sic (SUAR., *de Fid. disp.* V. *sect.* VII. *n.* 11.) : « Quando Pontifex solùm » adest in Concilio per Legatos, sine instruc-

» tione particulari, et totum Concilium aliquid » definit cum Legatis, est grave dubium an tale » Concilium possit errare.... Nam in hoc sunt » opiniones inter Catholicos. Parisienses enim » et alii, qui credunt tale Concilium esse supra » Pontificem, consequenter affirmant ejus defi- » nitionem esse infallibilem, quia est à supremâ » potestate, et illud Concilium universalem Ec- » clesiam repræsentat. Contrarium verò docet » Cajetanus, et alii..., quia verissimum est Pa- » pam esse supra tale Concilium.... Ego autem » breviter censeo Concilium illud non esse re- » gulam fidei, quia saltem ejus auctoritas infal- » libilis est sub opinione. » Vides celeberrimum Jesuitam, qui totam de Concilii superioritate quæstionem, quæque huic sunt consentanea, *sub opinione* relinquit inter Catholicos variante; et quidem ipse contra Parisienses sentit, sed nullâ vel levissimâ censurâ.

De pontificiâ infallibilitate decernit graviùs : « Veritas, inquit (Suar., *de Fid. disp. sect.* » viii. *n.* 4.), catholica est Pontificem definien- » tem ex cathedrâ esse regulam fidei, quæ er- » rare non potest... Ita docent hoc tempore » omnes catholici Doctores, et censeo esse rem » de fide certam. » Censeo : opinionis res est. Non ita de his loquimur, quæ verè pertinent ad Ecclesiæ catholicæ fidem. Non hìc *censeo*, sed credo; nec *ego*, sed omnes. Et meritò ita Suarez loquitur, qui, cùm *omnes* ait ita credere, sed *hoc tempore*, anteriore certè tempore non ita creditum esse sensit. Non ergo notum illud obtinuit : *Quod ubique*, *quod semper;* quam quidem consensionem stabiliendæ fidei esse necessariam, cum Vincentio Lirinensi, omnes Catholici profitentur.

Sed quid demum est, *hoc tempore?* à quanto tempore? à ducentis annis? At Cardinalis Cameracensis, at Gerson, at Tostatus, at Almainus, at Major, at alii innumerabiles tum in Ecclesiâ floruerunt. A centum annis ante Suarem? At, ut alios prætermittam, Adrianus VI, sanctissimus ac doctissimus, ac præterea summus pontifex, Patrum nostrorum memoriâ, non ita sentiebat. Vide illud, *hoc tempore*, quàm angustos habeat limites.

At fortè aliquod judicium ecclesiasticum intervenit, quo factum sit ut jam nostro tempore id omnes credant, cùm antea non crederent? Nullum. Laudat Suarez Concilium Lateranense, sub Leone X, et ejusdem Leonis X Bullam in Lutherum, et quidem planè et confidenter, ut rem certam; cùm de Concilio Lateranensi etiam Bellarminum hæsitare videamus. Bullæ in Lutherum Suarez verba ne quidem profert ulla. Affirmat quidem Lutheri propositionem xxiv, quòd hanc veritatem negaret, à Leone damnatam (*Bull.* Leon. X *contra* Luth., *tom. Conc.* xiv. *col.* 390.), et quidem præcisè ut hæreticam; xxiii voluit dicere, nam xxiv de Conciliis agit, non de Romano Pontifice. Mendum fortasse sit. Jam ad rem ipsam. Quæ Suarez hìc ut certa supponit, falsa omnia. Falsum autem more Scholæ, nullâ contumeliâ, et cum honore viri dictum volo. Falsum ergo talem fuisse Lutheri propositionem; falsum eam ut hæreticam esse damnatam; et quidem de hoc nulla dubitatio, cùm ex Lutheri allatis articulis ne unum quidem verbum Leo absolutè condemnaverit, sed respectivè tantùm. « Hos, inquit, « articulos respectivè hæreticos, aut scandalosos, » aut falsos, aut piarum aurium offensivos, etc. : » quod bis terque inculcat, ne dubites.

Sed et Lutheri propositio immane quantùm à nostris abhorreat. Sic Lutherus (*Ib.*, *col.* 393.) : « Si Papa, cum magnâ parte Ecclesiæ, sic vel » sic sentiret, nec etiam erraret, adhuc non est » peccatum aut hæresis contrarium sentire; præ- » sertim in re non necessariâ ad salutem, do- » nec fuerit per Concilium universale alterum » reprobatum, alterum approbatum. »

Quâ quidem in propositione impudens hæresiarcha multa peccabat, illud verò maximè, quòd universim Sedis apostolicæ, etiam rectè judicantis decreta de fide, usque ad Concilii generalis sententiam suspendebat. Id enim multis modis falsum hæreticumque est, et à nostrâ Facultate, et ab omnibus Catholicis sæpe damnatum. Nam quædam tam clara sunt, ut statim indicasse sufficiat, qualia erant illa Lutheri immania, quibus ipsum Missæ sacrificium, adorandum corpus Domini Jesu Christi, à tot sæculis frequentatum, impiè conculcabat, aliaque ejusmodi; ab universali Ecclesiâ recepta, palam aspernabatur : quæ quidem violasse, vel ante pontificium decretum, si tam impium est; Romano quoque Pontifice ab excelsâ Petri Sede reclamante, quàm nefarium! Tum illud certum est apud Catholicos omnes, nostrique assiduè inculcant, non tantùm Concilium, sed catholicam Ecclesiam absolutè infallibilem esse, etiam absque Concilio. Sic enim Gerson et nostri : « Infallibilem esse Ecclesiam, et Concilium ge- » nerale illam repræsentans. » Si enim Concilio tanta vis, quòd eam repræsentet, ipsam, ipsam inquam, quantâ veritatis certitudine ac luce præditam esse oportet! Quæ Clerus Gallicanus secutus, Pontificis decretum non præcisè Con-

cilio, *sed Ecclesiæ consensu accendente*, *irreformabile* recognoscit (*Decl. Cler. Gall.*, *c.* IV.). Hæc quia Lutherus intelligere nolebat, suoque more omnia etiam optima pervertebat, ac totâ Ecclesiâ ejus hæreses detestante, sub Synodi nomine, non lucem, sed moras tempusque fallendi quærebat, omni profectò anathemate dignus erat.

Jam æquus lector judicet, an hæc Lutheri impia et nefanda, cum piorum Parisiensium doctrinâ confundi à Suare debuerint. Sed profectò si id quod vult factum est, si doctrina pontificiæ infallibilitati contraria, in Luthero jam à Leone damnata est, Suarez causâ cadit. Rogo enim, an Leonis X censuram pro ultimo judicio habeat, an non? Si pro ultimo judicio non habet; ergo causâ cadit, qui sententiam à Romano Pontifice de fide latam valere non putat. Si autem valuit, exinde jam certè, et à Leonis decreto cœperit *hoc tempus,* quo omnes jam sentire secum Suarez affirmat. Quid ergo Adriani VI ejus successoris libri Romæ recuduntur, ac pars Lutherani dogmatis, sub Romani Pontificis nomine excitatur? An fortè post Adrianum rem repente determinavit Ecclesia? an in Concilio Tridentino? an in professione Pii IV, post Tridentinum Concilium? Imò deditâ operâ à censurâ temperatum, resque in integro relictas luce clariùs vidimus. Quin igitur Suarez cogitabat, si vel maximè Parisienses in Luthero Leo damnare voluisset, quàm id parum valeret, quod à Tridentinâ Synodo, et à Pio IV in ipsâ fidei professione, fuerit prætermissum. An aliqua postea decreta extiterunt? nulla. Quid igitur? Sine Ecclesiæ novâ definitione, nova lux affulsit omnibus, qui *hoc tempore* tecum sentiant? Id quidem gratis dicitur. Reponent alii contentione, metu, assentatione factum, ut ita consentirent; et Religiosos plurimos, eorumque nunc antesignanos tot privilegiis auctos, hanc vicem rependisse. Alii respondebunt illos sensu populari ductos esse, quo et rebus sanctis quoquo modo favere, et hæreticis quàm vehementissimè repugnare pium putant. Quid nostrâ? Id liquet nihil esse certæ causæ, theologicæ quidem, cur à priore sæculo discrepemus.

CAPUT XI.

Andreas Duvallius Parisiensium de superioritate Conciliorum sententiam, et Parisiensis Facultatis esse agnoscit, et ab omni hæresis, erroris atque etiam temeritatis notâ absolvit. Pontificiam infallibilitatem non esse de fide, non modò asserit, sed etiam optimis argumentis probat.

Andream Duvallium, doctum virum, à Parisiensium sententiâ deflexisse, contrariamque sententiam studiosissimè in Scholam induxisse nemo nescit. At ille Edmundi Richerii vehementissimus insectator, in his duabus quæstionibus ab omni censurâ utramque partem absolvit.

Posteaquàm editus est ejusdem Richerii libellus *de ecclesiasticâ et politicâ Potestate*, statim Duvallii responsio prodiit, sub hoc titulo : *Libelli* de ecclesiasticâ et politicâ Potestate *Elenchus, pro supremâ Romani Pontificis in Ecclesiam auctoritate, auctore Andreâ Duvallio,* 1612 ; *cum approbatione Doctorum.* Quo in libro hæc leguntur (Duv., *Elench. p.* 9.) : « Ex » quo satis cuivis constare potest eum (Edmun- » dum scilicet Richerium) nondum abjecisse » erroneam illam opinionem quam in scholâ » Dominicanorum Parisiensium, coram illus- » trissimo Cardinale Perronio, nuper impuden- » tissimè professus est : *De fide est Concilium » esse supra Papam.* Cujus falsitas à magno » illo Cardinale, validis rationibus, in amplis- » simis illis comitiis demonstrata est. Etsi enim » Parisiensis Academia stet à partibus Conci- » liorum generalium, non tamen propterea » unitatem cum cæteris Academiis discindit, » neque earum Doctores pro deviis à fide » habet, aut unquam habuit. » Postea (*Ibid., pag.* 68.) : « Etsi Academia Parisiensis infal- » libilitatem in decernendo ad Concilium gene- » rale solum referat ab eo tamen nunquam » abesse debet Pontifex. » Denique (*Id., pag.* 105.) : « Etsi Parisienses ad Concilium gene- » rale ultimam fidei analysim referant, non » tamen propterea potestatem de fide decernen- » di Pontifici unquam ademerunt, et meritò.

Vides primùm de sententiâ Academiæ nostræ, nondum à quoquam fuisse dubitatum, quemadmodum postea, gliscente ut fit audaciâ, factum est. Vides secundò quid erroneum Duvallius in Richerio reputaret, non certè doctrinam ejus, sed quod eam esse de fide contenderet. Summum id erat quod tunc à nostrâ Facultate peteretur.

Idem Andreas Duvallius edidit postea tractatum *de supremâ Romanorum Pontificum potestate, adversùs Vigorium Jurisconsultum.* Quo tractatu, quæstione, « utrum de fide sit » Concilium esse supra Papam, et utrum Con- » cilium œcumenicum sit supra Pontificem, vel » è contra ; » apertè docet « neutram harum » opinionum esse de fide (*Id., de sup. etc. part.* » IV. *quæst.* VII, VIII. *p.* 438, 542, 550, 582.). » Tum : « Neutra, inquit, harum opinionum hæ- » retica est, neutra erronea et temeraria, saltem

» temeritate opinionis. » Denique; « Sententia » pugnantium pro Conciliis non est hæretica et » erronea, et in ratione opinionis temeraria. » Illud *in ratione opinionis* Duvallius addidit, ut à temeritate opinionem ipsam, non autem opinantes, quos ipse impugnabat, absolvere videretur. Sed quidquid sit de Duvallio, ejusque adversariis, ipsam opinionem ab eo etiam à temeritate prorsus absolutam esse satis superque est.

De infallibilitate sic habet : « Statuenda nobis » est hæc conclusio...., etiamsi de fide non vi- » deatur, saltem non ita evidenter constet sum- » mum Pontificem, seorsum à Concilio, privi- » legio infallibilitatis, licèt agat ut Pontifex, » gaudere, id tamen absolutè certum est et in- » dubitatum (DUVALL., *de supr. etc. part.* II. » *quæst.* I. *pag.* 210, *malè* 102.), » ejus quidem sententiâ, cujus quisque eam quam voluerit habeat rationem ; non ipsâ Ecclesiæ fide.

Neque tantùm dixit non esse de fide ; verùm etiam probat : primùm, « quia nullibi id tan- » quam de fide expressè definitum extat : » secundò, quòd « Doctores contrariæ sententiæ, Al- » liacensis, Gerson, Almainus, Major, Cusanus, » Adrianus VI, et alii, neque in hâc parte, » neque in ullâ aliâ ab Ecclesiâ sunt condemnati » (*Ibid*, *p.* 211.) ; » et postea : « Nusquam in » Ecclesiâ illius hæresis suspectos, convictos aut » accusatos fuisse legimus. » Tertiò solvit Scripturarum et canonum textus, quibus id maximè docetur esse de fide, maximè verò illum locum Matthæi XVI : *Tu es Petrus;* et Lucæ XXII : *Ego rogavi;* et illum Joannis XXI : *Pasce oves meas :* « ex quibus, inquit (*Ibid., pag.* 213.), » sequitur non ita constare de fide esse, summum » Pontificem, etiamsi agat ut Pontifex, privilegio » infallibilitatis gaudere. » Quare Lovanienses hodiernos, qui Duvallium toties nobis objiciunt (*Disq., art.* X. *num.* 143 ; *part. I, refut. arg. art.* XIV. *n.* 139, *et pass. et in Doct. Lov.*), ejus modestiam neminem condemnantis imitari par esset.

CAPUT XII.

Dominicus à sanctâ Trinitate, Carmelita discalceatus, libro Romæ recens excuso, docet pontificiam infallibilitatem aut superioritatem nullo Ecclesiæ decreto clarè definitam : quid illud sit, cùm privati Doctores aliquid de fide esse dicunt, quoad se, non quoad nos ?

Id etiam perpendi velim quod, hoc ferè tempore, Romæ excusum est. Extat enim liber inscriptus : *Bibliotheca Theologica, auctore Fratre Dominico à sanctissimâ Trinitate, Carmelitâ discalceato Provinciæ Parisiensis.* Is de infallibilitate, postquam eam et certam esse, et ad fidem etiam pertinere, suâ quidem sententiâ, multis egit, hæc addit (DOMINIC. A S. TRIN., *Bib. Theol. tom.* III. *l.* III. *sect.* IV. *c.* XVI. *n.* 54.) : « Nota me dixisse hanc nostram » sententiam esse de fide quoad se. Si enim sermo » sit de illâ quoad nos, id non ausim affirmare, » cùm nullibi expressè aut clarè definita, omni- » busque fidelibus ad credendum proposita re- » periatur : unde ab hæresi formali excusari » possunt ac debent omnes Doctores catholici » qui contrarium docent. » Hìc quædam observari velim, quæ aliis quoque auctoribus exponendis conducere videantur.

Primò, ab hoc auctore apertè dici, nihil eâ de re clarè aut expressè definitum.

Secundò, inde colligi Florentina decreta, atque etiam antiquiora Lugdunensia, quæ in eam rem ab adversariis adducuntur, non haberi clara expressaque.

Tertiò, quòd ille auctor rem illam *in se* putet ad fidem pertinere, hoc est reverà à Deo esse revelatam, etiamsi Ecclesia nondum ut talem agnoverit : hanc quidem ipsius esse sententiam ; quam sequi vel non sequi sit liberum ; quemadmodum est liberum physicam prædeterminationem, aliasque huic cognatas sententias, aut eis contrarias, de gratiâ, opiniones tueri ; tametsi sibi mutuò alii apertum Lutheranismum, alii merum putumque Semi-pelagianismum objiciant.

Quartò, his constat immeritò vociferari Lovanienses quosdam de summâ fidei reique christianæ agi ; cùm de liberâ saltem, nec in fidei canonem vindicatâ doctrinâ agatur ; eaque res, à multis jam sæculis, inter Catholicos innoxiè pertractata ac disputata fuerit.

Quintò, neque fieri potest, si tanta res sit quantam volunt, ex quâ salus Ecclesiæ pendeat, ita dissimulanter ab Ecclesiâ actum esse, ut de eâ disputari in utramque partem tot sæculis permitteret ; imò verò expressè ac deliberatè à censurâ temperet, uti in his quæstionibus à Florentinâ, Lateranensi, Tridentinâ Synodis, Piique IV professione, factum esse constat.

Sextò, nihil enim mirum de rebus, quamvis maximis nullam interponi expressam Ecclesiæ definitionem, antequàm in controversiam adducantur ; cùm Ecclesia non soleat ultrò movere quæstiones ; verumque sit illud quod ait Pacianus (PACIAN., *Barcin. Episc. ep.* III. *tom.* IV *Bibl. Patr. p.* 309.) : « Nostri nihil ultro disputavere » majores : » sed motâ quæstione tam multis sæculis, si res quidem ad fidem reverà pertinet, tantique est momenti quanti esse volunt, tum verò tacuisse ac dissimulasse, aut nihil expres-

sum clarumque dixisse, neque etiam dicere voluisse, nihil esset aliud quàm veritatem prodidisse, atque omnino rediret illud : « Error (apertè » defensus) cui non resistitur, approbatur ; et » veritas quæ non defensatur, opprimitur (Fel. » III *ep. ad* Acac. *C. P., t.* iv *Conc. col.* 1051.). »

Hæc censores nostros et omnes viros bonos considerare volumus, atque ad exponendam Carmelitæ nostri, de Papæ superioritate, sententiam pergimus. Hæc autem sic se habet (Dominic. *etc., loc. cit. sect.* v. *c.* xi.) : « Quamvis » Andreas Duvallius, tractatu de disciplinâ Ec- » clesiæ existimet istam sententiam non esse » de fide, non desunt tamen alii Doctores qui » contrarium affirment, illamque fuisse defini- » tam in Conciliis Constantiensi et Florentino sub » Eugenio IV, et Lateranensi sub Leone X. » Verùm, quidquid sit, an in præfatis Conciliis » sufficiens quoad nos, vel adeo expressa de auc- » toritate Papæ supra Concilium habeatur defi- » nitio, ut oppositum statim pro hæretico teneri » debeat, de quo disputant aliqui Doctores; duo in » hâc re certa esse puto. Primò, quòd Concilio ge- » nerali summus Pontifex absolutè suâ auctoritate » præcellat : secundò, quòd hæc sententia, si » sermo sit de definitione Ecclesiæ, videatur » magis ab eâ definita in præfatis Conciliis quam » opposita. » Quæ quàm incerta et vana sint omnes intelligunt. Certè in iis ab omni censurâ temperandum, ac veritatem pacificè, ut inter Catholicos, inquirendam, luce est clarius.

Quòd autem cum Florentinâ ac Lateranensi Synodis, Constantiensem quoque pro Papæ superioritate, hic auctor, multos alios secutus, adducat, satis ostendit quàm hæc omnia oscitanter legant.

CAPUT XIII.

Recentiorum Lovaniensium aliorumque sententia, ipso progressu immodestior et apertè nimia.

De antiquioribus Lovaniensibus, totâque adeo Lovaniensi Facultate diximus, eosque nobiscum summâ ipsâ convenire ostendimus. Posteriores Lovanienses ab anonymo relati, etiamsi diversa à Parisiensibus senserint, an propterea in fidem peccasse eos, et omnia evertisse crediderint, inquirendum restat.

Atque anonymus quidem ex Ruardo Tappero[1] multa profert. Ego ab eo auctore, ut pontificiam infallibilitatem esse defensam fateor, ita contrariam sententiam, ullâ censurâ notatam esse nego. Ait enim (Tapp., *orat. theol.* iii; *Doct. Lov., art.* i. *p.* 6, 7.) : « An (Romanus Pontifex) falli possit » in suâ sententiâ, quando cognoscit circa fidem » et mores...., ab annis centum quinquaginta » cœptum est controverti et disputari. A tempore » enim Constantiensis Concilii et Basileensis, » Doctores quidam apud solum Concilium œcu- » menicum docent esse infallibilis sententiæ pri- » vilegium : veteres verò scriptores, Petro et » Romano Pontifici.... hoc privilegium.... tra- » dunt...; ut verisimilius sit, eorum judicio, » quòd nec Concilio generali id conveniat, nisi » nomine Petri, ejusque cathedræ auctoritate et » quasi commissione. » Nova certè illa est ac sanctis Patribus inaudita *commissio*. Sed si Tapperi doctrinam laudare non possumus, certè laudamus modestiam. Audis enim quàm timidè dixerit, *verisimilius*. At nunc, nisi dicamus solam Papæ sententiam omnibus prævalere Conciliis, ab eoque habere Concilia ut recta decidant, perdita omnia et conclamata sunt. Tantùm ab eo absunt, ut eorum quos laudant, modestiam assectentur.

Cæteros Lovanienses, qui Patrum nostrorum ætate vixerunt, à censurâ ferè temperasse comperio. Refertur ab anonymo Joannes Wiggers, postremis temporibus pro pontificiâ infallibilitate pugnans; atque hìc : « Tenetur, inquit, com- » muniter à Catholicis, ita ut opposita sententia » habeatur improbabilis. » Mentem ejus audio : censuram non audio. *Improbabilis* in Scholâ vox innocua, quæ utrinque jactatur. *Communiter*, quid importet, infrà explicabimus : certè à censurâ procul abest. Alibi idem Wiggers ait (Wigg., *de R. P. dub.* v. *n.* 177; *Doct. Lov., p.* 39.) : « Pontificem, ut Pontificem, errasse » unquam, manifestè falsum ; et oppositum ita » certum, ut ab aliquibus habeatur de fide. » Audi *ab aliquibus*. Hæc anonymus *Doctrinæ Lovaniensium* auctor, ex Joanne Wiggers protulit, subditque : « Siquidem de fide est, nullum » omnino Pontificem, ut talem, errasse, defi- » niendo aliquid contra fidem. » At testis quem adduxeras, tantùm *ab aliquibus haberi de fide* dixerat, tu autem absolutè *de fide esse* decernis. Sic ubi non ratione, sed impetu agitur, sine more modoque verba exasperantur, exacuuntur iræ. Quod heri *improbabile* tantùm, hodie exitiosum schismaticumque habetur; quod heri *ab aliquibus* timidè, id omnino Ecclesiæ limine arcendum hodie proponitur.

Quid verò Stapletonus[1] de eâdem quæstione

[1] Tappero doctrinæ laus tribuitur. Hunc Carolus V Imperator Legatum misit ad Concilium Tridentinum. (*Edit. Paris.*)

[1] Thomas Stapletonus, Anglus, Doctor Duacensis, multis editis libris de rebus controversis notus. (*Edit. Paris.*)

relatus in *Doctrinâ Lovaniensium?* « Vera, » inquit (Stapl., *relect. Schol. contr.* iii. *q.* iv. » *art. unic ; Doct. Lov., pag.* 29.), sententia » est Romanum Pontificem de fide decernentem, » hæreticum dogma non posse tradere. Hæc » veritas est nunc apud Catholicos certa et re- » cepta. » Audis *nunc*. Sic modò à Suare audivimus, *omnes hoc tempore*. Nos autem ibi diximus, quàm illud, *hoc tempore*, infringat illud, *omnes;* addidimusque quàm sit debile, cùm rem ducentis annis saltem liberam ac dubiam, nullo interposito Ecclesiæ decreto, repentè Theologi de fide facere volunt : quasi in eorum manu atque sententiâ fides Ecclesiæ verteretur. Nunc ad Lovanienses redeamus.

De superioritate graviùs, quàm de infallibilitate statuunt. Joannes enim Wiggers (Wigg., *de Conc. dub.* iii. *n.* 75 ; *Doct. Lov., pag.* 29.) : « Quòd Papa sit Concilio superior, conclusio » certò tenenda, utpote fidei proxima, et quæ » ab omnibus penè communiter teneatur. »

Quid sit illud, *fidei proximum,* decretum scilicet ad arbitrium, nota ad libitum, ac nullâ certâ ratione prolata, jam suprà diximus. Quod autem hìc addit, *ab omnibus penè communiter*, dubii, vacillantis, nequè quid dicat certò statuentis oratio est.

Graviùs Stapletonus (Stapl., *Controv.* vi. *q.* iii ; *Doct. Lov., art.* ii. *p.* 62.) : « Dicere quòd » generale Concilium sit supra Papam, opinio » planè est erronea, qualem hæretici sustine- » rent. » At is, Bellarmino ipso asperior, nimiâ ac præposterâ asseveratione sibi fidem detrahit. Quod enim Bellarminus, *ferè de fide*, is ita de fide censet, ut contrarium sit erroneum ; et addit immodicè sæviens, *quale hæretici sustinerent;* tot sanctis doctisque viris non modo insuper habitis, sed etiam cum hæreticorum fæce permixtis. Et Bellarminus quidem de superioritate Papæ leviùs, graviùs de infallibilitate decernit; illi enim superioritas est *ferè de fide*, de infallibilitate opinio negans *videtur erronea et hæresi proxima*. Contrà Lovanienses isti de superioritate asperiùs, de infallibilitate leviùs statuerunt ; Adriani, credo, suî memores, cujus contra infallibilitatem expressa sententia, vel erat notior, vel auctoritate gravior habebatur. Utcumque est, varios illos animorum motus, nullâ exactâ certâque ratione firmatos, procul à fidei rectitudine amoliri nos oportet.

Quare nec moveri debeat qui viderit Scholasticos posterioris ævi, ex quo maximè cum Lutheranis decertari cœptum est, dum ab iis quàm maximè dissentire, et pontificiam majestatem tantis eorum conviciis oppugnatam, quàm maximè amplificare atque exaggerare pium putant ; alia aliis, quasi certatim addidisse. Passim enim eos videas catholicis nostræ sententiæ defensoribus imputare, quòd non satis à Luthero aliisque pestibus abhorreant. Ita dum metuunt, ne non satis credantur abhorrere à Luthero, aut ejus asseclis, id agunt ut non modò Lutherum, sed etiam alii alios supergressi esse videantur. Quare cùm quis dixerit, *ferè de fide ;* alius *omnino esse de fide* addet : cùm quis, *aliquibus de fide ;* superveniat qui *absolutè de fide esse* decernat. *Videtur erroneum*, ait ille ; existent qui *erroneum planè* statim pronuntient. Ita antiquiores modestiores fuêre ; verùm increscente, ut fit, motu, recentiores, Christianus Lupus[1] Lovaniensis, quem alioquin honoris causâ nominatum volo ; anonymus, Nicolaus Dubois ; aliique adeo exarserunt, ut sibi quoque fidem demant. Dominus vero Strigoniensis suum illud, *detestabile et schismaticum*, totis intentat viribus. Quin etiam ex Italiâ extitit Nicolaus Cevoli[2], Comes Patricius Romanus, qui asserat (Cevoli, *Antig. etc. pag.* 184 *et seq.*), « Propositiones » Cleri Gallicani, ad unam omnes, ex Institu- » tionibus Calvini esse desumptas, ac planè hæ- » reticales : Episcopos, qui ipsas firmaverunt, » uti hæreticos et schismaticos, non solùm esse » extra Ecclesiam, sed etiam ipso facto caruisse » jurisdictione episcopali, et ab omni commu- » nione evitandos esse; imò et comburendos. » Cujus quidem viri intemperias ne memoratu quidem dignas esse censerem, nisi ipse, cùm argumentis nihil probet, certò argumento esset, supra omnem modum moremque inflari et exaggerari omnia, ubi falsa pietas zelusque præposterus imperitos animos occuparunt.

CAPUT XIV.

Quanta sit Scholasticorum auctoritas, ex Melchiore Cano constituitur, atque hinc efficitur ab omni nos erroris notâ esse liberos.

Quæret aliquis, an recentiores qui hoc sæculo

[1] Christianus Lupus seu Wolf, Yprensis, Ordinis Eremitarum S. Augustini, vir plurimæ doctrinæ et exquisiti judicii, in hoc uno reprehendendus esse videtur, quòd cùm sit in opiniones Ultramontanas propensior, quæstiones quæ vulgo ab Ultramontanis defenduntur, non eo animo sedato lenique tractat, quo cæteras solet. (*Edit. Paris.*)

[2] Nicolaus Cevoli suo libro titulum hunc magnificum juxtà et ridiculum fecit : *Antigraphum ad Clerici Gallicani de ecclesiasticâ potestate Declarationem, optimo, maximo, summoque Pontifici, Christi Vicario Innocentio XI, Urbis et Orbis Domino, cœlorum, terrarum, inferorumque janitori unico, fideique oraculo infallibili, humiliter dicat, consecrat, præsentat Nicolaus Cevoli ex Marchionibus de Carretto, etc.* (Edit. Paris.)

scripserint, contemnamus, cùm ab eorum auctoritate discedimus. Equidem contemno neminem, et à Prophetâ admonitus, ita *veritatem* quæro, *ut pacem* colere cum omnibus velim. Cæterùm id apertè incunctanterque profiteor, fore ut in gravissimos errores impingat, qui non omnia sæcula totamque traditionis seriem mente complexus, recentioribus se addixerit: sed hæc aliàs. Nunc, ne quid arroganter dicere videar, Melchior Canus [1], Scholasticis certè haud iniquus, prodeat in medium, qui de Scholasticorum auctoritate decernat.

Sunt autem ab eo constituta quædam quæ gradatim geometrico ferè more, à nobis explicari debent, non quidem eo ordine quo sunt ab ipso tradita, cùm ille hæc toto opere, prout instituti sui ratio postulabat, hàc et illàc fuderit; nos autem aliò spectare oporteat.

Jam ergo ante omnia ponatur divisio, quæ statum quæstionis aperiat, nempe hæc: aliud esse Scholæ opinionem communem, aliud Scholæ placitum, decretum, sive, ut alibi vocat, dogma, firmumque judicium: quæ divisio apud Melchiorem Canum ubique diffusa invenitur, maximè verò libro VIII, quo reprehendit quosdam qui errent « in eo, quòd Scholæ opiniones » à certis constantibusque decretis non separant » (MELCH. CAN., *lib.* VIII. *c.* V. *p.* 320, 329.). » Hoc autem etiam ad communes Scholæ opiniones pertinere sequentia docent: « Non disputo » nunc, Scholæ communis opinio verane an falsa » sit; sed id ago...., scholasticas opiniones oportere à decretis sejungere. »

Divisionem sequuntur definitiones duæ. Opinio versatur in his quæ non pertinent ad fidem: decreta verò in his quæ ad fidem pertinent. Hæc perspicua ex sese, ex iis quæ sequuntur patebunt clariùs. His ergo positis, propositiones explicandæ.

PRIMA. Nihil necesse esse sequi plurimorum opinionem, neque etiam communem, neque etiam omnium: quæ propositio tres habet partes.

Quoad plurimos attinet: « In scholasticâ, inquit (*Ibid.*, *c.* IV. *pag.* 317.), disputatione, » plurium auctoritas Theologum obruere non » debet; sed si paucos viros, modò graves, secum habeat, poterit sanè adversus plurimos » stare: non enim numero hæc judicantur, sed » pondere. »

De communi opinione non Scholasticorum tantùm, sed etiam Patrum, ita decernit (*Ibid.*, *c.* V. *p.* 320.): « Si non quævis illorum (Patrum » scilicet) etiam in re gravi, communis opinio » fideles astringit, sed firmum constansque judicium; ecquid de recentioribus Scholæ Theologis dicere nos oportet, quos veteres illi » longè, et vitæ merito, et Scripturarum usu, » et auctoritatis pondere superarunt? »

Quare eodem loco quæstionem illam tractans: « An Matrimonium sine Ecclesiæ ministro contractum, sit verè et propriè Sacramentum, » cùm ille pro ministro pugnet, ac Sacramentum esse neget, sibi quidem objicit Doctorum multitudinem ab ipsius sententiâ abhorrentem; tum hâc responsione se tuetur (MELCH. CAN., *lib.* VIII. *cap.* V. *pag.* 323, 324.): « Ostendam ergo » primùm opinionem illam communem esse, » non Scholæ dogma firmumque judicium. » Ac paulò post: « Si Thomistæ omnes cum Scotistis » existant, si cum antiquis juniores velint contrà » me pugnare, tamen superior sim necesse est. » Non enim, quemadmodum nonnulli putant, » omnia sunt in Theologorum auctoritate: est » quædam tamen ita perspicua veritas, ut eam » infirmare nulla res possit. »

Idem tamen in re gravi temerarium esse docet ab omnium omnino consensione recedere. Sic enim loquitur (*Ibid.*, *cap.* IV. *pag.* 317.): « Ex » auctorum omnium scholasticorum communi » sententiâ in re quidem gravi, usque adeo probabilia sumuntur argumenta, ut illis refragari » TEMERARIUM sit. » Vide quid efficiat, ubi de opinione agitur. Concors sententia Theologorum omnium efficit scilicet probabile argumentum tantùm, quod contemnere sine temeritate non possis: sed ita, si sit omnium in re quidem gravi, concors sententia.

Hæc ille de opinione: sed quâ notâ internosci possit ab opinione decretum, sic exequitur.

SECUNDA PROPOSITIO. Cùm ex definitione decretum versetur in his quæ pertinent ad fidem, opinionis nota est, ubi non adscribitur illud, « hæreticum, erroneum, aut id firmiter Catholicis amplectendum, aut aliquid simile » (*Ibid.*, *c.* V. *p.* 324.); » sed id quoque oportet ex certo judicio, non ex opinione dicatur. Nam

TERTIA PROPOSITIO est: An aliquid sit de fide, ad quæstionem et opinionem pertinere potest. Unde emergit

QUARTA PROPOSITIO. Certa nota est aliquid tradi, ut quod sit verè de fide, neque in quæstione et opinione versetur, « si expressè et propriè à fidelibus firmiter credendum, aut tanquam dogma fidei catholicæ accipiendum » dicatur; vel aliis similibus verbis, aliquid esse

[1] Melchior Canus, Ordinis Prædicatorum, ac deinde Canariæ insulæ Episcopus, Scholasticorum elegantior, scripsit tractatum *de Locis Theologicis*. (*Edit. Paris.*)

» Evangelio doctrinæve Apostolorum contrarium » dicatur. Dicatur, inquam, non ex opinione, » sed certo et firmo decreto. » Ergo et illud *de fide est, hæreticum est, erroneum est*, ex opinione dici potest; neque tum quæstio statim transfertur ad Scholæ decretum, sed intra opinionis lineam continetur. Exemplum affert (MELCH. CAN., *ib.; Vid. Decr.* GREG IX, *l.* IV. *tit.* IX. *c.* VIII.) : « Licèt enim Durandi [1] opinio » reprobetur, cap. *Gaudemus, de Divortiis :* » sed qui dixit : *Verùm absonum hoc videtur*, » *et inimicum fidei christianæ* (quæ verba sunt » Decretalis), is noluit hæreseos illum condem- » nare; verbum enim VIDETUR, judiciorum in- » firmat certitudinem. »

Quod hìc de Conciliorum summique Pontificis sententiâ dixit, alibi ad privatos Doctores meritò confert; ac jam audivimus ita de beato Thomâ disserentem (CAN., *lib.* VIII. *cap.* V. *pag.* 321.) : « Cùm dixerit VIDERI, hoc ipsum » sensisse quòd dixerit, VIDERI modò, non etiam » oportere. »

Quare quos audimus dicentes, *existimo, censeo, videtur esse de fide, vel mihi, vel aliquibus est de fide*, quæ in hâc quæstione, etiam posterioris ævi Doctorum pars longè est maxima eos, auctore Cano, ex opinione, non ex certo firmoque judicio dixisse scito; et cùm res opinionis sit, valere nimirum ea, quæ de opinione diximus.

Non tamen sufficit, ut aliqui, vel multi, vel unius ætatis etiam plurimi, majore fortè confidentiâ quàm doctrinâ, absolutè certòque dicant: *de fide est, erroneum est, hæreticum est.* Sed

QUINTA et ultima PROPOSITIO, quam ex Cano depromimus, hæc est : « Concordem omnium » Theologorum Scholæ, de fide aut moribus sen- » tentiam contemnere, si hæresis non est, at » hæresi proximum est (*Ibid., cap.* IV. *p.* 318.). » Et alibi apud eumdem (*Ibid., lib.* XII. *cap.* VI. *pag.* 492.) : « Si scholastici Theologi aliquam » itidem conclusionem firmam et stabilem uno » ore omnes statuerint, atque ut certum theo- » logiæ decretum fidelibus amplectendum con- » stanter et perpetuò docuerint, illam ut catho- » licam veritatem fideles sanè amplectemur. »

Vides quæ certa, fixaque et inviolata theologiæ decreta sint, in ea consentire debere firmam stabilemque ac perpetuam scholasticorum omnium, non ex opinione, sed ex certo firmoque judicio profectam sententiam. Quâ ex re confirmatur id quod sæpe diximus : qui ita concludunt, *nunc*, vel, *hoc tempore omnes Scholastici ita sentiunt;* ab his suam quoque enervari statim infirmarique conclusionem : ut exinde constet id, quod statuunt, ad hæresim aut errorem in fide minimè pertinere posse; cùm vel hinc, ipsis quoque testibus, traditionem certam ab eorum sententiâ abesse constet. *Fides* enim *non est temporum*, ut aiebat ille præclarè, *sed Evangeliorum.*

Quæ quidem à me dicta sunt, ut sæpe monui, eo rerum statu, quo nullum novum interpositum est Ecclesiæ decretum, ad antiquam traditionem clariùs et expressiùs declarandam. Qui enim in quæstionibus, quales nostræ sunt, quæ à trecentis ferè annis inter Catholicos agitentur, nullâ ejusmodi auctoritate ducti, ad novas censuras repentè prosiliunt, eorum profectò numero sunt, quos dicebat Canus (CAN., *lib.* VIII. *cap.* V. *p.* 320.), « de rebus gravissimis temeritate » quâdam, repentino quasi vento incitatos, ferre » sententiam : » qui quidem quò vehementiùs alios condemnarint, eò profectò luculentiùs, non in illis hæresim vel errorem, sed in seipsis temeritatem, inscitiamque produnt.

Quare, his positis, omni ratione pervicimus, nos ab omni ejusmodi censurâ planè absolutos esse. Quadruplici enim veluti gradu tuti invictique consistimus. Primus est : tantùm abest ut motâ quæstione concors fuerit adversùm nos ac perpetua et stabilis Scholasticorum omnium sententia, ut attentâ quidem universâ temporum serie, non tantùm auctorum gravitate, verùm etiam numero, superiores simus : neque tantùm privatos Doctores innumerabiles, verùm etiam theologicas Facultates multas, easque celeberrimas, decreto quoque facto, consentientes habeamus. Hoc primum. Alterum : tantùm abest ut motâ quæstione, Ecclesia congregata, ipsique Pontifices, judicium interposuerint suum, ut potiùs consultò à judicando saltem temperarint, resque integras reliquerint. Tertium : ex eo consequens est, ut si privati Doctores posterioris ævi, consultò tacente Ecclesiâ, censorias notas vel maximè adhibuissent, non nisi temerariæ præcipitesque haberi possint. Postremum : nequidem id fecerunt, certo judicio concordique sententiâ, sed his planè verbis,

[1] Is est Episcopus ille Mimatensis, Canonistarum XIII sæculi facilè princeps, qui *Speculator* dictus est, edito nempe libro, cui titulum fecerat : *Speculum Juris.* De illo egregio Canonistâ jam alibi diximus. Sed hìc observandum est Durandi nomen, in allegatâ Decretali nusquam reperiri, et hanc esse damnatam propositionem : « Quia Pagani circa plures insimul feminas affectum di- » vidunt conjugalem, utrùm post conversionem omnes, » aut quam ex omnibus volunt retinere valeant, non » immeritò dubitatur. » (*Edit. Paris.*)

quæ opinionem, non autem firmum decretum indicent.

Jam verò cùm certa pro nobis, atque omni auctoritate firmata, Synodi Constantiensis decreta proferemus, quinta quæstio erit : quo illi loco sint, qui tantæ auctoritati contradicant? Sed eam quæstionem ad aliam hujus operis partem reservamus. Hìc nos tutos esse probasse sufficiat.

Cæterùm cùm Melchioris Cani proferimus auctoritatem, non propterea omnia, quæ hæc tractando, magnificè de scholasticis Doctoribus edixerit, à nobis comprobata esse volumus, quale est illud : « Scholæ auctoritate res plurimas ab Ecclesiâ esse definitas (CAN., *lib.* VIII. *cap.* V. *p.* 319.); » cùm potiùs videatur dicere debuisse, perpetuæ traditionis auctoritate definitas fuisse : cujus traditionis Scholæ doctrina, pars aliqua haud quidem contemnenda fuerit. Neque magis probamus illud (*Ibid., lib.* XII. *c.* VI. *p.* 493.) : « Omnes simul Scholæ Theologos, » uti retulimus, errare non posse...; quòd eorum error, error esset Ecclesiæ, utpote, cùm ad decernendum hujusmodi res, non alios Ecclesia quàm Theologorum oculos habeat, qui si fallerentur, totum Ecclesiæ corpus, in suo facerent errore versari. » Quasi Episcopi, veri Ecclesiæ Doctores à Christo instituti, nihil ipsi per sese sapiant et intelligant; aut Scholastici tantùm, non autem vel maximè, qui in publicâ Ecclesiæ cathedrâ, verbum divinum catechismumque tradant, audiendi sint : quæ et alia quo sensu probanda, vel intelligenda sint, in medio relinquimus. Id unum contendimus, ut illius quoque, qui Scholasticis plurimùm tribuat, calculo, à quorumdam Scholasticorum censuris tuti et illæsi simus.

CAPUT XV.

Aliæ notæ : quæ ad fidem pertinent paucis diluuntur : sapiens hæresim, malè sonans, periculosum in fide quid sit : schismaticum à D. Strigoniensi inustum, sed ne hujus quidem nominis significatione perspectâ.

Noster quidem Gerson, quo auctore à nostrâ Facultate multas, easque accuratas, et ad regulam exactas censuras esse editas, omnes consentiunt, de censurarum notis, multis libris agit, sed in eo libro maximè, cui est titulus, *Declaratio veritatum quæ credi debeant* (GERS., *t.* I. *p.* 22, 23). Quo loco, post hæretici erroneique notas, docet, propositionem quæ hæresim sapiat definiri posse eam, « ex cujus » concessione, coassumpto aliquo, quod non » potest rationabiliter negari, sequitur hæresis. » Talis esse videretur hæc propositio : *Gregorius Magnus non fuit Papa.* Assumpto enim eo, quod non fide quidem sed aliunde certissimum est : *Gregorius Magnus ritè fuit electus in Papam;* sequeretur eum qui canonicè in Papam sit electus, non esse Papam, quòd esset hæreticum. Unde existit illud, *sapiens hæresim*, in eâ propositione, *Gregorius Magnus non fuit Papa;* quam definitionem à Gabriele Biel[1] Gerson deprompsit integram (GABR. BIEL, *in* IV *sent. dist.* XIII. *quæst.* II. *art.* III. *dub.* I.). Totum verò illud, *sapiens hæresim*, à nostrâ sententiâ excluditur, cùm illud *coassumptum*, quod licèt non fide certum, alioqui evidens per se sit, nequidem fingendo excogitare quis valeat.

Malè sonans in fide, quantùm capio, haud facilè secernas ab eo quod *sapit hæresim*, sive errorem; sed ut in quod *sapit hæresim* ad gustum quemdam, ita id quod *malè sonat*, magis refertur ad aures : quod cùm subtiliter apud te pensitaveris, in idem recidere facilè comperies; quanquam *malè sonans* à Melchiore Cano (CAN., *lib.* XII. *cap.* XI.) confunditur cum eo, quod sit *piarum aurium offensivum*, de quo dicemus postea.

Neque ab iis multùm distat istud quod *periculosum in fide* dicitur : cujus quidem notæ insigne exemplum habemus in censurâ Vernantii nostræ Facultatis, 24 Maii 1664. Erat hæc Vernantii propositio (*Vid.* D'ARGENTRÉ, *etc.;* VERN. *def. etc. pag.* 247.) : « Si Papa non est » infallibilis in Scripturis interpretandis, nostra » fidei professio mutanda est, neque dicendum » ampliùs, nos sanctam Ecclesiam catholicam et » Romanam credere. » Quæ propositio, quoniam ea quæ fide certa essent, cum incertis dubiisque implicabat, remque fidei solâ opinione fundabat, ipsa fides in periculum vocabatur; quippe quæ cum opinione in ejusdem casûs consortium trahi posset. Atque id sacra Facultas cùm intelligeret, præclarè pronuntiavit : « Hæc propositio est » falsa, temeraria, scandalosa, periculosa in

[1] Biel, Canonicus regularis, in libros Magistri sententiarum commentaria scripsit non aspernanda, et docuit in Universitate Tubingensi ab Eberardo Comite Vurtembergensi, anno 1477 instituta. Diximus in nostris notis Gallicis hunc docuisse in Universitate Tigurensi, errorem nempe seculi D. DUPIN, quem hìc emendatum volumus. In textu quoque BOSSUET levis error irrepsit, sive sit ille ipsius BOSSUET, sive, quod nos credimus, amanuensis. Dicitur enim *hanc definitionem à Gabriel Biel Gersonem deprompsisse;* cùm potius fuisset dicendum *eam Gabrielem Biel à Gersone deprompsisse.* Nam vix natus erat Biel, quando Gerson diem supremum obiit, anno 1429. Vid. Dup. XV. sæc. (*Edit. Paris.*)

» fide. » Quam censuram incurrunt nunc, qui primatûs fidem totamque Ecclesiæ catholicæ auctoritatem, cum eâ quam imbiberunt opinione, connectunt.

Jam profligatis iis quæ nostram fidem incusent: facilè efficiemus, ut illo schismatici elogio, quod Dominus Strigoniensis iratus effudit, nihil quidquam sit inanius. Et quidem doctrinam nostram, contra potestatem indirectam, non modò Perronius Cardinalis, sed etiam, eodem teste Perronio (*Répl. de* Duperr., *pag.* 545, *édit.* 1622.), ipse Bellarminus hujus potestatis propugnator acerrimus, absolvit ab anathemate. « Cæterùm, ait Perronius, ipse Bellarminus » monet id quod de Pontificis in temporalia po- » testate indirectâ docet, non à se haberi ut fidei » doctrinam, aut sub pœnâ anathematis et ex- » communicationis à fidelibus tenendam. Quare » hæc omnia communioni ecclesiasticæ sanciendæ » impedimento esse non possunt; » certissimèque constat à Domino Strigoniensi inustam schismatis notam, ne illius quidem definitione perspectâ.

Primùm enim schisma separationem sonat; quare schismatis nomen sponte corruit, ubi nulla separatio est. Atqui Clerus Gallicanus, neque se à quoquam, neque quemquam à se separat: ergo schismatis nomen, ipsâ nominis significatione statim vacat. Si autem vacabat in nos, necessariò recidebat in auctorem; cùm procul dubio sit ipse reus schismatis, qui pacificis ac fratribus schismatis crimen intentat. At enim ejus nomine respondebunt: Vos Galli nondum schismatici, sed propositiones vestræ schismaticum virus instillant. Quo pacto? ideo certè quia ad separationem inducunt. At quâ in re? in doctrinâ scilicet, cùm res doctrinæ sit. An ergo docemus rem à communioni omnium fide abhorrentem? Id si ita est, jam non schisma, sed hæresis aut error est, quòd cùm nec ipse dixerit, certè schismatis nomen, nullâ re nixum, inane esse docet. An fortè schismatici sumus, quòd de doctrinâ non necessaria litigamus? Atqui ne litigamus quidem; nostra proponimus; ab omni contumeliâ et censurâ temperamus.

Ecclesiæ antiquitus aliæ alias Scripturas admittebant: non easdem omnes. Erant qui Epistolam ad Hebræos, erant qui Apocalypsim respuerent, et in iis quidem à Romanâ Ecclesiâ dissentirent: nullum tamen erat schisma, quod innocuè et citra cujusquam injuriam dissiderent, neque alii alios condemnarent; quæ longè profectò gravioris momenti, quàm hæc nostra, erant.

Nostri certè Episcopi neminem condemnarunt. Si verò schismatici sunt, ideo quòd non laturi esse videantur, apud nos doceri suis decretis contraria; jam sunt schismatici, qui in aliis regionibus nostra proscribunt, aut verò condemnata ea esse, demonstrare oportet. Quod tu si crederes, non jam schismaticos, sed hæreticos nos diceres.

Summa sit. Duo sunt quæ in Declaratione Gallicanâ proponuntur: alterum communis omnium fides de primatu Petri: alterum sententia Parisiensium et Ecclesiæ Gallicanæ, quam à Synodo Constantiensi, et antiquâ traditione, manasse arbitramur. Sanè cùm fidem proponere aggredimur, ea tantùm producimus, quæ omnes Catholici uno ore suscipiunt. Neque verò aliter egit Dominus Strigoniensis, in eâ quam cum ipsâ censurâ edidit fidei professione solemni. « Profitemur, inquit (*Cens.* Strig., *in Vind.* » *Schol etc.*), atque spondemus sanctæ Romanæ » Ecclesiæ, quæ unica est, perpetuò adhæsuros, » neque ab ejus institutis, totius orbis consensu » approbatis, ubique florentibus ac dilatatis, » quovis prætextu discessuros. » Non ergo privatas sententias adducat oportet, qui fidem profitetur; sed quæ totius orbis consensu approbata, ubique florentia ac dilatata sint.

At dices: Quid ergo additis alia? Addimus quæ utilia Ecclesiæ, quæ familiaria nobis, quæ posteris profutura: addimus quæ primatum ipsum, atque amplitudinem Romani Pontificis firment, invictamque et in animos suaviùs influentem præstent; sed ea asserentes, condemnamus neminem; veritatem pariter pacemque diligimus.

Exploso schismatici titulo, *illud absurdum et detestabile* Domini Strigoniensis, quippe quòd plus irarum quàm censurarum habeat, omittimus. Nihil enim videtur dixisse, qui cùm nihil perspicuum haberet dicendum, vagâ confusâque sententiâ detestabilem esse doctrinam effutiit eam, quam fidei repugnare nec ipse diceret.

LIBER TERTIUS.

Quòd Declaratio Gallicana ab omni censurâ immunis sit, ex ipso statu quæstionis demonstratur.

CAPUT PRIMUM.

Adversarii falsa imputant Parisiensibus, ac pessimè constituunt statum quæstionis: anonymus auctor tractatûs *de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ:* Papæ suprema potestas et monarchia ecclesiastica à Gersone et aliis Parisiensibus agnita: Constantiensis Concilii loci à Cajetano et aliis objecti: an recursus ad Con-

cilium in extraordinariis casibus supremam Papæ impediat in ordinariis casibus potestatem ?

Animadverti eos, qui antiquam Parisiensium sententiam, eique congruam Cleri Gallicani Declarationem censoriis configunt notis, id facere ex conceptis de hoc dogmate falsis opinionibus, quos proinde, constituto statu quæstionis, facilè refellemus.

Atque ille quidem, qui *de libertatibus Gallicanis* scripsit anonymus, quæstionem de Conciliorum potiore potestate ita constituit (*Anon., de Libert. etc. lib.* V. *cap.* V. VI, XI, XV, XVI, *et pass.*) : « Sed quæstio est, penès quem sit » suprema potestas, an penès Episcopos sine » summo Pontifice, an penès summum Ponti» ficem sine Episcopis, dum invicem distinguun» tur. » Quare toto libro V, quo hanc quæstionem tractat, ubique profitetur agere se de Concilio, à quo summus Pontifex ejusque Legati absint. At profectò constat non in eo positam quæstionem : an Papa Concilio subsit ei, quod sine ipso congregetur : quæ specialis est controversia tractata ab Orientalibus, tempore Concilii quinti, congregati sine Vigilio; sed an Pontificis decreta de fide, aliisque hujus generis rebus, ea sint quæ à Synodo retractari possint, atque interdum debeant; et an congregato, ut nunc ordinariè canones jubent, ejus auctoritate Concilio, ipsius, an Patrum ac sacri consessûs sententia prævaleat.

In eodem errore versatus est Emmanuel Schelstratus ac cæteri passim, qui intelligunt, ejus tantùm à nobis asseri Concilii potestatem, quod seorsim à Papâ fiat. Quo uno clarum est, à toto quæstionis statu aberrare eos, eorumque argumenta, censuras, tractationes universas in irritum cadere.

Sanè apud omnes constat, certis quidem in casibus extraordinariis, Concilium absque Papâ congregari posse; idque non modo in schismatis casu, si Papa sit dubius, sed etiam extra schisma, si sit hæreticus, si detentus, si mente captus, si apertè simoniacus, si ea moliatur quibus universam pessumdet Ecclesiam aliis denique in casibus, *qui dilationem remedii non paterentur,* quos casus evenire posse, Theologi Canonistæque omnes, et ipse etiam agnoscit anonymus (*Ibid., cap.* V. *num.* 13.); atque iis in casibus, Papæ Concilium anteponi oportere nemo diffitetur. Quorsum enim attineret Concilium absque Papâ fieri, nisi auctoritas Concilii prævaleret? Rursus autem confitemur generale Concilium absque Papâ congregatum, nisi id ipsa necessitas expresserit, ipso jure esse nullum; ut iis de rebus litigasse, nihil aliud sit, quàm operam ludere, et aliis invidiam conflare voluisse.

Sunt alia quæ nobis imputent æquè falsa. Primùm negari à nobis, eam quâ Romanus Pontifex, Christo auctore, gaudeat supremam in Ecclesiâ potestatem, ac monarchicum Ecclesiæ Romanæ statum, sive, ut Patrum magis utamur vocibus, illam perfectissimam unitatem, in quam Ecclesiæ administrandæ ratio tendere ex Christi instituto debeat. Hoc primùm nobis imputant : tum illud ex eo profluens, nullum à nobis poni controversiis oborturis finem, nisi Concilio generali congregato, totoque orbe commoto; quod cùm sit difficillimum, ac sæpe ne possibile quidem, hinc dari hæreticis grassandi, et omnia perturbandi locum. Denique addunt, si fieri possit, id quod Parisienses asserunt, Romanum Pontificem de fide decernentem aliquando falli, etiam fieri posse, ut quæ catholica fides et Ecclesia est, non eadem semper Romana fides et Ecclesia sit. Ea verò esse quibus maximè moveantur, et quibus libros impleant, qui bonâ fide agat, nemo negaverit. Atqui ea ne objicerent quidem, si vel statum quæstionis cogitare vellent.

Supremum enim illud, ut inde ordiamur, ex Concilio maximè Constantiensi repetendum putant. Vel Cajetanum audi contra nostros disputantem. Statim fundamenti loco ponit illud (CAJETAN., *de auct. Pap. cap.* I. *post tom.* III. *Comm. in Summ.* S. THOM. *pag.* 6.), in Constantiensi Synodo per Martinum V ita definitum : « Papa supremam habet auctoritatem in Ecclesiâ » Dei (*Bull.* MART. V. Inter cunctas, *t.* XII » *Conc. col.* 265.). » Cui est geminum illud, ab eâdem Synodo in Viclefo damnatum, et à Martino V, approbante Synodo, repetitum : « Non » est de necessitate salutis credere Romanam » Ecclesiam esse supremam inter alias Eccle» sias. » Idem urgent omnes, et eo maximè argumento Nicolaus Dubois Declarationem Gallorum oppugnat (*Disq., art.* IV. *pag.* 21.).

Optimè interim, quòd ex eâ Synodo maximè argumentantur, quam maximè auctorem secuti sumus. Neque immeritò ex eâ Synodo supremæ auctoritatis vocem ac titulum constabilitum volunt, qui in eâ Synodo primùm appareat. Res enim ipsa antiqua; sed prima, quod sciam, Synodus Constantiensis fuit, quæ supremæ auctoritatis adhibitâ voce, Romanæ Ecclesiæ primatum commendaret. Hinc nostrum postulatum, ut ex eâ Synodo, supremum illud interpretemur, in quâ primùm fuerit summâ auctoritate proditum. Hìc jam adversarios trepidare videas. Satis enim sciunt Synodum Constantiensem eam esse,

quæ apud ipsos malè audiat, quòd Conciliorum faveat auctoritati; sed profectò necesse est, vel omnia jura conturbent, vel eo utantur judice quem ipsi elegerint.

Nos, inquiunt, non protulimus sessionum IV et V decreta, quæ Concilium Pontifici anteponunt: nondum enim omnes obedientiæ convenerant. At nihilo magis convenerant sessione VIII, cùm illud in Viclefo damnatum est: « Romana » Ecclesia non est suprema inter alias Ecclesias. » Una tum convenerat Joannis XXIII obedientia, quæ sessionum IV et V edidit canones, quos pertimescitis. Certè sanctam Synodum tam cito à sententiâ discessisse, atque à sessione V ad sessionem VIII tantam rerum esse conversionem factam, nec vos ipsi creditis. Ergo suprema illa auctoritas Pontifici attributa, cum eâ quam Constantienses Conciliis asserunt auctoritate, non repugnat. Illud tamen omittamus: sessionum IV et V decreta in alium locum differamus. At certè adversarii non negabunt in sessione V ita intelligendam esse supremæ auctoritatis vocem, ut sessione VIII explicata est; atqui in sessione VIII ita explicatum est supremam esse Ecclesiam Romanam ipsumque Pontificem, « quatenus » primatum habet super omnes Ecclesias parti- » culares. » At fortè Cajetanus ne eum quidem locum, tametsi est à Martino V apertè comprobatus, proferre voluerit: obscurus, ambiguus, nimisque conciliaris est ille locus. Audiamus ergo tandem quid ex Martino V prolatum voluerit. Nempe id in Bullâ *Inter cunctas,* sacro Constantiensi Concilio approbante, editum: « Quòd » Papa canonicè electus.... sit successor beati » Petri, habens supremam auctoritatem in Ec- » clesiâ Dei. » At ne illud quidem cogitas, *supremam* dixisse *in Ecclesiâ Dei.* Tu continuò infers: ergo super omnem Ecclesiam, etiam congregatam. Statum quæstionis, et ipsa quæ laudasti verba mutas. Nos autem fatemur, supremam *in Ecclesiâ*, non totâ Ecclesiâ, etiam congregatâ, superiorem; sive quod idem est, et in Concilio Basileensi positum: « Papa in Ecclesiâ » major, non tamen totâ Ecclesiâ major. »

At enim Cajetanus ita philosophatur (CAJET., *loc. cit. cap.* VII.): Non est ille supremus etiam in Ecclesiâ, qui supra se agnoscit aliquam in Ecclesiâ potestatem, cui subsit: atqui Parisienses talem Papam faciunt, qui conciliari potestati subsit: non ergo papalem, sed conciliarem supremam faciunt potestatem. Cui argumento facilè respondemus utramque supremam esse diverso respectu: supremam alteram, nempe pontificiam, tanquam ordinariam; supremam alteram, nempe conciliarem, extraordinariis in casibus, ac rarò eventuris: quam distinctionem, ne ea quidem, quâ plurimùm Cajetanus utitur, philosophia respuat. At enim supremi vocem strictissimè vult acceptam, etiam in Constantiensi quod laudat decreto; si quidem id fingit, omnes Concilii Patres, quidquid antea cogitarint, edixerint, sanxerint; Martinum verò V, quidquid audierit, approbaverit, exscripserit, oblitum esse penitus. Rectè. Sin autem non ita est, ipse profectò Cajetanus est nimius, et suprema Papæ potestas, ex Constantiensi quo utitur decreto, mitiùs intelligenda est.

Vis monarchiæ vocem? Nostri ultro amplectuntur, et apertè Gerson (GERS., *de potest. Eccl. cons.* X. *tom.* II. *p.* 239; *et concl.* II. *pag.* 239, 256.): « Plenitudo potestatis ecclesiasticæ..... à » Christo collata est supernaturaliter Petro sicut » Vicario suo et Monarchæ primo, pro se et » successoribus usque in finem sæculi; » et postea pro absurdo habet, « regimen ecclesiasticum » non esse monarchicum, et habere multiplex » caput: quod quidem, inquit, est apertè hæ- » reticum; » et tractatu celebri, *de auferibilitate Papæ,* postquam humanas monarchias in aristocratias aliquando converti posse memoravit, ut olim in republicâ Romanâ factum est, addit (GERS., *tract. de aufer. Pap. consul.* VIII. *ibid. pag.* 213.): « Non sic de Ecclesiâ Christi, quæ » in uno Monarchâ supremo.... fundata est à » Christo....; et oppositum sentientes.... errant » in fide....... contra articulum illum, *et unam* » *sanctam Ecclesiam.* »

Quod factum esse docet, ut non schisma fieret, sed reductio ad unum supremum; et idem ipse, nostrique semper inculcant. Neque eo seciùs ipse, et alii iisdem in locis, Concilii superioritatem ex Constantiensibus decretis vel maximè propugnant. Quare totum illud de supremâ potestate, deque monarchiæ statu, extra quæstionem est, et nobis invidiosè objectum.

At enim Richerius hanc monarchiam odit, et ubique insectatur, et aristocratiam ecclesiasticam laudat. Non ille quidem absolutè, sed monarchicum esse Ecclesiæ statum suo sensu profitetur. Verùm, utcumque est, ipse viderit: non Clerus Gallicanus tutandum eum suscepit: Gersonem potiùs et Parisienses tueretur. Sed ne ipsos quidem, nisi quatenus antiquæ traditioni, et Synodo Constantiensi consentiunt. At, inquis, non est supremus Romanus Pontifex, si semper ab eo ad Concilium recurratur: et hoc nobis imputas extra quæstionem. Ad certos enim casus, eosque extraordinarios atque generales, quibus Ecclesia

tota concutitur, sese ipsa redigit Constantiensis Synodus, quam sequimur ducem. Eo verò prætextu continuò sollicitari Ecclesiam, ac christianum orbem commoveri, Sedisque apostolicæ auctoritatem, in ordinario etiam regimine et quocumque casu dato, à Concilii auctoritate suspensam, adeoque impeditam semper, et invalidam teneri, ac nomen nudum esse, pejus omnibus malis odimus. Neque eo magis probamus Pontifici etiam delinquenti, aut delinquere viso, semper intentari Concilii generalis auctoritatem, ac sub Concilii nomine schismati præberi fomitem. Gerson enim et alii inculcant assiduò, valere Concilii auctoritatem ad Papam judicandum, certis casibus (GERS., *de pot. Eccl. loc. cit.*), iisque ita extraordinariis, ut vix mille annis, bis aut ter eveniant : quibus tamen haud secus ac quotidianis casibus in antecessum provideri, stabilitâ Concilii auctoritate necesse sit, quòd scilicet Ecclesiæ ipsi in æternum duraturæ, mille anni sint tanquam dies unus; totque tentationes expertam ac tantis præliis præparatam, vigilare, sibique cavere oporteat.

Neque ex eo quòd Constantiensis Synodus Papam subesse Concilio velit, etiam in negotio reformationis generalis, ideo probamus reformationem eam quam sine Papâ aggredi vellent. Nam Cameracensem audimus, ita concionantem in ipso Constantiensi Concilio (*Vid.* PET. ALLIAC., *inter op.* GERS.) : « Manifestum est quòd Ecclesia fuit multipliciter deformata, indiguitque » et nunc maximè indiget, ut in fide et in moribus, reformetur; » explicatâ fide scilicet, ejectis hæreticis, purgatisque moribus. « Sed » nunc membris Ecclesiæ separatis à capite, per » tetrum illud schisma, et apostolico dispensatore et directore carentibus, nequaquam bene » fieri posse speratur. » Quod quidem secuta Synodus Constantiensis, reformationem distulit, et electionem Pontificis expectavit.

CAPUT II.

Falsò imputari Parisiensibus, quòd saltem in fidei causis, recursus ad Concilium semper sit necessarius.

At illud ineluctabile esse putant, quòd, saltem in fidei causis, recursus ad Concilium semper sit necessarius, si Papam negemus esse infallibilem. Quâ unâ doctrinâ prævalere hæreses, cùm in ea incidunt tempora, quibus Concilium vix ac ne vix quidem congregari possit. Hoc adversarii omnes ad unum inclamant; sed hæc omnia frustra sunt. Jam enim Lutherum omni anathemathe prosecuti sumus, quòd ad generale Concilium omnia fidei decreta suspenderet; et nostra Facultas eamdem doctrinam in Milleterio condemnavit atrocibus notis : quam censuram integram suo loco referemus. Neque obscurum est Gersonem et alios, id non tantùm Concilio generali, et congregatæ Ecclesiæ, sed etiam ubique diffusæ tribuisse, ut errare non possit; nec mirum, cùm Concilium ipsum eo sit infallibile, quòd Ecclesiam repræsentet : quo fit ut Ecclesiam per se esse infallibilem negare nequeat, qui vel intelligat repræsentare quid sit. Denique pestiferam doctrinam Clerus Gallicanus, novissimâ illâ, quam totis studiis impugnant, Declaratione confixit, dum sine Concilio quoque Ecclesiæ consensum valere professus est. Sed illum quem laudamus, Ecclesiæ consensum irridet Nicolaus Dubois, dum ea verba tractat Declarationis Gallicanæ, *nisi Ecclesiæ consensus accesserit.* Sic enim interrogat (*Disq.*, *art.* VIII. *num.* 107, 108, 109, 110 *et seq. pag.* 38, 39; *Vid. etiam part. refut. etc. pag.* 78.) : « Cujus ecclesiæ? An » universalis, omniumque Prælatorum et Episcoporum, etiam capitulorum, tam cathedralium quàm collegiatarum? » Ut ludit vir suavis, sibique et aliis offundit nebulas! Pergit porrò : « An omnium episcoporum totius orbis, » etiam Japonum, Indiarum, et aliorum apud » infideles vel hæreticos latitantium? Quando» nam tandem hic habebitur? Dum expectabitur » ab aliquibus aliorum consensus, ex his forsan » mortui erunt plures, qui fortè consenserint, » sed de quorum consensu non constet authenticè. Illorum igitur qui successerint novus con» sensus erit expectandus... An majoris partis... » Facti quæstio inextricabilis, quia unde scietur, » quòd illi quos consensisse constabit anthenticè, » majorem partem Ecclesiæ constituunt. » Quin Episcoporum labori ac sumptibus parcit vir providus : « Quanta, inquit, singulis Episcopis » molestia et sumptus, ut ex toto orbe, ab om» nibus Ecclesiis vel saltem majori earum parte » obtineant authenticam consensûs demonstratio» nem? » Metuit etiam Galliæ ab iis, qui prætendunt pontificias Bullas de Janseniano negotio, non esse receptas : « Satisque, inquit, ipsis erit » si negent; quia.... illi incumbit probatio, qui » affirmat, non qui negat. » Hæc tamen et alia, quæ operosè et anxiè vir bonus congerit, eo fundamento nituntur, quòd consensus, nisi certâ consentientium omnium, per peculiare instrumentum, testificatione constare non possit; quòd cùm sponte et uno veluti flatu corruat, tum omnis machina concidat necesse est, et inanes terriculæ, uti illa in nubibus efficta monstra, evanescunt.

Paribus argumentis si quis adoriatur nostrum auctorem, rogetque aliqua lex recepta, an obsoleta sit? Credo, plebiscitum requiret, quo ipsi quidem constet plebem decreto facto legi obstitisse, aut verò consensisse : vel quandoquidem plebi subditæ non est datum abrogare legem à Principe latam, nisi aliquo modo Princeps consenserit, noster hæsitabit quoad de abrogatâ lege diploma Principis afferatur: totumque illud, quo de explicito et implicito, interpretativoque consensu, Theologi, Philosophi, Jurisconsulti sanciunt ad unum omnes, futurum est irritum. Hos in re tam seriâ ludos agunt.

Neque cogitant consensum publicum non eo constare, quòd aliquod de illo extet commune et publicum instrumentum. Quin illud est persæpe multò validissimum, ut in omnibus imperiis, ita in imperio Christi, quod nullo peculiari instrumento consignatum, sed omnium inscriptum mentibus, omnium sermone usuque celebratum. Atque illud in Ecclesiâ plerumque contingere, et ex sese perspicuum est, et suo loco fusiùs exequemur, et vel nunc satis liquet de decretis pontificiis nullam dubitationem esse posse, receptane sint an non? Quis enim nesciat nullis missis nuntiis, nullis perlatis litteris, de Janseniano negotio diplomata ubique obtinere, cùm neminem obstrepere ac reclamare audiamus? Quod cùm sit, tunc Concilium non est necessarium. Sic enim suâ sponte per pronos animos, ab altâ Sede Petri, vera doctrina prolabitur, ac Romano Pontifice omnium explicante doctrinam et sententiam, nihil necesse est, ut congregatâ Synodo, ipsa per se tota quid censeat Ecclesia eloquatur. Denique quocumque modo fiat, ut Ecclesia consentiat, transacta planè res est. Neque enim fieri potest unquam ut Ecclesia, Spiritu veritatis instructa, non repugnet errori. Sic res Janseniana processit. Sed hoc quoque suo loco. Interim, satis constat totum illud tantoperè à *Disquisitore,* aliisque jactatum, de sumptibus atque laboribus, deque nuntiis ac litteris quòcumque mittendis, ludicrum vanumque esse.

CAPUT III.

Quòd si unus vel alter Romanus Pontifex in decreto fidei aberraret, nihil fidei Romanæ, nihil Romanæ cathedræ Sedique apostolicæ noceretur.

Jam si eveniret illud, quod absit, ut à Romano Pontifice quæstionem fidei malè judicante, reliqua Ecclesia dissentire cogeretur, non propterea fides et Ecclesia Romana interiret, aut vera Ecclesia fidesque Romana esse desineret. Id jam docuimus, cùm de Joanne Driedone loqueremur (*sup.*, *l.* I. *c.* XV.) : quo loco constituimus, Romanam, hoc est Petri, non defecturam fidem eam esse, quæ à Petro primo, per successorum seriem ad nos devoluta jam coaluit. Neque verò Romana fides in solo aliquo Pontifice est; alioquin intereunte Pontifice, Romana interiret fides. At etiam vacante Sede, Romana fides viget, vigeretque profectò, etiamsi Pontifex plusquam mortuus, quocumque tandem modo, à fide deficeret; et in infando illo schismate, quo quadraginta ferè annorum spatio non erat in Ecclesiâ Pontifex, nisi dubius, ac proinde nullus, si Bellarmino aliisque credimus, haud propterea minus Romana Ecclesia stetit. Unde Joannes à Turrecrematâ, Dominicus Jacobatius et alii Canonistæ, sive antiquiores, sive posteriores, suo quodam modo Sedem apostolicam et Romanam fidem ab ipso Pontifice sejungunt; et ipse Turrecremata scripsit (TURR., *de Eccl. lib.* II. *cap.* C.) : « Si vel maximè Eugenius IV Synodi » Basileensis sessiones primas confirmare voluis» set, Sedem apostolicam passuram non fuisse; » quæ quidem, an, et quatenus rectè distinxerit, alibi inquiremus. Hinc profectò clarè perficimus, etiam eorum auctoritate qui Romano Pontifici maximè favere velint, eos à sede suâ certo quodam modo ita esse distinctos, ut vel iis labentibus, sedes immota stare possit; quod huic loco sufficit.

CAPUT IV.

Adversarii quæstionem de superioritate Papæ ad vana redigunt; casus hæresis evertit eorum generales regulas : Cajetani argutiæ recitantur.

Repulimus ea quæ Parisiensibus falsa imputantur, sed odia profectò omnia, quibus hanc sententiam prosequuntur, necesse est ut concidant, cùm ea viderimus, quæ ipsi, vel tanquam necessaria, vel tanquam probabilia confitentur.

Placet primùm audire quid illi velint, qui vehementissimi omnium fuerint. Hi dicent statim, Papam supra omnia Concilia esse; nullo casu à sibi subjectis judicari; neque enim duas potestates supremas esse posse; contrariam sententiam erroneam esse. Ita Cajetanus (CAJ., *de comp Pap. et Conc. loc. cit. et pass.*), primus omnium, quòd sciam, erronei affixâ notâ, satis confidenter (quippe quem nec alii sequerentur). Sed ipsum tanta dicentem audiamus. Statim hæret ad canonem, *Si Papa* (*Dist.* XL. *cap.* VI.), et ad illud, *nisi fuerit à fide devius.* Tunc enim accusari, damnari, deponi Pontificem, velit, nolit, confitetur. At forsitan declarativè tantùm, non autem destitutivè, ut

aiunt : Papam enim volunt per hæresim ipso jure cadere à papatu, ac declaratione tantùm opus esse. Hæc alii, non ipse Cajetanus ; atque omnino asserit non id divino jure, non humano esse cautum. Sic denique statuit (Caj., *ibid. cap.* xvii, xviii *et seq. p.* 19 *et seq.*) : « Papa » hæreticus non est ipso facto depositus, sed de- » ponendus. » Sagacis enim ingenii vir satis intelligebat ad quam pontificii statûs ac publicæ securitatis perniciem pertineret illud, *ipso facto depositus.* Statim enim, hæresis mentione factâ, contemni impunè Pontificem à quocumque privato, et ejus acta haberi nulla et irrita, et totam concuti Ecclesiam : quæ Gerson intuens docebat (Gers., *tract.* An liceat appellare à Papâ, *t.* ii. *p.* 305.), « Papam non cessare, ipso » facto, quo cadat in hæresim, sicut nec alius » Episcopus, propter incertitudinem ecclesias- » ticæ politiæ. » Neque erat quod ad notorietatem recurrerent. Primùm enim de ipsâ notorietate luditur, periculosissimumque est notorietate agere, nisi ipsa notorietas certo supremoque judicio declaretur. Tum si ad notorietatem solam animadversio necessaria redigitur, maximum erat periculum, permitti Ecclesiam hæretico Pontifici, certa in fidem, licet nondum notoria machinanti. Quo in genere, quæ occultiora, ea periculosiora sunt. Quare nec canon, *Si Papa,* in notoriâ tantùm hæresi Papam judicari vult, sed generatim, *si sit à fide devius,* honorique ac securitati ipsius Pontificis datur, ut nonnisi à Concilio generali judicandus veniat. His quidem rationibus victus Cajetanus assensit. At illa interim præclara quam animo informaverat, pontificatûs idea effluebat. « Magna enim, » inquit (Caj., *de comp. etc. c.* xx.), restat » ambiguitas quomodo et à quo judicabitur Papa » deponendus....; cùm judex in quantùm judex » sit superior eo qui judicatur. » Magna certè et inextricabilis difficultas. Videamus quomodo se expediat. Primùm refert à quibusdam dici, « quòd licèt absolutè Papa non habeat supe- » riorem in terris, ipse tamen, in casu hæ- » resis, habet superiorem in terris Ecclesiam » universalem ; et sane, inquit, est via com- » munis. » Verùm eam ipse rejicit, malè sibi metuens, ne scilicet ex illo casu pulsus in alium, nullo loco possit consistere. Neque enim Christus peculiare quidquam, universali Ecclesiæ tribuit in solo hæresis casu ; atque omnino tota illa de perfectissimâ, hoc est, in omni casu supremâ et absolutâ Pontificis monarchiâ, tota, inquam, illa Cajetani idea ac regula perit, si vel in uno casu hæresis, fallit. Attamen sic elabitur : « Posse dici quòd Papa nec simpliciter, » nec in casu hæresis habet superiorem in terris, » sed subest potestati ministeriali universalis Ec- » clesiæ, quoad solam depositionem. » At interim extorquetur vel ab invito illud ; *subest;* neque efficiet ullâ arte Cajetanus, eum qui, ut deponatur, subest, non etiam subesse, ut convincatur et ut judicetur. Neque item efficiet, ut is qui habeat judicem, non habeat superiorem. Quis autem negaverit *ministerialem* esse Ecclesiæ potestatem ? Respectu Christi certè ; Papæ quidem respectu, ministerialem esse, quâ Papa judicetur ac deponatur ; nec si millies dixerit Cajetanus, omnesque argutias exhauserit, ulli persuadebit.

Sanè operæ pretium est intueri ut se torqueat, dum potestatem illam ministerialem exponit. Ait enim potestatem illam, quâ Papa deponitur tripliciter considerari posse. « Tria enim, inquit, » inveniuntur in Papâ ; scilicet papatus, persona » quæ est Papa, putà Petrus, et conjunctio » utriusque....., ex quâ conjunctione resultat » Petrus Papa. » His positis subdit : « Et quo- » niam amotio Papæ, sive per renuntiationem, » sive per depositionem, sive per ejectionem » non est corruptio papatûs, nec Petri, sed » conjunctionis papatûs et Petri ; idcirco diligen- » tissimè et cautissimè oportet pro regulâ habere » ante mentis oculos, cùm de amotione Papæ » tractatur, quòd non requiritur potestas supe- » rior Papâ, sed superior conjunctione inter Pe- » trum et papatum. »

Hæc Cajetanus operosissimè tribus exequitur prolixissimis capitibus xx, xxi et xxii. Quâ sanè doctrinâ facilè demonstraveris, ne Nestorium quidem, exempli gratiâ, ab Ephesino Concilio, tanquam superiore fuisse depositum. Quis enim non videat depositionem eam non esse corruptionem episcopatûs, qui sanè in Ecclesiâ catholicâ manet integer ; neque etiam Nestorii, qui incolumis superest ; sed conjunctionis episcopatûs cum Nestorio : atque adeo Concilii Ephesini potestatem non esse superiorem Episcopo Nestorio, sed *superiorem conjunctione* inter Nestorium et episcopatum : quæ quàm vana et absurda sint omnes intelligunt.

Quare et illud vanum est, quòd *illa potestas* quâ Papa hæreticus deponitur, « licèt minor » papatu, habet tamen vim coactivam, non su- » per Petrum Papam, sed super conjunctionem » papatûs et Petri..., in causâ hæresis ; ita quòd » illa potestas relata ad Papam est ministerialis ; » relata ad conjunctionem Petri et papatûs in » fieri vel dissolvi, subjecto existente disposito,

» est auctoritativa (Caj., *de comp. etc. c.* xxi.).

Huc denique recidunt qui paradoxa fingunt, ut altiora quàm ipse Christus de Christi Vicario meditentur. Quæ Cajetanus, ut ipse profitetur ex intimo philosophiæ sensu quantumvis deprompserit, omnemque scholasticæ suæ artem excusserit, non tamen perfecerit ut ad hæc inania, theologiæ gravitas, ne dicam fidei, redigatur auctoritas.

CAPUT V.

Suaris labores æquè irriti circa depositionem Papæ in hæresim lapsi.

Vidit Suarez Cajetani mirum in modum laborantis conatus irritos. « Hìc, inquit (Suar., » *de Fid. disp.* x. *sect.* vi. *n.* 9.), Cajetanus » mirè se vexat, ne cogatur admittere in casu » etiam hæresis Concilium stare super Pontifi- » cem. » Et ille quidem assentitur Cajetano neganti casum ullum esse, quo certus et indubitatus Pontifex superiorem agnoscat, et ad illud recurrit : in casu hæresis, Pontificem ipso facto depositum esse. Ne tamen in illa quæ jam relata sunt, incurrat incommoda, illud ipso facto, non valere dicit, nisi post Ecclesiæ declarationem. At jam illa omnia redeunt : si Papa accusandus, citandus, judicandus veniat, ergo habet superiorem; ac prohibere nemo potest, quin illa, quam Suarez postulat, declaratio Ecclesiæ, non sit illius judicantis actus.

Id quidem sentit vir sagax. Cæterùm sic se expedit : « Quando Ecclesia Papam hæreticum » deponeret, non ipsa tanquam superior, sed ex » consensione Christi Domini juridicè decla- » raret eum hæreticum esse, atque adeo pror- » sus indignum Pontificis dignitate, tumque » ipso facto immediatè deponeretur à Christo » (*Ibid., n.* 10.). » Quid sit autem illud, *consensione Christi Domini*, hæreticum adeoque indignum declarare, et quæ tandem illa sit Christi Domini *consensio?* specialisne ea, an generalis, et quatenus nobis comperta sit, exponat qui potest. Certè quæ in Ecclesiâ rectè legitimèque fiunt, Christi, non dico consensione, sed auctoritate fieri confitemur, et eatenus Christus verè in Ecclesiâ est per suum Spiritum omnia administrans. Cæterùm *immediatè*, hoc fieri, id est, nullâ interpositâ Ecclesiæ auctoritate, nec Suarez dixerit, ut profectò ipse, haud minùs quàm Cajetanus sese inani operâ vexasse videatur.

At enim Suarez ait : ut, in electione Papæ, electores non conferunt ei potestatem, sed personam designant, cui Christus conferat; ita qui deponunt, personam designant, cui Christus abroget potestatem : neque absimilia dixerat Cajetanus; sed hæc nihil ad nos. Id certè quærimus, an non Ecclesia aliquam exerceat jurisdictionem super eum quem citet, quem convincat, quem declaret inhabilem, ac potestate destitutum. Verba quærunt illi; nos rem ipsam intuemur. Certè electores Papæ, genus aliquod jurisdictionis exercent in electum, quippe qui eidem papatum conferant, cujus detrectantis excusationes admittere, si justæ videantur, vel si iniquæ, respuere, atque ad onus suscipiendum cogere omnino possint. Sed ut ut sit, jus illud in privatum exercent : non enim electus verè perfectèque est Pontifex, antequam saltem acceptaverit : in depositione verò potestas exercetur in certum Pontificem, qui proinde non ut homo privatus, sed jam ut Pontifex judicanti subsit, ac proinde aliquo in casu, nempe in casu hæresis, inferior habeatur.

Huc accedit quòd non tantùm certò hæreticum, sed etiam suspectum, et diffamatum judicare, adeoque vel damnare, vel absolvere debeat Ecclesia, ut et Joannem Driedonem dicentem audivimus, et doctissimi quique confitentur, propter ingens fidei periculum. Unde Glossa in caput *Si Papa*, dist. xl, verbo *à fide*, sic habet : « Hìc specialiter fit mentio de hæresi, » ideo quia etsi occulta esset hæresis, Papa de » illâ posset accusari, sed non de alio occulto » crimine : » quo casu nec recurri possit ad illud : Papam ipso facto esse depositum. Neque enim suspectus de occultâ hæresi, aut etiam diffamatus, ipso jure est depositus; sed venit accusandus, convincendus, deponendus, si contumax esse judicetur et *incorrigibilis*. Neque verò hæc commemoramus quòd illud, *declarativè* aut *destitutivè* deponi Pontificem magni ad fidem catholicam momenti esse putemus. Ea namque omnia, cùm in idem re ipsâ redeant, habemus promiscuè; quanquam nostra, ut planiora ac simpliciora, præferimus. Neque placet per verborum circuitus et ambages in ea recidere, à quibus primâ specie abhorrere videaris.

CAPUT VI.

Cajetani ac Suaris absurda effugia, non nisi aliis absurdioribus evitari posse. Alberti Pighii sententia, quòd Papa, nec ut privatus, fieri possit hæreticus : alii quoque casus, quibus Papa Concilio habetur inferior.

At enim objiciunt unum casum afferri à nobis, hæreseos scilicet. Esto interim habeamus unum; alii enim plures ultro se ingerent, et tamen ille unus sufficit ad evertendam eam,

quam de fide esse vellent omnimodam, et quocumque in casu absolutam Romani Pontificis potestatem. Id egregiè sensit Albertus Pighius Campensis, et Cajetanum irrisit, falsa et inania, ac verba potiùs quàm argumenta proferentem. Sic enim arguit virum (Pigh., *assert. Hierarch. Eccl. lib.* vi. *c.* xiv, xvi.) : « Hoc vide, » quo pacto non sit evidens repugnantia ; posse » Ecclesiam, aut Concilium deponere Papam » hæreticum, et tamen nullo unquam casu super » ipsum auctoritatem habere. Planè contra» dictionem implicat ut judex non sit supra » reum, atque eum in quem profert damnatio» nis sententiam. » Accumulat alia quæ depositionis sententiam præcedant; reum citare, examini subdere, ut ad interrogata respondeat cogere, *quæ sine coactivâ potestate non possint fieri.* Neque Cajetani responsiones prætermittit. « Nihil, inquit, prodest hìc subterfugere, » et latebras et diverticula quærere, dicendo » Ecclesiam aut Concilium in hæresis casu ex » ministeriali illâ potestate habere vim coacti» vam, non quidem super Clementem, et Ju» lium, sed super conjunctionem papalis aucto» ritatis cum illis, idque non simpliciter, sed in » solo casu hæresis. Nugari enim est istud, et » non ad rem respondere. » Et urget nullo casu subditum fieri posse Concilio eum, quem absolutè supremum, Conciliisque omnibus superiorem Christus constituerit; nullamque aliam huic reperit difficultati expediendæ viam, quàm suum illud, oppidò nimium et absurdum : Papam hæreticum esse non posse, nequidem ut privatum.

Ita cùm adversarii alii in angustias redigantur, alii vana et ridenda, alii nimia et apertè absurda excogitare cogantur, nobis certè hæc effugere omnia, et in avitâ sententiâ planâ et simplice permanere licet.

Idem Albertus Pighius quærit (*Ib., c.* xviii.), post Canonistas atque Theologos omnes, quid fieret si Papa captivus, si perpetuâ mentis alienatione teneretur. Tunc enim Concilium sine Pontifice congregari posse, et de ipso decernere passim asserebant et necessarium videbatur. At ille ideæ, quam informaverat, superioritatis intentus, in captivitatis casu expectandum esse asserit, cùm tamen ea tam diuturna esse queat, ut Ecclesiæ provideri necesse sit : de mentis alienatione, ut à quindecim sæculis nunquam evenerit, *ita nec futurum unquam esse* confidit. Quæ cùm optantis potiùs quàm disputantis sint, en alios præter hæresim casus, quibus Concilium supremâ auctoritate, ac sine Pontifice, de Pontifice decernere, reique ecclesiasticæ providere debeat.

Albertus Pighius unum esse ejusmodi casum admittit, cùm est dubia incertaque Pontificis electio. At miror cur eum casum, ut alios, possibilem esse non neget. Quid enim absurdius est, aut Ecclesiæ periculosius, hæreticum esse Pontificem, aut diutissime captivum, aut mente captum, quàm ita dubium, ut longâ annorum serie, nec agnosci certò possit, etiam à rectè quærentibus? Interim grassantur hæreses per Ecclesiam, nulloque gubernatore certo, Petri navicula fluctuat, atque in eâ navigantes hàc illacque jactantur : quod in infando illo schismate sæculi xiv factum esse constat. Id antequam contigisset, si à Pighio quæreretur, an fieri posset, ex illis ideis præclaris, quod nunquam hactenus tot antè elapsis sæculis factum esset, nec fieri posse confideret. Sed casus improvidos, ac si quæ mortalibus mala evenire possint, non nisi experientiâ magistrâ discimus.

Respondebunt alii his improvisis casibus, si occurrerint, Deum provisurum, neque tam sollicitè quærendum nobis, quid tum facto opus esset. Quis autem hoc neget, Ecclesiæ suæ provisurum Deum? Sed planè provisurum intelligimus, non novâ in terris constitutâ potestate. Quare eam potestatem, quâ provideri possit, servari integram, non pessumdari evertique oportet.

CAPUT VII.

Papam etiam certum, non modò hæreticum, sed et absque hæresi, schismaticum fieri posse Duvallius docet ex Turrecrematâ et Cajetano Cardinalibus, eumque Ecclesiæ auctoritate statim dejiciendum.

Iterum tertium quartumve casum habemus, quo Concilium de Papâ judicet, et quidem se nesciente, universalis Ecclesiæ auctoritate collectum ; casum nempe schismatis. Neque hìc tantùm reponimus eum schismatis casum, quo ex dubiâ electione dubius esset Pontifex, ut in illo fœdo schismate xiv sæculi, sed etiam quo certus Pontifex fiat schismaticus.

Id autem ne dubites posse contingere, triplicem hujus rei casum Andreas Duvallius, non suspectus auctor, ex Turrecrematâ et Cajetano Cardinalibus, non item suspectis, adducet : « Ii, » inquit (Duv., *de supr. R. P. potest. part.* iii. » *quæst.* ix. *p.* 433.), dignitatis pontificiæ acer» rimi propugnatores affirmant Papam posse » esse schismaticum in his casibus : primò, si » se à communione totius Ecclesiæ, et omnium » Episcoporum, ob aliquam causam injustam » separet, et solùm cum quibusdam sibi cohæ-

» rentibus communicare velit..... Secundò, si » nollet ampliùs officio Pontificis fungi, nec tamen subesse ei qui pro se eligeretur, sed se » schismaticorum conventiculis adjungeret. Tertiò, aiunt quidam, si antiquos Ecclesiæ ritus » et consuetudines ab apostolicâ traditione ma- » nantes immutare vellet. » Tunc schismaticus, nec minùs quàm hæreticus dejiciendus esset. Quâ potestate? an recèns à Christo creatâ et constitutâ? an ipsi Ecclesiæ jam inde ab initio concreditâ? exponant, si possunt, qui omnem Ecclesiæ potestatem in unum Papam concludunt, eumque in omni casu superiorem esse volunt. Nos verò hos casus non studiosè conquirimus, neque ultro ingerimus huic quæstioni, sed ex Duvallio et aliis non suspectis auctoribus, ut huic loco necessarios inserimus.

CAPUT VIII.

De Concilii auctoritate, quâ Papa teneatur in fidei causis, Duvallii locus.

Addamus aliam ex Duvallio quæstionem : an Concilium legitimo modo coactum et legitimo modo procedens, Papâ per Legatos præsidente, in iis, quæ ex unanimi Legatorum ac Patrum consensione de fide decreta sint, « ante confir- » mationem sit infallibile, quamvis Pontifex » nullam hujus decreti instructionem dederit » (Duv., *ibid. part.* IV. *quæst.* VI. *p.* 525.)? » Negat Bellarminus et moderni quidam Lovanienses, ex suis regulis; quòd nimirum doceant, à Papâ Patres accipere, quòd recta decidant, neque posse à Papâ infallibilitatem suam transferri in Legatos. At Duvallius tale Concilium infallibile esse concludit cum Soto (Dom. Soto *in* IV *Sent. dist.* XX. *q.* I. *art.* IV; Duv., *loc. cit. p.* 531 *et seq.*) et aliis; quòd nempe in eo sit tota Ecclesia repræsentata : hoc est, eodem interpretante Duvallio, « ipsamet Ecclesia secun- » dùm auctoritatem definiendi legesque con- » dendi, quæ falli non possit; utpote *columna » et firmamentum veritatis*. Concilium nam- » que œcumenicum legitimè coactum, et legiti- » mo modo procedens, non à Pontifice, sed à » Spiritu sancto sibi assistente, suam infallibi- » litatem habere ex vi ordinationis et promis- » sionis Christi, quâ promisit et statuit se Spiri- » tumque suum Ecclesiæ jugiter affuturum.... » Quare teneri Pontificem talis Concilii tam in » fide quàm in moribus, sententiæ consentire » et stare, non quasi sit inferior Concilio, eique » tanquam superiori obediens, sed ut obediens » veritati per Spiritum sanctum revelatæ. » Hìc oppidò vides, qui pontificiæ potestati præ aliis favere se jactant, nihil aliud quærere, quàm verborum offucias, et ut verbis minuant quod ipsâ re fatentur. Ecce enim Duvallius confitetur talis Concilii decretis teneri Papam, quod est res ipsa quam nos quoque dicimus. Ergone Concilio obediens erit tanquam superiori? Cave dixeris : abominandam vocem! Sed dicas obedire ipsi veritati per Spiritum sanctum revelatæ. Quasi nos turba fidelium Conciliis aliter obediamus, quàm quòd certâ fide credimus, per illa Concilia veritatem, cui paremus, à Spiritu sancto esse revelatam.

Utcumque est, licet per Duvallium credere Patres in Conciliis non accipere à Papâ, sed à Spiritu sancto, ut recta decidant; eamque vim talis decreti esse, ut ei decreto se nesciente facto, ipse Pontifex consentire et stare teneatur : tanta Ecclesiæ consentienti ad fidem explicandam inest auctoritas.

Atqui eam auctoritatem non facit Papæ infallibilitas, quam reverà in Legatos transmittere non potest; sed Ecclesiæ totius, non ab ipso Pontifice profecta, sed à Christo collata; quæ cùm Duvallius concesserit, si ab ipso quæratur, annon etiam possit, dissentientibus Legatis, valere decretum, haud facilè videtur se expedire posse. Legati enim ipsi non sunt infallibiles, quibus adhærere Synodus teneatur, sed tota Synodus id à Christo habet, adeoque decretum, præsidentibus Legatis, non tamen necessariò consentientibus, fieri et stare posset : alioquin nec sufficeret formula Tridentina, « Sacrosancta » œcumenica et generalis Tridentina Synodus, » in Spiritu sancto legitimè congregata, præsi- » dentibus in eâ Sedis apostolicæ Legatis, sta- » tuit, decernit, definit, etc. » nisi etiam *consentientibus* adscripsisset.

Quid autem tali decreto, ex sententiâ Duvallii, facto, confirmatio addat, alia difficultas alibi extricanda. Hìc certè sufficit tale Concilium necessariò confirmandum à Pontifice, qui ejus auctoritati stare teneatur.

CAPUT IX.

Propter quæ scelera in Pontificem animadverti possit; Canonistas ferè omnes, non iisdem licèt verbis, in eamdem rerum summam convenire.

Memoratum à nobis est sub Eugenio IV ab ipsi obedientibus, summâ contentione animorum fuisse agitatum, propter quæ scelera Pontifex indubitatus accusari ac judicari posset. Ac passim consentiebant, nunquam id fieri posse, nisi propter unam hæresis causam. Cæterùm non eo secius in varias sententias abierunt. Pars

enim aiebat Papam si *scandalosus et incorrigibilis* videatur, de hæresi suspectum, neque jam indubitatum esse Pontificem : quo jure asserebant in eum animadverti posse, extremâ etiam sententiâ, eâ glossâ nixi (*Gloss. in cap.* Si Papa, *dist.* XL.), quòd *contumacia sit hæresis.* Hæc docebant in ipsâ Eugenii curiâ Ludovicus Romanus, Antonius Rossellus, aliique complures quos quidem, cùm de Dionysio Carthusiano et Joanne Driedone ageremus, facilè ostendimus summâ ipsâ consentire cum iis, qui de Papâ scandaloso gravissima dicerent.

At pars alia, quæ magis Pontifici gratificari videbatur, haud multò leviora proferebat. Nam etsi Pontificem *notoriè* etiam, et *contumaciter* scandalosum, deponi posse negabat; at invito eo colligi Synodum à Cardinalibus; at Cardinalibus deficientibus, Patres ultro convenire posse; at moneri Pontificem; at corripi; at si cogentes Synodum impedire velit, impunè contemni : quin etiam, si excommunicet, pro schismatico haberi; quippe qui cum catholicis Episcopis legitimâque Synodo communicare teneatur, ac deinde deponi. At si ecclesiasticam pervertat disciplinam, si Clerum vilipendere, si latâ sententiâ canonem de percussoribus Clericorum tollere, si alia facere, unde Ecclesiæ status decolorari videatur, si hæreticos à pœnis hæreticorum in præjudicium officii sanctæ Inquisitionis absolvere, si dispensationes noxias concedere aggrediatur, repugnantibus canonibus, non modò non parendum esse, neque iniqua mandata, aut injustissimas excommunicationes admittendas esse; verùm etiam contra eum brachium sæculare implorari, ac vim vi pelli posse consentiebant. Hæc passim Jacobatius; hæc deinde Duvallius (DUV., *loc. cit. part.* I. *q.* II. *p.* 88; JACOB., *lib.* V, VII, IX, *pass.*; *Vid. in alter. Append.* LABB.); hæc alii omnes, quorum proinde certas constantesque sententias referre pigeat; ut profectò Pontifici quoque præstet, coram Synodo semel æquo jure agere, ac legitimum judicium experiri, quàm hæc extraordinaria pati à subjectis, omnibusque risui ac contemptui esse, ac nihilo secius loco dejici, et declarari schismaticum, si excommunicatione tueri se pergat. Et hæc tamen sunt, propter quæ hodie omnia concuti, atque everti clament; imò verò non hæc, sed longè leviora, cùm ne hæc quidem, passim à Canonistis firmata, Clerus Gallicanus proferat.

Quæ cùm apud me reputo, subit admirari quantùm in homines possit inanis verborum sonus, qui, cùm audierint Synodum Papâ superiorem esse, statim reclamabunt, ac si fortè ea vox in buccam venerit, erroneum dicent : iidem, si per alia verba, ac veluti per circuitum molliorem in eadem venias, sedati pacatique admittent : at profectò non efficient, ut erroneum sit planis ac simplicibus verbis explicare mentem, atque eum, qui sit judex, appellare superiorem.

Quòd verò Conciliis œcumenicis datam universim à Christo immediatè potestatem nolunt, haud equidem intelligo, quo pacto stare possit cum iis, quæ ipsi asserunt. Nam ultro confitentur, meritò à Concilio Constantiensi pronuntiatum esse, potestatem Conciliis à Christo immediatè datam, his certè casibus; si Papa sit hæreticus, vel schismaticus, vel dubius. At ego lubens quæsivero quo loco Christus in illis speciatim casibus eam potestatem Synodo immediatè contulerit? Certè in Scripturis nullam invenimus à Christo in Ecclesiæ ministros sive dispersos sive congregatos collatam potestatem, nisi ubi dicit : *Quodcumque ligaveritis : quodcumque solveritis, etc.* et : *Si Ecclesiam non audierit, etc.* et : *Qui vos audit, me audit,* aliaque ejus generis : quæ qui dixerit ad hæretici, aut schismatici, aut omnino dubii Pontificis casum meritò pertinere, rideatur. Certum est ergo intelligi hæc universim dicta, neque aliter pertinere ad illos speciatim casus, nisi quòd universim dictis, hos quoque speciales casus comprehendi necesse sit.

Quæ ratio Cardinalem Jacobatium de superioritate tractantem movit usque adeo, ut statim exclamaret (JACOB., *lib.* V.) : « Profectò iste » passus mihi valde est difficilis; quia si concludam nullam potestatem clavium datam esse » Ecclesiæ, quomodo poterimus dicere, quòd » Ecclesia et Concilium judicet de titulo papatûs, quia sine jurisdictione non rectè quis judicat. » Ac reverà, Synodus quo jure judicat de papatu litigantes? Pontificem hæreticum, quo jure deponit, seu declarat depositum? Quo jure tot aliis in casibus ab ipso Jacobatio probatis, invito Pontifice, Synodus se ipsa colligit, ut delinquentem moneat atque corripiat : à quo eam omnem subitò accipit potestatem, si nullam à Christo immediatè potestatem jurisdictionis accipit? An fortè à Pontifice in ipsum Pontificem? At revocare posset positivo tantùm jure concessam, cujus dominum esse volunt. An fortè quòd scriptum sit : *Hæreticum devita* (TIT., III. 10.); quanquam id haud magis ad Pontificem spectat, quàm ad quoscumque alios? Sed etiam scriptum est, *ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè* (2. *Thess.*, III. 6.) : neque tantùm de hæreticis; verùm etiam de fornicariis,

avaris, ebriosis, cæterisque scriptum est, *cum hujusmodi nec cibum sumere* (1. *Cor.*, v. 11.); ut si hæc et similia in certis casibus videantur dare Episcopis aliquam potestatem, ea ad alios casus æquo jure trahatur. Non alia tamen hujus causæ præsidia apud doctissimos invenias; nisi fortè addas rationem naturalem et jus naturale defensionis, et ipsam necessitatem, et alia ejusmodi; quæ utcumque se habeant, certè patere longiùs quàm ad schisma et hæresim alii contenderint. Quare nulla solutio est, nisi nobiscum agnoveris et generatim traditam à Christo potestatem esse, et hujus administrandæ rationem à Patrum traditione esse repetendam.

CAPUT X.

De infallibilitate, positis quæ necesariò conceduntur, nullam superesse veram difficultatem : unum Albertum Pighium consentanea dixisse, sed nova, et inaudita, et fere ab omnibus spreta, in quæ tamen adversarii necessariò deducuntur, si sua cohærenter tueri velint.

Ergo jam sola occurrit de infallibilitate difficultas, et illud : *Rogavi pro te, ne deficiat fides tua* (Luc., xxii. 32.), ne alii cribrentur, et in areâ ventilentur : *Confirma fratres tuos*, petræ firmitate : et illud : *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversùs eam* (Matt., xvi. 18.); ideo, inquiunt, quia ædificata est super illam petram. Quæ si ita valent, ut pontificiæ infallibilitatis propugnatores urgent, Pontificem per se petram, ipsâ Ecclesiâ per eam sustentatâ firmiorem esse necesse sit; neque rem aliter se habere contendunt. Verùm id refugit animus. Quæ proinde petra, ipsâ Ecclesiâ per eam sustentatâ sit firmior, expendamus. Atque ego hìc si Scripturam penitus, per avitam ac perpetuam traditionem explicare cœpero, agam præposterè, qui in ipso limine totum ædificium collocare aggrediar. Placet ergo ad ipsum recurrere quæstionis fontem, et quæ inter Catholicos certa sint memorare. Ac profectò certum est, ferè omnium consensu, præter Albertum Pighium, nec memoratu dignum; certum, inquam, errorem à Pontifice, non modò intus credi, sed etiam palam doceri ac prædicari posse, quod Joannem XXII fecisse satis constat : et quod Joanni XXII non contigit, certum est prædicari posse usque adeo contumaciter, ut ejus pervicaciæ causâ, ut hæreticum et infidelem deponi necesse sit. At id Ecclesiæ evenire posse, ut sit hæretica et infidelis, nemo, nisi impius et hæreticus ausit asserere. Ergo absurdissimum est non esse Ecclesiam Romano Pontifice firmiorem. Tum Ecclesiam errare non posse certâ et catholicâ fide ab omnibus creditur, et apertè est in apostolico Symbolo pronuntiatum, quo Papa ipse salvus est : *Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam.* De Pontifice, quatenus separatim, etiam ut Pontifex, sententiam dicit, inter sanctos et catholicos adhuc litigatur. Partim asserunt, partim dubitant, partim negant, et ab Ecclesiâ ipsâ post motam quæstionem à tot jam sæculis saltem suspensa sententia est. Falsum ergo et commentitium, ne quid dicam gravius, majorem esse in Pontifice quàm in ipsâ Ecclesiâ firmitudinem; imò verò absurdum in Ecclesiâ non esse majorem, quæ certiore auctoritate et traditione constet. Hæc interim ex communi omnium sententiâ; nunc rem funditus excutere liceat.

Jam illud, *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua*, certum est intelligi de ipsâ interiori fide, quâ Christo corde creditur. Notum illud Augustini (Aug., *de Corrept. et Grat. c.* viii. *n.* 17. *tom.* x. *col.* 759.)? « Quando rogavit pro » Petro, ne fides ejus deficeret, quid aliud ro- » gavit, nisi ut haberet in fide liberrimam, for- » tissimam, invictissimam, perseverantissimam » voluntatem? » Ita deinde sentiunt omnes interpretes : ipse Cajetanus (Cajetan., *comm.*) in Lucam xxii. 32. *Ut non deficiat fides tua;* « non dicit, ut non deficiat charitas tua : non » dicit, ut non deficiat confessio fidei tuæ; sed » fides tua, quæ est in corde. » Ergo ista promissio nemini convenit, nisi ei in cujus corde certum sit nunquam defecturam fidem. Non autem talis est Romanus Pontifex : non ergo profectò hæc ei promissio convenit; neque hìc distingui potest inter personam privatam et publicam; tanquam Romanus Pontifex saltem quæstionem fidei judicaturus, infidelis aut hæreticus in corde esse non possit. Neque enim id ei tribuere audent; sed eo se tuentur quòd Deus ab infideli veritatem extorqueat, ut à Caïphâ prophetiam, ab asinâ Balaam vocem : quæ exempla non conveniunt ei qui intus sit fidelis Ergo nec asserere audent, Romano Pontifici promissum à Christo, ut publicam personam agens, fide non careat. Quare interpretes aliud quæsisse videmus, in quo fides non deficeret : nempe vel ipsum Petrum, quem in fide confirmatum esse constat; vel sub Petri nomine ac figurâ, Ecclesiam universalem, Romanamve peculiarem, ut Ecclesiæ universalis caput. Hæ enim solæ sunt, quæ, ipsâ intus inhabitante fide ex Christi promisso, eâ carere non posse credant. Quo uno omnis adversariorum argumentatio statim corruit. Quin ipse Duvallius apertè jam edixit ad illum de Petro locum responderi posse (Duv., *de sup. R. P.*

pot. part. IV. *q.* VIII. *pag.* 211. *edit.* 1614.) : « Christum rogando pro Petro, pro Ecclesiâ universali in eo repræsentatâ » rogasse ; atque hanc responsionem eatenus probat, ut ab omni erroris notâ eximatur ; quod hìc nobis sufficit.

Hìc respondere solent, in Christi promissione seu precatione illâ singulari, respectu quidem Petri fidem ipsam intelligi quâ intus creditur ; at in successoribus saltem intelligi, fidei professionem quâ fratres confirmantur. Quæ responsio non satis sibi constat ; variumque hoc et arbitrarium ad arbitraria nos et incerta deducet ; quique ita interpretantur, semel loco moti, et à litteræ quam tueri velle videbantur simplicitate dejecti, ad alia atque alia facilè propellentur. Quare ne stare quidem possunt in ipsâ, quæ Romano Pontifici promissa à Christo fuerit, fidei professione, ut fratres confirmet : tanquam ei officio Romanus Pontifex deesse non possit. Ecce enim fatentur à summo Pontifice doceri posse et prædicari hæresim ad contumaciam usque, cujus contumaciæ nomine, vel sit ipso jure depositus, vel saltem deponendus. Audivimus confitentes uno ore omnes, et canon *Si papa* id clarè efficit, atque in Petri Ecclesiâ, hoc est in Romanâ, omnium Ecclesiarum matre ac magistrâ, prædicare Petri fidem, ad personam publicam et ad officium confirmandi fratres procul dubio pertinebat. Cui tamen officio deesse posse Pontificem necesse est fateare. An fortè placeat id, quòd Romanus Pontifex hæresim ultro docere ac prædicare possit, consultus pro pontificii officii debito, non possit ? Quanquam id absurdum est (nullâ in Christi verbis consultationis vel minimâ mentione), vim in consultatione facere ; tamen, ne tu quidem illud, quo refugis, diu tueare.

Adsunt enim mihi Melchior Canus, Bellarminus Cardinalis, Odoricus Rainaldus, et alii pontificiæ infallibilitatis defensores, qui te ab hâc arce dejiciant. Omnes enim confitentur non desse responsa Romanorum Pontificum etiam in corpore Juris, quæ cum Ecclesiæ traditione et evangelicâ veritate stare omnino non possint. Res enim in confesso est ; atque hos secutus Nicolaus Dubois, hæc novissimè scripsit (*Disq.*, *art.* I. *n.* 7.) : « Aliquando super casibus propositis aliqui (Pontifices) rescripserunt, secundùm opinionem » illorum tempore probabilem. » Quid est, *rescripserunt ?* Consulti responderunt, hoc enim esse rescriptum. Unde omnia penè jura conflata sunt. At opinionem probabilem vocat certissimè falsam et Evangelio repugnantem. Sic enim refert (*Ibid.*, *n.* 9 ; *Resp.* STEPH. II. *cap* II. *tom.* II *Conc. Gall. p.* 14.) : « Stephanus II, anno » circiter 752, in responsis, capite II, dixerat : Si » quis se in conjugio copulaverit, et uni eorum » contigerit, ut debitum reddere non possit, non » liceat eos separare, nec pro aliâ infirmitate, » excepto si dæmonii infirmitas, aut lepræ ma- » cula supervenerit. » Addit *Disquisitor :* « Hoc » responsum de dissolutione quoad vinculum » docti intelligunt. » Ergo rescriptum docti intelligunt eo profectò sensu, qui cum Evangelio stare non possit.

Quid memorem alia ejusdem Papæ responsa, atque imprimis illud (STEPH. II, *ibid. c.* XI.) : « Si quis in vino, propterea quòd aquam non in- » veniebat, omnino periclitantem infantem bap- » tizarit, nulla ei adscribitur culpa. Infantes sic » permaneant in ipso baptismo. » Quo responso et baptizans in errore firmatur, et infans christiano baptismo caret. Quid illud Gregorii II, ad sancti Bonifacii Moguntini interrogata respondentis, « ut novum conjugium permittatur viro, » si mulier infirmitate correpta non valuerit de- » bitum reddere (GREG. II *ep.* IX. *t.* I *Conc.* » *Gall. p.* 519, 520.). » Quam responsionem idem Gregorius vocat « apostolici vigoris doctri- » nam, eamque traditam per beatum Petrum, à » quo et apostolatûs et episcopatûs principium » extitit. » Quæ verba præ se ferunt pontificii responsi plenam auctoritatem, et tamen responsum illud, ut Gratiani verbis utar, « evangelicæ » et apostolicæ doctrinæ penitus invenitur ad- » versum (*Dist.* XXXII. *quæst.* VII.). » Nec illud quisquam diffitetur. Quid quod Cœlestinus III, matrimonii vinculum inter Christianos, superveniente alterutrius infidelitate, solverat errore manifesto contra Evangelium ; unde ejus Decretalem, vetustis insertam collectionibus, Innocentius III reprobavit (*Vid. Decr.* GREG. IX, *lib.* IV. *tit.* XIX, de Divort. *c.* VII, Quanto.).

Possem hìc commemorare Liberium, possem Honorium, possem alios ; sed huic loco ista sufficiant. Nempe hæc in confesso sunt ; atque à Bellarmino, et aliis quoque qui recèns contra nos insurgunt, id extorquemus, ut Romani Pontifices pro officio consulti, falsa ac sanæ doctrinæ adversa responderint ; nempe, inquiunt, eatenus probabilia, necdum ab Ecclesiâ definita sectati : tanquam non id eis officii incumberet, ut doctrinis peregrinis et apertè falsis fallacem illam vanæ probabilitatis speciem ac larvam detraherent.

Neque Bellarminum juvat decantatum illud : Romanum Pontificem pro privato Doctore ista docuisse. Certè enim constat, ab iis qui interrogabant fuisse consultum, non ut virum doctum,

sed ut eum qui apostolicæ cathedræ præsideret. Quo casu respondisse pro privato Doctore manifesto ludibrio, nihil aliud erat, quàm apostolico officio defuisse.

Neque pluris valet quod jactant, responsa ista esse particularia, ad homines scilicet, vel ad Ecclesias singulares, non ea quæ universam spectent Ecclesiam. Etenim ad officium confirmandi fratres procul dubio pertinebat, ut Romani Pontifices, non tantùm ad ea responderent quæ universam Ecclesiam, sed etiam ad ea quæ spectarent singulares Ecclesias; imò etiam ad ea quæ privatos homines, de salutis negotio consulentes eum, quem proposuit Deus non tantùm omnibus, sed etiam singulis.

Ea tamen omittamus: veniamus ad id in quo vim collocant: nempe id fieri non posse, ut Romanus Pontifex declarandæ fidei officio desit, cùm res in eo vertatur cardine, ut toti Ecclesiæ proponenda sit fides. Ad id ergo redigis illud, *Confirma fratres tuos* At quanquam erat præstabilius hunc locum semel omittere, quàm ei tot alienas neque à Christo judicatas insarcire sententias, accipio conditionem, et contendo rem ipsam ex iis quæ concessa sunt jam esse confectam. Casum enim ponamus hunc: quæstio de fide instituitur; ad eam definiendam Concilium generale convenit. Quid hìc Turrecremata? Quid Jacobatius, aliique pontificiæ auctoritatis vehementissimi defensores dixerint, recordemur? Id scilicet, tum fieri posse ut Papa à Concilio dissentiat, et quidem ad finem usque, et invito eo Concilium definiat, et Pontificis judicium sententiamque spernat, et valeat Concilii decretum, et ab ipso Concilio Pontifex deponatur. An fortè tum vacat officium confirmans fratres? Absit; sed Pontifex, in ipso definiendo fidei cardine, suo officio planissimè defuerit.

An fortè dices, non esse tunc necessarium Papæ officium, cùm Concilium adsit, à quo suppleri possit? Quanquam illud vanum est, nec licet Christi verba urgere, aut omittere ad arbitrium, admittamus tamen. Hìc in promptu mihi est respondere illud non quidem semper adesse Concilium, sed semper adesse Ecclesiam, semper Spiritum sanctum, qui quocumque ritu prolatam à Papâ sententiam, si ea quidem falsa sit, prævalere vetet.

At instant, et id validissimum putant, obedire oportere decernenti Pontifici, cùm non adsit Concilium, quo ejus sententia dissolvatur; adeoque si tunc erraret Pontifex, tota cogeretur (id quidem mirum) Ecclesia in errorem. Jam ergo sit ut vis: sit firmum fixumque, ut nullo casu liceat pontificia jussa detrectare. At non id ipse dicebas, cùm alia tractaremus. Obedire certè Romano Pontifici dicebas necessarium, cum hâc exceptione, nisi contra divina præcepta, contra canones summè necessarios, contra publicam Ecclesiæ tranquillitatem aliquid edixerit. At quantò æquior erit excusatio, si contra ipsam fidem? At enim id possibile non est: assertionem tuam audio, probationem requiro, volvis nos in circulum, uno verbo, principium petis: Papæ obediendum est in fidei negotio, quia est infallibilis: infallibilis est, quia obediendum ei est in fidei negotio. Nos clarè decreta ejus de fide eamdem ac reliqua habere exceptionem, nempe hanc, nisi quid contra Dei leges ac traditionem edixerit, sin tale quid edixerit, eatenus obediendum, ut ne scandala fiant, ut Concilii judicium modestè expectetur, efficaciterque requiratur; non sanè ut pro certis fixisque, incerta ac suspensa habeantur.

Id alio quoque modo confici potest. Quæro Pontifex hæreticus et professus hæresim, ac sic ipso jure, ut passim aiunt, depositus, eone privilegio gaudet, ut non possit eam quam profitetur hæresim decreto facto statuere? Si respondes non posse, ingens privilegium tu mihi narras Pontificis ipso jure dejecti. Quòd si posse responderis, eo quòd Pontificis jam hæresim professi sententia nulla sit, utpote ab eo profecta qui sit jure quidem, etsi nondum effectu depositus, tum ego respondebo: si hæresim ipso statim decreto prodat, non eo magis tale decretum valiturum fore; imò quæcumque ejusmodi sunt, quocumque tempore modoque prolata, statim vacuâ auctoritate esse, ac ne ad cathedram quidem pertinere; nedum ab Episcopis promulgentur, aut illis ea, quæ ex fide est, obedientia præbeatur.

Ergo, inquis, non Concilium tantùm, sed singulos Episcopos Papæ judices facis. Egone? Haud equidem magis ac tu, cùm Pontifici canones solventi, simoniam exercenti, contra Dei jussa præcipienti, in necessariâ causâ, quandocumque occurrerit, Concilium neganti, ac sibi repugnantes sine discrimine excommunicanti parendum esse negas: suspendi enim rem eo casu, ex certâ et necessariâ causâ, non autem Pontificem sine Concilio œcumenico judicari, tecum certè dicimus. At interim, inquies, qui dissenserit pelletur pro hæretico: at ille qui in aliis à te comprobatis casibus non obedierit, pelletur pro contumace et rebelli. Rectène an secus, quæstio erit, eaque, si tanta res sit, à totâ Ecclesiâ judicanda. At fides, inquies, subortâ quæstione, non potest esse in suspenso. Quasi verò, te fatente, in

suspenso non sit aliquatenus, antequam ab ipso Papâ sententia proferatur.

Quid hìc sequi debes? Nempe id quod Augustinus habet in quæstione de hæreticis rebaptizandis: vetustæ consuetudinis robore ac traditione teneri ac sustentari Ecclesiam, quoad, expensâ sententiâ, quæstio finiatur. Rectum id et probum. Sed nos quoque eo utamur. Certè nihil omnino objicere potes, quod non in te statim invicto robore refundamus et retorqueamus. Quæ mihi cogitanti, atque animo, ut par est, sæpe revolventi, unus semper visus est Albertus Pighius (Pigh., *lib.* vi. *cap.* xiv, xvi.), ut falsa et absurda, ita consentanea et apta dixisse. Posteaquam enim semel statuit illud, *ne deficiat fides tua*, et de verâ fide, quam non modò profitemur, sed etiam habemus intus, et de omnibus ac singulis Petri successoribus esse dictum; consequenter sibi dicendum esse vidit, eorum neminem hæreticum unquam esse potuisse aut deinceps esse posse. Et ille quidem caput *Si Papa*, primùm haud multi facit, à privato auctore sancto Bonifacio depromptum: tum eam capitis partem, quâ dicitur non esse Papam judicandum, *nisi esset à fide devius*, conditionalem esse ait, quâ Bonifacius significet, *non se credere quod ita esse possit, sed si fortè esset.* Quo responso miros triumphos agit, et ineluctabilem aliis pontificiæ superioritatis assertoribus difficultatem unum evasisse se gloriatur, uti jam vidimus. Neque enim eludi posse Concilii superioritatem in judicando Pontifice, nisi semel posito casum hæresis in ipso non posse cadere, eumque hæreticum, quin etiam nec mente captum esse non posse; ut profectò mirum sit, cur non eodem impetu impeccabilem fecerit, unoque responso omnia incommoda propulsaverit. Hæc ille omnium primus; et contra omnium mentem, ut ipse profitetur: « Non sum enim nescius, inquit » (*Dist.* xl.), in ipso statim limine exclamaturos » quosdam per se malè affectos hierarchiæ eccle» siasticæ, adulari hìc nos Romanis Pontificibus, » et ex hominibus deos facere, qui negamus eos » posse fieri hæreticos, quod concedit schola Ca» nonistarum universa, ex capite *Si Papa:* quod » et Theologi omnes quicumque hâc de re pro» diderunt et scripserunt aliquid. » En quæ statim proferant talium assertores, *per se malè affectos hierarchiæ*, qui hæc adulatoria magis quàm vera suspicentur. Eam verò sententiam Bellarminus et Suarez probabilitatis ac pietatis nomine amplectuntur, adeo probabilitati ac pietati parum officere putant, ab omnibus quotquot sunt Canonistis et Theologis dissensisse.

Cæteri verò infallibilitatis pontificiæ defensores passim cum Melchiore Cano (Melch. Can., *lib.* vi. *cap.* xxiii.), Alberti Pighii *novam opinionem aspernantur*, et caput *Si Papa*, aliosque ejusdem sensûs nativâ ac propriâ significatione et omnium scriptorum consensione confirmant; qui tamen cùm à Pighio discedunt, sua labefactant. Maximo enim argumento est eos omnes à verâ Christi sententiâ aberrasse, cùm eum ipsum contemptum et solitarium relinquant, qui omnium congruentissima atque aptissima in medium attulerit.

Urgebit enim ille et à Christo fidem ipsam, non fidei professionem tantùm esse promissam; et, *Confirma fratres tuos* dictum latissimè de toto pontificali munere, circa quæstiones fidei exequendo, non de eo tantùm quo toti Ecclesiæ aliquid proponatur; ac, si vel in uno vacillet promissa fides, in toto vacillare, et semel admissâ interpretatione arbitrariâ, vim omnem hujus textûs solutam, atque aliis patere januam quâ sua quoque introducant.

Hìc, si ratione victi, ad Conciliorum, Patrum, ipsorumque Pontificum traditionem se conferant, id quidem facere et nobis gestit animus; sed cohibendus est impetus, nec placet alteri loco ponere, quæ suo reservantur. Satis erit ex iis quæ ipsi adversarii concesserunt, atque omnino ex ipso quæstionis statu, ostendisse, nihil nos premi locis evangelicis quos urgebant, iisque rationibus quas invictas putabant: quin, nostram doctrinam, undecumque aggrediantur, in tuto esse positam, atque adversarios ad vana et ludicra referentes magnum fidei mysterium, omnino frustra esse, neque immeritò dixisse Duvallium (Duv, *part.* iv. *quæst.* vii. viii.), nullos esse Scripturæ locos, nulla Ecclesiæ decreta, quibus pontificia, sive superioritas, sive infallibilitas, demonstretur.

CAPUT XI.

Ex his consequi Romanos Pontifices in hâc quæstione non se commoturos, cujus rei multa sunt argumenta: primum, ex Declarationibus sacræ Facultatis, anno 1663, toto regno promulgatis, ipsis Pontificibus nihil conquerentibus.

Quæ cùm ita sint, Romani Pontifices ad tam exilia redigi fidei quæstionem haud sese omnino commoveri sinent; fremant multi licèt, impetu magis, ut vidimus, quàm ratione incitati, in Articulos Gallicanos, ut Sedis apostolicæ censuram provocent. Non illa à priscâ gravitate discedet, aut innocuam sententiam, post tot sæcula condemnabit. Cujus quidem rei duo hìc argumenta proferemus. Ac primùm. Plus viginti

anni sunt ex quo editæ fuêre *Declarationes Facultatis Parisiensis, factæ apud Regem super quibusdam propositionibus, quas nonnulli voluerunt adscribere eidem Facultati, die* 8 *Maii* 1663 (*Vid. apud* D'ARGENTRÉ, *tom.* III. *pag.* 90 *et seq.*).

1° « Non esse doctrinam Facultatis, quòd summus Pontifex aliquam in temporalia Regis » Christianissimi auctoritatem habeat : imò Facultatem semper obstitisse, etiam iis, qui indirectam tantummodo esse illam auctoritatem » voluerunt.

2° » Esse doctrinam Facultatis ejusdem, quòd » Rex Christianissimus nullum omnino agnoscit, » nec habet in temporalibus superiorem, præter » Deum ; eamque suam esse antiquam doctrinam, à quâ nunquam recessura est.

3° » Doctrinam Facultatis esse, quòd subditi » fidem et obedientiam Regi Christianissimo » ita debent, ut ab iis nullo prætextu dispensari » possint.

4° » Doctrinam Facultatis esse, non probare » nec unquam probasse propositiones ullas Regis » Christianissimi auctoritati, aut germanis Ecclesiæ Gallicanæ libertatibus, et receptis in » regno canonibus contrarias : verbi gratiâ, quòd » summus Pontifex possit deponere Episcopos, » adversùs eosdem canones.

5° » Doctrinam Facultatis non esse quòd summus Pontifex sit suprà Concilium œcumenicum.

6° » Non esse doctrinam vel dogma Facultatis, » quòd summus Pontifex, nullo accedent Ecclesiæ consensu, sit infallibilis. »

Hi sex articuli continebant ea, quæ « Regi » Christianissimo declaranda erant, ex parte Facultatis per os illustrissimi Domini Archiepiscopi Parisiensis designati, cum amplissimo » comitatu Magistrorum ejusdem. »

Quæ cùm à deputatis, « juxta decretum pridie » in congregatione generali factum, deliberata » essent, eâdem die 8 mensis, illustrissimus Parisiensis Archiepiscopus designatus Harduinus » de Perefixe, easdem declarationes pronuntiavit » apud Christianissimum Regem nostrum Ludovicum XIV, cùm secum adessent quàm plurimi sacræ Facultatis theologiæ Doctores, secundùm quòd statutum fuerat in conventu » ejusdem Facultatis. »

Hæ declarationes sacræ Facultatis, re ac sententiâ planè conveniunt cum Declaratione Cleri Gallicani. Et quidem quòd attinet ad regiam potestatem, ab omni depositionis metu absolvendam, nulla est difficultas, neque verò obstat quòd duæ postremæ declarationes in negativam formam conscriptæ fuerint : « Non est doctrina Facultatis quòd summus Pontifex sit supra Concilium, » aut, « sit infallibilis, nullo accedente » Ecclesiæ consensu. » Hâc enim negativa formâ sacra Facultas sufficienter declarabat, quàm graviter ferret has propositiones adscribi sibi, quemadmodum ipse titulus à nobis relatus præferebat. Et quidem adeo graviter tulit, ut id ipsi Regi per tantum Archiepiscopum, ejus Præceptorem, Facultatis Doctorem, ac Sorbonæ Provisorem, magno cum comitatu publicè declararet.

Neque verò ita mentem declaravit suam, ut utramque quæstionis partem indifferentem haberet : quod ut fieret ita pronuntiandum esset : « Non esse doctrinam Facultatis Pontificem superiorem esse : » neque item « ejus doctrinam » esse, non esse superiorem ; » sed unam duntaxat partem aversata Facultas, nempe quòd Pontifex superior esset, significavit se maximè metuisse ne alteri parti favisse videretur. Idem de infallibilitate dicendum est.

Quis autem ferat tam gravem Magistrorum theologiæ cœtum, ac tam celebrem Facultatem tanto studio amoliri à se, non dicam quæ fide certa sint, aut cum fide conjuncta, aut quocumque modo, necessariò propugnanda ; verùm etiam ea quæ usquequaque tuta et innocua essent? Fac enim Facultatem declarare sic : « Non est » doctrina Facultatis Ecclesiam esse infallibilem ; » impium erit et hæreticum, cùm id aversetur, quod fide certum est. Fac autem declarare sic, exempli gratiâ : « Non est doctrina Facultatis gratiam per se efficacem stare cum » libero arbitrio, verâque et activâ indifferentiâ : » absurdum erit tanto studio avertere à se, quod sit usquequaque tutum et innocuum.

Quare quocumque sensu sacræ Facultatis declarationes accipias, certum omnino erit eam propulsare à se aliquid voluisse, quòd sibi vitio dari intelligeret, et indecorum sibi esse arbitraretur. Certè, quod nemo negare possit, id pro explorato habebat, non esse à Catholicis necessariò propugnanda quæ à se amoveret, adeoque saltem doctrinam quæ pontificiam superioritatem ac infallibilitatem negaret, ab omni censurâ esse liberam, quod ad hanc quæstionem sufficit.

Imò verò id sufficit ut pro certo asseratur, quod nemo sanus, rebus ut sunt constitutis, inficiari possit ; pontificium judicium in rebus fidei non posse absolutè esse supremum, cùm dubia infallibilitas, id habere non possit. Quin etiam quid sit dubia infallibilitas, ne quidem intelligi potest. Quò enim pertinet infallibilem esse, qui non certò in-

fallibilis agnoscatur? Nam Christus tale munus in Ecclesiâ suâ ordinarium nemini concesserit, nisi Ecclesiæ profuturum; atqui profuturum non est, quod non ipsi Ecclesiæ reveletur, vel non ita reveletur ut à Conciliis atque à Pontificibus, motâ saltem quæstione, agnosci ac definiri queat. Quod enim non fuerit ita revelatum, involutum potiùs quàm revelatum dixerim. Liceat ergo dicere reputari à Facultate ut nullum, quod ab eâdem saltem ut dubium asseratur. Quæ cùm vera omnino sint, tum illud profecto certissimum, Articulos Facultatis, utì nos diximus, cum Cleri Gallicani Articulis re ac sententiâ convenire; quanquam Episcopi in tantum congregati cœtum, tantoque succincti presbyterio, sui officii esse duxerint, ut mentem rotundiùs ac simpliciùs promerent.

Atque ea doctrina erat, quam perferri Facultas suo nomine vellet ad christianissimum Regem, ab eo Archiepiscopo, quo Præceptore, religonis prima elementa hauserat: ut eo magis hæreret memoriæ, quò splendidiùs tanti quoque Præsulis ac regiæ urbis futuri Pontificis interventu relata, atque auctoritate confirmata erant.

Nemo verò nescit illustrissimum Archiepiscopum Sedis apostolicæ studiosissimum fuisse, ut profectò nihil unquam afferre vellet tanto discipulo, quod à Sedis apostolicæ majestate ac verâ pietate abhorreret.

Eæ declarationes sunt postea ad Parlamentum perlatæ à Decano et Syndico, aliisque Doctoribus nostræ Facultatis in eam rem accersitis, summoque omnium plausu acceptæ, Curiæ quoque actis insertæ sunt, atque ad omnia deinde tribunalia transmissæ, vetitumque, ne quid contrarium doceretur. Quod Senatusconsultum, 30 Maii 1663, gravissimâ auctoritate perscriptum est.

Denique declarationes eædem à Christianissimo Rege ad omnia Parlamenta missæ, edicto edito 4 Augusti 1663, vetitumque item, ne quid contrarium doceretur, gravi interminatione, eâque formulâ, quâ regia auctoritas maximè explicetur.

Quæ tam solemni ritu toto regno pervulgata ac promulgata, neque Alexander VII, tum in cathedrâ Petri sedens, neque secuti summi Pontifices unquam improbarunt, aut eâ de re questi sunt, cùm idem Alexander VII censuras Facultatis aliquas consecutas, dato diplomate, improbarit. Illud quidem diploma ejusmodi est, ut formâ in regno receptâ et consuetâ neque in Galliam transmissum, neque omnino sit cognitum, quod quidem per sese est maximum; sed illud multò majus ac certius, quòd sacræ Facultatis declarationes solemnissimo ritu promulgatas, Romani nullo decreto læsas, sed prorsus intactas esse voluerint: quo argumento certi sumus, à Sede apostolicâ doctrinam nostram haberi saltem, ut eam quæ nullâ censurâ notari ac prohiberi possit.

CAPUT XII.

Expositio Doctrinæ catholicæ illustrissimi ac reverendissimi Domini Meldensis Episcopi in medium adducitur: duo Innocentii XI Brevia ad eam approbandam: his consentiens Perronii Cardinalis locus.

Idem comprobamus altero argumento, et Innocentii XI hodie sedentis gravissimâ auctoritate. Jam non modò toti regno, sed toti orbi christiano notus est libellus illustrissimi ac reverendissimi Domini Meldensis Episcopi, serenissimi Delphini Præceptoris, cui titulus: *Expositio Doctrinæ catholicæ*, anno 1671 gallicè editus, non modò in Latinam linguam, verùm etiam in Germanicam, Anglicanam, Hibernicam, Belgicam denique ac Italicam versus, quæ Italica versio Romæ est edita anno 1678, typis congregationis *de Propagandâ fide*, ejusque congregationis Cardinalibus summâ cum operis commendatione inscriptus: item cum approbatione summorum virorum Michaelis Angeli Riccii, et Laurentii Brancati de Laureâ, postea Ecclesiæ Romanæ Cardinalium, ac Stephani Gradi Abbatis, viri doctissimi ac facundissimi, Bibliothecæ Vaticanæ præfecti: item cum approbatione et permissione Raymundi Capisucchii, tunc sacri Palatii magistri, nunc sanctæ Romanæ Ecclesiæ amplissimi Cardinalis, qui omnes, cùm in congregatione sancti officii, sive generalis Inquisitionis, præcipuis muneribus fungerentur, hujus libri doctrinam miris laudibus extulerunt. Antecesserat per litteras, iisdem cum laudibus, approbatio ipsius Cardinalis Bona, quem nominasse laudasse est, Sigismundi Chigii item Cardinalis, atque Hyacinthi Libelli, tum sacri Palatii Magistri, ac postea Archiepiscopi Avenionensis, cujus memoria in benedictione est, virorum ornatissimorum approbatio. Quas approbationes videre est in eâ editione libelli, quæ anno 1679, præfixâ auctoris Admonitione, adornata est. Sed omnem commendationem exsuperat Breve Apostolicum Innocentii XI, ad eumdem Episcopum in hæc verba scriptum, quod in eâdem editione visitur: « Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Libellus *de catholicæ Fidei* » *Expositione*, à fraternitate tuâ compositus, » nobisque oblatus, eâ doctrinâ eâque methodo » ac prudentiâ scriptus est, ut perspicuâ brevi-

» tate legentes doceat, et extorquere possit » etiam ab invitis catholicæ veritatis confessio» nem. Itaque non solùm à nobis commendari, » sed ab omnibus legi atque in pretio haberi me» retur. Ex eo sanè non mediocres in orthodoxæ » fidei propagationem, quæ nos præcipuè cura » intentos ac sollicitos habet, utilitates redunda» turas, Deo bene juvante, confidimus; ac vetus » interim nostra de tuâ virtute ac pietate opinio » comprobatur, etc. » Quæ nemo pius bonusque, sine summâ animi voluptate legerit; adeo apostolicam pariter gravitatem ac pietatem spirant. Datum 4 Januarii 1679.

Cùm autem utilissimi libelli auctor articulos fidei, pro instituto secrevisset ab eâ doctrinâ, quam vel omnino falsam, vel non eâdem fide certam, hæretici Ecclesiæ catholicæ tanquam ejus dogma necessarium imputarent, devenit ad eum locum, quo de Sede apostolicâ vera Ecclesiæ fides exponenda esset. Eam autem ita exposuit, ut hæc stabiliret tantùm : nempe, « Ecclesiam » unitate nixam, tuendæ ac firmandæ unitati » primatum sancti Petri à Christo institutum, » Sedemque apostolicam hujus unitatis centrum » ac radicem esse, ac propterea Petri successori» bus deberi obedientiam eam, quam Concilia ac » Patres semper agnoverint (*Exp.*, *art.* XXI.). »

Hæc erant quæ certâ fide stabilita esse vellet; hoc est, ea tantùm in quæ omnes Catholici consentirent. Quibus explicatis D. Meldensis etiam hoc addidit : « Quod attinet ad ea de quibus in » scholis variæ sunt ac discrepantes sententiæ, etsi » Ministri ea catholicæ Ecclesiæ imputare solent, » ut pontificiæ potestati invidiam conflent, nihil » attinet hìc commemorari, cùm de fide catholicâ » non sint. Sufficit agnoscere caput à Deo insti» tutum, ad gregem universum in viâ Domini » gubernandum. »

Vides quid sufficere D. Meldensis dixerit, quid deinde Romani Doctores, atque etiam Cardinales, et ipse etiam summus Pontifex approbarit: nempe, id sufficere de quo omnes consentiant; alia, de quibus in scholis disputatur, sive superioritatem, sive infallibilitatem spectent, sive illam directam vel indirectam in temporalibus potestatem; non esse necessaria; atque id nationes omnes christianæ, dum huic libro applaudunt, et ipse Innocentius XI confitetur.

Nec mirum ita esse quæstionem à doctissimo Antistite constitutam, aut his comprehensam finibus ab omnibus catholicis, ipsoque adeo summo Pontifice comprobatam; cùm pridem Pius IV ac Tridentina Synodus, et antè, Florentina et Eugenius IV, aliique Pontifices, in eo voluerint fidem collocatam, de quo omnes convenirent.

Quare qui controversias optimè tradiderunt, iisdem finibus quæstionem circumscriptam volunt. Notum illud doctissimi Cardinalis Perronii in epistolâ ad Casaubonum, Apologiæ præfixâ (Du Perr., *Répl. etc. ép. à* Casaub.) : « Eccle» siam Romanam radicem episcopalis unitatis et » ecclesiasticæ communionis esse....; eique ab » omni antiquitate delatum esse primatum, et » præfecturam earum rerum quæ ad religionem » et Ecclesiam pertinerent, idque unum esse » quod Ecclesia postulet ab iis qui ejus commu» nionem amplectantur : quâ tesserâ secernat » societatem suam à Græcis eorumque asseclis, » qui se à visibili ac ministeriali Ecclesiæ capite » ab aliquot sæculis segregarunt. »

Ex his doctissimi Cardinalis verbis discimus id quidem ab omnibus agnoscendum esse, quo Ecclesia ab hæreticis secernatur, non autem id quo Scholæ Doctores à se mutuò differant. Atque id vir maximus luculentiùs postea exponit his verbis (*Ibid.*, *lib.* IV. *p.* 745.) : « Quæstio de » auctoritate Papæ inter Catholicos agitata sive » in spiritualibus, respectu Conciliorum œcume» nicorum, sive in temporalibus, respectu juris» dictionum sæcularium, quatenus saluti anima» rum obsunt, non est quæstio ejusmodi, quæ » res complectatur ab alterutrâ parte inter arti» culos fidei recensitas, aut quæ ab iis exigantur » qui ad Ecclesiam redeunt; ita ut alii alios pro » hæreticis habeant, aut à se mutuò quoad com» munionis vinculum separentur. Quare ea » omnia communioni ecclesiasticæ sarciendæ » impedimento esse non possunt; cùm hujus » conditionis sint, ut quamcumque partem sere» nissimus Rex amplectatur, haud eo secius ab » utrâque parte jus et nomen catholici obtineat. » Quare ex doctissimi Cardinalis verbis, erroris, hæreseos atque omnino anathematis et excommunicationis metus, quocumque prætextu, procul abest ab iis opinionibus; reique essent Ecclesiæ violatæ pacis, qui eas sub excommunicationis metu prohibendas putarent.

Quæ cum animadvertisset D. Meldensis Episcopus, eas opiniones, et omnibus notas, atque à præstantissimis controversiarum auctoribus designatas, ad catholicam fidem pertinere meritò negat; quod iterum atque iterum inculcandum putavit in eâ Monitione, quam supra memoravimus post Innocentii XI approbationem suæ *Expositioni* esse præfixam. Sic autem in eâ legitur (*Expos. Avert.*, *édit.* 1679; *Vid. sup.*, *t.* VII.) ; « Neque miretur quis, tam facilè ap-

» probatam Meldensis Episcopi Expositionem » eam, quæ auctoritatem Sedi Apostolicæ divinâ » institutione concessam, iis in rebus collocaret, » de quibus scholæ catholicæ omnes consenti- » rent. Nihil enim eget cathedra Petri concerta- » tionibus nostris, quodque in eâ catholici omnes » unanimi consensione venerantur, planè sufficit » ad eam tuendam potestatem, quam Sedes » apostolica ad ædificationem, non autem ad » destructionem accepit. » Vides iterum atque iterum quid sufficere edoceat. At hanc monitionem, uti diximus, *Expositioni* præfixam, cùm idem Episcopus Innocentio XI obtulisset, hoc tulit responsum : « Venerabilis frater, salutem » et apostolicam benedictionem. Accepimus li- » bellum de *catholicæ fidei Expositione,* quem, » piâ, eleganti, sapientique ad hæreticos in » viam salutis reducendos, oratione auctum, » reddi nobis curavit fraternitas tua, et quidem » lubenti animo confirmamus uberes laudes quas » tibi de præclaro opere meritò tribuimus, et » susceptas spes copiosi fructûs exinde in Eccle- » siam profecturi, etc. Datum Romæ 12 Julii » 1679. »

Quæ cùm sacro cœtui D. Meldensis Episcopus rogatus legeret, pietatem incomparabilem, charitatem ac prudentiam singularem sancti Pontificis miris laudibus commendabat, quòd, quantùm in ipso esset, omnes difficultates remotas esse vellet, quibus oves perditas laborare, atque ex grege suo aberrare intelligeret.

Nempe cùm alia multa vera et utilia summus Pontifex iterum atque iterum approbabat, tum illud imprimis, Sedis apostolicæ majestatem in his rebus esse positam, de quibus Catholici consentirent; idque ad ejus Sedis sanciendam potestatem sufficere testatus, ex eâ *Expositione* uberes fructus expectabat.

Neque falsus animo est : nam innumerabiles hæretici hâc *Expositione,* seu potiùs sancti Pontificis auctoritate victi, ad unitatem redierunt, et redire porrò pergunt : adeo necessarium erat cùm in omnibus articulis, tum in hunc maximè, quem hæretici omnium invidiosissimè proponebant, id clarè doceri, quod Ecclesia catholica ut necessarium pariter, ac sufficiens postularet. Hoc enim facto, catholicam doctrinam ex omni parte splendentem, nullo fastu turgidam, ubique moderatam, atque inter prærupta et extrema tutò incedentem, agnitam dilexerunt eique adhæserunt.

Jam si rescinderentur ea, et alia requirerentur, quàm quæ summi Pontifices, et maximè Pius IV, et ipse Innocentius XI postulavit, quid aliud eveniret, quàm ut tot hominum millia deceptos se esse ab Ecclesiâ catholicâ quærerentur, atque eorum, quod absit, vacillaret fides; cæterorum verò odia concitarentur ea, quæ cùm nullâ responsione lenire possemus, infelices animæ perderentur, et Sedis apostolicæ, quam firmam et inconcussam esse oportet, labasceret auctoritas; Sedisque ejusdem majestate indignum videretur, negare fidem in eo esse reponendam, in quo Catholici omnes uno ore consenserunt ?

CAPUT XIII.

Explosâ hæreseos, erroris, ac schismatis notâ, aliæ notæ excutiuntur : articulos Gallicanos neque esse temerarios, neque scandalosos, neque piarum aurium offensivos : vera pietas cum veritate et traditione conjuncta : censuræ vagæ et inconditæ : sancti Ambrosii locus : prima pars concluditur.

Explosis hæreseos, erroris ac schismatis, quas quidam inustas vobis volunt, notis, supervacaneum videri posset de aliis notis dicere; cùm facilè intelligatur, ex dictis, Cleri Gallicani Declarationem tantâ auctoritate nixam, nihil immodestè aut contumeliosè asserentem, nihil novi christianis auribus afferentem, neque temerariam, neque scandalosam, neque piarum aurium offensivam esse. Ne tamen aliquid omittere videamur, has quoque perpendamus notas.

Non deerunt fortè rerum ecclesiasticarum imperiti, qui Patres Gallicanos eo nomine temeritatis accusent, quòd de primæ sedis auctoritate, et quidem nullâ necessitate, statuere ac judicare videantur.

At illi, si qui sunt, theologiam ne primo quidem, ut aiunt, limine salutarunt. Solet enim theologia de Deo, divinisque personis, atque aliis fidei christianæ mysteriis quæ tradita sunt, dicere, summâ cum reverentiâ divini Numinis. Eodem planè ritu de Sede apostolicâ tractat, neque ullam sibi vindicat in ejus jura auctoritatem, cùm ea, quæ de ipsâ sint tradita, exequitur et exponit. Ita Clerus Gallicanus magnum unitatis pacisque mysterium in Sede apostolicâ collocatum, cum omnibus Catholicis impensè veneratur : quâ in re à Christo constituta sit ejus auctoritas, ne aliena, ne prava, ne invidiosa affingantur, summâ cum reverentiâ ex Patrum traditione declarat.

Temerarium passim Theologi definiunt, quod novè, insolenter et audaciter nullâ Doctorum auctoritate dicitur; quæ multùm à nostris abesse ipsi adversarii confitentur, cùm gravissimos nostræ sententiæ defensores nominent. At verò quantò magis ab omni temeritatis crimine nos-

tros articulos eximemus, cùm probationibus expeditis Conciliorum atque Pontificum decretis niti ostendemus? « Est et ea, inquit Canus » (Melch. Can., *lib.* xii. *cap.* ii.), temeraria » propositio, quæ in doctrinâ fidei, cum celebris » Universitatis communi decreto ac definitione » pugnat. Quanquam enim circumferuntur arti» culi Parisienses, qui non sunt fidei articuli » omnes, quoniam ne hanc quidem vel longis» simè tangunt; sed ejus Academiæ tamen de fide » et religione fixa constantiaque decreta semper » Christi Ecclesia suspexit; qui verò contemp» serunt, inaniaque et levia ac pro nihilo existi» maverunt, omnes ad unum periclitati sunt. » Quâ regulâ non profectò nos, sed ii sunt temerarii vel maximè, qui nos Parisiensis Academiæ defensores exosi, etiam temeritatis, quodque est gravius, erroris ac schismatis accusant.

An forsitan temerè allata sunt in medium, quæ tractari necessitas nulla cogebat? Verùm aliud est nova sine necessitate quærere, aliud vetera et ab antiquis sæpe tractata, atque ab ipsis Synodis Constantiensi et aliis, summâ necessitate quæsita et decisa retinere. Cur autem ea repeterent Gallicani Patres, in præfatione Declarationis, atque in epistolâ ad Episcopos scriptâ, causas idoneas protulerunt, quas æqua posteritas probatura sit, neque jam improbent ii, qui necessariam doctrinam omni arte opprimi atque oblitterari pridem ingemiscebant.

Neque fas erat Cleri deputatis omittere ea, cùm illis mandatum esset Ecclesiæ Gallicanæ antiquas et canonicas libertates asserere, quarum fundamenta ac summa his articulis continentur.

Sanè quâ modestiâ viros ecclesiasticos esse oportet, Lovaniensium quorumdam gravibus querelis ac Domini Strigoniensis censurâ moveremur, si afferremus nova. Cæterùm, cùm ea afferamus quæ saltem à trecentis annis toti Ecclesiæ nota, à Conciliis et Pontificibus, ut nos quidem credimus, approbata, ut autem etiam adversarii confitentur, et res ipsa docet, sine ullâ censurâ relicta sunt; non nos profectò, sed iniqui censores temeritatis incurrunt notam : quod quidem à censoribus nostris consideratum volumus. Sanè id advertant quod dicimus : non enim dicimus non posse universim reprobari, nisi ea quæ Ecclesia expressè condemnavit; sed, cùm rebus pensatis, sæpe et consultò noluit aliquid condemnare, nemo jam nisi temerè condemnare potest. Ecclesia enim perspexit non esse condemnationi locum.

Quæ ratio ostendit procul abesse à nobis scandali aut offensæ pietatis suspicionem. Quod enim Ecclesia à tot sæculis æquis auribus pacatoque animo audiat, id repentè scandalo aut offensioni vertere, nihil aliud est, quàm commovere turbas, et perturbare pacem ecclesiasticam.

De pietate quod objiciunt, placet audire Melchiorem Canum, cùm illud tractaret quod sit piarum aurium offensivum (*loc. mox cit.*). Ibi verò demonstrandum aggreditur, « Ecclesiam » propositionum absonarum consonarumque ju» dicium in vulgi auribus minimè collocasse. » Quo loco hæc habet : « Hìc si abusus repre» hendas, qui in imaginibus et colendis et or» nandis, in sacellis, templis, monasteriis, se» pulchrorum monumentis, sempiternisque me» moriis condendis, invaluerunt plurimi; si » affirmes in ejuscemodi interdum, vel potiùs » nimium sæpe, plus vanitatem valere quàm » religionem, diabolum quàm Christum; hi for» tasse dicent, te Lutheranis opinionibus occu» patum intolerabiles sonos fundere; adeo in » optima quæque vulgus inconditum, falsâ pie» tate, vanitatem, aut etiam superstitionem in» ducit. » Pergit : « Non est igitur habenda ratio » vulgi promiscuè imbecillis, perturbati, im» prudentis; sed prudentis, sinceri, pii, incor» rupti; nec theologia modò requirenda est, sed » pietas et prudentia. »

Neque nos fugit quanta sæpe pars turbæ sint, qui etiam se peritos ac theologos videri volunt; atque ut cætera taceamus, quot videmus, qui Luthero et Calvino per nimia et extrema repugnare pium putant, à quorum sententiâ nos alienissimos esse ultro profitemur? Non enim si quid privati aliqui Doctores adversùs Lutheranos urgendum putarunt, id nos statim ut fidei decretum amplecti oporteat; sed nempe, ut dicebat olim sanctus Cœlestinus Papa : « Sufficere cre» dimus quod apostolicæ Sedis nos scripta doue» runt; » scilicet Pii IV professionem, quâ planè perfectèque hæretici condemnentur; atque id gravioribus Theologis ac Doctoribus, Cardinali Perronio, eumque secuto Meldensi Episcopo, ac tot Cardinalibus Romanisque Prælatis, ipsique adeo sancto Pontifici Innocentio XI placuisse gaudemus in Domino, totique Ecclesiæ gratulamur. Ulteriora extorquere non suadet vera pietas. Ut enim nihil à fide demi, ita nihil addi fidei debet; reique animarum sunt, qui plus ab hæreticis postularint, quàm communi omnium fide requiratur. Neque minùs absurdum est aliud à catholicis Doctoribus extorquere velle, nisi fortè aliam fidem in Ecclesiâ docemus, aut tuemur in scholis, aliam contra hæreticos propugnamus.

Pietatis verò nomine ad aliud nos cogi, nec ipsa sinat pietas. Vera enim pietas non cæco affectu, sed majorum auctoritate ac traditionis regulâ ducitur. Quæ ab his aberrant finibus, sine more modoque crescunt, veramque pietatem falsis et alienis, ex arbitrariâ pietate superstructis, obscurant et offuscunt. Hæc arbitraria pietas multis persuasit sancti Petri successores, non tantùm ex officio sanctos, sed etiam vitâ necessariè pios esse; ut grave haberet bonus Otho Frisingensis, vir alioqui doctus et diligens, de Joanne etiam XII dici (Oth. Fris., *lib.* vi. *cap.* xxiii.) : « Sic reprehensibiliter eum vixisse » et super hoc ab Episcopis aliisque subditis suis » conventum fuisse; cui rei, inquit, durum vi» detur fidem accommodare; quia Romana Ec» clesia hoc speciale privilegium Sacerdotibus » suis adscribere solet, quòd meritis Petri supra » firmam petram fundati, nulla eos vel porta » inferorum, vel turbo tempestatum ad exitia» lem ruinam involvat. » Quæ ab Ennodio[1] Ticinensi deprompta (*Vid. tom.* iv *Conc. col.* 1340.), ac pro tempore laudata, Gregorius VII, quantùm potuerat, confirmaverat, novo genere pietatis, quo vel negare manifesta, vel infanda, non tantùm tacere, verùm etiam probare cogeremur.

« At, inquit Baronius in hunc Othonis locum » (Bar., *an.* 863, *t.* x. *pag.* 777.), non tanta » nos vindicamus, ut esse non possit, quin fœdus » turpisque moribus irrepat vel irrumpat in se» dem illam; fide autem impius nullo modo. » Quasi magis illud ad pietatem pertineat, ut nullus fide impius Pontifex esse possit, aut transire cogamur ad illam ferè ab omnibus explosam, et Canonistis omnibus, Theologis omnibus repugnantem Alberti Pighii sententiam, nullum Pontificem hæreticum esse posse. Hæccine ergo est pietas, omnibus ac singulis Pontificibus, quasi sub Christi nomine (quis enim tanquam ex proprio nomine audeat) ista polliceri, ut, si quid, occulto Dei judicio, vel tale contingit, vel aliquando contingat, tum labascere incipiat, vanâ scilicet expectatione delusa, infirmorum fides, ac ipsa quoque Christi promissa vacillare putet. Atque hanc pietatem Bellarmino quoque et Suari placuisse vidimus. Neque, ista referentes, viros doctos ultro lacessimus, aut eorum pietati detractum volumus quidquam, quorum alioqui (Deus testis est) favemus laudibus. Id tantùm advertimus, viris etiam maximis contigisse, ut vana saperent, quoties cæcis illis, quos pios vocare volunt, affectibus aliquid indulserunt.

Piget commemorare quot opinionum monstra ejusmodi pietas in Ecclesiam induxerit. Hinc enim etiam illud quo totus orbis circumsonat[1] : « Pontificem utriusque potestatis apicem tenere, » regna ac diademata dare ac detrahere, orbis » dominum etiam in temporalibus, ac monar» cham esse Christi Regis Vicarium, sive Vice» regem, in regnis et imperiis omnia posse; » neque tantùm indirectè, sed directè; falli » Bellarminum indirectâ potestate contentum, » neque postulantem ut ea tanquam de fide certa » credantur; hæc enim omnia de fide esse, et » qui negent esse hæreticos; neque propterea » quidquam iniqui Regibus et imperiis metuen» dum, cùm is à quo pendent, neque errare, » neque quidquam injusti moliri possit. » Neque satisfiet nobis, si eum, qui recens hæc scripserit Marchionem, in rebus quidem theologicis ineptum imperitumque esse dicant. Ecce enim Nicolaus Dubois theologiæ Professor primarius, nos seriò et graviter ad hujus viri tractationem remittit, eumque cum honore nominat. Idem D. Dubois ait non posse constare Romano Pontifici summam illam potestatem, à Florentinâ Synodo in decreto unionis attributam, nisi potestas etiam indirecta tribuatur : quin, illâ eversâ, eam partem decreti stare omnino non posse. Quare et D. Strigoniensis, illum Declarationis Gallicanæ Articulum, quo potestas indirecta rejicitur, cum reliquis articulis, ut æquè detestablilem, æquè schismaticum damnat.

Neque verò placet indirectæ potestatis nomine, ac mutato tantùm vocabulo res eadem, idem jugum imperiis impositum : neque probare possumus pietatem illam quæ priscis inaudita sæculis, conciliandis Christianis, ac propagando Evangelio, publicæ denique paci inimica, invidiosis æquè ac inanibus titulis Petri cathedram oneret, eamque doctrinam reducere moliatur, quæ quoties exequenda prodiit, toties orbem christianum infandis bellis et cædibus cruentavit.

Neque etiam placent, pietatis licèt nomine venditata, quæ passim apud Canonistas legimus :

[1] Is, ipsâ experientiâ doctus, vanas esse mundi hujus illecebras, relictâ sæculari militiâ in sacram adscriptus est, et inter Diaconos relatus. Ille est Ennodius, qui in celebri suâ Apologiâ pro Symmacho docet : « Papam à » nemine posse judicari : beatum Petrum.... perennem » meritorum dotem cum hæreditariâ innocentiâ misisse » ad posteros suos » (id est successores :) denique eum » sanctum esse, quem apex tantæ dignitatis attollit. » Huic Ennodio, qui deinceps Ticinensis Episcopus fuit, Ultramontani plus obsequuntur quàm cuiquam ex sanctis Patribus. Ejus opera Jacobus Sirmundus congessit et edidit. Vid. de Ennodio, Fleury, lib. xxx et seq. (*Edit. Paris.*)

[1] *Coroll. Antigr.*

« Posse Pontificem omnia in orbe terrarum : » posse quæcumque Deus possit, excepto pec- » cato; neminem ab eo rogare posse : Quid ita » facis? Legibus et statutis omnibus et genera- » libus Conciliis posse eum contravenire legi- » timè ; » et alia ejusmodi, Pontificibus bonis modestisque, æquè ac nobis exosa. Hæc ipsi Canonistæ, puto, erubescant, nisi interpretatione molliantur. At pietas non est, inflare et exaggerare verbis Petri privilegia, tanquam exigua sint, quæ per sese sunt maxima; eaque comminisci, quæ cùm interpretatione rectâ evanescant atque effluant, malevolis interim calumniandi ansam præbeant, tendant laqueos imperitis, audaciores ad extraordinaria quæque contra regulam postulanda, aut etiam per obreptionem impetranda incitent, atque ita censuram canonum ac vim disciplinæ resolvant, ejusdemque instaurandæ spem omnem incidant. Cæterùm cùm talia nullus unquam docuerit Pontifex, neque unquam comprobarit, id unum à nobis scilicet vera pietas postulat, ut admiremur gravissimam, sapientissimam atque à Deo protectam Sedem, quæ tantâ etiam assentatione circumdata modum tenuerit. Interim cùm hæc nimia, pietas incomposita suaserit, certum nobis est nullam pietatem agnoscere, nisi cum veritate et traditione conjunctam.

Hæc erant quæ de particularibus censuris dicenda habebamus, quantùm earum vim intelligere possumus, ex Doctorum scriptis; quæ arbitrariæ inani tantùm strepitu teneant imbecilles animos, nulloque certo titulo, nullâ certâ ratione, tantùm anathemata crepent, atque intentare non cessent. Eas ut veritate contemnimus, ita charitate refugimus, qui veritatem pacemque diligamus; atque interim opponimus illud Ambrosii (Ambr., *de Fide, lib.* I. *cap.* XVIII. *al.* VIII. *tom.* II. *col.* 467.) : « Fucum faciunt, qui non » audent explicare quod sentiunt, censoriè. » A Sede certè apostolicâ, quæ et paci consulere, et antiquâ revolvere, et posteritatem respicere, et omnia sæcula mente complecti soleat, nihil tale metuimus; præsertim posteaquàm, uti jam facere aggredimur, nostra à Conciliis et Romanis Pontificibus expressè et sæpe probata esse demontraverimus. Nam hactenus iniquâ certè conditione luctamur, qui tantùm ictus declinamus, nondum arma expedimus. Nunc, cùm probationes nostras allaturi simus, nostra jam liberior decurret ac lætior, ac veluti scopulos et syrtes prætervecta, plenis jam velis oratio navigabit.

Sancti Eusebii Romani Presbyteri ac Martyris acta referuntur [1].

Tunc Eusebius Romanus Presbyter martyrium passus est, cujus memoriam 14 Augusti cum Ecclesiâ Romanâ agimus; quo die in Martyrologio Romano celebratur.

Hujus acta Baronius in Annalibus paucis refert (Bar., *tom.* III. *n.* 357.) : in notis ad Martyrologii diem 14 Augusti remittit ad Boninum Mombritium Mediolanensem, ex quo ejusdem Eusebii uberiora acta promamus.

Sed quandoquidem Mombritius in paucorum est manibus, non pigebit antiqua sancti Eusebii acta memorare, prout ea ex illustrissimi Archiepiscopi Rhemensis [2] excuso codice diligenter exscripsimus. Is igitur sic habet, tom. I. p. 515 (*Vid. hæc act. ap.* Baluz., *Miscell. tom.* III. *pag.* 141, 142.) : « Tempore quo Liberius de » exilio revocatus fuerat à Constantio Augusto » hæretico, in eodem tantùm dogmate, ut non » baptizaret populum, sed unâ communione » contaminaret plebem, Eusebius Presbyter ur- » bis Romæ cœpit declarare Liberium hæreticum » et amicum Constantii; cùmque multi in sanctâ » confessione et catholicâ fide vitarent commu- » nionem Liberii per Eusebii Presbyteri doctri- » nam, occupantur Ecclesiæ à Liberio, ejicitur » Felix de episcopatu, subrogatur Liberius, te- » netur Eusebius Presbyter, et quòd in domo » suâ, quàm ipse construxerat, populum con- » gregaret, et quia plebem sanctam exhortaba- » tur. Tunc Constantius Imperator aggreditur » cum Liberio Eusebium Presbyterum, dicens : » Tu solus christianus es in urbe Româ? Euse- » bius Presbyter respondit : Sic confidimus in » Domino, quia fideles non inveniet Christus, » sicut et baptizati sumus, et benedictionem, » quam à beato Julio suscepimus, tenemus. Li- » berius dixit : Nos cujus fungimur vice; nonne » Julii antecessoris nostri? Eusebius Presbyter » dixit : Si perseverasses in fide quam in perse- » cutione primò tenere visus fueras. Liberius di- » xit præsente Augusto : Tam contumacem me

[1] In plerisque manuscriptis codicibus hujus *Defensionis*, quos omnes diligenter evolvimus, reperimus post cap. XXXIV, lib. IX, caput unum integrum ab ipso auctore deletum. Nam vir eliquatissimi judicii, postquam acta sancti Eusebii à Mombritio relata diligentiùs introspexit, facilè intellexit ea illa esse, quæ, aut nullius, aut infirmæ admodum auctoritatis apud doctos haberentur. Quapropter statueramus obsequi Bossuet voluntati, et caput illud omnino omittere; sed ne quis queri posset de omisso illo capite, quod etiam extat in editione hujus operis anni 1730, illud ad calcem hujus Appendicis adjecimus. (*Edit. Paris.*)

[2] Le Tellier.

» existimas? Eusebius dixit : Res ipsa te docet et » declarat. Imperator Constantius dixit : Et quid » est inter fidem et fidem ? Eusebius Presbyter » respondit : Quantùm ad nos peccatores, integrè tenentes fuimus : quantùm ad vos, insania » diaboli et invidia superstitionis vestræ, ut Felicem Episcopum, quem vos non tenuistis ca» tholicum, et Dominum Jesum Christum in» vocantem, purum Sacerdotem ab omnibus » declaratum, in damnationis causam exilio di» rexistis; qui tamen in prædiolo suo orationibus » vacat. Et quidem jussu tuo Christianis occisio» nem et necem præcepisti inferri, maximè Cle» ricis, Presbyteris et Diaconis. Tunc iratus » Constantius sub rogatu Liberii inclusit Euse» bium Presbyterum in quodam cubiculo domûs » suæ, quod humile erat, in latitudine pedes » quatuor; et ibi multis diebus in oratione con» stanter perseverans, inclusus tamen post men» ses septem dormitionem accepit, 19 Kalendas » Septembris : cujus corpus collegerunt Grego» rius et Orosius Presbyteri, et parentes ejus, et » sepelierunt in cryptâ juxta corpus B. Xysti » Martyris et Episcopi, in viâ Appiâ, in cime» terio Callixti ; ubi et titulum ipsius scribentes, » posuerunt pro commemoratione ejus : EUSEBIO » HOMINI DEI. In eodem tempore auditum est à » Constantio Imperatore, quòd Gregorius et » Orosius Presbyteri collegissent corpus Eusebii » Presbyteri, et in eâdem cryptâ vivum præce» pit includi Gregorium. Tunc Orosius Presby» ter collegit semivivum B. Gregorium noctu » occultè, propter Constantium Augustum, et » emisso spiritu, sepelivit eum juxta corpus » sancti Eusebii Presbyteri ; qui etiam Orosius » hæc gesta scripsit. Ab eodem die intra Eccle» sias, jussu Constantii Imperatoris, quisquis » inventus fuisset non sic confiteri et participare » sicut Liberius, indiscussus gladio puniretur. » Quapropter in plateis, et in vicis, et in Eccle» siis, sive in balneis gladio trucidabantur, per» sequente Constantio Christianos unà cum » Liberio. Mortuo autem Liberio, levatur Da» masus, qui voce publicâ damnavit Liberium, » factâ Synodo cum Episcopis viginti octo et » Presbyteris viginti quinque, et cessavit perse» cutio; non tamen multum tempus, donante » Domino Jesu Christo, qui vivit et regnat in » sæcula sæculorum. Amen. »

Hucusque acta, ubi innatâ simplicitate ipsa se prodit antiquitas ; et quibus ejus generis actorum aliquis inest gustus, hoc sapiunt. Tum Usuardus Monachus et Ado Viennensis hæc acta viderunt, ex quorum quippe verbis, brevem illam, quam suis Martyrologiis inserant, sancti Eusebii contexunt historiam. Cæterùm id quod hìc de Damaso in fine actorum scriptum est, quòd « voce publicâ damnavit Liberium, factâ » Synodo, » ad Damasi pontificatum referendum non est : pridem enim Liberius resipuerat ; sed hæc fecit Damasus tum Presbyter, ac, deficiente Liberio, Synodum fieri procuravit; innuuntque obiter acta, eum qui hæc fecerit, meritò Liberio subrogatum fuisse.

Quòd autem in his actis, ut et in vitâ Liberii, scriptum est de rebaptizatione ab Arianis factâ, non debet movere doctos, qui apud Ambrosium de Auxentio legerint (AMBR., *Serm. contra* AUX. *post epist.* XXI. *n.* 37. *tom.* II. *col.* 874.) : « Cur igitur rebaptizandos Auxen» tius fideles populos putat, baptizatos in nomine » Trinitatis, cùm Apostolus dicat : *Una fides,* » *unum baptisma* (*Ephes.*, IV. 5.). » Hoc igitur Liberius reservavit, ne Romani rebaptizari cogerentur. Quid autem egerit, quàm à rectæ fidei defensione defecerit, quam persecutionem moverit adversùs fratres, quos confirmare in fide jubebatur, satis patet ex actis.

MÉMOIRE
DE Mgr BÉNIGNE BOSSUET,
ÉVÊQUE DE MEAUX :
PRÉSENTÉ AU ROI,

Contre le livre intitulé : *De Romani Pontificis auctoritate, etc.* divisé en trois tomes *in fol.* par dom frère Jean-Thomas de Roccaberti, autrefois général de l'ordre de Saint-Dominique, archevêque de Valence [1].

I. Idée générale du livre, et de quoi le roi se peut plaindre.

Pour donner d'abord l'idée de ce livre, il est composé de trois gros volumes, dont les deux premiers regardent l'infaillibilité du pape, et le troisième contient trois livres, *où sa souveraine puissance, tant directrice que coactive, sur le temporel, est amplement prouvée,* ainsi que le porte le titre.

Le dessein du livre est d'attaquer et de condamner en tout et partout la Déclaration du Clergé de France, de la manière la plus outrageante ; et après qu'on est d'accord avec Rome, et que sa Sainteté a été contente des devoirs et des soumissions que les évêques lui ont rendus, ce prélat espagnol, poussé de la haine de sa na-

[1] Voyez sur ce *Mémoire*, l'*Histoire de Bossuet*, *Pièces justificatives du livre* VI, tom. II, pag. 385 et suiv.

tion contre ce royaume, non seulement tâche de son côté de renouveler la querelle, mais encore il n'oublie rien pour exciter le pape à la recommencer.

Ce qui est à considérer dans ces livres, c'est, premièrement, le corps de l'ouvrage; secondement, les épîtres dédicatoires et les préfaces de l'auteur; troisièmement, les approbations qui sont imprimées à la tête.

Aux deuxième et troisième tomes, on voit deux brefs du pape à l'auteur, dont il faudra parler à part; et voilà de quoi sont composés ces trois gros volumes.

Sans entrer dans le fond des matières, le roi a toujours sujet de se plaindre de cet ouvrage, à cause de l'aigreur qu'il inspire partout au pape et à tout le monde contre la France, et de la manière dont y est traité, non seulement tout le clergé, mais encore la personne auguste et sacrée de Sa Majesté.

II. L'auteur traite les Français comme hérétiques sur l'infaillibilité du pape.

Dès le commencement du livre, il propose la question de l'infaillibilité du pape, ou de « la » constance des pontifes romains dans la foi, » comme une importante question entre les ca- » tholiques et les hérétiques : les hérétiques, » dit-il (*tom.* I. *lib.* I. *præf. pag.* 1.), comme » ennemis déclarés de l'autorité du pape, soute- » nant la négative, et les orthodoxes qui ont à » cœur la religion catholique, combattant pour » l'affirmative comme pour les autels et les » temples. »

Cependant il nomme lui-même, pour l'opinion qui n'admet pas l'infaillibilité, des auteurs très célèbres et très catholiques de toutes les nations, et non seulement de la France, comme Gerson et Almain, mais encore des autres pays, comme Alphonse de Castro, et Jean Driedo, fameux docteurs de Louvain (*tom.* I. *lib.* I. *cap.* I. *n.* 5, 6, 7, 8, 9.). Il est vrai qu'il cite le moins qu'il peut de ces auteurs, passant par dessus le cardinal Pierre Dailly, évêque de Cambrai, par dessus Tostat, espagnol; et ce qui étoit bien plus important, par dessus le pape Adrien VI, autrefois précepteur de Charles-Quint, compté par le cardinal Bellarmin entre les défenseurs de la doctrine opposée à l'infaillibilité du pape, et qui a fait imprimer à Rome, durant son pontificat, le livre où il s'étoit expliqué sur cette matière, étant simple docteur de Louvain, et professeur en théologie de cette savante université.

Ce qu'il y a de plus remarquable, c'est qu'en rapportant de si graves auteurs, il ne produit contre eux aucune condamnation directe ou indirecte du saint Siége; et au contraire, il cite le cardinal Bellarmin (*t.* I. *l.* I. *c.* I. *n.* 16.), qui, tout zélé défenseur qu'il est de l'opinion de l'infaillibilité, avoue que la doctrine opposée *n'est pas proprement hérétique,* et que tout ce qu'on peut en dire, c'est *qu'elle semble erronée et approche de l'hérésie;* n'osant pas même l'assurer absolument, mais disant seulement *qu'il semble,* VIDETUR.

Il rapporte aussi lui-même l'endroit de ce cardinal (*Præf., tom.* I.), où, poussant le plus loin qu'il peut sa censure contre la doctrine de la supériorité du concile au-dessus du pape, il n'a pourtant pu dire autre chose, sinon que le sentiment opposé est *presque de foi,* qui est la note la plus légère qui pût sortir de la bouche d'un homme aussi prévenu.

Après cela, il est étonnant que lui et ses approbateurs traitent partout d'hérétique le clergé de France et le sentiment des anciens docteurs de Paris, qui étoit commun de leur temps dans les universités des autres royaumes, et fassent de si grands efforts pour aigrir le pape contre la France, comme si l'on y défendoit « des mons- » tres d'erreur qu'il faut exterminer de tout le » monde chrétien, et des dogmes pernicieux qui » agitent la nacelle de saint Pierre par des flots » sortis de l'enfer. » Ce sont les propres paroles de l'auteur dans l'épître dédicatoire à sa Sainteté, à la tête du premier tome.

Il est encore plus outré dans ses préfaces, puisqu'il ose s'en prendre jusqu'à la personne du roi, lui reprochant de faire enseigner « par vio- » lence et par des menaces de peines et de sup- » plices, des propositions si éloignées de la piété » chrétienne, des propositions si déshonorantes » de la suprême autorité du saint Siége aposto- » lique, et qu'on ne peut attribuer qu'à l'im- » piété et à l'hostilité par laquelle les hérétiques » s'emportent contre ce Siége (*Ibid., n.* 31.). » C'est ici qu'il ose nommer ouvertement le nom auguste de *Louis XIV,* comme de celui qui, le premier « depuis Clovis, est l'auteur de » ces violences, aux louanges duquel, dit-il, il » ne manque que d'éteindre tout-à-fait les erreurs » dont les perfides hérétiques tâchent d'infester ce » royaume très chrétien, en y rendant comme » odieuse l'autorité du pape; » qui est accuser le roi de manquer à un devoir essentiel d'un roi chrétien.

III. Il traite d'impie, hérétique et schismatique, la doctrine de l'indépendance des rois dans leur temporel.

Ce n'est pas seulement la doctrine de l'infaillibilité qui le fait emporter à cet excès : il condamne également le clergé et le royaume de France, sous prétexte qu'on s'y oppose « à la » suprême autorité des papes sur le temporel des » rois, et à la puissance coactive qu'ils prétendent pouvoir exercer en les déposant. » Dès l'entrée de son troisième tome, il range cette controverse au nombre de celles « qui se sont » élevées entre les catholiques et les hérétiques » (*tom.* III. *lib.* I. *præf.*). » Il tâche de rendre odieuse la doctrine de l'indépendance des rois dans leur temporalité, en l'attribuant « à Calvin, » à Pierre Martyr, et aux autres hérétiques » ennemis déclarés de l'autorité et de la gloire » pontificale (*Ibid., c.* I.). » Comme si les hérétiques étoient hérétiques en tout, ou qu'on ne sût pas qu'ils retiennent beaucoup de vérités essentielles, et qui n'en sont pas pour cela moins vénérables.

Cependant, sous ce prétexte, il traite l'opinion qui défend l'indépendance des rois dans leur temporalité, *d'impie et de fausse :* il rapporte le décret de l'inquisition de Tolède, « qui con- » damne comme erroné et schismatique de dire » que le pape ou l'Eglise n'aient pas une puissance » directe ou indirecte pour dépouiller les rois » de leurs domaines (*Ibid*, *cap.* II. *num.* 52, » 73.); et s'étonne que le clergé de France sou- » tienne la proposition que ce tribunal sacré et » souverain condamne d'erreur et de schisme » (*Ibid.*, *n.* 59.); » comme si la France étoit obligée à reconnoître l'autorité de l'inquisition de Tolède. Il porte son venin contre la France jusques aux pieds du pape, dans la lettre dédicatoire, où il présente à sa Sainteté ce troisième tome. Il s'y glorifie dès l'entrée, qu'en entreprenant de défendre « la suréminente autorité du » pape sur le temporel des rois, il traite une » matière que peu ont traitée exprès; » ce qui devoit lui faire sentir qu'elle n'est donc pas fort essentielle au service de Dieu. Il ajoute, que nier cette autorité, c'est faire « une guerre ouverte » au saint Siége. » A l'entendre, on est l'ennemi du saint Siége, si l'on n'attribue au pape, « de » droit divin, cette plénitude de puissance sur » le temporel des rois. » Sous prétexte de consulter sa Sainteté sur cette matière, il veut faire accroire à tout le monde chrétien, qu'il en va naître des *calamités* infinies, et même « un » schisme imminent auquel la Déclaration gal- » licane ouvre une entrée manifeste. » Il dissimule que cette dispute et toutes les autres, où chacun soutient son sentiment, sans vouloir condamner ceux qui n'en sont pas, n'ont jamais fait aucune rupture; et que la Déclaration du clergé de France, qu'il attaque perpétuellement comme *schismatique*, n'est pas écrite dans un autre esprit.

Sur cela néanmoins il reproche à ceux « qui » se glorifient d'être très chrétiens, de conspirer » avec les hérétiques, et de souscrire à leur doc- » trine. »

Sous prétexte de ce péril imaginaire de schisme, il presse le pape avec toute l'amertume de son style, « d'en venir aux remèdes les plus » efficaces, pour remédier aux maux dont la » France est menacée, et de prévenir le schisme, » qui va, dit-il, rompre la tunique sans couture » de Notre-Seigneur, au sujet des propositions » du clergé de France, que les autres royaumes » jugent erronées, impies et schismatiques. »

Voilà où pousse les choses un évêque qui fait le zélé pour le saint Siége : mais on voit bien où il tend; et s'il aimoit le saint Siége, il ne donneroit pas au pape le violent conseil de sévir contre les plus soumis de tous ses enfants; et plus espagnol que chrétien, il ne travailleroit pas à troubler un accord dont le pape lui-même est content.

IV. Excès des approbateurs sur la temporalité des rois.

Ses approbateurs sont encore plus violents que lui : mais il en adopte tous les excès en les imprimant à la tête des trois tomes de son ouvrage, et principalement dans le second, comme faisant partie de ses preuves.

On n'a jamais vu d'approbations en cette forme, ce sont pour la plupart de longs traités sur la matière; et tous sont d'outrés panégyriques de l'auteur, composés par des religieux de son ordre ou de son diocèse, et par d'autres religieux également complaisants pour un archevêque si autorisé, qui avoit été vice-roi du royaume de Valence, et qui est à présent grand inquisiteur de toute l'Espagne.

Ce prélat non-seulement s'y laisse flatter de la vanité d'être de race royale, et d'avoir toutes les qualités dont le cardinal Cajetan compose un prince (*Approb. colleg. Salamantic., t.* II.): mais encore, ce qui n'est pas supportable, il se laisse dire, comme on feroit de « Jesus-Christ, » que qui le suit ne marche point dans les ténè- » bres (*Approb. Col. Ilerd. Carmel. Discalc.,* » *t.* II.), et que comme l'Eglise s'écrie, *Heureuse* » *faute d'Adam, qui a mérité d'avoir Jésus-*

» *Christ pour rédempteur!* il faut de même s'é-» crier, Heureuse faute du clergé de France, » qui a mérité d'avoir l'illustrissime Roccaberti » pour adversaire (*tom.* II. *approb. de* Jean de » Goyri, *etc.*) ! »

Pour autoriser cette souveraine puissance sur le temporel de tous les empires du monde ; la première approbation que cet auteur fait paroître (*tom.* III *Censura* Kier. Monterd.), dit qu'à raison « de cette puissance du droit divin, » non-seulement sur le spirituel, mais encore » sur le temporel, que les hérétiques tâchent » d'ôter au pape ; il est le roi des rois, et le » seigneur des seigneurs, absolument et sans » aucune restriction ; » ce qui n'a jamais été dit que de Jésus-Christ. Voilà ce qu'étale ce prélat à la tête du IIIe tome, où il entreprend d'établir cette puissance absolue sur la temporalité des rois.

V. Ce que disent les approbateurs sur les priviléges et les libertés de nos rois et de l'Eglise de France.

Ses approbateurs disent ailleurs (*tom.* II. *app. Compl. ordin. Beat. Mar. de Merced.*) : « Les Français nous opposent des priviléges et » des libertés : mais les priviléges, qui sont une » défection de la souveraine puissance de la » chaire de saint Pierre, ne sont pas des privi-» léges, mais des iniquités : *Non privilegia,* » *sed pravilegia.* Tout ce qui s'élève dans la » maison de Dieu est au-dessous de la chaire de » saint Pierre, et est l'escabeau de ses pieds. » Tout ce qu'il y a de juridiction, de grâces, de » priviléges et de liberté dans les patriarches, dans » les primats, dans les princes, dans les rois et » dans les empereurs, ils l'empruntent (*emendi-» cant*), ils le participent, ils le puisent du pape et » de sa parole révocable. » Je ne crois pas qu'on ait jamais dit avec tant d'excès que toute juridiction temporelle et spirituelle émane du pape, ni que sa parole soit revocable à sa volonté, ce que néanmoins ces mêmes approbateurs confirment, en disant que « le pape comme suprême mo-» narque de l'Eglise, peut révoquer, casser et » abroger à sa volonté, *pro suo arbitrio,* et » annuler tous et un chacun des priviléges et li-» bertés du clergé de France, du peuple et du » roi ; » sans songer qu'une très grande partie de ces priviléges et libertés est fondée sur des concordats exprès entre les papes et le saint Siége, et les rois et le royaume de France. Et néanmoins tout cela est également abandonné à la volonté du pape et à *sa parole révocable;* ce qui détruit tous les fondements de la foi publique.

Si c'est là un zèle pour le pape, ou plutôt un moyen de rendre odieuse la puissance la plus vénérable qui soit sur la terre, et d'empêcher les potentats hérétiques de s'y réunir, on le laisse à considérer aux gens sages et modérés. L'auteur propose cela à la tête de ses ouvrages, comme les preuves de sa doctrine, ainsi qu'il a déjà été remarqué : et tout est si outré, dans ces approbations étalées avec tant de faste, qu'on ajoute à tous ces excès : « Que le pape ne » peut errer dans la foi, même comme personne » privée ; » ce qui a paru si excessif, que le cardinal Bellarmin et les autres l'ont rejeté.

VI. Outrages contre la France, et manquement de respect envers le roi dans les approbateurs et dans l'auteur même.

L'auteur se fait partout donner la louange d'avoir exterminé une Déclaration « d'où l'on » devoit craindre avec horreur l'extirpation du » culte divin, la ruine de la religion, le renver-» sement des royaumes, la dégradation des ma-» gistrats légitimes, l'oppression du saint Siége, » le mépris du vicaire de Jésus-Christ, et la ré-» volte contre ce divin monarque de tout le » monde, et ce roi des rois (*loco mox cit.*). » De si prodigieuses exagérations, et les outrages qu'on trouve partout contre les Français, pour relever la gloire de l'auteur, comme de celui qui les abat à ses pieds, font voir dans ces Espagnols, et dans celui qu'ils entreprennent de faire valoir, non pas des théologiens qui enseignent sérieusement et gravement, mais des ennemis emportés, qui, sous prétexte d'élever la puissance pontificale, que la France n'a jamais cessé un seul moment de révérer, ne songent qu'à contenter leur aigreur, et à l'inspirer au pape et à tout le monde.

C'est sur ce fondement qu'ils promettent à l'auteur le chapeau de cardinal, « que les astres » et les destins lui doivent (*Approb.* Lud. Tarr. » *è Societ. Jes. tom.* II.) ; » et on voit bien à quel prix ce prélat le veut acheter.

C'est ce qui lui fait remplir des outrages que nous avons vus contre la France, jusqu'à ses épîtres dédicatoires au pape (*Ep. dedic.*, *t.* III.), où la révérence de sa Sainteté devoit du moins lui inspirer quelque sorte de modération. Sa préface est encore plus injurieuse ; et ce prélat y affecte de raconter au long avec une aigreur extrême, ce qui s'est passé sur la Régale (*Præf., tom.* I. *N.a sur la Régale.*), matière très éloignée de son sujet, et sur laquelle on sait que le roi a plus donné à l'Eglise qu'on ne prétend qu'il lui a ôté : en tous cas, il sied mal à un archevêque et à des théologiens, de venir avec un

esprit d'hostilité troubler une négociation pacifique, où l'on tâche de concilier les esprits, et de donner au saint Siége toute sorte de contentement par des expédients convenables.

Cependant l'archevêque de Valence et ses approbateurs prennent cette occasion d'imputer au roi tout ce qui est le moins convenable à un si grand prince, dont on sait que le cœur est tout tourné à la piété, à la douceur, et à un respect sincère envers le saint Siége. Quoique cette vérité soit constante, on le représente au pape et à toute la chrétienté, « comme ayant blessé les » clefs de saint Pierre et la puissance ecclésias- » tique (*tom.* II *approb.* ISID. APARICII GI- » LART., *etc.*), » et comme s'étant publiquement ligué avec l'ennemi commun de la chrétienté : on lui reproche d'avoir empêché l'empereur *de délivrer la Terre Sainte* (*N.a sur le Turc.*); comme si l'on ne pouvoit pas, avec beaucoup plus de raison, reprocher si l'on vouloit, à la maison d'Autriche, d'avoir mieux aimé se liguer avec le parti protestant, et avec l'ennemi le plus déclaré de la catholicité et de la royauté, pour détruire la France, et pour augmenter dans l'empire la puissance des protestants, que de poursuivre ses victoires contre les infidèles.

Sur ce fondement, un des approbateurs adresse la parole au pape et à l'empereur, pour les animer contre le roi et contre la France, et pour rendre la guerre immortelle, jusqu'à dire au pape Innocent XII : « Servez-vous de l'occasion » qui vous est offerte pour opprimer les per- » fides, » c'est-à-dire, les Français, qu'il nomme, dans tout son discours, comme les ennemis du saint Siége.

VII. Deux Brefs du pape à l'auteur, à la tête du tome II et du III.

On voit donc dans l'archevêque de Valence et dans les approbations qu'il met à la tête de son livre, un zèle amer contre la France; et quoiqu'on ne doute pas que la grande sagesse du pape et sa bonté paternelle ne méprise ces déclamations emportées, on ne laisse pas de connoître les desseins ambitieux de ce prélat; et on a même sujet de craindre que les ennemis de la France ne se vantent à la fin, quoique sans raison, d'avoir fait entrer sa Sainteté dans leurs sentiments.

Ce qui pourroit le faire soupçonner, ce sont deux brefs du pape à cet archevêque; l'un à la tête du tome II, en date *de Rome, à saint Pierre, du* 30 *janvier* 1693; et l'autre à la tête du IIIe tome, pareillement en date de *Rome, à Sainte-Marie-Majeure*, *le* 21 *novembre* 1694; où l'on spécifie expressément le livre qui a été présenté à sa Sainteté de la part de ce prélat, « sur la constance des papes dans la foi, et sur » leur suprême puissance dans la temporalité. »

Quoique le pape lui donne de grandes louanges, et lui promette dans l'occasion, selon le style ordinaire, des marques de sa bonté paternelle, on voit bien que l'intention de sa Sainteté n'est pas d'approuver le fond de ces livres, mais de louer seulement « la diligence, l'étude, l'affec- » tion et le zèle, l'érudition et l'esprit que l'au- » teur emploie à l'avantage du saint Siége, » qui sont les termes des Brefs de sa Sainteté : néanmoins il est fâcheux de voir à la tête de cet amas d'invectives contre un si grand roi, deux Brefs du pape à la louange de celui qui les étale avec tant d'aigreur, et qui ose répandre son venin contre un prince si pieux, dans ses préfaces et jusque dans les épîtres qu'il adresse à sa Sainteté.

VIII. Quel remède on peut apporter à ce livre injurieux : trois choses proposées au roi sous son bon plaisir : la première.

Après cela, il paroît que sa Majesté peut faire trois choses : la première, de faire défendre, par un arrêt de son parlement, le débit dans son royaume d'un ouvrage de cette nature[1].

On a prononcé souvent des condamnations plus rigoureuses contres des livres semblables, quoique beaucoup moins envenimés, puisqu'ils ne contenoient rien de personnel : on les a lacérés par la main du bourreau et condamnés au feu; on les a flétris par des censures de la Sorbonne, comme il paroît par celle de Sanctarel et des autres. Mais il semble que par sa bonté et par sa clémence, même par une espèce de respect pour les Brefs du pape qui sont à la tête, le roi puisse prendre des sentiments plus modérés.

IX. Seconde et troisième chose que le roi peut faire.

La seconde chose que le roi peut faire, c'est de faire supplier sa Sainteté qu'elle veuille bien s'expliquer sur l'intention de ses Brefs, de peur qu'on n'en étende les louanges jusqu'aux invectives irrespectueuses dont sont remplies les préfaces et les épîtres dédicatoires de l'archevêque de Valence au pape même.

Il ne paroît pas que le pape puisse refuser de faire sur ce sujet une réponse et déclaration avantageuse qu'on pourra trouver moyen de rendre publique.

[1] Le parlement de Paris, conformément à ce qui est proposé dans ce Mémoire, rendit un arrêt, le 20 décembre 1695, par lequel il défend de débiter les livres de Roccaberti.

En troisième lieu, il paroît qu'en tout cas le roi pourroit faire supplier le pape d'empêcher les Espagnols et tous les autres de traiter la France et son clergé d'hérétiques et de schismatiques, sous prétexte d'opinions que le saint Siége n'a jamais notées d'aucune censure.

Il n'est plus question d'invectiver contre la Déclaration du clergé de France, sur laquelle le pape est content, et le clergé ne dit mot : mais sous prétexte de s'y opposer, outrer la censure jusqu'à vouloir qu'on soit hérétique ou schismatique, pour ne pas suivre des sentiments qu'on agite depuis trois cents ans dans les écoles, sans que les papes les aient notés ou défendus, même pour ne pas reconnoître dans le saint Siége, la puissance de déposer les rois et de disposer de leur temporel ; c'est un excès si étrange qu'on ne le peut dissimuler.

La France est pleine de gens savants et de plumes très éloquentes, qui, sans déroger aux droits et à l'autorité du saint Siége, pourroient faire voir l'injustice de ces censures, et montrer à l'archevêque de Valence et à ses semblables, leur ignorance et leur emportement. Ils pourroient faire voir aux Espagnols que pour ne pas appeler le pape *roi des rois sans restriction*, et pour ne pas venir devant lui, comme parle l'un des approbateurs, *l'encens d'adoration à la main* (*Cens.* Camplut., *tom.* II.), ils n'en savent pas moins défendre *la constance des pontifes romains dans la défense de la foi*, et les autres prérogatives de leur siége. On pourroit aussi relever les excès où les Espagnols, qui font tant les religieux, se sont laissé emporter contre le saint Siége, pour peu qu'ils aient cru être blessés. On n'épargneroit pas l'archevêque de Valence ni ses vaines dissertations sur le phénix et sur les antipodes, ni le fatras de ses ignorantes et inutiles citations entassées sans choix et sans jugement. Si l'on ne fait point de justice au roi sur ce sujet, et qu'on permette toujours de condamner la France comme hérétique ou schismatique, quoiqu'il n'y ait aucun royaume où la foi soit défendue plus fortement et plus purement ; à la fin il faudra laisser repousser ces outrageux discours, et montrer à nos ennemis qu'ils n'en sont pas plus orthodoxes, mais seulement plus emportés et plus injustes, pour condamner ou de schisme ou d'hérésie tout ce qui ne s'accorde pas avec leurs excès.

X. Remarques sur ce Mémoire, et ce qu'il semble qu'on doit éviter dans cette occasion.

On a tâché de ne rien dire jusqu'ici (sauf le meilleur jugement de sa Majesté) qui ne paroisse pouvoir être porté au pape de vive voix et par écrit, par ceux qui sont chargés à Rome des affaires de Sa Majesté, en ajoutant ou retranchant ce que le roi trouveroit à propos par sa prudence, et selon les conjonctures présentes. On se croit après cela obligé de dire plus expressément ce qu'il semble qu'on doit éviter dans cette occasion.

On doit éviter, premièrement, de faire faire une censure de Sorbonne, pour deux raisons : la première, parce qu'il y en a déjà plusieurs sur tous ces sujets : la seconde, parce que ce seroit donner à Rome, sans nécessité, une occasion de querelle ; ce qui semble ne convenir pas à la conjoncture présente.

Secondement, il semble encore, pour cette dernière raison, qu'on doit éviter dans l'arrêt qui se donnera, les termes injurieux de lacérer ou de brûler par main de bourreau. Pour repousser les injures, de simples défenses du débit suffisent ; et le pape ne peut s'en offenser, à cause des invectives et outrages dont le livre est plein.

Troisièmement, on suppose que MM. les gens du roi, en disant ce qui sera essentiel à l'affaire, sauront éviter par leur prudence les termes qui pourroient causer de l'aigreur.

M. Roccaberti s'étend beaucoup sur des faits particuliers, comme sont celui de la procédure de feu M. l'archevêque de Toulouse, et celui de la condamnation et exécution en effigie du frère Jean Cerle [1], et autres de cette nature. On les a omis dans ce mémoire, et on croit, pour de très bonnes raisons, qu'il n'est pas besoin d'en parler.

Pour ceux qu'on a relevés, comme il pourroit y avoir de l'inconvénient à dissimuler tout-à-fait des outrages et des invectives publiés avec tant d'apparat, il n'y en auroit pas moins à pousser les choses si loin, que le cours des négociations nécessaires avec le saint Siége en fût retardé.

[1] Le frère Jean Cerle, chanoine régulier de la cathédrale de Pamiers, et présenteur de cette église, avoit été élu par le chapitre, vicaire-général du diocèse, le siége vacant par la mort de M. Caulet. La Cour étoit alors irritée contre ce chapitre, à cause de son opposition aux droits de régale que le roi prétendoit avoir sur tous les archevêchés et évêchés de son royaume. Ce fut ce qui engagea M. Joseph de Monpezat de Carbon, archevêque de Toulouse, à procéder contre les frères Cerle et Charlas, vicaires-généraux : il déclara nulle leur nomination, et nomma en leur place un autre grand-vicaire. Le frère Cerle en appela au saint Siége, qui confirma sa nomination. Le parlement de Toulouse, sur les ordres du roi, le condamna à avoir la tête tranchée ; ce qui fut exécuté en effigie dans les villes de Toulouse et de Pamiers. (*Edit. de Paris.*)

LETTRES DIVERSES.

LETTRE PREMIÈRE.

A SAINT VINCENT DE PAUL.

Il lui parle de la mission qui devoit se faire à Metz [1], et lui témoigne le désir qu'il a de seconder cette bonne œuvre.

MONSIEUR,

J'ai appris de M. de Champin [2] la charité que vous aviez pour ce pays, qui vous obligeoit à y envoyer une mission considérable ; que vous l'aviez proposé à la Compagnie [3], et que vous, et tous ces Messieurs, aviez eu assez bonne opinion de moi pour croire que je m'emploierois volontiers à une œuvre si salutaire. Sur l'avis qu'il m'en a donné, je le suppliois de vous assurer que je n'omettrois rien de ma part, pour y coopérer dans toutes les choses dont on me jugeroit capable. Et comme monseigneur l'évêque d'Auguste et moi devions faire un petit voyage à Paris, je le priois aussi de savoir le temps de l'arrivée de ces Messieurs, afin que nous pussions prendre nos mesures sur cela; jugeant bien, l'un et l'autre, que nous serions fort coupables devant Dieu, si nous abandonnions la moisson dans le temps où sa bonté souveraine nous envoie des ouvriers si fidèles et si charitables. Je ne sais, Monsieur, par quel accident je n'ai reçu aucune réponse à cette lettre ; mais je ne suis pas fâché que cette occasion se présente de vous renouveler mes respects, en en vous assurant, avant toutes choses, de l'excellente disposition en laquelle est monseigneur l'évêque d'Auguste, pour coopérer à cette œuvre.

[1] La reine-mère ayant fait en 1657 un voyage à Metz, fut sensiblement touchée du triste état de cette ville. De retour à Paris, elle témoigna à saint Vincent de Paul, qu'elle honoroit de sa confiance, le désir qu'elle auroit de faire instruire son peuple de Metz; et pour cet effet, il fut conclu que saint Vincent y enverroit une mission. Il en choisit les ouvriers principalement parmi les ecclésiastiques qu'on appeloit Messieurs de la Conférence des Mardis, parce qu'ils s'assembloient ce jour-là pour conférer entre eux sur les matières ecclésiastiques. Saint Vincent avoit formé cette espèce d'association, dans laquelle l'abbé Bossuet étoit entré. La mission fut ainsi composée de vingt prêtres d'un mérite distingué, qui avoient à leur tête M. l'abbé de Chandenier, neveu de M. le cardinal de la Rochefoucauld.

[2] C'étoit un docteur de la Conférence des Mardis.

[3] A Messieurs de la Conférence des Mardis.

Pour ce qui me regarde, Monsieur, je me reconnois fort incapable d'y rendre le service que je voudrois bien ; mais j'espère, de la bonté de Dieu, que l'exemple de tant de saints ecclésiastiques, et les leçons que j'ai autrefois apprises en la Compagnie [1], me donneront de la force pour agir avec de si bons ouvriers, si je ne puis rien de moi-même. Je vous demande la grâce d'en assurer la Compagnie, que je salue de tout mon cœur en Notre-Seigneur, et la prie de me faire part de ses oraisons et saints sacrifices.

S'il y a quelque chose que vous jugiez ici nécessaire pour la préparation des esprits, je recevrai de bon cœur et exécuterai fidèlement, avec la grâce de Dieu, les ordres que vous me donnerez [2]. Je suis, Monsieur, votre très humble et très obéissant serviteur,

BOSSUET, prêtre,
grand-archidiacre de Metz.

A Metz, ce 12 janvier 1658.

LETTRE II.

DE M. BEDACIER, ÉVÊQUE D'AUGUSTE,

A SAINT VINCENT DE PAUL [3].

Il lui témoigne combien il est disposé à favoriser la mission, et lui fait part d'une difficulté qui paroissoit s'opposer au plan des missionnaires.

La lettre de cachet de la reine, et celle que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, au sujet de la mission que Sa Majesté envoie en cette ville, m'ont été rendues en même jour : la première par M. de Monchy, et l'autre par M. Bossuet, grand-archidiacre de cette église. Je n'ai rien à dire sur l'une et sur l'autre, sinon

[1] Il parle de la Compagnie de Messieurs de la Conférence des Mardis, dont il étoit membre.

[2] « On n'a pas trouvé, dit notre recueil, qui est fort » ancien, la réponse de M. Vincent à cette lettre; mais » on sait que depuis qu'il l'eut reçue, il s'adressa à » M. l'abbé Bossuet pour disposer toutes choses. Il lui » adressa la lettre qu'il écrivit à M. l'évêque d'Auguste, » qui gouvernoit le diocèse de Metz : c'est ce que prouve » la réponse de ce prélat à M. Vincent, qu'il est bon de » transcrire ici, pour montrer de quelle importance étoit » la mission de Metz. »

[3] Cette lettre, relative à celle de Bossuet, et qui en explique même quelques points, s'étant trouvée dans le même recueil, nous avons cru devoir l'insérer ici.

que je vous supplie d'assurer Sa Majesté que j'emploierai de très bon cœur tout ce que je puis avoir de crédit et d'autorité, au spirituel et temporel, en cette ville et diocèse, pour seconder ses saintes et pieuses intentions, et les faire ensuite réussir à la gloire de Dieu, à l'édification de nos peuples, au salut des âmes, et à la conversion des hérétiques et infidèles que nous y avons en nombre fort considérable; et que je ferai, au surplus, tout ce qui me sera possible pour témoigner l'estime très particulière que je fais de sa piété. Elle m'oblige trop, en vérité, par le soin qu'elle daigne prendre de soutenir le zèle que je dois avoir de mettre ce diocèse en l'ordre d'une bonne et parfaite discipline, par cet envoi, pour n'en porter pas mes reconnoissances au point qu'elle me témoigne le désirer. Je passerois aussi en effet pour prévaricateur en mon ministère, si je ne montrois pas, en cette occasion, combien l'œuvre de Dieu et le commandement de Sa Majesté m'est en considération. J'ajouterai à cela l'état particulier que je fais de votre conduite, qui paroît à l'avantage de toute l'Eglise en ces missions. Assurez-vous, s'il vous plaît, Monsieur, que je n'omettrai rien de ce qu'on peut désirer de moi, pour en rendre le succès aussi heureux que vous le pouvez souhaiter.

Je n'ai qu'une difficulté qui me presse, et que je ne pense pas pouvoir surmonter, si vous n'avez la bonté de considérer l'accommodement aisé qu'on peut prendre pour la lever. Ces Messieurs disent que, selon l'ordre de vos missions, lorsqu'ils sont dans leurs fonctions, toutes prédications cessent, hors celles qu'ils font à leurs heures; et que partant, notre prédicateur ordinaire du carême seroit obligé de cesser et de se retirer : ce que je vous supplie de considérer, et de voir l'inconvénient auquel cela nous pourroit jeter. Celui que nous avons pour le prochain carême, est un fort honnête et habile religieux de l'ordre de saint Dominique, docteur de Sorbonne, qui a déjà prêché l'avent avec applaudissement et recommandation, et lequel j'ai retenu ici sur la bonne foi, n'étant point averti de cet ordre, l'ayant même fait refuser la chaire d'Angers qui lui étoit offerte. Il y auroit une espèce d'affront de le congédier à l'entrée du carême. Nous pourrons, si vous le trouvez bon, concilier cela en lui faisant remettre les lundi, mardi et jeudi de la semaine; et ainsi ces Messieurs auront quatre jours sur semaine pour prêcher en la cathédrale le matin; ayant au surplus, tout le reste du temps, ladite cathédrale libre pour leurs exercices. Je suis bien fâché qu'on n'ait pas prévenu cet inconvénient; mais puisque la chose est ainsi, ils pourront fort bien prêcher trois jours dans une autre église que nous leur designerons, fort propre pour cela.

Il ne reste, au surplus, aucune difficulté, sinon de pourvoir à ce qui est nécessaire pour recevoir et loger ceux que vous nous envoyez. Ils seront les très bien venus, venant au nom du Seigneur et de la part de Sa Majesté. M. de la Contour nous a donné le logis du roi, à la Haute-Pierre, où ils seront très commodément logés. Pour ce qui est des meubles et pour leur nourriture, nous aviserons aux moyens de leur faire tout administrer : on vous en rendra raison au premier jour. Cependant je vous supplie de croire que je suis trop heureux d'avoir cette occasion de vous assurer de la continuation de mes services et obéissances, étant, Monsieur, votre très humble et obéissant serviteur,

† J. BEDACIER, évêque d'Auguste.

De Metz, le 29 janvier 1658.

LETTRE III.

DE BOSSUET A S. VINCENT DE PAUL.

Il lui apprend avec quel respect les lettres de la Reine avoient été reçues à Metz; lui marque la violence exercée par les protestants de cette ville, à l'égard d'une servante catholique, malade à l'extrémité; et lui fait connoître les artifices de ces hérétiques.

J'ai été extrêmement consolé que celui de vos prêtres qui est venu ici, ait été M. de Monchy : mais j'ai beaucoup de déplaisir qu'il y ait fait si peu de séjour. Il pourra, Monsieur, vous avoir appris que les lettres de la reine ont été reçues avec le respect dû à Sa Majesté, et que M. l'évêque d'Auguste et M. de la Contour ont fait leur devoir en cette rencontre.

Je rends compte à M. de Monchy de l'état des choses depuis son départ; et je me remets à lui à vous en instruire, pour ne pas vous importuner par des redites : mais je me sens obligé, Monsieur, à vous informer d'une chose qui s'est passée ici depuis quelque temps, et qui sera bientôt portée à la Cour.

Une servante catholique, qui est décédée chez un huguenot, marchand considérable et accommodé, a été étrangement violentée dans sa conscience. Il est constant, par la propre déposition de son maître, qu'elle avoit fait toute sa vie profession de la religion catholique; il paroît même certain qu'elle avoit communié peu de temps avant que de tomber malade. Elle n'a jamais

été aux prêches, ni n'a fait aucun exercice de la religion prétendue réformée. Son maître prétend que, cinq jours avant sa mort, elle a changé de religion : il lui a fait, dit-il, venir des ministres pour recevoir sa déclaration, sans avoir appelé à cette action ni le curé, ni le magistrat, ni aucun catholique qui pût rendre témoignage du fait. Le jour que cette pauvre fille mourut, un jésuite, averti, par un des voisins, de la violence qu'on lui faisoit, se présente pour la consoler. On lui refuse l'entrée ; et il est certain qu'elle étoit vivante. Il retourne, quelque temps après avec l'ordre du magistrat, et il la trouve décédée dans cet intervalle. Tous ces faits sont constants et avérés ; il y a même des indices si forts qu'elle a demandé un prêtre, et les parties ont si fort varié dans leurs réponses sur ce sujet-là, que cela peut passer pour certain.

Je ne vous exagère pas, Monsieur, ni les circonstances de cette affaire, ni de quelle conséquence elle est ; vous le voyez assez de vous-même, et quelle est l'imprudence de ceux qui, ayant reçu par grâce du roi la liberté de conscience dans son état, la ravissent dans leurs maisons à ses sujets leurs serviteurs. Certainement cela crie vengeance : cependant les ministres et le consistoire soutiennent cette entreprise ; et M. de la Contour m'a dit aujourd'hui qu'un député de ces Messieurs avoit bien eu le front de lui dire, que cet homme n'avoit rien fait sans ordre. Bien plus, ils ont ajouté qu'ils alloient se plaindre à la Cour, de la procédure qui a été faite par le lieutenant-général : le tout, sans doute, à dessein, Monsieur, d'évoquer l'affaire au conseil ; afin de la tirer du lieu où l'on en a plus de connoissance, et de l'assoupir par la longueur du temps. Dieu ne permettra pas que leur mauvais dessein réussisse ; et je vous supplie, Monsieur, d'employer en cette rencontre tous les moyens que vous avez, pour empêcher qu'on n'écoute pas ces députations séditieuses, et faire que les choses demeurent dans le cours ordinaire de la justice, selon lequel ils ne peuvent pas éviter d'être châtiés de cet attentat contre les édits et la liberté des consciences. La reine, étant en cette ville, a témoigné tant de piété et tant de zèle pour la religion, que je ne doute pas qu'étant avertie de cette entreprise, elle ne veuille que la justice en soit faite.

Outre cela, Monsieur, le roi leur ayant accordé, de grâce, deux pédadogues pour leurs enfants, à condition que ces maîtres seroient catholiques, ils vont demander des gages pour eux. Cela n'a ni justice ni apparence, et ils veulent en charger cette pauvre ville. Mais comme ils savent qu'apparemment on ne leur accordera pas leur demande, je me trompe bien fort si leur dessein n'est d'obtenir, que si on ne veut pas les gager, on leur donne la liberté de les mettre tels qu'il leur plaira, et par conséquent de leur religion. La reine seule empêcha ici qu'on ne leur donnât cette permission, et je ne doute pas qu'elle ne continue dans ce bon dessein. Je ne vous dis pas, Monsieur, maintenant ce que vous avez à faire sur ce sujet : c'est assez que vous soyez averti ; Dieu vous inspirera le reste. J'attends avec impatience les excellents ouvriers qu'il nous envoie par votre moyen; et suis, avec un respect très profond, Monsieur, votre très humble et très obéissant serviteur,

BOSSUET, prêtre ind.

A Metz, ce 1er février 1658.

LETTRE IV.

A M. DE MONCHY.

Il lui parle des dispositions relatives à la mission, et l'instruit des intrigues des protestants, pour assurer l'impunité de leurs excès.

La paix de Notre-Seigneur soit avec nous.

Pour commencer à vous rendre compte de l'état des choses depuis votre départ, je vous dirai premièrement, que par les soins et les adresses de M. de la Contour, l'on a trouvé le nombre de lits, matelas, draps et couvertures que vous marquez par votre mémoire. La ville en fournit quelques-uns qui étoient en réserve chez le receveur : on prendra les autres ou du concierge ou des juifs ; et l'on fera en sorte que cela ne sera pas à charge à la mission, et qu'on n'en paiera rien, suivant que vous me l'avez dit en cette ville. On a aussi pourvu de meubles les chambres : il sera plus malaisé de trouver des plats, du linge de table, et ce qui est nécessaire pour la cuisine; et ce seroit une grande décharge d'avoir un cuisiner qui fournît de tout : néanmoins il est véritable que quarante sols par jour est un prix excessif pour Metz ; et cependant les cuisiniers à qui j'en ai fait parler, ne veulent pas accepter le marché à moins. C'est à vous, s'il vous plaît, à prendre vos mesures là-dessus : je m'informerai toujours cependant de ce qui se pourra faire, pour une plus grande commodité et épargne ; et je vous écrirai ce que je pourrai ménager.

J'ai entretenu fort particulièrement notre prédicateur du carême, qui est dans ses premiers sentiments, et qui est persuadé qu'il y va du sien de quitter tout-à-fait la chaire. Il ne croit pas aussi qu'on ait dessein de l'y obliger contre son

gré ; il témoigne qu'au reste il contribuera tout ce qu'il pourra pour le bon succès de la mission, et qu'il exhortera fortement le peuple à se rendre digne d'en recevoir le fruit. Je crois en effet que vous le trouverez homme sage, accommodant et désireux du bien. Ses sentiments étant tels, le mien seroit de demeurer aux termes du projet que nous avons fait; je le soumets néanmoins au vôtre, et à celui de Messieurs de la mission; mais si l'on en use autrement, on ne pourra pas éviter quelque murmure du peuple. Plusieurs tâchent déjà d'en semer; et vous n'ignorez pas, et moi aussi, de quel principe cela vient : je vous en ai touché quelque chose; et assurément ce que je vous en ai dit est véritable. Ces légères contradictions ne peuvent pas empêcher l'affaire; et la présence de ces Messieurs éteindra bientôt ces petits bruits, par lesquels Dieu veut éprouver la fidélité de ses ouvriers. Il saura bien avancer son œuvre, et tirer sa gloire de toutes choses, par les moyens qu'il sait. Ainsi soit-il; et sa providence soit bénie éternellement. Je ne prévois aucun obstacle de la part du chapitre, qui reçut, avec le respect qu'il doit, les lettres de Sa Majesté, et témoigna grande obéissance. On résolut de faire tout ce qui se pourroit, pour faciliter le succès de ce bon dessein.

Je prévois quelque difficulté entre monseigneur d'Auguste et le chapitre. Quelques-uns peut-être, sous main, prendront occasion de là de vouloir traverser cette œuvre. Je tâcherai de tout mon pouvoir de faire prendre un autre cours aux choses. Je vous en dirai davantage quand je verrai cette affaire un peu plus éclose, et je veillerai soigneusement à tout pour vous en instruire.

Les huguenots prennent hautement le parti de celui qui a volenté la conscience de sa servante mourante : ils l'ont déclaré à M. de la Contour; et ils députent à la Cour pour ce sujet-là, et pour quelques autres assez importants. J'en écris à M. le Gendre; et j'expose aussi, en peu de mots, tout le fait à M. Vincent, afin qu'il y agisse selon son zèle et sa prudence ordinaire. Je ne doute pas que vous ne nous aidiez à lui faire comprendre la conséquence de cette affaire, ainsi que vous me l'avez témoigné : je ne lui parle point d'autre chose, et je me remets à vous à l'instruire de tout. M. de la Contour désire fort que vous fassiez un tour en cette ville, pour disposer les chambres et les meubles suivant les personnes que vous voulez placer. Si vous ne le pouvez, mandez-moi, s'il vous plaît, votre ordre, et de quelle sorte nous rangerons tout. Nous tâcherons que tous nos meubles soient honnêtes; mais il y en aura qui le seront plus : écrivez à peu près comme il faudra disposer le tout, si vous ne pouvez y venir vous-même.

J'oubliois de vous dire que la raison pour laquelle les huguenots députent en Cour, est sans doute pour tirer l'affaire au conseil, et l'assoupir par la longueur du temps. Conférez, s'il vous plaît, avec Messieurs du parlement, du moyen de l'empêcher. Je vous écris sans cérémonie, pour ne perdre point le temps ni les paroles; mais je n'en suis pas moins, etc.

A Metz, ce 1er février 1658.

LETTRE V.

A S. VINCENT DE PAUL.

Sur les affaires de la mission, et les manœuvres des protestants.

J'ai envoyé à M. de Monchy, à Toul, celle que vous m'avez adressée pour lui : il ne nous a pas jugés dignes de demeurer ici plus longtemps qu'un jour. J'aurois souhaité de tout mon cœur que nous eussions pu l'arrêter; mais ses affaires ne lui ont pas permis. Nous tâchons, Monsieur, de disposer ici, le mieux qu'il nous est possible, tout ce qu'il a jugé nécessaire. Il m'a écrit qu'on trouvoit à propos que le prédicateur du carême quittât entièrement la chaire. Comme monseigneur d'Auguste s'est donné l'honneur de vous écrire sur ce sujet-là, il attend ce que vous aurez arrêté sur les raisons qu'il vous a représentées; après quoi il résoudra le prédicateur à tout ce que vous trouverez le plus convenable à l'œuvre de la mission, qu'il est résolu de préférer à toutes sortes d'autres considérations : il n'y aura nul obstacle de ce côté-là, et il m'a prié de vous en assurer. Au reste, j'ai appris avec douleur l'accident qui vous étoit arrivé; et je loue Dieu, Monsieur, de tout mon cœur, de ce que sa bonté vous a préservé.

J'ai pris la liberté de vous avertir des prétentions insolentes de nos huguenots, dont les députés sont partis pour aller en Cour. Les deux affaires, dont je vous ai écrit, sont de fort grande importance pour la religion. La reine, qui a tant de zèle pour le service de Dieu, et qui témoigne tant de charité pour cette ville, aura bien la bonté d'arrêter le cours des injustes procédures de ces Messieurs, et y emploiera cette ardeur et cette autorité dignes d'elle, que nous avons remarquées ici en pareilles rencontres.

Je me réjouis, Monsieur, de voir approcher le temps du carême, dans l'espérance que j'ai de voir bientôt arriver les ouvriers que Dieu nous

envoie, que je salue de tout mon cœur en Notre-Seigneur, et très particulièrement M. l'abbé de Chandenier. Je les plains d'avoir à faire un si grand voyage pendant un froid si rigoureux; mais leur charité surmontera tout. Qu'ils viennent donc bientôt au nom de Dieu : la moisson est ample; et les petites difficultés qui s'élèvent seront bientôt aplanies par leur présence. Je suis avec tout respect, etc.

À Metz, ce 10 février 1658.

LETTRE VI.

AU MÊME.

Il le remercie de sa recommandation auprès de la Reine en faveur des catholiques, et lui rend compte de la manière dont a été levée la difficulté qui auroit pu traverser les desseins des missionnaires.

Je vous rends grâces très humbles de la charité que vous avez eue, pour faire avertir la reine de l'affaire pour laquelle je m'étois donné l'honneur de vous écrire. Je vois, par les lettres que Sa Majesté en a fait écrire en ce pays, que votre recommandation a fort opéré. Je prie Dieu qu'il bénisse les saintes intentions de cette pieuse princesse, qui embrasse avec tant d'ardeur les intérêts de la religion.

Frère Mathieu [1], qui est arrivé ici comme par miracle, au milieu d'un déluge qui nous environnoit de toutes parts, vous rendra compte, Monsieur, de ce que l'on a préparé pour ces Messieurs. Les choses sont à peu près en état pour le commencement : le temps accommodera tout; et assurément on fera tout ce qui se pourra pour donner satisfaction à ces serviteurs de Jésus-Christ. J'ai appréhendé, avec raison, beaucoup de difficultés du côté du prédicateur, surtout si ces Messieurs étoient empêchés par les eaux d'être ici avant le commencement du carême; et ce bon Père avoit telle répugnance à abandonner sa chaire à un autre en les attendant, ou à la céder après avoir commencé, que j'étois tout-à-fait en inquiétude du scandale qui auroit pu arriver ici, si M. d'Auguste eût été contraint d'user de son autorité; à quoi néanmoins il se résolvoit. Mais Dieu, Monsieur, qui pourvoit à tout, nous a mis en repos de ce côté-là, par l'ordre qu'a eu le syndic de cette ville de dire à M. d'Auguste et à M. de la Contour, que la reine auroit fort agréable si le prédicateur quittoit entièrement sa chaire, en acceptant cent écus que Sa Majesté lui fait donner, outre la rétribution ordinaire, et étant retenu pour prêcher l'année prochaine. Par là toutes choses sont apaisées; et moi, je vous l'avoue, tiré d'une grande peine d'esprit. Il ne reste plus qu'à prier Dieu qu'il ouvre bientôt le chemin, au milieu des eaux, à ses serviteurs; qu'il fasse fructifier leur travail, et donne efficace à leur parole [1]. C'est en sa charité que je suis, etc.

A Metz, ce 2 mars 1658.

[1] C'étoit un frère de Saint-Lazare, qui fit cinquante-trois voyages de Paris à Metz, pour l'assistance des pauvres.

LETTRE VII.

AU MÊME.

Sur les fruits de la mission, et le mérite des ouvriers qui y avoient travaillé. Compagnie établie à Metz, sur le modèle de celle qui avoit été formée par saint Vincent de Paul.

Je ne puis voir partir ces chers missionnaires, sans vous témoigner le regret universel et la merveilleuse édification qu'ils nous laissent. Elle est telle, Monsieur, que vous avez tous les sujets du monde de vous en réjouir en Notre-Seigneur; et je m'épancherois avec joie sur ce sujet-là, si ce n'étoit que les effets passent de trop loin toutes mes paroles. Il ne s'est jamais rien vu de mieux ordonné, rien de plus apostolique, rien de plus exemplaire que cette mission. Que ne vous dirois-je pas des particuliers, et principalement du chef et des autres, qui nous ont si saintement, si chrétiennement prêché l'Evangile, si je ne vous en croyois informé d'ailleurs par des témoignages plus considérables, et par la connoissance que vous avez d'eux; joint que je n'ignore pas avec quelle peine leur modestie souffre les louanges? Ils ont enlevé ici tous les cœurs; et voilà qu'ils s'en retournent à vous, fatigués et épuisés selon le corps; mais riches, selon l'esprit, des dépouilles qu'ils ont ravies à l'enfer, et des fruits de pénitence que Dieu a produits par leur ministère. Recevez-les donc, Monsieur, avec bénédiction et actions de grâces; et ayez, s'il vous plaît, la bonté de les remercier avec moi, de l'honneur qu'ils m'ont voulu faire de m'associer à leur compagnie et à une partie de leur travail. Je vous en remercie aussi vous-même; et je vous supplie de prier Dieu qu'après avoir été une fois uni à de si saints ecclésiastiques, je le demeure éternellement, en prenant véritablement leur esprit, et profitant de leurs bons exemples.

[1] Les vœux de l'abbé Bossuet furent exaucés : les missionnaires arrivèrent à Metz le 4 mars, après avoir couru bien des risques parmi les débordements des eaux qu'ils eurent à traverser presque durant toute leur route. Ils ouvrirent la mission le mercredi des cendres, 6 mars : le succès répondit à leur zèle, et fut tel que le décrit Bossuet dans la lettre suivante.

Il a plu à Notre-Seigneur d'établir ici, par leur moyen, une compagnie à peu près sur le modèle de la vôtre [1]; Dieu ayant permis, par sa bonté, que les réglements s'en soient trouvés hier parmi les papiers de cet excellent serviteur de Dieu, M. de Blampignon. Elle se promet l'honneur de vous avoir pour supérieur; puisqu'on nous a fait espérer la grâce qu'elle sera associée à celle de Saint-Lazare, et que vous et ces Messieurs l'aurez agréable. J'ai charge, Monsieur, de vous en prier, et je le fais de tout mon cœur. Dieu veuille, par sa miséricorde, nous donner à tous la persévérance dans les choses qui ont été si bien établies par la charité de ces Messieurs. Je vous demande d'avoir la bonté de me donner part à vos sacrifices, et de me croire, etc.

A Metz, ce 23 mai 1658.

RELATION

D'UN FAIT MÉMORABLE,

ARRIVÉ DANS LE COURS DE LA MISSION DE METZ [2].

Quoique le consistoire de la ville de Metz eût défendu aux siens d'assister aux prédications, Dieu permit, pour donner sujet aux plus obstinés de penser à eux, un effet de très grande bénédiction.

Un huguenot ayant été à la prédication, et faisant récit à sa femme de ce qu'il avoit entendu, elle voulut se faire instruire et se convertir. L'ordre de son abjuration fut fort édifiant. Elle la fit en présence de monseigneur l'évêque d'Auguste, suffragant de Metz, qui administroit ce diocèse, accompagné de MM. les abbés Bossuet et de Blampignon, de M. le lieutenant de roi, et d'une très honorable compagnie. Et comme, quelques jours après, étant tombée malade, elle souhaita recevoir le saint Viatique; on le lui porta, tous les prêtres et les personnes les plus qualifiées ayant chacun un cierge à la main. Cette bonne demoiselle donna tant de marques que son âme tressailloit de joie en la présence de son Sauveur, que par ses paroles et ses actions elle fit une prédication très efficace, parlant du fond du cœur; en sorte qu'elle tira les larmes des yeux de tous ceux qui étoient présents.

Je renonce, dit-elle, à toutes les affections temporelles et à tous les intérêts humains, qui eussent pu, parmi les calvinistes, me faire avoir beaucoup de vues, soit pour la personne de mon mari, soit pour mes enfants. Mes filles, qui sont catholiques, je les mets entre les mains de la providence de Dieu : je demande pour elles la protection et les prières de tant de personnes de mérite qui sont ici présentes. Ah ! j'ai trop résisté aux lumières qu'il plaisoit à Dieu de me donner de temps en temps, et aux inspirations qui m'attiroient à la véritable foi. Je crois, j'aime et j'espère de tout mon cœur.

Ces discours et autres semblables, entrecoupés de sanglots, pénétroient au fond de l'âme des assistants. A la sortie du logis, on chanta tout le long des rues le *Te Deum laudamus;* et les hérétiques, qui fuyoient comme des hibous le Dieu des lumières, s'enfermoient avec empressement, voyant venir l'éclat de tant de cierges et de flambeaux sur les huit heures du soir; au lieu que les catholiques accoururent de toutes parts à l'Eglise pour s'échauffer d'une dévotion mutuelle, et rendre grâces au Seigneur de ses miséricordes. La confirmation fut aussi donnée à la même demoiselle, et on n'omit rien pour sa consolation : car les ministres alarmés à ce récit, furent bientôt en campagne, et ils n'auroient pas laissé la malade tranquille, si les visites que M. l'abbé Bossuet lui rendit, ne les eussent contraints de dissimuler leurs malicieuses intentions.

Cette mission de Metz fit de si grands fruits, que M. l'abbé de Chandenier qui la conduisoit, quoique grand et illustre personnage, neveu de M. le cardinal de la Rochefoucauld, ne se croyant pas assez considérable pour remercier ceux qu'il voyoit contribuer le plus à ce bon succès, en écrivit à M. Vincent en ces termes : « J'ai cru, Monsieur, que vous n'auriez pas » désagréable que je vous fasse part d'une pensée » qui m'est venue, qui est que vous écrivissiez » un petit mot de congratulation à monseigneur » d'Auguste, de l'honneur de sa protection qui » nous est très favorable; et pareillement une » de congratulation à M. Bossuet, du secours » qu'il nous donne par les prédications et in- » structions qu'il fait, auxquelles Dieu donne » aussi beaucoup de bénédictions [1]. »

[1] Nos Mémoires marquent que cette compagnie n'étoit autre chose qu'une société de plusieurs ecclésiastiques, qui s'assembloient certains jours pour conférer ensemble sur les matières de la religion, à l'instar des Conférences des Mardis, établies à Paris par saint Vincent de Paul.

[2] Nous avons cru faire plaisir au lecteur de lui donner, à la suite des lettres qu'il vient de lire, cette relation si édifiante, qui lui fera connoître les heureux fruits de la mission de Metz, à laquelle Bossuet prit tant de part.

[1] L'abbé Bossuet, que les missionnaires avoient associé à leurs travaux, prêcha quelquefois à la cathédrale avec messieurs les abbés de Blampignon et Gédouin; mais il exerça particulièrement son zèle dans l'église paroissiale de la citadelle qui est hors de la ville, où, dit notre Relation, la grâce et la piété triomphèrent dans les cœurs de M. le gouverneur, de madame la gouvernante, et de tous les officiers et soldats. L'abbé Bossuet, outre les pré-

LETTRE VIII.

A UNE DAME DE CONSIDÉRATION SUR LA MORT DE SON MARI [1].

Il présente à sa foi les vérités les plus propres pour la consoler, et les motifs les plus capables de la rassurer sur l'état du défunt.

Je suis bien payé de mon dialogue ; puisqu'au lieu de mon entretien avec la dame que vous savez, vous m'en rendez un de la reine et de vous. Je ne vous ferai pas de remercîments de la part que vous m'y avez donnée : ce sont, Mamame, des effets ordinaires de vos bontés ; et j'y suis accoutumé depuis si long-temps, qu'il n'y a plus rien de surprenant pour moi dans toutes les grâces que vous me faites. Je m'estimerois bien heureux, si, pour vous en témoigner ma reconnoissance, je pouvois contribuer quelque chose à soulager les inquiétudes qui vous travaillent depuis si long-temps, touchant l'état de M. le M. Je vois dans ces peines d'esprit une marque d'une foi bien vive, et d'une amitié bien chrétienne. Il est beau, Madame, que dans une affliction si sensible, votre douleur naisse presque toute de la foi que vous avez en la vie future ; et que dans la perte d'une personne si chère, vous oubliiez tous vos intérêts pour n'être touchée que des siens. Une douleur si sainte et si chrétienne est l'effet d'une âme bien persuadée des vérités de l'Evangile ; et toutes les personnes qui vous honorent doivent être fort consolées que vos peines naissent d'un si beau principe, non-seulement à cause du témoignage qu'elles rendent à votre piété ; mais à cause que c'est par cet endroit-là qu'il est plus aisé de les soulager. Car j'ose vous dire, Madame, que vous devez avoir l'esprit en repos touchant le salut de son âme ; et j'espère que vous en serez persuadée, si vous prenez la peine de considérer de quelle sorte les saints docteurs nous obligent de pleurer les morts selon la doctrine de l'Ecriture. Je n'ignore pas, Madame, qu'en vous entretenant de ces choses j'attendrirai votre cœur, et que je tirerai des pleurs de vos yeux ; mais peut-être que Dieu permettra qu'à la fin vous en serez consolée, et j'écris ceci dans ce sentiment.

Saint Paul avertit les fidèles « qu'ils ne s'affligent pas sur les morts comme les Gentils » qui n'ont pas d'espérance (1. *Thess.*, IV. 12.); » et il explique, par ce peu de mots, tout ce qui se peut dire sur ce sujet-là. Car il est aisé de remarquer qu'il ne veut pas entièrement supprimer les larmes ; il ne dit point : Ne vous affligez pas ; mais, Ne vous affligez pas comme les Gentils qui n'ont pas d'espérance ; et c'est de même que s'il nous disoit : Je ne vous défends pas de pleurer ; mais ne pleurez pas comme ceux qui croient que la mort leur enlève tout, et que l'âme se perd avec le corps : affligez-vous, avec retenue, comme vous faites pour vos amis qui vont en voyage, et que vous ne perdez que pour un temps. De là, Madame, nous devons entendre que la foi nous oblige de bien espérer de ceux qui meurent dans l'Eglise et dans la communion de ses sacrements ; et qu'encore qu'il soit impossible d'avoir une certitude entière en ce monde, il y a tant de fortes raisons de les croire en bon état, que le doute qui nous en reste ne nous doit pas extrêmement affliger. Autrement l'apôtre saint Paul, au lieu de consoler les fidèles, auroit redoublé leur douleur. Car s'il n'avoit dessein de nous obliger à faire que notre espérance l'emportât de beaucoup par-dessus la crainte, n'est-il pas véritable, Madame, que ce grand homme ne devoit pas dire : Ne vous affligez pas comme les Gentils ; mais plutôt, Affligez-vous plus que les Gentils, et ne vous consolez pas comme eux ? Il leur est aisé de se consoler ; puisqu'ils croient que les morts ne sont plus en état de souffrir. Mais à vous il n'en est pas de la sorte ; puisque la vérité vous a appris qu'il y a un lieu de tourments, à comparaison desquels tous ceux de cette vie ne sont qu'un songe.

Il est bien certain, Madame, qu'à prendre les choses de cette sorte, les chrétiens ayant beaucoup plus à craindre, doivent être par con-

dications, faisoit dans cette église deux grands catéchismes chaque semaine.

[1] Nous ne saurions découvrir quelle est la personne qui fait la matière de cette lettre, Bossuet ne disant rien qui puisse nous la faire connoître. Tout ce que nous pouvons assurer, c'est qu'il s'agit d'un maréchal ou d'un marquis, aussi distingué par ses vertus chrétiennes que par ses exploits militaires. Les premières lettres, M. le M., dont Bossuet se sert pour désigner celui dont il parle, et les victoires qu'il lui attribue, justifient pleinement ce que nous avançons. Quant à l'année où cette lettre a été écrite, nous ne sommes pas plus en état de l'indiquer, parce que Bossuet ne l'a point marquée ; mais comme il y parle d'un entretien que la dame, à qui il écrit, avoit eu avec la reine, il est clair que sa lettre est antérieure ou à la mort de la reine-mère, ou à celle de Marie-Thérèse ; c'est-à-dire, qu'elle a été écrite ou avant 1666, ou au plus tard avant 1683, époques de la mort des deux reines. Bossuet ayant eu part, comme il le dit, à l'entretien que cette dame avoit eu avec la reine ; et la reine-mère l'honorant d'une affection particulière, nous avons lieu de croire que c'est d'elle dont il s'agit ici, et par conséquent que cette lettre a été écrite immédiatement avant sa mort : le caractère de l'écriture et le style même nous confirment dans cette pensée ; c'est pourquoi nous fixons la date de cette lettre vers 1665.

séquent plus sensibles à la mort des leurs ; néanmoins il est remarquable que saint Paul ne les reprend pas de ce qu'ils se consolent ; mais il les reprend de ce qu'ils s'affligent comme les Gentils, qui n'ont pas d'espérance : et nous pouvons assurer, sans doute, qu'il n'auroit jamais parlé de la sorte, s'il n'eût vu, dans la vérité éternelle, dont son esprit étoit éclairé, qu'il y a sans comparaison plus de sujet de bien espérer qu'il n'y a de raison de craindre.

C'est ce que saint Paul veut que nous pratiquions pour les morts ; mais il ne faut pas abuser de cette doctrine, ni sous le prétexte de cette espérance qu'il nous ordonne d'avoir pour eux, flatter la confiance folle et téméraire de quelques chrétiens mal vivants. Voyons donc, s'il vous plait, Madame, quels sont ces bienheureux morts qui laissent tant d'espérance à ceux qui survivent Ce sont, sans doute, ceux qui meurent avec les marques de leur espérance ; c'est-à-dire, dans la participation des saints sacrements, et qui rendent les derniers soupirs entre les bras de l'Eglise, ou plutôt entre les bras de Jésus-Christ même, en recevant son corps adorable. De tels morts, Madame, ne sont pas à plaindre ; c'est leur faire injure que de les appeler morts ; puisqu'on les voit sortir de ce monde au milieu de ces remèdes sacrés, qui contiennent une semence de vie éternelle. Le sang de Jésus-Christ ayant abondamment coulé sur leurs âmes par ces sources fécondes des sacrements, ils peuvent hardiment soutenir l'aspect de leur juge, qui, tout rigoureux qu'il est aux pécheurs, ne trouve rien à condamner où il voit les traces du sang de son Fils.

C'est à ceux qui ont perdu de tels morts, que saint Augustin, en suivant l'apôtre, permet véritablement de s'affliger, mais d'une douleur qui puisse être aisément guérie ; il leur permet de verser des pleurs, mais qui soient bientôt essuyés par la foi et par l'espérance (*Serm.* CLXXII *n.* 3. *t.* v. *col.* 828.). Et il me semble que c'est à vous que ces paroles sont adressées : car souffrez que je rappelle en votre mémoire de quelle sorte notre illustre mort a participé aux saints sacrements. A-t-il été de ceux à qui il les faut faire recevoir par force, qui s'imaginent hâter leur mort quand ils pensent à leur confession, qui attendent à se reconnoître quand ils perdent la connoissance ? Il a été lui-même au devant ; il s'est préparé à la mort avant le commencement de sa maladie. Il n'a pas imité ces lâches chrétiens qui attendent que les médecins les aient condamnés, pour se faire absoudre par les prêtres ; et qui méprisent si fort leur âme, qu'ils ne pensent à la sauver que lorsque le corps est désespéré : bien loin d'attendre la condamnation, il a prévenu même la menace, et sa confession générale a été non-seulement devant le danger, mais encore devant le mal.

Ce n'est pas à moi de vous dire ce que peuvent les sacrements reçus de la sorte ; toute l'Eglise vous le dit assez : et saint Augustin, qui tremble pour les pécheurs qui attendent à se convertir à l'extremité de la vie, ne craint pas de nous assurer de la réconciliation de ceux qui se préparent à la recevoir pendant la santé (*Serm.* CCCXCIII. *tom.* v. *col.* 1507.). Rendons grâces à Dieu, Madame, de ce qu'il a inspiré cette pensée à feu M. le M., de ce que depuis tant d'années il l'avertissoit si souvent par les maladies dont il le frappoit ; et que non-seulement il l'avertissoit, mais qu'il lui faisoit sentir dans le cœur ces salutaires avertissements.

Mais pourrions-nous oublier ici la manière dont il l'a ôté de ce monde, et ce jugement si net et si tranquille qu'il lui a laissé jusqu'à la mort, afin qu'il n'y eût pas un moment qu'il ne pût faire profiter pour l'éternité ? C'est, Madame, la fin d'un prédestiné. Il voyoit la mort s'avancer à lui ; il la sentoit venir pas à pas ; il a communié dans cette créance : il a repassé ses ans écoulés, comme un homme qui se préparoit à paroître devant son juge pour y rendre compte de ses actions, il a reconnu ses péchés, et quand on lui a demandé s'il n'imploroit pas la miséricorde divine pour en obtenir le pardon, ce oui salutaire qu'il a répondu ne lui a pas été arraché à force de lui crier aux oreilles ; c'est lui-même, de son plein gré, qui, d'un sens rassis et d'un cœur humilié devant Dieu, lui confessant ses iniquités, lui en a demandé pardon par le mérite du sang de son Fils, dont il a adoré la vertu présente dans l'usage de ses sacrements. Tout cela ne vous dit-il pas qu'il est de ces morts mille fois heureux qui meurent en Notre-Seigneur ; et qu'étant sorti avec ses livrées, le nom de Jésus-Christ à la bouche, le Père le reconnoissant à ces belles marques pour l'une des brebis de son Fils, l'aura jugé à son tribunal selon ses grandes miséricordes ?

Je ne vous parle ici, Madame, que de ce qu'il a fait en mourant ; mais si je voulois vous représenter les bonnes actions de sa vie, desquelles j'ai été le témoin, quand aurois-je achevé cette lettre ? Trouvez bon seulement que je vous fasse ressouvenir de sa tendresse paternelle pour les pauvres peuples ; c'est le plus bel

endroit de sa vie, et que les vrais chrétiens estimeront plus que la gloire de tant de victoires qu'il a remportées. Nous lisons dans la sainte Ecriture une chose remarquable de Néhémias. Ce grand homme étant envoyé pour régir le peuple de Dieu en Jérusalem, il nous a raconté lui-même, dans l'histoire qu'il a composée de son gouvernement, qu'il n'avoit point foulé le peuple comme les autres gouverneurs (ce sont les propres mots dont il se sert), qu'il s'étoit même relâché de ce qui lui étoit dû légitimement; qu'il n'avoit jamais épargné ses soins ; et qu'il avoit employé son autorité à faire vivre le peuple en repos, à faire fleurir la religion, à faire régner la justice (2. Esdr., v. 15.) ; après quoi il ajoute ces paroles : « Seigneur, souvenez-vous » de moi en bien, selon le bien que j'ai fait à » ce peuple (*Ibid.*, 19.).» C'est qu'il savoit, Madame, que de toutes les bonnes œuvres qui montent devant la face de Dieu, il n'y en a point qui lui plaisent plus que celles qui soulagent les misérables, et qui soutiennent l'opprimé qui est sans appui. Il savoit que ce Dieu, dont la nature est si bienfaisante, se souvient, en son bon plaisir, de ceux qui se rendent semblables à lui, en imitant ses miséricordes. Puisque M. le M. a gouverné les peuples dans le sentiment et dans l'esprit de Néhémias, nous avons juste sujet de croire qu'il aura eu part à sa récompense; et que Dieu, se souvenant de lui en bien, aura oublié ses péchés.

Consolez-vous, Madame, dans cette pensée; et ne songez pas tellement à la sévérité de ses jugements, que vous n'ayez dans l'esprit ses grandes et infinies miséricordes. S'il nous vouloit juger en rigueur, nulle créature vivante ne pourroit paroître devant sa face; c'est pourquoi ce bon Père, sachant notre foiblesse, nous a lui-même donné les moyens de nous mettre à couvert de ses jugements. Il a dit, comme vous remarquez, qu'il jugeroit les justices (*Ps.* LXXIV. 3.); mais il a dit aussi qu'il feroit miséricorde aux miséricordieux (Matt., v. 7.) : et quoique nos péchés les plus secrets ne puissent échapper les regards de cet œil qui sonde le fond des cœurs, néanmoins la charité les lui couvre : elle couvre non-seulement quelques péchés, mais encore la multitude des péchés (1. Petr., IV. 8.).

M. le M. a été bienfaisant dans cette pensée; et quoique sa générosité naturelle, dont le fonds étoit inépuisable, le portât assez à faire du bien, il ne l'en a pas crue toute seule; il a voulu la relever par des sentiments chrétiens : il a pensé à se faire des amis qui le pussent recevoir un jour dans les tabernacles éternels; et je ne puis me ressouvenir des belles choses qu'il m'a dites sur ce sujet-là, sans en avoir le cœur attendri. C'est, Madame, ce qui me persuade, et ce qui me persuade fortement, que Dieu l'aura jugé selon ses bontés : c'est pourquoi il l'a frappé, parce qu'il ne vouloit pas le frapper : je veux dire, qu'il ne l'a pas épargné en cette vie, parce qu'il vouloit l'épargner en l'autre. Vous savez les peines d'esprit et de corps qui l'ont suivi jusqu'au tombeau, sans lui donner aucun relâche. Dieu a voulu, Madame, que vous et ses fidèles serviteurs eussent la consolation de voir, qu'il n'étoit pas du nombre de ceux qui ont reçu leur récompense en ce monde. Il a crié à Dieu dans l'affliction et dans la douleur; lorsque sa main s'est appesantie sur lui, il lui a fait un sacrifice des souffrances qu'il lui envoyoit. Je ne puis assez vous dire, Madame, combien ces prières lui sont agréables, et la force qu'elles ont pour expier tout ce qui se mêle en nous de foiblesse humaine parmi les douleurs violentes. Il est donc avec Jésus-Christ, il est avec les esprits célestes; ou, si quelque reste de péché le sépare pour un temps de leur compagnie, il a du moins ceci de commun avec eux, qu'il jouit de cette bienheureuse assurance qui fait la principale partie de leur félicité, parce qu'elle établit solidement leur repos.

Que s'il est en repos, Madame, il est juste aussi que vous y soyez. Je sais bien que vous n'avez pas une certitude infaillible; ce repos est réservé pour la vie future, où la vérité découverte ne laissera plus aucun nuage qui puisse obscurcir nos connoissances : mais les fidèles qui sont en terre ne laissent pas d'avoir leur repos, par l'espérance qu'ils ont de rejoindre au ciel ceux dont ils regrettent la perte. Et cette espérance est si bien fondée, quand on a les belles marques que vous avez vues, que l'Ecriture, qui ne ment jamais, ne craint pas de nous assurer qu'elle doit faire cesser nos inquiétudes, et même nous donner de la joie. C'est ce repos, Madame, que je vous conseille de prendre ; et cependant nous admirerons qu'après tant de temps écoulé, votre douleur demeure si vive, que vous ayez encore besoin d'être consolée. On voit peu d'exemples pareils ; mais aussi ne voit-on pas souvent une amitié si ferme, ni une fidélité si rare que la vôtre.

Mais je passe encore plus loin ; et j'avoue que votre douleur naissant des pensées de l'éternité, le temps ne doit pas lui donner d'atteinte. Qu'elle ne cède donc pas au temps ; mais qu'elle se laisse guérir par la vérité éternelle, et par la doctrine

de son Evangile. Voyant durer vos inquiétudes, j'ai cru que le service que je vous dois m'obligeoit à vous la représenter selon que Dieu me l'a fait connoître. Si j'ai touché un peu rudement l'endroit où vous êtes blessée ; c'est-à-dire, si je n'ai pas assez épargné votre douleur, je vous supplie de le pardonner à l'opinion que j'ai de votre constance.

Je suis, etc.

LETTRE IX.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.[1]

Sur sa disgrâce, et la manière dont il devoit la recevoir.

Je ne veux point vous représenter, Monsieur, combien je sens vivement la perte que je fais en vous perdant; je ne songe qu'à vous regarder vous-même dans un état de douleur extrême, de vous être trouvé dans des conjonctures, où vous avez cru ne pouvoir vous empêcher de déplaire au roi. Ce n'est pas une chose surprenante pour vous, d'être éloigné de la Cour et des emplois : votre cœur ne tenoit à rien en ce monde-ci, qu'à la seule personne du roi. Je vous plains d'autant plus dans le malheur que vous avez eu de vous croire forcé de le fâcher. Que Dieu est profond et terrible dans les voies qu'il tient sur vous! Il semble qu'il ne vous retient ici, lorsque vous voulez quitter, qu'afin de vous en arracher par un coup soudain, lorsqu'il paroît que vous y êtes le mieux. Regardez, Monsieur, avec les yeux de la foi, la conduite de Dieu sur vous ; adorez les dispositions de la Providence divine, impénétrables au sens humain ; mettez entre ses mains et votre personne et votre famille. Quiconque espère en Dieu ne sera pas confondu à jamais. Je le prie d'être votre consolation et votre conseil, je vous offrirai sans cesse à lui.

Si vous voyez quelque petit endroit que ce soit par où je puisse vous être tant soit peu utile, ne m'épargnez pas. La mère Agnès[1] me fera tenir vos lettres. J'étois à Paris, contre mon ordinaire, quand la chose arriva, et je n'arrivai ici qu'après votre départ : cela me priva de la consolation de vous voir. On attend les réponses de M. le Maréchal de Créqui. Je prie Dieu, encore une fois, qu'il conduise toutes choses à votre salut éternel.

J. BÉNIGNE, anc. Ev. de Condom.

A Saint-Germain en-Laye, ce 25 *avril* 1672.

LETTRE X.

AU MÊME.

Il le console dans sa disgrâce, et lui donne différents avis pour l'aider à la porter avec courage.

J'ai fait de fréquentes et sérieuses réflexions sur les conduites de Dieu sur vous : elles sont profondes, et bien éloignées des pensées des hommes. J'ai fort considéré par quelles voies il vous avoit préparé de loin, et ensuite de plus près, à ce qui vous est arrivé. Enfin vous voyez sa main bien marquée : que reste-t-il autre chose que d'abandonner à sa bonté et vous et votre famille? Je loue la résolution où vous êtes d'attendre en patience ce que la Providence disposera pour vous dégager avec vos créanciers. Vous avez pris les voies droites, malgré toute la prudence humaine qui s'y opposoit : la chose a tourné autrement ; et vous voilà en état de ne pouvoir presque plus rien faire. Vous êtes donc, par nécessité, dans une aveugle dépendance des ordres de Dieu : vous ne pouvez répondre à ses desseins qu'en vous abandonnant à lui seul. Confiez-vous à lui, Monsieur ; et voyez que tout est à vous, pourvu que vous marchiez avec foi et avec confiance. Dieu vous fait des grâces infinies, de vous donner les sentiments qu'il vous donne.

Nous parlerons à fond, M. de Troisville[2] et moi, sur votre sujet ; et je vous ferai savoir toutes mes pensées. Tout ira bien, Monsieur ; car Dieu s'en mêle : et par des coups imprévus, il veut

[1] Bernard Gigault, marquis de Bellefonds, un des meilleurs généraux de son siècle, qui signala, par une multitude de beaux exploits, ses vertus militaires. Quoique revêtu de toutes les dignités qui peuvent illustrer un grand personnage, il fut encore plus distingué par sa religion et sa haute piété, que par les charges et les emplois qu'il remplit. Malgré son mérite, M. de Bellefonds éprouva deux disgrâces, qu'il soutint aussi avec une grande constance. Son zèle pour le service du roi et les intérêts de la France, lui attira la première. Ce maréchal, qui commandoit sous M. de Créqui, s'aperçut que les ennemis étoient dans la position la plus favorable pour les combattre avantageusement : il en donna avis à son chef, en le pressant d'ordonner l'attaque ; mais M. de Créqui ne jugea pas à propos de déférer aux représentations de M. de Bellefonds. Ses instances réitérées n'ayant pas eu un meilleur succès, il crut, vu la circonstance, devoir s'élever au-dessus des règles ordinaires, et en conséquence, pour ne pas perdre une si belle occasion, il attaqua l'ennemi avec le corps qu'il commandoit. L'affaire s'étant ainsi engagée, le reste de l'armée fut obligé de donner ; et les troupes du roi remportèrent une victoire complète. Mais le maréchal de Créqui, piqué de la désobéissance de son inférieur, s'en plaignit en Cour ; et M. de Bellefonds fut exilé. Nous aurons lieu de faire connoître, dans la suite des lettres que Bossuet lui a écrites, le sujet de sa seconde disgrâce.

[1] Prieure des carmélites de Saint-Jacques : elle étoit sœur du maréchal de Bellefonds.

[2] Henri-Joseph de Peyre, comte de Troisville, qu'on prononce Tréville, mort à Paris le 13 août 1708.

renverser en vous tous les restes de l'esprit du monde, et vous arracher à vous-même. Voilà votre grand ouvrage et la seule chose nécessaire. Lisez l'Evangile, si vous me croyez, et écoutez Dieu en le lisant. Il vous parlera au fond du cœur ; et une lumière secrète de son Saint-Esprit vous conduira dans toutes vos voies. Je ne cesserai de vous offrir à la divine bonté ; et tout ce qui me viendra dans l'esprit pour vous, je le recueillerai avec soin pour vous. Ne m'oubliez pas devant Dieu ; et marchons ensemble en foi et en confiance dans la voie de l'éternité, chacun suivant la route qui lui est ouverte.

J'ai fait vos compliments à M. de Montausier, qui les a reçus comme il devoit, et qui est fort content de savoir que vous ayez reçu sa lettre.

A Saint-Germain, ce 1er juin 1672.

LETTRE XI.

AU MÊME.

Il l'entretient des grâces que Dieu lui a faites, et lui montre la vanité et le péril de la gloire du monde.

Les miséricordes que Dieu vous fait sont inexplicables. Il vous apprend qu'il est le souverain et le fort qui renverse tout, et le sage à qui cèdent tous les conseils ; mais en même temps sa miséricorde et sa bonté se déclarent par-dessus tous ses autres ouvrages, comme disoit le psalmiste : *Miserationes ejus super omnia opera ejus* (*Ps.* CXLIV. 9.). Il vous a élevé aux yeux du monde : il vous a porté par terre ; il vous soutient par les sentiments qu'il vous inspire. Un esprit de justice, qui venoit de sa grâce, vous avoit fait rompre avec le monde : il s'est alors contenté du sacrifice volontaire ; il n'a pas voulu l'effet par cette voie. Il falloit que votre dignité vous abattît, et qu'elle vous fît sentir que le monde est aussi amer dans ses dégoûts, qu'il est vain et trompeur dans ses présents.

Mais voyez quelles eaux de miséricorde ! Il semble que vous n'aviez pas besoin de ces amertumes pour vous dégoûter du monde, dont le goût étoit comme éteint dans votre cœur ; mais Dieu n'a pas voulu qu'il pût revivre. Il vous a arraché aux occasions, qui font revenir ce goût du monde par l'endroit le plus sensible, c'est-à-dire par la gloire. Quelle campagne voyons-nous ? et combien est-on en danger d'être flatté, quand on a part à des choses aussi surprenantes que celles qu'on exécute ? Et cependant il n'y a rien qui soit plus vain devant Dieu, ni plus criminel, que l'homme qui se glorifie de mettre les hommes sous ses pieds : il arrive souvent, dans de telles victoires, que la chute du victorieux est plus dangereuse que celle du vaincu.

Dieu châtie une orgueilleuse république, qui avoit mis une partie de sa liberté dans le mépris de la religion et de l'Eglise. Fasse sa bonté suprême que sa chute l'humilie. Fasse cette même bonté que la tête ne tourne pas à ceux dont il se sert pour la châtier. Tous les présents du monde sont malins, et font d'autant plus de mal à l'homme qu'ils lui donnent plus de plaisirs : mais le plus dangereux de tous c'est la gloire ; et rien n'étourdit tant la voix de Dieu, qui parle au dedans, que le bruit des louanges, surtout lorsque ces louanges, ayant apparemment un sujet réel, font trouver de la vérité dans les flatteries les plus excessives. O malheur ! ô malheur ! ô malheur ! Dieu veuille préserver d'un si grand mal notre maître et nos amis : priez pour eux tous dans la retraite où Dieu vous a mis.

Considérez ceux qui périssent, considérez ceux qui restent : tout vous instruit, tout vous parle. On parleroit de vous à présent par toute la terre ; peut-être en parleriez-vous vous-même à vous-même. Qu'il vaut bien mieux écouter Dieu en silence, et s'oublier soi-même en pensant à lui ! Je souhaite que cet oubli aille jusqu'au point de vous reposer sur lui de toutes choses ; et je le loue de la résolution qu'il vous donne, d'attendre en patience que sa volonté se déclare. Il le fera, sans doute ; il préparera secrètement toutes choses pour vous dégager. Je l'en prie de tout mon cœur, et qu'il vous conduise, par les voies qu'il sait, à la sainte simplicité, qui seule est capable de lui plaire.

M. de Troisville m'a promis de venir passer ici quelques jours, avant que de vous aller voir. Vous ferez la plus grande partie de notre entretien : il sera ici plus solitaire qu'à l'*Institution*[1]. Priez pour moi, je vous en conjure, et croyez que je ne vous oublie pas.

A Saint-Germain, ce 30 juin 1672.

LETTRE XII.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.[2]

Il lui marque les qualités que doit avoir la traduction du livre de l'*Exposition*, qu'on vouloit faire à Rome, en italien.

J'ai su, par M. le curé de Saint-Jacques-du-Haut-Pas, ce que vous lui avez écrit touchant l'impression de mon livre[3], que monseigneur le

[1] L'Institution des Pères de l'Oratoire où M. de Troisville s'étoit retiré.

[2] Il étoit alors à Rome, à la suite de M. le cardinal d'Estrées, chargé des affaires du roi en cette Cour.

[3] L'*Exposition de la doctrine catholique*.

cardinal Sigismond Chigi a dessein de faire faire à Rome, et je vous suis fort obligé des soins que vous offrez pour avancer cet ouvrage. Cela sera de très grande conséquence pour les huguenots de ce pays, qui n'ont presque point d'autre réponse à la bouche, sinon que Rome est fort éloignée des sentiments que j'expose. Ils ont une si mauvaise et si fausse idée de l'Eglise romaine et du saint Siége, qu'ils ne peuvent se persuader que la vérité y soit approuvée : rien par conséquent ne peut leur être plus utile, que de leur faire voir qu'elle y paroît avec toutes les marques de l'approbation publique.

J'accepte donc, Monsieur, les soins que vous m'offrez pour cette édition, à laquelle je me promets que vous vous appliquerez d'autant plus volontiers, qu'outre l'amitié que vous m'avez toujours témoignée, vous y serez encore engagé par l'utilité de toute l'Eglise.

Il faut prendre garde à deux choses : la première, que la version italienne soit exacte : et pour cela il est nécessaire qu'un théologien français s'en mêle; parce qu'il faut joindre les lumières de la science à la connoissance de la langue, pour rendre toute la force des paroles. Personne ne peut mieux faire cela que vous. M. de Blancey, à qui monseigneur le cardinal Sigismond s'est ouvert de son dessein, et à qui même il a confié une lettre du révérendissime Père Maître du sacré Palais, sur le sujet de ce livre, pour me l'envoyer, m'écrit que monseigneur le cardinal d'Estrées lui a dit qu'il vouloit bien prendre la peine de revoir lui-même la traduction. Il n'est pas juste que Son Eminence ait toute cette fatigue parmi tant d'occupations; mais j'espère qu'elle voudra bien que vous lui fassiez rapport des endroits importants; afin que cette justesse d'expression et cette solidité du jugement, qui est son véritable caractère, donne à cette version toute l'exactitude que désire l'importance de la matière. La lettre du révérendissime Père Maître du sacré Palais n'est pas moins judicieuse, qu'elle est nette et précise pour l'approbation : elle porte expressément qu'il donnera toutes les facultés nécessaires pour l'impression, sans changer une seule parole dans mon *Exposition*. Cela est absolument nécessaire, car autrement on confirmeroit ce que disent les huguenots, touchant la diversité de nos sentiments avec Rome, et l'on détruiroit tout le fruit de mon ouvrage.

J'espère qu'il en fera de plus en plus de très grands, si cette édition se fait dans l'imprimerie la plus autorisée, comme, s'il se peut, dans celle de la Chambre apostolique; si elle se fait avec soin, et d'une manière qui marque qu'on affectionne l'ouvrage; enfin si elle paroît avec les approbations nécessaires, de la manière la plus authentique; et c'est la seconde chose que j'avois à désirer.

Je vous supplie de conférer de ces choses avec M. de Blancey, avec lequel vous pourrez voir monseigneur le cardinal Sigismond, et savoir ses volontés. Je vous prie surtout de demander de ma part à monseigneur le cardinal d'Estrées la grâce qu'il veuille bien être consulté sur ce qui sera à faire pour le mieux, et de lui déclarer que je lui soumets tout avec un entier abandonnement, assuré non-seulement de sa capacité, mais encore des bontés dont il m'honore. Je vous prie de m'avertir de ce qui se passera, et de croire que je conserve l'estime qui est due à votre mérite, avec la reconnoissance que je dois à votre amitié. Je suis, etc.

A Versailles, ce 8 septembre 1672.

LETTRE XIII.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Il lui détaille les raisons qui l'ont porté à accepter l'abbaye de Saint-Lucien de Beauvais; lui marque l'usage qu'il prétend faire de ses revenus; se justifie sur ce qu'on a blâmé dans sa conduite; lui parle de la conversion de M. de Troisville; l'entretient des heureuses dispositions de M. le Dauphin, et des dangers auxquels il est exposé; et lui témoigne combien il espère d'heureux effets de son livre de l'*Exposition*.

Je commencerai ma réponse par où vous avez commencé votre lettre du 28 août. Je ne m'attends à aucune conjouissance sur les fortunes du monde, de ceux à qui Dieu a ouvert les yeux pour en découvrir la vanité. L'abbaye que le roi m'a donnée me tire d'un embarras et d'un soin qui ne peut pas compatir long-temps avec les pensées que je suis obligé d'avoir. N'ayez pas peur que j'augmente mondainement ma dépense : la table ne convient ni à mon état ni à mon humeur. Mes parents ne profiteront point du bien de l'Eglise. Je paierai mes dettes, le plus tôt que je pourrai : elles sont, pour la plupart, contractées pour des dépenses nécessaires, même dans l'ordre ecclésiastique; ce sont des bulles, des ornements, et autres choses de cette nature.

Pour ce qui est des bénéfices, assurément ils sont destinés pour ceux qui servent l'Eglise. Quand je n'aurai que ce qu'il faut pour soutenir mon état, je ne sais si je dois en avoir du scrupule : je ne veux pas aller au delà; et Dieu sait que je ne songe point à m'élever. Quand j'aurai achevé mon service ici, je suis prêt à me

retirer sans peine, et à travailler aussi, si Dieu m'y appelle. Quant à ce nécessaire pour soutenir son état, il est malaisé de le déterminer ici fort précisément, à cause des dépenses imprévues. Je n'ai, que je sache, aucun attachement aux richesses; et je puis peut-être me passer de beaucoup de commodités : mais je ne me sens pas encore assez habile pour trouver tout le nécessaire, si je n'avois précisément que le nécessaire; et je perdrois plus de la moitié de mon esprit, si j'étois à l'étroit dans mon domestique. L'expérience me fera connoître de quoi je me puis passer : alors je prendrai mes résolutions; et je tâcherai de n'aller pas au jugement de Dieu avec une question problématique sur ma conscience.

Je vous serai fort obligé de m'écrire souvent de la manière que vous avez fait. Ce n'étoit pas une chose possible de me tirer d'affaire par les moyens dont vous me parlez. Je tâcherai qu'à la fin tout l'ordre de ma conduite tourne à édification pour l'Eglise. Je sais qu'on y a blâmé certaines choses, sans lesquelles je vois tous les jours que je n'aurois fait aucun bien. J'aime la régularité; mais il y a de certains états où il est fort malaisé de la garder si étroite. Si un certain fonds de bonne intention domine dans les cœurs, tôt ou tard il y paroît dans la vie; on ne peut pas tout faire d'abord. Nous avons souvent parlé de ces choses, M. de Grenoble[1] et moi; nous sommes assez convenus des maximes. Je prie Dieu qu'il me fasse la grâce d'imiter sa sainte conduite.

Je me réjouis avec vous, et avec M. de Troisville, de ce que vous serez tous deux ensemble : je vous porte souvent devant Dieu tous les deux. Consolez-vous ensemble, avec l'Ecriture, de toutes les misères de ce lieu d'exil. Vous ne pouvez suivre une meilleure conduite que celle de M. de Grenoble : je veux bien venir en second; je veux dire pour les lumières, mais non pour l'affection.

Le livre qu'on a écrit contre moi servira considérablement à notre cause. Je répondrai quelque chose, non pour faire des contredits, mais pour aider nos frères à ouvrir les yeux. Hélas, que les hommes les ont fermés! J'ai peur que l'habitude de voir des aveugles et des endurcis ne fasse qu'on perde quelque chose de l'horreur et de la crainte d'un si grand mal. Quelles glaces et quelles ténèbres! On n'a ni oreilles, ni yeux, ni cœur, ni esprit, ni raison pour Dieu. Sauvez-nous, sauvez-nous, Seigneur : car les eaux ont passé par-dessus nos têtes, et pénètrent jusqu'à nos entrailles. Je laisse aller ma main où elle veut; et mon cœur cependant s'épanche en admirant les miséricordes que Dieu vous a faites, en des manières si différentes, à vous et à M. de Troisville.

J'interromps, pour vous prier de lui dire que j'ai fait ses remercîments au roi qui les a bien reçus. Il me demanda, s'il étoit bien affermi : je lui dis que je le voyois fort désireux de son salut, et y travailler avec soin; que les grâces que Dieu lui faisoit étoient grandes. Il s'enquit qui l'avoit converti : je répliquai : Une profonde considération sur les misères du monde, et sur ses vanités souvent repassées dans l'esprit. J'ajoutai que m'ayant communiqué son dessein, j'avois tâché de l'affermir dans de si bonnes pensées.

Il faut que je vous dise un mot de Monseigneur le dauphin. Je vois, ce me semble, en lui des commencements de grandes grâces, une simplicité, une droiture et un principe de bonté : parmi ses rapidités, une attention aux mystères; je ne sais quoi qui se jette au milieu des distractions, pour le rappeler à Dieu. Vous seriez ravi si je vous disois les questions qu'il me fait, et le désir qu'il me fait paroître de bien servir Dieu. Mais le monde, le monde, le monde, les plaisirs, les mauvais conseils, les mauvais exemples! Sauvez-nous, Seigneur, sauvez-nous; j'espère en votre bonté et en votre grâce : vous avez bien préservé les enfants de la fournaise; mais vous envoyâtes votre ange : et moi, hélas! qui suis-je! Humilité, tremblement, enfoncement dans son néant propre, confiance, persévérance, travail assidu, patience. Abandonnons-nous à Dieu sans réserve, et tâchons de vivre selon l'Evangile. Ecoutons sans cesse cette parole : « Or, il » n'y a qu'une chose qui soit nécessaire : » *Porro unum est necessarium* (Luc., x. 42.).

Je ne demande pas mieux que d'entretenir à fond Madame de Schomberg. Tôt ou tard mon petit ouvrage[1] servira aux huguenots : la contradiction de deçà, et l'approbation incroyable qu'il reçoit à Rome, me font comme voir d'un côté le diable qui le traverse; et de l'autre Dieu qui le soutient.

Je ne finirois pas si je ne me retenois. Je ne parle point ici; il faut donc bien que j'écrive, et que j'écrive, et que j'écrive. Hé! ne voilà-t-il pas un beau style pour un si grand prédicateur? Riez de ma simplicité et de mon enfance, qui cherche encore des jeux. J'embrasse M. de Troisville. On me reproche tous les jours que je le laisse à l'abandon à ces Messieurs : je soutiens

[1] Etienne Le Camus, évêque de Grenoble en 1671, depuis cardinal, mort en 1707.

[1] L'*Exposition de la Foi catholique*.

toujours qu'il est de mon parti, et sérieusement. Quand sa théologie sera parvenue jusqu'à examiner les questions de la grâce, je lui demande une heure ou deux d'audience ; et, en attendant, une grande suspension de jugement et de pensées. Priez pour mon enfant et pour moi.

A Versailles, ce 9 septembre 1672.

LETTRE XIV.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur la traduction du livre de l'*Exposition*, qu'on méditoit de faire à Rome.

Il y a déjà fort long-temps que je me suis donné l'honneur de vous écrire une grande lettre, au sujet d'une des vôtres que M. le curé de Saint-Jacques-du-Haut-Pas me fit voir. Vous y parliez d'un dessein qu'on avoit à Rome de faire traduire mon *Exposition*, et ensuite de l'y imprimer. Je reçus en même temps une lettre de M. de Blancey, qui me mandoit ce que monseigneur le cardinal Sigismond Chigi lui avoit dit sur ce sujet, qui étoit que Son Eminence vouloit bien avoir la bonté de faire travailler à cette traduction et à cette impression. Il m'envoya même une lettre du révérendissime Père Maître du sacré Palais, écrite à ce cardinal, qui contenoit une approbation très authentique de la doctrine toute saine de ce livre, dans lequel il n'y avoit pas ombre de difficulté, et offroit toutes les permissions nécessaires pour l'imprimer, sans y changer une seule parole. Voilà les propres termes de la lettre, qui est écrite d'une manière à me faire voir que ce Père est très savant, et d'un jugement très solide. Sur cela je crus être obligé de faire un compliment à cet illustre cardinal, tant sur une lettre très obligeante pour moi, que je vis entre les mains de M. l'abbé de Dangeau, que sur la lettre du Maître du sacré Palais, dont Son Eminence avoit bien voulu charger M. de Blancey pour me l'envoyer. Cette lettre, avec celle que je vous écrivois, Monsieur, fut mise dans un paquet que j'adressois à M. de Blancey, que je priois aussi de faire mes compliments au révérendissime Père Maître du sacré Palais. Soit que M. de Blancey soit parti de Rome, ou que le paquet ait été perdu, je n'en ai aucune réponse, quoique j'eusse même supplié M. l'abbé d'Estrées de vous faire prier de ma part d'ouvrir le paquet, en cas que M. de Blancey ne fût plus à Rome.

Je m'adresse donc à vous, Monsieur, sur la confiance de notre amitié, pour savoir où en est cette affaire, et pour vous prier de la suivre. Elle est de conséquence, en quelque sorte, pour moi; puisqu'il me sera sans doute fort avantageux que mon livre soit approuvé à Rome, et que j'en aie cette marque publique : mais cela est beaucoup plus avantageux pour l'Eglise; puisque les huguenots ont paru touchés de cette *Exposition*, et n'ont rien tant fait valoir entre eux que le mauvais succès qu'elle avoit à Rome. Ils ont imprimé qu'elle y étoit improuvée; et si on leur ferme la bouche par quelque marque authentique, il y a sujet d'espérer que Dieu bénira ce petit ouvrage.

Je vous supplie donc, Monsieur, de vouloir avancer ce projet. Prenez, s'il vous plaît, la peine d'en entretenir, de ma part, monseigneur le cardinal d'Estrées, et de faire mes compliments tant à monseigneur le cardinal Sigismond, à qui je m'étois donné l'honneur de rendre mes très humbles respects, par la lettre dont je vous ai déjà parlé, qu'au Père Maître du sacré Palais. Je vous demande encore la grâce de jeter l'œil sur quelque traducteur habile, et d'examiner la traduction avec soin. Vous jugez bien, Monsieur, que si elle n'est fidèle, et si elle ne se fait pas de la manière que marque le révérendissime Père Maître du sacré Palais : *Senza mutar ne pure une parola*, ce sont ses termes, on dira que Rome m'aura corrigé; et au lieu de faire du bien, on nuiroit à l'ouvrage. Mais comme la chose est fort importante, je ne puis aussi la confier à une personne plus capable que vous. Si vous jugez à propos que je fasse un présent à celui qui prendra la peine de traduire, et que je fasse donner quelque chose aux imprimeurs; vous pouvez vous assurer que tout ce que vous trouverez à propos que je fasse, sera très honnêtement exécuté.

Voilà, Monsieur, ce qui me vient dans l'esprit touchant cette affaire : vous suppléerez le reste, s'il vous plaît, et ferez en sorte que la chose s'exécute de la manière la plus honorable et la plus prompte : c'est tout dire à un homme aussi bien intentionné que vous. Il ne me reste qu'à vous assurer de l'obligation que je vous aurai de prendre ce soin, et que je suis de tout mon cœur, etc.

P. S. En la page 87 de *l'Exposition* [1], dans quelques-uns des exemplaires qui ont été débités, il est resté une faute que les libraires avoient négligé de corriger, et qu'on avoit laissé passer par mégarde.

En la quatrième ligne, en remontant du bas en haut, au lieu de ces mots : *Ou de faire que la vie soit conservée au fils du Centurion, en di-*

[1] *Pag.* 625, *tom.* VIII *de la présente Edit.*

sant : Ton fils est vivant ; il faut mettre : *Ou de faire que la vie soit conservée à un jeune homme, en disant à son père, etc.* C'est ainsi qu'il avoit été corrigé ; mais la faute a passé dans quelques-uns des exemplaires, et se trouvera apparemment dans ceux qui vous ont été envoyés ; parce qu'ils sont des premiers. Je vous prie, dans la version, de faire suivre la correction.

A Versailles, ce 17 novembre 1672.

LETTRE XV.

AU MÊME.

Il lui parle de plusieurs Oraisons funèbres, et de la traduction du livre de l'*Exposition*, projetée à Rome.

J'ai reçu, par M. le curé de Saint-Jacques-du-Haut-Pas, votre lettre du 24 octobre : celle que je me suis donné l'honneur de vous écrire par l'ordinaire de vendredi, vous instruira à fond de mes intentions. Il n'y a plus après cela qu'à vous laisser faire comme vous avez commencé, puisque vous entrez si bien dans l'affaire.

Je n'ai point encore de réponse du paquet de M. de Blancey, où je croyois avoir mis ma lettre pour vous, dont j'ai reçu la réponse.

L'oraison funèbre de madame la princesse de Conti [1] est en effet une pièce pleine de piété et d'éloquence ; elle a été fort estimée ; et je sais que l'illustre prélat qui l'a faite, sera très aise qu'elle soit approuvée en votre Cour. Puisque vous désirez avoir celle que j'ai faite pour Madame, j'en envoie quelques exemplaires pour vous à M. le curé de Saint-Jacques. Vous verrez qu'on a imprimé ensemble celles de la mère et de la fille. Vous me ferez grand plaisir de les présenter, de ma part, à monseigneur le cardinal Sigismond, et au révérendissime Père Maître du sacré Palais. Si vous jugez que le présent en soit agréable à quelques autres, vous le pourrez faire, même en mon nom : je remets cela à votre prudence.

J'ose vous demander encore vos soins pour notre version. Si vous jugez, quand les choses seront résolues, que je doive faire quelque présent de livres, ou autre chose semblable, au traducteur, et quelque honnêteté aux imprimeurs pour les encourager à bien faire, vous me le manderez, s'il vous plaît ; et je pense vous l'avoir déjà dit par ma précédente. Il ne me reste qu'à vous dire que M. l'abbé de Montagu a fait une version anglaise de mon Exposition, qui est déjà imprimée : vous pouvez le dire au père irlandais, dont vous me parlez. Pour la latine, on y a déjà travaillé ici : je la reverrai, et nous en parlerons quand l'italienne sera faite.

Je trouve fort à propos de mettre les passages de l'Ecriture en latin. Mais en use-t-on de la même manière de ceux qu'on mêle dans le discours, et de ceux qu'on cite expressément ? je vous le laisse à décider selon l'usage du pays, mais surtout, l'exactitude dans la version. Je suis, etc.

A Versailles, ce 20 novembre 1672.

LETTRE XVI.

AU MÊME.

Sur une traduction du livre de l'*Exposition*.

J'ai reçu vos deux dernières lettres de Rome, et je crois devoir me conformer à ce que vous proposez dans la dernière, du 19 décembre. Je suis donc d'avis, Monsieur, que la version irlandaise se fasse de la manière que vous me marquez.

Pour la latine, je conviens avec vous que l'autorité en sera plus grande quand elle se fera à Rome, et par une personne considérable, qui n'y aura autre intérêt que le commun : ainsi si celui que vous me nommez [1] est disposé à la faire [2], rien ne peut être mieux ; pourvu, Monsieur, que vous y repassiez, avec la même exactitude que vous faites la version italienne : car, vous le savez, tous les mots, en matière de cette nature, sont à peser.

Je vous supplie de faire mes remercîments à monseigneur le cardinal d'Estrées et à M. l'abbé de Sanctis : vous pouvez l'assurer de mes services en toute occasion, et que je ferai sa cour à Sa Majesté, à la première occasion, en lui disant sa reconnoissance. Le roi ne sera pas fâché que ce soit lui qui fasse cette version. Du reste, je n'ai rien à ajouter, que les assurances de l'amitié et de l'estime particulière avec laquelle je suis, etc.

A Saint-Germain, ce 12 janvier 1673.

[1] Anne-Marie Martinozzi, nièce du cardinal Mazarin, mariée à Armand de Bourbon, prince de Conti. Elle mourut à Paris, le 4 février 1672, n'étant âgée que de trente-cinq ans, et fut enterrée à Saint-André-des-Arcs, sa paroisse, où l'on fit pour elle un très grand service le 26 avril suivant. M. de Roquette, évêque d'Autun, prononça l'oraison funèbre dont Bossuet parle dans cette lettre.

[1] M. l'abbé de Sanctis.

[2] On ignore si cette traduction latine a été composée ; du moins n'a-t-elle pas été publiée : celle que nous avons est l'ouvrage de M. l'abbé Fleury, auteur de l'Histoire ecclésiastique.

LETTRE XVII.

AU MÊME.

Sur la manière très obligeante dont le *gratis* de ses bulles, pour l'abbaye de Saint-Lucien de Beauvais, lui avoit été accordé.

Vous avez raison de croire que je suis sensiblement touché de la manière dont le *gratis* de l'abbaye de Saint-Lucien de Beauvais m'a été accordé par le sacré collége. La promptitude, la facilité, le concours sont d'agréables circonstances de cette grâce; et les bontés de leurs Eminences, si obligeamment déclarées, y mettent le comble. Je dois tout à M. l'ambassadeur et à monseigneur le cardinal d'Estrées: ce sont de véritables amis; et ceux qu'ils honorent de leur amitié leur doivent bien souhaiter une continuelle augmentation de crédit, puisqu'ils s'en servent si obligeamment pour leurs serviteurs.

Je n'ai rien à ajouter à ma précédente touchant le livre de l'*Exposition*: je vous remercie toujours de vos soins que je vous prie de continuer, et de me croire, etc.

A Saint-Germain, ce 26 avril 1673.

LETTRE XVIII.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Il lui montre comment tout dans le monde tourne à bien au chrétien, et lui parle de M. de Troisville et de M. le dauphin.

Dieu vous tient par la main au dehors, et il vous change puissamment et insensiblement au dedans. Laissez-vous conduire, laissez-vous abattre; apprenez à renaître et à vous oublier tous les jours vous-même. Tout le monde est plein de tentations et d'instructions: ses attraits engagent les uns, ses bizarreries éclairent les autres. Le chrétien se voit au milieu de tout; et s'il se tourne à Dieu, tout lui tourne à bien. Les chutes, les aveuglements, les vanités, les bassesses, les fausses hauteurs qui l'environnent, le réveillent en lui-même. Tout l'étonne, et rien ne l'étonne: il s'attend à tout, de peur d'être surpris au dépourvu; et ne se fonde sur rien que sur Dieu, de peur qu'un appui indigne de lui n'ébranle sa fermeté.

J'ai eu une singulière et extraordinaire consolation de tenir ici quelques jours M. de Troisville. Je trouve que tout va bien, excepté qu'il s'est laissé emporter par le désir de savoir plutôt qu'il ne falloit, et il a fait bien des pas dont il aura peine à revenir: cela soit dit entre nous. Je lui ai parlé sincèrement et bonnement: j'espère qu'il reviendra, et je le suivrai de près. Dieu veuille bénir mes desseins: ils sont bons; mais mes péchés sont un grand obstacle au succès: je lui demande continuellement pour vous sa sainte grâce.

Monseigneur le dauphin se fait tous les jours fort joli: j'espère que le roi et la reine le trouveront fort avancé à leur retour. Nous sommes fort en inquiétude de la santé de la reine.

A Saint-Germain, ce 7 juillet 1673.

LETTRE XIX.

AU MÊME.

Il lui parle des ménagements qu'exigeoit la foiblesse de la duchesse de la Vallière, lui marque les raisons qu'elle avoit de retarder l'exécution de son dessein, et lui rend compte de ce qu'il a fait pour en faciliter l'accomplissement.

Ne laissez pas, s'il vous plaît, finir l'année sans me donner de vos nouvelles; j'ai un extrême désir d'en apprendre. J'ai vu plusieurs fois, depuis votre départ, madame la duchesse de la Vallière; je la trouve dans de très bonnes dispositions, qui, à ce que j'espère, auront leur effet. Un naturel un peu plus fort que le sien auroit déjà fait plus de pas; mais il ne faut point l'engager à plus qu'elle ne pourroit soutenir: c'est pourquoi, ayant vu qu'on souhaitoit avec ardeur du retardement à l'exécution de son dessein, jusqu'au départ de la Cour; et que peut-être on pourroit employer l'autorité à quelque chose de plus, si on rompoit subitement; j'ai été assez d'avis qu'on assurât le principal, et qu'on rompît peu à peu des liens qu'une main plus forte que la sienne auroit brisés tout à coup. Ce qui me paroît de très bon en elle, c'est qu'elle n'est effrayée d'aucune des circonstances de la condition qu'elle a résolu d'embrasser, et que son dessein s'affermit de jour en jour. Je fais ce que je puis pour entretenir de si saintes dispositions; et si je trouve quelque occasion d'avancer les choses, je ne la manquerai pas.

Du reste, tout va ici à l'ordinaire. M. de Turenne y est arrivé avec une grande augmentation d'embonpoint: il est fort content du roi, et le roi de lui. Madame la duchesse de la Vallière m'a obligé de traiter le chapitre de sa vocation avec madame de Montespan. J'ai dit ce que je devois; et j'ai, autant que j'ai pu, fait connoître le tort qu'on auroit de la troubler dans ses bons desseins. On ne se soucie pas beaucoup de la retraite; mais il semble que les carmélites font peur. On a couvert, autant qu'on a pu, cette résolution d'un grand ridicule: j'espère que la suite en fera prendre d'autres idées. Le roi a bien su qu'on m'avoit parlé; et Sa Majesté ne m'en ayant rien dit, je suis aussi demeuré

jusqu'ici dans le silence. Je conseille fort à Madame la duchesse de vider ses affaires au plus tôt. Elle a beaucoup de peine à parler au roi, et remet de jour en jour. M. Colbert, à qui elle s'est adressée pour le temporel, ne la tirera d'affaire que fort lentement, si elle n'agit avec un peu plus de vigueur qu'elle n'a accoutumé.

Vivez avec Dieu et sous ses yeux; que l'action du dehors laisse, s'il se peut, le repos au dedans : prenez garde de revivre, et songez où est la véritable vie. Je prie Dieu qu'il vous protége et qu'il vous dirige.

A Saint-Germain, ce 25 décembre 1673.

LETTTRE XX.

AU MÊME.

Sur madame de la Vallière, et sur les funestes effets de la contagion du siècle.

J'ai reçu votre lettre, et j'ai rendu moi-même à madame la duchesse la lettre que vous m'avez adressée pour elle. Le monde lui fait de grandes traverses, et Dieu de grandes miséricordes : j'espère qu'il l'emportera, et que nous la verrons un jour dans un haut degré de sainteté. C'est de sa chambre que je vous écris. Elle m'a fait voir votre lettre, où j'ai vu des traits puissants de M. de Grenoble.

Hélas ! quand réparerons-nous le mal que nous faisons et que nous faisons faire? Toutes nos paroles et tous nos regards sont féconds en maux, et les répandent de tous côtés : aux uns nous causons du chagrin ; nous portons les autres à aimer le monde. Nous témoignons ou des attachements foibles, ou des dégoûts dédaigneux : nous n'avons rien de mesuré, parce que nous n'avons pas en nous la charité qui règle tout; et notre déréglement dérègle les autres. Nous inspirons insensiblement ce que nous sentons en nous-mêmes; et nous paroissons en tout nous aimer si fort, que nous poussons par là tous les autres à s'aimer eux-mêmes. Voilà ce qui s'appelle la contagion du siècle ; car il y a une corruption qu'on fait dans les autres de dessein : celle-là est fort grossière, et se peut aisément apercevoir. Mais cette autre sorte de corruption, que nous inspirons sans y penser, qui se communique en nous voyant faire les uns les autres, qui se répand par l'air du visage, et jusque par le son de la voix ; c'est celle-là, plus que toutes les autres, qui doit nous faire écrier souvent : « Ah ! qui » connoît les péchés? Pardonnez-moi, Seigneur, » mes fautes cachées, et celles que je fais com- » mettre aux autres (*Ps*. XVIII. 13, 14.). » Jusqu'à ce que la vérité règne en nous, le mensonge et la vanité sortent de nous de toutes parts, pour infecter tout ce qui nous environne.

Je crois que, parmi le tumulte où vous êtes, vous êtes encore plus loin de cette corruption qu'on n'est ici. L'action nous fait un peu sortir de nous-mêmes; mais que nous y rentrons bien vite, et que nous nous y enfonçons bien avant! Cependant c'est s'abîmer dans la mort, que de se chercher soi-même : sortir de soi-même pour aller à Dieu, c'est la vie.

Je suis en peine du paquet dont vous me parlez, où il y avoit une lettre pour madame la duchesse : informez-vous-en, s'il vous plaît; car je n'ai rien reçu du tout. Madame, qui nous voit écrire, vous fait de grands baise-mains : elle se plaint, ou plutôt elle est affligée de ce qu'elle n'entend point parler de vous, quoiqu'elle vous ait fait faire des recommandations de toutes parts.

A Saint-Germain, ce 27 janvier 1674.

LETTRE XXI.

AU MÊME.

Il lui explique de quelle manière une âme peut conserver le repos au milieu de l'agitation des affaires.

J'ai rendu vos lettres à madame la duchesse de la Vallière, il me semble qu'elles font un bon effet. Elle est toujours dans les mêmes dispositions; et il me semble qu'elle avance un peu ses affaires à sa manière, doucement et lentement. Mais, si je ne me trompe, la force de Dieu soutient intérieurement son action; et la droiture qui me paroît dans son cœur entraînera tout.

Pour vous, Monsieur, que vous dirai-je? J'ai été touché des sentiments que Dieu vous inspire. Mais quoiqu'il soit rare de bien penser sur les choses de piété qu'on ne veut guère toute pure, il est encore beaucoup plus rare et plus difficile de bien faire : mais surtout comment trouver ce repos et cette consistance d'âme, dans le mouvement et dans les affaires; puisqu'il est vrai qu'elles ont cela de malin, qu'elles font perdre la vue de Dieu? Je conçois un état que je ne puis presque exprimer : je le vois de loin pour la pratique, bien que j'en sente la vérité dans la spéculation. Une âme qui se sent n'être rien, et qui est contente de son néant, en sort néanmoins par un ordre qu'elle a sujet de croire émané de Dieu : elle se prête à l'action par obéissance, et soupire intérieurement après le repos, où elle goûte Dieu et sa vérité sans distraction. Cependant, respectant son ordre, elle agit au dehors sans goût de son action, ni de son emploi, ni d'elle-même, prête à agir, prête à n'agir pas; agissant néanmoins avec vigueur,

parce que c'est l'ordre de Dieu, qu'on ne fasse rien mollement; et elle aime l'ordre de Dieu, qui l'anime de telle sorte qu'elle entreprend et exécute tout ce qu'il faut, non point comme autrefois pour contenter le monde, ou pour se contenter elle-même, mais pour remplir un devoir imposé d'en haut. Car, pour cette âme, elle veut bien n'être rien à ses yeux et aux yeux du monde, pourvu que Dieu la regarde. Ecoutez la sainte Vierge avec quelle joie elle dit : « Il a » regardé la bassesse de sa servante (Luc. I. 48.).» Ainsi cette âme, que je tâche ici de représenter, simple, craignant de sortir de son rien par empressement, pour être ou paroître quelque chose au monde ou à elle-même, ne veut rien être que devant Dieu, et n'agit qu'autant qu'il veut. Elle se fait un trésor de ce qu'il y a de rebutant dans tous les emplois, afin de mieux voir le néant de tout; et elle voit encore un plus grand néant pour ceux qui ne trouvent plus de pareils rebuts, parce qu'ils sont plus enchantés, plus déçus, en un mot, plus épris d'une illusion, et plus attachés à une ombre.

Je dis beaucoup de paroles, parce que je ne suis pas encore au fond que je cherche : il ne faudroit qu'un seul mot pour expliquer; et, au défaut des paroles humaines, il faut seulement considérer la parole incarnée, Jésus-Christ trente ans caché, trente ans charpentier, trente ans en apparence inutile; mais en effet, très utile au monde, à qui il fait voir que le réel est de n'être que pour Dieu. Il sort de ce néant quand Dieu le veut; mais quoique occupé autour de la créature, c'est Dieu qu'il y cherche, c'est Dieu qu'il y trouve. Heureuse l'âme qui entend ce repos et cette action d'un Dieu, et qui sait trouver en l'un et en l'autre le fond de vérité qui en fait voir la sainteté ! Que l'action est tranquille, que l'action est réglée, que l'action est pure et innocente quand elle sort de ce fond ! mais tout ensemble qu'elle est efficace; parce qu'animée par le seul devoir, ni elle ne se ralentit par des jalousies ou des mécontentements, ni elle ne se continue et s'épuise par des empressements précipités ! La vérité y est en tout, on ne donne rien au théâtre ni à l'apparence. Si le monde s'y trompe, tant pis pour le monde : tout va bien si Dieu est content; et il est aisé à contenter, puisqu'il commence à être content d'abord qu'on a du regret de ne l'avoir pas contenté.

Plaise à celui dont je tâche d'exprimer la vérité simple par tant de paroles, faire qu'il y en ait quelqu'une dans un si grand nombre, qui aille trouver au fond de votre cœur le principe secret que je cherche. Il est en nous dans le fond de notre raison; il est en nous par la foi et par la grâce du christianisme. Notre raison n'est raison qu'en tant qu'elle est soumise à Dieu : mais la foi lui apprend à s'y soumettre, et pour penser, et pour agir : c'est la vie.

J'ai fait vos compliments à madame...... Elle est meilleure que le monde ne la croit, et pas si bonne qu'elle se croit elle-même : car elle prend encore un peu la volonté d'être vertueuse pour la vertu même, qui est une illusion dangereuse de ceux qui commencent. Nous ne lui parlons jamais de vos lettres : nous craignons trop les échos fréquents.

Priez pour moi, je vous en conjure. Au reste, une fois pour toutes, ne me parlez jamais de mon innocence, et ne traitez pas de cette sorte le plus indigne de tous les pécheurs : je vous parle ainsi de bonne foi, par la seule crainte que j'ai d'ajouter l'hypocrisie à mes autres maux.

A Versailles, ce 8 février 1674.

LETTRE XXII.

AU MÊME.

Sur la conduite de Dieu à l'égard de madame de la Vallière, et sur l'horreur que nous devons avoir de nous-mêmes, lorsque nous nous considérons à la lumière de la vérité.

Je vous ai gardé long-temps une réponse de moi, avec deux lettres de madame la duchesse de la Vallière, que je prétendois donner à M. Desvaux, et que j'ai à la fin données à la mère Agnès. Il ne m'a pas été malaisé de faire agréer à madame de la Vallière les lettres que vous lui écrivez; elle les reçoit avec une grande joie, et en est touchée. Il me semble que sans qu'elle fasse aucun mouvement, ses affaires s'avancent. Dieu ne la quitte point, et sans violence il rompt ses liens. Elle ne parle pourtant point pour finir ses affaires : mais j'espère qu'elles se feront, et que sa grande affaire s'achèvera; du moins la vois-je toujours très bien disposée.

Que Dieu est grand et saint ! et qu'on doit trembler quand on n'est pas fidèle à sa grâce! Qu'il aime la simplicité d'un cœur qui se fie en lui, et qui a horreur de soi-même! car il faut aller jusqu'à l'horreur, quand on se connoît. Nous ne pouvons souffrir le faux ni le travers de tant d'esprits : considérons le nôtre; nous nous trouverons gâtés dans le principe. Nous ne cherchons ni la raison ni le vrai en rien; mais après que nous avons choisi quelque chose par notre humeur, ou plutôt que nous nous y sommes laissés entraîner, nous trouvons des raisons pour

appuyer notre choix. Nous voulons nous persuader que nous faisons par modération ce que nous faisons par paresse. Nous appelons souvent retenue, ce qui en effet est timidité; ou courage, ce qui est orgueil et présomption; ou prudence et circonspection, ce qui n'est qu'une basse complaisance. Enfin nous ne songeons point à avoir véritablement une vertu; mais ou à faire paroître aux autres que nous l'avons, ou à nous le persuader à nous-mêmes. Lequel est le pis des deux? je ne sais; car les autres sont encore plus difficiles à contenter que nous-mêmes, et nous n'allons guère avant quand il n'y a que nous à tromper. Nous en avons trop bon marché; et l'hypocrisie qui veut contenter les autres, se trouve obligée de prendre beaucoup plus sur soi. Cependant c'est là notre but; et pourvu que, par quelques pratiques superficielles de vertu, nous puissions nous amuser nous-mêmes, en nous disant, Je fais bien; nous voilà contents. Nous ne songeons pas que si nous faisons quelque chose par vertu, ce même motif nous feroit tout faire; au lieu que, ne prenant dans la vertu que ce qui nous plaît, et laissant le reste qui ne s'accommode pas si bien à notre humeur, nous montrons que c'est notre humeur, et non la vertu, que nous suivons. Comment donc soutiendrons-nous les yeux de Dieu? et le faux qui paroît en tout dans notre conduite, comment subsistera-t-il dans le règne de la vérité?

Je tremble, dans la vérité, jusque dans la moelle des os, quand je considère le peu de fond que je trouve en moi: cet examen me fait peur; et cependant, sorti de là, si quelqu'un va trouver que je n'ai point raison en quelque chose, me voilà plein aussitôt de raisonnements et de justifications. Cette horreur que j'avois de moi-même s'est évanouie, je ressens l'amour-propre, ou plutôt je montre que je ne m'en étois pas défait un seul moment. O quand sera-ce que je songerai à être en effet, sans me mettre en peine de paroître ni à moi ni aux autres? Quand serai-je content de n'être rien, ni à mes yeux, ni aux yeux d'autrui? Quand est-ce que Dieu me suffira? O que je suis malheureux d'avoir autre chose que lui en vue! Quand est-ce que sa volonté sera ma seule règle, et que je pourrai dire avec saint Paul (1. *Cor.*, II. 12.): « Nous n'avons pas reçu l'esprit de ce monde, mais un esprit qui vient de Dieu? » Esprit du monde, esprit d'illusion et de vanité, esprit d'amusement et de plaisir, esprit de raillerie et de dissipation, esprit d'intérêt et de gloire. Esprit de Dieu, esprit de pénitence et d'humilité, esprit de charité et de confiance, esprit de simplictié et de douceur, esprit de mortification et de componction, esprit qui hait le monde, et que le monde a en aversion, mais qui surmonte le monde: Dieu veuille nous le donner.

On dit que nous serons du voyage de la reine: si cela est, nous serons peut-être plus proches de vous, et plus en état d'avoir de vos nouvelles; ce me sera beaucoup de consolation. Je vous écris les choses comme elles me viennent. « Veillez et priez, de peur que vous n'entriez en tentation; l'esprit est prompt, mais la chair est foible (MATT. XXVI. 41.). »

A Versailles, ce 3 mars 1674.

LETTRE XXIII.

AU MÊME.

Il lui annonce le prochain départ de madame de la Vallière pour les Carmélites, lui marque quelle est son ardeur pour la pénitence et les austérités du cloître, et en prend occasion de lui témoigner de grands sentiments d'humilité.

Je vous envoie une lettre de madame la duchesse de la Vallière, qui vous fera voir que, par la grâce de Dieu, elle va exécuter le dessein que le Saint-Esprit lui avoit mis dans le cœur. Toute la cour est édifiée et étonnée de sa tranquillité et de sa joie, qui s'augmente à mesure que le temps approche. En vérité, ses sentiments ont quelque chose de si divin, que je ne puis y penser sans être en de continuelles actions de grâces: et la marque du doigt de Dieu, c'est la force et l'humilité qui accompagnent toutes ses pensées; c'est l'ouvrage du Saint-Esprit. Ses affaires se sont disposées avec une facilité merveilleuse: elle ne respire plus que la pénitence, et sans être effrayée de l'austérité de la vie qu'elle est prête d'embrasser, elle en regarde la fin avec une consolation qui ne lui permet pas d'en craindre la peine. Cela me ravit et me confond: je parle, et elle fait; j'ai les discours, elle a les œuvres. Quand je considère ces choses, j'entre dans le désir de me taire et de me cacher; et je ne prononce pas un seul mot, où je ne croie prononcer ma condamnation.

Je suis bien aise que mes lettres vous aient édifié. Dieu m'a donné cela pour vous; et vous en profiterez mieux que moi, pauvre canal où les eaux du ciel passent, et qui à peine en retient quelques gouttes. Priez Dieu pour moi sans relâche, et demandez-lui qu'il me parle au cœur.

A Versailles, ce 6 avril 1674.

LETTRE XXIV.

AU MÊME.

Il lui demande des instructions sur la cause de sa nouvelle disgrâce, et le porte à prendre les moyens convenables pour l'empêcher, s'il est encore temps [1].

Quels que soient les ordres et les desseins de la divine providence sur vous, je les adore, et je crois que vous n'avez point de peine à vous y soumettre. Le christianisme n'est pas une vaine spéculation : il faut s'en servir dans l'occasion ; ou plutôt il faut faire servir toutes les occasions à la piété chrétienne, qui est la règle suprême de notre vie. Je ne sais que penser de votre disgrâce : elle est politique ; et cependant vous commandez encore l'armée, et j'apprends que vous avez ordre de faire un siége. Pour la cause, autant que j'entends parler, on dit que vous avez manqué par zèle et à bonne intention : personne n'en doute ; mais personne ne se paie de cette raison. Je voudrois bien avoir vu quelqu'un qui me pût dire le fond : mais ici nous n'entendons rien que ce qui paroît en public. Si vous avez quelque occasion bien sûre, donnez-moi un peu de détail, mais je crains que ces occasions ne soient rares.

Quoi qu'il en soit, je vous prie s'il y a quelque ouverture au retour, ne vous abandonnez pas : fléchissez, contentez le roi : faites qu'il soit en repos sur votre obéissance. Il y a des humiliations qu'il faut souffrir pour une famille; et quand elles ne blessent pas la conscience, Dieu les tient faites à lui-même. Je vous parlerois plus en détail, si j'en savois davantage. Je prie Dieu qu'il vous dirige, et qu'il vous affermisse de plus en plus dans son saint amour.

A Dijon, ce 24 mai 1674.

LETTRE XXV.

AU MÊME.

Sur la conduite admirable de Dieu à l'égard de ce maréchal, la malignité du monde, et la persévérance de madame de la Vallière.

C'est trop garder le silence ; à la fin, l'amitié et la charité en seroient blessées : car encore que je vous croie dans le lieu où vous avez le moins de besoin des avis de vos amis, étant immédiatement sous la main de Dieu, il ne faut pas laisser de vous dire quelque chose sur votre état présent.

[1] Cette seconde disgrâce du maréchal de Bellefonds fut occasionnée par sa fermeté à défendre quelques places, qu'il avoit reçu ordre d'évacuer. L'ennemi s'étant présenté pour les occuper, il l'attaqua, le battit, et se maintint dans la possession de ces places, qu'il jugeoit importantes pour la France.

J'adore en tout la Providence ; mais je l'adore singulièrement dans la conduite qu'elle tient sur vous. Elle vous ôte au monde, elle vous y rend; elle vous y ôte encore : qui sait si elle ne vous y rendra pas quelque jour ? Mais ce qui est certain, et ce qu'on voit, c'est qu'elle prend soin de vous montrer à vous-même ; afin que vous connoissiez jusqu'aux moindres semences du mal qui reste en vous. Elle vous montre le monde et riant et rebutant. Vous l'avez vu en tous ces états, déclaré en faveur, déclaré en haine : vous l'avez vu honteux, afin que rien ne manquât à la peinture que Dieu vous en fait par vos propres expériences. Que résulte-t-il de tout cela ? sinon que Dieu seul est bon, et que le monde est mauvais, et consiste tout en malignité, comme dit l'apôtre saint Jean (1. JOAN., V. 9.).

Vivez donc, Monsieur, dans votre retraite ; travaillez à votre salut ; priez pour le salut et la conversion du monde. O qu'il est dur ! ô qu'il est sourd ! car c'est trop peu de dire qu'il est endormi : ô qu'il sent peu que Dieu est !

Madame de la Vallière persévère avec une grâce et une tranquillité admirable. Sa retraite aux Carmélites leur a causé des tempêtes : il faut qu'il en coûte pour sauver les âmes. Priez pour moi, Monsieur ; je m'en vais vous offrir à Dieu.

A Versailles, ce 5 août 1674.

LETTRE XXVI.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur les longueurs qu'il éprouvoit à l'égard de la traduction italienne du livre de l'*Exposition*, et sur quelques ouvrages imprimés à Rome.

J'ai reçu, par M. le curé de Saint-Jacques-du Haut-Pas, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire. Je vois que toutes les longueurs de delà [1] sont faites pour éprouver votre patience, et pour vous donner le moyen d'achever, avec mérite, une chose qui sera assurément fort utile. Ce qui a déjà été fait est considérable ; et je vous suis obligé de m'en avoir fait part : continuez, s'il vous plaît, Monsieur, et faites-moi savoir l'état des choses. Je n'ai point reçu le livre ni la lettre du père Porterus [2] : je lui en ferai mes remercîments quand

[1] De la Cour de Rome.

[2] François Porter, Irlandais, religieux de l'étroite observance de Saint-François. Il a donné différents ouvrages au public, et deux en particulier contre les protestants. Celui dont parle ici Bossuet est dirigé contre ces hérétiques : il fut imprimé à Rome en 1674, et a pour titre : *Securis evangelica ad hæresis radices posita, ad Congregationem Propagandæ Fidei.* L'auteur mourut à Rome le 7 avril 1702.

j'aurai reçu son présent, qui me sera très agréable.

J'ai ouï dire que le Père Noris, augustin [1], faisoit quelque chose sur le *Marius Mercator*, et sur l'Histoire pélagienne du père Garnier [2], et qu'il alloit travailler ensuite à l'Histoire des donatistes. On m'a aussi donné avis que monseigneur l'ancien évêque de Vaison avoit donné le *Nilus*, disciple de saint Jean Chrysostome. On parle fort aussi d'un livre de piété de monseigneur le cardinal Bona. Nous n'avons point encore ces livres-là, que je sache; mais si nos libraires n'en font point venir, je vous prierai de faire en sorte que je les aie. M. de Blancey prendra bien ce soin; ayez seulement, s'il vous plaît, celui de lui dire ce qu'il doit faire pour les envoyer sûrement. Je suis de tout mon cœur, etc.

A Versailles, ce 1er *septembre* 1674.

LETTRE XXVII.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Sur les avantages de la retraite, la véritable grandeur de l'homme, et le mépris qu'il doit faire du monde.

Votre silence est trop long; je vous prie de me donner de vos nouvelles. Je crois, sans que vous me le disiez, que vous goûtez encore plus la solitude que vous n'avez fait après votre première disgrâce. Une nouvelle expérience du monde fait trouver quelque chose de nouveau dans la retraite, et enfonce l'âme plus profondément dans les vues de la foi. Il me souvient de David, qui, touché vivement de l'Esprit de Dieu, lui adresse cette parole: « O Seigneur, » votre serviteur a trouvé son cœur pour vous faire » cette prière (2. *Reg.*, VII. 27.). » Heureux celui qui trouve son cœur, qui retire deçà et delà les petites parcelles de ses désirs épars de tous côtés! C'est alors que se ramassant en soi-même, on apprend à se soumettre à Dieu tout entier, et à pleurer ses égarements.

Puissiez-vous donc, Monsieur, trouver votre cœur, et sentir pour qui il est fait; et que sa véritable grandeur, c'est d'être capable de Dieu; et qu'il s'affoiblit, et qu'il dégénère et se ravilit; quand il descend à quelque autre objet! O que le Seigneur est grand! Par combien de détours, par combien d'épreuves, par combien de dures expériences nous fait-il mener pour redresser nos égarements! La croix de Jésus-Christ comprend tout: là est notre gloire, là est notre force, là nous sommes crucifiés au monde, et le monde est à nous.

Qu'avons-nous affaire du monde, et de ses emplois, et de ses folies, et de ses empressements insensés, et de ses actions toujours turbulentes? Considérons dans l'ancienne loi, Moïse; et dans la nouvelle, Jésus-Christ. Le premier, destiné à sauver le peuple de la tyrannie des Egyptiens et à faire luire sur Israël la lumière incorruptible de la loi, passe quarante ans entiers, à mener paître les troupeaux de son beau-père, inconnu aux siens et à lui-même, ne sachant pas à quoi Dieu le préparoit par une si longue retraite, et Jésus-Christ, trente ans obscur et caché, n'ayant pour tout exercice que l'obéissance, et n'étant connu au monde que comme le fils d'un charpentier. O quel secret! ô quel mystère, ô quelle profondeur, ô quel abîme! O que le tumulte du monde, que l'éclat du monde, est enseveli et anéanti!

Tenez-vous ferme, Monsieur, embrassez Jésus-Christ et sa retraite; goûtez combien le Seigneur est doux: laissez-vous oublier du monde, mais ne m'oubliez pas dans vos prières: je ne vous oublierai jamais devant Dieu.

A Versailles, ce 29 septembre 1674.

EPISTOLA XXVIII.

AD FERDINANDUM FURSTEMBERGIUM,

EPISCOPUM ET PRINCIPEM PADERBORNENSEM, ET COADJUTOREM MONASTERIENSEM [1].

Præclaras ejus ingenii dotes, egregia scientiæ et sapientiæ monumenta, virtutesque insignes, suavi eloquentiâ et exquisito sermone prædicat.

Quindecim ferè dies sunt, Princeps illustrissime, cùm hæreo lateri tuo, neque à te unquam divelli me patior. Tuam tecum lustro Paderbornam, te Principe auctam ac nobilitatam. Vicina

[1] Henri Noris, né à Vérone le 29 d'août 1631, mort à Rome le 23 février 1704. Innocent XII éleva ce savant religieux au cardinalat. Ses écrits ont été recueillis en cinq volumes *in-folio*, et imprimés à Vérone sa patrie, en 1729 et 1730. Il avoit aussi travaillé à une *Histoire des donatistes*, comme on l'avoit marqué à Bossuet; mais, soit qu'elle n'ait pas été achevée, ou pour d'autres raisons, elle n'a pas vu le jour.

[2] Jésuite, qui a donné une bonne édition de *Marcius Mercator*.

[1] Princeps Ecclesiæ, et litterarum studio, et eruditione clarus, maximè verò prudentiâ, religionis zelo, pastoralibusque dotibus commendandus, multa veterum monumenta in suâ diœcesi diligentissimis curis servavit, magnis sumptibns instauravit, doctis inscriptionibus exornavit. De iis omnibus vide *Monumenta Paderbornensia*, ab ipso in lucem edita, et sæpe recusa. Huic operi alludit in epistolâ Bossuetius, necnon Furstembergii carminibus quæ ipsi inter hujus ævi clarissimos poetas adscribi meruerunt. Epistolam de *Fidei Expositione* ad Condomensem scripsit; quam suprà retulimus, tom. VIII, pag. 609. (*Edit. Vers.*)

peragro loca, te ornante lætissima, te canente celebratissima, te denique imperante beatissima. Nullus mihi saltus, fons nullus, nullus collis invisus. Lubet intueri agros, tui ingenii ubertate quàm nativâ soli amœnitate cultiores. Tu mihi dux, tu prævius; tu ipsa monumenta monstras; tu rerum arcana doces; neque tantùm Paderbornam, sed priscæ quoque et mediæ, nostræ denique ætatis historiam illustras; nec magis Germaniam tuam quàm nostram Franciam.

Ut juvat interea suave canentem audire Torckium [1] quod vicinæ valles repetant! Videre mihi videor antiquam illam Græciam, quæ nullum habuit collem quem non poetarum ingenia extollerent; nullum rivulum, quem non suis versibus immortali hominum memoriæ consecrarent. Horum æquantur gloriæ amnes tui fontesque. Non Dirce splendidior, non Arethusa castior, non ipsa Hippocrene notior Musisque jucundior. Non ergo Evenus aut Peneus, sed Padera [2] et Luppia [3] celebrentur; non vanis fabularum commentis atque portentis, sed rerum fortissimè gestarum claritudine nobiles; nec priscis religionibus, sed christiano ritu meliorique numine regenerandis populis consecrati. Sic enim decebat christianum Principem, christianum Antistitem, non aurium illecebris aut oculorum voluptati servire, sed animos ad veram pietatem accendere.

In his igitur clarissimi tui ingenii monumentis lego et colligo sedulus quæ augusti Delphini nostri studia amœniora efficiant, eumque sponte currentem, adhibitis quoque majorum exemplis, ad virtutem instimulent. Hìc Peppinus, hìc Carolus, Francisci imperii ac nominis decus, arma et consilia expediunt, pugnant, sternunt hostes, fusis ac perdomitis parcunt; nec sibi, sed Christo vincunt.

Tuum itaque ingenium, tuam ubique, Princeps, pietatem amplector; nec publicam tantùm Regum atque Imperatorum, sed privatam etiam tuæ familiæ historiam recolo lubens, ac decora suspicio inclytæ gentis, novâ virtutum tuarum luce conspicuæ. Tu ergo me, Princeps illustrissime, his sæpe muneribus donatum velis; tu meam erga te propensissimam voluntatem æquo animo, ut facis, accipias; meque tibi addictissimum solitâ benignitate ac benevolentiâ complectare. Vale.

In Regiâ San-Germanâ, prid. Kal. Decem. an. Dom. 1674.

[1] Joannes Rogerius Torckius, Mindensis præpositus, Paderbornensis ac Monasteriensis Canonicus: ejus opera poetica reperies in libro curâ principis Ferdinandi Furstembergii edito, cui titulum fecit : *Septem illustrium virorum Poemata.*

[2] Amniculus, quo Paderborna alluitur.

[3] Germaniæ fluvius, in ejusdem vocabuli Comitatu.

LETTRE XXIX.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Sur la traduction du nouveau Testament, imprimée à Mons; et la Bulle qui la défendoit.

La bulle [1], dont vous m'avez envoyé copie, a été publiée seulement à Rome. Nous ne nous tenons point obligés en France à de pareilles constitutions, jusqu'à ce qu'elles soient envoyées aux ordinaires, pour être publiées par tous les diocèses; ce qui n'a point été fait dans cette occasion. Ainsi cette bulle n'est pas obligatoire pour nous; et ceux qui savent un peu les maximes en sont d'accord. Néanmoins, si l'on voit que les simples soient scandalisés de nous voir lire cette version, et qu'on ne croie pas pouvoir suffisamment lever ce scandale en expliquant son intention, je conseillerois plutôt de lire la version du père Amelote, approuvée par feu M. de Paris; parce qu'encore qu'elle ne soit ni si agréable, ni peut-être si claire en quelques endroits, on y trouve néanmoins toute la substance du texte sacré; et c'est ce qui soutient l'âme. Je vois avec regret que quelques-uns affectent de lire une certaine version, plus à cause des traducteurs, qu'à cause de Dieu qui parle; et paroissent plus touchés de ce qui vient du génie ou de l'éloquence de l'interprète, que des choses mêmes. J'aime, pour moi, qu'on respecte, qu'on goûte, et qu'on aime, dans les versions les plus simples, la sainte vérité de Dieu.

Si la version de Mons a quelque chose de blamâble, c'est principalement qu'elle affecte trop de politesse, et qu'elle veut faire trouver, dans la traduction, un agrément que le Saint-Esprit a dédaigné dans l'original. Aimons la parole de Dieu pour elle-même; que ce soit la vérité qui nous touche, et non les ornements dont les hommes éloquents l'auront parée. La traduction de Mons auroit eu quelque chose de plus vénérable et de plus conforme à la gravité de l'original, si on l'avoit faite un peu plus simple, et si les traducteurs eussent moins mêlé leur industrie, et l'élégance naturelle de leur esprit à la parole de Dieu. Je ne crois pas pourtant qu'on puisse dire sans témérité que la lecture en soit défendue, dans les diocèses où

[1] Il s'agit du Bref du pape Alexandre VII contre la traduction du nouveau Testament, imprimée à Mons. (*Edit, de Versailles.*)

les ordinaires n'ont point fait de semblables défenses ; et sans la considération que j'ai remarquée du scandale des simples, j'en permettrois la lecture sans difficulté.

A Saint-Germain, ce 1er décembre 1674.

LETTRE XXX.

AU MÊME.

Il lui parle de la manière forte et puissante dont Dieu sait agir pour gagner les cœurs ; lui explique en quoi consiste la droiture du cœur, et ce qu'il faut faire pour l'acquérir ; se plaint de ce que le maréchal l'avoit soupçonné d'être changé à son égard.

Il y a si long-temps que je n'ai eu de vos nouvelles, que je ne puis plus tarder à vous en demander. J'apprends que Dieu vous continue ses miséricordes, et je n'en doute pas : car il étend ses bontés jusqu'à l'infini ; et il ne vous quittera pas qu'il ne vous ait mis entièrement sous le joug. Sa main est forte et puissante, et il sait bien attérer ceux qu'il entreprend : mais il les soutient en même temps ; et enfin il fait si bien, qu'il gagne tout-à-fait les cœurs. Il faut souvent se donner à lui pour le prier d'exercer sur nous sa puissance miséricordieuse, et de nous tourner de tant de côtés, qu'à la fin nous nous trouvions ajustés parfaitement à sa vérité, qui est notre règle et qui fait notre droiture. « Ceux qui sont droits vous aiment, » dit l'épouse dans le Cantique (*Cant.*, I. 3.) : car ceux qui sont droits aiment la règle, ceux qui sont droits aiment la justice et la vérité ; et tout cela c'est Dieu même. Mais pour ajuster avec cette règle, si simple et si droite, notre cœur si étrangement dépravé, que ne faut-il point souffrir, et quels efforts ne faut-il point faire ? Il faut aller assurément jusqu'à nous briser, et à ne plus rien laisser en son entier dans nos premières inclinations. C'est le changement de la droite du Très-Haut ; c'est ce qu'il a entrepris de faire en vous ; c'est ce qu'il achèvera si vous êtes fidèle à sa grâce, qui vous a prévenu si abondamment.

Mandez-moi, je vous supplie, si la longue solitude ne vous abat point, et si votre esprit demeure dans la même assiette, et ce que vous faites pour vous soutenir et pour empêcher que l'ennui ne gagne. Une étincelle d'amour de Dieu est capable de soutenir un cœur durant toute l'éternité. Dites-moi comme vous êtes ; et, je vous prie, ne croyez jamais que je change pour vous. J'ai toujours un peu sur le cœur le soupçon que vous en eûtes : et qu'auriez-vous fait qui me fît changer ? Quoi, parce que vous êtes moins au monde, et par conséquent plus à Dieu, je serois changé à votre égard ! Cela pourroit-il tomber dans l'esprit d'un homme qui sait si bien que les disgrâces du monde sont des grâces du ciel des plus précieuses ? Priez pour moi, je vous en supplie : remerciez-le des miséricordes qu'il fait si abondamment à ma sœur Louise de la Miséricorde [1].

A Saint-Germain, ce 19 mars 1675.

LETTRE XXXI.

A DOM. MABILLON, RELIGIEUX BÉNÉDICTIN.

Il lui témoigne la satisfaction qu'il aura de le posséder quelque temps à Saint-Germain-en-Laye.

J'ai une joie extrême de ce que nous pourrons vous tenir ici quelque temps. Je vous supplie de témoigner à vos Pères l'obligation que je leur ai de m'accorder cette grâce. Les Pères des Loges vous recevront avec plaisir : vous y serez très bien logé, et en état de faire tout ce qui sera nécessaire pour votre santé. Si vous avez besoin de médecins, nous vous en donnerons de très affectionnés, qui ne vous importuneront pas et qui vous soulageront. Loin de vous fatiguer l'esprit, nous songerons à vous divertir ; et votre divertissement fera notre utilité. Venez donc quand il vous plaira ; le plus tôt sera le meilleur. Dites à M. de Cordemoy tout ce qui vous sera nécessaire : on y donnera l'ordre qu'il faut. Je suis de tout mon cœur votre très humble, etc.

A Saint-Germain, ce 28 mai 1675.

LETTRE XXXII.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Sur la maladie de son fils, et les leçons que Dieu donne aux hommes dans de pareilles épreuves, et sur les dispositions que demandoit l'affaire dont le prélat s'étoit trouvé chargé.

Je viens de voir M. votre fils, qui, Dieu merci, est sans fièvre, le pouls fort réglé, nulle chaleur ; et qui même, à ce que je vois, n'est pas si foible qu'on le devroit craindre après une si grande maladie. Il y a eu des jours d'une extrême inquiétude. Dieu a voulu se contenter de votre soumission ; et sans en venir à l'effet, il a reçu votre sacrifice. Vous savez ce que veulent dire de telles épreuves. Il remue le cœur dans le plus sensible ; il fait voir la séparation toute prochaine : après il rend tout d'un coup ce qu'il sembloit vouloir ôter ; afin qu'on sente mieux de qui on le tient, et de qui on possède dorénavant ce qu'on a d'une autre sorte. Il faut

[1] Madame de la Vallière ; c'étoit le nom de religion qu'elle avoit pris en se faisant carmélite.

souvent songer, durant ces états, à cette leçon de saint Paul (1. *Cor.*, VII. 29, 30, 31.) : « Le temps est court ; que ceux qui pleurent » soient comme ne pleurant pas, et ceux qui se » réjouissent comme ne se réjouissant pas ; car » la figure de ce monde passe. » Il faut avoir des enfants comme ne les ayant pas pour soi ; mais songer que celui qui leur donne l'être, les met entre les mains de leurs parents, pour leur donner le digne emploi de lui nourrir et de lui former des serviteurs : du reste, les regarder comme étant à Dieu et non à nous. Car qu'avons-nous à nous, nous qui ne sommes pas à nous-mêmes? Et plût à Dieu que comme en effet nous sommes au Seigneur, nous nous donnions à lui de tout notre cœur, rompant peu à peu tous les liens par lesquels nous tenons à nous-mêmes!

Que je vous ai souhaité souvent parmi toutes les choses qui se sont passées, et qu'une demi-heure de conversation avec vous m'auroit été d'un grand secours! J'ai eu cent fois envie de vous écrire ; mais outre qu'on craint toujours pour ce qu'on expose au hasard que courent les lettres, on s'explique toujours trop imparfaitement par cette voie.

Priez Dieu pour moi, je vous en conjure ; et priez-le qu'il me délivre du plus grand poids dont un homme puisse être chargé, ou qu'il fasse mourir tout l'homme en moi, pour n'agir que par lui seul. Dieu merci, je n'ai pas encore songé, durant tout le cours de cette affaire [1], que je fusse au monde : mais ce n'est pas tout ; il faudroit être comme un saint Ambroise, un vrai homme de Dieu, un homme de l'autre vie, où tout parlât, dont tous les mots fussent des oracles du Saint-Esprit, dont toute la conduite fût céleste. Dieu choisit ce qui n'est pas pour détruire ce qui est (1. *Cor.*, I. 28.) : mais il faut donc n'être pas ; c'est-à-dire, n'être rien du tout à ses yeux, vide de soi-même et plein de Dieu. Priez, je vous en conjure : donnez-moi de vos nouvelles. Ma sœur Louise de la Miséricorde a enfin achevé son sacrifice ; c'est un miracle de la grâce. Recommandez-moi aux prières de M. de Grenoble; j'entends tous les jours de lui des merveilles. Il faudra bien quelque jour faire pénitence à son exemple.

A Saint-Germain, ce 20 juin 1675.

[1] Il paroît qu'il s'agit ici des avis qu'il avoit donnés au roi, au sujet de madame de Montespan, et des exhortations qu'il faisoit à cette dame, pour la porter à mener une vie vraiment chrétienne. Les lettres suivantes éclairciront ce fait.

LETTRE XXXIII.

A LOUIS XIV.

Sur les caractères d'une véritable conversion, et les dispositions nécessaires pour y parvenir [1].

SIRE,

Le jour de la Pentecôte approche, où Votre Majesté a résolu de communier. Quoique je ne doute pas qu'elle ne songe sérieusement à ce qu'elle a promis à Dieu ; comme elle m'a commandé de l'en faire souvenir, voici le temps que je me sens le plus obligé de le faire. Songez, Sire, que vous ne pouvez être véritablement converti, si vous ne travaillez à ôter de votre cœur non-seulement le péché, mais la cause qui vous y porte. La conversion véritable ne se contente pas seulement d'abattre les fruits de mort, comme parle l'Ecriture (*Rom.*, VII. 5.), c'est-à-dire les péchés ; mais elle va jusqu'à la racine, qui les feroit repousser infailliblement si elle n'étoit arrachée. Ce n'est pas l'ouvrage d'un jour, je le confesse ; mais plus cet ouvrage est long et difficile, plus il y faut travailler. Votre Majesté ne croiroit pas s'être assurée d'une place rebelle, tant que l'auteur des mouvements y demeureroit en crédit. Ainsi jamais votre cœur ne sera paisiblement à Dieu, tant que cet amour violent, qui vous a si long-temps séparé de lui, y régnera.

Cependant, Sire, c'est ce cœur que Dieu demande. Votre Majesté a vu les termes avec lesquels il nous commande de le lui donner tout entier : elle m'a promis de les lire et relire souvent. Je vous envoie encore, Sire, d'autres paroles de ce même Dieu, qui ne sont pas moins pressantes, et que je supplie Votre Majesté de mettre avec les premières. Je les ai données à madame de Montespan, et elles lui ont fait verser beaucoup de larmes. Et certainement, Sire, il n'y a point de plus juste sujet de pleurer, que de sentir qu'on a engagé à la créature un cœur que Dieu veut avoir. Qu'il est malaisé de se retirer d'un si malheureux et si funeste engagement! Mais cependant, Sire, il le faut, ou il n'y a point de salut à espérer. Jésus-Christ, que vous recevrez, vous en donnera la force, comme il vous en a déjà donné le désir.

Je ne demande pas, Sire, que vous éteigniez

[1] Cette lettre est sans date dans l'original ; mais il est évident qu'elle a précédé la suivante, également adressée à Louis XIV, et tous les faits nous assurent qu'elle fut envoyée en 1675, lorsque le roi commandoit en personne ses armées des Pays-Bas. Cependant comme nous ne pourrions marquer le temps précis où elle a été écrite, nous avons pris le parti de réunir ces deux lettres, qu'on sera bien aise de lire sans interruption.

en un instant une flamme si violente; ce seroit vous demander l'impossible : mais, Sire, tâchez peu à peu de la diminuer; craignez de l'entretenir. Tournez votre cœur à Dieu; pensez souvent à l'obligation que vous avez de l'aimer de toutes vos forces, et au malheureux état d'un cœur qui, en s'attachant à la créature, par là se rend incapable de se donner tout-à-fait à Dieu, à qui il se doit.

J'espère, Sire, que tant de grands objets qui vont tous les jours de plus en plus occuper Votre Majesté, serviront beaucoup à la guérir. On ne parle que de la beauté de vos troupes, et de ce qu'elles sont capables d'exécuter sous un aussi grand conducteur : et moi, Sire, pendant ce temps, je songe secrètement en moi-même à une guerre bien plus importante, et à une victoire bien plus difficile que Dieu vous propose.

Méditez, Sire, cette parole du Fils de Dieu : elle semble être prononcée pour les grands rois et pour les conquérants : « Que sert à l'homme, » dit-il (Marc., viii. 36, 37.), de gagner tout » le monde, si cependant il perd son âme? et » quel gain pourra le récompenser d'une perte » si considérable? » Que vous serviroit, Sire, d'être redouté et victorieux au dehors, si vous êtes au dedans vaincu et captif? Priez donc Dieu qu'il vous affranchisse; je l'en prie sans cesse de tout mon cœur. Mes inquiétudes pour votre salut redoublent de jour en jour, parce que je vois tous les jours, de plus en plus, quels sont vos périls.

Sire, accordez-moi une grâce : ordonnez au père de la Chaise de me mander quelque chose de l'état où vous vous trouvez. Je serai heureux, Sire, si j'apprends de lui que l'éloignement et les occupations commencent à faire le bon effet que nous avons espéré. C'est ici un temps précieux. Loin des périls et des occasions, vous pouvez plus tranquillement consulter vos besoins, former vos résolutions et régler votre conduite. Dieu veuille bénir Votre Majesté; Dieu veuille lui donner la victoire; et par la victoire, la paix au dedans et au dehors. Plus Votre Majesté donnera sincèrement son cœur à Dieu, plus elle mettra en lui seul son attache et sa confiance, plus aussi elle sera protégée de sa main toute-puissante.

Je vois, autant que je puis, madame de Montespan, comme Votre Majesté me l'a commandé. Je la trouve assez tranquille : elle s'occupe beaucoup aux bonnes œuvres : et je la vois fort touchée des vérités que je lui propose, qui sont les mêmes que je dis aussi à Votre Majesté. Dieu veuille vous les mettre à tous deux dans le fond du cœur, et achever son ouvrage; afin que tant de larmes, tant de violences, tant d'efforts que vous avez faits sur vous-mêmes, ne soient pas inutiles.

Je ne dis rien à Votre Majesté de monseigneur le dauphin : M. de Montausier lui rend un fidèle compte de l'état de sa santé, qui, Dieu merci, est parfaite. On exécute bien ce que Votre Majesté a ordonné en partant; et il me semble que monseigneur le dauphin a dessein, plus que jamais, de profiter de ce qu'elle lui a dit. Dieu, Sire, bénira en tout Votre Majesté, si elle lui est fidèle. Je suis, avec un respect et une soumission profonde,

Sire,

de Votre Majesté,

Le très humble, très obéissant et très fidèle sujet et serviteur,

† J. BÉNIGNE, anc. Ev. de Condom.

LETTRE XXXIV.

AU MÊME.

Lois que Dieu prescrit au prince chargé de gouverner son peuple. Obligation qui lui est imposée, et motifs qui le pressent de soulager efficacement ses sujets dans leur misère. Moyens que le prélat suggère au roi pour y réussir.

Votre Majesté m'a fait une grande grâce, d'avoir bien voulu m'expliquer ce qu'elle souhaite de moi, afin que je puisse ensuite me conformer à ses ordres, avec toute la fidélité et l'exactitude possibles. C'est avec beaucoup de raison qu'elle s'applique si sérieusement à régler toute sa conduite : car après vous être fait à vous-même une si grande violence dans une chose qui vous touche si fort au cœur, vous n'avez garde de négliger vos autres devoirs, où il ne s'agit plus que de suivre vos inclinations.

Vous êtes né, Sire, avec un amour extrême pour la justice, avec une bonté et une douceur qui ne peuvent être assez estimées; et c'est dans ces choses que Dieu a renfermé la plus grande partie de vos devoirs, selon que nous l'apprenons par cette parole de son Ecriture (*Prov.*, xx. 28.) : « La miséricorde et la justice gardent » le roi; et son trône est affermi par la bonté » et par la clémence. » Vous devez donc considérer, Sire, que le trône que vous remplissez est à Dieu, que vous y tenez sa place, et que vous y devez régner selon ses lois. Les lois qu'il vous a données, sont que, parmi vos sujets, votre puissance ne soit formidable qu'aux méchants, et que vos autres sujets puissent vivre en paix et

en repos, en vous rendant obéissance. Vos peuples s'attendent, Sire, à vous voir pratiquer plus que jamais ces lois que l'Ecriture vous donne. La haute profession que Votre Majesté a faite, de vouloir changer dans sa vie ce qui déplaisoit à Dieu, les a remplis de consolation : elle leur persuade que Votre Majesté, se donnant à Dieu, se rendra plus que jamais attentive à l'obligation très étroite qu'il vous impose de veiller à leur misère ; et c'est de là qu'ils espèrent le soulagement dont ils ont un besoin extrême.

Je n'ignore pas, Sire, combien il est difficile de leur donner ce soulagement au milieu d'une grande guerre, où vous êtes obligé à des dépenses si extraordinaires, et pour résister à vos ennemis et pour conserver vos alliés. Mais la guerre qui oblige Votre Majesté à de si grandes dépenses, l'oblige en même temps à ne laisser pas accabler le peuple, par qui seul elle les peut soutenir. Ainsi leur soulagement est autant nécessaire pour votre service, que pour leur repos. Votre Majesté ne l'ignore pas, et pour lui dire sur ce fondement ce que je crois être de son obligation précise et indispensable, elle doit, avant toutes choses, s'appliquer à connoître à fond les misères des provinces, et surtout ce qu'elles ont à souffrir sans que Votre Majesté en profite, tant par les désordres des gens de guerre, que par les frais qui se font à lever la taille, qui vont à des excès incroyables. Quoique Votre Majesté sache bien, sans doute, combien en toutes ces choses il se commet d'injustices et de pilleries ; ce qui soutient vos peuples, c'est, Sire, qu'ils ne peuvent se persuader que Votre Majesté sache tout ; et ils espèrent que l'application qu'elle a fait paroître pour les choses de son salut, l'obligera à approfondir une matière si nécessaire.

Il n'est pas possible que de si grands maux, qui sont capables d'abîmer l'état, soient sans remède ; autrement tout seroit perdu sans ressource. Mais ces remèdes ne se peuvent trouver qu'avec beaucoup de soin et de patience : car il est malaisé d'imaginer des expédients praticables ; et ce n'est pas à moi à discourir sur ces choses. Mais ce que je sais très certainement, c'est que si Votre Majesté témoigne persévéramment qu'elle veut la chose, si malgré la difficulté qui se trouvera dans le détail, elle persiste invinciblement à vouloir qu'on cherche ; si enfin elle fait sentir, comme elle le sait très bien faire, qu'elle ne veut point être trompée sur ce sujet, et qu'elle ne se contentera que des choses solides et effectives ; ceux à qui elle confie l'exécution se plieront à ses volontés, et tourneront tout leur esprit à la satisfaire dans la plus juste inclination qu'elle puisse jamais avoir.

Au reste, Votre Majesté, Sire, doit être persuadée que quelque bonne intention que puissent avoir ceux qui la servent, pour le soulagement de ses peuples, elle n'égalera jamais la vôtre. Les bons rois sont les vrais pères des peuples ; ils les aiment naturellement : leur gloire et leur intérêt le plus essentiel est de les conserver et de leur bien faire ; et les autres n'iront jamais en cela si avant qu'eux. C'est donc Votre Majesté qui, par la force invincible avec laquelle elle voudra ce soulagement, fera naître un désir semblable en ceux qu'elle emploie ; en ne se lassant point de chercher et de pénétrer, elle verra sortir ce qui sera utile effectivement. La connoissance qu'elle a des affaires de son état, et son jugement exquis, lui fera démêler ce qui sera solide et réel d'avec ce qui ne sera qu'apparent. Ainsi les maux de l'état seront en chemin de guérir ; et les ennemis, qui n'espèrent qu'aux désordres que causera l'impuissance de vos peuples, se verront déchus de cette espérance. Si cela arrive, Sire, y aura-t-il jamais ni un prince plus heureux que vous, ni un règne plus glorieux que le vôtre ?

Il est arrivé souvent qu'on a dit aux rois que les peuples sont plaintifs naturellement, et qu'il n'est pas possible de les contenter quoi qu'on fasse. Sans remonter bien loin dans l'histoire des siècles passés, le nôtre a vu Henri IV votre aïeul, qui, par sa bonté ingénieuse et persévérante à chercher les remèdes des maux de l'état, avoit trouvé le moyen de rendre les peuples heureux, et de leur faire sentir et avouer leur bonheur. Aussi en étoit-il aimé jusqu'à la passion ; et dans le temps de sa mort, on vit par tout le royaume et dans toutes les familles, je ne dis pas l'étonnement, l'horreur et l'indignation que devoit inspirer un coup si soudain et si exécrable ; mais une désolation pareille à celle que cause la perte d'un bon père à ses enfants. Il n'y a personne de nous qui ne se souvienne d'avoir ouï souvent raconter ce gémissement universel à son père ou à son grand-père, et qui n'ait encore le cœur attendri de ce qu'il a ouï réciter des bontés de ce grand roi envers son peuple, et de l'amour extrême de son peuple envers lui. C'est ainsi qu'il avoit gagné les cœurs ; et s'il avoit ôté de sa vie la tache que Votre Majesté vient d'effacer, sa gloire seroit accomplie, et on pourroit le proposer comme le modèle d'un roi parfait. Ce n'est point flatter Votre Majesté, que de lui dire qu'elle est née avec de plus grandes qualités que lui. Oui, Sire, vous êtes né pour attirer de loin et de

près, l'amour et le respect de tous vos peuples. Vous devez vous proposer ce digne objet, de n'être redouté que des ennemis de l'état et de ceux qui font mal. Que tout le reste vous aime, mette en vous sa consolation et son espérance, et reçoive de votre bonté le soulagement de ses maux. C'est là de toutes vos obligations celle qui est sans doute la plus essentielle ; et Votre Majesté me pardonnera si j'appuie tant sur ce sujet-là, qui est le plus important de tous.

Je sais que la paix est le vrai temps d'accomplir parfaitement toutes ces choses ; mais comme la nécessité de faire et de soutenir une grande guerre exige aussi qu'on s'applique à ménager les forces des peuples, je ne doute point, Sire, que Votre Majesté ne le fasse plus que jamais; et que, dans le prochain quartier d'hiver aussi bien qu'en toute autre chose, on ne voie naître, de vos soins et de votre compassion, tous les biens que pourrra permettre la condition des temps. C'est, Sire, ce que Dieu vous ordonne, et ce qu'il demande d'autant plus de vous, qu'il vous a donné toutes les qualités nécessaires pour exécuter un si beau dessein : pénétration, fermeté, bonté, douceur, autorité, patience, vigilance, assiduité au travail. La gloire en soit à Dieu, qui vous a fait tous ces dons, et qui vous en demandera compte. Vous avez toutes ces qualités ; et jamais il n'y a eu règne où les peuples aient plus de droit d'espérer qu'ils seront heureux, que sous le vôtre. Priez, Sire, ce grand Dieu qu'il vous fasse cette grâce, et que vous puissiez accomplir ce beau précepte de saint Paul (I. Tim., II. 2.), qui oblige les rois à faire vivre les peuples, autant qu'ils peuvent, doucement et paisiblement, en toute sainteté et chasteté.

Nous travaillerons cependant à mettre Monseigneur le dauphin en état de vous succéder, et de profiter de vos exemples. Nous le faisons souvent souvenir de la lettre si instructive que Votre Majesté lui a écrite. Il la lit et relit avec celle qui a suivi, si puissante pour imprimer dans son esprit les instructions de la première. Il me semble qu'il s'efforce de bonne foi d'en profiter ; et en effet je remarque quelque chose de plus sérieux dans sa conduite. Je prie Dieu sans relâche qu'il donne à Votre Majesté et à lui ses saintes bénédictions, et qu'il conserve votre santé dans ce temps étrange, qui nous donne tant d'inquiétudes. Dieu a tous les temps dans sa main, et s'en sert pour avancer et pour retarder, ainsi qu'il lui plaît, l'exécution des desseins des hommes. Il faut adorer en tout ses volontés saintes, et apprendre à le servir pour l'amour de lui-même.

Je supplie Votre Majesté de me pardonner cette longue lettre : jamais je n'aurois eu la hardiesse de lui parler de ces choses, si elle ne me l'avoit si expressément commandé. Je lui dis les choses en général ; et je lui en laisse faire l'application, suivant que Dieu l'inspirera. Je suis, avec un respect et une dépendance absolue, aussi bien qu'avec une ardeur et un zèle extrême, etc.

A Saint-Germain, ce 10 juillet 1675.

INSTRUCTION

DONNÉE A LOUIS XIV

EN 1675. [1]

Quelle est la dévotion du roi.

L'essentielle obligation que la religion impose à l'homme, c'est d'aimer Dieu de tout son cœur, comme la source de tout son être et de tout son bien, et de ne rien aimer qui ne se rapporte à lui. C'est à quoi doit tendre toute la vie chrétienne ; et on n'a ni piété véritable, ni pénitence sincère, tant qu'on ne se met point en état, et qu'on n'a point le désir de faire régner en soi-même un tel amour. En cet amour consiste la

[1] Cette instruction étant relative aux deux lettres qu'on vient de lire, nous avons cru ne pouvoir lui assigner une place plus convenable que celle que nous lui donnons. Le lecteur lira sans doute avec plaisir quelques anecdotes qui ont trait à cette instruction, et qui sont rapportées par l'abbé Ledieu, secrétaire de Bossuet.

« On ne peut douter, dit-il, que cette règle de vie » n'ait été donnée au roi par M. de Condom, après l'éclat » de l'éloignement de madame de Montespan, à Pâques » 1675 ; puisqu'alors le roi étant à l'armée entretint un » commerce suivi de lettres avec ce prélat, jusqu'à son » retour à la Cour, qui eut les funestes suites que j'ai » marquées ailleurs. » Ces funestes suites, dont parle ici M. Ledieu, regardent les nouvelles liaisons que le roi entretint, à son retour, avec madame de Montespan sous prétexte d'une amitié honnête, qui firent bientôt évanouir tous les projets de conversion, et se terminèrent à la naissance de plusieurs enfants naturels, dont le comte de Toulouse fut du nombre.

« Le mois d'août 1701, ajoute M. Ledieu, on a beaucoup » parlé à la Cour de la satisfaction que madame la du- » chesse de Bourgogne témoigna avoir eue de M. le prieur » de Marli, à qui elle se confessa dans sa maladie de ce » temps-là. M. l'archevêque de Rheims disoit tout haut : » Elle est plus contente du curé que de son jésuite. Il est » certain que ce prieur lui dit de grandes vérités, qu'elle » avoua n'avoir jamais sues. Elle dit à monseigneur » l'évêque de Meaux, qu'il parloit bien de Dieu, qu'elle en » avoit été très touchée, qu'elle vouloit servir Dieu avec » plus de soin, et qu'elle croyoit que cette maladie lui » avoit été envoyée pour l'en avertir.

» Ce fut à ce propos que Monseigneur l'évêque de » Meaux nous dit à Versailles, le mardi 23 d'août, » MM. les abbés Fleury et Cattellan présents : J'ai autre- » fois donné au roi une instruction par écrit, où je mettois » l'amour de Dieu pour fondement de la vie chrétienne. » Le roi l'ayant lue, me dit : Je n'ai jamais ouï parler de » cela, on ne m'en a rien dit. »

vraie vie, selon que Notre-Seigneur l'a enseigné dans son Evangile.

Cet amour n'est autre chose qu'une volonté ferme et constante de plaire à Dieu, de se conformer entièrement à ses ordres, et d'arracher de son cœur tout ce qui lui déplaît, quand il en devroit coûter la vie.

Cet amour nous doit faire aimer notre prochain comme nous-mêmes, selon le précepte de l'Evangile (MATTH., XXII. 39.); ce qui nous oblige à lui procurer tout le bien possible, chacun selon son état.

Un roi peut pratiquer cet amour de Dieu et du prochain, à tous les moments de sa vie; et loin d'être détourné par là de ses occupations, cet amour les lui fera faire avec fermeté, avec douceur, avec une consolation intérieure, et un repos de conscience qui passe toutes les joies de la terre.

Ainsi aimer Dieu, à un roi, ce n'est rien faire d'extraordinaire; mais c'est faire tout ce que son devoir exige de lui, pour l'amour de celui qui le fait régner.

Un roi qui aime Dieu, le veut faire régner dans son royaume comme le véritable souverain, dont les rois ne sont que les lieutenants; et en lui soumettant sa volonté, il lui soumet en même temps les volontés de tous ses sujets, autant qu'elles dépendent de la sienne.

Il protége la religion en toutes choses; et il connoît, en protégeant la religion, que c'est la religion qui le protége lui-même, puisqu'elle fait le plus puissant motif de la soumission que tant de peuples rendent aux princes.

Il aime tendrement ses peuples, à cause de celui qui les a mis en sa main pour les garder; et prend pour ses sujets un cœur de père, se souvenant que Dieu, dont il tient la place, est le père commun de tous les hommes.

Par là il reconnoît qu'il est roi pour faire du bien, autant qu'il peut, à tout l'univers, et principalement à tous ses sujets; et que c'est là le plus bel effet de sa puissance.

Ainsi ce n'est qu'à regret qu'il est contraint de faire du mal à quelqu'un : par son inclination, il préféreroit toujours la clémence à la justice, s'il n'étoit forcé à exercer une juste sévérité pour retenir ses sujets dans leur devoir.

Il n'en vient aux rigueurs extrêmes que comme les médecins, lorsqu'ils coupent un membre pour sauver le corps.

En se proposant le bien de l'état pour la fin de ses actions, il pratique l'amour du prochain dans le souverain degré; puisque dans le bien de l'état est compris le bien et le repos d'une infinité de peuples.

Lorsqu'il agit fortement pour soutenir son autorité, et qu'il est jaloux de la conserver, il fait un grand bien à tout le monde; puisqu'en maintenant cette autorité, il conserve le seul moyen que Dieu ait donné aux hommes pour soutenir la tranquillité publique, c'est-à-dire le plus grand bien du genre humain.

Quand il rend la justice ou qu'il la fait rendre exactement selon les lois, ce qui est sa principale fonction, il conserve le bien à un chacun, et donne quelque chose aux hommes, qui leur est plus cher que tous les biens et que la vie même, c'est-à-dire la liberté et le repos en les garantissant de toute oppression et de toute violence.

Quand il punit les crimes, tout le monde lui en est obligé; et chacun reconnoît en sa conscience que dans ce grand débordement de passions violentes, qu'on voit régner parmi les hommes, il doit son repos et sa liberté à l'autorité du prince qui réprime les méchants.

En réglant ses finances, il empêche mille pilleries qui désolent le genre humain, et mettent les foibles et les pauvres, c'est-à-dire la plupart des hommes, au désespoir. Ainsi l'amour du prochain le dirige dans cette action; et il sert Dieu dans les hommes que Dieu a confiés à sa conduite.

S'il fait la paix, il met fin à des désordres effroyables, sous lesquels toute la terre gémit.

Etant contraint de faire la guerre, il la fait avec vigueur : il empêche ses peuples d'être ravagés; et se met en état de conclure une paix durable, en faisant redouter ses forces.

Lorsqu'il soutient sa gloire, il soutient en même temps le bien public; car la gloire du prince est l'ornement et le soutien de tout l'état.

S'il cultive les arts et les sciences, il procure par ce moyen de grands biens à son royaume, et y répand un éclat qui fait honorer la nation, et rejaillit sur tous les particuliers.

S'il entreprend quelque grand ouvrage, comme des ports, de grands bâtiments et d'autres choses semblables; outre l'utilité publique qui se trouve dans ces travaux, il donne à son règne une gloire qui sert à entretenir ce respect de la majesté royale, si nécessaire au bien du monde.

Ainsi quoi que fasse le prince, il peut toujours avoir en vue le bien du prochain; et dans le bien du prochain, le véritable service que Dieu exige de lui.

Par tout cela, il paroît qu'un prince appliqué,

autant qu'est le roi, aux affaires de la royauté, n'a besoin, pour se faire saint, que de faire, pour l'amour de Dieu, ce qu'on fait ordinairement par un motif plus bas et moins agréable.

Le bien public se trouve même dans les divertissements honnêtes qu'il prend; puisqu'ils sont souvent nécessaires pour relâcher un esprit qui seroit accablé par le poids des affaires, s'il n'avoit quelques moments pour se soulager.

Que fera donc le roi en se donnant à Dieu, et que changera-t-il dans sa vie? Il n'y changera que le péché; et faisant pour Dieu toutes ses actions, il sera saint sans rien affecter d'extraordinaire.

L'amour de Dieu lui apprendra à faire toutes choses avec mesure, et à régler tous ses desseins par le bien public, auquel est joint nécessairement sa satisfaction et sa gloire.

Cet amour du bien public lui fera avoir tous les égards possibles et nécessaires à chaque particulier; parce que c'est de ces particuliers que le public est composé.

Il n'est ici question ni de longues oraisons, ni de lectures souvent fatigantes à qui n'y est pas accoutumé, ni d'autres choses semblables. On prie Dieu, allant et venant, quand on se tourne à lui au dedans de soi. Que le roi mette son cœur à faire bien les prières qu'il fait ordinairement; c'en sera assez. Du reste, tout ira à l'ordinaire pour l'extérieur, excepté le seul péché, qui dérègle la vie, la déshonore, la trouble, et attire des châtiments rigoureux de Dieu et en ce monde et en l'autre. Qu'on est heureux d'ôter de sa vie un si grand mal! Au surplus, le grand changement doit être au dedans; et la véritable prière du roi, c'est de se faire peu à peu une douce et sainte habitude de tourner un regard secret du côté de Dieu, qui, de sa part, veille sur nous et nous regarde sans cesse pour nous protéger, sans quoi à chaque moment nous péririons.

LETTRE XXXV.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur la traduction italienne de l'*Exposition*.

Je suis très aise, Monsieur, de recevoir des marques de votre cher souvenir. Les soins que vous prenez pour notre version sont bien obligeants. Je me repose sur vous de toute la suite; et je m'attends que vous me direz de quelle manière, et par quelle sorte de présent, je pourrai reconnoître les soins de M. l'abbé Nazzarri [1], quand son ouvrage sera achevé. La lettre du révérendissime Père Maître du sacré Palais est très obligeante. Je vous supplie, dans l'occasion, de m'entretenir dans ses bonnes grâces, et de l'assurer de ma part, d'une estime extraordinaire. Je vous suis très obligé des bons sentiments que vous avez de moi; j'ai aussi pour vous, Monsieur, toute l'estime possible, et suis très sincèrement, etc.

A Versailles, ce 23 août 1675.

EXTRAIT D'UNE LETTRE

DE M. DE PONTCHATEAU [1] A M. DE CASTORIE, [2]

Sur le livre de l'*Exposition de la Foi catholique*.

Avez-vous lu le livre de M. de Condom? le trouvez-vous bon? ne seroit-il pas propre à être traduit en latin? Si vous le jugez ainsi, on pourroit le faire dire à M. de Condom, et lui demander s'il ne voudroit point en prendre lui-même le soin; car assurément il se trouvera honoré de ce dessein, si vous l'avez. Mais avant toutes choses, il faudroit regarder si vous le trouvez bien, s'il n'y auroit rien à changer; car on lui en pourroit parler. J'attends de vos nouvelles sur cela.

Ce 9 octobre 1675.

EX EPISTOLA

CASTORIENSIS AD ABBATEM DE PONTCHATEAU.

De libello *Expositionis Fidei*.

Exegesim *Fidei Catholicæ*, quam composuit illustrissimus Episcopus Condomensis, cum magnâ voluptate legi: unde etiam uni domesticorum meorum, qui est vir magni ingenii, et tum Gallicæ tum Batavicæ linguæ valde peritus, eam dedi in nostrum idioma vertendam, quod populo mihi credito non inutile futurum spero. Converteremus hìc eumdem librum in linguam latinam, nisi forsan illustrissimus Episcopus istam versionem ipse vellet adornare; quod tantò elegantiùs ipse perficeret, quantò latinum ejus eloquium puritati gallici sermonis propiùs accedit. Crastinâ die denuo legam istam Exegesim, et videbo si quid sit quod mutatum vellem: tibi istud proximo cursore indicabo.

30 octobre 1675.

[1] François Nazzarri, très distingué par son savoir et ses écrits. Il est le premier auteur du *Journal des Savants*, qui fut entrepris en Italie, à l'imitation de celui qui s'imprimoit en France.

[1] Sébastien-Joseph du Cambout de Pontchateau, parent du cardinal de Richelieu, fut pourvu de plusieurs bénéfices, auxquels il renonça pour vivre dans la retraite et la pratique de la pénitence. Il mourut en 1690.

[2] Jean de Neercassel, Hollandais, fut sacré évêque de Castorie *in partibus infidelium*, et exerça avec beaucoup de zèle, dans les Provinces-Unies, les fonctions de vicaire apostolique. Il mourut en 1686.

EPISTOLA XXXVIII.

CASTORIENSIS AD ABBATEM DE PONTCHATEAU.

De locis quibusdam *Expositionis*, quæ correctione vel explicatione quâdam indigere Castoriensis existimabat.

Relegi *Expositionem Fidei Catholicæ*, quam composuit illustrissimus Episcopus Condomensis. Ut mihi valde placuit cùm eam ante annos legerem, ita nunc repetita ejus lectio me singulari affecit voluptate, spemque præbuit, quòd ista *Expositio* tum Catholicis tum Acatholicis nostri Belgii foret utilissima, si verteretur in linguam latinam, nostramque vernaculam. Hæc versio jam inchoata est et brevì absolvetur. Illam aggrediemur, si eruditissimus Episcopus non decrevit ipse eam adornare; quod ex te scire desidero. Vellem etiam illum consuleres num paginâ 27 et 28 non sint aliqua mutanda aut illustranda. Etenim videtur illic primò supponi inutiles fore quas ad Sanctos preces dirigimus, si ipsi eas ignorarent; secundò esse ab Ecclesiâ definitum nostras à Sanctis sciri orationes. Hæc duo existimo egere nonnullâ castigatione.

Paginâ 58 verba *Expositionis* videntur insinuare quòd remissionem criminum post Baptismum commissorum, lege ordinariâ, satisfactio subsequatur; cùm tamen sit magis conforme instituto Christi et moribus antiquæ Ecclesiæ, ut satisfactio præcedat absolutionem. Optarem itaque ut ea quæ paragrapho VIII continentur ita scriberentur, ut nihil officerent praxi saluberrimæ, quâ, in sacramento Pœnitentiæ, non relaxatur pœna æterna, nisi postquam pœnæ temporales istam indulgentiam aliquatenus promeruerint. Dignaberis hæc illustrissimo Episcopo insinuare, et unà meam ipsi testari observantiam.

28 novemb. 1675.

EX EPISTOLA

CASTORIENSIS AD ABBATEM DE PONTCHATEAU.

Virtutes Condomensis prædicat.

Non potui tam citò atque animo destinaveram, relegere eruditum libellum illustrissimi Condomensis Episcopi, cujus humanitatem, ante annos mihi exhibitam, recordari non possum; quin eximias ejus dotes, ac præsertim eminentem eruditionem, summæ junctam modestiæ, suspiciam atque collaudem.

12 decemb. 1675.

LETTRE XL.

DE L'ABBÉ DE PONTCHATEAU A M. DE CASTORIE.

Sur M. de Condom.

J'ai reçu votre lettre du 12 de ce mois; et comme j'avois aussi reçu les précédentes, j'avois fait un extrait de ce qui regarde le livre de M. de Condom que je lui ai fait donner. Mais je n'ai pas encore eu réponse; parce que la Cour est présentement à Saint-Germain. En attendant, je vous dirai qu'il traduit son livre en latin : je ne sais pas s'il sera en état d'être bientôt imprimé.

Ce 28 décembre 1675.

LETTRE XLI.

AU MÊME.

Sur un Mémoire de M. de Condom, et autres points relatifs au livre de l'*Exposition*.

Je reçus hier au soir le mémoire de M. de Condom, dont je vous envoie une copie; parce que l'original est de si gros caractère, qu'il tient dix ou douze pages, au lieu des trois dans lesquelles je l'ai réduit. Il n'est point signé de lui; et comme vous ne lui aviez pas écrit, il s'est servi de la même voie pour répondre à vos remarques. Il attend donc présentement votre pensée; c'est-à-dire, si vous souhaitez qu'il vous envoie sa traduction latine pour la faire imprimer : car ce qu'il dit, qu'on la fera peut-être à Rome, ne doit pas en empêcher. Il me semble donc qu'il seroit bon que vous prissiez la peine de lui écrire sur ce mémoire, et lui demander son livre pour le faire imprimer. Je souhaiterois que vous lui eussiez fait présenter un des vôtres, *De Cultu Sanctorum*, etc. Si vous le souhaitez, vous n'avez qu'à lui en parler dans votre lettre; et je lui ferai donner le mien en lui donnant votre lettre. Mais si vous lui écrivez, ne parlez point par qui vous avez reçu son mémoire; parce que je n'ai pas de commerce immédiat avec lui : et ç'a été par M. Arnauld et par un de nos amis, que je lui ai fait remettre le mémoire de vos difficultés, auquel j'avois ajouté un extrait de ce que vous m'aviez mandé d'obligeant pour la personne de M. de Condom.

Ce 23 janvier 1676.

CONDOMENSIS

AD CASTORIENSIS OBSERVATIONES RESPONSUM.

DE LIBELLO EXPOSITIONIS FIDEI.

Quod illustrissimus Episcopus Trajectensis de me tam amanter tamque honorificè sentiat, id ego ex animo gaudeo, atque ejus humanitati

acceptum fero. Quòd meum de *Expositione Fidei* libellum tantopere probet, ac Batavicâ linguâ interpretandum curet, id ipsi libello vehementissimè gratulor, gratissimumque habeo laudari illum ab eo Antistite quem omni honore atque amore prosequor; atque unum existimo Ecclesiæ Batavicæ, gravitate, prudentiâ, doctrinâ et apostolicâ charitate, his miserrimus temporibus sustentandæ divinâ Providentiâ natum. De interpretatione verò latinâ, jam à me significatum est quo in loco res sit, atque eâ de re ejus expecto sententiam. Observationes in ipsum libellum accepi lubens, neque me ab ejus mente discessisse puto.

Paginâ 25, 26, 27, 28 et 29 id ago primò, ut si Sanctis nostrarum precum notitia tribuatur, certum sit nihil eis supra creaturæ sortem attribui; secundò, ut certum quoque sit, de mediis quibus etiam notitiam habeant, nihil esse ab Ecclesiâ definitum. Rem ipsam ab Ecclesiâ esse apertè definitam, aut ullum ejus extare decretum quo ea Sanctis notitia tribuatur, vel eâ sublatâ judicetur nostras ad eos preces esse inutiles, nullibi à me est dictum.

Quanquam eam notitiam Sanctis non denegandam, si non apertissimâ Ecclesiæ definitione, firmissimâ tamen Patrum traditione certum puto. Is enim est communis fidelium sensus ab ipsâ antiquitate omnibus inditus, ut in ipsis precibus Sanctos alloquamur tanquam audientes et intelligentes. Eò nempe spectat probata illa Augustino et miraculo confirmata piæ mulieris deprecatio : « Sancte Martyr, meum dolorem vides. » Et iterum : « Quare plangam vides (S. Aug., » *Serm.* cccxxiv. *tom.* v. *col.* 1279.). » Eòdem quoque pertinet illud Gregorii Theologi ad Athanasium atque Basilium (*Orat.* xx *et* xxi. *tom.* i. *p.* 373, 397.) : « Tu verò, ô divinum » caput, de alto me respice, » et cætera in eamdem sententiam. Gregorius quoque Nyssenus Theodorum Martyrem orat (*Orat. de* S. Theod. *Mart.*, *tom.* iii. *pag.* 585.), ut nostris festis intersit; multaque cum eo agit, quæ nisi sentientem affari se putet, non modò frigida, sed etiam inepta sint. Paulinus verò, à sancto Felice in lumine Christi res nostras cerni sæpissime commemorat (*Poem. VI, de* S. Felic., *p.* 435. *edit.* Murat.). Hieronymus item atque alii Patres, nemine, quod sciam, discrepante, Sanctorum eâ in re scientiæ favent; ut utraque sententia, et quòd orandi sint Sancti, et quòd nos orantes audiant, eodem ad nos tenore, eâdem traditione devenisse videatur.

Eam ergo sententiam quæ scientiam Sanctis tribuit, cùm fidei catholicæ magis congruat ac certissimâ Patrum consensione firmetur, mihi explicandam potissimùm atque illustrandam duxi; sic tamen ut ab Ecclesiâ expressè definitam neque dixerim neque supposuerim : verùm eâ de re penitus tacendum censui. At si quis vel à Sanctis nostras non exaudiri preces, vel id certum apud nos non esse pronuntiet, gravissimæ dabitur offensioni locus : quod à meo consilio perquàm alienissimum esse oportebat; ne qui ad pacem hæreticos adhortabar, idem inter catholicos belli causas sererem.

De satisfactione sic egi, ut Concilii Tridentini sententiam quàm simplicissimè exponerem; nempe in Pœnitentiæ sacramento non ita dimitti culpam, ut omnis quoque pœna dimittatur. An verò ante vel post absolutionem ea pœna subeunda sit, ex meis dictis colligi non potest, si quis eorum sensum strictiùs pervestiget. Ego ab eâ quæstione, ut loquuntur, abstrahendum putavi; quòd catholica fides de satisfactionis necessitate stet immota ac tuta, sive in antiquâ disciplinâ, sive in eâ quam nostra potissimùm sequitur ætas, quamque à Concilio Tridentino magis esse spectatam, vel ex eo intelligimus quòd de satisfactione agit, perfecto de absolutione tractatu.

Hæc habui dicenda ad doctissimi Præsulis notas. Cæterùm in libello meo, nisi error aliquis demonstretur, nihil mutandum existimo, tum ad evitandas nostrorum hæreticorumque calumnias, tum quòd ipse libellus jam in alias linguas sit transfusus, tum eo maximè quòd, uti se habet, Romæ sit probatus, atque ibi propemodum excudendus esse videatur. Dabo sanè operam, ut in interpretatione latinâ, de quâ à me significatum est, observationum doctissimi Præsulis, quantùm libelli sinet integritas, ratio habeatur.

EPISTOLA XLIII.

CASTORIENSIS AD ABBATEM DE PONTCHATEAU.

Quòd Condomensi non scripserit, reddit rationem.

Quòd non scripserim illustrissimo Condomensi, ex meâ erga ipsum observantiâ factum est. Illa enim mihi videbatur prohibere ne meis litteris occupatissimum Præsulem interpellare præsumerem. Verùm cùm advertam tantam esse ipsius erga me benevolentiam et humanitatem, quantam illius litteræ ad illustrissimum Arnaldum præ se ferunt, ausus fui adjunctas ipsi litteras dirigere, quas subsequetur exemplar quatuor tractatuum quos composui *de Cultu Sanctorum*.

5 februarii 1676.

EPISTOLA XLIV.

CASTORIENSIS CONDOMENSI.

Expositionem intactam remanere, Condomensis rationibus assentiens, plurimùm approbat, agitque de quibusdam aliis scriptis.

Quæ ad Dominum Arnaldum de me scribis, licèt meis sint meritis longè majora, eò tamen sunt gratissima, quòd mihi vestrum testantur affectum. Non enim potest non esse jucundum ab eo Præsule diligi, quem virtutis excellentia Superis charissimum, et quem splendor doctrinæ mortalibus reddit venerandum. Plurimùm vestræ gratiæ me agnosco debere, quòd singulari humanitate ad meas observationes respondere fueris dignatus. Rationes ob quas censes in libro nihil esse mutandum amplector lubens. Vidi quas calumnias effutierit nescio quis Calvinista, qui notat in quo differunt exemplaria typis edita, ab illis quæ calamus expressit. Quare, ne maledicis ulla præbeatur calumniæ occasio, prudenter statuis nihil esse mutandum. Post paucos dies Batavis meis batavicè loquetur vestra *Fidei Expositio*. Non dubito quin proderit quàm plurimis, qui non aliâ magis de causâ à nobis manent aversi, quàm quia sanctimoniam et majestatem catholicæ veritatis non distinguunt ab opinationibus scholasticorum, sæpe non castis, sæpe non veris.

Catechismum [1] quem metro composuisti, nobilis apud Batavos poeta batavicis numeris non expressit ineptè: ut ille nostris catechumenis fiat familiaris, brevì etiam evulgabitur. Multùm igitur tibi, Antistes illustrissime, nostra debebit Batavia; tuis enim lucubrationibus illustrabitur in fide, et crescet in scientiâ Dei. Huic favori alium adderes, si latinum exemplar *Expositionis Fidei* mihi mittere dignareris. Curam gererem ut hìc typis, ad instructionem eorum qui libenter latina legunt, quàm primùm ederetur. Magno me beneficio ditabis, si hoc à vestrâ gratiâ merear obtinere.

Sopiendis turbis, quæ anno elapso occasione cultûs Deiparæ in Belgio fuerunt concitatæ, composui quatuor tractatus *de Cultu Sanctorum* ac præsertim Deiparæ. Horum exemplar vestræ gratiæ audeo offerre, quo meum illi tester obsequium, et unà significem quantâ cum æstimatione tuarum virtutum, et observantiâ meritorum me profitear, illustrissime, etc.

5 februarii 1676.

[1] Errat Castoriensis, hunc catechismum Bossuetio adscribendo: ejus auctor fuit Ludovicus le Bourgeois de Heauville, qui multa etiam alia pia carmina gallicè scripsit, à Bossuetio pluribusque Episcopis et Doctoribus approbata. Vitâ functus est circa an. 1680.

LETTRE XLV.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Il l'exhorte à avoir les yeux toujours tournés vers la lumière intérieure, et lui parle du dessein qu'on avoit eu de le rappeler après la mort de M. de Turenne.

Je vous écris peu, Monsieur; car il y a peu à vous dire: Dieu vous parle, et vous l'écoutez. Les hommes ont peu à vous dire, quand cela est ainsi. Prêtez l'oreille au dedans, ayant les yeux de l'esprit toujours tournés et toujours attachés à cette lumière intérieure, où l'on voit que Dieu est tout, et que tout le reste n'est rien. Heureux qui, caché au monde et à soi-même, ne voit que cette première vérité!

Après la mort de M. de Turenne, on a ici fort pensé à vous rappeler; cela a été détourné: en apparence les hommes l'ont fait; et nous en savons les raisons. En effet, c'est Dieu qui a tout conduit; et nous savons aussi sa raison, qui est qui est de vous renfermer avec lui. Voilà, Monsieur, quel doit être votre exercice. Dieu fera de vous ce qu'il lui plaira: peut-être veut-il vous appliquer un jour à quelque bien; peut-être vous veut-il tenir sous sa main retiré du monde. Qui sait les conseils de l'Eternel? Ses pensées ne sont pas les nôtres: adorons-les, soumettons-nous; n'attendons rien que sa gloire et son règne; ne l'attendons pas de nous-mêmes, qui ne sommes et ne pouvons rien: soyons prêts à tout ce qu'il voudra; écoutons-le dans le fond du cœur: qu'il soit notre conducteur et notre lumière, il le sera, si nous l'aimons, et si nous mettons en lui seul notre confiance.

Je travaille sans relâche, dans les heures de loisir que j'ai, à faire quelque chose pour le salut des hérétiques: ce n'est que le peu de temps qui me reste, qui empêche le progrès de cet ouvrage. Priez Dieu qu'il me fasse la grâce de le continuer pour l'amour de lui, et qu'il me donne des lumières pures. J'ai fort dans le cœur monsieur et madame de Schomberg: ils sont encore bien loin; mais Dieu est bien près. Adorons-le en secret et en public; écoutons-le dans la solitude et dans le silence de toutes choses: souffrons ce qu'il veut, faisons ce qu'il veut, c'est là tout l'homme.

A Saint-Germain, ce 16 mars 1676.

LETTRE XLVI.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur les ouvrages d'Holstenius, l'état des vierges au temps de Dioclétien, quelques écrits italiens, la morale corrompue, et différentes traductions du livre de l'*Exposition*.

Il y a long-temps que je ne vous ai donné de

mes nouvelles, quoique j'aie reçu de vos lettres. Une maladie, les affaires, et si vous voulez, un peu de paresse, en ont été cause. Je rentre présentement en commerce par une prière qui ne vous sera pas désagréable : c'est, Monsieur, de vous informer des ouvrages d'Holstenius[1]. On m'a dit qu'il en avoit laissé de très excellents, et très dignes d'être imprimés. N'y a-t-il pas moyen d'exciter sur cela ceux qui les ont? Il nous a donné les Actes du martyre de saint Boniface, qui ont beaucoup de marques d'une grande antiquité : il doute, ce me semble, si le latin est pris sur le grec, ou le grec sur le latin. Pourriez-vous éclaircir cela par une bonne critique? Il y a un mot dans le latin, tout sur la fin, qui marque qu'Aglaé acheva sa vie *inter Sanctimoniales*. Qu'il y ait toujours eu des vierges sacrées, c'est chose constante : qu'elles aient été appelées *Sanctimoniales*, ou même qu'elles aient vécu en communauté dès le temps de Dioclétien, on en peut douter; il faudroit voir comment parle et de quel mot se sert le grec. Vous avez sans doute grande habitude avec M. l'abbé Gradi[2] bibliothécaire apostolique, par qui vous pourrez voir ces pièces : vous me ferez plaisir de le faire.

Par occasion, vous pourrez assurer ce docte prélat, que j'ai vu, entre les mains de M. de Montausier, une oraison funèbre du cardinal Rasponi, dont j'ai eu une extrême satisfaction, tant pour les choses que pour le style. J'ai vu aussi un autre ouvrage manuscrit, plein d'érudition et de droiture; ce qui me fait beaucoup estimer l'auteur de ces belles choses.

A propos de sentiments droits sur la morale, est-il possible qu'un pape si saint ne soit point un jour inspiré de mettre fin à tant d'opinions corrompues et très dangereuses, qui se répandent dans l'Eglise, et dont ses ennemis tirent avantage contre la pureté de ses sentiments? Alexandre VII avoit commencé d'y mettre la main ; et l'accomplissement d'un si grand ouvrage est dû à la piété et aux grandes lumières d'Innocent XI.

M. l'évêque de Hollande[3] homme très capable, comme vous savez, fait imprimer mon traité de l'*Exposition* en hollandais, et le veut faire imprimer en latin; c'est ce qui m'a obligé de revoir moi-même une version qu'un de mes amis[1] en a faite. Si vous jugez qu'à Rome la version latine toute faite pût être plutôt imprimée que l'italienne, je vous l'enverrai. Mandez-moi, s'il vous plaît, votre sentiment, et si vous croyez que par ce moyen on évitât les longueurs. Continuez-moi votre amitié, et croyez que je suis, avec une estime particulière, etc.

A Saint-Germain, ce 25 novembre 1676.

[1] Il étoit garde de la bibliothèque du Vatican, et jouissoit de la plus grande considération parmi les savants de l'Europe.

[2] Etienne Gradi, poëte célèbre et très estimé, dont Ferdinand de Furstemberg, évêque de Paderborn, a fait imprimer les poésies dans le recueil qui a pour titre : *Septem virorum illustrium Poemata*.

[3] De Neercassel, évêque de Castorie.

[1] L'abbé Fleury.

EPISTOLA XLVII.

CONDOMENSIS CASTORIENSI.

Expositionis latinam interpretationem Castoriensi mittit; quòd ipsius auctoritate liber in lucem prodeat maximè lætatur ; virtutes ejus præclaraque opera laudibus celebrat.

Ad te mitto tandem, Præsul illustrissime, *Expositionis* meæ quam dudum flagitas interpretationem latinam à viro doctissimo Claudio Fleury, serenissimorum Principum Contiorum Præceptore, summâ diligentiâ accuratam, atque à me recognitam : elegantissimam illam quidem, ut quæ ab optimo interprete sit elaborata, in quâ tamen perspicuitati magis quàm elegantiæ consultum voluit. Atque ea quidem interpretatio, si ad te perveniat tardiùs quàm oportuit, id eo contigit quòd morbo implicitus, atque aliis curis districtus necessariis, opus recensere non potui.

Nunc igitur, Præsul illustrissime, totum illud opus permitto tibi, ac maximè gaudeo, quòd auctoritate tuâ in lucem prodeat, quàm non modò tua dignitas, verùm etiam doctrina singularis, quodque præcipuum, verè christiana pietas ac pro grege tibi commisso suscepti labores, denique evangelicâ illâ et sanctâ simplicitate condita prudentia, commendatissimam omnibus facit. Mitto quoque ad te titulum operi præfigendum, quo quidem profitendum existimavi interpretationem à me fuisse recognitam, ut mea, si qua est, eâ in re auctoritas nec ipsi interpretationi desit.

Tractatus verò tuos *de Cultu Sanctorum*, quibus et nostros doces, et adversarios amantissimè castigas, summâ animi voluptate perlegi; tuamque illam ex optimis fontibus, de Christo in Mariâ et Sanctis colendo, deductam doctrinam penitus infigi mentibus et cupio, et precor.

Tu me, Præsul illustrissime, tuî amantissimum atque observantissimum diligas, nostramque operam in tanto Principe christianis maximè præceptis informando, Deo commendatam velis. Vale.

Datum Parisiis, 15 feb. 1677.

EPISTOLA XLVIII.

CASTORIENSIS CONDOMENSI.

Præcedenti respondet, suamque erga Condomensem animi observantiam profitetur.

Quod precibus meis annuens, latinam fieri, mihique præceperis mitti tuam *Catholicæ Fidei Expositionem*, Antistes illustrissime, Domine mihi observantissime, acceptum fero eminenti in Christum studio, quo non contentus ipsius doctrinam eique placitam religionem à tuâ Galliâ cognosci, insuper satagis ut ab aliis quoque gentibus honoretur. Simul atque istum doctrinæ thesaurum accipere merebor, diligenter curabo ne illi typorum elegantia desit.

Preces quas vestra à me modestia requirit, libenter impenderem, si dignus forem qui pro tanto Præsule ad thronum divinæ gratiæ precator accederem. Non tamen omittam toto corde desiderare, ut in serenissimi Discipuli virtutibus optimi Præceptoris merita celebrentur, Antistes illustrissime, etc.

29 Aprilis 1677.

LETTRE XLIX.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Sur la nécessité de s'oublier soi-même, l'esprit qu'on prend dans l'Ecriture sainte, et les dispositions de Mgr le dauphin.

L'occasion est trop favorable pour la laisser passer sans vous écrire et sans vous demander de vos nouvelles. Je crois que Dieu vous continue ses grâces, et que vous apprenez tous les jours, de plus en plus, à être moins content de vous-même, à mesure que vous le devenez de lui. En vérité, c'est un état désirable, de vouloir s'oublier soi-même à force de se remplir de Dieu. Je trouve qu'on se sent trop, et de beaucoup trop, lors même qu'on tâche le plus de s'appliquer à Dieu. Dévouons-nous à lui en simplicité, soyons pleins de lui : ainsi nos pensées seront des pensées de Dieu ; nos discours, des discours de Dieu ; toute notre action sortira d'une vertu divine. Il me semble qu'on prend cet esprit dans l'Ecriture. Dites-moi, je vous prie, comment vous vous trouvez de ce pain de vie. N'y goûtez-vous pas la vie éternelle? ne s'y découvre-t-elle pas de plus en plus? ne vous donne-t-elle pas une idée de la vie que nous mènerons un jour avec Dieu? Les patriarches, les prophètes, les apôtres, ne vous paroissent-ils pas, chacun dans son caractère, des hommes admirables, de dignes figures de Jésus-Christ à venir, ou de dignes imitateurs de Jésus-Christ venu?

Il y a près d'un an que je n'ai reçu de vos lettres. Ma consolation est que je sais que vous ne m'oubliez pas. Pour moi, je vous offre à Dieu de tout mon cœur au saint autel, et je le prie de vous changer en Jésus-Christ avec le pain qui figure toute l'unité du peuple de Dieu; en sorte qu'il n'y reste plus que la figure extérieure d'un homme mortel.

Me voilà quasi à la fin de mon travail. Monseigneur le dauphin est si grand, qu'il ne peut pas être long-temps sous notre conduite. Il y a bien à souffrir avec un esprit si inappliqué : on n'a nulle consolation sensible ; et on marche, comme dit saint Paul (*Rom.*, IV. 18.), en espérance contre l'espérance. Car encore qu'il se commence d'assez bonnes choses, tout est encore si peu affermi, que le moindre effort du monde peut tout renverser. Je voudrois bien voir quelque chose de plus fondé; mais Dieu le fera peut-être sans nous. Priez Dieu que sur la fin de la course, où il semble qu'il doit arriver quelque changement dans mon état, je sois en effet aussi indifférent que je m'imagine l'être.

Adieu, Monsieur ; aimez-moi toujours. Il me semble que je vois votre prélat de plus en plus satisfait de vous. Quoiqu'il ait été à Paris assez long-temps, il a peu paru ici. Dieu veuille nous faire selon son cœur, et non selon le nôtre ; car nous serions trop pervers et trop pleins de petites choses.

A Versailles, ce 6 juillet 1677.

LETTRE L.

A M. LE ROI, ABBÉ DE HAUTE-FONTAINE. [1]

Il exhorte cet abbé à ne point publier sa réponse à la lettre que M. de Rancé avoit écrite contre sa Dissertation sur certaines pénitences usitées à la Trappe, qui paroissoient autoriser le mensonge.

Je ne sais par quel accident il est arrivé que j'aie reçu votre écrit, sur la lettre de M. l'abbé

[1] Guillaume le Roi, abbé de Haute-Fontaine, prêtre aussi recommandable par sa piété que par son savoir, avoit des liaisons très étroites avec le célèbre M. de Rancé, abbé de la Trappe. Quoique pénétré pour sa personne de tous les sentiments dus à son mérite, il ne put s'empêcher de lui témoigner son improbation pour une pratique usitée à la Trappe. On y étoit dans l'usage, sous prétexte d'humilier et de mortifier les religieux, de leur imposer des pénitences, souvent fort rudes, pour des fautes qu'ils n'avoient point commises, et qu'on leur imputoit, sans même qu'il leur fût permis de se justifier. On croyoit leur rendre service et honorer Dieu, en leur attribuant, par une pieuse fiction, des défauts que rien ne manifestoit au dehors. L'abbé de Haute-Fontaine témoigna combien ces sortes de fictions lui paroissoient contraires à la vérité et à la charité. L'abbé de la Trappe et dom

de la Trappe [1], plus tard que vous ne l'aviez ordonné. Il m'a enfin été remis ; et j'ai été fort édifié des sentiments d'humilité, de charité et de modestie que Dieu vous a inspirés en cette occasion.

Je reconnois avec vous qu'on ne peut vous condamner sans avoir vu la *Dissertation* qui a donné lieu à la lettre; et ceux qui ne l'ont pas vue, n'ayant aucune raison de vous blâmer, doivent présumer pour votre innocence.

Sans juger ce qu'il y a ici de personnel, il y a sujet de louer Dieu de ce que vous et M. l'abbé êtes d'accord dans le fond; puisqu'il convient que les corrections fondées sur le mensonge, n'ont point de lieu parmi les chrétiens; et que vous avouez aussi qu'on ne peut avec raison rejeter celles qui se fondent sur des fautes présumées par quelque apparence.

Ainsi la vérité ne souffre point dans votre contestation ; et il me semble aussi, Monsieur, jusqu'ici que la charité n'y est point blessée.

Si M. l'abbé de la Trappe vous a imputé, comme vous le dites, un sentiment que vous n'avez pas [2]; vous-même vous ne croyez pas qu'il l'ait fait dans le dessein de vous nuire ; et tout au plus, il se pourroit faire qu'il auroit mal pris votre pensée : erreur qui, après tout, est fort excusable.

Les paroles fortes et rudes dont il se sert dans sa lettre, ne tombent donc pas sur vous ; mais sur une opinion que vous jugez fausse et dangereuse aussi bien que lui.

Quant à l'impression, vous croyez sur sa parole qu'il n'y a point eu de part ; et je puis vous assurer que l'affaire s'est engagée par des conjonctures dont il n'a pas été le maître.

J'avois vu sa lettre manuscrite, parce qu'elle s'étoit répandue sans la participation de M. l'abbé; et le récit, que m'ont fait des personnes très sincères, de tout ce qui s'est passé, m'a convaincu que l'impression étoit inévitable.

Une chose qui s'est faite sans dessein, et par un accident qui ne pouvoit être ni prévu ni empêché, n'a pas dû offenser un homme aussi équitable que vous, et aussi solidement chrétien.

Et en effet, votre écrit, plein de sentiments charitables, ne montre en vous, Monsieur, aucune aigreur; mais il me semble seulement que vous croyez trop que M. l'abbé a tort.

Ce que je viens de dire en toute sincérité, et avec une certaine connoissance, vous doit persuader qu'il n'en a aucun. Et pour moi, je crois, Monsieur, que Dieu a permis la publication de cet écrit, afin que l'Eglise fût édifiée par un discours où toute la sainteté, toute la vigueur et toute la sévérité de l'ancienne discipline monastique est ramassée.

J'ai lu et relu cette sainte lettre; et toutes les fois que je l'ai lue, il m'a semblé, Monsieur, que je voyois revivre en nos jours l'esprit de ces anciens moines, dont le monde n'étoit pas digne; et cette prudence céleste des anciens abbés, ennemie de la prudence de la chair qui traite par des principes, et avec une méthode si sûre, les maux de la nature humaine.

Laissez donc courir cette lettre, puisque Dieu a permis qu'elle vît le jour. Il arrivera, sans doute, qu'elle donnera occasion de blâmer et vous et M. l'abbé de la Trappe : vous, qu'on verra accusé par un si saint homme; et lui, pour avoir accusé si sévèrement un ami, dont le nom est grand parmi les gens de piété et de savoir.

Mais si vous demeurez tous deux en repos, et

Rigobert, qui prétendoient s'appuyer de l'autorité de saint Jean Climaque, répondirent qu'ils regardoient cette pratique « comme un point capital, pour faire acquérir » aux religieux la perfection de leur état [*]. » M. le Roi leur allégua contre ce sentiment beaucoup de raisons, qu'ils le prièrent de mettre par écrit. Il le fit dans un ouvrage qu'il intitula : *Lettre à un abbé régulier, ou Dissertation sur le sujet des humiliations, et autres pratiques de religion.* Cette Dissertation, quoique très solide et très sage, déplut à l'abbé de la Trappe, qui s'imagina que l'auteur accusoit lui et son monastère d'aimer les mensonges et les équivoques. Rien n'étoit cependant plus éloigné de la pensée de M. le Roi, qui n'attribuoit qu'à un zèle indiscret ou peu réfléchi la conduite qu'il blâmoit. La dispute s'échauffa. M. de Rancé entreprit de réfuter l'écrit de M. le Roi par une longue lettre qu'il adressa à M. Vialart, évêque de Châlons, dans laquelle il laissa échapper beaucoup de traits de vivacité contre l'auteur de la *Dissertation.* L'évêque de Châlons communiqua sa lettre à M. l'abbé de Haute-Fontaine, qui se borna à y faire des apostilles, après quoi il la renvoya au prélat. Cette affaire n'auroit pas eu d'autres suites, si l'abbé de la Trappe n'avoit donné des copies de sa lettre : elle devint bientôt publique par l'impression, quoiqu'à l'insu et contre la volonté de l'auteur, qui le déclara ainsi à M. le Roi, dans une lettre du 14 avril 1677. L'abbé de Haute-Fontaine se sentit alors pressé de faire imprimer sa *Dissertation.* Néanmoins la crainte de préjudicier à la réputation du respectable réformateur le retint; et avant de prendre aucun parti, il voulut consulter ses amis les plus sages et les plus éclairés. Bossuet fut de ce nombre. Ce prélat lui conseilla de ne point répondre à l'abbé de la Trappe.

[1] Il s'agit d'un éclaircissement donné par M. le Roi, sur la lettre de M. l'abbé de la Trappe contre sa *Dissertation.*

[2] L'abbé de la Trappe disoit que l'opinion de M. le Roi tendoit à ruiner les pratiques de pénitence, usitées dans les plus saints monastères; et pour me servir de son expression alloit à *ravager la Thébaïde.*

[*] *Lettre de M. le Roi à M. Nicole, du* 14 *septembre* 1673.

que vous, Monsieur, en particulier, qui êtes ici l'attaqué, méprisiez les discours des hommes, en l'honneur de celui qui, étant la sagesse même, n'a pas dédaigné d'être l'objet de leur moquerie, ces blâmes se tourneront en louanges et en édification, et même bientôt.

Ainsi, loin d'être d'avis que la *Dissertation* soit imprimée, je ne puis assez louer la résolution où vous êtes de communiquer vos réflexions à très peu de personnes; et je me sens fort obligé de ce que vous avez voulu que je fusse de ce nombre.

Les réflexions, Monsieur, toutes modestes qu'elles sont, sont tournées d'une manière à vouloir qu'on donne un grand tort à M. l'abbé de la Trappe, et un tort certainement qu'il n'a pas; puisqu'il n'a aucune part aux copies qui ont couru de sa lettre en manuscrit, ni à l'impression qui s'en est faite.

Pour ce qui est de la *Dissertation*, de quelque part qu'elle fût imprimée, soit de la sienne, soit de la vôtre, elle ne peut plus servir qu'à montrer un esprit de contestation, parmi des personnes qui ont la paix et la charité dans le fond du cœur.

Pardonnez-moi, Monsieur, la liberté que je prends de vous dire mes pensées : je vous assure que je le fais sans aucune partialité, et dans le dessein de servir également les uns et les autres. Quand vous ne direz mot, votre humilité et votre silence parleront pour vous et devant Dieu et devant les hommes.

Permettez-moi encore un mot sur ce que vous dites des prosternements pour fautes légères. J'avoue qu'étant employés sans discrétion, ils font plus de mal que de bien, et font recevoir indifféremment les pénitences; mais étant ordonnés à propos, ils humilient les superbes, et les font rentrer en eux-mêmes : et je ne crois pas que ce soit un doute qu'ils puissent être utilement employés pour les fautes les plus légères; puisque même, comme vous savez beaucoup mieux que moi, il n'y en a point de légères à qui a sérieusement pensé de quel fond elles viennent toutes, à quoi elles portent, et à qui elles déplaisent.

Au reste, en finissant cette lettre, je ne puis m'empêcher de vous témoigner combien je désire de vous connoître autrement que par vos ouvrages. Votre esprit que j'y ai connu, et la bonté que vous avez eue de m'en faire toujours des présents, m'ont attaché particulièrement à votre personne. Excusez si, pour vous sauver la peine que vous donneroit ma méchante écriture, je n'ai pas écrit de ma main. Je suis avec tout le respect et l'attachement possible, etc.

A Versailles, ce 10 août 1677.

EXTRAIT D'UNE LETTRE

DU MARÉCHAL DE BELLEFONDS A BOSSUET.

Sur les disputes du temps [1].

Dans la vérité, je ne saurois avoir la complaisance de blâmer beaucoup de gens qui, je crois, ne le méritent pas. Cependant je ne me mêle point de justifier personne sur la doctrine : mais l'on ne peut souffrir que je témoigne de la joie que les quatre évêques [2] soient bien avec sa Sainteté; et que des hommes, qui donnent de si grands exemples dans la morale et dans la discipline, soient purgés de soupçon d'une méchante doctrine.

Personne n'a connoissance de ce que je vous écris, et peu de gens l'auront à l'avenir : car j'ose vous assurer que si je n'étois pas d'un certain rang où je dois une espèce d'exemple, je serois très content d'être humilié et scandalisé, afin de garder un silence où je trouverois beaucoup plus de sûreté. Je vous demande réponse et l'honneur de vos bonnes grâces.

LETTRE LII.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Il lui donne plusieurs avis relatifs aux disputes présentes, et lui fait connoître ses sentiments sur les contestations qui agitoient l'Eglise.

Je réponds, suivant que vous le souhaitez, à la suite de votre lettre, que j'ai reçue aujourd'hui. Si le confesseur, qui vous oblige à ne point parler des cinq propositions sans ajouter qu'elles sont dans Jansénius, prétend vous empêcher seulement de dire qu'elles n'y sont pas, il a raison. Car vous ne devez pas dire qu'elles n'y sont pas; puisque même ceux qui l'ont soutenu, ont reconnu que, par respect pour le jugement ecclésiastique, qui déclare qu'elles y sont, ils étoient tenus au silence. Par la même raison, il ne faut rien dire qui tende à faire voir qu'on doute si elles y sont, ou que le jugement du saint Siége, qui déclare qu'elles y sont, soit équitable; car ce seroit manquer au respect qui est dû à ce jugement, l'attaquer indirectement, et scandaliser ses frères.

[1] Nous n'avons que cet extrait de la lettre de M. de Bellefonds, qui s'est trouvé dans le recueil des lettres que Bossuet lui a écrites.

[2] Les évêques d'Alet, Nicolas Pavillon; de Pamiers, François de Claudet; de Beauvais, Nicolas Choart de Buzenval; d'Angers, Henri Arnauld.

Que si ce pieux religieux prétend que jamais vous n'osiez nommer les cinq propositions, en disant, par exemple, qu'elles ont fait grand bruit dans l'Eglise, et autres choses historiques et indifférentes, sans ajouter aussitôt qu'elles sont dans Jansénius, il vous impose un joug que l'Eglise n'impose pas, puisqu'il n'y a rien, dans ses jugements, qui oblige les laïques à se déclarer positivement sur cette matière. On n'a rien à vous demander, quand vous ne direz jamais rien contre le jugement qui décide la question de fait; et que dans l'occasion, vous direz que vous vous rapportez, sur tout cela, à ce que l'Eglise ordonne à ses enfants. Vous avez donc bien fait de ne vous engager pas à davantage : car la sincérité ne permet pas de donner des paroles en l'air, surtout dans un sacrement; et il est contre la prudence et contre la liberté chrétienne, de se laisser charger, sans nécessité, d'un nouveau fardeau qni pourroit causer des scrupules. Du reste vous auriez tort de blâmer des évêques [1] qui sont dans la communion du saint Siége, et dont la vie est non-seulement irréprochable, mais sainte. Dites, sans hésiter, que vous condamnez ce que l'Eglise condamne, que vous approuvez ce qu'elle approuve, et que vous tolérez ce qu'elle a trouvé à propos de tolérer : dites cela quand il le faudra, sans affectation, et quand l'édification du prochain ou quelque occasion considérable le demandera. Persistez à demeurer dans le dessein de garder le silence sur ces matières, autant que vous le pourrez, sans trop gêner votre esprit dans la conversation : qui vous en demandera davantage, excède les bornes.

En voilà assez pour répondre à votre question : du reste, je suis bien aise de vous dire, en peu de mots, mes sentiments sur le fond. Je crois donc que les propositions sont véritablement dans Jansénius, et qu'elles sont l'âme de son livre. Tout ce qu'on a dit au contraire me paroît une pure chicane, et une chose inventée pour éluder le jugement de l'Eglise. Quand on a dit qu'on ne devoit ni on ne pouvoit avoir à ses jugements, sur les points de fait, une croyance pieuse, on a avancé une proposition d'une dangereuse conséquence, et contraire à la tradition et à la pratique. Comme pourtant la chose étoit à un point qu'on ne pouvoit pas pousser à toute rigueur la signature du Formulaire, sans causer de grands désordres et sans faire un schisme, l'Eglise a fait selon sa prudence d'accommoder cette affaire [2], et de supporter, par charité et condescendance, les scrupules que de saints évêques et des prêtres, d'ailleurs attachés à l'Eglise, ont eu sur le fait. Voilà ce que je crois pouvoir établir par des raisons invincibles; mais cette discussion vous est, à mon avis, fort peu nécessaire. Vous pouvez, sans difficulté, dire ma pensée à ceux à qui vous le trouverez à propos, toutefois avec quelque réserve. J'ai appris de l'apôtre à ne point trahir la vérité, et aussi à ne point donner d'occasion de troubles à ceux qui en cherchent.

[1] Les quatre évêques.

[2] Cet accommodement se fit par la paix donnée, sous le pontificat de Clément IX, aux prélats et aux théologiens opposants.

LETTRE LIII.

A LA RÉVÉRENDE MÈRE ABBESSE,

ET AUX RELIGIEUSES DE PORT-ROYAL. [1]

MA RÉVÉRENDE MÈRE ET MES TRÈS CHÈRES SOEURS,

Depuis la longue conférence que j'ai eue avec vous par l'ordre de monseigneur l'archevêque [2], je suis dans une continuelle inquiétude de l'état où je vous vois, et je vous porte sans cesse en mon cœur devant Dieu; le suppliant humblement, par la grâce qu'il vous a faite de quitter le siècle, qu'il lui plaise de vous éclaircir sur ce que vous avez à faire dans la rencontre présente. Je vois si clairement vos obligations, que je ne puis en douter; et l'amour que j'ai pour votre salut, et pour la paix de l'Eglise, me presse de vous écrire mes pensées sur ce sujet important. Car encore que je ne présume pas de pouvoir rien ajouter à ce qui vous a été expliqué par ceux qui vous ont parlé avant moi, et que je vous ai proposé moi-même presque tout ce qui me paroît le plus fort sur cette matière; néanmoins me souvenant des instructions de l'apôtre, je vous dirai avec lui, « qu'il ne doit pas nous être à charge » de vous répéter les mêmes choses, et qu'il vous » est nécessaire de les entendre (*Philip.*, III. 1.). »

[1] Cette lettre fut écrite, pour le plus tard, au commencement de 1665. Bossuet l'envoya dans le temps aux religieuses de Port-Royal, par ordre de M. l'archevêque de Paris, au rapport de l'abbé Ledieu; mais elle ne fut point imprimée. En 1703, lorsque Bossuet s'occupoit d'un écrit sur le *Formulaire*, dont nous donnons un fragment à la suite de cette lettre; il revit cette même lettre, y fit divers changements, et en ôta entre autres ce qui regardoit la foi humaine et ce qui étoit personnel aux directeurs de Port-Royal. Elle fut publiée pour la première fois par le cardinal de Noailles, qui la fit imprimer à la suite de son Mandement du 15 avril 1709, dont le but étoit de porter les religieuses de Port-Royal à se soumettre aux décisions de l'Eglise. C'est cette édition que nous avons suivie. Voyez d'autres détails sur cette lettre, dans l'*Histoire de Bossuet*, Pièces justificatives du liv. II, n. 2. (*Edit. de Vers.*)

[2] Hardouin de Péréfixe, alors archevêque de Paris.

Ainsi je ne crains point de revenir à vous avec les mêmes raisons que je vous ai exposées ; espérant néanmoins de lesappliquer plus particulièrement aux doutes que vous m'avez proposés, et à vos actes, que j'ai considérés depuis devant Dieu avec une grande attention. Lisez donc, mes chères Sœurs, avec patience ces réflexions du moindre de ceux qui vous ont été envoyés ; et trouvez bon que, laissant à part tout ce qu'il faudroit peut-être traiter, si l'on parloit à des docteurs, je me réduise précisément à ce qui suffit pour votre état ; n'y ayant rien de moins à propos que de vous jeter dans de longues et inutiles discussions, lorsque vos besoins et vos périls demandent que l'on vous donne un moyen facile de vous résoudre.

I. Ouverture à la décision, par la déclaration des religieuses de Port-Royal : Qu'elles sont obligées à obéir, si elles le peuvent sans péché.

Pour y parvenir, mes Sœurs, et retrancher, autant qu'il se peut, les difficultés, je pose pour fondement la déclaration que vous avez faite dans vos actes, que vous êtes résolues d'obéir sans réserve à vos supérieurs ecclésiastiques en tout ce que la conscience peut permettre. Ainsi toute la question est réduite à votre égard à examiner si la chose qu'on vous demande est mauvaise en soi. Et pour vous montrer clairement que vous devez l'accorder à monseigneur l'archevêque, il suffit de vous faire voir que vous le pouvez, sans blesser votre conscience ; puisque, selon les termes de vos actes, hors cela vous êtes prêtes de tout exposer.

Considérons donc, mes Sœurs, ce point unique et nécessaire ; et pour vous lever le scrupule, que ce que votre prélat vous demande soit un péché, voyons au vrai ce qu'il vous demande.

II. La souscription au Formulaire n'emporte pas une soumission de foi divine, en ce qui touche le fait.

Premièrement, je ne pense pas qu'après la déclaration qu'il a faite dans son mandement [1], vous ayez encore l'appréhension que l'on demande de vous la même adhérence au fait qui est contenu dans le Formulaire, qu'aux vérités révélées. Car, pour ôter tout scrupule et aplanir à tous les fidèles la voie de l'obéissance, il a déclaré nettement qu'il n'exige pas à cet égard une foi divine. Ainsi l'une des plus grandes difficultés de celles qui vous troubloient, est levée entièrement par sa charité et par sa prudence.

III. Preuve par la pratique de l'ancienne Eglise, qui joignoit ordinairement le fait avec le dogme.

Et certainement, mes Sœurs, c'étoit une vaine terreur que l'on vous donnoit, que par la force des termes du Formulaire vous fussiez obligées de croire le fait qui y est compris, avec la même certitude de foi que les vérités catholiques. Car il n'y a personne qui ne sache que dans les professions de foi des fidèles, il n'ait été ordinaire, dès la première antiquité, de joindre la condamnation des mauvaises doctrines avec celle de leurs défenseurs ; et néanmoins on ne dira pas que ç'ait jamais été l'intention de l'Eglise, que ce qui touchoit les personnes fût un article de foi.

Fait de Théodoret au concile de Chalcédoine.

Il ne faut plus rapporter ici le fait de Théodoret, tant de fois rebattu en cette affaire : on sait assez que les Pères de Chalcédoine ne voulurent pas seulement écouter sa profession de foi, que l'anathème de Nestorius ne fût à la tête (*Conc. Chalced., act.* VIII. *tom.* IV *Conc. col.* 619, 620 *et seq.*). Si donc nous disons avec lui, anathème à Nestorius et à quiconque ne dit pas que la sainte Vierge est mère de Dieu, personne ne pensera que pour joindre le fait et le dogme dans une même profession de foi, nous nous soumettions à l'un et à l'autre par le même genre de soumission, et dans le même degré de certitude.

Profession de foi de saint Grégoire, pape.

Ecoutez, mes très chères Sœurs, la profession de foi de saint Grégoire, vraiment grand, parce qu'il a été vraiment humble, envoyé par ce saint pape aux églises d'Orient, après son exaltation au saint Siége (*lib.* I. *Epist.* XXV. *tom.* II. *col.* 515.) : « Parce que l'on croit de cœur à justice, et que l'on confesse de bouche à salut ; » je confesse que je reçois et que je révère les » quatre conciles comme les quatre livres de » l'Evangile ; à savoir celui de Nicée, où l'hérésie d'Arius est détruite ; celui de Constantinople, où l'erreur d'Eunome et de Macédoine » est convaincue ; celui d'Ephèse, où l'impiété » de Nestorius est jugée ; celui de Chalcédoine, » dans lequel la mauvaise doctrine d'Eutychès » et de Dioscore est réprouvée. Je reçois pareillement le cinquième concile, où la lettre dite » d'Ibas, pleine d'erreurs, est condamnée, » Théodore convaincu, les écrits de Théodoret » contre la foi de saint Cyrille rejetés. Je réprouve toutes les personnes que ces vénérables » conciles réprouvent, et j'embrasse celles qu'ils » révèrent. Quiconque donc pense autrement, » qu'il soit anathème. » Voyez, mes Sœurs, combien de faits sont mêlés dans la profession

[1] Mandement de M. de Péréfixe, du 7 juin 1664.

de foi de ce grand pape, et avec quelle autorité il fait tomber le même anathème, tant sur les faits que sur les dogmes; et néanmoins il est inouï qu'on ait jamais soupçonné qu'il rejetât les uns et les autres, avec la même soumission de foi catholique.

Il me seroit aisé de tirer des actes des saints conciles, comme des registres publics de l'Eglise, plusieurs professions de foi solennelles de même style et de même esprit que celle de saint Grégoire : je puis vous assurer qu'elles sont très ordinaires dans l'antiquité.

La prétendue notoriété, fausse et inutile sur ce point.

Et il ne serviroit de rien d'objecter que les faits qu'on inséroit dans ces professions de foi étoient tellement notoires, que les hérétiques mêmes en convenoient. Premièrement, il n'est pas ainsi : on n'inséroit dans ces professions de foi que des faits jugés par l'Eglise; mais on n'attendoit pas pour cela que tout le monde en convînt. Saint Grégoire ne pouvoit ignorer combien de personnes disconvenoient du fait de Théodore, de Théodoret et d'Ibas : il ne l'en comprend pas moins avec les autres dans la même profession de foi, et sous le même anathème; parce qu'il lui suffisoit qu'il fût jugé : et personne n'a jamais pensé qu'en cela il fît rien contre les canons. Mais quand la remarque seroit véritable, elle ne fait rien à la question : car, dans quelque notoriété que ces faits fussent connus aux fidèles, elle n'étoit pas capable de les élever au rang des vérités révélées. Par conséquent il est clair qu'encore qu'ils fussent proposés avec les dogmes, dans la même profession de foi, ils n'étoient pas reçus pour cela par le même genre de soumission et de croyance : on recevoit chaque chose dans son degré et dans son ordre.

Distinction de fait et de droit inouïe dans l'antiquité, dans les souscriptions.

Qui ne voit donc manifestement qu'on vous a effrayées par un vain scrupule, lorsqu'on a voulu vous faire craindre, par les termes du Formulaire, que ce qui touche le livre de Jansénius ne vous y fût proposé avec la même certitude que les vérités de foi? Cette crainte n'avoit aucune apparence; et on ne devoit pas vous engager à cette distinction de fait et de droit, entièrement inouïe dans ces sortes de souscriptions; étant très indubitable que, parmi un si grand nombre de professions de foi, dans lesquelles il y a eu des faits insérés par l'autorité de l'Eglise, il ne se trouvera pas que cette distinction ait jamais été jugée nécessaire, ni que personne ait eu un pareil scrupule.

Charité et condescendance de M. l'archevêque.

Néanmoins quoique ce scrupule fût vain, et cette distinction inutile en cette rencontre, pour ne pas dire dangereuse, monseigneur votre archevêque, par une charitable condescendance aux infirmes de l'Eglise, a voulu éclaircir ce doute, et faire voir à tout le monde qu'il est bien éloigné d'exiger, en ce qui touche les faits, une certitude de foi divine.

Vous voilà donc déchargées de cette appréhension par la déclaration de votre prélat; et il reste seulement à examiner si vous lui pouvez donner cette foi humaine et ecclésiastique qu'il vous demande.

IV. Etat de la question : savoir si les religieuses de P. R. peuvent, sans offenser Dieu, soumettre leur jugement, selon les termes du mandement de M. l'archevêque.

Ne prenez point encore ici de vaines terreurs de cette foi ecclésiastique : votre prélat, également sage et charitable, voulant, autant qu'il a pu, aller au devant de tous vos scrupules et de toutes vos tentations, vous a expliqué qu'il entend par là une soumission sincère de votre jugement à celui de vos supérieurs légitimes; c'est-à-dire que c'est ici une affaire d'humilité, et non pas d'intelligence, qui demande par conséquent une bonne disposition dans la volonté, et non une connoissance exacte dans l'entendement. Enfin, toute la question est de savoir si vous pouvez accorder à monseigneur l'archevêque cette soumission, qu'il attend de vous, au jugement de vos supérieurs.

V. Deux difficultés : la première, sur la validité du jugement; la seconde, sur l'autorité des jugements ecclésiastiques.

Je ne vois que deux raisons qui soient capables de vous faire croire que vous ne le pouvez pas. La première, si vous estimez que ce jugement n'est pas canonique; la seconde, si vous soutenez que vous ne pouvez pas, sans offenser Dieu, rendre à un jugement même canonique, en une matière de fait, cette soumission que l'on vous demande. Je vous prie, examinons ces deux choses.

VI. Résolution de la première difficulté. Que les jugements dont il s'agit sont canoniques, tant sur le fait que sur le droit.

Premièrement, je ne pense pas qu'il soit beaucoup nécessaire de s'étendre ici sur la validité de ce jugement. Il est rendu sur une matière qui appartient au tribunal de l'Eglise; il est rendu

par le saint Siége; il est rendu avec connoissance; et le pape Alexandre VII a déclaré à toute l'Eglise l'examen exact qu'a fait son prédécesseur, non-seulement du droit, mais du fait. Enfin il a reçu sa dernière forme, par l'acceptation unanime de tous ceux qui ont caractère et autorité de juges dans l'Eglise, c'est-à-dire de tous les évêques.

Consentement unanime de tous les évêques.

C'est, mes Sœurs, ce consentement unanime qui doit mettre en repos votre conscience : car, en ce qui touche le point essentiel, c'est-à-dire la réception des constitutions, vous ne voyez parmi les évêques aucune diversité. Ainsi quand on vous dira que la brigue l'a emporté, jusqu'au point de faire passer par-dessus toutes les formes canoniques ; alors vous devez penser que si l'injustice étoit si visible que vos directeurs le publient, elle ne seroit pas autorisée par le consentement exprès de tous les évêques, sans qu'il y en ait un seul qui réclame; et si l'on ne vous propose que des soupçons et des doutes, ils doivent être levés par l'autorité d'un consentement si universel.

Le livre de Jansénius est lui-même son accusateur.

Je ne m'arrêterai point à ce qu'on objecte, que le pape n'a entendu qu'une des parties : car, quoi qu'il en soit de cette remarque, il suffit de dire en un mot, que quand le livre de Jansénius n'eût jamais eu ni d'adversaires ni de sectateurs, il n'eût pas moins été sujet à l'examen de l'Eglise ; et dans un tel examen, un livre est lui-même son accusateur et lui-même son défenseur : si bien qu'on peut prendre des éclaircissements de qui on le juge à propos; mais, à parler proprement, il n'y a point d'autre partie à entendre que le livre même.

Le fait de Jansénius jugé canoniquement comme le droit.

Il ne faut pas écouter ici ceux qui pensent affoiblir l'autorité de ce jugement ecclésiastique, en disant que le pape Innocent X n'étoit pas théologien. Car ne tremblez-vous pas, en voyant les malheureuses ouvertures que donne cette induction injurieuse, qui va également à détruire la force de la décision en ce qui touche le fait et le droit, pour lequel la théologie est peut-être plus nécessaire que pour examiner le sens d'un auteur ? Mais enfin voici ce qui résout la difficulté. Aucun ne révoque en doute que la condamnation des cinq propositions ne soit canonique. Or est-il qu'on ne peut douter que ce qui touche le livre de Jansénius ne le soit également ; puisque l'on y voit concourir la même puissance, les mêmes formes, le même examen, la même acceptation, et consentement unanime de tous les évêques. Et voilà ce jugement ecclésiastique, sous l'autorité duquel votre prélat vous ordonne d'abaisser le vôtre.

Il n'est donc plus question de chicaner, ni sur l'autorité des assemblées du clergé, ni même sur le Formulaire. Car encore que quelques évêques ne soient pas d'accord de le publier, il suffit qu'il vous soit proposé par l'autorité du vôtre, et qu'au fond il n'ajoute rien du tout aux constitutions, que tous ont reçues unanimement, et sans aucune restriction ni répugnance.

Aucune difficulté sur la validité du jugement.

Ainsi, laissant à part les autres débats, qui ne font rien à notre propos, il est certain qu'il y a un jugement ecclésiastique, même sur le fait contesté ; il est certain qu'il est souverain et universel, puisqu'il est du saint Siége, et accepté unanimement par tous les évêques ; il est certain que M. l'archevêque ne fait que procéder en exécution ; il est certain qu'il le peut, et par l'autorité de son caractère et de sa puissance ordinaire, et par la commission d'Alexandre VII[1], qui s'est remis à tous les prélats, de faire, en exécution de ces bulles, ce qu'ils trouveroient le mieux. Il est donc aussi très certain qu'il n'y a rien ici à débattre touchant la validité du jugement, et les pouvoirs des personnes.

VII. Résolution de la seconde difficulté. Sur l'autorité du jugement.

Il faut se réduire nécessairement à la question générale ; savoir si vous pouvez, sans offenser Dieu, soumettre votre jugement à un jugement canonique de toute l'Eglise, dans un fait qui est de sa connoissance, et duquel vous déclarez que vous n'avez nulle intelligence, ni aucune obligation de vous en éclaircir davantage.

Que ces jugements étant canoniques, on ne peut penser que ce soit péché d'y consentir.

Voyez, mes très chères Sœurs, et considérez attentivement où vous êtes réduites, si vous continuez à dire que vous ne pouvez, sans pécher, accorder à M. de Paris la soumission qu'il vous demande de votre propre jugement au jugement de l'Eglise.

Il faut donc aussi que vous souteniez que l'Eglise ayant rendu un jugement canonique sur un fait qui la regarde, il n'est pas même permis à aucun de ses enfants de s'en rapporter à elle sur la seule autorité de sa sentence : car, s'il y

[1] Bref du pape Alexandre VII aux évêques de France, du 29 juillet 1663.

en a quelques-uns qui puissent avoir pour elle cette déférence, ce sont principalement ceux qui n'ont nulle connoissance du fait, et nulle obligation de s'en enquérir.

Or, mes Sœurs, si ceux-là le peuvent, puisque vous vous confessez être de ce nombre, vous n'avez plus aucun moyen de vous excuser. Pensez donc, encore une fois, à quoi vous vous engagez, et à quoi vous voulez engager l'Eglise. Eh quoi, de tels jugements ecclésiastiques sont-ils donc de si peu de poids? Et l'Eglise peut elle ou doit-elle en rendre jamais aucun, si après qu'elle les a rendus canoniquement, ils ont si peu de force et d'autorité, que tous ses enfants aient droit de lui soutenir en face, non-seulement qu'ils ne doivent pas, mais encore qu'ils ne peuvent pas, sans offenser Dieu, croire respectueusement qu'elle a bien jugé, ni soumettre leur jugement à ses jugements canoniques? En vérité, mes très chères Sœurs, ce sentiment est-il supportable?

Néanmoins, il faut vous le dire, c'est à ces excès inouïs que vous conduisent vos actes et vos excuses présentes; si bien qu'on ne peut assez exprimer de quelle importance il est de vous délivrer d'une erreur dont les suites sont si préjudiciables à la paix et à l'autorité ecclésiastique. C'est pourquoi je vous conjure, mes Sœurs, d'envisager avec moi les mauvais effets qu'opéreroient dans l'Eglise les principes que vous posez, et le prodigieux renversement qu'ils feroient de sa discipline, s'ils y étoient établis; et de trouver bon que je vous propose des maximes très véritables, par lesquelles vous pourrez sortir de ce labyrinthe, et du tourment infini où vous jetteroit nécessairement une conduite si dangereuse; pour trouver la fin de vos peines, et le repos de votre âme dans l'obéissance. Au reste, je vous prie de croire que, voyant vos perplexités, je penserois attirer sur moi un jugement bien sévère, si je vous embarrassois dans des questions : si bien que je ne veux rien avancer ici que des vérités très connues, et qui ne peuvent être révoquées en doute que par des esprits contentieux.

VIII. L'Eglise a obligation de juger de certains faits.

Premièrement, je suppose que l'Eglise ayant reçu du Saint-Esprit tant de commandements précis de reprendre et de censurer, de noter les hommes hérétiques, elle est très souvent obligée de prendre connoissance, et de juger définitivement de certains faits : par exemple, si quelque évêque ou quelque docteur est accusé d'avoir enseigné, de vive voix ou par écrit, une doctrine suspecte; c'est une chose appartenante à l'office de l'Eglise, d'examiner non-seulement si cette doctrine est bonne ou mauvaise en soi, mais encore s'il est véritable qu'elle ait été enseignée par tel et tel, et qu'elle soit contenue dans tel et tel livre; et ensuite, en prononçant sur ce doute, de juger définitivement sur ce fait, et de noter et condamner publiquement cet évêque, ou ce docteur, ou ce livre, comme enseignant une mauvaise doctrine, même en désignant en particulier telle et telle mauvaise doctrine. Cette vérité est constante, et il n'y a personne qui ne voie que ravir à l'Eglise cette autorité, c'est l'exposer nue et désarmée aux faux docteurs, et rendre inutiles tant de préceptes et tant d'avertissements divins qu'elle a eus de se garder d'eux avec tant de précautions.

IX. La grande importance de tels jugements, par deux remarques.

En effet, tout le monde sait que l'Eglise n'a jamais manqué d'obéir à ces commandements, toutes les fois que l'occasion s'en est présentée; et elle a fait voir à ses enfants de quelle importance lui étoient de tels jugements, par deux circonstances remarquables.

X. Première remarque : l'Eglise inséroit ces faits jugés dans ses professions de foi solennelles.

La première, c'est qu'après avoir jugé les novateurs, elle ne craignoit point d'insérer leur condamnation avec une telle autorité dans ses professions de foi solennelles, que même elle en faisoit une partie.

Vous venez de lire celle du grand pape saint Grégoire. Le pape saint Hormisdas exigea et reçut par écrit celle de tout l'Orient, en laquelle étoit énoncée la condamnation expresse de tous ceux que l'Eglise avoit jugés, et nommément celle d'Acace, patriarche de Constantinople, qui étoit mort il y avoit déjà trente à quarante ans. Ce pape très saint et très docte, singulier défenseur de la doctrine de saint Augustin, ayant gravement averti les évêques, « qu'il ne suffisoit pas » d'enfermer les errants dans une condamnation » générale; mais que leur profession de foi, » dont il leur envoyoit le modèle, devoit con- » damner en particulier, nommément et par » écrit, tous ceux que l'Eglise catholique avoit » jugés condamnables (HORM., *Epist.* VIII. *t.* IV » *Conc. col.* 1443; *Epist.* IX. *ibid. col.* 1444; » *Epist.* XI. *col.* 1448 *et seq.; Epist.* XXIX. *col.* » 1473; *Epist.* XXXI. *col.* 1477 *et seq.; Epist.* » XXXIV. *col.* 1481; *Epist.* LI. *col.* 1501 *et seq.*). »

L'antiquité est pleine de pareils exemples; et

vous voyez, mes Sœurs, de quel poids étoient les jugements de tels faits, puisqu'ils faisoient une partie si considérable de la profession de foi de l'Eglise : non qu'elle ait jamais prétendu mettre le dénombrement de ceux qu'elle condamnoit, au rang des vérités révélées; mais parce qu'on ne peut mieux témoigner son aversion contre les dogmes pervers, qu'en condamnant avec eux, par une même déclaration, ceux que l'Eglise regarde et réprouve comme en étant les auteurs ou les défenseurs, selon ce que dit le même pape : « Celui-là prouve qu'il répugne » aux erreurs, qui condamne les errants; et on » ne laisse aucun lieu à l'égarement, quand on » ne pardonne pas à ceux qui excèdent[1]. »

XI. Deuxième remarque. L'Eglise refuse sa communion à ceux mêmes qui ont embrassé la foi, sur le refus de souscrire à ses jugements touchant les faits décidés.

C'est pourquoi, et c'est la seconde observation, les jugements de cette nature, et sur ces sortes de faits, ont paru à toute l'Eglise d'une telle conséquence, et elle les a estimés tellement conjoints à la cause de la foi, qu'après même que l'on étoit convenu de la condamnation des erreurs, elle dénioit sa communion à ceux qui refusoient de souscrire la condamnation des personnes.

Ainsi tout le monde sait, et c'est un fait très constant, qu'encore que Jean d'Antioche et les évêques d'Orient consentissent à la foi du saint concile d'Ephèse, saint Cyrille et les orthodoxes ne voulurent jamais les recevoir à la communion de l'Eglise, jusqu'à ce qu'ils eussent anathématisé nommément les erreurs de Nestorius, et souscrit expressément à sa déposition ; ce qu'ils firent unanimement au bas de la profession de foi qu'ils envoyèrent à Alexandrie (*t.* III *Conc. gen. col.* 1088 *et seq. cap.* XXVIII *et* XXX. *cap.* XXXIV, XXXV, XXXVIII. *col.* 1105 *et seq.*).

Ainsi le pape saint Hormisdas, comme on vient de le voir, encore que Jean de Constantinople lui eût déclaré par écrit qu'il recevoit le concile de Chalcédoine, et la lettre du grand pape saint Léon, ce qui suffisoit pleinement pour l'intégrité de la foi, ne laissa pas de lui refuser constamment la communion, jusqu'à ce qu'il eût souscrit la condamnation de ceux qui avoient été réprouvés par les jugements de l'Eglise; nommément d'Acace son prédécesseur, que le pape Félix III avoit justement condamné.

Et encore que l'on objectât, comme il paroît par une lettre du pape saint Gélase (GELAS., *Epist.* XIII. *ad Episc. Dardaniæ*, *t.* IV *Conc. gen. col.* 1199.), ce qu'on objecte encore à présent, qu'Acace n'avoit pas été jugé par l'autorité d'un concile, lui qui étoit évêque d'un si grand siége; néanmoins tout l'Orient se crut obligé de céder à la seule autorité du pape, avec une incroyable satisfaction de toute l'Eglise catholique, qui vit, par la fermeté de ce grand et saint pontife, sa foi et sa paix unanimement établies.

Vous voyez, par ces exemples constants, avérés, approuvés par tous les orthodoxes, qu'il faut dire nécessairement ou que l'Eglise s'est horriblement trompée dans sa conduite, ou bien que ses décisions sur les faits ne sont pas de si petite importance qu'on veut vous le faire entendre. Et certes, si les nouvelles maximes qu'on veut établir à présent eussent eu lieu en ce temps, qu'y eût-il eu de plus facile à ceux que l'on pressoit pour ces souscriptions, que de répondre qu'ils avoient donné leur déclaration sur la foi, si nette et si décisive, qu'il n'y avoit aucune raison de les soupçonner d'hérésie? tellement qu'on ne pouvoit après cela les pousser plus loin, sur des faits et des condamnations personnelles, sans une extrême violence. Mais l'Eglise ne recevoit pas ces excuses. Au contraire, le pape saint Hormisdas répondoit ainsi à ceux qui croyoient avoir satisfait à tout, en confessant la foi de l'Eglise romaine[1] : « Après cela, disoit-il, » que reste-t-il autre chose, sinon que vous » suiviez, sans hésiter, les jugements du siége » apostolique, duquel vous professez que vous » embrassez la foi? » Où il se voit clairement qu'il parloit du jugement rendu contre Acace.

Nous vous disons, mes chères Sœurs, la même chose. Si vous embrassez la foi du siége apostolique, suivez sans crainte ses jugements; ne craignez pas de vous exposer à aucun péril de péché, en souscrivant humblement sur l'autorité de sa sentence.

La personne de Jansénius : on propose son exemple à imiter.

Avant que d'aller plus loin, je me sens obligé de vous avertir qu'en rapportant ces exemples, je n'entends faire aucun préjudice à la personne de Jansénius, lequel on estime tant, qu'on vous

[1] Probat odisse se vitia, qui condemnat errantes; nec reliquit sibi locum deviandi, qui non pepercerit excedenti. *Horm. Epist.* XI, *ubi sup.*

[1] Ista laudanda sunt, si perfectionis subsequatur affectus; quia recipere Chalcedonense Concilium, et sequi sancti Leonis Epistolas, et adhuc nomen Acacii defendere, hoc est inter se discrepantia vindicare..... Post hæc quid restat, nisi ut Sedis apostolicæ, cujus fidem te dicis amplecti, sequaris etiam sine trepidatione judicia? *S. Horm. Epist.* XXIX, *t.* IV *Conc. gen. col.* 1473.

exhorte publiquement à l'imiter. Je vous déclare, mes Sœurs, que comme je ne prétends pas qu'on puisse tirer aucun préjugé de sa personne en faveur de son livre, je ne pense pas non plus qu'il y ait rien à conclure de son livre contre sa personne; et si j'ai produit les exemples des personnes condamnées, ce n'est pas pour les mettre en aucune sorte de comparaison avec un évêque mort dans la paix et dans la soumission; mais pour établir seulement les maximes générales touchant les jugements sur les faits, lesquelles doivent être réduites aux personnes, ou aux écrits, suivant l'exigence de la matière.

XII. Réponse à l'objection, que ces faits étoient notoires.

Je n'ignore pas qu'on répond que les faits sur lesquels intervenoient de tels jugements, étoient constants et notoires par l'aveu même des parties. Mais il n'y a rien de plus vain ni de plus mal fondé que cette réponse.

Car, par exemple, mes Sœurs, dans les faits que j'ai rapportés, peut-on dire que Jean d'Antioche demeurât d'accord que la déposition de Nestorius eût été bien faite dans le concile d'Ephèse, lui qui avoit rempli toute l'Eglise de plaintes si outrageuses contre les décrets et la procédure de ce saint concile; et qui, peu de temps avant l'union, et lors même qu'elle se traitoit, avoit encore écrit à saint Cyrille, qu'il s'y étoit dit et fait plusieurs choses qui n'étoient pas selon l'ordre (CYRILLI *Epist. ad* DONAT. NICOPOL. *Conc. Ephes. cap.* XXXVIII. *tom.* III *Conc. col.* 1152.)? Le pape Félix III avoit-il attendu l'aveu d'Acace, pour prononcer sa sentence? Et si Jean de Constantinople eût reconnu d'abord la nécessité de condamner son prédécesseur, eût-il persisté si long-temps à défendre son nom et sa personne? Qui ne voit donc que ce patriarche, aussi bien que Jean d'Antioche, céda par la force des décrets, et se rendit par l'autorité des choses jugées.

Conduite ordinaire des hérétiques, qui cachoient, autant qu'il leur étoit possible, le venin de leur doctrine.

Et sans m'arrêter ici à une longue discussion de faits infinis, je demanderai seulement si quelqu'un peut assurer que les chefs des hérésies et leurs sectateurs convinssent qu'on eût bien pris leur pensée, et qu'ils demeurassent toujours d'accord d'avoir enseigné les dogmes qui leur étoient attribués? Au contraire, n'est-il pas véritable qu'ils affectoient ordinairement de les cacher, et de parler comme les orthodoxes, surtout quand leur parti étoit foible; qu'ils ne cessoient jamais de se plaindre qu'on les avoit calomniés; et qu'encore même qu'ils convinssent d'avoir dit les paroles qu'on leur reprochoit, ils ne convenoient pas toujours qu'on eût bien entendu leur sens?

Ce seroit perdre le temps, et faire le savant mal à propos, que de ramasser ici les exemples d'une semblable conduite, et de prouver par un long discours une vérité qui ne sera pas disputée. Celui-là certainement auroit peu connu les profondeurs de Satan dans l'établissement des hérésies, qui ne se seroit pas aperçu que le piége le plus ordinaire que tendent leurs défenseurs aux enfants de Dieu, c'est de couvrir de ténèbres leurs desseins et leurs sentiments; de donner le change, pour ainsi parler, en détournant l'état de la question, et réduisant la difficulté à des choses qui semblent légères, et où il ne paroît aucun péril; dans lesquelles néanmoins est renfermé en effet tout le secret du parti, tout le venin de la doctrine, et, comme dit l'apôtre saint Paul, *toute l'efficace de l'erreur* (2. *Thess.*, II. 11.).

L'Eglise demeureroit désarmée, et exposée en proie, si les jugements sur les faits n'avoient de force qu'après l'acquiescement des parties.

Parmi tous ces artifices, et dans cette confusion, vous voyez bien, mes Sœurs, à quelle séduction l'Eglise seroit exposée, si elle accordoit aujourd'hui cette maxime: que les jugements qu'elle rend sur les personnes et sur les ouvrages hérétiques, n'ont point de force, jusqu'à ce que les faits soient avérés par le consentement des parties. Et s'ils ne veulent jamais en convenir, et s'ils soutiennent toujours qu'on n'a pas bien entendu le sens de leurs discours et de leurs écrits; l'Eglise sera-t-elle à bout par cette ruse ou par cette opiniâtreté? et ne pourra-t-elle plus obéir à l'ordre qu'elle a reçu d'en haut, de *noter les hommes hérétiques?* c'est-à-dire, demeurera-t-il établi qu'elle ne pourra plus crier contre les loups, tant qu'ils garderont leur peau de brebis? On bien si elle fait son devoir, en notant par une censure publique leurs personnes ou leurs écrits, selon l'exigence du cas, eux et leurs disciples en seront-ils quittes pour dire que ces jugements regardent des faits dont ils ne conviennent point? Il n'y a personne qui ne voie quelles ouvertures donneroient de telles maximes au bouleversement total de l'Eglise.

Il faut donc nécessairement en établir de contraires, et poser, pour tout assurer, que l'Eglise peut et doit juger des personnes et des écrits de ceux qui enseignent les fidèles, soit que l'on

convienne des faits, soit que l'on n'en convienne pas; n'y ayant rien de plus injuste, ni qui ouvre une plus grande porte à la rébellion manifeste, que de soutenir que ces jugements ne puissent avoir leur force entière jusqu'à ce que les parties acquiescent.

XIII. L'Eglise ne s'appuie pas sur le consentement des parties, mais sur un examen juridique.

Aussi voyons-nous, mes Sœurs, que l'Eglise, procédant au jugement de ceux qui lui étoient déférés, dans quelque évidente notoriété que leurs sentiments fussent reconnus, et même de leur aveu, n'a pas appuyé sur ce fondement la censure qu'elle a prononcée contre leurs personnes ou contre leurs livres. Car si elle n'eût regardé que cette notoriété et leur propre consentement, elle s'en seroit tenue à cette évidence, sans aucune plus ample recherche : mais au contraire, ayant procédé à l'examen de leurs discours et de leurs ouvrages, ainsi qu'il se voit dans tous les conciles, il paroît manifestement que l'Eglise s'est toujours sentie obligée de prendre une connoissance juridique des pensées et des sentiments des docteurs suspects par leurs discours et écrits publics; et qu'elle n'a jamais prétendu faire dépendre de leur aveu particulier l'effet ni l'autorité de sa sentence.

XIV. Conséquence nécessaire de la doctrine précédente. Que ce seroit une témérité inouïe de soutenir, qu'on ne peut pas sans péché se reposer sur le jugement de l'Eglise.

Vous voyez donc clairement, mes Sœurs, que c'est la pratique constante et la tradition de l'Eglise, non-seulement de prononcer des sentences solennelles sur le sentiment des auteurs, mais encore de n'attendre pour cela ni leur aveu ni celui de leurs partisans. Vous voyez qu'ayant rendu de tels jugements, elle les croit si importants, et si bien fondés, et si certains, qu'elle ne craint point de les insérer dans ses professions de foi publiques, et d'en exiger la souscription, comme une condition nécessaire pour recevoir sa communion et sa paix. Or il n'y a personne qui ne voie qu'elle ne pourroit faire ces choses, si elle ne tenoit pour maxime certaine et indubitable, qu'il y a une autorité suffisante dans de tels décrets pour obliger ses enfants à y souscrire sans peine; de sorte que c'est aller directement contre son esprit et sa conduite, que de craindre de mentir, ou de rendre un faux témoignage, en souscrivant sur la foi de ses jugements canoniques.

XV. La pratique de l'Eglise universelle, dans les publications solennelles de ses décrets, autorise la soumission qu'on demande aux religieuses de P. R. et éclaircit leurs objections.

Et certainement, mes Sœurs, le soin que l'Eglise a toujours pris de faire signifier, prêcher, publier avec tant d'autorité et de gravité à tous ses enfants ses saintes décisions, tant sur les dogmes que sur les personnes et sur les écrits suspects (*Conc. Const. sub* MENNA, *act.* V. *tom.* V *Conc. col.* 178 *et seq.*), est une preuve convaincante qu'elle ne doute nullement qu'on ne puisse s'en rapporter tout-à-fait à elle, sans approfondir plus avant. Autrement ces publications solennelles, faites dans les mêmes chaires où elle annonce les jugements de Dieu, seroient non-seulement une illusion, mais une tentation manifeste, et un piége qu'elle tendroit à la crédulité des peuples. Car elle n'ignore pas que les chrétiens, écoutant prononcer de telles sentences, d'une place si sainte et si éminente, sous ce nom si vénérable de l'Eglise, ne soient puissamment induits, pour ne rien dire davantage, à y donner leur créance sur la seule autorité de son décret. Si donc cette déférence ne leur étoit pas permise, il faudroit avouer nécessairement que l'autorité de l'Eglise, qui les y conduit, leur seroit une tentation et un scandale.

Les fidèles ne savoient pas par eux-mêmes.

Et qui ne sait que le nom de Nestorius, de Pélage, de Dioscore, et autres semblables, ont été portés par tout l'univers chargés des anathèmes de tous les peuples? Ce n'étoit pas que tous les fidèles sussent par eux-mêmes la malice de leurs discours et de leurs écrits. Un petit nombre la connoissoit de la sorte; mais tout le reste de la multitude, depuis le soleil levant jusqu'au couchant, et depuis le septentrion jusqu'au midi, s'en fioit à l'autorité de l'Eglise, sans s'informer davantage; et l'Eglise, qui leur inspiroit une répugnance extrême pour les personnes et pour les écrits condamnés, sans qu'ils en connussent par eux-mêmes la malignité, ne craignoit pas pour cela de les engager à des jugements téméraires, ni de leur faire porter de faux témoignages; parce qu'au contraire elle savoit combien il leur étoit salutaire de les fuir plutôt que de les connoître, et de condamner par soumission et par conformité avec elle, ceux qu'elle avoit condamnés par autorité et par connoissance.

Conclusion : qu'on peut souscrire.

Ainsi je ne comprends pas sur quoi peut être fondée cette nouvelle doctrine, qu'à moins de connoître par soi-même la vérité de quelque fait, on ne peut signer en conscience le juge-

ment de l'Eglise qui le décide : comme s'il n'étoit pas permis de s'en reposer sur son autorité, et de souscrire sur son témoignage.

XVI. Réponse à l'objection : qu'on n'y oblige ordinairement que les évêques.

On dit que c'est la coutume de n'exiger les souscriptions que des évêques, surtout en ce qui touche les faits. Si l'on veut inférer de là que l'intention de l'Eglise fût de laisser la chose dans l'indifférence à l'égard des peuples, on pourroit conclure le même touchant les décisions de la foi, lesquelles nous ne lisons pas qu'on prît plus de soin de faire signer par des souscriptions générales. Mais qui ne sait que l'Eglise avoit d'autres témoignages publics de la soumission très entière de ses enfants? Il ne faut qu'une médiocre connoissance de l'antiquité, pour savoir que c'étoit une coutume reçue de prêcher et de publier dans l'Eglise, non-seulement les décisions des conciles et des papes contre les erreurs, mais encore leurs anathèmes contre les errants; et qu'il étoit si ordinaire aux chrétiens d'y répondre, d'y consentir, de les approuver par leurs acclamations, que l'Eglise n'avoit pas besoin d'exiger d'eux aucun témoignage, puisqu'ils lui en donnoient volontairement de si authentiques.

La souscription d'autres que des évêques.

Au reste, je n'avoue pas que ce fût une coutume établie, de n'exiger la souscription que des seuls évêques pour des faits de cette nature. Nous voyons en l'action VII du concile de Constantinople, sous Flavien, que les archimandrites souscrivent la déposition d'Eutychès (*act.* VII *Conc. C. P., rel. act.* I *Conc. Chalced. t.* IV *Conc. gen. col.* 230 *et seq.*). Les légats du pape saint Hormisdas obligèrent pareillement les archimandrites, c'est-à dire les Pères des monastères, à souscrire expressément la condamnation d'Acace (*Sugg.* DIOSCORI *ad* HORMISD., *tom.* IV *Conc. gen. col.* 1490.).

Et personne ne peut nier que l'Eglise n'ait souvent demandé, même des laïques, un consentement exprès sur des jugements de fait, quand elle l'a jugé ainsi nécessaire ou pour l'établissement de la foi, ou pour le bien de la paix et de la concorde publique.

Le concile huitième, dans son action IX, ordonne à quelques laïques de déclarer publiquement, « qu'ils reçoivent ceux que le concile » reçoit, et qu'ils anathématisent ceux qu'il ana- » thématise, et nommément Photius (*Conc.* VIII. » *act.* IV. *tom.* VIII *Conc. gen. col.* 1117.). » Encore qu'ils s'excusassent sur leur condition, disant « que ce n'étoit pas à eux de prononcer » des anathèmes, » toutefois ils le font enfin par le commandement exprès du concile, lequel, dans sa dernière action, exige en particulier des laïques qui étoient présents, comme une espèce de profession de foi, la déclaration suivante : « Recevant ce saint et universel concile, je reçois ceux » qu'il reçoit, et j'anathématise ceux qu'il ana- » thématise (*Conc.* VIII. *act.* X. *col.* 1155 *et seq.*). »

Et si vous voulez encore un exemple d'un concile universel, je vous allègue celui de Constance, lequel ayant défini plusieurs faits contre Jean Viclef et Jean Hus, dans les sessions huitième et quinzième (*Conc. Const.*, *sess.* VIII. *tom.* XII *Conc. gen. col.* 48, 49, *et sess.* XV. *col.* 122 *et seq.*), comme, « qu'ils étoient hérétiques, » et avoient prêché et soutenu plusieurs hérésies; » et nommément que Viclef étoit mort opiniâtre » et impénitent, anathématisant lui et sa mé- » moire : » le pape Martin V ordonne dans ce concile, avec son approbation expresse, « que » tous ceux qui seroient suspects d'adhérer à ces » hérétiques, sans aucune distinction, soient » obligés de déclarer en particulier qu'ils croient » que la déclaration faite par le saint concile de » Constance, de leurs personnes, de leurs livres, » de leurs enseignements, a été très juste, et » doit être retenue et fermement assurée pour » telle par tous les catholiques, et qu'ils sont » hérétiques, et doivent être crus et nommés tels » (*Ibid., sess. ult. Bull.* MARTIN. V, *col.* » 268.). » Pouvoit-on jamais exiger une déclaration plus formelle sur les faits jugés au concile, et auroit-on fait davantage si l'on eût demandé la souscription?

XVII. Si les évêques ont souscrit par obéissance, personne ne s'en peut exempter.

Mais au fond, quand nous n'aurions à vous produire que ce qui a toujours été pratiqué par les évêques, il n'en faudroit pas davantage; et c'est assez pour l'instruction du troupeau, que de faire voir l'exemple de ceux qui doivent en être la forme. Les évêques souscrivoient en deux manières aux jugements ecclésiastiques, quelquefois par autorité, quelquefois par consentement et par obéissance. J'appelle souscrire par autorité, lorsque ayant éte juges ils souscrivoient le jugement; et ce n'est point cette manière de souscription que je vous propose pour exemple. Mais il est certain que même n'ayant point été juges, ils souscrivoient souvent sur l'autorité des jugements canoniques qui avoient été rendus par l'Eglise.

Souscription d'évêques par obéissance.

C'est ainsi que vous avez vu que les deux partriarches Jean d'Antioche et Jean de Constantinople souscrivirent avec un grand nombre d'évêques : le premier à la déposition de Nestorius, faite sans lui et malgré lui au concile d'Ephèse ; et le second, par l'autorité du pape saint Hormisdas, à la condamnation d'Acace son prédécesseur. Et il n'y a personne qui ne sache quelle grande quantité d'évêques, qui n'avoient point été juges au concile de Sardique, souscrivirent, sur l'autorité de son décret, non-seulement le rétablissement de saint Athanase, mais encore la condamnation des évêques ses persécuteurs. Vous voyez donc, mes Sœurs, que si les évêques souscrivoient par autorité, ils souscrivoient aussi souvent par obéissance : ou, si vous voulez que nous l'expliquions, et peut-être mieux, d'une autre manière, quelquefois ils souscrivoient en définissant, et quelquefois en obéissant.

Cette distinction est si importante, que nous voyons même que quelques évêques l'ont marquée expressément dans leur signature. Dans l'action III du concile de Chalcédoine, après que tous les évêques, qui avoient assisté au jugement et à la déposition de Dioscore, eurent souscrit en cette manière : « Anatolius, évêque de Constantinople, j'ai souscrit en définissant, » et ainsi des autres. Juvénal, patriarche de Jérusalem, et avec lui quelques évêques qui n'avoient pas assisté, ou qui avoient même été exclus de ce jugement, souscrivirent en cette sorte : « Juvénal, évêque de Jérusalem, obéissant à la sentence des saints évêques, et y consentant, j'ai souscrit. » Et un autre souscrit ainsi : « Thalassius, évêque de Césarée en Cappadoce, j'ai souscrit en suivant la forme des saints évêques. » Et un autre en cette façon : « Sozon, évêque de Philippes, sachant l'examen des saints évêques, et devant obéir à leur jugement, j'ai souscrit (*Conc. Chald., act.* III. *tom.* IV *Conc. col.* 448, 457, 458, 459.). »

Que si l'autorité de ces jugements est telle que les évêques mêmes, qui ont caractère de juges, y trouvent un fondement suffisant pour les souscrire par obéissance, en se reposant sur la discussion qui a été faite selon l'ordre des canons ; combien plus des religieuses, qui sont si fort dans la dépendance et sous la discipline de l'Eglise, doivent-elles se reposer sur la connoissance que leurs supérieurs ont prise des choses, et ensuite souscrire par obéissance, lorsqu'on leur commande de le faire, ou pour le bien de leur âme ou pour l'édification publique ?

XVIII. Conclusion. Il n'y a donc aucune raison qui empêche les religieuses de P. R. de souscrire.

Ainsi, pour recueillir mon raisonnement, je soutiens que vous n'avez aucune raison qui vous empêche de souscrire purement et simplement la profession de foi que l'on vous propose. Vous ne pouvez pas en être empêchées à raison du dogme condamné, puisque vous le réprouvez ; ni parce qu'on en a désigné l'auteur dans le formulaire de foi, puisque c'est la coutume de l'Eglise, dès les premiers siècles d'en user ainsi ; ni à cause que vous ne savez pas par vous-mêmes si cet auteur a enseigné de tels dogmes, puisqu'il vous doit suffire que l'Eglise l'ait jugé, et qu'on ne vous demande pas que vous souscriviez en *définissant,* ce qui ne convient pas à votre état, mais seulement en *obéissant;* ni enfin sous prétexte que tous ne conviennent pas que le sens de cet auteur ait été bien entendu, puisque c'est sur ce doute-là que le jugement de l'Eglise est intervenu, et qu'il n'y a aucune justice de faire dépendre l'autorité de cette décision de l'acquiescement des parties.

XIX. Réponse aux difficultés portées par les actes des religieuses de P. R.

Certainement, si vous prenez soin de vous dégager de toute préoccupation pour peser ces choses, vous découvrirez bientôt que les raisons que vous alléguez pour votre défense, vous pressent plutôt d'obéir, qu'elles ne vous en excusent.

Vous croyez vous être excusées de la signature par une raison invincible, quand vous avez dit, que vous n'avez nulle connoissance de ces matières, et nulle obligation de vous en instruire. Et c'est là justement le cas que l'on peut, sans aucune apparence de difficulté, s'en rapporter à ceux qui ont obligation de connoître, et autorité de juger, c'est-à-dire aux supérieurs ecclésiastiques. Vous croyez avoir satisfait à tout, quand vous déclarez que vous soumettez votre jugement à toutes les décisions de foi de l'Eglise romaine, et elle vous répond par la bouche du pape saint Hormisdas : « Si vous embrassez ma foi, suivez aussi mes jugements (*Epist.* XXIX. *déjà citée.*). » Vous croyez qu'il n'y a plus rien à vous demander, quand vous avez dit que vous ne prenez point de part aux contestations. A la bonne heure, mes Sœurs, ne prenez jamais de part aux contestations. Mais n'est-ce pas trop d'indifférence, de n'en vouloir point prendre aux décisions ? Et si vous persistez, ne donnerez-

vous pas sujet de penser que le motif qui vous y oblige, c'est que vous en avez trop pris aux contestations ? Cédez donc enfin au commandement de M. l'archevêque, et cessez de trouver étrange qu'il ne se contente pas de votre silence; puisqu'il a raison d'espérer, et du temps, et de votre docilité, une soumission plus effective.

Quel est le témoignage qu'on demande aux religieuses de P. R. par leur souscription.

Quant à ce que vous ajoutez, et ce qui semble être le fort de votre défense, que vous ne pouvez rendre témoignage de ce que vous ne connoissez point : premièrement, qui de nous a jamais ouï dire qu'on ne puisse rien croire ni rien assurer, même dans des choses de fait, que sur sa propre science ? Que si l'on peut, et si l'on doit souvent s'en rapporter à l'autorité d'autrui, y en a-t-il au monde une plus grande, sur les esprits des fidèles, que celle de la sainte Eglise ? Ainsi, quoique tous ceux qui n'entendent pas de quoi il s'agit soient touchés de cette raison, j'ose assurer que vous ne vous en servirez jamais, si vous concevez nettement quel témoignage on vous demande. Certainement si l'on demandoit votre témoignage pour faire le procès au livre de Jansénius, et pour appuyer la sentence sur votre déposition, il n'y a personne qui ne vous accorde qu'alors vous seriez tenues de déposer sur ce fait avec connoissance de cause. Mais le jugement est rendu, les papes l'ont prononcé, tous les évêques l'ont reçu sans contradiction; et le témoignage qu'on attend de vous, ne regarde plus que vous-mêmes et vos propres dispositions, c'est-à-dire la chose du monde que vous connoissez le mieux. Et si vous nous répondez que c'est là aussi ce qui vous arrête, parce que doutant que le pape et les évêques aient bien jugé en ce qui touche le fait, vous ne pouvez pas l'assurer; c'est ici que vous vous trouverez convaincues de manquer de déférence pour l'Eglise. Car si son autorité étoit telle dans votre esprit qu'elle y doit être, il n'y a personne qui ne voie qu'elle pourroit facilement emporter un doute, et encore un doute comme le vôtre, lequel, de votre aveu même, ne peut pas être appuyé sur aucune raison essentielle, tirée du fond de la chose; puisque vous confessez hautement que vous n'en avez nulle connoissance.

Le témoignage qu'on demande est un témoignage d'humilité et de soumission.

Il n'est donc plus question d'appeler ici votre intelligence; c'est une affaire de soumission et d'humilité. Il s'agit de déclarer nettement si vous pouvez croire que le pape et les évêques, et enfin tous ceux qui ont dans l'Eglise la puissance de juger, ont assez de lumière et d'autorité pour vous obliger d'y faire céder, je ne dis pas un jugement arrêté, puisque vous ne pouvez pas en avoir aucun sur une matière que vous ne connoissez pas, mais des doutes, et des scrupules, et une autorité étrangère. Voilà de quoi il s'agit, voilà la déclaration qu'on vous demande; et vous m'avouerez, mes Sœurs, que, pour rendre un tel témoignage, il ne faut point d'autre connoissance que celle qu'on ne perd jamais, quand on est humble et docile.

XX. Qu'il ne sert de rien d'objecter, que l'Eglise n'est pas infaillible dans les faits.

Que si après cela vous nous repartez, comme pour dernière réponse, que les sentences de l'Eglise, en ce qui touche les faits, ne sont pas tenues infaillibles, et que vous vous laissiez encore troubler par ceux qui ramassent avec tant de soin les jugements de cette nature, dont il y a eu quelque plainte ou quelque soupçon; trouvez bon que, sans vous engager à une longue discussion de ces faits, par laquelle vous verriez peut-être qu'on ne peut en tirer aucun avantage, je vous demande si vous pouvez dire ou penser, et si quelqu'un est capable de vous persuader que vous ne pouvez rien croire sur l'autorité de l'Eglise et de vos supérieurs que lorsqu'ils vous parlent avec une autorité infaillible; et si vous ne demeurez pas d'accord, au contraire, sans que je me mette en peine de vous le prouver, que c'est une vertu chrétienne et religieuse de soumettre et d'anéantir son jugement propre, même hors des cas des vérités révélées, surtout dans les choses qu'on ne sait pas, et desquelles on n'a nulle obligation de prendre aucune connoissance; enfin s'il n'est pas certain et indubitable qu'au-dessous de la foi théologale il y a un second degré de soumission et de créance pieuse, laquelle peut être souvent appuyée sur une si grande autorité, qu'on ne peut la refuser sans une rébellion manifeste. Je suis assuré, mes Sœurs, que, pour peu que vous y pensiez, vous ne pourrez jamais disconvenir de ces maximes. Or, si elles sont véritables, il faut que vous accordiez qu'encore que les décisions de l'Eglise, en ce qui touche les faits, ne soient pas crues infaillibles comme celles qui touchent la foi catholique, il ne s'ensuit pas pour cela qu'elles ne méritent aucune croyance; et que quand on aura fait voir qu'il y aura eu quelque surprise dans quelques-uns de ces jugements de l'Eglise, ce n'est pas une conséquence qu'on ne puisse plus,

sans offenser Dieu, la croire dans des matières semblables.

Ce qui résulte de certain des faits d'Honorius, des trois Chapitres, et des autres, par rapport aux religieuses de P. R.

Ainsi, au lieu de perdre le temps à vous alléguer si souvent les faits d'Honorius et des trois Chapitres, il valoit bien mieux vous apprendre, premièrement, qu'on ne convient pas qu'il y ait de l'erreur de fait dans ces jugements, mais que tout le monde convient qu'on y a souscrit et en Orient et en Occident, sans aucune crainte et sans aucun péril de péché : ce qui doit mettre en repos votre conscience; secondement, que l'Eglise ayant reçu tant de grâces pour juger sainement de ceux dont la doctrine n'a pas été droite, et même ces deux ou trois jugements, tant de fois produits en cette affaire, étant appuyés de sorte qu'il est beaucoup plus aisé de les soutenir que de les combattre, le sentiment qu'en ont eu quelques auteurs catholiques, ni même l'erreur de fait, quand il y en auroit eu par quelque surprise, ne doit diminuer en rien l'autorité des jugements de l'Eglise, ni par conséquent l'obligation qu'ont toujours eue ses enfants d'y prendre entière créance; vu même que Dieu a pourvu d'ailleurs à leur sûreté, tous les docteurs étant d'accord que si nous ne sommes pas autant assurés que des articles de foi que l'Eglise ne se trompe point dans ces faits, nous ne laissons pas de l'être toujours qu'on ne pèche point en la croyant; surtout ceux qui, confessant comme vous qu'ils n'ont nulle connoissance du fond de l'affaire et nulle obligation de s'en éclaircir davantage, ne peuvent prendre de meilleur parti que celui de s'en rapporter aux supérieurs, qui ont grâce et autorité, et qui sont préposés par le Saint-Esprit pour connoître de ces matières.

Coutume ordinaire des hérétiques, de décrier la conduite de l'Eglise.

Et ne vous laissez pas émouvoir aux histoires que l'on vous fait pour vous décrier la conduite du Saint Père et des évêques : reconnoissez au contraire à quelle tentation les fidèles seroient exposés, s'il falloit écouter tous ces narrés au préjudice des décrets publics. Nous entendons tous les jours ce que disent nos adversaires du saint Concile de Trente et des papes qui les ont jugés. Et si vous voulez des exemples de l'antiquité, que ne disoit pas Nestorius de saint Cyrille, archevêque d'Alexandrie, le principal auteur de ses maux; des inimitiés qui étoient entre eux, que les historiens de ce temps-là n'ont pas dissimulées; de la jalousie de leurs siéges; de la précipitation de ce patriarche à prononcer à Ephèse le jugement contre lui en l'absence de Jean d'Antioche, lequel arriva deux jours après, et qui avoit donné avis à saint Cyrille de son arrivée prochaine? Et s'il falloit s'amuser à discuter tous ces faits et tout ce qu'entassent contre leurs juges ceux qui ont été condamnés, ne seroit-ce pas s'engager à des recherches sans fin, *à des disputes folles et sans discipline,* contre le précepte de l'apôtre (2. Timot., ii. 23.)?

La sûreté des particuliers est de s'attacher aux décrets et à la conduite publique de l'Eglise.

Mes Sœurs, ne vous jetez pas dans ce labyrinthe : car ne vous apercevez-vous pas quelle illusion ce seroit si vous étiez détournées de vous soumettre dans un fait si authentiquement jugé, par une attache à des faits particuliers, desquels la discussion peut être très dangereuse, et ne peut jamais être que très inutile? Laissez donc à part ces narrés d'intrigues et de cabales, que des hommes ne cesseront jamais de se reprocher mutuellement, peut-être de part et d'autre avec vérité, et du moins presque toujours avec vraisemblance, et croyez que, parmi ces troubles, et dans ce mélange de choses, la sûreté des particuliers c'est de s'attacher aux décrets et à la conduite publique de la sainte Eglise.

XXI. Conclusion de ce discours. Unique asile, unique repos dans l'obéissance à l'Eglise et à ses pasteurs.

Suivez, mes Sœurs, cette voie, et cessez de vous égarer plus long-temps dans un chemin si facile. Vous trouverez votre sûreté dans celui de l'obéissance, en mettant en repos votre conscience sur l'autorité de l'Eglise. Si vous quittez ce sentier unique, outre que vous chargerez votre conscience d'une désobéissance scandaleuse, sachez que de part et d'autre vous ne trouverez que des précipices. Car, ou vous serez contraintes de dire qu'il n'est pas permis en conscience de croire respectueusement que l'Eglise ait bien jugé dans un fait qui est de sa connoissance, et sur lequel elle a donné une définition canonique; ou, si vous êtes touchées d'une juste appréhension des suites épouvantables de cette doctrine inouïe, il faut que vous vous rejetiez dans un autre abîme, en croyant que les décrets de deux papes, reçus, approuvés, publiés unanimement par tous les évêques, lesquels plusieurs d'eux, à ce que j'ai appris, et nommément M. d'Angers [1], que je nomme par honneur et avec respect, on souscrit à deux genoux, ne peuvent être censés canoniques. Et considérez

[1] Henri Arnauld.

où vous jetteroit cette malheureuse pensée, s'il falloit que, croyant, comme on vous le dit, que les formes canoniques ont été méprisées dans les jugements des papes, et qu'on y a tout donné à la brigue et à la cabale ; vous les vissiez néanmoins reçus et approuvés avec une vénération universelle, sans qu'il y ait dans toute l'Eglise un seul évêque qui s'oppose à une injustice que l'on publie si visible. Dieu vous préserve, mes Sœurs, de ce sentiment : il vous jetteroit peu à peu dans un état bien terrible, et vous feroit regarder avec le temps tout l'ordre épiscopal d'un étrange œil. Dans ce dégoût secret de votre cœur contre tout le corps des évêques, que vous verriez unanimement adhérer à un jugement qui vous paroîtroit prononcé contre les canons ; croyez que l'amour de l'Eglise seroit exposé, pour ne rien dire de pis, à de grandes tentations. Peu à peu vous vous verriez détachées de la conduite ordinaire de la sainte Eglise, et attachées à des conduites particulières de personnes, desquelles je ne veux rien dire sinon qu'ils sont à plaindre, plus que je ne puis l'exprimer, d'en être réduits à ce point, qu'ils semblent mettre toute leur défense à décrier hautement, et de vive voix, et par écrit, tout le gouvernement présent de l'Eglise.

Dieu vous préserve, mes Sœurs, encore une fois, de tels inconvénients. Que si vous les craignez avec raison, croyez donc que le jugement d'Innocent X et celui d'Alexandre VII, que vous voyez reçus par tous ceux qui ont autorité de juger dans l'Eglise catholique, sont légitimes et valables. Et ceux qui vous diront, après cela, que vous ne pouvez sans péché y soumettre humblement le vôtre, et pour le fait et pour le droit, chacun néanmoins dans son ordre ; laissez-les disputer sans fin, et répondez-leur seulement avec l'apôtre (1. *Cor.*, XI. 16.) : « S'il y a » quelqu'un parmi vous qui veuille être con- » tentieux, nous n'avons pas une telle coutume, » ni la sainte Eglise de Dieu. » Voilà, mes très chères Sœurs, le repos assuré de vos consciences, le dégagement unique des embarras où vous êtes, l'ouverture assurée à la paix et à la charité de votre prélat, et peut-être la dernière perfection du sacrifice de dépouillement et d'abnégation de vous-mêmes, que vous avez voué à Dieu solennellement au jour de votre profession.

LETTRE LIV.

A M.***

Il lui envoie l'extrait d'une lettre de M. l'évêque d'Aleth, sur la signature du Formulaire, et sur les religieuses de Port Royal.

« Sur la demande que l'on fait, savoir : si une » personne qui n'est pas d'ailleurs instruite, ni » capable par elle-même de s'instruire, ni même » désireuse, offenseroit Dieu d'ajouter foi à la » déclaration de son supérieur sur un fait ; et » s'il lui est défendu de croire au témoignage de » son prélat et de signer un fait sur sa foi.

» On répond, 1° que, généralement parlant, » cette personne pourroit ajouter foi à la décla- » ration de son supérieur sur un fait, sans of- » fenser Dieu, et qu'il ne lui est défendu de » croire au témoignage de son prélat, et de » signer un fait sur sa foi, sinon que ce fait fût » évidemment faux et qu'il lui parût tel, quand » même elle douteroit auparavant de la vérité : » car il semble qu'il lui est libre de déposer son » doute et renoncer aux raisons qui l'appuient, » pour déférer à celles de son prélat qu'elle peut » croire pieusement meilleures, quoiqu'elles ne » paroissent pas telles à son jugement ; et c'est » même une espèce d'humilité de préférer le » jugement de son supérieur au sien, surtout » dans une matière où il a droit de donner son » jugement, et de laquelle on a sujet de pré- » sumer qu'il a pris connoissance.

» 2° Il se peut faire néanmoins que la per- » sonne trouveroit ledit fait revêtu de tant de » circonstances, qui feroient que la soumission de » jugement qu'elle y rendroit, auroit des suites » si dangereuses et préjudiciables à la doctrine » de l'Eglise, à son ordre et discipline, et même » à la réputation du prochain, que le mal qui en » résulteroit seroit évidemment plus grand que » le bien de sa soumission, à laquelle on pré- » suppose qu'elle n'auroit aucune obligation de » conscience du côté de la matière dont il s'agit, » qu'en ce cas elle seroit obligée de se départir » plutôt du bien qui reviendroit de son obéis- » sance, que d'être cause du mal qui arriveroit » de sa soumission.

» J'attends de jour à autre des nouvelles du » traitement qu'on aura fait à ces pauvres reli- » gieuses, et du succès de l'exposition de mes » sentiments sur cette affaire. Cependant je vous » prie d'être assuré que je ne les oublie point » au saint autel, et de la confiance que Dieu » me donne, que s'il les éprouve d'une manière » qui semble forte, non-seulement il ne les aban- » donnera pas, mais il leur fera connoître et » sentir en temps et lieu la puissance de sa » protection. J'écris à monsieur votre frère les » raisons de mes divers sentiments sur cette

» affaire, selon les divers temps et conjonctures » qui s'y sont rencontrées, m'en ayant sollicité » pour en faire l'usage qu'il jugera à propos » pour l'intérêt public et particulier. Nous » sommes dans le temps et la nécessité de croire » en l'espérance contre l'espérance, et de nous » conforter par les règles et vérités de la foi, » nous assurant que Dieu fera, vers ceux qui le » servent fidèlement, connoître et ressentir les » vérités de ses promesses. »

Voilà l'extrait de la lettre de M. d'Aleth [1]. Je vous l'envoie pour vous faire connoître plus clairement que jamais ses sentiments : et cette preuve est si convaincante, qu'il veut bien qu'on les dise à M. de Paris ; en sorte que je doute que vous puissiez déférer à ceux qui n'en sont pas d'avis. Je vous permets de le transcrire et de le faire voir à M. de Saint-Nicolas, et même à M. de Paris, si cela est nécessaire ; mais ôtez les mots qui peuvent faire voir à ce dernier que cela s'adresse à moi.

J. Bénigne BOSSUET.

Vers 1667.

DE L'AUTORITÉ DES JUGEMENTS ECCLÉSIASTIQUES,

OU SONT NOTÉS LES AUTEURS DES SCHISMES ET DES HÉRÉSIES [2].

Il revient de beaucoup d'endroits des plaintes amères, qui font sentir que plusieurs sont scandalisés de l'autorité qu'on donne aux jugements ecclésiastiques, où sont flétris et notés les auteurs des schismes et des hérésies avec leur mauvaise

[1] Nicolas Pavillon.

[2] C'est le titre que Bossuet avoit donné à un ouvrage dont il s'occupoit la dernière année de sa vie, et auquel il attachoit une grande importance, au rapport de son secrétaire. Le manuscrit original existoit encore vers 1760, entre les mains de l'abbé *Lequeux*. Depuis, il a entièrement disparu. Il lui avoit été confié, avec les autres manuscrits de l'évêque de Meaux, pour servir à la nouvelle édition de ses OEuvres, que cet abbé s'étoit chargé de diriger, et on a de sa main une copie du préambule de l'ouvrage, avec le plan et l'indication des preuves et des exemples dont Bossuet avoit fait usage pour confirmer la tradition de l'Eglise. Cette copie a été imprimée pour la première fois dans le tome IV de l'*Histoire de Bossuet; Pièces justificatives* du liv. XIII. Nous la plaçons ici, à cause de la conformité du sujet avec les lettres qu'on vient de lire.

Il y a tout lieu de croire que le manuscrit original a été jeté au feu. *Lequeux* en fit l'aveu à M. Riballier, docteur de Sorbonne, censeur de l'édition de Bossuet. Des personnes encore vivantes, ou mortes depuis peu, nous ont attesté ce fait, comme l'ayant appris de M. Riballier. Voyez encore à ce sujet l'*Hist. de Bossuet*, liv. XIII, n° 2. (*Edit. de Vers.*)

doctrine. Plusieurs gens doctes, éblouis du savoir et de l'éloquence d'un certain auteur célèbre parmi nous [1], croient rendre service à Dieu en affoiblissant l'autorité de ces jugements. A les entendre, on croiroit que les *Formulaires* et les souscriptions sur la condamnation des hérétiques, sont choses nouvelles dans l'Eglise de Jésus-Christ ; qu'elles sont introduites pour opprimer qui on voudra ; ou que l'Eglise n'a pas toujours exigé, selon l'occurrence, que les fidèles passassent des actes qui marquassent leur consentement et leur approbation expresse, ou de vive voix, ou par écrit, aux jugements dont nous parlons, *avec une persuasion entière et absolue dans l'intérieur*. Le contraire leur paroît sans difficulté ; ils prennent un air de décision qui semble fermer la bouche aux contredisants ; et ils voudroient faire croire qu'on ne peut soutenir la certitude des jugements *sur les faits*, sans offenser la pudeur et la vérité manifeste. Cependant, toute l'histoire de l'Eglise est remplie de semblables actes et de semblables soumissions, dès l'origine du christianisme.

Il m'est venu dans l'esprit qu'il seroit utile au bien de la paix de représenter ces actes, à peu près dans l'ordre des temps, en toute simplicité et vérité. Je pourrois en faire l'application aux matières contentieuses du temps ; mais j'ai cru plus pacifique de la laisser faire à un chacun. Loin donc de ce discours tout esprit de contention et de dispute. Je ne veux ici produire que des faits constants, que des actes authentiques de l'Eglise, que des exemples certains, qui autorisent le droit perpétuel d'exiger le consentement et l'approbation des actes dont il s'agit.

Je soutiens donc, 1° qu'elle a exercé ce droit sacré dès l'origine du christianisme, et que cette vérité est incontestable. Je passe encore plus avant : elle peut être démontrée en une ou deux pages d'une manière à ne laisser aucune réplique. Par exemple, j'exposerai par avance ce fait tiré du concile de Constance, lequel ayant défini *plusieurs faits* contre Jean Viclef et Jean Hus, dans les sessions huitième et quinzième, comme « qu'ils étoient hérétiques, et avoient » prêché et soutenu plusieurs hérésies, et notamment que Viclef étoit mort opiniâtre et impénitent, anathématisant lui et sa mémoire » (*Concil. Constant., sess.* VIII, XV. *tom.* XII » *Conc. col.* 45 *et seq.* 127 *et seq.*) ; » le pape Martin V ordonne dans ce concile, *avec son approbation expresse* (*sacro approbante concilio*), « que tous ceux qui seroient suspects

[1] Le docteur Arnauld.

» d'adhérer à ces hérétiques, sans aucune distinction, soient obligés de déclarer en particulier qu'ils croient que la condamnation faite » par le saint concile de Constance, de leurs » personnes, de leurs livres et de leurs enseignements, a été très juste, et doit être retenue » et fermement assurée pour telle par tous les » catholiques ; et qu'ils sont hérétiques, et doivent être crus et nommés tels (*Bull.*, Inter » cunctas, *ibid. col.* 259 *et seq.*). »

Arrêtons-nous là ; et supposons, si vous voulez, qu'il n'y ait que ce seul fait à produire et à discuter : je dis que par ce seul fait la chose est décidée ; et toutes les objections qu'on peut faire tombent par terre sans ressource.

Ce jugement est prononcé par un concile œcuménique, toutes les obédiences, comme on parloit, étant réunies, le pape à la tête. Est-on obligé d'y croire, ou non ? Ceux qui nient la certitude de tels jugements, répondent que non, parce que l'Eglise n'est pas infaillible en les prononçant, puisque ce sont des faits qui ne sont pas révélés. Je ne suis pas obligé à résoudre cette objection. Je demande à mes adversaires si le concile de Constance est plus infaillible dans les faits, que les autres assemblées ecclésiastiques : quand il oblige à croire le jugement porté contre Viclef, de quelle sorte de croyance veut-il parler ? ou bien n'exige-t-il aucune croyance ? Que veulent donc dire ces mots appliqués à tant de faits ? est-ce une croyance naturelle ou surnaturelle, ou une simple résolution de garder un silence respectueux, pendant qu'on est présent devant le juge qui demande un *oui* ou un *non* précis ? Je ne réponds rien, je demande seulement : je conformerai ma réponse à celle qu'on me fera ; et on ne doit point m'inquiéter si on n'en a point à me faire.

Mais, direz-vous, on ne me propose point de souscription. Peut-on jamais exiger une déclaration plus formelle sur les faits jugés au concile, et auroit-on fait davantage, si on eût demandé la signature ? Peut-on croire que toute l'Eglise assemblée en concile œcuménique mette ses enfants dans le péril de mentir, et de calomnier Viclef, sur la foi d'un jugement qui ne peut avoir de certitude ?

Mais, dira-t-on, au défaut de la foi, on a une certitude de prudence humaine. Où la prend-on ? qui l'a révélée ? et qui ne voit qu'on ne peut s'assurer de rien, que sur la foi du jugement de toute l'Eglise.

Je n'ai encore allégué qu'un seul fait ; et en m'y tenant, je vois tous mes adversaires à bout. Mais un tel fait ne marche jamais seul. Un concile œcuménique, tel que celui de Constance, est toujours précédé par la tradition ; et dès là, je suis assuré de l'avoir pour moi, sans entrer dans une plus ample discussion, comme je l'avois promis. J'y entrerai néanmoins, pour comble de conviction, et pour aller à la source. Il en résultera des règles avouées par nos savants ; on verra qu'ils n'ont pu trouver d'actes contraires ; et quand il sera constant que le droit de l'Eglise, que je veux défendre, est appuyé sur une tradition incontestable dès l'origine du christianisme, alors je me joindrai avec eux ; et d'eux-mêmes, ils se trouveront obligés à chercher avec moi des solutions aux objections qu'ils proposent contre le droit de l'Eglise, qu'ils verront si clairement établi : ce qui fera une seconde partie de ce discours, mais une partie qui ne me regardera pas plus que tous les autres théologiens, puisqu'ils ont le même intérêt que moi à défendre la tradition.

Il ne s'agira donc pas de me demander quelle est la nature de l'autorité des jugements ecclésiastiques sur les faits qui ne sont pas révélés de Dieu, puisqu'une fois il sera vrai que cette autorité aura été reconnue par cent actes inviolables, et qu'il faudra bien trouver les moyens de l'exercer pour le salut des fidèles.

Encore, comme j'ai dit, que je ne veuille point entrer dans les matières contentieuses qui ont fait l'agitation de nos jours, je souhaite qu'il me soit permis de lever, par deux faits constants, deux préjugés considérables que je trouve dans les esprits de quelques savants.

Le premier, que la souscription pure et simple du *Formulaire* porte préjudice à la doctrine de saint Augustin et à la grâce efficace : mais le contraire est indubitable, puisque cette doctrine va son cours à la face de toute l'Eglise ; on la soutient par tout l'univers, et à Rome même avec la même liberté, et si on peut ainsi parler, avec la même hauteur. Alexandre VII a recommandé par un décret exprès la doctrine de saint Augustin et de saint Thomas. Innocent XII, consulté par l'université de Louvain, si elle devoit changer quelque chose dans son ancienne doctrine sur la *grâce* et le *libre arbitre*, qui est celle de saint Augustin et de saint Thomas, a répété les anciens décrets de l'Eglise romaine, pour adopter la doctrine de saint Augustin, dans les mêmes termes dont s'est servi le pape saint Hormisdas, dans sa décrétale *ad Possessorem* (Hormisd., *ep.* LXX. *tom.* IV *Conc. col.* 1530.),

qui sont les plus authentiques qu'elle ait jamais employés. Le clergé de France, dans son *Formulaire* de 1654, pour ôter tout scrupule ou tout prétexte à ceux qui pourroient appréhender que la doctrine de saint Augustin ait pu recevoir aucune atteinte par la condamnation des cinq propositions de Jansénius, dans la constitution d'Innocent X et d'Alexandre VII, a expressément inséré dans ce *Formulaire* que la doctrine de saint Augustin subsiste dans toute sa force, et que Jansénius l'a mal entendue. Ce *Formulaire* du clergé de France subsiste en Sorbonne dans sa pleine autorité; c'est celui qu'elle a reçu, qu'elle conserve, qu'elle fait encore aujourd'hui souscrire à tous ses bacheliers et à tous ses docteurs, parmi lesquels depuis cinquante ans, se trouveront trente évêques. C'est donc une illusion manifeste de faire craindre dans les *Formulaires* la moindre altération de la doctrine de ce Père. L'école de saint Thomas s'élève en témoignage contre de si vaines appréhensions, et suffit seule pour faire voir qu'on peut défendre, sans rien craindre, le besoin que l'on a d'un secours qui donne l'*agir*, pardessus celui qui donne le *pouvoir* complet en ce genre, qui est tout ce que j'avois à remarquer.

Mais une seconde remarque n'est guère moins importante. Il y en a qui veulent se persuader que l'obligation à la souscription pure et simple donne trop d'avantage à ceux qu'ils appellent les auteurs de la *morale relâchée*, et leur donne indirectemeut trop de pouvoir. C'est là sans doute un vain prétexte. Les évêques qui se sont le plus attachés à maintenir les constitutions et les *Formulaires* n'en ont pas été moins attachés à défendre la bonne morale, témoin l'assemblée de 1700, où, sans faire querelle à personne, les relâchements ont été attaqués avec autant de vigueur que jamais. Jamais l'obligation d'aimer Dieu n'a été ni mieux établie ni plus étendue. On n'a jamais poussé plus loin, ni par des principes plus solides, la fausse et dangereuse *probabilité*. La même assemblée s'est expliquée plus vivement que jamais pour la doctrine de saint Augustin; et on ne s'étoit jamais déclaré plus clairement contre le *semi-pélagianisme* des derniers temps. Il faut donc être convaincu que les souscriptions et les *Formulaires* ne nuisent en rien à la pureté de la morale, ni même à la vérité de la grâce chrétienne, ni enfin à aucune partie de la saine théologie, puisqu'on voit les évêques également opposés à tous les excès.

Ces préventions ainsi levées, je crois qu'on se porteroit naturellement à reconnoître l'autorité toute entière des actes ecclésiastiques dont nous avons promis le récit. Il seroit temps d'entrer dans cette déduction, s'il n'étoit encore plus essentiel d'établir le fondement des saintes Ecritures qui doivent servir d'appui à tout ce discours.

Ce fondement important consiste à dire que si l'Eglise prononce des jugements authentiques *sur les faits* dont il s'agit, encore que bien constamment ils ne soient pas révélés de Dieu, elle ne l'entreprend pas d'elle-même, ni de sa propre autorité; elle en a reçu un commandement exprès d'en haut, dans tous les passages où le Saint-Esprit lui commande de censurer, de reprendre, de convaincre, de noter l'homme hérétique, de le faire connoître, afin qu'on l'évite, qu'on l'ait en exécration, et que sa folie soit connue; tous préceptes divins donnés à l'Eglise, et qui se trouvent renfermés dans celui-ci seul (MATT., VII. 15; *Act.*, XX. 29.): *Donnez-vous de garde des faux prophètes qui viennent à vous dans des vêtements de brebis, et au dedans sont des loups ravissants.*

Il ne faut pas écouter ceux qui, pour éluder ces passages, semblent vouloir introduire la dangereuse maxime que l'Eglise ne prononce de tels jugements que par des *notoriétés de fait*, lorsque les erreurs sont constantes et avouées par leurs auteurs; à quoi j'oppose ces maximes, dont la vérité paroîtra dans tout ce discours, et qui dès à présent vont lui servir de soutien, en sorte que la question peut être décidée par elles seules.

Première maxime. Il n'est pas vrai que l'Eglise n'ait à flétrir parmi les hérétiques que ceux dont les erreurs sont notoires et avouées, puisqu'au contraire ceux-là étant si publiquement connus, sont ceux qu'il est moins besoin de noter par la censure ecclésiastique.

Seconde maxime. Il est vrai, au contraire, que ceux qu'il lui est plus expressément commandé de noter, sont ceux qui se cachent et se déguisent le plus.

Troisième maxime. C'est l'intention expresse de ce passage : *Donnez-vous de garde de ceux qui viennent à vous avec des habillements de brebis, et au dedans sont des loups ravissants.* Car ce sont ceux-là précisément à qui il faut ôter la peau de brebis et le masque de l'hypocrisie, qui les rend les plus dangereux de tous les séducteurs, et à qui aussi pour cette raison l'Eglise doit opposer avec le plus de force l'autorité de ses jugements.

Quatrième maxime. Aussi Jésus-Christ donne-t-il le moyen de les connoître, en disant : *Vous les connoîtrez par leurs fruits, par leurs œuvres ;* comme s'il disoit : Il n'est pas question ici des notoriétés, et de l'aveu de ces hypocrites; plus ils nient, plus vous les devez détester, et rendre public votre jugement. Je vous donne le moyen de les convaincre : rendez-vous attentifs aux fruits qu'ils portent ; discernez la vérité des apparences ; en un mot, convainquez-les, notez-les, afin que personne ne s'y trompe. Quand vous les voyez entraîner des disciples avec eux, partager même les catholiques, en mettre un grand nombre dans leur parti, en sorte qu'on ne sache presque plus qu'en croire ; bien loin de vous rebuter, plus vous devez interposer votre jugement, quand ce ne seroit que pour mettre fin aux dissensions et aux schismes qui font tant de maux aux églises.

Cinquième maxime. A Dieu ne plaise qu'on laisse croire aux fidèles que ce soit un joug que l'Eglise leur impose, que de les obliger à l'en croire ; puisqu'au contraire c'est le plus grand bien qu'on leur puisse procurer, n'y ayant rien de plus nécessaire à la santé que de bien connoître la maison où est la peste, et les personnes qui peuvent nous la porter.

Nous pouvons rapporter ici par avance une requête présentée sous Mennas, où l'on demande que le concile fasse de Sévère, et de quelques autres hérétiques, ce que les conciles ont fait, selon la coutume de Nestorius, d'Eutychès et de Dioscore (*Concil. Constantinopl. sub* MENN., *act.* V. *tom.* V *Conc. col.* 103.), c'est-à-dire de les frapper d'anathème, et de les faire connoître à tout le peuple, comme gens d'une doctrine empoisonnée. Nous trouvons encore dans le même concile les acclamations de tout le peuple au patriarche, afin qu'il frappe le même Sévère d'anathème et d'exécration, où tout le peuple presse le patriarche avec de grands cris et une espèce de violence à anathématiser Sévère (*Ibid., col.* 178.). Il ne s'agissoit pas d'une notoriété ou d'un aveu : Sévère étoit connu de tout le peuple; mais ils veulent avoir contre lui l'anathème du patriarche, et l'autorité des choses jugées, afin que l'hérésie passe à jamais pour condamnée et détestée, avec l'exécration de son auteur.

Sixième maxime. C'est en suivant ces maximes de l'Evangile qu'on a vu dans tous les temps de l'Eglise flétrir et noter les hérétiques, non point par leur aveu ni par les notoriétés qu'on voudroit introduire ; on a toujours procédé par examen, par information juridique. Je me contente d'abord d'en apporter deux exemples tirés des conciles généraux.

Dans celui d'Ephèse, où Nestorius fut condamné, on ne veut point se fonder sur son aveu. On lit les lettres de cet hérésiarque ; on les improuve ; on lit les extraits de ses sermons qu'il avoit lui-même envoyés au pape saint Célestin ; s'il avoit proféré quelque blasphème, on en informoit juridiquement ; on le cite dans le concile ; on accuse sa contumace ; on montre par la procédure qu'on veut agir par l'autorité des choses jugées. On procède à peu près de même contre Dioscore, patriarche d'Alexandrie, au quatrième concile général, c'est-à-dire à celui de Chalcédoine, où les erreurs et les violences de ce patriarche furent dénoncées ; on accuse ses autres crimes ; on le cite ; on le contumace; et, comme Nestorius, il demeure anathématisé et détesté par l'autorité des choses jugées, sans qu'on se serve de son aveu, ni de la notoriété. Voilà deux exemples fameux, qui seront bientôt suivis d'une infinité d'autres, qui rendent constante la maxime que l'Eglise procède par voies judiciaires, par examen, par information, par un jugement canonique, et en un mot, par l'autorité des choses jugées.

Nous voyons dans les lettres du concile de Carthage et de...... à saint Innocent Ier, qu'on tenoit registre des informations qu'on faisoit contre les auteurs de sectes, de leur interrogatoire, de leur aveu, de leur déni, pour montrer qu'on n'attendoit pas à condamner, quand eux ou leurs disciples avoueroient leurs erreurs; mais qu'on vouloit les forcer et les convaincre, afin que le peuple ne pût les méconnoître ; et que plus ils tâchoient à les déguiser et à envelopper leurs discours, plus ils fussent découverts.

Otez à l'Eglise ces saintes maximes, vous la désarmez contre les hérésies : elles ne se répandent pas toutes seules ; c'est quelque personne, c'est quelque livre, qui les tirent de l'enfer, où elles ont été conçues. Priver l'Eglise du pouvoir de noter ces livres ou ces personnes, c'est la livrer en proie à l'hérésie. Réduisez-la à ne flétrir que ceux qui avouent, le plus grand hypocrite l'emportera toujours, la parole demeurera au plus opiniâtre, et le plus simple sera toujours le plus exposé.

Il est bon de se mettre ici le plus vivement qu'on pourra devant les yeux le caractère de l'homme hérétique. On en peut prendre l'idée dans les interrogatoires d'Eutychès, dans les

conférences avec les donatistes, manichéens, ariens, eutychiens, et très clairement au concile d'Aquilée, sous saint Ambroise. C'est là qu'on découvre tant de déguisements, tant de chicanes, tant d'ambiguïtés affectées, des procédures si éloignées de la bonne foi, qu'on voit, par cet endroit seul combien les fidèles ont besoin d'être prévenus, par l'autorité inviolable des jugements ecclésiastiqnes, contre tant de tentations subtiles, et, comme parle saint Jean, contre les malices et les profondeurs de Satan (*Apoc.*, II. 24.).

C'est pourquoi il faut ici observer soigneusement que les ordres donnés à l'Eglise pour manifester les hérétiques, sont conçus en termes très généraux, et qu'on n'y trouve dans les Ecritures aucune limitation : *Prenez garde à vous*, dit saint Paul (*Act.*, XX. 28 *et seq.*), *et à tout le troupeau dont le Saint-Esprit vous a établis évêques pour gouverner l'Eglise de Dieu, qu'il a rachetée par son sang. Je sais*, poursuit-il, *qu'après mon départ, ou après ma mort, il entrera parmi vous des loups ravissants, et que même il s'élèvera au milieu de vous des menteurs, des séducteurs, des hypocrites qui tiendront des discours pervers, artificieux, pour entraîner des disciples après eux. Souvenez-vous que je n'ai cessé nuit et jour de vous en avertir avec larmes.* Pourquoi un si grave avertissement, si ce n'est afin de rendre l'Eglise attentive à découvrir ces trompeurs futurs, de quelques couleurs qu'ils se parent, et de quelque nombre de disciples qu'ils entraînent après eux, même du milieu des frères qui se disent le plus catholiques.

Il n'y a rien de plus général que ces commandements divins. Les fidèles vivent en repos, sur cette foi qu'ils ont des surveillants établis de Dieu, avec des ordres exprès de dénoncer l'hérétique, sous quelque forme qu'il paroisse, puisque, bien loin de se taire quand il se cache, c'est au contraire le cas précis de l'examiner, de le déclarer, et de le montrer au doigt, de peur qu'on ne s'y trompe.

Je n'en veux pas dire davantage à présent; le reste viendra en son tour : c'est sur ce fondement de l'Ecriture, que l'Eglise, par une pratique aussi ancienne que la religion, s'est accoutumée à dénoncer tout homme hérétique à toute la société chrétienne. Les apôtres en ont donné l'exemple. Saint Paul a dénoncé publiquement Hyménée et Philète avec l'expression de leur erreur, *qui étoit de croire que la résurrection étoit déjà faite* (2. TIM., II. 17, 18.). Il nomme ailleurs, dans une de ses épîtres, Hyménée et Alexandre, comme gens *qu'il a livrés à Satan, afin de leur apprendre à ne point blasphémer* (1. TIM., I. 20.). Il n'oublie pas Phigelle et Hermogène (2. TIM., I. 15.). L'apôtre saint Jean dénonce Diotréphès (3. JOAN., 9.), qui s'étoit fait une primauté dans l'église d'Asie, et refusoit de reconnoître cet apôtre. Ces exemples apostoliques ont été suivis; et c'est une tradition de tous les siècles, d'envoyer le nom de tous les hérétiques chargés des anathèmes de toute l'Eglise contre leurs personnes et leurs livres, en exprimant leurs erreurs. Nous en allons rapporter les actes, pour faire foi à tout l'univers que l'Eglise a exercé le pouvoir de prononcer sur ces faits, encore qu'ils ne soient point révélés de Dieu, et d'exiger le consentement à ces jugements [1].

Premier et deuxième exemples [2]. Jugements rendus contre les semi-pélagiens, en faveur de saint Augustin.

Comme l'Eglise, pour l'utilité des fidèles, note l'homme hérétique, il est utile aussi qu'elle marque les principaux docteurs suscités par la Providence pour combattre les hérésies. Elle l'a fait à l'égard de saint Augustin, en deux occasions. Prosper et Hilaire s'étoient plaints à saint Célestin des accusations de saint Augustin. Ce pape se déclare, et décide pour l'autorité de saint Augustin. Hormisdas fit la même chose dans le temps que Fauste de Riez tâchoit de relever l'hérésie des semi-pélagiens, et canonisa en particulier les deux livres que les ennemis de saint Augustin improuvoient. Toute l'Eglise a consenti à ce jugement; et ceux qui veulent le plus affoiblir l'autorité des choses jugées, sont les plus attentifs à mainteuir l'autorité des jugements de ce pape.

Troisième exemple. La reconnoissance du pontificat du pape saint Corneille, tiré de saint Cyprien et d'Eusèbe de Césarée. Autres exemples semblables répandus dans tous les siècles, et réflexions sur la certitude de chaque pontificat légitime.

Quatrième exemple. La condamnation de Paul de Samosate au concile d'Antioche.

[1] A cet endroit de la copie du Mémoire de Bossuet, l'abbé Lequeux a écrit la note suivante :
« Jusqu'ici j'ai copié exactement le *manuscrit*, qui » n'est qu'une espèce de brouillon dicté par l'auteur, dans » un temps où ses grandes infirmités l'avoient mis hors » d'état de pouvoir écrire lui-même. Je me contenterai » présentement de marquer les exemples de la tradition » qu'il avoit employés. »

[2] Pag. 17 *du manuscrit.*

Cinquième exemple. La condamnation de Nestorius.

Sixième et septième exemples. Accord de saint Cyrille avec Jean d'Antioche et les évêques d'Orient, sur le fait de Nestorius. Il est anathématisé par Théodoret au concile de Chalcédoine.

Huitième et neuvième exemples. Diverses manières de souscrire dans le concile de Chalcédoine : semblables distinctions dans le concile de Latran sous le pape saint Martin.

Dixième exemple. Jugement favorable à saint Athanase.

Onzième et douzième exemples. Condamnation d'Origène avec souscription, et d'Auxence sans souscription, avec égale autorité.

Treizième exemple. Parole de saint Augustin sur Cécilien.

Quatorzième exemple. Décret du pape saint Léon pour condamner les auteurs de l'hérésie pélagienne, par souscription expresse.

Quinzième exemple. Le formulaire du pape Hormisdas contre Acace, patriarche de Constantinople. Doctrine des papes sur les souscriptions.

Seizième et dix-septième exemples. Le formulaire de saint Hormisdas (*Prima salus*) répété sous le pape Agapet, et encore plus expressément dans le concile huitième, sous les papes Nicolas Ier et Adrien II.

Dix-huitième exemple. La condamnation de Timothée, patriarche d'Alexandrie, par les lettres qu'on a appelées *circulaires*.

Dix-neuvième et vingtième exemples. Requête donnée aux évêques pour demander l'anathème de Sévère, et les cris du peuple au patriarche sur le même sujet.

Vingt-unième exemple. Confession de foi du pape saint Grégoire.

Vingt-deuxième exemple. La condamnation des *trois Chapitres* au cinquième concile.

Vingt-troisième exemple. La condamnation des Monothélites dans le concile de Latran, sous saint Martin Ier

Vingt-quatrième exemple. Actes du sixième concile, sous le pape Hormisdas [1].

[1] Ici l'abbé Lequeux a placé la note suivante : « Ce » titre de chapitre finit le *manuscrit;* et c'est là sans doute » que l'auteur en demeura, à la page 107. »

EPISTOLA LV.

VIRO CLARISSIMO AMPLISSIMOQUE MICHAELI ANGELO RICCIO. [1]

Merita ejus ac virtutes enumerat, quantique faciat ejus amicitiam et optet, blando affatu ei significat.

Ego te, vir clarissime, ac singulares animi tui dotes, et celebrante famâ, et affirmantibus viris summo ingenio summâque dignitate præditis, pridem habeo cognitas. Illi te omni litteraturâ cultissimum, te antiquæ theologiæ ac disciplinæ scientissimum pariter ac retinentissimum prædicabant; te amplissimas quasque dignitates et virtute promeritum et animo supergressum in publica commoda totum incumbere, dignumque omnino esse quo Innocentius XI, Pontifex verè sanctissimus, plurimùm uteretur. Quæ quidem à me non eo commemorantur quò viro modestissimo adblandiar, aut vicem rependam iis laudibus quas in me paucis gravissimisque sententiis amplissimas contulisti : verùm quò intelligas quanti te faciam, fidemque habeas flagitanti ut quem ornasti diligas. Id quidem ego, vir clarissime, nisi me vita destituat, omni officii atque obsequii genere promerebor.

In Regiâ San-Germanâ 12 *kal. jan.* 1678.

EPISTOLA LVI.

REVERENDISSIMO PATRI M. LAURENTIO DE LAUREA, [2]

JACOBUS BENIGNUS, EPISCOPUS CONDOMENSIS.

Approbationem libello de *Expositione Fidei* à reverendissimo Patre datam egregiè prædicat, deque acceptis ejus benevolentiæ significationibus plurimùm lætatur.

Homini religiosissimo atque in theologiâ versatissimo quem Roma miretur et consulat, quem omnes ubique purpurâ dignissimum judicent, Reverendissime Pater, mea scripta probari; cùm mihi honorificum esse sentio, tum hæreticis nostris spero salutare futurum. Nimirum illi jactare non desinunt diversissimas inter nos de fide quoque esse sententias, à Gallis dissentire Romanos, neque unquam eventurum ut opusculum meum Romæ approbarem. Homines rerum nostrarum imperitissimi, qui catholicum Episcopum ab Ecclesiâ Romanâ dissi-

[1] Secretarius Congregationis indulgentiarum ac SS. Reliquiarum, sanctique Officii consultor fuit. Ab Innocentio XI in Cardinalium collegio cooptatus, anno vix elapso obiit, 12 maii 1682, annos natus 64. Eximiam Italicæ versioni *Expositionis* dedit approbationem, in hujus libelli editione Parisinâ anni 1679 insertam. Hanc vide suprà, tom. VIII, pag. 610.

[2] Brancati de Laurea vel Lauria, Minor conventualis, bibliothecæ Vaticanæ præfectus. Eum Innocentius XI sacro collegio adscripsit, anno 1681. Obiit 30 novembris 1693, annos natus 82.

dere posse putant, aut Romæ non placere quam ego unam sum prosecutus, expositam Tridenti fidem. Quos tamen non argumentis, sed ipsâ re confutari refellique oportebat. Id à te potissimùm præstitum mihi gratulor; neque quidquam memini gratius contigisse, quàm quod vir nobilissimus juxta atque doctissimus abbas à Sancto-Lucâ nuper ad me retulit, te nostrî studiosissimum esse atque amantissimum. Id nempe superest, vir reverendissime atque observandissime, ut quem tantopere commendasti, pari benevolentiâ complectare; meque tibi semper et conjunctissimum et obsequentissimum fore credas.

In palatio San-Germano XII kalendas januarii 1678.

EPISTOLA LVII.

CASTORIENSIS EPISCOPI, CONDOMENSI.

Veniam petit pro negligentiâ et infidelitate quâ usus est editor libelli de *Expositione*, culpam emendare promittit, et hujusce libelli in idioma Batavicum translationem mirificè commendat.

Hisce veniam deprecor, quòd nobilissima vestra *Catholicæ Fidei Expositio*, non solùm parum nobili charactere, vilique chartâ, verùm etiam variis typographiæ violata vitiis hìc edita fuerit.

Commiseram ejus edendæ curam homini et docto et in arte typographicâ expertissimo, verùm hæretico. Hinc vereor ne infensus libro, ex quo suæ sectæ diminutionem metuit, minùs emaculatis typis eum edendum crediderit; ut sic lucem veritatis, quâ liber lucet et vincit, nonnihil obscuraret. Minimè fueram arbitratus ipsum creditam sibi provinciam, vel tam negligenter, vel tam infideliter curaturum fuisse. Promiserat enim mihi curaturum se, ut nec in typis elegantia, nec in chartâ nitor, nec in imitatione propositi sibi exemplaris fidelitas à quoquam posset desiderari.

Curabo, Antistes illustrissime, ut fideliùs typographus libello vestro debitam reddat observantiam, edens illum typis nobilibus et emaculatis. Ausim dicere eum esse in nostrum idioma tam feliciter à magni ingenii viro [1] transfusum, ut Gallicanæ elegantiæ vel parum vel nihil detraxerit. Nullus dubito quin tam Catholicis quàm Acatholicis nostris evadat utilissimus; omnesque ejus auctori summa à Domino bona sint apprecaturi cum illo, qui magnâ cum observantiâ sese profitetur, illustrissime et reverendissime domine mihi observandissime, humillimum et obedientissimum famulum, etc.

12 Aprilis 1678.

[1] Petrus Codde, qui deinde, sub titulo Archiepiscopi Sebasteni, ab anno 1686, Vicarii apostolici munere functus est, post obitum Castoriensis Episcopi.

EPISTOLA LVIII.

CONDOMENSIS CASTORIENSI.

De latinâ editione *Expositionis*, apud Batavos evulgatâ.

Ego verò plurimas tibi habeo gratias de libello meo latinè edito, ac missis ad me per clarissimum virum Dominum des Carrières exemplaribus. Sanè fatendum est multa errata, eaque gravia, ac sensum obscurantia, irrepsisse: quæ si novâ editione emendare velis, uti tuæ postremæ litteræ profitentur, pergratum mihi feceris. Quod ut faciliùs præstari possit, mitto ad te, Præsul illustrissime, horum erratorum seriem, utì à me notata sunt. Tu me, utì facis, tuî amantissimum atque observantissimum ama, illustrissime, etc.

Datum in regio castello San-Germano, 22 *maii* 1678.

EPISTOLA LIX.

EMINENTISSIMO PRINCIPI ALDERANDO CIBO,

S. R. E. CARDINALI

JACOBUS BENIGNUS, EPISCOPUS CONDOMENSIS,

SALUTEM.

Humanitatem ejus insignem ac præclara merita extollit, Sedemque apostolicam eximiè commendat.

Neque me conticescere, eminentissime Cardinalis, Innocentii optimi sanctissimique Pontificis benignitas singularis; neque ipsi adeundo alium præter te ducem quærere, aut auctoritas tua, aut effusa in Episcopos maximè Gallicanos benevolentia patitur. Huc accedit quòd me quoque, quæ tua humanitas est, nuper oblato Eminentiæ tuæ exiguo tractatu meo, egregiâ animi tui ac propensissimæ voluntatis significatione cohonestatum volueris, effecerisque omnino ut ingratus insulsusque videar, nisi et te uno nitar plurimùm, mihique ipsi tanti viri benevolentiam gratuler. Quare etiam atque etiam rogo, eminentissime Princeps, primùm ut Innocentio Pontifici verè maximo gratulationem meam, summumque erga ipsum Sedemque apostolicam obsequium commendare velis; tum ut tu quoque, cujus animi dotes suspicio venerorque, tuorum numero me adscribas. Nec deerit conciliator optimus, ille qui in te viget sinceræ pietatis, propagandæ fidei, atque ecclesiasticæ disciplinæ in pristinum splendorem revocandæ amor impensissimus; qui ut in te vim depromit suam, ita me ad eamdem metam, pro virium mediocritate, currentem ultro adjuvabit.

Perspectum sanè mihi est, eminentissime Cardinalis, quàm indefesso studio ipsos adeas fidei ac disciplinæ fontes, quàm sacris canonibus te ipsum primùm informandum tradas; tum verò Ecclesiam universam procurandam constituendamque committas. Esto illud præclarum opus Innocentio XI, summo Pontifice, teque doctissimo sanctissimoque Consultore dignissimum : non statuas ponere, non obeliscos erigere, non immensas ædificiorum moles extollere; sed fidem amplificare, sancire pacem, mores christianos excolere, sanctissimam disciplinam et firmare regulis, et exemplis instruere; ut ipse Ecclesiæ decor ad eam pulchritudinem potiundam extraneos quoque et adversarios alliciat et instiget. Mihi verò conato ecclesiasticam doctrinam illustrare, ne illi postea dixerint quod hactenus immeritò exprobrarunt, meam sententiam Sedi apostolicæ non probari; intelligant ei Sedi, cui Petrus præsidet et Petri æmulator Innocentius, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ (PHILIP., IV. 8.), et probari semper, et esse probata : tum si qua sincera virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitare Innocentium XI, et Innocentii sanctissimum Consultorem Alderanum Cibum, quem ego summâ animi reverentiâ prosequor, eique me addictissimum atque obsequentissimum fore spondeo. Vale.

In regiâ Versaliensi, VIII kalendas decembris anno 1678.

EPISTOLA LX.

AD INNOCENTIUM XI.

Quòd libellum de *Expositione Fidei* Pontifex probaverit grates maximas rependit; in hoc opere elaborando propositum suum declarat; Regis optima præcepta circa Serenissimi Delphini institutionem exponit, regum Francorum laudes prædicat, votaque pro Ecclesiâ et Pontifice effundit.

BEATISSIME PATER,

Quod votis omnibus expetendum fuit, id ego Vestræ Sanctitatis summo beneficio sum assecutus, utì mea scripta gestaque Sedi apostolicæ probarentur, unde terris Deus fundit oracula, eique potissimùm Pontifici quem unum sinceræ pietatis, christianarumque omnium virtutum laude conspicuum, puriori quoque divinitus luce afflatum esse oporteat. Equidem cùm elaboravi meum de *Catholicæ Fidei Expositione* tractatum, id mihi animo proponebam, ut et adversarii doctrinam Ecclesiæ, tot calumniis impetitam ac deformatam, qualis esset agnoscerent, et Ecclesiæ filii compendioso sermone, sanctæ matris sensa perspicerent. Quod mihi cumulatissimè contigisse minimè dubitaverim, postquam libellus meus, nonnullis jam gentibus cognitus, in Italiæ quoque luce atque adeo Romæ, quod est fidei caput, est editus, publicâ approbatione non munitus tantùm, sed ornatus; quoque nihil quidquam aut ad commendationem illustriùs, aut ad auctoritatem firmiùs esse queat, Vestræ Sanctitatis sententiâ comprobatus.

Neque verò minùs lætum fuit, Beatissime Pater, quòd Vestra Sanctitas significatum mihi esse voluerit gratam ipsi esse quantulamcumque meam, in informando Serenissimi Delphini animo, diligentiam atque operam. Quo quidem in officio amplissimo gravissimoque, quid præstarem ipsa maximi Regis jussa monstrabant. Is namque, cùm mihi Regium Adolescentem erudiendum tradidit, recolo enim lubens, id præ omnibus unum inculcabat inferciebatque, utì pietatem, utì summam erga vestram Sedem re-

LETTRE LX.

A INNOCENT XI. [1]

TRÈS SAINT PÈRE,

Il ne pouvoit rien m'arriver de plus désirable, que de recevoir, par les ordres de Votre Sainteté, des témoignages de son approbation, c'est-à-dire de celle de Dieu même; puisqu'elle est assise dans le siége d'où il a accoutumé de prononcer ses oracles à toute la terre, et qu'elle se rend digne, par sa sainte vie, d'être éclairée des plus pures lumières du ciel. Après une telle approbation, très saint Père, je ne puis plus douter que mon traité de l'*Exposition de la Foi* ne fasse l'effet que j'en avois espéré, qui est de détromper les hérétiques des erreurs qu'ils imputent à l'Eglise et d'instruire ses enfants, en peu de mots, des sentiments de leur mère sur les matières controversées. Après avoir paru en beaucoup de langues, il falloit très saint Père, qu'il parût encore en Italie, et à Rome même [1], c'est-à-dire dans la source de la foi avec toutes les marques de l'approbation publique; et, ce qui est au-dessus de tous les titres, avec celle de Votre Sainteté.

Je n'ai pas été moins ravi, très saint Père, de ce que Votre Sainteté a bien voulu que je susse qu'elle est satisfaite des soins que je prends, pour instruire le jeune prince qu'il a plu au roi de me confier. Dans un emploi si grand et si important, je n'ai eu qu'à suivre les ordres de ce roi incomparable qui, dans le temps qu'il m'y appela (je prends plaisir, très saint Père, à le rappeler en ma mémoire) ne me commanda rien si expressément que d'élever monseigneur le dauphin dans la crainte de Dieu, dans la révérence envers le saint Siége, et

[1] Nous donnons cette traduction, parce qu'elle est de Bossuet. (*Edit. de Vers.*)

[1] L'*Exposition* fut imprimée à Rome en italien, et publiée vers le mois de septembre 1678.

verentiam teneræ menti instillarem, eam denique fidem quam ejus progenitores non tantùm piè coluerint, sed etiam acerrimè propugnarint.

Sit illa profectò maxima, Beatissime Pontifex, Francorum Regum gloria, quòd à mille ducentis annis, Romanam, id est catholicam fidem, semel animo haustam nunquam exuerint : ipsi quoque Ecclesiæ Romanæ decorum, regnum illud totius orbis vel nobilissimum et antiquissimum, idem erga Sedem vestram, et obsequentissimum et beneficentissimum extitisse. Non eam imminuet gloriam Ludovicus Magnus, ille datâ pace magis quàm tot reportatis victoriis, tot provinciis debellatis inclytus, atque in tanto gratulantis orbis applausu, decora religionis omnibus laureis ac laudibus anteponens. Nec tam nostris documentis quàm ejus exemplis, Delphinus augustissimus discet nihil esse magis regium quàm Regem regum colere. Ac si vestra Sanctitas nostris conatibus sanctissimas preces atque apostolicam benedictionem adjungat, mox sese ostentabit orbi Regius Juvenis virtutibus longè quàm genere clariorem. Regem parentem intuetur unum in Infideles bis jam arma movisse, non injuriâ provocatum, non permotum periculo, sed rei christianæ incredibili studio incitatum. An ergo ille impiam gentem requiescere, imò omnia longè latèque devastare patietur? An non quod accepit ab optimo parente, optimè institutus id posteris tradet? emergetque Galliæ, ex illa pulcherrimâ sanctissimâque disciplinâ, perpetua Regum series; qui Carolum Magnum, qui sanctum Ludovicum, qui nostrum quoque Ludovicum referant, planèque intelligant Reges Francos verè Christianissimos atque Ecclesiæ primogenitos, fidei propugnandæ ac frangendæ impiorum audaciæ esse natos factosque.

Quod ad me attinet, Beatissime Pater, cùm nihil planè habeam tantâ vestrâ benignitate atque apostolicæ benevolentiæ testificatione dignum, id unum intelligo mihi commendationi fuisse, quòd fidem catholicam maximè propagatam atque ecclesiasticam disciplinam impensissimè restitutam velim. Id nimirum unum Vestra Sanctitas curat, id agit, id spirat. Fortunet verò labores vestros Deus optimus maximus, qui vos in tantam sedem evexit, ut Ecclesiæ laboranti succurreret. Habeat vos diutissimè Petri cathedra, orbi christiano virtute magis quàm loco præsidentes. Dum tubâ insonatis, atque ad ecclesiasticam pacem paternosque complexus omnes undecumque

dans la foi que les rois ses ancêtres ont toujours non seulement embrassée, mais encore protégée et défendue.

C'est le grand honneur de la France de se pouvoir glorifier que depuis douze cents ans que ses rois ont embrassé la foi catholique, c'est-à-dire la romaine, elle n'en a jamais eu qui l'ait quittée. Mais nous pouvons dire, très saint Père, que ce n'est pas un petit honneur à l'Eglise romaine, que le trône le plus ancien et le plus auguste de l'univers ait toujours été le plus soumis et le plus libéral envers le saint Siége. Louis le Grand ne démentira pas ces beaux sentiments de ses ancêtres, lui qui, dans ce haut point de gloire où le met la paix donnée à l'Europe [1], plus encore que tant de batailles gagnées et tant de provinces réduites, craint et admiré de tout l'univers, est plus touché de la religion que de toute la grandeur qui l'environne. Monseigneur le dauphin apprendra plutôt par ses exemples que par nos instructions, qu'il n'y a rien de plus grand ni de plus royal que de servir le Roi des rois; et si Votre Sainteté, qui approuve notre conduite, daigne y joindre ses saintes prières et sa bénédiction apostolique, le monde verra bientôt ce jeune prince, illustre par ses vertus plus encore que par sa naissance. Quand il considérera que le roi son père a été le seul à qui le zèle, et non le besoin, ait fait prendre les armes déjà deux fois, pour défendre la chrétienté attaquée par les infidèles [2], il connoîtra qu'un de ses devoirs est de réprimer leur audace. Il fera instruire sa postérité comme il l'a été lui-même. La France portera toujours des Charlemagne, des saint Louis et des Louis le Grand; et ses rois apprendront qu'être roi de France, c'est être vraiment très chrétien, vrai fils aîné de l'Eglise, son protecteur naturel contre les impies, et invincible vengeur de leurs attentats.

Quant à moi, très saint Père, qui ne mérite les bontés extrêmes dont il a plu à Votre Sainteté de m'honorer, que par un désir immense de voir la foi étendue, et la discipline ecclésiastique heureusement rétablie, je ferai des vœux continuels pour Votre Sainteté, dont tous les desseins tendent uniquement à ces deux choses. Puissions-nous voir long-temps un si grand pape dans la chaire de saint Pierre, y tenir la première place de l'univers, plus encore par ses vertus que par l'autorité d'une charge si éminente! Puisse le Dieu qui vous a élevé à un si grand siége, pour le bien de son Eglise, bénir vos soins et vos travaux! Pendant que Votre Sainteté sonne la trompette pour appeler tous les chrétiens à l'unité catholique et à vos embrassements pater-

[1] La paix de Nimègue, signée au mois d'août 1678.

[2] Il flatte le zèle d'Innocent XI, qui s'étoit proposé d'entretenir la guerre contre les Turcs. En 1664, six mille Français, la plupart d'entre la noblesse, s'empressèrent de venir soutenir les Impériaux, vivement pressés par les Turcs, qui avoient fait une irruption dans la Hongrie, et contribuèrent beaucoup au gain de la bataille de Saint-Gothard. En 1668 et en 1669, Louis XIV envoya différents secours à Candie, qui retardèrent au moins de plusieurs mois la prise de cette place, s'ils ne purent en faire lever le siége.

Christianos evocatis, Jericho corruat, exurgat verò Jerosolyma, Dei sanctuarium instauretur : neque tantùm schismata hæresesque discedant; sed Ecclesia Christi prodeat nativo decore conspicua, suis firmata regulis, antiquis illis suis castissimisque moribus exornata. Id verò vestrum est, Beatissime Pontifex, id vestra tempora postulant, id ut vobis eveniat assiduis suppliciis Deum flagito; ac Vestræ Sanctitatis pedibus advolutus apostolicam benedictionem expecto, eique me meaque omnia summâ animi demissione subjicio.

Deus Sanctitatem Vestram diù Ecclesiæ suæ salvam et incolumem custodiat, Domine beatissime et in Christo colendissime, sancte Papa.

VESTRÆ SANCTITATIS

Devotissimus et obedientissimus filius,

† J. BENIGNUS, Ep. Condomensis.

In palatio Versaliensi, VIII kalendas decemb. 1678.

nels, puissions-nous voir tomber à vos pieds sacrés les murailles de Jéricho, c'est-à-dire les schismes et les hérésies. Mais en abattant cette infidèle Jéricho, il faut encore relever la sainte Jérusalem; c'est-à-dire rendre à l'Eglise son ancienne beauté, ses premières mœurs, ses règles et sa discipline. Voilà, très saint Père, le digne ouvrage de Votre Sainteté; c'est ce qui semble être réservé à votre pontificat. Je ne cesse de prier Dieu qu'il vous fasse cette grâce; et humblement prosterné aux pieds de Votre Sainteté, j'y attends sa bénédiction apostolique, lui soumettant, avec un profond respect, mes écrits et ma personne.

Dieu veuille conserver long-temps Votre Sainteté à son Eglise, très saint Père, digne, en Jésus-Christ, de tout respect, et de tout honneur, etc. [1]

A Versailles, ce 24 *novembre* 1678.

EPISTOLA LXI.

CARDINALIS CIBO.

Benevolentiæ Pontificis ipsum certiorem facit, et quanto sit apud eum id pretio ei denuntiat.

Cùm sibi jam aditum ad Sanctissimi Domini nostri benevolentiam aperuerat, illustrissimæ Dominationis tuæ virtus et eruditio, ut manuductore non indigeret, litteras sanè tuas eâ excepit paterni erga te animi significatione Sanctitas sua, quæ devoto illarum officio, et Præsuli omni laude præstanti, ac de catholicâ religione præclarè merito debebatur. Id illustrissima Dominatio tua ex adjunctis Sanctitatis suæ litteris cognoscet uberiùs quàm ex meis; neque dubito quin re ipsâ etiam cognitura sit, si occasio se dederit pontificiæ benignitatis experiendæ.

Probè intelligit Sanctitas sua, et quidem magno cum animi sui solatio, quantùm illustrissima Dominatio tua prodesse christianæ reipublicæ possit, cùm piis doctisque ingenii tui fœtibus, tum institutione serenissimi Delphini, qui auctoritate et exemplo suo comprobaturus olim sit quæ tu ad instaurandam Ecclesiæ disciplinam et ad profligandam hæresim doctè sapienterque tradideris. Ego sanè pro comperto habeo nullâ in re magis posse me Sanctitatis suæ animum demereri, quàm occasiones illi suppeditando, tibi tuique similibus viris gratificandi : qui interim illustrissimæ Dominationi tuæ de humanissimâ ad me scriptâ Epistolâ gratias agens, omne studium, omnia officia mea ex animo offero, ac sospitatem diuturnam atque florentem à Deo auguror. Illustrissimæ Dominationis tuæ servitor,

ALDERANUS, Cardinalis CIBO.

Romæ, die 4 januarii 1679.

LETTRE LXII.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Sur l'extrême douceur dont Jérémie, et surtout Jésus-Christ nous ont donné l'exemple.

Je vous prie, Monsieur, de me mander de vos nouvelles, sans oublier celles de votre santé. Pour nous, nous allons toujours expliquant les saints prophètes. Nous sommes bien avant dans Jérémie; et nous ne cessons d'admirer sa manière forte et douce. La douceur avec laquelle il plaide sa cause devant les grands assemblés en conseil, et devant le peuple, est admirable. Il n'est pas moins merveilleux quand il répond au faux prophète Ananias. Le bel exemple! Comme il souhaite de bon cœur que les promesses favorables de ce faux prophète soient accomplies! Avec quelle modestie lui parle-t-il! De lui-même il ne lui dit rien de fâcheux, et n'ose pas le reprendre : s'il le fait à la fin, c'est que Dieu l'y oblige. Dieu nous fasse la grâce, quand nous serons attaqués, d'agir dans le même esprit; quoique nous ayons encore un plus grand exemple, qui est celui du Sauveur même qui ne se défend que par son silence. Quelle dignité et quelle autorité dans ce silence de Notre-Seigneur! Quelle punition à ceux à qui il ne daigne pas faire voir son innocence! et qu'ils méritoient bien que l'in-

[1] Le Pape fit réponse à cette lettre de M. de Condom, par son Bref du 4 janvier 1679, qui contient l'approbation expresse du livre de l'*Exposition*. Bossuet le fit imprimer en son rang, dans le recueil des approbations données à cet ouvrage, qu'il mit en tête d'une nouvelle édition de ce livre. Toutes ces pièces se trouvent réunies dans le tome VIII de notre édition, avec l'*Exposition de la doctrine de l'Eglise catholique*.

Le cardinal Cibo accompagna le Bref du Pape d'une lettre, en réponse à celle que M. de Condom lui avoit écrite; nous la donnons après celle-ci.

struction de la parole leur fût refusée, eux qui n'avoient pas cru à celle des œuvres!

Voilà, Monsieur, un petit sermon que je vous fais, afin que vous soyez toujours de la communion du concile [1] de Saint-Germain. Nous vous regardons toujours comme un des pères laïques.

La lettre de notre saint ami [2] a fait grand bruit; n'importe : car elle ne fait pas ce bruit pour être partiale, mais parce qu'elle est simple, et que les partis veulent qu'on entre dans leur chaleur. Au fond, malgré les contradictions, je crois qu'elle édifiera; et je ne me repens point que nous l'ayons divulguée. Je vous prie, quand vous le verrez, de le prier de redoubler ses prières pour moi, et de demander à Dieu ma conversion. C'est une étrange chose d'estimer tant la vertu, et de n'en avoir point. Prions les uns pour les autres : Dieu soit avec vous.

A Saint-Germain, ce 22 janvier 1679.

LETTRE LXIII.

A M. NICAISE,

CHANOINE DE LA SAINTE CHAPELLE DE DIJON.

Le prélat lui fait connoître le jugement qu'il porte des différents écrits de M. Spon.

Vous pouvez assurer M. Spon [3], Monsieur, que ses *Miscellanea* [4] seront bien reçus de monseigneur le dauphin, et qu'il peut les lui dédier, aussi bien que sa Réponse à la Guilletière [5]. Nous avons estimé son Dictionnaire. Pour son *In te, Domine, speravi,* il nous a paru ce qu'il étoit, c'est-à-dire ridicule et profane. Au surplus, j'ai ouï dire qu'il y avoit quelques bonnes remarques dans son livre : car pour moi je n'en ai rien lu; mais j'ai lu avec grand plaisir tout le voyage de M. Spon, plein de belles observations et de recherches curieuses de l'antiquité. Il a donné au public une bonne opinion de son érudition, qui prépare bien les voies à ses *Miscellanea.* L'inscription [1] est du goût antique : il me semble qu'il pourroit ôter le *futuro,* et laisser le *deliciis* tout seul. Je ne sais ce que peut signifier parmi nous le *Principi juventutis,* ni le *Tutelari genio pacis.* Pour le *à divis concesso,* l'allusion en est ingénieuse, mais il est païen; et s'il faut imiter les anciens, c'est principalement en ce qu'ils ont fait leurs inscriptions selon leurs mœurs et leur religion, sans y rien mêler d'étranger. Les auteurs exacts n'approuvent pas qu'on se serve du mot de *divi* pour les saints, quoique les catholiques s'en soient servis aussi bien que les protestants. Dans l'inscription pour le roi, il y a trois adverbes de suite, *celeriter, fortiter, audacter;* ce qui est du style affecté, plutôt que de la grandeur qui convient aux inscriptions : je les ôterois tous trois. Je doute aussi un peu du *conculcatis,* et je ne sais si ce mot se trouve en ce genre : il paroît un peu trop figuré et trop éloigné de la simplicité. Je ne sais si *pace datâ* ne seroit pas mieux qu'*oblatâ :* le reste est excellent.

Voilà, Monsieur, ce que vous avez souhaité de moi; c'est-à-dire mon avis très simplement. Conseillez à M. Spon d'éviter les railleries excessives dans sa Réponse aux turlupinades : elles tombent bientôt dans le froid; et il sait bien que les plaisanteries ne sont guère du goût des honnêtes gens : ils veulent du sel et rien de plus. S'il faut railler, ce doit du moins être avec mesure. Assurez-le de mon estime. Comme je le vois né pour le bon goût, je serois fâché qu'il donnât dans le mauvais. Je suis, Monsieur, comme vous savez, très sincèrement à vous, et ravi de voir l'amitié qui est entre vous et M. Drouas.

A Saint-Germain, ce 9 février 1679.

EPISTOLA LXIV.

AD CARDINALEM CIBO.

Epistolam ei mandat quâ Pontifici maximo serenissimi Delphini studiorum rationem exponit.

Cùm in eo essem, ut acceptis apostolicis tuæque Eminentiæ litteris [2], ad agendas gratias totâ mente conversus, eas in sinum tuum lætus effunderem, nova scribendi ad te, eaque mihi jucundissima, occasio supervenit. Petiit à me qui Sedis apostolicæ negotia tractat, vir amplissimus atque humanissimus, Dominus Joannes Baptista Lau-

[1] C'est ainsi qu'on appeloit en Cour l'assemblée de plusieurs savants, qui se rendoient à certains jours auprès de Bossuet pour conférer sur l'Ecriture, la théologie, et d'autres matières ecclésiastiques ou philosophiques.

[2] Tout porte à croire qu'il s'agit ici de la lettre de l'abbé de Rancé, au sujet des humiliations qu'on faisoit subir à des religieux, en leur imputant des fautes ou des défauts dont ils n'étoient pas coupables, et telles qu'elles se pratiquoient à la Trappe. La lettre L, ci-dessus, adressée à M. le Roi, abbé de Haute-Fontaine, fait connoître le sujet de cette contestation.

[3] Médecin de Lyon, qui professoit la religion protestante. Il s'est rendu célèbre, dans la république des lettres, par un grand nombre d'ouvrages.

[4] *Miscellanea eruditæ Antiquitatis,* in-fol. imprimés plusieurs fois.

[5] A M. Guillet, qui avoit écrit contre son *Voyage de Grèce et du Levant,* publié en trois volumes *in*-12.

[1] Il s'agit de l'inscription que M. Spon devoit mettre à la tête de ses *Miscellanea,* pour les dédier à M. le dauphin; et il paroît, en examinant celle qui s'y trouve, que cet auteur a exactement suivi les observations de Bossuet.

[2] Hic agitur de Brevi pontificio, 4 januarii 1679, deque epistolâ Cardinalis ei adjunctâ. *Vide suprà Epist.* LX, LXI.

rius [1], uti perscriberem ad serenissimi Delphini animum informandum quam viam secuti simus: scriptum ad te mitterem, non modò perlegendum, sed etiam ipsi Pontifici meo nomine offerendum : id Eminentiæ tuæ, id Sanctitati suæ gratissimum futurum. Rem sanè apostolicâ sollicitudine dignissimam tantique Pontificis paterna viscera demonstrantem, animum adhibere institutioni Principis ad tantum imperium catholicæque fidei defensionem nati.

Ego, eminentissime Princeps, cui præcipua cura est Pontifici morem gerere, tuæque Eminentiæ jam in me propensissimam ac testatissimam voluntatem magis magisque demereri, confecto penè cursu, totam studiorum nostrorum rationem diligenter expono, atque ab ipso Pontifice verè sanctissimo per Eminentiam tuam summâ demissione flagito, ut emendanda significet, addenda constituat, peccata condonet; tum, pro illâ suâ in Regem Delphinumque patriâ charitate, nos tanto in officio desudantes sanctissimis precibus atque apostolicâ benedictione sustentet. Tu quoque, eminentissime Cardinalis, quâ, in ipsâ christianitatis arce constitutus, rem universam christianam complecteris, prudentiâ singulari nostros conatus adjuves, mihique porrò eam, quâ maximè lætor, benevolentiam exhibere non desinas. Vale.

In palatio San-Germano, 8 mart. 1679.

EPISTOLA LXV.

CARDINALIS CIBO.

Relationem Sanctitati suæ directam mirificè probat, et quid de eâ senseri Pontifex auctori notum facit.

Luculentam et elegantissimè scriptam Relationem quam ad me misit illustrissima Dominatio tua, de ratione instituendi serenissimi Delphini [2], Sanctitati suæ, cui nuncupatur, legendam tradidi. Ex adjuncto Brevi pontificio cognosces quo illa in pretio habeatur à Sanctitate suâ, et quâ spe animum ejus impleveris, uberes aliquando fructus in christianæ reipublicæ bonum colligendi. Illud affirmare verè possum illustrissimæ Dominationi tuæ, Pontificem optimum incredibili cum animi voluptate legisse ac perlegisse Relationem, et ad pristinam suam erga te voluntatem non parum cumuli hâc lectione accessisse. Ab illustrissimâ Dominatione tuâ vehementer peto, ut meum inserviendi eximiæ virtuti tuæ desiderium frequenter exerceas. Cui læta omnia cum diuturnâ incolumitate à Deo auguror.

Die 19 *aprilis* 1679 [1].

[1] Protonotarius apostolicus, ac nuntiaturæ Auditor in Galliâ.

[2] Epistolam ad Innocentium XI, de Institutione Delphini, præfiximus operibus quæ pro erudiendo Principe scripsit Bossuet. Eam require, cum Responso summi Pontificis, tom. IV hujusce editionis. (*Edit. Vers.*)

EPISTOLA LXVI.

AD CARDINALEM CIBO.

Libelli sui de *Expositione Fidei Catholicæ* novam editionem exhibet.

Apostolicâ benignitate tuâque benevolentiâ factus audacior, ad Eminentiam tuam iterum affero meum de *Catholicæ Fidei Expositione* libellum, auctoritate pontificiâ commendatum, ac Pontificis maximi pedibus iterum adponendum. Quo consilio nova hæc sit editio adornata, ipsi Pontifici summatim expono; ac, si Eminentia tua dignetur inspicere, Monitum libello præfixum copiosiùs explicabit. Sanè approbatione pontificiâ ad salutem animarum uti, atque hujus usûs ipsi Sedi apostolicæ reddere rationem oportebat. Ea mihi causa est adeundi tuî, Eminentissime Princeps. Vereor equidem interpellare graves illas curas tuas reipublicæ christianæ adeo salutares. Verùm enim verò si plus æquo audeam; si arcanum illud omnique reverentiâ prosequendum conclave tuum, ubi res tantas tractas, importunus ac prope jam protervus irrumpam, id acceptum referas singulari humanitati tuæ. Me verò, Eminentissime Cardinalis, tanta tuî cepit fiducia, ut etiam amicum singularem Eminentiæ tuæ commendaverim; idque illa quidem gratum sibi esse humanissimis litteris significavit. Hujus ergo negotii successum omnem, mihi sanè optatissimum, Eminentiæ tuæ me debere profitebor, atque iterum enixè rogo, ut in eo procurando quam pollicita est impendat operam. Ego et maximas habebo gratias, et omnibus votis Eminentiæ tuæ faustissima quæque imprecabor. Vale.

7 *junii* 1679.

[1] His fere temporibus, abbas Renaudot hæc Bossueto scribebat, mittens ei nonnulla ex epistolâ secretarii Brevium excerpta : *Je crois, Monseigneur, que vous ne serez pas fâché de voir cet extrait d'une lettre de M. Favoriti, du* 5 *avril* 1679. « Legi Sanctitati suæ relationem Episcopi » Condomensis, in quâ exponit eleganter sanè et copiosè » instituti sui rationem in liberalibus disciplinis sere- » nissimo Delphino tradendis, eoque ad omnem virtutem, » tanto Principe, tanti Regis filio dignam, informando. » Incredibili gaudio illam audiens perfusa est Sanctitas » sua, et præclara quæque de tam sapienter instituto » adolescente, florentissimum in terris imperium quon- » dam habituro, auguratur. »

EPISTOLA LXVII.

AD INNOCENTIUM XI.

Quonam modo antiqua et innata cordibus christianis Sedis apostolicæ reverentia excitanda sit. Quibus virtutibus Innocentius XI factus fuerit forma gregis. Brevis apostolici recenter missi laudes prosequitur. Pia vota Præiati pro Pontifice.

Beatissime Pater,

En redit ad Vestram Sanctitatem exiguus ille meus de *Catholicæ Fidei Expositione* tractatus, jam magnus, jam validus, jam invictus, vestrâ scilicet approbatione munitus. Brevis ad hæreticos accessit oratio, quâ oves dissipatas ac per avia deerrantes ad vitæ pascua revocamus, vestro quoque interposito nomine; ut voci Pastoris grex perditus et vagus assuescat, vestræque Sedis auctoritatem propugnatricem fidei, et conciliatricem christianæ pacis, ipsâ ejus utilitate perspectâ, amplificatam potiùs quàm imminutam velit.

Enim verò juvat, Beatissime Pater, antiquam illam et innatam cordibus christianis Sedis apostolicæ reverentiam vestris maximè temporibus excitare, ac sub eo Pontifice qui factus forma gregis, exemplo primùm, tum etiam verbo christianam disciplinam informet, qui mores christianos exigat non ad inanis ratiocinii, sed ad Evangelii regulam, Patrumque doctrinam; qui episcopalem auctoritatem quâ salus Ecclesiæ nititur, jacentem ac penè prostratam erigat, eamque Sedi apostolicæ conjunctissimam præstet; qui pace constitutâ, in Christi adversarios bella convertat; qui futuros Pontifices doceat quam familiam ornare, quos propinquos habere debeant, Christi scilicet familiam, eosque qui cœlestis Patris faciant voluntatem. Hoc nempe est caput ipsum malorum aggredi. Sic novum Melchisedech ipsumque adeo Christum, quoad mortali fas est, orbi christiano exhibetis, ac sacerdotium christianæ legis ad pristinam formam revocatis. Audiet et sequetur hæc exempla posteritas: hæreticorum maledicentia conticescet; suspicient vestram Sedem homines universi, non humanæ, sed divinæ gloriæ servientem; Romanosque Pontifices, non tam potestate quàm moribus Apostolos, proni venerabuntur.

Jam paternam vestram, Beatissime Pontifex, de augustissimo Delphino ad optima quæque adhortando curam, quis pro merito commendaverit? Quis dignis laudibus prosequatur Breve illud apostolicum recens ad me missum, quo quidem quot sententias scribitis, tot panditis oracula, magistrumque ac discipulum reclusis fontibus cœlestis sapientiæ, flumine irrigatis? Quòd verò me minimum Episcopum, neque dignum vocari Episcopum, quippe qui vix ullam episcopalis officii partem attigerim, statim ab altari raptus ad aulam; tam honorificè, tam paternè, penè dixerim, absit à verbo invidia, tam amicè compellatis: quid dicam, quid sentiam, quid rependam? Hoc scilicet votum, arcano conceptum pectore, assiduisque vocibus iterandum:

Deus Sanctitatem Vestram reipublicæ christianæ diu servet incolumem, ac pro quotidianâ vestrâ instantiâ, pro sollicitudine omnium Ecclesiarum, pro piis illis lacrymis quibus Ecclesiæ defletis vulnera, ac diligentiâ quâ curatis, det vobis, post longum felicis vitæ cursum, perpetuam pacem, æterna gaudia, veram vitam, ac vestrî similem successorem.

Hæc voveo, hæc precor; ac Vestræ sanctitatis pedibus advolutus apostolicam benedictionem supplex flagito [1],

Beatissime Pater,

Vestræ Sanctitatis,

Devotissimus et obedientissimus filius.

† J. BENIGNUS, Ep. Condomensis.

In palatio San-Germano, 7 jun. 1679.

EPISTOLA LXVIII.

CARDINALIS CIBO.

Quantùm Prælatus in Pontificis gratiâ profecerit ipsum edocet, novamque libelli de *Expositione Fidei* editionem impense laudat.

Eum jam tibi locum in pontificiâ gratiâ, tuâ excellenti virtute, et præclaris tui in apostolicam Sedem obsequii significationibus comparasti, ut non solùm me ad Sanctitatis suæ solium manuductore litteræ tuæ non indigeant, sed possis aliis ad ipsius aures et paternum sinum aditum aperire. Id cognoscere non unâ in re potuit illustrissima Dominatio tua, et denuo cognoscet ex adjuncto Brevi, quo Sanctitas sua ad litteras proximè à te datas respondet. Nova libelli editio Sanctitati suæ, et omnibus qui editionis causam norunt, valde probatur; ac sperare juvat magis etiam probandam fructu ipso, cùm nullum relinquat hæresi perfugium vel excusationem. Eo quòd me quoque donaveris, ago illustrissimæ Dominationi tuæ uberes gratias, meaque erga te studia, et rerum tuarum percupidam voluntatem ex animo confirmo, ac læta illustrissimæ Dominationi tuæ omnia à Deo apprecor. Illustrissimæ, etc.

Romæ, 13 julii 1679.

[1] Innocentius XI hisce litteris respondit, Brevi dato 12 julii 1679, quo denuo *Expositionem* approbat. Breve pontificium sextæ hujus libri editioni, anno 1686, ab auctore præfixum est: quod vide *supra, tom.* VIII, *p.* 613.

EPISTOLA LXIX.

CASTORIENSIS CONDOMENSI.

Animadversionem *Expositioni* præfixam plurimùm prædicat, postulatque ut in latinam linguam transferatur: quantâ aviditate Flandrica *Expositio* ematur, nuntiat.

Ex tuo mandato, Antistes illustrissime, Domine reverendissime, direxit ad me vir clarissimus des Carrieres duo exemplaria *Doctrinæ Catholicæ,* quæ pio cum gaudio exosculatus sum; tum quia in illis vidi apostolicum Breve quo *Expositio* non solùm approbatur, sed etiam in fidei regulam erigitur; tum quia *Expositioni Animadversionem* contra Ministrorum cavillas præfixam conspexi. Dum viribus veritatis sternuntur inimici, manu charitatis, ne ex casu offendantur, à modestissimo victore excipiuntur. Et quia ex illius versione in Latinam et Flandricam linguam non dubitamus auctum iri illos fructus, quos et præclaros et copiosos ex versione *Expositionis Doctrinæ Catholicæ* hìc collegimus; ea propter, Antistes illustrissime, audeo supplicare ut sicut ex nobili interpretatione clarissimi viri Claudii Fleury *Expositionem* habemus latinam, ita quoque ex ejusdem interpretatione latinam *Animadversionem* habere mereamur. Ubi illa fuerit perfecta, curabo diligenter ut unà cum *Expositione* elegantibus correctisque typis imprimatur.

Ille verò amicus meus [1] qui fuit *Expositionis, Animadversionis* quoque erit interpres, si modò, Antistes illustrissime, tuo cum beneplacito, ac tuâ cum benedictione, quam ejus nomine hìc à te supplex postulo, eo officio fungi possit.

Dum autem de Flandricâ *Expositione* loquor, silere non possum eam tantâ hìc aviditate divendi [2], ut necesse sit jam secundâ vice impressam, iterum prælo subdere. Quod eò majori tum Catholicorum, tum Protestantium bono fiet, quò à Romanis elogiis decus et auctoritatem, et ab *Animadversione* invictum robur consequetur.

Si penitus me ipsum oblivisci possem, mihi singularem lætitiam ea laus adferret quæ mihi à te, Antistes illustrissime, in *Animadversione* tribuitur. Verùm dum mentis oculos ad mea omnia sæpius cogor revocare, me eum esse invenio qui magis plangendus quàm laudandus sit, et cui tuam charitatem tunc fructuosissimè exhibebis, quando et precum tuarum auxiliarem manum extendere dignaberis. Hanc gratiam humiliter efflagitans, summâ cum observantiâ me profiteor, Antistes illustrissime, Domine observantissime, etc.

1 septembris 1679.

[1] Petrus Codde, de quo suprà.

[2] 25 Oct. 1678, Castoriensis hæc abbati de Pontchateau scribebat: « Incredibile dictu quantâ aviditate etiam mi- » nistrorum Calvinistarum, libellus ille Batavus factus » ematur et legatur. »

LETTRE LXX.

A M. SPON, DOCTEUR EN MÉDECINE.

Il loue ses écrits, et lui donne quelques avis pour la suite de ses travaux.

J'ai présenté à monseigneur le dauphin votre défense [1]: elle a été bien reçue; et j'ai ordre de vous témoigner qu'il estime votre mérite. M. le duc de Montausier verra avec plaisir votre ouvrage plein d'érudition agréable et curieuse. Mais vous lui devez un livre: je lui donnerai, de votre part, celui que vous avez envoyé pour moi. Je suis, Monsieur, fort content de votre manière de traiter les choses, et de vos belles recherches. Si vous m'en croyez, vous ne vous amuserez plus dorénavant à des réponses et à des querelles dont le public n'a que faire. C'est assez d'avoir donné ce premier écrit à votre défense: au surplus, donnez-nous de bonnes choses, comme vous le pouvez; c'est bien répondre que de bien faire. Quant à votre grand ouvrage, M. le chancelier est ferme à ne donner le privilége qu'après que les ouvrages entiers ont été examinés, et on ne seroit pas bien reçu à lui demander autre chose: au surplus, je vous rendrai tout le service que je pourrai, comme un homme qui ai pour vous toute l'estime possible. Je suis, Monsieur, etc.

A Paris, 1679.

LETTRE LXXI.

AU MÊME.

Il le remercie de l'ouvrage qu'il lui a envoyé.

J'ai reçu le paquet où il y avoit plusieurs exemplaires du commencement de vos *Miscellanea.* J'en ai présenté un, de votre part, à monseigneur le dauphin, qui m'a commandé de vous écrire qu'il l'avoit eu très agréable. M. de Montausier m'a prié de vous faire ses compliments pour celui que je lui ai donné. On a trouvé l'inscription belle; mais on a jugé qu'il eût été mieux de ne point mettre le nom de Bourbon, qui s'éteint dans la branche qui vient à la couronne. L'impression et les figures sont fort belles: les choses sont curieuses, et bien expliquées. Le public vous doit savoir gré du soin que vous

[1] C'est la Réponse de M. Spon à la critique publiée par M. Guillet, contre ses *Voyages de Grèce et du Levant.*

prenez de l'instruire si bien. Pour moi, outre que j'entre dans ce sentiment, je vous suis obligé en mon particulier, et suis de tout mon cœur, etc.

Ce 15 octobre 1679.

LETTRE LXXII.

À M. MIGNARD, PREMIER PEINTRE DU ROI.

Sur la mort de sa fille [1].

Je ne puis vous dire, Monsieur, combien je suis sensiblement touché de la perte que vous avez faite. Comment donc avez-vous perdu cette chère fille, dont j'ai plutôt appris la mort que la maladie? Je prie Dieu qu'il vous donne ses consolations. C'est là, Monsieur, qu'il faut regarder. Nos vues sont trop courtes pour savoir absolument ce qui nous est propre. Il faut se reposer sur celui qui fait tout pour notre bien, par rapport à ses fins cachées. L'innocence de cette chère et aimable enfant lui a fait trouver dans la mort la félicité éternelle, qu'une vie plus longue auroit mise en péril. Consolez-vous, Monsieur, avec Dieu. Consolez madame Mignard, et croyez que je suis touché au vif de votre malheur.

EPISTOLA LXXIII.

AD CARDINALEM CIBO.

Prælati studium erga hæreticos; qui sit ipsorum animus, et quâ ratione ad veritatem sint revocandi. Quantùm suis operibus pontificium favorem illustris auctor exoptet.

Ad Eminentiam tuam, singulari ejus benevolentiâ provocatus, accedo frequens; libellosque meos quibus ministros erroris atque hæresum duces insector, pronus ac demissus offero. Mihi enim ad extremum usque halitum certum est exagitare impiam gentem. Dumque id fit apud nos, quod ævo suo optabat Augustinus, ut hæretici, edictis regiis fractâ contumaciâ, nostris rebus intenti diligentiùs nos audiant; nihil prætermittam quo ab insanis erroribus catholicæ doctrinæ luce revocentur.

Sanè, Eminentissime Princeps, testari possumus ea in illorum cœtibus de summis rebus esse dissidia, eos animorum motus; sic infractam apud plerosque, quâ unâ nitebantur, ministrorum auctoritatem; sic omnium fere mentes ad nos arrectas atque conversas, ut ipsi propemodum se ad unitatem nostram velut compelli exposcere videantur. Ac profectò spes sit perduellium aciem ultro arma posituram, si conjunctis viribus disjectam ac palantem adoriamur, atque hæc quæ Ecclesiam, heu! jam nimiùm nimiùmque conturbant, infausta dissidia componantur: quod meo quidem sanguine redemptum velim.

Accipe interim, Eminentissime Princeps, quo soles vultu munuscula hæc mea [1]. Ac si suæ Sanctitati grata fore judicas, ut ad illius adponas pedes, etiam supplico. Jam enim expertus qualescumque libellos meos apostolico conspectui oblatos atque ibi comprobatos, novis inde captis viribus multis fuisse salutares, eamdem opem sæpius implorandam arbitror. Id si officii præstiteris, ac tanto Pontifici meum studium ac obsequentissimam voluntatem gratam et acceptam feceris, novo atque arctiore vinculo obligabis tibi jam devinctissimum, tuæ Eminentiæ, Princeps Eminentissime, etc. [2]

EPISTOLA LXXIV.

CASTORIENSI.

De novâ *Expositionis* latinâ editione, quam parabat Castoriensis.

Ad te mitto *Monitum* novæ libelli mei editioni à me præfixum, atque à viro clarissimo Claudio Fleury in latinam linguam transfusum. Eam ego interpretationem recensui; atque ad te transmittendam curavi, jamjam profecturus, atque ad Selestadium augustissimæ Delphinæ [3], unà cum ejus domo, iturus obviam. Ita tibi morem gero lubens, atque amplissimas ago gratias, quòd meam hanc lucubratiunculam, elegantibus typis imprimendam, edere velis. Etiam atque etiam rogo te, ut errata diligenter emendes, quæ in primam editionem latinam irrepsere. Hæc ad te, Præsul illustrissime, unà cum ipsâ *Animadversionis* interpretatione mitto. Quòd ex hâc editione quam apparas haud mediocrem fructum speres, gaudeo. Quòd me semper ames, id singulari tuæ humanitati acceptum refero. Te verò summo honore summâque be-

[1] Cette lettre est tirée de la *Vie de Pierre Mignard*, où elle est rapportée, p. 97. L'auteur de cette vie rapporte ainsi l'accident qui donna lieu au faux bruit de la mort de la demoiselle Mignard, qui valut à son père cette lettre de l'illustre prélat. « Lorsque tout concouroit à rendre la » vie de cet enfant précieuse à Mignard, elle tomba dans » une maladie qu'on crut long-temps mortelle, et qui » porta jusqu'au fond de l'âme du père une douleur accablante, qui ne cessa qu'avec le danger de sa fille. Il est » si glorieux pour ce peintre d'avoir pu compter M. Bossuet au rang de ses amis, que je crois devoir transcrire » ici une lettre de consolation que ce grand homme lui » écrivoit de Versailles, où le bruit de la mort de la jeune » mademoiselle Mignard avoit été répandu. »

[1] Fortè *Oratio de universali Historiâ*.

[2] In hâc epistolâ dies non est appositus. Cùm autem posterior videatur Brevi summi Pontificis, quo *Expositionem* approbat, hunc locum ei assignavimus.

[3] Anna Maria Christina, Electoris Bavarici filia Delphino nupta Catalauni, 8 martii 1680.

nevolentiâ æternùm prosequar, meque tibi, Præsul illustrissime, addictissimum atque obedientissimum fore spondeo.

In palatio San-Germano, 21 januarii 1680.

EPISTOLA LXXV.

EIDEM.

Prælato *Orationem in Historiam universalem* offert; pro curis ab eo impensis ad illustrandam *Expositionem* gratias agit, petitque ut catholicæ doctrinæ per hunc libellum in Sueciam septentrionalesque oras propagandæ, aliquam ineat viam.

Quod à me nuper est editum, ad Serenissimi Delphini informationem, ab aliquot jam annis compositum opus, id offerre tibi, quanquam haud satis dignum amplitudine tuâ, mei officii est: pariterque agere quàm maximas possum gratias pro eâ curâ quâ meum de *Catholicæ Doctrinæ Expositione* tractatum, Latinum Batavicumque factum, tot commendationibus, tamque præclarâ exigui operis editione illustrasti.

Quod ut è re Ecclesiæ fuisse, vir omni doctrinæ laude conspicuus, idemque sanctissimus ac veracissimus testificatus es, sic animum induxisti meum ad eum libellum in septentrionales oras summâ diligentiâ perferendum. Significavit enim mihi maximus summique judicii D. Marchio de Feuquières, Christianissimi Regis nostri in Sueciâ Legatus, maximam illic esse copiam planèque incredibilem bonorum virorum, qui ab Ecclesiæ sinu fato quodam miserando potiùs, ut ita dicam, quàm pertinaci errore avulsi, animum gerant ad hauriendam veritatem satis comparatum, si aliqua offerretur illis hujus idonea explicatio: huic rei videri natam *Expositionem* illam, tibi, illustrissime Domine, tantopere probatam, si latino sermone ad eos perveniret, nec defuturos qui in popularem linguam verterent: Gallicam sanè linguam sic ibi intellectam, vix ut totam ejus vim per sese caperent; sed latinæ linguæ auxilio ad eruditos propagandum opus, tandem ad manus plebis deventurum, nec sine magno quidem fructu.

Id cùm illustrissimus Legatus, pari pietatis atque ingenii laude clarus, ad me scripserit; id ego, illustrissime Antistes, in tuum refundo sinum, ut aliquam ineas viam catholicæ doctrinæ per libellum illum eas in regiones vicinasque partes, totamque adeo Baltici maris oram universamque Germaniam, propagandæ. Id quâ ratione confici possit, rogo etiam atque etiam ut ad me perscribas. Quod meum erit præstabo sedulò: quod tuæ diligentiæ est, id tua illa apostolica charitas solito studio exequetur; magnumque eâ in re operæ pretium fore, tanti testis auctoritate adductus minimè dubitabis.

Accepi per illustrissimum D. Comitem d'Avaux, Regis istis in partibus extraordinarium Legatum, clarissimi viri Friderici Spanhemii *Stricturas* [1]. An è re catholicæ Ecclesiæ sit ut aliquid reponam, à te postulo, tuamque auctoritatem sequar. Nunc superest uti summâ fide testificer me tibi addictissimum fuisse ac fore, atque omnino, etc.

Versaliæ, 8 maii 1681.

EPISTOLA LXXVI.

CASTORIENSIS CONDOMENSI.

De ejus *Oratione in Historiam universalem* optimè præsumit; ut libellus *Expositionis* per omnes maris Baltici regiones diffundatur rationes excogitat; hortatur Condomensem ut Friderico Spanhemio respondeat; Arnaldi opusculum contra Epistolam Spondii commemorat, pluraque dicit de Jurii libello cui titulus: *La Politique du Clergé de France.*

Opusculum nuper à te editum, et ad Serenissimi Delphini informationem olim compositum, quo tua humanitas, Antistes observantissime, me donandum duxit, magno cum gaudio, ubi accepero, exosculabor; certus illud tanti discipuli instructione, tantique magistri eruditione dignissimum esse; ac in eo reperturum me unde et religio incrementum, et studia mea lumen poterunt mutuare.

Quæ Marchio de Feuquieres ex Sueciâ nuntiat, utì spem præbent futuros illic plurimos qui non erunt rebelles lumini dum eis proponetur, ita simul atque Amsterodamum advenero, conferam cum bibliopolis, ut ineamus rationem quâ præclarissima tua, Antistes illustrissime, *Expositio Fidei Catholicæ* ad quam plurimos poterit pervenire. Si Catholicorum libros in Sueciâ vendere liceat, non erit difficile plurima illuc hinc exemplaria mittere. De rationibus à nobis initis, ut libellus tuus et per Sueciam, omnesque maris Baltici regiones distrahatur, ad te, Antistes illustrissime, Amsterodamo referam; ut, si fortè opus erit, Marchio de Feuquieres moneatur ad suam protectionem bibliopolis impertiendam, vel ad venditionem libri quocumque modo pro-

[1] Loquitur de libro quem adversùs *Expositionem Fidei* ediderat Spanhemius, sub hoc titulo: *Specimen stricturarum ad libellum nuperum Episcopi Condomensis. Lugd. Batav.* 1681, *in*-8°. Conjici potest, ex epistolis sequentibus, aliquam hujus libri confutationem suscepturum fuisse Bossuetium; sed deinceps, multis occupationibus impeditus, à proposito destitisse videtur. Spanhemii cavillationes obiter refellit Arnaldus, in tomo II *Apologiæ pro Catholicis.*

movendam, qui ejus prudentiæ videbitur opportunior.

Luculentissimum mihi præbes, Antistes illustrissime, tui erga me amoris argumentum, dum meo judicio definiendum relinquis, num cavillationibus et stricturis Friderici Spanhemii aliquod responsum reponendum sit. Quamvis hæc humilitas, quâ tu, Antistes sapientissime, tuas occupationes meo subdis arbitrio, pudorem mihi ingerat, audebo tamen quid optem significare. Ex responso magnum fructum non dubius spero. Ea est enim, Antistes illustrissime, tui nominis celebritas, ea de tuâ eruditione opinio, ea de tuis virtutibus existimatio, ut nullum de rebus fidei ac religionis sis scriptum editurus, quod non ab omnibus, ut illud legant, expetatur. Tanta verò est in libris tuis et perspicuitas ad docendum, et virtus ad persuadendum, ut vix legi possint ab iis qui fidei catholicæ adversantur, quin de illâ vel meliùs sentire incipiant, vel suam ab illâ separationem suspectam habeant. Rogo itaque, Antistes observantissime, ut, si per occupationes liceat, aliquo responso Spanhemii objecta diluas, remque catholicam illustrare et confirmare digneris.

Spero te, per familiarem illustrissimi Comitis d'Avaux, qui summâ me benevolentiâ prosequitur, et quem ob religionem in Deum, et ob prudentiam in administratione sui muneris plurimùm colo, accepisse libellum [1] qui hìc nuperrimè editus est contra Epistolam Lugdunensis medici, cui nomen Spon. Ea epistola hìc magno applausu ab iis omnibus accipitur, quibus jucundum brevissimo scripto comprehensum videre quidquid ferè Catholicis objici potest. Sed speramus plurimos posituros insanum de istâ Epistolâ gaudium, dum ex erudito ad illam responso salubrem concipient dolorem.

Libellus cui titulus, *La Politique du Clergé de France* [2], licèt mendaciis apertissimis scateat, hìc tamen celebratur tanquam summi ingenii, eruditionis et politicæ scientiæ stupendum opus : unde brevi tempore plurima hìc ejus divendita exemplaria; et ut ab omnibus is libellus legi possit, in nostram quoque linguam transfusus est; præfixâ Monitione ad lectorem, quâ maximis elogiis auctoris eximia in rebus theologicis scientia, in historicis eruditio, in politicis perspicacia commendantur. Et quamvis præcipuè scriptus videatur ut Anglorum in Catholicos furorem nostris inspiret Ordinibus, illi tamen pergunt indulgenter nobiscum agere ac connivere ad progressum religionis nostræ, neglectâ intentione maledici scriptoris. Judicavit vir magnus, quocum mihi nonnullum litterarum commercium, è re catholicæ religionis futurum, si suum otium refutando ei libro impenderet [1]. Confido ipsum adeo feliciter istâ operâ defuncturum, ut Calvinismo inde pudor, et Ecclesiæ catholicæ ingens gloria sit accessura. Hæc refero tibi, Antistes illustrissime; quia scio nihil esse Ecclesiæ, quod non tuum, pro illâ quâ eam complecteris dilectione, existimes.

Non possum huic Epistolæ finem imponere, quin significem me gaudere quàm maximè; quia Ecclesia Meldensis te, Antistes sapientissime, pastorem habere meruit [2]. Illâ felicitate ut diù fruatur, Deum rogo.

27 *maii* 1681.

[1] Hujus libelli auctor erat Arnaldus; sic inscriptus est : *Remarques sur une lettre de M. Spon.*

[2] Auctore *Jurieu.*

EPISTOLA LXXVII.

MELDENSIS CASTORIENSI.

Responsionem ad Spondii epistolam eximiè probat; quantùm optet ut idem auctor librum cui titulus, *La Politique du Clergé de France*, confutet, satis denuntiat; pro exportando in Sueciam *Expositionis* libello, novis urget hortamentis.

Accepi equidem luculentam, atque omni elegantiâ et eruditione refertam responsionem ad Spondii Epistolam; ac velim multa hujus præclarissimi libelli exemplaria ad nos perveniant. Libellum cui titulus, *La Politique du Clergé de France*, utinam ille confutet qui Epistolam Spondii tantis jam viribus, tantâque eruditione confecit [3]. Te verò etiam atque etiam rogo, Præsul illustrissime, ut hujus mihi responsionis copiam facias, ubi erit edita. Confido enim fore ut mendaciorum pudeat auctorem etiam ipsum, si res accuratè exponatur; quòque ille liber majore est arte contextus ad capiendas leves imperitasque animas, eò magis necesse est ut ejus fraudes publicè detegantur.

De Spanhemio videro quid agendum, ubi per otium licuerit : tuis certè consiliis obtemperaturum me profiteor. Urget illustrissimus atque excellentissimus Regis nostri in Sueciâ Legatus, ut ad eam regionem nostræ *Expositionis* Latina versio deferatur; plurimùmque in eâ re moment ponit, ac rerum necessitudines excitandæ fidei opportunissimas esse scribit.

[1] Arnaldus, qui Jurii librum confutavit, opere edito sub hoc titulo : *Apologie pour les Catholiques.*

[2] Paulò antè, scilicet 2 maii, Bossuet designatus fuerat Episcopus Meldensis.

[3] Arnaldus.

Oro te etiam atque etiam, ut Sedis apostolicæ Bullas prope diem expectantem, atque ad episcopale opus se accingentem precibus tuis sublevcs, ut exemplo incendis. Me verò ne dubites summâ cum reverentiâ et esse et futurum, illustrissime Præsul, tibi obedientissimum et conjunctissimum,

† J.BENIGNUM, Episc. Condomensem, Meldensem designatum [1].

LETTRE LXXVIII.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Il lui annonce son dernier ouvrage, qu'il lui recommande auprès des savants de Rome, et le prie de travailler à lui obtenir le *gratis* de ses Bulles.

Je n'ai pas eu le loisir, Monsieur, dans les derniers ordinaires, de vous donner de mes nouvelles : vous en aurez appris par monseigneur le cardinal d'Estrées.

J'espère que quelque jour vous viendrez produire à Germigny [2] quelqu'un de ces grands ouvrages [3], que vous méditez pour l'utilité de l'Eglise.

Je vous enverrai, par la première commodité, un ouvrage [4] que j'ai donné depuis peu : j'en ai envoyé quelques exemplaires à Rome par les derniers ordinaires ; j'en destine un à la bibliothèque Vaticane. Faites-le un peu valoir aux savants de Rome et de l'Italie, parmi lesquels votre savoir vous donne tant de créance.

Aidez moi de vos offices auprès de messeigneurs les cardinaux, et faites-moi la grâce d'entrer dans ce que feront pour moi à Rome monseigneur le cardinal et M. le duc d'Estrées, qui trouveront en vous un agréable exécuteur des ordres qu'ils auront à donner pour mes intérêts [5]. Je m'y attends, et suis très parfaitement, etc.

A Versailles, ce 23 mai 1681.

LETTRE LXXIX.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur un ecclésiastique que cet abbé l'avoit prié d'ordonner, et sur le projet d'une retraite à la Trappe, pour se préparer aux fonctions de l'épiscopat.

J'ai reçu, Monsieur, trois lettres de vous depuis environ quinze jours. La première parloit de mon livre [1] avec les sentiments ordinaires de la bonté dont vous m'honorez. La seconde regardoit une ordination faite par M. de Séez à votre prière. J'écris à ce prélat que je lui en suis obligé, et de la civilité qu'il me fait sur cela. La troisième, qui ne m'a été rendue qu'hier seulement, par la voie du grand couvent des Carmélites, étoit du 21 du passé.

Sur votre témoignage, je ne ferai aucune difficulté d'ordonner l'ecclésiastique dont vous me parlez, à moins que je n'y reconnoisse des empêchements que vous pourriez ne savoir pas, ce que je ne présume point : et au contraire, je sens une secrète consolation que le premier homme dont on me parle pour l'ordination, soit approuvé de vous. La promesse que vous me faites de prier Dieu qu'il me conduise dans les fonctions de l'épiscopat, m'est un grand soutien; mais vous n'en serez pas quitte pour cela.

Il y a dix ans que j'eus dans l'esprit que, si Dieu me remettoit en charge dans son Eglise, j'aurois deux choses à faire : l'une, d'aller passer quelque temps en action avec feu M. de Châlons [2]; l'autre, d'aller aussi passer quelque temps en oraison avec vous. Dieu m'a privé du premier par la mort de ce saint prélat : je vous prie de ne me refuser pas l'autre. J'accompagnerai mon voyage de toute la discrétion possible; et comme j'ai des raisons pour aller en Normandie, ce voyage couvrira celui de la Trappe. Il n'y aura que le roi seul à qui il faudra le dire, et qui très assurément le prendra bien. Mon cœur est rempli de joie quand je songe à l'accomplissement de ce dessein : je vous supplie de l'agréer. Si vous me faites cette grâce, aussitôt que j'aurai réponse de Rome je disposerai mes affaires au départ. Je suis, Monsieur, de tout mon cœur à vous.

A Paris, ce 22 juin 1681.

LETTRE LXXX.

A M. L'ABBÉ NICAISE,

CHANOINE DE LA SAINTE CHAPELLE DE DIJON.

Sur son dernier écrit, le *Traité de la Nature et de la Grâce* du Père Malebranche, et la réponse de M. Arnauld à la lettre de M. Spon.

J'ai de la peine à croire que Messieurs de Genève traduisent ni impriment mon dernier livre, qui est trop contre eux par son fond,

[1] Dies non appositus : certè tamen scripta est epistola mense junio, præcedentique respondet.

[2] Maison de campagne dépendante de l'évêché de Meaux, auquel Bossuet étoit alors nommé.

[3] M. Dirois a donné au public plusieurs ouvrages, parmi lesquels on distingue celui qui a pour titre : *Preuves et préjugés pour la Religion chrétienne et catholique, contre les fausses religions et l'athéisme.*

[4] Son *Discours sur l'Histoire universelle.*

[5] Il y a toute apparence qu'il s'agit ici d'obtenir le *gratis* des Bulles pour l'évêché de Meaux, ou du moins une diminution.

[1] Le *Discours sur l'Histoire universelle.*

[2] Félix Vialart, prélat d'une éminente vertu, mort le 10 juin 1680.

sans les attaquer directement. Pour celui de la *Nature et de la Grâce*, de l'auteur de la *Recherche de la vérité*, je n'en ai pas été satisfait, et je crois que l'auteur le réformera ; car il est modeste, et ses intentions sont très pures. Mais il me semble qu'il n'a pas fait toutes les lectures nécessaires pour écrire de la grâce, ni assez considéré tous les principes qui servent à décider cette matière. Je suis persuadé que le livre sur la lettre de M. Spon [1] est de M. Arnauld, quoique son nom n'y soit pas. L'ouvrage est fort, et, à mon avis, d'une très bonne et très solide doctrine. Notre bon ami M. Spon avoit bien dit des pauvretés dans sa lettre. Je vous remercie de vos nouvelles, et suis de tout mon cœur, etc.

A Paris, ce 8 juillet 1681.

EPISTOLA LXXXI.

CASTORIENSIS CONDOMENSI.

Plura de *Expositione* narrat; *Orationem in Historiam universalem* summis laudibus extollit, Condomensemque ut Spanhemii superbiam contundat, exacuit.

A sex ampliùs septimanis egi cum bibliopolâ Amsterodamensi, ut iniret rationem in Sueciâ divendendi tuam *Catholicæ Fidei Expositionem*. Gaudebat ille se ad eam rem invitari, sibique spem dari, quòd eo in regno non pauca latinæ editionis exemplaria distrahere posset. Eâ occasione mihi retulit quòd in nundinis Francofurdiensibus *Expositio* avidissimos inveniret emptores, quòdque per totam Germaniam legatur et fructificet. Hamburgum varia jam miserat exemplaria, promptus ut ad omnes maris Baltici portus ea quoque dirigat.

Hæc, Antistes illustrissime, citiùs tibi indicassem, nisi decrevissem non priùs tibi scribere quàm acceptus et lectus à me esset tuus *de Historiâ Universali Commentarius*. Legi illum, et reperi quòd grandiora in penetralibus contineat, quàm in fronte ostentet. Quæ de vitâ, miraculis, et doctrinâ Christi narrat, legi non possunt, quin lectorem in religionis nostræ admirationem et amorem rapiant. Certè de doctrinâ Christi nihil sublimius cogitari, nihil potest eloquentius dici, quàm mente concepisti et calamo expressisti. Prophetiis lucem intulisti gratissimam ; et quidquid ex Daniele pro religione nostrâ confici potest, tantâ rationis evidentiâ confecisti, Antistes eruditissime, ut vix judaica perfidia ei possit resistere. Et quia ex istâ tuâ lucubratione maximum fructum animo prævident ii omnes qui illum legere potuerunt, hinc librarii nostri eum suis typis subdiderunt.

Dum hæc tibi, Antistes illustrissime, significo, non possum non rogare ut, dum otium feret, fastuosum *Stricturarum* auctorem cogas detumescere, et modestiùs de se ipso sentire. Hoc si ejus typhus discere nequeat, erunt tamen hìc quamplurimi quibus lucubrationes tuæ facem præferent, ut ad catholicam, à quâ devulsi sunt, redeant unitatem.

21 Augusti 1681.

[1] L'ouvrage de M. Spon avoit pour titre : *Lettre au Père de la Chaise, confesseur du Roi, sur l'antiquité de la Religion ;* et la Réfutation étoit en effet de M. Arnauld. Elle parut en 1681, *in*-18.

EPISTOLA LXXXII.

CONDOMENSIS CASTORIENSI.

De laudibus ipsi à Castoriensi collatis, Spanhemii confutatione, fructibus *Expositionis* in Sueciâ, Ecclesiæ Batavicæ pace, Cleri Gallicani cœtu mox futuro, pluribusque aliis rebus.

Accepi suavissimam Epistolam tuam ; et quidem jucundissimum mihi fuit probatum tibi opus illud [1] quod ad te transmiseram. Sic enim placet, non ipsum quidem, ut ita dicam, laudari, sed incitari. Sanè Spanhemii *Stricturas* non perstringendas, sed configendas esse arbitror ; et facerem id confestim, Deo duce, nisi me multa alia ab hoc studio avocarent. Arripiam tempus, ubicumque se dederit, et ingentes illos viri spiritus comprimam. Tu me sanctis tuis precibus adjuva.

Jam video curarum tuarum aliquos in Sueciâ fructus. Nostram enim *Expositionem* eò pervenisse Legatus noster testatur ; et aliquot è Suecis, viri primarii, eâ commoti ad nos venerunt sacram exquisituri doctrinam. Utinam aliquando tot populi fœdissimâ ac deformissimâ reformatione delusi, catholicæ Ecclesiæ, sub pellibus licèt ac tentoriis peregrinantis, decorem cum Balaamo respiciant, eamque admirati exclament : *Qui benedixerit tibi, erit et ipse benedictus : qui maledixerit, in maledictione reputabitur* (*Num.*, XXIV. 9.).

Quod illustrissimi Ordines nullâ ratione adduci possint ut vos malè habeant, legi equidem in tuis litteris eò lubentiùs, quòd mihi aliud renuntiatum erat. Adsit Omnipotens, teque tanto studio pro animarum salute laborantem tueatur. Tu quoque nos et Ecclesiam Gallicanam, mox jussu regio congregandam, commendare velis assiduis precibus optimo Patri, utì nos pacem sectari donet, atque Ecclesiæ vulnera curare, non multiplicare. Id futurum spero ; nec sine ti-

[1] *Oratio in Universalem Historiam.*

more spes. Unum id dixero, quod preces tuas et sollicitudinem quam pro Ecclesiâ geris acuat.

Mitto ad te aliqua errata libri mei [1] quæ typographo dare possis, ut ea quam apparat editio sit ornatior.

Ego te, Præsul illustrissime, Ecclesiæ flagrantissimum amatorem, impendiò amo, meque à te amari vehementer lætor, tibique sum addictissimus; utque inter nos sancta libertas ac familiaritas vigeat, peto.

P. S. Errata quæ dixeram non vacat mittere. Nihil magni momenti est, quodque non facilè adverti possit.

Datum in Regiâ Fontis-Bellaquei, 22 septembris 1681.

[1] *Oratio in Universalem Historiam*, quam prælo jam subdiderant Batavi typographi.

EPISTOLA LXXXIII.

EIDEM.

De emendandis in novâ libri sui editione.

Ad te mitto, illustrissime Antistes, typographorum errata quæ superiore Epistolâ promiseram, nec per otium eo die præstare potueram; ut si nova adornetur editio, emendatior esse queat. Te autem rogo uti ea errata non ut à me accepta de typographo, quicumque ille sit qui novam editionem apparat. Sanè spero si minore volumine eam fecerit, eam nostris quoque hominibus gratam fore. Hæc habui quæ dicerem: id addo, quod tibi certissimum esse velim, me tibi esse addictissimum. Res nostras sanctissimis tuis commendo precibus.

In Regiâ Fontis-Bellaquei, mense septembri 1681.

LETTRE LXXXIV.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur l'expédition de ses bulles, les approbateurs et le traducteur de son *Exposition*, et sur la prochaine assemblée du Clergé de France.

La grande affaire du consistoire de lundi a absorbé les petites, et il faut, Monsieur, que je me donne patience. Je suis persuadé que monseigneur le cardinal d'Estrées et M. l'ambassadeur feront pour moi tout ce qui sera possible, tant pour la diminution de la somme, que pour la diligence : ainsi je me repose sur leurs bontés, et je ne les importunerai pas par cet ordinaire.

Je prends la liberté de vous adresser seulement ces deux lettres, pour les mettre entre les mains de son Eminence, et les rendre ensuite, ou faire rendre à leur adresse, s'il le juge à propos. Ce sont, comme vous savez, les deux approbateurs de mon livre de l'*Exposition*, à qui je dois ce compliment, après la manière honnête dont ils ont agi avec moi. J'ai ouï dire qu'ils ne sont pas de nos amis : je les renonce à cet égard. Mais le roi ayant eu la bonté de me permettre d'écrire à qui je trouverois à propos, et mes lettres étant d'une si petite conséquence, j'ai cru être obligé à ce compliment.

Vous ne sauriez me faire un plus grand plaisir, que de faire faire un présent honnête à M. l'abbé Nazzari [1]. Si vous voulez faire mettre mes armes sur ces pièces d'argenterie dont vous me parlez, je vous en envoie une empreinte. Je vous prie de faire de ma part toutes les honnêtetés possibles à M. l'abbé Nazzari, et de faire mettre la somme que coûteront les pièces d'argenterie, avec celles dont je suis redevable à M. de la Flageole, que j'acquitterai à son premier ordre; mais pressez-le, s'il vous plaît, de me l'envoyer.

Il y a quelque apparence que je pourrai être de l'assemblée. Vous pouvez me mander confidemment vos vues, persuadé que vous saurez considérer ce qui convient à des évêques. De notre part, nous devons entrer dans l'esprit de la négociation qui est entamée. J'aurai encore le loisir d'apprendre vos sentiments avant qu'on fasse rien de considérable. Je voudrois bien être un quart d'heure avec monseigneur le cardinal, et un autre quart d'heure avec vous; nous aurions bientôt posé les principes. Il me paroît qu'on ira avec une bonne intention d'avancer ou faciliter l'accommodement; mais il faut être sur les lieux pour bien juger des moyens. Je suis à vous de tout mon cœur.

A Paris, au mois de septembre 1681.

LETTRE LXXXV.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur les obstacles qui s'opposent à son voyage de la Trappe, et la prochaine assemblée du Clergé.

Je crains d'être privé pour cette année, de la consolation que j'espérois. L'assemblée du clergé se va tenir; et non-seulement on veut que j'en sois, mais encore que je fasse le sermon de l'ouverture. Il ne me reste plus qu'un peu d'espérance : je pourrai peut-être échapper douze ou quinze jours, si ce sermon se remet, comme on le dit, au mois de novembre. Quoi qu'il en soit, Monsieur, si je ne puis aller prier avec vous, priez du moins pour moi : l'affaire est importante et digne de vos soins. Vous savez ce que c'est que les assemblées du clergé, et quel esprit y domine ordinairement. Je vois certaines dispositions qui me font un peu espérer de celle-ci :

[1] Il avoit traduit l'*Exposition* en italien.

mais je n'ose me fier à mes espérances ; et, en vérité, elles ne sont pas sans beaucoup de crainte. Je prie Dieu que je puisse trouver le temps de vous aller voir : j'en aurois une joie inexplicable. Je suis très parfaitement à vous.

A Fontainebleau, au mois de septembre 1681.

BREVE INNOCENTII XI.

AD EPISCOPUM CONDOMENSEM.

Benignâ cum liberalitate, maximâque Condomensis existimatione, jura quæ pro expeditione Ecclesiæ Meldensis exsolvere debuisset, ipsi condonata fuisse declarat.

INNOCENTIUS XI PAPA.

Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Animo sanè perlibenti remisimus Fraternitati tuæ jura quæ pro expeditione Ecclesiæ Meldensis, ad quam promovendus es, exsolvere debuisses. Præclara enim ingenii tui monumenta, ingentiaque merita, quæ in excolendâ præstantissimis artibus ac disciplinis lectissimi Principis Ludovici Galliæ Delphini eximiâ indole, apud christianam rempublicam tibi comparasti, prorsus id à nobis reposcere videbantur; cùm præsertim speremus te, pro perspectâ pietate ac virtute tuâ, eamdem Ecclesiam magno cum animarum fructu administraturum.

Quod ad nos attinet, quidquid ab hâc sanctâ Sede ad pastorales conatus tuos juvandos provehendosque proficisci unquam poterit, præstituri liberaliter sumus Fraternitati tuæ, cui apostolicam benedictionem benevolentiæ nostræ testem peramanter impertimur. Datum Romæ, apud sanctam Mariam Majorem sub annulo Piscatoris, die 24 Septembris 1681, pontificatûs nostri anno sexto.

MARIUS SPINULA.

EPISTOLA LXXXVII.

AD INNOCENTIUM XI.

Pro ei collatis à Sanctitate suâ beneficiis grates maximas rependit, studiumque suum ac devotionem erga Sedem apostolicam testificatur.

BEATISSIME PATER,

En iterum ad me pulverem et cinerem ab altâ Petri sede paterna vox, omni reverentiâ gratique animi significatione prosequenda. Me verò jam excipiat Meldensis Ecclesia tanti Pontificis gratiâ et beneficiis illustratum, totque firmissimis Sedis apostolicæ munitum præsidiis. Neque enim alia sub cœlo est potestas, sanctissime Pontifex, quâ metuendum Angelis pastoralis officii onus sublevetur; et copiosior volentes per populos evangelicæ prædicationis decurrat gratia. In partem ergo vocandus sollicitudinis, plenitudinem potestatis omni obsequio venerabor; et Romanæ matris affixus uberibus, lac certè hauriam parvulis propinandum, tantumque Pastorem Pastorum Principi assiduis precibus commendabo. Accedat apostolica benedictio, vestrisque pedibus advolutum beet,

SANCTISSIME PATER,

Vestræ Sanctitatis,

Devotissimum filium et in Christo famulum,

J. B. Episcopum Condomensem.

Parisiis, 1 novembris 1681.

EPISTOLA LXXXVIII.

CASTORIENSIS CONDOMENSI.

Expositionis felices exitus narrat; quantum ipsis noxium sit opus Crasseti exponit, querelasque graves et metuendas profugorum Calvinistarum contra Catholicos refert, ac exposcit remedium quo animi exacerbati demulceantur.

Cum pio cordis gaudio, ex tuis ad me litteris, intelligo Sueciam quoque suos oculos aperire, ut in luce tuæ *Expositionis* videat pulchritudinem catholicæ veritatis. In Germaniâ tantum est *Expositionis* latinæ desiderium, ut non contenta exemplaribus hinc missis, novam Colonia editionem adornaverit.

Dum hos ejus fructus recenseo, silere non possum Hagæ-Comitis gallico sermone editum esse librum, cui titulus : *Préservatif contre le changement de religion ; ou idée juste et véritable de la religion catholique romaine, opposée aux portraits flattés que l'on en fait, et particulièrement à celui de M. de Condom* [1]. In hoc opusculo vix quicquam perniciosius, et quod *Expositioni* fidem detrahere magis natum sit, quàm ea quæ de cultu Virginis ex libro Crasseti [2] corrasit, ut ostendat quid Catholici de cultu Virginis reverà credunt. Adjungo hisce loca quæ ex Crasseto profert. Profectò, si illa fideliter ex eo citata forent, existimarem dignum fore eo zelo quo Sorbona in defensionem religionis catholicæ lucet ac fervet, si illum censurâ configens omni auctoritate destitueret; ne quis illius nugas atque quisquilias gravitati catholicæ veritatis opponere in posterum audeat.

Ubi Crasseti librum nactus, reperero in eo ista contineri quæ ab auctore Alexipharmaci [3]

[1] Jurius auctor erat libri hujus. Arnaldus eum refellit in opere quod inscripsit : *Réflexions sur le* Préservatif *de Jurieu.*

[2] P. Crasset, è societate Jesu, librum ediderat sub hoc titulo : *La véritable Dévotion à la sainte Vierge, établie et défendue,* de quo hic agitur.

[3] Sic vertit titulum operis Jurii, nempe *Préservatif;* è duobus græcis vocibus, quorum sensus est : *arcens venenum.* (Edit. Vers.)

allegantur, operam dabo ut Romano fulmine feriantur. Si exiguitatis meæ studio, tuæ, Antistes illustrissime, commendatio dignitatis accederet, nullus dubito quin Crasseti opus evaderet in triste bidental [1].

Profugi è Galliâ Calvinistæ, hìc omnibus in locis tanquam buccinatores persecutionis in Catholicos exercendæ, pœnas atque miserias quas in Galliis se pati dicunt, in immensum exaggerant; atque imprimis illud, quòd Regis edicto pueris septennibus data sit facultas arbitrandi de religione capessendâ, et transeundi, parentibus invitis, ad catholicos : adeo ut sub prætextu religionis, sese directioni genitorum suorum subducere possint. Cùm vir in hâc republicâ primæ auctoritatis istud mihi objiceret, ei quid reponerem non habebam, nisi quòd in Trans-Issallaniâ aliisque locis, quæ Ordinum nostrorum parent imperio, publicis edictis cogantur Catholici infantes suos à matrum utero recentes, Ministris Calvinistis baptizandos afferre, unâque promittere quòd eos Calvinianis placitis imbuent. Sed hoc responso æquitas regii edicti non ostenditur; sed tantùm docetur duriora et iniquiora hìc edicta contra Catholicos promulgata esse. Et cùm in aliis provinciis dura et iniqua ista edicta locum non habeant, non cessant profugi ex Galliis Calvinistæ, atque harum provinciarum Prædicantes profugis faventes, regium edictum ubique ad invidiam proferre, ut, quâ fruimur, nos malaciâ destituant, Ordinumque animos in nos exacerbent. Hic illorum conatus apud Ordines Geldrienses non frustra fuit : nam si Noviomagum excipias, Geldria omnis Sacerdotes proscripsit, synaxas nostras sub gravibus multis interdixit, aliaque decrevit quæ catholicæ religioni plurimùm adversantur. Sperandum tamen Geldriæ Ordines, præsertim Arnhemienses, mitiora consilia inituros; ad quod maximum momentum adferret, si quod de septennibus pueris in Galliâ sancitum est, solitâ Regis clementiâ mitigaretur. Tu, Antistes illustrissime, pro tuâ prudentiâ ac pietate discernes si invidiam, quâ per occasionem regii edicti premimur, levare, nostrisque Prædicantibus materiam declamandi contra bonitatem quâ Hollandiæ Ordines Catholicos tractant, eripere possis.

Secundò, ostentant hìc profugi ex Galliis Calvinistæ libellum supplicem Christianissimo Regi oblatum, quo plura insolitæ crudelitatis atque injustitiæ facinora, in Pictaviensi provinciâ, in suæ sectæ homines perpetrata referuntur. Ut illis fidem concilient, addunt in fine libelli duos ex istâ provinciâ nobiles in Curiam venisse, paratos quaslibet subire pœnas, si in asserendâ eorum veritate deficerent. Dignaberis, Antistes illustrissime, quid de istis sit facinoribus me docere; ut si in nostram invidiam conficta sint, detectâ veritate eis vim nocendi detrahere possimus.

Spero me brevi ad te, Præsul colendissime, missurum aliquos libros qui tuæ eruditioni non erunt injucundi. Interim Patrem misericordiarum orare non desinam, ut in coadunando apud vos Præsulum cœtu præsidere, eisque velit suum elargiri Spiritum, quo cuncta quæ recta sunt videre, et liberâ charitate discernere ac exercere possint. Dabis quoque veniam famulo tuo cum febribus diù luctanti, quòd in hisce scribendis alienâ manu usus fuit.

P. S. Ipso quo hanc Epistolam momento absolveram, mihi redditur altera, Antistes illustrissime, tuæ dignitatis Epistola, cui addita sunt errata in libro vestro corrigenda : sed sèriùs illa veniunt, libro jam hìc publici juris facto. Hodie tamen mittam ea Amsterodamum, ut in calce libri lectori indicentur.

Eodem quoque momento mihi Amsterodamo scribitur libertatem nostram etiam in Hollandiâ quæ omnium nostrarum provinciarum erga Catholicos indulgentissima est, per profugos ex Gallis Calvinistas in apertum discrimen esse adductam. Si quam ergo potes, Antistes illustrissime, mitigationem regiorum edictorum impetrare, religionem catholicam hìc periculo, et in Galliâ devios fortè exhibitione clementiæ errori eripies, vel certè revocabis à fugâ in istas regiones, in quibus et ipsi à luce veritatis magis sunt remoti, et in quibus tanquam fidei confessores habentur, suæ sectæ homines in errore confirmant et Catholicos odio plebis ac magistratuum obnoxios reddere conantur.

23 Octobr. 1681.

LETTRE LXXXIX.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur la Régale, l'assemblée du clergé, la nomination du prélat Ricci au cardinalat, et quelques autres objets.

J'ai reçu trois de vos lettres depuis mon *gratis;* et j'ai lu avec plaisir le Mémoire sur la Régale. Je suis bien aise que ces Messieurs que vous me nommez demeurent bien persuadés de vos raisons. Personne ne pouvoit mieux les instruire qu'un homme aussi versé que vous dans les an-

[1] Id est, in locum fulmine tactum. Hæc loca acri studio curabant veteres : sacerdotem adhibebant, colligebant dispersa fulminis vestigia, Terræque sacris ritè peractis, constructâ arâ, cæsâque bidente, eum locum *Bidental* appellabant : quem violare piaculum erat. Vid. *Rob. Stephani Thes. ling. Lat.* (Edit. Vers.)

tiquités ecclésiastiques. La difficulté en cette matière, c'est de distinguer les vrais droits d'avec les usurpations et les entreprises; car il y en a de bien anciennes : il y a des règles pour les bien connoître.

Je crois que la matière est bien entendue, et que l'assemblée prendra un bon parti. Pour moi, je vous remercie des lumières que vous nous donnez : je souhaite que vous continuiez, et surtout que vous preniez la peine de nous marquer les dispositions de Rome. Une heure ou deux de conférence avec monseigneur le cardinal nous seroient de grande utilité : nous entrerons le mieux que nous pourrons dans l'affaire.

Je fis hier le sermon de l'assemblée; et j'aurois prêché dans Rome ce que j'y dis, avec autant de confiance que dans Paris : car je crois que la vérité se peut dire hautement partout, pourvu que la discrétion tempère le discours, et que la charité l'anime.

Je suis bien aise que le pape ait obligé monseigneur le cardinal Ricci à accepter le chapeau. Il me semble que cela étoit du devoir de sa Sainteté; et puisque Dieu l'avoit si bien inspirée dans le choix, il falloit qu'elle le soutînt par l'exécution. On n'a jamais permis dans l'Eglise à la modestie de priver la chrétienté de ceux dont elle a besoin sur le chandelier. Entretenez-moi un peu dans l'esprit de ce docte, pieux et modeste cardinal.

Je vous suis obligé du soin que vous prenez de mon présent[1]; mais prenez donc encore celui de m'envoyer au plus tôt le mémoire des frais. Je ferai partir, comme vous le souhaitez, une douzaine d'exemplaires de mon dernier livre; et après que vous en aurez pris un, le reste sera en la disposition de son Eminence et de la vôtre. Ils partiront au plus tôt, et je vous donnerai avis du temps à peu près qu'ils devront arriver. J'ai eu en vous un bon interprète auprès de monseigneur le cardinal Lauria. Je suis à vous de tout mon cœur.

A Paris, ce 10 *novembre* 1681.

EPISTOLA XC.

CASTORIENSIS MELDENSI.

De *Apologiâ pro Catholicis* ab Arnaldo edita, et *Oratione Meldensis in Historiam Universalem.*

En *Apologiam* ejus *Cleri*[2], cujus tu pars magna ac decus es. Quamvis nullus dubito, quin ejus auctor[1], pro suo in te studio, curam gerat ut aliquod ejus exemplar ad te perveniat, mei tamen officii esse credo, illud tibi, Domine illustrissime, mittere; si fortè auctor isti officio non tam promptè satisfacere valeat.

Cum mei cordis non parvâ lætitiâ percepi, dum *Apologiam* istam evolverem, istos dilectionis et reverentiæ ardores, quibus clarissimus scriptor suum Principem, et Ecclesiæ Gallicanæ famam, contra hæretici hominis calumnias tuetur. Tantò illi ardores in eo magis laudandi, quantò eos ferventes servat inter eas miserias quas peregrinus, vix habens ubi caput reclinet, quotidie patitur.

Tuus, Præsul illustrissime, *Discursus de Historiâ Universali* eodem ferè tempore Amsterodami et Hagæ-Comitis impressus fuit. Vendibilior liber vix reperitur tantâ aviditate ab omnibus hìc emitur. Spero quòd ad animarum proficiet salutem, et quòd Dei misericordia suæ te Ecclesiæ diù servabit incolumem, ut diù ministerio linguæ et calami eam valeas ædificare.

23 Novemb. 1681.

LETTRE XCI.

AU CARDINAL D'ESTRÉES.

Il lui parle des difficultés qu'on avoit proposées sur quelques endroits de son sermon, prononcé à l'ouverture de l'Assemblée de 1681, lui rend compte des vues et des motifs qui l'ont dirigé dans la composition de cette pièce, et fait voir combien les Romains seroient peu fondés à s'en plaindre.

J'envoie, Monseigneur, à votre Eminence le sermon[2] de l'ouverture sortant de dessous la presse, et avant qu'il soit publié. Je suis bien aise que votre Eminence le lise avant qu'il ait été vu à Rome, et qu'elle soit instruite de tout. Je suis fâché de ne m'être pas avisé de l'envoyer manuscrit : mais j'avoue que cela ne m'est pas venu dans la pensée, et qu'en général je ne m'avise guère de croire que de telles choses méritent d'être envoyées à des personnes de votre importance.

Afin que vous soyez instruit de tout le fait, je lus le sermon à M. de Paris[3] et à M. de Rheims[4] deux jours avant que de le prononcer. On demeura d'accord qu'il n'y avoit rien à changer. Je le prononçai de mot à mot comme il avoit été lu. On a souhaité depuis de le revoir en particulier avec plus de soin, afin d'aller en tout avec ma-

[1] A M. Nazzari, auteur de la traduction italienne de son *Exposition.*

[2] Adversùs librum Jurii, cui titulus : *La politique du Clergé de France,* de quo suprà, Epist. LXXVI.

[1] Arnaldus.

[2] Ce sermon est imprimé dans le deuxième volume de cette collection, *pag.* 242 *et suiv.*

[3] François de Harlay de Chanvalon.

[4] Charles-Maurice le Tellier.

turité. Il fut relu à MM. de Paris, de Rheims, de Tournai[1] pour le premier ordre; et pour le second, à M. l'abbé de Saint-Luc, et à MM. Cocquelin, chancelier de Notre-Dame; Courcier, théologal; et Faure. On alla jusqu'à la chicane; et il passa tout d'une voix qu'on n'y changeroit pas une syllabe. Quelqu'un[2] dit seulement, à l'endroit que vous trouverez, page 45, où il s'agit d'un passage de Charlemagne, qu'il ne falloit pas dire comme il y avoit : *plutôt que de rompre avec elle;* mais, *plutôt que de rompre avec l'Eglise.* Je refusai ce parti, comme introduisant une espèce de division entre l'Eglise romaine et l'Eglise en général. Tous furent de mon avis, et même celui qui avoit fait la difficulté. La chose fut remuée depuis par le même, qui trouvoit que le mot de rompre disoit trop. Vous savez qu'on ne veut pas toujours se dédire. Je proposai au lieu de *rompre*, de mettre, *rompre la communion;* ce qui étoit, comme vous voyez, la même chose : la difficulté cessa à l'instant. Le roi a voulu voir le sermon : Sa Majesté l'a lu tout entier avec beaucoup d'attention; et m'a fait l'honneur de me dire qu'elle en étoit très contente, et qu'il le falloit imprimer. L'assemblée m'a ordonné de le faire[3], et j'ai obéi.

J'ai fait cette histoire à votre Eminence, parce que le bruit qui s'est répandu, qu'on trouvoit de la difficulté sur le sermon, pourroit avoir été jusqu'à elle; et qu'il faut qu'elle soit instruite qu'il n'y a eu de difficulté que celle-là, qui n'en est pas une. Il y a eu certains autres petits incidents, mais qui ne sont rien, et qui ne valent pas la peine d'être écrits à votre Eminence. En revoyant tout à l'heure l'endroit du sermon que je viens de citer, je remarque qu'on a mis en italique quelque chose qui n'y doit pas être; et je ferai faire un carton pour le corriger, afin que tout soit exact.

Pour venir maintenant un peu au fond, je dirai à votre Eminence que je fus indispensablement obligé à parler des libertés de l'Eglise gallicane : elle voit bien à quoi cela m'engageoit; et je me proposai deux choses : l'une, de le faire sans aucune diminution de la vraie grandeur du saint Siége; l'autre, de les expliquer de la manière que les entendent les évêques, et non pas de la manière que les entendent les magistrats. Après cela, je n'ai rien à dire à votre Eminence : elle jugera elle-même si j'ai gardé les tempéraments nécessaires. Je puis dire en général que l'autorité du saint Siége parut très grande à tout l'auditoire. Je pris soin d'en relever la majesté autant que je pus; et en exposant avec tout le respect possible l'ancienne doctrine de la France, je m'étudiai autant à donner des bornes à ceux qui en abusoient, qu'à l'expliquer elle-même. Je dis mon dessein : Votre Eminence jugera de l'exécution.

Je ne lui fais pas remarquer ce que j'ai répandu par-ci par-là, pour induire les deux puissances à la paix : elle n'a pas besoin d'être avertie. Je puis dire que tout le monde jugea que le sermon étoit respectueux pour elles, pacifique, de bonne intention : et si l'effet de la lecture est semblable à celui de la prononciation, j'aurai sujet de louer Dieu. Mais comme ce qui se lit est sujet à une plus vive contradiction, j'aurai besoin que votre Eminence prenne la peine d'entrer à fond dans tous mes motifs, et dans toute la suite de mon discours, pour justifier toutes les paroles sur lesquelles on pourroit épiloguer. Je n'en ai pas mis une seule qu'avec des raisons particulières, et toujours, je vous l'assure devant Dieu, avec une intention très pure pour le saint Siége et pour la paix.

Les tendres oreilles des Romains doivent être respectées, et je l'ai fait de tout mon cœur. Trois points les peuvent blesser : l'indépendance de la temporalité des rois, la juridiction épiscopale immédiatement de Jésus-Christ, et l'autorité des conciles. Vous savez bien que sur ces choses on ne biaise point en France; et je me suis étudié à parler de sorte que, sans trahir la doctrine de l'Eglise gallicane, je pusse ne point offenser la majesté romaine. C'est tout ce qu'on peut demander à un évêque français, qui est obligé par les conjonctures à parler de ces matières. En un mot, j'ai parlé net; car il le faut partout, et surtout dans la chaire : mais j'ai parlé avec respect; et Dieu m'est témoin que ç'a été à bon dessein. Votre Eminence m'en croira bien : j'espère même que les choses le lui feront sentir; et que la bonté qu'elle aura de les pénétrer, lui donnera le moyen de fermer la bouche à ceux qui pourroient m'attaquer.

Sur ce qui regarde l'autorité du concile et du pape, je crois devoir faire observer à Votre Eminence ce que j'en ai dit dans l'*Exposition,* et dans l'*Avertissement* qui est à la tête : dans l'*Exposition,* article xx, pages 191 et suivantes; et dans l'*Avertissement*, depuis la page 66 jusqu'à la page 75. Votre Eminence se souvient de l'approbation donnée à Rome à l'*Exposition,*

[1] Gilbert de Choiseul du Plessis-Praslin.
[2] L'archevêque de Paris.
[3] Ce sermon ne fut rendu public qu'au mois de janvier 1682.

puisqu'elle a contribué elle-même à me la procurer. La version italienne a laissé l'article sans y rien toucher; et le pape n'en a pas moins eu la bonté d'autoriser ma doctrine. Pour ce qui est de l'*Avertissement*, j'ai aussi pris la liberté de l'envoyer à sa Sainteté, qui m'a fait l'honneur de m'écrire par son bref du 12 juillet 1679, qu'elle avoit reçu cet *Avertissement*, et même de lui donner beaucoup de louanges. Voici les termes du bref : *Accepimus libellum de Expositione Fidei catholicæ, quem piâ, eleganti, sapientique, ad hæreticos in viam salutis reducendos, oratione auctum, reddi nobis curavit Fraternitas tua. Et quidem libenti animo confirmamus uberes laudes, quas tibi de præclaro opere meritò tribuimus, et susceptas spes copiosi fructûs exinde in Ecclesiam profecturi.*

Après cela, Monseigneur, je ne dois pas être en peine pour le fond de ma doctrine; puisque le pape approuve si clairement qu'on ne mette l'essentielle autorité du saint Siège que dans les choses dont tous les catholiques sont d'accord. Tout ce qu'on pourroit dire en toute rigueur, c'est qu'il n'est pas besoin de remuer si souvent ces matières, et surtout dans la chaire, et devant le peuple : et sur cela je me condamnerois moi-même, si la conjoncture ne m'avoit forcé, et si je n'avois parlé d'une manière qui assurément, loin de scandaliser le peuple, l'a édifié.

J'ai toujours eu dans l'esprit qu'en expliquant l'autorité du saint Siége, de manière qu'on en ôte ce qui la fait plutôt craindre que révérer à certains esprits; cette sainte autorité, sans rien perdre, se montre aimable à tout le monde, même aux hérétiques et à tous ses ennemis.

Je dis que le saint Siége ne perd rien dans les explications de la France; parce que les Ultramontains même conviennent que dans les cas où elle met le concile au-dessus, on peut procéder contre le pape d'une autre manière, en disant qu'il n'est plus pape : de sorte qu'à vrai dire, nous ne disputons pas tant du fond que de l'ordre de la procédure; et il ne seroit pas difficile de montrer que la procédure que nous établissons, étant restreinte, comme j'ai fait, aux cas du concile de Constance, est non-seulement plus canonique et plus ecclésiastique; mais encore plus respectueuse envers le saint Siége, et plus favorable à son autorité.

Mais ce qu'il y a de principal, c'est que les cas auxquels la France soutient le recours du pape au concile sont si rares, qu'à peine en peut-on trouver de vrais exemples en plusieurs siècles : d'où il s'ensuit que c'est servir le saint Siége, que de réduire les disputes à ces cas; et c'est en montrant un remède à des cas si rares, en rendre l'autorité perpétuellement chère et vénérable à tout l'univers.

Et pour dire un mot en particulier de la temporalité des rois, il me semble qu'il n'y a rien de plus odieux que les opinions des Ultramontains, ni qui puisse apporter un plus grand obstacle à la conversion des rois hérétiques ou infidèles. Quelle puissance souveraine voudroit se donner un maître, qui lui pût par un décret ôter son royaume? Les autres choses que nous disons en France ne servent pas moins à préparer les esprits au respect dû au saint Siége, et c'est encore une fois, servir l'Eglise et le saint Siége, que de les dire avec modération. Seulement il faut empêcher qu'on n'abuse de cette doctrine; et j'ai tâché de le faire autant que j'ai pu : ce qui doit obliger Rome du moins au silence, et à nous laisser agir à notre mode; puisqu'au fond nous voulons le bien.

Je demande pardon à votre Eminence de la longueur de cette lettre. Mais quoiqu'elle fasse assez ces réflexions, et de beaucoup meilleures, et par elle-même, j'ai cru que s'agissant ici de mes intentions plus que de toute autre chose, je pouvois prendre la liberté de les lui expliquer. Au surplus, nous autres qui sommes de loin, nous discourons à notre mode et souvent en l'air. Votre Eminence, qui voit tout de près et à fond, sait précisément ce qu'il faut dire, etc.

A Paris, ce 1er décembre 1681.

LETTRE XCII.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur les différents objets qui devoient se traiter dans l'assemblée actuelle du Clergé de France.

J'ai reçu, Monsieur, dans votre lettre du 4, des éclaircissements considérables sur la matière de l'épiscopat.

Je conviens avec vous qu'il y a beaucoup de distinction à faire entre la puissance qu'ont les évêques de juger de la doctrine, et celle qu'ils ont de juger leurs confrères en première instance; l'une est fondée sur leur caractère, et en est inséparable de droit divin; l'autre est une affaire de discipline, qui a reçu de grands changements.

J'ai toujours jugé, comme vous, que Gerson avoit mal parlé [1], et nous avons repris M. Ger-

[1] Il paroîtroit que ce que Bossuet improuvoit ici dans Gerson, étoit d'avoir cru que les évêques doivent nécessairement et de droit divin être jugés par le concile de la

bais de l'avoir suivi. La doctrine de Gerson n'a rien de conforme à l'ancienne tradition, et c'est une pure imagination de ce docteur.

Le droit qu'ont les évêques de juger des matières de doctrine est toujours sans difficulté, sauf la correction du pape : et même en certains cas extraordinaires, dans des matières fort débattues, et où il seroit à craindre que l'épiscopat ne se divisât, le pape, pour prévenir ce mal, peut s'en réserver la connoissance; et le saint Siége a usé avec beaucoup de raison de cette réserve, sur les matières de la grâce.

Quant au jugement des évêques, j'ai toujours été convaincu que le concordat supposoit que leur déposition étoit réservée au pape. Le chapitre *de Concubinariis* m'a toujours paru le supposer, et la discipline en est si constante depuis six cents ans, qu'à peine peut-on trouver des exemples du contraire durant tant de siècles. Mais l'assemblée s'en tiendra à la délibération du clergé de l'assemblée de 1650, et à la protestation qui fut faite alors, semblable au fond à celle que le cardinal de Lorraine avoit faite à Trente sur le chapitre *Causæ criminales* [1].

Sur cela nous pouvons prétendre autre chose que de maintenir notre droit, en attendant qu'on puisse convenir d'une manière équitable et fixe de juger les évêques; les papes n'y ayant rien laissé de certain, et ayant même dérogé en beaucoup d'occasions, nommément en celles de M. de Léon [1] et de M. d'Albi [2], au concile de Trente.

Vous savez les arrêts du parlement dans l'affaire du cardinal de Châtillon [3]. Enfin nous demanderons seulement qu'on nous laisse prétendre, et qu'on ne condamne pas une prétention qu'on a eue à Trente même, et depuis en ces occasions, sans la condamner.

Pour ce qui est du surplus des difficultés, qui sont celles de Charonne et de Toulouse [4], nous

province, en première instance, et que l'on reprenoit également M. Gerbais comme ayant suivi en cela ce docteur. La distinction que fait ici Bossuet, entre la double puissance qu'ont les évêques de juger de la doctrine et de juger leurs confrères, porteroit à croire que tel est le point que le prélat a ici en vue. Mais il n'avoit garde de reprendre ni Gerson, ni Gerbais, dans ce qu'ils disent de la puissance qu'ont les évêques de juger de la doctrine; puisqu'il reconnoît que ce pouvoir est fondé sur leur caractère, et en est inséparable de droit divin.

[1] Le chapitre *Causæ criminales*, qui détermine la manière dont les évêques doivent être jugés, est ainsi conçu : « Que le souverain pontife seul connoisse des » causes criminelles, qui seroient intentées contre des » évêques, même pour raison d'hérésies, ce qu'à Dieu » ne plaise, et qui exigeroient la déposition ou la privation » de leur état, et que lui seul les décide. Si la cause est de » nature à demander absolument que l'on nomme des » commissaires hors de la Cour romaine, qu'on ne la » confie qu'à des métropolitains ou des évêques choisis » par le pape. Que cette commission soit spéciale, signée, » de la main du saint Père, et qu'elle n'attribue aux » juges que l'instruction du procès, qu'ils enverront » aussitôt au pape, en lui réservant le jugement définitif. » *Concil. Trident. sess.* XXIV, *de Reformat. cap.* V.

Le cardinal de Lorraine, lorsqu'on lut le décret que nous venons de rapporter, déclara que dans la congrégation du jour précédent, ce décret avoit été conçu de manière qu'il ne nuisoit point aux priviléges et aux droits du royaume, ainsi qu'aux constitutions des anciens conciles : *Ut christianissimi Franciæ regni privilegiis, juribus, et sacris constitutionibus nihil præjudicii adferat;* conditions qu'il désiroit beaucoup pour l'approuver : et il demanda, tant en son nom, qu'en celui des évêques de France, que sa Déclaration fût inscrite dans les actes du concile. Les ambassadeurs du roi très chrétien s'exprimèrent plus clairement, et dirent sans détour qu'ils ne pouvoient approuver le chapitre qui commençoit par ces mots, *Causæ criminales*, attendu qu'il donnoit atteinte aux droits du roi, et aux priviléges de l'Eglise gallicane, qui ne permettent pas qu'aucun français, même quand il y consentiroit, puisse être traduit hors du royaume, bien loin qu'il puisse y être condamné : *Caput quod incipit* Causæ criminales, *non placet; adversatur enim antiquissimo juri Regis, et Ecclesiæ Gallicanæ privilegiis, quibus cavetur ne quis, etiam volens, extra regnum à quoquam, ex quâcumque causâ, in jus vocari, nedum condemnari possit.* Ce sont ces défauts qui ont empêché la France de recevoir indéfiniment les décrets du concile de Trente; et quoique le clergé ait fait en différents temps des démarches pour obtenir la publication de ce concile, il a cependant toujours déclaré que ce seroit à condition que les libertés de l'Eglise gallicane n'en souffriroient aucun tort. C'est ce que porte en particulier l'arrêté qu'il fit lors de l'assemblée des états généraux tenus à Paris en 1614. « Le roi, dit le clergé, sera très humblement supplié » d'ordonner que le saint concile de Trente soit publié et » gardé en son royaume, sitôt après qu'il aura plu à sa » Sainteté d'agréer que ladite publication soit faite sans » préjudice des droits de Sa Majesté et de sa couronne, « paix, repos, et tranquillité de son état des franchises, » libertés et immunités de l'Eglise gallicane. »

[1] René de Rieux de Sourdéac, évêque de Saint-Pol de Léon, fut déposé par des commissaires du pape, au mois de mai 1635 comme coupable d'avoir favorisé l'évasion de la reine-mère. *Voy. deux notes relatives à l'évêque de Léon, ci-dessus, tom.* XI. *pag.* 533.

[2] Alphonse d'Elbène, évêque d'Albi, déposé par les mêmes commissaires, en 1634, pour avoir pris part à la révolte de Gaston de France, frère de Louis XIII.

[3] Odet de Coligni, cardinal de Châtillon, d'abord archevêque de Toulouse, ensuite évêque de Beauvais, abjura en 1562 la foi catholique. Il mourut à Hampton, en Angleterre, le 2 mai 1571, empoisonné par son valet de chambre.

[4] L'affaire de Charonne, dont il devoit être question dans l'assemblée de 1682, avoit pour objet un monastère de filles situé à Charonne, dans le faubourg Saint-Antoine à Paris.

L'affaire de Toulouse regardoit les brefs que le pape avoit écrits à l'archevêque de cette ville, Joseph de Montpezat de Carbon, touchant les urbanistes et la Régale. Les urbanistes étoient des religieuses de Sainte-Claire, établies à Toulouse, qui jouissoient, depuis environ quatre cents ans, du droit d'élire leurs supérieures. On peut voir sur les affaires dont il est parlé dans cette lettre,

n'avons rien à dire que sur la forme, et nous n'avons à établir aucune maxime dont Rome ne soit d'accord avec nous.

Quant à la Régale, je ne crois pas, au train qu'on a pris, qu'on doive entrer dans le fond : si on y entroit, je ne croirois pas que le concile de Leptines [1] pût faire voir autre chose qu'une sage condescendance de l'Eglise à tolérer ce qu'elle ne pouvoit empêcher et à faire sa condition la meilleure qu'elle pouvoit.

Je ne conviendrois pas aisément que les biens donnés aux églises puissent être tellement sujets à la puissance temporelle, qu'elle les puisse reprendre sous prétexte de certains droits qu'elle voudroit établir, ni que l'Eglise, en ce cas, n'eût pas droit de se servir de son autorité. Mais j'avoue que nous ne sommes point dans le cas d'en venir là : il faut sortir par des voies plus douces, d'une affaire si légère dans le fond.

Je serois assez d'avis qu'on n'entamât point de matières contentieuses : je ne sais si tout le monde sera de même sentiment. Mais quoi qu'il en soit, j'espère qu'il ne sortira rien de l'assemblée que de modéré et de mesuré.

Je vous prie de rendre ma lettre à M. de la Fageole; je vous l'envoie toute ouverte, afin que vous vous joigniez à mes sentiments.

J'ai fait partir un paquet de douze exemplaires de mon livre, comme vous l'avez désiré; je donne ordre qu'on vous les rende à Rome, où vous en ferez la distribution selon votre prudence et les ordres de son Eminence.

Je vous enverrai bientôt mon sermon [2] imprimé. Je suis pénétré des bontés de monseigneur le cardinal Ricci; je vous prie de lui marquer ma reconnoissance. Plût à Dieu que nos affaires fussent entre ses mains!

A Paris, ce 29 décembre 1681.

LETTRE XCIII.

AU MÊME.

Sur la distribution de quelques-uns de ses ouvrages, dont il lui envoie plusieurs exemplaires.

Je prends la liberté, Monsieur, d'envoyer à Son Eminence quelques exemplaires de mon sermon; j'en enverrai encore autant par le prochain ordinaire. Je vous prie d'entrer avec monseigneur le cardinal dans le détail de ceux à qui je le supplie d'en donner, et de déchiffrer à monseigneur le cardinal Ricci non-seulement mon écriture, mais mes intentions, si je puis parler en ces termes, vous qui êtes si bien instruit de nos manières et de nos maximes.

J'ai fait partir, il y a près de trois semaines, une douzaine d'exemplaires du *Discours sur l'Histoire universelle :* je vous prie d'entrer dans la distribution sous les ordres de Son Eminence : vous n'oublierez pas M. l'abbé Nazzari. M. l'abbé Gradi m'a autrefois demandé mes ouvrages et pour lui et pour la bibliothèque Vaticane : je l'ai promis, et je vous prie de m'acquitter de cette dette. Enfin vous les donnerez à qui vous croirez qu'ils seront agréables, sans oublier ce que je vous dois et à votre tendre amitié. Je ne vous parle plus des affaires de la Régale, ni des résolutions de notre assemblée qui sont publiques : on peut juger aisément de ce qui reste à faire par ce qui a été fait. Je souhaite que dans les autres affaires nous ne donnions point lieu à de nouvelles difficultés; et c'est à quoi tous les gens de bien doivent s'appliquer.

J'attends le mémoire de M. l'abbé de la Fageole, à qui je vous prie de faire mes compliments. Tout à vous.

A Saint-Germain, ce 26 janvier 1682.

LETTRE XCIV.

AU MÊME.

Sur l'origine et les fondements de la Régale.

Je suis bien aise, Monsieur, que nous convenions de tout sur l'épiscopat. Pour ce qui est de la Régale, il n'est plus question d'en discourir. Vous verrez, par la lettre que nous écrivons au pape, que la matière a été bien examinée, et, si je ne me trompe, bien entendue. Nous n'avons pas cru pouvoir aller jusqu'à trouver bon le droit du roi, surtout comme on l'explique à présent : il nous suffit que le nôtre, quelque clair que nous le croyions, est contesté et perdu; et ainsi que ce seroit être trop ennemi de la paix que de le regarder tellement comme incontestable, qu'on ne veuille pas même entrer dans de justes tempéraments, surtout dans ceux où l'Eglise a un si visible avantage. Nous serions ici bien surpris, qu'ayant trouvé dans le roi tant de facilité à les obtenir, la difficulté nous vînt du côté de Rome, d'où nous devons attendre toutes sortes de soutiens.

les *Mémoires* et les *Procès-verbaux du clergé*, et les Histoires du temps. On trouvera aussi quelques détails à ce sujet dans l'*Histoire de Bossuet,* liv. VI, tom. II. (*Edit. de Vers.*)

[1] Ce concile fut assemblé par Carloman, et tenu le 2 mars 743, à Leptines ou Liptines, maison royale, aujourd'hui Lestines dans le Cambrésis. Saint Boniface, archevêque de Mayence, y présida avec un évêque nommé George, et Jean Sacellaire, tous deux députés du pape. *Voy. Labb. Concil. tom.* VI, *col.* 1337, 1338.

[2] Son sermon *sur l'Unité de l'Eglise.*

Au surplus, je suis bien aise que vous persuadiez la Régale à Rome de la manière que vous me l'expliquez. Mais pour moi je vous avoue, sans faire trop l'évêque, comme son Eminence nous le reproche agréablement, que je ne la puis entendre de cette sorte. Le concile de Leptines, qui me paroît être votre principal fondement, ne regarde qu'une subvention accordée dans de grandes guerres, à peu près de la nature de celles qu'on accorda, dans les guerres des huguenots, par des aliénations. Ces sortes de subventions sont fondées non sur le droit de Régale, droit particulier à la France; mais sur le droit commun de tous les royaumes, où chaque partie doit concourir à la conservation du tout. Je conviens bien que les rois peuvent obliger les églises, auxquelles ils donnent, à tout ce qu'il leur plaira, et même aux charges communes des laïques. La question est de trouver ces réserves dans les donations ou dans la pratique ancienne, et d'y trouver nommément la jouissance durant les vacances, que je ne trouve établie par aucun droit ancien; sans néanmoins improuver celui qui a été introduit, de quelque façon que ce soit, par une possession dont il n'est plus question d'examiner l'origine.

Je ne conviens pas non plus que cette jouissance, durant la vacance, ait été établie à la place du droit qu'on exigeoit pour le service de la guerre; puisque je vois durer ce droit longtemps après cette jouissance reconnue. Tous ces droits ont donc leurs raisons et leurs origines particulières : les uns se sont soutenus, les autres ont été négligés; et il s'est fait de tout cela des usages différents, dont on ne peut dire aucune raison précise : de sorte qu'il n'y a rien de certain que la possession, ni, à vrai dire, d'autres règles pour fonder des jugements justes. Et quant à la probabilité que vous voudriez du moins qu'on avouât, je ne puis vous avouer que la seule probabilité extrinsèque tout au plus; parce que je ne puis pas dire que les sentiments que je crois les seuls véritables, ne soient pas contestés par d'autres : et qu'il y ait une probabilité intrinsèque, et par des principes, je n'y en vois point. Je tiens encore l'effet des Investitures tout différent de celui que nous appelons la Régale. Mais il faudroit faire des volumes, pour dire sur cela tout ce qu'on pense de part et d'autre; et je trouve après tout que le seul moyen est d'en sortir par expédient. Dieu veuille que sa Sainteté entre dans cet esprit.

J'envoie encore une demi-douzaine d'exemplaires de mon sermon, pour achever les présents dont j'avois parlé dans mes précédentes. Je suis à vous de tout mon cœur.

A Paris, ce 6 février 1682.

LETTRE XCV.

AU MÊME.

Sur la lettre et le procès-verbal de l'assemblée, touchant la Régale, et sur la manière dont on se proposoit de traiter les points de morale dans cette assemblée.

J'ai vu, Monsieur, par votre lettre du 23 février, ce que vous pensez de mon sermon, et ce que vous faites pour le faire valoir. Je vous en suis très obligé, et surtout de tout le soin que vous prenez pour me conserver les bontés de monseigneur le cardinal Ricci, pour lequel j'ai le dernier respect et tout l'attachement possible.

Je suis bien aise que vous approuviez notre lettre[1] et surtout que vous jugiez qu'on n'en peut tirer aucun avantage contre nous; car c'est ce que vous craigniez. M. de Rheims sera très aise de savoir vos sentiments sur cela. Je suis très persuadé de vos bonnes intentions sur le procès-verbal, et je n'oublierai rien pour les faire connoître à M. de Rheims. Au surplus, je n'ai ouï parler en aucune sorte des plaintes qu'il fait de vous : je n'ai pas su qu'il eût rien appris de vos sentiments; et je n'en ai su moi-même que ce que vous m'en avez écrit. Car encore que vous m'ayez mandé plusieurs fois qu'en écrivant du procès-verbal et autres choses au père Verjus[2], vous m'aviez expressément excepté dans le secret que vous exigiez; ce Père ne m'a rien dit ni fait dire par qui que ce soit, et je ne me suis informé de rien. Ainsi vous voyez, Monsieur, que si la chose est venue à la connoissance de M. de Rheims, il faut que le père Verjus se soit fié à quelqu'un qui ne lui ait pas gardé la fidélité.

Au reste, la contradiction qu'on objecte à M. de Rheims dans son procès-verbal, est aisée, ce me semble, à expliquer. Il n'y a qu'à distinguer ce qu'il dit comme de lui-même, et ce qu'il dit comme cru par les officiers du roi. C'est aussi ce qu'il a suivi dans la lettre : et nous avons cru qu'il importoit qu'on sût à Rome les maximes des parlements; parce que, sans les approuver, les ecclésiastiques les doivent regarder comme invincibles dans l'esprit de nos magistrats, et chercher sur ce fondement les tempéraments nécessaires pour ne point porter aux extrémités une matière si contentieuse.

Je souhaiterois bien avoir quelques conversa-

[1] La lettre de l'assemblée au pape, sur la Régale.

[2] Il étoit jésuite, et il a eu un frère dans l'Oratoire, qui a été évêque de Grasse.

tions avec vous sur les matières de morale que notre assemblée va traiter[1]. Vous avez tant travaillé sur ce sujet, et il me reste tant d'estime de la manière dont vous l'avez traité dans les ouvrages que vous m'avez communiqués, que je souhaite encore, au dernier point, de les revoir. Je me souviens en gros que nous convenions des principes; et vous pouvez être certain que nous irons très modérément; tâchant de parler de sorte que le saint Siége puisse confirmer ce que nous ferons, et changer en bulles les décrets de l'Inquisition, dont l'autorité, comme vous savez, ne fait pas loi ici : de sorte que notre intention est de préparer la voie à une décision qui nous donne ici la paix, et y affermisse éternellement la règle des mœurs. Je suis tout à vous.

A Paris, ce 6 mars 1682.

LETTRE XCVI.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Il parle d'un ouvrage de cet abbé, déplore la corruption du siècle, et témoigne de grands sentiments de religion.

On a mis, il y a déjà assez long-temps, entre mes mains, l'ouvrage[2] dont vous me parlez, Monsieur. L'assemblée m'avoit chargé de l'examen de la morale; et une occupation si importante, et d'ailleurs si vaste, remplissoit tout mon temps. Depuis la séparation de l'assemblée, j'ai commencé cette lecture; et j'avoue qu'en sortant des relâchements honteux et des ordures des casuistes, il me falloit consoler par ces idées célestes de la vie des solitaires et des cénobites. J'espère achever dans peu cette lecture : je la fais avec une sensible consolation.

Je ressens avec vous notre siècle très éloigné, et peut-être très peu capable de ces instructions célestes si naturelles au christianisme, si éloignées de l'esprit des chrétiens d'aujourd'hui. Qui sait si ce n'est point, dans un siècle si corrompu, jeter les perles devant les pourceaux, que de montrer au siècle, et même aux religieux d'aujourd'hui, ces maximes évangéliques que vous avez recueillies pour l'instruction de vos frères? Qui sait aussi si ce n'est point le conseil de Dieu que ce levain renouvelle la masse corrompue? Je vous en dirai mon sentiment en toute sincérité quand j'aurai tout lu; et comme je reprends, après la séparation de l'assemblée, le dessein que vous aviez agréé de vous aller voir, nous pourrons traiter tout cela ensemble.

[1] Les séances ayant été, depuis cette lettre, fort interrompues, et l'assemblée s'étant séparée, par ordre du roi, au mois de juin suivant, elle ne put exécuter ce projet.

[2] Le livre *de la Sainteté et des Devoirs de la Vie monastique*, que M. de Rancé publia l'année suivante.

Priez Dieu qu'allant tout de bon commencer mes fonctions dans mon diocèse, je commence une vie chrétienne et épiscopale, et que je ne scandalise pas du moins le troupeau dont je devrois être la forme et le modèle. Je suis, en la charité de Notre-Seigneur, Monsieur.

A Paris, ce 8 juillet 1682.

LETTRE XCVII.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur le projet de Censure et le Corps de Doctrine, qu'il avoit été chargé de dresser par l'Assemblée, et sur la manière dont on devoit procéder à l'égard des différentes propositions qui méritoient d'être censurées.

Comme je sais, Monsieur, que M. l'archevêque de Rheims a envoyé à monseigneur le cardinal d'Estrées les propositions que nous devions censurer, je ne doute point que vous ne les ayez déjà vues, et je suis bien aise de vous dire quel étoit notre projet.

On m'avoit chargé dans la commission, de faire un projet de Censure, et un de Doctrine pour l'opposer aux Propositions censurées. Nous prétendions par là donner une pleine instruction à nos prêtres contre ces damnables doctrines, dont presque tous les livres de morale sont infectés depuis près de cent ans. Notre intention étoit d'envoyer le tout au pape, principalement la Censure, pour en demander la confirmation à sa Sainteté, et la supplier de nous la donner, ou en tout cas de censurer les propositions par une bulle en forme, que nous eussions reçue avec toutes les marques de respect qu'on peut jamais rendre au saint Siége. Nous avions réduit en chapitres les propositions pour une plus grande commodité. Les qualifications projetées étoient fortes, mais modérées, et sans rien outrer, soutenues presque toutes par des passages précis de l'Ecriture, et par une doctrine qui eût éclairé l'esprit; c'étoit du moins le dessein : le Corps de Doctrine eût achevé ce que la Censure seule n'auroit pas pu faire.

Parmi les propositions condamnées, nous avions mis toutes celles qu'Innocent XI a proscrites; et de celles comprises dans la censure d'Alexandre VII, nous n'en avions omis que quelques-unes, ou qui n'étoient point de nos mœurs, ou que nous ne jugions pas à propos d'étaler ici aux hérétiques, qui en auroient fait des sujets de raillerie : mais nous eussions expressément déclaré que nous ne lés improuvions pas moins que les autres. Ainsi on eût censuré sans hésiter toutes les propositions déjà censurées par les papes; et les mots *Propositiones exa-*

minandæ n'alloient pas à révoquer en doute la condamnation de ces propositions, mais seulement à examiner les qualifications de chacune d'elles. Celles de la probabilité sont construites de manière qu'on en renversoit premièrement les fondements; ensuite on l'attaquoit en elle-même; puis on en réprouvoit les conséquences. Les qualifications eussent expliqué le sens précis dans lequel on les condamnoit, et eussent découvert la malignité de chaque proposition.

Par exemple, sur la règle *In dubiis tutius*, on eût déclaré qu'on ne condamnoit pas le mépris du *tutius*, en tant qu'il enchérit simplement sur le *tutum*, mais en tant qu'il lui est opposé; ainsi on mettoit à couvert la doctrine de saint Antonin dont on abuse, et on établissoit le vrai sens de la règle, selon la doctrine des papes et des docteurs approuvés; et même celle de saint Antonin, dont les auteurs de la probabilité ont non-seulement détourné le sens, mais encore falsifié et tronqué le texte. On n'eût pas pu s'empêcher de marquer qu'on désiroit sur ces matières un décret dans une autre forme que celle du décret qui a paru; car vous savez qu'on ne peut jamais reconnoître ici le tribunal de l'Inquisition; mais on l'eût fait avec tout le respect convenable, et seulement pour ne point donner un titre contre nous. Par égard pour un décret d'Alexandre VII [1], on se seroit abstenu de qualifier la proposition qui rejette de la pénitence le commencement d'amour, mais on auroit déclaré qu'on embrasse le sentiment contraire, et on auroit supplié sa Sainteté de censurer la doctrine qui nie la nécessité de cet amour.

Voilà le projet qui apparemment eût été suivi; puisqu'on en étoit déjà convenu avec M. de Paris [2], et avec les meilleures têtes de l'assemblée. C'est de quoi j'ai cru devoir vous instruire; afin que vous puissiez en rendre compte à son Eminence, et vous servir de ce dessein, autant que vous le pourrez, pour exciter les prélats de la Cour de Rome à achever l'ouvrage d'Alexandre VII et d'Innocent XI. Car encore que ce qu'ont fait ces deux papes soit grand, ce n'est rien faire que de laisser soupirer encore la probabilité, déjà entamée, à la vérité, mais toujours venimeuse, quoique traînante, et qui bientôt se rétablira si on ne l'achève. Ce n'est rien aussi de censurer par des décrets conçus dans l'Inquisition: une bulle en forme comblera de gloire Innocent XI; et l'on verra, par la manière dont elle sera reçue, que le clergé de France, quoi qu'on puisse dire, sait bien rendre le vrai respect au saint Siége, et s'en fait honneur; et que si l'on se réserve quelque liberté dans des cas extraordinaires, qu'on espère qui n'arriveront jamais, on sait bien connoître quelle autorité il y a dans la chaire de saint Pierre, et qu'on la veut élever aussi haut qu'elle l'ait jamais été par les plus grands papes, et par les décrets du saint Siége les plus forts. En voilà assez, Monsieur, sur cette matière.

Je vous remercie de ce qu'enfin vous m'avez envoyé le Mémoire de M. l'abbé de la Fageolle. Je voudrois bien avoir su par la même voie à qui il veut que je rende ici l'argent qu'il a déboursé; et en tout cas, je chercherai les moyens de le faire tenir à Rome à la première occasion. Mandez-nous les nouvelles courantes sur la paix [1]: nous souhaitons qu'elle soit prompte, et qu'on n'ait jamais besoin de nous rassembler pour de si malheureux sujets. Je suis à vous de tout mon cœur.

A Versailles, ce 13 juillet 1682.

P. S. J'oubliois de vous dire que c'est de propos délibéré, que parmi les Propositions nous n'en avons mis aucune qui regarde l'ignorance invincible: cela nous auroit jeté dans des disputes, et d'ailleurs ne nous servoit de rien; puisque nous trouvions de quoi condamner la fausse probabilité, sans nous embarrasser dans ces questions: mais nous eussions dit sur cette matière ce qu'il eût fallu dans la doctrine, et sans nous jeter dans des contentions.

LETTRE XCVIII.

AU MÊME.

Funestes conséquences de la décision que Rome projetoit en faveur de l'infaillibilité des papes: combien il est nécessaire de condamner sans réserve toutes les propositions que l'Assemblée devoit censurer; en quoi consiste la véritable grandeur du saint Siége.

Je reviens, Monsieur, d'un assez long voyage que j'ai fait en Normandie; et la première chose que je fais en arrivant, avant même d'entrer à Paris, où je serai ce soir, c'est de répondre à votre dernière lettre.

Elle me fait une peinture de l'état présent de la Cour de Rome, qui me fait trembler. Quoi, Bellarmin y tient lieu de tout, et y fait seul toute la tradition! Où en sommes-nous si cela est, et si le pape va condamner ce que condamne cet au-

[1] Ce décret est du 5 mai 1667; et le pape y défendoit de condamner la doctrine qui rejette la nécessité d'un commencement d'amour de Dieu, pour être réconcilié avec lui dans le sacrement de pénitence.

[2] De Harlay.

[1] Avec la Cour de Rome, touchant l'affaire de la Régale.

teur? Jusqu'ici on n'a osé le faire ; on n'a osé donner cette atteinte au concile de Constance, ni aux papes qui l'ont approuvé. Que répondrons-nous aux hérétiques, quand ils nous objecteront ce concile et ses décrets répétés à Bâle avec l'expresse approbation d'Eugène IV, et toutes les autres choses que Rome a faites en confirmation ? Si Eugène IV a bien fait en approuvant authentiquement ces décrets, comment peut-on les attaquer? et s'il a mal fait, où étoit, diront-ils, alors cette infaillibilité prétendue? Faudra-t-il sortir de ces embarras, et se tirer de l'autorité de tous ces décrets, et de tant d'autres décrets anciens et modernes, par des *distinguo* scolastiques, et par les chicanes de Bellarmin ? Faudra-t-il dire aussi, avec lui et Baronius, que les actes du concile VI et les lettres de saint Léon II sont falsifiées ? et l'Eglise, qui jusqu'ici a fermé la bouche aux hérétiques par des réponses si solides, n'aura-t-elle plus de défense que dans ces pitoyables tergiversations ? Dieu nous en préserve. Ne cessez, Monsieur, de leur représenter à quoi ils s'engagent, et à quoi ils nous engagent tous. Je ne doute pas que son Eminence ne parle en cette occasion avec toute la force, aussi bien qu'avec toute la capacité possible : il a le salut de l'Eglise entre ses mains.

J'ai fait grande réflexion sur ce que vous me dites, que Rome, loin d'être adoucie par ce qu'on lui accorde, le prend pour un aveu de ses droits, et s'en sert pour aller plus loin. Je l'ai bien compris, mais à cela je n'ai autre chose à dire, sinon que des évêques qui parlent, doivent regarder les siècles futurs aussi bien que le siècle présent, et que leur force consiste à dire la vérité telle qu'ils l'entendent.

J'ai un peu de peine à concevoir comment vous croyez que le quatrième article de notre Déclaration puisse s'accorder avec la doctrine des ultramontains : nous n'avons pas eu ce dessein, quoique d'autre part nous ayons bien vu que quoi qu'on enseignât en spéculative, en pratique il en faudroit toujours revenir à ne mettre la dernière et irrévocable décision, que dans le consentement de l'Eglise universelle, à laquelle seule nous attachons notre foi dans le symbole. Je ne puis m'imaginer qu'un pape si zélé pour la conversion des hérétiques et la réunion des schismatiques, y veuille mettre un obstacle éternel, par une décision telle que celle dont on nous menace. Dieu détournera ce coup ; et pour peu qu'on ait de prudence, on ne se jettera pas dans cet inconvénient.

Pour la morale, je conçois bien que ce n'est pas le temps d'en parler à Rome : il faut vider les autres affaires auparavant. Mais pour ce qui est des réflexions, que vous me dites que des gens sages ont faites sur nos propositions, j'en suis étonné. Ils disent que parmi les propositions condamnées par Alexandre VII et Innocent XI, il y en a qui ne font pas matière de bulle, comme celle-ci, « Qu'on peut satisfaire au précepte de l'Eglise par un sacrilége : » mais au contraire s'il y en a une qui mérite d'être foudroyée, c'est celle-là : car l'Eglise ne faisant dans ses préceptes qu'appliquer et exécuter ceux de Jésus-Christ, il faut obéir à Jésus-Christ pour obéir à l'Eglise ; et l'on se flatte en vain d'obéir à l'Eglise, par une action qui est un outrage sacrilége contre Jésus-Christ : autrement contre sa parole, *Qui vous écoute m'écoute* (Luc., x. 16.), il faudra dire qu'on pourra écouter son Eglise sans l'écouter lui-même, ou qu'on écoute Jésus-Christ en faisant un sacrilége. Pour moi, je crois au contraire qu'il faut définir, que le fondement de l'obéissance qu'on doit à l'Eglise étant celle qu'on doit à Jésus-Christ ; pour obéir à l'Eglise, qui détermine l'exécution des préceptes de Jésus-Christ, il faut entrer premièrement dans l'esprit que Jésus-Christ a prescrit; sans quoi l'on peut bien éviter les censures qui ne foudroient que les crimes qu'on connoît, mais non pas satisfaire au fond à l'intention de l'Eglise, ni par conséquent à ses préceptes.

Pour ce qui est de la probabilité, si l'on ne veut qu'effleurer les choses, comme on a fait jusqu'ici, il ne faut en effet frapper que sur trois ou quatre propositions : mais si l'on veut attaquer le mal dans tout son venin intérieur, le détruire dans sa racine, le poursuivre dans ses pernicieuses conséquences, et en mettre au jour la malignité, en faisant voir tant la fausseté des principes que l'absurdité des inconvénients, on ne trouvera rien d'inutile dans nos propositions ; et si l'on avoit vu les qualifications que nous avions projetées, on en tomberoit d'accord. Que serviroit de dire, par exemple, ce que vous marquez, qu'on a trouvé bon qu'il faut suivre l'opinion la plus probable et la plus sûre, aux termes marqués dans les propositions CXXVIII et suivantes, si on laisse après cela la liberté de dire que la doctrine enseignée par la plupart des modernes, ou même par un seul, est la plus probable, ou qu'elle devient la plus sûre pour le commun des hommes par sa bénigne condescendance ? C'est laisser le mal en son entier, que de ne pas aller jusque-là. Il n'en faut pas faire à deux fois ; et si l'on veut mettre une bonne fois

la main aux plaies de l'Eglise, il faut tout d'un coup aller jusqu'à la racine d'une doctrine qui repousse toute entière en un moment, pour petite que soit la fibre qu'on lui laisse.

Quant à la proposition CXVIII, je la crois la plus nécessaire de toutes, parce que le fondement le plus clair et le plus essentiel contre la nouvelle morale, c'est qu'elle est nouvelle, n'y ayant rien de plus contraire à la doctrine chrétienne que ce qui est nouveau et inouï. On auroit pourtant expliqué que les modernes doivent être ouïs, lorsqu'il s'agit d'expliquer de nouvelles lois qu'auroit faites l'Eglise. Mais cependant on poseroit comme un fondement certain, que, lorsqu'il s'agit d'expliquer les principes de la morale chrétienne et ses dogmes essentiels, tout ce qui ne paroît point dans la tradition de tous les siècles, et principalement dans l'antiquité, est dès là non-seulement suspect, mais mauvais et condamnable; et c'est le principal fondement sur lequel tous les saints Pères, et les papes plus que les autres, ont condamné les fausses doctrines, n'y ayant jamais eu rien de plus odieux à l'Eglise romaine que les nouveautés. S'il falloit toujours trouver dans l'Ecriture et dans les Pères des passages contraires aux doctrines qu'on voudroit condamner, ce seroit donner trop d'avantage à ceux qui inventent des choses dont on ne s'est jamais avisé, et qu'on n'a garde par conséquent de trouver combattues dans les anciens : de sorte qu'il n'y a rien de plus nécessaire que de les rejeter, précisément comme nouvelles et inouïes; la vérité ne pouvant jamais l'être dans l'Eglise. C'est pourquoi les propositions CXIV et les suivantes jusqu'à la CXIX, ne peuvent être oubliées sans prévariquer. La CXIX attaque directement la source du mal, qui vient uniquement de ce qu'on a cru qu'il étoit permis de consulter la seule raison dans les matières de morale; comme si nous étions encore dans l'école des philosophes, et non pas dans celle de Jésus-Christ.

Voilà, Monsieur, les raisons que nous avons eues de mettre tant de propositions [1]; et le concile de Trente, qui en a tant condamné, nous a montré l'exemple d'attaquer l'erreur en elle-même, dans ses principes et dans ses conséquences, c'est-à-dire, en un mot, dans toute son étendue, de peur qu'elle ne revive par aucun endroit.

Je donnerai ordre en arrivant qu'on remette entre les mains de M. de la Bruière les soixante pistoles que M. l'abbé de la Fageolle a déboursées pour moi, dont je lui rends grâces de tout mon cœur.

Je vous remercie aussi, Monsieur, avec la même affection, du soin que vous prenez de me représenter si bien l'état de Rome. Il est bon d'en être instruit : je profiterai, autant que je le pourrai, de ce que vous m'en dites.

Je prendrai la liberté d'envoyer à Son Eminence deux petits traités [1], que j'ai depuis peu mis au jour contre nos hérétiques, afin de joindre l'instruction aux édits par lesquels le roi les rend attentifs : on les donnera à M. de la Bruière pour l'ordinaire prochain.

Je ne vous recommande point la discrétion : quoique je vous écrive sans précaution, vous saurez bien me ménager. Je suis à vous de tout mon cœur.

A Versailles, ce 28 octobre 1682.

P. S. J'oubliois l'un des articles principaux, qui est celui de l'indépendance de la temporalité des rois. Il ne faut plus que condamner cet article pour achever de tout perdre. Quelle espérance peut-on avoir de ramener jamais les princes du Nord, et de convertir les rois infidèles, s'ils ne peuvent se faire catholiques sans se donner un maître, qui puisse les déposséder quand il lui plaira? Cependant je vois par votre lettre, et par toutes les précédentes, que c'est sur quoi Rome s'émeut le plus. Au reste, je voudrois bien que vous me disiez comment vous conciliez cet article avec ce qui a été fait contre les empereurs, par les papes et dans les conciles; afin de voir si les moyens dont je me sers pour cela sont les mêmes que vous employez, et pouvoir profiter de vos lumières.

On m'a dit que l'Inquisition avoit condamné le sens favorable à cette indépendance, que quelques docteurs de la Faculté de théologie de Paris avoient donné au serment d'Angleterre [2].

[1] Les propositions dont Bossuet parle dans cette lettre sont, pour la plupart, les mêmes qui furent condamnées dans l'assemblée de 1700.

[1] La *Conférence avec le ministre Claude*, et la *Réponse à un Ecrit de ce ministre*, avec le *Traité de la communion sous les deux espèces*, qui parurent en 1682.

[2] C'est le nouveau serment que Jacques Ier exigea des catholiques, après la conjuration des Poudres. La formule en fut dressée par Bancroft, archevêque de Cantorbéri, qui se fit aider dans ce travail par un jésuite apostat, nommé Perkins. Elle renfermoit non-seulement une protestation d'obéissance et de fidélité au roi, mais encore une déclaration positive contre le pouvoir attribué aux papes, de déposer les rois, et de délier leurs sujets de la fidélité qu'ils leur doivent. On y déclaroit aussi qu'on détestoit *comme impie et hérétique* la doctrine qui enseigne, que les princes excommuniés ou déposés par le pape peuvent être déposés ou tués par leurs sujets. Il n'étoit question, en aucune sorte, dans cette formule,

On perdra tout par ces hauteurs : Dieu veuille donner des bornes à ces excès. Ce n'est pas par ces moyens qu'on rétablira l'autorité du saint Siége. Personne ne souhaite plus que moi de la voir grande et élevée : elle ne le fut jamais tant au fond que sous saint Léon, saint Grégoire et les autres, qui ne songeoient pas à une telle domination. La force, la fermeté, la vigueur, se trouvent dans ces grands papes : tout le monde étoit à genoux quand ils parloient : ils pouvoient tout dans l'Eglise, parce qu'ils mettoient la règle pour eux. Mais, selon que vous m'écrivez, je vois bien qu'il ne faut guère espérer cela. Accommodons-nous au temps ; mais sans blesser la vérité, et sans jeter encore de nouvelles entraves aux siècles futurs.

La vérité est pour nous : Dieu est puissant, et il faut croire, *contra spem in spem*, qu'il ne la laissera pas éteindre dans son Eglise.

LETTRE XCIX.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur l'ouvrage de cet abbé, les deux oraisons funèbres du prélat, et les fâcheuses dispositions du pape.

Je pars pour Meaux à l'instant. J'ai écrit à M. de Grenoble : j'ai laissé le livre [1] bien empaqueté en main sûre, avec bon ordre de l'envoyer à Grenoble aussitôt que nous aurons l'adresse de ce prélat. Quand nous saurons son sentiment, nous procéderons à l'impression sans retardement, et je mettrai l'affaire en train. Je vous enverrai de Meaux toutes mes remarques. On ne peut avoir un plus grand désir que celui que j'ai de voir publier tant de saintes et adorables vérités, capables de renouveler l'ordre monastique, d'enflammer l'ordre ecclésiastique, et d'exciter les laïques à la pénitence et à la perfection chrétienne, si nous n'endurcissions volontairement nos cœurs. J'ai laissé ordre pour vous envoyer la *Conférence* [2], et en même temps pour envoyer à M. Maine deux oraisons funèbres [1] qui, parce qu'elles font voir le néant du monde, peuvent avoir place parmi les livres d'un solitaire, et qu'en tous cas il peut regarder comme deux têtes de mort assez touchantes.

Les affaires de l'Eglise vont très mal : le pape nous menace ouvertement de constitutions foudroyantes, et même, à ce qu'on dit, de formulaires nouveaux. Une bonne intention avec peu de lumières, c'est un grand mal dans de si hautes places. Prions, gémissons. Ne m'oubliez pas : je vous porte dans le fond du cœur, et suis, Monsieur, plus que je ne puis vous le dire, etc.

A Paris, ce 30 octobre 1682.

ni de la suprématie que les rois d'Angleterre se sont attribuée, ni de la juridiction spirituelle. Jacques Ier ne voulut pas qu'on en fît mention, et il déclara que son intention étoit uniquement d'obliger les catholiques à une *obéissance civile*, sans toucher à la religion. Cependant, ce serment fut parmi eux une occasion de longues disputes. Le pape Paul V donna en 1606 et 1607 deux brefs qui défendoient aux catholiques de faire le serment exigé ; et il en vint jusqu'à déposer l'archiprêtre Blackwell, parce qu'après avoir prêté le serment de fidélité, il persévéroit à en soutenir la légitimité.

[1] Il s'agit de l'ouvrage intitulé, *De la Sainteté et des Devoirs de la Vie monastique*, qui fut publié l'année suivante.

[2] Avec le ministre Claude.

[1] De Henriette de France, reine de la Grande-Bretagne, et de Henriette d'Angleterre, duchesse d'Orléans.

LETTRE C.

AU MÊME.

Il tâche de le détourner du dessein qu'il avoit de se démettre.

Avant que de venir ici, j'ai conféré, Monsieur, avec M. le maréchal de Bellefonds. La difficulté que nous avons trouvée à la chose est que votre lettre ne parle que de successeur ; ce qui seroit vous déposséder, et causer le dernier chagrin à vos religieux. J'ai vu un billet entre les mains de M. Jannel, par lequel on lui marque qu'il faudroit agir pour un coadjuteur ; mais que pour un successeur, c'est trop affliger les religieux. Je ne me souviens plus de qui est ce billet ; mais enfin nous avons cru qu'il falloit vous en écrire, vous faire considérer les inconvénients de votre démission, et puis faire à mon retour, au commencement de l'année, ce que vous jugerez à propos. Voyez ce que ce seroit, si ce religieux venoit à mourir pendant que vous seriez en vie, et quel déplaisir à vos religieux de n'être plus sous votre obéissance. Considérez et ordonnez : nous agirons conformément à vos désirs. J'ai donné le livre [2] à Muguet, qui ne manquera pas de faire diligence : j'ai donné ordre pour le privilége. Vos prières : tout à vous de tout mon cœur.

A Meaux, ce 13 décembre 1682.

LETTRE CI.

A M. LE COMTE D'AVAU,

AMBASSADEUR DE FRANCE A LA HAYE.

Sur différents ouvrages contre les protestants, que le prélat avoit reçus de Hollande.

Je vous suis très obligé de la continuation de vos bontés. Si l'*Histoire du concile de Trente*, du sieur Jurieu, est digne de quelque estime, je

[2] L'ouvrage de l'abbé de la Trappe, dont il a été question dans les précédentes.

vous supplie de me l'envoyer par la première commodité. J'ai reçu la *Critique du calvinisme :* il m'est aussi venu deux livres, dont l'un est pour la défense du *Renversement de la morale de Jésus-Christ par les erreurs des calvinistes;* ouvrage de M. Arnauld, que j'ai autrefois approuvé, après l'avoir examiné par ordre du roi; et l'autre a pour titre : *Réflexions sur un livre intitulé :* PRÉSERVATIF, que vous m'avez autrefois fait la grâce de m'envoyer. Ce dernier est pour ma défense contre M. Jurieu qui m'attaque : l'un et l'autre est de bonne main; et, selon qu'on en peut juger par les circonstances, il n'y a pas à douter qu'ils ne soient de M. Arnauld [1]. Je ne sais d'où ils me viennent; mais j'ai été bien aise de les recevoir. Je le suis encore plus, Monsieur, de ce que vous approuvez mes petits ouvrages ; et je le serai au delà de tout ce que je puis dire, si vous m'accordez la continuation de votre amitié. Je suis avec respect, etc.

A Meaux, le 17 décembre 1682.

LETTRE CII.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Il lui rend compte de la conférence qu'il a eue avec M. l'archevêque de Paris au sujet du livre de cet abbé, lui témoigne son inquiétude de n'avoir rien reçu de la part de M. de Grenoble, et lui marque les raisons qu'il soupçonne pouvoir causer son silence.

Hier, Monsieur, j'entretins amplement M. l'archevêque de Paris de la commission que vous m'aviez donnée pour lui. Je lui dis que j'avois eu le livre sans votre participation, et que j'avois cru absolument nécessaire de l'imprimer, tant pour le bien qu'il pouvoit faire à l'Eglise et à tout l'ordre monastique, que pour éviter les impressions qui s'en seroient pu faire malgré vous. Par là il entendit la raison pour laquelle vous n'aviez pas pu lui communiquer cet ouvrage; et cela se passa bien. Je lui ajoutai que vous parliez avec toute la force possible de la perfection de votre état retiré et solitaire; mais avec toutes les précautions nécessaires pour les mitigations autorisées par l'Eglise, et pour les ordres qu'elle destinoit à d'autres emplois : tout cela se passa bien. Il reçut parfaitement toutes les honnêtetés que je lui fis de votre part, et écouta avec joie ce que je lui dis sur les marques non-seulement du respect, mais encore de l'attachement et de la tendresse que je vous avois vus pour lui. Tout cela et tout le reste, qu'il n'est pas besoin de vous dire, se passa très bien, et je crois qu'il ne songera à voir l'ouvrage qu'avec tous les autres.

[1] Ces deux ouvrages sont en effet de M. Arnauld.

Pour ce qui est de M. l'archevêque de Rheims, n'en soyez point en peine : il est pénétré de la bonté et de la grandeur de l'ouvrage; il en souhaite l'impression autant que moi. Ses remarques ne vont à rien de considérable; et comme il ne fera rien sur ce sujet-là qu'il ne me le communique, vous pouvez vous assurer que je ne laisserai rien affoiblir, s'il plaît à Dieu.

Nous sommes ici un peu en inquiétude de n'avoir rien appris sur ce sujet, de M. de Grenoble. Mandez-nous, Monsieur, je vous en prie, le plus tôt qu'il se pourra, quand vous aurez ses remarques, et ce que vous croirez devoir faire après les avoir vues; afin qu'on change au plus tôt ce que vous croirez devoir changer sur ses avis, et qu'on ne soit obligé de faire que le moins que l'on pourra de cartons. Il ne faut pas s'étonner de ce qu'il ne m'a pas fait de réponse : comme je lui parlois des affaires de l'Eglise, peut-être n'a-t-il pas voulu s'expliquer avec moi sur cela, n'approuvant peut-être pas ma conduite, ou ayant des raisons de ne pas s'expliquer sur ces matières. Il ne m'a peut-être pas assez connu. La règle de la vérité étant sauvée, le reste est de ces choses où saint Paul permet que chacun abonde en son sens; et je ne sens jusqu'ici aucun reproche de ce que j'ai fait.

Vous avez parfaitement expliqué le synode de Gangres [1] : mais je ne sais ce que c'est que cette Décrétale, dont M. de Luçon m'a dit que M. de Grenoble lui avoit écrit.

Je suis venu ici pour ajuster, avec M. Félibien et avec l'imprimeur, l'endroit des carrosses, conformément à votre lettre du 31 janvier, parce que cet endroit avoit déjà passé dans l'impression. Tout cela sera très bien, et entièrement sans atteinte aussi bien que sans foiblesse, et conforme à votre intention. Je vois avec plaisir avancer l'impression de cet ouvrage; mais pressez, au nom de Dieu, M. de Grenoble. Tout à vous.

A Paris, ce samedi 6 *février*. 1683.

LETTRE CIII.

AU MÊME.

Il lui apprend les heureux fruits de son livre, et en fait de grands éloges.

Dans le peu de jours que j'ai été à Paris, j'ai

[1] Ce concile, dans le canon dont il s'agit ici, qui est le XVIe, défend aux enfants de quitter, sous prétexte du service de Dieu, leurs pères et mères qui se trouveroient avoir besoin de leur assistance. *Voyez* l'explication que donne à ce canon M. de Rancé, dans son ouvrage *de la Sainteté et des Devoirs de la Vie monastique*, tom. II, pag. 138.

vu, Monsieur, ce que vous avez envoyé au sieur Muguet, que j'ai trouvé très digne du reste. C'est de quoi je suis bien aise de vous rendre compte avant que de m'engager dans mes visites, d'où je ne reviendrai ici qu'à la Pentecôte. Je ne laisserai pas, en attendant, de recevoir tous vos ordres, si vous en avez quelques-uns à me donner. Ce livre fait tous les effets que je m'en étois proposé; en général un très grand bien. Dans quelques particuliers, il trouve beaucoup de contradiction [1]; et quoiqu'on dise qu'il y en a qui se préparent à le faire paroître, je ne puis pas croire que l'aveuglement aille jusque-là. Quoi qu'il en soit, vous avez à rendre grâces à Dieu de vous avoir si bien inspiré; et votre doctrine est de celles contre lesquelles l'enfer ne peut prévaloir, parce qu'elles sont fondées sur la pierre. La continuation de vos prières me sera un grand soutien durant mes visites. Je ne perds pas l'espérance de vous aller voir avant la fin de l'automne. Je suis à vous de tout mon cœur.

A Meaux, ce 16 mai 1683.

EPISTOLA CIV.

CASTORIENSIS MELDENSI.

Plures Meldensis libros commemorat, è quibus Batavi uberrimos fructus perceperant.

Multum tibi debeo ob libros quos de *Communione sub unâ specie*, et de auctoritate composuisti, quâ pollet Ecclesia dum Scripturas exponit, vel etiam testatur eas Deo dictante esse conscriptas: nam præterquam quòd illos ex tuo dono, Antistes illustrissime, possideo, maximum, præsertim ex *Collatione* quam cum Claudio habuisti, fructum capit Ecclesia, cui me voluit divina servire Providentia.

Uterque hìc typis editus, et magnâ aviditate inter eos qui gallicè loquuntur, divenditur. *Collatio* in nostram linguam sat eleganter transfusa omnium manibus teritur, vel potiùs tam doctorum quàm indoctorum cordibus inscribitur. Plurimùm ergo tibi debemus, et ego et Ecclesia mihi credita, Præsul illustrissime: nam Catholicos nostros in fide confirmas, et Acatholicos ab errore ad veritatem et suaviter et fortiter revocas.

Composui opusculum de *Amore pœnitente*, ut fratres et conservos meos invitarem ad arctam salutis semitam. Illud dignaberis, Antistes eruditissime, admittere tanquam testem ejus existimationis, quam habeo de doctrinâ quâ excellis, et de virtutibus quibus tuum ministerium adornas: hâc benevolentiâ et humanitate eum tibi novo vinculo obstringens, qui observanti studio sese profitetur, etc.

27 martii 1683.

EPISTOLA CV.

MELDENSIS CASTORIENSI.

Librum Castoriensis, cui titulus *Amor Pœnitens*, plurimùm commendat; Arnaldi opera, maximè quæ adversùs Malebranchium ediderat, congruis laudibus prosequitur, ipsumque ad hujusce philosophi systema validè confutandum, vehementer accendit.

Cùm antea mihi, aliis occupato, minimè licuisset doctissimam ac suavissimam tuam de Amore divino lucubrationem eâ diligentiâ perlegere, quâ tale opus decebat: nunc, eo perlecto, intelligo gratias tibi à me habendas esse plurimas, non tantùm propter benevolentiam singularem, quâ me honestatum hoc munere voluisti; sed etiam eo nomine, quòd de amoris divini, saltem incipientis, in pœnitentiâ necessitate, præclaram atque hoc tempore omnino necessariam doctrinam tradidisti: quâ quidem doctrinâ omnes veræ pietatis studiosos obstrictos tibi habes.

Utinam liceret conferre tecum de suavissimo argumento, ac tecum expedire difficultates omnes quibus est involutum! Interim rogo ut mihi significes, quomodo tuum librum Roma exceperit, et an in vestris partibus aliquid eâ de re tempestatis exortum sit. Hìc certè qui obstrepat, hactenus neminem video; cùm multos habeamus, qui alioqui eâ de re nunquam quieturi esse videantur, nisi eos aliqua ratio tacere cogeret. Id datum seu dignitati atque auctoritati tuæ, seu argumentorum ponderi, sive utrique, tibi atque Ecclesiæ gratulor; ac suavissimam verèque flexanimam de divini amoris necessitate doctrinam, altè omnium animis insidere precor.

Accepi à vestris, ut credo, regionibus, cùm alios multos viri omni eruditione præstantis libros, tum etiam eum cui est titulus, *De veris ac falsis Ideis* [1]: quo libro gaudeo vehementis-

[1] Il eut en effet de graves contradicteurs sur plusieurs points, et en particulier sur celui des études monastiques. Dom Mabillon entreprit de réfuter le sentiment de M. de la Trappe, qui vouloit interdire les études aux moines. La dispute s'échauffa: M. de la Trappe répondit au *Traité des études monastiques* de dom Mabillon: celui-ci répliqua à M. Rancé; et nombre de savants, Nicole nommément, se déclarèrent en faveur du célèbre bénédictin. Dom Mége, religieux de l'abbaye de Saint-Germain-des-Prés, combattit aussi dans son *Commentaire de la Règle de Saint-Benoît*, qu'il publia en 1687, plusieurs des maximes de l'abbé de la Trappe, qui lui paroissoient outrées.

[1] Auctore Arnaldo.

simè confutatum auctorem eum [2], qui *Tractatum de Naturâ et Gratiâ* gallico idiomate, me quidem maximè reclamante, publicare non cessat. Hujus ego auctoris detectos paralogismos de ideis, aliisque rebus huic argumento conjunctis, eò magis lætor, quòd ea viam parent ad evertendum omni falsitate repletum libellum *de Naturâ et Gratiâ.*

Atque equidem opto quamprimùm edi, ac pervenire ad nos hujus tractatûs promissam confutationem; neque tantùm ejus partis quâ de gratiâ Christi tam falsa, tam insana, tam nova, tam exitiosa dicuntur; sed vel maximè ejus quâ de ipsâ Christi personâ, sanctæque ejus animæ, Ecclesiæ suæ structuræ incumbentis, scientiâ, tam indigna proferuntur : quæ mihi legenti horrori fuisse, isti etiam auctori candidè, ut oportebat, declaratum à me est; atque omnino fateor enisum esse me omni ope, ne tam infanda ederentur. Quæ tamen, quoniam nobis invitis undique eruperunt, validè confutari è re Ecclesiæ est, ipsâque argumentandi arte, quâ pollere is auctor putatur; evertique perspicuè, quemadmodum illa de ideis eversa planè sunt, nulloque jam loco consistere posse apud cordatos videntur. Cæteras validi confutatoris lucubrationes, mirum in modum Ecclesiæ profuturas, quàm latissimè pervulgari opto; mihique gratulor defensum quoque esse me ab eo viro, qui tanto studio, tamque indefessâ operâ defendat Ecclesiam.

Te verò, illustrissime ac reverendissime Domine, diù Ecclesiæ suæ Deus incolumem, eique verbo et opere egregiè famulantem servet. Hæc voveo ex animo, etc.

In Regiâ Versalianâ, 23 junii 1683.

¹ Scilicet Malebranchius.

EPISTOLA CVI.

CASTORIENSIS MELDENSI.

Fortunam libri *Amoris Pœnitentis* in diversis regionibus ipsi indicat, simulque Arnaldi animum ad systema Malebranchii de gratiâ confutandum, paratum esse renuntiat.

Doctrina et eruditio quibus illustras orbem christianum, faciunt ut non possim non lætari, dum lego in litteris ad me tuis, quàm honorificè sentias de illis quæ de divino amore nuper edidi. Nihil ad pellendas mentis meæ tenebras efficacius; nihil ad superandas difficultates quibus conciliatio prædominantis in humanis cordibus divini amoris, cum necessitate ac fructu sacramentalis absolutionis, implicata est, mihi utilius foret, quàm si tibi, Antistes sapientissime, eas diffringendas præsens proponere possem. Verùm inter nos et vos magnum chaos interpositum est, ut istam felicitatem vix valeam sperare. Confido tamen de bonitate tuâ erga me maximâ, quòd mihi dignaberis per litteras indicare illa quæ correctione egere videbuntur. Paratior enim sum discere quàm docere, præsertim nactus tam nobilem magistrum.

Tam in Fœderato quàm in Hispanico Belgio *Amor Pœnitens* avidè divenditur, nec animorum pax ejus occasione turbatur; nec hactenus quispiam inventus fuit, qui clamores contra eum extulit, vel ullos strepitus excivit. Solùm Lovanienses amici mei nonnihil stomachati fuerunt, cùm illis librum examinandum misissem, quòd ipsorum doctrinam referrem potiùs quàm assererem. Dedi illorum erga me affectui non vulgari rationes mei consilii, epistolamque quâ illæ continentur, tanquam appendicem libro annexui : quod ipsis pergratum fuit. Fuere in meo Clero, quibus antequam liber evulgaretur, eum legendum tradideram, qui suas mihi difficultates proposuere. Illis explicandis præfationem impendi : atque istâ ratione factum, ut sine strepitu in publicum liber processerit. Eâdem felicitate liber utitur in vicinâ nobis Germaniâ. Qui Religiosis Societatis Jesu apud nos præfectus est, suis ad me litteris opusculum istud non parum commendat. Idem factum ab alio Jesuitâ, quem ingenium, eloquentia et pietas commendant.

Ex litteris quibus illustrissimus Tornacensis Antistes [1] me decoravit, disco librum ei per omnia placere : unde etiam existimo, quòd istis in locis nullæ, occasione libri istius, excitæ sint tempestates aut clamores.

Fuit mihi jucundum, Antistes illustrissime, in tuis videre litteris apud vos necdum fuisse inventum quempiam, qui lucubrationi isti obstreperet. Quamvis simul ac vidi librum à celeberrimo hujus sæculi Abbate [2] compositum, vestroque judicio comprobatum, opusculo nostro sortem in Galliis felicem atque tranquillam fuerim auguratus. Nam sanctissimus ille Abbas necessitatem divini amoris sub initium primi tomi fortiter asserit. Deinde vidi, et magnâ ex parte legi, duos tomos Merbesii [3], quibus non

¹ Gilbertus de Choiseul.

² Loquitur de opere Abbatis de Rancé, cui titulus : *De la Sainteté et des Devoirs de la Vie monastique.*

³ Bonus Merbesius, Doctor theologus, instigante Archiepiscopo Rhemensi C. M. le Tellier, edidit Summam theologiæ moralis, quæ prodiit Parisiis, anno 1683, duobus tomis, sub hoc titulo : *Summa Christiana seu orthodoxa morum Disciplina, ex sacris Litteris, sanctorum Patrum monumentis, Conciliorum oraculis, summorum denique Pontificum decretis fideliter excerpta.*

uno loco, nec breviter, sed fusissimè docetur sine prædominante Dei amore neminem, etiam in sacramento Pœnitentiæ, redire cum Deo in gratiam. Quæ de dilatione absolutionis trado, etiam asseruntur, et fusiùs ab isto viro explicantur. Hinc conjecturam feci opusculum meum sine ullius offensâ in Gallias abiturum : siquidem scientissimus Abbas sub patrocinio eruditorum Antistitum, et Merbesius cum auctoramento Sorbonicorum Doctorum sua opera in lucem ediderunt.

Vestro tamen testimonio, Antistes religiosissime, meæque conjecturæ nonnihil officit, quod mihi Bruxellis ab amico scribitur, nempe excellentissimum Cancellarium librum meum aliquibus Doctoribus examinandum dedisse; nec permittere ut exemplaria, quæ amicis doctrinâ et pietate illustribus, in meæ erga ipsos observantiæ testimonium, donanda miseram, distribuantur, antequam à Doctoribus fuerit approbatus. Vix hoc credere possum, præsertim cùm exemplaria quæ Parisios venum missa sunt, nullam istiusmodi difficultatem perpessa fuerint; et cùm ista agendi ratio dissentiat ab istâ humanitate, quâ excellentissimus Cancellarius me aliquando prosequi dignatus fuit; nec videatur etiam æqua erga libros quos Episcopi conscribunt ad instructionem Ecclesiæ sibi creditæ, idque cum consilio et assensione sui presbyterii.

Amici quos in urbe Româ habeo, mihi nuntiaverunt exemplaria mei libri illuc advenisse, verùm omnia adhuc illic esse quieta; se tamen timere ne aliquid ex Pœnitentiariis Romanis mussitent contra secundam libri partem, quæ agit de usu clavium : etenim absolutionis dilatio vix apud illos in usu est. Verùm ista quam de dilatione trado doctrina, minimè dissentit à constitutionibus sancti Borromæi : unde ab istâ parte nihil est quod timeo; præsertim cùm Internuntius Bruxellensis libro videatur favere, et cùm litteræ quas à Romanis Prælatis accepi, nihil nuntient quod mihi displiceat.

Hæc, Antistes illustrissime, retuli de fortunâ libri, ut tibi, qui de his certior fieri desideras, morem geram.

Sicuti tuus pro Ecclesiâ zelus, Præsul colendissime, postulavit, scripsi ei viro [1] quem omni doctrinâ præstantem meritò vocas, ut systema de gratiâ eversum ire vellet. Respondit se ad illud operis promptum esse; præsertim cùm tu, Antistes illustrissime, hoc postules; et cùm ipse, pro suâ erga te veneratione, nihil tibi possit denegare. Verùm, zelum præstantissimi viri sufflaminat exiguus fructus quem libri ejus afferent, quandiu Parisiis portæ illis obseratæ manebunt. Sed hæc incommoda, ubi tempus beneplaciti advenerit, amovebit misericors Deus; in quo te, Præsul illustrissime, semper colam, et ad quem ut me semper amare velis, humiliter supplicat, etc.

[1] Arnaldus.

22 julii 1683.

EPISTOLA CVII.

MELDENSIS CASTORIENSI.

De libello cui titulus : *Traité des Billets*, documenta postulat à Præsule.

Prodiit ab aliquot mensibus libellus cui est titulus, *Traité des Billets* [1], cujus auctor *Le Correur*, Presbyter in parochiâ sancti Germani Autissiodorensis Lutetiæ serviens, id præ se fert libellum tibi probatum fuisse, tuâque operâ excusum. Id quidem nunquam mihi persuasum erit, donec à te ipso mihi significatum fuerit. Hoc libro, de usurâ ea docentur quæ sacris Conciliis, et omnium sæculorum perpetuæ ac perspicuæ traditioni repugnent.

Te igitur rogo etiam atque etiam, illustrissime Domine, ut de eo libro quid sentias testificari velis, ut vel ego ipse rem excutiam diligentiùs si fortè probaveris, quod minimè reor; vel si improbaveris aut nescias, id expostulem apud eum qui se tanto apud me nomine commendarit. Gaudeo occasionem datam salutandi tuî. Nemo enim hominum vivit tuæ pietatis, tuæ doctrinæ, tuæ personæ studiosior, etc.

In Castro nostro Germiniaco ad Matronam, 8 augusti 1684.

EPISTOLA CVIII.

CASTORIENSIS MELDENSI.

Petitis satisfacit; Mercatorum Bataviæ praxim circa mutuas pecunias, ut ab usurâ absolvantur, exponit, et ab Arnaldo opus elaborari contra novum systema de gratiâ, Prælato renuntiat.

Non meâ operâ, quia ne quidem meâ cum notitiâ editus fuit libellus, cui nomen, *Traité des Billets*. Nunquam forsan ego scivissem istiusmodi libellum editum fuisse, nisi ejus auctor me de illo impresso fecisset certiorem, postulans

[1] Id est, ut mentem suam aperit ipse auctor libri initio, *la Pratique de donner et de recevoir pour un temps limité de l'argent à intérêt sous de simples billets, entre des personnes accommodées, par un pur principe de commerce.* Hoc opus Montibus Hannoniæ excusum, à nonnullis auctoribus confutatum est; inter quos Gaitte, doctor Sorbonicus, in suo *Tractatu de Usurâ*, quem edidit anno 1688; et auctor anonymus qui anno 1702, in lucem emisit refutationem expressam de quo agitur *Tractatûs*. Vide *Journal des Savants*, an. 1702, p. 316.

meum de illo judicium. Ut illud ei significare possem, quæsivi libellum : sed cùm eo quo tunc versabar loco non reperiretur, perrexi ad visitandas quæ mihi creditæ sunt Ecclesias : et aliis studii ac laboribus occupatus, eum non ampliùs quæsivi : præsertim in hâc meâ incuriâ fui confirmatus, ubi ex amico didici libellum illum examinari ab eruditissimis Galliæ Præsulibus. Cogitabam enim illos, potiùs quàm me, ab auctore libelli audiendos esse, tum ob doctrinam, tum ob auctoritatem, quibus me longo intervallo antecedunt. Porrò libellus ille hisce in locis apud Catholicos tam parum cognitus, ut nullus cooperatorum meorum de illo unquam mihi fuerit locutus.

Fateor quidem hìc inter mercatores usu esse receptum, ut ex pecuniis ad tempus creditis lucrum capessant. Verùm qui inter illos divina mandata religiosiùs attendunt, ita eas aliis ad tempus credunt, ut eas illis semper optent relinquere. Capiunt ergo istud lucrum tanquam censum, quem ex aliorum emunt bonis : vel etiam lucrum ultra sortem exigunt; quia paciscuntur se et sorte et lucro ex sorte proventuro fore destituendos, si navis pereat, quam illi negotiaturam in alias terras destinant, quibus suas pecunias crediderunt. Hi ergo ultra sortem lucrum exigunt, quia ipsam sortem periculo exponunt. Alii aliis rationibus, dum pecunias suas aliis credunt, sibi ab usurarum iniquitate cavent.

Quod libellum attinet, Antistes illustrissime, eum non emi nisi post acceptas à te litteras, quibus me honorare dignatus es; unde necdum illum legere potui. Si traditioni contraria docet, me approbatorem non habebit; quod enim ab eâ dissonum, refugere soleo.

Illustris cultor tuus [1], quemadmodum ex ipso intellexi, totus in eo est, ut novum de gratiâ systema [2] evertat, et Augustinianam extollat illustretque doctrinam. Dum hæc ad te scribo, Præsul eruditissime, gaudeo datam mihi esse opportunitatem profitendi, quòd me observantior tuarum virtutum nemo sit, quòdque sim semper devotissimâ voluntate futurus, etc.

24 augusti 1684.

LETTRE CIX.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur une affaire qu'un ecclésiastique avoit à la Pénitencerie.

Après un si long silence, je ne laisse pas, Monsieur, de recourir à vous avec autant de confiance que si je vous entretenois tous les jours : je connois votre cœur, et j'en ai trop éprouvé la générosité pour en douter.

Il s'agit d'une affaire que j'ai fort à cœur : vous en verrez le récit et l'état dans les Mémoires [1] que j'envoie à son Eminence, que je prie de vous les donner à examiner. La difficulté qu'on fait à Rome seroit, à mon avis, bientôt levée, si l'on connoissoit le mérite et la vertu des personnes dont il y est parlé, aussi parfaitement que je les connois. Le prélat est à présent devant Dieu, et je le crois bienheureux. Jamais il n'y eut de plus pures intentions que les siennes : celles de l'ecclésiastique dont il s'agit ne sont pas moins saintes. Je suis assuré que l'un et l'autre auroient eu horreur de la moindre pensée de simonie ou de confidence ; et si l'affaire m'étoit renvoyée, je ne ferois nulle difficulté de les absoudre sur cet exposé. Je vous dis cela seulement pour vous convaincre combien je me tiens assuré de l'innocence du procédé de ce bon prêtre. Mais comme il s'agit de persuader les officiers de la Pénitencerie, qu'on a trouvés jusqu'ici fort rigoureux, j'ai recours au crédit de monseigneur le Cardinal, à qui je vous prie de rendre compte de cette affaire. Faites-moi le plaisir de vous employer auprès de vos amis à la faire réussir, et de nous mander en quoi l'on met la difficulté ; afin que nous voyions ce que nous pouvons dire pour l'éclaircir : vous ne saurez jamais m'obliger dans une occasion où je sois plus aise de réussir.

J'ai vu avec plaisir, dans des lettres de vos amis, des marques de votre souvenir qui me sont très chères. Je me suis aussi très souvent entretenu avec vous, et j'ai lu avec grand plaisir votre ouvrage sur la religion. J'ai vu aussi dans vos lettres un projet de réponse sur nos quatre Articles, que vous pourriez exécuter mieux que personne. Donnez-moi un peu de vos nouvelles, et que ce me soit ici une occasion de rentrer dans un commerce qui me sera toujours très agréable. Je suis de tout mon cœur, etc.

A Germigny, ce 12 août 1684.

LETTRE CX.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur la mort de trois des principaux amis du prélat.

J'ai reçu votre lettre, Monsieur, et la prière

[1] Arnaldus. — [2] Malebranchii.

[1] Nous n'avons point ces Mémoires, qui pourroient nous instruire de la nature de cette affaire, et nous faire connoître les personnes qu'elle regardoit. Les lettres suivantes nous apprennent qu'il s'agissoit de permettre à cet ecclésiastique de posséder plusieurs bénéfices, qui tous réunis ne produisoient qu'environ 1200 liv. de revenu.

de Muguet. Quant aux autres choses dont vous m'écrivez dans vos deux lettres, on n'y pourra penser qu'au retour de M. de Rheims, qui est dans ses visites, et après que j'aurai achevé celles que je m'en vas continuer. Je pars dans deux heures, et je n'ai pas loin à aller; mais le reste sera fort pénible par certaines dispositions qu'on me mande. Je recommande à vos prières trois de mes principaux amis, et ceux qui m'étoient le plus étroitement unis depuis plusieurs années, que Dieu m'a ôtés en quinze jours par des accidents divers. Le plus surprenant est celui qui a emporté l'abbé de Saint-Luc, qu'un cheval a jeté par terre si rudement qu'il en est mort une heure après, à trente-quatre ans. Il a pris d'abord sa résolution, et n'a songé qu'à se confesser, et Dieu lui en a fait la grâce. Les deux autres [1] se sont vus mourir, et ont fini comme de vrais chrétiens. Ce coup est sensible, et je perds un grand secours. Cela n'empêchera pas que je continue ce que je vous ai dit, priant Dieu que si c'est pour sa gloire, il me soutienne lui seul, puisqu'il m'ôte tout le reste. Vos prières: tout à vous. MM. de Fleury et Jannen, qui sont venus me consoler, vous saluent.

A Meaux, ce 23 octobre 1684.

LETTRE CXI.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur l'affaire portée à la Pénitencerie, et sur un traité imprimé en Espagne contre les quatre Articles du clergé de France.

J'ai reçu, Monsieur, l'expédition de la Pénitencerie. Je n'ai pas su encore de celui qui la demandoit, ce qu'elle a opéré, et si elle a tout-à-fait calmé sa conscience. J'ai joint à cette expédition l'endroit de votre lettre où vous dites tout ce qu'il faut pour lui ôter tout scrupule. Je vous rends grâces de tout mon cœur de tout le soin que vous avez pris de cette affaire. J'attends avec impatience ce que vous me faites espérer.

J'ai vu un traité imprimé en Espagne contre nos Articles : je ne me souviens pas s'il porte le nom du P. d'Aguirre [2]; mais il a bien le caractère que vous lui donnez, d'être, surtout pour ce qui regarde la temporalité, beaucoup plus outré et plus emporté que Bellarmin. J'ai su aussi, par une relation assurée, que cet écrit, c'est-à-dire celui que j'ai lu, avoit été défendu par une ordonnance du conseil d'Espagne : si vous en savez davantage, vous me ferez plaisir de me l'écrire.

Je me prépare à aller saluer le roi à Versailles, où il arrivera demain. Je vous supplie d'assurer Son Eminence de mes respects, et de la reconnoissance que j'ai de la part qu'elle prend aux affaires de mes amis que je recommande. Je suis à vous, etc.

A Meaux, ce 14 novembre 1684.

[1] M. de Vares, garde de la bibliothèque du roi, et M. de Cordemoi, lecteur de M. le dauphin, morts l'un et l'autre en 1684.

[2] Le père d'Aguirre, depuis cardinal, fit en effet un gros ouvrage contre les quatre Articles de l'assemblée en 1682.

LETTTRE CXII.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Il lui annonce la permission qu'il a obtenue des supérieurs de la congrégation de Saint-Maur, pour que dom Muguet, religieux de cette congrégation, prenne des engagements à la Trappe.

J'ai enfin obtenu le congé du P. Muguet. J'ai fait de nouvelles instances, depuis la lettre où vous m'assurez que, pour obvier aux conséquences, vous vous engagiez à n'écouter dorénavant aucun des religieux qui voudroient aller chez vous, pourvu qu'on accordât la liberté à celui-ci. Je fis d'abord parler par le P. Mabillon, qui me rapporta une négative dont il me paroissoit un peu étonné. Dieu m'inspira de faire parler plus fortement par dom Bretaigne, prieur de Saint-Germain-des-Prés, qui me vint dire hier positivement de la part du P. Général, que vous pouviez en toute assurance recevoir dom Muguet, sans que ni vous ni lui en fussiez jamais inquiétés par la congrégation. Je demeure dépositaire des paroles que vous vous donnez mutuellement. Ces Pères demandent que l'affaire se fasse sans bruit, et sans qu'il paroisse rien de leur part. Vous y consentirez aisément; et ainsi je ne vois plus de difficulté, ni autre chose à faire que de recevoir dom Muguet.

Je me réjouis avec vous, Monsieur, de vous voir tiré de l'inquiétude que vous donnoit son salut; et avec lui, de ce que, par une singulière grâce de Dieu, il va être au comble de ses désirs. Vous recevrez par la poste une lettre que je vous écrivis dès hier; mais comme j'ai appris de M. Muguet que la lettre ne pourroit partir que mercredi, je lui ai conseillé de vous envoyer un homme exprès. Il m'a mis en main quelques cahiers que je verrai au premier loisir. Je suis à vous, Monsieur, très sincèrement.

A Paris, ce 8 décembre 1684.

EPISTOLA CXIII.

CASTORIENSIS MELDENSI.

De libello maledicè scripto, quem nebulones Meldensi affingere minabantur.

Simul atque mihi redditæ fuerunt tuæ ad me

litteræ, illustrissime Domine, unum è domesticis meis admodum fidelem è vestigio Amsterodamum direxi, inquisiturum num illic reperiretur quidam Cornelius Zirol. Comperit morari prope Dammum, in domo cui appensum signum Mercurii, virum cui nomen Cornelius Zwol, non verò Zirol, eumque virum esse Bibliopolam. Verùm nec ille, nec filius ejus conscius est istius epistolæ[1], quæ ad te, Antistes illustrissime, procul dubio à nebulone aliquo scripta fuit. Plena est Hollandia Calvinistis ex Galliâ profugis, quorum fortè aliquis, ut suam sectam, quam tantò validiùs, quantò modestiùs doctissimis et ingeniosissimis tuis lucubrationibus, Antistes reverendissime, oppugnasti, ulcisceretur, tibi voluerit sycophantici libelli timorem incutere, dum armis honestate et veritate fulgentibus tibi Calvinistæ nequeunt resistere.

Velim autem, Præsul illustrissime et colendissime, me credas futurum semper studiosissimum eorum, quæ ad nominis tui claritatem spectare cognoscam : sum etenim observanti amantique studio, illustrissime Domine, Antistes reverendissime, etc.

4 januarii 1685.

LETTRE CXIV.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Il l'entretient des difficultés qui s'opposoient au dessein qu'avoit dom Muguet, religieux bénédictin de la congrégation de Saint-Maur, de se fixer à la Trappe, et lui propose d'excellentes vues pour instruire et consoler ce religieux.

Les lettres que je reçois de vous, Monsieur, me donnent tant de consolation, qu'elles ne sauroient jamais être trop fréquentes. Celle que vous écrivez au Père Général le doit disposer favorablement pour le pauvre P. Muguet, dont l'accident est étrange. Dieu donne souvent des mouvements dont il ne veut pas l'exécution : il faut adorer ses conseils impénétrables. Ce bon Père a consommé son sacrifice, quand il a fait tant d'efforts pour accomplir ce qu'il croyoit venir de Dieu. Il a maintenant un autre sacrifice à accomplir, qui est d'une profonde humiliation ; et s'il sait bien avaler ce calice, il n'aura pas peu de part à celui du Fils de Dieu.

Qui sait si tout ceci ne se fait pas pour l'enfoncer davantage dans l'humilité ? Quelquefois il se mêle un orgueil secret, et je ne sais quel dédain pour les autres, dans les pas que l'on fait pour embrasser une vie plus austère et plus parfaite. Jésus-Christ est venu pour révéler les secrets des cœurs ; et peut-être fera-t-il sentir à ce bon Père, qu'il doit apprendre dorénavant à s'anéantir d'une autre sorte que celle qu'il avoit cherchée. En tout cas, le voilà désabusé par sa propre expérience, comme vous le remarquez ; et libre d'une tentation si délicate, il n'a plus à songer qu'à se sanctifier dans l'état où il est. Vous ne devez pas vous repentir des pas que vous avez faits ; vous avez assurément accompli la volonté de Dieu : et pour moi j'ai beaucoup de consolation du peu que j'y avois contribué.

Je retournerai à Paris à la fin du mois pour quelques affaires, si Dieu le permet, et nous tâcherons là de mettre en train l'impression des nouvelles Réflexions [1]. Je suis à vous de tout mon cœur.

A Meaux, ce 6 janvier 1685.

LETTRE CXV.

RÉPONSE DE BOSSUET,

A LA QUESTION ENVOYÉE PAR M. L'ÉVÊQUE D'ANGERS. [2]

Sur les expressions de la Profession de foi de Pie IV, qui concernent l'invocation des saints.

Il n'est pas permis de changer les termes de la Profession de foi de Pie IV, qui est reçue et jurée dans toute l'Eglise, et qu'on y a toujours proposée à ceux qui se convertissent. Elle s'accorde très bien avec le concile de Trente.

Ces participes : *invocandus, amandus, venerandus* (*sess.* XXV. *Decr. de invocat. Sanct. etc.*), souvent ne signifient autre chose que ce qui

[1] Le lecteur sera sans doute bien aise que nous rapportions ici la lettre qui avoit été écrite à Bossuet, pour lui donner avis de l'écrit qu'on vouloit imprimer sous son nom. Voici cette lettre.

« Corneille Zwol, imprimeur et marchand libraire, demeurant à Amsterdam en Hollande, sur le Dam, à » l'enseigne du Mercure, fait savoir à M. Bossuet, évêque » de Meaux, qu'on lui a mis entre les mains, moyennant » cent pistoles, un manuscrit composé avec grand esprit, » lequel a pour titre : *Histoire*, etc. » (Le reste du titre a été effacé dans la lettre, et si fortement, qu'il est impossible d'y rien découvrir.) « Il ne l'a achetée qu'a fin de la » remettre à l'ordre dudit sieur évêque, à cause du res» pect qu'il a pour lui : sur quoi il attendra sa volonté.

» CORNEILLE ZWOL.

» *A Amsterdam, ce* 28 *octobre* 1684. »

Bossuet a écrit de sa main, au bas de la lettre, ces mots : « Mémoire d'une histoire qu'on imprimoit sous mon nom. » L'importance de la matière me fit informer de la vérité » par M. de Castorie, qui me fit réponse que chez ce » libraire on n'avoit point ouï parler de cette lettre. »

[1] Elles parurent cette année, sous ce titre : *Eclaircissements sur quelques difficultés que l'on a formées sur le livre* de la Sainteté des Devoirs de la Vie monastique.

[2] Henri Arnauld, frère du célèbre docteur de ce nom. Il mourut à Angers, le 8 juin 1692, âgé de quatre-vingt-quinze ans. Nous n'avons pas la lettre qu'il écrivit pour proposer la question à laquelle Bossuet répond.

seroit exprimé par ces autres mots : *invocabilis, amabilis, venerabilis.* Il est certain que ces participes n'emportent pas toujours un commandement ni une obligation de précepte : les bienséances, les convenances, les grandes utilités s'expliquent souvent en cette manière.

Il en est de même de ces termes français : Il faut faire, il faut aller, il faut invoquer; ou de ces autres : L'on doit faire, l'on doit aller, l'on doit invoquer. On a en latin et en français des manières de parler plus fortes et plus précises, pour expliquer un commandement et un devoir d'obligation étroite et formelle.

J'ai vu des Rituels où l'on a traduit, *invocandos esse,* « les saints sont à invoquer ; » et les paroles suivantes : *eorum reliquias esse venerandas,* « leurs reliques sont à honorer ; » et ainsi des autres semblables. Je ne crois point nécessaire d'introduire dans la Profession de foi une façon de parler peu naturelle à la langue ; peut-être qu'on pourroit traduire : Les saints sont dignes, ou méritent d'être honorés et d'être invoqués ; ou, il est à propos d'invoquer les saints. Mais pour moi je m'en tiens à la manière la plus ordinaire dont on traduit en français les participes en *dus* et en *dum,* qui est celle de les rendre par Il faut ; et c'est aussi celle dont je vois qu'on se sert presque partout.

Au reste, la Profession de foi ne s'éloigne en aucune sorte de l'esprit du concile. Il est porté dans ce même décret : *Sanctorum corpora veneranda esse, imagines habendas et retinendas, eisque debitum cultum et venerationem impertiendam :* « Il faut honorer les reliques des saints, avoir leurs images et les garder, leur rendre le culte et l'honneur qui leur est dû ; » paroles qui sont transcrites dans la Profession de foi. Or, personne n'a jamais cru que les Pères de Trente voulussent par ces paroles imposer au particulier plus de nécessité de faire ces choses que d'invoquer les saints : de sorte que tout cela, selon l'esprit du concile, se doit réduire au *bonum et utile,* qui est posé au commencement du décret comme le fondement de tout ce qui suit :

On lit aussi ces mots dans le concile : *Illos verò qui negant sanctos invocandos esse.... impiè sentire :* « que c'est un sentiment impie, de nier qu'on doive invoquer les saints : » ce qui a donné lieu de dire dans la Profession de foi, *Sanctos invocandos esse*, « qu'il faut invoquer les saints ; » parce que s'il est impie de le nier, il est sans doute pieux et véritable de le dire. Mais cela est toujours relatif au *bonum et utile,* mis pour fondement ; et le concile, selon sa coutume, ne fait ici que condamner la contradictoire de la proposition affirmative qu'il avoit faite d'abord.

En tout cas, les termes du concile, qui sont clairs, déterminent ce qui est douteux dans la Profession de foi ; et quand on voudroit s'imaginer dans ces mots, *Sanctos invocandos esse,* quelque espèce de nécessité et d'obligation, il ne s'ensuivroit pas qu'elle fût pour tous les fidèles en particulier. Il suffiroit de dire avec les docteurs, que l'invocation des saints est de nécessité pour toute l'Eglise en général, et lorsqu'elle agit en corps ; puisque la tradition de tous les siècles lui enseigne à la pratiquer même dans son service.

Si on demande comment l'Eglise en général est obligée à cette pratique, et si elle en a reçu un commandement exprès, je ne le crois pas ; et je crois au contraire qu'il s'en faut tenir, tant pour chaque fidèle en particulier, que pour l'Eglise en général, aux termes choisis par le concile : « Il est bon et utile d'invoquer les saints. » C'est assez que l'Eglise se fasse une loi d'une chose si utile et si bonne, et qu'elle se sente obligée à pratiquer en commun non-seulement ce qui est de commandement, mais encore ce qui est utile et convenable ; afin de donner en tout un bon exemple à ses enfants.

Il en est de la pratique de demander aux saints le secours de leurs prières, comme de celle de le demander aux fidèles qui sont sur la terre. L'Eglise dit publiquement dans le *Confiteor :* Je prie la sainte Vierge, saint Jean-Baptiste, les apôtres saint Pierre et saint Paul, tous les saints, et vous, mon Père ; ou, et vous, mes frères, *et te, Pater, et vos, fratres*, de prier pour moi le Seigneur notre Dieu. On demande des prières aux uns comme aux autres ; et il n'y a que cette seule différence, que les prières des saints sont les plus agréables.

Les particuliers qui assistent à cette prière ne sont pas pour cela tenus de la faire expressément, ni de demander des prières à leurs frères qui sont encore en cette vie : il suffit qu'ils approuvent la demande qu'on leur en fait, et qu'ils y consentent ; et s'ils le refusoient, ils improuveroient ce que l'Eglise juge bon et utile. Il faut pourtant avouer qu'on ne peut guère s'abstenir de faire une chose que l'on croit bonne et utile, quand d'ailleurs elle est si facile et même si consolante : et si quelqu'un répugnoit à demander des prières à ses frères qui sont sur la terre, cette répugnance ne seroit pas innocente : non

qu'il combattît directement aucun précepte ; mais parce qu'il auroit de l'éloignement d'une chose, qui très constamment est aussi facile que bonne.

Il est aisé de juger par là de la pratique de prier les saints ; et je ne crois pas qu'il puisse rester aucune difficulté dans la question proposée.

Fait à Meaux, le 10 avril 1685.

LETTRE CXVI.

A M. DIROIS, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur l'affaire que l'ecclésiastique dont il a déjà été parlé avoit à la Pénitencerie ; sur un projet de défense de la Déclaration du Clergé ; et sur les lettres du cardinal Ubaldini, opposées aux sentiments de Bellarmin.

L'affaire que je croyois terminée, Monsieur, par le bref de la Pénitencerie que vous avez obtenu, va encore repasser à Rome, à cause des clauses de ce bref. Je vous en envoie copie, et en même temps deux suppliques qui vous feront connoître les difficultés de l'affaire, sur lesquelles on a encore recours à l'autorité du saint Siége. Les deux suppliques regardent la même personne : on en a fait deux ; parce qu'on a cru qu'on ne pouvoit sans embarras comprendre le tout en une seule. Je vous supplie, Monsieur, de vouloir bien encore donner vos soins à cette affaire, et m'aider à tirer un homme très utile à l'Eglise d'un embarras de conscience, d'où vous seul pouvez le tirer par l'application que vous aurez à faire entendre les choses. Je vous supplie aussi d'y employer, s'il le faut, l'autorité de son Eminence, et de faire qu'on en sorte cette fois : vous me ferez un plaisir sensible ; et comme je sais que vous en avez un grand à m'en faire, j'espère tout de vos soins.

Si l'on faisoit difficulté d'accorder à cet ecclésiastique la permission de retenir les bénéfices qu'il a, vous pouvez assurer qu'il n'en a que deux avec sa prébende, qui ne sont que du revenu de cent soixante-dix livres chacun ; qu'il n'y a point d'incompatibilité de ces bénéfices entre eux, ni avec la prébende, et que la prébende ne vaut pas plus de neuf cents livres de revenu : de sorte que les trois ensemble ne valent pas plus qu'il ne faut pour la subsistance d'un ecclésiastique qui est en place, où la bienséance veut qu'il vive honnêtement.

Après vous avoir parlé de cette affaire, il faut maintenant vous dire un mot du projet que vous m'avez envoyé en dix assertions, d'une défense de la déclaration du clergé. L'exécution de ce projet ne peut être qu'avantageuse à l'Eglise ; et si vous croyez que le tour que vous y donnez à cette matière puisse apaiser la Cour de Rome, je n'y vois en France aucune difficulté. Je vous prie de me mander en quel état est cet ouvrage.

Ce que vous m'écriviez aussi des lettres du cardinal Ubaldini est très considérable. Il faudroit tâcher d'avoir des copies de ces lettres, qui fussent assez autorisées pour obtenir créance. Car s'il paroît que le traité de Duval, imprimé en 1614, contre Richer, a été concerté avec Rome, et que cela résulte du témoignage de ce cardinal, qui étoit alors nonce en France ; il s'ensuivra très bien que Rome se contentoit qu'on défendît l'infaillibilité sans taxer ni d'hérésie, ni d'erreur, ni même de témérité la doctrine opposée : ce qui montre que les censures du cardinal Bellarmin ne passoient pas pour certaines, et ne faisoient pas une loi à Rome, comme il semble qu'on en veut faire une à présent.

Mais vous marquez une chose que je ne me souviens pas d'avoir aperçue dans Duval ; savoir, que les décisions du pape ne sont pas de foi, jusqu'à ce que le consentement de l'Eglise soit intervenu. Je vois assez que Duval ne tenant pas l'infaillibilité du pape comme de foi, il est mené à cette conséquence ; mais je ne me souviens pas qu'il l'ait dit expressément ; et cela est d'une extrême importance. Si vous vouliez bien me citer le lieu où Duval parle ainsi, vous me sauveriez la peine de chercher une chose dont il est bon d'être informé.

Je vous suis, Monsieur, très obligé de toutes vos bontés : continuez-les-moi, je vous en conjure, puisqu'on ne peut être plus que je le suis, etc.

A Germigny, ce 30 avril 1685.

P. S. Nous allons bientôt tenir notre assemblée provinciale pour députer à la générale. Je ne crois pas qu'il se parle de rien dans l'assemblée générale : en tout cas je n'y serai pas, et je m'en rapporte à ceux qui y seront.

LETTRE CXVII.

A DOM MABILLON, RELIGIEUX BÉNÉDICTIN.

Sur l'affaire de Molinos, l'ordination des Anglais, et le rétablissement de la coupe en Angleterre et en Allemagne.

J'ai reçu avec joie les marques de votre amitié, et vous ne devez pas douter que je n'y sois aussi sensible que j'ai d'estime pour votre vertu. Je prends *vertu* dans tous les sens du pays où vous êtes [1]. J'ai été ravi d'apprendre qu'on vous y ouvroit les bibliothèques plus qu'on n'a jamais

[1] Dom Mabillon étoit alors à Rome.

fait à personne ; ce qui nous fait espérer de nouvelles découvertes, toujours très utiles pour confirmer l'ancienne doctrine et tradition de la mère des églises. Nous attendons l'événement de l'affaire de Molinos [1], qui n'a pas peu surpris tout le monde, et particulièrement ceux qui l'avoient connu à Rome. J'en connois de si zélés pour lui, qu'ils veulent croire que tout ce qui se fait contre lui est l'effet de quelque secrète cabale, et qu'il en sortira à son honneur ; mais ce que nous voyons n'a pas cet air.

Pour l'affaire d'Angleterre, outre la difficulté des premiers évêques auteurs du schisme, il y en a encore une grande du temps de Cromwel, où l'on prétend que la succession de l'ordination a été interrompue. Les Anglais soutiennent que non ; et pour la succession dans le commencement du schisme, ils soutiennent qu'il n'y a aucune difficulté ; et il semble qu'ils aient raison en cela. Cela dépend du fait ; et le saint Siége ne manquera pas d'agir en cette occasion avec sa circonspection ordinaire.

A ce propos, il me vient dans l'esprit qu'il y auroit une chose qui pourroit beaucoup, selon toutes les nouvelles que nous recevons, faciliter le retour de l'Angleterre et de l'Allemagne : ce seroit le rétablissement de la coupe. Elle fut rendue par Pie IV dans l'Autriche et dans la Bavière ; mais le remède n'eut pas grand effet, parce que les esprits étoient encore trop échauffés. La même chose accordée dans un temps plus favorable, comme celui-ci où tout paroît ébranlé, réussiroit mieux. Ne pourriez-vous pas en jeter quelques paroles, et sonder un peu les sentiments là-dessus ? Je crois, pour moi, que, par cette condescendance, où il n'y a nul inconvénient qu'on ne puisse espérer de vaincre après un usage de treize cents ans, on verroit la ruine entière de l'hérésie. Déjà la plupart de nos huguenots s'en expliquent hautement.

[1] Michel Molinos, prêtre espagnol, s'étoit acquis dans Rome la réputation d'un très grand directeur, lorsqu'il fut accusé d'avoir avancé des erreurs très dangereuses dans le livre de la *Conduite spirituelle*, qu'il publia en espagnol. Il fut en conséquence arrêté, et mis dans les prisons de l'Inquisition de Rome, au mois de juillet 1685. Les informations qu'on fit sur sa vie manifestèrent la plus grande corruption dans ses mœurs ; et les abominations dont il fut convaincu firent encore mieux sentir la perversité de ses maximes, et à quels désordres elles pouvoient mener ceux qui les réduiroient en pratique. La congrégation de l'Inquisition rendit, le 28 août, un décret qui condamnoit soixante-huit de ses propositions comme hérétiques, scandaleuses et blasphématoires. Après avoir fait abjuration publique de ses erreurs, il fut renfermé, pour le reste de ses jours, dans une étroite prison, où il mourut le 29 décembre 1696.

Pour nos articles [1], c'est une matière plus délicate, et je crois que sur cela nous devons nous contenter de la liberté. Je salue dom Michel de tout mon cœur ; et suis avec une parfaite cordialité, etc.

A Germigny, ce 12 août 1685.

LETTRE CXVIII.

DE DOM MABILLON.

Sur le rétablissement de la coupe, et quelques faits historiques.

J'ai reçu la lettre que votre Grandeur m'a fait l'honneur de m'écrire, dont je vous remercie très humblement. J'ai parlé à quelques personnes de nos amis du rétablissement de la coupe en faveur des hérétiques. Monseigneur Slusio, qui est un prélat des plus éclairés et des mieux intentionnés de cette Cour, m'a dit qu'il n'étoit pas temps de faire cette proposition ; qu'il n'y avoit pas assez de lumière dans le conseil pour entrer dans cette condescendance, et que de la proposer de la part de la France dans l'état où sont à présent les choses, ce seroit assez pour la gâter ; que le meilleur moyen pour y réussir, seroit de faire demander la chose par le roi d'Angleterre, par le moyen du cardinal Ouvart, ou en tout cas, ce que j'ajoute de moi-même, par le nouveau prince Palatin. Comme monseigneur Slusio sait parfaitement la situation des choses de cette Cour, je n'ai point parlé de cette affaire à d'autre qu'à lui, si ce n'est que j'en ai dit un mot à son Eminence d'Estrées.

La congrégation des cardinaux, commis par le pape pour examiner l'affaire de monseigneur d'Héliopolis contre les Pères jésuites de la Cochinchine et de Siam, etc., a donné un décret extrêmement fort en faveur de ce prélat, par lequel décret on révoque de ce pays-là les Pères Jésuites, qui n'ont pas voulu se soumettre à lui, sous peine d'excommunication, *ipso facto*, et de ne recevoir aucun novice. Mais comme le pape n'a pas voulu confirmer ce décret, on ne sait s'il aura assez de force pour être exécuté, quoique le Père Général ait écrit à ses religieux missionnaires conformément à ce décret.

M. le cardinal Nerli a quitté l'archevêché de Florence, pour prendre le petit évêché d'Assise, qui n'a de revenu que neuf cents écus, sur lesquels il y en a sept cents de pension.

Nous partirons au premier jour pour Naples et pour le Mont-Cassin, d'où nous ne retournerons ici que sur la fin du mois de novembre ; si bien que nous serons obligés de passer ici

[1] Il s'agit des quatre Articles du clergé de France.

une partie de l'hiver. En quelque endroit que nous soyons, je serai toujours, aussi bien que dom Michel, avec un profond respect, etc.

F. JEAN MABILLON, moine bénédictin.

A Rome, ce 9 octobre 1685.

LETTRE CXIX.

A UN DE SES DIOCÉSAINS,

RÉFUGIÉ EN HOLLANDE.[1]

Il l'exhorte à revenir à l'Eglise, où il lui fait voir qu'on peut toujours se sauver, l'avertit de ne point se complaire dans ses souffrances, et lui montre les avantages dont il jouira dans le sein de l'Eglise catholique.

Autant que j'eus de joie quand M. le B. de la F***, votre parent, me vint dire de votre part que vous vouliez rentrer dans l'Eglise, autant fus-je surpris et affligé quand j'appris qu'au lieu d'exécuter ce pieux dessein, vous étiez sorti du royaume. Est-il possible que vous ayez cru qu'on ne peut se sauver dans une Eglise, où l'on est forcé d'avouer que vos pères se sauvoient avec les nôtres avant votre réformation? Ce seroit une malheureuse manière de réformer l'Eglise, si, avant qu'on pensât à la réformer, tous les chrétiens pouvoient se sauver dans l'unité, et qu'après la réformation on ne puisse plus se sauver que par le schisme.

Mais je ne veux point me jeter sur la controverse : je vous écris seulement pour vous inviter à revenir et à ramener ceux que vous pourrez, même M. le Sueur. Vous me trouverez toujours les bras ouverts, et je n'oublierai rien de ce que je pourai faire pour votre service. Je joins mes prières avec les larmes de mademoiselle ***. Vous avez assez donné à vos anciens préjugés : revenez à la Pierre dont vous avez été séparé; et songez qu'il ne faut point se complaire quand on souffre persécution, si l'on n'est bien assuré que ce soit pour la justice. Vous trouverez dans l'Eglise catholique, avec Dieu et Jésus-Christ, tout le bien spirituel que vous pouvez souhaiter; vous y trouverez l'unité et l'autorité de l'Eglise universelle; et vous éviterez des maux que Dieu ne vous comptera pas, pour ne rien dire de pis. Revenez donc, encore une fois, je vous en conjure : je ne cesserai de vous rappeler par mes vœux et par mes prières, étant cordialement, et avec l'esprit d'un véritable pasteur, etc.

A Meaux, ce 17 octobre 1685.

DÉCLARATION

DONNÉE A M. DE BORDES,

Sur plusieurs points relatifs à son changement de croyance.

I. Je déclare à M. de Bordes qu'il peut, sans hésiter, suivre la doctrine exposée dans le livre intitulé : *Exposition de la Doctrine catholique dans les matières controversées*, comme étant tirée du saint concile de Trente, et approuvée sans contradiction dans toute l'Eglise, et spécialement par deux brefs exprès de notre saint Père le pape, par la délibération de tout le clergé de

[1] Cette lettre, avec une autre écrite à la même personne, qui sera imprimée plus bas, a été publiée par les protestants dans un petit ouvrage qui a pour titre : *La Séduction éludée, ou Lettres de M. l'Evêque de Meaux à un de ses diocésains qui s'est sauvé de la persécution, avec les Réponses qui y ont été faites. A Berne en Suisse*, 1686.

Nous aurions pu donner ici ces Réponses : mais la première n'est point celle à laquelle Bossuet réplique dans sa seconde lettre; parce que ce prélat avoit cru devoir réfuter préférablement la lettre que ce réfugié écrivoit à sa femme, dont il le jugeoit plutôt auteur que de celle qu'il lui avoit écrite à lui-même. Et pour la réponse à la seconde lettre du prélat, nous sommes dispensés de l'insérer dans notre collection, Bossuet n'ayant pas jugé à propos d'y répliquer, soit parce que les raisons qu'elle contient ont été mille fois détruites, soit parce qu'il trouvoit plus convenable de consacrer des moments si précieux aux controverses générales et publiques, que de les employer à une dispute particulière dont il voyoit qu'il ne pouvoit se promettre aucun fruit. Il s'étoit proposé de ramener par ses charitables exhortations un fils tendrement chéri; mais dès qu'il vit que les ministres s'étoient tellement emparés de son esprit qu'ils dictoient eux-mêmes toutes ses réponses, il cessa de lui écrire. Enfin il eût été assez inutile que le prélat entreprît de réfuter la grande lettre qui lui avoit été adressée en réponse à sa seconde lettre; puisque celui sous le nom duquel elle avoit été composée n'avoit pas voulu l'adopter : c'est ce que déclare l'auteur même de cette réponse, dans la lettre qu'il écrivit à Bossuet pour le presser de lui répliquer. « Je prends, » dit-il, la liberté de vous écrire ce mot au sujet de la ré- » ponse qui vous a été faite sur votre seconde lettre à » M. de V. Elle paroissoit comme venir de lui, quoiqu'elle » fût écrite d'une autre main; mais celui qui se mettoit » en sa place, a enfin appris qu'il s'étoit disculpé auprès » de vous sur cette dernière réponse, dont il n'a pas jugé » à propos de faire l'adoption, comme il avoit fait à l'égard » de la première. »

Quels que fussent les mécontentements que les protestans pouvoient avoir de la conduite d'un prélat qui ne se lassoit point de travailler à confondre leurs erreurs, et à ramener à l'Eglise ceux qu'ils avoient séduits; cependant ils étoient comme forcés de rendre dans toute occasion hommage aux éminentes qualités de ce grand évêque. On en a déjà vu des preuves, et on le remarque singulièrement dans ces deux réponses où ils parlent de Bossuet « comme d'un prélat illustre, que Dieu, dont » l'immense libéralité n'a non plus d'égard à l'apparence » des religions qu'à celle des personnes, a orné et en- » richi d'une infinité de merveilleux dons; pour lequel » aussi ils avoient une vénération particulière, ayant tou- » jours eu dans leur secte une grande considération pour » son mérite. » Tous ces témoignages si volontaires, et qu'un reste d'équité pouvoit seul produire, nous montrent quelle impression la supériorité des talents et des vertus de Bossuet faisoit sur l'esprit même de ceux qu'il ne cessoit de combattre.

France assemblé en corps l'an 1682, et par un grand nombre de prélats et de docteurs de toutes les nations, dont les approbations sont à la tête.

II. Je l'exhorte à lire l'Ecriture sainte, et particulièrement l'Evangile, dans les versions approuvées et autorisées dans l'Eglise, et d'y chercher sa nourriture, sa consolation et sa vie, en l'entendant et l'interprétant comme elle a toujours été entendue par les saints Pères et par l'Eglise catholique.

III. Je l'exhorte pareillement à lire les versions approuvées de la sainte messe, ou liturgie sacrée, et de tout l'office divin; et je puis l'assurer par avance qu'il trouvera une particulière consolation dans cette lecture, et qu'il admirera la sagesse qui anime le corps de l'Eglise dans la distribution des divers offices, où tous les mystères de l'ancien et du nouveau Testament, et principalement ceux de Notre-Seigneur Jésus-Christ, sont célébrés et renouvelés, avec une pieuse commémoration des saints hommes qui ont été sanctifiés par ces mystères, et qui en ont rendu témoignage par leur admirable vie ou même par le martyre.

IV. Quant au désir qu'il a du rétablissement de la coupe; comme il n'en a pas fait une condition de son retour, et qu'il est entièrement soumis en ce point, comme dans les autres, à la doctrine de l'Eglise catholique, je n'improuve pas ce désir, d'autant plus qu'il se soumet à la prudente dispensation du Père commun des chrétiens, à qui le saint concile de Trente a renvoyé cette affaire. Il communiera en attendant, quand il y sera préparé par la confession et absolution sacramentelle, en la manière usitée dans l'Eglise catholique: et je le prie de considérer quel est l'aveuglement de ceux qui font de si grandes plaintes sur le retranchement d'une des espèces, quoiqu'il soit fondé sur une doctrine si solide, et se sont laissé ravir, sans se plaindre, la communication et présence substantielle du corps et du sang de Jésus-Christ, où nous trouvons la vie quand nous y participons avec une vive foi.

J. Bénigne, év. de Meaux.

Donné à Paris, ce 24 novembre 1685.

LETTRE CXX.

DE MILORD, DUC DE PERTH. [1]

Sur la manière dont il a été converti à la vraie foi, et les raisons qui lui ont fait différer de se réconcilier à l'Eglise.

Depuis la mort du feu roi [2], Sa Majesté présentement régnante [3] m'a fait voir un papier [4] touchant la véritable Eglise, que je crois que vous aurez vu. J'y ai trouvé de si fortes raisons, que je n'ai pu depuis avoir de repos que je n'eusse examiné la matière par la lecture des livres, par des conférences, et en faisant sur ce sujet beaucoup de réflexions. Quand j'en fus entièrement éclairci, je me trouvai engagé à examiner les autres points qui sont en controverse; ce que je fis en me dégageant, autant qu'il étoit possible, de tout sentiment de partialité. L'excellent livre de l'évêque de Meaux, de l'explication de la doctrine de l'Eglise, m'a été d'un si grand se-

[1] Jacques Drummond, troisième du nom, duc de Perth, fut fait conseiller d'état en 1670, grand justicier d'Ecosse l'an 1680, grand chancelier d'Ecosse l'an 1684. Il professa d'abord la religion anglicane; mais il en reconnut dans la suite l'illusion, et fut convaincu de la vérité de la foi catholique en la manière qu'il le décrit lui-même dans ses lettres à Bossuet. Son attachement à l'Eglise catholique et au service du roi Jacques II, l'exposèrent à beaucoup de mauvais traitements dont ses lettres font le récit.

Nous ignorons à qui les trois lettres dont nous donnons l'extrait ont été écrites: peut-être pourrions-nous conjecturer que la personne dont il s'agit est madame de Crolly, sœur du duc de Gordon, dont Bossuet a marqué lui-même le nom au dos de la feuille qui contient les extraits des deux premières de ces lettres. Nous sommes d'autant plus fondés à le penser, que milord Perth dit lui-même, dans ses lettres à Bossuet, que la personne à laquelle il écrivoit étoit sa parente et sa belle-sœur; ce qui se rencontre exactement dans madame de Crolly, dont ce lord avoit épousé la sœur. Au reste, ce fut l'abbé Renaudot qui donna communication au prélat de ces différentes lettres. Quoiqu'elles ne s'adressent pas directement à Bossuet, nous en rapportons ici l'extrait, parce qu'elles le regardent particulièrement, et que d'ailleurs elles sont nécessaires pour faire connoître au lecteur les circonstances de la conversion de ce seigneur, dont nous verrons bientôt plusieurs lettres à Bossuet lui-même.

[2] Charles II, fils de Charles Ier et de Henriette de France, né le 22 mai 1630, et mort le 16 février 1685, dans la cinquante-cinquième année de son âge.

[3] Jacques II, duc d'York, fils de Charles Ier et de Henriette de France, né le 24 octobre 1633, proclamé roi à Londres le 16 février 1685, couronné le 3 mai suivant; détrôné en 1688 par le prince d'Orange, stadhouder de Hollande, son gendre, et mort à Saint Germain-en-Laye, le 16 septembre 1701, dans la soixante-huitième année de son âge.

[4] Bossuet, dans sa lettre à milord Perth, du 28 novembre 1685, nous apprend que cet écrit étoit de feu madame la duchesse d'York première femme de Jacques II, roi d'Angleterre, auparavant duc d'York. Il parle encore d'un écrit de Charles II, frère et prédécesseur de Jacques, qui contribua aussi à la conversion du lord.

cours, que je voudrois en reconnoissance de ce que je dois à ce digne prélat, lui baiser les pieds tous les jours. Un jésuite de piété éminente, le père Widrington, m'a témoigné en cette occasion beaucoup d'amitié, et m'a été fort utile.

Ainsi il ne me restoit plus qu'un scrupule, qui m'a fait différer quelque temps de me réconcilier à l'Eglise catholique : c'étoit la crainte que j'avois qu'on ne crût qu'à cause que le roi est de cette même religion, je me convertissois plutôt pour lui plaire que pour le salut de mon âme, et que je serois fâché d'être ou de passer pour un homme capable de déguisement. Cependant je me suis à la fin vaincu moi-même, et je me suis résolu à hasarder ma réputation, comme j'ai fait sur ce sujet. Si cela arrive, la sainte volonté de Dieu soit faite : il peut seul vous faire connoître la joie, la paix et le contentement de mon cœur. Ceux qui me connoissent le mieux savent que j'ai d'abord prévu que je serois obligé de quitter ma charge[1]; d'autres pourront croire que je m'expose à donner sujet au roi de penser que mon changement est dans la vue de me mettre mieux dans ses bonnes grâces. Mais Dieu est tout-puissant; et si je fais tout ce que je dois faire, sa divine bonté ne permettra pas que je sois tenté au-dessus de mes forces : et si, lorsque les hommes me feront passer pour un fourbe, l'Esprit de Dieu voit ma conscience nette de ce vilain vice, je n'aurai pas sujet de regretter la perte de ma réputation; et il ne me peut rien arriver dans la suite à cette occasion, que je ne sois prêt de supporter dans la vue de Dieu. J'avois dessein de tenir encore quelque temps cette affaire secrète, jusqu'à ce que le roi eût déclaré sa volonté sur les affaires que nous avons ici; mais le père Widrington l'ayant découverte, par un pur accident, en donna avis au père Mansuerk, capucin, confesseur du roi : ainsi je ne doute pas que Sa Majesté ne le sache présentement. Je vous prie de ne déclarer ceci à personne vivante, avant que je vous le permette; et cependant tâchez de me trouver quelque voie, pour témoigner ma reconnoissance à l'évêque de Meaux[2].

[1] Il étoit grand chancelier d'Ecosse.

[2] Cette lettre n'a point de date dans notre extrait; mais elle est sûrement de 1685, et antérieure à celles qui vont suivre.

LETTRE CXXI.

DU MÊME.

Sur les suites de sa conversion, et le mérite des écrits de M. l'évêque de Meaux.

Ce que j'ai fait[1] m'attire beaucoup de reproches; mais que la volonté de Dieu soit faite. Il nous est ordonné de nous couper la main droite et de nous arracher l'œil droit, plutôt que de donner scandale : ainsi souffrir quelques petits reproches, me pourra être utile, avec la bénédiction de Dieu. La paix intérieure dont je jouis entièrement, compense abondamment tous les biens de ce monde. J'ai montré au roi un papier, dans lequel j'ai exposé tout le fait de ce qui regarde ma conversion. J'ai rendu justice à l'Evêque de Meaux, en ce qui regarde l'avantage que j'ai tiré de son excellent traité[2]. Je trouve ses écrits remplis d'une justesse de pensées, d'une netteté d'expressions, avec tant de force, et des manières si insinuantes, et d'une telle grandeur de génie au-dessus de tous les autres livres de controverse, qu'ils sont entièrement effacés par ceux de ce prélat. J'y trouve aussi tant de charité et de véritables sentiments du christianisme, que je suis charmé à chaque ligne. Comme je lui suis obligé au dernier point de la grande bénédiction que Dieu m'a faite par son moyen, je lui aurois déjà écrit pour lui témoigner ma reconnoissance, si j'écrivois passablement en français. Si vous pouvez lui en faire témoigner quelque chose, vous me ferez un grand plaisir.

A Windsor, octobre 1685.

LETTRE CXXII.

DU MÊME.

Sur les fruits qu'il a retirés des ouvrages de M. l'évêque de Meaux; sa fermeté dans la foi, et les mauvaises couleurs qu'on vouloit donner à sa conversion.

Il est vrai que les excellents ouvrages de monseigneur l'Evêque de Meaux ont infiniment contribué à la plus grande bénédiction que j'aie reçue en ma vie, qui est ma conversion. Avant même que j'eusse tiré un si grand avantage de ses livres, ils m'avoient fait concevoir une très grande estime de ses talents, de son savoir et de sa sincérité; qualités qui se rencontrent rarement dans une même personne. Mais depuis que ses écrits m'ont été si utiles, il étoit juste que l'estime que je faisois de sa personne s'augmentât jusqu'au degré de vénération et de respect qu'on

[1] Il parle de son abjuration de l'hérésie, et de son retour à l'Eglise catholique.

[2] L'*Exposition de la Foi catholique*.

doit à un père spirituel. Les offres que vous m'avez faites de sa part, de travailler à m'instruire sur les points où j'avois besoin de quelque éclaircissement sont dignes de sa piété et de sa bonté. Il ne me restoit, grâce à Dieu, aucun scrupule ni le moindre doute, avant même que je fusse réconcilié à l'Eglise. Présentement je dois tâcher, avec le secours de la grâce de Dieu, de rendre ma vie conforme à la sainte doctrine de cette Eglise, hors laquelle je ne crois pas que personne puisse être agréable à Dieu.

Quelques personnes peu charitables disent que le roi mon maître étant catholique, me l'avoit fait devenir. Mais Dieu connoît le fond de mon cœur; et celui qui auroit agi par un semblable motif purement mondain, auroit, selon toute apparence, choisi un temps plus favorable, et n'auroit pas fait une semblable chose pendant que deux dangereuses révoltes étoient en vigueur, et qu'il y avoit deux armées en campagne contre le roi.

LETTRE CXXIII.

DE MILORD PERTH A BOSSUET. [1]

Il lui témoigne l'estime singulière qu'il faisoit de son mérite, la reconnoissance dont il étoit pénétré pour ses bienfaits, et lui déclare la sincérité de sa conversion.

Si chacun de ceux qui ont eu le bonheur d'être instruits par vos excellents ouvrages, travailloit à vous en rendre compte en vous témoignant sa très humble reconnoissance, ou vous feroit trop perdre de ce temps précieux, que vous employez avec tant de succès pour le bien de l'Eglise de Dieu, quand ce ne seroit qu'à la simple lecture de ces sortes de remercîments. Je n'aurois pas même osé dérober au public un moment de votre temps, si ce que je dis d'abord au roi mon maître, ne s'étoit répandu par le récit que ce zélé et excellent prince a fait à d'autres de ma conversion. Il a toujours eu pour moi trop d'estime; et depuis peu il a eu la bonté de dire quantité de choses sur mon sujet aux ministres des autres princes, à l'occasion des circonstances où je me trouve présentement. Il semble néanmoins que vous n'auriez pas sitôt appris par cette voie la grande part que vous avez eue en cette affaire, si M. l'abbé Renaudot, ayant vu une lettre que j'écrivois à une de mes parentes qui est à Paris, n'eût été assez obligeant pour vous en rendre compte d'une manière trop avantageuse pour moi. Mais personne ne peut assez bien exprimer combien ma reconnoissance est grande envers ceux qui m'ont aidé à acquérir la connoissance de la vérité, dont le prix est infini.

Vos talents naturels, augmentés par la lumière divine, et maintenus en vigueur par un travail continuel dans la vigne du Seigneur, vous mettent au-dessus des autres hommes. Il faut fermer les yeux à la lumière, pour ne pas reconnoître la vérité, de la manière dont elle est exposée par votre excellente plume. Vous êtes comme un autre saint Paul, dont les travaux ne se bornent pas à une seule nation ou à une seule province : vos ouvrages parlent présentement en la plupart des langues de l'Europe; et vos prosélytes publient vos triomphes en des langues que vous n'entendez pas.

Je suis obligé en mon particulier de rendre grâces à Dieu de ce que j'ai appris une langue par le moyen de laquelle j'ai reçu un si grand avantage. Si j'avois pu écrire en cette même langue, j'aurois eu le bonheur de vous expliquer mes pensées sans le secours d'un interprète. Je suis donc obligé, Monseigneur, de prier M. l'abbé Renaudot, qui vous a fait connoître l'engagement que j'ai contracté avec vous, puisque je suis devenu un de vos enfants, et par le moyen duquel j'ai reçu les offres charitables que vous avez faites de votre secours pour mon instruction, et pour me confirmer dans la connoissance de la verité, de vous interpréter ce très humble témoignage de ma reconnoissance envers vous, à qui je suis redevable d'un si grand bien.

En vérité, Monseigneur, je le ressens autant que mon cœur en est capable. Si je pouvois vous aller trouver, j'accepterois très volontiers vos offres généreuses; quoique, grâce à Dieu, il ne me soit pas resté le moindre scrupule touchant la doctrine de l'Eglise catholique, avant même que je fisse profession de cette sainte foi. Je puis dire, Monseigneur, que je l'ai embrassée contre tout ce qu'il y avoit de considérations mondaines; et que si la force de la vérité ne m'avoit pas porté à le faire, j'aurois eu le malheur de mourir dans l'incrédulité. Mais en étant pleinement convaincu, je crois qu'étant soutenu par la force de la grâce de Dieu, je l'aurois embrassée quand

[1] Milord Perth avoit écrit sa lettre en anglais; mais il l'envoya à l'abbé Renaudot, pour la traduire avant de la remettre à Bossuet. Il en usa ainsi dans toute la suite de sa correspondance avec le prélat, et les traductions que nous donnons ici, qui tiennent lieu d'originaux, ont toutes été faites par cet illustre abbé. Il s'appliqua plus à rendre exactement et littéralement les pensées de l'auteur, qu'à leur prêter en notre langue de l'élégance et des ornements. Rien aussi ne convenoit mieux, afin d'expliquer à Bossuet le plus fidèlement qu'il étoit possible, les demandes ou les questions du lord, et que ce prélat saisissant bien ses idées, y répondît précisément.

même il auroit fallu souffrir une mort cruelle un moment après.

Permettez-moi, Monseigneur, de dire que je bénis Dieu pour la grâce qu'il m'a faite de connoître la lumière de la vérité, et de vous rendre ensuite de très humbles grâces de l'avantage que j'ai reçu par votre moyen. Je suis incapable de vous rendre aucun service; et même, au lieu de m'acquitter de ce que je vous dois, il faut que je m'engage à vous devoir encore davantage, en vous demandant votre bénédiction et vos prières; afin qu'avec la connoissance de la véritable religion, Dieu me fasse la grâce de vivre conformément à ce qu'elle enseigne, et que je ne déshonore pas une si sainte profession. Cette charité ajoutera à l'obligation que j'ai déjà d'être avec toute la soumission possible et un profond respect, etc.

De Londres, ce 12 novembre 1685.

LETTRE CXXIV.

A MILORD PERTH. [1]

Il relève les circonstances admirables de sa conversion, lui témoigne combien il est touché de l'aveuglement de l'Angleterre, et le désir ardent qu'il a d'y voir refleurir la vraie foi.

Votre conversion a rempli de joie le ciel et la terre, et je ne puis vous exprimer combien elle a fait répandre de pieuses larmes. On voit clairement que c'est l'œuvre de la main de Dieu. Les conjonctures dans lesquelles vous vous êtes déclaré ont fait voir que vous étiez ce sage négociateur de l'Evangile, qui, ayant trouvé la vérité comme une perle d'un prix inestimable, a donné tout ce qu'il avoit pour l'acquérir : c'est, Milord, ce que vous avez fait. Vous avez fait même quelque chose de plus : car, en vous exposant à tout pour le royaume de Dieu, vous avez eu encore à craindre les reproches de ceux qui soupçonneroient que vous aviez agi par des vues humaines, qui est la chose du monde la plus capable d'affliger un cœur aussi bon et aussi généreux que le vôtre. Dieu par sa grâce vous a élevé au-dessus de toutes ces tentations; et touché de son Saint-Esprit, vous avez dit avec saint Paul : *Quand il a plu à celui qui m'a choisi et qui m'a appelé par sa grâce, incontinent je n'ai plus écouté la chair ni le sang* (*Galat.*, I. 16.). Voilà Milord, ce qui réjouit toute l'Eglise. La part que vous publiez que Dieu m'a donnée à ce grand ouvrage, sert encore à montrer qu'il est celui qui emploie les petites choses, non plus pour confondre, mais pour accomplir les grandes; et l'honneur que vous rendez à l'épiscopat en mon indigne personne, achève de découvrir en vous un cœur véritablement chrétien.

J'espère donc, Milord, que Dieu qui a opéré de si grandes choses dans un homme de votre élévation et de votre mérite, les fera servir au salut de plusieurs; et dans cette heureuse occasion, je suis sollicité à redoubler les vœux que je fais depuis si long-temps pour la conversion de la Grande-Bretagne. Je vous avoue que lorsque je considère la piété admirable qui a si long-temps fleuri dans cette île, autrefois l'exemple du monde, je sens, s'il m'est permis de le dire, mon esprit ému en moi-même, à l'exemple de saint Paul, en la voyant attachée à l'hérésie; et je frémis de voir qu'en quittant la foi de tant de saints qu'elle a portés, elle soit obligée de condamner leur conduite, et de perdre en même temps de si beaux exemples qui lui étoient donnés pour l'éclairer. Mais j'espère plus que jamais que Dieu la regardera en pitié.

L'écrit de feu madame la duchesse d'York [1], et celui du feu roi d'Angleterre [2] qui a commencé à vous ébranler, sont des témoignages qu'il a suscités en nos jours pour faire revivre la foi ancienne. L'exemple du roi d'aujourd'hui, et la bénédiction que Dieu donne visiblement à sa conduite, aussi prudente que vigoureuse, est capable de toucher les plus insensibles.

Je regarde toutes ces choses comme des marques, du côté de Dieu, d'une bonté qui commence à se laisser fléchir, et je ne cesse de le prier qu'il achève son ouvrage, lui à qui rien n'est impossible.

Puisse son divin esprit se répandre avec abondance sur les catholiques qui sont parmi vous; afin qu'ils ne croient pas avoir tout fait, en combattant comme ils font courageusement pour la foi; mais qu'à votre exemple, Milord, ils montrent leur foi par leurs œuvres, et qu'ils apprennent de vous à respecter unanimement

[1] C'est ici la première lettre de Bossuet à milord Perth; mais depuis cette époque jusqu'au jour où ce lord fut arrêté, le prélat lui en écrivit plusieurs autres, dont aucune ne nous est parvenue. Il est à présumer que la populace, qui, après s'être révoltée, vint fondre dans l'hôtel du lord, où elle pilla tout ce qu'elle trouva, brûla les portraits du roi, de Bossuet, du lord, et jusqu'à un crucifix, n'aura pas épargné ses papiers, et que les lettres de notre prélat auront été consumées dans cet incendie. Nous avons d'autant plus lieu de le penser, que les lettres écrites par Bossuet à ce lord, depuis sa prison, nous ont toutes été conservées : son fils en envoya des copies exactes à l'évêque de Troyes, sur lesquelles elles seront ici imprimées.

[1] Première femme de Jacques II, roi d'Angleterre.

[2] Charles II, frère et prédécesseur de Jacques II.

l'ordre apostolique et la sainte hiérarchie de l'Eglise.

Pour moi, en me détachant de ce qui me regarde dans la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, je suis si édifié de la piété qu'on y ressent à chaque mot, que loin de présumer que je sois capable de vous confirmer dans la foi, je me sens confirmé moi-même par les merveilleux sentiments que Dieu vous inspire : et dans la confiance que j'ai en celui qui agit en vous, je vous donne de tout mon cœur la bénédiction que vous souhaitez, me déclarant pour jamais avec un respect mêlé de tendresse, etc.

A Paris, ce 28 novembre 1685.

LETTRE CXXV.

DE MILORD PERTH.

Grands sentiments de ce néophyte; heureuses espérances qu'il concevoit touchant la conversion des Anglais; son respect pour les Pères de l'Eglise, pour le clergé de France, et pour Bossuet en particulier.

Si un voyage de cent lieues, et un accablement extraordinaire d'affaires, que j'ai eues à mon arrivée, ne vous demandoient pardon pour moi, je le pourrois seulement espérer de votre bonté. Mais en vérité j'ai été tellement fatigué depuis mon arrivée, que je mérite compassion; et ainsi j'espère que mon silence, après une lettre telle que celle que j'ai reçue de vous, ne pourra être attribuée à aucune négligence ni manque de réflexion. Je suis trop convaincu de l'honneur et du bonheur que j'ai de ce que vous voulez bien prendre soin de moi, et de la grâce que vous me faites d'employer votre charité, votre grande science et votre capacité à éclairer mes difficultés, même dans des matières qui ne sont pas assez importantes pour être proposées à une personne si dignement occupée des affaires de la plus grande conséquence. La grande réputation que vous avez acquise dans le monde, avec tant de justice, par les voies les plus honorables, fait que la correspondance qu'on a avec vous donne une telle tentation de vaine gloire, que je n'eusse osé presque m'y exposer, si je n'avois pas considéré qu'avec toutes ces grandes qualités, une connoissance si étendue, tant de science et d'expérience, vous avez une piété solide, et un jugement capable de conserver vos autres talents en leur propre place, et d'en faire usage pour les meilleures fins, avec une charité capable de vous faire embrasser toutes les occasions d'avancer l'honneur de Dieu, et de faire du bien aux hommes. C'est pourquoi j'ai recours au saint, pour lui demander son assistance, et non pas au grand homme par un simple motif de vanité. J'espère qu'en ces deux qualités vous m'accorderez la seule chose que je puis vous demander, qui est vos prières; afin que je puisse faire un bon usage de ce que je dois espérer de vos excellentes qualités pour mon instruction, et pour m'encourager à en faire mon profit.

Je lis avec confusion les expressions pleines de bonté à mon égard, qui se trouvent dans la lettre très obligeante que vous m'avez écrite. C'est ce qui me fait croire certainement que mes sentiments vous ont été expliqués selon leur véritable sens. Je reconnois que je ne suis rien selon l'opinion que je pourrois avoir de moi-même; mais seulement selon ce que je suis dans la vue de Dieu : c'est pourquoi je ne suis pas fâché de trouver que chacun n'a pas pour moi la même charité que vous. C'est à Dieu qu'on offre le service qu'on rend à la religion. S'il connoît la sincérité d'un bon cœur, je n'ai pas besoin de me mettre fort en peine du jugement que les hommes peuvent faire de moi. J'ose même dire que mon principal dessein, en tâchant de passer pour sincère parmi les hommes, est dans la vue que cela peut me rendre plus capable de faire du bien dans la place où la divine providence m'a établi. Si j'y réussis, que Dieu en ait toute la gloire : si je n'y réussis pas, je souhaite que quelque autre plus capable que moi prenne ma place, pour venir à bout de ce que j'aurois souhaité faire si je l'avois pu, en ramenant un grand nombre de personnes à l'Eglise de Dieu.

Il semble que le temps soit favorable; parce qu'il paroît une grande disposition dans les esprits à s'éclaircir des matières qui concernent la religion, pour tâcher de faire ouvrir les yeux à ceux qui ont été depuis si long-temps aveuglés par les fausses représentations des vérités de la religion. Je travaille à faire traduire la préface et les approbations, qui sont à la tête de la dernière édition de votre excellent livre de l'Exposition de la Foi, et à le faire réimprimer [1]. Car comme les persécuteurs des premiers chrétiens les revêtoient d'habits extravagants pour les exposer à la risée et à la moquerie, ou les couvroient de peaux de bêtes sauvages pour les faire déchirer par d'autres; de même ici les dogmes

[1] Il y a lieu de penser que le traducteur mis en œuvre par milord Perth, étoit le père Johnston, bénédictin anglais, dont nous avons quelques lettres écrites à Bossuet, dans cette même année 1686, et que l'on trouvera à la suite de l'*Exposition*, tom. VIII, pag. 642 et suiv.

de l'Eglise catholique ont été tournés en ridicule ou représentés comme impies, pour faire que la foi de l'Eglise eût le même sort qu'avoient eu autrefois ses martyrs.

Plusieurs hommes de bien n'ont besoin que d'être désabusés. J'ai fait cette expérience en la personne de mon frère, qui, en huit jours de conversation qu'il a eue avec moi, quoique de si foibles moyens ne pussent avoir un heureux effet que par la bonté de la cause, est devenu un très bon catholique. J'espère, avec la grâce de Dieu, qu'il servira fort utilement à avancer les intérêts de notre sainte religion en ce pays, sa charge lui donnant plusieurs belles occasions de le faire.

Depuis que je suis arrivé ici, le précepteur de mon fils, ministre de grande espérance, et qui, selon ceux qui gouvernent ici, étoit un homme fort propre à être avancé dans de grands emplois, à cause de son jugement solide, de son savoir et de sa piété; après une mûre délibération et une longue résistance, a renoncé à toutes ses espérances et prétentions, pour se faire catholique. C'est ce qui me fait espérer qu'il se fera encore plus de bien en ce pays. Car après avoir vu qu'en ôtant seulement ce masque affreux dont par malice on a déguisé la vérité, cela seul a été cause que deux personnes telles que je vous ai dites l'ont embrassée; certainement il y en aura plusieurs autres, qui s'engageront à la recherche des raisons qu'ils ont eues pour faire un changement si important, et avec la grâce de Dieu ils suivront leur exemple. C'est pourquoi, Monseigneur, si vous pouvez nous donner quelque chose qui puisse contribuer à un aussi bon dessein que celui de la conversion de ces pauvres nations abusées, le temps seroit fort favorable. C'est ce que je vous demande d'autant plus volontiers, que j'ai appris que vous aviez depuis peu été fort occupé à conférer avec les nouveaux convertis, et qu'il restoit encore de quoi travailler avec quelques-uns.

Vous faites, Monseigneur, quelques réflexions sur la considération et le très humble respect que j'ai pour l'office apostolique des évêques. Je vous dirai sur ce sujet que, lorsque j'étois le plus zélé pour l'erreur, j'avois une telle vénération pour l'ordre et la dignité des évêques, que je n'ai jamais eu que des pensées fort respectueuses pour les saints hommes, revêtus autrefois de cette dignité dans les églises d'Orient et d'Occident. Ce respect avoit besoin d'être un peu rectifié; et présentement outre les anciens Pères, aux prières desquels je me recommande tous les jours, il y en a trois de ce dernier temps dont je lis les vies avec admiration et avec plaisir, qui sont saint Charles Borromée, saint François de Sales, et dom Barthélemi des Martyrs. Et comme je respecte en général tous les évêques de l'Eglise catholique, aussi il me semble que ceux de France méritent d'être estimés par-dessus tous les autres de ce siècle, pour avoir pris tant de peine à mettre leur clergé dans l'état où doivent être de véritables ecclésiastiques A quoi j'ajouterai sans flatterie que monseigneur l'Evêque de Meaux, quand je ne lui aurois aucune obligation, quoique je lui sois redevable de quelque chose qui vaut plus que tout ce qu'il peut y avoir au monde, tient tellement la première place dans mon estime, mon respect et mon affection, que je ne le puis exprimer. Cette comparaison ne vous plaira peut-être pas; mais je suis sûr qu'elle est fort juste.

Il faudra que le digne abbé Renaudot supplée à mon ignorance pour vous expliquer mes véritables sentiments, et vous faire entendre ce que j'ai voulu vous dire. La traduction qu'il a faite de ma précédente lettre a tellement suppléé au défaut de l'original, que je lui en suis fort obligé: car si vous avez conçu quelque bonne opinion de moi, je lui en suis redevable; voyant qu'il m'a donné par sa traduction quelques avantages que la nature m'a refusés, ainsi qu'on l'auroit pu juger par l'original de ce que je vous ai écrit.

Je ne vous importunerai pas davantage, si ce n'est pour vous prier de me donner votre bénédiction épiscopale et paternelle; puisque je suis un de vos enfants, et que j'ai pour vous tous les sentiments de respect, de soumission et d'affection possibles. Conservez-moi donc, s'il vous plaît, un peu de part dans votre souvenir; et Dieu veuille que vous me l'accordiez à votre *Memento* au saint autel, lorsque vous célébrerez le sacrifice de la messe; et faites-moi l'honneur de me croire toujours, etc.

Edimbourg, ce 8 février 1686.

LETTRE CXXVI.

A UN JUIF RETIRÉ EN ANGLETERRE,

Qui, après avoir embrassé la religion catholique, l'avoit quittée pour passer chez les protestants [1].

Il le sollicite avec toute la tendresse d'un père de rentrer dans le sein de l'Eglise.

Quelle nouvelle pour moi que celle de votre sortie hors de l'Eglise! Dieu m'a voulu humi-

[1] Les protestants ont publié cette lettre à la fin du recueil dont nous avons déjà parlé, qui a pour titre, *La Séduction éludée*, pag. 80 et suiv.

lier : car après ce que vous aviez écrit dans votre dernier ouvrage, je croyois que vous deviendriez un des plus grands défenseurs de notre sainte croyance, et je vous en vois l'ennemi; mais j'espère que je ne serai pas frustré dans mon attente. Dieu a voulu vous humilier aussi bien que moi par votre chute, pour vous rendre à son Eglise, plus docile, plus soumis, et par là plus éclairé. Je vis dans cette espérance ; et cependant, en quelque moment que Dieu vous touche le cœur, venez à moi sans rien craindre : vous y trouverez un appui très sûr pour toutes choses, un ami, un frère, un père, qui ne vous oubliera jamais, et jamais ne cessera de vous rappeler à l'Eglise par les cris qu'il fera à Dieu. Je ne vous ai point écrit jusqu'à cette heure, parce que j'ai appris que vous aviez été malade. Seroit-ce que Dieu auroit voulu vous parler dans cet état d'abattement? tous les moments sont à lui. Hélas! seroit-il possible que la confusion que vous trouvez aux lieux où vous êtes, ne vous fasse point souvenir de Sion et de sa sainte unité, ni sentir quel malheur c'est que d'avoir rejeté l'autorité de l'Eglise ? Je ne veux point disputer, et j'aime mieux finir en vous embrassant de tout mon cœur. Revenez, mon fils, etc.

A Saint-Germain, ce 2 mars 1686.

LETTRE CXXVII.

A UN RÉFUGIÉ. [1]

Il lui montre le tort qu'il a de regarder comme une raison légitime de son changement la persécution qu'il prétend que l'Eglise fait souffrir aux protestants; répond à ses difficultés sur l'eucharistie, et lui prouve le besoin que les chrétiens ont d'une autorité vivante et parlante qui termine leurs contestations.

Je continue à vous écrire, sans me rebuter de la réponse que vous avez faite à ma première lettre. J'y ai trop reconnu un caractère étranger et un style de ministre pour vous l'attribuer : en un mot, j'ai senti qu'elle ne venoit pas d'un esprit comme le vôtre ; mais quand elle en seroit venue, je ne cesserois pas pour cela de vous inviter au retour.

J'ai vu, dans une lettre que vous écrivez à mademoiselle de V***, que la vraie Eglise ne persécute pas. Qu'entendez-vous par là, Monsieur ? Entendez-vous que l'Eglise par elle-même ne se sert jamais de la force ? Cela est très vrai, puisque l'Eglise n'a que des armes spirituelles. Entendez-vous que les princes, qui sont enfants de l'Eglise, ne se doivent jamais servir du glaive que Dieu leur a mis en main pour abattre ses ennemis ? L'oseriez-vous dire contre le sentiment de vos docteurs mêmes, qui ont soutenu par tant d'écrits que la république de Genève avoit pu et dû condamner Servet au feu, pour avoir nié la divinité du Fils de Dieu? Et sans me servir des exemples et de l'autorité de vos docteurs, dites-moi en quel endroit de l'Ecriture les hérétiques et les schismatiques sont exceptés du nombre de ces malfaiteurs, contre lesquels saint Paul a dit que Dieu même a armé les princes (*Rom.*, XIII. 4.)? Et quand vous ne voudriez pas permettre aux princes chrétiens de venger de si grands crimes, en tant qu'ils sont injurieux à Dieu ; ne pourroient-ils pas les venger, en tant qu'ils causent du trouble et des séditions dans les Etats? Ne voyez-vous pas clairement que vous vous fondez sur un faux principe? Et s'il étoit véritable, c'étoit donc les ariens, les nestoriens, les pélagiens qui avoient raison contre l'Eglise ; puisque c'étoit eux qui étoient les persécutés et les bannis, et que les princes catholiques étoient alors ceux qui persécutoient et qui bannissoient : et à présent encore les catholiques qu'on punit de mort en Suède, et en tant d'autres royaumes, auroient raison contre ceux qui se disent Evangéliques. Chacun à son tour auroit raison et tort; raison en un endroit, et tort en un autre; et la religion dépendroit de ces incertitudes. Mais c'en est trop sur cette matière, pour convaincre un aussi bon esprit que le vôtre. Connoissez seulement que lorsqu'il plaît à Dieu de nous abandonner à nos propres pensées, les meilleurs esprits sont touchés par les moindres apparences.

La crainte que vous avez qu'on ne vous fasse adorer du pain, a dans votre prévention plus de vraisemblance. Considérez cependant, sans entrer dans cette controverse, qui passe les bornes d'une lettre ; considérez, dis-je, que c'est une crainte pareille qui faisoit dire aux ariens et aux disciples de Paul de Samosate, qu'ils ne vouloient pas rendre les honneurs divins à un homme, à un enfant, à une créature, pour parfaite et privilégiée qu'elle fût. C'étoit la raison humaine, c'étoit les sens, c'étoit la prévention qui leur inspiroit ces vaines terreurs. Prenez garde que votre religion n'ait, à leur exemple, trop appelé les raisonnements et les sens humains à son secours, et que votre peine ne vienne de l'habitude à les suivre.

Quoi qu'il en soit, vous voyez que vos réformateurs n'ont fait autre chose que renouveler des querelles terminées, il y a déjà six cents ans,

[1] C'est la seconde lettre que les protestants ont donnée dans le petit ouvrage dont nous avons rendu compte plus haut, *La Séduction éludée*, pag. 22 et suiv.

quand Bérenger les émut : et si vous révoquez en doute le jugement qui a été rendu contre lui, les autres douteront avec autant de raison de tous les conciles précédents; et nous voilà à examiner de nouveau tout ce qui a été décidé, comme si nous commencions à être chrétiens, et que tout ce que nos Pères ont résolu ne servît de rien. Cela veut dire, en un mot, que si les chrétiens, quand ils ne seront pas d'accord sur les sens de l'Ecriture, ne reconnoissent une autorité vivante et parlante à laquelle ils se soumettent, l'Eglise chrétienne est assurément la plus foible de toutes les sociétés qui soient au monde, la plus exposée à d'irrémédiables divisions, la plus abandonnée aux novateurs et aux factieux. C'est à quoi vos ministres avec toutes leurs subtilités, n'ont jamais pu trouver aucune réponse; et ils se contentent de nous apporter des exemples, où ils prétendent que les conciles n'ont pas toujours bien décidé, tous exemples faux ou mal allégués. En un quart d'heure de temps, vous qui avez de l'esprit, vous en seriez convaincu ; et vous recevez ces choses avec trop de crédulité, sans les avoir jamais pu examiner.

Mais sans vous jeter dans ces discussions, considérez seulement s'il est vraisemblable que Dieu qui a permis qu'il y eût tant de profondeurs dans l'Ecriture, et que de là il soit arrivé tant de schismes entre ceux qui font profession de la recevoir, n'ait laissé aucun moyen à son Eglise de les pacifier ; de sorte qu'il n'y ait plus de remède aux divisions, que de laisser croire chacun à sa fantaisie, et conduire par là insensiblement les esprits à l'indifférence des religions, qui est le plus grand de tous les maux. Songez, Monsieur, songez à cela ; écoutez votre bon sens, et non pas les subtilités des ministres, qui, à quelque prix que ce soit, veulent défendre leurs préjugés, et ne passer pas pour des docteurs de mensonge. C'en est assez ; pesez ces choses.

Excusez les endroits où mon écriture vous paroîtra un peu brouillée : il vaut mieux que vous voyiez la simplicité d'un frère qui cherche à gagner son frère, que la politesse d'un discours étudié. Venez, et assurez-vous que je ferai tout pour votre personne, que j'estime et qui m'est chère, et que je suis cordialement, etc.

A Meaux, ce 3 avril 1686.

LETTRE CXXVIII.

A M. HERMANT,

DOCTEUR DE SORBONNE, ET CHANOINE DE BEAUVAIS.

J'ai reçu, Monsieur, votre lettre du 20, et je vous en suis très obligé. Je lirai Grotius, les notes du père Quesnel sur saint Léon, et Forbesius [1]. J'ai lu Cassander et les mémoires concernant le concile de Trente. Je verrai Martel, si vous croyez que cela soit fort utile. Mais comme je n'ai pas dessein de m'engager dans de longs discours, mais de mettre en main des bien-intentionnés quelque chose de serré et de précis, je ne me chargerai que de ce qui sera absolument nécessaire et décisif. Je tâcherai de profiter de vos lumières. J'attends ce que vous prenez la peine de recueillir; et après vous avoir demandé pardon de tant de peines que je vous donne, je vous dirai néanmoins que vous ne devez pas trouver surprenant, si, persuadé comme je suis de votre capacité, de votre zèle et de l'amitié dont vous m'honorez depuis si long temps, je vous donne de semblables fatigues. Je suis, avec toute l'estime possible, etc.

A Versailles, 22 mai 1686.

LETTRE CXXIX.

A DOM THIERRY RUINART,

RELIGIEUX BÉNÉDICTIN.

Il le prie de faire des recherches pour lui sur une leçon de la vie de saint Ambroise.

Je vous suis très obligé des remarques que vous m'avez envoyées. Je vous prie de faire encore pour moi une recherche dans la Vie de saint Ambroise, à l'endroit où il est parlé de la communion que saint Honorat de Verceil lui donna à l'heure de sa mort, au rapport de Paulin. Je trouve dans cette Vie, comme elle est dans Surius et dans quelques éditions de saint Ambroise, le mot *deglutivit*, qui semble marquer la seule espèce solide : mais je n'ai pas trouvé ce mot dans toutes les éditions de cette Vie; et j'en ai vu une, je ne me souviens pas bien laquelle c'est, où ce mot n'est point, mais seulement *recepit*. Vous me ferez plaisir d'assurer la vraie leçon par les

[1] Plusieurs protestants de ce nom ont écrit sur la controverse. Guillaume *Forbes* ou *Forbesius*, premier évêque d'Edimbourg, mort en 1634, a composé, dans la vue de concilier les différends de religion, l'ouvrage intitulé : *Considerationes modestæ et pacificæ controversiarum, de Justificatione, Purgatorio, Invocatione Sanctorum, Christo mediatore, et Eucharistiâ.* Ce livre fut imprimé après la mort de l'auteur, dont le fils s'est fait catholique. Jean *Forbes* a donné des *Institutiones historico-theologicæ*, réimprimées avec ses autres ouvrages, à Amsterdam, en 1703, 2 vol. *in-fol.*

manuscrits; et même, si vous n'avez pas la chose présente, d'en communiquer avec vos pères qui travaillent sur saint Ambroise. Je me suis si bien trouvé de vos remarques, que je ne crains point de vous donner encore la peine de faire celle-ci : je vous en serai très obligé. Je suis avec une estime particulière, etc.

A Meaux, ce 11 juin 1686.

LETTRE CXXX.

RÉPONSE DE DOM RUINART.

Je me suis acquitté, avec le plus d'exactitude qu'il m'a été possible, de la commission dont votre Grandeur a bien voulu m'honorer, touchant la Vie de saint Ambroise écrite par Paulin. Nos pères qui travaillent à donner les ouvrages de ce saint, avoient déjà neuf manuscrits de conférés sur cette Vie. J'en ai trouvé outre cela cinq dans notre bibliothèque, que j'ai examinés; et dans tous généralement on y lit : *quo accepto, ubi glutivit, emisit spiritum.* Les plus anciennes éditions ont la même chose. Celle de 1529 donnée à Paris par Chevallon, qui est d'Erasme tout pur, a ces paroles : mais celle de 1567 donnée à Bâle, quoiqu'elle soit marquée comme donnée sur celle d'Erasme, n'a que, *quod ubi accepit, emisit spiritum :* ce qui fait croire que Cosserius, chanoine régulier d'Anvers, qui en est l'auteur, a le premier de tous changé cette leçon. Toutes les éditions qui ont paru depuis l'ont imité : au moins n'ai-je point vu d'autre leçon dans toutes celles qui sont ici depuis ce temps. Ceux qui ont donné les Vies des saints se sont tenus à l'ancienne leçon. Les deux éditions de Surius à Cologne, dont la première est de 1578, et la seconde beaucoup augmentée en 1618, ont le mot de *glutivit* comme les manuscrits, aussi bien que Mombritius, qui est le premier de tous qui ait donné les Vies des Saints, et peut-être le plus fidèlement. Comme il étoit de Milan, on peut croire qu'il a eu de bons manuscrits de cette illustre église, touchant cette vie. Au reste, tous les manuscrits et les meilleures éditions ayant le mot de *glutivit,* nos pères restitueront cet endroit; et je m'en suis assuré d'eux-mêmes, après leur avoir fait remarquer cette uniformité si grande des manuscrits et des bonnes éditions.

Votre Grandeur ayant eu assez de bonté pour bien recevoir les remarques que je lui envoyai dernièrement [1], j'ai cru qu'elle me permettroit bien d'y ajouter encore deux endroits de saint Cyprien, que j'ai cru pouvoir confirmer quelques endroits des remarques précédentes. C'est au même lieu d'où l'on tire cette célèbre histoire de la petite fille qui ne put avaler le sang de Jésus-Christ, où saint Cyprien exprime par le mot d'*Eucharistia* l'espèce du vin : ce qui se prouve non-seulement par le mot de *calix* qui précède, mais encore par celui de *potus* qui suit : *De sacramento calicis infudit..... in corpore atque ore violato Eucharistia permanere non potuit. Sanctificatus in sanguine Domini potus, de pollutis visceribus erupit* (*lib. de Lapsis, pag.* 189, *édit.* BALUZ.).

L'autre est à l'occasion de ce qui est marqué dans la vie de sainte Eudocie, que l'eucharistie se changea en feu; ce qui semble étrange. Cependant saint Cyprien rapporte un même changement immédiatement après l'histoire précédente. « Une femme ayant tenté d'ouvrir avec » des mains impures un coffre où le corps du » Seigneur étoit renfermé, elle fut tout à coup » arrêtée par la flamme qui s'éleva du milieu de » ce coffre : » *Cùm quædam arcam suam, in quâ Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est* (*Ibid.*). Et un autre qui, ayant reçu le saint Sacrement en mauvais état, « ne put ni toucher ni » manger le corps du Seigneur, et qui ne trouva » que de la cendre dans ses mains : » *Sanctum Domini edere et contrectare non potuit; cinerem ferre se, apertis manibus, invenit* (*Ibid.*). Les auteurs de la dernière édition d'Angleterre

[1] Les remarques que dom Thierri Ruinart avoit envoyées à Bossuet, regardent toutes la même matière : ce sont des extraits de différents auteurs, qui prouvent combien l'usage de la communion sous une seule espèce est ancien dans l'Eglise. Dom Ruinart accompagna ces extraits de la lettre suivante, qui nous fait voir avec quel soin les ouvriers que Bossuet mettoit en œuvre le secondoient dans ses travaux, et combien le prélat aimoit l'exactitude dans les recherches. « Voici ce que j'ai pu ramasser de divers » auteurs, sur le dessein que votre Grandeur a touchant » la communion sous une seule espèce. J'aurois souhaité » que mon recueil eût été plus abondant, parce qu'il » auroit été plus digne d'être présenté à votre Grandeur; » et j'ai de la confusion de ce que je ne remplis pas assez » l'obligation à laquelle je me suis engagé. Néanmoins, je » n'ai rien négligé de ce que je croyois pouvoir servir à » ce dessein. J'ai vu tous les auteurs dans lesquels je » soupçonnois y devoir rencontrer quelque chose qui y » eût du rapport; mais j'ai bien remarqué que des yeux » plus clairvoyants que les miens y avoient déjà passé. Je » n'ai pas cru cependant devoir laisser échapper les en» droits que j'ai marqués dans ce petit recueil, afin d'avoir » au moins la consolation d'avoir témoigné à votre Gran» deur, que j'ai fait tout mon possible pour lui donner » quelque satisfaction. Je n'ai rien marqué que je n'aie » tiré ou conféré avec l'original; et je me persuade que » si votre Grandeur n'y trouve pas ce qu'elle souhaite, elle » aura néanmoins assez de bonté pour m'excuser, étant » avec un profond respect, etc. »

avouent ici qu'on gardoit l'eucharistie; mais prétendent renverser la transsubstantiation, ne croyant pas qu'on puisse admettre que Jésus-Christ ait pu être changé en cendre, en supposant faussement que l'Eglise croit que la substance du corps de Jésus-Christ fût devenue en cette occasion de la cendre. J'ai cru que votre Grandeur ne trouveroit pas mauvais que j'ajoutasse ici cet endroit, étant avec un très profond respect et une soumission entière, etc.

De l'abbaye de Saint-Germain-des-Prés, à Paris, ce 14 juin 1686.

LETTRE CXXXI. [1]

DE MILORD PERTH.

Sur l'état des affaires de la religion dans les trois royaumes, et particulièrement en Ecosse. Combien le lord estimoit les écrits de Bossuet, et révéroit sa personne.

Je sais qu'il n'y a point d'excuse qui puisse paroître suffisante sur ce que j'ai été si long-temps à vous répondre, après avoir reçu de vous une lettre si obligeante et si excellente. Outre toutes les autres raisons que vous aviez d'attendre de moi une prompte réponse et de très humbles remercîments, j'y étois particulièrement obligé par le respect que je vous dois, ayant l'honneur d'être votre fils. Mais permettez-moi de vous rendre compte d'une partie des occupations que j'ai eues durant ce dernier mois; et j'espère qu'au lieu d'être en colère contre moi, vous serez touché de quelque compassion.

Je ne doute pas que vous ne connoissiez le naturel inquiet de mes compatriotes, particulièrement lorsqu'ils peuvent couvrir leurs brouilleries du prétexte spécieux de la religion. Chacun peut juger si jamais gens de tête légère et de sang chaud ont eu de plus beaux moyens de pousser leurs mauvais desseins aux dernières extrémités et à la violence. Un prince actif, zélé, hardi à entreprendre, et qui, par ce qu'il a souffert constamment pour sa religion, a convaincu le monde de sa sincérité, et de l'intérêt qu'il prend à l'avancement de la religion catholique, est monté sur le trône. Un royaume [2], des trois qui lui sont soumis, est présentement presque tout catholique. Dans le plus grand [3] et le plus florissant des trois, le nombre des catholiques n'est pas tout-à-fait méprisable. Notre pays [1], qui est le moins étendu et le moins fertile, a néanmoins un grand nombre d'hommes hardis, et attachés à leurs sentiments au delà de ce qu'on peut dire, quand ils sont une fois convaincus de quelque chose. Les quartiers les moins accessibles, où les peuples sont plus belliqueux, sont la plupart convertis, ou bien il y a lieu d'espérer que lorsque la vérité leur sera proposée, elle y fera de grands progrès avec la bénédiction de Dieu; parce que le roi est maître de toutes les terres de la comté d'Argyle, et que les autres appartiennent la plupart au duc de Gordon, qui y a de grands biens, au comte de Stafford et à moi. Les épiscopaux ne sont pas fort violents, et les affaires paroissent assez bien disposées pour triompher de l'erreur.

Ces choses inspirent une espèce de rage aux presbytériens, qui font la secte la plus nombreuse d'Ecosse, quoiqu'elle soit subdivisée en plusieurs autres branches de fanatiques. Elle est telle, qu'ils ne se contenteroient pas de couper la gorge à tous les catholiques, s'autorisant sur le commandement que Dieu fit autrefois de détruire les Amalécites; mais qu'ils seroient aussi capables de tremper leurs mains sacriléges dans le sang de leur souverain, et de réitérer dans la personne du fils le parricide barbare qu'ils commirent en la personne du roi son père. Ils se tiennent en repos au logis, parce qu'ils n'osent faire autrement; mais ils tâchent d'exciter l'Angleterre. Ce royaume est moins facile à émouvoir; parce que, considérant ses lois qui sont assez favorables aux sujets, les peuples y sont plus soigneux à ne pas passer les bornes que ces mêmes lois donnent aux devoirs des sujets envers leurs rois. Ainsi ils ne se laissent pas aisément émouvoir par des suggestions mal fondées de crainte et de jalousie, pour commencer une rébellion de laquelle les Ecossais espéreroient un si grand avantage. Néanmoins, pour essayer si ceux qui ont dessein de faire leur devoir, en servant les catholiques, peuvent être détournés de bien faire, ils mettent en usage toutes sortes de menaces, et ils disent que s'il arrive quelque notable changement, aucun catholique n'échappera; parce que, selon les lois, entendre la messe et travailler à convertir quelqu'un à la foi catholique, sont crimes de haute trahison.

Les choses étoient en cet état, lorsque le roi jugea à propos de convoquer son parlement d'Ecosse; afin que, par son moyen, il pût abroger

[1] Cette lettre en suppose une que Bossuet avoit écrite au duc de Perth, mais qui ne nous est point parvenue. La lettre du lord ne marque pas l'année où elle a été envoyée : toutefois il est clair qu'elle doit être de 1686; car il y est fait mention de la *Lettre pastorale sur la Communion*, que le prélat avoit adressée cette année aux nouveaux convertis.

[2] Le royaume d'Irlande.

[3] Celui d'Angleterre.

[1] L'Ecosse.

les lois contre les catholiques, et leur assurer au moins ainsi leurs biens et leurs vies. J'étois d'un avis contraire, et je m'opposois à cette convocation par des raisons qui n'ont encore été réfutées par personne. Je savois que le roi, par ses prérogatives, avoit assez de pouvoir pour faire plus qu'il ne demandoit au parlement : qu'un acte du parlement décideroit ce qui étoit actuellement en question; et que tous les actes qui établiroient seulement quelque repos aux catholiques et rien davantage, étoient autant d'exceptions par lesquelles la règle étoit confirmée de plus en plus, en tous les points qui n'étoient pas compris dans cette même exception : qu'un prince protestant renverseroit bientôt un acte semblable; au lieu qu'aucun prince n'étoit propre à disputer si l'usage que quelqu'un de ses prédécesseurs avoit fait de quelque point contesté de ses prérogatives royales, étoit légitime ou non ; parce que la possession en est trop douce, pour être abandonnée comme n'étant d'aucune utilité. Ainsi je ne fus pas fâché, lorsque le parlement refusa de consentir à ce qui lui étoit proposé. Présentement le roi est convaincu de la vérité de ce que je lui disois, et l'Ecosse est effrayée de voir que Sa Majesté fait beaucoup plus que ce que le parlement lui a refusé.

Je vous rends compte de tout ce détail, afin de vous faire voir en quel état j'étois lorsque j'ai reçu votre lettre. Depuis ce temps-là, jusqu'à présent que le roi mon maître m'a mandé pour recevoir ses ordres, touchant le gouvernement du royaume pour l'avenir, mon emploi a été beaucoup au dessus de mes forces. Car milord grand commissaire étant un homme peu versé dans les affaires de cette nature, et ayant plus de réputation par son zèle pour le service du roi que par sa capacité; l'avocat du roi, qui est chargé de soutenir les intérêts de Sa Majesté dans les débats et conférences du parlement, ayant par sa mauvaise conduite obligé le roi de lui ôter sa charge; milord greffier, autre officier très nécessaire, et le principal homme d'affaire pour Sa Majesté étant tombé malade, je me suis trouvé chargé du poids de toutes les affaires : ainsi je me suis vu obligé d'étudier toutes les nuits ce que j'avois à faire le lendemain. J'ai eu à répondre à toutes les objections proposées contre nous, et à donner tous les ordres nécessaires. C'est pourquoi il m'a été impossible avant ce temps-ci d'avoir l'honneur de m'acquitter de ce que je vous dois.

Si je vous rends compte de tout le détail des occupations que j'ai eues ces derniers mois, c'est que je suis sûr que personne de ceux qui me connoissent n'auroit cru que j'eusse pu soutenir un si grand fardeau d'affaires aussi fâcheuses, ni en venir à bout parmi la contradiction et la malice des uns, jointe à la négligence et aux fourberies des autres. Car si on en excepte le duc de Gordon en Ecosse, et en Angleterre mon frère, qui est votre très humble serviteur, je n'ai eu aucun secours de personne. Mais espérant que ce que je vous ai dit servira à justifier mon silence, je commencerai à vous rendre de très humbles grâces du souvenir charitable que vous avez eu d'un pauvre malheureux comme moi. Je vous ai déjà dit, et je ne puis le répéter assez souvent, que vous ne pouvez me donner de plus grandes marques de votre bonté que de prier souvent pour moi, et de me donner votre bénédiction avec un cœur aussi plein de tendresse : ce qui m'est tellement cher, que je ne puis vous l'exprimer.

Je n'ai pas encore reçu votre excellente Lettre pastorale[1], ni l'Oraison funèbre[2] que vous m'avez envoyée; parce que le paquet étant trop gros pour la poste, il a été envoyé par une autre voie, et qu'il n'est pas encore arrivé. J'ai néanmoins à présent la lettre en anglais : elle m'a donné une grande joie et une pareille édification. Je l'ai déjà fait imprimer à Edimbourg : car tous vos ouvrages font un tel effet sur moi, que je ne suis pas en repos jusqu'à ce que je les aie rendus publics pour l'avantage des autres. Si tous ceux qui les lisent y profitent autant que j'ai fait, j'aurai une grande joie de les avoir fait publier, par plusieurs raisons; entre autres, parce que votre grand mérite et vos rares qualités seront ainsi parmi nous en grande vénération : comme en effet personne ne vous peut connoître, sans avoir pour vous une estime qu'il n'est pas possible d'exprimer.

Je suis fâché de ne pouvoir encore vous envoyer quelques mémoires de ce qui s'est passé ici dans la naissance de l'hérésie, parmi notre nation. Le chevalier Robert Silbald, qui a un excellent recueil de tous ces mémoires, en partie par mon moyen, est retombé dans son erreur, qu'il avoit quittée avec tant de zèle. Je crains qu'il ne fasse difficulté de me donner ces papiers qui fournissent un grand argument contre lui-même. J'avois dessein de vous rendre compte ici de la malheureuse apostasie de ce misérable; mais vous en serez informé parfaitement dans

[1] Aux nouveaux convertis *sur la Communion pascale*.

[2] Probablement celle de Michel le Tellier, chancelier de France, prononcée le 25 janvier 1686.

quelques semaines par le précepteur de mon fils, à qui j'espère que vous voudrez bien donner votre bénédiction, lorsqu'il aura l'honneur de vous aller baiser les mains : c'est pourquoi je ne vous importunerai pas de ce récit. J'ajouterai seulement que le roi a résolu de me donner assez d'autorité en Ecosse, et des ordres si précis pour avancer la religion catholique, qu'il y a sujet d'espérer que les affaires iront assez bien. Vous serez informé de temps en temps de nos difficultés, et du progrès que nous ferons. Je serai souvent obligé dans mes peines d'avoir recours à votre charité, pour vous demander vos avis, vos prières et votre bénédiction, que je vous demande présentement prosterné à vos pieds. Quoique je sois indigne de cet honneur, je suis néanmoins votre fils, et je n'oublierai jamais l'obligation que je vous ai, de ce que vous avez fait tomber de dessus mes yeux les écailles de l'ignorance, des préjugés et de la prévention. Je reconnois qu'après Dieu je vous dois ma conversion; et je comprends tous les jours de plus en plus le prix de cette bénédiction. Je prie Dieu que ma vie puisse être une continuelle expression de gratitude envers sa divine Majesté. J'espère aussi que je ne manquerai jamais d'avoir tous les sentiments de reconnoissance à votre égard, et j'en ai le cœur tellement rempli, que je ne trouve point de paroles pour les exprimer.

Cependant, Monseigneur, je m'aperçois qu'en vous faisant des excuses de mon silence, je tombe dans une autre extrémité, et que je dois vous demander pardon de ce que je dérobe au public autant de votre temps précieux, que vous en perdrez à lire une si longue lettre. Je vous déclare sincèrement que si j'étois maître de moi, et que si la place dans laquelle la divine Providence m'a attaché ne m'engageoit pas à une résidence nécessaire, j'achèterois avec joie trois heures de conversation avec vous, en allant nu-pieds jusqu'à Meaux, et demandant mon pain durant tout le chemin. Car de toutes les instructions que j'ai pu avoir, aucune ne représente les choses si clairement, ne les établit et ne les persuade si fortement, et ne dissipe plus parfaitement les ténèbres de l'ignorance, que vos admirables écrits. Chaque lettre que je reçois de vous est un joyau pour moi; j'en reçois du profit et du plaisir, et elle m'échauffe dans mes bonnes résolutions : de sorte que non seulement je me vois très bien informé pour ce qui regarde l'entendement; mais je sens ma volonté déterminée de plus en plus au service de Dieu, et à avancer les intérêts de la sainte Eglise.

Il faut aussi que je vous dise que, quoique j'aie toujours eu, même durant mon ignorance et dans l'hérésie, un profond respect pour le ministère apostolique des évêques; vous l'avez tellement augmenté par la manière admirable dont vous vous acquittez de tous les devoirs de l'épiscopat, que je crois remonter jusqu'à saint Cyprien, saint Augustin et saint Ambroise, ou au moins aux trois évêques des derniers siècles, pour qui j'ai la plus grande vénération, qui sont saint Charles Borromée, saint François de Sales, et dom Barthélemi des Martyrs : quoiqu'à la vérité, à l'égard de ces derniers, il y ait de la différence à faire en ce qui regarde la science et la force de l'expression, qui est plus grande dans les premiers.

Si je pouvois vous informer de quelque chose de ce pays-ci, qui fût digne de vous être mandé, et dont vous ne fussiez pas informé par de meilleures mains, je le ferois très volontiers; mais ce seroit une chose inutile de vous en fatiguer, parce qu'on est assez bien informé par les avis publics. J'ajouterai seulement que ce que le roi a fait en mettant en commission l'office de vicaire général, et en chargeant de cette commission l'archevêque de Cantorbéri, les évêques de Durham et de Rochester, le chancelier, le trésorier, le président du conseil, et le chef de justice, alarme extrêmement les évêques et les ministres protestants. Ce que Sa Majesté a aussi fait en mettant dans son conseil d'état le comte de Powis, milord Arundel, Bellasis et Douer, est encore une démarche qui ouvrira la porte à un nouvel avantage pour les catholiques. Avant ce temps-là, mon frère milord Melford et moi avions pris séance dans le conseil; mais nous y étions entrés étant encore protestants : au lieu que ceci est clair, et que c'est un exercice du pouvoir de dispenser des lois, dont on parle tant : de sorte que, selon mon avis, les protestants seront convaincus par là que le roi est résolu d'achever son ouvrage. Enfin, Monseigneur, je n'ajouterai plus rien à cette longue lettre que de très humbles prières, pour vous supplier de me continuer vos bonnes grâces et votre charité, comme à celui qui est, etc.

De Windsor, ce 25 juillet.

LETTRE CXXXII.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur la promotion de M. le Camus, évêque de Grenoble, au cardinalat et sur quelques autres sujets.

Toute la compagnie, Monsieur, arriva mercredi à Versailles, en bonne santé. La première

chose que j'y appris fut la promotion ; et vous pouvez juger de la joie que j'ai de celle de notre ami M. de Grenoble. Je trouvai ses frères qui venoient faire de sa part au roi un compliment de soumission, qui fut bien reçu ; et ils lui ont dépêché un courrier, pour lui dire que Sa Majesté agréoit qu'il acceptât le bonnet. J'ai appris que certaines gens n'ont pu tout-à-fait dissimuler leur mécontentement. Quelques-uns croient que le nouveau cardinal viendra ici : pour moi je le souhaite par rapport à ma satisfaction : du reste, hors qu'on ne le mande, à quoi je vois peu de disposition, ou qu'il n'y ait quelque raison que je ne sais pas, je crois qu'il doit demeurer, et qu'il le fera ainsi, attendant que les occasions de servir l'Eglise lui viennent naturellement.

Je vous prie de vouloir bien dire à M. de Saint-Louis que je n'ai pas manqué de dire à M. de Louvois l'état où je l'ai trouvé à la Trappe, et combien il étoit touché de ses bontés. Cela a été bien reçu : je n'ai pas cru devoir en dire davantage pour cette fois. Dans le peu de temps que j'ai été à Versailles, je n'ai pas eu occasion de parler de vous au roi, et je n'ai pas rencontré MM. de Saint-Pouange. Mais je me charge de bon cœur de la sollicitation de la pension dans le temps, dont je le prie de m'avertir.

J'espère aller demain coucher à Meaux, où j'apprendrai toujours avec joie des nouvelles de votre santé. Mais surtout quand il y aura la moindre chose à faire pour votre service, vous ne sauriez me faire un plus sensible plaisir que de m'en donner la commission. Je suis à vous, Monsieur, comme vous savez, et je prie Dieu qu'il vous continue ses bénédictions. M. Pélisson a été fort touché de vos bontés ; et M. le contrôleur général très ravi d'apprendre la continuation de votre amitié et de vos prières.

A Paris, ce 14 septembre 1686.

LETTRE CXXXIII.

A M. L'ABBÉ NICAISE,

CHANOINE DE LA SAINTE-CHAPELLE DE DIJON.

Il lui parle de quelques auteurs et de différents ouvrages.

Vous m'avez fait grand plaisir, Monsieur, de m'envoyer les louanges de Monseigneur le cardinal le Camus, et je les ai trouvées dignes de lui. Il y a beaucoup de bonne latinité, et un style fort coulant dans ces poésies, avec de beaux sentiments.

Je ne savois pas que l'auteur des Idylles fût M. de Longepierre [1] de notre pays. Je prends beaucoup de part à la gloire qu'il peut attirer à la patrie, et je souhaite seulement que son cœur ne se ramollisse pas en écrivant des choses si tendres.

Je n'ai rien vu encore de la Bibliothèque historique [1], et je n'en verrai rien que je n'aie appris de quelque homme judicieux, si la chose en vaut la peine ; car on perd beaucoup de temps en ces bagatelles.

Les écrits de M. Jurieu sont du dernier emportement ; et il ne les faut voir, que quand on y est forcé pour défendre la cause de l'Eglise. Je suis avec toute l'estime possible, etc.

A Germigny, ce 7 octobre 1686.

LETTRE CXXXIV.

DE MILORD PERTH.

Sur son fils qui venoit en France.

Dans ma dernière lettre je vous rendis compte de la situation de nos affaires en ce pays ; afin que le récit du malheureux état où nous sommes, par la dureté d'un peuple opiniâtre, pût vous exciter à nous plaindre, et à nous recommander à Dieu dans vos prières. Aujourd'hui je ne vous importunerai que de choses qui me regardent personnellement.

Peut-être que déjà mon fils s'est jeté à vos pieds pour vous demander votre bénédiction : c'est sur cela que je me donne l'honneur de vous écrire, afin de vous prier de l'honorer de votre protection, et de prier Dieu que la grâce qu'il lui a faite de le faire catholique soit augmentée en lui de plus en plus, et qu'il en retire tout l'avantage possible. C'est une grâce dont il est redevable à vos écrits ; car il est vraisemblable que si je ne les avois pas vus, il ne seroit pas ce qu'il est. J'avoue que j'abuse avec trop de liberté des bontés que vous me témoignez ; mais j'espère que vous pardonnerez à celui qui regarde comme son plus grand bonheur, de se pouvoir consi-

[1] Hilaire-Bernard de Requeleyne, seigneur de Longepierre, secrétaire des commandements de M. le duc de Berri, et depuis gentilhomme ordinaire de M. le duc d'Orléans. Il donna en 1684, 1686 et 1688, des remarques sur Anacréon et sur Sapho, Bion, Moschus, et sur les Idylles de Théocrite, avec une traduction en vers de tous ces poëtes. En 1690, il publia encore un recueil d'Idylles, qui forme un volume *in*-12. Il est auteur de plusieurs autres ouvrages du même genre ; mais l'on assure que les sages réflexions qu'il fit dans la suite, le portèrent à désirer de pouvoir anéantir toutes ses traductions, dont Bossuet fait assez sentir ici le danger. M. de Longepierre mourut le 30 mars 1721.

[1] Jean Le Clerc, protestant, commença ce journal en 1686, et le finit en 1693. Il a été imprimé à Amsterdam et forme 25 volumes, sans la table qui fait le vingt-sixième : Le Clerc a repris dans la suite ce journal sous d'autres titres.

dérer comme votre fils, et dont le respect et la vénération pour vous ne se peut exprimer. Mon frère, milord Melford, vous honore aussi très parfaitement. Je ne puis m'empêcher de vous dire encore qu'il y a quelque chose de tout-à-fait singulier dans l'affection et le respect avec lequel je suis, etc.

Je vous demande très humblement votre bénédiction.

Au château de Drummond, ce 15 octobre 1686.

LETTRE CXXXV.

DU MÊME.

Il rend au prélat de très grandes actions de grâces, pour l'obligeante réception qu'il a faite à son fils, lui renouvelle tous ses sentiments, et lui marque combien il est difficile de lui procurer des mémoires authentiques sur l'origine et les progrès de l'hérésie en Ecosse.

Si je pouvois vous exprimer ma reconnoissance pour tant de bontés que vous avez témoignées à mon fils, je me hasarderois de l'aller faire moi-même, nonobstant tous les périls imaginables auxquels il faudroit m'exposer; car je ne croirois pas en pouvoir trop faire pour vous donner des preuves convaincantes de ma reconnoissance. Mais je vous suis redevable de tant de choses, et je sais si peu comment m'acquitter, que les paroles me manquent sur ce sujet. Je me dois moi-même à votre charité, qui vous a excité à donner au public un livre de controverse le plus instructif qui ait paru en ce siècle, et dans lequel les vérités divines sont expliquées avec tant de netteté, et les erreurs des ennemis de l'Eglise si bien réprésentées, selon leur difformité naturelle, avec leurs terribles conséquences, qu'au lieu de s'étonner du grand nombre de conversions que cet excellent traité a produites, je m'étonne qu'il n'en fait pas encore davantage. Je regarde comme pour moi seul le bien que vous avez fait au public par cet ouvrage, et je mets comme à un second rang toutes les autres choses qu'on en peut dire. En cela vous ne pouviez m'avoir en vue plutôt que tous les autres, qui sont assez malheureux que d'être hors du sein de l'Eglise. Mais les obligations particulières que je vous ai depuis ma conversion, me font voir que non-seulement vous pensez à moi, mais que vous prenez de ma personne un soin qui est fort au-dessus de mon peu de mérite. Mais si mon extrême reconnoissance des obligations que je vous ai pouvoit m'en acquitter au moins en partie; et si des prières pour mon généreux bienfaiteur, et des vœux pour lui souhaiter une longue et heureuse vie pouvoient avoir quelque proportion à mes obligations, j'oserois dire que j'ai fait sur ce sujet tout ce que je suis capable de faire.

Il étoit de mon devoir de commander à mon fils d'aller se jeter à vos pieds, pour vous témoigner mon extrême reconnoissance de la plus grande obligation qu'on puisse avoir, et qui lui est commune et à toute ma famille, qui est devenue présentement toute catholique, ou qui est prête à le devenir, fort peu ayant résisté à la vocation de Dieu qui a paru si clairement en ma conversion, et pour vous prier d'avoir pitié de ces tendres plantes qui se trouvent dans une terre si ingrate.

Je prétendois bien qu'il vous demandât vos prières et votre bénédiction pour lui et pour nous; mais je ne prétendois pas vous demander autre chose, sinon la bénédiction qu'il vous demandoit, et que vous jetassiez les yeux sur le fils de celui qui se fait un grand honneur d'être le vôtre, et qui s'estime très heureux, et ressent tous les jours une nouvelle joie d'avoir connu votre mérite par vos écrits, qui me paroissent tels que s'ils avoient été dictés du ciel par un ange.

J'ai de la confusion que vous ayez pris tant de peine à l'occasion de mon fils, ou qu'il ait paru devant vous autrement que pour vous demander votre bénédiction. Un enfant élevé au collége, à la campagne et en Ecosse, ne méritoit pas que vous lui témoignassiez tant de considération; mais votre bonté vous a fait passer par dessus toutes les raisons qui le rendoient indigne de tant de faveurs et de tant de marques de bonté. Il est fils d'un homme qui vous honore parfaitement; il est catholique par votre moyen, aussi bien que le reste de ma famille; il est étranger au pays où il est : ce sont les raisons qui lui ont attiré les marques de votre amitié. La récompense des actions dont la charité est le principe, doit venir du ciel, de même que la charité qui les produit. Ainsi tout ce que nous pouvons faire pour y répondre est de tourner les yeux vers le ciel, afin d'obtenir qu'elle vous soit accordée.

J'ai commencé à chercher quelques mémoires sur ce qui concerne l'origine et le progrès de l'hérésie en ce royaume, pour vous les envoyer. Mais les protestants ont pris de grandes précautions, pour empêcher que la postérité ne pût être informée des ressorts secrets qui ont fait mouvoir la maudite machine, par laquelle la religion a été renversée dans ce pays, qui étoit autrefois appelé le pays des saints; et par laquelle ce royaume, autrefois si heureux, est

devenu le théâtre de tant d'horribles tragédies, et une maison pleine de fous, où chacun prétend être seul inspiré pour l'instruction des autres, où personne ne veut entendre ni la raison ni la vérité ; mais où l'on a seulement grand soin de nous tenir dans l'ignorance des moyens qu'on a mis en usage pour perdre la postérité. Ainsi, à l'exception de Spotsuood, archevêque de Saint-André, qui, nonobstant sa dignité de primat, a écrit comme un prédicateur fanatique qui ne mérite aucune créance, nous n'avons aucune bonne histoire de ces affaires. Plusieurs personnes néanmoins m'ont promis des mémoires sur ce sujet ; et si je puis avoir des informations authentiques, je ne manquerai pas de vous les envoyer par celui qui me sert d'interprète. Je vous écrirois plus souvent, si je ne craignois de vous être importun : ainsi je ne vous le serai pas davantage, si ce n'est pour vous demander votre bénédiction paternelle; et pour cela je me jette à vos pieds, comme étant, etc.

Edimbourg, ce 30 novembre 1686.

LETTRE CXXXVI.

DU MÊME.

Il lui raconte la manière dont le livre de l'*Exposition* lui est parvenu, lui parle de son frère et de l'état des catholiques d'Ecosse, le consulte sur les moyens d'étendre la vraie foi, et l'entretient de son fils avec de grands sentimens de reconnoissance et de religion.

Les obligations que je vous ai sont, il y a déjà long-temps, au delà de tout ce que je pourrois faire pour vous donner des preuves de ma reconnoissance, et du désir que j'aurois de vous la témoigner. Mais puisque c'est pour l'amour de Dieu que vous continuez à me donner de nouvelles marques de votre charité et de votre tendresse, je prie tous les jours sa divine bonté de vous en récompenser mille fois au delà de ce que je pourrois faire pour vous témoigner combien je suis reconnoissant. Celui qui, par sa miséricorde envers moi, vous a inspiré pour moi une tendresse paternelle, peut seul donner la récompense de tout ce qu'il excite à faire pour lui ; et j'espère avec une entière confiance qu'il le fera, non-seulement pour les offices de charité dont vous nous comblez tous les jours moi et mon fils, mais encore plus pour les avantages que sa sainte Eglise reçoit tous les jours de votre savante, pieuse, judicieuse et éloquente plume.

J'ai fait tout nouvellement imprimer ici votre livre de l'*Exposition de la Foi* et votre *Lettre pastorale*. J'espère avoir tous les jours de quoi vous entretenir sur les bons effets de cette publication. Je souhaite que le premier de ces deux ouvrages ait ici le même effet sur les autres qu'il a eu sur moi. Je remercie Dieu tous les jours de ce qu'il est tombé entre mes mains, d'autant plus qu'il est fort remarquable que ce fut un ministre qui me l'envoya, comme un livre plus propre à satisfaire la curiosité, qu'à déterminer le jugement en matière de religion. Mais lorsque les hommes ne songent qu'à leur divertissement, Dieu tout-puissant le change quelquefois en quelque chose de plus sérieux : et saint Augustin n'ayant d'autre dessein que d'écouter avec plaisir l'éloquence de saint Ambroise, remporta la semence des scrupules qu'il jeta dans son cœur; et qui, par un miracle, étant venus à maturité, produisirent le fruit d'une parfaite conversion.

Mon frère Melford vous est infiniment obligé de la bonté que vous avez pour lui, et de l'espérance que vous témoignez qu'il continuera aussi bien qu'il a commencé. Je suis obligé d'avouer que si j'avois à proportion autant de bonnes qualités que lui, j'espérerois, avec la grâce de Dieu, faire ici quelques progrès : non-seulement j'en suis fort éloigné; mais encore je suis honteux de me trouver, comme le fou dont parle Salomon, à qui on a mis entre les mains quelque chose de grand prix, dont je ne sais pas faire tout l'usage que je pourrois. Que ne feroient pas quelques personnes dans le poste où je suis ? Mais hélas ! quand je considère ce que je dois à Dieu, à ma patrie engagée dans l'erreur, au service du roi, et à cette sainte société de laquelle je suis, quoique le dernier, et aux catholiques de ce pays-ci, je ressens une extrême confusion : si peu de zèle, si peu de forces, si peu de secours, tant d'oppositions et si peu de gens qui m'assistent, sont des considérations qui ne me donnent guère de consolation.

Les catholiques qui sont ici peuvent dire avec saint Paul, qu'ils sont exposés comme en spectacle. Ils sont en petit nombre; et leurs saintes maximes sont si peu connues, qu'on regarde comme des monstres ceux qui tiennent de semblables maximes. Ils ne s'accordent pas même fort bien ensemble, faute de s'appuyer l'un l'autre ; et nous avons assez de peine à nous maintenir tous dans une parfaite union. Les uns veulent être de saint Paul, et les autres d'Apollo. Nous en avons peu qui aient assez renoncé à eux-mêmes, pour remercier Dieu de ce que

personne n'a aucun juste sujet de se servir de son nom, pour couvrir son attachement à ce qui passe pour une espèce de faction.

Le roi a invité les bénédictins et les capucins de venir ici travailler dans la vigne de Notre-Seigneur, dont ce pays est au moins un petit coin, mais qui est bien rempli de ronces et de mauvaises herbes. Les jésuites y sont presque en aussi grand nombre que les ecclésiastiques y étoient auparavant; ainsi les gens d'Eglise y seront en fort grand nombre. Mais comme ils font chacun un corps séparé, et qu'ils ne prennent point de mesure ensemble, cela pourra produire une manière de procéder qui n'aura pas le même effet, que si tous agissoient de concert, afin d'éviter le bruit et les méprises. Cependant chacun de ces corps en particulier a plus d'avantage que le clergé, parce qu'ils se réunissent tous sous leurs supérieurs; au lieu que le clergé n'a point de chef, si ce n'est un fort homme de bien, qui s'étant malheureusement engagé dans la conduite des affaires temporelles du duc de Gordon, il est, ce semble, trop tard pour espérer qu'il puisse se dégager d'un tel labyrinthe. C'est pourquoi, mon très illustre et très charitable seigneur, permettez-moi d'avoir recours à vous pour vous demander votre avis, par charité et pour l'amour de Jésus-Christ; afin que nous puissions ensuite avoir recours au roi ponr apporter les remèdes nécessaires au mal sous le poids duquel nous gémissons présentement.

J'ai déjà prié les missionnaires qui sont ici, tant les ecclésiastiques séculiers que les jésuites, de venir dîner avec moi tous les samedis, qui est le seul jour de la semaine auquel j'ai quelque loisir, les autres étant employés aux affaires. J'y ai destiné ce jour, parce que je crois que cela pourra être de quelque utilité. Après le dîner, nous lisons ensemble les nouvelles que nous recevons de tous les coins de ce royaume. Ils sont demeurés d'accord que je proposerois la méthode que nous devions tenir dans notre assemblée. D'abord nous avons proposé les moyens d'établir des ecclésiastiques dans les lieux où il y a d'anciens catholiques, et de choisir ceux qui sont les plus capables d'avancer l'Evangile de Jésus-Christ. Je me suis chargé de procurer de petites pensions pour les familles qui ne pourroient pas entretenir des ecclésiastiques sans cette assistance; et de cette manière, les choses pourront devenir en meilleur état que par le passé. Ensuite nous avons songé aux moyens d'établir des ecclésiastiques dans les lieux où il n'y en a point; faisant en sorte que quelques personnes, par principe de conscience ou par intérêt, protégent ceux qu'on y pourroit établir, et d'expérimenter ainsi le succès que Dieu voudroit donner à leurs travaux.

J'ai ensuite demandé qu'on écrivît à tous les ecclésiastiques dispersés dans le royaume; afin qu'ils m'envoient des listes de tous les catholiques qui sont dans les lieux de leur établissement, et qui seroient capables de servir Sa Majesté dans les cours de justice, ou dans le commandement des troupes, comme aussi de tous ceux qui sont pauvres; afin que Sa Majesté puisse pourvoir à leurs besoins. J'ai ensuite voulu m'informer dans toutes les provinces de ce royaume, combien on trouve de ministres convaincus de la vérité de la religion catholique, et qui ne demeurent attachés à la protestante que pour conserver leurs appointements; afin qu'on pût les instruire de la méthode dont ils pourroient se servir dans leurs sermons, pour tâcher de préparer les peuples à leur conversion.

Enfin j'ai prié ces ecclésiastiques que s'il arrivoit par méprise quelque inconvénient, ils me fissent l'honneur de me consulter, s'ils m'en jugeoient capable, comme un homme plus versé dans les affaires du monde qu'ils ne pouvoient l'être; qu'ainsi j'espérois, avec le secours de Dieu, trouver moyen d'accommoder toutes les affaires qui pourroient survenir entre des hommes si pieux et si raisonnables, avant qu'elles fissent du bruit dans le monde. De cette manière, tout indigne et incapable que je sois, je me trouve chargé d'un assez grand ouvrage.

Je vous expose toutes ces choses, Monseigneur, afin que, comme un médecin, quoique savant et habile, ne peut donner des remèdes convenables sans être pleinement informé de la constitution de son malade et des symptômes de sa maladie, vous soyez informé de l'état des choses, pour pouvoir proposer ce que vous jugerez le plus convenable à l'avancement de notre sainte religion en ce pays-ci, par rapport à notre état et aux circonstances présentes. Si vous le jugez à propos, vous m'enverrez vos avis tournés en telle manière, que je puisse mettre entre les mains du roi mon maître ce que vous m'écrirez.

Vous voyez, mon très révérend Seigneur, la liberté que je prends. Mais depuis que Notre-Seigneur vous a fait l'instrument de ma conversion, j'ai considéré que la qualité de fils me donnoit une liberté à laquelle je n'aurois pas osé autrement prétendre auprès de vous; outre que

la matière est très importante, et que je ne vous demande votre secours qu'avec de très humbles prières, et pour l'amour de Notre-Seigneur : ainsi j'espère que vous me pardonnerez.

La bonté que vous témoignez à mon pauvre enfant est une obligation qui pénètre la partie la plus sensible de mon cœur. S'il s'en rend digne, il accomplira tous les souhaits que je fais pour lui. Il a beaucoup de périls et de piéges à éviter, étant justement dans le temps le plus dangereux de sa vie. Votre charité, votre bénédiction et vos prières seront de forts liens pour le tenir dans le devoir. La plus grande charité que vous lui puissiez faire, c'est d'exercer sur lui votre autorité paternelle, comme vous l'avez toute entière sur le père. J'espère qu'il se souviendra de ce que le roi eut la bonté de lui dire à son départ. Je souhaite qu'il le puisse faire, d'autant plus que j'apprends que M. Vallace fait de son côté ce que Sa Majesté lui a dit : il en aura tout le bonheur, et moi toute la joie. Je vous avoue que je tremble pour cet enfant, quoique ce ne soit pas pour sa conservation, puisque la vie du monde ne dure qu'un moment ; mais c'est pour son âme. Que je m'estimerois heureux, s'il savoit tout le prix de son innocence, et ce que c'est que d'être en grâce avec Dieu ! Mais sa divine puissance suffit à toutes choses.

J'ai bien de la joie de ce que vous approuvez le choix que j'ai fait, en le mettant entre les mains de M. Innes. J'ose dire que si vous pénétriez au fond du cœur de ce digne ecclésiastique, vous l'approuveriez encore davantage : car il a une piété solide sans affectation, et un si grand zèle pour la gloire de Dieu, que j'ai passé quelquefois cinq heures entières avec lui, sans croire presque que la conversation eût duré un quart d'heure. Mais il est accablé des affaires de son collége, qui se trouve fort incommodé par les dernières réparations de la rue, qui en ont fort diminué les rentes, et l'ont presque entièrement détruit. Si par votre grand crédit vous pouvez procurer à cette pauvre maison quelque grâce du roi, qui a secouru avec tant de générosité et de bonté nos jésuites écossais de Douay, ce sera une grande œuvre de charité, et un moyen de fournir à ce pays un secours de missionnaires prêts à tout événement. Je vous demande très humblement pardon, Monseigneur, de vous avoir fait ma lettre si longue ; je la prolongerai seulement encore pour vous demander, prosterné à vos pieds, votre bénédiction, étant, etc.

Edimbourg, ce 15 janvier 1687.

LETTRE CXXXVII.

A M. L'ÉVÊQUE DE SAINTES.

Il répond à différentes questions sur les protestants qui ne reviennent point sincèrement à l'Eglise.

Première proposition. Si nous pouvons consentir qu'on amène par force aux mystères, c'est-à-dire à la messe, des gens qui disent tout haut qu'ils ne la croient pas.

Réponse. Je crois comme vous qu'avec une telle déclaration, il faudroit plutôt les chasser de l'église que les y faire venir ; mais quand ils ne disent mot, et qu'ils sont contraints d'y venir par une espèce de police générale, pour empêcher le scandale des peuples, encore qu'on présume et même qu'on sache d'ailleurs qu'ils n'ont pas la bonne croyance, on peut dissimuler par prudence ce qu'on en sait, tant pour éviter le scandale, que pour les accoutumer peu à peu à faire comme nous.

IIe Proposition. Si on peut donner les sacrements à ceux qui, ayant toujours dit qu'ils ne croient rien de la religion catholique, veulent bien pourtant se confesser, mais non communier près de la mort, pour éviter les peines de l'ordonnance, ne répondant jamais sur leur foi que par équivoque.

Réponse. Il est certain déjà qu'on ne leur peut pas donner l'absolution dont ils sont incapables ; pour la communion, on suppose qu'ils ne la demandent pas ; reste donc à examiner pour l'extrême-onction. Je réponds que s'il paroît qu'ils l'ont demandée, et que depuis ils n'aient rien fait de contraire ; s'ils viennent à perdre la connoissance, on ne leur peut refuser ce sacrement. La raison est que ce seroit déclarer l'incapacité qu'on a reconnue par la confession ; ce qui n'est pas permis. Que si, étant en pleine connoissance, ils refusent la communion, ce refus doit être réputé un acte contraire à la demande de l'extrême-onction ; puisque c'est une marque certaine d'incrédulité. On pourroit douter si la confession faite par un homme qui déclare à son confesseur qu'il ne croit pas la religion catholique, oblige au secret ; puisqu'en effet c'est plutôt une moquerie qu'une confession. Mais premièrement, un homme pouroit se confesser en cette manière : Je voudrois bien pouvoir croire ; mais je n'en puis venir à bout, et je m'accuse de cette foiblesse. Secondement, quoiqu'il soit vrai qu'un incrédule qui ne veut jamais s'expliquer que par équivoque, et qui, dans la confession, vous déclare qu'il ne peut ni ne veut croire, en effet ne fait pas une confession,

et qu'au fond on ne lui doive aucun secret; néanmoins il faut agir avec beaucoup de prudence, et respecter en quelque sorte même l'apparence de la confession, pour ne point rendre un sacrement si nécessaire, odieux aux infirmes.

Quant à ceux qui veulent bien recevoir l'extrême-onction avec connoissance, et ne veulent pas s'expliquer précisément sur la foi, on ne peut point la leur administrer sans participer à leur sacrilége.

IIIe et IVe Proposition. Si l'on peut recevoir parrains et marraines ceux qui ont ces sentiments, et qui ne les dissimulent pas, ou qui répondent avec équivoque; et si on peut les recevoir à se marier.

Réponse. Je ne les reçois ni à l'un ni à l'autre dans mon diocèse; car on ne peut recevoir parrains et marraines, que ceux qui seront capables d'instruire l'enfant dans les sentiments de l'Eglise; et le rituel même prescrit qu'on leur fasse faire profession de la foi catholique; et pour le mariage, ils sont trop certainement en mauvais état pour être capables de recevoir ce sacrement.

Ve Proposition. S'ils se fiancent, et après cela habitent ensemble sans la bénédiction nuptiale, est-il à propos de procéder contre eux par censure?

Réponse. Il n'y a nul doute en ce cas, qu'il faut procéder par censure, implorer le secours du magistrat comme contre un scandale public.

VIe Proposition. Pour les sépultures : on donne l'extrême-onction, et on enterre en terre sainte ceux qui ont toujours parlé comme protestants, et n'ont fait aucun acte de catholique, pourvu qu'à l'extrémité ils aient appelé un prêtre; ce qu'on sait qu'ils font par intérêt, dans la crainte des peines de l'ordonnance : cela est-il canonique?

Réponse. La règle que je donne dans mon diocèse à l'égard de la sépulture en terre sainte, est de la donner ou de la refuser aux nouveaux catholiques dans le même cas qu'aux anciens. Si l'ancien catholique n'a pas satisfait au devoir pascal, et qu'il soit surpris de la mort sans avoir fait aucun acte, je lui fais refuser la terre sainte : de même au nouveau catholique; quoiqu'en ce cas il n'encoure point la peine de l'ordonnance, et qu'il n'y ait à s'adresser au magistrat que pour éviter les inconvénients d'avoir recélé sa mort. Que si on rapporte que l'ancien catholique a demandé un prêtre, je présume fort facilement pour le mort : et j'en fais autant pour le nouveau catholique, quelque présomption que j'aie au contraire; parce que la présomption de la pénitence étant la plus favorable, c'est celle qu'on doit suivre.

En général, j'évite, autant que je puis, de donner occasion à la justice de sévir contre le mort; parce que je ne vois pas que ce supplice fasse un bon effet. Il me paroît au reste, non-seulement que c'est la raison que les évêques se rendent maîtres de toutes ces choses; mais encore que c'est assez la disposition de la Cour.

A Versailles, le 26 février 1687.

LETTRE CXXXVIII.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur le chantre de l'église de Meaux, qui vouloit se retirer à la Trappe contre l'avis de Bossuet.

Celui qui vous rendra cette lettre, Monsieur, est le chantre de mon église, nommé M. de Vitry. C'est un des meilleurs sujets de tout ce clergé, et peut-être un des meilleurs prêtres qu'on puisse connoître. Il désire avec passion de communiquer avec vous, et il a même des desseins de retraite, où je n'entre pas; car je suis persuadé que de bons prêtres comme lui ne sauroient mieux faire que de servir dans la milice cléricale, et de mourir sur la brèche. Il s'expliquera davantage à vous, si vous lui faites la grâce de l'entendre, comme je vous en supplie. J'aurai une singulière consolation qu'il vous rapporte ici dans son cœur et dans ses discours, en attendant que j'aille vous voir; ce qui sera, s'il plaît à Dieu, de meilleure heure que l'année passée et plus long-temps. C'est une des joies de ma vie, et personne assurément, Monsieur, n'est plus à vous que moi, etc.

A Meaux, ce 6 avril 1687.

LETTRE CXXXIX.

A UN DISCIPLE DU PÈRE MALEBRANCHE.

Sur le livre de ce Père, *de la Nature et de la Grâce*, dont Bossuet fait sentir les erreurs et les funestes conséquences.

Je n'ai pu trouver que depuis deux jours le loisir de lire le discours que vous m'avez envoyé avec votre lettre du 30 mars [1]. Je suis bien aise de peser ces choses avec une liberté toute entière, et sans être distrait par d'autres pensées; et si jamais j'ai apporté du soin à la compréhension d'un ouvrage, c'est de celui-là. Car comme vous autres Messieurs, lorsqu'on vous presse, n'avez rien tant à la bouche que cette réponse : On ne nous entend pas; j'ai fait le dernier effort pour

[1] Cette lettre nous manque.

voir si enfin je pourrai venir à bout de vous entendre. Je suis donc très persuadé que je vous entends autant que vous êtes intelligible ; et je vous dirai ingénument que je n'ai pas trouvé dans votre discours ce que vous nous promettiez autrefois à Monceaux et à Germigny, c'est-à-dire un dénoûment aux difficultés qu'on vous faisoit. Vous nous dîtes alors des choses que vous vous engagiez de faire avouer à votre docteur ; et moi je vous donnai parole aussi que s'il en convenoit, je serois content de lui. Mais il n'y a rien de tout cela dans votre discours ; ce n'est au contraire qu'une répétition, pompeuse à la vérité et éblouissante, mais enfin une pure répétition de toutes les choses que j'ai toujours rejetées dans ce nouveau système ; en sorte que plus je me souviens d'être chrétien, plus je me sens éloigné des idées qu'il nous présente.

Et afin de ne vous rien cacher, puisque je vous aime trop pour ne vous pas dire tout ce que je pense, je ne remarque en vous autre chose qu'un attachement, tous les jours de plus en plus aveugle, pour votre patriarche : car toutes les propositions que je vous ai vu rejeter cent fois, quand je vous en ai découvert l'absurdité, je vois que par un seul mot de cet infaillible docteur, vous les rétablissez en honneur. Tout vous plaît de cet homme, jusqu'à son explication de la manière dont Dieu est auteur de l'action du libre arbitre comme de tous les autres modes ; quoique je ne me souvienne pas d'avoir jamais lu aucun exemple d'un plus parfait galimatias. Pour l'amour de votre maître, vous donnez tout au travers du beau dénoûment qu'il a trouvé aux miracles dans la volonté des anges ; et vous n'en voulez pas seulement apercevoir le ridicule. Enfin vous recevez à bras ouverts toutes ses nouvelles inventions. C'est assez qu'il se vante d'avoir le premier pensé la manière d'expliquer le déluge de Noé par la suite des causes naturelles ; vous l'embrassez aussitôt, sans faire réflexion qu'à la fin elle vous conduiroit à trouver dans les mêmes causes et le passage de la mer Rouge, et la terre entr'ouverte sous les pieds de Coré, et le soleil arrêté par Josué, et toutes les merveilles de cette nature. Car si par les causes naturelles on veut entendre cette suite d'effets qui arrive par la force des premières lois du mouvement et du choc des corps, je ne vois pas comment le déluge y pourra plutôt cadrer que ces autres prodiges : et s'il ne faut que mettre des anges, à la volonté desquels Dieu se détermine à les faire ; par cette voie, quand il me plaira, je rendrai tout naturel, jusqu'à la résurrection des morts et à la guérison des aveugles-nés.

Je vous vois donc, mon cher Monsieur, tout livré à votre maître, tout enivré de ses pensées, tout ébloui de ses belles expressions. Vous citez perpétuellement l'Ecriture ; et les simples pieux seront pris par là : sans considérer seulement que de tous les passages que vous produisez, il n'y en a pas un seul qui touche la question. Il en est de même des passages de saint Augustin. Pour entrer en preuve sur cela, il faudroit faire un volume ; c'est pourquoi, en deux mots, je vous dirai que si vous voulez travailler utilement à réconcilier mes sentiments avec ceux du Père Malebranche, il me paroît nécessaire de procurer quelques entrevues, aussi sincères de sa part qu'elles le seront de la mienne, où nous puissions voir une bonne fois si nous nous entendons les uns les autres. S'il veut du secret dans cet entretien, je le promets : s'il y veut des témoins, j'y consens ; et je souhaite que vous en soyez un. S'il se défie de ne pouvoir pas satisfaire d'abord à mes doutes, il pourra prendre tout le loisir qu'il voudra : et comme je ne cherche qu'un véritable éclaircissement, qui me persuade qu'il a plus de raison que je n'ai pensé, et qu'il ne s'écarte pas autant que je l'ai cru de la saine théologie, j'aiderai moi-même à ce dessein. Cela est de la dernière conséquence : car pour ne vous rien dissimuler, je vois non-seulement en ce point de la nature et de la grâce, mais encore en beaucoup d'autres articles très importants de la religion, un grand combat se préparer contre l'Eglise sous le nom de la philosophie cartésienne. Je vois naître de son sein et de ses principes, à mon avis mal entendus, plus d'une hérésie ; et je prévois que les conséquences qu'on en tire contre les dogmes que nos pères ont tenus, la vont rendre odieuse, et feront perdre à l'Eglise tout le fruit qu'elle en pouvoit espérer pour établir dans l'esprit des philosophes la divinité, et l'immortalité de l'âme.

De ces mêmes principes mal entendus, un autre inconvénient terrible gagne sensiblement les esprits : car sous prétexte qu'il ne faut admettre que ce qu'on entend clairement ; ce qui, réduit à certaines bornes, est très véritable ; chacun se donne la liberté de dire : J'entends ceci, et je n'entends pas cela ; et sur ce seul fondement, on approuve et on rejette tout ce qu'on veut ; sans songer qu'outre nos idées claires et distinctes, il y en a de confuses et de générales qui ne laissent pas d'enfermer des vérités si es-

sentielles, qu'on renverseroit tout en les niant. Il s'introduit, sous ce prétexte, une liberté de juger, qui fait que sans égard à la tradition on avance témérairement tout ce qu'on pense; et jamais cet excès n'a paru, à mon avis, davantage que dans le nouveau système : car j'y trouve à la fois les inconvénients de toutes les sectes, et en particulier ceux du pélagianisme. Vous détruisez également Molina et les thomistes, à certains égards, je l'avoue; mais comme vous ne dites rien qu'on puisse mettre à la place, vous ne faites que payer le monde de belles paroles. Vous poussez si loin ce que vous avez pris de Molina, que lui-même n'auroit jamais osé aller si avant; et que ses disciples vous rejetteront autant que les autres, si en se donnant un jour le loisir de pénétrer le fond de votre doctrine, ils viennent à s'apercevoir que vous les avez vainement flattés. Enfin je ne trouve rien dans votre système qui ne me rebute; tout m'y paroît dangereux, même jusqu'à ces belles maximes que vous y étalez d'abord; parce que vous les proposez d'une manière si vague, que non-seulement on n'y peut trouver aucun sens précis, mais encore qu'on en peut tirer le mal plutôt que le bien.

Je ne demande pas que vous m'en croyiez sur ma parole; mais si vous aimez la paix de l'Eglise, procurez l'explication de vive voix que je vous propose, et menez-la à sa fin. Tant que le père Malebranche n'écoutera que des flatteurs, ou des gens qui faute d'avoir pénétré le fond de la théologie, n'auront que des adorations pour ses belles expressions, il n'y aura point de remède au mal que je prévois, et je ne serai point en repos contre l'hérésie que je vois naître par votre système. Ces mots vous étonneront; mais je ne les dis pas en l'air. Je parle sous les yeux de Dieu, et dans la vue de son jugement redoutable, comme un évêque qui doit veiller à la conservation de la foi. Le mal gagne; à la vérité je ne m'aperçois pas que les théologiens se déclarent en votre faveur; au contraire, ils s'élèvent tous contre vous. Mais vous apprenez aux laïques à les mépriser : un grand nombre de jeunes gens se laissent flatter à vos nouveautés. En un mot, ou je me trompe bien fort, ou je vois un grand parti se former contre l'Eglise; et il éclatera en son temps, si de bonne heure on ne cherche à s'entendre, avant qu'on s'engage tout-à-fait.

Le succès dont vous paroissez si satisfait dans votre discours, me fait peur : car lorsqu'on a du succès en matière de théologie par l'exposition de la commune doctrine de l'Eglise, on a sujet de louer Dieu de la bénédiction qu'il donne aux travaux qu'il nous inspire. Mais lorsqu'on s'éloigne des sentiments de l'Eglise, et de la théologie qu'on y a trouvé universellement reçue, le succès ne peut venir que de l'appât de la nouveauté; et toute âme chrétienne en doit trembler : c'est le succès qu'ont eu les hérétiques. Comme vous, ils se sont donné un air de piété, en nommant beaucoup Jésus-Christ, et en se parant de son Ecriture. Comme vous, ils se sont souvent vantés de proposer des moyens de ramener les errants à la foi de l'Eglise. Mais il faut songer à cette parole : *Tous ceux qui m'appellent Seigneur, Seigneur, n'entreront pas pour cela dans le royaume de Dieu* (Matth., vii. 21.). Citer souvent l'Ecriture, et n'en alléguer que ce qui ne sert de rien à la matière, c'est encore un des artifices dont l'erreur se sert pour attirer les pieux; et si vous ne convertissez les libertins et les hérétiques qu'en les jetant dans d'autres sortes d'erreurs, on ne vous sera non plus obligé qu'aux monothélites, lorsqu'ils se sont servis de leur erreur pour faciliter le retour des eutychiens.

Tout cela est encore bien général, je le confesse; mais aussi ne veux-je pas entrer dans le détail. Je réserve ce détail à la conversation que je demande. Elle ne sera pas longue, si on veut : quatre ou cinq réponses précises à quatre ou cinq questions que j'ai à faire, me feront connoître si c'est avec fondement que je crains ce grand scandale dont je vous ai parlé, ou si mes terreurs sont vaines Si on a aussi bonne intention que je le veux croire, on verra bientôt ce qu'il faudra dire pour donner des bornes aux vaines curiosités, et aux nouveautés dangereuses. C'est à quoi je tends. Que si, sans jamais entrer dans le fond des inconvénients de votre système, on se contente de nous dire toujours, comme on a fait jusqu'ici : On ne nous entend pas; sachez, Monsieur, qu'il n'en faudra pas davantage pour me confirmer dans mes craintes. Car ces hérétiques dont j'appréhende tant qu'à la fin on n'imite l'orgueil, comme déjà on en imite la nouveauté, prétendoient aussi toujours qu'on ne les entendoit pas : et c'étoit une des preuves de leur erreur, de ce que les théologiens ecclésiastiques ne pouvoient en effet jamais les entendre.

Ne croyez pas qu'en vous comparant aux hérétiques, je vous veuille accuser d'en avoir l'indocilité, ni ce qui les a enfin portés à la révolte contre l'Eglise; à Dieu ne plaise : mais je sais

qu'on y arrive par degrés. On commence par la nouveauté; on poursuit par l'entêtement. Il est à craindre que la révolte ouverte n'arrive dans la suite, lorsque la matière développée attirera les anathèmes de l'Eglise, et après peut-être qu'elle se sera tue long-temps, pour ne pas donner de la réputation à l'erreur.

Voilà, Monsieur, vous parler comme on fait à un ami; et afin de m'ouvrir à vous un peu plus en particulier, je vous dirai que pour le peu d'expérience que vous avez dans la matière théologique, vous me paroissez déjà de beaucoup trop décisif. Croyez-moi, Monsieur, pour savoir de la physique et de l'algèbre, et pour avoir même entendu quelques vérités générales de la métaphysique, il ne s'ensuit pas pour cela qu'on soit fort capable de prendre parti en matière de théologie; et afin de vous faire voir combien vous vous prévenez, je vous prie seulement de considérer ce que vous croyez qui vous favorise dans mon *Discours sur l'Histoire universelle*. Il m'est aisé de vous montrer que les principes sur lesquels je raisonne, sont directement opposés à ceux de votre système. Si de secondes réflexions vous le font ainsi apercevoir, vous m'aurez épargné le travail d'un long discours; sinon, je veux bien, pour l'amour de vous, prendre la peine de vous désabuser sur ce sujet; afin que vous ayez du moins cet exemple de ce que peut la prévention sur votre esprit. Je ne vous en écrirai ici que ce mot: qu'il y a bien de la différence à dire, comme je fais, que Dieu conduit chaque chose à la fin qu'il s'est proposée, par des voies suivies, et de dire qu'il se contente de donner des lois générales, dont il résulte beaucoup de choses qui n'entrent qu'indirectement dans ses desseins. Et puisque, très attaché que je suis à trouver tout lié dans l'œuvre de Dieu, vous voyez au contraire que je m'éloigne de vos idées des lois générales, de la manière dont vous les prenez; comprenez, du moins une fois, le peu de rapport qu'il y a entre ces deux choses. Sauvez-moi, par une profonde et sérieuse réflexion, la peine de m'expliquer ici davantage; et surtout ne croyez pas que je ne mette pas en Dieu des lois générales et un ouvrage suivi, sous prétexte que je ne puis me contenter de vos lois, plutôt vagues que générales, et plutôt incertaines et hasardeuses que véritablement fécondes [1].

Vous aurez dû présentement recevoir l'oraison funèbre [1] par la voie de Pralard. Je vous prie de m'en accuser la réception, afin que si on a manqué à mes ordres, j'y supplée. Les *Variations* s'avancent, et vous en aurez des premiers. Mais si vous aimez l'Eglise, venez procurer la conversation que je vous demande, et donnez-y de si bons ordres par vos amis, qu'elle se fasse. Il y aura de mon côté non-seulement toute l'honnêteté, mais encore toute la sincérité et toute la sûreté qu'on y pourra désirer. Assurez-vous du moins que je parlerai nettement; en sorte qu'on pourra bien n'être pas dans mon avis, mais qu'on ne dira point qu'on ne m'entend pas.

A Versailles, ce 21 mai 1687.

LETTRE CXL.

DE MILORD PERTH. [2]

Il lui exprime sa douleur sur l'opposition qu'avoit rencontrée, de la part de certains religieux, l'exécution du projet que Bossuet lui avoit proposé, d'établir un évêque en Ecosse.

J'avoue que j'ai été trop long-temps à répondre à votre très divine lettre; mais je ne différois à y répondre, que parce que j'avois toujours quelque espérance de vous pouvoir rendre un bon compte des effets qu'elle avoit produits. Cependant il faut que je me plaigne de ma mauvaise fortune, en ce qu'un si excellent moyen ne produira pas apparemment l'effet qu'il devoit produire; car si votre lettre eût été adressée à tout autre qu'à moi, il seroit extraordinaire qu'elle n'eût pas porté nos supérieurs, de la volonté desquels nous dépendons, à nous procurer la salutaire bénédiction d'un bon évêque. Mais cette affaire, après que j'y ai employé de ma part les plus pressantes instances, étant présentement assoupie, voici tout ce que j'en puis dire: c'est que le meilleur des évêques, dont la plume inspirée d'en haut, car il faut que je le dise, dont la plume charmante a défendu si noblement et avec triomphe l'honneur de la doctrine apostolique contre les calomnies, dont la malice des hérétiques tâchoit de la noircir; celui qui par sa dextérité à mettre la vérité dans son véritable jour, l'a fait embrasser à un si grand nombre de personnes qu'il a retirées de l'erreur; celui dont

[1] Bossuet voulant d'abord entrer un peu plus avant dans la matière, avoit ajouté à son manuscrit, dans sa copie, les paroles suivantes, qu'il a ensuite barrées; parce qu'il a cru devoir, pour le moment, se borner à ce qu'il venoit de dire. « Dieu est un, et dans ses ouvrages n'a qu'une » seule pensée. Cette pensée, si simple et si unique, ne » se peut développer au dehors que par une prodigieuse » multiplicité d'effets; et tous ces effets, qui expriment » cette unique pensée, dès là sont toujours unis entre eux. »

[1] De Louis de Bourbon, prince de Condé, prononcée le 10 mars 1687.

[2] La lettre de Bossuet, à laquelle milord répond dans celle-ci, nous manque, comme plusieurs autres que le prélat lui avoit écrites.

l'exemple est un sermon continuel, auquel il est plus difficile de résister qu'à toute la force et l'énergie de cette éloquence avec laquelle il captive ses auditeurs; celui-là, dis-je, a trouvé parmi nous moins de docilité que parmi les hérétiques de France, malgré les mauvaises humeurs qui avoient régné si long-temps dans leurs esprits. Car au moins, à ce qu'il paroît, nous ne pouvons être convaincus qu'un évêque soit le plus propre remède de nos divisions; mais nous sommes contents de demeurer dans un état incommode, gémissant sous le poids de notre maladie, plutôt que de nous soumettre à une cure que quelques personnes trouveroient trop rude pour la pouvoir supporter aisément.

Je laisse l'explication de tout ceci à *** [1], qui en sera si pleinement instruit par un de mes amis, qu'il pourra vous satisfaire sur toutes les circonstances de cette affaire. J'espère que Notre-Seigneur aura quelque jour pitié de nous, et qu'il nous délivrera du malheur d'être à charge les uns aux autres, tandis que nous faisons tous profession d'être soumis à un même esprit, d'avoir en vue la même fin, et d'espérer d'être unis à Notre-Seigneur, et en lui les uns avec les autres par les liens d'une éternelle charité. Le saint apôtre a développé ce mystère de la cause des divisions, comme Salomon l'avoit fait long-temps auparavant; et il nous a dit que notre gloire devoit être à tâcher d'être assez humbles pour imiter l'exemple de Notre-Seigneur, et qu'ainsi nous ne trouverons que de légères tentations; de sorte que nous ne nous intéresserons pas plus qu'il ne faut à être sous un chef, d'un corps séparé du reste des hommes, borné par les limites de certaines règles et constitutions, et qui se prétend exempt de ses supérieurs naturels, ou à marcher dans l'ancienne voie en obéissant à nos pasteurs apostoliques. Ce n'est pas que je croie que le choix soit égal; car certainement le plus sûr est le meilleur; mais je veux dire qne si nous pouvions rendre les choses égales par notre choix, nous devrions nous attacher très peu à tous les motifs des passions humaines, qui entrent dans quelque part de cette affaire.

J'avoue que je trouve plus étonnant qu'un religieux devienne un saint, que je ne m'en étonne d'un paysan. Ce ne sont pas les règles ni les modes qui mènent au ciel; et à mon avis Thomas à Kempis n'auroit pas travaillé à empêcher qu'un pays ne reçût les bénédictions attachées à l'établissement d'un bon évêque pour y gouverner l'Eglise, afin de conserver ce gouvernement dans sa congrégation. L'état présent de nos affaires me donneroit lieu de faire sur ce sujet plusieurs semblables réflexions douloureuses. Cependant je suis obligé de dire que les religieux parmi nous sont de fort bonnes gens; mais la moindre chose leur fait ombrage; et ils sont si entêtés de leur ordre, que cela les empêche d'examiner les choses avec exactitude. Car je suis sûr qu'ils sont fort capables d'être employés et très disposés à s'appliquer à tout ce qui concerne le bien de l'Eglise, lorsque ce zèle pour leur corps ne les en détourne pas. Mais il faut prendre patience, prier, et être content que la sainte volonté de Dieu soit faite.

Je dois dans chaque lettre vous remercier très humblement des grandes obligations que je vous ai, pour la grande bonté que vous témoignez à mon fils. Je suis fort aise que vous soyez content de ceux qui ont soin de son éducation. Je suis sûr qu'ils l'aiment, et que c'est un grand moyen pour les rendre soigneux, pourvu que l'amitié ne dégénère pas en une trop grande complaisance. La bonté que vous leur témoignez leur donne beaucoup de courage à bien faire; et je suis fort assuré qu'il n'y a personne au monde qui vous honore davantage. Madame de Croly ma belle-sœur, qui porte cette lettre, vous rendra compte, quand elle aura l'honneur de vour voir, de l'état des affaires de notre Eglise. Je n'ai plus rien à ajouter, Monseigneur, sinon de me prosterner à vos pieds, pour vous demander très humblement votre bénédiction, en vous témoignant ma reconnoissance des obligations infinies que je vous ai, et en vous assurant que je serai jusqu'au dernier soupir, etc.

Ce 4 septembre 1687.

LETTRE CXLI.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur le commentaire du P. Mége, qui combattoit plusieurs des sentiments de l'abbé de la Trappe.

Il y a quelques jours, Monsieur, qu'on m'a donné avis que le père Mége, de la congrégation de Saint-Maur, alloit publier une version de la règle de saint Benoît avec quelques notes, où le livre *de la Vie monastique* étoit attaqué en trois ou quatre endroits. J'avois su que M. l'abbé de Lamet et M. le curé de Saint-Laurent s'étoient excusés par cette raison, de l'approuver. En même temps, j'écrivis de Versailles, où j'é-

[1] Probablement l'abbé Renaudot, auquel milord Perth adressoit les lettres qu'il écrivoit à Bossuet, et qui les traduisoit.

tois, au père prieur de Saint-Germain, qu'il me sembloit que cet ouvrage feroit tort à la piété en général, et en particulier à la congrégation de Saint-Maur; et je le priois de donner avis de cette affaire au père général, afin qu'il en empêchât le cours. Le père prieur m'envoya avec sa réponse une lettre du père Mége, à qui j'écrivis et de qui je reçus une seconde lettre. Je vous l'envoie avec la première; et par là vous pourrez juger de ce que j'avois écrit.

J'arrivai avant-hier de Versailles; et ayant donné avis de mon arrivée à l'abbaye Saint-Germain, le père Mége me vint voir hier. Nous convînmes qu'après que les pères de la congrégation, qui doivent revoir son ouvrage, auront fait les changements qu'il faudra, on me fera voir le tout; et que nous tâcherions par ce moyen, en vous en donnant avis, de finir cette affaire à l'amiable. Je vois que tout roule principalement sur le silence, sur les humiliations et sur les études [1]. Ce père ajouta qu'il y avoit beaucoup d'endroits du livre où vous les aviez fort maltraités; et m'ayant dit qu'il savoit que vous deviez de votre côté faire imprimer une version de la règle avec des notes, et qu'il vous prioit de ne plus maltraiter sa compagnie; je l'assurai fort que vous étiez très éloigné de cette pensée. Il me dit qu'il me donneroit les endroits; et nous nous séparâmes fort honnêtement. J'ai averti M. l'abbé Jannen de tout cela; afin qu'après mon départ, qui sera demain, il puisse porter les paroles qu'il faudra, suivant les instructions que je pourrai lui envoyer de mon diocèse. Voilà, Monsieur, l'état où je laisse cette affaire; je veillerai à la suite. Je n'ai pas jugé à propos de prendre aucune mesure avec M. le chancelier, ni de rien dire à M. de Rheims, qui se seroit peut-être plus échauffé que je n'ai fait. Je vous prie de me renvoyer les lettres du Père, quand vous m'en aurez dit votre sentiment. Je suis, Monsieur, à vous comme vous savez.

Le livre est imprimé; mais on fera des cartons.

A Paris, ce 4 octobre 1687.

[1] Dom Mége s'est appliqué dans son Commentaire à prouver que saint Benoît n'a pas ordonné, comme le soutenoit l'abbé de la Trappe, un silence absolu et perpétuel à ses moines; qu'il n'a pas approuvé les humiliations fondées sur des imputations arbitraires, ni condamné les études monastiques.

LETTRE CXLII.

AU MÊME.

Il l'instruit de la publication du *Commentaire* du père Mége, et lui marque ce qu'il convient de faire dans cette circonstance.

Je ne me suis pas trouvé ici, Monsieur, quand un religieux de Fontevrault y a apporté l'explication de la règle de saint Benoît. M. l'abbé Fleury l'a reçue en mon absence, et je la reçois à présent avec votre lettre du 28 octobre. Le père général de Saint-Maur m'a écrit que son intention étoit de supprimer par mes conseils le livre du père Mége [1], et de faire faire sur la règle quelque chose de plus correct. J'apprends la même chose par une lettre du père Mége, qui se justifie en même temps de l'envoi des exemplaires dans les provinces, en rejetant la faute sur son libraire qui l'a fait à son insu. Je ne me paierai pas de cette excuse, et je m'en plaindrai au père général. Mais ce qu'il y a de meilleur à faire, c'est d'imprimer au plus tôt votre explication : je ne perdrai pas de temps à la voir, si vous êtes toujours dans la pensée que je l'approuve. Tout ce qu'on pourra faire pour diligenter, c'est d'envoyer toujours à l'imprimeur pendant que j'achèverai la lecture. Je serai, s'il plaît à Dieu, samedi prochain à Paris pour très peu de jours, mais assez pour donner les ordres qu'il faudra; et de là je vous écrirai plus amplement. Je suis, Monsieur, à vous comme à moi-même.

A Meaux, ce 11 novembre 1687.

LETTRE CXLIII.

AU MÊME.

Il témoigne à M. de Rancé qu'il trouve à propos que le *Commentaire* de cet abbé *sur la Règle de saint Benoît*, paroisse avec les approbations ordinaires, plutôt qu'avec la sienne.

En partant pour m'en retourner dans mon diocèse, je suis bien aise de vous dire que je n'ai aucune nouvelle ni des diligences de ce Père de Fontevrault auprès de M. Courcier, ni de la lettre que j'ai écrite à ce docteur. Tout ce que je vous puis dire, Monsieur, c'est qu'il est à propos, pour des raisons qui assurément ne me regardent pas, que le commentaire paroisse plutôt avec les approbations ordinaires qu'avec la mienne.

Je ne crois pas qu'il y ait rien de solide dans les bruits qui ont couru, si ce n'est peut-être

[1] En effet, comme nous l'avons déjà dit, les sollicitations vives et pressantes de Bossuet portèrent la diète annuelle de 1689, à condamner le *Commentaire* du père Mége, par un réglement qui en interdisoit la lecture aux religieux de la congrégation.

quelque mécontentement par rapport à madame de Guise[1]. J'ai dit ce que je devois sur ce sujet-là, partout où j'ai cru le devoir faire. Au surplus, je vous supplie de ne pas douter que je ne sois affectionné à la Trappe, comme seroit un de vos religieux; et à vous comme à un ami cordial, et à un homme que je crois à Dieu, et en qui je crois que Dieu est.

A Paris, ce 4 décembre 1687.

AVERTISSEMENT

SUR LES PIÈCES SUIVANTES.[2]

Une personne ayant fait depuis peu, en bonne compagnie, la lecture d'une lettre, où on lui apprenoit que le ministre Jurieu traitoit de paradoxe cette proposition de l'auteur de la *Recherche de la verité*[3], que « Jésus-Christ supplée ou ajoute par » ses satisfactions ce qui manque à la satisfaction » que les damnés font à la justice divine pour leurs » péchés; » chacun prit parti diversement, les uns pour l'hérétique et les autres pour le catholique.

Un de ceux-ci[4] s'apercevant qu'on prenoit cette proposition en des sens outrés, fort éloignés de l'esprit de son auteur, crut que pour la faire recevoir plus agréablement, il n'y avoit qu'à la proposer avec un peu plus d'étendue, et à la prouver par un seul raisonnement.

En effet, il arriva que cette proposition raisonnée ramena un peu les esprits de ceux qui en étoient les plus éloignés. Cependant un de ceux-ci persistant à la combattre, on prit le parti de l'envoyer à M. l'Evêque de Meaux, et de lui en demander son sentiment. La voici donc telle qu'elle lui fut envoyée.

PROPOSITION.

Qu'on peut dire que la satisfaction que Jésus-Christ fait par ses souffrances à la justice divine, supplée à la satisfaction que les damnés lui font pour leurs péchés.

Lorsque deux personnes font satisfaction pour la même injure, et que la satisfaction de l'un, insuffisante par elle-même, devient très suffisante jointe à la satisfaction de l'autre, il est vrai de dire que la satisfaction de l'un supplée à celle de l'autre. Or Jésus-Christ et les damnés font par leurs souffrances, quoique bien différemment, satisfaction à la justice divine pour les péchés des damnés; et la satisfaction des damnés, d'elle-même insuffisante, devient très suffisante jointe à la satisfaction de Jésus-Christ. Il est donc vrai de dire que la satisfaction que Jésus Christ fait par ses souffrances à la justice divine, supplée à la satisfaction que les damnés lui font pour leurs péchés.

Cette proposition raisonnée ayant été envoyée par son auteur à M. de Meaux, ce prélat lui répondit par les observations suivantes.

OBSERVATIONS

DE M. L'ÉVÊQUE DE MEAUX,

SUR LA PROPOSITION RAISONNÉE.

La satisfaction de Jésus-Christ peut être considérée quant à la suffisance du prix, quant à l'intention de Jésus-Christ, quant à l'application. Quant à la suffisance, tout y est compris; quant à l'intention, elle n'a été que pour les hommes; quant à l'application, elle n'est que pour les justes.

A proprement parler, les damnés ne satisfont pas; mais Dieu satisfait lui-même à sa justice en les punissant en toute rigueur. Je ne crois point que Jésus-Christ satisfasse pour les démons, ni que de sa satisfaction et de celle des damnés il s'en fasse une seule et même satisfaction. La satisfaction de Jésus-Christ est infinie, capable d'anéantir l'enfer et de sauver tous les damnés, si elle leur étoit appliquée. Il ne la faut donc pas regarder comme suppléant à celle des damnés, mais comme parfaite en tout point en elle-même.

Il semble pourtant que l'on veuille dire que la satisfaction de Jésus-Christ demande, pour être suffisante, d'être jointe à celle des damnés. Que si l'on veut dire que c'est la satisfaction des damnés qu'on regarde comme insuffisante, je réponds qu'on ne doit pas dire qu'elle devienne suffisante par la satisfaction de Jésus-Christ, puisqu'elle ne leur est pas appliquée. Les satisfactions que nous faisons à Dieu, insuffisantes par elles-mêmes, deviennent suffisantes avec celle de Jésus-Christ qui nous est appliquée. Ainsi la satisfaction de Jésus-Christ est le supplément de la nôtre; mais je ne connois rien de semblable dans les damnés.

Je conclus donc premièrement qu'en prenant les damnés, y compris les diables, Jésus-Christ ne satisfait pas pour eux; secondement, qu'en prenant les damnés pour les hommes, Jésus-Christ ne supplée pas à l'insuffisance de leur satisfaction par la sienne, qui ne leur est pas appliquée; troisièmement, qu'il ne faut point

[1] L'abbé de la Trappe étoit en grande relation avec cette dame, et il composa pour elle un écrit qui fut publié à l'insu de cet abbé en 1697, sous le titre de *Conduite chrétienne, adressée à Son Altesse Royale madame de Guise*.

[2] Cet avertissement, qui se trouve à la tête des Pièces que nous allons donner, paroît être de dom Lami.

[3] Le père Malebranche, prêtre de l'Oratoire.

[4] Dom François Lami, bénédictin de la congrégation de Saint-Maur.

regarder les deux satisfactions dont on parle ici, comme n'en faisant qu'une seule parfaite; parce que celle de Jésus-Christ a sa perfection indépendamment de toute autre chose.

L'auteur ayant reçu ces observations, persuadé qu'elles ne touchoient que peu ou point le véritable sens de la proposition raisonnée, fait deux choses pour en soutenir la vérité. Premièrement, il commence par déclarer qu'il ne prend cette proposition dans aucun des mauvais sens que l'illustre prélat rejette. Secondement, la proposition étant ainsi dégagée, l'auteur entreprend de la démontrer géométriquement.

RÉPONSE

DE L'AUTEUR DE LA PROPOSITION.

Je commence par exclure les sens étrangers à la proposition.

Premièrement donc, Monseigneur, je conviens que Jésus-Christ n'a ni appliqué ses satisfactions aux damnés, ni eu intention qu'elles leur servissent. Secondement, je ne veux pas même contester ce que vous me dites, « qu'à proprement parler les damnés ne satisfont pas ; mais » que Dieu satisfait lui-même à sa justice en les » punissant; » je ne parlerai de leur satisfaction qu'en ce sens-là. Troisièmement, par les damnés je n'entends point parler des démons, mais seulement des hommes. Quatrièmement, je ne prétends nullement que de la satisfaction de Jésus-Christ et de celle des damnés, il ne se fasse qu'une seule et même satisfaction. Je les regarde comme de deux ordres différents et très indépendantes l'une de l'autre. Cinquièmement, à Dieu ne plaise qu'en disant que la satisfaction de Jésus-Christ supplée à celle des damnés, je veuille la faire regarder comme imparfaite ou comme insuffisante par elle-même; au contraire, je prétends que pour pouvoir ainsi suppléer, elle doit être infiniment parfaite.

Ce n'est, Monseigneur, qu'après avoir écarté tous ces mauvais sens, et en avoir dégagé notre proposition, que j'en entreprends la démonstration suivant les règles de la méthode géométrique.

DÉMONSTRATION GÉOMÉTRIQUE.

DÉFINITION.

Par les termes d'ordre, de loi éternelle, de règle immuable, de justice, de source de toute justice, j'entends les rapports de perfection qui se trouvent entre les idées divines; c'est-à-dire entre les premiers exemplaires ou les originaux de toutes choses, compris dans l'essence divine.

ÉCLAIRCISSEMENT.

Comme Dieu ne peut rien connoître que dans son essence, il faut que cette divine essence lui représente la diversité de tous les êtres; mais elle ne peut la lui représenter que par les diverses perfections qui ont rapport à ces divers êtres, et sur le modèle desquelles ils ont été ou peuvent être créés; et c'est pour cela que ces diverses perfections s'appellent du nom d'idées, d'exemplaires ou d'originaux. Or, c'est le rapport invariable qui se trouve entre ces perfections, que j'appelle ordre essentiel, loi éternelle, règle immuable, justice, source de toute justice : ordre essentiel, parce que ce rapport est le principe de la subordination de toutes choses : loi éternelle, parce que Dieu s'aimant d'un amour nécessaire, et aimant par conséquent indispensablement tout ce que renferme sa divine essence à proportion des divers rapports de perfection, il est visible qu'il ne peut se dispenser de suivre dans sa conduite l'ordre de ces rapports, et qu'ainsi ils lui tiennent lieu de loi : règle immuable, parce que c'est sur ce rapport que toutes choses doivent être réglées, la conduite de Dieu, et celle des esprits créés : justice et source de toute justice, parce que c'est suivant ces rapports que chaque chose est mise à sa place, et traitée selon son mérite, et qu'on rend à chacun ce qui lui est dû; et parce qu'enfin c'est par la conformité des volontés avec ces rapports, c'est lorsqu'on estime et qu'on aime les choses à proportion de ce qu'elles sont estimables et aimables, que les esprits sont justes.

J'appelle péché, l'amour des choses sans égard à leurs divers rapports de perfection : préférer les biens temporels aux éternels, la créature au Créateur; user des choses dont on devroit jouir, et jouir de celles dont on ne devroit que user; tout ce qui est contre l'ordre, contre la loi éternelle, contre la règle immuable; en un mot, un véritable désordre.

AXIOMES.

Premièrement, Dieu s'aime nécessairement et invinciblement soi-même. Secondement, la grandeur et l'énormité du péché se mesurent par l'excellence et la dignité de la personne offensée, au-dessus de celle qui offense; et au contraire, la grandeur de la satisfaction se prend de l'excellence et de la dignité de la personne qui satisfait; et de là vient cette maxime : *Honor est in honorante, injuria verò in dehonestato;* de sorte que l'injure contracte une énormité intérieure, de la condition de la personne

offensée, comme la satisfaction contracte une valeur intérieure, de la condition de la personne qui satisfait. Troisièmement, Dieu n'agit que par sa volonté, et sa volonté n'est que son amour. Quatrièmement, il y a inégalité dans les peines des damnés.

PREMIÈRE PROPOSITION.

Dieu aime invinciblement l'ordre essentiel.

DÉMONSTRATION.

L'ordre essentiel n'est pas distingué de Dieu même ; puisque par la première définition, ce n'est que le rapport de perfection qui se trouve entre les idées comprises dans sa divine essence. Or, par le premier axiome, Dieu s'aime nécessairement et invinciblement lui-même ; il aime donc invinciblement l'ordre essentiel.

DEUXIÈME PROPOSITION.

Dieu aime invinciblement la loi éternelle et la justice.

DÉMONSTRATION.

C'est la même que celle de la première proposition ; et tout ce que nous dirons de l'ordre dans la suite, se peut également appliquer à la loi éternelle et à la justice.

TROISIÈME PROPOSITION.

Dieu ne peut se dispenser d'agir dans l'ordre, de suivre l'ordre, de satisfaire à ce que l'ordre demande.

DÉMONSTRATION.

Dieu ne peut se dispenser de suivre dans sa conduite le mouvement de son amour, puisque, par le troisième axiome, Dieu n'agit que par sa volonté, et que sa volonté n'est que son amour ; et que, par le premier axiome, Dieu s'aime invinciblement lui-même. Or, par la première proposition, son amour l'attache invinciblement à l'ordre. Il ne peut donc pas se dispenser d'agir dans l'ordre, de suivre l'ordre, de satisfaire à ce que l'ordre demande.

QUATRIÈME PROPOSITION.

Il est de l'ordre de punir le péché ; et l'ordre demande qu'il soit puni à proportion de sa grandeur, ou du moins à proportion de la capacité de souffrir qui se trouve dans le coupable.

DÉMONSTRATION.

Il est de l'ordre de s'opposer à tout ce qui le blesse, et de punir tout ce qui l'offense ou le viole ; et cela à proportion de la grandeur de l'offense, ou du moins à proportion de la capacité du coupable : car, par la première définition, l'ordre, la loi éternelle, la justice, ne demandent rien tant que la conservation de l'ordre, et que le traitement de chaque chose selon son rang et son mérite. Or, par la deuxième définition, le péché blesse l'ordre ; il le viole, il le renverse autant qu'il est en lui ; en un mot, le péché est un véritable désordre. Donc il est de l'ordre de le punir à proportion de sa grandeur, etc.

CINQUIÈME PROPOSITION.

La grandeur du péché est infinie.

DÉMONSTRATION.

La grandeur et l'énormité du péché se mesurent par l'excellence et la dignité de la personne offensée, comme il est prouvé par le deuxième axiome. Or il est visible que Dieu, c'est-à-dire l'Etre infiniment parfait, offensé par le péché, est d'une excellence et d'une dignité infinie. Donc la grandeur du péché est infinie.

ÉCLAIRCISSEMENT.

Il se trouve des gens qui croient pouvoir éluder la force de cette démonstration, en disant qu'il n'y a rien que de fini dans la créature, qu'ainsi tous ses actes sont finis, et que par conséquent la grandeur du péché n'est que finie. Mais on devroit prendre garde que le péché, ou, pour parler plus exactement, que le formel, l'essentiel du péché n'est point un acte. Le péché n'est qu'un déréglement, un désordre, un éloignement de Dieu, une pure privation ; il n'a ni forme, ni essence, ni nature, ni réalité ; en un mot, c'est un pur néant. Or qui conçoit bien cela, comprend aisément que quoiqu'il n'y ait rien que de fini dans la créature, son péché ne laisse pas d'être d'une grandeur infinie ; parce que du néant à l'être, mais surtout à l'Etre infiniment parfait, il y a une distance infinie ; en un mot, il n'y a nulle proportion finie.

SIXIÈME PROPOSITION.

Dieu ne peut pas se dispenser de punir le péché d'une peine infinie, ou du moins selon la capacité de souffrir qui se trouve dans le coupable.

DÉMONSTRATION.

Par la troisième proposition, Dieu ne peut pas se dispenser d'agir dans l'ordre, de suivre l'ordre, et de satisfaire pleinement, ou du moins, autant qu'il est possible, à ce que l'ordre demande. Or, par la quatrième proposition, l'ordre demande que le péché soit puni à proportion de sa grandeur, ou du moins selon la capacité du coupable ; et, par la cinquième, la grandeur du péché est infinie. Dieu ne peut donc pas se dispenser de le punir d'une peine infinie, ou du moins, etc.

SEPTIÈME PROPOSITION.

Le péché n'est puni dans les hommes damnés, ni infiniment, ni selon toute la capacité qu'ils ont de souffrir.

Quoique cette proposition ait deux parties, ce sera avoir suffisamment prouvé la première que d'avoir démontré la seconde; en voici donc la preuve.

DÉMONSTRATION.

Qui pourroit souffrir plus qu'il ne fait n'est pas puni selon toute sa capacité : or les hommes damnés pourroient souffrir plus qu'ils ne font; ils ne sont donc pas punis selon toute leur capacité. La majeure de cet argument est évidente ; voici la preuve de la mineure.

Où il y a inégalité dans les peines de plusieurs âmes de même capacité, il est visible que du moins celles qui en souffrent de moindres, pourroient en souffrir de plus grandes. Or, par le quatrième axiome, il y a inégalité dans les peines des damnés; et je suppose ces âmes de même capacité; donc les hommes damnés pourroient souffrir plus qu'ils ne font.

COROLLAIRE PREMIER.

Donc Dieu ne satisfait pas pleinement, ni autant qu'il le pourroit, dans les damnés, à ce que l'ordre demande indispensablement.

DÉMONSTRATION.

Par les quatrième, cinquième, et sixième propositions, l'ordre demande indispensablement que le péché soit puni d'une peine infinie, ou du moins selon toute la capacité du coupable. Or, par la septième proposition, le péché n'est puni dans les damnés ni d'une peine infinie, ni selon toute la capacité qu'ils ont de souffrir; Dieu ne satisfait donc pas pleinement dans les damnés à ce que l'ordre demande indispensablement.

COROLLAIRE SECOND.

Donc Dieu retrouve ailleurs ce qui manque à la satisfaction qu'il tire des damnés.

DÉMONSTRATION.

Celui qui étant indispensablement obligé de faire faire satisfaction ou réparation à l'ordre, ne le fait pas autant qu'il le pourroit par rapport au coupable, doit ou retrouver ailleurs ce qui manque à cette satisfaction, ou manquer lui-même d'amour pour l'ordre. Or on ne peut pas dire que Dieu manque d'amour pour l'ordre; puisque, par la première proposition, il l'aime invinciblement. Il faut donc que Dieu retrouve ailleurs ce qui manque à la satisfaction qu'il tire des damnés.

HUITIÈME PROPOSITION.

Dieu ne peut retrouver ailleurs qu'en Jésus-Christ et dans ses satisfactions ce qui manque à la satisfaction des damnés.

DÉMONSTRATION.

Ce qui manque à la satisfaction des damnés est infini, par la cinquième et la sixième proposition. Or Dieu ne peut trouver rien d'infini en matière de satisfaction qu'en Jésus-Christ, dont la personne divine donne un prix infini à ses souffrances. Donc Dieu ne peut trouver ailleurs qu'en Jésus Christ ce qui manque à la satisfaction des damnés.

COROLLAIRE PREMIER.

C'est donc sur les satisfactions de Jésus-Christ que Dieu se dédommage de ce qui manque à celle des damnés. Cette proposition n'est qu'une suite des deux dernières : car il ne serviroit de rien, pour satisfaire à l'ordre, de retrouver en Jésus-Christ ce qui manque à la satisfaction des damnés, si Dieu ne s'en servoit à cette fin; je veux dire, si Dieu ne se dédommageoit sur les satisfactions de Jésus-Christ de ce qui manque à la satisfaction des damnés.

COROLLAIRE SECOND.

Donc les satisfactions de Jésus-Christ suppléent et relèvent même infiniment ce qui manque à la satisfaction des damnés. Quelque évidente que soit la liaison de cette proposition avec celles qui l'ont précédée, en voici néanmoins encore la preuve.

DÉMONSTRATION.

Lorsque d'une même injure l'on tire deux satisfactions très différentes, l'une finie, l'autre infinie; et que de l'une et de l'autre il résulte que l'offensé est infiniment satisfait, au lieu qu'il ne le seroit nullement de la satisfaction finie, si l'infinie manquoit, on peut justement dire que celle-ci paie, supplée, et relève infiniment celle-là. Or Dieu tire des injures que les hommes damnés lui ont faites deux satisfactions bien différentes; savoir celle des souffrances libres de Jésus-Christ, qui est infinie, et celle des supplices forcés des hommes damnés, qui n'est que finie; et de ces deux satisfactions il résulte que Dieu est infiniment satisfait; au lieu qu'il ne le seroit nullement de la satisfaction des damnés, si celle de Jésus-Christ manquoit. Donc les satisfactions de Jésus-Christ suppléent et relèvent même infiniment ce qui manque à la satisfaction des hommes damnés.

REMARQUE.

Après tout ce qu'on a prouvé jusqu'ici, il n'y

a rien dans cet argument qui ne doive paroître fort clair, surtout quand on sait que la satisfaction de Jésus-Christ est infinie, et que celle des damnés n'est que finie. Il faut seulement remarquer que tant s'en faut que ce soit une imperfection à la satisfaction de Jésus-Christ de suppléer ainsi à celle des damnés, qu'au contraire cela marque une perfection infinie; parce qu'elle n'y supplée qu'en la relevant infiniment.

COROLLAIRE TROISIÈME.

Donc la satisfaction que Jésus-Christ fait à Dieu pour les péchés de tous les hommes, est indirectement favorable aux hommes damnés.

DÉMONSTRATION.

Elle leur est indirectement favorable, s'il est vrai qu'il leur en revienne par occasion quelque diminution dans leurs peines; et si Dieu en prend occasion de mêler, pour ainsi dire, la miséricorde dans leurs supplices. Or, c'est justement ce qui arrive, et ce que Dieu fait; puisque, par les septième et huitième propositions, ce n'est que parce que Dieu trouve en Jésus-Christ une satisfaction infinie pour les péchés des hommes, qu'il épargne les hommes damnés, et qu'il ne les punit pas même selon toute la capacité qu'ils ont de souffrir. Donc la satisfaction de Jésus-Christ est en quelque sorte favorable aux hommes damnés.

Mais remarquez que je ne dis pas que Jésus-Christ ait souffert en faveur des hommes damnés, ni que ses satisfactions soient unies à leurs satisfactions, ni enfin que des unes et des autres il se fasse une seule et même satisfaction; mais seulement qu'ayant satisfait fort différemment, chacun en son ordre, Dieu prend occasion de la satisfaction infinie que Jésus-Christ lui a faite pour les péchés de tous les hommes, de remettre aux hommes damnés quelque chose des justes châtiments qui leur sont dus.

LETTRE CXLIV.

A DOM FRANÇOIS LAMI.

Bossuet lui marque qu'il examinera sa *Démonstration* sur la satisfaction de Jésus-Christ.

J'ai reçu, mon révérend Père, votre démonstration sur la satisfaction, que j'examinerai après ces fêtes. Je sais que la proposition est du P. Malebranche. Si elle peut être défendue, elle le sera de votre main; et déjà elle est déchargée de beaucoup de mauvais sens qu'elle me parut avoir. Je vous dirai si avec votre secours je serai capable d'y en trouver un bon. Cependant je suis à vous, mon révérend Père, avec le cœur et l'estime que vous savez.

A Meaux, ce 24 décembre 1687.

LETTRE CXLV.

AU MÊME.

Il lui envoie au P. Lami son sentiment sur la *Démonstration.*

Je vous envoie, mon révérend Père, mon sentiment sur votre *Démonstration*[1]. La méthode en est nette; et elle m'a fait souvenir des propositions contre Spinosa[2], que je souhaiterois beaucoup de voir au jour. Songez-y, et avertissez-moi, pendant que je suis ici, de ce que je pourrai faire non-seulement pour cela, mais encore en toute autre chose pour votre service.

A Paris, ce 7 janvier 1688.

LETTRE CXLVI.

DE DOM FRANÇOIS LAMI.

Ce Père témoigne à Bossuet combien il a été sensible à ses censures, et se défend d'avoir les sentiments que le prélat condamne. Il lui parle aussi de la *Réfutation de Spinosa.*

J'ai reçu, avec la réponse que votre Grandeur a bien voulu faire à la Démonstration, des marques singulières de ses bontés pour moi. J'ai eu besoin d'être aussi sensible que je le suis à celles-ci, pour trouver quelque adoucissement dans vos censures. J'en ai néanmoins trouvé à penser que vous me preniez pour un autre, et que je n'ai point les sentiments que vous censurez. Et une marque de cela, c'est que, laissant à part tout ce qui s'est dit jusqu'ici, je consens le plus agréablement du monde, à m'en tenir à ce que vous me faites l'honneur de m'offrir sur la fin; c'est-à-dire, « à soutenir seulement que la satis-» faction de Jésus-Christ apporte quelque sou-» lagement aux damnés, et même aux démons; » et que Dieu, pour l'amour de Jésus-Christ, » punit les damnés, et même les démons, au-» dessous de leurs mérites; et qu'ils doivent cet » adoucissement aux mérites infinis de Jésus-» Christ, auxquels Dieu a plus d'égard que ne » mérite leur ingratitude. » En voilà, Monseigneur, plus qu'il ne m'en faut, et plus que je n'en voulois. Avec cela j'abandonne le mot de supplément dans tous les sens que vous désapprouvez, et qui aussi bien ne m'étoient jamais

[1] On trouvera ci-après l'écrit où Bossuet expose son sentiment sur la Démonstration du P. Lami.

[2] Le P. Lami publia en effet en 1696 un ouvrage contre Spinosa, sous ce titre : *Le nouvel Athéisme renversé, ou Réfutation du système de Spinosa*, qu'il combat, dans la seconde partie, selon la méthode des géomètres.

venus dans l'esprit; et je n'en veux jamais ouïr parler, très persuadé surtout de cette maxime de saint Augustin, que « dès qu'on est d'accord » sur les choses, il est inutile de disputer sur les » mots : » *Ubi de re constat, superflua est de verbo contentio* (*Cont. Academ. lib.* III. *cap.* XI. *n.* 25. *tom.* I. *col.* 272.).

A l'égard des offres obligeantes que votre Grandeur veut bien me faire, je vous supplie très humblement d'être bien persuadé que je les reçois avec tout le respect et le ressentiment que je dois. J'avois mis la *Réfutation de Spinosa* au nombre des vieux registres qu'on ne veut plus regarder. Si néanmoins, Monseigneur, vous la jugez utile à la religion, vous en êtes le maître, comme de tout ce qui est à ma disposition; et vous pouvez mieux que personne lever l'obstacle qui l'a jusqu'ici retenue, c'est-à-dire, ou délivrer M. Pirot d'un fort léger scrupule, ou faire passer la réfutation par un autre canal que le sien. J'abandonne le tout à la disposition de votre Grandeur, étant moi-même avec un parfait dévouement et un égal respect, etc.

LETTRE CXLVII.

A DOM FRANÇOIS LAMI.

Bossuet tâche d'adoucir la censure qu'il avoit faite, dans son écrit, des sentiments de ce Père.

Les censures que vous dites que je vous ai faites, mon révérend Père, n'étoient pas si sérieuses que vous le pensiez par rapport à vous. Pour la doctrine, il n'y aura plus de difficulté après que vous vous êtes réduit à la proposition que je vous accorde sans difficulté. Mais il faut, s'il vous plaît, que vous avouiez de bonne foi que votre démonstration portoit à faux, et que pour réduire votre théologie à des termes tout-à-fait irrépréhensibles, il faut, ce me semble, avec ce mot de supplément ôter celui de satisfaction; parce qu'il peut y avoir un très mauvais sens à dire que Jésus-Christ ait satisfait pour les démons. Je verrai, quand je serai à Paris, ce qu'on pourra faire de l'ouvrage contre Spinosa, que je crois en effet être utile.

A Versailles, ce 26 janvier 1688.

LETTRE CXLVIII.

DE DOM FRANÇOIS LAMI.

Il s'engage à envoyer à Bossuet de nouveaux éclaircissements sur la Démonstration, par rapport aux difficultés que le prélat y avoit trouvées.

Voici de nouveaux éclaircissements [1] à la Démonstration, par rapport aux nuages que vous y avez trouvés. Comme je ne me suis d'abord embarqué à les faire que pour ma justification, et, si je l'ose dire, pour ma propre satisfaction, et que je n'ai songé que tard à les envoyer à votre Grandeur, vous trouverez rarement que je m'y donne l'honneur de vous adresser la parole; et je crains même que mes manières ne vous y paroissent un peu trop libres. Cela auroit peut-être dû m'obliger à les recommencer pour leur donner un autre tour; mais j'ai pensé que vous m'avez ordonné tout fraîchement d'éviter les tours et les insinuations dans ces sortes d'écrits, et d'en user avec une liberté philosophique. Je vous les envoie donc tels qu'ils m'ont d'abord échappé; persuadé qu'au travers de cette liberté, vous vous souviendrez toujours de la profonde vénération que j'ai pour votre Grandeur.

Vous verrez au reste, Monseigneur, dans ces éclaircissements, que je suis fort éloigné d'être attaché au mot de supplément, et plus éloigné encore de dire que Jésus-Christ ait satisfait en faveur des démons; de mes jours cela ne m'est tombé dans l'esprit. Plus je pense à cette petite contestation, plus il me paroît qu'on a besoin de s'entr'éclaircir dans les disputes. Il y arrive presque toujours que tous les deux partis ont raison et tort à divers égards. Ils ont raison, à ne regarder le sujet de la dispute que du côté qu'ils l'envisagent; mais ils ont tort de se condamner mutuellement; parce qu'ils approuveroient à leur tour ce qu'ils condamnent dans leur adversaire, s'ils voyoient ce qu'il voit, et s'ils envisageoient la chose par le côté qu'il la regarde.

Le malentendu vient donc, la plupart du temps, de ce qu'on s'imagine ne voir tous deux que le même côté; car dans cette supposition, il faudroit bien que l'un des deux se trompât, puisque l'un nie ce que l'autre affirme. Ainsi celui qui voit étant fort sûr de ce qu'il voit, et ne pouvant pas même se tromper, à ne juger que de ce qu'il voit, condamne hardiment son adversaire, persuadé que cet adversaire ne regarde la chose que du côté qu'il la voit lui-même. Mais on devroit se faire mutuellement la justice de croire qu'on regarde la chose différemment, puisqu'on en juge diversement; et tout l'usage des disputes ne devroit tendre qu'à s'étudier l'un l'autre, qu'à se tâter, pour ainsi dire, et qu'à observer par quel endroit celui à qui on a affaire, envisage le sujet de la contestation. C'est une réflexion, Monseigneur, que m'a fait faire le progrès de notre contestation, ce que vous m'accordez et ce que vous me disputez;

[1] Ces éclaircissements sont à la suite de cette lettre, avec l'écrit de Bossuet.

car enfin ce dernier n'est presque plus réduit qu'à des termes et à des expressions. Mais comme je vous en ai déjà fait un sacrifice, j'espère que rien ne me séparera jamais de votre Grandeur, et surtout du profond respect avec lequel je suis, etc.

SENTIMENT

DE M. L'ÉVÊQUE DE MEAUX.

Sur la démonstration de dom François Lami, au sujet de la satisfaction de Jésus-Christ.

Pour décider sur la démonstration de l'auteur, il n'y a qu'à lire la lettre qui l'accompagnoit. Par cette lettre il paroît qu'on veut exclure les démons [1] du nombre des damnés, pour lesquels on s'efforce de prouver, par la démonstration, que Jésus-Christ a satisfait [2]. Mais si la démonstration est concluante, elle doit valoir pour les démons [3] comme pour les autres damnés. Ce n'est donc pas une bonne et valable démonstration.

Pour en trouver le défaut, il n'y a qu'à considérer le second axiome : « La grandeur et » l'énormité du péché se mesurent par la dignité » de la personne offensée. » Si l'auteur entend qu'elle se tire de là en partie, j'en conviens; s'il entend qu'elle s'en tire toute entière, je le nie; car il s'ensuivroit que tous les péchés seroient égaux [4].

Je conviens des trois premières propositions, conformément aux définitions que l'auteur a données de l'ordre essentiel, de la loi éternelle et de la justice. La quatrième proposition a deux parties. Sur la première, qui porte « qu'il est » de l'ordre de punir le péché, » je distingue : si l'auteur entend seulement que cela est conforme à l'ordre, c'est-à-dire que Dieu peut avec justice punir le péché, j'en conviens; s'il entend que cela est essentiel [5], en sorte que Dieu ne puisse pas ne le pas punir, c'est détruire l'idée du pardon, de la miséricorde et de la clémence.

Je dis donc qu'il est de l'idée de l'Etre parfait de pouvoir pardonner gratuitement [6], et d'exercer sa bonté quand il lui plaît, même sur des sujets indignes, pourvu qu'ils reconnoissent et détestent leur indignité [7]; car une bonté infinie n'a besoin d'autre raison que d'elle-même pour faire du bien à sa créature [8]; parce qu'elle doit trouver en elle-même tout le motif de son action.

Je m'arrête encore sur cette parole, *punir le péché;* car tous les théologiens sont d'accord que Jésus-Christ pouvoit mériter le pardon de tous les hommes, seulement en le demandant, tant à cause de sa dignité, qu'à cause de l'éternelle et inviolable conformité de sa volonté avec celle de son Père : or, en demander le pardon [9], ce n'est pas en porter la peine. Dieu donc pouvoit pardonner le péché, sans en imposer la peine à Jésus-Christ.

Quant à la preuve qu'on apporte de la proposition que je viens d'examiner : « Qu'il est de » l'ordre de s'opposer à tout ce qui le blesse, et » de punir tout ce qui l'offense; » en entendant comme l'on fait qu'on ne peut pas ne le pas punir, cela n'est pas universellement vrai;

REMARQUES DE DOM LAMI,

AUTEUR DE LA DÉMONSTRATION.

[1] On a seulement dit que dans la proposition de la question, on entendoit parler que des hommes damnés.

[2] Loin de s'efforcer de prouver que Jésus-Christ a satisfait pour les démons, on l'a formellement nié dans les propositions préambulaires à la démonstration; et l'on s'est seulement efforcé, dans celle-ci, de prouver « que Dieu se dédommage sur les » satisfactions que Jésus-Christ fait à sa justice, » de l'insuffisance de la satisfaction des damnés. »

[3] On fera voir tantôt que cela n'est pas; mais quand cela seroit, la démonstration n'en seroit que plus forte. *Voyez la* remarque 32.

[4] On verra tantôt que cela ne s'ensuivroit point, et que cette distinction nuira plus à l'illustre prélat, qu'elle ne lui servira. *Voyez les* remarques 28 et 31.

[5] L'auteur s'est nettement expliqué : il paroît par ses définitions et par la suite des propositions qu'il parle de l'ordre essentiel, immuable, inviolable à Dieu même; de l'ordre que Dieu ne peut pas se dispenser de suivre, et de satisfaire à ce qu'il demande : il ne le peut pas, dis-je, de cette heureuse impuissance qui naît de la plénitude, de l'abondance, et de la nécessité de l'amour dont il s'aime lui-même. Or, cet ordre ne demande rien plus absolument, plus instamment, plus essentiellement que sa conservation, ni par conséquent rien plus indispensablement que la punition de ce qui le blesse, et que la réparation de ce qui l'offense et l'outrage. Toute idée de clémence qui va à renverser cela, est une idée de clémence toute humaine; mais il y a moyen, sans blesser les droits de l'ordre, de faire voir en Dieu une extrême clémence.

[6] Toujours sauf les droits de l'ordre.

[7] Ils ne le peuvent comme il faut sans médiateur.

[8] D'accord, s'il ne s'agit que de lui faire simplement du bien; mais s'il s'agit de lui faire miséricorde, on ne voit pas qu'il le puisse qu'en Jésus-Christ, et que satisfait par ses satisfactions.

[9] En matière de satisfaction, c'est souvent la plus grande de toutes les peines, que de demander pardon, surtout si la personne qui le doit demander

parce qu'il n'est pas de l'ordre de punir un violement de l'ordre, dont le coupable se repent [10]. Or, le coupable se peut repentir d'avoir blessé l'ordre [11]; il n'est donc pas toujours de l'ordre de le punir.

Il est vrai que celui qui transgresse l'ordre ne s'en peut repentir que par la grâce de Dieu; mais il est aussi vrai qu'il n'y a nulle répugnance que Dieu lui accorde cette grâce [12], et que pour la lui accorder il n'a besoin que de sa bonté toute seule; d'où je forme ce raisonnement. Celui qui peut accorder un vrai repentir du péché n'est pas obligé de le punir : or Dieu peut accorder par sa bonté un vrai repentir du péché; il n'est donc pas obligé de le punir, et il n'est pas même possible qu'il le punisse en toute rigueur; autrement il puniroit en toute rigueur un péché dont on se repent, et un pécheur qui implore sa miséricorde, et qui met sa confiance en elle seule; ce qui est contraire à sa bonté [13].

Il ne sert de rien de dire que ce pécheur, qui implore sa miséricorde, demeure toujours pécheur; car il ne le demeure qu'en présupposant que Dieu ne lui pardonne pas : or, il est convenable que Dieu lui pardonne, et il ne peut pas ne lui point pardonner [14].

Je viens à la seconde partie de la proposition : « L'ordre demande que le péché soit puni à » proportion de sa grandeur. » La vérité de cette seconde partie dépend de la première : or, la première partie n'est pas véritable [15]; et je soutiens au contraire que Dieu peut trouver sa gloire à faire surabonder sa grâce où l'iniquité a abondé [16], selon la parole de saint Paul (*Rom.*, v. 20.). Il ne sert de rien de répondre que saint Paul parle en ce lieu en présupposant la satisfaction de Jésus-Christ [17]; car je maintiens que c'est une chose digne de Dieu par elle-même, de donner sans avoir rien qui le provoque à donner [18]; au contraire, ayant quelque chose qui le provoque à ne donner pas, parce que c'est en cela que paroît l'infinité de sa clémence. Et la preuve en est bien constante; en ce que, gratuitement, et sans être provoqué par aucun bien dans l'homme pécheur, il lui a donné Jésus-Christ [19]. Or ce n'est pas à cause de Jésus-Christ satisfaisant qu'il lui a donné Jésus-Christ satisfaisant; Dieu donc peut faire du bien, et le plus grand de tous les biens, au pécheur, sans y être invité par d'autres motifs que par celui de sa bonté [20].

De là je tire encore une autre preuve : c'est que le même ordre, qui demande que le pécheur

est d'une dignité fort éminente; à plus forte raison si elle est d'une dignité infinie, comme est Jésus-Christ, et ainsi la conséquence est nulle.

[10] Le repentir, s'il est véritable et proportionné à l'offense, est la meilleure de toutes les punitions : un homme penétré d'une vive et amère contrition ne sent ni les roues, ni les chevalets, ni les flammes.

[11] Il ne le peut sans la grâce : et l'on ne peut pas violer plus visiblement l'ordre, que de lui donner cette grâce avant son repentir; puisque c'est récompenser ou favoriser ce qui devroit être puni.

[12] On vient de faire voir cette répugnance; et l'on peut ajouter que pour accorder cette grâce, il seroit besoin d'un médiateur pour réconcilier le pécheur avec Dieu.

[13] Tout ce raisonnement tombe de lui-même, après les trois dernières remarques qu'on vient de faire.

[14] Et ainsi tout ce raisonnement se réduit à dire que Dieu ne peut pas punir un péché pardonné, ou un pécheur réconcilié. Il n'y a pas là grand mystère; et assurément il se trouvera peu de gens d'humeur à contester cela : mais on soutiendra toujours que, pour obtenir le pardon de son péché, la créature a besoin d'un médiateur infiniment élevé au-dessus d'elle, et qu'enfin ce n'est qu'en Jésus-Christ que Dieu lui pardonne.

[15] Il est évident, par les remarques précédentes, que la première partie est véritable : la seconde l'est donc aussi, puisqu'on avoue ici qu'elle dépend de la première.

[16] Il faut toujours ajouter : Sans préjudice de l'ordre, sauf les droits de la justice, sans violer ce qu'il doit à l'ordre de la justice, à la loi éternelle.

[17] Cela sert infiniment : car c'est ce qui fait voir que ce n'est qu'en Jésus-Christ et par Jésus-Christ que Dieu fait miséricorde, et qu'il sait allier la plus étroite justice avec l'extrême clémence.

[18] On conviendra de cela en général : mais de donner et de récompenser ce qui mérite punition, de laisser le crime et le désordre impuni, de laisser blesser, violer, renverser l'ordre de la justice, sans lui faire faire nulle satisfaction, lorsqu'on le peut; c'est une clémence mal entendue, c'est une bonté de femmelette, c'est ce qui est absolument indigne de Dieu; c'est enfin ce qui lui est même absolument impossible, étant essentiellement juste comme il est, et aimant comme il fait invinciblement l'ordre : *Impunitum non potest esse peccatum, impunitum esse non decet, non oportet, non est justum,* dit saint Augustin en plusieurs endroits (*in Ps.* XLIV. *n.* 18; *in Ps.* LVIII. *n.* 13, *tom.* IV. *col.* 390, 565; *Serm.* XIX. *n.* 2; *Serm.* XX. *n.* 2. *tom.* V. *col.* 101, 107.).

[19] Dieu n'a donné Jésus-Christ aux hommes, qu'en se le donnant préalablement à lui-même et à sa justice : content de la satisfaction que son Fils lui fait, il le donne aux hommes pour leur être favorable, et comme une hostie de propitiation.

[20] Voyez la quatorzième remarque.

soit puni, demande aussi qu'il le soit en la personne du coupable [21] : car c'est là ce qui s'appelle faire justice, c'est là ce qui s'appelle réparer le désordre du péché, que de le punir où il est, et dans celui qui l'a commis. Or Dieu se peut relâcher de la punition du pécheur en sa personne [22] ; donc l'ordre qui demande que le péché soit puni, n'est pas un ordre essentiel et indispensable.

Ce qu'on peut encore tourner d'une autre manière. Dieu peut se relâcher par sa bonté du droit qu'il a d'exiger la peine du péché du pécheur même, en acceptant volontairement pour lui la satisfaction d'un autre, comme il a fait celle de Jésus-Christ pour nous; et il pourroit à la rigueur n'accepter pas cette satisfaction étrangère, et exercer tout son droit sur la personne du coupable [23]. Donc tout ce qu'on dit ici de l'ordre, ne se peut point entendre d'un ordre absolu et essentiel; et il est du genre des choses que Dieu peut faire et ne faire pas, selon les diverses fins qu'il se sera proposées.

Sur la cinquième proposition : « La grandeur » du péché est infinie ; » et sur la preuve qui en est tirée du second axiome, je l'admets avec la restriction que j'ai apportée à cet axiome.

Sur l'éclaircissement où il est dit que « le » péché est un néant infiniment opposé à Dieu, » et que l'homme, quoique incapable de l'infini » qui vient de l'être, ne l'est pas de l'infini qui » vient du néant; » j'admets la distinction, en remarquant seulement que le péché est un néant à la vérité; mais un néant dans un sujet qui, lorsqu'il pèche, a un objet et une manière d'y tendre; et nous verrons tantôt quelle conséquence on tire de cette vérité.

Sur la sixième proposition : « Dieu ne peut » pas se dispenser de punir le péché d'une peine » infinie, ou du moins selon la capacité de souffrir » qui se trouve dans le coupable : » je dis que cette proposition, qui dépend nécessairement de la quatrième, ne subsiste plus après que la quatrième est elle-même détruite [24] ; et je dis encore que, tant la quatrième proposition que celle-ci, en prenant comme l'on fait dans toutes les deux la peine du péché pour la souffrance, enferme une contradiction manifeste dans l'alternative qu'on met, en disant que « Dieu doit punir le » péché ou infiniment, ou du moins selon toute » la capacité du sujet : » car ou le principe ne conclut rien, ou il conclut absolument pour l'infinité sans l'alternative [25]. On n'a osé dire néanmoins que Dieu doit punir le péché infiniment [26], parce qu'on sait que le pécheur n'est pas capable d'une souffrance infinie, et que la justice ne permet pas qu'on lui demande plus qu'il ne peut avoir. Il a donc fallu apporter l'alternative [27], de le punir du moins selon toute sa capacité. Mais cette alternative n'est pas moins impossible que l'autre [28] ; puisque Dieu ne pouvant jamais épuiser sa puissance, il peut toujours faire souffrir le pécheur de plus en plus jusqu'à l'infini [29]. Donc il n'est pas possible qu'il le punisse selon toute sa capacité; et ainsi cette alternative est autant impossible que la première, et l'on retombe dans l'absurdité que l'on avoit voulu éviter.

Sur la septième proposition : « Le péché n'est » puni dans les hommes damnés, ni infiniment,

[21] Ou de quelqu'un qui satisfasse pour lui.

[22] Pourvu qu'une victime plus digne de la grandeur et de la justice de Dieu reçoive cette punition : et comme c'est ce que Jésus-Christ a fait, la conséquence est absolument nulle.

[23] Il ne peut pas se dispenser de prendre l'un des deux partis : l'ordre l'exige, et cet ordre n'est nullement arbitraire ; et ainsi la conséquence qui suit est encore parfaitement nulle.

[24] Comme la quatrième proposition n'a pas souffert le moindre petit effort, ainsi qu'il paroît par les remarques précédentes, il est aisé de juger que la sixième ne se porte pas mal, puisqu'elle dépend de la quatrième.

[25] Le principe, par lui-même, et considéré en général, conclut pour l'infinité ; mais comme l'application ne peut s'en faire que sur une créature en particulier, et que toute créature est finie, il conclut nécessairement pour toute la souffrance dont la créature est capable.

[26] C'est une retenue bien forcée que celle-là, et dont l'auteur ne se fait guère d'honneur. Il faudroit être bien extravagant pour oser dire qu'il y a dix mille écus dans une bourse, où l'on sait qu'il n'y en a pas mille.

[27] Assurément cette nécessité n'a rien eu de fâcheux pour l'auteur.

[28] On ne sait pas de quelle autre alternative on veut parler en cet endroit [1].

[29] Si ce n'est pas là une contradiction, on n'entend rien à tout ceci. On vient de dire que la capacité du pécheur est finie, qu'il ne peut pas souffrir à l'infini; et l'on ajoute ici que « Dieu le peut faire » souffrir jusqu'à l'infini : » pouvoir souffrir à l'infini et ne pouvoir souffrir à l'infini, rien peut-il se contredire plus formellement [2]. Il faut donc dire

[1] Bossuet veut parler d'une peine du péché actuellement infinie, dont il s'agit dans le premier membre de la sixième proposition qu'il réfute.

[2] Bossuet n'a pas dit que le pécheur ne peut souffrir à l'infini; mais qu'il n'est pas capable d'une souffrance actuellement infinie ; ce qui est bien différent.

» ni selon toute la capacité qu'ils ont de souf- » frir. » L'auteur tombe ici dans une erreur manifeste [30], faute d'avoir pris garde que la difformité du péché se tire de deux endroits : l'une du côté de Dieu, dont elle nous prive; l'autre du côté de son objet, qu'on appelle spécificatif, et de la manière de s'y porter [31]. C'est dans le premier égard qu'il est infini, et à cet égard aussi il est puni infiniment; car l'auteur a mis l'infinité du péché dans son infini néant. Le pécheur sera donc de ce côté puni infiniment, si on le laisse dans ce néant infini, et qu'on le prive éternellement et nécessairement de Dieu, dont il s'est privé volontairement. Mais du côté de l'objet spécificatif, et de la manière de s'y porter, il n'est point vrai que le péché ait une difformité infinie; autrement tous les péchés seroient égaux [32] : et il n'est point vrai par conséquent que Dieu le doive punir infiniment à cet égard; autrement Dieu seroit injuste en punissant les péchés également : d'où il s'ensuit encore que l'auteur se trompe, en disant que Dieu doit punir le péché par une souffrance infinie, ou du moins par une souffrance qui égale la capacité du sujet : car l'infinité du péché, comme néant, est suffisamment punie par la perte du bien infini qui est Dieu : et pour ce qui est de l'autre partie de son énormité, ni on ne la doit punir par une peine infinie, puisque en ce sens elle n'a point d'infinité; ni on ne la doit punir selon la capacité, mais selon l'indignité du sujet.

A la forme, je réponds donc que du côté que le péché est infini, il est aussi puni infiniment [33]; et du côté qu'il est fini, il est vrai qu'il n'est pas puni infiniment, ni même selon toute la capacité du sujet; parce qu'il ne le doit pas être, et que ce n'est pas la capacité, mais l'indignité du sujet qui est la règle de la peine.

Je tourne ma réponse en démonstration contre l'auteur, en cette sorte : Celui qui peut punir le péché dans le pécheur même, selon tout ce qu'il a de malice, en peut tirer une parfaite satisfaction : or, est-il que Dieu peut punir le péché dans le pécheur même selon tout ce qu'il a de malice, en le punissant du côté qu'il est infini, par la soustraction du bien infini qui est lui-même; et du côté qu'il est fini, par divers degrés de souffrances proportionnées aux divers péchés [34], selon les règles que Dieu sait;

que, quoique la puissance de Dieu soit infinie, elle se trouve quelquefois bornée dans ses effets par les limites du sujet sur lequel elle agit. En voilà assez pour juger de la justesse des deux conséquences qui suivent ici, dont la première fait encore une évidente contradiction avec ce qui a été dit de la capacité finie du pécheur.

30 Cela effraie d'abord; mais il faut suspendre son jugement.

31 On se rassure en cet endroit : car enfin toute l'erreur ne seroit donc que de n'avoir pas pris garde à cet objet spécificatif; erreur qui assurément ne seroit pas contre la foi. Mais d'où sait-on qu'il n'y a pas pris garde? C'est qu'il n'a parlé que de l'énormité qui se tire de la dignité de la personne. Quelle conséquence! Si cette seule énormité lui suffisoit, a-t-il dû parler d'une seconde? si de cette seule difformité, il pouvoit inférer la nécessité d'une peine infinie, a-t-il été obligé d'en chercher encore une seconde? Mais enfin qu'on en cherche tant qu'on voudra, plus l'on en trouvera, plus le péché méritera d'être puni; et par conséquent plus l'auteur aura ce qu'il prétend.

32 On ne voit pas la raison de cette conséquence; car entre deux infinis il peut y avoir une fort grande inégalité. Entre une infinité d'hommes et l'infinité des cheveux de ces hommes, il y a une extrême différence.

33 Si du côté que le péché est infini il est puni infiniment, pourquoi l'auteur, qui le regarde principalement de ce côté-là, se trompe-t-il, en disant que Dieu doit punir le péché par une souffrance infinie? Est-ce que Dieu punit le péché plus qu'il ne doit? Il est malaisé de sauver ceci de contradiction; à moins qu'on ne prétende qu'être puni infiniment, c'est ne rien souffrir. Ce seroit certes une étrange punition.

34 Je me doutois bien qu'on regardoit ce qu'on appelle ici punition infinie, c'est-à-dire la soustraction du bien infini qui est Dieu même, comme n'étant ni douloureuse ni pénible : cela paroît assez de ce qu'on l'oppose aux souffrances. C'est l'idée vulgaire que les hommes grossiers se forment de l'enfer : ils regardent le feu matériel comme terrible, et la privation de Dieu comme un rien; ou du moins, comme quelque chose qui ne leur sera pas fort incommode, ne se trouvant pas fort incommodés d'être privés de Dieu dans cette vie au milieu de leurs désordres. De sorte que si avec cela on vient à regarder le feu de l'enfer comme fabuleux, ainsi que font quelques prétendus esprits forts, la privation de Dieu n'ayant rien de pénible, tout l'enfer ne passera plus que comme un vain fantôme, dont il n'y a que les enfants qui se laissent effrayer. Mais en vérité, il seroit bien étrange qu'un prélat infiniment éclairé ne regardât pas la privation de Dieu comme la dernière de toutes les souffrances; qu'il ne la regardât que comme une pure privation de plaisir, et non pas comme causant une insupportable douleur. Quoi, l'absence et la privation d'une misérable créature sera quelquefois si pénible et si douloureuse à un homme, qu'il en séchera sur les pieds; et la privation du bien infini, qui est Dieu, n'aura rien de pareil! Que les saints ont eu bien d'autres sentiments de cette privation

par conséquent il peut tirer du pécheur même une entière et parfaite satisfaction. Donc le recours à la satisfaction de Jésus-Christ n'est pas nécessaire, et toute la machine est en pièces.

Qu'ainsi ne soit, je le démontre *ex concessis.* L'auteur accorde, dans sa lettre, que sa proposition ni sa démonstration ne comprend pas le démon[35] : or est-il que le péché du démon n'est pas moins infini que celui de l'homme, et il n'est pas plus infiniment puni que celui de l'homme[36]; par conséquent, de deux choses l'une : ou Dieu ne reçoit aucune satisfaction suffisante pour le péché du démon, et tous les principes de l'auteur s'en vont en fumée; ou il est vrai que Dieu peut tirer une satisfaction du pécheur même, sans aucun rapport à Jésus-Christ; et la démonstration tombe encore.

de Dieu ! Sainte Catherine de Gênes, si éclairée sur l'état des âmes après la mort, ne regarde les feux terribles de l'enfer et du purgatoire que comme un rafraîchissement, que comme un pur rien, en comparaison de ces amertumes insupportables, de ces douleurs cuisantes, de ces flammes intérieures et dévorantes, dont l'âme des pécheurs est pénétrée et tourmentée par la seule privation de Dieu.

Et il ne faut pas s'imaginer que ces peines, qui reviennent de la privation de Dieu, soient égales dans tous les damnés. Il est vrai que la privation est égale; mais la peine de la privation est plus ou moins grande, à proportion des divers degrés d'éloignement de Dieu, renfermés dans le péché. Et c'est apparemment à quoi l'illustre prélat ne prend pas garde, lorsqu'il m'objecte si souvent que si l'énormité du péché se mesuroit par la dignité de la personne offensée, tous les péchés seroient égaux[1].

Mais enfin, pour trancher en deux mots toute cette contestation, je me sers d'un dilemme que je puis opposer comme une démonstration à la prétendue démonstration de l'illustre prélat.

Ou la privation de Dieu, dont on punit le pécheur, est pénible et douloureuse à ce pécheur, ou non : si elle ne lui est pas douloureuse, quelle espèce de punition est celle qui ne cause nulle peine et nulle douleur ? et quelle apparence que l'ordre puisse être satisfait, si un homme qui par son péché mérite une peine infinie, ne souffre nulle peine ?

Mais, dira-t-on, s'il ne souffre nulle peine, du moins est-il privé d'un grand bien. D'accord; mais c'est un bien qu'il a si fort négligé, qu'il s'en est privé volontairement : c'est un bien dont il y a mille gens assez brutaux pour vouloir se passer pendant toute l'éternité, pourvu qu'ils puissent jouir des misérables créatures. Etrange punition, que celle qui ne consiste qu'à priver les hommes d'un bien qu'ils ont été assez brutaux pour mépriser, et dont ils se sont fait un plaisir de s'éloigner ! Plaisante satisfaction, que celle qui n'offre et qui ne sacrifie que ce dont on a bien voulu se passer ! Un homme ne seroit-il pas bien puni, qui, plein d'aversion pour son prince, après avoir refusé avec insulte sa bienveillance et ses faveurs, et s'être retiré de la Cour avec mépris, ne seroit châtié que par une lettre de cachet qui lui défendroit simplement de paroître jamais devant le roi ?

Mais, dira-t-on encore, cette privation de Dieu à une âme séparée du corps, lui sera bien autrement pénible et douloureuse qu'elle n'est en cette vie; et c'est en cela que consiste leur punition. Voilà donc où il en faut venir : il faut convenir que cette privation est pénible et douloureuse aux damnés, et qu'elle n'est même punition qu'autant qu'elle est pénible : car assurément, qu'on en dise ce qu'on voudra, une privation dont on ne ressent nulle peine, n'est pas une punition.

Cela donc supposé comme la première partie de notre dilemme, voici de quelle manière je raisonne.

L'ordre demande que la punition soit proportionnée à l'énormité de l'offense : or le péché est d'une énormité infinie du côté qu'il regarde Dieu, ainsi que le reconnoît l'illustre prélat; donc l'ordre demande que la peine qui revient au pécheur, de la privation de Dieu, soit infinie. Mais le pécheur n'est pas capable d'une peine infinie, comme je le suppose; il ne sera donc jamais puni autant qu'il le mérite, ni selon toute l'énormité de son péché; il ne peut donc par lui-même faire à Dieu une entière satisfaction; Dieu ne peut donc tirer une pleine satisfaction pour le péché, si Jésus-Christ ne s'en mêle; et par conséquent il est faux que le recours à la satisfaction de Jésus-Christ ne soit pas nécessaire; et il faut avouer qu'il l'est d'autant plus en cette rencontre, que si les damnés ne sont pas punis selon toute la capacité qu'ils ont de souffrir, ce ne peut être que parce que Dieu trouve en Jésus-Christ une pleine et entière satisfaction. Ainsi, toute la démonstration, avec la permission de l'illustre prélat, subsiste mieux que jamais.

[1] Dom Lami, pour pouvoir raisonner à son aise, prête ici à Bossuet des sentiments bien opposés à ceux qu'il soutient; puisque plus la privation de Dieu sera une peine grande, douloureuse, insupportable, plus la justice de Dieu tirera du pécheur une satisfaction pleine et entière, sans avoir besoin de chercher un supplément dans celle de Jésus-Christ.

[35] L'auteur dit seulement que, dans la proposition de question, il n'a pas voulu parler que des hommes damnés; mais cela pas n'empêche pas que sa démonstration ne puisse prouver quelque chose de plus. Un homme qui entreprend de prouver qu'on lui doit dix louis, ne sera point trompé si sa preuve va à lui en assurer vingt.

[36] Il y auroit quelque chose à redire à la forme de cet argument, si l'on vouloit chicaner; mais rien n'est plus éloigné de mon esprit. Je m'arrête seulement à cette seconde partie de la mineure, dans laquelle on dit, « que le péché du démon n'est pas » plus infiniment puni que celui de l'homme : » car il est vrai qu'il ne l'est pas plus infiniment; parce

L'auteur n'a maintenant qu'à considérer d'où vient qu'il n'a osé comprendre le démon dans sa proposition. C'est qu'il a vu qu'en l'y comprenant, il faudroit dire que Jésus-Christ est le sauveur du diable et de ses anges, et qu'il satisfait pour eux [37] : or, cette doctrine lui a fait trop de peine. Il doit donc détruire lui-même sa démonstration qui le mène là.

Et certainement, si Jésus-Christ avoit offert pour les démons sa satisfaction infinie, il faudroit qu'ils pussent être sauvés ; car la satisfaction se fait à celui à qui on doit, à la décharge du débiteur. Tout ce donc qu'on supposeroit que Jésus-Christ auroit payé pour les démons, devroit être à leur décharge; et s'il avoit payé jusqu'à l'infini, ils pourroient être déchargés jusqu'à l'infini, et par conséquent être sauvés; ce qui étant une erreur manifeste, toute proposition où celle-là est renfermée, est digne de censure [38].

Je conclus que la doctrine des quatrième, cinquième, sixième et septième propositions, avec celle des deux corollaires, ne peuvent pas être reçues dans la saine théologie [39].

Je ne trouve pas moins d'absurdité dans la huitième proposition, que voici : « Dieu ne peut » retrouver qu'en Jésus-Christ, et dans ses sa» tisfactions, ce qui manque à la satisfaction des » damnés. » Je dis que cette proposition est insoutenable dans le dessein de l'auteur; car encore qu'il ait trouvé à propos de nous le cacher par sa prudence, on voit bien qu'il en veut venir à la nécessité absolue de l'incarnation [40], pour suppléer à l'impossibilité où Dieu seroit sans cela de

que ni l'un ni l'autre ne le sont infiniment, l'homme ni le démon n'étant pas capables d'une peine infinie.

Mais premièrement, ne pourroit-on point soutenir que le démon est plus puni que l'homme, c'est-à-dire qu'il est puni selon toute sa capacité de souffrir? c'en seroit assez pour faire voir que la démonstration n'est pas aussi concluante pour les démons comme pour les hommes damnés, contre ce que l'illustre prélat a prétendu au commencement.

Secondement, je veux néanmoins que le démon ne soit pas plus puni que l'homme : qu'en conclura-t-on ? Que Dieu ne reçoit aucune satisfaction suffisante pour le péché du démon. D'accord : il ne la recevra pas du démon ; mais qui empêche que, conformément aux principes de la démonstration, on ne dise que Dieu se dédommage sur Jésus-Christ, de ce qui manque au démon pour satisfaire à la justice divine? C'est, réplique-t-on, qu'il faudroit dire que Jésus-Christ est le Sauveur du diable et de ses anges, et qu'il satisfait pour eux.

[37] Mais, premièrement, si cette conséquence avoit quelque solidité, ce seroit à l'illustre prélat qui me l'objecte, beaucoup plus qu'à moi, à s'en défendre, puisqu'il déclare, comme nous le verrons plus bas, « qu'on peut dire que la satisfaction » de Jésus-Christ apporte quelque soulagement aux » damnés, et même aux démons ; et que Dieu, » pour l'amour de Jésus-Christ, punit les damnés » et même les démons au-dessous de leurs mérites, » et qu'ils doivent cet adoucissement aux mérites » infinis de Jésus-Christ. » Pour moi je n'en voudrois pas tant dire : je ne voudrois pas dire, sans quelque adoucissement, que ce soit pour l'amour de Jésus-Christ que Dieu punisse les démons au-dessous de leurs mérites, ni que les démons doivent cet adoucissement aux mérites infinis de Jésus-Christ; mais seulement que Jésus-Christ ayant satisfait à la justice divine dans la seule vue des intérêts de son Père, et sans nulle bonne volonté pour les démons ; Dieu pleinement satisfait prend occasion de la satisfaction infinie de Jésus-Christ, de mêler quelque adoucissement dans les peines des démons ; à peu près comme j'ai dit des hommes damnés, sur la fin de la démonstration.

Et par là, secondement, l'on voit que je suis bien éloigné de dire « que Jésus-Christ soit le Sauveur » des démons, et qu'il ait satisfait pour eux ;» puisque je soutiens qu'il n'a eu nulle bonne volonté pour eux. S'il n'y a donc que cela qui me fasse de la peine, ou qui m'oblige à détruire ma démonstration, je n'ai qu'à demeurer tranquille, et qu'à penser à édifier de pareilles démonstrations plutôt qu'à les détruire.

[38] C'est à l'illustre prélat à se sauver et de cette erreur et de sa censure ; puisque assurément si cette erreur est renfermée dans quelqu'une de ses propositions ou des miennes, il est facile de juger, par le parallèle que j'en viens de faire, que c'est beaucoup plutôt dans les siennes. Car enfin je ne dis point que Jésus-Christ ait offert pour les démons sa satisfaction infinie : je nie même, dans la démonstration, qu'il l'ait offerte pour les hommes damnés ; et je dis seulement, comme on l'a vu plus haut, que « Jésus-Christ ayant satisfait à la justice » divine dans la seule vue des intérêts de son Père, » et sans nulle bonne volonté pour les démons, » Dieu pleinement satisfait en prend occasion de » modérer leurs peines. » Si c'est là sauver les démons et rendre Jésus-Christ leur Sauveur ; sûrement l'illustre prélat peut se tenir certain qu'il a fait ce grand mal beaucoup plus formellement que moi.

[39] S'il n'y a que ce que l'illustre prélat m'a objecté jusqu'ici qui s'oppose à cette réception, il me permettra, après tout ce que je lui ai répondu, de conclure que ces propositions doivent être reçues dans la saine théologie.

[40] Assurément l'illustre prélat voit plus clair dans mon cœur que je n'y vois moi-même : car j'avoue que je n'y avois nullement aperçu ce dessein en aucun endroit de la démonstration.

satisfaire à sa justice. Or cette doctrine est insoutenable ; puisqu'elle suppose qu'il étoit absolument impossible que Dieu laissât tous les hommes dans la masse d'Adam, ce qui est combattu par saint Augustin et par toute la tradition.

Savoir maintenant si l'on peut dire que la satisfaction de Jésus-Christ apporte quelque soulagement aux damnés, et même aux démons ; je crois qu'on le peut résoudre par une opinion très commune dans l'école. On y dit que Dieu récompense au-dessus, et punit au-dessous des mérites ; on apporte, pour le prouver, ce texte du psaume : *Cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis* (HABAC., III. 2.), et quelques autres.

Je ne vois pas, dans cette opinion, qu'il soit mal de dire que les damnés doivent cet adoucissement aux mérites infinis de Jésus-Christ, auxquels Dieu a plus d'égard que ne méritoit leur ingratitude ; et si l'auteur n'eût voulu dire que cela, j'aurois peut-être laissé passer sa proposition [41], avec quelques adoucissements dans les termes. Mais si c'étoit là ce qu'il vouloit dire, il n'auroit pas fallu nous parler de l'indispensable besoin d'une satisfaction infinie [42]; puisque cet adoucissement de la divine miséricorde envers les damnés, n'allant nullement à ôter ce qu'il y a d'infini dans leurs peines [43], une infinie satisfaction n'y étoit pas nécessaire.

On voit donc bien où l'auteur en vouloit venir : c'étoit à la prétendue démonstration de la nécessité de l'incarnation [44], pour procurer à la justice de Dieu une satisfaction, dont il n'étoit pas possible qu'elle se passât ; et c'est là que je trouve trois erreurs [45] : la première, que Dieu ne puisse pas laisser les hommes dans la masse de perdition [46] ; la seconde, qu'il ait besoin de la satisfaction infinie de Jésus-Christ pour les damnés, sans qu'on en puisse excepter les démons [47] ; en sorte qu'il ne pût pas ne pas satisfaire infiniment pour ceux à qui positivement il ne vouloit pas appliquer sa satisfaction infinie.

La troisième erreur, où l'on veut venir par les deux autres, est que, supposé le péché ou des démons ou des hommes, Dieu soit autant nécessité d'incarner son Fils [48], que de s'aimer lui-même ; en sorte que l'œuvre de la plus grande

Mais enfin je veux que mon dessein ait été d'établir également la nécessité des satisfactions de Jésus-Christ, et la nécessité de l'incarnation. Ces propositions sont-elles absurdes et insoutenables ? Oui, dit-on ; parce qu'il s'ensuit qu'il étoit absolument impossible que Dieu laissât tous les hommes dans la masse d'Adam. Mais je nie absolument cette conséquence. Il est aisé de faire voir qu'elle n'a nulle liaison avec les propositions dont on la tire. Il y a une fort grande différence entre satisfaire à Dieu pour les péchés des hommes, et vouloir que cette satisfaction soit favorable aux hommes. Les magistrats d'une ville peuvent fort bien satisfaire au roi pour la révolte de quelques séditieux, sans prétendre par là les exempter du supplice. Ainsi Jésus-Christ a pu satisfaire à son Père pour le péché des hommes, sans prétendre par là les délivrer de la punition, ni les tirer de la masse de perdition. Et l'on voit assez souvent que lorsqu'il est arrivé quelque profanation au saint Sacrement de nos autels, l'on fait à la justice divine toutes les réparations et toutes les satisfactions dont on est capable, sans prétendre par là décharger les criminels des peines qu'ils ont encourues par cette profanation.

[41] Laissez-la donc passer, Monseigneur ; car assurément je n'en ai de mes jours tant prétendu.

[42] C'étoit une nécessité d'en parler, pour soutenir les intérêts de l'ordre et de la justice : car Dieu les aimant invinciblement, comme on l'a démontré, il ne peut pas abandonner leurs intérêts ; et ce principe, au reste, établit incomparablement mieux que celui que l'illustre prélat a emprunté de l'école, l'indulgence qui revient aux damnés des mérites de Jésus-Christ.

[43] Ce n'est nullement pour diminuer les peines des damnés, ni pour en ôter ce qu'il y a d'infini, puisqu'on ne les croit pas infinies, qu'on admet la nécessité de la satisfaction infinie de Jésus-Christ : c'est uniquement pour satisfaire à l'ordre et à la justice divine. Il faut voir ce qu'on a dit dans la 31e remarque, sur cette prétendue infinité de peines.

[44] J'ai déjà dit que ce n'étoit point là mon dessein. Mais enfin je veux que ce le soit : est-il si criminel ?

[45] Oui, dit l'illustre prélat : « C'est là que je trouve » trois erreurs. » C'est être bien libéral d'erreurs : mais encore voyons donc quelles elles sont ?

[46] Mais j'ai fait voir, dans la 37e remarque, que cette proposition n'est nullement comprise dans la nécessité de l'incarnation.

[47] Est-il possible qu'on ne veuille pas voir qu'il y a une extrême différence entre satisfaire pour la faute d'un criminel, et satisfaire en faveur et à la décharge du criminel ; entre satisfaire pour l'amour de la personne offensée, et satisfaire pour l'amour du coupable ; entre offrir à Dieu une satisfaction par un pur zèle de la justice, et vouloir que cette satisfaction soit encore favorable aux criminels ? Cette différence saute aux yeux ; et il est, ce me semble, très aisé à comprendre qu'il se peut très bien faire que Dieu ait besoin de la satisfaction infinie de Jésus-Christ pour les péchés des damnés, sans que pour cela on puisse dire que Jésus-Christ ait satisfait en leur faveur, et sans qu'il ait eu nulle bonne volonté pour eux.

[48] Mais ce n'est pas là une troisième erreur comprise dans la proposition : ce n'est que la proposition même en question. Voici néanmoins quelque chose de différent qu'on y oppose.

miséricorde et de l'amour le plus gratuit soit en même temps l'œuvre de la plus grande et de la plus inévitable nécessité.

Je condamne hardiment ces trois propositions [49], comme inouïes dans l'Eglise, et comme contraires à la tradition et à la théologie de nos pères.

Quand l'auteur se voudra réduire à soutenir seulement que Dieu, pour l'amour de Jésus-Christ, punit les damnés, et même, si l'on veut, les démons, au-dessous de leurs mérites [50], selon mes lumières présentes je ne m'y opposerai pas. Mais j'espère aussi qu'il voudra bien corriger cette proposition, « que les satisfactions de Jésus-» Christ soient un supplément de celle des » damnés; » car ce terme de supplément est dur et odieux, pour deux raisons : l'une, à cause que c'est mal parler de la satisfaction de Jésus-Christ, qui pourroit acquitter la dette entière, de la faire considérer comme un supplément; l'autre est, mon révérend Père, que, quoi que vous puissiez dire, ce qui est regardé comme un supplément ne fait qu'un seul et même paiement total avec la somme, dont il supplée le défaut. Avec ces deux correctifs, j'accorde sur ce sujet tout ce qu'il vous plaira [51]. Mais si je devine bien, vous ne vous soucierez guère en cela de ma complaisance; puisque vous n'y trouverez pas votre incarnation démontrée, qui est le but où vous tendez avec votre ami, et où je puis bien vous assurer que vous ne ferez jamais venir les orthodoxes [52].

Que si vous me demandez maintenant, d'où vient donc que Dieu a pris cette voie de la satisfaction de Jésus-Christ : quand je dirai que je n'en sais rien, et que j'aime mieux demeurer court sur cette demande, que d'y chercher des réponses contraires à l'analogie de la foi [53], il faudra en demeurer là. Je crois néanmoins pouvoir trouver dans les Ecritures et dans la doctrine des saints un dénoûment plus solide et plus simple de toutes les questions de la satisfaction de Jésus-Christ. Mais ce n'est pas de quoi il s'agit, et je ne veux pas m'engager dans cette matière; tout ce que j'en puis dire en trois mots, c'est que quiconque croira trouver dans les satisfactions de Jésus-Christ les règles d'une justice étroite, demeurera court en deux endroits essentiels : l'un, quand il faudra expliquer comment Jésus-Christ a satisfait à la seconde personne

C'est, dit l'illustre prélat, qu'à ce compte il faudra que « l'œuvre de la plus grande miséricorde et » de l'amour le plus gratuit soit en même temps » l'œuvre de la plus grande et de la plus inévitable » nécessité. »

Mais ce qu'on regarde là comme une contradiction, loin d'être une erreur, est ce qui fait une partie de la grandeur du mystère : en voici le dénoûment. Le mystère de l'Incarnation, regardé par rapport à Dieu, est, dans cette supposition, d'une inévitable nécessité; parce que la justice, la loi éternelle, l'ordre inviolable le demande : mais il est en même temps l'œuvre de la plus grande miséricorde, et de l'amour le plus gratuit; parce que Dieu a bien voulu que les hommes y eussent part, et que Jésus-Christ a bien voulu répandre son sang, pour retirer de la damnation de misérables et d'indignes pécheurs, pouvant justement les y laisser.

49 On espère que l'illustre prélat voudra bien lever ces censures, lorsqu'il se sera donné la peine de lire nos éclaircissements.

50 Je vous ai déjà dit, Monseigneur, que bien loin d'avoir peine à me réduire à cette proposition, je n'en demande pas tant; et que toute ma peine en m'y réduisant, seroit d'en dire peut-être trop, et toujours plus que je ne voudrois.

51 Nous voilà donc, Monseigneur, parfaitement d'accord sur cette proposition, qui sembloit d'abord m'éloigner de votre Grandeur par de si prodigieux espaces. Car assurément le mot de supplément ne me tient nullement au cœur; et quoique, après les explications que je lui ai données, dans la démonstration et dans la lettre qui l'accompagnoit, il ne doive faire nulle difficulté; néanmoins je vous l'abandonne, n'étant nullement d'humeur à disputer d'un mot.

52 Je me suis déjà expliqué là-dessus; et assurément les orthodoxes ne devroient avoir nulle peine à se rendre à un sentiment qui paroît si avantageux à la religion, et d'une si grande force contre les libertins et les sociniens.

53 Est-il possible qu'il faille regarder comme contraire à l'analogie de la foi, de dire qu'il n'y a eu qu'un Homme-Dieu qui ait pu satisfaire en rigueur à la justice divine, et nous réconcilier avec Dieu? Et n'est-ce pas ce que saint Paul insinue en tant d'endroits de son Epître aux Hébreux, et ce qu'il marque surtout par ces paroles (*Hebr.*, VII. 26.) : *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, et excelsior cœlis factus, etc.*

Le malentendu de tout cela, c'est que dans l'incarnation on ne veut songer qu'à l'intérêt de l'homme, et point du tout aux intérêts de Dieu, ni de sa justice. Si cependant on vouloit examiner les saintes Ecritures sous ces deux regards, on trouveroit que quelque soin qu'elles aient eu de nous rendre l'incarnation aimable du côté de notre intérêt, elles n'en ont pas moins eu de nous la rendre vénérable du côté de la gloire de Dieu, et de l'intérêt de sa justice. *Gloria in excelsis Deo, et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis* : voilà les deux fins de l'incarnation nettement marquées par les anges, qui

de la Trinité [54], c'est-à-dire à lui-même ; et l'autre, comment on sauve la justice étroite, dans une satisfaction où ce n'est point le coupable même qui est puni en sa personne [55].

eurent ordre d'en porter la nouvelle aux hommes : premièrement, la réparation de la gloire de Dieu, avant toutes choses, *Gloria Deo ;* et puis la réconciliation des hommes, *Pax hominibus.*.

[54] On ne voit pas qu'il y ait là une fort grande difficulté, ni que rien de cela empêche que la satisfaction de Jésus-Christ ne soit parfaitement étroite. Car premièrement, comme le péché est opposé à la sainteté de Dieu et à l'ordre, qui, comme nous l'avons dit dans la démonstration, consiste dans les rapports qui se trouvent entre les perfections comprises dans l'essence divine, il est visible que le péché regarde Dieu comme Dieu, et non pas comme Trinité ; et qu'ainsi il suffit que la satisfaction regarde Dieu selon ce qu'il a d'absolu, et non pas selon ce qu'il a de relatif, sans qu'il soit besoin que la seconde personne se satisfasse à elle-même comme personne. Secondement, on ne peut pas imaginer une plus étroite justice que celle où l'on paie un prix infini, et que celle où c'est un Dieu qui satisfait.

[55] Mais, dit-on, ce n'est pas le coupable même. Non, Dieu a jugé à propos de l'épargner, dans la vue de son grand dessein : mais c'est une personne divine, chargée de toutes les livrées du coupable, c'est-à-dire revêtue de sa nature, de ses foiblesses, de ses infirmités, et enfin de tout ce qui lui appartient, le péché excepté : peut-il y avoir une plus terrible justice ?

On peut encore ajouter que Jésus-Christ a satisfait à la seconde personne de la Trinité, c'est-à-dire à lui-même. Il est vrai qu'on ne conçoit pas qu'une personne qui ne subsiste qu'en une nature et qui ne termine qu'une nature, puisse se satisfaire à soi-même. Mais si elle subsiste en deux natures, et qu'elle termine deux natures, comme la personne du Verbe termine la nature divine et la nature humaine, il est aisé de concevoir que cette adorable personne, en tant que terminant la nature humaine, se satisfasse à soi-même en tant que terminant la nature divine.

Il ne faut pas une plus grande distinction pour une satisfaction étroite, que pour une vraie obéissance. Or Jésus-Christ, quoique vraiment Dieu, a véritablement obéi à Dieu, et conséquemment à soi-même; il a donc pu aussi se faire satisfaction à soi-même.

Le recueil d'où nous avons tiré toutes ces lettres et ces différents écrits, contenant encore d'autres pièces relatives à la même contestation, nous avons cru faire plaisir au lecteur en lui donnant ici l'extrait des témoignages qui confirment le jugement que Bossuet a porté de cette question.

L'auteur de la *Démonstration* l'ayant envoyée à une personne de mérite [1] de ses amis, pour lui en demander son sentiment, il en reçut cette réponse.

J'ai lu et relu avec bien du plaisir votre Démonstration ; non pas à la vérité avec ce plaisir qu'on a quand on sent son esprit enlevé et emporté par une entière conviction ; car franchement, la Démonstration n'a point eu sur le mien cet effet : mais avec ce plaisir et cette satisfaction qu'on ressent, quand on voit une preuve autant bien suivie, et une opinion autant bien soutenue qu'elles le peuvent être. Vous aurez beaucoup avancé quand vous m'aurez bien prouvé la quatrième Proposition, et qu'on n'y doit pas mettre la limitation que je crois y devoir entrer.

« Il est de l'ordre de punir le péché, » dites-vous; et j'en conviens, si la personne offensée ne se relâche pas de son droit. « L'ordre demande, ajoutez-» vous, que le péché soit puni à proportion de sa » grandeur : » cela est encore vrai, à moins que la personne offensée ne veuille bien diminuer quelque chose en faveur du coupable. Or je ne vois point qu'il soit contre l'ordre que Dieu se relâche de son droit, et qu'il ne punisse pas le coupable dans toute la rigueur. Cela, ce me semble, doit être considéré comme très libre en Dieu ; et la réparation de sa justice en toute rigueur, ne doit être regardée que comme un bien borné et limité, qu'il lui est entièrement libre de prendre ou de ne prendre pas.

Quant à ce que l'on dit, « qu'il aime invincible-» ment sa justice; » je crois que la proposition est véritable en ce sens, qu'il aime invinciblement sa justice comme un attribut inséparable de lui-même; mais non pas en ce sens, qu'il aime invinciblement la réparation de sa justice en toute rigueur. Car encore bien que cette réparation en toute rigueur doive être quelque chose d'infini, c'est pourtant quelque chose hors de Dieu qui ne lui est point essentiel, et qui par conséquent doit lui être très libre : et c'est en ce sens que j'ai dit que c'est un bien limité et borné ; à peu près comme les théologiens disent du mystère de l'Incarnation.

Le père Lami entreprit de répondre à cette lettre, et de confirmer, ce qu'il avoit déjà tâché d'établir, qui est que l'ordre en Dieu exige tellement qu'il punisse le péché, qu'il ne peut rien relâcher de la peine qu'il mérite.

L'auteur de l'Objection ayant reçu la réponse de dom Lami, lui répliqua peu de temps après en ces termes.

[1] Nous soupçonnerions que cette personne pourroit être Nicole; mais nous ne pouvons que le conjecturer ; parce que le manuscrit ne s'explique pas assez clairement. La manière dont le père Lami lui répond, nous donne à entendre que celui à qui il écrivoit étoit un homme d'un mérite distingué. « Il paroît, lui dit-il, que vous n'avez » pas jugé la Démonstration indigne de votre application, » puisque vous l'avez même honorée de votre critique. » Je l'en aime mieux, de s'être attiré cet honneur ; et » ce n'est que pour la mettre en état de le mieux sou-» tenir, que je vais tâcher de l'appuyer un peu contre » vos attaques. »

L'auteur de l'Objection à l'auteur de la Démonstration.

Je tiens que l'ordre est en effet immuable, et je suis fort éloigné de croire qu'il soit arbitraire en Dieu. Mais encore que l'ordre soit immuable, et que le péché blesse l'ordre, il ne s'ensuit pas que le péché doive être absolument puni, sans qu'il soit permis à la personne offensée de se relâcher en faveur du coupable. Si j'avois laissé passer cette quatrième démonstration, il eût fallu nécessairement avouer tout le reste; car il se suit parfaitement bien. Je suis, etc.

Dès que le père Lami eut vu cette réplique, il se hâta d'y répondre par une nouvelle lettre, où il rebat les mêmes principes. Son adversaire la réfuta, en ajoutant de nouvelles raisons aux premières qu'il avoit déjà déduites; mais nous n'avons que des extraits de sa lettre, rapportés dans celle que dom Lami lui écrivit encore pour défendre sa thèse, et nous les rapporterons ici.

Je viens, dit ce révérend père, aux véritables motifs qui vous ont engagé au combat, et que vous ne pouvez exposer sans m'attaquer tout de nouveau.

Le premier de ces motifs est, dites-vous, que « la » proposition raisonnée, touchant la satisfaction » de Jésus-Christ, tend à établir la nécessité abso- » lue du mystère de l'Incarnation, qui est si uni- » versellement désavouée par tout ce que nous avons » d'habiles théologiens. »

Le second a quelque chose de plus spécieux, le voici. C'est, dites-vous, « que cette démonstration » va à détruire une opinion non moins universel- » lement reçue par ces théologiens, qui est que » Jésus-Christ, par une seule action, sans rien souf- » frir, en demandant seulement le pardon des pé- » chés des hommes, en a pu mériter la rémission. »

Je l'avoue, Monsieur; si la démonstration alloit à détruire un sentiment si raisonnable, je l'abandonnerois à l'instant. Mais il est plus évident que le jour qu'elle n'y donne nulle atteinte; et vous le verriez comme je le vois, si le grand nom et l'autorité de M. de Meaux ne vous avoit ébloui, et empêché d'apercevoir la solidité de la réponse que je lui fais. Il faut donc tâcher de vous mettre dans le point de vue : je vous demande seulement un moment de suspension d'esprit.

Sur ce que j'ai dit dans la démonstration, « qu'il » est de l'ordre que le péché soit puni, » l'illustre prélat m'a objecté « que tous les théologiens con- » viennent que Jésus-Christ pouvoit mériter le par- » don de tous les hommes, seulement en le deman- » dant; et qu'ainsi Dieu pouvoit pardonner le péché » sans en imposer la peine à Jésus-Christ. »

A cela j'ai répondu, qu'en matière de satisfaction, c'est souvent la plus grande de toutes les peines que de demander pardon, surtout si la personne qui le doit demander est d'une dignité fort éminente.

Réponse qui marque assez que je conviens que Jésus-Christ a pu satisfaire à Dieu par une simple demande du pardon; mais qui fait voir aussi que cette demande de pardon seroit toujours une grande satisfaction, et une grande punition du péché.

Cependant, Monsieur, cette réponse n'a pas eu l'honneur de vous plaire : « elle vous semble foi- » ble; et si jamais le prélat me presse là-dessus, » vous ne voyez pas par où je pourrai parer ce » coup. »

Je le parerai, Monsieur, comme j'espère que je vas parer le vôtre : le voici.

« La peine, dites-vous, qu'on ressent à demander » pardon à son égal ou à son supérieur, n'est qu'un » mal d'imagination, qui ne peut naître que de l'or- » gueil d'un esprit hautain : nous sentons le rabais- » sement à proportion de notre orgueil. Mais ces » sentiments ne pouvant jamais être dans Jésus- » Christ, on ne peut dire raisonnablement que la » demande de pardon qu'il auroit faite à son Père » pour les péchés des hommes, lui eût été pénible. » Le père Lami s'efforce de prouver ici, que quoique cette demande de pardon ne fût pas pénible à Jésus-Christ, elle étoit cependant une très grande peine, et une terrible punition du péché.

Malgré tout le zèle que dom Lami témoignoit pour la défense de la Proposition du père Malebranche, il n'eut pas la consolation de se voir applaudi, même par tous les partisans de ce philosophe. Un disciple de ce dernier fit une Dissertation pour montrer que le père Lami avoit mal pris la pensée de son maître; et que dans son système, bien loin que la satisfaction de Jésus-Christ fût favorable aux damnés, elle leur portoit au contraire un préjudice extrême, qui tournoit au profit de Dieu; parce que, au lieu que, sans cette satisfaction ils auroient été anéantis, ils sont au contraire conservés par son moyen, pour être éternellement misérables.

Dom Lami composa une longue lettre pour réfuter ce nouvel adversaire, et prouver qu'il avoit très bien saisi le sens de la proposition du père Malebranche. Il fit plus. Pour justifier, par l'autorité de la tradition, sa prétendue démonstration, il analysa le premier livre du traité de saint Anselme, intitulé, *Cur Deus homo?* et différents livres de saint Augustin; s'appliquant à faire voir que leurs principes, qui supposent en Dieu un ordre essentiel, éternel et immuable, admettent en même temps l'obligation indispensable de punir le péché, et la nécessité absolue de l'Incarnation. Notre recueil est terminé par ces analyses, où dom Lami, épris de ses agréables inventions, s'efforce de tirer des textes qu'il cite toutes les conséquences qui peuvent l'affermir dans ses opinions.

Mais telle est la suite ordinaire d'un premier engagement : quand une fois on s'est laissé éblouir par les belles spéculations de son génie, tout paroît décisif et concluant pour le système qu'on a embrassé. Plus on raisonne, plus on se fait d'illusions; et l'on s'enfonce, sans s'en apercevoir, dans un labyrinthe où l'on prend plaisir à s'égarer. L'amour que l'homme porte à ses idées et à tout ce qu'il a conçu, met un obstacle presque invincible au retour; parce qu'il ferme l'entrée de son esprit à la lumière qui pourroit dissiper ses ténèbres, et l'empêche de peser les raisons avec ce désintéressement, ce dépouillement de soi-même, si nécessaire pour trouver la vérité et reconnoître son erreur. Tant il est vrai qu'on ne sauroit trop, dès le premier mouvement, se défier de ses vues; parce que si une fois on s'en laisse préoccuper, on n'est plus en état de porter un jugement impartial.

Mais ajoutons encore qu'il est toujours très dangereux de vouloir tout pénétrer, d'agiter des questions inutiles, ou qui contribuent peu à notre instruction. C'est une dé-

mangeaison naturelle à notre curiosité inquiète, et qu'il est bien important de réprimer, surtout dans les choses de la religion; puisque cette insatiable avidité de savoir a causé les plus grands maux à l'Eglise. Et moins encore convient-il de prendre pour guide dans des matières si étrangères à nos pensées, une raison aveugle et orgueilleuse, qui n'est capable, lorsqu'on s'y livre, que de nous précipiter dans les erreurs les plus funestes, comme l'expérience l'a si souvent fait voir.

LETTRE CXLIX.

A M. LE FÈVRE D'ORMESSON.

Sur la source du mérite des bonnes œuvres, et la manière dont la charité opère.

Il n'y a nul doute, Monsieur, que l'opinion dont nous parlâmes à Paris ne soit très saine. C'est même une doctrine très commune, ou plutôt une maxime très universelle dans l'école, que tout le mérite des bonnes œuvres a sa source dans la charité habituelle; ce qui suit aussi de la doctrine du concile de Trente, lorsqu'il déclare que le mérite de l'homme justifié vient de l'influence continuelle de Jésus-Christ comme chef dans ses membres (*sess.* VI. *de Justif. cap.* XVI.). De dire maintenant que la charité influe dans les bonnes œuvres sans qu'on y pense, et sans qu'elle leur serve de motif, c'est trop la faire agir comme une chose morte et inanimée. Aussi trouverez-vous partout dans saint Thomas, qu'il n'y a de mérite que dans les œuvres qui sont ou produites ou commandées par la charité.

Et quant à ce que vous disiez, qu'il s'en suivroit que les actes de foi et d'espérance, ou même ceux de la crainte des jugements de Dieu et des peines éternelles, ne seroient pas méritoires; la réponse est bien aisée. Si la charité ne pouvoit pas exciter ou commander une œuvre de foi, saint Paul n'auroit pas écrit aux Corinthiens que *la charité croit tout* (I. *Cor.*, XII. 7.). Si elle excite et fait agir la foi, elle peut bien faire agir la crainte, dont la foi est le fondement. Et qui doute qu'un homme qui aime Dieu ne soit bien aise d'abattre en lui-même la concupiscence, en se représentant les motifs de la crainte, afin que la charité soit d'autant plus ferme qu'elle sera moins attaquée? Il en est de même de l'espérance; puisque saint Paul, qui a dit: *La charité croit tout*, dit aussi que *la charité espère tout* (*Ibid.*). Il est vrai qu'on ne peut pas dire qu'elle craigne; puisqu'au contraire elle tend de sa nature à chasser la crainte. Mais comme elle n'opère ce grand effet que lorsqu'elle est parfaite, comme le dit expressément l'apôtre saint Jean (I. JOAN., IV. 18.), elle peut bien, pendant qu'elle est infirme, se servir de la crainte pour se fortifier.

Mais on voudroit peut-être que l'exercice de la foi fût méritoire, sans que le motif de la charité y entrât. Je ne le puis croire; puisque saint Paul, après avoir dit tout ce qui ne sert de rien, ne compte parmi les choses qui servent, que la foi qui opère par la charité (*Gal.*, V. 6.). Et à vous dire le vrai, il n'y a nulle apparence que la foi puisse être méritoire, ni doive agir dans l'homme justifié, sans la charité qui en est l'âme et la forme, du consentement unanime de toute l'école.

Mais enfin, demandiez-vous, que sera-ce donc qu'un acte de foi détaché de l'exercice de la charité? Seroit-il bon? seroit-il mauvais? seroit-il indifférent? Il est encore aisé de repondre qu'il seroit bon; mais qu'il ne s'ensuit pas qu'il fût immédiatement méritoire. Il en seroit comme d'un acte de foi, qu'un homme feroit hors de l'état de grâce. Il est bon sans doute, parce qu'il met toujours dans le cœur de bonnes dispositions. Ainsi cet acte de foi que vous présupposez dans l'homme juste, le disposera sans doute à rendre la charité plus active; et je crois même bien difficile qu'un homme juste exerce un acte de foi, sans que son cœur soit excité à aimer la vérité éternelle, et à s'attacher à celui qui est l'auteur comme l'objet de la foi.

Quoi qu'il en soit, je ne comprends pas la théologie qui semble donner à la charité habituelle quelque chose pour nous exempter d'en exercer les actes; au lieu qu'elle n'est donnée que pour nous y incliner, et pour nous les rendre faciles; ce qui rend l'obligation de les exercer plus étroite. En un mot, je conclus, Monsieur, que la charité n'influe dans nos bonnes œuvres que d'une manière vivante et vitale; d'où il s'ensuit qu'elle ne fait rien dans ceux qui n'y pensent pas; c'est-à-dire qui n'agissent point par ce motif. Vous entendez bien, au reste, qu'il ne s'agit pas ici d'avoir toujours l'esprit actuellement tendu pour penser à Dieu; vous savez trop ce que c'est que l'intention virtuelle, pour vous arrêter à une si légère difficulté.

Voilà, Monsieur, mon sentiment, et une partie de mes raisons. Je vous exhorte à entrer dans ces vrais et solides principes; mais, sans mes exhortations, vous saurez toujours bien faire et penser tout ce qu'il y a de meilleur.

Une petite fluxion à l'épaule, qui fait que j'ai peine à écrire, m'oblige à emprunter une main qui ne vous est pas inconnue.

A Meaux, ce 29 octobre 1687.

LETTRE CL.

A DOM MABILLON.

Il lui demande des éclaircissements sur l'étendue de la persécution dans l'Occident, sous Dioclétien et ses successeurs.

Je vous remercie de votre Mémoire sur Maxence [1]. J'en avois assez pour mon dessein de ce qui en étoit dans Eusèbe; mais j'étois bien aise de savoir s'il n'y avoit rien davantage. Je puis aussi me contenter de ce que dit Lactance de Constantius Chlorus, *de Mortibus Persecutorum ;* mais je souhaiterois savoir si en Espagne ou ailleurs, dans sa portion de l'empire, il n'y a point eu quelque martyre ou quelque exécution contre les chrétiens, durant la persécution. Pour les Gaules où il étoit, je ne crois pas qu'il y en ait eu; mais il est bon de savoir ce que les magistrats pourroient avoir fait, en exécution des édits qu'il n'avoit point révoqués [2].

La même chose du césar Sévère; quoique pour celui-ci je ne voie pas qu'il puisse rien y avoir, ni tant qu'il a été césar, ni dans le peu de temps qu'il a été empereur.

Je m'avise que quelques canons du concile d'Elvire marquent en Espagne quelques souffrances de l'Eglise : la question est de la date; et il me semble que ce doit être sous Constantius Chlorus. Je sais l'endroit d'Eusèbe sur la durée de la persécution en Occident; mais ces choses générales ne sont pas toujours sans quelque exception. Je vous demande pardon, mon révérend Père, de la peine que je vous donne.

A Paris, ce 29 *janvier* 1688.

[1] Nous croyons faire plaisir au lecteur de mettre ici le Mémoire dont il s'agit dans cette lettre. Le voici :

Je ne me souviens point d'avoir vu aucun acte de martyrs qui soit bon, sous la persécution de Maxence. Il n'y en a aucun dans le petit recueil sur lequel je travaille. Eusèbe dit que Maxence donna d'abord un édit en faveur des chrétiens (*Hist. eccles., l.* VIII. *c.* XIV.), pour faire paroître qu'il avoit de la douceur; mais qu'ensuite il se laissa aller à toute sorte de cruauté, d'impiété et d'injustice : il ne parle pas néanmoins qu'il les ait exercées en particulier sur les chrétiens, quoiqu'il le compare avec Maximin, qu'il dit les avoir beaucoup persécutés. Ce même historien rapporte plus au long, dans la vie du grand Constantin, les dérèglements de Maxence (*lib.* I. *cap.* XXXIII *et seq.*) : mais il ne marque point non plus en cet endroit que ce tyran ait fait de la distinction entre les chrétiens et les païens; sinon que les femmes chrétiennes témoignoient bien plus de courage que les païennes, pour conserver leur honneur; ce qui étoit à quoi ce tyran en vouloit le plus. Il marque même qu'une femme de qualité aima mieux se faire mourir, que de souffrir la violence de Maxence.

Pour ce qui est des Actes de saint Marcel, pape et martyr, on ne doit point du tout les tenir pour sincères. Le cardinal Baronius avoue même qu'il y a des faits qui sont tout-à-fait insoutenables. Je crois que tout ce qu'on peut croire de sûr de ce saint, est renfermé dans les vers que saint Damase pape a faits de lui, où il dit qu'il fut envoyé en exil. Baronius rapporte ces vers au troisième tome de ses *Annales*, et après lui Bollandus au 16 de janvier.

[2] Sur ces questions, *voyez* la Préface que dom Thierri Ruinart a mise à la tête des *Actes des Martyrs*, § III, *n.* 60 *et seq. pag.* LXVI *et seq. edit.* 1713. Il y prouve que la persécution fut générale dans tout l'empire, quoique moins violente dans la portion soumise à Constance Chlore.

LETTRE CLI.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur des incidents qui retardoient la publication du *Commentaire* de cet abbé, et sur l'armement du prince d'Orange.

Il est vrai, Monsieur, que nous entendîmes durant quelques heures beaucoup de difficultés assez légères, parmi lesquelles il y en avoit deux ou trois que je jugeai de conséquence, et dont M. du Peirier a dû vous rendre compte. Je n'ai pu rejoindre M. de Rheims, quelque soin que j'en aie pris, et quoique j'aie attendu à partir jusqu'à la veille de mon synode, qui ne me permettoit plus de retarder. Ce n'est pas qu'il y ait aucun changement dans ce prélat, qui comme moi a beaucoup estimé l'ouvrage. Mais ou il a été malade, comme il l'est encore, ou il est arrivé d'autres incidents, autant imprévus qu'inutiles à raconter. Je lui avois proposé de convenir par lettres; il n'y a pas eu moyen : il a trouvé cette voie trop longue; et comme j'eusse pu prendre le parti de faire un tour à Paris pour achever, il a été attaqué très violemment des hémorrhoïdes, mal qui lui est assez ordinaire; si bien que la chose est remise. Cependant cela fait beaucoup discourir. On a dit que je ne voulois pas approuver, et puis qu'on faisoit beaucoup de cartons. J'ai répondu ce que je devois; mais cependant ces contre-temps me fâchent beaucoup.

On mande de tous côtés que ce grand armement du prince d'Orange tombe enfin sur la France, où les huguenots remuent de toutes parts, c'est-à-dire qu'il faut beaucoup prier et s'abandonner à la volonté de Dieu. Il n'y avoit point d'apparence de s'éloigner dans l'état où l'on étoit. A vous, Monsieur, de tout mon cœur.

A Germigny, ce 2 septembre 1688.

LETTRE CLII.

A DOM MABILLON.

Sur une lettre du cardinal Colloredo, et les menaces qu'on faisoit contre l'Eglise catholique et contre la France.

La lettre de M. le cardinal de Colloredo est assurément, mon cher et révérend Père, la

plus obligeante qu'on pût jamais recevoir : c'est ce que j'ai impatience de vous témoigner. Il faut prier Dieu qu'on écoute à Rome de tels cardinaux.

Je suis venu célébrer ici la fête de saint Denis dans une paroisse qui lui est dédiée ; afin d'exciter les peuples à la prière, dans ces menaces terribles, qu'on fait autant contre l'Eglise catholique que contre l'état [1]. C'est le cas plus que jamais d'invoquer Dieu, et de demander les prières de l'ancien protecteur de nos rois et de la France. Je suis à vous, mon révérend Père, de tout mon cœur, et avec toute la sincérité que vous savez.

A Coulommiers, ce 9 octobre 1688.

LETTRE CLIII.

A M. L'ABBÉ RENAUDOT.

Il lui témoigne le désir qu'il a de le voir admis dans l'académie française [2].

Si nous faisions bien à l'académie, ce seroit, Monsieur, des gens comme vous qu'il y faudroit appeler ; mais cela se mène d'une manière qu'il n'est pas possible de vous en rien dire de si loin. Tout ce que je puis vous assurer, c'est que si la chose est en son entier à mon arrivée, qui sera avant la fin de l'année, je serai de tout mon cœur pour vous, et j'attirerai à ce parti tout ce que je pourrai de mes amis. Je ne fais que gémir sur l'Angleterre. Je suis, Monsieur, à vous de tout mon cœur.

A Meaux, ce 22 décembre 1688.

LETTRE CLIV.

DE M. L'ABBÉ RENAUDOT.

Sur la lettre suivante de milord Perth.

Je vous envoie, Monseigneur, une lettre de milord chancelier d'Ecosse, que je reçus il y a quatre jours, et que j'ai mise en français. Il est de la dernière conséquence que ni l'original ni la copie ne sortent pas de vos mains ; car une semblable lettre suffiroit, dans des temps difficiles, pour lui faire son procès. Je ne vous l'ai pas envoyée à Meaux, sachant que vous deviez arriver bientôt. Je remets le reste de ma commission à la première visite que j'aurai l'honneur de vous rendre. Je vous supplie, Monseigneur, d'être toujours persuadé de mon très profond respect.

[1] Dès 1686 les ennemis de la France avoient formé une ligue redoutable connue sous le nom de la ligue d'Ausbourg, et menaçoient ce royaume de la guerre la plus terrible qu'il eût encore eu à soutenir. Louis XIV, pour prévenir leurs mauvais desseins, envoya cette année 1688, au delà du Rhin, une armée qui eut de très grands succès.

[2] L'abbé Renaudot fut reçu à l'académie française l'année suivante, à la place de M. Doujat.

LETTRE CLV.

DE MILORD PERTH.

Ses généreuses et saintes dispositions au milieu des souffrances que sa fidélité pour son roi lui attiroit. A quel excès de fureur les séditieux s'étoient portés dans leur révolte. Pieux désirs de cet illustre captif.

J'ai mandé à M. l'abbé Renaudot que quoique peut-être ce point d'honneur et cette fidélité inviolable et non interrompue de ma maison m'ont mis ici [1], à cause que je demeure fidèle au roi mon maître si cruellement outragé ; je vous ai cependant cette obligation, que par la grâce, la miséricorde et la bonté de Dieu envers moi, vous avez été l'instrument par lequel ce que je souffre est en quelque manière sanctifié ; et non-seulement m'est devenu supportable, mais doux et agréable. Ce n'est pas seulement pour le roi mon maître, mais pour mon Dieu, que je suis présentement dans la souffrance ; et comme il y a de la noblesse et de la grandeur à souhaiter de souffrir seulement pour l'amour de son souverain, que ne doit-on pas être prêt à souffrir, lorsqu'avec cela on souffre pour la religion catholique et par principe de conscience ? Pour moi je suis un des plus foibles hommes qu'il y ait, et je n'ai rien de bon, capable de me soutenir. Cependant je rends grâces à Dieu pour la miséricorde qu'il me fait, car elle est plus qu'abondante ; de sorte que j'ai eu même quelques scrupules d'avoir été si peu sensible à ce qui m'est arrivé. Vous en saurez le détail

[1] Lors de la grande révolution arrivée en Angleterre au mois de novembre 1688, causée par l'invasion du prince d'Orange, qui souleva les trois royaumes contre Jacques II, son beau-père ; le roi, la reine, avec le jeune prince de Galles leur fils, furent obligés de se réfugier en France. Milord Perth, chancelier d'Ecosse, se vit aussi contraint de sortir d'Edimbourg. Ses ennemis pillèrent indignement sa maison ; et l'ayant arrêté, ils l'enfermèrent dans le château de Sterling, où il fut gardé très étroitement pendant deux ans et sept mois. Après ce terme on lui accorda quelque adoucissement, à cause de ses infirmités ; mais on le remit ensuite en prison, d'où il ne fut élargi qu'au bout de neuf mois : enfin on lui permit de sortir du royaume. Il se retira d'abord à Rome, où sa vertu et son zèle pour la religion catholique le firent beaucoup estimer. Etant passé en France, il fut premier gentilhomme du roi Jacques II, gouverneur du prince de Galles Jacques III, connu sous le nom du chevalier de Saint-Georges, et grand chambellan de la reine sa mère. Il mourut à Saint-Germain-en-Laye, le 10 mai 1716, en sa soixante-huitième année : son corps fut apporté à Paris, et enterré dans le collége des Ecossais. Ses plus grands ennemis n'ont jamais pu lui objecter d'autre crime que sa catholicité.

s'il vaut la peine de fatiguer votre patience, par mon frère et par le principal du collége Ecossais.

On ne peut que fort incertainement juger quel tour prendront les affaires de ce royaume déchiré. Mais je suis bien fâché que vous ayez un nouvel argument, si important pour confirmer votre doctrine dans la seconde édition de votre *Histoire des Variations des protestants*, telle qu'est celui que ces royaumes vous fournissent. Mais si cela peut gagner une seule âme à Dieu, toutes les pertes temporelles qui peuvent arriver à qui que ce soit seront bien employées.

Je ne doute pas que vous ne voyiez souvent le roi mon très cher maître. Il n'y a point d'homme dont l'éloquence et la piété puissent plus efficacement donner quelque consolation à Sa Majesté, qui néanmoins, comme je crois par son tempérament naturel, en a aussi peu de besoin que personne qui seroit en pareil état. Mais ce qu'il souffre est fort grand. Je vous suplie, pour l'amour de Jésus, d'employer vos sages exhortations à le soutenir dans son affliction, et de lui accorder surtout vos saintes prières, afin que Notre-Seigneur le rétablisse dans ses royaumes, et ses sujets dans leur bon sens; car il règne de toutes parts une espèce de folie générale.

Je suis fort étroitement gardé, de sorte que cette lettre est écrite et sera envoyée à la dérobée. Mais comme apparemment je n'aurai jamais l'occasion ni le moyen de vous écrire encore, je vous ai écrit celle-ci pour vous demander votre bénédiction et vos prières. J'espère que Notre-Seigneur, qui vous a fait servir d'un si bon instrument pour me rendre de la véritable religion, et qui m'a mis, quoique très indigne, en état de souffrir pour elle, vous exaucera, en m'accordant la bénédiction d'une heureuse mort, et d'une éternité de bénédiction et de joie.

Je vous écrivis au commencement de ces troubles, pour vous remercier de votre excellent livre [1]. Il est heureusement échappé des mains de la canaille, lorsqu'on pilla ma maison; mais ils brûlèrent un crucifix, le portrait du roi, le vôtre et le mien, dans un même feu, à la croix du marché d'Edimbourg. Vous voyez qu'ils m'ont mis en trop bonne compagnie.

J'ai une très humble prière à vous faire, qui est que, si c'est la volonté de Dieu que je meure en ce temps-ci, comme il paroît fort probable, et que ma femme continue dans la résolution qu'elle a de passer en France, vous vouliez bien, par votre autorité et par vos avis, avancer ses pieux desseins, et que vous vouliez bien tenir lieu de père à mon fils, et être ami de mon frère. C'est une trop grande présomption de vous faire des demandes si hardies; mais les circonstances de l'état où je suis feront que vous me pardonnerez volontiers. Ayez aussi la bonté de me donner votre bénédiction, que je vous demande en me prosternant.

Tous les ecclésiastiques sont maintenant si maltraités qu'ils n'osent paroître; et ainsi j'ai encore moins d'espérance d'en pouvoir voir aucun; de sorte que, me trouvant privé de tout le secours que je pourrois espérer en ce monde, les prières des personnes comme vous, Monseigneur, me sont encore plus nécessaires. J'espère que Notre-Seigneur, qui sait avec quelle sincérité j'estime les ordres qu'il a établis dans sa sainte Eglise, et les bénédictions qu'elle répand, suppléera à ce qui me manque; puisque ce n'est pas par ma faute, mais par la nécessité, et qu'il me fera une plus grande part de ses consolations immédiates. Je suis, etc.

Du château de Sterling, ce 21 janvier 1689.

[1] L'*Histoire des Variations des églises protestantes.*

LETTRE CLVI.

DE BOSSUET A MILORD PERTH.

Il le félicite du bonheur qu'il a de souffrir pour la foi et pour son prince, lui témoigne le désir qu'il a de travailler, aux dépens de sa vie même, au salut de l'Angleterre, et lui donne les consolations les plus propres à le soutenir dans sa captivité.

Si je me suis toujours senti très honoré, et si mon cœur s'est attendri toutes les fois que j'ai reçu les aimables et pieuses lettres du comte de Perth, et d'un grand chancelier d'Ecosse converti à la foi; jugez combien j'ai été touché en recevant celle d'un prisonnier de Jésus-Christ. C'est le plus glorieux caractère que puisse porter un chrétien; c'est un caractère qui le met au rang des apôtres; puisqu'un saint Paul a pris si souvent cette qualité, et qu'il n'y a rien au-dessus, que la gloire si désirable de mourir pour son Sauveur. Je loue Dieu, Milord, de tout mon cœur, de vous voir dans cet esprit; j'en ressens l'épanchement et la plénitude dans toutes les paroles de votre lettre. Tout y respire l'amour de Jésus-Christ, mais de Jésus-Christ dans son Eglise et dans le lien de l'unité. Qu'on est heureux de souffrir pour cette cause! Car, pour ceux qui souffrent dans le schisme, ils n'auront jamais qu'un zèle amer; et toutes vos lettres, principalement la dernière, ne sont que charité, douceur et paix.

Je ne suis guère moins touché de votre inviolable attachement pour le roi votre cher maître. L'hérésie se montre pour ce qu'elle est, en soufflant de tous côtés la rébellion et la perfidie. Pour vous, mon cher frère, car je veux, en oubliant toutes ces qualités qui vous rendent illustres dans le siècle, ne vous plus parler que comme à un chrétien; conservez ce tendre amour et cette inaltérable fidélité pour votre prince; ne cessez d'en donner l'exemple au milieu d'une nation infidèle; et qu'enfin, à la vie et à la mort, le nom du roi votre maître soit dans votre bouche avec celui de Jésus-Christ et de l'Eglise catholique, comme choses inséparables. Dieu est en ces trois noms; et je sais que votre roi vous seroit cher, quand vous ne regarderiez autre chose en sa personne sacrée que l'ordre de Dieu qui l'a établi, et l'image de sa puissance sur la terre; et quand il ne seroit pas, comme il l'est, un vrai défenseur de la foi [1], à meilleur titre que ses derniers prédécesseurs.

Qui suis-je pour consoler un si grand roi, comme vous le souhaitez? J'ai eu l'honneur de lui rendre souvent mes très humbles respects pendant qu'il a été ici, et d'être très bien reçu de Sa Majesté. Mais j'ai bientôt reconnu que ce prince n'avoit pas besoin de mes foibles consolations. Il a au dedans un consolateur invisible qui l'élève au-dessus du monde. Trois royaumes qu'il a perdus ne sont estimés de lui que comme l'illustre matière du sacrifice qu'il offre à Dieu, et s'il songe, comme il le doit, à se rétablir dans le trône de ses ancêtres, c'est moins pour sa propre gloire, que pour retirer ces malheureux peuples de l'oppression où ils se jettent à l'aveugle. Au reste, s'il a été honteusement abandonné et trahi par ses infidèles sujets, il a trouvé tous les Français prêts à répandre leur sang pour ses intérêts, et pour ceux de son héritier, et le roi notre maître, qui lui-même nous inspire à tous ces sentiments. Dieu fera un coup de sa main quand il lui plaira: il sait élever et abaisser, pousser jusqu'au tombeau et en retirer, et dissiper en un moment la gloire et le vain triomphe de l'impie. Mais quoi qu'il ait résolu du roi votre maître, nous respecterons toujours plus en sa personne la gloire d'un roi confesseur, que la puissance d'un roi triomphant.

Je ne sais comment j'oublie, en vous écrivant, que vous êtes dans la captivité et dans la souffrance. Dieu sait combien j'ai été sensible au récit que l'on m'a fait de vos maux. Mais à présent il semble que je les oublie, tant est vive la joie que je ressens pour le courage que Dieu vous inspire, et pour l'abondance des consolations dont il vous remplit. J'y prends part de tout mon cœur: je me glorifie avec vous dans vos opprobres; et je n'ai pu lire sans verser des larmes de joie ce que vous me marquez dans votre lettre, que vos persécuteurs ont brûlé mon portrait que votre seule charité vous faisoit garder, avec celui du roi votre maître, et le vôtre, et tous les trois avec le crucifix. Que plût à Dieu qu'au lieu de mon portrait, j'eusse pu être en personne auprès de vous pour vous encourager dans vos souffrances, pour prendre part à la gloire de votre confession; et après avoir prêché à vos compatriotes la vérité de la foi, la confirmer avec vous, si Dieu m'en jugeoit digne, par tout mon sang.

Vous avez pu connoître, par toutes mes lettres, le tendre amour que je ressens pour l'Angleterre et pour l'Ecosse, à cause de tant de saints qui ont fleuri dans ces royaumes, et de la foi qui y a produit de si beaux fruits. Cent et cent fois j'ai désiré avoir l'occasion de travailler à la réunion de cette grande île, pour laquelle mes vœux ne cesseront jamais de monter au ciel. Mon désir ne se ralentit pas, et mes espérances ne sont point anéanties. J'ose même me confier en Notre-Seigneur que l'excès de l'égarement deviendra un moyen pour en sortir.

Cependant vivez en paix, serviteur de Dieu et saint confesseur de la foi. Semblables à ceux de saint Paul, vos liens vous rendent célèbre dans toutes les églises, et cher à tous les enfants de Dieu. On prie pour vous partout où il y a de vrais fidèles. Dieu vous délivrera quand il lui plaira; et son ange est peut-être déjà parti pour cela. Mais quoi qu'il arrive, vous êtes à Dieu, et vous serez la bonne odeur de Jésus-Christ à la vie et à la mort. Madame votre femme, que vous daignez me recommander, me sera chère comme ma sœur; M. votre fils sera le mien dans les entrailles de Jésus-Christ; M. votre frère, dont j'ai connu ici le mérite, me tiendra lieu d'un frère et d'un ami cordial; les intérêts de votre famille me seront plus chers que les miens propres. Et pour vous, avec qui Dieu m'a uni

[1] Henri VIII, roi d'Angleterre, ayant composé un livre portant pour titre, *Des sept Sacrements*, contre l'insolent ouvrage de Luther, intitulé, *De la Captivité de Babylone*, Léon X, après en avoir délibéré avec les cardinaux, adressa une bulle à ce prince, par laquelle il lui conféroit, et à tous les rois d'Angleterre qui viendroient après lui, le titre de *Défenseur de la foi*. Les successeurs de Henri VIII, quoique séparé de l'Eglise romaine, n'ont pas laissé que de conserver ce glorieux titre, dont cependant le schisme et l'hérésie les avoient justemen dépouillés.

par de si tendres liens, vous vivrez éternellement dans mon cœur; je vous offrirai à Dieu nuit et jour, et surtout lorsque j'offrirai la sainte victime qui a ôté les péchés du monde. Combattez comme un bon soldat de Jésus-Christ; mortifiez, à la faveur de vos souffrances, tout ce qui reste de terrestre en vous; que votre conversation soit dans les cieux. Si vous êtes privé du secours des prêtres, vous avez avec vous le souverain pontife, l'évêque de nos âmes, l'apôtre et le pontife de notre confession, qui est Jésus: vous recevrez par vos vœux tous les sacrements; et je vous donne en son nom la bénédiction que vous demandez. Souvenez-vous de moi dans vos prières; j'espère que Dieu vous rendra aux nôtres, et vous tirera de la main des méchants. Je suis en son saint amour, etc.

A Meaux, ce 14 mars 1689.

LETTRE CLVII.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur son Commentaire de la Règle de saint Benoît.

Je me rends, Monsieur, à vos remarques, quoique je sois encore un peu en doute si l'ancien office romain n'étoit pas semblable à celui de saint Benoît[1], quant au fond, plutôt qu'au romain d'aujourd'hui; mais je m'en rapporte à vous. M. de Rheims me mande qu'il trouve la préface très bien. Je lui ai envoyé aujourd'hui l'approbation qu'il a souhaité que je fisse. Elle est simple; mais le livre en porte avec soi une bien plus authentique dans les saintes maximes qu'il contient, et dans le nom de son auteur. Au reste, ceux qui auront le livre comme il étoit avant les cartons, verront bien que ce sont des choses de rien, et que la doctrine nous en a paru irréprochable dans son fond. Je loue Dieu que cet ouvrage aille enfin paroître, et suis très fâché du retardement. Tout le fruit que j'en espère, c'est, s'il plaît à Dieu, qu'on profitera davantage de ce qu'on aura attendu et désiré plus long-temps. A vous, Monsieur, sans réserve.

A Meaux, ce 15 *mars* 1689.

LETTRE CLVIII.

AU MÊME.

Sur les égarements du ministre Jurieu, l'exemption de Jouarre, et un nouveau *Commentaire de la Règle de saint Benoît*, par un bénédictin.

J'espère, Monsieur, que cette année ne se passera pas comme l'autre, sans que j'aie la consolation de vous voir. Je jouis en attendant de votre présence, en quelque façon par vos lettres; et je profite d'ailleurs de la communication de vos prières, dont vous avez la bonté de m'assurer.

[1] Il ne paroît pas que saint Benoît ait réglé l'office de son ordre sur le romain.

Il est vrai que l'égarement du ministre Jurieu va jusqu'au prodige. J'ai cru que Dieu ne le permettoit pas en vain, et qu'il vouloit qu'on le relevât. Il fera dans son temps tout ce qu'il voudra de ce qu'il inspire. On vous envoie le troisième *Avertissement:* le quatrième est retardé par la poursuite d'un procès que j'ai entrepris ou plutôt que j'ai à soutenir au parlement, pour ôter, si je puis, de la maison de Dieu le scandale de l'exemption de Jouarre, qui m'a toujours paru un monstre.

Je ne vous parlerois point du Commentaire latin de la Règle de saint Benoît [1] des Bénédictins, n'étoit qu'en me disant qu'ils vous l'avoient envoyé, ils m'ont dit en même temps qu'on y attaquoit le père Mége, et qu'on y défendoit vos saintes maximes et vos saintes pratiques. Je n'en sais encore rien; car je ne l'ai pas vu, et je crains de n'avoir pas sitôt le temps de le voir. C'est un gros ouvrage, qui sans doute sera fort savant. Je souhaite que la piété l'ait inspiré, et je le veux croire; car l'auteur paroît fort humble et fort mortifié. Je suis, Monsieur, à vous sans réserve.

A Paris, ce 2 janvier 1690.

LETTRE CLIX.

AU R. P. DE MONTFAUCON, BÉNÉDICTIN.

Sur son livre concernant l'Histoire de Judith.

J'ai reçu et lu avec plaisir, mon révérend Père, votre Judith [2]; et je suis ravi de voir que de si habiles gens travaillent à rendre la lecture de l'Ecriture facile, en prenant soin d'aplanir les difficultés qui s'y rencontrent. Je sais les autres doctes travaux qui vous occupent; et tout cela m'engage de plus en plus à vous assurer de l'estime très particulière que j'ai pour vous.

A Versailles, ce 10 *avril* 1690.

[1] Dom Edmond Martène, qui a donné au public un grand nombre d'ouvrages, est auteur de ce savant Commentaire.

[2] C'est un volume *in*-12, qui a pour titre, *La vérité de l'Histoire de Judith*, imprimé à Paris, chez Simon Langronne, en 1690. L'accueil que le public fit à cet ouvrage, obligea l'auteur d'en donner une seconde édition deux ans après. L'objet principal de l'écrit, est de prouver que l'histoire de Judith n'est point, comme le soutenoient les protestants, une parabole et un sujet de tragédie, mais une histoire très réelle, qui s'accorde parfaitement avec les autres histoires de la Bible, et dont les faits se trouvent confirmés par tout ce que les meilleurs historiens profanes ont rapporté des Mèdes et des Assyriens.

LETTRE CLX.

A M. SANTEUL,

CHANOINE RÉGULIER DE SAINT-VICTOR.

Il loue la pièce de vers que Santeul avoit composée pour s'excuser des reproches qui lui avoient été faits, lui parle de ses hymnes de saint Bruno et d'un poëme fait contre sa Pomone.

Voilà, Monsieur, ce que c'est que de s'humilier [1]. L'ombre d'une faute contre la religion vous a fait peur : vous vous êtes abaissé; et la religion elle-même vous a inspiré les plus beaux vers, les plus élégants, les plus sublimes que vous ayez jamais faits. Voilà ce que c'est encore un coup, que de s'humilier.

J'attends l'hymne de saint Bruno ; et j'espère qu'elle sera digne d'être approuvée par le pape, et d'être chantée dans ces déserts, dont il est écrit qu'ils se sont réjouis de la gloire de Dieu. Mais comment est-ce que le pape vous a commandé cette hymne [2]? Je vous en prie, dites-nous-en la mémorable histoire.

Aussitôt que M. Pelletier sera de retour ici, je parlerai avec plaisir de vos pensions.

J'ai vu, Monsieur, un petit poëme sur votre Pomone ; il commence ainsi; c'est la Religion qui parle :

En iterum Pomona meas malè verberat aures.
Santolide, cessit quò tibi cura mei?
Ten' mea templa canent fallacia sacra canentem?

Je ne me souviens pas du pentamètre ; mais il étoit violent, et finissoit en répétant :

Ten' mea templa canent?
Opprobrium vatum ten' mea templa canent?

Le poëte reprenoit ainsi :

Ergone cœlestes haustus duxisse juvabit,
Ut sonet infandos vox mihi nota deos?

Recherchant la cause de l'erreur, il remarque que ce poëte évite encore les noms d'apôtres et de martyrs, comme tous les autres qu'il ne trouve pas dans Virgile et dans Horace; et il conclut, que celui qui craint d'employer les mots consacrés dans la piété chrétienne, mérite d'avoir dans la bouche les fables et les faux dieux.

Martyrii pudet infantûm, vox barbara Petrus,
Aut Lucas, refugit nomen apostolicum,
Sanctorumque choris pulsus, confessor, abibit,
Non Maro, non Flaccus talia quippe ferant;
Credo equidem et Jesum plus horreat atque Mariam,
Et quod Cœlitibus Christiadisque pium est.
. . . . Cui sacra vocabula sordent,
Huic placeant veteres, numina falsa, Joci.
Ille Jovem Veneremque et divûm crimina narret,
Jam repetant vatem sacra nefanda suum.

J'ai empêché la publication du poëme; il est vigoureux : l'auteur l'auroit pu rendre parfait, en prenant la peine de le châtier; mais il n'y travaillera plus.

Adieu, mon cher Santeul, je m'en vais préparer les voies à notre illustre Boileau.

A Versailles, ce 15 avril 1690.

[1] Plus d'une fois Bossuet avoit sollicité Santeul d'abandonner les Muses, pour consacrer entièrement ses talents à la louange de Dieu et de ses saints. M. Pélisson, maître des requêtes, qui désiroit aussi que Santeul fît un meilleur usage de sa veine poétique, lui proposa de travailler à de nouvelles hymnes. Il réussit à l'y déterminer, et Santeul s'y engagea solennellement, dans une pièce qu'il adressa à ce magistrat, où il protestoit renoncer pour toujours au Parnasse. Cependant, oubliant de temps en temps ses promesses, il ne laissoit pas de composer encore des pièces remplies des expressions de la fable. C'est ainsi qu'il fit un poëme intitulé, *Pomona in agro Versaliensi*, qu'il dédia à M. de la Quintinie. Bossuet lui en fit de vifs reproches, dont Santeul fut sensiblement touché; et, pour témoigner publiquement son repentir, il fit la pièce dont il est parlé dans cette lettre, intitulée *Poeta Christianus*, et qu'il adressa à notre prélat. On voyoit à la tête une vignette en taille-douce, dans laquelle Bossuet étoit représenté revêtu de ses habits pontificaux, et Santeul à genoux devant lui, sur les marches de l'église cathédrale de Meaux, la corde au cou, faisant amende honorable, et jetant tous ses vers profanes dans un grand feu. Cette pièce est très tendre, remplie de grands sentiments de religion, et digne des éloges que lui donne le prélat.

[2] Alexandre VIII dont il s'agit, avoit été élevé au pontificat le jour de saint Bruno.

LETTRE CLXI.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur la défense que cet abbé avoit faite aux religieuses des Clairets de lire l'ancien Testament.

Il est vrai, Monsieur, que quelques-uns ont repris cette espèce de défense de lire l'ancien Testament. La vraie résolution de cette difficulté, c'est qu'il en faut accorder la lecture avec discrétion, et selon la capacité des sujets. C'est ainsi que j'ai expliqué votre pensée à M. Nicole, qui reprenoit cette défense. Il me parla aussi du *Chrétien intérieur*, et m'assura qu'il avoit été défendu à Rome [1], sans pouvoir me dire de quelle nature étoit la défense, si c'étoit par l'Inquisition ou par l'Index : je n'en ai rien appris depuis.

Il me semble que ce que vous dites, que cette diversité de faits, d'événements et d'histoires,

[1] Le *Chrétien intérieur* a pour auteur M. de Bernières-Louvigny, trésorier de France, homme d'une éminente piété, mort à Caen en 1659. Le père Louis-François d'Argentan, capucin, fit imprimer cet ouvrage en 1660, par conséquent long-temps avant la naissance du quiétisme. Voyez l'Avertissement mis à la tête de la nouvelle édition faite à Pamiers en 1781. Une traduction italienne du *Chrétien intérieur* a été en effet condamnée à Rome par un décret de l'inquisition du 30 novembre 1689. (*Edit. de Vers.*)

n'a point de rapport à la simplicité dont les religieuses font profession, a un peu besoin d'explication. Je pense que vous voulez dire qu'il faut savoir trop de choses pour bien entendre une telle diversité, afin que notre esprit n'en soit pas confondu.

La raison d'exclure les prophètes est différente de toutes celles-là : c'est leur grande obscurité. On objectera qu'il y a de l'obscurité dans les Epîtres de saint Paul, et dans beaucoup d'autres endroits du nouveau Testament.

Après tout, je conviens qu'il ne faut pas permettre indifféremment l'ancien Testament; mais en éprouvant les esprits. J'en use ainsi; et j'ai dit à M. Nicole que l'expérience m'avoit appris que l'ancien Testament permis sans discrétion, faisoit plus de mal que de bien aux religieuses. Je prie, Monsieur, Notre-Seigneur qu'il soit avec vous, et qu'il vous conserve pour le bien de vos enfants et de l'Eglise.

Ce 19 septembre 1690.

LETTRE CLXII.

A M. SANTEUL,

CHANOINE RÉGULIER DE SAINT-VICTOR.

Sur le présent que Santeul lui avoit fait d'une de ses pièces, et la manière dont on peut se servir de la fable.

J'ai reçu, Monsieur, avec bien de la joie et de la reconnoissance le beau présent que vous m'avez fait. Je me suis hâté de lire l'épître dédicatoire; et j'y ai trouvé un éloge de M. Pelletier, qui m'a paru très fin et très délicatement traité. Je reverrai avec plaisir, dans ce raccourci et dans cet ouvrage abrégé, toute la beauté de l'ancienne poésie des Virgile, des Horace, etc., dont j'ai quitté la lecture il y a long-temps; et ce me sera une satisfaction, de voir que vous fassiez revivre ces anciens poëtes, pour les obliger en quelque sorte de faire l'éloge des héros de notre siècle, d'une manière moins éloignée de la vérité de notre religion.

Il est vrai, Monsieur, que je n'aime pas les fables; et qu'étant nourri depuis beaucoup d'années de l'Ecriture sainte, qui est le trésor de la vérité, je trouve un grand creux dans ces fictions de l'esprit humain et dans ces productions de sa vanité. Mais lorsqu'on est convenu de s'en servir comme d'un langage figuré, pour exprimer, d'une manière en quelque façon plus vive, ce que l'on veut faire entendre, surtout aux personnes accoutumées à ce langage, on se sent forcé de faire grâce au poëte chrétien, qui n'en use ainsi que par une espèce de nécessité. Ne craignez donc point, Monsieur, que je vous fasse un procès sur votre livre; je n'ai au contraire que des actions de grâces à vous rendre; et sachant que vous avez dans le fond autant d'estime pour la vérité, que de mépris pour les fables en elles-mêmes, j'ose dire que vous ne regardez, non plus que moi, toutes ces expressions tirées de l'ancienne poésie que comme le coloris du tableau, et que vous envisagez principalement le dessein et les pensées de l'ouvrage, qui en sont comme la vérité et ce qu'il y a de plus solide. Je suis, Monsieur, etc.

1690.

LETTRE CLXIII.

AU MÊME.

Sur une de ses pièces, et un sermon prêché à Saint-Victor.

J'ai reçu les trois exemplaires de vos merveilleux ïambes, deux avant-hier, dont il y en a un pour mon neveu, et un aujourd'hui; je n'en saurois trop avoir. Au reste, mes déplorables sollicitations me privèrent hier du sermon et de la joie de vous voir. Je n'osai entrer à Saint-Victor, après avoir manqué ce beau discours; et j'en allai apprendre les merveilles au Jardin royal, de la bouche des plus éloquents hommes de notre siècle, qui les avoient ouïes.

Faut-il, illustre Santeul, vous inviter à venir chez moi? Qui a plus de droit d'y entrer? qui peut y être mieux reçu que vous? Ne parlons plus de l'amende honorable, que pour exalter les vers qui l'ont célébrée, et ceux dont elle a été suivie.

1690.

LETTRE CLXIV.

A M. L'ABBÉ RENAUDOT.

Sur l'arrivée de milord Perth.

Vous me donnez, Monsieur, une agréable nouvelle; nous verrons donc à cette fois, s'il plaît à Dieu, milord chancelier d'Ecosse. Je l'ai salué de loin comme un excellent catholique; j'espère l'embrasser comme un confesseur. Les deux pièces que vous m'avez envoyées m'ont fait plaisir à lire. Mille remercîments de votre amitié, à laquelle personne ne sera jamais plus sensible que moi, ni plus rempli d'estime pour vous.

A Meaux, ce 7 janvier 1691.

LETTRE CLXV.

AU P. MAUDUIT, PRÊTRE DE L'ORATOIRE.

Bossuet lui parle de deux psaumes en vers, que ce Père lui avoit envoyés; lui fait connoître ce qu'il pense des

interprètes protestants, et lui marque les sources où il avoit puisé pour faire ses notes sur les psaumes.

J'ai reçu, mon révérend Père, votre lettre du 3, et je suis très aise que le Psautier qu'on vous a donné de ma part vous ait agréé. Les deux psaumes que vous m'avez envoyés, m'ont transporté en esprit dans les temps où ils ont été composés; et si je n'ose encore prononcer sur l'impression, c'est à cause que je n'ose aussi me fier à mon jugement ni à mon goût sur la poésie, dans l'extrême délicatesse, pour ne pas dire dans la mauvaise humeur de notre siècle.

Il me paroît, par les remarques que vous faites sur la *Synopse* d'Angleterre, que vous avez quelque pensée que je m'en suis beaucoup servi; mais je ne veux pas vous laisser dans cette opinion. J'en ai parcouru cinq ou six psaumes, dans les endroits les plus obscurs; et j'y ai trouvé ordinairement plus d'embarras et de confusion que de secours. De tous les interprètes protestants, il n'y a presque que Grotius, s'il le faut mettre de ce nombre, qui mérite d'être lu pour les choses, et Drusius pour les textes. Au reste, ce qu'on entasse et dans la *Synopse* et même dans les Critiques d'Angleterre, se trouve non-seulement plus autorisé, mais plus pur et mieux expliqué dans les saints Pères; en sorte que je ne laisse à ces critiques protestants qu'on nous vante tant, que quelques remarques sur la grammaire. Parmi les catholiques, Muis [1] emporte le prix, à mon gré, sans comparaison.

Et voilà, mon révérend Père, à ne rien vous déguiser, tout le secours que j'ai eu; et je ne voudrois pas que vous crussiez que les protestants m'aient beaucoup servi, ou que j'improuve ce que vous en dites sur saint Paul. Au contraire, je suis tout-à-fait de votre avis; et ce n'est pas seulement par piété, mais par connoissance que je donne la palme aux nôtres. Quand je serai à loisir chez moi, et que j'aurai eu plus de temps de considérer votre *Analyse* [2], je vous en dirai ma pensée. Je ne puis à présent vous dire autre chose, sinon que ce que j'en ai pu lire m'a fort plu. Je suis de tout mon cœur, mon révérend Père, etc.

A Versailles, ce 7 mars 1691.

[1] Siméon de Muis, professeur en langue hébraïque au collége royal, mort en 1644. Son Commentaire sur les psaumes est très estimé.

[2] Le père Mauduit a donné des *Analyses des Evangiles, des Actes, des Epîtres de saint Paul et des Epîtres canoniques*, qui sont très estimées.

LETTRE CLXVI.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur les dispositions du roi pour la Trappe, et le triste état des affaires.

Voilà, Monsieur, les deux lettres que j'avois oublié de vous porter. Si vous prenez la peine de m'adresser la réponse, je serai plus fidèle à la rendre en main propre.

Je n'ai fait que passer à Versailles, où j'ai trouvé le roi prêt à partir pour Marly; on m'assure de tous côtés qu'il est tout-à-fait revenu pour la Trappe. Je ne manquerai pas l'occasion d'en être informé par moi-même. Il me paroît qu'il est nécessaire de redoubler les prières, à cause du mauvais état des affaires, et des autres fâcheuses conjonctures qui peuvent mettre la religion en un extrême péril, si Dieu n'y pourvoit par un coup de sa main.

On a très bonne espérance de la conclusion des affaires de Rome. Je m'en vais dans quatre jours attendre dans mon diocèse l'effet de ces bonnes dispositions, pour en rendre grâces à Dieu. Je ne puis vous témoigner combien je ressens de joie de vous avoir vu, ni combien je suis touché de votre amitié.

A Paris, ce 29 août 1691.

LETTRE CLXVII.

A M. NICOLE.

Il lui témoigne la joie qu'il ressent des marques de son amitié et de son approbation; déplore les maux causés à la religion en France par les protestants, lorsqu'elle étoit obligée de les porter dans son sein, et donne une juste idée de Richard Simon et de ses écrits.

J'ai toujours, Monsieur, beaucoup de joie quand je reçois des marques de votre amitié et de votre approbation. L'une de ces choses me fait grand plaisir; et l'autre m'est fort utile, parce qu'elle me fortifie, mais surtout à l'occasion du dernier ouvrage [1]. J'ai été très aise de vous voir appuyer particulièrement sur une chose que je n'ai voulu dire qu'en passant, pour les raisons que vous aurez aisément pénétrées, et que néanmoins je désirois fort qu'on remarquât. C'est, Monsieur, sur le triste état de la France, lorsqu'elle étoit obligée de nourrir et de tolérer, sous le nom de réforme, tant de sociniens cachés, tant de gens sans religion, et qui ne songeoient, de l'aveu même d'un ministre, qu'à renverser le christianisme. Je ne veux point raisonner sur tout ce qui s'est passé en politique

[1] Le sixième *Avertissement aux protestants*, ou la *Défense de l'Histoire des Variations*, qui parurent cette année.

raffinée ; j'adore avec vous les desseins de Dieu, qui a voulu révéler, par la dispersion de nos protestants, ce mystère d'iniquité, et purger la France de ces monstres. Une dangereuse et libertine critique se fomentoit parmi nous; quelques auteurs catholiques s'en laissoient infecter; et celui qui veut s'imaginer qu'il est le premier critique de nos jours [1], travailloit sourdement à cet ouvrage. Il a été depuis peu repoussé comme il méritoit; mais je ne sais si on ouvrira les yeux à ses artifices. Je sais en combien d'endroits et par quels moyens il trouve de la protection; et sans parler des autres raisons, il est vrai que bien des gens, qui ne voient pas les conséquences, avalent, sans y prendre garde, le poison qui est caché dans les principes. Pour moi, il ne m'a jamais trompé; et je n'ai jamais ouvert aucun de ses livres où je n'aie bientôt ressenti un sourd dessein de saper les fondements de la religion : je dis sourd, par rapport à ceux qui ne sont pas exercés en ces matières; mais néanmoins assez manifeste à ceux qui ont pris soin de les pénétrer.

Je finis en vous assurant de tout mon cœur de mes très humbles services, et en priant Dieu qu'il vous conserve pour soutenir la cause de son Eglise, dont vos ouvrages me paroissent un arsenal.

A Meaux, ce 7 décembre 1691.

LETTRE CLXVIII.

AU MARÉCHAL DE BELLEFONDS.

Il l'exhorte à souffrir avec une humble soumission la perte de son fils, que Dieu lui avoit enlevé.

Je me suis tu, et je n'ai pas seulement ouvert la bouche; parce que c'est vous qui l'avez fait : c'est ce que disoit David (*Ps.* XXXVIII. 10.). Jésus-Christ, qui vous présente à boire son calice, vous apprend en même temps à dire : Votre volonté soit faite (MATT., XXVI. 42.). Je n'ajoute rien à cela, Monsieur, si ce n'est que je m'en vais offrir à Dieu au saint autel vos regrets et vos soumissions, et celles de votre famille, et le prier du meilleur de mon cœur qu'il vous donne à tous les consolations que lui seul peut donner, et à l'âme que vous chérissiez sa grande miséricorde.

A Germigny, ce 10 août 1692.

[1] Richard Simon.

LETTRE CLXIX.

A M. LE CURÉ DE DOUÉ.

Si les ecclésiastiques doivent être nommés avant les seigneurs, au catalogue des morts.

Il n'y a, Monsieur, aucune difficulté de nommer les ecclésiastiques avant le seigneur : c'est la coutume et la règle, quelque qualifié que soit un seigneur; et le roi souffre bien qu'on nous nomme avant lui. Je suis à vous, Monsieur, de tout mon cœur.

A Germigny, ce 6 octobre 1692.

LETTRE CLXX.

A MADEMOISELLE DU PRÉ.

Sur la mort de M. Pélisson [1].

Je vous assure, Mademoiselle, que M. Pélisson est mort comme il a vécu, en très bon catholique. Loin d'avoir le moindre doute de la foi catholique, je l'ai toujours regardé, depuis le temps de sa conversion jusqu'à la fin de sa vie, comme un des meilleurs et des plus zélés défenseurs de notre religion. Il n'avoit l'esprit rempli d'autre chose; et, deux jours avant sa mort, nous parlions encore des ouvrages qu'il continuoit pour soutenir la transsubstantiation; de sorte qu'on peut dire sans hésiter qu'il est mort en travaillant ardemment et infatigablement pour l'Eglise. J'espère que ce travail ne se perdra pas, et qu'il s'en trouvera une partie considérable parmi ses papiers.

Au reste, il a voulu entendre la messe pendant tous les jours de sa maladie; et je n'ai jamais pu obtenir de lui qu'il s'en dispensât les jours de fête. Il me disoit en riant qu'il n'étoit pas naturel que ce fût moi qui l'empêchât d'entendre la messe. Il n'a jamais cru être assez malade pour s'aliter; et il s'est habillé tous les jours, jusqu'à la veille de sa mort; et il recevoit ses amis avec sa douceur et sa politesse ordinaire. Son courage lui tenoit lieu de forces; et jusqu'au dernier soupir, il vouloit se persuader que son mal n'avoit rien de dangereux. A la fin, étant averti par ses amis que ce mal pouvoit le tromper, il différa sa confession au lendemain pour s'y préparer davantage; et si la mort l'a surpris, il n'y a eu rien en cela de fort extraordinaire. C'étoit un vrai chrétien, qui fréquentoit les sacrements. Il les avoit reçus à Noël, et, à ce qu'on dit, encore depuis avec édification. Bien éloigné du sentiment de ceux qui croient

[1] Cette lettre et la suivante furent imprimées dans le temps sur une feuille volante, et elles n'ont point été recueillies dans l'ancienne collection des OEuvres de Bossuet.

avoir satisfait à tous leurs devoirs, pourvu qu'ils se confessent en mourant, sans rien mettre de chrétien dans tout le reste de leur vie, il pratiquoit solidement la piété; et la surprise qui lui est arrivée ne m'empêche pas d'espérer de le trouver dans la compagnie des justes. C'est, Mademoiselle, ce que j'avois dessein d'écrire à mademoiselle de Scudéry, avant même de recevoir votre lettre; et je m'acquitte d'autant plus volontiers de ce devoir, que vous me faites connoître que mon témoignage ne sera pas inutile pour la consoler. Je profite de cette occasion pour vous assurer, Mademoiselle, de mes très humbles respects, et vous demander l'honneur de la continuation de votre amitié.

A Versailles, ce 14 février 1693.

LETTRE CLXXI.

A MADEMOISELLE DE SCUDÉRY.

Sur le même sujet.

Ce que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, Mademoiselle, sur le sujet de M. Pélisson, me donne beaucoup de consolation, mais n'ajoute rien à l'opinion que j'avois de la fermeté et de la sincérité de sa foi, dont ceux qui l'ont connu ne demanderont jamais de preuves. J'ai parlé un million de fois avec lui sur des matières de religion, et ne lui ai jamais trouvé d'autres sentiments que ceux de l'Eglise catholique. Il a travaillé jusqu'à la fin pour sa défense; trois jours avant sa mort, nous parlions encore de l'ouvrage qu'il avoit entre les mains contre Aubertin, qu'il espéroit pousser jusqu'à la démonstration; ne souhaitant la prolongation de sa vie que pour donner encore à l'Eglise ce dernier témoignage de sa foi. Je souhaite qu'on cherche au plus tôt un si utile travail parmi ses papiers, et qu'on le donne au public, non-seulement pour fermer la bouche aux ennemis de la religion, qui sont ravis de publier qu'il est mort des leurs; mais encore pour éclaircir des matières si importantes, auxquelles il étoit si capable de donner un grand jour. Quoiqu'il n'ait pas plu à Dieu de lui laisser le temps de faire sa confession et de recevoir les saints sacrements, je ne doute pas qu'il n'ait accepté en sacrifice agréable la résolution où il étoit de le faire le lendemain. Le roi, à qui vous désirez qu'on fasse connoître ses bonnes dispositions, les a déjà sues, et j'ai en cela prévenu vos souhaits. Ainsi, Mademoiselle, on a n'a besoin que d'un peu de temps pour faire revenir ceux qui ont été trompés par les faux bruits qu'on a répandus dans le monde. Sa Majesté n'en a jamais rien cru; je puis, Mademoiselle, vous en assurer; et tout ce qu'il y a de gens sages, qui ont connu, pour peu que ce soit, M. Pélisson, s'étonnent qu'on ait pu avoir un tel soupçon. C'est ce que j'aurois eu l'honneur de vous dire, si je n'étois obligé d'aller dès aujourd'hui à Versailles, et dans peu de jours, s'il plaît à Dieu, dans mon diocèse. Je m'afflige cependant, et je me console avec vous de tout mon cœur, et suis avec l'estime qui est due à votre vertu et à vos rares talents, etc.

LETTRE

SUR LA MORT DE M. PÉLISSON. [1]

Quoique la lettre que j'ai eu l'honneur de vous écrire, Monsieur, sur la mort de M. Pélisson, ait suffi pour vous persuader qu'il est mort fort bon catholique, j'ai cru que je vous ferois plaisir de vous envoyer copie de celles que M. l'évêque de Meaux a écrites sur le même sujet à deux personnes de mérite. Un si sûr témoignage achèvera de détromper ceux de votre connoissance qui auroient pu se laisser surprendre aux faux bruits que quelques protestants ont fait courir contre la sincérité et la piété de ce zélé défenseur de la foi. Tout ce que je vous ai fait savoir sur son sujet m'a été confirmé de nouveau, excepté ce que je vous ai dit du temps de sa conversion, qui n'arriva qu'en 1670. Depuis cet heureux changement, on n'a jamais remarqué en lui le moindre doute sur les vérités catholiques; et on y a au contraire reconnu de jour en jour un nouvel amour pour l'Eglise, et un zèle plus ardent pour la défense de ses vérités. La seule erreur que l'on ait remarquée en lui, disoit agréablement un illustre abbé, est celle d'être mort plus tôt qu'il ne pensoit. C'est pourquoi jamais entreprise ne fut plus extravagante, que celle de vouloir faire passer sa conversion pour un changement politique, sa conduite depuis ce temps-là pour une comédie honteuse, et sa mort pour une preuve de son hypocrisie. Je ne sais si on a jamais vu dans aucun huguenot converti, plus de caractères d'une vraie et sincère conversion à la foi catholique, qu'on en a toujours reconnu dans M. Pélisson. La tentation la plus ordinaire aux gens mal convertis, est contre le sacrement adorable de l'eucharistie. Ce mystère est l'écueil contre lequel ils se brisent, et où leur conversion échoue. Au contraire, il n'y a guère de marque plus visible, ni de preuve plus certaine de la sincérité de la conversion d'un protestant, que les témoignages constants qu'il rend de la fermeté de sa foi sur le saint sa-

[1] Cette lettre n'est pas de Bossuet. Elle fut imprimée avec les lettres de ce prélat sur la mort de Pélisson. Nous avons cru devoir la conserver pour honorer la mémoire d'un homme également cher à la religion et aux lettres, indignement calomnié par les ennemis de l'Eglise catholique. (*Edit. de Vers.*)

crifice de l'autel, d'un respect extraordinaire et d'un amour tendre pour ce sacrement. Et c'est justement ce qui a éclaté dans la personne de M. Pélisson d'une manière toute singulière, et qui fait voir que ce même mystère, dont quelques protestants publient si faussement qu'il n'a point voulu entendre parler à la mort, et qu'ils prennent pour fondement de leurs calomnies, a été les saintes délices de cet excellent catholique, et l'objet de sa plus tendre piété.

Ce qui m'en est revenu, sans que j'en aie fait aucune recherche, m'a beaucoup consolé; et comme je suis persuadé qu'il fera le même effet dans votre cœur, je vous le rapporterai, Monsieur, bonnement et avec simplicité. Si les protestants qui le pourront voir s'en moquent, je suis assuré que les catholiques à qui vous en ferez part en seront fort édifiés, et qu'ils béniront Dieu en voyant dans une personne dont on leur a voulu rendre la conversion suspecte, une foi si parfaite et si bien soutenue par tous les endroits de sa vie.

Il ne se convertit qu'après s'être instruit à fond de la vérité de ce mystère par l'étude de la tradition, et après avoir achevé de s'en convaincre par la lecture du livre de *la Perpétuité de la foi de l'Eglise catholique sur l'eucharistie*.

Il célébra depuis, tous les ans, l'anniversaire de sa conversion, en assistant au saint sacrifice de la messe, et en communiant à la victime qui y est offerte.

Il a fréquenté ce sacrement dans le reste de sa vie avec une piété exemplaire, et dont les religieux de Saint-Germain-des-Prés ont toujours été fort édifiés.

Il s'y préparoit par le sacrement de la pénitence, et les révérends pères dom Thomas Blampin, dom Michel Germain, et dom Jacques de Frische, religieux de cette abbaye, qui ont été ses confesseurs, ont été témoins de sa foi, et de son respect envers ce mystère.

Les prières courtes et pleines d'onction qu'il fit imprimer, pour aider les autres à assister avec plus de religion à la célébration de la sainte messe, sont une preuve de son zèle pour la sainteté de ce sacrifice.

Il ne se contenta pas d'y travailler lui-même; il y engagea ceux qu'il connoissoit le plus propres à y contribuer; et ce fut lui qui inspira à feu M. le Tourneux le dessein de *l'Année chrétienne*, cet ouvrage si édifiant et si utile, qui contient la traduction du Missel, et l'explication des épîtres et des évangiles qui se lisent à la messe dans le cours de l'année.

Dans toutes les occasions qui se sont présentées, il a pris la plume pour défendre la présence réelle du corps et du sang de Jésus-Christ au saint Sacrement, et la vérité du sacrifice de l'eucharistie : ses livres en font foi.

Les instructions qu'il a données de vive voix sur ce mystère à un grand nombre de protestants qui pensoient à se convertir, et à d'autres qui l'avoient déjà fait, ne sont guère moins connues que ses ouvrages publics.

Il a été si appliqué les vingt dernières années de sa vie à la conversion des huguenots, qui communément ont plus d'opposition à la vérité de l'eucharistie qu'à pas un autre article contesté, que ceux mêmes qui veulent faire croire au monde que M. Pélisson est mort protestant, ne peuvent s'empêcher d'avouer et de publier en même temps que l'Eglise perd en lui un puissant instrument pour les conversions. Ils pouvoient ajouter que le zèle qu'il avoit pour le salut de ses frères, le portoit à les assister avec une libéralité qui alloit au delà de ses forces, quoiqu'il ait laissé suffisamment de quoi payer les dettes que sa charité pour eux lui a fait contracter.

Son amour pour l'eucharistie l'attiroit puissamment aux pieds des autels. Il avoit une dévotion particulière à y venir répandre son cœur dans la prière; et on l'a vu très souvent en faire de très longues et très édifiantes devant le saint Sacrement.

On l'y a surpris plusieurs fois tout prosterné; et le révérend père dom Simon Bougis remarqua un jour d'une tribune où il étoit, que M. Pélisson s'étant reconnu seul dans l'église, s'y tint fort long-temps prosterné devant le saint Sacrement, et qu'il fut obligé de l'y laisser quand il se retira de la tribune.

On a aussi remarqué que lorsqu'il alloit par la ville, et qu'il étoit avec des personnes familières, il descendoit souvent de carrosse, pour aller adorer le saint Sacrement dans les églises par devant lesquelles il passoit.

Je sais même que sa piété envers le saint sacrifice de la messe lui inspira d'en fonder une, il y a quelques années : et ce qui est bien contraire à l'hypocrisie, il l'a fondée sous le nom d'un de ses amis, afin de cacher cette bonne œuvre aux yeux des hommes, comme il l'a fait en plusieurs autres occasions, et que le sacrifice en fût plus parfait devant Dieu. Rien n'est plus certain; car je le sais d'original.

On assure encore que, quand il se croyoit offensé par quelqu'un, il avoit coutume de faire dire une messe pour lui.

Il a désiré avec empressement d'entendre la messe tous les jours de sa maladie; et on n'a pu l'empêcher de suivre ce désir les jours de fête.

Il s'est disposé à recevoir le saint Viatique, aussitôt que ses amis l'ont assuré qu'il étoit en danger.

Enfin il est mort la plume à la main pour la défense de la transsubstantiation.

Je doute, Monsieur, que tout cela soit trouvé, par des gens raisonnables, fort propre à prouver au public que M. Pélisson est mort huguenot : mais je suis assuré que tous huguenots, qui ont de l'honneur et de la bonne foi, auront honte qu'il y ait parmi eux des personnes assez aveugles ou d'assez

mauvaise conscience, pour répandre dans le monde une fable aussi ridicule que celle-là, et si propre à décrier la conduite du parti protestant.

Je ne vous en dirai pas davantage, Monsieur : si vous voulez connoître toutes les excellentes qualités de M. Pélisson, et voir en sa personne le portrait d'un des plus honnêtes hommes qu'on ait vus dans ce siècle, vous n'avez qu'à lire l'éloge qu'en a fait une illustre amie, et qui se trouve dans le *Mercure galant* du mois de février dernier. Je suis, Monsieur, avec respect, etc.

Ce 6 mars 1693.

LETTRE CLXXII.

A M. NICOLE.

Il parle des raisons qui le déterminoient à préférer les notes courtes aux longues dans ses explications de l'Ecriture sainte; veut continuer de prendre pour modèle Jansénius sur les Evangiles; témoigne être disposé à traduire son Supplément sur les psaumes, et fait mention de quelques fautes qui s'étoient glissées dans les notes sur Salomon.

Je m'en tiendrai, Monsieur, à votre décision : j'avoue que j'ai été fort partagé entre les notes courtes ou longues. Pour les courtes, j'avois les raisons que vous avez si bien exposées dans votre lettre ; pour les longues, j'avois le grand nombre qui est composé ordinairement de gens médiocres et impatients, qui sont offensés pour peu qu'on les oblige à s'appliquer, et qui ne veulent plus lire quand on leur explique tout, à cause de la longueur qui les accable. Comme donc j'ai été persuadé qu'on n'en dit jamais assez pour ceux qui ne sont point attentifs, et que j'en ai dit assez pour ceux qui le sont, j'irai mon train, et je continuerai à me proposer pour modèle Jansénius d'Ipres sur les Evangiles, dont la juste et suffisante brièveté m'a toujours plu.

Je vous prie de me décider encore une autre chose. Plusieurs croient qu'à cause des mauvais critiques qui réduisent à rien les prophéties, c'est-à-dire le fondement principal de la religion, il sera utile de traduire le Supplément sur les psaumes. Si vous le trouvez à propos, je le ferai ou le ferai faire ; et en ce cas j'étendrai les notes encore un peu davantage en faveur du commun des lecteurs. Je vous fais mille remercîments très sincères.

Il y a des fautes dans le Salomon, qui me font de la peine, entres autre une transposition qui gâte le sens, *Proverb.*, XX. I, où *sicera* qui est à la fin, doit être mis avant *id est*, *vinum*. Je vous prie de corriger cet endroit. Encore une fois, Monsieur, je vous rends grâces, et suis tout à vous. Je prie de tout mon cœur Notre-Seigneur qu'il vous conserve.

A Meaux, ce 17 août 1693.

LETTRE CLXXIII.

A MILORD PERTH. [1]

Sur la liberté qu'il avoit de sortir d'Angleterre, et les grâces que Dieu lui avoit faites dans sa prison.

J'ai appris avec une extrême joie que vous aviez la liberté de sortir de la Grande-Bretagne, et qu'on pouvoit espérer de recevoir de vos lettres : j'en ai une grande impatience. Je ne doute pas que pendant votre prison, Dieu, qui n'abandonne jamais ceux qui souffrent pour sa cause, ne vous ait fait de grandes grâces; et ce me sera une particulière consolation d'en apprendre quelque chose de vous-même. Donnez-moi donc cette joie ; et croyez, Milord, que vous m'avez toujours été présent. J'attends qu'on sache où vous êtes pour vous écrire plus amplement. Soyez cependant persuadé du respect, de la cordialité et de la tendresse avec laquelle je suis, etc.

A Meaux, ce 5 septembre 1693.

LETTRE CLXXIV.

Il dépeint au naturel le livre de Richard Simon, et le caractère de cet écrivain.

Il est malaisé de vous définir le livre de M. Simon : vous en connoissez le génie [2]. On apprend dans cet ouvrage à estimer Grotius et les unitaires plus que les Pères; et il n'a cherché dans ceux-ci que des fautes et des ignorances. Il donne pourtant contre eux plus de décisions que de bons raisonnements. C'est le plus mince théologien qui soit au monde, qui cependant a entrepris de détruire le plus célèbre et le plus grand qui soit dans l'Eglise [3]. Il ne fait que donner des vues pour trouver qu'il n'y a rien de certain, et mener tout autant qu'il peut à l'indifférence. L'érudition y est médiocre, et la malignité dans le suprême degré.

A Meaux, ce 22 octobre 1693.

[1] Jusqu'ici nous avons vu un bien plus grand nombre de lettres de Milord que de Bossuet; parce que, comme nous l'avons remarqué, la plupart de celles du dernier ont péri dans les révolutions arrivées en Angleterre. Désormais, on n'en trouvera plus qu'une de milord Perth; parce que apparemment Bossuet ou ceux qui ont recueilli ses papiers, n'ont pas eu autant de soin de nous conserver les lettres que ce seigneur lui a écrites depuis sa sortie d'Angleterre.

[2] Nous ignorons à qui cette lettre étoit adressée : le nom de la personne n'est point marqué sur la minute que Bossuet avoit conservée.

[3] Saint Augustin.

LETTRE CLXXV.

DE M. DE LA BROUE, [1]

ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Sur des éclaircissements que demandoit Bossuet touchant les Albigeois, sur les erreurs de M. Dupin, et sur M. de Saint-Pons.

Je me suis enfin acquitté de vos deux commissions, Monseigneur : j'ai fait votre présent des Notes sur Salomon à M. de Basville, et je lui ai parlé de ce que vous souhaitez avoir de M. de Graverol. Il a déjà écrit pour cela, et prétend qu'il peut vous donner encore de nouveaux éclaircissements, par des registres d'interrogatoires qui ont été faits à Carcassonne, et qui sont à présent à Montpellier. Il croit que pour y chercher plus utilement, il seroit bon que vous prissiez la peine de dresser un petit mémoire des erreurs qui peuvent servir à prouver que les albigeois étoient manichéens. Je me suis offert à faire ce mémoire en attendant; mais comme les registres ne sont point ici, et qu'avant qu'on soit à Montpellier on peut avoir reçu votre réponse, il sera beaucoup mieux qu'on en ait un de votre façon.

Je vous supplie de me donner des nouvelles de votre ouvrage. Je suis très mécontent de M. Dupin sur les extraits de saint Jean Chrysostome et de Cassien. Je suis fort trompé s'il ne ne croit pas qu'on peut être semi-pélagien sans cesser d'être catholique : je souhaite qu'il vapule dans votre ouvrage comme il le mérite. Je ne sais si je n'irai point bientôt voir ce que vous avez déjà fait : j'attends de savoir si M. le marquis de Mirepoix viendra ou ne viendra point dans la province cet hiver, et j'espère de le savoir incessamment. Si M. l'archevêque de Toulouse avoit eu la bonté de se souvenir de moi, j'aurois été député à l'assemblée des bois; et cela me convenoit à cause de mon procès.

Au reste, avez-vous donné un exemplaire des Notes sur Salomon à M. l'évêque de Saint-Pons? Il me semble qu'il vous donnoit ses ouvrages, et qu'il vous consultoit même avant de les donner au public. Je mets l'abbé de Catellan sous votre protection : je ne sais comment il réussit au pays où il est. Je vous supplie de lui donner tous les avis dont il aura besoin ; il sera soigneux de vous les demander. Je suis toujours très respectueusement, etc.

A Narbonne, ce 29 novembre 1693.

[1] Comme nous avons une suite de lettres de Bossuet et de M. de la Broue, nous donnons ici la première, qui est de ce dernier évêque, quoique la lettre de Bossuet nous manque; parce que nous plaçons ordinairement parmi les lettres de ce prélat, toutes celles des personnes à qui il peut avoir écrit, lorsque nous avons un nombre de lettres de Bossuet à ces mêmes personnes.

LETTRE CLXXVI.

DE LEIBNIZ.

Sur l'essence des corps.

Quant à l'essence des corps et le sujet de l'étendue, il semble que ce sujet contient quelque chose, dont la répétition même est ce qui fait l'étendue, et il paroît que vous ne vous éloignez pas de ce sentiment. Ce sujet contient les principes de tout ce qu'on peut lui attribuer; et le principe des opérations est ce que j'appelle la force primitive. Mais il n'est pas si aisé de satisfaire là-dessus ceux qui sont accoutumés aux idées seules de Gassendi ou de Descartes, et il faudroit prendre la chose de plus haut. M. Pélisson m'envoya quelques objections contre ce que j'avois dit de force et de la nature du corps : je tâchai d'y satisfaire. Il me disoit qu'elles venoient d'une personne de grande considération, sans s'expliquer davantage. Y ayant pensé depuis, j'ai du penchant à croire qu'elles étoient venues de M. Arnauld : car j'ai remarqué depuis, qu'il y avoit quelque chose qui ne pouvoit presque être su que de lui, à cause des lettres que nous avions échangées autrefois sur des matières approchantes. Je ne sais, Monseigneur, si vous avez vu cette objection et ma réponse, aussi bien que ce que j'ai donné depuis peu, et autrefois dans le *Journal des savants*, touchant l'inertie naturelle des corps.

Je voudrois, Monseigneur, que vous eussiez vu ce que j'avois envoyé à feu M. Pélisson, sur ce qu'il avoit trouvé bon de faire communiquer mes raisonnements de dynamique à l'académie royale des sciences. Mais ce papier ayant été mis au net, et envoyé à l'académie, y demeura là, et on me dit maintenant qu'il est sous le scellé de feu M. Thévenot. Il est vrai que M. Thévenot me manda que l'académie l'ayant considéré, avoit témoigné de l'estime; mais qu'on n'avoit pu convenir du sens de quelques endroits. Je demandai qu'on me marquât ces endroits ou ces doutes; mais M. Thévenot mourut là-dessus. Je ne sais si M. Pélisson en a gardé une copie : il me semble qu'il la vouloit donner à lire à M. de la Loubère. Si M. de la Loubère l'a, il pourroit vous en informer à fond. Il me semble aussi que M. des Villètes, qui étoit des amis de M. Pélisson, et qui l'est particulièrement de M. le duc de Roannez, avoit lu, ou peut-être eu mon Mémoire : mais en tout cas je le pourrois

tirer derechef de mon brouillon. Car comme vous êtes juge compétent de tout cela, je souhaiterois que vous fussiez informé du procès. M. Pélisson avoit parlé de cela avec M. l'abbé Bignon, qui a l'intendance de l'académie de la part de M. de Pontchartrain; mais la mort de M. Thévenot a arrêté notre dessein. On m'a mandé que M. l'abbé Bignon a un excellent dessein, qui est d'établir une académie des arts : cela sera d'importance; mais il sera bon qu'il y ait de l'intelligence entre la sœur aînée et la cadette.

Vous faites trop d'honneur, Monseigneur, à une épigramme aussi médiocre que celle que j'avois faite sur les bombes; mais c'est apparemment parce que votre philanthropie vous fait désapprouver les maux que les hommes s'étudient de se faire. Plût à Dieu que ces sentiments de charité fussent plus généraux! Je suis, etc.

LEIBNIZ.

1693.

RÉFLEXIONS DE LEIBNIZ

Sur l'avancement de la métaphysique réelle, et particulièrement sur la nature de la substance expliquée par la force [1].

Je vois que la plupart de ceux qui se plaisent aux sciences mathématiques n'ont point de goût pour les méditations métaphysiques, trouvant des lumières dans les unes, et des ténèbres dans les autres; dont la cause principale paroît être que les notions générales, qu'on croit les plus connues, sont devenues ambiguës et obscures par la négligence des hommes, et par leur manière inconstante de s'expliquer : et il s'en faut tant que les définitions vulgaires expliquent la nature des choses, qu'elles ne sont pas même nominales. Le mal s'est communiqué aux autres disciplines, qui sont sous-ordonnées en quelque façon à cette science première et architectonique. Ainsi, au lieu de définitions claires, on nous a donné de petites distinctions; et au lieu des axiomes universels, nous avons des règles topiques, qui ne souffrent guère moins d'instances qu'elles ont d'exemples. Et néanmoins les hommes sont obligés d'employer ordinairement les termes de métaphysique; se flattant eux-mêmes d'entendre ce qu'ils sont accoutumés de prononcer. On parle toujours de substance, d'accident, de cause, d'action, de relation ou rapport, et de quantité d'autres termes, dont pourtant les notions véritables n'ont pas encore été mises dans leur jour : car elles sont fécondes en belles vérités; au lieu que celles qu'on a sont stériles. C'est pourquoi on ne doit point s'étonner si cette science principale, qu'on appelle la première philosophie, et qu'Aristote appeloit la *désirée*, ζητουμένη, est cherchée encore.

Platon est souvent occupé, dans ses Dialogues, à rechercher la valeur des notions; et Aristote fait la même chose, dans ses livres qu'on appelle métaphysiques : mais on ne voit pas qu'ils aient fait de grands progrès. Les platoniciens postérieurs ont parlé d'une manière mystérieuse, qu'ils ont portée jusqu'à l'extravagance; et les aristotéliciens scolastiques ont eu plus de soin d'agiter les questions que de les terminer. Ils auroient eu besoin d'un Gellius, magistrat romain, dont Cicéron rapporte qu'il offrit son entremise aux philosophes d'Athènes, où il étoit en charge, croyant que leurs différends se pouvoient terminer comme les procès. De notre temps, quelques excellents hommes ont étendu leurs soins jusqu'à la métaphysique; mais le succès n'a pas encore été fort considérable. Il faut avouer que M. Descartes a fait encore en cela quelque chose de considérable; qu'il a rappelé les soins que Platon a eus de tirer l'esprit de l'esclavage des sens, et qu'il a fait valoir les doutes des académiciens. Mais étant allé trop vite dans les affirmations, et n'ayant pas assez distingué le certain de l'incertain, il n'a pas obtenu son but. Il a eu une fausse idée de la nature du corps, qu'il a mis dans l'étendue toute pure, sans aucune preuve; et il n'a pas vu le moyen d'expliquer l'union de l'âme avec le corps. C'est faute de n'avoir point connu la nature de la substance en général : car il passoit par une manière de saut à examiner les questions difficiles, sans en avoir expliqué les ingrédients. Et on ne sauroit mieux juger de l'incertitude de ses méditations que par un petit écrit, où il les voulut réduire en forme de démonstrations, à la prière du père Mersenne, lequel écrit se trouve inséré dans ses réponses aux objections.

Il y a encore d'autres habiles hommes qui ont eu des pensées profondes; mais il y manque la clarté, qui est pourtant plus nécessaire ici que dans les mathématiques mêmes, où les vérités portent leurs preuves avec elles : car l'examen qu'on en peut toujours faire est ce qui les a rendues si sûres. C'est pourquoi la métaphysique, au défaut de ces épreuves, a besoin d'une nouvelle manière de traiter les choses, qui tiendroit

[1] Nous donnons ici les différents écrits de Leibniz relatifs à cette matière, que nous avons trouvés en original parmi les manuscrits de Bossuet, et sur lesquels ce prélat portera bientôt son jugement.

lieu de calcul, qui serviroit de fil dans le labyrinthe, et conserveroit pourtant une facilité semblable à celle qui règne dans les discours les plus populaires.

L'importance de ces recherches pourra paroître par ce que nous dirons de la notion de la substance. Celle que je conçois est si féconde, que la plupart des plus importantes vérités touchant Dieu, l'âme et la nature du corps, qui sont ou peu connues ou peu prouvées, en sont des conséquences. Pour en donner quelque goût, je dirai présentement que la considération de *la force,* à laquelle j'ai destiné une science particulière, qu'on peut appeler *Dynamique*, est de grand secours pour entendre la nature de la substance. Cette force active est différente de *la faculté* de l'école, en ce que la faculté n'est qu'une possibilité prochaine pour agir; mais morte, pour ainsi dire, et inefficace en elle-même, si elle n'est excitée par dehors. Mais la force active enveloppe une *entéléchie* ou bien un acte; étant moyenne entre la faculté et l'action, et ayant en elle un certain effort, *conatum :* aussi est-elle portée d'elle-même à l'action sans avoir besoin d'aide, pourvu que rien ne l'empêche. Ce qui peut être éclairci par l'exemple d'un corps pesant suspendu, ou d'un arc bandé : car bien qu'il soit vrai que la pesanteur et la force élastique doivent être expliquées mécaniquement par le mouvement de la matière éthérienne, il est toujours vrai que la dernière raison du mouvement de la matière est la force donnée dans la création, qui se trouve dans chaque corps, mais qui est comme limitée par les actions mutuelles des corps. Je tiens que cette vertu d'agir se trouve en toute substance, et même qu'elle produit toujours quelque action effective, et que le corps même ne sauroit jamais être dans un parfait repos : ce qui est contraire à l'idée de ceux qui le mettent dans la seule étendue. On jugera aussi, par ces méditations, qu'une substance ne reçoit jamais sa force d'une autre substance créée; puisqu'il en provient seulement la limitation ou détermination qui fait naître la force secondaire, ou ce qu'on appelle *force mouvante*, laquelle ne doit pas être confondue avec ce que certains auteurs appellent *impetus,* qu'ils estiment par la quantité du mouvement, et le font proportionnel à la vitesse, quand les corps sont égaux : au lieu que la force mouvante, absolue et vive, savoir celle qui se conserve toujours la même, est proportionnelle aux effets possibles qui en peuvent naître. C'est en quoi les cartésiens se sont trompés, en s'imaginant que la même quantité de mouvement se conserve dans les rencontres des corps. Et je vois que M. Huygens est de mon sentiment là-dessus, suivant ce qu'il a donné, il y a quelque temps, dans l'*Histoire des ouvrages des Savants*, disant qu'il se conserve la même force ascensionnelle.

Au reste, un point des plus importants, qui sera éclairci par ces méditations, est la communication des substances entre elles, et l'union de l'âme avec le corps. J'espère que ce grand problème se trouvera résolu d'une manière si claire, que cela même servira de preuve pour juger que nous avons trouvé la clef d'une partie de ces choses; et je doute qu'il y ait moyen de donner une autre manière intelligible, sans employer un concours spécial de la première cause, pour ce qui se passe ordinairement dans les causes secondes. Mais j'en parlerai davantage une autre fois si le public ne rebute point ceci, qui ne doit servir qu'à sonder le gué. Il est vrai que j'en ai déjà communiqué, il y a plusieurs années, avec des personnes capables d'en juger. J'ajouterai seulement ici ma réponse à des difficultés qu'un habile homme a faites sur ma manière d'expliquer la nature du corps par la notion de la force [1].

RÉPONSE DU MÊME

Aux objections faites contre l'explication de la nature du corps par la notion de la force.

Les expressions de M.*** étant si obligeantes et si justes, on reçoit ses objections avec autant de plaisir que de profit. Si tout le monde en usoit de même, on iroit bien loin. Il paroît qu'il n'est pas entêté des opinions qui sont en vogue. J'aurois tort de prétendre qu'il se rende facilement à la mienne; et je ne me flatte pas assez pour espérer de le satisfaire entièrement sur ses objections. Cependant mon devoir veut que je fasse là-dessus ce qui dépend de moi.

I. Je croirois plutôt que la notion de la force est antérieure à celle de l'étendue; parce que l'étendue signifie un amas ou agrégé de plusieurs substances; au lieu que la force se doit trouver même dans un sujet qui n'est qu'une seule substance : or, l'unité est antérieure à la multitude. On peut même dire que la force est le

[1] Cette pièce a été donnée en latin dans les *Acta Eruditorum* de Leipsick, au mois de mars 1694, pag. 110 et 111, et elle se trouve de même en latin seulement dans le second volume de la collection des OEuvres de Leibniz, publiée à Genève en 1768, par M. Dutens, pag. 18 et 19. L'éditeur a réuni dans ce volume beaucoup d'autres écrits qui ont rapport à la même matière.

constitutif des substances, comme l'action, qui est l'exercice de la force, en est le caractère : car les actions ne conviennent qu'aux substances, et conviennent toujours à toutes les substances.

II. Lorsqu'il s'agit de l'idée de la force, je ne saurois faire autre chose que d'en donner la définition, comme j'ai fait : les propriétés qu'on en tirera la feront d'autant mieux connoître. Son idée n'est point du nombre de celles qu'on peut atteindre par l'imagination ; et on ne doit rien chercher ici qui la puisse frapper. Ayant mis à part l'étendue et ses modifications ou changements, on ne trouvera rien dans la nature qui soit plus intelligible que la force.

III. Mon axiome n'est pas seulement : *Quòd effectus integer respondeat causæ plenæ ;* mais, *Quòd effectus integer sit æqualis causæ plenæ,* et je ne l'emploie pas pour rendre raison de la force primitive, qui n'en a point besoin ; mais pour expliquer les phénomènes de la force secondaire : car il me fournit des équations dans la mécanique, comme l'axiome vulgaire, que le tout est égal à ses parties prises ensemble, nous en fournit dans la géométrie. La force primitive dans les corps est indéfinie d'elle-même ; mais il en résulte la force secondaire, qui est comme une détermination de la primitive, provenant des combinaisons et rencontres des corps.

IV. Je n'ai garde de dire, que la controverse de la présence réelle est terminée par ce que j'ai proposé ; mais il me semble au moins que cette présence est incompatible avec l'opinion de ceux qui font consister l'essence du corps dans l'étendue. L'impénétrabilité naturelle des corps ne vient que de leur résistance, qui doit obéir à la volonté de Dieu ; et cette résistance des corps n'est autre chose que la puissance passive de la matière.

V. Ce que j'ai répondu à la première difficulté servira encore ici ; et puisque tout ce qu'on conçoit dans les substances, se réduit à leurs actions et passions, et aux dispositions qu'elles ont pour cet effet, je ne vois pas qu'on y puisse trouver quelque chose de plus primitif, que le principe de tout cela, c'est-à-dire que la force. Il est bien manifeste aussi que la force d'agir des corps est quelque chose de distinct, et d'indépendant de tout ce qu'on y conçoit d'ailleurs ; tout le reste y étant comme mort sans elle, et incapable de produire quelque changement. La *faculté*, qui faisoit du bruit dans les écoles, n'est rien qu'une possibilité prochaine pour agir : mais la force d'agir est une entéléchie ou bien un acte positif ; et c'est ce qu'on demande. La seule possibilité ne produit rien, si on ne la met en acte ; mais la force produit tout. Elle est portée de soi-même à l'action ; et on n'a point besoin de l'aider ; il suffit qu'on ne l'empêche point.

On peut ajouter ce qu'il y a sur cette matière dans le *Journal des Savants*, 18 juin 1691, 16 juillet 1691, et 5 janvier 1693.

LETTRE CLXXVII.

A LEIBNIZ.

Bossuet lui fait connoître le jugement qu'il porte de ses écrits sur l'essence du corps.

Toutes les fois que M. de Leibniz entreprendra de prouver que l'essence du corps n'est pas dans l'étendue actuelle, non plus que celle de l'âme dans la pensée actuelle, je me déclare hautement pour lui. J'ai même travaillé sur ce sujet, et je prétends pouvoir démontrer par M. Descartes, qu'il n'a point sur cela un autre sentiment que celui de l'école. En cela donc, comme en beaucoup d'autres choses, ses disciples ont fort embrouillé ses idées : les siennes mêmes n'ont pas été fort nettes, lorsqu'il a conclu l'infinité de l'étendue par l'infinité de ce vide qu'on imagine hors du monde ; en quoi il s'est fort trompé : et je crois que de son erreur on pourroit induire, par conséquences légitimes, l'impossibilité de la création et de la destruction des substances ; quoique rien au monde ne soit plus contraire à l'idée de l'Etre parfait, que ce philosophe prend pour principal moyen de l'existence de Dieu.

Quant au surplus de la dynamique, je m'en instruirai avec plaisir : car autant que je suis ennemi des nouveautés qui ont rapport avec la foi, autant suis-je favorable, s'il est permis de l'avouer, à celles qui sont de pure philosophie ; parce qu'en cela on doit et on peut profiter tous les jours, tant par le raisonnement que par l'expérience.

Août 1693.

LETTRE CLXXVIII.

DE LEIBNIZ.

Sur la réponse de Bossuet.

Le petit discours de *l'Essence du corps* ne sauroit partir que d'une main excellente ; et comme il y est marqué qu'elle a travaillé sur cette matière, j'en attends des lumières considérables. Le parallèle de la pensée actuelle de l'âme avec l'étendue actuelle du corps est fort juste. Je suis effectivement d'opinion, qu'il est aussi naturel à l'âme de penser, qu'au corps d'être étendu ;

quoique cet effet naturel puisse être suspendu par la cause suprême. Cependant il n'est pas assez, pour éclaircir la nature du corps, qu'on lui attribue une simple possibilité, qui ne dit que ce qu'il pourroit avoir : il faut lui attribuer quelque chose d'effectif; savoir *la puissance,* qui est un état dont l'effet suit, pourvu que rien ne l'empêche. Cette puissance, quand elle est primitive, est proprement la nature du corps; c'est-à-dire, selon la définition d'Aristote, le principe du mouvement et du repos, ou plutôt de la résistance au mouvement. Car je crois que naturellement le corps n'est jamais dans un parfait repos, non plus que l'âme sans pensée ; et je suis persuadé que l'action convient toujours naturellement à toutes les substances. En quoi l'on voit que nos nouveaux philosophes, qui ne sont pas instruits de cette vérité, n'ont pas eu la véritable idée du corps : car l'étendue ne leur donne qu'une idée incomplète, qui n'est point celle de la substance. Cela n'empêche pas que tout se fasse dans le corps selon les lois de la mécanique : mais l'origine de ces lois vient d'une cause supérieure, comme mes dynamiques le feront voir; et j'ai déjà montré, dans le *Journal des Savants,* qu'elles ne sauroient venir de la seule notion de l'étendue.

Je crois que l'école a raison ; mais qu'elle a été méprisée de nos temps, parce qu'elle ne s'étoit pas expliquée par quelque chose d'assez intelligible. La notion de la force y est merveilleusement propre. Je distingue entre la force primitive du corps, qui est de son essence et qui est en quelque façon infinie, et entre la force accidentaire, qui est une modification de la force primitive, née des circonstances des corps ambiants : c'est ce qu'on appelle la force mouvante, qui a lieu dans les machines.

La découverte que je fis de la véritable loi de la nature sur le mouvement, me fit penser à l'importance de la notion de la force, et au projet d'une science nouvelle, que j'appelle la dynamique. J'avois donné, comme les autres, dans l'opinion vulgaire ; mais il y a déjà plusieurs années que je suis désabusé. Le vulgaire établit une compensation entre la vitesse et la grandeur, comme si le produit de la vitesse et de la grandeur, qui s'appelle la quantité du mouvement, faisoit la force. C'est pourquoi M. Descartes, suivant en cela le préjugé commun, a cru que la même quantité du mouvement se conserve. Soient deux corps A et B; et avant le choc, la vitesse du corps A soit (c), la vitesse du corps B soit (v). Après le choc, celle d'A soit (c), et celle du corps B soit (v). Cela posé, suivant la règle des cartésiens, A multiplié par (c), plus B multiplié par (v) est égal à A multiplié par (c), plus B multiplié par (v), ou bien $Ac + Bv = Ac + Bv$. J'ai trouvé que cette règle n'est pas soutenable. Par exemple, supposons qu'A soit de quatre livres et B d'une livre ; supposons encore qu'avant le choc A soit en mouvement avec la vitesse d'un degré, et B en repos ; enfin supposons que, suivant les circonstances, toute la force A doive être transférée sur B; en sorte qu'enfin A soit en repos, et B seul soit en mouvement : cela posé, B recevra quatre degrés de vitesse, selon les cartésiens. Or, j'ai démontré ailleurs que si cela étoit, nous aurions le mouvement perpétuel tout trouvé, et l'effet plus puissant que sa cause. Car supposons qu'A 4 ait acquis sa vitesse en tombant de la hauteur d'un pied, et que puis continuant son mouvement dans le plan horizontal, il y donne toute la force à B 1, qui y étoit auparavant en repos; et que B se trouvant aux bords d'un plan incliné, ou bien au bout d'un pendule, emploie à monter, la force qu'il a reçue ; donc B 1 commençant à monter avec la vitesse 4, montera à la hauteur de seize pieds, suivant les démonstrations de Galilée. Ainsi, au lieu que la cause étoit A 4 élevé à un pied, l'effet sera B 1 élevé à seize pieds, et l'effet sera le quadruple de sa cause. Car quatre livres élevées à un pied valent autant qu'une livre élevée à quatre pieds ; et même nous pourrions avoir le mouvement perpétuel, comme j'ai démontré ailleurs. Voici comme je le corrige. Mon principe est que ce n'est pas la même quantité du mouvement, mais la même quantité de la force qui se conserve; que cette conservation consiste dans une équivalence parfaite de l'effet entier et de la cause ; que réduire au mouvement perpétuel est réduire *ad absurdum;* qu'ainsi, estimant la force par l'effet, on doit estimer la force non pas par le produit du poids et de la vitesse multipliés ensemble, mais par le produit du poids et de la hauteur à laquelle le poids doit monter en vertu de la vitesse qu'il a ; cette hauteur n'étant pas en raison des vitesses, mais en raison doublée des vitesses. Dans la mécanique vulgaire du levier, de la poulie, etc., la considération de la hauteur et de la vitesse sont coïncidentes; ce qui a aidé à tromper les gens : mais il n'en est pas de même, quand il s'agit de ce que j'appelle *la force vive.*

Ainsi, pour rectifier l'équation $A(c) + B(v) = A(c) + B(v)$, il faut que (c) et (v) *item* (c) et (v) signifient non les vitesses, mais les hauteurs

que les vitesses peuvent produire. Et par conséquent dans le cas particulier proposé, *A* 4 avec vitesse 1, rencontrant *B* 4 en repos, et lui donnant toute sa force, suivant la supposition, lui donnera la vitesse 2 : car ainsi *A* 4 ayant acquis sa vitesse en descendant d'un pied ; *B* 1 en vertu de la sienne montera à quatre pieds : et au lieu de la cause qui étoit l'élévation de quatre livres à un pied, nous avons un effet égal à cette cause, qui est l'élévation d'une livre à quatre pieds.

J'ai vu, par cela et par d'autres raisons, que ce n'est pas la quantité du mouvement que la nature conserve ; car il tient de l'Etre de raison ; puisque le mouvement n'existe jamais à la rigueur, ses parties n'existant jamais ensemble : mais que c'est plutôt la force dont la quantité est exactement conservée ; car la force existe véritablement. On voit aussi la différence entre l'estime par le mouvement, et entre l'estime par la force. Il y a encore bien des choses à dire là-dessus; mais cela suffit pour faire entendre mon but.

LETTRE CLXXIX.

DU MÊME.

Sur les avantages de la dynamique, et les divers jugements que les savants avoient portés du système de Leibniz.

C'est avec votre pénétration ordinaire que vous avez bien jugé, Monseigneur, combien la dynamique, établie comme il faut, pourroit avoir d'usage dans la théologie. Car, pour ne rien dire de l'opération des créatures, et de l'union entre l'âme et le corps, elle fait connoître quelque chose de plus qu'on ne savoit ordinairement de la nature de la substance matérielle, et de ce qu'il y faut reconnoître au-delà de l'étendue. J'ai quelques pensées là-dessus, que je trouve également propres à éclaircir la théorie des actions corporelles, et à régler la pratique des mouvements ; mais il ne m'a pas encore été possible de les ramasser en un seul corps, à cause des distractions que j'ai. J'en avois communiqué avec M. Arnauld à l'égard de quelques points, sur lesquels nous avons échangé des lettres. Par après je mis dans les *Actes de Leipsick,* mois de mars 1685, une Démonstration abrégée de l'erreur des cartésiens sur leur principe, qui est la conservation de la quantité du mouvement : au lieu que je prétends que la quantité de la force se conserve, dont je donne la mesure, différente de celle de la quantité du mouvement. M. l'abbé Catellan y avoit répondu dans les *Nouvelles de la République des Lettres,* septembre 1686, pag. 999; mais sans avoir pris mon sens, comme je reconnus enfin, et le marquai dans les *Nouvelles* de septembre de l'année suivante. Le révérend père Malebranche, dont j'avois touché le sentiment sur les règles du mouvement, dans ma Réplique à M. Catellan, février 1687, pag. 131, ne m'avoit point donné tort en tout, avril 1687, pag. 448 ; et j'avois tâché de justifier ce qu'il n'approuvoit pas encore, dans les *Nouvelles de la République des Lettres,* juillet 1687, pag. 745, où je m'étois servi d'une espèce d'épreuve assez curieuse, par laquelle on peut juger, sans employer même des expériences, si une hypothèse est bien ajustée ; et j'avois trouvé que la cartésienne, aussi bien que celle de l'auteur *de la Recherche de la vérité*, combat avec soi-même, par le moyen d'une interprétation qu'on a droit d'y donner. Je ne parle point des autres qui ont voulu soutenir le principe des cartésiens dans les *Actes de Leipsick,* auxquels j'ai répliqué.

Feu M. Pélisson ayant fort goûté ce que j'avois touché de ma dynamique, m'engagea à lui en envoyer un échantillon, pour être communiqué à vos messieurs de l'académie royale des sciences, afin d'en apprendre leur sentiment : mais il ne put l'obtenir, quoique M. l'abbé Bignon et feu M. Thévenot s'y fussent employés. C'est pourquoi M. Pélisson approuva que je fisse mettre dans le *Journal des Savants* une règle générale de la composition des mouvements, pour recourir au public. Long-temps auparavant j'avois écrit à M. l'abbé Foucher, chanoine de Dijon, touchant mon hypothèse, et pourquoi je n'étois point d'accord du système des causes occasionnelles. Un professeur italien, à qui j'en avois dit quelque chose en conversation, y prit beaucoup de goût, et m'en écrivit depuis; et je lui fis réponse. Un ami que j'ai à Rome, ayant voulu savoir de moi pourquoi je ne mettois pas la nature du corps dans l'étendue, je lui fis une réponse, laquelle me paroissant populaire et propre à entrer dans l'esprit, sans qu'on ait besoin de s'enfoncer bien avant dans les spéculations, je la fis imprimer dans le *Journal des Savants,* 18 juin 1691. Un cartésien y répondit, 16 juillet 1691 : je le sus un peu tard ; mais enfin je le sus par l'indication de M. l'abbé Foucher. J'y répliquai alors, 5 janvier 1693 ; et M. Pélisson trouva ma réplique fort claire. M. Lenfant, ministre des Français réfugiés à Berlin, m'écrivit ses doutes sur quelque chose qu'il avoit vu dans le *Journal de Paris :* et je tâchai de le satisfaire. On me manda que M. Bayle avoit dessein de faire soutenir quel-

ques thèses sur la nature du corps, où il vouloit considérer mon opinion ; mais cela n'a point été exécuté. Enfin à la semonce d'un ami de Leipsick, je fis insérer dans les *Actes* de cette année le petit discours ci-joint de la nature de la substance, et de l'usage qu'on y peut faire de la notion de la force. Ainsi n'ayant point encore eu le loisir de ranger mes pensées, je me suis contenté d'en donner quelques petits échantillons, et de répondre aux amis ou autres qui m'avoient proposé des doutes là-dessus ; et c'est le moyen d'avancer insensiblement selon les rencontres.

Je travaille maintenant à mettre par écrit la manière que je crois unique, pour expliquer intelligiblement l'union de l'âme avec le corps, sans avoir besoin de recourir à un concours spécial de Dieu, ni d'employer exprès l'entremise de la première cause pour ce qui se passe ordinairement dans les secondes : c'est afin de pouvoir soumettre mon opinion au jugement du public. Je l'ai eue, il y a déjà plusieurs années ; et ce n'est qu'un corollaire de la notion que je me suis formée de la substance en général. Si vous le trouvez à propos, Monseigneur, on pourra faire mettre les deux pièces ci-jointes dans le *Journal des Savants*, pour donner quelque goût de mon dessein. La bonté que vous avez de vous informer de mes pensées, me donne la hardiesse de vous les adresser. Au moins, je crois avoir fait quelques pas à l'égard de la notion qu'on doit avoir de la substance en général, et de la substance corporelle en particulier : et comme je ne trouve rien de si intelligible que la force, je crois que c'est encore à elle qu'on doit recourir pour soutenir la présence réelle, que j'avoue ne pouvoir bien concilier avec l'opinion qui met l'essence du corps dans une étendue toute nue. Car ce que Descartes avoit dit sur le sacrement, ne regardoit que la conservation des accidents : et quoique le révérend père Malebranche nous ait fait espérer une conciliation de la multiprésence avec la notion de l'étendue pure et simple, je ne me souviens pas de l'avoir encore vue. Je suis avec zèle, etc.

LETTRE CLXXX.

A M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Vœux qu'il forme pour l'abbaye de la Trappe.

Je reçois, Monsieur, avec une reconnoissance sincère, l'assurance de la continuation de vos bontés. Je prie Notre-Seigneur qu'il vous comble de ses grâces avec le troupeau qu'il vous a commis, et que vous soyez tous, comme je l'espère, de ceux dont il a dit : « Sanctifiez-les en » vérité; je me sanctifie pour eux (Joan., xvii. » 17, 19.). »

A Paris, ce 17 janvier 1694.

LETTRE CLXXXI.

AU PÈRE CAFFARO, THÉATIN.

Bossuet lui fait ses plaintes d'une lettre qui avoit été publiée sous son nom, en forme de Dissertation, sur la comédie; il lui montre tous les vices, et les dangers des représentations du théâtre.

C'est à vous-même, mon révérend Père, que j'adresserai d'abord en secret entre vous et moi, selon le précepte de l'Evangile (Matth., xviii. 15.), mes plaintes contre une lettre en forme de Dissertation, sur la comédie [1], que tout le monde vous attribue constamment, et que depuis peu on m'a assuré que vous aviez avouée. Quoi qu'il en soit, si ce n'est pas vous qui en soyez l'auteur, ce que je souhaite, un désaveu ne vous fera aucune peine ; et dès là ce n'est plus à vous que je parle. Que si c'est vous, je vous en fais mes plaintes à vous-même comme un chrétien à un chrétien, et comme un frère à un frère.

Je ne perdrai point le temps à répondre aux autorités de saint Thomas, et des autres saints qui en général semblent approuver ou tolérer les comédies. Puisque vous demeurez d'accord, et qu'en effet on ne peut nier que celles qu'ils ont permises ne doivent exclure toutes celles qui sont opposées à l'honnêteté des mœurs ; c'est à ce point qu'il faut s'attacher, et c'est par là que j'attaque votre lettre, si elle est de vous.

La première chose que j'y reprends, c'est que vous ayez pu dire et répéter que la comédie, telle qu'elle est aujourd'hui, n'a rien de contraire aux bonnes mœurs, et qu'elle est même si épurée, à l'heure qu'il est, sur le théâtre français, qu'il n'y a rien que l'oreille la plus chaste ne pût entendre. Il faudra donc que nous

[1] Cette lettre, publiée sous le nom du père Caffaro, dans laquelle l'auteur s'efforçoit de prouver qu'on pouvoit très innocemment composer, lire, voir représenter des comédies, fut imprimée à la tête des pièces de théâtre de Boursault. Dès qu'elle parut, tous ceux qui avoient du zèle pour la morale évangélique, en furent sensiblement affligés, et de toute part grand nombre de théologiens s'empressèrent de la réfuter. M. l'archevêque de Paris la condamna, retira ses pouvoirs au père Caffaro, et exigea de lui une rétractation publique, qui pût réparer le scandale que sa lettre avoit causé. Bossuet désirant prémunir les foibles contre les faux principes qu'on cherchoit à insinuer dans leur esprit, publia la même année un petit écrit très lumineux, sous ce titre : *Max. et Réflex. sur la Comédie* (tom. iii. pag. 550). (*Edit. de Vers.*)

passions pour honnêtes les impiétés et les infamies dont sont pleines les comédies de Molière, ou que vous ne rangiez pas parmi les pièces d'aujourd'hui celles d'un auteur qui vient à peine d'expirer, et qui remplit encore à présent tous les théâtres des équivoques les plus grossières, dont on ait jamais infecté les oreilles des chrétiens.

Ne m'obligez pas à les répéter ; songez seulement si vous oserez soutenir à la face du ciel des pièces où la vertu et la piété sont toujours ridicules, la corruption toujours défendue et toujours plaisante, et la pudeur toujours offensée ou toujours en crainte d'être violée par les derniers attentats ; je veux dire, par les expressions les plus impudentes, à qui l'on ne donne que les enveloppes les plus minces.

Songez encore, si vous jugez digne de votre habit et du nom de chrétien et de prêtre, de trouver honnêtes toutes les fausses tendresses, toutes les maximes d'amour, et toutes ces douces invitations à jouir du beau temps de la jeunesse, qui retentissent partout dans les opéra de Quinault à qui j'ai vu cent fois déplorer ces égarements. Mais aujourd'hui vous autorisez ce qui a fait la matière de sa pénitence et de ses justes regrets, quand il a songé sérieusement à son salut; et vous êtes contraint, selon vos maximes, d'approuver que ces sentiments, dont la nature corrompue est si dangereusement flattée, soient encore animés d'un chant qui ne respire que la mollesse.

Si Lulli a excellé dans son art, il a dû proportionner, comme il a fait, les accents de ses chanteurs et de ses chanteuses à leurs récits et à leurs vers : et ses airs, tant répétés dans le monde, ne servent qu'à insinuer les passions les plus décevantes, en les rendant les plus agréables et les plus vives qu'on peut.

Il ne sert de rien de répondre qu'on n'est occupé que du chant et du spectacle, sans songer au sens des paroles ni aux sentiments qu'elles expriment : car c'est là précisément le danger, que, pendant qu'on est enchanté par la douceur de la mélodie, ou étourdi par le merveilleux du spectacle, ces sentiments s'insinuent sans qu'on y pense, et gagnent le cœur sans être aperçus. Et sans donner ces secours à des inclinations trop puissantes par elles-mêmes, si vous dites que la seule représentation des passions agréables, dans les tragédies d'un Corneille et d'un Racine, n'est pas pernicieuse à la pudeur, vous démentez ce dernier, qui a renoncé publiquement aux tendresses de sa Bérénice, que je nomme parce qu'elle vient la première à mon esprit : et vous, un prêtre, un théatin, vous le ramenez à ses premières erreurs.

Vous dites que ces représentations des passions agréables ne les excitent qu'indirectement, par hasard et par accident, comme vous parlez. Mais, au contraire, il n'y a rien de plus direct ni de plus essentiel dans ces pièces, que ce qui fait le dessein formel de ceux qui les composent, de ceux qui les récitent et de ceux qui les écoutent. Dites-moi, que veut un Corneille dans son Cid, sinon qu'on aime Chimène, qu'on l'adore avec Rodrigue, qu'on tremble avec lui lorsqu'il est dans la crainte de la perdre, et qu'avec lui on s'estime heureux lorsqu'il espère de la posséder? Si l'auteur d'une tragédie ne sait pas intéresser le spectateur, l'émouvoir, le transporter de la passion qu'il a voulu exprimer, où tombe-t-il, si ce n'est dans le froid, dans l'ennuyeux, dans l'insupportable, si on peut parler de cette sorte? Toute la fin de son art et de son travail, c'est qu'on soit comme son héros, épris des belles personnes, qu'on les serve comme des divinités ; en un mot, qu'on leur sacrifie tout, si ce n'est peut-être la gloire, dont l'amour est plus dangereux que celui de la beauté même. Si le but des théâtres n'est pas de flatter ces passions, qu'on veut appeler délicates, mais dont le fond est si grossier, d'où vient que l'âge où elles sont les plus violentes, est aussi celui où l'on est touché le plus vivement de leur expression? Pourquoi, dit saint Augustin (*Conf., lib.* III. *cap.* II. *tom.* I. *col.* 88, 89; *De Catechiz. rudib., c.* XVI. *n.* 25. *tom.* VI. *col.* 280, 281.), si ce n'est qu'on y voit, qu'on y sent l'image, l'attrait, la pâture de ses passions? et cela, dit le même saint, qu'est-ce autre chose qu'une déplorable maladie de notre cœur? On se voit soi-même dans ceux qui nous paroissent comme transportés par de semblables objets. On devient bientôt un acteur secret dans la tragédie ; on y joue sa propre passion ; et la fiction au dehors est froide et sans agrément, si elle ne trouve au dedans une vérité qui lui réponde. C'est pourquoi ces plaisirs languissent, dans un âge plus avancé, dans une vie plus sérieuse, si ce n'est qu'on se transporte, par un souvenir agréable, dans ses jeunes ans, les plus beaux, selon les sens, de la vie humaine, et qu'on en réveille l'ardeur qui n'est jamais tout-à-fait éteinte.

Si les nudités, si les peintures immodestes causent naturellement ce qu'elles expriment, et que pour cette raison on en condamne l'usage; parce qu'on ne les goûte jamais autant qu'une

main habile l'a voulu, qu'on n'entre dans l'esprit de l'ouvrier, et qu'on ne se mette en quelque façon dans l'état qu'il a voulu peindre : combien plus sera-t-on touché des expressions du théâtre, où tout paroît effectif, où ce ne sont point des traits morts et des couleurs sèches qui agissent ; mais des personnages vivants, de vrais yeux, ou ardents, ou tendres, et plongés dans la passion ; de vraies larmes dans les acteurs, qui en attirent d'autres dans ceux qui regardent ; enfin de vrais mouvements qui mettent en feu tout le parterre et toutes les loges ; et tout cela, dites-vous, n'émeut qu'indirectement, et n'excite que par accident les passions !

Dites encore que les discours, qui tendent directement à allumer de telles flammes, qui excitent la jeunesse à aimer, comme si elle n'étoit pas assez insensée ; qui lui font envier le sort des oiseaux et des bêtes, que rien ne trouble dans leurs passions, et se plaindre de la raison et de la pudeur, si importunes et si contraignantes : dites que toutes ces choses et cent autres de cette nature, dont tous les théâtres retentissent, n'excitent les passions que par accident : pendant que tout crie qu'elles sont faites pour les exciter ; et que si elles manquent leur coup, les règles de l'art sont frustrées, et les auteurs et les acteurs travaillent en vain.

Je vous prie, que fait un acteur, lorsqu'il veut jouer naturellement une passion, que de rappeler autant qu'il peut celles qu'il a ressenties ; et que, s'il étoit chrétien, il auroit tellement noyées dans les larmes de la pénitence, qu'elles ne reviendroient jamais à son esprit, ou n'y reviendroient qu'avec horreur : au lieu, que, pour les exprimer, il faut qu'elles lui reviennent avec tous leurs agréments empoisonnés, et toutes leurs grâces trompeuses.

Mais tout cela, dites-vous, paroît sur les théâtres comme une foiblesse ; je le veux ; mais comme une belle, comme une noble foiblesse, comme la foiblesse des héros et des héroïnes ; enfin comme foiblesse si artificieusement changée en vertu, qu'on l'admire, qu'on lui applaudit sur tous les théâtres, et qu'elle doit faire une partie si essentielle des plaisirs publics, qu'on ne peut souffrir de spectacles où non-seulement elle ne soit, mais encore où elle ne règne et n'anime toute l'action.

Dites, mon Père, que tout cet appareil n'entretient pas directement et par soi le feu de la convoitise, ou que la convoitise n'est pas mauvaise, et qu'il n'y a rien qui répugne à l'honnêteté et aux bonnes mœurs dans le soin de l'entretenir ; ou que ce feu n'échauffe qu'indirectement, et que ce n'est que par accident que l'ardeur des mauvais désirs sort du milieu de ces flammes ; dites que la pudeur d'une jeune fille n'est offensée que par accident, par tous les discours où une personne de son sexe parle de ses combats, où elle avoue sa défaite, et l'avoue à son vainqueur même. Ce qu'on ne voit point dans le monde ; ce que celles qui succombent à cette foiblesse y cachent avec tant de soin, une jeune fille le viendra apprendre à la comédie : elle le verra, non plus dans les hommes, à qui le monde permet tout, mais dans une fille qu'on représente modeste, pudique, vertueuse, en un mot, dans une héroïne ; et cet aveu, dont on rougit dans le secret, est jugé digne d'être révélé au public, et d'emporter comme une nouvelle merveille l'applaudissement de tout le théâtre.

Je crois avoir assez démontré que la représentation des passions agréables porte naturellement au péché, puisqu'elle flatte et nourrit, de dessein prémédité, la concupiscence qui en est le principe. Vous direz, selon vos maximes, qu'on purifie l'amour, et que la scène, toujours honnête dans l'état où elle paroît aujourd'hui, ôte à cette passion ce qu'elle a de grossier et d'illicite : c'est un chaste amour de la beauté, qui se termine au nœud conjugal. A la bonne heure : du moins donc, s'il plaît à Dieu, à la fin vous bannirez du milieu des chrétiens les prostitutions et les adultères, dont les comédies italiennes ont été remplies, même de nos jours où le théâtre vous paroît si épuré, et qu'on voit encore toutes crues dans les pièces de Molière. Vous réprouverez les discours, où ce rigoureux censeur des grands canons [1], et des mines et des expressions de nos précieuses, étale cependant dans le plus grand jour les avantages d'une infâme tolérance dans les maris, et sollicite les femmes à de honteuses vengeances contre leurs jaloux. Du moins vous confesserez qu'il faudroit réformer le théâtre par ces endroits-là ; et qu'il ne falloit pas tant louer l'honnêteté de nos jours. Mais si vous faites ce pas ; si une fois vous ouvrez les yeux aux désordres que peut exciter l'expression des sentiments vicieux, vous serez bientôt poussé plus loin. Car, mon Père, quoique vous ôtiez en apparence à l'amour profane ce grossier et cet illicite, il en est inséparable. De quelque manière que vous vouliez qu'on le

[1] Les *canons*, dont Molière se moque, étoient un ornement de drap, de soie, ou de toile, froncé, et quelquefois orné de rubans ou de dentelle. On l'attachoit au-dessus du genou. (*Edit. de Vers.*)

tourne et qu'on le dore, dans le fond ce sera toujours, quoi qu'on puisse dire, la concupiscence de la chair, que saint Jean défend de rendre aimable, puisqu'il défend de l'aimer (1. Joan., ii. 15, 16.). Le grossier que vous en ôtez feroit horreur si on le montroit; et l'adresse de le cacher ne fait qu'y attirer les volontés d'une manière plus délicate, et qui n'en est que plus périlleuse lorsqu'elle paroît plus épurée.

Croyez-vous, en vérité, que la subtile contagion d'un mal dangereux demande toujours un objet grossier, ou que la flamme secrète d'un cœur trop disposé à aimer, en quelque manière que ce puisse être, soit corrigée et ralentie par l'idée du mariage, que vous lui mettez devant les yeux dans vos héros et vos héroïnes amoureuses? Vous vous trompez. Il ne faudroit point nous réduire à la nécessité d'expliquer ces choses, auxquelles il seroit bon de ne penser pas. Mais puisqu'on croit tout sauver par l'honnêteté nuptiale, il faut dire qu'elle est inutile en cette occasion. La passion ne saisit que son propre objet : la sensualité est seule excitée; et s'il ne falloit que le saint nom du mariage pour mettre à couvert les démonstrations de l'amour conjugal, Isaac et Rébecca n'auroient pas caché leurs jeux innocents, et les témoignages mutuels de leurs pudiques tendresses (*Gen.*, xxvi. 8.). C'est pour vous dire que le licite, loin d'empêcher l'illicite de se soulever, le provoque : en un mot, ce qui vient par réflexion n'éteint pas ce que l'instinct produit : et vous pouvez dire à coup sûr de tout ce qui excite le sensible dans les comédies les plus honnêtes, qu'il attaque secrètement la pudeur. Que ce soit ou de plus loin ou de plus près, il n'importe : c'est toujours là que l'on tend, par la pente du cœur humain à la corruption. On commence par se livrer aux impressions de l'amour ; le remède des réflexions ou du mariage vient trop tard : déjà le foible du cœur est attaqué, s'il n'est vaincu; et l'union conjugale, trop grave et trop sérieuse pour passionner un spectateur, qui ne cherche que le plaisir, n'est que par façon et pour la forme dans la comédie.

Je dirai plus, quand il s'agit de remuer le sensible, le licite tourne à dégoût, l'illicite devient un attrait. Si l'eunuque de Térence avoit commencé par une demande régulière de son Erotium, ou quel que soit le nom de son idole, le spectateur seroit-il transporté, comme l'auteur de la comédie le vouloit? Ainsi toute comédie veut inspirer le plaisir d'aimer : on en regarde les personnages non pas comme épouseurs, mais comme amants; et c'est amant qu'on veut être, sans songer à ce qu'on pourra devenir après.

Mais il y a encore une autre raison plus grave et plus chrétienne, qui ne permet pas d'étaler la passion de l'amour, même par rapport au licite. C'est, comme l'a remarqué, en traitant la question de la comédie, un habile homme de nos jours, c'est, dis-je, que le mariage présuppose la concupiscence, qui selon les règles de la foi, est un mal dont le mariage use bien. Qui étale dans le mariage cette impression de beauté qui force à aimer, et qui tâche à la rendre aimable et plaisante, veut rendre aimable et plaisante la concupiscence et la révolte des sens. C'est néanmoins à cet ascendant de la beauté qu'on fait servir, dans les comédies, les âmes qu'on appelle grandes : ces doux et invincibles penchants de l'inclination, c'est ce qu'on veut rendre aimable ; c'est-à-dire, qu'on veut rendre aimable une servitude qui est l'effet du péché, qui porte au péché, et qu'on ne peut mettre sous le joug que par des combats qui font gémir les fidèles mêmes au milieu des remèdes.

N'en disons pas davantage; les suites de cette doctrine font frayeur : disons seulement que ces mariages, qui se rompent ou qui se concluent dans les comédies, sont bien éloignés de celui du jeune Tobie et de la jeune Sara. « Nous » sommes, disent-ils (Tob., viii. 5.), enfants » des saints, et il ne nous est pas permis de nous » unir comme les Gentils. » Qu'un mariage de cette sorte, où les sens ne dominent pas, seroit froid sur nos théâtres! Mais aussi que les mariages des théâtres sont sensuels et scandaleux aux vrais chrétiens! Ce qu'on y veut, c'en est le mal; ce qu'on y appelle les belles passions, sont la honte de la nature raisonnable : l'empire de la beauté, et cette tyrannie qu'on y étale sous les plus belles couleurs, flatte la vanité d'un sexe, dégrade la dignité de l'autre, et asservit l'un et l'autre au règne des sens.

Vous dites, mon Père, que vous n'avez jamais pu entrevoir par le moyen des confessions cette prétendue malignité de la comédie, ni les crimes dont on veut qu'elle soit la source. Apparemment vous ne songez pas à ceux des comédiennes, à ceux des chanteuses, ni aux scandales de leurs amants. N'est-ce rien que d'immoler des chrétiennes à l'incontinence publique, d'une manière plus dangereuse qu'on ne feroit dans les lieux qu'on n'ose nommer? Quelle mère, je ne dis pas chrétienne, mais tant soit peu honnête, n'aimeroit pas mieux voir sa fille dans le tombeau que sur le théâtre? L'ai-je

élevée si tendrement et avec tant de précaution pour cet opprobre? l'ai-je tenue nuit et jour, pour ainsi parler, sous mes ailes avec tant de soin, pour la livrer au public? Qui ne regarde pas ces malheureuses chrétiennes, si elles le sont encore dans une profession si contraire aux vœux de leur baptême; qui, dis-je, ne les regarde pas comme des esclaves exposées, en qui la pudeur est éteinte, quand ce ne seroit que par tant de regards qu'elles attirent et par tous ceux qu'elles jettent; elles que leur sexe avoit consacrées à la modestie, dont l'infirmité naturelle demandoit la sûre retraite d'une maison bien réglée? Et voilà qu'elles s'étalent elles-mêmes en plein théâtre avec tout l'attirail de la vanité, comme ces sirènes dont parle Isaïe (ISAI., XIII. 22.), qui font leur demeure dans les temples de la volupté, dont les regards sont mortels, et qui reçoivent de tous côtés, par cet applaudissement qu'on leur renvoie, le poison qu'elles répandent par leur chant. Mais n'est-ce rien aux spectateurs de payer leur luxe, de nourrir leur corruption, de leur exposer leur cœur en proie, et d'aller apprendre d'elles tout ce qu'il ne faudroit jamais savoir? S'il n'y a rien là que d'honnête, rien qu'il faille porter à la confession; hélas! mon Père, quel aveuglement faut-il qu'il y ait parmi les chrétiens! Et un homme de votre robe et de votre nom étoit-il fait pour achever d'ôter aux fidèles le peu de componction qui reste encore dans le monde pour tant de désordres?

Vous ne trouvez pas, dites-vous, par les confessions, que les riches qui vont à la comédie soient plus sujets aux grands crimes que les pauvres qui n'y vont pas. Vous n'avez encore qu'à dire que le luxe, que les excès de la table et les mets exquis ne font aucun mal aux riches; parce que les pauvres qui en sont privés, ont les mêmes vices. Ne sentez-vous pas qu'il y a des choses qui, sans avoir des effets marqués, mettent dans les âmes de secrètes dispositions au mal, qui ne laissent pas d'être très mauvaises, quoique leur malignité ne se déclare pas toujours d'abord? Tout ce qui nourrit les passions est de ce genre. On n'y trouveroit que trop de matière à la confession, si on cherchoit en soi-même les causes du mal. On a le mal dans le sang et dans les entrailles, avant qu'il éclate par la fièvre; en s'affoiblissant peu à peu on se met dans un grand danger de tomber avant qu'on tombe; et cet affoiblissement est un commencement de la chute.

Vous comparez les dangers où l'on se met dans les comédies par les vives représentations des passions, à ceux qu'on ne peut éviter qu'en fuyant, dites-vous, dans les déserts. On ne peut, continuez-vous, faire un pas, lire un livre, entrer dans une église, enfin vivre dans le monde, sans rencontrer mille choses capables d'exciter les passions. Sans doute, la conséquence est fort bonne : tout est plein d'inévitables dangers; donc il en faut augmenter le nombre. Toutes les créatures sont un piége et une tentation à l'homme; donc il est permis d'inventer de nouvelles tentations et de nouveaux piéges pour prendre les âmes. Il y a de mauvaises conversations qu'on ne peut, comme dit saint Paul (1. *Cor.*, V. 10.), éviter sans sortir du monde; il n'y a donc point de péché de chercher volontairement de mauvaises conversations; et cet apôtre se sera trompé, en disant que « les mau» vais entretiens corrompent les bonnes mœurs » (*Ibid.*, XV. 33.). » Voilà, mon cher Père, votre conséquence. Tous les objets qui se présentent à nos yeux peuvent exciter nos passions; donc on peut se préparer des objets exquis et recherchés avec soin, pour les exciter et les rendre plus agréables en les déguisant : on peut conseiller de tels périls; et les comédies, qui en sont d'autant plus remplies qu'elles sont mieux composées et mieux jouées, ne doivent pas être mises parmi ces mauvais entretiens, par lesquels les bonnes mœurs sont corrompues. Dites plutôt, mon cher Père : Il y a tant dans le monde d'inévitables périls; donc il ne les faut pas multiplier. Dieu nous aide dans les tentations qui nous arrivent par nécessité; mais il abandonne aisément ceux qui les recherchent par choix : et celui qui aime le péril, il ne dit pas, Celui qui y est par nécessité; mais, Celui qui l'aime et qui le cherche, y périra (*Eccli.*, III. 27.).

Vous appelez les lois à votre secours; et vous dites que si la comédie étoit si mauvaise, on ne la toléreroit pas, on ne la fréquenteroit pas : sans songer que saint Thomas, dont vous abusez, a décidé « que les lois humaines ne sont pas » tenues à réprimer tous les maux, mais seule» ment ceux qui attaquent directement la so» ciété (1. 2. *quæst.* XCVI. *art.* II.). » « L'Eglise » même, dit saint Augustin (*Epist.* XXII. *t.* II. » *p.* 28.), n'exerce la sévérité de ses censures » que sur les pécheurs dont le nombre n'est pas » grand. » C'est pourquoi elle condamne les comédiens; et croit défendre assez la comédie' quand elle prive des sacrements et de la sépulture ecclésiastique ceux qui la jouent. Quant à ceux qui la fréquentent, comme il y en a de

plus innocents les uns que les autres, et peut-être quelques-uns qu'il faut plutôt instruire que blâmer, ils ne sont pas répréhensibles en même degré; et il ne faut pas fulminer également contre tous. Mais de là il ne s'ensuit pas qu'il faille autoriser les périls publics. Si les hommes ne les aperçoivent pas, c'est aux prêtres à les instruire, et non pas à les flatter. Où trouvera-t-on la science, si les lèvres du prêtre, préposées à la garder, sont corrompues? et de qui recherchera-t-on la loi de Dieu, si ceux qui en sont les prédicateurs donnent de l'autorité aux vices, comme parle saint Cyprien (*lib. de Spect.*, *pag.* 339.).

Je ne veux pas me jeter sur les passages des Pères, ni faire ici une longue dissertation sur un si ample sujet. Je vous dirai seulement que c'est les lire trop négligemment, que d'assurer, comme vous faites, qu'ils ne blâment, dans les spectacles de leur temps, que l'idolâtrie et les scandaleuses et manifestes impudicités. C'est être trop sourd à la vérité, que de ne sentir pas que leurs raisons portent plus loin. Ils blâment dans les jeux et dans les théâtres l'inutilité, la prodigieuse dissipation, le trouble, la commotion de l'esprit peu convenable à un chrétien, dont le cœur est le sanctuaire d'une paix divine; ils y blâment les passions excitées, la vanité, la parure, les grands ornements qu'ils mettent au rang des pompes que nous avons abjurées par le baptême, le désir de voir et d'être vu, la malheureuse rencontre des yeux qui se cherchent les uns les autres, la trop grande occupation à des choses vaines, les éclats de rire qui font oublier et la présence de Dieu et le compte qu'il lui en faut rendre, et le sérieux de la vie chrétienne. Dites que les Pères ne blâment pas toutes ces choses, et tout cet amas de périls que les théâtres réunissent; dites qu'ils n'y blâment pas même les choses honnêtes, qui enveloppent le mal et lui servent d'introducteur. Dites que saint Augustin n'a pas déploré dans les comédies ce jeu des passions, et l'expression contagieuse de nos maladies, et ces larmes que nous arrache l'image de nos passions si vivement réveillées, et toute cette illusion qu'il appelle une misérable folie (*Conf.*, *lib.* III. *cap.* II. *t.* I. *col.* 88.). Parmi ces commotions, qui peut élever son cœur à Dieu? qui ose lui dire qu'il est là pour l'amour de lui et pour lui plaire? Qui ne craint pas, dans ces folles joies et dans ces folles douceurs, d'étouffer en soi l'esprit de prière, et d'interrompre cet exercice qui, selon la parole de Jésus-Christ (LUC., XXI. 36.), doit être perpétuel dans un chrétien, du moins en désir, et dans la préparation du cœur? On trouvera dans les Pères toutes ces raisons et beaucoup d'autres.

Que si on veut pénétrer les principes de leur morale, quelle sévère condamnation n'y lira-t-on pas de l'esprit qui mène aux spectacles? où, pour laisser tous les autres maux qui les accompagnent, l'on ne cherche qu'à s'étourdir et qu'à s'oublier soi-même, pour calmer la persécution de cet inexorable ennui, qui fait le fond de la vie humaine, depuis que l'homme a perdu le goût de Dieu. Il faudroit, dans le besoin, savoir trouver à l'esprit humain des relâchements plus modestes, des divertissements moins emportés. Pour ceux-ci, pour les bien connoître, sans parler des Pères, il ne faut que consulter les philosophes. Un Platon nous dira que les arts qui n'ont pour but que le plaisir, sont pernicieux (*de Repub.*, *lib.* III. *tom.* II. *pag.* 396, 397, 398; *edit.* HENR. STEPH.); parce qu'ils vont le recueillant indifféremment des sources bonnes ou mauvaises, aux dépens de tout, et même de la vertu, si le plaisir le demande. C'est pourquoi il bannit de sa république les poëtes comiques, tragiques, épiques, sans épargner ce divin Homère, comme ils l'appeloient, dont les sentences paroissoient alors inspirées. Cependant Platon les chassoit, à cause que, ne songeant qu'à plaire, ils étalent également les bonnes et les mauvaises sentences; et sans se soucier de la vérité, qui est toujours uniforme, ils ne songent qu'à flatter le goût, dont la nature est variable. Il introduit donc les lois, qui les renvoient avec honneur, à la vérité, et une couronne sur la tête; mais cependant avec une inflexible rigueur, en leur disant: Nous ne pouvons point souffrir ce que vous criez sur vos théâtres, ni dans nos villes écouter personne qui parle plus haut que nous.

Que si telle est la sévérité des lois politiques, les lois chrétiennes souffriront elles qu'on parle plus haut que l'Evangile, qu'on applaudisse de toute sa force, et qu'on arrache l'applaudissement de tout le public pour l'ambition, pour la gloire, pour la vengeance, pour le point d'honneur, que Jésus-Christ a proscrit avec le monde; ni qu'on intéresse les hommes dans des passions qu'il veut éteindre? Saint Jean crie à tous les fidèles et à tous les âges (I. JOAN., II. 15, 16.): « N'aimez point le monde, ni tout ce qui est » dans le monde; car tout y est ou concupiscence » de la chair, ou concupiscence des yeux, ou » orgueil de la vie. » Dans ces paroles, et le monde, et le théâtre qui en est l'image, sont

également réprouvés. C'est le monde, avec tous ses charmes et toutes ses pompes, qu'on représente dans les comédies. Ainsi, comme dans le monde, tout y est sensualité, curiosité, ostentation, orgueil; et on y fait aimer toutes ces choses, puisqu'on ne songe qu'à y faire trouver du plaisir.

On demande, et cette remarque a trouvé place dans votre Dissertation : Si la comédie est si dangereuse, pourquoi Jésus-Christ et les apôtres n'ont rien dit d'un si grand péril et d'un si grand mal? Ceux qui voudroient tirer avantage de ce silence n'auroient qu'à autoriser les gladiateurs et toutes les autres horreurs des anciens spectacles, dont l'Ecriture ne parle non plus que des comédies. Les saints Pères, qui ont essuyé de pareilles difficultés de la bouche des défenseurs des spectacles, nous ont ouvert le chemin pour leur répondre : que les délectables représentations qui intéressent les hommes dans des inclinations vicieuses, sont proscrites avec elles dans l'Ecriture. Les immodesties des tableaux sont condamnées par tous les passages où sont proscrites en général les choses déshonnêtes : il en est de même des représentations du théâtre. Saint Jean n'a rien oublié, lorsqu'il a dit (I. JOAN., II. 15, 16.) : « N'aimez point le » monde, ni ce qui est dans le monde : celui qui » aime le monde, l'amour du Père n'est point » en lui; car tout ce qui est dans le monde est » concupiscence de la chair, ou concupiscence » des yeux, ou orgueil de la vie; laquelle » concupiscence n'est point de Dieu, mais du » monde. » Si la concupiscence n'est pas de Dieu, la délectable représentation qui en étale tous les attraits n'est non plus de lui, mais du monde; et les chrétiens n'y ont point de part.

Saint Paul aussi a tout compris dans ces paroles (*Philip.*, IV. 8.) : « Au reste, mes Frères, » tout ce qui est véritable, tout ce qui est juste, » tout ce qui est saint; selon le grec, tout ce qui » est chaste, tout ce qui est pur, tout ce qui est » aimable, tout ce qui est édifiant : s'il y a quel» que vertu parmi les hommes, et quelque chose » digne de louange dans la discipline, c'est ce » que vous devez penser. » Tout ce qui vous empêche d'y penser, et qui vous inspire des pensées contraires, ne doit point vous plaire, et doit vous être suspect. Dans ce bel amas de pensées que saint Paul propose à un chrétien, cherchez, mon Père, la place de la comédie de nos jours, que vous vantez tant.

Au reste, ce grand silence de Jésus-Christ sur les comédies me fait souvenir qu'il n'avoit pas besoin d'en parler à la maison d'Israël, pour laquelle il étoit venu; où ces plaisirs, de tout temps, n'avoient point de lieu. Les Juifs n'avoient de spectacles pour se réjouir, que leurs fêtes, leurs sacrifices, leurs saintes cérémonies : gens simples et naturels par leur institution primitive, ils n'avoient jamais connu ces inventions de la Grèce; et après ces louanges de Balaam (*Num.*, XXIII. 21, 23.) : « Il n'y a point d'i» dole dans Jacob, il n'y a point d'augure, il » n'y a point de divination, » on pouvoit encore ajouter : Il n'y a point de théâtres, il n'y a point de ces dangereuses représentations : ce peuple innocent et simple trouve un assez agréable divertissement dans sa famille, parmi ses enfants; et il n'a pas besoin de tant de dépenses, ni de si grands appareils pour se relâcher.

C'étoit peut-être une des raisons du silence des apôtres, qui, accoutumés à la simplicité de leurs pères et de leur pays, ne songeoient pas à reprendre en termes exprès dans leurs écrits ce qu'ils ne connoissoient pas dans leur nation : c'étoit assez d'établir les principes qui en donnoient du dégoût. Quoi qu'il en soit, c'est un grand exemple pour l'Eglise chrétienne, que celui qu'on voit dans les Juifs; et c'est une honte au peuple spirituel, d'avoir des plaisirs que le peuple charnel ne connoissoit pas.

Il n'y avoit parmi les Juifs qu'un seul poëme qui tînt du dramatique; et c'est le Cantique des cantiques. Ce Cantique ne respire qu'un amour céleste; et cependant, parce qu'il y est représenté sous la figure d'un amour humain, on en défendoit la lecture à la jeunesse. Aujourd'hui on ne craint point de l'inviter à voir soupirer des amants, pour le plaisir seulement de les voir aimer, et pour goûter les douceurs d'une folle passion. Saint Augustin met en doute s'il faut laisser dans les églises un chant harmonieux (*Confess.*, *lib.* X. *cap.* XXXIII. *n.* 50. *tom.* I. *col.* 187.), ou s'il vaut mieux s'attacher à la sévère discipline de saint Athanase et de l'Eglise d'Alexandrie, dont la gravité souffroit à peine dans le chant, ou plutôt dans la récitation des psaumes, de foibles inflexions : tant on craignoit dans l'Eglise de laisser affoiblir la vigueur de l'âme par la douceur du chant. Maintenant on a oublié ces saintes délicatesses des Pères; et on pousse si loin les délices de la musique, que loin de les craindre dans les cantiques de Sion, on cherche à se délecter de celle dont Babylone anime les siens. Le même saint Augustin reprenoit un homme qui étaloit beaucoup d'esprit à tourner agréablement des inutilités dans ses

écrits : « Eh ! lui disoit-il (*de Animâ et ejus » orig., l.* I. *cap.* III. *tom.* X. *col.* 339.), je vous » prie, ne rendez point agréable ce qui est in- » utile ; » et vous, mon Père, vous voulez qu'on rende agréable ce qui est nuisible.

Quittez, quittez ces illusions : ou révoquez, ou désavouez une lettre qui déshonore votre caractère, votre habit et votre saint ordre, où l'on vous donne le nom de théologien, sans avoir pu vous donner des théologiens, mais de seuls poëtes comiques pour approbateurs; enfin qui n'ose paroître qu'à la tête des pièces de théâtre, et n'a pu obtenir de privilége qu'à la faveur des comédies. Dans un scandale public, que je pourrois combattre avec moins d'égards, pour garder envers un prêtre et un religieux d'un ordre que je révère, et qui honore la cléricature, toutes les mesures de la douceur chrétienne, je commence par vous reprendre entre vous et moi. Si vous ne m'écoutez pas, j'appellerai des témoins et j'avertirai vos supérieurs : à la fin, après avoir épuisé toutes les voies de la charité, je le dirai à l'Eglise, et je parlerai en évêque contre votre perverse doctrine. Je suis cependant, etc.

A Germigny, ce 9 mai 1694.

LETTRE CLXXXII.

RÉPONSE DU PÈRE CAFFARO.

Il tâche de s'excuser sur la publication de la lettre qui portoit son nom, reconnoît qu'il s'est trompé, et promet de se rétracter.

Si tout le monde, et même ceux qui prêchent l'Evangile savoient les règles de l'Evangile autant que votre Grandeur les sait, je ne serois pas dans la peine où je suis pour cette malheureuse lettre qu'on m'attribue faussement. Car si avant que de publier partout, et pour ainsi dire, hautement dans les chaires, que j'en suis l'auteur, ils avoient eu la même charité que votre Grandeur a, de me le demander en particulier, j'aurois détrompé le monde d'une fausse préoccupation qui me fait tant de tort ; et ce qui me fâche davantage, c'est qu'elle fait du scandale. Je dis donc et proteste à votre Grandeur, comme je l'ai protesté à tout le monde, que je ne suis pas l'auteur de la lettre qui favorise les comédiens, et dont il est question, et que je n'ai su qu'on l'imprimoit qu'après qu'elle a été imprimée. Je ne suis pas si bon français dans la plume et dans la langue, comme je le suis dans le cœur, pour avoir pu tourner une lettre de la manière dont celle-là est tournée ; et je crois que votre Grandeur s'en aperçoit assez par la présente que j'ai l'honneur de lui écrire. Ce qui a donné lieu au public de m'en croire l'auteur (puisqu'il ne faut rien cacher à une personne comme votre Grandeur), c'est parce qu'il y a onze ou douze ans, qu'à mon particulier j'ai fait un écrit en latin sur la matière de la comédie, d'où véritablement semble être tirée toute la doctrine qui se trouve dans cette lettre. Malheureusement cet écrit est tombé entre les mains de quelqu'un, qui, ne considérant point qu'il n'avoit pas été fait en aucune manière pour voir le jour, et par conséquent qu'il n'avoit pas été examiné à fond dans tous ses raisonnements, citations, etc., ils en ont tiré cette lettre, et ils l'ont fait imprimer : et ne voulant pas me dérober ce qui est de moi, ils ont cru me faire plaisir en me le rendant par le titre qu'ils lui ont mis ; ce qui a fait croire que c'étoit moi qui avois fait la lettre : et dans ce pays ici, il suffit qu'une personne le dise, afin que le bruit s'en répande partout. Cependant ils y ont altéré plusieurs choses, et mis plusieurs autres qui ne sont pas de moi ; et ce que j'ai mis conditionnellement, c'est-à-dire, si les choses sont de cette manière, il n'y a point de mal, etc. : ils l'y ont dit absolument, disant : Les choses sont en cette manière; donc il n'y a point de mal, etc. : ce qui est bien différent, comme votre Grandeur le comprend fort bien. Voilà, Monseigneur, toute la faute que j'ai commise en tout cela, dont j'en ai eu et j'en ai encore un chagrin mortel ; et je voudrois, pour toute chose au monde, ou que la lettre n'eût jamais été imprimée, ou que je n'eusse jamais écrit sur cette matière, qui, contre ma volonté, cause le scandale qu'elle cause.

Il y a dix-sept ou dix-huit ans que je régente la philosophie et la théologie; et de cette dernière, trois cours tout entiers. On a soutenu ici des thèses publiques, auxquelles j'ai présidé ; et par la grâce de Dieu, on n'a jamais trouvé à redire à un *iota* de ma doctrine ; et voilà malheureusement une affaire à laquelle je ne m'attendois pas. Il y a vingt ans presque que je suis dans ce pays ici, et Dieu merci je n'y ai donné aucun scandale; et présentement, contre ma pensée, je vois que j'ai scandalisé le public. Votre Grandeur avouera que c'est un grand malheur pour moi. Or il faut qu'elle sache que pour réparer mon honneur, pour l'édification du public, et pour l'amour de la vérité même, je suis convenu, et même je me suis offert à Monseigneur l'archevêque, qui n'a pas moins de zèle pour la maison de Dieu que tous les autres prélats du royaume, de lui faire une lettre, dans laquelle j'explique mes sentiments

sur cela[1]. Je l'ai déjà faite en latin, ne voulant pas hasarder au public une lettre en méchant français. On la fera traduire en français, et on la donnera au public : d'abord qu'elle sera imprimée, je me donnerai l'honneur de l'envoyer à votre Grandeur; et j'espère qu'elle en sera contente.

Au reste, Monseigneur, je reconnois avec soumission que tout ce que votre Grandeur me mande dans sa lettre touchant les comédies est très solide et très véritable. J'ai été toujours de cette opinion, et j'ai toujours blâmé les comédies qui sont capables d'exciter les passions, et qui ne sont pas faites dans les règles. J'assure aussi votre Grandeur devant Dieu, que je n'ai jamais lu aucune comédie, ni de Molière, ni de Racine, ni de Corneille ; ou au moins je n'en ai jamais lu une toute entière. J'en ai lu quelques-unes de Boursault, de celles qui sont plaisantes, dans lesquelles à la vérité je n'ai pas trouvé beaucoup à redire ; et sur celles-là j'ai cru que toutes les autres étoient de même. Je m'étois fait une idée métaphysique d'une bonne comédie, et je raisonnois là-dessus, sans faire réflexion que dans la théorie bien souvent les choses sont d'une manière, lesquelles, dans la pratique, sont d'une autre. D'ailleurs ne pouvant aller à la comédie, et quand je pourrois, ne voulant jamais y aller, je m'étois trop fié aux gens qui m'avoient assuré qu'on les faisoit en France avec toutes sortes de modération, et je m'abandonnois trop aux conjectures que je trouve présentement être fausses : sans pourtant jamais croire que depuis si long-temps que j'ai écrit cela, et que j'avois presque oublié, il dût être su, lu et publié, au contraire altéré et corrompu.

Voilà, Monseigneur, tout ce que je puis répondre à la lettre que votre Grandeur m'a fait l'honneur de m'envoyer. Je lui suis infiniment obligé de l'instruction qu'elle m'a donnée, et je l'assure que j'en profiterai : en même temps je la supplie très humblement de me croire avec bien du respect, etc.

A Paris, ce 11 mai 1694.

[1] Cette lettre fut en effet adressée à M. l'archevêque de Paris, et imprimée dans le temps, en latin et en français. On la trouve dans les *Lettres sur les Spectacles*, par Desprez et Boissy ; tom. I, p. 385, édit. de 1780. (*Edit. de Vers.*)

LETTRE CLXXXIII.

A M. DE SAINT-ANDRÉ, CURÉ DE VAREDDES.

Bossuet lui parle de plusieurs affaires du diocèse de Meaux, et en particulier de celle qu'il avoit avec les religieux de Rebais, touchant l'exemption.

Je commence par vous dire, Monsieur, que vous ne sauriez me parler trop fréquemment, ni trop franchement, ni trop amplement de tout ce que vous croirez utile pour les intérêts de l'Eglise en général, et du diocèse en particulier : tout est bien reçu, et j'y fais toujours grande attention.

Je conviens de toutes les qualités que vous attribuez à M. le curé de Crepoil ; mais je ne crois pas qu'il convienne au diocèse, ni à lui de le mettre à Meaux, avant qu'il nous ait donné des preuves d'une conduite plus sérieuse et plus régulière. Vous pouvez lui dire mon sentiment, que je lui expliquerai moi-même en lui donnant cette lettre. Je suis très aise cependant que vous ayez accommodé son affaire avec madame de la Trousse, et je vous en sais très bon gré. Il faudra néanmoins le tirer de là, et j'en conviens avec vous.

Je consens que M. Teillard continue à Saint-Barthélemi ; mais il faut en même temps qu'il ne compte plus rien du tout sur le revenu de Bouillanci, dont je disposerai absolument après avoir fait le service.

J'ai de la peine à comprendre ce que vous me dites de la part de monseigneur de Tournai. Je conviens qu'il a déclaré plusieurs fois à l'audience, qu'il ne vouloit point soutenir la juridiction de Rebais[1] : mais ce seroit contredire à cette déclaration que de vouloir encore soutenir la transaction de 1112, comme les religieux semblent le vouloir ; puisqu'ils ne donnent aucun désistement ni sur cette transaction, ni sur leur prétendu privilége. Jusqu'à ce qu'ils s'expliquent, je crois être obligé de poursuivre tant contre eux que contre M. de Tournai ; et je poursuis l'audience, où ce sage prélat pourra faire telle déclaration qu'il lui plaira. Cependant pour la procédure, il faut que j'agisse également contre les abbés et religieux. Vous pouvez dire néanmoins à monseigneur de Tournai, que je ne puis lui refuser de dignes louanges pour la volonté qu'il continue de témoigner, de ne

[1] Il s'agit de l'exemption dont les religieux de Rebais jouissoient dans ce lieu où les ecclésiastiques relevoient de leur juridiction. Bossuet attaqua cette exemption, et fit plusieurs écrits en conséquence. Voyez l'*Histoire de l'église de Meaux*, par D. Toussaint Duplessis, tom. I, pag. 542 et suiv.

vouloir point combattre les droits de l'épiscopat, où il tient un si grand rang ; mais si les religieux ne conviennent, le procès ne sera pas fini. Si vous apprenez de lui quelque chose sur ce sujet-là, je pourrai l'apprendre mercredi à Meaux, au retour de Rouvre où je vais.

Je n'ai point dit qu'on vous priât de ma part de vous charger de l'éducation de ce jeune gentilhomme; mais seulement d'examiner s'il étoit digne que j'en prisse un soin particulier : ce que je vous prie de vouloir faire, ou par vous, ou par quelque ami judicieux, en la manière que vous trouverez la plus convenable.

Quant à madame la marquise de la Trousse, il n'a pas tenu à moi que nous n'ayons terminé notre différent à l'amiable. Je m'en étois rapporté à M. de Lamoignon, son ami, et qu'on ne soupçonne pas de me vouloir favoriser : elle l'en a dédit. L'affaire est en état d'être jugée, et nous en sortirons plutôt par un arrêt que par arbitrage. Ainsi il ne paroît pas qu'elle ait rien à faire, que de faire des offres compétentes, ou d'acquiescer pour éviter les dépens, qu'en ce cas je remettrai.

Je vous envoie la commission que votre charité vous oblige à me demander : je vous donne toute mon autorité, que je sais bien que votre prudence ne vous permettra jamais de mettre en compromis.

J'ai passé à Farmoutiers, où j'ai vu de très bons effets de votre administration, et des espérances meilleures encore. Je suis à vous avec toute l'estime et la confiance possible.

A Germigny, ce 18 juin 1695.

LETTRE CLXXXIV.

A M. L'ABBÉ RENAUDOT.

Sur l'épître de Boileau, de l'Amour divin.

Si je me fusse trouvé ici, Monsieur, quand vous m'avez honoré de votre visite, je vous aurois proposé le pèlerinage d'Auteuil avec M. l'abbé Boileau, pour aller entendre de la bouche inspirée de M. Despréaux, l'hymne céleste de l'Amour divin. C'est pour mercredi : je vous invite avec lui à dîner; après, nous irons, je vous en conjure.

1695.

LETTRE CLXXXV.

A M. LE PELLETIER, ÉVÊQUE D'ANGERS.

Il lui marque son sentiment sur les mariages entre oncles et nièces, et entre cousins-germains ; condamne fortement les premiers, improuve les seconds, et déclare que les évêques ne doivent point reconnoître les brefs obtenus pour contracter de tels mariages.

Puisqu'il vous plaît, Monseigneur, de m'ordonner de vous dire mon sentiment sur le mariage du maire de votre ville avec sa nièce, et en général sur les mariages entre cousins-germains, j'aurai l'honneur de vous dire ce que vous savez mieux que moi, qui est qu'il faut distinguer entre les mariages à faire et les mariages faits.

Pour les derniers, il n'y a qu'à considérer si l'exposé est véritable dans les faits qu'on peut regarder comme ayant servi de motif à la dispense, et qu'en cas qu'il soit véritable il n'y a qu'à demeurer en repos. Au contraire, si l'exposé étoit faux, il faudroit en grande douceur et efficace représenter aux parties cette nullité, et y chercher des remèdes.

Mais comme la chose est faite, et qu'il n'y a pas d'apparence qn'on soit tombé dans un défaut si essentiel, c'est principalement sur l'avenir qu'il faut répondre.

Mon sentiment est donc, 1° qu'il n'y a pas lieu ici à l'appellation comme d'abus, parce que c'est une chose de pure grâce, dont d'ailleurs les évêques sont les maîtres. 2° Quoique le cas ne me soit pas encore arrivé, ma disposition précise est de refuser absolument de tels brefs pour les raisons que vous marquez, qui sont de la dernière conséquence; tous les brefs qui sont donnés contre l'expresse défense du concile de Trente devant être censés obtenus par surprise.

J'excepte le cas où l'on auroit commencé *ab illicitis*, sans avoir eu le dessein de faciliter par là la grâce demandée : en ce cas j'en ai passé quelques-uns entre cousins-germains.

Pour d'oncles à nièces, j'aurois grande peine à m'y résoudre, si ce n'est pour éviter un grand scandale.

Je crois pourtant encore qu'on pourroit passer dans certains cas extraordinaires, comme par exemple pour empêcher des procès entièrement ruineux, entre cousins-germains seulement, et non pas entre oncles et nièces, encore moins entre neveux et tantes, à quoi la nature répugne trop.

Je n'entre pas dans certains exemples de nos jours, où je crois que la bonne foi peut avoir excusé ceux qui ont obtenu ces grâces.

La précaution d'en écrire au cardinal dataire est très bonne ; mais le secret est de nous rendre maître de l'exécution qui nous est renvoyée.

Quand vous me faites souvenir, Monseigneur, du temps qu'il vous plut passer avec moi, je me souviens en même temps des exemples de vigi-

lance et de prudence que vous m'y avez donnés, et de l'obligation où je suis d'en profiter. Je suis avec un respect sincère, etc.

Ce 16 juillet 1695.

LETTRE CLXXXVI.

DE M. DE NOAILLES, ÉVÊQUE DE CHALONS, AU MÊME.

Sur le même sujet et la même affaire [1].

Je suis persuadé que nous devons empêcher, autant qu'il est en nous, les mariages dont vous me faites l'honneur de m'écrire, à moins qu'il n'y ait des raisons très pressantes de les tolérer, comme la réunion d'une famille, la fin d'un scandale qui ne pourroit être arrêté par d'autres voies, et la réconciliation avec Dieu de deux personnes dont la damnation paroîtroit assurée sans cela. Hors ces cas-là, qui n'arrivent pas si souvent qu'on croit, je pense que nous devons observer les règles à la rigueur.

Il me paroît meilleur d'écrire au cardinal dataire, pour empêcher qu'on ne donne trop légèrement des dispenses à Rome, que de se pourvoir par appel comme d'abus; parce que les parlements les reçoivent, et les magistrats en profitent comme d'autres dans l'occasion. Mais ces dispenses ne lient point les mains aux évêques: ils peuvent toujours en empêcher la fulmination et l'exécution lorsqu'ils ne les jugent pas raisonnables, et refuser les certificats de pauvreté sans lesquels communément on n'accorde point ces dispenses à Rome. On peut encore déclarer aux banquiers, que s'ils ne communiquent les causes des dispenses qu'ils veulent demander, on ne les recevra point. Je me suis servi de ce moyen et m'en suis très bien trouvé.

Voilà, Monseigneur, tout ce que je puis vous dire sur cette matière. J'ai bien de la joie de l'occasion qu'elle me donne de vous demander la continuation de l'honneur de votre amitié, et de vous assurer que je la mérite mieux qu'un autre, s'il ne faut pour cela qu'être avec beaucoup de respect et de sincérité, etc.

A Paris, ce 18 juillet 1695.

[1] Cette lettre s'étant trouvée jointe à celle de Bossuet, nous avons cru ne devoir pas l'en séparer dans l'impression; parce qu'elle en confirme la décision, et qu'elle fait partie de la consultation donnée dans cette affaire.

EPISTOLA CLXXXVII.

AD CARDINALEM DE AGUIRRE.

Conciliorum Hispaniæ novam ipsius editionem eximiè prædicat; regulam morum contra fallacium Doctorum theologiam lubricam et versatilem, firmatam fuisse ab illustrissimo auctore summo plausu comprobat, ac sacri Collegii munus egregium extollit.

Posteaquam huc, eminentissime Cardinalis, amplissimæ ac præclarissimæ Collectionis tuæ ingens fama pervenit, dedi sanè operam quàm potui diligentissimam, ut ad nos egregius perferretur liber. At, ô vel hoc nomine detestanda bella feralia, quæ tot terrâ marique interfusis exercitibus, hoc quoque commercium intercludant! Quàm perlegissem libens, non modò fortissimæ gravissimæque Hispaniensis Ecclesiæ monumenta, tam eruditâ in manu in pristinum splendorem restituta, verùm etiam doctissimas easdemque sanctissimas dissertationes tuas, præsertim verò eas quæ ad christianæ pœnitentiæ disciplinam atque ad ecclesiasticam castitatem, aliaque vitæ clericalis officia pertinerent! Interim solatii loco erit Synopsis tua, quam ad me per eminentissimum Jansonium nostrum, virum omni ex parte ornatissimum, transmittendam curasti.

Neque quidquam occurrit quod ætatem nostram illustraret magis. Primùm enim gratissima veniet non modò ad Hispanienses ac novi Orbis, sed etiam ad Gallicanos totiusque adeo orbis Episcopos adhortatio, ut Concilia frequenter celebrent: qui vel maximus Concilii Tridentini fructus esse debuit: idque unum si perviceris, Ecclesiarum dignitas ac sanctitas, nec modò episcopalis ordinis amplitudo, verùm etiam apostolicæ Sedis priscus revirescet vigor; Episcopis omnibus beatissimi capitis auctoritatem communi studio secuturis: necesse est enim, ut quâ primùm constitit, eâdem vi canonica disciplina reflorescat.

Jam illud quàm christianum, doctissime Cardinalis quàm summo Præsule ac theologo dignum, quòd regulam morum exemplis decretisque firmas; efficisque planè ut valeat Apostolicum illud: *Omnia probate; quod bonum est tenete* (1. *Thessal.*, v. 21.); et illud: *Ut probetis potiora, ut sitis sinceri et sine offensâ in diem Christi* (*Philipp.*, I. 10.). Ita quippe verè sinceri ac sine offensâ sumus, si, cùm de præceptis agitur, animo et conscientiæ affulgentem purioris potiorisque rationis lucem, tanquam vitæ ducem, obscurioribus ac debilioribus visis anteponimus: neque quidquam absurdius aut à christianâ gravitate atque constantiâ alie-

nius, quàm ut per Doctorum flexibilia decreta, theologiam lubricam atque versatilem, opinionum æstus seu lusus abripiat ac distrahat; quorum operâ cautum oportuit, ne circumferremur omni vento doctrinæ.

Quòd autem sacro Cardinalium collegio id officii allegas, ut novitates arceant, ac vivendi normam suis canonibus constabilitam muniant ac fulciant; Romanam purpuram omnibus gentibus magis magisque venerandam præstas. Itaque suspicio ac veneror eminentissimam dignitatem tuam, pari cum pietate atque exquisitissimâ eruditione conjunctam; ac supplex flagito, ut me tibi addictissimum atque obsequentissimum, eâ quâ litteratos ac theologos soles benevolentiâ, prosequaris. Vale.

Datum Meldis 13 augusti 1695.

EPISTOLA CLXXXVIII.

CARDINALIS DE AGUIRRE.

Bossueti præclara opera et aliorum Galliæ scriptorum egregiè commendat, mala belli innumera lamentatur, Prælatumque ut laxiorem doctrinam castigare non desinat, vehementer accendit.

ILLUSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO D. J. B. BOSSUETO EPISCOPO MELDENSI,

SALUTEM PLURIMAM.

Inter tam multas insignium virorum litteras, quas frequenter accipio, nullæ mihi gratiores fuere hisce tuis, nuper Neapolim missis ad me Româ per eminentissimum Jansonium, mihi multis nominibus venerandum. Et certè multò antequam ad te mitterem Synopsim recentem collectionis Hispano-Indicæ Conciliorum nuper editam Romanis typis, venerabar te, atque imprimis colebam ob egregias lucubrationes, quibus dogmata fidei catholicæ Romanæ adversùs heterodoxos, et præcipuè Jurieum, vindicasti. Porro tam ii libri, quàm alii præcellentium scriptorum florentissimæ nationis tuæ, quamvis scripti linguâ mihi peregrinâ, acuerunt animum meum, ut illos frequenter legerem, et utcumque intelligerem, donec jam tandem mihi familiares facti, et faciles visi sunt.

Quod causaris et doles feralia isthæc bella commercium librorum impedientia; mihi etiam jamdiu contingit, quà verbis, quà scriptis conquerenti, et assiduis precibus clamanti ad Deum pro solidâ pace et concordiâ utriusque præstantissimæ coronæ, et omnium Principum christianorum tam inter se, quàm cum Ecclesiâ apostolicâ Romanâ, et hujus felicissimo statu, ac correctione morum in quolibet hominum ordine ac statu, ac doctrinâ morali ad pietatem et salutem conferente. Hæc ipsa vota mea pariter tua sunt, ut palam testaris in disertissimâ hâc epistolâ; et satis ostenderas in tot libris prælaudatis, qui frequenter Romam perveniunt, et cum fructu lectitantur ab hominibus doctis, etiam Cardinalibus eximiè eruditis ac piis, præsertim eminentissimis Casanate et Denhoff.

Collectionis illius vastæ, quam luci dedimus Romæ completam sub finem præcedentis anni, multa exemplaria integra in Gallias missa sunt, et ab Anissoniis illuc portata, aut saltem directa ab ipsorum agente Nicolao l'Hulliet, quamvis ob pericula maris et terræ fortassis nondum pervenerint Lutetiam. Sic et lentè admodum et cum ingenti periculo ad me inde mittuntur plures libri, præsertim sanctorum Patrum editionis San-Germanensis. Videamus an fortè piissimus Dominus assiduas Ecclesiæ suæ preces exaudire dignetur, et pacem illam nobis donet, quam mundus dare non potest, præsertim in hoc deplorato statu et cruentissimis præliis, qualia nunquam fortassis visa fuerunt, nec leguntur inter Christianos exarsisse à tempore orbis redempti. Aiebat olim Ammianus Marcellinus suo tempore non fuisse tam infestas invicem feras, quàm erant mutuò plerique Christianorum. Quod ille ethnicus execrabatur suo ævo, meliùs nostro lamentari possumus, præsertim Sacerdotes et Prælati, quibus pax communis, et æterna animarum salus magnâ ex parte inde dependens, cordi esse debet. Fortassis ubi jam ad summa deventum est, et crudelitas mutua videtur summum apicem attigisse, incipiet apparere pax et concordia singulari beneficio Dei: nam alioquin potiùs desideranda, quàm speranda est.

Interea, doctissime Præsul, prosequere studia et lucubrationes tuas, præsertim ad dogmata fidei uberiùs stabilienda, et laxiorem doctrinam circa mores reformandam; hoc potissimùm tempore, quo tot scripta ubique prodeunt à viris eximiè piis et doctis elaborata adversùs illam liberiorem Casuisticam, quæ à fine circiter præcedentis sæculi usque modò tot infelices fructus protulit, et perniciosas theses, quarum utinam postremæ fuerint, centum et decem ut minimùm, hactenus fulguritæ sacro Vaticani igne. Mihi nondum fuit otium sufficiens ad ea commenta ex instituto refellenda; solùm obiter ea in variis libris refutare potui, præsertim dum exponendis Conciliis incumberem, et detinerer tot aliis studiis, ac curis alterius generis in Urbe, donec contigit præ nimio labore succumbere, et sæpe subire ægritudines satis notas, quibus non semel intra postremum annum, Romæ ac Neapoli,

cum ipsâ penè morte colluctatus fui. Itaque provinciam ejusmodi et quælibet graviorum studiorum genera aliis doctioribus et firmiori valetudine fruentibus relinquo, præsertim tibi, dignissime Præsul, atque illustrissimo Abrincensi Episcopo, Petro Danieli Huetio, qui juxta insignem eruditionem quâ præstat, et toti orbi litterario se celebrem reddidit, potest tecum id oneris in se recipere, atqui in eâ parte sequi ductum ac zelum et pietatem eximiam, quâ tot gravissimi Galliæ Præsules, et Doctores Sorbonici, et Parochi Parisienses et Rotomagenses, alienissimi ab omni hæreseos notâ, probabilismum luxuriantem eliminandum curarunt ac represserunt, à tempore Urbani VIII et deinceps usque modò.

Prædictum D. Petrum Danielem Huetium saluta nomine meo, et illustrissimum D. Archiepiscopum Rhemensem [1], quos jam pridem diligo ac veneror, et exopto diù florere tecum in commune bonum Ecclesiæ, et nobiscum studere ad revocandam frequentiam Conciliorum jam diù intermissam ubique ferè, cum magnâ reipublicæ christianæ jacturâ. Vale, illustrissime Domine, atque in orationibus ac sacrificiis tuis et tuorum memento meî bene valentis quidem à sex mensibus usque modò.

Neapoli, hâc die 10 septembris 1695.

LETTRE CLXXXIX.

A MILORD PERTH.

Il lui parle des moyens que Dieu emploie pour accomplir son œuvre, et prie pour sa persévérance.

J'ai reçu dans votre lettre de Rome la continuation des témoignages de vos bontés. Vous êtes dans une Cour où il y a beaucoup de religion dans quelques-uns, et beaucoup de politique, qui pourra vous étonner, dans les autres. Au milieu des pensées humaines, l'œuvre de Dieu s'accomplit; et la foi romaine, révérée dans tous les siècles, subsiste. Je prie Dieu sans cesse pour votre persévérance, non-seulement dans la véritable doctrine, mais encore dans la véritable piété. Je vous demande la conservation de votre précieuse amitié, et la grâce de me croire toujours avec la même passion et le même respect, etc.

A Meaux, ce 9 octobre 1695.

LETTRE CXC.

DE MILORD PERTH.

Il lui adresse un gentilhomme protestant, pour lequel il implore le zèle et la charité du prélat.

Je prends la liberté de vous présenter le gentilhomme qui aura l'honneur de vous porter cette lettre, M. de Menize, un de mes amis, qui ne m'a jamais abandonné, et qui a toujours adhéré au roi par principe d'honneur et de justice : je serois très aise d'y ajouter de religion aussi; mais c'est de vous, Monseigneur, que j'espère que Dieu se servira pour lui donner des principes si au-dessus de la raison humaine. Pour ce qui est des raisonnements sur les matières qui touchent les affaires de ce monde, vous le trouverez, comme je l'espère, au moins en quelque façon, digne de votre illustre protection; et j'espère que si vous voulez avoir la bonté pour moi de discourir avec lui sur la religion catholique et même la chrétienne, car j'ai peur qu'il ne soit pas trop persuadé de ce premier principe, il en sera convaincu, et se rendra avec gloire au plus habile et plus digne prélat qui soit sur la terre.

Pour moi, Monseigneur, c'est à vous que je dois mes espérances après Dieu ; et si par mon expérience je vous adresse un autre malheureux comme j'étois, c'est par charité pour lui, et pour donner aussi à mon illustre père spirituel l'occasion d'exercer sa charité. Et je prie le Seigneur, qui est la charité essentielle, de vouloir bénir ce dessein ; afin que ce gentilhomme, qui m'est fort cher, puisse participer au bonheur dont je jouis par la grâce de Dieu, en espérant de parvenir dans le ciel à la joie et à la tranquillité, dont je suis si injustement privé en ce monde par les ennemis du plus saint roi qui soit sur la terre. J'espère, Monseigneur, que vous pardonnerez ma présomption, et que vous continuerez de m'honorer de votre bienveillance, comme étant, etc.

Je vous supplie de m'accorder votre sainte bénédiction paternelle et épiscopale.

A Rome, ce 14 novembre 1695.

LETTRE CXCI.

DE M. DE MENIZE, GENTILHOMME ÉCOSSAIS AMI DE MILORD PERTH.

Il envoie à Bossuet la lettre précédente de Milord.

La lettre que je prends la liberté de vous envoyer est d'un de vos admirateurs et mon cher patron, le comte de Perth, milord chancelier d'Ecosse. C'est, Monseigneur, une des plus grandes marques de son amour et de l'amitié dont il m'a toujours honoré, que de me vouloir présenter à une personne que tout le monde admire, et qui semble être faite tout exprès pour honorer notre siècle.

[1] Carolus Mauritius Le Tellier.

Une indisposition m'a fait garder la lettre quelques jours, et m'a empêché d'avoir l'honneur de la porter moi-même. Mais pour vous dire franchement la vérité, Monseigneur, je n'osois pas me produire à un si grand jour, et je n'ose pas encore, sans vous demander pardon par avance de vous présenter une personne si indigne de votre connoissance, qui ne sait pas encore parler de suite six mots de français, et encore moins de bon sens, et qui ne vous apportera rien que des occasions d'exercer votre patience et votre humilité. Tout le mérite que je pourrois avoir auprès de vous, Monseigneur, c'est d'admirer de plus près cette profonde érudition, cette candeur, cette justesse de pensées, et toutes ces grandes qualités qui vous ont tant fait renommer dans la république des lettres et dans toutes les religions. A la vérité, Monseigneur, j'ai commencé de vous admirer, au même âge, que j'ai commencé de juger; car quelque scythique que soit notre pays, votre réputation et vos écrits se trouvent en grande vénération dans les montagnes et les neiges de cette *ultima tellus;* et mon cher ami et patron est témoin que vous avez poussé vos victoires, où les Romains mêmes autrefois ne pouvoient pas porter leurs armes.

Je vous demande mille pardons, Monseigneur, pour la liberté que j'ai prise de vous écrire; sitôt que ma santé me permettra, je viendrai pour avoir l'honneur de vous voir, et pour être *auditor tantùm :* c'est par nécessité, parce que je ne saurois pas parler. J'ai honte de n'avoir pas encore appris le français; et les agitations continuelles de cette violente usurpation m'ont fait oublier le peu que je savois de quelque chose que ce soit, aussi bien que mon latin. Mais vous, Monseigneur, que le Dieu de la nature a fait d'un limon bien différent de celui du reste des hommes, vous aurez, s'il vous plaît, la bonté de m'excuser, et de pardonner la foiblesse en considération du respect et de la vénération avec laquelle je vous assure, en fort mauvais français, mais de fort bon cœur, que je suis, etc.

DE MENIZE.

EPISTOLA CXCII.

AD CARDINALEM DE AGUIRRE.

Quantùm exoptet ut sui ipsius nepos Cardinalis aspectu fruatur, suamque erga eum animi observantiam ei studiosè aperit.

Nihil mihi unquam fuit optatius, eminentissime Cardinalis, quàm ut in Urbem profecturus fratris mei filius tuo conspectu frueretur, meque et se totum tuum in sinum effunderet: sin, quod nolim, abes, quoad fieri poterit, quocumque loco versabere, votis saltem ac desideriis sequeretur. Te enim, eminentissime Cardinalis, ut Ecclesiæ lumen, morumque ac pietatis exemplar in pectore gerere, in ore habere non cesso, summoque te honore, ac, si liberæ vocis simplicitatem admittis, amore prosequi certum quoad vita supererit. Quare etiam atque rogo, ut etiam me tibi addictissimum solitâ benevolentiâ cohonestatum velis. Vale.

Parisiis, 13 martii 1696.

EPISTOLA CXCIII.

CARDINALIS DE AGUIRRE.

De Prælati nepote mentionem facit, ipsius scripta laudat; eumque ac cæteros Ecclesiæ Gallicanæ Præsules, ut pro ecclesiasticâ disciplinâ morumque doctrinâ tutiori eruditionis vires exerant, adhortatur.

Pergratum mihi fuit, illustrissime Præsul, legere litteras tuas amoris et honoris plenas, quas exhibuit Dominus nepos tuus ex fratre, semel et iterum à me admissus libenter admodum, et cum eo affectu quo par erat. Interea prosequebar lectionem aurei tui libri, quo gallicè tueris Historiam Variationum jam ante editam adversùs heterodoxos quosdam et præsertim Jurieum. Has lucubrationes tuas, et quasdam alias ejusdem ferè argumenti, legere, aut saltem audire mihi jam pridem in deliciis fuit. Gaudeo enim, non solùm olim, sed etiam modò gravissimam Ecclesiam Gallicanam tam insignes Præsules simul et scriptores habere, qui fidem catholicam adeo fortiter et eruditè tueantur adversùs quaslibet novatorum calumnias, imò et deliramenta.

Præterea mihi admodum placet tam in scriptis tuis, quàm in aliis recentibus modernorum Galliæ Præsulum ac Doctorum legere plura ad disciplinam ecclesiasticam, et doctrinam morum tutiorem spectantia, quæ quotidie in omnibus ferè regnis et nationibus magis ac magis vigent inter scriptores magni nominis. Oportet certè in hâc parte exercere ampliùs et uberiùs sacræ eruditionis vires, quibus abundas, simul cum illustrissimis Antistitibus Rhemensi et Abrincensi, quos jam diù impensè diligo ac veneror. Idipsum spero de illustrissimis Præsulibus Parisiensi [1] et Aurelianensi [2], dudum mihi ex famâ et communi æstimatione notis, quos velim, si occasio fuerit, salutes nomine meo.

Interea jam à multis mensibus, Deo favente,

[1] Ludovicus Antonius de Noailles.
[2] Cæsar du Camboust de Coislin.

fruor et frui spero optatâ salute, cujus defectum postremis hisce annis passus fui Romæ ac Neapoli. Epilepsia illa, quâ excruciabar interdum cum magno vitæ discrimine, cessavit jam à multis mensibus, et censetur, juxta dispositionem præsentem quotidie ampliùs confirmatam, minimè reditura. Vale, Præsul doctissime ac piissime, meque inter veneratores tuos et amicos recense, et in sacrificiis ac orationibus tuis ac tuorum meî apud Deum memento.

Romæ, die 10 julii 1696.

LETTRE CXCIV.

A M. L'ABBÉ RENAUDOT.

Sur quelques sentences de l'Inquisition.

Je vous rends grâces, Monsieur, de la copie des Sentences des Inquisitions [1]. Le dépôt de la foi est-il pas bien en de telles mains? Dieu veillera sur son Eglise, qui a bien besoin de ses bontés. C'est encore une autre merveille que l'empereur ne trouve rien à dire à ces censures, sinon qu'elles sont contre les jésuites. Mandez-moi, Monsieur, je vous prie, à votre loisir, comment notre ami est content de la Trappe. Je suis à vous, Monsieur, comme vous savez.

A Meaux, ce 25 juin 1696.

LETTRE CXCV.

A M. PASTEL, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur le frère de ce docteur, et les erreurs de Faydit.

J'ai reçu, Monsieur, avec une sincère reconnoissance le témoignage de l'amitié de votre famille, dans votre lettre qui m'a été rendue par M. votre frère [2]. Il continue toujours à honorer son ministère, et c'est l'exemple de notre Eglise.

Il est vrai que le malheureux Faydit, après avoir si long-temps souillé sa plume impie et licencieuse dans toutes sortes d'emportements et d'erreurs, s'est fait prendre enfin pour avoir osé publier un livre abominable sur la Trinité [1], où il a poussé le blasphème jusqu'à dire qu'il y a trois Dieux. J'ai ce livre, et il ne faut pas vous fatiguer à m'en envoyer des extraits; il est monstrueux en toutes ses parties. On a vu que pour le bien de l'auteur, et pour celui de toute l'Eglise, il étoit bon de l'enfermer ; et M. de Paris a remis entre les mains de Desgrets un ordre du roi pour le mettre à Saint-Lazare. M. de la Reynie l'avoit déjà fait arrêter, l'ayant touvé débitant lui-même ses ouvrages. Il seroit digne sans doute d'un plus rigoureux châtiment, s'il n'y avoit autant de folie que d'erreur et d'impiété dans ses écrits. Je suis avec l'estime que vous savez, etc.

A Meaux, ce 3 août 1696.

LETTRE CXCVI.

A M. PAYEN, LIEUTENANT GÉNÉRAL,

PRÉSIDENT AU PRÉSIDIAL DE MEAUX.

Sur l'ordre qu'on devoit garder à la procession générale qui se fait à la Notre-Dame d'août.

M. de Thémines vient de me mander, Monsieur, qu'il acceptoit la proposition. J'en suis très aise pour le bien de la paix, et afin que tout le monde concoure à la splendeur et à l'unité du culte de Dieu. Il ne faut pas que M. le Prévôt trouble notre concert. Il a donné sa parole : la considération de ses officiers ne doit plus le peiner, puisque les principaux ont leur place, plus honorable dans le présidial, et que les autres, dans une occasion de concert public, ne sont nullement à considérer. C'est l'ordre de M. le chancelier, de M. de Pontchartrain, et de M. l'intendant. J'ai tout concerté avec eux, et ne prendrois pas plaisir de me voir dédit; cela aussi bien seroit inutile. Il est bon, Monsieur, et je vous en prie, de faire parler à M. le Prévôt. Je lui parlerai après, et ce sera d'une manière à lui faire voir qu'il ne doit ni ne peut nous troubler. Après tout, il ne s'agit que d'une provision et pour un seul jour. L'intention du roi est que tous les corps honorent la sainte Vierge protectrice de son royaume, qui vient de lui obtenir de si grandes grâces. On trouveroit très mauvais que le concours manquât; et celui par qui il seroit rompu, ayant à en rendre raison, je puis assurer qu'il n'en rendra jamais une qui

[1] L'année précédente 1695, le 17 septembre, la congrégation de l'Inquisition avoit condamné un livre de M. Baillet, *de la Dévotion à la sainte Vierge, et du culte qui lui est dû*, imprimé à Paris, en 1693. Elle proscrivit par le même jugement l'*Année chrétienne* de M. le Tourneux. L'Inquisition d'Espagne rendit la même année, le 14 novembre, un décret contre les *Actes des Saints* de Bollandus, des mois de mars et d'avril, publiées par les jésuites d'Anvers. Le motif de la censure étoit qu'ils révoquoient en doute les visions et révélations de Simon Stock, grand promoteur de la confrérie du Scapulaire de la sainte Vierge. L'empereur Léopold écrivit au roi catholique, pour se plaindre de cette censure, précisément comme le dit Bossuet, parce qu'elle étoit contre les jésuites; mais la défense, qui excluoit leur ouvrage d'Espagne, ne fut levée qu'en 1715.

[2] Il étoit chanoine de Meaux, et grand vicaire du prélat.

[1] Cet ouvrage a pour titre : *Fausses Idées des Scolastiques sur toutes les matières de la Théologie*. Le P. Hugo, chanoine régulier de l'ordre des Prémontrés, le réfuta; et Faydit, après sa sortie de Saint-Lazare, lui répliqua par un écrit qui parut en 1704, et dans lequel il adoucit les propositions qui avoient révolté dans son premier ouvrage.

soit agréable. Je serai mardi de bonne heure à Meaux [1], et en état, s'il plaît à Dieu, de tout terminer d'un commun consentement. Je suis avec l'estime que vous savez, Monsieur, très parfaitement à vous.

A Germigny, au mois d'août 1696.

LETTRE CXCVII.

A M. L'ABBÉ RENAUDOT.

Il lui témoigne avec quel empressement il désire voir milord Perth, nouvellement arrivé à Paris.

C'est vous, Monsieur, qui m'avez donné l'agréable avis de l'arrivée de milord grand chancelier d'Ecosse. Depuis ce temps-là nous nous cherchons l'un l'autre avec un égal empressement. J'ai été à Saint-Germain ; j'ai été en un autre lieu où l'on m'avoit assuré qu'il étoit ; j'ai été au collége des Ecossais, où l'on m'avoit dit qu'il devoit dîner. Joignez-nous, Monsieur, je vous en supplie, dès aujourd'hui, s'il se peut ; j'attendrai ici vos ordres toute la journée. Vous savez ce que je vous suis.

1696.

LETTRE CXCVIII.

A MILORD PERTH.

Sur le choix que Leurs Majestés Britanniques avoient fait de sa personne, pour la place de gouverneur du prince de Galles.

Ce n'est pas avec vous, Milord, c'est avec Leurs Majestés Britanniques et avec monseigneur le Prince de Galles [2] qu'il se faut réjouir, de ce que vous êtes choisi pour son gouverneur. Dieu vous préparoit à cette grande charge, par les souffrances qui vous ont rendu en quelque façon le martyr de la religion et de la royauté, où Dieu veut que Sa Majesté reluise. Conservez donc à l'Eglise, Milord, ce grand et précieux dépôt; et gardez en la personne de ce jeune Prince, un instrument dont je crois que Dieu se veut servir pour l'exécution de ses grands desseins. Il falloit un homme comme vous pour les seconder. J'aurai bientôt l'honneur de vous embrasser, et je suis avec un respect sincère, etc.

A Meaux, ce 16 août 1696.

[1] Le prélat se rendit en effet à Meaux, avant la fête ; et parvint tellement à concilier les esprits, que d'un commun accord on dressa la veille de la Notre-Dame d'août un acte sous seing privé, dont la minute fut déposée entre ses mains, et par lequel on détermina provisionnellement le rang que chacun devoit occuper tant à la procession qu'aux autres cérémonies publiques.

[2] Fils de Jacques II, connu depuis en France sous le nom de chevalier de Saint-Georges. Il se retira dans la suite à Rome, où il fut reconnu roi d'Angleterre.

EPISTOLA CXCIX.

EMINENTISSIMO CARDINALI NORIS.

Occasione alicujus scripti Archiepiscopi Parisiensis, quod Cardinali mittit, hunc plurimis laudibus extollit.

Redit ad te nepos meus, eminentissime Cardinalis, non jam à me, sed ab illustrissimo Archiepiscopo Parisiensi, amico meo singulari jussus, qui in doctas manus tuas ejusdem Præsulis Constitutionem [1] deferat, te sanè dignissimam. Et ille quidem christianam commendat gratiam : tu ejusdem gratiæ defensor intrepidus, nomen tuum posteris commendasti. Ille Augustinum meritis extollit laudibus : tu parentem tuum ab adversariorum intemperiis pari facundiâ ac doctrinæ gloriâ vindicasti : ejus discipulos, ac fortissimos gratiæ defensores, Joannem Maxentium [2] sociosque ab Eutychianismi labe purgatos, orbi christiano puros et integros reddidisti. Quid verò est postremâ Apologiâ tuâ, quam tuo munere accepi ; quid, inquam, est, eminentissime Cardinalis, et elegantiâ jucundius, et eruditione præstantius, et omni litterarum genere ornatius? Quidquid ex antiquâ historiâ tangis, mirum in modum illustras. Patribus inserendus, Patrum locos excutis reconditissimos : omnia circumspicis, retegis, ornas, lectoremque tuî cupientissimum facis. Tuere, doctissime Cardinalis, Episcopos Gallicanos pro verâ Augustini theologiâ, pro morali disciplinâ, pro antiquitatis honore tuis jam auspiciis acriter certaturos : meque tuâ benevolentiâ honestatum velis, Eminentiæ tuæ addictissimum et obsequentissimum.

3 sept. 1696.

EPISTOLA CC.

ABBATI GRAVINÆ. [3]

Eloquentiam ejus cæterasque dotes mirificè commendat, Apocalypticam in italicum sermonem transferendi propositum firmat et acuit, et pro benevolentiâ grates amplissimas refundit.

Accepi, mi illustrissime, litteras tuas humanitatis officiique plenas; tantæ verò venustatis, ut statim persentiscerem Tullianæ eloquentiæ gustum. Itaque arripui libellum, quo me munere cumulatum voluisti : nihil aut sermone elegantius, aut sententiarum gravitate majus ac

[1] Agitur de Constitutione editâ occasione libri cui titulus : *Problème ecclésiastique*. Vid. *Hist. de Bossuet*, liv. XII, n. 13, tom. IV. (*Edit. Vers.*)

[2] De Maxentio, Scythiæ monacho, vide *Def. Declar. Cleri Gallic.*, lib. IX, cap. XVI et seq. supra tom. XI, p. 420 *et seq.* (*Edit. de Vers.*)

[3] Joannes Vincentius Gravina, Romæ fato functus 6 januarii 1718, annos natus 54. Inter hujus ævi scriptores claruit; multaque opera edidit, quorum præcipua sunt : *Origines Juris civilis : De Rom. Imp. liber singularis.*

sapientius visum est, seu Juris scrutaris origines, seu luctui modum ponis [1], seu latinæ linguæ fontes, reseras, et Græcorum opibus nos ditas. Cætera omnia, paris licèt eloquentiæ, commemorare non vacat. Nec desunt vernaculi sermonis gratiæ, quibus si Apocalyptica nostra vel pondus accesserit, tuas inter manus, quidquid contigerint continuò explendescet. Rem sanè non indignam ingenio tuo et eloquentiâ, ut Romam christianam, et Ecclesiæ caput ab impiorum calumniis vindicandum putes ex ipsâ historiæ fide, et certis Verbi divini testimoniis. Quâ de re tibi gratias refero, quantas possum maximas, nec minores quòd Abbatem Bossuetum tantâ benevolentiâ prosequare. Phelipucium verò nostrum, tuî assiduum laudatorem, etiam atque etiam tibi commendatum volo. Me verò, mi illustrissime, scito perpetuum, quâcumque ratione licuerit, studiorum tuorum fautorem futurum, atque omnia præstiturum quæ ab amicissimo atque addictissimo, tuarumque laudum studiosissimo expectare possis. Vale.

In Germiniaco nostro XIV kal. decemb. 1696.

EPISTOLA CCI.

ILLUSTRISSIMORUM ET REVERENDISSIMORUM ECCLESIÆ PRINCIPUM,

CAROLI MAURITII LE TELLIER, Archiepiscopi Ducis Rhemensis;

LUDOVICI ANTONII DE NOAILLES, Archiepiscopi Parisiensis;

JACOBI BENIGNI BOSSUET, Episcopi Meldensis;

GUIDONIS DE SEVE, Episcopi Atrebatensis;

ET HENRICI FEYDEAU DE BROU, Episcopi Ambianensis.

AD SANCTISSIMUM

D. D. INNOCENTIUM PAPAM XII;

Contra librum, cui titulus est: *Nodus Prædestinationis dissolutus, auctore* COELESTINO S. R. E. *Presbytero Cardinali* SFONDRATO, typis mandatum Romæ, anno 1696 [2].

BEATISSIME PATER,

Episcoporum est sine personarum acceptione detegere errores, qui quò altiore loco se attollunt, eò graviore ictu conterendi. Itaque ad Apostolatum vestrum deferre cogimur propositiones istas: primam: « Quantùm ex parte Dei » est, omnes dilecti: omnes ad vitam æternam, » aut aliquid quod vitâ æternâ melius sit, ut » de infantibus baptismo non tinctis postea » dicemus, destinati. » Hæc scripta reperimus in libro, cui titulus: *Nodus Prædestinationis dissolutus* (*part. I.* § 1. *n.* 2. *p.* 14.). Neque enim metuimus, Beatissime Pater, ne, quia eminentissimum Cœlestinum Sfondratum, tot egregiis dotibus commendatum, ut serviret Ecclesiæ, ad tantam dignitatem provexistis, idcirco illius quoque ignoscatis erratis quæ ad Ecclesiæ fidem labefactandam pertinerent: imò verò scimus vestram Sanctitatem, ut veritati et Ecclesiæ serviat, nullius nomini parcituram, ac magis peccaturos nos, si necessaria taceamus.

Sanè faveamus licèt optimi viri memoriæ ingenio et elegantiæ, tamen obstupuimus ad inauditas voces. Sed cùm auctor ad alios nos remittat locos, ubi de infantibus sermo sit, ad eam tandem partem legendo devenimus, in quâ hæc sunt posita (*part. I.* § 1. *n.* 13. *p.* 48.): « Parvulos » quòd attinet, qui sine baptismo decedunt, » cœlesti quidem regno, quasi paternæ culpæ » reos, nec expiatos, exclusit; non exclusit » tamen naturalibus bonis, » beatitudine scilicet naturali, quod primum annotamus: « et à pec- » cato præservavit, æternoque supplicio, quo, si » adolescerent, puniendi essent; cùm sola, inquit, » præservatio à peccato, » quam semper supponit in parvulis, originali licèt vero magnoque peccato inquinatis, « pluris valeat, majorisque » pretii sit, quàm regnum ipsum cœleste: » quasi major res sit, tantùm carere malis, quàm æternâ vitâ Deoque ipso perfrui: quæ tam absurda, tam vana sunt, ut christianæ aures ferre non possint.

Quò magis legendo processimus, Beatissime Pater, eò pejora occurrebant; qualia profectò hæc sunt (*Nod. diss.*, § 1. *n.* 23. *pag.* 120.): « In hâc parvulorum causâ considerandum est, » licèt Deus ad cœlestem gloriam eos non admi- » serit, alio tamen multòque majori beneficio » affecisse, quod illi ipsi longè cœlo prætu- » lissent; et nos quoque, si electio daretur, » multò majoris pretii quàm cœlum duceremus. » Et paulo pòst: « Quid ergo conqueri de Deo » possunt, aut quid illis mali fecit, si non quidem » cœlo, at alio beneficio donavit, quod multò » præstantius cœlo est, quodque et ipsi et omnes » sapientes cœlo præferrent? » Unde concludit: « Ergo nulla dolendi, nulla conquerendi, sed » magis gaudendi, gratesque agendi, causa est: » ut profectò parentibus christianis parvulos suos amittentibus sine baptismi gratiâ, non luctus, ut fit, sed gratulatio indicenda sit: ipsi verò parvuli, tanti licèt sacramenti exsortes, lætis magis vocibus quàm lacrymis prosequendi videantur.

Hæc quidem sufficerent ad condemnationem tam inauditæ novitatis: sin autem responderi volunt auctoris ratiociniis ex parvulorum innocentiâ, ut vocat, personali repetitis; de his qui-

[1] Alludit ad epistolam Gravinæ *de modo luctui ponendo.*

[2] De SFONDRATO vide præfationem *Defens. Declar. Cleri Gallicani*, supra tom. XI, p. 3. (*Edit. Vers.*)

dem mox viderimus, si vestra Sanctitas permiserit. Rogamus interim, te teste, te judice, Beatissime Pater, ecquid in fidei quæstionibus ratiocinia sine Scripturis ac traditione valeant? Cùm Propheta clamet : *Ad legem magis et ad testimonium* (Is., VIII. 20.), ad traditionem, ad Patres, ne, si tu, theologe, quisquis es, aliquid evangelicæ prædicationi addideris, quâcumque dignitate fulgens, quocumque hominum præsidio fretus, sis licèt Apostolus, sis licèt Angelus, ab altâ Petri sede tanquam è cœlo feriaris, ac sermones tui anathema fiant.

Et tamen illa subtilium argumentorum inventa videamus, ipsumque erroris recludamus fontem. « Nempe, inquit (*Nod. diss., p.* 120.), actua» libus cùm venialibus tum etiam mortalibus pec» catis subduci,» regno est potius ; atque ut verbis clarioribus auctoris utamur, « innocentiæ per» sonalis donum et immunitatis à peccato tantum » est, ut ipsi parvuli millies cœlo carere malint, » quàm vel uno peccato involvi ; nullusque » Christianorum est, cujus non idem votum esse » debeat : » quod est vanissimum. Neque enim si vetuit Apostolus, ne *faciamus mala, ut veniant bona* (*Rom.*, III. 8.), ideo prohibere possumus Deum, quominus ex permissis peccatis, pro suâ excellentissimâ potestate, majora bona eliciat, quàm ea quæ ante peccata futura erant : neque propterea peccatis delectamur, absit ; sed eidem Apostolo dicenti credimus : *Ubi abundavit delictum, superabundasse et gratiam* (*Ibid.*, V. 20.). Nempe ex peccatis meminimus tantam gratiæ accessionem factam, ut etiam eorum occasione Christum habeamus. Nec si Petrus è lapsu evasit humilior ac deinde fortior atque felicior, ideo liceat nobis peccatum, innocentiæ, sed uberiorem post peccatum gratiam minori anteferre, Deique omnia mala vertentis in bonum exsuperantissimam prædicare bonitatem.

De his ergo argutiis, Beatissime Pater, salvâ reverentiâ vestræ apostolicæ Sanctitatis, id meritò dixerimus : *Telas araneæ texuerunt* (Is., LIX. 5.), quibus imbecilles animæ caperentur. Neque enim quòd peccatum toto animo horreamus, ideo invidere debemus aut Deo liberalitatem suam, aut nobis felicitatem nostram : nec prohibere quis possit, quominus cum Ecclesiâ concinamus lætum illud ac faustum : Felix culpa ! et, O verè necessarium Adæ peccatum !

Hæc vera, hæc pia sunt ; non ex recentibus novæ pietatis ducta commentis, sed ex veris fontibus christiani apostolicique spiritûs. Quòd autem toties parvulis *immunitas à peccato,* ipsaque adeo innocentia tribuatur, intolerabile credimus ; vanaque erroris excusatio est, quòd illa *innocentia* novo atque ambiguo nomine *personalis* vocatur (*Nod. diss.*, § 1. *n.* 13 *et* 23. *pag.* 48 *et* 120.). Neque enim parvulorum persona innocens est, *ad quam peccatum ipsum quod est mors animæ transit,* ut est in Arausicano secundo, ac postea in Tridentino Concilio definitum (*Conc. Arausic.* II. *c.* II. *t.* IV. *Conc. col.* 1667; *Concil. Trid., sess.* V. *can.* II.). Non, inquam, persona innocens est, eo quòd careat peccatis propriâ voluntate contractis : imò verò peccatrix, quæ sub irâ Dei atque in potestate tenebrarum nascitur, quæ exorcismis exsufflatur, quæ aquâ mundatur : valetque omnino illud, quod à sancto Augustino Synodus Tridentina deprompsit (*sess.* V. *can.* III.), originale peccatum non utique nobis esse extraneum ; imò ut *origine unum, ita propagatione unicuique esse proprium ;* nec nisi inhærente et propriâ sanctitate purgandum.

Ejicite ergo, Beatissime Pater, ex Ecclesiâ Dei, cui pari integritate ac potestate præsidetis, degeneres mollesque sententias, quæ pietatis specie vim ipsam pietatis infringunt. Neque enim dissolvit, sed implicat nodos, qui humanis affectibus exilibusque argutiis magis, quàm Ecclesiæ traditione ducitur. Nec semel dixisse contentus, eumdem errorem semper inculcat magnificentioribus verbis ; cùm dona collata parvulis sine Christi Sacramento decedentibus, *ad Christi merita ac redemptionem pertinere* asserit (*Nod. diss.*, § II. *n.* 16. *p.* 164.) : ut hinc quoque vel maximè redempti parvuli censeantur, quòd sacramenti redemptionis expertes, nullâ in Redemptoris regno et corpore parte sint. Quo quid absurdius, et in Redemptorem ipsum contumeliosius dici possit, nos quidem non videmus.

Quo loco idem auctor hoc etiam addit (§ 1. *n.* 23. *p.* 118 ; § 2. *n.* 16. *p.* 164.), *non damnari* parvulos ; quippe qui propter alienum nec personale peccatum damnari non possint. At quis hæc docuit? Non certè Concilium Lugdunense secundum sub Gregorio decimo (*tom.* XI *Conc., part. I. col.* 966.), non Florentinum sub Eugenio quarto (*Decret. union., t.* XIII. *col.* 515.), quorum hæc fides est, hæc definitio : « Illorum » animas, qui in actuali mortali peccato, vel » cum solo originali decedunt, mox in infernum » descendere, pœnis tamen disparibus punien» das. » En quò, en quibuscum descendant, qui naturâ filii iræ, exosi et invisi, cum cæteris damnatis ad infernum detruduntur : quos tamen auctor noster *non damnari* docet ; quasi aliud

sit damnari, quàm ad infernum descendere : insuper, si Deo placet, patriæ exilium, favori et gratiæ iram, denique *ipsi cœlo* infernum anteponit ; usque adeo summis ima permiscet.

Quod verò damnari negat, qui à pœnâ sensûs, hoc est, ab ignis æterni cruciatu, passim immunes habeantur ; quid ad nos, qui eâ de re non contendimus? Consulant qui voluerint doctissimum Dionysium Petavium (*Theol. Dog., tom.* I. *lib.* IX. *cap.* IX. *n.* 5.) ; consulant imprimis eminentissimum Henricum Norisium (*Vind. August., cap.* III. § V. *à pag.* 50 *ad* 84.), à vestrâ Sanctitate insignis doctrinæ merito, christiano orbe applaudente, ad summa quæque provectum. Nos quidem hæc prætermittimus, ac theologis disputanda relinquimus. Quàm autem sit immanis error, ab inferno ac damnatione absolvere parvulos sine Christi sacramento defunctos, Cardinalis Bellarmini verbis malumus quàm nostris dicere. Qui quidem, ex prædictis aliisque decretis, hanc sententiam ab Ambrosio licèt Catharino aliisque defensam, non modò *falsam,* sed etiam *hæreticam existimandam esse* concludit ; et contrà, « FIDE CATHOLICA tenendum, parvulos sine Baptismo decedentes absolutè esse DAMNATOS ; nec solâ cœlesti, sed etiam NATURALI beatitudine perpetuò carituros, qui nempe sunt eruntque semper aversi habitualiter à Deo, deguntque ac semper degent in carcere inferno (BELL., *de Amiss. grat. et Statu pecc. lib.* VI. *cap.* II. *n.* 1.) : » ex Concilii Lugdunensis œcumenici decretis, in Concilio Florentino repetitis, Ecclesiâ Orientali unà cum Romanâ et Occidentali in unam fidem concinente. Ex his igitur aliisve decretis, teste Bellarmino, illi parvuli *sub potestate diaboli in carcere inferno* degunt, *loco,* inquit (*Ibid., n.* 29.), *horrido ac tenebricoso.* Quod quid est aliud, quàm projici cum damnatis in horrendas illas exteriores tenebras (MATT., VIII. 12; XXII. 13.), et ibidem esse sub potestate tenebrarum, quarum id regnum est ?

De affectibus verò illis, quos pios vocant, juvat eumdem Bellarminum audire hæc sanctè et graviter disserentem : « Nihil prodesse parvulis jam defunctis misericordiam nostram, et contrà nihil eisdem obesse nostræ sententiæ severitatem : multùm autem nobis obesse, si ob inutilem misericordiam erga defunctos, pertinaciter aliquid contra Scripturas aut Ecclesiam defendamus. Idcirco non affectum quemdam humanum, quo plerique moveri solent, sed Scripturæ, Conciliorum, et Patrum sententiam consulere et sequi debemus. »

Atque abfuisse quidem à celeberrimo Sfondrato Cardinali hanc pertinaciam facilè confidimus : cæterùm tacere non possumus id, quod de sancto Augustino scribit (*Nod. diss.,* § 2. *n.* 16. *p.* 164.), « nunquam scilicet Augustinum hoc modo philosophatum esse ; sed in causâ parvulorum non nisi ad occulta Dei judicia provocasse. » Hæc ille de sancto Augustino, quem in ipso libri titulo suæ solutionis auctorem prædicabat. Et tamen postea ejusdem doctrinæ diffisus, ac plus tanto Doctore, absit verbo injuria, sibi sapere visus, hæc subdit : « Nec id ad Augustini institutum pertinebat, nec voluit ipse aliis adimere libertatem ea omnia dicendi, quæ deinceps opportuna viderentur, præsertim, inquit, adversùs Calvinum atque Jansenium. » Quo sanè prætextu ad nova et inaudita quæque prosiliunt. An enim si novi auctores confutandi veniunt, ideo nova quoque dogmata invehi necesse est in Ecclesiam, nempe hæc, quòd parvuli tam luctuoso puniantur exilio, non ad illa tremenda judicia, sed ad Dei gratiam potiorem referri oportere ? Quæ profectò si ad nodum reprobationis parvulorum dissolvendum pertinerent, quo in loco explicando Augustinus totus est, non ab ejus instituto abhorrerent. Sed ille huic nodo non aliam solutionem affert, quàm illud Apostoli (*Rom.,* IX. 20, 21.) : *Tu quis es?* et illud, in causâ parvulorum toties repetitum : *An non habet potestatem figulus luti, ex eâdem massâ* originis vitiatæ atque damnatæ, *facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?* Neque quidquam aliud in parvulorum, ac in totâ prædestinationis causâ, beatus Augustinus aut quæsivit, aut prompsit : imò aliud quærentibus id apertè significat, cui non ista sufficiant, ut quærat doctiores, sed caveat ne inveniat præsumptores (*lib. de Spir. et Litt., cap.* XXXIV. *n.* 60. *tom.* X. *col.* 121.).

Neque minùs alienum est à beati Doctoris sensu, quòd illud Sapientiæ (*Sap.,* IV. 11.) : *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus,* transfertur ad parvulos (*Nod. diss., p.* I. § 1. *n.* 23. *pag.* 120.) : illud enim de justis, *ne à suâ justitiâ recederent,* esse prolatum ; et locus ipse clamat, et beatus Augustinus (*lib. de Prædest. SS., c.* XIV. *n.* 26 *et seq. tom.* X. *col.* 807, *etc.*), aliique orthodoxi omnes uno ore consentiunt. Ad gratiam autem pertinere, quòd sine Baptismo rapiantur infantes in infernum carcerem devolvendi, tanquam eis subtracto baptismo potior obventura sit felicitas et gratia ; non ipse Catharinus, non ipsi Pelagiani ausi sunt asserere : qui, cùm iisdem parvulis aut vitam æter-

nam aut naturalem assignent beatitudinem, non tamen eam qualemcumque, aut vitam æternam aut felicitatem, regno præferendam putant.

Causa autem errandi hæc fuit, quòd tanti nodi Dissolutor nequidem naturam ac vim peccati originalis agnovit, atque etiam ex sancto Augustino probare nititur (*Nod diss., part. I.* § 1. *n.* 23. *pag.* 118.), parvulis in præsente vitâ cruciatis esse aliquid « bonæ compensationis, » quod in æternâ vitâ reservet Deus; quoniam » quanquam nihil boni fecerint, tamen nec pec-» caverint aliquid (AUG., *de lib. Arb., l.* III. *c.* » XXIII. *n.* 68. *t.* I. *col.* 638.). » Quam quidem sententiam idem Cardinalis à beato Augustino in Epistolâ ad Hieronymum retractatam fatetur (*Nod. diss., ibid. p.* 118; AUG., *Ep.* CLXVI. *c.* VII. *n.* 18 *et seq. t.* II. *col.* 590, *etc.*), « non » tamen ut erroneam et falsam, sed tantùm ut » minùs firmam validamque. » Hæc quidem Sfondratus Cardinalis asseruit; nec legere voluit in eâdem Epistolâ (*Ibid., n.* 20. *col.* 591.), nullam iisdem parvulis « compensationem cogi-» tandam, quibus insuper damnatio præparata » est; » eamque esse « robustissimam ac funda-» tissimam Ecclesiæ fidem. » De fide ergo est illa damnatio parvulorum, quam illi compensationi Augustinus opponit : de fide, inquam, est illa damnatio, quæ licèt, Augustino teste, omnium mitissima, non tamen proinde sanctitati ac æternæ felicitati, anteferenda sit; neque ullum præsidium in illâ est Epistolâ ad Hieronymum, quam auctor *dissoluti Nodi* tantâ confidentiâ proferebat.

Idem alibi scripsit (*Nod. diss., part. I.* § 1. *n.* 13. *p.* 48.) : « Fatendum, quia nunquam » parvulis ante baptismum sublatis Deus vitam » æternam voluit; istos ad alium finem clas-» semque providentiæ pertinere. » Quo loco perspicuum est, eumdem auctorem totius humani generis primævæ institutionis oblitum. Quis enim christianus negat, universam Adæ sobolem in eo ad æternam vitam fuisse ordinatam? Non ergo parvuli *ad alium finem aut ad aliam classem providentiæ* revocandi sunt : sed planè ad communem creaturæ rationalis ordinem redigendi; ut nec sine sacramento Redemptoris, vitam æternam ad quam instituti erant recuperare possint, nec ejus jacturâ sine certâ et justâ damnatione mulctari.

Hæc quidem sunt, quæ attinent ad parvulorum statum : pluribus supersedemus, quibus quippe animus est ea promere, quæ magis ad exponendum, quàm ad refellendum errorem necessaria videantur. Nunc ad alterum caput pergimus; nec veremur; ne parenti optimo atque sanctissimo tædio simus, cui res maximas ejus apostolico judicio decidendas, summâ cum animi demissione subjicimus.

Altera ergo propositio sic habet : *Ut demus* (Brasilienses aliosque) *ita ignorasse* Deum, hoc est invincibiliter, *id quoque magna beneficii et gratiæ pars est* (*Nod. diss., part. I.* § 2. *n.* 11. *pag.* 152.). Quæ quidem, Beatissime Pater, liceat enim nobis in optimi parentis sinum intimos animi nostri sensus deponere, non sine maximo dolore referimus; sed sunt quæ magis doleant, nempe sequentia, quibus ista muniantur : « Cùm enim, inquit, peccatum sit essentialiter » offensio et injuria Dei, sublatâ Dei cognitione, » necessariò sequitur nec injuriam, nec pecca-» tum, nec æternam pœnam esse; » reddique *impeccabiles*, atque ab æternâ pœnâ prorsus impunes, etiam parricidas, hospitum necatores, ac portenta libidinum consectantes, quos Deus tantâ gratiâ, hoc est cæcitate mentis, summâque suî ignoratione donaverit. Quod quid est aliud, quàm peccatum ipsum philosophicum ab Alexandro VIII, felicis recordationis antecessore vestro, tantâ perspicuitate damnatum? Hæc nempe ad Sinenses solatia deferebant, quibus excæcatæ gentis, ac de parentum suorum sapientiâ immensùm gloriantis, superbiam demulcerent. Horum ergo gratiâ quærebatur : « An Infideles præ-» cepta naturalia transgredientes pœnas æternas » mereantur : et negabant aliqui, quia ignorantiâ » Dei et legislatoris à tam gravi pœnâ excu-» santur (*Consult. et Resp. anni* 1674, *quæst.* » XXIV. *in lib.* FR DOMINICI FERDINANDI NAVA-» RETTE *Dominicani, Tract.* VII. *p.* 503.). » Sic enim blandiebantur Sinensibus. At sacræ Congregationis auctoritate, Consultores rescribebant, procul dubio *damnari* eos, idque pœnis æternis, de quibus quæstio instituta erat, nec illam turpissimam ignorationis Dei excusationem admittebant.

Alexander verò VIII, recentissimo edicto, die 24 augusti, anno 1690, decernebat hoc *temerarium, piarum aurium offensivum atque erroneum,* si dicatur « peccatum philosophicum » quantumvis grave, in eo qui Deum vel ignorat, » vel de Deo actu non cogitat, esse grave pecca-» tum, sed non esse offensam Dei, neque pec-» catum mortale dissolvens amicitiam Dei, neque » æternâ pœnâ dignum. » Quo decreto nihil sublevati sumus, si ab ipsâ Urbe, à tantæ dignitatis viro, portentosa doctrina non tantùm ad Sinenses, sed etiam ad omnes reipublicæ christianæ provincias diffundatur. Sic enim duo

invalescerent : primum, ut essent omnino impeccabiles, qui summè et invictè, si quidem id fieri posset, ignorarent Deum ; alterum, ut ea ignorantia ad gratiam, non autem ad peccati gravissimam pœnam pertineret. Quæ duo ab errore defendi non possunt. Neque enim fieri potest, ut innocens Deo sit, qui, extinctâ licèt cognitione Dei, rectæ rationis et conscientiæ lucem à Deo exorientem spernit. Neque item fieri potest ut non sit contumeliosus in Deum, qui rectæ rationi, cujus Deus auctor et vindex est, infert injuriam.

De pœnarum verò per hanc ignorantiam sublatâ æternitate quod sentiunt, non advertunt pœnarum æternitasà quâ radice profluat. Nempe, ut ait sanctus Gregorius Magnus (*Moral.*, *lib.* XXXIV. *cap.* XIX *ol.* XVI. *n.* 36. *tom.* I. *col.* 1132.) antecessor vester, vellent mali sine fine vivere, ut possent sine fine peccare; quippe qui felicitatem ac finem ultimum in pravâ delectatione defigunt : neque verò quisquam est, qui non æternum esse velit id, quo se beatum putat. Inest ergo cuicumque mortali peccato quædam concupiscentiæ æternitas, atque, ut ita dicam, immensitas, cui profectò Deum totâ suâ infinitate atque æternitate ac sanctitate adversari necesse sit. Ergo mortale quodcumque peccatum, contra legem etiam naturalem, habet aliquid quod æternam iram provocet : unde quocumque peccato rectam rationem læseris, exsurgit ille ultricis conscientiæ stimulus; ille *vermis* interior, qui, teste Christo (MARC., IX. 43 *et seq.*), *non moritur;* cujus adeo immortale virus, morsus indefessus : quod supplicii genus qui extinguendum putat, Evangelio contradicit. Vermem autem illum profectò comitatur sempiternus ignis, à quo si impios illos exemeris, erit non modò parvulis, verùm etiam adultis Deum nescientibus, à sempiterno igne seclusus assignandus locus; nec in sinistrâ erunt perditi ac scelerati, qui Deum nesciunt, ejusque ignoratione mulctati, nec à præteritis peccatis expedire se possunt, et in nova proruunt. Non ergo impeccabiles, qui legem naturalem quam sciunt non impunè contemnunt : nec, si vel maximè sint impeccabiles, id beneficii loco consequentur. Etsi enim gratia est, peccare non posse in bonâ voluntate firmatos : non proinde gratia, sed peccati esset pœna gravissima, peccare non posse eo quòd ignorarent Deum ; quo nihil est miserius et æternæ damnationi propius.

Has autem supplicamus, Beatissime Pater, ut perpendatis voces (*Nod. diss.*, *ibid. p.* 153.) : « Ergo cùm hâc ignorantiâ impeccabiles redde» rentur, alioquin certissimè peccaturi si agnos» cerent, sequitur hoc ipsum beneficium esse, » juxta illud Apostoli (2. PETR., II. 21.) : *Me*» *lius enim erat illis non agnoscere viam jus*» *titiæ, quàm post agnitionem retrorsum* » *converti ab eo, quod illis traditum est,* » *sancto mandato.* » Hoc nempe supererat ad erroris cumulum, ut quia lege Dei et gratiâ perversi et ingrati abutimur, subtractio legis et gratiæ, non pœnæ, quod semper Ecclesiæ visum est, sed gratiæ et beneficio imputetur.

Quæ mala inde proveniunt, Beatissime Pater, quòd Scripturas divinas velut versatiles ad arbitrium flectant ; quòd cæcis affectibus et inanibus ratiunculis delectati, Patribus non auscultent, malintque comminisci falsa, quàm tantis viris docendos se tradere. Quæ nisi claro certoque judicio ab Ecclesiâ Dei propulsetis, omnia collabascant : Romam, quod Deus avertat, suis favere, non modò adversarii, verùm etiam pii, saltem infirmi, conclament; ac lascivia ingeniorum magis incitata, quàm compressa esse videatur.

Sed hoc à vestris temporibus procul abesse, et vestri pontificatûs claritudo, et ab ore vestro per totam Ecclesiam pervulgatæ voces docent. Itaque supplicamus, ut post illas præcipuas propositiones hanc quoque Sanctitas vestra dispiciat : « Post promulgatum Evangelium, an fides ex» plicita in Christum omnino necessaria sit, » disputant Theologi : si tamen admittamus ne» cessariam esse, dicendum est (*Nod. diss.*, » § 11. *n.* 19. *pag.* 169.), etc. : » quæ à Christianorum scholis longè abigenda sunt, ne sub dubio relinquatur, an sine Christi nomine credito et invocato salvus esse quis possit; dicente Domino (JOAN., III. 18.) : *Qui credit in illum, non judicatur;* medio justificationis invento *qui autem non credit, jam judicatus est;* relictus ipse sibi, nulloque novo judicio, propriâ et præcedente iniquitate mersus.

Postremò, Pater sanctissime, quod ad universi libri pertineat scopum, illud vel maximè apostolicæ Sedi quam beatus illustras, insinuandum putamus, ne vestra sinat Sanctitas definitionem prædestinationis infringi eam, quam vester Augustinus tradidit : ut nempe sit « præ» scientia et præparatio beneficiorum Dei quibus » certissimè liberantur quicumque liberantur » (*lib. de Don. Persev.*, *cap.* XIV. *n.* 35. *tom.* X. » *col.* 839.). » Hanc enim definitionem prædestinationis omnibus gentibus prædicandam, idem Augustinus iterum iterumque commendat (*Ib.*, *cap.* XVII, XX, XXI, XXIII.); « hâc prædestina-

» tione beneficiorum Dei » fieri confitetur, ut omnes prædestinati singulari et gratuitâ dilectione serventur, qui fons christianæ humilitatis ac pietatis est; hujus prædestinationis veritatem « semper fuisse in Ecclesiæ fide (*l. de Dono Pers.*, » *c.* XXIII. *n.* 65. *col.* 857.), » ac de eâ « neminem » unquam nisi errando disputare potuisse (*Ib.*, » *cap.* XIX. *n.* 48, *col.* 848.); » et idem Augustinus affirmat, et sanctis Pontificibus Cœlestino et Hormisdâ pronuntiantibus, Ecclesia Romana suscepit; et nostro quoque sæculo Cardinalis Bellarminus (*de Grat. et lib.,Arb. lib.* II. *c.* XI. *tom.* III. *pag.* 460, *etc.*) « non ad opinionem, » sed ad Ecclesiæ catholicæ fidem pertinere » asserit. Quam tamen catholicam veritatem nodi Dissolutor tacet, atque hujus prædestinationis definitionem immutat (*Nod. diss., I. part.* § 1. *n.* 13. *p.* 48.): supponit aliam sancto Augustino ignotam, quæ vim singularis atque gratuitæ dilectionis ac beneficiorum præparationis obscuret. Quanquam enim eam non semel agnoscit, sic tamen rem involvit dictis, ut nihil magis vereri videatur, quàm ne electos majori quàm reprobos beneficio affectos esse constet (*Ibid.*, *pag.* 67, 106, 107, 108, 109, *etc.*): quod nec Molinæ sectatores inficiati sunt. Sic Ecclesiæ Romanæ de singulari et gratuitâ dilectione electorum, aut omnino quatitur, aut saltem vacillat fides: quæ si auctoris verbis affirmare nitimur, huc nempe totus liber transferendus fuit.

Neque plura memoramus, cùm ea à vobis perpensa et annotata, vestra egregia ad vicinos Belgas Decreta demonstrent. Nobis certè sufficit, ad vestrum apostolatum detulisse ea quæ veritatem læderent, ac Patrum laudare sententias, quas majore gratiâ de Petri cathedrâ prædicatis.

Plures Episcopi subscripsissent, nisi pauci sufficerent, ut ne ambitiosiùs quàm modestiùs agere videremur. Cæterùm meminimus à sancto Innocentio I non modò synodicas, sed etiam quinque Episcoporum litteras, paterno animo esse susceptas (*Epist.* XXVI. *tom.* II. *Conc. col.* 1290.). Atque ab Innocentio XII paria expectari oportere, tanti Pontificis æquitas ac paterna benignitas facilè persuadet. Subscripsimus,

BEATISSIME PATER,

SANCTITATIS VESTRÆ,

Obsequentissimi ac devotissimi servi ac filii,

† CAROLUS MAURITIUS, Arch. Dux Rhemensis.
† LUDOVICUS ANTONIUS, Arch. Parisiensis.
† JACOBUS BENIGNUS, Episc. Meldensis.
† GUIDO, Episc. Atrebatensis.
† HENRICUS, Episc. Ambianensis.

Parisiis, VII kalendas martii, anno 1697.

Et hæc erat inscriptio : Sanctissimo D. D. nostro INNOCENTIO Papæ XII.

INNOCENTII PAPÆ XII

RESPONSA.

INNOCENTIUS PAPA XII.

Venerabiles Fratres, salutem et apostolicam benedictionem. Litteras vestras VII kalendas martii proximè præteriti ad nos datas, grato animo accepimus. Ex iis enim vigilem ac sacerdotalem zelum, quo sacros Antistites in partem sollicitudinis nostræ vocatos flagrare maximè decet, in vobis vigere, vosque priscam erga hanc sanctam Sedem, cui nos, licet immeriti, præsidemus, debiti obsequii gloriam constanter retinere deprehendimus: dum antiquæ traditionis exempla servantes et ecclesiasticæ memores disciplinæ, ad locum quem elegit Dominus ascendistis, ac ea quæ in libro posthumo bonæ memoriæ Cœlestini, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis Sfondrati, de divinâ prædestinatione, nuper edito, reprehensione digna vobis visa sunt, ad nostrum apostolatum, eo fermè tempore quo variæ Doctorum hominum de eodem libro sententiæ etiam per Urbem ferebantur, detulistis, nostrum hâc in re judicium eâ quâ par est reverentiâ deposcentes. Officii itaque nostri esse duximus, librum ipsum, resque à vobis in eo adnotatas, insignium Theologorum discussioni committere; ut omnibus maturæ considerationis trutinâ perpensis, quod justum fuerit subinde decernere valeamus: non aliâ profectò, quàm crediti nobis divinitus ministerii partes sicut oportet implendi, habitâ ratione: quod ut etiam in aliis omnibus, quæ ad onerosam apostolici muneris nostri curam pertinent, salubriter exequi possimus, jugibus Fraternitatum vestrarum apud Patrem luminum precationibus infirmitatem nostram juvari vehementer optamus; vobisque apostolicam benedictionem peramanter impertimur. Datum Romæ apud sanctam Mariam Majorem, sub Annulo Piscatoris, die 9 Maii, Pontificatûs nostri anno sexto.

Signatum, MARIUS SPINULA.

Et hæc erat inscriptio : Venerabilibus Fratribus CAROLO MAURITIO Rhemensi; et LUDOVICO ANTONIO, Parisiensi, Archiepiscopis, necnon JACOBO BENIGNO, Meldensi; GUIDONI, Atrebatensi, et HENRICO, Ambianensi, Episcopis.

LETTRE CCII.

A MILORD PERTH.

Il lui marque la joie que lui causent ses lettres.

Toutes les lettres qui me viennent de votre part me donnent une joie infinie, par la foi et la piété que j'y ressens dans toutes vos paroles. Je me réjouis de l'espérance de vous embrasser incontinent après Pâques. Je vous supplie d'assurer Leurs Majestés de la profonde reconnoissance que j'ai de toutes leurs bontés, et de mes très humbles respects. Je suis, comme vous savez, avec une sincère vénération, etc.

A Meaux, ce 31 mars 1697.

LETTRE CCIII.

AU CARDINAL DE AGUIRRE.

Sur la paix, et la charge de premier aumônier de madame la duchesse de Bourgogne, dont le Roi l'avoit honoré.

La paix tant désirée par votre Eminence dans les lettres dont elle m'honore, et encore dans la dernière plus ardemment que jamais, est enfin venue du ciel, attirée par vos pieux vœux. L'empereur a signé, comme votre Eminence le souhaitoit tant, et la guerre est finie de tous côtés : Dieu veuille nous conserver un si grand bien, et bénir nos rois et nos princes. Ce roi m'a honoré de la charge de premier aumônier de madame la duchesse future de Bourgogne, qui est la première de sa chapelle et de sa maison. J'ose en donner part à votre Eminence comme à un ami, puisqu'elle veut bien m'honorer de cette qualité d'une manière si tendre : c'est sans déroger au respect sincère avec lequel je suis, etc. [1]

EPISTOLA CCIV.

CARDINALIS DE AGUIRRE.

De Prælati nepote, deque pace novissimè sancitâ ipsum alloquitur.

Quò sæpius ad me scribas, aut rescribas, eò libentiùs litteras tuas accipio. Hoc ipsum mihi contigit, acceptis nuper iis quas dedisti vicesimâ die Augusti, traditas per manus domni Archidiaconi nepotis tui ex fratre. Ejus eruditionem singularem, præsertim in rebus sacris, et disciplinâ ecclesiasticâ, et doctrinâ morum saniore, à te modò testatam nullus dubito qualem asseris, nec despero me insuper experimento aliquo probaturum, antequam ipse in Galliam redeat. Felix ille qui patruum, pastorem, et magistrum in doctrinâ et moribus talem nactus est, qui quotidie Ecclesiam suam Meldensem imò et catholicam quanta est, aureis suis scriptis munit et illustrat adversùs heterodoxos et errores quosque.

Hæc dum suggero, aut dicto amanuensi meo, ingentem lætitiam cordis vix cohibere possum, dum audio novissimè huc pervenisse nuntium expressum, ut vocant, ad Sanctissimum de pace universali tamdiu desideratâ, et jam initâ in orbe christiano. Ita certè optabam, et precabantur omnes pii, omnes boni atque æqui amantes, cujuscumque nationis sint. Qualescumque orationes meæ ac meorum ad Dominum, qualiacumque officia erga principes et primos Catholicæ Majestatis ministros sæpius litteris consignata, et à me nominatim subscripta, eò collimabant. Novit ille qui scrutatur hominum corda, et tot piorum ac miserorum preces irritas manere non est passus. Lætare mecum, vir clarissime, de pace istâ : et simul cum aliis gravissimis Præsulibus celeberrimæ Ecclesiæ Gallicanæ, præsertim Rhemensi, Parisiensi, Aurelianensi et Abrincensi, quos identidem à te salutatos velim nomine meo; cura et exhortare, uti pax ista solida et secura sit, nec ad horam aut diem tantùm durans, instar hortorum Adonidis, ut olim Plato loquebatur. Sanctissimus Pontifex hoc ipsum optabat, et assiduè atque ardenter precabatur, quà scripto, quà verbo, quà orationibus privatis et publicis. Grates itaque referamus Deo nostro, qui tot cædibus, discordiis et desolationibus provinciarum et urbium optatum finem imposuit. Nec plura in singulari licet exprimere hoc loco, cùm notitia nuperrimè ingressa Urbem, sit adhuc vaga, nec satis distincta; præsertim cùm hoc ipso vespere opus sit mittendi epistolam istam ad cursorem Gallicum, post paucas horas egressurum. Te Deus interea, illustrissime Antistes, bene valentem atque incolumem servet.

Dabam Romæ, die 26 septembris 1697.

LETTRE CCV.

AU CARDINAL DE AGUIRRE.

Sur la nouvelle année, la paix, et la joie qu'il a d'apprendre des nouvelles de ce cardinal.

Aux approches du renouvellement de l'année, je la souhaite heureuse à votre Eminence, comme je le ferois à moi-même; puisque vous avez bien voulu que l'amitié nous fît une même chose. Je suis si touché, Monseigneur, de cette grâce, que je ne vous la puis assez exprimer. On commence à goûter ici les fruits de la paix,

[1] Cette lettre est sans date; mais la paix dont elle parle montre qu'elle est de 1697. Bossuet l'a écrite en français, ainsi qu'une autre qui suivra, parce que le cardinal de Aguirre lui avoit marqué qu'il entendoit aisément cette langue.

que votre Eminence a tant désirée, qu'elle l'a enfin attirée du ciel par ses vœux. Je suis ravi quand je vois de vos nouvelles dans les lettres dont vous m'honorez, dans celles de M. de Rheims, et surtout dans celles de l'abbé Bossuet, que je vous prie d'honorer toujours de votre protection, et, dans l'occasion, de vos conseils. Je suis avec tout le respect et toute la tendresse possible, etc.

A Versailles, ce 30 décembre 1697.

LETTRE CCVI.

A M. DE LA BROUE, ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Il lui propose ses difficultés sur la conduite qu'on vouloit tenir à l'égard des protestants pour les ramener à l'Eglise, et lui déclare la manière dont il désiroit qu'on se conduisît à leur égard.

Je suis fâché de me trouver d'un avis si différent du vôtre et de celui de M. de Basville, sur la contrainte des mal convertis, pour la messe. Quand les empereurs ont imposé une pareille obligation aux donatistes, etc., c'est en supposant qu'ils étoient convertis ou se convertiroient : mais les hérétiques d'à présent, qui se déclarent en ne faisant point leurs pâques, doivent plutôt être empêchés que contraints à assister aux mystères; d'autant plus qu'il paroît que c'est une suite de les contraindre aussi pour faire leurs pâques, ce qui est expressément donner lieu à des sacriléges affreux. Si néanmoins vous avez des raisons à opposer à celles-ci, qui jusqu'ici m'ont paru décisives, je tâcherai d'y entrer.

Quant au bruit qu'on a répandu, qu'il y avoit quelques articles secrets en leur faveur avec l'Angleterre, il n'y aura que le temps qui les en désabusera à fond. Je ne vois qu'un cas de les pousser par des contraintes et amendes pécuniaires; c'est celui où l'on sauroit que les foibles, qui, ayant envie de revenir, en sont empêchés par la violence des faux réunis, seront déterminés par l'autorité. Mais comme le nombre de ceux-là en ce pays-ci est petit, et que le grand nombre sans comparaison est celui des vrais opiniâtres; le remède que l'on propose aura en soi peu d'efficace. On pourroit les contraindre aux instructions : mais selon les connoissances que j'ai, cela n'avancera guère; et je crois qu'il faut se réduire à trois choses : l'une de les obliger d'envoyer leurs enfants aux écoles; faute de de quoi chercher le moyen de les leur ôter : l'autre, de demeurer fermes sur les mariages, la dernière, de prendre un grand soin de connoître en particulier ceux de qui on peut bien espérer, et de leur procurer des instructions solides, et de véritables éclaircissements : le reste doit être l'effet du temps et de la grâce de Dieu; je n'y sais rien davantage. Le premier article peut avoir avec le temps un bon effet, surtout si on prend garde à procurer de bons curés et de bons maîtres d'école aux paroisses, qui puissent faire impression sur ces âmes tendres : ce sera semer le bon grain, qui fructifiera en son temps. Je finis en vous assurant de mes respects, et vous suppliant de les présenter à M. de Basville.

A Paris, ce 15 juin 1698.

LETTRE CCVII.

DE M. L'ÉVÊQUE DE MIREPOIX,

A M. DE BASVILLE.[1]

J'ai reçu, Monsieur, la réponse de M. l'évêque de Meaux, bien différente de celle que j'attendois : la voici dans les mêmes termes, afin que vous jugiez mieux des fondements de son sentiment, qui me paroissent aisés à détruire.

« Je suis fâché de me trouver d'un avis, » etc. (*Voyez la lettre précédente.*)

Vous voyez bien, Monsieur, qu'il n'est pas malaisé de répondre à toutes ces raisons. Premièrement, les obliger à la messe, n'est nullement un engagement à les obliger à faire leurs pâques; à quoi on ne sauroit penser sans horreur. Secondement, quand il dit que les nouveaux convertis doivent plutôt être empêchés que contraints d'assister aux mystères, il regarde l'assistance de même que la participation aux mystères, selon l'ancienne discipline de l'Eglise, qui n'y mettoit pas en effet une grande différence. Mais il est certain que la discipline est changée à cet égard; et l'Eglise n'excommunie pas aujourd'hui tous les pécheurs à qui ses pasteurs refusent l'absolution : elle les oblige au contraire, aussi bien que les fidèles qui sont en état de grâce, à assister aux exercices : on peut même, et on le doit quelquefois, imposer à un de ces pécheurs, à qui on refuse l'absolution, l'obligation d'assister souvent ou tous les jours à la messe. Or il n'en faut pas davantage pour faire voir que si les pécheurs sont exclus d'offrir le sacrifice de l'autel avec le prêtre et avec Jésus-Christ, qui est le principal prêtre, à cause de

[1] Comme nous n'avons pas la lettre de M. l'évêque de Mirepoix à M. de Meaux, nous donnons ici celle qu'il écrivit à M. de Basville, en réponse à la lettre de Bossuet, et qui nous a été communiquée avec plusieurs autres pièces relatives au même sujet, par feu M. le président de Montrevaux, fils de M. de Basville.

l'état de péché qui les empêche d'être un même corps avec lui, ils y peuvent assister utilement en une autre manière; non comme prêtres qui offrent le sacrifice avec le prêtre, mais comme fidèles pour qui le sacrifice est offert. Je me souviens d'avoir expliqué à fond cette différence dans un sermon sur le sacrifice, que vous avez entendu à Montpellier, et que M. de Meaux a entendu à Paris. Mais M. de Meaux suppose lui-même cette différence; puisqu'il dit que dans les lieux où les foibles, qui ayant envie, etc. Car en quelque grand nombre que se trouvassent ces foibles, il ne voudroit pas qu'on les contraignît tous à faire leurs pâques : or, cette différence posée, tout ce qu'on objecte n'a aucune difficulté. Troisièmement, quand M. de Meaux dit que les empereurs, qui ont obligé les donatistes à assister aux mystères, ont supposé qu'ils étoient convertis, il se trompe manifestement : il n'y a sur cela qu'à lire la lettre de saint Augustin à Vincent Rogatiste (*Ep.* XCIII. *tom.* II. *col.* 230 *et seq.*). Ce qu'il ajoute, ou qu'ils se convertiroient, est très véritable; et c'est aussi ce que nous espérons, au moins de la plus grande partie de ceux que l'on contraindra à assister aux mystères.

Ainsi, Monsieur, je ne crois pas que nous devions changer de sentiment : je le manderai à M. de Meaux. Le quiétisme l'occupe si fort, qu'il ne lui a pas laissé le temps d'approfondir notre question : il a été frappé des sacriléges qu'on fit faire dès les commencements; et cette idée l'a empêché de distinguer l'assistance d'avec la participation aux mystères.

Ce qu'il dit sur les mariages est fort bon; mais si le roi et les magistrats royaux ne punissent pas ceux qui vivent ensemble comme mariés, sous prétexte que les curés ne les ont pas mariés à la première réquisition, et sans qu'ils aient donné des preuves suffisantes de catholicité, la fermeté que nous aurons sur cela ne servira qu'à remplir le royaume de concubinages.

J'ajoute à ce que M. de Meaux dit des mariages, que si le roi vouloit qu'il en fût de tous les emplois, de toutes les professions, commissions, etc., comme il est de droit divin des mariages; c'est-à-dire qu'il fallût être catholique pour y parvenir, et avoir donné auparavant des marques certaines de catholicité, il auroit bientôt converti tous les réunis de son royaume; et il ne tient qu'à lui d'en faire une déclaration, ou de l'ordonner en quelque autre manière qu'il le jugera à propos.

Je prends part au reste, Monsieur, à la joie que vous avez de voir toute votre illustre famille réunie pour quelques jours à Montpellier. Si l'honnête homme que vous connoissez ne me tenoit ici par deux appels comme d'abus, et par deux autres procès par-dessus, j'irois faire ma cour à M. le président de Lamoignon, à qui je vous supplie d'offrir mes respects. Je suis toujours très respectueusement, etc.

A Toulouse, ce 30 juin 1698.

LETTRE CCVIII.

DE M. MOREL, VICAIRE GÉNÉRAL DE TOULOUSE.[1]

Sur la conduite qu'on tenoit en Languedoc à l'égard des nouveaux convertis.

Nous avons tous une si grande vénération pour vous, Monseigneur, dans nos provinces, qu'un chacun désire avoir l'honneur d'être connu de vous. Pour moi je ne doute pas, Monseigneur, que ceux qui viendront après nous dans les siècles à venir, ne vous révèrent et tous vos ouvrages, comme nous révérons les anciens Pères de l'Eglise et leurs ouvrages.

L'Eglise vous est obligée, et à Monseigneur l'archevêque de Paris, de la destruction du quiétisme en France; car sa réponse à M. de Cambrai et votre relation obligent tout le monde dans nos provinces à prévenir la condamnation de Rome.

J'espère aussi, Monseigneur, que vous entrerez dans le sentiment de Messeigneurs les évêques du Languedoc touchant la conduite qu'ils jugent à propos que l'on tienne à l'égard des nouveaux catholiques de ce royaume; et que par ce moyen le grand ouvrage de la destruction du calvinisme se consommera en France. L'expérience que j'ai depuis plus de vingt années que je suis chargé de leur conduite et de leur instruction en qualité de vicaire général, me persuade que si on ne les oblige aux exercices extérieurs de la religion, l'athéisme succédera en France au calvinisme. Je n'ai jamais été d'avis qu'on les obligeât à recevoir les sacrements, mais seulement aux exercices extérieurs. J'ai l'honneur d'être avec respect, etc.

JOSEPH MOREL, Prêtre et Vicaire général.

A Toulouse, ce 20 août 1698.

[1] Nous donnons ici cette lettre à Bossuet, quoique nous n'en ayons point de ce prélat à M. Morel; parce que sa lettre a rapport à beaucoup d'autres de différents personnages, qui suivront bientôt.

LETTRE CCIX.

A M. DE NOAILLES, ARCHEVÊQUE DE PARIS.

Sur une correction à faire dans l'ouvrage qui a été imprimé sous le titre de *Justification des Réflexions morales*, et sur les efforts qu'on faisoit pour étouffer la doctrine de saint Augustin.

Dans la tranquillité où je suis ici, mon cher Seigneur, je me suis souvenu d'un endroit de saint Augustin, qui est cité dans l'ouvrage que vous savez, mais non pas avec l'exactitude qui est à désirer dans cet ouvrage[1]. C'est celui du chapitre XIV *de Correptione et Gratiâ*, après le passage d'Esther et de Mardochée, pour montrer que les volontés humaines ne peuvent pas résister à la volonté de celui qui fait tout ce qui lui plaît dans le ciel et dans la terre; c'est là qu'il faut insérer ces mots: « Ce qui n'est pas » vrai seulement, à cause qu'il fait ce qu'il veut » de ceux qui n'ont pas fait ce qu'il a voulu: » *De his qui faciunt quæ non vult, ipse facit quod vult;* « mais encore à cause qu'il tourne » où il lui plaît, et comme il lui plaît, les vo- » lontés les plus rebelles. Ainsi, etc. » Voilà tout le plan de saint Augustin sur cette matière.

Au reste, Monseigneur, je goûte avec joie dans ma solitude le plaisir de vous voir appelé de Dieu à soutenir la doctrine de saint Augustin sur la grâce et sur la nécessité d'aimer Dieu d'un amour du moins commencé, pour être véritablement converti et capable d'être justifié. On fait les derniers efforts pour étouffer cette doctrine, sans laquelle il n'y a point de christianisme, sous prétexte de piété et de l'efficace des sacrements. Si la doctrine contraire s'établit jusque dans l'épiscopat, comme je vois qu'on y travaille, tout est perdu. C'est à vous qu'il est réservé de détruire cette doctrine: j'y emploierai sous vos ordres tout ce qui sera jamais en mon pouvoir, et je consacre à cet ouvrage important tout le reste de ma vie. Tout à vous, avec le respect sincère que vous savez.

A Germigny, ce 12 *juin* 1699.

[1] Cet ouvrage n'a été imprimé qu'après la mort de Bossuet. On s'est conformé dans toutes les éditions, même dans la première de 1710, à la correction marquée dans cette lettre. *Voyez* ci-dessus, *tom.* VII, *pag.* 64.

LETTRE CCX.

A MILORD PERTH.

Il le prie de faire ses remercîments à la reine d'Angleterre, de la lettre qu'elle avoit écrite à la cour de Modène, en faveur de son neveu.

Il a fallu à Sa Majesté une bonté extrême pour vouloir bien se donner la peine d'écrire la lettre que j'ai osé prendre la liberté de lui demander en faveur de mon neveu. Il n'a pas voulu paroître à la cour de Modène, sans s'y montrer sous les marques de la protection de la reine. Je vous supplie, Milord, d'en faire à Sa Majesté, avec une profonde soumission, mes très humbles remercîments, et de me croire toujours avec un respect sincère, etc.

A Germigny, ce 29 juin 1699.

CCXI.

RÉPONSE

AU CAS PROPOSÉ PAR SA MAJESTÉ.

Sur l'opposition de M. l'ancien évêque de Fréjus[1], au sacre de l'abbé de Fleury, nommé à cet évêché.

Le cas exposé dans le Mémoire envoyé par l'ordre de Sa Majesté, savoir quel égard on doit avoir à l'opposition de l'ancien évêque de Fréjus au sacre de son neveu, et à celui de M. l'évêque de Fréjus d'aujourd'hui; quoique l'espèce en soit nouvelle, et ne se trouve ni dans le droit, ni, que je sache, dans les auteurs, peut être aisément résolu par les principes généraux.

Il faut donc présupposer premièrement qu'il y a des appellations, même en définitive, auxquelles on ne doit avoir aucun égard, telles que sont, par exemple, celles que le droit appelle frustratoires, celles qui se font au préjudice d'une évidente notoriété, et enfin celles qui se font par fraude ou par malice, comme il est porté par le même droit. *Extrav. Pervenit, Consuluit, Suggestum. De appell. etc. eod.*

Secondement, on peut dire, à plus forte raison, la même chose des oppositions vagues et en l'air, et qui ne saisissent aucun juge, telles que sont celles dont il s'agit.

Troisièmement, que les évêques pourvus par le saint Siége, selon la discipline présente, sont obligés de se faire sacrer dans le temps porté par le droit; c'est-à-dire, aux termes du concile de Trente, trois mois après l'expédition de leurs bulles, sous les peines décernées au même concile. *Sess.* VII. *cap.* IX; *sess.* XXIII. *cap.* II.

Quatrièmement, que, selon la même discipline, le consacrant et les assistants ne sont juges de rien, mais simples exécuteurs des bulles apostoliques, où la commission de faire le sacre leur est adressée.

[1] Luc d'Aquin, qui en 1697 donna sa démission, contre laquelle il prétendit réclamer ensuite; ce qui occasionna une grande contestation, sur laquelle Bossuet fut consulté par ordre du roi, et fit la présente réponse. Nous n'avons pas trouvé le Mémoire qui fut envoyé à l'évêque de Meaux, et qui auroit pu nous fournir quelque détail sur cette affaire.

Cela supposé, il est clair que les oppositions dont il s'agit, sont de nul effet; et que les consacrants ni M. l'évêque de Fréjus n'y doivent avoir aucun égard.

Il n'en seroit pas de même si l'opposant avoit formé son opposition à Rome à l'expédition des bulles; car alors le pape y auroit fait droit, selon qu'il eût avisé par sa prudence. Mais depuis que les bulles sont expédiées, la consécration n'est plus qu'une exécution du décret apostolique : le pape même n'y peut plus rien; et s'il y pouvoit survenir quelque difficulté particulière, il seroit tenu par les concordats de nommer des juges *in partibus*. Mais en l'état où sont les choses, l'évêque qu'on doit sacrer est obligé par le droit à se faire sacrer dans le temps : les consacrants qui ont reçu la commission du pape, ne peuvent que prêter leur ministère à cette sainte action, et on ne les peut accuser de rien; puisque, selon la règle de droit, ce qu'on fait par ordre du juge ne peut être accusé d'aucune fraude. *De regulis Juris* XXIV.

Le pape fait aujourd'hui la fonction de seul et souverain juge en cette matière, lorsqu'il expédie les bulles après les informations authentiques, et en connoissance de cause. Pendant qu'on y procédoit, la voie d'opposition étoit ouverte à tous ceux qui pouvoient y prétendre intérêt : on a laissé passer ce temps; et en se taisant on a consenti, selon la règle de droit. C'est donc en vain qu'on veut revenir à contester quand il ne s'agit plus que d'exécution.

Il en est à peu près de même que dans les charges et offices royaux. Lorsqu'on a laissé passer le temps fatal de l'opposition au sceau, c'est en vain qu'on s'oppose à l'installation et réception de l'officier légitimement pourvu.

Si on a eu raison de n'avoir aucun égard à la première opposition, la seconde est encore plus vaine; puisque premièrement l'opposant n'a fait aucune diligence pour faire juger son opposition ni relever son appel, depuis les 15 et 19 juin 1697 jusqu'à présent; secondement, que M. le Nonce ayant instruit sa Sainteté de cette affaire, elle lui fit écrire, le 4 mars 1698, que le recours de l'ancien évêque étoit injuste et calomnieux; troisièmement, que depuis ce temps le pape, sans avoir égard à cette vaine opposition, a reconnu le neveu de l'ancien évêque pour vrai évêque de Fréjus sur la démission de son oncle, et l'a transféré à Séez en cette qualité, comme il paroît par ses bulles, et par le bref du 12 août 1698; quatrièmement, qu'il a pourvu de l'évêché de Fréjus M. l'abbé de Fleury, nommé à cet évêché par Sa Majesté, sans que l'ancien évêque y ait fait aucune opposition.

Il ne lui sert de rien d'en avoir tenté une entre les mains de M. le Nonce, qui n'avoit point de pouvoir pour la recevoir, étant sans juridiction en France, comme il l'a lui-même reconnu; et qui de plus ayant informé le pape de ce qui s'étoit passé, a reçu ordre de passer outre à l'information du nouveau nommé; et pour réponse à l'ancien évêque, que s'il avoit quelque chose à alléguer, il pouvoit se pourvoir à Rome : ce que n'ayant pas même tenté, il paroît manifestement qu'il n'a voulu faire qu'un bruit inutile, se taisant où il falloit parler, et parlant où et quand le droit ne lui donnoit aucun recours.

De là on conclut que ces oppositions et appellations sont évidemment de la nature de celles dont on a parlé, et qui sont nommées dans le droit frauduleuses ou malicieuses; puisqu'elles ne peuvent avoir aucun effet que pour troubler l'église de Fréjus, en tenir l'état en incertitude, et la priver de la consolation d'avoir un pasteur.

Le prétexte de l'ancien évêque, tiré du défaut de liberté, montre encore le même dessein. La crainte qu'il allègue comme le motif de sa démission, quand elle seroit véritable, ce qui ne peut pas même être présumé d'un roi si juste et si sage, ne seroit pas de celles qui tombent, aux termes du droit, dans l'esprit d'un homme constant. Il a pu faire à Rome tous les actes qu'il eût voulu, avec la même liberté qu'il a eue de porter ses plaintes au pape par sa lettre du 5 juillet 1697, où il énonce tout ce qu'il lui plaît. En France même, on voit par les actes qu'il a faits, ou tenté de faire, qu'il n'y avoit rien qui ne lui fût également permis. Ainsi il auroit tout dit et tout fait, s'il n'avoit senti en sa conscience qu'il n'avoit rien à dire et à faire de légitime, et qu'il succomberoit partout. Sa rélégation, qui a d'autres causes, ne l'empêche point d'agir juridiquement; et c'est ici un prétexte pour faire durer éternellement l'affaire du monde qui demande le plus de célérité, puisqu'il s'agit de l'état et de la paix d'une église.

Par là se voit la résolution des difficultés proposées dans le Mémoire de M. l'évêque de Fréjus. On peut s'opposer à un mariage, jusqu'à ce qu'il soit célébré : sans doute, parce que cette opposition saisit un juge certain. Par la même raison, on peut s'opposer à l'ordination d'un sous-diacre, d'un diacre, ou d'un prêtre : l'évêque est présent, et il est le juge naturel. Ici l'opposition non-seulement ne saisit per-

sonne, mais encore demeure en suspens, et n'est autre chose, pour ainsi parler, qu'un coup tiré en l'air.

On objecte le canon XL du troisième concile de Carthage; mais l'espèce en est bien différente. En ces temps, le consécrateur, qui étoit le métropolitain, étoit avec sa province le juge naturel des oppositions qui se pouvoient faire à la consécration d'un évêque : ici c'est tout le contraire, comme on a vu ; et il ne s'agit que d'une simple et nécessaire exécution des ordres supérieurs.

Mais, dit-on, si au sacre d'un évêque un opposant met en fait qu'il est hérétique, par exemple, ou quelque autre accusation également relevante, passera-t-on outre sans examiner ? Je réponds : si l'autorité de la personne qui avance ces faits précis et décisifs est assez grande pour mériter qu'on y ait égard, on peut suspendre la cérémonie, non point en vertu d'une opposition qui alors ne peut rien avoir de juridique, mais par prudence seulement.

Je conclus qu'on ne doit avoir aucun égard à toutes les oppositions ou appellations que l'ancien évêque de Fréjus a faites ou pourroit faire ; puisqu'elles ne peuvent tendre qu'à troubler la paix de l'Eglise.

J'ajoute, ce qui est ici très essentiel, que toutes ces oppositions se font au préjudice d'un tiers. Ce n'est pas tant M. de Fréjus qui a droit par ses bulles d'être sacré ; c'est l'Eglise de Fréjus que l'on tâche de priver, par des longueurs visiblement affectées et sans aucune fin, du droit d'avoir un évêque qui lui représente Jésus-Christ.

Il paroît néanmoins deux choses à faire, s'il plaît à Sa Majesté : l'une, par le soin qu'elle prend des églises affligées, et par la protection qu'elle accorde à la discipline ecclésiastique, de donner un arrêt pareil à celui du 28 avril 1698, pour contenir ceux qui pourroient brouiller à Fréjus : l'autre, si elle l'a agréable, d'interposer son autorité pour faire régler la récompense que M. de Séez devra à son oncle ; en sorte qu'il ne puisse la refuser raisonnablement : ce qui paroît, à vrai dire, être l'intention cachée de toutes ces oppositions.

Tout le reste qu'on feroit ne pourroit que nuire, et donner du poids à ce qui n'en peut avoir aucun.

Délibéré à Meaux, ce 1er août 1699.

LETTRE CCXII.

A DOM MARTÈNE, RELIGIEUX BÉNÉDICTIN.

Sur son livre des *Rites Ecclésiastiques*, dont il lui avoit fait présent.

J'ai reçu, mon révérend Père, en arrivant de Meaux à Paris, il y a deux ou trois jours, le docte et curieux ouvrage que vous m'avez envoyé, avec la lettre qui l'accompagnoit, et je n'ai pas tardé à commencer cette lecture. Le dessein me plaît tout-à-fait; et je juge, par le peu que j'en ai lu, que l'exécution n'en est pas moins heureuse : ainsi je vous rends grâces de votre souvenir. Notre commune patrie, outre votre habit et votre congrégation que j'honore, me fait prendre un intérêt particulier au succès de cet ouvrage; et c'est, mon révérend Père, ce qui m'oblige à vous dire ce qui m'est venu de divers endroits : qu'étant très exact dans les rites anciens, vous en avez rapporté un petit nombre, comme actuellement pratiqués, qui ne le sont plus depuis assez long-temps. On m'a allégué pour exemple, la coutume de ne se point agenouiller devant le saint Sacrement dans l'église de Lyon. C'est ce que je vous laisse à examiner; et je me contente que vous sachiez ce qui se dit, afin que rien ne manque à l'exactitude que l'on attend d'une main aussi savante que la vôtre. Soyez cependant persuadé de l'estime singulière avec laquelle je suis, etc.

A Versailles, le 26 janvier 1700.

LETTRE CCXIII.

A M. DE LA BROUE, ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Il lui témoigne le désir qu'il a de le voir, lui rend compte des démarches qu'il a faites pour ce sujet, et lui parle de quelques autres affaires.

Je crois, Monseigneur, vous devoir envoyer la lettre de notre confrère monseigneur l'évêque d'Alais [1], et la réponse que j'y ai faite. Je n'ai pas besoin de vous dire que je persiste toujours dans mes premiers engagements, et dans le même désir de vous voir ici : on vous aura même rendu compte de la démarche que j'ai faite auprès de M. le duc du Maine. Je ne vous dis rien davantage ; et j'espère que vous demeurerez aussi parfaitement assuré de moi, que je suis engagé à poursuivre de mon côté tout ce qui vous touche.

[1] Il y avoit entre M. l'évêque de Mirepoix et M. d'Alais, François Chevalier de Saulx, premier évêque de cette ville, un différend sur la députation des Etats ; et Bossuet, qui connoissoit le mérite du premier, et qui désiroit profiter de ses lumières et de ses bons conseils, s'intéressoit pour lui faire donner la préférence.

Vous serez bien aise, mon cher Seigneur, de savoir de moi que je fais demain, s'il plaît à Dieu, le mariage de mon neveu Bossuet avec mademoiselle de la Briffe, fille de M. le Procureur général; et que, par la grâce de Dieu, je trouve dans cette alliance tout ce que je pouvois désirer.

Je suis, Monseigneur, avec le respect que vous savez, etc.

A Versailles, ce 21 février 1700.

LETTRE CCXIV,

RÉPONSE DE M. L'ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Sur sa contestation avec M. l'évêque d'Alais, pour la députation des Etats et sur les nouveaux convertis.

Je vous rends mille grâces, Monseigneur, de toutes vos bontés; et je commence par me réjouir avec vous du mariage de M. votre neveu. Je ne connois pas la demoiselle; mais on me mande que le mérite de la personne répond à tout le reste : ainsi il y a mille sujets de vous en féliciter.

J'ai vu la lettre de M. l'évêque d'Alais : elle ne m'a pas surpris, car je connois ses manières; mais j'aurois cru qu'il vous auroit fait plus d'honnêtetés qu'il ne vous en fait. Vous aurez vu, Monseigneur, dans la lettre que j'ai cru devoir écrire à M. l'évêque de Chartres, combien tout ce que M. l'évêque d'Alais dit des prétendus engagements qu'il prétend que j'avois pris avec lui, est faux et sans fondement. Il est étonnant que le lui ayant nié bien formellement, il ose encore l'avancer, et citer des témoins qui ne le disent pas assurément. Mais ce n'est pas de quoi il s'agit : il s'agit si c'est lui faire une injustice, comme il le prétend; il s'agit s'il s'est cru déshonoré de ce que M. l'évêque de Montpellier a été député avant lui, et pourquoi il prétend l'être de ce que je songe à être député après M. l'évêque de Montpellier, à qui c'est moi, et non M. l'évêque d'Alais, qui a cédé. Vous pouvez le demander à M. l'évêque de Montpellier, que vous aurez bientôt à Paris. Il ne fut pas seulement parlé de M. l'évêque d'Alais, qui ne fut que fort peu de jours aux derniers états de Narbonne, où la chose se décida il y a environ quinze mois. Avec tout cela, Monseigneur, je vous avoue que cette concurrence avec un homme dont les manières sont si rudes, ne laisse pas de me faire une extrême peine; et je souhaiterois fort qu'avant d'en venir à une espèce de combat, qui ne me paroît point convenir à deux évêques, on trouvât quelque moyen d'apaiser M. l'évêque d'Alais. Je ne sais si M. de Basville le pourroit faire; mais je crois qu'il faut auparavant laisser user à M. l'évêque d'Alais toute sa poudre. Il sera plus traitable quand il verra qu'il ne lui reste plus guère d'espérance de réussir : car, s'il n'arrive point de changement, je crois que j'aurai les trois quarts des voix. Mais, encore une fois, il me semble que c'est un scandale dans l'Eglise qu'on voie deux évêques disputer à qui s'éloignera de son évêché; et je voudrois bien qu'avant le terme des états prochains, les choses fussent réglées entre nous deux. Vous aurez à Paris, et dans l'assemblée même du clergé, deux ou trois de nos prélats, qui vous diront ce qu'ils pensent de la prétention de M. l'évêque d'Alais : ils savent nos usages, et je ne crois pas qu'ils soient suspects à M. l'évêque d'Alais. Le P. le Valois, à qui M. d'Alais avoit écrit comme pour lui demander conseil, me mande ce qu'il lui a répondu, qui me paroît fort sage : je ne sais si M. l'évêque d'Alais s'en laissera toucher. Ce que je puis vous assurer, Monseigneur, c'est que le seul plaisir de vous voir, et de passer quelques mois auprès de vous, m'a fait désirer la députation, et que sans cela je l'aurois déjà cédée sans peine à M. l'évêque d'Alais.

Nos nouveaux convertis font un peu mieux : M. le Gendre, intendant de Montauban, a donné ordre à un subdélégué qu'il a dans le pays de Foix, d'ordonner de sa part à tous les nouveaux convertis d'assister à la messe, et qu'il ne leur donnoit de terme que jusqu'au premier dimanche de carême, auquel il entendoit que tout le monde y assistât. Cet ordre a eu un très grand succès, et il y a eu très peu de personnes dans une paroisse très nombreuse qui n'y soient venues. Ils sont encore venus en plus grande foule aux sermons que je leur fais tous les dimanches sur la matière de l'eucharistie, que je traite avec beaucoup d'étendue et d'une manière familière avec les livres à la main. Je ne sais si Dieu bénira nos soins; mais ces commencements sont heureux. Je suis toujours avec un respect et une reconnoissance infinie, etc.

A Mazerettes, ce 10 mars 1700.

LETTRE CCXV.

A M. DE LA BROUE, ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Il lui demande des éclaircissements sur les protestants du Languedoc, qu'on obligeoit d'aller à la messe, et lui témoigne combien peu ceux de son diocèse tiroient avantage de cette pratique.

J'ai appris, Monseigneur, et c'est de Sa Majesté elle-même, que dans la ville de Montauban tous les réunis alloient à la messe, à la réserve

de trois ou quatre. Je présume qu'il en est à peu près de même dans la plupart des autres villes de vos quartiers. Je vous supplie de me mander en secret dans quelles dispositions ils sont pour les sacrements, et si cet acte les dispose à les recevoir. Pour moi j'éprouve le contraire : et ceux qui vont à la messe, à quoi plusieurs sont disposés, et à qui on ne demande autre chose quant à la disposition du cœur, croient s'être acquittés de tout par ce moyen, et ne songent plus à rien du tout; en sorte qu'on ne trouve pas leur conversion plus avancée. Je crois, au reste, que ceux qui paroissent si contents de cette assistance à la messe, y voient autre chose; et sans entrer là dedans, je vous demande, pour mon instruction et par rapport à mon expérience, comment vous croyez qu'on peut profiter des exemples que l'on vous donne en vos pays.

J'attends avec impatience votre réponse sur la lettre que je vous ai envoyée, pour en parler encore une fois et encore plus à fond à M. le duc du Maine. Au reste je suis avec le respect, Monseigneur, que vous savez, etc.

A Paris, ce 19 mars 1700.

LETTRE CCXVI.

RÉPONSE DE M. L'ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Sur la conduite qui s'observoit dans son diocèse à l'égard des protestants et des nouveaux convertis, et particulièrement sur les avantages que l'Eglise retiroit de les obliger à assister aux exercices de la religion.

Ce que le roi vous a dit des nouveaux convertis de Montauban est très vrai, Monseigneur; mais il n'en est pas de même partout ailleurs, surtout en Languedoc, où M. de Basville n'a pas cru pouvoir se donner les mouvements que M. le Gendre s'est donnés à Montauban : quoiqu'il soit vrai généralement que depuis que la paix est confirmée, et que les délais dont on les amusoit ont été passés, plusieurs se sont déterminés à venir à l'église, et à assister à tous les exercices. Il est même arrivé à Mazères, où sont la plupart de mes nouveaux convertis, quelque chose de semblable à ce qui est arrivé à Montauban. Je m'y trouvai au commencement du carême, pour leur prêcher sur la matière de l'eucharistie que j'avois réservée pour moi; et ce fut en ce temps-là que M. le Gendre y envoya son subdélégué, avec ordre de déclarer de sa part aux nouveaux convertis qu'ils eussent à aller à la messe, et à commencer dès le premier dimanche de carême. On fit même mettre, par ordre du maire et des consuls, des gens à la porte de l'église pour marquer ceux qui y viendroient. Cet ordre eut tout l'effet qu'on attendoit; et il n'y eut que quelques obstinés de l'un et de l'autre sexe qui manquèrent à la messe. Ils vinrent avec encore plus d'affluence au sermon; et ils ont continué depuis à peu près de même, à venir au sermon et à la messe. Plusieurs semblent se disposer à s'approcher des sacrements; mais de ceux-là le plus grand nombre a des raisons particulières : les uns, parce qu'ils demandent qu'on les marie; les autres, parce qu'ils sont entrés dans le conseil de ville sous cette condition, et après avoir promis et signé devant un commissaire du parlement, qui vint pour la réformation du conseil de ville, de vivre et de mourir en bons catholiques. Nous verrons plus particulièrement les mouvements qu'ils feront pour s'approcher des sacrements dans le temps où nous allons entrer; mais je ne crois pas que nous devions les presser sur cela.

Il est important, ce me semble, de travailler à les bien instruire sur la matière de l'eucharistie; qui est presque la seule qui les empêche d'être sincèrement catholiques. J'espère pour moi que l'assistance à la messe les disposera insensiblement à tout le reste. Elle fait d'ailleurs un bien infini à l'égard des enfants qui sortent des écoles, et qui ne venoient plus à la messe ni aux autres exercices, aussitôt qu'ils avoient atteint l'âge où ils sont dispensés d'aller aux écoles : pour ceux-là je crois qu'il n'y a nul inconvénient de les presser de s'approcher des sacrements. Ce que j'ai principalement remarqué, Monseigneur, c'est qu'on gagne beaucoup à demeurer ferme sur les mariages, et à ne les point marier qu'ils n'aient fait une déclaration signée et publique, qu'ils viennent de leur propre mouvement, sans aucune contrainte, déclarer, etc., et se soumettre aux peines que l'Eglise impose à ceux qui manquent à un semblable engagement. Plusieurs ont eu de la peine à faire cette déclaration; mais ceux qui l'ont faite ont tenu parole jusqu'ici. Il seroit bien à souhaiter que le roi voulût punir de quelque peine ceux qui vivent ensemble comme mariés, sous prétexte que nous avons refusé de les marier : ce que nous n'avons refusé de faire, que parce qu'ils ont refusé eux-mêmes de se mettre en état de recevoir ce sacrement. Je ne sais pourquoi on tarde tant à donner une déclaration sur cette matière; mais quoi qu'il en soit, on gagne, ce me semble, beaucoup à demeurer ferme jusqu'au bout sur cette manière d'agir envers eux. Ils se lassent de vivre dans cet état : ils craignent pour l'état de leurs en-

fants : et à la fin ils prennent une bonne résolution et la suivent : c'est le moyen qui jusqu'ici m'a le mieux réussi.

Il est difficile au reste, Monseigneur, de décider la question que vous proposez, à cause du peu de temps qu'il y a que la plupart des nouveaux convertis viennent à la messe : mais je ne saurois croire que cette assistance qui a toujours, au moins dans mon diocèse, été accompagnée de respect, ne leur soit à la fin très utile. Ils perdent peu à peu l'aversion qu'ils avoient pour la messe; ils forment leurs dispositions extérieures et intérieures sur celles des anciens catholiques : on trouve une occasion favorable de les instruire sur le sacrifice de nos autels, le grand acte de la religion chrétienne, et celui qui, ce me semble, lui concilie plus de vénération. Cette matière leur est entièrement inconnue; et elle a quelque chose de si grand et de si auguste, que j'ai commencé de reconnoître que rien n'étoit si capable de les rendre bons catholiques que de les bien instruire sur ce sujet, et surtout de leur proposer la pratique de l'ancienne Eglise, si claire et si constante sur cet article de notre croyance. Voilà, Monseigneur, ce que j'ai remarqué depuis deux ou trois ans à l'égard de nos nouveaux convertis. J'ai résolu de continuer à les instruire à fond sur l'eucharistie, dont je compte faire une douzaine de sermons, et peut-être davantage. Il m'a paru que ceux que j'avois faits n'étoient pas sans fruit : je les fais familièrement, et les livres souvent à la main. Je vous supplie, Monseigneur, de me mander si vous croyez que je fasse bien, et en quoi je pourrois mieux faire.

Au reste, ce que le roi vous a dit de Montauban, est dû principalement à la vivacité et à l'application de M. le Gendre. Mais cela fait voir combien il seroit facile, même sans aucune punition, au moins par de très légères à l'égard des plus opiniâtres, de faire assister tout le royaume aux exercices de la religion catholique; et cette uniformité, quand même on attendroit encore quelques années à voir les nouveaux convertis approcher des sacrements, ne doit-elle être comptée pour rien? Combien y a-t-il de catholiques qui passent plusieurs années sans se confesser ni communier? On gagneroit au moins certainement le plus grand nombre des enfants, que l'on perd presque toujours au sortir des écoles. Mais en voilà trop, Monseigneur : vous voyez en cela plus que personne : instruisez-nous; nous ne demandons qu'à travailler, et à travailler utilement. J'ai eu l'honneur de vous écrire au sujet de la députation. Je suis toujours avec un respect infini, etc.

A Mazerettes, ce 1er avril 1700.

LETTRE CCXVII.

DU MÊME.

Il lui parle de son affaire avec M. d'Alais, et du succès des sermons de M. Soanen, évêque de Senez.

Nous venons, Monseigneur, de députer M. l'abbé de Catellan à l'assemblée du clergé; et je suis assuré que vous ne serez pas fâché de l'avoir auprès de vous.

Il me mande que M. l'évêque d'Alais a écrit de nouveau à M. le duc du Maine, et qu'il lui fait entendre que quoique vous ayez trouvé mon procédé fort étrange à son égard, vous n'avez pas voulu pourtant m'obliger à lui céder. Ce n'est pas tout : il publie que M. le duc du Maine lui a promis la députation. Vous saurez pourtant facilement le contraire par la réponse de M. le duc du Maine, dont le secrétaire de ce prince a fait part à M. l'abbé de Catellan. Il est aisé de juger de là combien M. l'évêque d'Alais est avantageux dans ses discours. Je suis bien assuré que M. le duc du Maine prétend aussi peu lui avoir promis la députation, que j'ai peu prétendu m'en désister en sa faveur, par la manière honnête dont je lui répondis quand il m'en parla la première fois. Cependant, Monseigneur, comme il est déclaré à présent que ce sera M. le duc du Maine qui prendra connoissance de toutes les affaires de nos états, et qu'il mande à M. l'évêque d'Alais qu'il décidera la contestation qui est entre lui et moi, après avoir examiné les raisons de l'un et de l'autre, je ne sais s'il ne seroit pas à propos que vous fissiez auprès de lui les mêmes démarches que vous eûtes la bonté de faire auprès de M. le cardinal de Bonzy. Car la meilleure raison que je puis avoir, c'est que M. le cardinal de Bonzy vous l'avoit promis, et qu'il lui étoit libre de le promettre à qui il lui plaisoit, sans que M. l'évêque d'Alais eût sujet de se plaindre. M. l'évêque de Beziers au reste qui doit être de l'assemblée du clergé, et qui vous honore très particulièrement, expliquera à merveille toutes mes raisons, nos usages, nos maximes, etc., et défendra fort bien ma cause, soit auprès de vous, soit auprès de M. le duc du Maine. Je mande à M. l'abbé de Catellan le réglement que M. l'archevêque de Toulouse faisoit avant-hier à table pour nos députations, qui me paroît plein de justice, et propre à calmer tous les différends : il aura l'honneur de vous en rendre compte.

Nous avons ici M. l'évêque de Sénez [1], qui enchante toute la ville de Toulouse par ses sermons. Il a fallu faire des échafauds dans l'église où il prêche, pour satisfaire à la passion qu'on avoit de l'entendre. Je suis toujours très respectueusement, et avec une extrême reconnoissance, etc.

A Toulouse, ce 21 mars 1700.

MÉMOIRE
DE M. L'ÉVÊQUE DE MEAUX,
A M. LE COMTE DE PONTCHARTRAIN.

Pour les réunis de son diocèse.

Le nombre des réunis est environ de deux mille quatre cents, répandus en cinquante ou soixante paroisses du diocèse de Meaux.

Mon dessein est de pourvoir principalement et d'abord aux plus grands lieux, dont l'exemple fera plus d'effet dans le voisinage.

Ces lieux sont Meaux; et autour de Meaux, Nanteuil, où étoit le prêche, Mareuil et Quincy; la Ferté-sous-Jouarre, où il y avoit autrefois un prêche, et Saacy dans le voisinage; Lisy, où étoit aussi un prêche, et à Claye pareillement; Saint-Denis-de-Rebais avec Chalendos près de là, où il y avoit aussi un prêche.

Je pourvoirai à Meaux par moi-même et par le clergé de la ville: on aura soin aussi de Mareuil et de Quincy, qui sont plus proches, et dont les curés capables d'ailleurs, ont aussi des vicaires.

A Nanteuil-lès-Meaux, où étoit le temple, et où il y a encore six cents personnes des réunis; outre les ecclésiastiques que je pourrai envoyer de la ville de temps en temps, on y a besoin d'un vicaire chargé uniquement du soin journalier des réunis, et d'un maître et d'une maîtresse d'école.

A la Ferté-sous-Jouarre, qui est un grand lieu, on aura besoin d'un prêtre résident : l'école y est bien remplie tant pour les garçons que pour les filles. Le prêtre de la Ferté sera chargé de Saacy, qui est à une lieue, où il faudra seulement un maître d'école. Le roi a eu la bonté ci-devant d'accorder un prêtre à cette ville, Sa Majesté étant sur le lieu, et en voyant la nécessité, dont la pension a été payée durant cinq ou six ans sur les confiscations des fugitifs, et qui ne se paie plus depuis six ans; et il le faudroit rétablir.

Mon intention seroit, dans un si grand lieu, de commencer par une mission durant tout l'Avent, où trois ecclésiastiques habiles trouveroient une grande moisson, et au secours desquels j'irois le plus souvent que je pourrois.

Pour Lisy, qui est un grand bourg, j'y ai pourvu en toute manière, excepté à une maîtresse d'école, qui y seroit très nécessaire : moyennant cela, j'espère que les réunis de cette paroisse donneront l'exemple à tout le diocèse.

Il faudroit un ecclésiastique pour Claye et pour les environs, outre le curé du lieu; un autre ecclésiastique pour Saint-Denis-de-Rebais, avec un maître d'école.

C'est en tout pour le diocèse de Meaux quatre prêtres, trois maîtres d'école et deux maîtresses.

On peut mettre les maîtres d'école à cent vingt livres, et les maîtresses à cent francs. Le roi a la bonté pour les prêtres d'accorder quatre cents francs, et c'est le moins.

Outre cela, il y a déjà plus d'un an que j'ai fait travailler le sieur abbé Chabert dans toutes les paroisses de ce diocèse où il y a des réunis, à les visiter tous en particulier, et les mettre en mouvement: la continuation de son travail m'est absolument nécessaire. Il y a quatorze ans qu'il sert à de pareils emplois en Languedoc, dans le Bas-Poitou et ailleurs. Sa Majesté l'a honoré de plusieurs gratifications, et de huit cents livres de pension par chacun an. Il mériteroit qu'il plût à Sa Majesté de lui fixer cette pension, et même de l'établir sur un bénéfice, si elle l'avoit agréable; afin qu'après avoir consacré toute sa vie dans ce travail, il pût avoir quelque établissement dans ses vieux jours.

Il n'y a rien de plus nécessaire que des livres français pour le bon succès de l'ouvrage : j'en ai composé exprès pour cela; et j'ai répandu plus de deux mille exemplaires de mon catéchisme, de prières et d'autres pareils ouvrages. J'ai pris des mesures pour en faire des impressions au moindre prix qu'il se pourra; et s'il plaisoit à Sa Majesté de nous aider dans ce dessein si nécessaire, une somme de mille écus nous mettroit au large, afin que personne ne manquât d'instruction.

Il y auroit quelques demoiselles de condition à mettre aux Nouvelles Catholiques de Paris, comme Sa Majesté a eu la bonté de me le faire espérer. On pourroit à présent commencer par les demoiselles de Chalendos, demeurantes au château de Chalendos près de Rebais, chez M. de Chalendos leur frère, bien converti : de quatre sœurs, les deux cadettes sont celles qu'il est le plus nécessaire de renfermer.

Il y a aussi les trois demoiselles de Neuville,

[1] Jean Soanen, qui s'étoit rendu également célèbre à Paris par ses prédications.

sans père et sans mère, dont le frère est en Angleterre au service du roi Guillaume. Elles n'ont rien, non plus que les demoiselles de Chalendos; et il faudroit enfermer les deux cadettes : leur demeure est à Cuissy, paroisse d'Ussy, près de la Ferté-sous-Jouarre.

Sur la même paroisse d'Ussy il y a les deux jeunes demoiselles de Maulien, qu'il faudra aussi renfermer avec le temps, mais qui ne sont pas présentement sur les lieux.

LETTRE CCXVIII.

DE M. DE PONTCHARTRAIN,

EN RÉPONSE AU MÉMOIRE PRÉCÉDENT.

J'ai rendu compte au roi aujourd'hui du mémoire que vous aviez donné, concernant les maîtres et maîtresses d'école, et les ecclésiastiques à établir dans plusieurs lieux de votre diocèse. Sa Majesté a agréé l'établissement des maîtres et maîtresses d'école, et l'imposition des sommes demandées pour cela. A l'égard des ecclésiastiques, il faut remettre cette dépense à un autre temps.

J'écris au père de la Chaise de faire souvenir Sa Majesté d'une pension pour le sieur Chabert, que vous marquez dans votre mémoire comme un homme qui la mérite, à cause du travail qu'il fait dans votre diocèse. Je suis, etc.

A Versailles, ce 29 mars 1700.

LETTRE CCXIX.

A M. DE NOAILLES, ARCHEVÊQUE DE PARIS.

Sur différentes thèses des Jésuites.

Après avoir, mon cher Seigneur, bien considéré ce matin la déclaration, et la lettre de M. Pirot à laquelle vous me renvoyez, je vois que la chose est faite, qu'on vous satisfait sur les deux difficultés de la thèse des endurcis [1], et que vous avez pu en être content.

Je prie Dieu qu'on vous satisfasse sur la thèse de l'attrition; en sorte que la saine doctrine et votre ordonnance demeurent dans toute leur force : c'est là l'endroit important pour la vérité, et pour votre autorité.

Permettez-moi de vous dire qu'en cette occasion il faut beaucoup prendre garde, par rapport à la volonté d'accomplir le commandement, à la distinction d'*implicitement* et d'*explicitement;* car c'est par là qu'on se sauve de l'obligation d'accomplir le précepte de la charité absolument : et cependant c'est un endroit où la condamnation d'Alexandre VII, d'Innocent XI et d'Alexandre VIII, est formelle.

Je ne sais si dans la thèse du 3 février 1700, on ne doit pas demander quelque explication sur l'ignorance invincible du droit naturel, qu'il semble qu'on ne peut admettre au plus qu'à l'égard des conséquences éloignées, *quoad consecutiones remotas.*

Je soumets tout, à mon ordinaire, à votre prudence, avec un respect sincère, mon très cher Seigneur, etc.

A Meaux, ce 6 *avril* 1700.

[1] Voyez, sur cette thèse, d'Argentré, *Collect. Judic. de nov. error.* t. III, part. II, pag. 412.

LETTRE CCXX.

DE M. LE GENDRE, INTENDANT DE MONTAUBAN. [1]

Il lui rend compte de la manière dont il s'est conduit à l'égard des nouveaux convertis, lui fait connoître les fruits qu'il a recueillis de ses soins, et lui demande ses avis.

Rien n'est plus obligeant, Monsieur, que la lettre dont vous m'avez honoré : je suis charmé de voir que l'éloignement ne diminue point les bontés que vous avez toujours eues pour moi et pour toute ma famille.

Si vous approuvez, Monsieur, la conduite que nous tenons ici pour ramener les nouveaux convertis à l'Eglise, nous sommes trop heureux. Vous êtes le modèle et l'oracle qu'on doit consulter sur les affaires de la religion les plus épineuses : c'est vous qui avez la gloire de leur avoir rendu simple et naturel, dans vos savants écrits, ce qu'ils croyoient si difficile auparavant. La pureté de la doctrine que vous leur avez enseignée dans votre livre de l'*Exposition de la Foi,* a plus attiré d'âmes à Dieu, que les plus beaux sermons, et ces foibles secours que nous pourrions employer, si nous ne marchions sous votre étendard.

Pour vous rendre compte exactement, Monsieur, comme vous le souhaitez, de la conduite que nous avons tenue pour déterminer les nouveaux convertis à venir à l'église, et de l'effet que cette première démarche a produit sur leur cœur; j'aurai l'honneur de vous dire qu'en arrivant dans la province, j'ai envoyé querir dans mon cabinet tous les nouveaux convertis de Montauban, l'un après l'autre, pour leur expliquer l'envie que le roi avoit de détruire entièrement l'hérésie dans son royaume, et de réunir tous ses sujets à l'Eglise; et pour cela qu'il falloit

[1] Nous plaçons ici cette lettre de M. le Gendre à Bossuet, comme très propre à instruire le lecteur sur les faits dont il est parlé dans les précédentes, et dont il sera encore question dans celles qui suivront.

qu'ils se fissent instruire par ceux en qui ils avoient le plus de confiance.

Je trouvai d'abord beaucoup d'opiniâtres qui ne vouloient entendre parler ni de messe ni d'instruction. Je leur représentai qu'après avoir épuisé les voies de douceur, le roi seroit obligé de faire sur eux des exemples de sévérité, s'ils ne se mettoient à la raison. Dieu a touché leurs cœurs; ils se sont tous déterminés par la douceur à venir à la messe. Cette première démarche deviendroit inutile, si nous ne joignions l'instruction à la pratique : c'est à quoi M. l'évêque de Montauban, tous les pères jésuites, M. d'Arbussy, avocat général de la cour des aides, et les plus habiles gens de la ville, ont travaillé avec un soin et une application continuelle.

Quand quelqu'un manque à aller à la messe ou à l'instruction, aussitôt je l'envoie querir, pour lui représenter de quelle conséquence il est de ne se point relâcher dans une affaire aussi importante que celle de la religion. Cela a produit un si bon effet, que presque tous nos nouveaux convertis les plus opiniâtres, qui regardoient avec horreur la porte de l'église, vont assidûment à la messe. Ils l'entendent avec assez de dévotion; ils s'accoutument à nos cérémonies; et enfin ils commencent à convenir que si on en avoit usé de même après la révocation de l'édit de Nantes, ou immédiatement après la guerre, ils seroient tous, à l'heure qu'il est, bons catholiques. Ils deviennent tous les jours plus dociles, et ne demandent que d'être instruits. Cela en a disposé plus de cent à se confesser et à communier à Pâques avec édification. Toutes les filles nouvelles converties, qui sont dans les couvents, qui ne vouloient entendre parler ni de messe ni d'instruction, vont depuis deux mois à la messe, se sont fait instruire, et ont toutes été à confesse à Pâques. Voilà, Monsieur, l'effet que cette première démarche a produit sur leur cœur.

Tous ces heureux commencements ne doivent point nous éblouir : je demeure d'accord que toutes ces dispositions favorables sont aisées à détruire, si l'on n'en profite avec vivacité. Mais aussi je prendrai la liberté de vous dire, quoique avec peu d'expérience, qu'il me paroît que si l'on n'avoit pas engagé les nouveaux convertis par la douceur mêlée d'autorité à aller à la messe, non-seulement ils n'auroient jamais été catholiques dans le cœur ni à l'extérieur, mais leurs enfants auroient été aussi huguenots qu'eux; une seule parole des pères et mères étant capable de détruire en un moment le fruit de dix années de couvent ou d'instruction.

Le roi ne pouvoit donner une plus grande marque de sa bonté à la ville de Montauban, que de lui envoyer le père de la Rue dans ce mouvement heureux. Il a enlevé les cœurs avec une rapidité étonnante, et a trouvé le secret de gagner la confiance de tous les nouveaux convertis. Je lui ai communiqué la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire : je crois qu'il vous explique son sentiment par celle que je prends la liberté de vous envoyer de sa part.

Dieu n'a pas renfermé ses grâces dans la seule ville de Montauban; il les a répandues dans toute la généralité, où les nouveaux convertis commencent à ouvrir les yeux, et à prendre le bon parti. Il y en a plus de quinze mille dans les principales villes, qui ont commencé à aller à la messe, et beaucoup qui ont approché des sacrements à Pâques. Il n'y a rien, Monsieur, de si nécessaire pour terminer heureusement une affaire aussi importante, que d'établir l'uniformité dans les provinces voisines et dans tout le royaume; afin que nos jeunes plantes ne puissent pas se plaindre que l'on cultive leur terre, pendant que l'on néglige celle de leurs voisins. Ce n'est pas une petite affaire, ni l'ouvrage d'un jour; mais n'est-on pas bien récompensé, quand on travaille pour la gloire de Dieu, et pour le succès d'une affaire que le roi a si fort à cœur?

Je vous supplie très humblement, Monsieur, de corriger dans ma conduite tout ce que vous y désapprouverez : vous pouvez compter sur une soumission entière à vos avis et vos conseils; personne au monde ne vous honorant plus que moi, et n'étant avec plus de respect, etc.

LE GENDRE.

A Montauban, ce 21 avril 1700.

LETTRE CCXXI.

DE M. DE RANCÉ, ABBÉ DE LA TRAPPE.

Il donne de grands éloges aux travaux du prélat, pour la défense de la vérité.

Il ne m'est pas possible, Monseigneur, de passer toute ma vie sans vous faire ressouvenir de moi, et sans recevoir de vos nouvelles : car, quoique votre personne me soit très présente devant Dieu, et que je ne passe point de jour sans lui demander qu'il continue de la favoriser de sa protection, dans les affaires différentes où elle se trouve engagée pour sa gloire et pour son service; il manque encore quelque chose que je ne saurois m'empêcher de désirer, qui est de recevoir quelquefois des marques de cette bonté

dont vous m'honorez depuis si long-temps.

J'ai loué Dieu bien des fois, Monseigneur, de ce qu'il a favorisé votre cœur, votre esprit et votre plume contre ceux qui s'étoient si visiblement élevés contre lui[1]; et il se peut dire que l'Eglise a trouvé dans votre personne tout ce qu'elle pouvoit désirer pour la défense des vérités qui étoient si fortement attaquées. C'est un devoir duquel la Providence vous avoit chargé, et dont vous vous êtes acquitté avec tout le succès et la bénédiction que l'on pouvoit s'en promettre. La mémoire s'en conservera jusqu'à la fin des siècles; et votre nom sera en vénération, jusqu'à ce qu'il plaise à Dieu de couronner votre œuvre, et d'y mettre la dernière main.

Vous voulez bien, Monseigneur, que je me jette à vos pieds pour vous demander et pour recevoir votre sainte bénédiction, et pour vous prier de vous employer auprès de Notre-Seigneur, afin de m'obtenir toute la soumission et la résignation dont j'ai besoin, pour soutenir les maux et les infirmités différentes dont il lui plaît que je sois attaqué, d'une manière digne de ma profession. Je n'ai point de paroles pour vous exprimer, Monseigneur, avec combien d'attachement, de reconnoissance et de respect je suis, etc.

Fr. ARMAND-JEAN, anc. abbé de la Trappe.

Ce 2 juin 1700.

Nous avons vu ici depuis deux jours, Monseigneur, un gentilhomme de Danemark qui vous a bien de l'obligation. Non-seulement vous lui avez fait connoître la vérité de la religion qu'il ignoroit; mais vous lui avez donné des principes et des sentiments de piété qui produiront leur fruit dans leur temps; et qui le tireront d'une vie commune pour lui en faire embrasser une toute chrétienne : cela m'a paru par ses discours; et je l'ai trouvé bien digne de la protection que vous lui avez promise.

LETTRE CCXXII.

DE DOM MABILLON, RELIGIEUX BÉNÉDICTIN.

Sur l'*Instruction pastorale* de Bossuet.

J'ai reçu l'Instruction pastorale [2] de votre Grandeur, que M. Ledieu m'a fait l'honneur de me donner de votre part. Je l'ai lue avec le même plaisir que je lis tout ce qui vient de votre main. Je ne doute pas que Dieu n'y donne sa bénédiction, et qu'elle ne soit très utile non-seulement pour nos frères errants, mais même pour les catholiques. Il y a des passages admirables pour la perpétuité de l'Eglise. Un docteur de Sorbonne me dit ces jours passés qu'il l'a trouvée si belle, cette Instruction, qu'il l'avoit lue deux fois. Dieu veuille vous conserver pour le bien de l'Eglise, et pour la consolation de ceux qui vous honorent, comme nous faisons dom Thierri et moi. Il joint ses très humbles remercîments aux miens, pour le même présent qu'on lui a fait de votre part.

On nous mande de Rome que les livres faits contre l'édition de saint Augustin [1] ont été censurés au saint Office, le 12 du mois passé, le cardinal Carpegna y présidant à la place de M. le cardinal de Bouillon. Je ne doute pas que votre Grandeur ne sache le reste par monseigneur l'archevêque de Rheims. Je suis avec un profond respect, etc.

Ce 5 juin 1700.

LETTRE CCXXIII.

A M. DE NOAILLES, ARCHEVÊQUE DE PARIS.

Sur les additions et corrections à exiger dans une thèse des jésuites.

J'ai, mon cher Seigneur, communiqué à M. l'archevêque de Rheims la thèse que j'ai reçue ce matin seulement, avec votre billet du 4. Je lui ai fait remarquer que votre lettre portoit, que c'étoit tout ce que vous aviez pu emporter. Il souhaiteroit qu'on pût ajouter après, *qui affirmant, et requirunt in pœnitentibus ut Deum diligere incipiant tanquam omnis justitiæ auctorem*. Il croit que ces Pères n'en feront point de difficulté, puisqu'ils le lui accordent à lui-même dans une thèse qu'il dit vous avoir donnée autrefois. S'ils étoient d'humeur à le faire, il faudroit les faire consentir à dire : *Et requirunt in pœnitentibus post fidei ac spei actus, ut Deum diligere incipiant tanquam, etc.* Que si l'on ne peut les mener à ce point, la thèse peut passer comme elle est, à condition qu'on prendra d'autres occasions d'expliquer la vérité toute entière. Dieu par sa bonté les fera naître; et, si le roi vous a écouté, elle sera toute née. A vous, mon cher Seigneur, comme vous savez, avec un respect sincère.

A Saint-Germain, ce 7 juin 1700.

[1] Les quiétistes.

[2] La première Instruction sur les promesses faites à l'Eglise.

[1] *Voyez* l'Histoire de l'édition de saint Augustin, composée par dom Vincent Thuillier, et publiée par l'abbé Goujet, où l'on trouve le détail de toutes les attaques livrées à cette édition, et les condamnations que Rome a portées contre tous les libelles qui tendoient à la décrier.

LETTRE CCXXIV.

A M. DE LA BROUE, ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Sur l'affaire de M. de Mirepoix, touchant la députation, et quelques projets d'ouvrages.

Je parlai hier à fond à M. le duc du Maine sur la députation, en posant pour fondement que c'étoit moi qui avois besoin d'un théologien et d'un évêque comme vous, Monseigneur ; et non pas vous qui cherchiez une occasion de venir en ce pays. Je ne pus tirer de ce prince de paroles positives, mais seulement un témoignage de ses bonnes dispositions. M. l'évêque d'Usez s'est mêlé dans cette affaire : il appuie sur le rang, non pas d'obligation, mais de bienséance ; et déclare qu'il veut bien céder à M. d'Alais, qui n'a jamais eu la députation, mais non pas à vous qui l'avez eue. Je lui parlerai, et je serai très fâché si l'affaire manque.

Quant à vos projets pour les réunis, j'approuve beaucoup votre dessein de traiter spécialement le Sacrifice [1]. C'est ce que je me suis aussi proposé, après avoir expliqué les promesses de l'Eglise par une Instruction pastorale, qu'on vous enverra peut-être par cet ordinaire. Je ne vous parlerai point de notre assemblée : les intentions de M. de Rheims sont très bonnes ; vous savez les miennes. Je suis avec le respect qui vous est connu, etc.

A Versailles, ce 11 juin 1700.

LETTRE CCXXV.

A M. LE CARDINAL DE NOAILLES.

Sur sa promotion au cardinalat.

C'est avec une joie inexplicable, mon très cher Seigneur, que je viens avec un respect sincère saluer votre Eminence. Votre promotion fera la joie de toute l'Eglise, comme elle en fera un soutien. La vérité, Monseigneur, devient de plus en plus forte sous un si puissant appui : je me trouve par là plus courageux, et plus que jamais plein d'espérance. Dieu veut faire pour son Eglise quelque chose de grand, puisqu'il vous élève. Je suis heureux d'avoir à travailler spécialement sous vos ordres ; et rien n'égalera jamais le respect et l'attachement que j'ai pour votre Eminence.

Juin 1700.

[1] M. de la Broue a donné au public des instructions sur cette matière.

LETTRE CCXXVI.

DE M. DE LAMOIGNON DE BASVILLE, INTENDANT DU LANGUEDOC.

Sur l'*Instruction pastorale* de Bossuet, et les affaires des protestants, et le désir qu'il avoit d'en conférer avec le prélat.

J'ai bien des remercîments, Monsieur, à vous faire de la lettre pastorale que vous avez eu la bonté de m'envoyer. Je l'ai lue avec la même admiration dont j'ai été rempli en lisant vos autres ouvrages. Je l'ai trouvée si belle, que j'ai mandé au sieur Anisson à Lyon, de m'en envoyer cent exemplaires, pour les distribuer aux nouveaux convertis de cette province. Il est plus temps que jamais de leur donner une pareille nourriture. Ils viennent presque tous à l'église ; plusieurs demandent et reçoivent les sacrements sans aucun mouvement de contrainte ; enfin la moisson se prépare, et c'est à présent que les bons ouvriers et les ouvrages excellents comme les vôtres, nous sont très nécessaires.

Je n'ai rien tant souhaité que d'avoir une conférence d'une heure avec vous, sur la manière de conduire ces affaires importantes. J'ai toujours cru que si on s'entendoit bien, il ne pouvoit y avoir deux avis. Il est très certain que les voies douces sont les meilleures : qui peut dire le contraire en matière de religion ? Mais la question est que ces voies soient en même temps douces et efficaces, et qu'on ne laisse pas retomber les nouveaux convertis dans un relâchement, où les préjugés de leur naissance les attirent toujours : ce qu'ils font avec d'autant plus de facilité, que les pratiques de notre religion leur paroissent plus difficiles que celles de la prétendue réformée. Il faut les mettre sur le pied de s'instruire et d'écouter la parole de Dieu ; sans quoi ils ne seront jamais bons catholiques. Il y a dans tout cela une première glace à rompre, qui arrête et qui empêche tous les progrès, si la puissance temporelle ne vient un peu au secours de la spirituelle. La première doit se contenir dans les bornes qui lui sont prescrites ; et il me semble qu'il est facile de pratiquer cette conduite d'une manière très utile, et qui peut être très sage et très modérée. On met souvent le fait, en parlant sur ce sujet, autrement qu'il ne devroit être : on ne parle que de moyens violents, ou de voies douces, comme s'il n'y avoit pas un milieu entre deux. Toute violence est blâmable ; mais il y a une certaine fermeté qui doit accompagner l'instruction, et qui fait que l'on en profite. C'est ce que l'expérience fait connoître, et c'est en quoi le concours des deux puissances est si utile.

J'aurois bien souhaité pouvoir réformer mes foibles idées sur les vôtres, et apprendre d'un aussi grand maître ce que je devois faire pour remplir ma vocation, en pratiquant cette règle si sage en toutes choses, *Ne quid nimis*. Mais il falloit, pour jouir de ce plaisir, avoir un congé de trois mois, et je n'ai pu l'obtenir depuis dix-huit ans. Je vous demande au moins qu'une si longue absence ne me fasse pas perdre l'honneur de votre souvenir, et de me croire toujours avec beaucoup de respect, et un attachement très sincère, etc.

DE LAMOIGNON DE BASVILLE.

Juin 1700.

LETTRE CCXXVII.

RÉPONSE DE BOSSUET, A M. DE BASVILLE.

Il lui expose les difficultés qu'il trouve à obliger les protestants opiniâtres de venir à la messe.

Je suis très aise, Monsieur, que mon instruction pastorale sur la perpétuelle stabilité et sur les promesses de l'Eglise vous ait satisfait, et que vous la jugiez utile à vos réunis. Quant à la manière d'agir avec eux, je crois en effet que j'en conviendrai aisément avec vous : car je conviens sans peine du droit des souverains à forcer leurs sujets errants au vrai culte, sous certaines peines. Cela étant, toutes les fois que nous pourrons croire que, corrigés par ces peines qui les auront rendus attentifs à la vérité, ils iront de bonne foi à la messe, je ne trouve aucune difficulté, je ne dis pas à les y recevoir, mais je dis à les y contraindre d'une certaine façon. Toute ma difficulté est d'y recevoir ceux qui font profession publique de n'y pas croire, et qui sur ce fondement refusent opiniâtrément de communier, sans même témoigner pour cela la non répugnance par où il faut commencer. Tant qu'ils sont en cet état, je les crois incapables de profiter de la messe : cela même les rend dignes de châtiment avec la modération convenable, par pitié pour leur maladie. Mais au reste, de les y admettre, bien loin de les y contraindre de quelque manière que ce soit, c'est leur donner une foible idée de la sainteté du mystère, et leur inspirer de l'indifférence pour les bonnes dispositions qu'il faudroit avoir, et même pour y aller ou n'y aller pas : c'est la disposition que je trouve ici dans ceux qui vont à la messe si facilement, plus prêts encore à n'y pas aller. Je serai très aise d'apprendre à votre loisir ce que vous pensez sur cela, et de profiter de vos expériences. Je suis, Monsieur, etc.

A Saint-Germain, ce 11 juillet 1700.

LETTRE CCXXVIII.

A DOM MABILLON.

Sur les résolutions de l'assemblée du Clergé, et sur la Préface du dernier volume de saint Augustin.

Je suis très aise, mon révérend Père, que vous soyez content des résolutions de l'assemblée à s'opposer aux nouveautés de toutes les sortes qui s'élèvent contre la science de Dieu. L'approbation des personnes aussi saintes, aussi habiles, et aussi bien intentionnées pour la vérité que vous l'êtes, nous doit donner du courage. Pourriez-vous croire qu'il se trouve des opposants, et qu'il y en a qui répondent que les opinions relâchées ne sont plus soutenues, et qu'ainsi il faut les laisser là comme mortes, sans combattre ce qui n'est plus qu'un fantôme?

Pour votre préface, je l'ai admirée, et votre modération après la victoire, qui nous oblige, indépendamment et au-dessus de tout sentiment humain, à contenter les bonnes âmes, et à fermer la bouche aux contredisants. Priez Dieu pour nous ; afin qu'il nous donne un aussi heureux succès, que nous avons le cœur pur de tout sentiment humain. Aimez celui qui est tout à vous.

A Saint-Germain, ce 11 juillet 1700.

LETTRE CCXXIX.

AU MÊME.

Sur le dernier volume de l'édition de saint Augustin, et la conclusion de l'assemblée du Clergé.

Je vous rends grâces, mon révérend Père, et je vous prie en même temps de faire mes remercîments au révérendissime Père général du beau présent que vous m'annoncez. J'en ai déjà vu la Préface qui est admirable, et j'ai grande impatience de voir le reste.

Vos prières pour l'heureux succès de notre assemblée ont eu leur effet ; puisque la grande affaire de la doctrine finira demain heureusement, s'il plaît à Dieu, et avec un consentement unanime. Vous savez qu'en telles matières la dernière journée n'est pas la moins importante ; ainsi je vous demande la continuation de vos prières, et suis avec cordialité et vénération très parfaitement à vous, etc.

A Saint-Germain, ce 3 septembre 1700.

LETTRE CCXXX.

DE DOM MABILLON.

Sur plusieurs écrits touchant la grâce.

Je crois que la pièce dont votre Grandeur me fait l'honneur de m'écrire est celle de Guillaume,

abbé de Metz, qui se trouve dans le premier tome de nos *Analectes*, page 281, avec ses lettres qui précèdent, dans le même tome, où il parle fort avantageusement de la grâce, surtout dans la sixième. Tous nos bénédictins ont toujours été extrêmement attachés aux sentiments de saint Augustin. Nous avons dans la Bibliothèque des Pères l'ouvrage d'un Franco, religieux d'Affligem en Brabant, touchant la grâce, qui est du douzième siècle. En même temps vivoit en Suisse un Frovuinus, abbé du Mont-des-Anges, dont j'ai vu un excellent ouvrage sur le même sujet, qui est manuscrit dans la bibliothèque d'Ensilden, et dont j'ai pris seulement la table des chapitres.

Je prends la liberté de dire à votre Grandeur que je dois partir vendredi prochain pour Rheims, où M. l'archevêque m'a ordonné de l'aller trouver. J'aurois été ravi d'avoir eu cette occasion d'aller rendre mes devoirs à votre Grandeur; mais je crois que je serai obligé de prendre la voie du carrosse public. Je suis avec un profond respect, etc.

1700.

LETTRE CCXXXI.

AU R. P. JACQUES DE LA COUR,

ABBÉ DE LA TRAPPE.

Sur la mort de M. de Rancé, ancien abbé et réformateur de ce monastère, décédé le 29 octobre de cette année.

Quoique la nouvelle que vous me mandez, Monsieur, soit bien dure, par la perte que je fais d'un tel ami, je vous suis obligé de l'attention que vous avez eue à m'en donner avis. Je vous demande de tout mon cœur la même part à votre amitié, que celle dont m'honoroit le cher défunt. Je ne puis en dire autre chose, sinon que c'étoit un autre saint Bernard en doctrine, en piété, en mortification, en humilité, en zèle et en pénitence; et la postérité le comptera parmi les restaurateurs de la vie monastique. Dieu veuille multiplier ses enfants sur la terre : il sera bien reçu de ceux qu'il a envoyés dans le ciel devant lui en si grand nombre. Assurez la sainte maison de ma constante et inviolable amitié. Je me promets bien que l'on continuera à y bien recevoir mes visites ordinaires, que j'espère renouveler dans la saison qui le permettra. Je sais bon gré à M. de Séez de tout le soin qu'il prend du saint monastère. Je salue vos frères, et suis avec un amour et vénération cordiale, etc.

A Germigny, ce 3 novembre 1700.

LETTRE CCXXXII.

DE M. DE TORCY.

Il lui fait connoître la conduite que Sa Majesté désiroit que les évêques tinssent dans leurs diocèses à l'égard des protestants.

Le roi ayant remarqué, par ce qui lui a été écrit de l'état des nouveaux convertis de son royaume, que rien n'est plus nécessaire pour parvenir au grand ouvrage de leur conversion, que de les engager, par tous les moyens que la prudence peut suggérer, d'aller aux instructions que Sa Majesté ne doute pas que vous n'ayez établies dans votre diocèse; Sa Majesté m'a ordonné de vous écrire, qu'elle espère que vous renouvellerez votre attention sur ce sujet. Et comme elle a reconnu que les voies d'exhortation et de douceur font souvent plus d'effet que tous les autres moyens, elle croit qu'ils doivent être préférablement employés. Il faut sur toutes choses éviter que personne ne soit forcé d'aller à la messe : mais s'il y a des opiniâtres dans votre diocèse, qui, par leur méchante conduite sur la religion, causent du scandale et donnent de mauvais exemples aux autres nouveaux convertis, vous prendrez la peine d'en informer Sa Majesté; afin qu'elle ordonne de leur châtiment, suivant la peine qu'ils auront méritée : j'écris la même chose à M. l'Intendant.

A l'égard des jeunes personnes au-dessous de quatorze ans, comme Sa Majesté a pourvu aux moyens de les faire aller aux instructions; il n'y a qu'à faire exécuter les ordres qu'elle a donnés sur ce sujet. Je suis, etc.

DE TORCY.

A Fontainebleau, ce 1er novembre 1700.

LETTRE CCXXXIII.

A M. DE LA BROUE, ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Il lui expose les raisons qui ont empêché l'assemblée de condamner directement la doctrine de Sfondrate, lui marque comment elle a suppléé à cette condamnation; lui parle d'une affaire de M. de Saint-Pons, et lui témoigne le désir qu'il a de voir Rome devenir plus traitable sur différents points.

J'aurois souhaité autant que vous, Monseigneur, que l'assemblée eût pu condamner la pernicieuse doctrine du cardinal Sfondrate; mais la conjoncture des temps n'en permettoit pas davantage que ce que nous avons fait; et nous avons cru faire beaucoup, selon le temps, de marquer l'approbation de la lettre des cinq évêques, qui s'explique nettement contre, et un désir manifeste avec une attente que Rome fît son devoir : ce qu'on a dit aussi en se déclarant

pour la doctrine de saint Augustin contre le pélagianisme, en est une espèce de condamnation. Il me semble aussi que la censure des propositions *Facienti quod in se est*, frappe assez rudement les semi-pélagiens nouveaux, et les attaque dans leur fort. C'est tout ce qu'on a pu faire dans la conjoncture présente, où l'on avoit à ménager un bon pape, très bien disposé, et très favorable à la France.

Nous souhaitons à M. de Saint-Pons[1] une condamnation de ses rebelles, que la France puisse accepter sans restriction : celle qu'on a apportée à leur *proprio motu* devroit les en désabuser. Il est vrai que Rome s'éclaire, et ce sera un grand sujet de joie, si elle commence à voir clair sur les versions de la Bible en langue française, et sur les lectures des saints livres. M. de Saint-Pons aura rendu un grand service à l'Eglise, s'il peut sur ce sujet important la rendre traitable.

J'attends pour publier notre censure, que j'aie vu celle de M. de Rheims, afin d'agir en unité. Je ne tarderai pas à vous donner part de ce que je ferai sur cela. M. le cardinal de Noailles a donné un grand exemple sur cela; et c'est un grand pas d'avoir exterminé dans Paris la mauvaise morale. Je suis, Monseigneur, avec le respect que vous savez, etc.

A Germigny, ce 6 *novembre* 1700.

DOUTES PROPOSÉS
A M. L'ÉVÊQUE DE MEAUX,
PAR M. DE LAMOIGNON DE BASVILLE,
Sur les nouveaux convertis.

La question est de savoir si les nouveaux convertis doivent être contraints aux exercices de la religion, et à venir à la messe.

Cette question n'est-elle pas décidée bien nettement par saint Augustin? Il avoit été d'avis qu'il ne falloit user d'aucune contrainte; il est revenu à une opinion contraire. Peut-on croire qu'il ait changé de sentiment sans avoir bien approfondi la matière? Il touche la raison de douter, *ne fictos catholicos haberemus, quos apertos hæreticos noveramus* (*Epist.* CXIII. *ad* VINCENT. ROGAT., *tom.* II. *col.* 237.); cependant elle ne l'a point arrêté. Ce n'est pas seulement le sentiment de ce saint docteur; c'est celui d'un grand nombre d'évêques, qui l'obligèrent de changer en lui rapportant des raisons si convaincantes, qu'il fut obligé de s'y rendre : et ces raisons les plus fortes étoient les dispositions des donatistes, qui étoient retenus par le préjugés de leur naissance, par une fausse honte, et par d'autres motifs qui sont si bien expliqués dans la lettre de ce Père à Vincent; c'est ce qu'il appelle *demonstrantium exempla* (*Epist.* CXIII. *ad* VINCENT. ROGAT., *tom.* II. *col.* 237.). On peut dire que cet état des donatistes est le véritable portrait de celui où se trouvent maintenant les nouveaux convertis. Ils sentent les mêmes foiblesses, ils sont retenus par les mêmes préventions, ils demandent pour la plupart les mêmes secours pour être déterminés à suivre le parti qu'ils ont pris. S'il est à craindre que leur présence soit une profanation de nos mystères, saint Augustin n'auroit-il pas employé cette raison, supposé qu'il en eût été touché? Cependant il n'en dit pas un mot : et si les évêques de ce temps eussent eu ce scrupule, Vincent, évêque donatiste, ne l'auroit-il pas relevé, ne s'en seroit-il pas servi comme du plus fort argument pour combattre saint Augustin? Il a répondu à toutes ces objections; il n'a pas parlé de celle-là : ne faut il pas conclure que l'on ne faisoit pas alors la même difficulté, et que le bien général de la religion l'emportoit sur ces considérations particulières? Si c'étoit une plaie, elle étoit, dit-il, utile à l'Eglise, de même que l'incision l'est à un arbre sur lequel on ente une espèce qui produira un jour de bons fruits. Je crois qu'on ne dira pas que saint Augustin n'a pas entendu parler de la messe; puisqu'il n'y a qu'à lire l'épître à Vincent pour être persuadé du contraire, où il dit qu'un grand nombre ont été dissuadés de leurs erreurs par la vue de nos mystères. Il seroit inutile de confirmer l'autorité de saint Augustin par celle de saint Isidore, de saint Grégoire le Grand, de saint Thomas, et par toutes les Décrétales qui sont sur cette matière. M. de Meaux a tout cela *in scrinio pectoris*.

Le concile de Milève, en 416, au canon XXV, n'ordonne-t-il pas que si l'évêque néglige dans un diocèse de réduire les hérétiques à l'unité de la foi par voie d'exécution, qu'il soit excommunié? *Si episcopus intra sex menses, si in ejus provinciâ executio fuerit, et hæreticos ad unitatem catholicam convertendos non curaverit, non ei communicetur* (*Concil. Milev.* II. *t.* II *Concil. col.* 1543.). Si l'on eût été retenu alors par la crainte de la profanation du mystère, auroit-on fait une pareille disposition? Et le concile de Tolède, en 633, auroit-il décidé que ceux qui avoient été contraints d'embrasser la religion catholique, sous le règne de Sisebut en Espagne, bien que ç'eût été par force,

[1] Pierre-Jean-François de Montgaillard, mort en 1713.

devoient être contraints aux exercices de la religion? *Qui jam pridem ad christianitatem venire coacti sunt, sicut factum est temporibus religiosissimi principis Sisebuti; quia jam constat eos esse sacramentis divinis associatos....., et corporis Domini et sanguinis extitisse participes, oportet ut fidem etiam quam vi vel necessitate susceperunt, tenere cogantur* (*Concil. Tolet.* IV. *cap.* LVII. *t.* V. *col* 1719.). Le seizième concile de Tolède, tenu soixante ans après (*Conc. Tolet.* XVI. *cap.* I. *t.* VI. *col.* 1336.), est encore en termes plus forts. On ne rapporte que ces deux conciles, pour faire souvenir M. de Meaux de tous les autres qui contiennent de pareilles dispositions.

Je ne m'arrêterai point à proposer ce qui a été fait pour éteindre l'hérésie des albigeois en cette province : ce n'étoit pas néanmoins un temps d'ignorance; c'étoit le siècle d'Innocent III, d'Honorius III, de saint Bernard. On ne disconviendra pas qu'il ne paroisse évidemment, par tous les conciles qui ont été tenus sur cette matière, et qui ont été imprimés par M. Baluze, que l'on n'hésitoit pas en ce temps-là à contraindre ceux qui s'étoient convertis par force, de venir à la messe. Tous les conciles sont remplis des expédients dont il falloit se servir alors. Les curés tenoient des registres de ceux qui y manquoient : il y avoit des témoins, appelés *testes synodales*, pour observer ce qui se passoit les fêtes et les dimanches; on prononçoit des amendes; et tout le reste, qui marque assez que l'on ne pensoit qu'à contraindre les réunis à venir à l'église, et à participer à tous les saints mystères. Tant de conciles, tant de savants hommes n'eussent-ils pas été retenus par la crainte des profanations, s'ils avoient été persuadés que ç'eût été l'esprit de l'Eglise de s'arrêter par cette considération?

Je quitte toutes ces autorités, pour me retrancher à ce point, qui est de ma profession. Pour donner mon avis sur la difficulté qui se présente, je commence par examiner ce que les empereurs ont fait dans l'espèce où nous nous trouvons, quelle conduite ils ont tenue. J'ouvre pour cela le code Théodosien et le code Justinien; je lis les titres *de Hæreticis*, et la Novelle CIX de Justinien : ce sont là les sources, ce me semble, où l'on doit connoître quel a été le pouvoir des empereurs, et jusqu'où ils ont été. Après avoir bien examiné ces textes, je fais les réflexions suivantes.

Premièrement, la plupart de ces lois ont été demandées par des conciles aux empereurs : ou elles ont été dictées par des évêques, ou les empereurs ont été loués et par les conciles et par les évêques pour les avoir faites; ce qui est aisé à justifier.

Secondement, neuf empereurs orthodoxes depuis Constantin ont toujours suivi les mêmes principes, et ont fait plus de soixante-dix lois sur cette matière.

Troisièmement, c'est par ces lois que les hérésies ont été éteintes; et on ne peut pas dire qu'il y ait eu d'autre voie efficace.

Quatrièmement, on ne montrera point que ces lois aient été blâmées par l'Eglise, et que l'on ait jamais représenté aux empereurs qu'ils faisoient mal, ou qu'ils excédoient leur pouvoir.

Cinquièmement, elles ont été suivies par les Goths contre les ariens, par Charlemagne contre les Saxons, par saint Louis contre les albigeois.

Que portent ces lois? Contiennent-elles des motifs qui puissent contraindre les réunis de pratiquer les exercices de la religion contre leur propre sentiment? Elles leur ôtent les honneurs et les biens, s'ils ne les suivent pas : ils ne peuvent rendre témoignage; ils ne peuvent faire de testaments; ils ne peuvent recevoir aucun legs, donation ni succession, vendre ni acheter : ils ne sont plus réputés citoyens romains; leurs biens sont confisqués; les femmes sont privées du privilége de leur dot. La loi d'Honorius (*LIV. Cod. Theod. de Hæreticis.*) entre dans un plus grand détail, condamne les réunis à une amende différente, suivant les qualités des personnes, s'ils ne veulent pas se réduire à pratiquer les exercices de la religion : *Nisi ad observantiam catholicam mentem propositumque converterint, ducentas argenti libras cogentur exsolvere, si sint senatorii ordinis.* Ensuite est un tarif pour les autres conditions. Ils ont été à la fin condamnés à l'exil et à la mort en certains cas.

Mais à quoi connoîtra-t-on si après l'abjuration ces réunis sont effectivement catholiques? Deux règles; l'une générale : *Si vel levi argumento à judicio catholicæ religionis et tramite detecti fuerint deviare* (*II. Omnes. C. de Hær.*). Cette première ne suffisant pas, il a fallu en venir à la seconde, qui est contenue dans la Novelle CIX : *Sacram communionem in catholicâ Ecclesiâ non percipientes à Deo amabilibus Sacerdotibus, hæreticos justè vocamus.*

Après avoir pris ces notions, je fais ces deux réflexions. Si les hérésies ont été éteintes par ces lois rigoureuses, la déclaration que je propose

n'est-elle pas infiniment plus douce et plus modérée ? Le roi fera-t-il difficulté de dire simplement qu'il veut que les nouveaux convertis pratiquent comme ses autres sujets les exercices de l'Eglise, les fêtes et dimanches, voyant tant de dispositions sacrées, en pareil cas, des meilleurs empereurs, et des rois ses prédécesseurs ? Henri II l'ordonne expressément, dans l'édit de Château-Briand, aux nouveaux convertis; et tout le titre des Ordonnances de l'observation des fêtes et dimanches marque que ce soin a toujours été digne de la piété de nos rois.

Si c'est l'esprit de l'Eglise de ne point obliger les nouveaux réunis de venir à la messe, et à pratiquer les exercices de la religion, sous prétexte que, ne croyant pas, ils profanent nos mystères; quelle opinion doit-on avoir de tous les conciles, de tous les évêques qui ont sollicité ces lois ? Car il est bien certain qu'une infinité de ces nouveaux réunis n'ont fréquenté les églises, que par la crainte de perdre leurs biens ou leurs dignités : il est indubitable que dans les premiers temps, lorsqu'ils y sont entrés, ils ne croyoient pas, et qu'ils ont été long-temps dans cette disposition. Les mystères étoient-ils alors profanés ? L'Eglise a-t-elle souffert impunément cette profanation pendant tant d'années ? Car le nombre des lois des empereurs, dont la sévérité augmentoit à proportion de l'opiniâtreté de ces gens-là, fait bien voir que ce n'a pas été l'ouvrage d'un jour.

Au lieu de dire que les mystères sont profanés, ne seroit-il pas plus à propos de conclure que l'Eglise s'est toujours contentée, sans faire cette espèce d'inquisition, d'instruire ceux qui sont présents, quand les réunis ont été reçus par une abjuration solennelle; de les tolérer par l'espérance d'une conversion sincère, principalement lorsque l'Eglise catholique a été la dominante, lorsque les irrévérences n'ont pas été à craindre, par l'obéissance et par la soumission des peuples aux ordres des magistrats, lorsqu'on a vu des dispositions favorables dans ces réunis, et qu'un grand nombre d'entre eux ne demandoient qu'à être déterminés par quelque espèce de contrainte, qui pût rompre tous les liens qui les arrêtoient ? Que s'il y a eu quelques usages contraires, ç'a été dans des temps où l'Eglise catholique n'étoit pas la plus forte, où le scandale étoit à craindre, où il n'y avoit point d'espérance bien fondée d'une conversion véritable, où enfin les mystères de notre foi n'étoient pas manifestés, et en aussi grande vénération qu'ils le sont aujourd'hui.

Ma dernière réflexion est que l'on doit certainement compter que tous les nouveaux convertis, qui sont dans cette province au nombre de plus de deux cent mille, se réduisent à trois espèces : la première, de ceux qui sont sincèrement catholiques, dont le nombre n'est pas grand; la seconde, de ceux qui sont fort ébranlés, qui voudroient avoir pris le bon parti, et qui ont quelque peine encore à se déclarer; c'est la plus grande portion : enfin la troisième, de ceux qui sont tout-à-fait attachés à la religion prétendue réformée; c'est la moindre partie; et ceux-là doivent être divisés en deux sortes : les uns sont de bonne foi dans cette religion, qu'ils croient la meilleure; les autres sont les chefs de parti, les piliers, pour ainsi dire, des consistoires, qui ne peuvent se résoudre à perdre la considération qu'ils ont eue dans leur première religion. Il ne faut pas croire qu'il y en ait beaucoup de cette espèce : je n'en puis compter plus de quarante de ce caractère, qui aient quelque considération dans ce parti, dont ils entretiennent la cabale, autant qu'ils le peuvent, par toutes sortes de voies. Laissera-t-on périr ce grand nombre de personnes qui ont de bonnes intentions, et qui pourroient être sauvées, à cause de l'incrédulité des autres ? Et n'est-ce pas ici où l'on peut appliquer la maxime de saint Augustin, qu'il établit à l'occasion des donatistes dans un cas tout semblable, qu'il est d'une nécessité inévitable de tolérer dans l'Eglise le mélange des bons et des méchants.

LETTRE CCXXXIV.

DE M. LE PRÉSIDENT DE LAMOIGNON.

Il envoie à Bossuet un mémoire de M. de Basville son frère, touchant les protestants, et justifie la conduite qu'il tenoit à leur égard.

Je vous envoie, Monsieur, le mémoire que vous m'avez demandé. Je vous supplie qu'il ne soit que pour vous : car je ne veux pas, comme j'ai eu l'honneur de vous le dire, qu'on me donne ici et à mon frère le caractère d'un homme qui veut être le persécuteur des huguenots. Il s'est répandu des bruits partout qu'on leur faisoit en Languedoc des violences extrêmes. Cependant je puis vous assurer qu'il n'y a point de province dans le royaume, où ils aient été traités plus doucement. Quand vous aurez examiné le mémoire que je vous envoie, vous jugerez vous-même si on peut agir avec plus de douceur, puisqu'on ne demande autre chose que de pouvoir dire : Il faut aller à la messe; sans qu'on use d'aucune violence contre ceux qui n'iront

pas. Il n'est plus question de savoir si on entreprendra d'éteindre entièrement la religion protestante en France : l'entreprise est faite ; on y est engagé : mais il s'agit de savoir si on abandonnera l'entreprise entièrement Car si on condamne ce qu'on a fait, et si on n'avance pas l'ouvrage, il est plus court de tout abandonner. Je vas même plus loin; il faut relever les temples : il ne convient point que dans le royaume il y ait un peuple entier, qui soit répandu dans toutes les provinces sans aucun culte de religion ; et il faudra que le roi entretienne une armée dans le cœur de son royaume, pour se pouvoir défendre contre ses propres sujets.

Le neveu de mon ancien précepteur me prie de vous parler d'une affaire dont je vous envoie le mémoire. Je vous demande pour lui tout ce qu'on peut demander à un prélat comme vous. Je suis, etc.

DE LAMOIGNON.

A Paris, le lundi matin.

LETTRE CCXXXV.

RÉPONSE DE BOSSUET A M. DE LAMOIGNON.

J'ai reçu, Monsieur, avec votre lettre de lundi matin, la copie du Mémoire de M. votre frère. Par mes lumières présentes je suis tout-à-fait d'accord du projet de déclaration qu'il propose : j'y aurois, Monsieur, quelques réflexions à faire sur la manière de l'exécuter. Je crois voir avec certitude que les évêques s'entendront aisément avec lui et entre eux, pourvu qu'ils se parlent ; c'est à quoi il faut travailler.

MÉMOIRE

DE M. DE LAMOIGNON DE BASVILLE,

Sur l'état présent des affaires de la religion, et sur la conduite que l'on pourroit tenir à l'égard des nouveaux convertis.

Pour bien connoître ce qu'il y a à faire à l'égard des nouveaux convertis, je crois qu'il faut commencer par avoir une idée exacte des dispositions où ils se trouvent maintenant : c'est ce que j'ai tâché de pénétrer, le plus qu'il m'a été possible, depuis six mois. Il est certain que les uns sont encore éloignés par leur propre inclination de suivre notre religion ; les autres, qui sont en plus grand nombre, demandent d'y être déterminés par quelque espèce de contrainte, qui les mette à couvert contre une fausse honte qui les retient. Ils voudroient être bons catholiques ; mais ils croient qu'il y va de leur honneur de commencer à donner l'exemple : presque tous sont dociles, et prennent l'impression qu'on leur donne. Cette disposition a paru pour les enfants. Suivant les ordres que j'ai reçus, j'ai déclaré qu'il falloit les faire aller aux écoles, aux instructions, à la messe : j'ai donné une ordonnance sur ce sujet ; j'ai nommé dans chaque lieu un commissaire pour la faire exécuter. Tout le monde a obéi sans beaucoup de répugnance ; et il n'y a plus qu'à maintenir ce qui est établi sur ce point important. J'ai été ensuite sur les lieux ; j'ai dit, conformément à mes instructions, que le roi vouloit que les nouveaux convertis vécussent comme les anciens catholiques, ayant fait abjuration. Ce discours, qui ne contient aucun détail ni menace, en a déterminé une très grande quantité d'aller à l'église, et auroit encore produit beaucoup plus de fruit, s'ils ne s'étoient aperçus que l'on ne prétendoit pas les contraindre en aucune manière pour la messe. Ce mouvement a été si grand et si heureux, que les ministres qui sont à Genève ont cru devoir faire les derniers efforts pour l'arrêter, soit en faisant distribuer une infinité de libelles par toutes sortes de moyens, dont j'ai envoyé des copies, soit en venant eux-mêmes déguisés pour tâcher de retenir tous ceux qui étoient disposés à se faire bons catholiques. Je n'oublie rien de tout ce que je puis faire pour faire arrêter ces ministres et prédicants; et j'espère y réussir s'ils demeurent dans le pays. Cependant j'ai parlé moi-même à tous les gentilshommes, et il n'y en a eu que deux ou trois qui ne m'aient pas promis de remplir tous leurs devoirs. La ville de Nîmes, qui est le centre de l'hérésie, est très bien disposée. M. l'évêque de Nîmes m'écrivit encore hier qu'il n'en a jamais été si content. On trouve à la vérité des endroits, où il y a encore plus d'opiniâtreté que dans d'autres ; mais on sent bien qu'elle sera facile à surmonter quand on le voudra tout de bon.

Cela présupposé, il faut savoir quelle conduite on doit tenir à l'avenir pour achever ce grand ouvrage. La question, selon mon sens, se réduit uniquement à savoir si on pressera les nouveaux convertis d'aller à l'église et à la messe. Je crois que tout le monde convient qu'il ne faut en aucune manière les presser pour recevoir les sacrements ; je crois même que l'on ne doit employer aucun moyen violent pour les faire aller à la messe : mais en même temps je suis persuadé qu'il faut les solliciter incessamment d'y aller ; leur dire que le roi le veut ainsi, et s'expliquer sur ce point clairement et nettement. Je ne puis être d'avis de les laisser sans aucun exercice extérieur de religion ; ni suivre le sentiment de ceux qui sont persuadés, comme vous

me l'avez mandé, qu'il suffit de punir les scandales, les assemblées, le refus des sacrements étant malades, et autres contraventions aux édits; et que l'on devoit en user à leur égard, comme on fait pour les anciens catholiques que l'on abandonne à leur propre conduite, sans s'embarrasser s'ils remplissent les devoirs de la religion. Il faut, selon mon sens, obliger les nouveaux convertis de venir à l'église et à la messe, sans leur en demander davantage, que lorsqu'ils seront bien confirmés dans la religion ; et voici mes raisons.

Premièrement, s'il n'y avoit en cette province qu'un petit nombre de nouveaux convertis, on pourroit dissimuler et attendre avec patience que l'on pût les persuader l'un après l'autre ; mais il y en a plus de deux cent mille, et des diocèses entiers, comme celui d'Alais, des cantons dans les autres diocèses, où il n'y a que de ces gens-là. Si on ne les presse pas d'aller à l'église, il n'y aura personne les fêtes et dimanches, et il ne paroîtra pas que l'on y ait fait abjuration. Les anciens catholiques, qui ne font pas leur devoir, ne se connoissent pas dans la foule. Mais dans ces lieux l'éloignement des nouveaux convertis de l'Eglise sera une cessation entière des exercices de notre religion.

Secondement, si ces nouveaux convertis ne viennent pas à l'église et à la messe, ils ne seront jamais instruits, et ne s'accoutumeront point aux exercices de notre religion. Le nombre en est trop grand pour les instruire en détail : il faut qu'ils s'assemblent pour entendre les instructions ; et ils ne les peuvent entendre qu'à l'église. Il n'y a pas d'apparence de dire qu'on pourroit les prêcher hors du temps de la messe ; car ils concluroient de là qu'ils seroient exempts d'y aller; on verroit une secte de gens qui seroient en possession d'aller au sermon, et jamais à la messe ; cela ne convient pas.

Troisièmement, si l'on n'oblige pas les nouveaux convertis de venir à l'église, et qu'on ne leur dise rien sur ce sujet, tous ceux qui y vont seront détournés par les autres ; et tout le fruit que l'on a fait jusqu'à cette heure, sera perdu : l'ouvrage de la religion ne sera pas plus avancé que le premier jour, après la conversion générale. Les plus opiniâtres feront connoître aux autres qu'ils n'avoient qu'à persévérer comme eux ; et il n'y aura plus moyen dans la suite de faire aucun progrès.

Quatrièmement, il ne faut pas croire qu'il soit facile de rendre les enfants catholiques, quand les pères ne le sont pas. S'ils envoient par force leurs enfants aux écoles pendant le jour, ils détruisent le soir tout le bien que les maîtres ont pu faire ; et plus ils voient que l'on a d'attention à élever malgré eux leurs enfants dans la religion catholique, plus ils prennent de peine à leur donner des impressions contraires. Ils attendent au moins que leurs enfants soient sortis de l'école, à l'âge de douze ans pour les filles, et de quatorze pour les garçons ; et alors ils leur persuadent tout ce qu'ils veulent, et leur font suivre leurs mauvais exemples : tout ce qui s'est fait auparavant ne sert plus de rien. Si les pères sont obligés d'aller à l'église avec leurs enfants, cette habitude les empêchera de détruire tout ce que l'on aura fait pour leur éducation.

Cinquièmement, s'il est facile de faire aller les nouveaux convertis à la messe, pourquoi ne le pas faire ? pourquoi les laisser sans religion, se perdre eux et leurs familles, que l'on pourroit rendre catholiques, et mettre dans la voie du salut ? N'auroit-on pas à se reprocher d'omettre un très grand bien, quand on le peut faire? Or il est très facile de les y obliger ; et je ne fais pas difficulté d'assurer que si je puis dire d'un ton ferme, Le roi veut que les nouveaux convertis aillent à l'église et à la messe, qu'ils iront : un très grand nombre n'attend que cet ordre ; en voici des exemples certains.

MM. les évêques de Lavaur et de Lodève ont déterminé tous les nouveaux convertis de leur diocèse en leur parlant d'une manière forte et chrétienne, et les avertissant comme de bons pasteurs des malheurs qui pourroient leur arriver, s'ils n'obéissoient pas. M. le comte de Calvisson a fait assembler tous les paysans de ses terres, pour leur dire que le moment étoit venu, et qu'il falloit aller à la messe sans aucune contrainte. Ils ont tous obéi, et personne n'y manque. La ville de Castres sembloit d'abord plus éloignée que toutes les autres : presque tous les nouveaux convertis disoient hautement qu'il vouloient vivre et mourir dans leur première religion. Deux ordres du roi ont paru, pour éloigner ceux qui parloient le plus insolemment : les autres ont aussitôt obéi, et promis de faire tout ce que l'on voudroit. Il est vrai que s'étant aperçus, depuis quinze jours, qu'on ne leur demandoit rien pour la messe ; étant encore détournés par quelques ministres ou prédicants, qui ont été dans cette ville, ils ont cessé d'aller à l'église : et ils ont dit à M. le comte de Broglie, qui est allé visiter cette ville, qu'ils recommenceroient à faire les exercices de notre religion, quand le roi voudroit ; et que cette volonté expresse de Sa Majesté leur paroîtroit, de manière qu'ils

n'en puissent pas douter. Le sieur de Ginestoux, gentilhomme de cette province, que l'on croyoit le plus huguenot, a demandé à se faire instruire, dès qu'il a vu l'ordre du roi d'aller au château de Saumur. Il dit à tout le monde qu'il est bon catholique, et mène à l'église sa femme, ses enfants, sa famille et tous ses vassaux. Le discours que j'ai fait, quoique en termes généraux, dans mon voyage des Cévennes, y a déterminé une infinité de gens : les villes principales obéissent, et il n'y a presque personne qui y résiste. Ce sont autant d'expériences, pour ainsi dire, qui prouvent que quand on voudra avec fermeté que les nouveaux convertis aillent à la messe, il sera très aisé de les y obliger avec un peu d'application.

On dira peut-être que si des discours généraux ont eu tant d'efficace, que l'on devroit se contenter de les tenir, sans parler d'aller à l'église et à la messe. La réponse à cette objection est que ces gens-là s'apercevant, comme en effet ils s'en aperçoivent très bien, que l'on ne veut pas les contraindre d'aller à l'église, ils concluent aisément, par le penchant qu'ils ont, qu'il ne faut pas y aller, qu'il n'y a qu'à résister, et qu'il n'en sera pas davantage; et tout ce que l'on peut faire devient ensuite inutile.

Sixièmement, si dans un temps de paix on ne prend la résolution de déterminer ces nouveaux convertis à venir dans nos églises, leur prévention, leur paresse, la difficulté qu'ils trouvent dans les exercices de notre religion, plus pénible que la leur, les tiendront dans une situation toujours fâcheuse : ils s'en éloigneront de plus en plus; et il ne faut pas espérer qu'ils en prennent jamais l'habitude par eux-mêmes. Ils formeront donc toujours une espèce de corps dans l'état, séparé des autres sujets du roi, qui demandera dans tous les temps de grandes précautions; rien ne conservant tant l'esprit de cabale, qui règne encore parmi eux, que de vivre unis par la même aversion qu'ils auront de notre religion : et il ne faut pas douter qu'ils ne fassent les derniers efforts quand ils le pourront, pour rétablir les exercices de celle qu'ils conserveront dans leur cœur, et qu'ils ne fassent ces exercices en secret entre eux, autant qu'ils le pourront : au lieu que s'ils sont une fois accoutumés à venir dans nos églises, ce sera de tous les moyens le meilleur pour leur faire oublier leur ancienne religion. L'habitude fait beaucoup et presque tout sur l'esprit du peuple et des paysans, pour la religion; et ces gens-là sont la meilleure partie des nouveaux convertis.

Je sais les deux objections que l'on peut faire contre cet avis.

La première, que si l'on presse les nouveaux convertis trop vivement de venir à l'église plusieurs pourront sortir du royaume, qui y demeureroient si on ne leur demandoit rien.

La seconde, qu'il y a de l'inconvénient, dans les règles de l'Eglise, de contraindre des personnes qui ne croient pas à nos mystères d'y assister, et que ce n'a pas été la coutume de l'Eglise.

A l'égard de la première objection, il pourra arriver que quelques familles sortiront hors du royaume : je crois que ce sera un fort petit nombre, les nouveaux convertis ayant préféré leurs biens à leur religion, quand ils ont pris le parti de faire abjuration. Il semble de plus que cette raison prouve trop : car elle prouveroit qu'il ne faudroit pas élever les enfants malgré les pères dans notre religion, rien ne leur devant être plus sensible que de les voir professer une religion différente de la leur; et s'il y en a d'assez entêtés parmi eux pour quitter le royaume, ce motif les déterminera autant que le reste. Enfin je suis persuadé que cette perte, qui sera petite, n'est pas comparable au bien qui résultera de voir tous les sujets du roi pratiquer les mêmes exercices, et le parti des calvinistes entièrement éteint. D'ailleurs je ne propose pas une contrainte violente, qui les désespère, et qui les oblige à tout quitter.

A l'égard de la seconde objection, il seroit bon de prendre principalement l'avis des évêques qui sont accoutumés aux nouveaux convertis, qui ont vécu parmi eux, qui connoissent leurs dispositions, et qui savent par quels moyens on les peut déterminer à être bons catholiques, qui est le seul but que l'on se doit proposer. Il faut bien prendre garde encore, quand on les consulte, de réduire la question dans l'espèce présente de l'assistance à l'église et à la messe : car tous ceux qui font ces difficultés raisonnent souvent comme si on vouloit faire communier par force les nouveaux convertis, dont on est très éloigné.

Il est bon encore, pour ne pas s'écarter de la difficulté, de convenir que cette espèce de contrainte ne doit jamais venir des ecclésiastiques, qui doivent toujours parler avec une extrême douceur, et ne pas sortir des termes que la charité leur prescrit. Il ne s'agit que de savoir si la puissance temporelle peut tenir ce discours : Il faut aller à l'église, il faut aller à la messe. Je dirai seulement sur ce point que tous MM. les

évêques en Languedoc sont persuadés que ceux qui ont l'honneur d'exécuter les ordres du roi dans les provinces doivent parler ainsi. Je sais même que les plus habiles d'entre eux écrivent actuellement, pour fortifier cette opinion. Ils sont persuadés que c'est une vision toute pure, de croire que l'on puisse jamais instruire à fond les nouveaux convertis, sans les rassembler dans l'église, et que c'est les perdre entièrement que de souffrir qu'ils s'en éloignent; qu'étant enfants de l'Eglise par leur baptême, et réunis par leur abjuration, ils sont bien différents des catéchumènes et des pénitents que l'on éloignoit autrefois de la vue de nos mystères : les uns comme n'étant pas encore initiés par le baptême, ni au nombre des fidèles ; les autres souffrant cet éloignement comme une peine et une pénitence de leurs péchés, que l'Eglise trouvoit alors à propos de leur imposer : qu'il n'en est pas ainsi des nouveaux convertis qui ont fait abjuration ; que le roi leur commande une chose très juste, quand il veut qu'ils observent les lois de l'Eglise : que s'ils en abusent, ils en porteront la peine devant Dieu ; mais que Sa Majesté n'ordonne rien qui ne soit dans les règles : que l'on peut faire une loi pour une bonne fin, quand même on prévoit qu'il pourra en arriver quelque abus dans l'observation : qu'il y à bien de la différence entre assister à la messe avec une foi encore chancelante, ou de participer au sacrement de l'eucharistie : que Sa Majesté s'arrête à examiner les dispositions pour recevoir les sacrements : qu'elle suit l'exemple de ses prédécesseurs, qui ont fait des ordonnances expresses pour l'observation des fêtes et dimanches : que c'est enfin tout ce que l'on doit attendre de la piété du roi, de faire entrer ses sujets dans l'Eglise ; et que c'est ensuite aux ministres des autels de les y accoutumer, de les y retenir, de les y instruire, en gagnant les cœurs, et en achevant ce que la puissance temporelle peut toute seule commencer : que si Sa Majesté a employé avec tant de justice son autorité, pour obliger ses sujets à faire abjuration de l'hérésie par un serment solennel, il y a bien moins de difficulté de s'en servir, pour les contraindre à suivre les exercices de la religion qu'ils ont embrassée : qu'on ne trouvera pas que quand les hérésies ont fini dans le monde par les décisions des conciles, et ensuite par les lois des empereurs, on ait jamais prétendu éloigner ces nouveaux catholiques de l'entrée des églises; qu'au contraire, on les y a toujours portés : que nous avons plusieurs lois des empereurs et de nos rois sur ce sujet, qui sont formelles ; et que l'on ne verra pas, par exemple, que l'Eglise ait attendu que tous les ariens eussent une véritable foi, avant qu'ils fussent admis à la messe ; que c'est une espèce d'inquisition où l'Eglise n'a jamais voulu entrer, principalement lorsqu'elle a vu une espérance bien fondée, et une apparence presque certaine de pouvoir réussir ; devant se contenter d'instruire ceux qui sont présents, sans douter de leur foi, que lorsqu'ils viennent pour participer aux sacrements. Il seroit aisé d'envoyer une dissertation particulière sur cette matière, si cela étoit nécessaire, qui marqueroit à fond toutes les raisons de ces prélats.

Etant donc d'avis d'obliger les nouveaux convertis d'aller à l'église et à la messe, il ne reste plus qu'à marquer les moyens que je crois pouvoir être employés pour les y contraindre. Ce ne sont pas des moyens violents, comme logement de gens de guerre, ni amendes pécuniaires; bien qu'autrefois les empereurs se soient servis de ce dernier moyen très efficacement : mais je croirois qu'il seroit très à propos que la volonté du roi parût, en faisant une déclaration suivant le projet ci-joint, ou quelqu'autre mieux tourné, par lequel Sa Majesté ne feroit que renouveler les lois de ses prédécesseurs, touchant l'observation des fêtes et dimanches, pour tous ses sujets, en y insérant seulement un mot pour les nouveaux convertis ; afin qu'ils ne pussent douter qu'ils y sont compris, comme les anciens catholiques. Cela sera d'autant plus nécessaire, qu'un des principaux obstacles pour les progrès de la religion, est que les gens mal intentionnés mettent dans l'esprit des nouveaux convertis que ce n'est pas l'intention du roi qu'on les presse, et que tout ce que l'on fait ne vient que d'un zèle inconsidéré de ceux qui servent Sa Majesté dans ses provinces. Cette simple déclaration de la volonté du roi, sans aucune peine qui la rendît odieuse, détermineroit très certainement une très grande partie de ces nouveaux convertis, qui ne tient presque plus à rien, à faire leur devoir : plusieurs diroient, le roi le veut tout de bon, il faut finir ; le temps est venu. On leur entend dire tous les jours qu'ils prendront ce parti, quand ils ne pourront plus douter de la volonté du roi, dont à la vérité ils devroient être assez persuadés ; mais ils croient que parce qu'on les a laissés en liberté pendant dix ans sans leur rien demander, on veut bien les laisser toujours vivre de la même manière. Cette déclaration doit faire d'autant moins de peine, qu'elle ne paroîtroit pas avoir pour objet principal les nouveaux convertis ; et il est assez

naturel qu'après une longue guerre, le roi fasse une loi, à l'exemple de ses prédécesseurs, pour renouveler les choses principales qui regardent le culte divin : ainsi, sans qu'il parût vouloir trop s'attacher aux nouveaux convertis, ils ne laisseroient pas d'y trouver ce qui est nécessaire pour les déterminer; c'est-à-dire la volonté du roi bien marquée sur ce qui les regarde.

En envoyant cette déclaration, je croirois qu'il faudroit en même temps envoyer une instruction uniforme à tous les intendants; rien n'étant plus important que de leur prescrire précisément ce qu'ils doivent faire; que l'un n'en fasse pas plus que l'autre, et que la conduite soit égale dans toutes les provinces, et qu'ils pussent agir en même temps. Cette instruction porteroit :

Premièrement, que les enfants des nouveaux convertis fussent élevés avec un grand soin dans notre religion; que l'on mît des commissaires dans chaque lieu pour y veiller; qu'ils pussent, pour ce cas seulement, condamner à l'amende les pères et les mères qui manqueroient à envoyer leurs enfants aux écoles, aux instructions et à l'église : on ne peut trop prendre de précautions sur ce point.

Secondement, que les intendants eussent partout un pouvoir d'envoyer les enfants de ceux qui seroient assez riches dans des colléges et dans des couvents, s'ils ne vouloient les élever à la religion catholique, ou chez des parents anciens catholiques; qu'ils eussent soin, de concert avec MM. les évêques, de former plusieurs pensions où les enfants pussent être mis à bon marché chez des maîtres ou des maîtresses, quand ils ne sont pas assez âgés pour être mis dans des colléges ou dans des couvents, ou qu'ils n'ont pas assez de bien pour payer de fortes pensions. C'est ce qui a été pratiqué avec succès dans le Languedoc en plusieurs diocèses.

Troisièmement, qu'ils eussent ordre de presser continuellement les nouveaux convertis d'aller à l'Eglise et à la messe, leur déclarant que le roi veut qu'ils vivent comme les anciens catholiques : mais il ne suffit pas de leur dire ce dernier mot, de vivre en bons catholiques; il faut nommément les presser d'aller à l'église : car c'est le fait dont il s'agit aujourd'hui, et le pas qu'ils doivent faire pour avancer. Et si les intendants trouvent des gens mutins, désobéissants, et parlant mal de la religion, il faudroit qu'ils pussent quelquefois, et sans se servir trop souvent de ce pouvoir, en faire mettre quelques-uns en prison, s'ils sont du menu peuple; et que pour les autres, qu'ils en rendissent compte pour avoir des ordres de les reléguer hors de la province; en attendant que ces ordres fussent arrivés, qu'ils pussent les envoyer dans les lieux tout catholiques de leur département. Il seroit bon aussi qu'ils chargeassent les principaux des paroisses des événements, leur déclarant que l'on sait bien que l'exemple qu'ils donneront sera suivi en bien ou en mal.

Quatrièmement, que les intendants eussent, comme celui de Languedoc, un pouvoir de faire le procès à la mémoire de ceux qui voudroient mourir dans la religion prétendue réformée : quelques exemples de cette nature faits à propos produisent un grand effet.

Cinquièmement, qu'ils pussent aussi interdire tous les officiers royaux, maires, notaires, procureurs, juges des seigneurs, consuls, même les médecins, chirurgiens, apothicaires, qui ne professeront pas ouvertement la religion catholique, après avoir été avertis : il est juste que les premiers ne se trouvant dans leurs charges ou offices que parce qu'ils ont fait abjuration, ils donnent aux autres un bon exemple; sans cela leur abjuration ne serviroit qu'à les autoriser pour faire du mal : et à l'égard des médecins, chirurgiens et apothicaires, la plupart de MM. les évêques prétendent qu'ils sont très dangereux, quand ils ne sont pas bien convertis; exhortant les mourants, sous prétexte de leur art, à mourir dans leur première religion.

Si tous les intendants agissoient en même temps, en exécution de cette instruction et de ce pouvoir, il seroit difficile que l'on ne vît pas dans peu un grand succès, surtout en s'attachant aux chefs du parti, et à certaines personnes qui sont en petit nombre, que l'on sait certainement tenir tous les autres, et les empêcher de se déterminer.

Si ces expédients ne réussissent pas autant qu'on l'espère, il sera facile d'en proposer d'autres dans la suite encore plus efficaces, mais moins doux; et je crois qu'il faudroit commencer par les choses proposées dans ce Mémoire, qui ne produiront, si je ne me trompe, aucun inconvénient.

J'ajouterai seulement que le plus assuré et le plus solide de tous les expédients, pour faire de véritables catholiques, c'est de trouver le moyen de mettre de bons prêtres dans les paroisses. Si le curé est bon, et d'un mérite distingué, tous les paroissiens ne résisteront pas à ses soins assidus : l'expérience l'a fait connoître en plusieurs endroits. C'est où consiste la principale difficulté :

car il est certain que le plus grand nombre des ecclésiastiques qui servent maintenant, ne sont pas propres pour les nouveaux convertis. Rien ne les attire à l'église que la parole de Dieu; et ces prêtres ne sont pas capables pour la plupart de prêcher : ils sont même souvent de mauvais exemple par leurs mœurs. Pour remédier à un si grand besoin, le seul moyen est d'établir de bons séminaires dans les diocèses remplis de nouveaux convertis, et de fournir tous les secours nécessaires aux évêques pour ces établissements, et presque dans les endroits où ils peuvent former des ecclésiastiques, tels qu'il les faut pour instruire, gagner entièrement les cœurs. Les missionnaires que le roi a la bonté d'entretenir font du bien; mais il n'est pas comparable à celui qu'un curé, qu'ils regarderont comme leur véritable pasteur, pourra faire, s'il sait se faire aimer et estimer.

S'il étoit possible encore d'avoir quelques petits fonds d'aumône, pour assister de pauvres familles dans leurs besoins, sans que l'on sût qu'il y eût pour cela des fonds destinés, ce seroit un bon moyen pour les attirer doucement à l'église, et les empêcher de regretter le consistoire dont ils tiroient de grands secours.

PROJET DE DÉCLARATION.

Après l'heureuse conclusion de la paix qu'il a plu à Dieu de donner à nos peuples, nous avons cru que nous ne pouvions faire un meilleur usage de notre autorité royale, ni employer plus utilement nos soins, qu'à établir solidement le culte divin dans notre royaume, suivant les saints canons et les règles de l'Eglise, dont nous devons être le protecteur; et en renouvelant les ordonnances des rois nos prédécesseurs, concernant l'observation des fêtes et dimanches[1], l'assistance aux exercices de la religion catholique, et la réformation de plusieurs abus qui se sont introduits pendant la guerre.

Nous nous y sommes portés d'autant plus volontiers, que nous avons le bonheur de voir sous notre règne tous nos sujets réunis sous une même religion, et que nous n'avons plus rien à désirer que de leur en voir pratiquer exactement tous les exercices.

Par ce moyen nous avons sujet d'espérer que les nouveaux convertis se détermineront à observer les règles de l'Eglise, et que les anciens catholiques contribueront à les y fortifier par leurs bons exemples.

A ces causes, nous avons déclaré et déclarons, voulons et nous plaît que, conformément aux anciennes ordonnances, tous nos sujets, de quelque qualité et condition qu'ils soient, observent régulièrement les fêtes et dimanches, et qu'ils soient tenus d'assister aux divins offices,

PREUVES POUR AUTORISER LA DÉCLARATION.

[1] *Ex capitularibus Regum Francorum*, Edit. Baluzii. *Capitulare tertium Caroli Magni, anni* 789, tom. 1, pag. 243. *Ut in diebus Festis vel diebus Dominicis omnes ad Ecclesiam veniant.* Lib. 1, cap. LXXV, tom. 1, pag. 716. *Statuimus*, etc. *ut opera servilia diebus Dominicis non agantur*, etc. *sed et ad Missarum solemnia, ad Ecclesiam undique conveniant, et laudent Deum pro omnibus bonis quæ nobis in illâ die fecit.*

Le titre entier de la *Conférence des Ordonnances de l'observation des fêtes et dimanches*, marque que nos rois ont souvent ordonné sur cette matière, pour obliger les nouveaux convertis d'assister nommément au service divin : l'article XL de l'édit de Henri II, fait à Château-Briand, y est exprès en ces termes : « Et afin que ceux qui auroient été ou seroient » dévoyés du chemin de leur salut, puissent faire » connoître par leurs actions quelque bon com» mencement de réduction à l'observation de l'hon» neur et crainte de Dieu, et de l'obéissance de » son Eglise; nous exhortons tous nos sujets indif» féremment, de quelque état, qualité, autorité » ou condition qu'ils soient, et en tant que besoin » seroit, leur commandons très expressément, que » dorénavant ils aient à fréquenter le plus qu'ils » pourront le service divin, et par spécial ès » jours solennels, avec due révérence et démon» stration, telle qu'un bon dévot et fidèle chrétien » doit faire à genoux et dévotement, adorant le saint » Sacrement de l'autel à l'élévation et exhibition » d'icelui, même les gentilshommes, ceux de la » justice, et ceux qui ont autorité en la chose pu» blique; à ce qu'en faisant leur devoir, ils soient » exemples aux peuples, et montrent à leurs infé» rieurs de faire le semblable qu'eux, selon et ainsi » qu'un chacun est tenu de faire envers Dieu : et » est défendu à toutes personnes indifféremment, » de quelque qualité ou condition qu'ils soient de » se promener ès églises durant le service divin; » mais se tenir prosternés et en dévotion, selon et » ainsi que dessus est dit, pour être l'église la » maison de Dieu et d'oraison. »

Les lois romaines ont été encore plus sévères sur ce sujet que les ordonnances de nos rois, et ont ajouté une peine. *L. Honorii* LIV, *Cod. Theod. de Hæreticis*, condamne les hérétiques à une amende différente, suivant les qualités des personnes, s'ils ne veulent pas se réduire à pratiquer les exercices de la religion : *Nisi ad observantiam catholicam, mentem propositumque converterint, ducentas argenti libras cogentur exsolvere, etc.* pour ceux qui sont de la première condition; et cette loi porte un tarif d'amendes pour les autres, même pour les femmes.

avec le respect convenable à la célébration de nos saints mystères, sans que les nouveaux convertis s'en puissent dispenser, sous quelque prétexte que ce soit.

Voulons qu'èsdits jours de dimanches et fêtes tous nos sujets s'abstiennent de toutes sortes de travaux et œuvres serviles.

Défendons en tout temps les assemblées qui peuvent produire aucun scandale, même les jeux et danses publiques, pendant le service divin.

Faisons pareillement défenses à tous cabaretiers et taverniers de recevoir dans leurs cabarets et tavernes aucune personne, de quelque qualité et condition qu'ils soient, et à tous nos sujets, de les fréquenter; le tout sous les peines portées par les ordonnances[1].

Enjoignons à tous nos juges et officiers de tenir la main à l'exécution de la présente déclaration, à peine d'interdiction de leurs charges, même de privation en cas de dissimulation.

Si donnons en mandement, etc.

LETTRE CCXXXVI.

DE M. DE LAMOIGNON DE BASVILLE.

Sur les dispositions des protestants, et la conduite qu'on pourroit tenir à leur égard pour les ramener à l'Eglise.

Vous avez été si occupé, Monsieur, depuis quelque temps, et à des affaires si importantes, que je n'ai osé vous interrompre, quoique je dusse, pour satisfaire à la dernière lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, vous mander mes pensées sur les réflexions que vous avez bien voulu faire, touchant la question de savoir, si l'on peut contraindre par des voies modérées les nouveaux convertis d'aller à la messe. J'ai employé ce temps à conférer sur cette importante matière avec MM. les évêques de Rieux, de Mirepoix et de Nîmes. Je leur ai même communiqué votre lettre; et après y avoir bien réfléchi, ils ont écrit eux-mêmes les réflexions que je vous envoie, qui valent bien mieux que tout ce que je pourrois penser : j'y ajouterai seulement ce que l'expérience m'a appris depuis dix-huit ans que je travaille aux affaires de la religion. Je vois, Monsieur, que votre principale difficulté est que l'on donne une foible idée de la sainteté du mystère aux nouveaux convertis, qui y vont avec indifférence, et même avec répugnance.

Il est certain que s'il n'y en avoit qu'un petit nombre, on devroit ne les y admettre qu'après une épreuve; et ce devroit être comme le dernier sceau de leur foi. Il faudroit leur faire désirer un aussi grand bien, et qu'ils ne pussent le recevoir qu'après en avoir connu parfaitement l'excellence. Mais lorsqu'il y a dans une seule province plus de deux cent mille nouveaux convertis, il semble que le grand nombre doit faire changer de conduite. Vous savez mieux que moi combien cette raison du grand nombre a été forte dans tous les temps; que saint Paul et saint Augustin, et même le Sauveur du monde, y ont eu beaucoup d'égard : c'est ce que M. de Mirepoix a très bien démontré dans un petit traité qu'il a fait sur cette matière.

Il semble en effet que ç'a été de tout temps l'esprit de l'Eglise. Nous avons plus de soixante-dix lois faites par neuf empereurs orthodoxes, depuis Constantin; pratiquées par les rois goths contre les ariens, par Charlemagne contre les Saxons, par saint Louis contre les albigeois, qui contiennent des peines rigoureuses contre les hérétiques réunis, pour les porter à suivre les exercices de notre religion. Elles ont été faites souvent à la prière des évêques, et quelquefois des conciles; elles ont été louées et approuvées par les Pères de l'Eglise. Craignoit-on en ce temps-là de profaner le mystère, ou de n'en pas donner une assez grande idée? Les ariens réunis par la crainte des lois, et entrant à l'église, parce qu'ils y étoient contraints, avoient-ils dans les commencements une foi bien vive de la divinité de Jésus-Christ? Cependant non-seulement ils y étoient soufferts, mais on les obligeoit d'y aller, parce qu'ils étoient en grand nombre; que plusieurs d'entre eux se déterminoient à croire par l'instruction. Ils entroient à l'église encore hérétiques dans le cœur : le temps, le soin des pasteurs, la vue de nos mystères, la grâce qui y

[1] On met ces trois articles, principalement afin que l'objet de cette Déclaration ne paroisse pas être ce qui regarde les nouveaux convertis, mais seulement l'observation ou la défense des choses qui concernent le culte divin. *Voyez* les conciles, Tol. 1229; Biter. 1233; Narbon. 1235; Biter. 1246; Albi. 1254; *Statuta Ludov. Reg.* 1228.

Enjoignent aux nouveaux convertis d'aller les fêtes et dimanches à l'église, d'y entendre la messe entière, la prédication, l'office divin.

De visiter les églises les samedis, à l'honneur de la Vierge.

Que les prêtres fassent un catalogue de ceux qui n'obéissent pas, sous peine de privation de leurs bénéfices.

Qu'ils avertissent les évêques d'y tenir la main; car le Seigneur recherchera les évêques du sang des nouveaux catholiques, qui périront pour l'inexécution des canons.

est attachée les détrompoit peu à peu. La foi venoit insensiblement : foible dans les premiers temps, elle se fortifioit dans la suite; et la bonne nourriture prenant pour ainsi dire la place de la mauvaise, les conversions devenoient parfaites et sincères.

C'est, Monsieur, ce qui arrive encore aujourd'hui dans ce que nous appelons nouveaux convertis Si on ne leur demande rien, ils demeurent abandonnés à eux mêmes, dans une espèce de langueur, sans culte, sans religion; et l'ouvrage du roi ne consisteroit à leur égard, qu'en ce qu'il leur auroit ôté celle qu'ils professoient.

Quand on les presse d'une manière modérée, bien moins sévère que celle qui est portée par les lois des empereurs, et qui se termine après tout au précepte de saint Paul, *Insta, increpa, obsecra,* nous voyons qu'ils se réveillent de ce sommeil léthargique; que venant à l'église, ils se détrompent des fausses idées qu'ils ont prises dès leur naissance. Ils comprennent ce que c'est que la messe, en la voyant dire; en lisant eux-mêmes ce qui s'y dit, ils sont surpris de n'y trouver que des prières admirables, dont ils sont très édifiés; et j'en ai vu plusieurs bien convertis, qui m'ont avoué qu'ils n'auroient jamais été détrompés, s'ils n'avoient pas pris sur eux d'y aller dans les commencements, même avec répugnance.

Il y auroit d'ailleurs une espèce d'impossibilité de les instruire, s'ils ne se rassembloient. Comment un seul curé pourroit-il en détail instruire deux ou trois mille nouveaux convertis, qui sont dans sa paroisse? Si on les rassemble hors le temps de la messe, rien ne fait un plus méchant effet : ils se fortifient, par cet éloignement, dans les fausses idées qu'ils ont du mystère; et ils se croient en droit de demeurer toujours dans leurs erreurs, quand ils n'ont pas fait ce premier pas pour en sortir.

Il me semble que tout doit céder à l'expérience. On voit que sans force, sans violence, et par la seule application qu'on se donne à presser, à exhorter, à faire voir la nécessité qu'il y a de suivre les engagements qui ont été pris par l'abjuration, en exilant seulement dix ou douze personnes dans tout le Languedoc, qui y donnoient un très mauvais exemple, et qui faisoient gloire de le donner, presque toutes les églises sont maintenant remplies. N'est-il pas plus avantageux d'y voir le troupeau rassemblé, que d'avoir à courir après toutes les brebis égarées? Il est certain qu'un grand nombre revient de bonne foi, et que l'on voit un fruit très évident de la parole de Dieu.

Plusieurs à la vérité sont encore à l'église sans foi; mais plusieurs y acquièrent de la foi tous les jours : ceux qui l'ont foible sentent qu'elle se fortifie, et marchent insensiblement au point de perfection : elle vient aux uns plus tôt, et aux autres plus tard; mais enfin nous en voyons les progrès. On compte toujours, dans les lieux où l'on travaille avec application, quelque conquête nouvelle et assurée : et nous n'entendons dire autre chose à des gens bien revenus, si ce n'est qu'ils bénissent la main qui les a fait entrer à l'église avec quelque espèce de contrainte; parce que sans cela ils n'auroient jamais pris la résolution d'y venir. Plusieurs attendent le moment qu'on leur parle avec fermeté, et ils se déterminent dès qu'on leur a parlé; ils le disent ainsi eux-mêmes.

Je dois ajouter, Monsieur, qu'il y a un nombre très grand de nouveaux convertis, qui sont fatigués de vivre sans religion. Le peu de résistance qu'on trouve en eux d'aller à l'église et à la messe vient de ce principe; mais ils sont encore arrêtés par une fausse honte, par le mauvais exemple de quelque esprit malin. Quand on rompt ces liens, ils en sont ravis; et rien ne leur fait plus de plaisir, que de voir imprimer un mouvement général qui les entraîne, et qui les porte où ils iroient d'eux-mêmes, s'ils n'étoient retenus par les préjugés, qui ont fait de tout temps tant de peine aux hérétiques.

Si je ne m'arrêtois en cet endroit, je répéterois ou plutôt j'affoiblirois ce que ces savants prélats, dont je vous envoie les écrits, vous représentent. Je me contenterai de vous dire, que s'il y a quelque inconvénient de ne pas donner une grande idée du mystère à ceux qui n'en sont pas persuadés, cela est bien récompensé par le nombre des conversions sincères qui se font tous les jours, et qui ont commencé par un mouvement de contrainte. Le respect et la vénération pour le mystère ne manquera pas de venir, lorsqu'ils seront assez heureux pour goûter l'instruction, et qu'ils commenceront à vouloir connoître de bonne foi notre religion telle qu'elle est; cependant l'habitude se forme, et l'habitude aide beaucoup les hommes pour suivre les exercices de la religion.

Mais comme je n'ai rien plus à cœur que de ne point excéder les bornes du véritable zèle, que je dois avoir pour remplir mes fonctions, et que je ne puis mieux trouver cette juste mesure que dans vos lumières; je serai ravi d'en pouvoir

profiter, et qu'elles règlent ma conduite. Mais permettez-moi de vous supplier encore une fois de considérer un peu l'état de cette province, la situation presente des affaires de la religion, que je viens de vous expliquer. Jugez, par toutes ces circonstances, plutôt que par des principes séparés du fait dont il s'agit, si l'on doit avoir de la peine à se résoudre de faire venir les nouveaux convertis à la messe, quand on sait par une expérience certaine qu'il n'y a qu'à parler pour être obéi ; et si le scrupule d'y déterminer quelques personnes sans foi doit l'emporter sur le fruit certain de voir naître cette même foi dans les cœurs de plusieurs.

Au surplus, nous ne voyons personne qui nous dise : Je vais à la messe, je n'y crois point. C'est un langage qui nous est inconnu ; et si j'entendois parler ainsi, j'empêcherois celui qui tiendroit ce discours d'aller à l'église. Il faut donc pénétrer dans leurs cœurs, et interpréter à mal les exercices extérieurs qu'ils pratiquent. N'est-ce pas pousser la chose trop loin? l'Eglise étant une aussi bonne mère doit-elle faire cette espèce d'inquisition? Ils ne se présentent pas, dit-on, à la communion : il est essentiel de faire ses pâques tous les ans. Mais plusieurs les font; les autres s'y préparent : il y en a eu cette année beaucoup plus qui s'y sont présentés, que les années précédentes. Quand ils y viendront tous, l'ouvrage sera dans sa perfection. Il faut travailler pour l'y mettre, et croire qu'il n'y sera qu'avec du temps, et beaucoup de peine ; mais l'objet du travail mérite bien qu'on en prenne, et qu'on ne se rebute pas aisément. Il me semble qu'il n'est rien si important par rapport à la religion, que de finir, s'il est possible, cette grande entreprise ; et je puis dire encore, par rapport à l'état et à la politique.

Il n'est question dans tout ceci, que de savoir si l'on peut obliger les nouveaux convertis d'aller à la messe ; car pour la participation des sacrements, il ne peut y avoir deux avis ; et l'on ne peut pas douter que ce ne soit très mal fait de les y admettre, quand ils n'ont pas les dispositions nécessaires ; ce qui dépend uniquement de la connoissance que les supérieurs ecclésiastiques en doivent prendre, en examinant en détail la foi de ceux qui sont commis à leurs soins. Je suis avec respect, etc.

A Montpellier, ce 21 septembre 1700.

LETTRE CCXXXVII.

DE BOSSUET A M. DE BASVILLE.

Sur cette question, si l'on peut contraindre les protestants d'assister à la messe.

Pendant, Monsieur, que je suis ici solitaire et libre, j'ai profité du repos que je m'y suis donné pour lire et étudier à fond vos savantes réflexions, avec celles des savants prélats sur une de mes lettres, et en même temps un docte écrit que M. de Montauban m'a donné en nous séparant, sur la contrainte dont on doit user contre les hérétiques. J'ai tâché sur ces beaux écrits de personnes dont j'estime tant les sentiments, de former dans mon esprit une résolution sur cette importante affaire ; et comme j'ai cru avoir pris tout le temps dont j'avois besoin pour y réfléchir, et que je prenois la plume pour vous expliquer ma pensée, il est venu un ordre de la Cour qui mande de se donner garde de forcer personne à la messe ; ce qui sembloit vouloir décider notre question. Mais comme la Cour a ses raisons et ses vues, qui peuvent changer selon les temps, je me suis déterminé à faire deux choses : l'une, d'examiner la matière en elle-même, indépendamment de cet ordre ; l'autre, d'examiner ce qui est à faire, et ce qu'on doit remontrer à la Cour sur cet ordre même.

Je commence donc à traiter en soi la question, Si et jusqu'où l'on peut contraindre les hérétiques : et je déclare d'abord, ce que je crois aussi avoir fait paroître dans ma lettre qui a donné sujet aux réflexions qu'il vous a plu m'envoyer ; je déclare, dis-je, que je suis et que j'ai toujours été du sentiment, premièrement, que les princes peuvent contraindre, par des lois pénales, tous les hérétiques à se conformer à la profession et aux pratiques de l'Eglise catholique ; deuxièmement, que cette doctrine doit passer pour constante dans l'Eglise, qui non-seulement a suivi, mais encore demandé de semblables ordonnances des princes.

En établissant ces maximes comme constantes et incontestables parmi les catholiques, voici où je mets la difficulté : c'est à savoir si on a raison de faire une distinction particulière pour la messe ; et d'employer des contraintes particulières pour y forcer les hérétiques.

C'est ce qu'il me semble qu'il falloit prouver, si l'on vouloit s'opposer à mon sentiment : il falloit, dis-je, prouver que les lois dont on s'est servi pour contraindre les hérétiques, ou par des supplices plus modérés, comme il a été pratiqué contre les donatistes, ou par les derniers sup-

plices, comme l'ont fait les siècles suivants contre les albigeois et les vaudois, ont fait une distinction particulière de la messe d'avec les autres exercices.

Or, c'est constamment ce qui n'a jamais été. On a condamné à des amendes tous les donatistes; on les a déclarés intestables et incapables de succéder, à moins que de pratiquer la religion catholique : mais qu'on les en tînt quitte pour venir seulement à la messe, pendant qu'ils montreroient une répugnance invincible aux autres pratiques de l'Eglise autant ou plus nécessaires; c'est assurément ce qui n'a jamais été pensé.

Ce n'est pas dans la messe seule que consiste l'exercice de la catholicité; le réduire là, ce seroit une manifeste erreur : aussi n'y a-t-il aucune loi des princes, aucune règle de l'Eglise, aucun passage des Pères qui contraigne en particulier à la messe. La contrainte n'a jamais regardé que l'exercice de la religion catholique en général; de sorte que ou l'on ne prouve rien, ou l'on prouve plus qu'on ne veut, en alléguant ces anciens décrets.

Qu'ainsi ne soit : je demande pourquoi l'on n'emploie pas la même contrainte pour obliger les hérétiques à se confesser, que pour les obliger d'aller à la messe? C'est sans doute qu'on ne les y croit pas disposés, et qu'on craint de les engager à un sacrilége, en les engageant à la confession contre leur conscience. C'est donc qu'on les met au rang des mécréants; et si on les met en ce rang, comment les force-t-on d'aller à la messe, où ils ne peuvent assister avec édification sans commettre ce qu'ils jugent être une idolâtrie?

Voici donc ce que je crois être la règle certaine de l'Eglise.

Premièrement, que l'on peut user de lois pénales plus ou moins rigoureuses, selon la prudence, contre les hérétiques.

Deuxièmement, que ces peines étant décernées par l'autorité des princes, l'Eglise reçoit à sa communion tous ceux qui y viennent de dehors, quand elle peut présumer qu'ils y viennent de bonne foi, et que la vexation qui les a rendus plus attentifs, les a aussi éclairés.

Troisièmement, qu'on ne peut présumer de la bonne foi, que quand ils se soumettent également à tout l'exercice de la religion catholique.

Ce qui me fait donc penser qu'on ne doit point contraindre à la messe ceux qu'on n'ose contraindre au reste des exercices, c'est que la répugnance opiniâtre qu'ils montrent à les pratiquer, fait voir qu'ils sont indignes de la messe comme du reste.

Je n'entre point par là dans la question des dispositions nécessaires pour assister utilement à la messe; c'est ce qu'il ne sert à rien d'examiner : il me suffit qu'on est d'accord que les mécréants manifestes ne doivent pas y être contraints, et qu'on doit prendre pour marque certaine de mécréance une répugnance invincible à se confesser premièrement, et ensuite à communier.

Je distingue pourtant ici entre exclure les hérétiques de la messe, ou les y contraindre. Je ne les en exclurai pas, quand je pourrai présumer qu'ils viennent de bonne foi, et du moins avec quelque bon commencement des dispositions nécessaires.

Mais quand je les vois déterminés à ne passer pas outre, c'est-à-dire à refuser la confession et ses suites, je prends cela pour marque évidente d'incrédulité; et les contraindre à la messe en cet état, c'est les induire à erreur, et ravilir la messe dans leur esprit; c'est en même temps déroger aux choses plus nécessaires, comme par exemple, à la confession, et leur faire croire que l'exercice de la religion catholique consiste en un culte extérieur, auquel même on fait voir d'ailleurs qu'on ne croit pas. C'est ce que je crois avoir expérimenté en ces pays-ci; et sans parler des expériences, qui peuvent être différentes en différents endroits, la règle me paroît indubitable.

Il resteroit à réfléchir sur le dernier ordre de la Cour; et aussitôt qu'elle sera de retour, je me propose de représenter qu'il est un peu trop général. Car si l'on n'excepte de cette douceur ceux qui ont tout promis pour se marier, ou pour réhabiliter leurs mariages, sans après rien exécuter de ce qu'ils ont promis et déclaré, et que l'on n'use envers eux d'aucune contrainte; je crois pouvoir démontrer que c'est tout perdre, et que c'est autoriser une espèce de relaps qui se moquent publiquement et impunément de la religion. Je fais un mémoire pour cela, dont je prendrai la liberté de vous envoyer copie, et que je voudrois pouvoir concerter avec vous-même : car on avance bien plus dans de telles discussions par la vive voix que par des écrits, où l'on ne trouve point de repartie. Cependant, Monsieur, ne nous lassons point de traiter une matière si difficile, et en même temps si essentielle. Il me semble que les écrits que vous m'avez fait l'honneur de m'envoyer, et tous les autres que j'ai pu voir sur ce sujet, n'envisagent

point la matière du côté que je la regarde ici. M. l'évêque de Montauban, avec qui j'ai eu occasion de m'expliquer, vous dira ce que nous avons dit ensemble, et qu'assurément je pousse au plus loin la doctrine des contraintes, sauf à se régler dans l'exécution par des tempéraments de prudence.

Si Dieu vous donne quelque chose sur cette lettre, ne me le refusez pas; car je cherche : je vois la difficulté de tous ses côtés; et je vous assure, Monsieur, que je suis disposé à profiter non-seulement des lumières de ces saints et savants prélats, mais encore et plus particulièrement des vôtres, par la connoissance que j'ai qu'ayant joint tant d'expérience au bon esprit, à la bonne intention et au savoir, vous êtes l'homme du monde le plus à écouter en cette occasion. Je finis en vous assurant de mon sincère respect que vous connoissez.

A Germigny, ce 12 novembre 1700.

Je crains, en faisant décrire, de perdre le temps de faire partir cette lettre, et je vous demande pardon d'épargner si peu vos yeux.

LETTRE CCXXXVIII.

RÉPONSE DE M. DE BASVILLE.

Les affaires que j'ai toujours pendant les états, Monsieur, m'ont empêché de répondre plus tôt à la dernière lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire. J'obéis maintenant, et je prends la liberté de vous mander ce que je pense sur ce que vous avez eu la bonté de me communiquer. Je le fais avec sincérité, et autant que je le puis sans prévention. Je n'ai qu'un intérêt dans tout ceci, c'est de remplir mes devoirs et l'ordre de ma vocation. Puisque je suis occupé sans relâche depuis dix-neuf ans aux affaires de la religion, et que la Providence m'a mis depuis seize ans dans une province, où il y a au moins le tiers des nouveaux réunis qui sont dans le royaume; je dois croire qu'elle veut que j'y aie une attention particulière. C'est uniquement pour m'acquitter d'une si grande obligation, que je souhaite profiter de vos décisions et de vos lumières. Je reconnois que les miennes sont trop foibles pour une matière aussi délicate et aussi importante. Ainsi après vous avoir expliqué mes pensées et mes doutes, et tout ce que l'expérience a pu m'apprendre, je suivrai avec plaisir tous les partis que vous jugerez les plus raisonnables, et conformes aux véritables règles de l'Eglise.

MM. les évêques de Rieux et de Mirepoix, à qui j'ai fait part de votre lettre, m'ont envoyé les mémoires ci-joints. M. de Montauban m'a mandé qu'il vous enverroit les siens. M. de Nîmes m'a dit qu'il n'avoit rien à ajouter à ce que je vous ai envoyé de sa part. Je serai toute ma vie avec respect, et un attachement très sincère, etc.

A Montpellier, ce 16 janvier 1701.

RÉFLEXIONS DU MÊME

SUR LA LETTRE DE BOSSUET.

Il est inutile de s'étendre plus au long sur le pouvoir des princes, ni sur les lois pénales qu'ils ont droit de faire contre les hérétiques; ce point est incontestable. Mais si ce pouvoir est certain, pourquoi faut-il qu'il soit inutile? et si ces lois sont justes, faut-il qu'elles demeurent sans effet?

On ne demande point ici de distinction : il n'est pas question d'avoir une loi qui contraigne les hérétiques d'aller à la messe. On demande seulement de pouvoir dire en général aux nouveaux convertis, qu'ils doivent pratiquer les exercices de la religion, sans leur parler de la messe plutôt que de la confession et de la communion. On suit l'exemple des lois anciennes des empereurs, qui n'entrent point dans ce détail. Telle est la loi d'Honorius (*LIV. Cod. Theod. de Hæreticis.*) : *Nisi ad observantiam catholicam mentem animumque converterint, ducentas argenti libras cogentur exsolvere, si sint ordinis senatorii, etc.* Cette impression générale suffit : les nouveaux réunis vont naturellement et sans contrainte à la messe, quand on leur dit qu'ils doivent vivre en catholiques. On n'en trouve point qui fassent une espèce de protestation sur leur créance contre la messe : pas un ne dit qu'il n'y croit pas, quand il y va; et ce seroit un grand scandale, si l'on entendoit ce langage : On veut que j'aille à la messe, je n'y crois pas. Ce n'est point là l'état où se trouvent deux cent mille réunis qui sont en Languedoc.

Il est vrai que les lois anciennes ne font pas cette distinction : les premières ne parlent que d'une contrainte qui comprend tous les exercices en général. Justinien, dans sa novelle CIX, a été plus loin, et n'a pas cru qu'on pût réputer un homme catholique, qui n'auroit pas reçu la communion : *Igitur sacram communionem in Ecclesiâ catholicâ non percipientes à sacerdotibus, hæreticos justè vocamus;* et il prive les femmes de leur dot, si elles ne la reçoivent pas : *Nisi sacram et adorabilem communionem à*

Deo amabilibus Ecclesiæ catholicæ sacerdotibus acceperint. C'est peut-être ce qui a déterminé, dans les siècles suivants, tous les conciles tenus en Languedoc contre les albigeois, de les obliger de communier trois fois l'année; puisque les lois romaines y étoient établies, que l'on a voulu être aussi bien observées pour la religion que pour les contrats, substitutions, et autres matières civiles. Quoi qu'il en soit, il est inutile de porter plus loin cette dissertation. On ne veut point de loi précise pour la messe : on ne demande qu'une liberté de porter les réunis aux exercices de la religion par des voies justes et modérées. Et comme le premier exercice d'un catholique est d'aller à la messe, on demande seulement qu'on ne trouve pas mauvais qu'ils y aillent, lorsqu'on n'est pas assuré que leur foi soit encore bien affermie.

On n'a garde de tenir quittes les réunis de tout autre exercice de religion, pourvu qu'ils viennent à la messe : cela n'a jamais été dit ni prétendu; au contraire, c'est à la messe qu'on leur apprend les principes de la religion, et les règles de la discipline. C'est là qu'on leur enseigne qu'un bon chrétien doit s'unir avec Jésus-Christ, en participant au sacrement de sa chair et de son sang; c'est là qu'on leur fait voir que notre religion ne consiste pas dans un culte extérieur, et qu'on leur montre à adorer Dieu en esprit et en vérité. On souhaite qu'ils viennent à la messe pour leur enseigner ces vérités : c'est le seul temps où ils peuvent être instruits et rassemblés. En recevant l'instruction, ils s'accoutument au mystère, ils le connoissent; ils se désabusent par eux-mêmes des fausses impressions qu'on leur a données; et l'on tire ce double fruit, quand ils y vont, qu'ils connoissent la messe, et qu'ils apprennent en même temps leurs autres devoirs.

Rien de plus vrai que ce n'est pas dans la messe seule que consiste l'exercice de la catholicité. On a peut-être appuyé sur la messe; parce que c'est une des principales fonctions de la religion que d'y assister; parce que la messe a toujours été comme un signe, et un caractère de distinction entre le huguenot et le catholique; parce que l'assistance au sacrifice approche davantage de la participation du sacrement; parce que c'est un exercice de la religion catholique, qui se réitère plus souvent; enfin parce que la messe est accompagnée de prônes, de sermons, d'instructions, et de tout ce qui peut augmenter et nourrir la foi. Mais on n'a jamais prétendu que ce soit dans la messe seule que consiste la pratique de la catholicité : nous sommes tous d'accord sur ce point.

On pourroit citer et les lois de Justinien, et tous les conciles tenus sur l'hérésie des albigeois, pour montrer que les princes et l'Eglise ne se sont pas toujours contentés de prescrire la pratique en général de la religion, et qu'ils sont entrés dans le détail des exercices. Mais ce n'est pas le fait dont il s'agit : on convient du principe, que ce n'est pas dans la messe que consiste la catholicité.

« Je demande pourquoi l'on n'emploie pas la » même contrainte pour obliger les hérétiques » à se confesser, que pour les obliger d'aller à la » messe? » etc.

Premièrement, ce raisonnement semble trop prouver, et n'a jamais été fait lorsqu'il a été question d'éteindre les hérésies. On ne peut pas douter que les hérétiques n'aient été contraints à pratiquer la religion catholique; par conséquent d'aller à la messe, qui est le premier de ses exercices. On ne peut pas croire que dans les premiers temps qu'ils ont été forcés d'aller à l'église, ils aient eu une foi bien vive sur tous nos mystères, qu'ils ne croyoient pas pour la plupart. Parce qu'ils ne se confessoient pas, et ne communioient pas, étoit-on agité de ce scrupule? les mettoit-on au rang des mécréants? disoit-on qu'étant persuadés que la messe étoit une idolâtrie, il ne falloit pas les presser d'y aller? On voit par les lois, qu'ils étoient contraints d'aller à la messe comme à tous les autres exercices; mais l'on ne voit point que l'on se soit embarrassé de ce raisonnement. Dans les premiers temps, les hérétiques ont été reçus à l'Eglise, où la puissance temporelle les obligeoit d'aller : ils y ont été instruits; et accoutumés peu à peu, ils sont parvenus par l'instruction à croire les mystères. On a eu de la patience à leur égard, on les a attendus : ils se sont détachés l'un après l'autre, et tous enfin ont perdu le souvenir de leurs erreurs. Il en est de même des religionnaires de ce temps. L'expérience nous apprend que rien n'avance, quand ils ne viennent pas à l'église et à la messe : ils demeurent comme dans un sommeil léthargique, qui les conduit à une mort certaine; et quand ils sont modérément pressés d'aller à la messe, tous les jours il y a quelqu'un d'entre eux qui se détache, qui se fait sincèrement catholique, et demande de lui-même les sacrements. On ne les lui propose que quand il est bien disposé. Si on veut donc les obliger d'aller à la messe, sans les obliger de recevoir les sacrements, c'est qu'on ne peut

avancer pour les rendre catholiques sans faire ce premier pas. Le progrès de la religion demande du temps : il faut attendre que le ciel ait mis dans leur cœur ces heureuses dispositions que l'Eglise demande, et que les supérieurs doivent discerner. Si l'on renvoie souvent les anciens catholiques, même pour la communion pascale, pourquoi ne la différera-t-on pas à l'égard des réunis? pourquoi l'Eglise n'espèrera-t-elle pas que le temps et l'instruction pourront effacer du cœur d'un mauvais converti les impressions fâcheuses qui y sont encore? Il vient à la messe; il écoute : il faut espérer sa conversion, et non pas le traiter rigoureusement comme mécréant.

Secondement, l'idée de ces mécréants manifestes ne convient ni à l'usage ni aux discours de nos réunis. On n'en trouve point qui disent publiquement qu'ils ne croient pas, et qui s'en fassent honneur : au contraire, quand, après avoir assisté assez long-temps à la messe, on leur remontre qu'il est du devoir d'un bon chrétien de s'approcher des sacrements, au moins une fois l'année, ils disent : Cela viendra, je m'instruis; il me faut encore un peu de temps. Voilà le langage qu'ils tiennent. Faut-il pénétrer dans le fond de leurs cœurs, pour interpréter leurs discours dans un mauvais sens? N'est-il pas plus raisonnable de les supporter avec charité, et de les attendre avec patience?

Voici l'endroit le plus important, et, à proprement parler le nœud de la difficulté. On convient qu'on doit recevoir à la messe les réunis, quand on peut présumer qu'ils y viennent de bonne foi; et l'on fait consister cette bonne foi à les voir se présenter à tous les autres exercices. Ce principe convient-il au progrès de la religion? et cette maxime rigoureuse n'est-elle pas comme ces remèdes qui tuent le malade au lieu de le guérir?

Premièrement, on demande, Que faut-il faire de ces sortes de gens qui viennent à la messe, qui y assistent modestement, et qui pourtant ne se sont pas encore présentés aux sacrements? les chassera-t-on de l'église? leur dira-t-on qu'ils ne seront plus reçus à la messe, qu'il leur est libre de vivre dans une autre créance que celle de la religion catholique? L'Eglise a-t-elle jamais pris un parti semblable? Combien d'âmes perdra-t-on qui se seroient converties avec le temps? Que deviendra l'ouvrage du roi, qui n'aboutira qu'à faire des mécréants? Il ne faut pas s'y tromper; rien n'est si important que la résolution que l'on prendra sur ce point. Si la cabale des religionnaires peut découvrir qu'on tire cette conséquence : Cet homme va à la messe, il ne se confesse pas, il ne communie point; il faut le rejeter, et ne le pas réputer catholique : elle fera les derniers efforts pour jeter dans cette perverse situation un grand nombre de personnes, qui feront gloire de dire qu'ils ne se confesseront ni ne communieront jamais; et qui par cette adresse s'excluront eux-mêmes des exercices de la religion, et se feront fermer la porte de l'Eglise, où l'on avoit dessein de les faire entrer. Tout le bien qu'on a fait jusqu'à cette heure sera renversé; et on leur apprendra, par ce moyen, à tenir des discours auxquels ils ne pensent pas maintenant, quoique les églises soient remplies presque partout en Languedoc, et que cela se soit fait sans violence et sans aucune peine. Il faut bien se garder d'exposer la foi de ces néophytes, encore foible, à de pareilles tentations, et de leur laisser entrevoir la moindre espérance de retour à leur ancienne créance. Les exercices de la religion catholique paroissent si difficiles à ceux qui ont vécu dans la liberté de la religion prétendue réformée, qu'il faut toujours craindre qu'ils ne s'en rebutent, et qu'ils ne retournent à leur ancienne discipline, si on ne leur en ferme avec soin toutes les avenues.

Secondement, un principe n'est pas bon lorsqu'il tend à la destruction de l'ouvrage qu'on a dessein de perfectionner. Or exclure les réunis de la messe, parce qu'ils ne pratiquent pas les sacrements, c'est détruire l'œuvre des conversions. Car il suit de là que tout homme qui dira qu'il ne veut pas les recevoir, doit être laissé dans une parfaite tranquillité; et sur la connoissance que nous avons de l'inclination et de la conduite des nouveaux convertis, il ne faut pas douter qu'un grand nombre ne prenne ce parti.

Troisièmement, un principe dont les extrémités sont trop grandes doit être évité : or, il semble que les deux plus grandes de toutes les extrémités suivent de ce principe. Tout ou rien; tout, si on contraint les nouveaux réunis à tous les exercices; rien, s'ils déclarent qu'ils ne sont pas disposés à recevoir les sacrements. N'y a-t-il pas un milieu entre ces deux fâcheuses extrémités? Ne peut-on prendre d'autre parti que de les abandonner, ou de les porter à des sacriléges? N'est-il pas plus à propos d'attendre, d'espérer, de les instruire, et de ne les pas condamner comme mécréants? Ils viennent à la messe; il faut espérer qu'ils feront le reste. Ce raisonnement n'est-il pas plus doux, plus conforme à

l'esprit de l'Eglise que celui-ci : Ils viennent à la messe, ils ne veulent pas se confesser et communier ; il faut les retrancher de l'Eglise ?

On dira peut-être qu'il ne s'agit pas de chasser de l'église ces réunis ; mais de savoir si on doit les contraindre de venir à la messe.

A quoi je réponds que s'ils y viennent par une contrainte très modérée, comme pourroit être une forte exhortation de la part de la puissance temporelle, accompagnée de quelques menaces, en excluant tous les moyens violents ; on doit présumer qu'ils y viennent volontairement. Les moyens qu'on veut employer sont si doux, qu'on ne peut pas présumer que la volonté soit absolument contrainte ; et s'il faut traiter de mécréants ceux qui ne se présentent pas aux sacrements, il doit s'ensuivre qu'il faut exclure de l'Eglise la plupart de ces nouveaux convertis, qui y sont entrés sans aucune violence.

« Ce qui me fait donc penser qu'on ne doit pas » contraindre à la messe ceux qu'on n'ose con- » traindre au reste des exercices, c'est que la ré- » pugnance opiniâtre qu'ils montrent à les pra- » tiquer, fait voir qu'ils sont indignes de la messe » comme du reste. »

Si on suit cette règle, l'ouvrage est abandonné : car si on ne porte pas les réunis à aller à la messe, que peut-on leur demander ? Sera-ce d'aller à des instructions séparées de la messe ? L'usage et l'expérience font connoître que l'on ne gagne rien par ces instructions, impraticables dans la plus grande partie des paroisses : d'ailleurs cette séparation des anciens et des nouveaux catholiques entretient entre eux une désunion dangereuse d'esprit et de parti : on ne doit penser qu'à les unir, et à les confondre les uns avec les autres. Quand on a fait de semblables instructions pour les réunis seulement, ou ils n'y ont pas assisté, ou ils les ont écoutées avec répugnance, comme des exhortations vaines et ennuyeuses. L'expérience nous fait voir qu'ils profitent beaucoup plus à un sermon, qui se fait tous les dimanches à la messe ; et que la vue du mystère, la prière commune qui s'y fait, la lecture de l'Evangile, et tout cet appareil de religion qu'ils y voient, les désabuse plus que tout ce qu'on peut leur représenter. Il seroit juste qu'on s'en rapportât un peu à ceux qui ont pratiqué toutes sortes de moyens, et qui ont sur cela une longue expérience.

Un mécréant manifeste ne doit pas être contraint d'aller à la messe : cela est vrai, et l'on auroit raison d'exclure de l'église, et de priver de l'assistance au sacrifice un homme qui diroit, Je ne crois point. Mais, encore une fois, ce n'est point là notre système ; et c'est ce que nous ne voyons pas, ou très rarement.

On doit prendre pour marque certaine de mécréance, une répugnance invincible à se confesser et à communier : cela est vrai ; mais pourquoi croire la répugnance invincible ? La volonté de l'homme est sujette à un perpétuel changement du bien au mal, et du mal au bien. Nous voyons tous les jours revenir ceux des réunis qui paroissoient les plus éloignés. La dureté des cœurs s'amollit par les réflexions, par les instructions, par les exemples, par les inspirations : tel avoit horreur des sacrements l'année dernière, qui les demande celle-ci. Y a-t-il de répugnance qui soit invincible à la grâce ? Pourquoi ne pas croire qu'elle viendra tôt ou tard sur cet endurci ? Ainsi la maxime, qui peut être véritable dans la thèse générale, ne l'est pas dans l'hypothèse ; et il semble qu'il n'est pas avantageux à l'Eglise qu'on en fasse l'application.

« Je distingue pourtant ici entre exclure les » hérétiques de la messe, ou les y contraindre. » Je ne les exclurai pas, quand je pourrai pré- » sumer qu'ils viennent de bonne foi, et du » moins avec quelque bon commencement des » dispositions nécessaires. »

Nous voilà d'accord par cette règle ; c'est précisément l'état des réunis de Languedoc : on peut présumer qu'ils viennent de bonne foi. On voit en la plupart un commencement des dispositions nécessaires ; mais c'est une foi foible, qu'il faut encourager, et soutenir par des condescendances charitables ; bien loin de la déranger ou de l'affoiblir par des craintes indiscrètes, ou par des soupçons d'hypocrisie ou de mauvaise conduite.

« Mais quand je les vois déterminés à ne passer » pas outre, c'est-à-dire à refuser la confession » et ses suites, je prends cela pour marque évi- » dente d'incrédulité ; et les contraindre à la » messe en cet état, c'est les induire à erreur, » etc. »

Pour cette règle-ci, elle peut causer dans son application de grands inconvénients, si l'on s'y arrête avec exactitude. Il faut abandonner la meilleure partie de ces brebis égarées, qu'on pourroit autrement ramener dans le bercail. On prie encore M. de Meaux de marquer en quel temps de l'Eglise on a suivi cette conduite, de traiter de mécréants et de chasser de l'église ceux qui viennent à la messe en vertu des lois des empereurs, lorsqu'ils ne se présentent pas encore à la confession et à la communion. Quand

est-ce qu'on a traité leur répugnance d'invincible ?

Quant à l'idée qu'ils prennent de la religion, c'est à la messe qu'on leur enseigne qu'elle ne consiste pas dans un culte extérieur : c'est là qu'on leur explique ce qu'ils voient et ce qu'ils entendent ; et ce n'est que là qu'ils peuvent être bien désabusés de toutes les fausses impressions qu'ils ont reçues sur ce mystère : l'expérience le fait connoître tous les jours.

La disposition des religionnaires auprès de Paris pourroit être très différente de celle où se trouvent ceux du Languedoc. On ne répétera point ici la facilité qu'il y a de les porter à tous les exercices de la religion, quand on veut s'y appliquer ; le peu de répugnance même qu'ils ont à se confesser et à communier, pour peu qu'on voulût les presser sur ces articles : mais il vaut mieux attendre qu'ils le désirent et qu'ils le demandent. Il faut laisser croître leur foi, et prendre garde de ne pas les engager à des confessions et à des communions prématurées. Je remarque seulement cette disposition, pour faire connoître à M. de Meaux que nous ne voyons point cette répugnance invincible, qui le frappe avec raison, et qui paroît le fondement le plus solide de son opinion. Cependant il est de la prudence d'appliquer les remèdes suivant les dispositions des malades. Si deux cent mille nouveaux convertis ne sont pas disposés en Languedoc, comme l'est un petit nombre auprès de Paris, ce seroit tomber en erreur que de ne faire aucune distinction de ces deux états différents, et de vouloir réduire le plus grand nombre aux règles du plus petit.

La première réflexion qu'il y a à faire sur l'ordre de la Cour, est qu'il n'est pas général : il n'a été envoyé ni en Languedoc ni en Guyenne, qui sont du département de M. de la Vrillière. M. de Torcy l'a envoyé en Dauphiné : le grand vicaire de M. de Valence l'a reçu en son absence : il en a distribué des copies à ses curés, qui l'ont lu publiquement et sans discrétion. Sur ce fondement, la cabale des religionnaires, qui subsiste encore et qui est toujours attentive à tous les événements, s'est imaginé que le roi vouloit se relâcher à l'avenir : elle a insinué que cet ordre devoit être considéré comme le premier pas, pour parvenir à une liberté entière de ne plus pratiquer aucun exercice ; et cette fausse conjecture, répandue dans le parti, a retardé pour long-temps tout le bien qu'on a pu faire par les missions, et par les soins assidus de plusieurs années. Je sais cette histoire du grand vicaire même de M. de Valence, dont une partie du diocèse est en Dauphiné, et l'autre en Vivarais, qui fait partie du Languedoc. Cet ecclésiastique se crut obligé de me consulter par cette raison, pour savoir s'il rendroit cet ordre public dans cette province, comme il avoit déjà fait dans l'autre. Je connus le danger, et je le priai de n'en rien faire ; ces ordres ne devant pas être ainsi exposés aux yeux du public, par les mauvaises et fausses conséquences qu'on en peut tirer. L'ordre en effet n'a point paru dans mon département. Je n'ai pu comprendre d'où venoit cette diversité de sentiments ; et j'ai toujours mieux reconnu que pour le bien de la religion il n'y a rien tant à désirer que l'uniformité de conduite.

M. de Meaux connoît parfaitement l'abus des nouveaux convertis, qui cessent de remplir leurs devoirs quand ils sont mariés : abus insupportable qui arrive très souvent, et qu'on ne peut trop tôt réprimer. Mais si l'on fait scrupule d'admettre et de contraindre, par des voies modérées, ces sortes de gens d'aller à la messe ; comment en usera-t-on à leur égard, quand ils diront qu'ils n'ont plus de foi, qu'ils ne peuvent se résoudre à se confesser et à communier ? Si la répugnance paroît invincible, il faudra donc cesser à leur égard toutes sortes de contraintes pour les exercices ; et si on les punit comme relaps, cette punition, ou la crainte de la recevoir, ne sera-t-elle pas pour eux une véritable contrainte, qui les portera aux sacriléges et à tous les inconvénients que l'on craint ? D'où l'on conclut que l'Eglise étant maîtresse de la discipline, d'avancer ou de différer les confessions et les communions suivant qu'elle le juge à propos, elle pourroit se contenter, quant à présent, de voir le troupeau réuni sous le même toit, en état, souvent même en volonté d'être instruit et éclairé, et donner le reste au temps, aux soins des pasteurs, à l'habitude même, qui n'est pas indifférente en matière de religion. Il faut se contenter de les pêcher avec l'hameçon, sans vouloir les prendre tous d'un coup de filet.

J'ajouterai un mot à l'égard des mariages. Ce n'est pas assez de punir ceux qui, après être mariés, abandonnent les exercices de la religion catholique : il est très nécessaire de faire une loi pour punir ceux qui habitent ensemble sans se marier à l'église. C'est un désordre qui se répand impunément ; et si l'on n'y met ordre, l'extinction de l'hérésie en France sera la source d'un concubinage public, et de ces unions illégitimes et scandaleuses. J'ai envoyé plusieurs

mémoires sur ce sujet, qui se réduisent à punir les pauvres par la prison s'ils ne veulent pas se séparer, et à poursuivre les riches rigoureusement, en vertu de la déclaration du 7 septembre 1697, à la requête des promoteurs, qu'il faudroit aider de toute la puissance temporelle.

M. de Meaux dira peut-être : Que veulent donc précisément ces gens de Languedoc? qu'ils s'expliquent clairement.

Voici ce que je voudrois en mon particulier, et dont je serois très content.

Premièrement, que le roi continue les secours qu'il donne pour les missions, qui sont suffisants, et qui s'emploient très utilement.

Secondement, que l'on ne trouve pas mauvais que les intendants pressent, sollicitent sans relâche les nouveaux convertis de pratiquer la religion catholique qu'ils ont embrassée, en faisant abjuration de la protestante; qu'ils s'en tiennent pourtant, dans leurs exhortations, aux termes d'assister aux instructions, à l'église, à la messe; qu'ils regardent la réception des sacrements comme une matière très délicate, qui doit uniquement dépendre des pasteurs de l'Eglise; qu'ils s'abstiennent même, autant qu'ils pourront, de parler nommément de la messe, et qu'ils se réduisent ordinairement à l'observation générale des exercices : cela suffit dans la plupart des endroits.

Troisièmement, en Languedoc on ne s'est encore servi que de ces exhortations générales pour la messe; on n'a employé ni amende, ni peines, ni logement de gens de guerre. Mais on reconnoît qu'il y a certains cantons où le peuple ignorant et grossier, n'étant presque point capable de discipline et d'instruction, ne sauroit perdre qu'avec peine la répugnance qu'il a pour les exercices de notre religion, où il trouve plus de difficulté et plus d'assujétissement que dans celle qu'il professoit. N'auroit-on pas raison de réduire par de petites amendes ces gens-là, qui ne se conduisent que par leurs intérêts; non pas précisément parce qu'ils n'assistent pas à la messe, mais parce qu'ils ne pratiquent pas les exercices de la religion catholique? Et le choix de ces lieux, où ces petites punitions sont nécessaires, ne devroit-il pas dépendre de ceux qui travaillent avec application, depuis plusieurs années, à cette grande affaire, de concert avec MM. les évêques?

Quatrièmement, il n'y a qu'à suivre ce qui est prescrit par la dernière instruction du roi pour l'éducation des enfants. Il ne faut pas seulement trouver à redire si on met des filles au-dessus de douze ans dans des couvents, ou des garçons au-dessus de quatorze dans des pensions. L'expérience n'apprend que trop le danger qu'il y a de remettre les enfants à leurs pères et mères à cet âge-là : ils sont alors plus soumis que jamais à la puissance paternelle, et plus susceptibles de toutes sortes de mauvaises impressions. Il faut laisser à la discrétion des évêques à se régler sur les bonnes ou mauvaises dispositions qu'ils verront dans les pères ou dans les enfants.

Je finis ce mémoire, peut-être trop long, par ces deux réflexions.

La première, pourquoi craint-on de contraindre les nouveaux convertis d'aller à la messe, dans certains endroits, par des moyens très doux; puisqu'on en emploie déjà de très forts qui tendent à la même fin? N'est-ce pas contraindre, que d'ôter à un père ses enfants s'il ne va pas à messe, de le priver de ses charges, de sa profession, du moyen de gagner sa vie, des biens qu'il possède, s'ils ont appartenu à des parents fugitifs? Disons plus, n'est-ce pas contraindre un homme mourant à recevoir les sacrements, que de lui représenter la ruine entière de sa famille par la confiscation de ses biens, s'il ne meurt pas en bon catholique? Cependant par les dernières instructions, et par les déclarations qui s'observent, on pratique toutes ces espèces de contraintes. Un réuni qui se détermine par ces motifs à aller à la messe, y va-t-il avec une volonté plus libre, que celui qui prendra son parti par la crainte d'une amende?

La dernière réflexion est qu'on ne peut assez considérer l'importance du temps présent, pour achever ce grand ouvrage. Les vaines espérances qu'on avoit données aux religionnaires sont évanouies; ils sont détrompés de toutes les chimères dont ils ont eu l'esprit rempli : tout a succédé au roi heureusement; et il semble que l'on peut compter sur une paix profonde et durable. Quand trouvera-t-on une conjoncture plus heureuse et de plus belles dispositions? Si l'on suit avec un peu de vigueur et de fermeté ce qui est déjà si avancé, on en verra la fin : au contraire, si l'on se relâche, si l'on tient une conduite lente, le bon temps s'écoulera; et les restes de l'hérésie, qu'on pouvoit entièrement éteindre, seront peut-être encore redoutables quand la guerre recommencera.

Je crois devoir encore ajouter ce que disoit, il y a peu de jours, M. de la Guerre, frère de M. de Bonrepos : c'est un saint homme nouveau converti, qui fait de grands biens pour la religion, par son zèle, par sa capacité, et par les bons exemples qu'il donne. Il avoit été

persuadé plus que personne qu'il ne falloit pas contraindre les réunis à aller à la messe : l'expérience l'a fait changer d'avis; et il disoit qu'il a remarqué que c'est un état trop violent à l'homme, de professer extérieurement une religion quand il n'en est pas persuadé, pour qu'il dure long-temps; et que de là vient que ceux qui vont à la messe par politique, ou par la crainte de quelque peine, s'y accoutumant peu à peu, ils viennent à croire tout de bon, et à faire sincèrement ce qu'ils ne faisoient que par des motifs humains. Ç'a été la pensée de saint Augustin, qui ne s'est pas embarrassé de ce scrupule, lorsqu'il a dit qu'il falloit les contraindre, afin qu'ils commencent à être tout de bon ce qu'ils avoient voulu feindre : *Ut incipiant esse, quod decreverant fingere.*

LETTRE CCXXXIX.

DE M. L'ÉVÊQUE DE MIREPOIX

A M. DE BASVILLE.

SUR LA RÉPONSE DE BOSSUET.

J'ai beaucoup réfléchi, Monsieur, sur ce que M. l'évêque de Meaux vous mande au sujet des nouveaux convertis. Il me paroît que la difficulté qu'il fait d'approuver qu'on les contraigne par des peines légères à assister à la messe, vient de ce qu'il regarde la messe comme on regarde les sacrements, qui, ne profitant qu'à ceux qui les reçoivent, demandent en eux des dispositions de foi, de désir et d'amour sans lesquelles ils n'y participeroient que pour leur condamnation. Il est vrai qu'il y a une manière d'assister à la messe, qui demande des dispositions presque semblables à celles qu'il faut apporter à la communion. C'est sur ce fondement que les anciens croyoient que ceux qui n'étoient pas en état de participer à l'eucharistie, n'étoient pas dignes d'assister à la célébration des saints mystères. Mais comme la messe est un sacrifice qui n'est pas seulement offert par les fidèles, auquel cas il demande les dispositions de foi, de désir et d'amour que demandent les sacrements; mais encore un sacrifice offert pour les fidèles et pour les fidèles pécheurs, auxquels il profite, non comme les sacrements à ceux-là seulement qui les reçoivent, mais comme les prières à ceux pour qui on les offre; il faut, ce me semble, faire une grande différence de l'assistance à la messe, à la participation des sacrements.

La messe est, à l'égard des pécheurs pour lesquels on l'offre, une sorte de prière; mais une prière incomparablement plus excellente que les autres, dans laquelle Jésus-Christ, immolé mystiquement par la parole du prêtre, s'offre lui-même en cet état à son Père, et intercède envers lui pour les pécheurs. Or, comme on n'a jamais pensé qu'il y eût aucune irrévérence d'obliger les pécheurs d'assister aux prières que l'on fait pour eux, il semble qu'il n'y en peut pas avoir davantage à les obliger d'assister à un sacrifice que l'on offre pour eux. Il y en auroit sans doute, si on vouloit les obliger à offrir eux-mêmes avec le prêtre et avec Jésus-Christ, qui est le principal prêtre, le sacrifice de la messe; ce qui est, sans contredit, la meilleure manière d'y assister; mais manière qui ne peut convenir qu'aux fidèles, qui étant par la charité unis à Jésus-Christ comme à leur chef, sont en état de s'offrir en lui et par lui, comme ne composant avec lui qu'un même corps; ce qui fait qu'ils sont appelés prêtres par saint Pierre et par saint Jean (1. PETR., II. 5, 9; *Apoc.,* I. 6; V. 10; XX. 6.).

Les pécheurs, que la discipline de l'Eglise d'aujourd'hui n'exclut point de la célébration des saints mystères, quand ils ne sont point excommuniés, n'y peuvent assister en cette manière; puisque n'étant pas unis avec Jésus-Christ par la charité, ils ne composent pas avec lui un même prêtre et une même victime. Il faut donc qu'ils y assistent en la seconde manière : et c'est en cette seconde manière que l'on peut et que l'on doit, ce me semble, contraindre les nouveaux convertis d'y assister; non comme à un sacrifice qu'ils offrent, mais qu'on offre pour eux, conformément aux paroles du canon, *Pro quibus tibi offerimus vel qui tibi offerunt.* Il est même à remarquer qu'on prétend que ces premières paroles ne se disoient pas anciennement, et peut-être par la raison que l'on ne souffroit point alors que personne assistât au sacrifice que ceux qui étoient en état de l'offrir avec le prêtre.

Mais quand il seroit vrai qu'en contraignant les nouveaux convertis les plus opiniâtres à assister à la messe, on feroit si l'on veut quelque plaie à la discipline présente, nous sommes dans une de ces occasions où l'utilité qui en reviendra infailliblement à l'Eglise, récompensera avantageusement ce qu'elle peut perdre par le relâchement de sa discipline. Car il ne s'agit pas ici du salut de quelques particuliers; mais d'un nombre très grand de nouveaux convertis, et particulièrement des enfants qui vont se perdre, et s'attacher à la secte de leurs pères, ou plutôt vivre dans l'irréligion où vivent leurs pères, si l'on ne contraint

généralement tous les nouveaux convertis à assister à la célébration des mystères.

Ainsi jamais on n'a eu tant de raison de dire ce que disoit saint Augustin dans une cause presque semblable : « Dans les causes où, vu la » violence et l'étendue des divisions, il ne s'agit » pas seulement du salut de quelques particu- » liers, mais où l'on doit travailler à ramener » des peuples entiers, il faut relâcher quelque » chose de la sévérité de la discipline ; afin » qu'une charité sincère puisse apporter des » remèdes convenables à de plus grands maux : » *In hujusmodi causis, ubi per graves dissensionum scissuras non hujus aut illius hominis est periculum, sed populorum strages jacent, detrahendum est aliquid severitati; ut majoribus malis sanandis charitas sincera subveniat* (*Ep.* CLXXXV. *ad* BONIF. *de corr. Donat., n.* 45. *tom.* II. *col.* 661.). L'Eglise a toujours suivi cette maxime, quand il a été question de ramener à l'Eglise des peuples entiers de schismatiques ou d'hérétiques ; et vous le pouvez voir, Monsieur, assez au long dans le mémoire que je vous donnai aux états derniers.

Que s'il en faut juger par l'expérience, il n'y a que trois mois ou environ qu'on a commencé de faire venir tout le monde à la messe à Mazères ; et cependant il y en a des plus opiniâtres qui m'ont avoué qu'ils y venoient au commencement avec une grande répugnance, mais qu'à présent ils y venoient non-seulement sans peine, mais avec plaisir. Or, que sera-ce si l'on continue de les y faire venir ; que sera-ce dans un an et dans deux ans? Il n'y a point de doute qu'on n'y voie un très grand changement. Dans le fond, si ceux qui sont si opiniâtres avoient tant d'horreur pour la messe, ils n'y viendroient pas si facilement, et il faudroit des peines plus grandes pour les y obliger.

Quant à ce que M. de Meaux ajoute, que c'est leur donner une foible idée de la sainteté de nos mystères que de les y admettre, même de les y contraindre dans les dispositions où ils sont ; il est aisé de remédier à cet inconvénient par les instructions qu'on leur fera sur la grandeur et la sainteté des mystères qui s'opèrent à la messe, que la seule créance de la présence réelle de Jésus-Christ sur l'autel relève si fort au-dessus de la cène des protestants : outre que la manière dont les catholiques assistent à la messe, si différente de celle dont les protestants assistoient à la célébration de leur cène, est seule capable de leur faire sentir la différence qu'il y a de l'une à l'autre.

Je finis, Monsieur, en vous assurant que je trouve déjà des changements très avantageux à Mazères, depuis qu'on y contraint tout le monde aux exercices ; et voici un fait considérable qui le fait voir bien clairement.

Il y a dans cette seule ville jusqu'à quarante-cinq mauvais mariages de nouveaux convertis, qui vivoient dans une extrême indolence à l'égard de leur état. Mais depuis qu'ils ont vu qu'il falloit venir à tous les exercices, et que, pour peu qu'ils ajoutassent à ce qu'on exigeoit d'eux, ils pourroient sortir de ce malheureux état, plus de la moitié sont venus me demander : Que faut-il que nous fassions pour être mariés légitimement? Je leur ai prescrit, premièrement, de se séparer d'habitation de leurs prétendues femmes pendant un mois entier, pendant lequel, s'ils n'étoient pas suffisamment instruits, ils se feroient instruire ; et j'ai commis des personnes pour instruire les hommes et les femmes : secondement, que dans le même délai ils feroient leur confession, et verroient pour cela le confesseur qu'ils choisiroient, autant de fois qu'il seroit nécessaire, jusqu'à ce qu'ils eussent reçu l'absolution de leurs péchés : troisièmement, qu'ils déclareroient publiquement qu'ayant manqué aux engagements qu'ils avoient pris dans leur abjuration, ils venoient présentement de leur mouvement, et sans aucune contrainte, faire profession de la religion catholique, et protester, en présence de cette même Eglise, qu'ils étoient résolus d'y vivre et d'y mourir. Ils se sont tous agréablement soumis à ces trois ou quatre choses ; et j'espère qu'avant la fin de ce mois il y en aura plus de la moitié de mariés.

Vous voyez ce qu'a produit une contrainte générale de trois ou quatre mois. Je ne doute pas qu'on n'en voie chaque jour de nouveaux fruits ; les choses y paroissent plus disposées que jamais. La ligue que le roi a faite avec l'Angleterre et la Hollande, pour le partage de la succession de l'Espagne, leur ôte toute espérance de pouvoir jamais être secourus de ce côté-là. Ainsi, Monsieur, rien n'est plus important que de les faire entrer bon gré, mal gré, dans l'Eglise, et il semble qu'on ne s'y oppose plus du côté de la Cour, qui étoit la seule chose qui pouvoit vous retenir. Il est inutile de vous répéter les raisons de notre avis, et vous les savez d'ailleurs mieux que personne. Je suis, etc.

RÉFLEXIONS

DE M. L'ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Sur la lettre de Bossuet à M. de Basville.

M. de Meaux convient que les princes peuvent contraindre à tous les exercices de la religion catholique les hérétiques qui s'en sont écartés, et que l'Eglise a autorisé ces contraintes, en les demandant elle-même aux princes ; mais il ne voudroit pas qu'on les employât particulièrement pour la messe, surtout dans le temps que l'on se garde bien de les employer pour les sacrements. Il croit que ceux qui soutiennent qu'on doit les contraindre d'assister à la messe, et les laisser dans une entière liberté pour les sacrements, ou ne prouvent rien ou prouvent trop ; et qu'ainsi, ou il faut les contraindre aux sacrements, ce que personne ne soutient, ou ne les pas contraindre à la messe.

Il ajoute à cela que par cette conduite on leur donne sujet de croire que la religion ne consiste que dans l'assistance à la messe, et encore dans une assistance forcée, et sans aucun rapport aux dispositions nécessaires pour y assister utilement. Il conclut que ceux des nouveaux convertis qui vont à la messe par contrainte, et avec protestation de n'aller pas plus avant dans la pratique des sacrements, doivent être regardés comme des mécréants, et par conséquent qu'ils ne doivent être contraints ni à l'assistance à la messe, ni à la pratique des sacrements.

Il met pourtant une restriction à sa règle, à l'égard de ceux qui, pour se marier ou pour réhabiliter leurs mariages, auroient tout promis ; et il croit pouvoir démontrer que c'est tout perdre, que de laisser en repos ces sortes de relaps. Ainsi il semble vouloir qu'on les contraigne à tout, et à la pratique des sacrements aussi bien qu'à l'assistance à la messe.

Voilà, si je ne me trompe, le précis de la lettre de M. l'évêque de Meaux, sur laquelle on peut faire les réflexions suivantes.

PREMIÈRE RÉFLEXION.

Que, selon M. l'évêque de Meaux, dès qu'on a promis et qu'on s'est engagé à tout, on peut et on doit être contraint non-seulement à l'assistance à la messe, mais encore à la pratique des sacrements : car dans son sentiment ces deux choses ne doivent pas se séparer. Ainsi tous ceux qui ont promis, non-seulement pour se marier, mais pour d'autres motifs, quels qu'ils soient, auront beau dire qu'ils croient que la messe est une idolâtrie, et que si on les contraint d'y aller, ils se garderont bien d'avancer jamais davantage dans la pratique des sacrements, ils ne pourront point être regardés comme des mécréants, quelque protestation d'incrédulité qu'ils fassent ; et on sera en droit de les contraindre et à la messe et aux sacrements, parce qu'ils se seront engagés à l'un et à l'autre.

Mais pourquoi les nouveaux convertis, dont la plupart ont fait leur abjuration sans contrainte, et surtout dans le diocèse de Meaux, comme M. l'évêque de Meaux l'a écrit lui-même, dont plusieurs se sont approchés volontairement des sacrements dans le commencement, pourquoi seront-ils regardés comme des mécréants, dès qu'ils diront, peut-être encore plus de la bouche que du cœur, qu'ils ne vont à la messe que par contrainte, la regardant comme une idolâtrie, et qu'ils déclareront qu'ils ne veulent point s'approcher des sacrements ? Pourquoi acquerront-ils par cette protestation le droit de n'être pas contraints d'aller à la messe, que ceux qui se sont engagés à tout pour se marier ne peuvent point acquérir par une semblable protestation ? Pourquoi les uns seront-ils censés mécréants plutôt que les autres ? Mais ce nom de mécréants peut-il convenir à des chrétiens baptisés, qui croient en Jésus-Christ et en son Eglise, et qui feront quelquefois cette protestation dans la vue de se faire laisser dans le repos de mort, dans lequel ils cherchent à s'endormir ? Que si ce nom leur convient, et s'il leur donne le droit de ne pouvoir être contraints à l'assistance à la messe ; pourquoi une semblable protestation, qui sera quelquefois plus sincère dans ceux qui ont tout promis pour se marier, ne leur acquerra-t-elle pas un semblable droit ? Ne pouvons-nous pas dire ici à M. l'évêque de Meaux, que le titre de mécréants, par lequel il veut exempter les nouveaux convertis d'aller à la messe, ou prouve trop ou ne prouve rien ?

DEUXIÈME RÉFLEXION.

Il semble que M. l'évêque de Meaux change l'état de la question, pour avoir droit d'en conclure que le sentiment des évêques de Languedoc prouve trop ou ne prouve rien. Il n'est pas vrai qu'on donne à entendre aux nouveaux convertis, qu'on contraint d'abord seulement à l'assistance à la messe, qu'on ne leur demandera jamais rien à l'égard des sacrements ; et ils ont si peu lieu de le croire, que plusieurs de ceux qu'on n'a songé de contraindre qu'à l'égard de la messe, se sont disposés volontairement à s'approcher de la confession. On commence par

l'instruction, à quoi M. de Meaux ne trouve point d'inconvénient ; on y ajoute l'assistance à la messe, parce que c'est un des exercices de la religion catholique, qui recommence tous les huit jours ; en sorte qu'on ne peut être catholique pendant huit jours sans assister à la messe, et qu'on peut l'être plusieurs mois sans être obligé de participer à aucun des sacrements. On espère même que quand les nouveaux convertis auront rempli tous les devoirs de catholiques pendant quelques mois, ils s'approcheront volontairement des sacrements ; et c'est en effet ce qui arrive presque toujours. Il n'est pas même absolument nécessaire, pour remplir tous les devoirs de catholique pendant quelques années, de recevoir aucun sacrement. L'Eglise ordonne à la vérité à tous ses enfants de se confesser une fois l'année, et de communier à Pâques ; mais elle ajoute, à moins que le confesseur ne juge à propos de différer et la confession et la communion. Ainsi, pourvu que les nouveaux convertis se présentent à un confesseur dans le temps prescrit par l'Eglise ; quand le confesseur leur différera l'absolution, on pourra dire qu'ils remplissent tous les exercices de la religion catholique. Or, on a lieu de croire, par l'expérience que l'on en a faite dans les provinces de Languedoc et de Guyenne, que les nouveaux convertis ne passeront point deux années dans cet état, qu'ils ne se portent volontairement à s'approcher des sacrements.

TROISIÈME RÉFLEXION.

Que, quoique l'Eglise, dans les lois qu'elle a établies, ou qu'elle a demandées aux princes temporels, pour contraindre les hérétiques aux exercices de la religion catholique, n'ait pas distingué l'assistance à la messe ni la participation aux sacrements ; et qu'ainsi il ne faille jamais faire entendre aux nouveaux convertis qu'on ne leur demande point de s'approcher des sacrements, puisque ce seroit leur donner lieu de croire qu'on peut être catholique sans y participer, ce qui seroit sans doute une grande erreur ; on ne voit point qu'il y ait aucun inconvénient à appliquer différemment la contrainte aux différents exercices de la religion, et à contraindre par des peines plus sévères à l'assistance aux instructions, par de très légères à l'assistance à la messe, et par la seule exhortation à la participation aux sacrements ; et c'est là précisément le sentiment des évêques de Languedoc, que nous examinons à présent.

QUATRIÈME RÉFLEXION.

Que les dispositions nécessaires pour pratiquer utilement les exercices de la religion catholique étant différentes selon la nature de ces exercices, il semble absolument nécessaire de tempérer différemment la contrainte que l'Eglise croit que les princes peuvent employer pour obliger les hérétiques à les pratiquer. Ainsi, comme en quelque état que l'on soit, on peut entendre utilement les instructions qui se font dans l'Eglise catholique, et que par cette raison l'Eglise n'en a jamais exclu ni les infidèles, ni les hérétiques, ni les catéchumènes, il paroît certain qu'on peut employer les plus grandes peines, pour obliger les nouveaux convertis à assister aux instructions ; et ce point-là n'est contesté de personne. A l'égard de la messe, quoique pour en retirer tout le fruit que l'Eglise se propose, il faille être en état de grâce, afin de pouvoir offrir le sacrifice avec le prêtre, en qualité de membre vivant de Jésus-Christ, qui en est le principal prêtre ; cependant comme le sacrifice peut être utile même à ceux qui ne l'offrent pas, quand il est offert pour eux ; et que c'est par cette raison que l'Eglise souffre non-seulement que les pécheurs, qui ne sont pas excommuniés, y assistent, mais que même elle leur ordonne d'y assister ; il semble qu'on ne peut pas disconvenir que les princes ne puissent employer de légères peines pour y faire assister les nouveaux convertis, qui ne paroissent pas devoir être regardés d'une manière différente des autres pécheurs. Il n'en est pas de même de la participation des sacrements ; et surtout de la participation de l'eucharistie, qui, étant une nourriture de vie pour ceux qui y participent saintement, devient un poison mortel pour ceux qui osent s'en approcher en état de péché. Ainsi, quand la crainte d'engager les nouveaux convertis dans des sacriléges énormes fera changer en de simples exhortations les peines que les princes temporels ont autrefois employées, pour obliger les hérétiques à y participer ; loin d'en conclure qu'il ne faut pas les contraindre, même par des peines légères, à l'assistance à la messe, il faudra louer au contraire en cela la modération de l'Eglise d'aujourd'hui, comme plus conforme à l'esprit de l'Eglise, et aux différentes dispositions qu'elle demande de ceux qui assistent à ses exercices, ou qui participent à ses sacrements.

CINQUIÈME RÉFLEXION.

Que les paroles de saint Augustin, dans sa

lettre à Vincent, montrent clairement qu'on contraignoit les donatistes à assister à la messe dans les églises catholiques, quoiqu'ils fussent persuadés que les évêques et les prêtres catholiques n'étoient pas de véritables évêques ni de véritables prêtres, et qu'outre cela ils crussent qu'ils mettoient sur l'autel des choses que la piété ne permettoit pas d'y mettre; sans que l'Eglise ait fait aucune attention à la fausse persuasion dans laquelle ils étoient, ni qu'elle les ait jamais regardés comme des mécréants, qu'il ne falloit pas souffrir dans l'église pendant la célébration des divins mystères. Elle a cru qu'ils étoient obligés de déposer leur erreur, et de se conformer à la créance de l'Eglise catholique; et c'est aussi ce que pensent les évêques de Languedoc à l'égard des nouveaux convertis.

RÉFLEXIONS

DE M. L'ÉVÊQUE DE NIMES.

Sur la lettre de M. l'évêque de Meaux à M. de Basville, touchant la conduite qu'on doit tenir à l'égard des nouveaux convertis.

M. de Meaux convient d'abord de l'autorité des souverains à forcer leurs sujets errants d'entrer dans la véritable religion, sous certaines peines. Ils sont en effet, selon saint Paul (*Rom.*, XIII. 6.), ministres de Dieu pour procurer du bien à leurs peuples; surtout le plus grand bien, qui est le salut; et ce n'est pas sans raison qu'ils portent le glaive.

Il propose ensuite deux sortes de sujets errants, qu'il faut conduire différemment : les uns corrigés, rendus attentifs à la vérité, et portés de bonne foi à nos mystères; et ceux-là il veut non-seulement qu'on les y reçoive, mais encore qu'on les y contraigne; les autres, faisant une profession publique de n'y pas croire, et refusant opiniâtrément d'y participer; et ceux-ci il les juge incapables d'en profiter, et dignes même de châtiment avec la modération convenable. M. l'évêque de Meaux est en cela beaucoup plus sévère que nous : il veut qu'on contraigne même ceux qui sont déjà corrigés, et qu'on punisse ceux qui paroissent incorrigibles.

Ceux qu'on a corrigés, et qu'on a rendus attentifs à la vérité, ne sont plus dans le cas de la contrainte; ils sont presque sortis des voies de l'erreur. La tribulation les a rendus sages, ils n'ont besoin que d'instruction et de connoissance; et comme ils s'appliquent à connoître la vérité, la vérité les délivrera de leurs préventions : il faut les recevoir avec charité, et les attendre avec patience.

Ceux qui font une profession publique de ne pas croire nos mystères, et qui refusent opiniâtrément d'y participer, sont proprement ceux que M. de Meaux appelle errants, et sur qui nous croyons que doit tomber la contrainte, pour les obliger de réfléchir sur eux-mêmes, pour affoiblir par une contrainte salutaire les préventions qui les retiennent, pour les accoutumer aux exercices de la religion qu'on veut qu'ils embrassent, et pour les désabuser des fausses impressions qui leur restent de nos mystères, en les y introduisant comme témoins et comme assistants; et les disposant insensiblement par les prédications qu'ils entendent, par les bons exemples qu'ils voient, par les pratiques de piété qu'ils exercent avec les fidèles, à se rendre dignes d'y participer.

M. de Meaux est d'avis qu'on peut châtier ces gens-là, qui sont par leur obstination incapables de profiter de la messe; et nous demandons seulement qu'on les contraigne d'y assister avec respect, pour se rendre dignes d'en profiter.

M. de Meaux ne connoît pas sans doute l'état présent des nouveaux convertis de cette province. On n'y voit presque plus de ces opiniâtres déclarés, qui soient ouvertement opposés à la foi, et qui aient conservé dans leur cœur l'horreur qu'on leur avoit donnée de nos mystères. Le temps ralentit les passions; les impressions d'erreur s'effacent, et une religion sans exercice s'affoiblit insensiblement. La plupart de nos nouveaux convertis ont perdu le zèle et la vivacité de leurs préventions : s'ils n'ont pas d'ardeur pour la religion catholique, ils sont du moins parvenus à n'en avoir point d'aversion; en s'approchant de nous, ils s'accoutument peu à peu à nos pratiques. Lassés de vivre sans culte et sans consolation spirituelle, et ne prévoyant plus rien qui puisse rétablir leurs temples, ils sont sur le penchant de venir chercher leur salut avec nous dans nos églises. Un peu d'autorité, un peu de contrainte est capable d'en déterminer la plus grande partie : ils conviennent eux-mêmes qu'ils ont besoin de ce secours; et nous l'éprouvons tous les jours.

Il faut donc supposer, premièrement, que les hommes ne se défont pas aisément de leurs premiers préjugés, et que les fortes habitudes, telles que sont celles de la naissance, ne se détruisent que par succession de temps, et qu'autant que quelque nécessité les y oblige.

Secondement, que la contrainte ne peut pas tomber sur les dispositions intérieures, qu'il

n'appartient qu'à Dieu, qui sonde les cœurs, de connoître et de pénétrer ; mais sur les actes extérieurs de la religion, dont les hommes peuvent juger, et qui sont les seules preuves des bonnes ou mauvaises intentions de ceux qui les pratiquent.

Troisièmement, qu'il ne s'agit pas ici de conduire au vrai culte un petit nombre de gens savants, capables de goûter la raison et de la suivre ; d'être ramenés par la persuasion, et de se rendre attentifs à la vérité qu'on leur propose ; mais de réduire un grand nombre de peuples ignorants et grossiers, en qui il ne reste qu'une idée confuse de sa première religion, qui n'a d'autres principes de christianisme que ses préventions, qui demeure dans l'erreur par la seule raison qu'il y est né ; et qui, n'ayant qu'une aversion vague qu'on lui avoit inspirée contre l'Eglise catholique, n'a presque besoin, pour y rentrer entièrement, que d'y être poussé par l'autorité du prince.

Quatrièmement, que s'il étoit possible de leur rendre la vérité si évidente que le souhaiteroit M. de Meaux, et de les y rendre attentifs, il ne faudroit plus alors de contrainte : la seule force de la vérité suffiroit, si Dieu vouloit la leur rendre évidente : mais il n'accorde pas ordinairement ces grâces extraordinaires ; et sa miséricorde sauve plus universellement les hommes par la soumission, que par la connoissance claire et distincte de ses vérités.

On doit considérer ensuite sur qui doit tomber la contrainte, et quel en doit être l'effet.

Ceux qui, pénétrés de la vérité de la religion, et pressés par leur conscience, viennent s'offrir d'eux-mêmes, et demandent, dans la sincérité de leur foi, à participer aux sacrés mystères, y doivent être admis avec charité et avec joie ; et bien loin de les presser, il faut aller au devant d'eux. Ce sont donc ceux que M. de Meaux appelle errants, qui ne croient pas, et qui ne veulent pas s'instruire de notre créance, qu'il faut mouvoir et qu'il faut contraindre.

La fin que le roi s'est proposée, c'est d'abolir une hérésie enracinée depuis long-temps dans son royaume, et de ramener ses sujets errants dans le sein de l'Eglise catholique. Si, parce qu'ils sont obstinés, ils doivent être à couvert de l'autorité et de la contrainte, ils regarderont leur obstination comme un titre de repos et de sûreté pour eux, et n'en reviendront jamais. Parce qu'ils sont errants, faut-il les abandonner à leur erreur ? L'état d'incrédulité ou d'irréligion dans lequel ils vivent, doit-il être une raison pour les y laisser? Faut-il qu'ils s'endorment tranquillement dans leur fausse paix?

Les hommes ne reviennent qu'avec de grandes difficultés d'une habitude longue et invétérée. Le changement de mœurs et d'opinions coûte beaucoup : il faut tirer de grands secours de soi ou d'ailleurs pour se vaincre ; et l'esprit et le cœur ne se réduisent ordinairement que par la violence qu'on leur fait, ou par celle qu'ils se font eux-mêmes. Quelle apparence y a-t-il que des gens préoccupés se dépouillent, de leur propre gré, des préjugés qu'on a pris soin de leur inspirer dès leur enfance, dans lesquels ils ont été élevés, et qui sont, pour ainsi dire, presque adhérents à leur nature ? Ils ont donc besoin d'être ébranlés et ramenés par quelque violence étrangère, je veux dire par la sévérité des lois et par l'autorité du prince.

Ces mouvements du dehors servent à exciter ceux du dedans, et à jeter dans les consciences ce trouble salutaire, qni fait sentir d'abord aux plus obstinés les défauts de leur religion, par les incommodités qu'elle leur cause, et les rend ensuite capables d'examiner leur état, d'écouter les instructions et les conseils des gens de bien, et de s'accoutumer aux exercices de la piété chrétienne.

Il se trouve, il est vrai, des difficultés et des inconvénients même, dans les conduites différentes qu'on tient à l'égard des nouveaux convertis. La douceur ne les touche point ; la sévérité les rebute : l'une les entretient dans leurs erreurs ; l'autre peut les rendre hypocrites. Mais enfin la condescendance n'émeut point, et la contrainte fait agir, et produit des fruits de bonnes œuvres du moins extérieures, dont le principe et le motif se purifient avec le temps. En tout cas ceux qui se soumettent aux actes, sont censés se soumettre aux dispositions que ces actes demandent.

Quoi qu'il en soit, il faut considérer l'entreprise des conversions comme une affaire générale où l'on ne doit pas raisonner par quelques considérations particulières. Les abus que les hommes devoient faire des sacrements n'ont pas empêché Jésus-Christ de les instituer, bien qu'il sût qu'ils seroient sujet de scandale et de ruine à plusieurs ; il n'a regardé que le bien de ses élus, et la consommation de l'ouvrage qui lui avoit été ordonné par son Père. On doit envisager sans cesse la fin qu'on s'est proposée dans cette affaire, qui est l'extirpation entière de l'hérésie dans le royaume, et la réunion de tous ses peuples à la foi et à la religion catholique ; et

ne pas s'arrêter trop sur quelques inconvénients particuliers, qu'il faut pourtant prévenir et corriger autant qu'on peut.

Mais la difficulté principale de M. de Meaux consiste à savoir, si l'on peut obliger d'assister à la messe ceux qui font une profession de n'y pas croire, qui refusent opiniâtrément de communier, sans témoigner même la non répugnance pour cela, par où il faut commencer; soit parce que dans cet état ils sont incapables de profiter de la messe; soit parce que c'est leur donner une foible idée de la sainteté du mystère, et leur inspirer de l'indifférence pour les bonnes dispositions qu'il faudroit avoir. Il n'y a personne qui ne convienne qu'il faut exclure de la messe ceux qui sont dans l'état que suppose M. de Meaux; non-seulement la participation, mais l'assistance au saint sacrifice leur est interdite. Ils ne sont point du corps des fidèles; l'Eglise les regarde comme hérétiques; et les recevoir aux sacrés mystères, c'est intéresser son unité, et violer des règles dont elle ne s'est jamais relâchée.

Mais souffre-t-on dans le royaume ceux qui font profession publique de ne point croire? Le roi n'y a-t-il pas interdit toute autre religion que la catholique? A quoi servent tant de déclarations et tant d'édits? Toute la rigueur de ses lois et la vigilance de ses magistrats doit s'attacher à réprimer ces rebelles : le zèle même des ministres de l'Eglise doit s'appliquer, par toutes les voies canoniques, à les soumettre à la seule foi catholique.

Mais outre qu'il n'y a pas beaucoup de personnes de cette espèce, il me paroît qu'on ne doit pas avoir tant d'égard à certaines déclarations particulières, que quelques malintentionnés font par esprit de parti, qu'à l'état général des nouveaux convertis, auquel on doit accommoder sa conduite.

On leur a fait abjurer l'erreur; l'Eglise les a reçus dans son sein; on a démoli leurs temples, interdit leurs prêches, puni leurs assemblées; on les a assujétis à s'épouser en face de l'Eglise; et l'on leur impose, sous de grandes peines, la nécessité de mourir dans la foi catholique, et dans l'usage même des sacrements. Il semble que c'est une conséquence naturelle de les obliger à remplir tous les devoirs de la religion, et d'employer pour cela toute la persuasion et toute la contrainte convenable.

En vain on a fait entrer dans le bercail de Jésus-Christ les brebis égarées, si l'on leur laisse une liberté funeste d'en sortir, et de se dédire autant de fois qu'il leur plaira de réveiller leurs préventions. Pourquoi les obliger de se dire catholiques, si on leur permet de n'en point embrasser la créance et les pratiques? N'a-t-on voulu que leur faire changer de nom, et non pas de foi? Ce seroit peu de leur avoir fait perdre leur religion, si l'on n'avoit le soin de leur en faire prendre une autre. On a voulu les conduire dans les voies du salut; il n'est pas juste de les abandonner au premier pas qu'on leur a fait faire.

Il faut donc les faire vivre selon les règles de la religion où l'on les a fait entrer, et les rendre capables d'en remplir tous les devoirs. Je ne dis pas qu'on les reçoive à la messe, à la communion, aux sacrements, tandis qu'ils font profession publique d'une foi contraire; je dis qu'on les doit obliger de recourir à Dieu, d'implorer ses miséricordes, de lui demander la foi qu'ils n'ont pas encore, de la leur supposer même lorsqu'ils témoignent l'avoir déjà; et dans cette disposition, les faire assister au saint sacrifice de la messe.

Ils en tireront un grand profit; ils se trouveront enrôlés dans l'assemblée des fidèles; ils auront part à leurs prières, à leurs intercessions, à leurs exemples. Ils seront édifiés de la sainteté du mystère, et perdront l'horreur qu'on leur en avoit donnée. On prendra occasion de leur en faire connoître la grandeur et la vérité : ils se prosterneront devant Jésus-Christ, qui s'offre pour eux, et commenceront à sentir sa propitiation, en reconnoissant qu'ils en sont indignes.

Ce n'est pas en les approchant de nos mystères, que nous avons à craindre de leur en donner une foible idée; c'est le moyen de leur ôter la fausse idée qu'ils en ont. Les uns ne s'en approchent pas, parce qu'ils n'en conçoivent pas l'excellence; les autres se font de la dignité des mystères un prétexte pour s'en éloigner. Il faut les mettre dans la nécessité de les connoître : ils jugeront que la préparation d'esprit et de cœur qu'on leur demande n'est pas indifférente; ils verront celles qu'on exige des catholiques : on les éprouvera; ils apprendront à s'éprouver eux-mêmes, de peur de se rendre coupables du corps et du sang de Jésus-Christ, et regarderont leur communion comme le gage de leur salut, et le sceau de leur conversion.

L'expérience justifie tous les jours, qu'il n'y a que la voie de l'autorité, qui puisse généralement les ramener. Il ne faut pas attendre qu'ils se soumettent de leur gré à toutes les règles de l'E-

glise, et qu'ils se portent d'eux-mêmes à approcher des sacrements; ils demeureront dans leur assoupissement, s'ils ne sont réveillés par des mouvements extérieurs qui les fassent rentrer en eux-mêmes. Toutes les hérésies ont fini ainsi par la sévérité des princes chrétiens, et par la vigilance des pasteurs évangéliques.

Si M. de Meaux voyoit ce nombre infini de nouveaux convertis des diocèses de cette province s'assujétir à l'Eglise, assister à ses exercices, écouter ses instructions et se soumettre à ses règles, dès qu'on leur signifie les ordres du roi, et qu'on les accompagne de remontrances et d'instructions charitables; s'il en voyoit la plus saine partie se détacher tous les jours, les uns après les autres, par une nécessité qu'ils bénissent mille fois, et embrasser avec une sincérité manifeste et une piété exemplaire la religion dans tous ses points, et la pratiquer exactement dans tous ses devoirs, il changeroit peut-être de sentiment.

Ils sortent de leur erreur comme le Lazare sortit du tombeau, encore liés des impressions qui leur restent de leurs premiers préjugés, ne voyant la lumière du jour qu'à demi, et n'étant capables de rien par eux-mêmes. C'est une charité de dissiper ces nuages qui les environnent, et de rompre ces liens qui les retiennent, par une sage contrainte, qui, ménageant le respect dû au sacrement, n'en hasarde jamais la profanation; mais qui s'affectionnant au salut de l'homme, le porte à n'en pas négliger les moyens, et le force même à les prendre d'une manière utile pour lui, et respectueuse pour les mystères, dont il se sent obligé de s'approcher.

Le succès que la providence a donné à ce moyen efficace, doit convaincre invinciblement qu'il est selon l'ordre de Dieu. Nous voyons un assez grand nombre de véritables convertis chanter avec nous les louanges du Seigneur, se présenter à la sainte table, non-seulement avec révérence, mais encore avec dévotion, et remercier tendrement ceux qui les ont pressés d'entrer dans la salle du festin. Nous avons vu dans Nîmes deux de leurs plus fameux ministres bénir la main qui les avoit enlevés à leurs troupeaux, et publier sur cela jusqu'à la mort l'étendue des miséricordes divines, dans le temps qu'ils participoient au corps et au sang de Jésus-Christ, et qu'ils étoient prêts de rendre compte au souverain juge de la sincérité de leur conversion.

Pourquoi donc avoir tant de ménagement, au sujet de la religion, pour un peuple qu'on veut toujours regarder comme catholique? Y a-t-il une occasion essentielle dans la vie où l'on n'exige d'eux qu'ils en fassent profession? Sans cela, les charges interdites, les ordres de succession ôtés, les enfants enlevés, les mariages défendus, et les biens confisqués, s'ils ne reçoivent en mourant tous les sacrements de l'Eglise. On les contraint par tant d'endroits; pourquoi ne les obliger point à s'accoutumer de faire pendant leur vie des actes qu'on leur rend nécessaires à la mort?

M. de Meaux considérera sans doute qu'un penchant naturel a besoin, pour être redressé, d'un contrepoids violent; qu'une conduite molle et relâchée est sans fruit et sans effet pour des esprits opiniâtres; qu'il ne faut pas laisser ces errants dormir dans le sein de leur erreur; que c'est les opiniâtrer davantage que de faire servir leur opiniâtreté même à les mettre à couvert de toute contrainte; et qu'enfin, pour bien juger des moyens qui sont les plus efficaces pour les convertir, la meilleure raison est l'expérience.

OBSERVATIONS

DE M. L'ÉVÊQUE DE RIEUX.

Sur la réponse de M. l'évêque de Meaux à la lettre de M. de Basville.

La réponse de M. l'évêque de Meaux roule sur ce principe, qu'il y a deux sortes de nouveaux convertis errants : les uns qu'il faut contraindre au vrai culte par certaines peines, qui sont ceux qu'on peut croire qu'étant rendus attentifs à la vérité, ils iront de bonne foi à la messe; et l'autre sorte, de ceux qu'il n'y faut pas admettre, bien loin de les y contraindre de quelque manière que ce soit, qui sont ceux que leur profession publique de n'y pas croire, et de refuser opiniâtrément de communier, rend incapables de profiter de la messe; ce qui même les rend dignes de châtiment, avec la modération convenable, par pitié pour leur maladie.

Suivant ce principe, on est d'accord avec M. de Meaux, puisqu'il convient que tous les nouveaux réunis qui ne font pas leur devoir, sans exception, doivent subir des peines : les premiers, à cause qu'on pourra croire qu'étant ainsi rendus attentifs à la vérité, ils iront de bonne foi à la messe; et les autres, parce qu'ils doivent être châtiés par pitié de leur maladie.

D'où il s'ensuit premièrement, que le prince souverain peut et par conséquent doit faire une

loi générale, avec des peines contre tous les nouveaux réunis qui ne font pas leur devoir; secondement, qu'il faut que l'exécution de cette loi soit continuée; puisqu'on ne sait pas le terme de la conversion solide et sincère de ceux qui paroissent dociles : *Momenta quæ Pater posuit in suâ potestate* (*Act.*, I. 7.); et qu'il ne faut pas aussi laisser impunie l'obstination scandaleuse des derniers, que le temps rend plus criminelle.

On dira peut-être que les peines doivent être différentes à l'égard des deux sortes de nouveaux convertis dont nous avons parlé; et que ceux de la dernière classe seront à la vérité punis, mais non pas reçus à l'église.

Mais il s'agit ici de savoir s'il faut établir une uniformité de conduite, et une même loi de peines légères contre les nouveaux convertis qui paroissent dociles, et ceux qui se montrent difficiles de venir au culte catholique. Sur quoi je demande quelle est la marque qui les différencie suffisamment, pour fonder des peines différentes; puisque la proposition que les premiers doivent être contraints au vrai culte, suppose qu'ils sont refusants aussi bien que difficiles; de sorte que la différence, entre les dociles et les difficiles, consiste en la vivacité du refus : différence bien trompeuse, puisque l'on voit très souvent que par un miracle de la grâce, semblable à celui de la conversion de saint Paul, que l'on voit, dis-je, que ceux qui se sont élevés avec le plus d'obstination, et qui ont déclamé avec le plus d'ardeur contre la foi de l'Eglise, sont des vases d'élection dans le trésor de la Providence; et que plusieurs qui se montrent dociles à recevoir l'instruction et à venir à la messe, couvrent, par ce bel extérieur, une indifférence de religion pire que l'obstination des autres; de sorte que tous ceux qu'on appelle nouveaux convertis, qui ne font pas leur devoir, devant être tous corrigés ou châtiés par des peines convenables, et les présomptions générales, pour en faire le discernement, étant incertaines ou équivoques, on ne voit pas sur quoi on peut fonder la diversité de conduite; et qu'au contraire n'y ayant aucun de ces prétendus nouveaux convertis qui n'ait fait abjuration de l'hérésie, il faut que la loi du souverain soit la même pour tous, et que l'application en soit réservée aux magistrats départis dans les provinces avec pouvoir de la modérer suivant les hypothèses; et au surplus réserver les épreuves de la sincérité aux pasteurs, qui jugeront de la bonté de l'arbre par les fruits, avant de les admettre aux sacrements. Je dis aux sacrements en général; parce que, par exemple, je ne tiens pas que celui qui ne témoigne pas un désir sincère d'avoir la vie en soi, par la réception du corps et du sang de Jésus-Christ, soit capable de la résurrection spirituelle par l'absolution sacramentale, et de recevoir les sacrements que nous appelons des vivants. Ainsi je blâme, de toute ma force, qu'on expose à des refus sacriléges l'offre de la sainte communion.

Enfin comme les peines des deux sortes de nouveaux convertis, qui ne font pas leur devoir de catholiques, doivent être médicinales, et qu'il est nécessaire de le leur faire entendre, afin qu'ils ne conçoivent pas d'aversion contre l'Eglise et le roi; comment séparer dans l'esprit la vue que les uns et les autres concevront, que le moyen de les faire cesser, c'est d'aller aux instructions et à la messe? et comment, et pourquoi ne les y pas recevoir lorsqu'ils s'y présenteront, quand on se doutera bien qu'ils ne sont pas convertis sincèrement? *Ut incipiant esse quod decreverant fingere.*

AUTRES RÉFLEXIONS

DU MÊME.

Sur la lettre de M. l'évêque de Meaux à M. de Basville.

M. l'évêque de Meaux demeurant d'accord que les princes peuvent contraindre, par des lois pénales, les hérétiques à se conformer à la profession et aux pratiques de l'Eglise catholique, la difficulté ne roule que sur la conséquence de ce principe; puisqu'on convient avec M. de Meaux que ce n'est pas dans la messe seule que consiste l'exercice de la catholicité, et qu'il faut aussi qu'il convienne que l'assistance à la messe, les dimanches et fêtes chômables, est un des principaux exercices de la catholicité, et que c'est pour cela que l'Eglise en a fait un commandement.

Il s'ensuit de cette dernière supposition, que l'obligation d'assister à la messe étant comprise dans les pratiques de la catholicité, l'est aussi dans les lois pénales, hors que le roi par une déclaration de sa volonté ne l'en excepte; et qu'aux termes de cette conséquence du principe dont nous convenons, la question n'est pas, si on obligera les hérétiques, qu'on appelle nouveaux catholiques, d'aller à la messe; mais bien si l'on les en dispensera : et ainsi, ce n'est pas à ceux qui ne sont pas du sentiment de M. de Meaux, mais bien à ce grand prélat de prouver qu'on a fait une distinction particulière de la

messe d'avec les autres exercices, dans les lois pénales contre les hérétiques.

M. l'évêque de Meaux suppose qu'on est d'accord que les mécréants manifestes ne doivent pas y être contraints, et qu'on doit prendre pour marque certaine de mécréance une répugnance invincible à se confesser premièrement, et ensuite à communier. Cette supposition mérite qu'on s'explique. Premièrement, on n'entend pas par mécréants manifestes tous les gens qui avouent qu'ils ne croient pas; mais ceux qu'une longue expérience fait connoître semblables à l'aspic sourd, qui se bouche les oreilles : et à l'égard même de ces particuliers, on entend seulement que par un concert secret de MM. les intendants avec les évêques diocésains, on peut suspendre, sans qu'il paroisse d'exception de la part du prince de ses lois pénales, l'usage qu'on en fait, qui ne va d'ordinaire qu'à ordonner de temps en temps une amende de quelques dix sols, qu'on n'exige pas souvent, et qui ne mérite pas le nom de contrainte à l'égard des mécréants manifestes, dont le terme de répugnance invincible forme une idée qui n'est pas ordinaire. Secondement on ne trouve de répugnance à se confesser et communier, qu'on puisse appeler certainement invincible, qu'en ceux qui meurent refusant les sacrements; l'expérience nous faisant voir que ceux qui se sont défendus le plus long-temps reviennent lorsqu'on y pense le moins, et que ce n'est pas à nous à juger des temps et des moments que Dieu a réservés à son souverain pouvoir. Troisièmement, que ce qu'on appelle répugnance invincible à se convertir, n'est d'ordinaire, pour la foi aussi bien que pour les mœurs, qu'un délai et une négligence qu'il faut rompre par quelque aiguillon, et qui tient le plus souvent à si peu, que dès qu'il s'agit de faire un mariage avantageux, et d'être reçu dans quelque charge, pour laquelle il faut faire preuve de sa foi et de ses bonnes mœurs, il n'y en a aucun qui ne fasse ce qu'on désire pour recevoir les sacrements; ce qu'ils continuent même à pratiquer pendant quelque temps, et jusqu'à ce que le mauvais exemple et les discours de leurs amis les font retomber peu à peu dans leur ancienne habitude, de vivre sans culte de Dieu et sans exercice de religion.

Si après cette explication, qui réduit à un fort petit nombre les mécréants manifestes qui ne doivent pas être contraints, on excepte de cette prétendue douceur les relaps, c'est-à-dire ceux qui ont renouvelé leur abjuration, de parole ou par effet, comme il est très juste, et qu'on y ajoute les jeunes gens qui, n'ayant pas atteint l'âge de douze et quatorze ans en l'année 1685, que se fit l'abjuration générale, n'ont fait aucun exercice de l'huguenotisme; il faut avouer que la difficulté sera plus de spéculative que de pratique; et on aperçoit qu'en une heure de conversation on seroit d'accord avec M. l'évêque de Meaux.

On ne sauroit continuer ces réflexions sur la lettre de M. de Meaux, sans le prier de considérer deux choses : la première, la fâcheuse conséquence qu'il y a de ne pas traiter de relaps tous ceux qui ont fait la première abjuration générale; puisque c'est leur donner lieu de croire qu'elle n'a pas été un acte de religion, et de se persuader que tous les renouvellements ne le sont pas davantage : la seconde, que séparer l'obligation d'assister à la messe des autres pratiques de la catholicité, contient une dispense générale de mettre le pied à l'église, pour tous les nouveaux convertis de la campagne, où est le plus grand nombre; parce que dans la plupart des villages pendant l'hiver, et toute l'année dans les paroisses étendues, où les maisons étant écartées on ne peut assembler le peuple qu'une fois le jour, un curé est contraint de consommer l'instruction et le service divin pendant la messe : trop heureux lorsqu'il peut rassembler quelques enfants l'après-midi, si le temps est beau, pour leur enseigner les premiers éléments du christianisme. Et à parler de bonne foi, croit-on qu'il faille attendre dans les villes de fort grands progrès, de ce que les nouveaux convertis iront entendre vêpres le dimanche, et quelqu'un des sermons de l'après-midi, qui sont le plus souvent des panégyriques des saints et des pièces d'éloquence? Et si, pour remédier à ces inconvénients, on revient à l'expédient de laisser à ces prétendus mécréants la liberté de sortir de l'église après la messe des catéchumènes, ce triage est-il bien faisable? Et si on veut que la liberté soit générale à tous les nouveaux catholiques d'un certain âge, on agréera qu'on rapporte ici ce qu'on remarqua dans les Mémoires envoyés le 6 août 1698.

RÉFLEXIONS

Sur l'expédient d'obliger les nouveaux réunis d'assister seulement à la partie de la messe, appelée anciennement des catéchumènes.

Je ne doute pas que les nouveaux réunis ne soient fort satisfaits, si l'on se contente de les obliger de mener leurs enfants à la messe, pourvu qu'ils soient en liberté de les y laisser, et de

sortir après l'explication de l'Evangile. Ils n'en attendoient pas tant à la conclusion de la paix; et leurs docteurs ne condamnent pas absolument l'assistance aux sermons des catholiques, lorsqu'ils ne peuvent pas entendre le prêche des ministres.

Mais si on examine cet expédient, on trouvera qu'il ne pourvoit pas à éviter les irrévérences contre nos divins mystères, suivant l'intention de ceux qui le proposent; et qu'il renverse le dessein de former de bons catholiques des enfants des faux réunis. Il ne faut, pour en juger, que comparer les dispositions où sont les nouveaux réunis, avec celles où étoient les catéchumènes et les pénitents : car au lieu qu'après le commandement que le diacre leur faisoit à haute voix de sortir de l'église, on voyoit peint sur le visage des catéchumènes, singulièrement de ceux qu'on appeloit *competentes*, qui étoient les plus près d'être baptisés, l'impatience d'être admis aux divins mystères; et sur le visage des pénitents la douleur d'être privés d'y participer. Eh! que ce spectacle édifioit les fidèles! Que sera-ce lorsque de six portions, par exemple, de ceux qui auront entendu l'explication de l'Evangile, l'on verra les cinq se retirer tumultuairement de l'église, sans révérence ni respect, et avec un air dédaigneux, laissant les ministres de Jésus-Christ avec une petite troupe de catholiques, d'ordinaire les plus pauvres de la paroisse? Quelle impression ne fera pas dans les esprits des enfants cette retraite scandaleuse de leurs parents, fortifiée des discours qu'ils leur tiendront dans leur domestique, dont on a parlé dans la deuxième raison du grand Mémoire? Et il me semble voir les filles de six à sept ans courant après leurs mères, qu'elles verront s'en retourner à leur maison; et d'autres, retenues par les maîtresses d'école, pleurant à hauts cris, et cent autres incidents que la foiblesse de l'âge ou l'artifice des parents fera naître chaque jour; et les intendants des provinces occupés à décider si ce seront des cas où les parents doivent être condamnés à l'amende, suivant la déclaration que le roi aura donnée.

Je conviens que depuis l'abjuration générale on a vu souvent des faux catholiques se placer au fond de l'église, pour s'en aller, sans être aperçus, après la prédication. Mais il faut qu'on convienne aussi que cette manière de se dérober n'est pas injurieuse aux mystères de notre religion, comme le sera la sortie tumultuaire et insolente, parce qu'elle sera autorisée de la loi du prince, de tous les nouveaux réunis d'une paroisse.

Au reste, pour répondre à ce qu'on allègue, que cette assistance forcée à une partie de la messe incitera plusieurs d'y rester, l'on peut compter que les principaux du consistoire secret de chaque lieu dont on a parlé dans le grand Mémoire, sortiront les derniers de l'église, observant et faisant signe d'en sortir avec eux à ceux qui auroient envie d'y rester; et ils feront tout cela sans crainte d'être punis : de même qu'on ne peut pas trouver mauvais que de deux amis qui sont venus ensemble à l'église, celui qui a plus tôt achevé sa prière fasse signe à son ami de sortir; et les chefs de la cabale huguenote ne manqueront pas de prétexter quelque affaire, pour justifier ce qu'ils auront fait.

Enfin il faut, ce me semble, faire attention dans toute cette affaire, qu'il s'agit ici d'établir une conduite à l'égard de gens qui ont tous fait abjuration de l'hérésie : et s'ils s'excusent sur ce qu'ils l'ont faite forcés par la crainte des troupes; que peuvent dire la plupart qui l'ont renouvelée, et la renouvellent tous les jours dans toutes les rencontres où il faut se dire catholiques, pour avoir des emplois, exercer des charges, obtenir des degrés dans les universités, singulièrement pour contracter des mariages avantageux, où l'on leur fait renouveler expressément leur abjuration : ce qui ne doit pas paroître étrange; puisque, suivant la discipline ecclésiastique des huguenots [1], ils ne recevoient aucun catholique à se marier, qu'il n'eût fait profession ouverte de renoncer à la messe : de sorte que l'Eglise catholique n'exige, pour le sacrement de mariage, que ce qu'ils exigent pour le mariage contrat civil.

MÉMOIRE

DE M. L'ÉVÊQUE DE MONTAUBAN,

Sur les moyens de ramener les nouveaux convertis.

Avant que d'entrer dans la discussion de la difficulté qui est proposée, il est nécessaire de connoître le caractère, l'état et les dispositions des nouveaux convertis; puisque cette connoissance doit être le principal motif d'une décision juste et solide.

La plupart d'entre eux sont dans un état absolu d'indifférence et de tiédeur : ils demeureront éloignés de l'Eglise catholique, si on les laisse libres; ils se réuniront, si on les presse.

[1] Du synode de Paris de 1559, rapporté aux observations sur l'art. IV du chap. XIII des Mariages, et encore au texte de l'art. XX, et aux observations suivantes, où il paroît que plusieurs provinces vouloient attendre que les prosélytes eussent fait la cène, avant de bénir leur mariage.

C'est le caractère des tièdes et des indolents : ils prennent toujours le parti le plus commode ; et les inspirations étrangères les déterminent d'ordinaire. Plusieurs nouveaux convertis sont de cette espèce. Comme ils vivent depuis long-temps sans instruction, sans culte, sans prédication et sans aucun exercice de religion, ils ont presque oublié la religion même. Tous sont dans une ignorance grossière des premiers éléments de la foi : ce n'est point une exagération, c'est une vérité ; et ils sont venus au point de ne rien savoir et de ne rien croire.

La foi de ces nouveaux convertis dépendra des événements : ils se réuniront à l'Eglise, et ils en rempliront les devoirs, si on leur dit que le roi le veut. C'est toujours beaucoup, que de les unir avec nous par les liens extérieurs de la religion : ils seront au moins instruits et catéchisés ; et, comme disoit saint Augustin pour les donatistes, peut-être que la grâce de l'unité sera pour eux une source de bénédictions, et produira dans leurs cœurs le désir d'une conversion solide et sincère.

Il y a une autre classe de nouveaux convertis, qui sont bons catholiques dans le cœur, et qui n'osent en faire une profession publique, par la crainte des reproches de leurs parents. Le nombre de ces catholiques secrets est plus grand que l'on ne pense. Plusieurs m'ont avoué qu'ils sentent le besoin de leurs consciences ; ils connoissent qu'il est presque impossible de faire son salut sans un culte, et ils seroient ravis que l'on les y contraignît. On a beau les exhorter, ils ne sont point assez forts pour se mettre au-dessus du respect humain. Quelques-uns d'entre eux vont à la messe en secret ; c'est une moisson toute prête pour l'Eglise, s'il plaît au roi de donner un ordre général, qui oblige tous les nouveaux convertis à aller à la messe.

Enfin il y a une dernière classe d'obstinés et d'opiniâtres, qui se feront un mérite de leur résistance, et une vertu de leur faux zèle. C'est à la piété du roi, et à la prudence de ceux qui exécutent ses ordres dans les provinces, à prendre les moyens les plus propres à les réduire. On doit même être persuadé qu'entre ces obstinés, il y en a peu qui résistent ou aux seules menaces ou aux bienfaits.

Il est à propos de remarquer qu'il y a une très grande opposition entre les anciens catholiques et les nouveaux. On l'éprouve dans les villes mi-parties, comme Montauban : ce sont comme deux peuples différents, qui ne sont liés ni de mœurs, ni de négoce, ni de mariages, ni même de société civile. Cette différence, qui est nuisible à la religion et à l'état, et qui produit presque toujours la haine entre les partis, tomberoit insensiblement d'elle-même, si on les unissoit dans les pratiques et dans l'exercice d'un même culte.

Il ne s'agit point de délibérer si on doit obliger les nouveaux convertis à communier. L'Evangile, saint Paul et les lois de l'Eglise ordonnent de ne donner les sacrements qu'à ceux qui tâchent de s'en rendre dignes. Plus leur foi ou leurs mœurs sont suspectes, plus les pasteurs doivent observer de précautions prudentes ou de délais salutaires, avant que de les y admettre. Il faut que les nouveaux convertis les désirent et les demandent long-temps ; et on ne peut trop s'assurer de leurs dispositions, pour les recevoir à la participation de nos mystères.

Il ne peut y avoir aucun inconvénient à les obliger d'aller aux instructions, sous quelque peine contre les contrevenants. Si on n'envoie les enfants aux écoles, et les adultes à nos catéchismes, par quelque loi pénale, on ne pourra jamais avancer l'œuvre de la religion. Ils ne croiront point, et ne seront point instruits s'ils n'écoutent ; et ils n'écouteront pas s'ils n'y sont contraints : on ne doit point espérer qu'ils y aillent d'eux-mêmes. L'instruction ne gêne point leur liberté ; et l'on sait qu'à Rome on oblige les juifs d'entendre les catéchistes, que l'on leur donne pour les convertir.

Toute la difficulté se réduit donc à savoir si on obligera les nouveaux convertis d'aller à la messe. Il semble que l'on ne peut sur cela prendre un meilleur parti, que de suivre les maximes et la conduite dont l'église d'Afrique s'est servie à l'égard des donatistes. On sait que c'étoit une église très savante, remplie de l'esprit de Dieu, surtout du temps de saint Augustin, et très exacte pour la discipline ecclésiastique. Personne n'ignore quel a été le schisme des donatistes et dans sa naissance et dans son progrès : on en peut voir les circonstances dans saint Augustin et dans Optat ; et Henri Valois en a fait une relation très curieuse, à la fin de ses notes sur l'Histoire d'Eusèbe de Césarée.

Il suffit de remarquer que les donatistes furent très puissants dans l'Afrique ; qu'ils y avoient des villes, des provinces, des églises et des évêques ; qu'ils y érigèrent autel contre autel, et que le schisme devint si considérable, qu'il n'étoit pas encore tout-à-fait éteint dans le sixième siècle, comme on le voit dans les Lettres

du pape saint Grégoire. Les évêques catholiques ne négligèrent ni exhortations, ni prières, ni conférences amiables et pacifiques, pour ramener les donatistes. Plusieurs qu'on avoit mis à la place des prélats schismatiques chassés de leurs siéges, offrirent de les leur rendre s'ils vouloient renoncer à leurs erreurs et revenir à l'unité. Mais toutes les voies de paix furent inutiles, et l'Eglise d'Afrique fut enfin contrainte d'avoir recours aux puissances séculières et à l'autorité des empereurs.

Plusieurs conciles furent assemblés pour ce sujet; celui qui fut convoqué à Carthage, l'an 404, envoya à l'empereur Honorius deux députés, appelés Evode et Théosius, avec une instruction qui portoit qu'il seroit très humblement supplié de renouveler les lois pénales, que son père Théodose avoit établies dans l'empire, pour obliger les donatistes à se réunir à l'Eglise catholique; afin qu'ils fussent convertis par la crainte, puisqu'ils ne le pouvoient être par le motif de leur salut. Ce sont les termes de l'instruction; et c'est ainsi que l'Eglise s'est toujours adressée aux empereurs par voie de recours, quand elle a vu que la parole et l'instruction, qui sont les moyens les plus doux et les plus naturels quand ils peuvent suffire, devenoient inutiles par l'opiniâtreté des hérétiques.

Il est nécessaire de remarquer que les donatistes refusoient d'entrer dans l'unité de l'Eglise, par les mêmes maximes dont se servent aujourd'hui les nouveaux convertis, pour se défendre d'aller à la messe. Il y a de la différence dans les dogmes et dans les erreurs de ces deux partis; mais ce n'est qu'une même chose dans les principes et dans les conséquences. Les donatistes disoient qu'en conscience ils ne pouvoient vivre dans la société et dans la communion de l'Eglise catholique; qu'elle n'étoit plus l'épouse de Jésus-Christ, puisqu'elle ne rebaptisoit point ceux qui revenoient de l'hérésie; que le Saint-Esprit étoit dans le seul parti de Donat, et qu'ils ne pouvoient point aussi en conscience assister aux mystères de l'Eglise, parce que les prêtres qui les offroient n'étoient point de légitimes ministres. Leur haine contre les catholiques fut extrême, et on sait quelle étoit la rage des circumcellions.

Il ne faut pas douter que les donatistes, qui étoient forcés à se réunir, ne fissent dans leurs cœurs des désaveux tacites de leur profession publique, et qu'ils ne commissent d'abord beaucoup d'infidélités secrètes. Cependant cette raison n'empêcha pas les évêques d'Afrique d'implorer la puissance séculière. Ils crurent que, pour quelques donatistes que la contrainte rendroit ou obstinés ou hypocrites, la plus grande partie se réuniroit enfin de bonne foi; et la crainte de quelques inconvénients particuliers céda au motif d'une réunion universelle, et du bien public de l'Eglise.

L'effet des déclarations des empereurs, et des rigueurs salutaires dont la charité étoit le principe, fut si grand, que presque toute l'Afrique fut convertie; quelques restes malheureux de donatistes obstinés échappèrent seulement au zèle des princes et des prélats; et un concile s'assembla à Carthage, l'an 405, sous le consulat de Stilicon et d'Anthème, sans autre affaire que celle de rendre à l'empereur Honorius de très humbles actions de grâces d'un événement si heureux, et si utile à toute l'Eglise.

Ce fut cette foule de conversions subites qui firent changer de sentiment à saint Augustin. Il avoit cru d'abord, contre l'avis des anciens évêques d'Afrique, qu'il ne falloit point contraindre les donatistes; que l'on devoit regarder l'instruction comme l'unique moyen dont il étoit permis de se servir, et que le support et la patience à leur égard étoient les règles de la charité chrétienne. Ces raisons, qui sont en effet spécieuses, le frappèrent long-temps; mais quand il eut vu la ville de Tagaste où il étoit né, et une grande partie de l'Afrique, réunie par la crainte des châtiments à l'Eglise catholique, il se rendit au sentiment commun de ses collègues. L'expérience détermina si fortement son esprit, qu'il composa sur ce sujet les deux lettres à Vincent et au comte Boniface, que M. Ferrand traduisit en français, il y a dix ans, et que la question présente a rendues célèbres.

Il semble qu'il suffit de lire ces deux lettres pour décider la difficulté dont il s'agit. Ce Père y rapporte un nombre infini de preuves tirées des Ecritures, de la raison et des conciles, pour établir que l'on doit contraindre les hérétiques; et il répond, avec autant de solidité que d'éloquence, à toutes les objections que l'on peut faire sur cette matière. Il représente les donatistes dans la même situation où sont à présent nos nouveaux convertis, et il propose les mêmes moyens de les réunir. Il dit qu'il ne faut pas regarder si l'on force, mais à quoi l'on force; que laisser un hérétique dans sa liberté, c'est comme si on laissoit un léthargique dans son assoupissement, ou si on abandonnoit un fré-

nétique à sa fureur ; que si ceux que la charité attire sont meilleurs, ceux que la crainte corrige sont en plus grand nombre ; que la nécessité, qui contraint à faire le bien et à fuir le mal, est toujours utile et avantageuse ; que si dans la multitude de ces conversions, il y en a quelques-unes qui soient feintes et hypocrites, elles peuvent devenir sincères dans les suites ; et que les hérétiques ou les schismatiques, obligés par la force à s'appliquer à la considération de la vérité, se désabusent enfin de leurs erreurs dans un examen qu'ils n'auroient jamais fait, s'ils n'avoient été contraints par l'autorité.

Toutes ces raisons et plusieurs autres, qu'il seroit trop long de rapporter ici, et que l'on peut lire dans la source, ont toujours déterminé les plus savants théologiens qui ont agité cette question, et surtout saint Thomas dans la seconde seconde de sa Somme, et le cardinal Bellarmin, dans son traité *de Laicis*, à suivre le sentiment de saint Augustin ; et la décision de ce Père ne doit pas être moins respectable dans cette matière, que dans les autres qu'il a traitées pour l'utilité et pour la défense de l'Eglise.

On peut objecter, contre la doctrine que je viens d'établir, qu'il n'y avoit nul péril de forcer les donatistes d'assister aux saints mystères des catholiques ; parce qu'ils croyoient faussement que l'on offroit sur l'autel autre chose que ce que Jésus-Christ avoit ordonné, et qu'abusés dans le fait, il falloit les contraindre ; afin que, convaincus par leurs propres yeux, ils fussent détrompés de leur prévention et de leur erreur.

Je réponds à cette objection, qu'à la vérité quelques donatistes erroient dans ce fait-là comme le rapporte saint Augustin : mais le plus grand nombre se trompoit dans le dogme et ne vouloit point assister au saint sacrifice de l'autel ; parce qu'ils croyoient que les prêtres catholiques n'avoient pas un pouvoir légitime pour l'offrir, puisqu'ils n'étoient pas dans l'Eglise. Cependant saint Augustin veut qu'on les contraigne tous, malgré les mouvements de leur conscience erronée ; et tous les principes dont il se sert doivent s'appliquer à tous les hérétiques en général, quoique ce Père n'ait pour objet que la conversion des donatistes en particulier.

J'ajoute que l'Eglise aujourd'hui a plus de droit sur les nouveaux convertis, qu'elle n'en avoit autrefois sur les donatistes. Nos néophytes ont fait abjuration de leurs erreurs, ils l'ont signée ; plusieurs ont assisté long-temps de bonne foi à nos mystères, et y ont même participé : leur conduite présente est plutôt un refroidissement qu'une apostasie. Un grand nombre n'a jamais fait d'exercice de la religion protestante, comme ceux qui étoient trop jeunes quand l'édit de Nantes fut supprimé, et ceux qui, étant nés depuis, ne vont point à la messe, parce qu'ils en sont empêchés par leurs parents. Tous enfin en général appartiennent à l'Eglise par leur abjuration ou par leur baptême : elle ne les regarde pas comme des ennemis déclarés ; mais comme des enfants indisciplinés, qu'elle est en droit de revendiquer et de ramener à leurs devoirs, soit par les armes spirituelles, soit par imploration du bras séculier ; à peu près comme un père appelle à son secours la justice et les lois pour la punition de ses enfants, lorsque sa bonté et ses exhortations sont impuissantes pour les corriger.

Cette circonstance de l'abjuration et du droit que l'Eglise conserve sur ceux qui l'ont faite, est d'un si grand poids, qu'elle fut le motif d'un canon célèbre du quatrième concile de Tolède, tenu l'an 633 ; et ce canon est rapporté dans le décret de Gratien ; et voici en peu de mots qu'elle en fut l'occasion. Le roi Sisebut fit en Espagne, dans le sixième siècle, une loi qui est insérée parmi les lois des Visigoths, par laquelle il étoit ordonné aux juifs, sous des peines très grièves, d'abjurer le judaïsme, et d'embrasser la religion chrétienne. Quatre-vingt-dix mille obéirent, et le reste s'enfuit dans les royaumes voisins. On en peut voir la relation et l'histoire dans la Chronique d'Isidore de Séville.

Il faut observer que l'Eglise a toujours fait une grande différence dans la conduite qu'elle tient pour convertir les juifs, les infidèles et les païens, et celle qu'elle croit devoir garder pour convertir les hérétiques. Elle n'a aucune autorité sur les premiers, qui ne sont pas nés sous ses lois et sous sa discipline, et elle ne se sert à leur égard que de la voix de la persuasion. Mais quelque éloignés que soient d'elle les hérétiques, ils portent le nom de chrétiens : ils ont été régénérés par le baptême qu'elle donne ; ils croient plusieurs de ses dogmes ; et quoiqu'ils soient rebelles et désobéissants, elle est leur mère, et par conséquent en droit de les punir, et surtout quand ils ont abjuré leurs erreurs.

Sur ce fondement, le quatrième concile de Tolède désapprouve d'abord, dans le canon LVII, la conduite que l'on avoit tenue à l'égard des juifs, par la raison que je viens d'expliquer : mais pour ceux qui s'étoient convertis, et qui

étoient chrétiens, soit par force, soit par leur choix ; comme ils ont reçu le baptême, ajoute le canon, et qu'ils ont été initiés dans les mystères de l'Eglise, il faut les contraindre d'y persévérer ; de peur que le nom de Dieu ne soit blasphémé, et que la foi ne soit regardée comme vile et méprisable.

Les albigeois, dans les douzième et treizième siècles, furent traités avec plus de rigueur que ne l'avoient été les donatistes. Comme le présent Mémoire n'est point une dissertation historique, et que ce n'est qu'une simple exposition des faits qui peuvent servir de fondememt à mon opinion, il est inutile de rapporter les circonstances de l'hérésie des albigeois, dont on peut voir le détail dans les auteurs contemporains. Mais pour l'éclaircissement de la question dont il s'agit, il est nécessaire de lire le canon XXVII du troisième concile de Latran, tenu sous le pontificat d'Alexandre III ; le canon III du quatrième concile de Latran, sous Innocent III ; les conciles de Paris, de Toulouse et de Beziers, tenus vers le milieu du treizième siècle.

Une vigilance exacte pour découvrir les hérétiques qui se cachoient, la confiscation des biens, l'exil, les punitions corporelles étoient les voies dont on se servoit pour réduire les indociles et les opiniâtres. Les protecteurs des albigeois étoient aussi très sévèrement punis ; et l'on sait ce qu'il en coûta au comte de Toulouse. Je ne prétends pas établir sur ces précédents exemples de sévérité, des préjugés pour la conduite que l'on doit tenir à l'égard des nouveaux convertis. Quoique je sois persuadé qu'il faut les contraindre d'aller à la messe, je crois néanmoins que les moyens les plus modérés seront les plus efficaces ; et qu'il convient à l'avancement de l'œuvre, de joindre à un zèle attentif et qui ne se désiste point de son objet, beaucoup de douceur, de patience et de charité.

Quelques docteurs croient que le canon XVII du concile de Toulouse, que je viens de citer, et qui fut tenu l'an 1229, ordonnoit que les albigeois nouveaux réunis communiassent à Noël, à Pâques et à la Pentecôte ; mais il ne faut que lire ce canon pour être désabusé de cette fausse prévention. C'est un précepte que le concile donne à tous les anciens fidèles ; et il ajoute seulement que ceux qui ne l'accompliront pas seront suspects d'hérésie. Et si dans tous les siècles l'esprit de l'Eglise a été que l'on forçât les hérétiques à se convertir ; néanmoins elle n'a jamais voulu admettre les nouveaux réunis à la participation des sacrements, lorsqu'ils étoient encore chancelants dans la foi qu'ils avoient embrassée.

Les Pères de l'Eglise ont dit sur cette matière tout ce que les conciles avoient expliqué dans leurs décisions. Saint Léon, dans sa lettre LXXV à l'empereur Léon (*Epist. nunc* CXXV.), lui adresse ces belles paroles : « Grand prince, je » vous parle sans adulation ; elle ne convient pas » à la liberté évangélique. Vous êtes digne d'être » associé au ministère apostolique par votre » piété, et d'être mis au nombre des ministres » de Jésus-Christ ; vous en avez le zèle si vous » n'en avez pas le caractère : vous êtes le protecteur de la foi de Nicée, d'Ephèse et de » Chalcédoine. Dieu vous a non-seulement appelé au gouvernement de l'empire, mais encore à la défense de la religion : vous devez » punir les sectateurs de Nestorius, de Dioscore » et d'Eutychès, et ne pas permettre qu'ils divisent l'unité de l'Eglise par leurs erreurs. » Saint Léon dit la même chose en d'autres termes dans ses lettres à l'empereur Marcien et à la princesse Pulchérie.

Or il est certain que toutes ces exhortations ferventes avoient pour objet quelque chose de plus qu'une simple abjuration. La notion naturelle du mot de convertir veut dire la pratique d'un nouveau culte. Il y a eu dans tous les siècles des nouveaux réunis ; mais on ne verra point, dans aucun endroit de l'Histoire ecclésiastique, que l'on les ait laissés vivre dans une indifférence entière pour leurs devoirs : et si le sentiment des Pères a été que les princes devoient contraindre les hérétiques à renoncer à leur fausse religion, il est évident aussi qu'ils ont cru qu'il falloit les forcer au moins aux fonctions extérieures de la véritable.

Saint Grégoire pape, dans sa lettre à Patrice exarque d'Afrique (*Epist. lib.* I. *Epist.* VI. *tom.* II. *col.* 492, 493.), l'exhorte à employer le pouvoir que Dieu lui avoit confié à la destruction de l'hérésie ; et dans celle qu'il écrit à Audibert, roi d'Angleterre (*lib.* XI. *Epist.* LXVI. *col.* 1164, 1165.), il le loue d'avoir procuré le progrès de la religion par les instructions, par la terreur, par ses bienfaits et par ses exemples.

Saint Bernard, qui a été le plus doux et le moins sévère de tous les Pères de l'Eglise, dans le soixante-sixième sermon qu'il a composé sur le Cantique des cantiques (*n.* 12. *t.* I. *col.* 1499.), en parlant de certains novateurs de son temps, qui nioient la nécessité du baptême des enfants, le purgatoire, et les prières pour les morts, cite les paroles de l'apôtre (*Rom.*, XIII. 4.), que les

princes sont les ministres de Dieu pour exécuter ses vengeances, en punissant celui qui fait mal; et conclut qu'il vaut mieux punir les hérétiques par le glaive de la puissance temporelle, que de souffrir qu'ils persistent dans leurs erreurs, ou qu'ils pervertissent les fidèles par leurs persuasions et par leurs discours.

C'est sur ces principes établis par une tradition constante de l'Eglise, que les empereurs chrétiens ont toujours donné des lois très sévères contre les hérétiques, pour les obliger à se réunir à l'Eglise catholique, et, à plus forte raison, à en faire profession publique après l'abjuration de leurs erreurs. A la vérité, l'empereur Constantin, peu de temps après qu'il fut parvenu à l'empire, fit, conjointement avec Licinius son beau-frère une loi qui permettoit à chacun de ses sujets de suivre la religion que sa conscience lui inspireroit. Mais il est aisé de voir par l'examen de cette constitution, qui est rapportée par Eusèbe, dans le chapitre v du dixième livre de son histoire, que cette tolérance universelle de toutes les opinions n'étoit qu'un prétexte, dans un règne naissant et mal affermi, pour procurer un libre exercice à la religion chrétienne, qui avoit été toujours persécutée par les empereurs païens, et contrainte de demeurer, jusqu'au temps de Constantin, dans l'obscurité et dans le silence.

Mais lorsque le prince fut paisible possesseur de l'empire, et qu'il n'eut plus ni de concurrents ni de collègues, et qu'il eut donné la paix à l'univers et à l'Eglise, il voulut non-seulement renverser les idoles, mais détruire encore le schisme et l'hérésie. Saint Augustin, dans le neuvième chapitre de sa lettre aux donatistes, qui est la cent cinquième dans la nouvelle édition, explique les lois qui furent données par les empereurs contre les donatistes, depuis Constantin jusqu'à Arcade et à Honorius.

Le code Théodosien, au titre *de Hœreticis*, rapporte en détail les constitutions de ces princes contre tous les hérétiques, qui troublèrent l'Eglise pendant leur règne; et pour en être pleinement convaincu, il faut lire ces lois dans la source. Non-seulement les empereurs privoient les hérétiques de toutes les charges et de tous les emplois; mais encore ils leur défendoient de passer aucune forme de contrat: tout pouvoir de vendre, d'acheter, de faire testament et d'hériter, leur étoit ôté : les enfants ne pouvoient recueillir les successions de leurs parents, ni les maris celles de leurs femmes, s'ils n'embrassoient la religion catholique; et toutes ces peines étoient portées avec note d'une perpétuelle infamie. C'est ainsi que s'en explique la seconde loi de Théodose contre les manichéens.

Dans la constitution XIII, nous voyons que les hérétiques étoient chassés des villes et de la société des autres hommes. Outre les impositions ordinaires, ils étoient condamnés, de quelque sexe et condition qu'ils fussent, à des amendes considérables, selon leurs moyens; et lorsqu'ils les avoient payées jusqu'à cinq fois sans renoncer à leurs erreurs, ils étoient condamnés à l'exil : et le motif de cette sévérité, selon la loi LXIII, étoit de ramener par la terreur ceux que l'on ne pouvoit persuader par la raison.

Et il est évident que l'instruction toute seule, sans le secours des puissances temporelles, n'auroit pas détruit ce grand nombre d'hérésies, qui se sont élevées depuis la naissance du christianisme; et plusieurs subsisteroient encore sur la terre, si l'autorité ne les eût éteintes. L'Eglise instruisoit, et les empereurs punissoient selon les besoins : elle remplissoit son ministère par la parole, et ils accomplissoient le leur par le pouvoir que Dieu leur a confié. Et c'est par ce concert mutuel du sacerdoce et de l'empire, que la religion catholique a conservé le dépôt précieux de la foi, et que les portes de l'enfer n'ont pu jamais prévaloir contre elle, selon la promesse de Jésus-Christ (MATTH., XVI. 18.).

Le code Justinien répète les mêmes lois; et cet empereur en fit une à Constantinople, qui déclare que lorsque les hérétiques mourroient dans leurs erreurs, leurs enfants orthodoxes, s'il y en avoit, recueilleroient seuls la succession, et que ceux qui ne seroient pas catholiques en seroient exclus; que si tous les enfants étoient dans l'hérésie, le plus proche parent seroit appelé à l'hérédité; et que si aucun ne faisoit profession de la religion catholique, les biens seroient réunis au fisc impérial. Et il y a une autre loi, dans les Novelles, qui ôte aux femmes, qui ne font point profession de la foi catholique, tous leurs droits et leurs hypothèques sur les biens de leurs maris, et que le droit romain leur attribue.

On ne voit point que l'Eglise se soit jamais plainte de la sévérité de ces lois : au contraire, nous avons prouvé qu'elles avoient été pour la plupart approuvées, demandées et sollicitées par les conciles; et il faut remarquer que toutes ces constitutions obligent les hérétiques à faire profession de la foi catholique. Or, faire cette profession, c'est être en société de vœux, de devoirs, de sacrifice, de prières avec le reste des fidèles.

En effet, un catholique qui ne remplit point les devoirs de la religion, diffère peu de l'hérétique; sa foi est toujours avec raison suspecte, quand il n'en fait pas les œuvres; et il y a apparence que les lois pénales des empereurs auroient eu leur effet contre ces réunis, qui, contents d'une simple et froide abjuration, ne seroient entrés dans l'Eglise que pour avoir plus d'éloignement pour la doctrine qu'elle professe et pour le culte qu'elle pratique.

J'avoue qu'il y a des inconvénients à forcer nos nouveaux convertis d'aller à la messe; et il est impossible que, dans une affaire aussi importante, il ne s'y rencontre des difficultés et des obstacles. On peut craindre des irrévérences extérieures, des infidélités secrètes, des embarras dans les détails de l'exécution, et la désertion des fugitifs, qui aimeront mieux sortir du royaume que de se soumettre : quoique à l'égard des irrévérences il soit aisé de les empêcher; et pour la désertion on peut la prévenir par une vigilance exacte sur les côtes maritimes, et sur les passages des frontières.

Mais laisser imparfait l'ouvrage de la conversion générale; souffrir au milieu de l'état un parti nombreux, malintentionné, et toujours attentif aux événements; ne pas tendre la main à beaucoup de gens qui voudroient revenir de bonne foi et qui ne l'osent pas par respect humain; sacrifier au scrupule des mauvais partis que pourroient prendre des opiniâtres, le salut d'un nombre infini d'âmes, qu'une crainte salutaire sauveroit, et qui se perdront si on ne les force; exposer les enfants, malgré nos écoles et nos catéchismes, à la séduction infaillible de leurs parents, sont des inconvénients beaucoup plus considérables que ceux qui pourroient déterminer à l'avis contraire : et si on ne contraint nos néophytes d'assister à nos mystères, on ne doit plus compter sur l'espoir d'avancer l'œuvre de la religion.

Le soin de l'éducation de la jeunesse semble en apparence suffire pour éteindre un jour l'hérésie; et cette raison paroît spécieuse. Elle seroit en effet très bonne, si on pouvoit ôter tous les enfants à leurs parents; mais comme cet enlèvement général est impossible, il faut quelque chose de plus pour abolir le calvinisme dans le royaume. Ces jeunes gens n'auront jamais beaucoup de foi au saint sacrifice de la messe, quand ils verront que leurs pères et mères n'y assistent point. Au retour des écoles et de l'église, le premier soin des parents est d'effacer du cœur et de la mémoire de leurs enfants toutes les impressions qu'ils pourroient avoir de la foi catholique, et de leur en inspirer la haine et l'éloignement. Ils les séduisent avec beaucoup de facilité; et les exemples domestiques ont plus de pouvoir sur ces jeunes esprits que toutes les instructions de leurs pasteurs et de leurs maîtres.

Nos nouveaux convertis doivent d'autant moins se plaindre de cette nécessité d'aller à la messe, que les docteurs protestants enseignent que les puissances temporelles doivent contraindre les hérétiques. Je ne fais pas cette remarque pour nous prévaloir de l'exemple des calvinistes. L'ancienne et véritable Sion, dit saint Augustin, ne se règle point sur la conduite de la fausse et nouvelle Sion; mais il est raisonnable de convaincre ces protestants, par leurs propres raisons, de l'injustice des plaintes qu'ils font contre nous sur ce sujet.

Personne n'ignore que Calvin fit faire par le sénat de Genève le procès à Servet, qui étoit anabaptiste, et qui avoit renouvelé les erreurs de Sabellius et d'Eutychès. La condamnation de cet hérétique fut approuvée par les docteurs de Zurich, et par tous les théologiens du parti. Calvin, pour justifier sa conduite, composa un traité qui a pour titre : *S'il est permis aux magistrats chrétiens de punir les hérétiques;* et il prouve, par un nombre infini de raisons, qu'ils le peuvent et qu'ils le doivent. De plus, dans le livre qu'il appelle Harmonie des évangiles de saint Matthieu, de saint Marc et de saint Luc; expliquant ces paroles, *Forcez-les d'entrer* (Luc., xiv. 23.), il dit qu'elles ne peuvent s'entendre que de l'autorité qu'ont les princes de la terre d'obliger leurs sujets à obéir aux décisions de l'Eglise. Voici ses propres termes : « J'approuve que saint Augustin ait souvent usé » de ce témoignage contre les donatistes, pour » montrer qu'il est permis aux princes fidèles de » contraindre les rebelles et les obstinés, et faire » des édits pour les faire revenir à l'unité de » l'Eglise : car bien que la foi soit volontaire, » nous voyons néanmoins que les moyens profitent, pour dompter l'obstination de ceux qui » n'obéiroient jamais s'ils n'avoient été forcés. »

Ce fut sur ces principes que Jeanne, reine de Navarre, fit publier l'an 1571 une ordonnance intitulée : *Réglement pour la discipline des églises de Béarn;* et il est porté, par cette déclaration, que toutes personnes assisteront aux prêches à peine de cinq sous d'amende pour les pauvres, et dix pour les riches; et pour la seconde fois, si l'on y manque, de cent sous pour les pauvres, et dix livres pour les riches; pour la

troisième fois, de prison et de plus grande peine si la rébellion étoit obstinée. Il y a beaucoup d'autres exemples tirés de leurs auteurs; mais ceux que l'on vient de rapporter suffisent pour faire connoître en cela la doctrine et la conduite de la prétendue réformation.

Malgré tous ces préjugés, je suis persuadé que, pour obliger les nouveaux convertis d'aller à la messe, on doit employer les voies les plus douces que la prudence et la charité pourront suggérer. Le logement effectif des gens de guerre et les punitions corporelles seroient des moyens odieux, quoique justes dans le fond; et les obstinés, par vanité ou par faux zèle, s'attribueroient une vaine idée de martyre : quelques relégations et des amendes pécuniaires bien décernées et bien exécutées pourront suffire, surtout dans un pays comme celui-ci, où il n'y a point de passion plus vive et plus universelle que la cupidité et l'intérêt.

Il est à propos de répondre à l'objection que l'on fait sur les désaveux tacites que feront plusieurs nouveaux convertis, quand on les forcera d'aller à la messe. Si cette raison avoit lieu, on n'établiroit jamais des lois pénales dans la religion. Quoiqu'elles fassent souvent des hypocrites ou des obstinés, elles sont pourtant nécessaires pour conserver le bon ordre : d'ailleurs dans le cas des mariages des réunis, nous nous exposons tous les jours à une plus grande et plus terrible profanation. On les diffère, on les éprouve; mais enfin il en faut venir à les marier. Ils se soumettent sans peine aux délais, aux épreuves : quand on les interroge sur leur foi, ils répondent comme on le souhaite : ils se confessent; et cependant nous sommes presque sûrs que ces démonstrations extérieures sont simulées, parce que, après leur mariage, ils ne reviennent jamais à l'église. Mille expériences nous donnent cette juste persuasion : nous leur administrons néanmoins les sacrements de pénitence et de mariage, et nous laissons à la miséricorde de Dieu ou à sa justice, à convertir ou à punir ceux qui nous trompent.

L'expérience des lieux et des esprits m'a persuadé que, pour avancer l'œuvre de la religion, il seroit important qu'il plût au roi ôter dans les corps de mairie, dans les hôtels de ville, dans les facultés de médecine, et surtout dans les parlements et dans les cours subalternes, toutes fonctions aux nouveaux convertis qui ne rapporteroient pas tous les ans des certificats de catholicité, signés par leurs évêques ou par leurs curés. Ceux qui sont dans les charges sont d'ordinaire fort jaloux de les conserver : comme ils sont même distingués par leurs emplois, leur exemple est plus utile et dans leurs familles et parmi le peuple, qui règle presque toujours sa religion sur celle de ses supérieurs. D'ailleurs les constitutions impériales y sont expresses; et le roi est le maître de confier les charges à ceux qu'il en juge dignes, et de commettre les fonctions de la judicature aux conditions qu'il lui plaît, et selon les vues de sa prudence et de sa piété.

S'il est nécessaire de punir les indociles, il ne l'est pas moins de récompenser ceux d'entre les nouveaux réunis qui se distinguent par leur ferveur et par leur zèle. Les bienfaits seront d'un secours infini dans ce grand ouvrage. Il n'y a dans chaque ville ou dans chaque province que deux ou trois chefs de parti, qui mènent tout le reste; et peu résisteront à l'espoir ou à la certitude de la récompense : une grâce bien employée, et quoique, donnée à un seul, excite l'espéra ce de plusieurs autres.

Rien n'est plus triste pour les pasteurs, que de voir que les nouveaux convertis meurent tous les jours sans sacrements, et qu'ils les refusent même avec opiniâtreté et avec scandale. Cela vient des sentiments peu catholiques des mourants, et plus souvent encore des mauvaises dispositions de leurs parents. Dans ces derniers moments, où l'esprit est abattu et le raisonnement affoibli, ils les déterminent aisément à mourir dans leurs erreurs, et les curés ne sont jamais avertis ni appelés. Peut-être seroit-il à propos que le roi renouvelât ses anciennes déclarations contre ceux qui ne veulent pas à la mort recevoir les sacrements. Cette précaution est d'autant plus nécessaire, que l'on sait que plusieurs nouveaux convertis mourroient catholiques, s'ils n'en étoient empêchés par les exhortations de leur famille. Mais si les héritiers craignoient une confiscation; attentifs à la succession, ils les détermineroient à remplir leurs devoirs et à demander les sacrements de l'Eglise, ou du moins à ne les pas refuser. Il ne convient pas néanmoins d'exécuter à la rigueur les édits qui regardent les cadavres des relaps : ce spectacle est plus nuisible qu'utile à la religion.

La déclaration du roi qui donnoit le bien de ceux qui sortoient du royaume au plus proche parent, a eu de très mauvaises suites; et l'on sait par mille expériences, qu'une famille fugitive laissoit toujours quelqu'un qui recueilloit la succession, qui faisoit souvent très mal son devoir de catholicité, et qui envoyoit tous les revenus à

ses parents ; en sorte que par ce moyen ils jouissoient de leurs biens, comme s'ils eussent encore été dans leurs terres et dans leurs maisons.

Enfin, pour faire une briève récapitulation de tout ce Mémoire, j'établis en peu de mots que le sentiment de l'Eglise a toujours été que l'on contraignît les hérétiques, et que la conduite des princes a été conforme à cette doctrine. De plus, on peut sans contredit forcer d'assister à la messe les enfants qui sont nés depuis la suppression de l'édit de Nantes, et ceux qui étant trop jeunes n'avoient fait auparavant aucun exercice du culte contraire; puisque les uns et les autres appartiennent à l'Eglise. Les nouveaux convertis tièdes et indifférents seront fort aisément déterminés : ceux qui sont catholiques dans le cœur ne demandent pas mieux qu'un ordre qui les délivre de la crainte du respect humain, et des reproches de leur famille. Il ne reste donc qu'un petit nombre d'obstinés, dont la considération ne doit pas empêcher le bien général de l'Eglise, et qu'il faudra réduire en détail par les peines ou par les bienfaits, selon les vues que le caractère de leur esprit ou la situation de leur fortune pourront suggérer.

LETTRE CCXL.

A M. DE SAINT-ANDRÉ, CURÉ DE VAREDDES.

Il s'excuse de travailler à la vie de M. de Rancé.

Il est impossible, Monsieur, que je me charge moi même de composer l'histoire du saint abbé de la Trappe; mais je ne fais nulle difficulté d'en charger quelqu'un, et de recevoir les mémoires. Mais qui charger ? il faut penser. J'approuve fort de faire tout ce qu'il faudra pour empêcher certaine sorte de gens de travailler à la chose ; de crainte qu'ils ne la tournent trop à leur avantage. Dieu bénisse votre voyage et votre retour.

A Meaux, ce 26 novembre 1700.

LETTRE CCXLI.

AU MÊME.

Sur certains papiers relatifs à la vie de M. de Rancé.

Vous m'avez fait grand plaisir, Monsieur, d'avoir procuré la conservation en main sûre des papiers dont je vous avois autrefois entretenu, et dont l'importance m'étoit bien connue. Bien des gens s'empresseront de faire passer le saint homme pour tout autre qu'il n'étoit; et il n'est rien de plus nécessaire que de conserver des témoignages de ses sentiments, dont on puisse se servir en temps et lieu, selon que la prudence le fera connoître. Ce papier est sans doute un de ceux de la plus grande conséquence. Je ne sais où cette lettre vous pourra trouver; mais en quelque endroit que ce soit, faites connoître mes sentiments à M. l'abbé de la Trappe, en l'assurant de la continuation de mon amitié pour lui et pour sa sainte maison. Tout à vous, comme vous savez.

A Versailles, ce 26 *novembre* 1700 [1].

EPISTOLA CCXLII.

AD CLEMENTEM XI.

De ejus exaltatione ad summum pontificatum.

Beatissime Pater,

Te nostris potissimùm temporibus, manifestâ supremi Numinis voluntate ad fastigium apostolicæ potestatis evectum, vimque factam modestiæ tuæ, et multùm reluctanti, ac tantùm non invito, onus impositum consensione mirabili ; id quidem, non Sanctitati tuæ, sed Ecclesiæ Dei ac rebus humanis gratulari nos decet. Quis enim non videat omnino futurum, ut quò magis reformidaveris non modò oblatam, verùm etiam infartam ac velut inculcatam supremam dignitatem, eò confidentiùs ac promptiùs tam præsentis Numinis auctoritate susceptam exerceas et geras ; atque Ecclesiæ catholicæ Pontifi-

LETTRE CCXLII.

A CLÉMENT XI.

Sur son exaltation au pontificat [2].

Très-saint Père,

Ce n'est pas seulement votre Sainteté que nous devons féliciter de son exaltation ; mais l'Eglise de Dieu et toute la terre doivent encore se réjouir de ce qu'il a été donné principalement à nos jours, de vous voir élevé au comble de la puissance apostolique par la volonté de Dieu, clairement manifestée dans ce consentement unanime qui a fait violence à votre modestie, et qui vous a chargé comme malgré vous de la sollicitude pastorale. Car qui ne voit ce qui doit arriver ? que plus vous avez craint cette suprême dignité, qui non-seulement vous a été offerte, mais encore imposée avec une espèce de force; plus aussi vous l'exercerez et la remplirez avec confiance et avec facilité, après l'avoir reçue d'en haut d'une manière où la présence du Saint-Esprit s'est si visiblement déclarée. Ainsi on doit espérer que l'Eglise catholique verra en votre personne un pontife, qui, déjà connu par ses talents naturels et acquis, par sa capacité et par

[1] Il est difficile de croire que cette date soit exacte. Bossuet auroit-il écrit deux fois en un jour, de Meaux et de Versailles, à la même personne ? S'il s'agissoit d'une affaire pressée, on en seroit moins étonné.

[2] Bossuet fit faire cette traduction qu'il revit et présenta au roi. C'est pour cela qu'on l'a conservée.

cem exhibeas eum, qui cùm innatâ solertiâ, tum labore, industriâ et rerum experientiâ clarus, magnificè sapientiam tractet, arcana legis pandat, solvat dubia, exscindat errores, bonitatem, et disciplinam, et scientiam doceat, pacem orbi christiano, melioribus quàm unquam auspiciis affulgentem, firmet ac foveat; omnia denique apostolatûs munera, Deo adjuvante, naviter exequatur.

Ac de pace quidem, beatissime Pater, quis non eam perpetuam speret? quippe quam jam non fœdera, sed ipsa etiam natura conciliet, et Magni Ludovici augustique Delphini paternus æquè jam in Hispanias atque in Gallias animus; sublatis inter inclytas gentes, quas tota maximè Europa suspiciat, inimicitiarum causis, ac velut mediâ solutâ maceriâ, quò firmiùs coalescant? Mihi verò assiduè cogitanti in hanc temporum necessitudinem incidisse auspicatissimum pontificatum tuum, et cum hâc magnanimi Regis gloriâ, et Gallicani nominis majestate esse conjunctum, exclamare libet: *A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris* (*Ps.* CXVII. 23.); magnaque spes subit per sapientiam tuam eventurum ut, quod olim Simoni Judaicæ gentis summo Pontifici contigisse sacræ Litteræ commemorant: *Det nobis Dominus jucunditatem cordis, et firmari pacem in diebus nostris in Israel per dies sempiternos* (*Eccli.*, L. 25.).

Te verò, clementissime atque optime Pontifex, in tantâ celsitudine, tantâque exultatione applaudentis Ecclesiæ, ne pigeat paternos conjicere oculos, et in me, quem non semel singulari tuæ benevolentiæ testificatione beaveris; et in nepotem meum, cui, peculiari divinæ Providentiæ gratiâ, sapientiam illam tuam et coram intueri, et exinde infixam animo suspicere, venerari, et quâ potuit voce, pro suâ tenuitate, celebrare licuit. Nos ergo simul affusi sacratissimis pedibus, Sanctitati tuæ diuturnum pontificatum auguramur, quem ipsa natura polliceri videatur; et benedictionem apostolicam humiles ac supplices expectamus,

BEATISSIME PATER,

Sanctitatis Vestræ,

Addictissimus ac devotissimus famulus ac filius,

† J. BENIGNUS, Ep. Meldensis.

Datum in palatio Versaliano, pridiè idus decemb. 1700.

son expérience dans les affaires, donnera de mémorables exemples de sagesse, expliquera les secrets de la loi divine, résoudra les doutes, exterminera l'erreur, enseignera la bonté, la discipline et la science; affermira et entretiendra dans le monde chrétien, la paix qui se présente avec de meilleures espérances que jamais d'une éternelle durée; un pontife enfin, qui, avec le secours du ciel, accomplira dignement tous les devoirs de l'apostolat.

En effet, pour ce qui regarde la paix, qui ne doit espérer, très saint Père, qu'elle sera éternelle; puisqu'on la voit établie non-seulement sur la foi des traités, mais encore par les liaisons les plus étroites du sang, et par la bonté paternelle de Louis le Grand et de monseigneur le dauphin, laquelle se fait aujourd'hui sentir à l'Espagne autant qu'à la France même? C'est ainsi que seront ôtées les causes des inimitiés entre ces deux grandes nations [1], qui sembloient décider du sort de toute l'Europe; et la muraille, pour ainsi parler, qui les tenoit séparée, étant abattue, on voit que leur union sera immortelle et inébranlable. Pour moi quand je considère avec attention que votre pontificat, dont nous espérons toutes sortes de biens, se rencontre dans ces heureuses conjonctures, où la gloire d'un roi magnanime, et la majesté du nom français éclatent davantage, je ne puis m'empêcher de m'écrier: « Ceci est l'ouvrage du Sei» gneur, et nos yeux en sont frappés d'étonnement. »

Ce qui aussi me fait concevoir cette ferme espérance, que comme la sainte Ecriture raconte qu'il arriva autrefois à Simon, souverain pontife des Juifs; ainsi par votre sagesse, « Le Seigneur nous » accordera la joie de notre cœur, et dans nos » jours il affermira à jamais la paix en Israël. »

Cependant, très saint Père, dans cette suprême élévation, et au milieu des applaudissements de l'Eglise qui est toute en joie, qu'il me soit permis de supplier votre Sainteté, après toutes les marques de bienveillance dont elle a daigné m'honorer, qu'elle veuille bien encore jeter ses regards paternels sur moi et sur mon neveu, qui, par une grâce particulière, a eu le bonheur de voir de ses yeux cette sagesse, et qui, s'en étant rempli l'esprit, n'a cessé de l'admirer, de la respecter, et de la célébrer autant qu'il en a été capable. Nous donc, prosternés ensemble à vos pieds, nous souhaitons à votre Sainteté un long pontificat, tel que la nature même semble le lui promettre; et nous vous demandons, en toute humilité et respect, votre bénédiction apostolique.

A Versailles, ce 12 décembre 1700.

[1] Charles II, roi d'Espagne, étoit mort sans enfants, au mois de novembre de cette année, et par son testament avoit appelé à la couronne d'Espagne Philippe de France, duc d'Anjou, second fils du dauphin, qui fut proclamé roi à Madrid, le 24 novembre de la même année, sous le nom de Philippe V.

CCXLIII.
CLEMENTIS PAPÆ XI
RESPONSA AD EPISTOLAM PRÆCEDENTEM.

CLEMENS PAPA XI.

Venerabilis Frater, salutem et apostolicam benedictionem. Etsi injuncti nobis muneris amplitudini, et præclaræ fraternitatis tuæ de nostrâ humilitate opinioni, longè impares sint vires nostræ, quarum infirmitatem dum expendimus, anticipaverunt vigilias oculi nostri; alacritatem tamen quamdam ex tuarum litterarum officio, et ex disertâ gaudii à te ob commissum nobis Ecclesiæ regimen percepti significatione desumimus; quia validam à tuâ pietate nobis pollicemur opem, quâ exoratus misericordiarum Pater, virtute multâ confirmet quod inscrutabili suo judicio est operatus in nobis. Gratum præterea pontificiæ nostræ charitati supra modum accidit auspicium publicæ tranquillitatis, eisdem tuis litteris ad nos delatum : quod ut Deus in bonum christianæ reipublicæ ratum habere velit, enixis precibus ab eodem, qui verus pacis est auctor, indesinenter exposcimus.

Cæterùm propensionem nostræ voluntatis, quam nedum veteri tuo in nos studio, sed eximiis virtutibus quibus te præditum esse novimus, tibi omnino conciliasti; singularibus documentis, ubi emerget occasio, tibi explicabimus. Fraternitati interim tuæ necnon dilecto filio abbati nepoti tuo, præstantibus suis dotibus admodum nobis probato, apostolicam benedictionem peramanter impertimur.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die 11 januarii 1701, pontificatûs nostri anno primo.

ULYSSES JOS. Archiepisc. Theodosiensis.

LETTRE CCXLIV.
A M. DE SAINT-ANDRÉ, CURÉ DE VAREDDES.

Sur un miracle opéré à la Trappe, par une dévote.

La dévote [1] qui est allée à la Trappe, pour guérir le père abbé, y a fait son miracle sur M. du Mayne. On dit qu'après l'extrême-onction, ayant pris par son ordre de l'huile qu'elle avoit bénite, il a si bien guéri et si promptement, qu'il a été dès le jour même chez cette dévote qui le demandoit. On fait grand bruit de ce miracle; et cette dévote en fait beaucoup dans Paris. Je vous prie de me mander ce que vous savez de ce fait, et d'apprendre ce qui s'en peut savoir : tout demeurera entre vous et moi. Je suis à vous de bien bon cœur et à jamais.

A Paris, ce 21 janvier 1701.

[1] Mademoiselle d'Almayrac, connue sous le nom de sœur Rose, née à Rhodez, morte à Tessi, près d'Anneci, en 1728.

LETTRE CCXLV.
AU MÊME.

Il lui dit son sentiment sur la manière dont on devoit écrire la vie de M. de Rancé, réformateur de la Trappe.

Je dirai mon sentiment sur la Trappe avec beaucoup de franchise, comme un homme qui n'ai d'autre vue, que celle que Dieu soit glorifié dans la plus sainte maison qui soit dans l'Eglise, et dans la vie du plus parfait directeur des âmes dans la vie monastique, qu'on ait connu depuis saint Bernard. Si l'histoire du saint personage n'est écrite de main habile, et par une tête qui soit au-dessus de toutes vues humaines, autant que le ciel est au-dessus de la terre, tout ira mal. En des endroits on voudra faire un peu de cour aux bénédictins, en d'autres aux jésuites, en d'autres aux religieux en général. Si celui qui entreprendra un si grand ouvrage ne se sent pas assez fort pour ne point avoir besoin de conseil, le mélange sera à craindre, et par ce mélange une espèce de dégradation dans l'ouvrage.

La simplicité en doit être le seul ornement. J'aimerois mieux un simple narré, tel que le pouvoit faire dom le Nain, que l'éloquence affectée. M. de Séez m'a parlé avec la meilleure intention du monde. Elle a commencé à paroître dans la relation; mais je ne sais pourquoi elle n'a pas réussi autant qu'il seroit à souhaiter; et cela est bien remarqué dans votre lettre. Pour moi, qui suis simple, j'en avois été fort content. Mais il est vrai que le monde y a trouvé bien des petitesses et dans le style et dans les choses.

Ce qu'il y a principalement à considérer, c'est qu'assurément on ne s'en tiendra pas à ce qu'un seul homme écrira. Tous les partis voudront tirer à soi le saint abbé : c'est pourquoi il est capital de garder de quoi prouver l'éloignement de tout parti, et de ne se dessaisir jamais des originaux, pour ne les montrer que dans une absolue nécessité.

Voilà pour ce qui regarde la vie. L'affaire paroît embarquée bien avant : je dis pourtant, à toute fin, ce qui me vient; on en fera l'usage que Dieu inspirera au père abbé.

On dit qu'on imprime les lettres : c'est par là que devoit commencer le discernement. M. de Séez m'a dit qu'il y en avoit d'admirables aux

supérieurs de l'ordre, et qui étoient vraiment prophétiques et apostoliques pour l'expression et les sentiments ; mais qu'il faudroit les ôter, pour ne point soulever tout l'ordre. Cela peut être ; mais il se faut bien garder de les perdre, puisqu'elles pourront avoir leur temps.

Faites bien mes amitiés à votre parent. Puisqu'il veut savoir mon sentiment, le voilà sans façon, quoiqu'il soit bien tard pour le demander ; mais, ni tôt ni tard, je ne puis donner dans les affaires de Dieu en aucuns foibles ménagements.

A Paris, ce 28 janvier 1701.

LETTRE CCXLVI.

AU MÊME.

Sur la dévote qui avoit été à la Trappe.

On m'a dit que la dévote a été deux fois à la Trappe, coup sur coup : on ne parle en manière quelconque du dessein et de l'offre de guérir le père abbé, ni de rien par rapport à lui. Elle alloit, dit-on, pour affermir dans sa vocation un abbé [1] qu'elle avoit converti : autre matière d'informer. Sachez tout, je vous en prie ; c'est chose très importante. Je ne veux être mêlé ni de près ni de loin dans cette affaire ; mais il faut être informé de tout

Je parlerai pour les séminaires d'épargne. Il est assez à propos, Monsieur, que vous fassiez un tour ici dans la semaine prochaine.

A Paris, ce 29 janvier 1701.

LETTRE CCXLVII.

A M. L'ÉVÊQUE DE BAYEUX. [2]

Sur le livre de M. Cailly.

J'ai reçu lundi, Monseigneur, la dernière lettre dont vous m'avez honoré, et en même temps, par ordre de M. le curé de Saint-Sulpice, le livre en question. Je commençai en même temps de le lire, et je viens enfin de l'achever. J'ai déploré l'égarement de M. Cailly, qui, étant d'ailleurs si habile et si homme de bien, a proposé un système si plein d'ignorance, de témérité et d'erreur. Puisque vous m'ordonnez de vous en dire mon sentiment, vous le trouverez dans une feuille à part jointe à cette lettre.

[1] L'abbé de Jougla, fils d'un président au parlement de Toulouse. Il fit profession à la Trappe en 1701, et fut envoyé à Buon-Solazzo en Toscane, pour y établir la réforme. Il mourut abbé de Tamiès en Savoie, en 1727. Il étoit connu en religion sur le nom de dom Arsène.

[2] François de Nesmond, né le 1er septembre 1629, nommé évêque de Bayeux en 1661, mort le 16 mai 1715.

J'ai parlé de cette affaire à M. le cardinal de Noailles : et c'est de concert avec lui que j'ai l'honneur de vous en écrire.

Je ne vous dis rien, Monseigneur, sur l'indulgence que peut mériter ce bon curé, qui se soumet absolument à votre censure, et me fait assurer par quelques-uns de ses amis, qu'il fera sur cette nouvelle doctrine telle déclaration et rétractation que vous ordonnerez.

Il y a certaines choses dans ce livre, sur les espèces ou apparences sacramentales, lesquelles, quoique ce livre ne les explique pas comme il faut, M. le cardinal de Noailles ne croit pas, non plus que moi, qu'il faille y donner atteinte ; à cause du soulèvement qu'elles causeroient parmi les savants, et à cause aussi du bon sens qui y est renfermé. Je veux dire, Monseigneur, qu'il ne faut pas prendre pour loi ni pour article de foi en cette matière, non plus que dans les autres, toutes les explications des scolastiques : autrement il en arrive des inconvénients, dont je pourrois alléguer beaucoup d'exemples.

Il ne me reste qu'à vous supplier de traiter avec bénignité la personne de M. Cailly, qui est d'ailleurs un digne curé, à ce que j'apprends, supposé qu'il se range à la doctrine que vous lui enseignerez, et qu'il contente l'Eglise par sa soumission. Voici donc le jugement que j'en porterois ; après quoi il ne me restera qu'à vous assurer de mes très humbles respects.

JUGEMENT sur le livre intitulé : *Durand commenté, ou l'accord de la philosophie avec la théologie, touchant la transsubstantiation de l'eucharistie ;* à Cologne, chez Pierre Marteau, aux trois Colombes, 1700.

Il y a lieu de déclarer que le livre intitulé, *Durand commenté, etc.*, contient sur la transsubstantiation une doctrine fausse, téméraire, erronée et induisante à hérésie. Sous prétexte de commenter Durand, il renouvelle témérairement et scandaleusement sur la transsubstantiation une doctrine de ce théologien trop hardi, qui est erronée, et qui a été réprouvée depuis par le concile de Trente et le commun consentement de toute l'Eglise.

Il ajoute aussi à cet auteur, sous prétexte de le commenter, des choses qu'il n'a jamais dites, et auxquelles il ne paroît pas qu'il ait pensé, lesquelles sont erronées, destructives de la présence réelle du précieux corps et sang de Notre-Seigneur Jésus-Christ dans l'eucharistie, induisantes à hérésie sur la transsubstantiation, sur la concomitance, et autres points de doctrine

décidés dans le même concile de Trente, et autres conciles généraux et décisions de l'Eglise, et tendantes à affoiblir, par de vaines et dangereuses subtilités, l'ancienne tradition de l'Eglise catholique, dès l'origine du christianisme, sur ce sacré mystère : au moyen de quoi le livre mérite d'être mis ès mains de la justice séculière, pour être supprimé comme il conviendra; et Sa Majesté sera très humblement suppliée de le faire pareillement supprimer dans tout son royaume, comme pernicieux et perturbatif de la tranquillité de l'Eglise et du royaume, sous toutes les peines qu'elle avisera bon être.

Et pour l'auteur, attendu sa soumission à la présente censure et jugement, il lui sera ordonné, et le reste, que Monseigneur modérera selon sa prudence.

A Paris, ce 9 février 1701.

LETTRE CCXLVIII.

DE M. L'ÉVÊQUE DE LUÇON.[1]

Sur des erreurs qu'il prétendoit avoir été avancées par M. Du Puy, théologal de son église.

Je vous ai toujours regardé comme l'oracle des évêques : je vous supplie très humblement de ne pas désapprouver la liberté que je prends de vous consulter, dans une affaire qui me paroît assez délicate. C'est un de mes chanoines qui a avancé en chaire ces propositions :

« Les grâces suffisantes ne font rien. »

« La coopération même de la volonté vient » de la seule grâce. »

« La grâce efficace par elle-même peut seule » enfanter les bonnes œuvres. »

« Ce n'est pas le libre arbitre qui agit avec la » grâce; c'est la grâce qui agit dans le libre ar- » bitre. »

Comme on ne peut pas douter que ces propositions ne tendent à renouveler des erreurs déjà condamnées, je l'ai averti de ne point continuer à prêcher une semblable doctrine. Mais il y en a qui prétendent que je dois obliger ce chanoine à condamner ces propositions, comme fausses, téméraires, scandaleuses, et renouvelant une doctrine condamnée par l'Eglise. Je vous supplie très instamment de m'honorer de votre avis, que je suivrai avec autant de soumission que je suis avec respect, etc.

† J. FRANÇOIS, Ev. de Luçon.

A Luçon, ce 20 février 1701.

[1] Jean-François de Valderie de l'Escure, nommé en 1699, mort vers 1723.

LETTRE CCXLIX.

RÉPONSE DE BOSSUET,

A LA LETTRE PRÉCÉDENTE.

Il explique en quel sens les propositions rapportées par M. de Luçon lui paroissent condamnables, et marque avec quelle précaution on doit éviter de donner atteinte aux vérités de la grâce, et de favoriser les erreurs contraires.

Pour obéir en simplicité au désir de votre lettre du 20, j'aurai l'honneur de vous dire, sans hésiter, que votre qualification sur les quatre propositions contenues dans la même lettre est très juste. On ne peut dire sans erreur que *les grâces suffisantes ne font rien;* puisqu'elles opèrent toujours des illustrations et des délectations, qui, en rabattant jusqu'à un certain point la concupiscence, pourroient s'étendre plus loin, si nous voulions agir, *adhibitis totis viribus voluntatis*, comme parle souvent saint Augustin.

C'est une autre erreur de dire que *la seule grâce efficace par elle-même peut enfanter les bonnes œuvres*, puisque cette proposition, comme elle est conçue, ôte aux justes qui tombent le pouvoir absolu qu'ils ont par la grâce, d'accomplir les commandements : *Si fideliter laborare voluerint*, aux termes du concile d'Orange, auxquels il faut joindre le *Facere quod possis, et petere quod non possis, etc.* du concile de Trente.

Dire aussi que *le libre arbitre n'agit point avec la grâce, et que c'est la grâce qui agit dans le libre arbitre;* en prenant le *dans* exclusivement de l'*avec*, c'est directement combattre saint Paul, selon qu'il est traduit dans la Vulgate, et conformément à la tradition, qui est universelle sur ce point.

La condamnation de cette quatrième proposition induit celle de la seconde, où il est porté que *la coopération de la volonté vient de la seule grâce;* puisqu'elle exclut la grâce qui est avec nous, et avec laquelle personne n'a jamais nié que le libre arbitre ne coopérât.

Tous ceux qui avancent de telles propositions errent contre la doctrine de la grâce, en ce qu'ils ne veulent pas expliquer que tous les justes qui tombent lui résistent, pèchent contre elle, lui manquent, lui sont infidèles, et se perdent par leur faute.

Ils abusent de cette expression, *efficace par elle-même;* d'où l'on veut induire l'exclusion de a coopération du libre arbitre, sans laquelle la grâce n'opéreroit point. Saint Augustin dit bien, et dit partout, que la grâce est efficace, invin-

cible, peut ce qu'elle veut, fléchit les cœurs les plus endurcis, opère le vouloir et le faire, selon l'expression de saint Paul; mais je n'ai point encore trouvé qu'il se soit servi de ce mot, *efficace par elle-même*, dont on peut très aisément abuser; encore qu'il ait un bon sens, qui ne permet pas de le condamner indistinctement.

Voilà, Monseigneur, ce qui me fait dire que votre qualification est juste : je la crois aussi suffisante; et en votre place, je n'hésiterois pas à la faire telle qu'elle est. Au surplus, puisque vous voulez que je vous parle en évêque, on doit prendre garde que dans une matière si délicate, souvent la censure d'une erreur induit à une autre, si on ne sait tenir la balance droite; et il se faut bien garder de laisser passer la doctrine qui, contre la décision du concile de Trente, ne mettroit du côté de Dieu dans ceux qui font bien, et qui persévèrent à bien faire, aucun secours spécial, ni par conséquent aucune préférence gratuite. Vous êtes maître en Israël, et il suffit de marquer les choses pour se faire entendre. Je suis, Monseigneur, etc.

A Paris, ce 27 février 1701.

LETTRE CCL.

DE M. DU PUY,

ARCHIDIACRE ET THÉOLOGAL DE LUÇON.

Il lui fait un détail de son affaire, et implore sa protection.

Depuis la lettre que j'ai pris la liberté de vous écrire, je n'ai pu attendre tranquillement la réponse que j'espère de votre Grandeur. Deux jours après, je reçus non-seulement la censure faite uniquement contre moi, quoique en termes vagues; mais j'appris encore qu'on m'attaquoit nommément à l'officialité, où l'on me faisoit citer comme ayant avancé les propositions censurées, pour m'y déclarer suspens *ipso facto;* que de plus on me dénonçoit que l'on pourvoiroit à mes dépens à la théologale. Toutes ces choses, Monseigneur, me déconcertèrent dans les mesures de tranquillité que je m'étois prescrites, jusqu'à ce que je reçusse les ordres que vous auriez la bonté de me donner. La veille de la réception de la censure, j'eus l'honneur de faire la révérence à monseigneur de Poitiers, et de souper avec lui. Il me porta, avec sa charité et sa prudence ordinaire, à donner satisfaction à monseigneur de Luçon, en condamnant les quatre propositions en question, et me dit qu'il étoit sûr que mondit seigneur de Luçon ne demandoit que cela. Je protestai à monseigneur de Poitiers que je ne me ferois nulle peine de les condamner, mais que je ne pouvois les rétracter, qui étoit ce qu'on me demandoit; parce que la vérité et la conscience s'y opposoient. Ce digne prélat partit dès le lendemain matin pour ses visites : ainsi je ne pus plus avoir l'honneur de le voir, et de le consulter après avoir reçu la censure. Je consultai en son absence d'habiles gens; et par leur conseil je fis au greffe de la métropole, établi à Poitiers, l'acte ci-joint [1], que j'ai

[1] L'an mil sept cent un, et le cinquième jour d'avril, s'est présenté en personne, au greffe de la cour métropolitaine à Poitiers, messire Germain du Puy, prêtre archidiacre d'Aizenay, et théologal de Luçon; lequel a dit et déclaré à tous ceux qu'il appartiendra, ce qui s'ensuit : Premièrement qu'il n'a jamais avancé ni soutenu les quatre propositions censurées par son seigneur l'évêque de Luçon, le dix-huitième de mars dernier, ainsi qu'il lui a déclaré dans sa chambre, de vive voix, avec serment, le cinquième jour du mois de février dernier; après laquelle conversation, le prélat l'engagea à prêcher trois jours après, aux prières des quarante heures, un sermon à sa nomination; ce qui fait voir qu'il devoit être satisfait de sa doctrine : dans lequel sermon qu'il fit du jeûne, personne ne l'accuse d'aucune erreur : secondement, qu'il a même protesté, conjointement avec quatre de ses confrères, dignitaires et chanoines, qui l'ont entendu parler le deuxième février, qu'il a prêché huit propositions sur la grâce, toutes contraires à ces quatre propositions censurées : troisièmement, qu'il a encore protesté dans une lettre de vingt pages, toutes écrites de sa main, audit seigneur prélat, le vingt-unième février, qu'il n'a nullement avancé ces quatre propositions : quatrièmement, comme étant théologal, et par conséquent dépositaire de la doctrine après l'évêque, il condamne derechef lesdites quatre propositions.

Cinquièmement, qu'étant à Poitiers pour ses affaires particulières et surtout pour une qui regarde le temporel de son archidiaconé, touchant une rente de froment, que doit une terre que l'on va vendre; il y a reçu ledit jour, cinquième avril, ladite censure, qu'un ami lui a envoyée de Luçon; à laquelle il ne se fait nulle peine de souscrire; puisque ce sont des propositions auxquelles il n'a point de part, et qui ont été forgées à plaisir par des personnes qui veulent décrier la doctrine du diocèse, et celle de feu monseigneur de Barillon, évêque de Luçon. Ce qui ne l'empêche pas de soutenir la grâce efficace par elle-même, et la prédestination gratuite, selon les très illustres docteurs saint Augustin et saint Thomas, comme parle le saint Siége. Ainsi il proteste de nullité de toutes les procédures qu'on pourroit faire contre lui en son absence, directement ou indirectement; comme ayant déjà suffisamment déclaré qu'il condamnoit lesdites quatre propositions, qu'il n'a point avancées; et ayant un certificat écrit de la main de M. Gaitte, docteur de Sorbonne, supérieur du séminaire et vicaire général de son seigneur l'évêque de Luçon, qui témoigne, même après son sermon du deuxième février, que sa doctrine est très saine.

Sixièmement, comme dans la lettre circulaire dudit seigneur prélat à tous ses curés, il dit « qu'il y a eu des » gens assez téméraires pour oser dire, qu'il y avoit deux » cents curés dans le diocèse, qui soutiendroient ces pro» positions; » il déclare qu'il n'a jamais rien entendu dire de semblable; et il répond pour le diocèse, comme le connoissant bien, qu'il ne se trouvera pas un seul curé

fait imprimer depuis pour rendre partout témoignage de la pureté de ma foi. Comme toutes ces protestations verbables et par écrit que j'avois faites, avoient été inutiles, et qu'on m'attaquoit en justice, je me vis forcé avec douleur, et par une dure nécessité, de faire signifier ledit acte à mon prélat; afin d'arrêter par là ceux qui causent et entretiennent la division dans le diocèse. De plus, comme j'ai de fortes raisons de tenir pour suspecte l'officialité d'ici, j'appelai de tout à la cour métropolitaine.

Après cet acte signifié, je m'en vins à Luçon hier, pour monter aujourd'hui en chaire; ce que je croyois indubitable. J'arrivai à huit heures du soir; et j'appris qu'une heure auparavant, on m'avoit fait une seconde déclaration de la part du prélat, avec défenses expresses de prêcher. Cela me parut fort extraordinaire; premièrement, parce que, aussitôt la censure reçue, j'avois condamné purement et simplement les quatre propositions, qui est tout ce qu'on demande des plus hérétiques, reconnus tels et même convaincus; les anciens conciles et les derniers n'ayant jamais exigé des hérétiques les plus obstinés, que de dire anathème à la mauvaise doctrine: mais on en veut ici à la personne, et à tous ceux qui ont eu liaison avec feu monseigneur de Barillon : secondement, parce qu'il n'y avoit point de sentence contre moi, ni ne pouvoit y en avoir, n'ayant été qu'une fois dans une absence de trois semaines; absence permise à tout chanoine pour ses affaires, et qui n'a été ni affectée, ni de libertinage : troisièmement, que quand il y auroit eu sentence, l'appel interjeté auroit tout suspendu; d'autant que la sentence auroit été conditionnelle : Si vous ne condamnez telles propositions; encore auroit-on dû, suivant le droit, limiter un temps : et c'est

qui soutienne ces propositions; puisque la doctrine du diocèse, qu'ils ont apprise de feu monseigneur de Barillon leur saint évêque, est celle de saint Thomas. Mais il se souvient bien, que dans une députation que le chapitre fit à sondit seigneur de l'Escure, plusieurs chanoines lui dirent, « que plus de deux cents curés soutiendroient et » signeroient, que la doctrine du feu seigneur de Barillon » avoit toujours été très saine; qu'ainsi on avoit tort de » l'accuser d'avoir une doctrine suspecte : » qu'il certifie que ces paroles, « plus de deux cents curés le témoi- » gneront, » furent dites à cette occasion.

De tout ce que dessus, il a requis et demandé acte à moi, greffier de ladite cour, soussigné; et que ladite déclaration, protestation et condamnation de quatre propositions reste en minute, dont copies lui soient délivrées, pour lui servir comme de raison; attendu que toutes ses autres protestations verbales et par écrit n'ont pas été reçues : ce que je lui ai octroyé pour valoir et servir en temps et lieu, le jour et an que dessus; et s'est soussigné.

ce qui est formellement exprimé dans les Décrétales, livre II, titre XXVIII, *de Appellationibus*, canon XL, *Præterea*, où le pape Célestin III écrit à un doyen de Rouen : *Videtur autem nobis, quòd in hujusmodi sententiam, appellationis obstaculum debeat impedire.*

Nonobstant ces raisons, mes amis m'ont conseillé de ne point me présenter pour prêcher, sans avoir fait la révérence à mon prélat; et l'amour de la paix m'y a porté. J'ai été le prendre avec d'autres chanoines, après tierce, pour aller à la grand'messe; c'est une marque de respect assez ordinaire. J'ai commencé par la plus respectueuse de toutes les révérences, en entrant dans sa chambre, et je lui ai dit : « Je viens ici, » Monseigneur, vous assurer de mes profonds » respects, et de la douleur que j'ai qu'on me » mette mal dans l'esprit de votre Grandeur. » Vous m'avez ordonnez de condamner les propositions; je l'ai fait. Vous me sommez de » venir remplir ma théologale; j'y viens, suivant vos ordres. — N'avez-vous pas reçu, » interrompit le prélat, la défense que je vous » en fis signifier hier? — Oui, Monseigneur, » répondis-je, et c'est ce qui m'amène ici, pour » éviter un éclat et un scandale public dans » l'église, si je m'y étois présenté d'abord pour » prêcher, sans avoir eu l'honneur de vous faire » la révérence. Je ménage la foiblesse des catholiques, les caquets des hérétiques, et par-dessus » tout, le respect qui vous est dû, Monseigneur. » — Je vous défends absolument de prêcher, » repartit le prélat; sinon j'userai de toute mon » autorité contre vous. Je me serois contenté » d'une condamnation des propositions; je veux » à présent une rétractation en forme, et que » vous les reconnoissiez comme de vous. — J'ai » fait serment, repris-je, et je le proteste encore » devant Dieu, que je ne les ai point avancées, » et je le déclare prêt à aller offrir le saint sacrifice. — Quoi, vous allez dire la messe étant » suspens? me dit le prélat. — Comment cela, » Monseigneur, répondis-je, fort sûr du contraire, et fort étonné? » Le prélat continua, et m'assura que la censure renfermoit la suspension *ipso facto;* qu'il ne voudroit pas entendre ma messe, que j'étois dans le crime; et que la sentence du supérieur, soit juste, soit injuste, est toujours à craindre, comme dit saint Grégoire. Sur quoi je lui répliquai qu'il n'y avoit nulle sentence contre moi, et que de plus il savoit ce que M. Talon avoit cité d'Ives de Chartres, dans sa protestation au pape Innocent XI : *Si venerit excommunicaturus injustè, ipse excommuni-*

catus recedet[1] : « S'il vient pour excommunier » injustement, il s'en retournera lui-même » excommunié. » A ces paroles, un des assistants peu éclairé s'écria : « Quelle effronterie ! » vous excommuniez Monseigneur ! » « Entendez-» vous le latin, lui dis-je ? » Le prélat finit par une grande colère, et par des paroles outrageantes, et on s'en alla à l'église.

Je n'ai pas voulu prêcher ; et j'ai mieux aimé souffrir en patience un si sanglant affront, que de faire de l'église le théâtre de la division et de la chicane. J'attends incessamment vos ordres là-dessus, Monseigneur. Vous voyez bien que toutes les juridictions me sont ouvertes, et la cour métropolitaine et le parlement, contre des procédures si pleines de nullités. Par amour de la paix, je différerai volontiers, à moins que je ne sois forcé de me défendre. Plaignez mon malheur, Monseigneur ; plaignez un pauvre diocèse où tout est en combustion, et où les hérétiques se prévalent de ces éclats ; et honorez d'une réponse favorable celui qui est avec le plus profond respect, etc.

DU PUY, archid. et théologal de Luçon.

Dimanche, ce 10 *mars* 1701.

LETTRE CCLI.

DE BOSSUET AU MÊME.

Il lui dit son sentiment sur sa protestation, et lui donne différents avis.

J'ai reçu les deux paquets que vous m'avez envoyés, et en particulier celui où étoit la censure de monseigneur votre évêque, avec votre protestation. Vous voulez que je vous en dise mon sentiment, et je le fais volontiers par l'estime que j'ai eu de tout temps pour vous.

I. La censure est très juste, très précise, très modérée ; et dans votre protestation vous promettez d'y souscrire.

II. Dans cet esprit vous condamnez les quatre propositions censurées, en désavouant seulement de les avoir avancées.

III. Sur ce pied, et en révoquant tout le reste, qui pourroit tendre à faire penser qu'on en veut à la mémoire et à la doctrine de feu monseigneur de Luçon, vous rendrez une pleine soumission au jugement de votre évêque.

IV. Je vois que vous avez déféré à l'interdit de votre prélat ; en quoi je vous loue : et je dois seulement vous dire que personne n'approuve ici la réponse que vous lui fites sur l'excommunication injuste, dont vous lui devez demander pardon.

V. A ces conditions, je suis prêt à supplier Monseigneur de vous rétablir dans vos fonctions, et de vous recevoir dans l'honneur de ses bonnes grâces ; et je commence à le faire dès aujourd'hui, par une lettre que j'ai l'honneur de lui écrire.

VI. Par ce moyen il demeurera inutile d'examiner vos sermons, et monseigneur de Luçon sera supplié de ne plus entrer dans cet examen, content de ce qu'il avoit exigé d'abord, qui est que vous souscrivissiez à la censure, et condamnassiez les propositions purement et simplement comme vous faites.

VII. Si vous avez appelé, ce que je ne vois point dans les actes que vous m'avez envoyés, mais seulement dans votre lettre du 10 mars, il faudra vous désister de tout appel, et vous soumettre à votre prélat, qui, semblable à celui qui l'a envoyé, ne veut point la mort du pécheur ni sa condamnation, mais sa soumission.

VIII. Vous devez aussi renoncer à défendre le diocèse, qu'on n'attaque pas, et la mémoire de feu monseigneur de Luçon, à laquelle vous faites tort en supposant qu'on l'attaque, et vous offensez sa parenté.

J'envoie copie de cette lettre à monseigneur de Luçon, et j'espère que vous recevrez des marques de ses bontés. Je suis avec estime et de bien bon cœur, etc.

A Paris, ce 19 avril 1701.

LETTRE CCLII.

A M. L'ÉVÊQUE DE LUÇON.

Il lui parle en faveur de M. du Puy, l'exhorte à traiter ce théologal avec plus de ménagement, et se plaint de l'opposition que l'on disoit qu'il témoignoit pour les coopérateurs de M. de Barillon, et pour la mémoire de ce vénérable prélat.

La confiance qu'il vous a plu de me témoigner, me donne celle de vous dire que j'ai reçu une lettre de M. du Puy, que je connois et que j'estime il y a long-temps, à laquelle j'ai répondu ce que vous trouverez dans ce paquet.

J'espère, Monseigneur, que vous trouverez qu'en suivant mes conseils, comme il me le promet, il suivra en même temps vos ordres, et satisfera à son devoir envers vous.

Je n'y vois qu'une seule difficulté, et c'est la rétractation expresse que vous semblez à présent vouloir exiger, avec l'aveu d'avoir enseigné les

[1] Ce furent les évêques attachés à Louis le Débonnaire, qui, sur le bruit qui s'étoit répandu, que le pape Grégoire IV, emmené en France par Lothaire, pour rendre sa cause plus favorable, menaçoit de les excommunier, firent la réponse qui est ici rapportée.

propositions. Mais j'ose vous représenter avec respect, premièrement, que cela ne paroît pas nécessaire; la vérité ayant sans cela victoire entière, et votre censure son plein effet : secondement, il paroît que vous ne devez rien ajouter à une si juste censure; et ainsi que vous y contentant de la condamnation de l'erreur, le reste seroit d'une rigueur inutile : troisièmement, c'est là le moyen d'éviter toute dispute qui pourroit s'élever sur ce sujet, tant dans votre diocèse que partout ailleurs, et vous ôterez tout prétexte aux plaintes que l'on pourroit faire : quatrièmement, c'est aussi le moyen de fermer la bouche à ceux qui répandent votre opposition aux habiles gens, que votre saint et savant prédécesseur avoit appelés, et dont il est mort content : cinquièmement, je ne puis vous dissimuler qu'on a publié que vous aviez même souffert que l'on attaquât sa mémoire en votre présence, encore que nous eussions tous ce prélat en vénération.

J'espère donc, encore un coup, Monseigneur, que vous voudrez bien continuer à vous contenter du désaveu de M. du Puy, qui demeurera assez puni de ce qu'il a fait contre un prélat tel que vous, d'une manière inconsidérée et irrespectueuse, avec une bonne et soumise disposition dans le fond, en le révoquant publiquement.

Je n'entre point dans la discussion de ce que vous jugerez nécessaire pour les bienséances et le respect de l'épiscopat; vous suppliant seulement, Monseigneur, de vouloir bien par bonté ne pas exiger un aveu, qui ne feroit que causer de la peine et du scrupule à celui qui ne cherche qu'à regagner l'honneur de vos bonnes grâces, et à vous être soumis et obéissant.

Pardonnez la liberté que je prends : j'ai cru devoir cet office à un prêtre que j'estime, et qui me choisit pour intercesseur auprès de vous. Je suis, au reste, avec un sincère et véritable respect et attachement, etc.

A Paris, ce 19 avril 1701.

LETTRE CCLIII.

A M. PASTEL, DOCTEUR DE SORBONNE.

Sur une lettre de Descartes, touchant la transsubstantiation.

Vous entendîtes, Monsieur, ces jours passés M. Pourchot, qui me disoit qu'il avoit une lettre de M. Descartes sur la transsubstantiation. Je vous prie de la lui demander, et de prendre le soin de m'en envoyer une copie. Il n'est pas nécessaire qu'on sache ma curiosité; c'est à bonne fin. Je vois de grands inconvénients à la publier; et si elle est telle que je l'imagine, sur le récit qu'on m'en a fait, elle n'évitera pas la censure. M. Descartes a toujours craint d'être noté par l'Eglise; et on lui voit prendre sur cela des précautions, dont quelques-unes alloient jusqu'à l'excès. Quoique ses amis pussent désavouer pour lui une pièce qu'il n'auroit pas donnée lui-même, ses ennemis en tireroient des avantages qu'il ne faut pas leur donner. Je vous en dirai davantage quand j'aurai vu la lettre, et je ne ferai point difficulté d'en dire mon sentiment à M. Pourchot. Je vous prie de lui faire mes compliments, et de bien croire, Monsieur, que je suis sincèrement à vous.

A Meaux, ce 24 mars 1701.

LETTRE CCLIV.

AU MÊME.

Il lui marque son jugement sur les deux lettres de Descartes, qu'il lui avoit envoyées.

J'ai reçu, Monsieur, avec votre lettre la copie que vous avez faite des deux de M. Descartes[1]. Vous pouvez dans l'occasion bien assurer notre ami qui m'en parla, qu'elles ne passeront jamais, et qu'elles se trouveront directement opposées à la doctrine catholique. M. Descartes, qui ne vouloit point être censuré, a bien senti qu'il les falloit supprimer, et ne les a pas publiées. Si ses disciples les imprimoient, ils seroient une occasion de donner atteinte à la réputation de leur maître, et il y a charité à les en empêcher. Pour moi, je tiens pour suspect tout ce qu'il n'a pas donné lui-même; et dans ce qu'il a imprimé, je voudrois qu'il eût retranché quelques points, pour être entièrement irrépréhensible par rapport à la foi; car pour le pur philosophique, j'en fais bon marché. Par le titre qu'ont les deux lettres, il semble qu'elles soient déjà imprimées, et qu'elles aient servi de véhicule à des écrits déjà publics. Je suis avec estime et affection, etc

A Meaux, ce 30 *mars* 1701.

LETTRE CCLV.

A M. LE CARDINAL DE NOAILLES.

Sur un nouveau livre contre l'Histoire des congrégations *de Auxiliis* du père Serri, dominicain.

J'ai lu, Monseigneur, le nouveau livre français[2], sur l'Histoire de la Congrégation *de*

[1] Ces deux lettres de Descartes sur l'Eucharistie ont été imprimées pour la première fois, en 1811, dans l'ouvrage intitulé : *Pensées de Descartes sur la Religion et la Morale*, pag. 250 et suiv. (*Edit. de Vers.*)

[2] Le livre dont il s'agit ici étoit intitulé : *Questions importantes*, et fut publié à l'occasion de la nouvelle Histoire des congrégations *de Auxiliis*, etc. Ce livre se vendit

Auxiliis; et sans entrer dans la question de la science moyenne, voici la remarque que j'ai faite, et que votre Eminence aura faite aussi bien que moi. C'est qu'encore que l'auteur déclare que la société n'a pas adopté la doctrine de Molina sur les forces naturelles, auxquelles il attache la grâce ; il ne laisse pas de déclarer en même temps que la même société tient cette doctrine à couvert de toute censure, à cause du nombre des auteurs qui l'ont soutenue.

C'est là, Monseigneur, attaquer directement la censure du clergé, résolue sous votre présidence, et rendue exécutoire par votre décret : c'est dire que cette doctrine, qui est purement et manifestement semi-pélagienne, est reconnue pour probable, à cause qu'elle n'a pas été condamnée par le saint Siége. C'est faire dépendre les dons de la grâce des dispositions naturelles, les y ramener comme à leur racine, et répondre au *Quis te discernit* de saint Paul (1. *Cor.*, IV. 7.) ; ce qui ne renferme rien moins que le renversement entier de la piété et de la doctrine de la grâce.

J'avoue que ce sentiment a été soutenu par plusieurs scolastiques avant le concile de Trente, et que depuis ce concile quelques-uns n'ont pas eu assez d'attention à ses décrets. Mais après les grands éclaircissements qu'on a donnés sur cette matière, et après le décret du clergé, appuyé du vôtre, on n'a pas dû à vos yeux soutenir une doctrine si pernicieuse.

C'est faire injure à l'Eglise romaine, de la faire approbatrice de cette doctrine, et d'étendre jusque là la défense de se condamner les uns les autres, qu'il faut restreindre à la principale matière de l'examen, qui est celle de la congruité par la science moyenne.

Je supplie très humblement votre Eminence de considérer devant Dieu, et de faire considérer dans son conseil le remède qu'on peut apporter à un si grand mal. Pour moi j'attendrai vos ordres, et demeurerai en repos.

M. de Rheims, dans son ordonnance sur la grâce, a bien distingué la doctrine de la grâce congrue d'avec celle-ci ; puisqu'il a toléré l'une et condamné l'autre. Si nous la souffrons, il faut laisser enseigner impunément que tous les dons de la grâce, même la première efficace et celle de la persévérance, marcheront ensuite des dispositions naturelles, qui par là feront la racine du discernement. Le décret du clergé, qui a marqué cette erreur, ira en fumée, aussi bien qu'une approbation aussi authentique que la vôtre; et le semi-pélagianisme sera remis en honneur sous d'autres termes.

Le cardinal Baronius en a déploré la renaissance, sous prétexte de s'opposer à Luther. Le cardinal Bellarmin ne s'éloigne pas de ce sentiment, quoique d'ailleurs défenseur de la doctrine de Molina sur l'autre point. Je sais que votre Eminence n'abandonnera non plus qu'eux la cause de Dieu, pour laquelle elle est si déclarée. Je marcherai humblement sur les pas de votre Eminence, de qui je suis à jamais avec un respect sincère, etc.

A Germigny, ce 23 mai 1701.

publiquement à Paris dès la fin du mois d'avril 1701, chez Bellay, libraire, rue Saint-Jacques, à l'image saint Athanase, « où j'ai appris moi-même de la femme de ce » libraire, dit M. Ledieu, secrétaire de Bossuet, que les » jésuites donnoient ce livre à son mari pour l'exposer en » vente, et que ces pères le faisoient vendre eux-mêmes » dans leur collége, où son mari en alloit prendre les » exemplaires qu'il vouloit. »

LETTRE CCLVI.

A M. BRISACIER,

SUPÉRIEUR DU SÉMINAIRE DES MISSIONS ÉTRANGÈRES.

Il lui expose les erreurs de l'écrit intitulé, *Judicium unius, etc.* composé par M. Coulau [1], docteur de Sorbonne, et combat en particulier ses sentiments sur la religion des Perses.

J'ai lu en effet, Monsieur, avec une extrême diligence, le livre intitulé, *Judicium unius*, *etc.* comme M. le cardinal de Noailles l'avoit prévu. Je vous ai promis de vous en dire mon sentiment : je le fais, à condition, s'il vous plaît, que vous communiquerez cette lettre à M. le Cardinal. Mon dessein est par là que vous preniez le temps le plus commode à son Eminence, pour lui en faire la lecture; et en même temps de lui sauver la peine de lire mon écriture, qui devient tous les jours plus pénible pour moi, et plus difficile aux autres; ce qui m'oblige souvent de me servir d'une main étrangère.

Je dis donc en général, que ce livre est fait pour appuyer l'indifférence des religions, qui est la folie du siècle où nous vivons. Cet esprit règne en Angleterre et en Hollande trop visiblement; mais, par malheur pour les âmes, il ne s'introduit que trop parmi les catholiques. Ce livre autorise ce sentiment, en faisant tous les hommes de quelque religion qu'ils soient, capables du salut. L'auteur fait servir à cette doc-

[1] Il publia cet écrit pour servir de défense aux livres que les pères Le Comte et Gobien, jésuites, avoient donnés en faveur de la religion et du culte des Chinois, et qui avoient été censurés par la faculté de théologie de Paris.

trine la volonté générale de sauver tous les hommes ; d'où il conclut que la religion véritable a pu être dans tous les peuples : et comme cette volonté subsiste toujours, il doit tirer la même conséquence du temps présent, comme il a fait de celui qui a précédé l'Evangile.

Il est vrai qu'il reconnoît que les sept nations, dont les Juifs étoient environnés, la Chaldée, la Grèce et tout l'empire romain, ont été vraiment idolâtres. Mais si on le pousse, en lui demandant si Dieu ne vouloit pas sauver ces peuples comme les autres, il sera contraint d'abandonner son système, ou de trouver des excuses à ces idolâtries, en disant, comme il l'insinue en quelques endroits, qu'on a pu adorer le vrai Dieu sous le nom de Jupiter, ainsi du reste ; puisque même il approuve les auteurs qui disent, que les anciens Germains ont adoré le Père, le Fils et le Saint-Esprit, sous le nom du soleil, de la lune et du feu ; c'est-à-dire de Jupiter, de Junon et de Vulcain.

Mais il s'attache particulièrement à justifier les anciens Perses, comme ayant connu le vrai Dieu, et même le Messie : et il entreprend de prouver la première partie, même par l'autorité de l'Ecriture ; à cause, dit-il, qu'il n'est pas probable que les Perses aient été choisis pour détruire l'idolâtrie de Babylone, et rétablir le temple de Dieu, s'ils ne l'eussent connu et servi de tout temps : ce qu'il confirme par Cyrus, que Dieu appelle son *Christ* dans Isaïe (Is., XLV. 1.), et qui déclare lui-même que le Dieu du ciel lui a donné le royaume.

Ce discours est d'une prodigieuse témérité, puisque dans le même prophète Isaïe Dieu dit deux fois à Cyrus : *Vous ne m'avez point connu* (*Ibid.*, 4, 5.) : où saint Jérôme interprète qu'il avoit servi de faux dieux : *Idola coluisti.*

Ce que répond l'auteur à ces passages précis est incroyable. C'est qu'encore que Cyrus connût le vrai Dieu, il ne savoit pas que les Hébreux en fussent les adorateurs ; et qu'aussitôt qu'il l'a su, il a reconnu que le Dieu des Juifs étoit le vrai Dieu du ciel, que lui-même il avoit toujours servi : comme si l'on pouvoit soupçonner que Dieu eût fait l'injustice à Cyrus, de lui dire qu'il ne le connoissoit pas, sous prétexte qu'il ne savoit pas qu'il fût le Dieu d'Abraham et des Juifs ; quoique d'ailleurs lui et les Perses le connussent de tout temps, par la tradition perpétuelle venue de Noé.

L'auteur passe jusqu'à assurer que non-seulement Cyrus, mais encore les autres rois de Perse n'ont changé leur ancien culte véritable, que depuis qu'ils ont été subjugués par les Grecs ; où il paroît qu'il a oublié le livre d'Esther, où les Perses et leurs rois sont appelés avec horreur des incirconcis. « Vous savez, Seigneur, disoit » Esther (ESTH., XIV. 15, 16, 17.), que je hais » la gloire des impies, et que je déteste le lit des » incirconcis et de tout étranger. Vous savez la » nécessité qui m'oblige de porter sur ma tête » le signe d'orgueil et de gloire que j'ai en abo- » mination, que je le déteste comme ce qu'il y » a de plus immonde, et que je ne le porte pas » dans les jours de mon silence, mais seulement » dans les jours d'ostentation et de cérémonie. » Vous savez enfin que je n'ai jamais mangé à » la table d'Aman ; et que s'il m'a fallu manger » à celle du roi mon mari, je ne me suis pas » plu dans ce banquet, et je n'ai pas bu le vin » des effusions. »

Qu'Esther ait parlé ainsi d'un roi et d'un peuple qui auroit servi le vrai Dieu, et lui auroit offert de pieux et véritables sacrifices, c'est ce qui n'entrera dans l'esprit de personne.

On lit encore dans le même livre ces paroles de Mardochée (*Ibid.*, XIII. 12, 13, 14.) : « Vous » savez, Seigneur, que ce n'est pas par orgueil » que j'ai refusé d'adorer le superbe Aman ; » car j'aurois volontiers baisé ses pas pour le salut » d'Israël : mais j'ai craint de transférer l'hon- » neur de mon Dieu à un homme. »

Ce qui fait voir que la vraie raison du refus de Mardochée, c'est que le culte divin, que les Perses, comme l'on sait, rendoient à leurs rois, s'appliquoit par proportion à leurs favoris, dans lesquels reluisoit leur puissance.

De là venoit cette ordonnance publiée par Darius roi de Perse, à la commune sollicitation de tous les satrapes : « Que si quelqu'un osoit » présenter quelque prière à quelque Dieu ou à » quelque homme que ce fût, excepté au roi, » durant trente jours, il seroit jeté dans la fosse » des lions (DANIEL., VI. 6, 7, *etc.*). » Voilà ces adorateurs du vrai Dieu, qui se font des dieux eux-mêmes de leurs rois, et que les saints regardent avec horreur, comme on a vu que fit Esther. C'est aussi ce qui obligea Mardochée à avertir la même Esther de ne point déclarer son peuple (ESTH., III. 8.) ; parce qu'il savoit que c'étoit un peuple odieux aux Perses, et qu'Aman aussi décrioit au roi, comme un peuple dont les singularités devoient être en horreur au roi et à tout l'empire des Perses.

C'est encore ce qui fait dire à la même reine, dans sa prière (*Ibid.*, XIV, 9, 10.) : « Que les » Perses vouloient fermer la bouche à ceux qui

» louoient Dieu, pour ouvrir celle des Gentils, » et leur faire louer leurs idoles. »

Après cela, il est étonnant qu'on veuille, par de petites conjectures, faire passer les Perses pour un peuple vraiment religieux, sous prétexte que Cyrus auroit connu le Dieu du ciel, « et que Darius auroit ordonné qu'on payât les » frais des sacrifices, de ses propres revenus, » dans le temple de Jérusalem, à la charge qu'on » y prieroit pour la vie du roi et de ses enfants » (1. Esdr., vi. 9, 10.); » sans songer qu'il est écrit dans les Machabées (Mach., iii. 3.), que Séleucus roi d'Asie avoit donné un ordre semblable, sans que pour cela on puisse conclure que les Syriens, qui n'avoient point d'autre religion que celle des Grecs, eussent servi le vrai Dieu.

C'est ignorer les premiers principes de la théologie, que de ne pas vouloir entendre que l'idolâtrie adoroit tout, et le vrai Dieu comme les autres. Cyrus peut avoir été dans la même pratique; et Dieu se sera servi de lui pour faire, en faveur de son peuple, ce que les prophètes en avoient prédit. Il se peut aussi qu'il ait connu Dieu, comme avoit fait Nabuchodonosor (Dan., iii. 96, 99, 100, *etc.*), sans que cette connoissance ait eu de suite. Mais il est beaucoup plus croyable qu'il n'a jamais eu le vrai culte; puisqu'on lui voit dans Xénophon toujours invoquer le soleil avec le Jupiter de son pays, quel qu'il soit, lui offrir des sacrifices, et pratiquer la divination par les entrailles des animaux immolés.

On voit aussi, dans le dernier discours qu'il tient à ses enfants, qu'il se sert de la doctrine de l'immortalité de l'âme, pour leur persuader de suivre ses derniers ordres, et leur faire croire qu'il seroit toujours vivant pour les y obliger. Voilà comme sont fait ces princes, qu'on nous veut donner pour si religieux; et les Chinois peuvent l'avoir été à même prix.

Au reste, on assure trop positivement que les Perses n'avoient point d'idoles : car encore que cela soit vrai des idoles à figure humaine, on doit croire qu'ils en avoient d'autres; puisque Esther le remarque ainsi au lieu que nous avons allégué (Esth., xiv. 10.). Et en effet, Zoroastre donne expressément chez Eusèbe la tête d'un épervier à son Dieu, comme l'auteur l'a remarqué lui-même. Il croit se sauver, en disant, que c'étoit une image hiéroglyphique : comme si ces sortes d'images n'avoient pas pu devenir des idoles chez les Perses, à la manière des autres. Je n'empêcherai pourtant pas qu'on ne réponde au passage d'Esther, que le terme d'idole y est employé pour signifier toute fausse divinité; mais toujours il demeurera véritable que la Perse adoroit de faux dieux, et que par un faux culte elle se rendoit exécrable aux adorateurs du vrai Dieu.

Que sert de nous opposer après cela l'autorité de Zoroastre chez Sanchoniathon et chez Eusèbe? On ne nie point que les philosophes n'aient eu des restes de la véritable idée de la divinité; et ils ne sont devenus idolâtres qu'en les appliquant mal. Par exemple, l'auteur admire que Zoroastre ait pu dire que Dieu est immortel, sans commencement, sans parties, très dissemblable, auteur de tout bien, et qui seul s'enseigne lui-même : toutes choses qui peuvent convenir en un certain sens au soleil, qui étoit réputé voir tout du haut du ciel, diriger tout, n'avoir point de parties distinctes à la manière des hommes et des animaux, être différent de lui-même, ainsi que chantoit Horace : *Aliusque et idem nasceris;* ce qui, sous des paroles emphatiques, ne signifieroit que le soleil, ou le monde, si l'on veut, et quelque chose de fort éloigné du vrai Dieu.

On sait d'ailleurs que les Perses adoroient deux dieux, l'un bon et l'autre mauvais, comme le dit expressément saint Augustin (*de Civit. Dei, lib.* v. *cap.* xxi. *tom.* vii. *col.* 138.), qui le rapporte de leurs propres auteurs; ce que Plutarque avoit fait avant lui. L'auteur tire avantage de ces deux dieux, pour prouver que les anciens Perses ont connu Dieu et le diable : excuse impie et pernicieuse; puisqu'aux termes de saint Augustin, c'est faire adorer le diable à ceux qu'on nous veut donner pour si religieux.

Je ne finirois point, si j'entreprenois de rapporter tout ce qui pourroit convaincre les anciens Perses d'une parfaite idolâtrie, fort différente de celle des Grecs. Il est certain, par le livre de la Sagesse (*Sap.*, xiii. 2.), qu'on a adoré le soleil, la lune, les étoiles, les vents, les éléments et les autres parties du monde. Chercher des excuses à ce culte impie, ou vouloir que les Perses en aient été incapables plutôt que les autres peuples, c'est vouloir chercher des justifications à ceux qui, bien constamment et par des témoignages exprès de l'Ecriture, ont été en exécration au peuple de Dieu.

On peut juger de là ce qu'il faut croire des autres nations qu'on entreprend d'excuser d'idolâtrie. Géraldin n'est pas plus heureux à défendre l'Ethiopie, que Hyde à excuser les Perses;

et l'auteur, qui relève leurs fades et impertinentes conjectures, contre les témoignages exprès de la parole de Dieu, ouvre la porte à ceux qui voudront excuser tout le reste des païens, et soutenir que sans cela on ne peut entendre cet oracle de l'apôtre : *Dieu veut que tous les hommes soient sauvés* (I. Tim., II. 4.).

Je crois donc qu'il est nécessaire de résister à ces nouveautés, et non-seulement par des discours, mais encore par des censures expresses, si l'on ne veut donner cours à l'indifférence des religions. Il ne faut pas se flatter sur l'impertinence de l'auteur, qui fera tomber son livre comme de lui-même; car tout ignorant qu'il est, il se donne un air de savoir, qui éblouira tous les esprits médiocres, dont le nombre est le plus grand parmi les hommes, et qui flatte la pente du siècle.

Je voudrois donc prier ou M. Dupin, ou le père Alexandre, de relever les faux raisonnements et les fausses citations qui sont particulières à cet auteur; et en attendant supplier M. le cardinal de Noailles, ou d'en faire ou d'en procurer la censure par la Faculté. Mais, comme le dernier seroit trop long et peut-être trop difficile, le droit du jeu est que, M. le cardinal commence d'abord, et qu'il arrête par son autorité le cours d'une impiété manifeste; et c'est de quoi je le supplie.

J'avois dessein d'extraire et de qualifier quelques propositions; mais c'est assez pour cette fois; et j'avoue que je me lasse de dicter : je pourrai continuer au premier loisir. Cependant je suis, Monsieur, ce que vous savez.

A Meaux, ce 30 août 1701.

LETTRE CCLVII.

DU MÊME.

Il continue de prouver que les Perses étoient de vrais idolâtres; dévoile de plus en plus les erreurs et les faux principes de leur apologiste, et donne des vues pour le réfuter solidement.

Je continuerai mes remarques, Monsieur, par forme de Mémoire, comme vous me témoignez le désirer dans votre réponse du premier septembre. Il faut beaucoup insister sur les Perses; parce que l'auteur en fait son principal fondement par les trois propositions de la page 25, dont la première est, « que les Perses ont » toujours reconnu un seul Dieu : » *Persas unicum semper Deum agnovisse;* la seconde, « qu'ils ont toujours été fort opposés aux idoles : » *Idolis et simulacris nunquam non fuisse infensissimos ;* et la troisième, « qu'on peut tirer » des Livres sacrés de fortes conjectures qui au- » torisent ce sentiment : » *Non leves è sacris codicibus in eam sententiam conjecturas duci posse.* Sur les deux dieux bon et mauvais, c'est en vain que l'auteur allègue Agathias, livre II de l'histoire de Justinien. Cet auteur ne dit point du tout, comme on le lui fait dire, « qu'il est constant que les Perses n'ont adoré » qu'un seul Dieu. » Car cet auteur dit expressément, que de toute antiquité les Perses adoroient Jupiter, Saturne, Vénus, et les autres dieux de la Grèce sous d'autres noms. Et quant aux deux dieux, bon et mauvais, il se trompe manifestement; en disant que ce culte vient des Grecs; puisque Plutarque le fait venir de Zoroastre, comme de l'ancien et premier législateur des Perses; ce qui est hors de contestation, quoi qu'en puisse dire Agathias; et le même Plutarque remarque expressément qu'on offroit le sacrifice à ces deux dieux : à l'un, les votifs et d'action de grâces; à l'autre, ce qu'on appeloit ἀποτρόπαιον, tels que ceux que les latins appeloient *Averruncarii*, qui tendoient à les apaiser comme des puissances nuisibles; ce qui aussi est conforme à ce qu'on a rapporté de saint Augustin. Au reste, le même Plutarque remarque que le bon dieu venoit d'une très pure lumière, et le mauvais de l'obscurité et des ténèbres; ce qui s'accorde parfaitement à l'adoration du soleil. Manès ou Manichæus, qui étoit Perse de nation, avoit pris sa doctrine dans son pays; ce qui est aussi observé par Agathias; et l'on sait, par saint Augustin, que les manichéens adoroient le soleil. Cependant l'auteur a toujours recours à Agathias, comme s'il étoit favorable à sa prétention. Quoi qu'il en soit, on ne trouve parmi les Grecs aucun culte semblable à celui des deux dieux, et il étoit naturel à la Perse.

L'auteur fait dire aussi à Plutarque, que Darius Codomanus, étendant les mains au ciel, ne dit pas : « O soleil, ô Apollon ; » mais, « O Dieu » de mes ancêtres, et Jupiter de mon pays! » Ce sont des gloses que cet auteur a mêlées aux paroles de Plutarque, qui fait invoquer à Darius le Jupiter de son pays, et les autres dieux des rois (Plut., *lib.* II. *de fort. Alex.*); et tout le reste est ajouté.

Ce qu'il dit, qu'on ne trouve point dans Xénophon que Cyrus ait jamais invoqué le soleil, n'est pas moins faux; puisque avec le Jupiter de son pays il joignoit ordinairement le soleil, comme il paroît en plusieurs endroits et notamment au dernier livre de la Cyropédie.

Quant à ce que l'auteur assure, que les Perses n'ont changé leur ancien culte du vrai Dieu que depuis l'empire des Grecs et des Macédoniens, il est démenti par l'Ecriture, puisque premièrement, ni Cyrus ni les autres rois, en reconnoissant le Dieu du ciel, n'ont jamais dit qu'ils l'ont toujours adoré. Secondement, ce pourroit donc être en tout cas un sentiment particulier de Cyrus, à qui l'on montra son nom dans la prophétie d'Isaïe : ce qui étoit si visiblement miraculeux, qu'il pouvoit en particulier en être touché, comme Nabuchodonosor le fut des miracles qu'il avoit vus (Dan., iii. 95.), et comme le roi de Babylone dont il est parlé dans Daniel (*Ibid.*, xiv. 42.). Troisièmement, aucun de ces rois n'établit le culte dans tout son empire, mais précisément dans le temple de Jérusalem. Quatrièmement, il est dit expressément dans ce dernier passage, que le Dieu dont il rebâtissoit la maison, est le Dieu qui est dans Jérusalem (2. *Paralip.*, xxxvi. 23 ; *et* 1. Esdr., i. 2, 3.) ; faisant voir par là clairement qu'il n'étoit adoré que là. Cinquièmement, dans le décret de Darius (1. Esdr., vi. 10.), non plus que dans celui de Cyrus, on ne lit autre chose, sinon qu'on offroit au Dieu du ciel à Jérusalem, sans marquer que ce fût le Dieu qui étoit connu dans tout l'empire. Sixièmement, la même chose paroît dans le décret de Darius, où l'ordonnance en faveur du Dieu de Daniel est marquée comme nouvelle, et donnée sur un fait particulier (Dan., vi. 25, 26.); de sorte que l'on voit toujours et partout, que ce n'étoit point le culte public du royaume : ce qui aussi n'a eu dans l'empire aucune suite, comme il a déjà été dit et prouvé démonstrativement par Esther et par Daniel. L'expression, *ut qui petierit à quocumque deo aut homine* (*Ibid.*, 7.) : « Que celui qui demandera quoi que ce » soit à quelque dieu ou à quelque homme que » ce puisse être, » marque clairement la pluralité des dieux. Et de tout cela, il résulte, que les propositions ci-dessus marquées doivent être qualifiées fausses, téméraires, contraires à la parole de Dieu, et induisantes à erreur et à hérésie. On pourroit dire hérétiques, si ce n'étoit qu'il s'agit d'un fait particulier et non pas d'un dogme.

Ce que l'auteur dit, qu'il ne veut pas nier que les Perses aient admiré et honoré le soleil, comme celui à qui le Créateur avoit donné la première place parmi les astres, à la manière des Américains, montre qu'il ne fait autre chose que pallier l'idolâtrie, étant si certain d'ailleurs que ceux du Pérou ne connoissoient point d'autre Dieu que le soleil.

Le passage qu'il allègue, tiré d'Esther (Esth., xvi. 16.), est une reconnoissance que le royaume avoit été donné par le Dieu des Juifs à Cyrus et à ses successeurs ; mais il ne dit point du tout que ce Dieu ait toujours été servi en Perse, ni aussi qu'il soit le seul qu'il faille servir.

L'auteur dit que Cambyse, fils de Cyrus, a détruit entièrement l'idolâtrie en Egypte, comme elle l'avoit été en Assyrie ; et c'est ce qui lui donne la hardiesse d'appliquer à ce prince impie la prophétie d'Isaïe (Is., xix. 24.) : « Israël se » joindra pour troisième aux Egyptiens et aux » Assyriens : » *Erit Israel tertius Ægyptio et Assyrio, etc.;* Le sens, dit-il, de la prophétie est bien plus clair : *Longè tamen planior dilucidiorque sensus erit, etc.;* où il enseigne expressément que l'Egypte et l'Assyrie ont été ramenées par les rois de Perse au culte du vrai Dieu : proposition impie, et qu'on peut qualifier en cette sorte. Cette proposition, qui assure que l'Egypte et l'Assyrie sont devenues le peuple de Dieu avec les Juifs, par le moyen de Cambyse, qui leur a fait connoître le Dieu véritable, est téméraire, scandaleuse, impie ; et applique à un prince impie ce qui ne peut regarder que la gloire de Jésus-Christ, et la conversion des Gentils, notamment des Assyriens et des Egyptiens, par la prédication évangélique.

Il corrompt la prophétie de Malachie (Malach., ii.), et l'explique contre la tradition universelle des Pères.

Il nie que les deux peuples soient distingués à raison de la piété. Il attribue ce sentiment à l'orgueil judaïque, et il égale les deux peuples, en ce qui regarde la connoissance de Dieu. Il enseigne expressément que les païens ont eu la même religion que les chrétiens ; que les Juifs n'excellent en rien par-dessus les autres peuples, etc.; que l'opposition des deux peuples faite par saint Paul ne consiste en aucune sorte dans la connoissance de Dieu et dans la piété ; qu'il faut donc prendre les Gentils en général pour le seul empire romain : toutes propositions qui sont hérétiques, directement contraires à l'intention de saint Paul, aux paroles de l'Ecriture, qui établit la constitution du peuple juif, précisément dans le culte d'un seul Dieu, comme il paroît à la tête du Décalogue (*Exod.*, xx. 2.), et dans d'autres passages (*Deut.*, v. 6 ; vi. 4, 5, 6 ; xxix. 9, 10, *etc.;* Jos., xxiv. 14, 15, 18, 22, 24.), qui tous sont formels pour montrer que l'alliance qui constitue le peuple de Dieu, a pour fondement la reconnoissance volontaire, et par choix, de sa seule divinité et de son culte.

Il parle ainsi : « Le choix que Dieu donne au » peuple juif ne regarde pas la foi ni le culte » nécessaire de la divinité : car qui dira que » Dieu a laissé à délibérer aux hommes s'ils le » serviroient? » D'où il conclut, « que l'alliance » ne regarde pas le culte de Dieu ; puisqu'elle » est remise au choix du peuple, » selon ces paroles : « Vous êtes maîtres de prendre tel » parti que vous voudrez : choisissez aujourd'hui » ce qu'il vous plaira, et voyez qui vous devez » plutôt adorer, ou les dieux qu'ont servis vos » pères dans la Mésopotamie, » etc. : *Optio vobis datur : eligite cui servire debeatis, utrum diis quibus servierunt patres vestri in Mesopotamiâ* (Jos., XXIV. 15.), *etc.*

Il suppose que cette option déférée aux Juifs ne regarde pas le libre arbitre, dont on doit user en choisissant Dieu, mais l'indifférence de la chose en elle-même ; ce qui est formellement hérétique et impie. Le choix qui est ici marqué, regarde celui dont il est écrit ailleurs (*Deut.*, XXX. 19.) : « J'ai mis devant vos yeux » la vie et la mort ; » et non pas un choix semblable à celui dont parle saint Paul (1. *Cor.*, VII. 36, 37, 38.) : « Si vous mariez votre fille, » vous faites bien, etc., faites ce que vous vou- » drez ; » puisqu'au contraire celui qui ne choisit pas Dieu est maudit (*Deut.*, XXVII. 15 *et seq.*).

Il se fait l'objection, qu'il faudroit, selon ces principes, mettre un troisième peuple outre les Juifs et les Gentils idolâtres, qui seroit celui qui auroit adoré le vrai Dieu sans le secours de la loi ; et il l'élude, en disant que ces derniers sont rangés avec le peuple des Gentils, quoique plusieurs parmi eux fussent idolâtres : ce qui est impie et erroné ; puisque l'intention de saint Paul ne fut jamais de faire un même peuple de ceux qui adoroient les idoles, et de ceux qui adoroient le vrai Dieu : *Gentium itaque nomine, Paulus et Scripturæ omnes intelligunt quicumque extra Israeliticam legem extitere uspiam, ullâve religione, seu antiquâ et Noemicâ, seu recenter confictâ et idololatricâ, quosvis populos.* Cette doctrine est contraire à la décision de saint Paul, qui dit qu'il a prouvé « que les Juifs et les Grecs sont sous le péché, » et que Dieu a tout renfermé sous le péché, » afin d'avoir pitié de tous (*Rom.*, III. 9. XI. » 32 ; et *Gal.*, III. 22.). » L'auteur élude en disant, qu'il faut prendre tous pour plusieurs, selon la coutume de l'Ecriture : *Ex utrisque igitur populis plurimos tantùm, juxta consuetam Scripturæ locutionem, Apostolus designat ; neque prorsus omnes tum Judæos, tum Gentes, alternatim in impietate involvit :* ce qui est hérétique, et directement contraire à l'intention de saint Paul.

La force de l'argument de cet apôtre consiste en ce qu'il a fait voir d'un côté que les Gentils étoient criminels, en ne servant pas le Dieu qu'ils connoissoient (*Rom.*, I. 20, 21.) : ce qui leur a attiré tous les autres crimes, dont le même apôtre fait le dénombrement (*Ibid.*, 26.); et de l'autre que les Juifs n'étoient pas moins coupables, pour avoir été prévaricateurs de la loi (*Ibid.*, II. 1, *etc.*) : ce qui montre que tout ce qui n'est pas juif est idolâtre malgré le témoignage de sa conscience ; puisque Dieu s'est fait connoître également à toutes les nations par les ouvrages de sa sagesse. L'auteur élude tout cela, en disant que la prérogative du peuple juif ne regarde pas le culte de Dieu ; puisque les autres nations l'ont conservé dès le temps de Noé.

L'auteur fait consister la doctrine de saint Paul et la différence des deux peuples, juif et grec, en ce que vers l'avénement du Messie toute la terre presque a été couverte des ténèbres de l'idolâtrie et de l'infidélité : comme si la distinction des deux peuples n'avoient lieu qu'en ce temps précis, et non pas dans tous les siècles précédents ; ce qui est hérétique, et renverse toute l'économie de la religion.

Pour éluder les passages des Pères, il dit qu'il ne les faut pas prendre au pied de la lettre ; afin que tant de passages, qui renferment tous les peuples, excepté les Juifs, dans une pareille infidélité, demeurent sans effet : ce qui tend à rendre inutile toute la tradition, qui s'exprime en termes généraux et sans exception.

Le passage de saint Augustin, tiré du livre de la Cité de Dieu (*de Civit. Dei*, *lib.* XVI. *c.* XII. *t.* VII. *col.* 428 *et* 431.), où il dit que le culte de Dieu étoit renfermé dans la seule famille de Tharé et d'Abraham, prouve trop selon lui ; à cause qu'il est constant que Sem et peut-être Noé vivoient encore alors, et que la famille de Melchisédech a été fidèle. Mais il n'a pas voulu prendre garde que l'intention de saint Augustin est de dire, que la famille d'Abraham a été la seule marquée où le culte de Dieu se soit conservé : ce qui est incontestable, puisque l'Ecriture ne dit rien de la famille de Sem ni de celle de Melchisédech ; et la conséquence que l'auteur tire de saint Augustin, en disant qu'il prouve trop, est fausse, téméraire et scandaleuse. Il en est de même des autres passages des saints Pères, qu'il a éludés dans les pages suivantes.

Il élude aussi dans les mêmes endroits ces mêmes passages, en disant que lorsqu'on y dit que toutes les nations, excepté la juive, étoient infidèles, cela se doit entendre seulement de plusieurs, et encore comparativement avec les Juifs. Il objecte les brachmanes parmi les Indiens, comme gens attachés au culte d'un seul Dieu, aussi bien que les Perses et les Sères; où il cite Eusèbe, et Bardesanes produit par Eusèbe, en témoignage que les brachmanes, au nombre de plusieurs milliers, étoient recommandables par leur piété envers Dieu. Il a oublié que chez Eusèbe même, les brachmanes observoient les abstinences superstitieuses, qui durent encore aujourd'hui parmi les Indiens; que ces peuples croient aussi la métempsycose; qu'ils se tuent eux-mêmes, etc., comme fit Calanus, qui étoit du nombre des brachmanes, ainsi que Strabon le remarque (STRABON, *lib.* XV.).

Le même Strabon, au même livre, rapporte l'épitaphe de Zarmanochagas, Indien, qui se fit aussi mourir lui-même, selon la coutume de son pays. Voilà quels étoient ceux dont on veut rendre la piété si recommandable. La croyance de l'immortalité des âmes les portoit à l'abus qu'on vient de voir, et les y porte encore. On n'a pas sujet de croire qu'ils servissent le vrai Dieu au milieu de tant de pratiques détestables. Ainsi quand Bardesanes dit, chez Eusèbe, qu'ils étoient attachés à Dieu, sans dire quel dieu, on peut entendre sous ce nom le dieu qu'ils croyoient, quel qu'il fût; cette locution étant ordinaire parmi les Grecs : et quand ce seroit le Dieu véritable dont ils auroient conservé quelque idée, comme tous les autres Gentils, on ne peut pas conclure de là qu'ils lui rendissent un culte agréable au milieu de tant de superstitions criminelles, ni même qu'ils l'adorassent seul; puisqu'on voit tant d'autres nations joindre le culte du vrai Dieu créateur avec les autres fausses divinités. Au reste, le même Strabon marque expressément au même livre, que les Indiens adoroient Jupiter, auteur de la pluie, le Gange et les esprits qui y habitoient; de sorte qu'il faut dire de deux choses l'une, ou que ce n'étoit pas le Dieu véritable qui étoit adoré par les brachmanes, ou que les brachmanes n'en étoient pas crus par le peuple.

L'auteur allègue à ce propos saint Isidore de Damiette (*lib.* IV. *ep.* CXCVIII.), où est rapporté le serment que faisoient les Perses, qu'il traduit ainsi : *Colendo Deo incumbam*, où le grec porte *τὸ θεῖον*; ce qui signifie indéfiniment tout ce qui est réputé divin, et ne conclut rien du tout pour le vrai Dieu.

Il assure que le sentiment des Pères sur l'idolâtrie des Gentils, ne peut pas être connu par leurs apologies contre les païens; parce qu'ils parloient selon les principes des païens mêmes, qui tenoient pour assuré que les Juifs étoient les, seuls qui n'eussent pas plusieurs dieux. Il avoue donc que les apologistes de la religion chrétienne sont contre lui, et il en élude l'autorité qui est si grande, surtout en cette matière. Ses paroles sont remarquables : « Les ennemis de la chrétienté donnoient pour certain, qu'excepté les Juifs, tous les autres peuples avoient plusieurs dieux. » Voici ses propres paroles en latin : *Sanctorum Patrum de gentium idololatriâ sententiam, ex suis adversùs ethnicos disputationibus, certò dignosci non posse. Cùm enim sæpe argumento, ut vocant, ad hominem, adversarios refellerent, multa ad illorum potiùs, quàm ad propriam mentem, pro concessis relinquebant. Statuebant autem christianitatis hostes tanquam rem apud se compertam, præter Judaicam nationem, prorsus reliquos homines suis multiplicibus diis deditos fuisse :* comme si c'étoit là un sentiment particulier des ennemis de la religion, et non pas la commune supposition tant des païens que des chrétiens.

Il allègue en plusieurs endroits le passage de saint Paul, *naturaliter quæ legis sunt faciunt* (*Rom.*, II. 14.) : ce qu'il ne feroit pas avec tant de confiance, s'il avoit voulu apprendre de saint Augustin que ce passage s'entend des Gentils convertis à l'Evangile, dans lesquels la nature étoit réparée par la grâce; ce qui donne lieu à l'expression, *naturaliter :* quoique, en quelque sens que se prenne ce passage, il ne conclut rien pour l'auteur; mais seulement que la nature n'étoit pas tout-à-fait anéantie, et que jusqu'à un certain point les Gentils pratiquoient la loi naturelle.

En général, il abuse par tout son livre de deux doctrines très orthodoxes, dont l'une est, qu'il y a eu des fidèles dispersés par-ci par-là hors de l'enceinte du peuple juif; et la seconde, que Dieu veut que tous les hommes soient sauvés.

Il est vrai que depuis la loi de Moïse, les païens avoient acquis une certaine facilité plus grande de connoître Dieu, par la dispersion des Juifs, et par les prodiges que Dieu avoit faits en leur faveur; en sorte que le nombre des particuliers qui l'adoroient parmi les Gentils, est

peut-être plus grand qu'on ne pense : mais que des peuples entiers aient ouvert les yeux à la vraie religion, c'est de quoi l'on ne voit aucun exemple.

On doit aussi avouer qu'il y a eu parmi les païens des idées générales et confuses de la corruption de la nature, et de la venue future d'un libérateur; mais cela ne conclut pas que ces lumières aient produit leur effet pour le faire reconnoître.

Je ne crois pas que l'auteur, qui allègue l'Eglogue IV de Virgile comme contenant une idée du mystère de Jésus-Christ, veuille conclure de là que Virgile et les Romains de son temps l'aient reconnu. Sans entrer dans la discussion des Sibylles [1], il suffit de savoir que leurs vers prophétiques, vrais ou faux, n'ont eu aucun effet parmi les païens, qui ne paroissent pas avoir connu les vers qui regardent Jésus-Christ, et que nous trouvons dans plusieurs Pères, et dont aussi il est certain que plusieurs Pères ont douté.

L'auteur allègue un passage de Cicéron, où il est parlé d'un roi qu'il faudroit reconnoître pour être sauvé; ce qu'on appliquoit à Jules-César. Cicéron même fait voir que cette prétendue prophétie n'avoit rien que de vague et d'ambigu (Cicer., *de Divinat., lib.* II.). Quoi qu'il en soit, et quelque usage qu'on en veuille faire, aussi bien que des bruits qui se répandoient, par lesquels la venue prochaine de Jésus-Christ sembloit être pronostiquée : tout cela pouvoit bien être, si l'on veut, des préparations éloignées pour disposer les païens à la foi du Sauveur qui devoit venir, mais n'a jamais eu l'effet de la faire naître dans les cœurs.

Quant à l'argument tiré de ce que Dieu veut que tous les hommes soient sauvés, il est bien aisé d'entendre que les témoignages généraux que Dieu donne de lui-même et de sa sagesse, pouvoient induire les hommes à connoître Dieu et à rejeter les idoles, avec les grâces communes et générales qui ne manquent à personne. Il n'y a pas non plus sujet de douter qu'il n'y ait eu, à l'égard de quelques-uns, des motions spéciales et efficaces pour profiter de ces lumières générales; et que ceux qui en auront profité, auront pu être menés plus loin par les moyens qui sont connus à Dieu. Mais c'est là aussi tout ce qu'on peut conclure de cette volonté générale, et de ces grâces données ou offertes aux païens ; et ce qu'y ajoute l'auteur est inouï dans toute la théologie. Il passe même jusqu'à dire qu'en soutenant que nul peuple n'a connu Dieu que les Juifs, on établit l'incrédulité comme l'effet d'une espèce de violence. Voici ses paroles : *Hæccine sunt arcana novi systematis mysteria, quibus Dei voluntas omnes homines salvandi, atque adeo potissimum caput religionis funditus subvertitur? Si enim dimoveri ab electione Judæorum non potuit gentium omnium obedientia, fuit omnino necessaria illarum à Dei cultu secessio, et quæ perfidiæ debita pœna est, necessarius æternus interitus. Vocamus siquidem omnes illud necessarium, quod aliter ac fit, esse non potest.* Excès vraiment insupportable ; puisque chaque particulier pouvoit profiter des grâces générales, et qu'il ne faut point douter qu'il n'y ait eu un grand nombre de ces croyants dispersés parmi les Gentils dont nous venons de parler ; mais que Dieu, qui connoît seul la dispensation de ses grâces, avoit su et révélé que celles qui devoient entraîner efficacement les peuples gentils à sa connoissance et à son culte, étoient réservées au temps de la nouvelle alliance.

Dieu a révélé qu'il n'y auroit pas d'homme si juste, qu'il ne tombât dans quelque péché. Est ce à dire qu'il force les hommes au péché? A Dieu ne plaise! Ainsi il aura prédit que les peuples hors de la Judée ne viendroient à sa connoissance et à son culte que par Jésus-Christ. A Dieu ne

[1] Les livres Sibyllins que nous avons, ne sont point ceux qui étoient attribués aux Sibylles, si célèbres dans le paganisme. Leurs écrits, dont les intéressés à entretenir la superstition faisoient un grand mystère, et savoient adroitement se servir pour les fins de leur politique, ne sont point parvenus jusqu'à nous. Les plus éclairés et les plus sages d'entre les païens n'ont pas fait difficulté de reconnoître que toutes ces prétendues prédictions n'étoient qu'imposture, et ils étoient aussi bien éloignés d'y ajouter foi dans les occasions où l'on vouloit s'en prévaloir. A l'égard des oracles qui portent aujourd'hui le nom des Sibylles, les savants, ainsi que plusieurs d'entre les principaux Pères, conviennent qu'ils ont été fabriqués dès les premiers siècles par des chrétiens, ou mal intentionnés, ou animés d'un faux zèle ; car la vérité, et une vérité aussi clairement établie dans les livres réellement prophétiques que l'est la divinité de la religion chrétienne, n'a pas besoin du mensonge pour se soutenir. On peut consulter les différentes dissertations publiées par les critiques sur cette matière, et dont les principales sont, parmi les catholiques, celles d'Ellies Dupin, *Bibliothèque des Auteurs ecclésiastiques, tom.* I, *p.* 54 *et suiv.;* de dom le Nourry, *Apparat. ad Biblioth. Patr. tom.* I, *lib.* I. *Dissert.* XII, *cap.* III, *pag.* 239 *et seq. Lib.* III, *Dissert.* II, *cap.* V, *art.* II, *pag.* 942 *et seq. tom.* II, *Dissert.* III, *in Lactant. C.* XLIII, *pag.* 1145 *et passim;* de dom Remi Ceillier, *Hist. génér. des Auteurs sacrés et ecclés. tom.* I, *pag.* 528 *et suiv.;* et parmi les hétérodoxes, Jean Daillé, David Blondel, Isaac Vossius, et principalement l'édition des Livres Sibyllins, donnée à Amsterdam en 1689, par Servatus Gallæus, ministre de Harlem, avec les dissersations dont il les a accompagnés.

plaise qu'on croie pour cela qu'il les ait forcés à l'incrédulité : il n'a fait que prédire l'effet de la distribution qu'il avoit prédestinée de ses grâces.

J'ajouterai, en un mot, que cet auteur ajuste les passages à sa mode. On a déjà vu ce qu'il fait dire à Agathias sur l'adoration d'un seul Dieu ; ce qui est directement contraire au texte, quoique l'auteur y revienne souvent. Ce qu'il fait dire à Cicéron, dans le second livre des Lois, sur le culte du soleil, ne se trouve pas dans le texte, ni rien d'approchant. Il ajoute deux lignes entières à un passage de saint Augustin (*de Gratiâ Christi, lib.* II. *cap.* XXIV. *tom.* X. *col.* 242.), et il en retranche aussi des paroles essentielles : quoique ce passage, même comme il le rapporte, ne fasse rien pour lui. On ne sait ce qu'il veut dire des nations incirconcises, et il y a beacoup de galimatias dans ce discours. Il rapporte ailleurs un passage de saint Augustin qui ne dit autre chose, sinon qu'il n'y a point d'acception de personnes devant Dieu ; ce qui ne conclut rien du tout. Il marque un passage de saint Augustin, où ce Père dit seulement que Dieu a voulu que la vertu de ses promesses ait paru plus manifestement dans le peuple juif (*de cons. Evangel., lib.* II. *cap.* XXV. *n.* 39.) : d'où il conclut que la promesse de la foi et de la grâce du Messie est en quelque sorte communiquée à tous les peuples. Il voudroit donc dire qu'il leur a été promis ; mais où est cette promesse divine ? Il ne peut parler ainsi que par une erreur manifeste ; puisqu'il demeure lui-même d'accord que les promesses, le testament et la parole de Dieu, n'ont été communiqués à d'autres qu'aux Hébreux. C'est donc une hérésie manifeste que d'attribuer des promesses aux Gentils.

Il est vrai qu'en la page 85 il rapporte de saint Irénée qu'il y a trois testaments (IREN., *lib.* III. *cont. Hær. cap.* XI. *n.* 8. *Ed. Ben. pag.* 191.) (sans parler de celui d'Adam qui est le premier); ce qui est en effet très véritable. Il y a le testament du déluge, celui de Moïse et celui de Jésus-Christ. Mais que fait ce testament du déluge à la question ; puisqu'il ne contient point d'autres promesses, sinon de ne plus noyer la terre (*Gen.*, VIII. 21.) ? Ce qui montre qu'en voulant profiter de tout sans raison, l'auteur ne fait que tout embrouiller.

Il se sert d'un passage de saint Augustin, où se trouvent ces paroles : *Populus enim revera, qui propriè Dei populus diceretur, nullus alius fuit* (*de Civit. Dei, l.* XVIII. *c.* XLVII. *t.* VII. *col.* 530.) : « Il n'y a point eu en effet d'autre » peuple que le juif, qui fût appelé proprement » le peuple de Dieu ; » ce qu'il explique en cette sorte : « Saint Augustin ne dit pas qu'il n'y eût » point d'autre peuple qui fût vraiment le peuple » de Dieu ; mais qu'il n'y en avoit point qu'on » appelât tel. » *Attendite ad verba. Non ait, nullus alius qui* VERÈ *Dei populus, sed qui* PROPRIÈ ; *non qui Dei populus* ESSET, *sed qui* DICERETUR. *Quæ profectò nequaquam significant alios omnes populos à Deo alienos fuisse ; sed inter eos solum electum Hebraicum, quem Deus tanquam Rex ac Pontifex eximiâ suî cognitione, institutisque à se ritibus propriè ac singulariter gubernaret.* Cette explication, qui suppose que d'autres peuples pouvoient être le peuple de Dieu par rapport au culte, est erronée, et il est clair, par toute la suite, que saint Augustin n'a voulu dire autre chose, sinon que tous les peuples sont à Dieu par son souverain domaine; quoique, par rapport à la patrie céleste, ceux qui pouvoient y appartenir, hors les Juifs, étoient seulement quelques particuliers qui avoient la foi du Médiateur. Ce n'étoit donc point un peuple, mais quelques particuliers qui avoient alors cette foi, excepté les Juifs. Enfin il dit ces paroles : *Verùm hanc nostram sententiam in Epistolâ* CII *Augustinus non innuit, sed statuit; non insinuat, sed exponit ac elucidat........ In hoc testimonio et sensus et verba ipsa Augustini aperta sunt. Nullus tritæ interpretationi, de privatis tantùm Dei cultoribus, hic ampliùs locus relinquitur :* par où il prétend que saint Augustin n'insinue pas seulement, mais qu'il établit et expose parfaitement dans son Epître CII le sentiment de l'auteur, touchant les peuples gentils ; quoique ce Père ne dise autre chose, sinon que le même mystère de Jésus-Christ peut avoir été signifié par divers sacrements : ce qui est certain, et ne fait rien à la question ; puisque, dans ce même endroit de l'Epître CII (*Quæst.* II. *n.* 14 *et* 15.), il ne marque que des particuliers par-ci par-là, qui connussent le mystère de Jésus-Christ, hors la race d'Abraham.

Concluons que ce livre est pernicieux en toute manière. J'ai vu la déclaration qu'on a imprimée de l'auteur, et je trouve entre nous qu'elle est bien foible ; puisqu'au lieu de lui faire au moins désavouer sa doctrine, on se contente qu'il désavoue l'impression du livre. Il falloit, à mon avis, le censurer expressément, et puisqu'on n'a point pris ce parti, il faudroit du moins faire un écrit qui en marquât et en réfutât les erreurs et les faux principes.

Cette réfutation aura trois utilités : la première et la principale, que le peuple sera instruit de vérités capitales, et prévenu contre des erreurs où l'on a beaucoup de penchant ; la seconde, que Rome verra les mauvaises suites de la doctrine chinoise ; la troisième, qu'elle sera réveillée sur cette matière, et connoîtra le besoin de remédier à un si grand mal.

Je crois, Monsieur, voir dans votre lettre, que vous avez la pensée d'écrire vous-même sur ce sujet avec M. Tiberge. J'en serois ravi ; et personne ne le peut mieux faire. Vous voyez que, sans rien dire de ce que contient le livre de M. Dupin [1], il y a de quoi faire un discours très solide et très instructif, où en mêlant l'onction et la piété avec la doctrine, on donnera beaucoup d'édification.

Si je n'étois présentement très occupé à des choses fort nécessaires, je mettrois volontiers la main à la plume dans un si grand besoin de l'Eglise. Mais si vous entreprenez l'ouvrage comme je le souhaite et vous en prie, je vois outre ceci beaucoup d'autres choses qui pourront y servir.

Par exemple, en relisant cet écrit, il me revient qu'il faudroit examiner dans Eusèbe, histoire ecclésiastique, *liv.* V. *chap.* X ; dans Socrate, *liv.* I. *chap.* XV ; dans Théodoret, *liv.* I. *chap.* XXIII, et dans Sozomène, *liv.* II. *chap.* XXIII, la mission dans les Indes de Pantenus et Frumentius : par où il demeureroit pour constant qu'ils n'ont trouvé dans le pays aucun culte de Dieu que celui qui y avoit été porté par les apôtres saint Matthieu et saint Barthélemi. Il faudroit aussi remarquer dans Eusèbe, *liv.* I. *chap.* I, que la connoissance de Dieu et de Jésus-Christ fut portée en Ethiopie par l'ennuque de la reine de Candace, sans qu'il paroisse qu'il y en eût auparavant aucun vestige.

On pourroit examiner en même temps les passages de l'Ecriture, où il paroît que Zara, Ethiopien, faisant la guerre à Aza avec un million d'hommes, Aza invoqua l'aide de Dieu contre lui (2. *Paral.*, XIV. 9, 10, 11, 12 ; XVI. 8, 9.), comme on fait contre un infidèle. Isaïe compte les Ethiopiens comme parmi les infidèles (Is., XI. 11.) où le peuple de Dieu étoit dispersé, et contre lesquels il a protégé ce même peuple : ce qui paroît aussi *chap.* XVIII. 30, 31. Ce prophète, *chap.* XLIII. 3, range l'Ethiopie avec l'Egypte et Saba, peuples infidèles, qu'il sacrifioit au salut de son peuple ; et *ch.* XLV. 14, 15, après avoir parlé des trois mêmes nations, il vient à dire que Dieu n'est qu'en Israël. En Jérémie (JEREM., XLVI. 9, 10, 11, 12.), Dieu parle manifestement des Ethiopiens comme de ses ennemis, dont il se veut venger. Le chapitre XXX d'Ezéchiel prouve la même chose. Amos est encore plus exprès ; puisque Dieu y reprochant à son peuple qu'il a mérité d'être abandonné, il le menace de le traiter comme les enfants des Ethiopiens (AMOS., IX. 7.), dont Jérémie a écrit qu'ils ne changent point de peau (JEREM., XIII. 23.) ; ce qui est le symbole d'un pécheur incorrigible. Enfin il est souvent parlé de l'Ethiopie dans l'Ecriture ; et ses peuples sont souvent venus au secours du peuple de Dieu, comme Taraca, roi de l'Ethiopie, pour Ezéchias (Is., XXXVII. 9.), aussi bien que les Egyptiens et les autres infidèles. Le peuple de Dieu a été dispersé en ce pays ; et quoiqu'il soit si souvent parlé de ce peuple dans l'Ecriture (SOPH., III. 10.), loin qu'il y ait un seul mot qui marque qu'on y connût Dieu, on y voit tout le contraire.

Il faudroit sur cela reprendre la pente qu'on a de sauver les hommes contre toute raison : ce qui va à obscurcir les jugements de Dieu, et fait voir qu'on peut être au rang de ses adorateurs à un très bas prix.

Strabon marque les dieux qu'on adoroit en Ethiopie (STRAB., *lib.* XVII.).

On voit chez Homère que les dieux alloient en Ethiopie, pour les festins qui leur y étoient préparés.

Les Ethiopiens ont souvent conquis l'Egypte, et pris les mœurs du peuple conquis avec leur religion, sans y rien changer.

Sozomène raconte (SOZOM., *lib.* II. *cap.* IX, X. *et seq.*) comment, dans la persécution de Sapor, roi des Perses, du temps de Constantin, on vouloit faire adorer le soleil aux chrétiens.

Il y a quelques réflexions à faire sur l'Adiabène en Assyrie, convertie au judaïsme du temps d'Hérode chez Josèphe, et toute chrétienne chez Sozomène (*lib.* II. *cap.* XII.).

Chez Ammian Marcellin, la religion des Perses envers les astres et le feu est amplement décrite.

Les augures des mages, et l'obligation qu'avoient les rois de Perse de s'instruire de leur discipline, sont marqués dans Cicéron (*lib.* I. *de Divin.*).

Je voudrois voir Hyde, Géraldin et Tollius, pour ne pas attaquer seul un homme qui se sou-

[1] La Défense de la Censure que la Faculté avoit faite des livres des deux Jésuites sur la religion et le culte des Chinois.

met. Il faudroit aussi parler d'un auteur qui justifie Socrate et le culte d'Esculape. On sait aussi ce qu'a écrit Zuingle dans un livret dédié à François Ier, sur le salut d'Orphée, d'Hercule, etc.

Vous ne sauriez trop tôt vous déterminer à commencer ce travail utile et pieux, et même nécessaire.

A vous, sans réserve.

A Meaux, ce 8 septembre 1701.

P. S. Au moment que j'écris, il se forme un plan dans mon esprit, qui me paroît grand, simple et court; où, sans parler de qualifications, on feroit voir l'impiété de tant de faux sys tèmes, d'une manière très grave : mais il faut finir.

LETTRE CCLVIII.

AU MÊME.

Il montre, par saint Athanase, quelle a été la cause de l'idolâtrie parmi les peuples, combien elle a été uni verselle avant la prédication de l'Evangile.

Une fausse miséricorde et une fausse sagesse inspirent à certains savants l'inclination d'étendre la vraie religion sur plusieurs peuples, autres que celui que Dieu lui-même a choisi. Ils s'imaginent qu'ils dégraderoient la divinité, s'ils la réduisoient à ce seul peuple ; et au lieu d'adorer en tremblant les secrets et impénétrables jugements de Dieu, qui livre toutes les nations à l'idolâtrie, à la réserve de celle qu'il a séparée des autres par tant de prodiges, ils cherchent à obscurcir la sainte rigueur qui veut convaincre l'homme par expérience de son aveuglement; afin qu'il soit plus capable de comprendre d'où lui venoit la lumière. C'est ce que ces savants curieux et vains ne veulent pas entendre. A quelque prix que ce soit, ils entreprennent de sauver les Perses, les Ethiopiens, les Indiens, et plusieurs autres nations. Les Chinois, qu'on a voulu épargner, ont animé les esprits à cette dispute. La censure de la Faculté contre leurs défenseurs a donné occasion de publier un vœu qui a été prononcé par un docteur de Sorbonne, dans les délibérations où elle a été résolue. L'auteur s'attache principalement à justifier par l'Ecriture la religion des anciens Perses; et quoiqu'il ait désavoué l'impression de son vœu et se soit soumis d'ailleurs à la censure qui en rejette la doctrine, il est bon de joindre la raison à l'autorité d'une Faculté si célèbre, pour ne pas laisser subsister des preuves qui pourroient induire les gens mal instruits à des erreurs, où toute l'économie de la religion est renversée. Mais avant que d'entrer à fond dans cette réfutation, et dans la discussion des autres matières qui regardent la religion de quelques anciens peuples, je proposerai en abrégé la doctrine de saint Athanase sur les causes et l'étendue de l'idolâtrie, ainsi qu'elle est contenue dans les deux discours de même dessein et de même suite, qui sont à la tête de ses ouvrages, dont l'un a pour titre : *Contre les Gentils;* et l'autre : *De l'Incarnation du Verbe.*

Il enseigne donc que la cause de l'idolâtrie, c'est que l'homme ayant quitté par le péché la contemplation de la nature divine invisible et intellectuelle, s'est plongé entièrement dans les sens; en sorte qu'il est incapable d'être frappé d'autres objets, que des objets sensibles : d'où il est venu à l'oubli de Dieu, à adorer le soleil, les astres, les éléments, les animaux, les images même, les passions et les vices, et enfin toute autre chose que Dieu (*Oratio contra gentes, num.* 9, 11, 12, 13, *etc. tom.* I. *pag.* 9 *et seq.*).

Cette erreur s'est répandue par toute la terre; mais en telle sorte, qu'encore que tous les peuples aient été plongés dans l'idolâtrie, ils ne sont pas pour cela convenus des mêmes dieux, chaque nation s'étant fait le sien comme elle a voulu (*Ibid., num.* 23. *pag.* 22.). Ainsi autant qu'il y a eu de peuples divers, autant on a imaginé de dieux. Les pays et les villes se sont partagés. Les Phéniciens ignorent les dieux que l'Egypte adore ; les Scythes ne connoissent pas les divinités des Perses, ni les Perses celles des Syriens, ni les Indiens celles des Arabes, ni les Arabes celles des Ethiopiens, ni les Grecs celles des Thraces, ni ceux-ci celles des Arméniens ; et ainsi des autres, dont saint Athanase fait un grand dénombrement, pour nous faire voir que tous les peuples conviennent dans l'idolâtrie, sans pour cela convenir des mêmes dieux. Au contraire, ceux qui sont en exécration aux uns, sont en honneur chez les autres ; les uns immolent comme victimes ce que les autres honorent comme dieux ; on en est même venu jusqu'à immoler son semblable, par une inhumanité dont ce Père allègue beaucoup d'exemples (*Oratio contra gentes, n.* 24, 25. *p.* 23 *et seq.*); et il seroit aisé de montrer cet usage barbare parmi presque tous les peuples de l'univers.

Voilà donc parmi les idolâtres tous les peuples du monde, sans exception aucune. Les Perses, les Ethiopens, les Indiens y sont compris comme les autres, et les Grecs avec les Barbares (*n.* 9, 24, *ibid. sup.*).

Il ne réserve que le peuple qui a reçu la loi de Dieu (*n.* 27, 30, *ibid. p.* 26 *et* 29.). Il fait voir que l'âme s'oublie elle-même, et qu'elle ne conçoit plus que Dieu l'a faite à son image, par où elle eût dû être amenée à la connoissance du Verbe; et il ne connoît pour vrais adorateurs que ceux qui en sont ornés (*n.* 33, 34.).

Il donne pour principe assuré, qu'avoir plusieurs dieux, c'est n'en avoir point, et qu'ainsi l'idolâtrie étant partout, conséquemment il y a partout une espèce d'athéisme (*n.* 38, *ibid. pag.* 36 *et seq.*).

Dans cette inondation de l'idolâtrie, il observe toujours avec soin l'exception qu'il faut faire en faveur des Juifs, comme de ceux à qui les idoles sont expressément défendues, et à qui la connoissance de Dieu et de son Verbe Jésus-Christ Notre-Seigneur a été donnée, tenant pour des insensés ceux qui ne connoissent ni l'un ni l'autre (*n.* 30, 45, 46, 47, *ibid. pag.* 44 *et seq.*).

Je passe au second discours, *de l'Incarnation du Verbe,* où saint Athanase pose pour fondement, que ce n'est pas connoître Dieu que de ne pas connoître la création, et d'assujétir la Divinité à ne rien faire que d'une matière (*de Incarn. Verbi, n.* 2 *et* 3, *pag.* 49.) (c'étoit l'erreur universelle; on croyoit que les astres et les corps célestes donnoient l'être à tout). Il continue à prouver qu'il n'y a point de véritable religion sans la connoissance de Dieu et de son Verbe: « Tout, dit-il (*n.* 11, 12, *ibid.* » *pag.* 56 *et seq.*), étoit dans l'impiété, tout » étoit plein de malice; et le seul Dieu et son » Verbe étoient ignorés. »

Les hommes n'ayant pas profité de la beauté des ouvrages de Dieu, il leur a envoyé la loi et les prophètes (*n.* 12, *ibid. pag.* 57.); car ni la loi ni les prophètes n'avoient point été donnés aux Juifs pour eux seuls, mais encore pour éclairer tout l'univers de la connoissance de Dieu et des bonnes mœurs. Mais au lieu de profiter de cette instruction céleste, ils s'enfonçoient tous les jours de plus en plus dans l'erreur; en sorte qu'ils sembloient avoir entièrement perdu la raison, et n'être plus que des bêtes brutes.

On pourroit étendre ici ce que saint Athanase ne dit qu'en un mot, qui est que la loi et les prophètes étoient envoyés à tout le monde. Les enseignements admirables que Dieu donnoit à son peuple, et les prodiges éclatants qu'il faisoit pour le maintenir et l'instruire, rayonnoient bien loin aux environs, et auroient pu de proche en proche se répandre par toute la terre. Mais loin que les peuples voisins et les autres successivement en aient profité, les Juifs eux-mêmes ont persécuté les prophètes: « Ils » étoient, dit-il (*de Incarn., n.* 12), envoyés » aux Juifs, et en même temps persécutés par » les Juifs; » ce qui achève de démontrer que la corruption étoit universelle, et la pente à l'erreur si prodigieuse, que ceux-là même à qui les prophètes étoient adressés, se déclaroient leurs ennemis.

Il n'y avoit point d'autre remède à un si grand mal que la venue du Verbe, qui, ayant tout fait, devoit aussi tout refaire et tout réparer (*n.* 12, 13, *ibid. pag.* 57, *etc.*).

L'idolâtrie et l'impiété avoient rempli tout le monde; les ouvrages de Dieu n'avoient servi de rien pour le faire connoître; tous les hommes avoient les yeux attachés en bas, sans les pouvoir élever au ciel; et il n'y avoit que le Verbe qui les pût redresser en prenant un corps (*n.* 15, 16, *ibid. pag.* 60.).

Il montre ici que le Verbe s'est répandu par toute la terre, et, comme disoit saint Paul, s'est dilaté en longueur et en largeur, en hauteur et en profondeur, tant par la prédication de l'Evangile, que par le nombre infini de ses martyrs. Il étend beaucoup cette preuve, et c'est ici que se trouve ce passage si net et si précis, qui a été traduit ainsi par M. Dupin, à qui rien n'a échappé (*num.* 46. *pag.* 88.): « Autrefois il y avoit des idoles par toute la terre; » l'idolâtrie tenoit les hommes captifs, et ils » ne connoissoient point d'autres dieux que les » idoles. »

Saint Athanase distingue partout soigneusement les deux peuples, l'ancien qui étoit les Juifs, et les Gentils (*n.* 25, 36, 38, 40, 41, 43, 46, 50, 51.). Il remarque que les Gentils n'ont jamais commencé à connoître Dieu et le Verbe, que quand Jésus-Christ a paru. Quoiqu'il y eût une infinité de religions, nul peuple n'a attiré son voisin à reconnoître son Dieu. Les sages des Gentils, avec leurs discours magnifiques et la sublimité de leur éloquence, n'ont pu par tant de volumes attirer personne dans leur voisinage à la doctrine des bonnes mœurs et de l'immortalité des âmes (*n.* 47. *p.* 88.). Il n'a été donné qu'à Jésus-Christ de se faire connoître seul par toutes les nations, dont les sentiments étoient si contraires. Il y a eu parmi les Gentils, Chaldéens, Egyptiens, Indiens, des rois et des sages; les philosophes de la Grèce ont écrit plusieurs livres avec beaucoup d'art; mais ni

vivants ni morts, ils n'ont rien avancé (*n.* 50. *ibid. p.* 91.) : Jésus-Christ seul a pu persuader sa doctrine aux enfants mêmes. « Quel autre, » dit-il (*n.* 51. *ibid. p.* 92.), a étendu son em- » pire sur les Scythes, les Ethiopiens, les » Perses, les Arméniens, les Goths, et ainsi des » autres ; et leur a pu persuader, par une illu- » mination cachée et intérieure, de ne plus ado- » rer les dieux de leurs pères et de leur pays, » et d'adorer le Père par son Verbe ? » Enfin tout le discours de ce saint docteur tend à faire voir que tous les peuples du monde, sans en excepter ceux qu'on veut croire les plus privilégiés, comme les Perses, les Ethiopiens, les Indiens, étoient livrés à l'idolâtrie; que les Juifs étoient éclairés par Moïse et par les prophètes; que les autres n'ont commencé à ouvrir les yeux que quand Jésus-Christ est venu (*Cont. gent.*, *n.* 30, 45, 46, *etc.; de Incarn.*, *n.* 12, 34, 35, 39, 40, *etc.*) ; que ç'a été l'effet du sacrifice qu'il a offert à la croix pour tous les hommes; et qu'auparavant ils étoient tous dans les ténèbres, et que toute la nature humaine étoit aveugle (*n.* 20, 37, 43.).

Voilà les principes sur lesquels a raisonné ce grand homme. Tout ce qui étoit Gentil, c'est-à-dire tout ce qui n'étoit pas Juif, étoit idolâtre. Tous les autres Pères ont enseigné la même doctrine. M. Dupin l'a démontré d'une manière à ne laisser aucun doute ni aucune réplique (*Défens. de la Censure*, *etc.*). Il n'a eu garde d'oublier saint Athanase; et outre le passage que nous venons de remarquer, il a encore cité celui où ce grand défenseur de la divinité du Verbe a dit, conformément au psalmiste, que « Dieu n'étoit connu que dans la seule Judée » (*Oratio I contra Arian.*, *n.* 59. *t.* I. *p.* 464.). » Tout est déjà démontré dans le fond, et j'ai voulu seulement donner ici le principe général sur lequel saint Athanase s'est fondé. C'est, en un mot, que par le péché l'homme entièrement asservi aux sens oublioit Dieu, et ne faisoit que s'enfoncer de plus en plus dans l'idolâtrie. Le principe est évident, la conséquence est certaine, la démonstration est parfaite; elle convainc également tous les peuples de l'univers; et il ne faut pas s'étonner si tous les Pères sans exception ont tenu le même langage.

Il ne reste plus qu'à répondre à certains exemples particuliers que l'auteur du vœu a proposés, dont le premier est celui de Cyrus et des anciens Perses.

De Meaux, ce 13 septembre 1701.

LETTRE CCLIX.

A MILORD PERTH.

Il le console de la mort de Jacques II, roi d'Angleterre.

Mon cœur me presse de vous témoigner la part que je prends à votre juste douleur [1], et en même temps de vous supplier humblement de prendre quelque temps propre à présenter au jeune roi et à la reine mes très profonds et très fidèles respects ; me confiant que par la bonté de Leurs Majestés, et par votre entremise, elles les auront pour agréables.

Dieu est le seigneur : il sait les moments ; il a des couronnes à donner, dont rien ne peut approcher sur la terre. Tout ce qui passe n'est rien ; tout ce qui finit, comme dit saint Paul, doit presque être compté comme n'étant pas. On fait des vœux, on offre des sacrifices, on espère, on attend les temps que Dieu a réservés à sa puissance. Dieu seul sait ce qui est bon ; et c'est là, Milord, ce que vous ferez sentir au roi. Je suis avec un sincère respect, etc.

A Meaux, ce 20 *septembre* 1701.

LETTRE CCLX.

AU MÊME.

Il lui envoie son *Instruction sur les promesses faites à l'Eglise*, et le prie de le présenter à Leurs Majestés.

Je prends la liberté de vous envoyer le petit ouvrage sur les promesses de Jésus-Christ à l'Eglise.

Sans quelque incommodité, qui ne me permet pas d'aller à Saint-Germain, j'aurois été avec un profond respect le présenter à Leurs Majestés. Je vous conjure, Milord, de prendre le temps de m'acquitter de ce devoir, et de vouloir bien les assurer du désir extrême que j'aurois d'y satisfaire en personne. Je suis, avec un respect sincère, etc.

A Versailles, ce 29 janvier 1702.

EPISTOLA CCLXI.

RECTORIS ET UNIVERSITATIS LOVANIENSIS.

Opem ejus implorant, ut Facultati theologicæ pax et libertas restituatur.

Tam notus est orbi catholico tuus in Ecclesiam et sacras Litteras amor, ut quoties earum causa agitur, opem patrociniumque tuum magnâ cum fiduciâ omnes implorent. Tuis pro Ecclesiâ triumphis ex animo gratulamur, Præsul sapientissime, et hoc unum oramus ut eorum participes esse, et in eamdem tecum pro Ecclesiâ are-

[1] Sur la mort de Jacques II, décédé le 6 septembre de cette année.

nam descendere queat Facultas nostra theologica Lovaniensis, illa utique, teste Leone X, *agri Dominici piissima religiosissimaque cultrix*, ac non ita pridem in hâc inferiori Germaniâ fidei columen.

At nota sunt dissidiorum zizania, quæ in illâ seminavit inimicus homo, quæ nisi quantocius evellantur, verendum est ne celeberrima illa Facultas ipsa se consumat, nec tantùm Academiæ nostræ, sed toti etiam Belgio gravem perniciem afferat. Dum horum malorum originem studiosè indagamus, hanc unam esse comperimus, quòd optimi quique hujus Academiæ Theologi vagis accusationibus obruantur, ac eo prætextu à Facultatis suæ muniis excludantur: dum autem innocentiam suam tueri volunt, per interdicta à ministris regiis extorta, omnis eis justitiæ via occludatur. Nostras eâ de re querelas, scriptis ad regem christianissimum litteris, deferre hodie ausi fuimus: apud quem ut suo nos patrocinio dignetur illustrissima Gr. V. humillimè supplicamus. Hoc unum votum nostrum est, ut infortunatis hisce dissidiis finis tandem imponatur, regibusque nostris sanguine animoque junctis, jungamur et nos, unum dicamus omnes, Ecclesiæque fidem unanimiter tueamur, Deus vota nostra secundet, patrocinante nobis pietate vestrâ, cui causam hanc summo affectu ac veneratione commendamus, illustrissime, etc.

RECTOR ET UNIVERSITAS LOVANIENSIS.

Lovanii, die 22 feb. 1702.

EPISTOLA CCLXII.

AD REVERENDUM RECTOREM,

ET CLARISSIMOS VIROS ACADEMIÆ LOVANIENSIS,

Pro dissidiis componendis, quibuscum Lovaniensis Academia graviter conflictabatur.

Pergratum et perhonestum quòd vester amplissimus Cœtus de me tam præclarè senserit, ut res quoque suas commendatas vellet: cui equidem officio, datâ opportunitate quâvis, spondeo me nunquam defuturum, etiam non rogatum. Quis enim aut catholicus episcopus non suspiciat universitatem Lovaniensem doctissimam, facundissimam, ac de re catholicâ optimè meritam, aut theologus Parisiensis non impensè diligat eamdem Academiam, Parisiensis nostræ fœtum egregium, suæ originis memorem, institutisque dignam? Rogo autem et obsecro ut ea de quibus agitis vestræ theologicæ Facultatis dissidia, quantùm fieri poterit, componatis; ne suis manibus se ipsa conficiat, rem dolendam omnibus sæculis, et tantum Ecclesiæ lumen extinguat. Quod malum avertat Deus auctor pacis, Deoque aspirante summa ac beata illa sedes, quæ sapientiâ, æquitate, paternâ auctoritate res Ecclesiæ temperat, ac dissociata membra recolligit. Ita voveo, Reverende Domine Rector, Viri Academici, etc.

Datum Meldis, die 28 martii, anno Domini 1702.

LETTRE CCLXIII.

A MILORD PERTH.

Sur une affaire pour laquelle la reine d'Angleterre lui avoit fait écrire.

Tout ce qui dépend de moi est absolument dans la dépendance de la reine. Je vous supplie seulement de faire considérer à Sa Majesté que l'affaire dont vous me faites l'honneur de m'écrire de sa part [1], est de la nature de celles qui ne sont en aucune sorte de ma connoissance, et dont aussi je me fais une loi inviolable de laisser la disposition à Messieurs du collége de Navarre. C'est, Milord, ce que je vous dirai être pour moi une règle dont je ne me suis jamais départi. Je vous ai toujours présent au saint autel, et si j'ose le dire, j'y offre toujours à Dieu Leurs Majestés britanniques et leurs royaumes. Je suis avec un respect sincère et cordial.

A Meaux, ce 12 avril 1702.

LETTRE CCLXIV.

A DOM MABILLON.

Sur différents ouvrages qu'il avoit composés.

Vous avez bien fait, mon cher et révérend Père, de donner la *Mort chrétienne*: je l'ai reçu et je le lis avec agrément. J'ai aussi reçu le livre de mon compatriote, à qui je vous prie de faire mes remercîments. Je suis bien aise que vous alliez commencer à imprimer les *Annales*; trois volumes, c'est déjà une grande avance. Je suis bien obligé à dom Thierry de son cher souvenir: je vous embrasse tous deux de tout mon cœur.

A Meaux, ce 26 avril 1702.

LETTRE CCLXV.

DE M. PIROT.

Il lui parle de la manière dont Richard Simon avoit écrit sur un verset de la première Epître de saint Jean.

J'eus l'honneur de vous répondre, il y a deux jours, sur le *C'est là mon corps* de M. Simon, dont vous me donniez ordre de vous mander ce que je pensois. J'oubliai de vous toucher dans

[1] Nous ignorons absolument de quelle affaire il pouvoit être question.

ma réponse un autre endroit de cette version, où je crois que l'auteur doit s'expliquer dans sa note autrement qu'il ne fait ; c'est sur le verset 7 du chapitre v de la première Epître de saint Jean. Vous savez qu'il avoit fort mal écrit sur ce verset dans son Histoire critique du texte du nouveau Testament, et dans celle des versions, qui ne sont l'une et l'autre imprimées que de contrebande, et que je n'ai jamais voulu approuver, quoique monseigneur l'archevêque de Paris en eût fort envie. M. Arnauld a écrit sur cela contre lui dans ses *Steyaertes* [1]. Il ne s'étend pas ici comme il avoit fait dans cette Histoire critique du texte et des versions ; mais la note qu'il y fait, après s'être rendu si suspect auparavant, ne peut satisfaire : il auroit été mieux de n'en point faire. Il semble qu'il n'en ait voulu faire que pour donner atteinte à ce verset autorisé par saint Cyprien, comme l'évêque d'Oxford l'a remarqué dans l'édition de ce Père, au livre de *l'Unité de l'Eglise*. Je ne sais si ce qu'il dit des censeurs de Rome sous Urbain VIII, que tous leurs manuscrits grecs étoient sans ce septième verset, est bien vrai ; mais il semble ne le remarquer, que pour faire entendre qu'ils ont eu tort de l'avoir voulu retenir dans le plan d'une nouvelle édition grecque qu'ils ont dressée. Je ne dis rien du prologue de saint Jérôme sur les sept Epîtres canoniques ; parce que l'auteur n'en parle pas ici, comme il en avoit parlé dans sa critique contre ce qu'en dit l'évêque d'Oxford. Je suis avec un très profond respect, etc.

PIROT.

En Sorbonne, ce 29 avril 1702.

LETTRE CCLXVI. [2]

A M. LE CARDINAL DE NOAILLES,

ARCHEVÊQUE DE PARIS.

Il lui fait sentir tous les vices de la version du nouveau Testament de Richard Simon, imprimée à Trévoux, et de quelle nécessité il est d'y remédier efficacement.

J'envoie enfin mes remarques à votre Eminence : je la supplie de les vouloir bien communiquer à M. Pirot ; et quand il lui en aura rendu compte, et que votre Eminence elle-même en aura pris la connoissance que ses grandes et continuelles occupations lui pourront permettre, qu'elle veuille bien me prescrire l'usage que j'en dois faire. Nous devons tout à la vérité et à l'Evangile ; et dès que l'affaire est devant vous, Monseigneur, je tiens pour certain que non-seulement vous y ferez par vous-même ce qu'il faudra, mais encore que vous ferez voir à moi et aux autres ce qu'il convient à chacun. J'ose seulement vous dire qu'il y faut regarder de près, et qu'un verset échappé peut causer un embrasement universel. Je trouve presque partout des erreurs, des vérités affoiblies, des commentaires, et encore des commentaires mauvais, mis à la place du texte, et enfin les pensées des hommes au lieu de celles de Dieu, un mépris étonnant des locutions consacrées par l'usage de l'Eglise ; et enfin de tels obcurcissements, qu'on ne peut les dissimuler sans prévarication. Aucune des fautes de cette nature ne peut passer pour peu importante ; puisqu'il s'agit de l'Evangile, qui ne doit perdre ni un iota ni un de ses traits.

Je supplie votre Eminence de croire qu'en appuyant mes remarques avec un peu plus de loisir, je puis, par la grâce de Dieu, les tourner en démonstrations. On peut bien remédier au mal à force de cartons : mais il faudra que le public en ait connoissance ; puisque sans cela, le débit qui se fait du livre porteroit l'erreur par tout l'univers, et qu'il ne faut pour cela qu'un seul exemplaire. Je m'expliquerai davantage, Monseigneur, sur les desseins que l'amour de la vérité me met dans le cœur, quand j'aurai appris sur ceci les sentiments de votre Eminence.

Post-scriptum de la main de M. de Meaux. Le prier, pendant les occupations de l'assemblée, de faire examiner mes remarques non-seulement par M. Pirot, mais encore par MM. de Beaufort et Boileau, et de me donner communication de ses remarques, qui donneront lieu à de nouvelles réflexions.

Ce 19 mai 1702.

[1] Cet ouvrage est principalement dirigé contre M. Steyaert, docteur de la Faculté de Louvain ; et à la tête de la neuvième partie de ses *Difficultés à ce docteur*, M. Arnauld a mis une longue Dissertation contre Richard Simon, touchant les exemplaires sur lesquels cet écrivain prétendoit que l'ancienne Vulgate avoit été faite.

[2] Cette lettre et les suivantes furent écrites par Bossuet en envoyant à ceux à qui elles sont adressées ses remarques sur la version du nouveau Testament de M. Simon. M. de Meaux fondit depuis toutes ces remarques dans ses deux *Instructions pastorales sur la version de Trévoux*, insérées au tome VIII de cette édition. Au reste, les trois lettres qui suivent sont sans date dans les originaux ; mais on voit par le *Journal de M. Ledieu*, secrétaire de Bossuet, qu'elles furent envoyées de Meaux le 19 mai 1702.

LETTRE CCLXVII.

A M. DE MALEZIEU, CHANCELIER DE DOMBES.

Il lui montre combien la version de Richard Simon est dangereuse, et lui propose les moyens d'en corriger les erreurs.

Permettez-moi, Monsieur, dans la longueur et dans l'importance du discours que j'ai à vous faire, d'épargner ma main et vos yeux. J'ai achevé mes remarques sur le nouveau Testament en question. Leur nombre et leur conséquence se trouvent beaucoup plus grands que je ne l'avois pu imaginer : erreurs, affoiblissements des vérités chrétiennes, ou dans leur substance, ou dans leurs preuves, ou dans leurs expressions, en substituant ses manières propres de parler à celles qui sont connues et consacrées par l'usage de l'Eglise ; ce qui emporte une sorte d'obscurcissement : avec cela singularités affectées, commentaires, ou pensées humaines et de l'auteur à la place du texte sacré, et autres fautes de cette nature se trouvent de tous côtés.

Il m'arrive ici à peu près ce qui m'arriva avec feu M. le chancelier le Tellier, au sujet de la *Critique de l'ancien Testament* du même auteur. Ce livre alloit paroître dans quatre jours, avec toutes les marques de l'approbation et de l'autorité publique. J'en fus averti très à propos par un homme bien instruit, et qui savoit pour le moins aussi bien les langues que notre auteur. Il m'envoya un index et ensuite une préface, qui me firent connoître que ce livre étoit un amas d'impiétés et un rempart du libertinage. Je portai le tout à M. le chancelier, le propre jour du jeudi saint. Ce ministre en même temps envoya ordre à M. de la Reynie de saisir tous les exemplaires. Les docteurs avoient passé tout ce qu'on avoit voulu, et ils disoient pour excuse, que l'auteur n'avoit pas suivi leurs corrections. Quoi qu'il en soit, tout y étoit plein de principes et de conclusions pernicieuses à la foi. On examina si l'on pouvoit remédier à un si grand mal par des cartons ; car il faut toujours tenter les voies les plus douces : mais il n'y eut pas moyen de sauver le livre, dont les mauvaises maximes se trouvèrent répandues partout : et après un très exact examen que je fis avec les censeurs, M. de la Reynie eut ordre de brûler tous les exemplaires, au nombre de douze ou quinze cents, nonobstant le privilége donné par surprise, et sur le témoignage des docteurs.

Le fait est à peu près semblable dans cette occasion. Un savant prélat me donna avis de cette nouvelle version, comme s'imprimant dans Paris, et m'en fit connoître les inconvénients. Dans la pensée où j'étois, j'allai droit, comme je le devois, à M. le cardinal de Noailles. J'appris de lui que l'impression se faisoit à Trévoux. Il ajouta qu'il me prioit de voir le livre, et me fit promettre de lui en dire mon avis, ce que je ne devois pas refuser : mais je crus qu'il falloit aller à la source du privilége. Je vous ai porté une plainte à peu près de même nature que celle que j'avois faite contre la *Critique du vieux Testament*. Vous y avez eu le même égard, et tout est à peu près semblable, excepté que je ne crois pas qu'il soit nécessaire d'en venir ici à la même extrémité : car j'espère qu'à force de cartons, on pourra purger l'ouvrage de toutes erreurs et autres choses mauvaises, pourvu que l'auteur persiste dans la docilité qu'il a témoignée jusqu'ici, et que l'on revoie les cartons avec le même soin qu'on a fait l'ouvrage. Mais voici un autre inconvénient : c'est que le livre cependant s'est débité. On aura beau le corriger par rapport à Paris, le reste du monde n'en saura rien ; et l'erreur aura son cours et demeurera autorisée.

Vous voyez bien, Monsieur, que pour parer ce coup on ne peut se dispenser de relever les corrections, et si j'avois à le faire, je vous puis bien assurer, sans présumer de moi-même, qu'en me donnant le loisir d'appuyer un peu mes remarques, je ne laisserois aucune réplique. Mais l'esprit de douceur et de charité m'inspire une autre pensée : c'est qu'il faudroit que l'auteur s'exécutât lui-même ; ce qui lui feroit dans l'Eglise beaucoup d'honneur, et rendroit son ouvrage plus recommandable, quand on verroit par quel examen il auroit passé. Il n'y va rien de l'autorité du prince ni du privilége : on sait assez que tout roule ici sur la foi des docteurs, à qui, s'il paroît un peu rude de faire paroître leurs inadvertances, il seroit beaucoup plus fâcheux de se voir chargés des reproches de tout le public. Ainsi il vaut mieux qu'on se corrige soi-même volontairement.

C'est l'auteur lui-même qui m'a donné cette vue. Il se souviendra sans doute que, lorsqu'on supprima sa *Critique du vieux Testament*, il reconnut si bien le danger qu'il y avoit à la laisser subsister, qu'il m'offrit, parlant à moi-même, de réfuter son ouvrage. Je trouvai la chose digne d'un honnête homme ; j'acceptai l'offre avec joie, autant que la chose pouvoit dépendre de moi ; et, sans m'expliquer davantage, l'auteur sait bien qu'il ne tint pas à mes soins que la chose ne fût exécutée. Il faudroit rentrer à peu près dans les mêmes errements, la chose

seroit facile à l'auteur ; et pour n'en pas faire à deux fois, il faudroit en même temps qu'il remarquât volontairement tout ce qu'il pourroit y avoir de suspect dans ses critiques. Par ce moyen, il demeureroit pur de tout soupçon, et seroit digne alors qu'on lui confiât la traduction de l'ancien comme du nouveau Testament.

Je puis vous dire avec assurance que ses *Critiques* sont farcies d'erreurs palpables. La démonstration en est faite dans un ouvrage qui auroit paru il y a long-temps[1], si les erreurs du quiétisme n'avoient détourné ailleurs mon attention. Je suis assuré de convenir de tout en substance avec l'auteur. L'amour et l'intérêt de la vérité, auxquels toute autre raison doit céder, ne permet pas qu'on le laisse s'autoriser par des ouvrages approuvés, et encore par des ouvrages de cette importance. Il faut noter en même temps les autres qu'il a composés, qui sont dignes de répréhension ; autrement le silence passeroit pour approbation. Un homme de la main de qui l'on reçoit le nouveau Testament, doit être net de tout reproche. Cependant on ne travaille qu'à donner de l'autorité à un homme, qui n'en peut avoir qu'au préjudice de la saine théologie ; on le déclare déjà le plus capable de travailler sur le nouveau Testament, jusqu'à le donner pour un homme inspiré par les évangélistes eux mêmes dans la traduction de leurs ouvrages. C'est l'éloge que reçoit l'auteur dans l'épître dédicatoire ; ce qu'on prouve par le jugement des docteurs nommés par Son Altesse Sérénissime.

Un tel éloge, donné sous le nom et presque sous l'aveu d'un si grand et si savant prince, si pieux d'ailleurs et si religieux, donneroit à cet écrivain une autorité, qui sans doute ne lui convient pas, jusqu'à ce qu'il se soit purgé de toute erreur. Les journaux le louent comme un homme connu dans le monde par ses savantes critiques. Ces petits mots, jetés comme en passant, serviront à faire avaler doucement toutes ses erreurs ; à quoi il est nécessaire de remédier ou à présent ou jamais.

Pour lui insinuer sur cela ses obligations, conformes au premier projet dont vous venez de voir, Monsieur, qu'il m'avoit fait l'ouverture, on peut se servir du ministère de M. Bertin, qui espère insinuer ses sentiments à M. Bourret, et par là à M. Simon lui-même. Quoi qu'il en soit, on ne se peut taire en cette occasion, sans laisser dans l'oppression la saine doctrine. Vous savez bien que, Dieu merci, je n'ai par moi-même aucune envie d'écrire. Mes écrits n'ont d'autre but que la manifestation de la vérité, je crois la devoir au monde plus que jamais, à l'âge où je suis, et du caractère dont je me trouve revêtu. Du reste, les voies les plus douces et les moins éclatantes seront toujours les miennes, pourvu qu'elles ne perdent rien de leur efficace. J'attends, Monsieur, vos sentiments sur cette affaire, la plus importante qui soit à présent dans l'Eglise, et sur laquelle je ne puis aussi avoir de meilleurs conseils que les vôtres. Tenez du moins pour certain que je ne me trompe pas sur la doctrine des livres, ni sur la nécessité et la facilité d'en découvrir les erreurs.

Ce 19 mai 1702.

[1] Cet ouvrage est la *Défense de la Tradition et des saints Pères*, qui se trouve dans le tome VIII de cette édition.

LETTRE CCLXVIII.

RÉPONSE DE M. DE MALEZIEU.

Il témoigne au prélat la difficulté qu'il y auroit à empêcher le débit de la traduction de Richard Simon, et lui propose des expédients pour remédier au mal.

J'ai reçu, Monseigneur, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, et je l'ai lue avec toute l'attention que mérite la matière et la personne. Je vois clairement qu'il eût été à souhaiter que vous eussiez fait votre examen avant notre édition ; mais après tout, Monseigneur, que pouvoit faire de mieux le souverain de Dombes et son chancelier, que de prendre des examinateurs de votre main et de celle de M. le cardinal de Noailles ? et quels examinateurs encore ! des professeurs de théologie, que vous nous avez indiqués par distinction, qui, après avoir lu cet ouvrage pendant une année entière, nous ont dit et fait dire vingt fois, avant qu'on l'imprimât, que c'étoit un livre excellent, et qu'ils le soutiendroient comme leur propre ouvrage. Après cela, Monseigneur, si l'édition s'est faite, et si elle est sortie de la souveraineté par la permission du souverain ; s'il a permis qu'elle lui fût dédiée, il me paroît qu'il n'a fait que ce qu'il devoit. Enfin, Monseigneur, elle est à présent hors de notre juridiction ; et tout ce qu'on peut faire, c'est de veiller à une seconde édition, et de la réformer sur vos remarques, au cas qu'il s'en fasse une. Car, comme vous l'observez fort bien vous-même, le livre étant distribué chez les étrangers, il est malaisé, pour ne pas dire impossible, de remédier absolument au passé. M. l'archevêque peut le défendre dans son diocèse, s'il croit qu'il soit assez mauvais pour cela ; mais encore un coup, nous n'y pouvons plus rien : il est sorti de notre district ; et si

le hasard avoit fait qu'il fût encore entre nos mains, je ne sais, Monseigneur, si vous eussiez voulu prendre sur vous de déterminer absolument le prince à se servir de son autorité, pour étouffer une édition que l'imprimeur a faite sur la bonne foi des approbations authentiques, que M. l'archevêque et vous êtes censés avoir données, puisque vous avez donné les approbateurs.

Cependant, Monseigneur, pour faire tout le bien qui dépend de nous, et nous conformer à votre esprit, j'ai mis en œuvre M. Bertin. Il lit vos observations avec M. Bourret, et ils me firent dire hier qu'ils espéroient que tout le monde seroit pleinement satisfait. L'auteur est en Normandie; ainsi on n'a pu encore conférer là-dessus avec lui. Ces messieurs paroissent bien persuadés que rien n'est plus aisé que de mettre cet ouvrage en état de passer partout. Cependant l'examinateur persiste à dire que la traduction lui paroît très orthodoxe, et qu'il est impossible d'y donner une application plus sérieuse que celle qu'il y avoit donnée avant que de lâcher son approbation : mais comme deux yeux voient mieux qu'un, j'espère aussi, Monseigneur, qu'ils déféreront tous à votre autorité, et qu'ils chercheront les expédients convenables. Voyez, Monseigneur, si je puis faire quelque chose de plus, et me faites l'honneur de me donner vos ordres, que je recevrai toujours avec tout le respect que doit avoir pour vous, etc.

A Versailles, ce 29 mai 1702.

LETTRE CCLXIX.

A M. L'ABBÉ BERTIN.

Sur le même sujet.

Je vous envoie mes remarques, Monsieur : vous voyez bien qu'il y falloit donner du temps. Il n'en faudra guère moins pour recevoir les corrections de l'auteur, quand il en sera convenu. Je n'ai pas peur, Monsieur, que vous les trouviez peu importantes : au contraire, je suis assuré que plus vous les regarderez de près, plus elles vous paroîtront nécessaires; et que vous ne serez pas plus d'humeur que moi à laisser passer tant de singularités affectées, tant de commentaires et de pensées particulières de l'auteur, mises à la place du texte sacré, et, qui pis est, des erreurs, un si grand nombre d'affoiblissements des vérités chrétiennes, ou dans leur substance, ou dans leurs preuves, ou dans leurs expressions, en substituant celles de l'auteur à celles qui sont connues et consacrées par l'usage de l'Eglise, et autres semblables obscurcissements. Il faut avoir pour l'auteur et pour les censeurs toute la complaisance possible, mais sans que rien puisse entrer en comparaison avec la vérité. Ce n'est pas assez de la sauver par des corrections : le livre s'est débité; il ne sert de rien de remédier aux fautes par rapport à Paris, pendant qu'elles courront par toute la terre, sans qu'on sache rien de ces corrections [1]. Il n'en faut qu'un exemplaire en Hollande, où l'auteur a de si grandes correspondances, pour en remplir tout l'univers; et donner lieu aux libertins de se prévaloir du nom glorieux de monseigneur le duc du Maine, et de celui des docteurs choisis par un si savant et si pieux prince, pour examiner les ouvrages de sa célèbre imprimerie. Ce seroit se déclarer ennemi de la vérité, que d'en exposer la cause à un si grand hasard.

Puisqu'il faudra se déclarer sincèrement, et se faire honneur de l'aveu des fautes de cette traduction, il n'en faut pas faire à deux fois, et il est temps de proposer à M. Bourret et à l'auteur le dessein que je vous ai confié. Je vous répète qu'il m'a offert à moi-même de réfuter sa *Critique du vieux Testament;* et il ne tint pas à moi que la chose ne fût acceptée et exécutée, au grand avantage de la vérité, et au grand honneur de la bonne foi de l'auteur. Il faudroit pousser ce dessein plus loin, et qu'il relevât pareillement les autres fautes de ses critiques suivantes. Il me sera aisé de les indiquer; car je les ai toutes recueillies : et si je n'avois été empêché de les publier par d'autres besoins de l'Eglise, qui paroissoient plus pressants, je puis assurer avec confiance, sans présumer de moi-même, qu'il y auroit long-temps que l'auteur seroit sans réplique. Je n'en veux pas dire ici davantage. Tout ce qui le fait paroître si savant, ne paroîtroit que nouveauté, hardiesse, ignorance de la tradition et des Pères; et s'il n'étoit pas nécessaire de parler à fond à un homme comme vous, je supprimerois volontiers tout ceci : mais enfin le temps est venu qu'il faut contenter la vérité et l'Eglise.

Je vous laisse à ménager l'esprit de l'auteur avec toute votre discrétion : je ferai même valoir sa bonne foi, tout autant qu'il le pourra souhaiter. Quant au fond, je suis assuré d'en convenir avec lui; et quant aux manières, les plus claires et les plus douces seront les meilleures. Je ne veux que du bien à cet auteur, et rendre utiles à l'Eglise ses beaux talents, qu'il a lui-même rendus suspects par la hardiesse et les

[1] Bossuet a ajouté de sa main dans l'original la marque suivante : *Nota*, qu'en relevant les corrections, il faudra en indiquer brièvement les raisons principales en substance.

nouveautés de ses critiques. Toute l'Eglise sera ravie de lui voir tourner son esprit à quelque chose de meilleur, et se montrer vraiment savant, non par des singularités, mais par des recherches utiles. Pour ne rien oublier, il faut dire encore que la chose se peut exécuter en deux manières très douces : l'une, que j'écrive à l'auteur une lettre honnête, où je l'avertisse de ce que l'édification de l'Eglise demande que l'on corrige, ou que l'on explique dans ses livres de critique, à commencer par la *Critique du vieux Testament*, et consécutivement dans les autres, y compris sa version et ses scholies, et qu'il y réponde par une lettre d'acquiescement ; l'autre, que s'excitant de lui-même à une révision de ses ouvrages de critique, etc., comme ci-dessus, et examinant les propositions qu'on lui indiquera secrètement, il y fasse les changements, corrections et explications que demande l'édification de l'Eglise. Il n'y aura rien de plus doux, ni de plus honnête, ni qui soit de meilleur exemple.

Ce sera alors qu'on pourra le regarder comme le digne interprète de l'Ecriture, non-seulement du nouveau Testament, mais encore de l'ancien, dont la traduction a beaucoup plus de difficultés. Pour m'expliquer encore davantage, il ne s'agit pas de rejeter toute la critique du vieux Testament, mais seulement les endroits qui tendent à affoiblir l'authenticité des saints Livres : ce qui ne sera pas fort difficile à l'auteur ; puisqu'il a déjà passé condamnation pour Moïse, dans sa préface sur saint Matthieu. Au reste, on relèvera ce qui sera bon et utile dans la Critique du vieux Testament, comme par exemple, si je m'en souviens bien, sur l'étendue qu'il donne à la langue sainte, au-dessus des dictionnaires rabbiniques, par les anciens interprètes et commentateurs. S'il y a quelque autre beau principe qu'il ait développé dans ses critiques, je ne le veux pas priver de la louange qu'il mérite ; et vous voyez au contraire que personne n'est mieux disposé que moi à lui faire justice, dès qu'il la fera à l'Eglise.

Ce 19 mai 1702.

LETTRE CCLXX.

RÉPONSE DE M. BERTIN.

Il tâche d'excuser les intentions de l'auteur de la *Critique*, et lui propose une difficulté sur le serment qu'on fait faire en Sorbonne, de soutenir l'opinion de l'immaculée conception de la sainte Vierge.

J'ai reçu, Monseigneur, vos remarques que j'ai mises entre les mains de M. Bourret, qui m'a parlé avec toutes les marques d'estime et de respect qui vous sont dues. Il les lira aussitôt après la fête de l'Ascension, parce qu'il est encore occupé de ses stations du jubilé.

Quant au Mémoire qui contient ce que vous souhaitez de la part de l'auteur, il faut que je lui écrive, pour savoir comment il veut qu'on agisse en son absence, en cas qu'elle dure : car il est présentement à la ville d'Eu ou aux environs, pour des affaires qu'il avoit à y poursuivre. Ce que je sais en général de ses intentions, est qu'il ne demande pas mieux que de revoir ses *Critiques,* pour y faire les changements et corrections raisonnables ; et je ne saurois penser autre chose, sinon qu'il veut cela de bonne foi. J'ai même de la peine à croire qu'il se soit jamais formé aucun système suspect, et qu'il l'ait voulu établir dans ses écrits. Je croirois plutôt qu'il n'a pensé qu'à faire des recherches et des remarques, dont il laissoit le jugement au lecteur. Dès que j'aurai sa réponse, je vous en ferai part, Monseigneur ; et si elle est telle que je l'espère, j'aurai aussi l'honneur de vous communiquer les corrections, avant qu'on fasse des cartons. Pour ce qui est du débit du livre, on m'assure qu'il ne s'est pas distribué plus d'une douzaine d'exemplaires, et que cela ne s'est fait que par la même nécessité et pour les mêmes raisons, qui en ont fait passer un entre vos mains.

En jetant les yeux, Monseigneur, sur ce que vous avez remarqué dans la préface, j'ai été bien content de l'estime que vous faites de la règle du concile de Trente, qui oblige d'interpréter l'Ecriture sainte non selon des sens particuliers, mais *juxta unanimem consensum*, *etc.* Cette règle me paroît l'unique fondement de la bonne théologie : en sorte que pour ce qui regarde les dogmes, elle ne doit être établie que sur ces deux principes, l'Ecriture et la tradition ; ou, pour le dire en un mot, sur le sens unanime dans lequel les Pères ont entendu les passages de l'Ecriture.

Mais cette règle étant si constante, comment est-il arrivé dans l'Eglise qu'on n'ait point fait difficulté de quitter sur le péché originel une tradition unanime de treize siècles, pour embrasser la nouvelle opinion de l'immaculée conception ? Les Pères qui ont fini le concile de Trente ne devoient-ils point craindre de déroger à une si importante règle, en insérant dans les définitions du concile la déclaration qu'on y lit sur ce sujet ? Les Pères de la première assemblée n'avoient pas voulu la publier, quoiqu'elle eût été proposée alors, et elle étoit demeurée sans effet, à cause de la diversité des suffrages. Est-ce que les Pères de la dernière assemblée, dont la

plupart n'avoient pas assisté à l'examen de la matière du péché originel, qui s'étoit fait dans la quatrième session, présentement appelée la cinquième, avoient plus de lumières que ceux de la première assemblée, qui avoient traité expressément le point dont il s'agit?

Permettez-moi de demander encore pourquoi on ne peut être reçu dans la Faculté de théologie de Paris, si l'on ne jure, dans le cours des exercices théologiques, qu'on tiendra les décrets de la Faculté, et nommément celui qui oblige à soutenir et défendre cette doctrine de l'immaculée conception, sous peine d'être retranché de la Faculté, et d'en être rejeté comme un païen et un publicain. Voici les termes du serment: *Jurabitis quòd tenebitis determinationem Facultatis de conceptione immaculatâ Virginis Mariæ, videlicet, quòd in suâ conceptione præservata fuit ab originali labe :* ℟. Juro.

Et quant au décret, en voici aussi les termes: Après avoir dit que c'est par l'inspiration du Saint-Esprit que le concile général de Bâle et l'Eglise, qui ne peut errer, a reçu cette doctrine, le décret ajoute: *In ejus piissimæ doctrinæ defensionem ac propugnationem speciali sacramento conjuravimus, nosque devovimus, statuentes ut nemo deinceps sacro huic nostro collegio adscribatur, nisi se hujus religiosæ doctrinæ assertorem strenuumque propugnatorem pro viribus futurum, simili juramento profiteatur. Quòd si quis, quod absit, ad hostes Virginis transfuga, contrariæ assertionis, quam falsam, impiam, erroneam, judicamus..., patrocinium quâcumque ratione suscipere ausus fuerit, hunc honoribus nostris omnibus privatum, atque exauctoratum, à nobis et consortio nostro, velut ethnicum et publicanum, procul abjiciendum decernimus.*

Ce serment si précis paroît de telle importance à Josse Clictou, qu'il l'appelle *fidei sacramentum* (*in lib.* III. *Sent. dist.* III. *quæst.* I.); et Major dit de la Faculté de théologie de Paris, qu'en faisant ce décret, *concludit, post determinationem factam in Basileensi Concilio, esse hæreticum tenere beatam Viriginem conceptam in peccato originali.*

Voilà, ce me semble, une étrange atteinte à la règle susdite du concile, touchant le consentement unanime, etc... Mais ce n'est pas principalement pour cela que j'ai pris la liberté, Monseigneur, d'en faire ici la remarque: c'est que je vois que plusieurs jeunes théologiens, qui ne sont pas des moindres écoliers qui étudient ici sous les professeurs, n'osent prendre des degrés en Sorbonne, à cause du serment que je viens de rapporter: et depuis huit jours, il y en a un qui m'est venu demander confidemment ce que je pensois sur ce sujet. Il me presse de lui dire, si un serment fait sur cette matière en conséquence d'une telle détermination, et sans lequel on ne le recevroit point au rang que donne dans le monde et dans l'Eglise la qualité de docteur, n'est qu'une cérémonie extérieure qui n'engage point la conscience. Je n'ai su que lui répondre; et si j'osois, Monseigneur, je vous supplierois de m'aider à déterminer ce jeune écolier qui, au jugement de ses maîtres, n'est pas un des moindres sujets qui pourroient entrer dans la Faculté. Je vous demande pardon de la longueur de cette lettre, et je vous supplie, Monseigneur, d'agréer mes très humbles respects, etc.

A Paris, ce 3 mai 1702.

LETTRE CCLXXI.

DE BOSSUET AU MÊME.

Sur les pernicieux systèmes de Richard Simon, l'excès de sa témérité, et le serment qu'on fait en Sorbonne de soutenir l'immaculée conception de Marie.

Quand vous dites, Monsieur, que notre auteur n'a point de système dans ses ouvrages critiques; si vous entendez qu'il n'y établit directement aucun dogme particulier, cela est vrai; mais à cela il faut ajouter que toutes ses remarques tendent à l'indifférence des dogmes, et à affoiblir toutes les traditions et décisions dogmatiques; et c'est là son véritable système, qui emporte, comme vous voyez, l'entière subversion de la religion.

Vous dites que son dessein est de faire des remarques, dont il laisse le jugement au lecteur. C'est cela même qui établit cette indifférence, que de proposer des remarques affoiblissantes, et laisser juger un chacun comme il l'entend.

Je passe outre, et je vous assure que son véritable système, dans sa *Critique du vieux Testament,* est de détruire l'authenticité des Ecritures canoniques: dans celle du nouveau, sur la fin, d'attaquer directement l'inspiration, et de retrancher ou rendre douteux plusieurs endroits de l'Ecriture, contre le décret exprès du concile de Trente: dans celle des commentateurs, d'affoiblir toute la doctrine des Pères, et par un dessein particulier, celle de saint Augustin sur la grâce; sous prétexte de louer les Pères grecs, de donner gain de cause aux pélagiens, et d'adjuger la préséance aux sociniens parmi les commentateurs. C'est ce que je puis prouver avec

tant d'évidence, que cet auteur n'osera lever les yeux. Cela soit dit entre nous, et pour l'usage de vous seul : car, au reste, je suis bien d'avis qu'on l'engage à son devoir plutôt par douceur et honnêteté que par menace, pourvu seulement que la vérité n'en souffre pas.

Les fautes de sa version sont une suite des faux principes qu'il a posés dans ses *Critiques*. Il n'y eut jamais d'exemple d'une témérité pareille à la sienne, ni d'une telle licence dans la version et dans l'interprétation de l'Evangile. S'il ne satisfait le public sur cet endroit-là, il ne faut plus parler de fidélité dans les traductions et explications; et si en satisfaisant sur ces endroits, on lui passe ses autres ouvrages, c'est trop ouvertement les autoriser, comme je crois l'avoir démontré par mes précédentes.

Du reste, je ne contesterai pas la bonne foi que vous lui croyez, pourvu qu'on y prenne garde de bien près, et qu'on ne soit pas la dupe de ses artificieuses échappatoires, comme l'ont été jusqu'ici, je l'oserai dire sans pourtant vouloir fâcher personne, presque tous ceux qui ont examiné ses ouvrages, et en particulier son nouveau Testament. Ceci, encore un coup, n'est que pour vous; car je veux, autant qu'il sera possible, ménager tout le monde en esprit de charité, pourvu qu'on en vienne à la fin qu'on se propose; mais il est de la dernière conséquence que vous bâtissiez sur ce fondement, et que vous connoissiez bien votre homme.

Quant à la difficulté que vous me proposez sur le doctorat, le concile de Trente n'a pas cru que ce fut déroger à une règle universelle, que de laisser à Dieu le pouvoir d'en excepter, pour l'honneur du Fils de Dieu, une personne unique et aussi distinguée que sa sainte Mère. C'est ce qui a donné lieu à la fin de son décret, sur le péché originel : Sixte IV avoit fait la même exception. Saint Augustin lui-même a donné lieu à une autre exception semblable. Il est dit aussi généralement que tous les hommes pèchent actuellement, qu'il est dit qu'ils contractent tous le péché d'Adam dès leur conception. Cependant vous savez l'exception de saint Augustin à l'égard de la sainte Vierge, *propter honorem Domini*. Le concile de Trente l'a suivi, en disant sur le péché actuel, « que personne ne peut » éviter tous les péchés véniels que par un privi» lége spécial de Dieu, tel que celui que l'Eglise » croit avoir été accordé à la bienheureuse » Vierge Marie : » *Nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de beatâ Virgine Mariâ tenet Ecclesia* (*sess.* VI. *can.* XXIII.). Il se garde bien d'en dire autant du péché originel; mais il est vrai que saint Augustin a mis ces deux sortes de péchés comme en égalité, lorsqu'il a dit en parlant de Jésus-Christ : *Profectò enim peccatum major fecisset, si parvulus habuisset* (*Cont.* JUL., *lib.* V. *n.* 57. *tom.* X. *col.* 656.) : « Il eût sans doute commis quelque péché dans » l'âge adulte, s'il en avoit eu étant enfant. » Quoique cette règle soit véritable, et énoncée en termes généraux, elle ne laisse pas de souffrir une exception en faveur de la sainte Vierge.

On peut donc tenir pour probable même l'exemption du péché originel à son égard : le concile de Trente en a donné l'exemple après Sixte IV. Notre Faculté n'en demande pas davantage; et tous nos docteurs conviennent qu'elle réduit l'ancienne définition de Bâle aux termes du concile de Trente : ainsi il n'y a plus là de difficulté. Il faudroit s'expliquer davantage avec un homme moins instruit : et j'ajouterai seulement que l'intention de la Faculté n'est pas d'obliger personne à prêcher et enseigner positivement la conception immaculée; à quoi jusqu'ici je n'ai pas vu qu'on ait jamais pris garde. Mais quoi qu'il en soit, on n'est obligé, par le serment doctoral, qu'à tenir l'opinion dont il s'agit, comme plus probable; ou en tout cas, si l'on veut, comme théologiquement certaine, selon les décrets de la Faculté : ce qui n'empêche pas que la règle du péché originel ne demeure pour certaine, et qu'on ne croie que la sainte Vierge y seroit comprise, sans une exception particulière provenue de la toute-puissance. Je suis, Monsieur, etc.

A Meaux, ce 27 mai 1702.

LETTRE CCLXXII.

DE M. PIROT.

Il renvoie au prélat ses observations sur le livre de Richard Simon, qu'il juge en général très importantes; lui parle en faveur de M. Bourret, approbateur de la version de Simon, et montre le danger de cette version.

J'ai depuis mercredi, veille de l'Ascension, vos observations entre mes mains, où j'ai trouvé toute la solidité que j'attendois de vous à ce sujet. Monseigneur le cardinal de Noailles me les envoya en Sorbonne à son retour de Conflans, où il les avoit reçues la veille. Et comme vous lui marquiez de les faire voir aussi à M. de Beaufort et à M. Boileau, il me dit de les lire le plus vite que je pourrois, pour les leur communiquer. Je viens d'en achever la lecture avec l'exactitude dont je suis capable. J'avois lu auparavant celles qui ont été déjà faites de la première partie, qui

comprend l'Evangile et les Actes, et j'avois en mon particulier parcouru toutes les deux parties. Jeudi et hier je dis quelques endroits des vôtres à monseigneur le cardinal, qui les trouva importants. Ils ne sont pas tous d'une même conséquence; mais il y en a un si grand nombre d'essentiels, que je doute qu'on y puisse apporter remède. Je lui ai marqué que vous vous attendiez à voir les remarques qu'a faites celui à qui il a fait lire la première partie; et il m'a répondu qu'il vous les enverroit. Il aura demain à son retour de Versailles mon paquet, qui renferme les unes et les autres. Je ne doute pas qu'il ne vous envoie les siennes, sur l'heure, et qu'il ne communique les vôtres à ces deux messieurs. Pour moi je n'ai fait nulles remarques que sur mes tablettes : mais je les aurai toutes présentes quand il en faudra parler, et j'y serai toujours tout prêt. La plupart de celles qui sont considérables reviendront aux vôtres. La religion a un très grand intérêt d'empêcher que le livre ne paroissedans l'état où il est. Je ne sais s'il pourra jamais être assez réformé pour paroître.

M. Bourret me dit hier qu'il n'avoit pas encore vu ce que vous aviez fait; et cela m'étonna, après ce que j'avois lu dans une lettre, que vous lui faisiez tenir vos réflexions. Votre politesse vous l'y fait ménager autant que le bien de l'Eglise l'a pu permettre. Il est digne de votre estime, Monseigneur : il est capable, appliqué, bien intentionné; mais il a été trop facile, et n'a pas assez pensé à son approbation avant de la donner. Vous le marquez assez sur le jugement qu'il a porté de la préface, où vous trouvez avec raison tant de défauts. Vous traitez l'auteur avec toute la douceur possible; vous soutenez toujours avec tout cela la bonne doctrine, et vous y avez toute la vigilance et toute la force qu'il convient. Mais le moyen de ne pas faire voir le danger qu'il y a à user d'expressions toutes sociniennes, toutes pélagiennes, et qui induisent au moins à une théologie nouvelle, par un changement de notions et de langage ecclésiastique ! Quand j'aurai eu l'honneur de parler à monseigneur le cardinal, je vous rendrai compte de tout, Monseigneur. Le père Bouhours[1] est mort après dîner : il auroit demandé grâce pour les *pour que*, et ce n'est pas ce qu'il y a de plus à condamner; mais rien n'est à négliger dans la parole de Dieu. Je suis avec un très profond respect, etc. PIROT.

En Sorbonne, ce 27 mai 1702.

[1] Dominique Bouhours, jésuite, auteur de plusieurs ouvrages estimés, mort à l'âge de soixante-quinze ans.

LETTRE CCLXXIII.

RÉPONSE DE BOSSUET.

Il fait sentir à M. Pirot combien il est nécessaire de relever les erreurs des autres écrits de Richard Simon, en même temps qu'on corrigera sa version, et l'avertit qu'il a de quoi confondre ce téméraire écrivain, s'il ne s'exécute lui-même. Jugement du prélat sur la version du père Bouhours.

Je suis bien aise, Monsieur, de voir par votre lettre que mes remarques sont entre vos mains, et que vous les ayez lues. Je ne prétends pas qu'elles soient toutes d'une égale conséquence; mais je crois qu'il n'y en a guère qui ne demandent des cartons. Pour moi je n'ai jamais vu d'exemple d'une pareille témérité. Je crois pourtant qu'à force de cartons on pourroit rendre l'ouvrage passable; mais on n'en fera jamais une version parfaite. Je crois de plus qu'en même temps qu'on corrigera cet ouvrage, il ne sera pas permis de se taire sur les autres erreurs de ses *Critiques*, pour deux raisons : la première, qu'on ne doit recevoir un nouveau Testament que d'une main irréprochable; autrement ce seroit donner de l'autorité à un homme, qui n'en peut avoir qu'au préjudice de la vérité : la seconde et la principale, c'est que relever les erreurs d'un dernier ouvrage, c'est autoriser les précédentes, à moins qu'on ne les note expressément : ce qui est d'autant plus vrai, que les dernières erreurs, je veux dire celles de la traduction, ne sont que le mauvais fruit des principes et maximes posés dans les *Critiques* qui ont précédé. Ainsi ce seroit trahir la vérité que de laisser sans note les *Critiques* de l'auteur, à commencer par celles du vieux Testament.

Je suis assuré qu'il y a de quoi le confondre, jusqu'à l'empêcher de lever les yeux. Il y a trop long-temps que ce faux critique se joue de l'Eglise; et il paroît que Dieu a permis les prodigieuses erreurs de sa version, pour faire naître une occasion de noter ses fautes passées. C'est un ouvrage déjà presque fait; et je puis, en très peu de temps, le mettre en état de voir le jour. Je vous prie que ceci demeure entre vous et moi durant quelque temps, et de l'expliquer seulement à son Eminence, en lui demandant un pareil secret : la raison qui m'y oblige, c'est que je fais secrètement une tentative pour obliger l'auteur à se rétracter lui-même; et il semble qu'il n'en paroisse pas éloigné : cela seroit plus doux et plus fort d'une certaine manière; parce qu'on auroit son consentement. Je saurai bientôt ce qu'il y a à espérer de ce côté-là, et j'en rendrai compte à son Eminence.

Quoi qu'il en soit, il y va de tout pour la religion de faire connoître cet auteur, qui s'en moque tout visiblement, et d'abattre avec lui une cabale de faux critiques dont il est le chef, et qui ne travaillent qu'à ôter toute autorité aux saints Pères et aux décisions de l'Eglise. Je vois cela si clair, que je ne crois pas pouvoir me taire en conscience; et je suis persuadé que son Eminence demeurera convaincue de la vérité de mon sentiment, par les raisons que j'aurai à lui exposer. Mais il est bon d'aller doucement, et de tâcher de tirer le consentement de l'auteur, qu'il m'a lui-même offert autrefois; et il ne tint pas à moi que la chose ne fût exécutée.

Au reste, la version est si gâtée, que je ne saurois ouvrir le livre sans y trouver quelque tache. Aujourd'hui, sans aller plus loin, je trouve au chapitre x, verset 4 de la première Epître aux Corinthiens, que le traducteur fait suivre les eaux, quoique saint Paul dise expressément : *Bibebant de spirituali consequente eos petrâ;* ce qui montre que c'est la pierre qui suit, et non pas les eaux. La note brouille aussi tout cet endroit; et quoique cette remarque puisse paroître peu importante à cause qu'elle ne touche pas la foi, elle montre une hardiesse à substituer ses pensées à celles de saint Paul, qui ne doit pas être soufferte.

Au même chapitre, note sur le verset 22, l'auteur traite d'indifférent de manger des choses immolées, pourvu qu'on évite le scandale; ce qui est faux de toute fausseté; car il est bien vrai que saint Paul défend de s'enquérir scrupuleusement si une viande a été immolée ou non; mais lorsqu'il est certain et notoire qu'elle l'a été, il est mauvais de soi d'en manger; et c'est saint Paul qui le décide lui-même dans les versets précédents. On ne finiroit point sur cette matière; et je ne vois rien à présent de plus important dans l'Eglise, que de réprimer ces dangereuses critiques; je n'en dirai pas davantage quant à présent.

Je suis fâché de la mort du père Bouhours qui étoit de mes amis; mais je ne lui aurois pas cédé sur le *pour que.* Ses expressions affectées et de mode me semblent indignes, je ne dis pas d'une version de l'Evangile, mais encore de tout ouvrage sérieux.

Je n'ai pas besoin de vous prier de choisir les moments de monseigneur le cardinal, parmi les affaires qui l'accablent, et surtout durant l'assemblée. Quand j'aurai quelque réponse ou de l'auteur ou de M. Bourrret, à qui les remarques doivent être à présent communiquées, je vous en dirai davantage.

A Meaux, ce 28 mai 1702.

LETTRE CCLXXIV.

DE M. PIROT.

Sur les harangues de M. le cardinal de Noailles à l'assemblée; et sur la version de Richard Simon.

J'ai de grands compliments à vous faire de la part de monseigneur le cardinal de Noailles, en vous envoyant ses harangues; il m'a chargé de vous marquer qu'il vous auroit écrit lui-même pour vous les offrir, s'il en donnoit; mais il n'en donne point, et ce n'est pas lui qui a pensé à les faire imprimer : on l'y a engagé, et je crois qu'on a eu raison; elles sont trop belles pour n'être pas publiques; chacune a ce qui lui convient. Vous aurez d'ailleurs appris le succès qu'elles ont eu l'une et l'autre; et quand vous les lirez toutes deux, vous le croirez aisément.

Je croyois qu'il vous auroit envoyé ses remarques sur le premier tome, comme je l'en avois prié; mais quand je lui ai parlé ce matin, il m'a dit qu'il ne les avoit pas encore fait copier, et qu'il y alloit donner ordre, pour vous les envoyer au moment qu'elles le seroient. Il a lu la dernière lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire sur la version; et il y a encore ce matin repassé en ma présence, condamnant comme vous, Monseigneur, ce que vous marquez des eaux qui suivoient les Israélites, et des viandes immolées. Vous le trouverez, quand vous viendrez ici, qui sera apparemment au temps qu'il aura plus de liberté, comptant que l'assemblée finira avec l'octave de la Fête-Dieu, dans de très bonnes dispositions à cet égard.

Permettez-moi, Monseigneur, de vous dire que je doute que vous puissiez faire assez de cartons pour parvenir à rendre le livre correct. Il faudroit sûrement ôter plus du tiers du livre, et le changer. Je ne l'ai pas lu de suite, n'étant chargé par personne d'en répondre; mais j'y ai trouvé beaucoup à désirer en ce que j'en ai lu. Il n'y a que deux jours qu'en l'ouvrant à l'endroit de la seconde Epître aux Corinthiens, je trouvai trois endroits dans les trois premiers chapitres, qu'il me semble qu'on ne pourroit tolérer. Chapitre I, verset 9, le texte porte tout le contraire de ce qu'il faut; *assurance de ne pas mourir,* au lieu de *réponse de mort.* Chapitre II, verset 10, *représentant Jésus-Christ :* cela est dans le texte; mais la note l'affoiblit, et cite faussement Théodoret. Chapitre III, verset 6, *la lettre tue,* c'est-à-dire punit de mort, dit la note; et

c'est une très mauvaise interprétation, comme le remarque Estius. En bien des endroits, l'auteur se met à la place de saint Paul, et il se contente de mettre l'auteur sacré dans la note, se mettant lui-même dans le texte. Chapitre VI de cette même Epître, verset I, il met dans le texte, *de vivre selon la grâce que vous avez reçue de lui;* et en note, *ne pas recevoir sa grâce en vain :* cela est très fréquent. Il paroît affecter de marquer que les apôtres et Jésus-Christ même ont réglé la discipline de l'Eglise sur celle de la Synagogue. Je serois bien aise qu'on pût sauver ce livre par une correction limitée, mais je doute que cela se puisse.

Monseigneur le cardinal est très bien intentionné; mais il ne décidera qu'avec vous, et vous ne serez pas de différents avis. Il compte que vous voudrez bien faire part des exemplaires qu'il sait que je vous envoie de ses harangues, à M. l'abbé. Je suis avec un très profond respect, etc.

PIROT.

En Sorbonne, ce 4 juin 1702.

LETTRE CCLXXV.

A M. DE MALEZIEU.

Sur les censeurs de la version de Richard Simon, les erreurs de son livre, et la satisfaction qu'il promettoit.

Sans entrer, Monsieur, pour aujourd'hui dans tout le détail de la lettre dont vous m'honorez, du 29 mai, je m'en tiens à l'assurance qu'on vous donne de contenter tout le monde. C'est vous sans doute qui inspirez ces bons sentiments, et c'est aussi ce qu'on peut attendre de vous, si on l'exécute. On auroit grand tort de rien imputer ni au prince ni à son ministre : tout roule ici sur les docteurs, comme j'ai eu l'honneur de vous l'écrire. On ne peut pas se plaindre qu'ils soient mal choisis, et quoique je ne connusse point M. Bourret, j'ai moi-même approuvé ce choix sur sa réputation, et sur sa qualité de professeur de Sorbonne. Mais il en faut revenir au fond; et puisqu'il est vrai que la version est insupportable, et digne, sans exagérer, des plus rigoureuses censures, il faut que la vérité l'emporte, et soit satisfaite préférablement à toute autre considération.

Il n'y a point d'exemple d'une pareille témérité à celle de cet auteur, qui en tant d'endroits interprète à sa fantaisie, sans aucun égard à la tradition. On ne sauroit ouvrir le livre sans y trouver de nouvelles fautes importantes; et je n'en suis pas étonné, le connoissant, comme je fais, il y a vingt ans. Quoi qu'il en soit, s'il veut satisfaire, il n'aura point d'obstacle de ma part; s'il refusoit, ce que je ne crois pas après les assurances qu'on vous donne, nulle bonne foi ne pourroit ici servir d'excuse, ni permettre qu'on donnât cours à l'erreur, et encore sous le nom d'un aussi grand prince. Revenons donc à la satisfaction qu'on promet. Je suis, etc.

A Meaux, ce 6 juin 1702.

LETTRE CCLXXVI.

DE M. BERTIN.

Sur les dispositions de Richard Simon.

J'ai reçu, Monseigneur, la réponse de M. Simon; il me mande qu'ausitôt qu'il aura mis à couvert quelques petits effets qu'il a dans Dieppe, pour lequel on craint un nouveau bombardement, il partira pour revenir. Il ajoute que quoique vous lui ayez été contraire en plusieurs choses, il n'a jamais perdu l'estime et le respect qu'il doit avoir pour votre mérite; qu'il en a même donné des preuves dans quelques-uns de ses ouvrages; qu'il est vrai qu'il n'a pas tenu à vous que ses *Histoires critiques* ne fussent réimprimées dans Paris avec privilége, après qu'il les auroit retouchées. Il croit même avoir encore l'exemplaire, à la marge duquel vous avez fait quelques remarques. Mais M. Pirot, dit-il, après avoir gardé le livre plus de deux ans, le lui rendit, en disant que ses confrères se moqueroient de lui, s'il approuvoit un ouvrage qui avoit été supprimé par M. le chancelier, sur le rapport qu'il en avoit fait. Il dit que depuis ce temps-là il n'a plus pensé à cette nouvelle édition, mais qu'il a refondu son livre, et qu'il l'a augmenté de plus des deux tiers, lui donnant le titre de *Bibliothèque sacrée;* qu'il le soumettra de tout son cœur à votre jugement. Il ne m'a pas répondu précisément touchant la version entière de la Bible, avec des remarques littérales et critiques, sur laquelle je lui avois demandé ses dispositions. Il témoigne seulement qu'il y travailleroit volontiers s'il avoit assez de santé; que c'est un ouvrage pénible, et sujet à de grandes contradictions; que s'il avoit eu un protecteur qui fût en même temps connoisseur, il auroit volontiers donné tous ses soins à ne pas laisser croire aux protestants, que nous manquons de gens capables de faire voir que les catholiques ne sont pas surpassés par eux en ces sortes d'entreprises. Sa lettre est du 30 de mai.

M. Bourret m'a dit qu'il lisoit avec assiduité

ce que je lui ai remis entre les mains, et qu'il seroit bientôt en état de vous rendre compte, Monseigneur, de sa lecture. Si vous ne revenez pas si tôt à Paris, je crois qu'il faudra qu'il le fasse par écrit. Je vous supplie, Monseigneur, d'agréer toujours mes très humbles respects.

BERTIN.

A Paris, ce 8 juin 1702.

LETTRE CCLXXVII.

DE M. BOURRET A M. BERTIN.

Il l'instruit de plusieurs faits relatifs à la traduction de Richard Simon, dont il avoit été le censeur; lui témoigne le respect et l'estime qu'il a pour Bossuet, et le prie de faire agréer ses excuses au prélat[1].

Quoique vous m'ayez dit, Monsieur, que vous ne voulez plus vous mêler de ce qui regarde le nouveau livre; ne pouvant m'adresser mieux qu'à vous pour faire savoir à monseigneur de Meaux la disposition dans laquelle je suis à son égard, je crois que notre ancienne amitié me doit faire espérer que vous voudrez bien vous employer pour cela. Vous savez que j'ai ordonné douze cartons pour satisfaire à ce qui m'a paru le plus digne de considération dans ses remarques, et que j'étois aussi tout disposé à lui communiquer mes observations sur ces mêmes remarques, dans ce qui regarde les autres endroits, ayant déjà commencé de les mettre au net. Mais comme j'apprends que le livre se débite, ce qui rend mes observations inutiles pour l'examen de cette édition; et que d'ailleurs c'est un bruit public que monseigneur l'évêque de Meaux écrira contre cette traduction, cette seconde raison m'arrête encore, et me fait croire que je ne dois plus communiquer mes observations; parce que l'auteur m'en a fourni une bonne partie, dans les éclaircissements que j'ai eus avec lui depuis qu'il est à Paris; ainsi j'appréhenderois d'agir contre la fidélité que je lui dois. Je serois aussi fâché de paroître dans la scène qui se donneroit au public, et de passer pour l'adversaire de monseigneur de Meaux, avec qui je me suis toujours trouvé conforme pour les sentiments, et que je regarde comme le plus fort théologien de notre siècle, pour qui enfin j'ai toujours eu un très grand fond d'estime et de respect. Vous me ferez donc un très grand plaisir de lui faire savoir l'impossibilité où je me trouve de lui donner mes observations, et de lui dire que je le supplie de ne l'avoir pas désagréable; au reste, comme on parle d'une seconde édition, qui ne se donnera point au public sans avoir été examinée par quelque docteur agréable à mondit seigneur, alors se produira tout ce que nous avons de défense; d'où résultera le bien de l'Eglise, comme je l'espère. Croyez que vous me ferez en cela une vraie amitié, et un plaisir d'autant plus grand, que je suis persuadé que le prélat recevra très bien mon excuse, lorsque ce sera vous qui la lui présenterez, et qui l'assurerez de ma droiture naturelle, dont je ne me suis point départi dans tout le cours de cette affaire. Je suis plus que jamais et pour toujours, etc.

G. BOURRET.

En Sorbonne, ce 30 juillet 1702.

[1] Comme M. Bourret figure d'une manière si particulière dans l'affaire de Richard Simon, et qu'il est beaucoup question de lui dans les lettres que l'on vient de lire; nous avons pensé qu'il convenoit de rapporter aussi celle de ce docteur, qui est très propre à faire connoître ses sentiments, et qui regarde directement Bossuet.

LETTRE CCLXXVIII.

A M. DE LA BROUE, ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Il lui donne des avis sur un de ses ouvrages.

J'ai remis ce matin, Monseigneur, aux mains de M. l'abbé de Catellan mes remarques sur votre ouvrage, comme vous l'avez ordonné. D'autres occupations très pressantes, dont je vous ai écrit quelque chose dans une lettre précédente, m'ont empêché de vous obéir plus tôt : je vous en dirai davantage quand l'affaire sera plus avancée. A l'égard de votre ouvrage, je compte qu'il n'y a encore que la matière, matière excellente à la vérité, et traitée avec la netteté qui vous est naturelle; mais pour y donner la forme que demandent des réunis, il y faut un nouveau travail qui ne sera pas fort difficile, puisque tout est prêt. S'il me vient quelque chose dans l'esprit sur la disposition de cet ouvrage, je prendrai la liberté de vous le dire, en soumettant tout à votre jugement, et à la connoissance que vous avez du besoin de ceux que Dieu vous a donné à instruire. Je suis, Monseigneur, avec le respect que vous connoissez, etc.

A Versailles, ce 18 juillet 1702.

EPISTOLA CCLXXIX.

AD CLEMENTEM XI.

De virtutibus venerabilis Vincentii à Paulo.

Beatissime Pater,

Oportet Episcopos ad apostolicam Sedem sincerum atque integrum deferre testimonium veritatis in quâcumque causâ, quæ ad ejus judicium devenire possit ac debeat. Cùm itaque de

venerabilis Presbyteri Vincentii à Paulo, Congregationis Missionis Institutoris, ac primi Præpositi generalis, vitâ et sanctitate quæstio habeatur, testamur eumdem virum ab ipsâ adolescentiâ nobis fuisse notum, ejusque piis sermonibus atque consiliis veros et ingenuos christianæ pietatis et ecclesiasticæ disciplinæ sensus nobis esse instillatos, quorum recordatione in hâc quoque ætate mirificè delectamur.

Processu temporis, et jam in presbyterio constituti, in eam sodalitatem cooptati sumus, quæ pios Presbyteros, ipso duce et auctore in unum colligebat, de divinis rebus per singulas hebdomadas tractaturos. Pium cœtum animabat ipse Vincentius, quem cùm disserentem avidi audiremus, tunc impleri sentiebamus Apostolicum illud (1. Petr., iv. 11.) : *Si quis loquitur, tanquam sermones Dei; si quis ministrat, tanquam ex virtute quam administrat Deus.*

Aderant plerumque magni nominis Episcopi, viri famâ et pietate perducti, ab eâque sodalitate mirum in modum, auctore Vincentio, in apostolicis curis ac laboribus juvabantur. Præsto erant operarii inconfusibiles, qui per eorum Ecclesias rectè tractabant verbum veritatis, nec minùs exemplis quàm verbis Evangelium prædicabant.

Fuit etiam illud nobis desideratissimum tempus, quo eorum laboribus sociati, Metensem Ecclesiam, in quâ tunc ecclesiasticis officii fungebamur, in vitæ pascua deducere conabamur : cujus Missionis fructus venerabilis Vincentii non modò piis instigationibus atque consiliis, verùm etiam precibus tribuendos nemo non sensit.

Ille nos ad sacerdotium promovendos suâ suorumque operâ juvit. Ille secessus pios Clericorum, qui ordinandi veniebant, sedulò instituit; nosque etiam non semel invitati, ut consuetos per illa tempora de rebus ecclesiasticis sermones haberemus, pium laborem, optimi viri orationibus et monitis freti, libenter suscepimus. Licuitque nobis affatim eo frui in Domino, ejusque virtutes coram intueri, præsertim genuinam illam et apostolicam charitatem, gravitatem atque prudentiam cum admirabili simplicitate conjunctam, ecclesiasticæ rei studium, zelum animarum, et adversùs omnigenas corruptelas invictissimum robur atque constantiam.

Quam puram fidem coleret, quam Sedi apostolicæ ejusque decretis reverentiam exhiberet, quantâ animi demissione et humilitate, in amplissimis licèt regiorum etiam Consiliorum functionibus constitutus, Domino deserviret; recordantur omnes, et ego suavissimè recolo.

Crescit in dies pii viri memoria, qui in omni loco Christi bonus odor factus, dignus ab omnibus habetur, qui à sancto Pontifice ritè et canonicè Sanctorum numero inseratur, si Vestræ Beatitudini placuerit.

Nostris verò sensibus, Beatissime Pater, eò gratior ac firmior venerandi Vincentii hæret recordatio, quòd in suâ Congregatione, et in nostrâ quoque Diœcesi spirantem intuemur. Cum ejus discipulis Compresbyteris nostris vivimus; cum iis laboramus; eorumque doctrinâ et exemplis commissum nobis gregem, indefesso studio, neque unquam intermisso opere, pasci gaudemus in Domino.

Neque licet conticescere de piarum fœminarum cœtu, quæ ab ipso sanctissimis regulis informatæ, pauperibus et ægrotis sublevandis tantâ castitate, humilitate, charitate serviunt; ut sui institutoris, ab eoque insiti spiritûs oblivisci non sinant.

Nos ergo pii viri memores, hoc nostrum testimonium, Beatissime Pater, in Vestræ Sanctitatis paternum sinum effundimus; gnari scilicet Sanctorum mentione delectari Sanctos. Sed plura proferre tanta majestas, et pontificiis humeris ingruens negotiorum moles non sinunt : quanquam maximarum rerum gubernacula tenenti, et magnitudo mentis, et rerum providentia, et de cœlo solatia atque consilia abundè suppetunt viresque integrant. Quo bono ut Ecclesia Christi diutissimè potiatur, summa votorum est. Hæc coram Deo in Christo loquor, in conscientiâ bonâ et fide non fictâ, ego,

Beatissime Pater,

Sanctitatis vestræ,

Devotissimus atque obedientissimus servus ac filius,

† J. BENIGNUS, Episc. Meldensis.

Datum in civitate nostrâ Meldensi, 2 augusti 1702.

LETTRE CCLXXX.

A M. LE CARDINAL DE NOAILLES.

Il lui fait part de ses observations sur son Ordonnance contre Richard Simon.

J'ai lu, Monseigneur, l'Ordonnance qu'il vous a plu de m'envoyer, avec toute l'attention que votre Eminence me prescrivoit, et que la matière mérite : je l'ai admirée dans toutes ses parties.

Il étoit de la dernière conséquence de bien établir le droit des ordinaires; ce que vous avez fait excellemment, en expliquant même la qualité de prêtre, qui obligeoit l'auteur à une plus

grande obéissance. Ce qui est dit si précisément des approbateurs, n'étoit pas moins nécessaire, et ne pouvoit être placé plus à propos qu'avec le décret de la Faculté de théologie. Tous les passages particuliers sont bien remarqués, et bien repris en peu de mots, mais tranchants, comme il convenoit. Votre Eminence m'a fait grand plaisir de bien marquer les bassesses, et cet endroit important est parfaitement bien traité. Il ne me reste qu'à vous supplier de considérer trois choses, que je vous représente avec soumission.

La première sur le mot *haï*, Luc XIV. 26, et Rom. IX. 13. On voit bien dans ce dernier lieu que l'intention de l'auteur est d'affoiblir l'explication de saint Augustin : on voit bien aussi que votre Eminence n'a pas voulu autoriser le sens de l'auteur ; puisqu'elle dit seulement, « Qu'on pourroit ne pas relever. » Cependant comme il est certain que réduire *haïr* à *moins aimer*, ce n'est pas seulement altérer le texte, mais encore restreindre et affoiblir celui de l'apôtre, et que le sens est insuffisant et mauvais en soi, *ut jacet :* il semble que c'est trop peu dire, que de dire, « On pourroit ne pas relever ; » et que c'est laisser croire que le sens au fond seroit bon, ou du moins supportable. Pour empêcher une conséquence si fâcheuse, on pourroit insérer ces mots : « S'il s'étoit contenté de mettre » dans ses notes son explication, avec les pré» cautions nécessaires : » par ce moyen tout sera sauvé; et votre Eminence n'est pas obligée de s'expliquer davantage.

La seconde chose regarde l'endroit, où vous marquez beaucoup d'articles de foi qui sont affoiblis par les notes. Il me semble qu'il ne falloit pas oublier la divinité de Jésus-Christ : car, encore que bien éloigné de la nier, l'auteur l'ait expressément reconnue dans quelques-unes de ses notes; il n'est pas moins vrai ni moins certain que d'autres notes en affoiblissent les preuves, et y fournissent des solutions. Cependant vous le mettez à couvert de ce côté-là par votre silence : car on dira qu'ayant fait un si long dénombrement des dogmes affoiblis, vous n'en auriez pas omis un si essentiel. Pour moi je démontrerai, plus clair que le jour, que l'auteur affoiblit ce grand mystère dans plusieurs passages ; et je dois craindre qu'il ne prescrive contre moi par votre censure ; ce qui seroit trop contraire à vos intentions. S'il vous plaisoit d'ajouter après tous les dogmes et à la fin, « Et même en quelques endroits sur » la divinité de Jésus-Christ, » vous sauveriez tout. Ce qu'on pourroit conclure, seroit qu'il ne parle pas conséquemment, ce qui est constant; et vous me laisseriez toute liberté de dire la vérité sans réserve.

La troisième chose regarde les qualifications, et je ne vois pas que vous puissiez éviter celle d'*induisante à hérésie :* car encore que vous ayez mis l'équivalent, vous savez ce qu'opèrent les qualifications précises : celle-ci est inévitable, après toutes les autres remarques. Vous paroîtriez, Monseigneur, affoiblir votre censure, et ne la pas conformer assez à l'exposé qui précède.

J'ose faire, Monseigneur, avec soumisson ces humbles représentations à votre Eminence, et je la supplie seulement de me mander ce qu'elle aura résolu sur mes doutes : afin que j'y aie l'attention que je dois. J'espère, Monseigneur, être bientôt en état d'envoyer à votre Eminence mon projet, auquel je n'ai pu donner la dernière forme qu'après avoir vu votre dessein : je vous rends grâces de me l'avoir communiqué. Vous savez, Monseigneur, mon obéissance.

A Meaux, ce 6 septembre 1702.

LETTRE CCLXXXI.

AU MÊME.

Sur des lettres mendiées par les jésuites en faveur des idolâtries chinoises.

Il est, Monseigneur, tombé entre mes mains copie d'une lettre que je sais avoir été adressée à quelques évêques : j'ai cru qu'il étoit bon que votre Eminence en fût avertie ; peut-être l'est-elle déjà. Il me semble qu'il est important que Rome sache cela, et soit prémunie contre ces lettres mendiées. Je crois aussi, Monseigneur, qu'il sera bon que messieurs des Missions soient avertis. Je me réjouis d'apprendre le grand effet de votre censure. Vous savez, Monseigneur, mon obéissance.

A Germigny, ce 4 octobre 1702.

LETTRE CCLXXXII. [1]

DU PÈRE DE LA CHAISE A UN ÉVÊQUE.

Sur la condamnation des cérémonies chinoises, sollicitée à Rome.

Il me revient de Rome, par plusieurs endroits, que quelques personnes qui se mettent moins en peine d'édifier l'Eglise, que de décrier notre compagnie, ont osé y écrire à sa Sainteté même, que toute l'Eglise gallicane se soulevoit contre le saint Siége sur sa lenteur à condamner les opi-

[1] C'est la lettre dont il est parlé dans la précédente, et peut-être écrite à Bossuet lui-même.

nions des missionnaires de la Chine; et que si elle ne cassoit promptement le décret par lequel le pape Alexandre VIII, pour faciliter les progrès de la vraie foi, avoit réglé les cérémonies qu'on pouvoit ou qu'on devoit y conserver, cela causeroit toujours le plus grand obstacle qu'on trouve aujourd'hui à la conversion des hérétiques de France.

Je ne crois pas que vous soyez de ce sentiment, ni que vous ayez autorisé ceux qui se sont voulu faire caution de tous les évêques du royaume auprès de sa Sainteté, sur un point si faussement et si malignement inventé. Vous savez le contraire, Monseigneur; puisqu'il est certain et manifeste qu'on ne pourroit faire de plus grand plaisir aux protestants, ni rien de plus propre à les entretenir dans le schisme, que de leur faire voir dans les décrets et les décisions des papes, cette contradiction que les novateurs y cherchent avec tant de soin, et de laisser croire à tout le monde que l'Eglise a souffert durant plus de cent ans des idolâtries à la Chine, quoiqu'elle en fût bien informée.

Vous voyez, Monseigneur, combien ces exagérations sont de mauvaises voies de solliciter le saint Siége, pour lui ôter, s'il se pouvoit, la liberté de rendre encore un jugement avantageux à la religion, auquel les jésuites seront assurément toujours les plus soumis; puisque de cette soumission dépend tout le fruit du zèle avec lequel notre compagnie sacrifie un si grand nombre de ses meilleurs sujets au ministère de l'Evangile dans les pays infidèles. Le sentiment d'un prélat de votre mérite et de votre capacité seroit d'un grand poids dans cette occasion; et je vous supplie très humblement de vouloir bien me le marquer dans la réponse dont vous daignerez m'honorer. Vous le devez au bien de l'Eglise, et j'ose attendre cette marque de votre zèle et de votre bonté. Je suis très respectueusement, etc.

F. DE LA CHAISE.

A Paris, septembre 1702.

LETTRE CCLXXXIII.

A MILORD PERTH.

Il lui envoie son *Instruction contre la version du nouveau Testament imprimée à Trévoux*, et le prie de le présenter à Leurs Majestés Britanniques.

Je prends la liberté de vous envoyer le livre que j'ai été obligé de composer contre le nouveau Testament de Trévoux. Je ne vous en dirai point les raisons, que le livre vous fera connoître. Mais, Milord, j'ai une grâce à vous demander, c'est de vouloir bien me faire l'honneur de présenter en mon nom à Leurs Majestés ce présent indigne d'eux; mais que j'ose leur offrir avec un dévouement parfait. J'espérois en vérité pouvoir leur aller faire ma cour, et je différois dans cette espérance; mais on ne croit pas que ma santé le permette : vous suppléerez à tout par vos bontés. Je vous supplie de me faire encore la grâce de faire agréer un de ces livres à M. le duc de Barwic, l'autre à M. de Midleton, dont la conversion et les bons exemples édifient et réjouissent toute l'Eglise. Vous seul pouvez faire valoir un si petit présent. Conservez-moi cette précieuse amitié; et croyez qu'on ne peut être avec plus de respect et d'attachement, etc.

A Versailles, ce 6 janvier 1703.

LETTRE CCLXXXIV.

AU MÊME.

Sur un livre composé par le roi d'Angleterre, dont il fait les plus grands éloges.

Je ne puis vous exprimer ma très humble reconnoissance envers la reine, non-seulement pour le témoignage du précieux souvenir de Sa Majesté, mais encore pour l'excellence du présent dont elle m'honore. Le livre que vous me faites l'honneur de m'envoyer de sa part [1] est plein de vrais miracles; et je n'en vois point de plus grand que la foi, les sentiments et les pratiques d'un roi humble, d'un roi pénitent, d'un roi qui sent et fait sentir la plus signalée de toutes les grâces, dans la suite des malheureux succès qui l'ont dépouillé de trois royaumes, et l'ont tenu relégué durant tant d'années dans un pays étranger. L'Eglise n'a rien de plus précieux que ces grands exemples, qui font voir que Dieu fait des saints quand il lui plaît, et sait inspirer la pratique des plus hautes maximes que la doctrine et la vie de Jésus-Christ ont fait paroître dans le monde.

Je ne finirois jamais, Milord, si je voulois transmettre au papier ce que ce livre me met dans le cœur. Il sera le vrai don royal de la maison d'Angleterre. La France, qui a été témoin des plus grandes merveilles du saint roi, le comptera parmi ses trésors. On ne verra point

[1] Nous ignorons quel est ce livre; nous ne connoissons du roi Jacques II qu'un Journal très curieux de toute sa vie, qu'il a laissé, et que l'on conserve au collége ou séminaire des Ecossais à Paris. On trouve aussi à la fin de la Vie de ce prince, donnée à Bruxelles en 1740, quelques écrits qu'il avoit composés, et qui y sont imprimés sous ce titre : *Sentiments de Jacques II, sur divers sujets de piété.*

ni de plus solide instruction pour la piété, ni même de plus belle controverse pour ramener les errants à l'Eglise catholique. Tout y est, et tout y est réduit en pratique. Je prie Dieu, qu'il soit la consolation de la reine, l'instruction domestique du jeune roi, et une ressource bienheureuse comme un témoignage immortel à l'Angleterre. Aimez toujours celui qui est avec un respect et un attachement inviolable, autant que tendre et sincère, etc.

A Paris, ce 28 mars 1703.

LETTRE CCLXXXV.

A M. DE LA BROUE, ÉVÊQUE DE MIREPOIX.

Sur les ouvrages que notre prélat avoit dessein de donner au public, et sur ses dispositions à l'égard de la santé et de la vie.

Votre lettre, Monseigneur, achève de me déterminer à la matière importante que vous souhaitez que je traite [1], par l'attention qu'elle me fait faire au défi du sieur Basnage. Voici donc quel sera, s'il plaît à Dieu, l'ordre des ouvrages que je prépare. La seconde *Instruction* sur les passages particuliers est faite, avec une *Dissertation préliminaire sur Grotius*, qui est de la dernière conséquence, à cause de ses commentaires et autres ouvrages qui répandent l'erreur partout. Cela est fait; et il n'y a qu'à mettre au net pour la dernière fois. Là je promettrai dans la préface l'ouvrage que vous prescrivez, et j'y travaillerai pendant l'impression. La chose sera facile dans l'état où se trouve la composition; et la matière étant non-seulement toute digérée dans mon esprit, mais encore presque toute déjà mise, en l'état que vous savez, sur le papier.

J'aurai une joie extrême de vous embrasser et de conférer avec vous. M. du Maine ne me donna point d'autre raison, sinon en général qu'il ne falloit point s'engager; mais au reste il parut très disposé.

Ne soyez pas en peine de ma santé : vous la croyez plus languissante qu'elle n'est, Dieu merci. Il est vrai que le grand âge apporte certaines sortes d'incommodités, qui obligent à des précautions aisées et innocentes qui ne laissent pas de faire discourir le monde. Tout est dans la main de Dieu, de qui en tout temps et principalement à l'âge où je suis, il faut recevoir la vie et la santé comme heure à heure, et de moment en moment, sans se rien promettre, pour la faire servir à la gloire de Dieu jusqu'au dernier soupir. Cette pensée me fait passer la vie doucement, en attendant qu'il faille en partir; ce qui, après tout, par la grande bonté de Dieu, est le moment le plus désirable.

Ces légères indispositions m'ont tenu ici plus long-temps que je ne voulois, pour y régler avec les médecins qui me connoissent, le régime et les précautions, autant qu'il se pourra par l'expérience.

Où en êtes-vous de vos ouvrages? Pour moi j'espère que Dieu me donnera le temps de rendre à l'Eglise le service que vous souhaitez. Je suis avec tout le respect et l'attachement que vous savez, etc.

A Paris, ce 29 mars 1703.

[1] La matière importante, dont il s'agit ici, est celle de la grâce et du libre arbitre, sur laquelle Bossuet s'engagea, dans la préface de sa seconde *Instruction contre la version du nouveau Testament imprimée à Trévoux*, de montrer le consentement des anciens Pères avec saint Augustin et ses disciples. Il a rempli cet engagement dans l'ouvrage qui a pour titre, *Défense de la tradition et des saints Pères*, qui n'a été publié qu'en 1753.

LETTRE CCLXXXVI.

A M. LE CARDINAL DE NOAILLES.

Sur le placet qu'il avoit présenté au roi, afin d'en obtenir son neveu pour coadjuteur.

Comme je n'ai rien de caché pour votre Eminence, je lui envoie le mémoire que je viens de présenter, et qui a été bien reçu. Je ne demande rien à votre Eminence; je sais qu'elle est disposée à me faire tout le plaisir possible; mais il faut attendre l'occasion naturelle, et surtout ne témoigner aucun empressement de ma part. En effet, je n'en ai aucun; car je ne compte pas pour empressement de vous instruire, Monseigneur, à toutes fins. L'occasion décidera; et quant à présent je crois qu'il n'y a rien à faire, pas même le moindre semblant; la chose viendra naturellement, quand Dieu le voudra. Ce n'est pas non plus par empressement que j'envoie copie du mémoire à madame de Maintenon; il faut instruire ses amis à toutes fins, et les laisser faire selon l'occasion que Dieu fera naître, et les mouvements qu'il leur mettra dans le cœur.

L'abbé est en visites pour quelques jours; j'offre à votre Eminence mon obéissance et la sienne.

A Versailles, ce 1er mai 1703.

PLACET AU ROI.

Bossuet le supplie de lui accorder son neveu pour coadjuteur [1].

Ce n'est ni par mérite, ni par service aucun, mais par la grande bonté de Votre Majesté

[1] Le père Mercier, chanoine régulier de Sainte-Gene-

toute seule, dont j'ai reçu et reçois tous les jours des marques si éclatantes, que j'ose prendre la confiance d'exposer à Votre Majesté l'état où je suis, et le secours que je puis recevoir de cette extrême bonté dont je suis si pénétré.

Après avoir écouté les conjectures et les raisonnements des hommes les plus consommés en science et en expérience, j'ai cru devoir venir depuis quinze jours aux épreuves les plus assurées entre les mains de Mareschal [1], et il a été trouvé que j'avois une pierre. Il est constant, par la même épreuve, qu'elle n'a pas plus de grosseur qu'il en faut pour donner prise, et que, Dieu merci, elle est encore de la figure et de la qualité qui la peuvent rendre la moins incommode. J'en ai même une preuve expérimentale; puisqu'on a jugé par les accidents, qu'elle dure depuis deux ans dans le même état, sans que j'en aie reçu aucune notable incommodité, non plus que depuis que je sais le mal. Il y a cent expériences connues, de personnes qui ont porté le même mal des dix et quinze années avec quelques incommodités plus ou moins grandes, et toutes plus supportables que celles de la taille, à quoi on ne vient qu'à l'extrémité, et après avoir tenté toutes sortes d'adoucissements. C'est la résolution où Dieu me met, selon les règles de la prudence chrétienne, offrant à sa divine majesté tout ce qu'elle voudra me faire souffrir, en esprit de soumission et de pénitence.

Il n'y a que mes fonctions qui m'inquiètent; et j'aurai l'honneur de le dire à Votre Majesté sous les yeux de Dieu, en toute humilité et vérité, que j'y suis soulagé, plus que je ne puis exprimer, par l'abbé Bossuet mon neveu. Oserai-je dire à mon maître, et à un maître si bon : Sire, permettez-le-moi, qu'une de mes aversions, c'est de prôner ceux qui m'appartiennent. Mais puisqu'il faut dire la vérité à son roi, je puis assurer Votre Majesté, sans craindre d'en avoir jamais de reproche, ni devant Dieu, ni devant les hommes, que l'abbé Bossuet fait, depuis douze ans qu'il est archidiacre, et depuis quatre ans qu'il est de retour de Rome et mon grand vicaire, toutes mes visites avec un soin dont je suis content, et avec une parfaite édification des curés, des chapitres, des couvents et communautés religieuses, et de tout le peuple; en sorte que je ne crains point de me flatter, en répondant à Votre Majesté de sa bonne conduite.

Je ne présume pourtant pas de supplier Votre Majesté de s'en rapporter à mon témoignage, quoique rendu en conscience sous les yeux de Dieu; au contraire, je la conjure par toute sa bonté d'en venir au plus rigoureux examen. Votre Majesté saura bien choisir des personnes désintéressées. Je le mets à toute épreuve, assuré qu'il se trouvera que c'est un esprit solide et sérieux, occupé du ministère ecclésiastique, plus éloigné du monde qu'on ne sauroit croire, prêtre disant souvent la sainte messe avec édification. Aussi est-il dans un âge mûr, âgé de trente-neuf ans. Il n'est prêtre que depuis quatre années, au retour de Rome; et il a cru qu'il prendroit ici le sacerdoce avec plus de réflexion et de recueillement, après toutes les épreuves de mon séminaire où il a été.

Puisque je viens de dire un mot de son voyage de Rome, Votre Majesté aura peut-être la bonté de se souvenir des quatre années qu'il y a passées à combattre le quiétisme; des contradictions de toutes les sortes, et même des calomnies qu'il a eues à essuyer, dont la fausseté a été reconnue. Je l'ai loué de sacrifier tout autre intérêt à la vérité. Votre Majesté, Sire, la protégeoit; et l'abbé Bossuet est trop heureux qu'elle ait daigné approuver sa conduite.

Je continuerois à gouverner mon diocèse tranquillement, tant qu'il plairoit à Dieu; mais je ne puis m'exposer aux ordinations et aux cérémonies pontificales sans quelque péril, et surtout à la confirmation qui fait la consolation des peuples et la principale bénédiction des visites. C'est, Sire, ce qui me donne la pensée, et me met dans la nécessité, prosterné aux pieds de Votre Majesté avec une humilité profonde, de la supplier de vouloir, par sa grande et très grande grâce, me donner mon neveu pour successeur. Par ce moyen, Sire, Votre Majesté me fera achever ma vie en repos; je serai un exemple éclatant de sa grande et excessive bonté. Mon neveu, instruit de mes sentiments et soutenu de mes conseils, continuera le peu de bien que j'ai

viève, et anciennement bibliothécaire de cette abbaye, fit imprimer ce placet en 1765, dans le *Journal des sciences et beaux arts*, qu'il rédigeoit alors. Il y ajouta la note suivante : « Les lecteurs verront certainement avec plaisir » ce morceau, qui est tombé entre nos mains depuis » quelque temps, et que nous croyons n'avoir jamais été » publié. Les moindres productions des grands hommes » sont en possession d'intéresser ceux qui veulent con- » noître à fond leur âme : celle-ci attache singulièrement » par les détails qu'elle renferme. Au reste, on sait que » M. Bossuet n'obtint pas du roi la coadjutorerie de » Meaux pour son neveu, comme il le demandoit par » ce placet. » *Journ. des sciences et beaux arts, fév.* 1765, *p.* 534 *et suiv.*

[1] George Mareschal, premier chirurgien du roi, et chevalier de Saint-Michel, mort le 13 décembre 1736, à l'âge de soixante-dix-huit ans.

tâché, pendant vingt-deux ans, d'établir et d'entretenir dans mon diocèse. La voie de coadjutorerie marqueroit une bonté plus déclarée de Votre Majesté; joint que conservant mon autorité, elle me rendroit peut-être plus utile au diocèse. Mais en quelque sorte que Votre Majesté daigne en ordonner, je m'abandonne à elle. Je suis prêt de donner ma démission pure et simple; Votre Majesté saura faire ce qui sera le plus utile. Au surplus je n'attends rien que de la seule très bienfaisante bonne volonté du plus grand comme du meilleur de tous les maîtres; et soutenu de ses bienfaits, dans le repos et dans le bon air de Meaux et de Germigny, qui est devenu comme mon air natal, si Votre Majesté l'a agréable, je pourrai achever mes jours en paix; et même, si Dieu le permet, car qui connoît ses bontés, et qui peut y donner des bornes? je pourrois, en ménageant mes forces, qui à cela près sont entières, continuer à servir l'Eglise, en tout cas prolonger ma vie dans le service de Dieu jusqu'à une fin naturelle, telle qu'il lui plaira la marquer, et en remplir tous les moments de vœux pour la personne sacrée de Votre Majesté, si nécessaire à vos peuples et à toute l'Eglise.

LETTRE CCLXXXVII.

A DOM MABILLON, RELIGIEUX BÉNÉDICTIN.

Sur une vie de saint Fiacre.

Je me suis fait lire, mon révérend Père, la vie que vous venez de m'envoyer, avec les prières y jointes. Il faudroit un peu adoucir l'endroit de la Becnaude [1] à la page 9, et en supprimer le nom qui n'est pas assez sérieux pour être imprimé. La raison voudroit qu'on ne parlât point de la pierre [2]; mais comme il y a là une instruction pour la modestie, il faut seulement adoucir l'endroit avec des *on dit, on croit communément sur le témoignage de quelques auteurs assez anciens*, et ainsi du reste. Il faut aussi adoucir, par de semblables expressions, ce qui est rapporté dans la même page sur l'ambassade des Ecossais et la royauté de saint Fiacre. Il faut aussi retrancher une grande quantité de vers fort impertinents. Au lieu des miracles qu'on y énonce trop grossièrement, on pourroit se contenter de traduire la prose qu'on lit dans l'Eglise : ce qu'on dit de la chasteté de saint Fiacre et de cette fille, est compris parmi ces vers. Après ces corrections, que je vous prie de m'envoyer au plus tôt, et dont aussi je me repose sur votre prudence, je ferai ce qu'il conviendra. Je suis à vous, mon révérend Père, comme vous savez, de tout mon cœur, etc.

A Paris, ce 22 *mai* 1703.

[1] C'est le nom donné à une femme, que l'on prétend avoir traduit saint Fiacre, à cause des miracles qu'il opéroit, comme un magicien, devant saint Faron, évêque de Meaux.

[2] Il s'agit de la pierre sur laquelle on dit que saint Fiacre s'assit, et que sa vertu contraignit de fléchir sous lui, pour lui fournir un siége plus commode. *Voyez* sur la vie de ce saint, dom Mabillon, *Acta Sanctor. Ordin. S. Bened. sæcul. secund. pag.* 598 *et seq.* et Baillet, *Vies des Saints*, 30 *août*.

LETTRE CCLXXXVIII.

A M. LE COMTE DE PONTCHARTRAIN,

MINISTRE ET SECRÉTAIRE D'ÉTAT.

Sur un jeune Tartare que l'on disoit fils du roi de la grande Tartarie, dont il lui raconte les aventures, en implorant pour lui les bontés du roi.

Pour vous rendre compte du personnage dont vous me faites l'honneur de m'écrire, j'aurai l'honneur de vous dire en général que tout ce qui a rapport à moi, dans la relation que vous m'envoyez, est véritable. Dans le détail, il est vrai que cet étranger vint chez moi à Versailles en l'an 1692 ou environ, recommandé par un missionnaire ou bénédictin anglais. Lorsqu'il arriva, feu M. de Court se trouva chez moi, qui, par la connoissance qu'il avoit des pays et des affaires d'Orient, découvrit beaucoup de choses de ses voyages, dont il rendoit de fort bonnes raisons. Il s'appeloit le chevalier Tartare, et nous ne l'avons connu que sous ce nom. La première chose que nous apprîmes, c'est qu'envoyé loin de son pays, c'est-à-dire de la Tartarie, dans la crainte d'une irruption, et vers l'âge de douze ans, avec un gouverneur qui se fit chrétien à Ispahan, il lui persuada d'en faire autant; et ainsi il fut baptisé avec son gouverneur, fort jeune encore, et fort peu instruit du christianisme, que ce gouverneur, quoique zélé et habile, ne lui apprit que superficiellement. Nous ne lui trouvâmes en effet qu'une teinture fort imparfaite de la religion; en sorte qu'il ne savoit presque s'il en avoit une.

Comme il avoit très bon esprit, nous prîmes soin de lui avec affection, et nous lui vîmes venir une grande ardeur d'apprendre solidement le christianisme. Je le reçus dans ma maison; et tout le monde prenoit plaisir de l'entretenir, et de lui entendre raconter ses aventures avec une vivacité admirable, et un air de vérité qui ne le quittoit pas. Il entendoit un peu le latin; et par le rapport des langues qu'il avoit apprises dans ses voyages, il se fortifia dans ce qu'il savoit de

celle-ci : ainsi il entendit presque le nouveau Testament latin que je lui mis à la main ; et s'aidant dans cette lecture de la pénétration naturelle de son esprit, il prit toute la substance de ce divin livre. Nous achevions le reste par nos instructions, et tout le monde admiroit l'application avec laquelle il s'y attachoit. Nous remarquâmes qu'il prenoit un goût particulier aux prophéties qu'il trouvoit dans le nouveau et dans l'ancien Testament : il les lui falloit expliquer souvent dans les livres mêmes, et il en étoit fort touché. Quand nous le crûmes persuadé, et qu'il eut reçu les instructions nécessaires, il approcha des saints sacrements avec une piété exemplaire. Il a été plusieurs années dans ma maison, et il m'appela toujours son père. Nous le mîmes depuis dans les missions étrangères, à cause qu'il ne respiroit que l'Orient et la Tartarie, et qu'il connoissoit la Chine, où ces messieurs ont leurs habitudes. Pour l'occuper on lui fit apprendre les mathématiques, où il réussissoit ; et il passa dans ces exercices environ quatre années en France, et j'en pris toujours grand soin.

Nous ne savions, Monsieur, que juger de sa qualité : il avoit un air noble, simple et sans aucune affectation ; il ressentoit un homme de grande naissance. Au milieu de sa modestie, qui n'avoit rien que de naturel, il sortoit des traits de grandeur : il parloit des pierreries avec lesquelles sa mère l'avoit fait sortir de son pays, et on en avoit vu quelque reste. Il soupiroit profondément, comme un homme qui déploroit, sans dire mot, l'état d'où il étoit déchu. Tous les gens d'esprit étoient ravis de l'entendre : ce qui fut cause que nous osâmes le recommander à monseigneur le duc du Maine ; et M. de Malezieu lui procura une pension de ce prince. On lui offrit plusieurs emplois assez avantageux ; mais il sembloit toujours aspirer plus haut. Nous lui rendîmes cet honneur, de ne le mettre jamais à des ministères serviles. On ne pouvoit s'empêcher de le distinguer des autres étrangers de sa façon. M. le Pelletier le ministre l'honoroit de ses bonnes grâces, et le gratifioit dans l'occasion de ses libéralités. Ainsi sa condition eût pu devenir supportable en France : mais il ne songeoit qu'à la Tartarie ; ce qui lui fit prendre le dessein d'aller en Italie et à Rome, comme à l'abord de tout l'univers, et où il espéroit trouver quelque facilité pour regagner son pays.

Mon neveu, qui étoit alors à Rome, le reçut avec joie, et lui donna tous les secours qui dépendirent de lui, sans le connoître encore que sous le nom du chevalier Tartare, ou de la Grotte qu'il avoit en France. Comme mon neveu étoit persuadé que le dessein qu'il avoit de retourner en son pays ne pouvoit être que périlleux pour sa vie, et le mettroit dans une trop violente tentation de renoncer à la religion chrétienne, dans un pays idolâtre où le nom de Jésus-Christ n'est pas connu ; il fit ses efforts pour le faire rester à Rome, et dans un pays catholique, où il lui promit les mêmes secours qu'il avoit en France. Le chevalier Tartare suivit son conseil : trois années se passèrent ainsi, pendant lesquelles on le fit connoître à beaucoup d'honnêtes gens ; et madame la princesse des Ursins lui accorda sa protection.

Vers l'année 1699, plusieurs évêques et archevêques orientaux, plusieurs riches marchands, que l'année sainte attiroit à Rome, et qui l'avoient vu à Ispahan paroître à cette cour avec beaucoup de magnificence, se ressouvinrent de sa personne et de son baptême, le reconnurent pour le fils aîné du roi de la Grande Tartarie, et le nommèrent le prince des Kaïmaquites. Il fut dressé des attestations authentiques de cette reconnoissance par-devant le cardinal Cibo, protecteur des Orientaux, qui est nommé dans la relation. On m'en envoya à Versailles des exemplaires, sur la foi desquels j'obtins le passeport du roi, qui le qualifia fils du roi de la Grande Tartarie. Il fut expédié par M. le marquis de Torcy, dans les termes les plus avantageux ; et ce ministre y joignit la description de sa personne, si exacte et si bien circonstanciée, qu'on ne pouvoit le méconnoître. Madame la princesse des Ursins ne lui refusa aucun office à la Cour de France, non plus qu'à la Cour de Rome. Il me pria d'obtenir de Monseigneur le duc du Maine une dernière année de la pension, que la générosité de ce prince lui avoit toujours continuée à Rome : il partit en cet état, avec mes exhortations à persévérer dans la religion. C'est là que je l'ai perdu de vue : car encore qu'il m'ait écrit de divers endroits comme de Vienne et d'Ispahan, je n'apprenois que très peu de choses de ses aventures, content d'y voir son zèle toujours ardent pour établir le christianisme dans ses pays. Depuis qu'il est à Ligourne, il m'a écrit ses malheurs. Je souhaite qu'il soit assez heureux pour mériter la protection de Sa Majesté : et si vous me permettez, Monsieur, de vous dire mon sentiment, je suis persuadé que cette longue suite de malheurs lui aura fait perdre l'espérance de pouvoir réussir dans ses projets à l'égard de son rétablissement dans son pays ; et que si Sa Majesté, toujours généreuse et

bienfaisante principalement pour les malheureux, jugeoit à propos de l'arrêter dans un pays catholique, en lui faisant part de ses libéralités, je ne doute point qu'il ne se trouvât très heureux de devoir tout au plus puissant et au plus religieux roi de l'univers. Je suis avec un respect sincère, etc.

Ce 6 juin 1703.

LETTRE CCLXXXIX.

A MILORD PERTH.

Sur sa seconde *Instruction contre la version du nouveau Testament imprimée à Trévoux.*

Je prens la liberté de vous envoyer la seconde partie de l'ouvrage, dont j'ai eu l'honneur de vous présenter le commencement : je vous supplie de faire agréer ce présent à Leurs Majestés. C'est un foible hommage dont le dévoûment de mon cœur relève le prix. Le reste des copies seront pour vous, Milord, et pour madame la duchesse, que je salue avec respect, et suis avec le même sentiment, etc.

A Versailles, ce 16 août 1703.

LETTRE CCXC.

A DOM MABILLON, RELIGIEUX BÉNÉDICTIN.

Sur les *Annales de l'ordre de Saint-Benoît,* dont ce savant religieux lui avoit fait présent.

C'est à moi à vous remercier, mon révérend Père, du présent précieux de vos Annales, où je trouve dans l'histoire de votre saint ordre ce qu'il y a de plus beau dans celle de l'Eglise; et, ce qui me fait un grand plaisir, ce que celle de mon diocèse a de plus remarquable. Il falloit un aussi profond savoir et une main aussi adroite que la vôtre, pour faire un si beau tissu. Je prie Dieu qu'il nous fasse la grâce de vous le faire achever. J'ai bien de l'obligation à vos vœux et à ceux de dom Thierri, et suis de tout mon cœur, etc.

A Versailles, ce 22 août 1703.

LETTRE CCXCI.

A L'ABBÉ BOSSUET,

SON NEVEU ET SON GRAND VICAIRE.

Sur la peine qu'il ressent de ne pouvoir cette année conférer avec messieurs les doyens, et tenir son synode.

La peine que je ressens de ne pas voir cette année mes chers confrères messieurs les doyens, pour apprendre d'eux, selon la coutume, l'état du diocèse, et de ne pouvoir non plus tenir le saint synode, ne peut être réparée, mon cher neveu, que par le soin que vous prendrez de me donner de leurs nouvelles, et de leur apprendre des miennes. De ma part, vous leur pouvez dire que Dieu me comble de grâces, même selon le corps, non-seulement en m'exemptant de toutes douleurs, mais encore en semblant vouloir tous les jours réparer mes forces par la bénédiction qu'il donne aux remèdes. De leur part, ma consolation sera d'apprendre qu'ils marchent dans la voie de la vérité et qu'ils accomplissent leur ministère. J'ai bien besoin du secours de leurs prières, pour me faire accomplir la volonté de Dieu, à laquelle je suis livré à la vie et à la mort, jetant en lui toute ma sollicitude ; parce que je sais qu'il a soin de nous. Ainsi dicté de mot à mot.

Et plus bas de la main de Bossuet :

La paix de Jésus-Christ soit avec vous tous, mes Frères.

† J. BÉNIGNE, Ev. de Meaux.

A Versailles, ce 4 septembre 1703.

LETTRE CCXCII.

DE BOSSUET A M. DE VERNON,

PROCUREUR DU ROI AU PRÉSIDIAL DE MEAUX. [1]

Il le prie d'empêcher les assemblées et les représentations qui pourroient porter au mal.

Il n'y a rien de plus important que d'empêcher les assemblées, et de châtier ceux qui excitent les autres : ainsi je ne puis que louer votre zèle, et vous remercier de l'avis que vous me donnez de ce qui se passe. Pendant que vous prenez tant de soin de réprimer les malconvertis, je vous prie de veiller aussi à l'édification des catholiques, et d'empêcher les marionnettes, où les représentations honteuses, les discours impurs, et l'heure même des assemblées porte au mal. Il m'est bien fâcheux, pendant que je tâche à instruire le peuple le mieux que je puis, qu'on m'amène de tels ouvriers, qui en détruisent plus en un moment que je n'en puis édifier par un long travail. Je suis de tout mon cœur, comme vous savez, etc.

A Paris, ce 18 novembre 1686.

LETTRE CCXCIII.

DE BOSSUET A LA MARQUISE DE LAVAL. [2]

Il lui témoigne sa joie de la nomination de Fénélon à la place de précepteur du duc de Bourgogne.

Hier, Madame, je ne fus occupé que du bonheur de l'Eglise et de l'état. Aujourd'hui

[1] L'original de cette lettre est conservé à Meaux par un des descendants de M. de Vernon, qui nous en a donné communication. (*Edit. de Vers.*)

[2] Marie-Thérèse-Françoise, fille du marquis Antoine de

que j'ai eu le loisir de réfléchir avec plus d'attention sur votre joie, elle m'en a donné une très sensible. M. votre père, un ami de si grand mérite et si cordial, m'est revenu dans l'esprit. Je me suis représenté comme il seroit à cette occasion, et à un si grand éclat d'un mérite qui se cachoit avec tant de soin. Enfin, Madame, nous ne perdrons pas M. l'abbé de Fénélon; vous pourrez en jouir; et moi, quoique provincial, je m'échapperai quelquefois pour l'aller embrasser. Recevez, je vous en conjure, les témoignages de ma joie, et les assurances du respect avec lequel je suis, etc.

Germigny, ce 19 août 1689.

Fénélon. Elle épousa en premières noces le marquis de Montmorenci-Laval, et en secondes noces le comte de Fénélon, son cousin germain, frère de l'archevêque de Cambrai. Elle mourut en 1726. Voy. l'*Hist. de Fénélon*, *Pièces justific.* du liv. I, n. 5. (*Edit. de Vers.*)

LETTRE CCXCIV.

DE BOSSUET A Mme DE MAINTENON.

Il l'instruit de la soumission de l'abbé Couet. [1]

Je crois, Madame que vous aurez agréable que je prenne la liberté de vous donner avis que M. Couet a présenté ce matin, signé de sa main, à M. le cardinal de Noailles, à M. l'archevêque de Lyon, à M. de Rouen et à moi, l'acte que nous avions minuté la veille, M. le cardinal et moi, avec MM. de Toul, de Chartres et de Noyon. Cet acte sera utile à confondre ceux dont la désobéissance a scandalisé l'Eglise. Pour moi, Madame, je crois voir de la docilité à M. Couet, et c'est par où j'espère qu'il sera utile à défendre la vérité. C'est d'ailleurs un homme qui pourra travailler long-temps; et c'eût été dommage qu'il se fût rendu inutile. Je souhaite, Madame, que tout se réduise à l'obéissance. L'*Ordonnance* de M. le cardinal reçoit beaucoup d'honneur dans l'acte nouvellement signé. Je crois que M. de Rouen aura l'honneur demain de le présenter au roi, et de recevoir les marques de la bonté ordinaire de Sa Majesté. J'espère après cela retourner bientôt à Versailles, et me présenter à vous.

A Paris, ce 9 juin 1703.

[1] L'abbé Couet, grand vicaire de Rouen, étoit soupçonné d'être l'auteur du *Cas de conscience* sur le jansénisme, qui fit tant de bruit en 1703, et qu'on a attribué depuis, avec plus de fondement, au docteur Petitpied. Louis XIV ne consentit à laisser cet abbé à Rouen, qu'à condition qu'il donneroit une déclaration qui pût dissiper les soupçons élevés sur sa doctrine; et il chargea Bossuet de terminer cette affaire. L'abbé Couet signa la déclaration dressée par l'évêque de Meaux, qui s'empressa d'en instruire madame de Maintenon par cette lettre. Voyez, sur ce fait, l'*Hist. de Bossuet*, liv. XIII, n. 4. (*Edit. de Vers.*)

FIN DU ONZIÈME VOLUME.

TABLE

DES MATIÈRES CONTENUES DANS CE VOLUME.

DEFENSIO DECLARATIONIS

CONVENTUS CLERI GALLICANI ANNI M. DC. LXXXII, DE ECCLESIASTICA POTESTATE.

GALLIA ORTHODOXA,

SIVE VINDICIÆ SCHOLÆ PARISIENSIS TOTIUSQUE CLERI GALLICANI ADVERSUS NONNULLOS.

De causis et fundamentis hujus operis prævia et theologica dissertatio.

DEFENSIO

DECLARATIONIS CLERI GALLICANI

DE ECCLESIASTICA POTESTATE.

PARS PRIMA, quâ de imperii in temporalibus supremâ potestate disseritur.

LIBER PRIMUS. SECTIO PRIMA. — Ex statu quæstionis, reique novitate, deponendorum Regum directa et indirecta potestas confutatur; ad caput primum Gallicanæ Declarationis.

LIBER SECUNDUS, quo Patrum testimonia et exempla afferuntur usque ad Gregorium VII.

LIBER TERTIUS, quo à Gregorii VII tempore, res extra Concilia œcumenica gesta referuntur; ad Caput primum Gallicanæ Declarationis.

PARS SECUNDA, in quâ de Conciliis Constantiensi et Basileensi, et consectaneis agitur.

LIBER QUINTUS, de Concilio Constantiensi; ad Caput secundum GALLICANÆ DECLARATIONIS.

LIBER SEXTUS. De Basileensi, aliisque secutis Synodis ac gestis, quibus Constantiensia decreta confirmentur.

PARS TERTIA. De Parisiensium sententiâ ab ipsâ christianitatis origine repetendâ.

LIBER SEPTIMUS. Conciliorum generalium traditio.

LIBER NONUS. De quæstionibus præsertim fidei, extra Concilia generalia, per consensum Ecclesiæ definitis.

LIBER UNDECIMUS. De pontificiæ potestatis usu per canones moderando, ad caput tertium Gallicanæ Declarationis.

COROLLARIUM. Quòd doctrinâ nostrâ primatus Romanus non obscuratur, sed illustratur et confirmatur.

APPENDIX

AD DEFENSIONEM DECLARATIONIS CLERI GALLICANI,

DE ECCLESIASTICA POTESTATE,

In quâ probatur Declarationem Gallicanam ab omni censurâ esse liberam, et eam Romani Pontificis auctoritati nihil nocere.

MÉMOIRE

DE M. BÉNIGNE BOSSUET, ÉVÊQUE DE MEAUX,

PRÉSENTÉ AU ROI;

Contre le livre intitulé : De Romani Pontificis auctoritate, etc. *divisé en trois tomes* in-fol. *par dom frère Jean-Thomas de Roccaberti, autrefois général de l'ordre de Saint-Dominique, archevêque de Valence.*

LETTRES DIVERSES.

FIN DE LA TABLE DU ONZIÈME VOLUME.

